De Gids. Jaargang 8

bron
De Gids. P.N. van Kampen, Amsterdam 1844.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_gid001184401_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. DE GIDS

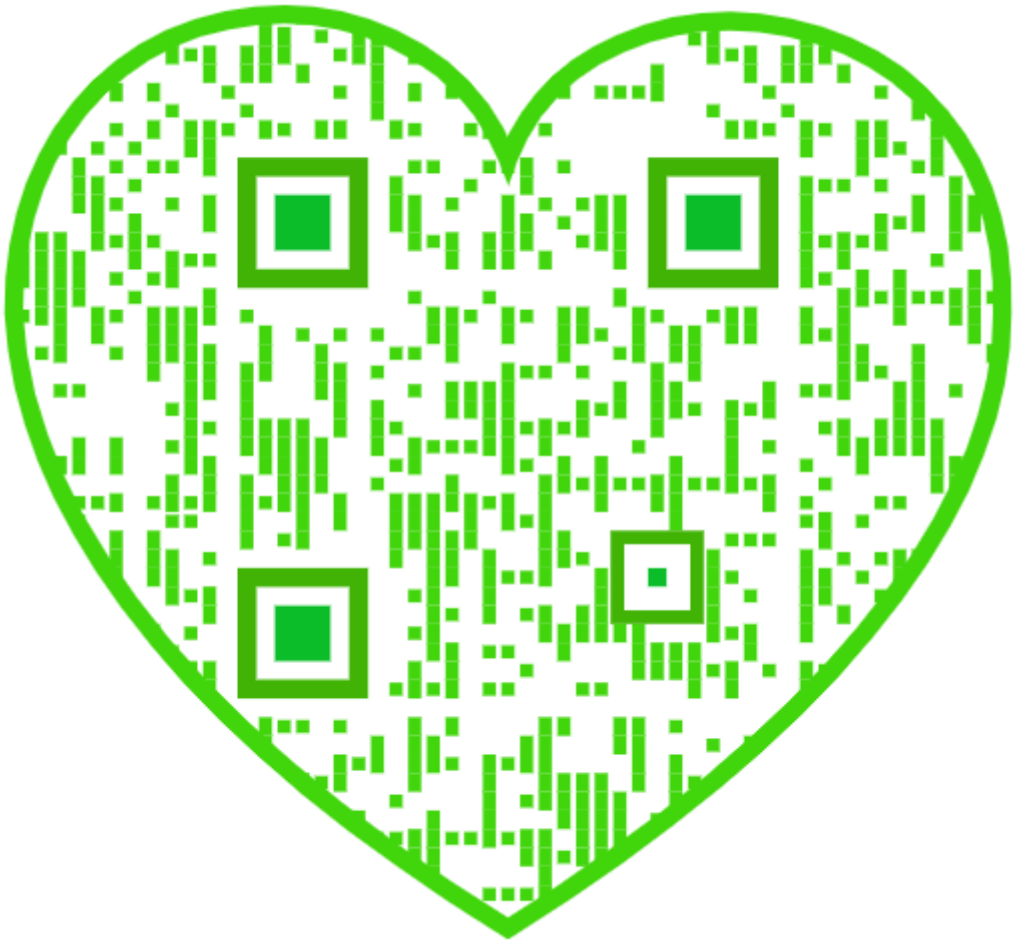

Boekbeoordeelingen.

Dissertatio de institutis arabum erudiendae juventuti et literis promovendis inservientibus. Scripsit *P.J. Veth*. Amstelodami, Johannes Müller. 1843.

De inrigting der lagere en hoogere scholen is bijna altijd een zekere maatstaf voor de mate van beschaving, waartoe een volk gestegen is; het waarachtig genie zal, ook met de gebrekkigste en bekrompenste inrigtingen, zijnen weg vinden; maar de groote menigte wordt door het onderwijs gevormd. Hoe gebrekkiger dus de hoogere en lagere scholen zijn, des te minder nuttige burgers voor den staat, des te minder beschaving onder het algemeen. Het is merkwaardig te onderzoeken, hoe de toestand van het onderwijs bij de Arabieren was; bij een volk, dat, zoo als zijne tallooze schriften, in alle vakken van menschelijke kennis, getuigen, gedurende geruimen tijd op eene hoogte stond, die het onder zijne tijdgenooten den eersten rang deed innemen. De Heer VETH heeft zich aan dit belangrijke onderwerp gewaagd; hij heeft verscheidene facta uit gedrukte werken verzameld, en getracht die tot een geheel te brengen; van handschriften schijnt hij slechts de Verhandeling van AL-MAKRÎZÎ, over de *madrasah's* van Caïro, in het derde deel der *Khitat*, gebruikt te hebben. Sommige der door den schrijver gebruikte bronnen schijnen rec. wat troebel; hij zal beproeven, of hij uit andere - en naar zijn oor deel betere - het door den Heer VETH gezegde hier en daar kan verbeteren of aanvullen.

De schrijver werpt eerst een' vlugtigen blik op den tijd vóór en van MOHAMMED; er waren toen dichters onder de Arabieren, maar ofschoon zij soms heerlijke verzen schreven, een schoon geheel konden zij, volgens den schrijver, niet voort-

brengen. Welke gedichten bedoelt hij hier? De *Hamâsah* kan hij niet bedoelen, want die bestaat uit fragmenten, zoodat wij over het geheel dier gedichten niet kunnen oordeelen. Men moet dus vooronderstellen, dat hij van de *Kasîdah's* spreekt, die den naam van *Moallakât* voeren; maar dan vragen wij iederen Europeschen kunstregter, ofschoon wij anders niet gaarne Oostersche Poëzij naar Europeschen maatstaf beoordeeld zien, gerustelijk af, of de *Kasîdah*, zoo als haar gang vóór eene eeuw door REISKE(1), en onlangs door DE SLANE(2), geschetst is, niet juist een voortreffelijk, een boeijend geheel oplevert? - Scholen bestonden er in dien tijd niet; de eerste zouden door de Arabieren, op het voorbeeld der Joden, der Syrische Nestorianen en der Perzen, gesticht zijn; het is mogelijk, dat dit voorbeeld er toe heeft medegewerkt; maar het is veel waarschijnlijker, dat de behoefte des volks ze voortbragt; wij bedoelen de verklaring van den Koran, zoo als de schrijver dit daarna zeer goed uiteenzet. In allen gevalle hebben deze scholen slechts invloed gehad op philosophie en geneeskunst. De philosophie nu was eigenlijk eene door de Moslemen verbannene wetenschap; ‘de schade, die zij aan de godsdienst aanbrengt, is groot,’ zegt IBN KHALDOUN(3). Ook in het anders zoo liberale *Spanje* duldde men de wijsbegeerte niet. IBNO 'L-KHATÎB(4) zegt in het leven van IBN SCHOAIB: ‘Hij legde zich voornamelijk toe op de wijsbegeerte, en hierom was hij gehaat.’ ‘De philosophie,’ zegt IBN SAÎD(5), ‘is eene wetenschap, die in *Spanje* gehaat is; men mag er niet openlijk mede voor den dag komen, en daarom verbergt men zorgvuldig, hetgeen over die wetenschap geschreven is.’ Zeer merkwaardig is ook de volgende plaats van denzelfden schrijver(6): ‘Alle wetenschappen,’ zegt hij, ‘worden door hen (de Spaansche Arabieren) ijverig beoefend, behalve de philosophie en de astronomie; de grooten van het land leggen er zich, wel is waar, ijverig op toe, maar niet in het openbar, uit vrees voor het volk; want zoo dikwijls het gerucht loopt: die of die bestudeert philosophie, of houdt zich met astronomie bezig, zoo

(1) *Tharahpae Moallakah*, p. 43.
(2) IBN KHALLIKAN'S *Biograph. Diction., Introd.*, p. XXXIV.
(3) *Mokaddamât*, Leydsch HS., N°. 1350 a, fol. 212. r^{o}.
(4) *Al-Ihâtah*, HS. van Prof. DE GAYANGOS, fol. 55 v°.
(5) Bij AL MAKKARÎ, *Nofho 't-tîb*, HS. van Gotha, fol. 388 v°.
(6) Bij AL-MAKKARÎ, HS. fol. 45 r°.

geeft het volk hem den naam van ketter, en hun toorn is tegen hem ontstoken; en laat hij zich een eenigzins afwijkend gevoelen over eene wat dubieuse godsdienstquestic ontvallen, dan steenigen en verbranden zij hem, voordat de vorst er iets van weet; of wel de vorst zelf doet hem ter dood brengen, om de gemoederen des volks te winnen. Dikwijls bevelen ook hunne vorsten, als er boeken over die wetenschappen gevonden worden, die te verbranden; daardoor won AL-MANZOUR IBN ABÎ ÂMIR hunne harten, toen hij zich het eerst verhief, ofschoon hij zelf niet vrij was van zich heimelijk met die wetenschappen bezig te houden, als men AL-HIDJÂRÎ gelooven mag.' Wij mogen dus niet verwachten eenen wetenschap, zoo zeer met de orthodoxe godsdienst in strijd, in het publieke onderwijs eene plaats de zien bekleeden.

Na iets over de oudste scholen der Arabieren te hebben aangestipt, gaat de schrijver over tot de *mektab's* of kinderscholen; deze hebben reeds zeer lang bestaan, en bestaan nog. Wat de Heer VETH er van zegt, is niet kwaad; jammer maar, dat hij de twee hoofdwerken, die hier tot leidraad moesten dienen, niet kent; wij bedoelen de *Mokaddamât*, van IBN KHALDOUN, onder de Arabische Geschriften, en onder de Europesche de *Modern Egyptians*, van LANE. Wij zullen hier eene vertaling van het hoofdstuk van IBN KHALDOUN mededeelen; vooraf echter moeten wij eene zonderlinge dwaling, waarin de Heer VETH vervallen is, wegnemen. Hij zegt, dat er op de kinderscholen ook de beginselen der rekenkunde, door hen, die kooplieden moeten worden, geleerd worden. Tot bewijs, citeert hij eene plaats van IBN KHALLICÂN, in het leven van JÂCÛT, door HAMAKER uitgeven[1]. Men leest er:

وجعله في الكُتّاب لينتفع به في
ضبط متاجره وكان مولاه عسكر لا يحسن الخطّ ولا يعرف
شيئًا سوى التجارة.

, d.i.: 'en' ASKAR 'zond' zijnen jongen slaaf JÂKÛT 'naar de kinderschool, opdat hij van hem nut mogt hebben in het opschrijven zijner waren; want zijn heer ASKAR schreef geene fraaije hand, en verstond niets dan handeldrijven.' Hieruit blijkt dus, dat er in de kinderscholen *schrijven* geleerd wordt; maar hoe de Heer VETH er uit heeft kunnen opmaken, dat men er *rekenen* leert, begrijp ik volstrekt niet. Rekenen wordt, voor zooverre mij bekend is,

(1) *Spec. Catal.*, p. 70, r. 8.

nimmer op de scholen geleerd; moeten de kinderen het leeren, dan worden zij daarin door eenen قَبّانى (weger der goederen op de markt) onderwezen[1].

Wij gaan nu tot het hoofdstuk van IBN KHALDOUN[2] over, en wij zullen er eenige aanmerkingen inlasschen.

'Wat het volk van *Magrib* betreft, hunne gewoonte omtrent de kinderen is, da zij zich enkel bepalen bij het onderwijzen van den Koran; nadat zij (de leerlingen) eenigen tijd het onderwijs genoten hebben, beginnen zij den Koran te schrijven, de questiën, door hen, die den Koran van buiten kennen, goepperd, te behandelen, en onderzoek te doen naar hun verschil van gevoelen hieren[3]. Zij vermengen dit met niets anders, in welke hunner lessen dan ook, - noch met de overlevering, noch met de *fikh*, noch met de poëzij, noch met de taal, - voordat hij (de leerling) den Koran van buiten kent, of de leerling houdt daarmede op, omdat hij er niet toe in staat is; maar dan is gewoonlijk zijn daarmede ophouden een ophouden met de wetenschap in het algemeen. Zoo handelen de stedelingen in *Magrib*, en hunne navolgers in de Berbersche dorpen, met hunne kinderen, totdat zij der kindschheid ontwassen zijn, tot aan de jongelingschap, en zoo handelen zij ook met den volwassene, wanneer hij op nieuw den Koran gaat bestuderen, na een' langen tijd van zijn leven; zij zijn dus meer ervaren in het schrijven van den Koran en in het van buiten kennen van dit boek, dan anderen.'

Ook LEO AFRICANUS[4] getuigt, dat men zich op de kinder-

(1) Zie LANE, *Modern Egyptians*, I, p. 83.

(2) *Mokaddamât*, HS. fol. 221 v°, 222 r°.

(3) In het schrijven van den Koran namelijk. IBN KHALDOUN bedoelt hier waarschijnlijk de verschillende lezingen; wij zullen naderhand zien, dat deze studie ook in *Afrîkiyah* een gedeelte van het elementaire onderwijs uitmaakte.

(4) In de uitgaaf van RAMUSIO, *Navigationi e viaggi*, I, fol. 39 r°. - LEO APRICANUS is een zeer belangrijk Schrijver. Geboren in het toen nog Arabische Grenada, studeerde hij te Fez, werd door christenkapers gevangen genomen, en omhelsde te Rome de christelijke godsdienst. Hij bezat eene groote kennis van het Land, waarin hij was opgevoed, van de zeden en gebruiken der inwoners; over zijne vroegere geloofsgenooten schrijvende, vermijdt hij de fouten, waarin Europesche reizigers zoo dikwijls vervallen. De Heer VETH schijnt hem niet to kennen; althans hij citeert de uittreksels, die BRÜCKER er uit heeft overgenomen. Is de Amsterdamsche Bibliotheek dan zoo arm, dat zij geene enkele van de menigte uitgaven van LEO AFRIC. bezit? (*).
(*) Inderdaad wordt op den Catalogus geene enkele vermeld. (*Aunt. der Red.*)

scholen te *Fez* voornamelijk bezig houdt met het lezen en van buiten leeren van den Koran; orthographie en grammatica wordt, volgens hem, meestal eerst in de *madrasahs* geleerd. MARMOL[1] zegt hetzelfde. Volgens HÖST[2] leeren de kinderen lezen en schrijven; maar GRåBERG DI HEMSÖ[3] voegt er bij, dat zij den Koran van buiten leeren.

'Wat het volk van *Spanje* betreft, zij onderwijzen het lezen en schrijven van den Koran, zoodra hij (de leerling) daartoe in staat is; hiermede houden zij zich bij het onderwijs ijverig bezig; zij nemen den Koran tot grondslag van het onderrigt, omdat deze hiervan de wortel en grondslag is, omdat uit dezen de godsdienst en de wetenschappen voortvloeijen; doch daarom bepalen zij zich toch bij den Koran niet, maar, in het onderrigten der kinderen, voegen zij er gewoonlijk het overleveren van gedichten en brieven, in hooger proza geschreven[4], bij; zij (de leerlingen) beginnen ook de grondbeginselen der taal te bestuderen, en die van buiten te leeren; verder oefenen zij zich in het schoonschrijven; zij leggen zich echter hierop meer dan op al het andere toe[5], zoodat de kweekeling van kind jongeling wordt, terwijl hij eenigzins onderwezen is in

(1) *Description de Africa*, II, fol. 86, col. 3.
(2) *Nachrichten van Marokos und Fez*, p. 101.
(3) *Specchio geographico e statistico dell' Impero di Marocco*, p. 169.
(4) رواية الشِعْرِ والتَرَسُّلِ. Dezelfde woorden leest men op het einde van dit blad. De infinitief تَرَسُّل wordt hier, en elders bij IBN KHALDOUN, in denzelfden zin gebruikt, waarin ترسيل bij IBNO 'L-KHATÎB voorkomt. Men zal over deze beteekenis eene noot vinden in het eerste deel mijner *Historia Abbâdidarum*.
(5) Voor: ولا تختص عنايتهم فيه بالخط اكثر من جميعها lees ik: ولتختصّ عنايتهم فيه اكثر من جميعها. Dat het negatieve لا in het affirmative ل moet veranderd worden, bewijst het vervolg. بالخط, hetgeen hier den zin in de war breght, is hoogstwaarschijnlijk uit eene randnoot ontstaan, waar tot nadere verklaring فيه zeer goed door الخطّ geëxpliceerd werd. - Het is voor het overige ook van elders bekend, dat de Spaansche Arabieren uitstekende calligraphen waren. Calligraphie was in het Oosten zeer gewaardeerd, en moest het zijn, zoolang de boekdrukkunst daar niet bekend was, of geen' ingang vond Beroemde schrijvers worden dikwijls geprezen ook om hunne fraaije hand; en men weet, dat de menigvuldige fouten in al de handschriften van AL-MASOUDÎ'S werken aan de slecht en onduidelijke hand, die de beroemde man schreef, te wijten zijn.

de taal en in de poëzij, en er iets van verstaat, uitmunt in het schoonschrijven, en iets van de wetenschap gehoord heeft; zoodat hij in dit alles een steunpunt vinden kan, om de wetenschappen zelve te leeren; maar hierbij bepalen zij zich evenwel, omdat in hunne streken slechts dat steunpunt, en niets meer, bestaat, en zij verkrijgen geene meerdere kennis dan die, welke zij uit dat eerste onderwijs bezitten; doch dat is genoegzaam voor dengenen, dien de Hooge God op den regten weg leidt, en het is voldoende kennis, wanneer de leermeester niet tegenwoordig is.'

De wijsgeerige IBN KHALDOUN heeft het met de Duitsche wijsgeeren gemeen, dat hij menigmaal een eenvoudig idee zeer onduidelijk uitdrukt. Zijne woorden zouden ons bijna doen denken, dat bij de Spaansche Arabieren geene gelegenheid was, om hooger onderwijs te ontvangen; dit was echter volstrekt niet het geval, zoo als wij straks zien zullen. Hij wil eenvoudig dit zeggen: Het volk van *Spanje* [niet de geleerde stand] leert zoo veel op de scholen, dat het *bijna* tot de wetenschap (de *Ilmo 'l-fikh*) komt; het komt er echter niet toe, zoo als in *Magrib* b.v.; maar met dat, wat zij kennen, kunnen zij zich zeer goed in het dagelijksch leven redden, d.i.: zij behoeven niet, zoo als de tegenwoordige Egyptenaren, naar den schoolmeester te gaan, opdat die een' brief, dien zij ontvangen hebben, voor hen leze, enz.

'Wat het volk van *Afrîkiyah* (*Algiers, Tunis* en *Tripoli*) betreft, zij verbinden gewoonlijk, in het onderwijs der kinderen, den Koran met de overlevering; zij geven les over de grondbeginsels der wetenschappen, en onderwijzen eenige der questiën, daarmede verbonden; mar zij leggen zich evenwel het meest toe op den Koran, dat de kinderen dien van buiten leeren en deszelfs verschillende lezingen kennen. In één woord, hunne manier in het onderwijzen der kinderen nadert meer die der Spanjaarden, omdat de oorsprong van hunne manier bij de Spaansche Scheikhs gezocht moet worden, die de zee overstaken, toen de Christenen het oostelijk *Spanje* veroverden, en die zich te *Tunis* nederzetten; van deze ontvingen zij onderrrigt, en na hen hunne kinderen.

Wat het volk van het Oosten[1] betreft, zij voegen eveneens in het onderwijs verscheidene dingen bijeen, zoo als wij hooren; en ik weet niet hoeveel zij er zich op toeleggen. Het-

(1) Onder *het Oosten* (المشرق) verstant IBN KHALDOUN *Egypte* en *Syrië*.

geen er ons echter van verhaald wordt, is, dat zij zich toeleggen op het bestuderen van den Koran, en het leeren der Wetenschap en hare grondbeginselen in den tijd der jongelingschap (الشبيبة)[1]; daarmede verbinden zij het doceren van het schrijven niet, maar hiervoor is bij hem eene private inrigting en private meesters, zoo als voor de overige ambachten[2], die ook niet in de kinderscholen (الصبيان مكاتب) geleerd worden, en als zij (de leermeesters) voor hen (de leerlingen) op de schrijftales (الالواح) schrijven, dan is het een schrift, dat volstrekt niet voortreffelijk is.' Het woord لوح komt ook elders in den zijn van *schrijftafel* voor, zoo als bij IBN BATOUTAH[3]: فاخذتُ لوحًا كان بين يديه وكتبتُ فيه يا فقيه الخ وكان معه فقيه يكتب له 'hij had eenen *fikîh* (schoolmeester)[4] bij zich, die hem tot secretaris diende; ik nam van hem eene schriftafel, die hij bij zich had en schreef daarop: *o fikîh*', enz. Bij IBN ABÎ ZER'[5] leest men: 'De Scheikh deed de kinderen uit de scholen gaan بالالواح على رؤسهم والمصاحف بايديهم met de schrijftafels op hunne hoofden, en de Korans in hunne handen' (om den vorst om vergeving te smeeken). Bij ABOU ABDOLLAH AL-ABDOWÎ[6]: فوجدنا به الواح صبيان المكتب 'Wij vonden in die Moskee de schrijftafels der schoolkinderen.' Het is die dunne plank, met witte verw bestreken, waarop de meester de letters schrijft, en waarvan LEO AFR. (t.a.p.), SHAW[7] en LANE[8] melding maken. 'Hij, die het schrijven heeft willen

(1) D.i.: de kinderen worden daar veel later naar school gezonden, dan in de andere landen.
(2) سائر الصنائع. Onder الصنائع verstant IBN KHALDOUN de umbachten; hij handelt er uitvoerig over in de *Mokaddamât*.
(3) *Rihlah*, HS. van Prof DE GAYANGOS, fol. 290 r°.
(4) Een schoolmeester heet *fikîh*, een geleerde in de *Ilmo 'l-fikh fakîh*. Zie LANE, *Mod. Egypt.*, I, p. 81.
(5) *Kartâs*, Leydsch HS., N°. 17, fol. 103 v°.
(6) *Rihlah*, Leydsch HS., N°. 11 b, fol. 4 r°.
(7) *Reizen door Barbarije*, I, p. 288.
(8) *Mod. Egypt.*, I, p. 82.

leeren, wordt naderhand goed betaald, wegens zijnen ijver in zijne studie, en de menschen van zijn amhacht zijn zeer begeerig naar hem.'

IBN KHALDOUN gaat nu na, welke voordeelen de genoemde volken uit hun verschillend onderwijs trekken. Zijn resultaat is, dat de bewoners van *Afrîkiyah*, maar nog veel meer de Magribijnen, onkundig blijven in het zuiver spreken der taal, en dat de Spanjaarden uitmunten in het schoonschrijven en in de fraaije letteren, maar in het overige te kort schieten, omdat zij Koran en overlevering, de grondslagen der wetenschappen, te veel verzuimen.

Wat den leeftijd betreft, waarop de kinderen naar de school gezonden worden, zoo zegt de Heer VETH, dat dit *soms* reeds in hun vijfde jaar geschiedde. Dit is wel een *soms*. Hij had er bij dienen te voegen, dat het *gewoonlijk* in hun zesde jaar geschiedt[1]; volgens JACKSON[2], geschiedt het eerst in hun achtste, en volgens den naauwkeurigen DIËGO DE HAËDO[3], in hun negende of tiende jaar. Doch hierin is groot onderscheid van landen en tijden.

Dit alles ziet slechts op de opvoeding der jongens; de meisjes worden, wel is waar, gewoonlijk te huis onderwezen, maar GRåBERG DI HEMSÖ[4] zegt evenwel uitdrukkelijk, dat er ook meisjesscholen zijn, waar deze door vrouwen in lezen, schrijven en handwerken onderwezen worden.

Wij hebben ons wat langer met de *mektab's* bezig gehouden, omdat dit punt, zoo wij ons niet vergissen, bij de behandeling van de inrigting van het onderwijs bij de Arabieren, van nog meer belang is, dan dat der *madrasah's* of hoogere scholen. De mate van beschaving en geleerdheid, die de geleerde stand bezat, kennen wij uit hunne schriften; maar de beschaving, die onder het *volk* heerschte, was ons nog tamelijk duister. Ons resultaat is gunstig, vooral voor *Spanje*. Vergelijk de Arabieren van dat land met de tegenwoordige christenen aldaar, en gij zult zeker niet zeggen, dat men vooruitgegaan is. Wij wilden verder den Heer VETH met der daad bewijzen, hoe hij iets anders, in plaats van zijne dorre schets,

(1) SHAW, HÖST en GRåBERG, t.a.p.
(2) *Account of Marocco*, p. 147.
(3) *Topographia de Argel*, fol. 26, col. 4.
(4) *Specchio*, enz., p. 170.

had kunnen leveren; wij moeten hem nog op AN-NOWAIRÎ[1] verwijzen, die uitvoerig handelt over de manier, hoe men den kinderen schrijven leert; wij moeten hem aanraden kennis te maken met de werken van LANE, de beste, die een Europeër over het Oosten geschreven heeft; ook de berigten van verscheidene andere schrijvers, omtrent de *mektab's*, bij welke men vooral het onderschied van tijden en landen niet uit het oog moet verliezen, hadden den schr. zeer nuttig kunnen zijn.

Wij gaan nu tot de hoogere scholen over.

In den oudsten tijd werd het onderwijs in de Moskeën gegeven; deze gewoonte is naderhand teruggekomen, want in de negende eeuw der H., toen AL-FÂSÎ schreef, waren er te *Mekka* elf *madrasah's* of hoogere scholen; thans evenwel wordt het onderwijs weder in de groote Moskee gegeven[2]. Ook bij de *madrasah's* bemerkt men, dat oorspronkelijk Moskeën de plaatsen voor het hoogere onderwijs waren; in hunne inrigting is nog veel kerkelijks overgebleven; zoo leest men bij IBN ABÎ ZER'[3], dat, toen de *groote madrasah*, in het jaar 723 d.H., te *Fez* gebouwd werd, er bij deze een *imâm* en een *moëddzin* werden aangesteld. Het ambt van *imâm* en van *moëddzin* treft men anders alleen in de Moskeën aan, en men weet, dat de eerste de voornaamste geestelijke der Moskee is, en dat de andere de geloovigen tot het gebed te zamenroept. De inrigting der *madrasah's* zet de Heer VETH over het algemeen goed uiteen; maar met den staat van het onderwijs in *Spanje* is de schrijver wat in de war, en wij verwonderen er ons geenszins over; hij volgde CASIRI, MIDDELDORPF (geen oorspronkelijk Werk) en CONDE. CONDE'S boek is vol van fouten van allerlei soort; CASIRI heeft ongetwijfeld meer dwalingen dan waarheden verspreid. Eene plaats nu, door DE SLANE geciteerd, bewijst reeds overtuigend, dat er in *Spanje* volstrekt geene *madrasah's* waren, en dat het hooger onderwijs altijd in de Moskeën gegeven werd. De Heer VETH (p. 38) wil dit van de *meeste* steden in *Spanje*, maar niet van *alle* verstaan. Hij spreekt dus van Spaansche *Collegia*, waarmede hij *madrasah's* bedoelt. Vooreerst moeten wij aanmerken, dat de woorden, door DE SLANE geciteerd, niet die van den later leven Afrikaan AL-MAKKARÎ, maar van den voor-

(1) *Nihâyato 'l-arab fî fonouni 'l-adab*, Leydsch HS., N°. 273, p. 635 en 636.
(2) BURCKHARDT, *Travels in Arabia*, I, p. 389 volg.
(3) *Kartâs*, Leydsch HS., N°. 17, fol. 169 r°.

treffelijken Spaanschen schrijver IBN SAÎD zijn[1], een man, die zeer goed onderrigt was van wat in *Spanje* bestond of niet. Ten tweede toone ons de Heer VETH eene enkele plants, niet in CASIRI of CONDE, maar in de Spaansch-Arabische schrijvers, waar van eene Spaansche *madrasah* gesproken wordt. In *Spanje* dan werd het publieke hoogere onderwijs in de Moskeën gegeven; de professor publicus werd niet, zoo als de professor in de andere Arabische landen, *modarris*, maar شيخ الجماعة[2], óf استاذ الجماعة[3], óf استاذ الجملة[4] genoemd. Buiten deze publieke inrigting, had men verscheidene private, die مجالس التدريس heetten[5]. Deze private auditoria hadden weder bijzondere namen, zoo als مجلس الحديث, *het private collegie, waar de overlevering geleerd werd*[6], enz. Hiermede moet men eene andere مجلس, die مجلس الانس, of enkel مجلس genoemd wordt, volstrekt niet verwarren; over deze die niets met het *onderwijs* gemeen heeft, hoopt rec. bij eene andere gelegenheid te handelen.

Op p. 20 werpt de schrijver een' algemeenen blik of dat, wat de Arabieren in theologie, regtsgeleerdheid, geschiedenis, grammatica en lexicographie, fraaije letteren, mathematiek en physica hebben geleverd. Zelfs de grootste en grondigste geleerde, zelfs een QUATREMÈRE, zou voor zulk een overzigt zijn teruggedeinsd, wanneer het al bij zijn onderwerp te pas kwam. Het verwonderde ons het hier te vinden.

Daarna somt de schrijver de redenen op, waarom de Arabieren niet, volgens hem, zulke vorderingen in de wetenschappen gemaakt hebben, als te verwachten was. De eerste zoekt hij daarin, dat alle onderwijs met den Koran begint, een boek, dat te moeijelijk is en slecht zamenhangt, en in het gebrek aan elementaire leerboeken. Deze opmerking is niet nieuw; maar het is merkwaardig, dat zij reeds door de Arabieren zelve gemaakt is. ‘Hoe groot’, roept ABOU BECR IBNO 'L-ARABÎ[7] uit,

(1) Men vindt ze in het Gothasche HS. van AL-MAKKARÎ, fol. 45 r°.

(2) IBNO 'L-KHATÎB, *Al-Ihâtah*, HS. fol. 191 v°, enz.

(3) Id., HS. fol. 33 r°, enz.

(4) Id., HS. fol. 39 r°, enz. Verg. met deze uitdrukkingen die van قاضى الجماعة, die in het Westen hetzelfde aanduidde als قاضى القضاة in het Oosten; zie QUATREMÈRE, in de *Notic. et Extr.*, XII, p. 578.

(5) IBNO 'L-KHATÎB, HS. fol. 61 r°.

(6) Id., HS. fol. 204 r°.

(7) Bij IBN KHALDOUN, *Mokaddamât*, HS. fol 222 v°.

‘hoe groot is de domheid van het volk onzer streken, dat zij den knaap met het boek Gods doen beginnen, zoodat hij leest, wat hij niet begrijpt!’ De tweede reden zoekt de Heer VETH in het oefenen van het geheugen boven het verstand. Hij meent, dat AS-SOYOUTÎ er niet veel aan had, dat hij, op zijn achtste jaar, den geheelen Koran van buiten kende. De beroemde AS-SOYOUTÎ en zijne tijdgenooten zullen er wel anders over gedacht hebben; zij zullen wel hebben ingezien, dat het een groot voorregt was, te allen tijde plaatsen in het geheugen te hebben, die bij bijna iedere theologische of juridische questie beslissend waren. Meent gij, dat IBN MORHAL een groot man was, vraagt de schrjver, omdat hij de *Makâmât* van HARÎRÎ in vijftig dagen, den *Dîwân* van MOTENABBÎ in ééne week van buiten leerde? Ik bewonder's mans geheugen, en zet voor IBN MORHAL een' lexicograaf of grammaticus in de plaats, dan zult gij bekennen moeten, dat de man zich veel tijd bespaarde, wanneer hij zulk een gelukkig geheugen bezat, door de *Makâmât* van HARÎRÎ van buiten te kennen, een werk, dat door de Arabieren als het eerste in zijn genre beschouwd wordt, en hun, als het ware, een woordenboek van metaphoren, tropen en van de fijnheden der taal is; door de gedichten van MOTENABBÎ van buiten te kennen, den grootsten dichter, volgens het oordeel der latere Arabieren; het bespaarde hem veel naslaan, veel noteren, en hij kon zijn citaat woordelijk, uit het hoofd, opschrijven. Hadden de Arabieren den raad van Prof. VETH gevolgd, en dergelijke werken *niet woordelijk* van buiten geleerd, zij zouden er weinig aan gehad hebben. Is er ook al iets waars in de opmerking van den schrijver, de voorbeelden zijn zeer ongelukkig gekozen.

Ten derde beweert de schrijver, dat de Arabieren te veel aan autoriteit hingen. Deze aanmerking, zoo in het algemeen gezegd, moge thans gelden, nu Arabische literatuur en wetenschap gezonken zijn, op den bloeitijd is zij slechts gedeeltelijk toepasselijk. De Arabieren maken onderscheid tusschen de العلوم النقلية d.i. die wetenschappen, welke met godsdienst in verband staan, en de العلوم الحكمية الفلسفية, d.i.: die daarmede *niet* verbonden zijn[1]. In de eerste *moet* men aan autoriteit hechten, of men wordt verketterd, en de gevolgen zijn te vreezen; in de tweede is zulks volstrekt niet het geval, en de geschiedenis is daar, om het tegendeel te be-

(1) IBN KHALDOUN, *Mokaddamât*, HS. fol. 168 r°.

wijzen. Zoo leest men bij IBNO 'L-KHATÎB[1], dat een hofmedicus te *Grenada* groote verachting betoonde voor de uitspraken der mannen van zijn vak, en ook voor den beroemden IBN SÎNÂ (AVICENNA).

Wij hebben in deze recensie slechts enkele punten behandeld; want hadden wij ons met alles willen bezig houden, waartoe, hetzij het belangrijke onderwerp, hetzij het door den Heer VETH gezegde, aanleiding gaf, dan ware onze recensie zeker veel langer geworden dan het Boek zelf.

Leyden, November, 1843.

REINHART DOZY.

Handboek voor den ambtenaar van den burgerlijken stand. Bewerkt volgens het Nederlandsch Burgerlijk Wetboek, met aanwijzing van de onderscheidene Wetten, Besluiten, Decisiën, enz., welke daarmede in verband staan, benevens van Formulieren tot de inschrijving der Akten, door Mr. *C.E. Vaillant*, Hoofd-Kommies van den Burgerlijken Stand te Amsterdam. Tweede uitgave. Amsterdam, Johannes Müller, 1842. 424 bladz. in groot 8°.

Het is zoo gemakkelijk zich van alle eigen onderzoek te kunnen ontslaan, slechts uit het handboek en de formulieren naast zich over te schrijven; het ligt zoo geheel in den vadzigen aard onzer natie, dat, in dit land vooral, praktikale handboeken zeer gevaarlijk mogen geacht worden. Zij blusschen het kleine levensvonkje, dat bij enkelen hier en daar nog onder de asch gloort, meest geheel uit. Echt wetenschappelijke geest is ons te vreemd, om door dergelijke hulpmiddelen niet bedreigd te worden. In plaats van het daarin voorkomende ter toetse te leggen, pleegt men het als eene godspraak aan te nemen, aan welker uitspraken niet te twijfelen valt.

Slechts enkele gevallen kunnen er zijn, warin handboeken noodzakelijk mogen heeten; wanneer namelijk de toepassing van zekere regels van menschen gevorderd wordt, van welke een

(1) HS. fol. 34 r°.

groot aantal vermoed mag worden daarvoor eene zeer gebrekkige opleiding gehad te hebben. Daartoe behoort het houden der registers van den burgerlijken stand, vooral ten plattenlande.

Bepaalde ons volksonderwijs zich niet tot lezen, schrijven en rekenen; legde men zich daarbij meer op de beoefening van het denkvermogen toe; werd men daar, wat noodzakelijk schijnt, met de hoofdregels bekend gemaakt, volgens welke alles in den staat ingerigt is, en naar welke alle burgers behooren te leven, in vele opzigten zoude dit den staat nuttig zijn; doch zekerlijk een handboek voor den ambtenaar van den burgerlijken stand ware minder noodig. De voorschriften der wet daaromtrent zijn eenvoudig en voor iederen mensch met gezond verstand, die geleerd heeft bij zijne handelingen na te denken, verstaanbaar genoeg, om bij de toepassing niemands ondersteuning te behoeven.

Thans is men genoodzaakt te erkennen, dat zulk een handhoek nuttig zijn kan. Er wordt daarbij echter gevorderd, dat het niet bloot de vormen aanwijze, maar evens de gronden verklare, waarom deze aldus en niet anders opgegeven worden, zich telkens op de wet zelve béroepe, en hare woorden naauwgezet naga, ten einde hij, die er gebruik van maken wil, begrijpe, dat het de wet is, welke hij behoort te volgen, en niet het handboek.

Gelukkig heeft de schr. van dit handboek de zaak aldus begrepen, en eene tweede uitgaaf in vier jaren tijds bewijst, dat hij zich niet behoeft te beklagen zich te vergeefs moeite gegeven te hebben.

‘Geen eigenlijk regtsgeleerd werk,’ maar een praktikaal handboek willende schrijven, heeft hij de oppervlakkigheid en het eenzijdige, waardoor dergelijke werken zich gewoonlijk kenmerken, weten te vermijden. Men ziet met iemand van studie te doen te hebben, bij welken niets boven de wet zelve gaat. Deze tweede uitgaaf draagt de blijken van wezenlijk nagezien, vermeerderd en *verbeterd* te zijn. Bij verschil van meening omtrent eenige bepalingen, zijn meest de wederzijdsche gevoelens met het oordeel des schrijvers opgegeven, hetwerlk, juist en onbevooroordeeld, bijna altijd het ware is.

In zijne ontwikkeling is de schr. echter te uitvoerig, hetgeen juist bij hen, voor welke het werk bestemd is, het goed begrijpen in den weg staat. In losse, maar fiksche trekken, ontdaan van alle sieraden, geschetst, maakt het beeld dieperen indruk, dan omringd en verdrongen door bijwerk.

Die geest van uitvoerigheid, welke bij de behandeling van ieder punt zigtbaar is, heeft der schrijver ook enkele punten doen behandelen, die voor den ambtenaar van de burgerlijken stand geheel onverschillig zijn, en dus niet behoorden voor te komen; zoo als b.v., hetgeen men op bl. 254 vgg., vermeld vindt over de regtsvordering, volgens art. 113 B.W., uit de aangifte en afkondiging van het huwelijk voortspruitende, wanneer het huwerlijk niet volgt; de gansche eerste paragraaph van hoofdstuk IV, afdeeling V, (bl. 257-264), ‘over de personen, welke, en de reden waarom zij, een huwelijk stuiten kunnen,’ handelende. Van de tweede paragraaph aldaar zou hij ook veel hebben kunnen weglaten, wat uitsluitend de partijen betreft; het was voldoende, met korte trekken aan te wijzen, wanneer de ambtenaar van d en burgerlijken stand geacht moest worden op eene behoorlijke wijze kennist te dragen van het doen of opheffen der stuiting, en welke gevolgen dit heeft. Ook in het zevende hoofdstuk der vijfde afdeeling, waar de schr. over de ontbinding des huwelijks spreekt, is veel, wat gemist kon worden. Beter ware het mede geweest de inleiding, vooral dat gedeelte, waar over den burgerlijken stand bij andere volken gehandeld wordt, weg te laten. Dergelijke korte overzigten zijn d oor hunne oppervlakkigheid meer na- dan voordeelig.

De orde, door den schr. gevolgd, is geleidelijk. De eerste afdeeling had echter niet op zich zelve behoorenn te staan, maar een deel der tweede moeten uitmaken. De andere afdeelingen handelen óf over de akten in het algemeen, óf over de bijzondere akten. Met deze den ambtenaar op gelijke lijn te stellen, is een gebrek in de verdeeling der stof.

In enkele punten schijnt ons de schr. te dwalen. Zoo spreekt hij, op bl. 18 e.v., van het koninklijk besluit van 8 Junij, 1823 (*Staatsblad* N°. 21), volgens hetwelk, bij verhindering van de ambtenaar van den burgerlijken stand, *het hoofd van het Plaatselijk Bestuur*, of *de Gouverneur*, iemand, *zelfs buiten het Stedelijk Bestuur*, bij speciale akte aanwijzen kan tot het houden der registers. Dit besluit is te dezen geheel krachteloos. Art. 13, § 2 B.W., draagt uitdrukkelijk de benoeming aan de *Plaatselijke Besturen* en *uit hun midden* op. De aldus benoemde is dus de eenige wettige ambtenaar, en die, volgens het koninklijk besluit benoemd, zoude, als door eene onbevoegde magt aangesteld, geenerlei authenticiteit aan de akten geven. Koninklijke besluiten kunnen de wet noch ver-

anderen, noch aanvullen. Ten onregte kende de circulaire van den Minister vavn Justitic, van 25 September, 1838, N°. 8, aan dit besluit eenige kracht toe. Het is waar, ten slotte blijkt het, dat ook de schr. aan de wettigheid van het besluit *twijfelt*; maar waarom het dan eerst zoo breed uitgelegd, alsof het geldend ware?

Meer is er te zeggen over de wettigheid van het koninklijk besluit van 13, Julij 1830 (*Staatsblad* N°. 53), door den schr. op bl. 38 vermeld. Dit besluit heet de wijze te regelen, ‘op welke het overlijden van krijgslieden, die te velde, in den slag of in 's rijks dienst overleden zijn, in de gewone registers van den burgerlijken stand zullen worden ingeschreven.’ Art. 61 B.W. laat dit aan bijzondere reglementen over. Hetwoord *reglementen*, meest gebruikt wordende van bepalingen, niet door de gewone Wetgevende Magt gemaakt, is het te verdedigen, dat de Koning alleen, zonder tusschenkomst der Staten-Generaal, die reglementen gemaakt heeft. Van eene andere zijde schijnt daarmemde in strijd, dat het moeijelijk te onderstellen is, dat een wetgever, welke dit punt van zoo hoog belang achtte, dat hij alles, tot in de kleinste bijzonderheden, voorschrijft, de regeling van dit punt geheel aan den Koning zoude overgelaten hebben. Het koninklijk besluit gaat ondertusschen verder dan het, volgens art. 61 B.W., gaan mag. Dit art, draagt aan de bijzondere reglementen slechts op te regelen, hoe *het overlijden*, in de daarbij opgenoemde gevallen, *in de registers van den Burgerlijken Stand zal worden ingeschreven*. Die reglementen mogen dus niets bepalen over het *opmaken* der akte, maar moeten alleen handelen over het *inschrijven dier akte in de registers van den Burgerlijken Stand*. Het besluit doet beide; dat gegedeelte, hetwelk over het opmaken der akte handelt, kan dus niet van kracht zijn, want de bevoegdheid, om dit vast te stellen, was niet aan den Koning gegeven. De redactie van art. 61 B.W. moge niet uitdrukken, wat de Wetgever bedoelde, dit kan niet helpen, daar wij met den uitgedrukten, niet met den vermoedelijken, wil des Wetgevers te doen hebben.

Met welk regt de schr. den Koning het regt toekent, om aan de diplomatieke agenten en consuls der *Nederlanden*, buiten'slands, de bevoegdheid tot het opmaken van akten van den burgerlijken stand te verleenen, heeft hij niet uitgelegd. Het tegendeel schijnt waar. De wet heeft de daartoe bevoegde personen aangewezen; de wet alleen, geen koninklijk besluit, kan hier andere bijvoegen.

De schr. beveelt (bl. 68, enz.) het houden van *suppletoire registers* aan, ‘in welke ingeschreven wordt, wat bezwaarlijk in de gewone registers zal kunnen geschieden,’ b.v. de vonnissen tot aanvulling of verbetering der akten, koninklijke brieven van wettiging, vergunning tot verandering of bijvoeging van geslachtsnamen, enz. Bij koninklijk besluit van 8 Junij, 1823 (*Staatsblad* N°. 21), is er het aanleggen van bevolen. Die suppletoire registers schijnen intusschen met de wet in strijd. Men handelt, alsof in art. 13, § 1, B.W., gelezen wordt: ‘er bestaan in iedere gemeente registers van geboorten, van huwelijksaangiften en afkondigingen, van huwelijken en echtscheidingen, van overlijden *en andere akten, volgens de Wet door den Ambtenaar van den Burgerlijken Stand in te schrijven*.’ Waar de wet van de inschrijving dier vonuissen, enz melding maakt, zeg zij, dat die ‘in de loopende registers’ zal moeten geschieden (zie art. 66, 69, 73, B.W.), dat wil zeggen, dat zij op den dag der vertooning zullen moeten worden ingeschreven in een der registers, bij art. 13 B.W. vermeld, want andere kent de wet niet. Doet men dit niet, men overtreedt art. 16 B.W., hetwelk beveelt, dat de akten *achter elkander* in de registers zullen worden ingeschreven. Art. 13 en 16 B.W. laten dus geene zoogenaamde suppletoire registers toe.

Bij iedere moeijelijkheid raadt de schr. den ambtenaar van den burgerlijken stand aan, ‘zich te vergewissen van het oordeel van het Openbaar Ministerie.’ Dit wordt aldus tot den voortdurenden raadsman van genen. Hoe gemakkelijk dit is, begrijpt ieder. Zich echter aldus vooraf van het gevoelen des ambtenaars, bij overtreding met de vervolging belast, te verzekeren, schijnt te strijden met die onafhandelijkheid, welke ieder ambtenaar in zijnen kring behoort te behouden. Het geven van regtsgeleerde advijzen ligt niet in de roeping van het Openbaar Ministerie. Durft de ambtenar van den burgerlijken stand in enkele gevallen zich zelven niet vertrouwen, hij behoort bij ieder' ander' raad in te nemen dan bij den officier van Justitie.

De magt, welke de schr. aan den regter toekent, zal deze zonder twijfel wijsselijk niet aannemen. Volgens art. 129 B.W., beslist de regter, bij verschil tusschen de huwende partijen en den ambtenaar van den burgerlijken stand, over de genoegzaamheid of ongenoegzaamheid der stukken, door de partijen, ter voldoening aan de voorschriften der wet, ingeleverd. De schr. meent (bl. 210), dat de regter zich hier voor zijne uit-

spraak niet zoo bepaald op eenig artikel der Wet behoeft te beroepen, maar den ambtenaar kan magtigen, om ook bewijzen aan te nemen, die niet aan de strikte voorschriften der Wet beautwoorden, ‘zonder evenwel daaronder te verstaan, dat de regter de bevoegdheid zou hebben, om bepalingen der Wet te wijzigen, of de bewijzen, waarvan de overlegging voorgeschreven is, onnoodig te verklaren.’ De regter zal hier dus niet *buiten* de Wet, maar ook niet *volgens* de Wet moeten beslissen. Ondertusschen behoort hij niets dan de Wet te kennen, is hij verpligt haar toe te passen, zonder dat hij in eenig onderzoek naar hare innerlijke waarde of billijkheid mag treden (art. 11 *Alg. Bep.*).

Hoe groote magt de schr. den regter zoude willen geven, blijkt het best daaruit, dat hij, op bl. 233, den ambtenaar door den regter wil laten magtigen, om het huwelijk te voltrekken eener vrouw, nog *binnen* de drie honderd dagen na de ontbinding van het vroegere huwelijk, wanneer die vrouw vóór dien tijd bevallen mogt zijn van het kind, waarvan zij bij die ontbinding zwanger was. De regter zou aldus verlof verleenen tot het verrigten eener handeling, stellig bij de Wet verboden. Daartoe zou hij zich op eene magtiging, hem bij de Wet gegeven, moeten kunnen beroepen. Welke zouden anders de grenzen zijn van dit aan de regterlijke magt toegekende dispensatiregt?

Art. 111 B.W. zegt: ‘De koning of de ambtenaren, welke hij daartoe zal aanwijzen, zijn bevoegd om, uit hoofde van gewigtige redenen, dispensatie te verleenen van de tweede afkondiging.’ Tot het verleenen dier dispensatiën heeft het koninklijk besluit van 16 Junij, 1830 (*Staatsblad* N°. 26), de officieren van justitie bij de arrondissements-regtbanken aangewezen. De schr. schijnt aan de wettigheid hiervan niet te twijfelen, vermeldt althans de zaak, zonder er eenige aanmerking over te maken. Ondertusschen is die bepaling der W e t en het besluit, dat er het gevolg van is, volstrekt onbestaanbaar met het dispensatieregt. Volgens art. 67 der Grondwet, kan de Wet aan den Koning het regt van dispensatie van hare bepalingen opdragen. De Wetgevende Magt delegeert hare bevoegdheid aan den Koning. Die opdragt is geheel persoonlijk. Een buitengewoon, den Koning slechts bij delegatie toekomend, regt kan door dezen niet op anderen overgedragen worden[(1)].

(1) De Romeinen zeiden: ‘Mandatam sibi jurisdictionem mandare alteri non posse, manifestum est.’ Cf. *L.* 1 *pr. L.* 5 *D. de off. eius cui mand. est jurisd.*

Art. 111 kende aan den Koning eene bevoegdheid toe, welke, als onwettig, niet geoefend worden mag; het koninklijk besluit, naar aanleiding daarvan genomen, is zoo goed als niet bestaande. De bedoeling der Wet moge nuttig wezen, zij alleen is niet voldoende, om haar leven te verzekeren, wanneer zij in het regt zelf haren grondslag mist.

Met betrekking tot het regt der vreemdelingen hier te lande, dwaalt de schr. geheel. Hij onttrekt hen, wat hunnen staat betreft, aan de werking onzer wet, en laat hen uitsluitend door de wetten regeren van het land, waarvan zij burgers zijn. Aldus ziet hij geheel de gevolgen der omwenteling over het hoofd, welke art. 9 *Alg. Bep.* op dit punt in onze wetgeving veroorzaakt heeft. Vroeger kon een vreemdeling in dit land zijn *statutum personale* inroepen; thans is dit onmogelijk, daar de wet duidelik zegt: ‘het burgerlijk regt van het koningrijk is hetzelfde voor vreemdelingen als voor de Nederlanders, zoolang de Wet niet bepaaldelijk het tegendeel vaststelt.’

Ter beoordeeling der regten en verpligtingen van allen, die hem naderen, hetzij vreemdelingen, hetzij Nederlanders, mag de regter niets raadplegen dan *het Burgerlijk Regt van het Koningrijk*. Wil men een ander regt toepassen, men zal zich op eene bepaalde uitzondering, in ons regt voorgeschreven, moeten kunnen beroepen. Wij hebben vreemdelingen deel aan ons regt gegeven, maar gelijk zij er de voordeelen van genieten, moeten zij ook de nadeelen er van ondervinden. De staat der personen maakt een gedeelte uit van het burgerlijk regt van het koningrijk; de Wet heeft daarbij, omtrent vreemdelingen, niets bijzonders bepaald; alle regels slaan dus op hen evenzeer als op Nederlanders, want waar zij de wettelijke uitzonderingen niet aanwijzen kunnen, zijn gene aan dezelfde regels onderworpen als deze.

Op bl. 115 zegt de schr., dat het toepassen der wetten van het land des vreemdelings ‘in omgekeerde rede volgt uit art. 6 *Alg. Bep.*, volgens welk artikel de wetten, betreffende de regten, den staat en de bevoegdheid der personen, de Nederlanders verbinden, ook wanneer zij zich buiten'slands bevinden.’ Men tracht aldus den zeer duidelijken regel van art. 9 *Alg. Bep.* door eenen, veelal gevaarlijke,

redenering *e contrario* te verzwakken, en in eenen *beperkten* zin te doen opnemen, wat de wetgever zelf eene *algemeene* bepaling noemde. De Wet daarenboven is geschreven voor onze regters, en niet voor buitenlandsche. Art. 6 komt dus alleen te pas, wanneer *onze* regters over den staat van eenen Nederlander, die zich buitenslands bevindt, beslissen moeten. Maar welke Nederlandsche regter zou er immer an gedacht hebben, om op eenen Nederlander vreemde wetten toe te passen? Art. 6 is dus geheel overbodig, en zelfs *e contrario* kan men daaruit geene redenering trekken, welke een groot gedeelte van het burgerlijk regt van het koningrijk, in strijd met art. 9 *Alg. Bep.*, niet op vreemdelingen zoude doen toepassen.

Hoewel meest aan de wet de ware uitlegging gevende, stoot men echter op enkele onnaauwkeurigheden. Zoo verklaart b.v. de schr., op bl. 58 e.v., *woonplaats* niet alleen als ‘de plaats waar iemand zijne woning heeft, maar ook als die, waar hij *den zetel van zijn vermogen* gevestigd zoude hebben.’ De Wet spreekt alleen van *hoofdverblijf*, dat is, waar men voortdurend tegenwoordig is. Het is geheel onverschillig, of men daar tevens den zetel van zijn vermogen heeft; want onze Wet maakt de woonplaats niet op uit de plaats, waar het vermogen der menschen is, maar uit die, waar zij zich ligchamelijk ophouden.

Op bl. 150 oordeelt de schr., dat de woorden van art. 35 B.W., volgens welke op een schip tot getuigen der geboorte moeten worden genomen twee personen, *zich op het schip bevindende*, gelezen moeten worden, alsof er stond *tot het schip behoorende*. Beter zou aldus de bepaling geweest zijn; doch waar de woorden eener wet duidelijk zijn, mag men, door uitlegging, daarvan niet afwijken.

De geboorte-akte, in welke de moeder is aangewezen, is voor het kind een begin van bewijs bij geschrift, leest men op bl. 169 en v. Dit kan noch uit de bewoordingen van art. 320 B.W., noch uit die van art. 1939 B.W. afgeleid worden, en schijnt ook te strijden met den regel, welke verbiedt, dat handelingen van derden-hun, die daarbij geene partijen waren, eenig voordeel of nadeel zullen aanbrengen.

De formulieren, achter het werk gevoegd, voldoen aan de vereischten van dergelijke stukken: kortheid en duidelijkheid.

Algemeene geschiedenis des Vaderlands, van de vroegste tijden tot op heden. Door *J.P. Arend*. Eerste Deel. Van de vroegste tijden tot op het jaar 900 na Christus. Met Platen, Kaarten en Portretten. Te Amsterdam, bij J.F. Schleijer. 1841. IV, 460 en XI bladz. 4°.

‘Er bestaat eene wezenlijke behoefte aan eene *algemeen* geschiedenis des vaderlands, dat is, aan eene aaneengeschakelde en zamengevlochtene geschiedenis van al die landschappen, welke ij ons vaderland noemen, en die door taal, zeden, godsdienst en staatkundig, zoowel als maatschappelijk verkeer, sinds meer dan twee eeuwen vast aan elkander zijn gesnoerd. Wij wenschen in deze behoefte te voorzien, en nimmer bood zich hiertoe een gunstiger tijdstip aan, dan het tegenwoordige, nu de langdurige geschillen tusschen staats- en stadhouders-gezinden slechts in de herinnering bestaan. Wij wenschen onzen landgenooten ons voorgeslacht te doen kennen, niet slechts door het verhaal van de daden der vorsten, van oorlogen, staatsstormen en staatsverwisselingen, maar ook door dat hunner zeden en gewoonten, hunner maatschappelijke en wetenschappelijke beschaving.’

Referent meende deze woorden uit de voorrede des geachten schr. te moeten aanhalen, omdat zij het doel van dezen waarlijk reusachtigen arbeid juist aantoonen, en duidelijk uitdrukken, wat *algemeene* geschiedenis van ons vaderland, wat geschiedenis, zelve eigenlijk zeggen wil, welker hooge belangrijkheid voorzeker niemand kan ontkennen, en welke de schr. met korte nadrukkelijke woorden ook zeer juist in het licht stelt. Ref. is het geheel met den schr. eens, wanneer hij het tegenwoordige tijdstip het geschiktste voor eene zoodanige onderneming noemt, en daardoor stilzwijgend de beschuldiging wederlegt, dat wij veel te lang eene algemeene geschiedenis van ons Vaderland missen. Konden wij er wel vroeger eene eischen? Moest niet, uit den aard der zaak, de geschiedenis van ons vaderland tot op 1830 onder eene opeenstapeling van bouwstoffen als nedergedrukt liggen, die de historische kunst bijna zouden doen wanhopen, als zij er een geregeld, welsluitend, waarachtig geheel van trachtte te vormen? Men zoude zelfs mogen vragen: Of er wel een geheel bestond? Vóór het

ontstaan der republiek zoekt men dat te vergeefs; provincialismus verbreekt de eenheid van het gemeenebest; terwijl het eene gewest overvloed van historische bouwstoffen levert, openen de andere staten zeer karig vloeijende bronnen, en hebben sommige hunner eerst in het laatste tiental jaren hunnen voorraad voor de geschiedschrijvers meer beschikbaar gesteld. De republiek der Vereenigde Nederlanden stierf tegelijk met hare overige Europesche zusters, van welke de minstbeteekenende (*Zwitserland*) slechts overbleef, om in onze dagen eene anomalie in het statenstelsel van ons werelddeel te vormen; het verfranschte koningrijk *Holland* ging als eene schaduw, uit een historisch oogpunt beschouwd, voorbij, en het koningrijk der *Nederlanden* bewees door zijnen kortstondigen duur, dat ook groote staatslieden en magtige vorsten, bij goede bedoelingen, grove, bijna onherstelbare misslagen kunnen begaan, waarvoor dikwerf de zwakke, onschuldige partij moet boeten. Tegenwoordig zijn wij weder op ons zelve:

ἀλλ᾽ ἐσμέν αὐτοί νῦν γε περιεπτισμένοι,

gelijk ARISTOPHANES zoo scherp en tevens zoo waar van zijne Atheners zegt; de vreemde bestanddeelen zijn afgescheiden; de ingezetenen beschouwen zich niet meer als Hollanders, Vriezen of Gelderschen, maar erkennen elkander als Nederlanders, die één geheel uitmaken. En deze tijd moet eerst aangebroken zijn, voor dat het mogelijk is eene vaderlandsche geschiedenis, die aan de eischen der historische kunst voldoet, die een *κτῆμα εἰς ἀεὶ* zal blijven, te leveren. De Grieksche oudheid heeft zulk een tijdstip nooit gehad; de Romeinsche wereld bestaat voor den geschiedschrijver als een zamengevoegd, niet als een ineengesmolten Rijk. In de middeleeuwen is er geen denkbeeld zelfs van zulk eene geschiedenis van één volk; en hoe weinige van onze Europesche natiën zijn verre genoeg gekomen, om reeds eene goede geschiedenis van haar zelve te bezitten! Wat in *Engeland* en *Frankrijk*, in het Noorden uitvoerbaar is, valt in *Duitsland* nog zeer bezwaarlijk, blijft in *Italië* eene onmogelijkheid, in *Spanje* eene onwaarschijnlijkheid.

De Heer AREND kon dus, naar ref. inzien, geen beter tijdvak kiezen dan het tegenwoordige, om zijne allerbelangrijkste, maar tevens hoogstmoeijelijke taak te beginnen. Wel is waar, niet alles is onderzocht; er schuilt nog vel in archieven; men ontdekt telkens andere bijzonderheden; maar zal men wachten,

totdat *alles*, volstrekt alles, is opgespoord en geschift? Het zoude eene onmogelijkheid zijn, en wie kan daarvan het einde zien? En de beste voorbeelden van geschiedkundige meesterstukken, THUCYDIDES, HOOFT, toonen,dat men juist niet tot den algeheelen afloop eener periode behoeft te wachten met schrijven. Maar ref. zoude ongevoelig op een ander terrein komen.

De Heer AREND verdeelt zijn geheele werk in IV hoofdafdeelingen: I. De aloude geschiedenis der *Nederlanden* tot op 900. II. Geschiedenis van *N.* in de middeleeuwen, 1581. III. Geschiedenis van het Gemeenebest 1795. IV. Geschiedenis van *Nederland* tot 1840.

Van dit groote veld is tot heden (Dec., 1843) slechts het eerste deel tot op 900 geheel afgewerkt, terwijl van het tweede deel thans 16 afleveringen het licht zien, die den lezer tot in de dertiende eeuw brengen. Waarlijk, ref. wenscht met den geachten schrijver zelven, dat hem kracht en tijd vergund worden, om eene zoo uitgebreide, zeer dooreengeslingerde taak naar behooren af te weven. Een zeer klein gedeelte is nog eerst voltooid, dat, volgens den schr. zelven, meest tot het zoogenaamde *voorwerk* behoort, want in strikten zin kan eene algemeene geschiedenis van ons vaderland eerst beginnen, waar een algemeen vaderland bestaat, een eigenlijk volk zich ontwikkelt, van hoe veel belang ook de lotgevallen der onderscheidene deelen mogen wezen, die later in elkander zijn versmolten, ja, hoe onmisbaar zelfs een diep indringen in deze *elementen*, om ze zoo te noemen, is, wil men de volgende verschinselen naar eisch begrijpen en juist verklaren. Ref. bewondert den moed van den Heer AREND, die het ondernam dezen onmetelijken arbeid te beginnen, en maakt er zich een wezenlijk genoegen van een verslag van dezen zoo wetenschappelijken, zoo degelijk bewerkten, zoo overvloedig rijken historischen schat te geven, als de Heer AREND ons reeds in dit gedeelte van zijne geschiedenis heeft geschonken. De aanhaling der bronnen, welke den schr. ter dienste stonden, verligt merkelijk dit overzigt, en verzekert de wetenschappelijke waarde van dit boek voor altijd. Ref. zal, bij het leveren van zijne oordeelkundige beschouwing, zich dan ook liever bij elk afgewerkt geheel bepalen, en dus vooreerst slechts het eerste deel alleen nagaan, omdat het ondoenlijk is, uit brokstukken het geheele gebow te leeren kennen. Zelfs blijft de verhouding, waarin dit eerste deel tot de vele volgende deelen staat, misschien voor den schr. zelven nog on-

duidelijk, en het spreekt van zelf, dat het oordeel daarover putiël, de aanmerkingen sporadisch moeten blijven.

Daarom zoude ref. het wel wenschelijk hebben geacht, zoo de Heer AREND ons in de voorrede eenigzins uitvoeriger met zijn plan voor het vervolg had bekend gemaakt; eenen dieperen blik in zijn werk te slaan vergund had, en daardoor menigen twijfel nu reeds afgesneden mogt hebben. Immers bij vergelijking van de onderdeelen, waaruit afdeeling III zal bestaan, volgens de voorrede, met de onderdeelen van I en IV, kan ref. niet ontveinzen, dat de onderafdeelingen in afd. III hem veel te groot genomen toeschijnen, en dat het hem een raadsel blijft, hoe de Schr. een tijdvak, als van 1581-1648 en 1648-1715, zal kunnen afwerken, zonder geheel van de wijze af te wijken, in afd. I en II gevolgd. Immers bij behoud van dezelfde uitvoerigheid, zal afd. III uit *zeer vele deelen* moeten bestaan, als afd. I reeds een zoo lijvig Boek in 4°. vult. Doch dit zij zoo; de schr. heeft reeds in dit getoond, dat hij niet onbedachtzaam te werk is gegaan; de geleerdheid en het oordeel, dat dit gedeelte kenmerkt, zullen zich later geenszins verloochenen.

Eene aanmerking kan ref. bij deze inleiding tot zijn verslag niet onderdrukken. Zoude de schr. niet kunnen besluiten, bij elke afdeeling een beoordeelend verslag van de gewigtigste schrijvers, die onze geschiedenis hebben behandeld, te voegen? In *Duitschland* begint die gewoonte meer en meer veld te winnen; zulk een litterarisch verslag leert ons de menschen regt kennen, op wier getuigenis de historische kunde van een tijdvak berust; het schildert ons elke eeuw met hare eigenaardige kleuren, en brengt den historicus eerst regt op die hoogte, welke hij bereiken moet, om een juist overzigt over zijn veld te erlangen. Ref. kent, in deze soort, hoogen lof toe aan vele schrijvers, die medegewerkt hebben aan de *Geschichte der Europäischen Staaten*, door HEEREN en UCKERT uitgegeven. Zoo uitvoerig als deze beoordeeling der bronnen is gegeven door den te vroeg overledenen F. PAPENCORDT, in zijne geschiedenis der *Vandalen*, is zeker bij een werk van zulk eenen omvang, als de Heer A. zich hier voorstelt, onmogelijk; misschien eischt ref. nu reeds te veel; maar hij kan toch den wensch niet onderdrukken, dat de geleerde schr. iets dergelijks, bij wijze van aanhangsel, ten slotte gave.

Het eerste deel bevat in *twee* boeken, waarvan het eerste in *vijf*, het tweede in *vier* hoofdstukken is gesplitst, de geschie-

denis van ons vaderland tot op den jare 900. Uit den aard der zaak behelst dit verslag meer de geschiedenis van de volkeren, die korteren of langeren tijd op onzen vaderlandschen bodem gewoond hebben, dan van natiën, die een' bapaalden invloed op de vorming van het tegenwoordig Nederlandsche volk konden oefenen. Immers al hadden andere natiën, dan de Batavieren, Kaninefaten, enz., zich hier gevestigd, zij zouden even als deze verdwenen zijn, en den eersten oorsprong van het Nederlandsche volk niet vervroegd, of meer gewijzigd hebbe. Met uitzondering der Friezen, meende ref. echter, dat er al zeer geringe bestanddeelen van onze tegenwoordige natie uit de Batavieren, enz., kunnen afgeleid worden. Doch dit zij zoo.

De geachte schr. begint met een uitvoerig en belangrijk verslag van de Celten of Kelten, wat hunne woonplaatsen, lotgevallen, zeden, godsdienst, overeenkomst of eenzelvigheid met de Kimbren, oorlogen tegen *Rome*, enz. betreft. De oude schrijvers en, van de nieuwere, inzonderheid DEWEZ, SCHAYES, WESTENDORP, ENGELBERTS, enz., zijn hier vlijtig gebruikt. Het is ref., bij het lezen van werken over den eersten aanvang onzer vaderlandsche geschiedenis, voorgekomen, alsof van de plaatsen, bij de oude schrijvers, een min of meer traditioneel gebruik wordt gemaakt, en het is hem bij naslaan meermalen gebleken, dat die platsen niet altoos bewezen, wat zij moesten bevestigen, en dat er over het algemeen weleens niet op gelet wordt, of de getuigenisgever een tijdgenoot en uitvoerig beschrijver, zoo als CAESAR, STRABO, TACITUS, is, of een oppervlakkig schrijver van lateren tijd, zoo als PLINIUS, ATHENAEUS, enz. Het belang der zaak noopt ref., eenige dezer getuigenissen hier opzettelijk na te gaan; de geleerde schr. wijte zulks niet aan eenige vitzucht, of meene, dat de hoolfdzaak er onder lijkde, maar beschouwe het als eene poging, om ook hierin, bijaldien ref. zelf niet door dwalingen misleid wordt, eene bijdrage tot verbetering en zuivering der bronnen te geven.

Op pag. 1 staaft de Heer A. de grenzen van eigenlijk Keltica met CAES., *de B.G.* 1, de eenige juiste en voornaamste plaats. POMPON. MELA en STRABO waren, naar ref. inzien, hier overbodig; de laatste zegt, Lib. IV, cap. 1 (niet III, pag. 139, zoo als hier staat), met ronde woorden: *οὕτως ὁ θεὸς Καῖσαρ ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν εἴρηκεν*. In de aangehaalde pl. III, pag. 139, is sprake van de Celtiberiërs in *Spanje*, wier naam den schr. had kunnen staven, dat zijn gezegde omtrent de woonplaatsen der Celten zeer juist is. De plaats, PLUT., n *Marion*, pag. 413 (cap. XI), doet

naar ref. inzien hier niets af, maar kwam juist op pag. 30 te pas, waar het ref. verwonderde ze niet te vinden. Dan volgt AMM. MARCELLIN., Lib. XV, pag. 10 en 11, maar deze beroept zich op het gezag van TIMAGENES. Indien deze dezelfde is welke bij HORAT., *Epist.* 1, 19, v. 15, voorkomt, dan heeft men nog niet alle redenen, om aan die getuigenis onvoorwaardelijk geloof te hechten. In allen gevalle moest de citatie zijn TIMAGEN., apud AMM. MARC., Lib. XV. TAC., *de Morib. Germ.*, cap. 26, beroept zch geheel op CAESAR, en stelt de zaak nog alleen als mogelijk voor.

Op pag. 2 staan als bronnen aangehaald AMMIANUS MARCELL., omtrent wien hetzelfde verder geldt, en FLORUS, Lib. I, 13, II, 4, spreekt eigenlijk van de Galli, in *Italië* woonachtig. Ref. zoude hier liever de bekende plaatsen bij LIV. X, 28, STRAB., Lib IV, cap. IV, en de betrekkelijke bij CAESAR hebben aangehaald, dewijl de rivieren meer zijn dan de bronnen, en deze eerste toch ook veel meer gezags hebben.

De plaats ATHENAEUS, Lib. V, ed. CASAUB., zoo als op pag. 7 en 8 staat, bevindt zich Lib. IV, pag 152 en 153, en is een fragm. van POSIDONIUS. Er zijn in deze aanhaling vele dingen uitgelaten, waardoor de gewoonten bij de Celten eenigzins anders worden. POSIDONIUS zegt duidelijk, dat het gebruik verouderd is, wat het vleesch grijpen betreft, ofschoon het tweegevecht blijft.

De aanhalingen van CAESAR zijn zeer juist; maar de plaats bij LIV. X, 16, doet zeer weinig af, daar het alleen eene losse uitdrukking der Samnitische gezanten aan de Etruriërs behelst, en dan nog alleen op de Italische Galliërs in lateren tijd van toepassing is. De plaats athenaeus, VII, 13, heeft ref. niet kunnen opsporen; maar hij zag met bevreemding Lib. VI, 246, weder uit POSIDONIUS, niet gebruikt. De plaats uit AELIAN. V, 21, XIV, 23, is zeer te snede aangehaald en juist.

Daarentegen is TIT. LIV. XXI, 20, STRABO, IV, zoo als op pag. 15 staat, geheel onjuist; de eerste spreekt zelfs met geen enkel woord van de zaak, die hij hier getuigen moet. STRABO is op deze wijze niet te vergelijken. Bij de schildering der Keltische zeden, levert ATHENAEUS XIII, 603, eene bijdrage, echter zonder zijnen zegsman te noemen; het is dus waarschijnlijk een booze laster.

Maar al genoeg van deze zaken, die door een lijstje van drukfouten gemakkelijk konden verbeterd worden. Ref. heeft de werken van SCHAYES, DEWEZ, enz. niet, om ze te raadplegen,

doch hij voor zich houdt zich overtuigd, dat de eerste fout bij deze schr., of misschien reeds bij hunne voorgangers ligt. Dergelijke misstellingen zijn daarenboven zoo ligtelijk te begaan, en vereischen eene naauwkeurige nazoeking.

Voor het overige levert de geachte schr. een hoogstbelangrijk verslag van deze Celten, dat ongetwijfeld met genoegen gelezen zal worden. Ref. heeft er veel uit geleerd, wat hij vroeger óf niet zoo geheel, óf niet zoo orderlijk voorgedragen had gelezen. Zeer uitvoerig behandelt de schr. de Druïden, meest naar het Werk van TOLAND. Ref. meent echter, dat er wel latere werken bestaan; maar mogelijk is dit toch het beste. De Heer AREND, die door zijne Angelsaksische en Gaelische studiën zoo bekend is met al, wat tot dit onderwerp betrekking heeft, kan dit veel beter beoordeelen dan ref.

Zeer verstandig laat de geachte schr. zich met geene bespiegeling of verklaring in omtrent de leer de Druïden, maar geeft eenvoudig de feiten, door de oude schrijvers medegedeeld. Jammer, dat deze de Druïden misschien weinig beter begrepen dan wij zelve, en dat men althans zeer behoedzaam moet zijn met gevolgtrekkingen uit hen af te leiden, die op meer, dan hunne woorden getuigen, zouden uitloopen. De aanhaling van VIRGIL., *Ecl.* IX, vs. 32, strookt niet met de Druïden, al geeft zij het onderscheid van *vates* en *poëta* op. Evenmin begrijpt ref. hier de aanhaling van CIC., *de Divin.*, Lib. I, c. 90 ed. BOTTINGER. AELIAN., V.H. VIII, 6, spreekt van *Thraciërs*, niet van de *Celten*, ofschoon de woorden van ANDROTION, waarop hij zich beroept, onduidelijk zijn, en wel, bij eene algemeene uitlegging van *πάντες οί ἐν τῇ Εὐρώπῃ βάρβαροι*, ook op de Celten kunnen passen. ATHEN., XXII, voor XII, is eene drukfout. De geachte schr. meent voorts, dat de hunnebedden in ons vaderland mede van Celtischen oorsprong zijn, met WESTENBERG.

De geschiedenis der Celten, nadat de Kimberen met hen in aanraking kwamen, verliest eigenlijk het belang; maar de schr. heeft goedgevonden eene zeer uitvoerige beschrijving van den togt der Kimberen naar *Italië*, en hunne nederlaag aldaar tegen de Romeinen, hier in te lasschen. Hoe juist dit verslag ook wezen moge, zoo komt ref. het toch een *hors d'oeuvre* voor, want wat hebben zij met ons vaderland te maken? EPHORUS, bij STRAB., Lib. VII, cap. 11 (pag. 293), spreekt van eenen gewonen vloed met ebbe, en niet van eene overstrooming. De schr. heeft de plaatsen van STRABO, die op de

Celten en Kimberen slaan, niet allen, naar het schijnt, vergeleken; b.v. deze groote aardrijkskundige houdt de Kimbren voor Germanen, gelijk mede PLUTARCH. MAR., cap. 11. Ref meent voorts deze zoo uitvoerige schets van den togt der Kimbren te kunnen laten varen.

Op pag. 39 maakt de schr., volgens ENGELBERTS, gewag van eene Duitsche of misschien Kimbrische volkplanting in den omtrek van *Verona* en *Vicenza*. Een naauwkeurig verslag omtrent die merkwaardige overblijfselen van vroegere tijden vindt men in de reis van VON STROMBECK door *Italië*, zoo ref. meent, in 1838 gedaan; doch hij is niet in de gelegenheid dit werk thans na te zien. Eene dissertatie over de Kimbren is verleden jaar te *Kiel* in het licht verschenen, als ref. zich wel herinnert, over welke hij echter mede niet beschikken kan.

Nu eerst kan ref. tot de meer ons vaderland betreffende gedeelten overgaan.

(*Het Vervolg en Slot in een volgend Nommer*.)

Schetsen uit de pastorij te Mastland. Ernst en Luim uit het Leven van den Nederlandschen Dorpsleeraar. Schoonhoven, S.E. van Nooten. 1843. 336 bladz.

> Ziet gy dit nedrig huis, dat, vrij van prachtvertooning,
> Een zedige eenvoud aâmt? Het is de stille woning,
> Door't christlijk dorpgehucht aan de achtbre post gehecht,
> Van die't vereenigd volk hier voorbidt als Gods knecht.
> Hy draagt hun zuchten op aan't hemels welbehagen,
> En troont den zegen af, die weide en akker vragen.
> Hy wijdt het huwlijk in; verlicht den tegenspoed;
> En plant de deugd, de trouw, de godvrucht in't gemoed;
> Geeft troost waar troost ontbreekt; en reinigt hart en zeden;
> En vormt voor kerk en staat onstraffelijke leden.

Ziedaar hoe BILDERDIJK eene partorij beschreef, - ziedaar wat er van eenen dorpsleeraar in verzen te zeggen viel. De teekening des huizes door éénen enkelen trek verraadt den meester, en hij is moeijelijk te voldoen, die met de uitvoeriger schets der roeping geen' vrede heeft. Of zij, des ondanks, iemand levendig treffen zal? vergun mij er zediglijk aan te twijfelen.

Het is poëzij - maar die zich vergenoegt het algemeen bekende fraai uit te drukken - ik vrees, dat de tijd voor dat genre voorbij is. Velen onzer, die, bij het bezoeken van een dorp, eene vriendelijke woning onderscheidden, welke de eerste boerenknaap de beste ons aanwees als ‘het huis van den Dominé;’ velen onzer toch, die er ongeveer hetzelfde bij dachten, als wat gij boven laast. Ik vertrouw zelfs, dat wij verder gingen, - ik ben zeker, dat BILDERDIJK het had kunnen doen, als hij niet liever een leerdicht had gezongen; - een paar voorbeelden, zoo gij wilt. Als de huizinge luttel uitlokkends had; als de bovenkamers gordijnloos waren, en die der benedenverdieping geene kleur hielden, of scheef hingen; als - maar genoeg van een ongunstig uiterlijk, dat ons terugstiet, dat ons niet tot mijmeren uitlokte, dat ik slechts in mijn geheugen herriep, om te getuigen, dat onze fantasie bij het gemeene koel blijft. Mogt gij in dat ter zijde schuiven van het ordelooze en afzigtelijke een' wenk willen zien, wij zullen er elkander te beter door verstaan; - de hedendaagsche letterkunde zou er bij winnen, als zij opener zin voor het schoone vooronderstelde, ook bij den grooten hoop. Zij zou er dezen slechts regt door doen, ieders ondervinding getuigt er van; de uwe als de mijne. Wanneer er, om tot onze pastorij terug te keeren, wanneer er een bloemperk voor hare vensters lag, welks geuren de koelte u toewuifde; als er linden of olmen om het huis stonden, wier gebladerte aan de heldere glasruiten duizenderlei tinten gaf, dan werdt ge nieuwsgierig, wie de eerste zoo zorgvuldig had gekweekt; dan benijddet gij misschien den man, die des zomeravonds onder die lommer mogt toezien, hoe de sterren aanbraken. Eer gij het wist, vergeleekt ge zijn lot met het uwe, en traadt gij in gedachten die woning binnen, - om u fluks te beklagen, dat zelfs de verwezenlijking van dien wensch uwe nieuwsgierigheid, uwen weetlust, hoop ik, niet bevredigen zou. Het zij verre van mij eenige blaam op eenen achtingwaardigen stand te werpen; maar vrij, maar waar, maar mensch zijn, bij een eerste bezoek, hoe weinige predikanten, die het durven! Den leeraar-type, afgemeten, deftig, heel, dien zocht gij niet, gij kent hem reeds; - vertrouwelijk, als een vriend, wenschtet gij door den leeraar - individu te worden ontvangen. En schoon niets u in de werkelijke wereld het regt geeft, om dat verlangen in eenen eisch te verkeeren, wie zou aarzelen uw pleitbezorger te zijn, wanneer gij, in die der kunst, verdienstelijke, doch verjaarde vormen moede, iets anders, iets nieuws

vroegt, welks frischheid nog onder geen blanketsel te loor ging? Gij weet bepaalder, wat gij wilt, gij vergt meer. Geen algemeen begrip der betrekking van eenen dorpsgeestelijke, maar eene bijzondere uitdrukking van deze, luidt uwe opgaaf; niets van anno één, alles uit onzen tijd; weinig conventioneels, maar veel praktikaals; het is een der duizenden, welke, in den tegenwoordigen toestand onzer letterkunde, schier hetzelfde zeggen, als: geene poëzij, maar proza! Tegenwoordige toestand, herhale ik, waartoe, daar zij slechts het kind des verledenen is, BILDERDIJK het zijne heeft bijgedragen, het zijne, dat zegt zoo iets, door voorschrift en voorbeeld beide. Of achtte hij zijne weêrgalooze gaven hem verleend, ter dichterlijke opvatting der toestanden zijns volks, ter schildering van deze, overeenkomstig de behoeften des tijds, opdat het er door mogt worden geboeid, getroost, geleerd? Of waarom heeft hij, ten einde bij deze figuur te blijven, er nooit naar gestreefd, haar individuëel waar te teekenen, schoon voss het in zijne *Luise* deed, schoon GÖTHE het in zijn' *Herman u. Dorothea* beproefde? Of waarom - doch te over, opdat men het niet onbillijk achte, dat ik met eene aanhaling uit *het Buitenleven* begon; de *Schetsen uit de Pastorij te Mastland* liggen voor mij.

Ik zou mij zeer in u bedriegen, lezer! als dit boek, van hetwelk ik in een vermetel oogenblik de beoordeeling op mij nam, uw verlangen niet vervulde.

Het werk openslaande, vindt gij, als plaatsvervangster eener voorrede, de eerste der zeventien schetsen ons daarin aangeboden; (I) *de Schrijver op zijn Studeervertrek* neemt u fluks voor den man in door de aardige wijze, waarop hij de geschiedenis zijns boeks vertelt. ‘o Mijne kamer!’ zegt hij, ‘wat heb ik u in vier jaren tijds lief gekregen!’ en schoon inderdaad de teekening van het vertrek die ingenomenheid aan het licht brengt, er is *tact* in de keuze van het onderwerp, getuige het blaadje kerkhistorie, dat wij in de omtrekken zijner voorgangers in de pastorij van *Mastland*, zijner voorgangers op die zelfde kamer, ontvangen. ‘Hier schreef,’ het was de eerste leeraar, die het huis bewoonde, ‘hier schreef de geleerde, maar schroomvallige ADISIUS zijne omzigtig gestelde leerredenen, waaruit toch hoogwijze ouderlingen, door een' ijveraar onder de ringbroeders ondersteund, de Arminiaansche dwalingen wisten op te delven; hier waakte hij nachten door op zijne memorie van verdediging, tot hij eindelijk wegkwijnde van arbeid en hartzeer, alleen door de eenvoudigen en armen betreurd. Hier

schreef zijn opvolger, een hevig contra-remonstrant;' maar ik mag niet alles afschrijven; genoeg, dat er uit de teekening én van dezen, én uit die van den Voetiaanschen BOLHEMIUS, én uit die van den gemoedelijken RIPORIUS, én uit die van den patriotschen NOLTENS, dat er uit alle geest en gevoel spreekt, dat alle treffend zijn door hare waarheid. De auteur schetst ons die leeraars niet, zoo als ze zijn moesten - neen, zoo als ze waren; hij verkrijgt er het regt door, liever, het maakt het hem ten pligt, zich zelven te geven zoo als hij is. Waarom zou hij aarzelen het te doen, naamloos als deze aantrekkelijke autobiographie het licht ziet, overtuigd als de schrijver zijn mag, overtuigd als hij ons, zijne lezers, gelooven mag te zijn, dat 'onder al het menschelijke door, 't geen die herinneringen van vroeger jaren, zoowel als zijne eigene ontsiert, toch de geest van het Evangelie, als de beschermende engel der menschheid, door dat eenvoudig studeervertrek zweefde, van waar *deszelfs* verkondiging sedert jaar en eeuw uitgaat!' - Als ware hij bevreesd, dat het voortvaren op dien toon aanmatigend konde schijnen, zet hij een streepje, en beschrijft ons zijn' maandag-morgen op die kamer, - den maandag-morgen, des leeraars rust, en feestdag; - hoe ons de teekening der wijze, waarop hij dien doorbrengt, een lief vriend herinnerde, predikant als hij, die, bij eene bekende plaats uit LAMB, over de weelde van eenen vrijen dag voor eenen kantoorbediende, aanteekende: 'Och, ik ken dat donderdag-ochtendgevoel, als de preêk dient gesteld, den zaturdag-avondangst, als hij er in moet zijn, ik ken ze wèl!' Maar zie, daar wordt onze schrijver op dien vrijen maandag-morgen, daar wordt hij, niet in het *dolce far niente*, dat anders dien ochtend eigenaardig kenschetst, daar wordt hij door zijne gade in dat studeervertrek verrast, op een' bundel papieren turende, 'met iets ernstigs, en toch ook iets twijfelachtigs en spottends op het gelaat.' Een tooneeltje, dat ons harte warm doet worden voor den man en vader, - terwijl hij zich zelven gispt, - leidt tot de ontdekking, dat hij een boek denkt uit te geven. '"En wat zal het wezen, preken zeker?"' vraagt het goêlijk vrouwtje, en krijgt eene tirade naar het hoofd, die de auteur zelf afkeurt, door haar te laten antwoorden; '"Gij redeneert als een boek,"' en van welke wij, des ondanks, het volgende overnemen: '"Preken, KEETJE! worden alleen gekocht, óf om den naam, óf, óf om de gelegenheid, óf om de denkwijs. Om den *naam* koopen ze velen, die ze niet lezen; om de *gelegenheid*

betrekkingen, menschenvrienden, en nieuwsgierigen, en om de *denkwijs* ultra-orthodoxen, en alle andere *ultra's*.”’ - ‘Scherp, doch waar,’ zouden wij geantwoord hebben; slechts eene uitzondering op den regel makende, voor geniën, als BORGER b.v., wier werken de wereld ongaarne zou zien te loor gaan, en echter, wie weet, als we naast den auteur hadden gestaan, tien tegen een, dat we met KEETJE gevraagd hadden: ‘“En wat hebt gij anders dan preken?”’ Inderdaad, de man had deze schetsen, die hij een boekverkooper wilde aanbieden, voor wien hij er een plan van ontwierp. Neemt uwe hoeden af, heeren van den gilde! het heeft iets van eene geestige persifflage, hoe men u eene onderneming smakelijk maakt; ‘losse schetsen vallen juist in den geest der meeste lezers, die zich niet gaarne inspannen, en tevreden zijn, als ze ten halve lezen, omdat zij toch niet van voornemen zijn er iets van te onthouden.’ Het publiek make eene buiging! - en echter de zaak gaat den man ter harte - het ergert hem, dat men zijne waardigheid in de goudschaal pleegt te leggen, ‘waarin ze zeker weinig weegt.’ Hoe gaarne wij het ons zelven diets zouden maken, dat de schrijver niets meer beoogde dan ‘eene eenvoudige voorstelling, maar eene voorstelling naar het leven, van de dorpspastorij en haren bewoner, en dus eene aangename lectuur,’ iets, waarover wij misschien niet de onbevoegdste aller regters zouden zijn, zijn doel reikt verder. Het ‘smart hem, dat men zijnen stand juist van de nietigste, minst eervolle zijde beschouwt,’ - ‘een' stand,’ heet het elders, ‘die den grootsten invloed kan uitoefenen op dat gedeelte der bevolking, 't welk de hechtste steun is van ware welvaart, nationaliteit en zedelijkheid.’ Ik sprak daareven van een vermetel oogenblik, ik herhaal het; - de man blijkt te zeer kunstenaar, om louter navolging te leveren; hij waardeert de voordeelen, aan inkleeding der waarheid verknocht; hij heeft nagedacht over den vorm. ‘Het boek moet eenen anderen titel hebben, dan *Brieven van een' Dorpsleeraar*; gedrukte brieven behooren tot de achttiende eeuw; werden het *Verhandelingen*, daaraan heeft onze tijd zich de maag overladen;’ wat dunkt u? Gelukkig ben ik nog niet aan het einde van mijn verslag der inleidende schets; gelukkig is KEETJE nog op de studeerkamer. ‘“Wat denkt gij er van?”’ vraagt hij haar. ‘“Dat gij gaan zult, waar gij altijd zegt, dat gij niet wezen wilt; buiten uwe gemeente,”’ antwoordt zij; wij halen de woorden aan, om in allen eenvoud des harten te vra-

gen: Of wij hieruit besluiten moeten, dat dit het eerste boek is, dat de schrijver uitgeeft? De lieve gade maakt nog een paar bedenkingen, die echter in waarheid van teekening niet halen bij den huismoederlijken wenk, waarmede zij besluit: '"Maar, WILLEM! hoewel ik uw oogmerk prijs, kunt gij er nog niet een ander oogmerk mede verbinden? Wij hebben drie kinderen, en...."' '"St, KEETJE! dat zijn zaken, daar men nooit over spreekt, dan onder de roos, en dan nog zoo maar, alsof het er volstrekt niet op aankwam."' o Valsche schaamte! - waardoor het woord van C.M. VON WEBER, - toen hij de pracht gadesloeg, door eenen der Londensche muzijkwinkeliers op zijn buiten ten toon gespreid, - waardoor het naïve: 'Ik zie, dat men er beter bij vaart muzijk te verkoopen, dan muzijk te schrijven,' ook toepasselijk wordt op de letterkunde; - doch terug tot CORNELIA. '"Maar nu nog eene voorwaarde, WILLEM! ik blijf buiten uw geschrijf,"' en als alle vrouwen heeft zij er na die ééne nog ééne: '"En knor niet op mij, als de recensenten het op u doen, hoort gij?"'

WILLEM hield trouw woord, wat de eerste betreft; wij zullen hem niet in verzoeking brengen dit te breken, voor zooverre wij in de laatste betrokken zijn; de schrijver is half geneigd, wedden wij, ons de vermetelheid te vergeven.

Onze auteur heeft te lang logica gehouden, om niet te beginnen met het begin, en (II) *de Intrede* woont ge bij. Hare poëtische en hare prozaïsche zijde worden beurtelings geschetst; het zou mij verwonderen, als gij geene hervorming wenschtet in de oude gewoonte, die op zulk eene dag de pastorij voor elk en een' iegelijk openzet, opdat 'alles er inen er uitstroome, zoodat het niet der moeite waard is, om de deur te sluiten, of het hek op den knip te doen. Dat bont gewoel, na die stille plegtigheid, heeft zoo iets van een' lustigen maaltijd, na eene oud-vaderlandsche begrafenis, van eene bruiloft op zondag avond, van eene kermis op het paasch-of pinksterfeest.' Wij zijn van eenige dier doellooze vermengingen van het hemelsche en het aardsche teruggekomen; waarom niet van alle? Op eenen anderen stand der beschaving hadden zij minder stuitends; thans - och, stedeling als ik ben! ik deed beter eerst nadere kennis te maken met (III) *de Primaten van het Dorp*. Een bezoek bij den burgemeester, bij den onderwijzer en bij den chirurgijn levert ons zoovele portretten; terwijl de auteur bij het eerste onwillekeurig een fatsoenlijk man blijkt, door het spotziek glimlachje, dat de

nietige deftigheid hem ontlokt, is zijne pen voor de beide meesters in de melk der menschelijke heuschheid gedoopt. Den laatste hebben wij naauwelijks leeren kennen, of hij sterft den dood der regtvaardigen; zijn opvolger PIERRE DU MEAUX, plattelandsheelmeester en oppervlakkig vrijdenker, geneest patiënten, maar wordt zelf niet bekeerd. Gij ziet, er is voor verscheidenheid gezorgd; moeijelijk kan ik u door mijn verslag een denkbeeld geven van het goedronde, waarmede deze zoo uiteenloopende karakters, in hunne betrekking tot den schrijver als leeraar, worden geteekend; van zijne menschenkennis geeft u het volgende hoofdstuk een blijk. Het draagt ten titel: IV. *De Rentenier van het Dorp*; het vertelt de historie van ADRIANUS DUIFHUIS, een' man, die van het overschot zijner destijds aanzienlijke middelen aldaar stilletjes komt leven; die gestudeerd heeft tot medicinae doctor, en het echter nooit is geworden; wien zijn vader eenen eervollen post heeft bezorgd, maar die al spoedig uit dezen zijn ontslag nam, waarom? vraagt ge - *dewijl hij het toch voor zijn brood niet behoefde te doen*; - die koopman in goederen, die speculant in effecten werd, en geen van beide bleef, waarom? dewijl hij wel niets voor zijn brood *behoefde te doen*, maar het toch noodig werd er iets *voor te laten*. De proeve eener schets van's mans beginselen is te geestig, om haar te verzwijgen.

‘1780-87. (*De tijd zijner kindschheid.*)

> Een leugenaar of schelm is mij geen knip voor den neus waard: dat zeg ik.

1787-95. (*De patriotsche tijd.*)

> Ik zeg maar: een mensch is geen beest, en die zich laat vertrappen, is een gek.
> Alle koningen en priesters zijn opvreters, anders niet!
> Ieder zijn geloof, ieder zijne vrijheid: dat is mijne leus.

1792-96. (*Zijne medische studiën.*)

> De natuur gaat boven al: vroeg opstaan en vroeg naar bed gaan, is het ware. Ik blijk er gezond bij.
> Men mag ons leeren wat men wil, ik houd maar vol: dood is dood, en wat daarna komt moeten wij afwachten.

1814. (*Het jaar zijner eenige zware ziekte.*)

> Hoor eens: als't er op aankomt, wordt ieder bang voor

> N°. 1, en daarom moet men de godsdienst te vriend houden, ieder in zijne kerk.
> NB. Dit principe schijnt het vorige een weinig achteruit gedrongen te hebben, zoodat het alleen bij eene luchtige stemming en nooit in mijn bijzijn te voorschijn komt.

1820-38. (*De tijd van zijne meeste handelszaken en speculatiën*.)

> Geen mensch kan mij bewijzen, dat de koophandel iets anders is dan schelmerij, en een koopman, dan een afzetter.

1839-42. (*Zijne vestiging buiten*.)

> Die met de wereld (*dat is de stadswereld*) niet noodig heeft, is in mijn oog een dwaas, als hij er in blijft.
> Ik vind een dorp maar beter dan eene stad, omdat de menschen er minder verstand en minder tijd hebben om schelmen te worden.'

'Ach! welke beginselen!' zou STERNE er op hebben doen volgen; ons wacht de vijfde studie: (V) *Mijn eerste kanselwerk*. Eisch niet van mij, dat ik haar beoordeele, - de schrijver klaagt over de onbruikbaarheid der schetsen, door hem voor het daartoe bestemde kollegie aan de akademie zoo zorgvuldig bewerkt; - en toch er is iets, dat ons aller ervaring ons aan de juistheid zijner wenken gelooven doet: het hemelsbreede verschil tusschen theorie en praktijk! Het onderwerp leidt hem tot de eerste oordeelvellingen der gemeente over zijnen arbeid; vermaak er u mede, ten zij ge den spiegel uw eigen beeld ziet weêrkaatsen. En zijt ge zoowel als ik leek, en weet ge zoomin als ik, wat ons dikwijls bij meesterstukken van leerredenen, meesterstukken, zoo door behandeling der stoffe als door heerschappij over den stijl, zoo koel deed blijven, wat ons zoo vruchteloos ter kerke deed gaan, vraag u zelven af, zoo als ik mij zal doen, - de leeraars late ik er liefst buiten, - of wij van den wenschwaardigsten invloed der verkondiging des Woords wel zoo heldere begrippen hebben, als onze schrijver aan den dag legt, wanneer hij over zijne prediking slechts dezen zegen afsmeekt: 'o Als wij t' elken maal maar ééne enkele booze gedachte konden wegnemen, ééne slechte daad keeren, één' droeven traan afwisschen, één oogenblik van nadenken verwekken, ééne knaging des gewetens of opwekken of bedaren, hoe rijk en groot en heerlijk zou dan onze oogst zijn in de toekomst van CHRISTUS!' *Ernst en Luim uit het Leven des Nederlandschen Dorpsleeraars* heet het boek, en ter regtvaar-

diging van den titel volgt, op de straks vermelde schets voor jeugdige ambtsbroeders, een hoofdstuk voor het groote publiek, (VI) *de Haan*, een tooneel uit de dorpswereld te Mastland, waarin ge voortaan te huis zijt, zoo aanschouwelijk is alles geschilderd. VAN DER ZANDEN, ARY PLOEGSTAART, de Dominé zelf, die met zeldzame openhartigheid zijne eigene gebreken niet bemantelt (bl. 112), het zijn 'allemaal menschen,' in den dubbelen zin dier uitdrukking, én zoo als ABRAHAM BLANKAART ze bezigde, én zoo als mijne onbeduidendheid die hier zou willen bezigen: uit het leven gegrepen, op de daad betrapt. 'Evangelie van genade en liefde en zaligheid!' dus besluit de schets, 'ieder prijst u en neemt uwe woorden op de lippen; maar komt het aan op daden van zelfverloochening en edelmoedigheid, strijdt gij tegen toorn en verbittering - och! een doode haan heeft meer invloed bij die zelfde menschen, die u prijzen, dan gij!' - En als ik er nu nog niet in geslaagd ben bij u nieuwsgierigheid naar, bij u belangstelling in dit boek op te wekken, dan wanhoop ik er aan dit te zullen doen, al leverde ik een verslag van N^{o}. I tot N°. XVII toe.

En daarom geen woord over VII. *de Winter Buiten*, een tafereel van huisselijk geluk op het land, over VIII. *de Ringbroeders*, eene proeve van veelzijdige karakterstudie, over - maar de auteur zou regt hebben zich over ons te beklagen, als wij het hoofddoel van zijn streven niet uit de volgende schetsen trachtten aan te duiden.

Onze hervormde kerk is noch hetgeen zij wezen moest, noch hetgeen zij wezen kon, menschelijke onvolmaaktheid, ten volle in de schaal geworpen; wie den moed heeft den vinger op de wonde te leggen, wenscht verbetering van onderwijs, wenscht opwekking van gemeenteleven. ''t Is niet alleen *onderwijs* in den bepaaldsten zin, 't is godsdienstige *opvoeding*, die ons tot taak is gesteld,' lezen wij in de schets XV. *de Catechisatie*; de eisch is hoog; om dien te vervullen, moest de jongeling, die leeraar zal worden, er op de akademie toe voorbereid zijn. 'Met schaamte schrijf ik het woord neder, maar gebreken moeten opgemerkt en aangewezen worden om die te verbeteren; er wordt ter onzer vorming in dit opzigt NIETS gedaan.' Eene geestige schets, hoe het onzen schrijver op zijne eerste meisjescatechisatie ging, hoe ongeschikt hij zelf voor de taak scheen, volgt op deze klagt. Hij had zich tot de vraagboekjes van EGELING bepaald. 'De meisjes waren gezeten,' zegt hij, 'ik ook. Ik bad, zij zwegen. Ik vroeg, zij zeiden hare vragen op.'

Maar hoe dat opzeggen galopperde, tot de kinderen kleuren kregen als kalkoensche hanen, tot zij hijgden naar den adem; iets, waarvan ge bijwijlen in de hoofdstad ook een proefje zien en hooren kunt, als gij den zondagmiddag-catechismus niet overslaat, en dan de burgerjongens de antwoorden op de *vragen des Onderwijzers* hoort afraffelen. Intusschen, onze auteur hechtte te regt aan dat opzeggen weinig waarde; hij trachtte met zijne kweekelingen te redeneren; hij spoort haar aan tot vrijmoedigheid; hij vraagt haar, op mijn woord, de man bekent het gulweg, hij vraagt haar: '"wat is openbaren?"' Een pijnlijk zwijgen van eene minuut. '"Zeg MAARTJE, of gij MIENTJE! Wat wil het zeggen, dat God zich openbaart, zich bekend maakt aan de menschen? Begrijpt ge dat dan niet?" De laatste woorden zeide ik met eenigen aandrang, met dat gevolg, - dat ook de hals van MIENTJE en MAARTJE rood werd, maar beider mond bleef gesloten. Er schoot niets over, dan mijne eigene vraag te beantwoorden en verder te gaan. Zoo worstelde ik mij door den uitleg der eerste vraag henen, en kwam aan de tweede: "*Dit weet ik*, dat ik mijn' oorsprong van God heb, namelijk, *uit de beschouwing van de wereld en uit den Bijbel.* - MARIGJE WYSLAND, wat is dat: *de beschouwing van de wereld*?" De aangesprokene had iets van de vrijmoedigheid harer moeder geërfd; zij was de eerste, die een woord buiten het boekje durfde spreken, en antwoordde vrij cordaat: "dat is God."!!!' En hij was toch geroepen derzulken, zoo onvoorbereidden, zoo onnoozelen had ik schier geschreven, de blijde boodschap te verkondigen, waardoor zij opgewekt moesten worden, om uit dankbaarheid goede werken te doen, onder het lief en leed der aarde den hemel in het verschiet! Lees de drie bladzijden, waarin hij ons zijne verdere ervaringen van dien aard mededeelt; lees ze, en lees ze over, als ge weten wilt, hoe zijne wetenschap wijsheid werd, hoe hij van *vragen* tot *onderrigten*, hoe hij van *redeneren* tot *verhalen* kwam. Erger u niet, bid ik u, aan de proeven van bevattelijke voordragt, van voor het volk berekende vragen, welke hij vervolgens mededeelt; of hebt gij iets tegen een historisch onderrigt, als het volgende, dat ten slotte de hoofdsom uitmaakt van hetgeen hij zijnen kleinen leert! '*Geschiedenis van het verledene* is de eeuwigheid en volmaaktheid Gods, de schepping, - de voorzienigheid, de verzoening, de bekeering en het geloof der eerste christenen, die ons ten voorbeelde zijn; *geschiedenis der toekomst* is dezelfde eeuwigheid en onveranderlijke trouw van God, de heerlijkheid van CHRISTUS en zijn rijk, de dood,

de opstanding. het oordeel en de volkomene zaligheid des christens.' - Onze leeftijd was getuige der viering van het derde eeuwfeest der Hervorming, en echter hoeverre is het er van, dat deze hooge en heilige beschouwing der geschiedenis des menschelijken geslachts de algemeene zoude zijn! Wij doen ons te goed op onze volksverlichting; doch als het de ware was; als die kennis gemeen goed ware geworden, zoude er dan een hoofdstuk als dat over (XV) *het Aannemen van Lidmaten* te schrijven zijn geweest? Zoo veel over onderwijs, liever zoo weinig, maar dat volsta, om u uit te lokken het overige zelf te lezen, (IX) *het Huisbezoek*, (X) *Mijn Kleermaker en mijn Smid* en (XIII) *het Sterfbed*, zijn drie belangrijke bijdragen over gemeenteleven. Eene teekening van een huisbezoek in stad strekt tot inleiding van het stukje, dat dien titel draagt, of we het eene karikatuur mogten noemen, dewijl dat huisbezoek 'veel had van eene kerkelijke volkstelling, vereenigd met iets, dat naar biecht zweemde!' De schr. schetst het uit zijne jeud; thans zou hij tien jaren in één huis kunnen wonen, zonder er zich over te verwonderen, dat hij nooit werk bezocht! Waarheidlievend als hij blijkt, ook waar hij er zijne eigene dwalingen door aan het licht moet brengen, hangt hij ons van zijne eerste huisbezoeken op het dorp een zoo weining uitlokkend tafereel op, dat wij hem van ganscher harte gelooven, als hij tot eenen ouderen ambtsbroeder klagende zegt: 'Indien ik kon, ik zou het huisbezoek afschaffen.' Maar wat antwoordt deze? 'En indein IK kon, ik zou het verbeteren.' Waarlijk, als de raad des braven grijzen werd ter harte genomen, er was kans op, ook in de groote steden, - voor welke de schr. *pia vota* ontboezemt, die geene bede om vergeving eischen. *Mijn Kleermaker* en *mijn Smid* zijn verslagen der ontmoetingen bij deze op zijn eerste huisbezoek; zij bereiken een dubbel doel, daar zij de behoefte staven aan verlichter onderwijs en vertrouwelijker verkeer; daar zij tevens bewijzen.... ik beproef liever van beide schetsen een' omtrek te geven. Eerst bij den kleermaker, baas PERKERS, een' man, die vroeger in slecht gerucht had gestaan, en die thans in de kerk op eene vaste plaats tegen eenen pilaar leunt, en komt om er te luisteren - naar de leer. [Die levert de stad zoo goed op als het dorp!] Hij heeft geheel het onbehagelijk voorkomen van eenen fijne, 'alles, de ellebogen, de knieën, de schouders, maar vooral voorhoofd, neus, knie en wangbeenderen - alles was met scherpe hoeken afgeteekend.' Welk eene ontvangst! 'o Ja,' beantwoordt de man de gebruikelijke uitnoodiging ten avondmaal, al zuchtende, 'o ja, ik zou

wel verlangen de bondzegelen der vrije genade te gebruiken met Gods uitverkoren volk, en daar als een arm, blind en ellendig zondaar in de geregtigheid van mijn' Borg te roemen; want ik ben wel vleeschelijk verkocht onder de zonde, maar de nieuwe mensch in mij roemt in de heerlijkheid der kinderen Gods. Mar de Geest getuigt in mij, dat ik niet naderen mag met hen, die buiten het genadeverbond zijn, met onbekeerden en wereldlingen; neen, ik mag niet naderen, waar een priester van BAÄL, een prediker van eigene geregtigheid, het altaar bedient. “Vermeng u niet met dezulken,” staat er geschreven, “en zit niet in het gestoelte der spotters.”’ - Twist verkwist, is de les, die ge trekken moogt uit dit bezoek, bij zelfverheffing, onder schijn van schuldbesef, allerbontst toegetakeld door buitensporig aangehaalde bijbelteksten, een man, volgens den schrijver, die noch huichelaar, noch dweeper is, die slechts boog door schrik voor ‘de hel!’ De tegenstelling levert de smid, Baas KLAVERS, ook een man voor *het goede*. ‘Wat zou ik liever doen dan avondmaal vieren?’ is zijn antwoord; ‘ik nader mijn einde, en ik gevoel hoe lang zoo meer behoefte, om mij geheel over te geven an den Zaligmaker, die mij kocht met zijn bloed!’ En de goede grijsaard noodigt de bezoekers uit te gaan zitten, en vertelt zijne geschiedenis, een blaadje, uit het levensboek des volks gescheurd, en als de leeraar hem in laakbare, maar vergeeflijke nieuwsgierigheid vraagt, hoe hij wel over zijne prediking denkt, dan heet het: ‘Ik hoor wel veel goeds in de Kerk, maar niet genoeg den vloek der wet over de goddeloozen, en de noodzakelijkheid der wedergeboorte; en ik vrees weleens, dat sommigen nu met eene uitwendige, burgerlijke deugd zullen tevreden zijn, even als ik dat was in mijne jongelingsjaren. En daar moet toch iets anders met den mensch gebeuren, zal hij in genade leeren roemen. Ook zou ik gaarne in de toepassing ieder naar zijn' bijzonderen staat hooren toespreken, zoo als dat vroeger gedaan werd. Maar als ik daarover minder tevreden ben, dan mompel ik maar weder bij mij zelven mijne oude spreuk: *Wat klaagt een mensch toch? Een ieder klage van wege zijne zonden*.’ Voorwaar, de gelijkenis van den Farizeër en den Tollenaar is van alle tijden - van de eeuw, die zich op de bekentenis van zonden te goed deed, als van de eeuw, die zich op het bewustzijn van menschenwaarde verheft. Hij, die ons de les, die ons den wenk ter beschaming, ter vertroosting achterliet, Hij was van hoogeren geest, dan die der

menschenkinderen, welke beurtelings het eene leerstuk op den voorgrond stelt, tot verloochenens der andere waarheid toe, dewijl beide zich in geen eigendunkelijk gebouwd stelsel schijnen te verdragen!

Het Sterfbed, maar noch daarover, noch over (XV) *Armoede*, noch over (XVI) *het Bezoek*, vertel ik u iets; lees ze zelf, tot het (XVII) *Onverwacht Besluit*, een beroep naar stad, u teleurstelt, zoo als het mij deed.

OLIVER GOLDSMITH zegt in de voorrede van zijnen *Vicar of Wakefield*: ‘De held van dit verhaal vereenigt in zich de drie gewigtigste betrekkingen ter wereld; hij is een geestelijke, een landbouwer, en een huisvader. Even vaardig om te onderwijzen, als bereid om te gehoorzamen, blijkt hij in voorspoed eenvoudig van zin, toont hij zich in tegenspoed groot van ziel. Hoe kan zulk een karakter in onze weelderige verfijnde eeuw bevallen?’ De schrijver dezer *Schetsen*, die de eerste zijn zal, om te verzoeken, van eene vergelijking met dat meesterstuk te worden verschoond; die in dit boek slechts eene der drie betrekkingen heeft omgetrokken, is welligt de laatste niet, die zich zelven dergelijke vraag doet. OLIVER GOLDSMITH voegt bij de aangehaalde woorden nog de volgende: ‘Lezers, die verzot zijn op tooneelen uit de groote wereld, zullen zijn' boerschen haard smaadziek den rug toekeeren; lezers, die ligtzinnigheid met luim verwarren, zullen vergeefs vernuft zoeken in zijn gekeuvel en gekout; lezers, die met godsdienst leerden spotten, zullen den bloed uitlagchen, die in deze al zijn' troost vindt.’ Ons publiek moge aan de beide laatste euvels niet hinken; maar, wat het eerste betreft? gij aarzelt.... En echter wij durven onzen schrijver opgang beloven; Hollandsche toestanden, met een Hollandsch hoofd gedacht, met eén Hollandsch hart gevoeld, vinden nog sympathie. Wij zijn van burgerlijk geslacht; we werden godsdienstig opgevoed; wat volk en kerk aangaat, laat ons nog niet koel! Er is veel gezond verstand, er is veel vrolijk vernuft in deze bladen; het lijdt geen' twijfel, dat zij uit behoefte des geestes werden geschreven; - zij spreken tot ons, zij spreken over ons. Er schuilt meer leven en liefdewekkends in dan in honderd *kerkbodes*! - De auteur heeft regt op den lof, dat zijne middelen zijn doel waardig zijn; HILDEBRAND'S beroemd boek zag voor hem niet te vergeefs het licht; onder de zich ontwikkelende prozaïsten onzes tijds komt hem eene eervolle plaats toe. Hij vervalt zoo zelden in den preekstijl, dat wij hem de oogen-

blikken niet willen herinneren, waarin hij onwillens op eene klip stiet, die hij blijkbar zijn best doet te vermijden. Drukfeilen op te snuffelen, is onze liefhebberij niet. Schoon zijn naam ons op de tong zweeft, spreken wij die niet uit, dewijl wij tot hen wenschen te behooren, dien hij eens hartelijk de regterhand geven zal, en tegelijk de linker- op den mond leggen. En hoezeer wij ons in zijne bevordering verblijden, wij wenschten, dat het aan ons hadde gestaan, hem haar slechts onder ééne voorwaarde te vergunnen, die, namelijk, over eenige jaren den stadspredikant te schetsen, zoo als hij het nu den dorpsleeraar deed. *Il y a matière*, al wordt er welligt meer moed en meer menschenkennis toe vereischt; wie weet of het nut ook nog niet grooter zoude zijn? Intusschen zien wij gaarne van eene andere hand het voltooide beeld van ‘den Dominé van het dorp’ te gemoet. Vier jaren op *Mastland* getuigen van de veelzijdigheid, ook aan dat doorgaans zoo vervelend geachte leven eigen. Vier jaren op *Mastland* doen ons verlangen naar de resultaten van iemand, die lente, zomer en herfst des levens aan dezelfde taak, in dezelfde gemeente, wijdde. Vier jaren op *Mastland* hebben het voorbeeld gegeven, hoeveel studie, welk eene heerschappij over den stijl er vereischt wordt, als men slagen zal; bij gebrek aan beide, onthoude men er zich van. Immers, op de vraag van den plaaggeest van MELISSUS, de fijne en scherpe vraag: ‘Maar MELISSUS! wanneer men dat onderwerp in poëzij behandelt, wordt dan alles gemakkelijker, of heeft men dan minder talent en zoo veel kennis van de zaak niet noodig?’ immers, op dezen geen beter antwoord gevende dan MELISSUS deed, - hij kraste met zijn' wandelstok in het zand, en wij teekenen eene figuur met de pen; - vergenoegen wij ons, bij gebreke van beide, met de onloochenbaar fraaije verzen van BILDERDIJK:

> Neen, aan zijn dienst getrouw en dierbaar aan zijn kudde,
> En d' ouden olm gelijk, wien wind en regen schudde,
> Maar wiens ontzachbre stam, waarop geen tijd vermag,
> Den grootvaêr en zijn kroost ten grave varen zag,
> En over't kerspelplein reeds meer dan honderd jaren,
> Het erflijk lommer gaf van zijn verjongde blâren,
> Is d' echte Landpastoor door vaderlijke zucht,
> Het altijd wakende oog van't gansche Dorpgehucht.
> Zijn voorzorg, wijsheid, trouw, laat nergens hulploos lijden,
> Waar schuilt hij, wien in't leed, zijn weldaên niet verblijdden!
> God telt ze en kent alleen die hij gelukkig maakt.

P-R.

Aurora. Jaarboekje voor 1844, uitgegeven door Mr. *J.I.D. Nepveu*. Te 's Gravenhage, bij K. Fuhri. 1844 (3?). Vergeet mij niet. Jaarboekje voor 1844. Zalt-Bommel, Johannes Noman en Zoo. 1843.
(*Poëzij*.) Nederlandsche Muzen-almanak voor 1844. Amsterdam, J.H. Laarman.

Staatsregt en Dichtkunst - is het ons niet, alsof wij in éénen adem van twee aan elkander vreemde werelden hoorden spreken, sedert de zanger evenmin de wetgever zijns volks als de ziener der toekomst is? - En toch - wilt gij het, tot vervelens toe, herhaalde: - hoe een zusterlijke band alle kunsten en wetenschappen omvlecht - ook hier weder bevestigd zien? sla dan de handelingen der Tweede Kamer op, en zie de recensiën van den Nederlandschen Muzenalmanak in, beide in het laatste tiental jaren, en wij zouden ons grootelijks bedriegen, indien gij niet toestemdet, dat men in de hooge vergadering des lands nooit ernstiger op een verantwoordelijk *homogeen* ministerie heeft aangedrongen, dan men ten behoeve der kunst in de tijdschriften eene krachtige, zich van hare taak en haar doel volkomen bewuste, redactie geëischt heeft. Welligt zoudt gij zelfs geneigd zijn toe te geven, dat de oppositie in de kunst het van de oppositie in de tweede kamer, althans in *prioriteit*, heeft gewonnen. Geen onzer jonge letterkundigen, die niet aan IMMERZEEL, gedurende de laatste tien jaren, waarin de Muzenalmanak nog alleen stond, de karakterloosheid van zijn bewind verweet, als hij voortging de oude school in *soi-disant* satyrieke versjes te prijzen, en bij de nieuwe om bijdragen te bedelen. *De Vriend des Vaderlands - de Muzen - de Gids* waren beurtelings de tribunes, van welke de *philippica's* opgingen. Om dien tijd verscheen de *Tesselschade*, - en de Muzenalmanak veranderde van grootte, maar niet van gehalte; van kleedij, maar niet van karakter. *Tesselschade* verscheen andermaal, en even als ware de eerste opgang benijd geworden, brak de *Aurora* aan. Een enkel jaar zag de drie verschillende rigtingen nevens elkander. Toen werd de redactie van

den Muzenelmanak aan BEETS opgedragen, en de uitgave van de *Tesselschade* gestaakt.Wij waren op het gebied der staatkunde zóó dikwerf getuigen van het ongedult der bewegings-partij over de traagheid der bewindslieden (woorden, nooit genoeg door de *Haarlemsche Courant* gebezigd); wij hoorden zoo dikwijls klagen over de belemmeringen, door de oude regering aan de nieuwe achtergelaten, dat het niemand kan bevreemden, dat ook de nieuwe redacteur daarmede te worstelen had; dat reeds de eerste jaargang, door onzen jeugdigen lievelingsdichter bezorgd, hiervan de blijken droeg. Aarzelen en weifelen had echter reeds vóór eene tweede proefneming een einde. Aan het *proza* werd nevens de poëzij eene plaats ingeruimd. Ieder weet met welk gevolg. Ieder weet welk een afkeurende kreet daarover uit onderscheidene recensiën is opgegaan! Ieder weet welk een jaarboekje het voorgaande geweest is, en hoe gemakkelijk POTGIETER en BEETS het zich konden getroosten, beide op hunne beurt geabdiceerd te hebben, als de nijd, met geheele miskenning van hun doel, op hunne pogingen het bekende woord toepasselijk achtte: *ôte toi de là, que je m'y mette*! Geen van beide heeft zijne beginselen verloochend. Geen van beide heeft zich meester getoond in de kunst, door de weêrhanen der vorige eeuw met zóó gelukkig gevolg uitgeoefend: *le secret de rester en place, quand même*. - Een nieuwe jaargang van den Muzenalmanak is verschenen, onder het bestuur der Heeren Mr. J. VAN LENNEP, A. BEELO en Dr. J.P. HEIJE, een verantwoordelijk, en, gelijk wij ons vleijen, ook *homogeen* ministerie. Het heeft, om de overeenstemming tusschen de verschijnselen op het gebied van wetenschap en kunst nog sprekender te doen uitkomen, eene *confession de foi*, eene soort van *manifest* uitgevaardigd (wat dunkt u, lezers! hadden wij dan geen regt, om bij onzen aanhef, over het verband tusschen staatsregt en dichtkunst te spreken?). Dit is althans meer in den geest en overeenkomstig de behoeften van onzen tijd, dan dat de Heer NEPVEU op den titel der *Aurora* eenigermate de figuur maakt van een' Autocraat, en dat de namelooze redactie der *Vergeet mij niet* het voorkomen aanneemt van een' Oosterschen monarch, die, zonder aan de menigte zijn gelaat te laten zien, op het geluid zijner stemme wil gehoorzaamd zijn. Indien eindelijk eene trage en pijnlijke geboorte almede tot de eigenaardigheden van ministeriële combinatiën behoort, dan vinden wij dit ook hier weder, daar de redactie van den Nederlandschen Muzenalmanak eerst na menige

afgebrokene en weder aangeknoopte onderhandeling uit bovengenoemde commissie is zamengesteld. En hiermede laten wij eene vergelijking varen, waarop wij reeds lang genoeg hebben doorgedraafd.

Een woord over de opdragten!

De *Aurora* heeft ditmaal doodeenvoudig en prozaïsch in een paar regels haar kompliment aan de prinses van Oranje gemaakt.

De *Vergeet mij niet* wordt aan de koningin der Nederlanden opgedragen met een vers, waarvan de sentimentele aardigheid van den titel de hoofdgedachte uitmaakt; dat overigens zich niet boven het gewone en alledaagsche verheft, ten zij men dit meer verhevene daarin hebbe te zoeken, dat aan hare majesteit verteld wordt: 'Wie Höchstdieselbe manchmal geruht hat Sonne und Mond zu bewundern.' Deze gedachte staat in de twee volgende coupletten dus uitgedrukt:

Gelijk de dag het aardrijk tooit met pracht,
Zoo spreidt de maan en starrenheer bij nacht
De *majesteit* ten toon der hemelbogen!
Verheugt gij u in't schittrend licht bij dag,
Ook't nachtazuur vervult u met ontzag:
Door't grootsche wordt uw grootsche ziel bewogen.

Maar toch versmaadt uw hart het kleine niet.
Al wat van uit de bron des levens vliet,
Hoe luttel't zij, is in uw oog van waarde;
Omgeven van der schoonste bloemen kleur,
Bewierookt door haar *vorstelijken* (?) geur,
Vergeet ge ook niet geringer plant der aarde.

'De redactie van dit jaarboekje,' zoo luidt haar *voorwoord*, 'heeft hare taak op zich genomen, in de hoop, dat zij daarin eene aangename uitspanning zoude vinden.' Zonderling moge dit luiden voor ieder, die in het letterkundige geen vreemdeling is. - 'Redacteur voor uitspanning te willen zijn!' deze gulhartige bekentenis schijnt toch door den ganschen inhoud gewettigd te worden, want buiten deze *opdragt* - en nog is het twijfelachtig, of wij die van hare hand ontvingen - is, zoo verre wij zien kunnen, ter naauwer nood één stukje door haar ten beste gegeven, zoodat wij over haren smaak alleen kunnen oordeelen uit de wijze, waarop zij in de kritische wanne het kaf van het koren heeft weten te scheiden. -

Een vers aan VONDEL, dat niet geteekend is, opent den Nederl. *Muzenalmanak*. Wij zouden nogtans onregt aan de talenten van

de Heeren VAN LENNEP, BEELOO en HEIJE doen, indien wij daarin het vereenigd werk der commissie, de vrucht van het *moeizaam hersenprangen*, van drie verschillende dichters willen zien. Liever geven wij één' hunner de schuld van de gebreken, die wij er in te berispen vinden.

In het eerste couplet heerscht eene verwarring van beelden, daar VONDEL beurtelings voor *leeuwrik* en voor den *opgaanden dageraad* fungeert; daarbij hindert eene duistere en hoogstgewrongene constructie. Men oordeele:

> ô Wie't vermogt, op ongeleende vlerk,
> Als Vondel eens, ten zangberg op te stijgen;
> Hoe eerbiedvol boog't lauwerbosch zijn twijgen,
> Wanneer zijn toon doorkliefde't luistrend zwerk.
> Hoe stoof als damp, voor d' opgang van dien luister,
> De wansmaak en het dwaalbegrip daarheen.

Ieder, die die leest, zal bij de eerste lezing geen' anderen zin aan deze regels hechten, dan: VONDEL was het, die op ongeleende vlerk ten zangberg opsteeg, voor wien het lauwerbosch zijne twijgen eerbiedig nederboog, enz. o wie het nog zoo kon als, als hij; maar nu volgen de beide slotregels:

> En heerschte weêr, bevrijd van vreemde kluister,
> Oud-Hollands Muze in haar gebied alleen.

en maken het ons duidelijk, dat zin is: Indien er eens weder zulk een genie als VONDEL opstond, dan zoudt gij zien, wat er gebeurde; dan boog het lauwerbosch zijne twijgen; dan stoven de wansmaak en het dwaalbegrip *daarheen*; dan heerschte weder Oud-Hollands Muze alleen in haar gebied. Het tweede couplet bewijst, dat de laatste uitlegging de ware is, maar laat almede eene dubbele lezing toe:

> Uw ronde toon, uw geest, oorspronklijk vrij
> Gelijk uw lied, bezielen onze zangen.

Is dit de uitdrukking van eenen wensch, of eene stellige verklaring, of belofte? Wij nemen het eerste aan, omdat wij niet gaarne der redactie zulke grootsch klinkende beloften in den mond willen leggen, waarvan wij het bewijs in hare bijdragen zouden moeten zoeken, hoewel ons taaleigen het meest de laatste opvatting begunstigt. In het derde couplet zijn, even als in het eerste, sporen, dat het rijm meer heerscheres dan slavin van den auteur geweest is. In het vierde stuiten wij nog eens

op eene verwarring van beeldspraak, als van de vaderlandsche, dan weder de *Vondeliaansche*, lier gezegd wordt:

> En kranst haar weêr de blinkende eerlaurier,
> Wij wijden ze u, ô dichtren vorst en vader!
> ô Mogt die hulde, aan elken invloed vreemd,
> In schaduw van uwe eerzuil zijn geborgen!

Dat de laurier aan den voet van VONDEL'S eerzuil kan worden nedergelegd, en in schaduw dier eerzuil tieren kan, begrijpt ieder. Maar wat is eene hulde, aan elken invloed vreemd, geborgen in eene schaduw? - Het geheel wordt besloten met de bede:

> En't vrolijk licht, op vleuglen van den morgen,
> Verban den nacht van (uit?) Hollands letterbeemd!

'Of ik het zag!' zeî de blinde, en toen had hij in geene zeven jaren gezien. - Het vers zou welligt op het tooneel, als proloog voor eene wederopvoering van VONDEL'S treurspelen, uitnemend hebben voldaan, want er zijn ook goede regels en genoeg schoone klanken in, die een applaudissement zouden hebben uitgelokt; maar bij eene nuchtere lezing, waarbij meer de zaken en gedachten, dan de klanken worden gewogen, kan het, in spijt van den eerbied, dien wij voor de geoefende kunsttheorie der commissie koesteren, de door ons gemaakte aanmerkingen geenszins ontgaan.

Door de *confession de foi*, welke de commissie op deze opdragt heeft laten volgen, zijn wij beter en juister, dan bij de *Aurora* en *Vergeet mij niet*, in staat gesteld, om te beoordeelen, wat de redactie zich heeft ten doel gesteld. Eerst betoogt zij uit den aard der dichtkunst, dat de tijd voor poëzij not niet, gelijk sommigen schreeuwen, voorbij is, en niet kan voorbijgaan, eene stelling, welke wij gaarne gewonnen geven, daar het ook ten onzent niet aan voorbeelden ontbreekt, dat enkele waarlijk goede verzen algemeene *sympathie* vinden en opgang maken. Waarom is zij echter teruggedeinsd voor de erkenning van een feit, dat wij niet loochenen kunnen: dat in onze dagen algemeen de koele beschowing en berekening des verstands hooger geldt dan het gevoel; dat wij allen meer open' zin voor wijsbegeerte dan voor dichtkunst hebben; dat schier bij alle volken de poëzij voor het proza terugtreedt, niet enkel omdat het aantal van goede prozaïsten grooter dan

van goede dichters schijnt, maar ook, omdat het schoone proza in het bezit der voldoende middelen is gesteld, om den kunstsmaak te streelen, en gevoel en verbeelding gelijkelijk te bevredigen? - Een onverklaarbare sprong brengt den lezer in die *confession* eensklaps van de beschouwing der poëzij in het algemeen over op die van den *Muzenalmanak* in het bijzonder. De commissie heeft in de instandhouding van het jaarboekje een middel gezien, om de verspreide krachten in één brandpunt te vereenigen. Die krachten moeten van *verschillende* rigtingen uitgaan, zullen zij het *geheel*, bij meerdere of mindere toenadering, teruggeven; maar zij moeten tevens de uitdrukking zijn eener *eigenaardigheid van beschouwing*, en van die *heerschappij over gedachte en vorm*, welke het gevolg van *zelfstandige studie* is (bl. 10). Zóó toch alleen kan de poëzij een krachtig middel worden ter veredeling van een volk en ter verhooging van den roem eener natie (bl. 11). Wij kunnen niet anders dan den uitgever geluk wenschen, dat hij de redactie aan eene commissie heeft opgedragen, welke aan de poëzij zulke eischen doet, waardoor de Nederl. Muzenalmanak voor de toekomst veel meer belooft, dan hij tot hier toe gegeven heeft; doch daar ons dit door dichters wordt verzekerd, die voor dezen jaargang ieder hun *quotum* leverden, zoo geven zij ons daardoor het regt, ons het eerst tot hunne bijdragen te wenden, ten einde te zien, in hoeverre hunne poëzij aan de voorgeschrevene eischen beantwoordt, en tot het voorgestelde doel leidt.

Mr. J. VAN LENNEP is de eerste onderteekenaar van het manifest. Van zijne hand ontvingen wij het vloeijend berijmd verhaal eener anecdote uit de regering van GEORGE III, getiteld: *Het Sterfbed in de Hut*. Het stukje verplaatst ons alzoo niet op Nederlandschen bodem, maar op Engelschen. Hier, dunkt mij, zie ik sommige lezers bedenkelijk het hoofd schudden; zij herinneren zich toch, hoe de Heer VAN LENNEP in zijne Nederlandsche Legenden getoond heeft in de Engelsche letterkunde geheel te huis te zijn, en zouden hem wel de vraag in het oor willen bijten: Of dit vers hem nu geheel toebehoort, dan of hij weder aan een uitheemsch produkt zijn gelukkig talent van navolging beproefd heeft? - Wee den wolf, die in een kwaad gerucht is! - Maar al drijven wij ons scepticisme zoo verre niet, liever toch hadden wij gezien, dat de dichter, indien hij een berijmd verhaal had willen leveren, eene greep in de

geschiedenis onzes vaderlands gedaan had. Het feit, dat ons hier wordt voorgesteld, is op zich zelf treffend en belandwekkend genoeg, maar zou ongetwijfeld den dichter veel meer geïnspireerd en de lezers aan het slot ongelijk meer verrast hebben, indien de geschiedenis aan den hoofdpersoon een waardiger karakter toekende. De verhaaltrant is levendig en onderhoudend. De poëzij schittert niet, en neemt nergens eene hooge vlugt, maar wordt ook door geene in het oogvallende vlekjes ontsierd. In één woord, wij kunnen met dit vers, als gewone bijdrage tot een jaarboekje, volkomen' vrede hebben; maar van den redacteur, die van de overtuiging doordrongen toonde te zijn, welk eene krachtige hand er vereischt werd, om den Nederlandschen Muzenalmanak weder op te heffen; van den begaafden dichter, die, indien hij de zaak zich ernstig aantrok, hiertoe zoo ten volle zou berekend zijn - hadden wij iets meer mogen verwachten.

De Heer BEELOO gaf twee stukjes: het eene, *Moederzorg*, dient tot vertolking van een plaatje, naar de schilderij van NETSCHER gekopijeerd. De aanhef is poëtisch:

Als gij op den toon der snaren,
Rondzweeft door de bonte scharen,
  Zijt ge een lichtstraal, lieve maagd,
  Die de schaduw voor zich jaagt,
Vonkling strooit op beemd en baren,
  Waar ons oog uw blik ont*moet*,
  Spiegel van een rein gemoed,
Zien wij lieflijk stargeflonker,
Scheemren door het wolkendonker;
  Voor deze aarde een hemelgroet;
Als uw stem aan teedre woorden
  Ziel en zin en leven geeft,
Aeools harp noch luit-akkoorden,
  Niets dat haar op zijde streeft!
Maar gevierd en aangebeden,
  't Voorwerp van elks hulde en zang,
  Wacht u toch een hooger rang!
Rijker bron van zaligheden,
  Vloeit u, als ge, ô lieve maagd,
Eens den echtstaat ingetreden,
  Ook de kroon van Moeder draagt! -

Jammer, dat het overige, welligt onder den indruk van het plaatje, meer alledaagsch wordt, en alleen enkele gedachten

teruggeeft, welke reeds door TOLLENS in zijne *Moeder* meesterlijk schoon waren uitgewerkt. Het andere stuk, *op den IJssel*, heeft onmiskenbare verdiensten. Niet minder schoon is hier de aanhef, en een oud beeld wordt nieuw door de frischheid van verwen, waarmede de dichter het ons voor de oogen plaatst. Maar ondanks al de verdiensten eener poëtische dictie, vloeijende versificatie, en meesterlijke natuurbeschrijving, maakte het geheel op ons gevoel eenen pijnlijken indruk. De dichter heeft lieve kinderen verloren; zijne gade is krank, en hij vraagt voor de laatste, voor het hem overgeblevene kroost, nieuwe levenskracht, nieuwen levenslust, dien de weldadige IJssellucht zal moeten schenken. Maar zie, terwijl de dichter met diep gevoel ons zijne smarten schildert, zegeviert de hem omringende natuur op zijne droefheid. Bij den aanblik van hare schoonheid, ontwaakt weder in zijne borst de oude zucht tot poëzij:

> Welluidend mag de stroom me ombruischen,
> Castaliesch bronnat wordt hij mij,
> En in de koeltjes, die er ruischen,
> Verneem ik't hartverkwikkend suizen
> Van uwe vleuglen, poëzij!

Deze regels herinneren ons wat al te sterk de regels van DA COSTA:

> Heil, geest der poëzij, dien'k aan't welluidend ruischen
> Der vleugelen herken -

ook hinderde ons daarin de vermelding van *Castaliesch* bronnat, nadat de dichter een paar verzen vroeger van *Serafijnen*schachten had gesproken - twee beelden, die ons twee onderscheidene werelden en de bizarre combinatie van het heidensche en christelijke voor den geest brengen, welke vroeger in de poëzij geduld werd.

> Welkom, welkom, zoet vermogen,
> Dat mij't harte zet in gloed;
> Al de beelden, die't bewogen,
> Doet weêrspieglen in't gemoed,
> Als't azuur van's hemels bogen,
> In't kristal van d' IJsselvloed!
> Alles heeft weêr stem en leven!
> 't Statig vonklend stargewelf,
> Purpren wolkjes, die daar zweven,
> 't Ritslen van de popeldreven,

't Suizen van de stilte zelv';
Heuvlen, glinstrend in de stralen
Van het zinkend zonnelicht,
Bloemen, die in donkre dalen,
Met een pracht van verwen pralen,
Waarvoor't vorstlijk purper zwicht;
't Zijn mij allen de open blaren
Van een godlijk meesterstuk;
Allen zaamgestemde snaren,
Door onzigtbren vingerdruk,
Tot een melodie bewogen,
Die de fijnste zenuw schokt,
Tranen in de glinstrende oogen,
Zangen uit de boezem lokt.

Tot hier toe sleept de zanger ons mede - tot hier toe verdragen vader, echtgenoot en dichter elkander; hoe is het den fijnen kunstsmaak van den Heer BEELOO kunnen ontgaan, dat hij daalde, dat hij viel, door nog eens den *IJssel* te doen zeggen, wat hij ons reeds zoo aanschouwelijk had voorgeschilderd: - dat het hart des dichters nooit van de natuur vervreemdt! Hoe is het hem mogelijk geweest, zijn vaderlijk gevoel geheel te doen zwijgen, om enkele onbepaalde herinneringen uit den riddertijd, en daardoor geheel vreemde gedachten en gewaarwordingen, op te roepen? Het kan zijn, dat deze schildering des dichterlijken karakters de waarheid voor zich heeft; maar liever toch hadden wij gezien, dat hij zijner muze vergund had de wieken nog hooger uit te slaan, en zich van de natuur te verheffen tot haren Schepper; dat hij, toen zijne gedachten tot zijne kinderen terugkeerden, dáár langer was blijven toeven, dat de herinnering aan zijn ontslapen kroost hem opgeheven hadde tot God!

De Heer HEIJE leverde een dichtstuk van negentien bladzijden, en dat ons echter het spreekwoord op de lippen roept: '*Qui trop embrasse mal étreint*.' Het draagt ten opschrift: *Toonkunst*, en is in vijf afdeelingen gesplitst. De eerste heeft ten doel, om ons de verhevene bestemming, den droevigen val en de mogelijke bekeering der muzijk te schilderen. De tweede, derde en vierde, om des dichters *theorie* door het voorbeeld van *Italië, Frankrijk* en *Germanje* te staven, en de laatste, om ons het gevoelen des dichters kenbaar te maken over hetgeen de muzijk voor *Holland* worden kan. Welk een reusachtig onderwerp! Welk een onmetelijk veld wordt hier-

door voor onze beschouwing geopend! Welk eene diepte, welk een omvang van studie, welk een veelzijdige zin voorhet schoone wordt hierbij vooropgesteld en vereischt! Hoe zal dit alles met de noodige beknoptheid grondig, duidelijk en overtuigend worden afgehandeld? Stel u gerust, lezer! de Heer HEIJE heeft poëzij, en geen proza geleverd, en wie vergt het van den dichter, dat hij elke *thesis* logisch demonstrere, of ook de bressen verdedige, die er in zijn systeem kunnen geschoten worden? Als dichtstuk verdient dan ook dit vers hoogen lof. Het geheel getuigt van geoefenden kunstzin en smaak, en van die heerschappij over de uitdrukking, welke de redactie in hare voorrede verlangde. Al is de auteur, wat den vorm betreft, ook veel aan de bekende Jamben van BARBIER verschuldigd, de zangrijkheid zijner poëzij, welke doorgaans onberispelijk mag heeten, blijft toch zijn eigendom. Oorspronkelijk zijn bij hem ook vele uitdrukkingen des bijbels, waarvan hij geen ongelukkig gebruik gemaakt heeft, maar die echter, bij de voor het overige vrij onbepaalde voorstelling, hoe de muzijk tot dien diepen val gekomen zij, [eerste afdeeling] vreemd afsteken. In de tweede wordt *Italië*, of liever hare Toonkunst, gepersonifiëerd als eene godgewijde maagd of profetesse, maar afgestooten van haren rang, en tot eene dartele en wulpsche schoone verlaagd. In plaats van deze voorstelling, welke tot drie- of viermaal toe in dit gedicht terugkeert, hadden wij liever de schets van eene godsdienstoefening der Italianen van zijne hand ontvangen, toen het de gulden eeuw hunner toonkunst was, voordat de Jezuïten haar van haren oorsprong hadden doen verbasteren, en, in tegenstelling daarvan, eene andere van eene hedendaagsche opera, in den Italiaanschen schouwburg opgevoerd, en door ons beschaafd publiek met daverend handgeklap begroet en toegejuicht. *Frankrijk* - maar het is eene der schoonste plaatsen uit het stuk, en wij, die zonder schroom onze aanmerkingen mededeelen, willen niet gerekend worden eenen sluijer over deszelfs verdiensten te hebben geworpen. Men hoore, hoe *Frankrijk* door den dichter geteekend wordt:

> En gij, ô Frankrijk! ligt bewogen meir,
> Dat iedren tint des levens in uw vloed
> Weêrspiegeld, en in't wentlen op en neêr
> Uwe oevers dekt met goud en slijk en bloed.
> Dat, schoon de zon uw vlakte schittring leent,

Toch kil zijt in uw diepte; dat het zoet
Van iedren stroom in zich versmelten doet,
Maar zout blijft; dat een schat van eêlgesteent'
En kostbre paarlen in zijn schoot bewaart,
Maar monsters, van gedrochtelijken vorm,
En wreedheid uit zijn' afgrond heeft gebaard.
Dat, schoon met dol geweld de wilde storm
De baren over't strand heeft opgejaagd,
Geen enkel spoor van al dat woeden draagt,
Wanneer het straks in liefelijke rust,
Zijn boorden met harmonisch golven kust.

Gij, duizendvormige! die alles zijt,
Alleen u zelve niet; wiens eenig merk,
Is eeuwig nieuw te wezen, als de tijd;
Bekoorlijk en ontzaglijk, ijl en sterk,
Tyran der aard' en speelbal van den wind;
Die't erf der volken losscheurt en verbindt,
En toch gedwee uw nat doorklieven laat,
Door't snijdend roer met vaste hand bestierd.
ô Wist ge zelf, waarom des Heeren raad
U uitkoor, dat ge een bad van zuivring weird,
Voor al de onreinheid dezer wereld: dat
Gij scheiden zoudt en ziften in uw nat,
Het grovre, dat ten bodem zinken moet,
Van't geestige, dat is der zonne gloed,
Zich op moet heffen tot in reiner lucht, -
Een hooger doel ontdektet ge in die zucht
Naar wissling zonder eind, die u verheert.

Op dit nieuwe, fraai uitgewerkte beeld volgt alweder een meisje, alweder eene gevallene, die luttel van de vorige verschilt, als personificatie der Fransche muzijk. Ditmaal echter schijnt ons het contrast, dat door den dichter tusschen de naïve Chanson en de gepassionneerde Opera gezocht wordt, onwaar of overdreven te zijn. Het Fransche liedje was altijd de afdruk van het ligtzinnig en dartel karakter onzer naburen; vóór twee eeuwen reeds greep het onderwerpen aan van geheel anderen aard, dan:

‘Wat er teêrs en zuivers in't gemoed
Ontwaakte.’

‘*Si le peuple chante, il payera*,’ zeide MAZARIN al van een vinnig spotliedje. ‘Het paradijs der jeugd’ schijnt ons de poëtische fictie toe eener ras voorbijgaande vlaag van sentimentaliteit, die

korten tijd ook in de Fransche poëzij heerschende was; de dos van de oudste liedjes was alles behalve ‘de dos der onschuld en des eenvouds’ - en hun krans alles behalve ‘een krans van bloemekens des velds.’

De afdeeling *Duitschland* wordt weder met een uitmutend brok geopend:

Germanje! toen mijn oog uw' trotschen Dom
- Waar Keulen zich afspiegelt in den Rijn -
Voor't eerst aanschouwde, bij den schemerschijn
Des dageraads, die aan den hemel klom,
Doorrilde een heilge huivring mijn gemoed;
En toen in't eerste morgenuur mijn voet
Den tempel intrad, en het hooge koor
Betint zag met den gouden uchtendgloor,
Terwijl het schip der kerk zijn breeden boog
In schaâuw verborgen hield voor't starend oog,
Toen was't mij, als weêrklonk er in mijn ziel
Een stem, die sprak: - ‘de plek is heilig, - kniel!
De plek is heilig, - niet omdat de trots
Des menschen haar verhief ten tempel Gods.
- “De Heer woont niet in templet, opgebouwd
Door menschen hand” - maar afdruk is ze en beeld
Der taak, door God aan Duitschland toebetrouwd.
Eens zal de kracht, te lang, te droef verdeeld,
Tot éénheid zich verheffen - eens de geest
Zich wringen uit den onvolmaakten vorm,
Die hem zóó lang ten kluister is geweest.
Dan zal dees tempel in der tijden storm
Het teeken zijn, waar Duitschland zich om schaart,
Waar't God in geest en waarheid een betuigt,
En wijsheid zich in deemoed nederbuigt.
Dan zal hij schittren voor het oog der aard,
In't licht van hooger morgen, als een tolk
Van't ideaal, dat, aan zijn schoot betrouwd,
Alleen door't oog des denkers was aanschouwd,
En ons verkondt: één God, één Vorst, één Volk!’
- - - - - - - - - -
De klank smolt weg, en stil was't om mij heen,
En'k vond mij zelv' in Keulens Domkerk weêr,
Zoo als zij, in haar weduwkleed van steen,
Te treuren schijt om Duitschlands magt en eer.

Ten derdemale treedt een meisje op, - doch het lust ons niet den dichter bij deze vergelijking te volgen, en alweder

op te merken, hoeveel treffender uitwerking hier een tooneel uit MOZART'S leven zou hebben gedaan tegenover.....; de Heer HEIJE zou, beter dan wij, in staat zijn, om een gelukkig voorbeeld te kiezen. Wij beklagen er ons liever over, dat het onderwerp uit zijnen aard zoo vele herhalingen medebragt, en spoeden tot de afdeeling *Holland*, welke ons nogmaals eene maagd voorstelt, maar nu de Hollandsche, welke wij wel moeten respecteren. En toch zullen wij bij dit gedeelte nog het langst moeten stilstaan, daar de dichter, in zijne liefde tot de toonkunst, niet schroomt ons eene regeneratie van *Holland* te beloven, door middel van de muzijk:

> Heb deernis met u zelve, Hollands maagd!
> Gedenk, uw regterhand omvat de lans,
> Terwijl Gods bijbelwoord uw slinker- draagt, -
> In moed en vroomheid ligt de zegekrans!
> ô Stort die uit in't hart van uwe *jeugd*,
> ô Lesch hun kennisdorst, doordring hun geest
> Van zucht naar vrijheid, wijsheid, kracht en deugd,
> En wat den vadren dierbaar is geweest.
> Dan wischt gij weêr den lang verduurden smaad!
> Dan kunt ge (of God het gave!)'t goede zaad,
> In't week gemoed gekoesterd en bewaard,
> Nog rijpen zien tot bloem en vrucht geplant:
> Want *hun* behoort het koningrijk der aard,
> Als dat der heemlen; - in hun kleene hand
> Berust de *Toekomst*! -

Hoe, zegt ge, in deze regelen wordt enkel op moed en vroomheid aangedrongen, en eene bijbelplaats allerzonderlingst aangehaald en toegepast - wacht een oogenblik, bid ik u:

> En gij, o Toonkunst' daal van's hemels boog
> En kies den grond der vadren tot uw woon:
> (o Dat ge u mogt verzustren aan de maagd,
> Die Hollands stedeband om't voorhoofd draagt')
> Uw taak is grootsch, mar grootscher nog uw loon!
>
> Doch't eerst en meest, o wend u tot het volk,
> Tot d' arme, wien gij *alles* worden kunt,
> Wat hem door't lot op aard niet werd gegund.
> Geef gij hem vreugd en troost, - - -
> - - - - - - - - - -
> Maar vorm, beziel, verhef hem tot het goed,
> Dat in de diepte van uw schoonheid ligt.

Ontgloei zijn geest, verhelder zijn gezigt,
Wees hem ‘Gevoel, Verbeelding, Heldenmoed!’
De honig van uw lippen stort die uit
In boezems, door berouw en leed vervuld.
Verhef de kracht tot daad, vermaan de schuld
Tot boete en deemoed, - vlij met zoet geluid
De taal van deugd en waarheid door het oor
In't hart, verlok den geest door melodij,
Tot waar ge in uw verheven harmonij,
't Geheim der schepping peilen durft; bekoor
De ziel door schoonheid, leid haar door genot;
Totdat zij leer erkennen, hoe op aard
Het geestlijke in de stof zich openbaart,
En op uw vleuglen zweven moog' tot God.

TOLLENS heeft, in eene aanteekening op het kleine stukje, dat hij in de *Aurora* gaf, beweerd, dat men de verhevenste poëzij aan het gezond verstand moet kunnen toetsen, en tot degelijk proza terugbrengen, of het is wanklank en wildzag. Zekerlijk was hij bevoegd en geregtigd, om zulk eene les aan onze jongere dichters te geven, en hoewel wij het door hem uitgesprokene vonnis hier niet in al zijne gestrengheid van toepassing rekenen, - het koele verstand, dat deze verzen leest, kan toch de uitspraak niet terug houden, dat hier meer zang dan zin, meer schittering is, dan waarheid van gedachten. Immers, hoe de muzijk zal moeten dienen, om den arme rijkdom en overvloed en alles, wat hij mist, te vergoeden, om hem matigheid te leeren en hem zedelijk te verbeteren, om hem tot berouw en bekeering te brengen, om hem poëzij, gelijk van DA COSTA, te leeren smaken en schatten: ‘Gevoel, Verbeelding, Heldenmoed!’ om hem zoo hoog te verheffen, dat hij het geheim der schepping peilen leert, en tot de erkentenis komt, dat hier op aarde al het geestelijke in de stof zich openbaart, dit, - wij erkennen het, - gaat ten eenemale ons begrip te boven! Men zoude haast, na dit gelezen te hebben, het er voor houden, dat de eisch des Christendoms, om ook aan de armen het Evangelie te verkondigen, zoo veel beteekende, als te zorgen, dat zij in de muzijk onderwezen werden.

En toch is de Heer HEIJE met deze verheerlijking der Toonkunst nog niet volkomen voldaan. Wilt gij weten wat de dichter, tot heil der menschheid van haren invloed wacht?

Dan zal't menschelijk geslacht
Een taal ontvangen, die in rijkdom, kracht
En diepen zin, de taalschat van't verstand
Te boven gaat; die werking en verband
En oorzaak zamen vat en wedergeeft
In één accoord; die, wat ons hart beroert,
Wat half bewust in onzen boezem leeft,
Met klaarheid voor het oog des geestes voert;
Die - taal der ziel - de vormen van het stof
Met al de onreinheid, die aan de aarde kleeft,
Verbreekt en afschudt - en des Scheppers lof,
Zoo als die klonk in't eerste scheppingsuur,
Ten grondtoon maakt van't danklied der natuur.

Wij hebben meermalen beweerd, dat geene kunst alleen alles kan, en zijn tot heden bij deze leer gebleven; daarom ach ten wij zulk een' lof der muzijk buitensporig en ongepast. Waarlijk, indien onze hedendaagsche dichters en daaronder dezulken, die nog het meest de eer onzer Hollandsche poëzij ophouden, zóó overdreven gelieven te worden; is het dan te verwonderen, dat ons volk, met zijnen nuchteren zin, aan het proza de voorkeur blijft geven boven de poëzij? De Heer HEIJE beproeve zelf eens dit stuk in ongebonden stijl over te brengen; het zal voor zijne studie pleiten, indien het hem ligt valt. Hollands regeneratie, welke hij de roeping en toekomst der Toonkunst acht, moet hem deze proefneming waardig zijn!

(*Het Vervolg en Slot in het volgende Nommer.*)

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Gedenkschriften van Oom Zebra, uitgegeven door L.M. Oettinger *naar het Hoogduitsch. Eerste Deel. Amsterdam*, M.H. Binger. 1843

‘Niemand achten wij tot het beoordeelen van dit boekwerk beter geschikt dan UEd.’ Met deze hoogstvleijende formule eindigt de missive der redactie van *de Gids*, waarbij mij deze oom werd toegezonden, en wel in eenen tijd NB., dat mijn geneesheer, een ware Doctor *Pédro Récio de Aguero*, mij aan eene soort van hongerkuur onderworpen hield. Ik sloeg het boek op. Reeds de aardige plaatjes op en tegenover den titel deden mij watertanden; den buik van Zijne Algerijnsche Hoogheid kon ik, zonder een weemoedig gerommel in den mijnen, niet aanzien, terwijl de tooverende pollepel van den rond getronieden pauselijken keukenheld mijne maag tot openlijk oproer aanzette. En nu de inhoud!... Kijk, Mijneheeren! gij hadt evenzoo goed het oog op mij kunnen slaan, indien gij de physiologie van den echten smulpaap hadt willen schrijven of doen beoordeelen! Want weet, lieve lezer! dat het boek schier enkel over lekker eten en drinken handelt. De geleerde schrijver vergeve het mij, dat ik met zulk eene platte, prozaïsche uitdrukking den min kundige een begrijpelijk denkbeeld tracht te geven van de treffende wijze, waarop hij het edel tafelgenot idealiseert, en in al deszelfs aesthetische verhevenheid voorstelt; - zijne diepzinnigste beschouwingen over al het schoone, goede en ware, dat er mede in verband staat, mededeelt; - vork, lepel, servet, tot zelfs den tandenstoker, physiologisch behandelt; - ons tot in de fijnste *nuances* het synonieme van *eten* en *genieten* opheldert, en met de uitgezochtste kunsttermen betoogt niet slechts, *dat* men eten, maar *wat* en *hoe* men eten moet. Na het boek met al

de aandacht van een' wezenlijk belanghebbende te hebben doorgebladerd, schonk ik het, voor een St. Nikolaas, aan mijne keukenmeid, met de eenigzins egoïstische bedoeling, dat zij, zoodra mijn esculaap het lijntje een weinig glippen liet, de nuttige voorschriften, die het behelst, te mijnen behoeve te pas zou brengen. De goede sloof heeft mij dit reeds voorwaardelijk toegezegd. Overigens betuigde zij, dat de grappige verhaaltjes, waarmede de schrijver zijne nu en dan wat drooge gastronomische eruditie lardeert, zoo geheel in haren smaak vallen, alsof zij ze zelve geschreven had, en dat er vooral hoegenaamd niets in voorkomt, dat haar kiesch gevoel en hare *maagdelijke eerbaarheid* in het minst kan kwetsen, in welke getuigenis ik een' waarborg vind, dat het boek in veler handen zal komen.

Tegen de ontvangst van het tweede deel, waarin zich de schrijver vermoedelijk in eene zielkundige beschouwing van taarten en pasteijen zal verdiepen, hoop ik mij op eene genoegzame hoogte te zien, om de groote en heerlijke zaken, die het bevatten zal, met mijn eigen verstand in het schitterend licht te plaatsen, waarvoor zijn hooggeleerde ze ongetwijfeld bestemd heeft.

H.B.

Jaarboekje voor den Boekhandel, voor 1842-1843. - *Te 's Gravenhage*, bij J.L.C. Jacob, 1843, 8°

Een nuttig jaarboekje. De eerste jaargang over 1839 verscheen bij J. DE VISSER en ZOON, die van 1840 en 1841, bij J.N. VAN'T HAAFF, en ge ziet, dat het nu weder eenen nieuwen uitgever heeft. Het kan niet anders, of het heeft hierbij gegewonnen; de heer JACOB is bekend als een kenner van onzen, vooral vroegeren, boekhandel, als een echt liefhebber van *Typographische* voortbrengselen, als een waar *Bibliophiel*. Zijn vroeger stukje over de *Elseviers* (hoezeer niet in den handel) heeft hem eenen welverdienden naam bij de verzamelaars van boeken bezorgd.

Voor den eigenlijken boekhadel is het aangekondigde werkje bijna onmisbaar, immers hoogstnuttig, door de naamlijsten der boekhandelaren, boek-, plaat- en steendrukkers, enz. hier te lande; van hunne correspondenten te *Amsterdam* en de dagen van verzending. - Men vindt hier, onder andere, lijsten der dag- en weekbladen, met opgave der prijzen; van geschrif-

ten, op onbepaalde tijdstippen, of maandelijks uitkomende; van de dagbladen te *Parijs*, enz. Het getal der dag- en weekbladen hier te lande bedraagt, volgens de hier geleverde lijst, 52; dat van de andere tijdschriften 118; sedert de uitgave van dit werkje is beider getal weer toegenomen. Op de lijst der tijdschriften, bl. 23, staat: *Nieuwe Bijdragen ter bevordering van het Onderwijs*, enz. Moest dit niet op de B. zijn vermeld als *Bijdragen* (*Nieuwe*) *ter bevordering*, enz.?

In het mengelwerk vinden wij onder andere eene levensschets van H.C.A. THIEME, door J.V.W. RSZ.,, waaruit blijkt, dat THIEME, door oppassendheid en tijdsomstandigheden een aardig fortuin bij elkander heeft gekregen; maar welk stukje eigenlijk niet veel om het lijf heeft, en niet veel meer is dan de hulde van eenen vriend aan den ontslapene. Als voorbeeld voor anderen kan het welligt nut stichten. Maar welk eene dwaasheid, om het portret van THIEME voor dit boekske te plaatsen! Is het dan niet genoeg, dat de Amsterdamsche professoren, de welgeboren mannen van *Utrecht* en de Nederduitsche dichters (*etiam minorum gentium*) hun gelaat aan almanakken hebben prijs gegeven? Moet die ijdelheid tot de boekverkoopers toe besmetten? - Het portret van H.C.A. THIEME moge voor zijne betrekkingen en vrienden waarde bezitten, maar het mist die voor het publiek.

De uitgever zelf heeft dezen jaargang met drie bijdragen verrijkt, eene over het geslacht en de drukwerken van HERMANUS SCHINCKEL, die als martelaar van de vrijheid der drukpers het leven verloor; eene tweede over SIMON MOINET, de corrector van de drukkerij der ELSEVIERS, en eene derde, getiteld: *Notices bibliographiques sur* LOUIS ELSEVIER *de Leyde et son fils* LOUIS, *le jeune, libraire à la Haye*. Reeds in den jaargang van 1839 gaf hij een zeer uitvoerig stukje *over het geslacht der* ELSEVIERS; en in 1841, iets over BONAVENTUUR en ABRAHAM van dien naam. Al hetgeen ons doet verwachten, dat hij eens zal vervullen den wensch van den schrijver van *l'Analyse des matériaux les plus utiles, pour des futures Annales de l Imprimerie des* ELSEVIER, naar *un ouvrage complet sur les personnes et les productions des* ELSEVIER, waartoe hij allezins berekend is.

Boekbeoordeelingen.

Leerredenen door *H.J. Spijker*, Theol. Doct. en Pred. te Amsterdam. Dordrecht, Blussé en van Braam. 1840. XXIV en 384 bladz. 8°.

Het bovenstaande werk kan geenszins gerangschikt worden onder de geschriften van den dag, die geene blijvende waarde hebben, en waarin niemand meer beland stelt, zoodra er een geruime tijd na de uitgave verloopen is. Referent meent te mogen vertrouwen, dat een naauwkeurig verslag van dezen kanselarbeid, welks late aankondiging niet aan de Redactie te wijten is, ook nu nog aan vele lezers van dit tijdschrift welkom zal zijn.

De Eerw. SPIJKER heeft dezen bundel aan zijne voormalige gemeenten, te *Piershil, Waddingsveen*, en vooral aan die van *Dordrecht*, van welke hij het laatst afscheid nam, als *een blijk van voortdurend aandenken*, en aan zijne tegenwoordige Amsterdamsche gemeente, als eene *sprekende getuigenis van zijn geloof en zijne liefde*, opgedragen. Hieraan is het toe te schrijven, dat wij daarin eene menigte gelegenheidsredenen aantreffen. De *eerste* is eene *Gedachtenisviering van Dordrechts Verlossing in* 1813, naar aanleiding van Gen. XXVIII, vs. 20, 21; eene hartelijke, opwekkelijke toespraak, regt geschikt, om bij die gemeente vooral den indruk der bevrijding van het Fransche juk te verlevendigen. De *tweede* (*Opwekking tot waakzame en ijverige Godsvrucht*, naar Efez. V, vs. 14 *a*, waarin het tweede deel, over het hooge gewigt dier opwekking, ons minder uitgewerkt voorkomt) en de *derde* (over *den wandel des Christens op aarde door geloof*, naar 2 Cor. V, vs. 7) zijn, tijdens het heerschen der cholera te *Dordrecht*, in 1832 en 1833, uitgesproken. In de laatste volgt de schrijver de gewone verklaring van des Apostels woorden: *Wij wandelen door geloof*,

niet door aanschouwen, welke hij vergelijkt met 1 Cor. XIII, vs. 12. Die verklaring schijnt ons minder juist, ofschoon wij ons ook met de opvatting van Prof. HOFSTEDE DE GROOT (*Waarheid in liefde*, 1842, I, bl. 77 en verv.) niet kunnen vereenigen. Liever zouden wij deze plaats met Coll. III, vs. 2, 3, vergelijken. Doch wij kunnen hier in geene nadere ontwikkeling daarvan treden.

De *vierde* leerrede, die tot opschrift heeft: *Het Scheppingslied in den hemel*, en tot tekst: Openb. IV, vs. 11, is ter voorbereiding voor het kersfeest gehouden. ‘Het Lied der Verlossing, door de hemelbewoners op aarde gezongen, zal op morgen het voorwerp van onze bepeinzing en navolging zijn. Wij willen nu als ter voorbereiding het Lied der Schepping bepeinzen, hetwelk door de zalige menschen in den hemel gezongen wordt,’ bl. 70. Deze preek bevat vele treffende plaatsen; doch de ontwikkeling van het tweede deel: ‘de beschouwing van Gods magt, wijsheid en liefde, zoo als die in de schepping blijkbaar zijn,’ blijft wel wat in het algemeene en onbepaalde zweven.

Het oordeel van God over de daden der menschen, naar Dan. V, vs. 27, is het onderwerp der *vijfde* leerrede. - De *zesde*, die Marc. XIII, vs. 37, tot tekst heeft, en over *de waakzaamheid van den Christen* handelt, meent ref. onder de voortreffelijkste in den bundel te mogen rangschikken. Over haren belangrijken inhoud oordeele men uit de volgende schets. *Eerst* worden het tekstwoord en de eigenlijke zin van het voorschrift der waakzaamheid ontvouwd. Zij wordt omschreven als ‘de naauwlettende en ijverige zorg, om door geene verzoeking tot zonde verrast te worden, en om tot den strijd tegen het kwaad altijd gereed te zijn.’ In het *tweede* deel doet de redenaar de waakzaamheid nader kennen, door de vereischten op te geven van den Christen, die haar beoefent. ‘Ik stel mij den Christen, die waakt, het liefste voor als eenen krijgsknecht, die op een' belangrijken en gevaarvollen post geplaatst is. Zal deze door den vijand niet overvallen worden, noch voor den strijd, als die gevorderd wordt, onvoorbereid zijn, ik meen, dat hij den post, waarop hij staat, de strijdkrachten, die hij bezit, en de gevaren, die hem omringen, wél kennen moet; dat hij alles, waardoor hij voor zijnen post en voor den strijd ongeschikt zou worden, zorgvuldiglijk moet nalaten; dat hij wel toegerust ten strijde, en in den wapenhandel wel geoefend moet zijn; en dat hij iederen onnoodi-

gen en roekeloozen strijd te vermijden heeft. Doch laat mij beproeven, hetzelfde nog eens met meer eigenlijke woorden te zeggen. De waakzaamheid eischt van ons, *eerst*, dat wij eene juiste kennis bezitten van onze pligten, van onze zedelijke krachten en van de gevaren der zonde; *daarna*, dat wij alles nalaten, waardoor wij in het vrije gebruik onzer zedelijke krachten belemmerd zouden worden; *voorts*, dat wij de drangredenen en hulpmiddelen ten goede opzamelen en gebruiken; *eindelijk*, dat wij de verzoekingen ten kwade, zooveel wij kunnen, ontvlieden.' In het *derde* en laatste deel worden de drangredenen ontvouwd, die tot waakzaamheid moeten aansporen. 1. *De gevaren der zonde omringen ons te allen tijde*. 2. *De waakzaamheid oefent een' beslissenden invloed uit* (waarom niet korter en juister: *heeft een' beslissenden invloed*?) *op onze zedelijke vorming*. 3. *De Bijbel doet ons in vele voorbeelden het hooge belang der waakzaamheid kennen*. 4. *In het Evangelie is het voorschrift der waakzaamheid ook aan ons gegeven*.

In de *zevende* leerrede wordt DORCAS als *een voorbeeld van christelijke weldadigheid* beschouwd, naar Hand. IX, vs. 36-42. Deze preek over DORCAS heeft, blijkens de voorrede, in de oprigting van eene weldadige instelling van dien naam te *Dordrecht*, hare eerste aanleiding gehad. Daar zij alzoo, ten minste voor de Dordrechtsche gemeente, aan de herinnering van een bepaald tijdstip verbonden is, achtte SPIJKER het ongepast, de vermelding van *Jaffa's* verwoesting, welke ten gevolge eener geweldige aardbeving later heeft plaats gehad, daarin op te nemen. Hier heeft de schrijver vermoedelijk *Jaffa* met *Safad* verward. Van eene verwoesting van *Jaffa* is ons althans niets bekend. Maar wèl weten wij, dat *Safad*, even als het nabijgelegen *Tiberias*, op den 1sten Januarij des jaars 1837 (niet 1836, gelijk verkeerdelijk gemeld wordt in *Het Noorden en het Oosten*, door Mr. J. VAN'S GRAVENWEERT, Dl. III, bl. 89) door eene geduchte aardbeving grootendeels werd vernield.

De *achtste* leerrede: *het verlangen des Christens naar den dood*. Tekst: Filipp. I, vs. 21-24, en de *negende: de heerschappij der zonde*. Tekst: Marc. VI, vs. 17-29, rekenen wij wederom onder de schoonste in den bundel. Bij de ontwikkeling van des Apostels taal: *ik word van deze twee gedrongen, hebbende begeerte om ontbonden te worden en met Christus te zijn*, enz., had wel mogen worden opgemerkt, hoe uit deze woorden duidelijk blijkt, dat PAULUS aan geen' zielenslaap ge-

loofde. In dat geval toch verviel de geheele redenering des Apostels; het kon hem niet twijfelachtig zijn geweest, wat hij verkiezen moest; de dood zou hem geen haarbreed nader aan CHRISTUS hebben gebragt. - Op bl. 248, onderaan, misten wij een' behoorlijken overgang. Nadat de redenaar vermeld heeft, hoe het geweten HERODES na den moord, aan den Dooper gepleegd, geene rust liet, en lang daarna, toen JEZUS optrad, hem ingaf, dat JOHANNES van de dooden was opgewekt, laat hij onmiddellijk daarop het slot van zijnen tekst volgen: *En als zijne discipelen dit hoorden, gingen zij en namen zijn dood ligchaam weg, en leiden dat in een graf*. Het komt ons voor, dat de aaneenschakeling der denkbeelden weleens meer ontbreekt. Deze en andere opmerkingen, die wij aan het oordeel des schrijvers onderwerpen, mogen ten bewijze strekken, dat wij zijnen arbeid met de verischte naauwkeurigheid en welverdiende belangstelling hebben nagegaan. - Ook van de negende leerrede willen wij hier de schets laten volgen, niet slechts omdat zij ons bijzonder behaagt, maar ook om daardoor te doen zien, dat SPIJKER geene vaste, telkens wederkeerende verdeeling in zijne preken volgt, een gebrek, dat in sommige, anders voortreffelijke, kanselredenaars te berispen valt; maar dat hij ook in dit opzigt de noodige verscheidenheid en afwisseling weet in acht te nemen. Nadat de redenaar *eerst* de geschiedkundige bijzonderheden van den tekst (Marc. VI, vs. 17-29) herinnerd heeft, schetst hij, in een *tweede* deel, *de heerschappij der zonde* in de handelingen en de lotgevallen van de hier vermelde personen: 1. *Ieder onbewaakt hart wordt door de zonde ingenomen; zij vestigt daarin hare heerschappij*. Dat getuigt de jeugdige SALOME. 2. *Zij overwint iederen onstandvastigen strijder en maakt hem tot haren slaaf*. Dat leert het voorbeeld van HERODES ANTIPAS. 3. *Zij verlaagt hare ijverigste dienaars tot hare bondgenooten, om haar gebied uit te breiden*. Wij zien dit in HERODIAS. 4. *Zij vergeldt* eindelijk *in hare moedige tegenstanders de bestrijding van hare heerschappij met lijden en rouw*. JOHANNES *de Dooper* en zijne leerlingen kunnen daarvan ter proeve strekken. Met eene krachtige opwekking, om *de heerschappij der zonde in ons zelve en in anderen te weêrstaan*, wordt deze schoone preek besloten. Zoo wij er iets op vinden aan te merken, het is, dat daarin, onzes inziens, meer eenheid en opklimming zouden heerschen, wanneer de *vierde* bijzonderheid van het *tweede* deel ware weggelaten. Bijaldien de leeraar aan den geheelen tekst van

vs. 17-29 volstrekt gebonden ware geweest, zouden wij het vernuft des stellers toejuichen, die alles onder één gezigtspunt wist te brengen. Doch dit niet het geval zijnde, zouden wij liever vs. 21-28 tot tekst hebben afgelezen, en daaruit *de heerschappij der zonde* aangetoond, zoo als zij *ieder onbewaakt hart inneemt* (SALOME), *haren onstandvastigen bestrijder overwint* (HERODES ANTIPAS), en *hare ijverigste dienaars verlaagt tot hare bondgenooten* (HERODIAS).

De *tiende* leerrede handelt over *de Christelijke kennis van Gods zedelijke reinheid*, naar 1 Joh. I, vs. 5-10. De *elfde*, ter gedachtenisviering der kerkhervorming uitgesproken, beschouwt *de zegevierende kracht der waarheid*, naar GAMALIËLS uitspraak, Hand. V, vs. 38, 39; en de *twaalfde*, die den bundel besluit, is eene *afscheidsrede* van de *Dordrechtsche* gemeente over Philipp. I, vs. 27. Munten de beide eerstgenoemde uit door zaakrijkheid en eene echt wijsgeerige beschouwing der christelijke leer en der geschiedenis, de laatste is eene treffende proeve van gemoedelijken ernst en roerende hartelijkheid. Men vindt daarin tevens hoogstnuttige herinneringen en vermaningen voor onzen tijd, waarvan wij slechts het volgende ter proeve aanhalen (bl. 364): ‘Meent niet, dat liefde in iederen belijder van het Christendom woont. Eene onpartijdige beschouwing van den zedelijken en godsdienstigen toestand der Christenen, en de dagelijksche ervaring, zouden die meening logenstraffen. De christelijke kerk is in vele partijen gescheurd, die tegenover elkander, en niet zelden in vijandige houding staan. De leden eener zelfde gemeente twisten dikwerf met elkander, en veroordeelen elkander, terwijl sommigen nog wanen, Gode daarmede eene dienst te doen. Weleens acht hij zich in het bezit der zuiverste regtzinningheid, die op weinigen na al zijne medechristenen verkettert en van den hemel buitensluit. Hoe toch kan er regtzinnigheid zonder liefde zijn! - En zien wij op de handelingen des dagelijkschen levens, ach! ook daarin is haat en wrevel en nijd. De eigenbatige beginselen eener bedorvene wereld worden niet minder, of moest ik zeggen, meer gehuldigd dan de beginselen van zelfverloochening en broederlijke liefde. En eene handeling zonder eigenbelang wordt weleens als een vreemd verschijnsel aangestaard, indien zij al niet gewantrouwd en gelasterd wordt!’

Zal ref., aan het slot van zijn verslag gekomen, zijn gevoelen omtrent het kenmerkende van dezen bundel en van den

prediktrant des eerwaardigen schrijvers mededeelen? Het komt hem voor, dat deze zich voornamelijk onderscheidt door degelijkheid van inhoud en helderheid van begrippen. Het is een gezond en krachtig voedsel, dat hier den geest wordt aangeboden. Bij de lezing dezer kanselredenen waant men niet, gelijk het ref. onlangs bij het doorbladeren van eene anderen bundel uit den laatsten tijd te moede was, eene nieuwe uitgaaf van eene overoude huispostil in handen te hebben. Wie, die het met het Christendom wèl meent, zou het niet met droefheid in sommige jeugdige evangeliepredikers opmerken, dat zij in hunne leerredenen den tijdgeest vleijen, door overal jagt te maken op orthodoxe uitdrukkingen en spreekwijzen? Want het kan niet ontkend worden, dat de orthodoxie thans, bij de *fashionable* wereld vooral, in de mode is. Doch waar en bij wien men zulk een berispelijk toegeven aan den geest des tijds moge opmerken, SPIJKER toont daarvan afkeering te zijn. Zijne verlichte denkwijs in het godsdienstige straalt in alles door, en hij schroomt niet voor zijne overtuiging rondborstig uit te komen. ‘Over het oordeel der wereld’ (het zijn zijne eigene woorden in de bovengenoemde *Afscheidsrede*, bl. 374), ‘indien ik zelf wist niet ontrouw te zijn, heb ik mij niet angstig bekommerd. De eer van Christus heb ik boven de mijne gezocht. De gedachte aan de verantwoording, die eens van mij gevraagd zal worden, is mij gemeenzaam geworden. Zij maakte mij naauwgezet, om nooit iets anders te leeren, dan ik zelf geloofde, en om ook den schijn daarvan te vermijden.’ Zóó betaamt het den christenleeraar. De bekende BOWRING, met wien ref. anders betuigt weinig op te hebben, heeft eene harde waarheid, maar toch eene waarheid gezegd, toen hij schreef (*Brieven op eene reize door Holland, Friesland en Groningen*. II^{de} St., bl. 106): ‘Er zijn misschien geene menschen, die afhankelijker van, en onderdaniger aan de meening van het publiek zijn, dan de geestelijkheid in *Holland*.’ Voorzeker bestaan er eervolle uitzonderingen. Maar wij hebben menigmaal versteld gestaan, hoe anders bekwame en verlichte mannen, door onverschoonlijke zwakheid, zich tot dienstknechten der menschen verlaagden! Het is dan ook geen wonder, dat op vele plaatsen het verlichtste en beste deel der gemeente de leeraars, die de leidslieden behoorden te wezen, in echt-christelijke *liberaliteit* is voorbijgestreefd. - Ref. achtte het niet ongepast, hier over dit punt eenigzins uit te weiden, niet, omdat hij, gelijk men alligt zou meenen, tot de partij

der zoogenaamde *ultra-liberalen* in de kerk behoort, die verdraagzaam zijn omtrent allen, uitgezonderd de voorstanders der regtzinnigheid! Het is er zeer verre van daan. Zoo de steller dezer leerredenen zijne begrippen ten aanzien van sommige leerstukken, die hier slechts even worden aangestipt, in het breede ontwikkelde, zou het waarschijnlijk blijken, dat ref. in vele opzigten van hem in gevoelen verschilde, en meer tot het oude stelsel overhelde. Maar wij wilden hier bij dit punt verwijlen, omdat wij het vrijmoedig uitkomen voor zijne overtuiging in elk, wie het ook zij, bovenal in den evangeliedienaar vereeren; omdat wij het angstvallig schikken en plooijen verderfelijk achten voor de zaak des Christendoms, en vernederend voor het leerrarambt, en omdat de ondervinding ons in vele aanzienlijke gemeenten door treffende voorbeelden heeft geleerd, dat menig hooggeacht en geliefd predikant, door die toegeeflijkheid aan de eischen van sommigen, zijne waardigste gemeenteleden bedroefd, en hunne harten van zich verwijderd heeft. De Eerw. SPIJKER ga rustig voort op het ingeslagen pad, zonder zich aan het onzinnig geroep van blinde ijveraars of de oorblazingen van kleinmoedigen te storen! Hij zal vrede smaken met zijn geweten, bij alle weldenkenden bestendige goedkeurig en duurzame hoogachting inoogsten, en vrijmoedigheid hebben ten dage der rekenschap!

Wij rekenden ook, en vooral, degelijkheid, belangrijkheid van inhoud, rijkdom van denkbeelden tot het karakteristieke van dezen bundel en van SPIJKER'S prediktrant. Nergens geeft hij woorden voor zaken. Nergens treft men zinledige phrasen, holle klanken, ijdele declamatiën aan. Met één woord: er is een hemelsbreed verschil tusschen deze kanselredenen en die langdradige sermoenen, door den geestigen STARING in een zijner puntdichten (Dl. IV, bl. 131) gehekeld:

> ‘Goede kost, maar met lang nat begoten!
> Men dient ze best op een vergiettest voor.’

De onpartijdigheid eischt, dat wij de schaduwzijde van dezen bundel niet verbergen, en wat wij gebrekkigs in den prediktrant des eerwaarden schrijvers hebben opgemerkt, met bescheidenheid aanwijzen. Hier moeten wij eerst en vooral verklaren, dat, naar ons inzien, het didactische daarin te veel op den voorgrond staat. SPIJKER is gewis de man niet om te meenen, dat *leeren* de hoofdzaak op den kansel zoude zijn, gelijk de Homileten, vooral de rationalisten onder hen, in het laatst

der vorige en het begin der tegenwoordige eeuw hebben voorgeschreven. Hij zal het voorzeker eens zijn met Prof. DES AMORIE VAN DER HOEVEN, die in zijn' *Joannes Chrysostomus*, bl. 33, van den evangeliedienaar zegt: ‘Wanneer hij verwaardigd wordt voor de gemeente des Heeren te staan, dan zal hij het zich ten pligt stellen, haar te leeren, te overtuigen, te versterken in haar geloof; maar zoo hij aan zijne roeping beantwoordt, zal hij meer doen dan dit. De heilige taak, die hem is opgelegd, is: de gemeente Gods te *stichten*; het heerlijkste en zaligste, dat zijn eigen hart vervult, ook aan het hart zijner hoorders mede te deelen; den heiligsten gloed der deugd in hunne zielen te ontsteken, en hen alzoo in te wijden tot burgers van Gods Koningrijk’[(1)]. Niet minder zal SPIJKER met de woorden van Prof. MUURLING instemmen in de voorrede voor zijn onlangs uitgegeven *Zestal Leerredenen*: ‘Dat ik de benaming van *Leerredenen* behouden heb, en niet aan die van *Preken* of *Predikatiën* de voorkeur heb gegeven, behoeft wel geene verdediging, daar de reden van zelve gevonden wordt in het algemeen aangenomene gebruik van dit woord, ook door hen, die te regt meenen, dat deze benaming het wezen of karakter der zaak, door dezelve aangeduid, in het geheel niet of althans zeer gebrekkig uitdrukt. *Leeren* of *onderwijzen* is niet het eenige, zelfs niet de hoofdzaak op den kansel, maar de hoofdzaak in de katechizeer-kamer. De evangelie-*prediker* heeft een hooger doel, waartoe het leeren of onderwijzen slechts één der middelen is.’ Hetgeen vóór korten tijd in een' Brief van een' Predikant aan een' Student in de Godgeleerdheid, over het woord *Leerrede*, voorkomende in de *Godgeleerde Bijdragen* voor 1843, IV^{de} St., bl. 579 en verv., ter verdediging van die benaming is aangevoerd, zal hem, die zonder vooringenomenheid de zaak grondig doordacht, en wat door vele beroemde mannen (om maar iets te noemen, nog zeer onlangs door LIEBNER in de *Theol. Stud. und Krit.*) over het eigenlijke doel en wezen der evangelieprediking geschreven is, onpartijdig overwogen heeft, wel niet tot andere gedachten

(1) Onlangs kwam ons toevallig de *Boekzaal* voor *October*, 1842, in handen. In het mengelwerk troffen wij een opstel aan, hetwelk ons zeer bekend voorkwam. Wij sloegen toen het boven vermelde Werkje van Prof. D.A.V.D.H. op, en ontdekten tot onze verbazing, dat de schrijver van het opstel in de *Boekzaal* daaruit geheele bladzijden, zonder vermelding van de bron, maar met weglatingen, verminkingen en bijvoegselen, had afgeschreven.

brengen. Maar juist omdat wij ons verzekerd houden, dat SPIJKER over dit belangrijk punt niet anders denken kan, dan in de boven aangehaalde woorden van de Hoogleeraren DES AMORIE VAN DER HOEVEN en MUURLING is uitgedrukt, meenen wij het met te grooter regt als een gebrek in sommige dezer preken te mogen beschouwen, dat SPIJKER zich hier en daar al te uitsluitend tot het verstand zijner hoorders wendt, en op enkele plaatsen in den verhandeltoon, in afgetrokkene redeneringen, in den kouden betoogtrant vervalt. Wij behoeven slechts naar de *vijfde* en *tiende* leerrede in dezen bundel te verwijzen. Wij missen daarin die aanschouwelijke voorstelling der zedelijke en godsdienstige waarheid, dat *individualiseren*, waarbij men diep in het hart en leven der menschen ingrijpt, met één woord, die echte populariteit, waardoor men tot eene gemengde schare naar de vatbaarheid van allen spreekt, en den eenvoudige en geleerde gelijkelijk boeit, overtuigt, treft en sticht.

Een ander en niet min wezenlijk gebrek, dat dezen voortreffelijken kanselarbeid ontsiert, is de afgebroken stijl, de al te groote kortheid der volzinnen. Men versta ons wel! Referent is, zoo zeer als iemand, afkeerig van die wijdloopigheid en sopperigheid, welke men, naar de meest algemeene predikwijze oordeelende, gevaar zou loopen voor een hoofdvereischte van den kanselstijl te houden, en die reeds door den grooten HERDER naar verdienste gehekeld is: ‘Wo schleppt sich die Sprache mehr, als auf den Kanzeln? - Hier, wo man das Verständliche des Vortrages so oft darein setzt, mit einem Schwall von Worten nichts zu sagen, den Perioden in seine fürchterlichen Glieder zu ordnen, um einen panischen Schauder einzujagen. Wie oft hört man einen Gedanken nach diesem Zuschnitt: “Wenn wir um uns umherschauen - wenn wir - wenn wir - weil es - so werden wir gewahr, dass die Menschen Sünder sind:” dies ist die gewöhnliche Homiletische Schlachtordnung, die Bindewörter und Beiwörter, und Hülfswörter, und Synonymen, und periodische Theile in Ueberflusz hat, um den Mangel an Gedanken zu verbergen, die das Ohr übertäubet, um nicht die Leere des Verstandes zu zeigen: dies ist der fliesende Vortrag, der vor dem Essen heilsamen Appetit, und nach dem Essen einen sanften Schlaf machet.’ De puntige CLAUS HARMS noemt dit den *stroopstijl*, maar keurt tevens, en met regt, een ander uiterste af, waartoe sommigen vervallen, wier al te korte telkens afgebrokene volzinnen hij *op el-*

kander gelegde steenen noemt, *tusschen welke geene kalk is, waardoor ze een' muur maken*. Wij weten geen juister beeld te vinden, om den stijl van SPIJKER te karakteriseren. Wil men eene proeve? Ref. zal ze niet met moeite zoeken, maar uit den bundel, zoo als die openvalt, eene enkele bladzijde afschrijven: ‘Zoo dan, M.H., u allen vermanen wij, met broederlijken en ernstigen zin: Waakt! Leert uwe heilige roeping kennen, waarmede gij door JEZUS CHRISTUS geroepen zijt. Kent u zelve, de zinnelijkheid uwer harten, de zwakheid uwer harten en de menigvuldige gevaren der zonde. Bewaart de heerschappij van den geest over het vleesch. Wacht u van bedwelming uwer zinnen. Weest altijd op het waarachtige heil uwer zielen bedacht. Wapent u met de vrees voor God, met den geest der liefde, der geregtigheid en des vredes en met de hoop des beteren levens. Leest den Bijbel. Bidt veel tot God. Laat onze onderlinge bijeenkomsten niet na. Houdt het Avondmaal des Heeren in hooge waarde. Kent den Heer in alle uwe wegen. Vliedt het kwaad. Vermijdt de verzoeking. Zijt niet vermetel, noch ligtzinnig. Zoo moogt gij gelooven, dat Gods genade u zal sterken. Van menigerlei verzoeking zult gij bewaard blijven. De booze zal van u wijken. Gij zult alles vermogen door CHRISTUS, die u kracht geeft. Zijne toekomst zal u niet verrassen. De Heer zal u bereid en wakende vinden. En met de getrouwe dienaren gaat gij in tot zijne eeuwige vreugde’ (bl. 155, 156). Wie gevoelt hier niet een volslagen gebrek aan *numerus*, aan ronding der volzinnen? Ja, kan men hier weleens van volzinnen spreken? Men zou soms meenen, dat SPIJKER, even als PASCAL in zijne *Pensées*, zijne denkbeelden slechts met een paar woorden had ter nedergesteld, met het voornemen, om ze later uit te werken. Een korte, kernachtige stijl is in ons oog eene groote verdienste. Maar immers laat zich deze met een' goeden periodenbouw en aangenamen welklank vereenigen? Behoeven wij DEMOSTHENES aan te halen, van wien LAMENNAIS zegt (*Esquisse d'une Philosophie*, T. III, p. 435): ‘Sa diction est nerveuse, concise, et cependant périodique?’ Den Eerw. SPIJKER, wiens uitstekende verdiensten als kanselredenaar wij huldigen, durven wij aanmoedigen, om zich daarop toe te leggen. Het moge hem in den beginne niet gemakkelijk vallen, hij zal zich de moeite, daaraan besteed, voorzeker niet beklagen. Zijne preken zullen er veel, zeer veel bij winnen. Want het valt niet te ontkennen: het afgebrokene, het hortende en stootende van zijnen stijl maakt zijne

rede, ook waar zij tot het pathetische klimt, dikwerf stroef en koud.

Wij hadden eenige fouten tegen taal, spelling en interpunctie opgeteekend, doch willen met de aanhaling daarvan ons verslag niet besluiten. Liever doen wij het met den wensch, dat den waardigen en hooggeachten schrijver lust en kracht geschonken worden, om ook het lezend publiek op de vruchten van zijnen rijkbegaafden geest nog dikwijls te onthalen.

Bijdragen tot de natuurlijke geschiedenis van den negerstam, door *J. van der Hoeven*, Math. Mag. Phil. Nat. en Med. Dr., gewoon hoogleeraar aan de Leidsche hoogeschool, enz., met vier Platen. Te Leiden, bij S. en J. Luchtmans. 1842. Groot in 4°.

Onder dezen titel vinden wij eenige oude bekenden weder, welker vereenigde uitgave haar aanzijn te danken heeft aan de belangrijkheid, welke de schrijver hun toekent; niet enkel hebben wij hier, luidens het voorberigt, hetgeen reeds vroeger het licht zag, maar ook vele, nog onuitgegevene bijvoegsels te wachten, welke echter voornamelijk het vierde hoofdstuk betreffen, over hetwelk wij te zijner plaatse gelegenheid zullen vinden, ons oordeel mede te deelen. Wij hebben ons te vergeefs bezig gehouden met het nasporen der redenen, welke den schrijver tot eene bijzondere uitgave dezer bijdragen hebben kunnen bewegen; eene monographie van den negerstam heeft de schrijver niet willen geven; dit blijkt genoegzaam uit den inhoud des werks, en ook schijnt het tijdstip nog niet aangebroken te zijn voor de bewerking eener zoodanige monographie, welke namelijk aan de eischen der wetenschap zou kunnen voldoen; wij kunnen derhalve dit geschrift niet als zoodanig opvatten, en zoeken er daarom, zoo als de schrijver, blijkens het titelblad en bladz. 9, zelf verlangt, niets meer dan bijdragen tot de geschiedenis van den negerstam in. Maar waartoe dan die monographische vorm? Waartoe dan die inleiding, welke niets bevat, dat betrekking op den negerstam heeft, noch ook iets, hetgeen niet aan ieder bekend kan zijn? Waartoe, ja waartoe

deze uitgave? want bijdragen als deze hebben slechts waarde voor weinigen, namelijk voor hen, die zich met de studie der natuurlijke geschiedenis van het menschelijk geslacht bezig houden; en was het des schrijvers wensch, om zijne latere nasporingen aan het publiek mede te deelen, zoo had hij daartoe, onzes erachtens, eene veel gepastere gelegenheid gevonden in het tijdschrift, waaruit deze bidragen ontleend zijn, dan door eene bijzondere uitgave der bijdragen, met nieuw onderzoekingen vermeerderd, omdat den lezers van dat tijdschrift hierdoor onthouden wordt, hetgeen hun billijkerwijze toekomt; dan laat ons de uiterlijkheden, welke ons onverschillig kunnen zijn, dáár, en vestigen wij liever onze aandacht op den inhoud des boeks.

Het werk begint met eene inleiding, welker eerste gedeelte algemeene aanmerkingen over het onderwerp der natuurlijke geschiedenis van het menschelijk geslacht en over de rigting, die men op dit veld van onderzoek thans vooral volgen moet, bevat. De schrijver vangt dezelve aan met eene uiteenzetting van de betrekking der natuurlijke geschiedenis van het menschelijk geslacht tot de menschkunde in het algemeen, de eerste van welke hij een onderdeel der laatste noemt, en waarbij hij beweert, dat *eene geheel wetenschappelijke, echt wijsgeerige anthropologie eerst kan ontstaan, nadat hare onderdeelen, en daaronder ook de natuurlijke geschiedenis van het menschelijk geslacht, eene juiste bepaalde strekking verkregen en eenen regelmatigen vorm van behandeling aangenomen hebben* (bladz. 2). Het komt ons voor, dat de schrijver de waarde der natuurlijke geschiedenis van het menschelijk geslacht voor de anthropologie wat hoogschat, en hij vergeet hier, dat er reeds langen tijd eene echt wijsgeerige menschkunde bestond, voordat men aan de beoefening der naturlijke historie van het menschelijk geslacht dacht, eene daadzaak, welke de schrijver zelf erkent; immer lezen wij (bladz. 1) bij hem: *Wij beweren dan ook niet, dat de vroegere geslachten zich om de bevordering der menschkunde volstrekt niet bekommerd zouden hebben; het*: ken u zelven! *maakte veeleer de kern en den grondslag dier ware wijsheid uit, welke de ouden zochten en beminden*. Langs dezen weg komen wij tot de natuurlijke geschiedenis van het M.G., welke de schrijver, met de meeste latere natuuronderzoekers, tot twee hoofddeelen terugbrengt, namelijk het onderscheid tusschen den mensch en de overige dieren, en het verschil tusschen menschen en menschen, waarbij hoofdzakelijk op de verschillende menschenstammen gelet wordt. Zeer vernuftig zet de schrijver hier de redenen uit-

een, waarom deze wetenschappen eerst van zoo jongen oorsprong konden zijn, waarbij echter eene aanhaling uit V.D. VONDEL zeer goed had kunnen gemist worden, daar zij, even smakeloos als gezocht, hier eene wezenlijke ontsiering is. De schrijver wijst voorts aan, hoe ledig de wetenschap van vroegeren tijd was, die zocht te verklaren zonder te weten, en gelooft, dat het thans meer dan tijd is, op eene andere wijze te werk te gaan, en de verklaringen daarlatende, zich bij het onderzoek der daadzaken te bepalen; dit gelooven wij met den schrijver, maar gelooven niet, dat die weg eerst door hem betreden is; sedert jaren is dezelve door geen' natuuronderzoeker uit het oog verloren; daarom dachten wij, bij de lezing van die afkeurende uitspraak over de vroegere wetenschap, te zullen vinden, dat men zich in den middelen ter beoefening van de natuurlijke geschiedenis van den mensch bedrogen had, en de schrijver eene nieuwe methode uitgedacht had, *om tot eene juistere en meer omvattende kennis den weg te banen* (bl. 4); maar neen, *het is vooral uit eene vergelijking der schedels van verschillende volken, dat wij de beste opheldering verwachten* (bl. 5); doch dit wist CAMPER ook reeds, ja SPIEGEL bragt dit onderzoek reeds in aanwending, en sedert BLUMENBACH heeft geen schrijver, die de menschenstammen tot onderwerp zijner nasporingen genomen heeft, het onderzoek des schedels verwaarloosd. Maar BLUMENBACH en de overigen bepaalden zich niet bij den schedel, en ofschoon de schrijver verklaart *de overige van ligchaamsbouw ontleende kenmerken niet te willen veronachtzamen* (bl. 5), ja zelfs *afbeeldsels van negers, die naar het leven vervaardigd zijn, tracht te verzamelen, om zich door deze voorbeelden naauwkeuriger voorstelling van de algemeen heerschende trekken te kunnen vormen* (bl. 22), zoo blijkt niet slechts uit de boven aangehaalde plaats, maar uit het geheele werk, dat wij hier voor ons hebben, dat het hem ernst is, wanneer hij zegt van de schedelvergelijking de beste opheldering te verwachten. En deze meening is het, die wij bestrijden, die wij als eenzijdig verwerpen, want eene natuurlijke geschiedenis, welke niet de veelzijdigste opvatting predikt, moet uit haren aard onvolledig en gebrekkig zijn; de natuuronderzoeker mag geen kenmerk, hoe geringschijnend ook, verwaarloozen, wil hij zijne wetenschap niet tot eene ijdele terminologie vernederen, en haar dat kenmerkende niet ontbreken, hetwelk haar eene plaats in de rij der wetenschappen doet innemen; intusschen gelooven wij met den schrijver, *dat de schedelvorm bij onbeschaafde en onvermengde volksstam-*

men veel minder afwijkingen aanbiedt, dan bij Europeanen; dat echter *het karakter van elken stam in den schedel als ingedrukt* staat (bladz. 5), is onmogelijk, en de schrijver zegt het ons zelf (bladz. 31), *dat in de afmetingen der schedels tusschen Europeanen en Sinezen geen aanmerkelijk verschil is. Alleenlijk schijnen de jukbogen bij de laatsten iets wijder vaneen te staan en de onderkaak iets hooger te zijn. Deze verschillen bedragen echter slechts een of twee millimeters en de omvang des schedels verschilt slechts vier millimeters*. De overige uit den ligchaamsbouw ontleende kenmerken doen tusschen Europeanen en Sinezen toch genoegzaam verschil aan de hand, en wat dan van het karakteristieke des schedels te denken, wanneer meting zelve, *dat groote hulpmiddel van naauwkeurige kennis der natuur* (bladz. 39), ons onbevredigd laat? Daarom, instemmende met den schrijver, dat de kennis van den schedel van groot gewigt is voor hem, die zich bezig houdt met de natuurlijke geschiedenis van den mensch, en regt latende wedervaren aan de juistheid zijner opmerkingen, betreffende het verzamelen van schedels, verwerpen wij het beginsel als eenzijdig, en herhalen het, dat wij bij alle natuuronderzoek de veelzijdigste beschouwing op den voorgrond wenschen gesteld te zien.

De schrijver wijdt eenige bladzijden aan het vraagstuk over de eenheid van soort des menschelijken geslachts, waaromtrent hij ons mededeelt, wat hij van eenige bedenkingen, welke tegen den oorsprong der menschen uit één paar ouders gemaakt zijn, en de bewijzen, welke PRICHARD er voor heeft bijgebragt, *gelooft*; de schrijver zal ons moeten toestemmen, dat het geloof hier weinig ter zake doet, en zijne lezers iets meer hadden kunnen verwachten; maar wanneer *dit vraagstuk* (bladz. 7) *minder in het gebied der natuurlijke geschiedenis ligt, maar veeleer geschiedkundig is, zoodat er van vergelijkende taalkennis, van oudheidkundige nasporingen, hier vooral licht te verwachten is*, dan is deszelfs behandeling hier ten eenemale ongepast, en de schrijver had beter gedaan, ons de drie bladzijden, die er over handelen, te schenken; intusschen zullen er wel weinigen gevonden worden, die dit gevoelen met den schrijver deelen, en wanneer hij (bl. 8) gelooft, *dat de beoefenaars der natuurlijke geschiedenis van den mensch dit vraagstuk behooren te beperken binnen de juiste grenzen hunner wetenschap*, dan is het, alsof dit anders luidt, dan toen hij (bl. 2) van den gemeenschappelijken band der wetenschappen sprak, *waardoor dezelve, als leden van één huisgezin, door onderlinge hulp en zamenwerking*

elkanders voorspoed bevorderen. Wij ten minste zijn van meening, dat dit vraagstuk in het geheel niet buiten de grenzen van natuurkundig onderzoek ligt, en gelooven, dat de lezers van het *tijdschrift voor natuurlijke geschiedenis en physiologie* met veel genoegen eene wetenschappelijke uiteenzetting van dit vraagstuk zouden ontvangen hebben. Bij des schrijvers meening over hetzelve, kunnen wij ons niet verwonderen, het alleronvolledigst behandeld te vinden, anders zouden wij met eenig regt hebben kunnen vragen, waarom der vernuftige theorie van MEINERS hier in het geheel geene vermelding te beurt valt, die, aan de ontdekkingen van lateren tijd getoetst, welligt kon bijdragen, om het onderhavige vraagstuk op te lossen, in allen gevalle weleens nader onderzoek verdiende? Van meer belang schijnt de schrijver het te vinden, ons te melden, wat hij van den bijbel gelooft, welks gezag hem heilig en onschendbaar is, ofschoon hij zich niet ontziet, hetzelve, in zooverre het zijne wetenschap betreft, te verloochenen, en het klinkt waarlijk vreemd, *dat men het gezag der H.S. meer vereert, door bij natuurkundige onderzoekingen onbevooroordeeld te werk te gaan*, dan wanneer men dezelve aan het Mozaïsche scheppingsverhaal wilde toetsen (bl. 9). Het is ons duister, welk doel de schrijver had met deze ongevraagde verdediging der H.S.; maar men kan er een staaltje in vinden, hoe men bij ons tusschen geloof en overtuiging transigeert, en wij gelooven, dat de Heer VAN DER HOEVEN zich niet op het standpunt bevindt, om de mannen, welke, door ernstig onderzoek, tot andere uitkomsten dan het gewoon volksgeloof geraakt zijn, te beoordeelen, wanneer hij in hun streven slechts moedwil of ligtzinnigheid kan erkennen; ligtzinnigheid is het veeleer, dat streven zonder behoorlijk onderzoek te veroordeelen, moedwil het met eene pennestreek te verdoemen!

Het tweede gedeelte der inleiding bevat eene beschouwing over de *hoofdstammen van het menschelijk geslacht*, welke (bladz. 9) *hoofdzakelijk strekt om op te geven, wat er in dit gedeelte door onze voorgangers verrigt is, en alzoo den tegenwoordigen toestand van dit gedeelte der natuurlijke geschiedenis eenigermate te doen kennen*. Niemand zal het betwijfelen, dat het zijn nut hebben kan, dat de schrijver van eene verhandeling over eenen menschenstam zijne lezers vooraf bekend maakt met zijne bijzondere denkbeelden over de hoofdstammen des menschelijken geslachts in het algemeen; maar als zoodanig moet men dit hoofdstuk niet beschouwen; de schrij-

ver heeft geene bijzondere denkbeelden over de verdeeling van het menschelijk geslacht, en hij *wenscht* (bladz. 10) *deze schets alleen als inleiding beschouwd te zien voor dengenen, die met het onderwerp minder bekend is. Hij, die er zich meer mede bezig heeft gehouden, moge dezelve, wat den schrijver betreft, ongelezen ter zijde leggen*; men zou hier in de eerste plaats kunnen vragen, wie zich bepaaldelijk met de natuurlijke geschiedenis van den negerstam zal bezig houden, wanneer hij geheel onbekend is met de natuurlijke geschiedenis van het menschelijk geslacht? zoodat, uit dit oogpunt beschouwd, dit gedeelte zeer goed had achterwege kunnen blijven; maar nog meer! de schrijver belooft ons te zullen bekend maken met hetgeen er in dit gedeelte der natuurlijke geschiedenis door onze voorgangers verrigt is, en inderdaad zou eene oordeelkundige uiteenzetting der verschillende meeningen over de verdeeling van het menschelijk geslacht, door den schrijver bewerkt, een' ieder, ook den geleerdsten, van voordeel kunnen zijn; maar

1°. *maakt dezelve*, naar des schrijvers getuigenis, *op volledigheid geene aanspraak* (bladz. 10); in tegendeel is zij zeer onvolledig; men vindt er slechts gewag gemaakt van de verdeelingen van BLUMENBACH, FORSTER, LESSON, CUVIER, RUDOLPHI, DESMOULINS, BORY DE ST. VINCENT en PRICHARD; geen woord van die van CAMPER, DOORNIK, DE LACÉPÈDE, VIREY, BURDACH, ARNOLD, SWATOPUKLI PRESSL, om niet te gewagen van ROSENKRANZ, VOLLRATH HOFFMANN, DUMÉRIL, GIRTANNER en anderen;

2°. bevat dezelve slechts eene korte opgave van die stelsels, zonder mededeeling der beweegredenen, door welke derzelver maker tot die verdeeling geraakt is, hier en daar, wel is waar, van eene aanmerking des schrijvers begeleid, welke nogtans niet altijd even goed steek houden; zoo maakt schr. (bladz. 12) tegen BLUMENBACH de aanmerking, *dat de eigenlijke Maleijers, als men van overgang spreken wil, tusschen de Mongoolsche en Kaukasische volken in staan*, terwijl, zoo als men weet, BLUMENBACH beweert, dat dezelve het midden houden tusschen den Aethiopischen en Kaukasischen stam: *elk, die den gelaatsvorm der Maleijers met dien der Sinezen vergelijkt*, zegt de schrijver, *zal in beide meer overeenkomst vinden dan er tusschen eenen Neger en Maleijer plaats heeft*; ref. betwijfelt, of de Heer VAN DER HOEVEN ooit eenen Maleijer met oplettendheid hebbe gadegeslagen, want in dat geval zou hem spoedig opgevallen zijn, dat BLUMENBACH zoo geheel verkeerd niet gezien heeft, door eenige overeenkomst tusschen den aethiopischen gelaatsvorm en

dien der Maleijers te vinden; maar ook de schrijver heeft gelijk: met dien der Sinezen vergeleken, vindt men, dat er overeenkomst tusschen deze en de Maleijers bestaat; in des referents woonplaats treft men, in eene der sociëteiten, eenen bediende aan, geboren van Maleische ouders op het eiland *Ternate*; de gelaatsvorm van dezen man, zoowel als de overige bijzonderheden van ligchaamsbouw, houden zoo volkomen het midden tusschen die der Mongoolsche en Aethiopische volken, dat men onwillekeuriglijk aan eenen overgang dezer beide denkt; in het gelaat van den zoon dezes Maleijers, die bij eene Europesche vrouw verwekt is, vindt men nog duidelijk de sporen van den Mongoolschen, zoowel als van den Aethiopischen stam, en deze vereeniging der drie hoofdstammen des menschelijken geslachts in éénen persoon levert waarlijk een opmerkenswaardig schouwspel op; niemand denkde echter hier de menschelijke voortreffelijkheid in haren verhevensten glans te zullen zien schitteren:.... de arme knaap verkeert in eenen staat van onnoozelheid! Het ware gewaagd uit dit enkel voorbeeld de gevolgtrekking te maken, dat alle Maleijers eenen overgang maken van den Aethiopischen tot den Mongoolschen stam; maar toch volgt er uit, dat de Maleijers niet tusschen de Kaukasische en Mongoolsche volken in staan, zoo als de schrijver beweert. Dit hoofdstuk beslaat elf bladzijden in groot kwarto, die niets bevatten, dan de stelling, dat *de Maleische stam van* BLUMENBACH *moet wegvallen, en door verscheidene andere vervangen worden* (bladz. 19), een gevoelen, dat te zeer aan tegenspraak onderhevig is, dan dat wij het zonder betere bewijzen zouden kunnen aannemen; het overige van het hoofdstuk vindt men elders even naauwkeurig en volledigeruiteengezet.

Op bladzijde 21 beginnen de bijdragen tot de natuurlijke geschiedenis van den negerstam, waarvan de eerste *aanteekeningen over den negerstam in het algemeen, benevens eenige afmetingen van het beenig hoofd bij denzelven* bevat. De schrijver zegt bij dezen stam zeer veel als genoegzaam bekend te kunnen vooronderstellen, en zich dus met enkele aanteekeningen dienaangaande te kunnen vergenoegen; ofschoon het er verre af is, dat wij deze meening met den schrijver deelen, zoo zullen wij hem toch zijn stilzwijgen over hetgeen hem genoegzaam bekend voorkomt, en niet genoegzaam bekend is, niet verwijten, maar zijn standpunt, als schrijver van bijdragen, niet uit het oog verliezen; onder hetgeen hij als genoegzaam bekend noemt, behoort het maaksel der negerhuid, en inderdaad, het-

geen er omtrent het maaksel der negerhuid bekend is, is voldoende; maar hetgeen er in 1835 van bekend was, was zeer gebrekkig, en dit hoofdstuk is niet meer dan een onveranderde afdruk van de bijdrage, welke in 1835 in het licht verscheen; de Heer VAN DER HOEVEN kon dus in 1835 niet beweren, dat het maaksel der negerhuid genoegzaam onderzocht was; daarom had hij bij eenen herdruk dat gezegde behooren te verbeteren, en het klinkt in 1842 waarlijk zonderling, bij eene uitwijding van dit vraagstuk enkel ALBINUS aangehaald te vinden! De schrijver had welgedaan, in plaats van ALBINUS, HENLE (*Symbolae ad anatomiam villorum intestinalium, imprimis eorum epithelii et vasorum lacteorum*, Berolini 1837, pag. 6) aan te halen, en zijne lezers te waarschuwen tegen hetgeen BRESCHET (*nouvelles recherches sur la structure de la peau*, Paris, 1835, pag. 80 et 81) omtrent het fijnere maaksel van de opperhuid van den Neger bekend gemaakt heeft. Wij laten het overige gedeelte van dit hoofdstuk in deszelfs waarde; hetzelve bevat menige belangrijke aanteekening, die voor eene monographie van den negerstam van nut kan zijn, en als bijdrage tot de kennis van dit gedeelte des menschelijken geslachts een' iegelijk, die er belang in stelt, welkom wezen zal; hetzelve bevat een paar woorden over den Camperschen gelaatshoek bij den neger; - over SOEMMERING'S waarneming, dat de negerschedel, zonder onderkaak op eene vlakte gelegd, zoo zeer naar achteren helt, dat de tandenrij de vlakte niet aanraakt, eene waarneming, welke de schrijver, even als SOEMMERING, niet altijd geldend gevonden heeft, doch die welligt geldend wordt, wanneer men dezelve zoo wijzigt, dat men zegt: de kroon der snijtanden staat bij den Neger niet in dezelfde vlakte als die der kiezen; - voorts over de oorzaak van de smalheid des negerschedels, welke niet in het voorhoofdsbeen, maar in de wandbeenderen te zoeken is; - eenige aanteekeningen over de neusbeentjes, de tanden, onderkaak, en eindelijk eenige afmetingen van negerschedels. Het getal der gemetene schedels bedraagt slechts tien; het is klein, maar de schrijver *wilde deze metingen nu reeds voorloopig bekend maken, vooral ten einde onze geleerde landgenooten uit te noodigen, om hem hierin de behulpzame hand te bieden en afmetingen van onder hen berustende schedels toe te zenden* (bladz. 25); dit staat woordelijk zoo in den druk van 1835. Heeft geen onzer geleerde landgenooten aan deze beleefde uitnoodiging voldaan, en heeft de schr. in al dien tijd zijne gelegenheid, om schedels van Negers aan een naauwkeu-

rig onderzoek te onderwerpen, niet zien vergrooten? De naauwkeurige opgave van de plaatsen, waar de punten des passers bij de meting worden gezet, verdient navolging; want hetgeen bij de meeste schrijvers onder breedte, hoogte, lengte verstaan wordt, verschilt dikwerf zoo aanmerkelijk, dat het onmogelijk is, daaruit tot algemeene uitkomsten te geraken. De hoogte van den schedel wordt door den schrijver van den rand van het achterhoofdsgat (welk gedeelte van dien rand?) regtstandig tot de kruin gemeten; hierdoor geraakt men echter niet altijd tot de grootste hoogte, waarom wij deze methode niet zouden volgen; ook bemerkt men in dezelve een ander beginsel dan in de bepaling der overige schedelafmetingen; de schrijver bepaalt namelijk de lengte des schedels, door den afstand te nemen tusschen den grond der neusbeentjes en het meest uitpuilende deel des achterhoofds, dat is de grootste lengte; ook neemt hij de grootste breedte, namelijk den afstand tusschen de twee meest uitpuilende deelen der wandsbeenderen. De overige afmetingen zijn de breedte van het voorhoofdsbeen, de lengte (?) van de bovenste kromming van den vertikalen boog der hersenholte (volgens de beschrijving, meet de schrijver de buitenste kromming der hersenpan, niet de binnenste, derhalve niet den vertikalen boog der hersenholte!) en den horizontalen omtrek des schedels, de afmetingen van het achterhoofdsgat, den grootsten afstand der jukbogen, en drie afmetingen der onderkaak; de schrijver bepaalt zich hier niet enkel bij den negerschedel, maar deelt, ter vergelijking, metingen van schedels van Europeërs en Sinezen mede, waardoor deze bijdrage niet weinig in waarde wint. Gaarne hadden wij met een woord vernomen, wat er, volgens den schr., te denken is van den hoek, welken DUBREUIL doorgaans bij de Negers heeft aangetroffen, en welken ref. eveneens zeer dikwijls bij Negers, nooit in schedels, tot andere menschenstammen behoorende, gevonden heeft; dan... vergeten wij niet, dat de schrijver slechts bijdragen levert, en dus niet meer behoeft te geven, dan hij verkiest. Waarom de schrijver in dit hoofdstuk (bladz. 22) HALLER'S woorden (SOEMMERING, *über die körperliche Verschiedenheit des Negers vom Europäer*, bladz. 2) gebruikt heeft, zonder dezen te noemen, vatten wij niet, evenmin als het ons duidelijk is, waarom de schrijver zich zoo veel moeite geeft, om te bewijzen, dat er onder de Negers schoone menschen gevonden worden; niemand twijfelt er aan: bijna alle reizigers door *Afrika* getuigen het, en zelfs het meerendeel van hen, die slechts de kusten aandeden; en waarom dan de

getuigenis van ADANSON alleen aan te halen, wanneer men er twintig voor éénen kan vinden, die het zeggen?

Het tweede hoofdstuk bevat eene opgave der uitkomsten, welke het vergelijkend onderzoek der afmetingen van schedels van verschillende stammen den schrijver opgeleverd heeft; de schrijver besluit hetzelve met eene tabel der gemiddelde schedelmaten bij Europeanen, Negers en Sinezen: een zeer leerzaam hoofdstuk.

Met uitnemend veel genoegen lazen wij het derde hoofdstuk, hetwelk ten opschrift heeft: *onderzoekingen over de ruimte der schedelholte bij Negers met die der Europeanen vergeleken*. Hier vinden wij den getrouwen, vrijen, oordeelkundigen natuuronderzoeker in zijne volle waarde; hier vinden wij den schrijver, zoo als wij hem verwachtten, zoo als wij hem altijd hoorden roemen, zoo als wij hem uit zijne andere schriften kennen; hij verzet zich in dit hoofdstuk tegen de onware, de onmogelijke uitkomsten, welke TIEDEMANN van zijn onderzoek opgeeft, en wij kunnen ons het genoegen niet ontzeggen, die van den schrijver woordelijk mede te deelen, omdat dezelve zoo geheel en al in overeenstemming is met al hetgeen van deze verscheidenheid des menschengeslachts bekend is, en zij alleen de waarheid behelzen kan; de schrijver doet haar kennen met deze woorden: *wij mogen veilig stellen dat de inhoud des schedels bij Negers, gemiddeld genomen, kleiner is dan bij Europeanen, en dat dus ook de hersenmassa bij hen gemiddeld, geringer wezen moet* (bladz. 36). Wij vinden deze uitkomst tegenover die van TIEDEMANN te pikanter, daar dezelve ten deele uit de opgaven van TIEDAMANN zelven ontleend is.

De progressieve gang der bijdragen wordt onverwacht afgebroken door het vierde hoofdstuk, dat vroeger nog niet gedrukt was, en op ons, wij mogen het niet ontveinzen, geenen gunstigen indruk gemaakt heeft; hetzelve bevat eene toepassing van de schedelleer van CARUS op den negerschedel. Men weet, dat deze onwetenschappelijke, zich wetenschappelijk noemende, schedelleer haar ontstaan te danken heeft aan eene opvatting van de natuurlijke (*onnatuurlijke* zouden wij haar liever noemen) wijsbegeerte, en men, volgens dezelve, den schedel als eene hoogere ontwikkeling van drie wervels te beschouwen heeft; welk nut eene dergelijke opvatting hebben kan, is mij altijd een raadsel geweest; en zoo zij nog door de natuur erkend werd! Maar *cranii cum columna vertebrali similitudo non tam experientia ipsa demonstrata quam thesibus proposita*, zegt een

uiterst geoefend natuurkenner, de beroemde VALENTIN (*de functionibus nervorum cerebralium et nervi sympathici libri quatuor*. Bernae et Singalli Helv., 1839, pag. 2); en die opvatting is het, welke tot het zamenstellen eener leer heeft aanleiding gegeven, volgens welke men de *hoofdrigtingen der ziel* (let wel!) bij iederen mensch zal kunnen beoordeelen; het doet ons leed bij den Heer VAN DER HOEVEN deze onbewezene natuurphilosophische gekheden weder te vinden; al hetgeen uit zijne handen kwam, kwam ons zoo degelijk, zoo grondig, zoo wetenschappelijk voor, dat wij het hem niet vergeven, dat hij daaraan zijnen welgevestigden naam opoffert; inderdaad de schrijver neemt die leer aan, om er de psychische vermogens der Negers naar te beoordeelen, ofschoon hij zelf gegronde bedenkingen tegen die leer in het middel brengt, en vindt nu tot uitkomst zijner metingen (bladz. 41), *dat de Negers, bij minder verstand en minder gevoel dan de Europeanen, eenen even sterk ontwikkelden wil en daarbij eenen minder ontwikkelden gehoorzin bezitten; dat bij even sterke ontwikkeling van gezigt bij de Negers de gezigtszin heerschende moet zijn, gelijk zij in hunnen morelen aanleg sterker wil en krachtige driften vertoonen*. Zulke heerlijke uitkomsten, die, in zooverre zij verstaanbaar zijn, in de meeste opzigten door de ondervinding gelogenstraft worden, levert de Cranioscopie der drie schedelwervels op, in de eene van welke het *kennen*, in de tweede het *gevoelen* en in de derde het *willen* verborgen ligt; want deze zijn voor CARUS en den schrijver de drie hoofdrigtingen der ziel. Hoe de schrijver dit materialismus met zijne versmading van hen, welker ligtzinnigheid of moedwil het gezag der H.S. zoekt te verminderen, in overeenstemming brengt, is niet gemakkelijk te bevroeden; ook zou het ons verwonderen, zoo een denkend psycholoog kennen, gevoelen en willen als hoofdrigtingen der ziel aannam. Wat zijn, zou men hier kunnen vragen, hoofdrigtingen der ziel? Kan men aan een enkelvoudig wezen verschillende rigtingen toekennen? Wat is er dan van deszelfs enkelvoudigheid? En eindelijk, zoo men kennen, gevoelen en willen als hoofdrigtingen der ziel aanneemt, wat heeft dan de meerdere of mindere ontwikkeling van dat gedeelte der hersenen, dat aan iederen der drie schedelwervels be antwoordt, met die rigtingen der ziel, welke de schrijver zich, blijkens vroeger aangehaalde plaatsen, niet stoffelijk voorstelt, uit te staan? Doch de schrijver neemt het ook zoo ernstig met die Cranioscopie niet, als men regt zou hebben uit de eerste

regels van dit hoofdstuk op te maken, en brengt hare geheele waarde (bladz. 39) terug tot het bepalen der maten van de schedelwervels, *om over het algemeen een naauwkeurig beeld van elken schedel te geven*, en daarvoor kan men die maten zonder twijfel gebruiken; doch dat kan men ook doen, zonder juist aan het meten van schedelwervels te denken, en de uitkomsten, door den schrijver uit eze afmetingen bekomen, geven geene reden, om haar boven de gewone wijze van het bepalen der schedelafmetingen te stellen.

Het vijfde hoofdstuk heeft ten opschrift: *over de Kaffervolken en bepaaldelijk over Kafferschedels*. Tot het onderzoek van Kafferschedels had de schrijver de allerschoonste gelegenheid, want daartoe stonden er hem vijf ter dienste; jammer, dat de schrijver ons slechts van éénen dezer schedels de afmetingen mededeelt, en van de overige slechts als in het voorbijgaan gewaagt. Intusschen is de uitkomst van zijn onderzoek belangrijk genoeg, om bijzondere melding waardig te zijn, en de schrijver zelf vindt haar zoo gewigtig, dat hij ze ons driemaal (bl. 45, 47, 50) mededeelt; zij is, dat de schrijver door zijn onderzoek *van de meening, dat de Kaffers van het Negerras moeten worden afgescheiden, welke hij op de getuigenis der reizigers had aangenomen, teruggebragt is*, - eene uitkomst, die te belangrijker is, daar ook de beroemde reiziger LICHTENSTEIN, volgens mondelinge mededeeling aan den schriver (bladz. 45), zijn vroeger gevoelen vaarwel gezegd heeft. Wij verlaten dit uiterst belangrijke hoofdstuk niet, zonder de opmerking des schrijvers (bladz. 43) aan te stippen, dat de Albino's onder alle menschenstammen voorkomen, eene waarheid, die ten huidigen dage nog bestrijders vindt; het verdient echter geene navolging, dat de huidziekten onder de toevallige verscheidenheden worden gerangschikt.

Het laatste hoofdstuk bevat de geographische verspreiding van den Negerstam, en levert wel niets nieuws op, noch maakt ook op volledigheid aanspraak; maar het is zoo duidelijk en onderhoudend geschreven, dat niemand hetzelve na de lizing onbevredigd ter zijde zal leggen.

Na het verhandelde, zal het wel onnoodig zijn, ons gevoelen over deze verzameling nader te verklaren; dat dezelve belangrijke aanmerkingen bevat, die van groot gewigt voor de kennis van den Negerstam zijn, ja, dat er onder gevonden worden, welke een einde aan vele onzekerheid maken, en licht verspreiden over menige duistere plaats, welke in dit gedeelte der

natuurlijke geschiedenis voorkomt, kan niemand ontkennen, maar wij ontveinzen niet, dat wij het voor den werlverdienden roem des schrijvers betreuren, dat hij zoo weinig de waarde zijner schriftelijke voortbrengselen wist te beoordeelen, om deze bijdragen eener bijzondere uitgave waardig te keuren.

De vier platen, welke het boek toegevoegd zijn, zijn allerkeurigst uitgevoerd, en strekken teekenaar en uitgever tot eer; de geheele uitvoering is prachtig.

J.N.R.

De schadelijke insecten in tuinen, met de middelen tot derzelver verdelging, benevens eene opgave der voor Tuinen nuttige Insecten, door Mr. *S.C. Snellen van Vollenhoven*. Met Platen. Rotterdam, H.A. Kramers. 1843. V en 128 bl. kl. 8°.

In deze eeuw van nijverheid kan het niet vreemd geacht worden, dat alle kunsten en wetenschappen aan dezelve dienstbaar worden gemaakt, dat menigeen zich vooral op de bijzonder daarop betrekking hebbende takken toelegt, dat ook de natuurlijke geschiedenis hare rigting daarhenen neemt. Zoo zagen wij vóór eenige jaren door prof. RATZEBURG dat gedeelte der entomologie behandelen, hetwelk voornamelijk in verband staat met den boschbouw; in *Frankrijk* het prachtige werk van AUDOUIN, over de *pyralis vitis*, in het licht verschijnen, en als werken van wetenschappelijk, zoowel als praktisch nut, alom met toejuiching ontvangen. Was het dan wonder, dat ook in ons land iemand de entomologie, in toepassing op de horticultuur, zijner aandacht waardig keurende, de in tuinen schadelijke of nuttige insekten tot het onderwerp maakte van zijne beschouwing en opmerkingen, en het resultaat dezer studie mededeelde aan het publiek, dat er beland bij heeft? Deze taak stelde de Heer S.v.V. zich, en voorzeker alle eer en dank moeten hem toegebragt worden, die, bij de minachting, waarin bij ons vooral deze tak der zoölogie gezonken is, moed en lust gevoeld heeft, om, het vooroordeel trotserende, te toonen, dat niet al de schuld van dat verval bij de geleerden ligt; dat, bij overtuiging der belangstelling van anderen en der waardering hunner pogingen, zij bereid zijn hunne kennis ten nutte van allen aan

te wenden, en niet alleen aan de wetenschap, in den strikten zin, hunne kracht te wijden.

Met deze overtuiging namen wij de beoordeeling van dit werkje op ons, en zoo wij in wijze van zien met den schrijver verschillen; zoo wij aanmerkingen maken, wij willen daardoor niet in het minst te kort doen aan de verdiensten van den Heer v.V., doch belangstelling in het onderwerp, en ijver voor de wetenschap, doen ons rondborstig uitkomen voor ons gevoelen, dat op onderzoek steunt en overtuiging.

Het werkje bevat eene opgave van de in tuinen schadelijke in sekten, met de middelen tot derzelver verdelging, en eene opsomming der nuttige; eenige algemeene inlichtingen gaan het eigenlijke gedeelte vooraf.

Alvorens wij deze verschillende deelen afzonderlijk nagaan, willen wij eenen blik slaan op het plan van het geheele werk, dat, naar ons inzien, voorzeker het beste niet is. Men werpe ons niet tegen, dat wij de grenzen der kritiek te buiten gaan; dat wij ons bepalen moeten tot het beoordeelen, of de Schrijver geleverd heeft, wat zijn plan vereischt; wij zouden ons kunnen verdedigen met de onzekerheid, waarin wij daaromtrent verkeeren; wat de titel regt geeft te vorderen, wat het begin der voorrede opgeeft als behoefte, waarin de schr. voorzien wilde, is het niet de kennis van de leefwijze der insekten? En later vinden wij, als doel, waarnaar hij streefde, dat hij meent bereikt te hebben, een veel bekrompener, geheel ander, het geven van een handboek, dat de verschillende schadelijke gedierten eenvoudig opgeeft en verstaanbaar beschrijft. Uit welk oogpunt nu moeten wij het werkje beschouwen? want wij houden het er voor, dat het plan van den schrijver uit deze beide zamengesmolten is, en gelooven, dat de wijze, waarop dit is geschied, niet het voordeel van beide heeft gedragen, maar de gelegenheden gelaten tot beider gebreken; dat wij hierin de bron hebben gevonden van het grootste gedeelte der gebreken, die wij aantroffen. Het is ontegenzeggelijk, dat de beschrijving van schadelijke tuininsekten een groot deel hunner leefwijze bevatten moet; dat er acht moet geslagen worden op de wijze van voorkomen, op de belangrijkheid van alle toestanden of van éénen enkelen; op de wijze, waarop zij schade aanbrengen; op den tijd van hun daarzijn, kortom op hunne geheele geschiedenis; doch even ontegenzeggelijk is het, dat tot een onderscheiden der genera, dat tot een handboek, zal het niet een lexicon worden, eene systematische behandeling ver-

eischt wordt, en deze ontbreekt geheel. De schr. geeft, wel is waar, eene verdeeling in orden; doch wij meenen, dat hier ook ten minste de familiën hadden moeten geschetst worden. Zoo gij aanmerkt, dat, daar vele dier familiën geene schadelijke, of nuttige gekorvenen opleveren, dit geheel niet noodig is; - afziende van het uitgebreider nut, dat het werkje, aldus behandeld, zou hebben, van namelijk ook als handleiding voor jonge entomologen, die zich toch wel het eerst en het gemakkelijkst de hier opgesomde insekten verschaffen, te kunnen dienen - verklaren wij toch het er voor te houden, dat tot het begrip van een gedeelte der entomologie een algemeen overzigt van het geheel noodzakelijk is; nu hebben wij hier eene menigte brokken, en begrijpen niet, hoe een met het vak onbekende zich een denkbeeld zal kunnen maken van den natuurlijken zamenhang. Zoo begreep ook RATZEBURG het, en hoewel hij zich bepaalde bij de *Forstinsecten*, gaf hij steeds een vergelijkend overzigt der genera zelve; zoo de Heer v.V. hierin zijnen voorganger gevolgd ware, zouden wij ons niet te beklagen hebben over gebrek aan verband, niet over een dor opnoemen der familienamen (p. 105), niet over het afzijn van éénheid in het plan.

Doch laat ons overgaan tot het beschouwen der inleiding; het eerst hebben wij hier de verdeeling in orden, waar, met bijvoeging der Orthoptera, die van LINNEUS aangenomen zijn, eene verdeeling, die voorzeker eenvoudig en voldoende is voor het hier vereischte; deze naar de vleugels bepaalde orden worden, naar de monddeelen, in twee groote afdeelingen geordend, wat, naar ons inzien, zich nooit natuurlijk laat doen, daar de Hymenoptera tot de eene zoomin als tot de andere afdeeling gebragt kunnen worden; doch wil men, zoo als hier gebeurt, ze al tot de kaauwende insekten brengen, nimmer voorzeker mogen zij vóór de Neuroptera worden geplaatst. Na deze verdeeling volgt eene schets van de uitwendige deelen eens insekts; dan eene beschouwing van de verschillende toestanden, die het doorloopt. Dat deze inleiding oppervlakkig is, brengen de aard en daarbij het plan van het werkje van zelve mede; doch er heerscht eene onnaauwkeurigheid in, die wij ongaarne aantreffen. Eene zoodanige beschrijving kan door eene geleidelijke behandeling, niet door het bijeenbrengen en onzamenhangend vermelden der verschillende deelen en vormen, nuttig gemaakt worden voor het verbreiden van juiste kennis en belangstelling in het vak; - nu

wordt zij ontsierd door vele vlekken, die niet alle even onschadelijk zijn; zoo vindt men, om een enkel voorbeeld aan te halen, op pag. 5, de *insecten* als onderdeel der *gekorvenen* aangegeven, om van die definitie niet meer te zeggen; daar worden den Coleopteren *een- of tweemaal* gevouwene vleugels toegekend, welk *tweemaal gevouwen zijn*, een kenmerk van slechts ééne familie der Orthoptera, noch bij deze, noch bij de beschrijving van Forficula auricularia, die er juist toe behoort, gemeld wordt; eene duidelijke voorstelling van de vormen der monddeelen missen wij; geen woord maakt melding van de ademhalingswerktuigen, die toch bij vele Larven duidelijk in het oog vallen, en welker openingen, bij naauwkeurige beschouwing van een insekt, niet ligt over het hoofd zullen gezien worden; ook meenen wij, dat het niet onnut ware geweest eene plaat aan deze beschrijvingen te wijden.

Langer zullen wij bij deze inleiding niet stilstaan, doch gaan over tot het eigenlijke deel van het werkje: de beschrijving der verschillende schadelijke en nuttige insekten. Deze hier stuk voor stuk na te gaan, zou voor den lezer even onnut zijn als onaangenaam, waarom wij in het algemeen ons oordeel uitbrengende, dit met eenige voorbeelden zullen trachten te staven.

Hierbij vooral geldt te vraag: wat het door de Heer v.V. gevolgde plan vereischt, en of hij dit gegeven heeft? Wanneer wij zijne latere bepaling hier aannemen, meenen wij het naast bij zijne bedoeling te zijn; hij beoogde dus eene eenvoudige opgave en verstaanbare beschrijving der schadelijke en nuttige insekten. Over de volledigheid der opgaaf zullen wij den schrijver niet lastig vallen, want ieder zal moeten bekennen, dat hij voor eene proeve zeer veel gegeven heeft; doch de beschrijvingen zijn, naar ons oordeel, min verstaanbaar. Het is niet, dat de kenmerken, die hij opgeeft, niet waar zouden zijn; weinige hebben wij gevonden, en die meest aan slordige correctie toegeschreven; doch er is eene andere oorzaak. De Heer v.V. heeft ons de kenmerken der orden gegeven; de onderverdeelingen laat hij achterwege, en nu hebben wij er vrede mede; doch waar is de beschrijving der genera? Waar eene *species* afzonderlijk, zonder terugzien op het *genus*, beschreven wordt, worden de *generieke* karakters *speciëel*, daar de species, als onderdeel, in al de attributen van de hoogere eenheid deelt. Dit zag de Heer v.V. over het hoofd; hij beschreef de *species*, en dacht er niet aan, dat zij ook den naam van

het *genus* voerde; daarom zult gij ook niet ligt een insekt uit deze beschrijving leeren kennen, zoo niet de naam alleen u de generieke karacters voor den geest roepen kan, wat wij niet gelooven, dat het geval zal wezen bij diegenen, voor wie de Heer v.V. zich de moeite gegeven heeft, dit werkje te schrijven; daardoor staat de gelegenheid voor honderd vergissingen open, te meer daar dit gebrek niet verholpen wordt door de volledigheid der beschrijvingen, die nog minder in bijzonderheden treden, dan gewoonlijk in entomologische, of zelfs in algemeene handboeken geschiedt. Niet, dat wij, hoezeer wij aandrongen op eene systematische behandeling, hier eene opgave zouden vorderen van het getal geledingen in eene spriet, b.v. óf van het gesloten óf open zijn der radiaalcellen, óf der insicuren der ligula; waar wij deze gevonden hebben, oordeelden wij die misplaatst; doch eene verzinnelijkende voorstelling verlangen wij van den vorm, van den *habitus*, die naauw met de leefwijze des insekts zamenhangt; wat, zoo het misschien hier of daar min gemakkelijk geweest mogt zijn, toch zoowel bij de Carabici, bij de Staphylini, enz. als bij de Coccinellae ligt zou zijn geweest, en een eenvoudig kenmerk oplevert tot onderscheiding, b.v. der nuttige en schadelijke Hymenoptera, alleen door het vastzittende of gesteelde achterlijf.

Doch laat ons voortgaan; bij een groot gedeelte der gekorvenen wordt het nut of de schade, die zij ons aanbrengen, door de Larve veroorzaakt, ofschoon toch niet gezegd kan worden, dat het volkomen insekt weinig voedsel tot zich neemt, op een gering getal uitzonderingen na; - hielden wij ons niet overtuigd, dat dergelijke misstellingen slechts aan onoplettendheid toe te schrijven zijn, wij zouden den Heer v.V. opmerkzaam maken op de geheele orde der Coleoptera, op de meeste Orthoptera, enz. Hij moge bij het schrijven bepaald aan de Lepidoptera gedacht hebben, zulke uitdrukkingen hadden zijn oog bij de correctie niet moeten ontgaan. De Larven worden dan ook meestal beschreven en, voor zooverre wij kunnen nagaan, naar waarheid. Ook hier zou eene meer uitgebreide algemeene beschouwing, een overzigt der verschillende groepen, de onderscheiding gemakkelijker hebben gemaakt. Min volledig worden de nymphen beschreven, en niet altijd wordt de tijd aangeduid van het voorkomen des insekts, of van den duur der verschillende toestanden.

Het derde gedeelte, de aanwijzing der middelen ter verdelging, heeft de schrijver door de nadere bepaling van zijn doel

ondergeschikt gemaakt. Meestal echter worden er voorgeslagen, waarover de ondervinding zal moeten oordeelen, waarom wij ons er van ontslagen zullen rekenen. - Na de opsomming der nuttige insekten, geeft de Heer v.V. eene korte beschrijving van de overige dieren, die, door het vernielen der schadelijke gekorvenen, ons voordeel aanbrengen, waarover, als niet tot het werkje behoorende, wij niets zullen zeggen.

Eéne aanmerking zullen wij ons nog veroorloven, die, bij de lezing van dit werkje, ons van het begin af bijbleef, en steeds meer gegrond toescheen; het is deze: dat in de inleiding de kunsttermen, en later de namen der insekten, ook in het Latijn gevonden worden, willen wij niet afkeuren, hoewel wij het nut er niet van inzien, noch het in verband achten met de min wetenschappelijke behandeling; doch toen wij vele der nuttige insekten en, wat wij vroeger reeds opmerkten, de meeste opgenoemde familiën enkel en alleen met de latijnsche namen aangeduid zagen, aarzelden wij niet, het ongepast te verklaren, en voor eenen wezenlijken misslag te houden.

Eindelijk hebben wij nog de platen te beschouwen, die door den schrijver zelven geteekend en op steen gebragt schijnen te zijn. Niemand, die zich ooit met het teekenen van insekten bezig gehouden heeft, zal ontkennen, dat het een werk is van diepe studie en van de grootste naauwkeurigheid, waarbij geen der kenmerken mag veronachtzaamd worden, en toch geen ten koste van den habitus uitkomen. De teekening van een insekt is als ware het eene contrôle op de kennis van den teekenaar. Zoo wij deze stelling op de bij dit werkje gevoegde platen wilden toepassen, wij zouden een gering denkbeeld krijgen van de kunde des Heeren v.V. Om dit met een enkel bewijs te staven, konden wij u eenen Carabus aantoonen, die aan den regterachterpoot zes geledingen in den *tarsus* heeft; en houdt gij dit meer voor onduidelijkheid van den druk, tel dan de geledingen in de pooten van den nabijstaanden Staphylinus; zoek den eigendommelijken vorm in de vleugels van Bibio marci, of ga de aderen na in de vleugels van Lophyrus pini; beschouw den Hemerobius perla, en wij betwijfelen niet, of gij zult ons toestemmen, dat, waar de regtervleugel niet in gedaante zelfs met den linker- overeenkomt, de loop der aders niet accuraat zijn kan; dat de Hemerobius vrij veel op eene Sialis gelijkt. Doch wij gelooven, dat al de gebreken der platen voortgekomen zijn uit de ongewoonheid van op steen te teekenen, en

kunnen slechts wenschen, dat eene geoefender hand zich daarmede had belast.

Wij hebben nu nog ons oordeel kort zamen te vatten; duidelijk blijkt het uit al het voorgaande, dat het niet gunstig zijn mag. De Heer v.V. heeft zich verdienstelijk gemaakt met het plan tot een dusdanig werkje op te vatten, en wij twijfelen niet, of hij was er ten volle voor berekend; doch eene onbegrijpelijke ongelijkheid en onnaauwkeurigheid, zoo in aanleg en behandeling, als correctie, hebben de uitvoering grootendeels doen mislukken, en van het werkje gemaakt, wat het is.

Algemeene geschiedenis des Vaderlands, van de vroegste tijden tot op heden. Door *J.P. Arend*. Eerste Deel. Van de vroegste tijden tot op het jaar 900 na Christus. Met Platen, Kaarten en Portretten. Te Amsterdam, bij J.F. Schleijer. 1841. IV, 460 en XI bladz. 4°.

(*Vervolg en Slot van Bladz.* 26)

Het ware wenschelijk geweest, dat de groote hoofdstukken, tot gemakkelijker overzigt, in kleinere gesplitst waren, om daardoor de overgangen meer scherp te teekenen, en bij het opslaan beter het gezochte te vinden. Ref. zoude achten, dat de stof van geschiedkundige zaken, beschouwingen van de aardrijkskundige toestanden, schilderingen van zeden, enz., dan meer behagelijk gerangschikt zoude wezen.

Van pag. 41-50 volgt de schets van den aardrijkskundigen toestand onzes vaderlands, en de opgave der verschillende volkstammen, welke deze landstreken bewoond hebben. De geachte schr. zegt zeer te regt, dat het onmogelijk is eene geheel juiste bepaling te geven van de plaatsen, waar de verschillende volkeren, die toch zoo ligtelijk verhuisden, zich hebben gevestigd, en hij verliest zich daarom ook geenszins in nuttelooze betwisting van de onderscheidene gevoelens der geleerden, door hem aangehaald. Eene kaart dient tot het aanschouwelijk voorstellen van den algemeenen toestand der streken, welke *Noord-Nederland* thans uitmaken. Over het algemeen voldoet deze

schets aan het oogmerk des geachten schrijvers, en geeft in korte, duidelijke woorden een toereikend overzigt van onzen bodem, wiens gesteldheid hij zeer juist als bosch- en waterrijk afschildert. Of echter die meren, op het hoogste gedeelte der Veluwe, en in het kwartier van *Zutphen*, welke op de kaart voorkomen, bestaan hebben, valt zeer te betwijfelen; in den tekst wordt er met geen woord van deze plassen gerept. De Tubanten moeten ongetwijfeld in *Twenthe* en in het graafschap *Bentheim*, en niet zoo verre naar het zuiden geplaatst worden. De gracht van CORBULO had wel met eenen naam aangeduid kunnen zijn.

De schr. maakt hier nergens van STRABO gebruik, wiens VII^{de} boek, cap. 1, toch wel als autoriteit mag gelden. Eene zinsnede hier te lezen als de volgende, verwekt *thans* bevreemding: 'Indien men de oudste overleveringen geloof mag schenken, was zelfs een dezer (der Zeeuwsche) eilanden het eiland *Ee-ee-a*, de plaats, waar ULYSSES, na tot *het uiterste Westen* gekomen te zijn, aanlandde, en de tooveres CIRCE aantrof, wier naam in *Zirkzee*, gelijk die van ULYSSES zelven in *Vlissingen*, wordt aangetroffen.' Dergelijke dwaasheden behooren in de vorige eeuw te huis, toen men van *St. Omer* HOMERUS wist te maken.

De Heer DRESSELHUYS, welke, naar de noot van den Heer AREND te oordelen, dit gevoelen voorstaat, zal toch met moeite de beschrijving van het eiland *Aἰαίη*, bij HOM., *Odyss.*, X, 135, op een der Zeeuwsche eilanden kunnen toepassen, en de *σχοπιὴ παιπαλόεσσα*, waarop ULYSSES klautert, zal toch wel geen duin geweest zijn? Het barbaarsche *Ee-ee-a* blijve voor rekening van den uitvinder; doch op dergelijke gronden mogt men ook wel het Chinesche *Ou-ou-a*, dat ref. zich nog uit de reis van onzen VAN BRAAM HOUCKGEEST herinnert, tot het eiland *Aἰαίη* verheffen. Het verschil van klank is, bij de hoogte der vergelijkende taalstudie, in onze dagen geene zwarigheid meer. De oordeelkundige TACITUS, *de Morib. Germ.*, III, welke plaats den geachten schr. ontgaan schijnt, kon voor zulke vruchtelooze moeite waarschuwen. En waarlijk, onze schrandere held, *ὅ πολύτλας δῖος Ὀδυσσεύς*, had het al druk genoeg, al vereerde hij ons landje niet met zijne tegenwoordigheid. Doch genoeg over dergelijke uitstrooisels.

Indien SCHAYES gelijk heeft met zijne berekening van de bevolking dezer landen, dan maakt zich CAESAR stellig aan grootspraak schuldig, wanneer hij zoo vele duizenden Nerviërs in

België onder de slagen zijner krijgsknechten laat omkomen, en de 60,000 Bructeren, Chamaven, enz., welke TACITUS, *de Mor. Germ.*, 33, als gevallen door elkanders zwaard opgeeft, zullen zich dan ook eene vermindering dienen te getroosten.

De geachte schr. ontleent daarop aan CAESAR en TACITUS de algemeene trekken, waarmede deze schrijvers de Germanen in zeden, gewoonten, deugden en gebreken afschilderen. Doch waarom heeft de schr. ook niet reeds met cap. 29 van TACITUS, in plaats van met 30, aangevangen?

Een zeer uitvoerig verslag der oorlogen van CAESAR met de Germaansche grensvolken, met ARIOVISTUS, met AMBIORIX, volgt daarop, en zelfs bijzonderheden, die meer bepaaldelijk de Romeinsche geschiedenis betreffen, vinden er hare plaats, b.v. het belegeren van Q. CICERO in zijne legerplaats, de verovering van *Alisia* door CAESAR, enz. Het geschilpunt, of CAESAR werkelijk in ons tegenwoordig vaderland is geweest bij het overtrekken van den *Rijn*, is thans weder op nieuw onderzocht door Dr. C.R. HERMANS, die het ontkennend beantwoordt. AMBIORIX, de moedige Belg, heeft eenen hem niet onwaardigen zanger gevonden in den Vlaamschen dichter NOLET DE BRAUWERE VAN STEELAND.

En hiermede eindigt het eerste hoofdstuk. Het tweede loopt van de komst der Romeinen onder JULIUS CAESAR tot op den opstand van CLAUDIUS CIVILIS. Het getal bladzijden van 29-144 bewijst, dat de lezer hier meer aantreft, dan hetgeen blootelijk tot de volksstammen, op onzen vaderlandschen bodem woonachtig, behoort. En zoo is het ook; de veldtogten van DRUCUS, TIBERIUS, GERMANICUS, CORBULO, die ons land dikwerf slechts zijdelings raken, ontvangen hier eene zeer breedvoerige vermelding. Ref. gelooft niet, dat er één enkel feit, van hoe gering belang ook, aan dit verslag ontbreekt. Zoo worden de nederlaag en dood van P. QUINCTILIUS VARUS zeer uitvoerig en naauwkeurig beschreven. Onze Batavieren en Friezen hebben echter al zeer weinig deel aan de eer of schande dezer bloedige oorlogstooneelen; en wij, de tegenwoordige Nederlanders, kunnen den Duitschers gerust hunnen HERMANN met *all his sayings and doings* gunnen. De verrigtingen van DRUSUS en CORBULO hier te lande, en hunne verdiensten omtrent het graven van kanalen, het aanleggen van waterkeeringen, enz. worden naar eisch opgegeven en op prijs gesteld. De geachte schr. zij echter bij de veroordeeling van het bijgeloof, dat allerlei wonderteckens verzon, indachtig, dat het *fantastische*

bij de oude schrijvers nog weleens een meer opzettelijk onderzoek verdiende, dan het tot heden, voor zooverre ref. zulks bekend is, waardig geacht is. De bezadigheid der klassieke verbeelding doet weleens eenen romantischen sprong, en men moet er zich niet aan ergeren, dat eene vreesselijke gestalte DRUSUS op zijnen togt naar de *Elbe* verschijnt, en hem tegenhoudt. Reeds de goede HOMERUS wordt fantastisch op eene romantieke manier. *Odyss.* XX, 345-357. AESCHYLUS dan..... maar dichters doen hier niet ter zake, zegt mijn lezer mogelijk. Welnu, LIVIUS kan niet nalaten aan HANNIBAL'S togt naar *Italië* een fantastische kleur te geven, XXI, 22. De geest van BRUTUS is een' ieder bekend, en wat LUCULLUS wedervoer, verhaalt PLUTARCHUS in diens leven zeer naauwkeurig. Ref. zoude meer voorbeelden kunnen aanvoeren, doch daardoor ongevoelig op een ander terrein geraken; hij meent genoeg gezegd te hebben, om, bij het beoordeelen van wonderverhalen bij de ouden, te waarschuwen voor al te raauw toepassen van bijgeloof, onkunde of bedrog, waar, bij nader inzien, slechts poëzij of iets geheimzinnigs eene rol speelt.

Het derde hoofdstuk behandelt de gewigtige jaren na J.C. 70 en 71, waarin CIVILIS zijne taak begon, half volvoerde en toen gedwongen liet varen. Met belangstelling zal de lezer het zeer naauwkeurige, zeer uitvoerige en levendig geschrevene verslag der daden van den bekenden Batavier bij den Heer AREND kunnen nagaan. Geene enkele bijzonderheid ontbreekt, en het is zeer merkbaar, dat de geachte schr. dit gedeelte van zijnen belangrijken arbeid met bijzondere liefde heeft bewerkt. Eene karakterschets van CIVILIS zelven besluit dit hoofdstuk, welke naast die van dezen Batavier, door den Hoogleeraar VAN KAMPEN ontworpen, mag staan. Zal ref. zijn subjectief gevoelen over CIVILIS hier mede te berde brengen? Het doet, wel is waar, weinig ter zake, en kan in allen gevalle nooit iets afdingen op de grondige geleerdheid en het juiste oordeel van den genoemden geleerde en onzen geachten schrijver, als hij verklaart geenszins gunstig over CIVILIS en zijne verrigtingen te kunnen oordeelen.

Waar is bij CIVILIS de zielskracht, om zijne persoonlijkheid zoo zeer het overwigt te geven, dat allen als onwillekeurig zich aan zijne leiding toevertrouwen; dat niemand het waagt zich tegen hem te verzetten, of, zoo dit al gepoogd werd, om dezen tegenstand nutteloos, of liever bevorderlijk voor het algemeene welzijn te maken? CIVILIS weet niet eens de liefde en

het vertrouwen zijner landgenooten duurzaam te verwerven; hij zoekt heul in verbindtenissen met vreemden, en wel juist bij de Galliërs, in plaats van bij de stamverwante Germanen; hij wordt de derde met CLASSICUS en TUTOR, in plaats van de eerste te blijven; hij poogt dan dit, dan iets anders, zonder bepaald plan, en tracht in de nabijheid te vinden, wat hij juist in de verte had moeten zoeken. Hij weet zich geene hulpmiddelen te verschaffen, en daarom kost het ook eenen middelmatigen Romeinschen veldheer, met een klein leger, zoo weinig moeite den Batavier met alle scharen van wel strijdbare, doch niet krijgskundige volkeren in een oogenblik te bedwingen. Daarom is ook terstond na het vredesverdrag de naam van CIVILIS voor altijd vergeten, en men denkt aan hem niet meer. Hadde hij niet het geluk gehad in een land te leven, welks latere bewoners het hoogste belang in de lotgevallen hunner voorvaderen, of althans voorgangers, als ingezetenen van dezelfde streken, stellen, voorwaar het zoude CIVILIS gebeurd zijn, wat den dapperen TACFARINAS wedervoer, die ook der magt der Romeinen, en wel onder de regering van TIBERIUS, de spits bood, en door moed en beleid uitblonk, maar - in *Afrika*, op den *Atlas*, in de woestijn, waar niemand meer woont, die hem kent of kennen wil, en waar zelfs ABDELKADER, die thans op kleinere schaal, doch ook tegen kleiner volk, zijn voorbeeld volgt, nooit iets van hem te weten kwam.

Het vierde hoofdstuk loopt van het jaar 71-356. De Batavieren verdwijnen weldra geheel, en de geachte schr. voegt hierbij, na vermelding van de laatste lotgevallen, een zeer belangrijk berigt aangaande de zeden, gewoonten, regeringsvorm, staatsregeling, godsdienst, kunsten en wetenschappen bij de Germanen in het algemeen en van de bewoners van ons vaderland in het bijzonder. De schr. volgt in de beschouwing van de godsdienst vooral J. GRIMM, en kan met zulk eenen leidsman niet dwalen. Volledigheid, duidelijkheid en naauwkeurigheid kenmerken vooral dit gedeelte van het vierde hoofdstuk, voor zooverre ref. dit kan beoordeelen, die van de meeste dezer punten slechts als dilettant kennis heeft. De beschrijving van den natuurlijken toestand van *Nederland*; de opgave der sterkten, wegen, markten; de korte berigten omtrent *Forum Hadriani* en het huis te Britten, verdienen mede met de meeste belangstelling gelezen te worden. De geschiedenis dezer landen verandert wezenlijk door het opkomen der Franken, maar ligt nog zeer in het duister door het gemis van zuivere bronnen, waaruit wij de historische feiten van de-

zen tijd moeten afleiden. Wanneer de *Scriptt. Augustt.* de lofredenaars, als EUMENIUS, de uittrekselmakers als EUTROPIUS, bijna de eenige gidsen worden, is het waarlijk een Herculische arbeid een grondig en juist geheel van de massa feiten te vormen, die zij ons opdisschen. De meer en meer toenemende strijd tusschen Heidendom en Christendom oefent ook zijnen invloed op de schrijvers, en vergroot nog de zwarigheden, om het juiste te vinden. De geachte schr. vergeve het dus refer., wanneer hij, bij de verdiensten, aan CARAUSIUS b.v. toegekend, een weinig mistrouwen gevoelt bij het lezen der namen van EUMENIUS en EUTROPIUS, die tot getuigen zullen strekken. Ref. vergunt het GIBBON in zijnen tijd, dat hij, uit liefde voor *Engeland*, dezen CARAUSIUS, wiens verdiensten ref. anders gaarne in waarde laat, tot den schepper van *Engelands* toekomstige grootheid als beheerscheres der zeeën verheft, maar vindt het toch zonderling, dat de geachte schr. dezen zelfden barbaar in zeker opzigt met WILLEM III in aanraking brengt. Zulk eene eer is voorzeker te groot voor den Menapiër CARAUSIUS, al ware het ook niet, dat de latere geschiedenis alle zoogenoemde scheppingen van den man in al hare nietigheid had ten toon gesteld!

Het vijfde hoofdstuk brengt den lezer tot het jaar 406. De togten van JULIANUS, den welbekenden, en toch weinig gekenden, en de laatste pogingen van de wegstervende mogendheid van *Rome*, om haar gezag ook hier nog te handhaven, staan hier met de gewone naauwkeurige uitvoerigheid vermeld. Daar de wijze van behandeling geheel dezelfde blijft, zoude ref. een nutteloos werk verrigten, door op eene zoodanige wijze afdeeling bij afdeeling na te gaan, als wilde hij anatomiseren, of vruchteloos maar iets zoeken, dat misschien verkeerdelijk gesteld, fautief gedrukt, minder juist beschouwd was. Hij acht zulks onnoodig, daar hij toch tot eene algemeene karakterisering van dit eerste deel moet komen, en reeds meent genoeg gezegd te hebben, om de lezers met den aard en de inrigting van het veelomvattende werk nader bekend te maken.

In het tweede boek toch, waarin drie hoofdstukken de geschiedenis van de volkeren, op onzen vaderlandschen grond achtervolgens gevestigd, tot op 900 voortzetten, vervangen de Franken de Romeinen, de Friezen de Batavieren, om de voornaamste handelaars op dit gansch niet uitlokkend tafereel van bloedvergieten te noemen. Gelijk vroeger de Romeinsche keizers en veldheeren, die in ons vaderland geoorloogd of gewerkt hebben, naauwkeurig in al hunne gangen werden na-

gegaan, en er dikwijls geheele brokstukken der meer algemeene geschiedenis van *Rome's* uitgebried Rijk ingevlochten waren, zoo treft men hier eene even getrouwe schildering van het rijk, of liever van de rijken, der Franken aan, wier koningen zoo dikwerf deze landen teisterden en met de Friezen kampten. Even als weleer de Batavieren, maar meest als vrienden, nevens de Romeinen stonden, zoo scharen zich thans de Friezen, maar meest als vijanden, naast of tegen de Franken. De Denen moorden daartusschen, en vergelden aan de Franken en Germanen driedubbel het leed, dat de voorvaderen van deze den Romeinen berokkend hadden. De verkondiging van het Christendom alleen werpt een vertroostend licht op deze zoo donkere schilderij, en de namen van eenen WILLEBRORD en BONIFACIUS klinken als het leeuweriksgezang, dat in het midden van de winterkoude toch reeds op mildere dagen hoop schenkt. Behoeft ref. te verzekeren, dat de Heer AREND KAREL *den Grooten* niet miskent, als hij GERMANICUS den welverdienden lof toedeelt? Of dat hij hier evenzeer de voornaamste plaatsen ten bewijze opgeeft, en de nieuwste en beste werken over het onderwerp kent? Ref. erkent volmondig, dat hij niet in staat is de bronnen der middeleeuwsche geschiedenis zoo na te gaan, als de sleutels van de schatten der oudheid hem den toegang tot haren voorraad openen; doch hij weet tevens, dat het raadplegen van de eerste niet met zoo vele zwarigheden gepaard gaat. En daarom zoude hij ook veel liever aan deze aanhalingen onbepaald vertrouwen schenken, dan aan de vroegere opgeteekende bewijsstukken, welker gehalte hem dikwerf te ligt voorkwam. Eene kaart licht hier den toestand van ons vaderland op gelijke wijze toe, als in het eerste boek.

Een vierde hoofdstuk behelst eene beschouwing van den maatschappelijken toestand van *Nederland* in dit tijdvak, en bevat eenen schat van merkwaardige bijzonderheden omtrent landbouw en verdere bedrijven, handel, munten, schepen, kunsten in het algemeen, berigten aangaande de beroemdste steden in dit tijdvak, zeden, gewoonten, regten der geestelijkheid, taal, letterkunde, enz. Slechts mist men hier, tot eenige bevreemding, eene schets van het *bestuur* dezer landen; hoe onvolledig en verspreid de berigten daaromtrent ook wezen mogen, het regt, inzonderheid het Friesche landregt, in dien tijd nog wel niet, zoo als later, bijeengebragt, verdiende toch ook meer oplettendheid. De geachte schr. zwijgt er wel niet geheel van, doch heeft, naar ref. inzien, zoowel het regt als het staatsbe-

stuur een weinig stiefmoederlijk behandeld, in vergelijking met het overige! *Sed non omnia possumus omnes*. Wij kunnen den Heer AREND niet anders dan dankbaar zijn voor de niet geringe moeite, welke hij besteed heeft aan dit eerste deel, om het tot een *πρόσωπον πηλαυγές* van den geheelen reusachtigen arbeid te maken. En dat is het dan ook, al kunnen wij de uitgestrektheid en de evenredigheid van het gansche gebouw nog niet in alles overzien, waarvan dit gedeelte als ware het het voorportaal uitmaakt.

Ref. heeft zijn verslag ten einde gebragt; het zij hem vergund nog eenige algemeene opmerkingen, om het werk nader te kenschetsen, hierbij te voegen.

De eerste eigenschap, waardoor het werk des Heeren AREND zich onderscheidt, is volledigheid, grooter dan men bij WAGENAAR of eenigen anderen bearbeider onzer vaderlandsche geschiedenis aantreft. Althans ref. heeft niets gemist van hetgeen bij de oude schrijvers voorkomt, wat het geschiedkundige betreft; de middeleeuwsche bronnen zijn ref., zoo als hij gezegd heeft, minder toegankelijk, en hij moet zich meestal tevreden houden met deze grootendeels uit aanhalingen en bewerkingen te kennen. Hij twijfelt echter niet, of de geachte schr. zal hierin naauwkeuriger zijn geweest, dan bij het beroepen op de ouden.

Deze volledigheid van den tekst zoude nog beter in het licht treden, wanneer de schr. in het aanhalen zijner bronnen zelve minder onbepaald en onzeker was geweest. Immers de Heer AREND verwijst ons nu eens alleen naar plaatsen bij de ouden, dan weder alleen naar nieuwere schrijvers, ofschoon de gelijkmatigheid geëischt zou hebben in het eene punt niet anders te handelen, dan in het andere. Naar ref. inzien, zoude de geachte schr. het zich zelven gemakkelijker, en den lezer ligter gemaakt hebben, zoo hij alleen de oude schrijvers als hoofdbronnen had aangehaald, en de nieuwere slechts nu en dan, tot opheldering en aanvulling, er bij had genoemd, of omgekeerd, blootelijk zich op de latere geleerden had beroepen. Men zoude over eene vrij groote bibliotheek moeten kunnen beschikken, om nu alle te vergelijken. Ook ziet men thans de redenen niet, waarom CAESAR of STRABO moet strekken, om het eene te bewijzen, terwijl men, bij een geheel gelijksoortig geval, op SCHAYES of ENGELBERT gewezen wordt.

Eene tweede deugd van den geachten schr. is onpartijdigheid; his is even verre verwijderd van het laffe uitvaren tegen het zedebederf der Romeinen, als van het kinderachtig verheffen

van Germaanschen *Edelsinn*, en dergelijk fraais, dat de Duitsche schrijvers zoo dikwerf ten koste der historische waarheid zich veroorloven.

ἐντὶ δή χἄλλοι πονηροί οὐχ ἐγώ μονα χολουρὶς
ἐντὶ χαὶ ἀλλαί γ᾽ ἀλώπεχες,

mag het gebiedende *Rome* wel met TIMOCREON zeggen. De Heer AREND laat een' ieder regt wedervaren; de dappere Romein erlangt evenzere lof als de moedige Germaan, terwijl de aterlingen van beide partijen dezelfde geeselslagen ontvangen.

De stijl des geachten schr. onderscheidt zich door niets bijzonders; hij is duidelijk, geleidelijk, niet onzuiver, en geheel vrij van ongepasten tooi en woordenpraal, die der geschiedenis wel het minst van allen voegt. De schildering van eenige gevechten, zoo als b.v. de nederlaag van VARUS; de storm, waarin GERMANICUS zijne vloot verliest; de teekening van het karakter van CIVILIS, munten boven de overige uit. De groote uitvoerigheid, waarmede de schr. zijn onderwerp behandeld heeft, is weleens voor het korte en krachtige nadeelig geweest. Slechts zelden breekt de schr. door aanmerkingen den gang des verhaals af, en houdt zich, zeer oordeelkundig, buiten alle vergelijkingen van personen uit het behandelde tijdvak, met anderen in lateren of vroegeren tijd, die uitwendig en schijnbaar eenige overeenkomst met de vermelde mannen hebben. Want niets is verleidelijker en tevens meer onhistories, dan zulk eene handelwijze, hoe verlokkend zij schijne. Dat CIVILIS zich zelven met SERTORIUS en HANNIBAL vergeleek, moge hij zelf verantwoorden; zijne schim, door de schaduwen zijner tijdgenooten omstuwd, zoude echter bij de achtbare geesten dier beroemde helden misschien dezelfde figuur maken, als weleer de Grieksche schimmen bij de komst van AENEAS.

Plaatwerk versiert daarenboven elke aflevering van die uitgebreide onderneming; de watervloed, die de Cimbren overstelpte, en het doopen van RADBOUD, zijn wel, naar ref. oordeel, onder de beste gravuren te tellen.

De bijlage had gerustelijk achterwege kunnen blijven.

De vorm, een groot 4°, is voor het lezen niet zeer gemakkelijk, en de groote, lange regels op de breede pagina bevallen, naar ref. oordeel, zeker niet aan het oog. Een kleiner formaat was ongetwijfeld te verkiezen. De wijze van uitgeven, bij afleveringen, zoo mogelijk elke maand ééne, heeft ook hare zwarigheden, en kan bij den schrijver ligtelijk tot fragmenta-

risch behandelen aanleiding geven, als hij het overzigt over het geheele werk uit het oog verliest.

De Heer AREND heeft door de uitgave van dit werk voorzeker aan de beoefenaars der vaderlandsche geschiedenis eene gewigtige dienst bewezen. Moge hem tijd en kracht vergund worden, om den veel, zeer veel omvattenden arbeid naar wensch en in het belang van de vaderlandsche geschiedenis ten einde te brengen.

H. POL.

Aurora. Jaarboekje voor 1844, uitgegeven door Mr. *J.I.D. Nepveu*. Te 's Gravenhage, bij K. Fuhri. 1844 (3?). Vergeet mij niet. Jaarboekje voor 1844. Zalt-Bommel, Johannes Noman en Zoon. 1843. (*Poëzij.*) Nederlandsche Muzen-almanak voor 1844. Amsterdam, J.H. Laarman. (*Vervolg en slot van blz.* 55.)

De jaarboekjes voor achttien honderd vier en veertig hebben op nieuw het bewijs geleverd, dat onze oudere dichters meer en meer op zijde treden, en het veld voor de jongere hebben ingeruimd. Indien gij u echter mogt beklagen enkele namen hier vruchteloos te zoeken, die gij anders noode mist, verheug u dan met ons, dat gij ten minste nog in de *Aurora* en *Vergeet mij niet* dien van onzen TOLLENS ontmoet. Het door hem vertaalde stukje van DE LAMARTINE werd door hem in de Aurora geplaatst, kennelijk met geen ander doel, dan om voor eene aanmerking, welke in onze dagen wel behartigd verdiende te worden, mede een plaatsje te vinden. Het draagt darom weinig tot opluistering van dit jaarboekje bij; maar zijn vers op *eene koperen bruiloft*, in den echten zin des woords oorspronkelijk, verstrekt *Vergeet mij niet* tot wezenlijk sieraad, en verschafte ons bij de lezing een oogenblik van waar genot. Oordeel zelf:

Ieder koopman, ieder reeder,
Die van schip en scheepvaart weet,
Bakert tegen wind en weder,
Tegen worm- en haaijebeet,
't Vaartuig in een koopren kleed.
Is dan't scheepje goed beslagen,
In zijn bronzen overjas,
Zal het weêr den togt gaan wagen,
Dan nog drinken vriend en magen
Op zijn goede reis een glas -
En de bodem klieft den plas.
Zóó zal't hier zijn! - Heden, heden
Hing de gastheer en zijn vrouw
't Koopren dekkleed om de leden
Van het scheepje hunner trouw.
Nu den kelk dan opgeheven,
En een' korten afscheidsgroet
(Zoo als loods en reeder doet)
Aan het vaartuig meêgegeven,
Dat de golven van het leven,
Met metalen kiel en steven,
Voor zijn boeg verstuiven doet.
Rustig, veilig moog' het varen,
't Huwlijkshulkje dezer twee,
Door de kolken, door de baren
Van de holle wereldzee.
Voorwaarts, voorwaarts door de branding,
Zij het dag of duisternis,
Drijv' het naar de plaats der landing
't Scheepje, dat gekoperd is.
Zwakker bodems mogen breken,
Barsten en te gronde gaan,
Met zijn bronzen rusting aan,
Zal het vaartuig oversteken,
Dwars door stortzee en orkaan.

Het kost ons moeite het niet geheel af te schrijven. Aan geen' onzer dichters is het als TOLLENS gegeven zulk een onderwerp zóó Hollandsch te bezingen, ‘met al de beweging der taal, al de kracht van het gevoel, al de speling eener bevallige woordplaatsing, al dat lenige der overgangen, al die zoete klanken, met het gemoed in harmonie.’ Wij eigenden ons hier, om het talet onzes geliefden volksdichters te schetsen, de woorden toe van Prof. GEEL. Hoe jammer, roept gij uit, dat Zijn Hooggel. zoo zeldzaam kritiek van Hollandsche vernuften levert!

Wij althans wenschten, dat zijne kieschheid en keurigheid

van uitdrukking ons op dezen oogenblik ter dienste stonden, nu wij ons oordeel hebben uit te brengen over de bijdragen des Heeren Mr. J. DA COSTA. De zanger der *Vijfentwintig Jaren* gaf aan de *Aurora* en *Vergeet mij niet* ieder twee gelegenheidsstukjes. Het vers *Aan een' Jongen Vriend op zijn' vijftienden verjaardag* (*Aurora*) laat zich met stichting lezen. Dat op Dr. J.A. ARNTZENIUS heeft geen minder heilig en christelijk doel, maar nooit heeft DA COSTA stroever verzen gemaakt, dan toen hij zijnen huis-medicus en vriend bezong. In *Vergeet mij niet* plaatste hij eene dankbetuiging aan Mevrouw ....., *in antwoord op een geschenk van fijnen wijn*. Welk een zonnig tafereel uit een landschap van het oosten of het zuiden had zijne dichterlijke verbeelding hier kunnen schilderen; welk eene sprekende schets van de geneugten des gezelligen levens had zijn open zin voor de genoegens der vriendschap hier kunnen schetsen, indien hij er naar gestreefd had, om het edel druivenbloed te verheffen, gelijk hij het zelf wilde beschouwd hebben, als:

> ‘Den lof wel waard van dichterzangen!’

In plaats hiervan wordt de wording des wijns als eene geheimenis beschreven, welke zich bij's Heilands eerste wonder aan *Cana's* disch hernieuwd heeft; gewaagt hij van's menschen heiliging door CHRISTUS, ten gevolge waarvan al het aardsche eerst hoogeren zin verkrijgt; gewaagt hij van..... maar wij willen niet voortvaren de ons duister geblevene vergeestelijking verder te ontleden. ‘Een dichter,’ heeft GÖTHE ergens gezegd, en op diens gezag als dichter en kunstregter durven wij ons ook bij den Heer DA COSTA beroepen: ‘Een dichter moet geene partij dienen, of hij gaat onder.’ Het is niet onnatuurlijk, dat de hedendaagsche bewegingen op het gebied der godgeleerdheid haren invloed uitoefenen ook op dat der kunst, en wij vergen van niemand, dat hij zijne overtuiging verberge, zijne beginselen verloochene; maar wij blijven het toch als eene ziekelijke rigting in onze poëzij beschouwen, die wij met leedgevoel bij sommige jongere dichters hebben opgemerkt, hunne gedichten zoo orthodox mogelijk te kleuren, en de theologische strijdvragen van den dag daarin te mengen, even alsof die in verzen konden worden afgedaan! DA COSTA zelf is te zeer kunstenaar, om niet toe te geven, dat de dogmatiek in dat versje zijne Muze in het uitslaan harer wieken heeft belemmerd; hij heeft in de laatste jaren te veel blijken van wetenschappelijkheid gegeven, om niet ook hier den regel te laten gelden: ‘Alles op zijne

plaats.' - De tweede bijdrage is mede eene dankbetuiging, aan dezelfde Vrouwe gerigt, voor de verrassende gift eens portrets van den Heer W. DE CLERCQ. Voor de begaafde hand, welke deze teekening vervaardigde, kunnen deze regelen eene blijvende waarde hebben; maar het zijn toch regelen, die een talet als dat van DA COSTA nederschrijft, terwijl brenger op zijn antwoord staat te wachten. Waartoe, vroegen wij ons zelven af, zulke gelegenheidsstukjes uitgegeven? Vermoedelijk werd de dichter hiertoe verleid, om het dringend en vleijend aanzoek van uitgevers en redactie niet met eene volslagene weigering te beantwoorden; maar schoon dit tot eene voldoende verklaring strekt, - wij hebben zijnen tot hier toe zoo waardig gehandhaafden roem te lief, om hierbij toe te zien, en stil te zwijgen, waar hij iets minder levert, dan zijner meesterhand waardig is.

Gelukkig voor den Muzen-Almanak, heeft DA COSTA aan dezen bundel de beste zijner verzen van dit jaar geschonken, hoe weinig ook dit onderwerp - BILDERDIJK in zijn leven als balling uitgestooten, ook na zijnen dood in zijne onsterfelijke verdiensten miskend - ons heeft kunnen behagen. Wij schromen niet deze aanklagt *onbillijk* en *ontijdig* te noemen; *onbillijk*, omdat BILDERDIJK'S grootheid als dichter, althans na zijnen dood, door de geletterden van de meest verschillende kleur en rigting is erkend geworden; *ontijdig*, omdat door deze *Herinnering* eene menigte van grievende en smartelijke herinneringen, bij welker vermelding BILDERDIJK'S nagedachtenis toch niet kan winnen, in veler geheugen wordt teruggeroepen. Het juiste punt der aanklagt is daarenboven door den dichter geenszins in een helder licht geplaatst. Regels, als de volgende:

> Zie daar, waarvan de nageslachten
> Eens zullen rekenschap verwachten,
> Waar't jonge Holland bovenal
> Eens voor verdagvaard worden zal.
> Dat jonge Holland aan zijn streven,
> Verschuldigde eer bevoegd te geven;
> Bestond er eenmaal zielsgevoel
> *Ook* voor des Dichters kunst, maar *meer* nog voor zijn doel.

blijven altijd nog eene nadere verklaring behoeven, eer men zich daarop kan verantwoorden. Wij voor ons zelve hebben op dit punt eene zeer geruste conscientie. BILDERDIJK'S grootheid als dichter en taalgeleerde hebben wij nimmer betwijfeld, en zoo wij daaraan konden twijfelen, wij zouden wel aan de

buitengewone kracht en verhevenheid van zijn *genie* moeten gelooven, als wij opmerken, welk een' onbegrensden invloed zijne persoonlijkheid en individualiteit op geheel de school, welke door hem gevormd is, geoefend heeft; met welk eene geestdrift en ingenomenheid zijne leerlingen den meester aanhangen; eene geestdrift en ingenomenheid welke ons uit de ondheid PYTHAGORAS en zijne leerlingen, met het *αὖτος ἔφα*, herinnert, en in onzen leeftijd welligt alleen in de school van SCHLEYERMACHER have wedergade vindt. Het geloof aan BILDERDIJK'S onfeilbaarheid als kunstregter schemert ook in deze verzen door, en hoewel de dichter alle menschvergoding wil hebben afgezworen, hij laat toch genoegzaam blijken, dat, indien de aanroeping en vereering der heiligen er bij hem even door kon, door hem en zijne vrienden voor BILDERDIJK het eerste kapelletje zou worden gebouwd. Het kan ons dan ook geene verwondering baren, dat dit vers reeds openbare tegenspraak heeft uitgelokt. In eene brochure, welke in de vorige maand bij L. VAN BAKKENES is uitgegeven[(1)], treedt een onbekende op, die zich geroepen achtte den door DA COSTA uitgeworpen' handschoen op te nemen, en hem in rijm en onrijm, te paard en te voet, te bestrijden. Wij kunnen ons met hetgeen door dezen ongenoemden schrijver beweerd is vrij wel vereenigen; doch wanneer hij zich niet ontziet de verdenking te uiten, dat DA COSTA opzettelijk dit dichtstuk zou hebben vervaardigd, om zijne nieuwe uitgave van BILDERDIJK'S *ondergang der eerste wareld* des te beter aan den man te brengen, dan wekt hij onze verontwaardiging op, dan dwingt hij ons eenklaps van terrein te veranderen, en tegenover hem voor DA COSTA partij te kiezen. Dit is eene klad, welke terugspat in het aangezigt van hem, die haar onbedacht of kwaadwillig op eenen onbezwalkten en hoogverdienstelijken naam heeft geworpen. Wij lazen schoonere verzen van DA COSTA dan deze; maar de onbekende schrijver of dichter moet eerst iets voortreffelijkers leveren, dan hij hier geleverd heeft, wil hij zich bevoegd of geregtigd rekenen, dit vers van DA COSTA *middelmatig, zoo niet slecht, gerijmel* te noemen.

Wij zeiden reeds, dat onze dichters, die tot de oudere school kunnen gerekend worden, dit jaar bijzonder zuinig op hunne bijdragen geweest zijn. LULOFS zag een oud liedje nog eens over, om toch iets te geven (*Vergeet mij niet*). WITHUYS stond

(1) *Ann* Mr. J. DA COSTA, *naar aanleiding van zijn in den Muzenalmanak voor* 1844 *geplaatst dichtstuk*: BILDERDIJK.

een *fragment* uit een onuitgegeven dichtstuk af, *de Slag van Sempach* getiteld. De beschrijving is levendig, de dictie echt dichterlijk, de versificatie uitmuntend; maar in weêrwil van deze verdiensten, heeft het den dichter niet mogen gelukken, het feit van WINKELRIED, dat aan het wonderbare grenst, voor onze verbeelding zóó aanschouwelijk te maken, dat het waarschijnlijk werd (*Aurora*). ROBIDÉ VAN DER AA schreef eenige coupletten nevens een plaatje, dat niet fraaijer is dan zijn vers (*Vergeet mij niet*). BOXMAN bezong *Zieleschoonheid* gelukkiger dan DE GREUVE *Moedersmart* (*Vergeet mij niet*). De heer VAN DAM VAN ISSELT houde het ons ten goede, dat wij hem liever in de *Tweede* Kamer het woord hooren voeren, dan dat wij verzen van hem lezen, als in de *Vergeet mij niet*, welker kracht en schoonheid gelegen schijnt in den vijfmaal herhaalden uitroep, die aan het slot van elke strophe terugkeert:

> En sinds dat schip is weggevaren,
> Heeft niemand meer van 't schip gehoord!

Dat de dichtader van den Heer Mr. A.F. SIFFLÉ nog niet is opgedroogd, bewijzen de bijdragen, waarmede hij *Vergeet mij niet* en den *Ned. Muzen-Almanak* begiftigde. In het eerste jaarboekje vinden wij van hem *Vergeet mij niet* (hetwelk aan zijnen naam een *faux air* van redacteurschap geeft) en *Voortgang* (waarin gij niet van stoommachines en spoorwegen gewag vindt gemaakt, maar de gedachte ontwikkeld ziet: Haast u langzaam! - Men komt in verzoeking, om er als motto boven te schrijven: ‘Zoetjes wat Jan! dan breekt de lijn niet!’); in het *tweede*, een zeer uitvoerig dichtstuk, *de Vormen des Levens*, hetwelk van gelijke kleur en strekking is, als zijn vers *Liefde*, in eenen der vorige jaargangen geplaatst. Men kent den trant des dichters: half *philosophisch*, half *poëtisch*, maar noch wijsbegeerte, noch dichtkunst roept *mijn*! De onpartijdigheid gebiedt ons nogtans hierbij te voegen, dat wij dit langgerekte gedicht met minder moeite en verveling, dan het zoo even genoemde, tot den einde toe hebben kunnen lezen. Het *Vergeet mij niet des Dichters*, van E.M. CALISCH, moge alweder iets van eene klagelijke klagte hebben, het leed is dichterlijk gevoeld, en dichterlijk uitgedrukt. Wilt gij eene proeve?

> Vergeet mij niet, gij vrienden! aan wier borst
> Ik laafnis vond voor d' onuitleschbren dorst
> Naar geestelijk genot, die mij verteerde,
> Toen zinlijkheid in purper en satijn
> Mij nader trad met schalen zoet venijn,

En tot haar slaaf den jongeling begeerde.
Gewis, door drift en hartstogt voortgezweept,
Waar 'k magtloos in haar armen weggezonken,
Hadt gij mij niet een' eedler zin geschonken,
Had 'k hooggestemd met vriendschap niet gedweept.
Hoe thans verkoeld, omneveld door de ervaring,
Voor mij niet meer, wat ze eertijds wezen mogt,
Zij was me een lust, een zeedlijke openbaring,
Een star en steun, die 'k elders vruchtloos zocht.

Muzijk, van denzelfden, in de *Aurora*, is mede eene soort van *invective* tegen de verbastering der hedendaagsche toonkunst. Er zijn goede en fiksche coupletten in, als:

Gij huppelt met uw bloemenkrans
Bij vreugd of smart steeds d' eigen dans;
Gij danst, wanneerde duivlen waken.
Gij danst bij 't barnen van den nood;
Gij danst bij lijden, wanhoop, dood;
Gij danst... als Horebs vlammen blaken!

maar de koele beschouwing en redenering des verstands is meer heerschende in dit vers, dan de fantasie des dichters. Het geheel kan in poëtische waarde niet met *Toonkunst* van HEIJE vergeleken wovden. Mr. A. VAN HALMAEL gaf als proeve van dramatische poëzij in den *Muz.-Alman.* een brok van een onuitgegeven blijspel: *de Dwaling van den Dag*! Wij hopen voor het *debut* van dit blijspel - zoo het ooit ten tooneele wordt gevoerd, - dat de auteur in de keuze van dit fragment *gedwaald*, en iets beters, dan hij gaf, teruggehanden hebbe.

Al trekken wij geene scherpe grenslijn tusschen onze oudere en nieuwere school, hier toch meenen wij in onze gedachten een punt met eene streep te kunnen zetten. Van de namen, die nu volgen, behooren verre de meeste, zoo niet tot onze nieuwere school, zekerlijk tot het jongere geslacht.

Aan een gestorven Kind, van BEETS, hebben wij reeds vóór drie jaren gelezen, toen de auteur dit stukje voor zijne betrekkingen drukken liet. Dat hij het tot nu toe heefft teruggehouden, bewijst, dunkt ons, dat hij zelf, hoewel het zich met genoegen lezen laat, niet hoog daarmede liep; dat hij het toch nu, waarschijnlijk op dringende aanvrage, in den Musen-Almanak heeft geplaatst, bevestigt ons in het vermoeden, dat BEETS tegenwoordig weinige verzen meer maakt. Dat is jammer. Hoeveel liet zich van hem, die reeds in zijne jonge-

lingsjaren zoo veel en zoo veel voortreffelijks gaf, nog voor de toekomst, nog in zijnen rijperen leeftijd verwachten! Wij hopen toch niet, dat zijn voorbeeld het op nieuw zal bevestigen, wat reeds meermalen is opgemerkt, hoe ligtelijk het talent des *Dichters* in dat eens *Redenaars* onderga, en willen hem daarom ernstig hebben toegeroepen: Verzuim de gave niet, welke in u is! POTGIETER verrijkte alleen de *Vergeet mij niet* met eene bijdrage van zijne meesterhand. Zijn *Wintertjesschilderen* is een tafereeltje, zóó buijig en zóó zonnig, als een winterdag bij ons zijn kan; zóó frisch en koud, en toch door het bijgebragte leven zóó warm en bezield, zóó uitvoerig en fijn gepenseeld, en toch zóó fiksch en krachtig geteekend, dat zoowel onze beste schilders als onze beste dichters het hem zouden kunnen benijden. Het duidt op nieuw de rigting aan, welke POTGIETER gekozen heeft, welke hij zoo gaarne meer algemeen in ons vaderland aan de kunst gegeven zag. Het is weder eene greep uit het werkelijke leven, een toestand, gelijk wij allen voor oogen kunnen hebben, maar met een dichterlijk oog gezien, met een dichterlijk hart gevoeld, door eene dichterlijke verbeelding gekleurd en belangwekkend gemaakt, en in de edele taal der dichtkunst uitgedrukt. Luister eens even, hoe hij ons eene sneeuwjagt beschrijft:

Al deinsde 't landschap voor een vlugt
Van vlokjes, dwarlende uit de lucht;
  Al viel het bosch, al viel het ijs
  Der weemling van de jagtsneeuw prijs;
Het schouwspel loeg den schilder aan,
  Wiens studie half maar was voltooid,
Toen hij van d' olmtronk op moest staan,
  Geen vlugger reijen zag hij ooit!
Verrukt genoot hij 't wilk muzijk,
  De suizling van den blanken stoet,
  Het mogt hem scheemren bij den spoed,
Een vaart aan die des lichts gelijk!
  't Versleten schetsboek onder d' arm,
Terwijl zijn pijp door 't knoopsgat hing,
  Hield hem bewondring 't harte warm
Toen dra de storm den dans verving;
  Het wolkend wit in 't ronde dreef,
  Of *arendswiek* een kring beschreef,
En eiken, honderd jaren oud,
Zich kromden zoo als kreupelhout.

Of hoe hij, om zijn tafereeltje te levendiger te stofferen, eene kleine menagerie van tamme vogels voor de deur eener land-

hoeve te zamenbrengt, op den oogenblik, dat zij van een lief en aardig meisje haar voeder zullen ontvangen:

> Goudlaken stak de haan zijn kop
> De zeven hennen gaâslaande op,
> En kraaide schier van gulden eeuw,
> Tot eend bij eend, die uit de bijt
> Aanwagglend schoven door de sneeuw,
> Hem noopten ten vergeefschen strijd!
> Al suizlend, telkens meer gedaald,
> Vloog een, twee, drie een musschendrom
> Op 't half verlaten slagveld om,
> En had zijn buit omhoog gehaald,
> Eer 't sterker ruischte door de lucht,
> Een wolk van duiven nederstreek
> En 't fraaiste tweetal uit de vlugt
> Het lievelingspaar van Anna bleek,
> Gebogen over 's korfjes rand
> Het streelen duldde van haar hand.

Eene kleine aanmerking ten slotte! - De dichter roept, eer hij eindigt, zijne lezers op, om zelve het door hem ontworpene en half afgewerkte beeld te voltooijen, en noopt hen een' blik in de toekomst te slaan, waarbij zij werk genoeg hebben, om den dichter, bij de snelle sprongen, die hij maakt, met hunne verbeelding te volgen. POTGIETER houdt veel van zulke spraakwendingen tot zijne lezers, gelijk er in dat zelfde vers nog eene voorkomt. Zijn stijl verkrijgt daardoor iets *dramatisch*, maar ook hier en daar - wanneer zij al te dikwerf terugkeeren, - iets vermoeijends. In proza nogtans kunnen wij ze gereedelijk dulden, soms als een sieraad prijzen; in poëzij daarentegen komt het ons voor, dat zij uiterst spaarzaam moeten gebezigd worden, omdat zij ligtelijk aan de *poëtische illusie* schade doen. Het is ons, wanneer wij zoo onverwacht worden toegesproken, alsof wij te midden der zoete betoovering, waaraan wij ons gaarne overgeven, onzacht bij den arm worden gegrepen. Het is, alsof een acteur, op het tooneel, te midden van zijne rol, gedurig het woord tot de aanschouwers rigt, of met andere spelers achter de schermen praat. Het is .... maar wij hechten niet zoo veel gewigt aan deze aanmerking, on naar eene derde vergelijking te zoeken.

Dat BEETS talrijke navolgers heeft, behoeft naauwelijks eenige herinnering. Ook zijn de vernieuwde blijken hiervan weder in deze drie jaarboekjes te vinden. *Fierheid*, van A.L. LESTURGEON,

in de *Vergeet mij niet*, is een *Beetsiaantje*, even als *Vrome Jeugd* van R. BENNINK JANSSONIUS, en *Abigaïl*, van D. DORBECK THZ., in de *Aurora*; even als *Belsazar* van J. VAN DER VEEN, AZ., in den *Ned. Muz.-Alman.*, hoewel het laatste stukje, nog veel minder dan dat van den Heer DORBECK, de *Oosterlingen* van BEETS nabij komt. Maar het schijnt, dat thans ook aan POTGIETER eene gelijke eer beschoren is. Wie toch, die den *Stervenden Hooglander*, door H., in de *Aurora* las, dacht niet aan zijnen *Maarten van Rossem*, een der duisterste verzen, die POTGIETER ooit gemaakt heeft? Sprekend bewijs, hoe de slaafsche navolging van groote modellen doorgaans met het gebrekkige of min volkomene begint. Men dwaalt toch wel zeker, indien men meent, dat POTGIETER zelf het niet voor eenen hoogeren trap van voortreffelijkheid zou houden, gelijke kracht met meerdere duidelijkheid te vereenigen. TEN KATE zelf, die er zich zóó meesterlijk op verstaat, om elken dichter na te neuriën, schijnt in zijne *Vogeljagt* eene proeve in dit genre te hebben genomen; maar hij is, door de vermenging of liever verwarring van de eigenlijke jagt met de beeldsprakige - de valken in natura tegenover den figuratieven sperwer - bijkans onverstaanbaar geworden. Wij wenschten weleens te weten, wat een oningewijde in onze vaderlandsche geschiedenis van dit geheele vers maken of begrijpen zou? - Gelukkiger is hij, in zijn *Liedeken aan mooi Klaartjen*, in de navolging van HOOFT geslaagd, maar hij bedenke toch, dat wij eindelijk van al die *Liedekens* verzadigd worden. Evenmin, als de Heer LESTURGEON in zijne *preutsche Lize*, kan hij zich beroemen, zeer beleefd en galant voor het schoone geslacht te zijn geweest. Al laat hij eenen vloed van suikerzoete woordjes voorafgaan, het is wat bar een schoon meisje in het aangezigt te zeggen:

> Wufter dan de windjens draaijen,
> IJdler dan de veertjens waaijen,
> Vreugdjens scheppende uit verdriet;
> Vol belofte om nooit te geven,
> Spelend met een anders leven,
> Valscher hartje ken ik niet!

En als preutsche Lize ooit regt had, om spijtig te zien, zij mogt de bovenlip krullen, bij zulke lastige en dringende vragen, als de laatstgenoemde dichter haar doet. *Naar buiten* van TEN KATE, en *Afzondering*, van BENNINK JANSSONIUS (*Vergeet mij niet*) voegen, wat inhoud betreft, uitmuntend bij elkander. Het eerste is een der *Barbiertjes* (spreek, bid ik u, lieve lezer!

het woord op zijn Fransch en niet op zijn Hollandsch uit!) waarvan wij straks nog een voorbeeld zullen ontmoeten.

Viel tot hier toe aan den Heer TEN KATE slechts eene schrale loftuiting ten deel, des te meer verheugt het ons, haar te onbekrompener aan zijn gedicht *de Eeuwigheid* te kunnen schenken, een der fraaiste, die in den Muzenalmanak van dit jaar voorkomen. - Het is eene soort van middeleeuwsche vertelling, waarvan wij gaarne een gedeelte afschreven, indien zij vatbaar was, om zoo verbrokkeld te worden. Dààr heerscht niets van die gekunstelde kortheid en gedrongenheid in, welke in *de Vogeljagt* te meer ons tegenstond, omdat zij ons voorkwam de nabootsing van anderer dichttrant te zijn. De voorstelling is even dichterlijk als duidelijk; de dictie is even sierlijk als de versificatie glad is, en de Heer TEN KATE heeft hierin op nieuw getoond, dat hij, indien hij wil, op veel hoogeren roem kan aanspraak maken, dan een gelukkig navolger te zijn.

De bijdragen van den Heer S.J. VAN DEN BERGH zouden - lieten slechts tijd en ruimte het toe - allezins een uitgewerkt oordeel verdienen. Het spreekt van zelf, dat wij zijn *Sonnet* uitzonderen, dat om den wille van het plaatje voor den titel der *Aurora* vervaardigd is, waarvan zich niets laat zeggen, omdat het zeer weinig zegt. *Het Kind*, dat als tegenhanger beschouwd kan worden van een stukje, dat hij vroeger leverde, mishaagt ons om de onnatuurlijkheid der voorstelling. Gij ziet eene moeder, eene troostelooze weduwe (wat geheel aan onze zeden vreemd is), de lijkbaar volgen van haar eenigst kind - meent gij niet de opwekkingsgeschiedenis van den jongeling te *Naïn* te lezen? - doch hier volgt geene opwekking door wonderkracht, maar een natuurlijk ontwaken uit den schijndood. Indien wij met den dichter voor zulk een onderwerp warm hadden kunnen worden, wij hadden er dan eene middeleeuwsche legende van gemaakt; - wij hadden de diepbedroefde moeder voorgesteld, zoo als zij in eene kerk voor een Christus- of Heiligenbeeld biddend en weenend geknield lag; wij hadden het kind mede ter kerke gebragt, het kistje voor den altaar geplaatst, en het wicht, onder het zingen van de lijkdienst, wakker laten worden, en dit ware dan de verhooring van haar gebed geweest. Thans betwijfelen wij zeer, of dit vers op het moederlijke gevoel eene aangename werking zal doen, want al het heugelijke en verrassende van zulk eene hereeniging kan bij de moeder, die het leest, niet opwegen tegen de pijnlijke gedachte: ‘wat, indien mijn kind eens schijndood en levend

begraven was of werd?' - Het *nonum prematur in annum* van HORATIUS - eene les, die anders uitsluitend voor de eeuw van AUGUSTUS, en allerminst voor onze negentiende eeuw geschreven schijnt - is ditmaal door den Heer VAN DEN BERGH, in de bewerking zijner vertaling van DE LAMARTINE'S *Bonaparte*, getrouw behartigd geworden. Wij vinden toch in de *Vergeet mij niet*, onder dit vers, de jaarteekening geschreven 1834/1842. Wij vonden dit dubbel vreemd, omdat wij aanstonds aan de vertaling van WITHUYS dachten, waaraan in der tijd hooge goedkeuring was te beurt gevallen; wij gaven ons de moeite beide vertalingen nevens elkander te leggen, en met het oorspronkelijke te vergelijken, en kunnen thans aan den Heer V.D. BERGH den lof niet weigeren, dat hij zijnen voorganger overtroffen heeft, ofschoon diens vertaling hem belangrijke diensten kan bewezen hebben. Wij schrijven, om dit oordeel te staven, hier een paar coupletten af. De lezer gelieve intusschen DE LAMARTINE op te slaan, of zegge de fraaije Fransche verzen uit zijn geheugen op.

WITHUYS:
Een klip weêrstaat den slag en 't hol geklag der baren.
De scheepling ziet iets wits haar' oeverboord *verklaren*:
't Is 't marmer denkgesteente op een verwijderd graf;
Nog heeft de smalle zerk haar frischheid niet verloren,
Door 't groene bladernet van klimop, braam en doren
Toont ze een' verbroken keizersstaf.

Wie sluimert hier? - geen naam?...Neen, de aard moog dien ontdekken.
- - - - - - - - -

V.D. BERGH:
Op een verwijderd klif, waaraan de golven knagen,
Waarop de orkaan zich stort met bulderende vlagen,
Ziet bij het oeverstrand de schepeling een graf.
Nog ging de schoonheid van den lijksteen niet verloren,
En tusschen 't groen tapijt van aardveil, mosch en doren
Ontwaart men .... een verbroken staf.

Hier ligt... geen enkle naam! dien moogt gij de aarde vragen.
- - - - - - - - -

En nu het slot:

WITHUYS:
Gesloten is zijn graf: God rigt hem, - dat wij zwijgen !
Moog' aan de *twee*schaal, ginds, zijn deugd of misdaad stijgen,
Des menschen broze hand roer niet aan d' evenaar,
Wie kan uw zielsgena doorgronden, Heer! Algoede ! -
En gij, o tuchtroê Gods! wie weet of zelfs uw *woede*
Geen deugd is, die u heiligt .... dáár!

V.D. BERGH:
Gesloten is zijn graf.... hem richt de Heer .... gezwegen!
Zijn roem en euveldaên zijn in de schaal *gelegen*;
Geen hand eens stervelings roere aan den evenaar.
Wie peilt, Almagtige, ooit Uw goedertierenheden?
En wie, o geesel Gods! weet of niet hier beneden
't Genie een Uwer deugden waar'!

Eindelijk ontvingen wij nog in den *Muzen-Almanak* van denzelfden auteur: *Bij een gesloopt wordend Schip*, dat van alles, wat hij dit jaar heeft geleverd, ongetwijfeld de kroon spant. Wij zouden het een meesterstuk noemen, met onverdeelde bewondering door ons toegejuicht, indien de vorm even oorspronkelijk als de gedachte mogt heeten; indien de zucht tot navolging van BARBIER (die bij onze jongere dichters de held of de dichter van den dag schijnt te zijn) ook hier weder niet overal doorstraalde; indien wij de teekening van *Hollands* diep vervallen' toestand niet veel te sterk en te somber gekleurd vonden. Dien toestand als geheel reddeloos voor te stellen, dit voorzeker is het middel niet, om het zinkend vaderland te behoeden van nog dieper te zinken, en al de ons overgeblevene krachten weder in werking te brengen. Vroeger zijn wij met eigen' lof over en over verzadigd geworden; thans behoeven *Hollands* zonen althans niet de eerste te zijn, die *Hollands* laagheid verkondigen. Veelmeer is het de edele roeping des dichters weder op te beuren en te bezielen, waar hij op den volksgeest werken kan, eene roeping, welke HELMERS in den tijd onzer diepste vernedering begreep, schoon hij het wierookvat veel te hoog zwaaide. ‘Eene natie’ - dit werd ons door een' onzer beroemdste redenaars te dezer dagen zeer gepast herinnerd - ‘eene natie, welke aan zich zelve wanhoopt, snelt haren ondergang te gemoet.’

Engeland en de Slavenhandel van H.A. MEIJER staat verre beneden zijn' dichterlijken afscheidsgroet aan *Java*. Het wettigt maar al te zeer het oordeel, door een' zijner vrienden in de voorrede van ‘de Boekanier’ uitgesproken, dat de auteur niet veel van likken of beschaven hield. Er heerscht in dit stuk (hetwelk door den Heer MEIJER op de reede van *Rio Janeiro* vervaardigd werd, bij gelegenheid, dat hij Braziliaansche en Portugesche slavenhaalders door Engelsche oorlogsschepen zag opbrengen) eene zonderlinge klimming en daling van gedachten, niet ongelijk aan de deining van golven, die zich wel bruisend verheffen, maar aanstonds weder naar de diepte glij-

den; waardoor het gedicht - moge het al op vele plaatsen den oorspronkelijken dichter kenmerken - in het oog des kunstregters alle aanspraak op wezenlijke schoonheid verliest. Het platte en het meer verhevene volgt elkander als bij afwisseling op. Van het eerste geven wij een paar staaltjes. Van WILBERFORCE'S vrijheidsmin gewagende, zegt hij met scherpe en bittere ironie:

Hij hield van *Comfort*, krachtvol woord,
Welks rijke zin 't in alle talen
Het burgerregt heeft doen behalen;
En hoe voor 't eedle en 't goede ontgloord,
Het pleit beslissen met de sabel,
Vond onze man niet *comfortable*.

En van het opbrengen der straks genoemde schepen sprekende, roept hij uit:

Een feit waarop, als ik 't gedaan had,
Als zeeroof wis de galg gestaan had!

En nu het onderwerp zelf! - Hoeveel waarheid er moge liggen in de hoofdgedachte, dat alleen de zedelijke en godsdienstige beschaving het genot der vrijheid waarlijk ten zegen maakt; of in de schoone en dichterlijke beschrijving, die hij ons van het ras der negers geeft:

- - zwarte loot
Van forschen negerinnenschoot.

Een wild beschavingloos geslach
Van menschen, in barbaarschheidsnacht
Als 't boschdier opgegroeid,
Waarbij geen band, dan woest geweld
En ruwe zinbehoefte geldt,
Is als het dorre heideveld,
Waarop geen graanhalm bloeit;
En vruchtloos dalen lenteregen,
En koele dauw en zomerbrand,
Op 't bruine mos en 't blinkend zand:
Zij brengen vruchtbaarheid noch zegen
Aan 't onbewoonbaar land.

dit wettigt nog geenszins den menschonteerenden slavenhandel; dit wettigt nog minder de beschimping, waaraan WILBERFORCE'S edele pogingen hier worden prijs gegeven; de man, aan wien - hoe men ook over het raadzame of uitvoerbare van eene geheele bevrijding der negerslaven moge denken - de lof niet onthouden kan worden, dat hij *Engeland*, de wereld, gedwongen heeft, zich over haren gruwel te schamen. - *Eene*

Geuzenwake, van J.J.A. GOEVERNEUR (*Verg. m n.*), zouden wij om het dichterlijke van de greep prijzen, ware de auteur niet opregt genoeg geweest er ‘gevolgd’ onder te plaatsen. Toch blijft de versificatie lof verdienen. Dit geldt ook van het uit het Hoogduitsch vertaalde stukje: *Zoo is de wereld*! van W.J. VAN ZEGGELEN (*Verg. m.n.*). *De bron van St. Keyne* (*Aurora*), door denzelfden, is alleraardigst verteld en met eene gemakkelijkheid berijmd, welke bewijst, dat de auteur hoe langer hoe meer heerschappij over de taal verkrijgt. De bijdragen van Dr. W. HECKER in de *Vergeet mij niet: Charon* en *het Meisje* en *de Vloek*, zijn even onbeduidend als *Zijn Droom* in de *Aurora*. Een nachtegaal, die sterft van liefde voor eene roos, zou in den tijd, waarin FEITH zijne *Fanny* dichtte, beter behaagd hebben dan nu. Zoo ook het *kuische* vergeetmijnietje, in het liefdeliedje van L.J.A. TOLLENS, dat toch niet zóó kuisch als zijne *Maria* is. Men vraagt onwillekeurig, welk een *faux pas* het bloempje dan mag begaan hebhen? - DORBECK heeft ons in zijne *Godinne van Paphos* (*Verg. m.n.*) alles behalve de Grieksche *Venus* geschilderd, wat ons te minder verwondert, daar wij een motto uit het Hoogelied daarboven geplaatst vinden. HUYSER'S *Weduwenaarsleed* (*N.M. Alm.*) toont, even als zijne (?) *Kinderlijke Tranen* (*Verg. mij niet*), spranken van waar en diep gevoel, maar daalt hier en daar beneden het middelmatige. J.J. VAN VOLLENHOVEN bezong in de *Vergeet mij niet Het Klokkenspel der Petrikerk* te Hamburg, zoo als het zich in den geduchten brand liet hooren, één oogenblik voordat de toren der kerk instortte. Wij vonden hetzelfde voorval ongelijk poëtischer, hoewel in proza, vermeld in Mrs. SHILD'S *Letters from America*. - Het is stellig den Heer C.W. VAN DER POT, die naar het Fransch van ANDRIEUX *eene wandeling van Fenelon* vertaalde (*Verg. mij niet*), onbekend gebleven, dat reeds in den jare 1825 de Heer J.F. WILLEMS in den eersten jaargang van den Belgischen Muzenalmanak eene vertelling, *Fenelon en de Koe*, geplaatst heeft, welke door VAN DER PALM om haren eenvoud hoogelijk werd geprezen. Daar wij echter het oorspronkelijke niet ter hand hebben, zou het onbillijk kunnen schijnen in eene vergelijkende beoordeeling te treden. - Eene kleine, maar treffende bijzonderheid, voorkomende in *l'Almanac des bons conseils* voor 1843 - de geschiedenis van een blind meisje, dat, toen zij het gevoel in de vingertoppen verloren had, met de lippen haren bijbel leerde lezen - gaf aanleiding, dat de Heeren K.N. MEPPEN en B.T. LUBLINK WEDDIK hunne keuze op hetzelfde onderwerp vestigden. De Heer LUBLINK WEDDIK gaf in de *Vergeet mij niet* eene vertel-

ling: *De Blinde en de Bijbel*, waarin dit voorval eenvondig en natuurlijk verhaald wordt. De Heer MEPPEN vond hierin de stof tot een uitvoerig dichtstuk, dat hij, onder den titel van *Licht en Duisternis*, in de *Aurora* plaatste. Bedriegt ons niet alles, dan heeft dit gedicht voor eene openbare voorlezing moeten dienen, en is de auteur zoo dikwijls in eene andere voetmaat overgesprongen, om het te beter voor de *declamatie* geschikt te maken. Wij keuren echter zulk eene gestadige afwisseling van versmaat bij een dergelijk onderwerp, dat naauwelijks eenige lyrische verheffing toelaat, ten hoogste af. Fraai is het lezen der blinden in de volgende regels beschreven:

> ô Vindingrijk vernuft, bestuurd door christenliefde
> \- - - - - - - - - - -
> Dat meer dan Genius aan 's blinden zijde trad,
> Hem lettren grijpen doet op 't blanke wonderblad,
> Ze meêdeelt aan zijn geest! 't gevoelde woord krijgt wezen,
> De letter rijst omhoog; de vingertoppen lezen!

Ook onze Belgische naburen, die wij, wegens de naauwe verwantschap van onze taal en onze letterkunde, op het gebied der kunst, gaarne broeders blijven noemen, zijn niet geheel terug-gebleven. Twee hunner althans, de Heeren J.M. DAUTZENBERG van *Vilvoorde* en PRUDENS VAN DUYSE, zonden aan den Nederl. Muzenalmanak bijdragen in; de eerste een stukje, *Heimwee* getiteld, waarvan verscheidene regels ons aan HÖLTY deden denken; de tweede *Moederzucht* en *Sophia*, benevens *Lijkkrans voor mijne Kunstvriendinne* (P. MOENS), hetwelk hij voor de *Vergeet mij niet* bestemde. Over het laatste gedicht een enkel woord! Het moge voor onze nationale eigenliefde, welke tegenwoordig zoo zelden gestreeld wordt, streelend luiden, dat eene Hollandsche dichteres in *België* ‘als 't puik der dichteressen’ wordt geprezen; maar dit mag ons oordeel niet dermate verblinden, dat wij zouden aarzelen den hoog opgevijzelden lof terug te wijzen, waar hij ons ongepast en overdreven moet voorkomen. Men zal toch in ons vaderland gereedelijk daarin overeenstemmen, dat MOENS den roem, dien zij als dichteres verworven heeft, meer nog aan haar ongelukkig lot, meer nog aan de braafheid van haar hart en het edele harer beginselen, dan aan het schitterende van haar dichttalent is verschuldigd geweest; en wanneer wij dan in dezen *Lijkkrans* lezen:

> Ja weent! een groote star viel uit onz' letterhemel
> In 't stof...

(Gij herinnert u hier den aanhef van SPANDAW'S Lijkzang op BORGER),
en iets verder:

De sterren gaan ten rei in huppelende koren
En zingen 't danklied na, haar luit hier reeds ontvloeid.

wat een dichter bij de uitvaart van eenen KLOPSTOCK naauwelijks zou hebben durven zingen; of eindelijk:

Men zegt de fiere leeuw te Waterloo verheven
Zuchtte als gij vielt . . . . . .

Dan kost het ons, in weêrwil van de innige hoogachting, welke wij dezer dichteres hebben toegedragen, moeite om ernstig te blijven, en wij herinneren ons, hoe de aartsbisschop van *Mechelen* eens aan VONDEL hope gaf, dat hij met der tijd CATS wel zoude inhalen.

Men vraagt, of dit jaar nieuwe dichterlijke talenten aan het licht gebragt heeft? - Wij zijn huiverig dit toestemmend of geheel ontkennend te beantwoorden. In den *Reinoud*, van M. (*Aurora*), is eene dichterlijke *situatie* dichterlijk opgevat en uitgewerkt, en taal en uitdrukking hebben reeds eene buigzaamheid en sierlijkheid verkregen, welke meer dan gewone oefening, ook in het werktuigelijke der kunst, vooronderstelt. De auteur heeft zich veel moeite gegeven, tot in de keus der woorden toe, om aan zijne beschrijving eene middeleeuwsche kleur te leenen; hij is echter niet volkomen hierin geslaagd, want terwijl hij zijnen pelgrim het verhaal zijner lotgevallen laat doen, schijnt hij niet te hebben opgemerkt, dat hij dezen laat zingen even alsof hij beurtelings bij DE LAMARTINE en VICTOR HUGO had ter schole gegaan. De *Lawoe*, van J. MUNNICH (*Muzenalmanak*), wordt met eene prachtige natuurbeschrijving geopend. Jammer maar, dat zij spoedig tot het meer gewone afdaalt, en tegen het einde hier en daar koud *topographisch* wordt, alsof een meester aan zijnen leerling plek voor plek op eene landkaart aanwees. In *De roeping des Dichters*, van J. VAN DER VLIET (*Muzenalmanak*), gaat dichterlijk gevoel met godsdienstige verheffing gepaard. Jammer wederom, dat deze jeugdige zanger, vooral in den aanhef van zijn lied, zulke overspannen begrippen van de roeping des dichters openbaart, dat JAN DE RIJMER hier op nieuw rijke stof voor zijnen spotlust zou kunnen vinden! Maar in weêrwil dier gebreken, merken wij in deze drie gedichten de onmiskenbare sporen van eenen dichterlijken aanleg op, die - indien deze proeven eerstelingen mogten zijn - zelfs veel voor de toekomst doet verwachten.

Met schrik bespeuren wij, de inhoudsopgave onzer jaarboekjes overziende, dat wij nog al niet aan het einde zijn, en toch vergaat ons de lust, en ongetwijfeld ook u, lezer! - om deze uitvoerige recensie nog langer te rekken! In de *Aurora* vinden wij nog: *Eigen gebreken aan anderen verweten* en *het baden in Zee*, twee onuitgegevene dichtstukjes van Mr. P.L. VAN DE KASTEELE; *de Leeuwenrid*, nagelaten dichtstuk van wijlen A. VAN DER HOOP, JR. (de Heer NEPVEU schijnt een' bijzonderen smaak te hebben voor nagelatene gedichten, wij minder), en *Offeranden*, door J. CHR. GEWIN; - in de *Vergeet mij niet*: *Op het aanzoek om eene bijdrage*, door L. PH. C. VAN DEN BERGH; *Toast aan het Vaderland*, door H.C.H.; *Weemoed*, door J. AAN DEN DIJK; *Aan een Nachtegaal*, door E.W. VAN DAM VAN ISSELT; *Op den eersten lach van mijn Dochtertje*, door A.C.C. DE JONGH; *Kunstkennis en Kunstgevoel*, door Y.; *de bron van Vaucluse*, door CHR. H. RIEHM; - en in den *Muzenalmanak: Vadertroost*, door J. CHR. GEWIN, en *de Middernacht-Mis*, van M.H. DE GRAAFF. Wij kunnen het te veiliger bij deze bloote naamsvermelding laten berusten, daar wij overtuigd zijn, dat de meeste dier heeren er niet bij verliezen, dat wij, zoowel wat wij te berispen als wat wij te prijzen vinden, terughouden.

En nu nog het plaatwerk!

AURORA. *Plaat tegenover den titel*. De gravure heeft vele verdiensten, al is ook niet alles voltooid; maar de schilder heeft zich aan een *anachronisme* van meer dan eene eeuw schuldig gemaakt, wanneer men de kleeding der vrouw met die der kinderen vergelijkt. *De bron van Sint Keyne*. Indien dit plaatje niet van Engelsche origine is, dan mishaagt het ons om de kleederdragt - zoo iets uit 1760-I780 - gelijk wij nooit weder verlangen te zien. Aan teekening en gravure is veel zorg besteed. *Van God verlaten*. Zóó ongelukkig uitgevallen, alsof teekenaar en graveur beide van hun genie zijn verlaten geweest! - De overige Engelsche plaatjes vallen niet onder het ressort onzer kritiek.

VERGEET MIJ NIET. *Maria*, is fraai van teekening, allerverdienstelijkst van gravure. Het *vignet* flaauw. *Het model van Pierre Mignard* stijf van voorstelling. In de teekening verraadt zich het jagen naar Engelsch effect. De gravure verdient lof. *Droeve Laura*. - Triste sous tous les rapports! - *Cochem*, zie de recensie!

NED. MUZEN-ALMANAK. Het *portret* van den Heer BEELO is niet zeer gelijkend. De handen zijn misteekend. -Het *vignet* heeft

wel iets van een Roomsch-Heiligenprentje, gelijk de pastoor aan de kinderen geeft. - De *H. Hieronymus*. Zoo fiksch en sprekend als het beeld van den beroemden kerkheilige is, zulk eene treurige figuur maakt de engel, die veel van eene leelijke vrouw heeft, op den achtergrond. - *Brederode*. Eene teekening, ten deele naar DE KEYZER gekopijeerd. De graveur is (gelijk gij tweemaal op het plaatje zien kunt) de Heer J.B. TÉTAR VAN ELVEN, een man,

> qui aurait voulu écrire à son chapeau:
> 'Messieurs! Je suis TÉTAR, berger de ce troupeau!'

Moederzorg. De *stoffaadje*, waarin NETSCHER'S grootste verdienste bestaat, is niet met genoegzame zorg bewerkt; bovendien heeft men, uit zekere driemaal overgehaalde kieschheid, den kam, dien de moeder in de hand had, in een lint veranderd. - De *Muizenvallen-Verkoopers*, hoewel hier en daar wat onzuiver gegraveerd, is verre het schoonste van dezen bundel.

Schep nu adem, lieve lezer! en vergun schrijver dezes uit te blazen als gij, of zoo gij, nog een eindoordeel wachtende, dat de drie jaarboekjes te zamen omvat, vragen mogt:

> 'Maar is 't ontworpen beeld dan af?'

dan nemen wij de vrijheid, om met denzelfden dichter, van wien gij dezen regel overnaamt, te antwoorden:

> Voltooi het zelf! -

Wij hopen er genoeg bouwstof toe geleverd te hebben, en vergenoegen ons alleen hier te zeggen, dat hoeveel er ook te wenschen overblijve, de Nederlandsche Muzenalmanak er over het geheel beter dan in de laatste jaren uitziet, en, wat poë tisch gehalte betreft, het verre van hare beide mededingsters zou winnen, indien de Heeren TOLLENS en POTGIETER hadden kunnen goedvinden, hunne uitmuntende verzen aan de oudste, in plaats van aan de jongste zuster van het drietal, te schenken.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Een Woord aan mijne Landgenooten. Te 's Gravenhage, bij H.S.J. de Groot. 1843

Eene gemoedelijke opwekking onzer landgenooten, om de spreuk te handhaven: *Eendragt maakt Magt*. Daartoe herinnert de schr. de tijden vóór het jaar 1813, en vergelijkt onzen tegenwoordigen toestand met dien van die dagen, om de weldaden, door de regering verspreid, goed te doen waarderen. Hij roept een' ieder op, om de tering naar de nering te zetten, en bij de grootere behoeften der schatkist, liever wat meer op te brengen, zich niet aan bedilzucht over te geven, maar alle krachten in te spannen, om in zijnen kring handel en nijverheid op te beuren, en te bedenken, dat, zoo er al fouten door de regering begaan zijn, deze ook uit menschen bestaat, en hun werk dus de onvolmaaktheid medebrengt.

Het is, zoo als wij zeiden, eene gemoedelijke opwekking; eene naar onze overtuiging juiste beschouwing van onzen toestand, grondige denkbeelden over de oorzaken daarvan, en de middelen, om dien te verbeteren, hebben wij hier niet gegevonden.

I. *De Dochters van den President. Verhaal van eene Gouvernante, door* Frederike Bremer. *Groningen*, W. van Boekeren. 1842. 8°. II. *Nina. Een verhaal van* Frederike Bremer. *In twee Deelen. Groningen*, W. van Boekeren. 1842. I en II. 8°

Sedert wij in een paar nommers van den achtsten jaargang van dit tijdschrift (1842, N°. VI en N°. VII - bl. 329-340, en bl. 390-402) drie werken van FREDERIKE BREMER aankondigden, zagen de bovenvermelde vertalingen van anderen arbeid dier schrijfster ten onzent het licht. Heuschelijk vertvouwde de redactie van *de Gids* de vermelding van deze derzelfde hand

toe, welke zich van die der vorige naar vermogen kweet; ons treffe derhalve het verwijt, dat dit zoo laat geschiedt, als de volgende verontschuldiging niet gelden mag. Ons eerste verslag van het talent der gevierde Zweedsche had ons zoo veel geduld van onze toehoorders doen vergen, dat de bescheidenheid gebood, het tweede in weinige woorden uit te brengen; onderstel, dat de lezing der latere voortbrengselen van haar vernuft ons bevestigde in het gevoelen daarover, uit de eerste opgevat, en gij ziet mij in het prettig dilemma: óf der redactie de boeken terug te zenden, óf mij zelven te goed te doen op eenen gelukkigen gis. Het is waar, er bleef een middel over, mij er uit te redden, een middel, ten onzent aan de orde van den dag, een middel, dat magtig makkelijk is: n i e t s t e d o e n ; en ik greep het aan, - *peccavi*!

Ach! die lastige aanmaningsbrieven - dat ik er niet aan gedacht had, toen ik '*De Dochters van dan President*,' en '*Nina*' zoo prettig zat te lezen!

Intusschen, tijd brengt raad; MARY HOWITT vertaalde voor hare landgenooten de werken der schrijfster van *Huisselijk Lief en Leed* en *de Buren*, in het Engelsch; zelfs de Y a n k e e s lazen FREDERIKE BREMER - of zij haar lief kregen, is eene andere vraag - en critici bij de vleet, Britsche en Amerikaansche, beoordeelden en prezen haar. Hebt gij er tegen, dat ik u ditmaal, in stede van mijn gevoelen, de beschouwing van een der Engelsche tidschriften over de onderhavige werken mededeele? Gij redt er mij mede uit het dilemma; ik verbeeld mij, dat ik u knikken zie.

'FREDERIKE BREMER,' zegt een der scherpste, en bij eenen medearbeider aan *de Gids* is die eigenschap eene aanbeveling, 'FREDERIKE BREMER streeft er naar, door tafereelen uit het dagelijksch leven, de menigte te onderwijzen, te beschaven, op te heffen, terwijl zij deze vermaakt. Het geheim, waardoor zij slaagt, schuilt in de waarheid harer teekening. Hare romans bevelen zich niet aan door de kunstige verwikkeling van den knoop; zij doen het zich evenmin door het vreemde der zeden, of het verrassende des tooneels; het zijn karakterschetsen van u en mij, het zijn opmerkingen over leven en lot. De gebreken, welke wij in vroegeren arbeid der schrijfster gispten, vallen in deze werken nog meer in het oog. Onze belangstelling verdeelt zich, door het overgroot aantal personen, welke wij zien optreden; de contrasten zijn soms zoo sterk, dat wij ons niet kunnen verklaren, hoe het gezond verstand en de fijne smaak der begaafde vrouw er vrede mede hebben kon. Er is Duitsch *kunstenthu-*

siasme in *de Dochters van dan President* [geestdrift, die de armen in wieken verkeert, en de lenden met de ellebogen slaat, tot men waant, dat men warm wordt]; er is Zweedsch *mysticisme* in *Nina* [waarbij wij vruchteloos eene wijle ons best doen mede toe te zien, daar ons de dwarreling der sneeuwbui ten laatste toch verpligt de oogen te luiken]. En nu hebben wij geen enkel gebrek verzwegen; maar op hoe weinige schoonheden maakten wij nog opmerkzaam? In spijt van al die feilen boeit ons de getrouwheid der détails, waar het karakterschildering geldt; boeit ons de gelukkige gave, alle gemoedsaandoeningen, alle gewaarwordingen te verduidelijken. Louter verstand verklaart die niet; louter verstand slaagt niet zoo gelukkig in de voorstelling van het zedelijk-schoone en vrouwelijk-reine, welker vereeniging in *Nina* aanschouwelijk wordt; FREDERIKE BREMER heeft het dank te weten aan hare christelijke wijsbegeerte!'

Wij zouden meer kunnen afschrijven, doch waartoe? Ieder, die noch *de Dochters van den President*, noch *Nina* gelezen heeft, bevelen wij den eenen roman zoowel als den anderen aan (de tweede is een vervolg op, liever de voltooijing van den eersten) - wie beide las, kent met ons den Heer GOUVERNEUR gaarne den lof toe, ze uitmuntend te hebben vertaald. Voor eene fraaije uitvoering heeft de Heer VAN BOEKEREN zorg gedragen; de vignetten voor *Nina* overtreffen verre dat voor *de Dochters van den President*.

En als er nu nog een boek van FREDERIKE BREMER vertaald wordt, en moet worden aangekondigd, dan wensch ik het publiek, der redactie van *de Gids*, mij zelven eenen anderen beoordeelaar toe; och, meld u aan, lieve lezev!

E.J.P.

***Specimens from the English Classics, by* P.J. Veth. Part I and II. *Dordrecht*, van Houtrijve *en* Bredius. 1840, 1841**

Het zou overbodig kunnen schijnen, zoo langen tijd na het uitkomen van het eerste deel, nog van het bovenstaande werk te gewagen, te meer, omdat de dubbele promotie, den schrijver sedert te beurt gevallen, zijn werk genoegzaam moet aanbevelen. En toch onderscheidt het zich boven vele dergelijke bloemlezingen te gunstig, dan dat wij niet een plaatsje zouden afzonderen, om van deze proeve van de bekwaamheid en den ijver des Heeren VETH ook in dit tijdschrift melding te maken.

Een uitgebreide boekenschat moet den verzamelaar van zoo vele fragmenten uit Engelsche schrijvers ter dienste hebben ge-

staan; veel oordeel en smaak moet hem in de keuze en verdeeling der stof geleid hebben; veel kennis en vaardigheid, ook in het schrijven der Engelsche taal, moet hem hebben bijgestaan, om de uitgegevene stukken met eene proeve over de geschiedenis der Engelsche letterkunde, met verklarende aanteekeningen en een glossarium, te begeleiden. Wij brengen den schrijver deswege onze opregte hulde, en zien in zijnen arbeid, op zulk eene uitstekende wijze voltooid, een nieuw bewijs, wat men verwachten mag, wanneer een man, door de studie der klassieke en andere oude talen en der letterkunde van verschillende natiën gevormd, zich aan de behandeling eener moderne taal en litteratuur wil wijden.

Elders is de inrigting en inhond van deze twee boekdeelen reeds opgegeven; wij zullen die daarom niet herhalen; wij zullen ons slechts bepalen tot de vraag: Waarom er ook geene *serie* aan de humoristische schrijvers gewijd werd, die zoo geheel oorspronkelijk Engelsch zijn, dat men voor het woord *humour* zelfs te vergeefs in eenige andere taal eene gelijkbeteekenende uitdrukking heeft gezocht? Dit is onze eenige aanmerking, en na deze blijft ons niets meer te doen dan te verzekeren, dat den jeugdigen lezer hier eene allezins geschikte gelegenheid wordt aangeboden, om zich in de Engelsche taal te oefenen en met de waardigste Engelsche auteurs eene meer dan oppervlakkige kennis te maken. Behoeven wij er bij te voegen, dat het boek hem tevens een krachtig voedsel voor zijnen geest, en een aangenaam hulpmiddel, ter vorming van zijnen smaak, verschaffen zal? De fragmenten zijn dus gekozen, dat het kenmerkende van den stijl en den geest der auteurs daaruit spreekt, en door verre de meeste stukken, tot de zoogenaamde schoone litteratuur behoorende, leveren zij tegelijk eene belangrijke bijdrage tot de kennis van het Engelsche karakter, of van den persoon des dichters. Geen valsche smaak, geene flaauwhartige subjectieve vooringenomenheid met de eene of de andere rigting, heeft den verzamelaar bij de bepaling, welk stuk verdiende opgenomen te worden, bestuurd.

En daarom zij het gebruik van deze bloemlezing boven alle andere mij bekende aanbevolen, zoo aan allen, die zich zelve in de Engelsche taal en letteren willen oefenen, of anderen in deze vakken voorlichten, als inzonderheid aan dezulken, die aan hoogere scholen met dezen tak van onderwijs belast zijn. Indien er van lieverlede meer leeraars in de Engelsche taal aan de hervormde gymnasiën worden aangesteld, zoo is in hunne

behoefte, om een in alle opzigten voldoend Engelsch leesboek te bezitten, reeds nu voorzien.

De uitvoering doet den Heeren VAN HOUTRIJVE en BREDIUS eere aan.

Nederlandsche Volksalmanak voor 1844. *Te Amsterdam, bij* J.H. *en* G. van Heteren. 1843

In eenen tijd, waarin zoo vele jaarboekjes voor allerlei rangen en standen elkander verdringen, verdient de Nederlandsche Volksalmanak eenige meerdere aandacht, dan men aan ieder in het bijzonder schenken kan. - Alles wat strekt, om den meer en meer verbasterenden volksgeest te onderhouden, en het kenmerkende van den volksaard in het licht te stellen, wekt onze bijzondere symphatië. - Een kort verslag van den inhoud van den tegenwoordigen jaargang zal doen zien, of de Volksalmanak deze rigting volgt, en alzoo aan zijnen titel beantwoordt.

Na den gewonen kalender, met merkwaardige dagen uit de geschiedenis der Vereenigde Nederlanden, van 1609-1625; na eene opgaaf der verjaardagen van het koninklijk huis, bevat de Volksalmanak mengelwerk in proza en poëzij.

Wij moeten hulde doen aan het talent van den Heer KNEPPELHOUT, die, in den hem eigen, lossen, bevalligen, puntigen en levendigen stijl, ons inleidt in den *Salon des Variétés*, en een waar aesthetisch genot doet smaken in deze, zeker meest geliefkoosde, schouwburguitspanning van het Amsterdamsche publiek; zoowel door zijn oordeel over de spelers, als over de toeschouwers in het algemeen, en van diegenen, wier meer bijzondere kennis wij aan zijn spectatoriaal talent verschuldigd zijn. - Scherpzinnig vooral zijn de opmerkingen van den schrijver omtrent het onderscheid in de schijnbaar overeenkomstige kleedij van hoogere en lagere standen, op bladz. 11-13; en van den fijnsten tact getuigt, wat hij zegt van den toon der patriciërs, in tegenstelling van dien der *would be* fatsoenlijke luî, op bladz. 34-36. - Het verwondert ons alleen, dat de geestige schrijver niet meer heeft doen uitkomen het weinig nationale van deze volksuitspanning, die, zoo als reeds de Fransche naam bewijst, niets anders is dan eene navolging der kleine tooneelen van *Partijs*; en waar de goede Hollanders, in weêrwil van hunne pijp of sigaar en half fleschje, toch niets te zien krijgen dan meestal slecht vertaalde Fransche vaudevilles. Welk eene aanleiding had de schriver hier kunnen vinden, om onze jeugdige schrivers en dichters, die hij, *en passant*, zulk een wellevend kompliment maakt, krachtig aan te sporen,

om zich de zoo deerlijk verwaarloosde dramatische litteratuur aan te trekken, en, door zich meester te maken van een tooneel als dit, het te verheffen tot een waar Nederlandsch volkstooneel!

Bij al den lof, dien wij aan den stijl van den Heer K. moeten geven, vinden wij ons echter verpligt hem opmerkzaam te maken op eenige te lange volzinnen, bijv. op bladz. 4: *De groote wereld heeft hare luistervolle gastmalen, op welke ons vruchten en groenten, ontwrongen aan den in het midden van het wintergetij voor dan wellust van den smaak kunstmatig gekoesterden grond, op kristallen schotels, in porseleinen vazen toelagchen*. Bladz. 25: *Ondertusschen zou het onbillijk zijn, wanneer het publiek, om dit alles, hetwelk hij* (JUDELS) *trouwens met vele blijspelers gemeen heeft, zijne des te grootere verdiensten, ontbloot als hij was van de gelegenheid, om zijne kunst te beschaven, te veredelen, en die kieschheden, die fijne eischen, welke het tooneel in Frankrijk eenmaal tot eene school voor de hoogste standen verhieven, aan te leeren, miskende, en niet gaarne beleed*, env.

De Heer POL geeft in zijn stuk, *Nimmerdor* 1661, het verhaal van eene curiositeit uit het leven van den zonderlingen Jr. EVERARD MEIJSTER, stichter van het landgoed *Nimmerdor*, even zonderling aangelegd als het in zijne hersenkas, blijkens de door hem nagelatene en thans, feliciter! vergetene geschriften, gesteld was. De curiositeit, de plegtstatige vervoer van eenen ontzaggelijk grooten kei, van eene der hoogten rondom *Amersfoort* naar een der pleinen dezer stad, welk voorval in der tijd zoo veel geruchts maakte, is door den schrijver in eene ontmoeting van twee jonge lieden ingeweven, in wier gezelschap wij gaarne op *Nimmerdor*, en bij den feestelijken optogt vertoeven. Maar zij het ook waar, wat de Heer POL, in navolging van AUGUSTE BARBIER, zegt: ‘weg is de opgeruimdheid, welke toen in onze blijspelen lachte’ en ‘niemand voorzeker zou het nu invallen eene grap uit te voeren, waarmede eene geheele stad zich vermaakte, waarover het gansche land in geschater uitbarstte;’ wij zien niet, dat wij bij zoodanige grappen veel verloren hebben. Het ongelukkig lot van Jr. MEIJSTER, het gevolg van zijnen excentrieken geest, kan zelfs veel tot afschrik en waarschuwing gestrekt hebben. Gelukkiger keus deed de Heer POL in zijn verhaal: *Koning* AMSTERDAM. Herinneringen aan edele karakters als dat van PADBRUGGE, - vergeten, omdat zij in afgelegene gewesten den roem des vaderlands verhoogden, - kunnen niet

anders dan, op zoodanige wijs verhaald, een sieraad van den Volksalmanak uitmaken.

De mededeeling van de *Aanspraak van* M.H. TROMP, vóór den zeeslag bij Duins, hem door den Portugeschen schrijver F.M. DE MELLO in den mond gelegd, en die wij aan dezelfde hand danken, is een aangenaam bewijs, dat vreemdelingen toch somtijds de dapperheid onzer Hollanders erkend hebben, al wisten zij niet in den Hollandschen geest door te dringen.

Onder de dichtstukjes munt uit: *De eerste duizend*, van POTGIETER, een fraaije tegenhanger van zijn: *Arme oude luidjes*, in den Volksalmanak van het verleden jaar! - Het is de natuur, naar het leven geteekend, en, ziedaar het voorregt van den dichter boven den schilder, niet slechts de zigtbare natuur, maar ook de innige gewaarwordingen in het hart van den man en de vrouw, - hoe eigenaardig worden zij door den dichter wedergegeven!

> Wat scheen in 't goud al gifs bereid,
> Daar de eerste duizend ijdelheid
> In moeders harte zaaide!

Jammer, dat hier en daar eenige duisterheid van uitdrukking doet peinzen op den zin der gedachte, waardoor de aangeblazen gloed, ‘onder de asch der overpeinzing uitgaat!’ Zoo zal het menigeen' gaan, bij het lezen van het derde couplet:

> 'k Heb eerbied voor het wakker wijf,
> Dat, rap en reê in 't huisbedrijf,
> De welvaart lokt door orde;
> En toch beklage ik 't lot des mans,
> Voor wien des levens schoonheidskrans
> In 't bruiloftsgroen verdorde:
> De vrouw verleene ook de armste kluis
> De poëzij van 't zoet tehuis
> Door kostelooze weelde!
> Hoe 't vinkje, dat van vreugde sloeg,
> Hoe krokus, die al klokjes droeg,
> Haar 't kleen vertrek bedeelde. -?

Veel goeds zoude er ook te zeggen zijn, indien wij meer durfden afschrijven, van HEIJE'S *Spelende Kinderen*; BRESTER'S *Aan den Rijn bij Alphen*; alsmede van LESTURGEON'S *Op 't Y*; en BENNINK'S JANSSONIUS, *Van huis*. Zelfs de invective van S.J. VAN DEN BERGH, *Het Groene Zoodtjen*, is goed gedicht, en VAN ZEGGELEN'S *Een bezoek bij Jan Steen* niet kwaad berijmd. - Doch, waar- om dwingt ons de Heer JOHANNES HILMAN een minder beleefd af-

scheid te nemen van den volksalmanak, dan wij gewenscht hadden? - Zijn-hoe zullen wij het neomen?-berijmd verhaal? vaderlandsche romance?.. het is ons om het even! - zijn *Pieter Janssen* moet een dichtstukje zijn in den trant van TOLLENS' *Dirk Haring, Lieven Heere*, enz., die in der tijd *furore* gemaakt hebben; maar alles, wat dezen den welverdienden roem verwierf: kortheid, kernachtigheid, puntigheid, kracht, naïviteit en eene weêrgalooze heerschappij over de taal - dit alles missen wij in het sopperig en lamlendig verhaal: *Pieter Janssen*, om wiens daad, het planten van de Staatsche vlag op eenen der torens der stad, gedurende den aanval op *'s Hertogenbosch* in 1629, te vermelden, de dichter aanvangt met den moord van WILLEM I in 1584, en den lezer een vijftiental coupletten laat doorworstellen, alle ietwat slimmer dan deze:

Want Maurits wreekte 's Vaders dood,
In zege- op zegetocht,
Wat weêrstand hem *Kastielje* bood,
Schoon Parma hem bevocht.

Zijn Prinslijk schild, zijn forsche kling
Weerde el de slagen af,
Die Spanje, *vol vertwijfeling*,
Ons na 't Bestand nog *gaf*.

eer hij tot de zaak zelve komt.

Doch zoo wij ook om den goeden wil het onpoëtische van dit gedicht mogten vershoonen, wij kunnen den dichter niet vergeven zijne onbedrevenheid in 's lands historie en miskenning van MAURITS verdiensten, als hij van den veroveraar van *Breda, Zutphen, Deventer, Hulst, Sluis, Nijmegen, Steenwijk, Geertruidenberg, Groningen, Grave*, enz. zegt:

De krijg schonk hem een legerstaf,
HET VESTINGDWINGEN NIET!

Zou de Heer HILMAN ook met eenige vrucht den kalender van den Volksalmanak voor 1843 kunnen bestuderen?

Het resultaat onzer beschouwing doet ons den Volksalmanak een goed vertier toewenschen, en der redactie overvloed van bijdragen, die aan de eischen van een verlicht en beschaafd publiek voldoen, om zich met roem, op het gekozen standpunt, te handhaven!

B.

Boekbeoordeelingen.

De Schriften den Kleine Propheten, overgezet en verklaard. Eerste Stuk. De Prophetiën van Joël, Amos en Obadja, overgezet en verklaard. Utrecht, Kemink en Zonen. 1843.

Aan de verbazende beweging op het veld der exegese van het Oude Testament in *Duitschland* in de laatste jaren hebben onze landgenooten slechts zelden van hunne deelneming blijken gegeven. Wij bezitten, wel is waar, eenige zeer bruikbare monographiën over enkele brokken van het O.T., en van de hand van Prof. ROORDA uitmuntende bijdragen tot de verklaring der negen eerste hoofdstukken van JESAIA, in de *Orientalia*; maar naauwelijks van een enkel boek des O.V. bezitten wij een zamenhangende verklaring, die op de hoogte is der tegenwoordige vorderingen in exegese en kritiek.Vooral is de zoogenaamde hoogere kritiek,d ie zich met vragen aangaande de schrijvers der verschillende boeken en hunnen leeftijd, de echtheid en integriteit hunner schriften, bezig houdt, bijna onaangeroerd gebleven, en wij weten ons weinig meer van onderzoekingen van dien aard te herinneren, dan de Commentatie van den Heer FOCKENS over JOB, en een paar verhandelingen over de zamenstelling van Genesis in de *Bijdragen* van den Heer VAN WILLES. De doortastende kritiek onzer naburen, die zeker niet altijd van te groote stoutmoedigheid, ja vermetelheid en gewelddadigheid, is vrij te pleiten, wordt met schoom en mistrouwen aangezien; men gevoelt, dat hare resultaten gevaarlijk zouden kunnen worden voor het standpunt, dat de godgeleerdheid ten onzent heeft ingenomen; men vreest zich bloot te stellen aan schokken en twijfelingen, waarbij het godsdienstig geloof zou kunnen schade iijden; en in plaats van zich

met een fiksch onderzoek door de twijfelingen heen te slaan, na zorgvuldige toetsing, wat de proef kan doorstaan, met kracht te verdedigen en zich ten nutte te maken, maar ook het onhoudbare ridderlijk op te geven, en voor de theologie een standpunt te zoeken, waarop zij zich met de vorderingen in alle menschelijke wetenschap verzoenen kan, zorgt men slechts zoo veel mogelijk voor zijne rust en gemak, door van het geschrijf onzer naburen zoo min mogelijk kennis te nemen, of bepaalt zich althans tot enkele zwakke en onzamenhangende pogingen, om zich den vijand, die de vesting zoo zeer bedreigt, van het lijf te houden.

De anonyme schrijver (of schrijvers?) der voor ons liggende verklaring der Keline Profeten heeft beter gedaan, en toont althans met de nieuwste litteratuur over het door hem behandelde gedeelte des O.T. volledig bekend te wezen. Juist aan de vraagstukken van hoogere kritiek, waarvan wij spreken, heeft hij in zijne inleiding tot elken Profect bijzondere opmerkzaamheid geschonken. Wel is waar behoefde de schr. bij de in deze eerste aflevering behandelde profeten in geen geval eenig gevaar voor het gezag des bijbels, zelfs volgens de allerregtzinnigste meening, te vreezen (want de leeftijd van JOËL en OBADJA is nergens opgegeven, en kan alleen uit inwendige kenmerken in hunne geschriften bepaald worden, en bij AMOS wordt de juistheid der opgave in het opschrift door niemand in twijfel getrokken; vreemde bestanddeelen heeft nog niemand, zoo veel wij weten, in deze kleine geschriften gemeend te kunnen aanwijzen, en ten hoogste kan de *plaatsing* van het historische stuk, amos VII: 12-17, te midden eener profetische rede, aan eenige bedenking onderhevig zijn); maar daar het plan des schrijvers den geheelen bundel der Kleine Profeten omvat, zal het onderzock aangaande de echtheid[1] der zes laatste hoofdstukken van ZACHARIA (die EWALD zelfs tusschen twee onbekenden verdeelt), en aangaande de historische waarde en den tijd der zamenstelling van JONA, niet kunnen achter-

(1) Om ons niet bloot te stellen aan het gevaar van te worden misverstaan, merken wij op, dat, wanneer wij van twijfel aan de echtheid van Zacharia IX-XIV spreken, wij alleen bedoelen, dat dit stuk misschien ten onregte aan den schrijver van het overige gedeelte van het boek, naar Zacharia genoemd, wordt toegeschreven. Wij houden den ons onbekenden schrijver daarom toch niet minder voor een *echt* getuige van den Geest Gods, die uit hem sprak.

wege blijven; hij zal deze vragen met dezelfde naauwkeurigheid, en naar de reeds in de tegenwoordige aflevering gevolgde historische methode moeten onderezoeken; en dat er eenige moed en opofferende liefde voor de waarheid toe noodig is, om zich bij de weinige gunst, die zulk een pogen te wachten heeft, aan het onpartijdig onderzoek dezer vragen te wagen, zal niemand, die der zake kundig is, ontkennen. Doch wij willen het resultaat van des schrijvers onderzoek niet vooruitloopen, en zoo hij soms bij deze vragen het traditioneel gevoelen der kerk mogt kunnen blijven aankleven, wij zullen hem daarom niet minder achten, mits het met een goed geweten geschiede. Want wij hebben eerbied voor elke overtuiging, mits zij niet steune op gezag, waarin men uit traagheid berust, maar door zelfstandig arbeiden en strijden om de waarheid verkregen is.

Met onzen lof, aan de inleidingen des schrijvers in het algemeen toegekend, willen wij echter nog niet te kennen geven, dat wij overal met hem instemmen. Het is vooreerst slechts he *in magnis voluisse*, dat wij prezen, de naauwgezetheid van het onderzoek en de historische zin, dien de schrijver, te midden van zijn streng supranaturalisme, bewaard heeft.

Het ware welligt niet ondoelmatig geweest, indien de schrijver zijne wijze, van de Profeten van Israël en hunne werkzaamheid te beschouwen, in eene afzonderlijke verhandeling, bij wijze van inleiding, had uiteengezet, en hare gronden aangewezen. Natuurlijk toch oefent zij op de verklaring den gewigtigsten invloed uit, en dienen de hermeneutische grondregels vast te staan, zal de exegese niet in de lucht zweven. Wat wij hier bedoelen, ontbreekt echter niet geheel bij onzen schrijver, maar is in verspreide aanmerkingen in zijne inleidingen ingeweven. Hoe hij de Openbaring Gods aan Israël, en de stelling der Profeten, met betrekking tot dezelve, beschouwt, blijkt vooral uit N°. IV der inleiding op JOËL, en N°. III der inleiding op OBADJA. Vooral uit de laatste plaats is het theologisch standpunt des schrijvers duidelijk. Of, gelijk hij beweert, de haat der vreemde volken jegens Israël daaruit moet worden verklaard, dat Israël Gods uitverkoren volk was, en dus een strijd was der duisternis tegen het licht, moeten wij betwijfelden, en wij gelooven, dat des schrijvers regtzinnigheid hem hier tot te groote gestrengheid jegens de Heidenen verleidt. Doch afgezien van het theologisch standpunt, is zigne voorstelling historisch niet te regtvaardigen. Dat de Joden in lateren

tijd een bij allen gehaat volk waren, betwisten wij niet; doch bedriegen wij ons niet, dan was dit niet aan hunne godsdienst zelve, maar aan hunne strenge afzondering, en hunne verfoeijing van al wat niet Israëlitisch was, toe te schrijven, en was dus slechts natuurlijke terugwerking(1). Vóór de ballingschap vinden wij ons niet geregtigd, aan eenen zoodanigen haat der Heidenen jegens Israël, als de schrijver ons schildert, zelfs niet bij de Edomiten, te gelooven. Noch de menigvuldige oorlogen en verdrukkingen, die Israël had door te staan, noch de klagten over de gruwelen, door de Heidenen jegens Israël gepleegd, bij de Profeten, kunnen als bewijzen daarvoor gelden. De eerste verklaren zich uit de ligging en politische gesteldheid des lands, de andere uit de ruwheid en roofzucht der omringende stammen, die wij veilig mogen gelooven, dat zich in hunne oorlogen met andere natiën juist niet menschelijker zullen betoond hebben, en dikwijs voorzeker slechts aan Israël vergolden, wat zij van hetzelve op hunne beurt te lijden hadden. Bovendien scheen het licht in Israël veeltijds zoo helder niet, dat het daarom bijzonder van den haat der Heidenen zou hebben moeten lijden. Slechts in enkele schitterende stralen brak het uit bij de mannen Gods, die in Israël even zwaar met de duisternis te kampen hadden, als dit welligt onder eenig ander volk der oudheid het geval zou geweest zijn, en bij het volk in massa, veeltijds ook bij de magtigen en vorsten, vertoonde zich van MOZES tot ZEDEKIA eene overhelling tot vreemde Goden en vreemde zeden, die, als gemeenschap aan de duisternis,near des schrijvers wijze van zien, veeler tot verbroedering had moeten leiden.

Er is onder de stellingen des schrijvers welligt nog het een en ander, dat gewaagd in en te ver gaat; maar het heeft weinig invloed op zijne exegese, omdat zijne openbaringstheorie geene historische ontwikkeling buitensluit, en door het vasthouden der stelling, dat de Profeten in de eerste plaats tot hunne eigen land- en tijdgenooten, en overenkomstig dier onmiddelijke behoeften, het woord voerden, den pas aan vele willekeurigheden afsnijdt, waaraan zch andere strnge supranaturalistische exegeten maken, om toch geen' tittel of jota der overgeleverde gevoelens te behoeven op te geven. Zoo

(1) Men zie b.v. Esther III: 8. In het eerste fragment van het 34ste boek van DIODORUS spreken de vijanden der Joden bij ANTIOCHUS SIDETES dus over hun: *μόνους ἁπάντων ἐθνῶν ἀχοινωνήτους εἶναι τῆς πρὸς ἄλλο ἔθνος ἐπιμιξίας, καὶ πολεμίους ὑπολαμβάνειν πάνιας κ.τ.λ.*

trek hij, op bl. 6, tegen het gevoelen van HOLZHAUSEN, HENGSTENBERG en anderen te velde, also JOËL in zijne profetiën wel zijne beelden van de toen aanwezige sprinkhanen ontleende, maar er de voorstelling van den aanstaanden ondergand van *Juda* door de Assyriërs en Babyloniërs mede vereenigde, eene meening, die slechts geboren schijnt uit de zucht, om zich zoo naauw mogelijk aan de verklaringen der kerkvaders en hervormers aan te sluiten, of omdat men zich het *verkondigen der toekomst* als het eigenlijke middelpunt van der Profeten werkzaamheid voorstelt. Hiervan zegt onze schrijver: ‘Bij deze opvatting heeft men het wezen der prophetie bij de Hebreën geheel miskend, want de eerste en voornaamste zending der Propheten was aan hun volk en hunne tijdgenooten, voor wie zij in JAHVE'S naam en woorden optraden, en spraken, wat de Heer op dit oogenblik en onder die omstandigheden wilde verkondigd hebben. En hoe konden zij anders? Welk nut konden zij daarstellen door onbegrepene woorden, door bedreigingen, die zonder grond, door straffen, die onwaarschijnlijk, door vermaningen, die niet noodzakelijk schenen? Indien JOËL'S tijdgenooten, toen hij optrad in den tempel, de Assyriërs niet kenden, en geen gevaar hen nog bedreigde, hoe konden zij zijne bedoelingen verstaan, zoo hij hun dit gevaar, vereenigd met de aanwezige sprinkhanenplaag, wilde schetsen? Hoe konden zij aan eene vermaning gehoor geven tot afwending eene straf, die zij niet zagen naderen, noch kenden?’ enz. Op gelijke wijze verzet zich de schrijver, bl. 83, tegen de meening van HENGSTENBERG en CASPARI, dat men bij de profetie van OBADJA, schoon een tijdgenoot ongeveer van AMOS, aan de inname van *Jeruzalem*, onder ZEDEKIA, en de handelwijze van EDOM daarbij te denken hebbe, doch niet als eene beschrijving van het gebeurde, maar als eene profetische schildering van het nog toekomstige, dat Profeet zich slechts als reeds gebeurd voorstelde. hier vooral zijn vele zijner opmerkingen nit minder treffend. Der Profeten redenen, zegt hij, ‘waren geene ijdele woorden voor hen die ze hoorden, die zonder aanleiding iets geheel toekomstigs voorstelden, hetgeen weder uit nog geheel toekomstige oorzaken ontstaan zou, en daarom, als nog zoo verwijderd, onbegrepen of ongeloofd, altijd onbelangrijk moest blijven; maar leeringen en verzekeringen, waarschuwingen en beloften, gegrond op het voor aller oogen gebeurde, wenken en openbaringen des Heeren, op den weg, waarop hij zijn volk voerde.’

Naar de aangevoerde plaatsen,kan men zich eenigermate een denkbeeld vormen van de wijze, waarop de schrijver den leeftijd der Profeten bepaalt. Bij JOËL stemt hij overeen met CREDNER, wien schier alle nieuwere interpretes gevolgd zijn, en plaatst hem dus in de eerste jaren der regering van JOAS. JOËL is dus ook, volgens hem, de oudste der Profeten, van welke eenig schriftelijk overblijfsel tot ons is gekomen, en hieruit verklaart zich dus, waarom deze, en niet HOSEA, bij onzen schrijver de rij der kleine Profeten opent, die hij volgens de resultaten van zijn chronologisch onderzoek, schijnt te willen ordenen. Aan AMOS, wiens leeftijd door het onbetwijfelde gezag van het opschrift bepaald wordt, wordt te regt de tweede plaats aangewezen. Alleen verwonderde het ons, hier geen naauwkeuriger onderzoek te vinden omtrent den tijd, dien de profetische werkzaamheid van AMOS omvat, welken de Hoogleeraar JUYNBOLL in zijne dissertatie *de Amoso*, volgens historische spooren, in het geschrift van den Profeet voorhanden, meent te moeten rekken tot in de regering van HIZKIA. Dat de schrijver de woorden in het opschrift: *twee jaren voor de aardbeving*, niet als van strenge toepassing op het geheele boek van AMOS beschouwt, blijkt daaruit, dat hij met HITZIG, in IV:11, die aardbeving als verleden in hare gevolgen meent geschilderd te vinden.Hij meent dus, dat de redenen van AMOS gedurende een tijdsbestek van onderscheidene jaren zijn uitgesproken, en dat de profeet die later in eenen bundel verzamelde, en zoo ordende, dat zij, zondeer dat elke rede hare eigenardigheid verloor, zich tot een schoon en zamenhangend geheel vereenigden. Dit gevoelen heeft veel voor zich; doch waarom nu de schrijver het sterfjaar van JEROBEAM II als uiterste grens voor de profetische werkzaamheid van AMOS vaststelt, is mij niet duidelijk. Uit het opschrift kan dat volstrekt niet worden opgemaakt. Het vermeldt een bepaald tijdstip, namelijk het tweede jaar vóór de aardbeving, terwijl JEROBEAM II in *Israël* en UZZIA in *Juda* koning was, en bedoelt daarmede óf het jaar, waaring AMOS de woorden zijner profetie zelve ter nederschreef, in welk geval, zoo zij één geheel uitmaken, IV:11 onmogelijk eene toespeling op de aardbeving bevatten kan, óf, wat wij als veel waarschijnlijker beschouwen, het jaar, waarin hij het eerst als Profeet optrad; maar alsdan vervalt alle grond, om aan te nemen, dat AMOS *slechts* bij het leven van JEROBEAM II zou geprofeteerd hebben, De derde plaats kent de schrijver, geheel in strijd met MAURER, EWALD, HITZIG, VAN DER PALM en

vele andere schriftverklaardersn, doch in overeenstemming met JÄGER, HENGSTENBERG, CASPARI, aan OBADJA toe. Daar hij echter,zoo als wij vroeger zagen, in OBADJA 11-15 geene voorzegging van den eerst veel later aanstaanden val van *Jeruzalem* door de Chaldeën meent te mogen erkennen, zoekt hij de gebeurtenissen, welke OBADJA in het oog heeft, met HOFMANN, in hetgeen II Chron. XXI: 16, 17 van eene inneming van *Jeruzalem* door de Philistijnen en Arabieren, onderde regering van JORAM, verhaald wordt, Dit gevoelen kunnen wij hier niet nader ter toetse brengen. Indien wij als zeker mogen aannemen, dat OBADJA door JEREMIA, XLIX: 7-22, is nagevolgd, dan geeft zeker de geschiedeis niets gepasters aan de hand; echter is de opvatting van de geheele verwoesting van *Jeruzalem* door de Chaldeën veel natuurlijker en gemakkelijker, en wij vreezen daarom, dat de verhouding tusschen OBADJA en JEREMIA wel altijd eene *sub judice lis* zal blijven, en althans het gevoelen, dat beide Profeten een ouder geschrift voor oogen hebben gehad, in weêrwil van hetgeen onze schrijver daartegen aanvoert, steeds voorstanders zal blijven vinden.

De chronologische orde, waarnaar de schrijver de kleine Profeten rangschikt,geeft ons aanleiding tot nog eene endere opfeten rangschikt,geeft ons aanleiding tot nog eene andere opmerking. Zig toont te veel historischen zin, dan dat de schrijver het min gepaste eener afzonderlijke behandeling der *Kleine Profeten* niet zelf zou gevoeld hebben. Er is naauwelijks een meer uiterlijk en wezenlijk onbeduidender kenmerk te bedenken, waarnaar men de schrijvers van eenig volk, of an eenigen tak van wetenschap of literatuur, ordenen kan, dan de omvang hunner schriften. Daarentegen is de chronologische order zeer aan te bevelen, wijl zij met de historische ontwikkeling zamenhangt, en ook in het O.T. neemt het onveranderlijk Goddelijke voor het menschelijke bewustzijn veranderlijke en zich uit elkander ontwikkelende vormen aan. Maar daarom vordert ook de echt historische methode, dat men de groote en kleine Profeten niet vaneenscheide, maar alle te zamen naar tijdsorde verbinde. Wil men eene verdeeling, men verdeele de profetische schriften naar perioden, en wil men slechts een deel der profetische literatuur behandelen, dan were het voegzamer de Profeten eener bijzondere periode bijeen te voegen. EWALD heeft hier, althans wat de methode betreft, den regten weg gewezen. Wij maken er den schrijver geen verwijt uit, dat hij zich aan die onbeduidende, maar zoo algemeen gangbare en in de geschiedenis van den Kanon gegronde

verdeeling gehouden heeft; maar wij konden bij deze gelegenheid den wensch niet onderdrukken, dat de geheel nuttelooze rangschikking der overblijfselen van de profetische litteratuur der Hebreën, naar hunnen omvang, bij de wetenschappelijke behandeling meer en meer moge plaats maken voor eene, die het regt verstand dezer schriften grootelijks te bevorderen belooft.

(*Het Vervolg en Slot in een volgend Nommer*.)

De annulo Saturni commentatus est *Elto Martini Beima*, Mus. Hist. Nat. Publ. conservator. Lugduni Batavorum, apud S. et J. Luchtmans, Academiae typographos. 1842. Verhandeling over den ring van Saturnus, van zijne eerste ontdekking af, tot op den tegenwoordigen tijd. Een Leesboek voor alle standen. Door *E.M. Beima*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, Conservator van 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leiden. Met vier Steendrukplaten. Te Leiden, bij S. en J. Luchtmans. 1843.

De redactie van *de Gids* heeft reeds voorlang van mij een verslag van deze werken begeerd, en liet ik haar zoo lang wachten, dat zij tot herhaalde aanmaningen gedwongen werd, zoo stelde ik toch in den arbeid van den Heer BEIMA een levendig belang. De reden van mijn dralen lag grootendeels in mijnen weêrzin, im mijne gewone bezigheden met de beoordeeling van het werk eens anderen af te wisselen; want zelden heb ik de overtuiging daardoor iets goeds te zullen stichten, en altoos bekruipt mij de vrees, dat ik in mijne oordeelvellingen tot eene te groote gestrengheid vervallen zal. Het is zoo ligt, gebreken in het werk van eenen anderen aan te wijzen, en zoo moeijelijk de gebreken in zijne eigene verrigtingen te ontdekken, en is men met den schrijver van een werk persoonlijk bekend, dan is het onaangenaam, als men niet onvoorwaardelijk prijzen kan, en zelfs nu en dan berispen moet. Een sterrekundig werk van eenige beteekenis is intusschen bij ons een vreemd verschijnsel, en is het noodig, dat er, door

eene beoordeeling, de algemeene aandacht op gevestigd worde, dan heeft men een zeker regt, om die van mij te begeeren, want het behoort tot mijne eerste pligten, zoo veel ik kan de sterrekunde onder ons te bevorderen. Ik zal dan, gelijk men het van mij begeert, een kort verslag van beide genoemde werken geven; maar ik meende daarbij door geene persoonlijke omstandigheden eenigen invloed op mijn oordeel te mogen laten uitoefenen, en bij het goede dat ik aan te wijzen heb, ook het minder goede niet te mogen verzwijgen, van hetwelk ik anders, om mijne achting voor den schrijver, hier liever niet gewagen zoude.

De ring van Saturnus is een onderwerp, dat reeds vóór langen tijd de aandacht der sterrekundigen tot zich getrokken heeeft. Groot en klein, wijs en dwaas, alles heeft zich met dat onderwerp bemoeid, en het was zeker een arbeid van eenigen omvang, om hetgeen over dit onderwerp is voortgebragt, tot een behoorlijk geheel te vereenigen. De Heer BEIMA begaf zich op een vrij uitgestrekt veld, maar dat hem niet veel stofs tot nieuwe onderzoekingen aanbood, want de grootste sterrekundigen van den tegenwoordigen tijd, met de volkomenste werktuigen toegerust, hebben zich beijverd, om ons, zoo naauwkeurig mogelijk, met den ring van Saturnus bekend te maken; en LA PLACE zelf leidde uit de hoogere wiskunde zoo veel af, omtrent de wijze, waarop dat merkwaardig voorwerp des hemels bestaat of bestaan kan, dat men hem zoude moeten overtreffen, om er iets van belang aan te kunnen toevoegen. De Heer BEIMA kon dus niet veel anders doen, dan de bestaande onderzoekingen behoorlijk vereenigen, ordenen, en daaraan zoo veel mogelijk licht bijzetten, iets, waartoe echter oordeel, kennis en vlijt vereischt worde, en et strekt mij tot een levendig genoegen, reeds bij voorraad te mogen getuigen, dat deze drie goede hoedanigheden in beide verhandeligen doorstralen.

Blijkens de voorrede, was de Latijnsche verhandeling oorspronkelijk voor eene akademische Dissertatie bestemd. Door welke omstandigheden zij deze hare bestemming is misgeloopen, wordt niet medegedeeld, en doet ook niets ter zake. Het is te betreuren, dat de Heer BEIMA, om den grooten omvang van dat stuk, van zijn voornemen heeft moeten afzien, om er de theoretische bespiegelingen van LA PLACE in op te nemen, en dit doet mij te meer leed, daar het stuk aanmerkelijk bekort had kunnen worden, zonder in wetenschappelijke waarde te verliezen. Het was goed de verschillende methoden, die

tot onderzoekingen, den ring van Saturnus betreffende, gediend hebben, waar zij door hare uitvinders op eene al te beknopte wijze waren voorgedragen, nader te ontwikkelen, en alzoo ook voor minder bedrevenen in de wiskunde toegankelijk te maken; maar de Heer BEIMA is inderdaad niet zelden tot eene al te groote uitvoerigheid vervallen, zoodat men zelfs eenvoudige methoden in hare kleinste bijzonderheden bewezen, en dan nog, al zijn zij reeds lang door betere vervangen, op uitgewerkte voorbeelden in getallen toegepast ziet. Zelfs formulen, die tot de meting van regthoekige bolvormige driehoeken behooren, heeft de Heer BEIMA hier en daar op uitgewerkte voorbeelden toegepast, als had hij zijne Commentatio tevens bestemd, om eerstbeginnenden in de wiskunde in het cijferen te oefenen. Waarnemingen en berekeningen van anderen worden niet zelden in al de uitvoerigheid overgenomen, waarin zij oorspronkelijk gegeven waren, terwijl bijna overal een uittreksel had kunnen volstaan, met eene verwijzing naar de werken, waar de oorspronkelijke stukken te vinden zijn. Wie in staat is het bewijs te volgen, dat de Heer BEIMA van eene belangrijke formule gegeven heeft (bladz. 179 en vervolg, behoeft inderdaad, bij het bewijs van de eenvoudigste formulen, eene zoo groote uitvoerigheid niet, en door die te vermijden, zoude de Heer BEIMA welligt eene toereikende ruimte voor de theoriën van LA PLACE hebben kunnen uitwinne.

De Latijnsche verhandeling is in elf hoofdstukken verdeeld. Het eerste bevat de geschiedenis der ontdekking van den ring van Saturnus, met juistheid en uitvoerigheid behandeld. Daarop volgt eene verklaring van de schijngestalten des rings, en het derde hoofdstuk handelt over de ligging van den ring in de ruimte. Gelijk de Heer BEIMA in zijne voorrede zegt, was de bepaling van de ligging des rings zijn hoofddoel, en wij zullen daarom het derde hoofdstuk, dat ook ruim een derde deel van de geheele verhandeling inneemt, meer uitvoerig beschouwen. Wij treffen daarin eerstelijk eene vermelding aan van de wijze, waarop, uit de verhouding tusschen de groote en kleine as van de ellips, onder welker gedaante de ring zich vertoont als zijne opening de grootste is, zijne helling bepaald kan worden. Daar op volgen de vroegere meeningen omtrent den stand des rings, en pogingen, om dien te bepalen, en verder eene ontvouwing van de wijze, waarop de stand van den ring uit zijne verschijningen en verdwijningen afgeleid kan worden. Behalve eene bepaling van de helling des rings, van STRUVE afkomstig, vindt

men nu eene uitvoerige vermelding van de werkzaamheden door BESSEL, voor de bepaling van den stand des rings volbragt, en eindelijk de mededeeling van de berekeningen, door den Heer BEIMA voor hetzelfde doel ondernomen. Reeds in 1811 bepaalde BESSEL den stands des rings, door metingen van zijne assen, met eenen vrij gebrekkigen heliometer volbragt, verbonden met vijftien waarnemingen van zijne verschijningen en verdwijningen, en hij ontdekte daardoor, dat men tot op dien tijd, in eene vrij groote dwaling, ten opzigte van den stand des rings, verkeerd had. De metingen van de assen des rings dienden meer bijzonder voor de bepaling van zijne helling, en de waarnemingen van zijn verschijnen en verdwijnen meer bijzonder voor de bepaling van de ligging zijner knoopen; maar om die twee elementen, door welke de ligging des rings uitgedrukt wordt, met juistheid te kunnen bepalen, moesten deze verschillende soorten van waarnemingen, op eene eigenaardige wijze, met elkander verbonden worden. In 1818 verving BESSEL de meting van de assen des rings, door de bepaling van den hoek, welken zijne groote as met den declinatie-cirkel maakt, en kwam daardoor tot eene nog naauwkeuriger bepaling van den stand des rings; maar daar zijn toenmalige heliometer de inrigting niet bezat, om voor het onmiddellijk meten van den genoemden hoek te kunnen dienen, moest BESSEL tot bijzondere kunstgrepen zijne toevlugt nemen, die voor zijn vernuft echter ligtelijk te vinden waren. Eindelijk werd in 1835 dit onderwerp nog eends door BESSEL opgevat, en de ligging van den ring door hem mete zoo groote juistheid bepaald, als de tegenwoordige toestand der wetenschap dit eenigzins veroorlooft. De groote heliometer op het observatorium te *Königsberg* diende, om zeer naauwkeurig den standhoek van den ring van Saturnus te bepalen, en met die bepalingen werden twintig waarnemingen van verschijningen en verdwijningen des rings verbonden, daar men de zamenstelling van die verschillende waarnemingen noodig had. BESSEL schreef over deze onderzoekingen eene uitvoerige verhandeling, welke N°. 274 der *Astronomische Nachrichten* vult, en die de Heer BEIMA, bijna woordelijk vertaald, in zijne verhandeling heeft overgenomen, daar hij alleen de mededeeling der waarnemingen van het verschijnen en verdwijnen des rings bekort. In de einduitkomst, uit de metingen met den heliometer afgeleid, heeft de Heer BEIMA eene rekenfout ontdekt, die eene, wel slechts kleine wijziging aan de einduitkomst der geheele onderzoeking te

weeg brengt, maar toch van de naaugezetheid getuigt, met welke de Heer BEIMA de berekeningen van BESSEL heeft nagegaan.

De cijferfout, door BESSEL begaan, was ligt te herstellen, en daarmede is de ligging van den ring van Saturnus zoo naauwkeurig bepaald, als dit thans mogelijk is. Op die onderzoekingen van BESSEL volgen echter berekeningen van den Heer BEIMA zelven, voor hetzelfde doel ondernomen, en het is uit het medegedeelde vrij klaar, dat die niet anders dan eene gedeeltelijke herhaling kunnen zijn van de berekeningen, reeds door BESSEL, bij zijne onderzoeking, volbragt. Werkelijk heeft de Heer BEIMA de uitkomsten uit de verschijningen en verdwijningen des rings nog eens berekend, alsof BESSEL er zijne handen niet aan geslagen had, en kan men den Heer BEIMA toegeven, dat hij de waarnemingen reeds verzameld had, voordat BESSEL zijnen laatsten arbeid bekend maakte, zoo is het toch onmogelijk, dat hij vóór dien tijd zijne berekeningen aangevangen kan hebben, want hij heeft zich geheel van de formulen bediend, aan dien laatsten arbeid van BESSEL ontleend. Welk doel de Heer BEIMA met die herhaling beoogde, verklaar ik niet te begrijpen, of Zijn Ed. moest daartoe uitgelokt zijn geworden door de hoop, om den grootsten sterrekundige dezer eeuw nog eens op eene cijferfout te betrappen; maar dan heeft Zijn Ed. zijn doel gemist. Het juiste oogenblik van het verschijnen of verdwijnen des rings laat zich op eenige uren na niet bepalen. Den eenen dag ziet men hem voor het laatst, op eenen anderen dag ziet men hem weder voor het eerst, en men moet zoo goed doenlijk, uit de omstandigheden die de waarnemers mededeelden, afleiden, op welken tijd de ring werkelijk verscheen of verdween. BESSEL heeft, bij de voorhandene waarnemingen, bepaalde dagen en uren voor het verschijnen en verdwijnen van den ring aangenomen, zonder te zeggen, waarom hij juist die uren koos. De Heer BEIMA heeft die uren anders aangenomen, zonder te zeggen, waarom hij in dit opzigt van BESSEL afwijkt, en alleen uit dit verschil ontstaat een klein verschil tusschen de einduitkomsten, door den Heer BEIMA en door BESSEL verkregen; maar natuurlijkerwijze blijft dat verschil beneden de vermoedelijke fouten van die einduitkomsten zelve. De berekeningen van den Heer BEIMA gaven hem aanleiding, om de formulen van BESSEL met groote uitvoerigheid te bewijzen, zoodat di bewijs, met zijne berekeningen, 37 bladzijden in 4° inneemt. Die ruimte had beter gebruikt

kunnen worden, want de Heer BEIMA zal moeten toestemmen, dat zijne berekeningen door BESSEL geheel overtollig gemaakt waren, voordat Zijn Ed. ze aanving, en zeven jaren voordat Zijn Ed. ze in het licht gaf.

Het vierde hoofdstuk der Commentatio handelt over de wijze, waarop de schijngestalte van den ring berekend kan worden, en het vijfde over den vorm en de afmetingen des rings, waarbij de waarnemingen van vroegeren en lateren tijd, op dit onderwerp betrekking hebbende, met oordeel en vlijt vereenigd en onderling vergeleken zijn. Het zesde hoofdstuk verdient onze bijzondere opmerkzaamheid. BESSEL gebruikte voor de bepaling van de massa des rings eene formule, welke het verband tusschen die massa en de beweging van de knoopen van de loopbanen der wachters van Saturnus uitdrukt, en die formule wordt hier op eene duidelijke en volledige wijze bewezen. De overige methoden, die in deze verhandeling voorkomen, klimmen niet veel hooger dan tot toegepaste bolvormige driehoeksmeting op, en hare ontwikkeling kon geene moeijelijkheid baren; maar tot de ontwikkeling der genoemde formulen werd meer geëischt, en zij steekt zeer gunstig af bij de overdrevene uitvoerigheid, met welke wij sommige eenvoudige onderwerpen in deze verhandeling ontwikkeld vinden.

Het zevende hoofdstuk handelt over de natuurlijke gesteldheid van den ring, en men vindt daarin voornamelijk bijeengebragt, wat de verschilende waarnemers omtrent den vorm en de afmetingen van den ring, en zijnen stand met betrekking tot de planeet, meenden te moeten bepalen. In het achtste hoofdstuk worden de krachten beschouwd, door welke de ring in stand kan blijven. Wij vinden daarin vermoedens van vroegere sterrekundigen, en ook uitkomsten, welke LA PLACE uit zijne wiskundige bespiegelingen afleidde. In het negende hoofdstuk vinden wij de talrijke onderzoekingen bijeengebragt, de ronddraaijende beweging vn den ring betreffende, en in het tiende hoofdstuk eenige gissingen omtrent den oorsprong van den ring. Het elfde of laatste hoofdstuk handelt over de verschijnselen, welke de ring van Saturnus op de planeet zelve aanbieden moet, waarin wij gedeeltelijk de verhandeling van BEER en MÄDLER, over hetzelfde onderwerp, terugvinden, opgenomen in hunne *Beiträge zur physischen Kenntniss der himmlischen Körper im Sonnensystem*. - Elk der verschillende hoofdstukken is met juistheid en volledigheid behandeld. Aan de verhandeling zijn vier steendrukplaten toegevoegel, waarvan

de eerste 24 afbeeldingen behelst van het voorkomen, dat men weleer, bij het gebruik van minder goede werktuigen, verkeerdelijk aan Saturnus toeschreef. De derde plaat bevat, onder andere, eene afbeelding van Saturnus met zijnen ring, aan KATER (*Mem. of the Royal Astr. Society* vol. IV), ontleend; maar de litograph, die deze afbeelding vervaardigde, heeft van mij geene gunst of aanbeveling te wachten.

Ik neem afscheid van de Latijnsche verhandeling; maar alvorens verder te gaan, moet ik mij een' kleinen uitstap veroorloven, en een kort bezoek bij den Heer BEIMA afleggen, om met ZijnEd. over een enkel punt een woordje te wisselen. Met verbazing lees ik in de voorrede der Nederduitsche verhandeling de volgende woorden; ‘in mijne commentatio heb ik mij ten doe gesteld, de helling van het vlak des rings en de plaats van deszelfs knoopen op de ecliptica zoo naauwkeurig mogelijk te bepalen, dewijl deze elementen tot nog toe zeer onvolledig bekend waren. Het is dan ook om deze reden, dat dit onderwerp een groot en wel het voornaamste gedeelte van genoemd werk uitmaakt, en het uitvoerigst is behandeld geworden.’ Wel, Mijnheer BEIMA!! Een' arbeid, door BESSEL met alle mogelijke zorg volbragt, voor broddelwerk te verklaren, dat door UEd. verbeterd zoude worden! Een weinig overijling kan men der jeugd vergeven, en ik wil UEd. ook niet van een belangrijk vergrijp beschuldigen; maar zoudt UEd. mij niet voor zeer onnoozel houden en voor geheel ongeschikt, om uwen arbeid te beoordeelen, als ik deze verklaring op goed geloof aannam? Waarom komt eene soortgelijke uitdrukking in uwe Latijnsche verhandeling niet voor? Waart gij misschien bevreesd, dan dan een heirleger van sterrekundigen tegen UEd. zoude opstaan, om BESSEL te wreken? Maar hier, in ons onastronomisch *Nederland*, zijn wij toch niet geheel met blindheid geslagen. Laat ons eens bedaardelijk overwegen, wat gij wel aan den arbeid van BESSEL zoudt hebben kunnen verbeteren. De arbeid van BESSEL bestaat in het volbrengen van zijne heliometer-metingen, in het verzamelen der waarnemingen van verschijningen en verdwijningen des rings, het uitvinden der rekenwijze en het berekenen van beide groepen van waarnemingen. Hadt UEd. nu de heliometermetingen van BESSEL kunnen vebeteren, zelfs zonder een zoodanig werktuig te bezitten? Hadt UEd. verschijningen of verdwijningen van den ring kunnen waarnemen, die vóór uwe geboorte hebben plaats gehad, of kondt UEd. aan het twintigtal waarnemingen, dat BESSEL bijeenbragt, op eene andere wijze

eene enkele toevoegen? Kondt UEd. eenige verbetering aan de rekenwijze van BESSEL toebrengen, of had hij de berekeningen voor een' ander' overgelaten? Deze vragen moet UEd. ontkennend beantwoorden, en dus was UEd. niets anders mogelijk, dan BESSEL na te cijferen, en dat nacijferen deed UEd. eene cijferfout bij BESSEL ontdekken, die echter aan de induitkomst eene wijziging toebrengt, die de waarschijnlijke fout, waaraan zij onderhevig is, zeker niet veel te boven gaat, want de lengte van den knoop wordt door de herstelling van die cijferfout slechts 7 seconden en de helling slechts 40 seconden veranderd, en ofschoon men UEd. voor de aanwijzing van die fout dank verschuldigd is, zult UEd. moeten toestemmen, dat zij niet uit de eigenlijke berekeningen voortvloeide, die UEd. ondernomen heeft. Ik prijs uwe naauwgezetheid in het nacijferen zeer, want zij bewijst, dat UEd. zelfs van BESSEL niets op goed geloof aanneemt, maar juist daarom zal het UEd. niet verwonderen, dat ook ik overweeg, wat ik gelooven en niet gelooven moet. Met betrekking tot de onderhavige zaak, is dit mijn onwankelbaar geloof, dat de arbeid van BESSEL, bij de tegenwoordige hulpmiddelen, noch door UEd., noch door mij, noch door een' sterrekundige ter wereld verbeterd zal worden. Vergeef mij dat strenge vasthouden aan uwe verklaring, over welke UEd. waarschijnlijk niet ernstig zult nagedacht hebben. Ieder moet der eer hebben, die hem toekomt; elke poging daartegen brengt mij uit mijn humeur en vooral dan ben ik wat kitteloorig, als ik slechts eenigermate aan den roem zie knagen van eenen man, omtrent wien ik zeker weet, dat hij nog lang zal leven, nadat ik geheel vergeten zal zijn.

Na dezen tusschenzin, ga ik tot de beschouwing van de Nederduitsche verhandeling over, die, na het reeds gezegde, zeer kort zal kunnen zijn. Deze verhandeling bevat een uittreksel uit de Latijnsche, waarbij de berekeningen grootendeels, en de bewijzen der formulen geheel weggelaten zijn, en het geheel meer tot een leesboek voor alle standen ingerigt is. De verdeeling van de hoofdstukken en de platen zijn in beide verhandelingen dezelfde. Alleen heeft de Heer BEIMA, in zijne Nederduitsche verhandeling, de inleiding van de Latijnsche niet teruggegeven, maar van het eerste hoofdstuk een gedeelte afgenomen, om daarvan eene inleiding voor de Nederduitsche verhandeling te maken. Voor het overige komen de verschillende hoofdstukken in beide verhandelingen op hetzelfde neder,

en het is onnoodig op hunnen inhoud terug te komen. Wat ik van de volledigheid en juistheid der Latijnsche verhandeling gezegd heb, kan ook op de Nederduitsche overgebragt worden. Vele lezers zullen in de laatste op formulen en berekeningen stuiten, die zij liever nooit onder de oogen krijgen, maar die, hetgeen hij niet begrijpen kan, overslaat, zal, onder het algemeen bevattelijke nog genoeg wetenswaardigs aantreffen, en wie eenigen lust tot wetenschappelijke kennis heeft, zal dit boek niet zonder voldoening doorlezen.

Ik heb de verhandelingen van den Heer BEIMA niet met het opzettelijk doel beschouwd, om er een of ander in te zoeken, waarop des noods gevit zoude kunnen worden, en zoude ik hier of daar eene aanmerking kunnen maken, zoo zie ik er toch geen nut in. Belangrijke gebreken of dwalingen zijn mij niet voorgekomen, en die laten zich ook van den Heer BEIMA niet verwachten. Ik durf deze verhandelingen ter beoefening aan onze landgenooten gerustelijk aanbevelen. Men zal er veel belangrijks uit kunnen leeren, dat lang niet algemeen bekend is, en zoo zullen zij, ter bevordering der wetenschap onder ons, kunnen medewerken. Hartelijk wensch ik den Heer BEIMA volharding bij zijnen ijver, en eene algemeene belangstelling in zijnen arbeid toe, en ik hoop, dat zijne studiën, ook voor hem, eerlang, de gewenschte vruchten zullen dragen.

Leiden, Januarij, 1844.

F. KAISER.

Proeve eener geneeskundige staatsregeling, of bedenkingen en aanmerkingen betreffende de rapporten over de Geneeskundige Staatsregeling, door *C.G. Ontijd*, Med. Dr., Ridder, enz., enz. 's Gravenhage, Fuhri, 1843. 240 pag. 8°.

In de opdragt aan den minister van buitenl. zaken worden de redenen ontvouwd, welke den schrijver noopten, ook zijne meeningen over het bovenvermelde onderwerp mede te deelen; als dar zijn: 1°. het toezenden der rapporten van wege den minister aan de prov. commissiën; 2° het miskennen der prov. commissiën, zoo door Z. Exc. zelven, als door vele kunstgenoo-

ten; 3°, de wankelende toestand van alle bestaande geneskundige inrigtingen op dit oogenblik.

Tot zijn onderwerp overgraande, verdeelt de schrijver de beoefenaren der geneeskunde in drie partijen: 1°. de behoudende; 2°. de revolutionnaire of destructieve; 3°. de gematigde of behoudende bewegingspartij.

De commissie, die de rapporten *ex officio* inzond. bestond uit heterogene deelen, d.i. de behoudende bewegingspartij en de revolutionnaire of destructieve partij. De eerste kenmerkte zich door zwakheid; de tweede door kracht,zie bl. 13. De eerste sprak zich zelve tegen; de tweede was consequent,bl. 14 en 15. Hoe kon het anders?de titel der eerste is bijna eene contradictie; die der tweede is de uitdrukking van eene rigting, die moet voorafgaan, zal een nieuwe opbouw plaats hebben. Het eerste rapport zondigde door weifeling en contradictie; het tweede door dwaling, onstaan uit gebrek aan bedaard overleg en ondervinding, bl. 15 en 16. De schrijver gaat nu voort, om 1°. te toonen, welke de grondoorzaken zijn van den verachterden staat, waarin zich de geneeskunde en de instellingen ten onzent bevinden; 2°. de hulpmiddelen tot derzelver verbetering en grondwettige herstelling op te geven.

Dit onderzoek wordt tot 3 punten bepaald: 1°. het onderwijs in de geneesk.; 2°. het examen; 3°. de geneesk, staatsregeling en policie.

1°. Waarom is het geneesk. onderwijs zoo slecht? bl. 16. Dat is de schuld van de regering (excuseer), want zij heeft niet gezorgd, dat de instellingen van onderwijs bleven op de hoogte der wetenschap, en zij heeft de geneeskundige talenten niet op prijs gesteld en aangemoedigd, veeleer belemmerd (excuseer); dat wij dit nader bewijzen.

1°. Minachting van den geneesk. stand door de regering. Wij geneskundigen worden nooit geadeld (wel ja, zoo een vuil metier! Re.); zelden riddlers (en dan nog wie, en waarom? rec.); zeer zelden staten-generaal; nooit geene curatoren aan akademiën, om welke laatste reden de geneesk. faculteit aan de akademie dan ook meestal stiefmoederlijk wordt afgescheept en ingerigt.

2°. Minachting van den geneesk. stand door de provinciale besturen. Door de prov. geneesk. commissie voorgestelde tarieven,door het prov. bestuur afgekeurd en zoo gewijzigd, dat zij onaanneembaar en verlagend en onvoordeelig voor de geneeskundigen werden, zoodat alles aan de willekeur van ieder

provincial bestuur bleef overgelaten, en er te dezen opzigte in verschillende provinciën de ongelijkmatigste en onregtvaardigste, doorgaans te lage tarieven, of geheel gene, bestaan. Zie bl. 21-23.

3°. Minachting van den geneesk. stand door de regering. Slechte betaling, bij behandeling van geneeskundige geregtszaken. Sedert 28 jaren heft het gouvernement verzuimd Medici Forenses aan te stellen, en betaalt, niettegenstaande alle judiciële ambtenaren veel verhooging van traktement bekwamen, voor legale section en reizen nog volgens de zeer lage, veel te lage Fransche wet. Zoodat b.v. de Hoogl. BAART DE LA FAILLE 7.04 centen mogt declareren voor eene reis, die hem ruim 16 gulden kostte, en voor die zelfde reis in denzelfden tijd door een lid van Gedep. Staten 80 gulden werd gedeclareerd. Zie bl. 25. Als in een' failiten boedel de patient dood is, wordt de eisch van den medicus preferent; als hij genezen of levend is, concurrent (de domooren sizn in ons vak altijd het gelukkigste: dat schijnt hier de intentie van het gouvernement. *Vivent les gens d'esprit.* Rec.).

4°. Minachting van den geneesk. stand door de regering. De medicus moet, even als ieder doopman, en in tegenstelling met andere faculteiten, patent hebben en betalen. Ook belasting voor zijne paarden.

5°. Minachting van den geneesk. stand door de regering. Gebrekkige handhaving der regten; geen bescherming van den Nederlandschen medicus tegen buitenlandsche collegen, die maar (bij eenige reputatie) mogen komen praktiseren, het land afreizen en de gevulde beurs medenemen, aan ons overlatende. om voor patent, belasting en hunne mislukte patiënten te zorgen. Nu houdt de regering zichnog niet eens aan mannen van gegronde reputatie, maar laat allerhandle kwakzalvers toe, waarvan een delicious staaltje te lezen staat op bl. 28 en verder. Onze iatrotheologus CREMER, oculist uit liefhebberij, word took gekomplimenteerd op eene wijze, die Zijn Eerw. maagpijn, of, zoo hij daarvoor vatbaar is, gewetenspijn kan veroorzaken.

6°. Minachting van den geneesk. stand door de regering. Omdat men de algemeene jaarlijksche vergaderingen van de presidenten der prov. geneesk. commissiën niet in stand hield, dus iedere commissie op zich zelve liet drijven, en naar willekeur liet handelen (bl. 37) men ze nooit consuleerde, en hare stem, zoo al aangeheven, was als die eens roependen in

de woestijn; waarvan exempels, betreffende de Haagsche commisie, worden bijgebragt. Zoo kwam en bleef het toelaten van vroedmeesters,die gene heelmeesters waren, van heel- en vroedmeesters, die den doctoralen titel misten; het wettig erkennen van afzonderlijk getitreerde oculisten en tandmeesters, menschen, die toegelaten worden tot de praktijk, op een getuigschrift, verkregen bij eene of andere provinciale commisie ontworpen en vastgesteld. In 1828 is er eindelijk, na verloop van 23 jaren, bij ministeriëel besluit eene vergadering van presidenten der commissie gehouden, waarbij onder andere omtrent heel- en vroedmeesters, tandmeesters en oculisten, resolutiën tot verbetering genomen zijn in bovenvermelden zin, edoch zonder uitgevoerd te worden. Zelfs werden later de commissiën belet in hare pogingen, om die resolutiën in werking te brengen.

7°. Miskenning der geneeskundige provinciale commissiën. Door de uitdrukkingen des ministers van binnenl, zaken, waarbij de leden van de commissiën uitgesloten worden van eene commissie tot wetgeving, als zijnde voorondersteld te partijdig en te veel aan het oude gehecht. Volgt eene defensie van de provinciale commissiën, geruggesteund door een viertal herinneringen, die de activiteit der Haagsche commissie en de tegenwerking der regering aantoonen in zaken van geneeskundige policie. Na deze der lezing allezins waardige verhalen, zegt de schrijver; ‘Dit viertel uit vershchillende tijdperken van het bestaan *der provinciale geneeskundige commissie dezer residentie* ontleende daadzaken, welke men zeer gemakkelijk met een aantal andere zou kunnen vermeerderen, zullen, vlei ik mij, meer dan voldoende zijn, om in de eerste plaats U.E. van uwe vooringenomenheid jegens de provinciale geneeskundige commissiën (zegge commissiën, Rec.), te doen terugkomen, en te erkennen, dat zij waarlijk zoodanig eene harde behandeling van het hoofd van het Ministerie, waaronder zij gesteld zijn, en op wiens veelvermogendle hulp en bescherming zij derhalve, haren pligt betrachtende, regtmatige aanspraak hebben, noch verwacht, noch verdiend hadden, maar zij hebben daar te boven in de tweede plaats eene kennelijke strekking, om niet alleen U.E., maar ook geheel het geneeskundig publick aan te toonen en volkomen te overtuigen, dat niettegenstaande al wat dezer da gen tegen de provinciale en plaatselijke geneeskundige commissiën geschreven is, niettegenstaande men dezelve vaak met

schimp en smaad overladen heeft, deze geneeskundige autoriteiten (?) echter nimmere opgehouden hebben (?) met allen ijver en met de stiptste naauwgezetheid al het mogelijke aan te wenden ter vervulling van de haar door den Souverein opgelegde verpligtingen (?). Dat het gebrekkige in de toepassing der geneeskundige wetten en verordeningen en in de handhaving der geneeskundige policie, meer bij de hoogere besturen, dan wel bij de geneeskundige autoriteiten te zoeken is en dat, indien de laatsten, in de uitoefening van derzelver werkzaamheden, door de hooge autoriteiten altoos behoorlijk waren gehandhaafd, en indien de hooge regering begonnen was met zelve de geneeskundige wetten na te leven, en aan de provinciale geneeskundige commissiën in hare pogingen ter handhaving derzelve krachtdadige bescherming te verleenen, het zelfs onder de thans bestaande geneeskundige wetgeving met de geneeskundige policie geheel anders zou gesteld zijn, dan dezelve thans in ons vaderland werkelijk is. Want men kan met eenen krachtigen wil ten geode, en met gezond menschenverstand, zelfs onder eene gebrekkige geneeskundige staatsregeling, het echter nog vrij ver brengen, en veel goeds stichten, indien men slechts in zijne pogingen ten goede door de hoogere besturen behoorlijk was beschermd en onderstreund geweest.'

Wat de Heer ONTIJD hier heeft aangevoerd in de bovenverhandelde punten, kan wel dienen, om de Haagsche commissie te verdedigen, vooral om grond te hebben voor zulke sterke en met mannelijke vastheid en kordaatheid nedergeschrevene beschuldigingen jegens het gouvernement; maar wij zien niet, hoe dit ons moet overtuigen van de pligtsbetrachting der overige provinciale geneeskundige commissiën. Als men de *chronique scandaleuse* van onze provinciale geneeskundige commissiën eens opsloeg, wat zou men vinden? wat zou er aan het licht komen? Immers het personeel! Hoe wordt men lin van zulk eene commissie? en wat veroorloven zich die heeren al niet? Wij komen daarop nadir terug, om aan te toonen, dat deze commissiën noodzakelijk veel gebrekkigs moet aankleven. Wij willen voortgaan met onze lectuur.

Wij komen tot eene geduchte *attaque* van de speciale commissie tot herziening der geneeskundige wetgeving. 1°. De benoeming van den Heer VAN DEEN, vreemdeling en jong medicus, wordt veroordeeld, als zijnde er mannen genoeg, zoowel onder de docenten als onder de practici, daartoe geschikt en

genegen. 2°. De door deze keus en door de uitdrukkingen des ministers betoonde minachting heeft dan ook tot signaal gestrekt voor eene zekere partij, om der prov. commissiën veel schimp en smaad aan te doen, even als aan de hoogleeraren, en tevens om alle in *Nederland* bestaande instelligen zoo veel mogelijk te verguizen.

Wij willen hierop allen aanmerken, dat de vraag van wege het gouvernement, om verbetering van bestaande instelligen, in zich sloot:

1°. Dat menschen, aan die instellingen verbonden, zooveel mogelijk daar buiten moesten blijven, omdat, zoo als wij buitendien al te over gezien hebben, een ieder strijdt *pro aris et focis*.

2°. Dat het aanwijzen van de gebreken der instellingen moest vooráfgaan; ten minste dat met het voorstellen van nieuwe plans, hoe deze dan ook wezen mogten, eene en andere aanmerking op het bestaande moest gepaard gaan. Men heeft zich waarlijk hier nog al wel onthouden van personaliteit, iets, dat bij de vele grieven tegen enkele personen, brij moeijelijk was.

Eindelijk moeten wij wel de argumenten van hen, die deze instelligen, hoogleeraren en commissiën hebben aangevallen, wegen; wij moeten ze gedetailleerd wederleggen, zoo zij te ligt bevonden worden; en dan hebben deze aanvallen ook niets te beduiden; in tegendeel, dan dienen zij slechts, om het nut der instellingen, het vernuft en de werkzaamheid der hoogleeraren; en de integriteit en wetenschappelijkheid der commissiën in een veel helderder daglicht te plaatsen, dan zij ooit vroeger stonden. Maar wij moeten in geen geval de intentiën van de aanvallers zoeken verdacht te maken; wij mogen wel naar de juistheid der argumenten, maar wij mogen niet naar de bedoelingen vragen: die vallen buiten onzen regterstoel; de zaken, de woorden, die voor onze oogen staan, deze vallen binnen ons regtsgebied, deze hebben wij voor ons, deze mogen wij beoordeelen, de intentiën der schrijvers niet. Dit bedenke de Heer ONTIJD, zoowel als ieder Nederlandsch beoordeelaar, want het schijnt aan kleine landen, even als aan kleine steden, eigen to ziju, dat men altijd iemands bedoeling zoekt in verdenking te brengen; het is niet de kritiek van vernuft en verstand.

Wij komen, na doorgeloopen tehebben de oorzaken van den achterlijken staat, waarin de geneeskundige wetenschappen en hare instelligen zich in vele opzigten in dit rijk bevinden:

1°. Tot het onderwijs in de geneeskunde.

2°. Het examen der onderscheidene kandidaatgeneeskunstoefenaren.

3°. De geneeskundige staatsregeling en policie.

Zal de medicus tevens chirurgijn en obstetricator zijn, of zullen er nog heel- en vroedmeesters zonder doctoralen title, en zonder geneeskunst te kennen, noch te oefenen, worden toegelaten?

Hierover is veel ongegronds door verschillende auteurs in het midden gebragt, ook omdat men niet altijd bedacht, dat *facto* de gecombineerde uitoefening in alle plaatsen reeds door het gouvernement was geadmitteerd, ergo nog slechts de vraag kon geopperd worden: Zullen er nog heelmeesters allen, vroedmeesters allen, of heel- en vroedmeesters zonder doctoralen title worden toegelaten, zonder in den geheelen omvang der geneeskunde te zijn gepromoveerd? Alzoo slechts ééne klasse van geneeskunstoefenaren, wier vorming en regten gelijkstaan; alle kunnen de geneeskunde in haren geheelen omvang uitoefenen, met uitzondering der artsenijmengkunde; zij laten naar verkiezing eenen of meerdere taken varen, en leggen zich bij uitsluiting op dien tak toe, welke hun conveniërt. In dit opzigt is de Heer ONTIJD het eens met de minderheid der speciale commissie, terwijl de meerderheid zich daarover allerongelukkigst had uitgelaten.

Wat de hoogescholen betreft, de Heer ONTIJD stemt toe op bl. 100, dat deze op eenen hoogstbekrompen' voet zijn ingerigt; dat het personeel der hoogleeraren te beperkt, en de hun ter dienste stande middelen zer gebrekkig zijn. ‘Zoodat niet ééne der thans bestaande inrigtingen van geneeskundig onderwijs in alle opzigten aan de tegenwoordige hoogte der geneeskunst beantwoordt.’ De Heer ONTIJD is het hier eens met de meerderheid en met de minderheid der speciale commissie; maar de Heer ONTIJD en de meerderheid willen verbetering van het bestaande, de minderheid wil opheffing van het bestaande, om iets nieuws in de plaats de zetten.

Ieder, die weet, hoe verbetering en wijziging van het bestaande in zeer vele gevallen een half werk levert; eider, die vreest, dat, bij de bestaande en erkende zucht van ons gouvernement tot halve maatregelen, dit ook hier het geval kon worden, zou alligt in het geval komen van te zeggen: Men breke het oude gebouw af, opdat er niet een stuk van cenen slechten muur cener verbetering in den weg sta, en wij dus slechts lap-

werk krijgen. Dit was, zoo wij gelooven, het denkbeeld van de minderheid. Nu kan én de meerderheid eenen weg aanwijzen, èn de Heer ONTIJD eenen weg aanwijzen, om, zonder zoo veel afbreken, een schoon en goen verbeterd geheel te bekomen; men zal het hun zonder twijfel danken, als zij dit doen. Welaan, dat zij het doen! Maar om nut e spreken van ‘eene hoogstonbescheidene en beleedigende uitspraak der minderheid,’ zie bl. 104, op ground van bet bovenvermelde denkbeeld der minderheid! Waartoe dit? vragen wij. Waartoe? Waartoe opgenoemd de hoogleeraren, die zich bekend maakten door hunne schriften (MULDER, niet MULLER)? Zijn dat dan nu juist onze vernuften? neen, hier wordt menig hoogleeraar, die meer verstand heft en niet opgenoemd wordt, verongelijkt. Waartoe dan zooe vele personen genoemd? Ontkent dan de minderheid de verdiensten van eenige dezer heeren? Of zijn de inrigtingen goed, omdat die heeren daar onderwijs geven? Of, als het dan van die heeren afhangt, waarom zegt dan de Heer ONTIJD zelf zoo even, dat niet ééne der thans bestaande inrigtingen van geneeskundig onderwijs in alle opzigten aan de tegenwoordige hoogte der geneeskunde beantwoordt? Het is niet bekend, dat de minderheid aan genoemde heeren,of aan eenige bepaalde personen, deze achterlijkheid en ongeschiktheid der thans bestaande inrigtingen geweten heft. Welke grief bestaat hier tegen de docenten? Of zijn de klinische scholen doelloos geworden, omdat de onderwijzers niet deugen? Neen, omdat de veranderle omstandigheden hare opheffing gebiedend vorderen (zie bl. 105). Dus als nu de minderheid dit ook eens van de akademiën meende, dan was het immers nog gene grove beleediging, onbescheidenheid jegens de docenten. En toch zal er op de uitnemendheid van verscheidenene docenten vrij wat af te dingen zijn, als men, zonder oud-Nederlandsche vooringenomenheid, met de oude en achtbare instellingen, met den schijnroem van sommige onzer geleerden, hen van nabij beziet; de Heer ONTIJD weet het toch ook wel hoe de schin hier kan bedriegen. Maar wij springsen over al de verwijten van vreemdelingschap, jeugdigheid (de Heer HEIJE zal toch wel omstreeks 40 zijn! men moest dat allendig argument toch eenmaal laten varen, en anders zullen wij, die ruim veertig zijn, gaan zeggen, dat de zestigers suf zijn geworden, louter slechte argumenten), en de vraag, hoe die heeren aan hunne talenten gekomen zijn (alsof men niet knap kon worden, ondanks slecht onderwijs; Ref. verklaart, dat hij het minste

van zijne kennis aan het akademisch onderwijs te danken heeft), wij springen daar over heen en komen,op pag. 112, tot de zaak, zelve, waar eerst beweerd en met voorbeelden gestaafd wordt, dat eene kleine klinick beter dan eene zeer groote is; doch later toegegeven wordt, dat zij in Leiden te klein is, en dat men groote hospitalen tot zijne dispositie moet hebben, om eene geode klinick er uit te kunnen kiezen: terwijl verder beweerd wordt, dat onze akademiesteden groot genoeg zijn, om bij geode bepalingen daaromtrent een genoegzaam aanthal zieken vooreene goode klinick op te leveren; iets, dat wij, en misschien ook de minderheid der speciale commissie, toegeven.

Dan worden voorbeelden aangevoerd van knappe mannen, gevormd aan kleine akademieplaatsen, en van knappe docenten, die met roem veel vakken tegelijk onderwezen; alles toegestemd, dat nog ten huidigen dage gebeuren kan, omdat de knappe man zaagt met eene boor, zoo als de overleden Hoogl. MOLL zeide, dat is, altijd uitkomt, altijd alles, ook met slechte middelen, goed weet te doen; dus aangenomen voor kennisgeving; doet niets ter zake. Men mag uit deze voorbeelden besluiten, zegt de schrijver, op pag. 118, dat, gezien het bij ons bestaande verval, onze hoogleeraren niet grootendeels zulke geniën en zulke arbeiders waren en zijn, bejgevolg; date r velen zullen moeten uitvallen als ongeschikt, en dat doe men dan, zegt de schrijver, met vaste hand, zonder aanmerking van personen of jaren. Wij helpen het hem wenschen, Want, zegt hij te regt, dit is eene der eevste en onmisbaarste voorwaarden ter verbetering van het onderwijs, Eindelijk spreekt het van zelf, dat, daar de physische wetenschappen onmisbaar zijn voor de geneeskundige studie, en voor algemeene beschaafde vorming, geene universiteit daarvan behoorde verstoken te zijn, om ook voor andere faculteiten te kunnen dienen; en als de minderheid het oogmerk heeft gehad, om die òf aan het geneeskundig onderwijs, òf aan de andere faculteiten te onttrekken, iets, dat wij naauwelijks kunnen gelooven, dank an dit geen' steek houden; en de Heer ONTIJD trekt dan met regt hiertegen te velde. Het is meer dan waarschijnlijk, dat met bedeold heeft, eene akademie te *Amsterdam* op te rigten, en wel op groote schaal; geene geneeskundige school, gelijk de Hoogl. PRUYS V.D. HOEVEN vreest: de minderheid toch zou wel begrijpen, dat dit teruggang was.

Ten laatste pleit tegen eene groote akademie to *Amsterdam* de ongezondheid en het gebrek aan water (dit, zijn, in ons oog,

geene genogzame argumenten! *Amsterdam* is zoo ongezond niet voor iemand, die zich goede woning en kleeding en voedsel verschaffen kan), alsmede de duurte (*Amsterdam* is niet duur voor eenloopende personen; men kan in het algemeen in *Amsterdam* goedkoop leven, even als in alle groote steden, als men zich er naar inrigt). De kosten van nieuwe inrigtingen zouden misschien meer bezwaar inhebben; en daarin zijn wij het met den Heer ONTIJD eens. In hoeverre in andere punten, door vereeniging van het verspreide, weder onkosten konden bespaard worden. vermeten wij ons niét te beoordeelen, doch geven het, als eene mogelijke compensatie, in bedenking.

De Heer ONTIJD stelt nu voor: de akademiën te verbeteren, niet zoo zeer de gebouwen, als wel de gelegenheden en de personen tot onderwijs; de clinische scholen op te heffen, en alleen te *Amsterdam* het *athenaeum* en eene *clinique de perfectionnement* te houden, ten einde, in behoorlijk verband met onze akademiën, tot volmaking der studiën onzer aanstaande genees- en heelkundigen te verstrekken.

Zoowel aan de universiteiten als aan het althenaeum te *Amsterdam* moeten ook apothekers gevormd kunnen worden. Volgens der Heer ONTIJD, heeft de commissie te veel de praktische rigting, bij de vorming der apothekeres, uit het oog verloren, en te veel enkel op de wetenschappelijke zijde aangedrongen. Hij stelt daarom het volgende voor:

De aanstaande apotheker voleindige den cursus op de gymnasiën, even als ieder ender, die tot studie opgeleid wordt. Dan zij hij drie jaren bij een' wetenschappelijk apotheker, om daar theoretisch en praktisch onderwijs te ontvangen, Dan kome hij als student in de pharmacie aan de akademie; hebbe gelijken rang met, en geniete hetzelfde onderwijs als de aanstaande studiosi voor de geeskunde; hij moet dus aan de akademie, gedurende twee jaren, chemie en botanie leeren; hiervan moet hij bewijs medebrengen, als hij later door eene provinciale geneeskundige commissie wordt geëxamineerd, waarbij de kundigsten den title van doctor in de pharmacie zouden kunnen erlangen, en dan, diet title bezittende, bevoegd zouden zijn, om apothekers te worden bij eidere openvallende plaats.

Hierdor zou de toeloop van nieuwe apothekers, wegens de grootere kostbaarheid en meerdere studie, tot dit vak vereischt, minder worden. Daarbij zou eene wet moeten gemaakt worden. die het getal apothekers beperkt; en zoolang het aantal apothekers het *maximum* te boven ging, zouden er telkens

twee apothekers moeten sterven, terwijl men éénen apotheker in de plaats aanstelt.

Zal not een ander spoedig werkend middel ter vermindering van de apothekers, bij de nadere vorrstellen tot verbetering van geneeskundige staatsregeling, worden aangegeven.

Met den apotheker sterft ook de apotheek.

Volgen bedenkingen en voorstellen over het staatsexamen en over den tijd en de bepalingen der examina, welke laatste eigenlijk den vorm betreffen, vrij onbeduidend zijn, (zie bl. 137), en door de commissie voor het hooger onderwijs, in 1828 door Z.M. benoemd, volgens den Hr. ONTIJD, zijn voorgeslagen geworden. tot de berzwaren tegen het staatsexamen wordt de lange tijd, die daaraan, zoo door pratcici als door hoogl. moet worden opgeofferd, berekend. Maar als het personeel veriëert; als het personeel grootendeels in de hoofdstad, in dezelfde plaats, waar de groote universiteit gevestigd is, woont, is dat dan zoo slim? Wij twijfelen daaraan. Voorts wordt het later gemakkelijker. Als de examinator heldere hersens heeft, die goed voorzien zijn, dan is due kunst zoo zeer groot niet. En als zij werkelijk zoo groot is, waarom vertrouwt men dan het examineren toe aan onwetenschappelijke menschen, aan heel- en vroedmeesters in onze provinciale commissiën, hoedanige onwetenschappelijke personen referent kan aanwijzen?

En zou de betrekking van onderwijzer in den hoogleeraar als examinator geenen nadeeligen invloed hebben, en de relatie tot den studiosus te naauw maken? of, omgekeerd, eene vijandige stemming tot onbillijkheid kunnen leiden? Nog niet eens spreken wij daarvan, dat de studiosus de zwakke zijde van den hoogleeraar kent, en daarvan weet gebruik te maken.

Als de opinie van den Hoogleeraar BAART DE LA FAILLE wordt aangehaald, op bl 142, met de woorden: ‘dat de leden der commissiën zelden in hunne wetenschappelijke kennis op dezelfde hoogte zouden staan, als de hoogleeraren uit wier lessen de jongelingen komen, en die den voortgang der wetenschappen bijhouden,’ dan moeten wij vragen, waar dan al het talent, en al de ijverige studie gebleven is, welke door den Heer ONTIJD in het begin van zijn geschrift, aan zoo vele Nederlandsche mannen, onder onze geneeskundigen, zijn toegeschreven? ‘Mannen,’ zegt de Heer ONTIJD *dáár*, ‘die de nieuwste vorderingen bijhouden en zelfs de geregtelijke geneeskunde ijverig beoefenen.’

Vender volgt: ‘Tevens zoude het voor de leden dezer commissiën veel moeijelijker zijn, den trap van bekwaamheid te onderscheiden van geheel onbekende personen, dan het voor de hoogleeraren is, om te bepalen op welken trap de jongelingen staan, met wier personen en studiën zij gedurende eenige jaren bekend zijn.’ Den stijl daarlatende, beweer ik, dat de hoogleeraren de grootste ezels van de wereld moeten zijn, als zij de capatiteiten van hunne studenten niet haarklein kunnen taxeren, en dat dit juist eene reden is, om hun het eindexamen te ontnemen, als wordende, wat het thans werkelijk is, eene ijdele en dwaze formaliteit, van weinig of geene beteekenis. Juist de onbekendheid van de commissie met de personen is gedeeltelijke waarborg voor onpartijdigheid, en het onderzoek dient juist, om de onbekendheid van de commissie met de kennis en de talenten van den examinandus in bekendheid te veranderen.

De Heer ONTIJD vreest ook nadeeligen invloed op de vlijt en zedelijke vorming der studenten, als zij in hunne leermeesters niet meer de regters zouden zien, die eens over hunne vorderingen uitspraak zullen doen.

Wij zeggen, als het talent van den hoogleeraar dat ontzag, die liefde niet inboezemt, dan deugt het talent niet. Als de zedelijke vorming uit vrees ontstaat, dan wordt het eene onzedelijke vorming; eene slaafsche kruiperij, in plaats van eene vrije, zelfstandige onderwerping aan het heerschende talent.

Wij willen nalaten hiervan meer te zeggen, verwijzende op hetgeen Dr. HEIJE in zijn *Archief* voor 1843 heeft uiteengezet.

Het examen dubbel te maken, eerst door de hoogleeraren, dan door de staatscommissie, acht de Heer ONTIJD, en wij met hem, overbodig. Hier wordt als argument tot het niet aanstellen van zoodanige staatscommissie genoemd de meerdere kosten voor den staat en voor den examinandus. dit is echter onjuist gezien. De examengelden worden voortaan niet meer in de beurs der hoogleeraren, maar in die van de staatscommissiën gestort, en zij worden, zoo men wil, verhoogd; dus behoeft de staat hier weinig uitgaven te hebben.

De hoogleeraren behoeven niet te examineren, want zij kennen de talenten en de studie hunner leerlingen; immers als de kollegiën niet langer dicterende gegeven worden; als deze bestaan in spreken der hoogleeraars over het onderwerp, en ondervragen van den student; in levendige gedachten- en woordenwisseling over de wetenschappelijke punten, die aan

de orde zijn, dan kunnen de student en de hoogleeraar elkander niet vreemd zijn, en het is onmogelijk, dat zij elkander niet juist beoordeelen.

Men ziet, het is ons niet te doen om het behoud dier achtbaarheid, welke van de toga, van het poeder en van de pruik ontleend wordt. De hoogleeraar moet talent ontwikkelen; men moet niet al droomende zijn professoraat kunnen waarnemen, en zij, die blijken van ongeschiktheid geven, moeten gedimitteerd worden. Het moet niet meer zijn, dat de professor, wegens zijne imbecilliteit, de *risée* van de studiosi wordt, gelijk dat bij ons nog al veel voorkomt; dan is zoowel het student als het professor zijn een apenspel; dit zijn de gevolgen van het *eens professor, altijd professor*; die heeren mogen zoo suf zijn, of zoo traag zijn, als zij maar willen, zij zijn, *nach wie vor, Professores clarissimi*.

Dat de staatscommissie zich om eene en andere inlichting nopens het karakter en de studie van eenig jong mensch tot de hoogleeraren wendt, is iets anders, is doelmatig, en kan noodig zijn.

‘Waarheen met die gedimitteerde professoren?’ Den theoloog eenen predikstoel, hij zal wel zijn publiek vinden; den jurist een ambt, of de praktijk; den medicus de praktijk (een schaapshoofd van een' professor kan in de praktijk zeer gezocht zijn); den litterator een secretariaat, en den physicus eene locomotief, opdat hij leere, wat voortgang is.

Wij komen tot de geneeskundige staatsregeling en policie; hier wordt opgegeven, hoe de meerderheid der speciale commissie voorstelt de provinciale commissiën door eenen gewestelijken raad met den gouverneur, procureur-generaal, hoofd-ingenieur van den waterstaat, eenen veearis, eenen hoofdofficier van gezondheid en zeven med. en chir. en obst. doctoren te vervangen, enz.; hoe de minderheid een oppertoezigt wil opgedragen hebben aan eenen geneeskundigen ambtenaar bij het ministerie van binnenlandsche zaken; voorts eenen gewestelijken raad, benoemd bij stemming door allen geneeskundigen der provincie, en eenen algemeenen raad uit de gedeputeerden der gewestelijke raden, enz.

De minderheid heeft gezegd, dat de examina, door de provinciale commissiën afgenomen, leden aan gemis van eenheid in plan, rigting en wetenschappenlijken zin, waardoor zij weinig meer dan eene onbeduidende ceremonie waren, en ongeschikte personen toelieten; voorts, dat de leden dier commissiën, zeer dikwijls zijnde, de beste instelligen daar-

door worden, verland, enz. De Heer ONTIJD noemt dit verraderlijke en zijdelingsche aanvallen, en gaat nu over, om met *zeer* omstandige voorbeelden aan te toonen, hoe weinig de provinciale commissie (*alweder* van de residentie) door het gouvernment werd gesouteneerd in hare bemoeijingen tot handhaving van geneeskundige policie, daaruit als gevolg afleidende, dat de commissiën daardoor zoo gebrekkig en moedeloos geworden zijn. Echter kon de minachting van het gouvernement ook wel gevolg van de ongeschiktheid der commissiën zijn; dit pleit is echter moeijelijk te beslissen. Want men zal voorzeker niet wel doen, alle commissiën van geneesk. onderzooek over éénnen kam te scheren; hoe dit zijn moge, de anecdota van provinciale commissiën in *Oud-Nederland* zijn legio. Wij willen dan nu eens niet zijdelings, maar vlak regtuit zeggen, dat het soms al zeer curieuse en heterogene combinatiën zijn van personen, die door allerhande intrigues, door vriendschapsdiensten, dînés, laagheden van allerhande soort, zich doen kiezen tot leden van deze commissiën. De lessen moeten door de examinandi bij een lid van die commissie genomen, en met twee gulden of meer per uur betaald worden; en wie weet, welke diensten meer verlangd worden! Kortom, men weet, welke willekeur, welke afpersingen menschen uit lagen stand en van een zeker karakter zich veroorloven; en men weet, dat er geen appèl op hooger toezigt bestaat. Willekeur, ordeloosheid, knevelarij, kuiperijdespotisme, zietdaar de heerschende trekken, die men in alle administratie, in alle toezigt, bij ons overal ontmoet; de eerste fout zit in de regering, die niet ziet; de slechte zamenstelling der commissiën is daarvan een gevolg, en hieruit ontstaan weder alle fouten, waaraan de commissiën zich schuldig maken. Welverre van zelve aan de wet te gehoorzamen, overtreden zij die zelve, juist omdat zij meenen, als leden van de commissie, tot alles vrijheid te hebben.

De chirurg en vroedmeester alhier, lid der commissie, schrijft, trots de beste medicus, inwendig voor, waarvan ik de bewijzen in handen heb. De tegenwoordige president is niet als wetenschappelijk bekend, en schijnt dus aan zijnen vriendschappelijken omgang die betrekking verschuldigd te zijn.

Waaron, en hoe is bovengemelde heel- en vroedmeester lid van de provinciale commissie geworden?

Te regt wil de Heer ONTIJD, op bl. 178, dat een lid van de prov. comm. persoonlijk voor de plaatselijke commissie zou moeten teregtstaan. Maar hoe, vragen wij hem, als, gelijk hier,

in *Arnhem*, dezelfde personen leden van de provinciale en plaatselijke commissiën zijn, als gevolg van hunne zucht, om boven de wet te zijn, en als bewijs, hoe zij meenen daardoor alles te kunnen doen, wat hun goeddunkt, alsof er geene drukpers en geene pen bestonden, en geen man, die hen daardoor aanwijst.

De Heer ONTIJD keurt de door de speciale commissie voorgestelde zamenstelling van den gewestelijken raad af. ZEd. acht den gouverneur daar misplaatst; den veerts, den hoofd-ingenieur van den waterstaat en den officer van gezondheid daar overbodig. Hoe dan ook zamengesteld, meenen wij, dat het examineren aan die commissiën ontnomen, en aan de staatscommissie behoort overgedragen te worden, en dat het zeer verkeerd is, eenen plattelands-medicus bij verplaatsing tot het examen te noodzaken. De prov. comm., juist omdat de examinandus in de buurt moet wonen, misschien wel in dezelfde stad concurrent wordt, zal meestal partijdig *moeten* worden; is het niet ten gevalle van hun eigen belang, dan is het ten gevalle van eenen vriend, enz. enz.

De staatscommissie heeft geen deel aan al die plaatselijke belangen, ziet slechts den persoon, en moet zoo zamengesteld zijn, dat zijn van zelve onpartijdig *moet* zijn: dat heeft men in zijne hand.

Mogt nu iemand zeggen, dat ik hier hatelijk en personeel ben, zeker ik ben onaangenaam - hatelijk voor dengenen, wien deze schoenen passen; ik ben personeel, in zooverre ik de personen bijna noem, maar ik blijf toch altijd spreken over de zaken en personen, in betrekking tot de commissiën, en niet over ann de zaak vreemde, in de huisselijke betrekkingen der personen tastende, punten; wat ik hier aanstipte, is niet wel te vermijden, zal men eenigzins bepaald aanduiden den grond, waarop men aanmerkingen maakt, en als de Heer ONTIJD tegenover het gouvernement en den minister zoo handelen mag en durft (iets, dat ieder Nederlander in hem eeren en dankbaar erkennen moet en zal), dan mag schrijver dezes dat toch ook doen tegenover een lid of meerdere leden der provinciale commissiën, zonder te vreezen, dat men hem kwade bedoelingen toeschrijve, terwijl hij slechts in het belang eener goede zaak spreekt.

Het is b.v. in het geheel geen wonder, dat een ongeschikt persoon president van eene prov. comm. wordt, of wil worden, of zich laat maken; dat een heel- en vroedmeester, lid van zulk eene commissie, de wet overtreedt, omdat hij meent

boven de wet te zijn; dat zij aan jonge lieden het toelatings-diploma ontzeggen, omdat er eer vriend van hen in dat zelfde dorp praktiseert, waar de examinandus zich zal vestigen; dat zij het examen moeijelijk maken, of jaren lang ieder jong mensch weren, van wien zij eenen concurrent in hunne stad te wachten hebben. Dat is niet vreemd, dat zijn mogelijke zaken, menschelijke zwakheden, den eenen meer, den anderen minder eigen. Maar zij moesten dit niet, zoo als thans, ongestraft kunnen doen. De gelegenheid, de magt, moet hun benomen worden, zoo te handelen.

Alle redenen, om de voorstellen van de minderheid der speciale commissie nog eens te overdenken, en nader te ontwikkelen, althans te beproeven, of er geene mogelijkheid bestaat, langs dezen weg, tot eenvoudiger, meer zekere en meer doelmatige regeling van bestuur en toezigt te geraken.

Hoe dit zijn moge, de moeijelijkheid van eene goede geneeskundige policie en goede geregtelijke geneeskunde is onbetwistbaar, moet zoo veel mogelijk volgens een algemeen en geregeld ontwikkeld plan worden ingerigt, en vereischt, zoo als door ieder zal worden toegegeven, de zamenwerking van juristen en medici.

De Heer ONTIJD, ook dit erkennende, gaat nu voort eenige fouten in de voorstellen van de speciale commissie hieromtrent aan te wijzen, en geeft zeer omstandig, en in vele bijzonderheden tredende, waarin wij hem hier niet kunnen volgen, de wijze op, waarop geneeskundige policie zou moeten worden geregeld. Over de medicina forensis vinden wij minder. Wij vinden geene beginsels, geene algemeene gezigtspunten, maar wel het afdalen tot kleine veranderingen en verbeteringen in bijzondere inrigtingen en commissiën, alles uitloopende op behoud van het bestaande, met kleine wijzigingen. Wie een' tegenhanger van deze wijze van behandeling lezen wil, neme het *Archief voor Geneeskunde* van Dr. HEIJE, Derde Deel, derde en vierde Stuk, ter hand, waar het slot van de commentatie van Dr. HEIJE op de nota der minderheid gevonden wordt, en waarin hij enkel algemeene gezigtspunten voorstelt.

Ref. helt meer over tot de beschouwingswijze van Dr. HEIJE, zonder het goede in de voorstellen van Dr. ONTIJD te willen betwisten.

De Heer ONTIJD besluit met te raden tot gepaste spaarzaamheid, echter geene te groote zuinigheid op het punt van wetenschappelijke inrigtingen; hij verlangt combinatie van het

militair en civiel geneeskundig onderwijs, en komt nog eens terug op het betoog van het volstrekt noodzakelijke van het daarstellen eener nieuwe geneeskundige staatsregeling.

In het postscriptum vernemen wij, dat de raad-adviseur voor geneeskundige zaken zijn eindrapport gereed heeft, en wij dus spoedig onze nieuwe wetten te wachten hebben. *Quod deus bene vertat*.

Zoo ver onze aankondiging. De Heer ONTIJD zegt zelf te behooren tot het *juste milieu*, d.i. de behoudende bewegingspartij - gematigdheid uit verstand, volgens sommigen - weifeling uit magteloosheid, volgens anderen. Aan hunne vruchten zult gij ze kennen. De namen zijn bedriegelijk, want die gematigdheid is niet altijd verstand, is dikwijls magteloosheid. De meerderheid der speciale commissie behoorde ook tot het *juste milieu*, en toch beschuldigt de Heer ONTIJD dezelve van weifeling en inconsequentie, en toch prijst de Heer ONTIJD het *juste milieu*. Omtrent deze partij vindt men, met betrekking tot politiek, in de *Sachsische Vaterlandsblätter* van 31 Dec. l.l. het volgende, dat misschien op alle behoudende bewegingspartijen toepasselijk is:

‘Niets is in het staatk, leven verderfelijker, dan het politische mulattendom, het zoogenaamde *juste milieu*, hetwelk bestendig tusschen vooruit- en teruggang zweeft. Het is een tweeslagtige toestand, wien het vermogen der voortteling ontbreekt, terwijl links en regts voorttelingselementen, het eene licht, het andere nacht, onderling strijd voeren, en om den voorrang kampen. Het *juste milieu*, duizelig door den zelfbereiden drank, gemengd uit vrij en onvrij, uit vooruitgang en achteruitgang, tuimelt radeloos her- en derwaarts, en daar de weifelaars nimmer den vooruitgang bevorderen, zoo bevorderen zij, tegen wil en dank, en onbewust van hunne werking, den teruggang.

Dit zoogenaamde juiste midden mist het politisch zelfbewustzijn, - gevolgelijk het politisch karakter; het heeft geen stelsel, noch ook een bepaald doel voor oogen. het *juste milieu* kan geene overtuiging hebben, wijl het aan stelselloosheid lijdt; het *juste milieu* heeft slechts deze ééne heerschende eigenschap, namelijk vna inconsequent te zijn. Het juiste midden is ziek, en lijdt aan zijn eigen ik; het is zeer ijdel en eigenbaatzuchtig; deszelfs heerschende zucht is, om te gelijker tijd in het heldere licht der volksgunst (publieke

opinie) te staan, en in hetzelfde oogenblik bestraald te worden door den genadeglans der opperste magt; daarom staat het in een dubbelzinnig licht, het wil de Juno omarmen, en omvangt eene ijdele wolk.'

Of deze woorden ook op ons geneeskundig *juste milieu* toepasselijk zijn, willen wij niet beslissen; ieder leze, vegelijke en oordeele zelf. Ref. acht zich tot beslissing onbevoegd en ongeroepen.

Arnhem, 26 January, 1844.

Dr. Scheltema.

I. Jaek, of een arm Huisgezin, door *P.F. van Kerckhoven*. Te Antwerpen, bij Karel Oberts. 1842. 221 bl. 8°. II. De koopmansklerk. Eene Antwerpsche Zedenschets, door *P.F. van Kerckhoven*. Antwerpen, Drukkerij van J.E. Buschmann. 1843. Teekeningen door Eug. de Block, 76 bl. 8°. III. Hoe men schilder wordt. Eene ware geschiedenis van eenen schilder, die nog leeft, door *Hendrik Conscience*. Antwerpen, Drukkerj van J.E. Buschman. 1843. Met Houtsneden. 71 bl. groot 8°. IV. Wat eene moeder lyden kan. Ware Geschiedenis, door *Hendrik Conscience*. Vijftig Houtsneden, geteekend door J. Mathysen, op hout gesneden door H. Brown. Antwerpen, Drukkery van J.E. Buschman, Uitgever. 1844. 66 bl. 12°.

> 'Wij maakten reeds verzen, wanneer wij de taal nog niet in onze magt hadden, om alles uit te drukken wat wij gevoelden of ontwerpen wilden -'
>
> Prof. GEEL, Voorrede van den tweeden druk van *het Proza*, bl. x.

Het valt niet te loochenen, de zeven eerste jaargangen van *de Gids* zijn voor de Vlaamsche letterkunde, in omgekeerde orde van die der koeijen uit den droom van PHARAOH, de zeven magere geweest. Onvervuld bleef de belofte, haar in het allereerste nommer van dit tijdschrift vrijwillig gedaan (1837, N°. I, bl. 27 - 31), onvervuld, schoon ieder jaar verheugende ver schijnselen opleverde. 's Lands taal toch zag in het zuiden niet

alleen hare regten tegenover het bestuur gehandhaafd, maar van verstootelinge, als ze geweest was, werd zij erkend; de regering droeg aan WILLEMS de uitgave van een Belgisch Museum op; ten gevolge van haren last, is de spelling geregeld. En maatschappijen kwamen tot stand, en tijdschriften zagen hete licht; - geene Vlaamsche stad, schier geen Vlaamsch dorp meer; dat niet jaarlijks zijne wedstrijden van uitgalming hield; - *Brussel*, het verfranschte *Brussel* zelfs, duldt een genootschap voor inhecmsche letterkunde binnen de muren van het Hôtel des Gouvernements. Aller belangstelling boeijende, aller lievelingsstudie geworden, dolf men het vroegst verleden uit het puin van kasteelen, uit het stof van abdijen op; kronijken en legenden, ridderromans en volksliedekens, worden uitgegeven, bijwijlen met eene pracht, als zocht de drukkunst door hare sieraden het verzuim van eeuwen te vergoeden. Inderdaad, teekenstift en graveernaald boden den oudheidkenners om het zeerst hunne hulpe aan, ter gewenschte veraanschouwelijking van het leven der voorgeslachten, in de lasten, welke zij droegen, in de lusten, die zij smaakten, - in hunnen ernst en hunne boert, - in hun wel en hun wee, - onschatbare bouwstoffen voor eenen toekomstigen geschiedschrijver! En van dat alles vermeldde dit tijdschrift schier geen woord; ‘*de Gids* prijst ongaarne,’ zal men zeggen.

De penning had ook zijne keerzijde: een Nederduitsch Letterkundig Jaerboekje verving den Belgischen Muzen-Almanak uit de dagen, toen Noord en Zuid waren vereend; maar van tien jaargangen leverde zelfs de allerlaatste (die voor 1843) nog geene blijken van zelfstandige ontwikkeling op. Eene poëzij, wie het rijm om de leden rammelt als eene keten; - dichters, die vreemdelingen schijnen in de wereld, welke hen omringt, - ziedaar den indruk, dien de lezing van het boekske achterlaat. Hoe! *Europa* heeft van België's vrijheidszucht gewaagd, en uit die verzen ruischt er u naauwelijks een wedergalm van te gemoet. Hoe! *Engeland* benijde *België* zijne industrie; maar wie er oog en oor voor hebbe, niet hare dichtkunst. Hoe! *Brussel* vloeit over van allerlei ultra's, welke er hunne utopia's bouwen; maar uit de voortbrengselen der Vlaamsche zangers spreekt zelfs geen zweem van aesthetische of philosophische theorie! Anno Een is aan de orde van den dag; in al die stukjes der vriendschap, der eerste liefde, der huwelijkstrouw, der ouderweelde gewijd, anno één, want vreugle noch smarte heeft iets individuëel-karakteristieks. Het plekje gronds, door die poëten

bewoond, was het tooneel, waarop menig treurspel der nieuwere geschiedenis werd afgespeeld; maar als zij in het verleden rondgrijpen, dan kiezen ze ‘ridders met de lans,’ en ‘eeuwige jagers uit 't bosch,’ of bezingen ‘kloostermagd en oorlogsman, twee lijken op elkaêr,’ navolgingen van Germaansche modellen, die zij voor oorsproonkelijke scheppingen uitgeven; horreurs, der Fransche romantiek waardig, maar voorgesteld zonder het talent, dat deze onderscheidt. Zoo leerlingen, zoo meester. De Belgische BILDERDIJ (?!) acht het niet beneden zich naar eene goochelaarsaardigheid te duiken, en laat in een ander versje de billen van eenen jongen beschildren.... En ook daarvan repte *de Gids* geene sylbe; wie weet, waaraan men vriendelijk genoeg is het toe te schrijven!

Een voorbeeld in het voorbijgaan, wat men al hooren moet, als men niet doof is!

Im Vaterlande
Schreibe was dir gefällt,
Da sind Liebesbande,
Da ist deine Welt.

GÖTHE mogt het zingen, en menige bladzijde dit tijdschrift moge bewizjen, dat wij het geloofden, dat we niet aarzelden voor onze overtuiging uit te komen; die moed geeft u allerlei verwijten prijs, en brengt u onder allerlei verdenking. Soms zijn de eerste te onhandig, om er zich niet mede te vermaken; het is waar, dat de laatste soms ook te hatelijk is, om haar niet af te keeren. Ten bewijze, als ge wilt. Het laatste nommer der *Vaderlandsche Letteroefeningen* (Februarij, 1844) houdt eene vegelijking in van *het jonge Holland* (eene naäperij van den vreemde tot in partijnamen toe, door dit tijdschrift reeds vóór jaren gelaakt[1]), eene vergelijking der *soi-disant* eeuwig jeugdige medearbeiders aan *de Gids* met de Iersche volksdichters. Ziehier het feit, voor zooverre de aanhaling van partij dit uit het Londensche weekblad *the Athenaeum* kennen doet. JOHN BULL scheldt PADDY, *comme de raison*, verwaand en vermetel, en de letteroefenaar doet het ons ook, *das versteht sich*; - maar JOHN BULL laat PADDY'S begaafdheden onbekrompen regt wedervaren, en wat verbazend is, de

(1) *De Gids*, 1837, N^{o}. V, Mengelingen, bl. 161: ‘Zoo wij een woord, dat wij afkeuren, onzes ondanks bezigen, en eene zekere strekking onzer Hollandsche letterkunde de jonge litteratuur wilden noemen,’ enz. *Vondel* met roskam en rommelpot.

letteroefenaar gunt ons hetzelfde pluimpje. Dus opgevat, betuige ik, trots alle verwaandheid en vermetelheid (waarvan ik mijn bescheiden deel neme), in goeden ernst te wenschen, dat de vergelijking ook voor mijn' persoon steek hield, want den meesten dier zangers viel eene populariteit ten deel, waarmede ik mij niet vleije, eene welverdiende populariteit, daar hunne liedjes kernig en klaar tevens zijn. Doch ik sprak van ouhandigheid, en het boven aangewezene is niet het eenige oogpunt, waaruit de vergelijking hoogstgunstig valt toe te passen; ik wil het voor mijne medearbeiders uit drie andere beproeven.

> PADDY heeft een warn hart, welks edelmoed zijne wraakzucht verre overtreft, en dat waardeert de letteroefenaar ook in u, Mijneheeren! wier namen hij op de blaauwe deur las, wier namen hij zoo welwillend is er op te schrijven.
> PADDY prijst en laakt even vurig, geboren vijand als hij blijkt van alle water in den wijn doen, en dewijl ge hem daarin gelijkt, Vrienden! deert het den letteroefenaar, dat ge zoo verschrikkelijk verwaand en vermietel zijt - om van hem in oordeel te darven verschilten.
> PADDY herinnert zich den tijd, toen zijn land vrij was, en zijn volk door vreemden werd geëerbiedigd; PADDY gelooft, dat die dagen keeren zullen, mits ieder zijn scherfje bijdrage, ter vermeerdering van volkskennis, volksdeugd, volksgeluk, - de overeenkomst is zóó treffend, dat zij zelfs den bijziende in de oogen springt.

PADDY - maar ik zou aldus eene bladzijde kunnen vullen, zonder het doel, dat partij zich met de aanhaling voorstelde, eene schrede nader te komen, want om verwaandheid en vermetelheid te vinden, behoeft men niet naar het groene *Erin* over te steken; die vindt men digter bij, de vermetelheid bij zijnen buurman, de verwaandheid te huis. Echter hebben onze slaapmutsen zich verkneukeld bij de vergelijking - rieden zij haar doel in de volgende overeenkomst: ‘PADDY is een woelwater, en bij gevolg *de Gids* een roervink?’ Zoo neen, waarom heeft de letteroefenaar dan verzwegen, dat het *Athenaeum* tegen die volksdichters uitvaart, dewijl zij voor de scheiding van *Engeland* en *Ierland*, dewijl zij voor *the Repeal-Act* ijveren? JOHN BULL zou hen vermetel noch verwaand, hebben gescholden, als zij maar geen Iersch parlement eischten! Aanhalingen, vergelijkingen, zoo veel gij wilt, letteroefenaars! maar wacht u toch, wat ik u bidden magy, wacht u voor duistere. Of vondt gij, dat JOHN BULL, *vis-à-vis* de Katholijken, niet de beminnelijkste figuur maakt, en vreesdet ge, dat we ondeugend genoeg zouden zijn, u dezelfde onbehagelijkheid toe

te kennen? Protesterende zoowel tegen deze insinuatie, als tegen het roervinkschap, keeren wij terug tot de Belgen, die zeker *Gidsen* zonder tal zullen nahouden, sedert wij met PADDY vergeleken zijn[(1)]; *Gidsen*, zonder tal - sedert wij hunner poëzij zoo hard vielen?

> 't Is tyd in 't glorielicht te zetelen,
> En met een blaes de kunstvermetelen
> Te storten in hun niet.
> *Nederl. Letterk. Jaarboekje* voor 1843. bl. 4.

Ziedaar het antwoord, dat ons '*aterlingen*' op onze aanmerkingen uit het Zuiden wacht!

In ernst, wij kenden *België* het regt toe, tot eene dubbele grieve tegen *de Gids*, onverschilligheid jegens Vlaamsche oudheidstudie, onverschilligheid jegens Vlaamsche fraaije letteren, eene onverschilligheid van zeven jaren! Immers, niet enkel de beloofde kritiek van *Reintje de Vos* bleef achter, een paar verslagen uitgezonderd - en och! wat heeft men aan verslagen, die JAN en ALLEMAN kan - werd er van onze naburen geen gewag gemaakt, - niet één geleerde, naar het schijnt, die lust gevoelde hun streven regt te doen! Of schuilt er in de onlangs ten onzent tot stand gekomene vereeniging, ter uitgave van handschriften uit de vroegste tijden van ons volksbestaan,

(1) *Recensent* vermaakt zich met éénen uitval tegen *de Gids*; in het angehaalde nommer der *Vaderlandsche Letteroefeningen* troffen wij nog een paar andere aan, waarover een enkel woord. 'Professor VAN LIMBURG BROUWER heeft verklaard,' zegt een Anonymous in de *Beoordeelingen*, 'dat Z.H.G. niet op de hoogte is van den tegenwoordigen prozastijl,' en eer wij ons dezen zet aantrekken, brengt men ons dien te huis; ziedaar de eersie aardigheid. - Mr. D.J. VAN STEGEREN deelt in de *Mengelingen* aan het publiek mede dat hij eene door de Redactie van *de Gids* te lang gehoudene bijdrage bij de *Vaderlandsche Letteroefeningen* in veilige haven bragt, daar Z.W. Ed. Z.G. gelukkig kopij van het handschrift hield; ziedaar de tweede aardigheid. - Moge men het thans niet onaardig vinden, dat wij op beide ten antwoord geven, dat wij onder dagteekening van 15 Jan., 1844, Mr D.J. VAN STEGEREN Z.W.E.Z.G. bijdrage terug zonden, in beleefden vorm, maar met de opmerking 'dat andere met roem bekende schrijvers, b.v.: VAN LIMBURG BROUWER reeds hetzelfde over het onderwerp zijner verhandeling in het midden bragten, wat deze inhield, en wij Z.W.E.Z.G. daarom uitnoodigden dieper te gaan,' eenz. Professor VAN LIMBURG BROUWER beoordeele, of wij op de hoogte van Z.H.G. studie zijn, en Mr. D.J. VAN STEGEREN beslisse, of Z.W.E.Z.G. bij het wachten met de uitgave zijn stuk zou hebben verloren.
De Redactie.

in zooverre als zij navolging is, eene hulde? Wij doen veiligst, de oplossing van dit vraagstuk den mannen van de wetenschap over te laten, en ons zelve te verdedigen - in zooverre het verwijt, ten opzigte der kunst, ook ons treft. Herinneringen uit de dagen onzer jeugd, ten deele te *Antwerpen* doorgebragt, zouden volstaan hebben, ons in de zuidelijke dichters belang te doen stellen, al had een lief vriend die sympathie niet levendig gehouden, door de toezending van vele hunner werken. Waarom aarzelden wij dan, er ons gevoelen over uit te brengen - eenmaal verwaand, vermetel genoeg zijnde, - om recensiën te schrijven? Al verliezen we er den schijn van zedigheid door, waarop sommigen zoo hoogen prijs stellen, wij lieten het niet alleen, dewijl onze stem geen ander gezag bezat, dan wat er waars in onze opmerkingen schuilen mogt: niet alleen, dewijl zïj luttel kans had gehoor te verwerven, schoon het Zuinden aan het Noorden het hoogere standpunt niet betwist, waarop *Holland* in de Letterkunde boven *België* staat. Wij lieten het nog minder uit vreeze voor de ligtgeraaktheid dier zangers, - als gij geduld genoeg hebt, wil ik u wel zeggen waarom.

Tien tegen één, dat ge ééns van uw leven te *Antwerpen* in *het Wafelhuis* zijt geweest, en zoo niet, het eischt geene hekserij, het u voor te stellen. Denk u eene groote zaal, waarin tallooze tafeltjes en stoelen geplaatst zijn; denk u om en op deze aan den avond van den feestdag van eenen heilige, allerlei gezelschappen uit den middel-, uit den minderen stand, die bier zitten te drinken, die wafelen eten, en ge ziet het in al zijne glorie. Tot hier toe vergde ik luttel van uwe verbeelding; maar ik beroep mij op ieder, die er bij een potteken Leuvensch, of eene flesch lambiek mede aanzat, of men er geen getuige van moet geweest zijn, om van het gedruisch zulk eener menigte een juist denkbeeld te hebben. Professor KINKER heeft het Vlaamsche Dietsch als het zachtklinkendste van alle geprezen; ik weuschte, dat hij ook het *gekal* der vrouwen en dochters van de *signoors* had beschreven. Die foltering zijner muzikale ooren zoude mij woorden hebben geleverd voor het onbeschrijfelijke gerammeltuit, voor het verdoovend gesnater. Geene menagerie, die er bij haalt! En echter heugt mij een avond van vóór vijftien jaren, in dat zelfde *Wafelhuis*, waarop, eivol als het was, dien rusteloozen monden, als door het zwaaijen van een' tooverstaf, het zwijgen werd opgelegd! - een oogenblik, waarin die golving van hagelblanke mutsen, straks murmelende, als

waren het zoo vele bruisende baren geweest, zich door eenen anderen zeegod stillen liet, - het groote gelagvertrek was in eene schouwburgzaal verkeerd; het scherm ging op. Welk eene herschepping! Hoe praatziek de deernen zijn mogten, geene enkele, die meer fluisterde; hoe dartel de oogjes stonden, geene, die langer heen en weêr schoof. TREES vergat haren SUUS, en SEF liet zijne ANNE met rust. Ge schrijft die buitengemeene andacht aan het stuk toe? ge vraagt, wat men gaf? Eene maatschappij van *Rhetorica* hield slechts eenen wedstrijd van uitgalming, en toch hoorde men de stilte. ‘Wees er zeker af,’ zeide onze vriend, opmerkende, hoe ons de ommekeer bij zulk een gehoor verbaasde, ‘wees er zeker af, die moeijen en moeders hebben slag van ordehouden;’ en waarlijk het was aardig te zien, hoe op iedere bank eenige matronen de bonte reijen van bruine en blonde kopjes afwisselden, bewaakten, in bedwang hielden,- matronen, welker deftigheid duenna's herinnerde, Spaansch als *Antwerpen* er door getraliede huizen en gefaliede vrouwen uitziet. Dáár trad een tooneelspeler op - ik heb menigen redenaar sedert het honderdste der belangstelling toegewenscht, waarmede hij werd ontvangen, aangehoord, gevolgd, beide in gebaren en geluid. Het was het alvermogen der kunst, meent ge; mis, zeg ik u, die acteurs waren maar liefhebberijspelers, handwerkslieden, kleermakers, ketelboeters misschien; als er sprake mogt zijn van alvermogen, dan was het dat der vaderlandsliefde! Zie, de eerste speler had naauwelijks zijne rol voorgedragen, of een tweede volgde hem op, en droeg andermaal dezelfde rol voor, en een derde, vierde en vijfde volgden die beide, altijd in de eigene rol, en ieder hunner vond op zijne beurt geene minder -welwillende aandacht! Waardoor toch? - vraagt ge ongeduldig,- waardoor? Het heette, dat zij Hollandsch spraken, maar tongval en toon waren Vlaamsch, volkomen Vlaamsch, tot verlegen wordens toe van uwen onderdanigen dienaar, die mede uitspraak over hunnen wedstrijd zoude doen, dewijl hij ten minste hooren kon, wie het best Hollandsch sprak. Mijn geweten is nog niet gerust over de stem, die ik uitbragt; maar waar ik ook aan twijfele, niet daaraan, dat ik voor mijn leven genoeg heb van de alleenspraak van F r e d e r i k in *de Onechte Zoon* van KOTZEBUE, dien avond tot misschien negen malen toe door even zoovele tooneelspelers uitgegalmd. Eene zonderlinge, allorzonderlingste keuze, niet waar? doch waarop ik mij, des ondanks, gedurende de voorstelling, geene aanmerking veroorloofde, uit cerbeid voor de

schaar, die onvermoeid voortluisterde; die zich verlustte in de welbekende klanken; een tooneel, waarop men sprak, zoo als zij het deed, op straat en te huis, in lief en in leed, bij de kribbe en op het sterfbed, *hare* TAAL.

Uit eerbied, - schreef ik, - kwelde ik mijnen vriend niet, tot de prijsuitdeeling was afgeloopen; maar toen moest de aanmerking den criticus in den dop ook van het hart. Hij zal zich, deze bladen inziende, den avond herinneren, al heugt hem het gesprek ter nood meer. ‘Laat ons betijen, we zullen er wel komen,’ zeide hij, toen ik geen' vrede hebben kon met de keuze eener vertaling voor zulk een eigenaardig volksgehoor; toen de eene bedenking over de rigting der zuidelijke zangers de andere opvolgde; ‘ik wacht oorspronkelijkheid van een jonger geslacht!’ En zie, de ontwikkeling is begonnen langs geheel anderen weg, dan hij toen wachtte of wenschte; Noord en Zuid - de vereeniging, aan welke hij eene grootsche toekomst beschoren dacht, - zijn gescheiden, en de gevolgen bleven niet uit. De Vlaamsche poëzij, oorspronkelijk in de volksoverleveringen, welke zij bewaarde, oorspronkelijk in de dagen der mysteriën en legenden, die poëzij, sedert slechts eene afschaduwing van de Hollandsche, gaat onder, sinds zij den prikkel der mededinging mis! Indien we gewacht hadden met die verklaring, tot we er konden bijvoegen, dat het letterkundig *België* onzes tijds zich dat verlies getroosten kan, dewijl het, in dit opzigt, slechts de algemeene rigting der beschaving volgende, tevens alle pogingen inspant, om zijn proza te verheffen tot het voertuig der gedachten, waarmede zijne onafhankelijkheid het bezielt, tot bevredigingsmiddel der behoeften, zijnen nieuwen toestand eigen, zoude ons verzuim onvergeeflijk zijn? Mogt gij het lezen nog niet moede zijn, dan noodig ik u uit, vier verheugende teekenen aan onzen zuidelijken gezigteinder gade te slaan, welke, verbeelden wij ons, ten deele onze te lange inleiding zullen staven.

I. *Jaek, of een arm huisgezin*, door P.F. VAN KERCHHOVEN, luidt de dubbele titel van het eerste boek; - of de auteur zich aan geen *of* had bezondigd! Een arm huisgezin drukt volkomen de gedachte uit, naar welker veraanschouwelijking hij streefde. Brand, die vreesselijke ramp, dubbel vreesselijk voor den onverzekerde, heeft de pachthoeve van den laudman, die haar bij geene maatschappij had doen inschrijven, heeft al zijne have verleerd, en wij treffen hem, zijne gade en zijne beide volwassene kinderen in een onaanzienlijk huisje te *Antwerpen*

aan. De greep is gelukkig, want zoo zeer als het ons voor vader en zoon inneemt, dat zij geene weldaden willen afbedelen in het dorp, dat vroeger getuige van hunne welvaart is geweest, zoo zeer geeft de teleurstelling, welke zij, in de koopstad werk zoekende, ondervinden, gelegenheid het gebrek in zijne onderscheidene verschijnselen te schetsen, het hoofddoel des boeks. *Hoe* de Heer VAN KERCKHOVEN dit bereikt, wil ik u door eenige proeven zelven laten beoordeelen; maar om u te sterker de klove te doen gevoelen, welke in *België* paëzij van proza scheidt, eerst dien schrijver als dichter voorstellen. Ziet-hier eenige coupletten uit een stukje, door hem in het *Nederduitsch Letterkundig Jaarboekje* voor 1841 geplaatst; het onderwerp is het afgezaagde, welk een ongeluk het blijkt dichter te zijn; maar door den man, dien hij tot bewijs der stelling bijbrengt, heeft deze passage iets zeer piquants:

> En gy, ô hetmers, groote geest!
> Wiens steeds by God geschaepne zangen
> Nog daeglyks in ons Nederland
> De harten streelen in verlangen;
>
> U ook was 't bange lot zoo hard,
> Gy ook, gy moest in onheil sneven,
> Den honger kennen, by gebrek
> Aen nooddruft, staken 't wrange leven.
>
> Ach! zelfs uw akeligen dood
> Mogt gy nog niet in rust verbeiden;
> o Neen! der maatschaappyen dwang
> Beklemde u nog op uw verscheiden.
>
> ô Ja, ô grijpt dit bleeke lyk;
> Slaet toe! gy steeds gedoemde slaven;
> Slaet toe! hy moet u nog wat goud;
> Verzadigt u als wreede raven!
>
> Daer! neemt het uitgerokten lyf
> En sleept het in uw tuchterkuilen, -
> Neen, zoekt nog eerst de wanden af,
> Of er soms iets, nog iets mogt schuilen.

Het loopt nog doller; maar ik heb misschien reeds te veel overgeschreven, om u niet van de kennismaking af te schrikken; en echter, het onderscheid tusschen het talent van onzen poëet en onzen prozaïst is nog verbazender, nog vreemder, dan het verschillend oordeel, in *Holland* en *België* over HELMERS geveld; - hier, met miskenning zijner verdiensten, gehekeld,

tot verloochenens toe der diensten, welke hij den lande bewees in de opwekking van een gezonken volk; dáár, met den martelaarskrans van het genie getooid, zonder navraag, of het vermeende feit ooit plaats greep, navraag, die toch dagelijks te doen was, en het zou hebben gelogenstraft! - Ons *arm huisgezin* intusschen heeft zich vergeefs gevleid, dat JAEK (de zoon) met handenarbeid eenig geld zou hebben verdiend; de tot stervens toe kranke moeder dreigt zonder geneesheer, zonder geneesmiddelen om te komen; ANNA (de dochter) keert ongetroost uit *het Gesticht van Openbare Milddadigheid* terug. Ongetroost, 'want zy hadden vier jaer in *Antwerpen* moeten wonen, eer zy iets van den Arme konden krygen.' Ongetroost, want al had een der heeren haar aangezocht, de verleiding vond bij deze armoede dat open oor niet, waarop zij anders slechts te vast, te veilig rekenen mag! De vader [voor het overige wat hoog gekleurd] ontsteekt bij dit verhaal in regtmatige, maar weerlooze gramschap; doch de komst van JAEK breekt het tooneel tusschen ouders en dochter af; hier hebt ge de eerste proeve:

'Zy waren nog allen in die soort van bedwelming welke de groote geestontsteltenis opvolgt, wanneer JAEK binnentrad. Men vergenoegde zich met hem te zeggen, dat er geen bystand te bekomen was, en de rede dier weigering. Van het overige sprak men niet: want men vreesde den oploopenden aerd des jongelings en de verschrikkelyke gevolgen, welke uit zyne woede hadden kunnen ontstaen.

JAEK was met eene vergenoeging op het gelaet binnengetreden, welke men sedert lang by hem niet meer bespeurd had. Die vergenoeging verdween niet by het hooren der nutteloosheid van de poogingen zyner zuster. Hy scheen zelfs weinig aendacht aen het verhael te verleenen en sprak geen enkel woord.

Op eens stapte hy tot by het bed zyner moeder, en, zich op de knieën werpende, zegde hy op statigen toon: Moeder, uw zoon verzoekt uwen zegen: een zegen zoo als de laetste, dien gy aen uwe kinderen zoudt geven....'

'De vrouw verschrikte by deze woorden, en een sints lang ongewoon vuer gloeide in hare oogen:

"Myn zoon," sprak zy, "myne ziekte is immers nog zoo ver niet gekomen, dat ik u eenen eeuwigen vaerwel moet zegggen, en van deze droevige aerde mag verhuizen?.... Doch ik schrik u te begrypen; gy wilt ons verlaten...."

“Uw zegen, moeder, uw zegen!” herhaelde de jongeling, “geef my uwen zegen!”

De moeder gehoorzaemde en zegende haren zoon. Dan keerde deze zich tot zynen vader en verzocht hem dezelfde gunst.

“Myn zoon, ik zegen u dagelyks in myne gebeden: wat wilt gy meer hebben?”

Doch JAEK bleef geknield en zweeg stil.

De vader volgde dan het voorbeeld zyner vrouw, en riep de hulp Gods op zynen zoon af.

“Nu ben ik voldaen,” sprak JAEK met blydschap opstaende, “en nu zal uwe armoede een einde gaen nemen. Hier is geld” ging hy voort, eene zware beurs aen zynen vader toereikende, voor lang zyt gy allen “voor broodsgebrek bevryd, en binnen eenige maenden zend ik u nog zoo veel.”

“Wat beduidt dit!” riep de vader uit, “spreek, JAEK, hoe is u dit geld in handen gekomen, waervan is dit geld de prys?”

“Van myne vryheid,” sprak JAEK koelbloedig, “vermits men my geen werk konde of wilde geven, en ik myn lichaem niet wist te verhuren, heb ik het verkocht, nog van daeg trek ik op met het leger.”’

Bl. 45-47.

Hier is eenvoud, waarheid, natuur! verklare mij, wie het kan, hoe dezelfde hand, die dit schetste, de vroeger aangehaalde verzen kladden kon. Of heet in *België* alle berijmde bombast poëzij, even als bij ons het alledaagsche in gebonden' stijl om zijne “liefheid” genade vindt? Ik wenschte, dat het mij helder ware; - maar terug tot het arme huisgezin, terug tot die tooneelen des dagelijkschen levens, voor welke ik hoop, dat de proeve u heeft ingenomen. De Heer VAN KERCKHOVEN ziet ze met de oogen eens dichters, hoe weinig wij ook met zijne gedichten ophebben; ik vergat u te zeggen, dat hij ons met de ongelukkigen kennis laat maken, door middelvan een' jeugdigen schilder, die studie van binnenhuizen verzamelt. WALTER, zoo heet de Duitsche leerling, verlieft op ANNA, en benijdenswaardig is de afwisseling, welke de schets van dien ontwakenden hartstogt, welke WALTER'S gesprekken met eenen Antwerpschen vriend over zijne kunst en over ANNA aan den somberen toon des geheels geven. Eer hij het meisje gevraagd heeft, zijn vader en dochter, na het overlijden der moeder, uit de Scheldestad vertrokken; dat ik ruimte hadde, om af te schrijven, hoe FRANS, de kunstgenoot des Duitschen jongelings, eene oude buurvrouw

uithoort, waar zij gebleven, werwaarts zij getogen zijn; het is een *Teniersje* in druk, bl. 71-78. WALTER vindt zijne liefste in haar dorp weder, maar kwijnende, maar krank; - op de brieven, waarin hij het FRANS mededeelt, volgt er een van dezen, met eene armzalige proeve van rijmelarij; doch niet alweder daarover; liever kieze ik, ter tweede proeve, dit woord over kunst, dat, spijt de opgewondenheid van den aanvang, ook elders dan in *België* behartiging verdient:

'"Myn vriend, en dit is nu buiten spot, het hart bloedt my by wylen, wanneer ik nazie wie er al hoogmoed bezit om kunstenaer te worden: jongelingen, die slechts zouden kunnen dienen om eenig gemakkelyk en ongekunsteld handwerk te verrigten, hebben de verwaendheid de kunst te willen beoefenen; de kunst, welker naem alleen zy nog niet bekwaem zyn te begrypen! de kunst, WALTER, waervoor wy ons knielend in het stof buigen, schynt voor hen een ligt speelwerk. Nauwelyks bekwaem om eenige onberispelyke lynen te trekken, vatten zy het penseel aen, en beginnen doeken en panneelen to bekladden. De grondbeginselen zyn voor hen te langdurig, te droog, te schoolmeesterachtig: zy willen liever, zeggen zy, hunnen jeugdigen geest, hunne inbeelding laten werken: zy moeten schilder zyn!... En dan, wat andere kennissen betreft, daer bemoeijen zy zich niet mede: geschiedenis, letterkunde, zyn ydele woorden voor hen; dit gaet hen niet aen.... Boeken nemen zy nooit in handen; dan toch, ik bedrieg my: *Paul de Kock, Pigault Le-Brun* en nog schooner dingen kennen zy van buiten: daer maken zy hunne studie van, daer worden zy geleerd in; in andere schryvers willen zy zich niet verdrieten. En waerlyk zy hebben geen al te groot ongelyk: volgens zy de schilderkunst begrypen, hebben zy volstrekt geene kennissen noodig. Om bierpotten, glazen en ander huisgerief te schilderen, moet men geene statige schriften doorlezen. Hoe zy zich in de maetschappy te gedragen hebben, dienen zy ook niet te weten; verwaendheid is hun genoeg, en toch een schilder moet immers aen een wild mensch gelyken. Zyne kleederen mogen, wat zeg ik, moeten, om kunstenaer te toonen, besmeerd en gescheurd zyn; zyne hairen mogen niet gekamd worden, in een woord, men moet slodderig, walgachtig zelfs voorkomen, dit is immers het teeken van waer *genie*!!.... Dit zy voor den beginneling. - Wat den meergevoorderde betreft, die heeft een andere levenswyze aangeno-

men: hy blyft wel even onwetend; doch zyne kleeding ondergaet eene volkomene verandering; hy wordt een hoofsch jonker, een springer; hy rydt in een *tilbury*, of los te peerd, en gaet nooit uit zonder sporen aen de laerzen te hebben. De wereld, zegt hy, eischl dit aldus. Het is mogelyk; doch bekennen wy, lieve vriend, dat de kunst slechts eenvoudigheid behoeft."'

Bl. 100-102.

De auteur verontschuldigt zich over de beide voorgaande en over dezen brief bij zijne lezers; we zien niet in waarom of waartoe. Hij zegt, dat het zijn plan was een eenvoudig verhaal te schrijven; maar staat de gewoone man, dat is de ongeleerde mensch. in *België* dan zoo laag, dat de teederheid eens minnaars, dat de geestdrift eens schilders voor zijne kunst, boven zijne bevatting zouden gaan? Hij verklaart dat hij zich niet voorstelde onder het luchte kleedsel eens verhaels, een dier groote waarheden te doen schuilen, welke den ziekelyken toestand onzer maatschappy verraden; maar wie verdenkt hem van eene aanmatiging, welke, zonder uitstekend talent, zoo dikwijls in halsbrekerij eindigt? Gissen wij gelukkig, als we vermoeden, dat de theorie van een verhaal, als het zijne, hem niet helder voor den geest staat? Om zijn doelwit te treffen, zegt hij, 'bleef hem niets anders te doen, dan zyn verhaal op het papier te laten vloeijen, zoo als hy het, by winteravond aen het vuer gezeten, aen den eenen of anderen braven vriend zou verteld hebben.' Het bezwaar kan dus niet in den vorm van brieven schuilen, want hij had met deze zijne vertelling, ook aan den haard, allernatuurlijkst kunnen aanvullen; - het kwam er slechts op aan, of die brieven geheel in den toon van WALTER en FRANS geschreven waren. Eene volgende plaats spreidt meer licht over zijne meening. 'Wy hebben zoo naekt de wonden des ongeluks niet kunnen tasten,' zegt hij; hoe drommel waait de wensch om dit te doen, hem aan? Hij schetste lager leven, maar hij schetste het met zin voor het edele ook dn dien kring: schuldelooze armoede, in haar ongeluk eerbiedwaardig; - maar hij deed ons de armelijke woning zien, als waren wij schilders geweest, 'voor wie een duizendtal van tinten en kleuren den uitgemergelden voorgevel als een Indisch tapyt bedekt;' - maar hij plaatste WALTER en ANNA in het tooverlicht van eerste, verholene, kuische liefde! Hoe drommel waait dat cynisme hem aan? hij gebruikt nergens het leelijke ten hefboom van het schoone; hij verlustigt zich niet in het afzig-

telijke; hij idealiseert onwillekeurig. Verwart hij dan *naakt* met *waar*? wij vreezen het; immers bladz. 108 en 109 schijnen ons alleronbillijkst voor de hoogere standen, terwijl menige uitdrukking meer klinkt dan zegt. ‘Voor u dan, eenvoudige burger, voor u is dit myn boek bestemd. Gy alleen zyt bekwaam, om te gevoelen al het hevige, al het hartknijpende, dat er in het gemoed eens brave woonen kan. Gy alleen zyt bekwaam, om door mv ongekrenkt gevoel, aan myn verhael by te zetten, datgene, 't welk ik u in geene langdradige en gebloemde volzinnen kan afschilderen.’ Waarlijk, de laatste soorten van stijl zijn zoo min bij de aanzienlijken gezocht en geliefd, als ‘versletene lompen, als de reuk die de armoede omgeeft,’ en waarvan, volgens onzen auteur, den rijke het hart verflaauwt, bij den arme zelven eene aanbeveling is. Wil de schrijver onzen raad volgen, dan wachte hij zich voor die soort van redeneringen, tot het hem helder is, wat hij zeggen wil; dan schelse hij liever, uit de volheid zijns gemoeds, aandoenlijke tooneelen, zoo als ANNA'S dood b.v., en lette op, of beide, rijken en armen, niet zullen toezicn en schreijen. Er zijn plaatsen in het boek, welke er u toe bewegen, eer ge 't wacht!

Wij hebben nog eene bedenking, eer wij de derde en laatste proeve mededeelen; wij aarzelen haar uit te brengen, want zij geldt eene greep, die door vrienden, welke het boek lazen, werd bewonderd; het is de verbroedering van gebrek en misdaad in JAEK; het is zijne aanranding van den eersten den besten, dien hij ontmoet, als hij vruchteloos, vruchteloos voor zijnen vader heeft gebedeld. De toestand voltooit het tafereel, het is waar; - maar wij wenschten, dat JAEK nog meer middelen had uitgeput, eer hij zich vergreep aan zijn' naaste; wij wenschten vooral, dat de auteur hem door zijnen vader slechts vergiffenis had geschonken, en niet had doen prijzen! Edele misdadigers zijn gevaarlijke kunstfiguren; doch het oordeel overlatende aan hen, wier nieuwsgierigheid wij hopen te hebben geprikkeld tot de lezing van het werk zelf, danken wij den schrijver voor het weemoedige genot, ons door dezen eersteling verschaft, en kiezen ter leste proeve de teekening van een onmenschelijk gebruik, dat JAEK'S latere wanhoop, zoo niet wettigt, ten minste verklaart: dat *Vlaanderen* wel zoude doen af te schaffen!

‘De hoogmis is het dorp is ten einde, en het volk dringt uit de kerk. Eenigen begeven zich ter herberg: de meesten keeren huiswaerts, en een groot getal gaet zich op het kerk hof in het ronde scharen; nieuwsgierigheid en een ligte on-

rust staen op het gelaet dezer laetsten geschetst. Voorzeker gaet er daer iets plaets grypen, dat al hunne aendacht waerdig is.

Na eenige oogenblikken wachtens, wordt er in het midden van den kring eene kleine tafel geplaetest. Een persoon, die zich door een weinig meer optooi in zyne kleederen van de andere boeren onderscheidt, plaetst zich by *dezelve*. Naest hem zyn nog twee andere personen, welke hem in zyne bediening schynen te moeten helpen. De kring wordt nu een weinig uitgezet, en de veldwachter, met zyn wapen aan de zyde, is daer om de stilte by het gezelschap te doen in acht nemen.

Een *oude* gryzaerd wordt in den kring gebragt. Zyne gebogene ledematen rusten op eenen rwaren wandelstok, zyne oogen zyn op den grond gevestigd, en twee tranen, welke hy onbemerkt zorg heeft van zyne wangen te vagen, dringen hem telkens uit de oogen. Zyn tred is wankelend en moeilijk. De veldwachter helpt hem om de tafel te beklimmen, waer hy zich op eenen stoel nederzet.

Het Ambestuer van het dorp heeft dien ouderling aengetrokken, en men gaet hem verpachten.

Moeilijk ware het te beschryven wat de gryzaerd op dit oogenblik in zyn hart gevoelde. Gansch zyn vorig leven kwam hem voor oogen. Hy herinnerde zich de dagen zyner jongheid, wanneer het werk zyner handen gezegend werd, en rykelyk in al zyne noodwendigheden voorzag; hy dacht aen zynen lateren levenstyd, wanneer hy, met de liefde zyner vrouw begunstigd, hun gezamentlyken arbeid met milden zengen had bekroond gezien; en dan zyne kinderen.... en dan de ongelukken.... o, De rampzalige verloor zich in dat nadenken: hy liet zyn hoofd op de borst zinken, en hoorde niets meer van al wat er rond hem gebeurde.

“Welnu, vrienden,” sprak, de heer, welken wy reeds hebben aangeduid, “welnu, wie zet hem eens in?”

Eene poos stilzwygens volgde op deze woorden: het scheen dat de koopmanschap weinige liefhebbers vond.

“Dertig kroonen,” sprak eindelijk een der omstanders; en zoodra hy het woord had uitgesproken, keerde hy het hoofd om, en met eenen ligten blos op de wangen, den blos der vreesachtige schaamte, zegde hy tot die by hem stond: “Er moet toch iemand het eerst spreken.”

“Welnu, dertig kroonen,” ging de heer voort, “dit is altyd een begin.”

“Vyf en twintig!” riep eene andere stem.

“Twintig!” sprak een ander.

“Vyftien!” riep een zwart mager manneken, dat met de twee handen op zynen stok leunende, de oogen gedurig van den roeper tot het te verkoopen voorwerp rigtte, en in zich zelven berekende hoe hy den ouderling voor vyftien kroonen eeu jaar lang den kost zoude gegeven hebben en welke winst hy daarop kon vinden. - Werken, dacht hy, kan hy niet meer, tenzy mogelyk het eten schoonmaken....

Vyftien kroonen, herhaalde de roeper, “welnu, pachter ADRIAEN! gy spreekt geen woord meer?”

Degene aan wien dit woord toegestuerd was, sprak, na een wyl zich bedacht te hebben: “Dertien kroonen.”

“Twaelf,” sprak de vorige.

“Elf kroonen!” sprak pachter ADRIAEN. Het mager manneken bedacht zich nog eenen geruimen tyd, berekende het alles scherp - en kwam eindelyk op de gedachte, dat hy den ouderling nog gemakkelijk kon gebruiken om de stallen zuiver te houden, eenig huiswerk te doen verrigten, en hierdoor eenen knecht te sparen. Hij sprak dan op eenen bitsigen toon:

“Tien kroonen!”

“Tien kroonen!” herhaalde de roeper, “is er nog iemand, die lager gaat? niemand minder? niemand?”’

- - - - - - - - - - - - -

Eensklaps viel er een zware hand op den schouder van den kooper, het was die eens jonkmans, het was die van JAEK.- -

‘Mijn vader!’ riep hij, mijn ongelukkige vader! waartoe zijt ‘gij gekomen?’

Bl. 157-160.

(*Het Vervolg en Slot in het volgende Nommer.*)

Provinciale volksalmanakken. 1. *Noord-Brabandsche Volks-Almanak*. 1844. *Tweede Jaargang. Te 's Hertogenbosch, bij* P.R.D. Muller. xii en 176 blz. in 12°. 2. *Geldersche Volks-Almanak, voor het Schrikkeljaar* 1844. *Tiende Jaargang. Arnhem*, G. van Eldik Thieme. 1844. Behalve het voorwerk, 214 blz. in 12°. 3. *Zeeuwsche Volks-Almanak, voor het Schrikkeljaar* 1844. *Te Zierikzee, bij* J. van de Velde Olivier cxvi. en 148 blz. in 12°. 4. *Utrechtsche Volks-Almanak voor* 1844. *Utrecht*, L.E. Bosch en zoon. Behalve het voorwerk, 304 blz. in 12°. 5. *a. Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren*. 1844. *Negende Jaargang Deventer*, J. de Lange. 1843. Behalve het voorwerk 304 blz. in 8°. 5. *b. Jaarboekje voor de Provincie Overijssel, voor het Schrikkeljaar* 1844. *Gedrukt bij* J.J. Tijl, *te Zwolle*. Behalve het voorwerk, 150 en 52 blz. in 12°., en verschillende tabellen. 6. *Groninger Volks-Almanak voor* 1844. *Achtste Jaargang. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 36 en 208 blz. in 12°. 7. *Drenthsche Volksalmanak*, 1844. *Achtste Jaar Te Koevorden, bij* D.H. van der Scheer. Behalve het voorwerk, 246 blz. in 12°.

Provincialismus - wij hebben er dikwijls tegen geijverd - is een kwaad in ons land, meer dan twee honderd jaren oud, zoo oud, ja nog ouder, dan de republiek, en toch niet verouderd, want onze grondwet riep, bij de geboorte van onzen tegenwoordigen staat, het met vernieuwde kracht weder in het leven, en het heerscht onder ons *à la renaissance*. Het is een *kwaad*! en toch, - hoe diep zijn wij niet gezonken! - referent weet niet, of hij op dezen oogenblik wel tegen dat kwaad moet ijveren. Of hij zijne landgenooten wel moet opwekken, het met wortel en tak uit te roeijen; ja of hij niet veeleer in dat kwaad de kiem van iets goeds ziet ontwikkelen; of dat kwaad in den neteligen toestand, waarin wij verkeeren, niet nog zal worden de bron van onze redding; of uit dat kwaad niet nog eens ons heil zal geboren worden. *Provincialismus*, het is toch nog *iets*. En bij den nietigen, flaauwen, slaperigen toestand van onze natie, en in eenen tijd, waar overal en in alles *malaise*, neen nog erger dan *malaise*, eene ernstige ziekte wordt bespeurd, is *provincialismus*, ten minste bij ommigen, nog eene drijfveêr tot handelen. Het

is ten minste nog iets, dat van tijd tot tijd de gemoederen wakker schudt en wakker houdt. Welligt kan het nog eens, even als, in de hand van den kundigen arts, het vergift voor den zieke genezing aanbrengt, in de handen van een en wijzen staatsman, tot behoud van ons vaderland strekken. o Mogt dat tijdstip spoedig dagen, want met elken dag verergert de kwaal; maar mogt dan ook, bij de genezing onzer staatkundige ziekte, het *Provincialismus* worden ter zijde gesteld, even als het vergift door den arts behoorlijk wordt weggesloten, als de *normale* toestand des lijders terugkeert. Maar wij zouden de Provinciale Almanakken aankondigen! Het is zoo; doch van Provinciale Almanakken tot *Provincialismus* is maar een stap; wij deden hem, en nemen van het geschrevene niets terug.

Zuid- en *Noord-Holland* hebben geene Provinciale Almanakken; de pogingen, oni ze ook daar te doen smaken, mislukten. En kon het ook wel anders? Provinciale Almanakken zijn hunne geboorte en hun bestaan aan *Provincialismus* verschuldigd. *Holland, Zuid* noch *Noord*, heeft ook zelfs geen *provincialismus*. In sommige plaatsen kruipt en wroet aldaar eene zich weder opheffen de *oligarchie*, of een nieuw ontstane *coteriegeest*, die nietig, kleingeestig, en alle ontwikkeling doodende, als zij zijn, zelfs geen *provincialismus* naast zich dulden; terwijl elders de invloed van enkele, zich in aanzien opgewerkt hebbende, personen alles beheerscht, of liever op alles den domper zet; waar men alleen kan vooruitkomen, indien men in het zog van de zoodanigen is, en alzoo wordt medegesleept.

Vriesland kan zich bij uitnemendheid op *provincialismus* beroemen, misschien met meer regt dan een der overige gewesten. Maar dat *provincialismus* is stijf en terugstootend. - *Vriesland* heeft een' *Provincialen Almanak*. Wij ontvingen denzelven sedert jaren niet meer. Is dat *provincialismus* hiervan welligt de oorzaak?

De ons toegezondene en boven aangekondigde jaarboekjes houden over het algemeen den ouden tred; weinig verandering, noch voortgang, noch achteruitgang, is in de meeste te bespeuren.

De poëzij is, over het geheel, doorgaans flaauw en onbeduidend; bijna niet één dichtstukje verdient, naar ons inzien, bijzondere vermelding. De Overijsselsche heeft dan ook maar wijsselijk der *poëzij* vaarwel gezegd; al de stukken in dat jaar boekje zijn in proza. De Geldersche en Groninger leveren ieder

een dichtstukje over hetzelfde onderworp, in den eersten genoemd een *Huwelijks-Aanzoek op Helgoland*, en in den laatsten een *Minnend Paartje op Helgoland*, beide naar F. FREIHERR GAUDY; aan het laatste geven wij de voorkeur.

De *Noord-Brabandsche*, die zijn tweede jaar beleeft, is niet minder dan die van het vorige jaar. De uitgever zegt in de voorrede, dat het eene algemeene opmerking is, ‘dat de beoefening van historische onderwerpen in onze dagen niet toeneemt.’ - Spreekt gij, Mijnheer MULLER! van uwe provincie, van ons land, of van *Europa*? Over uwe provincie kan referent niet met grond oordeelen. - Over ons land? Maar welk vak van kennis of wetenschap wordt, volgens u, dan wel bij uitnemendheid beoefend? Spreekt gij van *Europa*? Wij meenden, dat de geest des tijds, zelfs bij ons, eene vroeger min gekende historische rigting heeft genomen. In *Frankrijk, Duitschland, Rusland*, vooral in het naburige *België*, wordt de historische studie waarlijk niet veronachtzaamd. - Ook aan die studie kan de *Noord-Brabandsche Almanak* dienstbaar worden, indien hij op het ingeslagen spoor voortgaat. Het *Iets over het Kaartspel* (blz. 77-92), van D^{s}. G.D.J. SCHOTEL, getuigt weder van 's mans belezenheid en zucht tot onderzoek. Zeg ons eens, Mijnheer Jonkheer Mr. H.B. MARTINI VAN GEFFEN! gij spreekt, op blz. 173, van eenen *tegenwoordigen* VRIJ*heer van Geffen*, die, volgens blz. 172, Jonkheer A.M. MARTINI is; - wat is in onze dagen, in ons land, toch wel een *vrijheer*? - Wij meenden, dat die titel met onze grondwet, hoe gebrekkig in de meeste opzigten en hoe wenschelijk het ook is, dat zij spoedig en krachtig worde herzien, niet bestaanbaar was; - eilieve! licht ons hieromtrent eens in. Reeds in den eersten jaargang van *de Gids* (1837, blz. 410) vroeg een der medearbeiders van dit Tijdschrift: ‘Is er dan niet een besluit, uitdrukkelijk inhoudende, dat eigenaars van voormalige Heerlijkheden, niet zouden vermogen, zich den titel van *Heer* over die plaatsen aan te matingen en aldus een *divisum imperium* te constitueren?’ U Hoogwelgeboren schijnt die vraag negatief te kunnen beantwoorden. Op dezelfde bl. 173 wordt van de betrekking van den admiraal CORNELIS TROMP, op het dorp *Nuland*, gesproken. Welligt ontstond die door zijn huwelijk met MARGARETHA VAN RAAPHORST, douairière van den Heer van *Helmond*; het is mogelijk, dat hij een buitenverblijf bij *Nuland* heeft bezeten, doch overbekend is het, dat zijn gewoon buitenverblijf het bekende *Trompenburg*, bij 's *Graveland*, was.

De Geldersche, du oudste der broeders, is beter dan in het vorige jaar. Den flaauwen, gemoedelijken, liflaffen stijl, dien wij meermalen in dit jaarboekje berispten, treft men in dit jaar minder aan. - Het gesprek *tusschen een' Hollander en een' Grafschapper, over het wederzijdsch taaleigen*, is eene kleine bijdrage tot de *orthoëpie* en *dialectiek*.

Eenige kleine stukken, betrekkelijk de geschiedenis van *Gelderland*, waren ons welkom. Dal de naam van MIERLO van *mil, mijlpaal*, zou ontleend zijn, zoo als op bl. 25, wordt geleerd, komt ons wat heel gezocht voor.

Van N°. 3 (den *Zeeuwschen*) kunnen wij hetzelfde zeggen als in vorige jaren, dat hij boven alle uitmunt door een uitvoerig voorwerk, waarin wij onder andere aantreffen een bewerkt stuk *over den maandelijkschen stand der voornaamste planeten, gedurende het jaar* 1844; een ander *over de Maan*, beide van den Heer H.M.C. VAN OOSTERZEE; en de *Statuten der Maatschappij tot bevordering en aanmoediging van den landbouw en de veeteelt in de provincie Zeeland*, welker toepassing ook elders van nut zou kunnen zijn. In het mengelwerk vonden wij eene nieuwe bijdrage tot de geschiedenis der rederijkers, eene geschiedenis, die door de verhandeling van W KOPS niet is voltooid, en in onze dagen vele liefhebbers vindt, zoo in de noordelijke als in de zuidelijke *Nederlanden*. Het mengelwerk levert, wat het proza betreft, voor het overige niets uitstekends en ook niets geheel verwerpelijks op.

De *Utrechtsche* gaat vooruit, en behoeft niet meer bij zijne broederen achter te staan, gelijk voordezen; niet slechts uit hoofde van de geleerde en wetenswaardige bijdrage van prof. TIJDEMAN, over eenen brief van B. DE SPINOZA aan Dr. LAMB. VAN VELDHUYZEN, was dit jaarboekje ons welkom, maar ook om eenige andere stukken, in hetzelve voorkomende.

Dat over de voormalige *Marie-Kerk* geeft eene andere lezing van de legende der stichting van dat gebouw, dan de schrijver van *onze Voorouders*, in zijn verhaal, getiteld: *de Friesche Bouwmeester*, hetgeen referent echter, als verhaal, op hoogen prijs stelt. De levensschets van Jhr. Mr. H.M.A.J. ASCH VAN WIJCK is niet zonder verdiensten, maar wat sopperig van stiil, en te lang voor een jaarboekje. Zij beslaat 60 bladzijden van de 302, en is zeker te lang voor eene *schets*. De Heer NEPVEU zegt in eene aanteekening, dat hij *met de familie is overeengekomen* (sic), *om het leven van den overledene te bewerken*. Wij krijgen dus later nog een gansch werk over den ontslapene, en wel bij

aanneming, volgens contract met de familie! Zijn 60 bladzijden niet genoeg, om de nagedachtenis van wijlen den Utrechtschen burgemeester te vereeren?

In het *voorberigt* van den Overijsselschen Almanak wordt tegen het volgende jaar een register op den inhoud der alsdan verschenen tien jaargangen toegezegd. Een voorbeeld ter navolging voor de andere. De Geldersche heeft zijn *decennium* zonder zoo iets laten verloopen. - Dat de Overijsselsche zich met al zijne geleerdheid nu reeds negen jaren heeft kunnen staande houden, bewijst, dat er hier en daar nog smaak is voor zoodanigen kost. De bellettristen mogen er zich over verwonderen en den neus ophalen, maar het feit bestaat. - En zeg er nu eens iets tegen. - De tegenwoordige jaargang bevat wederom vele bijdragen voor de geschiedenis, oudheid en letterkunde van *Overijssel*, waarvan de meeste, in ons oog, de bekendmaking overwaardig zijn. In bijzonderheden kunnen wij niet treden.

Het dagboek van EVERARD BRONCKHORST, medegedeeld door Prof. G. MEES, AZ., geeft vele bijzonderheden omtrent personen en zaken uit het einde der XVI^{de} eeuw, en hier en daar bijdragen tot de redevoering van den hoogleeraar J. BOSSCHA, *over de verpligting, die op de regeringen ritst ten aanzien van kunsten en wetenschappen* (Nieuwe Werken der Holl. Maatsch. van fr. Kunst. en Wet., II^{de} Dl., bl. 97 en volgg.).

Het is jammer, dat de Heer F.A. EBBINGE WUBBEN zijne *Beschrijving van de Havezathen in Overijssel* niet in drie deelen, *Salland, Twenthe* en *Vollenhove*, heeft verdeeld. Naar ons inzien toch, hadden die drie verdeelingen van *Overijssel* veel invloed op de leefwijze, zeden, huishouding, enz., der vroegere en deels ook nog der tegenwoordige bewoners van het gewest. De hier geleverde beschrijving is in eene alphabethische order en loopt tot en met de letter G. Wij misten hier eenige, zoo als *Arkenstein, Averwolde*, hetwelk aan de geslachten VERWOLDE, STICKE, enz., behoorde; *Campferbeeck*, weleer de eigendom van het geslacht van dien naam, later van de familiën MULERT, KEPPEL, HEEKEREN, COEVERDEN, enz.; *Cranenburg* en andere in *Salland*.

Op bl. 141, N°. 32, staat: *Beverweurde*; dit moet zijn *Beverveurde, Bevervoorde*. Het eigenlijke en oudste *Bevervoorde* lag bij *Rijssen*; het werd gesticht door eenen uit het oude geslacht VAN BEVERE, DE BEVERE, en was het stamhuis van de familie VAN BEVERVOORDE; het ging later over aan dat van LANGEN,

en vervolgens aan dat van ITTERSUM. Op den 2^{den} April, 1782, verkocht JASPER GERRIT VAN ITTERSUM het goed aan GERH. TER HORST, secretaris der stad *Rijssen* en diens huisvrouw. - De Havezathe *Beverveurde*, waarvan de familie BENTINCK tot 1795 is beschreven geweest, was vroeger het *hof te Hoikinck* genaamd; doch in de XVII^{de} eeuw bekwam HENDRIK ADOLF BENTINCK het regt van verschrijving der eerstgenoemde havezathe *Bevervoorde*, welk regt naderhand, met bewilliging van de staten der Provincie, is overgebragt op gezegd *hof Hoikinck*, hetwelk sedert *Beverveurde* werd genoemd. - Ook bij *Gelselaer*, in de Provincie *Gelderland*, niet verre van de grenzen van *Overijssel*, lag vóór weinige jaren een slot van dien naam, ook wel het *Jonkeren-huis* genoemd. Doch dit slot moet vroeger den naam van *Mensinck* hebben gedragen, en alleen later *Bevervoorde* zijn genoemd, omdat het gedurende twee eeuwen in het bezit van dat geslacht was. In 1336 was EVERARD VAN BEVERVOORDE een der onderteekenaren van den brief, waarbij JOH. VAN DIEST, bisschop van *Utrecht, Twenthe* en *Salland* aan REINOLD VAN NASSAU verpandde. Later was dit geslacht, vooral in *Munster*, in groot aanzien.

Den Dam kwam van het geslacht HEIDEN in dat van RECHTEREN. In 1757 was LEOPOLD CASIMIR VAN RECHTEREN er van beschreven.

Egede was vroeger een leen van *Eerde*, en een eigendom van het geslacht van dien naam, later van de geslachten ESSEN, REEDE TWICKEL, RENESSE, SCHAAP, en PALLANDT.

Op deze wijze zouden wij bijna al de artikels, in dit stuk voorkomende, kunnen vermeerderen. - Nu de schrijver erkent, dat de vaak nog voor een *meer geregeld overzigt en eene diepere behandeling vatbaar is*.

In 1646 werd bij de ridderschap en steden van *Overijssel* verstaan, dat er aangifte van havezathen zou gedaan worden, en bij resolutie van 16 April van dat jaar, dat er een register zou worden gemaakt van alle adellijke havezathen en derzelver bezitters, bij den griffier aangegeven en opgeteekend, *om bij da Ridderschap en Steden over de qualificatie te erkennen*. Het archief van *Overijssel* zou aan den schrijver welligt meerdere inlichtingen deswege kunnen geven.

Het jaarboekje voor de provincie *Overijssel* (N°. 5, *b*), is voor de bewoners van dat gewest een hoogstnuttig en bruikbaar werkje. Achteraan zijn gevoegd *verschillende statistieke en andere opgaven nopens die Provincie*, die voor de algemeene statistiek van ons land belangrijke bijdragen opleveren.

De *Groninger* ziet er in- en uitwendig zeer net uit. Gaarne deelden wij den inhoud breedvoerig mede, maar moeten ons bekorten. Dit kunnen wij van den Groninger zeggen, dat hij niet achteruitgaat, en dat de redactie niet één stuk heeft geplaatst, dat die plaatsing, in een zoodanig werkje, onwaardig was. - Ook de poëzij is zonder twijfel in dezen Almanak de beste van alle.

En nu nog de *Drenthsche*. De redactie heeft de vroegere verdeeling der onderpen, in verschillende rubrieken, laten varen. Hierdoor staan nu, bij voorb., *proza* en *poëzij* dooreen. Dit bevordert de verscheidenheid en is niet te laken. - Onder de in dit boeksken opgenomene stukken stippen wij aan *proeve van een woordenboekje van den Drenthschen tongval* (bl. 139 - 171), door A.L. LESTURGEON, dat, hoezeer slechts eene proeve, echter eene niet onbelangrijke bijdrage tot de *linguistiek* is. Maar is *tongval* hier wel het woord? - Zou hier het woord *taaleigen* niet gepaster zijn? Dat men bij voorbeeld in *Drenthe* een' *voorschoot magge* noemt, is nog geen gevolg van den Drenthschen tongval, want een Hollander, Zeeuw, enz., zou het woord ook als *magge* uitspreken, maar het is een *taaleigen* der Drenthers. *Gaffel* voor *tweetandige houten vork; sneu* voor *slim; weêr* voor *onweder*, zijn niet uitsluitend Drenthsch, maar worden ook elders gebezigd. - De levensschets van JOHANNES ALBERTI, door M^{r}. J. DE WAL, verdient ten volle hare plaatsing; jammer dat zij niet is voleindigd, en wij tot een volgend jaar naar het vervolg moeten wachten. - Maar wij vestigen nog onze aandacht op het stukje: getiteld: *de Miniatuur Provincie Drenthe en de vriendnabuurlijke aanbieding, in der tijd gedaan, om haar met eene andere Provincie te vereenigen*.

Die N.P.N. is een man, die ons lijkt. Wij zouden hem gaarne hartelijk de hand drukken, want er is tets degelijks in hetgeen hij zegt: ‘Nederlanders!’ wij roepen u met den schrijver toe: ‘staat als één éénig man. In 't oogenblik, dat binnen 's lands alles ons dwingt met vereende krachten, een teder in zijnen kring, de handen aan de pomp te slaan, om het schip van Staat voor zinken te behoeden, ons zelve voor verdrinken.’ De inleiding dezer aankondiging was reeds geschreven, voordat het door schrijver op blz. 178 ter nedergestelde aan referent onder de oogen kwam. - Welk eene overeenstemming! Ja, maar geheel eens zijn wij het echter niet; dit behoeft ook niet, en het verschil zit alleen in de toepassing. Referent heeft meermalen in dit tijdschrift zijne belangstelling voor *Drenthe* aan den dag gelegd, en zij verdient die belangstelling, want dáár is

nog veel te doen, nog veel te ontwikkelen, dat goede, heilzame vruchten kan dragen. Maar om dat de onderscheidene provinciën vroeger bestonden dan de staat, te willen tegenspreken, dat het wenschelijk, dat het heilzaam, dat het nuttig zou zijn, dat eenige derzelven in het administratieve en justiciële wierden te zamengesmolten, en alzoo het huishouden van den staat op eenen min kostbaren voet wierde gebragt, hierin kunnen wij niet instemmen. In het systeem van den schrijver kan het graafschap *Kuilenburgh*, kan de heerlijkheid *Vianen*, aanspraak maken op eene afzonderlijke regtsbedeeling. Want ook zij bestonden vóór den staat. En men geve dan aan de heeren der voormalige heerlijkheden terug hunnen geeselpaal en hunne galg.

Nog een woord over het prentwerk der onderscheidene jaarboekjes. Meest alles is steendruk. Die in den *Utrechtschen* en in den *Groninger* komen ons het beste, die in den *Drenthschen* het minste voor. Het dorp *Beilen* b.v. is al heel kleurloos, en het portret van LOUISA, hoeverre staat het ten achteren bij dat van JOHANNA, in den jaargang van 1839, ja, bij al de vroeger geleverde vrouwenportretten, waaronder er echter zijn, die ook niet-mooi kunnen genoemd worden! In den *Gelderschen* treffen wij twee staalgravures aan, waarvan eene, *de woning van* FRITS, zeer aardig geteekend, de andere, *de voorspelling des dwergs*, tamelijk onbevallig is. De ordonnantie van *Hans en Grietje* is woest en smakeloos. In den *Groninger* vindt men een goed portret van REGNERUS PRAEDINIUS. Tot dusverre heeft laatstgenoemd jaarboekje telken jare de afbeelding van eenen beroemden man geleverd, daar de Drenther ons telkens een portret van een idealisch meisje of eene vrouw schonk. - De redactie van den Utrechtschen Almanak schijnt praedilectie te hebben voor portretten van personen in *galacostuum*. Ref. zou, indien hij het beeld van eenen man, dien hij hoogachtte, voor het nageslacht wilde bewaren, het in een gewoon daagsch gewaad voorstellen. Is het niet al erg genoeg, dat een verstandig man, indien hij in hooge betrekkingen komt, zich, door een tot *nog toe* bestaand gebruik, genoodzaakt ziet van tijd tot tijd in een pak te steken, dat hem niet past, maar alleen goed kan zijn voor hersenlooze leêgloopers, die door het goud en zilver van hun kleed nog eenige waarde in het oog vanden grooten dammen hoop en ook in hunne eigene oogen bekomen? Moet het nageslacht dan ook nog weten, dat onze verdienstelijke mannen er soms als tooneelisten, livereibedienden of masqueradeklanten uitzien?

Album.
Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Brief aan Christophilus, betreffende de Bijdrage tot verdediging van de leer der voldoening aan Gods geregtigheid, door het ligden en sterven van Christus, vooral tegen het Tijdschrift Waarheid in Liefde, door B.J.H. Taats, *Pred. te Elspeet, op de Veluwe. Utrecht*, van Paddenburg en comp. 1843

In het 9de nommer van den vorigen jaargang van dit tijdschrift werd een werkje aangekondigd, getiteld: B.J.H. TAATS' *Bijdrage*, enz., *gewogen door* AZONIUS. Deze *Bijdrage* heeft nog een ander tegenschrift uitgelokt, hetwelk hierboven genoemd is. Noch AZONIUS, noch de schrijver van den *Brief aan Christophilus*, zijn voorstanders van de symbolische voldoeningsleer; zij bestrijden die echter niet opzettelijk; zij bepalen zich tot toetsing van hetgeen door TAATS is bijgebragt. Beider oordeel stemt daaromtrent overeen, dat TAATS niet dan het bekende, en dat niet op de beste wijze, aangevoerd heeft, en dat, terwijl hij den schrijvers van WAARHEID IN LIEFDE onwetenschappelijkheid te laste legt, zijn geschrift op wetenschappelijke waarde geene de minste aanspraak maken kan. Ook ref., die, hoezeer van de onhoudbaarheid van dit leerstuk ten volle overtuigd, eene grondige verdediging van hetzelve met belangstelling zou gelezen hebben, vond zich door het oppervlakkige werk van TAATS zeer teleurgesteld. AZONIUS had voornamelijk ten doel de Groningers te verdedigen tegen de beschuldigingen, door T. tegen hen ingebragt, en geene geringe moeite heeft hij aangewend, om uit de vele stukken van hun tijdschrift aan te wijzen, welke hunne ware meening is. Die moeite heeft de opsteller van den *Brief aan* CHRISTOPHILUS niet genomen, en zijne verdediging bepaalt zich tot eenige weinige punten. Hij stelt het principe der Groninger School, de persoon van CHRISTUS het beginsel der christelijk-godsdienstige wetenschap in het licht (bl. 8-14); wijst aan, dat het niet aannemen der voldoeningsleer geene aanranding der Hervormde Kerk heeten kan, en T. haar ten onregte zoekt verdacht te maken, omdat zij aan de leer omtrent JEZUS, als den Zaligmaker, eenen

anderen vorm en ontwikkeling geeft dan de symbolische boeken (bl. 14-20). Insgelijks, hoezeer weinig hechtende aan het bewijs, daaruit ontleend, houdt hij staande, dat ANSELMUS de leer der voldoening aan Gods geregtigheid het eerst heeft *ontwikkeld*. Hij kan in de geschiedenis van dit leerstuk niet treden, maar het zou hem, zegt hij, weinig moeite kosten, met behulp van de Werken van NEANDER, GIESELER, MUNSCHER, CRAMER VON BAUMGARTEN (BAUMGARTEN CRUSIUS zal bedoeld zijn), die voortgaande ontwikkeling omtrent dit leerstuk der voldoening aan te toonen (het meest volledige hulpmiddel, het geleerde werk van BAUR, *die christliche Lehre von der Versöhnung in ihrer geschichtlichen Entwicklung*, wordt niet genoemd). Het doel van het geschrift liet niet toe, om veel plaats in te ruimen aan het ontvouwen van eigene, aan die van TAATS tegenovergestelde, denkbeelden. Hier en daar geschiedt dit echter. In het bijzonder is datgene, wat over 2 Kor. V, 15 (bl. 34-38) wordt aangemerkt, lezenswaardig.

De schrijver eindigt met de betuiging, dat het zijn doel niet was, om te kwetsen. Daarvan is hij ook geenszins Le beschuldigen. Zeer gematigd is zijne taal, en verre van polemische heftigheid. Hij wilde door zijne geschriften de twistpunten onzer dagen binnen hunne eigene grenzen trachten terug te brengen. Hij heeft waarschijnlijk met deze wat veel zeggende uitdrukking bedoeld, dat hij getracht heeft aan te wijzen, wat er tot verdediging der symbolische voldoeningsleer zou worden gevorderd, en dat vóór alle dingen het hoofdbeginsel der Groninger School in aanmerking moet genomen en getoetst worden.

De *Brief aan Christophilus* is eigenlijk eene breedvoerige beoordeeling van TAATS'S Bijdrage, welke geheel wordt doorgegaan, en tot het schrijven van eene recensie over eene recensie gevoelt ref. geenen lust. Het zij genoeg te verklaren, dat, naar zijn oordeel, duidelijk is aangetoond, dat TAATS'S bewijsvoering geheel onvoldoende is, en hij zelf niet regt schijnt te beseffen, wat daartoe zou vereischt worden.

De staatkundige strekking van de verwerping der wet tot regeling van 's rijks openbare schuld, overwogen door J.H. *Graaf* van Rechteren, *Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. 's Gravenhage*, J. Belinfante 1843

Toevallige omstandigheden zijn oorzaak, geweest, dat wij niet vroeger deze brochure hebben aangekondigd; wij wenschen echter thans dit verzuim zoo veel mogelijk te herstellen.

De strekking van dit geschrift is de behoefte aan eene herziening der grondwet nader te betoogen; het staat in verband met de vroeger uitgegevene *Beschouwingen over eene vereenvoudigde huishouding van Staat*, van denzelfden schr.

De schr. toont in de eerste bladzijden aan, zoowel uit het oogpunt der uitgaven, als uit dat van een krachtig en doeltreffend bestuur van zaken, dat onze staatshuishouding onbestaanbaar is; hij grondt zich daarbij op de omstandigheid, dat de grondwet groote en wenschelijke besparingen in den weg staat; dat, volgens haar, aan de magt des Konings ontbreekt het regt, om de volksvertegenwoordiging te schorsen en te ontbinden; aan de magt des volks eene behoorlijke verkiezing der volksvertegenwoordiging; aan de regering eenzelvigheid, kracht en waardigheid, welke in eenen vertegenwoordigenden regeringsvorm niet denkbaar zijn, zonder een verantwoordelijk ministerie; dat de grondwet de volksvertegenwoordiging aan eene wijze van werken boeit, die verkeerde uitkomsten oplevert, en het nut der volksvertegenwoordiging voor een goed deel opheft; dat de verdediging des vaderlands, de bepalingen omtrent het beheer der financiën, waaronder de bezittingen van den staat buiten Europa, eene eerste plaats bekleeden, de quaestiën over het bestaan een er administratieve jurisdictie, en van een geregtshof in elke provincie, de herziening der grondwet noodzakelijk maken.

Daarna gaat de schr. over, om de tegenwerpingen, tegen eene herziening der grondwet gemaakt, te ontzenuwen. Hij acht een uitstel, omdat eene herziening nog zoo kort geleden heeft plaats gehad, geheel ongegrond; inkrimpingen, maar geene besparingen door vereenvoudiging, met de grondwet bestaanbaar; de beweging der gemoederen, door eene herziening geboren, ruim opgewogen door de grootere kracht der regering, en een herlevend vertrouwen bij de bestuurden, en wekt de, regering, de volksvertegenwoordiging en de ingezetenen op, om te streven naar eene constitutionele monarchale regering, vereenvoudigde zuinige huishouding van staat. Om dat doel te bereiken, prijst de schr. aan, herziening der gebrekkige staats-instellingen en het verlaten van het régime der tekorten en schuldvermeerdering, en vervanging van hetzelve door dat van een redelijk overschot op de jaarlijksche diensten en schuldvermindering. Twee middelen geeft de schr. daartoe aan de hand; behalve bezuinigingen en verbetering der belasting op de suiker, eene korting van 1/10 op alle renten van den staat, het-

geen hij echter niet wil aanprijzen als een gedeeltelijk staatsbankroet, of eene vrijwillige conversie van 5 op 41/2 procent en eene belasting op het inkomen. Door de verwerping der conversiewet is de eerste stap gedaan, om van het oude stelsel terug te keeren, en staan wij op een keerpunt. De aanneming of verwerping der staatsbegrooting van 1844 en 1845 zal het bewijs opleveren, of men den dwaalweg zal blijven bewandelen.

Twee bijlagen zijn achteraan geplaatst, eene, opgevende den n staat van waarschijnlijke ontvangsten en uitgaven, zoodanig als dezelve in 1844 te voorzien zijn; de andere, melding makende van de gevoelens van de leden der Tweede Kamer, die, bij de grondwetsherziening in 1840, die herziening in meerdere of mindere mate niet voldoende hebben beschouwd.

Thans is de staatsbegrooting voor 1844 en 1845 aangenomen, en aan den wensch des schr. is dus niet voldaan. Intusschen is er veel in deze brochure, hoewel slechts in groote trekken voorgedragen, dat wel der overdenking dubbel waardig is.

P.

***Eerlijkheid het heil van Nederland, eene wederlegging der bijdrage van Mr.* B. Albarda, *Lid der Provinciale Staten van Vriesland, tot eene verbeterde Staathuishouding in Nederland, door* A. Vogelsang, *burgemeester der gemeente Heinenoord, kantonregter plaatsvervanger in het kanton Oud-Beijerland. Dordrecht*, Blussé *en* Van Braam. 1843**

De verbetering en bezuiniging, zegt de schr., zijn niet bij uitsluiting te wachten van eene verandering van grondwettige regelen, maar kunnen ook geboren worden uit eenen terugkeer tot eene betere executie en eene gezondere uitlegging. Herziening der grondwet is voor alsnog ontijdig, omdat er, bij de vertegenwoordiging althans, nog geen bepaald stelsel door de meerderheid is aangenomen, en eene veranderde inrigting van het stem- en kiesregt moet voorafgaan. Werd die herziening beproefd, dan moest zij geschieden naar vaste beginselen. Eene vermindering van het inkomen der kroon is een te kiesch onderwerp, om daarover een' pennenstrijd te voeren; de schr. acht het behoud van den Raad van State wenschelijk, om het bedaard overleg, betreffende wetten en maatregelen van inwendig bestuur, niet te verminderen, maar stemt in met het wegvallen der ministeriën van eeredienst en van de *Eerste* Kamer; maar hoe tot het laatste te komen? Hij verklaart zich voor het behoud der toelage van de leden der

Tweede Kamer, om de geldaristocratie niet te vermeerderen, maar voor eene vermindering van geregtshoven, welke hem echter toeschijnt, wegens het provincialisme, niet te zullen plaats hebben. Bestond er geen provincialisme, dan zouden er groo tere bezuinigingen in te voeren zijn door vermindering der geregtshoven, het wegvallen van een aantal gewestelijke bureaux, al hetwelk voor alsnog onmogelijk is. Thans is dus de herziening der grondwet ontijdig, maar veel kan in de ten uitvoer legging verbeterd en bezuinigd worden. Waarin die verbetering en bezuinigingen moeten bestaan, wordt echter niet opgegeven.

De schr. bestrijdt het denkbeeld van reductie van renten, pensioenen en wachtgelden, maar prijst eene eenvoudiger huishouding aan, waardoor het vertrouwen zal wederkeeren; roept de rijkeren tot opofferingen op, en eindigt met de verklaring, dat hij het heil van den staat meent gelegen te zijn in dadelijke regeling der financiën, dadelijke invoering van de meeste eenvoudigheid in onze besturen en instellingen, voor zooverre dit geschieden kan zonder verandering der grondwet.

Hoewel wij gaarne den schr. toegeven, dat de grondwet in vele opzigten beter uitgelegd en toegepast behoorde te worden; dat eerlijkheid in het nakomen aller verpligtingen voor *Nederland* wenschelijk is, zoo blijven wij echter overtuigd, dat eene herziening der grondwet noodzakelijk is, om bij het volk èn het vermogen èn den wil te verlevendigen, om gestand te doen aan alles, wat aan hetzelve is opgelegd. Dit geschrift is dan ook niet geschikt, om de overtuiging, die eenmaal goed is gevestigd, te doen wankelen; de Heer VOGELSANG bepaalt zich tot zeer algemeene trekken, spreekt zeer mooi over de eerlijkheid, over de besparingen, maar blijft, in den regel, in gebreke aan te wijzen, waarin die bezuinigingen zouden kunnen bestaan, en de middelen aan te geven, waardoor aan de verpligtingen kan voldaan worden.

Amst., 1844.

P.

***Description de la nouvelle citadelle de Gand, par* M. Gey van Pittius, *Lieutenant-Colonel de Génie, Chevalier de l'Ordre de Guillaume, du Lion Neerlandais et de la Légion d'honneur. Suivi d'une traduction de la relation du séjour des troupes Neerlandaises dans cette place en* 1830. *Breda*, Broese et Comp., *Impr. Libraires*, 1843. In 4°**

Er is weinig algemeen bekend gemaakt betrekkelijk de bevestiging van onze (voormalige) zuidelijke grenzen, en weinig

weten wij, *hoedanig* de millioenen besteed geworden zijn in een tijdvak, zoo als de Nederlandsche genie er nimmer een beleefd had, noch waarschijnlijk ooit weder beleven zal. De aard der zaak eischte echter geheimhouding, en eerst nu, daar al die belangrijke werken in andere handen overgegaan zijn, zou de weetlust kunnen worden bevredigd, zonder beduchtheid, vijanden bekend te maken met bijzonderheden, waarvan zij later, tot ons nadeel, partij zouden kunnen trekken. Daar er geene algemeene manier van bevestiging is gevolgd, levert zeker iedere vesting bijzonderheden op, welke van het meerdere of mindere genie van den ontwerper getuigen, en ook in het tracé der citadel van *Gent* zijn, volgens den overste G., tot hier toe onbekende - althans ongebruikelijke - denkbeelden in praktijk gebragt, welke de goedkeuring van militaire landgenooten en vreemdelingen hebben weggedragen. Intusschen heeft het den ontwerper niet vrijgestaan, zijne denkbeelden geheel te volgen, daar de door hem voorgestelde bastionslaces van BOUSMARD en de boogvormige bomvrije réduits, in de uit- en inspringende wapenplaatsen, met arcades voor het werpgeschut, van hooger hand afgekeurd zijn geworden. Ook voor de gezondheid der bezeting, in de talrijke bom-proef gebouwen, en algemeen retranchement vereenigd, zijn nieuwe middelen in het werk gesteld, welker doelmatigheid door de ondervinding is bevestigd geworden.

Met de uitgave van deze verhandeling heeft de overste GEY getoond, wat hij in zijn vak is, en waarin zijne verdiensten bestaan. Het verdient navolging; wie de eer begeert, die hem *toekomt*, brenge zijnen arbeid aan het licht, opdat men het *verdiende* tegen het *verworvene* kunne meten.

De Verloofde van den Watergeus, of Miskenning en Verraad. (*Enkhuizen* 1572.) *Een Verhaal door* A. van Linde. *Twee Deelen* in gr. 8°, 382 en 395 blz. *Te Amsterdam, bij* J.M.E. Meijer. 1843

Wij ontmoeten in dit werk van den Heer A. VAN LINDE eene tweede proeve, om de geschiedenis van den opstand tegen *Spanje* in eenen roman ons voor te stellen. Zijne eerste was *Rochus Meeuwiszoon*, de *Verloofde van den Watergeus* de tweede. Niemand zal het loochenen, dat het tijdperk van dezen opstand, vooral de eerste jaren, een ruim veld voor den romanschrijver opent. Dat eerste vuur der vrijheid, lichter-laaie opvlammende, bij zoo velen zich verschillend openbarende, vereenigd met eenen gezuiverden godsdienstzin, *of* in hevige

woede tegen alles wat Spaansch en Roomsch was, ja zelfs in den grievendsten en sarcastischen spot met alles wat vroegere duisterheid voor heilig hield; *of* meer bezadigd, maar des te standvastiger brandende; - verspreidt eenen gloed van poëzij over dat tijdperk, welken latere dagen, hoe roemrijk ook, niet kunnen evenaren. Hier ontwikkelen zich verschillende karakters in menigte, en de tijd heeft eene eigenaardige kleur, waarmede de schrijver zijne tafereelen kan opluisteren. De vermenging van deugden en ondeugden, dikwijls in denzelfden mensch; het zonderlinge der lotgevallen van de mannen, die eene rol in dat groote treurspel speelden, en dat waarlijk soms aan het romanachtige grensde, alles is geschikt, om de verbeelding en het gevoel des romandichters aan te grijpen. Sommige dier schrijvers hebben daarom het oog naar die tijden gewend, en het is wel waarschijnlijk, dat men vooreerst nog niet uitgeput zal zijn. *Friesland* kan nog veel geven. *Holland* en *Zeeland* zijn nog rijk. Men schijnt daarenboven dit vak van letterkunde als bijzonder gemakkelijk te achten, en waarlijk, dat is het, indien men meent, dat eene oppervlakkige kennis der geschiedenis en van de karakters der handelende personen genoegzaam is, om, met een weinig verbeelding, eenen roman zamen te stellen, die den toets eener gezonde kritiek kan doorstaan. De leesgezelschappen zenden het boek rond, en het is een kenmerkende trek van onze natie, dat het boek, indien het voor het overige zich wel laat lezen, om het vaderlandsche gevoel, er in uitgedrukt, met warmte wordt goedgekeurd. Deze trek is zeker goed, maar heeft eene kwade zijde; zij moedigt te veel de onbekwamen aan. De letterkunde der historische romans vereischt wei degelijk voorbereidende studiën. Men moet in den geest der gebeurtenissen diep zijn ingedrongen, niet alleen de algemeene karakters hebben nagegaan, maar zoo veel mogelijk iederen bijzonderen persoon doorgrond hebben. Het is b.v. zeer gemakkelijk eenen Watergeus te schilderen: de kleuren liggen voor de hand. Vrijheidszucht, vermetelheid, woestheid, bittere haat tegen *Spanje* en ALVA, zijn de grondtrekken bij alle bijna; doch er bestaat een hemelsbreed onderscheid in de bijzondere mannen. RUYCHAVER is een ander dan ENTENS; DE RIJK verschilt van TRESLONG, en LUMEY kan lijnregt overstaan tegen BONGA en HETTINGA. Het volkskarakter, de rang en stand, alles levert eene verscheidenheid op, welke de schrijver van eenen roman behoort te kennen. Evenzoo is het, met de in meerdere of mindere mate Spaanschgezinden. Zeker

kon de schrijver aan zijnen eigenlijken held en de bijkomende personen dat karakter geven, die lotgevallen hen doen ondergaan, welke hij verkiest, maar zij moeten niet in strijd zijn met hetgene den stand, waarin hij hen plaatst, en over het geheel die tijden kenmerkt. Dit is het eenige niet. Kleeding, leefwijze, wapenen, wijze van vechten ter zee en te land, de bouw der schepen, derzelver tuigaadje, en wat niet al meer, moet worden nagegaan, wil de schrijver geene anachronismen en dergelijke fouten begaan, die den meer kundigen lezer soms groote ergernis geven. - Zien wij, hoe onze schrijver de zaak heeft behandeld.

De schikking der hier voorkomende zaken en personen is vrij goed gekozen; het geschiedkundige, zonder botsingen, met het verdichte zoo verbonden, dat de lezer soms naauwkeurig van de eigenlijk gebeurde zaken moet onderrigt zijn, om het historisch ware van het verdichte te onderscheiden. Zoo is het b.v. Dl. I, bl. 330 volg., waar RUYCHAVER'S doorreizen van *Friesland*, om volk te werven, dadelijk aan zijn ankeren onder *Ameland* wordt vastgeknoopt. De schrijver heeft, wat de geschiedenis aangaat, gebruik gemaakt van e. VAN METEREN en de *Watergeuzen* van v. GRONINGEN, doch ook HOOFT geraadpleegd. Voorts zijn de gebeurtenissen te *Enkhuizen* in het eerste gedeelte van 1579 met de lotgevallen der verdichte personen zeer hecht ineengevlochten; zij behooren bijeen. De stijl is vloeijend en, op enkele uitdrukkingen na, helder, waar het zijn moet, krachtig, maar mist dat indringende en aangrijpende, dat ons vaak bij andere schrijvers treft. De zamenspraken zijn soms langwijlig genoeg. Wij lazen de twee deelen, het laatste wel het meest, met min of meer toenemende belangstelling; het einde voldoet. Wat betreft de personen, zij zijn, zoo als men die in eenen roman, welke de dagen van den opstand moet afschetsen, kan verwachten. De hoofdpersoon, de Verloofde, is eene Enkhuizensche jonge dochter, schoon en braaf, zoo als het behoort. Evenwel komt het ons voor, dat HENDRIK BUIS, haar minnaar, meer hoofdpersoon is. Hij is een burgerszoon uit dezelfde stad, een Hervormde - zijne beminde staat nog op de grenzen - terwijl zijn vader een afvallige is - een vurig voorstander der vrijheid, eindelijk voor eenen korten tijd Watergeus, en een der bevrijders zijner vaderstad. Hij was geen man, zegt de schrijver, Dl. I, bl. 35, die zich doelloos bloot gaf, te voovzigtig, om openlijk en ongeroepen voor zijne bengrippen uit te komen, zoo waakzaam in zijne gesprekken, dat

de Spanjaard hem niet in den val kon lokken. Hoe met dit karakter zijne vrij stoute en driftige redenen, Dl. I, bl. 95 volg., strooken, is ons duister; hij had daar echter zich zelven vergeten. Wij vinden verder den vader der beminde GEERTRUIDA, een onbeduidend man, die zonder noodzaak vermoord wordt; den oom en voogd van GEERTRUIDA, VAN DER WERFE (zoo hard noemden zich onze voorouders niet, men schreef toen ook VAN DER WERVE), iets meer beduidende en Spaanschgezind; zijn vermeende zoon AREND is heviger, bijna de verrader zijner medeburgers. Wij hadden gaarne de moeder van BUIS meer op het tooneel gezien, al ware het alleen om te weten, hoe zich de oud-Hollandsche huismoeders in die dagen van jammer en nood gedroegen. Dit zou het belang van den roman hebben vermeerderd. Voorts een' echt vervolgenden pastoor, en een' liberalen, en daarenboven een' Spanjaard, MONTANUS, natuurlijk een' Jesuït, een' wellusteling, een' booswicht van den eersten rang, met eenen helper, PHILIPPO, een' Italiaan, derhalve nog snooder, een' bedrieger, vergiftiger, moordenaar, enz., met nog weder twee helpers, een' visscher, DIRKSEN, en AREND VAN DER WERFE, die beide door hem vermoord worden, schoon PHILIPPO zelf onder de slagen van den laatste bezwijkt, die eindelijk ontdekt wordt zijn zoon en niet van den ouden v.d. WERFE te zijn. Waartoe dienen toch zulke ellendelingen in die verdichte verhalen? Zij gelijken dikwijls in de verte op RICHARD VARNEY, EUGENIO of PHILIPPO (namen, die den romanlezeren genoeg bekend zijn); maar PHILIPPO is slechts eene kopij; hij handelt soms dom en doelloos. Waarom zijne wraak den ouden v.d. WERFE niet kon bereiken, vatten wij niet. Nog enkelen komen er meer voor, om het verhaal aan te vullen, maar zijn minder merkwaardig, de betere pater QUINTYN uitgezonderd. De historische personen zijn DIRK JANSZOON BROUWER, de moedige voorvechter van *Enkhuizens* vrijheden, een stout en wakker man, die goed geschetst wordt, en, als de anderen, in het verhaal goed voorkomt. Op het laatst verschijnt ook Oranjes vertrouwde, PIETER LUITJENSZ. BUISKENS. Inzonderheid speelt de Spaanschgezinde burgemeester VOLKERT HARIKSZOON eene groote rol, en is goed geteekend. Hij is listig, maar zwak tegenover MONTANUS en BROUWER, stout tegenover degenen, welke hij meester kan zijn. De raadsvergadering, waar de *jabroêrs in den raad* (om met HUYGENS te spreken) zijnen raad volkomen toestemmen, is door de veel te dikwijls herhaalde aardigheid zeer onaardig. D. I, bl. 354 volgg. Dit tooneel herhaalt zich nog eens, D. II,

bl. 324 volgg. De admiral BOSHUIZEN en hopman SCHUILENBURG, beide ALVA dienende, zijn trotsch en heerschzuchtig, een karakter, waarin men berusten kan, omdat wij eigenlijk niet veel van hen weten. De overige, meest merkwaardige historische personen zijn de predikant JAN ARENDSZOON en de hopman der Watergeuzen, RUYCHAVER. Want KOTTERMAN, dien de schr. (misschien is het eene drukfout) KOTTERMAN noemt, en de schout van *Haarlem*, FOPPENS (niet TOPPENS), komen slechts even voor. Wij hadden den eerste gaarne meer in aanmerking gezien, wegens zijne bekende schranderheid, stoutheid, voortvarendheid en eerlijkheid, een sieraad van zijnen tijd. ARENDSZ is godsdienstig, schoon het barsch onthaal der arme vrouw door zijnen bediende, hem geene eer aandoet en ongepast is: zulk een' dienaar behoort bij een man als ARENDSZ niet. Zijne uitdrukkingen zijn, zoo als dat die dagen medebragten, gewoonlijk uit het Oude Testament ontleend. De geschriften van die dagen zijn er vol van. Doch de schrijver had, om den wil van ARENDSZ, Jesaja 22 wel naauwkeuriger mogen naslaan; hij had den predikant dan niet laten zeggen, D. II, bl. 187, volg.: Als de wachters op *Sinons* muren niet waakzamer waren geweest dan gijlieden, de Profeet zou hun niet toegeroepen hebben: wachter! wat is er van den nacht? - ARENDSZ is zwak. RUYCHAVER is een echte Watergeus, schoon zijn bijzonder karakter niet genoeg in aanmerking is genomen; hij had een eerlijk hart, eenen ijzeren wil, een braaf gemoed en onkreukbare dapperheid. Of hij nog gewoon was bij de Heiligen, bij St. THOMAS, te zweren, D. II, bl. 54, laten wij voor rekening van den schrijver. Anders is hij niet onbelangrijk, hoewel hij weleens den pogcher uithangt, iets, dat zich van zulke mannen niet laat denken. Voorts - want wij moeten kort zijn - de gebeurtenis met de vlieboot en het gesprek in den bakkers-winkel, beide historische feiten, doen in het verhaal eene goede uitwerking. Bij het eindelijk omkeeren van *Enkhuizen* heeft de schr. het noodig geacht, dat er werd gestreden; doch de geschiedenis zelve rept van geene bloedstorting. - Wij stuitten soms op eene enkele zonderlinge uitdrukking. Dl. I, bl. 3, vinden wij *aterterlingen der duisternis*; het is ons nog eens voorgekomen: wat zijn dat? - De vergelijking van een schip in den storm met een' stormram, enz., D. II., bl. 68, is vreemd, en de uitdrukking *gevoel voor het schoone en goede*, D. I, bl. 221, in den mond van een' Spanjaard in 1572, is een anachronismus; het is een genootschapswnord van onze dagen De Motto's der

verschillende Hoofdstukken zijn alle, bijna zonder onderscheid, treurig; waarom geene stukken uit onze oude en nieuwere dichters gekozen? Eindelijk was er nog al iets aan te merken op het onregelmatige der regtspleging met BUIS; doch wij hebben genoeg gezegd, om ons oordeel over den schrij ver van dezen roman te regtvaardigen, dat wij hier met de woorden van BOWRING, die ze van FEITH gebruikt, nederschrijven : *He is at the top most point of mediocrity*. Wij eischen van den romanschrijver meer. Boeken, alleen zamengesteld om een uur van ontspanning te veraangenamen, moeten ons boeijen, en hoewel onze schrijver aan dit vereischte nu en dan zeer wel voldaan heeft, wij hadden het nog sterker verlangd. Wie zal ons eens een meesterstuk uit de eerste dagen van den opstand tegen *Spanje* geven?

Attila, Koning der Hunnen. Historisch romantisch Tafereel uit de eerste helft der vijfde eeuw. Uit het Engelsch van G.P.R. James. *Door* Steenbergen van Goor. I. Deel, viii en 362 bladz. II. Deel, 365 bladz. 8°. *Te Deventer, bij* M. Ballot. 1839

Schoon ref. voor het overige niet zeer hoog loopt met de talenten van den veelschrijvenden Engelschman JAMES, en altoos met een zeker wantrouwen gebeurtenissen, uit een zoo ver verwijderd tijdvak romantisch voorgedragen ziet, werd hij echter bij de lezing van dit welvertaalde werk aangenaam verrast; hij ging met toenemende belangstelling den loop des verhaals na, en moet bij het einde der lectuur den schrijver en vertaler beide allen lof toekennen, op welken dit met een fiksch ontworpen, goed volgehouden plan geschreven werk aanspraak kan maken. De taak, welke de schr. zich voorstelde, om het korte, maar bloedige tijdvak van ATTILA'S magt zoo te schilderen, dat de lezer een welgelijkend beeld van dien veroveraar met eene juiste schets van den toestand der wereld in zijnen tijd ontvangt, is zeer wel uitgevoerd. Er is veel studie in het boek, en alhoewel eene liefde als die van NEVA voor THEODORUS, om niet van de bijna volmaakte ILDICO, het schoone Dalmatische meisje te spreken, al te zeer gemoderniseerd schijnt, maakt het echter eenen zeer aangenamen indruk zoo veel *reins* en *goeds* bijeengebragt te vinden uit eenen tijd, die oppervlakkig niets dan gruwelen en bloedbaden oplevert. Zelfs de bloeddorstige ATTILA is belangwekkend voorgesteld, en wil de historische kritiek ook al met regt iets op sommige punten afdingen, het poëtische gevoel zegt den schr. dank voor de kiesche wijze,

waarop hij honig uit zoo veel onkruid heeft welen te lezen. Fraaije schilderingen van natuurschoonhoden zoowel, als van vreesselijke natuurverschijnsels, wisselen met welgeteekende jammertooneelen van ATTILA'S woede af, terwijl de schr. zich nergens aan overdrijving schuldig maakt, of een bloot effect najaagt. Er heerscht eene zuiverheid van gevoel en eene reinheid van hart in dit boek, die wezenlijk verkwikt in eenen tijd als den onzen, waar men zelfs van walgelijkheden en morsige onderwerpen partij zoekt te trekken, om den overprikkelden smaak te streelen, terwijl de historische kleur over het algemeen vrij wel bewaard blijft. Slechts te *Rome* is de koelbloedige aanval van THEODORUS op den vuigen VALENTINIANUS III onwaarschijnlijk geschilderd.

De zucht, om ATTILA overal en in alle omstandigheden in zijn eigen legerdorp, in *Gallië*, in *Griekenland*, in *Italië*, voor te stellen, schaadt aan de éénheid der geschiedenis van THEODORUS en zijne geliefde ILDICO, hoewel het verhaal daardoor in rijke afwisseling veel wint. De slag in de Catalanische velden tusschen ATTILA en AËTIUS staat al in een zeer los verband met het overige des verhaals, en de schr. heeft zich zelven er door belemmerd, dewijl hij, zijns ondanks, AËTIUS onregtvaardig heeft moeten behandelen. Het ware beter geweest, dit achterwege gelaten te hebben, of bij wijze van verhaal te gelegener tijd in te lasschen. Personen, als AËTIUS, kan men niet straffeloos onbeduidend maken. De vinding, om het leven van ATTILA in verband te brengen niet de lotgevallen van THEODORUS en ILDICO, de beide hoofdpersonen des romans, is anders zeer vernuftig en met smaak volgehouden. Slechts lijdt THEODORUS er eenigzins onder, dat ATTILA ook hoofdpersoon is.

Doch dit zijn geene gebreken, die de lezing van dezen fraaijen roman zullen bederven. Eene dorre schets van het boek te geven, zoude nergens toe dienen. ‘Ik verwijs u, goedgunstige lezer,’ zegt de Heer S.v.G. m de nog al pedante voorrede, ‘naar het boek zelf. Dat ik het der vertaling waardig gekeurd hebbe, en het derhalve voor een wezenlijk goed bock houd e, blijkt, vertrouw ik, uit de u hier aangeboden wordende vertaling genoegzaam.’ Ref. is dit met den Heer S.v.G. eens, en verzekert tevens, dat de vertaling zelve vrij wat beter is uitgevallen, dan deze stroeve, op hoogen toon geuite volzin der voorrede zou doen vermoeden. Het boek vinde lang vele en goede lezers, want het verdient de zoodanige.

Boekbeoordeelingen.

De schriften der kleine propheten, overgezet en verklaard. Eerste Stuk. De Prophetiën van Joël, Amos en Obadja, overgezet en verklaard. Utrecht, Kemink en Zonen. 1843.

(*Vervolg en Slot van Bladz.* 130.)

Terwijl wij ons nu tot de vertaling en verklaring wenden, moeten wij ons leedwezen betuigen, dat niet een enkel woord des schrijvers ons omtrent het doel van zijnen arbeid inlicht. Wij wilden ons gaarne hoeden voor het gevaar, van door te hooge eischen onregtvaardig te worden. Vraagt men, of de tekstkritiek en exegese van JOËL, AMOS en OBADJA door deze nieuwe overzetting werkelijk gewonnen hebben, dan kunnen wij naauwelijks bevestigend antwoorden. Vraagt men daarentegen, of de arbeid des schrijvers door hen, die niet in de gelegenheid zijn al de nieuwe Duitsche exegeten te raadplegen, met vrucht zal kunnen gebruikt worden, dan zou een geheel ontkennend antwoord onbillijk zijn. Als populaire, en wel bijna uitsluitend *zakelijke* verklaring, kennen wij aan dit werk gaarne zijne verdiensten toe. De afscheiding der verschillende rede voeringen (de schrijver spreekt soms minder gepast van *liederen*), de indeeling in strophen (meestal, doch niet altijd, in overeenstemming met EWALD), de zamenhang en het verband der rede, de historische en andere toespelingen, zijn met opmerkzaamheid behandeld. Daarentegen wordt schier nergens, en althans slechts in het voorbijgaan, de gegevene vertaling of verklaring op etymologische of grammatische gronden geregtvaardigd; doch de schrijver verkoos waarschijnlijk voor den kring van lezers, dien hij zich voorstelde, slechts resultaten te geven, en den geleerden apparatus achterwege

te houden. Wij hadden dit gaarne anders gezien, maar daar de schrijver zelf waarschijnlijk zich niet ten doel heeft gesteld geleerde exegeten in hunnen arbeid voor te lichten, zullen wij onze klagten hierover onderdrukken.

Doch in geen geval verschoonlijk is het blinde vertrouwen, dat de schrijver aan den Masoretischen tekst schijnt te schenken. De tekstkritiek is door hem niet zoo zeer veronachtzaamd, dan, naar het schijnt, met opzet voorbijgegaan. Nergens, ook waar de sterkste gronden voor corruptie van den Hebr. tekst pleiten, of de oude overzettingen de merkwaardigste varianten aanbieden, schijnt de gedachte aan de mogelijkheid, dat de lezing bedorven ware, in hem te zijn opgekomen. Zelfs het volstrekt onverstaanbare וְהִשְׁלַכְתֶּנָה הַרְמֹנָה, Amos IV: 3, heeft hem niet kunnen opwekken, om eene verbetering te beproeven, en schoon hij de onzekerheid van de verklaring dezer plaats niet ontkent, vergenoegt hij zich met de gevoelens der interpretes, zonder beoordeeling, kortelijk op te geven, en troost zich met de gedachte, dat, hoe men het woord ook vertale, de zin des Profeten dezelfde blijft. Vanwaar dit verschijnsel, dat op de exegese (die toch, zonder voorafgaande vaststelling van den tekst, haren grondslag mist) zulk een' noodlottigen invloed moet uitoefenen? Zou het ook met een streng orthodox gevoelen, omtrent de integriteit van den tekst, kunnen zamenhangen? Dan beklagen wij een vooroordeel, dat het den schrijver schier onmogelijk zal maken, aan de verklaring des O.T. eenige wezenlijke dienst te bewijzen.

Er zijn vele plaatsen, waar op de verklaring des schrijvers gegronde aanmerking is te maken, soms ook, wijl eene verandering der lezing noodzakelijk is; er zijn andere, waarvan de juiste zin en kracht noch door de vertaling teruggegeven, noch door de aanteekeningen genoegzaam is opgehelderd; ook is de overzetting dikwijls al te letterlijk, zelfs daar, waar dit met den aard onzer taal en de netheid en sierlijkheid van uitdrukking in strijd is, en eene vrijere en meer Hollandsche constructie niet de geringste aanleiding tot misverstand geven kon. Wij kunnen hier onmogelijk alles aanvoeren, maar zullen, tot staving van het gezegde, een paar hoofdstukken van AMOS kortelijk doorloopen.

I: 3. *Zal ik het niet terugnemen*. Het moeijelijke pronomen *het* is in het geheel niet verklaard. Het schijnt slechts te slaan op hetgeen de Profeet in de gedachten had, namelijk de van God reeds voorlang bedreigde straf. *Met dorschsleden van*

ijzer. Dit is zeer letterlijk vertaald; maar *ijzeren dorschsleden*, is even juist en beter Hollandsch.

Amos I: 5. *Zondenvallei*. Zoo vertaalt de schrijver het Hebreeuwsche בִּקְעַת-אָוֶן, en zegt in de aanteekening: ‘een dal *On* schijnt niet ver van *Damascus* bekend te zijn geweest door vruchtbaarheid en schoone ligging, en met eene kleine klankverandering noemt het de Profeet nu zonden (eigenlijke *ijdelheid, nietigheid*), en duidt het des te gepaster aan door zondenvallei, omdat het waarschijnlijk eene plaats was, waar de afgodendienst gepleegd werd.’ Waarschijnlijk bedoelt de schrijver de vallei *Un*, waarvan MICHAELIS, op gezag van JOSEPH ABASSI, spreekt, doch welker bestaan hoogstonzeker blijft, en waarvan, ook dan wanneer wij dit aannemen, onmogelijk kan bewezen worden, dat zij reeds in den tijd van AMOS dien naam droeg. Hier had EWALD'S geheel niet onwaarschijnlijke gissing behooren vermeld te worden, dat *On* het Syrische *Heliopolis* (thans *Baalbek*) is. *On* (אוֹן, d.i. zon, licht) is elders de inlandsche naam van het Aegyptische *Heliopolis*. Vraagt men, hoe men zich denken kan, dat de Aegyptische naam *On* aan beide steden evenzeer is gemeen geweest als de Grieksche *Heliopolis*, dan kan MACROBIUS, Saturn. I: 23, het antwoord geven. בקעת און zou dus dezelfde vallei zijn, die gemeenlijk *Coelesyrië* genoemd wordt. Doch wat hiervan zij, de schrijfwijze אָנֹו is hier, zoowel als Ezech. XXX: 17 (waar het Aegyptische *On* dus genoemd wordt), alleen op rekening der punctatoren te stellen. De Profeet schreef און zonder vocalen. Is nu de naam der vallei werkelijk *On*, dan beoordeele de schrijver zelf, in hoeverre het waarschijnlijk is, dat de Profeet, zonder eenige nadere aanwijzing, den naam, ten gevalle eener woordspeling, in de uitspraak dus onkenbaar hebbe gemaakt, en vrage zich af, hoe hij zijn verlangen, dat aldus mogt uitgesproken worden, aan zijne lezers kon doen gevoelen. De LXX reeds spreken Ὼν uit.

I: 11. *Omdat hij vervolgde met het zwaard zijnen broeder en verdeed zijne liefde, en immer verscheurt zijn toorn, en zijne gramschap, die behoudt hij bestendig*. Deze woorden bevatten een treurig bewijs van de onmogelijkheid, om het Hebreeuwsch letterlijk in verstaanbaar Hollandsch over te zetten. Voor het overige is שְׁמָרָיו door den schrijver te regt opgevat, als zamengesteld uit שמר en het Suff. 3. pers. f.g. ; doch waarom kon hij dit niet in eene aanteekening aanwijzen, en in de vertaling leesbaarder Hollandsch schrijven?

I: 15. *En hij gaat henen kun Koning in wegvoering*. Deze plaats had eene kritische verdediging der punctatie מַלְכָּם noodig gehad, waartegen waarlijk geene onbeduidende gronden pleiten. Wij gelooven echter, wegens שׁוֹמֵם, II: 3, dat bij AMOS de Masoretische punctatie de ware is, schoon zeker niet bij JEREMIA, XLIX: 3, waar, gelijk het bijgevoegde כֹּהֲנָיו en de vergelijking van XLVIII: 7 toonen, aan den Ammonitischen God מִלְכֹם moet gedacht worden. Echter is het volkomen duidelijk, dat de plaats van AMOS door JEREMIA is nagevolgd. Dit voorbeeld had den schrijver kunnen leeren, hoe het gemis der vocalen reeds van oudsher door geene overlevering zoodanig kon vergoed worden, dat de uitspraak overal zeker was, en dat men dus ook de Masoretische punctuatie als een' zeer feilbaren commentaar op den Hebreeuwschen tekst heeft te beschouwen.

II: 7. *De man gaat met zijnen vader tot het meisje, om te ontheiligen den naam mijner heiligheid*. Tot verklaring dezer plaats, zegt de schrijver slechts, dat men zich openlijk aan onkuischheid schuldig maakte, en haalt, tot vergelijking, Hosea IV: 11-15 aan. Zoowel de woorden *om te ontheiligen*, enz., als het volgende vers, waar insgelijks van gruwelen gewaagd wordt, die met de dienst der afgoden in verband stonden, en de plaats van HOSEA, nevens andere dergelijke, maken het hoogstwaarschijnlijk, dat men aan de ontuchtigheden denken moet, die niet de dienst van ASTARTE gepaard gingen. איש ואביו zal wel zooveel beteekenen als *jong en oud*. Het lidwoord in הנערה dient zekerlijk slechts tot aanwijzing van het *genus*. Deze opmerkingen kunnen naauwelijks gemist worden, indien men den lezer de plaats regt wil doen verstaan. Voor het overige zou in de vertaling *de deerne*, in plaats van *het meisje*, veel beter klinken, en den zin duidelijker doen voelen. De verklaring van het eerste lid van dit vers is hoogstonzeker.

II: 11. *'t Is Jahve's woord*. Zoo vertaalt de schrijver overal het Hebr. נְאֻם־יְהוָה, zeer letterlijk, maar, naar ons gevoel, op vele plaatsen zeer mat en wanluidend.

II: 13. *Gelijk den wagen drukt zijne volheid met garven*. Hier is de schrijver van de letterlijke vertaling afgeweken, en laat er ons zelfs naar raden, hoe hij de Hebreeuwsche woorden heeft opgevat. Wij zullen de vele zonderlinge meeningen der schriftverklaarders, over deze plaats niet aanvoeren, maar alleen herinneren de, naar ons inzien, uitsluitend ware, die in de vertaling van VAN DER PALM is uitgedrukt: ‘gelijk een

belaste dorschwagen de garven drukt.' Zoo heeft מְעִיק in beide leden van het vers dezelfde beteekenis, en de vergelijking wint veel in kracht. Voor het overige is er niet ééne reden, waarom men met schier alle andere interpretes עָקַר noodwendig met הַלָּאָה zou moeten verbinden. Het kan even goed als complementum objectivum van מָעִיק worden beschouwd. Even weinig zwarigheid is er in de vertaling van עֲגָלָה door *dorschwagen*. Men zie slechts Jes. XXVI: 27, 28.

II: 15. *En de snelle van voeten redt zich niet*. Hier zou men uit de vertaling kunnen opmaken, dat de schrijver voor וְקַלֹּם in *pi"el*, וְנִקְלָם in *niph'al* wil lezen, eene, naar het ons voorkomt, waarschijnlijke, misschien noodzakelijke, verbetering. De meening toch, dat men bij het eerste וְקַלֹּם uit het tweede lid נַפְשׁוֹ moet suppleren, wordt, mijns inziens, niet genoegzaam, gelijk HITZIG wil, door de vergelijking van Hosea IV: 4, VI: 3, aanbevolen, wijl op deze plaatsen het object niet zoo ver van het eerste werkwoord verwijderd is. Intusschen kunnen wij bij onzen schrijver naauwelijks aan zoo groote stoutmoedigheid gelooven, te meer wijl hij toch van de verandering der puncta rekenschap zou hebben moeten geven. Misschien moeten wij dus ook hier slechts eene wat vrije vertaling erkennen.

Doch wij moeten ons beperken, en willen ten slotte nog slechts spreken over twee plaatsen, die de schrijver, onzes inziens, geheel heeft misverstaan.

De eerste is de moeijelijke plaats Amos IV: 1-3. De woorden הָאֹמְרוֹת אֲדֹנֵיהֶם וְנִשְׁתֶּה הָבִיאָה in vers 1 vertaalt de schrijver: *die spreekt tot hunne meesters*: '*Brengt toch, dat wij drinken*,' en voegt er in de aanteekening bij: 'in אדניהם moet het pron. op de voorgaande woorden דלים en אביונים slaan, en MEESTERS schijnen hier diegenen genoemd te worden, die zich de armen als slaven toeëigenden, of hen op andere wegen onregtvaardig verdrukten.' Deze, zooveel wij weten, nieuwe verklaring komt ons geheel mislukt voor. In de eerste plaats zouden wij אדנים hier liever niet als werkelijk meervoud opvatten, daar הָבִיאָה toch enkelvoud is (waarom het ook niet *brengt* had mogen vertaald worden). Ten andere zijn *verdrukten* en *armen* daarom nog geene slaven, en de Profeet zou zich dus zeer onverstaanbaar hebben uitgedrukt. Eindelijk, hoe kan men de verklaring des schrijvers rijmen met zijne eigene woorden: 'Wijn vroegen zij slechts voor hunne feesten en gastmalen van elk, die regt tegen eenen

ongelukkigen bij hen zocht, en stelden hen dan in het gelijk, onbekommerd om regt of billijkheid?' Is het te denken, dat de Profeet bedoelt, dat de heer tegen zijne eigene slaven regt kwam zoeken? Of meent de schrijver, dat de verdrukten, eerst ten gevolge der geregtelijke uitspraak, tot slavernij werden verwezen, en de naam אדניהם reeds bij anticipatie gegeven wordt aan degenen, welken de om te koopen regter den ongelukkigen als slaven zou toewijzen?

Doch de verklaring van אדניהם hangt zamen met de opvatting dezer geheele plaats, waarin wij meenen, dat de schrijver ook in andere opzigten heeft misgetast. Het komt ons bijna ontwijfelbaar voor, dat door 'koeijen van Basan' weelderige en wulpsche vrouwen moeten verstaan worden, die, om aan hare lusten te kunnen botvieren, hare echtgenooten aanspoorden tot verdrukking en knevelarij. De zoo even aangehaalde woorden moeten dan vertaald worden: 'die tot haren (d.i. elke tot haren) echtgenoot zeggen, *brengt opdat wij drinken*.' אדון, in den zin van echtgenoot, komt ook voor Gen. XVIII: 12 en misschien ook P. XLV: 12. Elders leest men met dezelfde beteekenis בעל en in het Grieksch *κύριος*. De tweede persoon אדניכֶם of, zoo men wil, אדניכֶן, zou, wel is waar, grammaticaal juister geweest zijn, doch ook de derde persoon heeft, wegens de participiale constructie (האמרות), niets bevreemdends. Anderen verstaan door de 'koeijen van Basan' *hovelingen*, en door אדניהם, *den koning*. Doch de toon van hun spreken: 'Breng, opdat wij drinken,' voegt niet voor de verhouding tusschen *hovelingen* en *vorsten*. Nu is het reeds op zich zelf waarschijnlijk, dat onder het beeld van koeijen *vrouwen* worden voorgesteld. Waarom anders schreef de Profeet niet liever פָּרִים in plaats van פָּרוֹת (vgl. Ps. XXII: 13)? Nog meer worden wij in dit gevoelen versterkt, door het doorgaande gebruik van het vrouwelijke geslacht in deze plaats. Want waren de 'koeijen van Basan' het beeld van wulpsche hovelingen of omkoopbare regters, dan zou hoogstwaarschijnlijk de Profeet het geslacht in het vervolg zijner rede gerigt hebben naar het geslacht dergenen, die hier werkelijk werden toegesproken. Wij moeten erkennen, dat de imperativus שְׁתֶּינָה mannelijk is, en dat driemaal de mannelijke vorm der *suffixa pluralia* voorkomt (אדניהם, אתכם, עליכם). MAURER verklaart dit op deze wijze: 'Ubi terminatione feminina utitur, respicit vaccas, ubi masculina, eos qui vaccis significantur.' Dit liet zich begrepen, indien de Profeet, langzamerhand het gebezigde beeld verge-

tende, en alleen in het oog houdende wie daaronder te verstaan zijn, eerst het vrouwelijke, en vervolgens het mannelijke geslacht had gebezigd. Doch nu begint hij met het mannelijke (שִׁמְעוּ), gaat dan over tot het vrouwelijke, gebruikt weder een paar malen het mannelijke, maar keert telkens tot het vrouwelijke terug. Aan eene zoodanige verwarring is niet te gelooven; doch de zaak laat zich anders verklaren. De imperativus שִׁמְעוּ staat in den mannelijken (d.i. in den meest gebruikelijken, en eigenlijk, wat het geslacht betreft, nog onbepaalden) vorm, wijl hij het subject voorafgaat. Volkomene paralellen voor onze plaats leveren Micha I: 13, Jes. XXXII: 11. De mannelijke vormen der suffixen zou men voor fouten der afschrijvers kunnen houden, te meer daar de Syrische overzetting overal vrouwelijke suffixen aanbiedt, indien niet de verwisseseling der vormen הֶם en הֵן, כֶּם en כֶּן zoo gewoon was, dat men regt heeft הֶם en כֶּם als *communis generis* aan te merken.

De andere plaats, die wij op het oog hadden, leest men Amos V: 25. De schrijver vertaalt: '*Hebt gij offers en offergaven Mij gebragt in de woestijn veertig jaren, huis Israëls*?' en houdt dat, blijkens de aanteekening, voor een verwijt, dat zij reeds in de woestijn de dienst van Jahve hadden verlaten. Indien wij letten op den geheelen zamenhang der rede, waarin de Profeet uitvaart tegen bloot uiterlijke werken van godsvereering, zonder reiniging des harten, dan blijkt het, dat de zin moet zijn: 'Offers zijn, in vergelijking van ware geregtigheid, zoo gering te schatten, dat zelfs in die heerlijke dagen, toen God zijn volk uit *Egypte* verloste en leidde door de woestijn, die dagen, waarin, gelijk JEREMIA het uitdrukt (II: 2), het volk Israëls aan zijnen God zijne eerste jeugdige genegenheid, en de liefde eener bruid bewees, echter veertig jaren lang geene, of immers bijna geene, offers Hem werden aangeboden.' Tot bevestiging onzer verklaring, vergelijke men de merkwaardige plaats Jerem. VII: 22, 23. Hoe men deze schilderingen van den toestand des volks in MOZES' tijd, bij de Profeten, met de berigten van den Pentateuch moet overeenbrengen, kunnen wij hier niet verder onderzoeken.

Ten slotte merken wij nog aan, dat de schrijfwijze der Hebreeuwsche namen, door den schrijver gevolgd, schoon nader aan het oorspronkelijke komende dan de gewone, ons echter voorkomt geene navolging te verdienen. Bij den beperkten omvang des O.T., is van de gewone, en bovendien door een gebruik van eeuwen gewettigde, schrijfwijze dor eigennamen

geen gevaar van verwarring te vreezen; bij die schrijfwijze is veelal op meerdere welluidendheid acht gegeven; eindelijk is het te vreezen, dat de minkundige vele namen in hun veranderd kleed naauwelijks herkennen zal.

En hiermede slappen wij af van deze verklaring der Kleine Profeten, die ons misschien reeds te lang heeft bezig gehouden. De inleidingen houden wij zonder bedenking voor het beste gedeelle van het werk. Aan het overige kunnen wij geene groote waarde toekennen; als populaire verklaring echter zal het, gelooven wij, door den ongeletterde of minkundige niet geheel zonder vrucht kunnen geraadpleegd worden.

p.j. VETH.

Plutarchi Cimon. Commentariis suis illustravit et de Vitae huius fontibus disseruit *Arnoldus Ekker*, Phil. Th. Mag. Lit. Hum. Doct. Gymn. Rheno-Traiect. Conr. Traiecti ad Rhenum, typis mandaverunt Kemink et filius. 1843.

Het reeds zoo aanmerkelijk aantal uitgaven, die, onder de leus van *in usum iuventutis* bewerkt te zijn, het licht zien, neemt nog dagelijks toe; niet alleen volgen zulke editiën der meest gelezene schrijvers elkander gedurig op, maar zelfs geschriften, welker behandeling der jeugd ten eenemale af te raden is, worden met dat doel van aanteekeningen voorzien. Het valt niet te ontkennen, dat de manier, met het herleven der klassieke letteren ontstaan, in het laatste tijdperk harer ontwikkeling aan belangrijkheid en degelijkheid veel gewonnen heeft. De eerste proeven, de Expositiones van NEANDER en anderen, bleken spoedig doel- en nutteloos, de latere hoogstnadeelig, een noodwendig gevolg van de kloof, die de zich geleerd noemende wereld gescheiden hield van hen, die handleidingen ter dienste der nog oningewijden leverden.

Hierdoor vormde zich, eene interpretatie, die erfelijke dwalingen steeds voortplantte, in de hoop, dat zij eindelijk ingang mogten vinden, en die, zonder de wetenschappelijke vorderingen in zich op te nemen, zonder in den vooruitgang van deze te deelen, met en in en om zich zelve bleef rondspelen. Tegenwoordig echter leent de philoloog, die, de bewegingen op

het geheele gebied der wetenschap volgende, eene bijzondere studie aan éénen schrijver gewijd heeft, volgaarne de hand tot het bewerken eener uitgave voor mingevorderden. De tegenovergestelde meening, dat het verkieslijker is den leerling slechts een' gezuiverden tekstafdruk in handen te geven, daar deze hem tot een aanhoudend gebruik der grammaticale en lexicale hulpmiddelen, tot zelfstandige nasporingen en opmerkzaamheid in het toepassen der regels noodzaakt, zal niet ligt algemeen aangenomen worden, zoolang andere zwarigheden, buiten dien kring liggende, het verstaan moeijelijk maken, zoolang behoefte aan deze uitgaven beslaat bij hen, die óf op gevorderden leeftijd den afgebroken' draad wenschen op te vatten, óf zander medehulp zich de taal zoeken eigen te maken. Opdat nu de uitgaven van deze soort aan het doel, er mede beoogd, beantwoorden, moet men zich meer, dan tot nu toe gedaan is, op eene strenge inachtneming van de behoeften der toekomstige lezers, naar mate van de bij hen vooronderstelde kennis, toeleggen; aan het eens gekozene, scherp afgebakende, standpunt moet de uitgever iedere aanteekening toetsen, zoodat de editie met de grootste planmatigheid ingerigt, en de eene noot niet het minst aan de volgende ongeëvenredigd zij. Spaarzaamheid in verwijzingen naar het door anderen gezegde is in ons vaderland, bij gebrek aan gymnasiaal-bibliotheken, noodzakelijker dan in *Duitschland*; de citaten moeten dus beperkt worden tot de Ouden, wier woorden men volledig overnemen kan; de grammatica en het lexicon dienen óf overal, óf nergens aangehaald. De commentarius moet de behoeften van ééne klasse van lezers bevredigen, en alles, wat tot het juiste verstaan des schrijvers noodzakelijk is, bevatten; daarentegen niets opnemen, dat, op zich zelf wetenswaardig, aan de onderhavige stof vreemd is. Indien men eens toegeeft aan de begeerte, om langs dezen weg zoo veel nuttigs mogelijk mede te deelen, zal men het plan der uitgaven van de Latijnsche geschiedschrijvers door HERZOG moeten goedvinden, zal men de methode van GRAUFF, dien de ijver hierin het verst vervoerd heeft, niet mogen afkeuren. GRAUFF heeft in zijne editie van het eerste boek der *Ilias* en het *Somnium* van LUCIANUS over het meest bekende taaleigen eene menigte citaten opeengestapeld, en in de dolzinnigste wanorde alle talen, die, zoo al met het Grieksch in oorsprong verwant, tot de verklaring der monumenten van geen nut zijn, dooreengemengd. Het misbruik is ongeloofelijk, en toch zal de man beweren, zoo als hij beweerd heeft, dat zijn

boek zeer veel wetenswaardigs bevat, dat het bij de jeugd reeds vroeg veelzijdigheid van kennis ontwikkelen en haar aan grondigheid en scherpzinnige combinatiën gewennen zal. Zelfs in de hooggevierde en meermalen herdrukte uitgaven, onder den algemeenen titel van *Bibliotheca Graeca* verzameld, is aan de herhaaldelijk gestelde eischen niet voldaan, en te vergeefs heeft men van het toezigt van JACOBS en ROST verwacht, dat zij allen eene innerlijke overeenkomst en groote gelijkmatigheid zouden vertoonen. De vergelijking alleen der editiën van de Pseudo-Anacreontica, THEOCRITUS, enz., met die van PLATO, SOPHOCLES en EURIPIDES, welke hooge waarde hebben, zou voor de uitgevers der laatsten smaads genoeg bevatten. Nergens vindt men eene doorgaande zuivere overeenbrenging van het reeds geleverde met hetgeen hier vereischt wordt. Zoo zijn in de uitgave van PLATO, door STALLBAUM, de menigvuldige aanwijzingen der lateren, die de gezegden van den wijsgeer óf tot de hunne gemaakt, óf nagevolgd hebben, uit AST'S commentaar overgenomen, voor den dilettant en den leerling overtollig; de telkens over hetzelfde punt herhaalde taalkundige aanmerkingen zijn dorre uittreksels uit het vroeger uitvoeriger behandelde in de voortreffelijke uitgaven van den *Philebus* en den *Euthyphron*. In den SOPHOCLES van WUNDER vindt men niet zelden de zwarigheden door nog grootere vervangen, ophelderingen van duistere plaatsen met de woorden van den scholiast, wiens van het zuiver echte Grieksch afwijkend taalidioom deze verklaringen dikwijls onverstaanbaarder maakt, dan de verzen van SOPHOCLES zelven. De aan anderen ontleende diepgeleerde noten en breedvoerige uiteenzettingen steken ook hier wonderlijk af bij verwijzingen over een allergewoonst taaleigen naar een allerbekendst boek. De EURIPIDES van PFLUGK bevat eene rij zeer geleerde, bijna uitsluitend lexicographische, aanmerkingen, en wemelt van citaten, die waarschijnlijk het verstaan der tragediën den hulpzoekenden niet gemakkelijker zullen maken.

Men vergeve ons dit *prooemium galeatum*. Eene beschouwing van het genre in het algemeen en de misgrepen, aan de inrigting eigen, moest voorafgaan, omdat de Hr. EKKER zich niet van alle heeft losgemaakt. Zelf geeft hij het tweeledige doel, dat hij heeft willen bereiken, aldus op: ‘Primo loco discipulorum meorum aliquanto iam in studiis provectiorum commodis prospicero cupivi. - His enim potissimum sive praeceptore duce seu sine ducis auxilio hanc vitam interpretanti-

bus ad interiorem tam rerum quam linguae cognitionem annotationes meas nonnihil profuturas esse puto. Ut tamen fatear quod sentio, non hos solum sed doctiores etiam fore spero ut ad accuratam PLUTARCHI interpretationem aliquantum invet mea commentatio.' De beteekenis van het onbestemde en betrekkelijke *aliquantum* is gemakkelijk op te maken uit den aard der noten en de ingevlochtene vertalingen in het Hollandsch, die weinig overeenkomen met andere geleerde aanteekeningen, voor welker uitvoerigheid de tekst bijna verdwijnt. Dezelfde vereeniging van onvereenigbare, tweeslachtige strekkingen heeft eene reeks van bijna lijnregt tegenover elkander staande aanmerkingen uitgelokt; aan meerdere moeijelijke plaatsen is geene verklaring ten deele gevallen, vreemde constructiën zijn niet opgehelderd, en elders vindt men noten, als: dat *γοῦν* zamengesteld is uit *γέ* en *οὐν*, dat *ὑπεραίρειν overtreffen* beteekent door weglating van *ἑαυτόν*, en andere, die met de peroratie eindigen: *non est quod moneam, nemo non videt, vulgo satis notum est*. Pag. 94 wordt eene grootere plaats van DIODORUS SICULUS, alleen volgens de Latijnsche vertaling, medegedeeld; daarentegen zijn, p. 70, 83, bij gelegenheid van duistere woorden, Grieksche noten van CORAY overgedrukt. Verwijzingen naar VIGERUS, de Grammatica van KUEHNER, het Lexicon van PASSOW, enz., staan nevens citaten van ontoegankelijke monographiën en volumineuse werken, van de over dezelfde plaats geschrevene noten van CORAY, JACOBS en den Franschen vertaler, waardoor de geloovige lezer ook aan de overige uitgaven van den *Cimon* gemis gevoelen zal. Van welk nut zullen aanteekeningen zijn als p. 108: 'De Tithrauste, Regis *εἰςαγγελεῖ*, MEIERMARX. Ephor. 224, conferri iubet LARCHER. ad Ctesiae Pursica t. VI, 239,' of p. 61, waar eene fout van den langvergeten' HUDSON (ad Thucyd. t. I, 316, Poppo) nog wederlegd is, p. 63, waar VALCKENAER wegens eene kleine, niets afdoende vergissing over PLUT. *Marcell.*, 21, teregtgewezen wordt? Ook betwijfelt rec, of het eene geschikte manier is, om, wanneer men de aandacht der leerlingen tot de beste geschriften uit den bloeitijd der Grieksche literatuur terugroept, dat bij iedere gelegenheid gebeuren moet, hen steeds naar de Lexica en Indices van AST, POPPO, STURZ, SCHWEIGHÄUSER en anderen te verwijzen, en er zich op te beroepen. Het is Hollandsch-eerlijk; maar zal het de jeugd niet brengen tot eene verwaarloozing der geschriften zelve, en aanleiding geven tot eene ronddwaling buiten die eeuwige gedenkstukken van het menschelijk genie?

Bij wijze van inleiding tot de levensbeschrijving van CIMON, deelt de Hr. EKKER eenige vloeijend vertaalde excerpten mede uit de *Charakteristik Kimous*, van TH. LUCAS, en geeft, verder de bekende historische bijzonderheden omtrent de schrijvers, wier werken PLUTARCHUS, bij het zamenstellen der *Vitae*, ter dienste stonden. De telkens aangehaalde *Literaturgeschichte* van GRODDECK, eene compilatie, is reeds lang door betere handboeken vervangen. Waarom de leerlingen niet bekend gemaakt met de meesterlijk geschrevene geschiedenis der Grieksche Literatuur van K.O. MÜLLER? Bevreemdend ook is het, dat de volledige en grondige bewerking van THEOPOMPUS, een voortbrengsel der vaderlandsche philologie, den uitgever, die alle boeken en boekjes, in *Duitschland* uitgekomen, getrouw aanhaalt, onbekend gebleven is. Deze inleiding, p. 1-38, wordt besloten door *Tabulae Chronologicae*, en eene lijst der *Codices quibus ad Vitam Cimonis usus est Sintenis*, wiens geheele kritische commentaar overgedrukt is. Hier springt wederom eene der vele inconsequentiën in plan en inrigting der editie in het oog, en noopt tot de vraag, te wiens behoeve deze overneming geschied is? De *doctiores* bezitten ligt de uitgave van SINTENIS; de mingeoefenden zullen met volle regt dit gedeelte in den tegenwoordigen vorm als eene kale lijst van nietsbeduidende varianten voorbijgaan. Al had ook de Hr. EKKER zich, wat de kritiek aangaat, bijna geheel aan SINTENIS willen onderwerpen, dan nog was er van deze verzameling partij te trekken, om, door aanteekeningen over het ontstaan der bedorvene lezingen, zijne lezers omtrent meerdere punten der diplomatische kritiek in te lichten. Zoo konden bij p. 92, 22, waar *κάτω*, in plaats van *κἀγώ*, in de handschriften staat, bij p. 134, 8, waar *Εἴλωτες* voor *ἰδιῶται* verbeterd is, verklaringen gegeven zijn van den oorsprong dezer verbasteringen uit den overgang van het unciaalschrift in het kleinere; bij p. 126, 6, waar in Cod. C. *τῆς πολιτείας* veranderd is in *τῇ πόλει*, over het ontstaan der variant uit de verkortingsteekens in de Codices. Aan varianten, als *Δάμονα*, p. 47, 31; *ἐρημόσαι*, 105, 8; *φαύλων*, 62, 29; *χρυσία*, 59, 7, 124, 11; *αὔλιον*, 100, 62; *Φερενδᾶτιν*, 108, 30 (zie intpp. AESCH. *Pers.* 30); *Κλεωνέων*, 139, 7, welke geene eigenlijke afwijkingen van den gewonen tekst, maar slechts uitvloeisels van de uitspraak der vokalen zijn, konden noten geknoopt worden over de hieruit ontsprotene gedurige verwisseling van *ō* en *ω, εῑ* en *ῑ, ῃ* en *ῑ, αῑ*. Buiten andere oudere getuigenissen, weten wij door EUSTATHIUS, dat de woorden *ὥσπερ μ' ἀραῖον εἶλες* uitgesproken

klonken als: *ὡς σπέρμα ‘ρέον ἦλες*. Indien deze overal merkbare invloed van de uitspraak op de handschriften ons tot eene ware gevolgtrekking leidt, dat de afschrijvers zich hunne taak ook door een' ander' lieten dicteren, is de maatstaf, die voor het beoordeelen der palaeographische waarschijnlijkheid van conjecturen uit de gelijkheid der letters alleen genomen wordt, bekrompen en eenzijdig. Uitwerking en betoog dezer stelling zouden te ver afleiden; daarom spoedt rec. zich, na den lezer te lang in de propyleën opgehouden te hebben, tot eene beschouwing van den exegetischen commentarius, die het verschijnen dezer uitgave wettigen moet. Ettelijke malen zal de gelegenheid zich opdoen, om op de kritiek terug te komen.

Pag. 49, 50: *τοὺς ἀπὸ τοῦ γένους αἰτοῦ - διασώζονται γὰρ ἔνιοι μάλιστα τῆς Φωκίδος περὶ Στεῖριν, αἰολίζοντες - ἀσβολωμένους καλοῦσι διὰ τὸ τὸν Δάμωνα πρὸς τὸν φόνον ἀσβόλῳ χρησάμενον ἐξελθεῖν*. Over *χρησάμενον* teekent SINTENIS aan: ‘*χρισάμενον* REISKIUS, cf. Alex. 40. Hemsterhusium in Callimachi hymn. in Dian. 69, conferri iubet SCHAEFERUS,’ waarbij in de nieuwe uitgave niets ter verklaring van de vreemde zegswijze gevoegd is. Zuiverheid en naauwkeurigheid van dictie eischen gebiedend voor REISKE'S verbetering eene opneming in den tekst. De aangehaalde plaats uit de *Vita Alexandri: μύρῳ χρώμενο ς*, kan met deze niet vergeleken worden, dewijl het eenige gebruik, waartoe zalf bestemd is, en dat van zalf gemaakt kan worden, bestaat in er zich mede te bestrijken. Daarom mag in de *Vita Galbae*, c. 19, *μύρῳ χρησαμένου τοῦ Νέρωνος* niet met WYTTENBACH in *χρισαμένου* veranderd worden. Ook onder de menigte voorbeelden, door HEMSTERHUYS verzameld, vinden wij geene plaats, die de gewone lezing genoegzaam steunen kan, zoo als zijn zou: *ὕδατι χρῆσθαι*, in de beteekenis van *lavari aqua*. Het participium *αἰολίζοντες* is door den Hr. EKKER, in overeenstemming met XYLANDER en anderen, met *διασώζονται* vereenigd; ons schijnt het gevoelen van SINTENIS niet geheel verwerpelijk, daar het minder waarschijnlijk is, dat eenige overgeblevene leden eener familie hunnen vaderlijken tongval zuiver onder vreemden zouden bewaren, en PLUTARCHUS dit der vermelding zou waardig keuren. Ook de ongewone vorm doet vermoeden, dat in *ἀσβολωμένους* meerdere sporen van het Aeolische dialect verdwenen zijn.

Ad p. 53, 14, wordt over het onderscheid tusschen *εἰ καί* en *καὶ εἰ* de meening van G. HERMANN gevolgd, die men wijzige naar het door SPITZNER gezegde, *Exc.* 23, ad HOMERI, *Iliad.* t. I, P. 4, p. VII-XVII.

Ad p. 56, 3: ‘*πρᾷος* proprie usurpatur de mari tranquillo.’ *πρᾷος* komt van eene stille zee nooit voor.

Ibid. 5: ‘adiectiva partem indicantia *ἕκαστος, ἑκάτερος, πᾶς, ἄλλος* sq.’ Is *πᾶς* een adiectivum partem indicans?

Pag. 62, 28: *τῷ τρόπῳ πολὺ τὸ γενναῖον ἐνυπάρχειν καὶ μᾶλλον εἶναι Πελοτοννήσιον τὸ χρῆμα τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνδρὸς*

φαῦλον, ἄχομψον, τὰ μέγιστ᾽ ἀγαθὸν

κατὰ τὸν Εὐριπίδειον Ἡρακλέα. In het vers van EURIPIDES, uit den *Lucymnius* geeft een codex *φαύλων*: ‘quod defendi possit, si pendere putetur ab *ἄχομψον, ad vilia nondum informatum*.’ Van meerdere tegenbedenkingen behoeft slechts ééne, dat dit tegen het metrum strijdt, genoemd te worden. Tot verklaring van *φαῦλος* en het betere begrip des verbands, moest de plaats van DIOGENES LAËRTIUS, III, 63, in haar geheel opgenomen zijn.

Ad p. 64, 41, vindt men eene herhaling van de stellig valsche etymologie van *βάναυσος*, als zamengesteld uit *βαῦνος* en *αὔω*. Eene betere opvatting bij LOBECK, *Pathol.*, p. 409.

Pag. 69, 11: *ἐκπεπλεγμένων τῶν πολλῶν τὸ τόλμημα πρῶτος Κίμων ὤφθη διὰ τοῦ Κεραμεικοῦ φαιδρὸς ἀνιὼν τὶς τὴν ἀκρόπολιν μετὰ τῶν ἑταίρων ἵππου τινὰ χαλινὸν ὀναθεῖναι τῃ θεῷ διὰ χειρῶν κομίζων κ.τ.λ*. PLUTARCHUS spreekt over de stemming der Atheners bij den raad van THEMISTOCLES. om hunne vaderstad te verlaten en het geluk ter zee te beproeven. De bijgevoegde half aesthetische, half politische noot handelt over het schoone van CIMON'S gedrag en de beschrijving van PLUTARCHUS. In den kritischen commentarius is ter loops melding gemaakt van eene coniectuur van EMPERIUS *ἀνάθημα*. Hoe zal de mingevorderde den infinitivus kunnen construëren, als zelfs een geleerde hem door gissing heeft willen wegwerken? Het eerst was dus noodig aan te teekenen, dat *ἀναθεῖναι* door *κομίζων* geregeerd wordt, welke infinitivus, het doel te kennen gevende, dikwijls van *φέρειν* en andere werkwoorden van beweging afhangt, b.v. SOPH. fr. 68, *χαλκηλάτους λέβητας ἐκτιθεὶς φέρειν*, waardoor de verzen van DIONYSIUS, bij ATHEN., 15, 668 c, tegen de hyperkritiek der nieuweren verdedigd worden.

Pag. 70, 17: *ἀναθεὶς δὲ τὸν χαλινὸν καὶ λαβὼν ἐκ τῶν περὶ τὸν ναὸν κρεμαμένων ἀσπίδων καὶ προσευξάμενος τῃ θεῷ κατέβαινεν ἐπὶ θάλασσαν*. De Heer EKKER zegt niets over de wonderlijke weglating van het object bij *λαβών*, die, zoo zij geregtvaardigd kon worden door het Attische *λαμβάνειν τῆς ὀπώρας*, eene te algemeene beteekenis aan den zin zou geven. PLUTARCHUS schreef misschien:

λαβὼν ἐκ τῶν περὶ τὸν ναὸν κρεμαμένων ἀσπίδα: uit het aan de tempelwanden opgehangene een schild genomen hebbende.

Ibid. 20: *ἦν δὲ καὶ τὴν ἰδέαν οὐ μεμπτὸς, ὡς Ἴων ὁ ποιητής φησιν, ἀλλὰ μέγας, οὔλη καὶ πολλῇ τριχὶ κομῶν τὴν κεφαλήν*. HUGO DE GROOT heeft deze woorden, als waren zij uit een treurspel van ION getrokken, tot senarii gemaakt, *non temere*, volgens de noot van den uitgever, die straks het gevoelen van NIEBERDING, dat hier een prozastuk van ION bedoeld wordt, even gegrond vindt, daar het Ionische dialect *οὖλος* en *κομᾶν* in het proza duldde. Geen van beide is een geldig bewijs, daar bij de vermenging der tongvallen die zelfde woorden in de *κοινή* opgenomen zijn, en honderde malen bij de rhetoren voorkomen. De geheele zin is zamengesteld uit aan PLUTARCHUS eigene zegswijzen, en schijnt geene syllabe meer van het oorspronkelijke van ION te bevatten.

Ad p. 73, 20, moest in het hexameter

στεῖχε δίκης ἆσσον· μάλα τοι κακὸν ἀνδράσιν ὕβρις

ἀνδράσι niet door *viris*, maar door *hominibus* vertaald worden. Eene aanmerking over dit gebruik, aan de taal der dichters eigen, was in de uitgave van een prozastuk niet overbodig geweest.

Pag. 78, 18: *τοὺς Ἑρμᾶς αὐτῷ τοὺς λιθινοὺς ὁ δῆμος ἀναθεῖναι συνεχώρησεν, ὧν ἐπιγραπται τῷ μὲν πρώτῳ·*

ἦ ἄρα κἀκεῖνοι ταλαχάρδιοι, οἵ ποτε Μήδων
πσισὶν ἐπ᾽ Ἠϊόνι Στρυμόνος ἀμφὶ ῥοὰς
λιμόν τ᾽ αἴθωνα κρυερόν τ᾽ ἐπάγοντες Ἄρηα,
πρῶτοι δυσμενέων εὗρον ἀμηχανίην.
τῷ δὲ δευτέρῳ·
ἡγεμόνεσσι δὲ μισθὸν Ἀθηναῖοι τάδ᾽ ἔδωκαν
ἀντ᾽ εὐεργεοίης καὶ μεγάλων ἀγαθῶν·
μᾶλλόν τις τάδ᾽ ἰδὼν καὶ ἐπεσσομένων ἐθελήσει
ἀμφὶ περὶ ξυνοῖς πράγμασι δῆριν ἔχειν.
τῷ δὲ τρίτῳ·
Ἔκ τοτε τῆςδε πόληος ἅμ᾽ Ἀτρείδησι Μενεσθεὺς
ἡγεῖτο ζάθεον Τρωϊκὸν ἐς πεδίον,
ὅν ποθ᾽ Ὅμηρος ἔφη Δαναων πύκα θωρηκτάων
κοσμητῆρα μάχης ἔξοχον ὄντα μολεῖν.
Οὕτως οὐδὲν ἀεικὲς Ἀθηναίοισι καλεῖσθαι
κοσμηταῖς πολέμου τ᾽ ἀμφὶ καὶ ἠνορέης.

De aanteckeningen loopen over *ἦν* in het eerste epigram met

een pluralis van het subject vereenigd, over *αἴθωνα* en *χρυερόν*, dat met regt, wegens de antithese boven *χρατερόν*, bij AESCHINES aanbevolen wordt. Bij het imperfectum *ἦν* konden de *tirones* opmerkzaam gemaakt zijn op de gewone verbinding van dezen tijd met *ἄρα*; zie WYTTENB., *Bibl. Cr.*, X, p. 11 sq., en op de zwarigheden, die eene verklaring van *πρῶτοι* bijna onmogelijk maken. De Atheners, hoogstnaijverig op den te grooten roem en invloed van hunne uitstekende medeburgers, konden niet toelaten, dat CIMON zich beroemde *het eerst* de Perzen geheel en al geslagen en tot het uiterste gebragt te hebben. Daarvoor lagen de overwinningen bij *Marathon* en *Salamis* nog te versch in het geheugen. Men verbetere:

πρώτοις δυσμενέων εὖρον ἀμηχανίην,

en tevens zal het meer bijzondere in CIMON'S wapenfeit meer op den voorgrond zijn geplaatst. PLUTARCHU berigt, dat de *περσῶν ἄνδρες ἔνδοξοι καὶ συγγενεῖς τοῦ βασιλέως*, die de stad *Eïon* bezet hadden, door de Atheners belegerd en van allen toevoer beroofd, zich met de stad hebben verbrand.

Over het tweede opschrift moest aangemerkt worden, dat het, schoon op eene andere herme ingebeiteld, naauw met het eerste zamenhangt, waarvan *δέ* in vs. 1 (5) een genoegzaam bewijs levert. Voor *μεγάλων ἀγαθῶν* staat bij AESCHINES *μεγάλης ἀρετῆς*, de zonder twijfel echte lezing, én wegens den grooteren lof der aanvoerders, hierin besloten, én wegens de gelijkluidendheid der eindsyllaben van de beide halve verzen, die in het pentameter gezocht wordt. Tot verklaring der laatste disticha, is bij *χοσμηταῖς* genoteerd: ‘de hoc dativo per attractionem pro accusativo posito vid. Viger. p. 202. Kuehner. § 645.’ Hoe wij de verzen ook wenden en wringen, wij kunnen maar niet begrijpen, hoe de dativus door eene attractie verklaard kan worden. De Hr. EKKER zal toch niet willen beweren, dat de overeenkomst van casus tusschen obiect en praedicaat in den dativus onregelmatig, en het gevolg eener attractie is, wanneer die in den nominativus geëischt wordt?

In het eenvoudig en zonder eenig pathos geschreven epigram moet het asyndeton in vs. 5, door inlassching van *δέ*, weggenomen en geschreven worden:

Οὕτως δ’ οὐδὲν ἀεικὲς Ἀθηναίοισι χαλεῖσθαι
χοσμηταῖς πολέμου τ’ ἀμφὶ καὶ ἠνορέης.

Ad p. 80, 2: ‘In Xenophonte saepius *ὀρῶν ὑπερβολαί montium*

cacumina dicuntur.' Evenzoo STÜRZ, in het *Lexie. Xenoph.* s.v.; doch het beteekent bij XENOPHON nooit iets anders dan het *overtrekken der bergen*, of *de plaats*, waar dit gebeurt.

Pag. 83, 20: *Θετταλούς τινας ἐμπόρους περὶ τὸ Κτήσιον ὁρμισαμένους συλήσαντες εἶρξαν*. PLUTARCHUS schijnt met *τὸ Κτήσιοο* den tempel van ZEUS CTESIUS te bedoelen. Vgl. AESCH. *Agam.* 1038.

Pag. 86, 43: *ἔθεντο δ' εἰς μνήμην αὐτοῦ καὶ τὴν τῶν τραγῳδῶν χρτσιν ὀνομαστὴν γενομένην*. PLUTARCHUS laat dit terstond volgen op eene beschrijving van de door CIMON bewerkte terugvoering der aschurn van THESEUS naar *Athene*, die hij besluit met de woorden: *ἐφ' ᾧ καὶ μάλιστα πρὸς αὐτὸς ἡδέως ὁ δῆμος ἔσχεν*. Eene oppervlakkige beschouwing kan dus tot de meening leiden, dat de Atheners, tot aandenken aan deze gebeurtenis, eene *χρίσις* van treurspeldichters hebben ingesteld, en die opvatting vinden wij bij STEPHANUS en in de vertaling des Hrn. EKKER: 'constituere autem in memoriam eins (rei) etiam iudicium tragicorum, quod celebre factum est.' Het verhaal bij PLUTARCHUS is ongeveer van dezen inhoud: Toen SOPHOCLES voor de eerste maal met zijne treurspelen optrad, bestond er zulk eene verdeeldheid en opschudding onder de toeschouwers, dat de archont APHEPSION het getal der kunstregters niet tot du vereischte hoogte kon brengen. In den tusschentijd verschijnt CIMON met zijne medebevelhebbers in het theatrum, om aldaar de gebruikelijke plengoffers aan de Goden te doen. De archont beveelt terstond CIMON en den zijnen het ambt van regter op zich te nemen. Waar is hier melding van eene instelling ter gedachtenis van de bovengenoemde gebeurtenis? Alles is slechts een spel van het toeval, en de zaak is door toevallige bijomstandigheden, door den roem en het gezag der kunstregters, door de overwinning van SOPHOCLES bij zijne eerste optreding, door de vrijwillige ballingschap van AESCHYLUS, die hierin eene verongelijking zag, tot een belangrijk factum verheven, dat verschillende schrijvers aan de nakomelingschap overgeleverd hebben. Want dit is de zin der woorden van PLUTARCHUS: 'Ook een oordeel over de tragoedi, door CIMON uitgesproken, heeft men te boek gesteld.' Evenzoo voegt hij bij het einde van c. 6: *ταῦτα μὲν οὐν ὑπὸ πολλῶν ἱστόρηται*. Met deze verklaring verballen de chronologische zwarigheden, door KRUEGER, LUCAS en den Hr. EKKER in de *Addenda*, p. 163, behandeld. PLUTARCHUS, die zich in zijne *Vitae* niet altijd aan de geregelde volgorde der gebeurtenissen bindt, herinnert zich eensklaps, dat ook dit nog der vermelding waardig is, en zegt natuurlijk mot geen enkel woord, dat het

na de terugvoering van de lijkurn van THESEUS gebeurd is. Voor de tirones hadden wij eene noot verwacht, dat CIMON de pleng-offers in het theatrum deed, omdat het geheele volk daar verzameld was. Om dezelfde reden zou DEMOSTHENES, volgens het voorstel van CTESIPHON, gekroond worden: *ἐν τῷ τοῦ Διονύσου θεάτρῳ, ἐν τοῖς θεαταῖς, πᾶσι τοῖς Ἕλλησιν, οὓς ἡ πανήγυρις συνήγαγεν*.

Pag. 90, 32: *ἤδη δ' εὐπορῶν ὁ Κίμων, ἐφόδια τῆς στρατιᾶς, ἃ καλῶς ὑπὸ τῶν πολεμίων ἔδοξεν ὠφελῆσθαι κάλλιον ἀνήλισκεν εἰς τοὺς πολίτας*. De Hr. EKKER verwondert zich te regt over de nalatigheid van SINTENIS, die noch van CORAY'S gissing, *στρατηγίας*, noch van die van JACOBS, *στρατείαας*, melding gemaakt heeft. De laatste was zonder dralen in den tekst op te nemen. Met de hier gegevene verklaring: *adiumenta belli gerendi*, zal niemand zich kunnen vereenigen; *ἐφόδια τῆς στρατείας* schijnt veeler te beteekenen *het gevolg, den nasleep* van CIMON'S gelukkigen krijgstogt, *den buit*. In deze beteekenis komt het nog eens bij PLUTARCHUS voor, *de Sanit.*, c. 7, t. I, p. 292. Tauchn. *εἶτα κακῶς διατεθέντες ἀπίασιν εἰς τὴν ὑστέραιαν, ἐφόδιον τῆς ἀπληστίας, τὴν ἀπεψίαν ἔχοντες*, zoo niet hier *ἐφόλκιον*, in den *Cimon ἐφόλκια*, dat geheel met ons *nasleep* overeenkomt, van de hand van PLUT. Afkomstig is.

Pag. 92, 22, citeert PLUTARCHUS de verzen van CRATINUS uit de *Archilochi*:

> *κἀγὼ γὰρ ηὔχουν Μητρόβιος ὁ γραμματεὺς*
> *σὺν ἀνδρὶ θείῳ καὶ φιλοξενωτάτῳ*
> *καὶ πάντ' ἀρίστῳ τῶν Πανελλήνων πρὸ τοῦ*
> *Κίμωνι λιπαρὸν γῆρας εὐωχούμενος*
> *αἰῶνα πάντα συνδιατδίψειν. Ὁ δὲ*
> *λιπὼν βέβηκε πρότερος.*

Vs. 1 moet *κἀγωγ' ἄρ' ηὔχουν* geschreven worden, waardoor METROBIUS zijne smart over teleurgestelde verwachting uitdrukt. Ad vs. 3 neemt de Hr. EKKER de noot van SINTENIS: '*πρὸ τοῦ* HERMANNUS et BERGKIUS. *πρώτῳ* libri. MURETUS *πρόμῳ*, quod assumsit MEINEKIUS, reiecit contra SINTENIS, quippe haud ex libris ductum,' zoo over, dat hij dien geleerde onzin laat zeggen. De gissing van MURETUS is de ware, daar zij de trotsche, in majesteit aan de epische dichtsort grenzende, dictie van CRATINUS volkomen teruggeeft; *πρὸ τοῦ* is een mat aanvulsel, dat de schitterende verzen ontsiert, en een langer tijdsverloop aanduidt, dan hier met regt voorondersteld mag worden. Het epitheton *ὁ πάντ' ἄριστος* komt, zoo wij ons niet bedriegen, nooit met een' bijge-

voegden genitivus voor, maar staat altijd op zich zelf; *ὁ πάνἰᾶριστος τῶν Πανελλήνων* is te veel gezegd en onwaar. Bij deze verzen voegt PLUTARCHUS een distichon van CRITIAS, die in zijne Elegiën van de Goden vraagt:

πλοῦτον μὲν Σκοπαδῶν, μεγαλοφροσύνην δὲ Κίμωνος,
νίκας δ᾽ Ἀγεσίλα τοῦ Λακεδαιμονίου.

De Hr. EKKER betoogt vrij breedvoerig, dat de gissing van SOLANUS, *Σκοπάδος*, overbodig is. Het moest in twee woorden afgedaan zijn. *Σκοπάδος* is een soloecisme.

Pag. 96, 38: *οἱ μὲν γὰρ, ἐφ᾽ οἷς ἡ πόλις μέγα φρονεῖ δικαίως τὸ τε σπέρμα τῆς τροφῆς εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐξέδωκαν ὑδάτων τε πηγαίων καὶ πυρὸς ἕναυσιν χρήζουσιν ἀνθρώποις ἐδίδαξαν*. PLUTARCHUS prijst de van oudsher aan de Atheners eigene gastvrijheid jegens ongelukkige vreemdelingen en hun medelijden met smeekelingen, ook door de tragici, SOPHOCLES in den *Oedipus Coloneus*, EURIPIDES in de *Heracliden* en de *Supplices*, verheerlijkt. Volgens dit beginsel van algemeene menschelijkheid, werden er van staatswege vloeken over hen uitgesproken, die aan eenen hulpbehoevende weigerden bronwater aan te wijzen, en het gebruik hunner haardsteden, om vuur te ontsteken, ontzegden. De verklaring van den bedorvenen en door lacunen misvormden zin is tot nu toe te vergeefs beproefd; ook die, welke de Hollandsche vertalers gegeven hebben, door den Hr. EKKER gevolgd, mag niet goedgekeurd worden. De hardheid der weglating van *διδόναι* bij *ἐδίδαξαν*, dat uit *ἐξέδωκαν* afgeleid zou moeten worden, daargelaten, is de vereeniging van twee casus in verschillende beteekenis bij één verbum hoogstvreemd, en de hier geëischte zin van *quaesitum ad fontem deducere* ligt niet in *διδόναι ἰδάτων πηγαίων*. LOBECK, *Soph. Aiac.*, 1035, is niet verder gegaan, dan zich over den zonderlingen zamenstel der periode te verwonderen, welk voorzigtig voorbeeld rec. Gedwongen is te volgen.

Pag. 96, 41: *ὁ δὲ* (*Κίμων*) *τὴν μὲν οἰκίαν τοῖς πολίταις πρυτανεῖον ἀποδείξας κοινὸν, ἐν δὲ τῇ χώρᾳ κάρπων ἑτοίμων ἀπαρχὰς καὶ ὅσα ὧραι καλὰ φέρουσι, χρῆσθαι καὶ λαμβάνειν ἅπαντα παρέχων τοῖς ξένοις*. Over *ἀποδείξας* wordt in de noot gezegd: ‘*ἀποδεικνύναι* h.l. *assignare, praebere* significat.’ Het verbum heeft hier zijne gewone beteekenis: ‘Zijn huis tot een algemeen prytaneum voor de burgers gemaakt hebbende.’ Wonderlijker overgang van de eene beteekenis in de andere wordt aan dit werkwoord toegeschreven ad p. 122, 54: ‘*ἀποδεικνύναι* h.l. vim *faciendi, reddendi, mutandi* habet.’ De laatste is nooit aan het verbum zelf eigen,

Maar ligt altijd in de bijgevoegde woorden, zoo ook t.a. pl.: *τὴν δ' Ἀχαδημίαν ἐξ ἀνύδρου χατάρρυτον ἀποδείξας ἄλσος*. Onder *χάρπον ἑτοῖμοι* verstaat de uitgever: *fruges agrorum sive frumenta*; onder die *ὅσα ὧραι χ.φ.*: *fructus qui in mensis secundis crudi apponuntur pro anni et temporis ratione*. PLUTARCHUS heeft, naar onze meening, met *χάρποι ἑτοῖμοι* de minder uitgezochte, de meer voor de hand liggende, met *ὅσα ωραι χαλὰ φέρουσι* de fijnere veldvruchten in ieder jaargetijde bedoeld.

Pag. 100, 63: *θεῖναι παρὰ τὴν αὔλειον αὐτοῦ φιάλας δύο, τὴν μὲν ἀργυρείων ἐμπλησάμενον Δαρειχῶν, τὴν δὲ χρυσῶν*. De dichterlijke vorm der adiectiva van stof, *ἀργυρείων*, kan in het proza niet geduld worden, en diende in *ἀργυρῶν* veranderd. Twee handschriften geven *ἀργυρίων*. Daarenboven is de melding van zilveren Dariken, die bij de Grieken als van het zuiverste goud gemunt bekend waren, eenig en zonder tweede voorbeeld. Waarschijnlijk heeft PLUT. Geschreven: *τὴν μὲν ἀργυρίων, τὴν δὲ χρυσῶν ἐμπλησάμενον Δαρειχῶν. Δαρειχοι χρυσοῖ* komt ook elders bij PLUT. voor.

Wij meenen het bij deze aanmerkingen over het grootste gedeelte der levensbeschrijving, tien hoofdstukken van de negentien, te mogen laten, en het oordeel, dat de uitgave in volledigheid, planmatigheid en naauwkeurigheid niet weinig te wenschen overlaat, genoegzaam gemotiveerd te hebben. In de voorredw, een' brief aan een' vriend, schrijft de Heer EKKER: 'Quodsi Tu liberalissimis adolescentium studiis *non prorsus inutiles* has meas lucubrationes esse iudicaveris, erit sane quod maxime gaudeam.' Wil de uitgever de zaak slechts uit dit oogpunt beschouwd hebben; heeft hij geene hoogere eischen willen voldoen, dan is er geene reden te vinden, waarom hij zijne regtmatige blijdschap over volbragten arbeid en bereikt doel ecnigermate zou temperen. Niet alle nieuwe verklaringen zijn mislukt (vgl. p. 131), en meerdere noten bevatten geleerde en volledige verzamelingen van het over eene historische quaestie over en weer gezegde, b.v. over de *μαχρὰ τείχη* van *Athene*, p. 121; de overige kunnen met het Platonische *δὶς χαὶ τρὶς τὸ χαλόν* verdedigd worden. Geen de minste twijfel, of de Hr. EKKER zal bij zijn mondeling onderwijs de leemten wegnemen, het ontbrekende aanvullen, het minder gelukte en minder ware verbeteren, maar eene verdere verspreiding, ook buiten dien bevoorregten kring, kunnen wij der uitgave niet toewenschen.

Leiden, Januarij, 1844.

Dr. A. HECKER.

Bijdragen tot de geschiedenis, oudheden, letteren, statistiek en beeldende kunsten der provincie Noord-Braband, door Dr. *C.R. Hermans*, Rector der Latijnsche Scholen en Archivarius van het Stedelijk Archief te's Hertogenbosch, Bibliothecaris van het Noord-Brabandsch, en lid van het Utrechtsch en Zeeuwsch Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. 1ste en 2de Stuk. Te 's Hertogenbosch, bij P.R.D. Muller. 1843.

Toen het provinciaal genootschap van kunsten en wetenschappen in *Noord-Braband* werd opgerigt, stelde het zich ten pligt, om te trachten, voor de uitgave van een wetenschappelijk tijdschrift, in den geest des genootschaps, te zorgen. De Heer HERMANS, deszelfs bibliothekaris, schijnt zich, immers ten deele, met de vervulling der gedane belofte te hebben belast. Het *Geschiedkundig Mengelwerk over de provincie Noord-Braband* (2 deelen, 1839-1842), waarvan in het 12de nommer van *de Gids*, 1843, is verslag gedaan, wordt vervangen en opgevolgd door de thans aangekondigde *Bijdragen*, welke binnen 3 jaren in 6 afleveringen het licht zullen zien.

Het eerste stuk, is, op weinige bladzijden na, uitsluitend gewijd aan de *geschiedenis der Rederijkers in Noord-Braband*. Een stukje van den Heer ACKERSDIJCK, opgenomen in de tweede proeve van het genootschap: *dulces ante omnia Musae*, leverde den grondslag voor dit meer uitgebreid en veel vermeerderd opstel, en terwijl zich het eerste bepaalde tot de stad en meijerij van *'s Bosch*, belooft ons de Heer HERMANS de geschiedenis der kamers te *'s Hertogenbosch, Breda, Bergen op Zoom, Helmond* en *Vosmeer*.

Na iets over den *oorsprong en werkkring der Rederijkers in de Nederlanden voor de Hervorming*, in het algemeen, waarop wij straks kortelijk zullen terugkomen, worden de 4 *Kamers van Rhetorica te 's Hertogenbosch* afzonderlijk beschouwd, in de orde, waarin zij in de rekeningen van 1496 worden opgenoemd, als de *Passiebloem* of het *gilde der Passie*, de *Catharinisten*, de *Jonge Laurieren*, en *Moyses-bosch* of *Moyses-doorn*. Eene steendrukplaat (niet van de beste soort) vertoont het blazoen der laatste, afgeteekend, 1°. uit de *spelen van sinne, Antw.*, 1561, en 2°. naar een zilveren sieraad, in het kabinet van het provinciaal gennotschap berustende.

De aanwezige berigten nopens den werkkring der rederijkers in de 15de eeuw bepalen zich - legt de Heer H. - bijna uitsluitend tot vermelding der vertooningen van godsdienstige strekking, in den jaarlijkschen omgang, ter eere van O.L. Vrouw. Vandaar, dat de schr. in eenige bijzonderheden treedt omtrent *de Bossche processie, ter eere van de H. Maagd Maria*, alvorens hij overgaat tot de beschouwing van *de Rederijkkamers te 's Hertogenbosch, als tooneel- en dichtgezelschappen*, onder welk opschrift in chronologische orde wordt medegedeeld al wat de schr. over dit onderwerp in handschriften of gedrukte werken vond aangeteekend. Het eerste hier opgenomen berigt, waarbij echter de rederijkers niet met name genoemd worden, betreft de vreugdebedrijven ter gelegenheid van het algemeen kapittel van het Gulden Vlies, te *'s Hertogenbosch* vergaderd geweest in 1481, terwijl de schr. Verklaart, na het jaar 1743 geene uitdrukkelijke vermelding van de Bossche rederijkers te hebben aangetroffen, wier verval reeds van de tweede helft der zeventiende eeuw schijnt te dagteekenen.

Als *Bijlagen* worden medegedeeld de berijmde kaarten van de Passiebroeders, de Jonge Laurieren en Moyses-Bosch, mitsgaders eenige uittreksels uit de archieven der stad *'s Hertogenbosch* en van de illustre Lieve Vrouwe Broederschap aldaar, die, schoon grootendeels niet in onmiddellijk verband tot het behandelde onderwerp staande, echter eenige meer of minder belangrijke bijzonderheden omtrent de processiën in *'s Hertogenbosch* en de geschiedenis dier stad behelzen.

Drie onuitgegevene Charters, tot opheldering der Noord-Brabandsche geschiedenis, vullen de 4 laatste bladzijden van het eerste stuk, dat wij meenen te hebben doen kermen als eene niet onbelangrijke bron, bij verder onderzoek eener stof, die tot heden niet dan onvolledig is bewerkt.

Wij zeiden boven, op de algemeene beschouwingen des schr., omtrent den oorsprong en werkkring der rederijkers in de *Nederlanden*, vóór de hervorming, kortelijk te zullen terugkomen.

'De gezelschappen, gilden of kamers der rederijkers in de *Nederlanden* zijn haren oorsprong verschuldigd aan de godsdienst. Eer de *Nederlanden* door het Evangelie beschenen werden, *bestonden deze vereenigingen reeds*.' De feesten - dus redeneert de schr. verder hoofdzakelijk - de feesten, vreugdebedrijven en optogten, waarmede de viering der feestdagen, aan de Godheden onzer voorouders gewijd, gepaard ging, konden, bij de invoering van het Christendom, te minder worden

geweerd, omdat bij die optogten niet slechts voorwerpen van enkel godsdienstigen aard, maar tevens gedenkteekenen van nationalen roem werden om gevoerd; omdat de volksgezangen niet alleen den lof der Goden, maar ook de heldendaden der vaderen bezongen. De Kerk verzette zich niet tegen die nationale herinneringen, maar weerde, wat het Heidendom in de gedachten terugriep, en gaf den volke daarvoor meer of min uitgebreide voorstellingen van personen of gebeurtenissen, in de gewijde geschiedenis vermeld, ten beste, bij de processiën, ter gelegenheid van hooge kerkfeesten gehouden. De priesters en kerkdienaars waren echter ontoereikend, om al de rollen te vervullen, en ‘vanhier, dat er in elke plaats gilden bestonden, die zich voor die rollen leenden, en in den regel door de stedelijke kas bezoldigd werden.’ Deze gilden waren niets anders dan de kamers van Rhetorica. - In het eerst zullen dergelijke voorstellingen zonder woorden hebben plaats gehad; maar weldra vond men goed, om de geschiedenissen des bijbels, en de legenden der heiligen tevens, sprekend te vertoonen. Hierin vonden de rederijkers aansporing tot beoefening der dichtkunst, en zoo laat het zich verklaren, dat in den beginne de door hen behandelde onderwerpen van godsdienstigen aard waren. De hervorming, die in vele provinciën der *Nederlanden* processiën en uiterlijke vertooning deed ophouden, beperkte de rederijkers veelal tot hunne kamers, en zij zelve joegen op verschillende plaatsende geestelijken tegen zich in het harnas, en lokten alzoo de strenge plakkaten uit, die PHILIPS II tegen hen uitvaardigde.

Wij willen de nieuwheid dezer inzigten niet onderzoeken, noch kunnen alle, ter staving aangevoerde, argumenten en gevolgtrekkingen overnemen en ontleden; maar wij moeten erkennen, dat al het ter adstructie aangevoerde, hoeveel wetenswaardigs het moge bevatten, ons niet tot de volle overtuiging heeft geleid, dat de onmiddellijke oorsprong der rederijkers zoo hoog moet worden gezocht.

De bewijsplaatsen, door den schr. aangevoerd, staven volledig den invloed der heidensche gebruiken op het pas ingevoerde en nieuwelings gevestigde Christendom; het krachtig vermogen en lang voortleven van oude overleveringen en nationale herinneringen zij zigtbaar in de reuzen, het *ros Beyaert* en het *rad van avanture*, welke nog steeds de kerkelijke processiën bij bijzonder plegtig gevierde feesten, in *België*, vergezellen; de Romeinsche overheersching hebbe geenszins gestrekt, om den

lust voor openbare vertooningen en spelen te doen verflaauwen; de geestelijken zelve mogen de opvoering van tooneel-voorstellingen, van meer zedelijken aard dan de Romeinsche spelen, hebben voorgestaan en beoefend; niemand, die het ontkennen zal; maar al bestonden, tijdens het Heidendom, *gezelschappen, welker doel van vereeniging was, om in de plegtige processiën tooneelmatige voorstellingen te geven* (hetgeen de schr. wel niet beweren zal, buiten allen twijfel te hebben gesteld), en al ware zelfs het begin der christelijke voorstellingen uitsluitend aan den invloed van het oude toe te schrijven, dan nog bewijst dit, naar ons oordeel, niet, dat de rederijkerskamers van zoo ouden oorsprong zijn, als wij meenen, dat de schr. het wil doen voorkomen[(1)].

Wij gelooven, dat de eerste oprigting dier kamers tot de laatste der zoogenaamde middeleeuwen behoort. Naar mate de voorstellingen, spelen en vertooningen, aan de gewijde geschiedenis ontleend, welke de geestelijkheid bij processiën en kerkfeesten verordende en toeliet, meerdere uitgebreidheid verkregen, een meer zamengesteld geheel vormden, en alzoo talrijker personeel vorderden, konden de geestelijken niet anders dan de medewerking van anderen inroepen. Zoo deed men in *Frankrijk* de aanstaande vertooning eener mysterie in de stad aankondigen (*faire un cry*), met uitnoodiging aan allen, die verlangden daarbij eene rol te vervullen, om eene proef af te leggen voor eenen raad, bij welken de beslissing daaromtrent verbleef. Dat de verlangde hulp zich niet liet wachten, en dat vooral de leden van de veelvuldige broederschappen en verbroederingen van geestelijken en godsdienstigen aard daaraan ijverig deel genomen hebben, laat zich gemakkelijk begrijpen[(2)]; maar zoowel het veelvuldig bijwonen der vertooningen[(3)],

(1) Wij *meenen*. Immers wij gronden onze opvatting op des schr. hoven aangehaalde en met aangeduide woorden, in verband met zijne aangevoerde gronden en bewijzen, bl. 6-16. Welligt echter drukt de eerste plaats meer uit, dan in des schrijvers bedoeling lag, en zoude de bijvoeging van tijdsbepaling bij zijne verdere beschouwingen hebben doen zien, dat zijne en onze meeningen minder van elkander verschillen, dan thans het geval schijnt te zijn, want het is voornamelijk met opzigt tot den tijd, dat wij van den schrijver afwijken.

(2) Nog heden, in *België*, zien zelfs de annzienlijken volgaarae hunne kinderen op de praalwagens, die bij hooge kerkfeeten worden rondgvoerd, eene plaats innemen en zich met eene rol belasten.

(3) In het laatst der 14de, en gedurende de 15de eeuw, maakte het vertoonen van mysteriën een deel uit der feesten, bij de inkomsten van vorsten in de voorname steden van *Frankrijk*. Ook in de zuidelijke deelen van *Nederland* vindt men daarvan sporen reeds in de eerste helft der 14de eeuw.

als de mogelijkheid, om daaraan een werkzaam deel te nemen, konden niet anders dan den smaak des publieks voor soortgelijke spelen prikkelen. Vandaar b.v., dat zich in *Frankrijk*, omstreeks het jaar 1402, eene vereeniging van een aantal burgers vormde, die, onder den naam van *Confrères de la Passion*, in navolging der mysteriën, voorvallen uit de gewijde geschiedenis of de legende ten tooneele voerden; vandaar de voorstellingen van de *Clercs de la basoche*, die, eenen anderen weg moetende inslaan, de uitvinders werden der zoogenaamde *moralités*. En zoo gelooven wij ook bij ons, in het ontstaan der rederijkerskamers, een gelijk uitwerksel van eene gelijke oorzaak te mogen aanwijzen. Hoe groot dan ook de invloed van de oude gebruiken des Heidendoms op de gebruiken, processiën en spelen des Christendoms geweest zij, en hoevele sporen het eerste moge hebben achtergelaten, wij kunnen niet gelooven, dat de kamers der rederijkers, als een onmiddellijk uitvloeisel, als ware het eene regtstreeksche voortzetting van het vroeger bestaande, te beschouwen zijn. En inderdaad zijn de berigten, welke nopens het bestaan dezer genootschappen omstreeks het begin der 14de eeuw voorkomen, even zeldzaam als aan gegronden twijfel onderhevig, en schijnen de kamers grootendeels eerst in den loop dier eeuw, en inzonderheid van de volgende, te zijn opgerigt.

Bij deze aankondiging kunnen wij ons niet veroorloven in meer bijzonderheden te treden, en ons gevoelen, waar het van dat des schr. verschilt, breeder te motiveren; wij erkennen voor het overige gereedelijk, dat, bij gebreke van voldoende berigten, geene volledige zekerheid te bekomen is, en doen gaarne hulde aan des schrijvers vlijt in het bijeenbrengen van al, wat tot zijn onderwerp betrekking heeft. Het medegedeelde, dat in het algemeen, ten aanzien van verouderde gebruiken en zeden, sommige wetenswaardige bijzonderheden bevat, mag eene belangrijke bijdrage genoemd worden tot de bouwstoffen voor eene meer volledige en aaneengeschakelde geschiedenis der rederijkers, dan wij tot dusverre bezitten, en doet ons verlangen, dat de schr., getrouw aan zijne belofte, de kamers van *Breda, Bergen op Zoom, Helmond* en *Vosmeer* in een der volgende stukken zal behandelen.

Het tweede stuk, voor het jaar 1843, laat de rederijkers onaangeroerd, en behelst, van bl. 111-140, een *levensberigt van den Edel Groot Achtbaren Heer Joannes Linsen, Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, Lid der Gedeputeerde Staten van Noord-Braband, Bestuurder van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Braband, tijdens het Franscht bestuur Secretaris-Generaal der Prefecture van het Departement der Monden van den Rijn, enz., enz.* (*overleden den* 27sten *December*, 1842), een' man, die, eerst voor den handel opgeleid, later verschillende administratieve betrekkingen eervol heeft bekleed, de achting zijner medeburgers heeft verworven, en der provineie *Noord-Braband* is nuttig geweest. In de voornoemde betrekking van secretaris-generaal, en door den vertrekkenden prefect tijdelijk belast met de waarneming der prefectuur, schreef hij, te zijner verantwoording, een journaal, loopende van af 11 December, 1813, tot 27 Januarij, 1814, en vermeldende het gebeurde in en met de stad *'s Hertogenbosch*, bijzonder ten opzigte van het openbaar beheer, en de genomene maatregelen bij de aannadering der Pruissen, en de insluiting en overgave der stad; welk journaal in zijn geheel wordt medegedeeld, met een declaratoir van den Pruissischen kommandant v. HOBE, als bijlage, bl. 141-182.

Volgt een *eerste tiental Noord-Brabandsche legenden en volksoverleveringen*, bl. 183-200, onder welk opschrift men zeker niet zou verwachten de beschrijving te vinden van een beschilderd houten bord en twee oude koperen doopbekkens, welke in de kerk te *Loosduinen* worden bewaard, tot aandenken aan de bekende bevalling der gravin VAN HENNENBERG. Van de Noord-Brabandsche legenden trekken het meest de aandacht die ouder de nommers 4 en 5, betreffen de de Denen op het slot *Brunestein*, te *Breda*, en onder nommer 3, omtrent het nog op sommige plaatsen bestaande gebruik, om met St. Jan de huizen met bloementrossen te versieren.

Een zestal onuitgegeven charters, tot opheldering der Noord-Brabandsche geschiedenis, besluit ook het tweede stuk, dat, wij aarzelen niet het te verklaren, in onze schatting verre beneden het eerste staat.

Wij eindigen dit verslag met den wensch, dat het den Heer HERMANS, ter voortzetting van het begonnen werk, niet aan *belangrijke* onderwerpen en bijdragen ontbreke.

Leiddraad bij het onderrigt in de zee-artillerie, door den Kapitein der Artillerie *J.N. Calten*, gedetacheerd bij het Koninklijk Instituut voor de Marine. Met Platen. Tweede vermeerderde druk. Medemblik, bij L.C. Vermande. 1843.

Zeeman te zijn, is een zoo voornaam vereischte voor den zeeöfficier, dat men zich niet verwonderen zal het door onkundige als het hoofdvereischte te zien beschouwen, te minder nog, als dit denkbeeld uitgaat van de mannen, zoo als in de verloopene jaren het geval was, die, aan het hoofd der zeemagt geplaatst, - alles naar zich zelve en naar hunnen tijd beoordeelende, - onvatbaar zijn, om zich een juist denkbeeld te vormen van hetgeen de zeeöfficier wezen moet, en wezen zal, zoo men hem daartoe in de gelegenheid stelt, en zijnen ijver aanspoort door erkenning en goedkeuring van datgene, wat werkelijk goed en nuttig is. - Maar evenmin als lezen en schrijven voor den geleerde, is zeemanschap voor den zeeöfficier genoeg. Het is de stam, waarop alles moet worden geënt, waarop die onderscheidene en veelsoortige kundigheden moeten gegrond zijn, welke den zeeöfficier in staat stellen, om, in de velerlei afwisselende omstandigheden, waarin hij zich bevinden kan, de diensten te bewijzen, die het vaderland van hem kan eischen.

Onder die kundigheden bekleedt de zee-artillerie - het doel, waarvoor eene opzettelijke oorlogsmarine bestaat - eene hooge plaats. Wordt zij veelal verwaarloosd en als bijzaak beschouwd; wordt alles, wat er betrekking Loe heeft, door land-artilleristen behandeld, zoodat de zeeöfficier als ware het volstrekt onkundig gehouden wordt met hetgeen hem van zoo nabij aangaat, en zelfs uitgesloten blijft van proefnemingen niet voorwerpen, die toch hij bij uitsluiting gebruiken moet, in plaals van met de landofficieren gezamenlijk werkzaam te wezen, bij de vervaardiging van alle benoodigdheden; - staat zelfs niet eens een zeeöfficier aan het hoofd dee zee-artillerie, en bestaat er dus voor dezen geene aansporing, om zich zaken eigen te maken, waarvan hij geen oogenblikkelijk nut trekt, die nooit van hoogerhand erkend worden, - hoe kan men dan redelijkerwijze vergen, dat hij, in omstandigheden, waarin hij zoo veel meer dan de landofficieren geraken kan, geleerd hebbe

zich zelven te helpen, en gebruik te maken van de hulpmiddelen, die hem ter dienste staan? Hoe kan men met name verwachten, dat hij zich grondig bekend maakt met hetgeen de Heer CALTEN hem in dit boek leert, zoo het hem nooit anders te pas komen kan dan in onvoorziene omstandigheden, die welligt nooit voorkomen zullen? Neen, zoolang het oude stelsel van uitsluiting der zeeöfficieren uit alles, wat hen aangaat, blijft bestaan; - zoolang niets hoogers geschat wordt dan *varen* - onverschillig hoe - heeft men geen regt van den zeeöfficier meer te vorderen dan - *varensgezel* te wezen; en is hij meer (en wie zal dit ontkennen), het is, omdat geen looden schepter in staat is de veêrkracht, te onderdrukken des jongelings, die, juist door de keuze van zijn vak, heeft getoond iets grooters dan eene snijdersziel in zich om te dragen.

In de hoop, dat met den man, die, thans aan het hoofd onzer zeemagt, met *den wil* ook de *kunde* vereenigt, om haar te doen worden, wat zij wezen moet, een ander, een beter tijdvak moge aangebroken zijn; dat hij de *kracht* hebben zal, om het goede, wat hij wil, door te zetten, vereenigd met de *magt*, om het ten uitvoer te brengen; dat het rijk der rangtrotsche onkunde geëindigd zijn moge, en eindelijk eens niet uitsluitend maar den rang alleen de bevoegdheid worde beoordeeld tot het vervullen van betrekkingen; dat kunde en verdienste ten minste niet meer als misdaad aangerekend worden, door haar stilzwijgend verwijt aan hooggeplaatste onwetendheid: - in die hoop - men kan *zeer* bescheiden in zijne wenschen zijn, en dan toch nog wel verandering ten goede verlangen - hebben wij ook weder den moed geput tot het bestuderen van den arbeid van den Heer CALTEN, - want vroeger was ook die zonder eigenlijk doel, toen onwetendheid, met alle andere eigenschappen, welke den officier aan de vrije genade der oppermagt onderwierpen, aanbeveling was, en alle gevoel van eigenwaarde verstikt werd.

Heeft de eerste uitgave van dezen leiddraad voldaan aan eene destijds bestaande behoefte, deze aanmerkelijk verbeterde tweede heeft in groote mate in het nog overgeblevene gebrekkige voorzien, en wij durven haar, zelfs aan de bezitters der eerste, ter lezing en overdenking aanbevelen, want niet alleen het uitwendige, druk, papier, platen, correctie, maar ook het inwendige, heeft zoodanige veranderingen ondergaan, dat er weinig te wenschen overgebleven is. Voor wie niet met dit werk bekend is, zullen wij kortelijk den inhoud anngeven:

Het eerste hoofdstuk handelt over het buskruid, de bestanddeelen en hunne eigenschappen en kenmerken, de vervaardiging en de bewaring dezer stof aan boord der schepen; bij welk laatste ook over het gebruik van kisten, in plaats van vaten, gesproken wordt, als eene belangrijke verbetering, bij andere natiën ingevoerd. In het tweede hoofdstuk wordt gehandeld over de verschillende soorten van geschut, de wijze van gieting, zoo van ijzeren als bronzen vuurmonden, en hun gebruik. Hier vinden wij, onder andere nieuwe zaken, ook formules voor de lengte der ziel en de metaaldikte, die wij ons niet kunnen herinneren elders te hebben aangetroffen, alsmede het een en ander omtrent de wapening der schepen en de uit deze redenering voortvloeijende bepalingen dier wapening.

Hoofdstuk III behandelt de projectiles, en daaronder ook, behalve de scheepsgranaten, zoodanige andere soorten, welke hier of daar in gebruik zijn.

In het vierde hoofdstuk, van de affuiten, worden onderscheidene nieuwe uitvindingen beschreven, ook zoodanige, welke hier te lande (op de gewone geheimzinnige wijze) beproefd zijn. De Heer C. geeft een en ander tot verbetering aan de hand; maar het is ons onbekend, of Z. Ed. behoort tot diegenen, welke het privilegie hebben van iets te mogen weten; zoo neen, dan zal dit wel onbeproefd blijven, en, zal het al de aandacht trekken, op eene enkele raagtspreuk van eenigen daartoe bestemden persoon afgekeurd worden.

Hoofdstuk V beschrijft de laadgereedschappen, en VI de vuurwerken. Tot dit laatste behooren ook de gezwinde pijpjes. De Heer C. schijnt bijzonder ingenomen met die van CALLINGSTRÖM, en wij stemmen gaarne toe, dat het gebruik van deze pijpjes veel eenvoudiger en zekerder is, dan wat men ook voor sloten, al dan niet volgens het percussiestelsel, uitdenken moge. Voor zooverre de geringe publiciteit betreft, welke bij de marine aan nuttige zaken gegeven wordt, is er niets bekend geworden, wat tegen de algemeene invoering pleiten zou. Zij zijn echter welligt te eenvoudig, en met de aanneming zouden de gepriviligeerde uitvinders gedaan werk hebben.

In het zevende hoofdstuk, over de bediening van het geschut, wordt verwezen naar het bestaande (verouderde) provisionele exercitiereglement. ‘*La Hollande est beaucoup grandement fort sur le provisoire*,’ volgens den Engelschen tourist.

Schieten en werpen is de inhoud van het achtste hoofdstuk,

een onderwerp van hoog belang, als een der voornaamste doeleinden van al het voorgaande. Gewis heeft het juiste vuren op zee zwarigheden, die aan land onbekend zijn; weinig verwondering zou het baren, zoo men, dit inziende, vernam, dat men zich op de schepen tienmaal meer in het schieten oefende, dan aan land. Het tegendeel is cchler waar; zonder te spreken van scheepsbatterijen, die in zoo veel en zoo veel maanden niet zijn losgemaakt, is het vuren met los kruid eene zeldzaamheid, en het vuren met scherp, naar een doel, iets weinig meer dan volmaakt onbekend - bij ons namelijk: andere natiën hebben *andere* inrigtingen. Wat zullen dan de theoretische zaken, in dit hoofdstuk voorgedragen, den jongen zeeöfficier baten? - hoe zal hij ze zelfs in het geheugen kunnen bewaren, zoo hij te niet in het werk stelt, en juist door de praktijk de theorie zich zoo volkomen eigen maakt, als, op het oogenblik van handelen, een vereischte is? Zal ook dit blijven zoo als het was, en steeds aan bezuiniging van kruid en kogels hoogere waarde toegekend worden, dan aan goede oefening van het zeevolk, bezuiniging in nuttige, bij de verregaandste verkwisting in nuttelooze zaken? Wij hopen, dat, nu voor het eerst aan het hoofd der Nederlandsche zeemagt een man staat van kunde, ook in zijn vak, nu ook zal worden gedacht aan dit belangrijke onderwerp; dat niet varen alleen, maar ook de reden, waarom men vaart, - niet het werktuig, maar het doel, - eindelijk eens in aanmerking genomen worden zal. Wie niet weet, wat een kanon is, denkt er spoedig genoeg mede teregt te zullen komen; maar het is hier, zoo als nagenoeg overal: hoe meer men leert, hoe meer men inziel, dat er nog veel te leeren valt. Men moet weten, wat er vast is aan een doelmatig gebruik van het geschut, om de noodzakelijkheid van oefening en onderwijs in te zien. En wie het ligt acht - kent het niet.

In hoofdstuk IX beschrijft de Heer C. de draagbare wapenen, aan boord der schepen in gebruik, en hiermede is op bl. 434 het *noodige* afgehandeld; maar het *nuttige*, dat, wat den zeeöfficier in krijgszaken aan of tegen den wal te pas komen kan, veldverschansingen, vestingen en kusten, met aanval en verdediging, maken de drie laatste hoofdstukken uit, en daardoor meer dan een vierde gedeelte van den inhoud.

Ruim is het veld, door den schrijver hier den jongen zeeöfficier geopend; maar, zegt men welligt, juist dat was hem, als land-artillerist, het gemakkelijkst! Dit zouden wij toestem-

men, zoo hij zich bepaald had tot eene zamenvoeging van hetgeen anderen vóór hem hebben geschreven. Maar ook hierin ontwikkelt de Heer C. *eigene* denkbeelden, zoowel als omtrent de vroegere onderwerpen, die op verre na niet zoo vaak behandeld en van alle zijden beschouwd zijn, en dus ruimer veld openlaten.

Wij hechten veel waarde aan dezen leiddraad voor de zeeartillerie. Onze taal bezit niets, wat er zelfs van verre mede in vergelijking kan worden gebragt, en daarom zou het onnoodig zijn aanmerkingen te maken omtrent kleinigheden, de wijze van behandeling betreffende. Waarlijk, de marine mag zich gelukkig noemen, nu zij, bij het (wij hopen spoedig te kunnen zeggen vroegere) stelsel van uitsluiting der zeeöfficieren, voor het vak der artillerie bij het instituut voor de marine, in den Heer C. iemand gevonden heeft, die, zonder vooringenomenheid met eigene denkbeelden, zich heeft weten te plaatsen op het standpunt, dat hij hebben moest, om zijne taak behoorlijk te overzien, en daartoe begonnen is met zich als ware het te oriënteren in datgene, wat den zeeöfficier door dagelijksche ondervinding bekend is. Wordt het, over het algemeen, genoeg geoordeeld, elke belangrijke betrekking met een' *naam* te vullen, de Heer C. heeft bewezen, dat de zijne door eenen man van kunde bekleed wordt.

I. Jaek, of een arm Huisgezin, door *P.F. van Kerckhoven*. Te Antwerpen, bij Karel Oberts. 1842. 221 bl. 8°. II. De koopmansklerk. Eene Antwerpsche Zedenschets, door *P.F. van Kerckhoven*. Antwerpen, Drukkerij van J.E. Buschmann. 1843. Teekeningen door Eug. de Block. 76 bl. 8°. III. Hoe men schilder wordt. Eene ware geschiedenis van eenen schilder, die nog leeft, door *Hendrik Conscience*. Antwerpen, Drukkerij van J.E. Buschman. 1843. Met Houtsneden. 71 bl. groot 8°. IV. Wat eene moeder lyden kan. Ware Geschiedenis, door *Hendrik Conscience*. Vijftig Houtsneden, geteekend door J. Mathysen, op hout gesneden door H. Brown. Antwerpen, Drukkery van J.E. Buschman, Uitgever. 1844. 66 bl. 12°.

(*Vervolg en slot van blz.* 170.)

> ‘Wij maakten reeds verzen, wanneer wij de taal nog niet in onze magt hadden, om alles uit te drukken wat wij gevoelden of ontwerpen wilden -’
> Prof. GEEL, Voorrede van den tweeden druk van *het Proza*, bl. x.

II. *De Koopmansklerk* is het tweede der boekskens, waarop wij gaarne uwe opmerkzaamheid zouden vestigen; de Heer p.f. VAN KERCKHOVEN heeft het eene A n t w e r p s c h e Z e d e n s c h e t s genoemd. Hij duide het ons niet euvel, dat wij in die verklaring van den aard zijns arbeids een vermomd *of* aanhouden; dat wij dien pas niet viseren, eer wij persoon en signalement met elkander hebben vergeleken. Ziehier de opschriften van eenige hoofdstukken: I. *Iets over zyne natuerlyke geschiedenis in het algemeen*; II. *Wat wy door puren, zuiveren, onverbasterden koopmansklerk verstaen*; III. *Eerste jonkheid van den puren, onverbasterden Antwerpschen koopmansklerk*; IV. *Waer de lezer leert kennen, uit welke bronnen de hoopmansklerk gemeenlyk zynen oorsprong neemt*; V. *Waer er besloten wordt dat het tyd is* PIET *op een kantoor te zetten, en welke voorzorgen er door zyne ouders ten dien einde genomen worden*;

VI. *Eerste wapenfeiten van* PIET *in het heerlyk ambt van koopmansklerk*; VII. *Gevolg van de Nieuwjaersgift Uitwerksel van het geld op het zedelyke van den mensch*. Tot zoo verre is alles in orde, on PIET, *de koopmansklerk*, eene A n t w e r p s c h e Z e d e s c h e t s , - ja, wij zouden er de titels van nog eenige kapittels kunnen bijvoegen, waarin figuur en descriptie volmaakt overeenstemmen: '*oogen blaauw*,' de heuschheid eischt ten minste ze blaauw te heeten, '*lippen gewoon*,' niemand wordt gaarne voor een' Neger uitgescholden, '*baard bruin*,' ook vrede daarmede, al gloeit hij wat rood. Doch het elfde hoofdstuk draagt ten opschrift: *Over den hoogmoed*, en hoezeer ik de laatste zal zijn, die ontkent, dat hij onder de *merkbare teekenen* ook bij den kantoorklerk aanstipping verdient, dit stuk is iets geheel anders dan ge vermoedt. Het blijkt een fragment van een handschrift in een oud boekte zijn, 'een gesprek tusschen Doctor PETROLIS en Doctor HERMANUS,' die met PIET, noch met den k a n t o o r k l e r k iets hebben uit te staan, dan voor zooverre de hoogmoed eene algemeen-menschelijke kwaal is. Het behoort tot de overgangen in den stijl van *à propos de bottes*; - wij hadden die den auteur gaarne geschonken; - waarom goochelde hij PIET'S hoogmoed niet, zonder tusschenrede, een, twee, drie, uit de mouw? In XII schetst hij ons: *Bekoringen die soms de ziel der koopmansklerken overvallen* en de *Verzoeking van* PIET *in het byzonder*, om in XIII, *Waer de dagen eentoonig voortloopen*, weder af te dalen tot *Een woordje aen sommige kantoorschryvers*, ons in XIV *Tien jaren van het leven van* PIET te beschrijven, en in XV weder *Nog eene zekere soort van koopmansklerk* aan het licht te brengen. Onwillekeurig vraagt gij, louter uit de opgave der hoofdstukken, wat het eigenlijke doel des schrijvers zijn mag, óf de historie van PIET te vertellen? óf den koopmansklerk te teekenen? óf aan dezen stand eene reeks van schetsen te ontleenen? Ge zoudt het blijven vragen, ge zoudt het met te meer regt doen, als ik al de opschriften der zes en twintig hoofdstukken voor u afschreef, - want de geschiedenis van PIET is in dit boekske niet de stam, om welken de andere bijdragen zich als zoovele winden slingeren, neen, het is een zijden draad, die keer op keer, en eer ge het vermoedt, in de mazen van het borduurgaas wegduikt, om even onverwacht weder te voorschijn te komen. Ge zoudt den auteur echter te hard vallen, als ge daarom het geheel voor eene dier smakeloos stijve voorstellingen gingt houden, welke u op vuurschermen en werktafels erge-

ren; we zullen fluks eene proeve bijbrengen, hoe onbillijk dit wezen zou; maar laat ons thans eene plaats aanhalen, welke al de gebreken van dit boek verklaart, terwijl zij de betrekking, waarin schrijver en lezer in *België* tot elkander staan, de naïfste ter wereld maakt.

'Voorzeker,' zegt de Heer VAN KERCKHOVEN, bladz. 73, 'voorzeker, wanneer wy onze levensbeschryving begonnen, hadden wy wel eene gedachte van ons onderwerp; doch, wy bekennen het, die gedachte was niet volkomen. Het scheen ons alsdan dat de kantoorschryver voor onze oogen stond te dansen en niet slecht aen die houten Janklaeskens geleek, welke, op het trekken van een lyntje, armen en beenen uitslaen. Ja, lieve lezer, nu zien wy het klaer, het denkbeeld dat wy hadden opgevat was min of meer *fantasmagoriek*.'

Het blijft er niet bij!

'Beiden,' dus besluit hij op bl. 74 zijne verontschuldiging, 'beiden kunnen wy uit dit alles nog eene les trekken, vriend lezer, en het is deze: dat het nooit voorzigtig is eene zaak te beoordeelen, voor men ze goed onderzocht hebbe.'

'Schryver, dien grondregel ken ik reeds lang.'

'Ik ken hem ook zeer lang, vriend lezer, doch hebben gy en ik hem niet dikwyls uit het oog verloren en er tegen gezondigd?'

'De mensch is zwak.'

'Dit is zeer vertroostend.'

'*Schreibe nicht über eine Sache, ohne vorher dich über dieselbe voll oder satt gelesen u. lese nicht ohne dich vorher recht hungrig darüber gedacht zu haben*,' zegt JEAN PAUL, en de man heeft gelijk, al zijn wij het met den Amerikaanschen Criticus eens, die hem onlangs '*that great literary motley*' noemde, '*an author who is chargeable with a prodigious quantity of nonsense*!' Hoe dikwijls hij *schwärme*, ditmaal is hij nuchter, en de Heer VAN KERCKHOVEN zou er bij gewonnen hebben, als hij zich het woord had herinnerd, eer hij *de koopmansklerk* begon. Er mogt al niet veel over te lezen zijn, als hij er langer over had gedacht, ware hij bewaard gebleven voor de gezochte inleiding, waarin ons slechts ééne aardigheid trof, en wel deze: 'dat het zeer toegevend gehandeld is van de natuerkundigen het dier mensch genoemd eene sport hooger te zetten dan den Orang-Outan; bezonder voor het meestendeel der Belgen, welke men gerust op de apensport zelve had mogen plaetsen.' Hij zou de pen niet hebben opgevat, eer

het hem helder voor den geest stond, wat hij wilde; en in plaats van met zijn onder-, neen bovenwerp, de k a n t o o r k l e r k e n te sollen, - in het vruchtelooze streven naar eene volledigheid, die aan enkele der Fransche typeschrijvers niet te ontzeggen valt, - had hij zich, gelooven wij, tot de teekening van éénen toestand bepaald. De vraag ware bij hem opgerezen, of PIET, de zoon des kleermakers, die de dienstmaagd zijns vaders trouwt, of PIET, die het op een koopmanskantoor, als klerk altoos, zoo verre brengt, dat hij zijn' zoon kan laten studeren, ‘in het geloof, dat het toch niet onmogelyk is, dat neen advokaet ook een ordentelyk man blyft,’ of PIET, zeg ik, belang genoeg kon inboezemen, of zijn geluk, zijne tevredenheid in zijn lot ten minste, verdienden te worden geschetst? Schoon schrijver van *'t Is maar een pennelikker*, aarzel ik niet te zeggen, dat de Heer VAN KERCKHOVEN zich daarop gerust: ‘ja,’ had mogen antwoorden, daar het lot van den Antwerpschen kantoorbediende veel boven dat van den Amsterdamschen vooruit heeft, het betrekkelijk hooger salaris, b.v. de eenvoudiger leefwijze in aanmerking genomen, enz. enz. En echter, hij zou geaarzeld hebben juist die lijdelijke, onderworpene figuur te kiezen, als hij zich herinnerd had, hoe hij in JAEK het ongeluk der mindere standen idealiseerde; hij had, dunkt ons, handwerksman of winkelier, wie dan ook, mits hij zich vrij ontwikkelde, de voorkeur gegeven, om aanschouwelijk te maken, hoe ook de geringere klasse het leven geniet. Doch eer de zuurdeesem mijner subjectiviteit de overhand neme, liever nog, eer ik in mijne teleurstelling, dat er van JAEK op PIET geen vooruitgang is, het goede in den laatste voorbijzie, laat ik het bij den wenk berusten, en deel mijn' geduldigen lezer de beloofde proeve mede. Wij aarzelen tusschen tweederlei verzoeking, waarin onze PIET gebragt wordt; de eerste bestaat in het aanhouden zijns vaders, dat hij ‘eigen zaken’ zoude beginnen; de tweede in het gewaar worden ‘der half ronde lijn, welke de boezem van TREES beschrijft,’ als zij een stuk hout in den kagehel steekt, - doch wij laten de verzoekingen varen, om hem voor te stellen, zoo als hij ‘zyne gevoelens aen zynen vader verklaert.’

‘De oude kleermaker stond gereed om, volgens zyuen gewoonste, naer zyne Herberg te gaen, en reeds was hy bezig zynen hoed te zoeken, wanneer PIET hem toesprak:

“Vader, ik wilde wel dat gy dezen avond eene pyp te huis bleeft rooken.”

“Jongen,” antwoordde de vader, “ik heb gister avond ongelukkig in de kaert geweest, en ik was van gedachte heden myne schade gaen in te halen.”

“Dit kan morgen ook gedaen worden, vader; heden moet ik u over gewigtige zaken spreken.”

“Welnu, het zy zoo,” zegde de oude, “waervan is er *kwestie*?”

“Zet u eerst aen het vuer, vader, en stop uwe pyp.”

De plegtige toon, waerop PIET die woorden uitsprak, deed eenen grooten indruk op den gewezen kleermaker. Hy gevoelde dat er waerlyk eene gewigtige zaek op handen moest zyn: - zou myn zoon voor zyn meester eene reis naer Amerika gaen ondernemen, dacht hy, of mag het eenig slecht nieuws zyn? - Terwyl die gedachten in zynen geest woelden, zette hy zich op zyne gewoone plaets naest de kagchel, en begon zyne pyp te vullen.

PIET had intusschen zynen stoel ook tot by de kagchel geschoven. Hy plaetste zicli *neer* en bleef sprakeloos en onbeweegbaer zitten. Wanneer hy zag dat de pyp zyns vaders in volle vuer stond, begon hy, niet zonder diep ontsteld te zyn:

“Vader, ik heb eene gedachte.”

“Laet hooren, PIET, allen hebben wy gedachten. Het ware ongelukkig dat gy geene gedachten had, jongen.”

En de oude kleermaker grimlachte. PIET voelde zich daerdoor aengemoedigd en ging voort:

“Ik heb een voornemen gemaekt.”

“Ik heb er met duizenden in myn leven gemaekt, PIET.”

“Het is wel mogelyk, vader; doch zy waren denkelyk van dien aerd niet?”

“Ik heb er gemaekt van allerhanden aerd, jongen.”

Wy draeijen van het voorwerp af, dacht de klerk en bleef sprakeloos en onthutst. De vader nam het woord *terug op*.

“Welnu, PIET, welk is dit voornemen?”

“Een aerdig voornemen, vader.”

“Een aerdig voornemen! ... Gy zyt niet gewoon er zulke te maken.”

“Oh!... het is wel juist zoo aerdig niet...”

“Maer toch aerdig!...”

PIET besloot er stout door te kappen:

“Neen! daer! vader, ik zal het u zeggen: ik heb voorgenomen te trouwen.”

“Hein! hein! te trouwen! zoo, zoo!”

“Wat dunkt u daervan, vader? Is het een goed voornemen?”

“Wel, jongen, dat kan goed en dat kan slecht zyn, dat is naer het valt.”

“Ik hoop, vader, dat het goed zal zyn.”

De oude kleermaker antwoordde hier niet aenstonds op; hy deed eenige lange trekken uit zyne pyjj en op de woorden: ik hoop dat het goed zal zyn, nadenkende, beelde hy zich in dat zyn zoon een groot fortuin ging doen en dat de eerzuchtige voorgevoelens van hem, vader, eindelyk zouden verwezenlykt worden:

“En wie is de juffer, die ....” vroeg de kleermaker.

Eene ligte schaamteblos verspreidde zich eensklaps op de wangen van PIET. Hy antwoordde: “de juffer .... is TREES, onze meid.”

Op het hooren van: “TREES, onze meid,” deed de oude kleermaker eene beweging als of hy van zynen stoel wilde opspringen. Door die beweging brak zyne reeds doorgerookte pyp aen stukken, en met eene heilige gramschap wierp hy de brokken derzelve in den haerd. Geen woord ontviel zynen mond; hy liet het hoofd op de borst zakken; zyne handen hingen magteloos op zyne knien en gemakkelyk was het te zien dat bittere gewaerwordingen het hart van den ouden kleermaker op dien stond schokten.

PIET eerbiedigde dit gevoel en bleef sprakeloos op zynen vader staren.

Er woelde op dit oogenblik in het hart des ouderlings een gevoel welk ongetwyfeld Napoleon moet overvallen hebben, wanneer deze, na den slag van Waterloo. zyn lot bedacht,’ enz.

Bl. 56-58.

J'aime la comparaison, roepen wij uit bij de laatste woorden, maar beloven onzen lezers des ondanks menige aardige schets in dien trant, wanneer zij zich op onzen raad *de koopmansklerk* aanschaffen, louter om de historie van Mijnheer PIET.

III. *Hoe men schilder wordt*, door HINDRIK CONSCIENCE, is verre van de eersteling des schrijvers te zijn, die, al bezondigde hij zich, voor zooveel wij weten, nooit aan verzen, echter ook zijne bombast-periode had. Wij maakten kennis met hem in 1838, door eene B e s p i e g e l i n g , getiteld: *Weetlust en Geloof*, van welke wij, om niet onbillijk jegens den Heer VAN KERCKHOVEN te zijn, den aanhef afschrijven:

‘Ik wandelde alleen met myne ziel door de maekte velden.

De winter met zynen kouden adem, had de natuer haer tooisel ontroofd; het geboomte was dor, de bladen klaterden niet meer - en alles bracht sombere gedachten in myn hart op.

Terwyl ik naer het raedselwoord dezer natuerversterving zocht, vertraegden de jagingen myns boezems onder koude gepeinzen.

Ik voelde dat ik de rustende natuer gelyk werd, want aendenken verdoofde de levenskracht in myn lichaem.

Het levende raedselwoord stond vóór my.

Een Gryzaerd met gebogen rugge, zat weemoedig by de baen, op den stam eens booms door den storm ontworteld.

De wind joeg zyne zilverwitte lokken tegen zyn hoofd op; twee koude tranen rolden door de rimpels zyner wangen; en de scherpe winterzon schoot hare schuinsche stralen op zyn blinkenden schedel.

Hy bracht zyne beenige en magere hand aen zyn ooglid, - en terwyl het smartwater op zyne wang droogde, wees hy met zynen vochtigen vinger voor uit; en sprak:

“Zoo naekt als de velden, zoo nevelig als de lucht, zoo dor als het geboomte, zoo koud als het ys der slapende beek is ook myn hart;”’ enz. enz.

Nederd. Letterk. Jaerboekje voor 1838, bl. 104 en 105.

Schoon de zigtbare navolging van den stijl, van de manier ten minste, eens talents, dat slechts gerucht heeft gemaakt, om te worden vergelen, uit dit fragment in de oogen springt, de onpartijdigheid eischt van ons, dat we getuigen, hoe zeer zich louter daartoe alle overeenkomst tusschen den Heer CONSCIENCE en den Abt DE LA MENNAIS bepaalt; bij den eerste zegepraalt g e l o o f zelfs onvoorwaardelijk over w e e t l u s t! We ontvingen er een ander bewijs van in een werk, door hem in hetzelfde jaar te *Antwerpen* uitgegeven. Waarom dat boek: *In 't Wonderjaer* (1566) getiteld, aan de Redactie van *de Gids* ter beoordeeling werd ingezonden, terwijl deze tot nog toe te vergeefs een ander werk des schrijvers, *Phantazy* gedoopt, te gemoet ziet, gaat boven ons begrip. Wat wil men toch, dat wij van het eerste zullen zeggen? Verdraagzaam, als we gelooven jegens onze katholijke geloofsgenooten te zijn, behoudt toch ieder zijne wijze de geschiedenis te lezen! En de historische tafereelen uit de XVI^{de} eeuw, onder den bovenvermelden titel in het licht gegeven, kunnen ten onzent geene sympathie vinden, om dezelfde reden, die ze in *België* populair maakt! De auteur gebruikt in dat verhaal de beeldstorming niet enkel om te verklaren, wat de aanleidende oorzaak was, dat menig Roornsche Geus van de zaak der Vrijheid afkeerig

werd; door geloofsijver verblind, teekent hij de bewegingspartij slechts als ketters; het deert ons om den wille van zijn misbruikt talent. ‘Het is laster en lof in eenen âem,’ zou HOOFT van zulk een oordeel gezegd hebben; maar stel in uwe gedachten het onder *Spanje* teruggekeerde *België*, het gelukkige *België* zelfs der dagen van AELBERTUS en ISABELLA, voor een oogenblik over tegen *Holland*, het vrijgevochten *Holland*, dat invloed uitoefent op het lot der wereld - en ge zult den vroomsten katholijk verzoeken toe te zien, wat hij doet, eer hij zich vergrijpt aan den opstand tegen PHILIPS!

Phantazy werd niet ingezonden, zeggen wij, maar in het *Ned. Letterk. Jaerb.* voor 1839 troffen wij weder eene bijdrage van den Heer CONSCIENCE aan: ‘*Het Oordeel Gods*.’ Het was andermaal een visioen; wij zouden er niet van gerept hebben, als we den auteur niet den raad schuldig waren, liever het overige van dat opstel *en portefeuille* te houden. Immers, trots al de aanmerkingen, die wij ons tot hier toe op zijnen arbeid veroorloofden, hebben wij eerbied voor de gaven, hem verleend, stellen wij belang in de onbelemmerde, aan geenerlei banden gelegde, ontwikkeling van zijn genie. Genie, herhalen wij, want de lieve vriend, van wien wij meermalen in dit opstel gewaagden, vereerde ons in 1839 CONSCIENCE'S voortreffelijken roman: *De Leeuw van Vlaenderen, of de Slag der Gulden Sporen*, welks beoordeeling voor bevoegder regter, dan ik zijn zou, bewaard blijve. Genie, zeiden wij, want ‘*Hoe men schilder wordt*’ ligt voor ons, en schoon de schets schijnbaar onbeduidend zij, in verhouding tot een werk in drie deelen, zulk eene opvatting van eenen alledaagschen toestand getuigt van geest en gemoed, als slechts zeldzaam bedeeld worden!

Het onderwerp heeft niets ingewikkelds; het schijnt naauwelijks belangrijk genoeg, om vermelding te verdienen. Een arm jongske schetst uit aangeboren' lust al wat hij ziet met houtskool en rood krijt op de muren der ouderlijke woning; zijne grootmoeder zoude gaarne zien, dat hij schilder wierd. *Ce que femme veut, Dieu le veut*, zegt het Fransche spreekwoord, en schoon het meest bewaarheid wordt bij lieve meisjes, ditmaal slaagt ook het bestje in het verwezenlijken harer hersenschim; FRANSKEN wordt op de Akademie geplaatst. Hoe de jongen arbeidt, dag en nacht! na verloop van eenige jaren, brengt hij het tot den eersten prijs van *Teekening naar het Levend Model*, en hij rijdt, kunstlievend als enkele leden van den Belgischen Adel zijn, hij rijdt met den Baron DE PRET van de aka-

demie naar de woning zijner ouders in de achterbuurt, om aan grootje medaille en lauwerkrans te laten zien, - eene harmonie-societeit, brengt hem eene serenade. Maar, helaas! al zijn vader en moeder in de wolken geweest, en al heeft bestje met FRANSKEN rondgehuppeld op de maal der muzijk, kwade dagen komen; de jonge schilder exposeert te vroeg, en zijne liefde voor de kunst dreigt de zijnen van honger te doen omkomen. Ziedaar de weinige feiten, in het boekske verhaald, want dat de redding niet uitblijft, vermoedt elk; ziedaar het onderwerp; schrijf er eens zeventig bladzijden groot octavo over, ten zij u de liefde blake, waarmede CONSCIENCE best en knaap schildert, waarmede hij in de armelijke woning verwijlt, waarmede hij de baan der kunst effen maakt! Wij zouden er den gang van moeder en grootmoeder en FRANSKEN naar de akademie ter proeve uit overnemen, als wij dit ook de aardige krabbelarijen van het jongske konden doen, waardoor hij zich den professoren aanbeveelt, en over welke fluks nader; wij kiezen, daar dit niet in onze magt staat, *de Redding*.

Het gebrek is in de ouderlijke woning ten top gestegen; - de vader, een werkman aan het dok, die, tot overmaat van ramp, zijn' arm gebroken heeft, barst eensklaps in tranen los!

'Nooit had FRANS zynen vader zien weenen: - dit was de eerste mael in zyn leven. Ook, dit gezigt schokte hem als een donderslag; er kwam een akelige schreeuw uit zyn keel en hy viel knielend neêr voor zynen vader.

- "o Vader, vader!" riep hy, "gy weent? - gy? Stil u, morgen wordt ik meubelschilder.... ik zal dry francs elken dag winnen...."

De werkman hief zynen zoon van den grond op, en drukte hem met den linkerarm tegen zyn hart.

"- FRANS," sprak hy, "ik leg de schuld niet op u, jongen; maer wy zyn zoo ongelukkig! Ik stort tranen omdat ik byna razend ben - dat ik niet -werken kan. Wy hebben honger; ons ingewand scheurt van pyn. Wie zal ons eten geven, voordat de nacht kome? Waer zullen wy gaen als men ons op de straet zal gezet hebben? is het niet om zot te worden of om zyn eigen te verdrin...."

FRANS sloot zynen vader met kracht tegen zyne borst en versmoorde dit laetste en schrikkelyk woord op zyne lippen, door eenen *nydigen* zoen.

Terwyl vader en zoon dus aen elkander vastgestrengeld waren, wend de deur der kamer opengestooten: een man,

met eene lederen tesch op den rug, stak zyne hand en eenen brief vooruit.

Door eenen geweldigen sprong rukte FRANS zich los van zynen vader en greep naer den brief, maer de drager trok denzelven terug, en sprak op eenen *dorren* toon:

“Een brief van Duitschland! twee franes!”

Twee francs! in welke verborgene plaets van dit huis bevindt zich die schat? Twee francs - voor menschen die van honger vergaen?

Wie kan de droefheid en de martelpyn van dit huisgezin beschryven? Die brief behelst welligt het einde hunner rampen’ - (FRANS had eene schilderij naar *Keulen* gezonden voor eene tentoonstelling) ‘ - hy, misschien, moet hunne tranen droogen, hun eten geven, en hen van de verjaging bevryden... En ziet, terwyl zy, met kloppenden boezem, den brief bestaren, en smeeken om hem te mogen openen, wil de drager heengaen en alle hunne hoop hun ontscheuren. - De aerde brandt onder de voeten dier ongelukkigen; zy stampvoeten van ongeduld; zy rukken zich de hairen uit.... De arme *frans* wringt zich inéén dat zyne leden kraken; hy hoopt, en vreest terzelfder tyd: die brief is welligt de bode van betere dagen.... en hy gaet hem ontsnappen!

De moeder knielt voor den briefdrager; zy heft hare smeekende handen tot hem....

Ha, hy weent, - hy heeft geen steenen hart. Daer! hy geeft den brief aen FRANS met deze woorden:

“- Daer, neem hem maer. Ik ben ook arm, maer ik kan het toch niet langer zien.”

FRANS opende den brief langzaem en met angst; elke plooi werd als met voorzigtigheid ontvouwd. - Maer niet zoodra had hy zyne oogen op den inhoud geworpen, of de spieren van zyn aengezigt begonnen stuiptrekkende zich te bewegen; hy werd bleek als een doode, en een aeklige schreeuw barste uit zyne borst door de kamer. Hy leunde op de tafel, en de brief viel uit zyne hand op den vloer.

De kamer was vervuld met droefheidsgillen; Meken’ (de grootmoeder) ‘hief hare armen ten hemel, de moeder viel achterover op haren sloel, als of alle hare spieren met lamheid geslagen waren.

FRANS deed geweld om te spreken. Het was zigtbaer dat hy iets zeggen wilde, doch het kon niet over zyne bevende lippen. Eindelyk brak zyne spraek los: hy raepte den brief

op, vloog met open armen naer zyne grootmoeder, en riep met *schrale* stem:

“Meken! Moeder! Vader! Ik ben schilder! Vyfhonderd francs voor myne schildery!”

De vier gelukkigen lagen in elkanders armen, *zich* rukkende, *zich* zoenende, *zich* streelende, en een verward geschal van vreugderoepen vervulde de kamer.’

Bl. 66-68.

De Heer CONSCIENCE noemt zijn opstel eene ware geschiedenis, van eenen schilder die nog leeft; wij willen niet vitten op het pleonasme, maar erkennende, dat zijn stukje al de blijken draagt uit het leven te zijn gegrepen, rijst de vraag ons op de lippen: Waarom hij dichting en waarheid niet hand aan hand doet gaan? Kunstenaar als hij is, moest hij, dunkt ons, er al de voordeden van gevoelen. Een woord over hetgene hij in *Hoe men schilder wordt* dierf, door slechts te vertellen, wat men hem vertelde, versterke onze meening. I en II zijner schets, wij geven het toe, behoefden den bijstand der verdichting niet, levendig en afgerond als de werkelijkheid zich in deze door eenen gelukkigen zamenloop van omstandigheden en personen vertoont; maar zoude III als kunstvoortbrengsel niet volkomen zijn geworden, als hij zich niet louter tot een verslag der vorderingen van FRANS had bepaald? Hij vreeze minder voor verdeeling der aandacht, dan voor verflaauwing des belangs; IV. b.v. getuigt, hoe zeer het hem deert, dat zoo menig jong schilder mislukt; doch als één voorbeeld sterker spreekt dan honderd regels, waarom dan die verkeerde rigting niet in beeld gebragt? V daarentegen heeft overvloed van incidenten, maar het schikken van deze, het beheerschen zijner slof, is de taak des schrijvers; ‘louter navolging der natuur,’ zijne schilderschool zelve roept het hem toe, ‘volstaat in de kunst niet.’ Al loopen wij er gevaar door voor Teutomanen te worden uitgemaakt, bevelen wij hem de lezing van GÖTHE, bevelen wij hem, als hij verder de kunsten tot voorwerp zijner studie kiest, den *Wilhelm Meister*, als hij verder het dagelijksche leven schetst, de *Wahrheit und Dichtung* van dezen aan; want spijt Teutomanie, spijt alle bezwaren tegen Duitsche theoriën, geldt van deze, wat een jeugdige Brit onlangs geestig zong:

> And though their meerschaums much the nose provoke
> I doubt if all their doctrines end in smoke

IV. Als iets ons bewegen kon, de bovenstaande aanmerkingen terug te nemen, het zou het meesterstukje van ongekunstelden schrijftrant, van innig gevoel zijn, dat wij van den Heer CONSCIENCE in *Wat eene moeder lyden kan* ontvingen. Liever dan eene proeve mede te deelen, schreven wij het geheele opstel af, voor 't welk wij geene vleijender lofspraak weten, dan dat ieder zich verbeeldt, ‘ook wel zoo te kunnen schrijven;’ het zich verbeeldt, zeggen wij - tot hij het beproeft, en het hem mislukt. Laat onze rondhoofden zuur zien bij de plaats: ‘ons maetschappelyk leven moge los en ydel zyn...: de blyde tranen dezer menschen zullen vele onzer zonden herkoopen’ (het woord van een meisje uit de groote wereld aan de vriendin, welke, op haar aanzoek, met haar armen bezocht); wèl hun, die de les betrachten, in de voorafgaande regelen besloten! ‘wy zyn tot die armen gekomen als afgezanten der goddelyke barmhartigheid; zy hebben voor ons geknield, als voor engelen, die hun kwamen aenkondigen, dat hun gebed verhoord was, en zy hebben God in ons gezegend en gedankt!’ En nu een woord over de plaatjes; na den Heer CONSCIENCE hartelijk te hebben gedankt voor het gulden boekske, dat ieder onzer lezers zich zal aanschaffen, vleijen wij ons, dat hem de vriendschap verzekeren moet van elk, die het leest, daar het *beter* maakt!

I. *Jaek* alleen is niet geïllustreerd, en spijt de liefhebbers onzes tijds voor prentjes, het verliest er niet veel bij; onbeduidend als die sieraden hoe langer hoe meer worden, ‘voedsel voor eene prozaïsche soort van geesten, welke, niet in staat zich iets levendig voor te stellen, op het tooneel pracht van decoratie en in boeken tal van vignetten eischt, om harer trage nietigheid ter hulp te komen.’ II. *De Koopmansklerk* biedt tien of twaalf steendrukken aan, van welke de helft geestig geteekend zijn, schoon de druk der meeste veel te wenschen overlaat. Een paar schetsen, tot de hoofdstukken behoorende, welke ons het minst bevielen - de beide Doctoren, en de oude Heer BALTHZAR -, boezemen ons eene gunstige gedachte van het talent des Heeren EUG, DE BLOCK in, daar zij den stijl onzer oude meesters herinneren; het effect valt aan fiksche trekken dank te weten. Onze oude meesters! - helaas! wat is er van onze etskunst geworden? hoeverre zijn de Belgen ons in houtsneê vooruit! zuchtten wij bij de meesterstukjes in III. *Hoe men schilder wordt*! Hier zijn de illustratiën op hare plaats, daar zij ten deele de vorderingen van FRANS veraanschouwelij-

ken, daar zij voor het overige met het onderwerp in het innigste verband staan. De Heeren DE BLOCK en WAPPERS schijnen er *con amore* hun talent, aan te hebben gewijd. IV. *Wat eene moeder lyden kan*, vloeit, over van vignetten, en heeft plaatjes bovendien, welligt dewijl het boekske voor *cadeau* bestemd is. Er zijn aardige onder, maar nog meer weinig beduidende. De Heer BROWN, wiens tente thans weder in *België* schijnt te palen, heeft alle voorstellingen van den Heer MATTHYSEN zulk een Engelsch effect bijgezet, dat wij er den teekenaar niet uit leeren kennen; slechts voor het genie van WAPPERS temperde hij zijne manier.

Onder het schrijven dezer regelen gewordt ons de Elfde Jaargang van het meergemelde *Jaerboekje*, en dus dat voor 1844; het biedt ons eene gewenschte gelegenheid aan, wat ons nog over het onderwerp op het harte ligt, lucht te geven. De Vlaamsche poëzij gaat onder; het Vlaamsche proza ontwikkelt zich, was de gedachte, waarmede wij onze inleiding besloten; maar weinig vermoedden wij toen, dat onze beschouwing gedeeld zou worden - door het Vlaamsche volk zelf. Het was eene aangename verrassing, welke wij den redacteur dier blaadjes verpligt zijn. ‘De wensch,’ zegt de Heer F. RENS, ‘de wensch, dien wy in onzen uitnoodigingsbrief ter medewerking hadden uitgedrukt, is verhoord geworden: wy hebben meer prozastukken dan gewoonlyk ontvangen, en het meerendeel derzelve in deze verzameling opgenomen, met de overtuiging, dat, in de tegenwoordige geestgesteldheid des volks, opzichtens de Vlaemsche Letterkunde, de leeslust meer naer onrym dan poëzy overhelt, en wel naer onrym waerin men zedenschetsen en eenigzins romantisch ingekleede geschiedverhalen aentreft. In hoe verre wy aen dien heerschenden smaek hebben voldaen, zal het meer of min gunstig onthael dezer uitgave leeren. In alle gevallen, verstrekke dezelve ter afwisseling van den inhoud der vorige deeltjes, waerin de gebonden styl steeds den voorrang heeft gehad, dien wy bereid zyn hem weder te geven, indien de noodzakelykheid of gevoegelykheid daervan zich doet gevoelen.’ Het zij verre van ons, dat oordeel vooruit te loopen; maar onthouden kunnen we ons noode, u, naar aanleiding der tweesoortige bijdragen, de Vlaamsche poëzij en het Vlaamsche proza voor te stellen. Op het altaar der Muze offeren in dezen jaargang, *honneur aux dames*, Mevrouw VAN ACKERE, geboren MARIA DOOLAEGHE, en Mevrouw COURTMANS geb. BERCHMANS. De reeste bezingt nogmaals de nagedach-

tenis van hare vriendin PETRONELLA MOENS, welker kunst zij aanbad, welker deugd zij eerde, die zij nooit heeft gezien, die zij overal zoekt, die zij nergens vindt.

> Niet feller voelde Paul zich schokken,
> De troostelooze Paul, aan de opgeruide zee,
> Die hem zyn liefste had onttrokken,
> Geen laefnis voor zyn nypend wee.
> By 't dalen van den nacht, by 't ryzen van den morgen,
> ‘Virginia, geliefde! keer!’
> (Riep hy, hestormd door duziend zorgen,)
> ‘'k Bemin u altyd even teêr,
> O zee, wat houdt gy haer verborgen?’
> Maer, ach! wat antwoord geeft de vloed?
> Hy spoelt de dierb're voor zyn' sidderenden voet.

Vrouwe VAN ACKERE is gehuwd, en ergo verliefd geweest; ik begin oud vrijer te worden, en heb weinig lust tot biechten; maar er was geen tijd, waarin het mij inviel, en ik hoop dat er nooit een komen zal, waarin het mij van het hart zou mogen mijne vriendschap voor eenigen tachtigjarige, wie dan ook, te vergelijken bij den hartstogt, door wiens schildering de Abt DE ST. PIERRE zich heeft vereeuwigd. ‘MONTESQUIEU zou zoo iets geen Oostersche haremwacht hebben doen zeggen,’ riep BILDERDIJK ergens uit; Vrouwe VAN ACKERE vergeve ons, dat we hier zijne woorden de onze maken. Aan zulke misgrepen slaat men slechts dan bloot, wanneer men zich diets maakt meer te gevoelen, dan inderdaad het geval is; niet wetende wat te zeggen, neemt men zijne toevlugt tot dwaze vragen, als bij voorbeeld de volgende, waarop het vers ons natuurlijk het antwoord schuldig blijft:

> Zeg my

(het is Mejufvrouw MOENS, of liever haar geest, die antwoorden moet):

> zeg aen 't heelal of groote Newton faelde
> Toen hy van aerde, zon en maen
> De onzichtbre schikking heerlyk maelde?
> Heeft keppler 't godlyk plan geraên
> Toen hy der starren loop bepaelde? enz.

Ik vreet wel, dat dit misschien de honderd en eende Belgische Lijkzang op Jufvrouw MOENS is; maar ik vrage u: Wat heeft het Vlaamsche publiek er aan? -Vrouwe COURTMANS, geboren BERCHMANS, was gelukkiger in de keuze van een onderwerp: *Pieter de Coninck*; maar de uitvoering? *De Maatschappij van Rhetorica* te E e c l o o heeft het bekroond, als had CONSCIENCE

nooit zijn' *Slag der Gulden Sporen* geschreven. o Maatschappijen, *tout comme chez nous*!

De beurt is aan de Heeren; - PR. VAN DUYSE leverde eene sage, *De Zusters*, van welke alle coupletten niet zoo onverstaanbaar zijn als het volgende:

> En, zie! als de ontaerde zou gaen in de spind,
> En lachte om het leed dat haer zuster verslindt:
> ‘O Hemel!’ schreeuwt ze, ‘ach!... al myn brooden slechts steen!
> Uw bliksem... vergifnis... voor my niet, o neen!
> Ach, zuster!’

De Redacteur vraagt zich aan vrije vertalingen van SCHILLER'S *Handschuh*, en SCOTT'S *Palmer*; onze vriend VAN KERCKHOVEN schreef vijf en dertig coupletten *Aen zyne afgestorvene Zuster*, lang, maar lief, in den goeden zin des woordt; PH. BLOMMAERT levert eene der beste bijdragen in zijne vertelling *Brunhilde*; NOLET DE BRAUWERE VAN STEELAND geeft, in vloeijende verzen, zoo zoo aardig, *Huwlyksraed* aan een' zoekenden vriend; TH. VAN RYSWYCK vloekt tegen *eenen Apostaet*; LEDEGANCK gaf geene bijdrage; ik heb u over al de notabiliteiten uit het boekske gesproken; van de overige poëten zwijge ik liefst.

Al de notabiliteiten, en ik zag WILLEMS voorbij! - maar hij schonk slechts eene vertaling eenerr kleine ballade van UHLAND; hij zingt schier niet meer; - vanwaar dit verschijnsel bij den dichter van MARIA van *Braband* en van zoo menig ander eenvoudig, maar volschoon versje? ‘Het dichten kost mij moeite,’ zeide hij ons eens, ‘meer moeite dan gij gelooft;’ maar hij dichtte toen nog; zou hij later hebben ingezien, dat een volk ook te vroeg, ook te veel verzen maken kan? We gelooven het; we wensenten, dat de Heer TH. VAN RYSWYCK ook van dat gevoelen ware, als hij in zijnen *Apostaet* meer zweert dan zingt:

> o Dichters! die 's lands tael wilt schragen
> En Neerlands volksbestaen;
> Doe u geen renegaet versagen
> Wy zullen nooit vorgaen!
>
> Wy oefnen ons in tegenspoeden,
> In 't worstlen met den ramp;
> En hoe onz' wonden mogen bloeden,
> Ontvangen in den kamp:

'k bezweer u, dat ge moed is zult hoûen,
In 't nydigst van 't gevecht;
Op hoogren bystand zult vertrouwen:
Het is een kruistogt voor het regt.

We zijn apostaten, noch renegaten, vleijen wij ons; we zijn ook niet verfranscht, maar liever dan ons niet eene Muze te vergenoegen als de Vlaamsche, die zoo weinig schoons levert, en zoo zuur ziet, als men de schouders ophaalt bij hare lauwerkransen, wenden wij ons - tot het Vlaamsche proza. Het heeft ook zijne vlagen van ijlhoofdigheid in dit boekske, in *Chatterton*, eene vrije navolging van ALFRED DE VIGNY'S tooneelstuk; - het verwart tijden en toestanden, als het in *Galswinde Gallië* postrijders bedeelt in 567, en eene sentimentele moeder en dochter schetst, in de dagen van HILPERIK, den gemaal van FREDEGONDE, die zijne bevelen besloot met de woorden: '*Zoo iemand dit bevel overtreedt, dat men hem de oogen uitrukke*!' Maar het boeit in een *Tafereel van Zelfopoffering door Kinderliefde*, 1371, door STEYAERT; - maar het vermaakt in de *Striata Formossissima, of de Dahliakoorts*, door CONSCIENCE, al is het verre van zijn beste opstel te zijn; - maar het is allernatuurlijkst, allereenvoudigst, allerinnemendst in *Kinderzeden*, door JAEK VAN DE VELDE; - als zulke bijdragen in den volkssmaak vallen, moet den Vlaamschen letterkundigen hunne roeping duidelijk zijn!

Professor GEEL heeft eene redevoering gehouden over het *Proza*; ik wenschte, dat men haar in *België* herdrukte, niet dewijl alles, wat hij in de voorrede van den tweeden Druk zegt, dáár van toepassing zoude zijn, maar omdat er eene schets van den Prozaïst in voorkomt, welke - maar, hier hebt gij eenige trekken: 'Hij moet zijn onderwerp kennen, hij moet het kennen, tot in de kleinste bijzonderheden, immers voor zoo veel het doel van zijn opstel vereischt. Zijne onkunde zou zich verraden; want hij mag niet zoeken enkel te behagen en te vermaken, wanneer hij toonen moet wat hij weet: en waarom toont hij dit, zoo het niet is om het aan anderen te leeren? en waarom wil hij het aan anderen leeren, zoo het niet is om nut te stichten? en hoe kan hij nut willen stichten met hetgeen onvolkomen, onnut en misschien schadelijk is? Daarom moet hij onderzoeken en overwegen en bepeinzen.' - En weder -: 'Ziet dien prozaschrijver! Voor de gezondheid van zijnen stijl is hem matigheid en onthouding opgelegd. Daar zit hij - koel, ernstig, ingespannen, nuchter. Wat hij

nederschrijven zal, is de vrucht eener bedaarde en rijne overweging. Hoe menigvuldig hem de denkbeelden ook toestroomden, zij zijn hem allen onbruikbaar, eer hij ze geschift, heeft en geschaard in die orde, waardoor hij geheel zijn plan overziet. Ook *hij* ontleent warmte en beweging uit zijn gevoel en uit zijne verbeelding; maar hij heeft gevoel en verbeelding nop zijne eigen wijs, en zijn verstand houdt, den teugel, dat de eene niet onbesuisd voortholle, en het gevoel (ach, zoo menigmaal misbruikt) niet opga in verterende vlammen!'

VAN KERCKHOVEN! CONSCIENCE! en hoe ge meer heeten mogt, die door uwe talenten de hoop zijt der Vlaamsche letterkunde! eischt ge beteren raad van mij, dan dien der behartiging van deze woorden? ik heb er geen'! Hoe uwe studie van het dagelijksche leven aan omvang en aan diepte winnen zou, als ze u altijd voor den geest stonden, als ze u tot een helder bewustzijn bragten van hetgeen ge vermoogt, als ge weet, wat ge wilt! Of vreest ge, dat ik u in te enge grenzen beperke, als ik u het bespieden aanbeveel van hetgeen ge om u ziet? als ik u gaarne invloed zag uitoefenen op den kring, waarin gij u beweegt? Het dagelijksche leven, wat is belangwekkender voor een onbevangen publiek als het uwe, niet dwaas genoeg *to be fond, however beggarly the reader himself may be, of highlived dialogues, with anecdotes of lords, ladies and knights of the garter*. Het dagelijksche leven, wat is veelzijdiger, daar ten uwent de gewigtigste vragen aan de orde van den dag zijn, onderwijs en godsdienst, politiek en pauperisme? 'gij, die schreijen moogt over den hevigen hartstogt van Phaedra, maar wie het aandoet, omdat zij een mensch, misschien omdat zij eene fatsoenlijke vrouw,' stellig 'niet omdat zij eene Vorstin is.' Het dagelijksche leven - maar waartoe meer? - Vlamingen en Hollanders, beide verhoovaardigen wij ons, nadat de eene RUBBENS en de andere REMBRANDT hebben geprezen, gij op uwen TENIERS, wij op onzen JAN STEEN; het is goed in de letterkunde den laatsten gelijk te zijn geweest, als zin om de eersten te waarderen bij het publiek, of kracht, om die te evenaren, bij ons ontbrak! Ik besluit met eene aanhaling uit het opstel, waarmede ik aanving:

> 'Laat ons het Proza bewerken; de echte
> Poëzij zelve zal er bij winnen!'

De zeeroover. Een verhaal van Lord *Byron*. Naar het Engelsch, door *S.J. van den Bergh*. Haarlem, Erven F. Bohn. 1843. viii en 118 blz. 8°.

Eene juiste teekening van BYRON in zijne deugden en gebreken als dichter, hetwelk bij hem hetzelfde bijna is, als mensch, te geven, is zekerlijk de gemakkelijkste taak niet onder de vele zwarigheden, welke eenen geschiedschrijver van de letterkunde der negentiende eeuw wachten. Terwijl *Europa* rondom hem aan de hevigste schokken ter prooi verstrekt, en de invloed der gebeurtenissen zelfs de meest sterke gemoederen schijnt te overweldigen, scheidt zich BYRON, even als GÖTHE, geheel van de hem omringende wereld af, doch slaat een' geheel anderen weg in, dan de Duitsche dichter. Terwijl de laatstgenoemde zijne eigene persoonlijkheid bijna verloochent, maakt BYRON zich zelven juist tot den grondslag zijner poëzij. De kleuren mogen uit eene andere wereld ontleend tijn, de personen in eene warmere luchtstreek ademen, eene reeks van misdrijven met eene enkele deugd worstelen, de ziel van BYRON spreekt in al zijne scheppingen, en weet aan karakters en feiten een belang in te boezemen, dat zelfs de eentoonigheid van bijna gelijke onderwerpen overwint, en aan zijne poëzij, romantisch als zij is, eene blijvende waarde verzekert. Het is niet alleen de kracht, welke bij meer zedelijken grondslag, bij reiner gemoed, AESCHYLUS op zijde zoude kunnen streven, noch de gloed, welke zijne hoogstdichterlijke taal bezielt, waardoor BYRON zich zijne plaats heeft verzekerd, maar inzonderheid de zuivere smaak, waarmede hij het lage, het afzigtelijke, het gemeene overal weet te vermijden (Don JUAN, dat wormstekerig uitwas van zijn weelderig vernuft, komt hier niet in aanmerking). Hij kiest gewoonlijk één slandpunt, waarop hij zijne helden plaatst, en verwijdert zorgvuldig alles, wal zou kunnen strekken, om den hoofdindruk te verzwakken. In de beschouwingen en alleenspraken zijner personen moge eene helsche somberheid ontzetten; aan beschrijvingen van gruwelen, aan het schetsen van afgrijsselijkheden, wijdt BYRON de kracht zijner Muze niet. De lezer behoeft bij hem nooit door slijk en onreinheid te waden, gelijk bij de Fransche romantiek, welker voortbrengsels misschien eerst door het blinkende vernis schitteren, doch spoedig in vergetelheid, zinken, en na korte jaren, maanden zelfs, niet meer genoemd worden.

Doch genoeg, eene vergelijking tusschen BYRON en de Fransche romantiek zoude meer plaats vereischen, dan hier billijk afgestaan kan worden. BYRON heeft zich van eigenlijke vuiligheid rein gehouden; zijn Engelsch gezond verstand en zijne klassieke vorming bewaarden hem voor Franschen wansmaak, hoeveel er voor het overige ook in zijne poëzij te berispen moge wezen. De tijd zal regter zijn tusschen hem en de tegenwoordige rigting, en de volgende eeuw zal waarschijnlijk deze gedichten bewonderen, als zij de meeste stukken van VICTOR HUGO *cum suis* verfoeit.

Hiermede wil ref. echter geenszins beweren, dat de poëzij van BYRON navolging verdient, of in staat is de behoeften van andere tijden te vervullen. Neen, elk dichter behoort tot zeker tijdperk; hij is de tolk van zijne tijdgenooten; zijn deze voorbijgegaan, en is de toestand der wereld veranderd; eischt de behoefte der menschheid wijziging van stof en vorm, dan is de werkkring van den vroegeren zanger gesloten, en hij blijft alleen als litterarisch verschijnsel merkwaardig, en behoudt des te hoogere waarde, naar mate zijn kunstvorm, meer volmaakt, is.

Of uit dien hoofde eene vertaling van BYRON'S *Corsair thans* nog raadzaam is, of eenig nut voor de kunst heeft, wil ref. nu niet onderzoeken. De vertolking ligt voor hem, en hij heeft niet anders te doen, dan haar met het oorspronkelijke te vergelijken.

Volgens de gewoonte van BYRON, is de geschiedenis of de intrigue van zijne roversstukken, *the Corsair, the Giaour, Lara*, enz., niets dan eene luchtige schets, die alleen dient, om de zielstoestanden eenigzins toe te lichten, waarin hij zijne helden plaatst, en in wier afschildering bij een onovertroffen meester is. Men vergeeft hem daarom gaarne de onwaarschijnlijkheden, den afgebroken' verhaalstijl, de fantastische uitvoering, welke al deze gewrochten kenmerkt. BYRON heeft de onwaarschijnlijkheid van zijnen *Corsair* zelf zoo diep gevoeld, dat hij, blijkens de aanteekeningen, noodig vond, in de schuilhocken der geschiedenis te delven naar een dergelijk voorval in de wezenlijke wereld. Hij vergeet hierbij, dat het geval met keizer MAJORIANUS van eenen geheel anderen aard is, ziet in EZZELINO juist datgene, wat hij in den Corsair *niet* wil, en past de lange historie van den Boekaniër, naar ref. inzien, geheel verkeerdelijk toe. De Heer V.D. BERGH heeft echter welgedaan deze noten mede achter zijne vertaling over te brengen, opdat

ieder zelf kunne oordeelen. De opdragt aan TH. MORE is met regt achterwege gelaten, daar zij voor Nederlanders niets belangrijks behelst. Een vers aan den Heer Mr. a. BOGAERS, den beroemden zanger van HEEMSKERK'S heldentogt, vervangt deszelfs plaats, doch ligt, door zijne geheel subjectieve strekking, buiten het veld der kritiek.

In de voorrede legt de Heer v.d. BERGH de redenen bloot, die hem tot het uitgeven dezer vertaling noopten; vele zangen van BYRON toch waren overgezet door BEETS, TEN KATE, V. LENNEP; doch daar geen hunner dit meesterstuk der Engelsche poëzij vertolkte, ondernam hij de taak, overtuigd van de waarheid der uitspraak van de Ouden: *In magnis voluisse sat est*. Men heeft zekerlijk niet bedacht, wat de gevolgtrekking van deze spreuk al wezen kan. Liever zou ref. zich op het oordeel van HORATIUS verlaten, wiens *vitreo daturus nomina ponto* nog al tegen eenige van dergelijke zinledige uitdrukkingen opweegt, Ref. is het geheel met den Heer V.D.B. eens in zijn oordeel over de voortreffelijkheid van den *Corsair*; ook hij stelt het verre boven den *Giaour*, zelfs in eenigeopzigten boven de *Bride of Abydos* en *Parisina*, welke door uitstekende vertalingen aan ons publiek bekend zijn, en juicht in zooverre ook van harte het denkbeeld toe, dit krachtige dichtsluk over te zetten. Het verdient van dien kant die eer! De norsche figuur van CONRAD, die zoo geheel verteederd wordt in de liefde tot MEDORA; de nachtelijke aanval op het paleis van den Pacha; de redding der vrouwen; zijne eigene gevangenneming en verlossing door GULNARE, de geredde geliefde van den Turk; de liefde, welke deze voor CONRAD opvat, en die zij door een schrikkelijk feit staaft, hetwelk CONRAD, getrouw aan zijne MEDORA, geheel radeloos maakt; de angst over zijn langdurig wegblijven, die MEDORA het leven kost, en eindelijk CONRAD'S wanhoop zelve, zijn met eene waarheid van gevoel, met eene kracht van taal, met eenen gloed van poëzij voorgesteld, die BYRON geheel eigen zijn. Het was dan ook een werk van weinige dagen, gevloeid uit een vol hart, *aus einem Gusse*, zoude de Duitscher zeggen. De versificatie munt inzonderheid uit, ofschoon BYRON in dit opzigt meestal beneden MOORE staat.

Maar genoeg van het Engelsche stuk, over welks verdiensten of gebreken ref. geen oordeel behoeft uit te brengen. Het bestaat uit drie zangen, en is in het oorspronkelijke in vijfvoetige jamben geschreven, behalve het kleine lyrische stukje in *Canto*, I, XIV. Dit metrum is voor de Engelsche taal zeer gepast, en door

zoo vele dichters sinds zeer langen tijd beschaafd en uitgewerkt, dat het een der meest volmaakte vormen is, waarover de Engelsche poëzij beschikken kan, zoowel in zoogenaamde *black verses* als in rijm!

De Heer v.d. BERGH heeft hetzelfde metrum gehouden, uitgezonderd in het begin, alsmede op blz. 20, en in den aanhef en het slot van den derden zang. Waarom? Gevoelde de geachte vertaler zelf, dat de doorgaans mannelijke vijfvoetige jamben in onze taal op den duur stroef en van alle melodie beroofd worden? Het is zoo, onze beste dichters schijnen thans weleens minder zich aan den vorm te hechten, en zelfs heeft men den Engelschen viervoetigen staanden jambus willen invoeren; doch doet men daardoor der Hollandsche taal, die zoo veel buigzamer is dan de Engelsche, geen onregt? Zelfs VONDEL, die in zijnen scboonen *Iephtha* den vijfvoetigen staanden jambus gebruikte, en dezen ook voortreffelijk bouwde, schijnt later van deze poging te hebben afgezien. De Heer V.D.B. vergelijke zijne jamben, die zeer zelden slepend worden, met die van VONDEL, wier grootere voortreffelijkheid hij gaarne zal toestemmen. Verzen toch, als op bl. 44:

> Vreemd mogt gij 't vinden.
> Maar dat u dit geen zweem van vreeze baar,
> Slechts voor mijn hoofd hestaat daarin gevaar!
> Niet voor uw macht ... neen meer ... uws Sultans macht -
> Sla ik de hand aan 't maal hier ... dan alléén;
> Want de Profeet, zoo ik mijn woord verkracht,
> Sloot mij den weg naar 't heilig Mekka heen.

zijn even stroef, als in strijd met den vereischten klemtoon. Op bl. 49:

> Een oogenblik had Koenraad slechts ter groet,
> En weinig woorden, die 't ontrust gemoed
> Der hevende (!) Gulnare kalmte boden;
> Want in dat tijdsverloop, door 't medelij
> Ontroofd aan d' oorlog, was des vijands rij
> Bij d' eersten schok snel, ordloos ver gevloden,
> Verwonderd dat zij niet vervolgd werd. Zij
> Vlood eerst maar traag, hereende zich en stond
> Toen pal.

luiden deze verzen geheel als proza, dat dan zelfs hard klinkt. Op bl. 72:

> 't was zulk een avond, toen uw wijste, Atheen!
> De laatste flikkring dezer zon bescheen.
> Hoe staarden toen uw heter zonen heen
> Naar d' allerlaatsten lichtstraal, dien zij schoot.

missen ook deze regels alle gemakkelijkheid. Het is waar, het betreft slechts den vorm, en het subjectief gevoel des ref. is misschien geen bevoegd regter. Gaarne wenschte hij ook betere vijfvoetige jamben aan te halen, maar het is hem niet gelukt ze te vinden. En dat de Heer V.D.B., bij meer vrijheid en het afwerpen van zulk eenen breidel, uitmuntend had kunnen slagen, bewijzen de vrij goede trochaeën in het begin van den derden zang, die ref. met genoegen aanhaalt:

> Zachtkens daalt, maar nog veel schooner dan toen zij haar loop begon,
> Langs Morea's heuvelklingen de ondergaande zomerzon,
> Niet zoo als in Nourderluchten met een aluijer voor 't gezicht,
> Maar ééne (!) onberwolkte vuurvlam van bezielend, levend licht.
> Zie zij strooit haar gelen lichtstraal over 't diep dat rustloos bloeit,
> En verguldt het groene golfje, dat er trilt waaneer hij gloeit,
> Op Aeginaas oude rotsklomp en op Hijdra's eiland slaat
> De Godesse van de schoonheid afscheidsblikken eer zij gaat,
> En lacht (!) op haar eigen landen, die ze nog zoo graag verlicht,
> Schoon daar de outers zijn gevallen, eens heur Godheid opgericht.
> Snel laat zij de schaduw dalen van der bergen hooge spits,
> En kust daar uw golf vol glorie, onverwonnen Salamis.
> Hun azuren bogen groeten aan des hemels ruimen trans,
> Die van hooger purper schittert, haar versmeltende avondglans,
> En de zachte tinten, weemlend langs hun hoog verheven top,
> Teeknen daar heur schoonen loop af, nemen 's, hemels kleuren op,
> Tot dat zij, daar land en water van heur gulden weerschijn blinkt,
> Neerdaalt achter Delphis rotsen en den slaap in de armen zinkt.

Welke aanmerking men op de keus van sommige woorden kan maken, de versificatie is goed.

Het ongelukkigst is de Heer V.D.B. geweest in het dactylische metrum bij den aanhef. Waarom den voorslag (anacrusis) niet liever ≍ gelaten, dan – ⏑ genomen? Immers, bezat onze taal pyrrhichiën, dan zoude men, krachtens alle metrische regels, ⏑ ⏑ kunnen voorslaan, doch nu zijn wij genoodzaakt – ⏑ te gebruiken, hetwelk voorzeker zeer onrhythmisch klinkt. De Heer V.D.B. vergelijke de constructie dezer verzen eens met die van den zoetvloeijenden TOLLENS, die ook hier weder het juiste gehoor heeft:

> En de Engel der aarde gedaald uit den hoogen
> Om 't woeden dei hel,
> Ontving, voor den zetel der Godheid gebogen,
> Het heilig bevel.

En evenzeer in het bekende:

> Niet steeds is de liefde bestendig van duur, enz.

Ref. weet wel, dat de beroemdste dichters van onzen tijd zich dezelfde vrijheid veroorloven, als de Heer v.d. BERGH hier; maar is dat daarom goed te keuren? Waarlijk, de Engelschen maken ons in dit opzigt beschaamd! Vergelijk de ruwheid der vormen van SHAKESPEARE eens met de netheid van POPE, met de zoetvloeijendheid, van MOORE, en stem toe, dat zelfs eene oorspronkelijk harde taal lenig gesmeed kan worden. En bij ons? Munten niet juist VONDEL en HOOFT in de vormen uit, en zijn wij wel vooruitgegaan? Men zegge niet, het betreft blootelijk den vorm, en dat komt er niet zoo zeer op aan, indien de gedachten treffend en waar zijn! De Grieken dachten er anders over, en de verhevenste, de volmaaktste zangers in hunnen besten tijd zijn tevens de keurigste, volmaaktste meesters in den vorm. Daardoor kwam het zelfs, dat, bij het vervliegen van den geest der oude dichters, toch de afgerondheid van vorm den lateren, zelfs den allerlaatsten, bijbleef, wanneer zij zich niet door gewaande christelijke begrippen lieten verblinden. Wij hebben van dien kant misschien de Franschen te veel voor oogen, wier versificatie zeker voor een Grieksch oor de meest barbaarsche wanklank zou vrezen.

Wat de vertaling, afgezien van den vorm, zelve betreft, zij laat zich zeer goed lezen, en geeft den Nederlander, die met het Engelsch niet bekend is, een vrij juist denkbeeld van BYRON'S poëzij, ofschoon de kracht van het oorspronkelijke dikwerf in de vertolking te loor gaat.

Zoo zijn b.v. de krachtige regels:

> His corse may boast its urn and narrow cave
> And they who loathed his life may gold his grave
> Ours are the tears, though few, sincerely shed
> When ocean shrouds and sepulchres our dead.

zeker mat en verkeerd overgebragt.

> Roemen urnen het lijk, tot een stofhoop vergaard,
> Wordt de grafzerk verguld, van wie walgde van de aard,
> Slechts één traan wordt door ons, maar een reine, gestort,
> Als de zee onzen dooden ter lijkwade wordt.

De beide eerste regels zijn onverstaanbaar.

Evenzoo op bl. 20. BYRON heeft:

> Deep in my soul that tender secret dwells,
> Lonely and lost to light for evermore,
> Save when to thine my heart responsive sweels
> Ten trembles into silence as before.

V.D.B.:

O, dat mijn teêr geheim diep in mijn ziele leve,
Verborgen voor het licht - voor de eeuwigheid alleen,
Ten zij mijn hart op 't uwe een kloppend antwoord geve,
En daarna trille 't weer stilzwijgend als voorheen.

Bl. 108:

His heart was formed for softness - warp'd to wrong,
Betrayd too early and beguiled too long.

V.D.B.:

Hij was gevormd voor zachtheid; maar hij werd
Verrascht door 't kwaad, dat losstormde op zijn hart,
Te vroeg verraden en te lang bedrogen.

Het is eene onaangename taak dergelijke bewijzen te moeten bijbrengen; ref. had veel liever stof tot prijzen gehad, daar hij de hoogste achting voor de talenten des Heeren V.D.B. koestert, en volstrekt niet twijfelt, of de dichter zoude beter geslaagd zijn in het overbrengen van BYRON, zoo hij zich minder angstig aan den vorm had gehouden, waarin het Engelsche overeenkomstig zijne eigene taal is gegoten. Naar het inzien van ref., heeft TEN KATE in *Parisina* beter de eischen der Hollandsche taal begrepen.

De Heer V.D.B. beschouwe deze aankondiging van zijne vertaling geenszins als een gevolg van vitzucht, waartoe de lastige en verdrietige taak van ref. dikwijls aanleiding schijnt te geven, maar als een bewijs van de belangstelling, waarmede ref. het boekje heeft gelezen, en als een blijk van de zucht, om, voor zooverre hem zulks doenlijk is, aan de belangen der vaderlandsche poëzij bevorderlijk te zijn, terwijl hij er tevens verre af is zijn oordeel *ex tripode* uit te brengen.

De vorm en uitvoering van het boekje is niet zoo bevallig, als die van *Parisina*, doch evenwel zeer bruikbaar en zuiver. Drukfouten heeft ref. niet gevonden.

H. POL.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

***Feestrede ter viering van het* 150 *jarig bestaan der Evangelisch Luthersche Gemeente te Zutphen, door* J.C. Schultz Jacobi, *met geschiedkundige aanteekeningen. Te Zutphen, bij* W.C. Wansleven, 1843, gr. 8°, 76 blz. *Feestelijke Godsdienstoefening, ter inwijding van het inwendig vernieuwd Kerkgebouw te Maastricht, door* W. Laatsman (*uitgegeven ten voordeele der Diakonie armen*). *Maastricht, bij de* Gebroeders Ploem. gr. 8°, 29 blz. *De bestemming van een Christelijk Bedehuis. Leerrede over* 1 Kon. 8:29b., *door* C.W. Pape *Te 's Hertogenbosch, bij* P.R.D. Muller, 1843. gr. 8°, 35 blz**

Dit drietal gelegenheidsleerredenen, over vrij gelijksoortige onderwerpen loopende, kan gevoegelijk te zamen worden aan gekondigd. Alle hebben zij grootendeels een plaatselijk belang, ademen denzelfden Protestantschen godsdienst- en vrijheidszin, en zijn waarschijnlijk door de feestvierende schare niet zonder belangstelling en stichting aangehoord.

De eerste werd uitgesproken, niet alleen tot het doel, op den titel vermeld, maar ook bij gelegenheid ran den aanvang der jaarlijksche lijdensprediking. Geene gemakkelijke combinatie voor het vernuft, van den homileet; te zwaar, zouden we bijna zeggen, bij de inzage van zijn feestwerk, voor dat van den Heer SCHULTZ JACOBI. De vereeniging van eene 150jarige kerkkronijk, met de inleiding op de roerendste aller tafereelen on gebeurtenissen; de toon der vreugde: laat ons feest houden, naast het woord der boete: Hij is om onze overtredingen verwond; de vermelding van vroegeren sektenhaat naast den inwijdingsblik op de grondvesting van het N.V. der liefde! Of de Heer S.J. dat snijdende contrast gevoeld heeft, wij weten het niet; evenmin of hij het had kunnen vermijden op eene of andere wijze. Zijne rede loopt over het bekende Apostoli-

sche woord: *Wij prediken Christus den gekruisigden*. Van wat meer ter tekst wordt gelezen, *dengenen, die geroepen zijn, de kracht Gods en de wijsheid Gods*, wordt geen noemenswaardig gebruik gemaakt. Hij stelt het tekstwoord voor *als de leus der Apostelen, - als de leus der voorzaten* (Evangelisch-Luthersche te *Zutphen*), - *als de leus, die ook wij nog voeren, en* TROUWENS *moeten blijven voeren*. De leerrede, met feestgezang afgewisseld, wordt met historische aanteekeningen besloten aangaande den vroegeren toestand der Luthersche gemeente te *Zutphen*. - De feestelijke leerrede van den Heer LAATSMAN behandelt Joh. X: 22 *b.*, en spreekt over de gezindheden en gevoelens, waarmede wij op dit christelijk *tempel*feest (eene min gelukkige uitdrukking in een *bedehuis*, ter stede, waarde Roomsche godsdienst heerscht) behooren doordrongen te zijn. Ook hier worden de feestelijke gezangen en gebeden ons ter lezing gegeven. De Heer PAPE eindelijk, predikant te *Heusden*, in zijne betrekking als president van het provinciaal kerkbestuur van *Noord-Brahand*, het nieuwe kerkgebouw der Hervormden te *Vierlingsbeek* inwijdende, heeft over 1 Kon. VIII: 29 *b.* gesproken, en die rede voor de gemeente tot blijvend aandenken laten drukken.

Vraagt men, wat heeft deze, wat hebben de beide andere gemeenten, in dit drietal stukken ter lezing en ter blijvende behartiging ontvangen? Wij antwoorden gerustelijk: woorden van waarheid en van gezond verstand; blijken van eenen helder verlichten, en toch ernstig gestemden geest hunner leeraren; opstellen, die zich geleidelijk laten lezen; wenken, in één woord, die te allen tijde, maar vooral in onze dagen, eene ernstige opmerkzaamheid verdienen, en bij velen vinden mogen.

Of ook de vaderlandsche homiletiek bij die uitgave gewonnen heeft? - ach, lieve lezer! vraag het aan ref. liever niet. Er behoort, naar zijne meening, zoo veel, zoo bij uitstek veel toe, om de homiletische wetenschap waardig te representeren en te helpen volmaken. Hij is ook beleefd genoeg, om de belangrijke banden in aanmerking te nemen, waaraan gelegenheidsleerredenen zijn gelegd. En zoo hij al scherpe aanmerkingen wilde maken, dan snoert het woord van S.J., bij het opstellen van deze feestrede was ik niet bedacht op de uitgave, en het opschrift op de beide andere stukken uitgegeven ten voordeele van - den reeds ter afkeuring geopenden mond. Hij zou anders den opsteller van N°. 1 kunnen vragen, of de dorre kronijk, die het tweede deel uitmaakt, niet

het volmaaktste contrast oplevert met den waren feesttoon, dat men zich kan voorstellen? Of er in zijne rede iets te vinden is, dat de gemeente voor den aanvang der lijdensprediking voorbereidt, dan de keuze van zijnen tekst alleen? Of de bijzondere vermelding, p. 14, van wat der Luthersche gemeente te *Z.* door de heerschende kerk in der tijd was aangedaan en tegengewerkt, de broederlijke stemming der feestelingen, uit verschillende kerkgenootschappen vergaderd, kon verhoogen? Wij zouden den tweeden spreker in bedenking kunnen geven, of zijne tekstkeuze (‘hoezeer ik ook wenschte en poogde de opgelegde taak naar aanleiding van eenige andere bijbelplaats te vervullen, tot deze woorden keerden telkens mijne aandacht terug,’) wel genoegzaam gemotiveerd is, daar er hier tusschen tekst en ontwikkeling geen ander verband dan dat van motto-gebruik beslaat, terwijl zelfs van wat het naast voor de hand lag, JEZUS tegenwoordigheid bij dat feest, geene de minste partij wordt getrokken? Verder, of niet meer bepaald, naast de stemming, die der gemeente betaamde, had moeten gewezen worden op de veelvuldige redenen van blijden dank, die het feestuur aanbood, en op de waarde van een welingerigt kerkgebouw? Eindelijk, of ook het onderscheid tusschen de bestemming van den Joodschen tempel en het Christelijk bedehuis geene meer opzettelijke vermelding had vereischt? De laatste bedenking is ook op de leerrede van den Heer PAPE toepasselijk, die in N°. 3 eene oudtestamentische uitspraak, waarvan zijne opvatting welligt, den toets der nieuwere exegese niet geheel zou kunnen doorstaan, op het bedehuis overbrengt: terwijl bovendien zijne drieledige ontwikkeling der bestemming van dat Christelijk bedehuis, ofschoon op zich zelve waar en ter zake, niet dadelijk ligt opgesloten in de beteekenis, die hij zelf hecht aan het woord: *Mijn* NAAM *zal daar wezen*. Enkele harde uitdrukkingen jegens de Roomschgezinden, of overdrevene voorstellingen hunner kerkleer, gelijk wij b.v. bl. 16 aantreffen, hadden wij liever vermeden gezien. Doch reeds meer dan genoeg over stukjes van zoo betrekkelijke waarde.

Over den stijl zullen wij niet spreken. Hij levert evenmin blijken van sterksprekende individualiteit, als van oratorischen numerus. Het aesthetisch element doet zich in geen dezer stukken gelden. De toon verheft zich zelden boven het didactische. Het laagst staat in ons oog de periodenbouw des Heeren S.J. In het historische deel van N°. 2 zijn enkele fiksche plaatsen. De schrijvers verliezen er niets bij, wannneer

wij geene proeven van ieders preektrant uitschrijven. Met des te vrijmoediger hart kunnen wij iederen lezer, wien het om iets anders dan modellen van kanselwelsprekendheid te doen is, opwekken, om toch zijn penningsken niet terug te houden, ter bevordering van de weldadige, echt Protestantsche doeleinden, die door den aankoop der beide laatste leerredenen bevorderd kunnen worden.

De Unie van Utrecht Eene Voorlezing door Mr. J.J. Hinlópen *Regter in de Arrondissements-Regtbank van Amersfoort Utrecht*, Kemink en Zoon. 1843. 44 blz. 8°

Wat was de Unie van Utrecht? - Zij was, zegt de schrijver, geen *staatsregtelijk*, maar een *volkenregtelijk* verdrag. Want het staatsregt regelt de betrekking tusschen Regering en onderdanen: aan de regeling van deze aangelegenheid dachten de bondgenooten niet. Voor hen *bestonden* de onderscheidden Nederlandsche staten, en in die staatsgesteltenis. als waarin zij zich tijdens het sluiten der Unie bevonden, traden zij in wederzijdsche betrekking. blz. 21. - Het verband, dat door de Unie gelegd werd, was dat van souvereine en van elkander onafhankelijke volken, die de voorwaarden regelen en bepalen, waarop men zich gezamenlijk tegen den vijand zal verdedigen en beschermen. blz. 31, 32. - Bij de beoordeeling derhalve der waarde van de Unie moet men, wat later meest werd uit het oog verloren, onderscheid maken tusschen dat verbond als *grondslag der vereeniging tegen Spanje*, waartoe het bij deszelfs ontstaan enkel en alleen heeft moeten dienen, en tusschen het later gebruik, dat men er van gemaakt heeft, toen men hetzelve als *grondslag der vereeniging van het voormalig Gemeenebest* liet doorgaan. Voor het eerste doel was de Unie volkomen berekend, voor het laatste ten eenenmale ongeschikt, blz. 42, 39.

Vandaar de zoo uiteenloopende denkbeelden over die merkwaardige staatsakte, door den schrijver vermeld; de warme verdediging van PIETER PAULUS en van den geleerden KLUIT; de veroordeelende uitspraak van den Heer WISELIUS en van G.K. VAN HOGENDORP; de gunstige beschouwing van ANCILLON, blz. 3 en 4. - ‘Men zou,’ zegt de Heer HINLÓPEN, ‘dit verschil van gevoelens nog met andere voorbeelden kunnen staven.’ - Gewis verbood het korte bestek van eene spreekbeurt alle uitweiding over de twee redevoeringen van w.a. OCKERSE, in 1796

en 1797 gehouden *over de gebreken der aeloude Nederlandsche Staatsregeling*[1]. - Maar de schrijver had kunnen herinneren de woorden van den Hoogleeraar KEMPER, die in den schoonen brief aan den Dichter h.h. KLIJN duidelijk de stelling uit, welker waarheid de Heer HINLÓPEN betoogt. - 'De Unie van Utrecht was,' verklaart KEMPER, '*geene staatsregeling*; zij was niets meer dan eene regeling van voorwaarden, waarop zich de onderscheidene provinciën onderling tot tegenstand tegen den gemeenschappelijken vijand verbonden[2].' - Wij aarzelen, in weêrwil van deze aanmerking, geen oogenblik, dit grondig bewerkte, voortreffelijke geschrift aan de aandacht van elken beoefenaar der vaderlandsche geschiedenis en van het vaderlandsche staatsregt te bevelen. Eerst wordt het oogmerk der bondgenooten met het sluiten der Unie ontvouwd; daarna de inhoud van dat verbond in eenige trekken geschetst, en met eenige algemeene aanmerkingen de rede besloten. - *Deze* vooral zijn gewigtig. Dat toch de Unie van *Utrecht* een uitvloeisel was van de *Gentsche* Pacificatie: dat de strekking der Unie dezelfde was, als die der *Gentsche* vereeniging; dat men in de Unie de *leemten* trachtte aan te vullen, die men in de Pacificatie had opgemerkt, zet de schrijver zeer juist uiteen, blz. 21-28, en zal niet ligt worden betwist. - Maar de slotsom van het onderzoek, die algemeene aanmerkingen, dringen tot lezing en overweging van het geschrift. De Heer H. stelt, blz. 32-41: I. *Het doel, hetwelk zich de stichteren der Unie met het sluiten van dit verbond voorstelden, werd volledig bereikt*. Te weten door den roemruchtigen vrede met *Spanje*, de erkenning der onafhankelijkheid van *Noord-Nederland*. II. *Dat men der Unie gebreken heeft aangewreven, welke in geenen deele uitvloeisels dier staatsakte waren*. De geschillen, die *Nederland* sedert verdeelden, hetzij staatkundige, hetzij godsdienstige (kerkelijke), kunnen geenszins uit de Unie van *Utrecht* worden afgeleid, blz. 34. III. *Dat vele bepalingen der Unie, welke tijdens hare sluiting naar de toen bestaande omstandigheden gepast waren, later bij veranderden toestand ongeschikt bleken te zijn*. - Hier berispt de schrijver, die den schranderen SIMON VAN SLINGELANDT volgt, blz. 41, '*de klein-*

(1) *Mnemosyne* van Mr. H.W. en b.f. TYDEMAN, Mr. j.t. BODEL-NYENHUIS, Deel II, bl. 157.
(2) *Verhandelingen, Redev. en Staatk. Geschriften*, III, 160.

geestige bekrompenheid, die het niet waagde, den kranken Staat een geneesmiddel loe te dienen, waaraan hij zoo groote behoefte had. - Hij beroept zich op het 21ste en 22ste artikel der Unie, als de wijze regelende, nom tot *herziening*, verbetering of verandering van het verdrag te geraken. Heeft het nageslacht van dat middel geen gebruik willen maken, de schuld er van lade men niet op de Unie en hare stichters, maar op hen, *die geen gehoor gaven aan de vorderingen en behoeften van den tijd*,' blz. 40. - V. *Lang, nadat het eigenlijk doel der Unie bereikt was en de meeste harer bepalingen vervallen of in onbruik geraakt waren, bleef men nog als getrouwe Bondgenooten eendragtig bijeen, omdat men overtuigd was van het heilzame der Vereeniging*. Wij zullen het verslag wegens deze verhandeling met de volgende, treffende onderscheiding, die op deze plaats voorkomt, besluiten: 'Men kan - niet ontkennen,' zegt de schrijver, blz. 41, 42, dat het *binnenblad* onzer geschiedenis, als men het zoo noemen mag, ontsierd is door menigen vlek en rimpel; dat baatzucht, eigenbelang, en een noodlottig provincialismus het vaderland menigwerf op den rand des verderfs bragten. - Het *buitenblad* der geschiedenis heeft iets schitterends, iets, waarop men zich verhoovaardigen mag. De Republiek der Vereenigde *Nederlanden* biedt het hoofd aan de magtigste Rijken van *Europa*; hare vlag wordt wijd en zijd geëerbiedigd, en de schatten der wereld vloeijen naar haar toe. Waaraan anders is de noorzaak van dien roem en voorspoed toe te schrijven, dan aan de omstandigheid, dat gedurende 216 jaren zeven kleine en magtelooze gewesten den band van vereeniging *naar buiten* niet verbraken, dien de Unie gelegd had. - Deze en andere trekken duiden den naauwgezetten, scherpzinnigen geschiedvorscher aan, die in het verledene stof vindt tot nadenken en behartiging voor het tegenwoordige(1) en de toekomst.

(1) De schrijver vergelijkt, bl. 43, de scheiding van *Holland* en *België* met de verbreking van den band der Gentsche Vereeniging. *Vele* (niet alle) staatsgebreken, waaronder de Republiek der Vereenigde Nederlanden gebukt ging, zijn weggenomen.

Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheid en Statistiek van Utrecht. Met Afbeeldingen. 8ste *Jaargang*. 1843. *Te Utrecht*, N. van der Monde. 600 blz. in 8o

Meermalen maakten wij van dit tijdschrift melding bij het aankondigen van historische werken. De eerste jaargang was die van het jaar 1835; de hier bovengenenoemde is de laatste, want het tijdschrift zal vervangen worden door een ander, door denzelfden boekhandelaar uit te geven, onder den titel: *Utrecht voorheen en thans, of Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheden en Statistiek van het gewest en de stad Utrecht*. Wij hopen van dit laatste later melding te maken; thans zij het genoeg, dat wij de aandacht van hen, die belang stellen in de vroegere geschiedenis van ons vaderland, van de zeden en gebruiken onzer voorouders, van de stichting van abdijen, kloosters, kerken en kasteelen, bij vernieuwing op dit tijdschrift vestigen, waarin zij zeker veel zullen vinden, wat hunnen weetlust zal voldoen, of tot nader onderzoek prikkelen. Niet alles is natuurlijk hier even belangrijk, en veel komt hier voor, wat buiten de provincie, ja buiten de stad *Utrecht*, geene belangstelling wekt. Wij brengen hiertoe de *naamlijsten der geborenen, der voltrokken huwelijken* en *der overledenen* en de *lijsten der verkochte vaste goederen binnen Utrecht*. Doch het mengelwerk zal door menigeen', ook buiten die provincie, met welgevallen worden ontvangen; welligt zal ook deze of gene historische romanschrijver hier stof voor eenig verhaal vinden, in allen gevalle menige aanwijzing tot eene juiste schildering van personen en zaken.

Vele hier voorkomende stukken zijn door den heer j.j. DODT aan de archieven der provincie en der stad ontleend. Het uitvoerigste stuk is van den heer j.j. DE GEER, bevattende eene *Schets van het voormalig handelsverkeer door het Gein*, eene goed bewerkte en lezenswaardige bijdrage tot de geschiedenis van den handel hier te lande, bijzonder in de XIIIde en XIVde eeuwen.

Kunstenaars Reisje door Limburg en België, in het jaar 1841. *Met platen. Amsterdam, bij* J.M.E. Meijer 1843. 193 blz. in kl. 8

Kunstenaars! laat u door den titel niet misleiden. Meent gij in dit werkje, meer dan in eenige andere reisbeschrijving,

aesthetische beschouwingen van natuur en kunst aan te treffen; verwacht gij door den schrijver, op eene leerzame en voor uwe kunst nuttige wijze, de kunstverzamelingen in de bezochte plaatsen binnengeleid te worden; gij zult u deerlijk teleurgesteld vinden. Uw kunstbroeder springt met natuur en kunst luchtig om, zoodat nergens zijne ware belangstelling in haar blijkbaar is. Wilt gij bewijzen? - Maar eerst wil ik u zeggen, welken togt gij onder zijn geleide zult doen. Het reisje gaat van *Nijmegen*, over *Venlo* en *Roermond*, naar *Maastricht*; van daar naar *Luik*; gij maakt een uitstapje naar *Tilf*; vertrekt vervolgens naar *Hoey*; bezoekt *Dinant* en hare omstreken; begeeft u naar *Namen*, van daar naar *Brussel*, om vervolgens, met stoom, zonder *Mechelen* zelfs te hebben hooren noemen, over *Antwerpen* weêr naar huis terug te keeren.

Gij ziet dus, dat de reis niet verre gaat, en dat gij het woord *België* op den titel niet al te ruim moei nemen. A. CRAMER deed in 1828 bijna hetzelfde togtje, maar noemde het daarom slechts het *reisje naar Dinant*. Met dat reisje heeft het thans aangekondigde veel overeenkomst, hoezeer CRAMER nog meet belang in de voorwerpen van kunst toonde te stellen dan onze schrijver, aan wien, naar wij veronderstellen, gemeld werkje niet onbekend is geweest.

Maar doorloopen wij eens als kunstenaars met u het boeksken; van *Maastricht* heet het bl. 9): ‘Hoewel wij hier enkele goede schilderijen gezien hebben, *geloof ik echter niet*, dat er eigenlijke kabinetten bestaan, alleen is ons eene verzameling van klassieke prenten zeer geroemd, waartoe ons echter de tijd ontbrak om dezelve te bezigtigen.’ - Te *Wijk* is hem de naam ontschoten van hem, wiens *atelier* hij bezocht heeft. - Hij bezoekt den St. Pietersberg! - Referent bezocht dien berg in dezelfde maand als de schrijver, en nog zijn vele indrukken en denkbeelden bij hem levendig, die hij bij dat bezoek ondervond, of bij hem werden opgewekt. Den St. Pietersberg, alleen eene reis naar *Maastricht* waardig, over welken FAUJAS DE ST. FOND (om van CAMPER en BORY DE ST. VINCENT niet te spreken) een werk in twee deelen schreef, onze kunstenaar verlaat hem met de woorden: ‘Voor het overige wil ik wel beloven, hoe vaak ik ook nog daartoe in de gelegenheid mogt komen nimmer weder dezen onderaardschen togt te ondernemen, daar alles mij vrij eentoonig voorkwam en beneden mijne verwachting bleef.’ - Over de schilderijen in de kerken te *Brussel* en over de kunstverzamelingen aldaar wordt zeer vlugtig

en ter loops gehandeld; geen woord over de kerk van St. Nicolaas en de schilderij van VAN HELMONT in dezelve; van de talrijke kunstverzamelingen wordt alleen, en zeer oppervlakkig, melding gemaakt van die van den Hertog van *Aremberg* en van het *Museum*, hetwelk de schrijver verlaat met de woorden (bl. 149): ‘Ten slotte diene, tot troost voor mijne landgenooten, dat zij, die het *Museum* te *Amsterdam* of in *den Haag* gezien hebben, om het Brusselsche de reis niet behoeven te ondernemen.’ - Zijn dan de stukken van f. BOL, van BACKHUIZEN, van VAN BERCHEM, van de beide VAN BREUGELS, van de VAN DIJCKS, van DOUW, van GUIDO, van HOLBEIN, van HUYSMAN, van MOUCHERON, van RUBBENS, van RUYSDAEL, van TENIERS, van TITIAAN, van WOUWERMAN, enz. aldaar voorhanden, de belangstelling des kunstenaars, al zag hij ook elders meesterstukken van die meesters, niet overwaardig? Het *Museum* te *Antwerpen* wordt even vlugtig bezocht.

Wij willen echter niet te streng zijn; het reisje is niet onaardig verhaald en laat zich zonder verveling lezen. Eenige streken zijn met smaak beschreven, b.v. de omstreken van *Maastricht*. Maar men beschouwe het niet in verband tot den titel, en aan beschrijvingen van- en wegwijzers door *België* is geen gebrek; ook moet het voor de meeste in belangrijkheid onderdoen. Wij zouden hier een en geheelen catalogus kunnen mededeelen, maar noemen thans slechts de *Wandelingen door Brussel en een gedeelte van België, in* 1836, door Mr. a.w. ENGELEN, als nog niet verouderd, en in onze taal geschreven, en vermeenen onzen landgenooten geene ondienst te doen, met hunne aandacht te vestigen op de reis van den heer EMERSON TENNENT, lid van de kamer der gemeente van *Groot-Brittannië*, in gezelschap van de heeren THOMPSON en MULHOLLAND, in den jare 1840 door *België* gedaan, welk werk door p.m. JUSTIN in het Fransch is vertaald, onder den titel van *Notes d'un Voyageur Anglais sur la Belgique* (2 deeltjes, *Brussel*, 1841).

De beide steendrukjes, geene *platen*, zoo als op den titel staat, en het vignet, zijn door j.f. CHRIST goed geteekend en door p. LAUTERS wel uitgevoerd.

Boekbeoordeelingen.

Nagelatene leerredenen over de geschiedenis van Abraham, door *A. van Bemmelen*, laatst Predikant te Oosterhout bij Breda. Uitgegeven ten voordeele zyner overgeblevene dochters. Te Amsterdam, bij R. Stemvers. 1843. XVI en 256 blz. gr. 8°.

De eerw. opsteller dezer leerredenen, reeds door verschillende geschriften uit vroegere jaren bij ons godsdienstig publiek niet ongunstig bekend, spreekt in dezen bundel tot zijne gemeente, betrekkingen en vrienden, nadat hij gestorven is. Behalve de bewaring van zijn aandenken, en de stichting van zijne lezers, was tevens de ondersteuning zijner nagelatene dochters het doel der uitgave. Eene vrij aanzienlijke lijst van inteekenaars, aan het hoofd van dit boekdeel geplaatst, kan ten bewijze verstrekken, dat de poging daartoe niet vruchteloos is beproefd. En wij kunnen er niet aan twijfelen, of voor velen, die het voorregt hadden, den ons geheel onbekende schrijver hunnen vriend of bloedverwant te noemen, zal deze zijne nalatenschap eene hoogstwelkome gave zijn.

Niets schijnt gemakkelijker dan preken recenseren, en toch is het moeijelijk tevens, al naar ge het nemen wilt. Gemakkelijk, als men het wil doen op de meest gewone wijze. Een kort woordje over het nuttige of overbodige van preken uitgeven, en over de aanleiding, die de schrijver er toe had. Eene inhoudsopgave, den bundel nageschreven. Eene schetswijze opgave van den inhoud elker leerrede, die den lezer als een dor geraamte tegenstaart. Eene stijlproeve van eene bladzijde twee, drie, tot aanprijzing overgenomen. De recensie is af - de uitgever voldaan, en het boek wordt toegeslagen. Moeijelijker wordt de zaak, wanneer men in de christelijke leerrede

iets meer zoekt en wenscht, dan eene zoo objectief mogelijke ontwikkeling van eenige bijzonderheid uit de bijbelsche historie, dogmatiek of moraal; wanneer men in den stijl der preek den mensch, den prediker, wil herkennen; wanneer men de eigenaardigheid des redenaars wenscht op te merken in de gedachten, die hij ontwikkelt, en in het kleed, dat zij dragen; bovenal, wanneer men zijnen arbeid vergelijkt, niet alleen met den hoogsten werkelijken trap der homiletische wetenschap, maar ook met de rigting, welke deze laatste moet inslaan, zal zij tegelijk aan het hoogste ideaal der kunst beantwoorden, en tevens aan de behoeften des tijds voldoen.

De strenge aanwending van dezen hoogeren maatstaf op den arbeid des Heeren v.B. wordt reeds daardoor verhinderd, dat wij het werk van eenen overledene voor ons zien liggen, die zich niet meer voor de regtbank eener menschelijke kritiek, al ware zij nog zoo gematigd en grondig, regtvaardigen kan. Hij kan de bedenkingen, die wij in het midden brengen, evenmin meer toestemmen, als te zijnen nutte aanwenden, of door zijne tegengronden ontzenuwen. Het bekende ‘*nil nisi bene*,’ op de dooden toegepast door den eerbied der levenden, moge te ver kunnen gaan, en duizendmaal zijn aangewend, om de pijlen eener al te waarheidlievende kritiek te verstompen, het heeft toch zijne betrekkelijke waarheid, en de piëteit omtrent eenen waardigen ontslapene is iets te heiligs, om haar zonder verschooning te vergeten. Die gedachte spoorde ref. eerst aan, om wat er min gunstigs in zijn oordeel over dezen bundel mogt voorkomen, terug te houden, en een kort verslag met eene even oppervlakkige aanprijzing en een even ongemotiveerd kompliment aan de nagedachtenis des overledenen te eindigen. Maar de gedachte, dat de Heer v.B. zelf toch aan dezen bundel, voor de uitgave bestemd, nog de laatste hand had gelegd; de opmerking, dat wij dan ook welligt veel van het goede zouden verzwijgen, dat hier werd gevonden; de herinnering bovenal, dat de waardige schrijver zelf een man was van vrijen en helderen geest, die voorzeker na zijn sterven geen' lof zou hebben begeerd, dien hij niet ten volle verdiende, dit alles spoort ons aan, om met bescheidenheid, maar met vrijmoedigheid tevens, ook dezen arbeid aan naderen toets te onderwerpen.

Verwacht geene uitvoerige schets van ieder stuk, goedgunstige lezer! Wij zijn geene vrienden van anatomische praeparaten; en waren er ooit, die meenden, dat de symmetrie van het lig-

chaam het best in een ongeschonden squelet was te aanschouwen, wij bekennen tot de zoodanigen niet te behooren. Vergenoeg u dan met het berigt, dat in dezen bundel *twaalf* leerredenen voorkomen, waarvan de elf eerste tafereel en uit de geschiedenis van ABRAHAM bevatten, terwijl er nog ééne is toegevoegd over Luc. XX: 38 (is het, om het twaalftal vol te maken, of omdat in den contekst de *naam* van ABRAHAM voorkomt?), die *de toekomstige gelukzaligheid* leert kennen als *een leven voor God*. De voornaamste bijzonderheden uit de geschiedenis van den grooten Aartsvader worden behandeld; die, welke niet behandeld zijn, bestaan in de schaking van SARA door PHARAO en door ABIMELECH, ABRAHAM'S vaderlijke zorg voor ISMAËL, de invoering der besnijdenis in zijn gezin, de beschikkingen ter begrafenis zijner SARA. Men heeft hier alzoo geene volledige voorstelling van ABRAHAM'S geschiedenis te wachten, maar eene bloemlezing. De keuze van wat hij opnam of liet liggen is echter door den eerw. schrijver nergens voldoende geregtvaardigd, of althans niet consequent doorgevoerd. Immers, zoo hij (blz. 3) bepaaldelijk belooft, die bijzonderheden te zullen behandelen, welke hem tot bevordering van kennis, deugd en godzaligheid het meest geschikt voorkomen, moet men al aanstonds vragen, of dan de behandeling van ABRAHAM'S vaderlijk gebed voor ISMAËL (Gen. XVII: 18 b) zooveel minder vruchtbaar zou geweest zijn, dan b.v. die van ABRAHAM'S edelmoedige vredelievendheid, jegens LOTH gebleken? Doch wij nemen, wat ons wordt aangeboden, en om één plan althans ter proeve mede te deelen, kiezen wij dat over Gen. XIII. *Eerst* wordt de edelmoedige vredelievendheid van ABRAHAM geschetst, zoo als zij doorstraalt in zijne *aanbieding aan Loth, Loth's keus* en *Gods goedkeuring en zegen. Daarna* wordt het *leerzaam onderwijs* opgespoord. Het komt hierop neder: 1. *De geopenbaarde godsdienstleer van alle tijden raadt ons tot voorkoming van twist en tot bevordering van vrede*. 2. *Zij leidt ons tot billijke toegeeflijkheid, en edelmoedige opoffering, om den vrede te herstellen*. 3. *Die godsdienstige vredelievendheid behoedt ons dikwijls voor wezenlijke schade, en verzekert ons daarentegen van het beste voordeel*. 4. *Geene vrede met God, bij onze huisselijke en openlijke godsvereering, zonder zucht en poging tot vrede met elkander*. 5. *Geen godsdienst, zonder aanwending op ons dagelijksch leven, tot ware beschaving en volmaking, tot verheffing van hart en karakter*. En indien men, na deze getrouwe opgave, nog niet van de begeerte mtar plannen verzadigd is, weet ref. geen' be-

teren raad, dan dat men het boek zelf opene en leze. Aan gezond voedsel voor hoofd en hart zal het hier niet ontbreken.

Immers, deze verklaring zijn wij aan v. BEMMELEN'S nagelaten' kanselarbeid ten volle verschuldigd. De overledene was een prediker, die de apostolische lofspraak op het Christendom, dat het eene *redelijke* godsdienst is, ten volle had verstaan. Nooit hoort men hier vrome klanken en zinledige phrasen, die het hoofd verward en het harte koud maken. Werkdadig geloof wordt op iedere bladzijde den lezer, gelijk vroeger den hoorder, ingescherpt. Geene scherpe grenslijn wordt er getrokken tusschen godsdienst des harten en naauwgezetheid des levens. En ook in de plannen, zij mogen niet schitteren van vernuft en van vinding, ontbreekt toch de noodige verscheidenheid en afwisseling niet. Eene enkele maal wordt de vorm van homilie verkozen (N°. VIII); eene enkele maal de inhoud der leerrede tot een bepaald thema teruggebragt (N°. XII); terwijl in de meeste andere de geschiedenis zelve wordt gevolgd, en het leerzaam onderwijs terstond aan hare ontwikkeling wordt aangesloten. Wat eindelijk onze opzettelijke lofspraak verdient, is de rondborstigheid, waarmede de schrijver voor zijn gevoelen uitkomt, ook daar, waar het sommigen aanstoot of ergernis geven kon. Men vergelijke, wat hij over ABRAHAM'S offer en het patriarehale onsterfelijkheidsgeloof mededeelt. Zoo betaamt het den dienaar van CHRISTUS. Zoo worde er bij voortduring in onze vaderlandsche kerk gepredikt. En ook om die reden blijve het aandenken aan v.B.'s leven en werken bij zijne gemeente, vrienden en ambtgenooten in voortdurende zegening.

De predikwijze van v.B. is, met het noodige verschil, uit den aard der stof of den trant des bewerkers, geboren, geheel en al die, welke door velen in ons land wordt gevolgd, onbedenkelijk hare goede zijde heeft, en naar haren Coryphée, of verbeteraar althans, kortheidshalve de *Kistiaansche* zou kunnen genoemd worden. Altijd een aanzienlijk deel aan de tekstverklaring gewijd. Altijd (op weinige uitzonderingen na, waar de vorm der homilie mogt gekozen zijn) eene lange toepassing aan het einde, in de noodige deelen en onderdeden, als vakjes verdeeld. Men vindt in v.B.'s kanselarbeid de deugden dier methode, een' vrij populairen toon, objectiviteit in de voorstelling, geregeldheid in dan gang, kalmte in de ontwikkeling, streven naar volledigheid in behandeling van al, wat uit den tekst is te halen. Maar tevens zijn hier dezelfde gebreken te vinden, welke maar al te vele leerredenen van dezen stempel

ontsieren. Het doel der leerrede schijnt hier geen stichten, geen roeren, geen ontgloeijen, maar bloot onderwijzen der toehoorders. Het is geheel de oude rationalistische of half rationalistische weg, door het verstand tot het hart, alsof niet het hart zijne eigene toegangen had! Wij twijfelen niet, of de hoorders dezer leeredenen zijn met eene verrijkte kennis huiswaarts getogen. Maar of zij ooit tot in de ziel bewogen het huis des Heeren hebben verlaten; of er eenig vuur van geestdrift voor het heiligste in hart en leven onder het hooren is ontvonkt in hun binnenste, dit betwijfelen wij des te sterker. Nergens treedt de subjectiviteit des sprekers op eene aantrekkelijke wijze te voorschijn, om weêrklank in het hart der hoorders te vinden. Nergens eenige poging tot dat *individualiseren* der toestanden van het menschelijke en christelijke leven, dat kleur en leven aan, de voorstelling geeft, en de vermaningen aan den afgetrokken' vorm der algemeenheid onttrekt. Nergens eene fijnere snaar der ziel geroerd, of een weldadige schok toegebragt aan het ligt ontvlamd gemoed. Nergens eenige heerschappij aan de aesthetiek toegekend over den vorm der rede, en altijd aan de logische orde boven de oratorische of psychologische rangschikking der zaken de voorkeur gegeven. Nergens - maar waartoe meer? Ref. zou onmogelijk op algemeene toestemming kunnen rekenen, zoo hij zijne denkbeelden over wat de inhoud, vorm en strekking der christelijke leerrede *naar de behoefte onzer dagen* wezen en worden moet, verder ging ontwikkelen, waartoe toch ook hier de plaats niet is. Er is weinig waarbij eigene subjectiviteit zoo sterk eene rol speelt, als bij de behandeling van vraagstukken, gelijk wij die hierboven aanroerden. ‘Le style, c'est l'homme,’ ziedaar onze innigste overtuiging. Maar ‘le sermon, c'est l'homrne aussi,’ dit, hopen wij, zal eenmaal de leus onzer homileten zijn. En hoe meer die wensch vervuld wordt, des te meer zal niet alleen de waarheid blijken van het zeggen van eenen man van geest: eene goede preek is het hoogste, wat de mensch geven kan, maar zal ook de evangelieprediking sterker weêrklank vinden in het *gemoed* der toehoorders.

Evenmin als het doel der bovenstaande opmerking kon zijn, de rigting van geest en de predikwijze, waaraan ook v.B. was toegedaan, in hem of in anderen onbepaald te willen afkeuren, evenmin zal men ons de opmerking ten kwade duiden, dat zij nog eene vrucht is van die opvatting der goddelijke waarheid, welke bij den Bijbel als *geopenbaarde Gods- of Godsdient*LEER

(hoe dikwijls komt die dorre uitdrukking wel in dezen bundel voor?) staan bleef, zonder tot eene diepere opvatting van het godsdienstige en christelijke *leven* door te dringen. Maar even opregt zij ook ons gevoelen uitgesproken, dat zulk eene predikwijze (waarmede VAN BEMMELEN in zijnen tijd nog onder onze eerste kanselredenaars gerangschikt kon worden) niet meer aan den geest onzer dagen beantwoordt. Het opgewekt godsdienstig gevoel eischt iets meer *subjectiefs*, dan daaraan hier, en in vele dergelijke leerredenen, wordt aangeboden. De verspreide godsdienstige kennis vordert meer *diepte* in de opvatting van de bijbelsche karakters, dan hier wordt ten toon gespreid. Het zijn leerredenen over den *uitwendigen*, niet over den *inwendigen* mensch ABRAHAM, die wij hier vinden; en zelfs de hefboom van zijne kracht, het *geloof*, en de karaktertrek van zijn leven, de *vriendschap* met God, wat worden ze onbepaald en weinig aanschouwelijk voorgesteld! De verfijnde smaak heeft ook zijne regten, en vraagt dramatischer vorm in den stijl, fijnere kunst in den periodenbouw, meerdere afwisseling in de overgangen, meerdere verheffing in den toon der rede. Het ontwaakte christelijke leven vooral heeft er behoefte aan, dat men, over het O J. predikende, niet enkel bij gebeurtenissen blijve staan, om die te verklaren, en vervolgens het doel, of de gepastheid en de godewaardigheid er van op te merken, en met eenige toepasselijke wenken te besluiten; ach! zoo kan men wel over iederen tekst preken! Maar dat men ook die schriften gebruike, om de gemeente wijs te maken tot zaligheid, *door het geloof, hetwelk in Christus Jezus is*; dat de oude geloofshelden worden aangestaard met een' blik, door het evangelie verhelderd; dat in één woord de ontwikkeling doe blijken, hoe de prediker verstaat, en ook der gemeente wil doen gevoelen, wat het zegt: *Christus leeft in mij*.

Wij hebben ons eenige aanmerkingen veroorloofd, minder over de afzonderlijke leerredenen, hier voorkomende, dan over de predikwijze, hier gevolgd. Die voorstelling kwam ons de meest kiesche voor, waar het den arbeid eens ontslapenen betrof, die in het licht van *zijnen* tijd heeft gewandeld, gelijk wij het voor den onzen wenschen te helpen ontsteken of verspreiden; zij was tevens de meest geschikte, om, door de aanwijzing der gebreken eener oudere school, der nieuwere nuttig te zijn. Wij onthouden ons verder van alle scherpe kritiek op de afzonderlijke stukken, hier voorkomende. Wij zwijgen van de armoede van denkbeelden, waar de overeenkomst tusschen ABRAHAM'S

bijzonderen toestand en meer algemeene menschelijke lotgevallen moet aangewezen worden (b.v. in de eerste leerrede). Wij zwijgen van het weinig puntige in de boven medegedeelde schets der tweede, een gebrek, aan de opgave van meest alle plannen des schrijvers eigen. Wij zwijgen van het gemis aan eenheid in de derde, waar ABRAHAM als overwinnaar zijner vijanden en van zich zelven wordt voorgesteld, maar alleen het laatste tot toepasselijke beschouwing is gebezigd. Wij zwijgen van het schrale des tweeden deels der vierde leerrede, uit eene min gelukkige conceptie voortgevloeid, en van de duisterheid, die voor ons gevoel in de ontwikkeling der vijfde heerschte. Ook willen wij niet onbillijk genoeg zijn, om naast v.B.'s leerredenen over ABRAHAM'S offer en ISAAC'S huwelijk de bekende meesterstukken van VAN DER PALM of DERMOUT te leggen. Alleen zouden wij den eerw. opsteller, zoo hij nog in het land der levenden was, in bedenking hebben gegeven, of het niet beter ware geweest, in de elfde leerrede, in plaats van het beknopte overzigt over ABRAHAM'S *karakter, lotgevallen* en *uitzigten*, een' dieperen blik in 's aartsvaders *ziel* te slaan; verder, of zijne zeer beperkte opvatting der aartsvaderlijke *uitzigten* in de eeuwigheid wel in harmonie is met de uitbreiding, die hij geeft aan JEZUS woord: ‘Hem leven zij allen,’ dat toch in de eerste plaats van ABRAHAM, ISAAC en JACOB werd uitgesproken; of de voorstelling van den hemel als *Gods plaats*, in de laatste predikatie, niet wat al te *lokaal* is; of zijne opvatting van ABRAHAM'S zwaarste beproeving *als een droom*, niet met een enkel woord had moeten gemotiveerd worden; of -.

Maar meer dan genoeg. De mond, die hier van den vader der geloovigen sprak, zwijgt reeds in het stof. Het goede in v.B.'s voorbeeld na te volgen, en het gebrekkige te vermijden, is de beste hulde, die men hem kan toebrengen. Dat er nooit middelmatiger en steeds beter gepredikt worde, dan hier is geschied! Van eigene feilbaarheid overtuigd, en indachtig aan het bekende ‘*la critique est aisée, mais l'art est difficile*’ (eene spreuk, die vrij als snuiter mogen lijden, maar als domper verafschuwen,), legt ref. de pen neder, en dankt den lezer voor de betoonde opmerkzaamheid. Hij durft die, om zich zelven niet tegen te spreken in hetgeen hij bij den aanvang dezer aankondiging zeide, niet meer op de proef stellen, door eenige der beste plaatsen uit te schrijven. Liever beveelt hij het boek, ook om het weldadig doel, aan ons godsdienstig en preeklievend publiek ter lezing en behartiging aan.

Gedachtten over onsterfelijkheid en wederzien in beter leven. Naar het Hoogd. van Dr. *Heinichen*, door Dr. *Joseph Olivier Josset*. Amsterdam, bij J.C. van Kesteren, 1843. 159 bl.

Ziedaar een werkje, dat zich boven menige lettervrucht, die in onze dagen van vreemden grond, op eigen' bodem wordt overgebragt, gunstig onderscheidt. Reeds de titel wekt de belangstelling van allen, die aan onsterfelijkheid, gelooven en op een beter leven hopen, en in het bijzonder van hen, die de scheiding van hunne dierbaren betreuren. Wij durven hun gerustelijk de lezing aanbevelen. Ook na alles, wat over dit onderwerp gesproken en geschreven is, zullen zij het niet onvoldaan ter zijde leggen. Blijkens de voorrede, geeft ons de Heer J. niet eene bloote vertaling van het oorspronkelijke, maar heeft ‘weggelaten en bijgevoegd, veranderd en verplaatst, al wal, en zoo als het hem doelmatig toescheen.’ Over de wijze, waarop hij dit gedaan heeft, kunnen wij niet oordeelen, omdat het Hoogduitsche stukje van Dr. HEINICHEN ons niet onder de oogen kwam.

Het hoofddoel van den schr. is dit: om de overtuiging aangaande de zekerheid eens toekomenden levens en de hope des wederziens in dat leven te bevestigen, en den noodwendigen invloed dier overtuiging op het christelijk gemoed in het licht te stellen. Zijn geschrift heeft geenszins de strekking, om eene trage bespiegeling, een lijdelijk en dweepziek verlangen naar het toekomend leven te bevorderen. Ook bedoelt hij niet alleen, door de voorstelling der gelukzaligheid aan gene zijde des grafs, op te beuren wie neêrgedrukt werden, en te vertroosten, wie treuren: maar overal wijst hij het naauw en onverbreekbaar verband tusschen dit en het andere leven aan, en leert ons de hoop, vooral ook van hare praktische zijde, als drangreden tot heiliging en volmaking opvatten. Dit was ook de bedoeling des Heilands zelven, dat de *hoop* eene reinigende kracht op de harten zijner belijders uitoefenen, en hen zou opwekken, om in den worstelstrijd tegen de wereld te volharden tot aan het einde toe.

De schr. levert ons *Gedachten over onsterfelijkheid en wederzien*. Deze titel ontwapent eenigermate de kritiek, die anders in de rangschikking der hoofdstukken of afdeelingen wel eene

andere meer logische orde zou kunnen verlangen. Maar belangrijk is de inhoud. Heldere inzigten in den aard der zedelijke wereldregering en in den noodwendigen zamenhang van het tegenwoordige met het toekomende leven; diepe blikken in de behoeften van het menschelijk hart; rijkdom van denkbeelden; overtuigende bewijsvoering, in zooverre de behandelde bijzonderheden daarvoor vatbaar zijn, - treffen wij op vele plaatsen aan. En daarbij straalt overal hooge ingenomenheid met zedelijkheid en deugd, met een werkdadig christendom, door. De schr. bepaalt zich niet uitsluitend bij hetgeen men omtrent onsterfelijkheid en wederzien met zekerheid weten, of tot eenen hoogen trap van waarschijnlijkheid brengen kan, maar waagt zich ook meermalen op het ruime en gevaarlijke veld der gissingen, en ook hier volgden wij hem somwijlen niet zonder genoegen, hoezeer wij zouden wenschen, dat hij het: 'wij kennen ten deele,' wat meer in het oog had gehouden. Voortreffelijk achten wij vooral den vorm, waarin dit alles wordt ingekleed. De krachtige bezielde stijl, numerous, zonder te veel naar versmaat te gelijken; rijk in beelden, maar toch verre van gezwollenheid of valschen tooi, sleept mede en boeit, al doet hij zich ook somwijlen op den toon der stoute verzekering hooren, waar hij liever dien van stil vertrouwen en eerbiedige verwachting had moeten aanslaan. Ofschoon de Heer J. ons in het voorberigt verzekert geen dichter te zijn, mogen wij toch de vertaling der dichtstukjes, die hier in vrij grooten getale voorkomen, over het algemeen zeer gelukkig noemen. Het vloeijende der verzen, de gemakkelijkheid der uitdrukking, de waarlijk dichterlijke kleur, die de meesten kenmerkt, zullen behagen, terwijl de inhoud niet kan nalaten het hart te verheffen. Wij achten het nutteloos, hier in bijzonderheden te treden en ons gunstig oordeel met proeven te staven. Wie het boeksken leest - en wij wenschen het vele lezers toe - zal ze gemakkelijk vinden.

Doch waar wij zoo veel goeds en schoons aantreffen, zij ook het minder goede niet verzwegen. En gelijk vrij eerlijk waren in het prijzen van hetgeen lof scheen te verdienen, willen wij ook openhartig zijn in de aanwijzing van hetgeen wij voor gebreken houden. Wij zullen niet stilstaan bij kleinigheden, zoo als enkele germanismen, of althans het gebruik van woorden, die in ome taal nog geen gevestigd burgerregt verkregen hebben, bijv. *omgeving*, bl. 71, en *wisselwerking*, bl. 76, noch ook bij het gebruik van het verouderde woord *besmeuren*, bl. 101, voor *besmeren* (waarvoor wij toch ook liever *besmetten* of *be-*

zoedelen in de plaats zouden stellen). Wij willen evenmin den schr. bepaaldelijk dáár volgen, waar hij den voet op het gebied der gissingen zet. Ooit hier zouden vrij een en ander aan te merken vinden, waarmede wij ons niet kunnen vereenigen. In de eerste plaats zouden wij daartoe brengen het denkbeeld eener metempsychosis of zielsverhuizing, door den schr. niet onwaarschijnlijk geacht (zie bijv. bl. 64). Om deze *kunnen* aan nemen, moet men uitgaan van de op wijsgeerige en zielkundige gronden onhoudbare stelling der zoogenaamde Praeëxistentianen aangaande eene schepping der ziel vóór, en afgescheiden van die des ligchaams; en daarbij tevens eenen teruggang in de ontwikkeling der menschelijke ziel onderstellen, met voorbijzien van den gewigtigen grondregel, dat alles, wat een wezen op eenen vorigen trap van ontwikkeling is, alleen tot grondslag dient voor hetgeen het op eenen volgenden trap moet worden.

Maar onze voornaamste aanmerkingen liggen in deze ééne, meer belangrijke opgesloten: dat wij hier, bij al het voortreffelijke, eene diepere inzage in het Evangelie en eene hoogere opvatting zijner waarheden zouden verlangen, waardoor het werkje in menig opzigt eene andere kleur verkregen, en meer aan de behoefte van het *christelyk* gemoed voldaan zou hebben. Het standpunt, door den schr. gekozen, is wel niet bepaaldelijk het rationalistische (in den meest gangbaren zin des woords), maar toeh is het ook niet het *Evangelie*, waarvan hij uitgaat. Dit trof ons vooral bij den aanvang, waar de *gronden voor onze onsterfelijkheid* worden uiteengezet. De zekerheid dier onsterfelijkheid - die te regt niet van opstanding wordt afgescheiden - vindt de schr. hoofdzakelijk in het bestaan van twee wetten in het menschelijk gemoed, die beide gehoorzaamheid vorderen; de ééne: *wees goed*; de andere: *wees gelukkig*. In dit leven zijn beide niet te vereenigen. Die tegenspraak kan eerst in een ander leven ophouden. Het geloof aan Gods regtvaardigheid eischt de herstelling en handhaving van het verband tusschen deugd en geluk. Daarenboven is de mensch toegerust met den aanleg tot altijd voortgaande ontwikkeling en klimmende volmaking. De zucht naar voortdurend bestaan is hem ingeschapen. De overtuiging van Gods wijsheid en liefde brengt mede, dat hij aan dien aanleg moet kunnen beantwoorden, en dat die zucht geen ijdel droombeeld wezen kan, terwijl ook de natuur zelve het geloof aan herleven te hulp komt. Geen woord, noch van de uitspraken en beloften van CHRISTUS, noch van *Zijne* opstanding, waarin

de Christenen toch den eersten en voornaamsten grond, den waarborg en het voorbeeld der hunne, vinden. Wie dit, in menig ander opzigt schoon en treffend, hoofdstuk gelezen heeft, zal toch nog hoogere bevrediging zoeken en I Cor. 15 opslaan. Bevreemdde het ons, ook in de behandeling der *gronden voor het wederzien* zoo weinig van het christelijk element te vinden, het verheugde ons in eene volgende afdeeling, getiteld: *hoop op wederzien*, meer daarvan aan te treffen. Hier wordt het wederzien van den verrezen' CHRISTUS door zijne jongeren als type des wederziens van geliefde afgestorvenen voorgesteld. Maar wanneer de schr. daarop de zekerheid bouwt van een herkennen der ontslapenen aan het verheerlijkte *ligchaam*, waarmede zij na den dood bekleed zullen zijn, en, sprekende over het wederzien van eenen vriend, zegt: ‘ik moet zijn' warmen handdruk voelen; ik moet mij spiegelen in zijn mannelijk oog; ik moet het kloppen voelen van zijn eerlijk hart; ik moet, als THOMAS, mijnen vinger leggen in de wonde, die hij voor mij ontvangen heeft. Dat alleen is wederzien, en dat is voor mij weggelegd,’ - dan twijfelen wij, of hij de verschijning des Heeren aan de jongeren wel hoog genoeg heeft opgevat. JEZUS vertoonde zich na de opstanding aan zijne discipelen *te hunnen behoeve*. Omdat zij nog met aardsche oogen zagen, kon Hij hun wel niet anders dan met zijn vroeger aardsch ligchaam verschijnen, opdat hunne overtuiging volkomen zou zijn. Maar verdient het geene opmerking, dat juist zij, die, in eenen geestelijken zin, het naast bij den Heer stonden, Hem *niet* aan de trekken van zijn gelaat herkenden MARIA aan den toon zijner stem, en JOHANNES aan de wijze, waarop Hij werkte, aan de betooning zijner wondermagt bij de zee van *Tiberias*; terwijl anderen eerst noodig hadden zijn gelaat te zien en zijn ligchaam te betasten, eer zij zich konden overtuigen, dat Hij het werkelijk was? En zou men daaruit niet veeleer tot deze gevolgtrekking kunnen besluiten, dat bij het wederzien van hen, die geestelijk het naauwst met ons verbonden waren, eene herkenning, die steunt op de gelijkenis van hun verheerlijkt ligchaam met het aardsche ligchaam, dat zij eenmaal droegen, op het minst genomen, niet noodzakelijk is?

Verder kwam ons de opvatting van de leer der vergelding in eene andere wereld niet genoeg Evangelisch voor. Uitdrukkelijk en bij herhaling zegt de schr., dat wij de zaligheid des andeven levens moeten *verdienen*, en enkel zullen ontvangen, wat wij *verdienden*, terwijl hij zich (en dit laalste zeker met

regt) aankant tegen zulk een vertrouwen op de genade Gods in CHRISTUS, waarbij de mensch zelf de handen werkeloos in den schoot legt, in den waan, dat alles zonder hem en buiten hem geschieden moet. De tegenovergestelde en strijdige meeningen worden immers in het Evangelie zelf in eene hoogere éénheid opgelost? Het leert ons, dat de zaligheid noch uit genade zonder 's menschen medewerking, noch naar verdiensten, - maar uit genade naar 's menschen *vatbaarheid* wezen zal. De dienstknecht, die tien ponden gewonnen had, werd over tien, en hij, die vijf ponden won, over vijf steden gesteld: niet naar elks *verdienste*, maar uit *onverdiende* gunst des Heeren, naar elks *vatbaarheid*. Bij eenig nadenken zal men ligtelijk zien, dat dit meer is dan een bloote woordenstrijd.

Nog ééne bijzonderheid slechte, tot staving der gemaakte aanmerking. Zij is deze: dat de schr. zich, naar ons oordeel, soms door zijn gevoel en de hooge ingenomenheid met zijn onderwerp te ver laat wegvoeren. Wederzien is hem niet *een* troost, maar *de* troost der ongelukkigen (bl. 39-40). Wederzien is het, wat hem den Hemel eerst tot Hemel maakt. Wij stellen de hoop op hereeniging in eene andere wereld hoog; wij achten haar eene behoefte voor het hart, dat liefheeft, en danken God, dat wij haar mogen koesteren. Maar evenzeer meenen wij, dat zij niet *te* hoog gesteld mag worden. Bij het verlies van dierbare betrekkingen, is zij wel de eerste troostgrond voor het *gevoel*, maar niet de eerste voor het *geloof*, dat vóór alle dingen naar iets hoogers, naar de overtuiging van Gods vaderlijke liefde, grijpt. Zij kan medewerken, om de banden losser te maken, die het hart aan de aarde hechten; maar als drangreden tot het verlangen naar ontbinding, mag zij bij den Christen niet de voornaamste plaats beslaan. Individuële zaligheid, - zelfs eene gelukzaligheid, door voortgaande volmaking in gemeenschap met zijne dierbare betrekkingen, is niet het hoogste, wat zich de Christen in een ander leven voorstelt. Het is veeleer dit: de gelukzaligheid van allen, door volmaking van allen, *tot heerlijkheid des Vaders in* CHRISTUS JEZUS. Waar dit laatsle op den achtergrond gesteld wordt, daar heeft de christelijke verwachting haar toppunt, hare hoogste zuiverheid, niet bereikt.

Doch genoeg. Wij nemen, ook na het gezegde, niets terug van het gunstig oordeel, dat wij over het werk van den Heer J. hebben geveld. Met den schr. wenschen wij, dat het boeksken vele gemoedelijke, christelijke lezers vinde, en een' zegen-

rijken indruk in hunne harten achterlate. Zij zullen er menigen belangrijken wenk, menige nuttige onderrigting, menig opwekkend en vertroostend woord in aantreffen, en het niet uit de handen leggen, zonder zich krachtig tot het goede aangespoord te gevoelen.

De druk is, met uitzondering van enkele plaatsen, goed, en de correctie zuiver.

Over opvoeding en het behoud van kinderlijken zin, door *S.P. Scheltema*, Med. Doctor te Arnhem. Amsterdam, Johannes Müller. 1842. 191 bl. 8°.

OVEIï. OPVOEDING EN HET BEHOUD VAK KINDEBXIJKER

Een goed boek over opvoeding te schrijven, is voorwaar geene ligte taak, althans wanneer het zoo ingerigt zal wezen, dat men met grond eenen heilzamen invloed daarvan verwachten kan. Wij mogen den Heer SCHELTEMA dank weten voor de poging, om in die behoefte, althans gedeeltelijk, te voorzien. Hij heeft getracht de belangstelling voor de zaak op te vrekken, en algemeene bedenkingen, beschouwingen, of hoe gij het noemen wilt, aan zijne lezers mede te deelen, welke tot grondslag zullen dienen van het opvoedingsplan.

In den vorigen jaargang van dit tijdschrift hebben wij van denzelfden schrijver een werkje aangekondigd, dat met het onderhavige onderwerp in zeer naauw verband staat. Men vindt in het bedoelde geschrift, *over het Instinct bij menschen en dieren*, de philosophische beginselen ontwikkeld, waarop des schrijvers stelsel van opvoeding gevestigd is. Na hetgeen daar omtrent zijne wijsgeerige stellingen en redeneringen gezegd is, zal het niet noodig zijn er verder over uit te weiden. Wij zullen dus dit werkje over de opvoeding hoofdzakelijk van zijne praktische zijde beschouwen, en den lezer met de strekking van dezen arbeid des Heeren SCHELTEMA bekend maken.

Het hoofddenkbeeld vindt men reeds uitgedrukt in den titel: O p v o e d i n g e n b e h o u d v a n k i n d e r l i j k e n z i n. Wie zal het niet volmondig toestemmen, dat die kinderlijke zin den teederen leeftijd tot een waar sieraad verstrekt? Wij bewonderen en schatten in het kind dat natuurlijk-eenvoudige, die opregtheid, die onbevangenheid, dat gevoel van regtschapen-

heid. Doch niet alleen, omdat het hem wel staat, wenschen wij die eigenaardigheid bij het kind, het is ook met het oog op de verdere ontwikkeling, dat wij zoo gaarne dien zin bij het kind waarnemen. Het is de gezonde, de frissche, de natuurlijke toestand van geest en ligchaam, welke voor het vervolg schoone vruchten belooft. Maar iedere leeftijd heeft zijne regten, en wat wij, als voortvloeijende uit k i n d e r l i j k e n z i n, bij het kind waarderen, mishaagt ons reeds als k i n d e r a c h t i g bij den jongeling. Is het nu, dewijl wij niet meer de natuurlijke vormen bij den mensch wenschen terug te vinden? Geenszins. Het is, omdat de mensch in eene andere verhouding komt tot de wereld, die hem omgeeft; hij moet haar leeren kennen; hij moet zich voorbereiden, om zelf daarin een werkzaam deel te nemen; hij moet zich tot zelfstandigheid ontwikkelen. Dit sluit echter de ontwikkeling van den natuurlijken aanleg bij den mensch, met de eigenaardigheden, die aan ieder individuëel toekomen, niet uit. Wat toch zoude anders die zelfstandigheid beduiden? Intusschen heeft de maatschappij hare eischen, dat is, de verhouding der menschen onderling vordert van het individu, dat hij zijne eigene ontwikkeling dienstbaar mate aan de algemeene belangen.

Deze beschouwing schijnt, eenvoudig als zij is, een geleidelijk rigtsnoer voor het plan van opvoeding te zijn; bij de toepassing evenwel doen zich maar al te veel moeijelijkheden op, en het gevaar, om in uitersten te vervallen, vertoont zich bij iedere schrede, die men verder gaat. Daarom is het van belang, dat men het beginsel streng en grondig ontwikkele, om het steeds in zijne reinheid te behouden. Eene poging daartoe vinden wij in dit geschrift. Laat ons zien, hoe de Heer SCHELTEMA in deze zaak geslaagd is.

In den aanvang worden de volgende vragen door den schrijver opgesteld: Wat is kinderlijke zin; kinderlijke eenvoudigheid? Wat is het eigenaardige van het kind? Waarom vragen wij in onzen tijd naar het eigenaardige van het kind? Eene heldere ontwikkeling van deze punten zoude ongetwijfeld het beste middel geweest zijn, om de zaak regt in het hart aan te tasten. Onwillekeurig stelt men zich voor, dat de schrijver, met de bedoeling, om het gebied van zijn onderzoek streng af te bakenen, die vragen zoo zeer op den voorgrond geplaatst heeft. Doch slechts ter loops wordt het antwoord daarop gegeven; niet meer dan drie bladzijden zijn daarvoor ingeruimd, waarvan nog een aanmerkelijk gedeelte ingenomen wordt door

de bepaling van hetgeen men door mannelijken zin of gezindheid, alsmede door vrouwelijken zin of gezindheid, te verstaan hebbe. Zien wij evenwel, wat de schrijver over het onderwerp hier ter plaatse zegt: ‘Het kind heeft al die eigenschappen, welke aan het jonge pas ontluikende leven eigen zijn. Groote levendigheid en gevoeligheid, ongedwongenheid en onschuld, staan in het helder open oog te lezen; gezondheid vertoont zich in de welgevulde armen, beenen en wangen, in de blanke huid; het geheele ligchaam is rusteloos, maar het lagchend tevreden aangezigt verkondigt zielerust en opgeruimdheid. Het kind leeft en verheugt zich in zijn aanwezen. Het kind ziet alles met belangstelling, en schept behagen in het nieuwe, omdat voor de ontluikende geestvermogens ieder nieuw voorwerp nieuwe kennis, en eene bron van nieuw onderzoek belooft. Het kind speelt; het is met zijne levendige verbeelding geheel in en bij het spel; ligchaam en ziel zijn er ten eenemale van vervuld; zijn genoegen kent geene grenzen (?). En waarom is het spel voor het kind zoo aangenaam? Omdat het aan deszelfs natuurbehoeften, ligchaamsontwikkeling en beweging, geestontwikkeling en opwekking, zoo geheel voldoet. Het bevredigt de eischen van het kinderlijke zamenstel; het komt overeen met het kind, als zoodanig. De begeerte naar het spel in het kind is heilig, want zij is natuurlijk.... Kinderlijke eenvoudigheid of kinderzin is alzoo die geest- en ligchaamstoestand, welke aan het jonge, frissche, onschuldige, vrolijke kind eigen is, en welke het kind niet eerst door ouders, opvoeders of leermeesters behoeft te worden geleerd’ (bl. 6 en 7). Waarlijk, het resultaat kon al niet onbeduidender uitvallen. Het eigenaardige van het kind is die geest- en ligchaamstoestand, welke aan het kind eigen is! Maar, zal men zeggen, in de vroegere woorden vindt men de beschrijving van dat eigenaardige. Ja, de schrijver heeft het een en ander gezegd van hetgeen men bij het kind waarneemt; doch op den naam van beschrijving kunnen die enkele losse trekken geene aanspraak maken. Daarom ook kon hij geene algemeene beginselen er uit afleiden, en kwam hij even arm te huis als hij uitgegaan was.

De beantwoording van de derde vraag brengt den schrijver regtstreeks tot zijn onderwerp. ‘Wij vragen in onzen tijd naar kinderlijken zin, naar mannenkracht bij jongelingsbeschroomdheid en bescheidenheid, omdat wij bespeuren, dat deze eigenschappen, bij onze meer algemeene beschaving, even als het

karakteristieke, allengs zeldzamer worden. En dwalen wij, wanneer wij nogtans in het behoud van dat karakteristieke tevens het behoud van het menschelijke in den mensch gelegen achten?' Na eenige dwaalwegen aangetoond te hebben, waardoor men alverder en verder van het oogmerk verwijderd werd, zegt de Heer S.: 'Zoo zoekt ieder, en zoo dwaalt ieder op zijne wijze. Laat ook ons onderzoeken, maar de natuurwetten tot rigtsnoer nemen. Wij vragen dan eerst: Wat het is de natuur te volgen? dan spreken wij over de physieke opvoeding van het kind; verder:

Over de verstandsontwikkeling; vervolgens:

Over de gevoelsontwikkeling; eindelijk:

Over de jongelingsontwikkeling en onze beschaving.'

Zietdaar dan de hoofdpunten, waarin de schrijver zijnen arbeid verdeelt, opgegeven. Eer wij hem evenwel hierin volgen, moeten wij nog een oogenblik stilstaan bij dat antwoord zelf. Er is in de aangehaalde woorden iets oppervlakkigs, dat den lezer onvoldaan laat, iets onduidelijks, dat hem noodzaakt naar de bedoelingen van den schrijver te gissen. Wij noemden het antwoord oppervlakkig. Immers het beweren, dat wij naar kinderlijken zin vragen, omdat deze allengs zeldzamer wordt, is toch niet zeer geschikt, om den verstandigen lezer te voldoen, die al spoedig zal opmerken, dat men, in den hier bedoelden zin, niet v r a g e n zal naar iets, wat men te over bezit. De opmerking, die dan volgt: dat in het behoud van het karakteristieke van den mensch tevens het behoud van het menschelijke in den mensch gelegen is, ziet er almede niet veel beter uit, en gelijkt naar die axiomata, waarmede van ouds de sophisten hunne stellingen begonnen. Ware het nu, dat de schrijver van zoodanige onbetwistbare waarheden uitredenerende, den lezer stap voor stap tot het betwiste punt wilde geleiden, wij zouden hem gaarne de hulde toebrengen, dat hij zijn axioma uitmuntend gekozen had. Doch bij den vrijen en soms gewaagden redeneertrant van den Heer SCHELTEMA maken die stellingen een vreemd effect. Wat de aanmerking omtrent het onduidelijke betreft, deze doelt bepaald op het gezegde van den schrijver, dat hij bij zijn onderzoek de natuurwetten tot rigtsnoer wil nemen. Welke natuurwetten zijn hier gemeend? Wat moet men begrijpen onder het woord rigtsnoer? Uit de opgave van de verdeeling van het werkje, die terstond op deze woorden volgt, mag men vooronderstellen, dat de meening van den schrijver geweest is:

Wij zullen, bij het onderzoek naar die middelen, uitgaan van de beschouwing der natuurlijke ontwikkeling des menschen; die ontwikkeling geschiedt volgens vaste wetten, en die wetten moeten de grondslag van het plan van opvoeding zijn. Het is dus de waarde eener n a t u u r l i j k e o p v o e d i n g , welke de Heer S. heeft willen verdedigen tegen de verkeerde begrippen, welke hij meent, dat op het punt van opvoeding zoo algemeen heerschen. ‘Dit woord is zelden goed begrepen, en door verkeerde uitlegging bij velen verdacht geworden. Toen ROUSSEAU zijnen *Emile* er over schreef, had dit, wel is waar, ten minste die goede uitwerking, dat menige verdwaasde moeder tot inkeer kwam, en haar kind, dat zij vroeger bij huurlingen ter minne gaf, met eigene borsten zoogde; maar later heeft men den goeden man te laste gelegd, dat hij door zijne natuurlijke opvoeding de menschen tot boschnegers of wilde beeren trachtte op te leiden. Van lieverlede is men echter alweder eenigermate van die onbillijke beschuldiging teruggekomen, en heeft men zich met het denkbeeld van eene natuurlijke opvoeding meer en meer verzoend. Dat moest ook wel het geval zijn, zoodra men het woord in zijne juiste beteekenis opvatte en onder *natuurlijke opvoeding* begreep eene opvoeding *overeenkomstig* de natuur, d.i. overeenkomstig 's menschen aard en aanleg’ (bl. 80). In deze woorden vindt men de bedoeling van den Heer S. duidelijk uitgedrukt. ‘Eene vrije natuurlijke opvoeding en opleiding van het kind, die zich eeniglijk bepaalt tot het afweren van schadelijke invloeden’ (bl. 88), dat is het opvoedingsplan, wat hij getracht heeft te ontvouwen, en waarvoor hij zijne lezers wenscht te winnen.

Zoo als wij straks zagen, bepaalt de schrijver de aandacht het eerst bij de vraag: Wat men te verstaan hebbe onder dat volgen der natuur (bl. 10-22)? Men vindt hier het begrip van *natuur* ontwikkeld, waarna dan de volgende bepaling der uitdrukking: *natuur van den mensch*, gegeven wordt. ‘Wij bevatten hieronder de werktuigen, die in hem bestaan, met de krachten, die in en door dezelve werken: deze beide vereenigd en in werkzaamheid zijnde, leiden tot bepaalde gevolgen, tot een bepaald doel, en wanneer dat doel bereikt wordt, dan leeft die mensch volgens zijne natuur’ (blz. 15). Ligt komt men, naar aanleiding van deze woorden, waarin de mensch zoo uitsluitend van de stoffelijke zijde beschouwd wordt, tot de meening, dat de schr. slechts over de ligchamelijkc opvoeding spreekt. Onze lezers, die met het werkje over het Instinct

reeds kennis gemaakt hebben, zullen zich evenwel herinneren, hoe het lagere instinct, de geestvermogens en het gevoel voor het ware, goede en schoone als uitvloeisels der bewerktuiging door onzen schrijver beschouwd worden, en dus begrijpen, dat deze omschrijving tot het begrip van zedelijke en verstandelijke ontwikkeling tevens moet dienen. ‘Naar mate de bewerktuiging van een ligchaam fijner, hooger, meer zamengesteld is, staat dat ligchaam meer op zich zelf, het hangt minder af van algemeene en meer van eigene wetten, van zijne eigene natuur, het is dus vrijer.’

‘De mensch is vrijer dan andere wezens, ten opzigte van algemeene natuurkrachten, en kan dus, daar hij meer op zich zelven staat, ook meer afwijken’ (bl. 16).

‘Eene eerste aanleiding tot afwijking bij den mensch bestaat in de verkeerde functie zijner werktuigen, bij ziekelijke vorming zijner deelen.

Eene andere oorzaak bestaat m de werking van zijn verstand, of het vermogen, om voorstellingen te ontbinden en te scheiden’ (bl. 17). Hierbij vindt men nader toegelicht, hoe het verstand zich lijnregt tegenover den weg der natuurlijke ontwikkeling van ziel en ligchaam stellen kan, of de grenzen, welke aan de werkzaamheid der organen gezet zijn, verder tracht uit te breiden, dan de natuurkrachten en de bewerktuiging toelaten. ‘In beide gevallen handelt men onnatuurlijk.’

Onze beschaving is eindelijk ook eene oorzaak dier afwijking. ‘Zij heeft nog niet die hoogte bereikt, dat zij ongedwongen, dat zij vrij, dat zij één geworden is met de natuur; onze beschaving staat nog m zeer vele punten vijandig tegen de natuur over. Intusschen is dit naspeuren van den gang der natuur tevens het naspeuren van het werk Gods. Of wie anders heeft dien gang der natuur geregeld? Daarom, o mensch! sla geene vermetele hand aan dat werk; onthoud u van alles wat dien gang der natuur kan belemmeren of storen. Maar zie naauwkeurig toe, en leer uit hetgeen gij *dan* ziet, hoe de natuur is, hoe zij haar doel weet te bereiken, welke wegen zij daartoe inslaat. Prent dit in uw geheugen, en laat uw verstand het toepassen op uwe leer en regelen voor de opvoeding en opleiding’ (bl. 18 en 19).

Zonder ons thans te zeer in het wijsgeerige gedeelte van dit onderwerp te verdiepen, is het evenwel noodig des schrijvers algemeene beschouwingen wat naauwkeuriger te toetsen. Wij zullen dus beproeven den gang der denkbeelden in de aangehaalde

woorden te volgen en kritisch te ontleden. - Om tot het begrip van natuurlijke opvoeding te komen, vraagt de schrijver eerst: Wat is natuur? Ziehier het antwoord: ‘Algemeen genomen, of in ruimeren zin, verstaan wij door natuur het heelal en de *krachten*, die daarin werkzaam zijn. Bijzonder genomen, of in meer beperkten zin, verstaan wij door natuur het *rijk der bewerktuigde wezens*, met de *krachten*, die daarin werkzaam zijn’ (blz. 15). Deze meer beperkte zin is geheel eigendunkelijk gesteld. Het onderscheid en de betrekking tusschen krachten en werktuigen als voorwerpen, waaruit het begrip van natuur geconstruëerd wordt, vindt men niet nader ontwikkeld. Intusschen is dit een essentiëel punt, zoo als men spoedig zien zal. - Het kwam er nu op aan, om tot het begrip van het doelmatige te komen. De schrijver maakt hier eenen curieusen sprong. ‘Ons gaat de natuur van den mensch het naaste aan: en zoo noemen wij dan het b i j z o n d e r d o e l, kenbaar in de bewerktuiging van den mensch, d e n a t u u r v a n d e n m e n s c h.’ Wat eenige regels vroeger iets r e ë e l s was, wordt nu eensklaps een a b s t r a c t b e g r i p, dat slechts door combinatie van voorstellingen gewonnen kan worden. Beide zaken worden daarna vereenigd, en hieruit weder eene andere bepaling gevormd van hetgeen men onder de uitdrukking *natuur van den mensch* te verstaan hebbe. ‘Wij bevatten hieronder de w e r k t u i g e n, die in hem bestaan, met d e k r a c h t e n, die in en door dezelve werken; deze beide vereenigd en in werkzaamheid zijnde, leiden tot bepaalde gevolgen, tot een b e p a a l d d o e l, en wanneer dat doel bereikt wordt, dan leeft die mensch volgens zijne natuur.’ De schrijver is dus tot de voorstelling van het *natuurlijke* opgeklommen, en er bleef hem nog slechts over het begrip van vrijheid in den mensch te construëren. Geene geringe opgave waarlijk met de hier gestelde gegevens! Een ieder ziet toch al dadelijk in, dat uit eene redenering, die zoo geheel van eene stoffelijke beschouwing uitgaat, waar slechts werktuigen en krachten, die in en door deze werken, d.i. (volgens een in de wetenschap geijkt woord) *organische krachten*, in aanmerking komen, geen vrije wil, geene eigenmagtige bepaling tot handelen afgeleid kan worden. Zien wij, hoe de schrijver zich door deze moeijelijkheid heenredt. ‘Naar mate de bewerktuiging van een ligchaam fijner, hooger, meer zamengesteld is, staat dat ligchaam meer op zich zelf; het hangt minder af van algemeene en meer van eigene wetten, van zijne eigene natuur, h e t i s d u s v r i j e r.’

Hier is inderdaad nog niets bewezen, en men zal, de zaak op den keper beschouwende, gemakkelijk bespeuren, dat de schr. slechts speelt met een woord. Welverre van toe te stemmen, dat bij meer zamengestelde ligchamen zoodanige vrijheid ontstaat, zal men tegen deze stelling veilig beweren kunnen, dat de wetten der natuur, hoezeer in hare openbaring gewijzigd, even standvastig en onveranderlijk zijn bij den mensch, het volmaaktste, het fijnste, het meest zamengestelde der organische wezens, als bij eenig voorwerp uit het delfstoffelijk rijk. Al mogt men dan ook de stelling: ‘dat de mensch, nagenoeg alleen onder het beheer van zijne eigene, in hem bijzonder gewijzigde, natuurkrachten staat,’ aan den schr. willen toegeven, dan moet men toch weten, wat hieronder te verstaan zij. Men verklare het, zoo men kan, uit de grondstellingen van den schrijver. Immers in ieder ligchaam zijn de krachten weder bijzonder gewijzigd; hoe groot is b.v. het onderscheid der wijze, waarop zich in onbewerktuigde ligchamen de electriciteit openbaart! De opmerking dus, dat de natuurkrachten in den mensch bijzonder gewijzigd zijn, brengt ons geenen slap nader tot het begrijp van vrijheid. Maar wat mag dan wel de bedoeling zijn der woorden, dat de mensch onder het beheer der natuurkrachten staat? Het is óf eene algemeene waarheid, en dan moet men het bijvoegsel ‘nagenoeg alleen’ wegdenken, óf het is eene inconsequentie in de redenering, waardoor de schrijver stilzwijgend de vrijheid van den mensch toestemt.

Tot hier toe zijn wij dus nog niets gevorderd, en bevinden ons steeds als in eenen tooverkring besloten, en toch zijn dit de elementen, waaruit de schrijver zijne verdere stellingen opbouwt. Het is met deze begrippen van vrijheid, dat hij tot de bepaling wenscht te komen van de wijze, waarop de mensch afwijkt van het natuurlijke, d.i. volgens den schrijver, van het doelmatige. Ik laat hier weder des schr. eigene woorden volgen, om zelfs den schijn te vermijden, alsof ik zijne stellingen minder juist teruggaf. ‘Omdat nu werktuigen en krachten bij den mensch behooren zamen te werken, ten einde hem te doen leven overeenkomstig het doel dier zamenwerking, dat is, volgens zijne natuur, zoo moet de oorzaak der afwijking van de *natuurlijke* levenswijze, wanneer deze eene duurzaam nadeelige rigting neemt, het a l l e r e e r s t gezocht worden in de w e r k t u i g e n of in d e k r a c h t e n zelve.’ Vooreerst moeten wij hier het onlogische in de redenering doen opmerken. Wie toch bespeurt niet terstond, dat het besluit niel noodwendig uit de

praemisse volgt? Doch er is nog een ander punt, waarop wij de aandacht moeten vestigen, namelijk, dat de schrijver op meerdere plaatsen uit des menschen vrijheid de mogelijkheid afleidt, om van de natuurlijke leefwijze af te wijken. ‘De mensch is vrijer dan andere wezens,’ zegt hij, bl. 16, ‘en kan dus ook meer afwijken.’ En waaruit sproot die vrijheid, volgens des schr. beginselen, voort? Uit niets anders dan uit de fijnere, hoogere, meer zamengestelde b e w e r k t u i g i n g . Krachten en werktuigen moeten hier gedacht worden in een noodzakelijk, onscheidbaar verband; er is derhalve geen grond, om deze als verschillende oorzaken te stellen. Alles smelt in één begrip zamen, namelijk de organisatie. Doch hiermede koude de schrijver niet komen buiten den kring van materiële toestanden, van louter organische ziekten. Men ziet dit uit de nadere omschrijving, die onmiddellijk op de aangehaalde woorden volgt: ‘Eene eerste aanleiding tot afwijking bij den mensch, bestaat in de verkeerde f u n c t i e zijner eigene werktuigen, bij z i e k e l i j k e v o r m i n g zijner deelen.’ Wat toch is die f u n c t i e ? Immers de verrigting der werktuigen met de k r a c h t e n , d i e i n e n d o o r d e z e l v e w e r k e n . Die z i e k e l i j k e v o r m i n g kan op zich zelve wederom niet zonder de werking der krachten tot stand komen. Die afwijking is derhalve de eenige, welke, volgens het stelsel van den Heer SCHELTEMA, in aanmerking mogt komen. Intusschen was hem dit niet genoeg, en zoo eindigde hij met datgene aan te nemen, wat hij tot dusverre geheel buiten zijne beschouwingen gelaten had, een beginsel, hetgeen in zich zelf vrij is, hetgeen, van onstoffelijke natuur, eene overheerschende magt op het stoffelijke uitoefent. ‘Eene andere oorzaak van afwijking bij den mensch bestaat in de werking van zijn verstand, dat, niet lettende op hetgeen in eigen aanleg en natuur aanwezig is, wordt misleid door onjuiste waarneming en het spel der verbeelding; het stelt regels vast, die lijnregt inloopen tegen het doel der bewerktuiging van den mnensch, en die gansch niet overeenkomstig zijn met de natuurkrachten, in hem werkzaam, enz.’

De lezer, die ons in dezen doolhof van stellingen vergezeld heeft, zal nu de fout van des schrijvers grondstellingen gemakkelijk doorzien; hij zal het eenzijdige en onvolledige zijner beschouwingen, erkennen, en de dwalingen begrijpen, welke bij de toepassing dier stellingen noodwendig volgen moeten; hij zal begrijpen, hoe het edelste, het verhevenste, het onstoffelijke van den mensch in het stelsel van den Heer SCHELTEMA zich

voordoet als een vijandige invloed, welke der natuurlijke opvoeding in den weg staat. Bijna uitsluitend wordt op de nadeelige rigting van de verstandsontwikkeling gewezen, terwijl, volgens goede en gezonde begrippen, juist de ontwikkeling der geestvermogens het einddoel der opvoeding behoort te zijn. Ware de schrijver niet van die beperkte stoffelijke beschouwing uitgegaan, het zoude hem niet moeijelijk gevallen zijn, het verband aan te toonen tusschen eene gezonde ontwikkeling van het ligchaam en eene vrije werking der ziel; hij zoude zijne lezers gemakkelijk overtuigd hebben, hoe de zorg voor ligchaam en ziel tevens in eene goede opvoeding behartigd moet worden, en het plan dier opvoeding geleidelijk ontworpen hebben. Maar met de aangevoerde beginselen kan hij den verstandigen lezer onmogelijk voldoen. Wij zouden ons te ver in dit onderwerp verdiepen, zoo wij dit een en ander nader wilden staven met bewijzen uit het werkje zelf; slechts dit ééne mogen wij evenwel niet onvermeld laten, dat de Heer S., ongetwijfeld uit voorliefde voor zijne grondstelling, de opvoeding der kinderen van landlieden zoo zeer verheft boven die, welke aan de kinderen der stedelingen te beurt valt. Wie zich daarvan overtuigen wil, leze wat omtrent dit onderwerp op bl. 37, 155 en 188 gezegd wordt.

Wij haasten ons evenwel, om hierbij te voegen, dat de schrijver in het vervolg van het werkje zich niet streng aan zijne grondstellingen vasthoudt, en dat men dus een verkeerd begrip van zijnen arbeid zoude verkrijgen, indien men waande, dat hetgeen na deze inleiding volgt, slechts de toepassing dier stellingen zal bevatten. Spoedig toch verlaat de Heer SCHELTEMA het gebied der bespiegelingen. Waar zijn gezond verstand, waar zijne overtuiging, uit de ondervinding ontleend, spreken, daar vindt men goede en heldere denkbeelden, nuttige wenken; waar hij daarentegen philosopheert, valt hij in dwaalwegen en tegenstrijdigheden; daar neemt hij tot magtspreuken zijne toevlugt, en maakt gedurig *petitiones principii*.

Indachtig aan onze toezegging, om den lezer met de strekking van dit geschrift bekend te maken, willen wij thans in algemeene trekken den inhoud schetsen, waarbij wij ons slechts hier en daar eene aanmerking zullen veroorloven.

De schrijver maakt een bepaald onderscheid tusschen *opvoeding* en *opleiding*. Onder het eerste woord bevat hij alles, wat tot de zorg voor de ontwikkeling van het ligchaam behoort: ‘*Opleiding* betreft meer de krachten, die in den mensch

werkzaam zijn, en wel niet zoo zeer de groeikrachten, als wel de *krachten van den geest*.' Het eerst handelt hij over de opvoeding. De misbruiken in de kraamkamer, de vooroordeelen van bakers, en de mishandelingen der pasgeborene kinderen, welke daaruit voortvloeijen, worden streng gegispt. Na de eerste levensmaanden zijn het weder andere misbruiken, welke de schrijver te bestrijden vindt; boven alles eischt hij van de moeder, dat zij haar kind niet alleen zelve zoge, maar ook de geheele zorg der opvoeding op zich neme, en het teedere kind niet aan dienstboden toevertrouwe. Het woord, dat hij hier aan de moeders rigt, verdient behartiging. Onder de bijzondere wenken merken wij hier bepaald op zijne waarschuwing, om den kinderen toch vooral de gelegenheid tot vrije beweging niet te ontnemen, en hen dus zoo min mogelijk in den kinderstoel op te sluiten. De beschrijving van de nadeelen der gewone schooltjes voor kleine kinderen, en de opmerkingen omtrent het heilzame van doelmatig ingerigte bewaarscholen, zijn zeer juist. Verder dringt de schr. nog zeer sterk aan, dat men toch vooral op dien vroegen leeftijd zorge voor eene vrije en krachtige ontwikkeling van het ligchaam; dat men de kinderen niet te eng in de kleederen beklemme; dat men hun vrije beweging in de opene lucht verschaffe, enz. Eene enkele plaats zal den levendigen trant, waarop dit onderwerp door den Heer S. behandeld wordt, het best doen begrijpen. Wij kiezen daarvoor de volgende beschrijving van den dwang, welke met de uitspanning van kinderen uit fatsoenlijken stand gepaard gaat: 'De kindermeid gaat met het kind wandelen. Het kind is keurig gekleed, omdat de ouders zoo veel geld hebben en zoo fatsoenlijk zijn. Maar nu mag het kind niet vrij loopen uen springen; want zie, het fraaije jurkje zou bederven, de schoentjes zouden vuil worden, het kind zou misschien natte voeten krijgen. In dat geval had de kindermeid do moeite het wat schoons aan te trekken, en Mevr. A. of Mej. B. zou dat kind niet zoo lief, niet zoo mooi, en niet zoo netjes vinden. Het kind moet er net en zelfs keurig uitzien: dat streelt de ijdelheid van mama en papa. Of het kind zich nu verheugt of niet, of het lustig, vrij en vrolijk springt en speelt, dan wel stijf, stil en stroef, op de kleine steentjes, in de pas loopt, dat is voor de kindermeid, voor papa en mama om het even. Ondertusschen, de vrolijkheid, de vrijheid, het loopen en springen geven juist het nut van de wandeling voor het kind. - En deze dwang heet nu fatsoenlijk voor het kind!

Op die wijze, zeggen de *bonnes*, moet het kind leeren fatsoenlijk worden. Maar ik zeg, dat fatsoenlijkheid voor een kind iets anders is, dan voor volwassenen; ja zelfs, dat een kind in dit opzigt nog geen fatsoen moet hebben of kennen; want dit alles strijdt tegen de *natuur van het kind*.'

Terwijl de schrijver tegen deze en dergelijke verkeerde behandeling ijvert, de verweekelijking der kinderen streng afkeurt, en vooral op ligchaatnsoefeningen aandringt, schildert hij tevens met levendige kleuren de kwalen, welke uit de fouten in de opvoeding in deze eerste levensjaren voortvloeijen, waaronder ook vooral de klierziekte genoemd wordt. Zeer juist doet hij eindelijk het onderscheid opmerken tusschen vlugheid van ligchaam en krachtige ontwikkeling; tusschen overmatige gevoeligheid en vastheid van geest; zeer waar is het, dat uien ten onregte slechts voor de ontwikkeling van den geest zorg draagt, terwijl ligehamelijke kracht en vastheid van geest de vruchten zijn van eene goede opvoeding.

Thans tot de opleiding overgaande, begint de schrijver met de opmerking, dat men bij de zorg voor de ontwikkeling van den geest niet genoeg in het oog houdt, dat deze, even als de ontwikkeling van het ligchaam, volgens vaste wetten geschiedt. Hij geeft hier eene zeer ware schildering van een naïf eenvoudig kind tegenover den kunstmatigen vorm en stijfheid dier *gedresseerde popjes*, en prent dus, met het sprekende voorbeeld, menige nuttige les aan zijnen lezer in. Ook waarschuwt hij nog tegen het beginsel, om kinderen langzaam te leeren spreken; tegen de gewoonte, om ze sierlijk te kleeden, waardoor hunne ijdelheid zoo ligt opgewekt wordt. Laat het kind vrij in zijne natuurlijke behoefte om te vragen; laat het vrij denken, spreken en handelen; wacht u voor het gedurig verbieden; beeld u niet in, dat het nuttig is, door eene strenge ligchamelijke kastijding, bij het geringste verzet, voor altijd onderworpenheid te willen inboezemen. Doet niets met geweld. Deze regels vindt men vrij breedvoerig ontwikkeld. Intusschen, wanneer de schrijver zoo zeer waarschuwt tegen allen dwang, wil hij daarom den teugel bij de opvoeding niet geheel loslaten: 'het waakzaam scherpziend oog moet nooit gesloten, de oplettendheid nooit afgebroken zijn; doch daarin ligt het groote geheim, dat gij, ofschoon alles ziende en opmerkende, nooit moet laten blijken, dat gij het ziet.' - De vrije ontwikkeling van het kind wordt dikwijls belemmerd door eene angstige zorg voor de vormen; het is verkeerd het kind met armzalige

beleefdheidsgebruiken te plagen. Die zucht naar vrijheid mag men ook bij het onderwijs niet uit het oog verliezen; het ligt in den aard van het kind, dat het afwisseling zoekt; die afwisseling is behoefte, is nuttig; zij moet dienen, om het onderwijs aangenamer en vruchtbaarder tevens te maken. Onder die afwisseling worden ook de ligchaamsoefeningen begrepen; deze moeten met het onderwijs ten naauwste verbonden zijn; daarom raadt de schrijver het aanleeren van een of ander handwerk, hetgeen vaardigheid bij de kinderen bevordert, en uit dat oogpunt ook voor de volgende levensjaren eene nuttige strekking hebben kan. Indien men bewijzen van onderscheiding op de scholen wil uitdeden, zoude het billijk en nuttig zijn, dat ook aan de vaardigsten, en niet slechts, zoo als tot nu toe de gewoonte is, aan de kundigsten zoodanige bewijzen toegekend wierden.

Thans meer bepaald tot het schoolonderwijs overgaande, verdedigt de Heer S. het stelsel van natuurlijke opvoeding tegen de verkeerde voorstellingen, welke men zich daarvan gewoonlijk maakt, en staaft zijne beschouwingswijze met het gezag van eenen verdienstelijken schoolonderwijzer (FRÜAUF), van eenen der beroemdste hedendaagsche physiologen (BURDACH) en eenen geneeskundige, die voor de ligchamelijke opvoeding van kinderen een groot gezag in de wetenschap heeft (JÖRG). Daarna doet hij opmerken, hoe het onderwijs en de opleiding in de school in overeenstemming moet zijn met de leiding, die het kind in den huisselijken kring te beurt valt; hierin zoekt hij natuurlijk eenen onmisbaren waarborg voor den goeden uitslag der pogingen van den onderwijzer. Het onderwijs zelf moet door levendige voordragt, door zinnelijke aanschouwing, zoo aangenaam mogelijk gemaakt worden. Het kind moet door eigene waarneming zich ontwikkelen. Boven alles is het noodig, dat de onderwijzer grondige zielkennis bezitte; die zielkennis moet niet slechts op algemeene philosophische beginselen steunen; zij moet uitgaan van eene juiste kennis des menschelijken ligchaams.

De zoo algemeene gewoonte, om door examens en prijzen den naijver van kinderen te prikkelen, wordt streng gegispt, en waarlijk met regt. Hetgeen de Heer S. hierover (bl. 98-107) gezegd heeft, verdient wel behartigd te worden. Met klem van redenen heeft hij bewezen, hoe verderfelijk het beginsel zij, om door deze overprikkelende middelen de kinderen aan te moedigen, terwijl men eenen billijken naijver niet

behoeft uit te dooven; maar deze moet op eene andere wijze ten nutte gemaakt worden, zonder de ijdelheid en den eigenwaan der kinderen op te wekken. Een goed plan vau opvoeding moet juist de nederigheid bij het kind zorgvuldig kweeken; doch ook hier is het uiterste af te keuren, en de schrijver heeft volkomen gelijk, wanneer hij de poging, om den kinderen nederigheid te leeren, hetzij door forsche middelen, hetzij door hen in de kunst van nederigheid af te rigten, als dwaas en vruchteloos afschildert.

Eer dit gedeelte over het onderwijs besloten wordt, wederlegt de schrijver nog de stelling, dat het gebrek aan eenvoudigheid, gepaard met onbescheidenheid, als de vruchten der meerdere verstandsontwikkeling bij de kinderen zoude te beschouwen zijn; een dier gronden, waarom sommigen thans geneigd zijn het meer verstandelijke onderwijs af te keuren. Anderen ijveren daartegen, omdat zij meenen, dat het niet goed is, dat de verlichting ook tot den geringen stand doordringe: ook deze worden wederlegd, en nu behandelt de Heer S. de vraag: Of de verstandsontwikkeling tegenwoordig wel zoo groot is, als zij schijnt? Of meerdere kennis ook het bewijs is voor een grooter verstand, en of het veel omvatten niet het diep indringen in de zaken bij de meesten belet? De slotsom van zijn onderzoek is: ‘Dat de verstandsontwikkeling thans meer algemeen, en tot eene matige hoogte bij alle standen geklommen is; dat ieder dus meer in de gelegenheid gesteld is, door verstandswerk uit te blinken, en niemand meer, door gebrek aan hulpmiddelen, behoeft achter te staan. Maar dat met die algemeenheid ook meestal de oppervlakkigheid hand aan hand gaat; dat, terwijl de groote verstanden met den rijkdom van hulpmiddelen zoo veel gemakkelijker hunnen weg vinden, de kleine achterblijven, eenige meerdere denkbeelden verkrijgen, maar ook ruim zoo veel dwaalbegrippen.’

Over het oefenen van het geheugen handelt de schrijver nog afzonderlijk. Hij neemt als bewezen aan, dat het tegenwoordige geslacht zwakker van geheugen is, dan vroegere; wij willen daaromtrent niet met hem twisten, daar toch dit punt moeijelijk uit te maken is. Hoe dit zij, de reden van deze mindere kracht des geheugens zoekt hij eensdeels in zenuwzwakte, als gevolg van de meerdere physieke zwakte; anderdeels in het ondoelmatige van het ophoopen van vele zaken, waardoor het geheugen overspannen wordt. Wij laten deze stellingen voor zijne rekening, en spoeden ons verder

tot dat gedeelte, waar over de zedelijke vorming gesproken wordt.

Hier wordt men eerst gewezen op de onderscheidene verhouding van verstand en gevoel op verschillende leeftijden; het kind wordt meer door gevoel dan door verstand geleid (eene stelling, die vrij dikwijls geuit wordt, doch welke ook maar al te dikwijls misbruikt is, en als algemeen beginsel tot verkeerde toepassingen leiden kan. Ref.). De schrijver betoogt nu het verkeerde, om het gevoel ten koste van het verstand te onderdrukken. ‘Het *naïve* van het kind, is het gevoel voor het ware, goede en schoone, dat zich reeds vroeg bij het kind openbaart.’ Men wachte zich, om telkens de *naïviteit* van het kind te bewonderen maar kweeke en verzorge veelmeer dat gevoel, en wake daarvoor althans, dat in den naasten kring van het huisselijke leven geene kwade voorbeelden eenen nadeeligen invloed op dat gevoel uitoefenen; men zorge vooral, dat het kind zijne opregtheid en openhartigheid behoude, en ga het met goede voorbeelden voor. - Het denkbeeld van hen, die meenen, dat men het medelijden langs den weg van het verstand moet ontwikkelen, wordt grondig wederlegd. De opwekking van het godsdienstig gevoel moet ongetwijfeld eene hoofdzaak in de opvoeding uitmaken. ‘Godsdienst is geene verstandszaak, maar eene gevoelszaak; zij is de uitdrukking van ons hooger, zedelijk gevoel voor het goede, ware en schoone; zij is de hoogste ontwikkeling van hetzelve. En waardoor wordt bij den mensch voornamelijk de behoefte tot uitdrukking van die hoogste ontwikkeling van het zedelijk gevoel gewekt? Immers in de allereerste plaats door de aanschouwing van het schoone en groote der schepping, die hij om zich ziet.....’ Zietdaar de grondslagen van de godsdienstige vorming, welke onze schrijver verlangt. Wij behoeven bij deze stellingen niet bepaald stil te staan, na hetgeen over het hooger instinct reeds bij eene vroegere gelegenheid berede neerd is.

Voor dat de schrijver zijne beschouwingen omtrent de opvoeding in de eerste tijdperken des levens besluit, rigt hij nog bepaald de aandacht op de verhouding der moeder tot de zedelijke ontwikkeling van het kind: ‘Wie over eene goede opvoeding der kinderen spreken wil, kan over eene goede moeder, die een goed verstand en een goed hart bezit, niet zwijgen, want zonder zulk eene moeder is eene goede opvoeding niet denkbaar.’ Men zal gemakkelijk inzien, dat menig misbruik

en menig dwaalbegrip bij de moeders uit den beschaafden stand in dit gedeelte bestreden moest worden.

En hiermede is de schrijver aan het einde zijner aanmerkingen omtrent de opvoeding in den kinderlijken leeftijd gekomen. Behoudens eenige bedenkingen op enkele punten, aarzelen wij niet dit gedeelte van zijnen arbeid verdienstelijk te noemen.

De wenken voor de opvoeding in den jongelingsleeftijd zijn daarentegen zeer gebrekkig, en men zal gemakkelijk de oorzaak van dat gebrekkige kunnen gissen. De schr. moest thans den jongeling beschouwen in het gedrang der maatschappelijke invloeden. Hier was het niet mogelijk het denkbeeld van natuurlijke opvoeding vast te houden. Het ware noodig geweest een zedelijk standpunt te kiezen, en bij verzuim daarvan bood zich slechts de gelegenheid aan, om eenige onvolledige opmerkingen mede te deelen. Wij willen in weinige woorden den inhoud van dit gedeelte doen kennen.

Van de opvoeding der meisjes zwijgt de schrijver opzettelijk, daar hem dit ‘op een gebied zoude brengen, te ruim, om het in alle deelen af te wandelen.’ Het is eene fout in de tegenwoordige opvoeding, dat de ontwikkeling te voorbarig geschiedt, de krachtige drijfveêr, aan den jongelingsleeftijd eigen, wordt verlamd; oppervlakkigheid, onbeduidendheid, ijdelheid, zijn daarvan de eerste noodlottige gevolgen; eenige schijnschoone vormen, eene aangeleerde wellevendheid, komen dus in de plaats van wezenlijke beschaving: ‘Kracht van geest is alleen dan mogelijk, wanneer de ontwikkeling van binnen naar buiten gaat.’ De beschaving, die zich zoo zeer aan de vormen laat gelegen zijn, wil, dat allen naar hetzelfde model zich rigten, vernietigt dus de oorspronkelijkheid, en dooft met haar de kracht van geest. Die voorbarige ontwikkeling maakt, dat de jongeling te vroeg in het midden van het werkelijke leven geworpen wordt; in plaats van dit te verhoeden, meent men, dat het slechts noodig is, hem tegen de nadeelige invloeden te wapenen; men dringt hem eene kunstmatige kracht van geest op; tracht door allerhande prikkels zijn zedelijk gevoel op te wekken en te versterken. Louter dwaling! ‘In het gedrang van dien strijd zoekt hij het meest betreden pad, dat hij het veiligst waant, en ziedaar de zucht tot navolging geboren, - eene zucht, die hem weldra het onderscheid tusschen een' mensch en een' aap uit het oog doet verliezen.’ Het gezelschapsleven bederft den jongeling

door zijne eischen om te schitteren; niet minder schadelijk is de invloed der openbare uitspanningen en vermakelijkheden, zoo als sociëteiten en koffijhuizen. Hier vindt de schrijver gelegenheid, om het nadeel te schetsen van die steeds toenemende zucht, om zijne uitspanning op openbare plaatsen te zoeken. Men behoeft wel niet opzettelijk alle openbare uitspanning te vlieden, doch vóór alles is het noodig, dat de jongeling leere de bronnen van genoegen in zich zelven en in eigen' kring te vinden.

Het werkje wordt besloten met eene algemeene beschouwing der beschaving, en haren invloed op het toenemen van ondeugden; het zijn, volgens den schrijver, twee gelijktijdige verschijnselen, die wel in een oorzakelijk verband staan, doch niet regtstreeks het eene uit het andere voortvleijen. ‘Wanneer dan én ondeugden én beschaving beide toenemen, behoeft men nog niet daaruit af te leiden, dat het menschelijk geslacht achteruitgaat. Het is op zich zelf nog geen achteruitgang; maar wordt het dan eerst, als de kracht wegzinkt, die de ondeugd in evenwigt houdt. De kracht moet door beschaving verkregen en bewaard worden..... De beschaving nu maakt bij ons vorderingen, maar ook de neiging tot eene valsche rigting is niet te miskennen, waardoor het wezen boven de zaak gesteld wordt.’ Daarop steunt het voorschrift, waarmede de schrijver besluit: ‘Leidt den ongeoefenden jongeling, wiens hart openstaat zoowel voor het kwade als voor het geode, niet in verzoeking, bij het gemis der kracht, om aan de verzoeking weêrstand te bieden.’

Wien valt het niet in het oog, dat dit gedeelte zeer schraal uitgevallen is? Ongetwijfeld had de schrijver beter gedaan, wanneer hij dit geheel achterwege gelaten en zich louter bepaald had tot de opvoeding in den kinderleeftijd. Hoe dit zij, wij hebben getracht den inhoud van het werkje zoo getrouw mogelijk terug te geven, ten einde den schrijver in zijne pogingen regt te laten wedervaren. Wezenlijke belangstelling in het onderwerp bestierde zijne pen; men ziet het uit den ijver en de warmte, waarmede hij zijne zaak voordraagt. Vele nuttige en belangrijke wenken treft men bij hem aan, die, wanneer zij goed behartigd worden, eenen heilzamen invloed zullen hebben. Daarvoor is het billijk den Heer SCHELTEMA dank te weten. Wij zouden hem onverdeelden lof voor zijne pogingen toekennen, indien niet de beginselen, waarop het werkje gevestigd is, te zeer in strijd waren met onze overtuiging niet al-

leen, maar ook met de eenvoudigste begrippen van wijsbegeerte en zedekunde.

Mogt de schrijver, wien het niet aan talent en oordeel ontbreekt, zich van die eenzijdigheid losmaken, zich vóór alles beijveren, om op het veld van bespiegelingen, onbevangen door vooropgevatte meeningen, de stellingen zuiver te ontwikkelen en vast te houden, hij zoude ongetwijfeld de goede zaak daardoor krachtig bevorderen; hij zoude bijval voor zijne pogingen onder de verlichten vinden, en wezenlijk nut stichten.

15 Maart, 1844.

VAN GEUNS.

Iets over Gooiland, de ontginning, van hetzelve en regten van het Domein, als Eigenaar en der gebruikers. Door Jr. Mr. *C. Backer*, Lid van de Regtbank van Eersten Aanleg te Amsterdam, en van de Commissie van Landbouw van Noord-Holland. Amsterdam, Johannes Müller, 1838, IV, 95 blz. in 8°. Wie zijn de geregtigden tot het gebruik van de gemeente van Gooyland? Door Jkhr. Mr. *C. Backer*, Lid van de Arrondissements-Regtbank te Amsterdam. (Geplaatst in de Nederlandsche Jaarboeken voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving, verzameld en uitgegeven door Mr. C.A. den Tex en Mr. J. van Hall, II^de^ Deel, II^de^ St., bl. 246-270.) Verslag omtrent den oorsprong en den aard der gebruikregten op de heiden en weiden en Gooiland; bijzonder in betrekking tot de vraag, wie de Geregtigden zijn tot dat gebruik. Door *A. Perk*, Secretaris der Vergadering van Stad en Lande van Gooiland en Agent van het Domein te Hilversum. Te Arnhem, bij Is. An. Nyhoff, 1842. II, 102 en LXXI blz. in 4°.

Verdediging van het regt der dorpsgemeenten in Gooyland, op de heiden en weiden aldaar gelegen. Door Jr. Mr. *C. Backer*, Lid van de Arrondissements-Regtbank te Amsterdam. Te Amsterdam, bij C. Weddepohl, 1842, 52 blz. in 8°.

Het graafschap *Holland* was vroeger, zelfs nog ten tijde, toen het oorspronkelijke huis, in 1299, met JAN I uitstierf, van veel kleineren omvang, dan wij het later, vooral onder de graven uit het huis van *Bourgondië* en *Oostenrijk*, kennen. Verscheidene heerlijkheden, die later een deel van *Holland* uitmaakten, lagen in de XIII^{de} en XIV^{de} eeuw, sommige nog later, buiten het graafschap, en waren de eigendom van afzonderlijke heeren, *dynasten*, geheel onafhankelijk van den Graaf. Men denke aan de heeren van *Amstel*, aan die van *Arkel*, van *Delft*, van *Gouda*, van *Heusden*, van *Putten*, van *Strijen*, van *Voorn*, van *Woerden*, en aan die van zoo vele kleinere heerlijkheden, die allengskens voor de steeds aangroeijende magt van den naburigen graaf van *Holland* moesten bukken, en wier goederen hierdoor oen deel van het graafschap van dien naam zijn geworden. *Vianen* en *Ameide* behoorden nimmerr aan de graven van *Holland*, en zijn eerst in 1725 door de staten van dat gewest aangekocht, die zich hierom in de stukken, de leenen dier heerlijkheden betreffende, noemden: de staten van *Holland* en *Westfriesland, Souvereinen van Vianen, Ameide* en *onderhoorige domeinen*. Ook *Westfriesland* is vóór den jare 1795 nimmer een eigenlijk deel van *Holland* geweest. De geleerde VAN SPAEN heeft in zijne *oordeelkundige Inleiding tot de Historie van Gelderland* aangetoond, hoe de onderscheidene gedeelten van dat hertogdom van lieverlede zijn aaneengehecht en zaamgesmolten, en ons tevens eene geschiedenis geschonken van de heeren dier vroegere heerlijkheden. Een gelijksoortig werk over het graafschap *Holland* zou hoogstnuttig en leerzaam zijn, vooral met betrekking tot de regtstoestanden en de oude gebruiken, in sommige oorden nog in zwang. Het kan niet anders, of een zoodanig werk, door eene bekwame hand volvoerd, zou over de oude geschiedenis van *Holland* een nieuw licht verspreiden, en zeer vele duistere punten ophelderen.

Onder de oorden, die nu tot *Holland* behooren, maar bevorens nimmer een deel van hetzelve hebben uitgemaakt, moet

vooral worden gebragt *het Gooi*, gewoonlijk *Gooiland*[1] genoemd. De graven van *Holland* waren nimmer graven van dat landschap, en beschouwden het ook niet als een onafscheidbaar deel van hun graafschap. ALBRECHT VAN BEIJEREN vermaakte het in 1377 bij testament aan zijnen derden zoon JAN[2], onware PHILIPS VAN BOURGONDIË, de erfgenaam van dezen, niet tevens graaf van *Holland* geweest, *'t Gooi* ware welligt nimmer weder onder denzelfden heer vereenigd geworden. Na de afzwering van *Spanje*, werd het als *domein*, even als de andere patrimoniële goederen der graven, bestuurd, en *Naarden*, de eenige stad in *'t Gooi - Weesp* en *Muiden* liggen er buiten, - behoorde nimmer tot de stemhebbende steden van *Holland*, en zoo zij al in de jaren 1583 en 1584 ter dagvaart werd beschreven, het waren bijzondere redenen, die hiertoe aanleiding gaven; het eerstgenoemde jaar de beraadslagingen over de overdragt der grafelijke waardigheid aan Prins WILLEM; in het laatste, de netelige toestand, waarin het land zich na den dood van dezen voortreflelijken vorst bevond. - In de X^{de} eeuw werd *Naerdingerland*, onder welken naam het *Gooi* toen en nog later voorkomt, of hetgeen wellligt slechts een gedeelte van *'t Gooi* uitmaakte, als *keizerlijk leen (beneficium)* bezeten door WICHMAN, graaf aan de oevers van den *Rhijn*. Deze schonk zijn leen, of wel de inkomsten, aan de door hem gestichte abdij van *Elten*, welke gift in 968 werd bevestigd door Keizer OTTO I, aan wien als zoodanig da eigendom (*praedium*) toebehoorde, welken eigendom hij tevens aan gezegde *abdij* overdroeg[3]. Meer dan drie eeuwen bleef *Naerdingerland* eene bezitting van die abdij, totdat de abdisse GODELINDE, met toestemming van het convent,

(1) De benaming *het gooi* komt mij de juiste voor. *Goot* is zeer zeker het Vriesche *go, goûw, pagus, land*, en *gooiland*, alzoo een *pleonasmus*. Het is, alsof men zeide *Westergoland*. Waarschijnlijk had het vroeger nog een' tweeden naam, b.v. *Naerdinger-go*, maar werd in de wandeling bij verkorting alleen *go, het go, gooi* genoemd. Even als de Gelderschen, vooral vroeger, van het graafschap *Zutphen* sprekende, alleen het woord *graafschap* gebruiken, en b.v. van iemand, die te *Aalten* woont, zullen zeggen: *hij woont in da graafschap*, soms wel: *hij woont in den achterhoek van de graafschap*.

(2) VAN MIERIS, *Ch.-Boek der Graven van Holland*, Dl. III, blz. 332.

(3) VAN MIERIS, t.a. pl., Deel I, blz. 45. Deze geleerde schijnt in de meening te hebben gedeeld, dat in deze gift niet geheel *Naerdingerland*, maar slechts een gedeelte van hetzelve was begrepen. Het opschrift toch van den gift- of bevestigingsbrief bij hem spreekt van *aliquot bona in Nardinclant*.

het in 1280 afstond aan graaf FLORIS V[1]. Maar die afstand was niet gaaf, en zonder eenig voorbehoud. De graaf en zijne opvolgers moesten aan de abdij eene vaste jaarrente van 25 Utrechtse ponden betalen, onder verbeurte van de gift bij wanbetaling, en de abdisse bedong wel uitdrukkelrjk, dat de renten of inkomsten der Kanonniken van *Elten*, die deze in *Naerdingerland* hadden of bezaten, onder die gift niet zouden worden begrepen, maar hun bij voortduring zouden worden uitbetaald, en zij behield, aan zich hare vasallen, die aan haar leenpligtig waren, wegens goederen, in dat land gelegen, met uitzondering van die, op welke GYSBRECHT VAN AMSTEL meende, doch, volgens haar, ten onregte, aanspraak te kunnen maken[2]. De jaarrente is door de graven van *Holland*, en later door de staten, tot in het laatst der vorige eeuw aan de abdij betaald, en ook tot dien tijd toe behielden de abdissen haren *Erfmaarschalk* in het *Gooi*, die, bij elken overgang, dit ambt, als een *dienstmansleen*, met een *paard en gansch harnas*[3] verheergewade, en er geheel eigenaardige, elders in ons vaderland schaars of niet bekende, tienden, *koptienden*[4] genaamd, hief, welke tienden door de erfgenamen van den laatsten erfmaarschalk van het Gooi, Mr. DANIEL HOOFT, GERRITSZ.[5], steeds zijn en tot op den huldigen dag, echter niet zonder tegenspraak van eenigen, worden geheven.

(1) VAN MIERIS, t.a. pl., Deel I, blz. 404.
(2) VAN MIERIS, t.a. pl., blz. 406 en volgg.
(3) Dit *paard en gansch harnas* werd later begroot op 50 rijksdaalders, die bij elke verlei, en wel nadat dit leen in tweeën was verdeeld, dubbel, werden betaald.
(4) Zie over deze tienden de *Tegenwoordige staat der Nederlanden*, Dl. VIII, blz. 86. Zij hebben echter veel overeenkomst met de *schultmolt*, over welke de Heeren a. YPEY en Mr. h.o. FAITH, in hunm werk: *Oudheden van het Gooiregt en Groningen*, breedvoerig handelen, en met de *schultmudden*, welke ten behoove van den Bisschop van *Utrecht* in *Drenthe* warden geheven, en waarover men kan nazien het 2de gedeelte van het II^{de} stuk van MAGNIN, *Geschiedkundig Oerzigt van de Besturen, die vóór de herstelling der Nederlanden in* 1814 *elkander in Drenthe zijn opgevolgd*. bl. 161. Vóór de hervorming genoot de eerste geestelijke (de Persona) te *Naarden* een gedeelte dier kooptienden, welk gedeelte later mede aan het domein is gekomen, en door hetzelve werd verpacht.
(5) De eerste erfmaarschalk van *het Gooi*, uit het geslacht van HOOFT, was HENDRIK HOOFT, HENDRIKSZ., die de elf van dit ambt, in 1708, kocht van MAXIMILIAAN HENDRIK, graaf van *Renesse*, en de wederhelft, in 1717, van DIEDERIEK BRIQUEMER; - zijn opvolger was in laatstgenoemd jaar zijn oudste

Ik zeide boven, dat *het Gooi*, na de afzwering van *Spanje*, onder het bestuur der grafelijke domeingoederen is gekomen, waaronder het sedert is gebleven. Doch de eigendom van dat land is niet vrij, maar sedert onheugelijke jaren, zoodat reeds in 1474 *geen memorie ter contrarie en was*, bezwaard met een regt van gebruik ten behoeve van geregtigden in het Gooi.

Dit gebruikregt bestaat in de bevoegdheid, om de gemeene *weiden* met een zeker getal beesten te beschaven, en op de heide plaggen te steken en schapen te weiden.

Deze weiden en heide worden dan ook gewoonlijk de *gemeente van Gooiland*, de *Meent*, genoemd, als gemeen aan hen, die het gebruikregt op dezelve hebben. Het gevolg hiervan is, dat de eigenaar dier gronden (het *domein*) niet vrij en onbelemmerd over zijn' eigendom kan beschikken. Men beseft gereedelijk, hoe deze toestand het ontginnnen en in cultuur brengen der zoo uitgestrekte Gooische heide in den weg moet staan, ja geheel belemmert, en echter het nut, het belang dier ontginningen wordt algemeen erkend en gewenscht. Die heide heeft eene uitgestrektheid van plus minus 3500 bunders, en strekt alleen tot plaggeslag en tot voedsel voor ongeveer 3000 schapen. Om uit den vermelden belemmerenden toestand te geraken, nam men het middel, hetwelk de wet voorschrijft, te baat, en deed, bij overeenkomst van den 12^{den} Junij, 1836, het domein, als eigenaar, afstand van zijn regt van eigendom op al de weidegronden en op een gedeelte der heide, ten behoeve van de gebruikers, die hiertegen weder afstand hebben gedaan van hun regt tot gebruik van een ander gedeelte, waardoor het regt van eigendom en het regt van gebruik zijn vereenigd, en ieder in de gelegenheid is gesteld met zijn' eigendom vrij en onbelemmerd te handelen - Spoedig na het aangaan dier overeenkomst werden dan ook door het domein ongeveer 900 bunders heide verkocht, hetgeen op den 28sten Dec., 1843, met nog 655 bunders heeft plaats gehad. Deze gronden zijn reeds, of zullen weldra in cultuur worden gebragt.

De overeenkomst van 1836 werd aangegaan tusschen het *domein* ter eene en de *Vergadering van Stad en Lande als vertegenwoordigende de Stad Naarden en de gezammenlijke Erf-*

Gooijers ter andere zijde. Deze laatste qualificatie gaf aanleiding tot de vier hierboven aangekondigde geschriften.

De Heer Mr. C. BACKER, voornaam grondeigenaar in het Gooi, en wiens verrukkelijk gelegen *Larenberg* tot bewijs strekt, wat vlijt en volharding in deze streek in weinige jaren tot stand kunnen brengen, handelt in het eerste stukje, na eene korte inleiding, in vier hoofdstukken, 1°. *over het belang van de ontginning der Gooische heide in het bijzonder voor Gooiland selve*; 2°. *over het eigendom van Gooiland*; 3°. *over het gebruik van Gooiland*, en *4°. over de regtsbetrekkingen tusschen den eigenaar en de gebruikers van Gooiland, en over de middelen, om beider regten van elkander onafhankelijk te maken*.

Het eerste punt trordt met warmte en overtuiging behandelt; de kundige schrijver toont op eene duidelijke en eenvoudige wijze het meerdere voordeel, dat voor don inwoner van het Gooi uit de cultuur der woeste gronden kan voort-vloeijen, en geeft tevens een kort, doch helder overzigt over den toestand van den landbouw en van de veeteelt in die landstreek.

Omtrent den eigendom van het Gooi is de schrijver zeer kort; uit den bevestigingsbrief van keizer OTTO I van den jare 968, en den giftbrief van GODELINDE van den jare 1280, meent hij te moeten vaststellen (blz. 23): ‘dat niet alleen de eigendom van het *Gooi* niet behoorde aan de bewoners van die landstreek, maar ook, dat die bewoners met het land zelf werden overgedragen.’ - Wij moeten hierop later terugkomen. - WICHMAN, de stichter en begiftiger van *Elten*, wordt hier (blz. 21) *Graaf van Zutphen* genoemd. VAN SPAEN heeft in zijn bovenaangehaald werk (Deel I, blz. 44 en 62) het tegendeel hiervan aangetoond, en noemt hem *Graaf aan de oevers van den Rhijn*, welke opmerking niet zonder invloed op deze zaak is. Vermoedelijk was hij broeder van DIRK II, Graaf van *Holland*(1).

Met betrekking tot het derde punt, handelt de schrijver in het derde hoofdstuk over de vragen: 1°. hoedanig het gebruik van het Gooi werd bezeten: 2°. op welken titel dat gebruik is gevestigd, en 3°. hoeverre het zich uitstrekt?

Wat het eerste aangaat, meent de Heer BACKER, dat dit gebruik niet uit een regt, maar uit eene toelating of vergunning van den Heer zijnen oorsprong heeft ontvangen. Volgens hem,

(1) Terg VAN SPAEN, *Histor. van Gelderland*, Deel I, blz. 100 en volgg.

zouden de vroegere bewoners van het Gooi *mancipia utriusque sexus*, slaven van beide kunne, zijn geweest; ‘zelf een deel van den eigendom, uitmakende, en daartoe bchoorende, kan er’ (zegt hij, blz. 26) ‘alstoen aan hunne zijde geen regt van gebruik, als dienstbaarheid op eigendom, hebben bestaan.’ - Wij moeten hierop later terugkomen. - Door langdurig gebruik werd, wat vroeger slechts eene vergunning was, als een regt beschouwd. Bij eene sententie van den hoogen raad van *Mechelen*, van den 19^{den}., 1474, werd, in een proces tusschen den graaf, als heer van *Gooiland*, en de burgemeesteren, schepenen en de gemeente van de stad *Naarden* en de dorpen van *Gooiland*, het regt van de laatsten op het gebruik der beemden, moerassen, heiden, weiden, waranden, wildernissen, enz. bevestigd. - Maar ook dit regt van gebruik onderging, door verloop van jaren, verandering met betrekking tot hen, die geacht werden het genot van hetzelve te mogen hebben. In de XV^{de} eeuw werden alleen als geregtigden beschouwd zij, die *veldslag* doen mogten, en *landwinning* hadden gedaan. - *Veldslag* is, volgens den schrijver, *een deel in het veld*; zij, die *veldslag* bezaten, hadden een *slag*, een *deel in het veld ter bebouwing*; terwijl *landwinning*, volgens hem, *een regt van overgang* is, hetwelk aan den landheer moest worden betaald bij elken overgang van dien *veldslag*, van dat *deel in het veld*. - Het was dus, volgens hem, een regt aan landbezit verbonden, een *reëel regt*, hetgeen met het land, of liever met het regt tot veldslag, overging. Later werd het, met afwijking van den oorspronkelijken aard, als een persoonlijk regt aangemerk, en men beweerde, dat de scharing mogt geschieden ook door hen, die noch *huis*, noch *land* bezaten. Tot het regt van scharing moest men echter zijn *man uit man in Gooiland*, geboren; dochters en vreemdelingen werden alzoo uitgesloten. Vandaar ontstond de naam van erfgooijer, hoezeer oneigenaardig, want *vader en zoon* kunnen tegelijk geregtigd tot de scharing zijn, en de laatste bekomt dus dit regt niet bij erfenis. Sedert eene reeks van jaren zijn alzoo de geregtigden tot het gebruik der weiden en heiden in het Gooi de erfgooijers, waardoor men verstaat die mannen in het Gooi, wier vaders dit gebruik evenzeer uitgeoefend hebben.

In het vierde hoofdstuk handelt de schrijver over de vraag: of een eigenaar bevoegd is, om zijne woeste gronden, die met regt van gebruik bezwaard zijn, ter ontginning uit te geven, en komt tot het resultaat, dal zoodanige eigenaar niet bevoegd

is, om ontginningen in het groot te ondernemen, maar wel allengskens en in het klein. De gronden, door hem hiervoor aangevoerd, dragen blijken van grondige regtskennis en geleerdheid, maar zij hebben ons niet overtuigd. - Zijn groot en klein niet betrekkelijk? - en is het grootere niet uit verschillende kleinere bestanddeelen zamengesteld? wordt, door van tijd tot tijd ceu klein deel van het grootere af te nemen, niet eindelijk het grootere weggenomen? Hebben de Gooijers het regt van gebruik op de gansche heide van het Gooi, dan hebben zij het ook op het kleinste gedeelte, en indien dat gedeelte ter ontginning wordt uitgegeven, wordt hun regt verkort. - Alleen de wetgever is bevoegd, om ook, met betrekking tot zoodanig klein gedeelte, middelen daar te stellen, om een einde te kunnen maken aan eenen regtstoestand, die belemmerend is voor welbegrepene algemeene belangen.

Het tweede door ons aangekondigde stukje is niet afzonderlijk uitgegeven; maar ik heb vermeend van hetzelve melding te moeten maken, omdat het bij de overigen behoort, en met deze een geheel uitmaakt. In dit stukje behandelt de schrijver de vier navolgende vragen: 1°. Welke is oorspronkelijk de aard van het regt van gebruik der Gooische gemeente, en aan wie is dat regt gegeven? 2°. Is men in de uitoefening van dit regt afgeweken van deszelfs aard? 3°. Waaraan is de afwijking van dat oorspronkelijk regt toe te schrijven? en 4°. Kan door die afwijking de aard van het regt veranderd zijn? - Wat de eerste vraag betreft, beweert de schrijver, dat de aard van het regt oorspronkelijk was *reëel*, en dat het alleen kon uitgeoefeud worden door hen, die landbouwers waren, omdat zij den grond van hunnen heer bebouwden, omdat zij een slag, een deel hadden in zijne gronden; het gebruik was alzoo aan den persoon om *'s lands wille*, niet aan den persoon om zijnentwille, toegestaan; die geregtigden werden steeds vertegenwoordigd door de leden eener vergadering, bekend onder den naam van *Vergadering van Stad en Lande*, zamengesteld uit de burgemeesters van de stad *Naarden* en van de vijf Gooische dorpen, benevens twee schaarmeesters uit elke der gemeenten. De schrijver komt tot het besluit, dat het gebruikregt is een *gemeenteregt*, toekomende aan het zedelijk ligchaam der aach opvolgende grondeigenaren in de gemeente. - Wat de tweede vraag aanbelangt, zoo is het bekend, dat sedert onheugelijke jaren dit regt niet meer als reëel, maar als persoonlijk wordt beschouwd, en dat het niet meer wordt aangemerkt als een regt, klevende

aan den landeigendom, maar als door geboorte verkregen. Door verkeerde toepassing der schaarbrieven, die slechts de uitoefening van het regt, en niet de bevoegdheid er toe, regelden, zoowel als door aanmatiging, is men tot dit verkeerd besluit gekomen. Dit is de beantwoording der derde vraag. De vierde wordt door den schrijver, naar ons inzien, te regt ontkennend beantwoord. En hij besluit dit welgestelde stukje met te zeggen: dat het dan ook niet twijfelachtig meer zijn kan, ‘dat het de gemeenten van Gooyland zijn, welke door den titel (zijnde volgens hem de Sententie van den H.R. van Mechelen van 1474) tot het gebruik zijn geregtigd, en dat het mitsdien ook de Gemeenten zijn moeten, die met het Domein, als eigenaar, eene overeenkomst kunnen aangaan, waarbij zij een gedeelte der gronden in Gooyland in eigendom verkrijgen, en van hun regt van gebruik afstand doen.’

De Heer a. PERK is van een tegenovergesteld gevoelen.

De *Vergadering van Stad en Lande van Gooiland* droeg aan hem, die secretaris van dit collegie en tevens agent van het domein is, het onderzoek op naar den oorsprong en den aard der gebruikregten op de heiden en weiden in *het Gooi*, en het derde door mij aangekondigde werk is het resultaat van dat onderzoek.

De schrijver heeft zijn verslag in vijf tijdvakken verdeeld.

In het eerste tijdvak handelt hij van de vroegste tijden tot de overdragt aan Graaf FLORIS, en tracht hij aan te toonen, dat de Gooijers nimmer eigenhoorigen zijn geweest, maar afkomelingen van eigenerfden of vrijen, en dat zij van de vroegste tijden af het vrije gebruik van de heiden en weiden in *het Gooi* hebben gehad.

In het tweede tijdvak, hetwelk loopt van de voormelde overdragt tot aan de sententie van den Hoogen Raad van *Mechelen*, van den jare 1474, wordt voornamelijk het oog gevestigd op de drie oudste schaarbrieven van 1404, 1442 en 1455. In den eersten zien wij voor de dorpen van het Gooi optreden *de gemene waerschap van tlant van Goylant*, en daarin wordt gesproken *van die mente* (meent) *die wy te gaeder leggende hebben op Goylant*, welk stuk door hertog ALBRECHT werd bevestigd. In den tweeden zijn het burgemeesteren, schepenen en de raad van *Naarden* en buurmeesteren der vier dorpen van *Goylant*, die de scharing regelen, en in den derden gezegde burgemeesters, schepenen en raad van *Naarden* en de *gemeene waren uten vier dorpen van Goylant*. Het proces tegen den

graaf voor den Hoogen Raad van *Mechelen* wordt gevoerd door *bourgmaistres, eschevins et communaulté de la ville de Nairden et les communs villaiges ds Goylant comme Bussem, Huyssen, Laren, Blarichem et Hilfershem, chacun en tant que lui pouoit touchier*.

Door *landwinning*, waarvan in het privilegie van Hertog JAN VAN BEIJEIREN van den jare 1407 wordt gesproken, wil de Heer PERK alleen verstaan hebben *bezit van land*.

Het derde tijdvak loopt van gemelde sententie van den Hoogen Raad tot de stichting van *'s Graveland* in 1634; gedurende dat tijdvak heeft men steeds onderscheid ten aandien van het gebruikregt gemaakt tusschen de afstammelingen der oude geregtigden en de overige ingezetenen van het Gooi. - Het vierde tijdvak bevat de jaren 1634 tot 1731, in welk laatste jaar een accoord werd gesloten tusschen het domein, als eigenaar van het Gooi, en burgemeesters en regeerders der stad *Naarden* en buurmeesteren van de dorpen van *Goyland*, bij hetwelk werd bepaald, dat ‘*waanneer eenige* uitgifte (*verkoop of afstand*) zoude mogen worden gedaan aan menschen, welke geen erfgooijers syn, deselve door die uytgiften niet sullen profiteren van dat regt, 't welk de Erfgoyers hebben tot het bescharen van de heide en weyden, het slaan van plaggen, als andersints.’ - Gedurende dit tijdvak wordt het eerst van erfgooijers gewag gemaakt. De Heer PEERK toont op blz. 58, hoe die benaming van lieverlede is ontstaan. Ook in dit tijdvak wordt het eerst gesproken van de *Vergadering van Stad en Lande*, welke de geregtigden tot de heide en weiden van het Gooi vertegenwoordigde. - In het vijfde tijdvak eindelijk wordt de staat van zaken sedert 1731 tot de scheiding met het domein in 1836 nagegaan, en komt de schrijver tot het besluit, dat de intitulatie: ‘de Stad Naarden en de gezamenlijke Erfgooijers,’ voortkomende in laatstgemeld stuk, de juiste is.

De Heer BACKER heeft bij het vierde door ons aangekondigde werkje op dat van den Heer PERK geantwoord, en zoowel uit een materiëel en zedelijk, als uit een regtskundig oogpunt, de vraag beschouwd. Hij toont de nadeelen aan, die er voor het Gooi zullen voortvloeijen, indien niet de gemeenten, maar alleen de erfgooijers, den eigendom zullen bekomen van de gronden, waarvan het domein afstand doet; eene deeling en een verkoop zullen hiervan het gevolg zijn, en deze zullen te weeg brengen, ‘dat vele menschen, die thans door een' eigendom, hoe geving dan ook, verbonden zijn aan de belanden vani hun

Erf, en daardoor voor hunne kindoren de toekomst gerust te gemoot zien, daarvan zullen worden verstoken, en alzoo verarmen, zonder dat zij, die winnen door de deeling, op den duur van toestand verbeteren zouden. Ten gevolge waarvan de algemeene verarming zou toenemen, en velen geen bestaan meer in Gooyland zouden kunnen vinden.'

Maar ook uit een regtskundig oogpunt beweert de Heer BAKKER, dat niet de erfgooijers, maar de gemeenten, den eigendom der afgestane gronden moeten bekomen.

Men ziet, dat de Heer PERK het gebruikregt alleen als een *personeel* regt, den *erfgooijer* bij uitsluiting toekomende, wil beschouwd hebben, de Heer BACKER daarentegen als een *reëel regt*.

Beiden hebben met veel bekwaamheid hunne stelsels en de door hen voorgestane regten verdedigd. De beslissing is, bij zoo vele plaats gehad hebbende veranderingen, afwijkingen en aanmatigingen, voorwaar niet gemakkelijk.

Het komt mij echter voor, dat de Heer PERK wat al te veel gewigt hecht aan de schaarbrieven. Deze toch zijn, zoo als de Heer BACKER te regt heeft beweerd, geene regtstitels, maar strekten alleen, om de wijze van het gebruik te regelen. Daar, waar zij in strijd met den oorspronkelijken titel of het oorspronkelijk regt zijn, missen zij elke toepassing.

Wat het woord *erfgooijer* aangaat, zeker is het, dat men er thans, en sedert verscheidene jaren, de beteekenis van geboren Gooijer, *man uit man*, aan hecht, maar dat het hoogsttwijfelachtig is, of die beteekenis wel de oorspronkelijke is. Vroeger sprak men van *landgooijer*. Daar nu, volgens het privilegie van Hertog JAN VAN BEIJEREN, van het jaar 1407, *niemand de gemeente van Goylant mogt gebruiken, ten zij hij landwinning had gedaan*, komt het mij niet gewaagd voor, het er voor te houden, dat men door *landgooijer* moest verstaan hem, die *landwinning* had gedaan, met andere woorden, een' Gooijer, die *arbeidelijk land bezat*, en men krijgt hierdoor het vermoeden, dat *erf* in de plaats van *land* is gekomen, en dat oorspronkelijk *erf*-gooijer *hij* werd genoemd, die in het *Gooi* eigenaar van een *erf* was, een stuk grond met zijn toebehooren[1]

(1) Zie p. WEILAND, *Ned. Taalkundig Woordenboek*, op het woord *erf*. Vandaar de gezegden: *zijn eigen erf bebouwen; men mag op het erf van anderen niet bouwen; een schoon erf*.

bezat. En dan wordt het hier bedoelde gebruikregt een reëel regt, aan het bezit van *land*, niet aan *geboorte*, verbonden.

Haar, zoo als ik boven zeide, het gebruik heeft aan het woord *erfgooijer* de bcteekenis van *gooijer* bij opvolging, bij erfenis gegeven. En hieruit ontstond verwarring omtrent hen, aan wie het gebruikregt toekwam, en uitsluiting tot het gebruik van hen, die er, volgens den oorsprong en den titel, regt op hadden. Maar, gelijk de Heer BACKER te regt (blz. 21 en volgg. van het II^{de} Stukje) aantoont, door die verwarring, door die afwijking, kan de oorspronkelijke aard van het regt niet veranderd worden.

Na eene bedaarde, naauwgezette en herhaalde lezing der aangekondigde stukken, ben ik tot het besluit moeten komen, dat het regt van gebruik der meen te van het Gooi, volgens zijnen oorsprong, een regt is, niet toekomende uitsluitend aan mannen, die van vader tot vader in het Gooi zijn geboren, maar aan ieder, die in het Gooi *arbeidelijk land* bezit. Dat het een regt is, hetwelk aan bezitting kleeft, en geenszins aan een' persoon.

In de voormalige meijerij van *den Bosch* bestonden en bestaan nog zeer vele gronden, onder den naam van meente, gemeene weiden, broeken of gebroektens bekend, wier gebruik gemeen is aan de ingezetenen eener stad of van eene gemeente. In 1793 ontstond de vraag: Aan wie de eigendom en aan wie het gebruik dier gronden toebehoorde? Die van de leen- en tolkamer over de stad en meijerij van *den Bosch* beantwoordden die vraag aan de toenmalige representanten van Bataafsch *Braband* bij missive van 29 Sept. van dat jaar, door te verklaren: ‘Dat aan de vroegere Hertogen van Braband (toen het volk van Bataafsch Braband), als Souvereinen, de eigendom dier gronden behoorde; dat die Hertogen alleen het *superficiëel* gebruik, *bestaande in het weiden, vlaggen* (plaggen), *steeken, heide maaijen, zand uithalen*, aan de gezamentlijke ingezetenen der plaatsen hebben uitgegeven; dat nogthans bij verkoop van dusdanige gemeente-gronden, de steden of dorpen de kooppenningen der verkochte gronden, tot *dedommagement* van hetgeen de ingezetenen ten opzichte van het superficiëel gebruik verliezen, genieten.’ ‘De Hertog,’ voegen zij er bij: ‘geniet niets van de kooppenningen, maar alleenlijk worden er zeventien stuivers van ieder *lopense*, zijnde een zesde van eenen morgen, aan hem betaald, tot afkoop van eenen jaarlijkschen chijns van eenen halven stuiver, tegen

den penning drie en dertig en een derde, ten comptoire van deszelfe domeinen'[1].

Is het niet, alsof dit antwoord voor het Gooi was geschreven? Ook hier eene *meent*, waarvan het gebruik, onder zekere voorwaarden, door den Souverein aan de bewoners is afgestaan. In plaats van eenen jaarlijkschen *chyns*, moest in het *Gooi landwinning* worden gedaan. Wat *landwinning* was, heeft de Heer BACKER, naar mijn inzien, juist aangetoond: het was een regt van overgang, hetgeen aan den landheer werd voldaan, een *laudemium*, eene opbrengst, of praestatie aan den lieer[2].

Ik ben het echter met den Heer PERK volkomen eens (blz. 6), dat het hoogstonwaarschijnlijk is, dat de bewoners van het Gooi immer slaven of eigenhoorigen (*mancipia*) zouden zijn geweest; geen spoor van slavernij heb ik immer, met betrekking tot het Gooi, gevonden[3], en ik verschil met den Heer BACKER in gevoelen, dat de oorspronkelijke bewoners van die streek geene *Vriezen* zouden zijn geweest; de Vriesche afkomst is aldaar op vele plaatson in gelaat en houding niet te miskennen. Doch dit zou ons te ver brengen. Graaf WICHMAN was een *Sax*, en bezat zijne goederen volgens *Saxische regten*. De toepassing hiervan op dit punt is belangrijk, maar zou een te uitvoerig betoog vereischen. Dit ééne nog slechts. In *Naarden* gold bij versterf het *aasdomsregt*, dat onmiskenbare kenmerk van Vriesche afkomst, daar het *schependomsregt* de Frankische overheersching verraadt[4].

(1) Zie antwoord door Mr. p.e. DE LA COURT op de vraag: *Welke zijn de redenen, waarom in verscheiden oorden van ons gemeenebest zeer veele gronden leeg en onbebouwd zijn blijven liggens*, in 1797, voorgesteld door de maatschappij van landbouw te *Amsterdam*, blz. 10 en 18.

(2) *Landwinning* wordt ook wel in de beteekenis run *landbouw* gebruikt. Zie KILLAAN op het woord. *Landwin, landwinner*, is bij hem *agricola, agricultor, ruricola*. Maar dit sluit het gebruik van het word *landwinning*, als *schot, laudemium*, niet uit. Een *soldenier* is een *soldaat*, iemand, die *soldij* geniet; zoo ook in eenen tegenovergestelden zin *landwinner*, een *landbouwer*, die *landwinning* betaalt.

(3) De benaming van *waertschap*, welke de Heer BACKER te regt (blz. 28 van het *Iets over Gooiland*) van *weer* afleidt, doet aan *vrijen*, geenszins aan *eigenhoorigen*, denken; *wehre* en *vrijman* waren toch bij de oude Vriezen, even als bij alle andere Germaansche volken, woorden van ééne beteekenis.

(4) Vergel. Mr. j.d. MEIJER, *Over den Worstelstrijd tusschen Franken en Vriezen*, geplaatst in het verslag van de openbare vergadering der tweede klasse van het Kom. Instit. Van 1828.

De Heer BACKER heeft, naar mijn inzien, aan de omstandigheid, dat het proces in den jare 1474 voor den Hoogen Raad van *Mechelan*, tegen den heer van het Gooi, door burgemeesters, enz. van *Naarden* en de gemeene dorpen is gevoerd, eene te groote bewijskracht toegekend voor zijne stelling, dat het *gebruikregt* een *gemeenteregt* en geen *personeel regt* is. - Waren er geene andere gronden, ik zou aarzelen hem in het gelijk te stellen. In het jaar 1623 voerden burgemeesteren, enz. van *Naarden* en van de dorpen van het Gooi proceduren met den erfmaarschalk van het Gooi en de abdisse van *Ellen*, wegens de koptienden, en hieruit zal men toch niet willen afleiden, dat de gemeenten, en niet de eigenaren der bebouwde landen die tienden moesten betalen?

Doch er is iets, dat, tot mijne bevreemding, aan beide de zoo kundige schrijvers ten eenemale is ontgaan; het zijn de gevolgen, die de politieke omstandigheden, ook met betrekking tot deze zaak, hebben gehad. Om dit aan te toonen, is mijne inleiding uitvoeriger, dan men wel bij de eerste beschouwing zott vermeenen dat noodig wave geweest. Het *Gooi*, zagen wij, maakte nimmer een deel van het vroegere graafschap *Holland*, of later van de voormalige republiek der Vereenigde Nederlanden, uit; het behoorde niet onvoorwaardelijk aan de republiek; zoo de jaarlijksche rente niet aan de abdisse van *Elten* was betaald, had deze in het bezit van het Gooi kunnen terugtreden. In dien stand van zaken was elk ander ingezeten der republiek, met betrekking tot het Gooi, een vreemdeling; men kon, men mogt den vreemdeling uitsluiten, of zijn verblijf in het land aan zekere bepalingen verbinden. Zoodanige uitsluitingen waren bovendien in de oude republiek zeer gewoon; men denke aan de regten in zoo vele steden aan het poorterschap verbonden, welk poorterschap dan nog vaak in groot en klein werd verdeeld; die geen poorter was, mogt niet in de voordeelen, daaraan gehecht, deelen; - was b.v. in de stad *Utrecht* aan de Joden het nachtverblijf, en alzoo de inwoning, niet verboden? Maar die regten, die uitsluitingen, zij zijn verdwenen. Zij zijn verdwenen in den stroom der omwentelingen. De band, die het Gord aan de abdij van *Elten* bond, hij is verbroken, en dat land is een onafscheidbaar deel van de *Nederlanden* geworden. Er zijn geene Gooijers, in de vroegere beteekenis van dat woord, meer; het zijn *Nederlanders*, die in *Vriesland*, die in *Zeeland*, in den Wieringerwaard en op de Peel, dezelfde regten genieten,

als de Vries, als de Zeeuw, als de bewoner van *Noord-Holland* of die van *Noord-Braband*; maar de Vries, de Zeeuw, ja elk Nederlander, heeft thans in het Gooi dezelfde regten, mets voldoende aan dezelfde verpligtingen, als de Gooijer, deze moge zijne afkomst *man uit man* van sedert de X^{de} eeuw kunnen aanloonen. Deze kan met het tooverwoord *erfgooijer* den zich in *het Gooi* vestigenden Nederlander niet -weren, want dat woord is thans in regten een woord zonder beteekenis. - Maar gij wilt van het gebruikregt een personeel regt maken, dat alleen van den vader tot den zoon overgaat; maar ook die stelling is onhoudbaar. Het Burgerlijk Wetboek, en gij leeft er onder, kent geene regten, die alleen aan de zoons overgaan, en waarvan de dochters zijn uttgesloten: mogt dit vroeger, toen gij eene afzonderlijke natie, of een deel van eene andere natie, uitmaaktet, en toen gij onder andere wetten leefdet, het geval zijn geweest, thans zandt gij, indien het gebruikregt werkelijk een personeel regt was, het met uwe zusters moeten deelen, en moeten toestaan, dat de schapen van uwe zwagers, al waren deze ook elders geboren, nevens de uwe de heide beschaarden.

Hoe men de zaak dus beschouwe, komt het mij voor, dat het *gebruikregt in it Gooi* slechts als gemeenteregt kan worden gehandhaafd, en dat alzoo in de overeenkomst van den jare 1836, door de *Vergadering van Stad en Lande* met het domein aangegaan, deze vergadering niet had moeten verschijnen als vertegenwoordigende *de stad Naarden en de gezamenlijke erfgooijers*, maar als vertegenwoordigende de *stad Naarden en de gemeenten van Gooiland*[1], of wel als vertegenwoordigende de *gezamenlijke belanghebbende in het Gooi*.

Hoezeer ik tot een geheel ander resultaat, dan de Heer PERK, ben gekomen, kan ik echter niet nalaten aan zijn werk grooten lof toe te zwaaijen. Uit een historisch gezigtpunt heeft het groote verdiensten, en men is hem ook dank schuldig voor de talrijke bijdragen, alle afschriften van authentieke stukken, achter zijn werk gevoegd. Hij belooft in zijne opdragt aan de *vergadering van stad en lande* een algemeen overzigt omtrent den vroegeren toestand en de geschiedenis van het Gooi publiek

(1) Ik zwijg hier, dat de onderscheiding, die in de overeenkomst tusschen de *stad Naarden en de gemeenten* wordt gemaakt, zoodat wel de erfgooijers te plattenlande, maar niet die in de stad worden vertegenwoordigd, ten eenemale verkeerd en ongegrond is als zijnde zulks door den Heer BACKER, bl. 27 van het IV^{de} Stukje, voldoende aangetoond.

te zullen maken; wij hopen, dat hij deze belofte niet onvervuld zal laten.

De Heeren BACKER en PERK mogen in gevoelen omtrent het door hen behandelde puntverschillen, bekend is het, dat zij voor het welzijn van het Gooi één gevoel, één' zin hebben. Zij zijn het, die te zamen in 1837 eene maatschappij ter bevordering van de cultuur in *Gooiland* hebben opgerigt, van welke maatschappij de statuten bij Besluit van Z.M. den Koning, van 20 Junij van gemeld jaar, werden bekrachtigd. En hij, die, na jaren afzijns, de streken van *Laren* of *Hilversum* bezoekt, kan zich overtuigen van het nut dezer instelling; kan zich overtuigen van de voordeden, die de ontginningen, door beide heeren bezorgd, aan die landstreek hebben te weeg gebragt. Ja, wij durven voorspellen, dat nog na eene reeks van jaren de namen van c. BACKER en a. PERK in het Gooi dankbaar zullen worden herdacht.

Eenige weinige drukfouten heb ik onder het lezen der aangekondigde stukjes gevonden en aangeteekend; op bl. 15 van het *Iets*, reg. 6 van ond., staat: ƒ 3500 *bunders*, voor 3500 bunders. In de aanteekening op bl. 39, *inscriptio* voor *in scriptis*; op bl. 81 wordt de sententie van 1474 verkeerdelijk als van 1774 opgegeven.

In het verslag van den Heer PERK leest men, bl. 8, reg. 3 van bov., *abdissen* voor *abdisse*; zoo ook bl. 9, r. 2 van bov.

In de *Verdediging* (N°. 4) staat, bl. 7, reg. 1, ƒ 200,000; dit moet óf ƒ 2,000,000 zijn, óf de ƒ 2000 moeten op de regels 5 en 12 ƒ 200 wezen.

Op bl. 7, reg. 6 en 7, vindt men: *die zijn dagelijks brood dagelijksch verdient*, hetwelk moet zijn: *die zijn dagelijksch brood dagelijks verdient*, en op bl. 24, reg. 16: *dagelijks*, lees dagelijksch.

In de aanteekening (*a*), op bl. 45, staat, in den tweeden regel (MIERIS, *Ch.* 6, p. 332); dit moet zijn: (VAN MIERIS, *Ch.-Boek*, Deel III, bl. 332).

Amst., April, 1844.

W.J.C. VAN HASSELT.

Album.

Korte berigten over boekwerkens, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

De Nederlanders hij Chattam. Historisch-Romantisch tafereel uit de XVII^{de} *eeuw, door* W. Stork. *Te Deventer, bij* M. Ballot. In 8°. 258 bladz

De historische romans, of historisch-romantische tafereelen, zijn nu eenmaal, tot stilling der leeswoede van het groote publiek, aan de orde van den dag, en, wat men er ook tegen hebbe in te brengen, men is wel genoodzaakt ze te nemen, zoo als ze zijn, en mag zich gelukkig rekenen, als men niet op iedere bladzijde geërgerd wordt door verdraaijingen en verknoeijingen der geschiedenis, tot het bereiken der onbeduidendste, kinderachtigste doeleinden, die dan romantisch heeten moeten.

Niet alleen heeft de Heer STORK zijnen lezers deze ergernis gespaard: hij deed meer. Met de *Geschiedenis van het zeewezen*, van Mr. DE JONGE, voor zich, heeft hij eene dier gebeurtenissen, welker bijzonderheden iederen Nederlander behoorden bekend te zijn, op eene allezins getrouwe manier voorgesteld, zonder in een enkel belangrijk punt van de historische waarheid af te wijken. - Alleen met de *personen* vergunde hij zich eenige vrijheden. Zoo laat hij, bij voorbeeld, MEINDERT JENTJES, den kommandeur van den brander *de Princes*, reeds dadelijk met de vloot uit *Texel* zeilen, alhoewel dit schip behoorde bij het Vriesche eskader, onder AYLVA, dat zich eerst voor de *Theems* bij de vloot voegde. Hij noemt het brandschip van CORNELS VAN DER HOEVEN *da Maas*, ofschoon deze kapitein (van de admiraliteit van *de Maas*) den brander *Rotterdam* voerde. Hij laat kapitein NAELHOUT, die eigenlijk het schip *Harderwijk* onder zijn bevel had, met het schip *de Vrede*, van den onversaagden VAN BRAKEL, de rivier opzeilen, alhoewel daarvan niets blijkt, en laatstgenoemde kapitein, belast met

het afbrengen der genomene schepen, aan dit laatste gedeelte van den strijd waarschijnlijk geen deel genomen heeft. - Dit alles is, het is waar, van geen belang, en strekt (behalve het tweede, dat eene klaarblijkelijke vergissing, of eene verkeerde opvatting der uitdrukking is van Mr. DE JONGE) inderdaad tot vermeerdering der belangstelling in het romantische tafereel. Dal JAN DANIELS. VAN DÉ RIJN, tot besluit van den roman, zijne MARIA KROON ten huwelijk krijgt, zou gewis niet strooken met den bestaanden zilveren beker, waarvan Mr. D.J. spreekt: 'JAN DANIELS VAN DE RIJN EN ALTIE JOPPE A°. 1668,' zoo wij den schr. niet mogten toestaan, dezen laatsten zeker niet buitengewoon romantisch klinken den naam voor een' anderen te verwisselen. Dat de schr. ook Mr. DE JONGE volgt, als deze een der verbrande schepen, boven het kasteel van *Upnore, the old James* noemt, is hem niet te wijten. Volgens de teekening van EVELYN, door D.J. medegedeeld, lag dit schip echter hooger de rivier op, en is het verbrande schip *the James*, of, volgens anderen(1), *the graat James* geweest.

Als wij deze historische kleinigheden hier ophalen, is het niet om den schrijver te gispen, maar in tegendeel, om aan te toon en, dat er welligt nog geen eigenlijk geschiedkundige roman bestaat, waarop minder wezenlijke aanmerkingen, uit dit oogpunt, kunnen worden gemaakt. Het getrouw blijven aan de geschiedenis, anders zoo moeijelijk niet het dichterlijke van den roman te vereenigen, was echter hier eene betrekkelijk gemakkelijke taak, want het gold eene *episode*, welke zelfs door den schrijver van de overigens uitmuntende, maar koude, geschiedenis van het Nederlandsche zeewezen, met een bij hem ongewoon vuur beschreven is. Een tijdvak, dat zich telkens weder der herinnering opdringt, omdat het treurige tegenwoordige haar geene rustpunten oplevert, als men zich niet wil verlagen tot het toejuichen van kinderspel, dat alleen den lafsten nationalen eigenlof met de groote daden van de zeventiende eeuw vergelijken kan.

Er bestaat intusschen nog eene andere soort van waarheid, die het ons leed doet, in dit boek minder te hebben aangetroffen. Het is die van het *costuum*. Wij spreken niet van overdrevene uitdrukkingen, als bij voorb. al dadelijk op bladz. 1: 'nimmer te voren, en ook nooit daarna, was er in eene onzer vaderlandsche havens zulk een aantal helden bijeenverzameld, zulk

(1) HUME en RAPIN DE THOYRAS.

eene schoone, weltoegeruste vloot aanschouwd, dan juist toen in de *haven* van *Texel*.' Een oogopslag op de staten der Nederlandsche vloot, vóór den zeeslag van 4 Augustus, 1666, en bij den togt naar *Chattam*, bij Mr. DE JONGE, is meer dan voldoende, om die te wederleggen. Maar - het is een maritime roman, dien wij voor ons hebben - ook het maritime gedeelte moet waarheid zijn. Die *haven* van *Texel* reeds verraadt, dat de schrijver het costuum niet genoegzaam heeft bestudeerd, of hij zou *roede* van *Texel* hebben geschreven. het eentoonige gezang, bl. 2, op welks maat men gezamenlijk, aan boord der schepen, aan de *touwen* (dat is, in zeemanstaal, zware touwen) werkt, klinkt geheel anders dan dat, waarmede de goederen uit kleine vaartuigen aan boord worden overgeheschen, waarover hier gesproken wordt. - 'Als uit den *buik* van een der waterkasteelen verrees' - de bevelhebber. - Dat mag op kleine vaartuigen, het geval zijn, op *waterkasteelen* treedt de bevelhebber, gelijkvloers, uit de kajuit op het halfdek, om van boord te gaan. En zoo het al gebeurt, dat hij 'zijnen voornaamsten officier' nog uit de sloep iets toeroept, dan zal het gewis geen zoo onbepaald bevel zijn, als 'om toch op alles te letten en niets te verzuimen.' - Een 'zeeman, die aan het roer der boot zat - met een *bepikt* wambuis,' zou gewis een zeer *lui* zeeman wezen, die zoo lang op het dek gelegen had, dat het pik uit de naden aan zijn baaitje was blijven kleven. Had de Heer S. er eene *teer*vlek of wat op gezien, daar is, in het tuig van het schip, aankomen aan. - Wij bepalen ons, kortheidshalve, tot deze aanmerkingen op de drie eerste bladzijden. Alleen nog vermelden wij, van bl. 22, een Engelsch linieschip, dat op de hoogte van *Antwerpen* kruist, als een bewijs hoe weinig de schrijver zich voor dit belangrijke gedeelte van zijne taak berekend heeft, getoond.

Zonderling, zal men zeggen, zonderling, dat recensent eerst over het historische, daarna over het costuum, en slechts ten laatste over het romantische spreekt; de Heer STORK wijte het der gekozene stof. Wij twijfelen er aan, of de fantasie van een' onzer romanschrijvers er in zou zijn geslaafd, de verdichting eene gelukkige figuur te doen maken tegenover de waarheid van zulke heldenfeiten; maar het boek heeft ons overtuigd, hoeverre dit buiten het bereik is van een middelmatig talent. Wat den roman als zoodanig aangaat, de intrigue is eene alledaagsche, - in maritime romans altoos; - MARIA KROON, de beminde van VAN RIJN, is met een koopvaardijschip door de

Engelschen genomen, en bevindt zich aan boord van *the Royal Oak*, welles kapitein DOUGLAS haar tot een huwelijk noodzaken wil, terwijl VAN RIJN haar voor zich verlangt, en, ten slotte, als een gevolg van de krijgsverrigtingen, ook verkrijgt. - Ook in een' vijand behooren goede eigenschappen te worden vereerd, en daarom konden wij de wijze niet goedkeuren, waarop de Engelsche kapitein, die zich op zijn' post met zijn schip het verbranden, zonder van de gelegenheid gebruik te maken, om zich te redden, hier voorgesteld is. ‘Nooit heeft een DOUGLAS, zonder bevel, zijn' post verlaten.’ De man, die dat zeggen, en deze uitspraak met den dood bezegelen kon, heeft, zelfs van vijanden, beter verdiend, dan in een verachtelijk daglicht gesteld te worden. De haat van den hevigen puriteinschen SIDERAY (de schrijver schijnt *Sir* niet voor eenen titel, maar voor eenen voornaam, aan te zien) had op eene andere wijze kunnen worden gemotiveerd, en daardoor zou zelfs de roman hebben gewonnen, dewijl de thans flaauw geschetste MARIA KROON dan onverdeeld de aandacht zou hebben geboeid. De overige karakters zijn vrij goed volgehouden. Dat VAN RIJN in den strijd alleen aan het vaderland, en niet aan de wraak denkt, welke SIDERAY in hem wil aanvuren, is een waarlijk even verrassende als schoone trek. De tegenstelling der beide Engelsche loodsen, SIDERAY en HOLLANDT, van welke de eerste tot voldoening van haat en wraakzucht, de andere om het laagste eigenbelang, zijn vaderland verraadt, is juist gedacht en volgehouden. Er is, wij erkennen het gaarne, er is vooruitgang in dit boek van den schrijver, vergeleken met zijnen ‘Jan de Eerste, Graaf van Holland,’ door eenen anderen medearbeider vóór jaren (Jaargang 1839, N°. IV, bl. 402) allergeestigst beoordeeld; doch ‘oorspronkelijkheid van gedachte en vorm’ ontbreekt nog altijd. ‘Wie zal ons eens een meesterstuk uit de eerste dagen van den opstand tegen *Spanje* geven?’ werd onlangs in dit tijdschrift gevraagd; wij zuchten, wij wenschen op onze beurt: ‘Wie zal eindelijk onzer glorie ter zee regt doen?’

Olivia of Hedendaagsche Beschaving. Naar den negenden druk. Uit het Engelsch van **Catherine Sinclair,** ***door*** **C.S. Adama van Scheltema. 2 Deelen.** ***'s Gravenhage*****, W.P. van Stockum, 1842**

De schrijfster van dit werk schijnt zich minder ten doel gesteld te hebben een' eigenlijken roman te schrijven, dan wel,

In ernstige gesprekken, den echten geest en heilrijken invloed van het christendom aan te wijzen, en aan die gesprekken, door het bijbrengen van eenige belangwekkende situatiën en tafereelen, eene min of meer romantische tint te geven. Te regt heeft zij dezen vorm gekozen. In plaats van drooge, dorre betoogen, of, hetgeen nog erger zoude geweest zijn, van eenen zoogenaamden godsdienstigen roman, schonk zij ons nu een verhaal, dat in vele opzigten zoowel den letterkundigen als godsdienstigen lezer bevredigen zal. OLIVIA, haar hoofdpersoon, is als ideaal een er Christin goed geteekend. Eéne bedenking moeten wij ons echter veroorloven, deze namelijk, dat zij in sommige harer woorden en handelingen meer zachte, lijdelijke berusting, meer blind geloof, dan zucht tot onderzoek aan den dag legtt waardoor het schijnt, alsof zij hare meerderheid boven de onverdraagzame, haarklovende methodiste BARBARA minder aan hare verlichte bijbelkennis en hoogere verstandsontwikkeling, dan aan hare engelachtige inborst te danken heeft. Door haar voorbeeld van echt christelijke liefde en godsvrucht, bekeert zij BARBARA; waarom bragt zij haar ook niet, door meer bondige redenen, tot de overtuiging harer dwalingen? De bekeering ware dan volkomener geweest, en de schrijfster hadde er haar doel te gewisser door bereikt. Deze BARBARA is geheel *type*, ceene studie naar het leven. In de voorstelling van schier alle overige karakters slaagde de schrijfster, naar ons inzien, minder gelukkig. Niet zelden viert zij hare zucht tot overdrijven ten koste der waarheid, en niet altijd is haar vernuft van het echte gehalte. Dit beweren wij vooral met toepassing op *Miss* ELEONORE, dochter der ijdele, wereldzieke *Lady* FITZ-PATRICK. Hoezeer niet van nabij bekend met den conversatietoon der Engelsche Grooten, houden vrij het voor eene onmogelijkheid, dat zulk een schepsel, ondanks hare geboorte en fortuin, onder hen nog eenig opgeld zoude kunnen doen. Hare onverdragelijke grillen, hare dwaze aanmatigingen in hare gesprekken met den heer GRANT en anderen, de beleedigingen en vernederingen, die zij zich jegens de lieve, zachte MATHILDA veroorlooft, getuigen niet slechts van haar onverstand en bedorven hart, maar zijn ook, door hare verregaande onwelvoegelijkheid, zelfs der ligtzinnigste *couette* der groote wereld onwaardig. Haar gedrag gedurende de ziekte harer moeder is geheel onnatuurlijk. Waartoe dit stuitend tafereel? Om het heillooze van het gemis van christelijke grondbeginsels aan te toonen? Maar is

ouderliefde dan eene deugd, alleen den Christen eigen? Vindt men haar niet even sterk, niet even algemeen bij Joden, bij Heidenen? Over aanmerkingen van minder gewigt, zoo als het onwaarschijnlijke (blz. 190, 1e d.), dat zij de redeneringen harer vrome tante, *waarnaar zij nooit luisterde*, zoo woord voor woord, als een papegaai, kon teruggeven, willen wij heenstappen. Ook de dames FITZ-PATRICK en HOWARD bevielen ons niet. Hare karakters zijn al te zeer, of, beter gezegd, al te onhandig overdreven. De sprinkhanen der adellijke kinderwereld, de MARABOUTS, mogen elke ontwikkeling van hart en geest onderdrukken, zij zorgen er toch voor, dat hare *élèves* ten minste leeren schijnen, wat zij behoorden te worden. Vrouwen van aanzien behielden daardoor dan ook, zelfs van de meest verwaarloosde opvoeding, den tact, om zich, zoo al niet beter en degelijker voor te doen dan zij werkelijk zijn, dan toch, om hare nietsbeduidendheid en hare belagchelijke zijde zorgvuldig te verbergen onder zekere *aimables dehors*, eene munt, die in de groote wereld nog al gangbaar is. Haar wat zullen wij van *Lady* FITZ-PATRICK en hare zuster zeggen? Is het niet, alsof zij elke gelegenheid aangrijpen, om hare belagehelijke zijde op den voorgrond te stellen? Schijnen zij, bij elke optreding, u niet toe te roepen: ‘hier zijn wij weêr! Nog altijd dezelfde! Lach ons toch helder uit!’ Het gezegde der eerste (pag. 136, 1e d.): ‘Ik heb nog nooit in mijn leven tegen een van Gods geboden gezondigd.’ is zelfs voor zulk eene vrouw te sterk. In het dertiende hoofdstuk wordt haar toon opeens te bijbelsch-Vergelijken wij hiermede hare laatste gesprekken met OLIVIA, en bedenken wij, dat er sedert bij haar geene beduidende godsdienstige ontwikkeling kon hebben plaats gehad. Zelfs weet zij (pag. 144, 2e d.) woorden van den zoo strengen, en bij wereldsche vrouwen geheel onbekenden, Vader AUGUSTINUS aan te halen. *Lady* HOWARD legt bij enkele gelegenheden te veel kennis en gezond verstand aan den dag, om doorgaans zoo onzinnig te raaskallen. MATHILDA, behoudens hare individualiteit, het afdruksel harer tante OLIVIA, is een beminnelijk schepsel, die nog veel meer belang zou inboezemen, indien de schrijfster haar een weinig meer kracht van geesten gevoel van eigenwaarde hadde toegevoegd. Nu dringt zij zich zelve te veel op den achtergrond. Haar gezegde (pag. 183, 1e d.): ‘Ik heb nooit (in eenen roman) eene heldin ontmoet, met welke ik zou heb ben willen ruilen, noch eenen minnaar, met wien ik zou

begeerd hebben te trouwen,' vinden wij, in haren mond, minder passend, en bovendien geen vleijend kompliment voor de Engelsche romanschrijvers. Van de mannelijke karakters beviel ons dat van *Sir* PHILIP het best. *Sir* FRANCIS blijft voor ons een raadsel. Hoe kon iemand van het bekrompenste gevoel en verstand, *die slechts voor honden en paarden leefde*, zulk een beduidend deel nemen aan het gewigtig gesprek in het zesde hoofdstuk!

Het teekenen van menschelijke karakters houden wij voor de zwakke zijde van het talent der schrijfster. Tegen de zaken die zij voordraagt, en vooral de wijze waarop zij zulks doet, hebben wij minder in te brengen. Evenwel mogen wij niet onopgemerkt laten, dat deleer der voldoening, zoo als die door haar wordt voorgedragen, wel kerkleer, maar geenszins die van het zuiver Evangelie is. Daarin toch wordt noch het *idée*, noch het woord van zulk eene voldoening gevonden, en is de doorgaande toon die van Jo 3, 16: *Zoo lief*, enz. Ook had de schrijfster wel de gronden dienen mede te deelen voor haar beweren, dat de moordenaar *op* (beter *aan*) het kruis niet met de genade des Evangelies bekend was (pag. 134, 2e d.). Nu bewonderen wij den man reeds om zijn schier onbegrijpelijk geloof, dat nog onbegrijpelijker wordt, indien wij aannemen, dat hij te voren nooit van JEZUS gehoord zou hebben. Eindelijk lezen wij (pag. 165, 2^{e} d.): 'Wij denken gewoonlijkslechts in het voorbijgaan aan eenig ver land, waarvan wij de beschrijving bezitten; maar welk een nieuw belang krijgt het voor ons, als een onzer dierbare betrekkingen daarheen gegaan is; is het u zoo gegaan omtrent die plaatse, waarheen thans uwe moeder is opgeroepen, zoo moet de tijd, om u daarmede bekend te maken en daarop voor te bereiden, u dubbel dierbaar zijn. Nog nimmer heb ik een' mijner boezemvrienden verloren, zonder de troostrijke gedachte, dat zij (hij) voor den hemel waren (was) voorbereid, en dat wij elkander dáár weder ontmoeten zouden, enz.' Deze gedachte, hoe schoon ook op zich zelve, is meer heidensch dan christelijk; men denke aan koning RADBOUT. Troostrijk moge de verwachting zijn, onze dierbare verscheidenen in de gewesten des eeuwigen vredes weder te zien; doch do ware Christen zal deze verwachting niet zoo geheel op den voorgrond stellen. Verlangen naar God behoort bij hem de magtigste prikkel te zijn, om zich tot het deelachtig worden van zijn Rijk voor te bereiden.

Te onaangenamer viel het ons over de gebreken van dit werk eenigzins te moeten uitweiden, daar het niet slechts om den loffelijken geest, die er in doorstraalt, maar ook oni de verdienstelijke bearbeiding, in zoo vele opzigten aanbevelenswaardig is. De stijl der schrijfster is niet zonder verheffing; hare denkbeelden en vergelijkingen vonden wij doorgaans juist en met duidelijkheid voorgedragen. Had zij met evenveel waarheid hare karakters geschetst, als zij met kennis van zaken de onderscheidene deelen van haar hoogstgewigtig onderwerp behandelde, onze lof ware minder bekrompen geweest. Intusschen mogen wij het werk een' ieder aanbevelen. Velen zullen er nut uit trekken. De vertaling is vrij goed; de uitgever zorgde voor eene nette uitvoering; de corrector had wel wat scherper mogen toezien.

H.B.

***Christophilus. Christelijk Jaarboekje*. 1844. *Vierde Jaar. Nijmegen, bij*. J.F. Thieme**

‘Zoo trede de *Christophilus*, ten vierden male, de wereld binnen, en vinde eene welkome ontvangst in menigen huisselijken kring.’ Met dezen wensch der redactie vereenigen wij ons gaarne. De nette uitvoering en betrekkelijk matige prijs, vereenigd met den goeden naam van dit jaarboekje, en de bekende belangstelling van ons publiek in stichtelijke lectuur, doen ons vertrouwen, dat die wensch vervuld is.

Maar zal de nadere kennismaking aan die welkome ontvangst beantwoorden? Ook dit wenschen wij, al blijven wij veel meer verlangen, dan ons hier geleverd is.

Wij hooren de redactie klagen, ‘dat zich vroegere medewerkers eenigzins schijnen te onttrekken.’ Niet onduidelijk wordt zulks geweten aan de beoordeeling hunner bijdragen in onze vaderlandsche tijdschriften, - of men aan zulke medewerkers iets verliest? - Maar het jaarboekje is nog jong en zwak, en heeft zoo veel ondersteuning noodig, om staande te blijven. Waarlijk, wij deelen in de bezwaren der redactie, en zouden ons innig verblijden, zoo zij, bij de nalezing van de haar aangebodene vruchten, altijd ruimen en smakelijken voorraad behouden mogt.

En nu ons oordeel over dezen jaargang. Wij mogen niet toe-

laten, dat de goede bedoeling de kritiek ontwapene. Maar wij zullen, als altijd, onpartijdig zijn.

Er is, gelijk vroeger, afwisseling van proza en poëzij. De Eerw. WANSLEVEN geeft in een uitvoerig stuk, *De Martelaren* getiteld, ons het verhaal van POLYCARPUS' marteldood. Onzes inziens, is het zijner plaats waardig. Onderhoudend geschreven, wordt het met belangstelling gelezen. Wat geschiedenis en overlevering hem aan de hand gaven, schijnt de schrijver met zorg en smaak te hebben aangewend. Maar als hij der vlammen van den brandstapel, die POLYCARPUS verteren zal, eene boogswijze rigting geeft, zoodat zij in den vorm van een uitgespannen zeil zich achter den martelaar vereenigen, wiens gedaante, nu als in eene gouden nis geplaatst, het waardig standbeeld vertoont der christelijke trouw tot in den dood, waarom dan ook, volgens dezelfde overlevering, niet gesproken van de witte duif, die, als treffend zinnebeeld van onschuld en eenvoud, uit de assche des martelaars zou zijn opgevlogen? Voor het overige geven wij den schrijver in bedenking, of de marteldood van BLANDINE niet te sterk, te ijzingwekkend geteekend is.

In het algemeen zijn de prozastukjes in goeden stijl en goeden geest geschreven. Ook leveren zij eene aangename verscheidenheid op. Beter dan in de *Zelfbeproeving bij de verwisseling des Jaars*, is de Eerw. RADIJS geslaagd in zijne schets van *Jezus en de Samaritaansche vrouw*. Mogten wij slechts, bij de behandeling van bekende onderwerpen, meer nieuwheid van vorm en inkleeding ontmoeten! Welkom zal alle aan christelijke huismoeders het, misschien wat al te gevoelig geschreven, stukje zijn van Mevr. P.H., geb. L. *De bevestiging der Lidmaten te U.*, door D.G.S., wordt door de ontknooping grovelijk ontsierd. Al gebeurt het ook - men komt er zelden voor tilt - in de kerk gedroomd te hebben!! Geheel anders klinkt dat: *En het was een droom*! bij JEAN PAUL, in den *Oudejaarsnacht van een' ongelukkige*. Met lof vermelden wij de stukjes van THODEN VAN VELZEN, TIDEMAN en VERWIJS. VAN SCHAYCK heeft in zijn *Lievelingsplekje* (het kerkhof) veel goeds, maar weinig nieuws gezegd. Dat schrijven *à la Claudius* wordt door velen, en is ook hier met min gunstigen uitslag beproefd. De in het stukje geplaatste verzen hadden gerustelijk kunnen achterblijven. In de bijdrage van den Eerw. HELDRING, *Mijn Koningrijk is niet van deze wereld*, vinden wij te veel gekun-

stels, en, ondanks menige herhaling, te weinig helderheid, dan dat wij haar kunnen gelukkig noemen. De overige prozastukjes laten zich met genoegen lezen.

En nu de poëzij! DA COSTA geeft twee dichtstukjes. Het eerste is: *aan den Heer Willem de Clercq*, eene hartelijke uitboezeming der christelijke vriendschap (thans door den betreurden dood van des dichters edelen vriend nog meer geheiligd!). Het andere is toegezongen *aan zijn' oudsten Zoon bij het doen zijner Belijdenis*, een krachtig, roerend woord des geloofs! BEETS bezingt den *Regenboog bij onweder* op eigen', oorspronkelijken toon. KISSELIUS geeft ons eene fiksche vertaling van den *Lofzang der Engelen*, uit MILTON'S *Paradise Lost*, Book III. Het dichtstukje van VAN DER POT, *Uit de Huishoudkamers*, is voortreffelijk, eene gelukkige vereeniging van gevoel en kunst. Maar hoe glad de baan van het *naïve* is, toont dezelfde auteur ons in den Volksalmanak, waar het *Kind en de Moeder*, bij zeer veel schoons, niet minder rijk aan platheden is. Wanneer wij nu nog de stukjes van VAN DEN BERGH, TEN KATE, VAN HARDERWIJK, LESTURGEON en VAN SCHERMBEEK eener loffelijke vermelding waardig keuren, dan is de slotsom onzer beoordeeling, dat, zoo de *Christophilus* zich ook al in dezen jaargang niet boven de vorige verheft, hij nogtans *zijne* plaats, beter dan zijne meer wereldsche broeders, handhaaft. □éne bedenking moeten wij hier nog in het midden brengen. De *Christophilus* is eenigermate de *type* van het verschijnsel, dat wij in de christelijke en theologische wereld waarnemen. Sommige stukjes (vooral de poëtische) zijn vrij hoog en sterk gekleurd, terwijl de invloed van nieuwere theoriën in het proza hier en daar even sterk doorkijkt. Zoo iets liet zich in onze dagen, bij zoo veel strijd van meeningen, bij zulke wijd uiteenloopende rigtingen, ligtelijk verwachten; maar het ontneemt toch, uit een zuiver aesthetisch oogpunt beschouwd, niet weinig aan de waarde van het geheel, en werkt ook nadeelig voor het christelijke doel, dat men met de uitgave beoogd heeft. De Christelijke Volksalmanak - waarvan wij hierbeneden nog met een enkel woord zullen spreken - is te dien opzigte veel beter aan zich zelven getrouw gebleven. Wij willen geenszins aan de redactie van den *Christophilus* voorschrijven, welke kleur haar jaarboekje moet aannemen, maar bidden haar voor het minst toe te zien, dat het niet JOSEF'S veelverwigen rok drage, en wenschen voor ons zelven, dat die gematigde geest en zuiver Evan-

gelische toon, - welke even verre van mystiekerij als van een flaauw en koud rationalisme verwijderd is, - waardoor dit boekje zich aanvankelijk gunstig aanbeval, het bij voortduring tot sieraad strekke, en den toegang in vele beschaafde christelijke huisgezinnen blijve openen. Zoo kome het met elken jaargang het doel, dat de redactie zich voorstelde, nader. Daartoe blijve zij, met moed en beleid, volharden. Met haar roepen wij bij vernieuwing onze vaderlandsche godgeleerden en dichters tot ijverige medewerking op!

Christelijke Volksalmanak voor het Schrikkeljaar 1844. *Amsterdam*, P.N. van Kampen

De Eerw. VAN VOLLENHOVEN meende, ‘dat aan den min gegoeden en burgerstand niet mogt worden onthouden, wat de *Christophilus* voor den meer gegoeden stand wil, en ook, om den prijs, voor dezen alleen kan zijn.’ Aan die meening is de Christelijke Volksalmanak zijnen oorsprong verschuldigd. Wij juichen de bedoeling van den Eerw. v.V. toe, gelijk alles, wat tot opwekking van het christelijk leven en uitbreiding van waarheid en godvrucht ondernomen wordt. Maar als wij denken aan de pogingen van Traktaat- en Zendelinggenootschap, dan betwijfelen wij, of er bij den min gegoeden en burgerstand wel aan een soortgelijk jaarboekje behoefte is. Wij zouden ons echter om de goede zaak verheugen, zoo een ruime aftrek, van dit goedkoop, net uitgevoerd, en vooral, wat de bijdragen des verzamelaars betreft, wel geschreven boekje onze meening logenstrafte.

N.V.

Boekbeoordeelingen.

Bedenkingen tegen de pogingen door de algemeene christelijkt synode der hervormde kerk bij Z.M. den Koning aangewend, om de Studenten in de Godgeleerdheid aan onze Hoogescholen te ontslaan van alle verpligte Studie in de Mathesis, door *J.W. Ermerins*, Hoogleeraar te Groningen. Te Groningen, bij W. van Boekeren. 1843.

Het mag voorzeker in onze dagen, welke zich op den vooruitgang der wetenschappen beroemen, een vreemd verschijnsel heeten, dat er bedenkingen *moeten* ingebragt worden tegen de afschaffing van het onderwijs in nuttige kundigheden. Dat er door den ongeletterden en eenvoudigen mensch, wiens opleiding geenerlei wetenschappelijken vorm behoeft, nog altijd aanmerkingen gemaakt worden op het aanleeren van zaken, waarvan hij de nuttigheid bij de voorbereiding tot hoogere studiën niet erkent of doorziet, dit laat zich ligtelijk begrijpen; maar dat een ligchaam, welks leden bijna alle eene wetenschappelijke opleiding genoten hebben, zoodanige verkeerde inzigten hebben kan, mag wel als een merkwaardig punt in de geschiedenis van opvoeding en onderwijs in het algemeen, en m die der hervormde kerk in *Nederland* in het bijzonder, aangeteekend worden.

Met veel vreugde zagen wij alzoo deze bedenkingen in het licht verschijnen, welke dienen moeten, om dien gevreesden slag te weren.

Wij willen den Hooggel. schrijver op den voet volgen, en zien, hoe hij er in geslaagd is, om zijne lezers op de nadeelige gevolgen opmerkzaam te maken, die het onverhoopt voldoen aan het verlangen der Synode noodwendig hebben zou.

Na de ontwikkeling der redenen, die tot zijn geschrift aanleiding hebben gegeven, wijst de Hoogl. het standpunt aan, van waar men dit vraagstuk beoordeelen moet. Om dit op populairen toon voor te stellen, heeft hij het nut der cijferkunst aangetoond, welke als algemeen onmisbaar beschouwd wordt, en daaruit afgeleid, dat deze door velen niet zoozeer aangeleerd wordt, om er in het dagelijksche leven nut van te trekken, dan wel om den geest te oefenen en het verstand te scherpen.

Heeft de cijferkunst nog vele toepassingen in het dagelijksche leven, de eerste beginselen der stel- en meetkunde hebben er zeer weinige; daarom komt het hier niet op het onderwerp (materie), maar geheel op den leertrant (methode) aan, welke boven die van alle andere vakken van propaedentiek, de beste is, om het doel van eene wetenschappelijke opleiding te helpen bevorderen.

Daarom wordt de wiskunde *de wetenschap bij uitstek*, de *inleiding tot alle wetenschappen* genoemd, hetwelk zich uit de overeenkomst tusschen wiskunde en logica natuurlijk laat verklaren. De auteur verwijst ons hier naar hetgeen door den Hoogleeraar SCHRÖDER in zijne *Prolegomena* zoo schoon en naar waarheid over dit onderwerp is geschreven.

Dit wordt in het algemeen als waarheid aangenomen, en het was daarom ook het doel des schrijvers niet dit geheel te ontwikkelen; alleenlijk wilde hij het groote nut der wiskunde aantoonen, om daardoor het verkeerde standpunt duidelijk to doen worden, waarop de Synode in hare handelingen zich op verschillende tijden heeft geplaatst, en de redenen, welke zij voor het afschaffen van het onderwijs in de mathesis heeft aangevoerd, te wederleggen.

Door zich op dit valsche standpunt te plaatsen, geraakte de Synode oogenschijnlijk in hare besluiten met hare eigene gevoelens in strijd, daar zij de afschaffing verlangt van een ouderwijs, waaraan zij niet alleen op zich zelve, maar ook *bij eene voorspoedige beoefening van alle wetenschappen*, groote nuttigheid toekent. De Hoogl. houdt zich daarom ook overtuigd, en wij deelen met hem in dezelfde overtuiging, dat de hooge kerkvergadering, wanneer zij niet uit een materiëel, maar uit een formeel oogpunt, de zaak beschouwd had, tot het tegenovergestelde besluit zoude gekomen zijn.

Het is juist zulk eene verkeerde beoordeeling van het onderwijs der wiskunde, wat het meest hare beoefening tegenstaat,

wat aan het vooroordeel voedsel geeft, en den weêrzin van de studerende jeugd in de mathesis aankweekt.

Was men meer met het eigenlijke doel van dit onderwijs bekend, men zoude deze vooroordeelen zien verminderen, en alle bedenkingen tegen het nut der wiskunde zouden van zelve wegvallen. Na dit doel te hebben in het licht gesteld, treedt de Hoogleeraar in eene overweging van het bezwaar, dat in het adres der Synode van den jare 1828 voorkomt, namelijk: ‘Dat het gebod tot het onderwijs in de wiskunde voor den eenen als overtollig, en voor den anderen nadeelig zoude te beschouwen zijn,’ op welke uitspraak de Synode in haar adres van 1843 terugkomt. De oplossing van dit bezwaar is bij de zaak in quaestie van veel belang. Het zoude niet wel doenlijk zijn in weinige woorden het betoog der ongegrondheid van dit bezwaar, gelijk dit door den schrijver geleverd is, hier op te geven. Ik zoude vreezen het geheel te moeten uitschrijven; maar de Hoogl. beroept zich hier op de ondervinding van anderen, zoowel als op eigene ervaring, dat diegenen, welke eenige vatbaarheid voor verstandelijke beschaving hebben ontvangen, bij eene gepaste voorlichting en leiding, de eerste beginselen der wiskunde leeren kunnen; terwijl de ongeschiktheid voor de beoefening der wiskunde geheele ongeschiktheid voor alle andere studiën vooronderstelt en medebrengt.

Hierdoor wordt de ongeschiktheid voor de beoefening der wiskunde vereenigd met de vatbaarheid voor eene gelukkige beoefening van andere wetenschappen, eene tegenstrijdigheid, welke zich naauwelijks denken laat. Bestond zij werkelijk bij het wiskunstig onderwijs, dan zoude ook de verworvene kennis in andere wetenschappen slechts schijnbaar, voor het minst oppervlakkig, nimmer grondig kunnen zijn. ‘Dikwijls immers’ (dit voegt de Hooggel. schrijver er met veel regt bij), ‘dikwijls wordt onkunde door vertooning van geleerdheid, door blootelijk in het geheugen geprente uitdrukkingen, of door zekeren toon of vormen bedekt,’ enz.

Wat men verder spreken moge van lust of smaak in de studie der wiskunde, dit kan tot de ongeschiktheid voor deze wetenschap niets af- of toedoen; veelminder kan dit een bezwaar tegen de wet op de wiskunde, bij het hooger en middelbaar onderwijs vastgesteld, opleveren. Daarom vergelijkt de Hoogl. dezen lust met den smaak voor andere studiën, die, als ware het, dor bij de wiskunde te noemen zijn, en stelt de vraag voor, of de leerlingen in deze wetenschappen zoo veel

meerderen lust hebben, dat men dien algemeen zoude kunnen noemen? Het is toch aan den leerling niet overgelaten, wat hij leeren zal, maar veelmeer is het de vraag, welke de onderwijzer beantwoorden moet: Wat het doelmatigst, nuttigst en noodzakelijkst is?

De reden, waarom velen, bij de overtuiging van het nuttige en noodzakelijke van het onderwijs der wiskunde, het adres der Synode goedkeuren, bestaat, volgens hun zeggen, in de ondervinding van de laatste jaren, dat, bij al het goede, hetwelk de wiskunde aanbrengen kan, het wiskunstig onderwijs en het examen zoo weinig aan het voorgestelde doel beantwoorden. Het weinig geldende dezer bedenking wordt door den schrijver duidelijk aangetoond, daar hij de tegenwoordige leermethode vergelijkt met hetgeen vroeger het wiskunstig onderwijs aan de akademiën opleverde, toen men slechts verpligt was een bewijs van het bijwonen der wiskundige lessen bij het doen van een examen over te leggen. Z. Hooggel. ontwikkelt hier tevens de redenen, waarom een examen in de mathesis voor velen zoo bezwarend is, en zoo weinig vrucht oplevert, en vindt ze grootendeels in de geringe kennis, waarmede vele studenten zijn toegerust, wanneer zij aan de akademie komen.

Gaarne had rec. hier eenige meerdere ontwikkeling verlangd aangaande den slechten staat van het wiskunstig onderwijs aan onze gymnasiën; want dat dit den meesten invloed oefent op de geheele behandeling der wiskunde, ook aan de hoogescholen, is eene ontegenzeggelijke waarheid. Het ware te wenschen, dat er te dezen opzigte zulke veranderingen gemaakt wierden, dat de studerende jeugd langzamerhand beter in de beginselen der wiskunde kon worden onderwezen. De klagten tegen de wiskunde zouden dan allengskens verminderen, en de geheele propaedeutiek zoude veel daarbij winnen. De wijze, waarop aan sommige gymnasiën de wiskunde onderwezen wordt, maakt uit haren aard de jongelingen tegen de studie der wiskunde geheel vooringenomen, en het gebrekkige van dit onderwijs bestaat niet alleen aan kleine scholen, waar de rector alles tegelijk doceren moet, maar ook aan onze grootste gymnasiën.

Bij den tegenwoordigen strijd tusschen gymnasiën on private instituten, zoude het voor de eerstgenoemde inrigtingen van het hoogste belang zijn, dat de wiskunde beter wierde onderwezen, daar het oordeel, wat de vorderingen der studerende jeugd in de wiskunde betreft, vrij algemeen en eenparig is: dat die jongelingen, welke op private instituten hunne opleiding heb-

ben genoten, beter voorbereid aan de akademie verschijnen, dan zij, die op de gymnasiën geweest zijn.

In hoeverre aan eene geheele verandering van den vorm der propaedeutiek moet gedacht worden, welke zich niet enkel tot de wiskunde bepale, maar tot het litterarisch onderwijs, zoowel aan de hoogescholen als aan de gymnasiën, uitstrekke, staat ons hier niet te onderzoeken. Wenschelijk zoude het althans zijn, dat juist de tegenwoordige questie, door de Synode ter bane gebragt, tot het onderzoek naar het begeerlijke of noodzakelijke van doelmatige veranderingen te dezen opzigte aanleiding gave. Dan zoude de hooge kerkvergadering, op eene andere wijze dan zij bedoelde, tot de ware bevordering van het hooger en middelbaar onderwijs hebben medegewerkt, en wij zuuden reden hebben, om ons over het besluit der Synode aangaande de wiskunde evenzeer te verheugen, als wij ons nu daarover moeten beklagen.

Is de studie der wiskunde noodzakelijk voor alle wetenschappen, dan ligt het in den aard der zaak, dat de theologische studenten daarvan niet *mogen* uitgesloten worden, en zij zelve, doordrongen van het gewigt van den stand, dien zij eens in de maatschappij te bekleeden hebben, zullen niet lager dan anderen willen staan: zij *kunnen* en *zullen* dit niet begeeren. Met volle regt zegt de Hoogl.:

‘Volkomen dus deelende in de overtuiging, door de Synode in haar adres uitgedrukt, dat *de Wiskunde eenen ongemeen nuttigen invloed uitoefent op eene voorspoedige beoefening van alle wetenschappen*, lijdt het wel geen' twijfel, of de studie der wiskunst voor onze theologische studenten eene wezenlijke behoefte is: niet om alle Godsdienstleeraars tot wiskundigen op te leiden, of tot de zoodanigen te vormen, van welke de Synode in haar adres van 1843 spreekt, “die bij eene gelukkige vatbaarheid door kennis en bedrevenheid in de wiskundige wetenschap der Hoogescholen tot eer en den kerkelijken stand tot sieraad verstrekken;” maar omdat men door de studie der wiskunst onze theologische studenten op de beste wijze tot *geregeld denkende, zuiver redenerende* en *waarheidlievende* Godgeleerden en Leeraren onzer kerk zal vormen; tot mannen, die op de beste wijze de verlichting en beschaving des menschdoms bevorderen kunnen. Bezaten slechts allen dien korten, bondigen, eenvoudigen redeneertrant, in de Wiskunde overal heerschende, hoe veel beter zouden zij op de overtuiging van hoorders en lezers werken, dan velen door

schoonklinkende woorden of sierlijke taal vermogen! Indien onze Godsdienstleeraars er zich meer op toelegden, om het *quod erat demonstrandum* aan het slot van elk hunner vertoogen te kunnen stellen, zouden zij beter aan hunne verhevene bestemming voldoen, dan velen, bij hunnen afkeer van wiskundige studiën, door omslagtige redenen, waarin doorgaans eenheid gemist wordt, nu zoeken te doen.'

Na alzoo het nuttige en wenschelijke van het wiskundig onderwijs voor studerenden in het algemeen en voor theologanten in het bijzonder, aangetoond te hebben, toetst de schrijver het beginsel, dat de Synode bij het verzoek, in haar adres gedaan, heeft aangenomen. Hij vergelijkt het adres met andere in de handelingen der Synode voorkomende stukken, die eene gelijke strekking hebben.

In den jare 1820 werd een adres bij Z.M. den Koning ingediend, om in het gevreesde gebrek van predikanten voor de Nederlandsche Hervormde Kerk te voorzien, waarin, onder meer andere zaken, het verzoek wordt voorgedragen, om vrijstelling van akademische lessen, die niet *volstrekt noodzakelijk*. zijn. Het is op deze uitdrukking, dat de Hoogl. zijne lezers opmerkzaam maakt, om het verkeerde beginsel aan te wijzen, van waar de Synode in gemelden jare is uitgegaan, alsof de vorming van leeraren in de godsdienst zoude gelijkstaan met die van den handwerksman. Zoodanig beginsel kan niet anders dan nadeelige gevolgen hebben; het moet aanleiding geven tot eene *gedwongene, bekrompene opleiding*, en toch erkent de Synode zelve, dat de kerk geenszins geholpen is met lieden van eene *gedwongene* en *bekrompene* opleiding!

Hij dit betoog onderzoekt de Hoogl., welke de vakken zijn, die in het adres bedoeld worden, en dus minder noodzakelijk zouden zijn. Het zijn de wiskunde, de rcdeneerkunde, de algemeene geschiedenis, de bovennatuurkunde, de zedelijke wijsbegeerte en de Oostersche letterkunde, met uitzondering van het Hebreeuwsch, en eindelijk de landhuishoudkunde. Aangaande elk dezer vakken vergenoegt de schrijver zich, zonder in breedvoerige ontwikkeling te treden, van het nut te gewagen, dat ook in dit onderwijs gelegen is, daar het niet met het doel zijner bedenkingen overeenkwam, aan al die vakken eene afzonderlijke beschouwing te vrijden. Dat onder andere de natuur- en sterrekunde niet behooren tot het onderwijs voor den leeraar, die geenen doctoralen graad zoekt te verkrijgen, wordt door den schrijver bejammerd. 'Men had

het kunnen weten,' zegt hij, 'hoe vele onzer godsdienstleeraars de bekrompenste denkbeelden aan den dag leggen Omtrent de natuur en hare gewrochten, en had de volstrekte noodzakelijkheid moeten inzien, om juist in ons vaderland, waar vele geheel verkeerde teleologische begrippen, uit vroegeren misschien te ver gedreven' godsdienstzin ontstaan, verspreid zijn, diepere inzigten in de natuurverschijnselen te doen verkrijgen, en die uit het ware oogpunt te leeren beschouwen, vooral bij onze predikanten, daar deze toch voor hunne eigene studie daarvan een groot nut kunnen trekken, en ook het best die inzigten aan anderen konden mededeelen.'

Had de Synode in 1820 bij haar adres de vermindering der kosten, aan het akademisch onderwijs verbonden, beoogd, om daardoor het getal der studerenden te vergrooten, de Synode van 1842 en 1843 kon, bij het overgroot aantal van aanstaande leeraren, hierop niet terugkomen, ofschoon zij hetzelfde verkeerde beginsel van *volstrekte noodzakelijkheid* heeft vastgehouden. Het krachtigst werkende middel, om de jongelingen tot zelfdenkende, zelfoordeelende menschen te vormen, waardoor er niet zoo vele zouden gevonden worden, die bij de woorden hunner meesters blijven zweren, zoude alzoo aan het onderwijs ontnomen worden. Gelukkig echter, dat er reeds zoo vele stemmen tegen dit adres zijn opgegaan, waartoe zeker dit boeksken van den Hoogleeraar ERMERINS het zijne zal bijgedragen hebben. Gaarne zagen wij het in veler, ja aller handen, wien de bloei der wetenschappen en de wetenschappelijke opleiding onzer godsdienstleeraren ter harte gaan. De Hoogl. kan met waarheid aan het begin van zijn betoog schrijven: 'Geen geest van tegenstand deed mij de pen opvatten, maar alleen de innige overtuiging, dat door zulk een' maatregel het wezenlijk nut, hetwelk onze Hoogescholen stichten, op wankel spel wordt gezet.'

Toen in het jaar 1842 door een lid der Synode, een' afgevaardigde uit het prov. kerkbestuur van *Utrecht*, het voorstel tot zoodanig adres was gedaan en men overeengekomen was, om de verdere overweging en het nemen van een besluit uit te stellen tot de vergadering van 1843, nadat men de advijzen der godgeleerde faculteiten aan de hoogescholen zou hebben ingewonnen, was men naauwelijks beducht, dat aan zulk een voorstel gehoor zou *kunnen* gegeven worden. Men tekende, dat de hooge kerkvergadering van deze hooggeleerde heeren wel zoodanige inlichtingen zonde ontvangen, dat het voor

stel eenparig zoude worden verworpen. Maar, hetgeen men niet verwachten kon, is gebeurd. De theologische faculteit te *Utrecht* heeft zich zoodanig tegen de wiskunde en het onderwijs in deze wetenschap uitgelaten, dat beide rapporten der andere theologische faculteiten geen' invloed hadden, en de Synode zich verklaarde aan het voorstel gehoor te *moeten* geven.

Het is echter gelukkig, dat Z.M., bij het beantwoorden van dit adres, de advijzen heeft ingeroepen van de hoogescholen in het algemeen, en van deze zoodanige rapporten ontvangen heeft, die lijnregt overstaan tegen het rapport van de theologische faculteit te *Utrecht*.

Wij hopen niet alleen, maar wij drukken hier onze stellige verwachting uit, dat de Synode op haar adres een antwoord zal ontvangen, overeenkomstig het algemeene belang van het hooger onderwijs, waartoe de schrijver dezer Bedenkingen op eene eervolle wijze het zijne zal hebben toegebragt.

*A.*H.

Het streven der stof naar harmonie; eene Voorlezing door *G.J. Mulder*. Rotterdam, H.A. Kramers. 1844, 40 bl. 8°.

De studie der natuur is ongetwijfeld eene rijke bron van genot. Reeds het kennen en waarnemen der verschijnselen, zonder dat men nog tot hunne oorzaak doordringt, levert aan den trouwen natuuronderzoeker eene schoone belooning voor de moeite en de inspanning, welke hij daaraan besteed heeft. Doch zijn gevoel van bewondering wordt hooger gestemd, wanneer hij de standvastigheid en de orde in die verschijnselen opspoort: wanneer hij de wetten doorschouwt, die den grondslag uitmaken van die orde en standvastigheid; wanneer hij de eenvoudige verhevenheid dier wetten leert doorgronden; wanneer hij als van nabij getuige is van de huishouding der natuur, en leert inzien, hoe zich dr uitwerkselen van één enkel beginsel, hetgeen hij overal in de geschapene wereld terugvindt, duizendvoudig gewijzigd vertoonen. De panoramatische blik over het geheel, die slechts door eene veelzijdige studie verkregen kan worden, geeft leven en gloed aan het gevoel van den natuuronderzoeker; de dorre wetenschappelijke taal,

waarin zich gewoonlijk de denkbeelden der natuurkundigen kleeden, wordt daardoor als van zelve bezield, want het is niet slechts de geestdrift, die hier tot eenen meer verheven' vorm noopt, maar ook de toestanden zelve gedoogen niet, dat men zich van kleingeestige uitdrukkingen bediene; er wordt voor die toestanden eene meer plastische voorstelling vereischt. Men ziet het eenen schrijver zoo gemakkelijk aan, of hij zich tot de hoogte van zijn onderwerp opgeschroefd heeft, dan wel of zijne taal het uitvloeisel is van eene inwendige overtuiging, die hij aan zijne lezers wil mededeelen. De kunstmatige vorm, de opgeblazenheid, of de verwardheid van den eersten staan lijnregt tegenover de gemakkelijke, ongekunstelde en heldere voorstelling van hem, die de vruchten van een rijp onderzoek aan anderen mededeelt.

De voorlezing van den Hoogl. MULDER moge tot bewijs strekken van het aangevoerde. Wij ontmoeten den verdienstelijken schrijver hier op een gebied, waar het niet aan talentvolle strijders ontbreekt; waarop slechts de man, die met eene uitgebreide kennis en eenen diep doorvorschenden geest is toegerust, zich gemakkelijk kan bewegen. Hij heeft in breede trekken het denkbeeld ontwikkeld, dat de verhevene orde, die wij in de natuur erkennen, de uitkomst is der werking van de krachten, die bij de schepping in de stof gelegd zijn; hij heeft getracht zijnen hoorders te doen begrijpen, hoe in den chaos, bij de vorming van de eerste kern van ons planetenstelsel, die zelfde krachten werkzaam waren, welke zich in de wording van den mensch op het hoogste punt harer ontwikkeling vertoonden. Bijna zoude men er aan twijfelen, of het wel mogelijk ware voor eenen wetenschnppelijken kring dit onderwerp in zijnen geheelen omvang te behandelen, zonder óf in abstracte redeneringen, óf in eene vermoeijende wijdloopigheid te vervallen. Zoo menigeen, die van nabij bekend is met de verhandelingen, die gewoonlijk in onze genootschappen des winteravonds gehouden worden; die weet hoe gering de eischon zijn, welke aan die voorlezingen gedaan worden, en getuige was van de onregtmatigheid der hulde of afkeuring, welke aan den spreker te beurt pleegt te vallen, zal geneigd zijn, aan de doelmatigheid der keuze van onderwerp te twijfelen. Hij zal bij de overweging van den grooten omvang, bij den eersten oogopslag, die stof als ongeschikt voor eene gewone voorlezing veroordeelen. Maar hij zal zich gaarne gewonnen geven, wanneer hij met den inhoud van het stuk nader bekend geworden

is. Hij zal erkennen, dat de spreker, door eene gelukkige vereeniging der kennis, aan de verschillende natuurkundige wetenschappen ontleend, zijne hoorders op een standpunt gebragt heeft, van waar zij met eenen algemeenen blik het onderwerp kunnen overzien; dat hij eene grondige en veelzijdige studie der natuur in toepassing gebragt heeft, om tot eene ruime en onbekrompene opvatting der natuurverschijnselen te komen, en de overtuiging, die hem bezielde, in zijne rede heeft uitgestort.

En neemt men nu hierbij in aanmerking, hoe de oningewijde in de natuurkundige wetenschappen zich naauwelijks eene voorstelling maakt van de mogelijkheid, dat de verschijnselen van het leven zonder eene bijzondere levenskracht verklaard kunnen worden; ja, hoe zelfs onder hen, die zich gewijd hebben aan het onderzoek der natuur, niet weinigen gevonden worden, die nog aan het denkbeeld eener bijzondere levenskracht vastkleven, dan zal men voorzeker de kens van het onderwerp als hoogstdoelmatig erkennen. Maar is het den schrijver dan gelukt, in deze weinige bladzijden het moeijelijke pleit voldoende te beslechten? Indien zulks zijn oogmerk geweest ware, ik zoude onvoorwaardelijk moeten erkennen, dat hem deze poging mislukt was. Wie het stuk in de hand neemt, met de bedoeling, om voet voor voet het terrein aan den schrijver te betwisten, zal gemakkelijk ecnigc zwakke punten daarin ontdekken. Doch men zoude blijkbaar daarmede de strekking van deze voorlezing miskennen. Het was den spreker te doen, zijne innige overtuiging ingang te doen vinden bij zijne hoorders; hij heeft haar aangedrongen met warmte en klem, zonder zich te bekommeren om de wederleggingen of bedenkingen, die op sommige punten konden gemaakt worden. Ik zal beproeven in hoofdtrekken den inhoud van dit stuk te schetsen.

De menschelijke geest en de stof hebben dit gemeen, dat zij beide streven naar harmonie. Ten onregte wordt veelal stof tegen geest dus overgesteld, alsof de eerste slechts lijdelijk, geheel van uitwendige oorzaken afhankelijk ware; ‘beide zijn werkzaam, ook dan wanneer zij het niet *schijnen* te zijn. Er is een slapen en een waken der krachten, zoowel van de stof als van den menschelijken geest; er is eene verandering van den toestand van thans, in dien van hierna in beide, en zoo als zij beide eenmaal geworden zijn, uit ééne gemeenschappelijke bron, uit de hand der Almagt zijn ontsproten, zoo hebben zij beide, bij dip wording, krachten en vermogens

ontvangen, wier kenmerk zonder tegenspraak, in stof zoowel als in geest, streven naar harmonie is, naar harmonie der krachten en vermogens, die in stof en in geest bestaan.... Even als de menschelijke geesten oorspronkelijk eenvoudig en onontwikkeld uit de hand van de Almagt gekomen zijn, en een streven naar eenen anderen toestand met zich droegen, waardoor zij ontwikkeld konden worden naar hunnen aard en aanleg, evenzoo heeft de stof zulk een streven ontvangen en gaat voort, gaat thans nog voort aan die neiging te voldoen, om ook naar haren aard en haren aanleg te worden, wat zij worden kan.' Dat streven naar harmonie van den geest als algemeen erkend aannemende, stelt zich de spreker voor aan te toonen, hoe zeer ook in de stoffelijke wereld die neiging tot het hoogste doel harer bestemming waargenomen wordt. Hij vestigt te dien einde de aandacht op de geschiedenis der wereldschepping, en klimt op tot het allereerste tijdstip van het bestaan der stof, wat wij ons denken kunnen, tot het tijdstip, 'toen ons planetenstelsel niet aanwezig, maar in plaats daarvan eene verbazende massa grondstoffen, die nog nimmer niet elkander in aanraking geweest waren, in fijn verdeelden toestand, de ruimte innamen, die zich tot verre buiten de baan van URANUS, de planeet, het verste van de zon verwijderd, uitstrekt.' Om hier in de uiteenzetting zijner denkbeelden geregeld te kunnen voortgaan, stelt hij eerst als hoofdbeginsel, dat de stof eenmaal geworden, en met krachten is bedeeld, die naar bepaalde wetten werken, en tracht daarna te bewijzen, dat wij uit den toestand, waarin de stof der aarde thans bestaat, mogen besluiten tot hetgeen vóór haar geweest is. Hij voert hier aan, hoe de bewijzen nog voorhanden zijn, dat eenmaal de stoffen, waaruit de aarde zamengesteld is, gloeijend en zelfs vloeibaar door gloeijing geweest zijn, en dat de hitte het gevolg moet geweest zijn der warmte, die bij scheikundige verbindingen vrij wordt. Uit zoodanige scheikundige begrippen de allereerste verschijnselen bij de wording en vorming der aarde afleidende, betoogt hij, dat de grondstoffen voor het tijdstip der wording van ons planetenstelsel fijn verdeeld moeten geweest zijn in eenen dampvormigen toestand, dewijl tot eene goede scheikundige werkzaamheid elk deeltje vrijgesteld behoort te zijn.

Hij tracht daarna zijnen lezers eene voorstelling te geven van hetgeen er in dien nevel of die dampvormige massa gebeuren moest, van den ongenblik af, dat de rust, waarin zij oor-

spronkelijk verkeerde, gestoord werd; hoe, na verplaatsing van enkele deeltjes, de krachten, die in de stof gelegd waren, in werkzaamheid traden, krachten, die tot condensatie, tot verdigting, tot opeenpakking, tot vorming van massa's konden leiden; krachten tot ontwikkeling van gloeijing, tot voortbrenging van duizende scheikundige verbindingen. Wij zouden genoodzaakt zijn, dit gedeelte bijna woordelijk af te schrijven, indien wij den lezer met den bijzonderen inhoud der nadere beschouwingen bekend wilden maken; de korte en kernachtige wijze, waarop de schrijver zijn onderwerp behandeld heeft, gedoogt niet, dat men, bij wijze van uittreksel, de hoofdpunten er uit te zamenvatte. Dewijl ons evenwel voor eene breede uiteenzetting de ruimte ontbreekt, zij het genoeg, hier op te merken, dat uit dit scheikundig oogpunt de schepping van ons planetenslelsel in het algemeen, de wording en verdere vorming van den bol, dien wij bewonen, meer in de bijzonderheden, uit de studie der geologie ontleend, wordt toegelicht.

Na dus de eerste tijdperken der schepping geschetst te hebben, vestigt de schr. de aandacht op de wording der organische wezens. Wij zullen, zoo veel mogelijk met des schrijvers eigene woorden, de denkbeelden, die hier ontwikkeld worden, teruggeven. ‘De organische wezens zijn gevormd uit deelen van die nevelvlek, die vroeger onder de geweldigste verschijnselen tot eenen gloeijenden bol, of tot eene gloeijend heete atmospheer, om dien bol verbonden zijn geworden.’ Waar wij ook onzen blik slaan, hetzij op de wereld rondom ons, hetzij op ons eigen ligchaam, nergens vinden wij een stofdeeltje, dat niet oorspronkelijk in die nevelvlek aanwezig was. En zoo tracht dan de schrijver het denkbeeld te ontwikkelen, dat van de eerste beweging der stofdeeltjes in die nevelvlek, tot op de vorming van den mensch, als het volmaaktste vrezen, alles zich aaneenschakelt door het begrip der krachten, die in de stof weggelegd zijn. Wat de vorming der aarde betreft, daarvan is het duidelijk, hoe zich het eene verschijnsel aan het andere knoopte, hoe zich de eene toestand uit den anderen ontwikkelde.

Maar is het dan niet noodig, dat men zich eene nieuwe kracht op aarde werkzaam denke, van den oogenblik af, dat de eerste sporen van organische wezens zich vertoonden; eene kracht, welke nog aan de andere krachten werd toegedeeld, opdat de levende wezens uit de stof konden ontstaan? In plaats van een kritisch onderzoek, of eene zorgvuldige afleiding van beginselen uit de reeds ontwikkelde beschouwin-

gen, vergenoegt zich de schrijver slechts met eene rondborstige verklaring omtrent zijne overtuiging: ‘Gaarne eerbiedig ik elks meening; de mijne intusschen daarover is deze, dat zulk eene kracht niets verklaart, en een woord is, hetwelk in de wetenschap niet behoort. Ik kan mij van de stof, wat die ook uite, geen verschijnsel voorstellen, hetgeen niet kan worden afgeleid van de grondoorzaken van werking, die oorspronkelijk door de Godheid in de stof weggelegd zijn, weggelegd naar bepaalde wetten. En zie ik dan een zamentreffen van duizende dier oorspronkelijke krachten tot één gemeenschappelijk doel, dan is dat zamentreffen voor mij een toonbeeld van het einddoel van al die gedaanteverwissclingen, waaraan de stof is blootgesteld geweest. In dezen zin wil ik met een woord de levende wezens in verband brengen met de nevelvlek, waarvan ik straks heb gesproken, met de gloeijende aarde, die daaruit ontstaan is.’ Hij wijst dan zijne lezers op de trapswijze wording van al meer en meer zamengestelde organische wezens, en doet daarbij opmerken, hoe de toestand der aarde den vorm dier organische wezens, die uit de stof ontwikkeld werden, bepaalde.

Het zal sommige mijner lezers welligt bevreemden, dat de schrijver op dit punt niet dieper in de zaak ingedrongen is; men zal genegen zijn daaruit te besluiten, dat ik ten onregte, bij den aanvang der beschouwing van deze voorlezing, de kwestie, omtrent de levenskracht, zoo zeer op den voorgrond gesteld heb. Ik zal mij daaromtrent nader verklaren. De schrijver gaf aan zijne voorlezing den titel: *Het streven der stof naar harmonie*. Reeds dadelijk verklaart hij zich tegen de onjuiste voorstelling van den louter passieven aard der stof. Naar zijne wijze van beschouwing, is de scheiding tusschen stof en krachten slechts eene verstandsdeductie. De krachten, die wij ons als in de stof gelegd deuken, werken tot een doel, waardoor de stof aan de bestemming voldoet, waartoe zij geschapen is. Dat is het, wat hier *streven naar harmonie* genoemd wordt. Om dus die werkzaamheid der stof met eenen ruimen blik te overzien, verplaatse men zich het allereerst met de verbeelding in dat tijdsgewricht, toen de sluimerende krachten der stof nog geene werking vertoonden; van daar uit beschouwe men de eerste verandering, die in die massa voorviel; men lette daarbij, hoe die zelfde krachten, die wij thans nog in de stof erkennen, de oorzaak waren van alle verschijnselen, welke elkander opvolgden; hoe hier het eene in het

andere ingreep, en dus reeds in die eerste stofverplaatsing, in de geweldige omwentelingen, die later op den nieuw gevormden aardbol plaats hadden, evenzeer dat streven naar hare bestemming moet erkend worden, als in de verhevene orde, die wij thans in het geschapene waarnemen. In dien geest de schepping beschouwende, gevoelt men, hoe willekeurig het zij, eene eigene kracht voor de georganiseerde wezens als levenskracht buiten de gewone natuurkrachten aan te nemen.

Men mogt in een streng wetenschappelijk vertoog eene dieper doordringende beschouwing eisenen, de hoorders, voor wie deze voorlezing gehouden werd, en de tijd aan den spreker gegund, verboden zulks. Hij heeft zijne taak vervuld, indien hij eenen levendigen indruk opgewekt heeft, die tot overtuiging leidt, en tot eigen onderzoek opwekt. Hij mogt daarop veilig rekenen, en konde dus volstaan met een eenvoudig beroep op zijne hoorders, en bij het uitspreken ziener eigene overtuiging, tevens op de toestemming zijner hoorders rekenen.

Tot een juist begrip van de geheele voorstelling, welke zich de Heer MULDER maakt van die volmaaktere ontwikkeling der stof tot organische ligchamen, is het noodig hier nog te doen opmerken, dat hij de hoogere vermogens der dieren niet beschouwt als het bloote resultaat der bewerktuiging, maar dat hij daarin een oorspronkelijk onstoffelijk beginsel erkent. Zal de stof geschikt zijn, om dat onstoffelijke aan deze aarde te binden, dan moeten de krachten, die in haar gelegd zijn, tot dien toestand van evenwigt gekomen zijn, waarbij het individuële leven mogelijk is. Voor den redelijken mensch werd eene nog volmaaktere organisatie vereischt, ten einde zijnen geest aan deze aarde te binden; in het menschelijke ligchaam zien wij den hoogsten vorm, waartoe zich de stof ontwikkelen kan; daar zijn de *zelfstandigheden* tot de hoogstmogelijke harmonie vereenigd.

Deze beschouwing van het streven der stof naar die volmaaktheid, waarvoor zij vatbaar is, in verband met den menschelijken geest, voert den spreker aan het einde zijner rede onwillekeurig tot de vraag: Wat eenmaal uit die stof zal worden, wanneer zij aan hare bestemming volkomen voldaan heeft? ‘Zal zij,’ dus vraagt hij, ‘altijd geschikt blijven ter huisvesting van eenen hoogen geest? Nog maar zes of zeven duizend jaren huisvest zij dien geest. De omvang van kennis, de ontwikkeling van het verstand neemt toe. Stilstaan kan hij niet. Streeft hij steeds voorwaarts, zoo komt er een tijd, dat die

geest een ander ligchaam behoeft. Dan schijnt mij het tijdstip daar, waarop de aarde eene nieuwe gedaanteverwisseling zal ondergaan..... Waardoor zal deze tot stand komen? Wie weet het? Maar door krachten uit de stof der aarde, zoo als die thans is, voortspruitende, waarschijnlijk niet; deze zijn dan volkomen bevredigd. Eene andere zon in ons plnnetenstelsel, eene tweede in de nabijheid der tegenwoordige, kan welligt voldoende wezen, om alle verwantschapswetten der aardsche zrlfstandigheden te wijzigen, om ons geheel planetenstelsel om te keeren. Zoo kan er eene nieuwe orde van zaken geboren worden, iets hooger dan de tegennwoordige, en zoo kan al wat stoffelijk is in het heelal steeds voortgaan veranderd te worden naar de wetten, die eenmaal daarvoor zijn vastgesteld, veranderd door invloeden van stoffen op stoffen, eenvoudig door verandering van afstand voortgebragt..... Millioenen gedaanteverwisselingen welligt zullen de millioenen werelden ondergaan, eer dat het stoffelijk heelal volmaakt kan heeten. De volmaking heeft echter hare grenzen. Eenmaal zijn alle krachten van alle stoffen bevredigd en in volmaakte harmonie getreden, en zijn in dezelfde mate de geesten ontwikkeld geworden. Mij dunkt, dat, wanneer de millioenen wereldbollen zullen voldaan hebben aan het doel van hun aanzijn, aan de ontwikkeling der geesten tot boven het stof, dat dan het tijdstip daar is, waarop alle stof zal wegzinken, wegzinken in het niet, waaruit zij is te voorschijn geroepen, om aan de geesten vrij en onafhankelijk een ongestoord bestaan te verzekeren, zich in zich zelve te ontwikkelen tot in het oneindige, naar wetten, door de Godheid eenmaal vastgesteld en geregeld, voor de eeuwigheid, door Haar van oogenbhk tot oogenblik gehandhaafd.’

Ik heb dit gedeelte hier in zijn geheel medegedeeld, om den lezer te doen zien, hoe onze schrijver het eenvoudige beginsel van de algemeene eigenschappen der stof vasthoudende, zich meer en meer verheft, naar mate hij in eene hoogere orde van zaken indringt.

Het was mijn doel, om de strekking dezer voorlezing te schetsen. Bij het vele uitmuntende, wat daarin bevat is, zoude ik ongaarne de bijzonderheden aan eene strenge kritische ontleding willen onderwerpen. De keus van het onderwerp was gelukkig. Door den schat van kennis, en door de heldere algemeene inzigten, wordt de belangstelling in het onderwerp steeds levendig gehouden; door de voortdurende klimming in den

gang der beschouwing, wordt de aandacht steeds meer en meer gespannen, en aan het einde gevoelt men zich bevredigd door den verrassenden blik, die in de toekomst geworpen wordt. Met dit al wil ik niet ontkennen, dat het stuk zijne zwakke zijden heeft. De stijl, hoezeer levendig en krachtig, is niet van eene zekere achteloosheid vrij te pleiten; de uitdrukkingen zijn somwijlen minder juist en duidelijk, en meermalen stoot men op noodelooze herhalingen. Deze aanmerkingen betreffen alleen den vorm. Wat den inhoud zelven betreft, zoo komt het mij voor, dat deze niet juist door den titel gekarakteriseerd wordt. Dat gebrek zoude op zich zelf onbeduidend zijn, ware het niet, dat die titel wederom de uitdrukking bevatte van het algemeene beginsel, dat de spreker in zijne voorlezing heeft, willen ontwikkelen. Reeds het begrip van *streven naar harmonie* is te onbepaald, en niet duidelijk genoeg bij den aanvang uiteengezet. Vóór alles ware het noodig geweest, dit denkbeeld in zijnen algemeen en zin te verklaren, eer dat het tot grondslag der verhandeling konde dienen. Moet men hier denken aan harmonie der krachten, of harmonie der verschijnselen, of harmonie der vormen, of wat dies meer zij? Doch deze vragen daargelaten, het is ontegenzeggelijk, dat die harmonie als het ware het bewijs is eener hoogere magt, eener hoogere wijsheid, die zoodanige krachten in de stof gelegd heeft, dat uit de werking en ontwikkeling der krachten eene verhevene orde ontspruit. De stof op zich zelve streeft slechts naar de voldoening harer krachten. In zooverre dus eene fout in de voorstelling gelegen is, vinden wij die fout ook telkens in het stuk terug; daardoor is de inkleeding der algemeene begrippen somwijlen minder gelukkig, en verliezen de bewijzen niet zelden in kracht; doch de levendige overtuiging van de verhevene orde in de natuur, welke den spreker vervulde, wischt het gebrekkige, wat wij van de straks genoemde zijde in zijne rede opmerkten, zoo zeer uit, dat men gaarne dit gebrek over het hoofd ziet, om de diepte der denkbeelden, die in dit stuk ontwikkeld zijn, en de warme overtuiging, die er overal in doorstraalt.

Mei, 1844.

VAN GEUNS.

I. Het beleg en de verdediging van Haarlem in 1572-73, door *J. van de Capelle*. III Deelen. Te Schoonhoven, bij S.E. van Nooten, 1843-1844. II. Adolf van Nierop, de Geuzen-hopman. Tafereelen uit het laatst der XVI. eeuw, door *B*. Zwartsluis, bij R. van Wijk, Anthszoon, 1844.

I. De worstelstrijd van het vaderland tegen de dwingelandij van den hertog VAN ALVA heeft een ruim veld voor onze romanschrijvers geopend. Buiten twijfel heeft het schrijven en lezen dezer verhalen eenig nut. Schrijver en lezer worden daardoor geleid tot het onderzoek van de geschiedenis dier bange dagen, en, wat het nageslacht misschien vergeten mogt ten gevolge der belangstelling in het tegenwoordige, dat wordt het door zulke geschriften nog eens krachtig herinnerd. Het werk van den Heer VAN DE CAPELLE is daartoe bijzonder geschikt, vooral omdat de schrijver zich een bepaald doel heeft voorgesteld met de afschetsing van *Haarlems* beleg en verdediging. Hij geeft de aanleiding tot het schrijven dezer boekdeelen aldus op in zijne Opdragt aan de Regering der stad *Haarlem*: ‘Er ligt iets onregtvaardigs in, het oog der bewondering alleen op de vrijgevochtene of vrijgemaakte steden te slaan, iets ongerijmds daarenboven, wijl het juist de weder onder het juk gebragte waren, die het meest deden voor de welvaart, voor de vrijheid. Onder deze staat *Haarlem* op den voorgrond. Tot nog toe heeft men die stad te zeer voor *Leiden* in de schaduw gesteld, omdat God er niet even onmiddellijk in een zigtbaar wonder nederdaalde. Het beleg van *Haarlem* echter is niet alleen een toon- en voorbeeld voor Nederlanders, maar voor alle natiën, die godsdienstige en burgerlijke vrijheid op den echten prijs weten te schatten. Die roemruchtige verdediging, die onbevlekte overgaaf is te weinig bekend; - bij in- en uitlanders te weinig begrepen, van welk een' invloed zij gedweest is op het waarachtig belang der menschheid. Immers, de schakel der gebeurtenissen van dien tijd nagaande, vinden. wij er den zamenhang in van zoo veel, dat wij nog als met verbazing beschouwen. Hadde *Haarlem* zich nict zoo lang verdedigd, wat ware er geworden van de grootsche plannen van ORANJE, dien Beschermengel der vrijheid?’ - Na dit

kort te hebben aangetoond, eindigt de schrijver met deze woorden: ‘*Haarlem* spiegelde er zich aan’ (aan den moord van *Naarden* tegen het verdrag); ‘want zou de plotselijke overgang van *Haarlem* niei het sein geweest zijn tot den val van nog grootere steden, en zon *Spanje* dan niet al de *Nederlanden* - die zich thans konden versterken - onder zijn juk hebben gebragt? Had *Nederland* dan kunnen worden, hetgeen het eertijds was en nog is? Het ware dan misschien den doodslaap ingesluimerd; nooit zoude het onder de rij der volken eene zoo luistervolle plaats hebben bekleed.’ - Hef doel van den schrijver is dus den moed en der standvastigheid van *Haarlems* verdedigers regt te doen. In dit betoog is iets waars, doch ook iets, dat minder juist is. Waarlijk, het zou onregtvaardig zijn, indien *Haarlem* voor *Leyden* in de schaduw werd gesteld. Wij vragen echter: Is dat werkelijk, geschied? Wel wordt *Leydens* ontzet tot op heden toe gevierd, maar het is een feest der godsdienstige dankbaarheid voor genotene redding. *Haarlem* kon geen dankfeest houden, want het was niet verlost, het moest bezwijken. De geschiedenis heeft nogtans aan beide steden regt gedaan: beider roem is onbezoedeld gebleven, en het is erkend, dat *Haarlem* buiten allen twijfel vreesselijker kamp had door te staan dan *Leyden*, dat geene stormen verduurd heeft. Waarheid is het, dat *Haarlem*, juist door zijnen tegenstand, zoo moedig volgehouden, aan *Holland* het voorbeeld gaf, en dat, zonder die standvastigheid, *Leydens* beleg en ontzet, zoomin als *Alkmaars* zegepraal, had kunnen plaats hebben. Doch genoeg daarvan. Dit denkbeeld des schrijvers, het gevoel voor de trouw van *Haarlems* beschermers, heeft hem door het geheele werk henen bezield en aangevuurd. En niet alleen dit, maar het heeft hem tot een allernaauwkeurigst onderzoek van de gebeurtenissen zelve aangespoord; hij heeft alles geraadpleegd, wat hij kon, om ons de zuivere waarheid, zoo veel mogelijk, voor te stellen. Eene loffelijke poging in den romanschrijver! Vandaar, dat wij dit werk versierd vinden met drie uitslaande platen, naar oude teckeningen vervaardigd. Vandaar, dal dan ook de geschiedverhalen van het beleg met naauwgezetheid gevolgd zijn. Wij gelooven niet, dat er één der historische personen ontbreekt, zoomin bij de Spanjaarden als bij de Haarlemmers. Of zij alle zonder onderscheid in hun wezenlijk karakter optreden, zal wel niet uit te maken zijn. Van vele worden door de geschiedschrijvers alleen de namen genoemd,

met bijvoeging, wat sommige betreft, van hun uiteinde, en de schrijver kon dus aan een groot deel een karakter en gedragingen en woorden toeschrijven, naar hem dit het waarschijnlijkste voorkwam. Hij heeft dat ook met beleid en eene goede keuze verrigt, en ons zelfs den ouderdom van verschillende personen opgegeven. Wij zouden bijna vertrouwen, dat ook daarin veel waars is. - Is dan nu het boek een roman? of bevat het de zuivere geschiedenis? Een roman, in den vollen zin des woords, is het niet, evenmin is het louter een geschiedboek. Het is het verhaal der voorvallen in en buiten *Haarlem*, gedurende het beleg; maar de historische personen treden er sprekende en handelende in op. Een doorloopend verdicht verhaal, waarin de gebeurtenissen zijn ingevlochten, mag het niet heeten. Een' hoofdpersoon, om wien alles draait, treffen wij niet aan. RIPPERDA toch en KENAU HASSELAAR beantwoorden geen van beide aan de vereischten van zulk eenen held of heldin. Zij komen in hun waar karakter voor: zij behooren geheel tot de historic. VAN DE CAPELLE heeft ook geen' eigenlijk gezegden roman willen leveren; hij wilde de mannen en vrouwen van dien tijd levende voorstellen. Wij hebben op twee zaken acht te geven: op het geschiedkundige en op het romantische in dïL verhaal.

Wat ref. aanmerkte, dat de geschiedenis naauwkeurig is nagespoord en voorgesteld, is volkomene waarheid, al is het dan ook, dat er eene enkele onnaauwkeurigheid is ingeslopen, of deze of gene misschien wat hard is beoordeeld. Heeft de schrijver wel volle zekerheid voor de huichelarij van hopman STEENBACH? Moet niet, bij het mislukken van de aanslagen van sonoy tot ontzet van *Haarlem*, boven alles in aanmerking komen de weêrwil en slapheid der Noord-Hollandsche steden, behalve de bandeloosheid van zijn eigen krijgsvolk? RIPPERDA verdedigt den miskenden SONOY met ijver en naar waarheid, Dl. II, bl. 321. Te regt is het, wat aangaande het verhaal van het gevangen nemen van ALBRECHT VAN EGMOND wordt aangemerkt, Dl. I, bl. 170: het blijkt uit de *Gedenekweerdyge Geschiedenissen* van F. VAN VERVOU, die zelf tegenwoordig was bij LUMEY'S nederlaag, dat EGMOND ontkomen is. Wij houden het evenwel voor bewezen, dat MARINUS BRAND tot den vijand is overgeloopen, waaraan de schrijver twijfelt, en hadden gaarne nader bewijs gezien, dat de *Resolutiën van Holland* op dat punt niet goed onderrigt waren. Zie Dl. III, bl. 163. Ook dunkt het ons, dat de verdediging van CHRISTOFFEL VAN SCHAGEN,

die, met verbreking van zijnen eed, aan ORANJE gezworen, de stad in handen van ALVA wenschte over te brengen, en te dien einde mede naar *Amsterdam* toog, - niet doorgaat. Te denken, dat hij, zoo doende, weldeed, en kalm en bewust te zijn van zijne onschuld, is toch al te sterk in eenen man, die wist, dat hij zijnen eed schond. Zijne zwakheid zij vergeeflijk, verschoonlijk ten minste, maar hij was zeker zoo dwaas niet, dat hij kon meenen onschuldig te zijn en welgedaan te hebben. Zulke mannen moesten der goede zaak onberekenbaar nadeel aanbrengen. TALESIUS was niet zoo schuldig, als hij *Haarlem* den Spanjaard in de handen wilde spelen; hij had ORANJE geen' eed gedaan. Met onpartijdigheid wordt de gruwel beschreven, door het woedende volk gepleegd aan genoemden oud-burgemeester en zijne vrouw en dochter, een gruwel, die naauwelijks in de bitterheid dier tijden eenige verschooning vindt. Enkele namen vinden wij anders genoemd dan bij de geschiedschrijvers. De rentmeester of ontvanger van *den Briel*, dien HOOFT SCHOREL noemt, staat bij den schrijver steeds als BOREEL bekend. Zoo noemt hem ook THEOD. SCHREVELIUS. Omtrent den kolonel der schutterij, JOHAN VAN DUIVENVOORDE, bestaat verschil. Sommigen zeggen, dat hij in de gevangenis is gestorven, anderen, dat hij onthoofd is. De schrijver volgt de eersten. Hij schijnt het er voor te houden, dat de Spaansche kapitein Don PEDRO DE VENAVIDES is gevangen geweest door de belegerden, terwijl hij in de *Korte Historische Aanteek.*, enz. wel onder de zwaar gekwetsten wordt opgenoemd, doch van zijne gevangenschap niets gemeld wordt. De hopman der Schotten heette niet BEAUFORT, maar BALFOUR, en LUMEY was geen graaf VAN LUMEY, maar graaf VAN DER MARCK; hij was heer van *Lumey*. Wij kunnen de karakters der handelende personen voor naar waarheid, ten minste naar waarschijnlijkheid, geteekend houden, al is het nog niet historisch, bewezen, dat VARDEUR een vloekende moordenaar en PELLIKAAN een zwaarmoedige was. De afwisseling is hier ook wel in acht genomen. Voorts - want wij moeten ons niet te lang ophouden - is het ons zeer twijfelachtig, of na de eene of andere overwinning, tegen den eenen of anderen nood of aanslag, zoowel de lofzangen en gebeden uit de Roomsche kerken ten hemel stegen, als uit die der Hervormden. Daar bestond toen zoo veel broederschap tusschen beide niet, en wat van harte Roomsch was, kon niet anders dan de zegepraal van *Spanje* wenschen en bevorderen. Dat er onder de Roomschcn waren,

die verder zagen, en ORANJE getrouw dienden, kan aan verschillende oorzaken worden toegeschreven, waarover het nu de plaats of gelegenheid niet is verder te handelen. Onder de Bijlagen, ons door den schr. beloofd, wenschten wij, kon het, een bewijs, dat onder KENAU'S vaandel de aanzienlijkste maagden en vrouwen dienden, en dat het in eene jonge dochter toen ter tijd zoo kwalijk werd genomen, als zij weigerde onder dat vaandel te dienen, gelijk dat met ANNA ELSEN gebeurde. De geheele vrijerij van BOREEL met ANNA heeft ons niet willen bevallen. Hij is te flaauw, en laat haar te gemakkelijk varen, die toch waarlijk zoo voortreffelijk handelde, ja niet anders handelen kon of mogt. De oppassing namelijk van haren ouden en kranken vader weêrhield haar, om mede naar de vesten te snellen.

Doch wij zijn zoo reeds tot het andere deel onzer beoordeeling gekomen. Het romantische gedeelte des werks is moeijelijker te beoordeelen. Wij kunnen het ons, van het begin van de lezing dezes werks af, duidelijk voorstellen, dat wij een tooneel van strijd, van jammer, honger en ellende te wachten hebben, en alles zich in bloed en tranen moet oplossen. Want dat was het einde van *Haarlems* beleg en zoo moedig volgehoudene verdediging. Het romantische kon dus evenmin, naar des schrijvers plan, blijeindigend wezen. Ziet, dat maakt het lezen van dit boek weleens verdrietig! Gij weet hoe het zal afloopen. En toch heeft de schr. aan het einde cene uitmuntende greep gedaan, als hij u eene heugelijker uitkomst in het verschiet aanschouwen doet, en de gevangene Haarlemmers, die niets anders dan den dood konden wachten, in hunne krankheid en ellende vertroosten laat door den brief aan KIES, waarin hij berigt ontvangt van de zege der Noord-Hollanders op de *Zuiderzee* en van BOSSU'S krijgsgevangenschap. Nu sterft DUIVENVOORDE, in de hoop op de overwinning der goede zaak, en wij sluiten het boek met de overtuiging, dat zoo veel lijden tot heerlijke uitkomsten voert. Die tijding aan KIES is een historisch feit. - Wij vinden verder hier woeste tooneelen van krijg en woede, van dapperheid en heldenkracht, doormengd met de zachtere tafereelen van huisselijk genoegen en verdriet, en alles met de meeste waarschijnlijkheid in de wezenlijke gebeurtenissen ingevlochten. Dan weder worden wij in het Spaansche leger gevoerd, en huiveren voor MAGDALENA VAN FOREEST, de gevangene gade van DUIVENVOORDE, of verblijden ons in de edelmoedigheid van VENARIDES, een' der weinige regtschapene

Spanjaarden. De stormen en gevechten zijn vrij levendig beschreven, schoon wij weleens moede worden van het eindelooze geschreeuw der strijdkreeten, en den Spaanschen soldaten gelijk moeten geven; als zij zoggen: ‘Wij behoeven niet op den duur aangemoedigd te worden,’ Dl. I, bl. 262. Ook wordt, er al te dikwijls op ROMERO gemikt, die slechts ééns geraakt wordt. De voorstellingen der menigvuldige moorden gedurende en na het beleg, door beide, Spanjaarden en Haarlemmers, gepleegd, zijn in al derzelver ijsselijkheden geteekend, soms wel iets gerekt; maar de moed en zelfopoffering der braven Komt er steeds treffend door uit. Wij stieten soms op de zonderlinge vloeken der oversten en krijgslieden. De subalternen zweren bij RIPPERDA, later bij zijne schim; RIPPERDA zelf bij UNICO, zijnen stamvader; PIETER DIRKSZ. HASSELAAR, als een schutter of jager, bij ST. HUDERT, enz. Nog ontmoeten wij eenen onbekenden en schijnbaar éénoogige, eenen anonymus, in wien de schr. den persoon van hopman CUREL (bij HOOFT) en van den natuurlijken zoon des kardinaals GRANVELLE vereenigd heeft, die liever wilde sterven, dan zijne afkomst openbaren. Eene niet onaardige vinding! - Wij kunnen het boek aanbevelen, al hadden wij den stijl hier en daar wat eenvoudiger gewenscht en wat minder beladen met schrikbarende uitdrukkingen, als van ‘oogen rollende of omdraaijende in hunne kassen,’ en eene enkele dergelijke meer; of met beschrijvingen, die niet bijzonder op hare plaats staan, en te lang zijn voor het doel, zoo als, die van den Blinker, niet *Blink*, en van eenen lentemorgen ter inleiding van het tafereel van *Haarlems* nood in het III^{de} Deel. - Wij willen hier rekenen onze taak te hebben afgedaan, en den Heer VAN DE CAPELLE danken voor zijn boek, dat als eene bijdrage tot de geschiedenis des vaderlands reeds der lezing waardig is. Hij had het misschien tot een paar deelen kunnen inkrimpen, en het zou daarom niet minder zijn geweest. Wij nemen het nu zoo als het is, en verblijden ons in zulk eene naauwkeurige beoefening der geschiedenis van het vaderland, dat den schrijver erkentenis toone, door zijn werk in eere te houden. Dat hij het op deze wijze heeft behandeld, vond buiten twijfel oorzaak in de vrees, dat het verhaal der voorvallen, zonder bijwerk, geene lezers mogt vinden. Het kon wel zijn, dat die vrees gegrond was, maar de achtbaarheid der eenvoudige historie zou nog wel vereerders hebben. Wij vreezen, dat de romanlectuur menigeen' van de studie der historie heeft afgewend; niet ieder romanschrij-

ver heeft zulk een geweten, en zulk een' lust tot gestreng onderzoek, als wij hier hebben aangetroffen. Ref., zelf een Haarlemmer, verheugt zich in het ophalen dier oude merkwaardige gebeurtenissen, en hij twijfelt niet, of ieder Nederlander, die nog belang stelt in den strijd zijner vaderen; ieder opregt oud-Haarlemmer zal met hem, bij het lezen van de heldhaftigheid dier getrouwe strijders, met de woorden van GLAUCUS, bij HOMERUS, uitroepen:

'k Beroem me uit zulk geslacht en bloed te zijn gesproten.

II, Lijnregt het tegenovergestelde van het vorige werk, hoewel in sommige opzigten daaraan gelijk, is het werk van B. De schrijver van *Haarlems Beleg* stapt daar statig en deftig, soms met logheid, van dag tot dag, van uur tot uur, voort, en blijft altijd tusschen de wallen van *Haarlem* en in de legerplaats der Spanjaarden rondom dïe stad; ter naauwer nood voert hij u eene enkele reis naar het Haarlemmer Meer of zijne oevers. Maar B. springt los en luchtig daarheen, weken, maanden en jaren over, en brengt u dan op het slot te *Schagen*, dan in de woning eens priesters, te *Amsterdam*; nu in het belegerde *Haarlem*, in de tenten der Spanjaarden, in eene boerenhut, in een Nonnenklooster, bij den dood van RIPPERDA, en eindelijk weder in den hof te *Schagen*. Zijn roman is, als zijn held, luchtig en vrolijk (ofschoon het aan echten ernst volstrekt niet ontbreekt); soms maakt hij zich wat al te spoedig van zijne personen af, en handelt daaromtrent met een stoutmoedig welgevallen, geheel anders dan V.D. CAPELLE, die de verhalen van ziekte en dood zijner personen van uur tot uur geregeld doet voortgaan. B. maakt eene schijndoode levendig, en laat eene andere maagd, als hij haar niet meer kan te pas brengen, op den weg dood liggen, hetgene ons Bijzonder, van de laatste namelijk, gespeten heeft; het was den schrijver wel toevertrouwd, haar met de tranen des berouws, als eene verlorene, maar hervondene dochter, tot hare moei, de vrouwe van *Schagen*, te doen terugkeeren, en wij waren dan misschien, meer met die weduwe bevredigd, van haar gescheiden. Die vrouwe van *Schagen* is toch, bij al hare deugden, al te hard en te scherp, ten minste 700 komt zij ons vooral voor, bl. 73, Evenzoo laat hij den Jonker VAN OOSTERVELD Varen, in wien wij altijd eenig belang stelden, ofschoon hij - eene zeer groote zeldzaamheid in dien tijd en onder zijne landgenooten en spits-

broeders! - zeer sentimenteel is, en tot een verwelkend madeliefje, in de barre maand December NB., eene alleenspraak rigt, bl. 140, 141. Het is goed, dat de schr. ons, bl. 132, gewaarschuwd heeft, dat de Jonker, die met RIPPERDA zich eenigen tijd in eene herberg te *Haarlem* had opgehouden, weinig gegeten on gedronken had. Wij gelooven, dat dit eene zonde is tegen het karakter en de zeden dier dagen en menschen. Ook houden wij het er voor, dat dat oogenblikkelijke ter dood brengen van twee Roomsche boeren door SONOY, dien orerste in een al te kwaad licht stelt. De daad is niet historisch. Men neme toch de moeite, om SONOY uit de geschiedschrijvers, die zijne tijdgenooten waren, te leeren kennen. Hij heeft ontzettend veel te zijnen laste: men moest hem geene nieuwe misdaden aanwrijven. SONOY werd ook niet met den titel van *Excellentie* aangesproken: zoo sprak men tot graven (zie bl. 16 en 61). - Wij erkennen het gaarne, dat B. helder en levendig weet te verhalen; zijn stijl is los, zijne plaatsbeschrijving levendig en schilderachtig. Het landschap, bl. 1 volgg., is aangenaam geteekend. De tooneelen in de boerenhut, bl. 242, enz., zijn zeer goed beschreven, en het karakter van JOANNES, den boer, boeit ons door zijne regtschapenheid en opregte godsdienstigheid. De schets van de woning en de leefwijze van den oom des hoofdpersoons, een' pastoor te *Amsterdam*, benevens die van het Nonnenklooster in die zelfde stad, laat zich met veel genoegen lezen. Maar de beschrijving, bl. 106, is al te levendig. Wij bidden ernstig de schrijvers van verdichte verhalen, zulke tooneelen te vermijden. Misschien heeft de schr. zich door zijn vernuft te ver laten vervoeren, anders beleedigt hij het kiesche gevoel van den lezer zeer zelden. Wij bevelen hem met ernst de verzen van DE LAMARTINE aan, waarin hij van de romans van WALTER SCOTT zegt:

> La vierge en te lisant, - - -
> Si sa mère survient, ne te dérobe pas,
> Mals relit an grand jour le pnsaage qu'elle aime,
> Comme on face du ciel tu l'écrivis toi-même,
> Et s'endort aussi pure après t'avoir fermé,
> Mais de grace et d'amour le coeur plus parfumé.

Dien zelfden roem zagen wij gaarne ook voor onze oorspronkelijke vaderlandsche romans bewaard. Het tooneel is anders niet onnatuurlijk voor den held van dit verhaal, in wien onvastheid van beginselen en ligtzinnigheid doorstralen. Hij komt

evenwel vrij goed te regt, zoowel als zijne geliefde ROSALIA, die, nog niet al te diep gezonken, naderhand van haren zondigen weg teruggekeerd, zijne redster en gade wordt. Moedig is hij en dapper, doch, ofschoon Hervormd, niet zeer naauwgezet in zijne godsdienstige denkbeelden. Nu, zoo zullen er wel verscheidene onder de helden dier tijden geweest zijn. Wij worden, even als door V.D. CAPELLE, bij het treurig uiteinde van RIPPERDA verplaatst, doch het is hier veel korter, en treft daarom te meer. De grenslijn tusschen Hervormden en Roomschen is hier veel scherper dan bij V.D. C., en dus zeker meer in den geest van de tijden des opstands tegen *Spanje*. Blijkbaar is de schr. niet ontbloot van kennis omtrent de godsdienstverschillen en van wat bij Roomschen en Calvinisten eigenaardig is. Zijne aanteekeningen dragen blijken van eenige studie in die zaken, en toonen, zoowel als het verhaal zelf, dat hij met den zin en de bedoelingen van *Rome* zeer wel bekend is. Zijn verschooning vragen in het voorberigt, over het gezegde op bl. 150, is onnoodig; het is waarheid, wat OOSTERVELD aanmerkt. En ware B. voor ergernis bevreesd, waarom dan dat gedeelte van het gesprek niet weggelaten? het zijn immers de eigene denkbeelden en woorden van den schr., welke hij OOSTERVELD in den mond legt? Wij houden het er voor, dat B. waarlijk de noodige bekwaamheden niet mist tot het zamenstellen van dergelijke verhalen; wat wij hier lazen, steekt boven vele andere van die soort uit, gelijk wij reeds aantoonden. De haast; waarmede hij over zaken en personen heenvliegt, is soms af te keuren; maar wij hopen niet, dat hij in een tegenovergesteld uiterste zal vervallen, als zijne verbeelding ons iets anders levert. Want wij verwachten nog meer van hem, met vermijding der aangewezene gebreken. Een paar misslagen, waarschijnlijk mede het gevolg van overhaasting, moeten wij hem nog aanwijzen. Bl. 23 staat WILLEM VAN BRONKHORST voor WILLEM VAN SCHAGEN, en bl. 341, reg. 22, leze men *weken* in plaats van *maanden*. De schr. leere zijne historische personen naauwkeurig kennen en haaste zich langzaam. Wij zijn niet verlegen om romans; die in het licht komen, en vooral de oorspronkelijke, mogen in eenen gepasten en schoonen vorm verschijnen!

MacBeth. Historisch Treurspel van Shakspere. Oorspronkelijke uitgave. Ten gebruike der Gymnasia met ophelderingen voorzien door *S. Susan*, Lector in de nieuwere Talen en Letterkunde aan het Athenaeum te Deventer. Deventer, J. de Lange, 1843.

Menigen lezer zal het een raadsel zijn, wat op den titel van dit werkje de woorden *oorspronkelijke uitgave* beteekenen. Waarschijnlijk, wilde de Heer SUSAN te kennen geven, dat hij de eerste folio-editie van SHAKSPERE'S werken, in 1623, door HEMINGE en CONDELL, twee vrienden des dichters, bezorgd, in den hier gegeven' tekst gevolgd, en de vaak willekeurige en noodelooze verbeteringen der latere uitgevers daaruit verwijderd heeft. Evenwel is ook dus de benaming *oorspronkelijke uitgave* niet te regtvaardigen, maar te minder, daar de Heer SUSAN ook de latere folio's (van 1632, 1664 en 1687) heeft geraadpleegd, en enkele varianten daaruit in zijnen tekst heeft opgenomen.

Wij hebben weinig aanmerking op den door den Heer S. gegeven' tekst. Wij gelooven dat hij teregt het voorbeeld van TIECK en van CHARLES KNIGHT in zijne *Pictorial edition* gevolgd heeft; wij gelooven dat het oordeel van TOOKE, hier (een weinig zonderling) als motto gegeven: ‘The first folio, in my opinion, is the only edition worth regarding,’ schoon een weinig overdreven, niet ongegrond is; wij gelooven dat te regt vele (quasi-verbeteringen hare plaats weder aan de lezingen der eerste uitgave hebben ingeruimd. Men zal evenwel den uitgeveren, aan wie deze verbeteringen haar aanzijn verschuldigd zijn, het regt moeten laten wedervaren van te erkennen, dat de oorspronkelijke lezingen, waarvoor zij iets beters trachtten te geven, niet altijd verstaanbaar waren, en dat het ook aan den Heer S. niet altijd gelukt is voldoende verklaringen daarvan te geven. Indien men, b.v., op bl. 62, regel 12, de verbetering *deserve* voor ‘discern’ in de plaats stelt, wordt de zin, mijns inziens, volkomen duidelijk, terwijl hij, naar de lezing der folio-uitgave, in weerwil der door den Heer S. gegevenê verklaring, mij duister blijft. MALCOLM vermoedt verraad van den kant van MACDUFF, en vreest dat hij een zendeling van MACBETH is, die zich met booze bedoelingen bij hem tracht in te dringen. ‘I am young,’ zegt hij, ‘but something You may deserve of him thrnugh me.’ Wat kan duidelijker zijn dan

deze zin, indien wij den nadruk slechts op *something* laten vallen, en dus vertalen: *Wel ben ik jong, maar eenigermate toch kunt gij u, door mij te dooden, bij hem verdienstelijk maken*. En hoe juist volgt daarop: ‘and wisdom To offer up a weak, poor innocent lamb, To appease an angry God.’ De Heer S. verklaart de vertaling: ‘omdat ik jong ben, kuut gij u bij MACBETH door mijn' dood verdienstelijk maken’ te regt voor onzin; maar wij moeten verklaren, niet te begrijpen, hoe iemand, die de Engelsche taal magtig is, op den inval zou kunnen komen, om dus te vertalen. De lezing ‘discern’ behoudende, vertaalt de Hr. SUSAN: ‘omdat ik jong, onervaren ben, zoo schikt gij u in uw oordeel over M. naar mijne denkbeelden.’ Wij begrijpen noch, hoe dit in de woorden kan liggen, noch hoe het in het verband voegt. Wij willen hiermede de mogelijkheid niet ontkennen, dat ‘discern’ van SHAKSPERE'S hand is, en de ware verklaring slechts nog niet is gevonden; maar, in eene schooluitgave althans, zouden wij weinig zwarigheid gemaakt hebben de verbetering *deserve* op te nemen.

Even weinig behaagt ons, wat, op bl. 46, door den Hr. S. tot verdediging der lezing ‘inhabit’ gezegd is. Zelfs is zijne bedoeling naauwelijks duidelijk, doordien de laatste zin in zijne aanteekening, waarschijnlijk ten gevolge van het uitvallen van eenige woorden, onvolledig is. De variant ‘in habit’ komt ons onuitstaanbaar voor, wijl in de woorden: ‘if trembling I in habit then,’ op deze wijze duidelijk een werkwoord ontbreekt, en de vertaling: ‘zoo ik dan in mijn gedrag beef,’ onmogelijk te regtvaardigen zijn zou. Mij komt het aannemelijk voor, dat SHAKSPERE *inhibit* bedoeld heeft, in den neutralen zin van *zich inhouden, zich terugtrekken*, zoodat de zin is: ‘indien ik mij dan bevende terugtrek,’ ofschoon ik gaarne wil toegeven, dat hij ‘inhibit’ zal hebben geschreven, ten gevolge eener meermalen voorkomende verwarring in de spelling van in de uitspraak gelijk-, of althans bijna gelijkluidende woorden. Het is waar, dat *inhibit* in dezen neutralen zin elders niet schijnt voor te komen; maar in de Engelsche taal is de overgang van active tot neutrale beteekenis in de werkwoorden een zoo gewoon verschijnsel, dat daarin, mijns inziens, geringe zwarigheid is gelegen.

Op bl. 48, reg. 14, zouden wij, in weêrwil van het gezag der folio-editie *in deed* boven ‘indeed’ hebben verkozen; op bl. 60, regel 39, houden wij de weglating van het punt achter *little ones* in de eerste uitgave, voor niets anders dan eene

drukfout, en vinden de verklaring van den Hr. S. weinig natuurlijk. Misschien zouden wij nog op een paar plaatsen van hem verschillen; in het algemeen echter heeft hij, meenen wij, met smaak en oordeel de lezingen der oorspronkelijke uitgave verdedigd.

Op bl. 30, reg. 29 en volgende, lezen wij:

DONALBAIN.
What is amiss?
MACBETH.
You are, and do not know 't
The spring, the head: the fountain of your blood
Is stopp'd; the very source of it is stopp'd

De hier door den Hr. S. gegevene interpunctie zal toch wel niet op het gezag der folio-uitgave berusten? Wij houden ze voor eene drukfout; in allen gevalle is zij onverstaanbaar. Het is duidelijk, dat men dus moet lezen:

DONALBAIN.
What is amiss?
MACBETH.
You are (*nam.* amiss) and do not know 't.
The spring, the head, the fountain of your blood
Is stopp'd; thee very source of it is stopp'd.

Eenige andere drukfouten, van minder aanbelang echter, ontsieren den tekst, en kunnen den leerlingen eenige moeijelijkheid baren; doch het wordt tijd, dat wij iets van de ophelderingen zeggen.

De Heer S. verdeelt, bij elk tooneel, zijne aanteekeningen in drie soorten, in taalkundige, geschiedkundige en plaatselijke ophelderingen. Wij zien het nut dezer splitsing niet in, die, had zij juist en volledig willen zijn, verder had moeten gaan. Onder de taalkundige ophelderingen zijn ook die noten begrepen, welke de tekstkritiek betreffen, zeker niet altijd op het gebied der taalkunde behooren. Onder de geschiedkundige ophelderingen vinden wij aesthetische beschouwingen over de door SHAKESPERE ten tooneele gevoerde karakters, die toch niet alle tot de geschiedenis behooren, of uitsluitend naar de historische traditie zijn voorgesteld, met meer regtstreeks historische aanteekeningen vermengd. Op bl. 78 vinden wij daarentegen eene zoodanige aesthetische opmerking weder onder de taalkundige ophelderingen geplaatst. Onder de benaming plaatselijke ophelderingen bevat de Hr. S. evenzeer twee zeer ongelijksoortige zaken. Gedeeltelijk betreffen zij de overleveringen

aangaande de lokaliteit, waar, in de werkelijke geschiedenis, de door SHAKSPERE ten tooneele gevoerde feiten hebben plaats gehad; gedeeltelijk de *mise en scène*. Bovendien maakt deze splitsing het gebruik der noten noodeloos lastig, en doet ze bij het lezen over het hoofd zien, door ze in eene andere orde te brengen, dan waarin de opgehelderde zaken zich bij het lezen voordoen, en door vele opheldering te ver te verwijderen van de plaats in den tekst, waarbij zij behooren.

Nog tot menigerlei anderen opmerkingen zoude deze opheldering aanleiding kunnen geven. Wij bepalen ons tot het navolgende. Bl. 6, reg. 4 v.o., is *leedvermaak* in de vertaling van TIECK'S woorden (waarschijnlijk voor *Schadenfreude*) naauwelijks verstaanbaar; maar nog erger is *verwierde*. Eer dit woord tot verklaring van *weird sisters* dienen kon, had het zelf voor Nederlandsche lezers wel eene opheldering noodig gehad. Op bl. 22, reg. 5 v.o., zal men voor 'verdediging' wel *verbetering* moeten lezen. Op bl. 22, reg. 5 v.o., is de verklaring der woorden: 'Being unprepar'd - wrought' onvolledig, en niet volkomen duidelijk. *Servant* en *free* staan tegen elkander over. De zin is: doordien wij niet op zijne ontvangst waren voorbereid, werd onze wil *dienstbaar* aan het gebrekkige; ware de rede hiervan weggenomen, dan had de wil *vrij* kunnen werken, d.i. de goede gezindheid had zich vollediger kunnen toonen. Zeer hebben wij ons verwonderd over de aanteekening op bl. 26, reg. 12 v.o.: 'NARES, *Gloss.*, haalt verscheidene voorbeelden aan van *to gild with blood*, hoewel er overigens geene overeenkomst tusschen de kleur van het goud en van het bloed te vinden is. Anderen zoeken hier eene woordspeling van *gild* en *guilt*.' SHAKSPERE gebruikt meermalen *gold* en *to gild* van bloed, en de Hr. S. had op bl. 31, reg. 8, reeds een gepast voorbeeld tot opheldering kunnen vinden:

> Here lay Duncan
> His silver skin lac'd with his golden blood.

De overeenkomst, die men tusschen *goud* en *bloed* vond, is zonder twijfel in den gloed van beide gelegen. Bovendien kan men veilig aannemen, dat de zucht naar woordspelingen SHAKSPERE op de keuze van het woord *to gild* zal gebragt hebben. De Hr. S. had de meening, dat hier eene woordspeling te vinden is, niet aan de verklaring van NARES moeten overstellen; beide laten zich zeer wel vereenigen. Bl. 40, reg. 7 v.o., is het woord 'epigram' voor *woordspeling* misplaatst, en even-

zoo bl. 60, reg. 6 v.o., ‘pleonasmus’ voor *tautologie*. Bl. 43, r. 5 v.o., worden de woorden: ‘'t Is better thee without, than he within’ dus verklaard: ‘het is beter, dat BANQUO'S bloed op u zitte, dan in zijn ligchaam.’ Men zou dan moeten aannemen, dat ‘thee withouth’ stond voor *without thee*. Maar hoe dan met ‘he within?’ Duidelijk is het dat daarvoor ‘him within’ zou moeten gelezen worden, om de verklaring van den Hr. S. te kunnen verdedigen. Wij bekennen echter gaarne dat de eenvoudige vertaling dezer woorden: ‘het is beter u aan de deur, dan hem in de zaal te hebben,’ in het verband, waarin zij voorkomen, niet geheel voldoet. Bl. 68, reg. 4 v.o., zegt de Hr. S. op de woorden *gentle heavens*: ‘dit meervoud is in strijd met het volgende *thou*, wanneer men het niet op het volgende *heaven forgive* laat slaan.’ Dit laatste is zeker niet wel mogelijk; maar de *enallage numeri* behoeft ons volstrekt niet te verwonderen, daar nu eens *heaven*, dan weder *heavens*, gezegd wordt, en het gebruik van enkel- of meervoud geen verschil van beteekenis met zich brengt.

Doch wij besluiten hier onze aanmerkingen. De Hr. S. beschouwe ze als een bewijs van onze belangstelling in zijnen arbeid, die ons nuttig, en, over het geheel, zeer welgeslaagd voorkomt. SHAKSPERE te verklaren, is zulk eene gemakkelijke taak niet, dat men het aan zijne interpretes niet zou kunnen vergeven, wanneer zij nu en dan mistasten. Wij hopen dat op de gymnasia van deze uitgave van den *Macbeth* veel gebruik zal worden gemaakt, en de Hr. SUSAN ook daardoor zal worden aangemoedigd, om op den ingeslagen' weg voort te gaan, en door geschikte uitgaven van de meesterstukken der nieuwere letterkunde den grondslag voor een verbeterd onderwijs in de nieuwere talen verder te helpen leggen. Mogt de tijd spoedig daar zijn, waarop alle vooroordeel tegen het onderwijs in nieuwere talen en literatuur aan de gymnasia zal verdwenen zijn; waarop men zal inzien, dat de nieuwe talen niet slechts geleerd worden, om ze te spreken, of er in te corresponderen, maar, dat ook aan de meesterstukken der nieuwere letterkunde eenige invloed op de vorming van den smaak toekomt; dat de moderne talen niet slechts nuttig zijn voor den koopman, maar ook noodzakelijk voor den geleerde; dat eene methode van onderwijs daarin mogelijk is, die, niet in te voeren op de lagere scholen, alleen op de gymnasia te huis behoort, en echter in onzen tijd voor velen als een vereischte te beschouwen is; dat, in één woord, het onderwijs der nieuwere talen en der

nieuwere letterkunde niet lager staat, dan dat in Grieksch of Latijn, mits het in wat rijpere jeugd, die voor dieper indringen vatbaar is, naar dezelfde beginselen en methode worde onderwezen; en dus, terwijl het aan de eene zijde voor elken toekomenden geleerde een volstrekt vereischte is, aan den anderen kant slechts door onkunde en vooroordeel als beneden de waardigheid van het gymnasium kan worden geminacht.

P.J. VETH.

Heesterplanten. Dichtwerk van *H.J.C. van Nouhuys*. Amsterdam, bij G. Theod. Bom. 1844.

De Heer VAN NOUHUYS treedt met deze *Heesterplanten* voor het Nederlandsche publiek het eerst als dichter op. Wij herinneren ons althans niet zijnen naam in een onzer jaarboekjes gelezen te hebben. Daarom wil het ons niet regt helder worden, wat de auteur bedoelt, wanneer hij in zijne *Voorrede* aan zijne lezers berigt, ‘dat hij niet zonder aarzelen tot de uitgave dezer gedichten is overgegaan, maar dat hunne zoo vaak geblekene toegevendheid de oorzaak is, dat hij dien voor hem gewigtigen stap gedaan heeft.’ Ziet die betoonde toegevendheid op hem zelven en zijne eigene gedichten, dan moet zij hem in den bepaalden kring zijner vrienden, waarin hij zijne verzen voorlas, gebleken zijn; aan het publiek is bij daarvoor nog geenen dank schuldig. Moet zij op de gedichten van anderen zien, dan vreezen wij, dat vele klaagstemmen van zijne broeders in het gild luid jammerend het tegendeel zullen getuigen. Waarlijk, de dagen, waarin men alles, wat rijmde, zoo het maar deugd en goede zeden niet kwetste, zoo het maar lief en stichtelijk was om te lezen, als honigzoeten koek opat, en suiker voor de dichters strooide, zijn lang voorbijgegaan, en *de Gids*, waaraan de Heer VAN NOUHUYS zijn dichtwerk ter beoordeeling toezond, heeft, in het belang der kunst, daartoe mede zijn best gedaan, en is zich zelven bewust, door overgroot e toegeeflijkheid allerminst gezondigd te hebben. Maar de auteur doet verder zien, terwijl hij zijne gevoelens omtrent het wezen der dichtkunst openlegt, op welken grond hij voornamelijk toegevendheid voor deze zijne eerstelingen meent te

mogen inwachten. Hij gaat van de stelling uit: ‘geen kunstwerk kan wezenlijk *schoon* genoemd worden, dat niet in middellijk of onmiddellijk verband met het *goede* staat.’ Wij willen deze stelling (hoewel eene identiteit van *zedelijk* en *aesthetisch* schoon hierbij schijnt voorondersteld te worden, welke wij niet kunnen toegeven) gaarne als waarheid laten gelden. Zij is voor eene gezonde verklaring vatbaar. Zij neemt ons daarenboven gunstig voor het karakter des dichters in. Maar wanneer hij nu daaruit de gevolgtrekking afleidt: ‘het mogelijk *goede*, dat ik heb trachten uit te weeken, zal er u toe Stemmen, om mij de vergrijpen, die ik tegen het *schoon* begaan mogt hebben, niet al te streng toe te rekenen,’ dan zetten wij het gelaat aanstonds in bedenkelijker plooi; en wanneer hij eindelijk tot zijne lezers zegt: ‘de vergrijpen tegen het schoon zullen haren angel verliezen, zoodra godsdienst en zedekunde zich bereid betoonen een aequivalent voor het aesthetisch gemis op te leveren; gij zult daarin berusten!’ dan haasten wij ons, hoewel wij den *major* hebben toegegeven, hem toe te roepen: *nego minorem*! Neen, daarin kunnen en mogen wij niet berusten. De godsdienstige en zedelijke strekking is wel in staat, om de waarde van een waarlijk schoon gedicht te verhoogen, maar kan nimmer een aequivalent voor aesthetisch gemis zijn, en zoo wij dit toestemden, dan hadden wij aan onze rijmers en dichters den aflaatbrief voor alle kleinere en grovere, verledene en toekomende zonden tegen de kunst in handen gegeven. Hieruit kan de auteur opmaken, dat wij hem die toegevendheid, welke hij inroept, vooruit niet durven beloven; maar bescheidenheid, maar gestrenge onpartijdigheid, en geene eenzijdige aanwijzing van gebreken, bijaldien er ook verdiensten te roemen zijn - dit is het, wat hij, bij zijne eerste verschijning op den zangberg, van onze kritiek billijk mag verwachten.

De Heer VAN NOUHUYS is, blijkens zijne voorrede, blijkens de Italiaansche motto's, die er boven zijne verzen staan, en de geleerde aanteekeningen, achter het laatste dichtstuk gevoegd, in de kennis van oudere en nieuwere talen ingewijd, en met vroegere en latere dichters bekend. Of hij ook het standpunt en de eischen der hedendaagsche poëzij begrepen heeft? - Dit oordeel verblijve aan u, geachte lezer! als gij dit boek of deze recensie ten einde toe zult gelezen hebben. Wat den inhoud en de keuze zijner gedichten betreft, zegt de schrijver, ‘dat hij zoo veel mogelijk de afwisseling waargenomen heeft, dewijl

de eento(o)nigheid *zelden* (lees *nooit*) behagelijk is.' Die afwisseling kan nogtans, wegens den geringen voorraad en den aard der hier behandelde onderwerpen, niet groot zijn, want wij vinden in dezen bundel, behalve den voorzang, slechts vier dichtstukken opgenomen, die, met geringe variatie in het *thema*, om dezelfde spil zich draaijen: *belaagde onschuld* of *ongelukkige liefde*; eene spil, die van ouderdom reeds begint te kraken en te roesten. Wij gaan ze thans afzonderlijk beschouwen en beoordeelen.

Het eerste dichtstuk, hetwelk als voorzang of inleiding kan dienen, en *de Dichtkunst en ds Dichter* tot veelbelovend opschrift draagt, voert ons in stijfheid van vormen aanstonds meer dan vijf en twintig jaren terug. Hoort, hoe het begint:

> Klink zwakke eitherr, ruischt mijn snaren,
> Vloeit vaerzen, door geen band omkneld!
> Wnt is het beeld, dat 'k aan durf staren,
> Waarbij mijn boezem hijgt en zwelt? -

Na dezen *Helmersiaanschen* aanhef, gaat de dichter voort al vragende te zingen:

> Wie, wie vermag, langs zon en wolken,
> Te steigren naar een eeuwig choor?
> Of wie, wie dringt in 's afgronds kolken,
> En dwaalt er boven 't *jammerspoor*!
> Wie zweeft langs heide en meer en dreven,
> En *grijpt in 't odel* der natuur:
> Wie jaagt in alles kracht en leven? -
> De Dichtkunst met haar toovervuur!

Dit *vragen* geschiedt zóó dikwerf, keert zóó onophoudelijk in deze gedichten terug, dat het ons verveling en afmatting zou moeten baren, al konden wij het vergeten, dat de meeste prijsverzen van het laatst der achttiende eeuw met *Wie, wie*? of *Wat is het? Wat zie ik*? begonnen. Zoo nogtans het afgesletene van den vorm door rijkdom, van denkbeelden werd vergoed en de dictie fraai en zuiver mogt heeten, wij zouden er vrede meê kunnen hebben. Maar het eerste ontbreekt althans in dit dichtstuk geheel, en het laatste laat in geheel dezen bundel niet weinig te wenschen over. Wat zijn verzen, die *vloeijen, door geen' band omkneld*? Wij zouden geneigd zijn, indien de dichter niet wakker rijmde, er *rijmelooze* achter te zetten. Het steigeren langs *zon* en *wolken* doet ons, door de omgekeerde *climax*, eerder aan de tombade van *Laarus*, dan aan eene steile hemelvlugt denken. Iets verder wordt de poëzij gezegd *het juk*

van 's levenboeijen te verlichten (sic!), *even als de regen de dorgerooste blaadjes lescht*, en 's vijands strijdbanieren *als een mulle stofhoop* te doen *nedertuimelen*. Dit zij genoeg, om ons den gedachtenvorm te doen kennen, en wanneer wij thans nog als de hoofddenkbeelden opgeven: dat de dichtkunst alles kan, dat de dichter onafhankelijk zijn moet, dat dan de geheele schepping zijnen lof galmt, maar dat hij toch zijn loon niet van de aarde, maar van den hemel moet wachten, daar hij hier soms geene beete broods kan vinden, - dan meenen wij van dit stuk alles gezegd te hebben, wat er van te zeggen valt. Gelukkig mogen wij er bijvoegen, dat het in onze schatting ook het minste van dezen bundel is.

Het volgende, *Melone* getiteld, eene soort van romance, stelt eene schoone voor, door graaf ROBRECHT geschaakt, en, daar zij volstandig weigert hem te huwen, in een vunzig kerkerhol gesmeten. Maar de onverlaat ontvangt zijne straf. *Satan*, als ridder verkleed, verschijnt op zijn slot, en doet den graaf in levenden lijve met zich ter helle varen, terwijl het meisje door een' engel op eene wolk in den hemel wordt opgenomen. Hoe weinig ons ook het onderwerp en de daaraan gegevene ontknooping behaagt, zoo komen er toch enkele coupletten in voor, die met eene fiksche hand zijn geteekend. Wij schrijven de volgende regels af, niet als onberispelijk, maar om u eene proeve van den dichttrant des auteurs aan te bieden, welke zeker niet in zijn nadeel is gekozen:

\- - - - - -
Een geesten-, een spoken-, een duivelendrom
laagt dansend en huilend in 't ronde;
De vreemde stuift op met een woedend geblaf;
‘Boosnarde! verneem nu der Hemelen straf,
En draag *ter couwiger stonde*!’

Nu tuimelt de helm van een ijslijk schelet
En Satan spuwt vurige wolken:
Zwaait driemaal den bovenden Ridder in 't rond,
En werpt hem vooruit in den vlammenden grond
En volgt hem naar de eeuwige kolken.
Toen sloot zich de grond, en 't was stil als weleer,
Toen zwegen de mallende alagen:
Ziet, ziet hier de straf van den eeuwigen God:
Zoo wreekt hij 't boosaardig vertreden gebod;
Wee, wee, die zijn gramschap moet dragen.

Melone had straks in haar duister verblijf
't Getier van den dander vernomen:

Tot haar drong de walme van pulver en brand:
Zij wrong zich in doodschrik *de rillonde hand*,
‘Neen’ riep ze ‘hier is geen ontkomen!’
Dan plotsling ontwaart zij een streelend akkoord,
Een lichtgloed van zaliger dreven,
Een jongling, gehuld in een nevelgewaad,
Met lokken als goud om een jeugdig gelant.
Door geurige wolkjes omgeven.

Hij lacht, o, Hoe zoet was die *vloeiende* lach
Van d' Engel uit de eeuwige choren;
Straks vat hij de maagd bij haar *trillende hand*,
En troost haar, van weedom en schrik overmand,
En doet zich welluidend dus hooren:
‘Mijn dochter! hierboven, daar is uw verblijf,
Dáár zult gij in eeuwigheid wonen;
God heeft uw onschuldige bede verstaan:
Zyn roê treft rechtvaardig den schedel der *kwaân*,
Maar deugd zal hij immer beloonen.’

Het *derde* schetst *de laatste stonde van eenen veroordeelde*. Zoo dichterlijk als zulk een toestand is, zoo moeijelijk en gewaagd is het eene schildering daarvan te ondernemen; zoo onnatuurlijk wordt het, wanneer de dichter de verwen aan zijne eigene fantasie en niet aan het werkelijke leven ontleent, en, gelijk hier geschiedt, den veroordeelde een' langgerekten *monoloog* in den mond legt, waarin deze een recit zijner lotgevallen geeft, en met veel omslag verhaalt, hoe hij het slagtoffer eener bedrogene en ongelukkige liefde geworden zijnde, het spoor der deugd verlaten heeft. Dubbel gewaagd mogt zulk eene schildering heeten, daar een SCHILLER, VICTOR HUGO, en nog onlangs EUGÈNE SUE, al hun talent aan hetzelfde onderwerp hadden besteed. Wij achten dan ook deze teekening ten eenemale mislukt, en raden den Heer VAN NOUHUYS zijne krachten aan andere onderwerpen te beproeven. In dictie en versificatie staat dit gedicht verre beneden het vorige. Men construëre eens de volgende regels:

‘Camilla! Zeg - wen straks mijn lippen,
Mijn hoofd op 't zand *ter neder* rust -
Zeg, bij een heimlijk traen ontglippen:
Mij hebben ze eene zóó warm gekust!....’

Wij moeten eindelijk den auteur op eene zonderlinge fout in de laatste strophe opmerkzaam maken. Hij laat daar zijnen boeteling tot God den Vader zeggen:

Gij die geen moordenaar versmaadde,
Die naast U aan het vloekhont hing!

Wisten wij niet beter, wij zouden hieruit moeten opmaken, dat de schrijver tot de langvergeletene sekte der *Patropassianen* behoorde. En deze grove en stuitende font ware toch ligt te vermijden of te corrigeren geweest, zoo hij in den eersten regel voor *o Vader van genade*! ‘o Heiland vol genade!’ of iets dergelijks geschreven had.

Het *vierde: Edmunds Klagt*, is wederom de taal van eenen ongelukkige, die zijne geliefde verloren heeft, en ook hier komt aan het slot eene engelenverschijning voor. Hebben wij ons, bij den aanhef van het eerste dichtstuk, HELMERS herinnerd, niet minder is het hier en elders blijkbaar, dat de auteur vlijtig in de gedichten van TOLLENS gelezen heeft. Een gelukkig gekozen model! roept gij uit. Jammer maar, dat door zijne talrijke navolgers veel meer de gebreken, dan de verdiensten van den grooten meester gekopijeerd worden. Het is bekend, dat het stopwoordje *zóó* in TOLLENS vroegere gedichten (wie denkt hierbij aan zijne *Echtscheiding* niet?) veelvuldig bij een *epitheton* voorkomt; maar wat met zijne zoetvloeijende poëzij zoo is vereenzelvigd, dat het ons ophoudt te hinderen, en schier welluidend wordt, dat wordt ondragelijk, als het door anderen, die zijne verdiensten missen, kennelijk uit zucht tot navolging, overgenomen, of gebezigd wordt om eene gedachte, welke zich in drie woorden laat uitdrukken, tot twee lange regels uit te spinnen, gelijk in het volgende couplet:

> De nacht was *zoo* zwart en de nacht was *zoo* guur,
> En de wind joeg *zoo* bang door mijn olmen.

En deze regels vond de auteur nog zoo gelukkig, dat hij ze andermaal in het midden van het vers laat terugkomen.

Wij achten, in weerwil der aanmerkingen, die wij op zijne dictie gemaakt hebben, den Heer VAN NOUHUYS in het werktuigelijke der kunst geenszins onbedreven, maar daarom moest hij zelf op de stroefheid van sommige verzen gestooten hebben, die bijkans niet zijn uit te spreken, b.v.:

> 't Was toen *dat ik in deemoed* geknield voor mijn Gou
> - - - - - - - -
> Neen *'k kon* het niet langer meer dragen.

Bij het *vijfde* of laatste: *Ibrahim en Zulikah, een Oostersch* verhaal, bchooren wij, als het uitvoerigste, ook iets langer stil te staan. Aan dit gedicht is blijkbaar de meeste zorg en studie besteed. De schrijver maakt in zijne voorrede hierop ook zijne lezers opmerkzaam; maar hij had moeten gevoelen, toen hij een gestreng oordeel over BYRONS, MOORE'S en VICTOR

HUGO'S *Oosterlingen* uitsprak, dat hij hierdoor de kritiek tegen zich zelven wapende en stilzwijgende de verpligting op zich nam, om iets anders en beters te leveren. Het *Thema*, gelijk de auteur zelf het opgeeft, is de zegepraal of *de heerlijke toekomst van eene nooit bevlekte deugd*. Is deze op aarde te vinden? vraagt men onwillekeurig; maar het antwoord ligt gereed, dat het een Oostersch verhaal is, en dat daarin als waarheid kan voorgesteld worden, wat zich minder met de leerstellingen des Christendoms, of van eene gezonde wijsbegeerte verdraagt. IBRAHIM en ZULIKAH zijn alweder twee ongelukkige gelieven, die, door den wil eens stuggen vaders, van elkander gescheiden worden gehouden, maar op eenen wenk van *Allah* door een' engel in den slaap opgenomen, naar eene der schoonste lustwaranden van het Oosten overgevoerd, en alzoo gelukkig hereenigd worden. Dit onderwerp wordt in *twee zangen* behandeld, waarvan de *eerste* het ongelukkig lot, de *tweede* de gelukkige hereeniging der wreed gescheidene gelieven bezingt. Men ziet, dat de dichter niet weinig van wondervolle ontknoopingen houdt, en in aanmerking nemende, dat wij door hem naar het Oosten, het land der wonderen, het rijk der Arabische Nachtvertellingen, zijn overgebragt, zouden wij hier, beter dan elders, er in kunnen berusten, indien er slechts in dit geheele stuk meerdere *intrigue* te vinden ware, waardoor zulk eene verbazingwekkende ontknooping gewettigd werd, of indien in den eersten zang meerdere belangstelling voor de beide gelieven ware opgewekt, die (het zij met verlof des dichters gezegd!) al zeer weinig beduidende personen zijn. Er komen nogtans in dit dichtstuk, dat vrij gaarne het beste van den bundel noemen, enkele schoone plaatsen voor, gelijk de verschijning van *Allah* en de beschrijving van *Casmura*, het paradijs van *Indië*, die wij met genoegen gelezen hebben. De versificatie is over het geheel glad en zuiver, en de overgangen in de versmaat zijn veelal gelukkig. Jammer, dat ook dit gedicht door zoo vele duistere, onjuiste, gezochte, platte of grillig gekozene uitdrukkingen ontsierd wordt. Men oordeele uit enkele proeven:

De Hermon, 't *mark der verwandagon*,
Stond trotsch, zijn kruin om hoog *geslugen*,
  In 't blank gewand *der* wintertijd;
En door *de koets der nachtrurstinne*
  Die heel zijn schedel had omgloord,
Scheen, bij het zwart aan 's Hemels linne,
  De Hermon meester van dat oord.

Die koets der nachtvorstinne maakt de vier laatste regels bijkans onverstaanbaar.
De dichter laat *Ibrahim's* geliefde vragen:

> Znal 'k nooit hem wenken met mijn kleed,
> Wen hij uit de enge heuvel apleet,
> Mijn naam vertrouwt aan d' avondwind? -

Hoe plat en gekunsteld tevens, om te zeggen: zal ik nooit mijnen minnaar wederzien, of hem met mijnen sluijer tegenwuiven wanneer hij, in eene enge bergkloof verscholen, mij van verre zijne groete toezendt?

> Maar waart gij niet *het eerst begin*
> Van haar, die ik zoo teêr bemin.

Dit wil eenvoudig zeggen: waart gij de vader mijner geliefde niet.

> Heilig, plegtig was het zwijgen aan de hoogste hemelzaal,
> Rijk verguld met kleurgemengel door den *eeuwgen* uchtendstraal,
> Lotos geuren rusten zwevend daar op de *albezielbre* lucht,
> Reeds *bezwaard met zephyrchoren en het levensbrongezucht*.

Wij bidden om 's hemelswil van zulke poëzij à la THOUARS verschoond te blijven. Iets daarvan heeft ook het volgende:

> O, lieflijk is de blik des teedren *maagdenreis*,
> Die treedt uit de Oosterpoort van 't blaauwend luchtpaleis.
> Het *mootloos* aardrijk siert haar rijkvergulde dos,
> Waarin natuur ontwaakt met kuischen maagdenblos.

Ongelukkig valt de dichter hierop weder aan het vragen:

> Dan hoe? - wat glimt daar ginds en reikt ten hoogsten trans?
> Wat is dat trotsch gevaart, met die besneeuwde krans?....
> Van waar die zoete toon, dat steeds hernieuwd geschal?
> Van waar, o zeg, van waar?.... uit bron of waterval P....

En dit vragen, dat nimmer ophoudt, verkrijgt iets potsierlijks, wanneer hij de verschijning van den engel beschrijft:

> Maar zacht.... Wie komt daar aangevlogen,
> Gelijk een star in d'avondstond?

Hier zal, willen wij het derde der vergelijking vinden, eene verschietende star bedoeld zijn.

> Die meer dan Chil minars pilaren
> Voor 't wicht der eeuwen bleef bestand.

Met behulp der aanteekeningen leeren wij deze regels verstaan. Dit neemt niet weg, dat wij duistere namen, die geleerdheid uitstallen, waar zij vermeden kunnen worden, in een vers nimmer een sieraad achten, allerminst, wanneer zich, bij het uitspreken der woorden, de mond moet zamen-

trekken, alsof men een' lepel azijn gedronken had; gelijk in de volgende regels:

> 'k Wil hier dat eigen uur beleven,
> Dat ons in de ouderlijke dreven,
> De *Muessin* voor den *Modsched* riep.

Bij al deze aanmerkingen weigeren wij aan den auteur de getuigenis niet, dat het hem geenszins aan dichterlijken aanleg ontbreekt; maar zal deze zich gunstig en voordeelig ontwikkelen, dan legge hij zich meer op edele eenvoudigheid toe. Hij vrage zich zelven gestrenge rekenschap van elke uitdrukking, die hij bezigt, en beproeve, wat door hem poëtisch gedacht en ingekleed is, door goed en gezond proza te omschrijven en te vertolken. Hij leere, door het bestuderen der beste voorbeelden, onderscheiden, wat in de poëzij verjaard en verouderd moet heeten, en welk eene rigting zij voornamelijk heeft te volgen, om aan de behoeften van onzen leeftijd te voldoen. Hij vergete vooral niet, dat schitterende, maar zinledige klanken evenmin het gemis van denkbeelden kunnen vergoeden, als de godsdienstige of zedelijke strekking van een gedicht een aequivalent oplevert voor het gemis van aesthetisch schoon.

De Heer VAN NOUHUYS volgt zijne eigene spelling, en is bereid, zich deswegends (sic!) te verantwoorden, wanneer hij daartoe wordt uitgelokt. Wij hebben meermalen onze stem tegen het afwijken van de eenmaal aangenomene spelling verheven, waaruit in het kleine gemeenebest onzer letterkunde hoe langer zoo meer eene Babelsche spraakverwarring te vreezen is, en blijven dit in onze jeugdige letterkundigen vermetelheid noemen, zoolang dit verschil van meening niet het resultaat van grondige taalstudie is geworden. Gaarne willen wij bij den ons onbekenden schrijver dezer *Heesterplanten* zulk eene taalstudie vooronderstellen; maar onnaauwkeurigheden, als wij hier aanteekenen: *de* dagvorst, voor *den* dagvorst, in den vierden naamval; *noodlotte*, voor *noodlottige*; opdat ook God vergeving *schenkt*, voor *schenk'* of *schenke; tors*, van *torschen; richte*, voor *rigtte; moord gij*, voor *moordt gij; geleidt mij*, in het enkelvoudig der gebiedende wijs, voor *geleid mij; hen*, voor *hun*, in den derden naamval - zullen wel door geene taalkundige regels te verdedigen zijn.

De uitvoering is fraai. Papier is er niet gespaard. Moge de uitgever er goede rekening bij vinden.

Schriften over opvoeding en onderwijs.

I. *Geschiedenis van Opvoeding en Onderwijs, met betrekking tot het bijbellezen en godsdienstig onderrigt op de scholen in de Nederlanden, door* D. Buddingh, 2de stuk, 1ste gedeelte, *tot aan de Hervorming*; 2de gedeelte, *van de Hervorming tot in* 1843. *'s Gravenhage, bij* J.M. van 't Haaff. 1843. II. A. *Is de vordering van een vergelijkend examen bij de aanstelling aan onderwijzers van bijzondere scholen van de eerste klasse op wettelijke bepalingen gegrond? 's Gravenhage*, de Erven Doorman. 1844. III. B. *Noodige teregtwijzing, betreffende eene onlangs te 's Gravenhage, bij* de Erven Doorman, *uitgekomen Brochure, getiteld: Is de vordering van een vergelijkend examen, enz., door* J.J. Roozeboom, *Schoolopziener in het eerste district van Zuid-Holland. Te 's Gravenhage, bij* A. van Hoogstraten, Jr. 1844. IV. *De Vrijheid van Onderwijs in België: waarschuwing voor Noord Nederlanders. Utrecht*, L.E. Bosch en Zoon, *Akademie-Gouvernements-drukkers*. 1844

I. De Heer BUDDINGH heeft zijne taak ten einde gebragt in een tweede stuk, welks rijke inhoud eene uitgave in twee gedeelten noodzakelijk heeft gemaakt. Deze bevatten stukken van zeer uiteenloopenden aard, en leveren een nieuw bewijs op van de moeijelijkheid, aan verzamelingen als de onderhavige verbonden. Die moeijelijkheid is gewis niet gering te achten, daar het eene dubbele werkzaamheid is, welke de verzamelaar op zich neemt; eerst, namelijk, die van het *bijeenzoeken*; daarna die van het *siften*. Het bijeenzoeken uit zoo vele boeken; het corresponderen met zoo vele deskundigen; het afspinnen van den draad zoo veler nasporingen, aanwijzingen, aanhalingen, dat alles verkrijgt spoedig een' omvang, die alleen, door middel van een getrouw geheugen en zekeren blik *ad hoc*, overzien en van eene ijzeren vlijt ten einde gebragt

wordt. Maar welke grootc inspanning hiertoe ook vereischt worde, haar overtreft die, van welke het ziften en keuren en wegwerpen het gevol is. Dit is een Herculische arbeid, die de krachten van niet weinigen te boven gaat. Hij eischt eene groote mate van schranderheid en eene niet mindere van zelfbeheersching. Deze laatste, wij weten het, doet de eigenliefde zwijgen. doorgeworstelde moeijelijkheden vergeten, lastig en verdrietig zoeken en verblijdend vinden voor niets achten, om de vruchten onzer pogingen, als nutteloos voor ons tegenwoordig doel, ongebruikt te laten. Wie solide geleerdheid zoekt, is hieraan gewoon. Meermalen vindt men in doorwrochte verhandelingen, hetgeen ik ook heden in de *praefatio* lees der *Prosopographeia Horatiana*, door den geleerden ESTRÉ, vóór weinige dagen, als *Specimen inaugurale*, te *Leiden* verdedigd: *eratque hic labor* (*inspiciendi, conferendi, excerpendi*) *tum longus, neque semper jucundus, tum saepe plane* INFRUCTUOSUS. Maar niet allen hebben den moed ter zijde te leggen, hetgeen zij met veel moeite gezocht of niet zonder gelukkig toeval gevonden hebben. Ziedaar dan waarlijk ook den zwaarsten van den zwaren, den ondankbaarsten van den ondankbaren, den minst erkenden van den zoo ligt miskenden arbeid des verzamelaars.

En echter is hij niet de minst gewigtige! Hoe bepaalder het doel is, dat men zich bij het bijeenbrengen voorstelt, des te belangrijker is het ziften van den voorraad, dien men verzameld heeft; des te ligter toch sluipt er iets binnen, hetwelk, wel beschouwd, niet geacht kan worden tot het doel te behooren. De Heer BUDDINGH heeft begrepen zijnen werkkring in dezen niet te moeten beperken binnen zeer naauwe grenzen. Reeds de bijgevoegde titel: *Bijdragen of Geschied- en Letterkundig Mengelwerk betrekkelijk de Geschiedenis vnn Opvoeding en Onderwijs in de Nederlanden*, laat eene groote speelruimte open, eene ruimte, welke den eenigen grond aan de hand geeft, op welken men zoude kunnen tragen de opname te verklaren van b.v. een paar volledige gedichten van NOYDEKIN (door den schrijver gevonden op de Kon. Bibl. te 's *Hage*), en eenige proeven uit den *Rijmbijbel* van JACOB VAN MAERLANT, beide met taalkundige aanteekeningen. ‘Aan deze,’ zegt voorts de schrijver, ‘sluiten zich de beschouwing van den *Regel der Duytsche Schoolmeesters* door DIRCK ADRIAANSZ. VALCKOOGH (1628), en anderen, benevens du *Spiegel der jeugd van de Nederlandshe Oorlogen*, door JOANNES GYSIUS, *de Spiegels der Spaansche Tyrannye*, en die *der Fransche Tyrannye*,’ enz. Als school-

boeken uit de 17de eeuw mogen zij eene plaats alhier vinden, doch de geachte schrijver beschouwt de genoemde werken hoofdzakelijk uit het letterkundig oogpunt. Uit dat der Geschiedenis van Opvoeding en Onderwijs zoude men een groot onderscheid moeten maken tusschen de *Regel der Duytsche Schoolmeesters*, die inderdaad belangrijk is voor die geschiedenis, en de overigen.

Evenwel schijnt de reeds zoo wijde omvang van den bijgevoegden titel den schrijver nog te bekrompen voorgekomen te zijn. In zijn 'den Lezer heil!' (2de ged., bl. 6) kondigt hij ook 'berigten' aan 'aangaande personen, die zich omtrent de verlichting en beschaving in het algemeen en het schoolwezen in het bijzonder hebben verdienstelijk gemaakt,' waaraan wij b.v. de vier bladz. over AELBRECHT VAN BEIJEREN te danken hebben, benevens het afschrift van de aanstelling van DIRK VAN DELF door gemelden hertog tot zijnen hofprediker, van 17 Dec., 1399. Meer regtstreeks tot het doel van dit werk behooren de daaropvolgende negen giftbrieven en privilegiën, door denzelfden hertog geschonken aan *Haarlem, Alkmaar, Hoorn, den Haag, Oudewater, Schiedam* en *Rotterdam*, benevens de bevestiging van enkele derzelve door WILLEM VAN BEIJEREN.

Eindelijk komt er nog eene rubriek bij, door den schrijver 'nalezingen' genoemd. Deze strekken tot aanvulling van het werk zelf. Zoo worden hier nog behandeld CONSTANTIJN HUYGENS JACOB CATS en JACOB VAN WESTERBAEN, alsmede MARTINET, VAN HAMELSVELD en PERPONCHER. Indien de geachte schrijver soortgelijke nalezingen bedoeld heeft, toen hij in de voorrede van het eerste stuk (bl. 11) schreef: 'In een tweede stuk zullen wij deze en gene punten nader toelichten,' wil ik daarover wel niet twisten, maar toch in bedenking geven, of het niet raadzaam geweest ware *die* nalezingen in het werk zelf op te nemen, al had de uitgave van hetzelve dan ook wat later plaats gehad.

Na het gezegde, zal de volgende korte aanwijzing van hetgeen hier aangetroffen wordt, den aard van het werk genoegzaam doen kennen: 1o. Letter- en taalkundige mededeelingen; 2o. authentieke stukken, resolutiën, plakkaten, ampliatiën, privilegiën, synodale besluiten; 3o. uittreksels uit schrijvers; 4o. verslagen van oude school- en andere boeken; 5o. geschiedkundige, biographische, enz. nalezingen op het werk zelf: 6o. eenige stukken van den dag.

Bij zoo veel belangrijke als hier gevonden wordt, mag het

verwondering wekken, hier niet aan te treffen de ‘Instructie voor den Agent der Nationale Opvoeding, waaronder begrepen is de Geneeskundige Staatsregeling, de vorming der Nationale Zeden, de bevordering van het Openbaar Onderwijs en van Kunsten en Wetenschappen van den 18^{den} October, 1798. Het vierde jaar der Bataafsche Vrijheid.’

Het is gewis ook in den geest van den Heer BUDDINGH, en van alle vrienden van ons vaderlandsch schoolwezen, dat ik deze aankondiging besluit met den hartelijken wensch, dat een geleerde, voor de taak berekend, de pen mogt opvatten, om voor de geschiedenis van ons onderwijs te worden, hetgeen de voortreffelijke KARL VON RAUMER voor de *Geschichte der Paedagogik* geworden is.

II, III. Het geldt hier het al dan niet *wettelijke* van een vergelijkend examen, bij de aanstelling van onderwijzers van bijzondere scholen der eerste klasse, en niets meer; het nuttige, wenschelijke, doeltreffende blijft volstrekt buiten de beschouwing. De eerste brochure, die ik met A. zal aanwijzen, loopt met een enkel woord van veroordeeling, zeer uit de hoogte gesproken, over die zijde der vraag henen, om zich uitsluitend met het onderzoek naar de wettigheid bezig te houden, en tracht te bewijzen, dat die vergelijkende examens *onwettig* zijn. De tweede, die ik B. noemen zal, betoogt zegevierend het tegendeel.

De schrijver van A. bewandelt eenen schijnbaar zekeren weg, doordien hij al de verordeningen doorloopt, op welke de *Nota van hetgeen binnen de noordelijke provinciën is in acht te nemen bij alle schoolvervullingen, zonder onderscheid, met uitzondering alleen van die van kleine kinder of matressenscholen*, welke Nota den 16^{den} October, 1824, door den hoofd-inspecteur VAN DEN ENDE aan de Provinciale Commissiën is medegedeeld, zich beroept. Doch, gelijk B. (bl. 10) te regt aanmerkt, ‘de *Nota* voert niet *uitsluitend* de gronden aan, waarop de *vergelijkende examens* rusten, maar handelt, gelijk haar opschrift woordelijk aanduidt, en haar inhoud bevestigt, in het algemeen van AL *wat ten aanzien der schoolveroullingen is in acht te nemen*, en moet derhalve ook van *alle* verordeningen gewagen, die *daarop* betrekking hebben, al spreken zij niet regtstreeks van het *vergelijkend examen*.’ Hierdoor vervalt van zelf dal gedeelte der bewijsvoering van A., hetwelk gebouwd is op het stilzwijgen van sommige der verordeningen, in de

Nota aangehaald, ten aanzien van die examens. Evenzoo noem ik met B. de moeite verloren, die A. besteedt, om te doen zien, dat de wet van 3 April, 1806, de vergelijkende examens niet verpligtend maakt. *De Tijdgenoot* (bl. 451) wel is waar meent, dat ‘de bepalingen der wet van 1806 daarop duiden, dat er een vergelijkend examen zoude worden afgenomen.’ En *de Wekker* (N°. 8, 9, 10, 11) gaat nog verder, en beweert, dat de wetten en verordeningen van 1806 een tweede of vergelijkend examen vereischen voor *alle* scholen. De gronden echter, door laatstgemelden voorgedragen, schijnen mij toe te moeten wijken onder andere voor het 25ste art. der *Verordeningen op het afnemen en afleggen der examens*, hetwelk wel den onderwijzer verpligt, zich aan een tweede examen te onderwerpen; maar geenszins hen, die het regt van beroeping hebben, zoodanig examen te DOEN afnemen. Ik zeg te doen afnemen, want zeer te regt zegt *de Wekker*, dat het examen *niet* door de aanstellers zelve afgenomen konde worden, maar wel, om de woorden van het art. hier zelve over te nemen ‘voor de plaatselijke schoolcommissie, of voor zoodanige collegiën of personen, als daartoe door degenen, die het regt van beroeping, aanstelling of admissie bezitten of oefenen, zouden mogen zijn of worden gekwalificeerd.’ Ik zoude dus A. voorslaan, op bl. 6 te schrijven: ‘maar de aansteller doet afnemen,’ en in den laatsten regel van bl. 11, van B., het woord *doen* wenschen in te lasschen, en schrijven: ‘doch hiermede werd aan *hen, die het regt aan aanstelling hadden*, het (doen) afnemen van een vergelijkend examen *wel* stilzwijgend, als eene bevoegdheid, waarvan zij zich bedienen konden, toegestaan, *niet* als eene *verpligting* voorgeschreven.’ In den hier aangewezen' zin zal ook *de Tijdgenoot* wel zijn ‘daarop duiden,’ willen verstaan hebben en dan zouden wij het hieromtrent eens zijn, dat de verpligting tot de vergelijkende examens, ook voor de ondeehavige scholen, naar den geest der wet, *in de toekomst* opgesloten lag, en dat de handhaving dier wet de groote gevolgen, welke zij inderdaad gehad heeft, niet konde hebben, zonder dat die verpligting eenmaal daaronder geteld werd. Want het is ontegenzeggelijk, dat het vergelijkend examen geen' anderen dan eenen *gunstigen* invloed op alle scholen, welke ook, hebben kan; en geen onpartijdige zal B. tegenspreken, als deze beweert (bl. 8), ‘dat een goed ingerigt vergelijkend examen niet enkel ten doel heeft, om den *schoolopziener*, maar ook evenzeer om de *geregtigden tot de benoeming*, die

zoowel als de eerstgenoemde het proces-verbaal onderteekenen, in staat te stellen, om met eigene oogen zich van den betrekkelijken graad van bekwaamheid en geschiktheid der sollicitanten te overtnigen en dat derhalve de toepassing van *zulk* examen op bijzondere scholen der eerste klasse aan deze noch hare vrijheid, noch haar karakter ontneemt', gelijk A. zulks *ex tripode* verzekert.

Sprekende van de examens, noemt A. (bl. 11), bij gelegenheid zijner beschouwing van de aankondiging van den inspecteur-generaal der keizerlijke universiteit in *Holland*, van den 28sten Augustus, 1812, het denkbeeld, om in 1814 een gebruik der Fransche overheersching te bevestigen, *anti-natianaal*. B. Heet al hetgeen hier door A. voorgedragen wordt, *oppervlakkig*. Zeer te regt, onder andere blijkens deze benaming, want niets is ons minder antinationaal, dan de vergelijkende examens. Wij kennen die sedert lang, en welligt zouden wij die over een tijdvak van niet minder dan anderhalve eeuw kunnen nagespoord worden. In 1835 is te *Purmerende*, bij BROEDELET en RIJKENBERG, het eerste stuk verschenen van: *liefhebberij der Rekenkunst of uitgewerkte vergelijkende Examens in het Praktisch Rekenen, bijeenverzameld door* G. VAN SANDWIJK, *Hoofd onderwijzer in de Stads-Burgerschool te Purmerende* (ik ken slechts vier vervolgen hierop). Hier vindt men, wel is waar, slechts *rekenkundige* voorstellen; dit doet echter niets ter zake, want zij worden gegeven, met aanwijzing van de plaats en den tijd, waar en op welken het vergelijkend examen gehouden is. Bijvoorb.: vergelijkend examen, gehouden te *Boven-Carspel*, provincie *Noord-Holland*; den 1770; - te *Grootebroek*, den ..... 1771; - te *Grosthuisen*, den ..... 1772, enz. In het 2de stuk vindt men eene *Toegift*, en daarbij de volgende noot: 'Sommige examinatoren hebben de gewoonte een toegift in den zak te houden, om den vluggen rekenaar, die de voorstellen wat spoedig oplost en meer voorstellen wenscht, bezig te houden.' En ik heb wel hooren verhalen dat men het den examinator niet tot eer rekende, wanneer al zijne voorstellen opgelost werden. In het Voorberigt spreekt VAN SANDWIJK van een vroeger werk, van gelijke strekking als het zijne. De titel van dit laatste is: *Liefhebberij der Reekenkonst zijnde eene verzameling van Examens over de Reekenkonst op verscheiden vacante Schoolmeestersplaatsen voorgevallen, Alsmede een aanhang van Examenstukken, behoorende tot dezelve met d'Ontbindingen, enz., door* GERARD VAN STEYN, *Schoolmeester en Voorz. te Bo-*

venkarspel. T' Enkhuisen, bij R. CALLENBACH KLENCK, 1750. In de voorrede doet de schrijver, onder andere, zich zelven de vraag: ‘Zal bij ieder examen de plaats, het jaar, en dag, en wie de examinator, genomineerdens en die daaruit beroepen wordt, daar bij staan?’ Het eerste examen nu is van 1738; het zesde van 1731; het zes en dertigste en 41ste van 1725. Een alphabetisch register doet de namen der beroepenen kennen. Deze examina zijn wel alle in *Noord-Holland*; maar VAN SANDWIJK vermeldt ook een werkje, te *Zierikzee* uitgegeven, in hetwelk voorstellen van vergelijkende examens opgenomen werden, die waarschijnlijk wel uit *Zeeland* zullen genomen zijn. En eene mijner kennissen schrijft mij: ‘Ik herinner mij van mijnen vader’ (in leven schoolopziener) ‘gezien te hebben schrijfvoorbeelden door mijnen grootvader geschreven bij gelegenheid van vergelijkende examens in *Utrecht* en in het Sticht, reeds in het begin der 18de eeuw; en van Mr. O., te P., en Mr. G. in de B., beide mannen van ruim zeventig jaren, welke ook nog van hunne vaders rekenopgaven en schriften bezitten, op vergelijkende examina door hen bewerkt of vervaardigd’ Uit al het bovenstaande blijkt, dat de vergelijkende examina in ons vaderland niet antinationaal mogen genoemd worden(1). Voorts zie men in het 10de No. van *de Wekker* de bewijzen, met veel vlijt bijeengebragt, dat zij sedert 1806 toegenomen zijn. en dat *alle* scholen, ten opzigte van dezelve, volstrekt op gelijken voet behandeld werden. De belangrijke 2de bladz. van dat No. beantwoordt A.'s twijfel, bl. 10, 2de, allerovertuigendst.

Verpligt zijn echter die examina nooit geweest; dit is bokend. Zij werden zulks eerst door de *aankondiging* van den inspecteur-generaal der keizerlijke universiteit in *Holland*, van 28 Aug., 1819. Hoe en waarom zij dit toen werden, stelt B. zeer duidelijk voor, en A. had zich waarlijk wel wat beter mogen laten onderrigten, toen hem de lust bekroop over deze zaken het woord te voeren. Die verpligting is wel uit het tijdvak der Fransche overheersching, doch daarom nog geen Fransch voortbrengsel. In tegendeel, zij was een snel aange-

(1) aar dit onderwerp geenszins van belang ontbloot is, neem ik de vrijheid elk, die eenig licht over hetzelve verspreiden kan, beleefdelijk uit te noodigen zulks te doen, hetzij in particuliere brieven aan mij, hetzij in een of ander opvoedkundig tijdschrift.

grepen middel tegen de onbeperkte magt van den grootmeester. Vergelijkende examens waren hier te lande in gebruik. In *Frankrijk* niet, ten minste niet voor het lager onderwijs, aan hetwelk men daar nog weinig gedacht had. Alleen bij het hooger onderwijs waren de *concours* bij de wet voorgeschreven. De Franschen kenden ze dus, en konden er geen kwaad in zien, dat zij hier te lande op het lager onderwijs toegepast werden. De grootmeester behield toch de benoeming. Wij intusschen waren er verheugd over, daar zij gelegenheid gaven, om tegen verkeerde benoemingen te waken. Dit alles ligt duidelijk opgesloten in het: *Verslag van Z. Exc. den Commissaris-Genaraal voor de Binnenlandsche Zaken, aan Z.K.H. den Heer Prinse van Oranje Nassau, Souverein Vorst der Vereenigde Nederlanden, van Maart* 1814. Laat mij de woorden hier mogen aanhalen: ‘Er was maar een hoofdbelang van het lager schoolwezen, waarin, gedurende de Fransche overheersching, in den gang der schoolzaken, eene gewigtige verandering onvermijdelijk was, te weten, de benoeming en aanstelling van schoolonderwijzers. De wetten der universiteit bragten mede, dat deze bij uitsluiting door den grootmeester derzelve universiteit geschiedden. Echter was men gelukkig genoeg, om dezen algemeenen maatregel, naar de hier bestaande verordeningen op dat stuk, gewijzigd en zoodanig eene cynosure daarop ingevoerd te krijgen, waarbij het, onder eene goede regeling en handhaving der gemaakte bepalingen, alleen de meeste verdiensten en de meeste bekwaamheid waren, welke beslisten, aan wie de openstaande plaats zoude worden toegewezen, zoodat, eigenlijk gezegd, de grootmeester niet anders deed, dan de vereischte akte uit te reiken aan diengenen der sollicitanten, welke zich, volgens het getuigenis van maire en schoolopziener, als den meest verdienstelijken en meest geschikten, ter verkrijging der plaats, had doen kennen.’

Hoe men te goeder trouw het verband tusschen dit verslag en de *Aankondiging* van 28 Aug., 1812, aan de eene zijde, en het *Besluit van den Souvereinen Vorst*, van 20 Maart, 1814, aan de andere zijde, ontkennen kunne, begrijp ik niet. Uit dat verband is immers duidelijk en klaar, dat art. 2 van het *Besluit* voor het onbeneveld verstand en opregt gemoed geene andere verklaring toelaat dan deze: *Alle scholen, ook de bijzondere der eerste klasse, zijn aan het vergelijkend examen onderworpen* Deze opvatting is zoo onloochenbaar de eenige ware,

dat het een volslagen gebrek aan krijgskunst verraadt, de vesting van deze zijde te willen naderen. B. heeft hier schoon spel en klopt A. meesterlijk. Hij toont, dat A. *oppervlakkig* en *wankelmoedig* redeneert, en zich op een *negatief* terrein plaatst, en doet dit zoo bedaard en netjes. dat elk, die lust heeft aan eenen letterkundigen beslissenden veldslag, deze bladzijden lezen moet, al mogt ook du zaak zelve hem geen belang inboezemen. A. is zeer onhandig te werk gegaan, doordien hij ontkent, dat niet ontkend kan worden, en toegeeft het eenige, dat *hij, met zijn doel*, had moeten afwijzen. Dit eenige is: de kracht van wet toegekend aan het *Besluit* van den souvereinen vorst van 20 Maart 1814. B. handelt als een ervaren krijger, daar hij zijne partij hier stevig vasthoudt bl. 10). A geeft toe (bl. 14 zegt hij: *de wetgever van* 1814, en bl. 15: *kan een souverein besluit anders dan door eene wet worden herzien*?), dat gemeld besluit kracht van wet heeft; doch, daarmede is de vraag, welke hij ten titel aan zijn vlugschrift gesteld heeft, stellig toestemmend beantwoord. Zijn knabbelen aan den *zin* van dat besluit is kinderwerk, en zijne batterijen zijn niets dan kaartenhuisjes.

Al wie de wettigheid der vergelijkende examens voor de bijzondere scholen wil ontkennen, moet beginnen met aan het besluit van 1814 kracht van wet te ontzeggen. Er is geene andere taktiek mogelijk, want de redenering ter verdediging, is de volgende: Vergelijkende examens, sedert meer dan eene eeuw hier te lande bekend en bij verschillende gelegenheden toegepast, geraakten, overeenkomstig met de strekking der nieuwe wetgeving ter verbetering van het schoolwezen, na 1806, hoewel onverpligt, echter bij toeneming, vrij algemeen in gebruik; werden, in 1812 door den inspecteur-generaal der keizerlijke universiteit, namens den grootmeester - absoluten magthebber, *wettige autoriteit* -(B., bl l7; die voor het overige *de wettigheid* zelve in het midden laat, bl. 19, - zijne zeer gegronde redenering moet in haar geheel gelezen worden) bevolen, en voor alle scholen, zonder uitzondering, verpligtend gemaakt; door den commissaris-generaal aan den souvereinen vorst aanbevolen; eindelijk gelast door den souvereinen vorst, die er de instandhouding van, op den gebruikelijken voet, vaststelde bij zijn souverein besluit, hetwelk kracht van wet heeft.

B. toont op verschillende plaatsen aan, dat A. zaken verwart, die deze niet had mogen verwarren; zoo wordt b.v.

op bl. 18 goed uiteengezet, dat *openbaar onderwijs* niet hetzelfde beteekent als *openbare scholen*, en op bl. 35-40 meer dan eene soortgelijke *verwarring van denkbeelden*, ja maar ook groote, *zeer groote* ONNAUWKEURIGHEID *van aanhaling*, aangewezen. Deze bladzijden van B. kenschetsen de taktiek van A. als lijnregt strijdig met eene ridderlijke houding en eenen eerlijken kamp. Ik kan mij niet weêrhouden van nog eene onjuiste aanhaling van A., die aan B., onder de vele door hem aangewezene, ontsnapt is, te doen kennen. Bl. 10 zegt A.: 'CUVIER en NOËL, - - - verklaren onder anderen van de diaconiescholen, dat die onder onmiddelijke beheering van armenverzorgers staan, en het openbaar gezag daarop niet zoo veel vat *kan* hebben.' Deze laatste woorden met het aangestreepte *kan* is het mij niet mogelijk te vinden. De plaats, die er het naast bijkomt, is de volgende: *Les écoles de diaconie sont une autre sorte d'écoles de pauvres. - - Soumises comme les autres à l'inspection générale des surveillans, elles ont les diacres de la paroisse pour administrateurs immédiats*. Eene andere plaats, door A. gewis niet gezien, luidt als volgt: *Les auteurs de cette loi se gardèrent bien de vouloir refaire tout à neuf; ils adoptèrent au contraire toutes les écoles, telles qu'elles étaient, et de quelque manière qu'elles fussent entretenues, mais en les soumettant à une surveillance régulière et uniforme*.

En hiermede neem ik afscheid van A. en B. Hoewel ik ten aanzien der behandelde zaak eene eigene meening heb, en dus in zekeren zin niet onpartijdig heeten kan, heb ik toch, juist om die meening te toetsen, en mij niet onberedeneerd te verschansen tegen welligt overtuigende gronden voor eene tegenovergestelde, bij de lezing van deze stukjes, mij op een onzijdig standpunt geplaatst. Een eerste vlugtig doorloopen van dezelve doet beide eene nadere beschouwing waardig achten, A. om den schijn van zakelijk onderzoek, dien het boekske heeft, B. om de volkomene onpartijdigheid, die al dadelijk in het oog valt. Die nadere beschouwing echter plaatst de beide geschriften op zeer ongelijke hoogten in de schatting van den onbevooroordeelden lezer. A. draagt een masker; hij is niet voor de vuist; niet rond en open; hij heeft eene gedwongene houding; hij wil vriendelijk, onpartij dig, onderzoekend zijn; maar hij wendt zijn gelaat van u af, loopt aan den leiband eener partij, uit slechts zijn eigen bevangen oordeel, en zich niet bekommerende om objectieve

waarheid, verwringt hij alles naar het stelsel, dat hij wil doen zegevieren. Naar mate ge zijn geschrijf herleest, gevoelt ge u met de onaangename gewaarwording aangedaan, die ge ondervindt, wanneer iemand, bij nadere kennismaking, u tegenvalt. Met B. heeft juist het tegengestelde plaats; lees dat boekje twee, drie malen, ge drukt hem al inniger en inniger de hand; dat is een fiksche man, met wien ge gaarne een wetenschappelijk reisje maken wilt; hij zal u op geenen verkeerden weg brengen; hij zal u niet zeggen: daar staat een goed logement, als het slechts een dwaallichtje is, dat boven een' moerassigen grond zweeft. Zijne aanhalingen zijn letterlijk, en hij meent, wat hij zegt. Zoo behoort het te zijn; wie anderen wil voorlichten, moet vóór alle dingen opregtheid, en goede tronw in zijn schild voeren.

IV. Na al hetgeen tegen de vrijheid van onderwijs geschreven is; na de bondige betoogen tegen de eischen der voorstanders dier vrijheid in het licht verschenen, kan de strijd niet doeltreffender voortgezet worden, dan door openbaring van daadzaken. Deze moeten voortaan de gegrondheid der vrees doen kennen van hen, welke die zoogenoemde vrijheid bestrijden, en daarmede de zuiverheid der bedoelingen en het vaderlandsgezinde der vrienden van ons schoolwezen in een helder licht plaatsen. Al wie toestanden en omstandigheden, geheime of openbare pogingen en bemoeijingen, nederlagen of overwinningen, opkomsten of ondergangen, die het zuiver gevolg zijn van datgene, hetwelk men nu eenmaal Vrijheid van Onderwijs heeten wil, op zijnen levensweg ontmoet en van naderbij leert kennen, hij beschouwe het als een' hem opgelegden pligt, zijne ondervinding aan het publiek mede te deelen. Hij openbare, wat hij weet, verhale hetgeen hij gehoord of gezien heeft, en zegge de waarheid op de eenvoudigste wijze, zonder omhaal, van woorden of opsiering; hij geve het factum, met bijvoeging slechis van alle bijzonderheden, die tot waarborg strekken kunnen. In dien geest handelt de schrijver van het voor mij liggende werkje. In drie brieven deelt hij allerbelangrijkste bijzonderheden mede, die door niemand ongelezen mogen blijven, welke zich met de zaken van het onderwijs, hetzij dan als vriend of als vijand van ons stelsel, onledig houdt.

De eerste dier brieven geeft een overzigt van hetgeen gesproken is in een congres van onderwijzers, in September,

1841, te *Brussel* gehouden. Eerst scheen die vergadering, het uitvloeisel van de *Société centrale des Instituteurs*, door de regering begunstigd te worden. Maar zulk eene bijeenkomst van onderwijzers baarde onrust bij de geestelijkheid, en allerlei intrigues werden in het werk gesteld, om haar tegen te werken. Desniettegenstaande kwam zij tot stand, en ‘door al de sprekers werd gedrukt op het *verderfelijke van onbepaalde vrijheid aan onderwijs*.’ Een derzelve, de Heer DE GRAVE GANTOIS, zeide onder andere; ‘Ah! s'écrie-t-on, dès que voous prônez les examens, que vous exigez, il n'y a plus de liberté d'instruction! C'est une erreur. La liberté existerait encore, mais elle ne serait plus illimitée. Nous aussi, nous sommes partisans de la liberté d'enseignement; mais nous entendons par là la libre concurrence entre personnes aptes; une concurrence égale *que certaines manoeuvres que je m'abstiens de nommer*, ne peuvent détruire.’ De brief eindigt met de mededeeling van ‘de wijze, die door de Ultramontanen gevolgd wordt, om het openbaar onderwijs geheel in handen te krijgen.’

De tweede brief levert het bewijs op van het schrander doorzigt des schrijvers ten aanzien van zekere bemoeijingen in *België*, die een oppervlakkig beoordeelaar zoude meenen als nuttig en goed te moeten prijzen; ik meen die omtrent de Vlaamsche taal. Sedert een zestal jaren, zegt hij, is men er van teruggekomen, het Fransch uitsluitend te bevoorregten. Dit laatste was noodig geweest, en het Vlaamsch moest, om deszelfs verwantschap met het Hollandsch, in minachting gehouden worden, zoolang men bezig was met het verdrijven van de Hollandsche schoolboekjes. Maar eenmaal het land van die vijanden gezuiverd hebbende, en tegen *Nederland* aanvallenderwijze te werk kunnende gaan, werd het Vlaamshc een zeer geschikt medium, om het te bestoken. ‘De Priester DAVID, Professor aan de Katholieke Universiteit te *Leuven*,’ schreef in het eerste nommer van het tijdschrift: *de Middelaer*: ‘dat van den protestantschen geest, en vooral van dien uit Holland, waar dezelve door tweedragt merkelijk verzwakte, voor België niets te vreezen was; men kon met veel meer grond verwachten, dat, daar door de nieuwe spelling de Vlaamsche weinig meer van de Hollandsche verschilde, de Belgische taalwerkjes den vooruitgang van het Catholicismus in Holland zouden bevorderen.’ Hetgeen verder in dezen brief verhaald wordt aangaande het vervaardigen van die schoolboekjes, het

navolgen, ja soms gedeeltelijk kopijeren van Hollandsche boekjes en van soortgelijke *menées*, is overwaardig gelezen te worden.

Dit zeg ik ook volmondig van den derden brief, die eenige nieuwe schoolboeken en ook *gewijzigde* herdrukken van vroegere werkjes doet kennen. Het is niet doenlijk hier uittreksels te leveren. Slechts een staaltje van Belgische trouw bij het nadrukken! Te *Mechelen* kwam in 1842 uit: *Kleine Gedichten voor Kinderen door Hieronimus van Alphen, ten gebruike der scholen van België*. Men heeft er tien gedichtjes van Belgisch maaksel ingeschoven. Een derzelve volge hier:

> Eer God, bemin uw Vader!
> Groei op in deugd en wijsheid,
> En wilt ge vrolijk leven,
> Leer vroeg de zonden haten.
> Maer hebt ge eens kwaed bedreven,
> Dan moet ge 't moedig biechten,
> En God, op 's priesters woorden.
> Zal u vergeving schenken.

Dit belangwekkend boekske eindigt met het gemeenschappelijk reglement voor de zeven normaalscholen, overgenomen uit den *Moniteur Belge* van 18 December, 1843.

P.DE RAADT.

Latijnsche Spraakkunst voor Eerstbeginnenden, door j.g. ottema, *Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doct. Praeceptor bij de Latijnsche Scholen te Leeuwarden. Te Leeuwarden*, g.t.n. suringar

Wie bekend is met den vroegeren arbeid des schr., - ik bedoel de uitgave der *Ars Poetica*, van HORATIUS, en de *Linguae Graecae Syntaxis contracta* (vgl. *Gids*, 1841, bl. 250) - zal zeker met geene gunstige vooringenomenheid dit werkje in handen nemen. Ook na de lezing zal hij niet gunstiger kunnen gestemd vijn. De Hr. OTTEMA heeft in deze spraakkunst eenige nieuwigheden ingevoerd, die, vrees ik, niet kunnen strekken, om gemakkelijkheid en duidelijkheid te bevorderen. Zoo ‘behoudt hij wel in naam de vijf declinatiën, maar laat er inderdaad ééne wegvallen, door de vierde als eene zamengetrokkene voor te stellen.’ Zal dit den eerstbeginnende niet moeijelijker vallen, dan de gewone methode, die weinige of geene zwarigheden aanbiedt? Zoo ‘keert de schr. de voorstelling van de conjugatiën geheel om.’ ten einde niet ‘met het onregelmatigste van alle Latijn-

sche werkwoorden te beginnen'[1]. Hij 'monstert dus uit de gebruikelijke conjugatie alles uit, wat niet door verandering van den uitgang alleen ontstaan is.' De ondervinding van verscheidene jaren heeft mij geleerd, dat de declinatiëun en conjugatiën zich, volgens de meest gebruikelijke wijze, zeer gemakkelijk en spoedig in het geheugen prenten. Daarom kan ik het niet anders dan gevaarlijk achten van die manier af te gaan, zoolang het onbewezen is, dat zij valsch is.

Vóór wij ons tot de *Syntaxis* begeven, merken wij aan, dat hier geene lijst van werkwoorden wordt aangetroffen, waarin de leerling de hoofdtijden kan nazien.

Ook in de *Syntaxis* heeft de Hr. OTTEMA zich niet alleen bepaald bij hetgeen zijne voorgangers hebben opgegeven, maar hier en daar veranderingen aangebragt, waarvan wij slechts deze willen aanstippen. Reeds de bepaling: 'de *Syntaxis* beschouwt de woorden, die vereenigd zijn tot volzinnen en vooral de verschillende vormen, die de veranderlijke woorden in de onderscheidene verbindingen aannemen,' bl. 133[2], doet vermoeden, dat dit werkje volgens de eigene inzigten des schr. bewerkt is. Wilt gij daarvan nog een ander bewijs? Zie b.v. hoe, R. 19, dit gebruik van den *Dat*. wordt opgehelderd: 'de *verba neutra*, die meer eene hoedanigheid (?) *als* eene handeling uitdrukken [b.v. *invideo, parco*] vereischen den *Dativus*.' Zoo wordt er in de aanm., op R. 21 c., een onderscheid opgegeven tusschen de beide navolgende constructiën: '*Non intelligor ulli* is niet hetzelfde als *non intelligor ab ullo*; het eerste beteekent *niemand verstaat mij*; het tweede: *ik woord door niemand verstaan*, want deze passive uitdrukkingen, met eenen *Dativus*, krijgen eene active beteekenis.' Dit onderscheid is waarschijnlijk door niemand dan door den schr. opge-

(1) 'Het ongelukkige *verbum substantivum*, dat in zoo vele talen jammerlijk verminkt, en uit allerlei flarden, zamengelapt, voorkomt; dat, in plaats van *tempora imperfecta*, zich met de persoonsuitgangen der *tempora perfecta* (...) behelpen moet; dat zijne *tempora perfecta* van illo heeft moeten ontstelen (...) - dit *verbum* moet den aanvanger wel een ongunstig denkbeeld van de Latijnsche vervoeging inboexzemen,' bl. VII Neen, de leerling, die dezelfde onregelmatigheid in alle nieuwere talen, welke hij geleerd heeft, opgemerkt heeft, zal op het *Gymnasium* de oplossing erlangen, die hem vroeger niet kon worden gegeven. Het ware te wenschen, dat vele leerlingen zich daarover verwonderden.

(2) 'De *Syntaxis* leert hoe de woorden bijeengevoegd worden, om volzinnen te vormen, bl. 1.'

merkt; maar het zou niet ongepast geweest zijn, om deze geheel nieuwe ontdekking aan een wijdloopiger en dieper onderzoek te anderwerpen, waarvan wij de resultaten gaarne zouden kennen, - nog des te liever, omdat deze ontdekking ons meer nieuw dan waar toeschijnt. - Wanneer in R. 28 gezegd wordt: 'de *tijd aan during* eener handeling staat (als ware deze ook een voorwerp) in den *Accusativus*,' laat zich dit niet op elk voorbeeld toepassen, en de opgave in R. 35 a.: 'Dewijl bij den *Ablativus partis* het *Adjectivum* zoowel aan het eene als aan het andere *Substantivum* kan toebehooren, kan het met beide *Substantiva* overeenkomen; voor *puer validus corpore* zegt men ook puer *valido corpore*;' legt de brug tot een onjuist begrip en eene aanhoudende verwarring voor de leerlingen. Tusschen beide constructiën bestaat een werkelijk onderscheid, dat slechts in sommige voorbeelden bijna verdwijnt.

Ik voeg hïer nog bij, R. 73 c.: 'Het *Subst*. staat ook alleen in dezen *Abl*., wanneer het *Adj*. in het andere lid des volzins, in den *Comparativus* gesteld is. Niets is beminnelijker dan de deugd: *Nihil amabilius virtute*.'

'NB. Volledig is de zin: *virtute amabili, nihil est amabilius, de deugd beminnelijk zijnde*, of *als de deugd beminnelijk is, is niets beminnelijker*. Dergelijks ook: *nihil lacrima citius arescit. Niets droogt spoediger dan een traan*; in plaats van: *lacrima cito arescente, nihil arescit citius*. Als de *Ablativus* bij een *comparativus* wezenlijk een *Abl. abs*. is, spreekt het van zelf, dat hij niet anders kan voorkomen, dan wanneer de vergelijking geschiedt tusschen twee *Nominativi*.' Daargelaten het vreemde, dat er in ligt, enne zoodanige verklaring in een werkje voor eerstbeginnenden te plaatsen, die waarschijnlijk door deze uitlegging niets van den regel zullen begrijpen, wenschte ik den schr. gaarne te vragen, of hij dit ook op andere voorbeelden beproefd heeft? Het voorbeeld *nihil lac*., enz. doet wel het gewrongene, maar niet zoo zeer het onmogelijke uitkomen. Maar hoe zal dan de Hr. OTTEMA de plaats van caesar, de B.G. IV, 1, opvatten? *Apud Suevos non longius anno remanere uno in loco incolendi causa licet*, of die van CIC. ad ATT. IX, 16. *Recte auguraris nihil a me abesse longius crudelitate*? - De Hr. OTTEMA is nog verder gegaan dan GROTEFEND, *Ausführl. Gr.*, § 430, en zelfs diens gevoelen behoefde de bevestiging van fiksche voorbeelden.

Zacht ruste dit werkje in het magazijn des uitgevers, of worde zoo spoedig mogelijk overgebragt naar de plaats, door

HORATIUS, *Ep.* II, 1, 269, aangewezen! Het aangevoerde zal dien wensch bij bevoegde beoordeelaars wettigen. Maar bij hen, die nog altijd aan eene prijzende, eene zachte, eene weeke kritiek de voorkeur geven; die het meer aanmatigend vinden te laken, dan te prijzen; die een onbeperkt gebruik van den *mantel der liefde* verlangen? - Rec. laat gewillig en gaarne aan ieder zijn oordeel vrij, zoo het op een' goeden grond rust, maar moet vragen, of niet hij regtens de afkeuring der kritiek ondervindt, die niet voldoet aan billijk gestelde eischen; of niet het scherp toezien op elke verschijning in het gebied der wetenschap de goede beoefening dier laatste moet bevorderen? Is niet voor de wetenschap de kritiek, wat de regtbank is voor de maatschappij? Wat wordt er van de maatschappij, als de regters altijd vrijspreken?

Den schrijver komt de verdienste toe, van opmerkzaam geweest te zijn op eene bestaande behoefte, en van pogingen te hebben aangewend, om die te voldoen. Bij de vele boeken, die uitkomen, wordt er een werkelijk gemis gevoeld aan oorspronkelijke werken voor het onderwijs. Eene goede Latijnsche grammatica, voor eerstbeginnenden, bestaat er niet. Die van den Hr. BAKE heeft in hare tweede uitgave iets verloren van hare geschiktheid voor de allereerste beginselen. En welke kan men dan kiezen? de Amsterdamsche[(1)], of de Leidsche? - Rec. verzekert, dat die akelige werkjes nog vóór weinige jaren werden gebruikt op een der grootste gymnasiën. Natuurlijk tot groote schade der leerlingen, wier ontwikkeling daardoor niet bevorderd, maar tegengehouden werd. Welke andere zal men bezigen?

Mogt de Hr. OTTEMA, door eene tweede uitgave, aan deze behoefte voldoen, en zich daarin minder op verklaring, meer op kortheid, volledigheid, strenge naauwkeurigheid toeleggen, aan den wensch van vele docenten zou voldaan zijn, hij had *een nuttig werk* verrigt.

(1) Het is eene onverklaarbare, maar treurige waarheid, dat dit werkje door de zorg van J.S. LUTGERT, met eene voorrede van W.J. ZILLESEN (in 1823 geschreven), is uitgegeven in 1833. Het is, hoop ik, onnoodig, om aan te toonen, waarom dit boeksken, dat misschien juist paste voor de behoefte van het onderwijs in de XVII^{de} eeuw, in de XIX^{de} niet *mag* gebruikt worden.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Willem Frederik, *Prins van Oranje-Nassau, later Koning der Nederlanden, door* Mr. W.F. Keuchenius, *Officier bij de Arrondissements-Regtbank te Sneek. Sneek*, J.F. van Druten. 1844. 76 blz. In 8°

Het was wel te wachten, dat, bij de schrijfmanie van onzen tijd, het overlijden van den vorst, die meer dan vijf en twintig jaren den koningszetel onder ons bekleedde, stof aan vele schrijvers, bevoegde en onbevoegde, zou leveren. Wij zagen dan ook spoedig van alle kanten levensschetsen van den ontslapene aangekondigd. Toen ons de bovenstaande in handen kwam, vleiden wij ons iets goeds te zullen ontvangen. Van eenen ge leerde, van eenen ambtenaar van het openbaar ministerie, die zijnen naam op den titel zet, mogten wij zoo iets verwachten. Hoe deerlijk zijn wij teleurgesteld! Het hier geleverde is, met uitzondering der drie laatste bladzijden, waarover straks nader, niets dan eene doorgaande, woordelijke vertaling van hetgeen F. VON ARNOLDI heeft geplaatst in het 2de Stuk van het 2de Deel van het Duitsche tijdschrift *die Zeitgenosse*, onder den titel: WILHELM I, *König der Niederlande, Biographische Skizze und Charakteristik*, hetwelk ook in 1817 afzonderlijk te *Leipzig* en *Altenburg*, bij F.A. BROCKHAUS, in het licht verscheen. De Heer *keuchenius* had zijne snipperuren, die hij zegt, dat aan veelvuldige bezigheden zijn onttrokken, beter en nuttiger kunnen besteden, dan tot een werk, waartoe elk gewoon vertaler gebruikt had kunnen worden. Maar die vertaling zelve is geheel overbodig. Wij bezitten toch reeds twee Nederduitsche vertalingen van het werk van VON ARNOLDI, ééne van T. OLIVIER SCHILPEROORT, in 1818 uitgegeven ie *Zutphen* bij H.C.A. THIEME, en ééne, zonder jaartal, doch waarschijnlijk ook omtrent dien tijd, te *Amsterdam*, bij G. VAN DIJK en W. WILLEMS, achter welke laatste is gevoegd eene levens-

schets van Prins WILLEM GEORGE FREDERIK, broeder van den nu ontslapenen vorst[1]. - SCHILPEROORT had nog de bescheidenheid en eerlijkheid, om op den titel van zijne vertaling den naam van den oorspronkelijken schrijver te noemen. De Heer KEUCHENIUS zegt wel in het voorberigt, dat hij, *wat bijzondere geschiedkundige mededeelingen* (sic) *betreft, gebruik heeft gemaakt van eene levensbeschrijving van* WILLEM I, *van* F. VON ARNOLDI, maar brengt hierdoor hen, welke met die levensbeschrijving niet bekend zijn, in den waan, dat er in dit boeksken ook iets van hem, Heer KEUCHENIUS, wordt gevonden[2]. Het is waar, dat de drie laatste bladzijden geene vertaling van het werk van VON ARNOLDI zijn; maar die drie bladzijden strekken alleen, om het werk, hetwelk eigenlijk met het jaar 1815 ophoudt, een eenigzins voegzaam *einde* te bezorgen, en worden nog grootendeels gevuld met aanhalingen uit andere schrijvers. - Wij zullen op de voortbrengselen van de pen des Heeren KEUCHENIUS in het vervolg het oog vestigen, en ze niet, dan na een scherp onderzoek, voor oorspronkelijk houden.

De vertaling zelve is vrij goed; hier en daar vonden wij eenige onnaauwkeurigheden, b.v. op blz. 17: *Merin*, in plaats van *Meenen*; op blz. 26: *Parmouth*, in plaats van *Yarmouth*; blz. 32 en 40: *Weingärten*, voor *Weingarten*; op blz. 45: 25 Dec. 1805, in plaats van 26 Dec.; op blz. 59: van den 2^{den} op den 3^{den} Sept. 1807, in plaats van 2-5 Sopt. 1807. Op bl. 26 heeft de Heer KEUCHENIUS ARNOLDI geheel niet begrepen; deze verhaalt, bl. 23: 'PICHEGRU soll schon auf Rücjzug gedacht, der zu Utrecht eingesperrte Araneologe, *Quatremere d'Isjonval*, aber durch sein, auf die Bewegung der Spinnen

(1) Nergens shijnt de Heer KEUCHENIUS aanleiding tot eene enkele aanteekening te hebben gevonden; ja hij heeft zelfs de weinige aanteekeningen van den oorspronkelijken schrijver weggelaten; ook in dit opzigt zijn de vroegere vertalingen volledige. SCHILPEROORDT verrijkte zijne vertaling daarenboven nog met eigene aanteekeningen.

(2) De Heer KEUCHENIUS heeft zoo veel mogelijk den naam van VON ARNOLDI op den achtergrond geplaatst; deze verhaalt op blz. 46, hoe het hem op den 17^{den} Maart, 1807, gelukte zich bij den beminden meester in *Pillau* te voegen; de Heer KEUCHENIUS zegt alleen, blz. 57: 'Na velerlei gevaren - bereikte een trouw gebleven volgeling den Prins, den 17^{den} Maart 1807 in *Pillau*.' De naam van VON ARNOLDI, aan wien hij dan toch deze *geschiedkundige* (!?) mededeeling ontleende, wordt hier verzwegen. Zoo oot verzwijgt hij, bl. 39, dat het lid van den staatsraad, van hetwelk aldaar gesproken wordt, de Heer VON ARNOLDI was.

gegründeter. Vorhersagen einer abermaligen Wetterveränderung, ihn davon abgehalten haben.' De Heer KEUCHENIUS vertaalt dit: 'PICHEGRU zoude reeds op terugtogt gedacht hebben, maar door zijn *(sic)*, op de beweging der spinnen gegronde voorspelling eener aanstaande weêrsverandering, daarvan teruggekomen zijn.' Men ziet, dal de Heer KEUCHENIUS geen weg heeft geweten met den *araneoloog* QUATREMERE D'ISJONVAL[1], en dat hij hierom maar gaaf weg de voorspelling, die deze aan PICHEGRU deed, als eene voorspelling van laatstgemelden zelven laat door gaan. Op blz. 62 heeft de Heer KEUCHENIUS het woord *Nachbar-Republik*, zoo als bij VON ARNOLDI staat, door *Na-republiek* vertaald; wat eene *na-republiek* is, begrijpen wij niet, maar zien, dat V. ARNOLDI bl. 50, met *Nachbar-Republik* niet anders heeft willen uitdrukken, dan eenvoudig de *Fransche republiek*, die onze *nabuur* was.

C.

1. *De Vlinder. Jaarboekje voor* 1844. *Proza en Poëzij. Te Heerenveen, bij* F. Hessel. Behalve den Kalender, 192 blz. in 12°. 2. *Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen voor het schrikkeljaar* 1844. (*Met Platen.*) *Veertiende Jaar. Te Schoonhoven, bij* S.E. van Nooten. 3. *Almanak voor Kinderen in miniatuur, uitgegeven door* T. van Spall, *en* P.J.V. Dusseau. 2de *Jaargang. Schoonhoven*, S.E. van Nooten. Behalve den Kalender, 112 blz. in miniatuurformaat. 4. *Landhuishoudkundige Almanak ten dienste van land- en buitenman*, (*met bijvoeging van de tuinoefeningen van wijlen den Hoogleeraar* J.A. Uilkens.) *voor het schrikkeljaar* 1844. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 96 blz. in kl. 8°. 5. *Almanak ter bevordering van Kennis en goeden Smaak voor het schrikkeljaar* 1844. *Zeventiende Jaargang. Uitgegeven door het Departement Leens der Maatschappij* Tot Nut van 't Algemeen. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 140 blz. In kl. 8°

Het getal der almanakken en jaarboekjes van allerlei soort en naam is zoo groot, dat eene eenigzins uitvoerige aankondiging en beoordeeling van alle welligt een paar nommers van dit tijdschrift zou beslaan. Dit is nu wel niet te vergen, en

(1) Deze schreef een werkje, getiteld: *Araneologie*, waarin hij over den arbeid en het huishouden der spinnen handelt, en tracht aan te toonen, hoe men uit dien arbeid, enz. de veranderingen van het weder kan opmaken.

wij moeten ons dus veelal bepalen, om de meeste slechts ter loops aan te kondigen. Op de lijst van boekwerken, verkrijgbaar in den boekwinkel van elken boekverkooper, van ultimo December, 1843, worden er zoo ten naastebij *vijftig* vermeld, en bij de daar opgenoemde zouden er ligt nog een tiental gevoegd kunnen worden.

De Vlinder (N°. 1) is er dit jaar bijgekomen; nu, het komt er op een' meer of minder niet aan, en het gaat hiermede als met de vennootschappen tot verzekering voor zeegevaar. De naam van *vlinder* zou u kunnen doen vermoeden, dat de inhoud uit kleine, geestige, piquante stukjes bestond. Och neen, lezer! Men had het boeksken even goed *de Os* kunnen noemen. De inhoud bestaat uit proza en poëzij; maar het proza bevat slechts één stuk, getiteld: *Hermana-State, in* 876, *een romantisch tafereel uit de Friesche geschiedenis*, 85 bladzijden, en dus bijna de helft van het gansche boeksken, innemende. Een deftig, ernstig, goedgesteld verhaal, waarin echter niets van den aard eens vlinders te ontdekken is. Op blz. 23 worden de *Kennemers Kinheimers* genoemd en in de aanteekening op dat woord wordt gezegd: *thans Noord-Hollanders*. Zeer onbepaald; de *Kennemers* maakten wel een deel der tegenwoordige *Noord-Hollanders* uit, maar zijn niet te verwarren met de *Waterlanders, Amstellanders, Naardingers, Westfriezen*, enz., die thans mede een deel der *Noord-Hollanders* uitmaken. Het was vooral met de Westfriezen, dat de Kennemers in gestadigen oorlog leefden, minder met de *Friezen* tusschen het *Vlie* en de *Lauwer*, van welke zij door de Westfriezen gescheiden waren. Onder de dichtstukken zijn eenige niet onverdienstelijk, en het boeksken is niet minder dan vele andere van die soort.

N°. 2 wordt geopend door een *gesprek tusschen een* 13 *jarig meisje en haren nieuwen voogd*. Het alzoo sprekend ingevoerd kind is niet meer dan een spijtig nest, meer gemelijk dan blijgeestig. Haar voogd mag wel oppassen, dat het zoo voortgaande niet eene *straatdeern* worde. - Het kan zich echter verzekerd houden, dat wij, hoe ook genaamd, niet nieuwsgierig zijn naar de namen, den ouderdom, de religie, enz. van hen, die hare mand hebben bevracht. Wij hebben meermalen reeds gezegd, dat dit jaarboekje ons zelden tot blijgeestigheid stemt, en wij er nog zeldzamer geestigheid in ontdekten.

N°. 3 is te nietig voor kinderen, die reeds almanakken gebruiken, en te wijs voor de zoodanige, die ze nog niet behoeven. De historische aanteekeningen in den kalender zijn

vooral niet geschikt voor kinderen, die zich met een miniatuur-almanakje tevreden stellen. Wat heeft een kind van 5 à 6 jaren, voor wie dit boeksken toch wel zal zijn vervaardigd, er aan, om te weten, op welken dag van het jaar NICOLAAS COPERNICUS werd geboren, of de hoogeschool te *Leiden* werd gesticht? Die stichting wordt hier op den 6^{den} Jan. gesteld. Het is waar, het besluit, waarbij de oprigting werd vergund, is van den 6^{den} Jan., 1575; maar de dag der inwijding was den 8sten Febr., die nog altijd als zoodanig wordt gevierd. - De stukjes, in dit werkje voorkomende, zijn anders voor jonge kinderen niet ongeschikt, en de beide plaatjes niet onaardig. De correctie is slordig; zie b.v. in den kalender 2 en 16 Junij.

N°. 4. Behalve de *maandelijksche tuinoefeningen*, bevat dit werkje niet zeer veel, dat uitsluitend voor den *land-* of *buitenman* geschikt is. De meeste verhalen, - en het boeksken bestaat bijna geheel uit kleine verhalen - hebben niets met het buitenleven als zoodanig of met den veldarbeid gemeen. Wij slaan het werkje open, blz. 53:

Vreemden zijn niet te vertrouwen.

‘Een landman werd door den predikant van zijn dorp gevraagd, waarom hij achtermiddags, als hij zelf (*de landman*?) preekte, altijd vast sliep: maar zoo vaak een vreemde dominé of een kandidaat op stoel kwam, de oogen doorgaans wakker open hield.’

‘Wel, dat is heel natuurlijk, dominé!’ was het antwoord, ‘als gij preekt, weet ik dat alles goed en volgens de leer is; maar komt een vreemde op, dan durf ik hem niet te vertrouwen, en luister daarom scherp toe.’

Hier en daar treft men echter iets aan, hetgeen voor den landman nuttig te weten kan zijn. - Hiertoe brengen wij *Iets over de landhuishouding*, enz., blz. 11-25.

N°. 5. Indien er in ons land eene *Maatschappij ter bevordering van goeden Smaak* wordt opgerigt, zal zij te *Leens* zeker stof ter bearbeiding vinden. Het lust ons niet, om ons met dit smakeloos boekje verder bezig te houden. Waartoe zou het baten? De redactie schijnt niet te willen hooren, en wij maken ons, uit achting voor den goeden *smaak* onzer landgenooten, diets, dat dit jaarboekje, buiten den kring der gemeente *Leens*, c.a., geene koopers vindt.

Boekbeoordeelingen.

Het gezag der apostelen volgens de eerste christenleeraars; eene verdediging der voorstelling daarvan in zijne verhandeling over de Kerkelijke Overlevering, tegen den Hoogleeraar H.E. Vinke, door *J.H. Stüffken*, Theol. Doct. en Predikant te Haaften. Zaltbommel, bij Joh^{s}. Noman en Zoon. 1844. 101 bl. gr. 8°.

Wanneer wij verklaren, dat wij geene vrienden van strijdschriften, allerminst van theologische strijdschriften, zijn, dan gelooven wij er gerust op te mogen rekenen, dat velen daarin met ons zullen overeenstemmen. De tegenstander zelf wordt er bijna nooit door gewonnen; de eigenliefde mengt zich ligtelijk naast de liefde tot de waarheid in het spel; het groote publiek, dat den strijd aanschouwt, heeft geene genoegzame wetenschappelijke kennis en onpartijdigheid, om dien met ernst te beoordeelen, en op goede gronden partij te kiezen, en de vrucht van dergelijken arbeid staat alzoo zelden in evenredigheid tot den arbeid zelven, aan het schrijven en tegenschrijven te koste gelegd. Daarom verwondert het ons niet, ook den Heer STÜFFKEN uitdrukkelijk te hooren verklaren: ‘dat hij gewenscht had den tijd, daartoe gevorderd, aan iets anders te kunnen besteden, dan aan de verdediging van hetgeen reeds voor bijna vier jaren in het licht verschenen was.’ Wij althans dachten ook hier aan de scherpzinnige opmerking over strijdschriften in het algemeen, die STRAUSS bij den aanvang der zijne maakt: ‘Das ist das Unbefriedigende bei Abfassung solcher Streitschriften, dass man nicht direct auf einen wissenschaftlichen Kern losarbeitet, sondern mit einem Aggregate von Einwürfen und abweichenden Ansichten zu thun hat, wobei man nicht

durch die Aussicht, einen wissenschaftlichen Zusammenhang hervorzubringen, ermuntert wird!'

Intusschen, er kunnen gevallen zijn, waarin men zich tot het verdedigen van wat vroeger is beweerd, verpligt en geroepen mag achten. En de onpartijdigheid gebiedt ons terstond er bij te voegen, dat, waar zulks op eene zoo waardige, kalme, echt wetenschappelijke wijze wordt verright, als hier door den geleerden Dr. STÜFFKEN is geschied, aan de zaak der waarheid voorzeker winst, en aan die der liefde geene schade kan aangebragt worden. Wij althans hebben dit geschrift met groot genoegen leeren kennen, en zetten ons gaarne, om door eene aanprijzende aankondiging deszelfs belangrijken inhoud den lezers van dit tijdschrift te doen overzien. Wij loopen het daartoe kortelijk door, deelen onze aanmerkingen op enkele bijzonderheden terstond mede ter plaatse, waar zij behooren, en besparen de bedenkingen van meer algemeenen inhoud tot het einde van ons verslag.

Bij de aankondiging van een strijdschrift, schijnt het pligt, den lezer met korte woorden de *historia litis* te herinneren. De schrijver had in zijne doorwrochte prijsverhandeling over *de Kerkelijke Overlevering*, ten jare 1840 door TEYLER'S godgeleerd genootschap uitgegeven, tegen de meest gewone opvatting van het gezag der Apostelen hoogstbelangrijke bedenkingen ingebragt. Gedeeltelijk gebruik makende van de resultaten, door CREDNER gewonnen in zijne verhandeling: *Ueber Ansehen und Gebrauch der neutestamentlichen Schriften in den beiden ersten Jahrhunderten* (voorkomende in het eerste Deel zijner *Beiträge zur Einleitung*. Halle, 1832), was hij, zonder dezen beroemden voorganger slaafs te volgen, tot het gevoelen gekomen, dat de zoogenaamde apostolische vaders, hoeveel prijs zij ook op de Apostelen en hunne brieven toonen te stellen, daaraan echter geene *onfeilbaarheid* in den eigenlijken zin van het woord toegekend hebben. Gelijk het gewoonlijk gaat, ging het ook hier. Bijna algemeen werd STÜFFKEN veroordeeld; niemand kon of wilde hem wederleggen, en de zaak, die geheel op een wetenschappelijk grondgebied te huis behoorde, werd op een kerkelijk en gemoedelijk terrein overgebragt. Behalve eene enkele aanteekening van DA COSTA achter het tweede deel zijner *Voorlezingen* over de Evangeliën, is ons niets onder de oogen gekomen, waarin men zelfs eene poging waagde, om den nieuw ontdekten ketter te bekeeren; en DA COSTA zelfs heeft zeker de wetenschap te lief, om, wat hij daar in het midden bragt, meer

te noemen dan losse opmerkingen. De eerste stem, die zich, behalve de zijne, tegen STÜFFKEN verhief, was die van den Hoogleeraar VINKE, in eene zijner ten vorigen jare uitgegevene *Leerredenen*. Sprekende over het gezag der Apostelen, bezigde Zijn Hooggeleerde uitdrukkingen, die onmiskenbaar ook op STÜFFKEN doelden. Scherp daarover aangesproken in eene beoordeeling, voorkomende in *Waarheid en Liefde*, 1843, IV, bl. 830 en verv., trachtte de Hoogleeraar het door hem beweerde nader te staven in een *Antwoord aan de Redactie van dat Tijdschrift*, te *Utrecht* bij J.G. VAN TERVEEN in het licht verschenen. Hij deelde daarin onder andere een stuk mede, hetwelk hij zijnen leerlingen, kort na het verschijnen van STÜFFKEN'S prijsverhandeling, had voorgelezen, waarin hij zocht te bewijzen, dat ook de Apostolische kerkvaders de apostolische *onfeilbaarheid* in den eigenlijken zin des woords hadden geleerd. Tegen dit gedeelte van 's Hoogleeraars antwoord is nu deze *verdediging* gerigt. Alles wat de Heer VINKE bepaaldelijk tegen de Groningsche godgeleerden en hunne opvatting der *Theopneustie* ingebragt had, laat STÜFFKEN onaangeroerd, om alleen het aangevallen deel zijner prijsverhandeling nader te handhaven. Hij volgt geheel den gang der Polemiek, door den Hoogleeraar gekozen. Deze had zich *twee* vragen voorgesteld: 1°. *Welk gezag de Apostolische Vaders aan de Apostelen als leeraars*, en 2°. *welk gezag zij aan hunne schriften hebben toegekend*? Op beide punten zal Dr. STÜFFKEN aantoonen, dat Prof. VINKE niet bewezen heeft, wat hij bewijzen wilde. Wijsselijk begint hij met kortelijk op te geven, waarin eigenlijk het verschil tusschen de beide opvattingen bestaat, ten einde alzoo allen woordenstrijd te vermijden. Voorts volgt hij den Heer VINKE op den voet, laat geene enkele plaats, die deze ten voordeele zijner meening aangevoerd had, onaangeroerd staan, en geeft in korte woorden het resultaat van zijn onderzoek op.

De Hoogleeraar was begonnen met uit de zoogenoemde pastoraalbrieven af te leiden, welk gezag twee oude christenleeraars, TIMOTHEUS en TITUS, aan den Apostel PAULUS moeten toegekend hebben, blijkens de vermaningen, die deze aan hen rigt. Het resultaat was geweest, dat in deze brieven zulke sterke uitdrukkiugen voorkomen, dat TITUS en TIMOTHEUS bij het lezen óf gedacht moeten hebben, dat PAULUS zich meer aanmatigde, dan hem toekwam, óf hem een *normatief* gezag in de prediking van het Evangelie moeten toegekend, en van zijne *onfeilbaarheid* zich overtuigd gehouden hebben. Dr. STÜFFKEN heeft

hierop geantwoord, dat de Apostel, overtuigd de zuivere waarheid te prediken in tegenoverstelling van de dwaalleeraars zijner dagen, zeer wel zoo spreken kon, zonder aan eigene onfeilbaarheid te gelooven; dat een vader zijne vermaningen kan aandringen, door zijnen zoon op de H. Schriften te wijzen, die hij van jongsaf geweten had, zonder daarom zijne taal nog, met die der Schrift op ééne lijn te plaatsen; dat TIMOTHEUS en TITUS zich volstrekt niet in de noodzakelijkheid zagen gebragt, om uit het door den Hoogleeraar gestelde *dilemma* eene keuze te doen, en dat het eindelijk, niet eens bewezen is, of zij de voorschriften, hun hier gegeven, letterlijk zullen opgevolgd hebben. Dr. STÜFFKEN had in zijne prijsverhandeling dit punt niet opzettelijk aangeroerd, en kon zich, dewijl verdediging van het dáár gestelde het hoofddoel van deze brochure was, van uitvoeriger antwoord ontslagen rekenen. Wij hadden anders hier grondiger exegese van 2 Tim. III: 14 - 16 gewenscht, bepaalder aanwijzing van hetgeen eigenlijk *Evangelie* bij PAULUS was, daarop gegronde scherper afscheiding tusschen apostolisch gezag in dogmatische zaken en in huishoudelijke verordeningen aangaande de inrigting en het bestuur der gemeente. Nu houden wij ons tevreden met hetgeen hier aangemerkt wordt, en kunnen ons geheel vereenigen met hetgeen door Dr. STÜFFKEN in het midden is gebragt.

Tot de Apostolische kerkvaders overgaande, spreekt Dr. STÜFFKEN van BARNABAS, CLEMENS ROMANUS, IGNATIUS, POLYCARPUS voetspoor van Prof. VINKE, ook van HERMAS. VINKE had namelijk in den *Pastor* van HERMAS twee plaatsen gevonden, die hem toeschenen iets te bewijzen voor het gezag, door dezen aan de Apostelen toegekend. Het was Lib. I, Vis. III, cap. 5. en Lib III, Sim. IX, cap. 25. Aangaande de eerste plaats antwoordt STÜFFKEN te regt, dat hij weinig verzuimd heeft, met niet aan te wijzen, dat HERMAS de *Apostelen* noemt, voordat hij van de *Opzieners, Leeraars* en *Diakenen* spreekt; ja welligt had hij deze plaats juist ten bewijze voor zijn gevoelen kunnen aanvoeren, daar HERMAS hier de Apostelen met de andere Opzieners, op ééne lijn, schoon bovenaan, plaatst, wat hij waarschijnlijk niet zou gedaan hebben, zoo hij hunne leiding door den H. Geest als niet slechts *graduëel*, maar ook *specifisch* onderscheiden van die der andere christenleeraars, opgevat had. Aangaande de andere plaats deelt STÜFFKEN eene hoogstbelangrijke exegetische en kritische gissing mede, die van zeldzame scherpzinnigheid getuigt. Wij kunnen haar hier niet in haar

geheel onderzoeken, maar mogen verklaren, dat zij ons na eenige aarzeling volkomen gegrond is voorgekomen, en door hare oorspronkelijkheid (ook HEFELE, in zijne met zorg bewerkte nieuwe uitgave der *Patres Apostolici*. Tübingen, 1839, had de plaats onveranderd gelaten) reeds volkomen voldoende is, om de bewering te wederleggen, dat Dr. STÜFFKEN zich vooral door het gezag van CREDNER zou hebben laten medeslepen. Trouwens, de laatste heeft HERMAS geheel met stilzwijgen voorbijgegaan, en wij kunnen niet zien, dat Prof. VINKE iets gewonnen heeft, met zich op hem te beroepen.

Over de echtheid van den brief van BARNABAS laat Dr. STÜFFKEN zich niet stellig uit. Het was ook hier de plaats niet, om de gronden *voor* en *tegen* met die grondigheid te onderzoeken, welke noodig zou zijn, om de schaal naar eene beslissende zijde te doen overslaan. Wij voor ons zouden nog de minste zwarigheid in het gevoelen van SCHENKEL vinden, dat ook door HEFELE wel wedersproken, maar niet wederlegd is geworden. Hoe men echter hier ook denken moge, altijd blijft die brief, uiterlijk in de eerste helft der tweede eeuw geschreven, eene belangrijke stem behouden in het onderhavige vraagstuk. Aangaande het gezag der Apostelen deelde Prof. VINKE twee plaatsen uit het *vijfde* en *achtste* hoofdstuk mede, die Dr. STÜFFKEN te regt meent met stilzwijgen te kunnen voorbijgaan. Ja, wij kunnen meer zeggen. Het is er zoo verre van verwijderd, dat deze plaatsen iets voor een geloof*beheerschend* gezag der Apostelen zouden bewijzen, dat BARNABAS ons in tegendeel als een getuige hiertegen voorkomt. Zoo toch Prof. VINKE er iets bijzonders in ziet, dat BARNABAS de aanstelling der Apostelen van den Heer zelven afleidt, ook BARNABAS zegt van zich zelven, cap. 9: dat God is *ὁ τὴν ἔμφυτον δωρέαν τῆς διδαχῆς αὐτοῦ θέμενος ἐν ἡμῖν*. Heeft VINKE er op gedrukt, dat PAULUS zijnen TIMOTHEUS tot getrouwheid aan zijne vermaningen opwekt, ook BARNABAS, aan het einde van zijn schrijven genaderd, roept zijnen lezers toe: *φυλάξεις, ἃ παρέλαβες, μήτε προστιθεὶς, μήτε ἀφαιρῶν*. En geen enkel spoor is er bij hem aan te treffen, dat hij den Apostelen eenige voortreffelijkheid boven zich toekent, behalve den voorrang, die hun toekwam, als door JEZUS zelven aangestelde en gevormde Evangelieverkondigers.

Daarmede is eigenlijk de vraag naar het gezag, dat BARNABAS aan de *schriften* der Apostelen toekent, reeds der beantwoording genaderd (wij vereenigen in onze beschouwing bij iederen

Apostolischen vader, wat Dr. STÜFFKEN aangaande de beide bovengenoemde vraagpunten telkens afzonderlijk mededeelt). *A priori* is het onwaarschijnlijk, dat BARNABAS, in zich zelven den geest voelende leven, die in de Apostelen was, aan hunne schriften eenen geheel éénigen rang zou hebben toegekend. Uitmuntend wordt door den Heer STÜFFKEN de eenige zwarigheid uit den weg geruimd, die uit de bevreemdende aanhaling van Matth. XX: 16 in het *vierde* hoofdstuk van BARNABAS, met het bijvoegsel: *sicut scriptum est*, zou kunnen afgeleid worden. Het is bekend, dat dit gedeelte des briefs alleen in de Latijnsche vertaling overig is, en het schijnt dus op zich zelf reeds hoogstgewaagd, een bewijs op eene plaats te willen bouwen, van welke het alles behalve zeker is, of zij woordelijk alzoo uit de pen des oorspronkelijken schrijvers zij voortgekomen. Wat intusschen door CREDNER reeds was begonnen, wordt door Dr. STÜFFKEN met de meeste scherpzinnigheid voortgezet. Hij wijst de mogelijkheid en de waarschijnlijkheid eener *interpolatie* met gronden aan, wier wederlegging wij niet gaarne op ons zouden nemen. Het gevoelen van ORELL, dat de aanhaling uit het IV^{de} boek van Esdra ontleend zou zijn, gaat hij met stilzwijgen voorbij, en ook deze spaarzaamheid is prijsselrjk bij de weinige waarschijnlijkheid, die deze voorslag voor den opmerkzamen beschouwer kan hebben. De onzekerheid, dat BARNABAS het Evangelie van MATTHEUS gekend zou hebben, zouden wij niet zoo sterk durven drukken, als Dr. STÜFFKEN dit doet. Het komt ons voor, dat hij des Apostels aanteekeningen aangaande de uitspraken van den Heer, Matth. V: 42; IX: 12; XXIV: 22; XXV: 5; XXVI: 31, voor den geest heeft gehad. Van deze alle te willen bewijzen, dat BARNABAS ze alleen uit de mondelijke overlevering gekend heeft en kennen kon, zou, dunkt ons, al te gewaagd zijn. Al vat BARNABAS ze ook in een' anderen zin op, dan zij oorspronkelijk zijn bedoeld, of, al maakt hij er een ander gebruik van, dan waartoe zij oorspronkelijk werden uitgesproken, dat maakt zijne kennis aan een geschreven Evangelie van MATTHEUS nog geenszins onwaarschijnlijk. Vatten wij in tegendeel de bekende getuigenis van PAPIAS aangaande het eerste onzer synoptische Evangeliën met SCHLEIERMACHER alzoo op, dat de Apostel in het Hebreeuwsch eene verzameling van *spreuken* (*λογία*) des Heeren heeft opgeteekend, waaruit later onze Grieksche MATTHEUS ontstaan is, dan zouden wij het allezins waarschijnlijk achten, dat dit oorspronkelijke geschrift des Apostels aan BARNABAS bekend moet geweest zijn.

Des te aannemelijker komt ons deze middelweg voor, dewijl al wat men uit den brief van BARNABAS aanvoert ten bewijze zijner bekendheid met het eerste Evangelie, *alleen* beslaat in *uitspraken*, niet in *daden* of *lotgevallen* des Heeren, welker vermelding hij met MATTHEUS gemeen heeft. Daardoor zou dan ook het bezwaar van Dr. STÜFFKEN, bl. 88, tegen het overnemen van de spreuk, Matth. IX: 12, door BARNABAS, gedeeltelijk worden opgehelderd. BARNABAS kan de uitspraak des Heeren uit de *λογία* van MATTHEUS hebben gekend, zonder dat hij het geschiedkundig verband zich herinnerde, waarin zij werd gedaan, en haar daarom min gelukkig hebben aangewend. Doch hoe men ook hierover moge oordeelen, zoo veel is zeker, dat BARNABAS het Evangelie van MATTHEUS geenzins *als H. Schrift* kan hebben aangehaald, en het daardoor in ééne rij met de voor *geïnspireerd* gehoudene schriften des O. Verbonds kan hebben geplaatst. Had hij dat gedaan, wij althans zouden de bedenking onoplosbaar achten, hoe het dan toch mogelijk is, dat hij, wiens brief van aanhalingen uit het Oude Testament wemelt (men zie ten proeve alleen het zesde hoofdstuk), van een even heilig geacht Apostolisch geschrift zoo spaarzaam gebruik en melding zou hebben gemaakt, als hij dit van MATTHEUS doet.

Doch wij moeten verder gaan. Wij komen tot den eersten brief van CLEMENS *Romanus*, een van de minst bestredene ge denkstukken der christelijke oudheid. De *tweede* brief, die zijnem naam draagt, en *twee* andere hem toegekende brieven, in de *Syrische* kerk bewaard, laat STÜFFKEN onaangeroerd. Te regt, want hunne betrekkelijk latere afkomst is door bevoegde regters erkend, en daar zij tot een tijdperk behooren, waarin men de Apostolische schriften met die des O. Verbonds reedt, op gelijken rang plaatste, kunnen zij in het onderhavige geschil geene getuigenis afleggen. Met GRABE zouden wij dien zoogenaamden tweeden brief liefst voor een stuk eener oude *homilie* houden, en meenen, dat niemand in onzen tijd wel meer zijne echtheid verdedigen zal. In allen gevalle bevreemdde het ons, dat Prof. VINKE uit een zoo verdacht stuk een deel zijner bewijzen ontleende, daar toch voorzeker Dr. STÜFFKEN niet be twijfeld had, dat de Apostolische schriften op het einde der tweede en in het begin der derde eeuw voor onfeilbaar werden gehouden. Dit laatste was toen, nadat de Canon aanvankelijk begon vastgesteld te worden, en de *χαρίσματα* der Apostolische eeuw verdwenen waren, even natuurlijk als het voor

dien tijd hij het nog voortduren dier *χαρίσματα* bevreemdend zou geweest zijn.

Met voorbijgang der andere plaatsen, door Prof. VINKE aangehaald, ten bewijze van het gezag der Apostelen, bepaalt Dr. STÜFFKEN ons vooral bij twee uitspraken, welke in hoofdst. XLIV en XLVII voorkomen. De eerste spreekt van de volmaakte *voorkennis*, welke de Apostelen ontvangen hadden, krachtens welke zij opzieners en diakenen in de gemeente aanstelden. Wij zijn zeer ingenomen met de verklaring, door den geleerden schrijver van deze moegelijke plaats gegeven, en met de wijze, waarop hij de phrase *ἐὰν κοιμηθῶσιν* invult, schoon het ons eenig zins bevreemdde, dat CLEMENS, zoo hij bedoeld heeft, wat, STÜFFKEN wil, niet geschreven heeft *ἐὰν οὗτοι κοιμηθῶσιν*. De grammaticale verklaring schijnt ook ons niet alleen toe te laten, maar zelfs te vorderen, dat de *πρόγνωσις*, waarvan CLEMENS spreekt, tot *dat* bijzondere geval worde gerestringeerd, waarvan hij gesproken had, schoon wij moeten erkennen, dat de ruimere opvatting, door den Hoogl. VINKE voorgestaan, bij den eersten opslag ons aannemelijker voorkwam, en van groote scherpzinnigheid getuigt. Daarentegen zouden wij, bij de verklaring der reden, waarom CLEMENS de afzetting van zoodanige ouderlingen en diakenen afkeurt, meer tot het gevoelen naderen, dat hij den *eersten* grond van het afkeurenswaardige daarvan toch in den oorsprong hunner aanstelling zocht, die van de Apostelen was uitgegaan. Hij noemt hen daarom *τοὺς καταστα θέντας ἱπ᾽ ἐκείνων*, met duidelijken terugslag op hetgeen in den vorigen zin was gezegd: *κατέστησαν τοὺς προειρημένους*. Wat Dr. STÜFFKEN als grond opgeeft voor het ongeoorloofde hunner afzetting, dezen namelijk, dat zij zich toch als brave mannen gedragen hadden, komt zeker in de *tweede* plaats in aanmerking, gelijk CLEMENS de veroordeelde handelwijze om die reden eene *ἁμαρτία οὐ μικρά* noemt: maar *hoofdgrond* zouden wij het met hem niet durven noemen. Volkomen stemmen wij voor het overige met STÜFFKEN in, dat er tusschen de *voorkennis* der Apostelen, waarvan CLEMENS spreekt, en de kerkelijke onfeilbaarheidsleer een wijde afstand bestaat, en dat zijne aanprijzing van den brief ‘vanden zaligen Apostel PAULUS’ voor de onfeilbaarheid daarvan al zeer weinig bewijst. Het zou inderdaad hoogstbevreemdend zijn, dat een vriend en medearbeider van PAULUS, aan de gemeente te *Corinthe* schrijvende, van 's Apostels brief aan die gemente geene melding had gemaakt. En hij doet het, niet eenmaal om eene waarheid te staven, waaromtrent verschil van

opvatting mogelijk was, maar alleen om eenen pligt aan te bevelen, waaromtrent geen Christen kon twijfelen! Hoe kon CLEMENS, die ook zich des H. Geestes deelachtig voelde (men zie caput XLVI en LVII van zijnen brief, ook door CREDNER aangehaald), den Apostel eene onfeilbaarheid toekennen, die hij van zich zelven wist niet te bezitten? Het verwondert ons dan ook niet, dat VAN HEJIST (in zijne verhandeling *over het Canoniek gezag des N.T.*, p. 339), op zoo weifelenden toon dit bewijs tegen CREDNER aandringt.

Niet onvoorwaardelijk zouden wij durven toestemmen, wat Dr. STÜFFKEN tegen de aanhaling van Rom. I: 29-32 in het XXXV^{ste} hoofdstuk van CLEMENS brief inbrengt, bl. 55. Wij vinden er niets ongerijmds in, dat CLEMENS, van wien het *a priori* waarschijnlijk ik, dat hij den brief des hooggeëerden Apostels aan de Romeinen heeft gekend, een deel daarvan vrijelijk heeft gebruikt en overgenomen, en door het gezag eener uitspraak van het O.T. heeft bekrachtigd. Evenmin zouden wij dit laatste op zich zelf als een bewijs durven aanvoeren, dat CLEMENS den Apostel niet voor onfeilbaar hield. Of hooren wij ook niet den Heer, die toch de zelfbewustheid in zich omdroeg van de woorden des eeuwigen levens te spreken, zijne woorden, ten gevalle zijner hoorders, staven met aanhalingen uit het O.T.? Beroepen ook latere schrijvers onder het O.V. zich niet op de verklaringen van vroegere schrijvers, zonder dat dit als bewijs tegen de onfeilbaarheid der eerstgenoemde aangevoerd wordt? Zoo zou ook CLEMENS een verklaring van PAULUS door eene aanhaling uit het O.V. hebben kunnen staven, zonder daarom nog iets aan het gezag der eerste te ontnemen. Doch de waarheid is, dat hij de woorden van PAULUS niet als *heilige Schrift* aanhaalt, en dat in tegendeel het later volgende *λέγει γὰρ ἡ γραφή*, van het O.T. gebezigd, in tegenoverstelling der vrije aanwending van PAULUS taal, duidelijk toont, wat onderscheid er nog bestond tusschen de aanwending der woorden des O.V. en der Apostolische brieven.

Ten volle beamen wij, wat STÜFFKEN ten bewijze zijner zaak aanvoert uit *Clementis Ep.*, cap. XXIV-XXVI, vergeleken met 1 Cor. XV. Inderdaad, dit komt ook ons een der merkwaardigste verschijnselen op dit grondgebied voor, en geenszins wordt de bewijskracht dier plaats daardoor ontzenuwd, dat CLEMENS toch *begint* met den Heer den eersteling uit de dooden te *noemen*. Wat Prof. VINKE had aangevoerd, om het bewijs uit die plaats tegen het geloof van CLEMENS aan de Apostolische onfeilbaarheid

te ontwijken, wordt hier zegevierend wederlegd. Ook hechten wij ons zegel aan hetgeen Dr. STÜFFKEN tegen de waarschijnlijkheid der aanhaling van 1 Cor. II: 9 door CLEMENS ingebragt heeft. Aangaande de aanhaling van 1 Cor. I: 31, in plaats vau Jeremia IX: 23, 24, in het XIII^{de} hoofdst. van CLEMENS, vinden wij door den Heer STÜFFKEN wenken gegeven, die, ja van groote scherpzinnigheid in het gissen, maar bijna zouden wij zeggen, van eenige verlegenheid getuigen. Deze behoeft onzes inziens niet te bestaan. Geheel onafhankelijk van PAULUS, kan CLEMENS tot eene overneming van Jer. IX: 23 gekomen zijn, welke met die des Apostels groote overeenkomst heeft. Vergelijken wij namelijk de aanhaling des Apostolisch en vaders met de LXX op dit punt, dan zien wij, dat de eerstgenoemde de laatsten *verkort*. Waar de LXX hebben: *μὴ καυχάσθω ὁ σοθὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ μὴ καυχάσθω ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχύι αὐτοῦ, καὶ μὴ καυχάσθω ὁ πλοίσιος κ.τ.λ.*, trekt CLEMENS deze woorden te zamen, door de tweede en derde phrase: *καὶ μὴ καυχάσθω*, in een eenvoudig *μηδέ* te veranderen. Zoo ook trekt hij nu de woorden, vs. 24: *ἀλλ᾽ ἢ ἐν τουτῷ καυχάσθω ὁ καυχ., συνίειν καὶ γινώσκειν, ὁτι ἐγώ εἰμι κύριος*, te zamen in *ἀλλ᾽ ὁ καυχ. ἐν κυρίῳ καυχάσθω*. Die zamentrekking was natuurlijk, daar CLEMENS van Jehova in den *derden* persoon spreekt, wien JEREMIA in den eersten persoon sprekende invoert. En dat hij, niettegenstaande de toevallige overeenkomst in dit opzigt, met PAULUS echter niet op dezen, maar op JEREMIA het oog heeft, blijkt uit de woorden, die hij dadelijk laat volgen, en die PAULUS voorbijgaat: *τοῦ ἐκζητεῖν αὐτὸν καὶ ποιεῖν κρῖμα καὶ δικαιοσύν*(*vv*) die eene vrije navolging en *inkorting* van Jerem. IX: 24^{b} behelzen. Ware het gevoelen van Prof. VINKE gegrond, dan zou CLEMENS *eerst* JEREMIA, *dan* PAULUS en *eindelijk* weder JEREMIA voor den geest moeten gehad hebben. Hoe onwaarschijnlijk! - Wij durven dus niet eenmaal de concessie van Dr. STÜFFKEN aan zijne tegenpartij, p. 59) v.o., noodig keuren.

Doch wij moeten ons bekorten, en overziende, wat Dr. STÜFFKEN nog van IGNATIUS en POLYCARPUS mededeelt, verzwijgen wij die plaatsen, waar wij met hem instemmen, om alleen nog met één woord van enkele opvattingen te gewagen, die ons bedenking baarden, of wijziging schijnen te verdienen.

Wat de moeijelijke plaats in den brief van IGNATIUS aan de Philadelphische gemeente, cap. V: *προσφυγὼν τῷ εὐαγγελίῳ κ.τ.λ.*, betreft, vinden wij de gissing van Dr. STÜFFKEN, ter verklaring in het midelen gebragt, hoogstvernuftig, maar ook vrij gewaagd.

De verklaring van CLERICUS is ook niet boven alle bedenking verheven, en zoo hij, van *Evangelia* sprekende, aan geschrevene Canonische evangeliën denkt, hoogstbezwaarlijk; maar wij meenen, dat de woorden: *καὶ τοῖς ἀποστόλοις ὡς πρεσβυτερίῳ ἐκκλησίας*, ons hier op den weg helpen. Wij meenen ze te moeten opvatten met HEFELE: 'Ad Apostolos, *quasi* adhuc gubernarent Ecclesiam.' Het is namelijk bekend, dat IGNATIUS elders reeds van den dood der Apostelen had gesproken. Zou men dan ook de woorden *τῷ εὐαγγελίῳ ὡς σαρκὶ Ἰησοῦ* niet kunnen verklaren: tot het evangelie van JEZUS (de mondelijke blijmare door Hem verkondigd), *alsof* hij zelf nog op aarde was en in het vleesch leefde? Wij meenen zulks, want wij achten onbewijsbaar, dat IGNATIUS, bij het *σάρξ* van CHRISTUS, aan de *ware* leer zal hebben gedacht; wij weten ook niet, waarom hij *overal* eene directe of zijdelingsche polemiek tegen de *Doceten* voor den geest zou moeten hebben, en vinden ook in zijnen brief, *ad Smyrn.*, cap. III, geene zwarigheid. Al geloofde hij toch, dat JEZUS ook na zijne opstanding in het vleesch was geweest, de Heer was nu in allen gevalle niet meer *op aarde*. In geen geval kan echter de plaats iets vóór het gevoelen van Prof. VINKE bewijzen. Immers, gelijk Dr. STÜFFKEN te regt opmerkt (en waarvan CREDNER, pag. 14-18, nog sterker voorbeelden mededeelt), hij spreekt nagenoeg even sterk over het gezag der Bisschoppen. Ja, gelijk wij er nog bijvoegen, zoo de Hoogl. VINKE zelf heeft toegestemd (bl. 85 van zijn *Antwoord*), dat IGNATIUS een min naauwkeurig schrijver is, en dikwijls onjuiste uitdrukkingen bezigt, dan handelt hij gewaagd, met uit het noemen der Apostelen vóór de Profeten door IGNATIUS, t.a.p., iets stelligs ten voordeele der eerste af te leiden, te meer, daar IGNATIUS hier geene vermaning schrijft in juist gerangschikte bewoordingen, maar alleen op vrijen toon verhaalt, wat hij zelf doet. Voor het overige gelooven wij, dat hoe meer men de brieven van IGNATIUS Uit dat oogpunt beschouwt, waar uit de Hoogl. KIST ons die heeft leeren kennen, men liever tot betrekkelijke gelijkstelling der Bisschoppen met de Apostelen, dan tot *specifische* verheffing der laatste boven de eerste door den vromen vader besluiten zal.

Aangaande POLYCARPUS en den lof, dien hij aan PAULUS geeft, nog slechts een enkel woord. Dat uit waardering van 's Apostels persoon en onderwijs nog geen geloof aan zijne volstrekte *onfeilbaarheid* bij den Apostolischen vader behoeft te volgen, is volkomene waarheid (zie STÜFFKEN, p. 47), en even zeker

schijnt het ons, dat, al heeft hij ook in het VII[de] hoofdstuk van zijnen brief de *Doceten* met 1 Joh. IV: 3 wederlegd, dit nog geenzins tot de gevolgtrekking leidt, dat hij dien brief als *heilige schrift* hebbe beschouwd en gebruikt. Aangaande de mogelijke aanhaling echter van Efes. IV: 26 door POLYCARPUS, moeten wij bekennen, door het hier geleverde niet volkomen bevredigd te zijn. De opmerkingen, door Prof. VINKE tegen het daaromtrent beweerde in Dr. STÜFFKEN prijsverhandeling in het midden gebragt, verdienen zeker groote opmerkzaamheid, vooral ten opzigte van POLYCARPUS weinige bekendheid met het O.T. van de andere zijde is het toch ook hoogstonaannemelijk, dat POLYCARPUS de eenige uitzondering op den als algemeen bevonden' regel zou hebben uitgemaakt, en eenen apostolischen brief als H. Schrift zou hebben aangehaald. Aan een verloren geschrift te denken, komt ons wat gedwongen voor. Zouden ook mogelijk de woorden: *ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω, χ.τ.λ.*, een spreekwoordelijk gezegde zijn, naar Deuteron. XXIV: 15 gevormd, en door PAULUS en POLYCARPUS *onafhankelijk van elkander* gebruikt? Ook van de Pythagoreërs weten wij, dat zij gewoon waren zich, ingeval van twist, met elkander vóór den avond te verzoenen. Zie PLUTARCHUS, *de am. Frat.*, p. 488 B.

Wij hebben den Heer STÜFFKEN gevolgd, en overal de overvloedigste bewijzen van geleerdheid, grondigheid en zelfstandigheid van onderzoek aangetroffen. Waar wij terugzien op den afgelegden weg, daar is het ons eene aangename taak te verklaren, dat de strijd door beide partijen, ieder van haar standpunt, op eene waardige wijze gevoerd is, en schoon wij hier geene beoordeeling of aanprijzing van het *Antwoord* des Hoogl. VINKE behoefden te geven, zijn wij verre van het belangrijke zijner opmerkingen te ontkennen. Ref., die zich, na eigen vroeger onderzoek van het punt in geschil, door het geschrift van den Heer STÜFFKEN in zijne overtuiging bevestigd zag, dat de *Patres Apostolici* de schriften des N.Y. geenszins in gelijke rij met die des O.T. plaatsten, kon niet nalaten die overtuiging hier uit te spreken. En waar hij meende in enkele opzigten van beide schrijvers te moeten verschillen, is hij zich zelven van die bescheidenheid bewust, waarop mannen van erkende verdiensten bij eene waarheidlievende kritiek altijd aanspraak blijven behouden. Hij heeft van beide geleerd, en gelijk hij de blijvende waarde van Dr. STÜFFKEN geschrift voor het *negative* der vraag vrijmoedig erkent, mag hij niet

nalaten, waar het de *positive* behandeling der zaak geldt, het *Apostolisch* gezag volgens de kerkvaders, enkele bedenkingen aan zijn beter oordeel te onderwerpen.

Eene voorname bedenking betreft de inrigting van dit geschrift. De Heer STÜFFKEN stelt zich louter verdediging van het vroeger beweerde, louter wederlegging van Prof. VINKE ten doel. Binnen die grenzen heeft hij zich stipt gehouden. Hoe gaarne hadden wij gewenscht, dat hij eene opzettelijke verhandeling had geschreven over de voorstelling der Apostolische kerkvaders aangaande het gezag en de onfeilbaarheid der Apostelen, de zaak in het algemeen had beschouwd, en in aanteekeningen, of op eenige andere wijze, zoo veel hij noodig keurde, den Heer VINKE wederlegd had! Dan ware zijn geschrift eene belangrijke *monographie* geworden over de eerste periode der geschiedenis van het dogma: nu levert hij daartoe slechts belangrijke bijdragen. Wij vernemen nu niets verder, dan dat de eerste christelijke schrijvers de *onfeilbaarheid* der Apostelen in den kerkelijken zijn *niet* hebben geleerd. Maar vanwaar dit verschijnsel is te verklaren? in welk verband het stond met dier Vaderen voorstelling aangaande de christelijke openbaring, de werking des H. Geestes, de mondelinge en schriftelijke overlevering en apologie des christendoms? eindelijk, van welk belang het gewonnen resultaat is te achten voor de opvatting, waardering en handhaving van de kenbronnen der christelijke openbaring? - deze vragen blijven hier onbeantwoord. En zij hadden toch zoo veel kunnen bijdragen tot nadere opheldering en vruchtbare aanwending van het door Dr. STÜFFKEN gewonnen resultaat. *Negatie* kan toch nooit het laatste woord van den waarheidlievenden godgeleerde, en criticus zijn. Zijn eerst de oude voorstellingen, die niet meer aan het wetenschappelijk bewustzijn des tijds voldoen, afgebroken, dan moet een nieuw gebouw vewijzen. Hoe weraig is hiervoor, ook betrekkelijk het leerstuk, waarvan wij spreken, nog gedaan! Zal de Heer, STÜFFKEN den wensch onbescheiden achten, dien wij uitspreken, dat hij hier zijn laatste woord over dit aangelegen stuk nog niet gesproken hebbe? Onze overtuiging van zijne geschiktheid tot positief geleerd onderzoek, op zijne doorwrochte prijsverhandeling gebouwd, legt ons dien wensch op de lippen.

Inderdaad, het is onze, zoo wij meenen, welgegronde verwachting, dat het *welbegrepen* gezag der Apostelen, en het normaal-karakter hunner schriften bij de opvatting des Heeren

STÜFFKEN niet behoeft te verliezen. Is men slechts eens door gedrongen tot de opvatting der openbaring als *feit*, waarvan die hoogverlichte mannen getuigenis gaven; is men slechts eens teruggekomen van de eenzijdige beschouwing des Evangelies als *leer*, die door de Apostelen in hunne van tijd tot tijd naar bij zondere behoeften ingerigte brieven is ontwikkeld (wij zeggen het, zonder iets te willen afdingen van de onschatbare waarde van het onderwijs des Heeren en zijner Apostelen, waarin wij wel degelijk openbaring Gods en zijns geestes zien), dan zal men de *waarheid* van deze getuigenis langs *historischen* weg gemakkelijk kunnen bewijzen, zonder dat men door *redeneringen* angstig behoeft te onderzoeken naar de afgetrokkene *onmogelijkheid*, dat zij gedwaald *kunnen* hebben. De ondervinding leert het dan ook, dat die godgeleerden der behoudende partij in *Duitschland*, die ook hier te lande het meest gelden, de *absolute onfeilbaarheid* der Apostelen hebben laten varen, zonder daarom op te houden hunne schriften als kenbron en toetssteen der christelijke waarheid te beschouwen. Om niet van SCHLEIERMACHER of ZARNACK te spreken, wijzen wij slechts op TWESTEN, die in zijne *Voorlezingen over dogmatiek*, 4^{e} Aufl., I, p. 376, 390, het kerkelijk begrip van onfeilbaarheid voor te ver gedreven, en het onderscheid tusschen de Apostelen en de eerste Christenen voor meer *graduëel* dan *specifisch* verklaart. Verder op NITZSCH, *System der christl. Lehre*, 4^{e} Aufl., p. 95; op den hoog regtzinnigen HOFFMANN, in zijne *Weissagung und Erfüllung*, I, p. 29, 47, en, om geene anderen te noemen, op THOLÜCK, die, schoon hij, bl. 96, van zijnen *Commentar zum Briefe an die Hebraër*, van CREDNER afwijkt in de opvatting van bijzonder heden, echter in zijne eerste *Bijlage* tot dien *Commentar*, p. 40, erkent: ‘Im allgemeinen haben CREDNER'S Behauptungen Wahrheit, und leiten zu der interessanten Bemerkung, dass die ersten Christen, wenn sie eben nicht einen heiligen Buchstaben vor sich hatten, schon dadurch von einem Urgiren der Form der Aussprüche Christi und der Apostel bewahrt bleiben müssten.’

Doch reeds genoeg aanhalingen; overbodig, zoo zij moesten dienen, om eene goede zaak door menschelijke getuigenissen te ondersteunen; niet te veel, hopen wij, om den onpartijdige te overtuigen, dat het standpunt van Dr. STÜFFKEN nog geenszins er toe leidt, om de hechtste gronden des christelijken geloofs omver te stooten, gelijk sommigen zoo gaarne beweren. Wanneer zal men toch ophouden brand te roepen, voordat

men zich met vasten en kalmen blik van de grootheid des gevaars overtuigd heeft? Dr. STÜFFKEN behoeft onze aanmoediging niet, om, waar hem ook om dit geschrift zulk een lot beschoren werd, rustig voort te gaan op den weg van zelfstandig en wetenschappelijk onderzoek. Hij vinde die aanmoediging in de stem van zijn eigen geweten, en van menigen beoordeelaar, meer dan wij daartoe bevoegd. De resultaten van zuivere historische kritiek kunnen voor het historische Christendom nooit schadelijk zijn.

Commentatio theologico-philosopha de F. Hemsterhusii meritis in philosophiae loco de Deo hominisque cum Deo conjunctione explicando, auctore *L.S.P. Meyboom*. Groningae, apud J.B. Wolters. 1840. XXVII en 184 bl. gr. 8°.

Men heeft zich ten onzent in de laatste jaren veel met FRANS HEMSTERHUIS bezig gehouden. Wat de geprezen man zelf vroeger, in slechts weinige afdrukken, voor het genot zijner vrienden bestemd had, werd door JANSEN en VAN DE WEIJER aan de verborgen schuilhoeken der boekerijen onttrokken; - dank komt er hun voor toe, zij deden er het vaderland en der kunst eene dienst mede. Op twee onzer hoogescholen werden prijsvragen over zijne wijsgeerte voor onze akademische jongelingschap uitgeschreven; - hij verdiende het ten volle een onderwerp hunner studie, een middel hunner beschaving te zijn. Te *Brussel* werd eene lofrede gevraagd op den man, die als weinigen slechts van alle ijdelheid vrij was, en die gewalgd zou hebben van den alledaagschen dreun, waarop zulke stukken gewoonlijk hunnen held zoeken te vergoden. HEMSTERHUIS' eigene mannelijk schoone woorden bij den dood -van FAGEL[1] hadden hem voor het gevaar eener lofrede moeten vrijwaren. - Doch ook dit was zijnen bewonderaars nog niet genoeg. Op het voetstuk hunner aanbidding getild, moest hij

(1) *Oeuvres* ed. JANSEN, I, p. 265 ss.

de standerd-, de fakkeldrager voor de wijsgeerte der toekomst worden; hij moest de Bataafsche SOCRATES, de leidstar eener school zijn, die de negentiende eeuw onder een Socratisch gekeuvel in slaap dreigde te deunen. Zelfs werd de wierook der kerk, of liever het brevet der christelijkheid, door een onhandig lofredenaar toegezwaaid en uitgereikt, aan den man, wien de Bijbel, volgens de getuigenis van JACOBI[(1)], een ondragelijk boek was, en die eene bepaling van het geloof had gegeven, ongelooviger dan die van HUME[(2)]. En onder al dien toedrang, al dat gejuich, al dat gevlei, werd er - behalve een paar plaatsen in Prof. NIEUWENHUIS' beoordeeling van VAN HEUSDE'S *Metaphysica* - geen ander verstandig woord over hem geuit, dan de meesterlijke uiteenzetting zijner wijsgeerte, die eene begaafde pen, bij gelegenheid van de lofrede des Heeren TYDEMAN, in de *Muzen*[(3)] gaf. Het doet ons leed er de *Commentatie* van den Heer MEYBOOM niet te kunnen bijvoegen; wij hadden het gewenscht, al hadden vrij misschien weinig regt het te verwachten. Vanwaar echter, dat hij, die de genoemde uiteenzetting althans bij name kende (zie p. 180), er geen gebruik van heeft gemaakt? Bij *zijne* beschouwing der zaak had hij haar ten minste moeten trachten te wederleggen; of, wanneer hij haar had willen dóórlezen, ware hij waarschijnlijk tot eene billijker gekomen, en had den man, over wien hij handelde, niet zoo geheel buiten alle aanknooping aan eene voorafgaande school, buiten alle overeenkomst met den aanleg harer beschouwingen, den uitslag harer studiën beschouwd, als waren zijne werken, te eeniger tijd, ons ter instructie en ter toetsing van alle aardsche wijsgeerte, klakkeloos als van den hemel komen vallen[(4)].

(1) ‘Die christliche Religion war ihr (mevr. GALLITZIN), da ich sie (1780) kennen lernte, fremd. HEMSTERHUIS. der viele Jahre beständig um sie war, ist in Ansehung dieser Religion wie Lessing gesinnt, und geht noch weiter; die Bibel ist ihm ein ganz unausstehliches Buch.’ HAMANN'S *Briefuechsel*, S. 23 (JACOBI *an* HAMANN, Febr., 1785).

(2) ‘La foi est la faculté de pouvoir croire ce qui n'est pas croyable, ou de vouloir croire ce qui ne paroît pas croyable, ou de croire ce qui paroit croyable.’ *Lettre sur l'homme* (ed. or.), p. 171.

(3) bl. 97, 285, 379 vv.

(4) Vergelijk b.v. *Comm.*, pag. 149-153, waar BACO en LOCKE, SPINOZA, BERKELEY en HEGEL, KANT, JACOBI, LEIBNITZ, BONNET (CHARLES?), FICHTE, SCHELLING en HERBART allen in hunne dwalingen door HEMSTERHUIS wederlegd heeten: - ‘ut adeo,’ zegt de schrijver, ‘hisce perspectis, concludamus praecipuos singularum aetatum errores H. vitasse.’

Maar, opdat wij niet ten onregte schijnen te veroordeelen: - reeds dadeijk bij het blootleggen der verdiensten van HEMSTERHUIS komt de Heer MEYBOOM met geheel de bekende stelselvrees zijner school op, en in eene stellige tegenspraak met zich zelven. ‘Er zijn filozofen,’ zegt hij, bl. 110, ‘die hunne verdiensten uit den zamenhang van hun stelsel putten; er zijn er, wier scherpe en naauwkeurige wijze van zich uit te drukken, wier vernuftig gevonden en helder voorgestelde meeningen ze uitmaken. Dat alles komt in aanmerking, waar over de deugdelijkheid van een stelsel gesproken moet worden; - hier echter, bij H., moet bovenal de wijze van filosoferen, de geheele aard zijner wijsgeerte worden nagegaan. Dat komt ook meer met de *waardigheid der wijsgeerte* overeen. Deze toch is niet eene reeks van meeningen, eene aaneenschakeling van gevolgtrekkingen; haar aard ligt in het onderzoeken, in het nasporen van de beginselen der éénheid, zoodat wie over de wijsgeerte oordeelen wil, vóór alles nagaan moet, of de nasporingen wèl zijn ingerigt, de wijsgeer uitgaat van waar hij moet, voortgaat langs den regten weg;’ en (bl. 146) ‘H. leert den weg kennen, die betreden moet worden; in zijne gesprekken, zijne brieven, zijne vertellingen, geeft hij niet slechts stellingen aan, waartoe hij door filozoferen gekomen is, maar de filozofie zelve. Hij leert niet alleen *waartoe gij komen moet, maar ook hoe gij daartoe het veiligst komen zult*. Hij leert, van waar ieder, die wèl filosoferen wil, *uit moet gaan*, wat moet opgemerkt worden, hoe men *uit de ondervinding tot nadenken, tot denkbeelden* komen moet;’ terwijl hij (bl. 4) gezegd had: ‘Het is *geen* stelsel, dat hij ons geeft, maar geheel vrij, al is het niet zonder regel, begint hij zijne nasporingen, dan hier-, dan dáárover. Indien wij dus op ons namen zijn stelsel open te leggen, zouden wij geheel verkeerd te werk gaan. Toch moet er ordelijk gehandeld worden in onze uiteenzetting; wij zullen daarom, *het voetspoor van onzen wijsgeer volgende*, eerst aantoonen, *wat hij over den mensch gedacht heeft*, dan *langs welken weg en op welke wijze* hij tot de kennis en erkenning van *God* komt, waaruit dan van zelf zal blijken, welke *beider verhouding* is.’ Men ziet, dat den Heer MEYBOOM eene zeer duistere, zeer willekeurige, zeer on-

billijke voorstelling van een stelsel voor den geest moet zweven, daar hij er van zelf toe gedrongen is, dat, wat hij met ondubbelzinnige woorden afkeurt, terstond in de omschrijving van den gang zijns onderzoeks weder aan te nemen. Op het einde der Commentatie vertoont zij zich nog eens in al hare hardheid: ‘H. heeft geleerd, *van waar de wijsgeerte uit moet gaan, wat haar weg, welke haar vorm is*; indien de wijsgeeren hem wilden volgen, zouden zij alle droombeelden en vermetele beginselen, alle boeken-autoriteit, alle zucht voor *stelsels, die slechts in woorden bestaan*, laten varen.’ - Trouwens, HEMSTERHUIS zelf moest tot zulk eene verwarring aanleiding geven, en - al kon dit zijnen beoordeeler weinig tot verontschuldiging strekken, die vorm en inhoud had moeten scheiden, en onderzoeken en doorgronden, niet slechts aanhooren en aannemen, hetgeen hij gesproken en voorgesteld vond - wanneer wij het begin van den *Sophyle*(1) inzien (door den Heer MEYBOOM (bl. 2, 3) tot een rigtsnoer gekozen, waaraan hij zich toch niet houden kan), zal ons de oorzaak der tegenstrijdigheid duidelijk worden:

SOPH. ‘Waarom wilt gij, dat wij de boeken zullen ter zijde leggen, en van de waarheden, reeds door den arbeid zoo veler eeuwen verkregen, afzien?’ EUTH. ‘Wanneer ik de boeken wegleg, doe ik het daarom de waarheden, die zij bevatten, nog niet. Hetgeen werkelijk eene waarheid is, zal zich spoedig genoeg bij onze nasporingen weder voordoen. Eene waarheid op zich zelve is onveranderlijk; zij kan tot geen misbruik aanleiding geven; slechts *in de plaatsing, de zamenstelling der waarheden bedriegen zich de menschen*. Daar de mensch niet geschapen is om ze allen te kennen, neemt zijn geest er een zeker aantal, brengt die, zoo veel hem mogelijk is, in betrekking tot elkander, verbindt ze en plaatst ze, de eene in verhouding tot de andere, derwijze, als zij hem het schoonste geheel schijnen uit te maken; *dàt noemt men dan een stelsel*. Het is duidelijk, dat er op deze wijze even zoo vele stelsels van wijsgeerte zijn kunnen, als er verschillende plaatsingen, verschillende zamenstellingen van waarheden zijn; en het ware stelsel zou dáár gegeven wezen, waar alle waarheden, door andere tusschenliggende, naauw aan elkander verbonden, slechts ééne enkele

(1) *Oeuvres*, I, p. 290, 291.

uitmaakten. *Alle wijsgeerige stelsels*, tot, dusverre door de menschen gesmeed, zijn *willekeurige* aaneenschakelingen in den geest van dezen of genen denker of zijner sekte.' Dit alles moest den Heer MEYBOOM reeds zeer toelachen; maar hij heeft daarenboven niet verzuimd, het in zijnen geest nog meer aan te vullen, er nog meer de uitdrukking zijner, of liever der subjectiviteit van zijne school, zijnen trant aan te geven. 'Zeker is die wijsgeerte de eenige goede, die op de ondervinding rust' - d.i. zoo als het nader wordt verklaard, die door het *sens commun*, (HEMSTERHUIS' bekende *fil d'araignée*), gevonden wordt, - lezen wij in den *Sophyle* (bl. 284 ss.), en de Heer MEYBOOM vindt daarin het volgende uitgedrukt: 'De wijsgeerte is eene nasporing, op de ondervinding gegrond, niet de ondervinding zelve.' - 'Niet in het bezitten,' voegt hij er later tusschen, 'maar in het *zoeken* der waarheid bestaat de aard der wijsgeerte.' Dat meende HEMST. dan toch niet: 'den naam,' zegt EUTYPHRON, 'van welke sekte ik bij het einde mijner nasporingen moge blijken te dragen, is mij onverschillig, mits ik de waarheid kenne;' en de Heer M. zelf verklaart in zijne voorrede, in eene kennelijke tegenstrijdigheid met het zoo even aangehaalde: 'HEMST. is mij als een koning, die zich voorstelde, een *tempel der waarheid* te bouwen, en als zijn bouwmeester, aan zijnen wil gehoorzamende, *plaats ik de steenen opeen, zoo als hij dat begeerde*.' Kan dan die tempel iets anders dan een stelsel worden? Volgt de auteur niet onwillekeurig, niet onbewust, die noodzakelijke wet van HEGEL, op[(1)]: 'waar het denkbeeld der filozofie werkelijk aanwezig is, daar is het het werk der kritiek, de wijze en de mate van vrijheid en helderheid, waarin het zich voordoet, den omvang, waarin het tot een wetenschappelijk stelsel van wijsgeerte werd uitgewerkt, duidelijk te maken?' Slechts heeft de bouwmeester verwaarloosd na te gaan, welke groeve de steenen voor zijn heiligdom geleverd had, en blindelings en zonder nadenken heeft hij aangegrepen, wat hem werd toegereikt. Wat wonder dan, zoo hij zich bedroog in de deugdelijkheid der bouwstoffen! Wat wonder, zoo zijn zamenstel op anderer oog een geheel anderen indruk maken zal, dan het naar zijn gemoed, naar zijne voorstelling geven moest!

(1) *Ueber das Wesen der philosophischen Kritik*. Verm. Schriften, I, S. 36.

‘SOCRATES alleen, SOCRATES,’ lezen wij in den *Sophyle*, ‘predikte *de wijsgeerte*, terwijl de overigen hunne beperkte wijsgeerige stelsels leerden. Hij ontdekte dun menschen, day zij aanwezig is in ieder gezond hoofd, in ieder regtgeaard gemoed, dat zij niet de dochter van geest of verbeelding, maar de bron van een algemeen en onvergankelijk geluk is. SOPH. Welke is dan uwe wijsgeerte? - EUTH. Mijne wijsgeerte is die *der kinderen*, die *van Socrates*, die, welke wij op den bodem van ons gemoed, van onze ziel zouden vinden, indien wij ons de moeite gaven ze er te zoeken[1].’

Uit deze woorden zullen wij tot de kennis komen van geheel de waarde, maar ook van al de gebreken van HEMSTERHUIS' wijsgeerte, de hooge mate zijner kunst, maar ook de *zwakke* zijde zijner schriften, den afhankelijken, subjectieven geest zijner werken. - CICERO'S bekende voorstelling (*Tusc. Quaest.*, V, 4, 10. *Acad. post.*, I, 4), dat het SOCRATES was, die de wijsgeerte van den hemel op de aarde bragt[2], waarmede men sedert den armen grooten man voor al den volkstoonigen kout zoekt aansprakelijk te maken, dien eene zoogenaamde wijsgeerte van het gezond verstand[3] zich over filozofie veroorloofd heeft; eene voorstelling, waaraan het, eerst in onzen tijd, aan SCHLEIERMACHER[4] en HEGEL gelukt is een einde te maken; eene zoodanige voorstelling heeft ook HEMSTERHUIS hier voor den geest. Verre van ons hem daarom met die anderen te willen verwarren[5], welke, zonder studie gewoonlijk,

(1) P. 292, 293.

(2) De Heer M. heeft haar, pag. 115, op zijne wijze wedergegeven: ‘Cum S. ipsam philosophiam, *ut homines ad coelum eveheret*, e coelis (nubibus), devocasset in hominum vitam.’

(3) Wij nemen het woord, zoo als het gewoonlijk wordt misbruikt, alswanneer het niets anders dan ‘de plaatselijke en tijdelijke bekrompenheid van eenen leeftijd’ (HEGEL, l.c., S. 45) kan uitdrukken.

(4) SCHL. dreef het zeker wel wat ver, en wanneer hij van SOCRATES, in zijne *Geschichte der Phil.*, 84, zegt, dat zijner gehechtheid aan de volksgodsdienst, het helderste inzigt in de verhouding van het mythische tot het speculatieve ten grondslag lag, en dat, wie zich met onwetenschappelijken in aanraking stelt, hun met den mythischen vorm tevens het denkbeeld zelf zou ontnemen, zou men dat liever op hem zelven, dan den Athener willen toepassen.

(5) Zelfs zouden wij, hetgeen de Heer M. (pag. 143) van de bevattelijkheid van H.'s redeneringen roemt, niet eens zoo gaaf willen toestemmen; men vergelijke het motto uit KEPLER, dat deze vóór zijne *Lettra sur l'homme et ses rapports* plaatste, en hetgeen hij zelf aldaar, p. 136, zegt.

en dikwijls ionder kennis, hunne alledaagsche gedachten met Socratische luim, en op Socratischen trant, tot een prikkelend, opwekkend voedsel meenden te kruiden; dáárin echter is hij aan hen gelijk, dat hij, sinds zijnen omgang, zijne gesprekken en briefwisseling met mevr. GALLITZIN, den uitslag, de resultaten zijner *studie* - als *zij* hunne *meeningen* - in Socratischen, of liever Platonischcn[1] vorm goot; maar evenmin als aan die anderen, gaf het zijnen EUTHYPHRON regt tot het antwoord, dat wij hem hoorden geven. - Eene Socratische wijsgeerte - in den waren zin van het woord, wanneer het niet alleen den vorm geldt - is niet van iedere eeuw; zij vorderde de ontwikkeling van een filosofisch tijdvak tot op de bandelooze onderzoekingen der Sofisten; eerst nadat deze den mensch in zijne *willekeur*, tot maatstaf voor alles gesteld hadden, kon de man opstaan, die den mensch in zijne *zelfkennis* - waarlijk geene populaire wetenschap - den toetssteen voor zijn werken schonk. Eene Socratische wijsgeerte - hetgeen men gewoonlijk zoo noemt, wanneer het enkel het uiterlijke raakt, waarin men zijne denkbeelden kleedt - is van alle tijden; - en toch zou men het iedereen' moeten afraden er zich aan te wagen, ten zij hij met HEMSTERHUIS' studie zijn' kunstaanleg paarde; als *hij* het genre wist te beoefenen, met al de waarheid van leven, de weelde van beschrijving, de keurigheid van wendingen en vernuft, de heldere opgeruimdheid[2], die het bij PLATO ontwikkelde, en waartoe het later - niettegenstaande alle Socratici, die er sedert verreden - alleen in HEMSTERHUIS heeft kunnen geraken. Bij hem vindt gij al die vereischten weder, die een keurig geleerde er in vorderde[3]; het is een echt Platonisch waas, dat over zijne wer-

(1) 'Prouti in *Socrate*,' zegt de Heer M., pag. 142, 'omnia quasi e natura fluunt.' Zeker ware eene vergelijking met PLATO hier juister geweest.

(2) Met regt nam de Heer MEYBOOM (pag. 144) daaromtrent die schoone woorden van JACOBI over: 'Nur die Gedanken, die der tiefste Ernst hervorgebracht und vollendet hat, nehmen eine heitere Form an. Sie machen den Menschen fröhlich;' en wij zouden ze gaarne aan Prof NIEUWENHUIS voorhouden, die (l.c. bl. 117) meende, 'dat wij hij ernstige onderwerpen geene ironie of scherts kunnen verdragen.' Waarschijnlijk echter, dat slechts het misbruik, dat de school, die hij bestreed, van beide maakte, hem wrevelig had gemaakt, zoo als het hem (ibid.) tot die misnoegde vraag drijft: 'Wat is de reden, dat het ironisch Socratisch ondervragen, twisten en keuvelen ons thans zoo langdradig, zoo niet vervelend, ja zelfs ergerlijk voorkomt?'

(3) *Scotica Hypomnematu*, II, pag. 33 sq.

ken ligt uitgespreid, een Platonische geur, die er in ademt; alles - tot de mythen van PLATO toe, zult gij bij hem terugvinden. Men weet, hoe de dichterlijke wijsgeer zich het dualisme van stof en geest, waarop zijne filozofie stuitte, en waarom ARISTOTELES[1] hem de onwerkelijkheid, de onzienlijkheid zijner ideën verweet - in poëtische voorstellingen zocht te bemantelen, in de dichtscten zijner fantasie zich over de hinderlijke tekortkomingen zijns nadenkens heenzette. - Waaraan danken dergelijke voorstellingen bij HEMSTERHUIS hunnen oorsprong? -

Leerling uit de school van LOCKE[2], gevormd naar eene wijsgeerte, die weldra in het verstandige, koel-redenerende *Engeland*, in het scepticisme van HUME zou ondergaan, in het woelige, werkzieke *Frankrijk*, op de encyclopaedie en de revolutie moest uitloopen, leefde hij in een' tijd, die reeds zóó op het land zijner geboorte en zijner inwoning gewerkt had, dat DIDEROT er in 1773 van schrijven kon: ‘Quoique le peuple soit bigot,’ - als schreef hij het ten huidigen dage, - ‘j'ai vu à la Haye des disciples de Jean Jacques, qui se sont mis audessus du qu'en dira-t-on, et des parents, quo ont expressément enjoint aux instituteurs de leurs enfants, d'éloigner de leurs mains catéchismes, anciens et nouveaux testaments, et qui leur ont défendu, sous peine d'être chassés, de leur dire un mot de Dieu, de diable et d'enfer[3].’ Maar wij kunnen ons de omstandigheden, waaronder HEMSTERHUIS werkte, door hem zelven laten verhalen: ‘Nooit was de vrijheid der drukpers,’ schrijft hij, ‘zoo groot als in onze dagen; en hoewel het slechts ten koste onzer kennis zou zijn, wilde men haar aan banden leggen, zeker is het, dat de vorderingen, die wij haar in kunsten en wetenschappen verschuldigd zijn, te naauwer nood het wezenlijke kwaad vergoeden, dat zij ons in zedelijken zin bewerkt heeft. - De tallooze menigte geschriften, waarin men openlijk ongodisterij predikt, en

(1) Wonderlijk - hoewel bekend genoeg - is het verband, dat de Heer MEYBOOM tusschen beide wijsgeeren stelde: ‘quicunque recte velit philosophari,’ zegt hij, p. 126, ‘horum virorum rationes ita conjungat necesse est, ut incipiens a disquisitionibus Aristotelicis ab his sensim adscendat ad ideas Platonis.’ De natuurlijke orde wordt er geheel in omgekeerd. Niet minder hard heette het, p. 117. ‘Arist. philosophia - doctrina philosophiae substituta.’

(2) Zie dit, na DEGÉRANDO, uitvoerig ontwikkeld, en H.' verdiensten omtrent die wijsgeerte aangetoond in de *Muzen*, bl. 285, vv. passim.

(3) *Voyage de Hollande*, pag. 61.

waarin men de denkbeelden van een hoogste wezen, van onsterfelijkheid der ziel, en de noodzakelijkheid, van welke godsdienst dan ook, zoekt te verwoesten en belachelijk te maken, is eene des te grootere ramp, als zij ons in een' tijd overkomt, waarin een wijsgeerige toon overal heerscht' (*Lettre sur l'homme et ses rapports*. 1772. *Avertissement*). Tegen dien tijd, tegen zulke schriften, rigtte hij zich met zijne studie en zijne wetenschap, maar vooral met zijn *gevoel*; tegen hen dacht hij, met of na de Schotten(1), zijn' *zedelijken zin* (*Lettre sur l'h.*, pag. 183 ss., *Aristée*) uit. Tegen hen verzette hij zich, niet echter als de Heer MEYBOOM zegt: 'prouti Schleiermacherus aetatis suae tenebras unus est aggressus, restituenda religionis auctoritate' (pag. 130). - Waarlijk, het verschil van werken tusschen den grooten discipel van SPINOSA en FICHTE en den bescheiden' jonger van PLATO en LOCKE is even groot als dat van hun standpunt, en de afstand van den tijd, waarin beide optraden; en de godsdienst, waaraan SCHLEIERMACHER 'haar gezag hergaf,' is eene geheel andere, dan de bewerker van *het Christelijk Geloof* naderhand zelf wel bekennen wilde, of de Heer MEYBOOM schijnt te gissen. Niet 'victoribus armis' (MEYB., ibid.) heeft zich HEMSTERHUIS tegen zijne eeuw gerigt, want de Fransche omwenteling was reeds in gisting, vóór hij zelf nog gestorven was, en KANT had, nog bij *zijn* leven, den weg reeds aangewezen, waarop het standpunt van LOCKE en HUME voor een vaster verlaten zou worden. En indien men zich in KANT'S postulaten der praktische rede(2) eene overeenstemming

(1) Zie daarover *Muzen*, bl. 393 vv. Verg. COUSIN, *Cours d'histoire de la philosophie morale au* 18e siècle, éd. Brux., II, p. 46, 47.

(2) Of Mad. DE STAËL daardoor tot dat onjuist oordeel over HEMST. gekomen is: '(il) fut le premier qui indique dans ses écrits la plupart des idées généreuses sur lesquelles la nouvelle école Allemande est fondée' *sur l'Allem.*, trois. partie, chap. VII)? Als vroeger de Heer TYDEMAN, haalt ook thans de Heer MEYBOOM het aan (pag. IX): 'hoe sterk het afsteekt,' zegt hij, 'tegen de handelwijze der Duitschers, die onzen wijsgeer verwaarloozen en hem naauwelijks dien naam gunnen!' Ook dit echter is niet waar; van HERDER af, die zijne *Liebe u. Selbstheit* tegen hem rigtte, tot den Hegeliaan (Dr. MAGER) toe, die het artikel over H. in het *Conversations-Lexicon* schreef (verg. Zijne *Geschichte der franz. National-Litteratur s.* 1789, II, 3 S. 159) hebben zij allen, voor zooverre zij hem kenden, hem eene billijke vereering toegedragen.
Mad. DE STAËL - die, als *doctissima mulierr*, geheel het onaangenaam voorkomen eener *bas-bleu* krijgt, - schijnt overigens voor den Heer MEYBOOM wel wat "t Hailighjen daar ick by zweere,' geweest te zijn. zoo komt (bl. 127) zijne geheele uitkomst van de geschiedenis der wijsgeerte op dien beschonken' dorper te paard neder, waarbij LUTHER den menschelijken geest vergeleek; verg. Mad. DE STAËL, III, 2. - '*Baconis* scriptis' lezen wij, pag. 140, 'idem vitium objicitur quod homini illi,' enz. Mad. DE STAËL zegt (l.c.): 'il a manqué à sa philosophie ce qui manquait à son caractère.' 'Leibnitzius "mathematice cultus erat," zegt M. (l.c.); Mad. DE STAËL (l.c. chap. V) hetzelfde.' KANT leefde afgezonderd en alleen, verhaalt ons MEYBOOM, en gaf zich weinig met de menschen af; vandaar misschien zijne stroefheid, en Mevr. DE STAËL (chap. VI) had het hem, op zijne gevolgtrekking na, verleid.

voorstellen wilde met HEMSTERHUIS' eischen van gevoel en gemoed, in zijn' *Aristée*, zoo als ROSENKRANZ (*Geschichte der Kant. Philosophie*, 1840, S. 26) op KANT'S verwantschap met de Schotten, in dit opzigt, gewezen heeft; - indien men zich daardoor wilde laten verleiden, HEMST. hooger en verder te stellen, dan hij stond, dan moet men wel in het oog houden, dat *zijne* theorie onzer kennis nog de sensualistische van LOCKE was, terwijl KANT theoretisch HUME reeds achter zich had, en moest hebben, wilde hij met regt de plaats bekleeden, die hij beslaat op het gebied der wijsgeerte. - HEMSTERHUIS verzette zich tegen den ontkennenden geest zijner eeuw, want met de warmte van zijn gemoed, de beschaving van zijnen geest, de teêrheid van zijn gevoel, vond hij zich geërgerd en gekrenkt in hare eenzijdige verstandsontwikkeling, hare verstoring en verloochening van al wat bestond, van alles, waarvoor hij gevoel, en waaraan hij zedelijke behoefte had, en hij zag niet, wat er moest oprijzen uit al die puinhoopen, wat oogst er te wachten kon zijn van al die kaalgeschorene vlakten. Om met de anderen in hun ontkennen mede te werken, en onbewust, als zij, de toekomst voor te bereiden, had hij een minder fijnen geest, een minder rein gemoed, minder adel van ziel moeten hebben dan hij *bezat*, of meer doorzigt in de toekomst, dan hij waarschijnlijk hebben *kon*. In het eerste geval had hij gestreden met de overigen; in het laatste ingezien, dat hun loochenen een bevestigen was van een nog onbekend aanstaande[(1)]. Nu is hem zijne verbeelding te dienste geweest,

(1) ‘Toute négation,’ zegt PIERRE LEROUX (*Réfutation de l'Éclectisme*, p. 17) ‘résulte implicitement d'un certain sentiment de la vie; or la vie est toujours positive. On nie parce qu'on voudrait affirmer, parce qu'on affirme intérieurement, alors même que l'idée que l'on voudrait affirmer n'est pas encore trouvée par notre esprit. Toute négation provient d'un sentiment affirmatif qui cherche sa manifestation;’ en (p. 102) ‘Il y avait deux choses à considérer dans le dix-huitième siècle: son esprit novateur, son aspiration d'avenir, sa religion en un mot sous l'écorce de son incrédulité. Sa foi à l'égalité, à la liberté, etc. Mais il y avait, en revanche, à dépouiller la pensée vivante de ce siècle de la forme qu'elle avait revêtue, la tendance au pur naturalisme, fruit de la méthode d'observation.’

waar de kracht van zijn onderzoek faalde, en zijne fantasie en zijn gevoel hebben met schemerige beelden en weelderige voorstellingen, met mythen, dichterlijk en keurig uitgewerkt als die van PLATO, het ledige der ruimte aangevuld, waarin zijn verstand en zijn nadenken te kort hadden geschoten. ‘Wat hij met heldere woorden niet duidelijk kon uitspreken,’ zegt de Heer MEYBOOM naïf (bl. 144), en roemt het als eene verdienste in den *wijsgeer*, ‘dat zoekt hij met verschillende beelden aan te duiden, of stelt het in aanschouwelijke teekening voor.’ *Le sentiment moral que je ne saurais bien dépeindre*, klaagt MNÉSARQUE in den *Simon* (II, p. 240), en in den *Aristèe* vraagt DIOCLÈS (p. 71): ‘Comprenez-vons maintenant ce que j'entends par moral?’ en AR. antwoordt hem: ‘Si sentir est comprendre je l'ai parfaitement compris.’ - ‘La conviction du sentiment vaut bien celle de l'intellect,’ voegt de ander hem gul toe. - Wel mogt JACOBI (*Lettre à M.H.*, Oeuvres II, p. 344), onder het masker van SPINOSA, aan HEMST. het onbepaalde zijner *velleïteit* verwijten, en dat dit beelden - in plaats van begrippen-geven was, en niets verstaanbaars zeggen. Met innige vreugde echter juichte de Duitscher zijnen makker ‘in het geloof’ (p. 357) toe, die gezegd had, dat ‘een enkele zucht der ziel, die van tijd tot tijd naar het betere, het toekomende en het volmaakte wordt opgezonden, een meer dan meetkunstig bewijs voor het aanwezen der Godheid is.’ Voor beide gold dat woord, dat GOETHE zich bij het lezen van JACOBI'S briefwisseling ontvallen liet[1]: ‘Zij komen mij voor als menschen, die allen ééne taal spreken, maar in de verschillendste tongvallen; van dat, waarop het aankomt, weet de eene echter even weinig als de andere. *Zij dansen allen op de bruiloft, en geen heeft de bruid gezien*.’

De Heer MEYBOOM komt met eene geheel andere voorstelling tot ons:. ‘Omnia plerumque *praebuisse* HEMSTERHUSIUM,’ zal zijn negende hoofdstuk leeren, ‘*quibus humanum ingenium indigere* ostenderunt philosophiae variae viae et genera, *cavisse ab erroribus gravissimis*.’ De orde, in dit opschrift opgegeven, wordt dan in de behandeling zelve omgekeerd, en ‘cavit ab erroribus’ luidt de eerste paragraaf (§. 43, p. 148). - Vooreerst:

(1) JACOBI'S *auserlesener Briefwechsel. Deutsche Litteratur*.

BACO en LOCKE en het in hen sluimerend materialisme. Voor de verdiensten van HEMSTERHUIS omtrent LOCKE'S wijsgeer te hebben wij straks (bl. 392) op de *Muzen* verwezen. Zijn geloovig aangenomen, zijn stellig aangedrongen *zedelijk zintuig* echter, waarop de Heer MEYBOOM verwijst(1), kon slechts tot een zwak wapen strekken tegen de stellingen der eeuw, de onvrome leeringen, die zich onder hare handen uit het stelsel van den eerlijken Brit hadden ontwikkeld. Hoe weinig SPINOSA, die na hem wordt aangehaald, uit HEMSTERHUIS te wederleggen is, had uit JACOBI'S brief aan dezen, - waarin men zeker geen partijdige ingenomenheid tegen HEMST. verwachten kon, - reeds kunnen blijken. Volgen - daar wij over HEMSTERHUIS' verhouding tot KANT straks reeds spraken -BERKELEY en - HEGEL, 'BERKELEII errorem,' als het heet, 'ulterius persecutus' (p. 151). Onhandiger zijn waarschijnlijk nimmer twee namen bijeengevoegd. BERKELEY, de vrome bisschop, de ootmoedige verdediger van de stellingen zijner godsdienstleer, de bescheiden wijsgeer, die het leerstelsel zijner school in het innerlijkst zijns gemoeds eene vrijplaats zocht te geven tegen elke onheilige aanranding, waaraan hij het elders zag blootgesteld; en - HEGEL, de groote, de krachtige man, de vermetele denker, die den ganschen inhoud zijner godsdienst liever verwrong en verwrikte, tot zij zich schikken en vouwen wilde binnen de voegen van zijn stelsel, tot zij wegkromp en bezweek onder den last zijner sterkte, - liever dan dat hij, te haren believe, het doel van zijn leven verzaakt, afstand gedaan had van het alvermogen zijner rede. - Het wezen der dingen ligt in hunne *waarneming*, leerde de eerste, en hun bestaan, afgescheiden van het gemoed, dat ze opmerkt, is onmogelijk(2). En HEGEL, volgens den Heer MEYBOOM, begaat dc fout: 'Ut *fomulas* logicas *rebus* substituat, ut *cogitari* et *esse* unum idemque habeat.' 'Cogitationes,' leert hij, 'ipsae res sunt.' Eene dwaling, als er wordt bijgevoegd, voortspruitende 'ex neglecta rerum, quae adsunt, observatione et disquisitione, ex confusione formarum cum rebus ipsis.' BERKE-

(1) 'Nimis audacter,' zegt hij echter zelf, p. 157, 'videtur (H.) pronuntiasse de organo morali, quod si vel agnoscendum sit, tamen non ita uti HEMSTERHUSIUS voluit. agnosci potest.' Hoe hij, p. 114, als eene andere grieve tegen H. schrijven kon: 'proponit sibi fere noster philosophus universum tanquam horologium,' enz. verklaren wij niet te weten; verg. p. 68 en de daar aangehaalde plaatsen uit de *Aristée*.

(2) Zie BUHLE, *Geschichte der neueren Philosphie*, B. V, S. 91.

LEY had, om het materialisme der eeuw iederen grond voor zijne twijfelingen te ontrukken, aan alle materie het bestaan als ontzegd, en er niets mede gewonnen, dan dat hij, hetgeen buiten den mensch was, in zijn binnenste had geschoven, LOCKE'S wereld van plaats verwisselen, maar hare geheele verhouding tot den beschouwer dezelfde had doen blijven(1). De wetenschap had er geene schrede voorwaarts door gezet. En HEGEL? - wanneer men de aangehaalde woorden inziet, zou men er al vrij veel overeenkomst met de denkbeelden van den Ier, zijnen voorganger op den doolweg, in meenen te bespeuren. Maar welk eene voorstelling ook! Wie zoude er den man in zoeken, die het Empirisme dáárom groot noemde, dat er het beginsel in lag, dat alles, wat waar is, in de werkelijkheid aanwezig moet zijn en blootliggen voor dc beschouwing (*Encycl.*, 2te Aufl., S. 79); die geene andere kennis waar heette dan die, welke hare onderwerpen kende, zoo als deze op zich zelve zijn *(Logik*, I, 2te Aufl., S. 29); die er op aandrong, dat men elke bijzondere meening, iederen privaten dunk, zou laten varen, en de dingen zelve in zich laten spreken en heerschen (*Enc.*, S. 45)? Deed hij daarom niet wel, te zeggen, dat de zuivere wetenschap *die* denkbeelden bevat, welke evenzeer de dingen zelve zijn, de dingen zelve in zich besluit, voor zooverre zij evenzeer zuivere denkbeelden zijn (*Log.*, l.c., S. 13)? Had hij geen regt te eischen, dat, wanneer men verstand, wanneer men *rede* in de wereld, wanneer men in geest en natuur algemeene wetten erkende, waarnaar hun leven en hunne veranderingen plaats grijpen, men dan ook moest toegeven, dat de bepalingen des denkens (van de *rede*) evenzeer objectieve waarde en aanwezen hebben (ibid. S. 34, *Enc.*, S. 45)? Wie zou daarin echter de voorstelling van den Heer M. herkennen? Wie met zijn oordeel durven instemmen? - HEGEL'S wijsgeerte - het valt gemakkelijk het den Tübinger Hoogleeraar(2) toe te stemmen - behoort thans reeds der historie toe; eene school van HEGEL bestaat er thans reeds niet meer; een aanval echter als deze had haar weinig gedeerd, en HEMSTERHUIS ware haar een slecht vervanger; in hare eigene ontwikkeling moest zij voorbij- en ondergaan, maar slechts opdat

(1) Zie ROSENKRANZ, l.c., S. 22, en de daar aangehaalde plaats uit HEGEL'S *Gesch. der Phil.*, III (2te Aufl., 1844. S. 444).

(2) FICHTE'S *zeitschrift für Philosophie u. Speculative Theol.*, XI, 1, S. 87 f.

er een nieuwe dag moge aanbreken[1], die haar niet ten rigtsnoer, maar wel vóór zich zal hebben; een tijdperk, dat voorzeker in Empirisme en Geloof geene vergoeding zal willen erkennen voor het gemis van Waarheid en Leven.

§. 44: 'Praebuit ea H. quibus indiget humanum ingenium.' De onverstandige voorstelling der vorige §. wordt hier voortgezet, en van de verschillende wijsgeeren op de verschillende wijzen van filozoferen overgegaan. HEMSTERHUIS wordt er als de filozoof geteekend, die Dogmatismus en Criticismus, Natural. en Supran., Real. en Ideal., Sensual., - Empirismus, Dual., en Mater., al de verscheidene wegen van wijsgeerte in zich vereent en ze allen bevredigt[2], om dan met de vrij schrale hulde van een' gulden middenweg: 'quasi mediam inter Scyllam et Charybdin tutus (pag. 161),' heengezonden te worden. - Dit alles is, na hetgeen wij schreven, te duidelijk overdreven, onredelijk en onwaar, om er langer bij stil te staan. - 'Age jam ultimo loco,' eindigt de Heer M. zijne §., 'cum ipsa rei idea veritatem, quam annuntiat, comparemus; videamus quaenam sit ipsius cum veritate Christiana convenientia,' en wij slaan hem bij zijne beschouwing nog even gade. -

'Het is duidelijk,' zeide ARISTOTELES (*Metaph.*, I, 2 m.), 'dat de wijsgeerte om den wille van niets anders gezocht wordt, en zoo als wij den mensch *vrij* noemen, die op zich zelven staat en van geen' ander' afhangt, ook zij eene *vrije* wetennschap is. Zij is geheel zelfstandig.' Waarschijnlijk heeft de Heer M. te weinig met den Griekschen wijsgeer op, om met zijne woorden in te stemmen, en toch, wanneer wij het begin zij-

(1) 'Wenn die Philosophie ihr Grau in Grau malt,' luidt het bekende woord van den meester (*Rechtsph.*, 2te Aufl., S. 20), 'dann ist eine Gestalt des Lebens alt geworden, und mit Grau in Grau lässt sich nicht verjüngen, sondern nur erkennen.' Overigens komt voorzeker reeds KRAUSE, den verstooten' wijze uit het beperkte *Göttingen*, de roem toe, het punt der eenzijdigheid van het stelsel *gevoeld* en aangeduid te hebben. Zie zijne *Vorlesungen üb r die Grundwahrheiten der Wissenschaft. Gött.*, 1829. S. 445.

(2) Zoo was reeds vroeger gezegd, dat H. leerde en volbragt, wat SOCRATES op zijne wijze deed, SENECA niet veronachtzaamde, SHULZE wilde, en SCHMID in onze dagen van alle zijden heeft uiteengezet: noch materialist te zijn, fantasie, gevoel noch verstand, alleen te dienen. Pag. 129 wordt in het vignet, dat JANSEN - zie zijne voorrede - voor den Sophyle deed plaatsen, en dat in de oorspronkelijke uitgave dan ook *niet* gevonden wordt, het beeld dier veelzijdigheid van H. filozofie gevonden. Vergelijk verder nog p. 127 seq. en 139 seq.

ner uiteenzetting lezen, schijnt het, als ware hij het geheel eens met den man, die hem anders te *verstandig* is. ‘Het zou vreemd kunnen schijnen,’ schrijft hij (S. 145), ‘dat wij bij het beoordeel en der *verdiensten* van eenen wijsgeer ze opmaken wilden uit eene vergelijking met de christelijke waarheid, daar dit *geheel verschillende* (diversae) zaken zijn, en *men zich in wijsgeerte niet op het gezag eener openbaring mag beroepen*. Maar,’ gaat hij voort (als kwam hij daardoor niet in volkomen tegenspraak met zich zelven), ‘dat beide *zóó verschillend* (weêr diversae), zóó tegenovergesteld zijn, dat de wijsgeerte er *geene verdienste* uit zou kunnen putten, wanneer de waarheid, die zij predikt, der christelijke nabij komt, kunnen wij niet toestemmen.’ - ‘Mad. DE STAËL,’ lezen wij verder, ‘heeft met regt gezegd, dat, gelijk de profeten uit hunne werken moeten worden beoordeeld, de wijsgeeren uit het doel moeten beoordeeld worden, waartoe zij voeren.’ Eigenlijk schreef Mad. DE STAËL: ‘l'Evangile nous dit qu'il faut juger les prophètes par leurs oeuvres: cette maxime peut aussi nous guider entre les différentes philosophies; *car tout ce qui tend à l'immoralité n'est jamais qu'un sophisme* (*de l'Allemagne*, 1. III, ch. 1).’ *Hare* stelling zou misschien in de praktijk dragelijker zijn, dan *zijne* gevolgtrekking, al is zij voor het overige even valsch, daar gewoonlijk in den mond der menigte, en der meer beschaafden niet het minst misschien, meestal alles onzedelijk genoemd wordt, wat eigenlijk het tegendeel is. De zedelijke volmaking van den mensch, naar de geschiktheid om welke te bevorderen, Mad. DE STAËL alle maatschappelijke instellingen, alle metafysica, kunsten en wetenschappen, gewaardeerd wil zien (*ibid*). - een toetssteen, zoo als zij er bijvoegt, die den *wijze*, zoowel als den *onkundige*, in handen ligt - zou al een vreemden loop nemen, wanneer iedereen's zedelijk handboekje in zijne beperkte stellingen maar tot regel en rigtsnoer voor kunst en wetenschap, wijsgeerte en politiek werd aangenomen. Het is zeer onwaar, wat zij er op volgen laat, dat, indien de kennis der middelen alleen den ingewijden toekomt, de uitkomst daarentegen binnen ieders bevatting ligt. Weinig is bij dat oordeel op de argelooze traagheid van geest, op de naïve bedorvenheid van hart bij de menigte gerekend; en alleen den weinigen uitverkorenen ten believe, die, met de geniale gave van het gezond verstand bedeeld, het vaardigst inzigt in de neteligste vraagstukken, de teêrste punten, bezitten, ware de instelling harer gezworenen wat al te ge-

waagd. Maar laten wij den Heer MEYBOOM uitspreken; hij is billijk genoeg den stelregel van Mevr. DE STAËL ten minste niet *à tort et à travers* van het zedelijke op het christelijke gebied over te brengen, en zegt, dat ‘al komt een wijsgeer in zijne onderzoekingen tot de christelijke waarheid, hij dáárom nog niet gezegd mag worden de wijsgeer te wèl beoefend, goed onderzocht te hebben.’ Bij HEMSTERHUIS heeft hij daarom ook nagegaan, ‘of hij den besten filozofischen geest volgde(1),’ toen ‘of hij op de regte wijze onderzocht, alle middelen en bronnen gebruikte, waardoor de mensch tot de waarheid kan komen, om daaruit op te maken, of hij wèl had gefilozofeerd.’ ‘Nu wij dat alles in orde hebben bevonden,’ gaat hij dan voort, ‘zullen wij hem een nog *grooter* lof kunnen toezwaaijen, wanneer wij daarenboven zien, dat hij tot die waarheid kwam, welke der goddelijke nabij komt.’ Het mag, voor wie er behagen in schept, eene aangename bezigheid wezen, een stelsel van wijsgeerte met dat eener godsdienst te vergelijken; het moge den belijders der christelijke godsdienst aangenaam voorkomen één' der hunnen in den denker te begroeten, maar hoe er voor dezen zelven grooter roem, hoogere waarde uit voortspruit, naar mate er meer overeenstemming in beide gevonden wordt, bekennen wij niet te vatten. Daarvoor zou zijne wetenschap eene *christelijke* moeten wezen, en zij is, helaas! slechts eene *menschelijke*; maar zij is eene zelfstandige wetenschap, onafhankelijk in aanleg en uitslag van wat anders ook; hare leeringen te willen toetsen, hare beschouwingen te beoordeelen uit eenig standpunt buiten haar, ware eene schennis harer regten, een dwang harer vrijheid. De Heer M. Heeft in HEMSTERHUIS een' Christen gevonden; naar het ons voorkomt, evenzeer ten onregte, als de plaats, die hij hem toekende op - of eerder boven - het gebied der wijsgeerte, onhoudbaar is; het ware echter nutteloos er langer met hem over te twisten.

Rotterdam, 8 Mei, 1844.

J. VAN VLOTEN.

(1) ‘*Optimum* philosophiae genium.’ - ‘Ego non praesumo me *optimam* invenisse philosophiam, sed *veram* me intelligere scio,’ schreef SPINOSA. (ep. 74).

Over de spelling van de bastaartwoorden in 't Nederduitsch, door *M.* Amsterdam, Nayler en C°, 1843.

Taalmijmeringen, naar aanleiding van 't genoemde werk

Eene eenparige spelling, al is ze ook minder volkomen dan ze zijn kon, is, voor den algemeenen bloei der taal, oneindig gewigtiger, dan 't gedurige en veelvuldige invoeren van verbeteringen, waardoor die eenparigheid, de vaste vorm der tale, wordt vernietigd. In den tegenwoordigen stand der beschaving, hare middelen, wijze van mededeelen, moet de studie en kennis van eigene taal geen afgesloten eigendom, wezen der eigenlijke taalkennis, nog minder de beuzelliefhebberij van eenige ‘konst- en taellievende genootschappen.’ Ze is veeleer 't gemeene erfdeel geworden des geheel en volks, de grondslag zijner beschaving, de eerste behoefte voor zijn intellectuëel bestaan. Hoe meer gejonde taalkennis tot alle standen doordringt, hoe meer wezenlijke ontwikkeling en verlichting zich verspreidt; hoe meer frischheid en kracht er uitgaat van 't denkende leven des volks. Eene, zooveel mogelijk, eenparige spelling is hiertoe de hoofdvoorwaarde. Die de algemeen aangenomene spelling in acht neemt, de vaste vormen der spraakkunst, beoefent en kent, hierom, nog de taal niet in haren aard en wezen, in ziel en zin. Kennis der kleederdragten, hoewel niet zonder alle verband, is geene menschenkennis: en de spelling staat in geene andere betrekking tot het woord, dit tot zijne beteekenis; dan kleed, ligchaam, geest, zich onderling verhouden. Maar, van de vastheid dier vormen ontleent het wezen der taal zelve uitwendige, zinnelijke vastheid. De aangenomene vormen te leeren in acht nemen, is de eerste schrede tot hooger; 't is tevens een bewijs van eerbied aan 's lands taal; 't is die hulde, welke onder 't bereik ligt van 't algemeen. Zonder eenparigheid verliest, in 't oog der menigte, de taal zelve haar wezen; de eerste aanleiding tot nationale taalstudie gaat te gelijk verloren, en, met haar, wordt de voortgang der beschaving zoo al niet gestuit, ten minste vertraagd. Er is meer. Taalbeoefenaars vormen zich dan eigene spellingen, op grond van studie en nadenken. Maar de lijn,

tusschen bevoegd- en onbevoegdheid tot die vrijheid, laat zich niet afbakenen: nooit zal 't grootere getal dergene, welke de spelling niet opzettelijk bestudeerden, tot de overtuiging komen, dat hun de spelregten zijn ontzegd, die de eersten uitoefenen: en honderden van spellingen dwarrelen en wemelen welhaast, door elkander. Geleerd en ongeleerd, voor zoo verre ze geene eigene spelling scheppen, raken tevens verlegen, hoe, bij zoo veel verschil te schrijven. Zelfs de eigenlijke taalbeoefenaar, maar die aan dit gedeelte der studie mindere waarde hecht, wordt onvast in zijne schrijfwijze. Hij wil wel b.v. *lagchen* schrijven en ook wel *lachen, dozijn* of *dozein*; hij erkent de gronden, voor 't eene zoowel als voor 't andere, als niet geheel verwerpelijk: doch, juist dáárom, en dewijl dan deze, dan die vorm hem onder 't oog komt, vloeit hem beurtelings nu eens deze spelling, dan eens die uit de pen. Menig schrijver van aanleg, eindelijk, wikkelt zich, bij de bestaande ongelijkheid, in dien lettertwist; driften en veeten, vreemd aan 't onderwerp, worden er mede vermengd: zoo mist menig talent zijne roeping, en de letterkunde, in plaats van zich over meesterstukken te verheugen, gaat onder twistschriftert gebukt.

De geschiedenis onzer taal en letteren levert een' volledigen *commentarius* voor deze opmerkingen. Zooveel slechts hier.

Bij ons heeft deze, de vorige eeuw, ijverig geschreven, getwist over de spelling, 't harnas er over aangeschoten, dan eens op de kiesche wijze van eenen MEERMAN of CRAS, dan eens in den plompen trant van 't graauw. In geen vak van wetenschap is de taal waarschijnlijk rijker dan in spelschriften. Doch, zonder 't goede te miskennen: hoe nakend, hoe dor is 't in vergelijking overigens, zelfs op 't veld onzer taalstudie? Wij hebben geene volledige spraakkunst, berekend naar de tegenwoordige behoeften der volksbeschaving. Wij hebben, in weerwil van WEILAND'S loffelijk voorbeeld, van zijne eerste ontginning, geen algemeen, omschrijvend woordenboek, op de hoogte dier zelfde behoefte, en te gelijk onder 't bereik van 't algemeen; een werk ten minste van geene mindere gehalte dan b.v. 't *Woordenboek der Akademie*, of dat van BOISTE, voor Frankrijk. En toch: wij leven in de derde eeuw, sedert, de eerste onder de tongvallen der Germaansche stammen, de Nederlandsche spraak zich tot eigenlijke schrijftaal verhief; in de derde eeuw, sedert eene nationale letterkunde, uit den kamp tegen Rome en Spanje, zich krachtig en zelfstandig begon te

ontwikkelen. Nog op 't einde der zeventiende eeuw, twijfelde zelfs Duitschland niet aan 't eerstgeboorteregt der Nederlandsche schrijftaal; LEIBNITZ nog ried zijnen landgenooten, hun ongeslepen Hoogduitsch door 't Hollandsch, te beschaven:

Es ist sonst bekant, dass die Holländer ihre Sprache sehr ausgebutzet [beschaafd]; *dass* OPITZ *sich den* HEINS [HEINSIUS], CATZ, GROOT *und andere vortrefillche Holländer wol zu Nutz gemacht; dass* VONDEL *und andere es noch höher gebracht; und dass anietzo* [nu] *viele unter ihnen mit grosser Sorgfalt sich der Reinigkeit der Sprache beftiessen, und ihre Meinung ziemlich* [d.i. bij hem: keurig, met smaak] *auszudrücken, wissen*: en zij ons, Duitschers, diensvolgens, met hunne schriften voortreffelijk te stade kunnen komen; *uns mit ihren Schriften wol an Hand gehen werden* (*Collectanae Etym.*, § 68-72). Nu is Duitschland die *prioriteit* van 't Hollandsch lang vergeten. Neêrlands taal en letteren schijnt heden dien landaard: *nur eine Corruption und Verwahrlosung der deutschen Sprache und des ganzen deutschen Lebens. Kurz: eine Schmarotzerpflanze auf einem sumpillgen Boden* (*Lit, Blätter*, N°. 21; 1841). Geheel keurt hij zelfs 't gebruik onzer taal in 't wetenschappelijke af, daar ze: *sich weder durch Reichthum, noch Fügsamkeit auszeichnet* (*N. Jen. Lit. Zeit.*, N°. 107; 1842). Duitschlands meening heeft zich dan, op 't zachtste genomen, zeer gewijzigd, na LEIBNITZ tijd. Zooveel ons zelven betreft, wij moeten ten minste bekennen, dat de tegenwoordige hoogte onzer taal en letteren niet geëvenredigd is, aan 't geen ze in hare ontkieming liet hopen. Vele oorzaken hebben zamengewerkt, deels uit de rigting der tijden en den loop der wereldgebeurtenissen geboren, deels gelegen in eigene schuld. Tot de laatste, 't lijdt geenen twijfel, behoort: 't eindelooze twisten over eene betere spelling; in de achttiende eeuw, later op nieuw, voor eenige onzer geletterden, de steen der wijzen, *'t summum bonum*. Te veel is hierdoor de aandacht en het streven van de hoogere vakken van taal- en letterkunde afgeleid; om 't wèl spellen, 't wèl schrijven aanmerkelijk verwaarloosd. Over 't geheel is die overdrevene zucht voor 't spellen, bij ons vooral, nadeelig. Een volk, klein in getal, klein van gebied, klein van invloed, moet, door den vereenden druk van al dàt kleine, tot niet zinken, zoo 't, bovendien, den geest bij voorkeur verdiept in 't min gewigtige en bekrompene; zoo 't niet, met verheffing en zielskracht, door 't waarachtige groote, in

eigene keus en pogen, den drang ontworstelt van die beperktheid, wier verruiming hem boven de magt gaat.

Hieruit het gevolg te willen afleiden: er is eene, vrij algemeen, aangenomene spelling: alle nasporingen alzoo, omtrent dit deel der spraakkunst, houden op; was miskenning van 't geen, mogelijk dwalende maar met overtuiging, uit een algemeen gezigtpunt, hier is ter nedergesteld. Streven naar volmaakter is de wet der menschheid, even eens van alle takken harer wetenschap. Bestaat er in een land reeds werkelijk eene grondwet, daarom houdt dan de studie van 't bespiegelende staatsregt niet op: evenmin, om de aangenomene, de navorschingen over de spelling. Dit alleen staat vast: de bespiegelende staatsman blijft getrouw aan de bestaande, hoezeer eene betere staatsregeling, in al hare deelen ontwikkeld, voor 't oog ligt zijner ziel; hij gehoorzaamt, als staatsburger kent hij zijnen pligt. Die de spelling navorscht, schenkt aan 't algemeen de vruchten zijner studiën, waagt, langzamerhand en zonder opschudding, kleine verbeteringen: maar eene belangrijke omwenteling laat hij over aan den tijd, des noods aan 't nageslacht; want 't geen waar, 't geen gegrond is, gaat op den duur nimmer verloren. Zelf volgt hij intusschen de aangenomene regelmaat. Niet, als of deze of die hem dit als wetgever voor kon schrijven: hij doet het uit eigene verkiezing; hij brengt een offer aan de nationale eenheid, doordrongen van de overtuiging, dat het waarachtig is, in 't goote en in 't kleine, in de stoffelijke en in de redelijke wereld, *dat tweedragt verstrooit: eendragt sterk maakt*.

Lang vóór dat het werk van den Heer M. in 't licht is gekomen, waren deze gedachten bij ons gevestigd. In een los opstel: ‘Onze schoone Moedertaal’ (*Gids*, 1840, *Meng*. 204), in andere stukjes, waren ze gedeeltelijk reeds medegedeeld. We herhalen ze hier, omdat de beschouwing van 't aangekondigde boek onder derzelver invloed is geschreven, voor zoo verre hiertoe aanleiding bestond. De hoofdstrekking, namelijk, van dit werk is niet de bestaande regelmaat der spelling onzer inheemsche woorden te veranderen, maar ook die der bastaardwoorden tot meerdere eenheid te brengen, dan er tot hiertoe in heerscht. Doch, buiten dit eigenlijke onderwerp, komt er veel voor, bij de meer vrije en ongedwongene manier, waarin 't boek is geschreven, 't geen vele, de meeste, betwiste punten onzer tegenwoordige spelling betreft. Doorgaande tevens is de schrijver van een ander beginsel uitgegaan dan wij. Door

vooraf 't onze op te geven, is den lezer van *de Gids*, die zoo iets niet overslaat, 't oordeel gemakkelijker. Voor den schrijver moge 't een bewijs zijn, dat er met der daad bij 't werk is stil gestaan.

Reeds in de voorrede is verschil van beginsel blijkbaar.

'Een oppervlakkig beschouwer, die, op dézen regel, *wezenlyk*, en zeven regels later *wezendlijk*, aantrof - die, ter dezer plaatse, *smoren* las, of *slepen*, of *doven*, en elders die woorden met verdubbeling van klinker geschreven vond - die nu eens *in* DEN *tijd*, en dan weêr *in* DE *tijd*, of DER *tijd* zag gebruiken - hier van DE *uitgang* en dáár van DEN hoorde spreken - een oppervlakkig beschouwer zou allicht tot de gevolgtrekking komen, dat het, óf van overgroote domheid, óf van onverklaarbare grilligheid, getuigde, zich-zelven, in het bezigen dier woorden, zoo gedurig ongelijk te zijn.'

Verder volgt tot verklaring:

'De woorden *wezenlijk* en *wezendlijk* zijn twee onderscheiden benamingen, voor nagenoeg de zelfde eigenschap.' Vervolgens wordt er gewezen op TEN KATE, HUIJDECOPER, BILDERDIJK, en op de afleiding óf van *wezen*, óf van *wezende*. Tegen dit gezag en deze afleiding is, zoo men wil, niets aan te merken. Mogelijk blijft het echter, dat de *d*, in wezendlijk, een bloote overgang is van de eene *liquida* tot de andere, eene onwillekeurige werking van 't spraakorgaan, gelijk in *staander, bewoonder*, voor *bewoon-er, staan-er*; gelijk in 't Grieksch *ἀνδρός*, voor de zamentrekking *ἀνρός*. Doch wij geven dit, voor zooveel 't gelden kan. Het eigenlijke punt van verschil is dit. De schrijver zegt van *wesenlijk* en *wezendlijk*: 'waarom zouden wij het eene of andere verwerpen?' Waarom? Woorden zijn de afbeeldingen onzer begrippen: verbindt de taal, zoo als ze onder ons is en leeft, met beide woorden eene verschillend *genuanceerde* beteekenis, dan moeten beide blijven bestaan, anders zou taal beschaven, op taal verarmen nederkomen. Of wel: weet de taalstudie aan 't nog niet gevestigde gebruik, voor beide, eene gewijzigde beteekenis aan de hand te geven, 't zij al of niet op 't onderscheid tusschen *wezen* en *wezende* zelve gegrond, zoo beide slechts twee, in waarheid gewijzigde, begrippen uitdrukken, zoo zullen alle verstandigen hare aanwijzing volgen, en, op die wijze, hunne taal beschaven en verrijken. Is noch 't eene, noch 't andere 't geval, dan moet een van beide vallen. Maar, zegt de Heer M.: 'wie zal een' schrijver dwingen te kiezen?' Wij antwoorden: 't gevestig-

de, 't heerschende gebruik; de eenheid der taal, 't regt van allen op haar als gemeen eigendom. Zelfs 't geheele begrip en wezen van taal moet eenen schrijver hiertoe noodzaken. Immers: door te spreken, te schrijven, wil de spreker, de schrijver, juist hetzelfde denkbeeld bij den hoorende of lezende doen geboren worden, 't geen hij heeft: verbindt de eerste nu, met *wezenlijk*, een ander begrip dan met *wezendlijk*, dan moet de tweede dit ook doen, en 't onderscheid, óf uit de algemeen toegankelijke leerboeken der taal kunnen weten, óf door den schrijver worden onderrigt. Heeft dit niet plaats, zoo is 't schrijven nu eens van *wezendlijk*, dan van *wezenlijk*, in strijd met alle begrip van taal, óf een geheim alléén aan den schrijver bekend, óf eene verwerpelijke ongelijkheid, die, opzettelijk aangehouden, meer den naam van grilligheid dan van vrijheid verdient.

Van *smoren* en *smooren, slepen* en *sleepen*, wordt gezegd: ‘TEN KATE, wiens gezach wel de *voorname grondslag is, waarop men de onderscheiding van de zacht-* en *scherp-lange vokaal doet berusten*, geeft beide: waarom zou éene van die spellingen verbannen moeten worden? - Verklaart TEN KATE *steigen* niet door *elevare*, in tegenstelling van *stijgen, ascendere*? Zoolang niemant heeft aangetoond, dat de éene dialekt de andere beheerschen moet, dat de eene ver verkieslijk, ja alleen te verdedigen is - zoo lang men niet heeft uitgemaakt, en met onwrikbare *Etymologische* bewijzen gestaafd, dat voor dit woord de Zeeuwsche en voor een ander de Maaslandsche tongval gehuldigd behoort te worden - kan er geene reden bestaan om niet, in het *verbum neutrum*, den enkelvoudigen klinker, in het *transitivum* daarentegen, den krachtjgen tweeklank *ee* en *oo*, bij de genoemde en dergelijke woorden, te bezigen.’

Hier is dezelfde strijd van beginsel. De schrijver beschouwt de taal, zien wij wel, als bijzonder eigendom, waarover ieder *individu*, naar zijne bijzondere gronden, kan beschikken: maar is de taal een algemeen, een nationaal goed, gelijk ze is, dan kan die *individuële* vrijheid niet bestaan, in de spelling, zoomin als in den burgerstaat; ééne wet is aller rigtsnoer: en dat rigtsnoer in de taal is 't meest algemeene gebruik, onverschillig, hoe en waardoor 't moge zijn gevestigd; genoeg is 't, dat het bestaat. 't Stellige, 't *consequente*, der wiskunde is op geen vak minder toepasselijk dan op de taal: in de eerste gelden alleen *axiomata*, hier gaat het gebruik boven algemeene

beginsels. Ik zeg b.v. de vijf *wereld*- en niet de vijf *aarddeelen*, hoewel 't laatste juister is, zeker in de eene of andere vertaling uit het Duitsch ook voorkomt. ‘En waarom dan: *wereld*deel?’ Dewijl 't in de bestaande taal is gevestigd, dewijl 't, daarom en daarom alleen, bepaaldelijk Hollandsch, 't andere 't niet is. Die 't laatste ingang wil doen vinden, gebruike 't, met opgave zijner gronden: de meerderheid moet dan beslissen, gelijk ze onlangs deed, door *dienst* niet langer mannelijk te gebruiken, maar vrouwelijk. Willekeur kan hier niet gelden, noch eene beschaafde taal, opzettelijk, voor één begrip twee woorden aannemen. Even zoo min kan ze de dubbele spelling van 't zelfde woord, als een geschenk der taalstudie, ontvangen.

Buiten deze algemeene bedenking, is elke bijzondere stelling, in de aangehaalde woorden vervat, in strijd met hetgeen wij als gezonde begrippen omtrent onze taal, de talen in 't gemeen, beschouwen.

In de eerste plaats betreft onze bedenking 't beweren des schrijvers, dat het gezag van TEN KATE de voorname grondslag is, waarop men de onderscheiding der zacht- en scherp-lange vokalen laat rusten. In allen gevalle, doet men dit, men handelt verkeerd: geene eigenschap eener levende taal, geen verschijnsel in haar gebied, kan ooit rusten op 't gezag van wien ook: in de taal zelve moet het liggen en erkend worden. Dit is 't geval met die verschillende klanken der *e* en *o*, welke wij, hoewel gebrekkig, en alleen als een van beide de lettergreep sluit, door *e* en *ee*, of *o* en *oo*, zooveel mogelijk, zoeken aan te wijzen. Dit onderscheid van klank bestaat in den Rotterdamschen en Zeeuwschen tongval, maar evenzeer, hoewel verschillend gewijzigd, in de volksspraak der overige deelen des lands. Voor lang is dit opgemerkt: minder let men er op, dat het nergens geheel schijnt verloren, zelfs niet in de taal der beschaafdere kringen, in welke streek ook. Nooit is ons iemand ontmoet, die b.v. *mijne heeren! meer* (*plus*), enz.: en *de meren* (*lacus*) niet verschillend uitsprak; en wel in overeenstemming met de aangenomene spelling, namelijk: zóó, dat de *ee* in *heeren*, in *meer*, de Fransche *è* naderde; de *e* in Haarlemmer *meer*, in *meren*, daarentegen volkomen klonk als de *é* in 't Fransch. De taal, diensvolgens, zoo als ze nog heden leeft op de tongen onzer landgenooten, geen TEN KATE of ander taalbeoefenaar, leert ons die onderscheiding. ‘Maar, om onze taal buigzamer, welluidender te maken, is 't, misschien,

wenschelijk den geheelen ondergang dier klankonderscheiding te helpen bevorderen, door eene verandering van spelling: want de spraakkunst schrijft wel de taal niet voor, maar helpt ze beschaven?' Vroegen we dit, we zouden onze onbekendheid met alle begrippen van welluidendheid verraden, inzonderheid met de behoeften onzer taal in dit opzigt.

Welke letterverbindingen, welke klanken zijn, bepaaldelijk, welluidend, welke niet? Geen vaste regel bestaat hier; gewoonte, luchtstreek, bijomstandigheden, schijnen grooten invloed te oefenen op 't oordeel in deze. De Grieken verwierpen, naar hun gevoel van welluidenheid, de *v* vóór de *σ*, b.v. *πασί* voor *πανσί*; ze hoorden in 't algemeen de *liquidae* l, m, n, r minder gaarne voor de s; ze verzachtten ze zelfs in eigennamen, b.v. *Volscen* in *Οὐολούσχοι*. Latijnen, Franschen, Duitschers, wij, vinden in de eerstgenoemde letterverbinding, *ns*, geene onwelluidendheid, blijkens: *mensa, wensonge, menschen*; evenmin in de andere. Een ander voorbeeld: zegt de Groninger tongval: '*in de* MAI*maand*,' 't klinkt onbeschaafd en onaangenaam: leest de Duitscher uit SCHILLER:

's Lebens MAI, *sie blüht nur einmal und nicht wieder*: er schijnt iets welluidends in dien zelfden klank. In de eerst voorgestelde gevallen, schijnen gewoonte, luchtstreek, spraakwerktuig; in 't laatste, bijomstandigheden 't gevoel te wijzigen. Hierin is men 't intusschen algemeen eens, dat rijkdom en verscheidenheid van klinkers de welluidendheid eener taal vermeerderen. Is dit waar, dan was het taal bederven, de onderscheidene wijzingen der *e* en *o*, die bij ons werkelijk nog bestaan, niet te helpen onderhouden en ontwikkelen; maar ze te vernietigen. Geene gezonde taalstudie kan de meerdere hardheid der spraak zoeken. Met gelijk regt, kon men in 't Fransch *è* en *é* tot één smelten, en voortaan zeggen, b.v.: *la bontè du père*, of wel: *la bonté du pére*, ook de stomme *e* er in betrekken, en zeggen: *la bonté du péré*. Is dit algemeen waar, 't is het dubbel voor onze taal. Ze is arm aan klinkerverscheidenheid, inzonderheid aan tweeklanken. *A, e, o, u*, onvermengd, spelen den boventoon; de *a*.vooral, die, verlengd en gerekt in veler uitspraak, iets breeds en onaangenaams heeft, b.v.: *Jà, mààr hààr kàmer is dààr*. - 'Het *krijschend* uitspreken der verlengde *a*, door de Amsterdammers, bij wie dit *crescendo* geschiedde,' zegt BILDERDIJK. - Door de gewoonte, om niet, gelijk de Duitschers, de *u* op twee verschillende wijzen uit te spreken, *ü* (ue) en (*u*; door, vroe-

ger uit een jammerlijk begrip van regelmaat, de *imperfecten* der *verba* gelijkvloeijend te nemen: *jaagde* voor *joeg, vraagde* voor *vroeg, raakte* voor *riek, lachte* voor *loeg, wreekte* voor *wrook*, en een aantal andere, is die eentoonige hardheid toegenomen. Tegen het geheele vernietigen van 't onderscheid tusschen de *o*- en *e*-klanken, moet de taalstudie des te meer waken. Zijn er Nederlanders, wier gehoor die klankwijzingen niet gewoon is te onderscheiden, 't moet hun even ligt vallen dit te leeren, als de *è* en *é* in 't Fransch te onderscheiden. Bij zooveel moeite, van der jeugd af, aan vreemde talen, inzonderheid aan de uitspraak besteed, zou 't meer dan berispelijk wezen, de aangeborene eigenschappen zijner eigene moedwillig te verwaarloozen. Genoeg: zonder TEN KATE of SIEGENBEEK, in 't wezen der tale zelve, ligt het verschil, 't geen in 't meervoud de dubbele en enkele klinkerspelling aanwijst. Dit is de bijzondere lof, die aan SIEGENBEEK'S verhandeling is verschuldigd, dat ze dien grondtrek onzer spraak niet voorbij zag, maar op nieuw er de aandacht meer bij deed stilstaan.

Verder komt, in 't aangehaalde, voor: dat zoolang niemand heeft aangetoond, dat 't eene dialect het andere moet beheerschen, men 't zelfde woord, in twee tongvallen, in de schrijftaal kan toelaten. Hoe 't laatste in strijd is met eene algemeene volkstaal naar onze begrippen, blijkt genoegzaam uit hetgeen reeds is gezegd: doch dat het eene dialect het andere niet alleen beheerscht, maar alle andere zelfs overheerscht, bewijzen het tegenwoordige Fransch, Engelsch, Hoogduitsch, alle beschaafde talen. In haren oorsprong, is elk van deze één der bijzondere dialecten van die volken. Door den invloed van 't hof, der hoofdstad, van de geboortestreek der meeste schrijvers, door de vereende werking dier oorzaken, soms nog met andere verbonden, verhief zich dan dat dialect, alleen en eenig, door de andere meer of minder gewijzigd of verrijkt, tot de algemeene schrijftaal des geheelen volks. Eenmaal schrijftaal geworden, is 't een alleenheerscher, die ongevoelig de overige tongvallen ook uit de spraak der hoogere kringen on der algemeene beschaving verdringt, en ze verwijst naar de lagere volksklassen; of ze, ten hoogste, laat voortduren binnen de enge grenzen van 't huiselijke leven en in den vertrouwden omgang. Zoo is de tegenwoordige Hoogduitsche schrijftaal, in haren oorsprong, de *Obersachsische* tongval, door 't algemeene gebruik der beschaafden veredeld; zoo als ze thans

is geworden, de landtaal van geen enkel bijzonder gewest: doch, daarentegen, zoowel de spreek- als schrijftaal der beschaafden van zoovele millioenen, als or wonen in alle oorden en gewesten van Duitschland. Wee ons zedelijk volksbestaan, zoo, tegenover die magtige taaleenheid onzer naburen, ons zoo beperkt taalgebied nog zou worden onderverdeeld! - Die overheersching is dus een feit: maar 't is een moeten, eene noodzakelijkheid Levens. Zonder dit, is geene nationale volkstaal denkbaar; veel minder nog dan eenheid van staat, zonder eenheid van wetgeving. De Grieken schreven, een ieder zijn' tongval, doch in een ander tijdperk der beschaving, met geheel andere volksbehoeften; en toch werden die verschillende schrijfwijzen, bij tijdsverloop, meer eene onderscheiding der verschillende vakken van poësie en letteren, dan eigenlijke dialecten; Attisch werd 't Grieksch.

Al verder, ter aangewezene plaats, wordt voorgesteld, 't zelfde werkwoord, in een' bedrijvenden zin met dubbelen, in een' onzijdigen met enkelen klinker te schrijven, b.v. *zij smooren hem*, en: *zij zelven smoren*. Dewijl eene dergelijke onderscheiding volstrekt niet in de taal zelve ligt, schijnt ze ons niet aannemelijk. Men moet eener taal willekeurig geene eigenschappen opdringen, 't minst van al, zoo ze haar tevens niet veredelen, noch in rijkdom, van bruikbare onderscheidingen doen toenemen. Op dien zelfden grond, keuren wij af, hoewel ons aan 't gebruik houdende, de aangenomene onderscheiding van 't deelwoord *genoten* en *landgenooten*, enz. Afleiding, uitspraak, duidelijkheid, niets heeft er bij gewonnen.

Eindelijk verdedigt de schrijver de vrijheid, om dan eens te schrijven: *in den tijd*, dan *in de tijd*, of ook *in der tijd*, enz., op grond, dat, in de toepassing der geslachten (blz. IV, voorrede), HOOFT en VONDEL onze wetgevers zijn; de eerste vele woorden vrouwelijk maakt, mannelijk bij den laatsten; dat BILDERDIJK heeft aangewezen, dat de *etymologie* dikwijls een ander geslacht schijnt te willen, dan 't gebruik. Dit alles kan men gaaf toegeven: de beweerde willekeur in 't gebruik der geslachten kan er echter geenen steun in vinden. HOOFT en VONDEL, schreven bij 't vestigen der schrijftaal; er zijn sedert meer dan twee eeuwen verloopen, gedurende dewelke, onverschillig naar wiens gebruik of gezag, zich eene regelmaat heeft gevestigd, door 't gebruik der meerderheid; die meerderheid geeft nu de wet. Zelfs aangenomen 't gebruik liet toe, *tijd, ingang*, andere woorden, zoowel mannelijk als vrouwelijk te

nemen: nog zou 't beweerde ongegrond zijn. Hij die vrijheid, zou een keurig schrijver nog altijd verpligt wezen tusschen beide geslachten, voor zich zelven, eene bepaalde keus te doen, en niet, in den zelfden zin, 't zelfde woord, dan eens mannelijk, dan eens vrouwelijk te nemen. *In der tijd* te gebruiken, overigens 't woord mannelijk te nemen, laat zich verdedigen. Waarom? *In der tijd, in der minne, in der haast*, zijn zoovele *adverbiale* uitdrukkingen geworden, en blijven, als zoovele *stereotype* vormen, in de taal vast staan; namelijk als adverbiën. Met eene regering zegt niemand: *in* DER *tijd van de* WITT, wel: *in der tijd, toen* DE WITT *Raadpensionaris vas*

Zooveel uit de voorrede.

De inleiding begint met eene hulde aan SIEGENBEEK: sedert zijne verhandeling in 't licht kwam, heerscht er meer orde en regelmaat in taal en spelling. Hier wordt tegengesteld de voortdurende ongelijkheid in de spelling der woorden van vreemden oorsprong: *fabriek, fabrijk; catholijk, katholijk* en *katholiek; filozoof* en *philosooph*, enz. Hetgeen hierover voorkomt in de bedoelde verhandeling van SIEGENBEEK, in zijne latere *Taalkundige Bedenkingen*, wordt als onvoldoende beschouwd; eveneens TEN KATE'S regel, en 't geen later gezegd is door den Hr. V.D. KEMP, in het *Taalkundig Magazijn*. De bestaande ongelijkheid kan niemand ontkennen; dat de behandeling der stof verre is van uitgeput even min. Even zeer moet men zich vereenigen met den lof, aan SIEGENBEEK gegeven.

Wij meenen zelfs verder te moeten gaan, dan deze hulde. Der toenmalige Bataafsche republiek, den Agent VAN DER PALM, der Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen*, die van *Taal- en Dichtkunde*, allen, die medewerkten, rekenen wij het tot eenen blijvenden roem, dat ze, in dit opzigt, de behoeften hunner eeuw en van hun volk erkenden, en er in lieten voorzien op eene wijze, die, wat de hoofdzaak betreft, door een tijdsverloop van bijna veertig jaren, met het merk van voortreffelijk is gestempeld. Al die jaren toch hebben niets beters opgeleverd. BILDERDIJK zelf, toegerust met kennis, bezield door wrevel, hoe scherp ook 't ooge is van een kundig vijand, heeft ons eene spelling voorgeschreven, van welke 't verschil met die, door SIEGENBEEK aangeboden, zoo weinige bijzonderheden betreft, en ‘waarvan sommige van zoo klein belang zijn,’ zegt VAN DER PALM met regt, ‘dat men ten laatste niet weet, waarin toch eigenlijk die *Siegenbekerij* bestaat, die men zoo vinnig doorstrijkt.’ Omdat wij de zaak uit dit oogpunt beschouwen, en

om den lof, aan SIEGENBEEK op blz. 1 der Inl. gegeven, verwonderen wij ons eenen geheel anderen toon op blz. 2 te hooren. Hier wordt SIEGENBEEK wel niet *gebilderdijkt*, d.i. gehoond en verguisd, maar toch met eene spottende minachting behandeld, waarover men de schouders moet ophalen. B.v. hij wordt *aangehaald* als: ‘de Napoleon der Nederduitsche spelling;’ blz. 14 is het: ‘wat is dat nu voor een reden, Professor?’ blz. 22: ‘dat gaat immers niet, mijnheer SIEGENBEEK?’ Overal, maar inzonderheid in een wetenschappelijk verschil, onder beschaafde, onder geleerde mannen, schijnt die snaar valsch. Sterk steekt hiertegen af de kiesche wijze, waarop, blz. 16, eene aanmerking wordt gemaakt op den titel van 't maandwerk ‘de Katholiek’ en aan de ‘*waardige bestuurders der uitgave*’ onder de aandacht gebragt. Waarom niet: *Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur*?

Zoo verre voorrede en inleiding.

Omtrent de taal zijn ons een paar twijfelingen voor den geest gekomen. Voorr. IV: ‘een woord aantreffen *op* een' regel.’ Wij meenen, dat dit moet wezen: *in* een' regel. Men zegt wel, van meer dan een: ze staan *op* een' regel, op eene rij; maar dan geeft dit eene wijze van staan, of afgedeeld zijn, te kennen, niet de *plaats*, zoo als in 't bedoelde geval. Op dezelfde bladzijde komt voor: ‘overgroote domheid,’ waar overgroote *onkunde* schijnt te moeten gelezen worden. Blz. 4, in de noot, wordt de titel van SIEGENBEEKS verhandeling zóó aangehaald: ‘*Verh, over de spelling der Nederduitsche Taal tot bevordering van eenparigheid in dezelve* (in de Taal?).’ Ten onregte schijnt de schrijver in de woordjes *in dezelve* eene dubbelzinnigheid te vinden. 't Is eene verhandeling, *niet* over de Nederduitsche taal, maar over de spelling. De woorden: ‘*der Ned. taal*,’ dienen alléén om de soort van spelling te bepalen: 't was onzin dus 't *doel* der verhandeling, de bevordering der eenparigheid, *niet* te veronderstellen gelegen te zijn in 't onderwerp, de spelling, maar in de bepaling van 't onderwerp, de Nederduitsche taal. Veeleer was: *ter bevordering* DER *eenparigheid*, zonder: *in dezelve*, volkomen genoeg. Doch dit is geen verwijt voor den Heer SIEGENBEEK in 't bijzonder. Een honderdste gedeelte zeker van den druk van een Hollandsch, ook wel van een Hoogduitsch boek, bestaat uit *hetzelve, dezelve; dasselbe, dieselbigen*, enz., woorden, die, krachtens 't verband, volkomen noodeloos zijn. Wat de voornaamwoorden in 't gemeen betreft, de spaarzaamheid der La-

tijnen schijnt op belangstellende lezers gerekend te hebben, die de moeite wilden doen, 't verband na te gaan: de rijke stroom, de lange sleep van voornaamwoorden bij ons, een blijk te wezen, dat men in de lezers trage denkers vermoedde, dien men, derhalve, de punten op de *i* moest zetten, en ze voor te groote inspanning bewaren.

Bij eene volgende gelegenheid zullen deze taalmijmeringen worden voortgezet, 't werk verder beschouwd, ingeval de *Redactie* van *de Gids* meenen mogt, dat een voldoend aantal zijner lezers in zoo iets genoeg belang stelde, om 't met eene wijdloopigheid behandeld te zien, die onafscheidelijk is van 't onderwerp en van de veelheid van punten, die in 't werk voorkomen, dat onzen mijmeringen tot leidraad dient.

Dr. H.J. NASSAU.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Maria, of raadgevingen aan moeders, om hare kinderen naar ligchaam en geest behoorlijk op te voeden, vrij bewerkt maar een door den opvoedingsraad van Zurich met den eersten prijs bekroond prijsschrift.

***Te Doesburg*, Kets en Lambrechts. 1842. 271 bl. 8°**

Rec. bekent, dat hij dit boek uit vooroordeel eenigen tijd heeft laten liggen: een al te doucereuse toon, eene al te lieverige zoetsappige manier, bragten hem te levendig de affectatie van deugd en godsvrucht, welke met dezen toon veelal zamengant, voor den geest; het eeuwige geredeneer over God, het steeds in den mond hebben van alle deugden, het telkens weder bijhalen der goddelijke liefde, de steeds zoo ligt vloeijende traan, en al die weekheid, zonder welke men toch ook zeer veel goeds kan zeggen en doen, dit alles stuitte Rec. tegen de borst, vooral daar hem het dagelijksche leven geleerd heeft, dat het juist niet de regte personen zijn, waar men dezen toon aantreft, en dat al het gerekt redeneren, en het aandoenlijk kennen en het teedere beminnen en overdeugdzaam willen wezen leidt tot woordenpraal, tot pedanterie, tot schijndeugd, veinzerij, valschheid, slechtheid. Rec. denkt, bij het lezen van zoodanigen stijl, aan den doucereus gemaakten toon van onze jufferschap, en - aan de spijt, aan de jaloezij, aan de kwaadsprekendheid, aan de grofheid, die daaronder wordt verborgen, en die bij sommige gelegenheden zoo onverwachts als onaangenaam te voorschijn komt.

Voor ieder waarheidlievend karakter wordt, bij zoodanige ondervindingen, deze gemaakte doucereuse toon een gruwel, en eene koude rilling overvalt hem, die door dezen zachten mantel henen al het verdorvene ziet, dat hij moet bedekken.

Maar hoe? Zoo onbeleefd jegens onze jufferschap? Wordt gij nu een vrouwenhater? Gelukkig zijn niet alle vrouwen met dezen mantel omhangen, en al waren zij het, wij willen

het haar niet wijten. Onze christelijke maatschappij maakt haar zoo; onze overdeugdzaamheid, die met het ware en natuurlijke niet tevreden is; die de vrouw, die het meisje volmaakter wil hebben, dan zij, volgens de natuur, wezen kan; die haar op een te hoog standpunt plaatst, waarop zij zonder kunstmiddelen zich niet kan staande houden; die dus op de stelten van het ideaal christelijke morele menschelijke karakter eene tamelijk ongeproportionneerde figuur maakt. Er zijn maar weinig vrouwen, welke voor die ideale ontwikkeling vatbaar zijn; de overige, welke men op deze leest slaat, worden karrikaturen. Het hoogste standpunt, wat de vrouw bereiken kan, is, dat zij voldoet aan hare bestemming, en daarbij voegt zich dan van zelve, juist door het bereiken van die bestemming, zoo veel morele en intellectuële ontwikkeling, als waarvoor zij vatbaar is.

En wie kan de vrouw moreel en intellectuëel ontwikkelen? Dat kan de moreel en intellectuëel ontwikkelde man; deze alleen kan haar op het hoogere standpunt brengen, met behoud van haar natuurlijk karakter. Vrije omgang van beide geslachten moet er bestaan, zal het meisje, zal de vrouw den man kunnen kennen, en omgekeerd; vrij moet die omgang zijn, zullen zij tot ontwikkeling dienen. En het moet niet zijn, dat het is, of het fatsoenlijke meisje in gezelschap van heeren, of in discours met eenen man, zich branden zal; dat zij stroef en stijf hare oogen nederslaat, of zich van hem afzondert. Dat geeft geene deugd, geene menschenkennis, geen geluk; dat geeft die gewrongene en gemaakte karakters, welke van binnen, onder hunne gladde schors, een verstorven of vermuft hart dragen. Het is meer gezegd: door vrij en veelvuldig verkeer wordt de losbandigheid van mannen en de stroefheid der vrouwen verminderd, en wordt alle overdrijving, alle onnatuurlijke, zoowel te lage als te hooge, stemming des karakters voorgekomen of weggenomen. Dit ter gelegenheid van die opgeschroefde ultra-humane, ultra-liefelijke en weeke termen; van dien laauwen toon, welke niet in onze Nederlandsche nationaliteit ligt, maar die óf van Franschen, óf van Duitschen bodem overkomt, en door onze Fashionable wereld als model van fijn gevoel en zacht karakter wordt uitgehangen. Onze Nederlandsche nationale toon, althans zeker de Vriesche, heeft meer van het Engelsche karakter, dat vast en degelijk wel gevoelt, maar niet pronkt; dat aan fijn gevoel en helder denkvermogen de kracht paart, om beide in natuurlijke grenzen te houden; dat alle misvormingen voorkomt.

Dit boek stelt in den persoon van MARIA eene moeder voor, gelijk zij behoort te zijn, en doorloopt met haar de eerste tijdperken des kinderlijken levens; het is een prijsschrift van Zwitserschen oorsprong, en men vindt daarom dan ook die gemoedelijke manier, welke aan het Duitsche meer eigen is. Veel buitengewoons treft men niet aan; alledaagsche denkbeelden, en geene buitengemeene menschenkennis of vernuft; het is meer de schoolsche vorm, dan wel een diep menschkundig opstel. Langs de gewone wegen worden de oogmerken van physieke en morele ontwikkeling bereikt, zonder dat men meer eenvoudige menschkundige middelen wist op te sporen. Dit neemt de bruikbaarheid van het boek niet weg; in tegendeel, het verhoogt die; het is *à la portée de tout le monde*, en dat is, benevens de gemoedelijke toon, eene aanbeveling bij vrouwen, voor welke het dan ook bestemd is. Het is bestemd voor de vrouw van den burgerstand, en bevat vele nuttige aanwijzingen, juiste denkbeelden, en gaat in vele détails. Ligchamelijke ontwikkeling gaat vooraf; dan volgt de aanbeveling van vrolijkheid, en de oefening van spieren en zintuigen; de morele en religieuse vorming, de vorming voor maatschappelijke deugden.

Alles geschiedt hier door regels, voorschriften en opzettelijke oefeningen. Wij zijn er verre af de hier gegevene aanwijzingen af te keuren, te meer, daar er vooroordeelen, valsche denkbeelden en valsche leeringen bestaan, die eenen anderen weg voorschrijven: men moet dus wel iets hebben, om daartegenover te stellen, want de meeste menschen willen altijd wat doen; zij laten, even als hier MARIA doet, de kinderen klanken nazeggen, opdat zij goed zouden spreken; laten hen opzeggen, gelijk MARIA hier doet, dat eene koe vier pooten heeft, in plaats van te bedenken, dat als de kinderen, vrij rondloopende, alles opmerken, zij ook dit en honderd andere dingen leeren, zonder hetzelve op te merken, en naar de opinie van rec. bestaat daarin eene groote kunst, van zelf door eigene observatie, door den weg der natuur, te leeren, wat thans maar al te veel door opzettelijk moederlijk en school- of huisonderwijs geleerd wordt. Het eenige, wat de toeziener te doen heeft, is het kind ongemerkt in de gelegenheid te stellen, dat het dit alles zelf observeert; opletten, of het kind in het algemeen observeert en goed observeert: alles dingen, die gemakkelijk en met een half woord kunnen ontdekt worden, maar waarbij men niet van zijnen kant zoo veel moeite en

omhaal, zoo veel opzettelijken toeleg gebruikt. Al dat geredeneer, al die wijsneuzerij, maakt waarlijk de kinderen pedant, en nog niet meer wetende, en nog niet zoo goed wetende als een boerenjongen, zouden zij eene redevoering kunnen houden over die eenvoudige zaken, waarover de boerenjongen niets weet te zeggen, maar die hij veel beter dan de anderen kan *doen*. Nog een voorbeeld: alle jongens willen vechten; neen, zegt gij, dat is onfatsoenlijk, dat is te ruw, dat is te weinig liefderijk; uwe douceretise manier en uwe gevoelige zenuwtjes verdragen dat denkbeeld niet. Neen, zegt gij, gymnastie; best, zeg ik, gymnastie. Alle respect, ik ben voor gymnastie; men is nu pas zoo wijs geworden, dat men nat daarvan ging bemerken. Maar nu zal hij met al zijne gymnastie staan te kijken als een gek, wanneer hij met eenen jongen vechten moet. Welnu, laat hem dan vechten; dat is gymnastie, die hem alle dagen te pas komt; maar zullen nu sommigen zoo dwaas zijn hunne zonen tot haarkloven op de straat aan te zetten? Neen, maar zij zullen geene zedepreken houden, als dat zno eens bij ongeluk gebeurd is, en zij zullen binnenshuis of in hunnen tuin vechterij toelaten, en gymnastie zoo ongedwongen en ongemerkt mogelijk bevorderen. Het is in al deze en meer andere oefeningen en onderwijzingen, vooral ook in die tot deugd, een hoofdpunt, dat het kind de hand niet ziet, die hem tot alles leidt, on dat het als van zelf en bij toeval zoo komt.

Laat dus het lieve LEENTJE en den besten JACOB niet opzeggen, wat men aan eenen stoel en eene tafel ziet; let maar op, of zij het merken. Laat die delicieuse kinderen geene lijst van deugden opzeggen, want zij zullen toch, even als MARIA'S dochter, bessen snoepen, en ze wegwerpen, als moeder het ziet; dus snoepen, en plan hebben om te liegen. De opregtheid was hier voor MARIA verloren gegaan, en ik vrees, dat het dezen kinderen daaraan in het geheel ontbreken zal, en als zij geene gemaakte manieren aannemen, dat zij dan al bijzonder goeden aanleg moeten gehad hebben; voor mij is een gemaakt kind eene karrikatuur, want het is juist de ongemaaktheid, die de waarde en de liefelijkheid aan het kind geeft.

De Socratische manier was, om den leerling de waarheid en de deugd zelven te laten vinden; mijn zoon ziet eenen gymnastischen toestel, vraagt mij, om er eenen te laten maken; ik geef langzaam toe; hij teekent hem den timmerman voor, en laat hem maken, en klimt van zelven. Dat is tienmaal meer waardig, dan

dat ik dien had laten maken, en hem gezegd had: nti moet gij er inklimmen. Pas dat toe op alle onderwijs. Daartoe behoort eene fijne manier, die, wanneer zij zich begeeft op het terrein van deugd en menschenkennis, zeer fijn moet worden, en voor den onderwijzer zeer moeijelijk is, ook voor de ouders; niet alle zijn Socratessen; die het niet kunnen, of zelve geen denkbeeld daarvan hebben, mogen zich dan met voorschriften, als hier gevonden worden, en die ook hunne betrekkelijke waarde hebben, vergenoegen. Hier stukken uit te kiezen ter proeve, is moeijelijk, en zou toch een onjuist denkbeeld, *hier* van de weekelijkheid en gerektheid (b.v. bl. 144), *dáár* van doelmatige opmerkingen, juiste redenering en goede behandeling (b.v. bl. 125, 126 en 133), geven.

In het algemeen mogen wij het boek aanbevelen, vooral, als men het leest met het oog op onze bovenstaande bedenkingen; men zal dan des te eerder zich wachten voor de nadeelen van gemaaktheid, die, bij eene naauwkeurige volging der voorschriften van dit boek, zoo ligt zou kunnen ontstaan, - en die in mijn oog de waarde van alle opvoedingsregelen zeer vermindert.

Arnh., 23 April, 1844.

Dr. SCHELTEMA.

***Geschiedenis der Stad Hoorn, Hoofdstad van West-Vriesland, gedurende het grootste gedeelte der* XVII^de^ *en* XVIII^de^ *Eeuw, of vervolg op* Velius *Chronyk, voortgezet tot op het jaar* 1773. Met aanteekeningen en bijlagen uitgegeven door C.A. Abbing, *Philos. Th. Mag. Lit. Hum. Doct. Rector der Lat. Scholen. Tweede Deel van* bl. 215-398 en 217 bl. *bijlagen. Te Hoorn, bij* Gebr. Vermande, 1842. in 8°. (ook in 4°.)**

Van het eerste deel, of liever eerste gedeelte van dit werk, gaven wij verslag in den jaargang 1842 van dit tijdschrift, bl. 98 en volg. Het thans aangekondigde is eigenlijk geen 2d^e^ Deel, maar maakt, daar de paginering doorloopt, met het eerste gedeelte, een geheel uit. Het werk is slechts eene kronijk of jaarbeschrijving, en eindigt, zoo als op den titel wordt vermeld, met het jaar 1773. Wij hebben reeds bij de aankondiging van het eerste gedeelte onze verwondering te kennen gegeven, dat de Heer ABBING uit de bronnen, die hem ter dienste stonden, niet liever eene zamenhangende geschiedenis en beschrijving der stad *Hoorn* heeft gegeven, dan een jaarregister, waarvan de lezing veelal vervelend, en zeker niet

zeer opwekkend is. Maar wij betuigden alstoen mede onze verwondering, dat de schrijver heeft kunnen goedvinden, om deze kronijk met het jaar 1773 te eindigen. Dit is te meer te verwonderen, daar uit het werk. blijkt, dat de Heer ABBING handschriften, de lotgevallen van *Hoorn* bevattende, die tot het begin van deze eeuw, ja zelfs tot het jaar 1826, loopen, te zijner beschikking heeft. Hij zegt wel, bl. 13 der Inleiding, ‘dat de geschikte tijd welligt nog niet gekomen is, om de voorvallen van de latere jaren in het licht te geven.’ Maar waarom niet? Eindigt met den jare 1795 dan niet de geschiedenis der voormalige republiek? is dat tijdpunt niet een slagboom voor de vroegere gebeurtenissen, niet eene rustplaats voor den geschiedschrijver, indien kleingeestigheid of menschenvrees hem doen aarzelen verder te gaan? Wij voor ons zouden het jaar 1813 tot zoodanig eene rustplaats verkiezen; met dat jaar toch begint eene nieuwe geschiedenis, een geheel ander volksbestaan, geboren uit eene omwenteling, door velen, dwaas genoeg, eene herstelling genoemd. Sprak niet de zoon van WILLEM V, toen hij tot ons terugkwam, van *vergeven en vergeten*? En heeft die vorst, gedurende eene meer dan vijf en twintigjarige regering, wat men hem ook te laste moge leggen, niet op eene ondubbelzinnige, wij zouden schier zeggen echt vorstelijke, wijze getoond, dat hij, zoo hij al niet het verledene kon *vergeten*, hetzelve opregt had *vergeven*? Zagen wij hem niet omringd door, ja zijn vertrouwen schenken, zooveel aan de mannen lan 1795, van 1806, als aan die van 1787, van 1813 en de zonen van die van 1747? En zou dan de geschiedschrijver aarzelen de feiten te boekstaven, welke onze nieuwe, hedendaagsehe geschiedenis voorafgaan? Of is er te *Hoorn* zóó veel gebeurd, dat het licht niet kan zien, en waarvoor het nog levende geslacht zich schaamt? Of vreesde de Heer ABBING soms hun te mishagen, die in de laatste jaren mildelijk met kruisen en linten, met adellijke titels en eerambten werden begiftigd, indien hij aan het licht bragt, hoe de ouders dier begiftigden, ja sommige hunner zelve, vroeger alles aanwendden, om de ouders der gevers van titels en eerambten te berooven? - Maar is dit dan ook niet *vergeven*? Dat de leden der regering te *Hoorn*, zoo als trouwens in meest al de steden van *Holland*, niet zeer stadhoudersgezind waren, blijkt uit het hier aangekondigde werk op vele plaatsen. Doch dit lag in den aard dier instellingen, in de zamenstelling van de gansche republiek, en in de menschelijke zwakheid. Hoe

weinigen zijn er, die niet gaarne de magt in handen hebben, en in stadhouder looze tijden was de magt geheel in handen der stedelijke regeringen. Was het wonder, dat die regeringen jaloers op die magt graven? wilt ge uit het aangekondigde werk hiervan een voorbeeld? Op bl. 283 leest men: ‘dat de Pensionaris Mr. JAN GROOT, nadat in 1747 de publicatie, waarbij WILLEM CAREL HENDRIK FRISO tot Stadhouder, Kapitein-Generaal en Admiraal van *Holland* en *West-Vriesland* werd verkoren, aan den volke was voorgelezen, zelf zijn kussen uit het venster van het raadhuis nam, en hetzelve op den vloer ter nedersmeet, tegen zijne mede-regenten in toorn, met een grimmig wezen, zeggende, “*ziet daar leit nu je vrijheid, Mijn Heeren*.”’ - En tot het geven dier publicatie was de regering niet dan ondanks zich gekomen; ‘de hoofden der Heeren hingen als biezen, en de gezigten stonden nijdig en verward.’

Hoezeer, uit den aard der zaak, in deze kronijk voornamelijk de gebeurtenissen en bijzonderheden *Hoorn* betreffende, worden geboekstaafd, vindt men hier en daar toch iets, dat de algemeene belangstelling verdient. Hiertoe brengen wij, hetgeen omtrent de admiraliteiten, de O.I. Compagnie, de W.I. Maatschappij, den Tulpenhandel, enz., wordt aangeteekend. Ook met betrekking tot de kennis van de zeden en gebruiken onzer voorouders vindt men hier verscheidene bijdragen, en het werk zelf is als kronijk zeer verdienstelijk.

De Heer ABBING heeft achter het werk eenige *literarische en historische Bijlagen* (bl. -1-201) gevoegd, die getuigen van 's mans belezenheid en zucht tot onderzoek.

Op bl. 49 en 50 worden de rectors der Latijnsche school van *Hoorn* vermeld, en met een enkel woord gesproken over HOBIUS VAN DER VORM en JOAN VAN DER VORM, welken laatste de Heer ABBING *welligt een' zoon* noemt van den eerste. - Daar de Heer ABBING belang schijnt te stellen in den geleerden HOBIUS VAN DER VORM, doch omtrent hem en JOAN van dien naam in de onzekerheid verkeert, zal hem welligt de volgende mededeeling niet onwelkom zijn.

HOBIUS VAN DER VORM werd in 1628 te *Brouwershaven* geboren, waar zijn vader, JOHANNES genaamd, Schepen was. Hij was van moederszijde verwant aan JACOB CATS, die, blijkens de brieven, door den Heer ABBING medegedeeld in de *Symbolae Literariae* (L. IV, p. 205-210), veel belang in dezen zijnen bloedverwant stelde. HOBIUS werd den 20sten Febr., 1651 (oude stijl), te *Utrecht* tot Med. Dr. bevorderd, en stads-doc-

tor in zijne geboorteplaats; later woonde hij te *Utrecht*, en werd omstreeks 1657 rector en stads-doctor te *Naarden*. In 1668 vertrok hij als conrector der Latijnsche scholen naar *Haarlem*, en van daar in December van dat jaar als rector naar *Hoorn*, alwaar hij den 17^{den} Januarij, 1700, is overleden. Hij had tot vrouw ELISABETH SWALMIUS. Zijn zoon, JOHANNES VAN DER VORM, geboren te *Naarden*, op 8 Febr., 1661, werd in Sept., 1682, te *Franeker* tot Med. Dr. bevorderd, en in 1687 aangesteld tot conrector der Latijnsche scholen te *Hoorn*, en toen zijn vader HOBIUS, in den jare 1692, wegens ziekte *emeritus* was geworden, volgde hij hem als rector op. Bij P. DE LA RUE, *Geletterd Zeeland*, bl. 224, wordt van HOBIUS en zijne werken melding gemaakt.

Het verwondert ons, dat de Heer ABBING geen afzonderlijk artikel heeft gewijd aan den Hoornschen conrector HENRICK BRUNO, als Nederduitsch en Latijnsch dichter niet onbekend, en van wien hij ter loops in eene aanteekening in de *Beknopte Geschiedenis der Stad Hoorn*, bl. 34, melding heeft gemaakt, alwaar bij de aldaar vermelde schrijvers, die over BRUNO handelen, nog hadden kunnen worden genoemd P. HOFMANN PEERLAKAMP, *de vita, doctrina et facultate Neerland. qui carmina latina composuerunt*, pag. 410, en WITSEN GEYSBEEK, *Biogr. Anth. en Crit. Woordenb. der Nederd. Dichters*, Deel I, bl. 443. In de eerste aflevering der fac-similé's van onuitgegevene brieven, enz., uitgegeven door J.P. HOUTMAN te *Utrecht*, vindt men een curieus gedicht van dezen dichter der XVII^{de} eeuw.

Onder de gedichten op de stad *Hoorn* (bl. 40-46) had wel melding mogen worden gemaakt van *Hoorns vermakelijke buiten-Singels, Plantagien, laanen en aangenaame wandelplaatsen, naauwkeurig beschouwd en in dichtmaat beschreeven door* R. WESTEROP (Amsterdam, 1762, in 4°), niet omdat het dichtstuk veel dichterlijke verdiensten bezit, maar omdat de dichter te *Hoorn* geboren werd.

Wij nemen deze gelegenheid waar, om eene onnaauwkeurigheid te verhelpen, voorkomende in onze aankondiging van de *Beknopte Geschiedenis der Stad Hoorn*, van den Heer ABBING, en van het eerste gedeelte dezer kronijk (bl. 100 en 101 van den 6^{den} jaargang van dit tijdschrift voor het jaar 1842). Aldaar hebben vrij gezegd, dat de Heer ABBING in eene aanteekening, op bl. 9 en 10 van eerstgemeld werk, verhaalt, dat het zwaard van BOSSU thans nos te *Hoorn* wordt bewaard; en aangemerkt, dat de schrijver aldaar melding had moeten maken, dat het bezit van dit zwaard aan *Hoorn* door eene an-

dere stad van *Westfriesland* wordt betwist, en dat over dezen twist vóór eenige jaren in twee zeer veel gelezen wordende tijdschriften nog al het een en ander is geschreven.

Sedert is ons gebleken, dat die twist niet in twee verschillende tijdschriften, zoo als wij ons destijds voorstelden, is gevoerd, maar in de *Vaderl. Letteroefeningen*. In het mengelwerk voor 1817, N°. VIII, werd vermeld, dat, bij gelegenheid eener voorlezing in het *Enkhuizer* Departement der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, over den slag op de *Zuiderzee*, aan de aanwezige leden een zwaard was vertoond, als het zwaard van BOSSU, in eigendom toebehoorende aan Mejufvrouwe VAN ROMOND. De rector der Latijnsche scholen te *Hoorn*, JO. SAM. SWAAN, kwam, in het mengelwerk van gezegd maandschrift, voor 1818 (N^{o}. V, bl. 233-236), hiertegen op, en verdedigde de regten van zijne woonplaats op het bezit van voormeld zwaard, waartegen de Heer J. DE JONGH, in N°. XI van dat jaar, bl. 513-518. eene wederlegging plaatste, ten doel hebbende, om te betoogen, dat *Enkhuizen* niet ten onregte aanspraak maakt op het bezit van het zwaard van BOSSU. De aangehaalde plaatsen waren ons vroeger ontschoten, doch zij strekken om aan te tonnen, dat de Heer ABBING van dit verschil tusschen de steden *Enkhuizen* en *Hoorn* wel melding had mogen maken, alvorens, t.a. pl., bl. 9 (4), te zeggen: ‘Jan Floor ontving, tot belooning voor zijne betoonde dapperheid, het zwaard van BOSSU, dat nog heden te Hoorn bewaard wordt.’

V.H.

Proeve eener Handleiding tot de in Nederland meest voorkomende Jagten met den staanden Hond; alsmede eene Natuurkundige (*?*) *beschrijving der behandelde dieren in verband met derselver Jagten, door* Mr. Hubert Sassen. *Tweede veel vermeerderde en verbeterde druk. Met een aanhangsel, bevattende de noodigste Jagtverordeningen. Te 's Hertogenbosch, bij* P.R.D. Muller. 1843. 198 bl. kl. 8°

Sedert eenigen tijd zien wij met genoegen, dat er in *Nederland* nu en dan oorspronkelijke werkjes over de jagt en het jagtwezen uitkomen, en wij hopen in deze pogingen het middel te vinden, om allengs eene eigene litteratuur in dat vak in ons vaderland te zien ontstaan. - Het onderhavige werkje van den Heer SASSEN is ons derhalve eene aangename verschijning, en wij nemen met voldoening de pen op, ten einde het aan te kondigen.

Als eene handleiding voor den aanvangenden jager hebben wij in dit boeksken veel doelmatigs gevonden, en bovenal zijn de hoofdstukken over den hond en deszelfs dressuur, en wel bijzonder het laatstgenoemde, met veel kennis en oordeel geschreven, en wij mogen gerustelijk deze zijne proeve als wel geslaagd aanprijzen, immers, wanneer men het standpunt, waarop zich de Heer S. geplaatst vindt, in aanmerking neemt; hij toch is slechts jagtliefhebber (*dilettant*), geen ambtenaar der houtvesterij, geen jager *ex professo*, van wien men eene *grondige* kennis van het vak verwachten moet en vorderen kan; zijne regtskundige betrekking is het hoofdvak, waarop hij zich moet toeleggen; de jagt is voor hem bijwerk, en, uit dit oogpunt beschouwd, durven wij gerustelijk zeggen, dat hij zich door eene meer dan gewone kennis der jagtwetenschap verre boven de meeste liefhebbers gunstig onderscheidt, en zich loffelijk van zijne taak heeft gekweten. - Ten bewijze, dat wij zijnen arbeid oplettend doorgelezen hebben, willen wij eenige punten, welke ons, onder andere, min naauwkeurig voorkwamen, of waaromtrent wij met den schrijver van gevoelen verschillen, kortelijk aanstippen.

Hetgeen (bl. 4 en volg.) gezegd wordt over de middelen, om de maat van het schot te bepalen, komt ons te empirisch voor. Wij voor ons zijn van gevoelen, dat, wanneer men de juiste kruidmaat voor één geweer, na langdurige proefnemingen, bepaald heeft, men de verhouding van het gewigt der maat tot de zwaarte des voor het caliber geschikten kogels van zuiver lood slechts behoeft te weten, om eene vaste formule voor de kruidmaat van een ander geweer te verkrijgen, aangezien toch de onderlinge diameters der kogels in gelijke verhouding staan als hunne onderlinge zwaarten; onzes bedunkens, kan men als vasten regel aannemen, dat het gewigt van het kruid, mits beste kwaliteit, tot dat des kogels staan moet als 1 tot 8 voor de percussie-, en als 1 tot 6 voor de steengeweren. Haar mate de mindere kwaliteit der kruidsoorten, kan men in dezelfde evenredigheid vermeerderen, als de verschillende soorten een onderscheid van graden op de kruidproef aanwijzen.

Bl. 9. Wij gelooven niet, dat het verder dragen dan ganzenroeren in de lengte der loopen, maar in de grootere hoeveelheid kruid, welke het kaliber vordert, moet gezocht warden. In tegendeel moeten al te lange loopen, door de meerdere frictie, volgens ons gevoelen, aan den hagel een groot gedeelte der medegedeelde kracht ontnemen.

Bl. 45. Wanneer men aanvankelijk den hond aan eene gebiedende toespraak gewent, zal men, onzes bedunkens, later meer moeite hebben, om hem aan een enkel *Pst* te doen gehoorzamen, te meer, daar de hond, bij de kamerdressuur onder bedwang, in het veld meer vrij en vuriger is.

Bl. 55. Het staan der honden is ongetwijfeld een, door domesticiteit en opvoeding gewijzigd, instinctuëel overblijfsel van den vroegeren natuurstaal des honds, van de poging namelijk, om het door den reuk ontdekte wild te bespieden en te bespringen.

Bl. 70. De halve snip (S. gallinula) geeft, zeldzaam evenwel, bij het opvliegen een dof knorrend geluid. Het geheel stom zijn dezer snippensoort is, even als de haar toegeschrevene doofheid, eene fabel.

Bl. 108. De moêthazen liggen, vooral in het najaar, veel vaster dan de rammelaars.

Bl. 117. Ook daar, waar grof wild aanwezig is, bestaan kunsttermen voor den haas; ook toen nog in de provincie Holland grof wild bestond, gebruikte men zoodanige termen. Zie MERULA, *Jagtbedrijf*.

Bl. 143. Had dienen gezegd te worden, dat de *voorste* slagpen bedoeld wordt.

Bl. 163. De houtsnip is een trekvogel in den waren zin van het woord; diegenen, welke hier in den herfst doortrekken, broederen in het noordelijk en noordoostelijk *Europa*. De oogen der houtsnip (pag. 465) duiden onwederlegbaar den nachtvogel aan; indien den schr. de proeven, welke met geblinde vledermuizen genomen zijn, bekend waren geweest, zoude hij niet zoo stellig het snel doorkruisen van een dennenbosch aan het scherpe gezigt der houtsnip toeschrijven.

Wij zijn het met den schr. eens, dat eene duidelijke voorstelling boven een' uitgelezen' stijl voor het behandelde onderwerp verkieslijk is; maar van eenen man, wiens vak het spreken in het openbaar medebrengt - van den pleitbezorger, hadden wij iets beters verwacht; dat: ‘ik zeg,’ gelijk ik zeide, ‘zeg ik,’ enz., stiet ons anderen, en wat verstaan moet worden door de ‘geringe uitbreiding, welke de aard der houtsnip gedoogt’ (bl. 167), verklaren wij niet te begrijpen.

Wij hopen, dat deze aanmerkingen den schr. van onze belangstelling zullen overtuigen, en wenschen, dat het goede vertier van het goed uitgevoerde werkje spoedig eenen derden druk zal noodig maken.

***Memorie in zake Jonkvrouwe* Roline Marie Louise Egbertine Bouricius, *eischeresse in conventie, gedaagde in reconventie, c[a], den Hooggeboren Heer* Willem Gustaaf Frederik *Graaf* van Reede van Middachten, *gedaagde in conventie, eischer in reconventie, door* A.F. Bouricius. *Te Arnhem, bij* W.J. Kruijt. 1843. XIV, 98 en 114 bl**

Het geschil, hetwelk aanleiding tot het twistgeding tusschen partijen heeft gegeven, bestaat in de beantwoording der vraag, of de eigenaren van het huis *Middachten* het regt hebben tot het weiden van schapen, het maaijen of steken van heide en plaggen, en het halen van zand op zeker gedeelte van de goederen, door of voor de eischeresse, minderjarige dochter van den steller of uitgever dezer memorie, in 1838 van het domein gekocht. De eigenaar van *Middachten* heeft zich beroepen op eene transactie, op den 29sten Julij, 1814, tusschen het toenmalig domeinbestuur en het huis *Middachten* gesloten. De eischeresse heeft incidenteel de nietigverklaring van die transactie op grond van bedrog of dwaling beweerd; doch de regtbank van *Arnhem* heeft, op de conclusie van den gedaagde, haar in deze vordering niet ontvankelijk verklaard, en wel op grond van verjaring. Tegen de toepassing dezer verjaring zou nog al het een en ander in te brengen zijn. De zaak ten principale is nog onbeslist; doch wij onthouden ons van eene beoordeeling, zonder ook de wederpartij te hebben gehoord. Het geschil is grootendeels van lokaal en privaat belang, en kan alzoo bij het publiek weinig belangstelling wekken. Als wij wel hebben, zal ook het belang der eischeresse bij deze zaak weldra eindigen, want wij zagen onlangs in de nieuwsbladen den ophanden' verkoop aangekondigd van *het vruchtbare, van overstrooming vrije en oud-vorstelijke* (sic) *landgoed* Bouwerszathe, *groot ongeveer* 837 *bunders*, zijnde het goed van de eischeresse; en dezer dagen is de eigenaar van *Middachten*, tegen wien het proces werd gevoerd, en tegen wien de steller dezer memorie het bijzonder geladen heeft, overleden.

Wij kondigen mitsdien deze *memorie* alleen aan, omdat zij ons met dat doel is toegezonden.

De steller had zijn werk, alvorens het ter perse te geven, wel eerst door eenen deskundige mogen laten nazien, want de stijl is doorgaans onbevallig, stroef en weleens duister. Hoezeer hij zegt geene aanspraak op *letterkundige goedkeuring* te maken, is toch wel de eerste vereischte van hem, die eene zaak bij het publiek wil verdedigen, duidelijkheid.

Twee goed uitgevoerde kaarten geven een duidelijk denkbeeld van de ligging der betwiste gronden.

V.H.

Het Leven en de Reizen van Kapitein cook, *beschreven naar naauukeurige berigten, in zijne Dagboeken en andere bescheiden voorhanden; door* George Young; *uit het Engelsch*. 2 Dn. *Amsterdam*, M.N. Binger. 1844

Dit werk is geen herdruk of bloote verkorting van de vroeger verschenen reisverhalen omtrent de togten van den beroemden reiziger. Het is een beknopt, maar met veel zorg en naauwgezetheid zamengesteld *levensverhaal* van den uitstekenden zeevaarder, en tot zijn leven behooren zijne reizen; zij maken het grootste gedeelte daarvan uit. De schrijver bevond zich op de geboorteplaats van COOK, en heeft gedurende vele jaren alle bijzonderheden opgezameld betrekkelijk zijne familie, zijne jeugd, zijne huisselijke betrekkingen. Met regt heeft hij gemeend, dat zelfs kleinere bijzonderheden omtrent zulk een' man belangrijk zijn. Wij vernemen dus hier veel van hem, dat nog niet bekend was. Voor de reizen heeft de schrijver ook naauwkeurig onderscheiden, wat door COOK zelven getuigd wordt, en daardoor vele onjuiste opgaven, welke door zijne reisgenooten of anderen bekend gemaakt zijn, vermeden en wederlegd. Voor hem dus, welke den reiziger en zijne lotgevallen naar waarheid wil leeren kennen, verdient dit werk alle aanbeveling. Alleen voor den zeeman van beroep, of voor den wetenschappelijken natuurvorscher, worden de groote reisverhalen, welke, ook in het Nederduitsch vertaald door PASTEUR, verschenen zijn, hierdoor niet overbodig gemaakt. Als leesboek voor jonge lieden, voor toekomstige zeelieden vooral, zijn deze twee deeltjes geschikt. De vertaling is niet vrij van alle vreemde uitdrukkingen en woordvoegingen, doch zij is over het algemeen beter dan gewoonlijk, en laat zich zonder aanstoot lezen. Papier en druk magten wel wat beter zijn.

Finland en de Finnen, door T. Derschau, *naar het Hoogduitsch door* D. Bomhoff Hz., *Amersfoort, bij* W.J. van Bommel van Vloten. 1844, 114 bl

Dit boekje levert eene aangename onderhoudende lektuur op, welke ten slotte eene aanschouwelijke voorstelling nalaat van een zeer belangrijk klein volk. Bij de menigvuldigde rede-

nerende en betoogende stukjes, welke dagelijks verschijnen, steekt het waarlijk gunstig af. Men hoort zelden van *Finland* spreken; het wordt weinig bezocht, en echter is het zeer merkwaardig. De Finnen zijn een uitgebreide volksstam geweest, waarvan de sporen over een groot gedeelte van het noordelijk *Azië* en *Europa* worden aangetroffen; nergens heeft die stam een zelfstandig volk gevormd, dan alleen in den uithoek, met rotsen en meren bedekt, waar als het ware eene schuilplaats voor de elders verdrongene of verjaagde Finnen is overgelaten, en waar zij bescheiden hunne nationaliteit hebben ontwikkeld, doch ook nog hunne onafhankelijkheid hebben verloren. Van *Zwedens* oppermagt zijn zij nu onder Russische overgegaan. Zij worden nog in de Zweedsche taal bestuurd. De trekken, die hen als volk onderscheiden, zijn veelal gunstig; zij zijn zacht, goedhartig, gastvrij, matig op hunnen schralen grond.

De taal der Finnen, de oudere geschiedenis, de vraag, of zij verwant zijn met de Hongaren, het eigenaardige hunner litteratuur: - dit alles heeft in den laatsten tijd zeer de opmerkzaamheid der geleerden getrokken. Hierover zal men geene grondige nasporingen in dit boekje zoeken, het kleine bestek zoude dit reeds onmogelijk maken. Dit alles is ook voor het groote publiek minder geschikt. Doch omtrent den tegenwoordigen toestand, de betrekking van het groothertogdom *Finland* tot *Rusland*, de gedaante van het land en der steden, de zeden en gebruiken des volks, vindt men hier omstandige berigten, zoo het ons toeschijnt, met de waarheid overeenkomende, in goeden stijl, goed vertaald, en zeer net gedrukt.

Wij zouden wel enkele plaatsen tot proef kunnen geven; doch liever bevelen wij onzen lezers aan, zich het boekje zelf aan te schaffen; het is toch zoo klein, en men zoude verkeerd doen, zich met een overzigt of uittreksel te behelpen.

Tooneelalbum. Eerste Jaargang. N° 1, 2 en 3. *'s Gravenhage*, P. Mingelen

Van dit album verschijnt maandelijks een nommer, bevattende een treur-, tooneel of blijspel. De drie eerste nommers, ons ter beoordeeling toegezonden, willen wij kortelijk aankondigen. N°. 2, *de Bankier en de Bedelaar*, door J. PH STERK, is niet, onverdienstelijk bewerkt. Het onderwerp, uit de *Société Amusante* ontleend, achten wij echter minder geschikt voor

het tooneel. Het denkbeeld, om er een tooneelspel met zang van te maken, was althans allerongelukkigst. De flaauwe coupletten bewijzen dit volkomen. N°s. 1 en 3, *de Groot Palatijn* en *het Kasteel van Verneuil*, zijn vertalingen. Het eerste, eene gansch niet onaardige Fransche *farce*, is een Hollandsch onding geworden. De woorden alleen zijn vertaald, de gedachten, zin- en woordspelingen en zegswijzen geheel Fransch, gebleven, terwijl de coupletten op de onbarmhartige vertaalbank al hunne puntjes hebben verloren. De GROOT PATATIJN behoort onder die voortbrengselen van uitheemsch vernuft, welke men met eigen' geest in de verte moet volgen, of nog liever, geheel onvertaald moest laten. Het stuk wemelt van moerjelijk, ja onmogelijk, terug te gevene *jeux de mots*. Om er één van de honderd aan te wijden: den ridder D'ARENDAL benoemt men, om hem op eene fatsoenlijke manier buiten de deur te zetten, tot gezant te *Konstantinopel*. HECTOR roept hem smalend toe: *A la porte*! Dit heet nu in het Hollandsch: *Naar de Porte*! Wij erkennen, dat het niet beter *over te gieten* was; maar waar blijft nu de Fransche aardigheid? Met het *Kasteel van Verneuil* loopen wij nog minder weg. Het is een alles behalve dramatisch bewerkt drama, welks stroeve, kernlooze stijl ons volmaakt den lammen tooneelstijl van vóór dertig jaren herinnert.

Op gevaar af van met sommige onzer volksvertegenwoordigers gelijkgesteld te worden, die eerst met veel ophef al de gebreken eener voordragt opsommen, om haar eindelijk..... goed te keuren, willen wij deze onderneming in de belangstelling van ons tooneelminnend publiek aanbevelen. De eerste proeven mogen al niet zeer gelukkig geslaagd zijn, zij bewijzen toch, dat het den, zoo wij onderstellen, nog jeugdigen medewerkers niet geheel aan aanleg ontbreekt. Het *album* worde voor hen en anderen eene nuttige oefenschool. De redactie levere ons zoo veel mogelijk oorspronkelijke stukken. Zoo vrij er onder de twaalf slechts twee goede aantreffen, zullen wij dit reeds als eene belangrijke aanwinst voor ons diep gezonken tooneel beschouwen. Voor het overige zorge zij voor eene betere keus bij het vertalen. De *Groot Palatijn* en het *Kasteel van Veneuil* mogen voor haar twee heilzame klippen zijn geweest.

De druk is net en smaakvol, doch de correctie allerslordigst. Als men zoo voortgaat, zal men het twaalfde nommer geheel kunnen volmaken met de lijst der spel- en taalfouten in de

elf vorige. In tooneelstukken vooral moest men deze zorgvuldig trachten te voorkomen, daar zoo vele vaderlandsche *kunstenaars* hunne rollen slechts woordelijk van buiten leeren, zonder er iets bij te denken.

H.B.

Evangelische Dichtstukjes, door L. van den Broek. *Dordrecht*, Blussé en van Braam, 1844. 58 bl. 8°

De twaalf dichtstukjes, in dit bundeltje vervat, mogen *Evangelische* genoemd worden, voor zooverre de inhoud der meeste aan de schriften des N. Testaments is ontleend. Zij zijn gewijd aan *het Oosten, aan God, Joannes, Golgotha, Jezus Hemelvaart*, enz., onderwerpen, die, hoezeer zij bijna alle door DE DECKER, VOET, VAN ALPHEN, BILDERDIJK en anderen bezongen werden, te veelzijdig, te onuitputtelijk zijn, om den waarachtigen dichter geene nieuwe toonen te ontlokken, nieuwe zangen der liefde voor personen en feiten, welke voor het christelijk gevoel niet sterven kunnen, die het hart van elken geloovige steeds dierbaar blijven. Wij laken dus den Heer V.D. BROEK geenszins om de keuze dier onderwerpen; maar het is ons leed, dat zij in hem eenen zwakken dichter vonden. Zijne stukjes - al getuigen zij van gezuiverde kennis des Evangelies - lijden aan gemis van warmte en levensgloed, aan gebrek van dieper indringende beschouwing der stoffen. Zij zijn geschreven, maar niet gezongen. Zij zijn niet, wat toch ieder christenlied behoorde te zijn, getrouwe afdrukselen van een gemoed, innig bewogen onder den invloed eener eigenaardige opvatting en toeëigening van het Evangelie; vandaar, dat zij nieuwheid en frischheid ontberen, zoowel als eenvoud en kracht van taal. Dit is het voorname, wat wij tegen dit boeksken hebben, maar niet het eenige. Wij vonden hier soms eene platheid, die men in het werk van den meest ongeoefende niet verdraagt, zoo als op bl. 5, in de regels:

> 't Heelal, dat leeft door Uw bestuur,
> Kan van UV liefde een denkbeeld geven.

Niet zelden troffen wij eene duisterheid aan, die men, ook in verhevener poëzij, niet vergeven zou. Zie b.v. bl. 31:

> Streng en straffend dreigt natuur,
> In *'t ontzettend stervensuur*,

Dat een eindeloozen duur,
Aan de sterf'lijkheid moet geven.

Zulke regels leest men ongaarne over, om den zin te ontraadselen, en echter moesten wij het doen, eer wij tot het vermoeden kwamen, dat de schrijver de waarheid wilde uitdrukken: ‘dat des Heilands sterven eene oorzaak van het eeuwige leven der menschen is.’ Hij had *sterveling* voor *sterf'lijkheid* moeten schrijven, en de verzen, hoe lam ook, waren althans verstaanbaar geweest.

Onnaauwkeurigheden in de historische voorstelling vonden wij b.v. op bl. 42, waar de krijgsknechten voor des Heilands graf, zonder reden *booze en schrik'bre* (lees *schrikb're*) *wachters* heeten; en op bl. 57, waar men van den vermoorden STEPHANUS leest, dat *geen mensch'lijk hart met zijn leed bewogen was*, terwijl LUCAS wel uitdrukkelijk meldt, dat eenige godvreezende mannen het lijk van STEPHANUS begroeven *en groo ten rouw over hem bedreven*.

Indien de Heer V.D. B. weder iets uitgeeft, wachte hij zich voor zulk eene onnaauwkeurigheid in het aanbrengen der leesteekens, als waaraan hij zich in deze bladen heeft schuldig gemaakt. Men zie bl. 36, 38 en zeer vele andere, waar vooral de komma's op zoodanige wijze geplaatst zijn, dat zij den lezer onvermijdelijk in verwarring brengen.

Dat wij deze dichtstukjes niet mogen roemen, - het smart ons, omdat zij met een liefderijk doel werden uitgegeven, *geheel ten voordeele van de Weduwen en Weezen der op den* 12^{den} *Oct*., 1843, *verongelukten bij Hardinxveld*. Doch ook de schrijvers, die, met zulke goede oogmerken hun werk openbaar maken, mogen leeren toezien, *wat* zij ten offer brengen, opdat ons welwillend publiek, van al het middelmatige vermoeid, ten laatste het penningsken niet weigere, - tot schade van auteur of uitgever, in plaats van ten voordeele der behoeftigen.

- o -.

Boekbeoordeelingen.

Javaansche spraakkunst door wijlen *A.D. Cornets de Groot*, uitgegeven in naam en op verzoek van het Bataviasche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, door *J.F.C. Gericke*; tweede verbeterde en vermeerderde uitgaaf, gevolgd door een Leesboek tot oefening in de Javaansche Taal, verzameld en uitgegeven door *J.F.C. Gericke*; op nieuw uitgegeven en voorzien van een nieuw Woordenboek, door *T. Roorda*, Doctor in de Letteren en de Godgeleerdheid, Hoogleeraar in de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indiën aan de Koninklijke Akademie te Delft, en Lid van het Koninklijk Nederlandsch Instituut. Amsterdam, bij Johannes Müller. 1843. 2 Stukken, gr. 8°.

De Javaansche taal verdient in meer dan één opzigt de levendige belangstelling van het beschaafd en geletterd *Europa*, niet het minst vooral van ons Nederlanders. Het gewigt van hare beoefening zal ons uit drie oogpunten vooral duidelijk worden. Hare kennis is vooreerst van belang voor den *ambtenaar*, wiens stand hem in naauwere betrekking met de massa der Javaansche bevolking brengt; zij heeft ten andere een hoog belang voor den *wijsgeerigen taalkenner*, die in haar eene nieuwe schakel vindt, waardoor de aaneenknooping der onderscheidene deelen van de keten zijner nasporingen in zielkunde en anthropologie tot een samenhangend en hecht geheel kan bevorderd worden; zij heeft eindelijk het allerhoogste belang voor *den vriend, van Bijbel en Christendom*, die, door middel van de kennis der Javaansche taal alleen, hopen kan de

pogingen van Bijbel- en Zendelinggenootschappen, om den Javaan door het licht des Evangelies te bestralen, met gewenschten uitslag bekroond te zien. Laat ons bij elk dezer punten een oogenblik stilstaan.

Ten aanzien van het eerste punt kan het overbodig schijnen veel te zeggen, na de rede, door Prof. DOORDA in de vereenigde zitting van het Kon. Ned. Instituut, ten jare 1841, in tegenwoordigheid van het hoofd des staats daarover uitgesproken(1). Doch de bedenkingen, die wij meermalen tegen het door den Heer ROORDA gesprokene hoorden opperen, nopen ons met een woord op dit onderwerp terug te komen. Men beschouwt veelal (en niet het minst is deze beschouwing eigen aan hen, die werkelijk in onze Oostindische bezittingen verkeerd hebben) het nut van de kennis der Javaansche taal als niet geëvenredigd aan de moeite en kosten, die niet de aanleering daarvan, en de oprigting van daartoe strekkende scholen verbonden zijn. De Hoofden der Javanen, zegt men, verstaan allen de Maleische taal, die de algemeene taal van den geheelen Indischen Archipel is, en met den geringen Javaan komt de Europesche ambtenaar bijna nimmer in aanraking. Bovendien kan men met de Javaansche taal slechts in de oostelijke helft van *Java* te regt; in het westelijke deel wordt reeds een andere tongval, het Soendaasch, gesproken; van de overige eilanden van den Archipel, waar Nederlandsche ambtenaren gevestigd zijn, heeft bijna elk zijne eigene landtaal. Wil men zich dus niet vergenoegen met de kennis van het Maleisch, waarin men overal een toereikend hulpmiddel vindt, om zich met de inboorlingen te verstaan, dan zou men op denzelfden grond, waarop men van den ambtenaar de kennis van het Javaansch vordert, ook die van het Soendaasch, Macassaarsch, Boegineesch en zoo vele andere talen moeten vorderen, dewijl één en dezelfde ambtenaar nu in het oostelijk, dan in hey westelijk *Java*, nu op *Sumatra*, dan op *Celebes, Borneo* of *de Molukken*, geplaatst wordt.

Wat de eerste dezer bedenkingen betreft, is het natuurlijk, dat het onderlinge verkeer tusschen Europeanen en Javanen gedurende eene zoo lange reeks van jaren, zonder dat van den kant der eerste eenige poging is aangewend, om den Javaan

(1) *Zie Proces-Verbaal van de vereenigde Zitting der vier Classen van het Kon. Ned. Instit., gehouden te Amsterdam, op den* 14den *April* 1841, bl. 15-23.

door het aanleeren zijner taal te gemoet te komen, langzamerhand een' toestand heeft moeten te weeg brengen, waarin aan het Javaansch minder behoefte gevoeld wordt. Men heeft zich van beide zijden met het Maleisch leeren behelpen, en dit behelpen is tot gewoonte geworden, zoodat men het ongerijf, er aan verbonden, thans naauwelijks meer bespeurt. Waarom niet? De man van een ziekelijk gestel gewent zich zelfs aan zijne kwalen; de gewoonte maakt ze hem dragelijk: hij is ter nood meer in staat de voordeden der gezondheid te waarderen. Zullen wij daarom beweren, dat het niet wenschelijker voor hem zou zijn gezond te wezen? De vraag is niet, of de stand van zaken op *Java*, ten aanzien van het verkeer met de inboorlingen, dragelijk is; maar of hij natuurlijk, of hij wenschelijk is? De ambtenaar moet zich niet als doel voorstellen, met zoo weinig mogelijk moeite zijnen post waar te nemen, mits hij zich slechts voor straf en berisping vrijware, maar het Vaderland zoo goed mogelijk te dienen, wat moeite het hem ook kosten moge. Niemand, zal beweren, dat het den Javaan, hetzij opperhoofd of geringe, aangenaam kan zijn zich gedwongen te zien, om zich, in den omgang met Europeanen, van eene vreemde taal te bedienen, eene taal bovendien, waarvoor hij minachting koestert, en die inderdaad bij zijne eigene in vele opzigten achterstaat. Van onze zijde is de beoefening der Javaansche taal een natuurlijk middel, om de harten der bevolking van *Java* te winnen, en ons de grondigste kennis van den Javaanschen volksaard te verwerven. Hij moet weinig denkbeeld hebben van de innige liefde, die elk volk voor zijne moedertaal koestert; hij moet onbekend zijn met die groote waarheid, waarop het hooger wetenschappelijk belang van alle taalstudie berust, *dat elke taal de getrouwe spiegel is van de geheele intellectuële en morele ontwikkeling des volks, dat haar naar zijne behoeften gevormd heeft*, die eene van buide kan in twijfel trekken.

Nog minder waarde heeft de andere bedenking, die evenzeer aan den tegenwoordigen gebrekkigen staat van zaken ontleend is, die, bij beter inzigt van het verkeerde, daarvan gemakkelijk voor een' anderen zal kunnen plaats maken. Zonder twijfel is voor den ambtenaar op *Celebes* de kennis van het Boegineesch en Macassaarsch weinig minder wenschelijk dan die van het Javaansch op *Java*, en zal dit evenzeer worden, wanneer de betrekkingen met de bevolking van dat eiland toenemen; doch in plaats van iets tegen het nut der studie van het Javaansch te bewijzen, zou

er alleen uit volgen, dat de ambtenaren in *Oostindië* ook Macassaarsch en Boegineesch en alle andere tongvallen van den Archipel, waarop men dit argument met reden zou kunnen toepassen, in tien kring hunner studiën behoorden op te nemen. Op zich zelf lijdt dit geene bedenking; maar vorderen wij, zoo niet iets hoog bezwaarlijks, iets schier onmogelijks? Ja! - indien men willekeurige verplaatsingen van den ambtenaar nu naar dezen, dan naar genen hoek des Archipels wil, zonder dat men op bijzondere geschiktheid voor het verblijf onder deze of gene bevolking, door studie en ervaring verkregen, acht geeft. Neen! - indien men elken ambtenaar in staat stelt zich tot een' bepaalden werkkring te bekwamen, en hem zich daaraan bij voortduring en onverdeeld laat toewijden. Zoo weinig men in *Europa* iemand, aan het hoofd der financiën plaatsen zal, die slechts met krijgszaken bekend is, of met het toezigt op de justitie belasten zal, die slechts gewoon is aan het toezigt op het hofeeremoniëel, zoo weinig handelt men in *Indië* (gesteld dat geene andere overwegende redenen op die handelwijze invloed hebben) naar de regelen van het gezond verstand, indien men een' ambtenaar onder de Boeginezen of Redjangers plaatst, die slechts de taal en den volksaard der Javanen bestudeerd heeft. Wat wij begeeren, is zoo veel mogelijk volkomene bekendheid van elken ambtenaar met al wat in den kring zijner werkzaamheden komt, met de bevolkingen en bijzondere personen, waarover zijn gezag zich uitstrekt. Dit doel is te bereiken, niet wanneer men één' en denzelfden persoon wil geschikt maken voor alles, opdat een superieur hem naar willekeur moge kunnen gebruiken tot hetgeen hem goeddunkt; maar dit doel is te bereiken bij zamenwerking van velen tot één gemeenschappelijk doel, waarbij ieder die taak vervult, waarvoor aanleg, neiging of lotsbeschikking hem boven anderen heeft berekend gemaakt.

Wij meenen dus, dat de gemelde tegenbedenkingen, ten aanzien der noodzakelijkheid en practicabiliteit van *de kennis en het gebruik van de Javaansche taal door alle ambtenaren op Java, die met de inboorlingen des lands in onmiddellijke aanraking komen*, niet toereikend zijn, om de beweringen van Prof. ROORDA omver te stooten, of zijne plannen en uitzigten als hersenschimmig te doen voorkomen. Onzes inziens is het practische nut van het Javaansch voor den ambtenaar boven alle bedenking verheven. Wij wenden ons tot het tweede punt.

Ook hier evenwel is het even onnoodig, als ondoenlijk, het

Hoog wetenschappelijk belang van de kennis der Javaansche taal van alle zijden in het licht te stellen. *Onnoodig*, wijl wij onze lezers naar de voortreffelijke inleiding van W. VON HUMBOLDT tot zijn werk: *Ueber die Kawi-Sprache auf der Insel Java*, mogen verwijzen, waarin zoowel de waarde van de studie der talen, als uitdrukking van de beschaving der volken, en hulpmiddel ter opsporing van hunne afkomst, verspreiding in vroegste lotgevallen, in het algemeen is aangewezen, als het bijzonder belang aangetoond, dat de Polynesische talen, en onder deze vooral ook het Javaansch, bij dit onderzoek inboezemen. *Ondoenlijk*, wijl zulk eene menigte van belangwekkende bijzonderheden zich hierbij aan onze herinnering opdringt, dat wij het bestek, dat wij ons bij onze opmerkingen tot inleiding dezer aankondiging moesten voorschrijven, bij eene eenigzins volledige behandeling, verre zouden moeten te buiten gaan. Inderdaad zijn er weinige talen, welker beoefening zich aan belangrijker ethnographische en anthropologische vraagpunten aanknoopt, en die merkwaardiger karaktertrekken vertoonen dan het Javaansch. Men denke slechts aan den digten sluijer, die over de afkomst en verspreiding der volken van den Indischen Archipel is uitgebreid; aan den hoogen, maar raadselachtigen trap van beschaving, dien *Java* eenmaal onder de bevolkingen dezer gewesten heeft ingenomen; aan de merkwaardige omwentelingen, die de Javaansche beschaving beurtelings door den invloed van *Hindostan* en *Arabië* ondergaan heeft, en waarvan de Javaansche taal zulke duidelijke sporen vertoont, zouder evenwel den karakteristieken gang harer ontwikkeling prijs te geven, hare aanspraak op oorspronkelijkheid te verliezen[(1)]. Men denke aan de uitgestorvene dichtertaal, onder den naam van *Kawi* bekend, dat merkwaardig gedenkteeken der naar *Java* overgeplante Indische beschaving; aan het misschien, in die uitbreiding althans, eenig verschijnsel der beide dialekten (Kråmå en Ngoko), te gelijker tijd door elken Javaan gebezigd, naar mate hij tot zijne meerderen of minderen het woord voert. Men denke aan de bijzondere rigting, die de Polynesische talen bij hare ontwikkeling hebben genomen; haren rijkdom van grammaticale vormen, door prae- en suffixen, letterverwisseling en herhaling van lettergrepen, om de wijzigingen der *be-*

(1)

teekenis uit te drukken, bij een volslagen gemis van buigingen, om de *betrekkingen* der woorden onderling aan te duiden; eigenschappen, die zich, met uitzondering van de Tagalesche taal, misschien in geen' anderen tongval volledіger ontwikkeld vertoonen dan in het Javaansch. Men denke eindelijk aan den ouderdom en den rijkdom der Javaansche literatuur, en aan de eigenaardige locale kleur, waarmede zij harer kopijen van voortbrengselen van uitheemschen oorsprong (want wij mogen naauwelijks hoop voeden op *Java* geheel oorspronkelijke werken van eenig aanbelang te zullen vinden) den schijn van Javaansche afkomst heeft weten mede te deelen, en men zal zich overtuigd houden (hoe weinig ingang ook die overtuiging tot dusverre bij onze landgenooten schijnt te hebben gevonden), dat ook uit een streng wetenschappelijk oogpunt de Javaansche taal de moeite, door enkele verlichte mannen, zoo buiten als binnen ons vaderland, aan haar onderzoek besteed, de toewijding van een geheel leven aan de opsporing harer wetten en verschijnselen volkomen waardig is.

Er blijft ons een derde punt over, door welks overweging wij de belangstelling voor de beoefening der Javaansche taal van allen hopen te winnen, wien de zaak der menschheid en die van het Christendom ter harte gaat. *Java*, sedert meer dan 200 jaren de bron, waaruit zoo vele schatten aan *Nederland* zijn toegevloeid, is, de bevolking in massa genomen, nog even vreemd aan de zegeningen des Evangelies, als toen de eerste belijder van CHRISTUS den voet op de Javaansche kust zette. Onze voorouderen hebben het aan pogingen, om het Evangelie in de koloniën te verkondigen, niet laten ontbreken; eene verdienstelijke Maleische bijbelvertaling is zelfs door hen tot stand gebragt; voor *Java* hebben hunne pogingen geene vruchten gedragen. En geen wonder, zoolang men het eenige middel verwaarloosde, de gelegenheid voor den Javaan, om in zijne eigene taal de groote werken Gods te hooren verkonden.

In de laatste jaren zijn van verschillende kanten pogingen tot bereiking van dit doel in het werk gesteld; maar schoon het een en ander daartoe is voorbereid, - vruchten van dien arbeid te zien, hoeft nog niemand mogen gelukken. De voorname oorzaak daarvan (wij houden er van, de zaken bij hare namen te noemen, en wenschen om vele redenen, dat niemand zich te dezen aanzien bedriege) is in de geringe ondersteuning, zoo niet tegenwerking, welke deze pogingen bij het gouvernement ondervinden. Drie bijzonderheden vooral zijn er,

die te dezen aanzien in aanmerking komen, en die allen met de beoefening der Jav. taal in verband staan: de verbetering van het onderwijs op *Java*, door de oprigting van doelmatige scholen, om den inlander in het lezen en schrijven zijner eigene taal (want meer willen wij voor het oogenblik niet vorderen) te onderrigten; de vrijheid, aan bekwame zendelingen verleend (waarbij wij het strengste toezigt op de gepastheid en voorzigtigheid der door deze genomene maatregelen niet zouden afkeuren), om het Evangelie op *Java* te verkondigen; de vertaling eindelijk der Heilige Schrift in het Javaansch. De laatste, ofschoon sedert eene reeks van jaren, en met opoffering van weinig minder dan twee tonnen gouds, door het Nederlandsche Bijbelgenootschap voorbereid, is echter nog verre van hare voltooijing te zijn genaderd; doch wat zou ook den Javaan eene volledige bijbelvertaling baten, indien zij hem niet óf door een verbeterd onderwijs werd toegankelijk gemaakt, óf door den mond van bekwame en verstandige zendelingen verklaard werd? Het is bekend, dat het aan de zendelingen ontzegd is op *Java* werkzaam te zijn. De weinige en verwarde berigten, die wij aangaande het inlandsche schoolwezen op *Java* in de beschrijvingen van dit eiland aantreffen, zijn niet toereikend, om er ons een helder denkbeeld van te geven. Zoo veel is intusschen zeker, dat dit schoolwezen geheel op Mosleemsche grondslagen berust; dat men eene lagere en hoogere soort van scholen, de laatste meer bepaaldelijk voor de priesters, onderscheiden kan, die zich met de *mektab's* en *madrasah's* der Arabieren laten vergelijken; dat het onderwijs op die scholen geheel aan godsdienstleeraars is toevertrouwd, en zich op de lagere scholen tot het werktuigelijk van buiten leeren van den Koran (zonder toereikende kennis der Arabische taal) en het schrijven van Arabische karakters bepaalt, en dat ook dit onderwijs, hoe gebrekkig ook, verre is van zich over de massa der bevolking uit te strekken[(1)]. Betrekkelijk gering is het aantal dergenen, die Javaansch kunnen lezen en schrijven; het onderwijs daarin schijnt hoofdzakelijk door de ouders aan hunne kinderen, of althans door huisselijk onderrigt, op welke wijze dan

(1) De meeste bijzonderheden nog omtrent het onderwijs op *Java*, ofschoon zonder de vereischte naauwkeurigheid, zijn medegedeeld door R.J.L. KUSSENDRAGER, *Natuur- en Aardrijkskundige Beschrijving van het eiland Java*, bl. 132, 213, 254, 259, 277, 309. Vgl. Ook RAFFLES, *History of Java*, D. I, bl. 445 der tweede uitgave.

ook, te worden medegedeeld. Moeijelijke taak voorwaar, en waarvan weinig vrucht te wachten is bij de veeltijds gebrekkige kennis der onderwijzers zelve, bij het gemis eener gepaste methode, bij de schaarschheid der geschriften zelfs, die den leerling ter beoefening ten deel vallen. Wij zouden eene treurige taak te vervullen hebben, indien wij hier de geschiedenis wilden schrijven van de vruchtelooze pogingen, tot verbetering van dezen ellendigen toestand in de laatste jaren aangewend. Bekend is het, hoe nog zeer onlangs de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen ernstig besloten had de belangen van het onderwijs op *Java* ter harte te nemen; doch ten gevolge der bekomene ongunstige advijzen, die haar de onmogelijkheid der bereiking van haar doel in den tegenwoordigen staat van zaken deden inzien, voorloopig (immers wij hopen niet voor altijd) van haar ontwerp heeft afgezien. Aan de noodzakelijkste hulpmiddelen tot een verbeterd onderwijs zou het echter reeds niet meer geheel ontbreken. Wij bezitten Javaansche typen, die niets te wenschen overlaten, een Javaansch A B- en spelboek, onder den titel 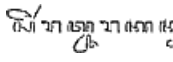 (*Serrat Tjarakan*), in 1839 gedrukt, gelithographeerde tabellen van het Javaansche letterschrift, en twee elementaire leesboekjes, onder de papieren van het Nederl. Bijbelgenootschap berustende. Het is ons niet bekend, of van het eerstgenoemde werkje, en de daarbij behoorende tabellen, werkelijk op *Java* immer eenig gebruik is gemaakt; wel dat een groot aantal exemplaren den togt over den Oceaan nog niet ondernomen heeft. Van de beide elementaire leesboekjes is het eene, in welks invoering op *Java*, op gezag der daarbij overgelegde Nederduitsche vertaling door het gouvernement zwarigheid gemaakt is, onlangs door Prof. ROORDA ter dienste zijner lessen te *Delft*, en ten vervolge op de Javaansche Chrestomathie, bij zijne spraakkunst gevoegd, uitgegeven, onder den titel; *Javaansche Gesprekken in de onderscheidene taalsoorten, opgesteld door een Javaan van Soerakarta; gevolgd door een bijvoegsel bij het woordenboek op het leesboek tot oefening in de Javaansche taal, tot gebruik bij deze gesprekken, door* T. ROORDA, 1843. Wij hopen op dit werkje, dat echter in den vorm, waarin het nu is uitgegeven, voor *Java* minder geschikt is, later terug te komen. Van het andere der bedoelde werkjes, hetwelk eenige korte en algemeen bevattelijke opstellen over de natuurlijke historie der op *Java* meest bekende dieren bevat, is het invoeren op *Java* door de

regering toegestaan. Des te meer is het te bejammeren, dat het tot dusverre ongedrukt moest blijven. Het Bijbelgenootschap kan den druk daarvan niet bekostigen, zonder zich geheel buiten den eigenlijken kring van zijne bemoeijingen te begeven. Een voorstel daartoe is onlangs om die reden (en wie moet ze niet billijken?) zonder gevolg gebleven; de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen zal, nu zij van haar ontwerp vooreerst heeft afgezien, thans ook weinig geneigdheid hebben, om (wat sommigen gehoopt hadden) die taak op zich te nemen; alleen van de bijdragen van bijzondere personen zou zich misschien nog iets laten hopen, indien men slechts eenigen grond had, om te verwachten, dat het doel zou worden bereikt; indien niet de overtuiging van de ongezindheid des gouvernements, om zich de zaak van het onderwijs op *Java* ernstig aan te trekken, alle geestdrift voor dergelijke ondernemingen, door het bijna zeker vooruitzigt van mislukking, verlamde.

Welke bedenkingen het Nederlandsche bewind terughouden, om óf zelf de hand aan het werk te slaan, óf althans aan anderen vrijheid te verleenen, om den akker van *Java* voor de ontvangst van het zaad des Evangelies toe te bereiden, is eenigzins moeijelijk te bepalen, daar zij nimmer openlijk beleden zijn. Wij gelooven ze te moeten zoeken in de vrees, dat elke poging, om, hetzij middellijk door verbeterd onderwijs, hetzij onmiddellijk door de toelating van zendelingen, de Javanen tot het Christendom te brengen, door de priesters zal beschouwd worden als eene inbreuk op hunne regten en hun gezag; dat zij geene middelen onbeproefd zullen laten om bij de Javanen omtrent de bedoelingen der Nederlanders mistrouwen te wekken; dat een fanatische ijver ter verdediging van het Islamisme zal ontstoken worden; dat eene vreemde natie, die, meent men, het schoone en rijke *Java* met leede oogen in onze handen ziet, gretig de gelegenheid zal aangrijpen, om het vuur der misnoegdheid te voeden en aan te blazen; dan oproer en oorlog, en welligt het geheele verlies onzer schoone kolonie, van welker behoud, naar elks overtuiging, de redding des vaderlands en ons voortdurend volksbestaan afhankelijk is, de wrange vruchten zullen zijn van die pogingen, welker aanwending door de vrienden des Christendoms zoo vurig begeerd wordt. Men moet bekennen, dat het geloof sterk zou moeten zijn, dat in staat was over zulke bedenkingen te zegepralen, ten zij ze als ongegrond en hersenschimmig wierden erkend.

Wij welen, wat de warme voorstanders des Evangelies op

deze bedenkingen zullen antwoorden. Wij weten, dat, uit hun oogpunt beschouwd, alle berekeningen van menschelijke wijsheid moeien wegvallen en als niets te achten zijn, in vergelijking van het ééne noodige; dat het den Christen niet voegt, bij het bewustzijn van naar Gods voorschrift te handelen, het heerlijke en heilrijke der uitkomst te wantrouwen; dat hij vaststaat in het geloof, dat hem, die het koningrijk Gods zoekt, alle overige dingen zullen toegeworpen worden. Beschouwen wij de zaak uit dit oogpunt, dan is zeker geene verontschuldiging denkbaar; dan mag geene vrees ons terughouden, om op *Java* met alle magt te doen, al wat onze hand er voor de zaak des Evangelies te doen vindt. Doch wij vreezen, dat wij, op dezen toon sprekende, weinig ingang zouden vinden in een tijd, waarin het religieuse enthousiasme bij velen door de zorg voor de spijs, die vergaat, is uitgedoofd, bij anderen verdampt in de onzalige geschillen, die onze vaderlandsche kerk beroeren.

Wij zouden dus wel wenschen, dat het mogelijk ware, op een zuiver politisch standpunt, de ongegrondheid of overdrevenheid der genoemde bedenkingen aan te toonen; wij zouden om die reden verlangen, dat een opzettelijk onderzoek naar dit zoo belangrijke vraagstuk wierde in het werk gesteld, door een' persoon, die met de bevolking van *Java* en den stand van zaken in onze koloniën naauwkeurig bekend was. Wij zouden hopen, dat het resultaat van dit onderzoek der zaak van de vrienden des Christendoms niet ongunstig zou zijn, wijl wij ons bezwaarlijk kunnen voorstellen, dat het Islamisme op *Java* overal zulke diepe wortelen zou hebben geschoten, en de invloed der priesters op de inderdaad slechts half tot de leer des Korans bekeerde bevolkingen zoo groot zijn zou, dat niet, vooral door eene langzame verbetering van het onderwijs, met de hoogste omzigtigheid ingevoerd, *Java*, zonder de gevreesde schokken, voor de prediking des Evangelies en de invoering des Bijbels kon worden voorbereid. Wij bekennen evenwel hierover niet met genoegzame kennis van zaken te kunnen oordeelen; wat wij kunnen, is op het gevaar opmerkzaam te maken, dat ook in werkeloosheid ten aanzien der belangen van Christendom en beschaving gelegen is.

Men bedenke het toch wel, dat in onze dagen de publieke opinie der volken de hoogste magt is. Die publieke opinie eischt, in het beschaafde *Europa*, met luider stem de bevordering en verbreiding der beschaving en des Christendoms; de prediking

des Evangelies aan alle oorden der aarde, het drukken en verspreiden van geheele of gedeeltelijke overzettingen der H.S. in de laatste 40 jaren in niet minder dan 137 talen, is er ons borg voor. Merkwaardig is het, dat zelfs het Fransche bewind ernstig bedacht schijnt, om christelijke beschaving onder de bevolking van *Algerië* te verspreiden. In het vorige jaar is door den minister van oorlog aan de *Académie des Inscriptions et Belles Lettres* eene Arabische vertaling der Evangeliën ter beoordeeling aangeboden, die hij voornemens was ter dienste der Arabische bevolking van *Algerië* te laten drukken[(1)]. Wat zal het gevolg zijn, indien *Nederland* alleen achterlijk blijft te midden van dezen ontwaakten ijver, om den Heidenen het Evangelie te verkonden? indien het Nederlandsche bewind alleen voortgaat, voor de publieke stem van het geheele beschaafde *Europa* het oor te sluiten? Reeds nu laat zich buiten'slands menig woord vernemen, beleedigend voor ons nationaal en Christelijk gevoel; de achting, die wij nog bij de volken genieten, zal meer en meer ondermijnd worden, indien met eene edelmoediger politiek bij ons gouvernement ingang vindt, en daden die woorden logenstraffen. Wanneer de smet eener eigenbatige en zelfzuchtige staatkunde, ten aanzien der koloniën, met regt aan *Nederland* kan worden aangewezen; wanneer de overtuiging bij de natiën veld wint, dat *Nederland* zich het bezit zijner schoone koloniën onwaardig toont, zijn dan niet juist aan onze vijanden de scherpste wapenen in handen gegeven? Indien het werkelijk de wensch van *Engeland* zijn mogt, ons, zoodra de tijd daarvoor rijp is, uit onze Oostmdische bezittingen te verdringen, wat zullen wij tegen deszelfs overmagt vermogen, indien niet de deugdelijkheid onzer zaak ons kracht geeft, indien wij der publieke opinie het regt benemen, om zulk eene handelwijze als eene daad van onregtvaardig geweld te beschouwen?

Voor het oogenblik was het ons doel slechts aan te toonen, hoe ook de verbreiding van beschaving en Christendom bij de beoefening der Javaansche taal het hoogste belang heeft, en hoe, in weêrwil van vele daaraan verbondene zwarigheden, die verbreiding, niet slechts door den geest en de leer der godsdienst, die wij belijden, maar ook uit een politiek gezigtspunt, gevorderd wordt. Het tijdstip kan niet veraf wezen, waarop zich die vordering krachtig zal laten gelden. Inmiddels is de

(1) Zie het tijdschrift *De Referent*, 1844, kol. 154.

beoefening der Javaansche taal, en de vermeedering der hulpmiddelen om haar toegankelijk te maken, de beste voorbereiding.

Wij hopen, dat onze uiteenzetting van het hoog en veelzijdig belang der studie van het Javaansch aan velen eenige meerdere belangstelling voor onze aankondiging van een nieuw daartoe strekkend hulpmiddel zal inboezemen.

(*Het Vervolg in een volgend Nommer*.)

Tafereel van het heelal. Eerste deel. Inhoud: de Sterrekunde in haren geheelen omvang (die Wunder des Hemmels), door *J.J. von Littrow*, naar de derde Hoogduitsche uitgave bewerkt door *G.A. Hondeijker*, Onderwijzer in de Wis- en Zeevaartkunde te Amsterdam. Amsterdam, bij de Gebroeders Diederichs.

Reeds vóór eenen geruimen tijd heeft de Redactie van *de Gids* mij de eerste afdeeling dezer vertaling ter beoordeeling toegezonden, en ofschoon niet gewoon een verzoek af te wijzen, dat ik inwilligen kan, heb ik toch lang geaarzeld, alvorens aan dat verlangen te beantwoorden. Eene omstandigheid heeft mij korteling aanleiding gegeven, om eenen arbeid te volbrengen, die mij reeds overlang wenschelijk voorgekomen was, maar tot welken ik niet besluiten kon, gedeeltelijk uit gebrek aan beschikbaren tijd, gedeeltelijk ook uit vrees, dat ik niet naar mijnen wensch zoude slagen. Men zal namelijk eerlang een populair werk over sterrekunde van mijne hand in het licht zien verschijnen; hetgeen ik noodig oordeel hier openlijk bekend te maken, opdat men niet, na verloop van eenigen tijd, daarin eene geheime drijfveêr zoude meenen te vinden, tot het oordeel, dat ik over de *Wunder des Himmels* van LITTROUW uitspreken zal. Ik heb in bedenking gestaan, of ik, om allen schijn van partijdigheid te vermijden, de genoemde vertaling, met een weigerend antwoord, aan de Redactie van *de Gids* zoude terugzenden, maar, na eenige overweging, kwam het mij beter voor, rustig mijnen weg te gaan, en elk te laten denken wat hem behaagt. Ik oordeel het echter niet ongepast mede

te deelen, dat ik hier, in het wezen der zaak, slechts herhaal, wat ik vóór weinige jaren, toen bij mij volstrekt het voornemen niet bestond, om eene populaire sterrekunde te leveren, aan twee onzer meest geachte uitgevers geschreven heb, die mij over eene vertaling van LITTROW'S *Wunder des Himmels* raadpleegden, en die, op mijnen raad, van die vertaling hebben afgezien. Vooral na dit antecedent meende ik, dat geene ongepaste vrees mij het zwijgen moest opleggen, waar ik in het belang eener goede zaak spreken kon.

Wanneer het aantal leerboeken, over een bepaald studievak, zijnen bloei verkondigen moest in het land, waar die leerboeken verspreid zijn, dan zoude de sterrekunde vooral bij ons, in alle rangen en standen der maatschappij, doorgedrongen moeten wezen, en wij zouden onder onze beschaafden zeer weinigen aantreffen, die de grofste onkunde omtrent de verschijnselen des hemels verraden. Men zie echter de lange lijst van Nederduitsche of in het Nederduitsch vertaalde werken over populaire sterrekunde, achter mijne *Redevoering over de Sterrekunde* voorkomende, welker getal daarna nog vermeerderd is, en ouderzoeke onbevooroordeeld, wat die werken opgeleverd hebben. Ik verbeeld mij tamelijk wel in dw gelegenheid te zijn, den toestand der sterrekunde in ons vaderland gade te slaan, en zoo ik mij niet geheel bedrieg, heerscht in het algemeen bij ons eene diepe onkunde ook omtrent de eenvoudigste waarheden, die zij leert. Het ontbreekt ons niet aan menschen, die eenen schijn van kennis willen aannemen, door anderen te kunnen aanwijzen, dat deze ster Sirius, gene Capella heet; maar zelfs het minste denkbeeld van den bouw des hemels en de oorzaak, der verschijnselen, die eenen beslissenden invloed op ons bestaan uitoefenen, wordt bijna overal vruchteloos gezocht. Laat slechts eene verduistering plaats hebben, en geef dan acht op de gesprekken, die zelfs in de beschaafde kringen over die verschijnselen gevoerd worden, en gij zult u verbazen over de bekrompene begrippen van den grooten hoop. Geef eens acht op de ongerijmdheden, die men somtijds zelfs van den kansel hoort, als men dáár de beschouwing van den hemel niet geheel ontgaan kan. Nog korteling werd mij door eenen man, om zijne geleerdheid te regt geacht en beroemd, in allen ernst afgevraagd, of de schuinsche stand van de hoorns der maan, dien hij opgemerkt had, gcenen storm tegen den volgenden dag voorspelde. Ik kon hem die vraag niet ten kwade duiden, want ik heb dikwijls veel ongeremder te be-

antwoorden gehad. En wat kunnen wij uit die algemeene onbekendheid, met zelfs de meest in het oog loopende verschijnselen des hemels, afleiden? Een van beide, dat bij onze landgenooten geen gevoel voor de schoonheden der schepping bestaat, of dat het hun aan eene, voor hen geschikte, gelegenheid ontbreekt, om die te leeren kennen. Het eerste is volstrekt het geval niet; maar het krijgt, eenen schijn van waarheid, door het algemeen heerschende verkeerde begrip, dat de uitkomsten, door de sterrekundigen verkregen, slechts voor sterrekundigen verstaanbaar zijn, en dit verkeerde begrip hebben wij grootendeels aan de vertalingen te wijten, die voor onze landgenooten niet berekend zijn. Onze geleerden bepalen zich over het algemeen te zeer bij hun eigen studievak; zij willen wel wat van de natuur weten; maar zoo hun studievak het niet medebrengt, zullen zij haar zelden met ernst en opzet beoefenen, en zoo zij iets van de sterrekunde zullen leeren, moet het hun weinig moeite kosten. Onze ongeleerden hebben zich grootendeels door romanlectuur bedorven, die, helaas! reeds bij de jeugd ingeslopen is, en door de leesgezelschappen aangewakkerd wordt. Een gevolg van die gemakkelijke romanlectuur is een afkeer van denken over zaken, met welke ons tijdelijk belang niet regtstreeks gemoeid is, en vooral een afkeer van boekwerken, die men niet zonder inspanning van gedachte verstaan kan. Ik heb echter nog nimmer iemand aangetroffen, die niet gaarne iets van de wonderen des hemels vernam, als die hem op eene, voor hem ligt verstaanbare, wijze werden voorgesteld; maar dit eischt studie van de individus, met welke men te maken heeft, zoowel als van de wetenschap. Geeft men iemand bij ons een uitgebreid werk over populaire sterrekunde in handen, dat hij niet dan met moeite volgen kan, zoo zal men ook gewoonlijk ontdekken, dat hij het spoedig met ontevredenheid van zich afwerpt. Ik heb meermalen de sterrekunde van HERSCHEL aanbevolen, van welke wij eene zoo uitmuntende Nederduitsche vertaling bezitten, en die bijzondere opmerkzaamheid verdient, wegens de talrijke vernuftige grepen, door HERSCHEL, te baat genomen, om zamengestelde en afgetrokkene denkbeelden in zijne lezers over te gieten, en bijna altoos bleef men in het lezen steken, met de verklaring, dat men wel wetenschappelijke uitspanning, maar geene inspanning begeerd had. Ik voor mij heb de overtuiging gekregen, dat men met groote boekdeelen, in welke de sterrekunde met groote uitvoerigheid behandeld is,

vooral als de schrijver zich niet geheel en al op het standpunt van den volstrekt onkundige geplaatst heeft, bij ons niet verder zal komen. In tegendeel hebben wij behoefte aan een beknopt handboek, dat overal gebruikt kan worden, en waarin de voornaamste uitkomsten, door de sterrekundigen verkregen, met oordeel en groote duidelijkheid, en met vermijding van alle wiskundige redeneringen en berekeningen, zoo mogelijk zelfs met vermijding van alle wiskundige figuren, voorgesteld zijn. Zoodanig een handboek zoude bij ons veel nuts kunnen stichten, zelfs dan, wanneer het geene bijzonderheden beschouwde, en in het wezen der zaken minder diep doordrong, dan dit met sommige vreemde werken over populaire sterrekunde werkelijk, bij de meeste slechts in schijn, het geval is.

Als ik groote bezwaren tegen de beroemde *Wunder des Himmels* van LITTROW inbragt, zoude ik veel kans hebben, om van groote verwaandheid beschuldigd te worden, en inderdaad kan niemand meer eerbied, dan ik, voor de diepe studie en de veelzijdige kennis van LITTROW koesteren; maar ook niemand zal mij dwingen tegen mijne overtuiging eenen menschelijken arbeid voor volmaakt te verklaren. Ik heb hier ook niet te beoordeelen, of het oorspronkelijke werk van LITTROW voor *Duitschland* geschikt was, maar alleen, of zijne vertaling eene wenschelijke zaak zij voor ons Nederlandsch publiek. Met allen eerbied voor LITTROW, en zijne *Wunder des Himmels*, meen ik aan dit laatste zeer te moeten twijfelen. Een werk van dien omvang zal een uitstekend middel kunnen zijn, om nog velen bij ons van eene beoefening der populaire sterrekunde af te schrikken. De *Wunder des Himmels* bevatten in het oorspronkelijk meer dan 800 bladzijden groot octavo, terwijl elke bladzijde ruim tweemaal zoo veel letters bevat, als eene bladzijde in gewoon octavo formaat, gelijk dit bij ons gewoonlijk gebruikt wordt, zoodat het werk b.v. ruim 1600 zulke bladzijden zoude innemen, als die van mijne verhandeling over de komeet van HALLEY. Maar men zal vragen: is misschien de inhoud van de *Wunder des Himmels* zoo zeer voor onze landgenooten geschikt, dat zij het werk met gretigheid zullen doorlezen, zonder zich over zijnen omvang te bekommeren? Och neen, lieve lezer! zoo zijn b.v. 140 van die groote bladzijden, alleen aan eene beschouwing van de sterrekundige werktuigen toegewijd, met welke ons publiek niet te doen wil hebben, daar het niet voornemens is die ooit te gebruiken. In het eerste jaar, waarop ik aan de Leidsche hoogeschool, ook

de populaire sterrekunde te onderwijzen had, meende ik al zeer wel te doen, met mijnen toehoorders eenige sterrekundige werktuigen voor te stellen en te verklaren; maar ik zag spoedig, dat zij slaperig werden, die anders gewoon waren mij met groote belangstelling aan te hooren, en ik dacht bij mij zelven: men raaakt toch altoos eene dwaze figuur, als men buiten de maat speelt. Dikwijls ontvang ik bezoekers up het observatorium, die dan de werktuigen in naturâ, en niet slechts in kleine onvolkomene afbeeldingen voor zich zien, en dan maakt de eene de geleerde aanmerking, dat het koper dier werktuigen mooi geschuurd is: de andere vindt, dat het passage-instrument wel wat op een kanonnetje gelijkt; de derde schat de geldswaarde der werktuigen, naar de hoeveelheid kopers, waaruit zij bestaan. Breng ik de bezoekers bij den grooten kijker uit *München*, dan worden zij bevreesd en opgetogen, als zij het groote gevaarte met eene onbegrijpelijke ligtheid door de lucht zien zweven; maar als ik hen verpligten wil met de verklaring van de wijze, waarop zijne cirkels aangewend kunnen worden, om den kijker in één oogenblik op een voor het bloote oog onzigtbaar hemellicht te rigten, of als ik mijn best wil doen, om mijn lievelingswerktuig, den mikrometer, uit te leggen, dan word ik door eene stem verrast, die mij vraagt: ‘Is de toren, dien ik daar zie, niet die van *Soeterwoude*?’ De sterrekundige werktuigen zijn voor de sterrekundigen in de wereld gekomen, en niet voor onze leeken, en ik zoude eene vertaling van de *Wunder des Himmels* voor ons publiek ongeschikt achten, al was het alleen om de uitvoerige beschrijving der sterrekundige werktuigen. Op die beschrijving schijnt ook MÄDLER te doelen, als hij in de voorrede van zijne *populäre Astronomie* zegt: ‘Endlich besitzen wir, wiewohl in geringer Zahl, Arbeiten praktischer und bewährter Astronomen, aber theils sind sie zu voluminös und umfassen zu viel von den Hülfswissenschaften der Astronomie,’ enz. MÄDLER heeft daarom ook, na het bestaan van de *Wunder des Himmels*, een werk als zijne *populäre Astronomie*, ook voor zijne landgenooten wenschelijk geacht, en niemand heeft hem tot heden tegengesproken.

De groote omvang van LITTROW'S *Wunder des Himmels*, is ook gedeeltelijk een gevolg van 's mans buitengewone woordenrijkheid, die lang niet altoos het beste middel is, om de duidelijkheid te bevorderen, evenmin als het de belangstelling der leeken gaande houdt, wanneer men drie of vier bewijs-

gronden aanvoert, waar men met eenen enkelen volstaan kan. Ook is menige bladzijde gevuld met aanmerkingen, die tot het eigenlijke doel des werks niet behooren, en door welke niemand zijne kennis van den hemel vermeerderen zal. Zoo begint LITTROW b.v. het hoofdstuk aan de maan toegewijd, met eene uitvoerige ontwikkeling van de zwarigheden, die wij ondervinden zouden, wanneer wij op een' stoomwagen, of in eene luchtballon, of zelfs op eenen lichtstraal, een reisje naar de maan wilden maken; en mogen er gevonden worden, die in zulke aardigheden, welke niet altoos van zouteloosheid vrij te pleiten zijn, behagen scheppen, de groote menigte steekt er den draak mede, en wordt er ook niet door gestemd tot eene ernstige overweging van de schoonheden der schepping.

Men kan niet zeggen, dat LITTROW, in zijne *Wunder des Himmels*, veel wiskundige kennis bij zijne lezers vooronderstelt, maar het is toch altoos veel meer, dan bij ons Nederlandsch publiek aangetroffen wordt, dat gewoonlijk voor een wiskundig teeken of eene wiskundige berekening terugdeinst. Voor de groote menigte bij ons, is het werk te hoog gestemd, en daardoor slechts gedeeltelijk verstaanbaar, hetgeen de voorname reden is, waarom ik zijne vertaling vroeger afgeraden heb. Ons meer geletterd publiek, voor zooverre het in staat is, zonder zwarigheid, het werk van LITTROW te verstaan, behoeft zijne Nederduitsche vertaling niet, want het zal, met slechts weinige uitzonderingen, de Hoogduitsche taal magtig wezen. De opvoeding toch van onze beschaafde standen bestaat grootendeels in taalstudie. Zelfs de eenvoudigste burger heeft in zijne jeugd het Fransch geleerd, en in de hoogere standen wordt daaraan al spoedig het Duitsch en het Engelsch toegevoegd. Men wordt wel geoefend in het uitblokken van zamengestelde koopmansberekeningen, maar aan eigenlijke wiskunde wordt het allerlaatst of in het geheel niet gedacht, en dus kon wel de wiskunde, maar veel minder het Hoogduitsch, een hinderpaal wezen, om het werk van LITTROW in onze beschaafde kringen ingevoerd te krijgen, en die hinderpaal wordt door eene vertaling niet weggenomen. De *Wunder des Himmels* van LITTROW is voor sommigen een uitmuntend werk, en wel in het bijzonder voor hen, die zich tot eene hoogere studie der sterrekunde willen voorbereiden, en het kan ook eene aangename verpoozing aan hem verschaffen, die in deze wetenschap reeds aanmerkelijke vorderingen gemaakt heeft; maar voor zoover zulke bij ons gevonden worden, zullen zij liever het oorspronke-

lijke, dan eene vertaling lezen. Ik meen alzoo de vertaling van ilc *Wunder des Himmels* voor eene vrij nuttelooze onderneming te moeten houden, die men liever had moeten nalaten, daar wij reeds te veel vertalingen hebben, en al dat vertalen nadeelig werkt op onze nationaliteit, terwijl zij daardoor teruggehouden worden ons oorspronkelijke stukken te schenken, die in staat zouden zijn onze wezenlijke behoeften te vervullen. De *Wunder des Himmels* van LITTROW staan bij ons reeds in vele boekenkasten, maar in weinige hoofden, en dir zal door eene vertaling niet verbeterd worden. Als het dan volstrekt noodig was, het aantal onzer vertalingen te vermeerderen, dan waren er wel werken te vinden geweest, die voor ons meer geschikt zijn. Men had b.v. uit de *Urania* van HARTMAN en het tweede deel der *populäre Astronomie* van MÄDLER met eenige uitlatingen, een geheel kunnen zamenstellen, dat voor onze behoeften veel beter berekend ware.

Over de vertaling zelve kan ik geen volledig oordeel uitspreken, daar is slechts de eerste afdeeling voor mij heb liggen. Ik heb er echter hier en daar eene bladzijde van gelezen, en geloof, dat de Heer HONDEYKER zich zeer wel van zijne taak gekweten heeft. Hier en daar heeft Zijn Ed. echter koppelingen van woorden behouden, die men in het oorspronkelijke werk aantreft, maar welker gebruik in onze taal niet toegelaten kan worden. Op enkele plaatsen moest ik, om eene zinsnede te verstaan, tot het oorspronkelijke mijne toevlugt nemen. Zoo stiet ik b.v. op bl. 181, kolom 1, op de volgende zinsnede: ‘Hier komt nog bij, dat sterk verlichte voorwerpen, welligt door eene *bijzonderheid* in de zamenstelling van het oog, met een *rondom woekerend* lichtschijnsel, met eene eigenaardige rondspreiding van lichtstralen omgeven zijn,’ enz. In het oorspronkelijke leest men daarvoor: ‘Dazu kommt noch, dass stark beleuchtete Gegenstände, vielleicht wegen einer Unvollkommenheit in dem Bau des Auges, mit einem parasitischen Lichte, mit einem eigenen Zerstreuungskreise der Lichtstrahlen, umgeben sind.’

Een zeer wenschelijk toevoegsel aan een werk voor populaire sterrekunde, is eene juiste afbeelding van de voornaamste hemellichten, zoo als die zicht door eenen zeer goeden kijker vertonnen. Wie zich eenige kennis van den hemel heeft verworven, kan billijkerwijze wenschen de hemellichten zelve door eenen goeden kijker te beschouwen, en aan dien wensch, dien men zoo zelden bevredigen kan, kan alleen door juiste afbeeldin-

gen te gemoet gekomen worden. LITTROW geeft in zijne *Wunder des Himmels* eene menigte afbeeldingen van hemellichten, die hij echter alle op goed geloof van anderen heeft overgenomen. Zijne afbeeldingen van deelen der maan zijn naar LOHRMAN, SCHRÖTER en GRUITHUISEN gekopijeerd. Wie de fragmenten van SCHRÖTER eenmaal met de maan zelve vergeleken heeft, moet hun alle waarde ontzeggen, en ook de afbeeldingen, door GRUITHUISEN gegeven, hebben niet veel om het lijf. LOHRMAN gaf geene afbeelding, maar eene topographische kaart van een gedeelte der maan, en men schreef zijnen arbeid steeds eenen hoogeren graad van juistheid toe, dan hij werkelijk bezit. De afbeelding der planeten Mars, Jupiter en Saturnus zijn door LITTROW aan de sterrekunde van HERSCHEL ontleend, en hebben een goed voorkomen, ofschoon zij het karakter dier planeten niet met juistheid uitdrukken. De afbeeldingen der nevelvlakken en nevelsterren, die LITTROW aan eene verhandeling van HERSCHEL, in de *Phil. Trans.*, ontleend heeft, zijn zeer slecht uitgevoerd, en stellen die voorwerpen geheel anders voor, dan zij werkelijk zijn. Hoedanig deze afbeeldingen voor de Nederduitsche vertaling uitgevoerd worden, weet ik niet, want geene derzelve komt in de eerste afdeeling voor, die ik ter beoordeeling ontvangen heb. Het is intusschen wenschelijk, dat men aan die uitvoering geene moeite of kosten zal sparen, en met betrekking tot de nevelvlakken, die zich misschien alleen door fijne staalgravures behoorlijk laten voorstellen, tot de oorspronkelijke verhandeling van HERSCHEL zijne toevlugt nemen zal.

Leiden, Junij, 1844.

F. KAISER.

Over de spelling van de bastaartwoorden in 't nederduitsch, door *M.* Amsterdam, Nayler en C°, 1843.

Taalmijmeringen, naar aanleiding van 't genoemde werk. (II.)

Van het gebruik der Bastaartwoorden, 't opschrift der eerste afdeeling. 't Hoofdbeloop: zoo lang volken met volken verkeeren, nemen de talen van elkander over. Hierdoor is 't

gebruik van bastaardwoorden dikwijls, om de duidelijkheid, noodwendig; der afwisseling en welluidendheid dienstbaar. Die woorden, uit de eene in de andere taal overgebragt, bewijzen echter niets voor den meerderen rijkdom der eerste boven de laatste. ‘In ons Hollandsch, blijft dit [overnemen] eene waarlijk niet wenschelijke zaak: wij verstaan de woorden te innig, wij hechten te veel aan hunne wezenlijke waarde, om de beteekenis er van naar willekeur te kunnen verkrommen [eene beteekenis verkrommen?], gelijk men het in talen vermag, welker woorden geheel van het denkbeeld afhangen, dat men over één komt er *a posteriori* aan te eigenen, en die het denkbeeld niet uitdrukken, niet schilderen, maar die er alleen de vertegenwoordigers van zijn.’ - 't Gebruik van enkele bastaard vormen en is, hierom, niet verwerpelijk.

Niet geheel kunnen wij deze beschouwing deelen. De stelling, dat de woorden, uit de eene taal in de andere overgenomen, niet bewijzen voor den meerderen rijkdom der eerste boven de tweede, schijnt ons gewigtige bedenkingen tegen zich te hebben. De andere, dat de beteekenis der woorden in onze taal niet, even als in elke andere, afhangt van 't denkbeeld, dat men er *a posteriori* mede verbond, komt ons zelfs voor in strijd te wezen niet alle gezonde begrippen van taal.

De rijkdom ‘onzer schoone moedertaal,’ de armoede van 't Fransch, was sedert lang een soort van *rhetorum campus*; als we 't hoorden, wreven we ons de handen van genoegen: maar bleven, rustig en kalm, half Fransch doorpraten. - Wanneer verdient eene taal met der daad den naam van rijk? Om dit onpartijdig te bepalen, diende men, onzes inziens, de ziel en 't wezen van alle taal niet uit het oog te verliezen. De taal is de uitdrukking onzer begrippen en denkbeelden. Naar mate zo, derhalve, met algemeen geldende, eigene woorden en vormen, een *grooter* of *kleiner* aantal begrippen, denkbeelden, gedachten, met der daad, *kenmerkend* uitdrukt en onderscheidt, moet ze *rijker* of *armer* genoemd worden. Gesteld, een dichter weet één voorwerp met eene geheele reeks van namen te benoemen: 't bewijst voor zijn vernuft en vinding; te gelijk voor de buigbaarheid der taal: niet voor haren rijkdom. Tien, twintig woorden voor één begrip, één voorwerp, zonder *nuance* in het taalgebruik gevestigd, onverschillig 't eene voor 't andere genomen, is, eigenlijk, gebrek aan beschaving; 't is een ruwe en wilde natuurstaat. In den handel zijn staven, onge-

munt goud en zilver, ook rijkdom: in de talen geldt alléén, 't geen gestempeld is, gangbare munt, alléén de woorden en wendingen, die eene bepaalde waarde vertegenwoordigen. Voor den hedendaagschen rijkdom onzer taal, kunnen we niet in rekening brengen, dat ze b.v. eene *diligence* een *postrijtuig, jaagwagen, snelkoets*, of hoe ook, *zou kunnen* noemen. Zoo lang ze het niet *wesenlijk doet*, bestaan die woorden eigenlijk in de taal niet, ze behooren er niet toe. - Volgens dien regel, is elk bastaardwoord een bewijs voor den meerderen rijkdom der taal, en van begrippen tevens des volks, van waar 't woord kwam. Overal bevestigt zich dit. Toen Venetië aan Nederland, aan Europa, den koopmansstijl leerde; *a costi, brutto, netto*, bij andere volken in zwang bragt, was zeker 't Italiaansch rijker aan uitdrukkingen van bepaalde waarde voor den handel, dan de talen der overige volken. Rusland ontleende der onze zijn scheepswoordenboek: want zijne taal had geene uitdrukkingen voor voorwerpen en begrippen, der natie vreemd; 't Russisch was dus arm op dit punt. Niet anders was 't met Rome en CICERO in de wetenschappen, vooral in de philosophie: en 't Grieksch leende 't noodige. Gelijker wijze verrijkte dit laatste de talen aller Christenvolken met de woorden: *evangelie, engel, apostel*, zoo vele andere er noodig waren, om de nieuwe begrippen aan te wijzen. Taalbeschouwing, intusschen, is geene wiskunde, wij moeten dit herhalen: er bestaan uitzonderingen. De overheerschende Denen, Noormannen, drongen in 'tEngelsch vele woorden voor begrippen, waarvoor 't Saksisch reeds woorden bezat. Frankrijk leende ons, zoowel als anderen volken, vele ontbrekende uitdrukkingen en woorden: nog veel grooter getal kwam in omloop door onverschilligheid en gemis van 't begrip der waarde van eene zuivere landstaal; niet minder door menschen, die, arm van geest, arm aan wezenlijke waarde, zich hierdoor alléén boven 't gemeen wisten te verheffen.

Wat het tweede punt betreft, wij eerbiedigen de ingenomenheid des schrijvers met onze taal: doch waarheid voor alle dingen. In geene taal, drukte ooit een woord, naar zijne afleiding, eenig begrip, in zijne hoofdbestanddeel en, volledig uit. In elke andere, gelijk in de onze, wijst het woord, slechts door éénen trek, 't beteekendt; denkbeeld aan. 't Bekende hoofddeksel noemen we *hoed*, van: hoeden, bewaren, beveiligen. Meer dan die ééne eigenschap van 't voorwerp vermag 't woord niet uit te drukken. Er ligt niet in, dat het bepaald voor 't

hoofd moet dienen, of van eene meer stevige stof, anderen vorm, wezen dan eene muts: zijn' *bepaalden* zin ontving 't door 't gebruik, niet door zijne ‘wezenlijke waarde.’ Naar die waarde, kon 't even juist een' *schoen*, een' *mantel* beteekenen; zelfs onze *huid*, een *harnas*, een *bolwerk*, een' *zeedijk*, al wat maar *hoedt*. Van hier dan ook, dat verwante talen en tongvallen, Hollandsch, Hoogduitsch, met *de zelfde* woorden uiteenloopende beteekenissen kunnen verbinden. 't Eerste noemt, met gelijk regt, eene *maagd*, 't geen het tweede door *jungfrau* uitdrukt, de Engelsche poësie somtijds door *maiden*. Omgekeerd verandert 't Hoogduitsch *maagd* in dienstbode, 't Hollandsch *Jungfrau* in eene dochter van geboorte. Wij noemen een' opziener der Christengemeente *ouderling*, de Vlamen verstaan, door 't zelfde woord, een' oud man, die voor de armenkas wordt uitbesteed.

Het gebruiken van enkele bastaardwoorden is noodwendig, nuttig, hebben wij gaarne onderschreven: 't voorbeeld, als toepassing genomen, moeten we verwerpen.

‘De welopgevoede man zegt, zonder een doodsteek aan zijne taal toe te brengen: *Toen wij langs het kanaal wandelden, moest hij zijn lorniët gebruiken, om den overkant te kunnen distingeeren*. Dit *distingeeren* is daar nu wel niet noodig, maar gesteld, dat de volzin in den gemeenzamen gesprekftijl van roman of komedie (zegge hier *blijfpel*, wie op *gesprekftijl* zoekt te rijmen!) gebruikt mocht worden en dat men, voor en achter, reeds veel van dat ij- en ei-geblaet had doen hooren - dan is er immers niets in, *distingeeren* op den voet van *intrigeeren* te stellen, dat, helaas! méer in onze dagen gehoord wordt, dan het oude *recht door zee gaan*, en waarvan de verduitsching des niet te min onmogelijkheid blijft!’

Met den schrijver, gelooven we: men let in onze taal te weinig op welluidendheid, afwisseling van klinkers; hiervóór hebben we dit punt aangeroerd, bij de enkele en dubbele vokaalspelling en de *imperfecta* der gelijkvloerjende werkwoorden. Dan, ter liefde dier afwisseling, eene taal tot iets te maken, dat eigenlijk geene taal meer is, geen Hollandsch, noch Fransch, was 't wezen der zaak eener bijkomende omstandigheid opofferen. Er is meer tegen. Zulke aanwendsels hebben eene doodelijke wonde aan de taal, vooral des omgangs, toegebragt: een blijspel, een roman in goed Hollandsch geschreven, verliest er alle natuur door en losheid. - Bij *distengeren* vergeet de schrijver 't vroeger gestelde: de afkeer onzer

taal van vreemde woorden en de verdediging van 't invleijen alleen, van *enkele* bastaardwoorden. 't Onvertaalbare van *intrigeren* komt ons voor, niet te strooken met schrijvers begrip van taalrijkdom.

De *germanismen* volgen. Over 't geheel keurt de schrijver ze af: ‘doch ook duitsche (d.i. hoogduitsche woorden) zijn er, die ten onzent zonder gevaar kunnen gebruikt worden.’ Hij rekent hiertoe: *verwandelen, begeesteren, eigenheid. Eigendommelijkheid* wordt, met reden, onbepaald afgekeurd.

De klagte over germanismen wordt ten minste maandelijks vernieuwd, zouder dat men zich de moeite getroost, ons duidelijk en bepaald te zeggen, wat eigenlijk den germanismus uitmaakt: Hoog- en Nederduitsch, zoowel als beider schrijftalen, 't Duitsch en Nederlandsch, zijn één in oorsprong; 't zijn tongvallen derzelfde taal, gene verhard in hoogere bergstreken, deze aan de zeestranden verweekelijkt. Omdat beide ééne taal zijn, hebben beide oorspronkelijk denzelfden wortel- en woordenschat. Op deze waarheid steunde BILDERDIJK, als 't hem goed dacht, *geschichte, muichelmoord*, wat hem in den zin kwam, ons als zuiver Nederlandsch, op te dringen. Van den anderen kant: ware 't genoeg, dat een woord ook in 't Duitsch in gebruik is, om in 't Hollandsch, afgekeurd te worden: zoo was bijna onze geheele taal één enkele germanismus; 't Duitsch, op zijne beurt, één doorloopend *Nederlandicismus*. Iets zoo ongerijmds kan niemand bedoelen. Een woord als Duitschtaaleigen te verwerpen, omdat het, bij dien landaard, *vroeger* dan hier in gebruik kwam; en alléén als Nederlandsche te willen erkennen, die sedert twee, drie eeuwen voorkomen; uit de gemeene bron geene nieuwe te willen toelaten, is even ongegrond. De taal is de afspiegeling van 's menschen geest. Die geest, rusteloos in zijn streven, voegt kennis bij kennis, begrip bij begrip; onafgebroken breidt hij de grenzen uit van zijn gebied, en, met meer waarheid dan der Roomsche keizers, is zijn naam: altijd vermeerderaar des rijks. Met dien gang, moet eene taal gelijken tred houden. Die 't anders wil, is hem gelijk, die een' steeds wassenden stroom voortdurende binnen de oude dijken meent te kunnen houden, hoewel de waterstand is geklommen, de bedding verhoogd. LEIBNITZ raad is veeleer ook door ons te volgen.

Waar, alzoo, kan eerst, naar 't wezen der zaak 't germanismus beginnen? Waar 't gemeene bezit ophoudt, dunkt ons, en ieders afzonderlijk gebied is gevestigd. Met andere woorden:

Zoodra een woord, 't zij in *vorm*, 't zij in *beteekenis*, in strijd is met het gevestigde Nederlandsche taaleigen, dan is 't een germanismus. B.v. *Eigendommer* (*Eigenthümer*) voor eigenaar, is er een, in den woordvorm. Achter de *composita* op *dom*, is onze taal niet gewoon den uitgang *er* te voegen, om den werker, dader of bezitter, uit te drukken. *Analogicé* kon, daar en tegen, 't Duitsch ook met *der Reichthümer, de rijke man*, enz., enz. Zijn' taalschat vermeeren.

Een ander soort van germanismus ontstaat uit de *bettekenis* dán, wanneer woorden uit het Duitsch, van daar, eene beteekenis medebrengen, die ze, als *composita* of *derivata*, bij ons niet kunnen aannemen, zonder in strijd te komen met de reeds gevestigde beteekenis hunner *simplicia, primitiva* of verwanten. Dit is 't geval met de woorden, door den schrijver aangehaald; 't geheel onberispelijke *eigenheid* uitgezonderd. Ze zijn, in de overgenomene Duitsche beteekenis, in strijd als afgeleide, met de bij ons gevestigde beteekenis der woorden, waar ze van afkomen: derhalve, in de tegenwoordige taal, wezenlijke germanismen, hoe onberispelijk overigens in vorm. *Christus verwandelte Wasser in Wein*, zegt het Duitsch. Wat *vroeger* met dit woord bij ons plaats vond, doet heden niet meer af; oorspronkelijk, we weten 't, zijn beide talen één; en hoe meer men in de oudheid terug gaat, hoe meer dit in 't oog valt; zelfs met het minder verwante Engelsch heeft dit, min of meer, plats: doch diep in ons taalgebruik is nu de bekende beteekenis van *wandelen, wandel, wandeling, wandelaar*, gevestigd; 't is een onzijdig werkwoord, gelijk *reizen*. In gevolge die gevestigde beteekenis, *analogicé* met *reizen*, kan verwandelen niet meer uitdrukken *veranderen*: maar: 1°. van eene plaats weg wandelen; 2°. Van eene wandeling vermoeid zijn, even als: hij is nog wat verreisd. 3°. Misschien: op eene wandeling verdolen.

Aan begeesteren, begeesten, geestdrijft, wil men de beteekenis verbonden hebben: *in vervoering brengen, ontvlammen*, enz. Doch wat beteekent ons *geest*? Zoo ver 't hier te pas komt: 1°. *een onstoffelijk wezen*, 2°. *vernuft*, 3°. Inzonderheid *de ziel*, in zoo ver ze denkt en oordeelt, *verheven* is *boven drift* en vervoering. Wil men nu die woorden in plaats van: in *zielvervoering*. Brengen, van *opgewondenheid*, invoeren, in weerwil van de reeds aangenomene, strijdige beteekenis van *geest*; dan brengt men de taal met zich zelve in tweestrijd; hare gemakkelijkheid, om, uit eigenen voorraad, eigenen wor-

telschat, nieuwe woorden te scheppen, ook vreemde, maar van eigenen stam, aan te nemen; die eigenschap, in plaats van haar zamenhang en zelfstandigheid, helderheid en overeenstemming te geven, wordt eene bron van verwarring; 't wordt de ontbinding van haren innerlijken, *intellectuëlen* zamenhang. Naar onzen gevestigden spreektrant, kunnen we iemand met moed *bezielen*: *begeesten*, op welke wijze ook, is in geene menschenmagt. De *geest* wordt ook nooit *driftig*, wel *vlugtig*.

Eigendommelijkheid. Eigendom is: bezitting; derhalve *eigendommelijk* 't geen tot de bezitting behoort, betrekkelijk is; *eigendommelijkheid*, die eigenschap in 't afgetrokkene.

Tot dezelfde klasse schijnen dus te behooren: *onbestemd* in den zin van onbepaald, onnaauwkeurig, b.v. een *onbestemde* last, voor een' onbepaalden. Bestemmen tot iets, weet ieder dat beteekent: 't doel, den tijd voor iets bepalen; bestemming, 't doel, waartoe iemand of iets is. Naar eene gezonde analogie, *moet* dan een *onbestemde last*, een last beteekenen, die geen doel, geene bestemming heeft: nooit *kan* 't beteekenen: een last, of bevel, die onbepaald, niet genoegzaam is omschreven. - *Bijval*, voor goedkeuring: ongedeelde bijval, voor algemeene toejuiching, is in 't zelfde geval.

Aanmerkelijk is ook 't getal van Duitsche woorden, bij ons in omloop gekomen, die noch in vorm tegen ons taaleigen zondigen, noch in strijd zijn, wat de beteekenis betreft, met die hunner *primitiva, simplicia*, of aanverwanten; maar die dáárom als onnutten ballast over boord moesten, omdat we reeds woorden hebben, om juist die zelfde begrippen uit te drukken; en ze, diensvolgens, 't onvaste en weifelende onzer taal aanmerkelijk verergeren. B.v. *voorwoord*, lees: voorberigt; *uiterst* (*äusserst*) moeijelijk, lees: zeer moeijelijk, hoogst, moeijelijk; *gewis*, gij hebt *regt*, lees: zeker, stellig, gij hebt gelijk..... doch 't is hier als in den *Ilias*:

> πληθὺν δ᾽ οὐκ ἄν ἐγὼ μυθήσομαι, οὐδ᾽ ὀνομήνω
> οὐδ᾽ εἴ μοι δέκα γλῶσσαι, δέκα στόματ᾽ εἶεν...

Er is weinig verbetering te hopen, zoo lang de beoefening der moedertaal niet een hoofdbestanddeel uitmaakt van 't middelbaaronderwijs. Dit nu kan weder niet, zoolang er geen bepaald nationaal middelbaaronderwijs bekend is; en 't geen er nu nog van is, verward blijft zitten deels in 't lager-, deels in 't hoogeronderwijs. Deze verwarring, wederom, kan niet ophouden, zoolang de lagerescholen tot worstelperk dienen der kerkelijken; en zoolang eene der partijen, door nood gedron-

gen, uit vreeze van alles te verliezen, zich achter de wet van 1806 moet verschansen, en de volmaaktheid dier voorloopige schikking in hare baniere voeren. Was dit ook verbeterd: nog was 't kwaad niet geheel weggenomen. In de taal schijnt bij ons eene koppige eigenzinnigheid te heerschen, eene soort van *microdemocratie*, een revolutiegeest op kleine schaal. Alles is geene onkunde: bij voorkeur *wil* men dit of dat woord gebruiken, juist omdat anderen, al is 't met gronden, 't afkeuren. 'Wat verbeelden zich die heeren wel?' Men *wil* oorspronkelijk wezen in 't gebruiken van willekeurig overgenomen woorden; en toch is 't eene oorspronkelijkheid van luttele waarde, betaald wordende met een gedeelte der zedelijke eenheid van taal en volk. 't Is bij ons, gelijk JEAN PAUL, maar van de Duitsche spraakkunsten zijns tijds, zeide: *Aus Mangel eines Kompagniewörterbuches, hält sich jeder Autor ein Proprewörterbuch, Er hat von diesem - die ganze Auflage macht er blos in seimen Kopfe - nichts zu beweisen, als dass er in seinem Solo-wörterbuche festnistend beharrt und nicht nach gibt*.

De uitweiding des schrijvers tegen den klemtoon op 't zakelijke deel des Nederduitschen woords gaan we voorbij, om ons bij 't meer gewigtige te bepalen.

'Men bederft den stijl ongelijk meer' zegt hij BILDERDIJK, 'door zekere vertalingen, als men, om (quasi) zuiver Neêrduitsch te spreken, steeds ingevoerd heeft, dan door het gebruik der woorden in hun oorspronkelijken vorm. Wat is een *Kruidkundige tuin*, eene [de?] *aardrijkskundige ligging* van een land, even of een tuin en een [de?] ligging van een land eenige kunde bezat? wat een *god-* of *rechtsgeleerd wanbegrip*, een *godsdienstige* vervolging? en voeg ik [de schrijver] er bij, wát een *taal- en dichtkundige verscheidenheid*, BILDERDIJK? - Men ziet, het loopt, met dat *kundige* somtijds in 't *gekke*.'

'Spreken wij dus in 't vervolg nimmer meer van *geschiedkundige blikken*, die wij op de *natuur- of zedekundige toenstanden* van landen en volken werpen; maar maken wij er minder gewetenszaak uit, voor een keer van het *historische* en *fysische* te gewagen.' - De blik, het oog, laat zich *personifiëren*, gelijk alles: werpt men een *geschiedkundig oog* op den *natuur-* en *zedelijken toestand* der volken, dan spreekt men wèl, dunkt ons, zonder *historisch, physisch*, of *moreel* ter hulpe te roepen. Dit in 't voorbij gaan.

Voogt men bij de redenering tegen de bijvoegelijke naamwoorden op *kundig, geleerd*, de andere van BILDERDIJK tegen *vader-*

landsche historie, voor *historie des vaderlands*, dan hebben we de bezwaren tegen den geest des tijds, wat de *adjectiven* betreft, bij één.

Hoewel die bezwaren vreemd zijn aan 't onderwerp, hadden we gaarne des schrijvers beginsel in dezen leeren kennen; hij bepaalt zich tot een paar uitvallen (bl. 16 en 17), en de zaak blijft op gelijke hoogte.

Wij nemen eerst de gegevene voorbeelden ieder afzonderlijk, dan de punten van verschil in 't algemeen.

Kruidkundige tuin, is 't ooit gezegd, dan was 't denkelijk eene vertaling van *jardin botantque*; kruidtuin is oud en bekend.

Aardrijkskundige ligging. 't Bijvoegsel is overbodig: alle landen, steden, enz. enz. liggen op de aarde. Meent men b.v. eene *militaire positie*: niet de ligging verandert, maar de wijze van beschouwen; 't is de ligging, uit een krijgskundig oogpunt. Die eene *geographische* ligging de voorkeur geeft, is even onjuist, dewijl de ligging even min *aardbeschnjvingsch* is, als *kundig*.

Godgeleerd en *wanbegrip* was tegenstrijdig, zoo men godgeleerd in een' bedrijvenden zin; godgeleerdheid als eene *absolute*, eene volmaakte, stellige wetenschap nam. In den zin van *betrekkelijk tot* de godgeleerdheid, en zoo men haar zelve tevens, gelijk elke wetenschap, beschouwt: als *een* zamentel van menschelijke begrippen en weten: dan is 't niet geheel verwerpelijk: ook in een dwaalbegrip kan zeer veel godgeleerde wetenschap liggen. *Godsdienstige vervolging* kan juist gezegd worden: *geloofsvervolgingen* zijn, betrekkelijk de vervolgers, *priestervolgingen* geweest; betrekkelijk 't oogpunt, waar men de vervolgden uit beschouwde, *kettervervolgingen*. Waren de vervolgers, in hunnen waan, ter goeder trouw; waren ze den landman gelijk, van wien HUSS op den brandstapel uitriep: *O sancla simplicitas*! dan was 't eene wezenlijk *godsdienstige vervolging*; zelfs de *Sint Barthalomaeusnacht*, op die wijze, eene *godsdienstige moord en slagting*.

Taal- en dichtkundige verscheidenheden laat zich in *taal- en dichtverscheidenheden* verkorten, of, kan 't eerste aan verschillende talen doen denken, voor de gerustheid dan: *verscheidenheid van taal- en dichtwerken*.

Omtrent *vaderlandsche historie*: ‘wil men,’ zegt BILBERDIJK, germanismen, dan mag men..... ‘zijn WAGENAAR te recht stellen, wiens tytel-zelf’ (zijn titel was, meen ik, *eerste klerk ter Secretarie* van *Amsterdam*: men leest dus beter: de titel

zelf van wiens boek) ‘louter germanismus is, als hij *vaderlandsche historie* in den zin van *historie des vaderlands* gebruikt, daar het, in goed Nederduitsch, *historie in 't vaderland geschreven* of *in den smaak van 't vaderland* [?] beteekent.’ (*N. Mengelingen* XXVI.)

Worden deze redeneringen veralgemeend, *gegéneraliseerd*, dan is BILDERDIJKS regel:

1°. De *adjectiva* op *kundig, geleerd*, enz. worden *niet* afgeleid van de namen der wetenschap op *kunde*, enz, uitgaande, maar zijn in *activen* zin te nemen, even als die van mannen, *aardrijkskundige, godgeleerde*, enz. 2°. Onze bijvoegelijke naamwoorden vervangen *nooit* den eigenlijken *genitivus*; de eigenschappen en hoedanigheden der naamwoorden worden er alleen door uitgedrukt.

't Is niet wel, dat men 't *jurare in verba magistri*, omtrent, dergelijke invallen, zoolang volhoudt.

Onze taal is voortreffelijk en schoon genoeg, mits er veel in gewerkt wordt; zoo ze veel voortreffelijks voortbrengt; *handsome is, that handsome does*, zeide de *Vicars* vrouw: maar 't is geene paradijs-, geene godentaal, met geheel eigene wetten en bepalingen. Evenmin is 't een afgesloten spraakgebouw, gelijk 't Sineesch, of dat van eenig ander, afgescheiden levend volk. 't Is eene Westersche taal, eene der Germaansche spraken, sedert eeuwen door studie met de oude, door 's lands ligging en den handel niet de hedendaagsche volken in aanraking: ze volgt, derhalve, de algemeene *analogie* dier talen. Een *godgeleerd* student, eene *aardrijkskundige* vraag, een *letterlievend tijdschrift*, is geen student, die reeds een godgeleerde is; geene vraag, die kunde heeft; geen tijdschrift, dat *zelf* de letteren bemint. Deze *adjectiva* drukken uit: *betrekkelijk tot, in* die vakken; *voor* letterlievenden. Als een kundig Franschman van *matière thèologique* spreekt, weet hij, dat dit woord van *θέος* en *λόγος* komt, even zoo wel, als wij, dat *godgeleerdheid* uit *god* en *leeren* is gemaakt; is hij overigens gezond van hoofd, 't valt hem deswegen niet in, dat iemand dit zal opvatten, als of hij der stoffe zelve wetenschap, of *λόγος*, toeschreef. Als CICERO spreekt van *geometricis rationibus*, bedoelt hij niet, dat de bewijzen, redenen, *aardmetende* zijn, maar aan de *wiskunde* ontleend, er toe behoorende.

Evenwel heeft er misbruik plaats: b.v. eene *taalkundige fout*, voor *taalfout*, is verwerpelijk. Niet omdat men zóó, al te onnoozel - aan de fout kunde toekent; maar eene stellige

fout kan niet meer behooren tot de wetenschap der taalkunde. Nog meer is 't af te keuren omdat *kunde* en *fout*, zamen verbonden, op 't gezigt af, onwillekeurig, den indruk eener tegenstrijdigheid verwekken. In dien onwillekeurigen indruk, ligt dan ook grootendeels de grond der te algemeene afkeuring onzer adjectiva op *kundig*. Behoudens de veelvuldige gevallen, waar we, door zamenstelling, gelijk: *kruidtuin, taalfout*, ons korter en eigenaardiger uitdrukken, dan door *adjectiven*; de zamenstelling met *kundig* is even juist, als met - *logicus, - graphicus*, enz. Het verschil is dit: onze zamenstellingen, uit eigene taal ontleend, liggen kennelijk, en in hare deelen gescheiden, voor ons oog: *theologisch, geographisch* zijn, ook voor den kundigen, in den sluijer der afleiding gehuld; 't naakte is minder naakt. BATTEUX opmerking, over de algemeene neiging, om 't min kiesche door een Latijnsch woord aan te wijzen, is ook hier van toepassing: *c'est que, comme nous n'avons appris les mots Latins que dans les livres, ils se présentent à nous avec une idée accessoire d'érudition et de lecture qui s'empare d'abord de l'imagination; elle la partage; elle enveloppe en quelque sorte l'image déshonnête* - hier de afleiding en zamenstelling - *elle l'écarte et na la fait voir que de loin*.

Even zeker is 't dat *vaderlandsche* historie, *kan* beteekenen historie *des* vaderlands; of algemeen en met andere woorden: dat onze *adjectiven* een' zuiveren *genitivus* uitdrukken kunnen.

In anderen was 't belagchelijk, dit als een germanismus op te geven: in BILDERDIJK is 't een nieuw bewijs, hoe wrevel en drift ook de helderste verstanden en geleerdste mannen kan benevelen. WAGENAAR schreef, toen Duitschlands letterkunde in hare geboorte was: 't eerste deel der *Historie* is 1749 uitgegeven; GOTTSCHED'S *Kritik über* DODMER'S *Ubersetsung von* MILTON'S *verlornem Paradiese*, als 't ware het voorspel der nieuwe Duitsche letterkunde, buiten eenige gedichten van HALLER enz., in 1740: hoe kon hij reeds zoo met germanismen besmet zijn geworden? Was 't anders geweest, waarom zou hij uit het *Duitsch* hebben overgenomen, 't geen hij, in honderden van voorbeelden, bij de Latijnsche schrijvers vond? *filius regius*, de zoon *des* konings; *urbanus praetor*, de *stads*praetor, *res rustica*, de zaak *der* akkers, de landbouw; *legatio regia*, 't gezantschap *van den* koning (TARQUINIUS); *judicium Menenianum*: de veroordeeling *van* MENENIUS. Zoo ver zelfs was het niet te zoeken. HOOFTS *Nederlandsche* historiën, waren geene historiën *in de* Nederlanden geschreven, of ‘in den smaak,’ maar de geschie-

denissen *der* Nederlanden zelve. De *Spaansche, Nederlandsche, Fransche, Zweedsche, Keizerlijke* gezanten bij den *Westphaalschen* vrede, waren de gezanten *van* Spanje, *van* Nederland, *van* Zweden, *van den*, Duitschen keizer, dat is: *des* Duitschen rijks; dat is: van 't rijk *van* Duitschland. In zijne drift zag BILDERDIJK niet eens, dat hij op den zelfden volzin, waarin hij WAGENAAR afkeurt, laat volgen: ‘maar ... sedert men zich aan Hoogduitsche letteren heeft over gegeven.’ Redelijker wijze is dit: aan de letteren *van* Duitschland. Eigenlijk, volgens BILDERDIJKTS eigene redenering: letteren in den Duitschen smaak, of in Duitschland geschreven. Dus: *gegermaniseerde* Nederduitsche letteren; of een werk, ook in eene andere taal, in dat land geschreven, gelijk zijne *Nieuwe Mengelingen*. Hij wil: *historie des Vaderlands*, maar 't is lang, ten minste, door de verbinding *des*, omslagtig: waarom niet *Vaderlandshistorie*, gelijk *landshistorie, landsgeschtedenis*? Er schijnt geene reden tegen, dan de lengte der zamenstelling, die, wel beschouwd, geen gegrond bezwaar oplevert. - Hier, bij *vaderlandsche historie*, hadden, onzes inziens, de *zamengestelde woorden* in aanmerking moeten komen. Ze zijn onzer taal eigen: maar 't gebruik is zeer weifelende; en de verwaarloozing der zamenstelliug doet *adjectiva* gebruiken, waar ze òf noodeloos, òf zelfs der taal nadeelig zijn. Van de *burger jufvrouwen, burger heeren*, zonder verbinding tusschen beide woorden, die zich dagelijks in de dagbladen vertoonen, gezwegen: maar waarom b.v. *Noord-Holland, Noord-Amerika*, terwijl men schrijft: *Hoogduitsch*; waarom, *stoomboot-maatschappij*, doch *scheepstimmerwerf; lager onderwijs*, en hier tegen 't *Lagerhuis*? De zamenstelling is eene eigenschap der taal; het teeken: - ons in den regel vreemd; 't adjectivum buiten en in de samenstelling verschillend van kracht. Gescheiden geeft 't eerste eene eigenschap van 't *substantif* te kennen. De meeste eigenschappen der dingen kunnen veranderen: blijft b.v. de *kleine* zoon leven, eenmaal zal hij de *groote* zoon worden, doch de zoon, zoon blijven. Zamengesteld drukken, beide vereend, slechts één onscheidbaar begrip uit: de *kleinzoon blijft* de *klein*zoon, hoe oud of jong; *lager*onderwijs wordt even zoo min ooit *hooger*-onderwijs, als 't *Lager*huis de kamer der Paîrs.

Met de verwaarloozing van 't zamenstellen gaat een kwistig gebruik der adjectiven op *lijk* hand aan hand, b.v. *kerkelijke geschiedenis*, voor: *kerkgeschiedenis; koninklijk paleis*, voor: *koningspaleis, stedelijke ontvanger, regering*, voor: *stadsont-*

vanger; landelijke gemeente, voor *landgemeente*, even als *land*man en niet *landelijk* man, enz., enz. *Regterlijke magt* òf voor *regtsmagt*, òf *regtermagt*, is misschien reeds te zeer gevestigd. Daar en boven: de taal laat uitzonderingen toe; de algemeene beginselen en 't hoofdstreven verandert er niet door. Dit streven moet zich vooral tegen een misbruik rigten, 'twelk het wezen der taal aantast, en ze aan rijkdom van bruikbare onderscheidingen doet afnemen. *Landshuis, landhuis, landelijk huis* teekenen drie verschillende begrippen. *Lands-huis* is van 't algemeen-, niet van 't stads- of dorpsbestier; *landhuis, buitenverblijf*; een *landelijk huis* heeft door ligging, lommer, uitzigt, wat ook, lage 't zelfs midden in eene stad, iets landelijks; 't zweemt, 't *lijkt*, naar een *landhuis*. Even ongezocht zijn de onderscheidingen: alle *Christenen, Christenmenschen*, zijn geene *christelijke menschen*; 't *koningsgezag* in Griekenland is verre van een *koninklijk gezag* te wezen.

Eerst na eenige verpoozing, zallen deze bedenkingen kunnen voortgezet worden.

Dr. H.J. NASSAU.

Alice Selby, of de wraak van een meisje. Historische Roman; naar het Engelsch van *Henry Wm. Herbert, Esq*. Twee Deelen. Amsterdam, P.N. van Kampen. 1844.

Weinige vertalers wederstaan de verzoeking, om hunnen arbeid met eene aanprijzende voorrede in het licht te zenden, de verzoeking, om partij te trekken van eene eenige voegzame gelegenheid, om zich zelven een pluimpje te geven, zonder gevaar te loopen van uitgelagchen te worden; want immers, hoezeer hef van zelf spreekt, dat hun lof uitsluitend den oorpronkelijken, schrijver geldt, weten zij hunne eigene verdiensten met diens roem zoo zeer te vereenzelvigen, dat de goedgunstige lezer wel gedwongen wordt eenige kruimels van dien lof aan hen zelve toe te kennen. Is het niet zoo, mijneheeren? Maar het was mijn oogmerk niet u hard te vallen, omdat ge met uwe tobberij nog een weinigje meer dan zóó veel per blad tracht te verdienen. Ik wilde slechts eene geldende reden vinden voor het weinige vertrouwen, dat ik in dergelijke

aanprijzende voorredenen stel, ten einde den vertaler van, ALICE SELBY met te levendiger genoegen te kunnen betuigen, dat ik met de zijne volkomen instem, dat hij onze taal met eenen wezenlijk uitmuntenden roman heeft verrijkt.

MARMADUKE WYVIL, een koningsgezind strijder, wordt, na den slag van *Worcester*, door de ruiters van CROMWELL nagezet. Zijn toestand is schier hopeloos. Een jong meisje, ALICE SELBY, redt hem en brengt hem bij haren vader, die, zelf een koningsgezind edelman, hem in een verborgen hol zijns kasteels voor elk nasporing beveiligt. WYVIL ontvlamt in eene hevige min voor zijne edelmoedige redster, die het aanzoek van haren regtschapen' neef, HENRY CHALONER, generaal in CROMWELL'S dienst, reeds had afgewezen, en den vlugteling hare wederliefde schenkt. Zij zweren elkander onverbreekbare trouw. Kort daarop vindt men middel, om WYVIL naar *Frankrijk* te doen ontvlugten. In zeer langen tijd vernemen de SELBY'S niets van hem. Het ontdekt zich, dat hij bij hen verborgen is geweest, en ook zij moeten nu het land verlaten, terwijl hunne bezittingen worden verbeurd verklaard, die echter, door CROMWELL aan CHALONER geschonken, door dezen slechts worden aanvaard, om ze later aan de SELBY'S te kunnen teruggeven. Vader en dochter komen in *Frankrijk* aan, verblijven eenige weken te *Boulogne-sur-mer*, en vertrekken van daar naar *Parijs*, waar zij door hunne bloedverwante, de *marquise* DE GONDI, met de hartelijkste gastvrijheid ontvangen worden. Intusschen had WYVIL zich in dienst van *Frankrijks* koning begeven, en, gedurende den toenmaals in dat land woedenden burgeroorlog, door schitterende wapenfeiten algemeene bewondering en de gunst van menige schoone verworven. Met ridderlijken moed redt hij zijnen landgenoot, *Sir* HENRY OSWALD, generaal bij het Fransche leger, en diens dochter ISABELLA, uit de handen van roof- en moordzuchtige partijgangers, wordt door ISABELLA'S schoonheid betooverd, en vergeet ALICE en zijne eeden. Deze, van de ontrouw haars minnaars, waaraan zij nog altijd had getwijfeld, eindelijk ten volle overtuigd, voelt zich diep geschokt door de onherroepelijke vernietiging van haar geluk. Hare ziel vindt in de godsdienst kracht, om haar lijden met engelachtige gelatenheid te dragen, doch haar zwak ligchaamsgestel is tegen de woede harer smarten niet bestand. De beginselen der tering, dier vreesselijke kwaal, waaraan ook hare moeder bezweek, openbaren zich. Zij gevoelt, dat haar leven ten einde spoedt en wendt hare blikken tot God en de eeuwige heerlijkheid. Nog-

tans kan zij hare liefde voor den trouwelooze, dien zij niet meer achten kan, niet geheel onderdrukken. Zij tracht zijn geluk te bevorderen, door van hare vroegere regten voor de wereld afstand te doen, door bij ISABELLA, welker vriendin zij geworden is, zelfs den schijn aan te nemen, alsof zij zelve van hem had afgezien. Op deze wijze, en ook door geldelijke beschikkingen te zijnen voordeele, tracht zij een huwelijk tusschen WYVIL en ISABELLA tot stand te brengen, hetgeen haar ook in zooverre gelukt, dat *Sir* HENRY OSWALD er in toestemt. De oude SELBY, die zich immer met afgetrokkene studiën bezig hield, en voor wien men, om zijn gevoel te sparen, het ongeluk en lijden zijner dochter zorgvuldig verborgen had gehouden, wordt eindelijk met al het vreesselijke van haren toestand bekend. In de bitterste en hevigste bewoordingen verwijt hij WYVIL deszelfs schandelijke handelwijze; de drift zijner verontwaardiging overspant hem zoo zeer, dat hij eene bloedspuwing krijgt en onmiddellijk den geest geeft. ALICE, hoe ook getroffen door dit onverwacht verlies, is Gode dankbaar, dat Hij den waardigen grijsaard de smart spaarde van haar te moeten overleven. Zij vindt bemoediging in de gedachte, dat de scheiding kort zal wezen, en zij den geliefde spoedig zal wederzien. In de kerk *de Notre Dame* moet de voltrekking van WYVIL'S en ISABELLA'S echtverbindtenis plaats hebben. Zij wil die bijwonen en begeeft zich derwaarts. Bij den aanvang der plegtigheid valt zij in onmagt. CHALONER is daar, om haar te ondersteunen, en stoot WYVIL, die van de zijde zijner bruid naar haar toeschoot, met kracht van haar af. ISABELLA, die WYVIL'S trouweloos karakter nu geheel doorziet, keert hem met verachting den rug toe. Het huwelijk heeft derhalve geen' voortgang. ALICE sterft, CHALONER waant zich geregtigd, ja verpligt, om als werktuig der goddelijke wraak op te treden, en daagt WYVIL ten tweestrijd. Deze, diep gedrukt door het besef der rampzalige gevolgen zijner loszinnigheid, is slechts door CHALONER'S tartende beleedigingen tot dien strijd te bewegen, welke den volgenden morgen zou plaats hebben, doch nadat CHALONER hem verlaten heeft, gaat hij wijn drinken, stort zich, in eene vlaag van razenden waanzin, het venster uit, en eindigt alzoo zijn ellendig leven.

Dit zijn de losse omtrekken van het verhaal, waaruit de ze historische roman gesponnen is, die door meesterlijke karakterschilderingen, treffende tooneelen, en eene menigte overschoone *détails* eene uiterst boeijende lectuur oplevert, en

ontegensprekelijk onder de voortreffelijkste behoort, welke in den laatsten tijd het licht zagen. De lieve ALICE is eene personificatie van vrauwelijke deugd en beminnelijkheid; in ISABELLA OSWALD achten wij een edel, zelfstandig karakter; de *marquise* DE GONDI hebben wij lief, om hare dienstvaardige goedhartigheid. De schetsen van het Fransche hofleven zijn allergelukkigst. WYVIL, CHALONER en de oude SELBY zijn uitmuntend getoekend. Het levendig tonneel voor de herberg *de Hertenkop*, eindigende met CHALONER'S indrukmakende tusschenkomst, is het penscel van WALTER SCOTT waardig. Er is poëzij in de wraakneming van den krankzinnigen MAARTEN, waardoor de snoode DESPART zijne dubbel verdiende straf ontvangt. De wijze, waarop ALICE WYVIL hare wederliefde te kennen geeft, is geheel natuur. Als zij CHALONER'S aanzoek afwijst, gevoelen wij al het smartelijke zijner teleurstelling. WYVIL'S gemoedstoestand na de uitdaging is meesterlijk beschreven; het laatste gesprek tusschen hem en ALICE boven onzen lof. Wij willen er ALICE'S woorden, waarmede het eindigt, uit overnemen:

'Verneder u zelven niet meer, maar laat mij alleen. Doe geene moeite meer; spreek niet: uw toestand is hopeloos. Zelfs voor geheel eene wereld zou ALICE SELBY geen' man willen huwen, dien zij zoo diep moet verachten. En, MARMADUKE WYVIL! dit woord wil ik nog tot u spreken: ik bemin u nog; ik zal u altoos beminnen. Ik zal mij verheugen, als ik iets van uwen welstand mag vernemen. Ja, het zal mij verheugen, als ik hoor, dat het u wel gaat in de wereld, dat gij berouw gevoelt, en dat gij wordt wat ik zoo vurig wensch dat gij eenmaal worden moogt: een opregt en achtenswaardig man; maar thans veracht ik u diep, ja zoo diep als gij ooit veracht kunt worden. Eene lafhartige, lage LEUGEN, gezworen aan twee trouwhartige vrouwen! O, gij hebt mijn hart als vuur doen branden. O, gij hebt het tot asch doen verteren! Gij hebt mijne frissche jeugd doen verdorren; gij hebt mij noch hoop, noch vreugde, noch iets overgelaten; maar slechts eene lange eenzame woestenij vol droevige dagen hebt gij doen opgaan aan den horizont van den lentedag mijns levens; niets hebt gij mij bereid dan een' langen droeven pelgrimstogt door die donkere woestenij, die door geen' straal van liefde zal verhelderd worden; ik zal er hulpeloos en verlaten in rondzwerven, eer ik de rust zal vinden in het graf. Dat alles hebt gij mij aangedaan, maar ik vergeef het u en zal voor a bidden. Ga heen, ga heen, en zonder u af in de een-

zaamheid. Leer uw gemoed kennen; heb berouw voor den Heer en verbeter u! Niet een enkel woord van hetgeen er thans tusschen ons is voorgevallen, zal ooit het oor bereiken van wie het ook zijn moge, zoolang als gij mij niet beleedigt met uwe aanspraken op mijn hart of met vernieuwde pogingen om mijn bezit. Als gij slechts één woord spreekt om mijn besluit te doen wankelen, als gij ooit na dezen slechts droomt om mij met uwe liefde te vervolgen, dan zal ik voor de ooren der gansche wereld uwe eerloosheid uitbazuinen, al moest daaronder mijn hart bezwijken. Vertrek!.... Vaarwel! Vaarwel voor eeuwig!'

Indien wij over de ruimte van een geheel nommer van dit tijdschrijft konden beschikken, zouden wij die met fraaije plaatsen uit dezen roman kunnen volmaken. Nog eene willen wij afschrijven uit een gesprek tusschen ALICE en CHALONER:

'Hoe zonderling en hedriegelijk zijn de harten, goede HENRY! Ik kan den man niet beminnen, dien ik boven alle mannen acht en vereer, en ik kan den man geene achting toedragen, dien ik boven alle anderen bemin. Ik bemin hem nog, ik herhaal het, en ik kan hem alleen beminnen, hoewel ik daartoe weinig reden heb. Maar ALICE SELDY huwt den man niet, wien zij geene achting kan schenken, en voor geene werelden zou zij ooit een harer grondbeginselen verzaken. Deze worsteling kan en *zal* ook mijn zwak gestel weldra sloopen, want reeds zweven over mij de schaduwen van de donkere valleijen des doods. De zaden eener erfelijk kwaal, die tot nu toe verborgen lagen, zijn ontkiemd na het onweder, dat in mijn hart heeft gewoed. Misschien eenige weinige wenken nog, misschien nog eenige weinige dagen, en dan zal mijn vergankelijk deel reeds eene prooi zijn der wormen en mijn onvergankelijk deel leven bij den Schepper. Ach, HENRY CHALONER! treur niet om mij, als ik daarheen zal gegaan zijn; mijn leven is wel kort geweest; maar het was toch kalm en gelukkig, en dien korten storm uitgezonderd, was het gelijk een zonnige zomerdag, aan wiens hemel geen enkel donker wolkje zweefde. Ik heb zeer gelukkig geleefd; ik ben mij zelve van geene groote misdaden bewust; ik leef nederig en in de kennis mijner eigene onwaardigheid en in het volle vertrouwen op de grenzenlooze genade van mijn' Regter en Zaligmaker; ik zal sterven vol zalige hoop, zonder vrees, en kalm en gelaten; want mijne ziel gevoelt het, dat de dood mij met mijn' Schenper zal vereenigen.'

Hoe eenvoudig en roerend!

Maar zijn wij niet blind geweest voor de onmiskenbare verdiensten van dezen roman, wij waren het evenmin voor zijne gebreken, die evenwel in laage niet tegen de vele schoonheden opwegen. Het komt ons voor, dat de auteur weleens wat noodeloos uitvoerig is in het beschrijven van het uiterlijke van personen, het mobilair van vertrekken, enz. Bij het bekend worden, dat SELBY'S huizinge WYVIL tot schuilplaats had verstrekt, is het ALICE, die het eerst op het vermoeden komt, dat WYVIL zelf hen verraden heeft. Dit vermoeden is in haar te meer onnatuurlijk, daar zij toen nog geen het minst bewijs had van zijne ontrouw, terwijl zij later, toen die ontrouw bijna bewezen was, er naauwelijks geloof aan wilde hechten. Bij hunne ontmoeting op het bal des konings verloochent ALICE ten eenemale haar anders zoo fijn vrouwelijk gevoel. Na de laaghartige miskenning, waaraan hij zich bij het afgeluisterd gesprek in het prieel schuldig maakte, moest zij, indien zij dit al had behoeven te doen, zich zelve genoeg beheerscht hebben, om hem met verontwaardiging den rug te keeren. In het daaropvolgend onderhoud wordt zij ironisch, en wijkt daardoor geheel van haren natuurlijken toon af. Eene niet minder gewigtige bedenking is deze: In het hart van een edel en kiesch meisje kan ware liefde onmogelijk met diepe verachting bestaanbaar zijn. Bij ALICE is dit evenwel het geval. Zelfs schroomt zij niet dit WYVIL zelven te bekennen (men herzie de eerste der door ons medegedeelde proeven). Nadat het haar gelukt is, hare liefde in zoover te onderdrukken, dat zij besluiten kan van hem te scheiden, komt het, NB. in haar op, hem met hare vriendin ISABELLA verbonden te willen zien! Zij houdt den man, dien zij zoo diep, zoo onuitsprekelijk veracht, volkomen voor deze geschikt, en durft beweren, dat zij met elkander gelukkig zouden zijn! Wij kunnen deze allervreemdste. zeer immorele inconsequentie, waarvan ISABELLA bijna het slagtoffer was geworden, gelijk mede haren zonderlingen afscheidsbrief aan WYVIL, en de niet minder zonderlinge herroeping van dat gedeelte harer uiterste wilsbeschikking, waarbij zij dezen een legaat besprak, niet anders verklaren dan door hare ziekelijke opgewondenheid van geest, waaraan wij mede het onvoegzaam uiten van haren wensch toeschrijven, dat ISABELLA met CHALONER, dien deze nog naauwelijks kende, in den echt mogt treden. Aan deze zonderlinge spelingen van verstand en hart schijnt de titel zijn' staart: *of de Wraak van een Meisje*, te danken te

hebben. De *scène* in de kerk is niet zeer gelukkig. De schrijver had, dunkt ons, een geschikter *incident* voor de ontknooping kunnen vinden.

De vertaler verdient lof. Over het geheel heeft hij zijne taak *con amore* afgewerkt. Jammer echter, dat hij nog al dikwijls aan kleine *distracties* laboreerde. Achting voor zijn talent heeft ons deze beleefde uitdrukking in de pen gelegd. *Lodderige oogjes van den kleinen nog wankelenden snapper* (Dl. I, bl. 57) is onzin. *Hare warme tranen, die als een zamorregen op zijne verwarde haren nedervielen* (Dl. I, bl. 103), vieze bombast. *Ik zegen en eerbiedig u tot aan de slooping mijner jaren* (Dl. I, bl. 177), vinden wij een oneigenaardig gezegde voor een jong meisje. De vier of vijf *regementen* ijzermannen, die naar *Woolverton-Hall* werden afgezonden, om WYVIL op te sporen, en waarvan er een (zegge een geheel regement) afsteeg (Dl. I, bl. 179 en 181), om de huizinge te doorzoeken, zullen denkelijk *pelotons* of andere kleinere afdeelingen zijn geweest. Hoe kon ALICE, die CHALONER'S geheel onbeduidend wondje zelve verbond, hem de onbegrijpelijke vraag doen: *Zijt gij niet al te ongeneeslijk, gekwetst*, HENRY (Dl. I, bl. 172)? Dat *al te* vooral doet hier een al te bijzonder effect. Het kan er nog even door, dat de Engelsche ISABELLA den aartsbisschop van Parijs *Mylord noemt*; dat men eene Fransche *Marquise* dit den kardinaal DE RETZ laat doen, is bespottelijk (D. II, bl. 116 en 283). De grove rekenfout, Dl. II, bl. 241, willen wij voor eene drukfout houden; maar *Laaglanden* voor *Nederlanden* (Dl. II, bl. 129) is een flater, dien men eenen Nederlandschen vertaler moeijelijk vergeven kan.

Nog een enkel woord over de moraal van dezen roman. Zal men die zoeken in de toepassing op WYVIL'S uiteinde van het door den schrijver tot motto gekozen woord: *Mij is de wrake, Ik zal het vergelden, spreekt de Heere*? Ongetwijfeld kan het den mensch niet geoorloofd wezen, zich eigendunkelijk als werktuig der goddelijke wraak op te werpen; maar wij vragen, of dat woord ook dan niet volkomen bewaarheid zou geworden zijn, indien WYVIL door CHALONER'S zwaard gevallen ware? Heeft zich de wrekende Almagt dan nimmer van de hand des menschen bediend? Wij gelooven in WYVIL'S levensloop eene meer treffende zedeles te hebben gevonden. Het bewijst voor het talent des schrijvers, voor het weldoordachte van zijn plan, dat hij hem niet tot eenen volslagen' booswicht maakte. Behalve dat WYVIL nu, tot het laatste oogenblik, be-

lang inboezemt, en het goede, dat in hem is, mede strekt, om ons ALICE en ISABELLA onze achting te blijven schenken, daar het beider liefde volkomen, en zelfs de voortdurende gehechtheid der eerste aan haren diepgezonken' minnaar nog eenigzins billijkt, leeren wij uit zijn voorbeeld, dat, al zijn wij niet zoo geheel bedorven, al zijn onze bedoelingen minder schuldig, wij dan nog tot de zwaarste misdrijven, tot de diepste ellende kunnen vervallen, indien het ons aan zedelijke kracht ontbreekt, om ons beter gevoel over onze verkeerde neigingen te doen zegevieren.

Wij eindigen, met dezen voortreffelijken roman ruimschoots aan te bevelen, niet slechts aan onze talrijke leesgezelschappen, maar ook aan een' ieder', wien het om degelijk voedsel voor verstand en hart te doen is. Druk en papier zijn goed. Het vignet beviel ons minder. Ook vinden wij, dat een zoo fraai werk wel een afzonderlijk vignet voor elk deel had verdiend.

H.B.

Quos ego! Hekelrijmen door den Autheur der Hippokreen-ontzwaveling. Groningen, bij P. van Zweeden. 1844.

Het hekeldicht behoort in ons vaderland tot de verouderde schaars beoefende dichtsoorten. Onze taal leent zich minder, om *bons-mots* en geslepene aardigheden tot de koorden der geeselroede zamen te vlechten, welke de *Satyricus* bezigt. Ons Hollandsch, karakter is er welligt te ernstig en deftig - haast hadden wij geschreven - te gemoedelijk toe. En toch mag het hekeldicht, waar het aan de eischen der kunst voldoet, met eere zijne plaats op het gebied der aesthetiek handhaven; - toch kan het, waar het aan zijne bestemming ten volle beantwoordt, aan de kunst zelve de gewigtigste diensten bewijzen. Niets zou daarom ons aangenamer zijn, dan aap het publiek een jeugdig talent te mogen aankondigen, dat den aanleg en de geschiktheid bezat, om in dit *genre* gelukkig te slagen. Eene *invective* tegen de heerschende gebreken, welke er in onze hedendaagsche letterkunde, en vooral in de rigting onzer hedendaagsche poëzij, wezenlijk te berispen zijn, bij wien, die de kunst om de kunst zelve liefheeft, zou zij geene sympathie moeten opwekken, al zag hij ook zijne eigene dwaas-

heid ten toon gesteld, al mogt ook die satyre hier en daar scherp en bitter, en - om met JEAN PAUL te spreken - gepeperd zijn met bijtend vernuft? - Zulk een talent meenden wij in den auteur dezer *Hekelrijmen* gevonden te hebben, toen hij in den jare 1838 met zijne *Hippokreen-ontzwaveling* te voorschijn trad. Nog heugt het ons, hoe dat boeksken, 't geen even onverwacht als eene hagelbui in den zomer uit de lucht kwam vallen, onze dichterenwereld in rep en roer bragt. Men verdiepte zich in gissingen, wie de vermoedelijke auteur, de ondeugende pyrrhonist en betweter zijn mogt, die zóó uit het duister zijne vergiftigde pijlen schoot? Het had al de scherpte, die den auteur van *het Nieskruid* onderscheidt; - eenige parodiën van manier zouden het talent van *Jan den Rijmer* eere hebben gedaan; - op sommige plaatsen was de stijl die eens dichters, welke er zelf niet in werd gespaard; - men noemde beurtelings de drie namen; men vernam van alle drie, dat men zich had vergist. Anderen (en deze waren welligt digter bij de waarheid) herinnerden zich, hoe een recensent in *de Gids* twee jaren vroeger een jong dichtertje duchtig de ooren gewasschen had, omdat hij zich met eene weinig geoesende hand aan de vertaling der Ouden had vergrepen. Ook kon het niet onopgemerkt blijven, dat zekere kleine vriendenkring, die gezamenlijk zijne eerste dichtproeven had uitgegeven, van de algemeene *savonnade* was vrijgekomen. Zekerlijk sloegen zij den bal niet verre mis, wie in dat produkt de vrucht eener vroeg gekrenkte en beleedigde eerzucht zagen. Maar hoewel ook wij in dit gevoelen deelden; hoewel ook wij in dat geschrijf van den beginne af grootendeels eene ‘onedele wraakoefening’ hebben gezien; hoewel wij ons ergerden aan de grove personaliteit - de *Hippokreen-ontzwaveling* wekte toch bij ons en bij velen de gunstigste verwachting op; zij deed ons hopen, dat de auteur door een degelijk kunstgewrocht zijne denkbeelden omtrent de kunst, en de eischen, welke hij haar deed, zou verzinnelijken; dat wij althans in hem eenen hekeldichter, in de echte beteekenis des woords, zouden hebben gewonnen. Al viel het te vergen noch te verwachten, dat wij hem zouden toejuichen, wij dachten onbekrompen genoeg, om hem onze sympathie te betoonen, en ontleenen dier zelfde rondborstigheid thans het regt al onzen weêrzin in dit tweede produkt lucht te geven! Het heeft ons jammerlijk in iedere der verwachtingen, van hem opgevat, teleurgesteld! Immers, op andere *Hours of Idleness* mogten andere *English Bards and Scotch Reviewers*

gevolgd zijn, de onbekende bleef in gebreke den toon, door hem aangeslagen, met iets, dat naar een' anderen *Childe* HAROLD zweemde, te regtvaardigen; het talent, dat zich zoo veel op zijne oorspronkelijkheid te goed deed, had slechts het minst navolgenswaardige van het model, dat aan de orde van den dag was, nagevolgd. En nu, *Quos ego*, eene satyre op onze hedendaagsche letterkunde, ligt voor ons; maar - wij mogen het niet anders dan eene mislukte proeve noemen, wat ons hier andermaal door dezelfde hand geleverd is; eene mislukte proeve, om zich ten minste als hekeldichter te handhaven, welke noch den schrijver, noch der kunst tot eere verstrekt, en in vele opzigten beneden de *Hippokreen-ontzwaveling* staat. Wij zijn zoowel aan den auteur als aan het publiek rekenschap van dit gevoelen schuldig, en willen onze denkbeelden aangaande den aard en de strekking van het hekeldicht eenigzins ontwikkelen, om daaraan deze *Hekelrijmen* te toetsen.

Hoe ervaren de auteur ook in de oude *satyrici* moge zijn; hoe vlijtig hij HORATIUS, JOVENALIS, PERSIUS, BOILEAU en BILDERDIJK'S dichterlijke navolgingen bestudeerd hebbe, wij blijven er toch aan twijfelen, of hij zich een juist begrip van de vercischten en de strekking van het hekeldicht gevormd hebbe, waaraan nog in onze dagen eene plaats op het gebied van het schoone kan worden ingeruimd. Elke salyre heeft natuurlijk ten doel dwaasheden belagchelijk te maken, bestaande gebreken te gispen - en daardoor te verbeteren; maar even natuurlijk is het *eerste* vereischte eener goede satyre, dat zij *actualiteit* hebbe; dat de gebreken, welke zij aantast, werkelijk bestaan; dat de dichter niet in de lucht scherme, of met zijne schaduw veehte. Deze *actualiteit* ontbrak bij de *Hippokreen-ontzwaveling* niet geheel. Eene invective tegen de *rijmelwoede* dier dagen, tegen de meer dan christelijke verdraagzaamheid, welke men gedurende ecnen geruimen tijd aan de *middelmatigheid* had betoond,- ja, wij willen verder gaan, een aanval op de letterkundigen, wier theoriën in *de Gids* gepredikt werden en in de *Tosselschade* in beeld gebragt, kon toen, mits men zich helder bewust ware, wat men in hare plaats wenschte, geenszins ontijdig of overbodig gerekend worden. Wij laten daar, ofhet eene als het andere den Hippokreenontzwavelaar duidelijk was, al lijdt het geen' twijfel, dal hij het dubbele doel beoogde; doch wij vragen het te goeder trouw: Is rijmelwoede thans nog de heerschende ziekte onzer dagen, of heeft de kunst, door de *reactie*, welke daarop gevolgd is, door steeds toenemende *apathie* voor gedich-

ten in ons vaderland, zich met gestrengheid over de dwaasheid gewroken? Waar wordt nog altijd gezwetst:

Van tijd, o gulden tijd voor de allerschoonste Kunst!

die VONDEL'S eeuw in roem zou te boven streven? Waar heeft ooit *de Gids*, onze dagen als eene gulden eeuw der dichtkunst gekarakteriseerd? Wij schelden den hekelrijmer al de beschuldigingen en scheldwoorden, ons naar het hoofd geworpen, kwijl, indien hij die ééne beschuldiging vermag te handhaven; maar tegenover eene enkele uitdrukking, welke eene gunstige uitspraak mogt behelzen, stellen wij tien andere, waardoor zijne aanklagt in al hare onwaarheid wordt ontleed en wederlegd. Even dwaas en ongerijmd is de klagte over de algemeene miskenning van BILDERDIJK, welke slechts in de zucht, om DA COSTA. in alles na te praten of na te zingen, cene flaauwe verontschuldiging vindt. Het lust ons niet, na onze beoordeeling van DA COSTA'S vers in den Muzenalmanak, daarop nogmaals terug te komen.

Wij weten niet, of de Ontzwavelaar het gezag van BOUTERWECK als geldend zal erkennen; maar dit weten wij, dal wij van ganscher harte met dezen instemmen, wanneer hij weigert ‘alle hekelende, spottende, venijnige en paskwilachtige uitbarstingen der driften in verzen voor goede satyren te verklaren,’ en het als een vereischte der echte satyre opgeeft, ‘dat daar uit eene vrije en edele ziel spreke, die redenerend en leerend, het bijzondere met opzigt tot de algemeene waarheid voor stelle, en boven alle leed, vermaak en lage driften toone verheven te zijn; dat zij zelfs dan, wanneer zij aan hare luim den vrijen teugel viert, altijd eene zekere waardigheid behoude.’ En tegen deze regels zal men in dit gedicht, waarin veel meer de hartstogt dan do poëzij meestercsse is, waarin veel meer tegen den mensch zelven dan tegen zijne dwaasheden en gebreken de strijd gevoerd wordt, schier op elke bladzijde gezondigd vinden. Wij willen nogtans dit verwijt niet te sterk drukken; wij herinneren ons, wat een onzer medearbeiders in dit tijdschrift over *Personeel en Profaan* met zoo veel vernuft en oorspronkelijkheid geschreven heeft; en - al is zijne theorie niet geheel de onze - wij willen toegeven, dat met het wijken van alle *personaliteit* het hekeldicht als kunstvorm moet ondergaan, en haar daarom in de *satyre* dulden, indien zij slechts een hooger doel heeft, dan hatelijk te zijn, indien zij, hadden wij schier geschreven, blijkt bezield te zijn door het heilig doel, de kunst verder te brengen. Wie er zich

aan ergeren mogt, het zou dan voor den verstandige met volle klaarheid aan het licht komen, hoe zeer zelfs zulk eene vervolging met zedelijkheid in harmonie zijn kan. Maar ziedaar, wat ten eenemale aan dit gedicht ontbreekt. De auteur zegt wel: ‘Ik heb mijn doel in het oog.’ ‘Ik. weet wel!’ maar waarin dit doel gelegen zij, en wat hij weet, laat hij u gissen, van de opdragt af tot het einde toe. Onwillekeurig komt de lezer dus tot het besluit, dat òf des auteurs doel voor hem een bovenwerp gebleven is, en zijn weten weinig om het lijf heeft; òf, - wij willen hem zelven doen spreken, - dat alles te regt zal komen, als men slechts het oor leent aan de volgende orakels:

't Gevoel ontwikkel en verbreî zich, spat' in spranken
Weldadig uit, en geef in kunstelooze klanken
Zich telkens aan zich zelve weder, dring' en zwier'
Door ieder trek der pen, die 't uitdrukt op 't papier.

Ten zij u dit helderder zij:

Kunst huw' zich aan Natuur; Natuur omstrengel Kunst,
Tot één gesmolten in de reinste liefde en gunst.

Of dat gij het in vergelijkingen vinden kunt, die even schaduw- en nevelachtig zijn, als het beeld, dat zij teekenen:

Ja de eenvoud op de tong, en de eenvoud in 't gemoed,
Zweve ons de geestdrift toe en huppel door ons bloed,
Op d' adem van de borst, als ze in volzalig leven,
Den Hemel opvangt en omhelst, die saamgeweven
Zoo liefdevol, aan 't stof zich mengelt en versmelt: (??)
Gelijk een schaduw, als zij schemert over 't veld,
Oustoflijk wegsmelt in de nacht, op de adem zuchten
Des wuften Zefirs, die verzaad vun mingenuchten,
Den schoot der roos verlaat en wandelt door het dal,
En speelsch gefluister huwt aan 't zangrig stroomkristal.

Of dat er talent en genie in magtspreuken schuilt, als:

‘Natuur is niets dan Kunst!’

Maar zulke algemeéne en onbepaalde gezegden, die magtig veel, of magtig weinig beteekenen, en, in eenen gezonden zin verstaan, sedert Anno I duizendmaal gezegd en beter begrepen zijn, brengen ons en de arme kunst geen haarbreed verder. Wij zullen de laatste zijn, om te ontkennen, dat er niet iets waars is aan hetgeen hij niet onaardig zegt:

De gids beloofde bergen gouds op 't uithangbord,
Wees moedig voorwaarts, maar zijn hand is nog te kort,
Om de echte diepte van Natuur en Kunst te peilen.

Maar wij zijn daardoor teu volle geregtigd, om op onze beurt te vragen; Wat de kunst door zijn geschrijf tot hier toe gewonnen heeft? En het is dit gemis aan eene bepaalde aesthetische bedoeling, wat ons het minst de hatelijkheden en onnaauwkeurigheden kan doen vergeven, waarvan dit boeksken wemelt; wat het meest onzen onwil heeft opgewekt tegen den schrijver, wiens gedicht zoomin eenige kleur draagt, als het één harmonisch geheel van gedachten vormt, als het ons in zijnen geest en zijne denkwijze des dichters eene bepaalde kleur en rigting aanwijst.

Nu eens zoudt gij wanen, dat hij geheel in de godsdienstige denkbeelden van BILDERDIJK en DA COSTA deelt; dat hij grooten lust gevoelt, om zich met de driftigste *zeloten* onzes tijds onder de vanen der orthodoxie te scharen, wanneer hij van ‘uitverkorenen en ingewijden’ spreekt:

> Die van Gods geest doorstraald de aard, on hun God bestrijden.

Of van den éénen dichterlijken toon:

> Die 't wareldrond herwint voor de eer zijns Eengeborenen.

Of wanneer hij DA COSTA toezingt:

> Neen, weigir niet mij 't zwaard te omgorden,
> Leer mij den echten greep der lier,
> Om bij den bliksem van 't rapier,
> Een held als Bilderdijk, een held als gij te worden!
> Zoo God mij oproept tot den strijd,
> Ik drag gewillig haat en nijd,
> Om daar mijn ijver meê te boeten,
> Aan 's Hemels eer, als gij gewijd,
> Dat zweert mijn zangster u en waagt u zóó te ontmoeten!

Maar spoedig komt gij aan eene bladzijde, op welke hij den draak steekt met de belagchelijke verwarring van dichter en profeet, welke wij, in nog onbepaalder zin dan hij, eene dwaasheid noemen; spoedig verneemt gij tot uwe geruststelling, dat hij alleen in die dolende ridderschap verdient te worden opgenomen, daar hij het TEN KATE hoogstenvel afneemt, dat deze ook naar het kruis staal; daar hij zich op zijne aardigheden over het ‘Puriteinsch’ gelaat van BEETS en de ‘Elixir zijner zalvingvolle prêken’ te goed doet, en,- andere inconsequentie,- even dapper, als hij beloofd had met DA COSTA te zullen strijden, te velde trekt tegen de nieuwe tale Kanaäns en de zemelknoopers onzer dagen,

> ‘die snottren in de kwijl van echte vromigheid.’

Nog moeijelijker zou het zijn eene *litterarische* dan eene godsdienstige geloofsbelijdenis uit dit boekje zamen te stellen. Het is weêrgaloos om te zien, wanneer men zich de moeite geeft, om de *Hippokreen-ontzwaveling* naast deze *Hekelrijmen* te leggen, hoe onze poëet in het uitdeelen van lof en blaam zich zelven is gelijk gebleven! Indien hij zoo veel is vooruitgegaan als sommige dichters, die hij vroeger bewierookte, thans laag in zijne schatting zijn gezonken, dan heeft hij waarlijk reuzen-sprongen gemaakt. Wij durven u eenig vermaak beloven, lezers! door enkele proeven voor u af te schrijven.

Gij herinnert u welligt, hoe de Ontzwavelaar, voor het eerst optredende, zijn hof bij de oude dichtschool zocht te maken. Toen wenschte hij de dagen terug, waarin KINKER, WISELIUS, VAN HALL hadden gezongen, waarin SPANDAW'S luit ‘de vrouw en 't vrouwelijk schoon vergoodde;’ thans belijdt hij, dat de bombariekoorts, welke hij gispt, zich veel vroeger reeds verried. ‘Lees,’ zegt hij,

> Lees HELMERS ten bewijze en SPANDAW'S *besselied*!

Hetzij hier de vrouwen of de aalbessen bedoeld zijn, de veeg is niet minder raak.

Toen had hij voor's GRAVENWEERT de hoogdravende lofspraak veil:

> Wie 's GRAVENWEERT vergete of billijk' te vergeten,
> Vergrijpt zick aan de kroon van Neêrlands *Kourpoëton*,
> In zijn akkoorden leeft met onweêrstaanbre kracht
> De gloed en stoutheid der Meoonsche zwanenschacht.

Thans steekt hij dapper den draak met 's mans vrijwillige ballingschap, en heet hem met deze regels op den vaderlandschen bodem welkom:

> Verwaardig u voorlaan al even onverdroten
> Als vroeger proze en dicht de wereld in te stooten;
> Schrijf op een' halven dag tien zwaneschachten af,
> Trots zóó alle onkritiek en haar verwaand geblaf,
> Die, wil ze u weêr te lijf, genneg gestraft zal wezen,
> Als ze al uw schrijverij van A tot Z moet lezen.

Toen zong hij den dichter der *Nederlandsche Legenden* toe:

> VAN LENNEP! Neêrlands SCOTT, versmaad den lauwer niet,
> Dien 't vaderlandsche hart voor 't vaderlandsche lied
> U heiligt, trotsch op wie van rijk bezielde snaren
> De gloriedaân verkondt uit 's lands Historieblâren.

Thans verwijt hij hem:

> trouw op lekkernijtjes te azen
> Van vreomde tafels, waar hij hij de hoop van tas.

En ten slotte ontboezemt hij den vromen wensch:

> Zoodat er nimmer een VAN LENNEP weêr mag komen!

Veel genadiger komt er WITSEN GEYSDEEK af. Deze, die in de ontzwaveling eenige scherpe, maar welverdiende zweepslagen had ontvangen, omdat hij VONDEL'S roem ‘met verachtelijk marktgeschreeuw had aangetast;’ wiens hekelzucht in venijn zich uitstortte; wiens beuzelkunst niets anders was dan ijdele flikkerschijn, en die niets beter doen kon dan voor zich zelven en zijne rijmklubs *Rijmwoordenboeken* te schrijven - deze is zoo veel bij hem gerezen, als VAN LENNEP gedaald is.

> Uw opgeblazen waan

zegt hij tot de hedendaagsche dichters,

> ‘Zal voor den geesel van een GEYSBEEK niet bestaan,
> Die eens den tempel van uw grootheid zal verbreken,
> Om zich op 't onverstand uws tijdgenoots te wreken.’

En van hem heet het nog eens in de aanteekenignen: ‘Kome er spoedig een weêr!’

Toen scheen onze auteur, blijkens de bovenaangehaalde regels, hoog met het ‘berijmde verhaal’ te zijn ingenomen. Thans gist gij genoeg, hoe hij over dit zelfde *genre* oordeelt, als hij BEETS verwijt, dat hij

> Van uit een stapel van verspinnewebde annalen
> Een onuitputbre stof tot zingen wist te halen.

Gij herinnert u welligt, dat onder de dichters, die volgens den Ontzwavelaar nog alleen in staat waren, om de eer van den vaderlandschen zangberg te redden of op te houden, ook VAN DER NOOP genoemd werd. Vraag niet, of deze onderscheiding, na hetgeen hij zelf in hem berispt had, verwacht of verdiend was; maar lees thans (bl. 32), hoc hij VAN DER NOOR'S Muze voorstelt, als in merg en bloed bedorven, bij haar leven reeds vergeten, maar die door haar venijn en hare donquichotterij eene rij van jongeren heeft aangestoken. Walgelijk klinkt, nadat hij hem zoo de huid volgescholden heeft, des dichters vrome betuiging, dat hij de dooden met hunne deugden en gebreken in ruste laat, en het ‘Wee,’ dat hij over een' iegelijk uitspreekt, wie lust mogt gevoelen zich op eene schim te wreken.

In tegenspraak met *de Gids*, was TEN KATE toen onder de jongere dichters schier de eenige, die in de oogen des Ontzwavelaars genade vond; hij werd met gejuich in APOLLO'S tempelkoor

welkom geheeten! Wij bekennen gaarne, dat zoo hij hem toen wat hoog heeft opgetild, hij hem thans laag genoeg nederzet. Wilt gij weten, wat hij van hem schrijft:

> De laffe zwetserbaás
> Schept nienwe Kannäns en niewe Josua's,
> En plondert beeldenschat der Godgewijde boeken.
> Om met gelogen klem te zeegnen en te vlocken.
> - - - - - - -
> Porjeere's geest herrijst als Fenix uit zijne asschen
> Om aan TEN KATE'S hand door draf en slijk te plasschen.
> - - - - - Ik walg en gruwde
> Van zoo veel klinkklank en kwakzalverspocherij,
> En werp die prullen met een schop mijns voets op zij!

Gij herinnert u eindelijk, dat de Ontzwavelaar nog altijd enkele dichters - hoe dun zij gezaaid mogten zijn - gelijk een' BOXMAN en BOGAERS, wist op te noemen, in wier voortbrengselen hij ware schoonheden te roemen vond. Maar omtrent hen wordt thans het diepste stilzwijgen bewaard; ook die sympathiën schijnt hij te hebben verloren. Gij meent welligt, dat hij onder de latere voortbrengselen der dichtkunst op onzen vaderlandschen bodem, die waarlijk niet talrijk geweest zijn, *'s Gravenhage* van BEELOO niet had mogen onvermeld laten. Weet, lezer! dat deze dichter het vonnis zijner veroordeeling op het voorhoofd draagt. Waarom? Omdat hij het troetelpopje van *de Gids* is. Aan eene wederlegging der door eenen onzer medearbeiders met warmte gestelde beoordeeling dier gedichten wordt niet gedacht; als ware de schrijver van *Quos Ego* naijverig op ieder, die door *de Gids* geprezen werd, volstaat eene aanbeveling van dezen bij hem, om schrijver en geschrift in den ban te doen. Een enkele slechts, dien ook wij hoogachten, al houden wij geen heiligen na, bij wie wij zweren, een enkele ontkomt aan de algemeene vervloeking. DA COSTA, DA COSTA. is thans de eenige overgeblevene dichter in *Nederland*, de eenige zanger, tegen wien hij geene antipathie voedt. Hoelang zal het duren? vraagt ge. Een jaar twee, drie op zijn langst, gissen wij, en hij zal alleen zich zelven bewonderen! Nog ééne schrede moedig voorwaarts op de bane der kritiek, en wie weet het? hij schopt ook DA COSTA met eenen schop zijns voets op zij!

Na deze uitweiding, waardoor wij u een proefje van den inhoud wilden geven, keeren wij tot de algemcene beschouwing

en beoordeeling van dit dichtstuk als *satyre* weder. Al wilden wij gelooven, dat de dichter een ander en edeler doel in het oog gehad heeft, dan zijne broeders van den gilde ‘even als de onbeschaafdste vlegel’ te roskammen en met schorpioenen te geeselen; dan geestig te zijn *quand même*; dan ten koste van anderen eene aardigheid te zeggen, welke altijd eene bitterheid is; al konden wij hem de opregte zucht toekennen, om voordeelig op den dichtgeest onzer dagen te werken, en niet enkel af te breken en neêr te smijten, maar ook weder op te bouwen, dan nog zouden wij blijven beweren, dat dit dock mislukt is, en heeft moeten mislukken, door de ruwe en onhandige wijze, waarop hij zijne geeselroede gehanteerd heeft. Zij het al eens toegestemd, dat eene dwaasheid noort scherp genoeg door eenen dichter kan gehekeld worden - ook de dichter der satyre vergete niet, dat het zien bloeden van den geslagene, zoodra de geregtigheid verzoend is, zeker medegevoel voor hem opwekt; ook de dichter der satyre heeft -zich voor in het oog vallende partijdigheid te wachten; heeft toe te zien, dat hij niet door te sterke overdrijving zijne eigene zaak bederve, of zelfs het wezenlijk goede doel, dat hij zich heeft voorgesteld, moet ten eenemale verloren gaan. En te dezen opzigte heeft de auteur der *Hippokreen-ontswaveling* zich ten tweedemale zóó grof bezondigd, dat wij wel genoodzaakt zijn aan zijn gezond verstand of de zuiverheid zijner bedoeling te twijfelen. Het zou vreemd zijn, als hij onder zoo vele slagen er niet enkele had uitgedeeld, die duchtig raak waren; maar door links en regts in het rond te slaan, waar de geesel zijner satyre slechts vatten en haken wilde, heeft hij tevens met zijne zweep zijne eigene glazen ingeslagen, zoodat de scherpe splinters hem in het aangezigt vliegen. Wil men een voorbeeld? Indien hij zich bepaald had het *gemaniëreerde* in het *genre* onzer meest gevierde dichters te persiffleren, gelijk hij dat in zijne *Hippokreen-ontzwaveling* ten opzigte van BEETS allergelukkigst gedaan heeft in de volgende regels:

> Wat wil die vreemde stoet van Beetsiaansche schoonen?
> Daar zijn er, die 't beviel, wanneer hij zijn Minonen
> Yolandes, Bertha's en Jocondes (o 't is tijd!)
> Voor 't oog verborg ‘van een nieuwsgierige aard’ (zoo zij 't!)

hij zou den, dichter, en meer nog zijne talrijke navolgers, eene nuttige les gegeven hebben, en had voor het minst den. triomf gesmaakt, dat hij al de lagchers op zijne zijde had gekregen,

maar door in talenten als BEETS, HASEBROEK en POTGIETER volstrekt niets te willen prijzen, heeft hij zich zelven bij ons publiek belagchelijk en verachtelijk gemaakt. En wat is er nu van dat goede doel geworden (voorondersteld, dat hij er waarlijk een gehad heeft)? Zoowel de prulpoëet, die door hem is afgerost, als de degelijke dichter, wiens verdiensten hij miskend heeft, eindigt met een medelijdend schouderophalen, wordt boos, of ‘lacht er hartelijk mede,’ en - gaat zijn' gang.

Zal eindelijk de dichter der satyre voor de verzen, die hij schreef, aanspraak op aesthetische schoonheid kunnen maken, dan behoude ook zijne taal het kenmerk van waarachtige poëzij. Wel is het haar in het hekeldicht, meer dan elders, vergund, die des gemeenen levens te naderen, gelijk reeds de naam van *Muze te voet*, door HORATIUS aan de satyre geschonken, eigenaardig uitdrukt; wel mag zij soms eene meer lyrische verheffing nemen, gelijk zoo dikwerf bij PERSIUS geschiedt, wanneer dit door de harmonie tusschen uitdrukking en gedachten gevorderd wordt; maar wij weten niet welke denkbeelden wij ons van harmonie en schoonheid moeten vormen, indien zulk eene hybridische vermenging van verhevenheid en gezwollenheid en platheid fraai moet heeten, als waarop wij gedurig in deze hekelrijmen gestuit hebben; waar wij, na pas met den dichter ons ‘op den galm van het serafijnenkoor gewiegd tehebben, en in het steigeren naar den hoogen, tot voor dentroon der Godheid geleid zijn,’ lezen van ‘verkwijlde JULIAAS en verrochelde Poëten.’ Zulk steigeren naar den hoogen heeft voor ons veel van het steigeren van een schichtig paard, dat plotseling weder het oude sukkeldrafje herneemt. Zulk roeijen van de ziel op steigerende gedachten is niet als:

> ‘Het golven van een zwaan, die moed draagt op zijn schachten,’

maar als het opvliegen van een' aangeschoten' vogel, die dapper geraas met zijne vlerken maakt, maar telkens weder plat op den grond valt. -Bovenal onthoude de hekeldichter zich van het schelden en schreeuwen, ‘dat bij het Janhagel te huis behoort.’ De schrijver over *Personeel* en *Profaan* heeft in de belangrijke historische bijzonderheden, die hij over het hekeldicht los en vlugtig daarhenen strooit, aangewezen, hoe de satyre te scherper en bijtender is geworden, naar mate de gebezigde scherts fijner en geestiger werd; hoe hare pijlen te zekerder het mikpunt raakten, naar male zij het plompe zocht te vermijden, zich met bedekte zinspeling vergenoegde en gelijken tred hield

met de beschaving; maar de auteur dezer hekelrijmen schijnt goedgevonden te hebben, tot het eerste tijdperk der kunst terug te keeren, en in de taal, die hij bezigt, nog eens bij de helden van HOMERUS, een' AJAX, ACHILLES en AGAMEMNON, ter schole te gaan. De letteroefenaars hebben in der tijd den ontzwavelaar den ‘aartslasteraar’ genoemd, en hij zelf spreekt in dit gedicht van het ‘lastervenijn,’ dat men uit zijn vorig produkt gezogen heeft. Die naam is ook, naar onze overtuiging, niet onverdiend, voor zooverre hij onmiskenbare verdiensten miskend en tot het voorwerp van bespotting gemaakt heeft. Echter zouden wij hem nog liever met een woord, dat in onze *fashionable* en letterkundige wereld algemeen verstaanbaar is - sinds het eene rage is geworden de *Mystères de Paris* te verslinden - den *Chourineur* of *Bekkesnijder* willen noemen. Zelfs kwam de gedachte bij ons op, dat, gelijk deze niet eerder tot rede te brengen was, voor dat hij in het kloppen zijnen meester gevonden en eene digte hagelbui van slagen en stooten op het hoofd en tusschen de ribben ontvangen had, het zóó voor den schrijver *Quos Ego* nuttig en dienstig zijn kon, indien wij hem eene wonde voor eene buil, dat is, zijne eigene munt met woeker teruggaven, en aantoonden, hoe gemakkelijk het valt, met scheldwoorden om zich heen te smijten. Maar spoedig kwamen wij, van deze gedachten terug. Wij moeten belijden, dat wij, schoon mede behoorende tot het beulsvolk ‘van den bultenbijterigen *Gids*,’ daartoe zeer weinig lust zouden gevoelen, al had de hekelaar zich niet beroemd, ‘wat taai en hard van opperhuid te zijn.’ Wij zouden, dezen weg inslaande, ons in onze eigene oogen als in die van het publiek verlagen. Wij zouden, indien wij hem overal in grofheid en brutaliteit wilden overtreffen, eene taal moeten bezigen, welke op visch- en groenmarkten geleerd was, en dit laten wij aan den Hippokreen-ontzwavelaar zelven over, indien hij mogt goedvinden, zijn gelukkig talent en het *genre*, dat hij gekozen heeft, ten derdemale te misbruiken, en eene poging wilde doen, om de *climax* vol te houden.

Wij zijn u nog eene meer geregelde inhoudsopgave schuldig gebleven. - Vergenoegt u met eene oppervlakkige! - De nieuwe *Hippokreen-ontzwaveling* wordt door eenige losse dichtstukjes voorafgegaan, die, met uitzondering van de hulde aan IS. DA COSTA, zich onder den algemeenen titel van *Hekelrijmen* laten vereenigen. Veelbeduidend zijn zij niet. Zij verdienen nogtans eenige vermelding, omdat zig ons eenen anderen

vorm van hekeldicht, het *Epigram*, aanwijzen, waaraan wij hoven de langgerekte didadische satyre verre de voorkeur geven.

Aan een' Poëtaster, die altijd voor den laatsten keer zong, is een los en aardig rijmpje, vinnig genoeg; maar hier geldt het: wien de schoen past, moge hem aantrekken, en doen er zijn voorbeeld mede; al betuigen wij niet te weten, wie onzer hedendaagsche dichters door dien eeuwig laatsten keer een ‘God damn’ verdiend heeft. Op het gevaar af van mede onder ‘het lilliputsch aartslasteraarsgespuis’ gerekend te worden, ‘dat nergens beter dan in de hel te huis behoort,’ moeten wij het zeggen, dat wij, indien er niet ‘aan een' Poëtaster’ had boven gestaan, het voor eene paskwil op BILDERDIJK'S nagedachtenis zouden gehouden hebben. Bij *de Hulde aan* DA COSTA moeten wij een oogenblik stilstaan. Wij zijn met het geheele vaderland trotsch op dien naam, en willen niet knagen aan den roem, die den edelen zanger der *Vijf en twintig Jaren* toekomt, omdat zijn laatstuitgegeven dichtstuk als kunstgewrocht, in onze schatting, daar verre beneden staat; maar toch walgt het ons, eene zoo overdrevene hulde te lezen, als in dezen voorzang gevonden wordt, die gij voor een bijtende ironie zondt aanzien, indien zij niet tot twee malen toe en steeds hooger en sterker gekleurd in het gedicht zelf terugkeerde. Zij bevreemdt ons alleen niet bij den ontzwavelaar, die zoowel, waar hij naar den honigkwast als waar hij naar de geeselroede grijpt, het ‘ne quid nimis’ zorgvuldig omkeert. Wij zouden het fijne en kiesche gevoel van den Heer DA COSTA beleedigen, door de vooronderstelling, dat hij zich door dien kwistig toegezwaaiden lof gevleid en gestreeld zou gevoelen; of liever, wij rekenen ons geregtigd, het tegendeel te verklaren, al is het voor den hekelschrijver eene troostelooze gedachte, dat de eenige man, die door hem in dit geschrift is geprezen geworden, weigert hem in zijne bescherming te nemen, en hem allerminst tot zijnen lofredenaar begeert.

Als proeve van *Lierzang* beschouwd, klaagt zij den dichter van dezelfde gebreken aan, die hij in anderen met onverbiddelijke gestrengheid veroordeeld heeft. ‘Wij kruipen te laag, of hij klimt te hoog, om zijne geluiden in de eindeloosheid van den etherboog te achterhalen,’ wanneer hij, zich zelven alleen het regt toekennende, om den poëet tot profeet te maken, de dichters ‘de tolken’ noemt van Gods oppermagt

> ‘Van wier gelaat de kalmle lacht
> Van zegeraal en blanke opregtheid.

Die d' afgrond doorbreekt en den nacht
Van God, d' algoeden God verloochenende slechtheid.'

Vergun ons, lieve lezer! u hier door het naauwkeurig *construëren* en *analyseren* dezer regels een weinig te helpen; wat doet die opregtheid, blank als zij is, terwijl hare kalmte lacht van de aangezigten der tolken; wat doet zij? Zij *breekt door*. - Wat breekt zij door? *den afgrond en den nacht*. Den nacht van God? - Wel neen! *den nacht van slechtheid*. Welke slechtheid? *die God verloochent*. Welken God? *den Algoeden God*! Nu zijn wij er gelukkig doorgeworsteld. Weten wij nu, wat hij heeft willen zeggen? Zoo wat. Is de gedachte ons volkomen helder geworden? Neen!

Gelijk de hippokreen-ontzwaveling met den lof der roemzucht begon, zoo wordt dit stuk geopend met eene beschrijving van den echten dichter, welke wel, even als de voorzang, gezwollen en hoogdravend is van toon, - om niet *non sensical* te zeggen, - en zonderling van het eene tot het andere denkbeeld overspringt, maar toch heerschappij over taal- en versbouw en dichterlijken aanleg teekent. Hierna komt de oude ontzwavelaar met zijn oogmerk voor den dag:

Om de oude maats te zien en nieuwe maats te ontdekken,
En rond te snufflen bij de oprechtste rijmlaarsgekken
Naar stof voor spot en sherts - - -

Vooraf gaat eene *invective* tegen de meesterknechts van het recensentengild; en hier kijkt de gekwetste en beleedigde hoogmoed olijk of jammerlijk door de scheuren van de mouw. Hij beklaagt zich, dat hij kwaad bescheid gevonden heeft, omdat hij niet als ENGELEN amen de honorable gedaan heeft, omdat hij niet 'KLAASJE, KLAASJE, lief!' met *de Gids* geroepen heeft, anders (hoe lief en nederig van zich zelven gedacht!), anders

. . . . . wierd gewis
Uit overvriendlïjkheid een plaatsjen hem geboden
Bij heel den hemelraad dier quasi oppergoden.

Ieder krijgt nu zijne beurt. GREB, DE THOUARS, VAN DER HOOP - V. OOSTERWIJK BRUIJN, SIFFLÉ en ROBIDÉ VAN DER AA, te zamen op éénen wichelstoel hoog in top getakeld; WARNSINCK (die familiaar naar de maan gewenscht wordt), slaapmuts HARDERWIJK en grootvaâr YNTEMA. BEETS wordt met eene nijdigheid aangevallen, die alleen uit eene persoonlijke veete of uit het volstrekt ongegronde vermoeden verklaard kan worden, dat hij een der voornaamste *Aristarchen* in de bent van *de Gids* zoude zijn. De beschuldiging tegen HASEBROEK, dat hij aan verzen (want preken

zal de ontzwavelaar toch wel niet bedoeld hebben) ‘zijne vingers stijf en krom schrijft,’ luidt al zeer vreemd tegen eenen dichter, die nooit een veelschrijver geweest is, en wiens naam in de laatste jaarboekjes vruchteloos gezocht wordt. Ook tegen de almanakken trekt hij los. ‘O,’ zegt hij, zeer poëtisch:

> o Hadden ze alle één hoofd, om midden door te hakken,
> Hoe gaarne deed ik - neen ik had het reeds gedaan!

Met uw verlof, Heer rijmer! dan zoudt gij toch - indien wij ons niet geheel bedriegen - uwe eigene hersenpan mede hebben doorgekloofd, en zoowel als uw ‘broêrtjelief in Febus’ WARNSINCK:

> ‘Waart gij uw have in en wij u kwijtgeraakt!’

Wij betwijfelen intusschen de opregtheid dier betuiging niet. Wij gelooven het gaarne, dat hij den Muzenalmanak, ‘den octavo vuilnisbak,’ in plaats van de arme lijderes te helpen redden van den dood, liever het hart zoude willen intrappen. *De Gids* zoude zich zelven bij het publiek verdacht maken, indien hij de verdediging van den Muzenalmanak tegenover den ontzwavelaar op zich nam; hij neemt niets van de beschuldigingen terug, vroeger tegen de kleur en strekking van ons eerste jaarboekje ingebragt, maar hij is zich zelven bewust, bij eene gestrenge kritiek steeds te hebben geprezen, wat in zijn oog lof en hulde verdiende, en waar hij eenigen vooruitgang meende te bespeuren, dit onverholen aan het publiek te hebben verkondigd; maar nu leze men eens het onbarmhartig oordeel, dat de ontzwavelaar over den laatsten jaargang in zijn vers en zijne aanteekeningen heeft uitgesproken, en men zal ten volle overtuigd zijn, dat men in zijne oordeelvellingen, die niet anders dan *Anathema's* zijn, geen greintje waarheidszin en conscientie kan zoeken of verwachten.

Het vertalen wordt niet minder scherp gehekeld.

> ‘Spaansch, Deensch en Portugeesch, Poolsch, Russisch, heel Europe,’

is thans in verzenboeken te koop, en de schat dier talen wordt geplunderd, om geleerde motto's of stof tot berijmde vertalingen te leveren. De auteur had er het nieuw-Gricksch nog kunnen bijvoegen. Hier vooral moet POTGIETER bloeden, omdat hij het gewaagd heeft, zonder daartoe de goedkeuring en toestemming des ontzwavelaars nederig gevraagd te hebben, in het mengelwerk van *de Gids* ons met de min bekende voortbrengselen der Noordsche en Amerikaansche litteratuur bekend

te maken. Men meene echter niet, dat de dichter voor het overige het vertalen onbepaald zoude afkeuren. Wel neen! niemand heeft nog half begrepen welk eene kunst dat is; en indien men maar niet bij GÖTHE en BYRON, LAMARTINE en MOORE, VICTOR HUGO en BARBIER ter markt gaat, en een geheel nieuw en vreemd terrein weet te kiezen (POTGIETER'S Amerikaanschen kost natuurlijk uitgezonderd!), dan kan men zich daardoor bij onze letterkunde hoog verdienstelijk maken. - Wij willen wedden, dat de ontzwavelaar op eene verzameling van vertaalde dichtstukken zit te broeden.

Maar de lust vergaat ons, om zóó het geheele boeksken te doorloopen, of de strekking van dit tijdschrift tegen dezen aanval te handhaven. Met een enkel woord zij nog gezegd, dat het hedendaagsche *proza*, met geheele miskenning en verzwijging van het goede en voortreffelijke, dat daarin gedurende de laatste jaron geleverd is. er niet beter afkomt dan de hedendaagscha poëzij; dat HILDEBRAND en JONATHAN, ‘die ware droomer, die waterlandsche kwezel,’ ten tweedemale hunnen rug tot eene bloedige geeseling moeten leenen, omdat zij eene verwaande en vermetele poging deden, om onze taal van het zondagspakje te ontslaan, dat is, wat natuurlijker te spreken, en dat eene klagelijke klagte over de geheele verbastering en ontzenuwing onzer taal de nieuwe Hippokreen-ontzwaveling besluit.

Wij meen en genoeg gezegd te hebben, tot staving van ons gevoelen, dat dit geschrift noch den auteur, noch den kunstvorm, dien hij gekozen heeft, tot eere verstrekt. Fijne, geestige scherts is er veel zeldzamer in, dan in de *Hippokreen-ontzwaveling*, terwijl in dezelfde evenredigheid, als die afnam, grofheid en platheid minder werden vermeden. Wat *dictie* en *versificatie* betreft, is de auteur, naar ons oordeel, werkelijk vooruitgegaan; beide mogen niet beoordeeld worden naar enkele slechte of duistere regels, gelijk wij uit de hulde aan DA COSTA afschreven. En toch, indien wij dit deden, indien wij hier het lijstje der zwakke en lamme of hortende en stootende regels, die wij hadden opgeteekend, heten volgen, en dan op hoogen toon het *Anathema* over des dichters talent uitspraken en hem voor een' brekebeen en haspel in het werktuigelijke der kunst uitscholden, zouden wij partijdiger of onregtvaardiger handelen, dan hij zelf met eenige onzer medearbeiders deed? Waarlijk niet, maar even waar als het is, dat wie zelf satyres geschreven heeft, wie zelf anderen hekelde, alle hekeldichten vergeeft, behalve de domme of de slechte,

even zeker is het ook, *dass der Koth vom Pasquillanten nur auf den Pasquillant zurückfliegt*!

Wij laten het hart en karakter van den ongenoemden (ook onbekenden?) schrijver onaangetast. Indien wij niet in ons vermoeden dwalen, dan blijft het ons een menschkundig raadsel, hoe zulk schrijven met zoo veel zedigheid in het voorkomen, met zoo veel bescheidenheid en minzaamheid in den omgang gepaard kan gaan, als bij eene persoonlijke kennismaking en ontmoeting des schrijvers aanbeveling zijn. Evenmin willen wij hier eenen hoog ernstigen en gemoedelijken toon aanslaan, en zijn werk van een christelijk standpunt beoordeelen. De schrijver zal er ons dank voor moeten weten; maar ook daarom eischen wij, dat hij, indien hij de hem geschonkene gaven niet anders en beter wil besteden, verder den naam van ‘Gods Eeniggeborenen’ weglate, en niet van ‘den strijd voor 's Hemels eer’ gewage, opdat wij ook in zijne satyres geene bijbeltaal mogen lezen, verward en ‘doormengd met straattaal uit de keuken.’

Tot het slot onzer beoordeeling genaderd zijnde, zouden wij bij geene mogelijkheid een gestrenger vonnis over deze ‘hekelrijmen’ kunnen uitspreken, dan de auteur zelf gedaan heeft, wanneer hij ze in zijne ‘Opdracht’ eene vod noemt, waarvoor hij zich zelven schaamt; maar indien dit in ernst gemeend is, indien het niet best met zijne eigene woorden, bl. 26, gekarakteriseerd wordt:

> Maar toch die needrigheid.....
> In voorrede, opdracht en? dat 's ijdle schijnvertooning!

indien hij niet in zijne zucht, om paskwillen op anderen te schrijven, zich zelven en zijn boek heeft prijs gegeven, dan vragen wij, hoe het mogelijk zij, dat hij toen niet aan de inspraak van zijnen goeden genius heeft gehoor gegeven en van de uitgave heeft afgezien? Wij zouden, terwijl wij van den auteur afscheid nemen, hem nog willen toeroepen: Bedenk, dat gij zelf in lateren leeftijd uw eigen werk zult beoordeelen! - bedenk, dat gij, bij uw optreden in de werkelijke wereld, weêrzin ontmoetende, waar gij het welkom hadt verwacht, u zelven dit niel zult kunnen getroosten, dewijl gij naar een hoog, een heilig doel hebt gestreefd! - Doch wanneer wij ons herinneren, dat er tusschen de uitgave der *Hippokreen-ontzwaveling* en van *Quos Ego* nagenoeg zes jaren verloopen zijn, dan moeten wij schier vreezen, dat de dichter aan eene ongeneeslijke kwaal

lijdt, en voor altijd verstand en verbeelding beide ouder den invloed van den hartstogt heeft gevangen gegeven.

Onder de weinige regels, die in deze ‘hekelrijmen’ geheele en zuivere waarheid behelzen, trok deze onze aandacht:

> ‘’t Is thans de modekoorts om alles te overdrijven’

Dit is welligt de beste verklaring, beoordeeling en *Apologie* van dit geheele geschrift(1).

(1) Nadat deze recensie reeds geheel gesteld was, kregen wij de 2de aflevering van *de Spectator* in handen, een blad, dat vroeger schier uitsluitend aan het Tooneel was toegewijd, maar thans, blijkens de inleiding van de eerste aflevering voor het IVde Deel, ook onderwerpen van Dicht- en Letterkunde gaat behandelen. Wij vonden in dit nommer eene even uitgewerkte als uitvoerige, eene even bezadigde als degelijke recensie van *Quos Ego*, welke wij van het begin tot het einde met de grootste belangstelling hebben gelezen. Wij verheugden ons ten opzigte van het onderhavige geschrift zoo veel overeenstemming in gevoelens te vinden, maar zetteden groote oogen op, toen wij daar, omdat *de Gids* bij herhaling op het verschijnsel heeft opmerkzaam gemaakt, dat de algemeene rigting der beschaving als van poëzij tot proza is, en dat onze tijd er naar streeft het schoone proza tot het algemeene voertuig der gedachten te verheffen, beweerd vonden, dat *de Gids* geene gedichten, geene dichters meer wil, en van de plaats niet, de kunsttheorie van *de Spectator* te ontleden, en te onderzoeken, waarin de onze van de zijne verschilt. Van zelve zal zich hiertoe, bij de voortgaande ontwikkeling onzer denkbeelden over kunst en kunstschoon, toegepast op de voortbrengselen onzes tijds, de ongezochte gelegenheid aanbieden. Maar wij rekenen ons toch verpligt tegen eene beschuldiging te protesteren, welke op enkele uit haar verband gerukte plaatsen is gegrond, en een gevoelen ons toedicht, dat wij als dwaas en belagchelijk verwerpen. Wij vergen niet, dat *de Spectator* het in alles met *de Gids* eens zij; gelijk wij voor ons de vrijheid nemen van hem te verschillen, wanneer hij tegenover den ontzwavelaar schier al de dichters en bestaande dichtvormen in zijne bescherming neemt. Wij gelooven veeleer, dat verschil en wrijving in gevoelens heilzaam kan werken; maar juist omdat wij ons verheugden een' zoo wakkeren medearbeider op het veld der kritiek te hebben aangetroffen, mogten wij zijne eenzijdige en onnaauwkeurige voorstelling van ons gevoelen niet onopgemerkt laten.

Album

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Etymologisch Handwoordenboek der Nederduitsche taal, of proeve van een geregeld overzigt van de afstamming der Nederduitsche woorden, door J.L. Terwen. *Gouda*, 1843, 1844. Aflev 4-7

In eenen vroegeren jaargang van dit tijdschrift heb ik, reeds verslag gegeven van de drie eerste afleveringen van dit woordenboek, en alstoen de gronden medegedeeld, die er mij een ongunstig oordeel over deden vellen. Het overige is geheel in denzelfden geest bearbeid, en ik zie dus geene reden, om van gevoelen daarover te veranderen. Maar thans heeft ook de schrijver aan zijne vroegere toezegging voldaan, door in eene *voorrede* en *inleiding* de redenen, die hem tot het bewerken van dit woordenboek noopten, de bronnen, waaruit hij geput heeft, en de inrigting van het werk te doen kennen. Men ziet daaruit, ‘dat de afleidingen, in het onderhavige werk voorkomende, alle van anderen overgenomen zijn, hetzij dan van onze Nederduitsche taalgeleerden, hetzij van onze naburen de Duitschers;’ dat het den schrijver aan de kennis der meeste vreemde talen, in zijn werk aangehaald, ontbrak, en dat daar, waar hij de verschillende gevoelens der geleerden opgeeft, hij zich van alle beoordeeling onthouden heeft, vermits hij zich zelven geen genoegzaam gezag toekende, om tusschen deze, dikwijls zeer uiteenloopende, gevoelens uitspraak te doen. Hoezeer ook die openhartige bekentenis eer doet aan de opregtheid en bescheidenheid des opstellers, twijfelen wij evenwel, of het hem bevoegd maakt, zoodanige taak op zich te nemen:

> Sumite materiem vestris, qui scribitis, aequam
> Viribus, et vorsate diu quid ferre recusent,
> Quid valeant humeri.

En nu *transeat cum caeteris*! wij nemen afscheid.

***Geschenk voor Verloofden en Pas-gehuwden, of de geheimen van den Echt. Een welgetoetste, en op ervaring steunende Raadsman voor beide geslachten, vóór en gedurende het Huwelijk. Door* Dr. Friedrich Wilhelm Wedeler. *Naar het Hoogduitsch van den derden, verbeterden en vermeerderden druk. Leeuwarden* Jacob J. van Gelder, 1843, III en 220 bl. klein 8°**

De *geheimen van den echt* worden hier ontsluijerd?! Maar hoort, wat de schrijver onder zulk een *geheim* verstaat (*Voorrede*, bl. II): ‘Onder een *geheim* versta ik hier niets anders, dan dat, wat niet ieder weet, wat velen wel gissen, evenwel niet grondig doorzien, en daarom dikwerf zich een verkeerd begrip daarvan maken; - datgene, wat spoedig en veel aan zijne waarde, aan zijne zuiverheid verliest, wanneer het op eene onvoorzigtige en onkiesche manier openbaar gemaakt wordt, en wat alzoo met omzigtigheid en een verstandig overleg behandeld moet worden, zoo het niet verkeerd begrepen, of zelfs niet ontwijd zal zijn.’

Rec. bekent, dat de schrijver ‘met omzigtigheid en een verstandig overleg’ zijn onderwerp behandeld heeft, en dat men zich zou bedriegen, wanneer men meende hier zedelooze of ongepaste zaken behandeld te zullen vinden. De schrijver heeft zijn onderwerp met kieschheid uiteengezet en uitvoerig beschouwd. - De inhoud van het werkje is deze:

I. Algemeene beschouwing van de betrekking des Echts, bl. 8-25.

II. Over de waarde van de Godsdienst, in de betrekkingen van het echtelijk en huisselik leven, bl. 25-32.

III. De weldadige invloed van eene reine zielsliefde op het duurzaam geluk van de echtelijke vereeniging, bl. 32-36.

IV. Over de zinnelijke natuur der liefde, en over het gedrag in betrekking tot dezelve in den Echt, bl. 36-76.

V. Over de onvermijdelijke bezwaren in den Echten Staat, en de wijzen, zich deze dragelijk te maken, bl. 76 - 88.

VI. Over de bezwaren en zorgen van den Echt, uit eigen schuld ontstaan, en over de middelen, dezelve weder te herstellen en goed te maken, bl. 88-109.

VII. Over de opvoeding van de kinderen, bl. 109-142.

VIII. Zakelijk overzigt van de eigenlijk ware geheimen in den Echt, benevens getoetste raadgevingen, om op de beste wijze daarmede om te gaan, bl. 142-208. -

Men ziet, dat de schrijver niet alléén over don *Echt* als zoodanig handelt, maar dat hij ook over andere zaken spreekt,

die, streng genomen, niet tot de geheimen van den Echt behooren. Het werkje is er echter niet slechter door geworden.

Wij kunnen en willen dit boeksken hier niet in bijzonderheden onderzoeken, maar verwijzen den desverkiezenden lezer naar het geschrift zelf. En wanneer het ook al geen ‘welgetoetste raadsman’ is, zoo als de titel zegt, dan zijn echter de door dezen raadsman gegevene ‘raadgevingen’ in de meeste gevallen wèl getoetst, terwijl de toon, waarin het werkje geschreven is, geschikt mag geacht worden, om het veilig te kunnen aanbevelen aan allen, die zich over dit onderwerp wenschen te onderrigten, - en de gegevene raadgevingen willen opvolgen!

***Verhandeling over de Miskraam, door* J.P. Hoebeke. *Uit het Fransch vertaald, door* C. Ph. Meyer *en* G.C. Terlaak, *Heel- en Verloskundigen. 's Gravenhage*, J.H. Bisschop. 1843. Gr. 8vo.; bl. 219**

De aard van dit tijdschrift vergunt ons niet, van het onderhavige werk eene uitvoerige en wetenschappelijke beoordeeling te geven; wij zullen ons slechts tot eene eenvoudige aankondiging en tot eenige meer algemeene opmerkingen bepalen.

Alhoewel in elk verloskundig handboek ook het onderhavige onderwerp behandeld wordt, zoo geschiedt dit echter noodwendiglijk meestal op meer beknopte en onvolledige wijze. En nogtans behoort ons onderwerp tot de gewigtigste gedeelten der kunst. Daarom is voorzeker eene monographie over de miskraam niet overbodig, veel minder onnuttig, - voorondersteld namelijk, dat het overeenkomstig den stand der wetenschap en der kunst is geschreven.

De uitgave van deze verhandeling is zeker niet overbodig wegens de menigte van reeds bestaande geschriften over hetzelfde onderwerp, daar de oorspronkelijke of vertaalde litteratuur daarover ten onzent in geenen deele rijk is aan geschriften, die de stof op voldoende wijze afhandelen.

Wat nu HOEBEKE'S geschrift aangaat, zoo achten wij hetzelve zeer bruikbaar en beantwoordende aan deszelfs doel. De inhoud is ongeveer deze:

Bepaling van Miskraam, bl. 1-2.

Over de belangrijkheid der beoefening van dit onderwerp, bl. 2-3.

Over haar menigvuldig voorkomen, bl. 3-5.

Over de oorzaken:
A. Bij de moeder, 7-37.
B. Door genees- of mechanische middelen, bl. 37-39.
C. Bij de vrucht, bl. 39-50.
D. In de omkleedsels, bl. 50-55. enz.
E. In de Placenta.
Placentitis, bl. 55-67.
F. Andere oorzaken in de Placenta gelegen, bl. 67-76.
Over de kenteekenen, bl. 76-82.
Over de voortzetting, bl. 83-87.
Over de behandeling:
A. Om dezelve voor te komen, bl. 88-208.
B. Wanneer zij onvermijdelijk is, bl. 208-213.
C. Wanneer zij reeds plaats heeft gehad.

Dit overzigt duidt reeds den inhoud en den aard der behandeling genoegzaam aan, en er blijkt uit, dat sommige gedeelten uitvoerig zijn bewerkt.

Wij mogen ook niet onvermeld laten, dat het werk door zeer vele waarnemingen wordt opgehelderd, die òf door anderen, òf door den schrijver zelven zijn gedaan. Eenigzins zonderling moet het echter geacht worden, dat de waarnemingen voor een zeer groot gedeelte aan MAURICEAU'S *Observations* van 1694 ontleend zijn. Niet, dat wij de ouderen met eenige minachting zouden aanzien, - want welk geneeskundige weet niet, dat de jongeren zoo dikwijls òf op de lauweren van de ouderen rusten, òf op hunnen arbeid voortbouwen, òf ook zeer dikwijls verre achter die voorgangers blijven stilstaan? - maar de latere litteratuur bezit immers ook waarnemingen genoeg van uitmuntende geleerden, waardoor het onderhavige werk wezenlijk zou opgeluisterd worden. Trouwens hieraan ziet men weder, uit welke bron ons geschrift afkomstig is. Het is immers genoeg bekend, dat men in Fransche of Belgische wetenschappelijke werken geenszins bekendheid met buitenlandsche letterkunde moet zoeken; en wanneer er in dit opzigt uitzonderingen bestaan, dan moet dit afgeleid worden van de bijzondere betrekking, waarin de schrijver van zulk een werk zich bevond. Dit blijkt b.v. uit de geschriften MANDL en van SICHEL, te *Parijs*, en van GLUGE, te *Brussel*, die in *Frankrijk* en *België* leven en werken, maar door afkomst en opleiding aan *Duitschland* toebehooren, en door die dubbele betrekking middelaars zijn tusschen de Duitsche en Fransche geneeskundige litteratuur.

Wat nu - om nog voor een oogenblik tot het onderhavige geschrift terug te keeren - aanmerkingen betreft, die wij zouden kunnen maken, wij moeten ze terughouden en aan geneeskundige tijdschriften overlaten. Want ofschoon wij aan het werk over het geheel hulde toebrengen, zouden wij vele en gewigtige bedenkingen kunnen in het midden brengen, die zoowel den oorspronkelijken schrijver als de vertalers betreffen. Zoo wordt hier b.v. *bij de oorzaken, die uitsluitend op de moeder werken*, gesproken over het 'lymphatische *Temperament*' (bl. 7 volgg.), over het 'zenuwachtige *Temperament*' (bl. 11 volgg.), enz. Het is echter zeker, dat men hier geenszins temperament, maar de gelijknamige *Constituties* bedoeld heeft, iets, hetwelk ook uit ééne plaats van ons werk blijkt, bl. 8, alwaar men leest (bij het lymphatische 'temperament' namelijk): 'vrouwen van zulk een *gestel* zijn des te meer tot dit toeval voorbeschikt,' enz.

De vertaling is over het geheel goed, de correctie hier en daar minder naauwkeurig. één staaltje van curieuse logica willen wij ten slotte nog aanvoeren:

Bl. 2. 'De miskraam is een gedeelte der verloskunde, van het hoogste aanbelang voor den verloskundige.'

Voorrede der vertalers: 'Mogten wij door deze vertaling iets hebben toegebragt tot meerdere verspreiding van een zoo belangrijk gedeelte der verloskunde,' enz. *Conclusie*.....?! De meening der vertalers was ongetwijfeld goed en prijzenswaardig, maar zij schijnen zich niet al te juist te hebben uitgedrukt.

Voor het overige wenschen wij dezer verhandeling gaarne eene algemeene verbreiding onder de mannen der kunst toe.

C.

Boekbeoordeelingen.

Javaansche spraakkunst door wijlen *A.D. Cornets de Groot*, uitgegeven in naam en op verzoek van het Bataviasche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, door *J.F.C. Gericke*; tweede verbeterde en vermeerderde uitgaaf, gevolgd door een Leesboek tot oefening in de Javaansche Taal verzameld en uitgegeven door *J.F.C. Gericke*; op nieuw uitgegeven en voorzien van een nieuw Woordenboek, door *T. Roorda*, Doctor in de Letteren en de Godgeleerdheid, Hoogleeraar in de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indiën aan de Koninklijke Akademie te Delft, en Lid van het Koninklijk Nederlandsch Instituut. Amsterdam, bij Johannes Müller, 1843. 2 Stukken, gr. 8°.

(*Vervolg van blz.* 442.)

Wanneer wij op de veelzijdige belangrijkheid der Javaansche taal, zoo als wij die te schetsen getracht hebben, onze opmerkzaamheid rigten, zal het bij den eersten opslag onze verwondering wekken, dat zij door de Europeërs zoo lang geheel werd verwaarloosd; dat eerst de negentiende eeuw er ernstig op bedacht werd, om haar tot het voorwerp van geregelde beoefening te maken. De eenige in druk verschenen bijdragen tot de kennis dezer taal, die vroegere eeuwen opleverden, worden, voor zooverre zij ons bekend zijn, in eenige gebrekkige Javaansche alphabets en afdrukken van het gebed des Heeren, en eenige weinige, deels onnaauwkeurige, opmerkingen, bij VALENTIJN en DE BRUYN, in *'t Historiesch Verhaal van het begin*,

voortgang en teegenwoordigen staat der Koophandel van de Oost-Indische Compagnie, in RELAND'S *Dissertatio de linguis insularum orientalium*, en in CHAMBERLAYN'S *Oratio dominica* 150 *linguis* gevonden. VAN IPEREN mogt in zijne *Javaansche Historie*, in de drie eerste deelen der werken van het Bataviaasch Genootschap (1779-1781), het bewijs geven, dat de Javaansche taal on letterkunde niet geheel van alle opmerkzaamheid was verstoken: aan het vervaardigen eener Spraakkunst of Woordenboek, aan het snijden van losse typen, om Javaansche teksten te drukken, was door niemand gedacht.

Een oogenblik nadenkens echter zal toereikend zijn, om onze verwondering te doen ophouden, en de nalatigheid onzer voorvaderen in onze oogen ten minste ten deele te regtvaardigen. Wij mogen het den Heer VAN HOËVELL[1] nazeggen, 'dat in de landen, die meer onmiddellijk in de nabijheid van *Batavia* gelegen zijn, de tegenwoordige Residentïen *Batavia, Buitenzorg*, de *Preanger Regentschappen, Cheribon*, enz., geen Javaansch, maar het zoogenaamde Bergsch of Sundaasch wordt gesproken; terwijl, op eenige uitzonderingen na, slechts eene halve eeuw vroeger, de invloed van de O.I. Compagnie op het eigenlijke *Java*, bij het einde namelijk van den oorlog in 1755, van eenig aanbelang werd, en dus ook de aanraking van Nederlanders met Javanen eerst van dat tijdstip dagteekent.' Wel is waar zouden wij, ook na deze oplossing, mogen vragen, waarom dan niet ten minste het Soendaasch of Bergjavaansch tot het voorwerp van opzettelijke nasporing werd gekozen, eene taal, die nog later dan het eigenlijk Javaansch eenige opmerkzaamheid bij de Enropeërs gewekt heeft, die ons eerst door het *Nederduitsch-Maleisch en Soendasch Woordenboek, benevens twee stukken tot oefening in het Soendasch*, van den heer A. DE WILDE, mede door Prof. BOORDA uitgegeven (Amsterdam, 1841), eenigermate is bekend geworden? Doch om niet te zeggen, dat het Soendaasch geene eigene literatuur heeft, en ook door de ingezetenen alleen als volkstaal beschouwd wordt[2], hetgeen zeker nog geene toereikende verschooning behelzen zou, men vond de kennis der Maleische

(1) In zijn *Geschiedkundig overzigt van de beofening van kunsten en wetenschappen in Nederlands Indië*, p. 64.

(2) Zie de voorrede van den Heer ROORDA voor het zoo even aangehaalde werk, p. XI. Men vergelijke over de Soendasche taal *De Referent*, 1843, kol. 63, 64.

taal toereikend in eene eeuw, die over de voordeelen, welke eene inniger bekendheid met de bevolkingen, die men overheerd had, of met welke men in vriend- en bondgenootschap leefde, nog niet had nagedacht. Wat wonder, daar velen, zoo als vrij zagen, nog thans hetzelfde gevoelen aankleven! Aan het belang, dat de wetenschap bij de beoefening van de talen dezer eilanden had, werd inmiddels in het geheel niet gedacht, in een' tijd, waarin de geletterden, bij eenzijdige voorliefde voor de studie der klassieke talen, waarbij zich ook de beoefening der Semitische, doch slechts als dienares der godgeleerdheid, voegde, zelfs de moedertaal verwaarloosden. De wetenschap der algemeene en vergelijkende taalkunde, van welker belang slechts weinigen een duister voorgevoel hadden gehad, was in het laatst der vorige eeuw nog in hare opkomst. De op groote schaal aangelegde nasporingen der Engelschen in de talen en letterkunde van *Indië* gaven er eenen verbazenden schok aan. Welligt was het ook hun voorbeeld, dat in 1811 den Gouverneur-Generaal JANSSENS op het denkbeeld bragt, om eenige jongelingen, onder den titel van *élèves voor het civiel*, aan de hoven van *Soerakarta* en *Djocjokarta*, tot de kennis der Javaansche taal te doen opleiden, ten einde hen, na behoorlijk volbragte studiën, als ambtenaren te gebruiken, eene poging, die door den nog te zelfden jare gevolgden inval der Engelschen geene vruchten droeg[1]. Van toen af echter werden de linguistische en ethnographische nasporingen, in *Hindostan*, reeds lang met zoo veel ijver gedreven, met niet minder warmte, en niet zonder eenige zucht, om den roem der vorige bezitters te overschaduwen, in den Indischen Archipel voortgezet, en ook bepaaldelijk tot de Javaansche taal uitgestrekt. Hoe weinig, slechts zeer kort voor dit tijdstip, ook de Engelsche geletterden met de Javaansche taal bekend waren, kunnen de schrale opmerkingen van den geleerden LEYDEN over deze taal, in zijne verhandeling *on the languages and literature of the Indo Chinese nations*, in 1808 in het X^{de} deel der *Asiatic Researches* geplaatst, ons maar al te wel leeren. Met hoeveel ijver voor het overige de Engelschen, gedurende hunne heerschappij in deze gewesten, onder andere ook de studie der Javaansche taal hebben ter harte genomen, moge hier en daar uit RAFFLES'S *History of Java* en CRAWFURD'S *History of the Indian Archipelago*, en uit de in dit tijdperk uitgegevene ze-

(1) Zie VAN HOËVELL, t.a.p., p. 62.

vende en achtste deelen der werken van het Bataviaasch Genootschap blijken, moge ons bevestigd worden door CRAWFURD'S Javaansche woordenlijst en andere stukken in handschrift, die later WILHELM VON HUMBOLDT bij zijne nasporingen ter dienste stonden; het gelukte echter ook den Engelschen niet eene Spraakkunst of een Woordenboek dezer taal, veelmin eene Javaansche drukkerij, tot stand te brengen. De eer van goede en vaste grondslagen voor eene voortgaande en zich meer en meer volmakende studie dezer taal gelegd te hebben, bleef dus in allen gevalle voor ons Nederlanders bewaard.

Het zal niet ongepast wezen hier ter plaatse een beknopt overzigt te geven van hetgeen, sedert wij in 1816 onze koloniën weder in bezit namen, tot bevordering van de kennis van het Javaansch is gedaan en geschreven. Wij zullen er uit zien, hoe de uitgave van een werk van zoo uitstekende verdiensten, als dat, hetwelk wij thans aankondigen, langzamerhand werd voorbereid; de vergelijking met vroegeren arbeid zal ons het best leeren, welk eene aanzienlijke schrede voorwaarts is gedaan.

Van zulk een' verlichten beschermer der wetenschappen, als onze Oostindische bezittingen, na hare teruggave aan *Nederland*, in den Gouverneur-Generaal Baron VAN DER CAPELLEN vonden, was het te verwachten, dat hij het belang der kennis ook van de Javaansche taal zou inzien, en volharden zou op den weg, door het Engelsche bewind, en reeds vroeger door den Gouverneur-Generaal JANSSENS, ingeslagen. Inderdaad kwam al spoedig een besluit tot stand, waarbij de Hooge Regering, als beginsel aannemende, dat de ambtenaren, die met den Javaan in aanraking moesten komen, met de landtaal bekend behoorden te wezen, haar voornemen aanduidde, om eenige jongelingen, van Europesche ouders geboren, die zich door leergierigheid en goed gedrag onderscheidden, aan de hoven der vorsten tot de kennis der Javaansche taal te doen opleiden. Ingevolge dit besluit, werden in 1819 werkelijk eenige kweekelingen voor de Javaansche taal benoemd, onder welke zich niemand die onderscheiding meer waardig betoonde, dan de Heer A.D. CORNETS DE GROOT, die te regt als de grondlegger der studie van het Javaansch mag worden aangemerkt. Aan de verdiensten van dezen uitstekenden, doch der wetenschap te vroeg ontvallen' jongeling werd ten vorige jare in den *Algemeenen Konst- en Letterbode*[1] door den Heer LAUTS eene

(1) N°. 5 en 6 van het jaar 1843.

welverdiende hulde gebragt. Professor ROORDA heeft, met inwilliging van den schrijver, dit belangwekkende en uit eene goede bron geputte stukje doen herdrukken, voor zijne thans door ons aangekondigde nieuwe uitgave der Spraakkunst, die aan den voortreffelijken jongeling, door ons vermeld, haar aanwezen verschuldigd is. Wij zullen hier niet aanwijzen, met welke zwarigheden de bij zijne benoeming eerst 15jarige jongeling in de beoefening der moeijelijke Javaansche taal, bij het volslagen gebrek aan eenen geregelden leidraad, te kampen had. Genoeg, dat hij ten einde van drie jaren studie, te *Soerakarta*, onder het toezigt van den Nederlandschen Resident, met ongeloofelijke volharding voortgezet, gelijk de Heer LAUTS getuigt, ‘zich het eigenaardige der uitspraak van het Javaansch, en de eigenheden der taalwendingen, zoodanig had weten eigen te maken, dat men algemeen daarover verbaasd stond.’

Weldra kwam DE GROOT op het gelukkige denkbeeld, om, door de oprigting eener Javaansche drukkerij, de middelen tot beoefening der Javaansche taal uit te breiden, en de verkregene resultaten ook voor anderen vruchtbaar te maken. Reeds in 1822 werd door DE GROOT, met zijnen toenmaligen mede-élève, P. VAN VLISSINGEN, het plan tot zulk eene drukkerij ontworpen, en aan de Hooge Regering aangeboden. Overeenkomstig dat ontwerp, werd de Heer Gouvernements-Secretaris voor de inlandsche zaken, ELOUT, gemagtigd, om de benoodigde letterstaven in *Nederland* te doen gieten. Een der beide ontwerpers, VAN VLISSINGEN, vergezelde den Heer ELOUT naar het vaderland, en onder zijn toezigt werd in 1824 het Javaansche letterschrift, ter lettergieterij der Heeren ENSCHEDÉ te *Haarlem*, voor de eerste maal in drukvormen gebragt. Ofschoon deze eerste proeve, gelijk van zelf spreekt, nog verre was van de volkomenheid te hebben bereikt, en, als uitsluitend voor de dienst van het hooge bestuur van Nederlandsch Indiën bestemd, der meer algemeene studie van het Javaansch, ook in het moederland, niet bevorderlijk kon zijn, zal echter het vervolg leeren, dat zij aan de beoefening dezer taal weldra de belangrijkste diensten bewees[1].

(1) Men zie de *Proeven, voortspruitende uit de oprigting eener eerste Javaansche Drukkerij*; het *Berigt en Proeve van de nieuwe Javaansche drukletters, naar het voorschrift en onder toezigt van* T. ROORDA; en het levensberigt van CORNETS DE GROOT, door den Heer LAUTS, bij Proj. ROORDA, p.v.

In 1824 werd de ijver, door CORNETS DE GROOT aan het verkrijgen van voor den ambtenaar op *Java* onmisbare kundigheden besteed, op schitterende wijze beloond, door zijne benoeming, in naauw twintigjarigen ouderdom, tot Secretaris der residentie *Soerakarta*, welke benoeming, daar zij hem het voortdurend verblijf in de Javaansche keizersstad ten pligt maakte, hem tevens in de gelegenheid stelde, om zich den tijd, dien zijne ambtsbezigheden hem overheten, voor zijne geliefkoosde studiën ten nutte te maken. Nu rijpte bij hem het denkbeeld, om, door de uitgave eener Javaansche Spraakkunst en van een Woordenboek voor het Javaansch, waartoe door de thans daargestelde drukkerij de mogelijkheid het eerst geopend was, de beoefening der Javaansche taal voor allen toegankelijk te maken. 'Eigenlijk gezegde wetenschappelijke opleiding' (het zijn de woorden van den Heer LAUTS) 'had CORNETS DE GROOT niet genoten; maar met de hem eigene scherpzinnigheid sloeg hij de handen aan het werk. Door vergelijking van woorden en van taalvormen, streefde hij met onverdroten volharding naar het grootsche doel, vestigde of schiep de regels der Javaansche taal. Dit alles konde hij niet doen, zonder de Spraakkunst als wetenschap te beoefenen, zonder de Spraakkunst van andere talen zich eigen te maken. Slechts eene diepgaande studie stelde hem in staat te bepalen, welke regels uit het zamenstel, en uit het inwendige wezen der Javaansche taal, konden worden afgeleid. Doch zou zijn arbeid met der daad nuttig wezen voor Nederlanders, dan moest hij zich de Spraakkunst der Nederlandsche taal voor den geest stellen. Dit alles ondernam, dït alles volvoerde een jongeling, onder het tot traagheid en zingenot lokkende, ouder het ontzenuwende luchtsgestel van *Java*!'

Doch het donkere *fatum*, dat over alle pogingen ter bevordering der wetenschap in Nederlandsch Indiën schijnt te zweven, en reeds zoo menigmaal de schoonste hoop heeft teleurgesteld, vervolgde ook CORNETS DE GROOT. De in 1825 uitgebarsten opstand van DIPO NEGORO belemmerde, door het vermenigvuldigen zijner ambtsbezigheden, zijne taalkundige nasporingen; in de gewigtige betrekking van Gouvernements-secretaris voor de inlandsche zaken, waartoe hij in 1828 geroepen werd, en welke hem. *Batavia* ter woonplaats aanwees, vond hij wel is waar, door gedeeltelijke opoffering zijner nachtrust, nog tijd, om. aan de voltooiing zijner Spraakkunst te arbeiden: doch zijn door overspanning geschokt gestel deed weldra eetic tijde-

lijke verademing en het genot der vaderlandsche lucht voor hem noodzakelijk oordeelen. In Januarij, 1829, vertrok hij met verlof, tot herstel van gezondheid, naar *Nederland*. Bezorgd voor zijnen nog niet geheel voltooiden arbeid, aan de Javaansche Spraakkunst besteed, bepaalde hij bij testament, dat, ingeval hij mogt komen te overlijden, de daartoe betrekkelijke papieren in handen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, waarvan hij lid was, zouden gesteld worden. Wij zullen later zien, welk lot aan die nalatenschap te beurt viel; CORNETS DE GROOT mogt *Java* niet wederzien. Nog even betrad hij den vaderlandschen bodem: den 10^{den} Julij, 1829, gaf hij in den ouderdom van slechts 25 jaren te *Utrecht* den geest.

Inmiddels was ook van eene andere zijde de aandacht op de Javaansche taal gevestigd, en ging van de genootschappen, die zich de verkondiging des Evangelies ten doel stelden, eene poging uit, om hare beoefening aan dal gewigtig oogmerk dienstbaar te maken. De Heer G. BRUCKNER, die in het begin dezer eeuw te *Rotterdam* tot zendeling was opgeleid, stond kort na den tijd, waarop *Java* in handen der Engelschen gevallen was, gereed, om tegelijk met de broeders KAM en SUPPER naar *Oostindië* te vertrekken, toen het Fransche gouvernement, door de weigering, om, anders dan onder volstrekt onaannemelijke voorwaarden, deze zendelingen naar eene door *Engeland* bezette kolonie te doen vertrekken, deze edele pogingen op bedroevende wijze dwarsboomde. Bij onderlinge schikking echter gingen de gemelde broeders kort daarna in dienst van het Engelsch zendelinggenootschap over, werden tot Predikanten bij de Presbyteriaansche kerk geordend, en vertrokken in 1813 naar *Java*.

De Heer BRUCKNER, die in de residentie *Samarang* geplaatst werd, maakte zich zijn langdurig verblijf in de omstreken van *Salatiga* ten nutte door ijverige pogingen, om, door omgang met de inlanders en het verzamelen en beoefenen van Javaansche geschriften, eene naanwkeurige kennis der Javaansche taal te verkrijgen, die hij weldra begon aan de vertaling des bijbels dienstbaar te maken. Reeds in 1819 was de vertaling der Evangeliën, en drie jaren later die van het geheele N.T., door hem voltooid. De groote zwarigheid was nu slechts deze vertaling te doen drukken op een tijdstip, toen nog geene enkele poging tot vervaardiging van Javaansche typen was in het werk gesteld. Dit bragt den Heer BRUCKNER op het denkbeeld, om

de toenmaals nieuwe uitvinding der lithographie tot het drukken van zijn Nieuw Testament aan te wenden. De betrekking, waarin deze zendeling inmiddels tot het bijbelgenootschap te *Batavia* geraakt was, gaf aanleiding, dat hem in 1823 van wege het bestuur dier vereeniging een voorstel werd gedaan, om hem in het drukken en verspreiden zijner vertaling behulpzaam te zijn. Het genootschap stelde hem voor, zijne vertaling aan het onderzoek van één of twee personen, in de Javaansche taal bedreven, en door hem zelven voor te dragen, te onderwerpen. Bij gunstigen afloop van dit onderzoek, nam het genootschap op zich het drukken der vertaling voor zijne rekening te nemen. Omstreeks denzelfden tijd ontving de Heer BRUCKNER een dergelijk voorstel van het bijbelgenootschap, in de toenmaals nog Engelsche kolonie *Benkoelen* gevestigd. Hij meende het voorstel van het genootschap te *Batavia* te moeten aannemen. Een tweetal kundige personen werd tot de bedoelde herziening door den Heer BRUCKNER voorgedragen, en door het genootschap goedgekeurd. Kort daarop werd werkelijk het naauwkeurig onderzoek zijner vertaling aangevangen; de gemaakte aanmerkingen werden den Heer BRUCKNER medegedeeld, en daarop het geheel door hem op nieuw geredigeerd en voor de pers in gereedheid gebragt. Schoon in de Engelsche kolonie *Poelo Pinang* reeds eene lithographische pers voorhanden was, oordeelde men het echter geraden eene grootere van *Londen* te ontbieden, die ook werkelijk, door bezorging van het Nederlandsche bijbelgenootschap, aan het genootschap te *Batavia* werd toegezonden, en omstreeks den aanvang van het jaar 1826 (toen het gouvernement reeds in het bezit van beweegbare Javaansche typen was) aldaar aankwam.

Echter mogt de hoop, dat de leer der zaligheid aan den Javaan eerlang in zijne moedertaal zou worden medegedeeld, hoezeer zij hare vervulling nabij scheen, nog niet worden verwezenlijkt. Het kwalijk slagen der proeven, herhaaldelijk met de lithographische pers genomen, noodzaakte het Bataviaasch bijbelgenootschap vooreerst van eene onderneming af te zien, welke, wegens de kort te voren op *Java* uitgebroken onlusten, op geene ondersteuning van de zijde der regering rekenen kon.

De Heer BRUCKNER, die inmiddels was voortgegaan aan de vertaling der boeken van MOZES zijne krachten te beproeven, besloot thans, deze teleurstellingen moede, eenen anderen weg in te slaan. Hij stelde aan het Bataviaasch bijbelgenootschap

voor, zijne vertaling des N.T., in naam en op kosten des genootschaps, te doen drukken op de pers der Baptisten-missie te *Serampore*, in de geschiedenis der bijbelverspreiding, door de uitgave van zoo menige vertaling der H.S. vermaard. Ofschoon niet zonder leedwezen, dat men alzoo den roem der onderneming gedeeltelijk aan vreemden moest overlaten, bewilligde men in zijn verzoek. BRUCKNER begaf zich in persoon naar *Bengalen*, het onder zijn oog te *Serampore* letters gieten, legde vervolgens zijne vertaling des N.T. onder zijn onmiddellijk toezigt ter perse, maakte zich die zelfde gelegenheid ten nutte tot de uitgave zijner *Proeve eener Javaansche Spraakkunst* (1830),de eerste, die werkelijk het licht zag, en keerde, na de voltooijing van dezen dubbelen arbeid, in 1831 naar *Java* terug.

Vraagt men ons nu, welk nut de arbeid van den Heer BRUCKNER voor de beoefening der Javaansche taal en de verbreiding des Evangelies heeft opgeleverd, dan doet het ons leed, dat ons antwoord niet gunstiger kan uitvallen. De typen, door hem gebezigd, staan in juistheid en fraaiheid nog ver achter bij de vroeger naar het ontwerp van den Heer VAN VLISSINGEN vervaardigde. Zijne Spraakkunst is zoo als eene eerste proeve, onder niet zeer gunstige omstandigheden, en zonder eenige hulp of medewerking van der tale kundige Europeanen, door een' man van niet hooger wetenschappelijke vorming, dan doorgaans aan een' zendeling te beurt valt, vervaardigd, wezen kon. Prof. ROORDA kon er niets in vinden, dat voor zijne aanteekeningen bij de door hem uitgegeven Spraakkunst bruikbaar was. Tot verspreiding van BRUCKNER'S vertaling des N. Testaments is zelfs nog naauwelijks eene poging aangewend. Inderdaad mag men dit niet laken, want de verspreiding eener gebrekkige bijbelvertaling kan ongetwijfeld niet wenschelijk geacht worden. Reeds lang waren bij het hoofdbestuur des Nederlandschen bijbelgenootschaps bedenkingen gerezen ten aanzien der mogelijkheid, dat BRUCKNER'S vertaling aan het oogmerk beantwoorden zou, en men aarzelde niet, ze aan het genootschap te *Batavia* mede te deelen. De Heer GERICKE werd met een opzettelijk onderzoek naar de bruikbaarheid dezer vertaling belast, en vond zich genoodzaakt te verklaren, dat zij tot verspreiding onder de inlanders minder geschikt was[1]. Wanneer wij nagaan, in hoe korten tijd zij door den

(1) Zie *de Bijbel en de Bijbelgenootschappen*. p. 165.

Heer BRUCKNER is tot stand gebragt, die nogthans het veld der Javaansche letteren bij den aanvang zijner onderneming volstrekt onbebouwd vond, dan is het niet te wachten, dat zij inderdaad alle regtmatige wenschen reeds bevredigen zou. De nieuwe vertaling, ook des N. Testaments, die, door de zorg des Nederlandschen bijbelgenootschaps, met langzame bedachtzaamheid wordt voorbereid, zal haar ongetwijfeld overtreffen, en de Heer GERICKE zal ook uit de misslagen van zijnen voorganger weten voordeel te trekken. Intusschen moet men aan den brandenden ijver en de ijzeren vlijt van den Heer BRUCKNER regt doen wedervaren. Zijne veelvuldige teleurstellingen hebben hem niet afgeschrikt, om bij voortduring aan de studie der Javaansche taal zijne krachten te wijden, en reeds vóór twee jaren berigtte de Heer VAN HOËVELL, dat hij toenmaals een klein Nederduitsch-Engelsch en Javaansch Woordenboek ter perse had, dat weldra het licht zou zien[(1)], doch van welks voltooijing wij nog niets naders hebben vernomen.

De zending van den Heer J.F.C. GERICKE, naar *Java*, als afgevaardigde van het Nederlandsche Bijbelgenootschap, welker vermelding de orde der gebeurtenissen thans van ons vordert, had ten oogmerk, te voldoen ‘aan het meermaal geuit verlangen van het hoofdbestuur te *Batavia*, om door het toezenden eens geleerden kweekelings van hier, den grond gelegd te zien tot een instituut van onderwijs in de Javaansche en andere met dezelve verwante talen, ten einde alzoo de middelen ter geschikte overbrenging van den Bijbel in die talen menigvuldiger te maken’[(2)]. Behalve de oprigting van een zoodanig instituut, was den Heer GERICKE, bij zijne instructie, vooral de vervaardiging van eene spraakkunst en woordenboek opgedragen; de bijbelvertaling werd daarbij niet uit het oog verloren, echter stond zij aanvankelijk meer op den achtergrond. De Heer GERICKE verhet het vaderland den 26sten December 1826, en kwam den 6^{den} Mei daaraanvolgende te *Batavia* aan. Niet lang daarna vestigde hij zich te *Soerakarta*, waar hem het onderwijs van den in het Javaansch bij uitnemendheid bedrevenen translateur WINTER ten deel viel, benevens eene verscheidenheid van hulpmiddelen, waaronder eene verzameling van eenige duizend Javaansche woorden, met daarbij gevoegde vertaling in

(1) *Tijdschrift voor Neêrlands-Indië*, Vierde Jaargang, N°. 12, p. 603.

(2) Zie *Verzameling van berigten betrekkelijk de Bijbelverspreiding*, N°. XXXVII, bl. 16.

het Engelsch, onder het Engelsch tusschenbestuur bijeengebragt, opmerking verdient[1]. Daarbij genoot hij den dagelijkschen omgang en zelfs het onderwijs van beschaafde en kundige Javanen. Onder zulke gunstige omstandigheden maakte de Heer GERICKE snelle vorderingen. Reeds in 1829 had hij, uit een' overvloed van hem ter dienste staande Javaansche handschriften, eene chrestomathie verzameld, welke hij voornemens was, met een daarbij behoorend glossarium, en met een beknopt overzigt der voornaamste regelen der Javaansche taal, in het licht te geven. Nadat de gouverneur-generaal VAN DEN BOSCH in Januarij 1830 op *Java* was aangekomen, spoedde zich de Heer GERICKE naar *Buitenzorg*, om zich over de oprigting van het instituut voor de inlandsche talen, waaromtrent hij zijne gedachten tevens bij eene schriftelijke nota mededeelde, met het hoofd des bewinds te onderhouden. Tevens vertoonde hij zijne rudimenta en chrestomathie, welke de gouverneur-generaal hem aanraadde dadelijk te doen drukken, terwijl hij hem tevens de vrijheid gaf, zich ten dien einde van de Javaansche drukkerij te *Batavia*, bij gebrek eener betere, te bedienen, en kort daarna een besluit nam, waarbij de directeur van 's lands drukkerij te *Batavia* gemagtigd werd, het gemelde werk, zonder kosten voor den Heer GERICKE, ter perse te leggen. Onder den titel van: *Eerste gronden der Javaansche taal, benevens Javaansch Leer- en Leesboek, met eene woordenlijst ten gebruike hij hetzelve* kwam dit werk in 1831 in het licht, en werd terstond op *Java* met den levendigsten bijval begroet. Het was het eerste bruikbare hulpmiddel tot het aanleeren der Javaansche taal, dat onder de oogen des publieks kwam.

Hoe onvolledig ook het overzigt der Javaansche spraakkunst in het eerste Deel des werks van den Heer GERICKE wezen mogt, en hoe weinig het dus de later door hem bezorgde uitgaaf der nagelaten Spraakkunst van CORNETS DE GROOT overtollig mogt maken, heeft het echter, als eerste proeve, onmiskenbare verdiensten. Dat het vrij van alle gebreken zou zijn, was niet te verwachten. Wij vinden ze vooral in de behandeling van het werkwoord, waarbij deels de ware kracht en beteekenis der met neusklanken beginnende vormen (die de Heer GERICKE, blijkens bl. 61, toenmaals, zonderling genoeg, voor de *oorspronkelijke* hield) is voorbijgezien, deels het ware standpunt, waaruit

(1) Zie *Handelingen der Veertiende Algemeene Vergadering van het Nederlandsche Bijbelgenootschap*, bl. 49.

zij moeten beschouwd worden, miskend, doordien de Heer GERICKE te veel bleef hechten aan de begrippen van tijden en wijzen, zoo als die in de vormen der Europesche talen zich daarstellen. In de geheele behandeling der spraakkunst mist men den juisten en scherpen blik van den wijsgeerigen taalvorscher; de Heer GERICKE geeft slechts een beknopt overzigt der voornaamste verschijnselen in de taal zonder eene poging tot verklaring; maar het was ook zijn oogmerk niet, meer te geven. Professor ROORDA vond nog verschillende bijzonderheden in zijn werk opgeteekend, die waardig waren in zijne verbeterde uitgave der Spraakkunst van CORNETS DE GROOT te worden opgenomen, en die dan ook zorgvuldig in zijne aanteekeningen zijn opgezameld.

Meer blijvende waarde heeft de chrestomathie van den Heer GERICKE, die tot dusver nog door geene betere werd vervangen. Prof. ROORDA zelfs, die eene chrestomathie aan zijne Spraakkunst wenschte toe te voegen, heeft ze met geringe verbeteringen (waarover nader), daartoe gebezigd. Hij werd daartoe genoopt door den spoed, waarmede hij verpligt was in de behoefte aan een leerboek voor de Javaansche taal te voorzien; en het is des te minder te laken, daar ten gevolge der geringe oplage (zij bedroeg slechts 250 exemplaren[1]) het werk van den Heer GERICKE geheel uitverkocht, en in *Europa* naauwelijks te bekomen is, en zijne chrestomathie eene zeer geschikte verzameling bevat van stukken van onderscheiden stijl en karakter, en waarbij de overgang van het gemakkelijke tot het meer moeijelijke, zorgvuldig is in het oog gehouden. Wij oordeelen het niet ongepast, haren inhoud wat nader te doen kennen.

Vooraf gaat een vijftal gesprekken, door een' kundigen Javaan opgesteld, en vooral geschikt, om het gebruik der onderscheidene taalsoorten (Kråmå en Ngoko), waar personen van verschillenden stand met elkander spreken, eenigermate te doen kennen. Hierop volgt een zevental brieven van verschillende personen, waaronder één van den Soesoehoenan (keizer) aan den gouv.-gen. DE KOCK, en één van den Adipati *Arijå Mangkoe-Nĕgårå* aan den gouv.-gen. V.D. BOSCH, beide door den kolonel NAHUYS aan den schrijver ter plaatsing afgestaan. Hierop volgt een drietal verhalen, uit de

(1) Zie *Handelingen der Zeventiende Alg. Verg. des Ned. Bijbelgenootschaps*, bl. 47.

(*Sĕrat Ki Djåkå Pirangon*) ontleend, welk werk, in gemakkelijk Javaansch proza, een verhaal bevat van de lotgevallen van koning PHARAO en den profeet MOZES, volgens den Koran en de Mohammedaansche overleveringen. N°. 16 bevat een brok der geschiedenis van *Adji Såkå*, wien de overlevering voor den grondlegger der Javaansche beschaving houdt, welke door hem van het vaste land van *Indië* werd aangebragt[(1)]. Hierop volgen van N°. 17-26 uittreksels uit de Javaansche wetten, vermoedelijk uit de ꦤꦮꦭꦫ꧀ꦥꦿꦝꦛꦫ꧀ꦢꦭꦩ꧀ (*Nawålå Pradåtå Dalam*) of *wetboek van de regtbank des vorsten*, ontleend, met welks beoefening de Heer GERICKE zich in 1829 en 1830, blijkens zijn rapport aan het hoofdbestuur des bijbelgenootschaps, bezig hield[(2)]. Dit en andere dergelijke wetboeken, bchooren tot de merkwaardigste Javaansche geschriften; niet slechts wijl zij een uitmuntend hulpmiddel zijn, om den geest der bevolking en hare oude instellingen te leeren kennen; maar wijl zij bijna het eenige zijn, wat de oorspronkelijk Javaansche literatuur, uit vroegeren tijd althans, in proza oplevert. Van N°. 27-31 volgen uittreksels uit de ꦢꦱꦶꦤꦤꦿ (*dåså nånå*, d.i. tien namen), zijnde een woordenboek der synonymen in de onderscheidene taalsoorten, ook in het Kawi, met eene korte aanwijzing van het verschil in de beteekenis[(3)]. Eindelijk wordt deze chrestomathie besloten door 25 stanza's van een Javaansch zedekundig gedicht, ꦥꦥꦭꦶ (*Papali*) getiteld, bevattende eene verzameling van zedelessen, die aan den beroemden Javaanschen vorst *Kjai Agĕng Seselå* worden toegeschreven, die vóór omstreeks drie eeuwen leefde. In dit ge-

(1) Over *Adji Såkå* kan men RAFFLES, *History of Java*, dl. II, bl. 71 volgg. der tweede uitgave raadplegen. De Heer GERICKE meldt ons niet, uit welk geschrift het door hem geplaatste stuk over zijne geschiedenis ontleend is. Er bestaat een Javaansch gedicht onder den titel *Adji Såkå;* doch het stuk bij den Heer GERICKE is proza. Misschien heeft de Heer GERICKE dit stuk voor zijn oogmerk in proza omgewerkt, of door zijne Javaansche helpers doen omwerken.

(2) Zie *Handelingen der Vijftiende Algemeene Verg. des Ned. Bijbelgen*, bl. 56, en *der Zeventiende Alg. Verg.*, bl. 51.

(3) Men zie over dit werk RAFFLES, *History of Java*, Dl. I, bl. 408 der 2de uitgave; *Handelingen dar Veertiende Alg. Verg. des Nederl. Bijbelg.*, bl. 49. Het schijnt, dat verschillende verzamelingen van deze soort, onder denzelfden titel, op *Java* gevonden worden.

dicht, als van lateren oorsprong, wordt de Javaansche taal, zoo als zij thans nog gesproken wordt, met slechts zeer weinige woorden uit de oude Kawi of dichtertaal vermengd, gebezigd[1].

De Heer GERICKE heeft aan deze chrestomathie, om den leerling te gemoet te komen, eene transscriptie in onze gewone letters, en de aanwijzing der grondwoorden (of die hij daarvoor hield) bij derivata, die den eerstbeginnende moeijelijkheid konden veroorzaken, toegevoegd. Het zwakste gedeelte van den arbeid van den Heer GERICKE is het glossarium, dat tot verstand der in de chrestomathie opgenomen stukken niet eenmaal toereikend is, en, gelijk wij nader zien zullen, door Prof. ROORDA ook door een geheel nieuw, met betere hulpmiddelen vervaardigd woordenboek, is vervangen.

(*Het Vervolg in een volgend Nommer*.)

Vier leerredenen, met eenige bijlagen, door *J.A.M. Mensinga*, Pred. te Sybekarspel. Uitgegeven voor rekening van den schrijver, ten voordeele der Protestantsche Gemeente op het eiland Curaçao. Te Amsterdam, bij Joh. van der Hey en Zoon, 1843, viii en 102 blz. kl. 8°.

Terwijl wij ons zetten, om dit kleine, maar belangrijke bundeltje aan te kondigen, moeten wij al dadelijk beginnen met eene kleine *invective* tegen den uitgever, die in *de Kerkbode* en elders zóó dikwijls den kanselarbeid des Heeren MENSINGA, *om het doel*, heeft aanbevolen, dat zeker de meesten die phrase aldus zullen verklaard hebben: geef eene aalmoes aan de gemeente van *Curaçao*, en neem het boeksken op den koop toe; *de inhoud* beteekent niet veel. En zie, dat is bijna eene zijde-

(1) Zie over de *Papali* het voorberigt van den Heer GERICKE, bl. III, en *Handelingen der Zestiende Alg. Verg. des Nederl. Bijbelgen*, bl. 49.

lingsche beleediging, opzettelijk of onwillekeurig den opsteller aangedaan, die beter vonnis verdiende. Maar wij kunnen die handelwijze gemakkelijk verklaren. Den maatstaf, ter beoordeeling van wat zijner pers werd aangeboden, zal de Heer VAN DER HEY gemeend hebben te vinden in de meeste en gewone gedrukte leerredenen, die vroeger of later opgang hadden gemaakt bij ons godsdienstig publiek. En dan kon hij zeker onmogelijk zijn eigen oordeel tot genoegzame zekerheid brengen. Wij willen trachten, lezers, wien het even zoo mogt gaan, ter hulp te komen, door de aanwijzing van het eigenaardige, dat deze predikatiën onderscheidt van den meer gewonen vorm, bij ons te lande gebruikelijk. Zal die aanwijzing somwijlen in lofspraak overgaan, de prediker, zoo als wij hem hier leeren kennen (en er is menige preekbundel, waaruit men den *mensch*, die predikt, *niet* kennen leert!), zal onze tegenbedenkingen op andere gedeelten van zijnen arbeid, naar wij vertrouwen, welwillend aanhooren.

Het zijn vier Leerredenen, benevens eenige Bijlagen, die de Heer MENSINGA ons hier te lezen geeft. De leerredenen behandelen: I. *De eerste belofte in het Nieuwe Verhoud*, Luc. 1, vs. 5-25. II. *De kindermoord te Bethlehem*, Matth. 2: 16-18. III. *Honderdvoudige belooning*, Matth. 19, 29. IV. *Een Paulus zonder liefde*, 1 Cor. 13: 1. De beide bijlagen, aan des schrijvers zuster gerigt, bevatten: 1°. Eene toespraak, bij gelegenheid harer huwelijksinzegening gehouden; 2°. eenen afscheidsgroet, aan haar gerigt, bij gelegenheid hunner laatste gemeenschappelijke Nachtmaalsviering.

Wat wij in deze leerredenen allereerst te prijzen hebben, zijn de plannen. Niet alleen bevelen zij zich door geleidelijke orde aan, die soms echter door wat te lange uitweidingen wordt afgebroken, maar zij dragen ook den stempel eener edele eenvoudigheid, en geven hier en daar eene hooge homiletische kunst te aanschouwen, onder den sluijer eener schijnbare kunsteloosheid. Daarbij is er zooveel oorspronkelijkheid, zoo veel vinding in, dat zij niet kunnen nalaten, den lezer en den hoorder onwillekeurig aan te trekken. De schets is hier geen keurslijf, waarin de preek zorgvuldig is ingeregen, maar een fijne draad, die het stuk doorloopt, somwijlen onzigtbaar wordt, doch waar het noodig is, duidelijk te voorschijn treedt, en terwijl hij den spreker en de hoorders voor te verre afzwerving van het gekozen onderwerp bewaart, nok de noodige afwisseling en verscheidenheid niet belemmert. De eerste leerrede is in den

vorm der vrije homilie gegoten, een vorm, waarvoor misschien een groot gedeelte van ons kerkelijk publiek nog niet rijp is, maar die toch door de hoogste modellen der homiletiek uit de christelijke oudheid is aangeprezen, en welligt het ideaal uitmaakt eener levendige en toch vrije Evangelieprediking. In de *tweede* wordt, eene psychologische orde gevolgd, en wel in dezer voege, dat eerst al het zonderlinge en donkere der geschiedenis op den voorgrond wordt geplaatst, en daarna de Voorzienigheid, ook in deze leiding van haar bestuur, geloovig wordt erkend, en voldoende wordt geregtvaardigd. Het praktische is in beide deelen verspreid, gelijk zich trouwens de Heer MENSINGA in dit bundeltje nergens een' vriend van afzonderlijke toepassingen toont. De *derde* spreekt over de honderdvoudige belooning, die de Heer in den opgegeven' tekst verbindt aan het verlaten van tijdelijke zaken, om Zijns naams wille. Daar dergelijke moeijelijke zaken het best door voorbeelden begrepen worden, kiest de schrijver er *drie*, één uit den Apostolischen tijd, één uit een later tijdperk der christelijke kerkgeschiedenis, één uit onzen leeftijd. Het eerste voorbeeld wordt in den Apostel PAULUS, het tweede (zonderling genoeg) in de Fransche *Réfugiés* der 17de eeuw, het laatste in den vermeerderden geestelijken zegen te aanschouwen gegeven, dien de Heer meermalen aan onze zwaarbeproefde gehoorzaamheid bij smartelijke offers verbindt. In de *laatste* eindelijk (in ons oog verreweg de voortreffelijkste van het bundeltje) wordt, na korte opgave van het tekstverband, in den aanvang der rede op de hooge waarde van het spraakvermogen gewezen. En nadat de hoorders eenmaal op die hoogte geplaatst zijn, wordt het karakter geschilderd van een' Christen, die wel spreekt en uitmuntend spreekt, maar de liefde niet heeft. Eerst wordt dit in het beeld van een' welsprekenden, maar liefdeloozen Leeraar te aanschouwen gegeven. Dan komt de redenaar verder tot alle Christenen, wekt hen tot liefde op, en wijst hen daartoe op het veelvoudige loon, dat de liefde aanbrengt, reeds in dit, en vooral ook in het volgende leven.

Wat zullen wij van den *stijl* zeggen? Dat hij geene onbeduidende gebreken heeft, zullen wij straks aanwijzen; dat hij veel eigenaardigs bevat, doen wij welligt nog in eene proeve zien; maar dat hij zich aanbeveelt door veel, wat wij niet altijd vercenigd vinden, is eene overtuiging, die wij om der waarheid wille niet mogen verzwijgen. Reeds dit is iets, waardoor de dictie van den Heer MENSINGA zich kenmerkt,

dat de grenzen tusschen den kanselstijl en den toon van het beschaafde dagelijksche leven hier niet al te scherp zijn getrokken. De schrijver verhandelt niet, gelijk een redenaar op het Nut, maar *spreekt*. Hij spreekt niet gemaakt, afgemeten, onnatuurlijk; maar vrij, los, levendig, de taal van gevoel en fantasie, beide door de rede bestuurd, gelijk de Christelijke geest hem geeft uit te spreken. Hier en daar schittert zijne rede, maar nergens is zij opgesmukt, of met bijeengescharrelde bloempjes kakelbont getooid. Hij daalt niet met een gewigtig *air de protection* tot zijne hoorders af, maar heft ze tot zich op, neemt ze met zich mede, en beweegt, bezielt, ontgloeit ze door het heiligste en hoogste des menschelijken en des Christelijken levens. De stijl is bijbelsch, zonder dat een rei van aaneengeregene schriftuurplaatsen oog en oor vermoeit. Hij is meestal populair, zonder den man van smaak te stooten. Er is juistheid van uitdrukking, maar geene schoolmeesterscorrectheid. Er is - maar waartoe meer? Liever nog op eene andere zijde van dan stijl het oog geslagen, met de voorgaande ten naauwste verbonden. Wij bedoelen het *dramatische* van den vorm. De redenaar spreekt niet *coram populo*, maar *ad populum*. Hij plaatst zich met zijne hoorders als in rapport, rigt vragen tot hen, ziet tegenwerpingen te gemoet, legt hun weder vragen in den mond, komt hunne bedenkingen voor, of beantwoordt ze met schijnbare paradoxen, om aandacht en belangstelling des te hooger te spannen. En gelijk hij daardoor de hoorders zelve als in het gemoed grijpt, zoo is zijne taal tevens spiegel zijner eigene stemming en gevoelsrigting. Ook hier is de stijl de mensch, en wel een mensch, dien wij, zonder hem te kennen, moeten liefhebben, al had hij ons niets anders dan de toespraak ter huwelijksinzegening te lezen gegeven, die dit bundeltje versiert. Zonder een oogenblik naar effect te jagen, maakt hij juist daardoor grooter effect, dan men oppervlakkig vermoeden zou.

Bedriegen wij ons niet, dan is de spreker in de 3de en 4de leerrede het meest tot heldere bewustheid gekomen van hetgeen hij wil, en de beste middelen, om het te bereiken. Er is vastheid en kracht in de hand, die deze stukken nederschreef; men oordeele:

Om u zulk een beeld (van een' welsprekenden Leeraar zonder liefde) voor te stellen, zal ik u vier maal onder zijn gehoor brengen; ééns, daar hij predikt over de heerlijkheid Gods; de tweede maal over het geloof; de derde maal over de hoop; de vierde maal over de liefde.

‘Hoe heerlijk is het toch, uit zulk eenen mond zulk eene waarheid te hooren! Hoe voert zulk een uwe ziel op tot de aanbidding des Oneindigen en Onuitsprekelijken! Hoe opent Hij u de oogen des geestes, om in ieder werk van Gods handen, van de zon en de sterren af, tot aan het kleinste schepsel toe, de werkstukken te ontdekken eener almagt, eener wijsheid, eener liefde, waarvoor de taal geene woorden, het verstand geene denkbeelden, het hart geene ruimte heeft! Hoe spreekt die man de taal der engelen, als Hij u verheft tot de oneindige liefde en genade Gods, die voor de grondlegging der wereld werkzaam is geweest voor een gevallen menschdom! Wat doet het u soms leed, dat gij Hem in alles zoo hoog niet volgen kunt! Wat komt er heimelijk in u wel eens de gedachte op: waarom zijn toch de gaven zoo ongelijk verdeeld!

Ach, wanneer hij de liefde Gods niet heeft, wenscht zijne gaven niet! Beklaagt den ongelukkige, de klinkende klok. Terwijl gij u ten hemel voelt opgenomen, blieft zijn hart kruipend op de aarde! Terwijl gij u zelven verliest in Gods heerlijkheid, en de wereld en al wat rondom u is vergeet, denkt hij slechts aan zichzelven en het schitteren zijner eigene gaven. Terwijl gij, wanneer gij te huis komt, naar uwe binnenkamer ijlt, om het overvolle hart in onuitsprekelijke genheden uit te storten, keert hij zoo koud en ledig terug, en denkt er ter naauwernood aan, om Gods zegen bij het gebruik van spijs en drank af te smeeken! O, de ongelukkige! - Ik breng u voor de derde maal tot hem. Nu hoort gij hem spreken over de christelijke hoop des eeuwigen levens. Het doet u goed, zulk een woord der vertroosting uit zulk eenen gezalfden mond (?) te hooren, en gij vangt het hem van de lippen op, wanneer hij u toeroept: zalig zijn de dooden, die in den Heere sterven! Wanneer hij u die rust voorstelt, zoo zoet na volbragten arbeid, die rust in het huis des vaders, en bij den redder onzer zielen, en dan daar, het zien van aangezicht tot aangezicht, het kennen der eeuwige liefde! - o wat dankt gij hem voor zulk eenen troost, die de bitterheid des doods voor u doet wijken, en u vrolijk den staf der pelgrimschap naar dat vaderland doet dragen over dorens en distelen. En wanneer hij u nog dieper in het hart dringt, en u spreekt van onze allerzoetste hoop, de hoop des

wederziens - - - wanneer hij u dien balsem, aan welks toebereiding hij alle zijne gaven heeft te koste gelegd, in de wonden uwer harten giet, en gij u zoo hemelsch verkwikt gevoelt - dan zegt de traan, waarin uw oog drijft, hem meer dan de uitgezochtste dankbetuiging, en gij wenscht hem zelven in de eerste plaats al den troost dezer hoop! Ach wenscht het den ongelukkige, der klinkende klok, maar niet toe! Het zou te vergeefsch zijn, hij begeert het niet, hij zou zelfs door het wederzien niet zalig worden!'

En nu hebben wij de vervelende moeite van het afschrijven te vergeefs aangewend, zoo de lezer onze aanwijzing nog behoeft aangaande het sprekende, het intuitive, het boeiende van zulk eene taal. *Détail*, zonder omslagtigheid of uitpluizerij, plastische vormen zonder gemaniëreerd te zijn, concrete voorstelling van meer abstracte zaken, door individualiseren vau de toestanden des innerlijken levens: ziedaar wat wij hier aantreffen en prijzen.

Wij mogen van het eigenaardige dezer leerredenen niet afstappen, zonder nog te gewagen van het gebruik, dat de Heer MENSINGA ook van het ongewijde op den preekstoel maakt, om de heilige waarheid in helderder licht te plaatsen. Tot nog toe is al wat niet bijbelsch was, van onze vaderlandsche kansels verwijderd gebleven; zelfs van het vele, wat b.v. Christelijke archaeologie, patristiek en kerkgeschiedenis aanboden tot opbouw des Christelijk en levens in onzen tijd, werd gewoonlijk een zeer spaarzaam gebruik gemaakt. Wij verblijden ons, dat de Heer M. ook hieromtrent eene andere rigting koos. Een blik op de leerredenen van THOLUCK, HARMS en andere beroemde homileten in *Duitschland* doet zien, hoe algemeen die vrijere rigting in dit opzigt aldaar is doorgedrongen. Wel kunnen wij het niet goedkeuren, als deze tot een ander uiterste overslaan, en vreemd zou het voor Nederlandsche lezers klinken, plaatsen uit VONDEL of BILDERDIJK, als een *argumentum ad hominem*, op den preekstoel gebruikt te zien, ofschoon de genoemde redenaars geene zwarigheid maken GÖTHE en SCHILLER vrijelijk aan te halen. Maar dat een ruimer gebruik van den rijken voorraad der geschiedenis, ook voor de gemeente, de aandacht prikkelt en den godsdienstzin bevordert, meenen wij op goede gronden te gelooven. Wij vereenigen ons ten volle met hetgeen *omtrent de behandeling van de geschiedenis der kerk voor de gemeente* is opgemerkt door den Hoogl. HOFSTEDE DE GROOT, *Waarheid in Liefde*, 1841, IV, bl. 797 en verv. Zelfs zouden wij het dààr

gezegde met de noodige restrictie op het aanwenden der geschiedenis van den *Cultus*, en der Christelijke *kunst* vooral, willen hebben overgebragt. Ref. herinnert zich met genoegen, wat THOLUCK mededeelt in de lezenswaardige voorrede voor de nieuwe uitgave zijner *Predigten*: ‘Wenn irgendwo, so gilt auch hier des Apostels Wort: *Alles ist Euer*. Ein Englischer Prediger wurde des Sonnabends über dem Studium von GIBBON gefunden, und erwiederte auf Befragen: “Bin ich Christi, so ist auch GIBBON mein, und ein Saatfeld, das ebenfalls für Christum Früchte trägt.”’ Het doel onzer uitweiding, die door het zeldzame dezer verschijning in ons vaderland wordt gewettigd, is betrekkelijke goedkeuring van de wijze, waarop de Heer MENSINGA in de *derde* leerrede van de Fransche *Réfugiés*, in de *tweede* van een treffend *schilderstuk*, en van de ongewijde geschiedverhalen aangaande HERODES *den Grooten* heeft gebruik gemaakt. Voor zooverre echter de genoemde zaken tot de weinig bekende behooren, kunnen wij wel het beginsel roemen, dat hier ten grondslag ligt, maar minder deszelfs bepaalde toepassing in deze leerredenen. Of MENSINGA'S gemeente op de hoogte staat, om dergelijke gedeelten zijner leerredenen te begrijpen, kunnen wij natuurlijk niet beoordeelen. Wel is het te wenschen, dat onze hoorders langzamerhand zich tot die vatbaarheid zullen verheffen.

In één woord, de predikwijze, door den Heer MENSINGA gevolgd, komt ons voor in menig opzigt lofwaardig te zijn, en gaarne bekennen wij meer met dit bundeltje op te hebben, dan met in enigen lijvigen preekbundel, die niets berispelijks, maar ook niets piquants heeft, en waarin alles zoo alledaagsch afloopt, dat men, bij eenige oefening, aan den aanvang reeds voorzien kan, hoe het einde zal wezen. Onze tijd heeft niet alleen aan belangrijke zaken, maar ook aan aesthetische, plastische vormen dringende behoefte. En hoe waar het zij, dat de godsdienst hare eigene waarde heeft, en geene aanbeveling behoeft te ontleenen uit het kleed, dat zij draagt, wie zal het ontkennen, dat ook de aesthetica eene wegbereidster van CHRISTUS koningrijk kan wezen?

De gebreken, die wij echter in den arbeid des Heeren MENSINGA moeten laken, komen grootendeels daaruit voort, dat hij zich op een' weg beweegt, nog bijna onbetreden, en daarom aan vele moeijelijkheden onderworpen. Waartoe het ontkend? Zijn stijl heeft ook vele matte plaatsen; de denkbeelden worden niet altijd grondig ontwikkeld, en den lof, van in de bearbeiding van stof

en vorm *geacheveerd* te zijn, kan men aan geen dezer stukken toekennen. Er is veel vernuftigs, maar ook veel gedrongens; veel verrassends, maar ook veel zonderlings in. De ontwikkeling, en vooral het slot van het tweede deel der derde preek, kan het getuigen. Lag het aan ons, of is er hier en daar in den toon eene soort van godsdienstig humorisme, dat ons de preken van STERNE herinneren kon, en somwijlen eenen glimlach bij den lezer zal opwekken? - De ontwikkeling is vrij; maar uitweidingen. gelijk bl. 32-34 voorkomen, zonder tot het geheel der *tweede* rede in eenig *noodzakelijk* verband te staan, konden zonder schade gemist worden. In de vierde leerrede had welligt het tweede hoofddeel, in plaats van aanmoediging tot liefde, om het loon, dat zij aanbrengt, beter bestaan in de voorstelling van een' eenvoudigen Christen, wiens weinige gaven door liefde worden geheiligd en verheerlijkt; tevens ten pendant van het beeld des liefdeloozen, dat in het eerste deel met vier zulke meesterlijke trekken was geteekend. Zoo als het stuk nu ligt, is er geene éénheid in te vinden. De *eerste* leerrede, als homilie niet ongelukkig geslaagd, had aan kracht en indruk gewonnen, wanneer een of ander hoofddenkbeeld der tekstgeschiedenis, dat uit de ontwikkeling was gebleken, aan het slot met fiksche, krachtige grepen ware in het licht geplaatst, en voornamelijk uit een praktisch oogpunt beschouwd. - En wat de dictie aangaat, wij vinden, dat de grenzen der vrijheid wel een weinig overschreden worden, in aanhalingen b.v. van VAN DER PALM'S *bijbel voor de Jeugd*, van namen, zoo als HUËT, COLLOT D'ESCURY en andere, blz. 59. Ook het plaatsen van aanteekeningen onder leerredenen wenschen wij liever vermeden te zien. Enkele onjuiste uitdrukkingen zijn ons voorgekomen, b.v. bl. 19 v.o.: ‘Br. en Z. zoo zonderling eene bestemming *is* van niemand onzer aangekondigd, en *daar streve ook niemand na*.’ Hoe is het mogelijk, naar iets wat reeds al dan niet geschied *is*, te streven Bl. 51: ‘Ofschoon hij (PAULUS) de magt had, om, gelijk zijn Heer, duizende menschen met weinig brood en visch te spijzen, om steenen in brood te veranderen.’ Hoe weet de Heer M. dit? Zijn er dan ook in het wonderbare geene graden, en heeft hij, die het vermogen heeft, om sommige wonderen te doen, daarom eene onbepaalde en de hoogste wonderkracht? Is het niet een weinig plat, als wij, bl. 20, aan het slot eener leerrede, waar dus de toon hooger kan en moet klimmen, de uitdrukking vinden: ‘Leert uwen kinderen niet

enkel lezen en schrijven?' Zou, bl. 37 - maar genoeg. De lezer heeft er weinig aan, of wij zijn genot, bij het lezen dezer preken, vergallen door eene breede foutenlijst. En bij den schrijver wilden wij, ter liefde van de zaak, niet gaarne een' kwaden indruk onzer beoordeeling achterlaten, als ware zij door eene kleingeestige vitzucht bestuurd.

Van den geest der leerredenen te zwijgen, zou miskenning zijn van het echt Christelijk karakter, dat zij dragen. Hier, in plaats van staving dezer lofspraak, eenige weinige bedenkingen. Wordt, bl. 62 en 63, de geheele en bereidwillige overgave en opoffering onzer aardsche wenschen voorgesteld als de weg tot dat, 'wat zoo weinigen in dit leven verkrijgen, dat eigene (subjective) gevoel van betrekking op CHRISTUS en zijne geregtigheid, enz.,' dan gelooven wij, dat die voorstelling in een' zeer gezonden zin verstaanbaar is, en hebben haar ook voor ons zelve alzoo opgevat; maar dat zij niet misverstaan *kan*, of (want dit zegt te weinig) door de meesten misverstaan *zal* worden, zouden wij niet gaarne beweren. Wij achten den Heer MENSINGA, om wat hij hier leverde, te hoog, dan dat wij niet zouden wenschen, dat hij vrijbleef van alle mystische phraseologie en tale Canaäns, die wij dezer dagen, helaas! ook van sommigen vernemen, van wie zich iets beters had laten verwachten. Om die zelfde reden keuren wij het af, als, bl. 88, tot liefdelooze menschen gesproken wordt: 'Zal ik zeggen, wordt anders, hebt lief? zoo zou ik ook tot de klok kunnen zeggen: word warm, bemin!' Letterlijk opgevat, zou dit de orthodoxie der oude kerkleer te boven streven; immers deze verklaart in de *Nederlandsche Geloofsbelijdenis* er zich uitdrukkelijk tegen, 'dat de zondaar zou moeten beschouwd worden als *stok of blok*,' en dus ook niet als - *klok*. - En, om niet meer te noemen, zoo zeer wij het goedkeuren, dat aan de avondmaalstafel, vooral ook in kleinere gemeenten, bij de toespraken het oog worde gehouden op individuële behoeften, even zoo weinig kunnen wij het houden van ééne zoo uitvoerige toespraak aan éénen bepaalden persoon, als wij, bl. 100, aantreffen, ter navolging aanprijzen. -

De Heer MENSINGA is, blijkens deze leerredenen, een oorspronkelijk mensch, die de gave moet gebruiken en heiligen, door hooger hand in hem gelegd. Veel is er in zijne methode navolgenswaardig; veel, dat, zoo het met mate aangewend werd, eene weldadige ontwikkeling op het gebied der vaderlandsche homiletiek zou helpen voorbereiden, maar zeer veel ook, dat door

fijnen tact, kieschen smaak en wijze bedachtzaamheid moet worden gelouterd en ingeteugeld, zal het die wetenschap niet op gevaarlijke bijpaden doen verdolen. Het is uit dien hoofde, dat wij ook geene verschooning er voor vragen, bij een boekje van zoo beperkten inhoud zoo lang te hebben stilgestaan. Den Eerw. schrijver, dien wij meermalen en nog meer ontwikkeld op dit gebied hopen te ontmoeten, danken wij voor het genot, ons door de lezing van zijnen kanselarbeid verschaft. En voor vele lezers wenschen wij, dat zij, na het nederleggen onzer aankondiging, deze leerredenen niet alleen om den wille der gemeente van *Curaçao* zich mogen aanschaffen, maar ook om hare eigene voortreffelijkheid mogen lezen.

Onderzoek, of de Lastgever wettig afstand kan doen van het vermogen, hetgeen de Wet bij Art. 1851 van het Burgerlijk Wetboek hem toekent, door Mr. *J. Schouten*, Practiserend Advocaat, te Amsterdam. Amsterdam, C.G. Sulpke, 1844, 99 blz. in gr. 8°.

Tot de behandeling dezer vraag heeft een bijzonder geval aanleiding gegeven, waarin de schrijver als advocaat werkzaam geweest is. Aan eenen ambtenaar, of gepensioneerde, worden gelden ter leen verstrekt, welke bij zijn overlijden, door middel van levensverzekering, aan den geldschieter zullen terugkomen. Ten einde dezen tevens, voor de behoorlijke betaling der interessen en de teruggave der uitgeschotene premie van verzekering, buiten vrees te brengen, geeft de ambtenaar of gepensioneerde, bij gemis van anderen waarborg, aan den geldschieter eene *onherroepelijke* magtiging tot het ontvangen van zijne jaarwedde, of van zijn pensioen. Is dit geoorloofd?

Had de schr. de vraag zonder toepassing op eene bepaalde zaak behandeld, misschien had hij met ons gemeend, dat de lastgever van zijne bevoegdheid tot herroeping der door hem gegevene volmagt geen' afstand kan doen. Thans heeft vermeende billijkheid hem anders doen beslissen.

Zijn hoofdgrond is: de verbindtenis tot het niet intrekken

van den gegeven' last was de waarborg, op welken de zekerheid van de betaling der interessen en assurantiepremie rustte. Wederzijds waren partijen hier aan elkander verbonden; de eene kon niet, zonder goedvinden der andere, van de aangegane overeenkomst afwijken. De belofte, van zijnen last niet te zullen herroepen, strijdt noch met de openbare orde, noch met de goede zeden. Zij is dus wettig volgens den bekenden regtsregel: *unicuique licet juri, quod pro se introductum est, renuntiare*.

Eene wederzijdsche verbindtenis bestond, volgens den schrijver, in het door hem opgegeven geval: doch hij stelt, wat hij bewijzen moet, want de lastgever verbond zich tot iets, wat met den aard der lastgeving strijdt. De wet beschouwt lastgeving in het belang van den lastgever, niet in dat van den lasthebber, aangegaan; in de magt des lastgevers behoort het te blijven, om, zoodra hij meent, dat een ander of hij zelf den last beter vervullen zou, dien te kunnen herroepen. De wet kent hem die bevoegdheid tot herroeping duidelijk toe. In twee gevallen slechts heeft zij er uitzonderingen op vermeld, in art. 1201 en 1223. Die vermelding bewijst, dat, in den regel, van die bevoegdheid tot herroeping geen afstand gedaan kan worden. Hoewel de schr. die artikelen in zijn voordeel aanhaalt, spreken zij tegen hem. Zij waren overtollig, zoo eene onherroepelijke magtiging geldig ware. *Exceptie firmat regulam in casibus non exceptis*.

In het door den schr. behandelde geval bestaat eene andere reden, waarom zulk eene onherroepelijke magtiging onwettig geacht moet worden. Volgens de wet van 24 Januarij 1815 (*Staatsblad*, N°. 5), mogen jaargelden en pensioenen van militairen slechts voor een gedeelte gecedeerd worden. Door eene onherroepelijke volmagt tot hunne ontvangst wordt die wet ontdoken, en verkrijgt men zijdelings, wat regtstreeks verboden is. Niet enkel in het belang der administratie werd die wet gemaakt; zij zelve zegt, dat men ‘ook het belang der individuële ingezetenen in het oog had.’

Doch wij laten de bevestigende of ontkennende beantwoording der vraag daar; wij meenen vooral op iets anders te moeten letten.

De regtswetenschap verkeert bij ons in hare eerste kindschheid. Waar onderzoek moest heerschen, vindt men gehechtheid aan overleveringen; waar men scherpzinnig betoog moest aantreffen, ontdekt men niets dan spitsvindigheid en chica-

negeest; waar men helderheid en bondigheid zou verwachten, stoot men op duisterheid en oppervlakkigheid. Heeft de schrijver dit gevoeld, zijne verpligting begrepen, om, al betrof zijn onderzoek slechts een enkel punt van betrekkelijk weinig belang, eene bijdrage te leveren tot eene meer verstandige, logische interpretatie? Zij zelve, die de vraag met hem bevestigend beantwoorden, zullen dit niet durven beamen. De wetenschap heeft met dit geschrift, dat al de blijken draagt van onvolledige kennis en van overhaasting, niets gewonnen. De oplossing der vraag blijft even onzeker als vroeger. Door veelheid van woorden heeft de schr. getracht te vergoeden, wat aan juistheid van redenering ontbrak. Daarom vulde hij 67 bladzijden met de beantwoording eener vraag, welke in drie volledig had kunnen behandeld worden.

Het eerste, wat men van eenen schrijver vorderen mag, is, dat zijne verdeeling niet met alle logische regelen strijde; dat zij scherpe grenzen stelle. De verdeeling van dit geschrift bewijst, dat men hier geen bondig betoog te wachten heeft. Nadat in § 3 en 4 de vraag behandeld is: of de afstand der bevoegdheid tot herroeping strijdig is met de burgerlijke wet, of wet de openbare orde? onderzoekt de schr. in § 5: ‘Heeft de wetgever den lastgever *verboden*, afstand te doen van het regt, hetgeen de wet in art. 1851 van het Burgerlijke Wetboek hem toekent, om zijnen last naar zijn goeddunken te mogen intrekken?’ en in § 6: ‘Heeft de wetgever onherroepelijk procuratiën *verboden*, en is deze soort van procuratie eene onherroepelijke procuratie?’ Hieruit moet men opmaken, dat bij den schrijver, wat de wet verbiedt, nog niet strijdig is met deze. Is het betoog in de §§ 3 en 4 juist geweest, zoo is de vraag, in §§ 5 en 6 gesteld, beantwoord. De schr. is evenwel nog niet tevreden. In § 7 vraagt hij: ‘Is de verbindtenis, door den lastgever aangegaan, van geen gebruik te zullen maken van zijn regt, om naar zijn goedvinden zijne procuratie te mogen intrekken, zoolang de lastaannemer gaaf en ten zijnen genoegen is voldaan, *verpligtend*?’ en in § 8: ‘*Kan* de lastgever zijnen last intrekken, zonder voorafgaande toestemming van den lastaannemer?’ Het onderwerp ook van deze §§ is geen ander, dan dat der §§ 3 en 4. Is de afstand niet strijdig met de wet, is hij geoorloofd, dan zal hij wel van zelven verpligtend wezen voor hem, die zich daartoe verbond, en kan, zonder goedvinden der partij, niet teruggenomen worden.

Petitiones principii komen meer dan ééns voor, b.v. op bl. 31, waar hij zegt, dat in het opgegeven geval de gegevene volmagt niet enkel contract van lastgeving, maar een bilateraal contract was geworden door de verbindende voorwaarde. Die voorwaarde kan het ongeoorloofde niet geoorloofd maken; eerst had behooren onderzocht te worden, of de eene partij zich niet tot iets, wat regtens onmogelijk was, verbond. Op bl. 35 stoot men er wederom, op.

Wanneer de schr. op bl. 22 vg. tracht te betoogen, dat de in casu gegevene volmagt niet onherroepelijk is, dewijl de lastgever, door het voorgeschoten kapitaal terug te geven, in zijne volkomene vrijheid terugkeert, is dit eene dier ijdele chicanes, welke bij onze regtsgeleerden zoo veelvuldig voorkomen. De vraag is niet: hoe het wezen zou, wanneer datgene gebeurde, wat nu niet gebeurt? maar hoe het nu is? Zoolang de zaak in denzelfden toestand blijft, waarin het opgegeven geval haar stelt, zou die afstand onherroepelijk wezen.

In § 2 behandelt de schr. de vraag: 'Is lastgeving een wederzijdsch verbindend contract?' Zijn antwoord is bevestigend, hetgeen hij bewijst: 1°. dewijl 'professor WESTENBERG' en de *L.* 1 *ff. mand.*, lastgeving een *consensuëel* contract noemen, en 2°. dewijl tot lastgeving aanneming gevorderd wordt. Professor WESTENBERG en de Romein PAULUS hebben zeker weinig vermoed, dat hunne woorden gebruikt zouden worden, om het synonieme tusschen *consensuëel* en *bilateraal* contract te bewijzen. Het geheele denkbeeld is valsch. Consensuëel is een contract, wanneer de *causa* der actie in den enkelen *consensus* ligt. Wederzijdsche verbindtenissen in den waren zin des woords zijn alleen zij, in welke, van den aanvang af, beide partijen eene *bepaalde*, tegen elkander overstaande, verpligting op zich nemen; tot deze behooren de overeenkomsten van koop en verkoop, huur en verhuur, maatschap, beklemming en de kansovereenkomsten. Uit andere overeenkomsten, Lastgeving, bruikleen, bewaargeving, pand, kunnen voor beide partijen verpligtingen voortvloeijen: deze zijn echter niet van den aanvang af bepaald, noch staan in zekere evenredigheid tegenover elkander; zij zijn slechts gevolgen van de wijze, waarop de verpligting wordt ten uitvoer gelegd. In het Romeische regt is het verschil zeer zigtbaar; de eerste gaven eene *actio utrimque directa*, de laatste eene *actio directa* en *contraria*. - Aanneming maakt even weinig lastgeving als schenking tot eene oorspronkelijk wederzijdsche overeenkomst.

Maakt de schr. op eene wonderlijke wijze gebruik van ‘Pronfessor WESTENBERG’ en de *L*. 1 *ff. mand.*, niet minder mishandelt hij den regel, *unicuique licet juri, quod pro se introductum est, renuntiare*. De woorden zelve hadden hem kunnen waarschuwen, dat hier van een geheel verschillend geval gehandeld werd, van een persoonlijk regt, een *privilegium*; en had hij de *L*. 29 *C. de pact.*, in welke die woorden voorkomen, nageslagen, hij zou ontdekt hebben, dat hier van een *privilegium militiis* de rede was, waarvan de soldaat afstand deed, om zich aan het gewone regt te onderwerpen. Vaak wordt het Romeinsche regt op deze wijze misbruikt; de regtsregels, daarin voorkomende, worden uit hun verband gerukt en geheel verkeerd toegepast. Geheel iets anders is het, afstand te doen van eene gunst, aan een' bijzonderen stand verleend, ten einde tot het gewone regt terug te keeren, dan afstand te doen van eene bepaling van dat gemeene regt.

In zijn zoeken naar autoriteiten, worden ook de woorden van NOODT en HUBER, op bl. 43 vg., geheel ten onregte aangehaald. Zij zeggen alleen, dat, om den last te herroepen, *res debet esse adhuc integra*, opdat niet met eene ontijdige herroeping de lasthebber, door de grilligheid van den lastgever en zonder nut, aan schade worde blootgesteld.

Men moet het den schr. vergeven, wanneer hij vooral met het Romeinsche regt schermt en in dat regt bewijzen zoekt voor zijne stelling, bewijzen, welke hij er niet vinden kan, omdat het de vraag niet behandelt, want uit hetgeen hij op bl, 10 en 32 schrijft, blijkt, dat hij gelooft, dat de Fransche en Nederlandsche wetgevers den Romeinschen op den voet gevolgd hebben en datgene niet hebben willen opnemen, wat bij dezen niet gevonden werd. Zoo beschouwd, wordt ons wetboek eene vertaling van het *Corpus juris*.

Het is mede onjuist, wat de schr., op bl. 7, beweert, dat de lastgever, volgens het Fransche wetboek, de bevoegdheid bezat, om van zijn regt van herroeping afstand te doen. Onder dat regt is de vraag mede dikwerf betwist, hoewel de jurisprudentie meest tot het gevoelen des schrijvers overhelde.

Naauwkeurigheid van uitdrukking ontbreekt in dit geschrift ten eenemale. Op bl. 6 worden *l'ordre public et les bonnes moeurs* vertaald door *wetten of rijksbelangen*; op bl. 11 wil de schr. ‘den geest der wel uit arresten afleiden.’ Begrijpe dit wie kan! Op bl. 12 vg. wordt bijna overal, in plaats van *renuntiëran*, het woord *derogeren* gebruikt, enz., enz. Tot

eene enkele proeve van des schrijvers redeneertrant diene, hetgeen men op bl. 10 leest: ‘Dezelfde beschuldiging (dat namenlijk de wetgever niet aangeduid heeft, wat hij door *publieke orde* verstaat) zouden wij kunnen aanvoeren tegen de opstellers van ons Nederlandsch Wetboek, welke MAUGUIN tegen de Fransche aanvoert, doch wij meenen, dat *hieruit* volgt, dat de Fransche en Nederlandsche redacteurs der wetboeken enkel de Romeinsche wetgeving gevolgd zijn, en *dus ook* die bepaalde kenmerken bij de Romeinsche wetgeving niet vindende, die ook gemeend hebben, in de onze niet te moeten opnemen, *te meer, omdat* men die in het Fransche Wetboek niet opgenomen zag.’

Ook een geschrift over een enkel punt, van minder belang, kan voor de wetenschap nuttig zijn, want is het niet het onderwerp, dat daaraan waarde geeft, zoo kan het de wijze van behandeling wezen. Het zal daartoe echter in ieder punt van dit moeten verschillen, van geheel ander gehalte behooren te wezen.

De laatste twee en dertig bladzijden bestaan uit bijlagen, voornamelijk vonnissen, als één arrest van het voormalig hoog geregtshof, van 1827; vier vonnissen van de arrondissements-regtbank te *Amsterdam*, alle in 1843 gewezen, en een arrest van het hof van *Noord-Holland*, mede van 1843, van welke regtspraken twee de vraag bevestigend, de overige ontkennend hebben beantwoord.

OLIVIER.

Over de belangrijkheid van microscopische onderzoekingen voor de geneeskunde. Uitgesproken bij gelegenheid der opening van eenen cursus over microscopische Histologie, door *P. Harting*. Utrecht, bij van Paddenburg en Comp. 1844. 8°.

Het is opmerkelijk, men zou bijna zeggen ongeloofelijk, dat, sedert de meer grondige beoefening der natuur- en geneeskundige wetenschappen, in microscopie nergens minder is gearbeid dan in *Nederland*, waar de microscoop is uitgevonden[1],

(1) Volgens VAN SWINDEN en MOLL, moeten HANS en ZACHARIAS JANSEN, van *Middelburg*, omtrent 1605, of nog vóór dien tijd, een' mikroskoop, voor ondoorschijnende voorwerpen geschikt, hebben uitgevonden. Zie: *Nieuwe Verh. van het Kon. Ned. Inst.*, Eerste Kl., III.

en de vlijtige ANTONI VAN LEEUWENHOEK, door zijne nasporingen van de kleinste gewrochten der natuur, met den microscoop gedaan, de beschaafde wereld heeft doen verbaasd staan.

De microscoop was niettemin bij ons, vooral bij leeken, menigvuldig in gebruik, maar scheen veeleer tot verlustiging en tijdverpoozing, of tot het bevredigen van nieuwsgierigheid, dan tot wetenschappelijk onderzoek te worden gebezigd. Niet overal elders was de aanwending zoo doelloos, gelijk de nasporingen, in de andere landen van *Europa* gedaan, bewijzen. Wij zijn wel verre, dat wij onze voorgangers zouden willen beschuldigen, alsof zij te weinig voor de wetenschappen zouden verrigt hebben; het tegendeel toch is genoegzaam erkend: maar wij blijven niettemin van het gevoelen, dat het ter zijde stellen van den microscoop, onder ons, nadeel heeft aangebragt aan de vordering der wetenschap. De rigting van de geneeskundige wetenschappen was er voor een groot deel de oorzaak van. De school van STAHL, de irritabiliteitsleer, of de zoogenaamde *doctrina(?) dynamica*, door de meesten kwalijk begrepen, overdreven, en daardoor tot mysticisme overgeslagen, hebben zeker evenveel kwaad gedaan aan het geregeld en onbevangen onderzoek, als de mechanische en intro-chemische leerstellingen, welke waren voorafgegaan. Die leer (?) der levenskracht of van het levensbeginsel was eene onverstaanbare aanduiding van eene evenmin bekende zaak. Zij won steeds meer en meer veld, en op haren invloed stuitte menige poging, om de wegen der natuur te kennen, af. Velen schenen het zelfs euvel te duiden, als men beproefde, om over dien slagboom heen te stappen. Later, vooral in deze eeuw, hield de nasporing der uitwendige vormen van dieren en planten en van hunne tallooze wijzigingen, onderling vergeleken, de beoefenaren der natuurlijke geschiedenis en ontleedkunde meer algemeen bezig. Leverde dit onderzoek in andere opzigten de schoonste uitkomsten, het scheen weinig dienstig, om de algemeene zucht tot microscopiseren op te wekken. Echter hielden, reeds sedert het begin dezer eeuw, enkele groote mannen, door dien stroom niet geheel weggesleept, den microscoop steeds op hunne zijde, als het werktuig, dat bij uitnemendheid elk onderzoek van natuurvoorwerpen moet voorafgaan of vergezellen. De eerwaardige ROBERT BROWN staat, onder de kruidkundigen, aan het hoofd van zulke onpartijdige onderzoekers.

De tegenwoordige tijd is, wat de natuurhistorische en de physiologische wetenschappen betreft, bij uitnemendheid een

tijdperk van microscopisch onderzoek te noemen. Geene van die wetenschappen kan zonder den microscoop beoefend worden. De wijze van ontstaan der vormen, zelfs van de anorganische natuur, houdt thans algemeen de aandacht bezig. In de niet levende ligchamen wil men thans iets meer zien dan *ruwe* stof[1]. De chemist stampt en perst en mengt niet als weleer de plantaardige deelen: hij spoort ook den zamenhang op van de weefsels en van hetgeen zij bevatten, om alzoo beter te leeren kennen, hoe het eene bestanddeel of produkt tot het andere in physische en lokale verhouding staat. De anatomist is thans gewoon geene ontleedkundige of physiologische nasporing voor volledig te houden, zoo de microscoop dezelve niet heeft toegelicht; de patholoog en de arts eindelijk wenden als hulpmiddel voor diagnostiek dit werktuig bestendig aan, hetwelk voor de beoefenaren der physiologische en geneeskundige wetenschappen even onmisbaar is, als de balans voor den physicus en de telescoop voor den astronoom. Indien men nu hierbij in aanmerking neemt, dat de natuur- en scheikundigen de organische wezens in derzelver normalen en ziekelijken toestand, ook van uit het standpunt van hunne wetenschappen onderzoeken en trachten toe te lichten, en dat het doel vooral is, om de verschijnselen zelve eerst te kennen, voordat men beproeve ze te verklaren, dan zal men gereedelijk toestemmen, dat men thans in eene goede rigting is. Wij willen, men versta ons wel, hiermede alweder niet beweren, dat wij zooveel wijzer zijn dan onze voorouders; maar wij hebben de innige overtuiging, dat de algemeene voortgang der wetenschappen ons betere middelen aan de hand geeft, dan die, welke men vroeger bezat, die tot meer deugdelijke resultaten kunnen leiden, en welke hulpmiddelen wij derhalve ook moeten aanwenden. Er zijn er nogtans enkele, die deze overtuiging niet schijnen te hebben; die, omdat men toch wel nimmer tot de meer inwendige kennis der natuur zal geraken, zich liever aan het oude houden, en zich zoo voorzigtig betoonen, dat zij het nieuwere, wat ieder' ander' bezig houdt, zelfs niet het onderzoek waardig achten, omdat het nog niet zeker en vast staat! Men zou ge-

(1) Wij zouden hiervan eene menigte bewijzen kunnen aanvoeren, doch. onthouden ons daarvan, om niet in wijdloopigheid te vervallen. De beoefenaar van het vak kent het stukje van den beroemden Berlijnschen Hoogleeraar LINK, *Ueber die Bildung der festen Körper*, Berlin, 1841, en hetgeen tusschen dien geleerde en onzen schrijver daarover is gewisseld.

negen zijn aan dezulken te vragen, of zij liever eene conventionele wetenschap, dan de waarheid willen, en wat voor heils zij van eenen staat van zaken verwachten, waarbij GAURUS nog het orakel voor pathologie en het werk van RICHERAND steeds de voorname vraagbaak blijft voor physiologie. Anderen drijven met de kennelijk verbeterde rigting den spot, gelijk nog vóór kort bij eene openlijke pleglige gelegenheid geschied is. Zij verdienen medelijden. Diegenen, welke meenen, dat men het goede spoor bijster is, omdat zij oordeelen, dat aan de eer van HIPPOCRATES, BAGLIVUS, SYDENHAM wordt te kort gedaan, schijnen niet te beseffen, wat men eigenlijk zoekt. Zij miskennen zelfs den geest van die groote voorgangers, welke zich, slechts uit gebrek aan andere hulpmiddelen, tot de waarneming van de natuur door bloote aanschouwing moesten beperken. Indien men nu in aanmerking neemt, hoe voortreffelijk zij dat gedaan hebben, hoe scherp zij hebben gezien, hoe zij ons in hunne geschriften, die gedenkstukken van hunnen roem, de natuur getrouw hebben wedergegeven. - dan mag men met eenig regt besluiten, dat die groote mannen, indien zij nu leefden, zeker anders over de wijze van beoefenen der geneeskundige wetenschap zouden denken, dan de verdedigers van onaangevallen voorvaderlijken roem, of, moeten wij liever zeggen, van hunne eigene, grove anachronismen.

Wat de microscoop al heeft doen kennen, behoeft men voor hen, die in deze soort van onderzoekingen arbeiden, niet op te sommen. Veel is daarover reeds bijeengebragt door KÖSTLIN[1] en PAGET[2]. Uit de geschriften van SCHLEIDEN, SCHWANN, VALENTIN, HENLE, VOGEL, MANDL en anderen, welke in veler handen zijn, blijkt genoegzaam, dat de tegenwoordige rigting in de physiologie althans boven aanmatigende beoordeelingen of eene apodictische wijze van beslissen verheven is. In *Engeland* is zelfs eene *Microscopicol Society* opgerigt, welke regelmatig *meetings* houdt, en waarvan de *Proceedings* bekend zijn. Overal elders is deze zaak algemeen hooggeschat, behalve in het aan historische herinneringen in de wetenschap zoo rijke *Nederland*.

Ik meen, dat dit het standpunt is, van hetwelk de openingsrede van HARTING moet worden beschouwd. De schrijver deed wel door haar uit te geven, en wenschelijk ware het, dat zoo

(1) *Die microscopischen Forscjhungen im Gebiete der menschlichen Physiologie*. Stuttgardt, 1840.

(2) *Report on the chief Results ohtained by the use of the Microscope, in the Study of human Anatomy and Physiology*. London, 1842, 8°.

iets meer geschiedde. De toehoorder kan alzoo nader en beter overwegen, hetgeen hij hoorde; de docent kan, door het voorgedragene, ook buiten zijne gchoorzaal, op de beoefening der wetenschap invloed uitoefenen, om van andere voordeelen, daaraan verbonden, niet te spreken.

Hel doel, waaraan de Hr. HARTING zijne onderzoekingen wil dienstbaar maken, is de edelste der kunsten, die namelijk, welke het leven en de gezondheid tracht te behouden. Die kunst is veelvermogende, heilzaam en achtingswaardig. Hare wetenschappelijke is echter niet evenredig aan hare praktische waarde. ‘Veel is er nog in de geneeskunde, dat behoefte heeft aan grondige nasporingen; vele zijn nog de gevallen, waar hypothesen voor daadzaken gelden; talrijk zijn de door eeuwen lang gebruikte schijnbaar gewettigde woorden, die geen bepaald begrip uitdrukkende, slechts dekmantels voor onze onwetendheid zijn, en door andere, die heldere en klare voorstellingen te kennen geven, moeten vervangen worden.’ Tot het bekomen nu van die betere voorstellingen en begrippen kan, onder andere hulpmiddelen of wegen van onderzoek, de microscoop dienen. Door de aanwending en het doelmatig gebruik van dit werktuig meent de schrijver, te regt, dat de aanstaande geneeskundige tot een goed, grondig en naauwkeurig waarnemer kan worden gevormd, en eenen schat van zaken in ontleedkunde en physiologic kan leeren kennen, tot welker kennis hij anders bij geene mogelijkheid zou kunnen geraken. Geen andere weg toch dan deze leidt tot de kennis van de elementaire zamenstelling van georganiseerde ligchamen en hunne zamengestelde organen. Htslologie, dat is, kennis der weefsels, is de eenige goede grondslag voor anatomie en physiologie. De microscopische waarneming brengt ons zoo nabij mogelijk tot de kennis van de oorspronkelijke vorming. Wat nu de normale ontwikkeling geldt, moet evenzeer waar zijn van ziekelijke organismen, van ziekelijke ontaardingen, afscheidsels, zoowel in nog levende ligchamen als in lijken. Het microscopisch onderzoek van vele *secreta* b. v.kan reeds voor een deel tot toelichting van diagnostisch onderzoek, en dus tot nut van den lijder, worden aangewend.

Dit is de geest en de voorname strekking van dit stukje. Wie des schrijvers vroegere mededeelingen[(1)] heeft leeren kennen,

(1) Zie *Tijdschrift voor Nat. Gesch. en Phys*., VI, 1; VII, 165; VIII, 179; IX, 181, 296; X, 151. Voorts het *Bull. des Sciences phys. et nat*., enz.

zal de goede zaak der wetenschap geluk wenschen, dat H. op een tot hier toe bij ons niet algemeen gewaardeerd hulpmiddel tot natuurhistorisch en geneeskundig onderzoek zoo opzettelijk de aandacht vestigt. Wie de bezwaren, van dergelijke nasporingen onafscheidelijk, ondervonden heeft, zal gewis den wensch, voeden, dat aan zulk eene onderneming eene billijk te eischen belangstelling ten deel valle, vooral van de zijde der kweekelingen, tot wier wetenschappelijke opleiding die pogingen moeten strekken. Wij wenschen die den schrijver toe. Hij zal bij leven en gezondheid zeker het zijne bijdragen, om allengs sterker door bewijzen te staven datgene, waarvan hij, blijkens zijne geschriften, de innige overtuiging heeft, welke ook de leus was van den te vroeg aan de wetenschap ontvallen' SUERMAN[1], dat men er meer en meer naar moet streven, om de geneeskunde op de natuurkundige wetenschappen te gronden, om haar zelve alzoo tot den rang eener physische wetenschap te verheffen.

W.H. DE VRIESE.

Alpenrozen, door *G.H. van Senden*. 2 Deelen. Te Amsterdam, bij G.J.A. Beijerinck. 1842.

Menig boek kwam ons in handen, aan welks titel alleen de auteur zoo zeer al zijne vonken had verspild, dat hij bij het eerste hoofdstuk slechts een flaauw flikkerlichtje kon ontsteken, dat in het laatste als eene nachtkaars uitging. Bij zoo menigen schrijver is de schil vrucht, pit, alles. Bij den Heer VAN SENDEN is dit juist het tegendeel. De door hem gekozene titel beloofde ons slechts bloemen, en hij schonk ons een degelijk werk, dat onder onze beste reisbeschrijvingen eene eerste plaats verdient. Gewone reizigers, zulke namelijk, die men mijlenafleggers noemt, volgt men, met de postkaart in de hand, van plaats tot plaats; aan de ontbijttafel, onder het rooken eener cigaar, kruist men met hen *Europa*, door, en wat men er bij gewonnen heeft, is eene zeer gebrekkige, zeer onvolkomene repetitie van onze eerste schoollessen in de aardrijkskunde. Om den Heer VAN SENDEN te volgen, behoorde men zijn werk tot een onderwerp van opzettelijke studie te maken; om het grondig en uitvoerig te beoordeelen; zelf een

(1) A. C.G. SUERMAN, *Orat. de Med. doctrinarum phys. ope perficienda*, 1839.

boekdeel te schrijven. De merkwaardigste kantons van het overschoone *Zwitserland* zijn door hem bezocht en beschreven in een' stijl, die, hoc dichterlijk verheven ook, do behandelde zaken met de meeste duidelijikheid en naauwkeurigheid voorstelt. Hier en daar moge de flikkering weleens wat sterk zijn, zoo als b.v. bl. 38, D1. I, waar de schrijver een' halven juwelierswinkel omhaalt, om eene ondergaande zon te beschrijven; terwijl hij ook doorgaans met zijne *adjectiva* en *adverbia* wat al te kwistig omspringt; doch eigenlijken bombast of klatergoud hebben wij slechts zeldzaam aangetroffen. Bijzonder fraai zijn de beschrijvingen van den Rijn val en van dien van Handeck, van Zürich en de Alpen, van de verwoesting van Goldau, door de instorting van den Ruffi, van het Haslidal, van het panorama op den Rigi, van de Jungfrau, van Chamouni en den Mont Blanc, enz. Ook lazen wij met veel genoegen de korte schets van *Zwitserlands* geschiedenis, de uitweiding over ZWINGLI, het tafereel van het Zwitsersche herdersleven op den Scheideck, den jager op de Alpen en het verhaal van TELL'S bevrijding. Ondanks zijne vrij onbeduidende versjes, die wij in een werk als dit gaarne gemist hadden, is de Heer VAN SENDEN ontegensprekelijk dichter, veel meer dichter dan menig almanakkenleverancier, wien het bitter ergert, dat hij met dezen eernaam niet op visitekaartjes en in publieke akten mag pronken, en die Zijn Ed. de schitterende eer benijdt van, in goud gedrukt, de groote kajuit eener stoomboot te mogen versieren. Dat de Heer VAN SENDEN in dergelijke pralerij behagen schijnt te vinden, doet ons leed. Een man als hij moest geene behoefte gevoelen, om zijne aanspraak op de dichterlijke eerekroon door flaauwe rijmproeven te doens gelden. Zijn, in goeden zin, poëtisch proza bewijst die volkomener. En hij it, niet slechts dichter, de auteur der *Alpenrozen*! Beurtelings begroeten wij hem ook als natuur- en oudheidkenner, als land- en waterbouwkundige, als theoloog, als geoloog, als geograaf, als historicus, als..... wat niet al meer! Kortom, het is een transcendentaal genie, eene specie van wondermensch! Menigen overvluggen Franschman beschamende, die in weinige dagen reizens een gansch koningrijk in zijne lengte, breedte, hoogte en diepte van buiten leert, doet hij dit even vlug, en zonder zich het minste verwijt van oppervlakkigheid op den hals te halen. Men diende zelf een halve toovenaar te zijn, om zich van zulk eenen snel en alles opmerkenden, onderscheidenden, omvattenden en doorgrondenden geest een

juist denkbeeld te kunnen vormen. Verbeeld u, lezer! de Neufchâteller Hoogleeraar AGASSIZ besteedde, met nog eenige andere geleerden, een paar jaren tijds, om, op de plaatsen zelve, de geologie der bergen, en bepaaldelijk de structuur der *gletschers*, en de oorzaak van derzelver voortgaande beweging, door wetenschappelijke proeven en waarnemingen te onderzoeken. De Heer VAN SENDEN had deze *gletschers* slechts even in het voorbijgaan te bekijken, om het beter te weten dan al die hooggeleerden. En inderdaad kon hij weieens gelijk hebben, want ook bij andere geleerden vonden de stellingen van AGASSIZ c.s. tegenspraak. Maar nu vragen wij, uit wien dat hooger licht het eerst kwam opschieten? Uit den Heer VAN SENDEN ? Dan moet het ons bevreemden, dat Zijn Ed. onder de Europesche natuuronderzoekers nog geene voorname plaats bekleedt. In de rijen onzer geleerden is nog ruimte voor eenen Nederlandschen HUMBOLDT.

Wij houden den Heer VAN SENDEN, dien vrij de eer niet hebben persoonlijk te kennen, voor een' man van talent en studie, die zich alles tracht eigen te maken, wat onder het bereik van den menschelijken geest valt, omdat hij er prijs op stelt veel te weten, en zulks ook te schijnen. Is ons vermoeden juist, dan zal hij zich, voor zijne belangrijke reis, hebben toegerust met al die wetenschappelijke *données*, welke men meer of min behoeft, om met vrucht te kunnen reizen, en bij de toepassing van die verkregene kennis welligt de zwakheid gehad hebben, nu en dan aan zijne eigene opmerkingen eene eer te gunnen, die misschien anderen toekwam. Dit is echter slechts eene vooronderstelling, gedeeltelijk ook daarop gegrond, dat Zijn Ed. niet altijd getoond heeft even fijn te onderscheiden, even helder na le denken. Zoo hebben eenvoudige herders hem eens, *nolens volens*, deerlijk om den tuin geleid. ‘De grootste en schoonste koe,’ zegt hij, ‘noemen deze de koningin der aarde!’ Waarlijk, er behoorde nog eene geleerde noot bij, om den meest waarschijnlijken oorsprong en bedoeling van dezen majestueuzen titel aan te wijzen! Gelukkig heeft de schrijver er zich niet in verdiept. Hij had doodeenvoudig *Erde* (aarde) voor *Heerde* (kudde) verstaan!

Voor het overige hebben wij ge ene enkele gewigtige bedenking tegen het werk aan te voeren, dan alleen deze, dat de Heer VAN SENDEN te hoog staat, om, in navolging van den grooten hoop (die toch ook al helderder begint in te zien), NAPOLEON'S genie en morele grootheid zoo kleingeestig te misken-

nen, en den Franschen een *vandalismus* te laste te leggen, dat hun minder dan elken anderen landaard eigen is. Tijdens kunne oorlogen onder de republiek en het keizerrijk, mogen zij, naar krijgsregt, vele voorwerpen van kunst uit den vreemde naar hunne museums hebben gevoerd: er bestaan geene of slechts zeer enkele voorbeelden van, dat zij die baldadig hebban vernield.

Om eene proef van des schrijvers stijl te geven, hebben wij slechts een der deelen open te slaan. Hoe vindt ge, lezer! het volgende over Handecks waterval?

'Het was omtrent negen ure des morgens, toen ik bij het brugje kwam, hetwelk over eene kloof is gelegd, die boven eene breedte van 20 voeten, doch eene diepte van nagenoeg 300 voelen heeft. Die kloof werd gevormd door de steil in de hoogte opstijgende zijden der rotsen, welke door het brugje verbonden zijn. Van het zuiden komt de *Aare* aangevlogen; haar wal er is thans troebel en geelachtig van kleur, want de *Föhn* heeft haar doen zwellen en over eenen bodem doerr voortschuren, die veel leemachtige deelen bevat. Van het noorden nadert een andere stroom; zijn begin is niet zoo verwijderd als dat van de *Aare*; want uit den nabijgelegen'*Erlengletscher*, die bij het *Erlenhorn* nederhangt, ontstaat hij. Hij daalt met spoed; maar het reine groene gletscherwater blijft rein, daar de steile bedding over keisteenen gaat en eigenlijk eene groeve in den graniet is. Beide deze stroomen zullen zich vercenigen; maar die vereeniging zal plaats hebben in de kloof, terwijl zij vallen. Intusschen de kloof ligt niet in eene regte lijn met den weg der *Aare*; over den eenen rand er in stortende, vormt haar water eenen boog, die tegen den rotswand aan de tegenovergestelde zijde slaan zal. De *Erlenbach* komt van den anderen kant; ook hij stort zich met eenen boog in de diepte, die tegen den tegenovergestelden rotsmuur zich zal breken. Intusschen ontmoeten elkander deze geweldig nederstortende waterbogen, eer zij het voorgestelde doel hebben bereikt. In het midden der kloof en ter halve diepte van *dezelve* vliegen zij tegen elkander in. Het is eene geduchte botsing. Als het donderen van het geschut is het geluid, als de damp van het buskruid is de walm, die met opstijgt, die opvliegt, tot eene hoogte van meer dan 200 voet, Zoo raast en komt het uit de diepte van de ontzaggelijke kolk, in welke nu de geduchte watermassa nederploft. - Terwijl ik nederzat en mij niet verzadi-

gen koude aan dit majestueuse verschijnsel, mogl ik met grond nog eene *nieuwe toevoeging* verwachten, die *hetzelve* met heerlijkheid zoude kroonen. De zon stond toch aan eenen helderen hemel; hare stralen schitterden op het heldere wit van het *Erlenhorn* deden het scherp uitkomen bij de donkergraauwe naakte rotspunten, welke het voorkomen hadden van zwaluwnestjes, die *daar* hangen aan den wit gepleisterden kerkmuur; - die stralen beschenen de dennen, welke aan de zijde der kloof stonden; zij kwamen eindelijk boven in den rand der kloof zelve. Het elfde uur van den voormiddag naderde, en daarmede het éénige van den Julijdag, waarop de zon *in* de kloof nederschijnt. Ziet, daar bereikt zij de dampwolk, die er rijst en daalt. Deze wordt nu eensklaps een spiegel van de zonnestralen. In de dwarlingen *van haar* verschijnt een regenboog, op welken ik van boven nederzie. Hij maakt eene brug, die van den een rotswand tot den anderen, over de benedenste diepte van den afgrond reikt. Het opgejaagde waterstof vliegt door den boog en stort zich door *denzelven* ter neder. Het is alsof het zich in dien vuurgloed wilde verwarmen, eer het wegzinkt in de koude diepte. Doch de boog is een bewegelijke spiegel; in de rijzendc en dalende, in de herwaarts en derwaarts zwevende fijne waterdeeltjes huppelen de kleuren. De boog is een doorzigtig glas; door *denzelven* ziet men het graniet der rotswanden, dat aldus eigenaardig wordt gekleurd, hier blaauw, daar geel, ginds rood, elders violet. De zonnestralen dringen allengskens dieper, naar mate de zon meer rijst. Ziet, daar vormt zich schuins onder den eersten boog, een tweede; achter den tweeden, een derde. Ik zie verder in de diepte neder. Het wordt daar al meer en meer één gloed, die zich beweegt, een hol van vlammende salamanders, eene het in den afgrond waaruit vuurvlam en gebrul opstijgt! - Welk een onderscheid tusschen hier en *Schaffhausen! Daar* valt de geheele breede Rijn, de koning der rivieren, en bewaart nog in zijnen val de vorstelijke majesteit hem eigen; *hier* zijn het slechts twee stroompjes, jongelingen, die *daar* komen aannsnellen in ontembare drift, woest op elkander invliegen en vereenigd nedertuimelen. *Daar* is de val van eene hoogte van 80 voeten, en ter naauwer nood zoo ver verheft zich in de lucht de waterstofwolk; - *hier* stort zich het water in eenen afgrond van 300 voeten en tot 200 en meer hoog vliegt de waterdamp op. *Daar* eene bevallige en rijke natuur; dui-

zende menschen wonen in den omtrek van den Rijnval: - *hier* is geen spoor van vruchtbaarheid gedurende het grootste gedeelte van het jaar; twaalf zwijgende bergreuzen, van een schrikbarend voorkomen, staan op meerderen of minderen afstand van de spelonk en vervullen den omtrek met verwoesting.'

Wij eindigen dit kort verslag met eene warme aanprijzing van dit hoogstbelangrijke werk, dat zich zelf trouwens, ondanks de vlekjes, door tallooze *dezelves* en telbare germanismen op den stijl geworpen, genoeg aanprijst. Vooral zij behooren het zich aan te schaffen, die *Zwitserland* bezocht hebben of voornemens zijn het te bezoeken. De achter elk deel geplaatste aanteekeningen bevatten een aantal wetenschappelijke en andere merkwaardige bijzonderheden. De uitvoering verdient lof. De beide titelvignetten en het kaartje van *Zwitserland*, door den schrijver zelven ontworpen, zijn keurig en smaakvol, Moge de algemeene toejuiching, welke aan dit werk *moet* ten deel vallen, den Heer VAN SENDEN aanmoedigen, om ook zijne reis naar *Salzburg* en *Tyrol* in het licht te geven.

H.B.

Bibliotheek van Nederlandsche dichters. Bijdragen tot de kennis van de XVII^{de} Eeuw, verzameld door *J. Tideman*. Eerste Deel, Gedichten van *Simon van Beaumont* met eene inleiding en aanteekeningen. Utrecht, bij Kemink en Zoon, 1843.

De 17de eeuw was een tijd van krachtsontwikkeling. Onder en door den bloedigen oorlog tegen *Spanje* had zich hier een forsch menschenras gevormd, dat even forsche kinderen aankweekte. Na den erlangden vrede moest hun rustelooze geest nieuwe banen van werkzaamheid opsporen, en dit deden zij deels door het uitbreiden van handel en zeevaart en het stichten van nieuwe volkplantingen, deels door ontwikkeling van den geest. Vandaar spiegelt zich in de letterkunde dier dagen de krachtig oprijzende geest van dat vernieuwde geslacht, en welligt is het daaraan toe te schrijven, dat een latere, flaauwere tijd altijd eerbied heeft blijven koesteren voor die vroegere voortbrengsels.

Maar daarom zijn echter die gewrochten der 17de eeuw op

verre na met alle populair gebleven. Dat viel slechts aan weinige uitstekende mannen te beurt, aan HOOFT, VONDEL, HUYGHENS en CATS, en dan nog slechts ten deele. De overige raakten allengs vergeten. Alleen de letterkundige doorbladert ze eene enkele reize.

En echter schuilt in die vergetene lettervruchten somtijds nog veel, wat waardig is op nieuw bekend te worden, en wanneer men ze bovendien uit het oogpunt der philologie beschouwt, kunnen zij zeer belangrijk zijn.

Dat was het denkbeeld, hetwelk den Heer TIDEMAN voorzweefde bij de lezing dier geschriften: ‘Die dichters (zegt hij in zijne voorrede) dienstbaar te maken aan de meerdere ontwikkeling der genoemde punten, scheen mij toe eene onderneming, geheel in den echt Nederlandschen geest en tot de eer des Nederlandschen volks bevorderlijk te kunnen zijn. Het denkbeeld lachte mij toe, de voorouders, uit hunne eigene woorden, nader aan de nakomelingen te doen kennen, en ik heb gemeend, eenige belangstelling te zullen opwekken, wanneer ik trachtte *het belangrijke tijdvak van de eerste helft der* XVII^{de} *eeuw nader te doen kennen uit* deszelfs *dichters*.’

Daartoe koos hij echter vooreerst zoodanige uit, ‘die als dichters nu nog waarde bezaten, - en die tevens - onbekend en vergeten, de eervolle plaats misten, die hun als dichters toekwam.’ BEAUMONT, die hier de rij opent, bezit dan, volgens den schr., deze vereischten, terwijl in tegendeel BREDERO wordt uitgesloten, *dewijl zijne groote geestigheid zijn doorgaand gebrek aan poëzij niet vergoed heeft, schoon er nu en dan in zijne werken iets van dien echten dichtgeest doorblinkt*, Waarlijk, deze uitspraak heeft ons verbaasd; BREDERO is dartel en gemeen; zijne taal slecht; geen zijner tooneelstuk ken meer vertoonbaar; maar ondanks dat alles, zijn er, naar ref. gevoelen althans, slechts weinige dichters onzer toenmalige letterkunde, die hem in waarachtige poëzij te boven streven, en van het oogpunt der philologie beschouwd, misschien geen, die leerrijker is voor de kennis van het volksleven zijns tijds. Het is waar, zijne kluchten vooral verwekken vaak walging en afkeer; maar wat hebben ARISTOPHANES, PLAUTUS en de oude satyrici niet uitgebraakt? en toch zijn zij waarachtige dichters.

Doch keeren wij tot BEAUMONT terug. Deze is dan door den Heer TIDEMAN geheel als een der klassieke auteurs uil de oudheid behandeld en verklaard, en zoo stelt hij zirh voor ook de andere door hem nitgekozene Nederlandsche dichters uit

dat tijdvak te bearbeiden. ‘Van elk hunner gaat een levensbrigt vooraf, hetwelk als inleiding op zijne gedichten dienen moet, en voornamelijk ten doel heeft, zijne dichterlijke verdiensten op den voorgrond te stellen, en zijne waarde, in betrekking daartoe, juist te doen beoordeelen.’ Dan volgen de gedichten met de aanteekeningen, voorafgegaan door de lofdichten en voorredenen, die bij vroegere uitgaven worden aangetroffen, en het geheel wordt door bijlagen van verschillenden aard, tot den behandelden schrijver betrekkelijk, besloten, waarbij zelfs zijn geslachtregisler, fac-simile en, waar het zijn kan, zijn afbeeldsel gevoegd worden.

Wij zien hieruit, dat de schrijver naar grondigheid en volledigheid gestreefd en geene moeite gespaard heeft, om alles, wat van zijnen auteur en diens werken op te sporen was, magtig te worden. Dit blijkt dan ook al dadelijk uit het levensberigt van BEAUMONT, waarmede dit boekdeel aanvangt, en waarin tevens een aantal bijzonderheden van personen medegedeeld worden, die met B. in eenige aanraking gekomen zijn. Dat levensberigt is niet onbelangrijk; maar onder de aanteekeningen zouden eenige overbodig geacht kunnen worden, in zooverre zij in geen onmiddellijk verband staan tot het behandelde, b.v. op bl. VII, die over het woord *Pensionaris*, de volgende over de namen der Middelburgsche pensionarissen; die op bl. XV over het ambt van *sergeant-majoor* en andere. Hier wordt B. nu zoowel in zijne verdiensten als staatsman, als in die, welke hij als dichter bezat, voorgesteld. Omtrent dit laatste punt zou referent niet geheel en al met den Heer TIDEMAN instemmen, b.v. wanneer hij BEAUMONTS oudste gedichten verre boven die van MARNIX, COORNHERT en SPIEGHEL verheft. Het is waar, de eerste verzen van SPIEGHEL zijn gebrekkig; maar de bevallige zangen van COORNHEART, zoo in zijne vertaling van den *Boethius* als in zijne *Liedekens*, zijn toch waarlijk niet gering te schatten, althans vele daarvan.

Op deze geleerde inleiding volgen de gedichten zelve, zoo veel mogelijk chronologisch geordend. Zij zijn van zeer verschillenden aard en inhoud: erotische gedichten, een paar vertalingen uit VIRGILIUS en OVIDIUS, zoogenoemde *grillen* of puntdichten, vertaald of nagevolgd naar MARTIAAL, ; gedichten aan ANNA ROEMERS VISSCHER, ter gelegenheid harer reize naar *Zeeland*; rijmspreuken en godsdienstige gedichten en tijdsnipperingen, bestaande in epigrammen en fabelen. De aesthetische waarde dier stukken is zeer verschillend. Somtijds is het de

trant van CATS, maar op verre na niet diens zoetvloeijendheid, b.v. dat op bl. 223:

> Een wambaes dat nieuw is ghemaeckt
> Werd veeltijts in't begin ghemaeckt,
> Het schijnt te weten nauw en stijff,
> Gheperst met onghemack om 't lijff.
> Maer 't schickt hem alsoo metter tijt
> All draeghende, dat eer 't verslijt
> Die seer daer over had gheklaeght,
> Het willigh en ghemacklijck draght.
> Soo sietmen dattet ooclt al gaet
> In een beroep van dienst ot slaet.
> De onghewoont, alst eerst begint
> Maeckt swaer van hooft, en onghesint:
> Maer tijdt en reden maeckt vernoeght
> Ten vollen, die sich daer nat; voeght.

Nog veel stootender is dat op bl. 194, N°. LXXXIV, en vele der fabelen en puntdichten, waaronder voor het overige niet onaardige gevonden worden, b.v. op bl. 182, 183, 186, 190. Het schijnt zelfs, dat de dichter daarbij meer op zijn gemak is, dan wanneer hij hoogere onderwerpen bezingt. Zijne godsdienstige gedichten zijn gebrekkig; zijne ode *op d' inkomste van Pieter Heyn mettet Spaensch silver* (bl. 134) had gerust ongedrukt kunnen blijven. Beter bevielen ons eenige zijner eerste gedichten, hoe gebrekkig ook soms de rijmtrant zij. Ziehier mede eene proeve:

> Nu komt de soete Lent vernieuwen ons den tijt,
> De winter met sijn kouw, ijs, regen, snee, moet wijcken.
> Allerley groene kruyt komt uyt het aertrijck kijcken,
> 't Soet west windeken waeyt den noorden tot een spijt.
> Het vroege morgen-root de lange nachten slijt.
> Het Nacntegaelken klaegt sijn leet aen alle wijcken.
> En met sijn droerheyts sang. doet droefheyt van ons strijcken,
> Lucht, lant, zee, mensch, en vee, 't schijnt al te sijn verblijt.
> Mars en Cupido zijn op wegen en in velden,
> D' een neemt jongh' minnaers aen, en d' ander strijtbaer helden
> En elck te storten pooght, d' een tranen, d' ander bloet,
> Cupido met sijn boogh, en Mars met bloote sweerden,
> Volg Mars wie wil, ick houw' Cupidoos krijg in weerden,
> Daer blijftmen selden doot, en 't sterven is noch soet.

Het ongemakkelijke, stroeve van dat stukje zal elk hinderen, en wordt ook door den Heer TIDEMAN gereedelijk erkend. Vergelijk dit nu eens met eenige andere liederen van dien tijd, b.v. dit volgende uit een liederboek van 1558:

Nu koemt die sonne opdringen,
Sy verlicht den dach so klaer;
Die eleyne wout voghelkens singhen,
Sy verkondighen dat voorwaer.

Sy singhen en sy trecken
Met haren soeten sanek
So menich menshe sy weeken,
Die gheslapen hebben so lanck, enz.

Veel losser nog is het volgende liedje van CORNHERT:

Door wissel van liefde mijn leven verheught,
Ick hesbae begeven, daer alle mijn jeught
In druck om is verloren.
Een minlick geneucht,
Een vrouken vol deughd
Heb ick daer voor verkoren.

Het is waar, men moet hier geene sylben tellen, naar onze huidige dichtregelen; maar die vrijere zang is dikwijls veel merlodieuser, dan het eentoonige klipklap onzer nieuwere verzen. BILDERDIJK heeft dat reeds in een merkwaardig betoog opgemerkt, dat, zoo wij meenen, in zijne *T. en D. Verscheidenheden* gevonden wordt, en ook dienen kan, om hier en daar onzen dichter billijker te doen beoordeelen.

Al deze gedichten van BEAUMONT zijn door den Heer T. met vele en dikwijls wijdloopige aanteekeningen voorzien, die van 's mans geleerdheid in taal- en oudheidkunde getuigen. Vele zijn belangrijk, maar een aantal kunnen ook overbodig heeten, b.v. die over de Hippocrene. bl. 16; over Icarus, bl. 18; over Castilliaen, bl. 27, en eene menigte andere. Ware deze uitgaaf voor schoolgebruik bestemd, dan mogten die annteekeningen nut hebben; maar voor hen, die dit werk zullen lezen, zijn zij eerder hinderlijk dan aangenaam. Hier en daar heeft zich de commentator vergist, b.v. bl. 32, waa hij het woord *oogst* van *oeken* afleidt, terwijl het van het Latijnsche *Augustus* afkomt; bl. 63, waar hij eene afleiding van het woord *droes* geeft, die alles behalve zeker is. De schr. zie GRIMMS *Mythologie* eens in, 2de druk, bl. 488; bl. 90, waar hij den genitivus op *s* bij vrouwelijke substantieven goedkeurt, schoon dat bloot een inkruipsel uit de 16de eeuw en tegen den aard der taal is. GRIMMS *Grammatik* verdient hier ingezien te worden door wien er aan twijfelt; bl. 91, waar *vrij* gezegd wordt het H.D. *freilich* te zijn; bl. 93, waar de naam der slad *Deventer* van *adventurium* afgeleid wordt, terwijl het in tegendeel naar zekeren DAVO

een' vriend des H. LEBUINUS, genoemd, is, gelijk het in diens leven (uit de 10de eeuw) reeds is aangeteekend; bl. 147, waar gezegd wordt, dat *woord* oudtijds vrouwelijk was. Verg. GRIMMS *Grammatik*; het behoorde tot de zoogenoemde sterke verbuiging, en de pluralis was *woorde*, niet *woorden*; onze dichter heeft eene taalfout begaan, die bij zijne tijdgenooten niet ongewoon, maar altijd, te veroordeelen is.

Dit zijn echter geringe vlekken, die de waarde van den commentarius, over het geheel beschouwd, niet deren: *ubi plura nitent in libro, non ego paucis offendar maculis, quas aut incuria fudit, aut humana parum cavit natura*.

Behalve het opgegevene, zijn ook de Fransche gedichten van BEAUMONT opgehelderd, schoon de noten weleens wat Minelli-aansch zijn. Voorts vindt men hier verscheidene bijlagen, bestaande in gedichten, brieven en andere stukken, tot den dichter betrekkelijk; zijne geslachtstafel met aanteekeningen, bijvoegsels en verbeteringen, en eindelijk twee registers, het eene der behandelde personen en zaken, het andere der letters en woorden, die het werk nog meerdere waarde bijzetten en met zorg behandeld zijn. De geslachtslijst willen wij gaarne aannemen, schoon die niet genoegzaam bewezen is, waartoe het trouwens ook hier de plaats niet was. Anders zouden wij de opmerking maken, dat men op onze genealogen al zeer weinig vertrouwen kan, en geen vak zoo onkritisch en te kwader trouw behandeld is als de geslachtkunde.

En nu ten slotte ons gevoelen over dit werk. Wij zullen het ronduit zeggen. De Heer TIDEMAN heeft getoond een grondig philoloog te zijn, voor zijne taak ten volle berekend, al hadden wij dikwijls minderen omslag gewenscht; maar is nu het werk zelf, dat hij bearbeidde, zoo veel studie waardig? Wij gelooven het niet; het *mediocribus esse poetis* van HORATIUS is ook op BEAUMONT toepasselijk. Waarom zoo veel tijd aan die middelmatige schrijvers te koste gelegd, wanneer zelfs geen honderdjarig leven volstaat, om de schriften der grootste geniën te doorlezen? Wanneer VIRGILIUS en STATIUS beide nog onopgehelderd waren, wie zou dan den laatste kiezen? En zelfs uit het eenige oogpunt der philologie beschouwd, kunnen wij die keus niet gelukkig noemen. Dan ga men tot onze comici, die oneindig rijkeren oogst zullen opleveren, of heldere b.v. VONDEL'S *Gijsbrecht van Aemstel* op, die nog zoo veel duisters heeft, en toch nog altijd populair is. Dat men het beste uit deze mindere dichters uitkieze en medendeele, juichen wij

toe maar wij beklagen de vlijt, aan zoo *veel* middelmatigs besteed.

Men werpe ons niet legen, dat ook de poëzij der vroegere eeuwen vaak van gering gehalte is, want dat is eene andere zaak. Daarin leeft een geheel andere geest, de geest der middeleeuwen, die ons vreemd geworden is. Daar moet men eerst de stof verzamelen, eer die weder verlevendigd kan worden, en dat blijft, wij hopen en vertrouwen het, voor een volgend geslacht, bewaard. Even als de uitgaaf der *Noordsche Sagen* het meesterstuk van TEGNÈR, *de Frithiofssaga*, heeft doen ontstaan, zoo zal ook die onzer oude dichters eenmaal eenen toekomstigen zanger tot een nieuw meesterstuk bezielen. Dat is het geval niet met de middelmatige schrijvers der 17de eeuw; de letterkundige zie ze niet geheel voorbij, leze er het schoone uit op, maar zij hebben overigens uitgeleefd en *requiescant in pace*!

V.D.B.

Lentebladen Poëzy van *R. Bennink Janssonius*. Te Groningen, bij P. van Zwedden. 1844. Opdragt en Inhoud IV, Verzen 92 bl. 8°.

Wie kent de meesterlijke regels niet, waardoor DA COSTA zijnen hoorderen en lezers het standpunt aamvees, van hetwelk hij wenschte, dat, beide zijne hymne: ‘Voorzienigheid,’ mogten beoordeelen, neen, genieten, daar hij hen door die inleiding tegelijk met zich voerde den hoogen hemel in? Nergens welligt spreekt uil de twee deelen zijner poëzij de individualiteit van den Israëliet sterker, dan uit de voorkeur, aan de dichtkunst der Hebreeuwen gegeven, boven die van HOMERUS, door hem in den aanhef zoo warm en zoo welsprekend, zoo schoon en zoo schilderachtig gehuldigd; nergens welligt boeit deze zoo zeer. Vurig bewonderaar der Ouden als ge zijn moogt, leent ge bevredigd den jongeling het oor, wiens lof van *Hellas* u eenen waarborg van zijnen smaak geldt; wiens vier regels, zijner Oostersche afkomst gewijd, gloeijen als het zwerk der woestenij, waarvan hij gewaagt; 't is het ware, het innige van zijn gevoel, dat hem het uwe doel overmeesteren: ‘uw zelfbesef, uwe reden zwijgen, en aan zijne hand treedt gij de wolken op.’ Hooger nog stijgt zijn zang, en Christen als ge zijt buigt gij met hem het

hoofd voor die reeks van Godsmannen, onder het Oude Verbond het Nieuwe voorspellende; als hoordet gij beide voor het eerst, ruischt u de harpe van DAVID, klinkt u de stem van IZAÏAS te moet, door geene verte verzacht of verflaauwd, door geene laauwe lucht van het Westen verweekelijkt: - bezielende met bewondering of slaande met schrik! Levendig van gebaren en meer zingende dan opzeggende, staat de dichter voor u: een blik op hem, als hij zijne vaderen aanroept, is het u niet, als ziet ge als hij het heidendom sidderend ter zijde wijken voor de gezaligde geesten zijns voorgeslachts, voor de talrijke tolken Gods onder deze, waarop het bogen mogt? Een blik op den zanger, zeg ik, en ge begrijpt, welke hij zijne roeping acht, geblaakt, als hij wordt, beheerscht, als gij hem ziet, door eene aandrift, niet van de aarde, aardsch; neen, uit den hoogen, en dus hemelsch; bezield als hij blijkt door de heugenis van meer dan dertig eeuwen openbaringen des Allerhoogsten aan zijn geslacht: poëet en profeet tevens.

Waartoe, vraagt men misschien, waartoe deze aanduiding eener eigenaardigheid van het karakter der kunst van den Heer DA COSTA aan het hoofd eener beoordeeling der gedichten van den Heer BENNINK JANSSONIUS? Wij schromen niel te antwoorden, dewijl deze lentebladen ontloken zijn aan eene westersche twijg, op dien oosterschen boom geënt; dewijl het eerste vers, dat wij in het bundeltje aantreffen, de Harp getiteld, een nagalm is van de inleiding tot de hymne, waarover wij spraken. De Heer BENNINK JANSSONIUS, vleijen wij ons, zal de laatste onzer lezers zijn, in deze verklaring slechts een pogen te zien, om zijne oorspronkelijkheid verdacht te maken: voor het publiek voegen wij er gaarne bij, dat we deze aankondiging niet op ons hadden genomen, indien we zijn talent maar in staat achtten met meer of minder geluk dat voorbeeld van verre te volgen. Het is drie jaren geleden, dat wij in dit zelfde tijdschrift nameloos een boekske minneliederen beoordeelden, zonder vermelding wie die gezongen had in het licht verschenen, doch tot welke het ons later bleek, dat de dichter van het voor ons liggende bundeltje eenige der schoonste versjes had bijgedragen. ‘Tot wederziens!’ riepen wij den toenmaligen onbekende aan het einde van ons opstel over *Wel en Wee, Zangen der Liefde*, toe (Jaargang 1841, Boekbeoordeelingen, bl. 314). Die wensch is vervuld, schoon dan ook door de uitgave van gedichten, voor welke wij minder sympathie gevoelen, niet dewijl hunne onderwerpen ernstig, niet dewijl die hoog dewijl die

heilig zijn, neen, maar uit hoofde van het standpunt, waarop de zanger zich bij de beschouwing van deze plaatste, een standpunt, dat ons onhoudbaar schijnt. Vraagt men misschien, of ons dit niet afschrikte er onze meening openhartig over te uiten, dat onderteekend te doen, wij aarzelen niet te hernemen, dat wij gaarne ons gevoelen, in het belang der kunst, voor grondiger opgeven, - dat wij niet gelooven van den dichter iets te zullen vergen, dat boven zijne gaven gaat, groot, als ons deze uit anderen arbeid bleken, - eindelijk, dat wij, wal ons ontbreken moge, vroeger anonym, voortaan pseudonym, of met vollen naam schrijvende, oor hadden en hebben voor de stem van ons letterkundig geweten.

Ééne zwaluw maakt geen' zomer, en we zouden ons niet geregtigd hebben geloofd, te beginnen als wij deden, indien zich de overeenkomst tusschen de begrippen van DA COSTA en BENNINK JANSSONIUS over poëzij en poëten bepaalde tot het eerste stuk, indien zij niet, als wij reeds zeiden, het gansche boekske door sprekend uitkwam. Geheel aan ernstige onderwerpen gewijd, leverden dichters, dichterenlief en dichterenleed de stoffe voor meer dan een derde der verzen, er ons in aangeboden. En ten bewijze, dat de opmerking, die ons tot dusverre tot leidraad strekte, ongezocht werd gemaakt, schrijven wij de eerste coupletten af van het gedicht, *de Profeet* getiteld, - het Grieksche motto (uit SOFOKLES) schenkt ge mij - en den zetter, die reeds aan de Bilderdijkiaansche spelling handen vol werks heeft:

Gewis! nog heeft de Heer Zijn tolken.
Die Hy met macht bekleedt op aard,
Wier mond voor 't anngezicht der volken,
Zijn raadsbesluit en wil verklaart.
Nog zien wy onder ons u wandelen,
Getrouw aan uw bestemming handelen,
o Gy gezalfden tot Profeet!
Nog willen wy uw roeping eeren:
En in uw ampt het ampt wardeeren,
Door AMOS grooten zoon bekleed.
Aanschouw den Dichter! - ja, zijn zangen
Zijn meer dan wat er de aard in waant!
Als hy, van. hooger gloed bevangen,
Het volk vertroost; bezielt, vermaant!
Daar spreekt hy, van een glans omblonken,
Waarin, de *geest* der Pinkstervonken
Die in zijn binnenst woont, hem *hult*;
Daar staat hy om zich God te wijden;

En moedig tegen de Eeuw te strijden,
Die roem draagt op heur zonde en schuld.

‘Waar zijn dezulken ten onzent?’ vragen wij, en zouden er bijvoegen: ‘Wie ziet ze?’ indien de Heer BENNINK JASSONIUS de eenige onzer jeugdige dichters was, die zich in dergelijke beschouwing der poëtische gave vermeidt, als onze jaarboekjes niet van verzen in dien trant overvloeiden. Het zij in het voorbijgaan opgemerkt, eenige van de ons hier aangebodene dichstukjes werden vroeger in almanakken gedrukt; ook dit zag, zoo wij ons juist herinneren, reeds eerder het licht. Thans echter bij elkander gevoegd, veraanschouwelijken zij de theorie der zoogenaamde Israëlietisch-Nederlandsche dichtschool zoo volkomen; dat wij ons onwillekeurig afvragen: ‘Wat zij voor het heden geeft; - wat zij voor de toekomst belooft?’ Het is de derde, het is de vierde vraag, waartoe wij ons heten verleiden, terwijl de eerste nog onbeantwoord bleef; wij keeren tot haar terug. De profeet-poëet, - lees de aanhaling nog eens over, - dien poëet-profeet, heet het vervolgens, heeft de wereld in eere te houden. Plooijen laat hij zich niet; - als hij soms bij uw spelen niet in uwe genoegens deelt, als hij den blik vervreemd in het ronde slaat, dan moogt gij hem toch daarom niet beschuldigen van eigenwaan. Door die -laat ons zeggen -somberheid, door die somberheid toont hij zich burger van hooger rijk, of, - opdat ik den auteur geen onregt doe. - die somberheid is slechts het voorteeken, is de waarborg, dat hij zich op ongeziene pennen boven het nietig slijk verheffen kan. Ge moogt hem niet veroordeelen, - andere ZEUS, - of schort het aan mij, dat ik het beeld meer Grieksch dan Joodsch vinde?- zouden de bliksemstralen, die hij in zijne vingers houdt, den roekclooze treffen. Ge moogt hem niet bespotten, -andere ELISA. - de conservatieven zien in ons maar kwâjongens - zou eene schrikfiool van wee en plagen zich op het hoofd van den schuldige uitstorten. Niet veroordeelen, - niet bespotten, - de eisch klimt hooger: - heb hem lief, verhoor zijne zangen, verwezenlijk zijne idealen, en aarde en hemel zullen verbroederd worden, want - wijt het niet alleen aan mij, als die overgang wat hortend, wat van den hak op den tak is, - aan het hoofd van zijnen lastbrief staat: ‘Liefde!’ - ‘Waar zijn dezulken ten onzent?’ herhalen wij, thans met het dubbele doel, om aan de harmonie tusschen woorden en werken de waarheid der zending van dien poëe-profeet te toetsen, en tevens om te zien, of de schemerig onbepaalde gedachte ons helderder zal worden, zoodra zij eene ge-

staltenis zal hebben aangenomen? Het lijdt geen' twijfel, dat óf de Heer BENNINK JANSSONIUS, óf een der dichters uit deze school, die zieners en zangers één acht, ons ijlings antwoordt: BILDERDIJK *was het*!

Als wij er goedrond voor uitkomen, dat zoomin 's mans leven, -voor zooverre wij dit uit de berigten zijner vrienden en vijanden leerden kennen, - als 's mans schriften, voor zooverre men ons vergunt daarover in nederigheid een gevoelen te hebben - dat geen van beide ons daarvan overtuigden, dan geven wij ons eener dubbele verdenking prijs. ‘Stel u BILDERDIJK voor in zijne grijsheid,’ zegt men, ‘en heb dan eens het hart van zijnen eersten echt op te halen.’ - ‘Lees de vele vrome verzen van BILDERDIJK,’ klinkt het, ‘ en twijfel dan nog aan de bekeering zijns gemoeds.’ - ‘Er is onverzoenlijkheid in die vervolging eener nagedachtenis: er is miskenning zijner verdiensten; er is ondankbaarheid’ .... houdt op, mijneheeren! houdt op, bid ik u. Als er bij u geene sprake was geweest van heiligverklaring, er zouden onder ons geene advokaten des duivels zijn opgestaan; - in goeden ernst, het valt aan het zwevende uwer beschouwing, aan het onbepaalde uwer bewondering, aan het vergoêlijkende uwer berisping te wijten, dat wij zoo schaars in verzoeking komen onzer sympathie lucht te geven voor hem, dien wij met u volgaarne het grootste genie noemen, waarop Hollands Muze bogen mag! Het bundeltje, dat voor ons ligt, houdt een vers in, getiteld *Bilderdijk*; wij spraken van zwevende beschouwing; wat dunkt u, hadden wij er regt toe, bij coupletten als deze:

Gy rust! - gestreden is de strijd
Met een ondichterlijke wareld,
Die aan een slaafsche dienst gewijd,
In eigen waanzin rustloos dwarelt.
Steeg soms by u het leed omhoog,
Ach! de oorzaak, die uw borst bewoog,
Lag in u zelven - gy waart Dichter,
Maar Dichter waart gy om den dwang
Te dragen van dien zieledrang; -
Gy zongt - en 't lijden viel u lichter.

Uw stem klonk voor het Vaderland
Voor 't Recht en uws Verlossers eere,
Als eens die van den Boetgezant:
‘Dat zich een godloos volk bekeere!’
Een volk, gesust in zwijmel sliep:
Daar was de Godheid, die u riep;

Zy gaf den donder u der tale,
Maar 't wuft gemeen verstaat u niet:
Al bood het somtijds aan uw lied
Den wierook uit zijn offerschale.

Of rijzen er niet onwillekeurig onder de lezing dier regelen allerlei vragen bij u op: ‘over den aard van dien strijd, met eene wereld, wier Baäl gij gaarne scherper zaagt omgetrokken?’ - ‘over het tijdstip, wanneer, over de wijze, hoe die roeping den dichter duidelijk werd?’ - ‘over het verband tusschen middel en doel, dat in de gewijde bladen de profetenkeuze der Voorzienigheid regtvaardigt?’ - ‘over dien donder der tale, waarvoor wij, wuft gemeen, maar geen oor hebben?’ Doch laat ons niet schertsen, al valt het moeijelijk ernstig te blijven, waar men muze bij muze uit het verhevene duikelen ziet! ‘Gij lieden zijt lastige prozaische vragers,’ voegt de Heer BENNINK JANSSONIUS ons misschien toe, en beweert, ‘dat meer van sceptici dan van poëten hebben.’ Wij willen hem een bewijs geven, dat men veiligst vaart, als men niet ieder leerstuk der school op geloof aanneemt. Der dichteren voorbestemming tot lijden, b.v., is eene der theoriën in de zijne aan de orde van den dag. Honderd malen misbruikt ter verklaring, ter vergoêlijking zelfs van de vergrijpen eeniger geniën aan maatschappelijke orde, burgerpligten, huisselijke betrekkingen, heeft zij hem niet verleid het voor de honderd en een de maal te doen, - en echter hebben wij regt te wenschen, dat hij aan de waarheid der stelling getwijfeld had als wij. Immers, we zouden hem dan in *Geluk*, bl. 23, zijn gezond verstand geen geweld zien aandoen, om alleen in smarte eenen spoorslag tot zingen te erkennen; we zouden ons veelzijdiger poëzij van zijne zangster mogen beloven, als hij konde goedvinden, ook aan den zedelijken zin voor vreugde geene stem te ontzeggen. Maar terug tot het onderwerp, waarvan wij afdwaalden: wij hebben van onbepaalde bewondering, van vergoêlijkende berisping van BILDERDIJK gesproken, en moeten de eerste aan BENNINK JANSSONIUS wel ten goede houden, en verbazen er ons niet over, dat hij voor de laatste zelfs den moed miste, daar ook DA COSTA in zijn onlangs uitgekomen opstel over BILDERDIJK niet verkoos diep te gaan. En toch, er is iets, dat dezen verontschuldigt, dat zijn harte eere aandoet, zij het ten koste van zijn hoofd, helder als dit anders is; er is iets, dat ons voor hem inneemt, als hij, ter gisping van BILDERDIJK'S gebreken in daden of werken, liefst de woorden van een' ander', liefst de woorden van WILLEM DE CLERCQ, en niet zijne eigene, bezigt; DA COSTA gevoelt zich

den vaderlijken vriend zoo oneindig veel verpligt! Wie geen' eerbied heeft voor dien schroom, heeft noch bewonderd, noch liefgehad als hij; - maar in den naam der kunst, der kritiek, wij durven zeggen, in den naam van DA COSTA zelven, voegen wij er bij: wat geeft eenigen onder onze jonge dichters het regt om zich in zijne geheel exceptionele positie te dichten, te droomen, te draaijen, - het ontvalt mijner pen niet; want zoo waar als DA COSTA is, zoo onwaar zijn zijne navolgers.

De billijkheid gebiedt ons te getuigen, dat de Heer BENNINK JANSSONIUS niet tot de overdrevenste van deze behoort. Wij hebben straks van een vers gewaagd, waarin zijn vermift zich verleiden het, het sophisme, dat alleen smarte tot zingen stemt, te verdedigen; wij kennen daarentegen aan een' ander' gaarne den lof toe, op vele plaatsen helder gedacht en zuiver gevoeld te zijn. We bedoelen *Dichterenheil*, dat mede in den, mogen wij zeggen, modestijl begint; ten bewijze:

Noem hem des Hemels Uitverkoren,
  Wien van het schitterendst licht omgord,
De Poëzy, uit vollen, horen,
  Heur daauw op 's levens paden stort;
Voorwaar! een stroom van licht en glansen
Drupte uit de azuren hemeltransen
  Op 't voorhoofd van den sterfling af,
Wien 's Heeren Engel uit den hoogen,
De hemelvlam in hart en oogen,
  En 't speeltuig in de handen gaf.

Erger u niet aan de dolle pretensie, lezer! - de dichter leest eenige coupletten verder den dichters de les. Gevoel, beweert hij - of weet gij eene betere definitie voor de dichtkunst zoo niet van BILDERDIJK dan toch van DA COSTA ? - poëzij, zingt hij, is weelde, is genot voor hem, die haar m a a k t (zeiden de Grieken, geloof ik, en *avec du Grec, Monsieur! on ne peut gâter rien*), ten zij eerzucht den dichter minder naar de goedkeuring der godsstem in zijn binnenste, dan naar de toejuiching der lauweren uitdeelende menigte streven doet. En zie, er moge geene hooge vlugt zijn in de volgende regelen, uw hoofd en uw hart hebben er beide vrede mede; luister:

Neen, 't was ontferming des Algoeden,
  Die om de gaaf der liedren zond,
Maar niet dat ze onzen trots zou voeden,
  En vaster ons aan 't stof verbond.
Wee, wie in schrikbre zielsverblindheid,
Slechts 't voedsel voor zijn aardagezindheid
  In 't hem geboden goed aanschouwt!

Hy zal zijn hooge roeping schennen
En snood de rijkste gunst miskennen,
Hem door Goods liefde toevertrouwd.

Want wie ten prooi ann leed en plagen,
By 't jammer op hun hoofd getast,
Zich over Tijd en Lot beklagen,
't Is klagen dat geen Dichter past.
Voel hy, hy 't leed, hem toegezonden,
Den boezem meer en zwaarder wonden,
Nog is daar wellust in zijn smart:
Hy voelt by wat hem werd ontnomen,
Een onbedwongen troostbron stroomen,
Die opbruischt in zijn eigen hart!

Hoe zonderling steekt bij die ware plaats echter het herhalingzieke en nevelachtige af, dat ook het slot van dit vers ontsiert; hoe zonderling doet het vooral het laatste dichtstuk in dit bundeltje, schoon het, zoo wij gelukkig gissen, de oorzaak van beide die gebreken aan het licht brengt! *Somberheid* getiteld, mag het dien naam te regt dragen, hoe weinig eene dichterlijke schets van den avond, en van den indruk, dien hij op het gemoed maakt, er u toe voorbereiden. Wij, die zoo zonder schroom afkeuren, prijzen nog liever verzen als de volgende, schoone uitbreiding als ze zijn van den schoonen regel:

De rust des avonds spreekt van God!
Dan sluit zich 't Allerheiligste open,
Voor wie hier vruchtloos hulp verleidt,
En wien dit aardrijk niets het hopen,
Heeft de avond 's hemels troost bereid.
Dan voelt zich 't diep verbrijzeld harte, -
Dat worstelt met ellende en smarte,
En in het woelig daggerucht
Zich vruchtloos zocht een weg te banen, -
Verlicht in zuchten, klachten, tranen,
En geeft zich in gebeden lucht.
Benijdbaar allen die 't vermogen;
Benijdbaar midden in hun leed;
En zaalger in der Englen oogen,
Die wie deze aard gelukkig heet;
Daar met de rust van heilge stonden,
Met wat de heemlen ons verkonden,
Met wat het aardrijk spreekt vertrouw,
Op ongeziene wiek geheven,
In Gods nabyheid om te zweven,
Welzalig wie die gunst *aanschouwt*!

Ook de dichter heeft dat genot gesmaakat, en des ondanks, als wij

het overige in opregtheid des harten mogen geschreven achten, en er is niets, dat ons dit verbiedt, hoe anders is het nu in zijn binnenste! Er was een tijd, waarin de aanblik, waarin het genot der natuur, die hem omringde, iets stillends voor zijn leed, iets beschamends voor zijnen twijfel had - de toon heeft hier al de teederheid, aan DE LA MARTINE'S verzen in dien trant eigen; - maar thans verkwikt het staren naar het gestarnte hem niet langer; voor weemoed ruischt de wind hem schier wanhoop toe; zijn eigen lied laat hem koel. De wereld is hem eene walg geworden, en de kunst schier eene kol! Wie is dan toch die muze, of wilt ge, wat is dan toch die poëzij geweest, aan welke hij zijn hart gewijd heeft, en die dat harte zoo bitter heeft teleurgesteld, al heugt het hem niet, dat hij ooit harer onwaardig heeft gezongen, goddelijk als hij haar achtte, dat hij ooit de haar behoorende offeranden op vreemde kolen heeft neêrgevlijd? Wat weet hij het? Een geest der helle misschien, die genot schept in foltering, die... maar neen, bodinne uit den hoogen, als hij haar nog gelooft te zijn, roept hij haar andermaal aan, smeekt hij haar, dat zij de rimpels van zijn voorhoofd vage, de twijfeling uit zijn gemoed wijken doe, even als de ochtendwind (bravo, bravissimo voor het beeld!), de sneeuwvlokken wegblaast van het lentegroen! Wij noemden daar straks een' Franschen zanger; hij heeft dergelijke jeremiades gejammerd, na ook hooge verwachting te hebben gekoesterd van zijne harp; - is het vermetel van ons, als wij verwantschap van oorzaak vermoeden, waar wij gelijkheid van gevolgen gadeslaan? Opgewonden talenten steigeren voor eene poos het gezond verstand uit het gezigt, om fluks al suizelend neêr te slaan, terwijl begaafdheid, zich in kalmte harer kracht bewust, door studie naar volmaaktheid streeft; - of mogen wij in die klagte over de twee aangezigten, welke de poëzij voor deze soort van priesteren heeft, - veelbeteekenend als zij klinkt bij hun optreden in de werkelijke wereld, karakteristiek als zij dit bundeltje besluit, - mogen wij daarin niet het zegel zien, op onze beschouwing van het onverdedigbare, onbevredigende, onware zelfs van de begrippen der Nederlandsch-Israëhetische dichtschool gedrukt?

Eer men ons beschuldige tweederlei weegschaal te bezigen, als wij den Heer DA COSTA er van vrijspreken, door zijn voorbeeld onze poëzij in de verdienstelijkste harer jeugdige beoefenaars willens tot stilstand, tot achteruitgang te hebben gedoemd, gelieve men ons de gronden aan te wijzen, waarop die

aanklagt tegen hem vol te houden is. Verkeerende in eenen toestand bij uitzondering, - bedeeld met gaven, nog zeldzamer dan die zonderlinge zamenloop van omstandigheden, - schier eenig onder de toenmalige dichterlijke jeugd van afkomst, - en niet schier, maar stellig eenig onder haar van aanleg, oefent eene verlichting des hoofds, eene vernieuwing des harten, als wij hem gaarne nazeggen, eenen invloed op hem uit, waarvan uwe verbeelding, vurig als ze zijn moge, zich naauwelijks een denkbeeld vormen kan. Onmiddellijk Gods werk, geschiedt die bekeering echter door middelen, en een der werkzaamste van deze was welligt de man, wiens genie den jongeling had aangetrokken, wiens gemoed voor hem ten minste van liefde overvloeide; - was BILDERDIJK, tot wiens bestemming het niet alleen, volgens een' onzer medearbeiders, behoorde, ‘al de schoonheid en kracht der klassieke poëzij in zich op te nemen, uit te drukken en af te beelden, opdat de rij der klassieke dichters in onze letterkunde met zijn; *nec plus ultra*, zou wordden gesloten,’ maar die ook van vertegenwoordiger der behoudende begrippen van de achttiende eeuw, tegenover do encyclopedisten en de revolutie, in tegenstander en bestrijder was verkeerd der waarheden, uit den smeltkroes van beide gelouterd te voorschijn gekomen, en sedert in kennis als in kunst algemeen gangbaar. Het strekke u ten waarborg van den schier onmelelijken afstand, welke er in onze oogen tusschen DA COSTA en zijne navolgers is, dat ons nog heden de weêrzin heugt, welken onze jonkheid voor de kritiek voedde, die den bewonderenswaardigste onzer jeugdige dichters tot hare *bête noire* maakte, - die DA COSTA de overdrijving niet ten goede kon houden, waarmede hij ons verweet zoo weinig voor CHRISTUS over te hebben, voor wien hij alles overhad, - die voor zijn' uitzonderingstoestand geene uitzondering duldde! Wij zouden dit opstel verscheuren, als wij gelooven konden, dat in één achtste van het poëtisch Dacostianisme, ons tot vervelens toe opgedischt, iets van de gemoedelijke overtuiging school, welke vijf en twintig jaren harmonisch leven en werken ons in hem, die aan het hoofd dier school staat, zonder naar het meesterschap te hebben gestreefd, doen eerbiedigen. Inderdaad, wie levert ons de bewijzen, dat die navolging, liever die naäperij, hem welgevallig is? wie gelooft, dat iemand die leveren kan, daar DA COSTA zijn harte te bewaren wist voor de eerzucht, in het godsdienstige hoofd eener partij, hoofd eener sekte te zijn? Schets het gezag eens dichters zoo groot ge wilt, wat mag het halen bij

den invloed, dien men door het geloof op de gemoederen der menschen kan uitoefenen, en stem toe, dat hij, die in het laatste slechts waarheid, en niet zich zelven zocht, te hoog staat, om naar de waterbel van zoo ijdelen roem te grijpen! Sympathie moge hij eene wijl gevoelen voor poëtische eerstelingen, die een harte verkondigen, aan het zijne verwant, - met medelijden ziet hij, wij twijfelen er geen oogenblik aan, op deze neer, zoodra zij hem slechts offers blijken, der mode onzes tijds gebragt. Voor u als voor mij moge zijne individualiteit sterker spreken, dan voor hem zelven, zoo als het op onze beurt ons beiden met onze eigene gaat; waar zijn toch de zinnen onzer vernuften, zoude ik willen vragen, dat zij een onderscheid in lot en leven voorbijzien, dat hem zelven in de oogen springen moet? ‘Wat uit den geloove niet is, dat is zonde,’ bragt hij én in zwijgen én in zingen, vóór als na zijne bekeering, in beoefening; maar behoort het dan waarlijk tot de kenmerken van éénheid in geloof met hem, dat iedere indruk van zijn gemoed zich op dezelfde wijze in dat zijner volgelingen herhale? Voor ons, wij zouden aandoeningen en gewaarwordingen wantrouwen, zoo weinig gewijzigd door onderscheidene afkomst, bloedmenging, opvoeding en omgang; voor ons - doch de wenk volstaat, wij mogen verder gaan, wij mogen het innerlijk onware van dat nazingen aantoonen uit het stilstaan der leerlingen, vergeleken met den vooruitgang des meesters. Niemand zal ons van inconsequentie beschuldigen, herhalen wij onze meening in weinige woorden, als wij het geloof aan de verwantschap van profetie en poëzij ook in onze dagen in DA COSTA eerbiedigen; of wie zou hem niet eenige onvervulde profetiën in zijne vroegere werken ten goede willen houden, daar men aan dezelfde reeks van gedachten de weêrgalooze plaats in zijne Voorlezingen tegen STRAUSS verschuldigd is: ‘Ik ben ook een Israëliet!’? Niemand zal ons wederspreken, vleijen wij ons, als wij beweren, dat DA COSTA vooruitgaat, afnemende in voorspelling en toenemende in wetenschap: de *Bezwaren tegen den Geest der Eeuw* lokten antwoorden bij den hoop uit; op de *Rekenschap van Gevoelens* wacht hij van zijne partij nog eene wederlegging.

‘Aan de vruchten zult gij den boom kennen,’ en de Heer BENNINK JANSSONIUS zelf zal het niet onbillijk vinden, dat we, na eene zoo uitvoerige beschouwing zijner ideeën over poëzij en poëten, ons tot de overige verzen in zijnen bundel wenden, om te zien, wat hij, toegerust, met die gave, en bewust van zulk eene roeping, ons schenkt. Exclamatiën over het voor-

regt dichter te zijn; exclamatiën over den invloed, dien deze geroepen is uit te oefenen; exclamatiën over het lijden, waardoor hij de glorie, die zijn hoofd oinschittert, behaalt en boet; de stukken, over welkewij tot nog toe spraken, zijn maar exclamatiën, waarmede ons publiek niet langer te paaijen is: boven welke het, hoe poëtisch die zijn mogen, proza verkiest, waarin gedachte en gevoel zich veelzijdiger, zich minder zelfzuchtig openbaren. BILDERDIJK heeft het gezegd, - en wij zijn gelukkig ditmaal een gezag te kunnen aanhalen, dat partij niet zal willen loochenen, - BILDERDIJK zelf zong, 'dat ge zijn hart in banden moet slaan, eer ge zijn rede bedriegen kunt, eer hij aan de kracht uwer wieken geloof slaat,' het is eene kritiek dier poëzij over poëzij, welke tot toehoorders louter poëet-profeten eischt. Wie anders toch dan deze leenen zonder glimlagchen of hoofdschudden het oor aan lofspraken, welke de menigte den meester wijden moest, als zij door hem tot bekeering was gebragt, of tot bewondering gestemd; maar die deze school dwaas doet zich zelve toe te zwaaijen, gepaard als zij in ieder haver voortbrengselen gaan met klagten over miskenning en verstoktheid? Een weinig gezond verstand, en het bespottelijke, dat er in schuilt, zou er haar van weêrhouden, - een waarachtig gevoel van de grootheid der mannen, waarop hare volgelingen willen gelijken, en hoogmoed zou hunnen harten vreemd worden. Het ontbreekt den Heer BENNINK JANSSONIUS aan het eerste, noch aan het laatste; - hoeveel algemeen-belangrijks, hoeveel u en mij vooruitbrengends had hij kunnen leveren voor de ijdele galmen, waarbij zijn brein duizelde, terwijl zijn boezem koel bleef! Maar wij mogen van het tijdschrift, waarvoor deze bijdrage bestemd is, thans niet andermaal eene ruimte vergen, als die, welke zij reeds beslaat, en welke wij toch zouden behoeven, om onze gedachten over kunst te ontwikkelen tegenover de zijne, om dat te doen tegenover die van *de Spectator*, deels om de belofte, door een geacht medearbeider in het vorige nommer gedaan; deels om den schier onvoorwaardelijken lof, door dat blad aan deze verzen bedeeld. Eene volgende maand, hopen wij, zal ons gelegenheid geven, ons van dat aangenaamste gedeelte onzer taak te kwijten, want, waarlijk, als wij in het bundeltje geene dichtstukken aantroffen, welke wij onverdeelder bewonderden, dan die, waarvan wij tot nog toe gewaagden, dan hadden wij er liever van gezwegen, verdienstelijk als de versificatie van den Heer BENNINK JANSSONIUS, blijkens de aangehaalde proeven, doorgaans zijn mogt.

(*Vervolg en slot in een volgend N°.*)

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Grondtoonen des Ouden Testaments, door F.W.C. Umbreit. *Uit het Hoogduitsch vertaald. Utrecht*, Kemink en Zoon. 1844. VI en 488 bl. kl. 8°

‘Er worden hier slechts grondtoonen van de heilige muzijk des Ouden Verbonds aangeslagen; doch wie zich onbevooroordeeld door dezelve laat doordringen en bezielen, zal de wezenlijke eenheid van het Oude en Nieuwe Testament leeren verstaan, en zich den weg geopend vinden, welke uit het Heiligdom naar het Allerheiligste leidt.’ Met deze woorden verklaart, de schrijver zelf zoowel den titel, als het doel van het belangwekkende geschrift, dat ons hier in eene Nederduitsche vertaling, van onbekende hand wordt aangeboden.

De schrijver geeft eene keur van de schoonste en belangrijkste plaatsen des O.T. over God, en de betrekking tusschen God en het menschdom, in eene geleidelijke orde gerangschikt, en door korte aanmerkingen opgehelderd en aaneengeschakeld; een kort, eenvoudig, bevattelijk overzigt van de godsdienstleer, die in het Oude Verbond gepredikt wordt. Het geheel is gesplitst in drie hoofdafdeelingen, waarin gehandeld wordt over *God, den Mensch, den Messias*.

Diegenen, welke met UMBREIT'S exegetische werken bekend zijn, zullen zich gemakkelijk kunnen voorstellen, wat hun in deze bladen geboden wordt. Gelijk daar, zoo ook hier, vinden wij in UMBREIT een' man, die geopende ooren en een geopend hart heeft, voor de woorden, die de Geest des Heeren door den mond der Profeten en Godsmannen onder het O.V. heeft gesproken; maar tevens eene onpartijdigheid van onderzoek en eenen waarheidszin, die hem ontvankelijk maken voor de resultaten van gezonde kritiek en exegese, ook daar, waar zij met streng kerkelijke orthodoxie in strijd geraken. Wie met do theologische literatuur der laatste jaren wat meer dan oppervlakkig bekend is, zal evenwel, bij het lezen dezer bladen,

niet, gelijk maar al te dikwijls bij zoogenaamde *stichtelijke* geschriften het geval is, alle hoop op stichting behoeven op te geven, wijl op grondslagen gebouwd wordt, die hij als onvermogend, om het daarop opgetrokkene gebouw te dragen, erkend heeft, wijl stilzwijgend telkens weder als onbetwistbare waarheid wordt aangenomen, wat honderdmaal in zijne valschheid of onzekerheid was ten toon gesteld.

Het spreekt van zelf, dat in een werkje als het onderhavige, niet alleen voor den geletterden lezer, maar voor algemeene lectuur bestemd, de resultaten van kritiek en exegese, waar zij met het streng kerkelijke standpunt in strijd zijn, echter stilzwijgend worden aangenomen, en niet opzettelijk aangewezen.

In dit laatste opzigt is echter misschien iets te weinig gedaan, en daardoor voor den ongeoefende zekere onduidelijkheid te weeg gebragt, die althans door den vertaler voor Nederlandsche lezers, minder met den stand der wetenschap in *Duitschland* bekend, door eene korte aanteekening had kunnen worden weggenomen. In de woorden op bl. 144: ‘De bewonderingswaardige Profeet, die van het 40ste tot het 66ste hoofdstuk van JEZAJA'S Godspraken zijn bedrukt volk troost,’ herkent men gemakkelijk den schrijver, die ook in zijnen Commentarius op JEZAJA het gevoelen der nieuwere kritiek, hetwelk de aangehaalde hoofdstukken aan JEZAJA ontzegt, heeft aangenomen. Echter wordt die zelfde Profeet op bl. 145 weder eenvoudig JZZAJA genoemd, en toch op bl. 149 weder, schoon stilzwijgend, echter duidelijk, van JEZAJA onderscheiden, die daar, met betrekking tot den schrijver van Jez. XL-LXVI, onder de *vroegere* Profeten voorkomt.

Er worden hier voor het overige in een kort bestek zoo vele hoogstgewigtige zaken behandeld, zoo vele, deels allermoeijelijkste, problema's uit de theologie des O.V. aangeroerd, dat wij den schrijver onmogelijk in bijzonderheden kunnen volgen. Wij zouden hier en daar, in plaats van den rhetorischen en declamatorischen toon des schrijvers, wat meer juistheid en scherpte van uitdrukking wenschen, en vonden nu en dan weleens wat meer schoonklinkende woorden, dan bewijzen, waar echter bewijzen op hunne plaats zouden geweest zijn. Wij vreezen zelfs, dat zich onder de soms wat gezwollene en opgesmukte woorden hier en daar eene zekere onbepaaldheid der gedachte, of eene niet geheel en al verdedigbare accommodatie der leer des O. Testaments naar christelijke of liever kerkelijke begrippen, verbergt. Inzonderheid vonden wij deze gebreken in het-

geen op bl. 10 en 11 over de Drieëenheid wordt aangemerkt, en waarbij ook de vertaler te kennen geeft, dat bij des schrijvers redenering niet geheel tot de zijne kan maken. Het is zeer juist, dat de naam *Elohim*, als in vorm een meervoud, in gebruik en beteekenis een enkelvoud, *de veelheid aan da eenheid paart*; doch wij kunnen ons naauwelijks voorstellen, dat UMBREIT hierin in ernst een bewijs voor de Drieëenheid volgens de leer des O.T. zou willen vinden. Hij *zegt* dit ook niet eigenlijk, maar doet het zoo *voorkomen*. En hoe onbepaald is niet het volgende? 'Ofschoon deze drieheid van personen, *zoo wij deza uitdrukking, welke aan oneindig veel misverstand onderhevig is, mogen bezigen*, in oorspronkelijke eenheid verbonden is, en ook in de schepping der dingen vereenigd blijft, komen echter bij hare nadere ontvouwing God, Geest en Woord onmiskenbaar onderscheiden voor.' En wanneer nu, op gezag van het daar beweerde, de afdeeling over God in drie onderafdeelingen, *God, de Geest van God, het Woord van God*, gesplitst wordt, zou ook daarop wel eenige bedenking te maken zijn.

De vertaler heeft zich van zijne taak, naar het ons voorkomt, zeer wel gekweten; en eenen schrijver, als UMBREIT, te vertalen, is zeker niet zonder zwarigheid. Op enkele vlekjes willen wij niet wijzen. De weinige aanteekeningen van den vertaler, meerendeels een woord tot opheldering, of verwijzingen naar Nederduitsche geschriften, waar breedere ontwikkeling kan gevonden worden, behelzende, zijn niet zonder nuttigheid. Wij zijn hem ernstig dank schuldig, dat hij dit fraaije, stichtelijke, echt christelijk gestemde werkje op Nederlandschen bodem heeft overgebragt, waar wij hopen, dat het welig tieren en vele vruchten dragen zal.

P.J. VETH.

***Over de behoefte van onzen tijd in het algemeen en van onzen Staat in het bijzonder, door* Agnostos. *'s Gravenhage*, P.C. Dill. 1844. 30 bl. 8°**

Een vrij barsch manifestje van een 'onbekend' ijveraar voor 'de wetenschap der rede.' Een boekje, even verward van denkbeelden als verminkt van taal. Eenige Hegeliaansche phrasen onbruikbaar voorgediend. Een onverteerd Duitsch in een onverteerbaar Hollandsch, overgebragt. Een geschriftje, dat allertegenstrijdigste en alleronredelijkste theoriën over staat en kerk voordraagt, en over vermeende behoeften van onzen

staat handelt in woorden, die voor zijne burgers noodzakelijk onverstaanbaar zijn; dat DE LAMARTINE, die met tienmaal meer gezond verstand sprak, onheusch van oppervlakkigheid(1) beschuldigt, en zelf slechts voor onkundigen misschien de naaktheid zijner redeneringen onder den schijn van zijn diepzinnig uiterlijk zou kunnen verbergen.

De schrijver begint met, overal in *Europa*, verslagenheid en lusteloosheid, verijdelde hoop, teleurgestelde verwachtingen, enz. - de bekende klagten aller dagbladschrijvers - op te merken. Er ligt niets onbillijks in die opmerking, evenmin als de reden nieuw zal voorkomen, die er voor wordt opgegeven: de zucht van den mensch naar vrijheid en zelfstandigheid. Zonderlinger echter zal ‘de behoefte van den tijd’ schijnen, tot welke de schrijver daaruit besluit, en - zou zij wel even duidelijk wezen? - ‘De grondslagen van den hedendaagschen Staat,’ zegt hij, bl. 18, ‘zijn redelijkheid en vrijheid; *de rede die zich zelve denkt en weet en daardoor Geest is*. De Geest doet niets dan zich zelven ontwikkelen, en heeft *derhalve* zijne wetten, die uit zijn wezen voortvloeijen en *derhalve* noodzakelijk en onveranderlijk zijn. Het hangt *derhalve* [*decies repetita placebit*] van niemands believen of goeddunken af, om daaraan iets te veranderen of dienaangaande theoriën te vormen; het eenige, wat noodig is, is: dit wezen te kennen en *daaraan heeft onze tijd meer behoefte*, dan immer neenig tijdstip heeft gehad, *uit hoofde* de mensch niet meer op gezag en uit onbetwisten eerbied, maar slechts uit overtuiging gehoorzaam zijn wil en kan. Zoodanig inzigt - - wordt verkregen - alleen door *de wetenschap der rede*, die *bij ons* en in vele landen nog onbekend is.’ Goddank! - zoo voelt men zich geneigd op dit laatste uit te roepen, zonder den minsten lust te gevoelen, om zich er uit het geschrijf van AGNOSTOS mede bekend te maken. Ook twijfelen vrij er aan, of iemand zich, op zijnen aandrang, ligt voor het ‘*algemeene en redelijke*’ zou gaan bezielen, ‘het voorwerp’, gelijk hij het noemt, ‘*de waarheid, waartoe de gwisheid van zich zelven verheven moet worden, wil zij de rede zijn, die zich*

(1) ‘Men zal zelden een nog zoo dik boek vinden, waarin zoo vele oppervlakkigheden aangetroffen worden, als in deze weinige bladzijden. De Heer DE L. staat in de ontwikkeling van het *wezenlijke denken* nog op het standpunt, boven hetwelk 500 jaren v. Chr. de oude Romeinen zich verheven toonden’ (bl. 26, 27).

van zich zelve bewust is, en die den Geest uitmaakt' (bl. 7). En toch zou hij dat moeten doen, om genot van zijn burgerregt te hebben in den staat, dien de schrijver ontwerpt. Want 'de Staat (zegt deze, bl. 8) is de wereld van den Geest; hetgeen de Geest is, ontwikkelt hij daar, en legt hij daar neder *als in zijnen grond en zijn element*. - - - dit is het eenige standpunt, waaruit de Staat *grondig* kan *ingezien* worden.' - 'De individuën in de nieuwere Staten willen het *redelijke en algemeene*, en brengen hetzelve met bewustzijn ten uitvoer' (bl. 10). 'De eenige waarde in ons is gelegen in *het redelijke en algemeene*, dat wij ten uitvoer brengen' (bl. 11). 'De Staat is de zuiver *redelijke en geestelijke zelfstandigheid* van het individu; de hoedanigheid van echtgenoot en vader eene volstrekt *geestelijke* betrekking' (bl. 12). - 'De betrekking tusschen Kerk en Staat,' volgt er dan, bl. 13, 'is in onzen tijd nog niet vast en onherroepelijk bepaald, uit hoofde het wezen van den Staal, nog niet *in zijne diepte* is *opgevat* (*aufgefasst*) geworden. De wereldlijke geest is van het godsdienstige niet onderscheiden, want het is de geest der wereld, die zich *in de godsdienst tot zijn wezen verheft*, dáárom [*wáárom*? de bijbelplaats staat niet in het minste verband met dien volzin!] staat er ook geschreven: gij zult God aanbidden in geest en waarheid.' 'De Staat is de waarachtige tempel Gods, waarvan de Kerk het Allerheiligste is' (bl. 14). En dan (bl. 17): 'de Kerk kan en mag aanspraak maken op de vrijheid van haar geloof, maar de Geest *evenzeer* op de zijne, want de tijd is voorbij, zoowel voor wereldlijken als voor *geestelijken* dwang.' - 'De Goddelijke waarheid, die de Kerk ons leert, is even onveranderlijk en onaantastbaar (als de rede), zij moet derhalve vrij kunnen gepredikt worden, maar de Staat kan aan de Kerk niets geven, wat zij niet uit haar eigen aard is, en zij is en kan *niets anders* zijn, dan *eene leer, een onderwijs in de hoogste waarheid*. Alles wat de Kerk *meer* is of zijn wil, is *niet Godsdienst*, is willekeurige aanmatiging, die de Staat niet duldden kan of mag' (bl. 22).

Met deze en dergelijke uitdrukkingen meent nu de schrijver 'aan het voorbeeld van den Staat aangetoond te hebben, hoe noodzakelijk het is tot *de kennis van het wezen door te dringgen*,' en eindigt (bl. 28 vv.) zijne brochure met de toepassing dier stelling op 'alle andere wetenschappen.' Ook daar is er eene noodzakelijke behoefte aan 'de wetenschap der

rede.' Zonder deze kan men tot geene '*kennis der begrippen*' komen. Zoo men slechts tot kennis van zaken komt, willen wij hem maar toevoegen, en met deze hoogstnatuurlijke gedachte afscheid nemen van zijn werkje, waarin het *natuurlijke* denken er (bl. 29[1]) vrij slecht afkomt.

Het geheel is weder eene dier pogingen, zoo als er ook reeds vroeger mislukt zijn, om aan ons arme vaderland een weinig begrepen en onbekookt Hegelianisme op te dringen; - een ijver, die alleen dan niet onzinnig zou mogen genoemd worden, indien philosophie werkelijk eene wetenschap van klanken was. -

--N.

***Verhandeling over de samenstelling en het verband der Zeeschepen, door* H.A. van der Speck. Obreen. *Te Medemblik, bij de* Wed. L.C. Vermande. In gr. 8°., 317 bladz. en atlas met 12 platen**

'Wij mogen het betreuren,' zegt de schrijver, in de voorrede van dit werk, 'dat de verwaarloozing van de wetenschappelijke vorming der scheepsbouweren hier en elders zoo vele menschenlevens heeft gekost, de volksrijkdom daardoor vaak aanzienlijke verliezen heeft geleden.' En wij moeten hem dit volkomen toestemmen. Weinig vakken vorderen meer, grondiger wetenschappelijke kennis, dan juist de scheepsbouw, en toch is het er, bij de meeste scheepsbouwers, ellendig mede gesteld. Het is waar, ook hier te lande worden eenige goede en fraaije schepen gebouwd, en men blijft niet geheel ten achteren op den weg van verbetering en vooruitgang; maar dit is op verre na niet algemeen, en steunt niet op de echte grondbeginselen, want men bouwt steeds schepen van dezelfde soort, en voert slechts schoorvoetend en al tastende kleine veranderingen in, zonder in staat te zijn vooruit te bepalen, welken invloed zij op de eigenschappen des bodems zullen uitoefenen. - Zijn er op dezen regel uitzonderingen - en wij meenen die te kennen? - Scheepsbouwers, genoeg bekend, althans met de resultaten van redenering en ondervinding, om met genoegzame zekerheid te werk te gaan: zij zijn gering in getal. Nog maar al te veel schepen worden jaarlijks te water gelaten, met belangrijke gebreken, die toch, behoudens de voordeden, te vermijden waren geweest. En zoo men er al niet in slaagt,

(1) 'Men meent met het natuurlijke denken te kunnen volstaan,' enz.

die gebreken als deugden aan te prijzen, of althans voor te stellen als door deugden ruim opgewogen, dan tracht men de onkundigen - dat is de groote menigte, zelfs der belanghebbenden - in den waan te brengen, dat zij onvermijdelijke gevolgen van de aangebragte veranderingen zijn. - Wat wonder dan, dat men ten slotte reeds op het enkele woord van verbeteringen huivert, als onkunde en onwil altoos het geheim bij de hand hebben, om er een' ongunstigen uitslag aan te geven, ten einde zich verder ongemoeid in den ouden kring te kunnen blijven bewegen? - En zoo ver heeft men het hier te lande - uitzonderingen daargelaten - dan ook zoo tamelijk gebragt. Verbeteringen, elders met vrucht gebezigd, worden hier nog maar al te vaak als schadelijke nieuwigheden beschouwd, en gebrandmerkt met den bij het gros zoo zeer gehaten naam van *theoriën*, als voldoende om er het doemvonnis over uit te spreken.

Wij stemmen gaarne toe, dat praktijk, met name ook voor den scheepsbouw, een eerst vereischte is; dat men, al doende, veel en zeer goed leeren kan; maar men leert daardoor toch alleen datgene, wat men doet, of wat er in verband mede staat, en niet die *algemeene* grondbeginselen, waarop men het wagen kan, eigen werk te bouwen, van den ouden weg af te gaan, om zich een' beteren te kiezen. Een behoorlijk theoretisch onderwijs leert in korten tijd veel meer, veel meer algemeens, dan ooit de praktijk opleveren kan. En is het dan, bij slot van rekening, tamelijk onverschillig, hoedanig men aan de kennis van eene zaak gekomen is, als men ze slechts goed kent, dan is het niet tegen te spreken, dat, een goed theoretisch onderwijs op den voorgrond te stellen, het eenige, althans het beste middel is, om van de praktijk behoorlijk nut te trekken. Wij weten, dat theorie alleen niet voldoende is, want zij moet, voor menschen van uitvoering, altoos slechts *middel* blijven. Wij weten, dat het woord theorie hier te lande, bij het algemeen, zoo zeer in minachting is, dat de domheid er zich op durft beroemen, geene theoretische kennis te bezitten. Wij weten, dat de invloed dier domheid groot is geweest, dat men tegenwoordig zelfs gewoon is theorie en praktijk als twee verschillende zaken voor te stellen, en zich wijs laat maken, dat de kennis van theorie beletten zou praktijk te verkrijgen. Maar wij weten ook, bij ondervinding, dat zij, die het meest op de theorie schimpen, doorgaans ook bittere practici zijn, die elk oogenblik verlegen staan, als er

iets bijzonders te doen valt: dat zij, die hunnen vrijen tijd verlanterfanten, om bij oningewijden op hunne praktijk te stoffen, altoos ver ten achteren blijven bij anderen, die beter van hunnen tijd gebruik maken, om zich te bekwamen tot datgene, wat van hen gevorderd kan worden; dat eene praktijk, op theorie gegrond, ver de voorkeur verdient boven eene praktijk, gegrond op onkunde, eigenlof en magtspreuken. En daarom beschouwen wij een behoorlijk theoretisch onderwijs als eene, behoefte voor de praktijk van den scheepsbouw, en bejammeren heL, dat er hier te lande geene openbare inrigting voor dat onderwijs bestaat.

Het is onze bedoeling niet, eene blaam te werpen op het opderrigt, door menigen scheepsbouwer aan zijn' zoon of kweekeling gegeven. Daartoe heeft het, hier en daar, te goede resultaten opgeleverd. Maar zal ooit het onderwijs *algemeen* die goede uitkomsten geven, dan moet het hoofdzaak, geene bijzaak wezen.

Er bestond gebrek aan eene verhandeling van zoodanigen aard als de hierboven aangekondigde, en wij mogen den schrijver dank zeggen, omdat hij met dit werk en zijne vroeger uitgegevene *Aanleiding tot de kennis van het beschouwende gedeelte der Soheepsbouwkunde* het zijne heeft tocgebragt, om nuttige kennis in een vak, waarover weinig of niets op de hoogte des tijds bestaat, te verspreiden. Het is een ruim veld, waarop *nog* zeer veel te doen overblijft. Nu echter eenmaal het ijs gebroken is, durven wij de hoop voeden, dat óf de Heer V.D. S.O., óf een ander van zijne kundige kunstbroeders, ook het nog ontbrekende zal aanvullen.

De verhandeling, waarmede wij ons thans bezig houden, bepaalt zich geheel tot den romp van het schip, en geeft, na eenige algemeene beginselen, eene beschouwing van de krachten, die voortdurend of tijdelijk op een schip werken, met de uitwerkingen, welke zij te weeg brengen. Hierdoor worden alzoo de oogpunten bepaald, waaruit de verschillende deelen, die het schip zamenstellen, behooren beschouwd te worden. - Een hoofdstuk over de vormen en eenvoudigste zamenvoegingen der bouwstoffen verschaft de noodige definitiën voor de terminologie der telkens terugkeerende zaken, waarna tot de eigenlijke beschrijving en beschouwing der zamenstellende deelen wordt overgegaan, verdeeld in de volgende hoofdstukken:

Het raam van kiel en stevens.

Het inhout.
Middelen ter bevordering van den zamenhang van het schip.

Verband tegen het uit elkander vallen der gedaantedeelen en legen het uitrekken der zijden van het schip.

Dwarsscheepsch verband.
Verband tegen de doorzetting.
De vulhouten.
De buitenhuid.
De dekken.
Uitgetimmerde gedeelten.
Openingen tot doorgang.
Steunpunten voor het tuig.
Toegevoegde deelen voor bijzondere diensten.
Werktuigen tot het uitoefenen van groote krachten.

Omtrent de wijze, waarop de schrijver zich van zijne taak heeft gekweten, zijn wij verpligt de gunstigste getuigenis af te leggen. Zeer duidelijk in zijne beschrijvingen, en over het algemeen bondig en omvattend in zijne redeneringen, zal hij gewis behoorlijk worden verstaan door hen, die met de noodige oplettendheid en lust tot onderzoek lezen. - Moge men hier en daar met den schrijver van gevoelen verschillen, ook dan nog zal hij den lezer de gelegenheid verschaffen gronden tegenover gronden te stellen, en zoo doende tot behoorlijk gevestigde resultaten te geraken. - Juist door de uitgave van dit werk heeft de schrijver getoond prijs te stellen op eigen onderzoek, in plaats van bij het woord des meesters te zweren, zoo als maar al te zeer het geval pleegt te zijn. Wel hem, zoo hij daardoor uitgelokt heeft tot eene wrijving van denkbeelden, welke het eenige middel is, om een vak, dat vroeger als ware het opzettelijk in het duister werd gehouden, in al zijne schoonheid en nut te doen schitteren!

Wij mogen deze aankondiging niet besluiten, zonder melding te maken van de wezenlijk uitmuntende uitvoering van dit werk, zoo druk als platen, welke der uitgeefster tot eer verstrekken.

Boekbeoordeelingen.

Javaansche spraakkunst door wijlen *A.D. Cornets de Groot*, uitgegeven in naam en op verzoek van het Bataviasche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, door *J.F.C. Gericke*; tweede verbeterde en vermeerderde uitgaaf, gevolgd door een Leesboek tot oefening in de Javaansche Taal, verzameld en uitgegeven door *J.F.C. Gericke*; op nieuw uitgegeven en voorzien van een nieuw Woordenboek, door *T. Roorda*, Doctor in de Letteren en de Godgeleerdheid, Hoogleeraar in de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indiën aan de Koninklijke Akademie te Delft, en Lid van het Koninklijk Nederlandsch Instituut. Amsterdam, bij Johannes Müller. 1843. 2 Stukken, gr. 8°.

(*Vervolg van bl.* 504.)

Het Instituut voor de Javaansche taal, waarvan wij reeds met een woord gewaagden, kwam in 1832 tot stand, en werd te *Soerakarta* gevestigd, terwijl de Heer GERICKE tot directeur, en de resident van *Soerekarta* tot curator benoemd werd. Ofschoon deze instelling niet werd, wat het Bijbelgenootschap zich daarvan had voorgesteld, - maar, door besluiten des gouverneur-generaals opgerigt en geregeld, hoofdzakelijk in eene kweekschool voor gouvernementsambtenaren verkeerde, werden echter de belangen des genootschaps door den Heer GERICKE niet uit het oog verloren, en verkreeg hij zeer voordeelige voorwaarden voor de opneming tot kweekelingen des Instituuts! van eenige jonge lieden, die het Bijbelgenootschap tot bevordering der ver-

taling der H. Schrift naar *Indië* zenden zou. In 1834 maakte de gouverneur-generaal *ad interim*, J.C. BAUD, eenige veranderingen in de huishoudelijke inrigtingen des Instituuts. Later werd de Heer GERICKE tot mede-curator aangesteld, doch in 1836, op zijn verzoek, uit alle betrekking tot het Instituut eervol ontslagen. Het onderwijs werd er echter voortgezet, voornamelijk onder de leiding van den Heer WINTER. Ofschoon de resultaten, die het Instituut aanvankelijk opleverde, hoogelijk werden geroemd, oogstten echter de wetenschap en de christelijke kerk geene vruchten van aanbelang daarvan in. Zonder twijfel werd de meer algemeene kennis van het Javaansch onder de Europeanen op *Java* zeer door het Instituut bevorderd; maar, aan het plan ter opleiding van kweekelingen voor het Bijbelgenootschap werd geen gevolg gegeven, en wij weten niet, dat eene enkele letterkundige onderneming tot stand kwam, die men als een gevolg van de oprigting des Instituuts zou kunnen beschouwen. Alleen strekt het ons tot genoegen te mogen melden, dat de Heer D.L. MOUNIER die thans door het Bijbelgenootschap, bij wijze van proefneming, als adsistent aan den Heer GERICKE is toegevoegd, zijne opleiding in de Javaansche taal aan het Instituut van *Soerakarta* heeft ontvangen. De inzigten des gouvernements ten aanzien der vorming van ambtenaren voor *Java*, hebben later veranderingen ondergaan, die niet geschikt zijn, om ons van de wezenlijke waarde en doelmatigheid dezer, instelling hooge gedachten te geven. Kort vóór de oprigting der koninklijke akademie te *Delft*, werd het Instituut van *Soerakarta* opgeheven, terwijl, gelijk wij later zien zullen, de Delftsche inrigting ook aan de opleiding an ambtenaren voor *Java*, door de daar opgerigte leerstoelen voor de talen en land- en volkenkunde van *Neêrlandsch Indië*, werd dienstbaar gemaakt.

Van zelve dringt zich ons hier de vraag op, of het doeltreffend is te oordeelen, dat het moederland thans voor *Java* zelfs in die kundigheden moet voorzien, waarvoor men bij oppervlakkige beschouwing meenen zou, dat de gelegenheid op *Java* oneindig gunstiger is? Of is het mogelijk, dat den leerlingen der Delftsche akademie het gemis der gelegenheid vergoed wordt, die zich zoo ruimschoots te *Soerakarta* aanbood, om door onderrigt van Javanen zelve, en door den omgang met de grooten van het hof des keizers, niet slechts de gewenschte vaardigheid in het gebruik der Javaansche taal te verkrijgen, maar ook, door eigene aanshouwing, met de zeden en instellingen

des volks bekend te wordend Voorzeker kan deze vraag slechts ontkennend beantwoord worden, en echter gelooven wij, dat er, ten voordeele der opleiding in het moederland, een en ander, is aan te voeren, dat de schaal van het welwikkend oordeel naar de zijde van het laatste moet doen overslaan. De opheffing van het Instituut te *Soerakarta* zou zonder twijfel niet hebben plaats gehad, indien deze inrigting genoegzaam aan het oogmerk had beantwoord. Reeds de ondervinding dus spreekt ten voordeele onzer bewering. Maar ware niet op *Java* zelf eene betere inrigting mogelijk? Dit meenen wij, voor alsnog, ontkennend te moeten beantwoorden. *Java* kan voor zulk eene inrigting noch het vereischte personeel van wetenschappelijke gevormde en met het onderwijs vertrouwde leeraren opleveren, noch een genoegzaam aantal leerlingen, wier voorafgaandeopleiding hen in staat stelt van een onderwijs, als waarvan hier sprake is, met de gewenschte vrucht gebruik te maken. Daartoe is het geheele onderwijs of *Java* te achterlijk en te zeer verwaarloosd. Eene inrigting als het Instituut van *Soerakarta* kan niet bloeijen, wanneer zij zoo geheel op zich zelve staat. De beschaving op *Java* trekt nog altijd uit *Europa* de sappen, waarmede zij zich voedt; eene eigenlijk wetenschappelijke opvoeding, waarvan op *Java* de gronden gelegd zijn, is, voor alsnog, ondekbaar. Praktijk zonder theorie geeft slechts oppervlakkige kennis, geeft nimmer, wat wij in strengeren zin *wetenschap* noemen; omgekeerd, heeft grondige theoretische kennis slechts geringe hulp der omstandigheden, slechts een weinig prikkel der behoefte noodig, om snel tot waardigheid in het praktische leven te rijpen. Wat *Java*, bepaaldelijk ten aanzien der vakken van onderwijs, waarvan wij hier spreken, voor het praktische vooruit heeft, wordt meer dan opgewogen door hetgeen het te kort schiet in het theoretische. De toekomst kan zeker hierin groote veranderingen brengen, schoon de tijd nimmer kan wegnemen, wat de gematigde luchtstreek boven het ontzenuwende klimaat der keerkringslanden vooruit heeft, waar krachtige inspanning van den geest wordt gevorderd. Doch wij mogen in het onderzoek dezer vraag niet dieper treden. Men vergunne ons echter nog één woord ter voorkoming van misverstand. Wij verdedigen niet de akademie van *Delft*, en deelen vele der bedenkingen, tegen hare inrigting gemaakt; wij verdedigen slechts, dat het onderrigt in het Javaansch en Maleisch, zoowel als in andere takken van kennis, althans bij de bestaande orde van zaken, aan

ambtenaren, voor *Java* bestemd, in het moederland wordt gegeven. Voor het overige komen wij er voor uit, dat wij liever aan eend onzer hoogescholen, met name aan die van *Legden*, een'leerstoel voor hef Javaansch hadden zien oprigten. Op die wijze zou beter voor de waardigheid van dit vak van studie gezorgd zijn; het zou meer in het geheele wetenschappelijke leven hebben ingegrepen, en veel ongelegenheid zou vermeden zijn voor hen, die, met het oog op eene op *Java* te bekleeden betrekking, de beoefening der regts- of godgeleerdheid, met die der meer bepaaldelijk voor eenen vruchtbaren werkkring op *Java* vereischte takken van kennis wenschen te paren. Doch keeren wij van deze uitweiding terug.

Wij hebben gezien, dat de Javaansche Spraakkunst, welker opstelling de Heer CORNETS DE GROOT zich had voorgenomen, doch niet geheel ten einde gebragt, bij testamentaire beschikking in handen was gekomen van het Bataviaasch Genootschap voor kunsten en wetenschappen. In 1831 werden de daartoe betrekkelijke, papieren in handen van den Heer GERICKE gesteld, met uitnoodiging, om ze tot een geheel te vereenigen, het ontbrekende aan te vullen, en het dus voltooide werk in de werken des genootschaps uit te geven. De Heer GERICKE gaf aan deze roepstem gehoor, en reeds in 1833 zag de Javaansche Spraakkunst van CORNETS DE GROOT in het XV^{de} Deel der *Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap* het licht. Zij werd ter landsdrukkerij te *Batavia* gedrukt, met de typen naarhet ontwerp van VAN VLISSINGEN, aldaar voorhanden. Grootere dienst kon aan de Javaansche taal niet bewezen worden, dan door de uitgave dezer Spraakkunst, die het weinige, wat tot dusverre over het Javaansch geschreven was, in grondigheid en naauwkeurigheid ver achter zich het. De Heer GERICKE gaf in de voorrede in de volgende bewoordingen verslag van de wijze,waarop hij zijne taak als uitgever vervuld had: ‘Getrouwelijk heb ik alles, hetgeen mij is voorgekomen, eenigzins tot eene Javaansche Spraakkunst te behooren, medegedeeld. Slechts hier en daar heb ik mij eenige veranderingen in de constructie der woorden veroorloofd, terwijl ik alleen sommige herhalingen, en hetgeen mij is toegeschenen voor de Javaansche Spraakkunst geheel overtollig te zijn, heb achterwege gelaten. De weinige, door mij aan den voet der bladzijden geplaatste, noten dienen tot opheldering en teregtwijzing. In de laatste hoofdstukken, en vooral bij de behandeling van, het werkwoord, heb ik geene noten gevoegd, dewijl dit gedeelte door

den schrijver zelven nog niet was uitgewerkt geworden, en ik derhalve bij de bearbeiding van hetzelve soms mijne eigene wijze van zien heb gevolgd.'

Het is deze Spraakkunst waarvan Prof. ROORDA. in het door ons aangekondigde werk, eene nieuwe, veel verbeterde uitgave heeft bezorgd. Op welke voortreffelijke wijze hij in vele harer leemten en gebreken voorzien heeft, zullen wij nader zien.Op zich zelf reeds zou, het een verdienstelijk werk geweest zijn, door eene tweede uitgaaf, den belangrijken arbeid van CORNETS DE GROOT die (naar het gewone lot der door genootschappen uitgegevene werken) in de Verhandelingen van het Bataviaasch genootschap als begraven lag, uit dit graf op te delven, en voor ieder, die de Javaansche taal beoefenen wilde, toegankelijk te maken.

De uitgave van het *Leer- an Leesboek*, en van de Sprankkunst van CORNETS DE GROOT, de oprigting van het instituut van *Soerakarta* en de vorming der daaraan geplaatste kweekelingen gedurende de jaren, dat hij daartoe in betrekking stond, zijn niet het eenige, waardoor de Heer GERICKE zich jegens de Javaansche letteren verdienstelijk maakte. Van den aanvang zijner Javaansche studiën af hield hij zich ijverig bezig met den verzameling en ordening van een Nederduitsch-Javaansch en Javaansch-Nederduitsch woordenboek (mede eene der voorname werkzaamheden, hem bij zijne instructie opgedragen), hetwelk hij door voortgezette lectuur van de beste Javaansche geschriften onophoudelijk trachtte te verrijken, en door herhaald omwerken der volkomenheid meer en meer nabij zocht te brengen. Ofschoon er meermalen sprake was van de uitgave dezer woordenboeken, het echter de Heer GERICKE zich telkens door de bedenking wederhouden, dat voortgezette studie hem nog meer licht zou geven, dat het nog een weinig gerekte uitstel hem zou in staat stellen vele gebreken te vermijden, en hem het verdriet besparen zou, vele misstelingen te laat te ontdekken. Met niet minder ijver werkte hij, van het oogenblik af, dat hij met de Javaansche taal eenigzins vertrouwd was geworden, aan de tot standbrenging der bijbelvertaling, waarvan hij herhaalde malen proeven aan het Bijbelgenootschap toezond, die hij echter voor alsnog niet voor de uitgave bestemde. Voor de pers leverde hij, tot aan zijne komst in *Nederland*, in 1838, verder niets van eenig aanbelang, dan eene verhandeling over de Javaansche tijdrekening, in het XVI^{de}. Deel der werken van het Bataviaasch genootschap. Eer wij van

zijne verdere werkzaamheden gewagen, moeten wij thans den blik naar moederland wenden.

Wij hebben boven hulde gedaan aan de verdiensten der eerste proeve, van Javaansche drukkerij, door den Heer VAN VLISSINGEN tot stand gebragt, zonder echter de gebreken daar van te ontveinzen. Deze gebreken waren het onderwerp van een uitgebreid rapport, door den Heer CORNETS DE GROOT aan het Hoog-Bestuur van *Java* ingediend, waarin de noodige verbeteringen on wenschelijke uitbreidingen met de grootste naauwkeurigheid waren aangewezen. De Heer GERICKE voegde eenige aanmerkingen bij dit rapport, en drong aan op de vevaardiging van geheel nieuwe drukletters, naar een niew ontwerp. Ook de door uitgebreide geleerdheid beroemde sultan van *Sumanap*, en de directeur van's lands drukkerij, te *Batavia*, werden geraadpleegd, en de Heer CORNETS DE GROOT bij zijn vertrek naar *Nederland*, in 1829, op zich, om zelf de vervaardiginga van verbeterde Javaansche typen te besturen, waarin echter zijn steeds verachterende gezondheidstoestand en zijn ontijdig afsterven hem, tot groote schade der goede zaak, verhinderden.

Het verlof, tot eene reize naar het moederland, 1830 verleend aan den Heer P.P. ROORDA VAN EYSINGA, die op *Java*, als élève voor de inlandsche talen, zich met veel ijver op het Maleisch,en Javaansch had toegelegd, de Maleische letterkunde met verscheidene belangrijke, werken te *Batavia* gedrukt, had verrijkt, en langs verschillende graden tot den post van secretaris der residentie *Bantam* was opgeklommen, gaf aan het Indisch gouvernement eene nieuwe gelegenheid, om eene poging, tot verkrijging van verbeterde typen, aan te wenden. De Heer ROORDA VAN EYSINGA werd verzocht, zich met die taak te bnelasten. Werkkelijk, weerden dan ook verschillende plannen, hetzij tot verbetering van het bestaande, hetzij tot vervaardiging van een geheel nieuw stel. Javaansche drukletters, door genoemden Heer ontworpen. Ook de beroemde Javaansche kunstschilder Raden *Saléh*, te 's *Gravenhage* woonachtig,werd door de Heeren ENSCHEDÉ geraadpleegd. Doch in weêrwil van al den ijver en bekwaamheid, aan deze onderneming te koste, kon de eerste proeve, in 1835 geleverd, noch aan het ooredeel van,deskundigen noch aan hetgeen het Hoog-Bestuur op *Java* verlangde, voldoen.

Inmiddels had, de Heer ROORDA VAN EYSINGA getracht zijn ver blijf in *Nederland* ook op eene andere wijze aan de studie der

Javaansche taal dienstbaar te maken. In 1834 verscheen zijn *Algemeen Nederduitsch-Javaansch Woordenboek*, hetwelk in 1835 door een *Algemeen Javaansch. Nederduitsch Woordenboek*, en door eene *Javaansche Spraakkunst* gevolgd werd. Bij gebrek van Javaansche typen, vergenoegde hij zich, met van het Javaansche schrift slechts eenig denkbeeld te geven, door zoowel aan de Spraakkunst, als aan het Woordenboek, eenige gesteendruk te tabellen toe te voegen, terwijl hij voor het overige voor het schrijven van het Javaansch, gerust en getroost, onze gewone drukletters bezigde. Zelfs wist de Heer ROORDA VAN EYSINGAN in dit gebrek van zijn werk eene goede zijde te vinden. Zeer karakteristiek is, zoowel wat wij op den titel van zijn *Javaansch-Nederduitsch Woordenboek* lezen: ‘tot gemak van een iegelijk met Italiaansch karakter, naar de Nederlandsche alphabetische volgorde, gerangschikt,’ als vooral, wat hij in het voorberigt van dit werk daaromtrent opmerkt. ‘Bij de uitgave van mijn Maleisch Woordenboek,’ zegt hij, ‘had menigeen gewenscht, dat ik hetzelve zoo als dit had bewerkt, en ik heb tot gemak van hen, die, of te ver in jaren gevorderd zijn, of te zeer door werkzaamheden bezig gehouden worden, om het Javaansch karakter te beoefenen, mij verpligt geacht, dit werk op de leest onzer woordenboeken te schoeijen. Hij, die nu echter dat karakter will leeren, behoeft slechts de authographische (sic) tafelen der Spraakkunst, en van het Nederduitsch-Javaansch Woordenboek te beoefenen, en zal niet vergen, dat dit karakter telkens bij ieder woord herhaald worde. - De Javaan zal door dit werk zich meer en meer aan onze letteren gewennen en bij medewerking van de Heeren Ambtenaren, zal binnen kort ieder jong Javaansch Ambtenaar zijn karakter niet meer behoeven, maar de Italiaansche letter bezigen, waaruit ongetwijfeld groot gemak zal voortvloeijen, daar het Javaansche schrift voor deze eeuw veel te ingewikkeld is, en gemakkelijk kan afgeschaft worden.’

Het voorbeeld van den Heer ROORDA VAN EYSINGA kan tot bevestiging strekken van hetgeen wij vroeger, aangaande de gebreken der wetenschappelijke opvoeding in *Indië*, gezegd hebben. Niettegenstaande hij veel, en jaren lang, voor de zamenstelling dezer werken had verzameld, de hulp en medewerking van kundige Javanen had genoten, en met eene ijzeren vlijt onmiskenbare kundigheden in de Javaansche taal paarde, bezitten echter zijne Spraakkunst, en zelfs zijn woordenboek (dat evenwel nog altijd het eenige is), reeds nu geringe waarde, en

zullen waarschijnlijk spoedig vergeten zijn. Zelf door de praktijk gevormd, heeft de Heer ROORDA VAN EYSINGA ook slechts het oog op de praktijk, en kent de strenge eischen der wetenschap niet. Slechts het gemak van den leerling staat bij hem overal op den voorgrond[1], en wij aarzelen nogthans niet de denkbeelden, die hij zich daarvan vormt, geheel verkeerd te noemen. Bij eene methode, als die door den Heer ROORDA VAN EYSINGA gevolgd, leert men spoedig *wat*, maar nooit iets *goed*; men dringt niet in den geest der taal in, en ontdekt dus ook geen' zamenhang in de verschijnselen; men verplaatst zich niet in dien eigenaardigen vorm van denken en toestand van ontwikkeling, die eene taal, en ook het daaraan verbondene schrift, heeft voortgebragt, maar vergenoegt zich met de beschouwing der, buitenzijde, der bloote *phaenomena*, zonder tot het wezen door te dringen; men ondervindt, aanvankelijk minder zwarigheden, maar de kennis wordt tot geen geheel, waarin het een het ander schraagt en steunt, het eene deel het andere in het licht stelt. Doch genoeg hiervan. Het gebrek aan orde en methode, het gemis van naauwkeurigheid, de oppervlakkigheid en scheeve wijze van, voorstellen, maken, dat de Spraakkunst van den Heer ROORDA VAN EYSINGA bij die van CORNETS DE GROOT, vooral zoo als zij door Prof. ROORDA verbeterd is, verre moet achterstaan, en dat de behoefte aan een woordenboek naauwelijks minder gevoeld wordt, dan het geval kon zijn, indien het zijne niet bestond. Zij, die weten hoe weinig dikwijls, onder min gunstige omstandigheden, en vooral bij eerste proeven, de blijvende waarde van een werk aan de verdiensten van den schrijver beantwoordt, zullen dit oordeel niet van hardheid jegens den Heer ROORDA VAN EYSINGA beschuldigen.

Het is bekend, dat deze schrijver, bij de wederoprigting der Koninklijke Militaire Akademie, te *Breda*, in 1836, met het hoogleeraarambt in de Oostindische talen aan die inrigting werd bekleed, en in het vorige jaar dezen post heeft nedergelegd, om, na een dertienjarig verblijf in het moederland, naar *Java* weder te keeren. Kort vóór zijn vertrek ontvingen wig nog van zijne hand de uitgave van een paar Javaansche stukken, thans met de, verbeterde Javaansche karakters gedrukt, onder den titel: *Geschiedenis van Sultan Ibrahim, Vorst van Eirak, uit het Maleisch in het Javaansch, met Ja-*

(1) Verg. de voorrede der Spraakkunst, bl. VII.

vaansch karakter, voor eerstbeginnenden; mitsgadersvertelling Niti Sastra, *of zedespreuken, in het Kawi, met roode letters, en de Javaansche vertaling achter iedere spreuk, voor meergevorderden*. Van de twee geschriften, die dit bundeltje bevat, is het eerste eene door den Heer ROORDA VAN EYSINGA zelven vervaardigde, en door een' kundigen Javaan doorgeziene vertaling der vroeger te *Batavia* in het Maleisch door hem uitgegevene geschiedenis van Sultan IBRAHIM. Het andere is de Kawitekst, met de Javaansche paraphrase van een beroemd zedekundig gedicht[1]. Het werkje bevat niets dan den tekst dezer stukken, die, bij gemis van een volledig woordenboek, voor alsnog, niet geheel toegankelijk zijn. Keeren wij thans terug tot de pogingen ter daarstelling eener verbeterde Javaansche drukkerij.

Terwijl de Heer ROORDA VAN EYSINGA daaraan in *Nederland* zijne zorgen wijdde, deed zich op *Java* de behoefte aan betere typen hoe langer hoe meer gevoelen, en voordat men daar van de pogingen der Heeren ENSHEDÉ, en van den uitslag dier onderneming kennis droeg, besloot de gouverneur-generaal BAUD nogmaals eenen bekwamen persoon naar het moederland te zenden, om aan de eindelijke volvoering dier taak de hand te leenen. Zijne keuze viel op den Heer J. PALM, afgevaardigde van het Nederlandsche Bijbelgenootschap. Deze, de zoon van een' predikant van *Ceylon*, had zich in 1827 bij het hoofdbestuur des Bijbelgenootschaps als kweekeling aangemeld, en na te *Amsterdam* eenige jaren het onderwijs der Hoogleeraren VAN LENNEP en ROORDA te hebben genoten, was hij in 1832, als adsistent van den Heer GERICKE, naar *Batavia* vertrokken. Nadat hij aldaar, onderrigt door de Heeren GERICKE en WINTER, groote vorderingen in de Javaansche taal had gemaakt, keerde hij in 1835 naar *Nederland* terug, om daar op 's lands kosten eene nieuwe Javaansche drukletter te doen vervaardigen, op voorwaarde, dat de afgevaardigden des Bijbelgenootschap, op *Java*, voor deze dienst, het vrije gebruik dezer drukkerij zouden genieten. Een kundig Javaan, van *Soerakarta*, de Raden Pandji *Poespå-Wi-Lågå*, vergezelde hem op zijnen togt. Doch eene nieuwe teleurstelling verijdelde wederom deze door het ongeluk vervolgde onderneming. Naauwelijks was PALM in *Nederland* aangekomen, en had hij eenen aanvang met zijne werkzaamheden gemaakt, toen hij door eene

(1) Men zie over de *Niti Sastra*, RAFFLES, *History of Java*, Dl. II, bl. 76 der tweede uitgave; DULAURIER, *Mémoires*, bl. 42.

doodelijke krankheid werd aangetast, die hem reeds in, het voorjaar van 1836 in het graf sleepte.

Aan de Hoogleeraren VAN LENNEP en ROORDA, beide leden van het Hoofdbestuur des Bijbelgenootschaps, en voormalige leermeesters van PALM, was door het Hoofdbestuur opgedragen geworden, om over de verrigtingen van PALM, hier te lande, zooveel noodig, het toezigt te houden. Deze omstandigheid gaf gelukkig aanleiding, dat de onderneming aan de bekwame handen van Prof. ROORDA werd toevertrouwd, die haar eindelijk met den schitterendsten uitslag tot stand bragt. Door veelvuldige gesprekken met PALM, vóór en gedurende zijne ziekte, geheel in den stand der zaken, en in de wenschen, die men ter verbetering koesterde, ingewijd; nog nader ingelicht door de inzage van al de op deze zaak betrekkelijke rapporten; als beoefenaar der Oostersche talen toegerust met vele voor deze taak onmisbare kundigheden; vereerd door het vertrouwen van den minister van koloniën, en vooral bezield met de brandende zucht, om een nuttig en belangrijk werk toch eindelijk tot een gewenscht einde te brengen, slaagde hij boven verwachting in deze onderneming, die in het voorjaar van 1839 geheel tot stand kwam. De Raden *Poespå-Wi-Lågå*, wiens aanwezigheid in *Nederland* Prof. ROORDA tot niet weinig nut was geweest; de beroemde Dr. HORSFIELD, van *Londen*; de Heer A. DE WILDE, schrijver van het Soendaasch woordenboek, hierboven vermeld, en de van allen meest bevoegde beoordelaar, de Heer GERICKE, die inmiddels in September, 1838, met verlof in het moederland was aangekomen, gaven alle hunne volkomene tevredenheid over de voortreffelijk volvoerde taak te kennen[(1)]. Terwijl het oordeel over de juistheid dezer typen aan deskundigen moet verblijven, zullen de weinige Javaansche woorden, in deze aankondiging gedrukt, genoegzaam zijn, om onze lezers in het algemeen over de fraaiheid en zuiverheid daarvan te doen oordeelen, en aan den bekwamen snijder der stempels, den Heer HÜBNER, zijnen welverdienden roem te verzekeren. Eene groote zwarigheid, die den voortgang van de beoefening der Javaansche letterkunde tot dusverre belemmerd had, was thans overwonnen, en van dat oogenblik af aan eerst begint zich eene regt levendige verkzaamheid op dit veld te vertoonen.

(1) Zie *Berigt en Proeve van de nieuwe Javaansche drukletters, naar het voorschrift en onder toezigt van* T. ROORDA.

Wat de uitgave der Spraakkunst van CORNETS DE GROOT door Prof ROORDA boven de eerste uitgave vooruit heeft, is, afgezien van de belangrijke aanteekeningen, waarover nader, voor een aanmerkelijk gedeelte het gevolg van het bezit van betere en volledige typen, die den Heer ROORDA in staat hebben gesteld, eene naauwkeuriger schrijfwijze bij de Javaansche woorden in acht te nemen, en de tafels der letterfiguren en leesteekens aan te vullen. Nog meer is dit het geval ten aanzien van de tweede uitgave van GERICKE'S Chrestomathie, waarin bijna niets is veranderd dan de gebreken, die door het gebrekkige der oude Javaansche drukletters veroorzaakt waren[1].

Wij hebben reeds te kennen gegeven, dat het gebrekkige *glossarium* bij de Chrestomathie van den Heer GERICKE, door Prof. ROORDA een geheel nieuw, uitvoerig woordenboek vervangen werd. De hulpmiddelen, die hem tot vervaardiging daarvan in staat stelden, werden hem echter grootendeels door den Heer GERICKE verschaft, wiens verblijf in *Nederland* voor de beoefening van het Javaansche vooral vruchtbaar werd door de behulpzame hand, die hij aan de studiën van Prof. ROORDA leende. Hooren wij, hoe deze, in zijne voorrede, zich daarover uitdrukt: ‘Bij de zamenstelling van het *Woordenboek* is mijne voornaamste bron geweest een afschrift van het Javaansch-Nederduitsch Woordenboek, dat de Heer GERICKE gedurende zijn eerste elfjarig verblijf op *Java*, onder het beoefenen der Javaansche taal, vervaardigd heeft, en waarvan hij mij het gebruik heeft toegestaan. In het algemeen moet ik erkennen, en doe dit hier gaarne, dat ik den toegang tot de kennis der Javannsche taal geheel aan de vriendelijke goedwilligheid van den Heer GERICKE te danken heb, eerst door het mondelinge onderrigt, dat hij mij wel heeft willen geven, en vervolgens door het gebruik van dat woordenboek; als ook door mededeeling van een menigte Javaansche handschriften, waardoor ik in staat gesteld ben geworden, om mijne oefeningen in die taal, na zijn' terugkeer naar *Java*, voort te zetten.’

(*Het Vervolg in een volgend Nommer*.)

(1) Zie de voorrede van Prof. ROORDA, bl. VIII.

Geschiedenis der Christelijke kerk en godsdienst in Nederland na het vestigen der Hervorming tot den troonsafstand van Koning Willem I, als Leesboek voor, den Beschaafden Stand bewerkt door *B. Glasius*, Pred. te Geertruidenberg. 3 Deelen. Te Amsterdam, bij Joh. van der Hey & Zoon, 1842, 1843, 1844.

Het is een goed verschijnsel onzer dagen, dat men zich, vooral ook ten opzigte van kerkelijke zaken en het godsdienstige leven, niets slechts bij het tegenwoordige bepaalt, maar de geschiedenis van vroegere tijden raadpleegt en die laat optreden, om te leeren, hoe godsdienstige begrippen zich gevormd, welken invloed zij gehad hebben. Voor zulk een onderzoek biedt de geschiedenis van ons land, waar de godsdienst steeds veel belang inboezemde en eene magtige oorzaak van leven en beweging was, ruime stof. Daartoe moet men uit oorspronkelijke en nog weinig of niet goed gebruikte bronnen putten, om zoowel de zaken als de personen in het licht van den tijd, waarin zij voorvielen en handelden, voor te stellen en daarnaar te beoordeelen. Wanneer het dan den onpartrjdigen, waarheid-lievenden onderzoeker gelukken mag, oorzaken en gevolgen te verbinden, goed en kwaad te onderkennen, dan vervult hij, met de, aanwijzing hiervan, voor tijdgenoot en nakomeling eene belangrijke taak en doet hij de geschiedenis optreden als eene leermeesteresse. Er behoort intusschen veel arbeid en scherp-zinnigheid toe, om die taak waardiglijk op de hoogte der wetenschap en naar de behoefte des tijds te vervullen. De Heer GLASIUS heeft niet geschroomd, om zulk eene taak op zich te nemen, welke van grooten omvang was. Wel bepaalde hij zich tot de geschiedenis der Christelijke kerk en godsdienst in ons vaderland, doch hij nam die in haar geheel, en zij staat, om hare veelzijdige betreking met hetgeen elders plaats had, niet op zich zelve. Vóór weinige jaren gaf hij die geschiedenis vóór het vestigen der hervorming, en thans zet hij haar voort tot op onze dagen. Wanneer men nu in aanmerking neemt, hoeveel tijds en moeite sommige geleerden besteed hebben, om slechts enkele tijdperken in het licht te stellen, hoeveel er nog te onderzoeken is in uitgegevene en onuitgegevene stukken, dan zou men bijna zeggen, dat er een menschenleeftijd, uitsluitend

hieraan toegewijd, noodig is, om een grondig en volledig werk te leveren. Als zoodanig kan dan ook, onzes inziens, het vroeger door den schrijver geleverde in geenen deele beschouwd worden. In die geschiedenis worden doorgaans de aangehaalde schrijvers, zonder behoorlijke kritiek, afgeschreven, zoodat het niet meer dan compilatie is, terwijl, behalve de stukken, welke hij zelf met leedwezen getuigt niet te hebben kunnen raadplegen, vele andere door hem on gebruikt zijn gelaten. Deze aanmerking geldt ook het gedeeltelijk van het vervolg, hetwelk wij thans te beoordeelen hebben, en wij zullen dit in den loop van ons beoordeelend verslag staven. Intusschen is dit vervolg in eenig opzigt van anderen aard. Het boek is bewerkt als leesboek voor den beschaafden stand, en wij erkennen gaarne met den waardigen man, aan wien het is opgedragen (den secretaris-advijseur bij het departement der Herv. Eeredienst, enz., den Heer JANSSEN), dat zulk een werk eene behoefte onzer dagen mag genoemd worden. De schrijver heeft het echter, naar zijne eigene verklaring, tevens bestemd voor jeugdige beoefenaars der vaderlandsche kerkgeschiedenis, en daarom vooral de bronnen opgegeven, waaruit hij geput had. Zal dus het boek aan zijne bestemming voldoen, dan moet het resultaten van grondig onderzoek bevatten, een zamenhangend overzigt van hetgeen belangrijk is, leveren, oorzaken en hare gevolgen in het licht stellen, door wijze van voorstelling en behandeling boeijen, en zich alzoo door den vorm en van eene aesthetische zijde aanbevelen. Wij twijfelen, of de schrijver, hoeveel goeds hij hier en daar geeft, daartoe wel op de hoogte was, en houden het er voor, dat zijn boek niet geheel aan het bedoelde vereischte beantwoordt. Wij willen op een en ander het oog slaan.

Volgens den titel, moet het werk bevatten eene *Geschiedenis der Christelijke Kerk en Godsdienst in Nederland*; doch naauwkeuriger zou het uitgedrukt zijn, als het eene geschiedenis der Christelijke kerkgenootschappen in *Nederland* genoemd was. Deze toch heeft de schrijver telkens afzonderlijk behandeld. Hierdoor kon nu een volledige geheel gegeven worden, dan tot nog toe bestond. Zijne voorgangers hadden zich tot één kerkgenootschap bepaald en de geschiedenis der andere in zooverre aangeroerd, als zij met dat, hetwelk zij voornamelijk behandelden, in aanraking kwamen, en zij hadden daartoe de wederzijdsche betrekkingen en verwikkelingen, aangewezen. Het plan van den Heer GLASIUS was meer omvat-

tend[1], maar niet gemakkelijk te volvoeren. De eenheid moest toch bewaard worden. Het is ons voorgekomen, dat de schrijver hierin niet altijd geslaagd is; dat hij in herhalingen vervalt, waar hij de polemiek tusschen de verschillende genootschappen aanroert, en dat hij, somwijlen met enkele zaken geen' weg wetende, er maar eene plaats voor gezocht heeft. Zoo wordt, het onderwijs en het verbeterd schoolwezen behandeld bij de geschiedenis der R.K. kerk, de Bijbel en de zendelinggenootschappen, zaken, die door alle Protestanten in ons vaderland gemeenschappelijk behartigd worden, bij de geschiedenis des hervormden kerkgenootschaps, terwijl hij er bij de geschiedenis der Doopsgezinden op terugkomt, en nog eenmaal onder eene andere rubriek. Op zijne verdeeling hebben wij geene aanmerking; in tegendeel schijnen ons de hoofdrustpunten juist gekozen. De groote vergadering te *'s Gravenhage*, 1651, de omwenteling van 1795, de troonsafstand van WILLEM I, 1840, boden die geschiktelijk aan. Ook mogen de meestal wel gesplitste onderafdeelingen gerekend worden het werk als leesboek aan te bevelen. Insgelijks verdient de leerrijke strekking, welke de schrijver doorgaans beoogt, lof; doch deze is meestal wat eenvormig, en zij zou bovendien ruimer geweest zijn, indien de schrijver zich meer bekend had gemaakt met al hetgene hem was voorgewerkt. Nadat YPEY en DERMOUT toch hunne geschiedenis der Nederl. Hervormde kerk hebben in het licht, gegeven, is er, behalve door TEN CATE en SCHOTEL, uit wier geschriften de schrijver vooral geput heeft, veel uitgekomen, waarvan hij partij had kunnen en moeten trekken. Wij noemen slechts de *Jaarboekjes voor de Doopsgezinde gemeente*, door Prof. S. MULLER, die hem evenzeer dienstig hadden kunnen zijn, als de *Jaarboekjes der R. Katholijken, de Katholiek* enz. Verder het leven van MENNO SIMONS, door CRAMER, *Bijdragen tot de geschiedenis der Evangs. Luthersche Kerk*, door SCHULTZ JACOBI en DOMELA NIEUWENHUIS, het *Gedenkschrift van het Seminarium der Remonstranten*, door Prof. A. DES AMORIE VAN DER HOEVEN, het *Archief voor kerkelijke geschiedenis, inzonderheid van Nederland*, uitgegeven door de Hoogleeraren KIST en ROIJAARDS dat reeds 13 Deelen telt. In deze geschriften is over menig onderwerp, dat GLASIUS behandelt, een nieuw licht, verspreid, dat echter in zijn boek met schijnt, dewijl hij ze

(1) Hij behandelt zelfs afzonderlijk die afdeelingen der Herv. Kerk in ons vaderland, bij welke het Evangelie in eene uitheemsche taal verkondigd wordt.

ongebruikt heeft gelaten. Wij zouden te uitvoerig worden, als wij moesten opgeven, waar hem dit een of ander van dienst had kunnen zijn; hoe hij door deze voorlichting hier en daar eene andere beschouwingswijze zou gevolgd hebben en behoed zou zijn, om min juiste voorstellingen te geven. Wanneer hij zich door de nauuwgezette lezing ook van dit genoemde vooraf meer op de hoogte zijns onderwerps had geplaatst, zou hij, toen hij reeds een gedeelte van zijn werk aan de pers overgaf, niet behoeven verklaard te hebben, dat hij de geschiedenis der Lutherschen en Doopsgezinden slechts kortelijk behandelde, dewijl hij hoopte met de bijzonderheden, welke hij, naar zijne uitgedrukte meening, hier kon voorbijgaan, later meer bekend te zullen worden. Wij vragen: hoe kon de schijver meenen bijzonderheden, hem niet ten volle bekend, dáár, waar de vermelding van deze op hare plaats zou geweest zijn, te kunnen voorbijgaan? Waarom dan niete liever met de uitgave zijns werks gewacht, tot hij ze kende? Hij schijnt zelfs door den spoed, dien hij voorts gemaakt heeft, ze ook later niet opgespoord te hebben, waardoor zijn werk in vele opzigten onvolledig gebleven is. De sporen dier overhaasting vallen dikwijls in het oog, en wij bejammeren zulks, daar de schrijver bij meer onderzoek berekend schijnt te zijn, om iets beters te kunnen leveren.

Wij willen zijn werk eens doorlnopen, om, bij de opmerking Van het goede, ook onze bedenkingen en aanmerkingen mede te deelen, welke de waarheidlievende en verdraagzame schrijver, gelijk hij ons voorkomt te zijn, ons ten goede houde.

In eene inleiding behandelt of schetst hij den toestand van ons vaderland, bij den aanvang van het tijdperk der vestiging van het gemeenebest, d.i. van de unie van *Utrecht*. Deze inleiding was onmisbaar, en heeft ten doel, om de lezers van het werk op het standpunt te plaatsen, waarop zij het vroegere en latere eenigzins zouden kunnen overzien en verbinden. Reeds hierin merken wij onvolledigheid op. Voor die lezers, welke de schrijver zich vooral voorstelt, had iets meer uit hef vroegere moeten aangevoerd zijn, opdat zij zouden inzien, dat er ontwikkeling, voortgang plaats had. Hij had den invloed en de denkwijze van WILLEM I hierbij meer kunnen doen uitkomen, en hij had zijn werk waarde bijgezet, als hij dit gedaan, had naar de door Mr. GROEN VAN PRINSTERER in het licht gegevene *Archives*, waarin veel wordt aangetroffen, dat te dezen belangrijk en voor het publiek wetenswaardig is. Insgelijks had hij uit de

apologie van den Prins, welke in dit tijdperk valt, een en ander kunnen opnemen. 't geen vooral had kunnen strekken, om de handelwijze, welke de Staat en de Hervormden toen en later jegens de Roomschen volgden, te regtvaardigen. Wij herinneren slechts aan deze merkwaardige woorden (bij BOR, B. XVI, fol. 246^{b}, 2de uitg.): ‘De Staten hadden in het begin tot 's Lands behoud goed gevonden, dat d' een en d' ander religie soude onderhouden werden: maar naderhand door de dertelheid, slimme practyken en verraderyen van de vyanden, die onder hen gemengt waren, synse geleert en gewaerschout geworden, dat haren State in gevaer stond van in 't uitterste verderf te komen, ten ware sy d' exercitie van de Roomsche religie schorstten en verbonden, omdat ten minsten de Paepen eenen anderen eed aan, den Paus hadden, die sy hoger achten, dan die sy aan haer. Vaderland hadden.’

De schrijver levert in de beide eerste hoofdstukken van het 1ste en 2de Deel, waarin hij de geschiedenis der Roomsche kerk behandelt, het bewijs hiervoor, en daarom zou het aangevoerde zeer te stade zijn gekomen. In deze beide hoofdstukken stelt hij met onpartijdigheid in het licht, wat de Roomschen, van de Unie af tot 1795, hier te lande hebben gedaan, om zich staande te houden en uit te breiden. Hij laat regt wedervaren aan den moed en de volharding veler Roomsche geestelijken, om onder de allerongunstigste omstandigheden, zoo ajs de schrijver ze noemt[(1)], het Katholicismus hier te beschermen en te sterken. ‘En wie kan,’ dus vraagt hij (II, 24), ‘dit ten kwade duiden? Zoolang de Roomsche kerk van het beginsel uitgaat, dat zij de alleen zaligmakende is,’ dus gaat hij voort, ‘zou zij zelve verloochenen, door den strijd tot hare opbeuring en verbreiding op te geven. Maar met onbetwistbaar regt mag men dan ook van haar vorderen, dat zij zich in dien strijd alleen van zedelijke wapenen bediene, en niet vergete, dat het rijk des. Heeren niet is van deze wereld[(2)] en dat de waarheid, zoo deze dien naam volkomen dragen mag, uit haren aard door zich zelve moet

(1) Die omstandigheden waren echter in alles zoo ongunstig niet. Reeds in 1622 werd in een toen uitgegeven geschrift, *Compendium Status in quo nune est religio Cath. in Hollandia et Conf. Belg. Prov.*, de voorname reden van der Roomschen aanwas opgegeven, als gelegen in de *dissensio haereticorum inter se*. GLASIUS hecht hierop eerst in het slot van het 2de Deel. In het genoemde geschrift is meer, dat den schrijver ook voor de statistiek dienstig had kunnen zijn.

(2) Wij merken hierbij op, dat men dit wel van haar vorderen mag, maar dat zij op haar standput en naar hare beginselen dit niet toegeeft, of het anders verklaart.

zegepralen. Waar de door haar aangewende middelen niet louter zedelijk zijn; waar zij de waarheid niet stellig en onbevooroordeeld zoekt; waar men in den naam van Hem, die volmaakt rein, een voorbeeld van diepen ootmoed was, door allerlei wapenen zoekt te heerschen, en niete te overtuigen,- dáár treedt de geschiedenis beschuldigend tegen haar op en ontsluit den schat van *derzelver* lessen, ter waarschuwing van de nakomelingschap'[1]. De schrijver geeft een vrij goed overzigt van de wijze, waarop de Roomschen gehandeld, en van de middelen, die zij aangewend hebben; waaruit de onpartijdige duidelijk bemerkt, dat daarom, bij de toenmalige orde van zaken 's lands overheid hen niet begunstigen kon. Met veel gemagtigdheid wordt dit echter aangewezen, en behartigingwaardig ook voor Katholijken is, hetgeen de schrijver, Dl. I, bl. 54 verv., aangaande de Jezuïten en SASBOUT'S klagt, over hen zegt. Wat de Katholijken bij de omwenteling van 1795 gewonnen, en hoe zij gestreefd hebben tot op onze dagen, om hiervan steeds partij te trekken; welke verwikkelingen hieruit zijn ontstaan, wordt in het 1ste hoofdstuk van het IIIde Deel aangewezen. Het gedrag van de verschillende staatsbesturen van 1795 lot 1840 wordt hierbij duidelijk in het licht gesteld, en hoewel wij wel gewenscht hadden, dat de oorzaak en werking van menige gebeurtenis meer ware uitgekomen, zoo houden wij het er echter voor, dat de wijze, waarop de schr. zich hier van zijne taak kwijt, - zoowel in dit hoofdstuk, als in de vorige, waarin hij de geschiedenis der R.K. behandelt, - verre die overtreft, waarop hij de geschiedenis der overige kerkgenootschappen trachtte te leveren. Zeer onvolledig is, onder andere, wat hij van de Jansenisten vermeldt[2]. Wel komt het uit, waarom 's lands staten hen, als burgers, min gevaarlijk hielden en hun voorregten toestonden, welke zij aan de R. Katholijken weigerden, alsmede, dat in *Nederland* hunne gevoelens eerst opgang maakten, doch de reden, waarom dit laatste geschiedde, wordt niet, gelijk zulks verdiende opgemerkt te worden, uiteengezet. Op het eigenaardige karak

(1) Tot staving van hetgeen wij zeiden van de herhalingen, waarin de schrijver vervalt, kan, onder andere, eene vergelijking van hetgeen Deel II, bl. 116 en 143, gezegd wordt, met het hier aangevoerde, strekken

(2) Wij onthouden ons van de beoordeeling de korte schetsen, die de schr. van de kleinere Protest, genootschappen geeft,waarop dezelfde aanmerking van toepassing is.

ter van het Nederlandsche Jansenismus, als eene gedeeltelijke voortzetting van hetgeen THOMAS à KEMPIS, WESSEL en ERASMUS begonnen waren, als eene rigting van dien vroeger hier reeds werkzamen geest, is weinig gelet, terwijl ook de redenen van het afnemen dier leer weinig bevredigend worden opgegeven. Indien de schrijver had aangewezen, hoe en waardoor het Jansenismus zijne aangevangene taak onvoltooid heeft gelaten, en wal hiertoe al zamenwerkte, zou hij eene belangrijke bijdrage tot de geschiedenis der kerk en godsdienst in *Nederland* geleverd hebben. Eene opzettelijke behandeling van het Jansenismus in *Nederland* wordt daarom nog steeds verlangd, en is een gewigtig onderwerp voor den geschiedschrijver, die er niet tegen opziet, om in de zaken in te dringen. Ook is het belangrijk, om de overeenkomst en het verschil met gelijksoortige rigtingen elders aan te wijzen in haren wederzijdschen invloed, en hiertoe is in den laatsten tijd in *Frankrijk* en *Duitschland* nog al een en ander geleverd.

Vestigen wij nu den blik op de behandeling van de geschiedenis der Hervormde kerk, waaraan de schrijver te regt een groot deel van zijn werk heeft toegewijd. Al aanstonds trokken de geschillen onder de Hervormden zijne aandacht. Reeds was er, bij de vestiging der hervorming hier te lande, elders verdeeldheid, en deze openbaarde zich ook ten onzent. De schr. heeft, over het algemeen, dat verschil van gevoelens, in de gevoerde twisten, kort en zakelijk doen kennen, en daarover, zoowel als over de hoofdpersonen, die ze voerden, en over de partijen zelve, een gematigd oordeel geveld, hoewel hij misschien hier en daar wat geplooid en vergoêlijkt heeft. Het scheen ons hierbij toe, dat zijne voorstelling en beoordeeling der zaken somwijlen niet zeer juist waren. - Wij stemmen gaarne toe, dat de leerstellige toestand der Nederlandsche Hervormde kerk in hare wording en ontwikkeling Zwingliaansch-Calvinistisch was, met sterke helling tot het laatste en met veel, wat de opvolgende kerktwislen voorbereidde en deed geboren worden. De schrijver heeft, tot staving van deze meening, de Symbolische en Lithurgische schriften der Hervormde kerk kortelijk doen kennen (waarbij wij echter wel eenige meerdere uitvoerigheid ter aanwijzing van hunnen oorsprong en inhoud gewenscht hadden[1]), en opgegeven, welke hij voor meer Zwingliaansch,

(1) Hier vooral had hij meer partij kunnen trekken van hetgeen hem was voorgewerkt.

welke hij voor meer Calvinistisch houdt. Doch hij noemt onder de laatste, zonder aanvoering van bewijzen, den Heidelbergschen catechismus (I, 109). Dit geven wij niet toe. Wij honden dien in tegendeel voor meer Zwingliaanseh. In den catechismus heerscht toch de geest van MELANCHTON, wiens meest geliefde leerling, URSINUS, dien opstelde. Over het kenmerkende van dit onderwijsboeltje, waarvan de Hoogleeraar HOFTSEDE DE GROOT (*N. Archief*, II, 167) zegt, dat het misschien het beste gedenkstuk is, hetwelk ons uit den hervormingstijd is overgebleven, wordt te weinig gezegd; en welk eene goede aanleiding zou de schrijver hier gevonden hebben, om te gewagen van de praktische rigting, welke in *Nederland* steeds kenne lijk was, waarom dan ook de catechismus zoo algemeen bijval vond. Doch dit komt doorgaans bij den schrijver niet regt uit. Op het eigenaardig Nederlandsche is te weinig acht geslagen. In al de gevoerde geschillen is het evenwel op te merken. Ook waar het scheen, dat men vreemden geheel volgde, is er eene eigenaardigheid, welke zeer treffend is. Dit in het voorbijgaan. - Evenmin als wij ons nu kunnen vereenigen met het oordeel des schrijvers over den catechismus, doen wij het met dat over twee mannen, die in onze Hervormde kerk nog al van invloed waren, BRAKEL en SMYTEGELD(T). Met het meer afkeurende over den eersten (II, 221), en het meer gunstige over den laatsten (II, 211), stemmen wj niet in. De aanteekening van YPEY en DERMOUT (III, 145) geeft aanleiding tot eene meer gunstige of liever meer bestemde beschouwingswijze van BRAKEL dan GLASIUS gesteld heeft. ‘Elk, die met een onbevooroordeeld hart,’ dus leest men daar, ‘BRAKEL'S werk, *De redelijke Godsdienst*, gelezen heeft, moet verklaren, dat in *hetzelve* veel goeds, veel nuttigs, veel stichtelijkis gevonden wordt. Maar juist daarom is het zoo veel meer jammer, dat er onder al dat goede dikwerf niet weinig vermengd nis, hetwelk eene schadelijke strekking hebben moet voor de beoefening van ware zuivere godzaligheid.’ De schr., die den grooten invloed, door dit werk, ook nog in onze dagen, uitgeoefend, niet voorbijziet, zou welgedaan hebben, met er iets meer van te zeggen, dan hij deed, zoowel om tegen overdrijving van het mystische beginsel te waarschuwen, als ook, om het van zijne goede zijde te doen kennen. En wat nu SMYTEGELT betreft, naar wiens voorbeeld de schrijver meent, dat eene gunstige verandering werd te weeg gebragt in de denkwijze der Voetianen, zoo herinneren wij, wat zijn levensbeschrijver P. DE VRIEZE

getuigt, ‘dat deze man eerst wettisch, maar in het laatst zijner bediening zeer Evangeliesch predikte,'' waardoor hij nu wel op de denkwijze van sommigen zijner gemeente gunstigen invloed kan hebben uitgeoefend, doch niet zeer op de vaderlandsche kerk in het algemeen. Zijne schriften, hoewel na zijnen dood uitgegeven, dragen de sporen dier gunstige verandering niet, en kunnen met die der TEELLINKEN niet gelijkgesteld worden. Overigens had de schrijver, gewag makende van SMYTEGELT, den grooten invloed, dien hij bij het volk bezat en uitoefende, wel met een woord mogen vermelden (zie BROES, *Kerk en Staat*, Dl. IV, bl. 639; KIST, *Archief* Dl. VIII, bl. 455), alsmede waarom hij, en zoo vele andere predikanten uit die dagen, bij de aanzienlijken niet in trek waren. Hierdoor had hij eene belangrijke bijdrage kunnen leveren tot teckening dier tijden, dat met zijn plan zoo zeer strookte. Deze, onze aanmerking, is weder negatief. Van dien aard zijn onze meeste bedenkingen. Zoo vragen wij b.v.: waarom niet opgehelderd, om welke reden men tot de Synode-nationaal van *Dordrecht* buitenlandsche godgeleerden noodigde, en hoe er dezulken kwamen, als er geweest zijn, en in hoeverre de leer, daar vastgesteld, nationaal was; waarom vroeger, bij den twist tusschen PIETERZ. en COOLHAAS . geen gewag gemaakt van den gematigden DUIFHUIS ; waarom, bij de vermelding der Psalmberijmingen, geene melding van DAVID'S harpgezangen, door VONDEL, en van zoo vele andere? Waarom in het 2de Deel niet aangewezen, welken invloed de uit *Frankrijk* herwaarts overgekomene predikanten vooral op de denkwijze der aanzienlijken uitoefenden; hoe zij, bij hunne afkeerigheid van het twisten der Dordschregtzinnigen, bij deze meer hunne stichting bevorderd zagen, en hoe dit allengs bij de Nederduitsche leeraren weldadig werkte; - waarom bij de vermelding, dat door de Coccejanen de Cartesiaansche wijsbegeerte is voorgestaan, niet aangewezen, waarin dit bestond, en hoe zij er gebruik van hebben gemaakt; waarom, om nog iets te noemen uit onzen leeftijd, geen gewag gemaakt van der het 3de eeuwfeest der hervorming, hetwelk in ons land als eene nieuwe opwekking gaf? Dan genoeg. Uit belangstelling deelen wij deze bedenkingen mede, en wij willen het goede, dat ons voorkwam, daarbij niet over het hoofd zien. - Daaronder behoort, behalve hetgeen wij reeds opgaven, de voorstelling van de Voetiaansche en Coccejaansche twisten, hoe deze ontstaan, en hoe zij gevoerd ziin. Het kenmerkende van de ver-

schillende rigtingen en van de punten des geschils wordt in het licht gesteld en niet voorbijgezien, hoe deze kertwist, gelijk ook vroegere, een staatkundig karakter verkreeg; - waar om het volk er zulk een werkdadig aandeel in nam,en hoe eindelijk de eenzijdigheid verminderde en een mildere geest doordrong, die meer de waarheid in liefde zocht. Dit laatste wees de schrijver ook aan in het III^{de} Deel, waar hij echter, onzes inziens, niet zoo gelukkig in gewest.Met uitvoerigheid en juistheid heeft hij behandeld, hetgeen op de inrigting van het kerkbestuur bij de Hervormde en andere gezindten, alsmede, wat op den uitwendigen toestand van de kerkgenootschappen der Protestanten betrekking heeft; maar hij heeft geene genoegzame zorg besteed aan het onderzoek van den toestand der godgeleerde wetenschap en het inwendige leven. Wij stemmen toe, dat dit eene moeijelijke taak is voor den tijdgenoot; de schrijver had echter meer kunnen in het midden brengen, ter beantwoording, hoe de tegenwoordige toestand is: of die bevredigend voor den geleerde en voor het volk kan genoemd worden. Hij heeft op dien toestand minder gelet, als een voorbereidings- en overgangstijdperk. En wat de Separatistische twisten, de scheuring en scheiding in de Hervormde kerk betreft, zoo heeft hij wel aangewezen, wat er te dezen heeft plaats gehad, met vermelding zelfs van overbekende of min belangrijke bijzonderheden, maar de overeenkomst en zamenhang dier verschijnselen van onzen tijd tuschen en met die van vroegere dagen, en de invloed un deze, komen niet genoeg uit. De houding der Synode en de maatregelen, die de staat op zijn tegenwoordig standpunt nam, worden beter in het licht gesteld, daar de schrijver hiervan bij zonder werk gemaakt heeft. Te dezer plaatse willen wij den schrijver ook nog gaarne den lof geven, dat hij den veranderden toestand van Kerk en Staat goed heeft in het oog gehouden, gelijk hij ook te regt had aangewezen, hoe de omstandigheden van het vaderland hadden medegebragt, om het hervormde kerkgenootschap te maken tot staatskerk, of liever tot de hoog boven andere begunstigde, bevoorregte en beschermde, en hoe zulks van veelzijdigen en voordeeligen invloed was op het Protestantismus binnen- en buiten 'slands en op den staat zelven.

Wij willen nu ten slotte nog iets in het midden brengen ter beoordeeling, of het boek aan zijne bestemming voldoet. Reeds hebben wij hiertoe een en ander doen kennen; maar wij ach ten ons verpligt, om er nog meer bijzonder het oog op te

slaan. Daar de schrijver, den loop der tijden volgende, bepaalde rustpunten gekozen heeft, kon hij eene geregelde orde bewaren, en hierdoor beveelt zich het boek den lezers, voor welke het bestemd is, aan. Zij kunnen hem volgen en over het algemeen met vrucht opmerken, wat hij geleverd heeft, hetwelk doorgaans zeer wetenswaardig is.Geene omslagtige aanteekeningen belemmeren den voortgang; maar of zij hem overal met gelijke belangstelling zullen volgen, betwijfelen wij, dewijl hij meestal op éénen toon voortschrijft, en de aandacht niet genoeg boeit. Van de aesthetische zijde laat het boek veel te wenschen over. De voorstelling is over het algemeen niet levendig, en de lezer zal daarom geen gevoelvol deel nemen in de zaken; hij zal niettemin eenigzins vermoeid het boek somwijlen uit de hand leggen, omdat hij geene verademing gehad heeft. De zaken zijn hem wel verhaald, maar niet genoeg aanschouwelijk en belangwekkend voorgesteld, en meestal zal hij jegens de personen onverschillig blijven. Als de schrijver deze meer sprekend, meer handelend had laten optreden, zou zijn werk veel gewonnen hebben[1]. Hij heeft echter veel vergoed door de leerzame opmerkingen, die hij hier en daar heeft ingevlochten, of waarmede hij telkens besluit. Hoezeer wij daarop, gelijk wij vroeger opgaven, eenige aanmerking hebben, en zij, bij grondiger behandeling van het geheel, rijker zouden geweest zijn, zoo verdienen zij echter op zich zelve behartiging. Doorgaans zijn zij naar goede gevolgtrekking genomen, in den juisten toon voorgesteld, en van praktisch belang. Wij verwijzen naar Dl. I, bl. 154, waar de opmerking wordt gemaakt, dat de twist door het twisten grooter werd en men meer en meer uitersten dreef; naar bl. 220, waar wordt opgegeven, hoe de tijdsomstandigheden eenen aanmerkelijken invloed uitoefenden op de verklaring der H. Schrift, zoodat men slechts ijverde voor de meening, die men eenmaal voor vastgesteld hield, iets, dat ook nog later zigtbaar was (Dl. II, bl. 194). Hierbij wordt tevens de reden aangewezen, waarom eene poging tot verbetering tegenstand vond, en dat die poging eerst ook nog gebrekkig was. - Wij maken voorts opmerkraam, op hetgeen Dl. I, bl. 253 verv., Dl. II, bl. 259 verv., 392-395, en eindelijk, wat Dl.III, bl. 128 en 140-145 leerzaams gezegd is, en doen hulde aan de goede bedoelingen

(1) Jeugdige beoefenaren der Kerkgeschiedenis zouden vooral heirdoor aangespoord zijn. om uit sommige bronnen meer te putten of - zich met sommige schrijvers nader bekend te maken.

des schrijvers, die bij iedere voorkomende gelegenheid zoekt te versterken in het geloof aan die Voorzienigheid, op welke het vertrouwen ook voor de toekomst gevestigd moet zijn. Daartoe spoort hij ten slotte aan, om het aangevangen en nog niet voltooide werk der hervorming voort te zetten. Het geschiede op de regte wijze door allen, die er toe op de hoogte zijn, naar de behoefte des tijds. Ook de behandeling der geschiedenis zij daartoe dienstig.

Handboek voor de kultuur en fabricatie van thee. Door *J.J.L.L. Jacobson*. Ridder der Orde van den Nederl. Leeuw. Inspecteur der Thee-Kultuur. Batavia, ter Landsdrukkerij. 1843. Drie Deelen in octavo, met Platen.

Wanneer men nagaat, welken invloed op den bloei der koloniën en den handel het overbrengen van den koffijheester naar *Java*, en vervolgens naar *Mauritius*, naar *Brazilië* en de Westindische eilanden, heeft uitgeoefend, verbaast men, bij de gedachte, dat één gelukkig denkbeeld, met veêrkracht uitgevoerd, de oorzaak kan worden van gewigtige staatshuishoudkundige veranderingen en grootere omwentelingen in de welvaart van geheele landen kan daarstellen, dan de magtigste vorsten zouden kunnen bewerken. De geschiedenis der koffijkultuur levert hiervan een der meest treffende voorbeelden op. De staatshuishoudkundigen kunnen zich het niet genoeg voor oogen houden, en daaruit nog steeds de vruchtbare les trekken, dat een, door natuurkundige studie verlicht, verstand noodzakelijk is voor het goed beheer van koloniën, en inzigten voortbrengt, welke heilzaam zijn voor het oogenblik, en voor de toekomst de belangrijkste gevolgen opleveren.

Het overbrengen der theekultuur naar *Java* is, van welk standpunt men de zaak ook beschouwe, een merkwaardig verschijnsel, en verstrekt der Nederlandsche regering tot groote eere. Toen de beroemde Engelsche plantenkundige, Dr. WALLICH, vóór eenige jaren den theeheester in het land van *Assam* in het wild vond en alzoo het oorspronkelijke vaderland van dit gewas ontdekte, hechtte te regt het Engelsch-Oostindische bestuur groote waarde aan deze ontdekking, en zag daarin eene aangename belooning voor de ruime ondersteuning, welke het aan de natuurkundige nasporingen in die koloniën verleent. ALEXANDER VON HUMBOLDT de meest om-

vattende natuurkundige van onzen tijd, weins heldere blik ook op het gebied der staatshuishoudkunde door den koning van *Pruissen* zoo hooggeschat wordt, wiens inzigten door de Russische regering meer dan ééns geraadpleegd werden, noemde de ontdekking van WALLICH eene voor het oogenblik merkwaardige en in de gevolgen gewigtige zaak. Wat de Engelsche *Oost* door de milde hand der natuur bezit, heeft *Java* door het goede beleid van staatsmannen verkregen, aan wier zorg zijn bloei was toebetrouwd.

Zonder twijfel moet de theekultuur in Nederlandsen. *Oostindië* nog belangrijker geacht worden, nadat *Brittannië's* magt eene zegepraal over *China* heeft behaald, welke het begin zou kunnen worden van gewigtige politieke en mercantiele veranderingen in het oostelijk *Azië*.

Zien wij op den korten tijd, welke er, sedert het overbrengen der theeheesters naar *Java*, is verloopen, en op de aanvankelijke resultaten dier kultuur, dan moeten wij toestemmen, dat niet alleen de mogelijkheid bewezen is thee op *Java* te kweeken, maar dat ook nu reeds blijkt, dat deze nieuwe tak van Indischen landbouw voor den bloei der kolonie en voor den handel met het moederland gewigtig kan worden. Ik voeg hierbij een overzigt over de productie, hetwelk mij door eene geachte hand is medegedeeld:

Java-Thee, *verkocht door de Nederlandsche Handelmaatschappij*

DATUM.	PLAATS DES VERKOOPS.	NAAM DER LADING.	¼ KISTEN.	⅛ en 1/12 KISTEN.	1/16 en 1/32 KISTEN.	BOSSEN EN CANASS.
1837. 24 Mei.	Amsterdam	Aanvoer 1836 en 1837	109	58	22	4
1839. 10 Julij.	Idem.	Schip Nassau.	1007	475	-----	-----
1839. 17 Oct.	Rotterdam	Gener v.d. Bosch	1027	559	5	60
1840. 28 Oct.	Amsterdam	{A. Sara Maria.} {R. Schip Ternate.}	2047	392	78	-----
1841. 11 Nov.	Rotterdam.	{R. Schip Ternate.} {A. Anna en Louisa.}	2497	720	87	-----
1842. Julij.	Inschrijv. Amst.	Residentie Bagelen.	23	11	-----	-----
1842. 7 Dec.	Amsterdam.	R. Schip Formosa.	1288	234	19	-----
1843. 7 Junij.	Idem.	A. Emma.	1196	132	-----	-----

1843. 7 Dec.	Rotterdam	{A. Schip Eugenie.} {R. Elisa Susanna.} {A. en R. Res. Bagelen.}	4565	491	32	-----
1844. 18 Junij.	Amsterdam	{A. Jacoba Maurina.} {A. Wassenaar.} {R. Resid. Bagelen.}	1104	34	25	-----

De Heer JACOBSON, die als directeur der theekultuur op *Java* deze zaak met zoo veel ijver en overleg heeft begonnen, en onvermoeid in haar bezig blijft, geeft thans in het onderhavige handboek eene geschiedenis der kultuur op *Java*, breedvoerige voorschriften tot het kweeken van den heester, voor de bewerking en bereiding van de verschillende soorten van thee, en aanwijzingen tot de verdere volmaking van dezen tak van nijverheid. Het werk zal niet alleen in *Europa* door allen, die belang in zulke zaken stellen, met belangstelling ontvangen worden, maar zal vooral voor de theeplanters op *Java* eene onmisbare handleiding moeten zijn, waarin zij, naar het schijnt, de kleinste bijzonderheid gemakkelijk zullen vinden. Te vergeefs had men tot dusverre naar een zoodanig bock gezocht, en uit het geheimzinnige *China* had men, na de berigten, welke KÄMPFER had opgeteekend, bijkans niets omtrent de theekultuur kunnen vernemen[1].

Ik zal naauwelijks behoeven op te merken, dat mijn doel in geenen deele zijn kan, eene beoordeeling van het boek des Heeren JACOBSON te geven. De ondervinding der planters en de verdere uitkomsten van de theekultuur op *Java* zullen er met meer grond een oordeel over vellen. Mijn doel was slechts, het aan te kondigen, en eenige opmerkingen bij mijne aantekondiging te voeden. Wie een overzigt over de geheele zaak verlang, behoeft slechts het eerste deeltje van het werk te lezen, dat een uittreksel uit het geheel bevat.

Omtrent het verschil tusschen de onderscheidene soorten van theeheesters, hetgeen door de plantenkundigen tot dusverre zoo onbeduidend geacht werd, dat zij alle slechts als verscheidenheden van ééne hoofdsoort, beschouwden, vindt men eenige belangrijke bijzonderheden opgeteekend, welke een hernieuwd wetenschappelijk onderzoek van dit vraagstuk wenschelijk maken. Zoo verklaart de Heer JACOBSON, dat de theeplanten, welke uit *Japan* naar *Java* gebragt werden, eene veel minder goede soort van thee voortbragten dan de uit *China*, aangevoerde theepitten en plantjes. In § 3, Deel II, leest men: ‘de Chinesche theehecsters - schoon velerlei soorten tellende, die grootelijks ontstaan door het verschil der gronden en luchtstreken, in en onder welke zij geplant zijn - onderscheiden zich toch alle van den Japanschen theeheester,

(1) Men zegt, dat de Fransche regering in het bezit is van eene Chinesche handleiding, welke op haren last zal vertaald worden.

zoo in vorm als in hoedanigheid. De Chinesche theeheester namelijk werpt regtstandige loten uit, die vele zijtakjes verkrijgen, welke evenwel omhoog schieten, en daarom het plukken der bladeren begunstigen; de Japansche daarentegen verkrijgt meer zijdelingsloopende (laterale) loten, waarvan zich de takjes ook schuins rigten, zoodat zij daardoor aan hegheesters gelijken en het plukken moeijelijk maken. Voorts is het specifieke gewigt der Chinesche theebladeren zwaarder dan dat der Japansche, en zij zijn ook gemakkelijker voor den fabrikant te bewerken. Wanneer de eerste voor de geheele behandeling slechts 6 uren behoeven, dan hebben de andere 9 uren noodig; en vermits alsdan de avond invalt, moeten ze, tot nadeel van tien fabrikant, des nachts door behandeld worden, of, ten nadeele van de kwaliteit, tot don volgenden morgen blijven staan. Op *Java* zijn daarom maar zeer enkele theetuinen van Japansehen oorsprong, terwijl alleenlijk de pitten, die de Chincsche heesters opleveren, tot voortplanting gebruikt worden.'

Wanneer men met deze waarneming van den schrijver zijne verdere opmerkingen over de verandering en veredeling, welke de theeheester, door overplanting uit ééne plantaadje naar andere landschappen, ondergaat, in verband brengt, moet het zeer wenschelijk geacht worden, dat de geschiedenis der gekweekte theeheesters uit een wetenschappelijk-botanisch oogpunt naauwkeurig onderzocht worde, ten einde meer bepaalde kenteekenen voor de variëteiten te vinden, en deze door goede afbeeldingen ten nutte der wetenschap en der planters op te helderen. Op die wijze zal men aan deze kultuur meer hechte grondslagen geven, even als dit in *Europa* door de wetenschappelijke Pomologie voor de ooftktiltuur gedaan is.

De schr. bevestigt, in § 6, het door vele schrijvers geuite gevoelen, dat groene en zwarte thee slechts door de bewerking en bereiding verschillen, en van dezelfde soort van theeheesters kunnen gemaakt worden. Evenwel moet, volgens den Heer J., dit gevoelen voor zooverre gewijzigd worden, dat de eene variëteit meer geschikt is voor de bereiding van groene, de andere van zwarte thee.

Het belangrijke vraagstuk, welke streken van *Java* het meest geschikt voor den theeheester zouden wezen, wordt breedvoerig door den schr. behandeld, maar kon uit den aard der zaak nog niet volledig beantwoord worden. Veel zal hier door de ondervinding moeten aangeleerd worden, maar veel zal ook uit zuiver

wetenschappelijke beschouwingen kunnen afgeleid worden. In de eerste plaats zal de gcographische verspreiding der theeplant reeds eenige aanwijzingen kunnen geven, welke voor de verdere uitbreiding der theekultuur van nut kunnen zijn. Ik acht het te dezer plaatse niet ongepast, daarop eenen blik te werpen.

China werd vroeger algemeen als het vaderland der theeplant beschouwd, en hoezeer dit thans niet meer waarschijnlijk kan geacht worden, gaan toch de berigten over het gebruik van thee in *China* tot in de oudste geschiedenis van dit merkwaardige volk, zoodat wij omtrent het eerste begin van het gebruik der thee slechts eene fabel aantreffen. DARMA, een zeer godsdienstig prins, en derde zoon van den koning der *Indiën*, KOSJUSWO, kwam in 510 naar *China* en trachtte met onvermoeiden ijver de kennis van den eenigen God aldaar te verspreiden: hij wijdde dag en nacht aan het gebed, maar werd, na vele jaren aldus geleefd te hebben, door den slaap overweldigd. Verschrikt over zijne ontrouw, en, om in het vervolg zijne plegtige belofte getrouwelijk op te volgen, sneed hij zijne ooghaartjes af en wierp ze op den grond. Den volgenden dag terugkomende, vond hij die in eenen heester veranderd, zoo als de aarde tot dusverre nog niet had voortgebragt; hij at van zijne bladen, die hem vrolijk maakten, en hem zijne kracht teruggaven, en terwijl hij die aan zijne discipels aanbeval, verspreidde zich de roem der theeplant over geheel *China*. In het bekende werk van KAEMPFER vindt men het portret van dezen heiligen prins, die ook thans nog in *China* en *Japan* zeer bekend is.

De beroemde VON SIEBOLD heeft in het tweede stuk van zijnen *Nippon* de stelling verdedigd, dat in *China*, de thee niet oorspronkelijk in het wild groeit, maar in 127 uit *Korai* is ingevoerd. De vermaarde KLAPROTH heeft deze meening bestreden *(Haude- und Spenersche Zeitung*, 1834, 14 December), en heeft getracht aan te toonen, dat de oudste berigten over het gebruik van thee in *China* tot het jaar 265 gaan. In het Chinesche geschrift *Schischul* leest men, dat in de helft der IV^{de} eeuw de minister van openbare werken, WANG-MUNG, de theeplant gebruikt heeft, die in het Chineesch *Ming* genoemd werd. In 600 is deze plant door eenen priester aan den keizer van *China*, die aan hevige hoofdpijnen leed, aanbevolen, en daar de ziekte hierdoor genas, verkreeg de plant eene groote vermaardheid. *Tschha*, beteekent hetzelde als *Ming*, en onder dien naam zijn de gedroogde theebladen het eerst door dr Portugezen en Spanjaarden verspreid geworden.

In het, keizerrijk, van *China* wordt de theeplant tot aan 40° N.B. gevonden, even als in bergachtige strucken van het zuidelijke gedeelte des lands, vooral op de bergen, welke *China* van het Birmanische rijk afscheiden. Zij is daar, volgens HOOKER, over eene uitgestrektheid van 1,372,450 - mijlen verspreid. RITTER heeft door een zeer naauwkeurig onderzoek in zijne *Geographie von Asiën*, tweede Deel, aangetoond, dat de kultuur van Chinesche thee ook in *Awa*, het rijk der Birmanen en aan de oostelijke grenzen van *Tibet* plaats heeft. Het is bekend, dat men ook in het Englesche gebied van *Assam*, waar de bergen niet boven 6000-8000 voet hoog zijn, de theeplant in het wild heeft gevonden (zie WALLICH, *Discovery of the genuine teaplant in Upper-Assam*, in *Journal of the Asiatic Society*, 1835, Jan.). Ook in *Cochin-China* en *Tonkin* wordt eene groote hoeveelheid, gewone thee verbouwd. Sedert 810 is de thee in *Japan* bekend, en sedert 828 in *Corea* geplant. Reeds in de VIII^{ste} eeuw moet de kultuur in *China* zeer aanmerkelijk geweest zijn, want in 783 werd, toen de regering in groote financiële ongelegenheid was, 10 pCt. belasting op de thee gelegd, en sedert dien tijd heeft, de regering daarvan groote inkomsten ontvangen.

Het is niet te verwonderen, dat de Europeanen, toen zij eenmaal aan het gebruik der geurige thee verslaafd waren, het denkbeeld opvatten, de theekultuur in hunne eigene koloniën in te voeren. De wanhopende overtuiging; het geheim der theefabrikatie nooit te zullen ontdekken, schijnt echter de uitvoering van dit plan tot in onze tijden vertraagd te hebben. Het scherpziende oog van LINNAEUS had reeds vóór 80 jaren demogelijkheid ingezien van hetgeen nu voltooid is. ‘Toen *Arabië* het monopolie der koffij bezat, betaalde de geheele wereld aan hetzelve tribut, waaraan de Amsterdamsche burgemeester WITSEN een einde maakte. Wij wenschen hartelijk aan de Chinezen, dat wij eenmaal van hun tribut bevrijd worden.’ Deze wensch, is thans door de theekultuur op *Java* voor een gedeelte verwezenlijkt.

LINNAEUS merkte reeds op, dat de thee van *Kanton* tot *Peking* groeide, en dus onder zeer verschillende breedten voorkwam. Het zou voorbarig zijn, als men hieruit besluiten wilde, dat de thee in de meer noordelijk gelegene gewesten van *Europa*, welke dezelfde gemiddelde temperatuur met *Peking* hebben, kon gekweekt worden, want hiertoe wordt bovenal overeenkomst van zomerwarmte vereischt; maar veilig kan men het be-

sluit opmaken, dat de verspreiding der theeplant niet door enge grenzen omschreven is, en dat deze onder zeer verschillende warmtegraden kan groeijen[1].

Uit het voorgaande zal men verder gemakkelijk kunnen opmaken, dat de bergachtige streken van *Java*, wat de temperatuur betreft, uitnemend geschikt kunnen zijn voor de kultuur der theeheeters. - 'De theeheester (zegt de Heer JACOBSON) tiert in alle landschappen van *Java*, dus ook onder iedere luchtstreek van het eiland; maar onder matige of getemperde en onder koele luchtstreken brengt hij de beste soorten voort. In de berglandschappen, die 3500 à 4000 voeten boven de oppervlakte der zee liggen, is de lucht gewoonlijk zoo koel, dat de thermometer meesttijds, voor den opgang der zon, 58° en ten twee ure des namiddags 74°F. teekent. Onder zoodanig luchtgestel, en op nog hooger liggende gronden, zullen da theeën geurig, - van de lager liggende landen daarentegen al minder en minder geurig wezen.'

Voor het wèl slagen der verdere theekultuur op *Java* is het zonder twijfel van groot belang, door naauwkeurige waarnemingen, en vooral door vergelijking met de temperatuur in de theeprovincën van *China*, te bepalen, welke de meest geschikte warmtegraad tot het voortbrengen van goede thee zij.

Een ander, en niet minder belangrijk, vraagstuk is de kennis van den grond, en vooral welken invloed het verschil in de zamenstelling der gronden op de eigenschap der theebladen uitoefent. Daar de inorganische bestanddeelen der planten verschillen naar de verschillende gronden, waarop die groeijen,

(1) Het Engelsche gouvernement beproefde herhanlde malen de theekultuur in zijne O. Ind. bezittingen in te voeren, vooral in *Bengalen*, waar men zich eenen goeden uitslag van deze kultuur beloofde,een vraagstuk, dat door BOYLE breedvoerig is behandeld (zie *illustrations of the Botany of the Himalay-Mountains*. Part 10. London, 1834). In *Sumatra* werden, vilgen MARSDEN, reeds in de verledene eeuw theeheesters gekveekt, en men verplantte die ook naar *Ceylon, de Kaap, St. Helena* en *Rio Janeiro*; dooch hier zag MEYEN ze in eenen kwijnenden toestand (*Reise um die erde*, Bd. I, bl. 102). Te regt echter merkt deze kundige reiziger op, dat, hoezeer de theeheester in alle koele streken der tropische gewesten, zelfs in de gematigde zone, boven 40° N.B. welig groeit, er toch nog andere vereischen bestaan, om de theefabrikatie met voodeel te bewerkstelligen. De hoofdzaak is, volgens hem, het geringe dagloon, hetwelk in *Bengalen* of in *China* zeer laag is; maar dat hetzelve in *Indië* sletch ¼ - ½ van het Chinesche zou bedragen, zoo als REEVES, in de *Verh. van* ROYLE, opmerkt mag men met regt betwijfelen.

is het meer dan waarschijnlijk, dat de eigenschappen der thee, wat de vorming van de nadere organische bestanddeelen betreft, ook eenige, hoewel slechts geringe, verandering zullen ondergaan, maar groot genoeg, om voor het fijne zintuig des smaaks een duidelijk verschil daar te stellen. Zou het nu niet van groot gewigt kunnen zijn, naauwkeurige scheikundige ontledingen vnn de verschillende gronden, waarop in *China* thee verbouwd wordt, te bezitten, ten einde daarna op *Java* de meest geschikte terreinen voor de theekultuur op te sporen? De naauwkenrige scheikundige onderzoekingen der *Java*-thee, vóór eenige jaren door MULDER gedaan, bewijzen allezins. dat *Java* goede thee voortbrengt, maar bewijzen tevens, dat deze niet *volmaakt* dezelfde zamenstelling heeft als de Chinesche.

Rotterdam, Junij, 1844.

MIQUEL.

Résumé des négociations, qui accompagnèrent la révolution des Pays-Bas Autrichiens; avec pièces justificatives. Par *L.P.J. van de Spiegel*, membre du corps équestre de la province de Gueldre, Secrétaire de légation de S. M, le Roi des Pays-Bas. Amsterdam, chez Johannes Müller. 1841, 406 pag. en 8°. De Brabandsche Omwenteling, 1789-1790. Eene schets door *W.A. Arendt*, Naar het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij J.F. Schleijer, 1843. 179 bl. in 8°.

De Oostenrijksche, vroeger Spaansche, *Nederlanden* waren meer dan twee eeuwen stationair gebleven, zoo ten aanzien der kerkelijke, als der polkieke instellingen. De Katholijke godsdienst bleef er bij uitsluiting de godsdienst van den Slaat, en niemand, die haar niet beleed, kon tot eenig ambt of waardigheid geraken, ja aan anders-denkenden was de vrije uitoefening hunner godsdienst ontzegd. De algemeene aangelegenheden werden bestuurd door drie kollegiën, den raad van state, den geheimraad en den raad van financiën, zoo als zij

in 1517 door KAREL, V ingsteld, in 1725 door KAREL VI hersteld waren. De Provinciale Staten, bij wie het grootste gedeelte van het inwendig beheer berustte, waren in de meeste provinciën zamengesteld uit de hooge geestelijkheid, uit den adel en uit leden van bevoorregte familien. De geestelijkheid en geboorte aristocratie hadden alles in handen, terwijl de eerste, ultramontaansch als zij was, veelal aan den leiband van den paus liep, en onder den invloed van *Rome* leefde. Het getal kloosters was aanzienlijk, dat van lediggangers dus niet gering. - JOZEF II was naauwelijks in den jare 1780 zijne moeder MARIA THERESIA in de regering opgevolgd, of hij poogde door ernstige maatregelen en krachtige besluiten verbeteringen daar te stellen. Even als in zijne overige erflanden, werden ook hier de kloosters opgeheven; eene algemeene godsdienstige verdraagzaamheid ingevoerd; het beroep op den paus grootendeels afgeschaft; het onderwijs voor de geestelijken aanmerkelijk gewijzigd; eene groote hervorming in het regtswezen tot stand gebragt; alle immuniteiten, alle tot de regtspleging betrekking hebbende privilegiën der geestelijkheid, des adels, en van welken aard zij wezen mogten, ten eenemale vernietigd. Kon het anders, of dit alles moest bij geestelijkheid en bij adel evenzeer tegenstand ontmoeten? Die tegenstand was nadrukkelijk. JOZEF had op den bijval van het volk gerekend. Maar hij had misgerekend. Het volk, gewoon aan den gang der zaken, door eene onderdrukking van eene reeks van jaren ontwend om anders te dunken, te oordeelen, dan hunne geestelijke en wereldlijke overheden, zag in den hervormer niets dan een' *ketter* en een' *dwingeland*, waarvoor hij door geestelijkheid en overheid werd uitgekreten, en zijne hervormingsplannen misten alzoo den morelen invloed, die zoo noodig is, om zoodanige plannen te doen gelukken, indien de magt ontbreekt, om ze, naar de wijze van NAPOLEON, tot stand te brengen. En aan JOZEF ontbrak die magt, want de oorlog met *Turkije*, de onlusten in *Hongarije*, en de toenmalige toestand van *Europa*, beletten hem aan zijne bevelen bij voortduring die klem bij te zetten, welke vereischt, werd, om ze te doen gehoorzamen.

Maar het was niet alleen tegen de geestelijkheid en de leden der aristocratie, die beide het oude, waardoor hunne magt en hun aanzien werden geschraagd, wenschten te behouden, dat de keizer had te kampen, de republikeinsche geest, die destijds in *Frankrijk* heerschte, was naar de *Nederlanden* overgewaaid,

en deed aldaar eene partij onstaan, die tot doel had de oude staatsinstellingen omver te werpen, en de souvereiniteit des volks de grondslag der regering te doen zijn. VAN DER NOOT en VAN EUPEN waren de hoofden der aanklevers van het oude; VONK en VAN DER MERSCH die der liberalen of der voorstanders eener volksregering.

Wat in onze dagen op niew is gezien, gebeurde ook destijds; eene onnatuurlijke, eene monsterachtige coalitie der beide zoo opposiete partijen kwam tot stand. Zij vereenigden zich tegen den gemeenen vijand, om zich later de overwinning te betwisten. Die overwinning werd haar deel. In December, 1789, verklaarden zich de zuidelijke *Nederlanden* onafhankelijk; het gezag van *Oostenrijk* had opgehouden, en VAN DER NOOT, de onbeduidende VAN DER NOOT, werd te *Brussel* als overwinnaar en verlosser ingehaald, en deed aldaar zijnen intogt in zegepraal en als ware hij souverein. Maar met die overwinning was ook de coalitie verbroken. Weldra stonden de partijen tegenover elkander; langdurig had de strijd kunnen zijn, indien de onafhankelijkheid van de *Nederlanden* niet kort was geweest. Reeds in Dec., 1790. was onder LEOPOLD II, JOZEF'S opvolger, het gezag van *Oostenrijk* hersteld, en de republiek der zuidelijke *Nederlanden* nam een einde, na slechts één jaar te hebben bestaan.

Het kon niet anders, of de republiek der vereenigde *Nederlanden* moest met belangstelling den gang der gebeurtenissen bij hare naburen gadeslaan. Maar die belangstelling werd grooter, nadat VAN DER NOOT de hulp van onzen staat had ingeroepen, en zij zich met *Groot Brittatinië* en *Pruissen* had verbonden, om de aldaar ontstane twisten te beëindigen. Het was VAN DE SPIEGEL de laatste der raadpensionarissen van onze oude republiek, die eene belangrijke en eervolle rol bij die onderhandelingen vervulde, en aan wien grootendeels de leiding dier onderhandelingen werd opgedragen. Wij kenden reeds het aandeel, dat hij in die gebeurtenissen had, en zijne wijze van beschouwing. Hij heeft ze ons nagelaten in zijne belangrijke *Nadenking van eenen Staatsman wegens zijn ministerie in Holland*, geschreven in de maand Julij, 1795, zijnde de zesde maand zijner gevangenis. Hoor, hoe hij zich er over uitlaat: ‘Eén gebeurtenis is er, die over de inrigting van het Ministerie, en inzonderheid over de mijne, veel heeft doen spreeken, om dat men ze niet kende; - deeze was de opstand der Oostenrijksche Nederlanden tegen den Keizer. - Men oor-

deelde, dat die opstand van deeze zijde was aangestookt, of bevorderd, om daar uit eenig voordeel voor het huis van Oranjen te trekken, maar ik kan op mijn eer en geweeten verklaaren, dat dit vermoeden geheel onwaaragtig is, en dat, zoo wel Zijne Hoogheid, de Prins ERF-STADHOUDER, als ik, deeze onrust in onze nabuurschap, met bekommering hebben ingezien.

En waarlijk, men behoeft geen diep staatkundige te zijn, om zich te overtuigen, dat eene Revolutie, welke de Oostenrijksche *Nederlanden* tot eene vrije Republiek maakte, ten uinterste nadeelige gevolgen voor onzen Staat zou gehad hebben, maar dezelve opentlijk tegen te werken, kon oven gevaarlijk geworden zijn, indien de Hoven van *Londen* en *Berlijn* niet met, ons eenen lijn trokken, hetwelk in deezen tijd niet moogelijk scheen, omdat de Koning van *Pruissen*, onëens zijnde geworden met den Keizer, met geen kwaad oog aanzag, dat het Huis van *Oostenrijk* deeze rijke Provinciën stond te verliezen.

Van onze zijde had men gaarne deezen opstand in zijne geboorte gesmoord, en daartoe zijn veele poogingen gedaan, maar te vergeefsch; - de *Nederlanden* hadden dezelve vast beslooten, en eene partij van hun werkte in *Vrankrijk* om hulp, onder aanbieding van hunne vrijheid onder de bescherming van dat Rijk te stellen, terwijl de partij, welke tegen de Fransche was, zich aan *Engeland, Pmissen* en deezen Staat, vervoegde.

Nooit heeft men alhier met hoop van onderstand hun gevleid, maar het eenige, dat men hun oogluikende toegestaan heeft, was een onschuldig verblijf van eenige hoofden der Revolutie te *Breda*, in de gelegenheid, om zich van waapenen en behoefte uit deeze Republiek te voorzien, welke zij toch van elders zouden gehaald hebben, en de reden, waarom men dat wel wilde aanzien, was alleen om te beletten, dat de beide Partijen zich niet vereenigden, om zich in de armen van *Vrankrijk* te werpen, en dat wij in allen gevalle, indien de Revolutie gelukte, die nieuwe Republiek liever op onze zijde zouden zien, dan bestuurd door den invloed van eene nvreemde magt.

Het plan, hetwelk ik geformeerd had, en ook aan de Ministeriën van *Londen* en *Berlijn* niet onbekend gebleven is, bestond hier in, dat de drie verbonden Hoven een Observations-Armee van dertig of veertig duizend man zouden verzaamelen

in *Staats-Braband*, om een waakend oog te houden op de Revolutie in de *Nederlanden*, en dat zij het Keizerlijk Hof daarvan zouden kennis geeven, met aanbieding van hunne goede officien tot het dempen van den opstand.'

Zoo schreef L.P. VAN DE SPIEGEL, in 1795, en 's mans kleinzoon geeft, in het door ons hierboven eerst aangekondigde werk, een overzigt van de onderhandelingen, die, met betrekking tot de bovengemelde omwenteling in de zuidelijke *Nederlanden*, hebben plaats gehad; een overzigt, kort, duidelijk, onpartijdig, en gestaafd door echte bescheiden. Die bescheiden bestaan uit brieven, diplomatieke nota's en memoriën, tusschen de handelende partijen gewisseld, ten getale van 114. Zij bevestigen de waarheid van hetgeen wij hierboven uit het werk van den edelen raadpensionaris mededeelden. Wij leeren uit die stukken, hoe *Pruissen* zich reeds spoedig geneigd toonde, om de onafhankelijkheid der zuidelijke provinciën te erkennen; hoe *Engeland* zich hiertegen verzette en hoe onze staat eene wijze en waardige gedragslijn volgde. Wij zien, ná het verdrag van *Reichenbach*, hetwelk den vrede in het Oosten herstelde, *Engeland, Pruissen* en onzen Staat als bemiddelaars der verschillen tusschen den Keizer en zijne *Nederlanden* optreden. De *Haag*, destijds het *observatorium der vreemde gezanten*, zoo als OGINSKY het noemt, was de plaats, waar de onderhandelingen werden gevoerd. Het was de laatste maal, dat de republiek der vereenigde *Nederlanden* werd geroepen, om als eene eerste mogendheid, en gelijk met de eerste mogendheden, de rol van middelaar op het diplomatiek tooneel van *Europa* te vervullen; het hier geleverde getuigt, dat zij met eere en met waardigheid die rol heeft vervuld.

Dank hebbe alzoo de Heer L.P.J. VAN DE SPIEGEL voor de mededeeling van deze belangrijke stukken, afkomstig uit de nalatenschap van zijnen achtingwaardigen grootvader. Het is hier de plaats niet over de verdiensten van den raadpensionaris in het breede te spreken. De Hoogleeraar SIEGENBEEK deed zulks in 1824, in eene Latijnsche oratie, opgenomen in de annalen der Leidsche akademie, en nog geen jaar geleden zag te *Utrecht* eene uitmuntende dissertatie het licht over de bedrijven en geschriften van L.P. VAN DE SPIEGEL, gedurende diens verblijf in *Zeeland*[1], waarmede de Heer M.F. LANTSHEER tot

(1) *Da rebus a* LAURENTIO PERTO VAN SPIEGEL *Zeelandia gestis et scriptis* Tr. ad Rh. 1843.

Dr. in de regten werd bevorderd, en welke meerdere bekendheid verdient, dan gewoonlijk, en veelal met regt, aan dissertatiën ten deel valt. Maar wie VAN DE SPIEGEL als raadpensionaris wil leeren kennen, leze de bovenaangehaalde *Nadenking van eenen Staatsman*. Referent heeft, als kind, VAN DE SPIEGEL als een' vloek der voormalige republiek hooren uitkrijten, en zijnen naam veelal hooren noemen met het eene of andere smadelijke *epitheton*. Tegen VAN DE SPIEGEL was zoowel de haat gerigt der hevige republikeinen, als van hen, die den ouden staat, doch zonder stadhouder, gaarne hadden hersteld gezien. En geen wonder; VAN DE SPIEGEL getuigt zelf (bl. 6 der *Nadenking*): ‘dat hij een voorstander van eene representatieve Staatsregenring was, welke hij begreep dat zonder een uitistekend hoofd niet kon bestaan,’ en *democraten* en *aristocraten* verlangden geen *eminent* hoofd; beide moesten in die onstuimige dagen den, naar de begrippen van zijnen tijd, *monarchalen* VAN DE SPIEGEL wel haten. Wilt ge, lezer! VAN DE SPIEGEL juist en naar waarheid beoordeeld zien, gij zult aan dit verlangen voldaan vinden in het XII^{de} stuk van de *Staatkundige partijen in Noord-Nederland*, door eene bekwame hand geschetst.

Wij nopen den Heer L.P.J. VAN DE SPIEGEL, een- en andermaal in de papieren van zijnen schranderen grootvader te snuffelen, en aan het publiek het belangrijkste mede te deelen. De raadpensionaris spreekt, op bl. 88 van de *Nadenking*, van een plan tot verbetering der financiën van den staat, hetgeen nog onder zijne papieren moest berusten. De openbaarmaking hiervan zou in onze dagen, waarin de staat der financiën ook nog wel wat te wenschen overlaat, welligt niet nutteloos zijn.

Wij moeten nog met een paar woorden spreken over het tweede door ons aangekondigde werk, dat van den Heerw. A. ARENDT. Het is eene uitbreiding van het *Kort Overzigt (Résumé)* des Heeren L.P.J. VAN DE SPIEGEL, hetwelk als schets voor den arbeid van den Heer ARENDT schijnt te hebben gediend. Wij zouden haast durven beweren, dat het laatste, zonder het eerste, het licht niet zou hebben gezien. De Heer ARENDT heeft den Heer VAN DE SPIEGEL op den voet gevolgd.

De lijst der vroeger uitgekomene werken over de zoogenaamde Brabandsche onlusten, in de voorrede medegedeeld, is verre van volledig; zij zou gemakkelijk nog tweemaal zoo groot kunnen gemaakt worden; wij zullen nog eenige, die in belang-

rijkheid voor de opgegevene niet behoeven onder te doen, er bijvoegen:

Brieven over de onlusten in de Oostenrijksche Nederlanden. Arnhem, 1790. 8°.

Dagregister van de provesoire representanten van het vrij en souvereijn Vienne pour sa justification. Amst. 4°.

Notes que Mr. le Comte DE TRAUTMANSDORFF *a remises au cabinet de Vienne pour sa justification*. 1791. 4°.

Fragment pour servir à l'histoire des événemens qui se sont passés aux Pays-Bas, depuis la fin de 1787, *jusqu'en* 1789, *par le Comte* DE TRAUTMANSDORFF. Amst., 1792. 8°.

Les Masques arachés, histoire secréte des révolutions et contre-révolutions du Brabant et de Liége, contenant les vies privées de VAN DER NOOT, VAN EUPEN, *le Cardinal* DE MALINES, LA PINEAU, etc., par JACQUES LE SUEUR, (een Pseudonym). Anvers, 1791. 2 vol. 12°.

Maar keeren wij tot de werken van den Heer VAN DE SPIEGEL en ARENDT terug; het eerste kan in de boekverzameling van den beoefenaar onzer geschiedenis en der diplomatie niet worden gemist; het tweede bevelen wij in gemoede hun aan, die de zoogenaamde *Brabandsche omwenteling* van 1789, zonder veel omhaal van woorden en zonder veel studie, maar goed, onpartijdig en gemakkelijk willen leeren kennen. Het eerste is voor geleerden, het andere voor den gewonen, dagelijkschen lezer.

Lentebladen. Poëzy van *R. Bennink Janssonius*. Te Groningen, bij P. van Zweeden. 1844. Opdragt en Inhoud IV, Verzen 92 bl. 8°.

(*Vervolg van blz*. 545.)

Er is onder de dichtstukken, in deze verzameling het publiek aangeboden, een vers *Aan Neerlands Dichters*, dat ons ten overgang strekke tot die poëzij in het boekske, voor welke wij verklaarden sympathie te gevoelen. Wij wenschten, dat de bijdrage eene jaarteekening droeg, niet dewijl thans de dagen voorbij zijn, waarin de Hollandsche Muze dergelijke vermaning behoefde, maar ten einde we zeker mogten wezen, of de tijd des dichters begrippen over het doel der kunst wijzigde. Immers, terwijl wij in de vroeger vermelde verzen den zan-

gers de taak zagen opdragen, het volk te vermanen tot berouw en bekeering, even of zij godsmannen waren onder het Oude Verbond, - blijkt de roeping van deze in dit stuk, zoo ge mij de uitdrukking vergunt, negentiendeëeuwsch te zijn, daar er sprake is van den luister van ons gemeenebest, daar de dichters ons moeten aansporen tot daden, dat voorgeslacht waardig:

De forsche snaren aangeslagen,
Waarin de geest der heldendagen,
De geest der kracht ons tegenzweeft!
Wy bidden om geen voorjaarszuchten
Als de ether zuivrende onweêrsluchten
En stormwindvlagen noodig heeft!

'Een geest des slaaps,' zingt de Heer BENNINK JANSSONIUS, 'daalt neder op het kroost' van hen, zeggen wij, die niet enkel *wide awake* waren, als de Yankees, louter voor den Mammon, - die tevens wakker mogten heeten voor alle hoogere belangen, voor alles wat goed, wat groot, wat waar is. 'Gaat die sluimerzucht te keer, gordt ons aan met moed en met kracht,' zingt de Heer BENNINK JANSSONIUS, en voegt er, in den geest van den waren vooruitgang, bij: 'maar verstomme uw zang, eer hij slechts de eigenliefde der tragen en wakken stijven zou:'

De deugd der Vaadren blijve ons heilig,
Maar wee het nakroost, dat zich veilig
Op 't erfgoed droomt van 't Voorgeslacht.
De slaap op oude lauwerblaâren,
Op eertrofeen van vroeger jaren,
Is doodlijk gif voor mannenkracht.

De Heer BENNINK JANSSONIUS is door een' onzer kunsbroeders gelukkig geklassificeerd, als tot die dichters behoorende, welke 'zich uitsluitend in de waereld der meditatie en exklamatie bewegen;' - hoe jammer, dat hij, bij het schrijven der beide laatste coupletten van dit vers, aan de eerste te weinig tijd had besteed, om indruk te kunnen maken door de laatste! Of schuilt niet in het gemis van een helder bewustzijn, hoe *Neêrlands* dichter dat verleden hebben te bezigen tot een spiegel onzer behoudenis, schuilt in dat gemis niet de oorzaak van het onbepaalde der strekking zijner laatste verzen, en die van haar rhetorisch slot? - 'God alleen voor oogen te houden, en dus met opwaarts geslagen blik iets meer dan schijn te

zoeken,' is te flaauw eene uitdrukking, om te gelooven, dat het gemoed, hetgeen er zich mede vernoegde, door een heilig doel wordt geblaakt; en de vraag aan *Neêrlands* dichters: 'Of zij nog hooger loon eischen, dan wanneer zijne braven zulke liederen met geestdrift weten op te vangen?' heeft voor ons veel van eene dier tirades, welke wij niet beter weten te vergelijken dan bij eene krul onder eene naamteekening, die anders geen sprekend karakter hebben zou. Stel tegenover dit middeltje, om er zich van af te maken, eens de vlugt, die de Muze des dichters zou hebben genomen, wanneer hij niet enkel van het gevaarlijke onzes doodslaaps doordrongen was geweest; wanneer de overpeinzing der wijze, waarop men ons wakker schudden moest, de overpeinzing van het wit, waarop de blik der ontwakenden diende gevest, hem de middelen had doen ter hand nemen, hem het doel doen bepalen, uit gemoedelijke overtuiging! Vrijheidsliefde, zou het geklonken hebben, was het beginsel, dat onze vaderen in hunnen roemrijksten tijd bezielde; vrijheidsliefde, door hen in iedere rigting van den geest geopenbaard. Wilt gij in weinige trekken hun streven veraanschouwelijkt zien, sla het oog op hunne worsteling met allerlei magten ter bereiking van onafhankelijkheid in het staatkundige, ontwikkeling in het burgerlijke, orde in het maatschappelijke leven; aanzien buiten's-, welvaart binnen'slands; onderzoek in de wetenschap, oorspronkelijkheid in de kunst, geluk in den schoot des gezins, waarheid in de godsdienst! De wereld zou geene wereld zijn geweest, wanneer het hun gelukt ware dien schoonen droom geheel te verwezenlijken; maar even zeker zouden wij zulk een voorgeslacht onwaardig blijken, als het voor ons, om dat doel, vergeefs had geleden! Iedere klip, waarop het stiet, waarop het schipbreuk leed, verkeere voor ons in een baken, - maar digter aan het doel, dat het beoogde., brenge ons ieder dag! De wind waait uit eenen anderen hoek, en het karakter der wolken blijft wisselzin; - doch de hulpmiddelen ter zeevaart zijn veelvuldiger dan vroeger, en de noordstar licht nog als van ouds. Sukkelaars zijn mededingers geworden, en achterblijvers ons vooruitgezeild; maar tijd en tij, die naar niemand wachten, zijn nog allen wel even na, doch niet eren nut; en als wij zoo goed geleerd hebben, scherp bij den wind te houden, als ruimschoots te zeilen, op dan het anker, en regt door zee: dat was Hollandsch! dat, blijve het!

'Ziedaar *de Gids* op zijn stokpaardje.' hooren wij zeggen

door den kunstbroeder, dien wij straks aanhaalden, door *de Spektator*, wiens moed, onze gezonkene tooneelspeelkunst te willen opbeuren, wij meermalen hebben benijd, terwijl wij de pogingen, er door hem toe aangewend, bewonderden. ‘Ziedaar *de Gids*,’ zegt hij, doch ‘te veel eers,’ hernemen wij, hebben wij in den laatsten tijd dikwijls in ons zelve gezegd, als hij de uitdrukking onzer bijzondere gevoelens voor de geloofsbelijdenis van dit tijdschrift hield. We zijn zoowel onzen geachten medearbeiders als ons zelven die opmerking verschuldigd, en zullen van zijne bedenkingen slechts die trachten te wederleggen, waartoe het eene of andere opstel van onze hand aanleiding gaf; de Heer BENNINK JANSSONIUS houde het ons intusschen ten goede, dat zijne verzen ons wel een weinig tot rooden draad voor velerlei opmerkingen dienen, zijn bundel geeft er overigens onwillekeurig aanleiding toe.

Het is waar, de steller dezer regelen moge noch TEN HAGE, noch VAN LENNEP in de vroegere jaargangen van *de Gids* hebben beoordeeld, hij was het met den begaafden recensent hunner romans eens in het gevoelen, dat tafereelen uit een ander tijdvak, dan de door hen gekozene, duurzamer, vruchtbaarder invloed zouden hebben uitgeoefend. Het gemeenebest lachte mij aan als hem, ‘om onzen “open zin” voor het burgerlijk-familjare, ons republikanisme, onzen sektegeest,’ zegt *de Spektator*, als hij een oogenblik vroeger van ‘den rijkdom, en “de degelijkheid”’ van de vaderen uit de zeventiende eeuw heeft gesproken. Wij zullen later die ingenomenheid verdedigen; wij willen billijk genoeg zijn, om het gevoelen van den schrijver over ‘*de Aanwinst der Middeleeuwen*’ eerst onverminkt en zonder tusschenvoeging van aardigheden over te schrijven.

‘Wij gelooven,’ zegt hij in dat tijdschrift, ter wederlegging onzer aanbeveling der studie van het straks genoemde tijdvak, van den invloed, dien wij ons verbeeldden, dat zij op onzen volkstoestand hebben zou, ‘dat de volkeren meer en meer onafhankelijk, meer en meer in de geesten vereenigd (of men het duidelijk mogt achten!), meer en meer *veralgemeend* worden, in hun wezen, in hunne begrippen, in hun wijs van gevoelen en vereeren; en dáárom gelooven wij, dat thands meer dan ooit, niet de tijd is gekomen, om de middeleeuwen te verafgoden, niet de tijd is gekomen, om ons aan het blinkende harnas der Edelen, aan het hermelijn van de Burchtvrouw te vergapen: maar om, op de hoogte geheven, die de Middeleeuwen met hare jongelingsproeven in chronijken en

gedichten, die de Zeventiende Eeuw, met hare krachtige uitdrukking van dat tot rijpheid gekomen tijdperk, die de Achttiende Eeuw met hare geduldige studiën der Oudheid, en beroeringen in de wijsgeerte, die de vervorming van onderzoekers en dichters, van denkers en literatoren Onzes Tijds, die du verhooging van het Christelijk Leven, in strijd met de twijfelzucht, welke personen tot mythen vernedert, en die eindelijk de nooit verzaakte kennis en liefde der Grieksche en Romeinsche Oudheid ons deed innemen - de blikken naar welgevallen om ons heen te laten weiden, en zoodanige voorwerpen uit dat onafzienbaar veld ter behandeling aan te grijpen, als wij naar de roepstem van ons hart, en de eischen der maatschappij onzen plicht achten.'

Spektator, IV^{de} Deel, bl. 96.

Het schort zeker aan ons, dat louter het opzien naar die hoogte ons duizelen doet - intusschen verwachten wij gaarne de meesterstukken, die er van zullen afdalen, al neuriën wij onwillekeurig het oude liedje: 'Allez voir s'ils viennent, Jean!' Ter goeder ure, men vergunne ons de opmerking, ter goeder ure deed men den eisch niet, daar men BILDERDIJK'S *Floris* V had te beoordeelen, - een stuk, dat zoomin den lof der keurige kenners van Grieksche kunst wegdraagt, als het den waren liefhebbers der Fransche *tragédie* voldoet. Zoo men aan de juistheid dier bedenking twijfelen mogt, dan vergelijke men de volgende plaats uit *de Spektator* met den lof, dien zelfs DA COSTA aan den *Götz von Berlichingen* niet onthield. 'Daar bestaat eene tweede reden, waarom, BILDERDIJK'S Treurspel,' schrijft de recensent van *Floris* V, 'niet zoo vol is van de geestdrift, niet zoo gloeiend gekleurd, als veel van zijne overige dichtwerken: hij was de subjektieve dichter bij uitnemendheid;' en de aanhaling, die er volgt, en de vergoêlijking der wijsgeerig-historische uitweidingen in het stuk zijn slechts de bevestiging van de juistheid der reflexie. 'Vooral in den Götz met de ijzeren hand,' heet het daarentegen in de *Stemmen en Beschouwingen*, 'spreidt zich reeds geheel dat ruime, dat rijke, dat heldere, dat edele eener verbeelding ten toon, die alle menschelijke toestanden in zich vermocht op te nemen, en gelouterd (en daardoor als van zelve geïdealiseerd) in de vormen eener meesterlijk behandelde taal af te spiegelen.' Hoe, de philosophische theorist vergoêlijkt de subjectiviteit, terwijl de schier ascetische poëet der objectiviteit regt doet! doch genoeg, de lezer zal mij den uitstap ten goede houden,

als de sprong, om tot mijn onderwerp terug te keeren, mij gelukt in de vraag: Of het waarschijnlijk is, dat de medearbeiders aan dit tijdschrift, welke zeker niet minder vurig dan ik de laatstgeroemde gave in GÖTHE huldigden, en mij echter met al hun talent in het aandringen op het schilderen van inheemsche toestanden uit de zeventiende eeuw ter zijde stonden, dit deden zonder eenige andere aanleiding, dan de b e k r o m p e n h e i d , ons door *de Spektator* nagegeven? Verre van daar, was het liefde voor o o r s p r o n k e l i j k e kunst, die hen tot de gisping der gekozene onderwerpen uit den riddertijd leidde. Als iemand dit hun bezielend beginsel met den schrijver over *de Aanwinst der Middeleeuwen* mogt miskennen, hij geve zich de moeite, schier had ik geschreven, hij gunne zich het genot, de recensie van *de Roos van Dekama*, in den eersten jaargang van dit tijdschrift geplaatst, te herlezen, en het zal hem helder worden, waarom de geniale beoordeelaar tegen dergelijke n a v o l g i n g van WALTER SCOTT te velde trok. Wie het had mogen voorbijzien, de recensent in *de Spektator* niet, wiens aanhaling uit het woord over *de Schaapherder* meer van talent, dan van trouw getuigt. Hetzelfde geldt van onze voorgewende ‘knorrigheid over het vereffenen der geschiedenis, die er onzen VAN LENNEP een euveldaad uitmaakt, dat hij zoo veel tot die vereffening heeft toegebracht, dat hij er een zijner waardigen werkkring in vond tot de balans van het geheel ook het zijne te *komen aanwenden*’ (?). Hoe hadden wij het dan niet in drie regels, welke onmiddellijk diegene voorafgaan, aan welke men de eer eener citatie vergunt, van harte betreurd, dat hij ons, ‘in plaats der Legenden en der Romans, in den trant van *Sir* WALTER, niet Verhalen en Gedichten schonk, even Hollandsch van onderwerp, als Hollandsch van behandeling; van geest als van stof!’ Jufvrouw TOUSSAINT, tot wie wij de bede rigtten hem in dat opzigt niet na te volgen, zoude ook zonder onzen raad haren weg hebben gevonden, en wij zijn niet verwaand genoeg ons te vleijen, dat het op hare keuze van *het Huis L a u e r n e s s e* invloed had; maar terwijl de schuld, waarom dat voortreffelijk boek in deze bladen nog onbeoordeeld is, niet aan ons ligt, bekennen wij, trots al onze ingenomenheid met de zeventiende eeuw, partij gaarne, dat wij onze letterkunde rijk wenschten aan dergelijke studiën van vroegeren tijd. Tegen kwalijk begrepen navolging ijverende, maakten wij opmerkzaam op een tijdvak, dat onzen schrijvers lauweren beloof-

de, zoo als er door geene buitenlanders nog waren behaald, en verzekeren *de Spektator* hem op onze beurt niet hard te zullen vallen, als hij, onze oorspronkelijke tooneelpoëzij even gestreng beoordeelende, als onze inheemsche tooneelspelers, der eerste gemotiveerd de veraanschouwelijking der zeden onzes tijds, of die van welke dagen hem liefst zijn, wat warm aanbevelen mogt, - dat hij hoe eerder hoe liever doe!

Intusschen - het wordt tijd, dat wij tot hem terugkeeren; - de Heer BENNINK JANSSONIUS moge zijnen broeders van den gilde het bezingen der heldenfeiten van het laatste vierde der zestiende en de eerste helft der zeventiende eeuw hebben aangeraden, hij zelf deed het in dezen bundel niet. *Bouwvallen - Moeder - Armoede - Eerste Vriendschap - Nachtwake - Verloren Vrienden*; zietdaar de titels dier verzen in dit boekske, welke, als ge de verdeeling goedkeurt, een algemeen-menschelijk belang inboezemen, terwijl de overige: *Eerste Godsdienst - Goede Vrijdag - Doop - Avondmaal* - en *Vrede op Aarde*, zich op een christelijk publiek beroepen. Wij zullen, als ge wilt, in onze beschouwing de orde, in welke wij de stukken opnoemden, volgen; terwijl wij het, niet enkel om der verscheidenheid wille, betreuren, dat de dichter er geene verzen bijvoegde, als hem zelven in de vroeger aangehaalde regelen voor den geest zweefden.

Bouwvallen is door een' ander' beoordeelaar, in dit tijdschrift, alreeds eene onbestemde mijmering geheeten; - *Moeder*, een vers met leelijke en fraaije coupletten, van ieder waarvan wij er een mededeelen; het eerste is het leelijkste:

> Zalig wie een Moeder hebben,
> Die op 's levens kronkelvloed,
> 't Zij hy rijzen moog of ebben,
> 't Hulkjen voor het stranden hoedt!
> Moederliefde is de eêlste zegen;
> Gids op blijde en donkre wegen;
> Roog aan onzen pelgrimsstaf;
> Bloemperk in de doornendreven;
> Lichtstraal in de nacht van 't leven;
> Rustpunt op den tocht naar 't graf!

Waarlijk, het gaat in overlading, in opeenstapeling van beelden het 11de vers van het LXXXIX^{ste} der Evangelische Gezangen te boven, door CLARISSE zoo te regt gegispt. Het is schijn van rijkdom, aan welks uitkraming de dichter geene behoefte heeft, als hij in het zesde en fraaije couplet zoo eenvoudig en toch zoo aandoenlijk zingt:

Wat al zuchten, wat al zorgen,
  Wat al waken, nacht en dag,
Van onz' eersten levensmorgen
  Tot heur jongsten aderslag!
Zonder zelfzucht groot in 't strijden,
Zonder hoogmoed kalm in 't lijden,
  Vraagt zy van deze aard geene eer;
Want voor 't oog der aard verborgen,
Ligt de wareld, van haar zorgen, -
  Doch dieze aanziet is de Heer!

Hoe kon hij, die deze regelen schreef, zijne hand weêrhouden, om de vroegere niet door te schrappen? - *Armoede* mag eene *remeniscentie* van VICTOR HUGO'S bekend: *Pour les Pauvres*, heeten, doch dat in het hollandsche en hervormde, er door den dichter aan gegeven, geene vergoêlijking vond voor de aanschou-welijkheid van het Parijsche straattooneel, uit de *salle du festin* gezien, - *Eerste Vriendschap* is eene vernuftsspeling, bij welke ik mijnen individuëlen weerzin in zulke verpersoonlijkingen niemand wil opdringen, en daarom liever een paar coupletten afschrijve:

't Is een wicht met blonde lokken,
  Met een open, blij gelaat,
Door geen wolkjen ooit betrokken,
  Blinkende als de Dageraad.

In haar zachte albasten vingren
  Draagtze een smetloos bloemfestoen,
En heur blanke hals omslingren
  Bloesemknop en lentegroen.

Tegenover dit aanvallige, speelzieke, schaterende, meêwarige, doch doorgaans opgeruimde kind, dat ook den dichter gekoosd en - als ons allen - verlaten heeft, schetst hij de tweede vriendschap:

Zorglijk wegend, angstig wikkend
  En een palm in 't golvend hair,
Ernstig op en om my blikkend,
  Staat zy rein en statig daar.

Het oordeel blijve aan den lezer, in hoeverre ik onbillijk ben, als ik gewenscht had, dat de dichter, bij de mindere voorkomendheid van deze, ook den meer gewigtigen invloed had doen uitkomen, dien zij op ons leven heeft! - *Nachtwake* is eene poëtische paradox, dat de nacht niet donker, niet koud en niet stom is, in welke ons, - in eenen bundel van den Heer BENNINK JANSSONIUS, opgedragen aan de Heeren W. HECKER en A.E.

LESTURGEON, - de navolging eener manier BEETS verbaasde en ergerde, *Verloren Vrienden*, - doch ééne opmerking, als gij er geduld genoeg toe hebt, eer ik u dit stukje doe kennen.

Wij hebben het straks beklaagd, dat de Heer BENNINK JANSSONIUS zijne les niet door zijn voorbeeld bekrachtigde; dat hij geenen toon aansloeg uit den tijd, welks studie hij zijnen kunstbroeders aanprees: na dit verslag van vier of vijf andere bijdragen, doen wij het nogmaals. Het is hier misschien geene ongeschikte plaats ter verklaring, minder waarom wij met de zeventiende eeuw ten onzent dweepen, als het u lust, dan wat ons zoo hoogen prijs doet stellen op de reproductie van dien tijd. Men heeft ons gevraagd: of wij 'vooruitzien, dat de dagen van MAURITS, van HOOFT en DE RUYTER ons op nieuw te beleven zijn?' Men heeft er op laten volgen, of wij 'in geheel het volk der tegenwoordige Nederlanden de staatschen van 1600 en later terugvinden?' Eindelijk: men houdt aan om ons antwoord, of wij ons 'vleijen met de sympathie onzes tijds en van het nageslacht, voor eenen toestand, waar wij meer en meer van vervreemden?' Wij kunnen er, driederlei aandoening tot *de Spektator*, drie malen: 'neen!' op zeggen, zonder dat wij daarom onzen wensch behoeven terug te nemen. Wij beginnen onze belijdenis met de betuiging, dat wij in de poëzij op nationaliteit prijs stellen, nationaliteit in stoffe als in vorm; - dat we allerminst voor een klein volk, als het onze, den tijd gekomen achten, zelfs in de kunst het voorbeeld te geven van een gedroomd wereldburgerschap. En nu van het algemeene tot het bijzondere afdalende, schrijver dezes heeft, voor zooverre hij zich herinnert, in zijne beoordeelingen van vaderlandsche poëzij, - van die van STARING af tot die van BEELOO toe, - er green meesterstukje ooit minder vurig om bewonderd, dewijl de stoffe der middeleeuwen ontleend was. Een beetje ongeloovig misschien, maar daarom niet minder verlangend, ziet hij den roman te gemoet, door eenen onzer jonge letterkundigen beloofd, als eene geheel nieuwe, als eene ware voorstelling van het daarin gekozen tijdvak onzer grafelijke regering. Hij heeft eerbied voor eene studie, die 'ons vier honderd jaren langer bestaan onzer taal, vier honderd jaren monumentaal volksleven' wil doen genieten; hij wenschte, dat hij beide in hare resultaten reeds smaken mogt. Doch trots die belangstelling, in ons ouder verleden zag hij het jongere liefst het eerst veraanschouwelijkt, dewijl hij zich naauwer verwant gevoelt aan de staalschen van 1600 b.v., dan aan de

Batavieren onder CLAUDIUS CIVILIS; dewijl hij voor WILLEM I en WILLEM III meer sympathie heeft, dan voor GOVERT met den Bult en Hertog AELBRECHT en zijn boeltje. Als hij onze dichtkunst over het algemeen haar genie liefst aan de groote daden van ons voorgeslacht, aan het schoon van het oord onzer geboorte, wijden ziet, het verheugt hem dubbel haar te hooren gewagen van den tijd, die hem trotsch doet zijn Hollander te wezen. Er is nog iets: elke vraag van den dag, in regten en pligten van ons staatkundig leven, is met meer of minder helder bewustzijn, beredeneerd, voorgevoeld misschien, in de dagen van OLDENBARNEVELD, als in die van DE WITT; - de slagader van onzen staat, de handel, sloeg nooit forscher, dan toen onze vloten met die onzer naburen konden wedijveren; - de wetenschappen, - maar ik zou mij op een vreemd gebied wagen, en echter, al geloof ik genoeg te hebben gezegd, om de oorzaak onzer ingenomenheid met de zeventiende eeuw in het licht te stellen, over eene opmerking van *de Spektator* nog een woord. '*De Gids*,' heet het in zijne Inleiding tot het IV^{de} Deel. 'beperkt zich in zijne eischen, die hij aan den Kunstenaar doet,' heet het, als ik in mijne bijdrage tot de Mengelingen, *het Rijks-Museum* getiteld, beweerd heb, dat wij, hervormden, in de schilderkunst geene afbeeldsels van het goddelijke dulden. En HAYDN en BEETHOVEN en RAFAËL en MICHAËL ANGELO en PAUL DE LA ROCHE en THORWALDSEN worden tegen mij aangevoerd, - waar bergt gij u? - Goddank! er is niemand onder deze, voor welke ik mij niet buig, voor zooverre ik hunne scheppingen begrijp; - maar behoef ik het te vragen: wie van deze was Hollander? Ik wenschte, dat partij een dergelijk heerleger landgenooten tegen mij in het veld had kunnen brengen; spijt 'den sektegeest,' dien men mij toedicht, wenschte ik, dat zij eene reeks katholijke kunstenaars had kunnen opdagen, op onzen grond gekweekt, en die een ander beginsel, dan dat, 't welk ik meende te onderscheiden, in de hollandsche schilderschool - ik sprak slechts van die kunst - vertegenwoordigden. Ik zal de eerste zijn mijnen misslag te erkennen, als men mij het tegendeel aantoont; maar wil men rond mijn gevoelen weten, met uitzondering van eenige weinige verzen van VONDEL, acht ik de stelling van het overheerschende der hervormde gevoelens ook in onze poëzij houdbaar. Eerstin onze dagen, - de bekende onbekende, aan wien de leiding van *de Spektator* blijkt toevertrouwd, zoo hij er niet de ziel van is, behoort zelf tot de verheugende verschijnselen; - eerst in onze dagen nemen

onze Katholijke landgenooten levendig deel aan inheemsche letterkunde, dragen zij er zelfs verdienstelijk toe bij, - al zijn hunne theoriën als die van het tijdschrift, waartegen wij ons gedwongen zien hier op te tomen, wel wat heel a l g e m e e n .

BENNINK JANSSONIUS heeft onze sympathie weten op te wekken voor de beurtelings krachtige, beurtelings teeder gevoelige, bijna altoos recht dichterlijke vaerzen, gepubliceerd in 'zijn onlangs verschenen *Lentebladen*' zegt *de Spektator* van dezen bundel, bl. 57. *Au risque* van andermaal te moeten hooren: '*De Gids* voelt, blijkens de keuze zelve der stoffen, die hij behandelt, tot het wetenschappelijke zich het meest aangetrokken, en getrouw aan deze voorliefde, zou hij wellicht met de Letterkunde genoegen nemen, zoo zij bloot aan wetenschappelijke kennis ten voertuig verstrekte, of in haar *écarts*' - (q u ' i l e s t m a l i c i e u x !) - 'voor het minst zich bezig hield met de opsporing en afbeelding, met de leiding en ontwikkeling van het volkskarakter; *mihi et musis* te zingen staat den dichter nimmer vrij; neen, het zingen, het dichten-zelf niet eens meer: *de Gids* duldt alleen *proza*, en gevolgelijk slechts zulke onderwerpen, als zich in proza behandelen laten' (Inleiding, bl. 5, 6): *au risque* van dit nog eens te hooren, vragen wij *de Spektator* af, of hij gelooft, dat de kunst en het publiek er iets bij zouden hebben verloren, als de vier of vijf vermelde verzen niet waren gedrukt; of publiek en kunst or niet bij zouden hebben gewonnen, als zij vervangen waren door stukken, die blijken droegen, hetzij van objectiviteit, of nationaliteit, of actualiteit; als eene sterksprekende individualiteit hen ten minste bewaard hadde poëzij te worden van Anno Één? Eer wij voortgaan, keeren wij terug tot de *Verloren Vrienden*, een versje, dat wij gaarne geheel afschrijven, ten bewijze, dat wij uitzonderingen weten te maken voor genialiteit.

Verloren vrienden

Een enkle zoete traan, geen bittre zieleklachten,
Wanneer ge in de eenzaamheid van doorgewaakte nachten
  Terug ziet op een schoon voorleên,
En als de ziener, met den tooverstaf gewapend,
De vrienden uwer Jeugd, reeds onder 't moskleed slapend,
  Op nieuw voor uw gezicht laat treên!

De smart zou wanhoop zijn, waart gy my gants ontnomen,
Maar nu, gedurig keertge in visioen en droomen,
  En daarom is mijn smart my zoet,

En daarom is 't me als een, die starend voor zich henen,
't Armoedig dorp, door 't licht der volle maan beschenen,
Weemoedig als een Eden groet.

Want, o - wy hadden saam, meest op bebloemde wegen,
Een schat gewonnen van geloof en hope en zegen,
En meer dan aardsche zaligheên,
En zie, dien rijkdom, ons zoo eindloos hoog in waarde,
Wy deelden dien nog niet, als gy verdweent van de aarde:
Nog blijft hy u en my gemeen.

En 't zou dan zonder u my ledig zijn beneden?
Van wat ons samenbond, gedachten, zuchten, beden,
Stond ik er nog geen enkele af;
Uw beeld leeft in mijn ziel, uw geest blijft my omringen,
In teekens van 't voorleên en zoete erinneringen; -
En - bloemen gaar ik op uw graf.

Maar klachte en traan voor hen die met de vriendschap dweepen,
Waar zy zich door den vriend jonkheid niet begrepen,
Vergeten en verlaten zien.
o Keer van my dat lot, te moeilijk om te dragen,
't Is als de hageljacht in May en Junijdagen
Die d' oogst vernielt van d' akkerliën.

De Hemel heeft voor ons nog glansen, de Aard nog geuren,
't Gestarnte spreekt ons toe, 't graf teelt voor wie er treuren
Nog bloemen, rijk in zoeten troost;
Maar wie zijn vrienden mist, eer 't graf hun stof bewaarde,
Wat star, die hem verkwikt - wat bloemtjen teelt de gaarde,
Dat hem verkwikkend tegenbloost?

Ik weet niet, mijn lezer! of het u als mij gaat, of ge bijwijlen, bij herinneringen uit uwe jeugd, iets dergelijks onbestemd hebt gevoeld, iets van dien aard schemerachtig gedacht, maar nooit zoo gelukkig uitgedrukt, maar nimmer met zoo veel gevoel genoten; doch ik weet wel, dat ik mij zelven, noch u, de verrassing van zulk een meesterstukje bederven wil, door kleine vlekjes aan te wijzen. Het zijn ware lentebladen, frisch als hing er de dauw nog aan, donkerkleurig als hadt ge die in de schaduw geplukt. Waarom toch, als de twijg uit zich zelve er zoo geurige voortbrengt, die overgeënt op eenen vreemden boom, ten einde bastaardbloemen te dragen; waarom, als men kransen van dergelijk lover vlechten kan, er zoogenaamde, helaas! verwelkte immortelles tusschengestrengeld?

(*Vervolg en slot in een volgend N°.*)

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Gallerij van Bijbelsche Vrouwen uit het Aartsvaderlijk tijdperk. Te Groningen, bij A.L. Scholtens. 1842

Het boek, dat wij hier aankondigen, is bij monde en in geschrifte zeer verschillend beoordeeld. Wij hebben recensiën gelezen, die het oneindig te kort deden. Door anderen, nog zeer onlangs in het *Geschenk van een Christelijken Vader*, van JAMES, naar het Engelsch bewerkt door NICOLAAS BEETS, hebben wij het als een *aanbevelenswaardig werk* zien roemen. Wij kunnen terstond beginnen met te verklaren, dat wij aan het laatste oordeel ons zegel hechten. Dit is ons goed regt, gelijk een ander in zijn regt is, wanneer hij naar zijne overtuiging het werk meent te moeten afkeuren. Evenwel kunnen wij het vermoeden niet van ons weren, dat in de afkeurende uitspraak minder een zuiver en onbevangen kritisch oordeel, dan wel eene persoonlijke vooringenomenheid tegen de godsdienstige begrippen van den schrijver heeft voorgezeten. Dit mogen wij niet eerlijk, niet regtvaardig noemen. Wanneer een godgeleerde een theologisch werk schrijft, staat hij voor de vierschaar der wetenschap te regt; daar worden zijne gevoelens aan de regelen van exegese, dogmenhistorie, en wat dies meer zij, getoetst, en na afloop van die toetsing, wordt hij in zijne meening al dan niet ontvankelijk verklaard. Het is de wetenschap, die daar de weegschaal en het zwaard voert. Maar wanneer een dichter, een romanschrijver, een auteur van vertoogen, of welk auteur het zij, die meer regtstreeks aan de regtbank der aesthetiek behoort, met eenen dogmatischen maatstaf gemeten, en daardoor in zijne letterkundige verdiensten te kort gedaan wordt, heeft hij regt, de regtbank van incom-

petentie te beschuldigen. Dit is, onzes inziens, hier geschied. De schrijver van de *Gallerij van Bijbelsche Vrouwen* levert in dit werk, indien al niet een uitmuntend boek, dan toch een boek, waarin veel uitmuntends is. Hij doet zich hier kennen als een' man van fijnen menschkundigen tact, van beproefde levenswijsheid, van een weelderig, dikwijls al te weelderig vernuft, en van eenen wel wat onachtzamen, maar anders schoonen en vloeijenden stijl. Zietdaar gaven, die waarlijk niet algemeen zijn! Met deze gaven toegerust, heeft hij zich tot deze uitvoerige karakterbeschouwing der Bijbelsche vrouwen begeven. Uit deze beschouwing, met kennelijke geestdrift en ijver verrigt, is eene verzameling van tafereelen ontstaan, die op elke bladzijde van oorspronkelijkheid, geest en vernuft schitteren. Een oorspronkelijk boek, in den engeren zin des woords, zijn die hier te lande zoo gewoon? Het is waar, de losse vorm, door den schrijver verkozen, heeft hem verleid tot uitstappen, die dikwijls zelve weder geheele reizen werden, en die aan het geheel het aanzien geven, van hetgeen de Franschen *décousu* noemen. Zeker heeft hij niet overal het onderscheid tusschen *libertas* en *licentia*, noch de grenzen der *grata negligentia* genoeg in het oog gehouden, misschien zelf niet vermoedende, hoeveel de afronding van een kunstwerk tot den indruk der onderscheidene deelen afdoet. VAN DER PALM, in zijn' *Salomo*, die, bij al de ruimte van den kring, waarin hij zich beweegt, toch altijd eene aesthetische eenheid te bewaren weet, ware voor hem een behartigenswaardig model geweest. Wij willen dus deze uitwassen in den al te weelderigen boom niet prijzen (ofschoon wij met JEAN PAUL, onderscheid gemaakt willen hebben tusschen de groene botten van jeugdige kracht en de ziekelijke uitwassen van een' waterachtigen ouderdom); maar om wegens dit gebrek in den vorm een boek van zoo rijken en oorspronkelijken inhoud af te keuren, neen, dat mag ons niet van het hart. Wij juichen dus den schrijver, behoudens de gemaakte opmerkingen, van harte toe. Wij gelooven met BEETS, dat zijn werk een *aanbevelenswaardig* werk is. Gave God, dat het de menigvuldige ziel- en zedenverpestende romans dezer dagen uit de handen van moeders en dochters verdrong! Het behoort dit doel niet te missen, omdat het tot de beschouwing der Heilige Schrift eene eigene overtuiging medebrengt, die zich op menige bladzijde krachtig uitspreekt. Zoo er een gebied is, op hetwelk men het hooggeprezen stelsel van algemeene verdraagzaamheid behoort toe te passen, het is het gebied der

praktijk, als op hetwelk de aangeprezene maatschappelijke of huisselijke pligt niet afhankelijk kan of mag zijn van het bijzonder geloofs*begrip*, dat door hem, die u dien aanprijst, wordt aangekleefd. Er is meer. De schrijver zegt in zijne voorrede: ‘Ik heb mij lezers voorgesteld, die, omdat zij gelooven, begeeren, dat wij spreken, gelijk wij ook om dezelfde reden gensproken hebben.’ Dit beamen wij volmondig. De beschouwingen des schrijvers dragen overal den stempel van een levendig *geloof*, van eene diep in het hart gewortelde en door alle takken des christelijken levens zich verspreidende liefde van God en zijne geboden. Ons dunkt, dat is toch iets meer, dan of zij uiterlijk het kleed droegen van een meer heerschend geloofs*begrip*, over welks dogmatische rigtigheid of onrigtigheid te oordeelen, hier de plaats niet is. De lezer oordeele zelf. Daartoe noodigen wij hem met vertrouwen en aandrang uit. Wat ons betreft, wij reiken den schrijver van ganscher harte de hand. Zijn boek heeft ons onderhouden, geleerd, gesticht. Moge het zulks ook vele anderen doen, zoo vervulle zich de wensch des schrijvers: ‘Mogt de beschouwing dezer *Gallerij* velen tot nut en zegen verstrekken. Wij bevelen haar tot dat einde aan de genadige zorg en besturing van Hem, die den eenen mensch gebruikt om in het hart van den anderen te zaaijen, maar die den magt om den wasdom te geven zich zelven behouden heeft.’

***Waldemar de Overwinnaar, of Denemarken en de Denen in het glansrijkst tijdperk hunner geschiedenis door* B.S. Ingemann. *Uit het Deensch. Leeuwarden*, G.T.N. Suringar. 1839 en 1840. Drie Deelen, 279, 296 en 340 bl.**

O.L.B. WOLFF gelieft, in zijne *Allegemeine Geschichte des Romans*, van INGEMANN te zeggen, ‘ dat ook hij zich in zijne verdichtselen van dien aard’ - en met name in zijne *Waldemar* - ‘bepaalde tot de navolging der voorbeelden, door SCOTT geleverd, en geene nieuwe baan insloeg.’ Met allen eerbied voor den voorbeeldeloozen veellezer, gelooven wij, dat hij het boek, hetwelk wij aankondigen, zoomin doorbladerd heeft, als de werken van Mr. J. VAN LENNEP, die over *sentimentale Färbung* wordt gegispt. Het is ooke eene onverdragelijke aanmatiging van die Denen en die Hollanders, eene eigene taal te willen schrijven! WALDEMAR *Seier* toch, of *Denemarken* en de

Denen in het glansrijkst tijdperk hunner geschiedenis, als de Hollandsche vertalers er te regt bijvoegden, moge tallooze blijken aanbieden van den invloed, door ‘den grooten Toovenaar van het Noorden’ op het romandicht uitgeoefend: INGEMANN'S poging, een historisch heldenleven in eene kunstschepping van die soort te veraanschouwelijken, door hem, die het leidde, tot hoofdfiguur des verhaals te kiezen, en des ondanks geene enkele zwakke zijde van zijn karakter te verhelen, getuigt van eenen oorspronkelijken geest. Liever dan den genialen Deen, op het voetspoor van den Duitschen Criticus, onder die tallooze navolgers van WALTER SCOTT te rangschikken, welken nooit iets, dat naar eenen historischen roman zweemt, zou zijn ingevallen, als deze het genre niet in de mode had gebragt, - zouden wij INGEMANN den waarlijk niet alledaagschen lof willen toekennen, dat de groote meester waarschijnlijk dezelfde greep zoude hebben gedaan als hij, ware *Denemarken* het land zijner geboorte, het land zijner liefde geweest; ware zijne opmerkzaamheid op de reeks van gebeurtenissen, die WALDEMAR'S leven uitmaken, gevallen.

Het eerste vierde der dertiende eeuw, ziedaar het tijdvak, waarin ge door dit verhaal wordt verplaatst aan het hof van den Deenschen Monarch, ‘die zich den naam van Overwinnaar verwierf, wegens zijne veroveringen in *Noord-Duitschland* en *Pruissen*, - welke hij echter meest alle weder verloor door de nederlaag bij *Bornhovede*,’ voegt dezelfde algemeene geschiedenis, aan welke ik de eerste zinsnede ontleende, er in éénen adem, er alle illusie verstorende, bij. Laat het u niet afschrikken! Een roman uit de middeleeuwen in het Noorden biedt niet enkel het honderd malen geschilderde schouwspel aan van een ridderlijk, oorlogszuchtig koning, gekweld met verraderlijke vasallen, en geliefd door bevoorregte burgers; voert niet alleen krijgshaftige of hebzuchtige geestelijken voor u op, is niet maar nog één tornooi, maar nog één klooster, maar nog ééne markt, gezien door het glas van de negentiende eeuw - de dichter vindt in *Scandinavië* voor verhalen van dien aard bouwstoffen bij het volk, door de geschiedenis tot nu toe slechts spaarzaam gebruikt. Zes eeuwen zijn vervlogen, sedert WALDEMAR den staf over de Deensche eilanden zwaaide, en nog weêrgalmt zijn naam van het eene tot het andere uit den mond der landlieden; nog leeft hij - in het volksgezang. INGEMANN had er oor voor, oor als *Sir* WALTER toonde te hebben voor de Engelsche en Schotsche balladen; INGEMANN bestudeerde

die, en wat SAXO GRAMMATICUS en wat de kronijken, welke de deftige geschiedschrijver wigtig raadpleegt, hem niet konden geven, dat weet hij dier overlevering dank: een' eenvoudigen, frisschen, kernigen stijl, aanschouwelijkheid van voorstelling, reproductie van den tijd, toen het harte meer gold dan het hoofd! Onwillekeurig leert ge begrijpen, waarom dat ruwe volk dien koenen koning zoo liefhad; onwillekeurig stelt ge belang in hem, hoeit bij u, voordat hij zelf nog ten tooneele verschenen is. Hij treedt op, en uw zedelijke zin wordt getoetst, eer gij het vermoedt, als ge zijn harte verdeeld ziet, tusschen de engelachtige Boheemsche en de zwartoogige dochter van *Europa's* zuidelijken uithoek; maar geen nood, INGEMANN houdt de kunst te heilig, om der zinnelijkheid te wierooken; priester, doch die niet preêkt, is zijn leven van WALDEMAR, wat het uwe en het mijne, trots onze onbeduidendheid, ieder blijken zal, die het van hooger standpunt gadeslaat, eene regtvaardiging van Gods bestuur! SCOTT'S verbeelding moge stoutere wieken hebben aangeschoten; SCOTT'S stijl moge schitterender zijn, in schikking aller deelen ter bereiking des hoofddoels doet INGEMANN zeker niet voor hem onder; - in volkomene voltooijing van den indruk eens ganschen levens schijnt ons WALDEMAR *de Overwinaar*, in WALDEMAR *de Wetgever* overgaande, éénig.

Ik ben op weg geweest den alledaagschen romanlezers - en het zijn toch deze, die populariteit bijzetten - voor het boek bang te maken; ik haast mij den verkeerden indruk te keer te gaan. INGEMANN moge een middel gevonden hebben, om de sympathie zijner lezers op te wekken in die volkspoëzij, welke in het Noorden de heugenis tot eene heilige heeft gemaakt, hij is begrijpelijk, verstaanbaar, helder, ook voor hem, die deze nooit heeft gehoord, die deze niet kent. INGEMANN heeft den tijd, dien hij schildert, als gij het woord duldt, gedigereerd, en hoezeer de kennis van het dubbele bijgeloof dier dagen, het heidensche en het christelijke, hoezeer zijne studie der-zeden van die eeuw zijne voorstelling kleurt en tint, hij maakt zelden toespelingen, die niet voor elk bevattelijk zijn, en die weinige, welke voorkomen, worden door de verdienstelijke vertalers toegelicht. INGEMANN, eindelijk, schijnt ons wijsgeerig over zijne stof na te denken; schijnt, in den goeden zin des woords, gemoedelijk gestemd, maar hij is tevens dichter, die weet, welke afwisseling van toestanden, welke verrassing van uitkomsten, een roman vereischt. ‘Zwarte Graaf HENDRIK van

Schwerin' is door de geschiedenis met eene kool geteekend, die de romandichter niet eens had te punten, en aan het einde van het boek trouwt een paartje; 'jij hebt er je leven geen knapper gezien!'

Ons blijft nog over op te helderen, waarom wij de vertaling van het werk van INGEMANN, dien wij als lyrisch dichter lang reeds liefhadden, indien al niet, naar wij hopen, te laat, toch zoo laat aankondigen. Als wij de schuld op ons nemen, het van de lente dezes jaars tot den herfst te hebben verschoven, dan valt het vroegere verzuim den overbrengers zelven te wijten. De Heer A. TELTING deelt het publiek, in eenen geestig gestelden brief aan den uitgever, mede, dat de zucht, 'ons de Deensche taal eigen te maken, mijnen vriend, den Heer Lector J.H. BEHRNS, dezen roman heeft doen in handen nemen, en dat wij dien te zamen vertaald hebben ter stijloefening in het Nederduitsch.' Door de redactie van dit tijdschrift uitgenoodigd van dit boek verslag te doen, verzocht ik den uitgever het oorspronkelijke met de vertaling te mogen vergelijken, en Z. Ed. was heusch genoeg dit verzoek in April dezes jaars in te willigen. Welke ook de reden moge zijn, dat dit niet vroeger geschiedde, niemand wijte haar daaraan, dat de beide heeren vertalers behoefden te vreezen zich aan dien toets te onderwerpen. Een weinig minder getrouwheid in de navolging van den bouw der zinnen ware misschien wenschelijk geweest. Eene andere overbrenging der volksliedjes, door iemand van het talent van I.J.A. GOEVERNEUR b.v., zoude bij eenen tweeden druk zijn aan te raden. Enkele provincialismen, als *mulder*; enkele danicismen, als: *wonderlijk*, voor *zonderling* en *gewigtigste*, voor *aanzienlijkste*, zouden dan te verbeteren zijn; maar voor het overige heeft de vitlust goed zoeken, hij zal moeten stilzwijgen bij den lof, dien wij beiden heeren gaarne geven, in hunne eerste proeve dergelijken arbeid van een paar hooggeleerden ten onzent verre te hebben overtroffen. INGEMANN heeft meer geschreven; waarom zouden zij ons publiek niet door de vertolking van andere voortbrengselen van zijn genie verpligten?

Of het aan ons stond al de exemplaren van dezen druk koopers te doen vinden! De uitgever heeft regt op die aanmoediging, daar hij drie vignetten van V. BING voor het werk overhad. Voor het eerste Deel wedijveren teekening en uitvoering in leelijkheid; die voor de beide volgende zijn, den stand onzer lithographie in aanmerking genomen, vrij goed; - maar

wanneer, Mijnheer BACKER! zullen wij uwe pers toch eens die onzer naburen zien evenaren?

E.J.P.

De Zendeling, van A. von Sternberg. *Naar het Hoogduitsch. Te Arnhem, bij* P.A. de Jong. 1843

Een zonderling boek. De levensgeschiedenis van een' Hernhutter, die als zendeling naar de *Westindiën* gaat, vervolgens, ten tijde van de omwenteling, in *Frankrijk* komt, en eindelijk zijn leven verder in *Hernhut* eindigt. Drie groote tafereelen, waarvan men eenigzins den geest kan leeren kennen uit de opschriften: *Hernhut - St. Thomas - Parijs*. Het geheel schijnt te moeten dienen, om de stelling te bevestigen, dat de stichting van *Zinzendorf* hare taak heeft afgeweven. Eene stelling, die de besten en edelsten op aarde nog niet zoo spoedig zullen toegeven. Die stelling wordt betoogd in een verhaal, dat een zonderling mengsel van wijsheid en dwaasheid, van waarheid en verdichting is, en dat misschien zijn oorspronkelijk model heeft in de romans van wijlen BIERNATZKY, waarbij het echter in ieder opzigt verre achterstaat. Evenwel, de waarde der onderscheidene gedeelten is niet gelijk. Het eerste hoofdstuk, *Hernhut*, is met liefde bewerkt, en bevat schoone bladzijden. Een enkel voorbeeld. ‘De beidde vrouwen, LEBRECHT en SIEGBERT, waren in de wereld, mededingsters in de liefde van denzelfden man geweest. CAROLINE was schoon, doch BARBARA geslepen. Meer dan eens was CAROLINE op het punt geweest, om de zege te behalen, maar steeds had BARBARA haar den palm der overwinning weder ontwrongen, en eindelijk den geliefden man getrouwd. CAROLINE'S leven was vernietigd; zij was de opregt minnende, en de man haars harten was de echtgenoot eener coquette geworden: aan geluk was voor haar niet meer te denken. Zij stierf niet aan een gebroken hart, maar zij zette het kleine graauwe mutsje der Moravische zusters op en werd een stil offerlam. Na eenige jaren, in de bedwelming der *wereldlijke* liefde en der ijdele vermaken, die zij aanbiedt, gesleten, klopt op zekeren avond aan de cel van CAROLINE de kleine hand eener zieke, bleeke vrouw. Het was BARBARA, die weduwe geworden was en nu kwam om insgelijks den Heiland lief te hebben. Eene andere dan eene Moravische zuster zou BARBARA van haren drempel hebben gewezen, doch

CAROLINE ontving haar, en sedert heeft BARBARA geene trou were vriendin dan CAROLINE. Thans zijn beide kleine, bleeke, stille vrouwen geworden; hare magere handen drukken elkander dikwijls zacht en heimelijk, als wilden zij de teederheid van hare oude harten voor de wereld niet laten blijken. En zij doen er wel aan, want de wereld zou haar niet gelooven.' Zulke trekken verraden eene geoefende pen, en, wat meer zegt, een warm dichterlijk hart. Waarom is het geheel niet meer in dien stillen, zachten toon, waarvoor de schrijver zoo veel aanleg had, voltooid? Waarschijnlijk omdat hem de adem ontbrak. Hoe het zij - gunstig kan ons oordeel over dit werk niet zijn. Daartoe is het te veel brokwerk. De uitvoering is wel genoeg.

Beknopt Overzigt van het leerstelsel van Charles Fourier, *ten doel hebbende de oprigting van groote en tot heden toe ongekende Maatschappijen van Weldadigheid of algemeene toevlugtsoorden*. 1ste Stukje. *Rotterdam, bij* A. Wynands, 1841, 80 bl

Dit stukje is, zoo wij wel onderrigt zijn, door geen tweede gevolgd, terwijl de opsteller reeds overleden is. Het zoude dus welligt onopgemerkt in onze letterkunde voorbijgaan. Evenwel is het der moeite waardig, voor de geschiedenis van de politieke stelsels in ons land, aanteekening te houden van dit kleine geschrift, het eerste, en zoo wij meenen tot nog toe het eenige, waarin de leer van FOURIER aangeprezen wordt. Het is bekend, hoe in de naburige landen Saint-Simonisten, Fourieristen, Orvenisten veel gerucht gemaakt hebben, en gedeeltelijk nog maken. Dat alles vindt bij de Hollanders geen' weêrklank: naauwelijks maken zij er zich mede bekend. Op die volkomene onverschilligheid maakt dit stukje nu eene uitzondering. Voor hen, die zich met het onderwerp zelf naauwkeurig willen bekend maken, zijn de uitgewerkte Fransche werken natuurlijk eene veel volledige bron.

Het stelsel zelf zullen wij hier niet ontwikkelen; dit kan niet in weinige regelen geschieden: het is dat der harmonie onder de menschen, en bevat de grootste ongerijmdheden, maar tevens vele trekken, die voor den beoefenaar van menschenkennis en van politieke wetenschappen zeer belangrijk zijn. FOURIER was een eenvoudig, braaf man, die de kunst, om in goeden stijl te schrijven, waarin zijne landgenooten gewoonlijk uitmunten, volstrekt miste. Hij dacht zijn geheele leven na over eene

betere maatschappelijke inrigting, droeg zijne plannen in lange duistere werken voor, welke meer bespotting dan bewondering te weeg bragten. Hij spon zich zelven een volledig stelsel, waarin dwaze en verhevene denkbeelden aaneengeknoopt zijn, en zijne verbeelding schiep hem zulke heerlijke uitkomsten, dat hij niets vuriger verlangde, dan er de proef van te kunnen nemen. Zijne welwillendheid, zijn vertrouwen op de mogelijkheid, om het menschdom gelukkig te maken, wekken inderdaad belangstelling. Voor de werkelijkheid zal zijne leer wel geen ander nut stichten, dan door op te wekken, om datgene te beproeven, wat uitvoerlijk is, terwijl hij veelal heeft voorgedragen, wat niet verwezenlijkt worden kan.

J.A.

***Voix Chrétiennes, chants religieux, à l'usage du culte domestique, recueillis et appropriés à leur destination, par* J.B. Roelants. *Zalt-Bommel*, Jean Noman et Fils. 1844**

Het doel, waarmede dit boekje wordt uitgegeven, alsmede de wijze, waarop het is zamengesteld, blijken reeds uit den titel, en worden door den Heer ROELANTS in de voorrede verder ontwikkeld. De schaarschheid van goede gezangen in de Fransche taal, en de daarover herhaalde klagten, deden hem het voornemen opvatten, om daarin te voorzien; maar daar hij zich zediglijk de noodige bekwaamheid ontzeide, om zulks te doen door eigene opstellen, besloot hij de bestaande verzamelingen van dien aard in andere landen te doorloopen, en daaruit eene keuze te doen van stukken, die als gezangen, bij de huisselijke eeredienst, zouden kunnen gebezigd worden. - Tot dat einde nam hij meer dan veertig verzamelingen bij de hand, zich evenwel uitsluitend bepalende bij gedichten van de negentiende eeuw, en als reden hiervan geeft hij op zijne overtuiging, dat de zamenstellers van het tegenwoordig bestaande gezangboek, bij de waalsche gemeenten in gebruik, zich genoegzaam de toenmalige verzamelingen hadden ten nutte gemaakt, en hij hun werk niet zoude kunnen verbeteren. - In de zamenstelling van zijn werk handelde hij als compilator, maar zonder zich slaafs te verbinden aan hetgeen hij vond. Behalve dat hij eenige stukken, door hem zelven vervaardigd, opnam, heeft hij andere zoodanig verkort en veranderd, dat men, naar zijne verklaring, die moeijelijk zoude terugvinden in de oorspronkelijke uitgaven, waaruit zij geput zijn.

Uit dit een en ander ziet de lezer, dat hij hier eene soort van nieuw gezangboek mag verwachten, hetwelk voorzien moet in eene behoefte, die door het bestaande gezangboek, ten minste voor de huisselijke eeredienst, niet kan worden bevredigd. - Gaarne hadden wij gezien, dat vooreerst die behoefte wat meer bijzonder en bepaaldelijk ware aangewezen. Wij twijfelen niet, dat de Heer R. dikwijls de klagten gehoord heeft, waarvan hij gewaagt. Ook wij hoorden dikwijls den wensch uiten, dat in de waalsche gemeenten meer verscheidenheid mogt zijn van gezangen bij de openbare eeredienst, vooral bij sommige gelegenheden, als bij het avondmaal en de christelijke feesten, en niet onwaarschijnlijk is het, dat daarin spoedig worde voorzien; maar of nu deze klagten zoo algemeen zijn, met betrekking tot de huisselijke eeredienst, is misschien eene vraag, die niet iedereen zal toestemmen. Daar, waar die huisselijke eeredienst bestaat, verlangt men doorgaans meer stichtelijke poëzij, dan wel eigenlijk gezegde gezangen; en in die weinige gezinnen, waar men zich door gemeenschappelijk gezang wenscht te stichten, vindt men, naar gelang der omstandigheden, ofschoon niet alles, nogtans veel in het bestaande *recueil*. - Ook komt het ons voor, dat de Heer R. die behoefte meer als reden van zijne uitgave heeft bijgebragt, dan wel, dat hij zoo zeer van die behoefte is overtuigd geweest. Met die overtuiging toch zoude hij zich eerder bevlijtigd hebben, om eenige gezangen voor huisselijk gebruik inderdaad geschikt, vergezeld van bekende zangwijzen, bijeen te brengen, en het doel, dat hij zich voorstelde, zoude hij alzoo beter hebben bereikt, dan door hetgeen hij nu geleverd heeft. Zoo als het werkje nu is, kan het eene belangrijke verzameling genoemd worden van stichtelijke gedichten en versjes op velerlei godsdienstige onderwerpen, waarvan men zich, ter huisselijke opleiding, met vrucht bedienen kan.

Als zoodanig nu heeft de Heer R. door dit werkje goede dienst bewezen aan het godsdienstig publiek, dat zulke lectuur verlangt. Niet ieder toch bezit de verzamelingen van gezangen, die te *Berlijn, Augsburg*, te *Parijs* en elders zijn uitgekomen; niet ieder kent de dichterlijke werken van CLOTTU, CORBIÈRE, MALAN, PEIGNÉ, RECORDON, TURQUETY en anderen. Ook zoude niet iedereen zijnen bijzonderen smaak door den een of den ander' van die schrijvers bevredigd vinden, en eene oordeelkundige bloemlezing uit de breede rij van werken in dit vak kan eene zeer aangename en tevens nuttige strekking heb-

ben. Wij danken daarom den Heer R. voor de veelvuldige moeite en zorg, die hij aan de zamenstelling van het onderhavige werkje besteed heeft, en durven hun, die het tot hunne stichting willen lezen, ruime voldoening beloven.

Het werkje bevat 137 stukken, of, zoo men wil, gezangen, afgedeeld in zes rubrieken, ten opschrift voerende: 1°. *God*. 2°. *Jezus Christus*. 3°. *De Heilige Geest*. 4°. *Feesten en Plegtigheden*. 5°. *Dankzeggingen, hulden en gebeden*. 6°. *Eeredienst, Godsdienst en Zedeleer*. Deze afdeelingen zijn zeer verschillende in grootte. Terwijl de eerste *vijf*, en de derde slechts *twee* gezangen bevat, telt de laatste er meer dan *zestig*; welligt ware die onevenredigheid minder in het oog vallend geweest, wanneer de Heer R. de rubrieken óf vermeerderd, óf, door verplaatsing van sommige gezangen, anders aangevuld had. Misschien had hij zonder hinder die geheele verdeeling kunnen weglaten, daar toch elk stuk een bijzonder opschrift heeft.

Op de keuze der stukken willen wij geene aanmerking maken. Aan verscheidenheid ontbreekt het natuurlijk niet, bij eene bloemlezing uit meer dan zestig schrijvers; maar ongaarne toch misten wij bij zulk eenen voorraad, en in zulk een boek, eenige verzen op bijzondere huisselijke omstandigheden, als: *het huwelijk, de geboorte van een' kind, eenigen ouderlijken raad, de vriendschap een verjaardag, een vertrek, eene herstelling uit krankte, eene scheiding*, en meer dergelijke onderwerpen. Het zijn meest alle stukken, die even goed elders als in den huisselijken kring kunnen gelezen worden. Sommige zelfs zijn bijna uitsluitend voor de kerk geschikt. Slechts in N°. 67 vonden wij een *gebed voor ouders*, hij gelegenheid van eene 50jarige huwelijksvereeniging, eene gelegenheid, die zekerlijk niet iederen dag voorkomt, terwijl het tweede couplet van dat stukje nog door eene vrij gezochte vergelijking wordt ontsierd van de ark van NOACH met het leven, dat God behouden heeft.

Desniettemin vonden wij in het hier geleverde veel goeds, en somtijds waarlijk fraaije en treffende stukken. Over het algemeen hadden wij wel de voorkeur gegeven aan eenvoudige waarheden, in treffende beelden, of gezegden uitgedrukt, boven het dikwijls hoogdravende, dat hier en daar gevonden wordt, en boven de niet altijd gelukkig gekozene beelden, zoo als b.v. *une comète murmurante* in N°. 6, *une vie agenouillée, un rève, qui se receuille* in N°. 11, *un sacrilège gardien de son cadavre-roi* voor den steen van het graf in N°. 29, en de voorstelling van God, onder de drie beelden van: *un pas*-

sant, un pasteur et un pelerin, qui va de contrèe en contrée, in N°. 77; maar dit belet niet, dat men met genoegen vele stukken lezen zal, als b.v. N°. 9: *le nom de Jésus*. N°. 14: *Jésus, sois notre appui*. N°. 22: *la Nativité*. N°. 26: *la Passion*, hetwelk ver te verkiezen is boven vele berijmde lijdensgeschiedenissen van de meeste *recueils de Cantiques*. N°. 57: *Prière du matin*. N°. 60: *Prière du Soir*. N°. 103: *Veillons et prions*. N°. 103, 105, 112 en andere.

Met verwondering hebben wij in dit werkje gezangen teruggevonden, die, zoo niet geheel, dan toch ten minste gedeeltelijk uit het gezangboek, bij de Waalsche Gemeente in gebruik, zijn overgenomen. Zoo in N°. 44: *Le Jour du Seigneur*, met weinige veranderingen, geheel het Cantique 104. Zoo in N°. 82: *La Charité*, geheel het Cantique 113, alleen met weglating van het 2de couplet; zoo nog in N°. 56, 87 en 101 hetzelfde onderwerp behandeld, als in de cantiques 66, 76 en 128; maar het is nog zeer twijfelachtig, of de in de plaats gestelde voor huisselijk gebruik beter zijn dan de reeds bestaande; wij voor ons, ten minste, verkiezen *l'Oraison Dominicale*, in Cant. 66, boven het gezochte en gedrongene van het N°. 56, waar, onder andere, in het slot gevraagd wordt: *Seigneur! n'es-tu pas fort, si l'infâme est subtil*? met het kennelijk doel, om te kunnen eindigen met: *Ainsi soit-il*. Het N°. 87: *Je crois*, is wel uitgebreider en hoogdravender dan cantique 76, maar het meer eenvoudige van het laatste maakt het zekerlijk niet minder bruikbaar, en hoewel in N°. 101: *Qui donc seront les bienheureux*? meer poëzij gevonden wordt dan in cant. 128, *Sur les béatitudes*, was er, bij het bestaan van het laatste, toch weinig behoefte aan het eerste. Hetzelfde zouden wij kunnen zeggen van N°. 98: *Justice divine*, hetwelk eene nieuwe berijming is van den eersten Psalm.

Wij hadden wel gewenscht, dat de Heer R. hadde kunnen goedvinden, om bij ieder stuk den auteur op te geven. Wij zouden dan misschien, bij het zien zijner eigenhandige stukken, hem hebben kunnen aanmoedigen, om liever dan eene bloemlezing, eene kleine verzameling te geven van eenige huisselijke stukjes met bijgevoegde bekende zangwijzen; maar wij moeten tevreden zijn met hetgeen wij ontvingen. De Heer R. verklaart de overgenomene stukken zoozeer te hebben veranderd, dat men met moeite de bron, waaruit zij geput zijn, zoude herkennen. Het lijdt geen' twijfel, dat het décatholisercn eeniger verzen van DE LAMARTINE, VICTOR HUGO, enz. hem niet

weinig moeite heeft gekost; slechts kunnen wij den wensch niet onderdrukken, dat hij, bij het veranderen, ook nog eenige uitdrukkingen hadde weggelaten, niet dewijl zij het bewijs harer afkomst uit de moederkerk medebrengen, maar dewijl deze ons toeschenen tegen den goeden smaak te zondigen, of van gezochtheid niet vrij te zijn. Zoo vonden wij in N°. 29: *la Résurrection*, minder gepast de voorstelling der ziel, die, tot het ligchaam zegt: *me voici, lève-toi*! Zoo kon ons niet bevallen in N°. 47, *de twijfel, die zijne tent opslaat*, en in N°, 83, *de liefde, voorgesteld als eene bloem, die men in den tuin der ziel plukt*. Zoo eindelijk vonden wij de uitdrukking van *femme inconsolée*, in N°. 29, van *Prière limpide*, in N°. 65, enz., niet zeer juist; maar wij willen bij die kleinigheden niet stilstaan; liever willen wij betuigen, dat wij, hoe verder wij in het boekje kwamen, hoe meer wij geboeid werden door de waarlijk fraaije stukken. Met bijzonder genoegen lazen wij de verzen *aan de Christelijke Jeugd*, N°. 120, 121, 112. *Le Christianisme*, N°. 126, bevat veel opbeurends in dagen van ongeloof. De *Pensées des morts*, N°. 133, en de N^os^., getiteld *le Juste mourant*, zullen met stichting gelezen worden. De Christenen van onderscheidene genootschappen zullen er voedsel in vinden voor hun geloof, hunne hoop en hunne liefde. Alleen mag men er aan twijfelen, of niet sommige uitdrukkingen wat gewaagd zijn. Kan men b.v. in N°. 19 zeggen van den H. Geest:

> Du Juge, qui nous épouvante,
> Tu fléchis le bras redouté;

en in N°. 37 van J. Ch.

> que le Christ, par qui la foi dans notre âme s'allume, descend dans notre coeur.

En in N°. 53:

> Dans ton amour extrême
> Ne regarde en nous, que toi.

Voor het overige laten de bewerking, de druk en het papier niets te wenschen over. Een lief vignet versiert het werkje, aan hetwelk wij een ruim debiet toewenschen.

Boekbeoordeelingen.

Javaansche spraakkunst door wijlen *A.D. Cornets de Groot*, uitgegeven in naam en op verzoek van het Bataviasche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, door *J.F.C. Gericke*; tweede verbeterde en vermeerderde uitgaaf, gevolgd door een Leesboek tot oefening in de Javaansche Taal, verzameld en uitgegeven door *J.F.C. Gericke*; op nieuw uitgegeven en voorzien van een nieuw Woordenboek, door *T. Roorda*, Doctor in de Letteren en de Godgeleerdheid, Hoogleeraar in de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indiën aan de Koninklijke Akademie te Delft, en Lid van het Koninklijk Nederlandsch Instituut. Amsterdam, bij Johannes Müller. 1843. 2 Stukken, gr. 8°.

(*Vervolg van blz.* 565.)

Het verblijf van den Heer GERICKE hier te lande gaf nog aanleiding tot eenige maatregelen ter bevordering van het schoolonderwijs op *Java*, tot welk onderwerp wij hier dus met een woord moeten terugkeeren. Reeds lang had GERICKE de overtuiging gekoesterd, dat de oprigting van scholen voor de inlanders het geschiktste middel zou zijn, om de bijbelverspreiding op *Java* voor te bereiden, en had hij het plan gevormd en gedeeltelijk verwezenlijkt, om eenige Javaansche werkjes voor het elementaire onderwijs zamen te stellen(1).

(1) Zie *Handelingen van de* 24ste *Alg. Vergad. des Nederl. Bijbelgen.*, bl. 64.

De nieuwe Javaansche typen, die hij bij zijne overkomst bijna voltooid vond, stelden hem in de gelegenheid spoedig aan dit voornemen eenig gevolg te geven, en met ondersteuning des Bijbelgenootschaps het bovenvermelde *Serrat Tjarakan* en de daarbij behoorende Javaansche tabellen(1) ter perse te leggen, terwijl hij zich tevens met een verzoekschrift tot het Gouvernement wendde, waarin hij onder andere bijzonderheden ook op de ondersteuning der pogingen, die hij tot oprigting van scholen op *Java* wilde aanwenden, ten sterkste aandrong. Dit verzoekschrift, door het advijs van het hoofdbestuur ondersteund, werd eerst in 1840, dus lang nadat GERICKE de terugreis aanvaard had, beantwoord. Slechts voor een gering gedeelte werd aan GERICKE'S wenschen voldaan. Met name werd het oprigten van scholen aan GERICKE toegestaan, doch slechts onder voorwaarde, dat dit met toestemming van het gouvernement in *Indië*, en met gemeen overleg der hooge beambten aldaar geschieden zou, die zich in de bevordering dezer belangen niet bijzonder ijverig schijnen betoond te hebben(2).

(1) Zie N°. 8, bl. 438.

(2) Zie *Handelingen van de* 26ste *Alg. Vergad. des Nederl. Bijbelgen.*, bl. 83. In hetzelfde verslag (bl. 96) komt ook een brief van den Heer VAN HOËVELL, te *Batavia*, aan het Nederlandsche Bijbelgenootschap voor, waaruit wij, tot aanvulling en bevestiging van onze beschouwing, in N°. 8, het volgende afschrijven: ‘Het is bepaaldelijk het onderwijs der Javanen, waarop ik uwe aandacht vestigen, en waarover ik uwen arbeid inroepen wilde. Duizende Javanen loopen in onwetendheid en volslagen onkunde rond, en niemand bekommert zich over hen, zoo zij maar de verlangde hoeveelheid koffij of andere producten opleveren. Duizende Javanen gevoelen nu reeds behoefte aan meerdere ontwikkeling en beschaving; getuige de menigte Javaansche jongelieden, die, waar zij zulks maar kunnen, uit eigen beweging de Nederduitsche scholen bezoeken. Duizende Javanen zullen in den dag des Oordeels getuigen tegen *Nederland*!’ - ‘En niets zou gemakkelijker zijn, dan invloed op het onderwijs onder hen te verkrijgen. Was er een instituut om inlandsche onderwijzers te vormen, en werden van daaruit naar alle oorden van het eiland zoogenaamde *Goeroes* gezonden - die altoos aan het Bijbelgenootschap moesten verbonden zijn door eene kleine jaarlijksche gratificatie -, dan zouden daarvan weldra de heilrijkste vruchten geplukt worden. En mij dunkt, dat dit zoo geheel ligt in de belangen van het Bijbelgenootschap als zoodanig. Wat toch zal eene bijbelvertaling baten, zoo niet tevens het onderwijs der jeugd op *Java* wordt verbeterd?’ enz. Wat de pogingen betreft, door de Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen* ten nutte van het onderwijs op *Java* aangewend, waarvan wij in hetzelfde nommer bl. 438 gewaagden, daarvan zal men weldra nader berigt kunnen bekomen in het ter perse liggend algemeen Verslag, reeds op hare jongste algemeene Vergadering medegedeeld. Men zal er met genoegen uit ontwaren, dat de Maatschappij nog steeds aan de belangen van het onderwijs op *Java* indachtig blijft, en alle inlichtingen op dit punt met belangstelling ontvangen zal, al heeft zij gemeend ernstiger pogingen voor's hands te moeten laten rusten.

Een andere en zeer gepaste maatregel tot voorbereiding van de uitgave en verspreiding der Javaansche bijbelvertaling was de uitgave van een bijbelsch leesboek voor de Javanen, hetwelk eene keur van de schoonste en bevattelijkste plaatsen uit de historische schriften des Ouden en Nieuwen Verbonds bevatten zou. Het voorstel tot de uitgave van zulk een leesboek werd door GERICKE aan het Hoofdbestuur des Bijbelgenootschaps gedaan, en op het gunstig advijs der commissie, tot onderzoek daarvan benoemd, met gretigheid aangenomen(1). De stukken, voor dit leesboek bestemd, waren reeds vooraf in gereedheid gebragt, zoodat weldra tot den druk kon worden overgegaan. Na het vertrek van den Heer GERICKE, die den 17den October, 1839, de terugreis naar *Java* aannam, werd de bezorging van den druk aan Prof. ROORDA toevertrouwd, wien het gelukte in 1841 de uitgave dezer eerstelingen van GERICKE'S arbeid aan de bijbelvertaling te voltooijen. Het werk is geheel in de Javaansche taal gedrukt; een Nederduitsche titel, met opgave van den inhoud, is alleen toegevoegd aan de weinige exemplaren, voor de verspreiding in *Europa* bestemd. Deze titel luidt als volgt: *Leesboek voor da Javanen, te zamengesteld uit stukken des Ouden en Nieuwen Verbonds; verzameld en vertaald door* J.F.C. GERICKE; *uitgegeven op last van het Nederlandsch Bijbelgenootschap*. Het geheel bestaat uit 27 hoofdstukken, waarvan 18 uit het Oude, en 9 uit het Nieuwe Testament, welke te zamen 180 bl. beslaan. Ofschoon ruim 400 exemplaren van dit werk achtervolgens naar *Java* gezonden zijn, heeft echter het Bijbelgenootschap ook van deze onderneming nog geene vruchten gezien. Zijn zij onder de Javaansche bevolking verspreid? Zoo niet, welke waren de beletselen, die dit verhinderd hebben? Zietdaar vragen, die wij, bij gebrek aan bescheiden, niet kunnen beantwoorden; zelfs van de aankomst der overgezondene exemplaren is niet eens berigt ontvangen.

De Heer GERICKE werd, op zijne terugreis naar *Java*, door den Heer C.J. VAN DER VLIS, als mede-afgevaardigde van het Bijbelgenootschap, vergezeld. Deze jeugdige geleerde, een der

(1) Zie het rapport dier commissie in de *Handel. der* 25ste *Alg. Verg.*, bl. 91-104.

geliefdste leerlingen van den onvergetelijken WEIJERS, had zich, door zijne grondige studiën in de Semitische talen, als den geschikten persoon aan het Bijbelgenootschap aangeprezen, om den Heer GERICKE in zijne uitgebreide taak behulpzaam te zijn. Reeds hier te lande genoot hij het onderwijs van GERICKE, terwijl hij op de reis zelve zijn Javaansch woordenboek afschreef. De instructie, aan de beide afgevaardigden medegegeven, trachtte hunne zamenwerking tot het ééne groote doel te bevorderen. Ook voor GERICKE trad nu de bijbelvertaling, vroeger meer in de schaduw gesteld, geheel op den voorgrond. Daarbij zou hij voortgaan den Heer V.D. VLIS in het Javaansch te onderwijzen, die hem, omgekeerd, door zijne zorgvuldigere opleiding tot grondig Schriftverklaarder, met wenken en raadgevingen kon ter zijde staan. Ongelukkige verschillen echter, waarvan wij de aanleiding noch genoegzaam kennen, noch hier ter plaatse onderzoeken willen, verstoorden, kort na de aankomst op *Java*, deze zamenwerking, en noopten den Heer V.D. VLIS, voor zijne verdere studie van het Javaansch, zijne toevlugt te nemen tot de hulp van den bekwamen translateur van *Soerakarta*, den reeds meermalen door ons vermelden Heer WINTER. Wat sedert door beide Heeren verrigt werd, kunnen wij gevoegelijk afzonderlijk vermelden.

Van GERICKE ontving het Bijbelgenootschap, bij verschillende toezendingen, afschriften der vertaling van een aanzienlijk gedeelte des Bijbels, bestaande uit de vier Evangeliën, de Psalmen, de vier eerste boeken van MOZES. Op de Algemeene Vergadering des Bijbelgenootschaps van 1843 werd het hoofdbestuur gemagtigd, om middelerwijl tot het drukken der Evangeliën over te gaan. Slechts het veranderde inzigt van GERICKE omtrent de taalsoort (*Krâmâ* of *Ngoko*), die in sommige deelen dezer overzetting behoorde gebezigd te worden, heeft tot nog toe verhinderd, dat dit besluit tot uitvoering kwam.

Ook de zaak van het onderwijs bleef GERICKE ter harte gaan, blijkens de overzending van twee werkjes, voor Javaansche schoolboeken bestemd. Wij hebben ze reeds vroeger vermeld[1]. Het tweede dezer werkjes echter, ofschoon minder-

(1) N°. 8, bl. 438. Het eerste dezer werkjes noemden wij daar ‘eene verzameling van korte en algemeen bevattelijke opstellen over de natuurlijke historie der op *Java* meest bekende dieren.’ Ons ontrouw geheugen heeft ons bedrogen. Volgens GERICKE'S eigene verklaring ‘stelt het den aard, de eigenschappen en het nut van eenige voorwerpen uit *de onderscheiden rijken de natuur*, aan de Javaansche jeugd op eene eenvoudige en bevattelijke wijze voor.’ Zie *Handel. der* 28ste *Alg. Verg. des Nederl. Bijbelg.*, bl. 80.

overeenkomstig met het oorspronkelijk doel, door Prof. ROORDA als aanhangsel der Javaansche Chrestomathie, bij zijne Spraakkunst gevoegd, uitgegeven, en door een woordenboek opgehelderd, willen wij uit dien hoofde met de eigene woorden van GERICKE wat nader doen kennen. ‘De vragen en antwoorden,’ dus schrijft hij, ‘zijn overeenkomstig den rang der sprekenden ingerigt. Men vindt daarin de vragen in Ngoko en de antwoorden in Kromo, dan wel de vragen en antwoorden beide in Kromo of beide in Ngoko, naar gelang van het onderwerp der gesprekken en de betrekking of verhouding, waarin de spreker tot den toegesproken' persoon staat. De onderwerpen der gesprekken zijn uit het huisselijk en maatschappelijk leven der Javanen ontleend, als: over den rijstbouw, de koffijkultuur, de regtspleging, den koophandel, de schrijfkunst, den stalknecht, den kleermaker, den leêrarbeider en ander huisselijk bedrijf. Voorts over de Javaansche geschiedenis van haren oorsprong of de *Djaman-Koekilo* (de vogelen-eeuw) tot den tegenwoordigen tijd of de *Djaman-Koekilo* (de apen-eeuw). De onderscheiden rangen en titels der Javanen worden in het 13de gesprek naar hunne woordelijke beteekenis verklaard. Het 14de gesprek behelst alles wat tot het vorstelijk paleis van *Soerakarta* met zijne 26 poorten, in navolging van het paleis van *Batoro Hendro* in den *Soerolojo*[1] behoort. De twee laatste nommers bevatten gesprekken tusschen personen van geringe afkomst, die elkander in lang niet gezien hebben, en zich bij hunne wederontmoeting vertrouwelijk over persoonlijke belangen in eenvoudig Ngoko onderhouden’[2]. Bij eenig nadenken zal men erkennen, dat dit boekje nog ruim zoo voegzaam voor Europeanen, als hulpmiddel ter aanleering der Javaansche taal, dan als leesboekje voor de Javanen zelve kon gebezigd worden; men zal het gebruik zeer oordeelkundig vinden, door Prof. ROORDA daarvan, ten behoeve zijner leerlingen, te *Delft*, gemaakt, en zich aan het bestuur des Bijbelgenootschaps verpligt rekenen, dat de welwillende vergunning tot dit gebruik heeft verleend.

De verdere volmaking van het Javaansch-Nederduitsch woor-

(1) D.i. de *hemel* of het *elysium* der oude Javaansche mythologie.

(2) Zie *Handel. der* 28ste *Alg. Verg. des Nederl. Bijbelgen.*, bl. 81.

denboek was een ander voorwerp der aanhoudende zorgen van GERICKE, en wij mogen ons met de hoop vleijen, dat de lang gekoesterde wensch naar deszelfs uitgave eindelijk eerlang zal vervuld worden. Het jongste verslag des Bijbelgenootschaps behelst daaromtrent het navolgende: ‘Tot den arbeid aan het Javaansch-Nederduitsch Woordenboek heeft GERICKE zich sedert eenigen tijd nog meer bijzonder aangegord, sedert hem van wege Z.M. onzen Koning door den Minister van Koloniën eene herhaalde aanschrijving is geworden, om dit Woordenboek aan het Gouvernement af te staan, hetwelk, doordrongen van deszelfs gewigt en belang, zoo voor de ambtenaren, als voor de wetenschap, genegen is het Woordenboek op eigen kosten te laten drukken en uitgeven. GERICKE, die eerst van oordeel was, dat de bewerking van het Woordenboek nog wel ten minste drie jaren zou vorderen, en het dus raadzaam zijn zou, druk en uitgave even zoovele jaren uit te stellen, meende echter aan dien herhaalden aandrang des Gouvernements niet te mogen weêrstaan, en heeft zich bereid verklaard om bij driemaandelijksche verzendingen het nagezien en verbeterd Woordenboek aan den Minister te doen toekomen, welke dan den druk, onder toezigt van den Hooggel. Heer ROORDA, zal doen ten uitvoer brengen.’ De regten evenwel, die het Bijbelgenootschap op dit Woordenboek, door zijn' afgevaardigde, ten behoeve der vertaling der H.S. vervaardigd, bezit, hebben *réclames*, ten aanzien van dezen maatregel, uitgelokt. Wij wenschen vuriglijk, dat deze niet andermaal tot een uitstel der uitgave van zulk een gewigtig werk leiden zullen, zonder hetwelk de studie der Javaansche taal nimmer voor allen toegankelijk zijn, maar het voorregt van eenige weinigen blijven zal[(1)].

Ten slotte moeten wij nog gewagen van de hulp, door den Heer GERICKE aan het Bataviaasch Genootschap verstrekt, dat zich, sedert een paar jaren, op voorstel van den Heer VAN HOËVELL, heeft voorgesteld, de talen van den *Indischen Archipel* meer bijzonder tot het voorwerp van zijne navorschingen te maken. De verschillende beoefenaren der Javaansche taal in *Indië* hebben zich tot medewerking aan de uitgave van Javaansche teksten verbonden, terwijl de Heer GERICKE, blijkens het *verslag van het Bataviaasch Genootschap, gelezen in de Algemeene Vergadering op den* 5^{den} *October*, 1843, reeds werkelijk zijne bewerking eener Javaansche vertaling van het Kawigedicht,

(1) Zie *Handel. der* 30ste *Alg. Verg. des Nederl. Bijbelgen.*, bl. 102.

Wiwåwå getiteld, ter plaatsing in de werken des genootschaps heeft toegezonden[1]. En hiermede meenen wij een tamelijk volledig verslag gegeven te hebben van de veelzijdige werkzaamheden van den Heer GERICKE, dien wij vurig wenschen, dat de Almagtige zal sparen, ter vervulling der grootsche taak, die hij heeft op zich genomen, en met moed en volharding, bij het reuzenwerk, dat nog te volbrengen is, zal bezielen. Op hem alleen blijft onze hoop gevestigd, terwijl reeds zoo menige medearbeider in den bloei van jeugd en kracht aan de verwachtingen van kerk en vaderland ontviel. Mogen ze, ten aanzien van GERICKE, niet beschaamd worden!

Met weemoedige gedachten vervult ons de herinnering aan VAN DER VLIS, een der slagtoffers, en niet het minst betreurde, op welke wij het oog hadden. Onder de leiding van den Heer WINTER, maakte hij snelle vorderingen in het Javaansch, en vond zich weldra in staat, zijne vertaling van het boek der Rigteren, later die van de 19 eerste hoofdstukken der Spreuken, aan het Bijbelgenootschap toe te zenden, Inmiddels wijdde hij zich met ijver aan de studie der oudheden en inscripties, op *Java* in zoo ruimen overvloed aanwezig, waarvan zijne *Proeve eener beschrijving en verklaring der oudheden en opschriften op Soekoeh en Tjetto*, in het XIX^{de} Deel der werken van het Bataviaasch Genootschap, een schoon bewijs levert; ja zelfs de eerste opwekking tot het plan der uitgave van een *Corpus Inscriptionum Javae*, waarmede gemeld Genootschap zich op dit oogenblik bezig houdt, is, bedriegen wij ons niet, van VAN DER VLIS uitgegaan, die tevens door het rangschikken en beschrijven der antiquarische verzameling, van den Heer VALCK afkomstig, den grondslag legde voor den beredeneerden catalogus der oudheden van het Bataviaasch Genootschap, die weldra, hopen wij, het licht zal zien[2]. Eene niet minder belangrijke dienst wilde de Heer V.D. VLIS aan het Genootschap bewijzen, door de uitgave van een' beredeneerden catalogus der Arabische HSS., op de bibliotheek dier wetenschappelijke instelling berustende, doch waarvan slechts het eerste gedeelte, de exemplaren des *Korans*

(1) Zie *de Referent*, 1844, kol. 234. Den inhoud der *Wiwåwå* deelt RAFFLES mede in zijne *History of Java*, Dl. I, bl. 429-434 der tweede uitgave. Tusschen dien inhoud en het door GERICKE bewerkte manuscript schijnt echter zeer weinig overeenkomst te zijn.

(2) Zie *de Referent*, 1844, kol. 250, 257, en het *Tijdschrift voor Neêrlands Indië*, 4de Jaargang, Dl. II, bl. 604.

bevattende, door hem is afgewerkt[1]. In nader verband tot het onderwerp, hetwelk wij behandelen, staat zijn voornemen, om gezamenlijk met den Heer WINTER, eene Javaansche Spraakkunst en Chrestomathie, met daarbij behoorend Javaansch-Nederduitsch Woordenboek, in het licht te geven. Blijkens den prospectus, van 25 April, 1842, gedateerd, zou de spraakkunst, behalve de woordvorming, ook de tot nog toe slechts zeer oppervlakkig behandelde woordvoeging, en de nog in het geheel niet bearbeide regelen van den Javaanschen versbouw behelzen. De chrestomathie zou, bij gebrek van een' genoegzamen voorraad in het door de Javanen schaarsch beoefende proza, voor een groot deel bestaan uit uittreksels eener prozavertaling der *Duizend en éénen Nacht*, door den Heer WINTER naar de Hollandsche uitgave bewerkt, en uit eenige Javaansche dichtstukken, door hem in proza overgebragt; verder uit brokken uit de Javaansche wetboeken, eenige stukken over de *Pawoekon* of voorzegkunde, eene reeks van Javaansche brieven, en uittreksels der voornaamste Javaansche gedichten, terwijl het woordenboek de alphabetisch geordende verklaring bevatten zou van alle in de chrestomathie voorkomende woorden. Belangrijk voorzeker zou deze arbeid geweest zijn, waarvan de stof grootendeels door den dóórkundigen Heer WINTER was geleverd, terwijl de redactie voor de pers aan den Heer V.D. VLIS was toevertrouwd. Doch de dood maakte op het onverwachtst een einde aan dit en zoo vele andere plannen. Den 17^{den} October, 1842, bezweek V.D. VLIS, in 29jarigen leeftijd, het slagtoffer welligt van zijnen edelen dorst naar kennis, die hem de noodige zorg voor zich zelven deed verwaarloozen. Onberekenbaar is het verlies, dat de Javaansche letterkunde in den onbegrijpelijk werkzamen V.D. VLIS heeft geleden. De arbeid echter, dien de Heer WINTER hem, ter uitgave, had toevertrouwd, zal niet geheel, vertrouwen wij, voor de wetenschap verloren gaan, al durven wij niet met zekerheid bepalen, of een Javaansch werk van den Heer WINTER, dat thans in *Nederland* ter perse ligt, tot de gemelde chrestomathie al dan niet in eenige betrekking staat.

Niet minder treffend was het verlies, door de wetenschap in den Heer W.C.H. TOEWATER geleden, die, na alvorens tot het Bijbelgenootschap in eenige betrekking te zijn getreden, in October, 1838, als benoemd predikant naar *Oostindië* vertrok.

(1) Zie ald. kol. 273.

Zijne plaatsing te *Macassar* verhinderde aanvankelijk zijne deelneming aan het werk der Javaansche bijbelvertaling, doch gaf hem daarentegen gelegenheid, om de nog geheel verwaarloosde Boeginesche en Macassaarsche talen te beoefenen(1). Zijne verplaatsing naar *Samarang*, in 1842, werkte echter de inzigten van het Bijbelgenootschap in de hand. TOEWATER verklaarde zich bereid, om zich met vernieuwden ernst op het Javaansch toe te leggen, en de pogingen des Bijbelgenootschaps te helpen ondersteunen. Het verlies van V.D. VLIS deed de aanwinst van dezen bondgenoot dubbel op prijs stellen, die ook reeds het plan gevormd had, door de voltooijing van den catalogus der Arabische handschriften, dat zelfde verlies voor het Bataviaasch Genootschap zoo veel mogelijk te vergoeden, toen, helaas! den 18^{den} Februarij, 1844, de dood ook TOEWATER wegrukte, en andermaal GERICKE voor zijne onafzienbare taak, alleen liet staan.

Eene nieuwe poging, om den Heer GERICKE eenen medehelper te verschaffen, is thans beproefd, door eene overeenkomst, voorloopig met den Heer D. MOUNIER aangegaan(2). Moge hij gelukkiger zijn dan zijne voorgangers!

Behalve de beide Heeren, die dus thans weder hunne krachten aan de taak der bijbelvertaling wijden, en den Heer ROORDA VAN EYSINGA, thans naar *Oostindië* wedergekeerd, bezit *Java* nog twee beoefenaars der Javaansche letterkunde, van welke de eene reeds veel heeft geleverd, de andere veel van zich doet verwachten.

De eerste is de Heer C.F. WINTER, sedert eene lange reeks van jaren translateur te *Soerakarta*, wiens naam zich bijna aan elke onderneming hecht, die met de Javaansche letteren

(1) Wat de Heer TOEWATER voor de studie dezer talen gepraesteerd heeft, moeten wij, als niet tot ons onderwerp behoorende, voorbijgaan; maar vooral hierover is allerbelangrijkst het verslag van het Bataviaasch Gen., gelezen in de Alg. Vergad. van den 5^{den} Oct, 1843. Zie *de Referent*, kol. 236. De Heer TOEWATER had Spraakkunsten en Chrestomathiën, door Woordenboeken opgehelderd, voor beide talen opgesteld, en de uitgave wachtte slechts op de vervaardiging van goede typen, waartoe reeds de middelen beraamd werden. Is er thans iemand op *Java*, genoeg in deze talen ervaren, om de uitgave van den nagelaten' arbeid van TOEWATER te bezorgen? Onze vrees, in dit opzigt, is grooter dan onze hoop. Nieuwe en wreede teleurstelling, die welligt wederom *Nedarland* om een deel van den Wetenschappelijken roem zal brengen, die het echter regtmatig toekomt!

(2) Zie *Handd. der* 30ste *Alg. Verg. des Nederl. Bijbelgen.*, bl. 109 De Heer MOUNIER heeft ook aan het Bataviaasch Genootschap zijne hulp voor de uitgave van Javaansche teksten toegezegd. Zie *de Referent*, 1844, kol. 235.

in verband staat, en dan ook reeds onderscheidene malen in dit verslag is voorgekomen. Hij is in het onbetwist bezit van den roem, van door geen' Europeaan, in kennis der Javaansche taal en van de zeden en instellingen der Javanen, te worden geëvenaard. Zelfs GERICKE onderwerpt zijnen arbeid gaarne aan het oordeel van den Heer WINTER, en heeft dikwijls van zijne hulp gebruik gemaakt. Eerst in de laatste jaren heeft de Heer WINTER zich, door het uitgeven van letterkundigen arbeid, bekend gemaakt. Het *Tijdschrift voor Neêrlands Indië* is hem menige belangrijke bijdrage verschuldigd. Wij maken slechts op zijne *Javaansche Mythologie*, zijnde de vertaling van een Javaansch handschrift(1), en op zijne belangrijke verhandeling over de *Instellingen, gewoonten en gebruiken der Javanen te Soerakarta*(2) opmerkzaam. Van zijnen letterkundigen arbeid, gezamenlijk met den Heer V.D. VLIS, spraken wij reeds vroeger, en gaven te kennen, dat in *Nederland* een werk van hem ter perse ligt, waarvan wij de uitgave spoedig te gemoet zien. Op uitnoodiging van het Bataviaasch Genootschap, houdt hij zich thans met de uitgave der nieuwste Javaansche bewerking van het Kawigedicht *Råmå* bezig, hetwelk eene navolging is van de beroemde Indische *Ramajana*. Het eerste gedeelte van dezen arbeid, met eene Nederduitsche vertaling en belangrijke aanteekeningen verrijkt, bevindt zich reeds in handen der directie(3).

De andere is de Heer W.A. VAN DEN HAM, kweekeling der Utrechtsche Hoogeschool, die door het gouvernement naar *Indië* is gezonden, om de Kawitaal en de oudheden en inscriptiën van *Java* te onderzoeken, na zich door eene tweejarige studie van het Sanskrit, te *Bonn*, onder den beroemden LASSEN, daartoe te hebben voorbereid. Met dezen sleutel tot de kennis der Kawitaal toegerust, is hij op dit oogenblik bezig, om de Kawimanuscripten, in de bibliotheek des Keizers van *Soerakarta*, te ontcijferen en te bestuderen. Deze studie heeft hem reeds de volkomene zekerheid verschaft, dat de verlorene kennis van het Kawi, door middel van het Sanskrit, althans grootendeels kan worden wedergevonden. De eerste vruchten van zijn onderzoek, zijnde eene *Proeve van vergelijking van het Kawi en*

(1) Vijfde Jaargang, Dl. I. bl. 1-86.
(2) Aldaar, bl. 459 volg., 564 volg., 690 volg.
(3) Zie *de Referent*, 1844, kol. 234, 235. Vergelijk nog over de *Råmå*, RAFFLES, *History of Java*, Dl. I, bl. 434 der tweede uitgave.

tegenwoordig Javaansch met het Sanskrit, heeft hij reeds aan het Bataviaasch genootschap aangeboden; dit stuk zal in het twintigste deel der verhandelingen, waarschijnlijk reeds spoedig, eene plaats vinden[1].

(Vervolg en slot in een volgend N°.)

Handleiding tot de studie der oudheid, naar de nieuwste Hoogduitsche Handboeken gevolgd, door *J.C. Spakler* en *J. Heemskerk, Az., J. & L. DD.* Deel I. Amsterdam, Johannes Müller. 1843.

Eene Encyclopaedie te schrijven van de studie der oudheidkunde, is eene hoogstbelangrijke zaak; eene zaak van dien omvang, dat men ze het liefst zou zien vervuld door een' dier groote letterkundigen, die ons aan SCALIGER en CASAUBONUS doen denken. Een letterkundige, die den ganschen omvang der oudheid had doorzocht; die geen onderdeel eener mindere zorg had waardig geacht, dan een ander; die in elk dezer zich evenzeer op eigen onderzoek kon steunen, zich nergens op vreemde studie behoefde te verlaten, - zulk een zou wel in staat moeten gerekend worden eene schets te geven van het gebouw, waarin hij zijn leven had doorgebragt. Van hem kan men verwachten, dat hij voor geen gedeelte eene bijzondere voorliefde zal koesteren, en dat zijne beschrijving zoo volkomen zal zijn, dat zij alle andere van afzonderlijke gedeelten zal overtollig maken. Van hem kan men verwachten, dat hij den indruk zal wedergeven, dien het gebouw op hem maakte, en dat hij niet zal missen in het leidende hoofdbeginsel, dat hij aanneemt. - Of welligt echter deze taak voor ons menschen te zwaar is, dan of enkele, aan wie men de uitvoering het liefst zag opgedragen, er zich niet voor berekend gevoelden, zeker is het, dat zulk eene Encyclopaedie nog niet geschreven is. Die er bestaan, zijn haar aanwezen verschuldigd aan menschen van veelzijdige kennis; maar deze kennis is niet onmiddellijk uit de eerste bronnen geput; zij is verworven door studie van hetgeen lateren over de verschillende

(1) Zie *Tijdschrift voor Neérlands Indië*, vierde Jaargang, Dl. II, bl. 605; *de Referent*, 1844, kol. 235, 236, 251.

onderdeelen hebben geschreven; uit de beschrijving der verschillende gedeelten wordt de beschrijving van het algeheele gebouw opgemaakt; eene naauwkeurige autopsie was den schrijver niet altijd toegestaan. Het onderscheid tusschen het ideaal en het wezenlijk bestaande blijkt. Ook nog dit laatste, waarover wij hier slechts te handelen hebben, is een veld, dat vele en langdurige bearbeiding vordert. Laat het zich toch niet verwachten, dat hij, die met liefde de mythologie beoefend heeft, zich minder te huis zal vinden op het terrein, dat de geschiedenis der latteren inneemt? En hoe zeer uiteenloopend zijn niet de antiquiteiten en geschiedenis der kunst?

Deze zijn niet onbeduidende zwarigheden tegen elke encyclopaedie; maar toch hebben de Heeren SPAKLER en HEEMSKERK zich daardoor niet laten afschrikken van het opstellen eener ‘Handleiding tot de studie der Oudheidkunde.’ En met regt, geloof ik. Want het is geenzins onbelangrijk, om van ééne hand eene schets te ontvangen van het geheel. Wie zich aan die studie wijdt, hem wordt eene groote dienst bewezen, zoo hij in een kort bestek de verschillende resultaten, door velen in verschillende gedeelten verkregen, met oordeel en juistheid vindt opgegeven. Het overzigt wordt hem gemakkelijker gemaakt; de blik, dien hij eens geworpen heeft, de voorstelling, die hij zich eens gemaakt heeft, zal hem later bijblijven, en hem dan in staat stellen juister en oplettender de bijzonderheden waar te nemen.

Het deel, dat voor ons ligt, bevat: Inleiding, Grammatica, Kritiek en Uitlegkunde, en eindelijk Geschiedenis der (Gr. en Lat.) Letterkunde. - Bl. 16 geeft aanleiding, om te hopen, dat de beide beloofde deelen nog bevatten zullen: Geographie, Staatkundige Geschiedenis, benevens Tijdrekenkunde en Antiquiteiten, Mythologie en Archaeologie.

De inleiding bevat eene bepaling van het woord *oudheid*, het doel, waarmede men de oudheidkunde heeft beoefend, en waarmede zij behoort beoefend te worden. Hierin volgen de schrijvers F.A. WOLFF, en wijken dus eenigzins af van het gevoelen, dat hier te lande heerscht. Zij verlangen derhalve, dat men de wetenschap der oudheidkunde, welken naam zij boven eenen anderen verkiezen, beoefene om haar zelve, niet enkel om het nut, dat er voor andere wetenschappen uit te trekken valt. Wij misten in de behandeling van dit onderwerp de vermelding van den strijd tusschen HERMANN en BOECKH, en de meeningen, te dien aanzien door Prof. BAKE op verschillende

plaatsen geuit. Was dit onderwerp den schrijvers niet ontgaan, dan zouden §. 9 en 10 waarschijnlijk nog eenige vermeerdering hebben ondergaan, in welke over het nut en de waarde dezer studie gehandeld wordt. In deze §§. vindt men den lof der oudheidkunde vermeld, gelukkig niet overdreven, zoo als anders gewoonlijk geschiedt, zoodra men eene wetenschap hoort verheffen, meestal ten koste der overige. Evenwel lezen wij in § 10: ‘een ieder derhalve, welke zich met eenige dier kunsten of wetenschappen [wijsbegeerte, regtsgeleerdheid, wiskunde, bouwkunst, enz.] bezig houdt, is verpligt, indien hij zijne pogingen niet wegens oppervlakkigheid of eenzijdigheid wil zien mislukken, om zich met de ouden bekend te maken: aldaar toch is de bron van velerlei kennis, welke nog steeds voor ons en onzen tijd rijkelijk stroomt;’ en het komt ons voor, dat dit wel met een dikwerf opgegeven gevoelen strookt, maar niet dan met veel moeite kan worden volgehouden. Dat het, b.v., den beoefenaar der *sciences exactes* tot sieraad strekt, zoo hij niet onbekend is met de geschiedenis van zijn vak ook in oude tijden, wie zal het loochenen? maar dat men daartoe van hem vordere eene bepaalde beoefening der oudheidkunde, is ons altijd ongerijmd voorgekomen. Zoodra hij bekend is met den staat der wetenschappen op dit oogenblik, zal hij dan zijn tijd niet nuttiger aanwenden, indien hij voortgaat, dan dat hij met moeite en veel arbeids gaat navorschen en ontwikkelen, welk eene meening een of ander lang gestorven en reeds bijna vergeten mensch heeft gehad, eene meening, die meestal toch niet volkomen juist was? Het weten van hetgeen men gemeend heeft te weten maakt de wetenschap niet uit. Zou men in gemoede den jeugdigen medicus, die van begeerte brandt, om zich met inspanning van krachten tot eenen hoogen trap in zijne studie te verheffen, durven aanraden de Grieksche en Latijnsche medici te gaan bestuderen? Zou hij dan niet eene methode volgen, die zijwaarts leidt, niet voorwaarts, wat aller streven behoort te zijn? - In vroegere eeuwen bestond er ook voor dezulken stellige reden, om hun de studie der oudheid aan te raden; vergis ik mij niet, dan is deze thans weggenomen.

In het hoofdstuk, waarin de Grammatica behandeld wordt, vinden wij een historisch overzigt over de Gr. en Lat. talen (de algemeene taalkunde oordeelden de schrijvers, dat buiten de grenzen van hun gebied lag). Het is slechts een overzigt, dus zou het onbillijk zijn er verscheidene kleinere bijzonderhe-

den in te willen zoeken, die anders niet zonder belang zijn. Welligt ware het niet ongepast geweest met een enkel woord te gewagen van de verandering, die het oude Grieksch in het nieuwe Grieksch onderging, en het Latijn, toen het Monnikenlatijn of Romaansch en Italiaansch werd. Opmerkelijk zal het toch wel genoemd mogen worden, dat deze verandering vergezeld ging van het verminderen van de verbuiging en vervoeging dezer talen, en hoe zij dus een eigenaardig schoon van hare vroegere jaren verloren, een schoon, dat latere beschaving niet heeft kunnen terugbrengen. Verder vinden wij den omvang en de verdeeling der Grieksche en Latijnsche taalkunde behandeld; daarbij eene opgave van de verscheidene taalkundige werken, Spraakkunsten, Lexica, enz. Eene vergelijking met andere werken, b.v. HOFFMANN'S *Bücherkunde*, doet terstond zien, dat deze opgave op verre na niet volledig is. Dit is geen bezwaar, en zoo slechts de beste, de verkieslijkste worden aangevoerd, dan kan men de aanwijzing der overige gemakkelijk missen. Maar de schrijvers hebben het zich ten pligt gesteld (Voorr., bl. x), om ‘bijzonder te letten op hetgeen in *Frankrijk, Engeland, Italië* of ons vaderland is uitgegeven.’ Wij hebben trouwens nimmer kunnen bespeuren, dat de opgaven der Duitschers zoo eenzijdig, zoo onvolkomen waren als de schrijvers beweren, en in een Bibliographisch werk vonden wij slechts zeldzaam eenen vreemdeling den toegang ontzegd, die der opname waardig scheen. Behoort men ook niet in de wetenschap het denkbeeld van vaderland bijna geheel uit te sluiten? De schrijvers hebben nu meermalen kleine, onbeduidende werkjes opgegeven, die hunne plaats in een werk, dat de geschiedenis der wetenschap bevat, eigenlijk niet verdienen. Hiervan voorbeelden bij te brengen, was zeer gemakkelijk, maar zou natuurlijk al te zeer den schijn hebben van eene onnoodige hatelijkheid. Zoodra de schrijvers met verscheidene oratiën, dissertatiën, enz. persoonlijk kennis gemaakt hebben, zullen zij waarschijnlijk mij deze aanmerking gereede toegeven, die vooral bl. *39-44* geldt.

Het volgende hoofdstuk handelt over kritiek en uitlegkunde. Eerst hoedanig deze wetenschappen bij Grieken en Romeinen werden beoefend, vervolgens hare geschiedenis in latere eeuwen. Wij zullen bij de behandeling van dit gedeelte eenige oogenblikken verwijlen; de schrijvers zullen het mij toestaan, eenige aanmerkingen mede te deelen, die slechts enkele punten be treffen, en niet den lof kunnen benemen van een goed over-

zigt over het geheel te hebben gegeven. Bl. 51: ‘Door juiste kennis van zaken en aaneengeschakelde behandeling onderscheidt zich GALENUS.’ Of men dien roem aan GALENUS toekennen mag, kan men betwijfelen, op grond van het gezegde door een' bevoegden getuige, F.Z. ERMERINS, *Brief aan* Prof. GEEL., bl. 29 en eld. - Bl. 54: Het oordeel over de eerste geleerden, die uitgaven der *classici* bezorgden en met aanteekeningen verrijkten (hier worden opgegeven: CALPURNIUS BRIXIENSIS, LANDINUS, MANCINELLUS, SIGONIUS, MANUTIUS, MURETUS, FACCIOLATUS), uitgesproken, is vrij hard, en bevat, met name van de vier laatste, onwaarheid. In deze vier zou het waarlijk niet ligt vallen ‘zedekundige en allegorische verklaringe’ op te sporen. Ook is FACCIOLATI van veel lateren tijd, en behoorde dus bij deze niet. - Bl. 55: Onder ‘de geleerden, die bij voorkeur het zakelijke in iederen schrijver ophelderden,’ wordt HENRICUS STEPHANUS niet met volle regt opgegeven; en onder de andere, ‘die de woorduitlegging voor den grond van alle verklaring hielden,’ is het vreemd, om VOSSIUS, SPANHEIM, WESSELING aan te treffen. Maar nog veel zonderlinger komt hier LARCHER bij, wiens geleerde veitaling en bewerking van HERODOTUS zich oneindig meer met zaken dan met woorden bezig houdt. Ook deze behoorde bij de volgende periode. - Bl. 56: De uitdrukking: ‘OUDENDORP en andere minder bekwamen,’ zal waarschijnlijk ergernis verwekken bij dezulken, die uit 's mans aanteekeningen op SUETONIUS en CAESAR zeer veel geleerd hebben.

De volgende § bevat de geschiedenis der kritiek en uitlegkunde, na BENTLEY tot heden. Ook hier treffen wij enkele onnaauwkeurigheden aan, die welligt beginnenden in eene verkeerde meening zouden brengen. Bl. 57: ‘In den geest van HEMSTERHUIS werden de ouden behandeld door de beste uitleggers der 18de en dezer eeuw.’ Maar onder deze worden opgegeven ERNESTI en WOLFF en CREUZER en STALLBAUM. Men zal moeten erkennen, dat het woord ‘geest’ dan waarlijk in eene zeer ruime beteekenis genomen wordt. Zou het niet beter geweest zijn, eene andere afdeeling aan te nemen, die met WOLFF, REIZ, HERMANN een' aanvang nam? Zoo worden ook als navolgers van de HEMST.-methode opgegeven BRUNCK, SCHWEIGHÄUSER, ja zelfs, onbegrijpelijkerwijze, ACHAINTRE, aan wien, geloof ik, in een zoo kort overzigt geene plaats toekwam(1). Ibid. ‘HEYNE en G.

(1) ‘ACHAINTRE gab den Persius heraus Paris, 1812. Schade um das schöne Papier und den Didotschen Druck! Erst schreibt er CASAUBONUS aus und lässt das Beste weg, dan setzt er noch *de suo*, oder wie jener sagt, *de suibus* manches Schlechte hinzu! Er hat auch HSS. gehabt, aber nicht benutzt.’ HEINR. PERS., Einl., p. 65.

HERMANN trachtten de voordeelen van beide methoden (van BENTL. en HEMST.) te vereenigen en daarmede de aesthetische beschouwing te verbinden. Deze laatste (lees eerste?) werd omstreeks het begin dezer eeuw in *Duitschland* zeer hoog geschat en vertoont zich in sommige uitgaven van dien tijd schier bij uitsluiting, b.v. bij MITSCHERLICH, en eenige Franschen.' Eene weinig voldoende wijze, om de plaats aan te wijzen, die HEYNE in de philologie inneemt! en moest er dan van den wijsgeerigen HERMANN zoo volstrekt niets gezegd worden? Wanneer WIELAND'S verdiensten worden erkend, wij willen die gaarne toestemmen; maar ook de grijsaard JACOBS, die geleerde man, die beminnelijke geleerde, had niet ongenoemd mogen blijven. Daarenboven kunnen WIELAND'S beschouwingen niet zoo sterk op den arbeid van HEYNE gewerkt hebben, wiens methode reeds zeer vroeg gevestigd is geweest, en hoe men in de werken van G. HERMANN een spoor van den invloed van W. hebbe kunnen opmerken, blijft ons een raadsel. Zoo behoeft ook, hetgeen van NIEBÜHR gezegd wordt, eenige uitlegging, of iemand, die met dezen criticus onbekend is, zou een vreemd denkbeeld van hem moeten opvatten, waartoe de woorden het gezag der ouden - aan eigen oordeel te 'toetsen,' volkomen aanleiding geven. De volgende §§ bevatten de hoogere en lagere kritiek en wat daarbij behoort, en wat verder betrekking heeft tot handschriften, apparatus criticus, methodologie der kritiek en uitlegkunde. Men zal zich daaruit een denkbeeld kunnen vormen van het moeijelijke der wetenschap, en aanvangenden zullen er ongetwijfeld een overzigt mede erlangen over hetgeen zij bij de beoefening en het lezen der ouden in acht moeten nemen. Uit zijn' aard echter is dit onderwerp moeijelijk te behandelen, en zoodanige praecepta te geven over het uitoefenen der kritiek, dat zij eene heldere en duidelijke voorstelling van de zaak geven, gansch geene ligte taak. Daarom zou het mij niet verwonderen, zoo iemand, die dit werk met nadenken leest, om zich grondige kennis te verwerven, bij een en ander eene nadere verklaring zal behoeven en vorderen. Maar die dit handboek bij zijne studie gebruikt, zal ook juist daardoor in staat worden gesteld, om de voorstelling, die hem van de wetenschap en van de methode gegeven was, levendiger en zuiver-

der bij zich zelven te ontwikkelen, en juist hierin ligt, gelooven wij, het wezenlijke nut van dit werk.

Op bl. 63 wordt van een zamenstel gesproken, door DAVY uitgevonden, waardoor de *korst*, die de *Codd. palimpsesti* bedekt, wordt losgemaakt. Hier zal waarschijnlijk eene verwarring plaats grijpen van de *palimpsesten* en de MSS., die te *Herculanum* gevonden zijn. - Bl. 73 worden HEMSTERHUYS en MOSER genoemd, wegens hun herstellen van sommige lacunen in XENOPHON EPHESIUS en CICERO, *de Rep.* Er had kunnen worden bijgevoegd, dat sommige van des eersten gissingen later door MSS. zijn bevestigd. Mag de wijze, waarop MOSER werkte, wel volkomen gelijkgesteld worden aan die des eersten? - Bl. 77 wordt de moeijelijkheid, die de uitlegging van sommige schrijvers heeft, ook toegeschreven ‘aan de opzettelijke duisterheid, die eenige schrijvers zochten..... geschiedschrijvers en dichters, om vervolging te ontgaan, b.v. LYCOPHRON, TACITUS en PERSIUS.’ Van geen' van allen is dit de waarheid. Noch zijn tijd, noch zijn onderwerp konden LYCOPHRON vervolging doen vreezen. TACITUS is niet gemakkelijk, wie zal het beweren? maar aan. zijn' gedrongen' krachtigen stijl, aan zijne diepe gedachten, is veel toe te schrijven, terwijl nog daarenboven de bedorven toestand van den tekst moet in aanmerking genomen worden. Zeker is aan vrees niet te denken. Zegt hij zelf niet: ‘*rara temporum felicitate, ubi sentire quae velis, et quae sentias, dicere licet*?’ *Hist.*, I, 1; cf. *Agricol.*, c.3[(1)]. PERSIUS even weinig, wiens onverstaanbaarheid aan wansmaak, aan affectatie moet geweten worden. Hij heeft daarenboven zijne satiren niet zelf uitgegeven. - Bl. 81 wordt gezegd, dat het maken van constructie dient, ‘om het *logische* verband tusschen al de woorden van een' volzin te leeren opmerken.’ Wij zouden schrijven het *grammatische* verband. Want wie volgens de constructie schrijft, kan vrij zeker zijn van *niet* logisch te schrijven. - Bl. 82. Wanneer de schrijvers spreken van het letterkundig bedrog van ANNIUS van *Viterbo*, dan hadden zij ongetwijfeld ook melding moeten maken van de uitgave van SANCHONIATHON door Dr. WAGENFELD. Nog des te meer, dewijl dit aanleiding had kunnen geven, om den hoogen trap te doen

(1) Van TACITUS staat, p. 351: ‘Zijn stijl heeft iets poëtisch en tevens deftigs en eenvoudigs, gepaard met eene kracht en bondigheid van uitdrukking, die onnavolgbaar zijn.’

opmerken, dien deze onze wetenschap heeft bereikt. Het is toch wel een zeer sterk bewijs van de vorderingen der kritiek, dat zij, nog voordat dit werk uitgegeven en bekend geworden was, reeds bijna volkomen zeker had bewezen, dat het valsch zoude zijn. Ook had welligt het zonderlinge gevoelen van HARDUINUS eene uiteenzetting kunnen toelaten.

Het grootste gedeelte van dit 1ste Deel, van bl. 84-440, wordt ingenomen door de geschiedenis der Grieksche en Romeinsche letterkunde. Hierdoor maakten zich de schrijvers vooral verdienstelijk; er bestond ten onzent behoefte aan eene zoodanige korte opgave, waarin leerlingen en zij, die niet uitsluitend philologen zijn, kunnen vinden, wat zich hun elk oogenblik tot onderzoek voordoet, zonder dat zij daarom verpligt zijn zich grootere werken aan te schaffen. Daarenboven hadden wij voor het onderwijs geen handboek, dat genoeg met den tegenwoordigen stand der wetenschap in overeenstemming is. Een in vreemde taal geschreven vermeerdert de moeijelijkheid en de gelegenheid, om iets verkeerd op te vatten, en vermindert in die zelfde mate den lust tot naslaan, het begin van nasporing. En dat de geschiedenis der letterkunde een aanzienlijk deel van het onderwijs op gymnasiën moet (of moest?) uitmaken, zal thans wel aan geen' twijfel onderhevig zijn.

De schrijvers hebben deze methode gevolgd, dat zij, bij elk volk, elk vak onafgebroken, van het begin tot het einde, behandelen, maar een algemeen overzigt der letterkunde laten voorafgaan. Ongetwijfeld heeft deze wijze veel voor zich, wanneer men het doel, waarmede de schrijvers werkten, in aanmerking neemt, terwijl voor een uitvoeriger werk de andere methode niet minder verkieslijk schijnt te zijn. Dit ‘algemeen overzigt’ prijst zich aan door beknoptheid en duidelijkheid; men zal er bijna niets in missen, wat daar zijne plaats moest innemen. De keus van het medegedeelde is juist; hetgeen gezegd wordt van de voortreffelijkheid der Grieksche letterkunde, zeer doelmatig, en eene herhaalde oplettende lezing overtuigde ons van de zorg, door de schrijvers aan dit gedeelte besteed.

Deze geheele geschiedenis der letterkunde te doorloopen, is voor den omvang van dit tijdschrift te uitgebreid. De schrijvers zullen waarschijnlijk er geene onregtvaardigheid noch onbillijkheid in zien, zoo wij slechts § 52 en volgg., alwaar over de welsprekendheid te *Athene*, en § 95, waar over het hekeldicht te *Rome* wordt gehandeld, aan eene opzettelijke behandeling

onderwerpen. Bl. 209. Bij de opgave der verzamelingen van redenaars, misten wij de uitgave van BAITER en SAUPPE, in 18°, en kunnen ons weinig vereenigen met den lof, aan DOBSON gegeven, wiens uitgave genoemd wordt, ‘beste uitgave, wat tekst en opheldering betreft.’ Zij toch is verre achter bij den stand der wetenschap; de kritiek, die men er vindt, mist alle vastheid, en ook bevatten de noten alles onder elkander, zonder het minste oordeel. Het gebeurt soms, dat deze aanteekeningen den regten weg wijzen: meermalen brengen zij er van af. - § 53. Bij ANTIPHON is de laatste uitgave van MAETZNER (*Berl.*, 1838) overgeslagen. - Wanneer aan ANDOCIDES de lof wordt toegekend van een' ‘voortreffelijken stijl,’ dan moet die waarschijnlijk wel eenigermate worden verminderd. Onder de overige redenaars munt hij zeker weinig uit. - Bij LYSIAS misten wij de opgave van hoelscher, *de vita ac scriptis* LYSIAS, *Berol.*, 1837. HAMAKER, *Quaestt. de nonnullis* LYSIAE *orationibus, L.B.*, 1843. GEVERS, de *Epitaphii auctore Götting.*, 1839. - Dat CALLISTRATUS' redevoering ‘over zijnen mislukten togt tegen *Oropus* DEMOSTHENES ontvlamde,’ is wel wat stellig uitgedrukt; de zaak is aan twijfel onderhevig. - Bij ISAEUS is de bewerking van JONES vergeten, die echter werkelijke verdiensten bezat. - In hetgeen van AESCHINES wordt medegedeeld, is het karakter van dezen man, zoo als gewoonlijk, zeer zwart geteekend. Reeds PASSOW heeft getracht hem meer regt te laten wedervaren, en de wel een weinig onberedeneerde pogingen van STECHOW hadden dezelfde strekking. Wat wij aangaande hem weten, is uitsluitend uit DEMOSTHENES ontleend, die, zoo edel, zoo braaf, zoo verheven grootmoedig hij geweest moge zijn, toch altijd belang had, om AESCHINES roem te ondermijnen, hem zijn' morelen invloed te benemen; die (wat met voorbeelden kan worden aangewezen, schoon het bijna onbegrijpelijk is) niet altijd do waarheid sprak, ooit zelfs in die zaken, welke ter kennis van het publiek waren gekomen, en waarin, schijnbaar, elke afwijking van de waarheid terstond hare straf in luide afkeuring zou hebben moeten vinden. Kan men zich daarenboven niet zeer goed voorstellen, dat AESCHINES overtuigd was, dat het welzijn zijns vaderlands niet te bereiken was door een aanhoudend wederstreven tegen de magt der Macedoniërs? Het belangrijke artikel van PASSOW, in ERSCH en grübers's *Encycl.* en in zijne *Verm. Schrift.*, bl. 64, over AESCHINES, en ook de uitgave der *Orat. in Timarchum*, door FRANKE, *Kassel*, 1839, die voor de kritiek noodzakelijk is, zijn overgeslagen. - Bij de opgave der redevoe-

ringen van DEMOSTHENES wordt gezegd, dat ook die tegen zijne voogden uitmunten. Dit is strijdig met het gewone gevoelen dergenen, die, op vrij goede gronden, deze onder de minste rangschikken, of ze daarom voor het werk van ISAEUS houden. Verscheidene redevoeringen worden opgegeven, welke men ‘als niet van D. afkomstig beschouwt.’ Bij de meeste dezer is de zaak niet grondig onderzocht, en rust deze meening grootendeels op eene subjectieve beschouwing, of ook op het gezag van anderen. Er had nog kunnen worden vermeld, dat er nog andere *Scholia* bestaan, dan van ULPIANUS. Onder de uitgaven en vertalingen van, en werken over D., misten wij: de vertaling van REISKE, van PABST, die van de oratie περὶ στεφάνου van BROUGHAM, en van enkele redevoeringen in het Hollandsch; de uitgave der *Midiana*, van MEIER; der *Olynthiacae* van FROTSCHER en FUNKHÄNEL; verscheidene van TAYLOR, die ook bij AESCHINES onvermeld is gebleven, enz. De belangrijke verhandeling van BOECKH, over de chronologie der *Midiana*; de beide bekroonde van de Heeren DE GREVE en SIEGENBEEK, over de redev. περὶ παραπρ., zijn niet vermeld. Ook had niet moeten zijn overgeslagen het opstel van RANKE, in ERSCH en GRÜBER'S *Encycl.* het eenige, dat, hoezeer onvolkomen, eenigzins schijnt te kunnen doorgaan voor eene levensbeschrijving van DEMOSTHENES, die inderdaad verlangd wordt. Dat de opgave van oudere drukken niet volledig is, laat zich gereedelijk verklaren uit het doel van dit werk, dat naar kortheid streefde en niet alleen voor philologen geschreven werd; maar wij kunnen niet ontveinzen, dat wij in latere eene grootere volledigheid hadden willen bespeuren (want wij zouden nog meerdere werkjes kunnen aanwijzen). Zoo staat bij DEM. zelfs niet opgegeven, dat er nog redevoeringen van hem bij name bekend zijn, die de tijd ons heeft ontrukt.

In § 95 wordt het hekeldicht behandeld. Aangaande den oorsprong geven de schrijvers hunne toestemming aan het gevoelen van CASAUBONUS, wat thans waarschijnlijk wel niet meer wedersproken zal worden. Vervolgens komt LUCILIUS, die niet zeer gunstig wordt beoordeeld; daarop VARRO; de *Dirae*, van CATO; de *Ibis*, van OVIDIUS, en eindelijk HORATIUS. Schoon wij, wat van dezen gezegd is, met goedkeuring lazen, moeten wij echter betwijfelen, of wel genoegzaam gebruik is gemaakt van de allerlaatste onderzoekingen omtrent de chronologie, en de wijze van interpreteren van diens werken. Ook hier is de opgave van uitgaven en bronnen (zelfs buiten de programmata, die de schrijvers meenden te moeten uitsluiten) niet zoo uitvoerig

en naauwkeurig, als men zou kunnen wenschen. Het klinkt eenigermate vreemd, achter de uitgave van ORELL de uitdrukking ‘kritisch’ te lezen. Het hoofdbestanddeel deer uitgave zal toch wel niet de kritiek zijn. Wanneer van WIELAND'S uitg. gezegd wordt: ‘met Duitsche vert. en noten, uitnemend om het karakter van HOR. te leeren kennen,’ dan mogten de *Lectiones Venusinae*, van JACOBS, niet worden overgeslagen, die zeker daartoe niet minder dienstig zijn. Van DÖRING'S uitgave is niet de laatste editie aangewezen; evenmin vindt men gewag van de beste vertalingen. Hoe zonderling, dat ten onzent nog niemand, na HUYDEKOPER, getracht heeft HORATIUS over te brengen, zoo als het moest gedaan worden? Trouwens, van hoe weinige der ouden hebben wij eene vertaling, die eenigzins eene goede, eene smaakvolle kan genoemd worden? Het is waarschijnlijk alleen daaraan toe te schrijven, dat men in ons land gewoon is, uitsluitend het oorspronkelijke te lezen, waardoor, het valt niet tegen te spreken, de behoefte aan eene vertaling zeer gering wordt. - Van PERSIUS wordt gezegd, dat hij ‘ziekelijk’ was. Het is waar, men verhaalt van hem, dat hij gestorven is ‘*vitio stomachi*.’ Maar beteekent dit eene maagkwaal? HEINRICH (PERS., Einl., bl. 56) gist vernuftig, dat dit bedoelt ‘uit ergernis,’ en verklaart het voor eene legende, zoo als er van vele dichters verhaald werden. Zoo werd AESCHYLUS, een verheven dichter, uit *de hoogte* gedood, doordat een arend hem voor eene rots aanzag, en eene schildpad op hem vallen liet. ANACREON stierf aan eene druivenpit; SAPPHO stortte zich van de Leucadische rots; PHILISTIO, die mimen, en PHILEMON, die comoedies geschreven had, stierven van lagchen; CRATINUS, die veel van wijn hield, sneefde bij het zien breken van eene wijnkruik. - ‘PERSIUS leven is beschreven door SUETONIUS.’ Maar wie houdt thans deze biographiën nog voor het werk van SUCTONIUS? Omtrent de Scholiën heeft de uitgave van JAHN bijzondere verdiensten, maar deze, zoo weinig als die van HEINRICH, konden de schrijvers aanwenden. Ingeval de schrijvers zich de moeite geven de vertaling van BILDERDIJK met het oorspronkelijke te vergelijken, zullen zij waarschijnlijk aarzelen, deze als zoodanig op te geven.- ‘Van JUVENALIS bezitten wij 16 satiren;’ ja, maar aan de 16de wordt door bijna allen, aan de 15de door sommigen getwijfeld. Ook is de uitdrukking: ‘daar hij de zedeleer der Stoïcynen tegenover de leefwijze tijdens DOMITIANUS stelt,’ een weinig onbepaald. Ook de secte der Stoïcynen, althans dergenen, die zich Stoïcynen veinsden, ontging zijner roede niet.

Waarom is de uitgave der *Scholia* van CRAMER beter dan die van HEINRICH?

Maar reeds aanmerkingen genoeg, die niet met het doel ter nedergesteld zijn, om aan den arbeid der schrijvers den lof te ontnemen, dien hij werkelijk verdient. Geenszins. Aan een goed werk, ofschoon het niet boven aanmerkingen is verheven, wordt, door enkele geene schade gedaan. Doch wij schreven ze neder, om eenig vertrouwen in te boezemen op het oordeel, dat ik moet uitspreken, dat de schrijvers een nuttig, een verdienstelijk werk hebben verrigt; dat zij eene bestaande behoefte goed vervuld, en dus aan zeer velen eene wezenlijke dienst bewezen hebben. Wij hopen, dat dit door een ruim debiet moge blijken.

Maar wij weêrhielden niet, wat ons bij het lezen in het oog viel, vooral daarom, dewijl voor de schrijvers nog een lange weg openligt, en om hun dus te doen opmerken, dat er nog meer inspanning, nog uitgebreider studie noodig is bij het voortzetten van hunnen arbeid, waarvan het overige zeker niet minder gewigtig is. Doch wij wenschen hun van harte daartoe den lust en den tijd. De belooning dezer moeijelijke taak zal hun niet ontgaan.

De taal en stijl zijn duidelijk, zuiver. Germanismen worden er niet in gevonden, maar des te meer *dezelve's, deszelfs, hetzelve*. Waarom toch? - De druk is zeer net, de correctie naauwkeurig, de prijs niet al te hoog.

Zierikzee.

MOLL.

De Fransche geestelijkheid onder den invloed van de Jezuïten, door *G. Libri*. Uit het Fransch, met aanteekeningen door *Toxandrios*. Amsterdam, J.M.E. Meijer. 1844.

‘Pas op, - de Jezuïten!’ ziedaar den kreet, sedert ruim een jaar aan de orde van den dag; - de mode eischt, dat gij het mede roept; wie heeft moed haar te wederstaan? In den geloove, of uit overtuiging, ieder acht het zijn' pligt zijnen naaste voor de Eerwaarde Vaders te waarschuwen; men heeft hun plan doorzien; men is achter al hunne ontwerpen gekomen; zelfs de ondergeschiktste middelen liggen bloot; te regt ver-

langt elk zijne ontdekkingen aan het licht te brengen. - Weet gij het groote nieuws? - Wat toch?.. - Er zijn Jezuïten te *Lyon*, te *Toulouse*, enz. - Waarlijk! - En zij werken! - Wat ge zegt! - Ja, zij werken nacht en dag, overal en altijd, ook te *Brussel*, ook bij ons! - Hoe! - Hoor maar eens! Zij hebben den zoon, zij hebben den broeder van mijnheer - ingepakt; - de bisschop van - staat onder hunnen invloed; - mevrouw VAN - heeft er eenen tot haren biechtvader genomen; - in de - kerk spelen zij den baas. - Toch! - o Daar is geen twijfel aan; als ge weten wilt, hoe zij woelen, lees het boekske van - maar. Lieve vriend! dan zijn we in gevaar! - dan komen ze ook hier!!

Praatte men anders in den tijd van de cholera? Al wat wij er bij winnen, is, dat onze tafel gebukt gaat onder een' hoop anti-jezuïtische vlugschriften. Hoe zij toenemen, dag aan dag! Geschiedenis, zedeleer, opvoeding, zendingen, staatkundige invloed, letterkundige.... doch, wat weet ik het al? noem van de Jezuïten wat ge wilt, alles is *aangeroerd*, maar meer ook niet. Eene enkele gedachte, die den gelukkige, wien zij invalt, nieuw toeschijnt, - één feit, om het even, of zich dit al dan niet aan andere gebeurtenissen laat schakelen, - een werkje, dat zeldzaam geworden is, en bij toeval werd opgeschommeld, - het eene of het andere volstaat in onze dagen, om een gevoelen te hebben, en een vonnis te vellen, om ten minste eenige bladen druks in het licht te geven. Wie beklaagt het arme publiek, dat onnoozele slagtoffer, niet, gedoemd om dat alles te slikken, dewijl er in honderd vlugschriften ééne bladzijde schuilen kan, - die voor het lezen van al dat geschrijf schadeloos stelt?

Voorwaar, wie niet wist aan welke overdrijvingskoorts het geslacht onzer dagen lijdt, hij zou zich verbeelden, dat ons een dier gevaren bedreigt, aan welke schier geen ontkomen is; waarin men, zijns ondanks, wordt medegesleept. Ééne schrede nog, en onze hals zou weêr gevangen zijn geweest in het gewetensjuk, en ons hoofd zou op nieuw al de zwaarte van den voet des pausen hebben gevoeld, en wij hadden ons andermaal in den nacht der onwetendheid gedompeld gezien, en de dweepzucht had als van ouds de toortsen der vervolging gezwaaid; ééne schrede nog, en al die akeligheden, die ik nog veel akeliger schilderen kon, zouden weder ons deel zijn geweest.... als die mijnheeren ons niet in tijds hadden gewaarschuwd, als zij ons de oogen op den rand des verderfs niet hadden geopend, is de term.

Het is mij soms, als hoor ik onder al die onheilspellende: ‘Werda's?’ beurtelings uitgefluisterd en uitgegalmd, en niet minst welsprekend door hoofdschudding en gezigtsvertrekking geuit; het is mij onder dat eindelooze: ‘Pas op!’ bijwijlen, of ik ook het nageslacht hoor, dat onze geschiedenis las, die van gisteren, die van heden; en wat anders roept het uit, dan de woorden, die het zien van het Escuriaal eenen Franschman ontlokte: ‘Wat waren zij bang!’ En met dat ééne woord zal de nakomelingschap onze zwakheid hebben gevonnisd, zal zij de lamzaligheid onzer verdediging hebben in het licht gesteld, lamzalig ondanks de *alles vermogende* wapenen, waarmede wij door rede en wetenschap om strijd werden bedeeld. Het zal haar helder geworden zijn, wat ons ontbrak: een onfeilbare toetssteen, een onwrikbare steun, de kennis des Evangelies en het geruststellend geloof aan de Voorzienigheid Gods. Immers, hoe luide wij ons te goed doen op onze kracht, wij hebben er geen bezielend bewustzijn van, wij gelooven er niet aan, ons gedrag bewijst het.

Verkeerd zoude men ons verstaan, indien men meende, dat het daarom ons doel was, in dit opstel de rustelooze werkzaamheid der Jezuïten-Sociëteit te ontkennen. Sedert eene pauselijke bul haar plegtig heeft hersteld; sinds *België, Zwitserland, Sardinië* en het katholijke *Duitschland* zich aan hare leden om strijd onderwerpen; sedert de geestelijkheid in de overige naburige rijken, sedert zij zelve gul genoeg geweest zijn ons te zeggen, hoeverre zij het weder hebben gebragt, zou het dwaasheid zijn dit niet te willen erkennen. Slechts wenschten wij, dat men zich niet zoo ongerust maakte over den uitslag van hunnen arbeid. Het is onze innige overtuiging, de Jezuïten werken.... maar aan hunnen ondergang; zij ontmommen zich, opdat *Europa* hen leere herkennen, opdat het hen andermaal moge uitdrijven. Staat het ons wet, is het onzer waardig, zoo van schrik terug te deinzen voor die schimmen, uit de voorgaande eeuw weêromgekomen, maar aan welke thans de plooizieke buigzaamheid, die haar weleer onderscheidde, ontbreekt? Het gerucht, dat hunne vorderingen maken, loochenen wij niet; maar wat is er waars van die vorderingen zelve? Eene heerschappij, die geenen anderen grondslag heeft, dan de vreeze, dan de eerzucht van weinigen, dan de loosheid der kunstenarijen, dan de laagste togten van het menschelijke gemoed, zou zulk eene heerschappij voor hen, uitzonderingswijze, duurzamer, veiliger, onwrikbaar-

der blijken, dan eenig ander gezag, dat op dezelfde beginselen rustte, en verbroken werd en te niet ging? Er is nog iets: God kastijdt niet twee malen met denzelfden geesel.

'Doch,' zegt men, 'we ontrusten ons niet over het slagen van de ontwerpen der Jezuïten, wij bekommeren ons over hunne pogingen.'

Vergun ons eene vraag: zien wij misschien ook op tegen den strijd? Twijfelen wij er welligt aan, dat die zijn nut hebben zal? 'Deze terugwerking,' heeft QUINET vroeger verklaard, 'deze terugwerking mishaagt mij niet; zij zal nuttig zijn voor de toekomst, zoo elk zijnen pligt doet.... Misschien waren wij op het punt, om in te sluimeren, in het vertrouwen op eenige denkbeelden, die wij wel bezaten, maar die velen niet meer dachten uit te breiden. De waarheid moet den mensch van tijd tot tijd betwist worden.... Maar wanneer geen enkel gevaar zijn erfdeel bedreigt, dan vermeerdert hij *hetzelve* niet, maar laat het veelmeer afnemen.'

Van een ander standpunt gezien, weet ik wel, dat men niet te veel gewigt hechten moet aan al dat gerel en geschrijf over Jezuïten. Het Jezuïtismus is der letterkunde eene onschatbare mijn geworden, waarin men de opdelvingen slechts voor eene wijle gestaakt had, maar die, het blijkt, nog nieuwe groeven in menigte heeft. Alles heeft zijn' tijd in de wereld. Onlangs hield men zich bezig met de kunst; men droomde van eene wedergeboorte der poëzij; - toen kwamen de constituties aan de orde van den dag; het was, of de vraagstukken, die zij wekten, nooit zouden worden opgelost; - maar het Hegelianisme eischte eene beurt; jammer maar, dat philosophische hersens zoo zeldzaam zijn; - gisteren gold het de historische kritiek van het Nieuwe Testament, - heden ons onderwerp, - morgen zal men welligt van niets spreken, dan van armenverzorging, en zoo zal het voortgaan, wisselende met den dag. Het behoort tot de eigenaardigheden der drukpers, der onverzadelijke drukpers zeggen wij, beurtelings al die onderwerpen te behandelen, en van voren af aan weêr te beginnen, als zij den kring rond is geweest. Staatkundige ligchamen, geleefde genootschappen, romanschrijvers, historici (echte, of zoogenaamde), allen houden zich met die vragen van den dag bezig, lossen ze op, snijden ze af, onderzoeken haar, fantaiseren er over. Hoe zij ons zouden uitlagchen, als wij het belang van een dier onderwerpen afnamen naar het gerucht, dat de drukpers er van doet uitgaan, naar den doffen weêrgalm, dien het vindt!

Intusschen, we hebben van anti-Jezuïtische vlugschriften bij honderden gesproken, maar het boekske, dat voor ons ligt, verdient in meer dan één opzigt van deze te worden onderscheiden; het is eene dier zeldzame uitzonderingen, welke wij der opmerkzaamheid onzer lezers aanbevelen. Ofschoon LIBRI'S *Brieven over de Geestelijkheid* hier en daar wel een beetje overdrevene vreeze verraden, hebben zij in *Frankrijk* ongetwijfeld op velen eenen heilzamen invloed uitgeoefend. Gaarne geven wij den Heer LIBRI de getuigenis, dat het geen gebrek aan geloof of vertrouwen was, dat hem de veder deed opnemen; dal veel minder nog de zucht tot uitgeven hem tot schrijven aanspoorde: de auteur werd bezield door nationaal gevoel. Hij wenschte van harte, dat *Frankrijk* zijne stelling, zijn' aard handhaven mogt; hij wenschte het eendragtig, gelukkig, hij wenschte *het bevrijd te zien van die vreemdelingen, welke er de vonk der tweedragt hebben aangeblazen, en de zeden bedorven*. Welligt schuilt in de verdienste dezer brieven, zoo geheel tot Franschen te zijn gerigt, de oorzaak, dat eene vertaling zonder meer ons onvoldoende schijnt voor het Hollandsche protestantsche publiek, welks aard en welks belangen iets meer eischen. Indien de vertaler, die, naar eenige aanteekeningen te oordeelen, genoegzaam op de hoogte is van het onderwerp door LIBRI behandeld, het oorspronkelijke omwerkende, ons de zaken had toegeëigend, dan zoude hij het bewijs hebben geleverd, dat hij onze behoeften begreep. Zoo als zijne overzetting daar ligt, doet zij te weinig het onschatbaar overwigt uitkomen, dat wij boven de leden der Gallicaansche Kerk aan ons geloof hebben dank te weten, vergrijpt hij zich zelfs aan het vertrouwen, dat onze kracht uitmaakt. In plaats van zich te vermaken met eene herhaling van dingen, ons honderd malen door de dagbladen verteld, b.v., dat er in *Frankrijk* Jezuïten zijn, zou hij hebben aangewezen, hoe de Sociëteit in *Nederland* werkt of doet werken; zou hij hare betrekkingen met de katholijke geestelijkheid hebben nagespoord, gadegeslagen, toegelicht; zou hij den aard der vorderingen, welke zij bij onze medeburgers maakt, hebben gekarakteriseerd. Zijn werk zou dan voor ons zijn geworden, wat dat van LIBRI voor het verlichtste gedeelte des Franschen volks is geweest. Immers het betrof hier geen louter letterkundig voortbrengsel, het gold hier eene zaak van algemeen belang. Er viel dus iets beters, iets edelers te doen, dan slechts de nieuwsgierigheid te bevredigen van de weinigen ten onzent, die de taal, waarin LIBRI

schreef, niet verstaan. Indien wij ons zelfs op het standpunt plaatsen, door den vertaler gekozen, dan is het ons nog niet helder, waarom hij zich tot den eersten brief van LIBRI heeft bepaald. De tweede b.v. (*Revue des Deux Mondes*, Juin, 1843), in welken hij zoo vernuftig het bestaan der Jezuïten *a posteriori* aantoonde, door eene vergelijking namelijk der schreeuwers onzer dagen met die der SANCHEZ DU ESCOBAR, der MOLINA C.S., hunne wijze van aanvallen, hunne eischen, hunne geweldenarijen, met de gruwelen van weleer, die tweede brief, zeggen wij, moest ten minste even goed als de eerste het doel des vertalers bereiken. Er is meer dan ééne plaats in dien brief, welke verdient te worden bekend en aandachtig overwogen. Wij zullen de volgende aanhalen over den briefwissel der Jezuïten:

‘De provinciale gestichten voeren briefwissel met die te *Parijs*; zij staan ook in directe betrekking met den generaal, die zich te *Rome* ophoudt. De briefwissel der Jezuïten is treffelijk ingerigt; iederen dag ontvangt de generaal eene menigte berigten, waarvan het eene het andere bevestigt, of wijzigt of toelicht. Het doel van dien zoo levendigen zoo verscheiden' briefwissel is den hoofden der Orde alle inlichtingen te verschaffen, die voor hen van belang kunnen zijn. In het hoofdgesticht te *Rome* liggen onmetelijke registers, op welke de namen van alle Jezuïten, die van al hunne handlangers, die aller lieden zijn ingeschreven, vrienden of vijanden, met welke zij in aanraking zijn. Op die registers worden zonder vervalsching, zonder haat, zonder hartstogt, de feiten geboekt, tot het leven van ieder dier individus betrekkelijk. Het is de reusachtigste biographische verzameling, ooit bijeen-gebragt, zoo lang de wereld heeft bestaan. De misstappen eener ligtzinnige vrouw, en de verborgene vergrijpen van een' staatsman worden in dat boek met ijskoude onpartijdigheid vermeld. Die biographiën zijn waarachtig, dewijl zij van nut moeten zijn. Als men op iemand invloed wil uitoefenen, dan slaat men het boek op, en men kent oogenblikkelijk zijn leven, zijn' aard, zijne hoedanigheden, zijne gebreken, zijne plannen, zijn gezin, zijne vrienden, zijne geheimste betrekkingen. Gevoelt gij al de kracht tot handelen, al het overwigt, dat de Societeit heeft dank te weten aan dit onmetelijke policie-boek, dat de gansche wereld omvat? Ik schud wat ik u van die registers zeg niet maar uit de mouw; iemand, die ze *gezien heeft*, en de Jezuïten volkomen kent,

deelde mij het feit mede. Er schuilt stoffe tot nadenken in voor huisvaders, welke zoo onbedacht in den schoot van hun gezin de leden eens genootschaps ontvangen, dat van de studie der biographie zoo handig partij trekt.'

Geene populaire welsprekendheid mag halen bij die der feiten, vooral wanneer deze bewezen zijn, en niet door eenen onhandigen toelichter verdraaid worden voorgesteld. Ook lijdt het in dat opzigt bijna geen oogenblik twijfel, welken der twee brieven men op het standpunt des vertalers kiezen zou. Schier zoude men zeggen, dat LIBRI in den eersten de denkers, in den laatsten het publiek, dat minder gewoon is zich reden van zijn gevoelen te geven, zoekt te overtuigen, en dus door beide zijn doel bereikt. Intusschen, de waarheid eischt eene enkele opmerking. Mogt iemand bij de bovenstaande mededeeling gehuiverd hebben van vrees, het zou ons niet veel moeite kosten te bewijzen, dat de omvang, dien briefwissel toegekend, een weinig overdreven is. Wij zouden hem slechts maar den *Juif Errant* verwijzen, welks auteur die plaats *maar* heeft gedramatiseerd. Inderdaad, wij twijfelen aan het alomvattende dier registers, zoodra er sprake is van andere lieden dan Jezuïten. Het mogt aangaan, toen een twintigduizend-, toen een nog grooter tal van deze de wereld rondzwierf, maar in onzen tijd, maar thans! Wij gelooven niet, dat die biographiën onfeilbare gidsen zijn, want hoezeer de eene de andere moge aanvullen of wijzigen, velerlei inlichtingen leiden zelden tot eene volkomen bevredigende uitkomst. Echter zijn ook wij overtuigd, dat men veiligst doet, door geene Jezuïten in zijnen huisselijken kring toe te laten, dewijl wij weten, dat zij misbruik maken van het vertrouwen in hen gesteld.

De brief, door den vertaler ter overzetting gekozen, lijdt minder aan overdrijving; hij draagt de blijken van eene gematigdheid, van eenen eenvoud, die zijnen schrijver eere aandoen. Voor een oogenblik de groote geleerdheid, waarop zijn roem rust, verloochenende, trad LIBRI in deze bladen als Fransch burger op, en streed hij in naam zijns vaderlands. Onder de mits eeniger kleine bekortingen zouden wij dien brief niet anders wenschen.

Daarentegen zou het ons aangenaam zijn geweest, indien de auteur, terwijl hij met breede trekken de geschiedenis der geestelijkheid schetste, eenige toetsen meer aan den eervollen wederstand had gevrijd, dien het ultramontanismus in onderscheidene tijdperken bij de Gallicaansche geestelijkheid vond. Onder

de voorgangers van *Monseigneur* DE CHARTRES heugt ons b.v. zekere LÉONOR D'ESTAMPES, wiens gedrag eene volslagene tegenstelling oplevert met dat van den tegenwoordigen bisschop. De opgeklaarde begrippen van dien hoogeerwaarde, zijne welsprekendheid en zijne overtuiging ten opzigte van het gezag van *Rome*, deden de vergadering der geestelijkheid (1625) besluiten, hem het opstellen eener censuur toe te vertrouwen, die men wilde uitvaardigen tegen eenige Jezuïtische werken, betreffende de suprematie der pauselijke magt[1]. Hij kweet zich met moed van die taak; het stuk, door hem geleverd, zou zonderling afsteken bij de mandementen van den *Monseigneur* DE CHARTHES onzes tijds. De vergelijking zoude misschien niet te onpas zijn geweest.

Ook zouden wij gaarne hebben gezien, dat LIBRI scherper onderscheiding hadde gemaakt tusschen de hooge en lage geestelijkheid. Ieder weet, met welken nadruk de pastoors de aanmatigingen der Ultramontanen, en iedere poging van deze, om veld te winnen, te keer gingen. Indien men QUINET gelooven mag, dan zouden er op dit oogenblik verbazende openbaringen zijn te doen nopens de gevoelens van vele landgeestelijken, als men niet vreesde daardoor hunne dienstbaarheid te zullen verzwaren. Doch die wederstand, uit welken hoek hij kome, is even leerzaam als de aanval zelf.

Voor het overige willen wij van dit boekske geen afscheid nemen, zonder te betuigen, hoe zeer wij den altijd beschaafden toon bewonderen, waarop het lid der akadenne over zijne tegenstanders spreekt. Volkomen heerschappij voerende over zijne uitdrukking; altijd gematigd, zonder ooit tot flaauwheid te vervallen; schier, zou men zeggen, op het punt hun vergiffenis te schenken, als zij tot betere gedachten zullen zijn teruggekeerd, schijnt het hem te deren, dat hij verpligt is het publiek de gruwelen van het *Monopole Universitaire* te onthullen, de grove beschimpingen eeniger geestelijken aan het licht te moeten brengen, hun gebrek aan goede trouw in den twist te doen opmerken. Het ware te wenschen, dat de Jezuïtsche factie in dit opzigt zijn voorbeeld volgde. IJdele bede! - want daartoe zou haar het evangelische gevoel moeten bezielen, dat haar vreemd is: eene inniger verkleefdheid aan de

(1) De *mysteria politica* van Pat. KELLER, en de *admonitio ad Regem Christianissimum* van Pat. EUDAEMON JOANNES.

belangen des Christendoms, meer opgeklaarde begrippen en minder baatzucht, minder hoogmoed en minder lust naar wereldsch gezag.

E. PIAGET.

De kinderziekten, volgens de nieuwste en belangrijkste ervaringen van Hoogduitsche, Fransche en Engelsche Geneesheeren; stelselmatig bewerkt door Dr. *H. Bressler*. Uit het Hoogduitsch vertaald door *H.W. Everts*, Stads-Geneesheer te Arnhem. Deel I. Arnhem. G. van Eldik Thieme. 1844.

Men kan aan het woord *kinderziekten*, eene tweeledige beteekenis hechten. Nu eens kan men daaronder *alle* ziekten verstaan, zoo als zij zich bij *kinderen*, openbaren, en heeft dan slechts hare door dien jeugdigen leeftijd veroorzaakte wijzigingen en haar verschil, dat bij volwassenen opgemerkt wordt, op het oog. Dan wederom kan men zich onder dit woord enkel die ziekten denken, welke uitsluitend aan de kinderen eigen zijn, waarvoor de kinderlijke leeftijd eene *conditio sine qua non* is. Welke van beide beteekenissen men ook wille aannemen, altijd zal eene juiste kennis van al de eigenaardigheden van den leeftijd, wiens ziekten men behandelen wil, in zijnen physiologischen toestand, moeten voorafgaan, zal niet de pathologische beschouwing zich in gewaagde onderstellingen verliezen, en onzekere resultaten leveren, en zal niet de therapie, in het blinde rondtastende, zich aan de grofste misgrepen schuldig maken. Deze waarheid is zoo eenvoudig, ligt zoo voor de hand, dat men haar bijkans algemeen erkent. En toch verloor men haar zoo vaak uit het oog, zoowel bij ziekten der kinderen, als bij die van den ouderdom, bij ziekten van kraamvrouwen, als bij die der vrouwen in het algemeen. Intusschen kunnen alle monographiën en compendiën over deze en dergelijke onderwerpen, zoo zij den physiologischen toestand niet tot grondslag gekozen hebben, onzer wetenschap niet van dienst en onzer kunst niet van nut zijn. Hiervan doordrongen, gaf CANSTATT ons in de *Krankheiten des höheren Alters* eerst eene anatomisch-physiologische beschouwing van den ouderdom, die hij door zijne volgende hoofd-

stukken over de afzonderlijke ziekten als een' rooden draad wist heen te weven. Daarom beschreven SCHNITZER en WOLFF ons in het eerste deel van hun handboek der kinderziekten enkel de gevolgen der geboorte, de eerste uitwerkselen eener abnorme vegetatie in het kinderlijke ligchaam, en die toestanden, welke zich kort na de geboorte openbaren, zonder daarvan regtstreeks afhankelijk te zijn. Daarom trachtte GRISOLLE alle wijzigingen, die de longontsteking door de verschillende tijdperken dus levens ondergaat, scherp op te vatten en trouw te schilderen. Daarom liet JOERG in zijn *Handbuch der Krankheiten des Weibes* eerst eene inleiding over de physiologie en psychologie van de vrouw aan zijne beschouwing van de ziekelijke toestanden, waarin zij zich bevinden kan, voorafgaan.

Noch de eene, noch de andere goede methode is door BRESSLER gevolgd. Bij hem vinden wij geene algemeene ontwikkeling van den physiologischen toestand van het kind; bij hem wordt nergens voldoende het verschil tusschen dit en den volwassen' mensch aangegeven; bij hem wordt met geene andere dan oppervlakkige trekken aangeduid, waarin de bijzondere dispositie der kinderen tot deze of gene ziekte gelegen is; bij hem wordt niet op het verschil gewezen, waardoor eene ziekte, die ook in lateren leeftijd voorkomt, zich bij de kinderen onderscheidt. Het kan derhalve niet anders, of zijne aetiologic moet niet altijd even scherpzinnig, zijne symptomatologie niet altijd even karaktenstiek, zijne therapie niet altijd even gepast zijn. En toch is zijn werk zamengesteld uit de nieuwste en belangrijkste ervaringen van Hoogduitsche, Fransche en Engelsche geneesheeren. Ja, maar van welke geneesheeren en op welke wijze zijn hunne ervaringen te pas gebragt? Hier vindt men boven een hoofdstuk de namen der meest beroemde mannen in éénen adem genoemd met de zoodanige, wier naam aan de vergetelheid prijs te geven inderdaad geene zonde voor de wetenschap zoude zijn. Door elkander worden, zonder eenig verband of oordeel, de meerlingen opgegeven, nu eens van eenen Broussaisiaan, dan weder van eenen Browniaan, hier van HENKE en KRUKENBERG, daar van SCHOENLEIN en JAHN. Nu eens wordt de actiologie eener ziekte van eenen Duitscher ontleend, terwijl een Fransch geleerde ons de diagnose en een Engelsch geneeskundige ons de behandeling aan de hand moeten geven. Alsof er geen verschil in de ziekelijke toestanden bij natiën en klassen gevonden werd; alsof de kinderen in de *hôpitaux des enfants malades et trouvés* te *Parijs* geener-

lei afwijkingen in hunne ziektevormen vertoonden van die, welke men te *Dublin* of *Londen* waarneemt; alsof de geneesheeren in verschillende landen en op verschillende tijden niet onder den invloed van verschillende omstandigheden en geheel gewijzigde systemen dachten en schreven, maar alsof alle door éénen bril keken en naar één voorschrift handelden.

Vandaar dan ook, dat ons hier de meest uiteenloopende denkbeelden omtrent oorsprong en aard der ziekten naast elkander vermeld, de meest tegenstrijdige aanwijzingen voor de behandeling aangegeven worden, zonder dat er eene poging gedaan is, om door gezonde kritiek het wanklinkende in harmonie te brengen, de dwaling ouschadelijk te maken, en de waarheid in het licht te plaatsen. Wil men één voorbeeld uit meerdere, men leze het hoofdstuk over de *Arachnoïditis infantium*, hetwelk alleen in staat zou zijn alle beschuldigingen, die reeds tegen het boek uitgebragt zijn en nog zullen worden, te staven. Daarin lezen wij. bl. 49, dat sedert QUIN (1792), de meeste schrijvers aan deze ziekte eenen ontstekingachtigen oorsprong toeschreven. PARENT-DUCHÂTELET en MARTINET houden haar voor eene ontsteking van het spinnewebsvlies der hersenholten en hersengrondvlakte; LALLEMAND en ABERCROMBIE voor eene onstek*en*achtige verweeking der hersenmassa; BHACHET (1818) en COINDET (1817)voor eene *eigenaardige* soort van ontsteking; ABERNETHY, CHEIJNE (1809) en THOMSON voor eene ziekte der verteringswerktuigen; deze doen haar zelden als primaire ontsteking voorkomen. ‘SHEARMAN ziet de uitstorting als een gevolg van eenvoudige opwekking van den hersenbloedsomloop aan, zonder medewerking van eene ontstekenachtige aandoening.’ - ‘SMIJTH (1814) verklaart zich tegen ontsteking en voor zwakte als oorzaak der uitzweeting; past echter dit laatste slechts toe op de kracht der vaateinden (?), neemt evenwel daarbij het daarzijn van een' versnelden bloedsomloop als medewerkende oorzaak aan.’ RUFZ (RUEFF?) beweert, dat *hydrocephalus* eene ziekte van knobbelvormenden aard is, enz. enz.

Met betrekking tot de behandeling vinden wij geen' minder zonderlingen *pot-pourri*. Heir wordt de calomel als het eenige middel aangeprezen, daar als geheel nutteloos verworpen, door anderen wederom zeer in hare aanwending beperkt. CROKER, COINDET, SELDER, STOKES raden diens toedienin tot kwijlens toe voort te zetten. BRACHET beveelt het niet zoo ver te laten komen. Eenigen schrijven enorme hooge giften, anderen liever kleine voor. In één woord, Doctor A. geneest de zieken met water,

tor B. met vuur, Doctor C. met koude, Doctor D. met warmte, enz. enz. Geen raad wordt hier op wetenschappelijke gronden getoetst, en daarna bekrachtigd of verworpen; geene uitspraak omtrent de door eenigen schrijver aangewezene behandeling in overeenstemming gebragt met zijne opvatting van den aard der ziekte. Zelfs de lijkopeningen, zoo als zij daar vermeld staan, laten ons tot geenerlei vast denkbeeld omtrent de ziekte komen, want zoo zonder toelichting kunnen zij bijna alle de beschuldiging niet ontgaan, dat men ook in het lijk heeft willen vinden, wat men in het levende ligchaam zocht; dat de dood niet mogt logenstraffen, wat men aan het leven had opgedrongen. Men versta mij niet verkeerd, alsof ik alle hypothesen uit de wetenschap zoude willen verbannen, alsof ik het verschil van meening zou willen laken, alsof ik de uiteenloopende resultaten der ervaring zoude willen in twijfel trekken. In tegendeel. Elke hypothese toch, die het product is van kennis en scherpzinnigheid, heeft hooge waarde; elk verschil van meening, zoo zij slechts op verstandig onderzoek berust, doet de waarheid helderder te voorschijn treden; elke ervaring, zoo zij slechts met gezonde zinnen en eenen onbevooroordeelden geest gemaakt zij, vermeerdert den schat onzer kennis. Maar die ervaringen der grootste mannen in ons vak, zoo als BRESSLER ze als in een magazijn naast elkander zonder verband en zonder oordeel geplaatst heeft, liggen daar als zoovele treurige bewijzen voor de leêgte van ons weten, de onzekerheid van ons handelen, de zwakte onzer kunst. Waarlijk, men kan geene bijtender satyre op onze geneeskunde schrijven, dan eene zoogenaamde encyclopaedie, of liever *pot-pourri*, in den smaak als BRESSLER ons, behalve dit onderhavige werk, er nog meerdere geleverd heeft. Ziet de man van het vak daarin niet de verkeerde gevolgen eener slechte methode, eener schadelijke rigting, of de bewijzen eener lastige schrijfjeukte, dan zou de liefde voor zijne wetenschap gevaar loopen met het vertrouwen op zijne kunst te loor te gaan, wanneer al zijne theoretische bespiegelingen hem even vaag en gehalteloos te voorschijn treden, als de lucubratiën van eenen droomende, wanneer al zijne ervaringen als zinsbegoochelingen elkander verdringen, als leugens elkander tegenspreken.

BRESSLER noemt zijne bewerking der kinderziekten eene *stelselmatige*. Maar behalve uit het vroeger in het algemeen aangehaalde, blijkt ook weder uit deze stelselmatigheid de oppervlakkig-

heid van zijn werk. Want zij bestaat in niets anders dan in eene anatomische verdeeling der ziekten, in die van het hersenruggemergsstelsel, van de algemeene hoofdbekleedselen, van de zintuigen, van de mondholte, van de neusholten, van de ademhalingswerktuigen, van het bloedsomloopstelsel. Onder deze hoofdstukken worden zoowel ziekten of liever gebreken van de eerste vorming behandeld, zoo als *spina bifida, encephalocele congonita, ankyloglossum, paraglosse, labium leporinum*, als zoodanige ziekelijke toestanden, die eerst gedurende en door de verlossing geboren worden, zoo als *caput succedaneum, cephalaematoma*. Men vindt hier onder elkander ziekten, die alleen kort na de geboorte ontstaan, zoo als *atelectasis pulmonum*, of in lateren leeftijd, zoo als *asthma thymicum, dysodontiasis*, en eindelijk die, welke zich te allen tijde kunnen vertoonen, zoo als *apoplexia venosa, bronchitis, pneumonia, carditis*, enz. De verwarring, die hierdoor ontstaat, had zoo gemakkelijk kunnen vermeden worden, indien BRESSLER meer systematisch en meer physiologisch eerst de aan den kinderlijken leeftijd uitsluitend eigene ziekten, en daarna die behandeld had, welke ook op lateren tijd kunnen voorkomen, maar in het kinderlijk organisme bijzondere wijzigingen ondergaan. Zijne eerste klasse had hij dan in aangeborene en verworvene kunnen verdeelen, terwijl hij voor de verdere verdeelingen de anatomische orde had kunnen bijbehouden. De verwarring wordt nog vermeerderd, doordien hij sommige ziektevormen overdreven ontologisch behandelt, en eerst van hunne complicatiën spreekt, welke complicatiën hij later andermaal als afzonderlijke ziektevormen voorstelt, die van de ziekte in kwestie wel degelijk onderscheiden moeten worden. Deze aanmerking is wederom vooral toepasselijk op het hoofdstuk van de *arachnaïditis infantium*, alwaar *tussis convulsiva*, ontsteking der spijsverteringswerktuigen, *helminthiasis, gastromalacia, tubercula cerebri* eerst als complicatiën van de *arachnoïditis*, en daarna als zelfstandige ziekten opgegeven worden, welke men ligtelijk met *arachnoïditis* zoude kunnen verwisselen. De omslagtigheid, die hiervan het gevolg is, kan te minder hare verschooning vinden, daar BRESSLER bij de ruime beteekenis, die hij aan het woord kinderziekten hecht, vele andere ziekten en gebreken niet vermeld heeft, die naast *ancyloglossum, paraglosse, cephalaematoma*, enz. wel hunne plaats hadden mogen vinden, en nu in zijn werk te vergeefs gezocht worden.

Doch ik onthoud mij van verdere aanmerkingen tegen het

boek. Mijne algemeene beschuldigingen tegen de systematische orde, tegen den onphysiologischen aanleg, tegen het weinig kritische van de bewerking, tegen het vele verwarde in de voorstelling, nog door eene reeks van bijzonderheden te verzwaren, zoude van mij een gering offer van tijd, maar van den lezer eene groote opoffering van geduld vorderen.

Ik meen genoeg gezegd te hebben, om te staven, dat alle anthologische en encyclopaedische werken in de geneeskunde, zoo als BRESSLER er ons weder een in zijne kinderziekten geleverd heeft, de behoeften van onzen tijd miskennen, en de vorderingen onzer wetenschap verloochenen. Positieve kennis wordt geëischt; naauwgezetter en vollediger waarneming, meer logische gevolgtrekkingen en voorzigtiger besluiten moeten tot de voldoening van dien eisch bijdragen. De kritiek mag geen oogenblik rusten, om het waargenomene te ziften, het aangenomene te toetsen, het vastgestelde te louteren en toe te lichten.

De vraag, of een werk, dat aan geen van deze eischen voldoet, had behooren vertaald te worden, verdient geene breedvoerige beantwoording. Dat het wemelt van onnaauwkeurigheden en slordigheden in taal en stijl, van germanismen, enz., kan elke bladzijde nader bewijzen. Van de menigte druk- en taalfouten wil ik niet bijzonder gewag maken; alleen de inhoudsopgave telt er reeds vier; zij mogen meer ten laste van den corrector en uitgever, dan van den vertaler komen; maar dat men, zoo als op onderscheidene plaatsen, *ventriculus cerebri*, hersen*boezems* (*sinus*) noemt; dat men *apathie* der kinderen (bl. 7) door *neêrslagtigheid, granulatio* door *kiemvorming* (bl. 22), tuberculeuse *Zerstörung* door *verstoring* (bl. 94), *hydrocephalocele* door *watergezwel* (bl. 63), *crusta lactea* door *melkkorst* (bl. 114), *crepitatio* door *beenkraking* (bl. 104), een *Blasenflaster* door eene *blaarpleister* (bl. 91), een *Backenzahn* door eenen *baktand* (bl. 191), enz. enz. vertaalt, lokt, zoo al geene vinniger aanmerking, dan toch de bescheidene vraag uit, waarom de vertaler zich niet de meerdere moeite getroost heeft, om betere Hollandsche woorden te kiezen, of zich niet liever de moeite gespaard heeft, om de in gebruik zijnde Latijnsche en andere termen te vertalen, daar zij toch in het vervolg meestal onvertaald gebleven zijn. Wanneer men voorts, bl. 7, van *ondersteuning* der stoelontlastingen, bl. 28, van den bij de *hersenwaterzuchtaardige* ziekte voorkomenden toestand van slaapzucht, bl. 67 van waterzuchtige vloeistoffen,

enz. leest, of, bl. 91, dat ELSÄSSER, *wien* alle kinderen stierven, waarnam, dat de ziekte, onder het gebruik van *Moschus*, zich in het oogvallend *rekte*, dan kan men, zonder van de juistheid of schoonheid van taal getroffen te zijn, toch nog den zin der woorden raden. Dit is intusschen ter naauwer nood, of in het geheel niet meer, het geval bij de navolgende zinsneden, bl. 9: ‘Wanneer het ook al niet geloochend kan worden, dat er inderdaad vele gevallen voorkomen, in welke deze tijdperken niet duidelijk worden *afgeteekend*, zoo kan het evenmin ontkend worden, dat eene dusdanige indeeling op den aard der ziekte gegrond is, en dat, wanneer de afzonderlijke tijdperken onopgemerkt elkander opvolgen en zich niet kenmerken, dit niet zoo zeer aan de ziekte zelve ligt, als het wel veeleer door de aangewende hulpmiddelen of andere toevalligheden is veroorzaakt geworden.’ Bl. 40: ‘FORMEY heeft in zijne voortreffelijke verhandeling den zamenhang tusschen de overmatige ontwikkelingsdrift van de hersenen en de heete hersenwaterzucht overtuigend aangetoond en hoofdzakelijk het ontstaan van *dezelve* als eene ziekte der ontwikkeling in een helder licht geplaatst (sic!). De in den kinderlijken leeftijd zoo gewigtige en periodieke, zoo als namelijk tijdens het tanden krijgen, nog meer opgewekte ontwikkeling der hersenen geeft aanleiding tot eenen verhoogden, geprikkelden toestand van *derzelver* vaatstelsel, vermeerderden aandrang van vochten, snelleren groei en afscheiding der tot vorming bestemde stoffen.’ - ‘In de meeste gevallen gaat deze opgewekte *vormingsdrift* op eene natuurlijke wijze in de daarstelling, in de vorming van het bedoelde hersengedeelte verloren.’ Bl. 43: ‘Het wezen der heete hersenwaterzucht bestaat diensvolgens in eene overprikkeling of ontsteking der hersenen, welke tijdens de bestaande hersenontwikkeling, ten gevolge eener daarmede verbondene bovenmatig verhoogde werkdadigheid en groei, aanleiding verkrijgt en door de, met deze natuurlijke gedaante-verandering, verneenigde ziekelijke strekking der hersen-werkzaamheid, de bijzondere neiging heeft, van met eene uitzweeting van een weiachtig vocht te eindigen.’ Niet waar, zoo doende is het wezen dezer ziekte duidelijk, de herkenning gemakkelijk, de behandeling voor alle misvatting gewaarborgd!! Door soortgelijken leertrant wordt ook het ontstaan van den *hydrocephalus chronicus internus* begrijpelijk gemaakt. Bl. 63: ‘Bevindt zich de vloeistof voornamelijk in de holten, dan wordt het gezwel door de

uitgezette hersenzelfstandigheid zelve, benevens door de vliezen en meer of minder vloeistof gevormd, en de uitstorting moet alzoo vóór de ontwikkeling der hersenzelfstandigheid begonnen zijn en het tot stand komen van de laatste in den weg gestaan hebben.' Zich zelven gelijk blijvende, deelt de vertaler ons voorts, bl. 119, mede, dat 'het wezen der *blenorrhaea oculi neonatorum* in eene eigenaardige ontsteking bestaat, welke, vermogens de, in de eerste dagen heerschende groeikracht van het oog, tot de vorming van *papillae* geneigd is, en met de *afscheiding* van eene meerdere tijdperken doorloopende *afscheiding* verbonden is.' Eindelijk, bl. 207: 'Waar eene dusdanige uitbreiding (bij de *angina membranacea*) op het *onderslijm-vliesachtig* weefsel en *deszelfs* klierstelsel bestaat, geeft *dezelve* zich te kennen door eene *gekenmerkte uitwerping*, als ook door de overige verschijnselen van de croup begeleidende slijmige, ettervormige *uitwerping*, vereenigd met pijn en ontstekingachtige prikkeling van den *larynx* en der *trachea*, door de wederkeerende verslimmeringen van het verstikking dreigende hoesten en door de moeijelijke ademhaling van krampachtigen aard, namelijk, wanneer de ontstekingachtige prikkeling in den *larynx* of de *epiglottis* haren zetel heeft.'

Doch het is reeds genoeg. Hetzij men nu de onverstaanbaarheid dezer en van meer andere zinnen aan onduidelijke voorstelling van de oorspronkelijke schrijvers, aan verkeerde opvatting van BRESSLER, of aan gemis van talent van den vertaler wil wijten, zoo zal toch niemand ons van onbescheidenheid beschuldigen, wanneer wij het wagen den vertaler zoowel als den uitgever ten slotte de verzekering te geven, dat men het hun niet ten kwade zal duiden, indien zij zich met de voortzetting van dit werk niet overhaasten, of haar zelfs geheel achterwege laten.

SCHNEEVOOGT.

Gezigten uit Neêrlands Indië, naar de natuur geteekend en beschreven door *C.W.M. van de Velde*, Luitenant ter Zee, opgedragen aan Z.K.H Prins Hendrik der Nederlanden. Amsterdam, Frans Buffa en Zonen. I-VII Aflevering.

Eerste Artikel

Wij meenen den lezers van ons tijdschrift geene ondienst te zullen doen, met hunne aandacht te vestigen op een werk, dat, ten deele althans, een dikwijls uitgedrukt verlangen zal bevredigen. Terwijl de sedert eenige jaren zoo levendige belangstelling in alles wat onze Oostindische bezittingen betreft, met gretigheid heeft doen grijpen naar de beschrijvingen en reisverhalen, die ons deze gewesten doen kennen, en het beschaafde gedeelte der natie met de schoonheden der natuur in deze oorden, met wat kunsten, zeden en kleederdragt daar merkwaardigs opleveren, langs dezen weg, reeds eenigermate is vertrouwd geworden, zag men tot dusverre meestal te vergeefs naar eene gelegenheid om, ten einde, door de voortbrengselen van teekenpen of graveerstift, duidelijker voorstellingen te bekomen, of zich de indrukken te verlevendigen van zoo veel, dat de naauwkeurigste beschrijvingen slechts duister en onvolledig kunnen doen kennen. En, gelijk bij velen nu en dan de, nog schaarsch bevredigde, wensch is opgerezen, dat de vaderlandsche poëzij, kwijnende en door de natie met onverschilligheid behandeld, als een gevolg veelal van de uitputting der stof, in den kring waarin zij zich gewoonlijk beweegt, zich door den gloed der keerkringsluchten op nieuw mogt bezielen, en het natuurschoon van den Archipel, nevens de heldenfeiten der vaderen in die gewesten, verheerlijken, zoo zal ook bij den minnaar der beeldende kunst weleens de gedachte zijn opgerezen, dat ook voor haar weiligt een nieuw leven zou kunnen geboren en de natie in warmer belangstelling ontvlamd worden, indien de grootsche natuurtooneelen van *Oostindië*, en de eigenaardige toestanden van het leven in die gewesten, ons door het penseel of de teekenpen konden worden veraanschouwelijkt. Wij zullen niet angstvallig narekenen, wat er gedaan is, om deze wenschen te vervullen. Genoeg, dat het zeer weinig is, en echter leeft in ons de hoop, dat menig talentvol jeugdig kunstenaar, wien

de vaderlandsche grond slechts distelen en het brood des kommers biedt, door een bezoek der keerkringsgewesten, door op *Java* te studeren en te teekenen, lauweren en schatten zou kunnen inzamelen. Wetenschap en kunst hebben evenzeer belang bij eene onderneming, als die wij hier aankondigen. Voldoet zij, door keuze van onderwerpen en uitvoering, aan de eischen der kunst en aan billijke wenschen, dan schijnt er eenige grond te zijn, om te verwachten, dat de belangstelling der natie niet zal achterblijven. Niemand dus zal de naauwkeurige toetsing van zulk een werk, in ons tijdschrift, ongepast of misplaatst rekenen.

De prospectus leert ons, dat het geheele werk uit 12 afleveringen zal bestaan, waarvan elke vier platen, en één á twee vellen druks zal bevatten. Zoowel de teekeningen, waarnaar de platen vervaardigd worden, als de tekst, zijn het werk van den luitenant ter zee C.W.M. VAN DE VELDE, wien een vierjarig verblijf in de wateren van den Archipel, en het bezoek van vele der belangrijkste punten in deze gewesten, in staat stelden, zijne bekwame teekenpen aan de verzameling van een' rijken schat van schetsen te wijden, waaruit, in het onderhavige werk, eene keur aan het publiek wordt aangeboden.

Van de twaalf afleveringen hebben thans zeven het licht gezien, die, behalve de titels en opdragt, elf bladen tekst en negen en twintig platen bevatten. In het uitgegeven gedeelte van den tekst is, in zes en een half blad, de beschrijving van geheel *Java* vervat, terwijl van de twee en twintig daarbij behoorende platen nog slechts ééne, de XVIII^{de}, ontbreekt. Het overige is gedeeltelijk aan de eilanden beoosten *Java*, gedeeltelijk aan den Molukschen Archipel gewijd, doch zoo, dat hier de platen den tekst, ginds, omgekeerd, de tekst de platen vooruitsnelt. Alleen dus, wat voor *Java*, naar het plan van den Heer VAN DE VELDE, moest geleverd worden, vinden wij, genoegzaam volledig, in de uitgegevene afleveringen, en zal, met uitsluiting van het overige, de stof leveren voor het tegenwoordig artikel, terwijl wij ons voorbehouden, door een tweede, na de uitgave der laatste aflevering, onze beschouwing van het geheele werk te voltooijen. Terwijl onze belangstelling in deze onderneming, en de hoop, dat de uitgever nog van dezen of genen wenk bij de bewerking van het overige zal kunnen gebruik maken, ons nopen, om reed nu van de redactie van '*de Gids*' een plaatsje voor deze aankondiging te verzoeken, behoeven wij echter den vorm niet aan deze consideratiën op

te offeren, wanneer wij ons tot de beschrijving en platen van *Java*, als een eenigermate op zich zelf staand geheel, bepalen. Volgen wij dan den Heer VAN DE VELDE in zijne togten langs en door dit, door de natuur zoo heerlijk uitgedoste, eiland.

Het eerste hoofdstuk beschrijft de reis met de korvet *Triton* naar *Oostindië*, het inkomen van *Straat Sunda*, door de zoogenaamde *behouden passage*, en de vaart langs de west- en noordkust van *Java*, tot de aantkomst te *Batavia*. De hierbij behoorende platen leveren ons gezigten (I) op *Anjer*, (II) op *Straat Sunda*, genomen te *Anjer*, (III) op de reede van *Batavia*, en (IV) op de aanlegplaats der sloepen aldaar.

In het tweede hoofdstuk wordt de stad *Batavia* beschreven, en deze beschrijving opgehelderd door afbeeldingen van (V) een gezigt te *Rijswijk*, van (VI) een Europeesch woonhuis aldaar, van (VII) de *Willemskerk*, en van (VIII) het sociëteitsgebouw de *Harmonie*.

‘Sedert eeuwen de bron van *Neêrlands* welvaart,’ zeggen de uitgevers dezer gezigten in hun prospectus, ‘zijn de Oostindische koloniën een tweede vaderland geworden. Hoevele ouders hebben dààr niet hunne kinderen, in gouvernements-of andere betrekkingen, hoevelen niet hunne naaste bloed-verwanten en vrienden, anderen hunne tijdelijke belangen in handel en kultuur gevestigd?’ Toen wij, na de platen der eerste afleveringen naar volgorde te hebben gerangschikt, ons het eerst aan de opzettelijke en opmerkzame beschouwing der tot dusverre opgetelde wijdden, konden wij de gedachte niet onderdrukken, dat deze beschouwingen der uitgevers een' sterken, een' helaas! ongunstigen invloed op de keuze der onderwerpen hadden uitgeoefend, dat een weinig op de zucht van vrienden en bekenden gespeculeerd was, om vooral die oorden te leeren kennen, welke door hunne dierbaren bezocht werden, de plaatsen waar het meerendeel der Europesche bevolking zich ophoudt. Wij begonnen reeds te vreezen, dat ons dit werk meer het weinig pittoresque en grootelijks door Europesche beschaving vervormde *Java* der noordkust, dan het schilderachtige en geheel Javaansche *Java* der bovenlanden zou doen kennen; dat eene dergelijke teleurstelling ons wachtte, als een cahier van 6 andere gezigten van *Java*, vroeger bij denzelfden uitgever in het licht gekomen, bij ons had opgewekt, toen wij, in plaats van Javaansche wouden en bergen, watervallen en tempels, weinig meer dan Europesche paleizen zagen. Vooral hadden wij de weinig beduidende en onbevallige

zesde plaat (woonhuizen der Europeanen te *Batavia*) gaarne aan den schrijver geschonken, terwijl wij ook al de overige, met uitzondering van het gezigt op *Anjer* misschien, willig voor zulke trotsche en echt Javaansche natuurtooneelen hadden ingeruild, als ons b.v. op de zestiende en twintigste plaat worden geschetst. Ware onze vrees bevestigd, wij zouden aan dit werk slechts geringe waarde, uit het oogpunt van kunst en wetenschap, hebben mogen toekennen; gelukkig vonden wij in het vervolg slechts weinig, dat ons aanvankelijk vermoeden versterken kon, al stelde het ook voor een gedeelte onze wenschen en verwachtingen te leur.

Aantrekkelijker toch en belangrijker dan de beide eerste hoofdstukken, en de daarbij gevoegde platen, is het derde, hetwelk eene vrij uitvoerige beschrijving der residentie *Bantam* bevat, door een dertiental platen opgeluisterd. De Heer VAN DE VELDE bezocht deze residentie niet onmiddellijk na zijne eerste aankomst te *Batavia*; doch eerst na een groot gedeelte van den Indischen Archipel te hebben doorkruist, en nadat eene nieuwe betrekking hem verpligt had, zich bij voortduring te *Batavia* te vestigen. Het was toen, dat hij den resident van *Bantam* op eene inspectiereis door zijn grondgebied vergezelde, die hem in staat stelde vele schoone natuurlooneelen te schetsen, en eenige min bekende bijzonderheden aangaande de binnenlanden dezer provincie aan te teekenen.

De platen, die op deze residentie betrekking hebben, en waartoe ook reeds het vermelde gezigt op *Anjer* (I) nog kan gebragt worden, geven ons nagenoeg alles, wat wij met eenigen grond konden verwachten, en behalve de door het verblijf van Europeanen meest bekende punten, vinden wij hier eenige fraaije gezigten uit het gebergte, een paar schetsen van zeden, en een paar portretten van Javaansche hoofden. De reis ging van *Batavia* naar *Tangerang*, tot aan de oevers der *Tjikantdie*, die de grensscheiding tusschen de residentiën *Batavia* en *Bantam* uitmaakt, en vervolgens naar het net en bevallig gelegen vlek *Serang*, de hoofdplaats der residentie, dat ons plaat IX (*Serang*) en X (het residentiehuis te *Serang*) nader doen kennen, terwijl plaat XI het portret vertoont van den Javaanschen regent van *Serang*, Adi Patti MANDURA. Terwijl veelvuldige werkzaamheden den resident hier een paar dagen ophielden, deed de Heer VAN DE VELDE een' uitstap naar de overblijfselen der aloude koningsstad *Bantam*, en geeft hij ons, op plaat XII, eene schets der ruïnen van den *Kraton*, of het voormalige paleis der sul-

tans, terwijl plaat XIII ons eene moskee en eenen toren, in de nabijheid van *Bantam*, vertoont.

Van *Serang* ging de reis naar een landgoed, aan de helling van den berg *Karang*, in het distrikt *Tjiomas*. Eene groote binnenlandsche watervlakte, *Dano* (d.i. *meer*) genoemd, strekt zich uit aan den voet van den berg. Een der bergruggen van den *Karang* werd door de reizigers beklommen. Het schoone gezigt, dat van hier de *Dano-vallei* opleverde, schetst ons de Heer V.D. VELDE op de XIV^{de} plaat.

Van *Tjiomas* vervolgde men den weg zuidwaarts naar de afdeeling *Tjiringin*. Plaat XV vertoont ons de aankomst aan het posthuis te *Pandat*. Hier werd, in weêrwil van de grootste moeijelijkheden en gevaren, de krater van den *Poeloe-Sari* door onzen stoutmoedigen reiziger bestegen. De stijl van zijn verhaal, die anders niet, geheel zonder leemten en vlekjes is(1), verheft zich bij de beschrijving der trotsche tooneelen, die zich hier aan hem voordeden. Wij willen eene fraaije plaats hier afschrijven, die zeker bij onze lezers geen ongunstig denkbeeld zal wekken, zoowel van den zin des schrijvers voor natuurschoon, als van zijn talent, om zijne indrukken in woorden weder te geven.

‘Het is moeijelijk,’ zegt hij op bl. 15, ‘een denkbeeld te geven van de krachtige vegetatie, welke in deze sombere wouden heerscht. Reusachtige boomen, die misschien eeuwen tellen, wringen hunne takken inéén, groeijen in elkander en vormen eene digte massa, waar zelfs geen zonnestraal doorheen kan boren. Duizende heesters verdringen zich in de overblijvende tusschenruimte, of vinden hunne kiem op de takken der boomen zelve. De fraaiste bloemen strengelen zich met de monsterbladen der lianen, om de wortels van halfvergane tronken, en hechten zich tusschen de nesten der hooge bladbewoners. Hoe honger wij kwamen, hoe moeijelijker ons naauwelijks herkenbaar voetpad werd; ijzingwekkende

(1) ‘Groote, heldere spiegels en schilderijen,’ lezen wij b.v. bl. 5, ‘canapés en fauteuils, schitterende kristallen lichtkroonen en een aantal glazen stolpen versieren zoowel de galerijen als het inwendige der woningen, zoondat men overdag binnen 's huis de warme buitenlucht ontwijkt en zich tevens onder de waranda's in het koele van den avond kan verlustigen.’ Wij hebben te vergeefs getracht te ontdekken, wat die spiegels en schilderijen, kroonen en stolpen tot de gelegenheid, om de buitenlucht te ontwijken, of de avondkoelte te genieten, kunnen toebrengen. *Passe pour les cannapés et les fauteuils*!

afgronden, wier diepten niet te ontdekken zijn, gaapten dikwijls ter wederzijde van een' smallen bergrug, waar de voet zich naauwelijks zetten kon, om ons henen, en slechts door ons krampachtig aan de vochtige, glibberige, met mos begroeide takken, of aan het tengere, vaak broze heestergewas, dat zich tusschen dezelve verwarde, vast te houden, kwamen wij die gevaarlijke plaatsen voorbij, waar de geringste misstap een' onvermijdelijken en verschrikkelijk en dood zou ten gevolge gehad hebben. Ik giste reeds eene aanmerkelijke hoogte bereikt te hebben, toen wij eenen alleronaangenaamsten stank gewaar werden, dien wij eerst aan de menigte verrotte bladeren toeschreven, doch die de inlanders ons verzekerden uit den nabij zijnden krater voort te komen. Allengs kreeg dan ook het bosch een meer verdord aanzien, en vertoonde eindelijk niets meer dan eene menigte verkoolde of met lava-asch en modder bedekte boomstammen. Een dof geruisch, als door ontwikkeling van waterdamp uit eenen stoomketel voortgebragt, deed zich hooren, en terwijl dikke rookkolommen met eene ontzettende kracht boven het geboomte opwaarts dwarlden, tranden wij buiten het bosch en bevonden ons aan den rand van den krater.

Treffend maar verschrikkelijk is het gezigt van dezen vuurmond der aarde. Eene opeenstapeling van groote en kleine steenklompen, lava- en trachietbrokken met eene laag van witten of blaauwachtig grijzen modder, asch en glinsterende zwavelkristallen overdekt, vormt hier eene ondiepe kom van ongeveer 300 passen diameter. Met een sissend geluid ziet men uit negen verschillende gaten de kokende zwavel en modder opborrelen; maar ook de geheele bodem van den krater levert dit verschijnsel op, zoodra men met een' stok in denzelven steekt. Een verstikkende zwaveldamp rees uit deze gaten lijnregt omhoog, doch verspreidde zich soms om ons heen, wanneer een afdalende luchtstroom de rookzuilen uiteendreef.

Van alle zijden door woeste lava-massa's ingesloten, was ons het gezigt naar beneden geheel belemmerd, en onbewust van het gevaar, waarin wij ons moedwillig begaven, besloten wij door den krater heen te gaan, om aan gene zijde eene hoogte te beklimmen, die zich dààr, door de uitgeworpen steenen, circa honderd voeten boven den krater gevormd had, en van waar wij ons een ongehinderd gezigt in denzelven en verder benedenwaarts voorstelden. Te vergeefs poogden de Javanen door bidden en smeeken ons van dit waagstuk terug houden;

zij bleven huiverend achter en lieten ons alleen voortgaan. Met een angstig gevoel bemerkten wij weldra, hoe gegrond hunne vrees was; de broze zwavelkorst, waarop wij liepen, en die met duizende fraaije kleuren schitterde, golfde als een pas bevrozen water onder onze voeten; waar wij deze opligtten, volgde onmiddellijk een witte damp, en de woedende mengeling van onderaardsche vuurstoffen spoot uit iedere opening, die wij met onze stokken maakten, om te zien of geene verraderlijke vuurkolk onder de zwakke grondlaag verborgen lag. De diepten der woelende moddergaten waren met de drie ellen lange stokken niet te peilen, en de heete bodem vergunde ons geen oogenblik stil te staan; hetgeen ons echter bijzonder trof, was eene bron van helder, maar ijskoud zoet water, die geene twee voelen van een der grootste moddergaten opwelde. Het kwam ons voor, alsof de verschillende vuurmonden dezer solfatara gedurig van plaats en omvang veranderen, terwijl het geheel het aanzien heeft, alsof de vuurberg nog in het begin van deszelfs werking is, hetgeen door de overleveringen der Bantammers, die van geene uitbarsting van den *Poeloe-Sari* gewagen, nog waarschijnlijker wordt.

Meer dan rijkelijk werd onze moeite door het verhevenste gezigt beloond, toen wij eindelijk de tegenovergestelde hoogte hadden bereikt. Dààr lag de chaos van verwoesting aan onze voeten; alles verkondigde in denzelven dood en vernieling; vreesselijk getuigen de verkoolde boomstammen, die zich tusschen de lavabrokken verwarren, van de verschrikkelijke uitwerkselen van het onderaardsche vuur; maar ook te liefelijker, rijker en schooner vertoont zich het omgevende plantenrijk, langs de hellingen der onafzienbare ravijnen. Heerlijk contrast, dat zich ruim 4000 voeten beneden ons in bergen en dalen, in vruchtbare tuinen en akkers, in dorpen, rivieren, bosschen en velden, in den schoot eener kwistige Natuurten toon spreidde!'

Doch wij mogen niet meerder afschrijven. Er schuilt talent in deze beschrijving, al zouden er eenige vlekjes in stijl en taal zijn aan te wijzen, zoo wij niet schroomden door onzen vitlust den indruk van het tafereel te bederven. Het gezigt van den krater, zoo als deze vich van laatstgemelde, door de reizigers bestegene, hoogte vertoonde, is het belangrijk onderwerp der XVI^{de} plaat.

Van *Pandat* werd de reis vervolgd naar *Tjiringin*, aan het strand van de *Peperbaai*, en van daar werd zij eenige mij-

len langs de kust zeilende voortgezet, tot men den mond der *Tjiwakka* opvoer. Men ontscheepte te *Paradana*, eene kampong in het distrikt *Panimbang*, en reisde van daar, het Kendangsche gebergte over, naar de kampong aan den mond der rivier *Tjibinoeängan*. Plaat XVII, die ons inlandsche dansers en ronggings voorstelt, geeft ons eenig denkbeeld van de toebereidselen, door de Javanen gemaakt, ter feestelijke ontvangst van den resident. Van hier begaf men zich naar *Tjilangkahan*, van waar een moeijeltjke togt westwaarts, dwars door het Kendangsche gebergte, de reizigers naar *Labak* bragt, welks bekoorlijke ligging de nog niet uitgegevene XVIII^{de} plaat zal voorstellen. Plaat XIX schenkt ons het portret van den regent van *Lebak*, Raden Tommonggong KANTA NATTA NAGARA, die, nadat aan de vergunning, om zijn afbeeldsel te vervaardigen, gevolg was gegeven, onzen reiziger met een bedenkelijk gelaat te kennen gaf, dat hij thans geloofde spoedig te zullen sterven, eene betuiging, die wel geschikt is, om de hooge waarde der verleende vergunning in het licht te stellen. Jammer is het, dat de Heer V.D. VELDE geen gebruik kon maken van de gelegenheid, hem aangeboden, tot een' uitstap naar de, eenige palen zuidwaarts van *Lebak* gelegene, kampongs en heilige graven der *Badoeïs*. Deze togt, die overigens van groote moeijelijkheden vergezeld gaat, zou aan zijne teekenpen eene even ruime als schoone stof hebben opgeleverd, blijkens de schilderachtige beschrijving van den Hoogleeraar BLUME, een' der weinige Europeanen, die deze oorden bezocht, en den eenigen, aan wien wij geloofwaardige berigten wegens dezen merkwaardigen volksstam verschuldigd zijn[(1)]. Van *Lebak* ging de reis noordwaarts over *Pandeglang* naar *Serang* terug, en van daar werd nog een uitstap gedaan naar het ons reeds uit het eerste hoofdstuk bekende *Anjer*, van waar een vijftig voet hooge waterval in de rivier *Tjiroek-betong*, nabij de post-station *Passang-Tenang*, bezocht werd. Dit verheven schouwspel wordt ons afgeschetst op plaat XX. Langs de *Dano-vlakte*, en over *Tjiomas*, keerde men van hier terug naar *Serang*, en een gezigt op het spiegelgladde meer, onderweg, van eene hoogte van 1200 voet, genoten, wordt ons ten slotte nog door plaat XXI voorgesteld.

Men ziet, dat de Heer V.D. VELDE ons de belangrijkste bij-

(1) Men zie het tijdschrift *Cybele*, N°. 6. Amsterdam, Gebr. DIEDERICHS, 1836.

zonderheden der residentiën *Batavia* en *Bantam* tamelijk volledig en naauwkeurig kennen doet; maar hoe is het nu met het overige van *Java* gesteld? De 20 nog overige residentiën, waarin dit eiland verdeeld is, worden in het vierde hoofdstuk in eene oppervlakkige schets afgehandeld, waarbij ons slechts *ééne* enkele plaat (XXII), een gezigt op *Bezoeki* en den *Goenong Ringgit*, geleverd wordt. Is dan, voelt men zich genoopt te vragen, verreweg het grootste deel van *Java* van zoo gering aanbelang, zoo arm aan natuurschoon, zoo beroofd van merkwaardige gedenkteekenen? Juist het tegendeel, lezer! Mogen da lage noordkustlanden meerendeels minder trotsche natuurtooneelen aanbieden, zij bevatten de wereldberoemde koopsteden *Samarang* en *Soerabaija*; de verrukkelijke landschappen van de *Preanger Regentschappen* en *Passaroeang*, de trotsche gezigten, die de rotsachtige zuidkust aanbiedt, zijn beroemd. Wie zou niet verlangen, door den Heer V.D. VELDE in het midden van het Javaansche leven, in de hofsteden *Djocjokarta* en *Soerakarta*, te worden verplaatst? Wie zou niet wenschen, zich het waterpaleis van den sultan van *Djocjokarta*, de prachtige ruïnen der tempels van *Brambanan* en *Boro-Boedor*, en de dikwijls zoo onbeschrijfelijk schilderachtige, door den weligsten plantengroei overdekte, overblijfselen van kleinere tempels in de residentiën van het middelgedeelte, door zijne teekenpen veraanschouwelijkt te zien? IJdele wenschen, voor welker onbevredigd blijven de dorre schets, die ons van het geheele eiland gegeven wordt, slechts schralen troost aanbiedt.

Het is blijkbaar, dat de Heer V.D. VELDE al deze belangrijke punten niet bezocht, of er zich niet lang genoeg ophield, om zijne portefeuille met schetsen te verrijken. Wij zagen reeds vroeger, dat hij in zijn reisverhaal niet de chronologische orde volgt, maar bij elkander voegt, wat tot *Java*, wat tat de *Molukken*, enz. betrekking heeft. Hierdoor kreeg zijn reisverhaal meer den vorm eener stelselmatige beschrijving, niet van de toevallig bezochte oorden alleen, maar van den geheelen archipel, en dit zal hem verleid hebben zijne uitvoeriger beschrijving der residentiën *Batavia* en *Bantam* van eene korte schets van geheel *Java* te doen vergezeld gaan. Wij laten ons niet misleiden door hetgeen in den aanvang van het vierde hoofdstuk te lezen staat: ‘Gaarne zouden wij thans den lezer uitnoodigen, ons op de in vele opzigten belangrijke reis over het geheele eiland *Java* te vergezellen, overal de hemelhooge bergen met hem beklimmen, hier het vriendelijk lagchend aan-

zien, ginds de grootsche maar ijzingwekkende gewrochten eener onbegrijpelijk weelderige of alverwoestende natuur bewonderen, dan weder zijne zucht naar oudheidkennis bij de menigvuldige gedenkstukken en overblijfselen der Hindoesche godsdienst trachten te bevredigen, of hem elders de afwijkingen in zeden en gewoonten, in taal en uiterlijken vorm der verschillende bewoners aantoonen; - doch ons voorgenomen bestek beperkt ons tot engere grenzen. Wij zullen dus slechts kort bij eenige dezer bijzonderheden stilstaan, en hielden ons daarom met voordacht wat langer in *Bantam* op, ten einde later den lezer daarop terug te wijzen, en hem onze vlugtige beschouwing duidelijk te maken.' Onbegrijpelijk toch komt het ons voor, dat niet slechts die beschouwing zoo uiterst vlugtig zou zijn uitgevallen; maar zelfs niet eene enkele plaat, met uitzondering van het gezigt op *Bezoeki*, dat op de vaart langs de noordkust kon geschetst worden, ons de belangrijke tooneelen van 20 residentiën zou vertegenwoordigen, terwijl *Bantam* alleen de stof voor 14 platen leverde, indien de Heer V.D. VELDE werkelijk deze gewesten bezocht had. Wij kunnen het vierde hoofdstuk voor niets anders houden dan een middel, om aan dit werk, als leesboek, eenige meerdere volledigheid te geven; terwijl wij de, naar ons inzien, niet volkomen gelukkig geslaagde poging, om het in den vorm van een reisverhaal in te kleeden, slechts als eene kunstgreep beschouwen, om de illusie bij den min geoefenden lezer gaande te houden.

Terwijl wij onze teleurstelling over het gemis van zoo veel, dat wij bij voorkeur in dit werk gewenscht hadden aan te treffen, niet kunnen verbergen, zal ons dit echter niet tot ondankbaarheid jegens het ons geschonkene, tot onregtvaardigheid in de beoordeeling daarvan verleiden. Is het werk van den Heer V.D. VELDE ontoereikend, om ons een eenigzins volledig denkbeeld te geven van de natuurlijke schoonheden en merkwaardige gedenkteekenen van *Java*, het geeft ons echter een' grooten schat te midden der armoede, waarin wij nog altijd te dezen aanzien verkeerden. De schrijver was geen teekenaar van professie, die niet anders te doen had dan de schoonste en belangrijkste punten op te sporen en te schetsen, en *Java* laat zich niet, als onze Westersche streken, met den schilderstoel en de portefeuille onder den arm doorwandelen. De Heer V.D. VELDE kon slechts van de hem aangebodene gelegenheden gebruik maken, en heeft ons, althans uit *Bantam*, eene reeks van schetsen gegeven, die ons de natuurschoonheden de-

zer gewesten beter doen kennen, dan iets wat wij tot nog toe bezaten.

Ons schiet nog over, ten slotte, over de uitvoering dezer platen te spreken, welke de uitgevers, zonder moeite of kosten te sparen, aan bekwame handen hebben willen toevertrouwen. Hunne keuze heeft zich bepaald op den Heer LAUTERS, te *Brussel*, door vroeger uitgegevene werken, onder andere door zijn aandeel aan BÉNOIT'S *Voyage à Surinam*, als niet onverdienstelijk landschapteekenaar en lithograaf bekend. Een gevolg hiervan was, dat ook de druk, der platen te *Brussel* plaats vond, een maatregel, die bovendien raadzaam mogt worden geacht, opdat niet de achterlijkheid, zelfs onzer beste vaderlandsche steen drukkers, in hetgeen de behandeling van den steen betreft, waardoor dikwijls de fijne tinten verloren gaan, en aan het talent van den teekenaar groot onregt geschiedt, een werk van zoo hoogen prijs, en welks debiet zoo zeer van eene goede uitvoering afhankelijk is, bederven mogt. Echter hadden de ten deele zeer slechte afdrukken van BÉNOIT'S bovengemeld werk den Heeren BUFFA wel eenige voorzigtigheid te dezen aanzien mogen leeren. Zij hadden hen kunnen toonen, dat ook in *België* aan alle steen-drukwerken geene zoo zorgvuldige behandeling ten deel valt, als waarin zich bij voorbeeld MADOU'S *Physionomie de la Société en Europe* verblijden mag. Evenwel, ofschoon niet geheel onberispelijk, is de druk dezer gezigten van *Oostindië* over het geheel beter, dan die van het plaatwerk in BÉNOIT'S reize. Wij durven de platen niet aanwijzen, die ons voorkomen het meest door min zorgvuldige behandeling te hebben geleden, wijl het verschil, dat tusschen verschillende afdrukken van ééne en dezelfde plaat bestaan kan, te groot is, dan dat wij de toevallige gebreken van één exemplaar in alle overige zouden mogen vooronderstellen; maar wij maken slechts in het algemeen op het aanwezen van dergelijke gebreken opmerkzaam, opdat men den Heer LAUTERS geene schuld zou geven van hetgeen buiten zijn bereik lag.

Ongetwijfeld heeft de Heer LAUTERS zich van zijne taak verdienstelijk gekweten, vooral wanneer men de moeijelijkheden in aanmerking neemt, waarmede hij bij deze onderneming te worstelen had. Het is niet waarschijnlijk, dat de schetsen van den Heer V.D. VELDE, op de reis en in haast vervaardigd, over het geheel zeer uitvoerig zullen zijn, en het valt van zelf in het oog, hoeveel gevaar van falen de teekenaar moet loopen, die, zonder zelf de keerkringsgewesten bezocht te hebben, zich op de vleu-

gelen der verbeelding derwaarts moet verplaatsen, om de ruwe schets in eene uitvoerige teekening om te scheppen. Het is hieraan vooral, dat wij de gebreken toeschrijven, die wij in deze platen gemeend hebben aan te treffen; dat wij er zoo weinig van dien warmen, gloeijenden toon in vonden, die, naar wij dachten in Oostindische landschappen heerschen moest, ofschoon ook wij, die de keerkringszon zoo weinig als de Heer LAUTERS op ons hoofd voelden branden, slechts met behoedzaamheid daarover wagen te spreken. Het is daaraan, dat wij die zware luchten dank weten, die op al deze platen gevonden worden, zoodat het schijnen moet, alsof de Heer V.D. VELDE alleen in den natten moeson heeft geteekend; hierdoor, dat wij het gebrek van effect, de eentoonige graauwe kleur, die op vele dezer platen heerscht, eenigermate meenen te kunnen verontschuldigen. Het is hieraan eindelijk, dat wij het toeschrijven, dat de détails schier alle karakter missen, hetwelk de Heer LAUTERS, om zijne, voor het overige zeer te verontschuldigen onwetendheid te verbergen, maar al te dikwijls heeft weggedoezeld.

Tegenover deze gedeeltelijk onvermijdelijke gebreken staan verdiensten, die de vergelijking met het eenige werk van aanbelang, dat zich hier ter vergelijking aanbiedt, op schitterende wijze in het oog doet vallen. Wij bedoelen de afdeeling *Land- en Volkenkunde*, in de *Verhandelingen over de Natuurlyke Geschiedenis der Nederlandsche Overzeesche Bezittingen*. Zoo verdienstelijk in dit werk de uitvoering der veelvuldige portretten en van die platen is, die huisraad, kleeding-stukken en dergelijke afbeelden, zoo gebrekkig is verre het meerendeel der landschappen, en met platen als de IX^{de} en XX^{ste} in het werk van den Heer V.D. VELDE, die trouwens van alle, die op *Java* betrekking hebben, ons de beste toeschijnen, kan zelfs het gelukkigst geslaagde landschap, bij de *Verhandelingen* behoorende, de vergelijking niet doorstaan. Zeer verdienstelijk zijn ook de beide portretten van den Heer LAUTERS, en over het geheel verdient de teekening zijner beeldjes lof, al komt ons de *Karbau*, op plaat X, nog leelijker voor, dan dit onbevallige dier gewoonlijk wordt afgebeeld.

Wij maken er den Heeren BUFFA geen verwijt uit, dat zij het op steen brengen der platen voor het door ons aangekondigde werk aan een' vreemdeling hebben toevertrouwd. Het is beter, dat langs dien weg iets goeds tot stand kome, dan dat men zich, uit bekrompen nationaliteit, met het gebrekkige zou te-

vreden stellen. Doch wij hebben sympathie voor onze jeugdige kunstenaars, die hunne gaven noch oefenen, noch toonen kunnen, indien de reeds zoo zeldzaam voorkomende gelegenheden, om iets van aanbelang te verrigten, nog aan vreemden ten nutte komen. De Heer HUYSMANS, Leeraar der Koninklijke Militaire Akademie, te *Breda*, heeft, vóór 4 à 5 jaren, onder den titel van *het Landschap*, eene reeks van studiën voor het teekenen met potlood in het licht gegeven, die, als wij het verschillende doel en de strekking der beide werken in het oog houden, de voorkeur schijnt te verdienen boven het werk van den Heer LAUTERS. Er is in zijn werk meer karakteristieke opvatting van de natuur, meer fikschheid, meer geest in de uitvoering, en in de best geslaagde platen meer verscheidenheid van tinten, meer werking van het licht. Wij zeggen niet, dat de Heer HUYSMANS, kampende met de eigenaardige moeijelijkheden, waarmede de Heer LAUTERS in het aangekondigde werk te worstelen had, gelukkiger zou geslaagd zijn; in allen gevalle hadden de verdiensten van zijn' vroegeren arbeid hem aanspraak er op gegeven, om bij de keuze van een' teekenaar voor dit werk niet buiten aanmerking te blijven.

In weêrwil dezer bedenkingen echter, juichen wij deze onderneming van ganscher harte toe, en wenschen den uitgevers, die alles, wat in hun vermogen was, hebben ingespannen, om onze letterkunde met een prachtwerk te verrijken, door de dankbaarheid en door een ruim debiet betoonde belangstelling der natie, de overvloedigste belooning toe.

P.J. VETH.

Lentebladen. Poëzy van *R. Bennink Janssonius*. Te Groningen, bij P. van Zweeden. 1844. Opdragt en Inhoud IV, Verzen 92 bl. 8°.

(Vervolg en Slot van Bladz. 601.)

Eerste Godsdienst - Goede Vrijdag - De Heilige Doop - Het Heilige Avondmaal - Vrede op Aarde, zietdaar de gedichten, waardoor deze bundel aanspraak heeft op den titel, dien wij hem ergens zagen bedeelen: *Lentebladen*, G o d s d i e n s t i g e P o ë z i j .

Het eerste dezer stukken is een allerliefst versje; luister, als ge wilt:

Spel en feestgeruisch vergeten,
By het wiegjen neergezeten,
  Stem de Moeder blijder lied,
Alsze op 't blazend aangezichtjen
Van het afgebeden wichtjen
  't Eerste lachjen spelen ziet.

Hooger lust en reiner vreugde
Dan haar Jonkheid ooit verheugde,
  Dale er in haar vroom gemoed,
Als zy aan heur kindtjens lippen
't Eerste woordtjen hoort ontglippen,
  Woordtjen nanmloos schoon en zoet!

Doch voor my, voor my dat ééne!
Als de teedre en lieve kleene,
  Starend in het moederoog,
En naar moeders reedtjens luisterend,
't Eerst gebedtjen zwak en fluisterend
  Op leert zenden naar omhoog.

Als het wicht de wenkbraauwboogjens
Zorglijk heentrekt over de oogjens,
  En de handtjens vouwt te saam,
En de lipjens leert bewegen
Tot het vragen van een zegen,
  Zoeter dan de Moedernaam!

Als de vroome en teedre Moeder
't Wichtjen leert van d' Albehoeder
  En haar over 't bidden spreekt,
En in 't zieltjen, vol van lachjens,
Vraagens opwekt en gedachjens,
  Waar een hooger geest in steekt.

Zalig schouwspel, rein en teder!
Englen zien glimlachend neder
  En zy voeren, blij te moe,
De eerstling van die zoete beden
Aan een schuldloos hartje ontgleden
  Juichend God en Jezus toe.

Helaas! er volgt nog een couplet, zuchten wij, en dat niet om de moeite van het afschrijven, eene taak, die ons bij de vorige lust was; - gaarne onderwerpen wij het aan uw oordeel, of wij, om den wille des kunstenaars zelven, regt heb-

ben tot dien zucht. Tot hier toe stonden wij met den zanger in de schaduw; tot hier viel al het licht op de moeder en het kind, en om de aanschouwelijkheid dezer teekening van den Heer BENNINK JANSSONIUS weêrhielden wij de bede, die ons op de lippen lag: ‘Och, doe ons het innerlijke leven zoo goed genieten als het uiterlijke; gun ons een' diepen blik in het gemoed van moeder en meisje, die ge zeker beide hebt bestudeerd, daar ge liever bij dit tooneel, dan bij alle andere geneugten van haren omgang, getuige wenscht te zijn.’ Waarschijnlijk hield niemand er bij hem om aan, als hij dit meesterstukje mondeling voordroeg; want zie, al laat hij de teekenpen varen, al treedt hij bij de groep op den voorgrond, ach! waartoe?

o Die blijde Lentedagen -
Hoe zy nog de ziel doen jagen
  By die beelden van 't weleer!
Koel voor al zijn later glansen,
Legt de Dichter hier zijn kransen
  Aan de kleene voetjens neêr!

Zie, dat is rhetoriek, in plaats van gevoel; - hoe handig de overgang gemoffeld schijne in de drie eerste regels, bij de drie laatste merkt gij het spelletje, en zegt: mis, man! Acht ons niet streng, dewijl wij een zevende couplet bij herhaling gispen, waar wij er zes ie bewonderen hebben. We waren er bij tegenwoordig, dat een lief meisje het vers met den laauwen lof: ‘gracieus getourneerd,’ nederlegde, nadat bij de lezing der vroeger aangehaalde regelen hare wimpers hadden geglinsterd. En daarom, vergun ons ditmaal onze meening geheel te zeggen, betuigen we, er is minder stootends in de zeker niet gelukkige uitdrukking van d a g e n , die de z i e l j a g e n doen, bij beelden van 't weleer, dan in den schijn van onwaarheid, die de dichter moedwillig zijner aandoening geeft, als hij aan het slot zoo gaarne figuur maakt. De indruk van het voorgaande gaat er evenzeer duor te loor, wordt er evenzeer door bedorven, hetzij ge in een gedicht louter een voortbrengsel der kunst ziet, hetzij ge daarin tevens eene stemme des harten wenscht te hooren, - een aardig blijk, hoe naauw schoonheidszin en zedelijkt! zin verwant zijn.

Al biedt er zich hier ongezocht de gelegenheid toe aan, wij willen op onze beurt *de Spektator* niet in een scheef daglicht stellen, door te getuigen, dat hij een' poëet ‘maar voor een' kunstenaar in de fraaije letteren houdt,’ - zoo als hij het Professor' GEEL en *de Gids* beide deed, bewerende, dat deze geene

dichters meer erkennen, geene verzen meer willen. Het bekende boekske over *het Proza*, - de beoordeeling der Almanakken voor het loopende jaar, door een geacht medearbeider in dit tijdschrift geleverd, - een woord, van uwen onderdanigen dienaar over de Vlaamsche Letterkunde, schenen er hem aanleiding toe te geven. Gestreeld door de eer tot het driemanschap te behooren, waag ik het hier zijne stelling ook uit naam mijner mede-aangeklaagden te loochenen, schoon geen van beide mijne hulp tot hunne ontschuldiging behoeft. Aan het einde der ontwikkeling mijner gedachten over een Vlaamsch Jaarboekje, had *de Spektator* in de aanhaling van eenige woorden des mans, die even gemoedelijk verlangt onze letterkunde vooruit te brengen, als hij hare afdwalingen geestig gispt, had hij in het slot van dat opstel het bewijs kunnen vinden, hoe verkeerd zijne opvatting was. ‘laat ons,’ herhaalde ik met de uitdrukking van Prof. GEEL, ‘laat ons het Proza bewerken; de echte Poëzij zelve zal er bij winnen!’ Waarlijk, het is ADAM SIMONS te vergeven, dat hij de verhandeling h o o r e n d e misverstond, als *de Spektator* ook den tweeden druk nog niet begrijpt! En echter, wat hem duister gebleven zij, het opstel over *Poëzij en Arbeid*, in *Onderzoek en Phantasie*, volstaat ter verklaring, wat, naar GEEL'S oordeel, wat voor's mans harmonische zamensmelting van kennis en gevoel g e e n e poëzij is; terwijl het gesprek tusschen SCHILLER en BILDERDIJK in hetzelfde boekske wenken te over geeft, wat hij van een' dichter eischt. De beurt is aan mijnen geachten medearbeider! Hij heeft der Redactie van den Nederl. Muzen-Almanak toegestemd, ‘dat de tijd voor poëzij nog niet, gelijk sommigen schreeuwcn, voorbij is, en niet kan voorbijgaan,’ eene stelling, die hij te liever gewonnen geeft, ‘daar het ook ten ontzent niet aan voorbeelden ontbreekt, dat enkele waarlijk goede verzen algemeene sympathie vinden en opgang maken.’ Maar hij heeft haar tevens gevraagd: ‘waarom zij is teruggedeinsd voor de erkenning van een feit, dat wij niet loochenen kunnen; dat in onze dagen algemeen de koele beschouwing en berekening des verstands hooger geldt dan het gevoel; dat wij allen meer open zin voor wijsbegeerte dan voor dichtkkunst hebben; dat schier bij alle volken de poëzij voor het proza terugtreedt, niet enkel, omdat het aantal van goede prozaïsten grooter dan dat van goede dichters schijnt, maar nook, omdat het schoone proza in het bezit der voldoende middelen is gesteld, om den kunstsmaak te streelen, en ge-

voel en verbeelding gelijkelijk te bevredigen?' - Mijn vergrijp eindelijk is geen ander, dan dat ik, na de Belgen niet te hebben opgefrischt met de verklaring, dat 'de Vlaamsche poëzij, oorspronkelijk in de volksoverleveringen welke zij bewaarde, oorspronkelijk in de dagen der mysteriën en legenden, die poëzij sedert slechts eene afschaduwing der Hollandsche ondergaat, sinds zij den prikkel der mededinging mist,' er nog een woord of wat bijvoegde. Ziehier het geïncrimineerde artikel: 'Indien we gewacht hadden met die verklaring, tot we er bij konden voegen, dat het letterkundig België onzes tijds zich dat verlies getroosten kon, dewijl het, in dit opzigt, slechts de algemeene rigting der beschaving volgende, tevens alle pogingen inspant, om zijn proza te verheffen tot het voertuig der gedachten, waarmede zijne onafhankelijkheid het bezielt, tot bevredigingsmiddel der behoeften, zijnen nieuwen toestand eigen, zoude ons verzuim onvergeeflijk zijn?'

Waarlijk, waar is hier het bewijs te vinden, dat 'GEEL, en de *Gids*'

Deux noms n o n étonnés de se trouver ensemble;

maar waarvan de eerste toch wel wat meer in den laatsten mogt voorkomen, aan het einde van een opstel, onder de schaarsch door Z.H.G. bedachte Beoordeelingen, of onder de Mengelingen, die wij schier de misdeelde hadden genoemd; waar is hier het bewijs, dat zij aan geene dichters meer gelooven, dat zij geene verzen meer willen?

'Men denke over de Poëzij zoo als men wil,' heet het in de voorrede van den tweeden druk der verhandeling: *het Proza*; 'men houde ze voor de dochter der phantasie en des gevoels, mits men niet vergete, dat de oudste mededeeling van zaken, gedachten en gewaarwordingen, als voorstelling en zamenhang, of erste poging in de kunst van, den stijl, geweest is, wat wij thans Poëzij noemen, en dat het Proza zich later en langzaam gevormd heeft, en, op zijn beurt, menigmaal de rijkste phantasie heeft doen schitteren en het diepste gevoel heeft doen spreken. Waar de inkleeding en de kunstvorm der gedachte het eischen, bezige men maat en rijm; maar wie dien eisch en de harmonie dier vereeniging van gedachte en kunstvorm niet begrijpt, spreke van geen poëzij, maar hij make ook geene verzen, al is hij een meester in het technische. Waarom beproeft hij niet zijne poëti-

sche gedachte in plat proza neêr te schrijven? Is hij bang voor leegte van zin? of vreest hij te bemerken, dat zijne phantasie en gevoel eene kunstopwinding zijn, glimhout in de plaats eener kole vuurs? Wie weet, of hij die leegte niet met gedachten aangevuld en goed proza geleverd zou hebben? - Zoo dacht ik, tien jaren geleden,' zegt Professor GEEL, en het zij er in nederigheid bijgevoegd, zoo dacht menig medearbeider aan dit tijdschrift met mij, getuige zoo vele, om hare gestrengheid, met hoofdschudding en vuistballing ontvangene recensiën van dichtbundels in *de Gids*, om van de beproefde, doch mislukte satyres niet te spreken. 'Veel is er sedert dien tijd onder ons veranderd,' vaart de Hoogleeraar voort; maar ik mag niet alles afschrijven; genoeg, hij waagt het nog eens onder de menigte te roepen: 'Van ouds hebben wij liever gezongen dan geschreven, wanneer onze geest zich wilde openbaren in scheppingen van het hoofd of van het hart. Heerlijke dingen hebben wij gezongen, maar zij zijn al te weinig in getal: zij stempelen onze Letteren niet. Wij maakten reeds verzen, wanneer wij de taal nog niet in onze magt hadden, om alles uit te drukken, wat wij gevoelden of ontwerpen wilden, en door de vrijheid der voorstelling ons scheppingsvermogen te oefenen. Wij zijn aan de stoffe blijven hangen, en de manier heeft ons talent versnipperd. Wij hebben ons aan een band gelegd, die de ontwikkeling van het genie verhinderd heeft. Daarom hebben wij zoo zelden ons kunnen opheffen tot de hoogte, waar de beschouwing van het leven doordringend is in alle rigtingen, en, als idee, los van de stoffe, zich openbaart in verdichtingen, grootsch van omvang en diep van gedachte: blijvende gedenkstukken der kunst. Laat ons het Proza bewerken: de echte Poëzij zelve zal er bij winnen!' Ik zou mijnen lezer beleedigen, als ik den indruk dier woorden verzwakken ging door eene andere wederlegging te beproeven van de voor het overige geestig geschrevene bladzijde in *de Spektator*, 'dat wij de dichters afschaffen;' - eene opmerking over het voorbijzien der bijzondere gelegenheid, waarbij mijn geachte medearbeider, waarbij ik zelf werd verlokt tot het schrijven der aangehaalde regelen, vinde hier hare plaats. De recensent der Jaarboekjes stond tegenover de redactie van den Nederl. Muzen-Almanak, die met eene bekrompenheid, welke ik slechts aan haar commissieschap weet toe te schrijven, daar ik er ieder harer leden individuëel vrij van ken, de voortbrengselen der verbeelding in proza buiten haren cirkel

van poëzij sloot. Immers, het kan niet in mij opkomen, dat ge u verbeelden zoudt, wie ge zijn moogt, die mij leest, en al hadt gij u zoo vele malen aan verzen bezondigd, als hij, die deze regelen nederschrijft, dat in uwe stukken meer fantasie, meer gevoel schuilt, dan in eene novelle van Jufvrouw TOUSSAINT! Of is het enkel eerbiedenis voor den vorm? - maar dan zou uwe eigene theorie u logenstraffen; - maar dan kieze ik partij voor mijnen geachten medearbeider, die geen' vrede kon hebben met uwe verschillende rigtingen, als eenige van deze hem slechts tot achteruitgang schenen te leiden; - maar dan deert het mij *que la forme emporte chez Vous le fonds*! Aan de andere zijde mag ik mijn' gildebroeder de getuigenis niet onthouden, dat hij, in spijt van den hem opgedichten weêrzin in maat en rijm, wat hij in uw jaarboekje schoons vond, met warmte heeft geprezen; dat hij u voor eenen volgenden jaargang eischen deed, die van zijne belangstelling in die gestaltenis der kunst, welke u de liefste is, getuigen. Wat mij zelven betreft, - maar, lieve lezer! ik heb u vergeefs JACK en de Koopmansklerk en Hoe men Schilder wordt aanbevolen, als ge mijne lofspraak op het Vlaamsche proza, in verband met *België's* speciale positie, maar voor een middel houdt *pour dorer la pillule*, die ik den zuidelijken kunstgenooten voor de prullaria hunner poëzij te slikken gaf. En echter, waarom zou ik er niet andermaal voor uitkomen, dat de veelzijdigheid, welke het proza onzes tijds onderscheidt, dat de honderde hulpmiddelen, die het vooruit heeft boven wat partij bij uitsluiting poëzij heet, vooral de verdienste uitvoerig te kunnen zijn, zonder vervelend, te worden, het voor mij waarschijnlijker maken, dat men eerder door het eerste, dan door de laatste de behoeften onzes tijds zal bevredigen. Geloof ik daarom, dat de dagen des dichters voorbij zijn? Het ware beweren, dat het menschelijk hart ophield te gevoelen. Geloof ik dan, dat men in maat noch rijm meer schrijven mag? Daargelaten, hoe ik tegen mij zelven zou getuigen, ware het niet veel anders dan te zeggen: ‘Zóó zal men niet meer lagchen en zóó niet meer schreijen?’ - Doch zoude, ten gevolge dier bekentenissen, de overtuiging, dat wij in een overgangstijdperk leven; dat vele poëtische vormen verouderd zijn; dat het proza er eenige nieuwe aanbiedt, die bijzonder buigzaam mogen heeten; dat wij in allen gevalle nog vergeefs het genie te gemoet zien, 't geen zoowel van de industrie als van de wetenschap onzes tijds de dichterlijke zijde weet op te merken en te veraanschouwe-

lijken, zoude die overtuiging eene dwaasheid zijn? GÖTHE heeft gezegd, dat in zijnen ouderdom het publiek koel bleef bij een' bundel verzen, die in zijne jeugd vermaardheid zou hebben gewaarborgd, zoo algemeen was de slag geworden goed te rijmen; zoo zeer werd ééne wijze van voorstelling, die de dichterlijke heette, Jan en Alleman eigen, - en waaraan ik twijfel, niet daaraan, dat de tijd voor zulke verzen ten minste voorbij is.

Een voorbeeld der poëzij, welke Prof. GEEL den eernaam van e c h t e weigeren zou, een voorbeeld der verzen, die wij gaarne uit de volgende bundels van den Heer BENNINK JANSSONIUS geweerd zagen, biedt ons zijn *Goede Vrijdag* aan; mogt de ontleding van dat dichtstukje bijdragen ter, verduidelijking, wat wij van de zangers onzes tijds eischen. Onloochenbaar behoort het onderwerp tot de dichterlijkste, die de Openbaring oplevert, overtreft het schier alle overige in aandoenlijkheid. En de keuze van het motto, ontleend aan de afscheidsrede des Heeren: ‘Uwe droefheyt sal tot blytschap worden,’ stemt uwe verwachting hoog, - zoo ze u niet vreezen doet, dat de dichter arm zal blijken bij den onvergelijkbaren rijkdom van gedachten, welke hij u herinnert!

Wal is u, Hemel! datge in stille majesteit
En plechtige ernst op aarde neerziet?
Wat is u, Aarde! datge in heilgen schroom en eerbied,
Den naderenden dag verbeidt?
Geen schaatrend vreugdgewoel roept thands de schepping wakker;
Een kalme Sabbathsrust zweeft over woud en akker,
En 't zielenroerend klokgebrom
Roept, zacht aandoenlijk en welsprekend,
De stilte van den morgen brekend,
Den Christen naar Gods heiligdom.

Het is de Goede Vrijdag dezes jaars, die des verledenen, die van vóór tien jaren, zoo ge wilt, of, juister gezegd, alles wat de dichter ons in dit landschap geteekend heeft, geldt, voor zooverre die schets waar is, en ge van dat ontbrekend ‘schaatrend vreugdegewoel’ gedierte en gevogelte uitzondert, van den eersten dorpzondag den besten. Schort het aan de wijze, waarop de Goede Vrijdag ten onzent wordt gevierd, dat de zanger ten aanhef geene voorstelling vinden kon, die het feest bij uitsluiting behoort en dus karakteriseert; of is dat: ‘Wat is u,’ tot een aanloopje geworden, hoezeer het hem, die het voor het eerst bezigde, eene noodwendigheid was, dus aan te vangen, daar het volkomen zijne eerste gedachte of gewaarwording bij

het voor- of onderwerp veraanschouwelijkte? Wij zullen zien, - het antwoord op de vraag aan hemel en aarde luidt als volgt:

Een stem van rouw! De Heer der Heeren,
Wiens throon ver boven 't stof verrijst,
Die zonnen ophangt in heur sfeeren
En warelden haar loopbaan wijst,
De vorst der eer en heerlijkheden,
Die opstond van zijn hemelthroon,
En rondging als des menschen zoon,
Om allen in 't gemoet te treden,
Met liefdeblijk en gunstbetoon:
De Heiland die der dooven ooren,
Der blinden oogen open sloot,
Die d' armen 't woord des heils liet hooren,
En 't leven opriep uit de dood:
Hy, zienlijk beeld des Ongezienen,
Die, aller Englen Heer en Vorst,
Op aard kwam om den mensch te dienen,
Wordt door den mensch aan 't kruis getorscht.
De Heilge door den vriend verraden; -
De Waarheid voor den Rechterstoel; -
De Liefde, met elks haat beladen; -
En de Onschuld aan 't geweld ten doel; -
Ziedaar de bange schriktafreelen,
Waar thands de blik in weiden mag.
Calvarië en heur rouwtooneelen,
Ziedaar 't geleide van dees dag!

Het is mij niet gegeven iemands gemoed te peilen; maar ik hoop, ik vertrouw van den Heer BENNINK JANSSONIUS, dat hij, die sedert eenige malen zijner gemeente den dood des Zaligmakers heeft verkondigd, de eerste zal zijn thans deze regels af te keuren, en dat niet enkel, dewijl ze, in proza overgebragt, niets aanbieden, dat zich door keurigheid van uitdrukking of vlugt van gedachten boven het alledaagsche onderscheidt. Wat hij zich zelven minder te goed zal houden, is de volslagene afwezigheid van aandoening, bewondering, dankbaarheid, liefde, om van ‘de stemme van rouw’ niet te eischen, wat haar in menschenmond eigenaardigst tot rouwklagende zou maken, verslagenheid des harten, te weeg gebragt door besef van zonde.

Of voldoet u de voorgewende verontwaardiging, in de eerstvolgende strophe, - voorgewend, dewijl van iemand, onder het Nieuwe Verbond levende, het: ‘d o c h n e e n!’ der tweede te verwachten, wat zeg ik, te vergen viel:

o Dag! die zooveel rouw te rug roept voor onze oogen,
Verzink van uit der dagen rij!
Dat uw geboortestond met neevlen dicht omtogen,
Uw avond zonder zegen zij!
Laat feestmuzyk noch vreugdepsalmen
Ooit uw ontwaken tegengalmen;
Rouw en ellende zij dien dag,
Dien schriklijkste' in de reeks der dagen,
Die d' Eengeboren Gods aan 't hout des vloeks geslagen, -
En 't menschdom niet verbleeken zag!

Er is iets in deze regelen, dat HIOB'S vervloeking van den dag zijner geboorte herinnert; - maar hij deed het niet om den wille eener rhetorische wending.

Doch neen! Verdwenen is het duister,
Dat eens uw middag dekte, en van heur reine sfeer
Blinkt thands uw Zon met nieuwen luister
Op 't eerst gebloemt der Lente neer,
En o een teedre Godsstem ruischt er:
'De zondaar vindt zijn Vader weer!' -
Welaan, aanvaard en sluit uw ronde,
o Dag, naar 't menschdom en zijn zonde,
Gebrandmerkt met een naam, die 't aardrijk siddren doet! -
Naar God en naar Zijn welbehagen,
Doenwe u den rijkst en eernaam dragen,
Den eengen, heilgen naam van GOED!

Indien gij echter meent, dat daarmede het doel des dichtstuks bereikt is, dan bedriegt gij u; - er volgt nog eene slottirade:

Komt, gaan wy tempelwaart! de toon der kerkklokgalmen
Roept ons te saam. De stem des orgels, dof en zwaar,
Versmelt door choorgewelf en wanden met de psalmen
Der saamgevloeide Christenschaar!
Het oog en hart op God! Hy heeft met Adams loten
Een nieuw en *rein* verband gesloten,
Bezegeld met het bloed des Zoons!
En Gy nu, Godheid van genade,
o Slaat Gy niet den sterfling gade,
Die neerknielt aan den voet uws throons?

Daar hebt ge het gansche vers; maar gaedrond gesproken, ik zie niet in, waarom het hier eindigt; ik zie geene geldige reden, waarom de predikatie er ons niet is bijgegeven, - dan zoude dit eerste gedeelte als inleiding eenige waarde hebben;

thans mist het, voor mij ten minste, die gedachte, naar welker veraanschouwelijking, dat gevoel, naar welks uitdrukking ik den zanger in iederen zang gaarne, zij het dan ook maar streven zie; thans is het er verre van ons het bewijs te leveren, dat het voortbrengen den vervaardiger behoefte was. Waarlijk, als de Heer BENNINK JANSSONIUS, naar den raad van Professor GEEL, had beproefd zijne gedachten over Goeden Vrijdag in plat proza neder te schrijven, hij zoude ons geen vers hebben geschonken, dat begint met hemel en aarde aan te spreken; dat eindigt met eene vraag aan God, maar waarin wij, tusschen die twee aanroepingen, eigenlijk ‘in de lucht rondsuizelen,’ om, in de kerk, ‘magteloos neêr te slaan.’ En in welke kerk? eilieve! zeg het mij. Wij eischen niet van den Heer BENNINK JANSSONIUS, wij eischen van niemand, dat zijne poëzij de artikelen zijns geloofs inhoude; maar wat men van algemeenheid der kunst droome, zoolang er onderscheidene volken, zoolang er onderscheidene vormen van aanbidding zijn, zullen de vruchten van geest en gemoed in hare kleur onwillekeurig verraden, tot wie der eerste de schrijver behoorde, welke der laatste hem de liefste was. Zoo dit voor ieder nog niet duidelijk mogt zijn, dan verklaren wij ons gaarne nader. Onderstel, dat een katholijk, een onzer voormalige zuidelijke landgenooten, zijne gedachten over Goeden Vrijdag voor ons op het papier hadde gebragt, waarschijnlijk had hij u het ontbreken van alle klokgebom doen opmerken in de laatste dagen der Heilige Week, u de schare laten vergezellen, die van kerk tot kerk gaat, om in iedere van deze neder te knielen bij het geschilderde graf onzes Heeren, eene spaarzaam verlichte decoratie, soms door wachters in romeinsch costuum bewaakt. Hij had aan den indruk dezer tooneelen zijn begin ontleend, en, - maar er heugt u uit de verzen van DE LAMARTINE meer dan één fragment, dat verdere uitweiding overbodig maakt. Of een lutheraan, - een onzer noordelijke naburen, zoo ge wilt, Deen of Zweed - had zich opgewekt gevoeld, om u zijne gewaarwordingen op dat feest mede te deelen; waarschijnlijk had hij, ten einde de kerkgezigten eens af te wisselen, u verplaatst in eene zaal, welker stoffaadje dien avond niets sierlijks heeft; in welke gij alle heeren en dames in rouwgewaad aantreft; die met gebogen hoofde luisteren naar de uitvoering van de eene of andere sombere cantate, of een fragment uit een oratorium, als dat van *Christus am Oelberge*. Het zou hier de muzijk zijn geweest, die het godsdien-

stig gevoel vleugelen had geleend, en het dichtstuk van onzen onbekende had blijken gedragen; - doch ik haast me, om tot mijne toepassing te komen. Beide zouden u door hunne plastische voorstelling niet alleen eensklaps verplaatst hebben, waar zij u wenschten; bij beide zou het vervolg hebben bewezen, in hoe innig verband die met hunne gewaarwording stond. Ten onzent, - waarom het verheeld? - is de viering van den Goeden Vrijdag iets betrekkelijk nieuws; - eerst sedert 1816, geloof ik, heeft de Synode, met eigenaardige halfheid, in de groote steden ten minste, slechts een paar uren doen afzonderen ter plegtige ‘gedachtenisviering van den dood des Zaligmakers,’ eene instelling, die menigen oude van dagen het hoofd deed schudden, als een terugkeer tot de viering van bijzondere gelegenheden, sedert den uitgang uit de Moederkerk afgeschaft. De gewone zondagochtendschildering van den Heer BENNINK JANSSONIUS kon dus hier geen doel treffen; het feit zelf had hem moeten bezielen, ware het dan ook maar ter beschaming van onze algemeene veronachtzaming van den Goeden Vrijdag geweest, hadde hij ons ook slechts willen opwekken ter kerk te gaan. Doch om dit te doen met welsprekende warmte, moest de dag, moest de ure zijnen geest tot hooger vlugt hebben gespoord, zijn gevoel ten minste meer hebben verteederd, dan uit de prozaïsche vermelding der daden des Heeren blijkt het geval te zijn geweest; - eene groote gedachte had ook ons verrukt, een getroffen hart had ook ons week gemaakt!

We zouden hem, wij bekennen het, zoo niet narekenen, liever, wij zouden ons over het gemis van ondescheidende kleur, en meer nog van innigheid, minder verbazen, als ons de Dacostiaansche poëzij niet heugde, van welke wij in den aanhef dezer beoordeeling proeven bijbragten, als de Heer BENNINK JANSSONIUS niet *à tout prix* leerling der Nederlandsch-Israëlietische dichtschool had willen schijnen. Schijnen, herhalen we, want in hetgeen DA COSTA dierbaarst is, bleef zijn geest hem vreemd. Opregte overeenstemming met dezen in geloof zoude niet enkel aan *de Heilige Doop* en *het Heilige Avondmaal* in leerstukken, over welke ons tusschen beide een oordeel lust noch voegt, schaduwpartijen hebben gewaarborgd; ter zijde van wat BENNINK JANSSONIUS thans onvermeld liet, hadde u het licht des Heils niet toegeschemerd, maar tegengestraald, toegegloeid; - en de voorstelling mogt eenzijdig geworden zijn door ijver voor bepaalde kerkbegrippen, we houden er ons van overtuigd, dat ze ons niet als het werk des zoogenaamden

leerlings, eene klagt over volslagen gemis aan kracht zou hebben ontlokt. Eerbied voor ieders gemoedelijke overtuiging, op ons woord, wij koesteren die, en zullen niemand verketteren, die de vermelde gedichten in dezen bundel met stichting leest, doch achten ons er niet minder om geregtigd dit gevoelen uit te brengen, ten bewijze, hoe onwaar eene voorgewende overeenstemming van zien is, waarop de dichter zich in *de Harp*, en *Bilderdijk* en *de Profeet*, zoo in het oogvallend te goed doet.

Vrede op Aarde, - wij schatten ons gelukkig prijzende te kunnen eindigen, - zijn niet enkel schoone verzen, die houden wat zij beloven in hun opschrift: *Laet ons henen gaen tot Betlehem* (Lukas II: 15); zij vergunnen ons eenen blik in het gemoed des dichters, in de stille aanbidding, in de aandoenlijke verteedering, die hem, westerling, veel eigenaardiger, veel warer karakteriseren, dan de vermeende roeping eens profeets. Neem den aanhef tot proeve van schoone beschrijving en schier onmerkbare, doch daarom niet minder hooggaande, vlugt:

De Nacht heeft over de aard heur staatsiekleed ontplooid,
En 't schittrend luchtgewelf, met starren overstrooid,
Blinkt van vernieuwden gloed en luister. Aan de transen
Des hemels drijft de Maan en giet een stroom van glansen
Op 't lachend landschap, dat met kruid en bloem getooid,
Zich voor een heerlijk feest gereed houdt. Zie de wingert,
Die zich om 't geurig groen der malsche olijven slingert
En Betlems heuvlen dekt, vertoont een rijker pracht,
Maar o daar is iets kalms, iets heiligs in die nacht,
Zoo plechtig is 't rondsom. Het koeltjen in de dalen,
Dat nimmer wordt vermoeid langs bloem en blad te dwalen,
Houdt thans zijn adem in, maar slaapt, niet in 't geboomt;
De golfjens van den vliet, die door de dalen stroomt,
Gewoon elkaar des nachts geheimen toe te fluisteren,
Bedwingen thands heur stem, begeerig om to luistren.
't Heelal was gants gehoor, toen Efrata weerklonk
Van 't plechtig feestmuzyk der Engten, naamloos schooner,
Dan toen het met den zang van d'eersten stofbewoner,
(Den broeder in wiens oog het beeld der Godheid blonk)
Het Scheppingsfeest verhief. Ach! sints onheugbre jaren,
Dorst zich der menschen stem niet meer aan 't jubel paren,
Dat van de harpen klonk der heilgen voor den Throon;
Ja, in den hemel zelfs verstomde een wijl de toon
Der geesten, als zy uit hun reine lichtgewesten
Op 't menschdom - eens de lust van 't zalig Hemelhof,
Maar sints, van God vervreemd en kruipend in het stof -
Met liefde en tederheid de broederblikken vestten.
Want, neen gy Englen, die in 't smetloos lichtgewaad,

Getrouwe dienaars, voor des Eeuwgen zetel staat,
Dáár op 't bevelwoord wacht der lippen van den Heere
En lucht noch ademtocht behoeft dun 's Vaders eere,
Gy, wie de Hemel volgt op 't grootsch Hallelujah,
Hoe ook vermoeddet go ooit het wonder der gena,
Die 't kroost van ADAM, zoo strafschuldig, aan het leven,
Aan de eeuwigheid, aan u, aan God terug zou geven!

Het hieropvolgende koraal in den hemel munt evenzeer uit door waardigheid van gedachten en uitdrukking, als de aanspraak tot de herders door haren eenvoud treft; voor mij, ik mag, na al die Italiaansch-Katholijke voorstellingen van de Moedermaagd en het Kindeken, deze Hollandsch-Hervormde opvatting wel:

Den Christus Gods te zien
Het naauwgeboren kind hun heilgroet aan te biên,
Daar aan de voeten van den zuigling neer te knielen,
In Hem den grooten Vorst te groeten, dien de mond
Van Gods Profeten aan de Vaadren had verkond,
Geen andre zucht ontwaakt in uw geroerde zielen!
Welaan dan, snelt daar heen. Aanbidt den jongen Vorst,
Aanziet de moeder, die het godlijk wichtjen torscht,
Wiens machtwoord hemel draagt en aard. Verhaalt der vrouwe
De blijmaar, 't heilgezicht, de wondren van Gods trouwe,
U in het eenzaam veld verklaard, en brengt uw dank
Met haar by 's wichtjens kribbe als d'echten wederklank
Van 't hemelsch choormuzyk. Welaan! Hem 't eerst gehuldigd!
Hem is een vroome zucht de schoonste welkomstzangk,
En 't kinderlijk gemoed is 't offer Hem verschuldigd!
Prijst en verheerlijkt God! Wij luistren naar uw taal!
De toon van lof en dank, uw vol gemoed ontgleden,
la 't waardig andwoord op 't verheven lofchoraal,
Waarvan Gods Englen straks de lucht weergalmen deden!
Uw dank is 't eerst akkoord van 't hooglied, d'Eeuwge waard,
Voortaan te stemmen door het kroost van stervelingen,
Uw lof is de aanhef van het 'VREDE! VREDE!' op aard,
Door een verzoend geslacht den Vader toe te zingen.
Wy volgen op dien toon, o herdren!

Eene schildering, hoe de aarde wezen zal, eenmaal vol van deze kennis des Heeren, leidt den dichter minder tot benijding van hen, die dat geluk zullen genieten, dan ter waardering van het voorregt van ieder' onzer, die zijn christelijk geloof in zijne christelijke werken openbaart. Den dag des heils te aanschouwen, waarin het gansche menschdom voor den staf des Heilands zal nederknielen, zingt hij, wordt wel zijn deel niet, maar

geen mijner lezers, hoop ik, weigert in te stemmen met de bede, die het dichtstuk besluit:

> Maar wees Gy Heiland! slechts mijn hoop, mijn liefde en licht!
> Op 't heil door u beloofd, zij steeds mijn blik gericht;
> Beziel en heilig my, mijn daden, mijn gezangen,
> Opdat ikse eens daar ginds door 't 'EERE' zal vervangen,
> Dat door de heemlen ruischt tot prijs van Uw gena!
> Vervul ter Uwer tijd die hoop! Hallelujah!

'Tot wederziens' roep ik, afscheid nemende, andermaal den Heer BENNINK JANSSONIUS toe, want waarom zou ik niet mogen hopen, dat hij, mij ten goede houdende, zoo ik hier of daar zijne eigenliefde krenkte, mijne belangstelling in zijne lievelingskunst, in zijnen roem erkennen zou? Er is wel niemand onder ons, jongeren, die bij zijn eerste optreden niet dezen of genen meester door navolging heeft gehuldigd, schoon zelfstandige ontwikkeling een blijk van beter begrepene studie zou zijn geweest. Slechts dat hij konde goedvinden, louter om 'deze gedichten uit een vroeger ons dierbaar tijdperk' ter gedachtenis aan de Heeren W. HECKER en A.L. LESTURGEON op te dragen, andermaal zijn zegel te hechten aan stukken, door volgende in denzelfden bundel gelogenstraft, verbaasde mij, viel me tegen van hem, die in *Wel en Wee* toonde te weten, waarheen hij wilde. Zoo als zij daar thans verspreid door elkander liggen, laten zij ons, ook bij de gemoedelijkste schifting, in het onzekere, tot welke slotsom hij gekomen is; schijnt hij er ten minste nog verre van te gelooven, dat de dichtkunst, om invloed uit te oefenen, sympathie moet hebben voor de verschijnselen en de belangen des tijds. Schenke hij ons in eenen anderen bundel eerlang zomervruchten, die getuigen, dat de bloesems, welke wij onder deze bladen waardeerden, zich hebben gezet; dat hij die niet slechts in de schaduw liet wassen, dat ze ook in het zonnelicht zijn gerijpt. Om de leenspreuk te laten varen, overtuige hij ons weldra, dat zijne levens-, menschen-, wereldbeschouwing zoowel aan oorspronkelijkheid als aan diepte heeft gewonnen; dat hij het niet langer de roeping des dichters acht van deze of gene school te schijnen of te zijn, maar die besloten houdt in het streven naar den vooruitgang van zijn volk, in gedachte en gevoel, waartoe ieder kan bijdragen, die als hij bedeeld werd met de gave der poëzij!

E.J. POTGIETER.

Boekbeoordeelingen.

Javaansche spraakunst door wijlen *A.D. Cornets de Groot*, uitgegeven in naam en op verzoek van het Bataviasche Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, door *J.F.C. Gericke*; tweede verbeterde en vermeerderde uitgaaf, gevolgd door een Leesboek tot oefening in de Javaansche Taal, verzameld en uitgegeven door *J.F.C. Gericke*; op nieuw uitgegeven en voorzien van een nieuw Woordenboek, door *T. Roorda*, Doctor in de Letteren en de Godgeleerdheid, Hoogleeraar in de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indiën aan de Koninklijke Akademie te Delft, en Lid van het Koninklijk Nederlandsch Instituut. Amsterdam, bij Johannes Müller. 1843. 2 Stukken, gr. 8°.

(*Vervolg en Slot van Bladz.* 625.)

Terwijl, onder vele bezwaren en tegenspoeden, de Javaansche letteren in *Indië* nog altijd eenige beoefenaars vonden, werd, door de onvermoeide pogingen van Professor ROORDA, in het moederland de grond gelegd voor eene meer algemeene en grondige studie der taal van het eiland, dat te regt als de schoonste parel van *Neêrlands* kroon wordt aangemerkt. De betrekking tot PALM gaf hem de eerste aanleiding, om den blik bepaaldelijk op de Javaansche letterkunde te vestigen, die hij weldra, met warme toegenegenheid en diepe overtuiging van hare veelzijdige belangrijkheid, tot het hoofdvoorwerp zijner wetenschappelijke navorschingen maakte. De toestand der Javaansche studiën vertoonde spoedig de duidelijke sporen van de geoefende en krachtige hand, die in haar een waardig voor

werp vond, om te toonen, wat zij vermogt. Het was thans voor de eerste maal, dat een geleerde van welgevestigden en welverdienden naam, toegerust met uitgebreide taalkennis, en met dien wijsgeerigen blik, voor het diep indringen in den geest eener taal zoo onontbeerlijk, zich de belangen der Javaansche letterkunde aantrok. En op het oogenblik, waarop weder vreemde blikken zich met edelen weetlust naar *Java* begonnen te rigten, om de rijke mijnen te ontginnen, die het der wetenschappelijke navorsching aanbiedt (wij herinneren slechts WILH. VON HUMBOLDT en DULAURIER), trad voor *Nederland* een waardig kampvechter in het strijdperk, die niet gedoogde, dat de roem van *Java* voor de wetenschap te hebben ontsloten, eenmaal door HEEREN aan *Engeland* toegekend, andermaal, nu bepaaldelijk met betrekking tot de taal, aan *Nederland* ontrukt werd.

Wij spraken reeds van de Javaansche drukkerij, met het gelukkigste gevolg in 1839 tot stand gebragt, en van de gewigtige diensten, door den Heer GERICKE, tijdens zijn verblijf hier te lande, aan Prof. ROORDA, door mondelinge onderrigting in bijzonderheden, die, gelijk de uitspraak eener taal, niet in het studeervertrek kunnen geleerd worden, maar vooral door do mededeeling van Javaansche handschriften en andere hulpmiddelen bewezen. Het waren vooral eenige handschriften van het beroemde Javaansche heldendicht, *Bråtå Joedå* getiteld, eene vrije navolging der Indische *Maha-bharata*, die voor Prof. ROORDA een ruim veld van nasporing openden, en waaraan hij een groot gedeelte van den tijd wijdde, dien hij voor de beoefening der Javaansche letteren kon afzonderen. Hieraan danken wij zijne belangrijke *Proeve van Javaansche Poëzie uit het Javaansche heldendicht de Bråtå Joedå*, eene voorlezing, in 1841 in het licht verschenen, en vroeger reeds in ons tijdschrift aangekondigd. In hetzelfde jaar vond hij, niettegenstaande de zorg aan de correctie der proeven van GERICKE'S bijbelsch leesboek besteed, nog gelegenheid de uitgave van het *Nederlandsch - Maleisch en Soendasch Woordenboek* van den Heer DE WILDE tot stand te brengen, eene onderneming, die met de Javaansche letteren ten minste in allernaauwst verband, staat. Meer en meer van de belangrijkheid der Javaansche taalstudie overtuigd, en in brandende zucht ontstoken, om eene belangrijke dienst aan het vaderland te bewijzen, door het in dit opzigt op zijne ware belangen opmerkzaam te maken, vond hij in de Vereenigde Zitting van het Kon. Ned. In-

stituut, gehouden den 14^{den} April, 1841, gelegenheid, in tegenwoordigheid, des Konings, een krachtig woord daarover te spreken. En alsof zijne stem ingang had gevonden in het koninklijk oor, werd niet lang daarna het besluit gevormd, om de nieuw op te rigten Koninklijke Akademie te *Delft* ook aan de opleiding van toekomende ambtenaren voor *Indië*, tot de kennis van de Javaansche en Maleische talen, van de wetten, zeden en instellingen van *Java*, dienstbaar te maken. Het kwam er nu slechts op aan, om een' geschikten persoon te vinden, om aan het hoofd van dezen tak van onderwijs te plaatsen. Maar op wien anders kon de keuze vallen, dan op Prof. ROORDA? En schoon velen deze handelwijze, meest uit gebrek aan inzigt in het hoog belang der zaak, mogen gewraakt hebben, in het volle bewustzijn van een goed werk te verrigten, aanvaardde hij werkelijk, in het najaar van 1842, de hem opgedragen vereerende taak, onder den titel van Hoogleeraar in de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indiën aan de Koninklijke Akademie te *Delft*.

Het is aan de benoeming van Prof. ROORDA tot deze betrekking, dat wij de uitgave der Javaansche Spraakkunst en Chrestomathie moeten dank weten, waarvan de titel aan het hoofd dezer aankondiging geplaatst is. Hooren wij, wat Prof. ROORDA ons zelf daaromtrent in zijn voorberigt mededeelt. ‘Zoodra ik,’ zegt hij, ‘door Z.M. onzen Koning geroepen was, om aan de Kon. Akademie te *Delft* de Javaansche taal te onderwijzen, moest het mijn eerste zorg en arbeid zijn, in de hulpmiddelen te voorzien, die noodzakelijk tot het geven van dat onderwijs vereischt worden, maar die volstrekt niet voorhanden waren.’ Na vervolgens van de *Eerste Gronden, benevens het Leer- en Leesboek* van den Heer GERICKE, en van de *Javaansche Spraakkunst* van CORNETS DE GROOT, als de eenige te dien einde bruikbare, doch uitverkochte en schier ontoegankelijke werken te hebben gewag gemaakt, gaat hij aldus voort: ‘Om dus in de allernoodigste hulpmiddelen, althans voor het eerste studiejaar, binnen den kortst mogelijken tijd te voorzien, ben ik te rade geworden, om van deze Spraakkunst, met voorkennis en goedvinden van des schrijvers broeder, den Hoog-Edel-Gestrengen Heer J.P. CORNETS DE GROOT, thans waarnemend Secretaris-Generaal bij het Ministerie van Koloniën, een nieuwe uitgaaf te bezorgen; daarbij te voegen het Javaansch leer- en leesboek, dat de Heer GERICKE achter zijne eerste gronden had uitgegeven; doch in plaats van de *Woor-*

denlijst ten gebruike bij hetzelve, die de Heer GERICKE daarbij gevoegd had, een nieuw woordenboek daarop zamen te stellen, omdat ik niet alleen geen vrijheid had, dit eerste werk van den Heer GERICKE, waarvan hij mij zelf herhaalde malen het gebrekkige betuigd had, op nieuw uit te geven, maar ook, omdat, naar mijn oordeel, zulk een korte en eenvoudige woordenlijst, als de Heer GERICKE daarbij gevoegd had, niet voldoende zou zijn, om den leerling genoegzaam met de taal bekend te maken.'

Wij hebben een' langen omweg genomen, om onze lezers tot het werk te brengen, met hetwelk wij ons hadden voorgenomen hen bekend te maken; maar wij hebben het daarbij niet uit het oog verloren. Uit ons verslag van hetgeen sedert 1816 voor de studie der Javaansche letteren verrigt is, zijn zij bekend geworden met de schrijvers, den aard, de strekking en de verdiensten van twee voorname bestanddeelen van het door Prof. ROORDA uitgegeven werk; met de Javaansche typen, die hem veroorloofd hebben eene in uitwendig aanzien fraaijere, en door juistere orthographie ook inderdaad betere, nieuwe uitgaaf daarvan tot stand te brengen; met het woordenboek in handschrift van den Heer GERICKE eindelijk, dat een groot gedeelte der stof voor zijn *nieuw Woordenboek* geleverd heeft. Ons schiet slechts over te vermelden, hoe Prof. ROORDA zich van zijne taak als uitgever gekweten heeft, en wat hij aan den arbeid zijner voorgangers heeft toegevoegd, hetwelk ons dan ten slotte geleidelijk tot de beantwoording der vraag zal brengen, in hoeverre het dus ontstane werk, als één geheel beschouwd, kan geacht worden aan de vereischten van een goed leerboek voor de Javaansche taal te voldoen.

'Bij deze nieuwe uitgaaf der Javaansche Spraakkunst van CORNETS DE GROOT,' zegt de Heer ROORDA in zijn reeds aangehaald voorberigt, 'heb ik, gemeend eenige meerdere vrijheid te moeten gebruiken, dan de Heer GERICKE zich bij de eerste uitgaaf veroorloofd had. Met taal en stijl van dit werk, dat door den schrijver zelf niet voor de uitgaaf was nagezien, heb ik zoo gehandeld, alsof mij de zorg daarover opgedragen was. Een hoofdstuk *over de Pådå's*[1], dat in de

(1) De *Pådå's* zijn verschillende teekens, die deels aan het begin van brieven, deels tot aanwijzing der onderscheidene zangen en verzen in gedichten, deels aan het begin van hoofdstukken, deels eindelijk als *scheidteekens* gebezigd worden.

eerste uitgaaf ontbrak, heb ik in deze er bijgevoegd, en daar achter nog een ander tot oefening van den leerling in het lezen en in de uitspraak. Het hoofdstuk over de telwoorden, dat in de eerste uitgaaf achter het hoofdstuk over de werkwoorden stond, heb ik verplaatst, en op het hoofdstuk over de bijvoegelijke naamwoorden laten volgen. De telwoorden toch behooren tot de naamwoorden. Wat ik hier en daar, vooral in de laatste hoofdstukken, van het mijne in het werk zelf heb ingevoegd, dat heb ik tusschen [ ] gezet, en wat ik mij verder stilzwijgend in de redactie van het werk veroorloofd heb, dat is weinig en van te gering belang, om het hier op te noemen.' Doch eene oppervlakkige vergelijking van deze tweede uitgave met de oorspronkelijke is toereikend, om ons te overtuigen, hoever het er van af is, dat deze opgave der gemaakte wijzigingen ons een volledig denkbeeld zou geven van de inderdaad zeldzame zorg en naauwkeurigheid, waarmede Prof. ROORDA het werk van den Heer CORNETS DE GROOT doorgezien, en tot in aan het onbeduidende, grenzende kleinigheden verbeterd heeft. Gedeeltelijk waren deze verbeteringen afhankelijk van het bezit van betere en volledige typen voor het Javaansch, dan op de drukkerij te *Batavia* voorhanden waren; maar daardoor wordt de verdienste van het vlijtig gebruik, daarvan gemaakt, niet verminderd. Wij willen slechts op eenige weinige bijzonderheden opmerkzaam maken. De bruikbaarheid van het geheele werk is zeer bevorderd door de doorloopende verdeeling in §§. De tafels van het alphabet en de leesteekens zijn verrijkt en verbeterd; §. 70, over het teeken Kĕrĕt, is geheel nieuw. De transscriptie der aangehaalde Javaansche woorden en zinsneden in Europesche karakters, die in het laatste gedeelte des werks ten voordeele van den leerling zelven, wien zijne taak niet al te gemakkelijk moet gemaakt worden, geheel is weggebleven, heeft, waar zij behouden is, door het gebruik van eenige nieuwe teekens (d, ṫ, å, 'voor de finale , enz.), en door een juister acht geven op de ware uitspraak, velerlei verbetering ondergaan. Zorgvuldig is voorts het voorschrift van geletterde Javanen in acht genomen, dat men onmiddellijk voor de altijd de , in plaats van de , en onmiddellijk voor de de , in plaats van de , moet bezigen (p. 8, noot). Eindelijk is het nog van veel belang, dat, zoo veel mogelijk, bij alle aangehaalde Javaansche woorden is opgegeven, of zij tot *Krâmâ, Ngoko* of

Mádyå behooren. Wij zouden hier nog vele andere voorbeelden kunnen bijvoegen, maar meenen, dat de aangehaalde genoegzaam zullen zijn, om te toonen, hoeveel de Spraakkunst van C. DE GROOT zelve, zonder nog de aanteekeningen te rekenen, door deze nieuwe uitgave gewonnen heeft. Wij voegen hier slechts een paar aanmerkingen bij. De verdubbeling der *ng* is overal weggelaten, wijl zij in de uitspraak niet gehoord wordt (bl. 55, noot). Hier evenwel zou men kunnen vragen, of het niet consequent ware geweest ook elders de verdubbeling der medeklinkers bij het schrijven met onze karakters niet uit te drukken, wijl zij inderdaad in de uitspraak nimmer vernomen wordt (zie bl. 17, noot; bl. 53, noot). - De Heer CORNETS DE GROOT had doorgaans achter *Pĕpĕt* dubbele medeklinkers geschreven. De Heer ROORDA heeft dit somtijds in den tekst onopgemerkt laten staan, en echter in de noten eene andere spelling gevolgd. Zoo lezen wij, bl. 117, in den tekst 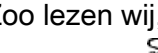 en , doch in de noot 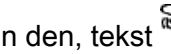 , en bl. 229, in den, tekst , terwijl de noot op de volgende bladz. heeft. Daarentegen lezen wij op bl. 230 bij in den tekst, tusschen [] ingevoegd: ‘beter .’ De Heer ROORDA is zich dus hier niet volkomen gelijk gebleven. De zaak is echter van gering belang, en volgens de noot, op bl. 18, heeft de schrijfwijze van C. DE GROOT het gezag van vele schrijvers voor zich. - Waartoe in §. 248 de verdubbeling der 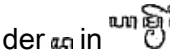 in , daar zij toch enkel is in het grondwoord ?

Is dit ook soms eene schrijffout, die uit de eerste uitgave onopgemerkt in deze is overgegaan?

Omtrent de vernieuwde uitgave der Chrestomathie van GERICKE, zegt Prof. ROORDA in zijn voorberigt het volgende: ‘Bij den herdruk van het leesboek heb ik het overschrift in Europesche letters, dat de Heer GERICKE er bij gevoegd had, als geheel onnoodig achterwegen gelaten[1]. De drie eerste verhalen, die ontleend zijn uit een werk, dat gewoonlijk

(1) Hetzelfde had hier ook van de aanwijzing der wortels van afgeleide woorden, aan het einde van elk stuk in de Chrestomathie, kunnen gezegd worden, die door eene betere inrigting van het Woordenboek overbodig werd.

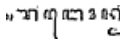 genoemd wordt, heb ik nagezien naar een door de vriendelijkheid van den Heer GERICKE mij toegezonden, en door hem zelf gecollationeerd afschrift van het geheele werk, en mij bij dezen herdruk stipt aan dit afschrift gehouden, omdat ik weet, dat er in den eersten afdruk van het leesboek ten minste één afwijking van dat afschrift gevonden wierd, die de Heer GERICKE zelf als een taalfout beschouwde. Overigens heb ik in dezen herdruk niets veranderd, behalven dat ik die gebreken, die door het gebrekkige van de oude Javaannsche drukletter veroorzaakt waren, verbeterd heb, en overal meer bestendig die regels van spelling in acht genomen heb, die thans door den Heer GERICKE zelf voor de beste gehouden en meestal gevolgd worden. Ook heb ik in de eigennamen meer gebruik gemaakt van de kapitale letters, dan in de eerste uitgaaf geschied was, vooral ook met het oogmerk, om den leerling des te spoediger daarmede bekend te maken.' Wij hebben hier niets verder bij te voegen, dan dat de Heer ROORDA woord heeft gehouden.

Wij gaan thans over tot ons tweede punt, de aanwijzing en waardering van hetgeen Prof. ROORDA aan den arbeid zijner voorgangers heeft toegevoegd. Wij moeten hier onze aandacht deels op de aanteekeningen bij de Spraakkunst, deels op het Woordenboek bij de Chrestomathie vestigen.

In de aanteekeningen zijn de ophelderingen opgenomen, die de Heer GERICKE reeds aan de eerste uitgave dezer Spraakkunst had toegevoegd; voor een veel uitgebreider en veel gewigtiger deel bestaan zij uit de toevoegselen van Prof. ROORDA zelven. De stof daartoe is, op dit nog zoo weinig bearbeide veld, ook bijna uitsluitend door zijne eigene opmerkingen geleverde Van den arbeid van anderen kon hoogst zeldzaam worden gebruik gemaakt. Het heeft ons eenigermate verwonderd hier slechts éénmaal VON HUMBOLDT'S werk *Ueber die Kawisprache auf der Insel Java* aangehaald te vinden; dat van de Spraakkunsten van BRUCKNER en ROORDA VAN EYSINGA geheel gezwegen wordt, konden wij beter begrijpen. De *eerste gronden* van den Heer GERICKE leverden hier en daar nog eenige weinige opmerkingen op, die tot aanvulling der Spraakkunst van CORNETS DE GROOT konden strekken. Eene zorgvuldige vergelijking heeft ons geleerd, dat schier alles, wat daarvan bruikbaar was, door Prof. ROORDA te zijnen nutte is aangewend. Bij §. 92 vond ik geen gewag gemaakt van een paar bijzonderheden, ten aanzien van het gebruik

der verdubbeling om het meervoud uit te drukken, door den Heer GERICKE, bl. 44, medegedeeld. Dat echter zulk eene verdubbeling door de Suffix ꦩꦤꦶ kan vermeerderd worden, volgt uit §. 139, en over den bijzonderen vorm van meervoud, die door verdubbeling der eerste letter van een naamwoord en achtervoeging van ꦩꦤꦶ ontstaat, wordt door den Heer ROORDA, in de aanteekening op bl. 112, gesproken. Wij hadden echter de vermelding dezer vormen bij de behandeling van het meervoud, en later, waar over de herhaling der eerste letters gesproken wordt, slechts eene verwijzing daarop gewacht. In §. 167 voert C. DE GROOT voor *de tweede*, als Ngokovorm, ꦥꦶꦫꦮ꧀ aan. GERICKE heeft daarvoor, bl. 34, ꦱꦶꦥꦶꦫꦮ꧀, hetgeen in strijd is met hetgeen C. DE GROOT berigt, dat eerst van *de derde* af de ordinalia met ꦱꦶ worden gevormd(1). Het bevreemdde ons hierover niets aangeteekend te vinden. Ook vonden wij bij Prof. ROORDA niets opgemerkt over de vormen ꦩꦫꦼꦫꦤꦶ, *bij honderden*, ꦫꦩꦫꦮꦤꦶ, *bij duizenden*, enz., waarover de Heer GERICKE, bl. 35 der *eerste gronden*, handelt.

Indien men nu in het oog houdt, hoe weinig de Heer ROORDA aan zijne voorgangers had dank te weten, dan zal men verbaasd staan over den rijken schat van belangrijke opmerkingen in deze aanteekeningen medegedeeld, over de vele duistere punten, waarover een helder licht is opgegaan. Wij halen als voorbeelden slechts aan de belangrijke aanteekeningen over de verschillende vormen in Kråmå en Ngoko (bij de *voorrede der eerste uitgaaf*, bl. vi-xv); die over de verdubbeling der medeklinkers (bl. 16-18); die over de uitspraak van de *Pingkal* als *w* (bl. 58); die over ꦫꦶ als *nota genitivi* (bl. 83, 84);....

(1) GERICKE laat wel onmiddellijk voorafgaan: ‘De getallen van orde worden, met uitzondering van *de eerste* en *de tweede*, gevormd door de woorden ꦱꦤꦶ Kr. en ꦱꦶ Ng. te plaatsen voor de hoofdgetallen;’ doch zondert waarschijnlijk *de tweede* hier slechts uit, wijl ꦥꦶꦫꦮ꧀ niet als *hoofdgetal* voorkomt.

doch waar zouden wij een einde vinden, indien wij op al het nieuwe en voortreffelijke wilden opmerkzaam maken, dat door den Heer ROORDA in zijne aanteekeningen is medegedeeld? De Spraakkunst van C. DE GROOT is daardoor op tallooze plaatsen aangevuld, opgehelderd, verbeterd, en zoo de wijsgeerige verklaring der Javaansche taalvormen in vele opzigten nog een lang en gezet onderzoek zal vereischen, de weg daartoe is gebaand, en eene methode aangewezen, die, naar een aantal hier gegeven treffende voorbeelden te oordeelen, tot de schoonste resultaten geleiden zal.

De aanteekeningen van Prof. ROORDA, op zich zelve beschouwd, leveren ons slechts weinig stof tot opmerkingen. Wij willen echter dit weinige niet achterhouden. Van de zonderlinge vergissing, bl. 105, noot *a.*, spreken wij slechts met een woord, om den lezer te doen opmerken, dat zij door den schrijver zelven in de meermalen vermelde *Javaansche Geprekken*, bl. 126, verbeterd is. - Bl. 129, noot *b.*, vonden wij eene kleine onduidelijkheid. Wanneer de Heer ROORDA zegt, dat, in plaats van 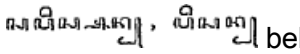 behoort te worden geschreven, dan is zijne bedoeling zeker alleen, dat de tweede beter niet verdubbeld wordt, niet dat de in het begin des woords moet wegblijven. - Wat, bl. 161, noot *b.*, over het viertallig stelsel gevonden wordt, had kunnen worden aangedrongen door het Maleische دلاڤن, *acht*, waarvoor men dikwijls لاڤن geschreven vindt, uit welken oorspronkelijken vorm eerstgemelde verkort schijnt. Misschien is dit voorbeeld vermeld bij de aangehaalde schrijvers, die wij thans niet kunnen naslaan. - Bl. 137, noot *b.*, vergelijkt de Heer ROORDA het Javaansche met 'het Maleische كو in اڤكو en ديكو.' Hij schijnt er dus niet aan gedacht te hebben, dat كو ook in het Maleisch afzonderlijk voorkomt[1]. - Bl. 165, noot *a.*, komt ons minder duidelijk gesteld voor. Wanneer de Heer ROORDA zegt: 'men moet den regel dan ook algemeener stellen,' dan bedoelt hij alleen den regel in den tekst aangaande de , niet aangaande de overige aldaar genoemde letters. In plaats dus van 'wanneer de tweede letter een is,' had de schrijver, volgens den Heer ROORDA, moeten zeggen: 'wanneer de tweede lettergreep met een lipletter begint, of met den aan de lipletters verwanten klinker

(1) Zie MARSDEN'S *Maleische Spraakkunst*, vert. door ELOUT, bl. 80.

oe wordt uitgesproken.' Bedriegen wij ons niet, dan had dit laatste moeten wezen: 'of met een ꦮ welke met *Soekoe* wordt uitgesproken.' De ꦮ toch wordt in de uitspraak niet vernomen, en de *Soekoe* (de klank *oe*), die dus *alleen* gehoord wordt, is naauw verwant aan de ꦮ (w). Mits men het wel versta, kan men de Soekoe, in dit geval, met den schrijver met regt een' met de lipletters, bepaaldelijk met ꦮ, verwanten klinker, of zelfs (als op bl. 183, noot) een lipklank noemen; doch de term had misschien eenige verklaring noodig. Uit deze verwantschap verklaart zich nu ook de in het Javaansch zoo menigvuldige verwisseling van ꦲ en ꦮ, b.v. in ꦲꦲ en ꦮꦲ, in ꦲꦲꦶ en ꦲꦮꦶ, in ꦩꦲꦲ en ꦩꦮꦲ, en ook in het in den tekst aangevoerde ꦲꦒꦮꦶ voor ꦲꦒꦲꦶ. Geheel op gelijke wijs wordt elders ꦲꦶ met ꦲꦺ verwisseld, zoo als in ꦲꦶꦲꦶ en ꦲꦺꦲꦶ. - Bl. 192, noot *a.*, wil Prof. ROORDA ꦫꦺꦴꦲꦶ van het Kawi woord ꦲꦴ afleiden. Er moet dan eene verwisseling van lipletters hebben plaats gehad, waarvan echter geene genoegzame rekenschap is gegeven, wijl ꦲꦴ immers een *toestandswoord* is.

Tot eene andere opmerking geeft ons de belangrijke noot, op bl. 168 volgg., aanleiding. Wanneer de Heer ROORDA zegt: 'De eigenlijk gezegde werkwoorden nemen een eigenen vorm aan. Wanneer namelijk het grondwoord niet met een neusklank, en dus met een ꦔ, ꦚ, ꦤ of ꦩ begint, dan neemt het een neusklank, en dus naar gelang van den klank der letter, waarmeê het aanvangt, één van die letters vóór zich. Doch dan kunnen sommige letters achter dien neusklank in de uitspraak haar eigen klank niet behouden, maar gaan geheel verloren, zoodat alleen die neusletter blijft en voor de eerste letter van het grondwoord in de plaats treedt,' - dan is dit alles empirisch volkomen juist, en stelt zeer duidelijk voor wat er plaats heeft, doch verklaart eigenlijk niets. *Waarom* is de neusklank in het Javaansch het onderscheidend karakter van het eigenlijk gezegde werkwoord? Ziedaar eene vraag, die de Heer ROORDA niet oplost, en die, naar het ons tot dusverre voorkwam,

niet wel op eene andere wijze bevredigend kan verklaard worden, dan door aan te nemen, dat de eigenlijke werkwoorden uit de toestandswoorden ontstaan zijn door voorvoeging van een voorzetsel, dat, daar het op een' neusklank eindigde, welke met de eerste letter van het woord, waaraan het werd toegevoegd, zamensmolt, en naar de natuur van die letter verschillend gewijzigd werd, vervolgens, bij afkorting, doorgaans alleen den neusklank als onderscheidend karakter van het werkwoord overliet. C. DE GROOT vindt dit voorzetsel in of , waartegen zwarigheid is, wijl een op zich zelf staand voorzetsel schijnt te zijn (zie b.v. §. 222), dat voor de vormen met neusletters even als voor alle andere vormen kan gevoegd worden. Prof. ROORDA keurt dan ook zijne meening volstrekt af; doch geeft er ons niets voor in de plaats, ten zij wij als zijn gevoelen moeten aanmerken, dat de beteekenis van *werking* in deze vormen in de neusletter zelve ligt opgesloten, een verschijnsel, waarvan wij de reden niet kunnen inzien. Wij wenschen zijn gevoelen over dit punt nader te leeren kennen, wijl het hier een beginsel geldt, dat in de verklaring der Javaansche taalvormen diep ingrijpt, schoon de geheele zaak alleen voor den *wijsgeerigen* taalvorscher van belang en bij het empirisch vaststellen der regelen onverschillig is.

Wanneer wij de aanteekeningen in verband tot de uitgegevene Spraakkunst van C. DE GROOT beschouwen, dan geven zij ons de stof tot nog eenige weinige opmerkingen. Wij vonden enkele plaatsen, waar eene min naauwkeurige uitdrukking van den Heer CORNETS DE GROOT is voorbijgezien, waar eene misstelling noch in den tekst verbeterd, noch in de noten is aangewezen, en eenige weinige andere, waar een woord tot opheldering van nut kon zijn, en voor de hand lag. §. 41 zegt C. DE GROOT, dat de klank van *Pĕpĕt* uitsluitend tot de Javaansche taal behoort; doch heeft niet het Maleisch geheel denzelfden klank, b.v. in de eerste lettergreep van 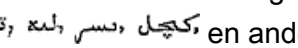 en andere dergelijke woorden? - §. 46 had de korte *Soekoe* misschien niet ongepast met de Engelsche *u* de woorden *bull, full* en dergelijke kunnen vergeleken worden. - §. 100 hadden wij de opmerking gewacht, dat de bezittelijke voornaamwoorden en , vóór den tweeden naamval, eigenlijk een pleonasmus zijn (hetzelfde, dat in de Syrische taal zoo

gewoon is), wijl het in het Javaansch, volgens §. 102, toereikend, is, het woord, dat den tweeden naamval uitdrukt, eenvoudig achter het te bepalen naamwoord te voegen. Wanneer echter in dezelfde 102de §. gezegd wordt, dat het woord, hetwelk, eenc maat of hoeveelheid beteekent, insgelijks eenvoudig achter het te bepalen naamwoord gevoegd wordt, dan begaat C. DE GROOT eene dwaling, door met de beschouwing van den tweeden naamval een geval te vermengen, waarin klaarblijkelijk slechts appositie plaats heeft. Doch het is eene appositie van bijzonderen aard, die wel eene meer opzettelijke behandeling had gevorderd. Voor het Maleisch, waar zij insgelijks plaats vindt, is zij uitvoerig behandeld door A.A.E. SCHLEIERMACHER, in de *Grammaire Malaie*, gevoegd bij zijne verhandeling *de l'influence do l'écriture sur le language*, §. 60. Het heeft ons verwonderd, dat de Hr. ROORDA hierover niets heeft gezegd, en zelfs niet eens den misslag van C. DE GROOT doet opmerken. - §. 104 is noch duidelijk, noch ook geheel juist. De vergelijking met §. 176 en §. 224, met de noot daarop, brengt ons tot het volgende resultaat. De bij uitnemendheid transitive werkwoorden, welke op uitgaan, beteekenen niet slechts den overgang op zulk een voorwerp, dat men in andere talen in den vierden naamval uitdrukt, maar ook op zulk een, dat in andere talen in den derden naamval, of door middel van een voorzetsel met het werkwoord verbonden wordt, en zijn dus volkomen vergelijkbaar met de derde species der Arabische werkwoorden. Dit tweede voorwerp nu schijnt vóór het werkwoord, en het daarbij behoorende pronomen geplaatst te worden. Ten minste heeft dit plaats in de voorbeelden in §. 224. Hieruit lost zich nu volkomen op het voorbeeld in §. 176, waar 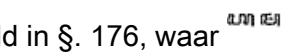 slechts één onmiddellijk voorwerp, en daarachter 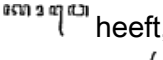 heeft, met de praepositie , terwijl daarentegen de bij uitnemendheid transitive vorm een dubbel onmiddellijk voorwerp heeft; dus ook 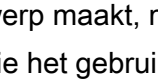 tot voorwerp maakt, maar dit nu ook voorop plaatst. In hoeverre nu met beiderlei constructie het gebruik van of zamenhangt, laten wij in het midden; doch zoo veel is zeker, dat in §. 176 een on-

juist gebruik van het woord voorwerp gemaakt is (indien daardoor ten minste *onmiddellijk voorwerp, vierde naamval*, verstaan wordt). In de laatste voorbeelden is dat, wat C. DE GROOT voorwerp noemt, naar onze voorstelling, derde naamval, dativus, schoon inderdaad, in het tweede voorbeeld, 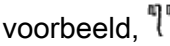 , door de kracht van den Javaanschen vorm, in een tweede onmiddellijk voorwerp wordt veranderd. Dus had in §. 104, waar over de wijze gehandeld wordt, waarop het Javaansch onzen derden naamval uitdrukt, gezegd moeten worden, dat onze derde naamval dikwijls, in plaats van door een voorzetsel (waarover zie §. 103)), wordt uitgedrukt door het tweede, en wel voorop geplaatste, voorwerp van het bij uitnemendheid transitive werkwoord, dat op uitgaat. Verwondering moet het nu baren, dat wij dit zelfde in §. 104, ofschoon dan met eenigzins onjuiste uitdrukkingen, niet van de werkwoorden op , maar van die, welke op 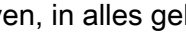 of uitgaan, lezen, en dat dan een voorbeeld wordt opgegeven, in alles gelijk aan de voorbeelden in §. 176 en 224, behalve dat werkelijk een *verbum* met gebezigd wordt. Wij zouden dus uit dit voorbeeld opmaken, dat de causative vorm der werkwoorden niet slechts met den transitiven verwisseld wordt, met zulk eene verandering der constructie, als in §. 176 is aangeduid; maar ook zoo, dat de constructie van den transitiven vorm geheel gevolgd wordt, waarvan dan §. 104 een voorbeeld bevat. Het blijkt dus uit dit alles, dat de regel in §. 104 veel te eng is gesteld, en de hoofdzaak daarbij is voorbijgezien, en dat §. 176 in de uitdrukking onduidelijk en onjuist is, en de verklaring der daar gegevene voorbeelden, naar een tot regel strekkend beginsel, ontbreekt. - De verwisseling van met en , waarover §. 112 handelt, had gemakkelijk kunnen verklaard worden; doch de verklaring ligt zóó voor de hand, dat wij onnoodig keuren ze hier te vermelden. - en , waarover in. § 206 wordt gesproken, zijn niet altijd vragende voornaamwoorden, maar ook dikwijls vragende adverbia. Dit had, ter voorkoming van misverstand, wel door C. DE GROOT, of althans door Prof. ROORDA, mogen worden opgemerkt. Men vergelijke echter §. 279 en het Woordenboek op de aangehaalde woorden. - In de voorbeelden in §. 227 kon de causa-

tive beteekenis duidelijker zijn aangewezen. is *dragen*, met , *doen dragen*, en vandaar *medegeven*. Het eerste voorbeeld is schijnbaar slechts overgaand; doch daar beteekent *schenken*, volgens de noot op bl. 176, letterlijk *maken dat men* (*zelf*) *schenkt*. Deze *verba causativa* komen in hunne dubbele beteekenis geheel overeen met de vierde species der Arabische werkwoorden. - Wij onderdrukken, om niet te lang te worden, eenige andere bedenkingen, meest van nog geringer belang dan de medegedeelde.

Wij zullen slechts zeer weinig zeggen over het Woordenboek, ter verklaring van GERICKE'S Chrestomathie. Wij hebben de bron reeds leeren kennen, waaruit het voor een gedeelte gevloeid is, het Woordenboek in handschrift van den Heer GERICKE namelijk, dat echter, bedriegen wij ons niet, slechts voor het geoefend oog van Prof. ROORDA de stof voor zulk eene genetische ontwikkeling en rangschikking der beteekenis, en voor zulk een naauwkeurig ordenen der afgeleide woorden onder de grondwoorden kon leveren, als wij doorgaans in dit Woordenboek vinden. De etymologische schikking is in eene taal als de Javaansche hoogstwenschelijk, en bij uitnemendheid geschikt, om het krijgen van een overzigt over de taalvormen bij den leerling te bespoedigen, en hem de oefening daartoe als af te dwingen. Wij merken verder ten aanzien der inrigting van het Woordenboek op, dat zoo veel mogelijk overal is aangeteekend, wat men voor een Kråmå-woord in Ngoko, of voor een Ngoko-woord in Kråmå zegt; dat de voorbeelden en aanhalingen uit de Chrestomathie met eene milde hand zijn aangevoerd; dat van woorden, die ook in het Maleisch voorkomen, het Maleische woord overal ter vergelijking is aangeteekend; dat ook de woorden, die uit het Sanskritsch ontleend zijn, veelal, ofschoon slechts met Romeinsche letters, zijn opgegeven; en eindelijk, dat eenige proeven zijn ingelascht van een Javaansch glossarium van min bekende, meest Kawiwoorden, met verklaring in gewoon Javaansch, waaruit, zegt de Heer ROORDA, ‘als het met oordeel gebruikt wordt, voor de kennis van het Javaansch veel nut is te trekken.’ Reeds de omvang van dit Woordenboek, met de Woordenlijst van den Heer GERICKE vergeleken, kan eenigzins doen oordeelen over de aanwinst, die het voor de Javaansche letteren bevat[1]; doch wil

(1) De Woordenlijst besloeg 84 zeer ruim gedrukte bladzijden; het Woordenboek van Prof. ROORDA 254 bladzijden van veel compresseren druk.

men de verdiensten er van naar behooren op prijs stellen, men vergelijke het met het Woordenboek van den Heer ROORDA VAN EYSINGA, en men zal inzien, dat de kennis en behandeling der Javaansche taal, in acht jaren tijds, reuzenschreden heeft gedaan(2). Voor het overige maakt de aard van een Woordenboek het minder voor een gezet en in bijzonderheden tredend kritisch onderzoek vatbaar. Wij stellen ons dus met deze algemeene opmerkingen tevreden.

Wij komen tot het laatste gedeelte onzer beschouwing, de beantwoording der vraag, of het werk van Prof. ROORDA, als één geheel beschouwd, kan geacht worden aan de vereischten van een goed leerboek voor de Javaansche taal te voldoen?

De vereeniging der Spraakkunst met eene Chrestomathie, en daarbij behoorend Woordenboek, kan aan geene bedenking onderhevig zijn. Al gaf zij niet een gepast middel aan de hand, om bij de beoefening der Chrestomathie de regelen der Spraakkunst in toepassing te brengen, zij werd door den toestand der Javaansche letteren gebiedend gevorderd. Een geschikte uitgegeven tekst, om den leerling in handen te geven, was, althans toen deze Spraakkunst in het licht kwam, niet aanwezig, in de behoefte aan een goed Woordenboek is nog niet voorzien. Wij hebben de Chrestomathie als gepast, wat inhoud en vorm betreft, het Woordenboek als ordelijk, duidelijk, wijsgeerig en volledig leeren kennen. Er blijft dus slechts over om te onderzoeken, of de Spraakkunst, uit twee bestanddeelen, den tekst van C. DE GROOT en de aanteekeningen van Prof. ROORDA, te zamengesteld, in deze vereeniging een duidelijk en volledig overzigt bevat van de regelen en gronden der Javaansche taal. Dat zij op volstrekte volledigheid nog niet bogen kan, zal zeker door niemand aan den Heer ROORDA geweten worden; het is een natuurlijk en noodzakelijk gevolg van de uitgebreidheid van het veld, dat hier te bearbeiden is; van den nog zeer korten tijd, die sedert de ontginning daarvan is verloopen, van het gemis aan de zamenwerking der vereende kracht van velen, zon-

(2) De tiende aflevering van het *Tijdschrift van Neerlands Indië*, vijfde jaargang, bevat eene lezenswaardige, doch in hooge mate afkeurende, beoordeeling van dit werk, door den Heer D. MOUNIER. Wij vonden het echter vreemd, zulk eene beoordeeling te lezen, acht jaren na de verschijning eens werks, waarover de tijd reeds gevonnisd heeft, en waaraan niemand zich meer bekoopen zal. Heeft de Heer MOUNIER ook genoegzaam in het oog gehouden, dat het eene eerste proeve was? De hooge toon des schrijvers echter kan hem misschien te dezen aanzien regtvaardigen.

der welke geene wetenschap tot volkomenheid kan gebragt worden. De onvolledigheid wordt dan ook door Prof. ROORDA op vele plaatsen volmondig erkend, b.v. ten aanzien van het verschil der vormen in Kråmå en Ngoko (bl.VII, noot); van de verschillende nuances in de uitspraak der klinkers (bl. 42, noot); van de letters, die volgens de verzekering der Javanen in de Pådå's schuilen (bl. 64); van de beteekenis der voorzetsels en aanhechtsels, die tot vorming der zelfstandige naamwoorden dienen (bl. 106, noot). In al deze voorbeelden is de onvolledigheid een gevolg van nog onvolledige kennis, van gebrek aan hulpmiddelen, of tijd tot meer gezet onderzoek. Zeer zeldzaam is iets voorbijgegaan, dat met de voorhandene hulpmiddelen genoegzaam kon worden opgehelderd. Eene onvolledigheid van dien aard hebben wij vroeger bij §. 102 opgemerkt. Elders heeft de onvolledigheid haren grond in geheel uitwendige oorzaken. Zoo is, b.v., het Javaansche schrijfsysteem met al de daartoe gebezigde teekens niet volkomen op te helderen voor hen, die in het Sanskritsch geheel onervaren zijn, en zonder de hulp van Sanskritsche typen, die men, vreezen wij, op onze vaderlandsche drukkerijen nog vergeefs zoeken zou. Met leedwezen mist men, bl. 36, eenige aanwijzing omtrent het verband tusschen *Taling* en *Taling-Taroeng*. Op bl. 31 zegt de Heer ROORDA: ‘dat de Taling en Taling-Taroeng naast elkander behooren te staan, is immers klaar.’ Wij willen het niet ontkennen; maar waarom twee zoo verschillende vokaalklanken dezelfde gedaante en denzelfden naam hebben, zoodat in beide opzigten de tweede slechts door een bijvoegsel van den eersten onderscheiden wordt, dit hadden wij gewenscht, dat ons, nevens den oorsprong van *På-tjĕrĕ*' en *Ngå-lĕlĕt*, nader had kunnen opgehelderd worden. In weêrwil echter van een en ander, dat men in eene volledige Javaansche Spraakkunst wenschen zou, gelooven wij, dat de lof van betrekkelijke volledigheid (d.i. volledigheid, voor zooverre de staat der wetenschap en uitwendige omstandigheden die gedoogden,) aan dit werk niet kan geweigerd worden. Het bevat wel is waar geene afzonderlijke behandeling der *woordvoeging*; doch het noodigste, wat men daarvan te weten heeft, is bij de behandeling der rededeelen gezegd. Veel belangrijks tot aanvulling van het tot dusverre bekende, tot verklaring van tot nog toe donkere verschijnselen, is medegedeeld. In rijkdom van inhoud overtreft deze Spraakkunst zeer verre al wat wij tot nog toe bezaten.

Het doet ons leed, dat wij, wat de duidelijkheid betreft,

niet een even gunstig getuigenis van deze Spraakkunst kunnen afleggen. De arbeid van den Heer C. DE GROOT, hoe verdienstelijk ook, droeg vele sporen, zooveel van het ontbreken der laatste hand, als van de gebrekkige philologische opleiding van den schrijver. Hoeveel ook te dezen aanzien in de redactie van den Hr. ROORDA moge verbeterd zijn, konden evenwel, zonder geheele omwerking, alle sporen dier gebreken niet uit deze nieuwe uitgave verdwijnen. Wij willen niet terugkomen op enkele reeds vroeger aangewezene plaatsen, waar misstellingen van C. DE GROOT onopgemerkt, of althans zonder bijgevoegde verbetering, in de nieuwe uitgave zijn ingeslopen. Doch zelfs daar, waar de gebreken van zijn werk in de aanteekeningen zijn verholpen en teregtgewezen, gelijk, b.v., §. 10, 40, 73, 141, 214, 263 plaats heeft, is het te vreezen, dat de verkeerde voorstelling bij den mingeoefende sporen zal achterlaten, en alzoo verwarring zal te weeg brengen. Nog erger is dit, waar de inhoud der §§. door eene betere, of ten minste andere, voorstelling geheel vervalt. Wat C. DE GROOT, bl. 160-168, over de oorspronkelijke werkwoorden met of zonder voorzetsels zegt, wijkt geheel af van de voorstelling, die Prof. ROORDA in de lange noot, bl. 168-171, geeft. Prof. ROORDA houdt de geheele zienswijze van C. DE GROOT hier voor onjuist. Hij kon dus niet volstaan met op bijzonderheden te wijzen, maar moest zijn eigen stelsel tegen dat van C. DE GROOT overstellen, zoodat wij nu twee geheel uiteenloopende meeningen aangaande hetzelfde verschijnsel in één en hetzelfde werk nevens elkander ontwikkeld vinden. Hoe schadelijk dit in een leerboek zijn moet, behoeven wij niet nader aan te wijzen. Hetzelfde geldt van den inhoud van §. 235-237, die door de aanteekeningen van Prof. ROORDA bijna geheel vervalt, en van §. 256, waar de vermeende onregelmatige vormen door den Hr. ROORDA geheel tot de analogie der taal worden teruggebragt.

Het is uit dien hoofde vooral, dat wij den wensch niet kun nen onderdrukken, dat Prof. ROORDA ons liever met eene geheel nieuwe Spraakkunst mogt hebben beschonken. De inhoud der aanteekeningen ware dan met het reeds vroeger bekende tot één geheel zamengewassen, en in plaats van het gebrekkige in den tekst, nevens de teregtwijzingen in de noten, hadden wij dadelijk het betere gekregen. Wij eerbiedigen echter de redenen, die den Hr. ROORDA den tegenwoordigen vorm hebben doen kiezen. Er werd, wegens de behoefte voor het onderwijs aan de Delftsche Akademie, voor de uitgave van dit

leerboek groote spoed vereischt. ‘Het *nonum prematur in annum*,’ dus besluit Prof. ROORDA zijn voorberigt, ‘heb ik er zoo weinig bij kunnen in acht nemen, dat het zelfs in minder dan negen maanden niet slechts afgewerkt, maar ook afgedrukt heeft moeten worden.’ Bovendien zou het immers te billijken zijn, indien Prof. ROORDA, alvorens tot eene eigene bewerking der Javaansche spraakkunst in haar geheel over te gaan, over sommige nog duistere punten door voortgezette studie meer licht wenschte te zien opgaan. Wij hopen, dat hij later, bij meerder rust, tot dezen arbeid zal terugkeeren, en ons met eene Javaansche Spraakkunst, geheel van zijne hand, zal beschenken.

De uitvoering van dit werk is uitstekend fraai, en de naauwkeurigheid der correctie verdient hoogen lof, vooral als wij de gesteldheid der Javaansche typen, en de groote snelheid, waarmede de druk moest voortgaan, in aanmerking nemen. Niet uit vitlust, maar om aan hen, die deze Spraakkunst zonder mondeling onderrigt gebruiken willen, eene kleine dienst te bewijzen, teekenen wij de weinige drukfeilen aan, die wij (doch alleen in de Spraakkunst zelve) vooral in de Javaansche typen gevonden hebben, voor zooverre die niet reeds in de verbeteringen zijn aangewezen. Bl. 19, reg. 1, voor 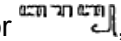 , lees 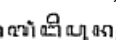 ; bl. 68, r. 6 en 7, voor 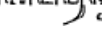 , l. 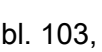 ; bl. 68, r. 13, voor , l. 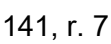 ; bl.70, r. 14, voor *kántoen*, l. *kántoen-kántoen*; bl. 103, r. 16, voor , l. 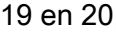 ; bl. 117, r.1, voor 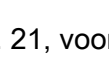 , l. ; bl. 141, r. 7, voor *woord*, l. *het woord*; bl. 164, r. 12, voor *vergen*, l. *vegen*; bl. 167, r. 19 en 20, voor 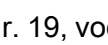 , l. 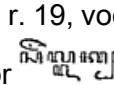 ; bl. 190, r. 15, voor 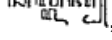 , l. ; bl. 194, r. 21, voor §. 171, l. §. 170; bl. 196, r. 11 en 12, voor , l. ; bl. 226, r. 19, voor , l. ; bl. 230, r. 1, voor *sánking*, l. *saking*; bl. 230, r. 13, voor , l. .

P.J. VETH.

Geschiedkundig onderzoek naar den Waldenzischen oorsprong van de Nederlandsche Doopsgezinden, door *S. Blaupot ten Cate*. Amsterdam, Fr. Muller. 1844. 146 bl. 8°. Gedachten over de getals-vermindering bij de Doopsgezinden in Nederland; naar aanleiding der Schets van den Heer *J.H. Halbertsma*: over de Herkomst der Doopsgezinden, medegedeeld door *S. Blaupot ten Cate.* Amsterdam, Fr. Muller. 1844. 38 bl. 8°.

Wij voegen bovenstaande geschriften, hoezeer ook anders in onderwerp verschillende, hier bij elkander, niet zoo zeer omdat beide door dezelfde ijverige hand gelijktijdig zijn in het licht gegeven, als wel, omdat beide betrekking hebben tot de geschiedenis der Nederlandsche Doopsgezinden, en beide ook met pragmatische navorschingen op dat gebied zich bezig houden, het eene omtrent den *oorsprong*, het andere omtrent de *getalsvermindering* der Doopsgezinden in *Nederland*.

In het eerstgenoemde werk betreedt TEN CATE op nieuw een veld van onderzoek, hetwelk reeds velen vóór hem in velerlei rigtingen doorkruist hebben. Was dan, na alles, wat een VAN BRAGHT, VAN HUIJZEN, SCHIJN, YPEY en DERMOUT, C.S. VAN GEUNS, CRAMER, gelijk ook de schrijver zelf in zijne vroeger uitgegevene werken, en nog onlangs de Heer HALBERTSMA, tot staving van de Waldenzische afkomst der Nederlandsche Doopsgezinden in het midden gebragt hadden, die afkomst nog twijfelachtig? De historische *scepsis* bleef althans nog altijd naar bewijzen vragen, die de strenge eischen der wetenschap nog meer bevredigden. Het *inwendig* bewijs, hetwelk van de treffende overeenstemming der Waldenzen en oudste Doopsgezinden in beginselen, leer en zeden ontleend wordt, mogt al door den Heer HALBERTSMA zoo versterkt zijn, dat het pleit er door voldongen scheen - aan het *uitwendige*, hetwelk geschiedkundig heeft aan te wijzen, dat die gelijkenis niet toevallig is, maar inderdaad aan afkomst der Doopsgezinden van de Waldenzen toe te schrijven, bleef nog steeds iets ontbreken. Dit ontbrekende aan te vullen, en door, in een' tegen-

hanger van het werk van den Heer HALBERTSMA, het uitwendig bewijs evenzeer te bevestigen, als deze het inwendige bevestigd had, de laatste twijfeling af te snijden: - zietdaar, wat T .C. ten minste beproeven wilde. Te dien einde had hij niet opgehouden zijne vroegere nasporingen omtrent deze zaak voort te zetten, te minder, daar de bewerking zijner *Geschiedenis der Doopsgezinden in Holland, Zeeland, Utrecht* en *Gelderland*, tot welke hij nu genaderd was, hem onwillekeurig tot het onderzoek naar de herkomst der Doopsgezinden in die gewesten teruggedreven had. En deze aanleiding tot dit hernieuwde onderzoek gaf aan het voor ons liggende geschrift die houding en strekking, dat het zich, zoo al niet bij uitsluiting, dan toch bij voorkeur inlaat met de beantwoording der vraag, of en in hoeverre de Doopsgezinden *in die opgenoemde gewesten* van de Waldenzen afstammen, en alzoo als voorlooper en wegbereider optreedt voor hetgeen hij later over de Doopsgezinden in *Holland*, enz. hoopt uit te geven.

Wij zetten er ons toe, om een beoordeelend verslag van het ons hier medegedeelde te leveren, en zullen onzen lezers eerst een zoo veel mogelijk beknopt en volledig overzigt van den inhoud pogen te geven.

Na de *voorrede* treedt T.C., met eenige inleidende aanmerkingen, in zijn onderzoek, en betuigt hier reeds aanstonds, dat het hem niet wel uitvoerlijk schijnt, de *ligchamelijke* afstamming der Doopsgezinden van de Waldenzen geschiedkundig te bewijzen. Daaraan is hem ook minder gelegen, dan aan de *geestelijke* afkomst der eersten van de laatsten; en stelt hij zich dan voornamelijk ten oogmerk, om na te gaan en aan te toonen, welke bewijzen te geschiedenis oplevert voor eene overplanting van Waldenzische beginselen en gevoelens op de Doopsgezinden[1]. Wanneer hij hier echter van *Waldenzen* spreekt, bedoelt hij veelal ook al die sekten, welke eens, wegens overeenkomst in gevoelens met hen, onder dien algemee-

(1) De twee volgende gevallen zijn denkbaar: 1) de oudste Doopsgezinden hier te lande waren zelve Waldenzen of Waldenzisch-gezinden, die ten tijde der Hervorming den naam van Doopsgezinden of Wederdoopers droegen; of 2) het waren oorspronkelijk Roomschgezinden, maar die óf door persoonlijken omgang, óf, zoo ook dit niet, door briefwisseling met de Waldenzen, of door den invloed van hunne geschriften, tot die hen kenmerkende betere gevoelens waren gekomen. Dit tweede geval zal de schrijver waarschijnlijk trachten te maken.

nen ketternaam begrepen werden, en ook werkelijk met deze wijd en zijd verspreide bewoners der *Piemontésche* valleijen meer of minder in aanraking kwamen en in betrekking stonden. Maar dàn heeft hij bepaaldelijk deze laatsten op het oog, als hij nu tot het betoog overgaat van de *oudheid der Waldenzen*, een betoog, hetwelk hij noodig achtte, om de bedenking af te snijden, of niet welligt aan d e Doopsgezinden, die reeds zoo lang vóór MENNO SIMONS, ook in *Nederland*, bestonden, de *prioriteit* moet worden toegekend, alswanneer deze natuurlijk niet het geestelijk nakroost van gene konden zijn. Na de verschillende gevoelens nopens de oudheid der Waldenzen gewogen, en dat van hen als het waarschijnlijkste te hebben voorgesteld, die meenen, dat zij in de VIII^{ste} eeuw (en dus lang vóór PETRUS WALDUS) zijn ontstaan; na in deze voor loopige beschouwing ook de *Albigenzen* betrokken te hebben, ontwikkelt de schrijver in het breede *de vermoedelijke oorzaken, waardoor de Waldenzen of hunne gevoelens, gelijk in andere landen, zoo ook in ons vaderland, zoo verspreid werden*, en laat ons, aan het einde van deze beschouwing gekomen, nog eenen blik werpen op den akker, waarop het zaad der Waldenzische gevoelens zoo werd uitgestrooid, om te doen zien, hoe de toenmalige gesteldheid in het staatkundige en kerkelijke de gereede ontvangst en voorspoedige ontwikkeling van dit zaad begunstigde en in de hand werkte.

Langs dezen weg leidt de schrijver zijne lezers al meer en meer tot het besluit, dat het wel niet anders zijn kan, of er moeoten reeds zeer vroeg Waldenzen of Waldenzische begrippen ook in *Nederland* gedrongen zijn en daar ingang gevonden hebben. Maar den sprong *a posse ad esse* te regt gewaagd achtende, wil hij ons nu nader doen zien, dat en hoe uit den strooom der Waldenzische gevoelens, welke zich toen in allerlei vertakkingen over een groot deel van *Europa* had uitgebreid, vroeger en later ook rivieren of beken ontsprongen zijn, die de wateren van dien stroom ook tot in *Nederland* gevoerd hebben, waaruit dan de oudste Doopsgezinden aldaar hunne met die der Waldenzen zoo overeenstemmende denkwijze hebben kunnen putten.

Zij ontvingen deze achtervolgens: ‘a) *van de Fransch-Vlaamsche zijne*; b) *van de Engelsche zijde*; c) *van de Boheemsche zijde*; d) *van de Zwitserch-Duitsche zijde*.’

Bij a) komen vooreerst de *Gandulillanen* (XI^{de} eeuw) in aanmerking. Van dezen aanhang, wier betrekking tot de Wal-

denzen de schrijver waarschijnlijk tracht te maken, werden, naar het zich laat aanzien, volgelingen in *Arras, Kamerijk* en *het Luiksche* aangetroffen, nog in het begin dier zelfde eeuw, en hunne leer werd door TANCHELIJN, in den aanvanng der XII^{de} eeuw, naar *Zeeland* en *Utrecht* voortgeplant, gelijk ook later door PETER DE BRUIS, HENDRIK VAN LAUSANNE en de *Berengarianen* soortgelijke gevoelens derwaarts gebragt werden. Deze werden daar gevoed en aangekweekt, toen later PETRUS WALDUS zelf, en zeker ook meerdere Waldenzen, naar *Vlaanderen* zich begaven, welke zich aan TANCHELIJN'S volgelingen aansloten. Door zware vervolgingen beurtelings uit *Vlaanderen* verdreven en derwaarts teruggedreven, hielden de Waldenzen daar stand, en vertoonen zich, in vervolg van tijd, nog onder den naam van *Lollarden*, van welker verspreiding tot in *Utrecht* onmiskenbare sporen te ontdekken zijn. Dat nu de aanhangers of denkbeelden dezer sekten zich niet tot die met name vermelde plaatsen bepaalden, maak ook meer algemeen in *Noord-Nederland* doorgedrongen zijn, poogt de schrijver aannemelijk te maken, door eenigzins in het licht te stellen, welk eene naauwe staatkundige betrekking er in die tijden tusschen *Zuid-* en *Noord-Nederland* bestond.

Doch ook daardoor hebben wij, afgezien van *Zeeland* en *Utrecht*, nu nog slechts de verhoogde *waarschijnlijkheid* gewonnen, dat er van den *Fransch-Vlaamschen* kant Waldenzische gevoelens, zoo niet Waldenzen zelve, door de noordelijke gewesten van ons vaderland meer algemeen zijn verspreid. De groote vraag blijft evenwel nog: of dit werkelijk heeft plaats gehad, en of zich tusschen deze en de vroegste Doops-gezinden in *Nederland* eenig verband laat aanwijzen? Men heeft zich hier op Waldenzische geslachten te *Amsterdam* en Fransch-Doopsgezinde gemeenten te *Haarlem* en *Leiden* beroepen. Dan T.C. wraakt en verwerpt te regt deze bewijzen, die, bij nadere bezigtiging, geene proef houden. Naar betere gronden omziende, meende hij die in zekere bisschoppelijke besluiten van den stoel van *Utrecht* te vinden, waaruit ten minste zoo veel blijkt, dat men reeds in het begin der XIV^{de} eeuw hier te lande het bestaan ondersteld, en gewaarschuwd heeft tegen zekere kettersche gevoelens, die een' Waldenzischen oorsprong schijnen te verraden. Ook dit mag hier nog als een opmerkelijke wenk gelden, dat de oudste Doopsgezinden, voornamelijk in *Overijssel*, meest alle wevers waren, terwijl de Vlaamsche Waldenzen dikwijls met den naam van *Tisserands*, d.i. wevers, werden bestempeld.

Doch wij kunnen, zonder te uitvoerig te worden, zoo niet voortgaan. De meer omstandige inhoudsopgave van dit eerste deel moge tot eene proeve verstrekken van de wijze des betoogs, welke de schrijver ook bij de drie overige volgt.

Zich naar de *Engelsche zijde* wendende, gaat hij met ons na, hoe de vooral door WICKLEFF aangekweekte Waldenzische gevoelens door handel en scheepvaart en andere geleiders, waarschijnlijk ook van dien kant, herwaarts zijn overgebragt.

Daarop zoekt hij het punt te vinden, waar de Noord-Nederlanders in aanraking hebben kunnen komen met de Waldenzische sekten in *Bohemen*, en ontdekt dit in het deelnemen van vele Hollanders (inzonderheid van *Dordrecht*) aan den kruistogt, door Paus MARTINUS V tegen de *Hussiten* bewerkstelligd. - En hier staat de schrijver een oogenblik met ons stil, om eens te zien, hoever wij reeds gevorderd zijn, en, als wij ons nu verwonderen, op den afgelegden weg niet zoo vele voetstappen van de Waldenzen bespeurd te hebben, als zich *a priori* wel verwachten liet, tracht hij ons reden te geven, waarom er niet meerdere sporen daarvan zijn achtergebleven. Ook nog eene andere bedenking tracht hij ons bij deze gelegenheid op te lossen; hoe namelijk die Waldenzische begrippen, indien dan al waarlik zoo vroeg reeds ook in *Noord-Nederland* verspreid, meer dan ééne eeuw hier hebben kunnen bewaard blijven, en tot die tijden voortduren, dat wij hier het eerst de Doopsgezinden zich zien vertoonen.

En zóó zich den overgang gebaand hebbende tot de tijden, die de Hervorming kort voorafgingen en volgden, slaat hij met ons de *Zwitsersch-Duitsche* zijde gade. Hier, in *Zwitserland*, vinden wij reeds door ARNOLD VAN BRESCIA Waldenzische gevoelens gebragt, welke daar vermoedelijk tot aan de Hervorming voortleefden, alswanneer ze nieuw voedsel ontvingen door HANS KOCH, LEONARD MEISTER en andere oude Zwitsersche Doopsgezinden, welke den hen kenmerkenden geest van de Waldenzen in *Bohemen* inzogen. Zoo althans in TEN CATE van oordeel; en hij tracht dit tegen HAGENBACH en anderen te verdedigen, die deze eerste Zwitsersche Doopsgezinden met de Zwickauer oproerigen verwarren. Daarna doet hij ons een en ander spoor in de geschiedenis opmerken, waaruit zich de verspreiding dezer Waldenzisch-Zwitsersche Doopsgezinden, ook naar *Noord-Nederland*, en hunne gemeenschap met de vroegste Doopsgezinden hier te lande zou laten opmaken.

Met het aangevoerde had T.C. de voorname taak, die hij zich had gesteld, afgewezen. Ten slotte werpt hij echter nog een' vlugtigen blik meer bepaald op den oorsprong der Doopsgezinden in *Vriesland, Groningen, Overijssel* en *Oostvriesland*, waarbij hij verklaart zich te houden aan hetgeen hij vroeger dienaangaande reeds had medegedeeld; geeft nog eenige redenen op, waarom wij vóór de Munstersche oproerigheden niet nog meerdere blijken van het bestaan der Doopsgezinden hier te lande gewaar worden, en legt die, welke er evenwel voorhanden zijn, iets meer bloot; waarna hij nog kortelijk de slotsom van al het verhandelde opmaakt.

En wat hebben wij dan nu door dit hernieuwde onderzoek gewonnen? De historische *zekerheid*, dat de Nederlandsche Doops-gezindnen het geestelijk nakroost der Waldenzen zijn? De schrijver, die in den aanvang van zijn werk zich bescheidenlijk wacht, om zulk een *apodictisch* bewijs te beloven, is ook zelf de eerste, om, aan het slot, te erkennen, zulk een bewijs niet te hebben geleverd. Het zal dus ook geene teleurstelling voor hem zijn, wanneer wij hier moeten verklaren, dat ook, na al het door hem aangevoerde, het uitwendig bewijs voor die afkomst ons nog weinig klemmend blijft voorkomen. Het is zoo, tot een' hoogen graad van waarschijnlijkheid wordt het hier opgevoerd, dat allerlei sekten, welke eens, als zoovele voorloopers en wegbereiders der Hervorming, door *Europa* verspreid waren, ook in *Nederland* hare aanhangers of gevoelens voortgeplant hebben; maar of die sekten zelve met de *eigenlijke* Waldenzen waarlijk in eenige betrekking stonden - dat blijft dikwijls nog vrij onzeker; en al liet zich dan ook nog overtuigender aantoonen, dat de nederlandsche Doopsgezinden van het nakroost der *Gandulfianen, Petro-Brusianen, Berengarianen, Wickliffiten, Hussiten*, enz. geestelijk, of zelfs ligchamelijk, afstammen, wat bewijst dit dan nog, strikt genomen, voor hunnen echt *Waldenzischen* oorsprong? - In zekeren zin, ja, kan men hun dien dan nog toekennen, in zooverre namelijk al die sekten eens onder den algemeenen naam van *Waldenzen* doorgingen. Maar dat de schrijver het in meer eigenlijken zin bedoelt, blijkt onder andere daaruit, dat hij telkens de schakel tracht aan te wijzen, die de *Waldenzen* aan die naar hen genoemde sekten verbindt.

Dan, dit eens daargelaten. Hoe staat het met de zenuw van

het bewijs geschapen, te weten, met de geschiedkundige aanwijzing van de betrekking, die deze Waldenzische sekten aan de vroegste *Doopsgezinden* hecht? Die band is niet zeldenn een ragfijne draad, ja somwijlen, althans voor het oog, in het geheel niet aanwezig. En daarenboven, hoe lang moeten wij ons den geleider denken, die b.v. de gevoelens der van de Fransch-Vlaamsche zijde in *Nederland* binnengedrongene Waldenzen of Waldenzisch-gezinden tot de eenige eeuwen later voor het eerst ook hier verschijnende Doopsgezinden zal hebben overgebragt! Zoo bestaat er ook tusschen hen en de *meeste* der hier opgenoemde sekten, welke ondersteld worden invloed op hunne denkwijze geoefend te hebben, een zeer groote afstand; eene gaping, die maar al te veel ruimte voor het vermoeden overlaat, of niet die kort vóór de Hervorming zich in *Noord-Nederland* vertoonende Doopsgezinden, onafhandelijk van die voormalige geestverwante sekten, op dezelfde wijze zijn ontstaan als T.C. zelf ze in *Vriesland* laat geboren worden, namelijk door tijdsomstandigheden en eigen onderzoek. Inderdaad, was niet de overeenkomst in godsdienstige denkwijze en karakter tusschen de oude Doopsgezinden en Waldenzen zoo groot en treffend, men zoude aan dit vermoeden nog meer voet geven, daar het, hoeveel ook door HALBERTSMA en anderen tot oplossing van die bedenking gezegd moge zijn, toch altijd vreemd blijft, dat de oudste Doopsgezinden van zulk eene Waldenzische afkomst niets schijnen te weten, maar dikwijls aldus sprekende voorkomen, als waren zij zelfstandig gevormd.

Heeft dan T.C. een' vruchteloozen arbeid verrigt? Wij zijn er verre af, vann dit te beweren! Belangrijke bijdragen ontvangen wij hier in allen gevalle tot de geschiedenis der Hervormers vóór de Hervorming in het algemeen, en tot die der Waldenzen in het bijzonder. En wat het eigenlijke punt des onderzoeks betreft, zoo hebben wij *negatief* reeds dit gewonnen, dat wij, door deze poging, tot het duidelijk inzigt zijn gebragt, hoe moeijelijk het streng historisch te bewijzen is, wat velen zoo grij aannemen, dat de Doopsgezinden van de Waldenzen afstammen, en dat alzoo de behoefte en het zoeken naar meerder licht in dezen levendig gehouden en opgewekt wordt. Ook *positief* zijn wij gevorderd, want veel is door den kundigen schrijver uit allerlei, ook uit hiertoe weinig gekende, of tot dit oogmerk gebruikte, bronnen te zamengebragt, waardoor de zaak in geschil eene, zij het dan ook kleine, schrede tot de blijkbaarheid is genaderd, terwijl door hem tevens de

regte weg is aangewezen, waarlangs men het gezochte welligt al meer en meer op het spoor zal komen.

In waarheid de *methode* van den Heer TEN CATE mag ten voorbeeld gesteld worden. Zij is echt wetenschappelijk. Zonder ook slechts eenigzins op losse vooronderstellingen te willen bouwen; zonder van een: het *kan* zoo geschied zijn, tot een: het *is* zoo geschied, te besluiten; zonder zich te willen behelpen met schijngronden; zonder hetgeen tegen hem pleit te verdonkeren of te bemantelen, vraagt hij alleen naar hetgeen proefhoudend is, en weet dit, uit den schat zijner rijke belezenheid, met niet gewone scherpzinnigheid en vindingskracht, van alle kanten, ook van waar men het niet verwacht zou hebben, op te sporen en bijeen te brengen. Geene enkele poging ontdekt men, om een vooraf opgevat en geliefkoosd gevoelen door te drijven. Het oor geopend, zoowel voor het tegen als voor, laat hij de geschiedenis overal spreken, en deze beslissen wat waarheid is.

Bij allen lof, dien wij aan deze *methode* en *beginselen* onzes schrijvers moesten toekennen, vonden wij echter, wat de *inkleeding* van zijn werk betreft, het een ander aan te merken, hetgeen hij ons gelieve ten goede te houden.

Vooreerst schijnt ons de *titel* niet juist. Deze belooft een *Geschiedkundig Onderzoek naar den Waldenzischen oorsprong van de Nederlandsche Doopsgezinden* in het algemeen, terwijl toch het werk zelf zich meer bepaalt tot de nasporing van den oorsprong der Doopsgezinden in *sommige* Noord-Nederlandsche gewesten. Van *Vriesland, Groningen, Overijssel* en *Oost-Vriesland* wordt alleen, op bl. 103-106, ter loops gesproken[1]. Dit kon nu wel niet anders, wilde T.C. niet in herhaling vallen van het reeds vroeger door hem uitgegevene, en dit bragt ook het met het vervolg zijner *Geschiedenis der Nederlandsche Doopsgezinden* zamenhangende doel van het onderhavige geschrift zoo mede. Doch waarom dit dan ook op den titel

(1) Het verwonderde ons, dat T.C. aldaar volhardt in zijne meening, dat in *Vriesland* de Doopsgezinden geheel zelfstandig zich ontwikkeld hebben. Wat noopt ons toch, om juist de grenzen van dit gewest tot het perk te stellen, hetwelk de Waldenzen of hunne gevoelens nooit overschreden hebben, terwijl zij anders, volgens T.C. zelven, in geheel *Noord-Nederland* zijn binnengedrongen? Hij geeft, bl. 105, wel eene enkele reden op voor deze beperking; maar wij twijfelen er aan, of deze alleen die uitzondering regtvaardigen kan.

niet uitgedrukt? Men zou dan welligt gevraagd hebben, waarom de schrijver juist hier van zijne gewoonte afgeweken is, om bij elke nieuwe afdeeling zijner *Geschiedenis der Doopsgezinden*, het onderzoek naar hunnen oorsprong als *eerste Hoofdstuk* te laten voorafgaan? Maar zou die bedenking niet nog gegrond zijn? Waarlijk, wij zien geene voldoende reden voor deze *afzonderlijke* uitgave van dit *Geschiedkundig onderzoek*. En dit zou onze tweede aanmerking zijn, welker voorkoming ook nog andere waarschijnlijk zou weggenomen hebbe. Om toch aan dit *onderzoek* eenige zelfstandige houding en volledigheid te geven, moest hij ook nu nog in herhalingen vallen van hetgeen hij reeds in vroegere geschriften had medegedeeld. Ook komt het ons zoo voor, alsof hij zich juist door de grootere ruimte van bestek, welke een afzonderlijk boekdeel hem verschafte, heeft laten verleiden, om sommige onderwerpen in het breede te behandelen, die, op het hoofddoel gelet, met een kort woord hadden kunnen worden afgedaan, korter althans dan hier geschiedt. Daartoe rekenen wij het betoog van de oudheid der Waldenzen, waarvoor wij liever nog meer opzettelijk aangetoond hadden willen zien, dat de vroegste Doopsgezinden, in ons vaderland, ouder zijn dan de Wederdoopers, eene stelling, die over het geheel meer twijfel ontmoet, dan de hooge oudheid der Waldenzen, en die de grondslag is, waarop het verdere bewijs rust. Daarom verwondert het ons ook, dat, hetgeen wij hier tot staving van die stelling aangevoerd vonden, eerst aan het einde van het werk voorkomt. Ook van de *Albigenzen* had T.C. zich hier wel niet geheel, maar toch spoediger kunnen afmaken. De oorzaken, waaraan die groote verspreiding der Waldenzen vermoedelijk toe te schrijven is, konden, hoe fiksch ook anders uiteengezet, hier mede iets beknopter behandeld zijn[1]. Eindelijk hadden wij ook de, op bl. 92 en 93, in eene noot, voorkomende handhaving van

(1) Zou de bekendheid met de Waldenzen en hunne begrippen niet vooral ook daardoor veroorzaakt zijn, dat de geruchten van de bloedige vervolgingen, tegen hen ondernomen, door geheel *Europa* weêrgalmden, waardoor de algemeene aandacht op hen gevestigd, en ten minste uit nieuwsgierigheid onderzoek gedaan werd, wat die lieden wel voor stellingen dreven, waartegen men zoo te vuur en te zwaard ijverde? Zullen velen daardoor niet tot nadenken over hunne leer geleid zijn, even als MENNO SIMONS door het ter dood brengen van SICKE SNIJDER, [die wegens het voorstaan van den bejaarden doop werd onthoofd], er toe gebragt werd, om de H. Schrift omtrent dit punt nader te raadplegen?

den bejaarden Doop, tegen HAGENBACH, gaarne gemist; of liever daar iets meer degelijks en kernachtigs gelezen tegenover zulk eenen bestrijder. Daarenboven bevreemdde ons hier de verwijzing naar de schrijvers *Handboekje over Doop en Doopsgezinden*, dat toch waarlijk al te eenvoudig is, om daarnaar lezers te verzenden, hoedanig hij bij dit *Geschiedkundig Onderzoek* moet onderstellen.

De stijl is over het geheel gepast voor het onderwerp. Zonder opgesmukt of droog te zijn; zonder te hoog te zwellen of te laag te dalen, vloeit hij geleidelijk en gemakkelijk daarhenen. Mogten wij echter den geachten schrijver iets aanbevelen, dan zou het zijn, om de hem eigene natuurlijke losheid in het stellen, welke, behoorlijk gematigd, zoo behagelijk is, niet verder te drijven, opdat zij niet het voorkomen van *nonchalance* aanneme; gelijk ook, om zich te wachten voor te gemeenzame en naïve uitdrukkingen en spreekwijzen, die niet wel strooken met de achtbaarheid van den geschiedschrijver. De losse trekken waarmede T.C. zijn *Onderzoek* inleidt, zijn misschien ook wat al te los en vlugtig daarheen geworpen.

En zoo genaderd tot hetgeen wij op enkele plaatsen aan te merken vonden, geven wij in bedenking, of het op bl. 3 voorkomende *dilemma* wel juist is, dat de Doopsgezinden in *Nederland*, óf aan de Waldenzen hunnen oorsprong verschuldigd zijn, óf aan eigen onderzoek der H.S.? Er is immers ook nog een derde mogelijk, te weten, dat zij die aan *beide* te danken hebben, zoo als T.C. zelf meermalen, o.a. bl. 105, onderstelt.

Wij moeten hier ook nog eens op de *Voorrede* terugkomen. Aldaar wordt o.a. van *drie afzonderlijke* beginselen der Doopsgezinden gesproken, en dit scheen ons niet wel doordacht. Wel zijn wij het met T.C. en anderen eens, dat het d.g. *formële principe: de H.S. eenige regel voor geloof en wandel*, hetwelk alle Protestanten met elkander gemeen hebben, niet toereikend is, om daaruit de kenmerkende rigting en gevoelens der Doopsgezinden te verklaren: daartoe schijnt ons echter een ander voldoende, het door den schrijver zoogenoemden *materiëel-moréle - het streven* namelijk, *om het Godsrijk, of de Christelijke Kerk op aarde, in die zuiverheid te herstellen, als wij het voorschrift daarvan vinden bij J.C. en zijne Apostelen*. Hierin toch ligt ook het *formële principe* reeds opgesloten, daar men, bij dat streven, geen ander rigtsnoer en voorbeeld wilde volgen, dan die van den Heer en zijne Apostelen, zoo als die

in de H.S. worden voorgesteld. Ja, ook het *materiëel-dogmatisch* beginsel der Protestanten, dat, volgens T.C., bij de Doopsgezinden aldus gewijzigd is: *wij gelooven zalig te worden alleen door Gods genade in J.C., indien wij trachten dit geloof door goede, Christelijke werken te toonen* - ook dit beginsel smelt met het *materiëel-moréle* ineen. Nam men toch eens tot stelregel aan, om zich in geloof, zoowel als in wandel, naar de Apostelen en Apostolische Kerk te rigten, dan vloeide daaruit ook van zelf voort, dat men aannam, *dat de zalighied ons van God, uit genade, geschonken wordt, op het geloof, door J.C.*, en dat men dit zaligmakend geloof ook opvatte als een levend, hart en wandel reinigend en bovenal in liefde werkzaam geloof; - want zóó was het door den Heer en zijne gezanten gepredikt; zóó hadden de eerste Christenen hun geloof geopenbaard. - Wij kunnen derhalve nog niet anders zien, of er is slechts één hoofdbeginsel bij de Doopsgezinden, waaruit al hetgeen het eigenaardig onderscheidt zich laat afleiden, en waartoe alles zich laat terugbrengen, te weten, het *materiëel-moréle*, in den boven opgegeven' vorm uitgedrukt.

En wat nu nog in het bijzonder de hier gegevene bepaling van het *dogmatische* begisel bij de Doopsgezinden betreft, zoo moeten wij vragen, of deze dan waarlijk zulk een flaauw en bekrompen begrip van Christelijk geloof gehad hebben en nog zouden koesteren, dat zij de stelling: *het geloof in J.C. alleen maakt zalig*, aldus meenden te moeten beperken: *ja, maar dàn slechts, als wij trachten dit geloof door goede, Christelijke, werken te toonen*? - Alsof het geloof, zoo het met regt dien naam draagt, niet van zelf tot zulke werken leidt, en het trachten naar deze daaraan niet even natuurlijk eigen is, als het streven van den vruchtboom, om vruchten voort te brengen? Waarom er dan ook niet bijgevoegd: *als dat geloof zich, namelijk, in toenemende rust en heiliging des gemoeds werkzaam betoont*? want dit behoort toch wel niet minder tot het echte, zaligmakende geloof. Dat echter de Doopsgezinden den *werkzamen* aard van het geloof van ouds helder hebben ingezien, en vooral gehecht hebben op zijn liefde en weldadigheid kweekend en voortbrengend vermogen, daarvan getuigt luide hunne geheele geschiedenis, in welke hunne *practische* rigting zoo sterk uitkomt; en dit laat zich ook alweder hieruit verklaren, dat zij altijd het oog gevestigd hielden op de eerste Christenen, welke hun geloof vooral in liefde treffend hadden geopenbaard.

Intusschen verblijden wij ons, dat T.C. de beginselen der Doopsgezinden op nieuw ter sprake heeft gebragt, en (blijkens bl. XII der *Voorrede*) het voornemen koestert, om daarop eens meer breedvoerig terug te komen. Vele der zaak kundige mannen lieten zich daarover hier en daar reeds hooren. Maar nog altijd blijft er behoefte aan eene *monographie* over dit onderwerp, waarin de eigenaardige geest en rigting van het Doops-gezinde kerkgenootschap zoo gekarakteriseerd worden, als b.v. GOEBEL en ULLMANN het Luthersche en Hervormde gekenschetst hebben. En wij zouden T.C. opregt dank weten, indien hij deze behoefte op zulk eene wijze vervulde.

Ook voor dit *geschiedkundig onderzoek*, gelijk voor alles, wat zijne vruchtbare pen reeds geleverd heeft, zeggen wij hem dank, en voegen den wensch daarbij, dat hij zich ook voortaan gelijk moge blijven in dien vredelievenden, verzoenenden geest, welke verschillende rigtingen in zijn kerkgenootschap niet alleen geen' onnoodigen aanstoot geeft, maar ook tracht te verbroederen, door hen op de beginselen te wijzen, die zij, bij alle verschil in bijzondere leerstellingen of leerbegrippen, met elkander gemeen hebben.

Nog, wij zeggen het den schrijver, die vol goede hoop is, ten slotte na (zie bl. 125), nog, ‘ofschoon van de dagen der hervorming af, tot nu toe, velerlei invloed op den geest der Doopsgezinden is uitgeoefend door de leerstellingen der Hervormers zelve, door vervolgingen, zelfs van Protestanten, door onderlinge twisten en scheuringen, door de stelsels van wijsgeeren, van steilgeloovigen en van dweepers, door meerdere aanraking met de wereld en den geest van iedere eeuw; nog is de Doopsgezinde geest echter niet verloren gegaan, en koesteren wij volstrekt geene vrees, dat die ooit verdwijnen zal, zoo slechts de Doopsgezinden zelve met ijver en belangstelling voor hun genootschap blijven bezield, en zich, ieder naar zijne beste inzigten en elkander in liefde verdragende, blijven houden aan Gods Woord - want Gods Woord is de waarheid!’ -

Wij hebben nog vergeten aan te stippen, dat het werk met twee niet onbelangrijke *Bijlagen* en eene *Inhoudsopgave* wordt besloten.

In denzelfden goeden geest is ook het tweede, boven opgegevene, veel kortere geschrift gesteld, waarvan wij nog met een woord moeten spreken.

Men zou zich bedriegen, indien men hier een eigenlijk zoogezegd tegenschrift tegen de Heer HALBERTSMA vermoedde. ‘Ik zal mij onthouden,’ zoo vangt TEN CATE aan, en wij achten die woorden belangrijk genoeg, om ze hier te laten volgen, ‘ik zal mij onthouden van alle beoordeeling der godsdienstige gevoelens van mijne ambtsbroeders, en wil niemand verdedigen of beschuldigen. Vooreerst, omdat het zeer moeijelijk is, den tijd, waarin men leeft, en ook den geest van zijn eigen kerkgenootschap onpartijdig en naar waarheid te beoordeelen. Men gaat zoo ligt te rade met enkele verschijnselen, die men wel eens van te algemeene toepassing maakt, zoowel ten goede als ten kwade. Daarenboven, omdat men immers wel van eene verschillende rigting in begrippen wezen kan, en men over deze en gene leerstukken ongelijk kan denken, zonder daarom te verschillen ten aanzien van het beginsel, waarvan men uitgaat. - - - - En eindelijk zal ik mij ook daarom van alle beoordeeling der gevoelens onthouden, omdat ik aan alle leden van ons genootschap dezelfde vrijheid toewensch, waarop ik voor mij zelven zoo hoogen prijs stel; de vrijheid, van te durven gelooven wat men kan, en te durven zeggen, wat men gelooft, die vrijheid, welke steeds zulk een sieraad van de Doopsgezinden is geweest en blijven moet.’

Zijn oogmerk is dan alleen den Heer HALBERTSMA op eene vriendschappelijke en wetenschappelijke wijze aan te toonen, dat hij in zijne bekende ‘*Schets*’ den achteruitgang in leden van het doopsgezinde kerkgenootschap in *Nederland* ten onregte aan den volgens hem, zoo veranderden en thans vooral daarin ontaarden geest toeschrijft.

Met het boek der geschiedenis in de hand, moet T.C. deze vermindering van leden (welke voorzeker aanmerkelijk is, wanneer men nagaat, dat men hier in 1700 nog 160,000 Doopsgezinden (zielen) telde, en in 1837 slechts 32,000) erkennen, maar tevens doen opmerken, dat deze achteruitgang reeds in het laatste gedeelte der XVII^{de} eeuw begonnen is, en, na tot in het begin van deze eeuw te hebben voortgeduurd, omstreeks met het jaar 1820 tot staan is gekomen, en zelfs eene wending tot vooruitgang heeft genomen.

Met statistieke opgaven wordt dit alles bewezen. Doch ofschoon daaruit dan nu ook al overtuigend blijkt, dat dit verval tot vorige tijden zich bepaalt - de vraag verdient echter nader beantwoord te worden: van waar die achteruitgang?

TEN CATE schrijft dit toe, niet aan *vervolgingen* of *verhuizingen* (want die hadden in de jongste eeuwen weinig of niet plaats), maar *grootendeels* aan *overgang tot de Hervormden*. - Daarin heeft, volgens T.C., de Heer HALBERTSMA gelijk. - Maar nu, vanwaar, dat dit kerkgenootschap zoo vele Doopsgezinden tot zich trok? *Vooreerst* valt het niet te ontkennen, *dat toenadering tot gereformeerde leerbegrippen* velen daartoe geleid heeft, hoewel, wat de gemeente te *Hinlopen* betreft, langs eenen anderen weg, dan de Heer HALBERTSMA opgeeft. *Ten tweede* echter was evenzeer *eene te liberale denkwijze* bij de Doopsgezinden de reden van dien overgang, waartoe eene, veelal daarmede gepaard gaande, *grootere liberaliteit in zeden en leefwijze* het hare almede bijdroeg. *Ten derde* komt hier in aanmerking, dat, *bij het nog bestaan eener heerschende kerk, de uitsluitende bevoegdheid tot vele ambten aan het lidmaatschap dier kerk verbonden was. Ten vierde*: de *meerdere gemengde huwelijken. Ten vijfde: gebrek aan Leeraars*, dat vroeger heerschte, waarmede in verband staat het voorheen *veelal te lang in dienst blijven der Leeraars. Ten zesde: het plaatselijk verval van sommige steden*, waar doopsgezinde gemeenten gevestigd waren. En *eindelijk: de twisten en scheuringen*, die dikwijls onder dit genootschap geheerscht hebben.

Klein is dit geschrift in omvang, maar rijk in gewigtige wenken, die geschiedenis en ondervinding den Doopsgezinden aan de hand geven tot instandhouding en bloei van hun genootschap. Verblijdend moet het voor hen zijn, daaruit te lezen, hoe er sedert eenige jaren eene gunstige wending gekomen is, zoodat er thans bij vele gemeenten een merkbare vooruitgang, en een over het algemeen nieuw opgewekt leven zich openbaart.

Iets bijzonders aan te merken vonden wij niet. Wij treffen hier op bl. 6 weder dezelfde, naar het ons voorkomt, verkeerde beschouwing aan, alsof er meer dan één beginsel bij de Doopsgezinden moest worden aangenomen. Maar hierover hebben wij, bij ons beoordeelend verslag van het voorgaande werk, ons gevoelen reeds gezegd.

Ten aanzien van beide hebben wij alleen dit nog daarbij te voegen, dat de correctie over het geheel naauwkeurig is, en dat de uitvoering der zorg van den Heer FR. MULLER en der pers van den Heere C.A. SPIN om strijd eere doet.

- oo -

De werk-inrigtingen voor armen, uit een staatshuishoudkundig oogpunt beschouwd, door Mr. *W.C. Mees*. Te Rotterdam, bij J. van Baalen en Zonen. 1844.

In de inleiding zegt de schr., dat er in de bespiegeling veel voor werkinrigtingen voor armen te zeggen is, maar dat deze in de wezenlijkheid nimmer aan het doel beantwoord hebben. Hieruit ontstaat de vraag: of opheffing der armoede op dien weg wel bereikbaar is? Hij wil dit wetenschappelijk onderzoeken.

De eerste afdeeling bevat: bezwaren, aan werkinrigtingen voor armen verbonden; vooreerst die, ontleend uit de leer der bevolking; deze heeft de strekking, om spoediger en krachtiger toe te nemen dan de middelen van bestaan, en wordt er echter door beperkt. De bevolking wordt binnen de grenzen der middelen van bestaan gedwongen door minder talrijke geboorte, door veelvuldiger sterfgevallen of verhuizingen. Vandaar eene klasse in de maatschappij, die telkens ten gevolge der ellende gedund, maar steeds weder aangevuld wordt. Liefdegiften, uitbreiding der middelen van bestaan, kunnen die ellende niet wegnemen; maar alleen verstandelijke, zedelijke en godsdienstige ontwikkeling des volks kan iets afdoen, waardoor het aantal huwelijken, en mitsdien dat der geboorten, min talrijk wordt, zonder grootere ongebondenheid; palliatieven blijven echter noodig voor hen, die door toevallige rampen, ouderdom of jeugd behoeftig zijn. Het gevolg dier strekking der bevolking, om de middelen van bestaan te overschrijden, is, dat werkinrigtingen voor armen, ook dan, wanneer ze nieuwe middelen van bestaan medebrengen, ongenoegzaam zijn, om de ellende weg te nemen.

Een tweede bezwaar is de benadeeling der vrije nijverheid door zoodanige inrigtingen, door onttrekking van kapitaal aan deze, door de mededinging van werkinrigtingen voor armen met de vrije nijverheid in de voortgebragte goederen.

Een derde bezwaar is gelegen in de kosten der werkinrigtingen: het onderhoud der armen is er niet geringer door, want naast degenen, die er hun brood in verdienen, groeit het aantal behoeftigen weder aan; dan heeft men én voor deze én voor

de inrigting te zorgen; maar bovendien is het onderhoud der armen door zoodanige werkinrigtingen kostbaar.

Ten vierde leiden de werkinrigtingen, in stede van tot verbetering, tot verbastering der armen, door de moeijelijkheid om arbeid te erlangen, waarvoor zij tevens geschiktheid hebben, en den hoogen graad van zedelijke verdorvenheid, welke zij, die in een werkhuis komen, meestal met zich brengen.

De tweede afdeeling is gewijd aan het onderzoek: in hoeverre werkinrigtingen voor armen, niettegenstaande de daaraan verbondene bezwaren, nuttig kunnen zijn.

De schr. acht de bezwaren niet zoodanig, niet alle zoo met iedere werkinrigting verbonden, om alle dergelijke inrigtingen af te keuren. Er kunnen bestaan, die nuttig werken, zoo als werkinrigtingen tot opleiding der jeugd, voor hen, in wier onderhoud ten volle reeds moet voorzien worden: 1°. verpleegde armenkinderen, 2°. gebrekkige en oude lieden, 3°. bedelaars. De schr. acht ook den arbeid als voorwaarde van onderstand wenschelijk, mits die aan den eenen niet te uitlokkend, aan den anderen kant niet te vernederend zij; dat men hun, die tot werken geschikt zijn, geheel geen onderhoud zonder arbeid toezegge. In het algemeen keurt hij werkinrigtingen tot dadelijke, maar tijdelijke ondersteuning niet goed; daarop zijn echter uitzonderingen, b.v. in *buitengewone* omstandigheden, wanneer de hulp *tijdelijk* wordt aangebragt. Bij hen, die zoo ellendig zijn geworden, dat hun geest verstompt is, en zedelijke geneesmiddelen alleen niet meer of te langzaam helpen, kan eene tijdelijke verschaffing van werk het middel zijn, om ze uit die ellende en dien zedelijk verbasterden toestand op te rigten.

De schr. eindigt met eene verdediging zijner leer tegen de beschuldiging van hardheid, daar zij meer algemeene inrigtingen dan die van bijzondere liefdadigheid betreft; de werking daarvan acht hij nuttig voor den stoffelijken, maar ook voor den zedelijken welstand der behoeftigen, mits met verstand en liefde uitgeoefend.

Ziedaar den korten inhoud van het werk van den Hr. MEES. Zijn Ed. heeft, naar ons oordeel, eene gewigtige taak op zich genomen. Het lijdt toch geen' twijfel, of het vraagstuk, betreffende de armoede, is in den tegenwoordigen toestand onzer maatschappij een der belangrijkste, waarmede de zedelijke en stoffelijke welvaart der volken in het naauwste verband staat; het is even stellig, dat de lessen der wetenschap ook hier niet te verwaarloozen zijn, van welke hoogte sommige zoogenaamde

practici ook op haar mogen nederzien. Al wat dus op dit punt eenig licht kan verspreiden, alles wat geleverd wordt, dat op wetenschappelijke gronden en kennis van zaken berust, moet dankbaar erkend worden en verdient rijpe overweging.

Intusschen zij het ons geoorloofd een paar bedenkingen te opperen, welke wij bescheidenlijk zijner aandacht aanbevelen.

Wij kunnen niet ontveinzen bij de lezing der eerste afdeeling eenigzins verwonderd te zijn geweest over het ongunstig oordeel des schrijvers betreffende de werkinrigtingen der armen, maar verheugden ons echter, toen wij hem later zoo vele en zulke belangrijke uitzonderingen zagen maken.

Mogen wij ons gevoelen zeggen, dan gelooven wij, dat de schr. in het tweede gedeelte meer de werkelijkheid op het oog gehad, en in het eerste het onderwerp te veel in abstracto beschouwd heeft. Wat toch is de zaak? Er is eene talrijke klasse der maatschappij, die geene of te geringe middelen van bestaan heeft; die geheel of gedeeltelijk door de overige klassen onderhouden wordt, en waaronder zich een groot aantal rangschikken uit luiheid en wangedrag; deze vinden het gemakkelijk, om zonder opoffering in de weldaden van anderen te deelen, maar behooren eigenlijk niet tot de behoeftigen, indien zij wilden werken en oppassen. Het is nu niet de vraag, of het bestaan van zulk eene menigte armen voor de maatschappij gelukkig of ongelukkig is; iedereen zal het toegeven, dat het eene ramp is. Maar welk middel is het beste, om in hunne behoeften te voorzien, zonder de onzedelijkheid in de hand te werken, en te groote opofferingen van den kant der overige leden van hetzelfde geheel te vorderen? Wegneming van het kwaad kan men niet verwachten, maar slechts leniging, slechts verhindering, dat het de overhand in de maatschappij neme. Het zal dus altijd bestaan, het middel voortdurend noodig zijn, en blijvende opofferingen vereischen.

Ofschoon wij nu den schr. volgaarne toegeven, dat werkinrigtingen voor armen kapitalen vorderen, die anders voor de vrije nijverheid konden gebezigd worden; dat zij met de voortbrengselen der laatste mededingen; dat zij kostbaar zijn, en dat er altijd toch armen overig zullen blijven, zoo kunnen wij, met het oog op de werkelijkheid, niet zoo veel gewigt aan die bezwaren hechten als de schr. doet.

Ware het de vraag, of wij niet liever zouden wenschen zonder opofferingen in de behoeften te kunnen voorzien, wij gaven het pleit gewonnen. Maar het is hier eene vergelijking van het ééne kwaad

met het andere: van bedeeling, zoo als zij geschiedt, en het verschaffen van werk; het is eene keus, en dan gelooven wij, dat het kwaad, door werkinrigtingen veroorzaakt, minder geacht moet worden, dan dat eener veelal gemakkelijke bedeeling. Maar er is meer.

Degenen, die onderstand ontvangen, zijn niet alle hulpbehoevend; een overgroot getal verschijnen op de armenstaten, maken misbruik van de algemeene en bijzondere liefdadigheid. Waarom? Om niets anders, dan omdat de onderstand voor niet wordt verleend. Het eergevoel is bij hen uitgebluscht, en het kost slechts het vragen om ondersteuning. Houdt de bedeeling op voor hen, die werken kunnen; wordt er arbeid aangewezen, eene menigte, ja duizenden bij duizenden zouden zich terugtrekken. Wij beroepen ons op des schrijvers eigene voorbeelden, in de tweede afdeeling gegeven, bepaaldelijk betreffende *Engeland* en *Vriesland*. Allen nu die zich terugtrekken, kunnen dus op eene andere wijze hun brook verdienen, worden aan de vrije nijverheid teruggegeven, en kosten der maatschappij geene opoffering; zij nu leeren voor zich zorgen, den onderstand van vreemden ontberen, en het aantal behoeftigen ten laste der maatschappij is aanzienlijk verminderd. De schr. brengt hiertegen in het midden, dat de werkinrigtingen voor armen kunstmatige middelen van bestaan daarstellen, en de strekking der bevolking is, om de middelen van bestaan te overschrijden, weshalve het aantal behoeftigen weldra weder op dezelfde hoogte zijn zal. Wij antwoorden hierop: het geneesmiddel bestaat in de godsdienstige, zedelijke en verstandelijke ontwikkeling des volks; onder den invloed daarvan zullen de geboorten uit roekeloos geslotene huwelijken verminderen, omdat de laatste alsdan afnemen, zonder met grootere ongebondenheid gepaard te gaan. Maar het brood, in het zweet des aanschijns verdiend, zal eerder hieraan behulpzaam zijn, beter van roekelooze huwelijken afschrikken, dan eene gemakkelijke bedeeling, die dikwijls en meestal van ouders op kinderen overgaat en luiheid en zorgeloosheid voedt. Wij zien dus in werkinrigtingen een middel, om aan de wezenlijke behoeften te gemoet te komen, de geveinsde te ontmaskeren, de zedelijkheid te bevorderen, en van te groote zorgeloosheid af te schrikken, mits eene gemakkelijke bedeeling niet tevens als middel van onderstand voor menschen van allerlei leeftijd bijbehouden worde. Men bedenke hierbij, dat wij over het beginsel handelen, op hoedanige wijze men het best voldoet aan de behoeften

der armen, niet over de wijze, waarop het toegepast is of zou kunnen worden. Het bezwaar, dat er kapitalen aan de vrije nijverheid onttrokken worden, bestaat meer in abstracto en in eene gestrenge redenering, dan wel in de werkelijkheid. Het is toch niet de vraag, of men wat nieuws zal aanvangen; of men kapitalen op deze of gene wijze zal beleggen; maar wel, hoe men de renten van aanwezige kapitalen het best zal aanwenden, om het doel te bereiken, onderstand van de behoeftigen. Ware het eerste het geval, voorzeker de schr. had gelijk; maar het is zoo niet. Volgens de Haarlemmer Courant van 13 Aug., 1844, waarin de staat van het armwezen in 1842 wordt opgegeven, waren er toen 6,385 instellingen in ons land aanwezig, met het doel, om onderstand te verleenen, waarvan 6,369 gemeentelijk, de overige met eene algemeene bestemming. De inlichtingen van 220 instellingen ontbreken: voor zooverre die ontvangen zijn, bedroeg het totaal der inkomsten ƒ 20,400,083,42[5]; der uitgaven ƒ 20,102,680,09. 635,290 personen zijn aldus ondersteund geworden.

Die inkomsten vloeijen noodwendig voort uit renten van aanwezige kapitalen, uit liefdegiften, uit opbrengst van belastingen. Onder welke benaming men ze rangschikke, het zijn altijd vruchten van kapitalen en van arbeid. Thans wordt de onderstand voor het grootste gedeelte om niet verstrekt. Die 20 millioenen hebben bereids eene bestemming, en die is niet, om ze aan eene vrije nijverheid te wijden, maar om op eene improductieve wijze verbruikt te worden. Voorondersteld nu, dat men een gedeelte dezer inkomsten besteedde, om werkinrigtingen voor armen daar te stellen, kan men dan zeggen, dat zoodanig gedeelte aan de vrije nijverheid onttrokken werd? Immers neen, want ook thans hebben zij met haar niets gemeens.

De voordeelen intusschen zouden zijn, dat er een aanzienlijk gedeelte van werd uitgespaard, voor zooverre namelijk een groot getal den onderstand, in arbeid verstrekt, zou afwijzen; maar daarenboven, men zou nieuwe kapitalen aan de nijverheid wedergeven, en productief in de armeninrigtingen aanwenden, wat nu geheel improductief verbruikt wordt.

Nog eene bedenking wenschen wij hierbij te voegen; de mededinging der voortbrengselen van de armeninrigtingen is voor de vrije nijverheid in waarheid een bezwaar. Maar toch komt het ons voor, alsof de schrijver de nijverheid der armen en die der niet-behoeftigen te veel tegenover elkander plaatst. Wordt

een gedeelte der 20 millioenen gebruikt, en doelmatig gebruikt, om den arbeid van zoo velen productief te doen zijn, die het thans in luiheid en lediggang verteren, dan kunnen uit die vereenigde werking van kapitalen en arbeid nieuwe middelen van bestaan gevonden worden, welke, hoewel geringer dan die, uit eene geheel vrije nijverheid ontstaan, echter de geheele maatschappij zoo al niet bevoordeelen, dan toch in de opoffering te gemoet komen. Het vermogen, om kapitalen en arbeid aan te wenden, bepaalt zich niet tot eene gegevene hoeveelheid, maar is rekbaar; het staat in verband tot de welvaart, welke een volk geniet. Neemt de welvaart toe, waarom zouden de behoeftigen er hun aandeel niet in hebben? Neemt zij af, wordt de nijverheid meer en meer beperkt, dan voorzeker is het waarheid, wat de schrijver zegt, dat het eene verplaatsing kan zijn van het middel van bestaan, en de minbehoeftige lijdt onder de hulp, aan de armen verleend. Het komt daarbij vooral op de wijze van toepassing van het beginsel aan; maar bij eene gezonde toepassing, en wanneer de nijverheid, niet aan banden gelegd, zoogenaamd geregeld en in gepast verband gebragt wordt, dan gelooven wij, dat de geheele maatschappij eerder voor- dan nadeel uit die werkinrigtingen trekken zal. Dan levert de voortbrenging van nieuwe producten nieuwe ruilingmiddelen voor anderen op, met andere woorden, vermeerdert den nationalen rijkdom.

In beginsel verkiezen wij derhalve werkinrigtingen boven bedeeling der armen; het is eene andere vraag, of het verschaffen van arbeid als middel tot het verleenen van onderstand bij ons kan aangewend worden. De wijze, waarop hier te lande in de behoeften der armen voorzien wordt, belet eene algemeene toepassing van het beginsel. Maar gedeeltelijk is zij mogelijk, immers voor zooverre de onderstand geschiedt door tusschenkomst der burgerlijke armbesturen. Kon het beginsel op hen worden toegepast, die bij geene liefdadige instellingen, maar alleen bij het burgerlijke armbestuur ondersteuning kunnen erlangen, en werd er in elke gemeente een goed berekend en aangelegd verband daargesteld tusschen de verschillende liefdadige instellingen, dan zoude er minder misbruik gemaakt, de zedelijkheid bevorderd en de vereischte opofferingen minder groot worden. Het is hier de plaats echter niet dit punt verder te ontwikkelen.

Deze zijn de voornaamste bedenkingen, die ons bij de lezing

voor den geest kwamen; wij deelen ze mede, omdat wij stellig werkinrigtingen boven de gewone bedeeling verkiezen. Wij zijn echter eenigzins in het onzekere, of de Heer MEES de opgegevene bezwaren tegen de eerste zoo belangrijk oordeelt, dat ze daarom niet als bij uitzondering moeten aangewend worden, en derhalve de laatste voor verkieslijk houdt boven de eerste. Dan, hoe dit zij, het werk heeft vele verdiensten; verscheidene stellingen zijn er op eene grondige, wetenschappelijke wijze in behandeld; verschillende daadzaken en bijzonderheden opgegeven, die tot gewigtige resultaten kunnen leiden, en daarom wenschen wij het boek in ieders handen, wien de toestand van het armwezen ter harte gaat.

Amsterdam, Aug., 1844.
D.A. PORTIELJE.

Studentenleven, door *Klikspaan*, met platen van *O. Veralby*. Augustus 1841 - Februarij 1844. Leyden, bij Hazenberg en C°. XX, 820 bl.

Studentenleven, opgedragen aan allen, die het wél meenen met de *Leydsche* hoogeschool! - waarom niet met de *vaderlandsche* hoogescholen? want in de schetsen, aan ééne ontleend, zijn toch de meeste trekken van algemeene toepassing, - een opschrift, wel berekend om gretige lezers te winnen voor den bundel!

Wie toch meent het niet wél met de hoogescholen? Van den kwak af, die reikhalzend de ure te gemoet ziet, welke hem van de schooltucht ontslaan en tot studen verheffen zal, tot den reeds vergrijsden oud-akademieburger toe, op wien de geneeskunde roem draagt, de kerk boogt, de balie zich verheft, wien jaren van onvermoeide werkzaamheid, waarin zijne kennis aanwies, zijn invloed toenam, zijn roem zich vestigde, van den dag zijner promotie scheiden; maar wiens liefste herinneringen verbonden blijven aan de stad zijner akademiesche inwoning, aan den gulden studententijd. - Van den achtingswaardigen huisvader, van den naauwgezetten voogd af, die met een beklemd hart den woelzieken knaap, die zich onder hunne oogen ontwikkelde, plotseling de teugels vieren en de akademische renbaan ontsluiten, tot de minzame zuster en het

schalke nichtje toe, die het zoo heel wél meenen met den vertrekkende, en dus ook met de akademie, waar hij henengaat; meer nog: zelfs bij hen, die bij het welvaren der hoogescholen noch een dadelijk, noch een genegenheidsbelang hebben, zal de titel ligtelijk den leeslust opwekken, de nieuwsgierigheid prikkelen. Eene wereld, zoo vreemd aan, zoo verschillend van den dagelijkschen - velen wel wat eentoonigen - gang der maatschappij, zoo eigenaardig in hare inrigting, zoo geniaal tot in hare uitspattingen, in wier poel zoo menig belangwekkend jongeling verloren gaat, uit wier smeltkroes zoo menig ander, beproefd en gelouterd, aan de maatschappij wordt hergeven, wier burgers, heden aan de werkelijke wereld ten eenenmale vreemd, bijna tegen haar overstaande, over enkele jaren, boven anderen, mannen van praktijk, van invloed, leiders, voorgangers zijn zullen. De draaikolk, aan wier wieling jaarlijks de bloem der vaderlandsche jongelingschap wordt toevertrouwd, om, eenigen tijd later, aan de andere zijde weder aan te landen, voorbereid en berekend voor kansel, ziekenzaal, leerstoel en balie, terwijl, in het oog der menigte, de overtogt onder voortdurend wijngepleng en feest-geschater volbragt wordt. Stem mij toe, lezer! dat in de verscheidenheid der tooneelen, waarop de titel van het studentenleven de verwachting opent, stoffe genoeg voorhanden is, om de nieuwsgierigheid ook van den oningewijde te prikkelen.

En ware de naam van het boek al niet krachtig genoeg een spoorslag, de beroemde pseudoniem, zou het zijn, dien ge op den titel als hoofdauteur vindt opgegeven. Elk kent den naam des verdienstelijken letterkundigen, die onder het geestig gekozen, maar langzamerhand doorzigtig geworden masker schuilt, dat hij aannam in de studenten-typen, wier herinnering zeken bij de meeste onzer lezers nog niet vervlogen is, al kennen zij het werk slechts uit de meesterlijke beoordeeling, door eene bekende hand in *de Gids* geplaatst.

Lezers vertrouwen wij dan ook dat het *Studentenleven* in menigte zal gevonden hebben, sints het voor meer dan drie jaren werd aangevangen, tot in den aanvang van dit jaar de achttiende aflevering verscheen; en in zooverre mogt onze aankondiging - wij maken voor onze bijdrage op geen' hoogeren titel aanspraak - overtollig schijnen. Toch gelooven wij, dat de lange duur der uitgave bij vele, zelfs der meest belangstellende, lezers het terugzigt op het geheel des werks beneveld en de vroegere schetsen althans ten deele uit het geheu-

gen zal hebben weggevaagd. Daarom doen wij misschien dezen en genen met een overzicht van het nu voltooide werk geene ondienst; de velerlei herinneringen, die de stukswijze lezing bij hen naliet, tot één geheel schikkende, wekken wij welligt de begeerte naar eene tweede lezing op. Meer dan een dergelijk verslag bedoelen wij niet, waartusschen wij hier en daar eene enkele aanmerking op vorm of strekking invlechten.

Het *Studentenleven* is zoowel in onderwerp en strekking, als in den vorm, de tegenhanger van de *Studenten-typen*; alleen is de greep in tegenovergestelden zin genomen. In elke schets van het vorige werk was een persoon middelpunt, die zich in verschillende akademische toestanden bewoog; hier daarentegen is telkens een akademische toestand hoofdonderwerp, in of om welke de auteur zijne verschillende beelden groepeert. In het *Studentenleven* is het tooneel blijvend, en wisselen slechts de vertooners. In de *Studenten-typen* hield de akteur zijne plaats, en trokken de dekoraties langs hem voorbij.

De eerste schets geldt de *Akademiestad*. Ge kunt het reeds uit de *Studenten-typen* weten, lezer! KLIKSPAAN is geen vriend van *Leyden* en de *Leydenaars*. Hij valt, naar onzen zin, de arme stad wel wat heel hard; wij althans zijn er verre van af - de materiële stad met hare ontvolkte straten en met gras begroeide grachten nog eens in het midden gelaten - onvoorwaardelijk aan te nemen, wat hij zoo hier als later in *Omgang*, bl. 707-714, van den toon zegt der Leydsche gezelschappen, waarvan hij den student ten eenenmale het bezoeken ontraadt, en zich zelven toejuicht, dat hij al zijne pogingen inspande, om wat er aanleiding toe zou kunnen geven af te snijden. Onze landgenooten zijn over het geheel niet gezellig. Wij begrijpen het, dat de eischen, welke de fijne maatschappelijke vorming van KLIKSPAAN hem ten dezen ingeeft, wier verwezenlijking hij misschien hier en daar in den vreemde genoot, bij de zoo uitsluitend huisselijke richting onzer natie (eene richting, waarover wij ons dikwerf zoo uitbundig prijzen, schoon de oorsprong egoïsme is en de gevolgen verlammend en verdoovend op ons volksleven werken) weinig bevrediging vonden; maar wij spreken het hem tegen, wanneer hij die verklaarbare ontevredenheid zoo bitter aan het arme *Leyden* laat ontgelden; wij voor ons hebben *Leyden* in een' tijd gekend, toen, het geringe aantal gegoeden en aanzienlijken in aanmerking genomen, die in de verarmende en uitterende stad blijven wonen, het *niveau* der gezelligheid er volstrekt niet

lager stond dan elders, en wij zijn het der hard aangevallene verschuldigd die verklaring tegen de hevige aantijgingen van KLIKSPAAN over te stellen.

Maar wij hebben eene andere grieve tegen zijne beschouwingswijze. Hoezeer wij Leydschen toon en Leydsche beschaving niet zoo laag stellen als KLIKSPAAN, erkennen wij, dat de stad zelve grootelijks in verval is, en de beschaafde kringen er jaarlijks krimpen en in aantal verminderen; zie maar eens hoe vele der aanzienlijkste en deftigste huizen er jaarlijks leeg komen, en langzamerhand in winkels, logementen, koffijhuizen, en wat niet al, herschapen worden; maar daarom gelooven wij juist, dat *Leyden* de ware akademiestad niet is. KLIKSPAANS slotsom is van de onze geheel verschillend:

‘Om alle deze redenen nu, welke van *Leyden* eene vervallene stad maken, juist omdat er noch vertier, noch weelde is, omdat er alles stilstaat en druilt, omdat er alles leêg is en naar, omdat er in één woord geenerlei soort van afleiding bestaat, is Leyden bij voorkeur de meest geschikte stad voor de werken des geestes, draagt de zuiverste kenmerken eener akademiestad. In Leyden *moet* men werken en zijn heil zoeken onder zijne vrienden of op zijne kamer, en die het anders verkiest is er misplaatst. Geene uitkomst voor den lediglooper, den saletjonker; geene verstrooijing tegen de verveling, die bestendig door de stad waait, dan de wetenschap en de muzen! Met eene wandeling in de omstreken houdt alles op, men is wel tot den arbeid gedwongen. - “Laat ons dan in 's Hemels naam arbeiden,” zegt de jonge student. En allengs wordt hem zijn vak een lust en Leyden eene redding.’

Keurig uitgedrukt! overredend voorgesteld, maar onwaar! Bij wien lust tot studie, belangstelling in de wetenschap, of slechts vatbaarheid daartoe aanwezige is, is de aanwakkering van die lust, de opscherping van die belangstelling, de ontwikkeling van die vatbaarheid, gelukkig niet zoo zeer onder worpen aan den gang der omstandigheden, dat die gaven gevaar loopen bij de minste aanraking van buiten uitgedoofd en weggevaagd te worden.

In tegendeel: hoe meer de ziel telkens, waarmeê dan ook, bezig is, hoe meer hare vermogens door dagelijksche schuring in werking blijven, des te minder gevaar is er voor verroesting en verslapping. Voortdurende eenzaamheid en afzondering kunnen niet anders dan eenen verlammenden invloed

oefenen; de gelukkigste gaven, de heerlijkste talenten ontwikkelen en vormen zich in de groote steden, die brandpunten der beschaving. Wie zich uit verveling, *faute de mieux*, aan de studie begeeft, loopt gevaar, dat de resultaten zijner werkzaamheid de kenmerken der aanleiding zullen blijven dragen.

Maar daarenboven: men moest de studentenwereld niet kennen, men moest althans de schetsen van KLIKSPAAN niet gelezen hebben, om zijne verzekering te beamen, dat men in *Leyden* werken moet, om er zich niet misplaatst te vinden. Leest de *Minerva*, het *Dispuutgezelschap* uit het *Studentenleven; Flanor, de Aflegger* uit de *Typen*; of liever, loop de verzameling geheel door, en ge zult mij toegeven, dat, buiten de vergulde netten der groote wereld, met wier afzijn KLIKSPAAN de akademie geluk wenscht, er waarlijk strikken genoeg zijn, waarin zich de ijver der studerende jeugd kan verwarren en te loor gaan, en men *en désespoir de cause* niet behoeft te gaan studeeren.

En volgen wij KLIKSPAAN dan, waar hij in zijn *Omgang* een zoo zwart tafereel (wij moeten het bekennen, dat, bij overdrijving van enkele trekken, er veel onloochenbaar waars in is) van den zedelijken en wetenschappelijken toestand der akademiesche jeugd ophangt, dan is bij ons de vraag weleens opgekomen, of tegen de uitspattingen, die KLIKSPAAN ontraadt, tegen de ongebondenheid, waarvoor hij in zulke sterke bewoordingen waarschuwt, niet juist het redmiddel zou liggen in het verkeer in die fijn beschaafde, met vrouwen lieftallig opgeluisterde kringen, waarvan KLIKSPAAN den student wil afkeerig maken? Zal de akademische ontwikkeling, die, wij bekennen het, hare eigenaardige, elders weinig geëvenaarde, voortreffelijkheid heeft, niet juist door dat verkeer eene eenzijdigheid verliezen, die vaak tot ruwheid overslaat, en waarvan ztch juist de Nederlandsche student meer en meer begint te ontdoen? KLIKSPAAN is er toch de man niet naar, om den waan te deelen, dat beschaving eene vijandin zou wezen der degelijkheid, en de bevallige vorm de innerlijke gehalte van het metaal zou vervalschen.

'De student staat buiten de maatschappij,' zegt KLIKSPAAN. Is hier geene verwarring tusschen maatschappelijke pligten en gezellig verkeer? Van de eersten is de student gevrijwaard; deelname aan het tweede is een voorregt, waarop hij aanspraak heeft, en, meestal meer verstandelijk ontwikkeld dan anderen op gelijken leeftijd, meer behoefte hebbende aan ver

strooijing aan den anderen kant, meer meester eindelijk van zijnen tijd, is hij tot die genietingen meer dan anderen geschikt en berekend.

Daarom voegen we eene nieuwe grieve bij de velen, die KLIKSPAAN tegen de Leydsche akademie heeft; zij geldt hare plaatsing. Eene ineensmelting der akademiïn zou, behalve tallooze voordeelen, ook nog dit aanbieden, dat ze *Leyden*, zoo op die stad de keuze viel, door den grooteren, toevloed van akademieburgers haast tot *grande ville* verheffen, of anders den zetel op eene voor elk wenschelijke wijze verplaatsen zou.

En nu, in de hoop, dat eerlang eene nieuwe wet op het hoogeronderwijs ons eene nieuwe of vernieuwde akademiestad zal geven, eere zij KLIKSPAAN voor de teekening der bestaande!

Wanneer wij tot eene keuze verplicht waren tusschen zooveel voortreffelijks als de bundel aanbiedt, wij zouden haast deze eerste schets de keurigste, de meest afgewerkte heeten. Het hoofddenkbeeld reeds is allergeestigst: de Leydsche jongelingschap, gezien enkel van en op de straat; de verdeeling van hunnen dag, de gang hunner bezigheden en uitspanninggen, gegist en opgemaakt uit het uur, waarop, de houding, de kleeding, waarin zij zich op de straten vertoonen. Eerst komen de vroege kollegiegangers, tot één ure toe gevolgd en vervangen door anderen; tegenn dien tijd plotselinge eklips der meerderheid, die, na den afloop der kollegies, huiswaart spoeden, om het kollegiepak voor bevalliger kleedij te verruilen; volgt de wandeling vóór het eten; ‘de optocht na de verschillende tafels, monsters, wier kop kroeg en wier staart paauw heet, en op wier rug gommelastiek vleesch, pontekoeken aardappelen en een of ander goudhaaneten, dat groente verbeeldt, groeijen;’ later de terugreize van daar naar sociëteit of koffijhuis of wel bij zomerweder de poorten uit. Bij het vallen van den donker verdwijnen de studenten voor het mingeoefend oog; KLIKSPAAN plaatst ons op de Vischbrug, en laat ze ons terugvinden, althans gissen, achter de vele verlichte ramen, die aan beide zijden den *Rijn* omgeven, waar het gewone studieuur van 7-10 in stille werkzaamheid wordt doorgebracht. Om tien ure slaat de hereeniginsklok, de vrienden zoeken elkander op; om één ure eindigen de meeste dier bijeenkomsten, en zien wij de gasten naar hunne eenzame woningen terugspoeden; enkelen echter blijven later, worden luidruchtiger, stuiven eindelijk, als ze het in de bedompte kamers niet meer houden kunnen, de open lucht

in, en vervullen, als BORGER'S wever, de *Braistraot* met een *gedroisch*, dat veelmalen tot in den vroegen morgen aanhoudt.

Wilt ge, eer wij van de akademiestad afgaan, eene proeve van de keurigheid, waarmede de schets bewerkt is; een bewijs tevens, hoe KLIKSPAAN in elk detail van het studentenleven indringt; ziehier de tegenstelling der twee studentenpetten:

'Allen dragen het studententeeken, de pet, die hen van ieder ingezeten onderscheidt, op het met zorg opgemaakte hoofd. Maar het is niet meer die van 's morgens: de ware student heeft twee petten. De collegiepet is een versleten vod, hetwelk zoo wijd geworden is, dat hij het bij koud weder over de ooren trekken kan; dat vet en vies, doch gemakkelijk is; hij draagt het als hij feest viert, als hij promotiepartijen bijwoont, en overal waar troef voor hem en haverij aan zijne kleeren is te bekomen. Maar de wandelpet is een fijn, mooi, bevallig sieraad, dat hij schuins op het hoofd draagt, rustende op een geurige krul; het jongste fatsoen, dat bij VISSER te koop hing; een petje dat hij eert, dat hij ontziet, daar hij trotsch op is, omdat het hem goedstaat, dat hij opzet voor den spiegel, dat hij nooit langer draagt dan van half twee tot den schemer, dat hij liefheeft en lefkoost.... tot zoo lang de bloem der schooheid verwelkt, de regen er vlakken op giet of er de sierlijke gedaante van misvormt; tot zoo lang, na een half jaar, een nieuwe mode uitkomt, jeugdige wispelturigheid het in ongenade doet vervallen, of een der vrienden uit een vreemd land een vreemd model meêbrengt, dat hij zich haast na te laten maken en te helpen invoeren; en het lieve, aangebeden hoofddeksel wordt op zijne beurt eene gemeeene, havelooze, verachte kollegiepet.'

Midden in het bedaarde, deftige *Leyden*, midden in de akademiestd, zoo als KLIKSPAAN ze ons beschreef, rijst het gebouw, dat den naam der *Schutsgodin*, die de stad voor volslagen ondergang behoedt, in den gevel draagt, de studenten-sociëteit, *Minerva*. Daarheen voert ons KLIKSPAAN, als hij ons het studentenleventje in deszelfs volle luchtigheid, levendigheid en joligheid wil doen kennen. Het begin der schets - in de oorspronkelijke uitgave de eerste van twee afleveringen - raakt de alledaagsche *Minerva*. De inleiding is gelukkig gevonden: Een student krijgt van eenen ouden schoolvriend, op deszelfs doorreize, een bezoek. Deze treft juist den ongeluks-

morgen, waarop zijn vriend door de zindelijkheid zijner hospita de kamer wordt afgeboend; de schoonmaakwoede drijft hare twee slachtoffers naar de sociëteit, en de auteur vindt hier eene geschikte gelegenheid, het lokaal en zijne bezoekers gedurende den loop van den dag aan den lezer te vertoonen. In het begin is de sociëteit nog leeg, en wordt dus de aandacht bij verdeeling en versiering van het gebouw bepaald. Misschien zou de gewone lezer wel eenige details kunnen missen; de akademieburger zal de minutieuse en humoristiche beschrijving van het gebouw, waarin zoo veel voor en met hem omging, altijd eene aangename herinnering blijven; vooral tegenwoordig, nu hij, bij een vluchtig bezoek in de stad zijner vroegere inwoning, de lokaliteit veranderd, en, door eene schikking, die voor het overige elken muzenzoon sints lang wenschelijk voorkwam, de onderste helft van het *Sieboldsc*he gebouw aan de Japannezen hergeven en de plaats der studentikooze bijeenkomsten naar de *Breestraat* verlegd zal vinden, terwijl de vorige kastelein, door het opzetten van een' oesterwinkel. het studentenkorps verplicht heeft zich, uit loutere meewarigheid jegens den gevallen' buffetvorst, voortdurend aan die lillende zeemonsters te buiten te gaan.

Om half drie ontvluchten de twee vrienden, onder wier geleide wij de sociëteit bezochten, de telken oogenblik aanwassende drukte, en laten KLIKSPAAN alleen met het, grootendeels lezend, publiek. De belangstelling in de politiek van den dag, vroeger den student vreemd, geeft hem gelegenheid tot eene tirade, waarin, zoo als meermalen in den bundel, een weemoedige blik door het luchtige masker heenschemert, en wij het bweijs vinden, hoe naauw vrijzinnigheid in het groote en het kleine zamenhangen. De gisper der akademiesche gebreken is niet blind gebleven voor den kanker, die aan ons geheele volkswezen teert.

Wilt ge nu echter den studentengeest in zijne volle onstuimigheid, het studentenleven in zijne schilderachtige toomeloosheid, de studentenvereenigingen in hare scherpafstekende eigenaardigheid leeren kenne, ik verwijze u naar het tweede deel van *Minerva*, en als tegenhanger naar de tweede helft de *Promotie*. Eene *soiree* op de kroeg - vergeef den studentikoozen naam, aan het sociëteitsgebouw gegeven; - een *dîner* aan *den Deyl*, gevolgd op eene publieke promotie; twee waardige tooneelen voor den schilder, die de studenten van de sterkstsprekende zijde wenscht af te teekenen. KLIKSPAAN

heeft er recht aan gedaan; de gelukkige greep van het onderwerp is door de juiste keuze van incidenten en beelden, de kunstige groepeering der partijen, de bevallige schakeering van licht en schaduw, de getrouwe uitvoerigheid der bewerking tot in de minste détails geëvenaard. Wij zouden niet weten aan welke der beide schetsen de voorkeur te gunnen. Bij de woelige, onstuimige, talrijke vereeniging op *Minerva* evenwel is meer *difficulté vaincue*. Het tooneel, dat de blik van den auteur omvatte en met naauwlettende getrouwheid terug gaf, was uitgebreider, moeijelijker in beelden en groepen te splitsen, en deze tot een geheel te doen uitloopen, als de beperkter kring, de meer geleidelijke afloop der promotiepartij. Op deze vinden wij vele oude kennissen uit de *Typen* terug. PIET ZWAAN, *de Student-Auteur* heeft, als naar gewoonte, een vaers meêgebragt; een van de gasten heeft het hem gedurende de pauze ontfutseld, en nu blijft de woordenrijke dichter steken, als hij den rondgaanden pokaal met eene enkele gelegenheidstoespraak moet opvatten. - De *Student-Leydenaar*, die nooit op eene promotie geweest is, heeft de vergunning voor deze elangd, op voorwaarde, dat hij met de diligence van LE CLER, die om acht ure uit *'s Hage* afrijdt, terug zal komen. Ongelukkig lekt zijn voornemen uit, en, na een hardnekkig gevecht aan het portier, dat de groote motieven vat het Grieksche treurspel: *Schrik en Medelijden*, in hooge mate hij de slaapdronken passagiers opwekt, wordt hij van de trede af en in triomf naar het feest teruggesleurd. - De *Klaplooper*, die, ongevraagd, op de promotie geopponeerd heeft, is desniettemin volgens studentenetikette, - er is in die ongeneerde wereld meer etikette, dan de oningewijde vemoedt - tot de partij genoodigd en, natuurlijk, verschenen. Ook CHRISTIAAN QUAD is er; de lezer herinnert, zich den naam uit de *Liefhebbers*. Naast dezen zit een nieuwe type: VAN DE VELDE, de bruteur, de opschepper, die wel niet uitsluitend tot de akademische maatschappij behoort; maar zich daar, in het rijk van vrijheid en gelijkheid, natuurlijk veel toomeloozer en met veel minder terughouding dan elders ontwikkelt. ‘Lastiger apostel, brutaler rakker en, naar het oordeel der meesten, beroeder vent was er niet te bedenken;’ men had hem, om zijne familiebetrekking tot den dokter, niet kunnen voorbijgaan, en had hem nu CHRISJE QUAD maar als buurman gegeven, tot bliksemafleider voor de overigen. CHRISJE is dan ook aan de Heidenen overgeleverd:

VAN DE VELDE tegen QUAD - ‘Vinde je dien Leydenaar, die daar zit, niet all een vervloekt dwazen vent?’

- ‘Of ik!’ zegt het goedige CHRISJE, om er af te zijn.

- ‘Een ploert, een bedonderde kerel! De vent zuipt geen bliksem.’

- ‘Hij kan niet eens zijn hand teekenen!’ laat CHRIS zich, uijig genoeg voor hem, ontvallen.

- ‘Willen we nog eens drinken?’

CHRIJSE kan er onmogelijk af.

VAN DE VELDE - ‘'t Is een kul.’

- ‘Nog al!’

VAN DE VELDE in de verte tot den Leydenaar, die schroomelijk bezopen is geworden: - ‘Zeg er eens, jij daar, met je krommen snotkoker, zij houden je hier voor een kul!’

- ‘Verrader,’ denkt CHRISJE.

De Student-Leydenaar opstaande: - ‘Wie houdt me voor een kul?’

‘Die ku! hier.’

En het standjen is aan den gang. Een oogenblik nadat het gesust is:

VAN DE VELDE - ‘Wat zit je luizenpad slechts, CHRIS!’

CHRIS sidderde al.

- ‘Dat zal ik eens beter aanleggen.’

‘En eer het iemand gemerkt had - CHRISJES wee en ach ging in het rumoer verloren - was zijn plat gestreken knikkertje, dat VAN DE VELDE onder den arm gekneld hield, in een ragebol herschapen en het schaaltje gemberstroop er op geledigd.’

Evenveel beweging, zoo mogelijk nog meer verscheidenheid is er in de *soiree* op *Minerva*; wij zullen niet beproeven door uittreksels of verkortingen een denkbeeld te geven van den indruk, dien het geheel maakt. Wilt ge eene enkele aanhaling? Wij kiezen het oogenblik van de beslissende zeger der dronkenschap over de laatste *réserve* van rede en bedaardheid. Na eene zee van toosten - de twee op bl. 256-260 en 276-281 zijn meesterstukken in het genre, - de verdrijving van BIVALVA, die de partij bijwonen, en de verschalking van den Student-Leydenaar, die de partij ontwijken wilde; het onder tafel werken van een individu, dat, door eene mislukte aardigheid, zeer ten onpasse de aandacht der vergadering op zich gevestigd had, en wat al niet meer, is er eindelijk een hevig standjen opgekomen tusschen een' kweekeling van

Minerva en een' zoon van Mars, die door eenige diplomaten op de studentensociëteit geïntroduceerd werd:

‘Het geval met den luitenant had den laatsten slag toegebracht aan de zweem van orde, welke nog in de Leeszaal overgebleven, doch in de Noodzaal sedert een' geruimen tijd geheel verdwenen was. Tafeltjes, stoelen, banken raakten uit den voet: nergens eenige opstopping, alles vrije baan. De dronkenschap was plotseling algemeen, onweerhouden. De muziek zweeg sedert lang zonder dat iemand haar miste. Het leven, hetwelk haar reeds, eer zij nog ophield, onderworpen had, was nu een storm geworden en elk student een onstuimige golf van een opgezette zee. Niet *onbehagelijk* was het dien vloed van uur tot uur langzaam te zien opkomen, tot hij eindelijk alles overspatte en overstroomde. Het was een gekrioel door elkander, waarvan geen denkbeeld te maken was, een gekruis rechts en links, over en weder, een gewemel, een gewriemel, een geschater, een gesoes, een gegil, een gejuil, een gejubel! en geen enkel redelijk woord! O! welk een onuitsprekelijk genot den lieven wijn in den man te gieten en de wijsheid voor een oogenblijk in de kan te stoppen! en hoe de wijsneus, die nuchteren blijft, met leede oogen wordt aangekeken door de weinigen, die nog de gaaf der onderscheiding niet geheel hebben verloren. Hooren en zien vergaan; de keelen zijn heesch geschreeuwd, de akademische jeugd vaart voort in hare ongeregeldste uitspatting, al hare levenskrachten tot eene verbazende reeks knaleffekten inspannende. De tijd is eeuwigheid geworden voor haar brein; en de wereld, hare wereld, bepaalt zich tot de kroeg, zich in onbestemde, liefelijke dampen hullende, waarvoor alleen het punt, waarop zich hare rustelooze aandacht voor een oogenblik vestigt, helder, bestemd, vrolijk, en met vreemde kleuren afgezet, uitkomt. Naauwelijks een stoel om te bekomen van de ras voorbijgaande zwijm! geen tafeltje om een glas of flesch op te laten rusten. Maar wat scheelt het? Beide in de hand gevat en daarmede rondgeloopen als een bezetene, of op den grond er mede en aan stukken, zoo het er op aankomt een broeder om den hals te vallen.’

Meesterlijke beschrijving, niet waar? Wij moeten het bejammeren, dat de auteur er niet bij gebleven is. Nog ettelijke bladzijden lang laat hij ons van de steeds toenemende dronkenschap getuigen zijn, en, schoon wij evenmin als KLIKSPAAN van vijgenblaadjens houden, schoon wij het met den be-

oordeelaar der *Studenten typen* uit *de Gids* eens zijn, dat lectuur als deze niet voor jongejuffrouwen geschreven is, en een' anderen maatstaf van beoordeeling vordert, dan het *Journal des demoiselles*, gelooven wij toch, dat er tooneelen zijn en oogenblikken, die men, met de meeste vrijheid, niet kan en mag schilderen; in één woord, dat er eene grens bestaat, die KLIKSPAAN overschreden heeft. Zoo zeer wij de geestige beschrijving toejuichen, hoe de wijn in den man komt, zoo gaarne hadden wij het omstandige verhaal gemist, hoe de wijn weer uit den man raakt. Zulke *détails* wekken niet slechts bij elken lezer walging; zij benadeelen bij velen en vervalschen den geheelen indruk van het boek, en werken de vijanden der goede en ware beginselen, in deze bladen verkondigd, in de hand. Niemand, die met onpartijdigheid den auteur uit zijne schriften heeft leeren kennen, zal de lastering gelooven, dat een zoo edel gemoed, een zoo fijn gevoel, in de dierlijke tooneelen, in de laatste bladzijden der *Minerva* geschilderd, eenig behagen scheppen zou. Wij gissen de reden, die den auteur op zulk een punt tot zulk eene uitvoerigheid bragt: het was de kitteling van een talent, in gaven van opmerking en beschrijving haast ongeëvenaard, dat voor elk tooneel, voor elke schakeering het passende woord, de schilderende uitdrukking weet te vinden, van wiens bekwaamheid in dezen men met te veel zegt, als men beweert, dat de spreuk van HORATIUS, tot motto voor het onvoltooide plaatwerk geplaatst:

> ‘Segnius irritant animos dimissa per aurem
> Quam quae sunt oculis subjecta fidelibus,’

gelogenstraft wordt, als KLIKSPAAN tot ons gehoor spreekt, welke ook de begaafdheid en geestigheid zij van den teekenaar, die zich tot ons oog wendt. Begaafd met zulk een talent, niet slechts geene zwarigheid ontziende, maar ze met voordacht opsporende en als uitdagende; vóór alles jagt makende op de letterlijke maar levende nabootsing der natuur, heeft KLIKSPAAN der verleiding geen weêrstand kunnen bieden zich aan het onbeschrevene en onbeschrijfbare te wagen. Hij heeft, wij bekennen het, ook hier, in hare walgelijkste afdwalingen, de natuur met onnavolgbare getrouwheid wedergegeven; maar hij heeft die zege behaald, eenigzins ten koste van den indruk, dien zijne woorden maken, den invloed, dien zij uitoefenen moesten. Wanneer de bewonderaars van zijn talent, de voorstanders van zijne beginselen, met hooge ingenomenheid van zijne verdiensten, omtrent

onze taal, omtrent onze jongelingschap, omtrent het vaderland, gewagen, bladert de ‘heer met den dikken buik, de dikke beurs en den dikken post,’ met ongeloovig schouderophalen, in de laatste zijdjens van de *Minerva* rond. Onedele aanval zeker! maar waartoe men zelf de wapenen niet moest leenen.

‘Maar de studie!’ hoor ik eenige lezers zeggen. ‘Daargelaten de vraag, of studentenuitspanningen niet wel eens over de grenzen van het geoorloofde heenwippen, zijn zij toch slechts bijwerk, en mag hunne schildering in een werk als het onderhavige ook niet meer zijn. Het *hoofddoel* van akademie en akademieleven dient er ook eene *hoofdplaats* in te vullen. Reeds in de *Studenten-typen* misten wij de type, wien het aan de akademie om de akademiesche studiën te doen was; maar nu het leven der studenten in massa geschilderd wordt, zal er toch ook wel van studie sprake zijn.’

Ik twijfel, Meneeren, of uw verlangen zich wel volkomen zal bevredigd zien; aan KLIKSPAANS goeden wil is echter de schuld niet te wijten. Zoo de wijn de hoofdrol speelt in de vorige schetsen, zie er hier eenige, overvloeijende van de melk der wetenschap, - het *Kollegie*, de volle borst, waaraan de *Alma mater* hare kweekelingen zoogt; - *Examen*, het minzame onderzoek, waardoor professor te weten komt, of de melk der wetenschap wel trouw is ingenomen en bewaard: - *Thee*, het bezoek bij den hoogleeraar, de vertrouwelijke konferentie over de wijze, hoe de wetenschap het best te verteeren, hoe tusschen de klippen van hongersnood en indigestie het best door te zeilen! - *Promotie* eindelijk, het openbaar onderzoek, of - en de openlijke verklaring, dat de kweekelingen volgezogen zijn. Hier is overal studie de hoofdzaak, en hebt ge lust het woord in een' ruimeren zin op te vatten, en onder wetenschap meer te verstaan dan de vijf fakulteiten, onder studie meer dan wat uit den mond der professoren wordt opgevangen, dan hebt ge nog *het Dispuutgezelschap, de Rederijkerskamer*; ja, ter wille van den band, die wetenschappen en kunsten omstrengelt: *de Schouwburg* en *Sempre Crescendo*.

Wilt ge KLIKSPAANS denkbeelden over studie, over de wijze van studeeren, kennen? We zullen eenige regels van hem afschrijven:

‘In ernst! de wijze hoe men eigenlijk knap wordt is niet naan vaste regels te onderwerpen. De werking van de vermogens der ziel is duizendvoudig. De strekking van den geest, de bevattelijkheden van den mensch, de hoedanigheden van

het verstand, het geheugen, het fijne begrip, de vaardigheid waarmede de gedachte zich uit hare windselen los wart, de helderheid met welke zij zich mededeelt, wie zal hun omvang, wie hunne verhouding tot elkander, bij ieder redelijk wezen verschillend, bepalen? De een begraaft zich onder boeken en sluit zich op tusschen muren; de ander moet met een enkel uktavo en zijne wakkere overwegingsgave naar het ruime veld. Deze versteekt zijne studieuren en verschuilt ze achter de vermaken der wereld; wie zal zeggen - zal hij het zelf kunnen? - welke de oogenblikken zijns arbeids waren, en op welk eene onnaspeurbare wijze zoovele daadzaken, zoovele talen, zich in zijn hoofd opeen gestapeld hebben, hoe hij geraakt is tot zulke gewiglige slotsommen? Daar zijn er, die uren lang onbewegelijk tegen eenen boomstam leunen, op een zodenbank, tusschen het digte gebladerte, in afgetrokken bespiegeling verloren, en wier plotseling verlichte geest reuzen-schreden maakt in het gebied der wetenschap. Vraag den geschiedkundige, hoe hij die groote geleerde, den denker, hoe hij die beroemde wijsgeer geworden is, hij zal u wel is waar in zijne stille boekerij brengen, maar tevens spreken van eene geheime onverklaarbare kracht, welke in hem lag, hem mede-sleepte, hem de oplossing ingaf van raadsels, voorwerpen dikwerf van de overpeinzing van de helden der wetenschap, welke hem dreef langs onbezochte paden, naar onbezochte vlakten, hem boven zich zelven verhief.... Gij gevoelt het nu zeker duidelijk; hoe zou ik een studeerende afschilderen?’

Me dunkt, ge ziet reeds uit deze woorden geen' zeer ingenomen bewonderaar van de wet op het hoogeronderwijs en de manier, waarop zij aan de akademie wordt in praktijk gebracht. Vrijheid, is in studie, zoo als overal elders, een levensbeginsel. Waar zij moedwillig vertreden wordt, is er weinig kans op een rijken oogst. Wij schrijven geen vertoog over de wetten en instellingen, ons hoogeronderwijs betreffende; gun ons echtereen enkel woord ter inleiding in KLIKSPAANS *Kollegie* en *Examen*.

De wet vergenoegt er zich mede, dat gij, bij het examen, naar de grondbeginselen, naar den hoofdinhoud van uw vak gevraagd wordt; maar zij laat tot dat examen niet toe, tenzij gij in de meest verschillende onderdeelen van dat vak, ja, in bijvakken, die er slechts eene zeer zijdelingsche betrekking op hebben, de professorale lessen hebt bijgewoond, en daarvan de getuigschriften overlegt. In elk dier vakken geeft in den regel - regel, tot nog haast zonder uitzondering - slechts één

hoogleeraar onderwijs. Gij zijt dus letterlijk verpligt zijne kollegies, al zijt gij vooruit van hare noode en nutteloosheid overtuigd, te gaan bijwonen. Gij hebt, ja, de keuze, u in elk dier vakken aan een examen te onderwerpen; maar wie hebt gij als examinatoren voor u? dezelfde hoogleeraren, die ge, door u aan de bijwoning hunner lessen, aan de teekening op hunne lijsten te onttrekken, tevens in hunne ijdelheid en in hun geldelijk belang hebt aangetast. En in deze hebt gij eene regtbank zonder appèl, waar u de moeijelijkste, de, op uwe hoogte van studie, onbeantwoordbaarste vragen kunnen worden voorgelegd, zonder dat gij u ergens over hunne onbillijkheid kunt beklagen; ja, die u zelfs, zoo gij alles weel, alles beantwoordt, alles oplost, aan hunne gekwetste eigenliefde, ten voorbeeld en schrik voor anderen, kunnen opofferen, zouder dat u eenige weg tot rechtsverkrijging open staat. Ziedaar de wet: de professor is van zijne toehoorders zeker, hoe hij ook kollegie geve; drijft de gebrekkigheid zijner voordracht, de onbeduidendheid zijner mededeelingen ook den laatste voor goed weg, - een paar getuigschriften, die hij weigert, een paar examens, waarop hij laat druipen, - en de vrees voert de ontvluchte schare weder onder den katheder des diktators - in dubbelen zin - terug. Waarborgen voor de studie geeft de wet niet; waarborgen voor de geregelde en algemeene inning der kollegie-gelden des te meer! Wanneer zullen de mannen, die thans het zwaard trekken voor de vrijheid des handels - edele kamp voorzeker!-begrijpen, dat er geen redeloozer, geen onzedelijker, geen onmogelijker monopolie is dan dat van de voortbrengselen des verstands? Wij juichen het toe, dat men bij de voortbrengselen der nijverheid slechts naar hunne deugdelijkheid, niet naar hunnen oorsprong, omzie; maar is het niet veelmalen onredelijker, dat men den jongeling afvrage, uit welk kanaal de wetenschap, die hij wil laten keuren, in zijn brein gevloeid is; dat men hem bij uitsluiting de professorale winkels aanwijze, om zich te voorzien van alles, wat hij tot zijne vorming en bekwaming behoeft, en de kennis, die hij in het studeervertrek verzameld heeft, kontrabande verklare? Zoo veel over den geest der wet; zoeken wij bij BLIJKSPAAN de resultaten.

Prof. SCHOL - gij herinnert u den patroon van KOORMBERG uit de typen - geeft kollegie; behoef ik u te zeggen dat hij dikteert?

‘*Auditores ornatissimi*, vangt hij aan, en twintig pennen zet-

ten zich schrap op twintig kwarto velletjes wit papier. Nu is alles aan den gang, nu zitten zij bijeen en op elkander gedrongen in het droevige kollegiehok, waar een valsch licht bij regenachtig weder het schrijven dubbel hinderlijk is, en, in plaats van hellende lessenaar's, ruwe tafels als zoo vele martelluigen bij elkander staan.' 'Zij zijn niet anders,' voegt KLIKSPAAN er later bij; 'onze sinecuristen van de eerste kamer der geleerde Maatschappij. Zoodra zij tot het hoogleeraarsambt beroepen zijn, stellen zij hun, dikwijls - het zij - verdienstelijk diktaat op, houden hunne *oratio inauguralis*, openen hun jidikteeruur en slaan aan het dikteeren, dikteeren, dikteeren tot de dood of het gezegend emeritaat de akademie van hunne stille wijsheid verlost. Dit is toch te erg, zou men zeggen, voor ƒ 2800. Laat het gouvernement, zoo het stellig verlangt dat het op deze wijze aan 's lands hoogescholen zal toegaan, het aan een of anderen kundigen kop opgegeven diktaat dezen of genen voorlezer of oppasser ter hand stellen, ten einde het, jaar in jaar uit, op te dreunen; de brave man zal, even vaardig als nu de hoogleeraar, zijn *auditores ornatissimi* en *hodie subsistemus* leeren zeggen, en het verschil tusschen den hooggeleerde en den burgerman zal alleen daarin bestaan, dat deze het baantje wel voor eene kleinigheid zal willen waarnemen.'

Het is eene harde beschuldiging, tegen mannen gerigt, waartegen elk in den lande moest opzien; maar wij vragen, of zij niet waar is; of een professor, wiens kollegie zich tot dikteeren bepaalt - hij moge al geen PIETER SCHOL, hij moge overigens geleerd en verdienstelijk zijn - niet volkomen noodeloos, wat meer zegt, verdoovend on deswege verderfelijk is voor de jongelingschap, tusschen welke hij leeft en voor en op welke hij moest werken?

KLIKSPAAN gaat nog verder. SCHOL tracht zijne waardigheid, althans den uiterlijken schijn er van, nog op te houden, en, dank zij de *testimonia*, gelukt het hem ten deele; maar er zijn kollegiezalen, of liever kollegiehokken, waar ook de laatste zweem van orde verdwenen is, waar de hoogleeraar aan den onteerenden spot en de honende verguizing zijner discipelen is overgeleverd. Wij willen bij die bedroevende tooneelen niet langer stilstaan; het smart ons, om der hoogeschool, om des vaderlands wille, dat wij er de waarheid niet stoutweg van kunnen loochenen.

Het spreekt van zelf, dat KLIKSPAAN ook de lichtzijde van

het tafereel aan zijne lezers vertoont: een koliegie, waar uit liet hoofd gesproken en geëxcerpeerd wordt, waar orde en rust voorzitten, ijver en belangstelling op elks gelaat te lezen zijn. Het kwaad ligt meer in de instelling, dan in de personen; dubbele eere hun, die tegen den stroom oproeijen, langs welken het zoo gemakkelijk is zich te laten afdrijven. Nog ééne opmerking: KLIKSPAAN schijnt (ééne tirade uitgezonderd tegen de propaedeutisch-literarische kollegiën, over wier nuttelоosheid men het eens moest zijn) het meest de juridische lessen in het oog te hebben. De reden laat zich bevroeden; vele medische, haast alle filozofische kollegiën zijn onontbeerlijk; gebrekkig of volkomen gegeven, men heeft ze noodig; alleen uit de boeken kan men zijn vak niet leeren kennen. Bij de rechtsgeleerdheid is het anders: hier zijn boeken algenoegzaam; de kollegiën dienen dus iets aan te bieden, wat de boeken niet geven kunnen; zij moeten gesprek en omgang, wisseling van gedachte tusschen leeraar en leerling worden; waar ze niet voortreffelijk, zijn, zijn ze noodeloos.

Denzelfden geest als de vorige schets ademt het *Examen*. De testimonia zijn verzameld; het laatste is Professor SCHOL noode ontwrongen; men heeft de geeltjes moeten laten klinken; de dag is bepaald, het briefje is in de akademiekooi aangeplakt, de WESTENBERG moet er *à tout prix* ingestampt en ingehouden. De hoofdpersoon, ziet ge, is weder jurist. De bladzijden, waar gij de teekening vindt van het eigenaardige lijden van zulk eene voorbereiding, van dat waanzinnig en vermoeiend pogen, om alles te gelijk te overzien, zijn meesterlijk en, uit een oogpunt van kunst, van de gelukkigsten uit den bundel. Het resultaat van de lezing is weder hetzelfde als bij de vorige schets. Te midden van de verstrooiingen, van de af- en verleidingen, waarvan het akademieleven overvloeit, ontbreekt het aan een tegenwicht. Nergens mist de student zoo zeer leiding, voorlichting, aanmoediging, als in het vak zijner eigenlijke studiën; - men denke er hier weder aan, dat KLIKSPAAN meestal de rechtsstudiën in het oog heeft, een vak, dat uit zich zelven het minst aanlokt en waarvoor met des te meer zorg en ijver lust en liefde bij den discipel moet worden opgewekt. Wat is het gevolg? dat men de rechten niet leert, zoo als ze alleen geleerd kunnen worden: langzamerhand in den geest der oude rechtsgeleerden indringende, hunne beslissingen en instellingen uit geschiedenis en oudheidkunde toelichtende, en zoo eindelijk in de wereld der Roomsche rechtsgeleerdheid te huis wordende.

Neen! in den regel - wij laten gaarne hier en daar eene schitterende uitzondering gelden, die zich zelve den weg baant, of een enkel voortreffelijk kollegie - wat baat het, een paar malen in de week wél te hooren spreken over een vak, waarin men den geheelen dag leven moest? - in den regel is de jurist een paar maanden voor zijn kandidaats-examen nog een vreemdeling in zijn vak, en, om dat examen door te komen, eigent hij zich - het geheele vak kan in dien tijd niet worden doorgeloopen - uit WESTENBERG of eenig ander kompendium, de resultaten toe: dorre leerstellingen, gezien uit het bekrompen standpunt van een' examinandus, buiten verband wiet beginselen, afgescheiden van oorzaak en beweegreden. Van daar de pijnlijkheid der voorbereiding: wat inspanning van den geest moest zijn - wordt slechts foltering van het herinneringsvermogen; de verschillende werkzaamheden der ziel, tot de vorming van juiste en volledige denkbeelden vereischt, worden vervangen door en opgelost in bloot van buiten leeren. Behoeven wij te zeggen, dat de kandidaat, na het doorgeworsteld examen, der zwaar gepijnigde memorie volle vrijheid laat den zwaarwichtigen ballast weder van zich te werpen, en dat men twee maanden na den grooten dag dikwerf op den weg der wetenschap is terug gekeerd tot het punt, waarop men twee maanden vóór dien stond?

Onze wenschen zijn die van KLIKSPAAN: strenger, moeijelijker, dieper doortastende, maar tevens onpartijdiger examina, en, aan de andere zijde, een akademisch onderwijs, dat niet slechts in naam, maar inderdaad er toe voorbereide en bekwame, tot welks bijwoning niemand gedwongen warde, maar dat ieder aanvatte ais het besLe middel, om de gevorderde kennis te verkrijgen.

De elfde schets betreft den huisselijken en vertrouwelijken (?) omgang tusschen professor en studenten, het *thee*uur, de wekelijksche receptie. Korte jaren geleden was het onderwerp reeds in den Leydschen Studentenalmanak door eene geestige pen behandeld. Wij behoeven in geene vergelijking te treden en kunnen aan beide schetsen den lof eener getrouwe en geestige opvatting geven. Aardig zijn de staaltjens gekozen der telkens mislukkende pogingen tot konversatie: een paletspel, dat geen van beide partijen verstaat, en waarbij de kuif geen twee slagen in de lucht kan blijven; zeepbellen, vruchteloos, met kracht van longen, opgehouden, die, bij gebrek aan wind, telkens weder op den grond te land komen; van den eenen kant vrees den vreemden hooggeleerde - want vreemd blijft hij als

mensch, zelfs voor zijne trouwste hoorders - tegen zich in te nemen, angst zich bloot te geven, ‘schroom snaren aan te roeren, die onoplosbare dissonanten aangeven, en onaangename echoos na mogten laten in het hart des mans, die zoo veel invloed heeft op eene akademische loopbaan;’ aan de andere zij de deftigheid der kamergeleerdheid, die vreemd heeft gemaakt aan den toon der gezelschappen, aan het gemak van den man der wereld: in één woord, de stelling is valsch, nijpend, onhoudbaar, hetzij acht of tien jongelingen in een' breeden kring om de tafel geschaard, aan acht of tien goudenaars zitten te trekken, hetzij, als in de latere helft der schets, ‘het piepjonge studentje in de holle kamer niemand aantreffe dan den grijzen hoogleeraar, die hem in sombere eenzaamheid te gemoet treedt;’ en, ‘onder vier oogen, met het voorwerp zijner siddering,’ een uur doorbrenge, tegen welks einde de paerels zweet bij professor en student beiden om het hardst uitbreken. Wij bevelen in 't voorbijgaan aan inwoners van koop- en akadermiesteden beiden eene zeer geestig uitgewerkte opmerking aan - over de wrange gevolgen, die ten onzent eene verkeerde tijdverdeeling op maatschappelijk, gezellig en individueel leven oefent - in de schets ingevlochten, bij welke wij stilstonden (bl. 639).

Ge ziet, KLIKSPAAN, zoo hoog ingenomen met het studentenleven, is het minder met de eigenlijk gezegde akademische studiën, met de verhouding tusschen studenten en professoren. De plaats der studie is, volgens hem, niet, althans niet gewoonlijk, in de kollegiekamer der hooggeleerden; ze is in het studeervertrek zelf. De studie zelve, ge hebt gezien hoe onbeschrijfbaar hij ze acht! Hij wil zijnen lezers echter *iets* toonen: van daar de twee op elkander volgende schetsen: *Dispuutgezelschap* en *Rederijkerskamer*.

Onze ruimte vergunt ons niet te beproeven hem het *Dispuutgezelschap* na te teekenen. Het tooneel is de vergadering van een literarisch dispuut op de kamers van den praeses. De gang der werkzaamheden is naauwkeurig nagegaan en uitvoerig beschreven. De intrinsieke waarde wordt misschien wel wat overdreven. Zoo er eenige uitkomsten geleverd worden, zal het wel meest zijn opzichtelijk het latijnspreken, die gelegenheidsmunt, welke aan de hoogeschool wel eens voor kennis en wetenschap in betaling wordt genomen, maar bij onze intrede in de werkelijke maatschappij alle gang- en bruikbaarheid verliest. Aan het nut van genootschappen en vereenigingen, die, zonder eenige specialiteit, in hun uitgebreid programma, zich het geheele veld

van letterkunde en wetenschap tot werkplaats stellen, gelooven wij zoo min in de kleine maatschappij als in de groote.

Aan de akademie echter winnen er ten minste vriendschap en verbroedering bij.

Anders is het met de *Rederijkerskamer* gelegen; het geldt hier eene kunst, vooreerst - haast bij uitsluiting - voor gemeenschappelijke beoefening vatbaar, ten anderen in het geheele vaderland op den laagsten trap staande en bij inrichting van hooger- en lageronderwijs beiden voorbij gezien.

'Weinige landen,' zegt KLIKSPAAN, 'die zich beschaafd heeten, waar de kunst der uiterlijke welsprekendheid flinker wordt verwaarloosd en voor nul verklaard dan in het onze. Onze beste sprekers, mannen van genie en hunne eigene meesters in het vak, zijn meestentijds geene kunstenaars en redden zich met hunne natuurlijke gaven, door welke voornamelijk zij boven anderen uitmunten. Ons tooneel valt in duigen. Onder de gewelven der kerk, zoowel als onder de lichtkroon van den schouwburg, walgt het den welopgevoeden man van de weligste verscheidenheid van onzuivere en gebrekkige tongvallen; van eene uitspraak - niet te vergeten - den redenaar en tooneelspeler, van hunne vroegste jeugd, op de school, trots alle wetten van welluidendheid, woordafleiding en gezond verstand, zorgvuldig ingeprent.'

Wij gelooven, dat die harde oordeelvelling waar is en reeds daarom bevelen wij de lezing der *Rederijkerskamer* ten sterksten ieder aan, die het kwaad erkent en de genezing wenscht. Want uit dergelijke kringen moet deze geboren worden; bij de *élite*, bij de mannen van het vak, moet het kwaad het eerst worden uitgeroeid; hun voorbeeld zal het sein geven ter algemeene verbetering. Op het oogenblik zou vruchteloos de wet beoefening en veredeling van spraak en voordracht, van de laagste tot de hoogescholen toe, bevelen. De leermeesters, wat meer zegt, de *méthode* zelve ontbreekt nog.

Het is ook meer de poging, door de Leydsche Rederijkers ingesteld, dan hunne uitkomsten, waarvan KLIKSPAAN met lof gewaagt. Volgens hem sloegen zij een' verkeerden weg in. In plaats van waar en eenvoudig, werden zij gemaniereerd en gekunsteld - en vooral - onhollandsch. Het was in de eerste jaren na 1830, in den bloeitijd der nu reeds op haren stengel geknakte Fransche romantiek, dat de kamer gevestigd werd. Geen wonder, dat de wind, die destijds zoo bedwelmend uit *Frankrijk* overwaaide, ook de Leydsche akademie, en vooral de

letterkundigste, de dichterlijkste harer clubs beroerde. De voorliefde voor het Fransch roofde, ten gerieve een er voorbijgaande richting, de vruchten, die de studie der Hollandsche taal van de pogingen der kamer had moeten plukken; de voorkeur aan poëzij, vooral aan romantische poëzij, gegeven was oorzaak, dat de akademische oefeningen den toekomstigen pleiter, den aanstaanden kanselredenaar later slechts ten deele konden te stade komen. Evenveel mogen wij, terwijl wij het oordeel van KLIKSPAAN zamenvatten, niet vergeten, hoe kieskeurig een rechter hij is, waar het kunst, vooral deze kunst, geldt, en hebben wij ten andere de schets slechts te doorloopen, om te zien, welk een warm hart hij toedraagt aan eene vereeniging, die het wel verdiende, zamengesteld als zij in haren bloeitijd was uit jongelingen, wier sympathiën aan de Leydsche hoogeschool, maar wier namen reeds aan de letterkunde, aan het vaderland toebehoorden. Inderdaad! wie de schets gelezen heeft zal het met ons bejammeren, dat wij hier slechts eene exceptioneele, geene blijvende type voor ons hebben, schoon de schrijver welwillend genoeg was het woord *verval* niet al te luide uit te spreken, en ook aan de latere dagen der *Kamer* eenigen bijval te schenken.

Eene bittere tegenstelling tegen de opflikkerende kunstliefde, waarvan de Rederijkerskamer gewaagt, vindt ge in den *Schouwburg*, die zich gemakkelijk aan de overige nommers aansluit; immers deze is voor de studenten ook een kollegie, een kollegie in uiterlijke welsprekendheid, dat dan ook in de oogen des auteurs geen meer genade dan de overige kollegiën vindt. De bittere, maar slechts al te gegronde, aanval is tegen het gezelschap Zuid-Hollandsche tooneelisten gerigt, die, tijdens het boek geschreven werd, in den Leydschen schouwburg wekelijks voorstellingen plagten te geven. Sints dreef hen de weêrzin der studenten en de onverschilligheid der Leydenaars van daar. Wij herinneren, wie het studentenleven, gelezen heeft, aan, en wijzen, wie het misschien op onze aanprijzing ter hand mogt nemen, op de schoone bladzijden over STOOPENDAAL (bl. 597-601), ten bewijze, welk een warm gevoel KLIKSPAAN niet slechts der tooneelspeelkunst, maar ook den kunstenaar, die zijne roeping gevoelt, toedraagt, en hoe het juist die warmte van gevoel is, welke hem zoo scherp, zoo hevig (misschien te scherp, te hevig) maakt tegen de

> ‘Allumeurs de quinquets qui voudraient être acteurs,’

zoo als zijn motto ze noemt.

Eer wij nog een oogwenk wijlen bij het laatste nommer, *Omgang*, nog een woord over de twee, die wij tot nu verzuimden, *Sempre Crescendo* en *Konvokatie*.

Sempre Crescendo - men weet het - is de muzijkvereeniging, waar, telken veertien dagen, de musici onder de studenten, door enkele meesters bijgestaan, hunne gaven doen hooren, en de overige jongelui tegen eene jaarlijksche geldelijke bijdrage als toehoorders worden toegelaten. Wij noemen als proeve der schets de aardige teekening (bl. 441 volgg.), waar een dronken heer in het gebied der 'bloemenstrooijende en sluimerzoete TITANIA' is doorgedrongen, en de verontwaardiging der kommissarissen allergeestigst in muzijktermen is wedergegeven. Wij bevolen allen dilettanten de lezing aan der schets, waarin ze veel waars zullen moeten toegeven, moge zich al hunne ligtgeraaktheid hier en daar een weinig ergeren.

De *Konvokatie* is niet van de hand van KLIKSPAAN; hij deelt het ons zelf in zijn *Besluit* mede; en, al had hij het niet gedaan, ik geloof, dat niemand, die met eenige aandacht las en vergeleek, er lang aan getwijfeld zou hebben. Het onderwerp, waarvan de behandeling in een werk als dit niet mogt afzijn, betreft de volksvergaderingen der studenten, waar ze - bij het zeer beperkt mandaat der uitvoerende magt - alle vraagstukken van eenig belang voor de akademie met meerderheid van stemmen beslissen. Ditmaal geldt het de besteding der rijkgevulde kas: Eene maskerade of een feest? De gemoederen zijn over de keuze verdeeld en rappe tongen dragen aan elke zijde de wenschen en meeningen hunner partij voor. Zoo wij niet vreesden, dat onze aankondiging zich te lang zou rekken, zouden wij gaarne door meer dan eene aanhaling hulde doen aan den warmen, hoekigen, kernigen en vooral geheel oorspronkelijken stijl, waarin de bijdrage vervat is, die - het is in onze achting een hooge lof - in KLIKSPAANS *Studenten-leven* in geenen deele misplaatst is.

Wij spraken reeds van den weemoedigen blik, die soms door het luchtige masker heenschemert. In de laatste schets, *Omgang*, ontmoet ons die blik gedurig; de auteur heeft het grillige masker, welks trekken reeds langzaam strakker geworden, welks kleuren allengs verbleekt waren, ditmaal geheel ter zijde gelegd. Wilt ge het onderscheid in al zijne scherpte zien uitkomen, leg dan den *Student-Leydenaar* en *Omgang* naast elkander, of herlees den eerste, vol van den verschen indruk der laatste.

In die laatste schets lazen wij door den schitterenden stijl, waarin zij gevat is, door de kunstige vergoêlijking van haren toon heen, - alleen aan de ernstiger rigting toegeschreven, die des schrijvers denkbeelden bij de meerdering zijner jaren gewonnen hebben, en waarmede hij zich geluk wenscht, - eene dubbele teleurstelling.

Haast vijf jaren lang was de geest des schrijvers onophoudelijk werkzaam in en met de studentenwereld. Wat in het eerst slechts voorbeeld was ter nateekening, middel tot stijloefening, tot scherping der opmerkingsgave, werd later doel. De zedelijke oogmerken, vroeger op den achtergrond geplaatst, slechts ter zijde aangeroerd, onderwierpen zich allengs al het overige. Terwijl de schrijver de werkelijke studentenwereld schetste, ontwikkelde zich voor zijn' geest een ideaal dier zelfde wereld, waarvan de trekken al scherper en duidelijker werden, dat weldra verwijtend naast de werkelijkheid stond. Sints was de schrijver niet meer tevreden deze na te bootsen; hij wilde haar dat ideaal gelijk doen zijn; hij wilde scheppen en vormen. Maar zoo gelukkig hij ginds was, zoo rampspoedig was hij hier, en, bij het terugzien op de loopbaan, door hem zelven en de akademie in de laatste vijf jaren volbragt, ziet hij de klove tusschen werkelijkheid en ideaal nog even gapende als voorheen.

In dien tusschentijd - tweede teleurstelling - zag de schrijver zijn publiek veranderen, en die verandering was hem, leed. Het akademiesch publiek, voor hetwelk bovenal hij schreef, bij hetwelk hij van zijn schrijven tastbare uitwerkselen wachtte, waarin hij tevens het doel zijner werkzaamheid en den bevoegden rechter over de middelen zag, ontviel hem meer en meer, naar mate zijne boekskens meer verspreid werden en opgang maakten buiten de akademiestad. KLIKSPAAN zag te scherp, om de daling van zijn werk in de achting der akademieburgers niet aanstonds op te merken. Op eene der laatste bladzijden van den *Schouwburg* vindt gij het bewijs, hoezeer hij het gevoelde en tevens hoezeer het hem griefde. Lees er de weemoedige uitdrukking van in de keuze van een zijner laatste motto's.

> ‘Il s'agit d'une chose *imprudente* peut-êtra, mais dont je ne puis me repentir, de ma *confiance* illimitée dans cette jeunesse, de ma foi dans l'ani inconnu.’

Wij hadden om des schrijvers wille, aan wiens arbeid wij, en zeer velen met ons, zulke groote verpligting hebben, gewenscht,

dat hij de pen met een opgeruimder hart had nedergelegd; maar wij moeten het er bijvoegen, zijne smart is onrechtmatig, zijne teleurstelling wijte hij slechts aan eene overdrevene en onoordeelkundige verwachting. De studentenwereld kan nimmer een ideaal worden; een ideaal vooronderstelt eene volkomenheid, die juist vreemd is aan dat tijdperk van vorming, waarin men door struikelen leert gaan. De akademiesche jeugd is altijd jong en blijft altijd dezelfde verkeerd- en dwaasheden begaan, waarvan zich de individuus wel herstellen, maar waarin de massa telkens weder vervalt, omdat ze telkens uit nieuwe individuus is zamengesteld. Daarom zag de schrijver den vloed zijner rede, dien hij als een reinigenden stroom voor zich uitzond, telkens haren loop volbrengen, zonder ooit te zuiveren. Hij had gehoopt, dat zijne krachtige taal de akademiesche jeugd zou bezielen tegen zoo menig misbruik, zou wapenen tegen zoo menige verleiding, zou inlichten wegens zoo menige dwaling; maar de door zijn woord bezielden, gewapenden, verlichten, verlieten de hoogeschool, eer KLIKSPAAN de vruchten zijner woorden erkennen konde; want langzaam slechts verspreiden zich denkbeelden, en langzamer nog wordt de gedachte tot daad, en grijpt de overtuiging in de werkelijkheid.

Maar naar mate KLIKSPAAN het vruchtelooze zijner geeseling begon in te zien, verzwaarde hij de slagen; en wat hij niet had kunnen verdrijven met den zweepslag zijner scherts, wilde hij verpletteren onder den moker zijner verontwaardiging. Was het wonder, dat de opgang der vroeger zoo gezochte boekskens afnam onder jongelingen, die er zich met telkens zwarter kleuren in gemaald, met telkens harder woorden in aangevallen vonden? Waar zou het met de onbezorgdheid der jeugd - waar KLIKSPAAN zelf zoo veel mede opheeft - henen, wanneer ze de donkere schilderij, in *Omgang* opgehangen, voor zich aannemen en beamen konde? De scheuring tusschen het studentenkorps en KLIKSPAAN ligt aan dezen, - of liever aan den drang der omstandigheden en den natuurlijken loop der dingen.

En daarom had KLIKSPAAN zich geluk moeten wenschen, dat zijn publiek veranderde en in de groote maatschappij zijn werk, zijne bedoelingen ingang vonden; van daar alleen kan hervorming en verandering uitgaan. KLIKSPAAN heeft de verdienste (om, onder de velen, er eene te noemen, die een dadelijk voelbaar resultaat heeft), het gebrekkige van onze instellingen voor hoogeronderwijs en het onbevredigende van hare resul-

taten wereldkundig gemaakt te hebben, zelfs bij hen, wien anders dergelijke denkbeelden vreemd blijven. Bij eene hervorming, die weldra niet langer zal kunnen uitblijven, moge op het eerste studentenfeest een algemeene dronk toegebragt worden aan KLIKSPAAN, die er eene voorname oorzaak van zal geweest zijn.

Wij wagen het niet onze aankondiging nog te verlengen; wij zijn daarenboven onze vooronderstelling getrouw gebleven, dat onze lezers ook lezers van het studentenleven geweest waren, wien misschien de vroegere schetsen ontgaan waren. Bij dezen verwijlden wij het langst, en werden korter, naar mate wij het einde van den bundel naderden. De inhoud van *Omgang* althans - hoe gaarne gaven wij van den meesterlijken vorm door aanhaling eene proeve! - kunnen wij bekend stellen. Over *Besluit* en *Inleiding* ligt ons niets op het hart; de omslagtige verzameling dokumenten in het eerste keurden wij onnoodig, de laatste bekennen wij niet begrepen te hebben.

En nu: de rij der voorstellingen is doorgeloopen; hier en daar hebben wij gewaagd ons gevoelen tegen dat des auteurs over te stellen. Bij ons - en, verti ouwen wij, bij de groote meerderheid der lezers van het *Studentenleven* - is de slotsom: Hooge bewondering voor en levendige sympathie met het talent van KLIKSPAAK.

Amsterdam, 4 November, 1844.

G.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften, enz., Aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Proportie vun het menschelijk ligchaam, volgens uitmeting op de antieken, door A.G. van Schoone. *Amsterdam*, Weytingh en van der Haart. 1841

Lang lag dit boekje op onze schrijftafel, ja, te lang. En waarom zoo lang? Wij meenden, dat er zoo vele middelen waren, om met de proportie van het menschelijk ligchaam bekend te geraken, dat dit boekje als eene overtolligheid kon beschouwd worden. In een ledig oogenblik zouden wij er weleens aan denken, om het werkje aan te kondigen: dat oogenblik is niet gekomen, of ongemerkt en onnut voorbijgegaan. De brave teekenonderwijzer VAN SCHOONE heeft intusschen dit tranendal verlaten; hij mogt niet eenmaal de teekenschool der beide Amsterdamsche departementen van de Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen*, aan welke hij een waardig onderwijzer, en waar die proportie zoo regt op hare plaats was, overleven, schoon deze school, in den bloeijenden leeftijd van twee en dertig jaren, aan eene uittering te zieltogen ligt, en op den 31sten December van dit jaar in vrede zal ontslapen. Wij hadden zoo gaarne den overledene, VAN SCHOONE namelijk, een kransje gevlochten, maar wij kwamen te laat, en het zij met alle opregtheid gezegd, onze belangstelling in het boekje was sedert tot onder het vriespunt gedaald.

Maar waarom nu die, misschien, oude koe wederom uit de sloot gehaald? ‘Laat VAN SCHOONE en zijne *Proportie* rusten,’ hooren wij ons toeroepen. Wij willen het antwoord hierop

niet schuldig blijven, maar gaarne onze redenen, waarom wij het boekje, vroeger als eene overtolligheid aangezien, thans als een verdienstelijk werkje aanprijzen, blootleggen. Weet dan gij allen, die *de Gids* de eer heeft onder zijne lezers te tellen! dat de aanleiding tot de verandering van onze zienswijze aan niets anders is toe te schrijven, dan aan de beschouwing der korteling geslotene Amsterdamsche luisterrijke tentoonstelling!

Verwacht niet van ons, dat wij u verzoeken zullen, ons door al die zalen der tentoonstelling te vergezellen, zalen, waar de kunst hare liefelijkste werken heeft ten toon gespreid; verwacht niet, dat wij op het voetspoor der Amsterdamsche Courant u zullen zeggen, waar wij stil stonden, wat ons boeide, waar wij staande werden gehouden en waar wij wederom een paar malen stilstonden; wij zullen evenmin, noch het *Handelsblad*, noch *de Kunstspiegel*, noch *de Kunst- en Letterbode* navolgen, die ieder op hunne wijze (ieder vogeltje zingt zoo als het gebekt is) over de tentoonstelling hebben gesproken, daarin slechts eenstemmig, dat zij bij voorkeur op het werk van bekende meesters, op in de kunst, te regt of te onregt, beroemde namen de opmerkzaamheid gerigt hielden. Neen, meêwarig en liefderijk willen wij op de verstootenen, de verlatenen en miskenden uwe aandacht vestigen. Herinnert gij u die zaal, door ramen aan de plaats van het oudemannenhuis verlicht, zoo het verlichting mag geheeten worden, die zaal, waar twee schutten de oppervlakte der wanden verveelvuldigden, om een groot aantal kunstgewrochten naast, boven en op elkander te hangen? Welnu, die zaal, door spotvogels die der miskende geniën genoemd, heeft ons bovenal overtuigd, welk groot nut het door ons aangekondigde werkje nog stichten -kan; die zaal zal ook bij u, lezers! dezelfde overtuiging hebben te weeg gebragt. De kunststukken, in de andere zalen geplaatst, hebben u misschien al te veel geboeid gehouden, om er op te letten, hoezeer in historie- en genrestukken, en ook in de portretten, tegen de proportie van het menschelijk ligchaam is gezondigd. Indien wij dus slechts van de zonden gewogen, die wij in de bedoelde zaal meenen gevonden te hebben, dan zij het verre van ons, dat wij ons daardoor verantwoordelijk willen stellen, dat alle geschilderde armen, beenen, ooren, neuzen en oogen, die in de andere zalen gevonden worden, volmaakt aan de proportie

van het menschelijk ligchaam beantwoorden. Wij protesteren plegtig tegen deze uitlegging.

Wij raden ieder, die roeping gevoelt, om menschelijke figuren te teekenen of te schilderen, en vooral diegenen, aan wie de gelegenheid benomen is, om naar het naakt of pleister te teekenen, zich het boekje aan te schaffen. Het is bestemd voor jeugdige beoefenaars der teekenkunst (sommige kunstkenners meenen, dat er zelfs schilders van eenigen naam zijn, die onder deze categorie behooren), en de uitmeting op de antieken is gevolgd naar wijlen den Heer VAN BREE, dien uitstekenden directeur van de Antwerpsche teekenakademie.

In twaalf plaatjes wordt niet alleen over neuzen, ooren, oogen en monden gehandeld: ook het hoofd heeft zijne beurt; handen en voeten, mannen- en vrouwen beelden van achteren, van voren en van ter zijde, worden afgebeeld, uitgemeten en beschreven, en eindelijk wordt Diana en Venus, van voren gezien - nog vertoond.

Ontvang, schim van den waardigen VAN SCHOONE! de hulde, die wij uw laatste werk toebrengen, en gij, legio van schilders en teekenaars! versmaadt de gelegenheid niet, die u zoo gemakkelijk wordt aangeboden, om de proportie van het menschelijk ligchaam te leeren kennen.

Kersgeschenk van **Charles Dickens.** ***Eene Geestverschijning. Uit het Engelsch. Met platen. Te Amsterdam, bij*** **C.F. Stemler. 1844. II en 150 bladz. kl. 8°**

CHARLES DICKENS gaf zijn *Christmas Carot* in de maand December des verledenen jaars uit, ten einde zijn boekske *le mérite de l'àpropos* hebben mogt. Gelukkig is het een geschenk voor alle kerstijden, en komt deze aankondiging dus thans ook nog ter gelegener ure.

Over het genie van den gevierden schrijver, aan wien wij dit opstel hebben dank te weten, zijn oude en nieuwe wereld het eens; over het misbruik, dat hij bijwijlen van zijne gaven maakt, is onder de critici van beide even weinig verschil. Wie was er onder de lezers van *Martin Chuzzlewitt*, die niet wenschte, dat de auteur zijne zucht naar effect wat meer had beteugeld; dat hij haar in de opeenstapeling van gru-

welen, waardoor *Jonas* een onmensch is geworden, voor het laatst hadde botgevierd? Het voor ons opgeslagen werkje bewijst, hoeveel zekerder hij er zonder die melo-dramatische middelen in slaagt, ons gemoed te beheerschen; hoe zijn hoofd en zijn hart te mild bedeeld zijn, dan dat hij tot de kunstgrepen van eenen AINSWORTH zijne toevlugt behoeft te nemen! Lees *het Kersgeschenk*, als ge beter worden wilt; schoon de schoonste, is het slechts billijke lof. ‘Eene geestverschrjning,’ hooren wij zeggen door hen, die het stukje nog niet lazen, maar wie wij er dringend toe uitnoodigen; ‘eene geestverschijning van den schrijver van *Quilp*, c.s. dat zal overdreven zijn!’ Wij beroepen ons op hen, die het deden, en wie wij tot eene herlezing willen overhalen, hoe sober, hoe schalk schier hij van het wonderbare gebruik heeft gemaakt, wetende, voor welk een' tijd hij schreef. Het fantastische was ditmaal den humorist slechts middel voor een heilig doel. Hij wilde veraanschouwelijken, welk een zedelijke zin er in vreugde schuilt; tot wat al goede werken zij moet aansporen; de openbare, de huisselijke, de gemoedelijke vreugde, die het oude *Engeland* gedurende de donkere dagen vóór en van Kerstijd pleegt te verjongen, of het weder het vrolijke *Engeland* worden zou; de vreugde, die ieder onzer, hoop ik, in *het Schetsboek* van WASHINGTON-IRVING genoten heeft, tot benijdens toe. En de greep, waardoor DICKENS dit wit zocht te bereiken, de poging eenen gierigaard te bekeeren, door drieërlei geestverschijning, die dezen bij opvolging zien doet, wie hij was in zijne teedere jeugd, - wat hij werd, sinds hij in de maatschappij optrad, - wie hij op zijn sterfbed zijn zal, zoo hij zich niet bekeert, - die greep is weêrgaloos gelukkig, daar zij eene afwisseling van toestanden waarborgt, welke den schrijver vergunt de vleugelen zijner fantasie onbelemmerd uit te slaan. Als ik nu ging aanwijzen, hoe hij, - trots de zijsprongen, die de frissche, levenslustige, voor alles wat goed is met open' zin begaafde, zich veroorlooft, - door iedere harer bewegingen zijn doel nader komt, ik zou geen' anderen indruk te weeg brengen, verbeelde ik mij, dan eene lijn op de wereldkaart pleegt te maken, ter aanwijzing van de reize van een schip. Om die te genieten, moet ge óf mede aan boord zijn geweest, óf de streep volgen, met het boek, waarin de togt verhaald wordt, ter hand; moet ge.... doch ik geef mijne vergelijking op, want ik zou DICKENS, ik zou u onregt aandoen, als ik geloofde, dat

gij ter waardering der schoone plaatsen uit het boekske, ter genieting der woorden uit zijn hart van welke het overvloeit, mijne vingerwijzing behoefdet!

Den verdienstelijken vertaler komt lof toe voor de trouw, waarmede hij getracht heeft den meesterlijken stijl van DICKENS regt te doen, voor den eerbied, die ham weêrhield zich te bezondigen aan de willekeurige weglating, bij minder begaafden dan hij aan de orde van den dag. Om DICKENS volkomen weder te geven, zou men DICKENS moeten zijn; maar om een' auteur te durven bekorten, dient men boven hem te staan. Wij maken den Heer LAST gaarne ons kompliment over zijne geestige teekening van *Master* FEZZIWIG'S bal, schoon maar eene navolging; wij wenschten, dat wij het zelfde van des Heeren TOLLENAAR'S arbeid konden zeggen. En om wenschende te eindigen, lieve lezer! moge de arbeid van DICKENS op u en op mij, voor zooverre wij *Bob's* en *Tim's* onder onze kennissen tellen, den indruk hebben gemaakt, die den auteur, wiens kunst in zijne gelukkigste scheppingen deugd is, de liefste van alle wezen zou: - mogen wij derzuiken indachtig zijn - op *Sint* NICOLAAS of Nieuw-Jaar.

E.J.P.

Mengelingen.

Mercari.

(*Trebisonde*, 1380.)

Veel en velerlei geboomte kan in een bosch de aandacht trekken; menige stam, meer dan eene bladerrijke kruin, verdient naauwkeuriger beschouwing; heesters zelfs en lager struikgewas lokken door iets eigenaardigs de oogen tot zich, en toch gaat de wandelaar hen onopmerkzaam voorbij, en vergeet, bij de bewondering van trotsche eiken of statige beuken, al het andere hout, hoe frisch van groen ook en weelderig in het opschieten.

Niet anders is het in de geschiedenis der volken. Er prijkt zoo menig groote naam in de reeks der staten, wier lotgevallen belang wekken; er schittert zoo veel roems om magtige vorsten en steden, dat de mindere rijken en kleinere natiën geheel in de schaduw treden; bij elk nieuw honderdtal van jaren, waarmede de tijd de som der eeuwen vergroot, telkens meer op den achtergrond wijken, en eindelijk zoo zeer in vergetelheid geraken, dat het hooren noemen van hen bijna de vraag uitlokt: Is dat ook een volk geweest, en bestond er, ooit zulk een koningrijk?

Inzonderheid geldt deze opmerking omtrent de kleine staten, die de menschheid in de laatste afdeeling der middeleeuwen splitsten, en als het ware elk oogenblik van gestalte en

naam verwisselen, zoodat er wel niets meer geestvermoeijend kan gedacht worden, dan in dezen doolhof van rijken en rijkjes om te zwerven; ginds op eene afgrijzen inboezemende rij van oostersche bloedvergieters, even hard van naam als van inborst, te stuiten; elders westersche plagers en geplaagden van alle rangen en standen in onafzienbare menigte aan te treffen, en dan toch, bij al dit gewoel en gedruisch, dikwerf te vergeefs naar een waardig denkbeeld te zoeken, dat, na de kruistogten, de menschheid eerst weder bezielde, zoodra de zestiende eeuw eene andere orde der dingen te voorschijn riep, en den chaos der wereld uiteenwarde.

En toch beloont het somwijlen de moeite, zijnen blik op enkele dezer ongelukkige staten, van den tweeden en derden, of liever van geenen rang, te vestigen, en de schakeringen gade te slaan, welke de maatschappij aldaar verschillend kleurden.

Onder deze onderscheidt zich het keizerrijk *Trapezus* (of thans *Trebisonde*), als een wel ziekelijk, maar toch merkwaardig uitwas van den stam der Byzantijnsche monarchij, toen de verpletterende hand der kruisvaarders wonde op wonde in dit uitgemergelde ligchaam sloeg, en de vaneenrijting begon, welke later de Turken voltooiden. Bijna drie eeuwen kwijnde het voort, tusschen barbaarsche horden en half- en zeer beschaafde staten vastgeklemd, en misschien juist daardoor behouden gebleven. Ginds belaagden het die zelfde stammen, wier nakroost nog heden op den *Kaukasus Ruslands* reuzenmagt tart; elders vlamden Turken en Mongolen, onder honderd namen, op den heerlijken, ligt verkrijgbaren buit; daar zocht de afgunstige keizer van *Konstantinopel* de ontrukte parel te herwinnen, en op zee, op de onstuimige baren van den *Pontus*, dreef de Genuesche koopvaarder en oorlogsgalei met *Trapezus* naar willekeur handel of spot! Wie, die eenigzins kon, verontrustte het kleine keizerrijk niet!

En hadde binnenlandsche eendragt nog aan deze uitwendige gevaren perk en paal gesteld! Doch juist het tegendeel vond plaats. De aloude adel des lands, de rijke grondbezitters, wier afkomst tot in de verste eeuwen opklom, de fiere *Mesochaldiërs*, duldden volstrektelijk de aanmatiging niet, waarmede de ligtzinnige hofadel, de bedorvene *Scholariërs*, rondom den persoon des keizers zich schaarden, en alleen op posten en voordeelen aasden. De nijvere stedeling koos meermalen partij tusschen beide; het blood stroomde dan door de prach-

tige straten van *Trapezus*, en verontreinigde de kerken van den heiligen EUGENIUS en SABBAS, tot vestingen en wapenplaatsen vernederd.

Niet alleen de stad weêrgalmde dan van oproerkreten, maar ook het land deelde in den oorlogsjammer. Kasteel bij kasteel verrees op de rotsen en bergen, waarin de *Mesochaldiër* zich opsloot, en als onafhankelijk despoot den omtrek deed beven, niet ongelijk aan de ridders in het Westen, wier rooversnesten thans de eigendom der poëzij zijn geworden.

Maar de keizer dan? Het is waar, bij alle schokken en verandering van personen, bleef steeds hetzelfde geslacht, dat der KOMNENEN, op den troon van *Trapezus*; doch dat was ook het eenige voordeel, door den staat van deze reeks van kleingeestige vorsten en heerschzuchtige vorstinnen genoten, de speelbal van elk, die hen als drijftol te gebruiken wist. Welke hoogdravende titels, vol onvertaalbare grootspraak, deze keizers opgeblazen maakten, leide men daaruit af, dat men den eernaam van *Majestueusen Gebieder (Sebasttokrator)*, voor eenen hoveling van rang, niet ongepast achtte.

Hoe kon zulk een rijk bestaan? Maar deze vraag dringt zich telkens op bij den beoefenaar van de geschiedenis der middeleeuwen, die geneigd zoude zijn, de waarheid te loochenen, zoo niet de eindelooze scharen van koningen en gebieders hem tot eerbiedig zwijgen verpligtten. Maar lang ge noeg bloot geschiedkundig geredekaveld.

I.

Indien goud en purper gemis van zuiveren smaak kunnen vergoeden, en kostbare pracht voor gemak geldt, dan overtrof de zaal in den keizerlijken burg van *Trapezus* zekerlijk menig geroemd vertrek in latere vorstenwoningen. Want de rijkdom van den vruchtbaarsten bodem, de schatten van den uitgebreidsten handel, vloeiden in de thans zoo vervallene stad, met eenen stroom, zoo breed en diep, dat de hebzucht van vriend en vijand zich te vergeefs met uitputten vermoeide, en telkens nieuwe killen vond, om hare vaten te vullen. De balsemlucht der zuidelijke gewesten speelde door de geopende vensters, en werd door

mond en neusgaten wellustig ingedronken; zij was de welkome verkwikster van geest en ligchaam, door de zoele daghitte nedergedrukt. Een talrijk gezelschap gaf zich hier aan de behagelijke rust over, na den afloop van een feestmaal, waarop Keizer ALEXIUS III zijne aanzienlijken vorstelijk had onthaald. Geestelijken van den hoogsten rang, in priesterlijk praalgewaad gedost, edelen van beide partijen, thans vriendschappelijk vereenigd, afgezanten van vreemde hoven, in de schilderachtige kleeding van hunnen landaard, kooplieden uit de aanzienlijkste Genuesche huizen, te *Trapezus* gevestigd, maakten de bijeenkomst even luisterrijk als belangwekkend. Het scheen den keizer gelukt te zijn, eindelijk aan zoo verschillende belangen zoo afwijkende begeerten, als de bontkleurige rij der feestgenooten anders mogt scheiden, te vereenigen, en om zijnen persoon eendragtig te scharen. Opgeruimd mogt hij de zaal verlaten, waar hij, overeenkomstig het strenge hofceremonieël, slechts korten tijd zijne gasten door zijne tegenwoordigheid had vereerd. Blijder dan ooit, verliet de keizerin THEODORA, door hare staatjuffers omstuwd, den feestelijken disch, en begaf zich met de aanzienlijke vrouwen naar den tuin, om muzijk en avondrust te genieten. Wie toch zoude thans aan storing des vredes denken, nu het wapengedruisch in de rondte zweeg, nu alle tweespalt tusschen *Mesochaldiër* en *Scholariër* scheen gesust, nu een lang tijdperk van geluk jaren van ellende had vervangen?

De mannen bleven echter in de zaal, niet om zich door onderlingen kout of gemeenschappelijk spel te verpoozen, maar om van eenen tweestrijd getuigen te zijn, welks beslissing wel geen' vrede of oorlog dreigde, maar toch de algemeene belangstelling in hooge mate wekte. Ziet gij die beide personen daar, aan eene zwaarvergulde en met talloos snijwerk versierde tafel gezeten? De oudste hunner, een man van middelbaren leeftijd, klein, maar welgedaan van gestalte, zwart van uitzigt, gebiedend van gelaat, is de voornaamste der Genuezen, de meest vertrouwde vriend en raadsman des keizers, MERCARI; de andere, een beeldschoon jongeling, betere dagen waardig, behoort tot een der oudste adellijke geslachten, en is de toongever in de groote wereld der hofstad, EUGENIUS. Het lang verwachte oogenblik was voor beide gekomen, dat zij hunne bekwaamheid wederzijds konden ten toon spreiden, en den lof van de beste schaker des rijks, en dus van de geheele wereld te zijn, elkander betwisten.

Welk eene tooverkracht ligt toch in die onbeduidende stukken van ivoor of hout verscholen, welke, eens in orde gerangschikt, duizendvoudig zich kruisen, door de vingers van eenen bekwamen speler behandeld, en, hoe dikwerf ook verplaatst, toch nooit weder in dezelfde stelling teruggebragt! Welk een gloed van hartstogten ontvlamt, bij eene enkele greep van dat nietige speelgoed, en schokt het geheele gestel, alsof leven en dood van eenen enkelen miszet afhing! En als zelfs mingeoefenden, in koudere luchtstreek, in bedaarder oogenblik, bij kalmte van gemoed, voor deze werking bezwijken, hoe zwoegden dan de harten der twee spelers niet, wier zielen uit louter vuur schenen te bestaan, die hier voor den gewigtigsten prijs der overwinning kampten, welken de naijver op MERCARI'S invloed, en de genegenheid voor EUGENIUS, bij alle hovelingen tot eene zaak van het uiterste gewigt maakten! En beider houding en gelaat getuigde beider overtuiging van dit belang; lang toefde de krampachtige hand, vóór zij de keus van eenen zet waagde; ingespannen sloeg elk de maatregelen der tegenpartij gade, en aller oogen, op hen gevestigd, dienden slechts, om hunne onrust nog te vermeerderen.

‘Dat stuk, EUGENIUS!’ fluisterde een zijner vrienden hem toe.

‘Let op uwen raadsheer, MERCARI!’ sprak zijn nevenman, naauwelijks hoorbaar.

De beleefdheid veroordeelde wel zulk eene stoornis; maar hetgeen nog heden bij ons plaats grijpt, mag ons te *Trapezus* niet hinderen.

MERCARI'S spel stond hagchelijk; zijne stukken waren gedund; nog weinige zetten, en de koning ware reddeloos verloren. Woede schitterde hem de oogen uit; zijne vuist balde zich, om het voorhoofd te slaan, toen EUGENIUS, hetzij door overmaat van vertrouwen, hetzij door een te driftig voortgaan, eene dier onverklaarbare misgrepen beging, welke zoo dikwerf, juist op het oogenblik der zege, de kans doet keeren, en zijn spel onredbaar bedierf.

Oogenblikkelijk wendde MERCARI de fout van zijnen mededinger tot zijn voordeel aan; met zwijgend verwachten keken allen naar het bord; weinige zetten, en EUGENIUS was verloren!

Maar vóór nog de Genuees met blijden lach en luide stem zijne zege kon mededeelen, vloog de Trapezuntische jongeling op, gloeijend van ziedenden toorn en schaamte, en door jeugdige drift buiten zich zelven, gaf hij den overwinnaar eenen

slag in het aangezigt, die dezen het bloed uit den mond perste. Met een: ‘vervloekte Genuees!’ stoof EUGENIUS de zaal uit, en vele der jongelingen spoedden zich achter hem, om verder ongeval te voorkomen.

‘Valsche *Scholariër*!’ wierp MERCARI hem achterna, zoodra hij van zijne verbazing eenigzins bekomen was, maar slechts om weldra in nog heviger vlaag van woede uit te barsten.

Terstond geraakte de geheele zaal in opschudding; de beleediging was te grof; de hoon sloeg op de beide volkeren terug, en het kon niet anders, of Genuezen en Trapezuntiërs moesten hier partij kiezen. Ware het gezelschap gewapend geweest, voorwaar, dolken en zwaarden waren niet in de scheeden gebleven. Thans bepaalde men zich bij een luidruchtig gekijf en woordenwisseling, met al de radheid van eene zuidelijke tong gevoerd, en door al de drift des hartstogts verhit. Tegenspreken en verontschuldigen mogt niet baten; te vergeefs zocht de Archont, de oudste van den stedelijken raad, stilte te gebieden; vruchteloos verhief de grootschatmeester zijne stem; het gedruisch werd zoo hevig, dat de komst van den keizer eerst de behoorlijke bezadigdheid, althans in schijn, wederbragt.

ALEXIUS III ontveinsde zijne verlegenheid onder een barsch gelaat, en vroeg op eenen gezaghebbenden toon de redenen dezer onaangename stoornis van het keizerlijk festijn.

‘Heer van het Oosten!’ sprak MERCARI, eerbiedig gebogen, ‘uw onwaardige gunsteling verzoekt openlijke voldoening voor dezen smaad!’

‘Magtigste vorst uit der KOMNENEN roemruchtig geslacht!’ merkte de Archont aan; ‘uwe keizerlijke grootheid eischt hier gestrenge wraak.’

‘o Gij, die alleen waardig zijt, den staf van grooten CONSTANTIJN te zwaaijen!’ vermat zich de grootschatmeester te uiten; ‘uwe geregtigheid krenke de regten van eenen inboorling niet ten gevalle van eenen vreemden opkomeling.’

Arme ALEXIUS! De boodschap van eenen inval op zijn gebied, door de beide Sultans der Turken van den *Witten* en *Zwarten Hamel* tegelijk, zoude hem zoo niet getroffen hebben! Wat hier te kiezen? Den Genuees te weigeren, en daardoor al de kooplieden, de burgers bijna der hoofdstad, tegen zich in het harnas te jagen, en misschien oproer te veroorzaken? Neen, onmogelijk! dat joeg den keizer eene rilling over het ligchaam.

Maar in den persoon van EUGENIUS den geheelen rijksadel te hoonen, de oude veeten weder te doen ontbranden, al de hoeken des lands in vuur en vlam te zetten? Voorwaar! dat was geene minder zware taak!

De keizer deed, wat in dergelijke gevallen meer geschiedt. Hij nam eenen halven maatregel en zocht tijd te winnen.

'Ik zal de zaak onderzoeken.'

'Onderzoeken? Wat? Een feit, dat in aller aanzijn gepleegd is!' waagde MERCARI, gerust op de hulp zijner landgenooten, te eischen. 'Neen! dadelijk regt, of niet!'

'Onbeschaamde!' duwde hem de adel, rondom den keizer geschaard, toe. 'Wilt gij den vorst in ons aller bijzijn tergen?'

ALEXIUS vond in deze gelegenheid, om zich, en met regt, verontwaardigd te toonen, de beste aanleiding, zich met schijnbare waardigheid te verwijderen, als voegde hem geen antwoord op eene dergelijke vraag.

Dit laatste was voorzeker waar; doch eene houding, waarmede een CONSTANTIJN DE GROOTE zulke onverlaten had verpletterd, paste ALEXIUS III geenszins.

'Hij vertrekt, zonder mij te antwoorden!' vloekte MERCARI. 'Welnu! dan zal hij mijne wraakstem hooren. Ik *wil* voldoening!'

Trotsch, door zijne landgenooten gevolgd, door niemand gedeerd, stapte de Genuees het keizerlijk paleis uit.

II.

Verrukkelijk vergezigt van den heuvel *Mithrios*, ook nu nog, ofschoon geen keizerlijk praalgesticht op uwen top meer prijkt; ofschoon de stilte des doods in de vervallene muren waart, en het somber klooster der Heilige Maagd, de door God beschermde (*Panagia Theoskepastos*), de treurende nonnen niet voor Turksch geweld beschut! Hoe gaarne volgt het oog de kronkelende vallei, die ginds hare plantenwereld in duizendvormige pracht, op rots en helling, bij beek en waterval, weelderig uitbreidt! Hoe boeit de meer woeste schoonheid van die kloof, ter regterzijde, den blik, die zich niet verzadigen kan,

heuvelrond bij heuvelrond in hunne golvende rijen gade te slaan, en telkens op nieuwe punten rust, tot gindsche nevelige streep de plaats aanduidt, waar de verafgelegen *Kaukasus* zijne besneeuwde, schaars beklommene toppen omhoogsteekt! In onafzienbaar verschiet omzoomt de verraderlijke watervlakte der *Zwarte Zee* de bogtige kust, en slaapt, om met den Griekschen dichter te spreken, met naauw bewogen gegolf ter middagruste ingesluimerd. Wee den schepeling, die haar vertrouwt, want niet ten onregte draagt die zee nog haren onheilspellenden naam, en stond zij sinds eeuwen in het kwaad gerucht, dat haar, met eene juist gekozene uitdrukking, de *onherbergzame* noemde! Thans is zij weinig meer dan een reusachtig dok voor de Russische zeemagt; maar eens stevenden rijkgeladene kielen over hare diepte naar de tallooze Grieksche steden, aan hare oevers verrezen. Eens wapperden op hare kom de wimpels van het scheeprijke *Genua*, toen het nog den staf des gebieds in deze streken krachtig voerde. Thans klieft ter naauwer nood eene stoomboot of een armoedig Turksch scheepje de baren, om het eens zoo groote *Trapezus*, het thans zoo kleine *Trabosan*, te bezoeken. Fraai moet zij zich toen in de golven hebben gespiegeld, de bloeijende stad, toen vergulde koepeldaken en rijzige tinnen van vorstelijke paleizen haar reeds in de verte als eenen der oostersche keizerszetels kenmerkten; toen leven en bedrijvigheid in de verlatene haven heerschten, en vele natiën zich in hare magazijnen verdrongen! Het is voorbij!

Keizerin THEODORA dacht om de toekomst niet, toen zij in den tuin des kloosters haren blik over het prachtige landschap liet weiden, en de keizerlijke stad, in den vollen middagglans van hare grootheid, voor hare voeten uitgebreid, beschouwde, ofschoon met een geheel ander doel, dan om de natuurschoonheid op te merken. Onrust en angst spraken uit haar gelaat, terwijl zij met ingespannen aandacht naar de zee staarde, of zij ook iets kon ontdekken. Treurig wendde zij zich naar eene der staatdames, die haar vergezelden.

‘Ziet gij niets, ANASTASIA?’

‘Neen, mijne gebiedster!’

ANASTASIA sprak echter de waarheid niet, maar zij wilde de keizerin niet verontrusten.

‘Moesten zij dan heden niet strijden?’

‘De dag was bepaald, maar wie zal voor het gebeurde instaan?’

‘o Die MERCARI! Waarom durft een koopman zijne onbe-

schaamdheid zoo verre drijven, dat hij oorlogsvaartuigen uitrust, en op eigen gezag de haven insluit, schatting eischt, rooftogten doet?'

'Schande voor hem, vorstin! Maar de valsche Genuezen ondersteunen den onverlaat. Hoe zoude anders iemand ter wereld de geduchte magt en den heiligen troon van ALEXIUS, uwen verhevenen gemaal, durven trotsen?'

'Zal de hemel zich dan nooit over ons ontfermen, ANASTASIA? Hoe dikwerf verrigt ik niet dagelijks het gebed, en roep de Heilige Maagd aan, welker klooster ons reeds meermalen, barrevoets en in rouwgewaad gehuld, als boetelinge voor de zonden des volks, binnen zijne muren zag! Kerken heb ik laten stichten; vrome oefeningen gedaan; feesten ter eere van alle heiligen gevierd! En toch, geene hulp komt opdagen! Ik betracht mijnen pligt vergeefs tot heden, en mijn vrome gemaal mat zich dagelijks met smeekingen af, voor het altaar der Godheid geknield, en eert met godsdienstigen ijver zijnen beschermheilige, den godzaligen St. EUGENIUS, wiens kerk zoo sierlijk en prachtig in den zonneglans schittert.'

'Zelfs is de grootmagtige keizer u hierhenen gevolgd, gebiedster! en zal, na het verrigten der plegtigheden, u hier ontmoeten.'

'Waarlijk, ANASTASIA! God loone zijne vroomheid!'

THEODORA had naauwelijks deze woorden gesproken, of de keizer, door slechts twee dienaren vergezeld, van alle pracht ontdaan, en met nedergeslagene oogen, trad juist den tuin binnen, begaf zich nevens haar, greep hare hand en wees naar een punt in zee, dat in de verte telkens duidelijker werd, ofschoon de afstand te groot was, om zelfs bij de meestmogelijke nadering van het voorwerp meer te onderscheiden, dan twee of drie schepen.

'Heilige Maagd! is dat MERCARI?' riep de keizerin.

'Niemand anders,' hervatte de keizer. 'Eerst had ik den onverlaat, die mijne gunsten op deze wijze beloont, door edelmoedigheid trachten te winnen. Ik stelde hem zelf mijnen toestand, als tusschen de edelen en Genuezen geklemd, voor, en verzocht zelfs' (dit zeide hij fluisterend, om zijne laagheid toch niet aan ANASTASIA te verraden), 'om den wille der heiligen, de zaak zoo verre niet te drijven. Het mogt niet baten! o Indien ik dezen mijnen voormaligen vriend op het regte pad kon terugbrengen, dan doe ik plegtig eene gelofte, om de kloosters op den heiligen *Athos* meer dan ooit te be-

gunstigen, en al den vaders aldaar een schitterend blijk mijner keizerlijke welwillendheid en regtgeloovigheid te schenken!'

'Amen!' zuchtte THEODORA; 'maar het zal, na uwen nu gedanen stap, ondoenlijk zijn. Waarom hebt gij last gegeven, eenige schepen tegen hem uit te rusten, om hem door geweld te verjagen?'

'St. EUGENIUS weet,' sprak de keizer, 'hoe noode ik daartoe overging. Maar de adel dwong mij, en onze vriend EUGENIUS wilde volstrekt zich met zijnen vijand meten. Ik moest wel toegeven.'

Onderwijl waren de schepen nader in het gezigt gekomen, en een ander klein eskader zeilde de haven van *Trapezus* uit. ANASTASIA ontstelde, want zij dacht aan haren EUGENIUS. Met ingespannen verwachting sloegen de vorstelijke personen en het gevolg, weldra door de kloosterlingen en andere hofbedienden, allen op de tijding toegeschoten, vergroot, de schepen gade, die kennelijk met een vijandig doel tegen elkander oploefden, of met roeiriemen over de diepte gleden. Het was een merkwaardig schouwspel te zien, hoe de keizer zich liet welgevallen, door zijne eigene onderdanen of inwonende vreemdelingen bespot te worden, en lijdelijk uit de verte aan te zien, wat, bij een behoorlijk bestuur, niemand zelfs in zijn gedachten had mogen nemen. Maar de Byzantijnsche geschiedenis levert dergelijke staaltjes op, en de Genuesche kooplieden vonden in die dagen in vermetelheid hunne wedergade nergens. Want hetgeen nu te *Trapezus* in het klein voorviel, was vóór ettelijke jaren, op grootere schaal, ook te *Konstantinopel* gewaagd.

Na eenige wendingen, volgens de zeetaktiek dier eeuw, om elkander op het voordeeligst aan boord te klampen, begon het gevecht, welks bijzonderheden natuurlijk buiten het bereik van het gezigt vielen voor onze aanschouwers uit de verte. Of het tooneel niet daardoor in vreesselijkheid won, nu de verbeelding vrijer spel had, geen geluid de ooren trof, en het gevecht als met levendige ontzettende trekken, door geenen kruiddamp of smook van vuurwapenen omneveld, voor hen als geteekend stond! Hoe zij elke beweging van de schepen opnamen! Daar wordt geënterd. Men vecht. Neen, het raakt weder los; men wijkt vaneen, om straks op nieuw aan te vallen. Ginds vlugt er een met alle kracht van roeijers; een ander volgt. Wat zal het einde zijn? Is het EUGENIUS, die overwint, of behaalt MERCARI de zege? o Dat er een bode ware,

om de onzekerheid te doen ophouden! Plotseling stijgt er eene rookwolk ginder op. Twijfel er niet aan; het is brand! Een der schepen, in 's vijands magt geraakt, wordt eene prooi der aangestokene vlammen! Welk schip is het?

De keizer en keizerin, vooral ANASTASIA, sidderden van angst, en al vlogen ook tien boodschappers de stad uit, of van het klooster naar het strand, zoo spoedig kon er geene tijding komen, Wie in dezen strijd het onderspit delfde, of den juichtoon der overwinning aanhief.

Maar het getal der schepen vermeerderde. Eene menigte vaartuigen gleed ter haven uit; zeilen vertoonden zich aan alle kanten. ‘Het zijn de Genuezen!’ gilde ANASTASIA; ‘zekerlijk behield EUGENIUS de overhand, en komen die verraders thans hunnen landgenoot te hulp! Heilige Maagd! sta ons bij!’

ALEXIUS mistrouwde het eerst zijn eigen gezigt; maar het was duidelijk, dat er iets van dien aard moest plaats grijpen; vaartuig bij vaartuig verliet de reede voor de stad; het scheen zelfs, alsof de keizerlijke galeijen in beweging geraakten. Nu eerst zag ALEXIUS in, wat hij reeds lang had moeten begrijpen: dat, bij een zoo dreigend gevaar, klooster noch tuin een voegzaam verblijf voor den heer des lands zijn, maar dat hij thans juist moest toeschieten, om verdere gevolgen te voorkomen! Gebeden konden immers onderwijl ook gepreveld worden?

Eenmaal op dat denkbeeld gebragt, vertoefde de keizer, het zij te zijner eere gezegd, ook geen oogenblik langer. In snellen draf droeg zijn overheerlijke klepper hem bergen af en dalen door naar de hoofdstad; seinen op alle hoogten riepen de edelen van hunne landverblijven op; van alle kanten kwam het volk toegestroomd, en toen ALEXIUS III de poorten inrukte, kon men zijn bijhebbend gevolg en den stoet van gewapenden reeds met den naam van een klein legertje bestempelen.

Het was hoog tijd! *Trapezus* was ééne gisting. Want ANASTASIA had zeer juist gegist. De Genuesche kooplieden en oorlogsgaleijen hadden, tegen alle regt, de zaak van MERCARI tot de hunne gemaakt. Zoolang de moedige man slechts met twee schepen, zijn' eigendom, als bijzonder persoon zijne wraak tegen ALEXIUS III koelde, en in staat was zich zelven te helpen, gelieten zijne landgenooten zich, alsof zij bemiddelen wilden. Keurden zij de oorzaak van het geschil af, niet minder misprezen zij schijnbaar de hevigheid van MERCARI. Onderwijl ging deze

op den ingeslagen' weg voort; met zijne twee weluitgeruste galeijen berokkende hij den Trapezuntiërs zoo veel kwaads als mogelijk, stroopte in het rond, en maakte zijnen naam zoo geducht, dat het eindelijk tijd werd, hem met kracht tegen te gaan. Het had veel, zeer veel gekost, den vromen keizer tot het uitrusten zijner galeijen te bewegen; maar eindelijk slaagde toch EUGENIUS, zijnen heer te doen inzien, wat elk ander vorst van zelven zou gevat hebben. De vloot stak in zee.

Maar nu openbaarden de Genuezen hunnen toeleg. Misschien konden zij nu de geheele keizerlijke zeemagt geschiktelijk aantasten en vernielen, mogelijk wel *Trapezus* zelf bemagtigen. Hoe het zij, naauwelijks merkten zij, dat MERCARI op het punt stond zijnen ondergang te vinden, of zij begaven zich scheep, volgens gemaakte afspraak, en welvoorbereid, en begonnen den onregtmatigen oorlog.

De komst des keizers, maar nog meer de ontzagwekkende troep van den gewapenden adel, en de vergramde burgers; het lot der vlotelingen, bij nader inzien beschouwd; het gevaar, dat zoowel den Genuees als de ingezetenen, ofschoon van verschillenden kant, dreigde: dat alles bragt eene verandering te weeg, welke zoowel op zee, als in de stad, op dezelfde wijze werkte, slechts met verwisseling van personen.

Immers EUGENIUS, de vlootvoogd, ontwaarde niet zoodra de Genuesche kielen, tot ontzet van zijnen vijand aangesneld, of hij begreep, wat hem van die overmagt te duchten stond, terwijl zijn vijand, juist door de hoop op hulp bemoedigd, meer dan ooit zich ter verdediging aangordde. De Trapezuntiërs staakten de vervolging, wendden den boeg, trokken hun smaldeel bij elkander, en stelden zich, zoo goed zij mogten, in staat van tegenweer, bij het dreigend opzeilen der Genuezen. Kwam het tot dadelijkheden, zoo was de uitslag niet twijfelachtig, en de palm der overwinning kon den laatstgenoemden niet ontgaan.

Maar in de stad lag de toestand der zaken in eene omgekeerde verhouding. De vreemdelingen, van alle zijden besprongen, mogten al eenigen tijd uit welversterkte huizen, of van hooge daken, zich met goed gevolg verzetten, hoe zouden zij echter hun stadskwartier tegen de verbolgene menigte op den duur afsluiten? De buit, op zee te verwachten, stond waarlijk niet in evenredigheid, met het verlies op het land te vreezen. En de wraak, zoo ligtelijk te voldoen, troostte bij de stedelingen den kommer over het lot hunner vlotelingen.

Zoo ooit, dan was nu het tijdstip van eene nadere onderhandeling daar, dewijl geene van beide partijen zich als overwonnen behoefde te vernederen, en beide genoeg belang bij eene minnelijke schikking hadden. ALEXIUS III had slechts de hoofdneiging van zijn karakter te volgen, om nu als keizer en als mensch tegelijk voortreffelijk te handelen; want wat ging hem boven vrede?

Afgevaardigden van de Genuezen en eenige van keizerswege benoemde personen vergaderden, om over de bestaande grieven te onderhandelen; en mogt men al toestemmen, dat MERCARI in de eerste aanleiding volkomen gelijk had, en voldoening kon eischen, het viel echter evenmin te ontkennen, dat zijne wijze, van door zeeroof en krijg de wraak te koelen, de schromelijkste beleediging voor den keizer was, en hem alle gunst onwaardig maakte. Waarheid en belang, met elkander verbonden, verhieven zich tegen MERCARI; EUGENIUS vond verontschuldiging, zelfs bij vroegere veroordeelaars, en er schoot den Genuees niet anders over, dan de hand der verzoening aan te nemen, welke hem zoo edelmoedig werd aangeboden. Hij draalde dan ook geenszins.

III.

De nacht, die op den langsten zomerDAG volgt, dauwde op de heuvels en akkers van het bloeijende *Trapezus*; geene maan schoot, wel is waar, haar licht over de voorwerpen uit, maar de lucht was doorschijnend helder; de sterren schitterden met eenen in ons Westen ongekenden gloed; de balsemkoelte suisde door het gebladerte, en verfrischte de uren van

den laten avond in zulk eene mate, dat niemand niet gaarne de hitte van den zoelen middag daarvoor vergeten zoude. Zelfs bij geene andere tijdstippen zoude het den verrukkelijken omtrek aan bezoekers hebben ontbroken; hoeveel te meer moest dan nu de toevloed zijn, nu niet alleen de heilige feestnacht van St. EUGENIUS, den beschermer van *Trapezus*, weder de ingezetenen tot genieten lokte, maar dit heugelijk uur tevens tot de plegtige verzoening tusschen MERCARI en zijnen beleediger bestemd was, opdat geene enkele onaangenaamheid de vreugde zou storen, welke op het huwelijk van EUGENIUS met ANASTASIA door allen verwacht werd!

Nooit was dan ook deze nacht met zulk eenen luister gevierd; nimmer herdacht men meer getroffen de deugden van den heiligen man, die in de dagen van keizer DIOCLETIANUS, zijn leven had opgeofferd, om in deze streken het Christendom te verbreiden en de vloekgodsdienst der heidenen te vernietigen. Hadden de Trapezuntiërs onregt, dezen geloofsheld te eerbiedigen, hem eene prachtige kerk te stichten, en zijnen voor het overige onbekenden naam met eenen nieuwen luister aan de wereld te openbaren? Keizer ALEXIUS III inzonderheid leefde in eene zoo vaste overtuiging van de grootheid der verdiensten, door welke St. EUGENIUS onsterfelijkheid verwierf, dat hij alles aanwendde, om dezen heilige zijnen eerbied te betuigen, zijne hulp tegen alle vijanden af te smeeken, en hem op eene, bijna afgodische wijze, de bescherming van zijn rijk op te dragen. En de kracht van dit geloof aan de wondermagt van den gezaligden martelaar, had vele en harde beproevingen met gewenschten uitslag doorgestaan.

Een allerindrukwekkendst schouwspel boden thans de heuvel *Mithrios*, en het klooster aan zijnen voet, ja, al de kloven en toppen in den omtrek, den vreemdeling aan. De geheele bevolking der keizerstad; de gansche menigte der landlieden, waren op dezen gewijden St. Eugeniusnacht als naar gewoonte opgekomen, om het schoone feest te genieten. Geen rang was hier uitgesloten; geen arme behoefde hier voor den rijke te wijken; gelijk de natuur hare schatten voor ieder openstelt, zoo verwaardigde thans de keizer al zijne onderdanen met het genot zijner gaven. Een kwistige overvloed van alles, wat het gezegende *Klein-Azië* oplevert; eene verblindende pracht van vuurwerk en verlichting, aan den rijkdom des keizers geëvenredigd; een vrij en ongehinderd genot van hetgeen deze welgekozen feestnacht in elk opzigt kon schenken;

dat alles stond thans voor een' ieder gelijkelijk open. Zie dat gezelschap uit den geringeren stand, die schippers en daglooners met hunne vrouwen en kinderen, in het frissche groen dartelend en juichend gelegerd, terwijl zij den last van een geheel jaar, voor het genot van zulk eenen zomernacht, gaarne vergeten. Indien de statige nacht het ooit vergeeft, dat men zijne stilte door feestgedruisch stoort, dan zoude hij voorzeker dit vrolijk geschater met zeker genoegen aanhooren. Hoe dansen die jeugdige paren van landvolk hand in hand over het luchtige gras, hoogten af, dalen in, bergen op! Misschien smaken zij veel meer genoegen dan gindsche huisgezinnen uit den hoogeren stand, die, minder luidruchtig in vrolijke gesprekken, in gezang, in het opmerken van hetgeen om hen gebeurt, vermaak zoeken. Hoe wachten zij zich, al te digt bij het gemeen te komen, en pogen zich steeds meer en meer naar het midden te dringen, om hoogeren rang in te nemen! Want telkens wordt de kring bij het vernaauwen steeds luisterrijker. De hoogste burgerstand, de lagere adel, omsluiten al digter den benijden cirkel der trotsche geslachten, wien het vergund is, 's keizers tent, vol oostersche weelde, te naderen, ofschoon zij op hunne beurt den hoveling de eere misgunnen, die in dat heiligdom ingaat, en het verheven gelaat der vorsten van aangezigt tot aangezigt ziet.

Het was wel de gelukkigste dag, of liever, het schoonste uur, in het leven van ALEXIUS III, toen hij in het midden der feestvreugde, op den troon zijner vaderen gezeten, den trotschen Genuees MERCARI demoedig zag naderen, de knieën op de trappen des troons buigen, en met ongeveinsd berouw vergiffenis en herstel in de vorige gunst vragen. Toen hij, aan den anderen kant, EUGENIUS uit den stoet des adels zag treden; deze zich naar zijnen voormaligen vijand, op eenen wenk des keizers, begaf, en hem, ten aanzien van de gansche menigte, de vraag om vergiffenis deed, en de hand der verzoening gelijkelijk aanbood. MERCARI toonde, dat hij niet minder dan de keizer in edelmoedigheid zijn wilde. Een algemeen gejuich en handgeklap, dat de echo der bergen uit haren slaap wekte, getuigde van de geestdrift, waarmede al de aanwezigen, van den grootste tot den geringste, in deze plegtige verzoening deel namen.

De opregtheid dezer gezindheden, thans op nieuw geopenbaard, bleek weinige dagen later andermaal, toen gansch *Trapezus* over het huwelijk juichte, waarin EUGENIUS zich met

ANASTASIA verbond. MERCARI zelf, aan het hoofd der Genuezen, wedijverde met het hof en de ingezetenen in het toebrengen van eerbewijzen aan het jeugdige paar, en het scheen thans als beslist, dat de goede verstandhouding tusschen de Italiaansche handelaars en de Grieken nooit weder zoude gestoord worden.

De geschiedenis staafde dit vermoeden. Genuezen alleen, van alle Christenvolken, vochten naast de Grieken op de muren van *Konstantinopel*, toen de Turksche veroveraar eindelijk de hoofdstad der Christenheid bemagtigde, tot *Europa's* onuitwischbare schande. Genuezen schaarden zich alleen om den persoon van den laatsten der KOMNENEN, toen, negen jaren later dan *Konstantinopel*, ook *Trapezus* de halve maan van den Profeet zag opgaan, waarvoor het kruis moest buigen. Nog heden wacht *Genua* te vergeefs op den haar toekomenden lof; maar ook nog tot heden ontging de Turk de lang verschuldigde straf.

H. POL.

Het Rijks-Museum te Amsterdam.

I.

Er was een tijd, waarin de weegschaal der volkeren van *Europa* door hare vorsten niet ter hand werd genomen, of de Hollandsche Maagd, aan hunne zijde op het regtsgestoelte gezeten, wierp er mede haar oorlogszwaard of haren olijftak in, en deed door deze bijwijlen den evenaar overhellen; - gij, die het leest, als ik, die het schrijf, wij waren er getuigen van, hoe zij, vóór luttel jaren, met hare partij voor de vijfschaar gedaagd, vonnis ontving van wie haars gelijken, hare minderen zijn geweest. - Er was een tijd, dat de Hollandsche vlag werd begroet als de meesteresse der zee, waar ook ochtend- of middag- of avondlicht de oceanen van beide wereldhalfronden verguldde; een tijd, waarin hare vlootvoogden den bezem op den mast mogten voeren, dewijl zij, naar de krachtige uitdrukking dier dagen, de zee hadden schoongeveegd van gespuis; - in eene der jongste vergaderingen Hunner Edel-Mogenden, hebben welsprekende stemmen de roemlooze ruste van JANMAAT beklaagd. - Er was een tijd, waarin de Hollandsche handel den moed had, de boeijen te verbreken, hem door den beheerscher der beide *Indiën* aangelegd, en, stouter nog, de ongenade van 's aardrijks uit hoeken braveerde, om eenen doortogt te vinden, ‘door natuur ontzegd;’ een tijd, waarin de winzucht een' adelbrief verwierf, door hare verzustering met de wetenschap; - stel u voor, God verhoede, dat het ooit gebeure! - stel u voor, dat *Java* ons niet langer zijne schatten in den schoot stortte, en zeg mij, werwaarts de dienstbare vloot der Handel-Maatschappij, dan hare zeilen hijschen zou; waar de ondernemingslust harer reeders, in *Noord*- of in *Zuid-Amerika*, betrekkingen heeft aangehou-

den; waar men zich onzer in *China* nog herinnert; wie ons in *Australië* kent? - Er was een tijd, dat *Holland* naar kennis dorstte, kennis waardeerde, kennis liefhad, en in menig vak van studie de vraagbaak der beschaafde wereld werd, - waarin het de beoefenaren der wetenschap huldigde, zonder ander aanzien des persoons, - blond van lokken of grijs van haren, - landzaat, en dus het voorwerp van zijnen regtmatigen trots, of balling, en dus het voorwerp van zijnen edelaardiger eerbied, - handhaver van het oude, en daardoor wachter bij den reeds verworvenen schat, of kampvechter voor het nieuwe, en daardoor borg voor zijn deel in de aanstaande verovering; - thans, o het zij verre van mij, oningewijde in haren tempel, uitspraak te doen, als de blinde over de kleuren! maar leen den twist harer priesteren het oor, en loochen, zoo gij kunt, het vermoeden, dat de offeranden, in de dagen, die wij beleven, ten onzent op hare altaren gebragt, met luttel uitzonderingen, schaarsch en schraal zijn, - schraal en schaarsch tot verklarens, tot wettigens toe der onverschilligheid, waarmede de nabuur den ijlen rook ziet opgaan. - Er was een tijd, waarin het door zijn beleid geëerbiedigde, om zijn goud benijde, en voor zijne kennis gevierde *Holland* door deze driedubbele kroon de rozen der kunst vlechten mogt; waarin het gehoor voor muzijk, waarin het zin voor poëzij had, en zich in beider liefelijke bloesems verlustigde; maar *Europa's* bewondering wegdroeg door zijne schilderschool, de oorspronkelijke, met zijnen strijd voor de vrijheid geboren, en die de helden van deze heeft veraanschouwelijkt en vereeuwigd; eene eerzuil, door dat geslacht zich zelf gesticht; - eene eerzuil, welker mees terstukken we ten minste niet alle voor het goud des vreemdelings veil hadden, - hoe onverschillig onze achttiende eeuw de nalatenschap bewaarde, die, in welsprekend zwijgen, het vonnis der erfgenamen wees; tot welk eene hoogte, in den aanvang der negentiende eeuw, de druk des geteisterden volks stijgen mogt; - eene eerzuil, voor welker luister het ons past het hoofd neder te buigen van schaamte, als zij al de gaven, al de krachten, al de deugden van het voorgeslacht, als een spiegel weêrkaatst, tot we, voelende wat we eens geweest zijn, en wat we werden, ons aangorden ..... vergeef mij, ik wilde u in deze opstellen slechts uitnoodigen tot hare beschouwing, mits ge vergunt, dat liefde aanvulle, waar talent te kort schiet.

Onwillekeurig verkeerde mijn aanhef in eene lofspraak op

de verzameling schilderijen van het Rijks-Museum te *Amsterdam*; op die der eerste zaal, de historiële portretten, zoo ge wilt, ik vraag er niet voor om verschooning. Of zijn iederen Hollander, die meermalen de breede trappen van het T r i p p e n h u i s opklom, niet dergelijke gedachten door het hoofd gegaan; of klopt het hart van den inheemschen liefhebber niet sneller bij de voorstelling, in welker midden hij zich daar weder bevinden zal, dan wanneer hij in den vreemde zijnen cicerone in eene galerij van antieken, in een kabinet der zuidelijke school vergezelt? Vergun mij, den onderscheiden' indruk door vlugtige trekken in schets te brengen, ten einde de poging me vrijware van de blaam van partijdigheid. o Het is een beurtelings weelderig stemmend of huiveringwekkend genot, den blik te laten rusten op de vergoddelijking des ligchaams, aan den beitel der Grieken, in de verwezenlijking hunner idealen van kracht en van schoon, gelukt; - de heroën van HOMERUS treden aan het licht, tot voor ons, misdeelden, wien ze in alle vertalingen duister bleven; - de studie der oude, der schier eenige beeldhouwkunst, deelt eenen zin voor volkomenheid van vormen mede, welke u levenslang dreigt te martelen, als gij dien te eenzijdig botviert. Eere, wien eere toekomt! waar hij ook de som uwer genietingen verminderen zou, vrees dit bij de Italianen niet: RAFAËL bevredigt dien, RAFAËL, wiens scheppingen de graveernaald u slechts behoeft te hebben vertolkt, om u te doen erkennen, dat de vlugt des kunstenaars hooger stijgen kan dan tot zedelijk wordens gelouterde zinnelijkheid. Ontzag greep u aan bij de standbeelden dier goden, wier verhevene rust het bewustzijn hunner kracht aanschouwelijk maakte; maar hoe het demoedig gebogen hoofd der Madonna alle verheffing onzer natuur beschaamt, in zijne verkondiging van het beginsel des geloofs! Zie den CHRISTUS, en de katholijke kunst overwint de Heidensche; de L i e f d e , het N o o d l o t ; en echter, Hollander, hervormde, als ge zijt, aanbidder in geest en in waarheid, als gij streeft te worden! weigert ge u prijs te geven aan den indruk van afschaduwingen, die, waartoe het verheeld? op u geene onbetwiste zegepraal kunnen behalen, welke gij slechts wantrouwend geniet! Anders dan als eene openbaring van het hemelsche, heeft de kunst zich het eerst aan uwe blikken vertoond; andere snaren dan die, welke een voorspel van het toekomende ruischen, pleegde zij in uw gemoed aan te roeren; en zoo ik aarzel, het van alle bekrompenheid vrij te

pleiten, dat gij haar, als stemme uit den hoogen, gehoor ontzegt, uw prijs stellen op de vervulling van hare aardsche roeping, is deugd. Den oude zijne schoone wereld, en zijn' nog schooneren Olympus, door zijne dichters gedroomd, door zijne wijsgeeren gedacht; - den zoon van het zuiden eene kunst, die zijne eeredienst schoort, die zijne zinnen in prikkels van godsdienstig gevoel verkeert, ontvankelijk als het volwassen kind levenslang voor de eerste blijft, - ons daarentegen, ons natuur, maar gezien met de oogen der liefde; ons waarheid, maar beschouwd met zin voor het schoone; ons voorgeslacht, vaderland, vrijheid, het hoogste, waarvoor ons harte blaakt, uitgezonderd het goddelijke, waarvan wij geene afbeeldsels dulden! Hoe onbruikbaar wordt, van dit standpunt, de ijdele theorie van het hooge en lage in de kunst; of wat zijn hare duizenderlei vormen anders, dan zoovele uitdrukkingen van behoeften, welke zij bevredigt? Allen regt doende, vreest ge niet langer voor den glimlach des medelijdens, voor het verwijt van opgewondenheid, schoon ge, zoomin als ik, de hand ooit zonder aandoening aan den knop der deur hebt geslagen, die u toegang tot onze oude school verleenen zou.

Welligt heb ik, onbescheiden genoeg, u reeds te lang voor deze doen toeven, en echter, al verzwaar ik er mijn vergrijp door, ik heb u, eer wij de zaal binnengaan, eenen wensch mede te deelen, welken ik noode onder de vergeefsche tel, schoon ik mij met zijne vervulling naauwelijks vlei. Hij geldt niets minder dan een' voorhof voor dien tempel, dan ééne groote schilderij, welker aanschouwing ons stemmen zou, om de overige volkomen te genieten. Beslis over het gegronde van dat verlangen, als ik u gezegd zal hebben, wat ik haar gaarne voorstellen zag.

Eene herfstzon zou hare stralen werpen door de hooge vensterramen der vergaderzaal van 's Lands Staten, te *Brussel*, als verlustigden die gulden boden er zich in, haren glans weêrschitterd te zien door goud en door staal; als gingen zij gaarne in de plooijen van damast en fluweel ter ruste. Immers, ik zou u door mijn tafereel in die oude huizinge willen verplaatsen, omstreeks het midden der zestiende eeuw; zoude u die wanden doen aanschouwen, op eenen oogenblik, dat zij verblindden door pracht van wapenpraal en hofsieraân, door allerlei zinnebeelden van grafelijke, koninklijke, keizerlijke waardigheid! Toch zoude ik de voorstelling slechts kwalijk geslaagd achten, wanneer ge u lang in die ijdele flikkering ver-

meiddet; wanneer de schilder, uit vrouwelijken zin voor tooi, uwe oogen geboeid hield aan den opschik, door dezen beheerscht, in plaats van dien te beheerschen; wanneer harnassen, en tabbaarden, en halskragen, en ordesteekenen luider spraken dan het doel, waartoe de mannen, met deze uitgedost, door hem werden gegroept. En daarom zoude ik, als mij magt over hem gegeven was, daarom zou ik vergen, dat de uiterlijke glans al aanstonds minder onze opmerkzaamheid tot zich trok, dan de hooge zin der plegtigheid; dat de onderscheidene volken, in de zaal vertegenwoordigd, in houding en gebaar lieten doorschemeren, wat er omging in hun gemoed. - Achter den staatsiestoel, den troon, zoo ge wilt, midden in de zaal opgerigt, achter dezen zou hij Spaansche Grandes en Duitsche Rijksvorsten moeten plaatsen, door verschil van kleeding, gemakkelijk genoeg van elkaêr te onderscheiden, en zelfs niet moeijelijk te contrasteren, door de statelijkheid, waarmede de donkere oogen der eerste toezagen, terwijl nieuwsgierigheid uit de blaauwe kijkers der laatste lichtte. Of dit alles ware! Of hij ook hun oordeel over hetgeen in hunne tegenwoordigheid plaats greep, niet in beeld had te brengen, gewijzigd als dit wierd, naar hunne meerdere of mindere gehechtheid aan de kerkleer dier dagen; - doch waar zal ik eindigen, als enkel de stoffaadje van den achtergrond mij zoo lang bezig houdt? Vóór op de schilderij - ik kom uw ongeduld ter hulpe - vóór op de schilderij ware het mij lief, ter slinke van den zetel, onder eenen weidschen drom van Bourgondischen adel, menigen grijzen wimper te zien glinsteren, voor de eerste maal zijns levens, vocht, en zich die zwakheid, die trouw niet schamende! Ter regte van den troon - stel u gerust, we zijn er spoedig - ter regte van den troon moest ons ernst in het oog vallen op de rustige aangezigten der Nederlandsche Staten, voor de plegtigheid zamengeroepen; ernst, die waardigste uitdrukking van het gelaat eens mans. o Driewerf benijdenswaardige kunst, die ons dat alles in éénen blik zou doen omvâmen, en tevens de hoofdgroep aanschouwelijk maken: Keizer KAREL V, afscheid nemende van heerschappij en wereld - met zijne zuster - de landvoogdesse MARIA, - aan de eene; met zijnen zoon - den troonopvolger PHILIPS - aan de andere zijde; zij, die deze gewesten vijf en twintig jaar bestuurde; hij, die ze levenslang beheerschen zou!

Het verledene, - het oogenblik, - het toekomende, - hoe schakelen zij zich in onze beschouwing, als in de werke-

lijkheid, onwillekeurig aaneen, den schilder tantaliserende, die zoo gaarne den driedubbelen indruk zou grijpen en wedergeven; die zich doorgaans met slechts één der drie, met het oogenblik vergenoegen moet, als hij de waarheid der voorstelling aan geene symbolen opofferen wil! Gelukkige, die dit onderwerp te eeniger tijd op het doek brengen zult! gevoelt gij, hoe zeldzaam gunstig de geschiedenis uwer verbeelding bij deze stoffe vleugelen gunt, ja, leent; hoe weinig poëzij ze van u vergt; poëzij, als hare veder zelve, in *de Overdragt der Nederlanden* schijnt te schrijven?

Het verledene? Wij lezen het in de trekken der Vorstelijke Weduwe van *Hongarije*, die, volgens eenen onzer trouwhartigste historici, onze vaderen; ‘wel en wijsselijk had geregeerd’ - die, - vraag het der schare van geestelijken achter haren stoel, - die het uitslaan van de vlam der ketterij heeft verhoed, schoon de vonken nog smeulen onder de assche. Langer dan tweemaal twaalf jaren hebben hare vingers hier de teugelen des bewinds gevoerd, en slechts éénmaal zag ze zich verpligt de zware hand haars broeders in te roepen, om *Gent* te tuchtigen; *Gent*, onrustiger gedachtenisse! De bloei des overigen lands is de schoonste lofrede op haar bestuur! - Het verledene? De geest der ridderschap schijnt met den *chevalier sans peur et sans reproche* te zijn verscheiden; - de doldrieste, maar grootmoedige staatkunde van FRANS I verloor haar pleit tegen de volharding des schranderen overlegs van KAREL V - een dichterlijke tijd gaat onder, een wijsgeerige tijd breekt aan; - wat zoekt gij naar eene type? MAXIMILIAAN VAN EGMOND, Grave van *Buren*, in doodelijke krankte van zijne legerstede opgerezen, moge de laatste geweest zijn, die stierf, zoo als het een' ridder past, - na de toediening des heiligen oliesels, geharnast en gespoord, het zwaard aan de heup, den mantel om de schouders, het gulden vlies op de borst, den brekenden blik op de ijzeren handschoenen, en den helm met pluimen vóór hem gevest; - MAXIMILIAAN, die zijne jongste oogenblikken doorbragt, of sterven slechts reizen ware naar een schitterend tornooi, evenmoedig van zijne vrienden afscheid nemend - heuschelijk zijnen getrouwen gedachtenissen uitreikend - levenslustig met zijn' ouden valkenier over zijne lievelingsvogels koutend - dankbaar den gastmaalsbeker ter eere zijns keizers ledigend - den geest gevende onder de verklaring, dat hij nimmer met ketters klonk; - MAXIMILIAAN moge voor uwe schilderij te vroeg zijn gestorven, rest u zijn grooter stamgenoot niet? Vertegenwoordig riddereeR, riddermoed, rid-

dertrouw, vertegenwoordig ze in LAMORAAL, die veldslagen voor zijn' aanstaanden meester winnen zal; - GÖTHE heeft de figuur niet beneden zijn genie geacht; - ons meêgevoel zal te luider spreken, hoe gelukkiger gij in de schitterende voorstelling slagen zult; te bloeijender hoofd, te killer onze huivering voor den bijl, die het bedreigt. - Het verledene? o Als het waar is, dat ook de kunst hare geregtigheid heeft, dan verwaarlooze uw penseel de stof niet, door de Nieuwe Wereld zoo mild aangeboôn; want FERDINAND en ISABELLA vergolden COLUMBUS de eerste ontdekking niet wreeder, dan KAREL het HERNAN CORTES der verovering van *Mexico* deed: een vergeten dood voor den stichter van *Vera-Cruz*, voor den vinder der goud- en zilvermijnen! Ten zij ge, door edeler sympathie geblaakt, in die ondankbaarheid zelve vergelding ziet voor den ondergang, een volk berokkend, de bouwvallen van welks tempels drie eeuwen later *Europa's* bewondering wekken!

Welk een oogenblik! Er staat geschreven: ‘IJdelheid der ijdelheden, alles is ijdelheid!’ Zoo iemand er nog aan twijfelt, hij kome en zie! Een spelend jongsken, erfgenaam van de Nederlandsche Staten en prins der *Asturiën*; - een krijgshaftige knaap, troonopvolger van *Arragon*, en *Napels*, en *Sicilië*, en *Sardinië*, en *Navarre*; - een zestienjarige, koning van zoo vele rijken, in *Europa* en *Amerika*, dat de zon in zijn gebied niet ondergaat; - een twintigjarige, keizer van *Duitschland*; ziedaar KAREL V - als de toekomst voor hem nog iets in den schoot droeg, wat anders kon het zijn dan de wereldheerschappij? Des nachts droomde hij er van; des daags streefde hij er naar - hoe zeldzamer vereeniging van gaven en krachten er toe vereischt werd, hoe fierder zijne hoop steigeren mogt! Het ware dwaasheid geweest, er zich mede te vleijen, ten zij men doorluchtigen rang aan uitgebreide magt huwde - en de vorst, wien zijne eeuw den Wijze noemde, had om afkomst en gebied zijn jeugdig hoofd aangewezen, als het waardigste van alle voor KAREL DEN GROOTE'S diadeem! Onuitvoerbaar mogt die taak heeten, ten zij voor het schranderste beleid - en hij, de nieuweling in de staatkunde, hij was behendig genoeg, om WOLSEY te verschalken; hij was voorzigtig genoeg, om de hand niet aan LUTHER te slaan! Voorbeeldeloos krijgsgeluk scheen de onontbeerlijke borg ter vervulling van dat verlangen. ‘*Tout est perdu fors l'honneur*!’ schreef zijn mededinger op het slagveld van *Pavia*, en zuchtte die woorden in gevangenis te *Madrid* over;- des keizers christelijk leger plunderde *Rome*, en des ondanks zette

de Heilige Vader hem de dubbele kroon op het hoofd; - als de schaduw zich grijpen liet, de wereld ware Vijfden KAREL'S voetschabel geworden! 'IJdelheid der ijdelheden, alles is ijdelheid!' - dertig jaren lang heeft hij er, sinds dien oogenblik, voor gewaakt, voor gezorgd, voor gevreesd, voor geoorloogd, om gebeden misschien, onloochenbaar er voor geboet, - aanschouw die vóór den ouderdom gekromde gestalte, zie dien vóór den winter besneeuwden baard! o Tal van aanslagen, koen gedacht, - lang beraamd, - snel volvoerd, - en echter slechts kwalijk geslaagd, - en toch ten leste mislukt, - hoe verwenschen u de slapen, die u broedden! Alles wat hem overblijft van de dagen zijner kracht, wat is het dan uwe verbitterende heugenis? Schitterend omzweefdet gij hem, toen de banier des kruises zich voor de zonne van *Afrika* schaamde; *Tunis* mogt wee roepen over *Europa*, om den gruwel, aan weerloozen gepleegd, - hij, de christenkeizer, had tien duizend christenslaven verlost; - wie onder de monarchen der aarde was hem gelijk? - Schaterend vervolgdet gij hem, toen de storm de toortsen bluschte, ter vlugt uit *Insprück* ontstoken; schoon hij kermde in zijnen draagstoel, MAURITS *van Saksen* joeg hem in hollen nacht de *Alpen* over; - hij, de schranderste staatsman des tijds, was door zijnen leerling vergaauwd; - zucht naar wereldheerschappij, welke marteling, die bij de uwe haalt? Geneugten des levens, gezondheid des ligchaams, geweten zelfs had hij voor u veil; - de daglooner, te zelfder ure in luren of lompen gewikkeld, toen de erfgenaam van zoo vele staten den volke werd vertoond, die daglooner zou zijne kroon niet willen, ware zijne krankte er aan verknocht; hij werkt nog vrolijk, hij eet nog hartig, hij kust zijn wijf, hij slaapt goed - een klooster voor dezen zesenvijftigjarige, een rozenkrans voor de hand, die den keizersstaf droeg; - 'ijdelheid der ijdelheden,' - de rustelooze hijgt naar rust!

Een woord over de toekomst: aanschouwt ge haar niet in ORANJE en GRANVELLE? De hand zijns keizerlijken vaders kussende, valt u PHILIPS in het oog, tusschen Prins WILLEM, - op wiens schouder de aftredende graaf leunt - en *Atrechts*> Bisschop - gereed het antwoord des aanstaanden graafs voor te lezen, - en de groep leidt u tot de vraag: Wat die gunstelingen des ouden meesters, voor zijnen opvolger zullen zijn? Sla PHILIPS gade, bid ik u! Als ooit een vorst mensch mogt blijken, deze ure ware die voor overstelping des gevoels; - maar al buigt hij zich haastelijk naar de hem toegestokene vingeren, die

drift verraadt slechts lust naar heerschappij, want koeler hebben nooit lippen den handkus gegeven, dan hij zich van het ceremoniëel kwijt; - maar al kromt hij de knieën, daar de grafelijke wrong den voetval waardig is, terwijl het allen aanwezigen voor de oogen schemert, blijven de zijne droog. Er zijn blikken, die het opmerken, blikken, welke elkander bij die opmerking zoeken, ontmoeten en verstaan - behoef ik u te zeggen, dat het die van ORANJE en GRANVELLE zijn, dat ik hen dus op de schilderij wenschte te zien? ORANJE en GRANVELLE, 'zoo zeer verslingert op onderling gezelschap, dat meenighmaals, d'een den anderen in 't bedde overliep;' ORANJE en GRANVELLE, schrijft HOOFT, tusschen welke de vriendschapsband, door belang gelegd, 'vaster' werd, 'geknoopt door de gelykheit van die twee harsenen, in dapperheit van vernuft;' ORANJE en GRANVELLE, die den dag hunner scheiding voorzien! Het ware te veel van den schilder gevergd, als we dit alles op hun gelaat wilden lezen; maar zou het niet de hoogste lof zijner voorstelling wezen, als zij toekomstige gebeurtenissen voorafschaduwde, als ze dichter maakte wie de groep zag? Ons vermeidende in de voorstelling, welk genot vertrouwelijke, verstandelijke omgang was geweest voor mannen, die elkander zoo wel op prijs wisten te stellen, als zij; - eene weelde des geestes, door het verschil in beider leeftijd te prikkelender; - eene weelde des geestes, nooit in ijverzuchtigen wedstrijd ontaard - ons vermeidende in die voorstelling, worden ons de gedachten duidelijk, welke hen aangrijpen, welke hen huiveren doen. Staatkundigen als zij waren, schenen zij, wat de ontwikkeling hunner gaven betrof, tot die ure onder het gelukkigste gestarnte geboren - was ooit de gezigteinder van ons werelddeel wisselzieker, dan toen de zonne des keizers, in den opgang van hun leven, hare schitterende middaghoogte had bereikt, en allengs in nevelen schuil ging, en thans vroeg ter kimme zonk? - KAREL de Vijfdes politiek, - welk eene studie voor GRANVELLE, in hare doolhoven te huis, voor ORANJE, die er zijnen weg in zocht? Verbaast ge er u nog over, dat 'de Prins, als hy tot *Brussel* quam, dikwils eerst ten huize van den Bisschop ging afzitten?' dat beide den dag huns levens verloren achtten, waarin zij elkander niet hadden gezien, niet van gedachten hadden gewisseld, d'een den aêr niet hadden gewet? o Benijdenswaardig, die het smaken mag, welker wetenschap, welker kunst hij zich wijdt, het zeldzame voorregt eene ziel te vinden, die als de zijne denkt, of als de zijne voelt - weêr-

klank harer opmerkingen, spiegel harer gewaarwordingen; - die zich door den bijval des vriends als door den hoogsten lof voelt gestreeld, of, de vlugt van dezen bewonderende, ligt meer nog geniet, beurtelings verrassende en verrast, altoos beider wit sneller naderende! Van zulk een' omgang der geesten zouden zij hebben af te zien; - schoon elkander nog waarderende, schoon d'een den aêr nog achting toedragende, zouden zij vijanden worden; - KAREL was de geliefde meester geweest van ORANJE en GRANVELLE; - PHILIPS verdeelde hen voor het eerst, voor altijd! Hoe de wieken der verbeelding ons voortdroegen naar het tijdstip, door beider schranderheid voorzien; - keizer KAREL'S leven had de waarheid zijner opmerking gestaafd: ‘zoo vele talen men spreekt, zoo vele malen is men mensch;’ PHILIPS sprak slechts Spaansch; - keizer KAREL wist, naar de lievelingsuitdrukking des landzaats, van ‘geven en nemen’ - PHILIP'S wil was wet! En om de toekomst met eenen enkelen trek aanschouwelijk te maken, LUTHER'S geest staarde onverwonnen uit den hoogen op den uitgeputten, op den teloorgesteld afscheid nemenden kampvechter om de wereldschappij; wat zoude PHILIPS vermogen tegen hem? Menschenkenners als ze waren, hadden ORANJE en GRANVELLE in de woelingen hunner dagen, in die worstelingen van begrippen, verschijnselen van ernstiger aard gezien, dan louter verlangen de kerk te zuiveren, van wat zij onreins had; het was het tijdstip der meerderjarigverklaring van den menschelijken geest! Beide zouden partij moeten kiezen, laat mij liever zeggen, ieder hunner, want de keuze des eenen zou die des anderen niet zijn. Beginselen naar belangen te plooijen, moge aan de orde van den dag wezen, in onzen tijd; wie zou GRANVELLE het onregt willen aandoen, hem te verdenken, dat hij in zijne eerzuchtige droomen de tiara van verre zag? - wie ORANJE willen lasteren, als had hij eenen benijdenden blik geslagen op den gravenhoed voor hem? - al omklemde de eene, bij de gedachte aan de naderende gebeurtenissen, zijnen bisschopsstaf vaster; - al beschuldigde de laatste zich bij deze van te groote deernis, die meêgevoel dreigde te worden? Voor de eerste maal huns levens gevoelden beide ‘de ongelykheit der harten’ onloochenbaar, smartelijk, voorspellende; - gevoelden zij die tot ontwaarwordens toe der ‘wyt verscheide witten,’ naar welke zij voeren moest - als ge weten wilt, welke die waren, als mijne schilderij haar doel heeft bereikt, treed de zaal binnen, Hollands roemrijkste eeuw geeft u het antwoord!

(*Wordt vervolgd*.)

Hoe het Weeuwtje uit het Hof van Holland gevrijd werd.

I.

Eene aardige groep: voor de deur eener boerenwoning rookte een grijsaard zijn pijpje, met een' jongen van een jaar vijf, zes op de linkerknie. Uitvoerig zou ik haar geschilderd hebben, ware zij maar langer te zien geweest. Het was bladstil, getuigde de linde, onder welke het paar zat, en het eene wolkje voor, het andere wolkje na, uit het bruine eind Goudenaar rondgeblazen, verzwaarde den damp tot nevel wordens toe. Echter had die hangende duisternis iets aantrekkelijks, vreemd als ze was, vergeleken met den luister der ochtendzon, die boven de groep in de verweerde ruiten van het vensterraam weêrkaatste. Soms ging er een luid gelach uit op; dan weder kwam een mollig armpje aan het licht; bijwijlen onderscheidde men de grijze lokken als zilver. Stel u des ondanks gerust, zoo ge vreest, dat ik u in den Amersfoordter zal doen stikken, het scheen den knaap in dien walm vast te benaauwd geworden. Van de knie gewipt, stoof hij naar de wel, digt bij de woning gelegen, en onder welker houten afdak ketting noch emmer ontbrak. Dáár rinkinkte de leste, bengelende over den muur; het huiswijf, dat straks water putte, had verzuimd hem op te winden.

‘Voorzigtig, JAEPIE!’ riep de oude.

Het kind was de gevaarlijke plek al ontweken - het liep een' vlinder na, die uit den boom voor de woning naar de haag van den moestuin fladderde, en er op den meidoorn neêrstreek,

binnen, ja, binnen het bereik van het handje, dat hem grijpen wou... Maar zie!... Daar vlogen de witte wiekjes, even vóór de vingertoppen die beet kregen, daar vlogen zij op, en zweefden hoog boven de berken, welke aan de andere zijde van het huisje de wacht hielden bij de hekdeur van het erf.

'Wat steken die doorns!' zeî het jongsken, weêr aan de knie van den grijsaard, en met een pijnlijk gezigt.

'Al naar men ze hanteert,' luidde het antwoord; doch, zoo er iets wijsgeerigs in school, de woelwater vroeg geene verklaring; reeds was hij den vlinder op nieuw nagesprongen, en plukte, toen de jagt andermaal ijdel bleek, eene handvol bloemen van het perkje voor de deur.

'Oome!' vroeg de knaap, er hem eene overreikende, 'wat is dat?'

De oude vatte den stengel aan, voelde dien langs, tot hij den bodem des kelks raakte, streek toen met de vingers over de groote bladeren, die van buiten iets satijnigs, en van binnen iets fluweeligs hebben, en zeî:

'Eene lelie, JAEPIE!'

'Geraden, oome!' juichte het kind - de onnoozele verbaasde zich over de snuggerheid van een blinde.

'En dit?'

Maar de oude bevoelde de pionie niet; hij stond op van de bank, hij luisterde; waarlijk, hij had zich in den van verre vernomen' voetstap niet bedrogen; de klink van het hekje werd opgehaald - en de jongeling, die het binnen - die al nader kwam, drukte hartelijk de hem reeds toegestokene hand.

'Vader! hoe gaat het?' vroeg hij.

'Wel, HUIB! - zoo wel als 't mij gaan kan, - en, op je stem af, gaat het jou ook goed,' antwoordde de grijsaard, en liet er fluks op volgen: 'JAEPIE! breng jij oom's pijp eens naar binnen, in de vensterbank, weet je, en niet te breken,' en zette zich toen weêr op de bank neder, en hief, uit oude gewoonte, het hoofd naar HUIBERT op, die tegenover hem stond en zweeg; - de jonkman had deernis, met die vruchteloos starende oogen.

'HUIB! mijn jongen! wat schort er aan?' begon de oude, zoodra de stilte van eenige oogenblikken hem te lang had geduurd.

'Vader! ik wou, dat ik rijk was!'

Ei! ei! zegt ge, dat heb ik ook weleens gewenscht - mag

ik vragen: uit even edel een beginsel? Het gerucht had van artsen gewaagd, wier kunstbewerking aan hopelooze lijders het gezigt wedergaf; waarom ontbraken HUIBERT de middelen, het talent van deze op de proef te stellen voor zijn' vader? Hij zag er in zijn blaauwlakensch buis, nankingbroek, zwart vest, met zijn helder linnen, met zijne paardenharen muts op het blonde hoofd, hij zag er welvarend uit, en echter was hij arm, armer dan ge vermoedt. Er zijn deugden, den landman eigen, welke, van geslacht tot geslacht overgeplant, het gelaat eene karakteristieke uitdrukking geven, en HUIBERT'S voorkomen, dat iets innemends, HUIBERT'S blos, die iets gezonds, HUIBERT'S blik, die iets opens had, HUIB'S manieren, die zich door trouwhartigheid onderscheidden, zij bewezen, dat hij van meer dan gemeene afkomst was; wat baatte het hem? Of hij ten minste zoo veel gelds had bezeten, dat hij zijn' vader, al was het maar eenige weken, in de hoofdstad onderhouden kon, ten einde er, - moest het zijn, - om niet te worden geholpen! Al wat der sterkte, al wat der vlugheid zijner jeugd tot nog toe was gelukt, het bepaalde zich tot den kost te winnen, in het dorp altoos, voor hem en voor den grijsaard; ik vergat schier een jonger zusje, dat hij ook onderhield; het scheen luttel in de oogen des zoons, laat ons zien, wat de dankbaarheid van den blinden vader er in waardeerde.

'HUIB! HUIB!' hervatte de oude, 'geen wonder, dat de weêrspoed, die mij hof en have verliezen deed, moeder ten grave bragt. Wis voorzag ze, dat het leed ons het zwaarste in onze kinderen drukken zou. De goede vrouw is bij God! of ik er ook ware!'

'Spreek zoo niet, vader!' viel de jongeling in, terwijl hij tranen biggelen zag langs de witte wimpers; 'ik wenschte immers maar rijk te worden om -'

'Om mij; maar ook dat is zonde, HUIBERT! De Heer weet het beste, wat goed is voor den mensch in dit leven.'

En beiden zwegen eene wijle.

'Ik wil wedden,' hernam de oude, 'ik wil wedden, dat er in de Courant weêr eene kwakzalversadvertentie heeft gestaan. Zoo'n ding uit het *Handelsblad*, van den een' of anderen vreemden wonderdoener! Of je onzen goeden doctor geloofde, als hij zegt, dat er krankten zijn, waar geen kruid voor gewassen is, en kwalen, waar geen kunstjes voor helpen.'

HUIBERT antwoordde niet.

‘Wees gerust, jongen!’ voegde de vader er bij, ‘dat je meer voor mij gedaan hebt, dan ik eischen mogt, dan ik verwachten kon, al zeî moeder, toen je in de wieg laagt: ‘Man! die dreumis zal eens onze staf en onze steun wezen!” Zelfs heb ik er soms in mijn gemoed geene rust bij, dat ik je die plaats in de herberg liet aannemen, schoon je er door in staat wierd gesteld, mij te besteden, toen ik anders -’

‘Aan de armen zou vervallen zijn,’ - wilde de blinde zeggen; maar hoe ver hij het in de zelfverloochening mogt hebben gebragt, dat ging niet! HUIBERT was vaderlievend genoeg, hem te verzekeren, dat hij nog geen berouw gevoelde over eene keuze, die zijne toekomst hagchelijk maakte, al kon hij er thans beide, vader en zuster, door onderhouden. Een boerenknecht heeft eene hoeve, al is het maar in huur; heeft een huwelijk, zij het ook met eene overjarige huismansdochter, in het verschiet; doch HUIB - reeds had de oude weder het woord gevat.

‘Jongen!’ zeî hij, ‘ik geloof, dat jij het in *het Hof van Holland* wel hebt - de baas was bar, maar hij is ter ziele - en al wat je leerde, komt der vrouw nu schoon te pas; doch mogt je willen veranderen -’

‘Nooit!’ riep HUIBERT driftig, ‘of,’ en hij hield plotseling op.

‘Laat mij geen beletsel wezen, als je hier of daar elders, al was het in stad, beter voort kondt komen; - je weet, ik zie, ik spreek je gaarne, om de dag of wat; ik verlangde te ochtend naar je komst, als een visch naar het water; - maar ik zou je zusje toch bij me houden, HUIB! en jij -’

‘Zoudt wel eens overkomen op St. Jutmes!’ viel de zoon in.

‘Waarom zou ik beter willen lijken dan ik ben, jongen? Ik heb ook nog mijn wenschen; ik bid God voor jou, om een gelukkig hijlik! Als ik eens bij jou kon inwonen.....’

Indien de oogen des blinden eensklaps ziende waren geworden, hij zou gevraagd hebben: ‘HUIB! wat is je?’ want de jongeling bloosde, bloosde tot over de ooren toe. Ware JAEPJE, die terugkwam, een jaar drie vier ouder geweest, hij zou het hebben opgemerkt; thans gaf hij het gewenschte middel aan de hand, om het gesprek af te breken. HUIB haalde wat lekkers uit zijnen zak, en verraste er het kind mede; - HUIB liet den knaap over zijn' schouder in de wel kijken, tot de vlaskop rilde; - HUIB spande voor het jongsken eene koord om een halven hoepel, en sneed pijlen voor den schalk, een half do-

zijn; - HUIBERT wist, dat zijn vader het er te beter door zou hebben! Hij won het harte van het huismanswijf, bij welke deze besteed was, in zijn spelen met JAEPJE.

'Hoor!' riep de woelwater hem nog na; maar reeds had de jongeling den ouden man goeden morgen gewenscht; reeds bleek hij den weg naar *het Hof van Holland* weder te zijn opgegaan. Echter had zijn stap thans niet het veêrkrachtige, waaraan het gescherpt gehoor van den blinde dien had onderscheiden, toen hij het erf naderde; echter bleef hij somber, al schitterde de zon aan den wolkenloozen trans. Vergeefs dat het landschap, bij iederen keer des wegs, wisselde van veelkleurige pracht, hij stond er niet om stil, hij zag er niet naar rond. Hoe kwam het, dat hij heden geene oogen had voor het schier elshoogte opgeschoten graan, rijzende en ruischende in den vloed van stralen, verkwikt als het werd door den dauw van den zomernacht? Wat was hem, dat hij de hand niet uitstak naar het veulen der hem bekende merrie, toen het den ruigen kop over het hek zocht te beuren, als noodde het hem tot streelen uit; - dat hij zich niet verlustigde in de vaart, waarmede het der moeder op zijde sprong, de grasscheuten naauwelijks aanrakende, met hoeven, nog door geen ijzer verzwaard? Waarom daalde zijn blik ter aarde; waarom hing zijn hoofd neêr, toen hij in de schaduw van een boschje het gevogelte zingen hoorde, of leven lust was - waarom werd hij weemoedig, bij dien wildzang van het woud?

Eene kronkeling des pads, en *het Hof van Holland*, - de aardige dorpsherberg, die in het zomersaizoen menig gezin uit de omliggende steden voor een paar maanden naar buiten lokt, viel in het verschiet te onderscheiden; uit zijne mijmering opgeschrikt, verdubbelde HUIBERT zijne schreden; de kerkklok sloeg zeven ure! Niet ééne der zonneblinden, voor de vensters der eerste verdieping, was op een kiertje gezet; geen enkele der gasten bij de hand; toch haastte hij zich; welke bezigheden wachtten hem niet, eer het den zonen der weelde behagen zou, op te staan, geeuwende en grommende, dat men er zelfs op het land zijne rust niet van nemen kan, dat de zon zich ook nooit verslaapt! Schrijver - stalmeester - schurenopzigter, - wat niet al? was hij het factotum van het anderhalf jaar verweduwelijkt vrouwtje uit *het Hof van Holland*. Daar stond zij voor de deur. Frisch en schalk, nog niet aan de volle vier zesjes toe, scheen zij te kouten met den jongen schilder uit stad, die van zijne ochtendwandeling was terugge-

keerd. HUIBERT werd eensklaps louter oog en oor; MACHTELD, - zoo heette zijne meesteres, - MACHTELD sloeg hare hand in die des kunstenaars, ‘top!’ zeî ze - waartoe die vertrouwelijkheid? wat drommel gold de weddingschap?

II.

‘Een heer uit de schuit!’ riep de jager, drie uren later *het Hof van Holland* voorbijrijdende, en HUIB sprong naar het steigertje, om den gast te ontvangen, en van twee tafeltjes, aan welke de logés van N°. 5 - de douairière van een staatsraad, met hare gezelschapsjufvrouw - en die van N°. 7 - een podagreuze papa, met zijne dochters - voor de deur ontbeten, rigtten aller blikken, rigtten, o schande voor het land! zelfs een paar lorgnetten zich op de vracht, welke de naderende trekschuit aan wal zetten zou.

‘Helène! 't is een galant voor je,’ zeî een dartel meisje van N°. 7, zoodra zij de figuur van den heer uit de roef gewaar werd.

‘Dan had ik den tweeden luitenant nog liever,’ hernam haar zusje.

‘Veel eers!’ schertste het zoete kind, en hield het handje voor den mond, want waarlijk, zij moest lagchen! De schippersknecht had den heer met de lange pijp, en een dopje er op, bij het aan wal stappen, zijnen hoed - in eenen bonten zakdoek gewikkeld - zijne parapluie - er was geen wolkje aan de lucht - en zijn pakje - in een schoon servet gespeld - overgereikt; HUIBERT bood aan den last te dragen. ‘Dankje, maat!’ zeî de burgerman, en met het pakje voor in den toegeknoopten rok gestoken, en met den hoed in de regterhand, en met de parapluie in de linker-, kwam de heer uit de schuit de tafeltjes langs, en groette, o zoo linksch! met den pet op het hoofd, en de pijp tusschen de leelijke tanden, eerst de familie van N°. 5, en toen de familie van N°. 7, welker leden voor zich zagen, of ginnegapten, naar ze boven of onder de drie kruisen waren.

Ik vergeef het der laatste van ganscher harte, want de man had al het droefgeestig-lachwekkende van eenen molenaar, die des zondags in een zwart pak gestoken, zwarten rok, zwart vest, zwarten kuitendekker, op zijne fletse wangen de kleur van zijn meel meêdraagt, ziekelijk-bleek. Het was slechts de helft der naarheid! Oogen, drijvende donkere oogen, zoo

als er ons, spijt wit bestoven buis en broek, soms achter het karrepaard, of voor de bakkerij verrassen; oogen, die de vertellingen van mooije molenaarsmeisjes waarschijnlijk maken; de heer uit de schuit had ze niet. Weg doken zijne graauwe knijpertjes; weg onder het beenderige voorhoofd, of ze wisten, dat de weinige lichtblonde haartjes der oogleden, door de kinderziekte gespaard, hun geene beschutting konden verleenen.

‘Eene kamer, mijnheer!’ vroeg HUIB.

‘Dank je, maat!’

En dus ging HUIBERT hem voor in het groote gelagvertrek, aan de regterhand, en vond het vreemd, dat de heer uit de schuit een, twee, drie malen omzag naar den stoel, die bij het ouderwetsche buffet ledig stond, en ledig bleef staan.

‘Wil mijnheer ook water om zich te wasschen?’ vroeg een der dienstmeisjes, die den nieuwen gast had zien binnenkomen, en HUIBERT verving in de betrekking, die tot nog toe eene sinecure was geweest.

‘Dank je, meisje!’ zeî de man, en sloeg met zijnen zakdoek het stof van zijne schoenen, en veegde zich toen, voor den spiegel, die tegenover de schouw hing, met eenen anderen tip van dezen, het gezigt af.

‘Als die heer in dit logement niet verdwaald is, dan heet ik geen GEERTE,’ dacht de deerne, die in de kamer drentelen bleef, terwijl HUIB was weggegaan.

‘'t Is hier een mooi gezigt, meisje!’ zeî de man uit de trekschuit, door de ramen ziende.

‘Dat zeggen de luî,’ hernam de meid droogjes.

‘En jij niet, kind?’

‘Als men 't alle dagen, en jaar in en jaar uit ziet, dan is het rare er gaauw af.’

‘Alles, dat waarlijk mooi is, blijft altijd mooi,’ klonk het wigtig.

‘Dan is geene vrouw ter wereld nog ooit waarlijk mooi geweest.’

‘Zeg eens, kind! heb jij gecatechiseerd?’ vroeg de man.

‘Wat een vreempje!’ dacht GEERTE, en antwoordde: ‘Dat zou ik denken, zes jaren voordat ik aangenomen werd, en toen nog op de ledematen-catechisatie een jaar twee, drie.’

‘Braaf, kind! braaf - doch wat ik je vragen wou, was je tegen dominé dan ook zoo dwars als tegen mij?’

‘Wel, hij zou me - maar dat was ook een man, hoor - daar heeft onze nieuwe geene hand water bij. Bij dezen regent

het bloempjes, of het altijd Mei was; bij den oude was het onweêr nooit van de lucht.'

'Ei - ei - en je jufvrouw, denkt die er over zoo als jij - of.....'

'Mijn jufvrouw? zie, mijnheer! als je weten wilt, wat mijn jufvrouw denkt, dan kun je niet beter doen, dan het haar zelf vragen; ze is genoeg bij de pinken, om haar eigen geloof te hebben, hoor! Ook iets te zeggen?'

'Dank je, meid!'

En de goede man, die, zoo als GEERTE juist had gezien, verdoold scheen in dit logement, zette den pet af en den hoed op - hij won er niet veel bij - liet regenscherm en linnen pakje in eenen hoek der gelagkamer liggen - het was wonder, dat hij er beide vertrouwde - en ging het vertrek uit - het scheen, dat de ledige stoel hem eenen zucht ontlokte. Eene minuut of tien stond hij in den gang te staren, waarlijk, even als verbeidde hij eene geestverschijning, en stapte toen naar de deur, de twee spotzieke tafeltjes weêr langs, niet zonder eene veêr te laten.

'De voorzangersplaats is zeker vacant,' zeî het schalke zusje.

''t Schijnt een makelaar, die een aanplakbiljet moet stellen, niet waar, papa?' vroeg HELÈNE.

Hoeveel liever zou ik van de meisjes getuigd hebben, dat zij op het land in vollen zin de natuur genoten; dat zij wandelden, bloemen plukten, kruiden lazen, en, door afwisseling van geneugten, den kring harer kennis uitbreidden! - doch als ze, naar rijkeluî gewoonte, voor de deur moesten zitten, en aangapen, wat er onder hare oogen voorviel, dan getuigden die opmerkingen ten minste van vernuft, - er was veel, dat voor de gissing der laatste pleitte. Den weg tien of twaalf schreden regts opgegaan, stond de man stil, en sloeg *het Hof van Holland* van die zijde gâ - keerde daarop terug, schreed twaalf of tien stappen links, draaide weêr op zijne hielen, en prentte zich *het Hof van Holland*andermaal in het geheugen. *En face* had hij het van het derde, maar voornaamste standpunt, reeds gezien; doch er bleef een vierde over, *het Hof van Holland* van achteren, en stalling en schuur lokten hem aan; de deuren der schutting, welke er toe leiden, stonden open.

'Blijf hier, HELÈNE!' riep de podagreuze papa der ondeugd toe, die den man wilde volgen; dewijl hij onze papa niet is, zullen wij het doen, als ge wilt.

Een aantal bestovene rijtuigen, deels onder een afdak geschoven, deels, bij het schoone weder, der opene lucht toevertrouwd, beperkten de ruimte, die de plaats anders zou hebben aangeboden. Welke wapens, welke letters er op de portieren prijkten; of barouche en calêche die al dan niet droegen, het bleek den heer uit de schuit geene zier aan te gaan. Er stonden paarden op stal, bij welke een liefhebber eenen halven morgen zou hebben verkeken, en vertikt, er werd een weêrgalooze schimmel voor eene tilburij gespannen, die ge den onbekenden eigenaar zoudt hebben benijd; de man slenterde verder. Daar werd hij, digt bij den hof, welke zich achter de huizingen uitbreidde, daar werd hij eenen jongeling gewaar, die teekende, teekende naar het leven, een jongsken en een' jagthond; het viel moeijelijk te zeggen, wie er het trouwhartigste uitzag van de twee. Digterbij geslopen, gluurde hij over den schouder des schilders in zijn schetsboek, en zag meer dan hij ooit gedacht had, dat er in licht en schaâuw - de spelenden scholen onder een olm - dat er in eenen halfnaakten vlaskop en eenen bruinoorigen viervoet te zien viel. Zijne verbazing gaf zich eindelijk lucht in een deftig:

''t Is mooi!'

'Verpligt!' zeî de jonkman, en draaide op zijn veldstoeltje rond, en schoof den strooijen hoed uit de oogen, en nam het vreempjen uit de schuit op, of hij de karikatuur in zijn geheugen bewaren wilde.

'Mijnheer schijnt hier te huis?' merkte onze zwartrok aan, toen de jongeling zijn stoeltje weêr naar den olm had gedraaid.

'Eene week twee, drie!' hervatte deze.

'o, Dan zou Mijnheer mij misschien wel kunnen inlichten -'

'Over het oord? Met pleizier; er is geen bosch, uren in het ronde, dat ik niet heb doorkruist, geene beek, die ik niet weet, geen -' maar hij hield op, want eene zonneblinde voor een der zijvensters van de huizinge kraakte op hare hengsels.

'Dat minder, Mijnheer! dat minder!' hernam de zwartrok, wien het ontging, dat de oogen des jonkmans naar het venster opzagen, terwijl hij verlegen met eenen horologiesleutel met haar speelde; 'maar de Jufvrouw uit dat logement is immers weduwe?'

'Een weeuwtje, man! een mooi weeuwtje,' antwoordde de schalk op zoo hoogen toon, dat HUIB, die den schimmel voor den tilburij bij den teugel leidde, het hooren moest.

'Stil, Mijnheer! stil, ik ben niet doof! En als ik wel onderrigt werd, dan heeft zij deks genoeg voor twee?'

‘Man!’ riep de jongeling schaterende, ‘denkt ge, dat ik -’ en weder hield hij op, want een allerliefst handje strooide snippers papier uit het raam, welks zonneblinde straks werd opengeduwd.

‘Symbolisch gesproken, Mijnheer! symbolisch geld en goed heeft ze, niet waar?’

‘Geene kost-, maar eene geldwinning, man!’ zeî de schilder, luid genoeg, om het HUIBERT te doen verstaan, al trappelde de schimmel van ongeduld.

‘St! - st.! en Mijnheer weet niet, of -’

‘Er kapers op de kust zijn, man? maar was er dan ooit een jong, een mooi, een rijk weeuwtje, dat niet honderd vrijers had?’

‘Breng de tilburij voor!’ schreeuwde eene zware basstem, en de gestalte van een gezet heer, dien ge aan zijne kleur voor een' Westindiër hadt gegroet, verscheen en verdween voor de geopende deuren der schutting. HUIBERT moest volgen.

‘Och, dan vrees ik, dat ik weinig kans zal hebben!’ ontviel onzen heer uit de schuit, terwijl de schilder opsprong, en de snippers, die uit het raam waren gevallen, bijeenraapte, of het hem aan *jusqu'icitjes* faalde voor zijne lievelingsauteurs, ‘als u mij de gelegenheid wilde verschaffen, de jufvrouw eens te spreken, ik ben maar krankbezoeker -’

‘Hoe jammer, dat zij niet de koorts heeft!’ hernam de schalk, die gevonden had, wat hij zocht, en zijnen veldstoel zamensloeg, en zijn schetsboek onder den arm schoof; ‘maar ik beloof u, ik zal mijn best doen,’ en hij wipte, de lage heining over, den tuin in, en stoof onzen stakker uit het gezigt, eer deze zeggen kon:

‘Dank u, Mijnheer!’-

III.

Liefde op het eerste gezigt is eene dichterlijke dweeperij, die in mijne nuchterere vertelling niet voegt; waarom zou ik dan aarzelen te zeggen, dat HUIBERT volle drie jaren met MACHTELD had omgegaan, eer wij hem aantreffen, verliefd als hij was, verliefd, schoon hij het u en mij in het gezigt zou hebben ge loochend? Drie jaren, gedurende wier eerste helft de oude waard uit *het Hof van Holland*nog leefde, - het zou zeer

romantisch, maar ook zeer misdadig zijn geweest, als HUIBERT toen ‘door een' noodlottigen hartstogt geblaakt was geworden’ - de borst is er mij te liever om, dat hij er geen' last van had. Drie jaren, gedurende wier laatste helft MACHTELD niet overbedroefd was geweest, wijl zij een' zesenvijftiger had verloren, die gromde als een zevenenzeventiger; MACHTELD, die er in den rouw allerblankst had uitgezien; MACHTELD, die, na het afleggen van dezen, weder een meisje scheen! Hoe de arme HUIB het opmerkte, tot vermagerens toe! Eer de bullebak een jaar dood was geweest, plaagden de jongens uit het dorp hem met de vraag: wie hunner hij tot speelnooten kiezen zou? Wèl wisten zij, dat de gedachtenis aan zijn' ouden meester in zijn gemoed geen bezwaar achterliet; 's mans weldaden waren door zijne grofheden verre overtroffen. Doch wat bezat HUIBERT, die bij de scherts het hoofd schudde, doch wie was HUIB, die ‘’t is niet waar’ riep; - wat bezat, wat was hij, dat ‘het jonge, mooije, rijke weeuwtje’ hem nemen zou?

Och, dat geld!

Hij had niets, - hij was niets, - hem wachtte niets, - de wijde wereld stond hem open, het is waar; maar dat doet zij allen, en den meesten blijft ze eene leêge ruimte; kranke troost! Of toegestemd, dat hij elders fortuin hadde gemaakt, *par miracle* altoos, wie waarborgde hem, dat het weeuwtje wachten zou? Neen, leefde zijn arme, blinde vader niet! wat zou er worden van zijn zusje? Het waren zoovele voorwendsels, om te blijven, toen het nog tijd was geweest voor de vlugt; het werden zoovele valstrikken voor zijn hart. ‘Geen haar op mijn hoofd, dat er aan denkt, haar te vragen,’ zocht hij zijner kennissen diets te maken, zoodra dezen de bruiloft te lang uitbleef, en zij wezen naar zijn' scheen, - ‘geen haar op mijn hoofd, dat er aan denkt,’ antwoordde hij den schilder, die in een oogenblik de verhouding tusschen HUIBERT en MACHTELD doorzag. En echter, wie twijfelt er aan? echter besloot hij honderd malen bij zich zelven, de vreesselijke vraag te wagen, en kwam toch het woord uit het hart wel op, maar niet over de lippen; echter leed hij al de plagen, waarmeê de duivel der jaloerschheid slaat. Als een vermogend huisman uit de buurt een schalkpraatje aan het buffet ondeugend rekte, dan was het hem, of de koorts zijn' pols jagen deed! Weduwenaars, hij haatte er bij het dozijn! Hoe gaarne had hij het hoofd van het dorpsbestuur, trots burgemeestersbuik en ridderlintje, onlangs eene oorvijg gegeven, toen de snoeper

MACHTELD in de wangen kneep, ‘louter uit joks,’ zeî de grinnikert.

Onze krankbezoeker - wij verloren den man onbarmhartig uit het oog - onze krankbezoeker was, na eene wijle vruchtelooze nasporingen, de gelagkamer maar weêr ingesukkeld; HUIBERT stond achter het buffet; er moest iets worden besteld.

‘Een sneeuwballetje, maat!’

En na de woorden, op de plaats door hem opgevangen, verwondert niemand er zich over, dat HUIB het wolkje wel eens zoo gaarne had gezien, als er braakpoeder in het suikerpotje was geweest, al scheen het vreempjen ook vijf en veertig of vijftig jaar.

‘Als 't u belieft, Mijnheer!’ het kon den borst schier de keel niet uit.

De man roerde, en HUIB staarde; het was de eerste pauze.

‘Hoe heet de heer, die daar voorbijrijdt, maat!’ eindigde de krankbezoeker haar; hij herkende den schilder, die te paard denzelfden weg insloeg, door de tilburij - de tilburij met den schimmel had ik wel mogen zeggen, waarop de Westindiër zat en zijne nicht, het handje, dat snippers wierp, - gekozen.

‘'k Weet het niet, Mijnheer!’ loog HUIB, en de leugen ging hem, tot zijnen lof zij het gezegd, maar stroef af.

Eene tweede pauze.

‘De Jufvrouw, maat!’ haperde het vreempjen, ‘is ze uitgegaan?’

‘Mogelijk, Mijnheer!’ zeî HUIB.

‘Zou ze nog lang wegblijven, maat?’

‘'k Weet het niet, Mijnheer!’

De derde pauze.

‘De Jufvrouw, maat! - ze is immers niet ongesteld?’

HUIB deed, of hij het niet hoorde.

‘Ik zou haar gaarne spreken.’

HUIB werd beurtelings bleek en rood; eene vlugge schrede kwam naar de gelagkamer toe; zij was het. Verrassing, vreeze, vreugd, vielen om strijd op het gezigt des krankbezoekers te lezen, zoodra MACHTELD hem, half knikkende, half nijgende, groette; eindelijk zag hij de jufvrouw! vriendelijk sprak zij hem aan! Wat stond het mutsje haar lief, een weinig wereldsch als het was, door kwikjes en krullen. Wat sloot het eenvoudig, maar smetteloos kleedje volkomen om de dunne middel; een doekje, ‘een grendel van eerbaarheid,’ dacht de man, verborg zediglijk haren poezelen hals, en toch viel de weelde-

rige boezem - maar hij zette zijne opmerkingen voort, terwijl wij even naar HUIBERT omkijken. Onrust, gramschap, ijverzucht hadden hem beurtelings voor haar beeld aangezien. ‘Wat heeft zij den meelzak toe te lagchen?’ zeide hij in zich zelven; ‘mooije tanden heeft ze, maar immers niet voor dien vent?’ En toen zij daarop een praatje maakte over wind en weder, het onschuldigste ter wereld, en weldra nieuwsgierig werd, wat dat vreempjen buiten had gebragt, - de man vertelde, dat hij geene ziel in het dorp kende, en wandelen, dat bleek, was zijne liefhebberij niet, - en ze zich neêrzette op een' stoel, om eene wijle te kouten, toen kostte het HUIB moeite, zich in te houden, en niet te roepen:

‘MACHTELD! die man komt om je geld en goed!’

Toch bleef HUIB staan; toch beluisterde HUIB hen; het vreempjen vertelde, dat hij al zijn leven gewenscht had, op het land te wonen; dat hij zoo gaarne zou hebben gestudeerd; zoo gaarne dorpspredikant zou zijn geworden, waren zijne brave ouders maar meer bemiddeld geweest. ‘Ik ben krankbezoeker!’ zeide hij; het *maar* bleef ditmaal uit; het zou op het gezigt van de jufvrouw te lezen zijn!

MACHTELD zag voor zich; MACHTELD keek eens uit; wat zou ze anders doen?

‘Als men op het land gelukkig getrouwd is,’ hernam de man, een beetje stouter, ‘dan moet men een' hemel op aarde hebben.’

De diepste aller zuchten bevestigde de innigheid der overtuiging, waarmede die woorden werden uitgebragt; - maar viel daar iets in het buffet? HUIB bukte zich ten minste, om snel weder op te zien - het weeuwtje bloosde.

‘Ik dacht, dat we alleen waren,’ zeî de krankbezoeker, verschrikt omziende; ‘maar waarom zou ik schroomen, het te zeggen? ik ben gelukkig getrouwd geweest; ik wou, dat ik het weêr was!’

‘Waarlijk?’ schertste MACHTELD.

HUIBERT stond op kolen!

‘HUIB! HUIB!’ riep een lief stemmetje uit den gang - het was dat van HELÈNE, - ‘we zullen gaan roeijen, maar papa wil je eerst eens spreken over de boot, en hoe verre of *Eindenhof* van hier is; och! kom toch gaauw; al dat andere volk is zoo dom, zegt papa.’

o Onwelkome lof! HUIB drentelte, HUIB draalde, maar al spoelde hij glazen, en verschikte hij flesschen, die schoon wa-

ren en te regter plaatse stonden, eene seconde vijf, zes, - hij moest wel gaan!

‘Ha!’ zuchtte de krankbezoeker, als ware er een steen van zijn hart gewenteld, - ‘het togt hier, vrees ik,’ - en hij sprong op, en deed de deur digt; ‘ha! - och Jufvrouw!’ en hij schoof zijn' stoel bij dien, waarop MACHTELD plaats had genomen, ‘een oogenblik geduld!’ MACHTELD zag vreemd op. ‘Den ganschen ochtend,’ begon de man fluks weder, ‘den ganschen ochtend heb ik naar deze gelegenheid verlangd!’ hij werd waarlijk bleeker dan bleek, als het mogelijk is, ‘en nu ben ik beteuterd, och! dat was ik ook, toen ik mijn PIETJE vroeg!’ MACHTELD deinsde achteruit met haren stoel. ‘Schrik toch niet, lieve Jufvrouw! ik meen het zoo goed,’ en hij volgde intusschen met zijnen stoel dien van het weeuwtje, ‘och ik vlei mij, dat ge bij nadere kennismaking zien zult -’

‘Mijnheer!’ zeî MACHTELD, opstaande, ‘wat beduidt -’

‘Lieve Jufvrouw! een oogenblik geduld,’ bad de krankbezoeker; ‘het is waar, ik had zoo niet met de deur in het huis moeten vallen; maar och! als men eens zoo gelukkig getrouwd is geweest, als ik met mijn PIETJE, - en als men dan weet, dat u ook niet ongeneigd is, weêr een wettig huwelijk aan te gaan -’

‘De man is van zijne zinnen,’ dacht MACHTELD, en hare wangen verschoten; - ‘och ware HUIB maar hier!’ wenschte ze in zich zelve, - en sloop al digter naar de deur, - en zocht de hand los te wringen, die het vreempjen in de zijne had gegrepen, toen zij opsprong.

‘Ik had ook dat niet moeten zeggen; ik zie het wel; och, een oogenblik geduld, lieve Jufvrouw! maar ik ben met mijn PIETJE toch zoo gelukkig geweest, al kwam ze er, lang vóór ons aanteekenen, al kwam ze er, toen we elkander eerst leerden kennen, rond voor uit, dat zij het eens was met de Schrift: ‘Het is niet goed, dat de mensch alleen zij.” U is wel verder gegaan; och! onze tijd gaat, ook in dat opzigt, hoe langer hoe verder, maar oneerbaars steekt er toch niets in -’

MACHTELD was de deur genaderd: ‘Laat los, man! of ik roep -’

‘Een oogenblik geduld -’

‘Hola! he!’ klonk het uit den gang, en de krankbezoeker zag het weeuwtje, hare hand loslatende, aan, als had hij vergiffenis af te bidden voor een' moord; ‘beraad er u op!’ fluisterde hij, ‘ik blijf tot avond.’ - ‘Hola! he!’ klonk het

andermaal, en een man van nog jeugdigen leeftijd, maar schraal van gezigt, en ploerterig van manieren, ligtte zijn' hoed voor de vrouw des huizes, en vroeg, zonder den krankbezoeker op te merken, die onwillekeurig in den hoek dook:

‘Als ik wel heb, dan ben ik hier te regt bij de Weduwe W.-’

‘Ik ben het zelve, Mijnheer!’ antwoordde MACHTELD.

‘Het kon niet beter treffen, Jufvrouw!’ hernam de man, verbazend rad sprekende; ‘ik hoop, dat ik het pleizier heb, u wel te zien?’ hij wachtte geen antwoord af, hij voer voort: ‘U heeft een stuk lands gekocht, digt bij het - geesterboschje?’ en op het knikken van het weeuwtje, haalde hij een' bundel papieren uit zijn' rokzak te voorschijn. Een oogenblik snuffelens, en weêr ging het schier in denzelfden adem voort: ‘Als ik het wel heb, is het dit; ik ben zaakwaarnemer, en in dezen aangesteld door,’ - en hij noemde den naam van den vorigen eigenaar der weide. ‘Als ik u een oogenblik alleen mogt spreken,’ hij werd eindelijk den krankbezoeker gewaar. ‘Het zou, als ik het wel heb, een leelijk proces kunnen voorkomen -’

‘Alleen?’ vroeg MACHTELD, hem van het hoofd tot de voeten opnemende, onder den indruk der verrassing van zoo even.

‘Ik ben praktizijn, Jufvrouw!’

Het was eene aanmatiging - maar zij slaagde.

‘Wees zoo goed mij te volgen, Mijnheer!’ vroeg MACHTELD, ‘en in gindsche kamer te gaan, - een omzien, en ik ben bij u.’

‘Breng het koopcontract mede, Jufvrouw! als u het bij de hand heeft.’

IV.

Wij leven in de eeuw der spoorwegen, - dat wil zeggen, wij nakruipers zullen in ons landje gelegenheid hebben over een paar kleine doodsbedaard te worden voortgestoomd, als men elders niet meer tevreden zal zijn, de grootste afstanden met driedubbele snelheid te vernietigen, als onze naburen vliegen zullen door de lucht! En toch leve de *diligence, - cabriolet* of *coupé*! - leve een gezelschap, dat niet onder het getal der Gratiën blijft, hetgeen niet boven dat der Muzen gaat, - indien men u ten minste in geen bastaardrijtuig, in geen' bijwagen

duwt. Al deed men het, al maaktet ge met den voerman de onheilspellende dertien uit, ik wed, dat u uit de hossendste *chars-à-bancs*, uit de togtziekste speelwagens, gesprekken heugen, zoo als gij er nooit, neen, nooit hebt gevoerd, op dat hijgende - en welk een asthma! - op dat fluitende, - het is een duivelensein! - op dat schokkende, knarsende, trillende ding, hetgeen een trein heet, en waaraan ik de prettige kennis verschuldigd ben, wat duizeling in het hoofd en benaauwdheid om het hart zeggen wil. Gesprekken op sleepstang van een locomotief! wie denkt er aan? als hij den gansenen weg over vreesachtigen moet of hoort geruststellen, met de opmerking, dat er op spoorwegen stellig niet meer ongelukken gebeuren, dan op *chaussés*! Voor mij, ik wantrouw de juistheid van deze, want alleen tal van *malheurs* en *mishaps* brengen zulk een onderwerp aan de orde van den dag; even als wij bij voorbeeld niet leerden, dat volksschuld volksrijkdom is, eer we bijster druk aan het leenen waren, bijster! Maar genoeg, maar te over, om mij te doodverwen voor een' man van den achteruitgang, - de diligence, die ik u wilde aankondigen, ziet ge toch al in het verschiet!

Ik mag de wolk van stof wel, waardoor zij de rust des landschaps afbreekt - van verre gezien altoos, en liefst bij zonneschijn; ik mag die rennende rossen, dat rollende rijtuig - in vrolijke vaart, eene studie voor een' schilder; - ik mag ze om het leven, dat zij opwekken, in streek en in dorp. - Het was twee ure; de conducteur, die *Wilhelmus*blies, bleef er borg voor, en de boerenknapen uit de buurt sprongen en wipten over heining en hek, om een eindweegs ademloos mede te snellen, onder de hand over het hoofd tuimelende, of een der reizigers lust had, een vriendelijk gezigtje in een vrolijk te verkeeren - wat bedelhaters zeggen, ik grijp in mijn' zak, als ik er zie! - en de dames, aan de overzijde van den vloed in den koepel gezeten, legden den tapisserie-lap uit de hand, om de tooneelkijkers op te nemen, of ook iemand uit stad een middel tegen de verveling brengen zou - een enkele, de oud ste, schelde om madera! - Het was twee ure; de conducteur stiet een paar malen in den hoorn, en in het dorp hadden spinnewiel en speelgoed een' oogwenk rust; oud en jong keek de vensterruiten uit, of gluurde de gordijntjes langs; de smid zag op van zijn aanbeeld, de slager om uit zijn' stal, de mooiste deerne, een uur in het ronde, lag over de onderdeur, een *tableau vivant* van het liedje van BEETS. Het was twee ure, en

tal van tafeltjes stond buiten voor *het Hof van Holland*, en allerlei logés zaten er om heen, wijn en water drinkende, - Rijnsche en Fachinger voor mij, als ge wilt, - likeuren leppende - maar als schrijven hielp, dan was het matigheidsgenootschap al lang overbodig, - en HUIBERT verbeidde de *diligence* aan de deur.

Op hield het rijtuig: neêr ging de trede, en twee heeren stapten af; de eerste valt spoedig te schetsen; hij was een tiendaagsche in burgerkleeding - wat het kruis hem ook in de jaren, dat hij het droeg, gebragt had, een welvarend uiterlijk bragt hij niet meê. Zijn olijfkleurig jasje had zomer uit, zomer in, dienst gedaan. Zijn hoed was de uniform van een vorig saizoen; de *sous-pieds* had hij afgeschaft, sedert hij naar geene *conquêtes* meer streefde, door middel van een' *pantalon collant*. Vlugheid, liever buigzaamheid van ledematen, een groet, die noch lomp, noch laag was, iets koens in den gang, zietdaar wat hij had overgehouden van den krijgsman, - de ongezonde kleur zijner wangen, paarsheid en puisten willen wij op rekening stellen zijner individualiteit. Hij had in de gelagkamer zijn toilet gemaakt; hij zat aan een tafeltje; hij riep:

'JAN! een glas bitter!'

Daar zat hij; waar bleef zijn reisgenoot? Gij zoudt het niet gevraagd hebben, als ge tot de logés hadt behoord; allen hadden zijn gebloemd vest, zijne lichtkleurige zomerbrock en zijnen groenen rok met fantasie-knoopen, allen hadden die van voren en van achteren, en aan beide zijden gezien, tot verzadigens toe.

Luister een oogenblik aan het tafeltje van n°. 7 - de podagreuze papa en de meisjes zijn te huis gekomen van de roeipartij. Welk eene pret! Papa verklaart, 'dat hij lisch en kroos, en water en wind veel liever ziet op een schilderijtje in zijn kabinet, dan in natura,' en de meisjes? Ach! zie de arme HÉLÈNE eens aan. Hoog van kleur, al heette het zoo frisch op den stroom, slordig van kapsel, al krulde geen zuchtje de golven, is haar *beau jour* voorbij! En echter lacht ze, schalke als ze is, daar zij den nieuwaangekome met den gewaanden voorzanger in gedachten vergelijkt; het stappen van den laatste was sluipen, in tegenstelling van het schrijden van den eerste:

'Een *alias* voor dat heer,' fluisterde zij haar zusje in; wat 'dunkt u van mijnheer *Paauw*!'

Of de jonkman het hoorde, weet ik niet, maar HÉLÈNE zag voor zich bij den blik, dien hij toevallig op haar wierp.

‘Heb je ooit vreemder oogen gezien?’ vroeg het zusje, dat we, zonder verdere navraag, maar geëngageerd achten met een' tweeden luitenant. ‘Zij knipten, of het licht hun zeer deed.’

HÉLÈNE mogt kijken, het baatte haar niet; mijnheer *Paauw* was naar binnen gegaan, om daar fluks eene oude kennis te ontmoeten.

‘*Bonsoer lamie*! kerkuil, als je bent! wat doe jij hier?’

De aangesprokene was niemand anders, dan - maar een krankbezoeker.

‘Och, TRONKJE!’ antwoordde de man, ‘wat zou ik hier doen, dan een beetje vrije lucht scheppen?’

‘Hooge goôn!’ schaterde *alias Paauw*, ‘en dat in eene donkere gelagkamer? Het is of je zeî, dat TÉKÉLI een luchtje schept, als hij in de meelton kruipt! Kom meê, naar buiten, vader! met mij aan een tafeltje, *sJean qui pleurre* en *sJean quiri*.’

En de man liet zich meêtroonen, en even of er sympathie was tusschen de reisgenooten, koos mijnheer TRONK een tafeltje, geene vijf voet af van dat, waaraan de tiendaagsche had plaats genomen; het eene was het uiterste, het andere het alleruiterste aan de zijde van stalling en schuur.

‘‘Opgebiecht, zwarte ziel! opgebiecht!” zoo als ROBBERT zegt, in de S t r u i k r o o v e r s ,’ begon de jonkman weder, - ‘*en pesant* wat drinkje? een sneeuwballetje, goed! ik hou mij aan *absent*,’ en hij bestelde HUIBERT beide, - ‘‘opgebiecht!” ben je niet hier om die *annonse* van het Adres-Kantoor? O bezondig je maar niet aan eene leugen - ik zie het al. Hooge goôn! hoe luidt uit *den Huichelaar* die regel ook? ik zou 't wel weten, als ik maar eens TARTUFFE had mogen spelen - maar jou olijkert! kijk, met dat vrome gezigt....’

‘Och, TRONK! je weet, dat ik je wel lijden mag; je vader en ik we hebben in één steeg gewoond, we waren zoo wat vogeltjes van één veêren -’

‘En dat zijn we nog, man! op de kleur na, - allebei verbeteren we de lui; ik wat *plesanter* dan jij, dat is al het verschil -’

‘Of je dat spotten laten woudt!’ zeî maar een krankbezoeker het hoofd schuddende.

‘Onder ééne voorwaarde, vader! ééne voorwaarde *sine kwa*! Zeg eens, gezien? dat heb je haar - maar gesproken ook? - Wat zucht je zoo diep? zeg, zeg, is ze ‘blond als Phoebusgoud?” Of heeft ze ‘oogen enkel vier?” Toe, ik heb je zoo menig

maal een vrijkaartje bezorgd, uit wat stuk lijkt ze zoo wat? Een boerinnetje, als uit *Kloris en Roosje*? Vader! ik zou zoo'n groene bruigom zijn!'

'JAN!' riep de tiendaagsche zoo luid, dat maar een krankbezoeker verschrikt omzag.

HUIB stond achter hem - en de man wachtte met zijne inlichtingen aan TRONKJE, tot HUIB zou zijn vertrokken.

'JAN! is hier *table-d hôte*?' vroeg de tiendaagsche.

'Neen, mijnheer!' zeî HUIBERT, 'er wordt wel in de gelagkamer gedekt, maar dat is....'

'Ik begrijp je,' viel de tiendaagsche in, 'om vier uren zorg je, dat ik eten heb, op eene kamer aan den weg;' en op zachteren toon beet hij er HUIBERT bij in het oor, op TRONK en op den krankbezoeker ziende: 'Ik ben je zegsman niet, maar houd een oog op dat paar, 't is vreemd volkje.'

'Dat doe ik, mijnheer!' hernam HUIB.

En weder lag dezelfde vraag, hoe het weeuwtje er toch uitzag; weder lag zij den groenrok met fantasie-knoopen op de lippen; doch de krankbezoeker ontstelde zigtbaar; het sneeuwballetje beefde hem in de hand.

'Dáár,' zeî hij, en wees met den vinger den weg op, 'dáár, -'

'Wat deert je, man? wordt je kwalijk?' vroeg TRONKJE.

'Daar komt ze, daar komt ze zelve!'

'o, Wat een engeltje!' borst de jonkman uit, en had het naauwelijks gezegd, of sprong van zijn stoeltje op, beende over den paalketting heen, vloog met arlequinen-wippers ons weeuwtje te gemoet, sprak haar onder de sierlijkste strijkaadjes aan, en gaf een omzien later den brui van buiging, beleefdheid en bewondering, ten einde zijn lijf te bergen; eene drift ossen kwam achter MACHTELD den weg op; de voorste, de lakensche, was wild.

Geene seconde verliep, daar werden ook de *logés* het beurtelings kringrennend en voortschietend dier gewaar, en hals over hoofd stoven allen, glazen, flesschen, stoelen omverwerpende, *het Hof van Holland* in. Het was vreemd; geen enkel nufje viel flaauw, eer zij binnenskamers waren, maar toen ook hadt ge allerinteressantste-posities, meen ik. Het was vreemder, èn tiendaagsche èn krankbezoeker hadden het weeuwtje zien aankomen - noch de moed, noch de min bekommerden zich over haar, - beide waren naar binnen gevlugt. Een' derden toekijker was het bloed naar het hoofd gestegen, bij de bespiede aanspraak des tooneelspelers, die nog nooit *Tartuffe* gaf; een derde toekijker was, zoodra hij het gevaar gewaar werd, door den drom van

huiswaarts vlugtende gasten heengestoven. Hij had den podagreuzen papa van HÉLÈNE op den regterteen getrapt, terwijl hij der douairière van den staatsraad van N°. 7 den foulard van de schouders rukte; hij had verwensching geacht, noch verbazing gehoord; hij was toegesneld; en nu hield hij het geblinddoekte, maar achteruitslaande, dier bij de horens; wie vraagt, wie die derde was; wie noemt niet HUIB?

De moedigste onder de heeren waagden zich weder aan de vensters; de dames vernamen in haar bad van geuren, dat het verschrikte beest gegrepen was; 'Kom hier! - en zie toch!' riepen de eerste de laatste om strijd toe. En wat was er te zien? - Een schaterend gelach ging op, - waarover dan toch? - Mijnheer TRONK, die door den schrik niet opmerkte, dat zijne lichtkleurige zomerbroek in aanraking was geweest met het vochtige oevergras, zijne schuilplaats bij het *soofe qui peu*; Mijnheer TRONK, wiens oogen, door het lamplicht des tooneels verzwakt, wel gasten voor de vensters zagen, maar de spotzucht van deze noch gewaar werden, noch vermoedden; TRONKJE leidde onze vervaarde, verlegene MACHTELD *szapo ba* huiswaarts, als ware hij de held van het stuk geweest, als verwachtte hij, dat het lauwerkransen regenen zou!

V.

'MIEKE, MIEKE!' fluisterde de tiendaagsche.

De deern zag niet om.

'Ik dacht waarachtig, dat ik nog in *Noord-Braband* was,' mompelde hij, en hernam zachtkens: 'TRUITJE! TRUITJE!'

Maar zij gaf even weinig gehoor; zij bleef bessen plukken.

'Hoe duivel zou zij heeten?' bromde de tiendaagsche in het boschje achter de huizinge van *het Hof van Holland*, en beproefde *tour à tour*: 'ELZE, - MAAIKE, - LEENTJE, - DOORTJE, - GRIETJE, - COOSJE!'

Alles vergeefs.

Wat middel schoot er over, om de opmerkzaamheid van het meisje tot zich te trekken, zonder dat de tooneelspeler, die toilet maakte bij de pomp, het zag? Hij waagde een hagchelijk: hij wierp zijne cigaar in de bessenboomen, of het gemunt was op hare muts; hij slaagde; de deerne zag op.

'Zoet kind!' fluisterde hij.

‘Daar hooren we allen naar,’ was het antwoord, terwijl ze digter tot hem kwam, ophoudende met plukken, ‘ik heet GEERTE, Mijnheer!’

‘GEERTE-lief! luister eens,’ zeî de tiendaagsche. ‘Pluk onder de hand maar voort,’ voegde hij er bij. ‘Ga je nu weêr op het huis af?’ gromde de dappere, naar de pomp ziende. ‘Ik wil niet dat die malle zomerbroek ons merkt.’ En beide deinsden achteruit. ‘Hier is 't van pas, lief kind!’

‘Maar hier past het mij niet,’ zeide ze, en weerde zijne hand van hare wangen af.

‘Mooije meisjes zijn altijd preutsch,’ vleide de tiendaagsche.

‘Preutsche meisjes blijven langst mooi, - tot ziens, hoor!’

En plukkende kwam zij der pomp al digter.

GEERTES goede geest was met haar: ‘GEERTE! GEERTE!’ werd er geroepen, van de plaats; ‘GEERTE! daar is de heer van straks!’

‘Ik kom al, ik kom,’ en een omzien later stoof zij den gang in, en zette de mand ter zijde, om naar de kamer harer meesteres te gaan.

‘Als zij niet om HUIB heeft geschreid, dan had die tuindief wat goeds in 't zin,’ dacht de deerne, binnenkomende, maar wachtte zich wel MACHTELD te zeggen, dat hare oogen nog glinsterden van vocht. ‘Jufvrouw!’ zeî ze, ‘daar is die mijnheer.’ -

‘Als afgesproken is, GEERTE! jij gaat in de alkoof, en zoo ik het sein geef, dan weet je wien je te roepen hebt.’

‘HUIBJE!’ schertste de vertrouwelinge, en ging, heen en kwam weêr, vergezeld door mijnheer van straks.

‘o Kom binnen,’ zeî MACHTELD, en indien gij, lezer! er u over verbaast, dat ik u eerst thans weder den zaakwaarnemer voorstel, dan doet ge in beleid onder voor het weeuwtje uit *het Hof van Holland*, dat slechts een oogenblik nadenkens behoefde, om den eersten indringer den besten geen koopcontract te laten zien. Boerinnetje als ze was, wantrouwde zij alle mannen van den pleitzak, haren notaris uitgezonderd, dien ze raad was wezen vragen, toen wij haar zoo even naar huis zagen terugkeeren. Of hij haar tegen den ongedoceerden praktizijn waarschuwde? GEERTE, door de deur in den gang de alcove ingegaan, geve u het antwoord.

Intusschen had de man plaats genomen; als ge weten wilt, hoe hij er uitzag, dan hebt ge maar *les Animaux peints par eux-mêmes* op te slaan. Liever verwees ik u naar een Hol-

landsch boek; maar schoon wij, schrijvers, schier alles nadoen, onze schilders en schetsers zijn zoo vlug niet; - sla daarom *les Animaux* op, en zoo ge er een konijn *en frac* in aantreft, dan hebt ge onzen zaakwaarnemer voor u, minus zijne ploertigheid, die is inheemsch.

'U sprak van ochtend van een proces, mijnheer!' begon MACHTELD, vrouwelijk voortvarende.

'En van een contract, jufvrouw!' antwoordde hij, wonderwel van den tongriem gesneden, dat hij boven konijnen vooruit had, - 'het schikte je straks niet mij te spreken, ik was mij zelven te leep af geweest, als ik het wèl heb -'

'Wat belieft u, mijnheer?' vroeg het weeuwtje.

'Beschouw die zaak als ware ze van de rol geschrapt, jufvrouw!' - en lachte zijner toehoorderes toe, of ook zij den technieken term begreep; 'je bent thans zoo goed mij binnen te laten, - vergeef mij het voorwendsel, dat ik gebruikte -'

'Hoe, mijnheer!' zeî MACHTELD, 'het proces?'

'Er is tusschen ons geene sprake van proces, jufvrouw!'

'Het contract?' voer het weeuwtje, vragende, voort.

'Daar zal sprake van zijn, hoop ik, en meer dan sprake -'

'Maar wat wil u dan toch? - de wei bij het - geesterboschje?'

'Was louter een à propostje, jufvrouw! liefde zoekt list, zegt het spreekwoord.'

MACHTELDS verbazing was sprekender dan alle spreekwoorden, en een oogenblik stuitte zij des zaakwaarnemers radden ratel - een oogenblik maar.

'Het huwelijk, jufvrouw! -'

'Liefde, - huwelijk - voor wie? - met wie?'

'We zullen er van zelfs aan toekomen, als je me laat uitspreken, jufvrouw! -' wat zou MACHTELD anders doen dan luisteren? - 'het huwelijk is het gewigtigste van alle verdragen, het gevaarlijkste in de gevolgen. -' MACHTELD aarzelde het sein te geven; HUIB was de gekste getuige, dien zij roepen kon - 'het veruitziendste, want het beslist over het tegenwoordig en het toekomend geslacht,' - en hij haalde een boeksken te voorschijn, dat op snede de kleuren van den regenboog droeg - 'daarom heeft de wetgever wijsselijk bepaald' - MACHTELD vleide zich, dat GEERTE, indien zij al luisterde, er geen woord van begrijpen zoude - 'dat de verstandigste in alle opzigten de baas zou zijn; Artikel ....' - en hij snuffelde in het Burgerlijk Wetboek, als was hij er niet in tehuis - 'Art. 158, - neen, dat doet minder ter zake, Art. 159 - dat is van later

zorg, Art. 160 - daar hebben wij het: De man is hethoofd der echtvereeniging.'

'SARAH noemde haren man Heere,' zuchtte MACHTELD onwillekeurig het formulier over, dat zij gedurende haar huwelijk zoo dikwijls had herlezen.

'De bijbel en de wet, twee authoriteiten, die het op dit punt eens zijn, jufvrouw! maar de wetgever gaat nog verder: Art 179 luidt: De man alleen beheert de goederen der gemeenschap.' 'Het is veel, maar het blijft er niet bij: 'Hij kan dezelve verkoopen, vervreemden en bezwaren, zonder tusschenkomst van de vrouw" - tot zoo verre. En daarom is niets natuurlijker, dan dat vader of voogd, of vrouw zelve, vóór het aangaan van zulk een verdrag verlangend zijn te onderzoeken, wie hij is, wat hij heeft, wat hij doet, wien ze, in meergemelde eigenschap van vader, voogd of vrouw, dus hunne zuster, hunne pupil of haren eigen' persoon zullen toevertrouwen. Een groot vertrouwen, als ik het wèl heb; maar laat mij voortgaan. Aangezien er nu, voor zooverre ik weet, geene zwarigheden tegen deze echtverbindtenis zijn, Art. 86, inhoudende: Een jong man, den vollen ouderdom van achttien, en eene jonge dochter, den vollen ouderdom van zestien jaren niet bereikt hebbende, mogen geen huwelijk aangaan, Art. 86, zeg ik, is in het onderhavige geval niet te vreezen; partijen hebben den vollen leeftijd bereikt, als ik het wèl heb; - men mag anders eene vrouw niet tauxeren, - maar van 's Konings dispensatie kan dus hier geene sprake zijn, terwijl ik van mijne zijde gaarne borg blijf, dat Art. 84: De man kan te gelijker tijd slechts met ééne vrouw -'

Stom - als een visch hield hij op - en waarom? dewijl MACHTELD hem in de rede viel, dewijl MACHTELD het afgesproken sein gaf! Neen en nogmaals neen; het eerste zou haar onmolijk geweest zijn; er was geene speld tusschen te krijgen. Verbaasd had ze zitten luisteren naar den woordenregen, waarvan ge u kwalijk een denkbeeld hadt kunnen vormen, ware ik voortgegaan dien vlaagswijze te onderscheppen; verbaasd was ze blijven toezien naar het omslaan der veelkleurige blaadjes van NOMAN'S uitgave onzer wetten, voor welke het beeld der *Iris* mij bevalt, om haren wisselzin - tot de deuren der alcove kraakten, tot ze opensprongen en GEERTE binnenkwam, om uit te roepen:

'Luistervinken deugen niet!'

Om het uit te roepen, zeg ik, terwijl MACHTELD en de zaakwaarnemer opsprongen van hunne stoelen. ‘Wat is er,’ vroeg het weeuwtje. ‘Heb ik ooit!’ zeî de konijn *en frac*, maar de deerne was de kamer al uit; maar de deerne was den gang al in, mijnheer TRONK na, die haar tot in de duisternisse had vervolgd, - om te weten, wat de tiendaagsche van haar verlangd had!

Een oogenblik van wederzijdsche verrassing - het was voor een' beeldhouwer goud waardig geweest.

‘Die meid loopt met molentjes,’ verontschuldigde MACHTELD zich.

‘Een huishouden zonder hoofd!’ zeî de zaakwaarnemer.

‘Mijnheer!’ hervatte het weeuwtje, geraakt; ‘u heeft zich onder een voorwendsel bij mij ingedrongen; u heeft mij eene verhandeling over de wet gehouden: (of er een Nut was op het dorp?) - als ik er iets van begrepen heb, dan sprak u over een huwelijk; mag ik vragen van wie?’

‘Van wie, jufvrouw? van u en mij, als ik het wèl heb; ik zou u gezegd hebben, dat ik bereid ben u in de gelegenheid te stellen, onderzoek te doen, als ik niet eerst afgedwaald en toen gestoord ware, als -’

‘Dwaal niet meer af, mijnheer! u mogt weêr worden gestoord. Mijne toestemming wordt tot dat huwelijk vereischt, geloof ik?’

‘Voorzeker, jufvrouw! voorzeker; art. 85 zegt het uitdrukkelijk: T o t h e t w e z e n v a n h e t h u w e l i j k w o r d t d e v r i j e t o e s t e m m i n g -’

‘Al genoeg, mijnheer! ik geef de mijne niet.’

‘En waarom niet? als ik vragen mag; schulden heb ik niet, zaken in overvloed; mijne familie kan navraag velen; mijn persoon is volstrekt niet onbillijk, als ik het wèl heb. We zijn in alle opzigten passende porturen - waarom niet’ -

‘Als ik weêr trouw,’ zeî MACHTELD, ‘dan zal 't geen koopcontract wezen, dat beloof ik.’

‘Het spijt me, dat ik de zaak voort in het licht heb gesteld, waarin ik haar zie,’ zeî de zaakwaarnemer; ‘opregtheid is toch nergens nut toe. Het zij verre, dat ik daarom zou wanhopen, je te overtuigen, dat de wet het gewigtigste, het gevaarlijkste, het veruitziendste aller verdragen -’

Afdwalen mogt de man - gestoord zou hij worden! Voetstappen en vloeken deden zich om strijd in den gang hooren;

de heer uit de tilburij met den mooijen schimmel kwam de kamer in.

‘Om - Godswil - een glas - water,’ stiet hij uit, terwijl hij op den eersten stoel den besten neêrviel. Hij beefde als een geraakte.

MACHTELD zelve reikte het hem; in éénen teug dronk hij het leêg. ‘Hadde ik mijne slaven, hadde ik mijne zweep maar hier!’ wenschte de Westindiër.

‘Mijnheer!’ vroeg MACHTELD.

‘Mijne nicht, jufvrouw! mijne nicht - is geschaakt, - laat de policie, laat een' praktizijn roepen!’ -

‘Het hoeft niet, hier is er een, als ik het wèl heb,’ viel de zaakwaarnemer in.

‘Naar mijne kamer dan,’ zeî de heer uit de tilburij, ‘hadde ik mijne slaven, hadde ik mijne zweep maar hier!’

VI.

Het Hof van Holland, dien dag aan allerlei verwarring ter prooi, *het Hof van Holland* zoude èn bij HELÈNE'S podagreuzen papa op N°. 7, èn bij de douairière van den staatsraad op N°. 5, in ongenade gevallen zijn, ware MACHTELD er niet voor behoed - door haren kok. Jong als ik was, oud als ik worde, heb ik al lerlei miskende geniën gezien: knapen, wien een prijs was ontgaan; - studenten, wien een examen te zwaar viel, - mannen... doch de werkelijke wereld vloeit er van over: knappe kooplieden, zonder crediet; knappe doctoren, zonder praktijk; knappe knipruggen, zonder ambt; verhandelaars, die geen publiek hadden; uitvinders, wien het octrooi niet baatte; dichters, die geene ridderorde kregen; en zonder een greintje verbeelding, voegt ge uwe tienduizenden bij mijne duizend; maar is er onder die allen een enkele, welke in miskenning, welke in verdienste halen mag bij uw' *Vatel*, of zijne *remplaçante*? Viel het u in, hem of haar regt te doen; waart ge er getuige van, dat uw gastheer het deed? Of hebt gij ooit gehoord - een voorbeeld uit de groote wereld - of hebt gij ooit gehoord, dat eenig inspecteur, eenig president, eenig minister - het toongevend *Frankrijk* geeft ook de titels, - dat een van deze aan zijne

gasten den toovenaar voorstelde, die hen allen in gedienstige geesten herschiep, smerige JAN met zijn' vaderlief en zijn evatje? Of hebt gij - een voorbeeld uit het dagelijksche leven - of hebt gij - maar waartoe vraag ik het? - onze krankbezoeker en onze tooneelspeler zitten in de gelagkamer aan tafel, '*vive la chère, vive le vin*!' Waar bleef de verslagenheid van den eenen, waar bleef de verstoordheid van den anderen, geboren uit dezelfde oorzaak, dewijl het weeuwtje geweigerd had, beide weder te zien? Waar zijn ze gevaren? In de leêgte van dien langhals, welke op 't lest loopt; in de holten van die hoenders; in.... och, lezer! plaats de ziel waar ge wilt, in de ruggegraat, of in de hersenkas, maar stem toe, dat zij bij wijlen uitstapjes doet naar de maag.

Het was hunne tweede of hunne derde flesch; genoeg, de zooveelste, dat het oude *in vino veritas* werd bewaarheid; maar een krankbezoeker verviel in het gemoedelijke, terwijl Mijnheer TRONK tot het opgewondene oversloeg.

'Vadertje!' zeî de leste, 'vadertje! al houdt mijne *Dulcinea*zich van daag schuil, ik zal voor Don *Quisjot* in het aanhouden niet onderdoen; maar kom nu eens bloot, man! hoe kwam jij er toe? PÉNÉLOPÉ had wel honderd vrijers, doch een figuur als de jouwe was er onder de honderd niet!.... Alles in het welnemen, vadertje! ik heb geen *konkurrensie* te schromen; ik verschijn nooit op de planken, of ik zie, dat ik in de logies pleizier doe; al de lorgnetten vliegen naar mijn' kant, maar jij!....'

'Och, TRONKJE! wat zal ik je zeggen? Verkeerd was het van mij; maar ook altoos aan sterfbedden te staan; maar geene versnapering te hebben, dan de giften en gaven van weeuw en wees.'

En de waterlanders waren op weg.

'Drink eens, vader!' zeî de tooneelspeler, terwijl hij hem een boordevolletje inschonk; 'drink eens, en zet die viezevazen uit het hoofd; je leert de jonge luî immers ook hun belijdenis, je hebt ze mij wel geleerd.'

'En 't is wonder, dat je er door bent gekomen, TRONK! wonder; er zijn me laatst nog twee jongens en een meid weêromgestuurd, die er meer van wisten dan jij. Zie, als ik verkeerd heb gedaan, om hi te komen, als ik in de verzoeking van een jong vrouwtje en een goed leven bezweken ben, dat verdrietige leeren heeft er mij meê in geleid! Eerst pomp ik het den stommelingen in, wat ben je me! en dan krijg

ik nog eene schrobbering van Dominé, als 't er bezijden is geloopen.'

'Stoor jij je daar aan, vader? Drink eens, man!' zeî de tooneelspeler; 'dat doe ik altijd, als ik er in den *Spèktator* heb langs gehad; iedere geeseling kost me een glaasje *absent*, maar mijn maag is ook nooit zoo goed geweest. Jongen! ik verlang zoo naar het *dissert*.'

'Och, het is bij jou, jong hartje! treur niet,' zeî maar een krankbezoeker; 'zoo was het ook met mij, in de dagen, toen ik mijn PIETJE had; ons mesje sneed dubbel, weet je, zij was besteedster.'

'En menig knappe besteedster ziet nog naar jou uit, vader! al is het weeuwtje uit *het Hof van Holland* eene partij voor mijns gelijken, - klink er eens met mij op! Alle zomers zul je hier een maand vrij logies hebben; wie weet of je met der tijd mijn kinderen nog niet leert. *A fous*! grooten dorst!'

De glazen weerden opgeheven - maar van het klinken kwam niet, en echter zou HUIB geen beletsel geweest zijn, schoon hij binnentrad, om voor nog eenen gast te dekken; het was de vierde en geenszins de derde man, die den tooneelspeler den doodsangst op het lijf joeg; het was de konijn *en frac*! Hij had sedert wij hem het laatst zagen, den Westindiër naar zijne kamer vergezeld; hij had 's mans jammerklagt over de onverklaarbare verdwijning zijner nicht ten einde aangehoord; welk gesprek was er gevoerd! 'Hadde ik mijne slaven; hadde ik mijne zweep maar hier!' nichtje was bloemen gaan plukken, nichtje was oom te lang weggebleven, nichtje was zoek geweest, 'hadde ik mijne zweep, hadde ik mijne slaven maar!' - 'Wacht wat, mijnheer!' hadden de luî uit het naburige dorp gezegd, werwaarts zij gereden waren, werwaarts de schilder hen was gevolgd; 'wacht wat, het sterrenbosch is zoo groot; de juffer kan ligt verdwaald zijn,' en hij had gewacht vijf minuten, tien minuten, vijftien minuten, een half uur, een uur, neen, geen uur, dat had hij zijn leven nog niet gewacht, in de West altoos. En toen daarop de zaakwaarnemer, als ik het wèl heb, had toegegeven hoe weinig twijfel het leed, dat de schilder het nichtje had geschaakt, - er lag een minnebriefje in haar trumeau; er lag een portret in hare toilet doos - maar tevens van de noodzakelijkheid had gesproken, om de schuldigen te grijpen, eer men die straffen kon, en van het moeijelijke van het leste, toen waren er variatiën gevolgd, waaruit het thema telkens te hooren was. Eene wareld als die der plantaadjes, dat

was de ware! Geen buurman zou de vlugtelingen geherbergd hebben; nergens waren ze veilig geweest, de slaven en zweep, o *Suriname*! ‘God zij gedankt!’ was de oude geëindigd, ‘dat we daar nog verschoond bleven van alle vervloekte verlichting; mijn leven lang zullen de negers wel slaven blijven; hadde ik mijn nichtje maar weêr, binnen acht dagen was ze met mij ingescheept.’ En boden waren uitgezonden en brieven geschreven, en de zaakwaarnemer had eenen wenk gegeven, dat oom misschien beter had gedaan nog een beetje te wachten. ‘Hadde ik mijne slaven, hadde ik mijne zweep maar hier!’ bulderde hij, ‘wachten, mijnheer! wel wist zij, dat ik niet wachten kon, dat de post brieven brengen zou, die ik beantwoorden moet; daar leggen zij, en ik ga schrijven; zaken wachten niet!’

Op reces geschieden, was het konijn *en frac* de gelagkamer ingekomen; TRONK schrikte, zeide ik; TRONK zag, dat het te laat was, om ongezien de deur te winnen; TRONK sprong naar het raam en zag de glazen uit.

Ach! zijn groene rok met fantasieknoopen; ach! zijne lichtkleurige zomerbroek, dat ze in de stemmige plunje van maar een' krankbezoeker waren verkeerd! HUIB dekte, HUIB stortte het zoutvat om, HUIB zag niet, wat hij deed, - want de zaakwaarnemer sloop naar het raam, als kon zijne prooi hem door de glazen ontsnappen. Eerst eene schrede, en een blik regts; toen eene schrede en een blik links, - als ik het wèl heb, had het ditmaal wèl; - hij stapte toe, terwijl de tooneelspeler het raam zocht op te schuiven; - hij wilde hem in de kraag vatten; hij tikte hem op den schouder.

‘Hoor eens, TRONK!’

‘Wel, Amice!’ zeî deze, omziende met eene mimiek, eener betere zaak waardig.

‘Kort en goed!’ sprak de zaakwaarnemer, ‘je vertrekt op staande voet, of je gaat morgen naar de gijzeling; er is geen gekscheren met me!’

Maar een krankbezoeker sprong op uit zijne mijmering; HUIB wist niet, of hij waakte of droomde.

‘JAN! mijne rekening!’ riep TRONK; hij had gekozen. ‘Wanneer komt de eerste schuit voorbij?’

Over vijf minuten, mijnheer!

‘Aanleggen voor mij, JAN!’ - tot den zaakwaarnemer: ‘Smakelijk eten, amice!’ tot den krankbezoeker: ‘*à l'avantasie*, vader!’ en *exit*.

Eene stilte, slechts door vork en mes van het konijntje *en frac* gestoord.

‘Geen nageregt voor mij, maat!’ zeî de eenzaam overgeblevene vriend van TRONK; ‘ik ben 't niet gewend.’

Vijf minuten verliepen, en de tooneelspeler stapte de schuit in, en de weeuwenaar van PIETJE greep moed, om opheldering te vragen; doch, daar werd ook hij naar het venster gelokt; daar stond ook hij aan het raam. Als *de Gids* nog plaatjes gaf, ik had den uitgever geene rust gelaten, eer hij gezorgd had, dat u de verschijning aanschouwelijk wierd, die zelfs maar een krankbezoeker boeide. Een jongeling leidde eenen vurigen klepper bij den teugel, een schoon jongeling, die op-, die omzag naar den lieven last, door het dier gedragen: eene dartele bruinoogige, ‘louter leven en lust!’ Sjr! zeî de karwats in hare kleine hand, en het ros wilde steigeren, maar kromde slechts den manenrijken hals, maar stond op de stem des jongelings stil. Wist zij dan niet, de wilde met den wuivenden hoed, wist zij dan niet, dat de heerenzadel geene rugleuning had, die zij, zijdelings zittende, bij den minsten schok behoeven zou; wist zij dan niet...., maar Creole als ze scheen, Westindische als ze was, bleken inval en uitvoeren voor haar hetzelfde, was gevaar haar genot! Stil stond de klepper, schreef ik, en als in den riddertijd boog de jongeling de knie; de schoone wipte af, maar een krankbezoeker had fluks in den eersten den schilder herkend; oom had zijn nichtje weêrom!

VII.

‘HUIB!’ riep de schilder, ‘HUIB!’ een der knechts was toegeschoten om het rijpaard naar stal te brengen; ‘HUIBERT!’ riep hij, ‘HUIB!’ - de Westindiër had hem de deur voor den neus digtgeslagen, had hem met de zweep gedreigd! Opheldering wilde hij en ‘HUIB!’ riep hij, riep het in den gang en in de gelagkamer, eerst beneden en toen boven in het huis, tot HELÈNE'S podagreuze papa en de douairière van den staatsraad er in beider siësta door werden gestoord, tot HUIB het op den kamer van den tiendaagsche ook wel hooren moest, en des ondanks niet kwam; waarom vraagt ge, waarom? Stokstijf, als aan den grond vastgenageld, stond HUIBERT den tien-

daagsche aan te zien. Het bekende vertrek, door den ouden waard onder den eersten indruk der gebeurtenissen van 1830 en 1831 ‘voor officieren gestoffeerd,’ dat vertrek draaide met al zijne sieraden om hem heen. CHASSÉ, KOOPMAN, de platen, naar EECKHOUT'S schilderijen gegraveerd, *Antwerpen* en *Bautersem*, smartelijke herinneringen voor den tiendaagsche, die sedert dien tijd twaalf ambachten en dertien ongelukken leerde kennen, tot koopmannetje spelen in steenkolen en in sigaren toe, - *Bautersem, Antwerpen*, alles zwirrelde en zwarrelde HUIB voor de oogen. Slechts de tiendaagsche bleef zitten, waar hij zat, zeggende, ‘het is zoo!’ Er scheen iets duivelsch in die woorden te schuilen; HUIB schaterde, HUIB schreide, HUIB stoof de kamer uit, arme HUIB!

‘Jufvrouw!’

MACHTELD zat alleen, toen hij binnentrad; MACHTELD mijmerde, indien een boerinnetje mijmeren mag.

Verschrikt ten minste sloeg zij de oogen op, maar verschrikte wel anders, toen zij den jongeling gewaar werd.

‘God! wat deert je?’ zeî haar hart.

‘Mij niets, maar vertrekken moet ik,’ hernam hij, dof, stroef, krampachtig.

‘Vertrekken? waarom? wie zegt dat?’ borst zij uit.

‘Wie het zegt?’ vroeg HUIBERT, ‘wie het zegt? - het gansche huis - de heeren, die hier aten, - de heer, die eene fijne flesch eischte, en ik zeg het als zij.’

‘Huibert!’ hernam MACHTELD, - de beide dwazen, maar een krankbezoeker en de zaakwaarnemer als ik het wèl heb, kwamen haar voor den geest, - ‘HUIBERT! je bent van je zinnen, bedaar - en zeg mij waarom?’

‘Waarom?’ en zigtbaar worstelden in HUIB wantrouwen en weemoed. ‘Waarom?’ en hij schaterde en hij schreide weêr.

‘Waarom?’ herhaalde MACHTELD, dringend.

‘Och, ik kan 't je niet zeggen,’ antwoordde hij; ‘ik heb er je te lief voor gehad,’ voer hij innig voort, ‘er is toch niet meer aan verbeurd, dat je 't weet!’

‘HUIBERT!’ zeî MACHTELD, ‘wij kennen elkaêr drie jaren; ik had nooit over je te klagen; ik weet niet, dat ik er je ooit reden toe gaf, maar zoo waar als ik meesteresse ben in dit huis, ik wil weten waarom?’

HUIBERT waagde het op te zien; sedert zijne onwillekeurige bekentenis, was zijn blik ter aarde gevest geweest; MACHTELDS wangen, MACHTELDS lippen waren wit. ‘Waarom?’ vroeg hij op zijne

beurt; neen, hij kon haar niet blijven aanzien, als hij 't haar zeggen zou; ‘waarom? om een advertentie in de courant -’

‘Voor jou?’ viel MACHTELD in.

‘Voor mij?’ antwoordde HUIBERT, schier schamper, ‘voor mij? Al stonden er alle dagen honderd in, ik zou er geen briefje op hebben geschreven! De tijd, dat ik gaan kon, is voorbij; de tijd, dat ik gaan moet, is gekomen! Er staat eene advertentie in, dat een jong - dat ben je - een mooi - dat ben je ook - een rijk - och, dat je 't niet was - dat een jong - een mooi - een rijk weeuwtje -’

‘Wat?’ vroeg MACHTELD, verbaasd, verstomd van verbazing.

‘O!’ zuchtte HUIBERT, en zag haar aan, zoo als hij haar slechts in zijne droomen had aangezien; ze was niet rood geworden van schaamte, ze kleurde niet eens. ‘O gave God!’ -

‘HUIBERT!’ zeî MACHTELD, die in de oogen van den braven borst las, wat zijnen woorden ontbrak. - ‘HUIBERT! ik wil niet weten, wat die advertentie zoekt - van mij is ze *niet*!’

Er biggelden tranen langs de wimpers des trouwhartigen; hij wilde hare hand grijpen; hij bedwong zich.

‘Maar als ik een' man zocht,’ voer MACHTELD lieftalig voort, ‘dan zou ik hem zoeken hier in het dorp, hier in huis, hier in de kamer -’

‘MACHTELD! wil je mij?’ vroeg HUIB, en sprong naar haar toe, en sloot haar in zijne armen; - zij liet hem begaan!

En de Westindiër mogt aan de schel trekken, tot de koorde brak; wachten moest hij, wachten een vierde uurs; noch HUIBERT spande zijn' schimmel voor de in reisrijtuig omgepakte tilburij, - noch MACHTELD neeg, toen hij nichtje op de bank duwde, en de zweep over het dier legde, of de schilder, of de duivel hem op de hielen zat. En de tiendaagsche mogt keuvelen met den krankbezoeker over de verdwijning van den tooneelspeler, en de zaakwaarnemer mogt zijne biezen pakken van spijt, dat het proces over de schaking evenzeer verijdeld was, als het contract voor de echtvereeniging onwaarschijnlijk werd; HUIBERT, noch MACHTELD bekreunden er zich aan.

De schemering viel in - en of GEERTE geklapt had, wie weet het? maar HÉLÈNES podagreuze papa en de douairière van den staatsraad, beide met *appendix*, voor het eerst aan een tafeltje *tout en famillle* gezeten, vonden het ‘eene geschikte partij.’

‘Zij was lang te voorzien,’ zeide het zusje van HÉLÈNE. En de schalke zelve?

‘Het spijt me, dat ik er mijne origineeltjes door verlies; ik

heb er mij kostelijk meê geamuseerd, vooral toen straks ‘geloof” en ‘gevecht” zamen in de diligence gingen, als zeiden ze: ‘broeder! geef mij de hand.”’

De historie van het nichtje kwam op het tapijt. ‘St!’ wenkte HÉLÈNE; een oogenblik later gluurde zusje rond; de schilder stond in de deur zijne sigaar te rooken.

‘Gewonnen of verloren?’ vroeg MACHTELD den schalk; zij kwam met HUIBERT den gang uit.

‘Beide,’ zeî hij, met een allerkoddigst gezigt, ‘gewonnen, want je bent verloofd; God zegene je, HUIB! God zegene je, MACHTELD! - en verloren, want mijn eerste gesprek, och, zoo onschuldig, en maar een oogenblik te lang gerekt, boet ik duur!’

Hij staarde naar de zijde des wegs, dien de tilburij was ingeslagen.

‘Ik zal eene advertentie voor je in de courant zetten,’ zeî HUIB.

‘Als ze slaagde als die van den onbekende,’ antwoordde de schilder, ‘ik noodde je op mijne bruiloft.’

‘Kom op de onze,’ zeî MACHTELD, schalk.

En als ik nu nog een blaadje vulde met eene beschrijving van de avondwandeling der verloofden, het zoude zijn, als kende ik lezers noch lezeressen verbeelding genoeg toe, om zich prettig voor te stellen, dat zoo vaak dweepziek beschreven werd: een gelukkig maneschijntje! Eer HUIBERT en MACHTELD het wisten; eer zij het wilden welligt, stonden zij voor de woning des grijsaards, dien ge, hoop ik, nog niet vergeten hebt; hij wenschte ziende te worden, om de bruid zijns zoons. Wie weet, wat aan het oude of aan het nieuwe licht, aan MENSERT of HENDRIKSZ, nog gelukt!

W. D-s.

Stem van boven.

Dierbre! staak, dat bange klagen;
Stelp de tranen, die gij schreit;
Houd het oog omhoog geslagen,
Waar uw lieve doode beidt.

o Benij mij niet het leven
Bij den Cherubijnenstoet;
Wat toch kon mij de aarde geven
Bij der heemlen eindloos zoet?

Zuchten, lijden, duizend nooden,
Zware krankte, diepe smart,
Ben ik die dan niet ontvloden,
Al ontvlood ik ook uw hart?

Heb ik niet zoo veel geleden,
Dat ik niets op aard' meer zocht?
Hebtge dan niet vaak gebeden,
Dat mijn lijden enden mocht?

Heb ik niet zoo vaak mijne oogen,
   Werd ik met herstel gevleid,
Heengeslagen naar den hoogen,
   En: ‘hiernamaals slechts!’ gezeid?

En hoe kon ik, vriend mijnts harten!
   U het leven zaalgen? - ik,
Die slechts scheen gehuwd aan smarten,
   Sinds ons huwlijksoogenblik?

Moest ik niet den lievling derven,
   Dien ik u geschonken had?
Zag ik niet met hem versterven,
   Wat het leven zoetst bezat?

Trad toen niet in onze woning
   Talloos lijden, schaarsch geneucht'?
Al was onze korf vol honing,
   En uw liefde er al mijn vreuged?

Ach! ik kwijnde langzaam henen,
   De oogen hemelwaarts gericht:
'k Wist: daar eindigde mijn weenen,
   Daar hervond ik vrede en licht!

Daarom kon ik kalm verdragen
   Al wat de aard' mij lijden liet;
'k Wist het van mijn kindsche dagen:
   ‘Die gelooven, haasten niet.’

Daarom kon ik vaak u troosten,
Als het harte u was bezwaard;
'k Wist: 'k zou hier de vruchten oosten
Van het tranenzaad der aard'.

o Benij dus niet mijn leven
Bij den Cherubijnenstoet;
Allen zie ik mij hergeven,
Eens mij dierbaar aan 't gemoed.

'k Zie mijn' braven vader weder,
Die mij reeds zoo vroeg verliet,
En wiens oog van hier nog teeder
Op mijn lieve moeder ziet.

'k Zie mijn zuster spelevaren,
Stemmen in den heilgen toon
Van de blijde Serafscharen,
Die er juichen rond Gods throon.

'k Zie ons kind bij de Englenchoren,
't Dierbaar pandtjen onzer min!
Dat het: ‘Welkom!’ mij deed hooren,
En mij droeg ten hemel in.

'k Bid hier, dierbre! voor uw leven,
Voor uw zegen daarbeneên,
Dat ik eens u in dees dreven
Juublend ook moog' tegentreên.

'k Bid hier voor mijn lieve magen,
Wie nog 't aardsche leven bindt,
Dat ik hen in later dagen
Allen zalig hier hervind.

En wanneer een lisplend luchtjen
U moog' streelen, daarbeneên,
Weet - dan zweef ik, in dat zuchtjen,
Als een Engel om u heen.

En behoed u in uw dreven,
En ik leid uw' aardschen voet .....
o Benij dus niet mijn leven
Bij den Cherubijnenstoet!

1842.

S.J. VAN DEN BERGH.

Mengelingen.

Het Schrikkeljaar.

I.

De zomer schitterde in alle pracht over een bevallig land schap in het kleine graafschap *Huntingdon*, en maakte het lommerrijke park van *Lipscombe*tot een alleraangenaamst toevlugtsoord tegen de krachtige werking der stralen van eene Julijzon, van hetwelk twee jongelingen geenszins verzuimden, zich een welkom gebruik te veroorloven. Zij genoten al de weelde van de verkwikkende schaduw der digte, wijduitgestrekte takken van het trotsche geboomte, hetwelk in een Engelsch park zoo bevallig met groene, opene plekken afwisselt, en telkens de meeste verscheidenheid van vergezigten oplevert. Een vrij, ongedwongen, vriendschappelijk gesprek verhoogde bij hen de genoegens, welke zulk eene plaats, op zulk eenen prachtigen dag, ook aan éénen enkelen wandelaar kon schenken, doch die hunne hoogste waarde ontegenzeggelijk van het gezelschap eens vriends ontleenen.

En onze jonge lieden waren vrienden, tijdgenooten op de akademische loopbaan; REGINALD DARCY, de oudste, was huisgenoot van Mr. SHERWOOD, den rijken eigenaar van *Lipscombe-park*; de andere, CHARLES GRIFFITH, bragt eenige dagen bij zijnen voormaligen makker, op dit aangename landgoed, door. Den ganschen morgen hadden zij besteed, met zich in het park te vermeijen, kleine reisjes van het eene groepje boomen naar het andere te doen, en vooral niet meer van de zonnige, opene ruimte af te leggen, dan vereischt werd, om aan de koelte nieuwe bekoring, om der rust fijneren wellust te schenken.

‘Ik bid u, let toch eens op,’ zeide DARCY eensklaps na eene

poos zwijgens, zonder op eenig verband te letten tusschen het pas behandelde onderwerp en de zeer wijsgeerige opmerking, welke hij thans met alle deftigheid voornemens was te uiten; ‘ik bid u, let eens op, hoe de vrouwen in onze tegenwoordige maatschappij in alle opzigten de bovenhand hebben.’ De elleboog, zeer nadenkend gekromd onder het hoofd, en eene soort van zucht, diep uit den boezem geloosd, zetteden dezer kernachtige uitspraak niet weinig nadruk bij. ‘Elke kunst behoort haar, is haar ter dienste bereid; dichtkunst, muzijk, schilderkunst, in het kort, alle hebben geen ander onderwerp dan de vrouwen. Hare lieftalligheid, hare overmagt op ons, geeft stof voor elken zang, komt uit in elk kunstvoortbrengsel. Poëten dweepten wel altijd met het vrouwelijk schoon, maar toch nooit zoo als nu; niet alleen moeten wij ons aan de heerschappij der zinnen onderwerpen, maar zelfs onze geest, de geest van den man, met al zijne diepte en hoogte, is niet anders dan de dienstvaardige dienaar van een zacht oog, van een lief kopje! De muzijk, vol hartstogt als zij is, drukt in hare toonen slechts liefde uit, en zoolang de snaren trillen, laten wij ons buiten ons zelve vervoeren, al blijft de gewaarwording een weinig zwevend en onbestemd, en al eindigt de liefdekoorts, als de laatste akkoorden wegsterven. De schilder? welke andere verrukking kent hij, dan die de schoonheid der vrouwen opwekt? Altijd houden wij ons oog op het bloeijende gelaat gevestigd, dat ons van zijn doek toelacht; zien mogen wij, - de sluijer eens opgeligt, valt nooit weder; maar ongestraft zien, staat ons niet vrij; buigen onze knieën zich reeds niet half onvrijwillig, bij het vaarwel zeggen van het betooverend schaduwbeeld? De beeldhouwer? Als hij het zuivere marmer wil bezielen, mag hij dan zelfs het gewijde schoon van VENUS zelve niet ontdekken? Waarlijk, elke kunst is der vrouwen! Ga naar den schouwburg, treurspel, blijspel, opera, ballet, alles, alles leeft alleen door de vrouwen. Sluit u te huis op met een dichtstuk of verhaal; zie, beminnen en bemind te worden door een lief schepseltje, is alles, wat deze wereld met den naam van geluk wil en kan bestempelen. Het is te veel; men wordt overladen; eene zoo ongevergde, nuttelooze belangstelling op te wekken, of liever te eischen, doet het hart wee, en krenkt het gemoed. Nergens kan men zijn oog, zijn oor, zijne verbeelding wenden, of men wordt gevleid, overheerscht, betooverd door de geheimzinnige kracht van die Sirene, welker woonplaats de geheele wereld is.’

‘En wat nog het ergste is,’ vervolgde onze diepzinnige filozoof, opgestaan, de eene hand op de zoden bank geleund, de andere oratorisch opgeheven, ‘wat het ergste is, deze plaats, welke de vrouw op het gebied der kunst inneemt, wijst nog slechts een afgeschaduwd beeld aan van hetgeen zij in de werkelijke wereld is! Goede Hemel! hoe is zij overal, altijd een wonder, die levende, ademende schoonheid! Weg met al uwe leenspreuken, dichterlijke verrukkingen, idealen, verdichte verhalen, vol gedroomde toestanden, en nooit gedachte omstandigheden; zie liever naar dit schoon, beminnelijk, beschaafd, vrouwelijk wezen, als gij het in de dagelijksche, meest gewone omstandigheden des levens ontmoet! De vrouw is letterlijk, en in goed proza daarenboven, het laatste en volmaaktste voortbrengsel der Natuur, waarin zich alles tot een geheel vereenigt, wat zij voortreffelijks wist te scheppen, wat de eeuwen als het puik der beschaafde menschheid konden vormen! De gansche wereld kan niets aantoonen, dat de vergelijking met de zwevende, aanvallige gestalte eener maagd, die bijna tot vrouw is ontloken, kan doorstaan; gij kunt u zelfs niets meer volmaakt voorstellen; alle bekoorlijkheden, welke de verbeelding ooit aan godinnen, nimfen, engelen toeschreef, dartelen om de jeugdige maagd, die met luchtigen tred over het tapijt van eene zaal, al is het ook in onzen tijd, heentrippelt. Voorwaar, de Heiden zelfs, hoe vroom hij ook wezen mogt, zoude nog veeleer de schendige hand aan het vereerde beeld zijner Godinne geslagen hebben, dan dat één enkel onzer, die maar een weinig beschaafd is, zich zoude verstouten, die lieve gestalte met eenige ruwheid te bejegenen. Een *Chartist*, een heethoofd, uit de dagen van CROMWELL, mogt het zich vermeten, het zoude hem toch leed doen; hij werd vast een slagtoffer van zijne eigene grondstellingen. Waarlijk, wij zijn niets dan slaven van dit tooverbeeld!’

‘Welnu, kom aan!’ sprak zijn medgezel, die met alle bedaardheid had toegeluisterd, terwijl hij eenige in het wild opgeschotene bloemen uiteen rafelde, die hij des morgens geplukt had; ‘wat moet al dat fraais beteekenen? Och, immers de aloude historie van liefde en huwelijk?’

‘Liefde, ja, helaas! waar geene mogelijkheid van een huwelijk bestaat,’ hernam DARCY, opgevlogen, en met rasse schreden ongeduldig op en neder getreden. ‘Hoe dikwerf klopt het gevoelige hart slechts daarom te heviger, om des te killer den indruk te ondervinden van de verstijvende gedachte:

Armoede! Deze prangt den boezem als met eene ijzeren boei! En deze liefde, verfijnd, gesterkt, gevoed door onze tegenwoordige maatschappelijke beschaving, stuit af op dat harde, wreede kwaad, dat bij de toenemende verfijning ook toeneemt, de *armoede*, fatsoenlijke armoede! o Het is iets verschrikkelijks, die weledelgeborene, welopgevoede armoede! Er is eene armoede, die, hoe afzigtelijk ook, toch als het ware vereelt is tegen alle grieven, en eene zorgeloosheid voedt, die met graagte de raauwe brokken van genot verslindt, door elken dag of ieder uur als toegeworpen. Die armoede is verdragelijk; maar de andere knaagt juist aan gestellen, welker zenuwen, bij de fijnste aandoeningen van geluk of onheil, trillen. Hier bestaat geene gevoelloosheid; hier zijn geene oogenblikken voor ras voldaan, onnadenkend gesmaakt genot, zonder stof voor herinnering of berouw, hetwelk, bij telkens herhalen, eindelijk een groot gedeelte des levens opvult: maar het hart vraagt onophoudelijk een wezenlijk, duurzaam geluk, hetwelk telkens wordt geweigerd. Deze armoede verscherpt juist het gevoel voor hare kwellingen. Hij, die nooit heeft bemind, of bemind werd; wiens hart ten speelbal eener breidellooze verbeelding verstrekte, gevoelt toch eenen hartstogt, ondervindt toch eene kwelling, die misschien de gewaande wezenlijkheid verre overtreft van hetgeen het dagelijksch leven hem voorspiegelt, en toch weigert. Neen, er is ter wereld niets, dat verschrikkelijker is dan die eeuwige, elk oogenblik op nieuw uitgesprokene scheiding tusschen het hart en deszelfs edelste aandoeningen. En nu, hebt gij het wel opgemerkt?..... Die ellende gaat in de wereld nog door voor eene gemakkelijke onverschilligheid; plooit haar gelaat tot eenen glimlach; laat zich uitlagchen, en matigt zich zelfs soms den toon van spot aan! o Die armoede, die wel gekleed gaat, warm gehuisd is, en met hare eigene kwalen lacht! waarachtig, ik liet mij veel liever radbraken, of in eene gevangenis doodhongeren!'

'Maar, mijn beste jongen!' riep GRIFFITH, door deze steeds toenemende opgewondenheid van zijnen vriend in zijne bedaarde bezigheid gestoord; 'wat scheelt er toch aan? Heeft de dochter van onzen waardigen gastheer, EMILIA SHERWOOD, de nimf, welke deze bosschen bewoont, de aanleiding gegeven tot deze wonderbaarlijke redenering, tot deze fraaije uitweiding over de alomtegenwoordigheid der vrouwen, die ik waarlijk nooit eerder had gedroomd, en over de rampzaligheid van

een aardig inkomen voor een jong vrijer, waarvan ik volstrekt niets begrijp? Nu, het zij hoe het wil, het zoude moeijelijk zijn ergens een beter toonbeeld van die zoo vreesselijk betooverende sekse te vinden.'

'Och!' viel DARCY hem in de reden, 'wat is de erfdochter van *Lipscombe-park* voor mij? - Een meisje, dat zich verbinden kan met de edelste en rijkste geslachten van het koningrijk, - voor mij, armen dwaas, die juist zoo veel van eene fatsoenlijke kleeding bezit, als toereikend is, om een ongelukskind voor openbare schande te bedekken? Kan men dan nooit eene algemeene aanmerking over het meest algemeene onderwerp maken, zonder zich aan eene persoonlijke toespeling bloot te stellen? Ik had u waarlijk te knap geoordeeld, GRIFFITH! voor zulk eene malle en afgezaagde manier van toepassen.'

'Ei, ei! word maar niet boos.'

'Ik *ben* het al. Er is iets hatelijks in dat algemeen, verve lend gesnap; en dan nog zelfs, al is het in scherts, te durven vermoeden, dat ik mijne plaatsing in dit huisgezin te mijnen voordeele wilde aanwenden, om aan Miss SHERWOOD bespottelijke voorslagen te doen! Ik verklaar u. GRIFFITH! nooit spreek ik weder met u, of met iemand ter wereld, over zulk een onderwerp; maar zulke ligtzinnige taal moet men aanhooren, en goedkeuren daarenboven, in het gezelschap van saletjonkers!'

'Hoe het dan ook zij,' merkte GRIFFITH aan, 'sta mij ten minsten toe te zeggen, dat *ik* Miss SHERWOOD bewonder, en dat ik het zonde en schande zoude rekenen, indien een meisje, zoo schoon en verstandig, in de handen van dien dommen baron moest vallen, die zich nu verstout haar aan boord te klampen, dat verwaande dwaashoofd, Sir FREDERIK BEAUMANTLE!'

'Sir FREDERIK BEAUMANTLE!' hernam DARCY op eenen eenigzins bitter spottenden toon, 'mag wezen wat hij wil, en wat gij van hem maakt; maar hij is toch rijk, zeer rijk, en ik wed waar gij om wilt, hij zal het meisje krijgen. De oude heer SHERWOOD houdt hem wel voor eenen dwaas, maar zijne uitgestrekte bezittingen zijn niet bezwaard, en dat doet de deur toe; hij zal het aanzoek des barons ondersteunen. Zijne dochter steekt wel telkens den draak met onzen edelman, en lacht om diens aanmatiging en ijdelheid; maar bij slot van rekening, zal zij toch den rijkaard huwen. De gewone loop der dingen brengt dat zoo mede; de wereld verwacht het niet anders; en is het niet veilig, verstandig, te doen, wat de wereld verwacht? Paar

rijkdom met rijkdom, zoo behoort het. Was ik iemand eenen goeden raad schuldig, dan verbinde hij zich toch nooit met eene vrouw, die veel rijker is dan hij zelf, zoodat hij zijne plaats in de maatschappij aan haar verschuldigd is. Wat zoude het baten, of gij al zegt, althans gevoelt, dat haar vermogen geenszins het doel van uw aanzoek was? Maak het, zoo als gij wilt, zij zal toch nooit vergeten, dat het goud, door haar gegeven, niet *uwe verdienste* is, maar dat het uwe *schuld* moet blijven.'

'Maar welaan,' sprak zijn vriend, 'onze gastheer is zeer op zijn middagmaal gezet, en als wij met dezelfde haastige schreden onze terugreis aanvaarden, met welke wij hier naar toe gedwaald zijn, zullen wij niet veel tijds overhebben.' Zoo gezegd, zoo gedaan; onze vrienden stonden op, om huiswaarts te keeren.

Onze lezers hebben, het spreekt van zelf, begrepen, dat REGINALD DARCY, in weêrwil van zijn ontkennen, wezenlijk op EMILIA SUERWOOD verliefd was. Inderdaad, het was vrij verre met hem gekomen, en hij had het uiterste bijna gewaagd; doch tot heden hield zijn trots gelijken tred met zijnen hartstogt. DARCY, reeds vroeg als wees overgebleven, en, volgens den wil zijns vaders, onder de voogdijschap van Mr. SHERWOOD geplaatst, had op het landverblijf van dezen de gewone uitspanning in de vacantiedagen genomen, zoolang hij nog de scholen bezocht. Onlangs eerst was hij te *Cambridge* met veel eer en ruim verdienden lof gepromoveerd, en zocht nu verademing van langdurigen arbeid onder het gastvrije dak van zijnen voogd. Ouderdom en jicht dwongen den ouden heer, om meestal zijne kamer te houden, en zoo viel DARCY de post te beurt, om EMILIA bij hare rijtoertjes, of op hare wandelingen, te vergezellen. Zij, die hij als kinderlijke speelnoot reeds zoo lang kende en hoogschatte, was ondertusschen tot eene jonge en beminnelijke maagd ontloken. Waartoe meer woorden gespild? Onze DARCY ontging der betoovering niet; hoofd, hart, het was alles bezweken.

Maar nu het ergste.... Zij, de eenige dochter, de rijke erfgenaam van mijnheer; hij - arm, in vergelijking althans. Er had nooit een beter voogd voor hem kunnen komen, dan haar vader geweest was, en zoude hij dan nu voor die weldaden danken, door misschien zijne stoutste uitzigten te benevelen, en de grootsche verwachtingen te vernietigen? Voegde het hem zelven, een' persoon, die zich zelven gevoelde (en met regt), zich in de dubbelzinnige verhouding te plaatsen, in welke de

arme dinger naar de hand eener rijke erfdochter wel moet staan?

‘Wel noodigt hij mij,’ sprak hij dikwerf in zich zelven, ‘hier te blijven, en dringt mij week na week, maand op maand, omdat het denkbeeld der mogelijkheid niet eens bij hem opkomt, dat ik eenige plans omtrent zijne dochter zoude maken. En zij? Zij is zoo ongedwongen, zoo vrolijk, zoo lieftallig, ja bijna verzot op mijn bijzijn, omdat zij de mogelijkheid van zulk eene zaak, als een huwelijk, met den gespeel harer kindschheid, niet eens in de verte vermoedt. Voor mij bestaat er slechts ééne keuze: Zwijgen, eeuwig, eerbiedig zwijgen.’

CHARLES GRIFFITH had het waarlijk zoo mis niet, toen hij de moeijelijkheid betuigde, van een meer innemend beeld der alles overwinnende sekse te vinden, dan de dochter van hunnen gastheer. Het was echter niet zoo zeer de schoonheid van hare gestalte, hoe onberispelijk ook, niet het helder blaauw en het sprekend oog, niet de fijnheid van tint of de weelderige lokkenpracht, waarin de voornaamste tooverkracht bij EMILIA school. Deze lag veelmeer in de gelukkige vereeniging van een vrolijk, levendig gestel met edelaardige gevoelens, en een warm hart, hetwelk zij in alles deed uitkomen. Zij evenaarde in levendigheid en dartelheid de hinden in haar park; maar haar hart sloeg ook voor elk edel gevoel, voor iedere onbaatzuchtige daad, en wenschtet gij als dichter een oor, vatbaar voor verhevene en teedere toonen, gij zoudt het vinden bij die zelfde, zoo vrolijke en lachminnende EMILIA SHERWOOD.

Arme DARCY! hij mogt naast haar wandelen, zitten, over dit of dat spreken, gelukkig alleen door haar bijzijn, zalig in het genot der heerlijkste uren; maar geen woord, geen blik, mogt uitdrukken, hoe tevreden, hoe voldaan hij zich dan gevoelde! Hij wist met welk eene zware straf hij het heil dier gestolene uurtjes moest boeten; hij wist het, maar trotseerde het. En naar mijn eenvoudig begrip, had hij volmaakt gelijk. Laat den ongekenden, geheimen, minnaar, als ter sluik, volop in het genot zwelgen, dat de tegenwoordigheid, de glimlach, het vrolijke gesnap zijner aangebedene in stilte hem oplevert; naderhand zal dit hem juist eene aangename herinnering geven. Nu en dan, het is zoo, komt er wel een tijd van grievende boezemsmart; maar dat alles is nog beter dan altijd dezelfde te zijn, altijd in onverschilligheid te verstijven. Hij zal dan weten, dat een sterveling de balsemlucht *kan* inademen, welke het geluk

rondom zich verspreidt; hij zal het hart een weinig beter leeren kennen, dat in hem zwoegt.

Maar al die liefde - werd zij opgemerkt, beantwoord, door haar, die ze verwekte? Gelukkig, ja! Onze schrandere vriend mogt al denken, dat hij, bij het inslurpen van het zoete venijn, zijne zaak zoo netjes overlegde, dat niemand het bemerkte: het was vruchteloos gewaand. Men zoude ook wel in staat zijn, door eene deftige en ernstige plooi in het gelaat te trekken, de inwendige verrukking te verbergen, welke onzes ondanks uit oog en houding spreekt! DARCY'S liefde *was* opgemerkt; hoe kon het anders, of de onvrijwillige, oogenblikkelijke blik van blijdschap moest haar verrassen, als zij hem op wandelingen vergezelde, of naast hem in het boekvertrek zat! Hij was een geleerde, een liefhebber van lezen en van boeken; maar wat werk hij ook in de hand mogt hebben, als zij binnentrad, gesloten werd het, weggelegd, vergeten! De vinger dacht er niet eens aan, de bladzijde herkenbaar te maken; het oog sloeg er geen' begeerigen, zijdelingschen blik meer in. Klonk hare stem op het grasperk of in den tuin; streelde haar lach, vrolijk en zoet, zijne ooren, dan sprong hij op, zonder zich te beraden, of hij zoude blijven of gaan, de trappen af, de tuinpaden door; hij liep, hij vloog, en eerst, als hij in hare nabijheid kwam, nam hij iets van de voegzame deftigheid aan, welke eenen oudere van jaren en eenen wijsgeer past, of poogde den schijn aan te nemen, als kwam hij daar bij toeval. Zijne liefde werd opgemerkt, en geenszins met onverschilligheid; maar wat kon het maagdelijn er aan doen, of iets van eene genegenheid laten blijken, voordat zij in behoorlijke vormen daarvan verwittigd was? Als een jonkman nu eenmaal besluit, hardnekkig te zwijgen, kan een meisje dan iets anders doen, dan hem aan zijn lot overlaten, en naar een' ander' luisteren, die misschien minder vurig bemint, maar ten minste weet zijne verliefdheid te openbaren?

II.

Wij verlieten onze vrienden bij hunnen gang naar het heerenhuis, doch zullen nog vóór hen daar binnentreden, en de vrijheid nemen, onze lezers in de zaal binnen te leiden. In een ruim, koel vertrek, verfrischt door de lucht, welke door

de geopende vensters naar binnenstroomde, en door den geur der heerlijkste bloemen, op het vooruitstekend balkon, dat den hechten voorgevel van het deftig heerenhuis versierde, was EMILIA SHERWOOD gezeten, echter geenszins alleen. Eene andere, jonge dame, JULIA DANVERS, eene harer vriendinnen, welke in den morgen een bezoek op *Lipscombe-park* aflegde, had zich nevens haar geplaatst bij de ronde tafel, waarop bloemvazen, boeken, schitterend van band en fraai als bloemen, prijkten. Het scheen of de jeugdige meisjes in een gewigtig onderzoek verdiept waren.

‘Ik kan u nooit genoeg danken,’ uitte Miss DANVERS, ‘voor uwe vriendelijkheid in het behandelen van deze zaak.’

‘Ei, wat? gij kunt al heel gaauw te veel danken,’ merkte EMILIA aan; ‘want ik heb aan niets ter wereld zulk eenen hekel, dan aan dankbetuigingen. En toch is er eene reden van dankbaarheid van uwen kant, die gij niet weet. Heb ik niet twee uren naar uw *harteleed*, zoo als gij het noemt, geluisterd, en u toch niets van mijne *zielepijn* gezegd? Wel, lieve! ik zou u haast benijden.’

Zoo! houdt gij het voor een zoo benijdenswaardig iets, eene dwaze, eigenbatige stiefmoeder te ontvlugten, om steelswijze zijn eigen goed regt te erlangen, op eene wijze, als men dat zelf verkiest?

‘Nu, dat is altijd goed regt, zijn' eigen' zin te hebben; verval maar niet in herhalingen! Gij *hebt* nu reeds uw regt, terwijl ik.....’

‘Welnu, wat is het?’

‘JULIA! mijn schat, lach mij niet uit - ik heb eenen minnaar, die niet *wil* spreken. Ik heb er nog een', of liever, hij noemt zich zoo, die *gesproken* heeft, of, om beter te zeggen, wiens rijkdom gesproken heeft; maar ik vrees, niet zonder gevolg, met mijnen vader!’

‘En nu wilt gij den sprakeloozen den mond opensluiten, en den mond van den spreker stoppen?’

‘Geraden.’

‘Wie zijn zij? En, in de eerste plaats, opdat er eene behoorlijke opklimming zij, wie is hij, wiens mond gesloten dient te worden?’

‘Een baronet uit den omtrek, Sir FREDERIK BEAUMANTLE! Een ijdeltuit, eene waanzieke, dwaze figuur. Het is eigenlijk jammer zoo vele woorden om hem te spillen, want, in goeden ernst, is hij toch niets dan ijdelheid. Al zijne deugden, al zijne gebreken, al zijne daden, goede kwade, onverschillige, zijn niets

dan ijdelheid! Hij prijst u uit ijdelheid, beleedigt u uit ijdelheid, bemint en haat u uit ijdelheid. Hij is ingebeeld op zijnen persoon, op zijnen rijkdom, op zijne geboorte, op zijne titels; ijdel op al wat hij heeft en al wat hij niet heeft. Hij legt zulk eene waarde op zijne ontelbare en alles overtreffende goede hoedanigheden, dat hij waarlijk niet in staat is geweest (totdat hij namelijk uwe gehoorzame dienaresse, mijn persoontje, zag) een voorwerp van onze sekse te vinden, aan wie hij, zonder gewetensbezwaar, eenen zoo grooten schat kon toevertrouwen, als zijne regterhand ongetwijfeld zal wegschenken. Dat was de eenige reden, en hij heeft het mij zelf gezegd,.... waarom hij zoo lang ongehuwd is gebleven. Want hij is eigenlijk al mooi op zijnen levensweg gevorderd, en begint te dalen; als ik mijn eigen oordeel in deze netelige vraag kan vertrouwen, dan dobbert hij zoo wat met horten en stooten, op en neêr, tusschen de veertig en vijf en veertig!'

'Waarlijk, oud genoeg, om uw vader te wezen. Hoe durft hij wagen, een zoo speelziek, jong ding, als gij zijt, aan te slaan?'

'Dat heb ik hem ook eens gevraagd, en wat denkt gij, dat hij antwoordde? Met eenen glimlach vol zelfvoldoening, sprak hij: 'Wel, gij zult een volmaakt kort begrip van een huwelijk zijn; want ik heb in u vrouw en kind tegelijk.'"

'De laffe gek! En toch, het is alsof gij in tijds gewaarschuwd wordt! - Verder, wie is hij, wiens mond geopend dient?'

'Och - kom! Kunt gij dat niet gissen?'

'Uw neef REGINALD, zoo als gij hem gewoonlijk noemt, ofschoon hij het niet is! Die geleerde boekworm?'

'Dezelfde! Geloof mij, hij bemint mij tot in het diepst zijner ziel; maar dewijl zijn ondeugend nichtje eene rijke erfdochter is, meent hij niet beter te kunnen doen, dan zich trotsch aan te stellen, en mij - dank zij zijner goedertierenheid - aan dien rijken baronet over te laten. Daar hebt gij hem juist.'

Naauwelijks had zij gesproken, of DARCY en GRIFFITH traden binnen.

'Wij hebben,' zeide EMILIA, na de gewone pligtplegingen, 'de verdiensten van onzen goeden vriend, Sir FREDERIK BEAUMANTLE, eens ter deeg opgenomen. Tot uw narigt, REGINALD! hij eet hier dezen middag, en tevens ook nog een ander heer, welken ik de eer zal hebben u voor te stellen, kapitein GARLAND, een hooggeschat vriend, zoowel van mij als van Miss DANVERS.'

‘Het zij zoo als het wil,’ voegde GRIFFITH er bij, alleen om aan het gesprek deel te nemen, ‘die Sir FREDERIK schijnt nog al zoo kwaad niet van inborst te zijn. Pas zag ik hem eens, of hij heeft mij beloofd al zijnen invloed te zullen aanwenden te mijnen profijte, wat ik ook mogt kiezen en onder welke vlag ook varen. Kies ik de geneeskunde, hij staat mij voor een half dozijn weduwen in, die altijd sukkelen, zonder ooit ziek te wezen, en terstond zich van mij zullen bedienen, als ik maar eerst M.D. vóór mijnen naam kan zetten. Dat is al veel, om nog niet eens van zekere geheimzinnige wenken te gewagen, welke hij mij gaf van eene voorstelling ten hove, en van den post, of liever het inkomen van *Medicus Extraordinarius* bij Hare Majesteit. En ik kan immers wel bouwen op de beloften van Sir FREDERIK?’

‘Twijfelt gij daaraan nog?’ lachte EMILIA. ‘Gij kunt rekenen op de beloften van onzen Sir, want die kunnen nooit mis gaan, dewijl zij onuitputtelijk zijn!’

‘De dwaashoofd!’ zeide DARCY met ongeduld, ‘alles kan ik hem vergeven, behalve die belagchelijke snoeverij van menschen te willen voorthelpen, die voorzeker zijne beloften met spot zouden afwijzen, zoo zij niet beleefder waren dan hij.’

‘Niet waar, REGINALD? Gij vergeeft aan Sir FREDERIK alle feilen, ééne uitgezonderd?’ schertste EMILIA. ‘Jammer slechts, dat die feil alle dagen verandert. Laatst wildet gij hem alles vergeven, behalve de misselijke lofspraken, die hij gewoon is zijnen vrienden, zelfs in hun aangezigt, op te disschen. Gij, Mr. GRIFFITH! moet weten, dat Sir FREDERIK al een zeer onbekrompen en rekkelijk handelaar is in deze soort van waar, die men lof noemt. Hij zal iemand eene gansche vracht vol pligtplegingen toezenden, ofschoon deze hem de mate slechts ten halve gevuld wedergeeft. Ja, al komen er slechts eenige kersen in het gevlochten mandje terug, dan is hij niet geheel onvoldaan over deze erkenning zijner gave van vruchten.’

‘Hij weet zeer wel,’ zeide DARCY, ‘dat zijne giften vodderijen zijn, en evenwel vleit hij zich, dat de munt, waarmede men hem betaalt, echt is. En toch handelt Sir FREDERIK misschien nog met meer billijkheid, dan gij u mogelijk verbeeldt. Als hij eenen vriend in een gezelschap hoogelijk prijst, dan neemt hij al dien lof weder terug in het eerste en beste gezelschap, waar hij vervolgens komt.’

‘Desniettegenstaande straalt zijne beminnelijkheid in alles door, wat hij zegt of doet, want hij lastert eenen afwezigen vriend slechts, om de eigenliefde van diegenen te streelen, die tegenwoordig zijn.’

De deur ging juist open, toen EMILIA dezen genadeslag aan het karakter van den baronet gaf; Sir FREDERIK BEAUMANTLE, en kort daarop ook kapitein GARLAND, werden aangediend.

EMILIA ontving den kapitein met alle hartelijkheid van eene oude kennis, tot niet geringe verbazing van DARCY, die niets van zulk eene naauwe gemeenzaamheid tusschen hen beide vermoedde. Ter andere zijde stelde zij den baronet op die koude, veelbeteekenende wijze aan Miss DANVERS voor, welke eigenlijk zeggen wil, dat de wederzijdsche voorgestelden *alle respect* voor elkander mogen hebben.

‘Gij zijt een te goed kenner van adellijke wapens, Sir!’ zeide zij, ‘dan dat gij het geslacht DANVERS uit *Dorsetshire* niet zoudt kennen.’

‘Het zal mij tot eene bijzondere eer verstrekken,’ hervatte de baronet, ‘met Miss DANVERS kennis te mogen maken.’

‘Zij is op mijn arm kasteel gekomen,’ vervolgde EMILIA, ‘even als de ongelukkige prinses in de *Faery Queen*, zoodat ik naar eenen roodkruisigen kampioen moet omzien, die als moedig ridder hare partij trekt, en de verongelijking, haar aangedaan, wreekt.’

‘Het is niet voor de eerste maal,’ sprak nu Miss DANVERS, ‘dat ik het pleizier heb, den naam van Sir FREDERIK BEAUMANTLE te hooren.’

‘Dat kon wel zijn, doch ik durf het niet zeggen,’ antwoordde de gevleide edelman. ‘Mijn naam, dat mag ik verklaren, is van historische merkwaardigheid. Hebt gij, Miss DANVERS! ooit een boek gelezen, getiteld: *De geschiedenis van het graafschap Huntingdon*? Daarin zoudt gij vele belangrijke bijzonderheden kunnen vinden aangaande het geslacht BEAUMANTLE, en inzonderheid eene anekdote, die, mag ik zeggen, aan de archieven van onze familie is ontleend, en die een nieuw licht op de regering en op het karakter van KAREL II werpt. Waarlijk, die geschiedenis van het graafschap *Huntingdon* is een belangrijk wèl geschreven boek, opgesteld door eene mijner kennissen, een' man van genie en zedigheid; ik heb hem met genoegen mijnen bijstand verleend, hoe gering dan ook, bij het vervaardigen van gezegd werk. Misschien staat mijn naam wel in de voorrede. Ik had mogelijk wel eene betere plaats hiervoor kunnen bedingen; maar het voegt personen van mij-

nen rang, meer de begunstigers, dan de mededingers van letterkundigen te wezen!'

'En dat is ook wel het verstandigste, dat zij doen kunnen, zoude ik denken,' zeide Miss DANVERS droogjes. 'Maar welke anekdote bedoeldet gij?'

'Een mijner voorvaders; doch ik vrees,' hervatte de baronet, eenen verzoekenden blik op EMILIA slaande, 'dat er hier eenigen zijn, die het reeds gelezen, of van mij gehoord hebben.'

'Welnu, ga slechts voort!' zeide EMILIA.

'Een mijner voorvaderen,' vervolgde Sir FREDERIK, 'ten hove voorgesteld aan KAREL II, kort na zijne herstelling op den troon, trok de aandacht van dien vrolijken vorst en zijne vernuftige hovelingen, door de verouderde snede van zijnen mantel. 'BEAUMANTLE! BEAUMANTLE!" sprak de koning, 'wie gaf u dien naam?" - 'Sire! mijne peetvaders en peetmoeders, bij mijnen doop!" - 'Goed geantwoord," hernam de Koning, met eenen glimlach, 'en zij gaven u uwe kleeding bovendien." Deze woorden, zachter gesproken, kwamen niet ter ooren van mijnen voorvader, doch werden hem terstond daarna medegedeeld, en sedert dien dag in onze familie als een kostbaar kleinood bewaard. Ik hield het voor mijnen pligt, het aan de wereld bekend te maken, als een historisch feit van het uiterste belang, tot toelichting van een zeer gewigtig tijdperk onzer geschiedenis.'

'Wel, uw naam,' zeide Miss DANVERS, 'schijnt dus in meer dan één opzigt historisch te wezen.'

'Ik hoop weldra,... doch, dat blijve binnen den kring van dit gezelschap,' en terwijl Sir FREDERIK dit zeide, zag hij rond met eene ontzagwekkende deftigheid; 'ik hoop weldra, dat gij van mijne verheffing tot den rang van pair zult hooren, zoodra Sir ROBERT PEEL aan het bestuur komt.'

'Gij kent dan Sir ROBERT toch?' zeide GRIFFITH, met het eenvoudigste gelaat ter wereld.

'Staatslieden,' zeide Sir FREDERIK, 'zijn reeds van zelve geïntroduceerd bij staatslieden, door den algemeenen roem. En daarenboven, Mr. GRIFFITH! wij, baronets, vormen eene soort van broederschap. Ik heb al mijnen invloed in dit graafschap, en die is niet gering, aangewend, om het karakter en den goeden naam van Sir ROBERT te verheffen, en ik twijfel niet, of hij zal volgaarne de erkentenis van mijne verdienste door deze kleine wederdienst toonen. En daar het wel bekend is, dat mijne landgoederen.....'

De baronet werd, in het midden zijner rede, door de aankondiging gestoord, dat de maaltijd hen wachtte.

Miss SHERWOOD nam den arm van kapitein GARLAND, en gaf aan Sir FREDERIK eenen wenk, om Miss DANVERS te geleiden.

‘Gij zult mijnen vader verschoonen,’ zeide zij, bij het afgaan der trappen, ‘dat hij ons in de zaal niet opgewacht heeft. Zijne kwaal maakt hem tot eenen slechten voetganger, en wij zullen hem reeds aan tafel gezeten aantreffen.’

Aan tafel was dezelfde orde van plaatsing gehouden. Miss. SHERWOOD zette zich naast kapitein GARLAND, en sprak bijna uitsluitend met hem, terwijl Miss DANVERS, door hare spotzieke vleijerijen, den baronet bezig hield.

Na weinige dagen begreep de geheele huishouding op *Lipscombe-park*, dat er zich een nieuwe dinger naar de hand van EMILIA had opgedaan, in den persoon van kapitein GARLAND. De kapitein nam niet zijnen intrek in het huis, maar hield zijn verblijf op eenige kamers, op eenigen afstand van het landgoed, onder voorwendsel van hartstogtelijke liefhebberij voor het baarsvisschen. Men lette ook wel op, dat juist toen hij verscheen, ook Miss DANVERS op het huis was gekomen, en men kon met grond vermoeden, dat er eene geheime verstandhouding tus schen hen plaats greep. Het scheen, alsof de krijgsman de forteres, zoowel van buiten als van binnen bestormde, en daarom zijne schoone bondgenoote had medegebragt. Niets ter wereld beter, dan zulk eene bondgenoote. Niet alleen kon zij zijnen lof trompetten, als hij er niet was, en dat zegt nog al iets; maar zij kon op die wijze alle middelen zoeken, om den kapitein een *tête-à-tête* te bezorgen, dat hem anders gewisselijk niet ten deele gevallen was. Inzonderheid, en dat deed zij met de meestmogelijke gevatheid, kon zij de oplettendheid van zijnen geduchten mededinger, den baronet BEAUMANTLE, op haar doen vestigen. Zij was in staat de sterkte van binnen op vijftigerlei manieren te verraden, terwijl hij de poorten rammeide, en ridderlijk met open vizier ten strijde toog.

DARCY begreep even spoedig als de anderen, wat er gaande was, en hij meende reeds teekenen van goed gevolg op te merken. Zijn vriend GRIFFITH had hem nu verlaten; geen enkele bedaarde, hartstogtelooze raadgever stond hem ter zijde, en zijne hopelooze liefde dreef hem nu zelfs, om al wat ongunstig voor hem was, daaruit af te leiden. Ontegenzeggelijk bestond er een vertrouwelijke omgang tusschen Miss SHERWOOD en die beide verbondenen, welke alle vermoedens scheen te regt-

vaardigen. Meer dan eens in gezelschap met den kapitein en EMILIA, had hij gelegenheid gehad de ontmoedigende opmerking te maken, uit het plotselijk stilstaan van het gesprek, bij zijne komst, dat hij één te veel bij hun onderhoud was.

En was het jaloezij? Foei, neen! Wat ging hem jaloezij aan? Wat hem betrof, hij was volmaakt tevreden, ja zelfs gepleizierd met de nieuwe kennismaking, want dat zoude den pijnlijken strijd in zijn binnenste eindelijk tot bedaren brengen. Echter kon hij niet ontkennen, dat de mededinging van den kapitein eenen geheel anderen indruk te weeg bragt, dan die van Sir FREDERIK. De baronet toch kon alleen door de kracht van zijn geld op goed slagen hopen, en het was hem eene soort van bittere voldoening, EMILIA aan dien rijken minnaar af te staan. Zij toch mogt hem huwen, beminnen kon zij hem niet. Zij kon aan een' ander, zelfs aan haren neef REGINALD, denken, terwijl zij hem de hand bij het altaar gaf. Maar zoo de dappere kapitein, wiens gunstig voorkomen en bevallige manieren hem tot eenige aanbeveling strekten, de gelukkige moest wezen, dan kon het niet anders, of hij moest ook hare genegenheid gewonnen hebben, en dan was EMILIA voor hem geheel verloren. En dan, volgens de gewone *logica* der hartstogten, en zonder op zijn eigen stilzwijgen en verbergen eenig gewigt te leggen, beschuldigde hij haar van ligtzinnigheid en hardheid, den kapitein zoo spoedig boven hem te kiezen. o Dat EMILIA zich toch spoediger verbonden hadde met eenen, in vergelijking, meer vreemden persoon! Dit voorzeker had hij nooit verwacht.

‘In allen gevalle,’ zoo eindigde dan gewoonlijk zijne alleenleenspraak, ‘ik ben van nu af aan vrij; vrij van hare slavernij, en van allen inwendigen strijd. Ja, ik ben vrij!’ riep hij dan, en ging met zegevierenden tred door de kamer op en neder.

Daar riep de zachte stem van EMILIA, om eene wandeling te doen; hij vloog op, vlood heen; zijne vrijheid gaf hem waarschijnlijk vleugels; althans in een oogenblik was hij bij haar.

REGINALD was voornemens, bij de eerste gelegenheid de beste zijne nicht te kapittelen over hare blaauwmaandagsche liefde voor den kapitein; maar zijne tong weigerde hem volstrektelijk alle dienst. Geen enkel woord over zulk een onderwerp wilde ter keel uitglippen; zijn gemoed was overkropt.

Toen zij eens bij geval van eene wandeling terugkwamen, door het park gedaan, gebeurde er een van die toevallen, welke

zoo dikwerf, althans in verhalen en historiën, het geluk van een minnend paar verwoest hebben, maar hetwelk nu slechts dienen moest, om het meest pijnlijke van hunnen toesland aan beide partijen te openbaren. Een wedstrijd was in de nabuurschap gehouden. Een der talrijke bezoekers van die waarlijk geestverheffende schouwtooneelen, die, om de eer van dezen dag op te houden, *Smithfield* van het troostrijke licht zijner tegenwoordigheid had beroofd, keerde door het park van de plaats, waar de wedstrijd had plaats gehad, naar huis, door zijnen grooten bulhond vergezeld. De hond, die mogelijk wist, dat zijn meester een overtreder der wet was, en het als de beste partij beschouwde, om terstond aanvallend te werk te gaan, vloog op het paar aan, dat hij zag naderen. EMILIA was juist een weinig vooruit. DARCY sprong voorwaarts, om zich zelven tusschen haar en den woesten bespringer te plaatsen. Hij had geen wapen ter verdediging bij zich, hoegenaamd ook, en om de waarheid te zeggen, hij dacht op dat oogenbik niet eens om zelfverdediging, noch op de wijze, waarop hij den vijand kon afweren. De eenige gedachte, die bij hem oprees, was, dat, zoo het beest zijne woede aan hem koelde, zijne medgezellin veilig zou zijn. Een goed been en eene stevige knuppel zouden iets gedaan hebben. DARCY boog zich en stak zijnen arm onversaagd in den muil van den dog, wel verzekerd, dat de hond in allen gevalle geene twee personen te zelfder tijd kon bijten, en dat zijne tanden niet tevens EMILIA konden leed doen, als zij zich met zijnen arm bezig hielden. Men weet, dat de bulhond vasthoudt, als hij eens gebeten heeft, en het beest wierp DARCY op den grond, totdat zijn eigenaar, eindelijk ter plaatse gekomen, hem van zijnen vrij pijnlijken toestand bevrijdde.

In deze ontmoeting toonde onze oude letterheld zich misschien niet zeer bedreven en vrij, gebrekkig in de kunst, om met wilde beesten te vechten; maar op geene andere wijze had hij zijne bezorgdheid voor de veiligheid zijner beminde meer aan den dag kunnen leggen. De meesten zouden getracht hebben, hun voordeel te doen met het gevoel van dankbaarheid, door zulk een gedrag opgewekt. DARCY daarentegen scheen geenen anderen wensch te koesteren, dan alle aanspraak op zulk een gevoel te zijnentwege te laten varen. Hij wilde volstrekt niet, dat er van het ongeval op eene ernstige wijze gesproken, of dat er zelfs aan gedacht werd. ‘Kom, kom, spreek mij van die dwaze zaak niet meer,’ zeide hij dan. ‘Al wat ik deed, zou elk mensch naast u gedaan hebben, en de meesten

zeker op eene handiger wijze. En waarlijk, indien in uwe plaats een vreemdeling, een arm schepsel, man, vrouw, kind, uit het dorp, door u aanbevolen, in gevaar geweest was, ik zoude, in hetzelfde geval, hetzelfde gedaan hebben.'

'Ik weet, gij zoudt het doen, REGINALD! Ik geloof,' voer EMILIA voort, 'dat, indien het nietigste wezen door dat gevaar gedreigd was, dat mij over het hoofd hing, gij er zoudt tusschen gesprongen zijn, en zelf den aanval afgewacht hebben. En dat is, omdat ik geloof, REGINALD!.....'

Iets scheen haar hier te storen; althans, zij voleindigde den volzin niet.

'Deze wonde toch,' zeide DARCY, na eenige stilte, terwijl hij zag, dat EMILIA op zijnen arm keek, 'is waarlijk niets meer dan eene welverdiende straf voor mijne onhandigheid in dit merkwaardig gevecht. De kapitein moest bij u geweest zijn,' voegde 'hij er bij, die zou u even driftig en vurig, maar met veel meer bedrevenheid, verdedigd hebben.'

EMILIA antwoordde niet, en zij wandelde in stilte voort tot bij het heerenhuis. REGINALD gevoelde, dat hij ondankbaar was geweest; maar hoe het te verhelpen? Voordat zij scheidden, keerde EMILIA, die haren gewonen vrolijken en natuurlijken toon terugnam, zich tot haren medgezel, en zeide: 'Vóór lange jaren, toen gij neef REGINALD waart, en u wel verwaardigdet mijn speelnoot te zijn, waren de grootste diensten, die gij mij beweest, mij nu en dan uit de schop te werpen, of mij bang te maken, totdat ik gilde, door mijnen hit onbarmhartig in den draf te zetten; maar gij waart altijd zoo aardig in het weder *goed maken*, dat ik er u naderhand te meer om liefhad. Nu, terwijl gij mij gered hebt met eigen gevaar van een dreigend ongeluk, doet gij het op zulk eene onheusche wijze, dat..... ik wenschte, dat de dog mij gebeten had.' Den trap op, en weg was zij.

Had DARCY haar kunnen volgen in hare kamer, hij zoude gezien hebben, hoe zij zich in eenen armstoel wierp, en bitterlijk weende.

III.

Wij hebben reeds gezegd, dat Miss DANVERS, om welke redenen dan ook, hetzij uit eigenbelang, hetzij alleen uit zucht, om de belangen van haren vriend, den kapitein, te bevorderen, in alles duidelijk de zucht liet merken, om de aandacht van Sir FREDERIK BEAUMANTLE te boeijen, zoo dikwerf hij zijne opwachting op *Lipscombe-park* maakte. Daar nu deze Lady buiten allen twijfel van eene goede familie was, en gansch niet van middelen ontbloot, gevoelde onze BEAUMANTLE zich niet weinig door de belangstelling gevleid, welke eene persoon van zulk eene onbetwistbare bevoegdheid tot oordeel vellen in den omgang met hem scheen te stellen. Maar in dezelfde mate achtte hij zich in zijne waarde gekrenkt door de voorkeur, aan den kapitein door Miss SHERWOOD gegeven, eenen man toch van gisteren, zoo als hij wèl aanmerkte, en in hoegenaamd geen opzigt met hem op gelijken voet te behandelen. Bijna beving hem de begeerte, haar voor die ligtzinnigheid te straf fen, door aan zijn aanzoek geen verder gevolg te geven. De meerdere deftigheid en rijpheid van jaren verleenden daarenboven aan Miss DANVERS hoedanigheden, die zeer te haren voordeele pleitten, zoo als onze baronet zeer ter snede opmerkte.

Al deze omstandigheden leidden tot het gevolg, dat men wel gissen kan. Op eenen fraaijen morgen zoude men Sir FREDERIK, des verkiezende, hebben kunnen gadeslaan, zoo als hij in zijn park op en neder wandelde, in vrij onrustige houding, met een stuk papier, of liever, met eenen brief in zijne handen, keurig gesteld, bijzonder netjes afgeschreven, wel verzegeld, maar..... nog zonder opschrift. De brief behelsde eene formele liefdesverklaring, een plegtig aanbod zijner hand; alleenlijk bleek het nog niet duidelijk, wie hij eigenlijk gold. En daar de inhoud zeer weinig aangaande het verkoren liefje bevatte, maar hoofdzakelijk over hem zelven en zijne goede eigenschappen, vooral niet verkleind, handelde, kostte het onzen baronet zoo veel hoofdbrekens niet, zóó verre te gaan; maar nu de hoofdzaak, wie den brief hebben moest; dat was een zwaarder punt van overweging. Nog stond het besluit niet vast. Waarlijk, de brief mogt het stuk van SHAKESPEARE, *Love's labour*, heeten, ofschoon de uitslag moest leeren, of het predicaat '*lost*,' er bij zoude behooren. De brief was eigenlijk

evenmin voor Miss SHERWOOD geschreven als voor Miss DANVERS, maar lag sedert tien jaren gereed, om bij voorkomende gelegenheden te dienen, wel en goed in den lessenaar opgeborgen, en van tijd tot tijd nagezien en verbeterd. De bedenking, dat de brief toch eindelijk weleens diende gebruikt te worden, oefende voorzeker, durven wij wedden, eenen niet geringen invloed op de bespoediging der huwelijkszaak. Ééne moest den epistel toch hebben; want welk eene zotte figuur zou die anders naderhand in de *Mémoires* van Sir FREDERIK BEAUMANTLE maken, welke te eeniger tijd de wereld, bij zijn verscheiden, over het verlies, in zijnen persoon geleden, zouden troosten, en hem, nu reeds bij voorraad, met gelatenheid het noodlottig uur des doods, als het mogt wezen, deden afwachten! Een *voorgenomen* minnebrief! Foei! dat zoude als eene bespotting van zijnen naam klinken, terwijl deze voor het overige eene fraaije bladzijde in de boven vermelde *Mémoires* zou vullen, en ongetwijfeld eene bijdrage moest worden voor de geschiedenis des graafschaps *Huntingdon*! In het voorbijgaan, moge ons de eer te beurt vallen, die gedenkwaardigheden uit te geven, als wij het ongeluk mogten hebben, Sir FREDERIK te overleven.

Maar wij vinden ons verpligt, den baronet met brief en al in duizend zorgen achter te laten, om REGINALD DARCY in zijnen jammer en druk te volgen.

De goede verstandhouding tusschen EMILIA en GARLAND, die ontegenzeggelijk scheen te bestaan, nam inderdaad nog meer toe dan af, na het noodlottige geval, in het vorige hoofdstuk geboekt. EMILIA scheen DARCY op zijn woord gevat te hebben, en hem geene de minste oplettendheid voor zijn gedrag bij die gelegenheid te bewijzen. De kapitein had gewonnen spel, dat bleek zonneklaar. Ja, zoo men op zekere schikkingen gewigt mogt leggen, die gnieperig en als ter sluik genomen werden, zoude men haast mogen vermoeden, dat het geluk van onzen dapperen minnaar op het punt stond bevestigd te worden. Boodschappen van vrij verdachte bedoelingen gingen onophoudelijk heen en weder tusschen het heerenhuis en GARLAND'S verblijf. Zelfs liet de notaris zich in de kamer op *Lipscombe-park* zien, en er was stellig iets gaande, zoo als de schrandere huishoudster te regt zeide. Hare jonge meesteres zou toch niet zoo maar een, twee, drie, zonder dat een mensch er om dacht, met den kapitein gaan trouwen.

Dezelfde gedachte maalde DARCY door het hoofd. Nam zij

misschien hare toevlugt tot dit middeltje, om van Sir FREDERIK'S aanzoek ontslagen te raken, hetgeen de oude heer eenigermate ondersteunde? Maar was dat harer wel waardig; was het moedig zelfs, daar zij genoeg invloed op haren vader oefende, om zijne toestemming te erlangen voor elk plan, dat zij zelve goedkeurde? Zijn eigen gemoedstoestand benam hem de vrijheid, en betrok hem te zeer in de zaak, anders zoude hij EMILIA regtstreeks om opheldering gevraagd hebben. Maar nu kon hij immers raadsman, noch bemiddelaar zijn? Gesloten bleef zijn mond als vroeger, en EMILIA scheen meer dan ooit van zins, hem geene inlichting te geven. De kapitein, rondborstig en open van inborst als hij was, toonde zich veel meer bereid, het geheim te openbaren, en eens stond hij op het punt, DARCY zijn aanstaand huwelijk mede te deelen, toen EMILIA eensklaps hem den vinger op den mond legde, en stilzwijgen beval.

Op zekeren morgen, toen DARCY aan de ontbijttafel verscheen, moest er voorzeker iets buitengewoons gebeuren. De koets stond reeds zoo vroeg voor de deur, en de beide jonge dames, beide in een wit bruidsgewaad gedost, stapten daarin, terwijl Miss SHERWOOD vóór den afrid DARCY eenen wenk gaf.

'Ik heb u niet verzocht,' zeide zij, 'om de plegtigheid bij te wonen, dewijl kapitein GARLAND het zoo stil mogelijk wenscht te doen. Maar wij wachten u op het ontbijt, op hetwelk gij de goedheid zult hebben, tot onze terugkomst te wachten.'

Zonder gelegenheid tot antwoord te geven, trok zij het portier digt, en weg rolde de koets.

Arme DARCY! Had eene donkere bewustheid van pligt, trotschheid en eene berusting, bitter, bitter als die ook was, hem tot hier toe staande gehouden, nu trof de slag te sterk, en verpletterde hem geheel. 'Zij is verloren! verloren voor eeuwig! Dwaas, die ik geweest ben! Is die man dan meer dan ik?' Hij snelde naar het boekvertrek terug, geheel in wanhoop, wierp zich in eenen armstoel, leunde met de ellebogen op de tafel, balde de vuist en borst, ter prooi aan den hevigsten zielenangst, in eenen vloed van tranen uit.

Een zacht tikje op den schouder, en eene stem, die hem bij zijnen naam riep, wekte hem uit dien toestand; hij hief zijn hoofd op, en EMILIA stond naast hem, met de meeste bedaardheid vragende: waarom hij niet aan de ontbijttafel was geweest?

Zij stond voor hem, schitterend van jeugd en schoonheid, en geheel in bruidstooi, echter zonder muts, en liet hare krullende lokken ongehinderd golven. Nog rustte hare hand op zijne schouderen.

'Gij zijt gehuwd, EMILIA! sprak hij, ofschoon dat ijsselijk woord hem ter kele werd uitgewrongen; gij zijt gehuwd, en ik moet voor altijd in ballingschap van hier gaan. Ik verlaat u, EMILIA! en dit huis voor eeuwig, en spreek mijn eigen banvonnis uit, want ik *bemin* u, EMILIA! en zal zulks doen, hartstogtelijk, teederlijk. *Nu* mag ik het zeggen, nu het alleen een kreet van smart is, van ellende, die mij alleen betreft: Nooit, nooit, maar ik gevoel, dat dit geen koortsachtig woord van waanzin is - - nooit zal die genegenheid mij verlaten. Ik zal nooit een huis bezitten; nooit voor een' ander' zorgen, voor mij zelven niet eens. Ik ben alleen - een zwerver - een ongelukskind! Vaarwel! ik ga, waarheen weet ik niet; maar hier kan ik niet blijven.'

Hij wilde de kamer uitvliegen, toen EMILIA zich voor hem plaatste, en hem tegenhield. 'En als gij mij met uwe liefde vereerdet, waarom mogt ik dat niet eerder weten dan nu?'

'Kan de erfdochter van *Lipscombe-park* zulk eene vraag doen?.....'

'Onedelmoedige, onregtvaardige, die gij zijt!' zeide EMILIA. 'Zeg mij, indien iemand, die zelf edel denken en handelen kan, een' ander' de geschiktheid voor een even belangeloos gedrag niet toekent, zonder nadenken, zonder proefneming, halsstarrig, zonder eenige reden voor zulk een vermoeden te hebben, verdient zoo iemand zulk een' naam niet?'

'Wien heb ik zoo behandeld? Jegens wien was ik onedelmoedig of onregtvaardig?'

'Jegens mij, REGINALD! jegens mij! Ik ben rijk, en daarom alleen hebt gij, naar het schijnt, mij alle aanspraak op edelaardige gevoelens ontzegd. 'Zij heeft goud," dacht gij; 'laat haar goud hem gelukkig maken," en gij hebt uwe liefde verzwegen. Zij zou er te veel ophef van maken, te zware verpligting u opleggen, als zij haren overtolligen rijkdom u schonk; gij besloot haar geene gelegenheid te geven, en verzweegt uwe liefde! Zij heeft goud.... geene genegenheid.... geen hart. Zij kent geene gespelen uit de kindsehe jaren meer... Zij heeft geen' eerbied voor karakter.... Zij heeft geld.... Welnu, zij voldoe harer grilzieke ijdelheid. Zoo dacht gij, en verzweegt uwe liefde. Ja, zij heeft goud; laat haar nog meer

verkrijgen; laat haar huwen met goud, met eenen vergulden dwaas. - Zij behoeft geene liefde. Is deze denkwijze, dit gedrag, niet onedelmoedig, onregtvaardig?'

'De Hemel beware mij! nooit dacht ik iets ten uwen nadeele van u!' riep DARCY uit.

'Waart gij een rijke neef geweest, REGINALD! zoo rijk, dat eene vermeerdering naauwelijks een genot kon aanbrengen, zoudt gij dan uwe oude vriendin EMILIA hebben overgelaten voor de eene of andere rijke partij?'

'Stellig niet, nooit!'

'Derhalve, waarom zou ik het dan doen?'

'Ik moge gedwaald hebben,' sprak DARCY, 'te gering denkbeeld van mij zelven gekoesterd hebben, maar nooit heb ik iets, dat uwer onwaardig was, kunnen denken. Ik meende gelijk te hebben; ik meende eenen zwaren, o hoe zwaren, pligt te vervullen! Zelfs nu zie ik niet in, gedwaald te hebben. Ik weet alleen, dat ik rampzalig ben. Maar,' voegde hij er op bedaarderen toon bij, 'in allen gevalle lijd ik slechts; gij ten minste zijt gelukkig!'

'Neen, dat geloof ik niet, als dat van een huwelijk afhangt. Ik ben niet getrouwd, REGINALD!' zeide zij, terwijl een blos en een glimlach tegelijk haar schoon gelaat overtogen. 'Kapitein GARLAND is dezen morgen in den echt getreden met Miss JULIA DANVERS, met welke hij sedert lang was verloofd; doch eene malle, zelfzuchtige stiefmoeder.....'

'Niet gehuwd!' riep DARCY, zonder verdere verklaring af te wachten; 'niet gehuwd? Vrij als altijd? Gij.....' Maar de oude gedachten rezen weêr voor zijnen geest op; dezelfde bezwaren drukten even als vroeger. EMILIA was en bleef de dochter van zijnen voogd, de erfgename van *Lipscombe-park*. Hij hield eensklaps op in het midden zijner woorden, en mompelde zoo iets van..... haren vader.

EMILIA zag, wat hem deerde. Half spottend, maar tevens met de meeste bevalligheid, liet zij zich op de eene knie zinken, greep hem bij de hand, zag hem schalksch in het oog, en zeide: 'Gij bemint mij, neefje! gij hebt het zelf gezegd! Nu, neef! wilt gij mij? want.... *ik bemin u*!'

'Edelmoedige, allerbeste meid!' en hij drukte haar met verrukking aan zijn hart.

'Kom, laat ons naar binnen gaan!' zeide EMILIA, met eene geheel veranderde en ontroerde stem: 'laat ons hen

in de kamer gaan opzoeken.' En toen zij haren arm in den zijnen legde, drukte de zachte knelling luid en zegevierend uit: 'Hij is de mijne! hij is de mijne!'

Wij moeten nog even een kijkje nemen van de zaal in het huis van den ouden heer. Daar zit hij in zijnen leuningstoel, jichtig als hij is, en de dochter staat naast vader SHERWOOD. Zeker heeft hare lieftalige pleitrede de zege behaald, en is de oude heer al vast overtuigd, dat juist DARCY de regte schoonzoon is, dien hij boven elken anderen moet hebben. Want hoe vermogt EMILIA haren ouden vader te verlaten, en hoe kon hij zijnen intrek bij eenen anderen echtgenoot nemen, dien zij mogt kiezen, die eenigzins kon vergeleken worden met zijnen eigenen huisgenoot, den ouden gunsteling, REGINALD!

'Maar Sir FREDERIK BEAUMANTLE,' zeide de oude heer, 'wat zal men hem toch zeggen? En wat heeft hij een landgoed!' -

Toen hij sprak, ging de deur open; kapitein GARLAND en zijne bruid, benevens REGINALD, traden binnen.

'Och, wat die Sir FREDERIK betreft,' zeiden Miss JULIA DANVERS weleer, maar nu mevrouw GARLAND; 'wel, dien eisch ik voor mij.' En daarop maakte zij de fameuse declaratie van den baronet bekend, die eindelijk nu aan haar gerigt was.

Een schaterend gelach weêrklonk door de zaal, hetwelk nog pas tot bedaren was gekomen, toen de schrijver van den brief in eigen' persoon verscheen. Hij kwam reeds zoo vroeg, omdat hij, na lang overleg, tot het besluit was gekomen, dat het formele visite-uur gansch niet strookte met het ongeduld en de drift van hartstogtelijke minnaars, om zelf het antwoord van Miss DANVERS te halen.

Nu, dat antwoord was spoedig gegeven, door het voorstellen van kapitein GARLAND, in de rol van haren gemaal. Zij gaf hem tevens den brief terug, verklaarde de omstandigheden, die den kapitein en haar gedwongen hadden, zoo steelswijze te huwen, en verzocht tevens verschooning voor het *mal à propos*, waartoe de geheimhouding van hunne verloving hem gebragt had.

‘Eene vergissing, waarlijk! eene vergissing, anders niet,’ riep de baronet, om zich als aan eenen stroohalm te redden. ‘Een misslag, waarin dat gekke gebruik van enveloppes mij heeft gewikkeld. De brief, mevrouw! was nooit voor u bestemd; hij moest eigenlijk ter hand gesteld worden aan.....’

Hij keerde zich tot Miss SHERWOOD, die op hare beurt REGINALD bij den arm nam, en hem op het overtuigendste bewees, dat zijn minnebrief vooreerst naar zijnen lessenaar kon terugkeeren, om aanstaande verbeteringen af te wachten.

‘Geen wonder, Sir FREDERIK!’ zeide Mr. SHERWOOD, uit medelijden met de positie van onzen baronet; ‘geen wonder, dat uw aanzoek niet noodig was. Deze dames hebben hare eigene zaakjes gedaan. Het is een *schrikkeljaar*. En deze,’ terwijl hij zijne dochter aanzag, ‘heeft ten minste een goed gebruik van het voorregt gemaakt. Wij zijn de aanleggers, Sir FREDERIK!’

De baronet kon niets anders dan eene zoo beleefde buiging maken als mogelijk was, en aftrekken.

‘REGINALD! mijn lieve jongen!’ vervolgde de oude heer, ‘geef mij uwe hand. EMILIA had gelijk. Ik weet niet, hoe ik van haar zou kunnen scheiden. Eén ding slechts beding ik, REGINALD! gij moet ons beide huwen. Gij moet mij niet de deur uitzetten!’

REGINALD beantwoordde den handdruk, maar kon niet spreken; doch Miss SHERWOOD las het antwoord in de tranen, die onwillekeurig in zijn oog opwelden.

H.P.

Pesth en Presburg in 1843.
Aanteekeningen uit het reis-journaal van M^{r}. W.A.C. de Jonge.

'*In Weenen te zijn, en niet naar Hongarije te gaan, dat nooit*!' riep ik in verontwaardiging uit, toen het plan, om een togtje naar *Pesth* en *Presburg* te doen, een plan, reeds voorlang tusschen mijne *compagnons de voyage* en mij vastgesteld, door een paar hunner, *sub*- en *obreptive* weder in het onzekere werd gebragt. '*Gij herinnert mij waarlijk bijna den Engelschman, die zich tot vóór de poorten van Rome liet brengen, en toen weder omkeerde*!'....

'*En wat zult gij in Hongarije gaan uitvoeren*?' was de tegenstrevende vraag... '*Pesth zien*,' riep ik, opgewonden als ik was door al hetgeen ik er reeds van gelezen en gehoord had... '*en Ofen... en den rijksdag, en*'...

'*Pesth*!!' viel de tweede weêrspanneling in... '*Pesth, dat sedert plus minus vijf jaren aan de oevers van den Donau de drenkelingskuur ondergaat, en niet weet, of zij voor goed zal uitknijpen, of op eene nadere gelegenheid wachten, om zich den Donau af en de Zwarte Zee in te laten wegspoelen... en Ofen, daar is althans niets te zien, - en dan, het is waar ook, de rijksdag; nu! ik heb dikwijls genoeg zitten dutten op de tribunes onzer Staten-Generaal, dan dat ik expresselijk daarvoor naar Presburg zou gaan... Ik blijf liever hier... Weenen, dat is mijne stad; een policiecommissaris met wat gensdarmes. ziedaar Oostenrijks vertegenwoordiging, en is het er minder om*?'

‘The croaking raven
Doth bellow for revenge,’

viel ik hem met HAMLET'S woorden in de rede, om zijne anti-constitutionele begrippen, die hij trouwens, als een tweede TALLEYRAND, slechts aankleefde, omdat zij hem in zijne kraam te pas kwamen, in hunnen loop te stuiten. Zij waren intusschen even weinig aan ons besteed, als de tegenstribbelingen van hem en zijnen medestander tegen het voorgenomen uitstapje, en met meerderheid van stemmen, dien ontzaggelijken wassen neus, om het regt van den sterkste, het *vaeh victis*! van BRENNUS voor het Kapitool te *Rome*, zoo wat te verbloemen, werd er besloten den volgenden morgen, zijnde 7 Augustus 1843, de reis te aanvaarden.

Therefore, prepare thyself; The bark is ready, and the wind at help, The associates tend, and every thing is bent For..... Hungary.

7 *Augustus*. Met het hanengekraai uit de veêren verrezen, stonden wij reeds vóór vijf ure op het verdek der *Sophia* het teeken tot de afvaart te wachten, en naauwelijks was het vijf geslagen, of ziet:

Het scheepgevaarte voelt zijne ingewanden leven,

en weldra, dank zij der kracht van den stoom en den snellen gang des Donau's, verloren wij *Weenen*, de groote keizerstad, met al hare pracht en weelde uit het oog, en werden de trotsche boomen van het Prater, als slechts kleine stippen aan den horizon, meer en meer onzigtbaar.

In den aanvang leverde de rivier niets op, dat in vergelijking kon komen met hetgeen wij tusschen *Linz* en *Weenen* hadden mogen aanschouwen. Na drie uren varens, naderden wij *Presburg*, en terwijl aller verrekijkers hun best deden, om zoo veel van de schilderachtige ligging der stad in het geheugen te prenten, als maar eenigzins mogelijk was, vlogen wij pijlsnel de opening van de schipbrug door, en stoomden vol majesteit langs de eerste Hongaarsche stad van eenig belang, die zich aan onze oogen opdeed. Doch gering was het opont-

houd aldaar, en verder ging de reis, langs *Komorn*, aan den linkerkant der rivier, eene stad van 17000 zielen, door MATHIAS CORVINUS gebouwd, langs *Gran*, aan de regterzijde, de zetelplaats van den Prins-primaat van *Hongarije*, met hare Kathedraal en het bisschoppelijk paleis, in 1821 begonnen, en thans nog onvoltooid. Tegen acht ure des avonds, na nog te *Vissegrad* en *Waitzen* even te hebben aangelegd, kregen wij de hoofdstad van *Hongarije* in het gezigt.

De ligging van *Ofen* en *Pesth* is voor hem, die de rivier komt afzakken, indrukwekkend. De talrijke passagiers, op de voorplecht geschaard, wendden met gespannen belangstelling het oog nu eens naar de grootsche gebouwen met wit gepleisterde muren aan de linkerzijde, die door de donkere wolken, als den achtergrond van een treffend schilderstuk, weerden beschaduwd, - dan weder ter regterzijde naar het amphitheaterswijze liggende *Ofen*, met het door de laatste stralen der nederdalende zon vergulde paleis, als kroone en sieraad.

Te half negen stapten wij aan wal,

> Having no customhouse nor quarantine To ask *us* awkward questions on the way About the place where *we* had been:

Tot onze niet geringe verwondering namelijk bemerkten wij, dat er toch één Staat in de geheele Oostenrijksche monarchij aanwezig is, waar men kan rondreizen, zonder dat de *douanes* uw' koffer het onderst boven keeren, om naar tabak te zoeken, dien gij niet hebt, (of wel hebt, doch daar, waar zij hem niet ligt zullen zoeken), en waar paspoort en *passierschein* niet tot de vereischten des levens behooren.

Wij namen onzen intrek *a'Vendeglöben az Angol Királynéhoz*, hetgeen in meer verstaanbare taal zeggen wil: *in het logement de koningin van Engeland*, waar nette kamers, goede bediening en eene welvoorziene tafel ons deden zien, dat ook in het land der Magyaren de vreemdeling welkom is, en men er hem op zijne waarde weet te schatten, iets, waarvan wij later, bij het betalen der rekening, nog beter overtuigd raakten.

De duisternis was reeds te zeer gevallen, het weder te guur, dan dat wij nog heden avond meer zouden hebben kunnen doen, dan in de naburige straten een weinig ronddwalen.

8 en 9 *Augustus*. *Buda* of *Ofen*, de hoofdstad van *Hon-*

garije, ligt, ik heb het daareven reeds met een woord gezegd, aan den regteroever des Donau's, terwijl tegenover haar, aan den linkeroever, hare zusterstad *Pesth* zich vertoont.

Pesth is de jeugdige en opkomende stad. Jeugdig namelijk, in vergelijking van het naburige *Ofen*, jeugdig vooral in bloei[1].

Vier of vijf malen door de Turken en Christenen genomen en hernomen, werd het eindelijk in 1686 eerst voor goed aan de magt der Moslems ontrukt, doch slechts in eene volgende eeuw, onder MARIA THERESA en haren zoon, nam de bloeijende toestand eenen aanvang, die nog dagelijks toeneemt, en het oog van den reiziger met zulk een welgevallen op haar doet rusten. Met hare ruime straten en pleinen, hare groote en ferm gebouwde witte huizen, steekt zij voordeelig af bij *Ofen*, dat, op en tegen den rug van hoogten in groote wanorde gelegen, weinig fraaije huizen bezit.

Het getal der overige steden in *Hongarije* kan, naar mate van de uitgestrektheid des lands en der bevolking, gering genoemd worden. Hetzelve bedraagt, met *Ofen* en *Pesth*, slechts 61, als 53 koninklijke vrijsteden en 8 bisschoppelijke steden, welke met de 751 vlekken, over het geheele land verspreid, eene bevolking hebben van niet meer dan 2,852,100 zielen, terwijl de bevolking te plattenlande, de dorpen daaronder begrepen, geschat wordt op 7,991,425 zielen, hetgeen een geheel oplevert van 10,843,525, en bijna het ⅓ van de bevolking der Oostenrijksche monarchij uitmaakt. Hieronder zijn niet gerekend de inwoners van de koningrijken *Croatië* en *Slavonië*, en de districten der Jazygen, Cumanen en Haiduckensteden, die op ongeveer 1,000,000 gesteld worden[2]. Het eigenlijk gezegde koningrijk, namelijk *Hongarije*, zonder de daar zoo genoemde landstreken, is verdeeld in 4 *Kreitsen*, en deze wederom in 46 *Comitaten*, elk met hunnen *Obergespan* (*Comes Supremus*) en 2 *Vicegespannen* aan het hoofd, wordende onder *Neder-Hongarije* de Kreitzen aan *deze* en *gene* zijde des Donau's, onder *Opper-Hongarije* de twee andere Kreitzen, namelijk aan

(1) De bevolking van *Pesth* bedraagt 61,000 zielen; die der hoofdstad slechts 30,000.

(2) Intusschen zijn alle statistische opgaven omtrent *Hongarije* zeer approximatief, daar er geene volkstellingen plaats hebben, de akten van den burgerlijken stand niet, of onnaauwkeurig gehouden worden, en de militaire conscriptie, niettegenstaande de pogingen der regering, nog niet geheel tot stand is gekomen.

deze en *gene* zijde van den *Theisz*, verstaan. Buitendien maakt dat gedeelte van *Croatië, Slavonië* en *Hongarije*, zoowel als van *Zevenbergen*, hetwelk aan *Turkije* grenst, eene bijna geheel op zich zelve staande strook lands uit, bestemd om als *cordon militaire* te dienen voor de overige deelen der monarchij, en met een gansch ander, bijna in allen deele militair, bestuur voorzien.

Doch al pratende, zie ik dat onze fiacre stilhoudt voor het *Ludovicéum*.

Men beschuldige ons niet van luiheid, dat wij eene der fiacres huurden, die hier in grooteren getale aanwezig zijn, dan de behoefte het medebrengt. De weg naar het *Ludovicéum* was daarvan de reden. Het ligt een groot kwartier rijdens buiten de stad, en vormt eene soort van *oäsis* te midden der zandwoestijn, waardoor onze paarden slechts met moeite zich eenen weg baanden, en waaruit voortdurend wolken van stof, door den wind opgenomen, zich over de omstreken en de stad zelve verspreidden.

Het *Ludovicéum*, een ongemeen groot vierkant gebouw, had oorspronkelijk eene geheel andere bestemming, dan om te strekken tot een Hongaarsch *National Museum*. Het werd opgerigt met het doel, om er eene militaire school daar te stellen voor den Hongaarschen adel. De echtgenoote van keizer FRANS schonk daartoe 50,000 gulden, waarop de landdag besloot het gesticht naar die vorstin, LOUISE gehecten, *Ludovicéum* te noemen.

Ook de Aartshertog-Palatijn en de Hongaarsche adel leverden ruime bijdragen in geld, en de militaire akademie was op het punt van in werking te komen, toen het bleek, dat de regering bepaald had, dat het onderwijs der kadetten in de Duitsche taal zoude plaats hebben. Naauwelijks was dit bekend, of de Magnaten trokken hunne beloften tot bijdragen in, en de landdag verklaarde nimmer de hand te zullen leenen, om den jeugdigen Hongaarschen adel in Duitsche officieren te veranderen, en dus het geschenk der keizerin in naam des rijks niet te kunnen aannemen.

Thans wordt het gebruikt als tijdelijke bewaarplaats der overblijfselen van het museum te *Pesth*, totdat een nieuw gebouw daartoe zal zijn ingerigt. Reeds in 1802 was door Graaf SZECHÉNYÏ de grondslag van dit museum gelegd, door zijne rijke bibliotheek en verzameling van Hongaarsche munten aan het publiek te schenken, en sedert eenigen tijd was men bezig, een

geschikt gebouw daar te stellen, toen de groote watervloed van 1838 dit plan deed mislukken. Het museum bestaat uit verschillende afdeelingen. Eene derzelve houdt de mineraliën in, waar wij goud en zilver uit de Hongaarsche mijnen van *Kremnitz* en *Schemnitz* opmerkten, terwijl koper, steenkolen en marmer zelfs getuigden van den mineralogischen rijkdom van *Hongarije*. Eene tweede zaal bevat een kabinet van natuurlijke historie, uitsluitend gewijd aan inlandsche voortbrengselen. Vreemd kwam het mij voor, daar twee struisvogels te zien, welke men mij zeide, dat hier en daar in *Hongarije* inderdaad voorkomen, hoewel van veel geringere grootte dan gewoonlijk. De fossilen, uit den Donau en den Theisz opgevischt, onder welke zich overblijfsels bevinden van eenen mammuth, van twee elefanten, enz., zijn niet belangrijk. Eene boekverzameling, welke deerlijk in de war was, - de muntenverzameling, louter aan de Hongaarsche geschiedenis gewijd, maar die dan ook daarin zeer volledig moet zijn, bezigtigden wij slechts ter loops, om des te langer te kunnen verwijlen bij de verzameling van wapens en krijgsgereedschappen, op zich zelve zoowel, als door de herinneringen, aan dezelve verbonden, merkwaardig. Tallooze zwaarden, strijdbijlen en knodsen der oude Hongaren - sabels, dolken en ander geweer, op de Turken, bij de laatste verovering van *Ofen*, buit gemaakt - het zwaard van vorst RAKOTZY, dien dapperen, maar ongelukkigen voorvechter der Hongaarsche vrijheid, - de drinkbeker van MATHIAS CORVINUS, en andere reliquiën, waarvan de respectieve eigenaars door onzen *cicerone* met de grootste naauwkeurigheid werden opgesomd, zonder in het minst te vooronderstellen, dat eenig sterveling vermetel genoeg konde zijn, om aan de waarheid van hetgeen hij sedert jaren als zoodanig beschouwd had, te twijfelen.

Pour la bonne bouche bewaarde men voor ons tot het laatste toe een overblijfsel uit den goeden ouden tijd, dat ik ook den lezer niet wil onthouden. Men vertoonde ons namelijk twee ijzeren ringen, waarmede een monnik, die hetgeen hem in de biecht was toevertrouwd, verraden had, met den mond aan den muur des kerkers was vastgehecht. In eenen onderaardschen kelder te *Ofen* had men de ringen in den muur gevonden, met het bekkeneel des ongelukkigen aan dezelve hangende, even als wij het thans nog zagen.

Voorwaar, onze geleider kon niet beter doen, dan deze amoeniteit der kerkelijke tucht voor zijn' *coup de théâtre* te bewaren!

Jammer, dat al hetgeen ik opnoemde, ongeordend en in verwarring opeengestapeld liggende, slechts eene *rudis indigestaque moles* vormt, hetwelk den vreemdeling belet al het bezienswaardige op te merken of te onthouden.

Desniettemin is een bezoek in het *National Museum* hoogstbelangrijk, hetgeen het nog meer zal worden, wanneer alles eens door eene bekwame hand zal zijn gerangschikt en genommerd.

De stad weder inrijdende, begaven wij ons naar het zoogenaamde *Neugebäude*, eene kazerne van ongeloofelijke uitgestrektheid, door keizer JOSEPH gebouwd. Vier verdiepingen hoog, heeft zij in deszelfs midden een plein, tot exercitieveld dienende, en geheel in grootte overeenkomende met het gebouw, dat het omringt. Wat eigenlijk het doel des stichters geweest zij, is nog onzeker; sommigen meenen, dat de ruime onderaardsche kelders, welke in het gebouw zich zouden bevinden, bestemd waren, om den onrustigen en oproerigen Hongaarschen adel te bevatten; doch mij werd èn het bestaan dier kelders, èn de vermeende vijandige geest van JOSEPH II tegen den Hongaarschen adel, tegengesproken. Hoe dit ook zij, dit is zeker, dat het *Neugebäude* meer geschikt zoude zijn als kazerne voor het gansche leger eener natie te dienen, dan voor een enkel regiment artillerie, zoo als thans.

Doch gaan wij verder, en merken wij al het eigenaardige op, dat den vreemdeling treft; - den boer, die, met zijne snorren en zijn gebasaneerd gelaat, eene schapenvacht om als mantel, eenen breedgeranden hoed op en eenen stok in de hand, in zijne hooge stevels rondwandelt, zoo als onze KRUSEMAN hem, onder den naam van den Hongaarschen muizenvalverkooper, wist op het doek te brengen, - de lange wagens der landlieden, welke, met zes tot negen paarden bespannen, de stad uit- en inrennen met eene snelheid en kracht, waartoe men de magere schrale beesten op het oog niet in staat zou hebben gerekend, - de taal, welke van alle kanten met vuur en levendigheid gesproken, zoo wonderlijk, hoewel niet onaangenaam, in de ooren klinkt, - en eindelijk iets vreemds, een *nescio quid*, dat men nergens in de steden van *Duitschland* vindt, maar veeleer aan het Oosten doet denken, en onuitwischbaar in het geheugen van den reiziger zich prent.

Het is te *Pesth*, dat het opperste geregtshof van *Hongarije*, de *Koninklijke Septemviraltafel*, gevestigd is. Zij bestond eertijds slechts uit zeven leden, aan welk getal zij waarschijnlijk haren

naam verschuldigd is. Thans is zij, onder voorzitterschap van den Palatijn, zamengesteld uit 17 tot 20 raadsheeren, onder welke 3 tot 5 geestelijken, wordende deze, zoowel als de overige leden, welke alle tot den adelstand behooren, door den koning benoemd. De *Septemviraltafel* is Hof van Appèl voor *Hongarije, Croatië en Slavonië*, en verleent ook Revisie.

Op dit opperste geregtshof volgt de *Koninklijke Gerichtstafel*, ook aldaar gezeteld. De voorzitter van dezelve is tevens voorzitter of *Personal* van de *Ständetafel*, terwijl het getal leden 20 tot 23 bedraagt. Voor *Croatië* en *Slavonië* bestaat een dergelijk geregtshof, dat, onder den naam van *Banaltafel*, te *Agram* zitting houdt, waarvan, even als van het hof te *Pesth*, regtstreeks geappelleerd wordt bij de *Septemviraltafel*, en hetwelk den *Ban* van *Croatië* tot zijnen voorzitter heeft.

De regtbanken van minderen rang bestaan uit 4 *Districttafelen* in *Hongarije*, de *Regttafelen* in *Croatië* en *Slavonië*, en de *Comitatsregtbanken*. Deze laatste worden verdeeld in eigenlijk gezegde *Comitatsregtbanken*, de regtbank van den *Vicegespan* (onder-gouverneur), die van *Stoel* en *Vicestoelregter*, de *burgerlijke* regtbanken en die der *landheeren*.

De bevoegdheid dezer verschillende regtbanken is wel is waar door wetten omschreven, maar geeft evenwel niet zelden stof tot onzekerheid en conflicten. Wat nu het regt aangaat, waarnaar de regter te handelen heeft, zoo bestaat het, zoowel burgerlijk- als strafregt, deels in *geschreven*, deels in *niet geschreven* regt, en is meestal van vroegere eeuwen afkomstig. Met uitzondering van een gedeelte des niet geschrevenen regts, is hetzelve verzameld en bijeengebragt in het *Corpus Juris Hungarici*, waarvan het eerste gedeelte bevat het *Opus tripartitum juris consuetudinarii Regni Hungariae*, in 1514 uitgegeven door STEPHANUS WERBÖCZ, die, in orde en verdeeling de *Institutiones Justinianeae* volgende, het toen nog weinig geschreven regt en het reeds zoo menigvuldig ongeschreven regt bijeenvoegde en liet drukken. In dit eerste gedeelte komen ook nog eenige *decreta regia*, loopende tot het jaar 1659, voor, terwijl het tweede gedeelte inhoudt de *Decreta et articulos Regum et Ordinum Regni Hungariae partiumque eidem annexarum*, van gemeld jaar af tot op den tegenwoordigen tijd. Buitendien bestaan er nog de *Decisiones Curiales* of het *Planum Curiale*, hetwelk eene verzameling is van gewijsden en *responsa prudentum*, op last van MARIA THERESA door drie regtsgeleerden verzameld, en, als ware deze menigte van wettelijke bepalingen niet genoeg,

zoo hebben de vrijsteden nog hare eigene privilegiën, en spreken de geestelijke regtbanken regt naar het *Jus Canonicum*.

Meer dan eens is op den rijksdag het plan eener algemeene codificatie ter sprake gekomen, en werkelijk houdt dat ligchaam zich thans bezig met een *wetboek van strafregt*. In hetzelve is de doodstraf niet onder de lijfstraffen vermeld, die alzoo stilzwijgend wordt afgeschaft, terwijl van alle straffen, in hetzelve aangenomen, wel een *maximum*, maar geen *minimum* wordt bepaald.

Of de afschaffing der doodstraf, een maatregel, altijd gewaagd, in een land zoo weinig beschaafd als *Hongarije*, wenschelijk ware, zou ik bijna durven betwijfelen.

Doch om van deze wetenschappelijke uitweiding in de straten van *Pesth* terug te keeren, zoo wil ik nu den lezer, voor zooverre hij het geduld gehad heeft mij in mijne juridische nasporingen te volgen, voor dezelve om vergiffenis verzoeken, en hem nog eenige van de voornaamste gebouwen der stad doen opmerken. Onder dezelve verdienen vermeld te worden; het akademiegebouw, het *Comitats-Haus* en het *National-Casino*.

De academie werd opgerigt in 1787 door JOSEPH II, van wiens werkzamen, dikwerf al te werkzamen geest, ook in *Hongarije* vele sporen te vinden zijn, en bestaat uit vier faculteiten: philosophie, regten, medicijnen en katholijke theologie. De geheele inrigting intusschen en de vruchten derzelve moeten veel te wenschen overlaten.

Het *Comitats-Haus*, waar de verkiezingen geschieden der afgevaardigden naar den landdag, en soms de levendigste tooneelen plaats grijpen, levendiger dan men ze in *Engeland*, of welligt zelfs in *Noord-Amerika*, zien kan, was thans stil en ledig.

Reeds toen ik met de stoomboot *Pesth* naderde, was mij een groot wit gebouw in het oog gevallen, dat, in den Italiaanschen stijl vervaardigd, een sieraad uitmaakt der kaai, waarlangs de Donau zoo snel henenvloeit. Dit gebouw bleek later het *National Casino* te zijn. Men schijnt in deszelfs inrigting de Engelsche clubs zich tot voorbeeld te hebben gesteld. Wij werden met veel voorkomenheid toegelaten, om het te bezigtigen.

De leeskamer, waarvan de boekenkasten met fraaije werken, in rijke banden gebonden, gevuld zijn, is rustig en regt *comfortable*, en verraadt, zoowel als de biljart- en danszaal, beide met veel smaak en luxe ingerigt, den aristocratischen geest, die bij de oprigting voorzat. Graaf STEPHANUS SZECHÉNYÏ was de eerste ontwerper van het Casino, waarvan geene dan adellijken en ge-

leerden leden kunnen zijn. Eene verdieping lager bevindt zich eene dergelijke, hoewel minder prachtige, inrigting voor den handelstand en andere burgers, terwijl beneden eene restauratie bestaat, die zeer goed moet zijn.

De lezer gelieve thans voor eene wijle *Pesth* te verlaten, en met mij de schipbrug, waarmede beide zustersteden vereenigd zijn, overgaande, een bezoek aan *Ofen* te doen.

'*Sind die Herren Adeligen*?' vroeg opeens de *Lohnbediente* meesmuilende, toen wij ter halverwege de brug over waren.

'*Hoe zoo*?' zeide een onzer verwonderd. '*Wel, indien de heeren niet van adel zijn, dan hadden zij eigenlijk tol moeten betalen*,' antwoordde hij lagchende.

Er bestaat, namelijk, zoo als wij nader van onzen *cicerone* vernamen, omtrent deze brug eene bepaling, voortvloeijende wel is waar uit de staatkundige inrigting van *Hongarije* in het algemeen, maar desniettemin zeer vreemd, en wel, dat hij, die van adel is, dezelve overgaat zonder betaling, terwijl degene, welke dat onuitsprekelijke voorregt niet heeft, gedwongen is een' kleinen tol te voldoen. De groote moeijelijkheid intusschen voor de tolbeambten bestaat van jaren herwaarts daarin, om den edelman van den *proletarius* te onderscheiden, daar, het valt, helaas! niet te ontkennen, zoowel de eerste als de laatste eene navolging is (hoe gebrekkig en afgeweken dan ook) van die algemeene type, welke men ADAM noemt, zonder dat deze een ander kenmerkend onderscheid heeft boven gene, dan zijnen adelbrief. Tegenwoordig gaat dan ook, zoo als wij zelve ondervonden, ieder, die fatsoenlijk gekleed is, *jure an injuria*, als edelman over de brug, hetgeen mij een bewijs te meer was voor het zoo waarachtige en bij ons zoo zeer gehuldigde spreekwoord: *de kleêren maken den man*.

En nu zoudt gij denken, dat daardoor alle zwarigheid uit den weg ware geruimd? ging onze geleider voort,.... *aber nein!... doch ook dit zult gij wel weder gelezen hebben*, riep hij ontevreden uit, - *die verfluchten Reisebücher stooten den eerlijken Lohnbediente het brood uit den mond*! Na onze herhaalde verzekering, dat ons het geheele geval onbekend was, klaarde hij weder op, en begon ons te verhalen, hoe op eenen mooijen dag de opmerkzaamheid der eerzame burgers, welke van *Pesth* naar *Ofen* en *vice versa* gingen, opgewekt werd door eene hevige woordenwisseling tusschen een der tolbeambten en eenen jongen van 13 of 14 jaren, die, naar het scheen, de brug zonder betalen had willen overgaan, en deze vrijheid verdedigde, met den tolbeambte op

trotschen toon te gemoet te voeren, *dat hij van adel was*, zonder dat evenwel iets doorluchtigs aan zijnen persoon te bekennen of te vooronderstellen viel, dan zijne kleederen, waar het getal gaten en scheuren voor niets onderdeed, dan voor dat der lappen, welke op andere plaatsen zigtbaar waren. *Laat mij los! laat mij los*! riep de verbolgen knaap, terwijl hij zijn krakend buis van uit de ijzeren vuist des tolbeambten trachtte te rukken. Doch de andere stond maar steeds, juist uit den wrakken en krakenden toestand zijner plunje, het regt te betoogen, om hem bij den kraag te houden, totdat hij van zijn' vermeenden adeldom afstand gedaan en het verschuldigde tolgeld voldaan zou hebben.

Nog lang had die strijd van *ja* en *neen* kunnen duren, zonder dat te voorzien ware geweest, welke beslissing deze *quaestio praejudicialis* zou hebben bekomen, indien niet te goeder ure een boer ware aangekomen, die, onder het betalen van zijnen kreutzer, *den jeugdigen graaf* eerbiedig groette, en het been weder in het lid zette. Nu keerde de kans; de brutale tolbeambte haastte zich de heiligschennige hand terug te trekken, en *chapeau bas* om vergiffenis te smeeken voor zijne onbekendheid met den edelen telg van het grafelijk huis, - verontschuldigingen, welke de jonge edelman zich verwaardigde goedgunstig aan te nemen, terwijl hij, den pet, ten teeken zijner hooge edelmoedigheid, even van het hoofd ligtende, in triomf de schipbrug optrad, zonder te betalen, - want, zeide onze leidsman met een gewigtig air, *ook* hij was van adel.

Intusschen zal weldra deze netelige toestand der tolbeambten komen te vervallen, daar men druk bezig is eene ijzeren hangbrug over den Donau te leggen, welke des winters niet meer zal behoeven te worden opgenomen, en den kosteloozen overgang zal verleenen aan den belaslingvrijen edelman, zoowel als aan den schatpligtigen burger.

Ofen of *Buda*, de *Altstadt* en residentie des Palatijns, ligt daar in stilte en eenzaamheid verzonken, als een gedenkteeken van strijd met, en onderwerping aan den navolger van MOHAMED, als een overblijfsel der tijden, toen *Hongarije* onbekend was met hare eigene krachten; - het ligt daar als de tegen hanger van *Pesth*, dat zinnebeeld van het ontwaakte en werkzame *Hongarije* onzer eeuw.

Reeds maakte ik met een woord melding van de niet zeer geregelde bouworde van *Ofen*. De reden daarvan is deels te zoeken in de oudheid der stad, deels in hare ligging. Terwijl toch *Pesth* op eenen grond is gebouwd, die uit eene vlakte be-

staat, mijlen ver door geene bergen of hoogten omschreven, is daarentegen de regteroever des Donau's, waarop *Ofen* staat, berg- en heuvelachtig, en verheffen zich rondom de stad en vesting de *Blocksberg*, de *Spitzberg* en andere rotsen van buitengemeene hoogte, welke de heerlijkste gezigten op de beide steden en de tusschen haar inloopende rivier opleveren. Het paleis des Palatijns ligt op eene dezer hoogten, welke, vrij aanmerkelijk, alleen voor die van den *Blocksberg* onderdoet, zoodat de weg derwaarts tamelijk steil naar boven loopt. Van binnen zagen wij het paleis niet, daar de tegenwoordigheid der vorstelijke familie ons dit belette; echter betreurden wij dit niet zeer, daar op reis weinig dingen meer vermoeijen en vervelen op den duur, dan het bezoeken van vorstelijke woningen, wanneer zij niet door buitengemeene pracht aantrekken, of door verzamelingen van kunst het intellectuële des bezoekers opwekken.

Het paleis is van zeer grooten omvang, en in den Italiaanschen stijl gebouwd. De Aartshertog-Palatyn JOSEPH, zoon van den te vroeg ontslapenen keizer van *Duitschland*, LEOPOLD II, en oom des tegenwoordigen keizers van *Oostenrijk*, werd den 9^{den} Maart, 1776, geboren. Volgens de portretten, die ik van hem zag, draagt hij zijne jaren wel, heeft eenigzins koude, maar niet van karakter ontbloote gelaatstrekken, welke herinneren aan de overige leden der familie, zonder daarom die onbeduidendheid te hebben, welke sommige leden van het Habsburg-Lotharingsche geslacht zoo ontegenzeggelijk op het gelaat dragen. In 1796 door den landdag op de gewone wijze tot Palatinus gekozen, heeft hij sedert dien tijd met grooten ijver deze moeijelijke betrekking waargenomen. En inderdaad die betrekking is moeijelijk. Alleen door strenge onpartijdigheid en eenen nooit afgeschrikten geest van bemiddeling, was het hem mogelijk zijne plaats tusschen koning en volk eenigzins minder bezwaarlijk te maken, en de goede verstandhouding van beide, èn met hem èn ook onderling, te doen voortduren. Als Duitscher, had hij zijn leven lang tegen het mistrouwen der Hongaren te kampen; als broeder des overledenen, als oom des tegenwoordigen keizers, verlangt en verwacht men veel van zijnen invloed in het belang van *Hongarije*, en vergeet men maar al te dikwijls, dat, hoe nabij hij aan den troon zij, die troon door een' ander' vervuld wordt, en aan hem, die het goede wil, niet altijd de magt is. Intusschen schijnt de Aartshertog bemind te zijn, en over het algemeen op zijne waarde te worden geschat. Het was dan ook met blijkbaar leedwezen,

dat een Hongaar mij het voornemen, hetwelk men den vorst toeschrijft, mededeelde, van binnen kort zijne betrekking van Palatijn te willen nederleggen.

Van zijne tegenwoordige gemalin, prinses MARIA van *Wurtemberg*, met welke hij in derde huwelijk verbonden is, heeft hij verscheidene kinderen. Reeds was hem bij zijne tweede vrouw, eene vorstin van *Anhalt*, een zoon geboren, Aartshertog STEPHAN, thans zes en twintig jaren oud, en naar men zegt van grooten aanleg.

Even als het hoofd van het bestuur te *Ofen* gevestigd is, zoo ook houdt hier zijn verblijf de *Koninklijke Statthaltereirath*, welke hem is toegevoegd. Deze raad, bestaande uit 21 tot 25 leden, uit de prelaten en edelen, door den koning te kiezen, maakt met den Palatijn het uitvoerend bewind uit, en verschilt daarin van de *Koninklijke Hongaarsche Hofkanselarij*, welke te *Weenen* zelve den koning ter zijde staat, en slechts een raadgevend kollegie is.

Niet verre van het vorstelijk paleis bevindt zich het *Zeughaus*, waar vele wapens van ouderen en nieuweren tijd en van verschillende volken vermengd waren met veroverde vlaggen, buitgemaakte paardenstaarten, halve manen, enz. Wanneer men het tuighuis te *Weenen* of *Berlijn* gezien heeft, kan dit te *Ofen* de vergelijking niet doorstaan; maar voor de natie bevat het vele herinneringen van vroegere heldenfeiten, en uit dat oogpunt blijft het altijd en voor een' ieder zeer bezienswaardig.

Overal, waar men zich wendt, vertoonen zich in *Ofen* de menigvuldige overblijfselen der Turksche overheersching aldaar.

Om niet te spreken van hetgeen nog in het paleis des Palatijns zelven haar herinnert, als de halfvervallene muren, die de schoone bewoonsters van den Harem van SOLIMAN, den veroveraar van *Buda*, aan de oogen van alle profanen onttrok, - noch van den geheimen trap, waar langs een groot gedeelte zijner geloofsgenooten, bij de bestorming en inneming der stad door de Oostenrijksche troepen, bijna anderhalve eeuw later aan het vijandelijke staal ontvlugtte; - om evenmin in het breede te gewagen van het *Turksche graf*, dat, op eenen heuvel gelegen, in den vorm eens koepels, de sterfelijke overblijfselen van eenen Turkschen heilige bewaart, die, kort voordat zijne landgenooten voor altijd daaruit weken, den laatsten ademtogt in *Hongarije* uitblies, om tot op den huidigen dag te strekken tot getuigenis van de vroegere magt van MOHAMED'S geloof, en den van zijne bedevaart vermoeiden Derwisch tot plaatse des ge-

beds en der onthouding te dienen[1] - om dit alles slechts ter loops aan te stippen, zoo verdienen vooral eene meer opzettelijke vermelding de zoogenaamde *Türkische Bäder*.

In en om *Ofen*, namelijk, bevinden zich verscheidene heete minerale bronnen, welke sedert onheugelijke tijden uit de diepten van het gebergte ontspringen, en zoowel een geneesals geschiedkundig belang opleveren.

Reeds zeer vroeg, volgens sommigen reeds door de Romeinen, werden deze bronnen, welke van eenen zwavelachtigen aard zijn, als baden aangewend, en ruime, ja, prachtige badinrigtingen daargesteld. Dit laatste had voornamelijk plaats, nadat de Turken zich te *Ofen* hadden genesteld. Deze toch, evenzeer als nu, aan het zich dagelijks baden gewoon, lieten deze heete bronnen niet ongebruikt, en weldra verrezen verscheidene gebouwen, waarvan nu nog eenige, geheel of gedeeltelijk, overig zijn, en die voortdurend tot hetzelfde doel aan de Hongaren dienen, als waartoe zij te voren aan de Turken strekten.

Men noemde ons verscheidene baden op, als het *Raizenbad*, dat reeds sedert 1433 bestaat, het *Blocksbad*, het *Brücksbad*, het *Königsbad*, zijnde het laatste dat door de Turken gebouwd werd, en het *Kaiserbad*. Wij besloten dit laatstgenoemde te bezoeken, en kozen dit bij voorkeur, dewijl het 't meest volkomene is in deszelfs inrigting, en daar nog de duidelijkste sporen van de Turken zigtbaar zijn. Reeds vóór den inval evenwel dezer overweldigers bestond dit bad; doch eerst daarna werd het door eenen Turkschen Pacha, MOHAMED, en eenen zijner opvolgers, MUSTAPHA PACHA, met vele onkosten vergroot, verfraaid en met muren omringd. Thans is nog slechts een deel dier werken ongeschonden overig, waarmede door latere handen nieuwe badkamers en eene woning, waar zich een koffijhuis bevindt, vereenigd zijn. Het oude gedeelte onderscheidt zich door eene Turksche inscriptie op de lage en vreemd gebouwde deur. Toen wij deze intraden, was het, als waren wij den *Hades* binnengegaan, en kwam mij ongevoelig OVIDIUS beschrijving voor den geest:

> Est via declivis funesta nubila taxo,
> Ducit ad infernas per muta silentia sedes.
> Styx nebulas exhalat iners, umbraeque recentes
> Descendunt illac.

(1) Nog slechts kort geleden, had een Derwisch, uit het Oosten in bedevaart gekomen, daar verscheidene dagen biddende doorgebragt.

Men verbeelde zich een donker hol, maar zoo donker, dat wij geene hand voor de oogen zien konden, en eene atmospheer, zoo heet, zoo stinkend zwavelachtig, zoo benaauwd, zoo drukkend, dat ons weldra de paarlen zweets op het gelaat stonden, en men zal zich, alhoewel slechts ten deele, de gewaarwording kunnen verbeelden, die wij ondervonden. Zachtkens aan intusschen gewenden onze oogen aan de duisternis, en nu ontwikkelde zich voor ons gezigt een allervreemdst schouwspel. In eene ovaalvormige, vrij uitgestrekte kom, vol bijna kokend bronwater van eene blaauwachtig doorschijnende kleur, zagen wij verscheidene figuren zich bewegen en baden; - op den rand dier kom lagen in een *dolce far niente* nog meerdere liefhebbers *in puris naturalibus*, al slapende of dommelende, een dampbad te nemen. Deze bezoekers waren lieden uit de mindere klassen des volks, die hier ('s lands wijs, 's lands eer), mannen en vrouwen onder elkander, tegen betaling van een paar kreutzers, zich het genot van een warm bad bezorgden. Dit schouwspel had iets zeer karakteristieks, doch tot welke wanorde en zedeloosheid zulk eene instelling aanleiding geeft, zal niet noodig zijn te doen opmerken. Het gebouw is voor het overige ruim, maar zeer laag, hetgeen den damp, die uit de bron opstijgt, nog drukkender op de aanwezigen doet nedervallen, en hun, na slechts een kort verblijf, hunne kleederen met vocht doortrekt. Wij intusschen hielden het er niet zoo lang in uit, en waren, buiten komende, niet weinig verheugd, de stikstoflucht van het bad met de aangename koelte, die ons tegenwoei, te verwisselen.

De overige gedeelten des gebouws zijn, zoo als ik zeide, van lateren tijd; de badkamertjes waren zeer zuiver en net, en dienen voor hen, die op eene minder St.-Simonistische wijze een warm zwavelbad wenschen te nemen.

Ofen doorwandelende, toonde men ons de ontzettende hoogte des waters aldaar bij den grooten watervloed, welke beide steden, doch voornamelijk *Pesth*, als veel lager liggende, in 1838 zoo schrikkelijk teisterde. - Den 8sten en 9^{den} Maart begon de rivier te ontdooijen. Het water stond reeds sedert Januarij zeer hoog, en de toestand was, er viel niet aan te twijfelen, bedenkelijk. Men nam maatregelen, zoo men meende, voldoende maatregelen. In den loop van den 13^{den} werd de stand der rivier meer en meer dreigend. Des avonds, het was te tien ure, doorbrak opeens de in haren gewonen loop gestuitte rivier alle dammen en hindernissen, en

stortte, groote ijsblokken met zich slepende, van alle kanten met onwederstaanbaar geweld voorwaarts, de van angst en wanhoop verbleekte en hijgende menigte voor zich uitdrijvende. Te middernacht stond op sommige plaatsen het water 27 voet hoog, en den volgenden morgen vielen gansche straten, door de kracht des waters ondermijnd, ineen, menschen en dieren met zich in de golven begravende. Maar eerst den 15^{den} steeg het kwaad tot deszelfs hoogste toppunt. Het water rees voortdurend; - het *Derra*-paleis, een der, naar men meende, krachtigste gebouwen, bezweek eindelijk ook, als eene laatste waarschuwing voor de weinigen, die nog een huis boven hun hoofd hadden; - de meesten, beroofd van have en kleederen, in wanhoop over het verlies van ouders, echtgenoot of kinderen, weken naar hun laatste toevlugtsoord, die plaatsen, welke nog door den stroom waren gespaard, en bleven met angstige hand zich klemmen aan het leven, terwijl zij alles verloren hadden, dat het leven dragelijk kon maken. Na dien dag nam het water dagelijks af, en den 22sten waren ook *Pesth* en hare voorsteden geheel bevrijd.

De Aartshertog-Palatijn, zijne gemalin en zijn oudste zoon STEPHAN, ondersteund door verscheidene Magnaten, deden van den beginne af de edelste en moedigste pogingen om te redden, wat te redden viel, en te ondersteunen, te troosten en te heelen daar waar het noodig was. En waar behoefde men het niet? Niet minder dan 20,000 ongelukkigen werden in het invaliden-hospitaal en het *Ludovicéum* door den aartshertog geherbergd en gevoed, - vrouwen, kinderen, zieken en gekwetsten werden in het vorstelijk paleis door de Aartshertogin met eigene hand verpleegd en verzorgd - en, het strekt tot eere zoowel der overheid als der bevolking, niettegenstaande de schrikkelijke verwarring dier dagen en de daaruit ontstane onzekerheid van allen en alles, werden slechts weinige misdrijven begaan, terwijl vele edelmoedige zelfopofferingen het nationaal karakter vereerden.

Één goed is er uit al dat kwaad geboren, dat wel is waar niet opweegt tegen de rampen, waarvan bijna niemand gespaard bleef, maar desniettemin verdient opgeteekend te worden. De thans zoo fraaije, zoo regelmatige en met weelde gebouwde stad bestond vóór 1838 slechts uit huizen, welke, in vergelijking der tegenwoordige, onaanzienlijk en leelijk konden genoemd worden, terwijl de voorsteden tot op dat jaar bestonden uit woningen van ongebranden steen, hout en rieten

daken, waardoor het geheel een meer dan nederig, een armzalig en treurig uiterlijke gezegd wordt gehad te hebben, dat de tegenwoordige bloeijende toestand der stad niet zou doen vermoeden.

Ik heb nog niet gesproken van een der aangenaamste amusementen voor den doortrekkenden vreemdeling, namelijk den schouwburg. *Pesth* heeft er twee. In den eenen worden voorstellingen gegeven in de Duitsche taal, terwijl de andere, het *National-Theater*, alleen aan voortbrengselen der Hongaarsche taal gewijd is. Wij zagen in den Duitschen: *die Gibellinen in Pisa, vom Verfasser der Huguenoten* (sic), dat is, met andere woorden, de *Huguenots* van MEIJERBEER, met eenige veranderingen in namen en plaatsen, om het katholicismus niet te stooten. De troep was slechts tamelijk. In de zaal, even als het theater zelf, ruim en goed gebouwd, ontbrak het niet aan toehoorders.

Meer belang boezemde mij het Hongaarsche theater in. Nog slechts sedert kort bestaat het, daar langen tijd de ijverige pogingen van verscheidene voorstanders van Hongaarsche nationaliteit en letterkunde door de regering en eenigen uit den adel gedwarsboomd werden, en alzoo mislukten. De regering, in beginsel tegen alles, wat den nationalen geest kan opwekken, beschouwde, even als sommige der Magnaten, een theater in de Hongaarsche taal als een middel, om op het volk, in tijden van onrust, nadeelig te werken, en het, door hetzelve, aan te zetten tot rustverstoring en oproer. Desniettemin kwam eindelijk een klein theater tot stand, en wel te *Ofen*. Met geestdrift werd het door de meerderheid ontvangen, en, na verloop van eenige jaren, is in 1834, uit geheel vrijwillige bijdragen, zonder ondersteuning van regering of rijksdag, het thans bestaande gebouw in *Pesth* opgerigt.

Van buiten is het eenvoudig, maar voldoende; de zaal zelve is zeer net, en overvloedig van gazlicht voorzien; de wanden en het plafond zijn met blaauw en zilver versierd. De club van het *National Casino* en de Hongaarsche akademie hebben ieder hare loge. De acteurs en actrices zijn Hongaren, die taal sprekende en in de nationale dragt optredende; zij speelden, zooverre ik uit de gebaren kon opmaken, en uit de belangstelling, waarmede het talrijke en levendige publiek de vertooning volgde, zeer goed. Het stuk heette: *Tisztujitás*, en scheen eene soort van satyre te zijn op de verkiezingen van den landdag, welke tot menigvuldig gelach aanleiding gaf. Onder de actrices waren er een paar, die door hare fraaije

gelaatstrekken, hare slanke leest en edele houding, een sprekend bewijs opleverden van de zoo dikwijls geroemde schoonheid der Hongaarsche vrouwen. De taal klinkt krachtig, meer vreemd dan hard, wordt meestal zeer snel gesproken, en is voor den vreemdeling geheel en al onverstaanbaar, in die mate, dat men de beteekenis zelfs van geen enkel woord raden kan.

Even als de Magyaren behooren tot de stammen, uit het zuidwestelijk *Azië* afkomstig, zoo ook schijnt hunne taal van dien oorsprong te zijn. Sedert JOSEPH II is de Hongaarsche letterkunde meer en meer ontwikkeld. Er ontstonden van toen af meerdere tijdschriften van verschillenden aard; er werden dagbladen opgerigt, en vele voortreffelijke mannen stonden op, om de Hongaarsche literatuur te doen bloeijen, en met eere te plaatsen naast die van andere landen. Onder de dichters noem ik de graven JOSEPH en LADISLAUS TÉLÉKI, en GABRIEL DÖBRÖNTEI, de voorname oorzaak van het stichten des Hongaarschen theaters, door zijne vertalingen uit SHAKSPEARE, zoowel als door zijn oorspronkelijk episch gedicht *Kenyérmezei Diadal*[1] bekend. Als prozaschrijvers worden velen geprezen, b.v. JOHAN BATSANYÏ, GABRIEL, BATHORI, GEORG FEJER en anderen.

Wat de dagbladen aangaat, heb ik er te *Pesth* twee in handen gehad, in de Hongaarsche taal geschreven, den *Hirnök* (den Bode) en *Jelenkor* (de Tijden), het eerste een regeringsblad, het tweede het orgaan der liberalen, onder toezigt en leiding van graaf STEPHAN SZÉCHENYÏ, en met 3 tot 4000 geabonneerden. Nog verscheidene andere dagbladen komen er, naar men mij zeide, in *Hongarije* uit; doch deze twee zijn de voornaamste en worden het best geschreven. Ware het niet, dat de regering en hare censuur zoo vele hinderpalen aan de vrije drukpers in den weg legde, nog vele andere zouden er verschijnen en met evenveel graagte als de thans bestaande gelezen worden.

Van de taal- en letterkunde der Magyaren kom ik, als daarmede naauw in verband staande, van zelven op hunnen oorsprong en geschiedenis.

Het zal genoeg zijn, met een woord te vermelden de togten van CAESAR en AUGUSTUS tegen *Pannonia* (zoo als *Hongarije* toen werd genoemd), de verovering van hetzelve door de Hunnen en ATTILA, het later achtervolgens doortrekken der zich opvolgende volksstammen, als der Ostrogothen, Longobarden en

(1) De overwinning van *Kenyermezow*, in het Duitsch vertaald door graaf MAILATH. Dr. JOHN BOWRING spreekt met veel lof van DÖBRÖNTEI.

Avaren, en de eindelijke onderwerping der laatsten met het land hunner woning aan PEPYN, den zoon van KAREL *den Grooten*. ARNULF, een afstammeling van dien vorst, zat op den troon, toen op het einde der negende eeuw (894) een volk van uit den *Caucasus* kwam opdagen, aan hetwelk door zijne geschiedschrijvers de namen gegeven worden van *Magyaren, Hunugaren, Hungaren* en dergelijke. ARPAD, hun aanvoerder, viel weldra met zijne roofzuchtige ruiterbenden in het land van ARNULF, en in den loop van zes jaren deed hij zeven veldtogten, welke, door hunne barden van dien tijd, in oostersche, weelderige dichtmaat bezongen, en ook thans nog in de volksliederen van *Hongarije* geprezen, de uitbreiding der Magyaren over geheel *Pannonië* verzekerden.

Onder de regering van het geslacht ARPAD (894-1301) waren oorlog met den nabuur, roof, tweedragt, konings- en broedermoord, de voorname gebeurtenissen in de geschiedenis der woeste Magyaren, terwijl noch de openlijke erkenning van het Christendom, onder STEPHAN I (A^{o}. 997), in staat was hunne ongetemde gemoederen te verzachten, noch het verleenen der *Bulla Aurea* door ANDREAS II (A^{o}. 1212), de hevige twisten tusschen hoogen en minderen adel en geestelijkheid vermogt te stillen. Met ANDREAS III, door zijne tegenstanders vergiftigd, ging de inlandsche koningsstam der ARPADS onder.

Nadat achtervolgens een vorst van *Boheme*, en een van *Beijeren*, voor korten tijd den scepter gevoerd hadden, werden beide verdrongen door eenen Prins uit den huize van ANJOU, KAREL ROBERT genaamd. Deze en zijn zoon, LODEWIJK I, schonken, door verbonden met *Oostenrijk, Boheme* en *Polen*, en eene wijze, hoewel strenge regering, rust en vrede aan het zoo geteisterde *Hongarije*. De laatste liet slechts drie dochters na, van welke de oudste met SIGISMUND van *Luxemburg*, koning van *Boheme*, en later keizer van *Duitschland*, huwde. Het is door de eenige dochter, uit dat huwelijk geboren, dat de kroonen van *Hongarije* en *Boheme* voor de eerste maal overgebragt werden in het huis van *Habsburg*. ELISABETH van *Luxemburg*, namelijk, gaf hare hand aan ALBRECHT V van *Habsburg-Wien*, den tweeden Keizer van dien naam, den eersten als koning van *Hongarije*. Slechts twee jaren zat de vorst van *Oostenrijk* op den troon, toen hij stierf, en door LADISLAUS V JAGELLO uit *Polen* werd opgevolgd, met voorbijgang van LADISLAUS POSTHUMUS, die, na den dood zijns vaders ALBRECHT geboren, eerst na het overlijden van JAGELLO in zijne regten hersteld werd. De dood van

POSTHUMUS veroorzaakte wederom de scheiding der drie rijken. *Oostenrijk* viel, door erfregt, aan het huis *Habsburg-Steiermark, Boheme*, door keuze, aan GEORG VON PODIEBRAD, en *Hongarije* op dezelfde wijze aan MATHIAS HUNYAD CORVINUS (1458-1490). MATHIAS CORVINUS, de onechte zoon van SIGISMUND en ELISABETH MORSINAY, is de man, aan wien een Hongaar nog altijd met trotschheid terugdenkt, en van wien hij met welgevallen spreekt. Als een wijs regent, stelde hij orde daar, waar het behoefde, vaardigde wetten uit en gaf eenen meer vasten gang aan de regering, - als een bekwaam veldheer voerde hij den krijgsroem der Magyaren ten top. Overwinnaar der Turken, Polen en Bohemers, veroverde hij eindelijk *Weenen*, leefde daar eenigen tijd, en stierf er in 1490. Keizer FREDERIK, de vader van onzen MAXIMILIAAN, vond in hem eenen zijner gevaarlijkste vijanden.

Zes en dertig jaren later kwam *Hongarije*, en nu voor goed, wederom aan het huis van *Oostenrijk*, en wel onder FERDINAND I, keizer van *Duitschland*. De geschiedenis der Hongaren wordt thans meer en meer in die van *Duitschland* ingeweven. Meermalen strekten zij tot voormuur tegen de dappere Turksche legers; meermalen leverden zij ook elders aan *Oostenrijk* hunne krachtige hulptroepen, en maakten soms den hechtsten steun uit der *Habsburgsche* dynastie. Onder vele vorsten uit dat huis, ondervond dit in den loop der eeuwen niemand meer dan MARIA THERESA, toen zij, van allen verlaten, bij hare trouwe Hongaren alléén hulp en medelijden vond, en grootstendeels alléén door hen op den troon harer vaderen werd gehandhaafd. Doch van den anderen kant was *Hongarije* meer dan eens een struikelblok voor de magt van *Oostenrijk*, en een wapen in de hand zijner vijanden. De onrustige, onafhankelijke geest der oude Magyaren, dikwijls door vreemden invloed nog opgewekt, leefde steeds bij hen voort, en meer dan één opstand, meer dan ééne poging om zich een' eigen' vorst te geven[1], bewezen, dat *Oostenrijk* niet altijd op dit zijn erfdeel kon rekenen.

Hetgeen den opmerkzamen reiziger zeer in het oog valt, is de groote verscheidenheid, die er in de bevolking van *Hongarije* heerscht, een natuurlijk gevolg van de vele stammen, die er er zich achtervolgens nederzetteden, of er althans doortrok-

(1) Men denke slechts aan den hevigen opstand onder FRANS RAKOTZY, welke in 1700 eenen aanvang nam, en den koning, als *usurpator et tyrannus*, vervallen verklaarde van den troon. Dezelve eindigde eerst in 1710 met verspreiding der hoofden naar alle oorden der wereld.

ken. Even als in *Duitschland*, is ook hier de adel in hoogeren en minderen verdeeld, zijn ook hier de burger- en boerenstand aanwezig - maar opmerkelijk is het, dat bijna de geheele adel bestaat uit echte Magyaren, de boerenstand en burgerij uit een mengsel van Hongaren, Slavoniërs, Slowaken, Croatiërs, Bohemers, Walachijers, Grieken, Duitschers, Russen, ja zelfs Franschen en Italianen, waarbij nog een aantal Joden komt, op 200,000 geschat, en over het geheele land verspreid.

De drie hoofdbestanddeelen intusschen der natie zijn de eigenlijke Magyaren of Hongaren, de Slavoniërs en Duitschers. Nadat de eersten, onder hunnen dapperen ARPAD, zich van de vruchtbaarste deelen des lands hadden meester gemaakt, en over de *Puztas* of vlakten verspreid hadden, trokken de vroegere bewoners, onder den naam van Slavoniërs bekend, in de bergen terug. De Duitschers kwamen deels in de 11de, 12de en 13de eeuw derwaarts, deels eerst later, tusschen de 15de en 17de eeuw, toen de vele oorlogen, vooral met de Turken, eene aanvulling der bevolking hoogstnoodzakelijk hadden gemaakt. Zij gaan gewoonlijk door onder den naam van Saksen en Schwaben, en leven grootstendeels in Zevenbergen, Schemnitz en andere steden.

Is het verschil van afkomst bij de inwoners groot, niet minder is dat van het karakter. De Magyaar is koen, krijgshaftig, edelmoedig, liefhebber der jagt, en niet zeer tot den arbeid geneigd, en ziet met verachting neder op den Slavoniër, dien hij nog als zijn' overwonnen' vijand aanmerkt[(1)]. De Slavoniër beschouwt ook van zijne zijde den Hongaar als zijnen overwinnaar; maar het is om hem te haten, het is om hem zijne maatschappelijke voordeelen te benijden. De Slavoniër is vrolijker, minder hartstogtelijk, zonder nationalen trots, want hij vormt sedert eeuwen geene onafhankelijke natie meer; dikwerf listig en geveinsd, want hij is sedert eeuwen onderdrukt. De Duitscher is hier, wat hij in *Duitschland* is. De handel en de in-

(1) *Tót nem ember, Hij is geen man*, zegt het Hongaarsche spreekwoord van den Slavoniër. Het is evenwel niet zoo zeer door hunne overmagt in getal, dat de Hongaren de bovenhand kregen, en nog hebben. Men schat de eigenlijk gezegde Hongaren in het geheel op 5,305,000, als in *Hongarije* zelf op 4,500,000, aan de militaire grenzen op 180,000, in *Zevenbergen* op 620,000, in *Gallicië* op 3,200.
Eene zeer belangrijke schets van den onderlingen toestand van en den steeds toenemenden naijver tusschen de Magyaren en Slavoniërs, is te vinden in de *Revue des Deux Mondes*, van 30 Sept. 1843, in het artikel *Situation intellectuelle de l'Allemagne*.

dustrie zijn vooral in zijne handen, daar de Slavoniër daartoe te onverschillig en dikwerf te weinig beschaafd, de Magyaar uit vooroordeel te trotsch is. De hoogere klassen hebben, zoo als natuurlijk is, veel overeenkomst met die in andere landen. Maar de Hongaarsche edelman voegt bij de fijne beschaving en aangename manieren, die men ook elders vinden kan, iets ridderlijks, iets krachtigs naar ziel en ligehaam, dat in de hooge kringen van andere Europesche landen reeds lang is uitgedoofd. Er leeft bij den Magyaar eene energie, die in oorlog zich door eenen avontuurlijken, ik zou bijna zeggen, wilden moed aan den dag legt; - die in vrede hem de staatsbelangen in en buiten de raadzaal met eene heftigheid doet behandelen, welke dikwerf zeer ten nadeele des lands uitloopt; - die, neemt zij haren keer ten kwade, misdaden doet plegen met eene boosaardigheid en bloeddorst, waarvan men in het overige, meer ontzenuwde, *Europa* bijna geene voorbeelden meer heeft.

Als een sprekend voorbeeld van dit laatste kan ik aanteekenen, wat mij, het gevangenhuis te *Pesth* voorbijwandelende, verhaald werd, en ik later ook bij sommige schrijvers, meer of minder overeenkomstig met hetgeen ik er van hoorde, vermeld vond.

Graaf SAMUEL BELEZNAY was rijk en magtig; vele wijnbergen, schoone maïs-velden, talrijke kudden van hoornvee en schapen, waren zijn eigendom. Hij besloot te huwen, en koos zich, niet eene beschaafde vrouw van zijnen stand, maar de schoone dochter van eenen zijner dienaren, die al zijne oneerlijke aanzoeken standvastig had afgeslagen.

De gravin zou weldra bevallen, toen de graaf binnentrad, en eene pistool uit den boezem halende, met donkere blikken eenen duren eed zwoer, van haar met dat wapen het leven te zullen benemen, zoo zij hem geen' zoon schonk. De ongelukkige vrouw werd voor dien bloedigen dood bewaard door het baren van eenen zoon, die in latere jaren nog door vier andere gevolgd werd.

Graaf BELEZNAY bleef voortdurend gelijk aan zich zelven, en zoowel zijne zonen, tot jongelingen opgegroeid, als zijne bedienden, leden onder zijne tirannij.

Eens op de jagt, beveelt hij eenen der laatsten in een meer te springen en naar eenen eendvogel te zwemmen, dien hij geschoten had. De man gehoorzaamt aanvankelijk; doch door de koude van het halfbevrozen water verstijfd, moet hij naar land terugkeeren. De graaf, ziedende van toorn, neemt zijn

geweer, en schiet den ongelukkige in het lijf, dat zijn bloed zich met het water vermengt.

Doch weldra zouden ook de vruchten van dien stam zich doen kennen. Zoo als dikwerf gebeurde, ontstaat er op zekeren dag hevige twist tusschen den graaf en zijnen oudsten zoon. Meer en meer neemt de hevigheid van beiden toe; - de vader wil den zoon met zweepslagen ten huize uitjagen; - de zoon bidt hem wel te bedenken, wat hij doet; - de vader hoort noch ziet, maar keert weldra terug met twee zijner dienaars, om zijne bevelen aan den zoon te volbrengen. De zoon vliegt op; zijn oog valt op het jagtgeweer, dat, helaas! in eenen hoek des vertreks staat, en de oude graaf ligt zich te wentelen in zijn bloed, het hart door eenen kogel doorboord.

De vadermoorder stierf op het schavot.

Nog vier zonen waren er van den vermoorden graaf overig. Tusschen twee hunner, KAREL en FRANS, ontstond nu, eenige jaren geleden, oneenigheid over een stuk lands, hun gezamenlijk in eigendom toekomende. Die oneenigheid ontaardde weldra in vijandschap en doodelijken haat, vooral van de zijde van graaf FRANS, nog opgehitst door zijne onverstandige gade. Gehoor gevende aan de NEMESIS, die hem drijft, begeeft hij zich naar het huis zijns broeders. Naauwlijks heeft diens vrouw het onheilspellende gelaat des binnentredenden gezien, of zij werpt zich voor haren echtgenoot, en ontvangt den kogel, die voor graaf KAREL bestemd was. Eene tweede pistool wordt door den moordenaar gelost, en een vriend van den huize, die den ellendeling trachtte te ontwapenen, valt dood ter aarde. Een derde schot - en ook het eigenlijk bedoelde offer valt, doch slechts zwaar gewond.

Niet verre van zijn huis, vlak onder de vensters van het *National Casino*, werd de moordenaar, een man van herculische kracht, na eenen wanhopigen wederstand, bedwongen, en naar de gevangenis gevoerd. Slechts met moeite, en alléén door tusschenkomst zijner vermogende bloedverwanten, ontkwam hij aan het gewone regt, hetwelk wil dat een ieder, die *in flagranti* betrapt wordt, vóór hij zijne woning bereikt heeft, bij summier regt dadelijk van kant worde gemaakt. Niet zonder tegenstand van velen en de verontwaardiging van het volk, werd hem eindelijk de gewone regtspleging toegestaan. Den duur derzelve maakten de betrekkingen, en vooral de vrouw des gevangenen, zich ten nutte, om het uiterste te beproeven, dat hem het leven althans mogt gespaard blijven. Met tegen-

zin, en eerst na herhaalde weigeringen, liet de Palatijn zich ver bidden, en beloofde het zijne bij de regters te doen.

De moordenaar werd tot vijftienjarige eenzame opsluiting veroordeeld. Reeds zijn er negen dier jaren verloopen, en het was niet een gevoel van medelijden en afkeer tevens, dat ik de zwijgende muren aanschouwde, die den afstammeling bevatten uit een geslacht, welks leden als door het *fatum* bestemd schijnen, elkander op te volgen in misdaad en bloedvergieten.

Welverre dat de eenzaam gevangene berouw over het bedrevene gevoelen en zich beteren zou, klaagt hij slechts, dat zijn doel niet bereikt is, en geeft openlijk zijn verlangen naar den dag zijner verlossing te kennen, als een' dag van wrake en broedermoord[(1)].

In geen land voorzeker is de adel meer bevoorregt, dan in *Hongarije*. Eigenaar van het grootste gedeelte des lands[(2)], in het bezit van de meest gewigtige ambten, van alle geregtelijke bedieningen, is deszelfs middellijke en onmiddellijke invloed op het bestuur en het welzijn van den staat, op de benoeming der afgevaardigden, op de beslissing van de algemeene en bijzondere aangelegenheden bij de Comitaten, buitengemeen groote een invloed, welke nog door vele privilegiën geschraagd wordt. De edelman toch geniet eenen hoogen graad van persoonlijke zekerheid en onschendbaarheid. Eenige gevallen, als hoogverraad, moord, of wanneer hij op heeter daad betrapt wordt, uitgezonderd, kan hij niet gevangen worden gezet, noch in zijnen eigendom worden gestoord, dan nadat hij voor zijne bevoegde regters, welke niet dan edellieden, zijne *pares*, kunnen zijn, gedaagd en van het hem te laste gelegde overtuigd zij. De edelman wordt in eene boete van 100-200 gulden veroor-

(1) De Aartshertogin heeft het zoontje van den moordenaar tot zich genomen, en hem naar *Italië* gezonden, waar hij, onder eenen anderen naam, onbekend met zijn met bloed geteekend geslacht, door eene verstandige opvoeding in deugd wordt opgeleid.

(2) De grootste landeigenaar is prins ESTERHAZY. Behalve zijne drie paleizen in *Weenen*, en zijne landgoederen in *Boheme*, is hij heer van 1 13 van het gansche koningrijk *Hongarije*. Hij heeft er 36 landgoederen, ieder met 10 tot 24 dorpen, welke, met meer dan 20 ▫ mijlen bosch, eene ruimte beslaan van 270 ▫ mijlen, bewoond door 360,000 onderdanen. Zijne schapenkudde bedraagt 220,000 koppen. Deze groote bezittingen moeten evenwel zeer bezwaard zijn, ten gevolge der spilzucht van den vader des tegenwoordigen eigenaars, en de inkomsten van het schijnbaar zoo ontzaggelijke kapitaal worden door sommigen slechts op 1 ½ millioen Oostenrijksche guldens gebragt.

deeld, wanneer hij eenen burger heeft mishandeld; in een omgekeerd geval, wordt de burger met het verlies des levens of van zijn vermogen gestraft. Intusschen wordt ook in zulk een geval de doodstraf slechts zelden toegepast. Hij is vrij van alle directe belastingen, tollen en tienden; zijne woonplaats is aan geene inkwartiering onderhevig. Van zijnen wettig gekroonden koning alleen is hij afhankelijk. De edelman slechts kan landerijen in eigendom bezitten, en landheersregten op derzelver bewoners verkrijgen of uitoefenen. De vrije beschikking over zijne bezittingen heeft hij intusschen slechts, voor zooverre zij geene familiegoederen zijn, welke aan de agnaten moeten vervallen, of, bij ontstentenis van dezen, aan den Fiscus, aan welken laatsten zij ook komen, ingeval van gekwetste majesteit of felonie. De adel alleen is, zoo als ik nader zal doen zien, kiezer bij de kiesvergaderingen; hij heeft eindelijk het *jus honorum*, dat is, hem alléén zijn de ambten en waardigheden der Comitaten voorbehouden.

De bevoorregte toestand des adels, op zich zelven beschouwd, levert reeds grond genoeg op tot verbazing, dat zoo iets nog in onze XIX^{de} eeuw plaats hebbe; maar wat wordt die verwondering, als men met de gesteldheid des adels die der boeren vergelijkt?

De toestand der boeren in *Hongarije* is dikwijls ter sprake gekomen op den rijksdag, en meermalen door schrijvers betreurd. En inderdaad, er is in dien toestand veel, zeer veel, dat de verontwaardiging opwekt en verbetering dringend vordert, hoewel dezelve reeds niet meer zoo drukkend is, als hij eenmaal is geweest.

De lijfeigenschap was vroeger bij de Hongaren in volle kracht, en werd gedurende langen tijd door den adel met halsstarrigheid gehandhaafd. De boer, die geen deel aan de verovering des lands had gehad, werd aan den vreemdeling, voor wien de wetten weinig of geene bescherming opleverden, gelijkgesteld, en raakte meer en meer in verdrukking. En alhoewel eenige koningen en meer menschlievend gezinde grooten den boerenstand eenigzins trachtten te verligten, en MATHIAS CORVINUS bewerkte, dat den boer de vrijheid verleend werd, om van den grond des eenen landheers te verhuizen naar dien eens anderen, zoo kon dit weinige toch niets afdoen tegen de heerschzucht en vooroordeelen der edelen. De geringe verbeteringen, die de toestand der boeren ondergaan had, vervielen buitendien weder na den hevigen boerenkrijg van 1514, door hen, onder

aanvoering van GEORGIUS DOSA, tegen hunne landheeren gevoerd, die niet wilden toegeven, dat een groot gedeelte hunner eenen kruistogt naar *Palestina* ondernam. Het regt van te mogen verhuizen werd hun ontnomen, een nog drukkender juk dan ooit te voren huno pgelegd, en wederom werden zij *glebae adscripti*, totdat in 1547, op aandrang van FERDINAND I, hun het regt weder werd toegestaan, om, na afrekening met den landheer, ten overstaan des Stoelrcgters, van het eene landgoed te mogen vertrekken naar dat eens anderen.

Niet dan veel later werden de regten tusschen landheer en boer nog nader geregeld, en wel in het zoogenaamde *Urbarium*, door MARIA THERESA ingevoerd, en als *Provisorium* ook bij den rijksdag in 1791 aangenomen. In 1827 benoemden de *Stände* eene commissie uit hun midden, om, na onderzoek, de noodige voorstellen op dit punt te doen, eene benoeming, welke dan ook, in de zitting van 1832-1836, aanleiding gegeven heeft tot verscheidene wijze, maar nog geenszins voldoende maatregelen. Althans ik weet niet, of de vastgestelde en wezenlijk zoo weldadige bepalingen wel altijd worden nagekomen, en of, bij voorbeeld, de boer immer een *colonus liberae migrationis* zij, zoo als hij het voor de wet is. Ik vrees, naar hetgeen ik er van hoorde en las, dat de magtige landheer maar al te dikwijls van de middelen gebruik maakt, die hem zijne stelling zoo ruimschoots oplevert, om den ongelukkigen landman op allerlei slinksche wegen zijn voorregt te onthouden. Dit ten minste is zeker, dat, èn in 1792, èn in 1802, èn ook nog in 1836, eene opzettelijke bevestiging van het *verhuisregt* of de *libera migratio* noodzakelijk werd gekeurd.

Maar dit daarlatende, zijn de regten des landheers buitendien zeer drukkend. De landheer is regter zijner onderdanen; hij heeft de magt hen te veroordeelen, de mannen tot 24 stokslagen toe, de vrouwen tot even zoovele zweepslagen. Het regt van den boer op het land dat hij bebouwt, kan in den regel met dat eens vruchtgebruikers vergeleken worden, evenwel niet dan voor zooverre de landheer dit regt ongestoord laat. Deze toch kan den boer van het stuk land, dat hij met zorg bebouwd heeft, afzetten, wanneer hij hem slechts een ander daarvoor in de plaats geeft, even groot en van gelijken aard. De landheer kan een door den boer ontgonnen veld, volgens de schatting des Stoelregters, weder tot zich nemen; ook heeft hij het regt van voorkeur op alle veld- en andere vruchten des landmans, voor den prijs, door eenen derde daarvoor

geboden. En eindelijk staat de belastingvrije edelman op den rijksdag de belastingen toe, welke van zijne boeren zullen worden opgebragt. Wanneer men nu nog bij dit alles voegt de vele verpligtingen van den boer jegens zijnen landheer, zijne te praesteren lijfdienst, zijne opbrengst in geld en natuurlijke vruchten, het leveren van *voorspannen* (welke hier de postpaarden vervangen en voor iederen reiziger klaar moeten staan) en eindelijk het strenge toezigt van eenen maar al te dikwijls hardvochtigen en schraapzuchtigen rentmeester, - is het dan te verwonderen, dat haat en wrok het hart van den ongelukkigen landman vervullen, en meer dan eens, door hevige opstanden, de boer zich in het bloed zijner meesters heeft gewroken? Op den Stoelregter en de overige regering van den kreits ligt de verpligting hem voor onregt en willekeur te be schermen; maar wat zal de *Colonus* uitrigten tegenover den *Dominus*, terwijl de regter, die zijne klagten moest aanhooren, zelf van de kaste der onderdrukkers is, of door die kaste zijne fortuin hoopt te maken? Maar ook al handhaaft de regter hem in zijne regten, de landheer heeft duizende middelen, om den onvoorzigtige, die hem openlijk durfde aanklagen, door allerlei kwellingen, voor zijne stoutheid te doen boeten, en anderen daarvan af te schrikken.

De toestand van den boer is eene vlek op *Hongarije*.

Dat, bij deze gesteldheid van den landman, ook de landbouw in eenen meer gunstigen staat kon verkeeren, zal overbodig zijn te vermelden. De grond is over het algemeen zeer vruchtbaar, en de bergen leveren eene geschikte gelegenheid op, om den wijn, welke hier zeer goed is en grooten naam heeft, te kweeken. Daar, waar de grondbezitter er zich op toelegt, en de regelen der landhuishoudkunde op zijne bezittingen toepast, wordt hij ruimschoots voor zijne onkosten beloond; - doch van den eenen kant het slechte beheer, uit naam der groote landbezitters, door hunne rentmeesters uitgeoefend, en van de andere zijde het weinige belang, dat de boer bij eene goede cultuur heeft, maakt, dat ook hierin nog veel te wenschen overblijft.

Doch de treurige toestand der boeren heeft ook nog andere nadeelige gevolgen voor het welzijn vau den Staat. Zij zijn maar al te zeer geneigd, om naar de bosschen te ontwijken, en daar werkeloos, van de jagt en dikwijls van minder geoorloofde middelen, te leven. Men heeft, het is nog niet zoo lang geleden, van SCHOBRI gelezen, dien dapperen en langen tijd

voorspoedigen hoofdman eener rooverbende, wiens verwonderlijke daden die van KARL MOOR, den krachtigen zoon, uit de jeugdige verbeeldingskracht van een' SCHILLER geboren, tot wezenlijkheid hebben gebragt - die SCHOBRI was een weggeloopen lijfeigene. *Der feurige Geist, der in dem Buben loderte*, maakte hem het juk, waaronder hij door zijne geboorte gedoemd was te leven, ondragelijk, en weldra stond hij aan het hoofd eener bende, zamengesteld, gedeeltelijk uit soldaten, den zwaarwegenden stok van hunnen serjant ontloopen, gedeeltelijk uit lijfeigenen, wegens rampen, eigene misdrijven of mishandelingen, hun aangedaan, in het Bakonijenwoud ontvlugt(1).

Eene andere reden van den onbeschaafden en treurigen staat der landlieden kan ook worden gezocht in den achterlijken toestand van het onderwijs in *Hongarije*. Voor het platteland althans is deze weldaad, waaraan in Nederland ieder burger deelachtig is of zijn kan, slechts schaars te bekomen, terwijl zelfs, *Pesth* en *Ofen* uitgenomen, ook in de steden het getal scholen zeer onvoldoende is. In de hoofdstad zijn de meeste scholen onder toezigt en in handen van de Roomsche geestelijkheid; de weinige, aan de Protestanten en Grieken toebehoorende, en vooral te *Ofen* gevestigd, hebben niet veel te beduiden, indien men daarvan uitzondert cene bewaarschool voor kleine kinderen, onder de bescherming staande der Aarstshertogin en eenige adellijke vrouwen.

Zoowel in de scholen als elders laat zich de strenge scheiding tusschen Roomsch en Onroomsch gevoelen. Verschil van godsdienst maakt in *Hongarije*, zoo als het heet, geen verschil in de regten der burgers. Maar de groote meerderheid der inwoners is van het Roomsche geloof(2); de zetel der regering is in het keizerrijk *Oostenrijk*, dat bolwerk van den pauselijken stoel, en dezelfde onvrijzinnige geest, die MARIA THERESA bezielde,

(1) Slechts na de grootste inspanning van krachten en na hevige gevechten, gelukte het der regering zijne bende te verstrooijen. Het verhaal, alsof SCHOBRI, om niet in handen zijner vijanden te vallen, zich eenen kogel door den kop zou gejaagd hebben, is ongegrond. Hij ontvlugtte met zijne gewone behendigheid, leeft thans in *Noord-Amerika*, en is.... apotheker!

(2) Het getal der Roomsch Katholijken wordt door statistische schrijvers gebragt op 6,423,000, dat der Lutherschen op 820,000, en der Calvinisten op 1,617,000. Hierbij komen dan nog de belijders der Grieksche godsdienst en de Joden. Het getal Roomsch Kalholijke geestelijken alleen bedraagt 15,600 zielen.

toen zij het koningrijk met Jezuïten overstroomde, leeft nog in al zijne partijdigheid voort. ‘Geen' voet kunnen wij verzetten,’ zeide mij een Hongaarsch Protestant, ‘of wij stooten op eenen hinderpaal; - tegengewerkt, verlamd worden wij in al onze pogingen, en zonder iets tegen de overmagt te kunnen uitrigten, zien en voelen wij den invloed, die ons meer en meer ten onderbrengt.’

Doch ik haast mij af te stappen van klagten, die, zij mogen komen van welke zijde zij willen, mij altijd eenen onaangenamen indruk veroorzaken. Ik wil liever de teleurstelling veralen, welke wij den laatsten avond van ons verblijf te *Pesth* moesten ondervinden.

Ik had van de zoogenaamde *Zigeuners* of Heidenen gelezen, welke in *Hongarije* nog bij benden zouden leven, onvermengd met de overige bewoners. Men had mij ook verhaald, dat zij zich in *Ofen* of *Pesth* niet zelden in meer of minderen getale vertoonden. Onze *Lohnbediente* gaf mij dezelfde verzekering, en er werd besloten, om des avonds, na het eindigen van den schouwburg, *en vrai Radolphe*, evenwel meer uit nieuwsgierigheid, dan met het doel om de *Providence* te spelen, zoo als SUE zijnen held, profaan genoeg! zegt te laten doen, deze *Mysteria* van *Hongarije* te gaan onderzoeken.

Des avonds te tien ure snelden wij met eenen veêrkrachtigen stap, onder het geloei van den opgekomen' storm, de schipbrug over, en merkten wij weldra, in *Ofen* aangekomen, uit de luidruchtige klanken van zang en muzijk, dat wij de kroegen naderden, waar het doel onzer expeditie zou bereikt worden.

Wij traden binnen, of liever wij daalden naar binnen, want het is een kelder, dien de *mauvais sujets* van *Pesth* en *Ofen* tot getuige hunner vrolijkheid hebben gekozen..... tabaksrook, eene niet zeer aangename bierlucht (jenever is hier onbekend - de beschaving gaat nog zoo ver niet) - schreeuwen, zingen, twisten over het kaartspel, muzijk en dans - een waar *sla Haman dood! sla Haman dood*!!

Und die Zigeuner? wo sind sie? vroeg ik, na nieuwsgierig te hebben rondgezien, aan onzen *cicerone*, en deze, mij verwonderd aanstarende, gaf te kennen, dat ik mij in hun midden bevond....

> Non aliter stupui, quam qui Jovis ignibus ictus.

Zijn dat *Zigeuners*?... die kerel daar, met zijne schapenvacht

om, zoo als ik er gisteren en van daag wel honderd ben tegengekomen, en die er uitziet als een eenvoudige boer.... die leelijke dienstmaagd, welke het schuimende bier aan de gasten ronddeelt?.... zijn dat *Zigeuners*?.... Ik ongelukkige, die daar was aangekomen, het hoofd met de dichterlijkste beschrijvingen uit de romans van JAMES en de leugens van reizigers vervuld; - ik, die den *Zigeuner* dacht te zien, met zijne gebronsde gelaatstrekken, zijnen haviksneus en zijn gitzwart haar, zich drapérende in zijnen halfsleetschen mantel met de waardigheid eens Hidalgo's... ik, die uit de rijen der schoone zwartoogige *Zigeunerinnen* eene aanlokkende CASSANDRA meende te zullen zien opstaan, niet om den val van *Ilium* te voorspellen, maar om in de lijnen mijner hand het mij beschoren lot te lezen.... Helaas! hoe onzacht viel mijne verbeelding van af den snel stijgenden *Pegasus* ter neder, om mij tevreden te moeten houden met het zien dansen van eenen Hongaarschen *kirr*dans, onder het klinken van cimbaal en bas, en weldra weder heen te gaan, even wijs als ik was gekomen!

10 *Augustus* verlieten wij *Pesth* ten acht ure, met het stoomschip van dien naam. Over het algemeen is de stoombootdienst op den *Donau* zoo goed, ja, welligt beter dan ergens anders. Eerst in 1831 kwam er eene geregelde dienst tot stand, nadat reeds te voren, in 1819, echter zonder gevolg, eene poging gedaan was. Het was vooral aan den ijverigen graaf STEPHANUS SZECHÉNYÏ, dat men het gelukken der laatste proeven te danken had, en indien thans, van *Regensburg* af tot *Constantinopel* toe, de handelaar op de meest gemakkelijke en minst kostbare wijze zijne goederen verzenden kan, zoo komt daarvan hem voornamelijk de eere toe.

11 *Augustus*. Heden morgen te 7 ure kwamen wij aan te *Presburg*.

Wanneer men van *Presburg* hoort, denkt men het allereerst en bijna uitsluitend aan den rijksdag, het gedenkteeken der Hongaarsche onafhankelijkheid, dat in den loop van zeven eeuwen, zoowel aan burgerkrijg, buitenlandsche oorlogen en vreemde tijrannij, als aan al de gebreken weêrstond, aan welke dit ligchaam, ingerigt zoo als het is, sedert onheugelijke tijden onderhevig is.

De rijksstanden (*Status et Ordines regni*) bestaan uit vier klassen, als: 1°. uit de Katholijke en sedert 1792 uit de Grieksche geestelijkheid; 2°. uit de rijksbaronnen, graven en vrijheeren (de Magnaten); 3°. uit de overige edellieden van min-

deren rang of den ridderstand, en 4°. uit de koninklijke vrijsteden.

De uit deze vier klassen van inwoners gekozenen komen op den rijksdag bijeen, en vormen daar twee kamers of tafels, de *Magnatentafel*, welke in zekeren zin met onze *Eerste Kamer* overeenkomt, en de *Ständetafel*, welke eene *Tweede Kamer* vormt.

In den regel, zoo als van zelf spreekt, beraadslagen de twee Tafels afzonderlijk; doch soms, wanneer eene zaak grooten spoed vereischt, of een lang bestreden punt moet uit den weg geruimd worden, komen zij gezamenlijk bijeen, hetgeen onder den naam van *Sessio mixta* bekend staat. Het getal der leden van den geheelen rijksdag is tusschen de 600 en 1000, van welke ongeveer ⅓ tot de Magnaten behooren.

De *Magnatentafel* wordt voorgezeten door den Palatijn, en bestaat verder uit den Prins-primaat, aartsbisschop van *Gran*, den Roomsch-Katholijken aartsbisschop, de bisschoppen en titularis-bisschoppen, de Grieksche bisschoppen en afgescheidene Grieksche bisschoppen, den abt van *Martinsberg* en den Praemonstratenser Proost van *Jászó* - uit alle groot-dignitarissen des rijks, de gouverneurs der provinciën, den gouverneur van *Fiame*, alle *Barones, Comites* en titularis-edelen, welke meerderjarig zijn, en eene eigene huishouding hebben, eenen *Ablegatus* van *Dalmatië, Croatië* en *Slavonië*. Het is hier, dat de bloem van den Magyaarschen adel, de TÉLÉKI'S, de ESTERHAZY'S, de BATTHYÁNY'S, de ANDRÁSY'S, de PALFY'S, de ZICHY'S en anderen, hunne zitplaatsen hebben; - het is hier, dat graaf STEPHANUS SZECHÉNYÏ, die warme vaderlander, welke in en buiten de raadzaal zoo veel voor den grond zijner geboorte deed, dagelijks zijne welsprekende stem doet hooren. Zoo als in alle constitutionele vergaderingen, zijn ook hier de partijen in verschillende kleuren geschakeerd; doch de geest van de meerderheid der *Magnatentafel* kan conservatief genoemd worden, en maakt den steun uit van de regering en de Roomsche geestelijkheid, terwijl zij, voldoende aan hare roeping, aan de magt der *Ständetafel*, indien noodig, tot tegengewigt verstrekt. Elk Magnaat stemt voor zich zelven, in tegenoverstelling van de leden der *Ständetafel*, waar ruggespraak met de committenten en stemming plaats heeft, niet bij hoofden, maar Comitatswijze. Het regt van voorstellen te doen, het *initiatief*, berust bij den koning, die zijne voorstellen en wetsontwerpen aan de *Stände* toezendt, en bij de *Ständetafel*,

terwijl ieder lid der *Stände* in het bijzonder de bevoegdheid heeft, aan het ligchaam, waartoe hij behoort, de noodige voorstellen te doen. Wanneer een voorstel, in de *Ständetafel* gedaan, daarna ook bij de Magnaten wordt aangenomen, zendt de Palatijn dit, na eene voorafgaande *sessio mixta*, naar den koning, die alsdan dat voorstel óf goedkeurt, óf zijn absoluut regt van *veto* uitoefenende, hetzelve van de hand wijst. Intusschen mogen de *Stände* zich niet met eigene voorstellen bezig houden, voor en aleer zij op die, door den koning gedaan, beraadslaagd hebben.

De *Magnatentafel* onderzoekt slechts de voorstellen, welke haar door de *Ständetafel* worden toegezonden. Alleen de Magnaten, die over een voorstel het woord voeren, nemen deel aan de stemming, of liever, komen in aanmerking bij het opmaken van het besluit der vergadering. Tot eene eigenlijke stemming toch komt het bij de Magnaten nooit: ieder, die wil, zegt het zijne, en het gevoelen, door de meerderheid der sprekers verdedigd, is het gevoelen van de meerderheid der Tafel. Zijn de drie deelen der wetgevende magt het omtrent een voorstel eens geworden, zoo krijgt het kracht van wet, en heet eene *Rijksbeslissing (Reichsschlusz)*. Bij het eind van den rijksdag worden alle de genomene beslissingen verzameld, en gaan dan onder den collectieven naam van *Rijksdecreet* door.

In beide kamers spreken de leden van hunne plaats en staande, met uitzondering, in de *Magnatentafel*, van den Palatijn, den Prins-primaat en de bisschoppen, tevens kardinalen zijnde, welke het regt hebben, zittende het woord te voeren.

Terwijl de *Magnatentafel* bestemd is voor de twee hoogste standen des volks, de hooge geestelijkheid der Katholijken en Grieken en de orde der Magnaten, is de *Ständetafel* zamengesteld uit de twee lagere standen, namelijk: de afgevaardigden der Comitaten, of liever van den adel der Comitaten, en de vertegenwoordigers der koninklijke vrijsteden, welke met den adel geacht worden gelijk te staan, en de mindere geestelijkheid, de afgevaardigden der Domkapittels, en de met *Beneficia* begiftigde abten en proosten. Hierbij komen nog de plaatsvervangers van afwezende Prelaten en Magnaten, en weduwen der laatsten, die, zelve niet in de *Magnatentafel* verschijnende, hunne vertegenwoordigers zenden naar de *Ständetafel* - eene anomalie, die tot vele misbruiken kan aanleiding geven, en door de vrijzinnige Hongaren onder hunne ergste *gravamina* wordt gerangschikt. Ook hebben hier zitting

twee afgevaardigden uit het koningrijk *Croatië*, en twee van ieder der geprivilegieerde distrikten, namelijk dat der Jazygen en Cumanen, der zes Haiduckensteden, van het zeedistrict en van den Turopolyer adel.

Intusschen valt op te merken, dat niet alle leden der *Ständetafel* eene beslissende stem hebben; - slechts met de Comitaten en de afgevaardigden van *Croatië* is dit het geval, terwijl de overige leden, onder welke ook de geestelijken, slechts eene *raadgevende* stem hebben. Ieder Comitat, waarvan het getal 52 bedraagt, zendt twee afgevaardigden, en heeft ééne stem. De gansche magt der *Stände* berust alzoo uitsluitend bij de Comitaten, zonder dat er eenige invloed bij de *Ständetafel* aanwezig is, welke tegen dezen opweegt. Doch het voornemen bestaat, om aan de drie en vijftig vrijsteden ook eene beslissende stem toe te kennen, een regt, dat haar naar alle billijkheid toekomt, en hetwelk zij wel voornamelijk aan de regering zullen te danken hebben, welker invloed op dezelve altijd groot is geweest, en nog is, en die niet ongaarne ook op de *Ständen* meer zoude werken. De afgevaardigden eens Comitats zijn, zoo als ik boven reeds deed opmerken, verpligt, zich in het stemmen te houden aan den last, hun door hunne Committenten gegeven, hetgeen intusschen niet belet, dat hij, die in dezen zin als lasthebber stemmen moet, in eenen anderen zin soms spreekt, in het slot zijner rede alsdan te kennen gevende, dat het gesprokene zijn persoonlijk gevoelen is, maar dat hij bij de stemming een ander gevoelen zal moeten aankleven. Deze omstandigheid alleen is reeds genoeg, om het verkeerde der *ruggespraak* tusschen afgevaardigde en committent te doen zien. In *Hongarije* evenwel scheen men de zaak anders te begrijpen, en vrij veel met die manier van stemmen op te hebben.

De rijksdag wordt alle drie jaren te zamengeroepen, en moet ten minste twee maanden bij elkander blijven, een voorschrift, dat, voor sommige gevallen nuttig, in den regel, even als eene dergelijke bepaling in onze staatswet, vrij overbodig is, daar er meer voorbeelden zijn, dat de rijksdag jaren, dan dat hij maanden verzameld zij.

Alleen hij, die van adel is, heeft het regt op de *Generale-Congregatiën* der Comitaten te verschijnen, aldaar het kiesregt uit te oefenen, en alle voorkomende zaken te behandelen. Men vorme zich evenwel uit dit gezegde geene verkeerde denkbeelden; men denke zich daarom geen kieskollegie in den meest-

mogelijk engen zin, en uit slechts weinige leden zamengesteld. Het getal edellieden toch is hier uitgebreid, zoo als nergens anders[1], een gevolg van de kwistigheid van MARIA THERESA, die geheele benden Hongaarsche soldaten, welke hun leven voor haar behoud hadden veil gehad, door uitdeelingen van land verrijkte, en hen te gelijker tijd in den adel opnam; en het zijn voor een groot gedeelte deze onbeschaafde, ja, dikwerf geheel verarmde zonen dier krijgslieden, welke het kieskollegie vormen, dat op gezette tijden in de hoofdplaatsen der Comitaten te zamenkomt, om zijne vertegenwoordigers naar den rijksdag te zenden. De gezeten en rijke burger daarentegen zal dit alles aanzien en geen stemgeregtigde worden, ten zij hij zich voor eene vette som gelds eenen adellijken titel koope!

Het is op deze *Generale-Congregatiën* der Comitaten, dat de afgevaardigden voor den rijksdag gekozen, en mot volmagten benevens de noodige iustructiën voorzien worden. De aldus gekozene afgevaardigden hebben een vast daggeld, dat door de belastingschuldigen wordt bekostigd, terwijl de stad, waar de zittingen van den rijksdag plaats hebben, gewoonlijk *Presburg*, (hoewel dezelve thans waarschijnlijk naar *Ofen* zal worden overgebragt) voor derzelver kostelooze huisvesting zorgt, tot groot ongerijf der inwoners, die alsdan gedeeltelijk of geheel hunne huizen moeten ontruimen. Doch deze inkwartiering bij bijzondere personen is reeds afgeschaft, naar ik meen, of zal althans binnen kort komen te verballen.

Nog slechts weinige jaren geleden, gebruikte de nationale rijksdag bij zijne beraadslagingen eene vreemde, doode taal. Eerst in 1836 gaf de regering aan de gedane voorstellen der *Ständetafel* toe, en werd de Latijnsche taal met de Hongaarsche verwisseld, onder beding evenwel, dat de afgevaardigden van *Croatië*, welke de taal der Magyaren niet magtig zijn, de Latijnsche voortdurend zouden mogen gebruiken. Intusschen is dit aan de ijverige aanhangers der nationaliteit niet genoeg. Steeds dringen zij er op aan, dat ook van de zijde der regering het Latijn geheel achterwege worde gelaten en op den 20sten Junij, 1843, werd er besloten, dat voortaan ook de Croatische afgevaardigden zich van het Hongaarsch zouden bedienen. Dezen hebben zich tot den koning gewend, en men was met ongeduld het besluit der regering dienaangaande wachtende[2].

(1) Men schat de edellieden van het mannelijke geslacht in *Hongarije* op 259,648, hetgeen tot de overige mannelijke bevolking staat, als 1:20.

(2) Het koninklijk Rescript daaromtrent is eerst in November 11. ingekomen. De koning weigerde daarbij zijne goedkeuring aan het besluit des rijksdags te hechten. Dit heeft, blijkens de dagbladen, bij de *Ständetafel* tot de hevigste beraadslagingen aanleiding gegeven, welke vier dagen duurden, en de strekking hadden, om eene nadere verklaring aan den koning te doen geworden. Nadat de *Magnatentafel* zich ook met dit voornemen vereenigd had, werd er den 11den December eene *sessio mixta* gehouden, waar, niettegenstaande de bedreigingen en protestatien der Croatische afgevaardigden, een adres aan den koning werd opgemaakt, houdende, dat de rijksdag zijn besluit van 20 Junij meende te moeten handhaven, en voortaan omtrent het gebruik der Hongaarsche taal geene uitzondering zou dulden, dan alléén voor den *tegenwoordigen* Palatijn. Deze beantwoordde die bepaling te zijner gunste, met te zeggen, dat hij voor zich, indien hem het leven werd gespaard, op den volgenden rijksdag zich slechts van de taal des lands, (die hij voor het overige zeer goed verstaat, maar tot nu toe niet spreekt) hoopte te bedienen, - welke woorden met onbeschrijfelijk enthusiasmus door al de aanwezigen werden ontvangen.

Te *Presburg* aangekomen, was mijne eerste vraag, of de rijksdag bijeen was, waaromtrent men ons te *Pesth* in twijfel had gebragt. Het antwoord was slechts gedeeltelijk voldoende. De *Magnatentafel* was, helaas! voor eenigen tijd gescheiden, doch de *Ständetafel*, zeide mij onze roodwangige waard, *die vergadert te* 10 *ure*.

Wij gebruikten onzen nog overigen tijd, om *Presburg* een weinig op te nemen. Al dadelijk bragt men ons bij den *Königsberg*, waar de koning, na in de hoofdkerk gekroond te zijn, heenrijdt, en daar gekomen, met het ontbloote zwaard van den heiligen STEPHANUS naar de vier hoeken der wereld zwaait, ten teeken, dat hij bereid is zijn koningrijk te verdedigen tegen iederen vijand, van welken kant hij kome.

De krooning geschiedt in tegenwoordigheid van den rijksdag, en moet binnen de eerste zes maanden na de troonsbeklimming plaats vinden. Eerst na die plegtigheid heeft de koning de magt privilegiën te verleenen. De eed, door den koning af te leggen, is tweeledig: het *juramentum de justitia et pace*, waarbij hij handhaving van het regt, bescherming van allen, in het bijzonder van de kerk belooft, - en de zoogenaamde *decretal-eed*, waarbij hij de instandhouding van de tegenwoordige inrigting des rijks en van de vrijheden der *Ständen* bezweert. Reeds den dag vóór de krooning wordt door den hofkanselier het zoogenaamde *kroonings-* of *Inauguraldiploma* aanden rijksdag overgeleverd, houdende bevestiging der vrijheden van het land. 's Konings beloften, in dit staatsstuk begrepen, komen hoofdzakelijk hierop neder: dat hij *Hongarije* bij zijne privilegiën, wetten en grondwettelijke inrigting zal bewaren; dat hij de grenzen des rijks

niet zal verminderen, en de landstreken, welke eens aan *Hongarije* mogten hebben toebehoord, en later haar door vijandelijk geweld ontrukt zijn, bij voorkomende gelegenheid weder in het koningrijk zal inlijven; dat de rijkskroon in het koningrijk zal bewaard blijven; dat, bij ontstentenis van afkomelingen van KAREL VI, JOSEPH I en LEOPOLD I, het kiezen eens nieuwen konings weder aan den rijksdag komen zal[1], en eindelijk, dat ieder opvolger zich binnen zes maanden na de troonsbeklimming zal laten kroonen en den eed afleggen.

De stad zelve levert zoo te zeggen niets op; zij is oud en leelijk gebouwd. Haar grootste sieraad is het oude paleis op den *Schloszberg*, dat zoo veel tot de schilderachtige ligging van *Presburg*, welke ons in het voorbijvaren zoo zeer getroffen had, bijbrengt. Het is intusschen niet meer dan het overblijfsel van vroegere grootheid, eene ruïne, slechts met moeite gered uit den brand, dien in 1811 de moedwilligheid der soldaten, welke in hetzelve gelegerd waren, ontstak. De moeijelijke klim naar den *Schloszberg* wordt ruimschoots beloond door het overheerlijke gezigt, dat den vermoeiden bezoeker daar wacht. Ter regter- en ter linkerzijde heeft men, zoo verre het oog reikt, den in vele armen verdeelden Donau, met stoom- en andere vaartuigen beladen, - aan den voet des bergs, de stad, die, zoo als meer gebeurt, in de verte zich beter voordoet dan van nabij, en de druk bezochte schipbrug, welke aan den overkant bij den fraai aangelegden *Augarten* eindigt. Die zwijgende, door de vlam zwart gebrande en bouwvallige steenmassa had iets indrukwekkends, en vormde, naar mij dacht, eene treffende tegenstelling tegenover het landschap, zoo vol leven en bloei, dat voor ons openlag.

Doch het uur naderde, dat de rijksdag zoude bijeenkomen, en na nog eenen vlugtigen blik op al het ons omringende geworpen te hebben, daalden wij weder af, en begaven wij ons naar het *Landhaus*, de plaats, waar de *Ständetafel* hare zittingen houdt. Met schrik ontwaarden wij, op de tribune gekomen, dat dezelve reeds vol belangstellend publiek was, en eene goede plaats niet ligt te bekomen zoude zijn. Intusschen, na een weinig dringen en duwen, na van tijd tot tijd vrij onzacht met de ellebogen onzer buren in aanraking te zijn gekomen, en ook hun de hardheid onzer Hollandsche ledematen te hebben doen

(1) In 1687 namelijk deed de rijksdag van zijn regt, om eenen koning te kiezen, afstand, en nam de erfopvolging van het Huis Habsburg aan.

ondervinden, kwamen wij eindelijk daar, waar wij wenschten, en erlangden een onbelemmerd uitzigt over het belangrijke schouwspel, dat nu nog mij zoo levendig voor den geest staat.

Reeds hadden zich verschillende groepen in de zaal gevormd, waar de vertegenwoordigers onder elkander in een druk gesprek waren gewikkeld. Anderen, de meest bejaarden vooral, zaten reeds op hunne plaats, - de overigen kwamen allengskens, alleen of gezamenlijk, binnen, zonder zich in het minst te storen aan het vriendschappelijk *Halljuk! Halljuk*!, dat den liberalen, der geestelijkheid vijandigen vertegenwoordiger, met donderend geraas van den kant der tribunes begroette, noch aan het hatelijke *st! st! st! st*!, dat, uit ontelbare monden voortkomende, de conservatieven, en met name de geestelijkheid, ontving.

De zaal zelve is doodeenvoudig ingerigt. Men verbeelde zich een langwerpig vierkant gebouw, aan beide zijden door twee rijen vensters verlicht, terwijl de tribune de geheele zaal door langs den muur loopt. Beneden is dezelve even eenvoudig. Geen troon of eenig emblema van koning of koninklijke waardigheid, niets dan tafels en zitplaatsen, met groen laken bekleed, en een verheven zetel voor den voorzitter. Naast dezen, welke de *Personalis praesentiae regiae locum tenens* genoemd wordt, aan zijne regterhand, zitten de leden van het koninklijk geregtshof te *Pesth*, waarvan hij zelf, zoo als ik reeds elders zeide, voorzitter is; - op deze volgen de twee afgevaardigden van *Croatië*, die van de *Cumanen* en *Jazygen*, en van de zes *Haiduckensteden*. Aan de linkerzijde des presidents waren de Abten en Proosten gezeten. De overige leden der vergadering, namelijk de afgevaardigden van de *Comitaten* en *Vrijsteden*, benevens de plaatsvervangers der in de Magnatentafel niet verschijnende Prelaten en Magnaten, waren door eene balustrade van de bovengenoemde afgescheiden, en besloegen de grootste ruimte der zaal. Buiten de enceinte der vergadering, maar in de zaal, zaten ter weêrszijde eene menigte jonge lieden, met sabels op zijde (een vereischte om beneden te worden toegelaten), welke, onder den naam van *Juraten*, door de verschillende Comitaten naar *Presburg* gezonden worden, om de vergaderingen bij te wonen, en zich zoo doende met de staatkunde van hun land bekend te maken. Zij bragten niet weinig bij tot, en leidden als ware het de tribunes in de levendige teekenen van goed of afkeuring, welke deze zich veroorloofden.

Een vreemd schouwspel, voorwaar! voor hem, die aan onze deftige en zoo eentoonige volksvertegenwoordiging gewend is.

Vreemd voorzeker! die vergadering van krijgshaftige, gebaarde en gesnorde mannen, in nationalen tooi gedost; die met lissen en sieraden pronkende kleederen; die lange sleepsabels en rinkinkende sporen, welke zoo wonderlijk door de zaal des vredes klinken; die met hermelijn omzoomde *kalpack's*, met de zwierige reigersveder bezet, welke onder den bezorgden staatsman den driftigen liefhebber der jagt verraadt - en dan de geestelijkheid! die eerwaardige grijsaard, in zijn zwart met karmozijnrood omzoomd kleed gehuld, welke naast den jeugdigen geestelijke zit, met dat sprekende, verstandige gelaat, wiens donkere trekken als het ware nog donkerder worden door het geheel witte overkleed, dat hem bedekt.

Vreemd voorwaar, vreemder, dan men ze zich denken kan, is die bontkleurige menigte, half geestelijk, half burgerlijk, half militair, waar de ouderdom zich door eene krachtige gezondheid, de jeugd door schoone mannelijke gelaatstrekken kenschetst.

De zaak aan de orde van den dag waren de *gemengde huwelijken*, welke ook hier een appel der tweedragt schijnen uit te maken. Er werd door verschillende leden met veel kracht en gemakkelijkheid gesproken. Een ieder sprak voor de vuist - geen redenaar haalde papieren of langwijlige schrifturen uit den zak - de eene gaf zijn gevoelen, de andere antwoordde met levendigheid, een derde bragt een nieuw argument bij. Ook twee geestelijken spraken met veel vlugheid over het onderwerp, dat hunner orde zoo naauw aan het harte ligt. Geen verdoovend gesis of geschreeuw deed hen hunne bedaardheid verliezen; hun vast gemoed konden geene hartstogtelijke toehoorders doen wankelen. Maar hevig werden zij door hunne tegenpartij aangevallen; hevig werden zij bestreden door den welsprekenden CLAUZAL; met bijtende scherts werden zij vervolgd door den Katholijken BEÖTHY, dien door de tribunes zoo geliefden voorvechter van vrijheid in staatkunde en godsdienst, dien dapperen kamper voor het Protestantismus; met klem van woorden werden zij wederom verdedigd door BALOCZY, eenen der bekwaamste sprekers van de behoudende partij. Nog verscheidene andere welsprekende redenaars stondén er na dezen op; - verscheidene, die, het was duidelijk, hetgeen zij van de natuur hadden ontvangen, door oefening hadden beschaafd, - verscheidene spraken er, die aan CICERO'S woorden: *Accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena veritatis*... met welgevallen deden herdenken. Doch een onophoudelijk geschreeuw van de tribunes en der Juraten

maakte het der geestelijkheid en conservatieven dikwerf bijna onmogelijk voort te gaan. Een der sprekers van die partij, het was een krachtig man, groot van gestalte, blond en van een krijgshaftig uiterlijk, verloor eindelijk zijn geduld, en plotseling in zijne rede ophoudende, rigtte hij zich, bleek van toorn, tot de tribunes, en het geweldige geraas met zijne donderende stem overmeesterende, riep hij in onbeschrijfelijken hartstogt uit, dat hij zich om niemands gevoelen bekreunde, dat hij in alles en tegen allen zijnen gang zoude gaan.

En inderdaad, het was een onbetamelijk geweld. Had HORATIUS in onze dagen geleefd, het is hier, dat hij zijnen aristocratitischen uitval, zijn:

> Odi profanum vulgus et arceo. Favete linguis!

der onrustige tribunes naar het hoofd zou hebben geslingerd. Doch ook zijne dichterlijke stem, vrees ik, zou niet verstaan zijn.

De voorzitter, te midden dier onstuimige zee van tegen elkander indruischende gevoelens, bleef kalm en bedaard, een' ieder op zijne beurt het woord verleenende, de orde handhavende (het tusschenkomen der tribunes is eene door gebruik gewettigde zaak), en, zoo als zijne betrekking medebrengt, telkens, wanneer een lid der oppositie gesproken had, zijne gronden wederleggende. Dat zijn ambt geene *sinecure* is, zal ik niet behoeven aan te toonen.

Over het algemeen geloof ik veilig te kunnen zeggen, dat in geheel het overige Europa er slechts weinig wetgevende ligchamen zullen gevonden worden, zoo rijk aan welsprekende redenaars, en dat er geen zal kunnen worden opgenoemd, waarvan de beraadslagingen zoo hevig, zoo onstuimig worden gevoerd. Het gemis van bezadigdheid bij de discussiën, de kennelijke hartstogtelijkheid der sprekers, het ongehoorde tusschenkomen der tribunes en juraten, de vele zaden van tweedragt en afgunst, welke zich vertoonden - dit alles leverde een schouwspel op, voor welks beschrijving mij de krachten ontbreken, en dat mij onwillekeurig deed gedenken aan de tijden der Fransche omwenteling, aan de *Convention Nationale*, door MIGNET en THIERS met zulke levendige kleuren gemaald.

Voorwaar, een vreemd verschijnsel, op negen uren afstands van de hoofdstad der Oostenrijksche monarchij! - Niet ligt had ik de gelegenheid, om eene vergadering van den rijksdag bij te

wonen, willen missen. Hij, die *Hongarije* bezoekt, zonder daar te zijn geweest, heeft het ligchaam gezien, maar zonder deszelfs ziel. Daar is het, waar men *Hongarije's* toestand nader inziet; daar is het, waar men begrijpt, wat men vroeger slechts zag. Eene partij van voortuitgang en verbetering, vol beschaving en talenten, maar dikwerf weggesleept door Fransch en Engelsch radicalismus, - tegenover haar de ultramontaansche begrippen eener heerschzuchtige geestelijkheid, geruggesteund door eenen kleinen, maar digten drom van ultramonarchalen, voor welke de regering hare geneigdheid niet altijd even wijs verbergt, - en dan de niet vertegenwoordigde burgerstand en de ruwe, onder het juk zijns meesters nog gebukt gaande, boer.

Wat de Hongaar, ingenomen met voorvaderlijke instellingen, u ook zegge, - wat de oppervlakkige of vooringenomen vreemdeling ook ter nederschrijve, de toestand van *Hongarije* is niet gelukkig; hare toekomst is donker.

Maar het land is rijk en voor groote ontwikkeling vatbaar; het volk is sterk, de geest is koen, en is de vertegenwoordiging wijs, de regering vast, maar toegevend, waar zij het vermag, zoo zal, met al deze hulpmiddelen, de alvermogende tijd het goede werken.

Den avond van dien zelfden dag waren wij in *Weenen* terug.

Leeuwenjagt der Veeboeren aan de Kaap de Goede Hoop.

In den zaêl, tev leeuwenjagt,
  Buks en speer op zijde! -
Steek den hoorn, gij, wilde guit!
Oostwaarts, westwaarts, noord en zuid,
Lok, wie hart in 't lijf heeft, uit,
  Dat hij met ons rijde!
Ha! de gansche buurt geeft acht,
En, al sammelt WIM VAN WACHT,
  AREND, DIKKOP, PIETER
Stuiven van de hoogte neêr,
Maar, in spijt van 't lang geweer,
Is PRAETORIUS er eer,
  De olifanten-schieter!

Welkom, mannen! op 't geluk
   Onzer jagt geklonken! -
Bloedig is in 't bosch het gras;
Van het paard, dat liefst me was,
En een vaars van Hollandsch ras
   Liggen er de schonken.
‘Wrake!’ roep ik, tot hij bukk',
En 'k de huid van 't lijf hem rukk'!
   Op dan, - rondgereden!
Doch de jongens uit de kraal
Seinen, zie, ten tweede maal',
Dat sinjeur ging aan den haal:
   Versch zijn ginds zijn treden!

Voort dus, voort - we zijn op 't spoor!
   Langs de wilde olijven,
In wier schaàuw het wolfsbroed ligt,
Naar die rots den koers gerigt,
Om wier top, in 't vergezigt,
   De adelaren drijven;
't Rijsbosch in, den woudplas door,
Dien tot bad de buffel koor!
   Hoe de honden bassen!
Hoe de schare deinst en vlugt!
Sluimrend ving de leeuw 't gerucht,
En van donders galmt de lucht;
   Wie durft hem verrassen?

Uit den zaêl! - de Hottentot
   Dwinge bij den teugel
Onze rossen hier tot staan, -
Schaart u in geleên! - sluit aan! -
Laat DE CLERCQ in 't eerste gaan,
   KOETSVELD dekk' dien vleugel;
Of hij met ons marren spott',
Brult het: ‘Voorwaarts!’ uit de grot,
   't Rijsbosch kraakt van 't springen;
Borstlend rees het manenhaar,
En zijn rollend oogenpaar
Gaat van laaije bliksems zwaar
   Voor wie 't hol omringen!

Hoe hij doel meet uit de schaâuw, -
   God zij met ons allen! -
Staat genageld aan de steê,
Ieders buks en speer zij reê,
Ieders mes vliege uit de scheê,
   Vuur! - hij is gevallen!
Neen, gewond! - zijn regterklaauw
Brengt vervaarden TUIT in 't naauw,
   Vuurt toch! vuurt om 't zeerste! -
Welk een nutteloos rumoer,
Daar een schot van 't lange roer
Reeds hem door de hersens voer!
   Weêr was PRAETOR de eerste!

Spreek niet van dat schrampje, TUIT!
Billijk moest gij boeten:
Bloô en doôman gaan gepaard;
Was die leeuw geen waagstuk waard?
Van den muil tot aan den staart
Volle zeven voeten!
Woei de Prinsenvlag nog uit,
Naar het Haagje ging de huid!
IJdle wenschen, mannen! -
Volg me, wie mijn gast wil zijn, -
Ouderwets schaft Moeder TRIJN,
Maar vult ook met ouden wijn
De ouderwetsche kannen!

(PRINGLE *verhollandscht*.)
E.J. POTGIETER.

Mengelingen.

Andries Bourlette.

(*Een hoofdstuk uit de geheime geschiedenis van den Vrijheidsoorlog*.) 1568.

Als onze voorouders over iemand spraken van beproefde kloekheid en gescherpte ervaring, drukten zij die eigenschappen uit, met de verzekering: *hij is met den Prins over de Maas geweest*! Evenwel was die togt over de *Maas* eene der eerste, maar geene der luisterrijkste, pogingen ter herwinning der verlorene regten. Zij levert eene duistere bladzijde in onze geschiedenis, en het is bijna hagchelijk haar aan die duisternis te onttrekken. De kansen schenen gekeerd en de rollen gewisseld: de beradenheid en gematigdheid bleken aan de zijde van ALVA; de misrekening en radeloosheid aan die van den Prins: dapperheid en tucht zegevierden ditmaal met de Spanjaarden over de teugelloosheid en den moedwil der bevrijders. Wat kunnen wij sterker zeggen, dan dat LUMEY, de beruchte LUMEY, de algemeene vorm mag heeten van het karakter dier menigte, welke met den prins over de *Maas* kwam? Het is ons doel niet, het harde vonnis te verzwaren, hetwelk de uitslag zelf over de mislukte onderneming uitsprak. WILLEMS ridderlijke broeder, LODEWIJK van *Nassau*; WILLEMS trouwste vriend, de graaf van *Hoogstraten*, zijn loffelijke uitzonderingen; maar bedroevend is het te zien, hoe hun invloed verdrongen werd door het onbesuisde geweld van Fransche woestaards, als: JENLIS en FEUQUIERES; bedroevend is het te zien, hoe onder edele bondgenooten, zoo als den maarschalk van *Hessen* en NICOLAAS van *Hagstatt*, een zwakhoofd als de graaf van *Schouwenburg*

zich verschool, die, zoo niet met ALVA, dan toch met den even vreesselijken koning van *Frankrijk*, over het leven en de veiligheid zijner krijgsmakkers onderhandelde. Doch wij willen niet vooruitloopen met de beschrijving van gebeurtenissen, waaromtrent het ons misschien zal vergund zijn, weinig bekende bijzonderheden aan het licht te brengen. Wij willen herhalen, wat wij zeiden: het is bedroevend te zien, hoe de woeste menigte de vromen in hun ongelijk en ongeluk medesleepte; hoe de triomf der Spanjaarden, en het op ALVA'S last aangeheven *Te Deum* de goedkeuring en regtvaardiging van den onpartijdigen beoordeelaar verdienen.

Onder de brave, maar ongelukkige slagtoffers der bandelooze opstandelingen behoort ANDRIES BOURLETTE. Hij was een der trouwste en vertrouwdste aanhangers des prinsen, in het gevaarlijkste tijdsgewricht; een der standvastigste, maar minst luidruchtige, martelaars voor burgerlijke en godsdienstige vrijheid. Als Luikenaar behoort hij niet tot onze landgenooten; maar wie heeft, om hunne afkomst, VAN HAREN of LUMEY van onze geschiedenis willen uitsluiten? Zoo ooit, hetgeen op ons grondgebied plaats greep, buiten de grenzen belangstelling opwekte, of invloed oefende, het was in den strijd tegen *Spanje. Oostvriesland* en *Gulik, Keulen, Aken* en bijna de gansche Nederrijnsche kreits deelden in de woeling, waarvan ons vaderland het hoofdtooneel was, of gevoelden daarvan den schok. Maar geen gewest kon met onze angstige of blijde vooruitzigten naauwer verbonden zijn dan het bisdom *Luik*. Schoon regtens tot het Duitsche rijk behoorende, was het echter daaraan, door taal zoowel als instellingen, bijna vreemd gebleven. De hoofdstad zelve scheen, naar hare ligging aan de zamenvloeijing van *Maas* en *Ourthe*, door de natuur bestemd, om het zuidoostelijke bolwerk uit te maken van het gebied, door KAREL V gevestigd[1]. Van daar spreidde zich, als uit zijn middelpunt, het bisdom, langs de linkeroevers van beide rivieren, gelijk een waaijer uit, en besloeg in zijnen kring, behalve de tegenwoordige provincie *Luik*, een aanzienlijk gedeelte van *Limburg* en *Namen*. Over sommige Brabandsche steden was het gezag

(1) Werkelijk werd KAREL V aangezocht, om, onder toestemming des Rijks, het prinsdom *Luik* met zijne Nederlandsche staten te vereenigen. Men zegt, dat de verstandige vorst ten antwoord gaf: 'Ik heb de Luikenaars liever tot goede buren, dan tot slechte onderdanen.' DE VILLENFAGNE, *Hist. de Spa*, T. II, p. 299.

tusschen den graaf en den bisschop gedeeld[1]. Vele Nederlandsche edelen hadden in en om *Luik* hunne bezittingen, en waren als zoodanig aan den bisschop leenpligtig[2]. Maar al hadden dergelijke betrekkingen den Walen geene belangstelling in het lot hunner naburen ingeboezemd, dan had de hun ingeborene vrijheidszucht voorzeker weêrklank gegeven op elke onderneming tegen verouderde en met de jaren drukkender gewordene heerschappij. In de vorige eeuw hadden JAN van *Beijeren* en LODEWIJK van *Bourbon* die zucht met kracht van wapenen zoeken te bedwingen; maar zij was evenmin in het bloed der burgers gesmoord, als gedempt onder de puinhoopen hunner stad. Bisschoppen als deze waren buitendien weinig geschikt, om *Luik*, de beminde dochter, zoo het heette, der kerk van *Rome*, met liefde en eerbied aan de moeder te verbinden. Toen nu, onder het luwere bestuur van ERARD VAN DER MARCK, de hervorming in *Duitschland* doorbrak, was te verwachten, dat, zoo al de nieuwe orde van zaken in *Luik* geenen vermogenden aanhang vond, hare belijders evenwel tegen willekeurige vervolging, door den ijver der gemeente voor hare oude regten en vrijdommen (*franchises*), zouden gedekt blijven. Inderdaad ERARD VAN DER MARCK, ijverig roomschgezind, zoo als uit de brieven van ERASMUS blijkt, spande alle krachten in, om de nieuwe ketterij te onderdrukken, maar zijn ijver leed schipbreuk op den tegenstand der burgerij. De rijksban, door KAREL V tegen de aanhangers van LUTHER uitgevaardigd, kwam in de *Nederlanden* spoedig in werking; eerst in 1527 werd zij te *Luik* afgekondigd. Sedert nam de vervolging haren vrijen loop; maar toen een Carmeliter[3] zijnen

(1) B.v. over *Maestricht*, waaromtrent men vergelijke: *Essai Historique et critique sur le département de la Meuse inférieure en général et la ville de Maestricht en particulier*. Maestricht, 1803. M.L. POLAIN, *de la souveraineté indivise des évêques de Liège et des Etats-Généraux sur Maestricht*, Liège, 1831. In dergelijke betrekking komen in onderscheidene tijden voor: *Thienen, Landen* en eenigermate *Charlemont, Philippeville* en *Mariënbourg*.

(2) B.v. de AREMBERGS, de BARLAIMONTS, de MERODES, de HOORNES, de LA LAINGS en anderen.

(3) Volgens DEWEZ, *Hist. du Pays de Liège*, T. II, p. 137, heette hij JOHANNES JAMELOT, en voerde den titel van *Inquisitor Apostolicus*. Niet alleen *Luik*, maar sedert bragt hij ook *Maestricht* door zijne geloofswoede in alarm. In September, 1534, kwam hij daar in hoedanigheid van ketterregter aan, en begon zijne werkzaamheid dadelijk met het verbranden van twee ketters Kort daarna ondergingen een en twintig personen, van beiderlei kunne, meest Doopsgezinden, de doodstraf. Sommigen werden onthoofd en anderen verbrand. Die wreedheid bragt de gemoederen in opschudding; een algemeen oproer, en vervolgens een geregeld verzet tegen het gezag des bisschops, waren daarvan het gevolg; maar de voortgang der nieuwe denkwijze was daarom niet gestuit. Verg. *Essai sur le dép. de la Meuse Inférieure*, p. 326, 327.

post van ketterregter met al te veel ijver waarnam, werd zijn goede wil spoedig door de stedelijke overheid gedwarsboomd. Tusschen deze en den bisschop volgde een korte, maar hevige twist, en de laatste moest toegeven, om voortaan geenen burger der stad voor den geestelijken regterstoel te trekken, dan die, na voorafgegaan onderzoek, door zijne natuurlijke regters daaraan was overgeleverd[1]. De vervolging was daarmede in hare vaart opgehouden, en ondanks alle moeite van ERARD VAN DER MARCK en zijne opvolgers, werden de straffen allengs flaauwer. Het bleek in 1560. Schoon drie Lutherschen in de overtuiging, waarom zij teregtstonden, openlijk volhardden, werd wel het vonnis van ballingschap over hen uitgesproken, maar hunne goederen werden niet aangetast. Volgens het oude regt der Luiksche burgers, verbleef daarover aan hen de vrije beschikking[2]. Gedurende dat tijdsverloop, werden de overwinningen op de onafhankelijkheid des volks slechts steelswijze behaald, en van tijd tot tijd was het vuur van eenen enkelen brandstapel het sein, dat de geestelijkheid waakte. Eerst na eene moeijelijke en gevaarlijke worsteling was haar de prijs der heerschappij bewaard.

Toen wij van de verwantschap des bisdoms met *Duitschland* en de *Nederlanden* gewaagden, vergaten wij daarom *Frankrijk* niet, noch den invloed, dien de staatsbewegingen in dat rijk moesten oefenen op een kleiner gewest, dat daaraan door taal en nabuurschap was verbonden. Die invloed was er, en

(1) CHAPEAUVILLE, *Gesta Pont. Leod.*, T. III, p. 319. *In materia damnatae religionis contra neminem procedi debere, nisi prius per legem et Francisiam de dictis factisve haereticis convictus et ad Judicem Ecclesiasticum uti talis remissus fuerit*. Eene poging, in 1534 door den bisschop aangewend, om deze overeenkomst te ontduiken, vermeerderde het aantal slagtoffers, maar tevens de onverzettelijkheid der burgers op het punt van hunne regten. Zie DEWEZ, l.l. p. 139-141.

(2) CHAPEAUVILLE, l.l. p. 403. *La confiscation des biens ne peut être prononcée, même contra un condamné à mort*: Artikel 4 van de *Paix de Fexhe*, aangehaald bij FAIDER, *Etudes sur les Constitutions Nationales*, p. 132.

bleef bestaan van het oogenblik af, dat de groote stokebrand, LODEWIJK de XI^{de}, de mijnen zijner staatkunde naar het bisdom had geleid, tot op den tijd, dat het, na lange worstelingen, aan het huis van *Beijeren* gelukte, de Fransche of politieke partij onder zijnen ijzeren schepter te verpletteren. En nu in den tijd, waarvan wij spreken, was nergens de worsteling tusschen het catholicisme en de nieuwe leer, de strijd tusschen oppermagt en volksregten, openlijker, luidruchtiger, afwisselender dan in *Frankrijk*. Op den 17^{den} Januarij, 1562, was het bekende edict, waarbij men den Hugenooten vrijheid van godsdienstoefening buiten de steden toestond, uitgevaardigd, en, na hardnekkigen wederstand, werd het op den 6^{den} Maart door het parlement bekrachtigd. Van dat edict dagteekenen de Luiksche geschiedschrijvers de woeling, waarvan zij ons de gevolgen als verderfelijk voor staat en kerk hebben afgeschilderd. Het was hun belang, de tweedragt in hun vaderland als onbeduidend, de eensgezindheid als voorbeeldig voor te stellen; het was hun belang, daardoor de aanspraak op regtgeloovigheid van hun vaderland te handhaven, en de eer dier trouw aan de moederkerk voor hunne bisschoppen en hun kapittel te verzekeren. Maar vergeten wij niet, dat in hetzelfde jaar een straal van blijde verwachting, de beklemde gemoederen der Protestanten, waar ter wereld ook, deed opluiken. De jongeling namelijk, die Duitschlands hoop was; de verklaarde vijand van onwetendheid en geloofsdwang; de boezemvriend der ridderlijke vorsten, die voor de zaak des geloofs het harnas hadden aangegespt, MAXIMILIAAN, zou in dat jaar, met de kroon des Roomschen rijks gekroond, de verwachtingen, die men had opgevat, krachtdadig verwezenlijken.

Hoe nabij *Frankrijk*, en hoe groot de invloed der Franschen op den geest der Luikenaars ook ware, te *Luik* zelf was er voorraad en rusting genoeg voorhanden, om eenen hardnekkigen krijg tegen de geestelijkheid te beginnen en voort te zetten. De Hugenooten, aan welke de Luiksche schrijvers al het kwaad der volgende jaren toeschrijven[(1)], hadden toen minder reden dan ooit, om hun vaderland te verlaten, en elders hunne meeningen voort te planten; maar binnen de stad *Luik* had zich eene Protestantsche partij gevormd, sterk door het aantal en het gezag harer leden. De bisschop, ROBERT VAN BERGEN, zag het gevaar, en ontwierp in den aanvang van het jaar 1562

(1) BOUILLE, *Hist. de la ville et du Pays de Liège*, T. II, p. 417.

een besluit, waarbij al de bepalingen, door zijne voorgangers tegen de ketterij vastgesteld, hernieuwd en aangedrongen werden; maar eer het besluit nog afgekondigd was, ontgleed de staf zijner zwakke handen. Eene beroerte trof hem, en zijne geestvermogens herstelden zich nimmer van den schok. De hoop van beterschap sleepte hem een jaar lang zijne ambtsbezigheden door; maar toen ook die verminderde, verzocht en verkreeg hij van het kapittel een' plaatsvervanger voor het tegenwoordige en een' opvolger voor de toekomst. Doch de bekrachtiging dier keuze door den Paus bleef weder een jaar lang onderweg, en eerst toen lag ROBERT VAN BERGEN den bisschopsstaf voor goed neder. Nog een jaar verliep er, toen werd de nieuwe bisschop gewijd en plegtiglijk ingehuldigd.

Gebrek aan bescheiden verhindert ons de oorzaken dier in het oogvallende vertraging op te geven; maar zeker is het, dat door dezen toestand, die van het jaar 1562 tot 1565 aanhield, de gang der regering moest gestremd worden, en de krachten verspild in de onderlinge wrijving van kapittel en burgerlijk bestuur. Zonder het goedvinden der regering in te winnen, kondigde de geestelijkheid het besluit af, dat de bisschop had ontworpen. De regering leverde daarentegen eene verklaring in, dat zij een besluit als onwettig moest beschouwen, waaraan hare goedkeuring ontbrak, en zij grondde haren tegenstand op de beslissing der twee en dertig gilden, welke zij over dit punt had geraadpleegd. Zij kon dat beroep te veiliger doen, want in de gilden vooral waren de beginselen der hervorming doorgedrongen. Onder deze gilden was dat der goudsmeden het meest geacht om den rijkdom, de magt, de beschaving zijner gildebroeders; maar juist hier vond de hervorming hare ijverigste voorstanders[1]. Toen nu, door den

(1) Daags na zijne blijde inkomst verzamelde de bisschop zijne staten, en droeg daar onder andere voorstellen, die als het programma zijner regering waren, ook de handhaving der R.K. godsdienst, en de onderdrukking der ketterij voor. Meest alle leden van den staat toonden zich met den bisschop eenstemmig. Slechts het gild der goudsmeden drong er op aan, dat men aan de plakkaten geenen voortgang zoude geven, voordat de zaak der Protestanten op den rijksdag was uitgemaakt. Nevens dat gild der goudsmeden bestond er nog een ander gild der smeden (*Febves*); maar beide waren te allen tijde de hevigste voorstanders der politieke, zoowel als godsdienstige onafhankelijkheid. Bij den heftigen wederstand, dien de Luikenaars, vijftig jaren later, aan hunnen bisschop FERDINAND van *Beijeren* boden, kweten zij zich inzonderheid, en stonden daarom aan de aanvallen der bisschopsgezinden bloot. Als eene *curiositeit* uit de polemiek dier dagen, deelen wij de fraaijigheden mede, hun door den oud-burgemeester RAUSIN, in zijn *Leodium Ecclesiae Cathedralis*, toegevoegd. Het eene geldt de oprigting der ambachten, die hij van de willekeur des bisschops afleidt: ‘Dicat nunc quisquis jura et privilegia Leodiensia satur crepat aut eructat, Quis ministeria Leodii erexerit, quis approbaverit, et aliquid auctoritatis in Principis proprii detrimentum insufflaverit. Quis Deucalion lapides a tergo jactaverit, ex quibus isti Brontes, Steropides et Pyracmones subito eruperunt, fabrilem Tribum composituri et e fornace jus igneum ducturi? Haec scilicet Vulcania suboles prae Tribulibus primum sibi vult locum vindicare!’ Om vervolgens aan te wijzen, dat allen evenveel, d. i, in zijnen zin, even weinig deugen: ‘Videor,’ zegt hij, id eleganti similitudine, qua T. Quintius Flaminius ad milites hostium multitudine incognitarum inconditarumque nationum diversitate attonitos usus fuit, repraesentare posse. Hospes, inquit, meus lepidus est et liberalis: dum varii generis fercula ferinae carnis alieno a venatione tempore apposita mensae demirarer, interroganti, unde suppeterent, arridens infit: Bubulam omnem esse carnem, quam peritior coquus pro condimenti varietate diversificaverit: ad eundem modum quos in exercitu Philippi cernerent vultu efferatos, habitu, lingua et armorum genere differentes, uno nomine barbaros et imbelles esse, quos perperam Romanus miles reformidet. Triginta duo ministeria: Pellionum, Phrygionum, veteramentariorum - et reliqua nomina sono et instrumentorum genere discrepant; *sed una est opificum caro*! p. 341, 356.

tegenstand der regering aan het edict van 1562 zijne klem was ontnomen, kwamen de hervormden meer openlijk voor hunne belijdenis uit, en men wist in het gedeelte der stad, dat over de *Maas* gelegen is, de woning aan te wijzen, waar de ketters hunne vergaderingen hielden en het avondmaal genoten. Die vergaderplaats was het huis van COTTIN VAN SPAU, nevens BONAVENTURA CORNET, ERARD GRANIOUL, SASSEMBROUCK en anderen, een der grootste ijveraars voor het nieuwe geloof. Van het vrijheid nemen kwam het tot vrijheid eischen. Eenige burgers verschenen in den raad en vorderden, dat de Hervormde Godsdienst, volgens de confessie van *Augsburg*, even als zij in het gansche rijk gewettigd was, ook te *Luik* zou worden gedoogd. Er was grond genoeg, om dat regt, waarop zich de burgers beriepen, te betwisten; maar de dreigende houding, door de verzoekers aangenomen, maakte een bar kortaf noodzakelijk, en het verzoek werd met nadruk geweigerd. De Luiksche geschiedschrijvers kennen de eer van het bedwingen der heillooze poging aan GERARD DE FLERON en PIETER BEX toe. Zij traden de vergaderplaats der goudsmeden binnen. ‘Wie het geloof zijner vaderen moede is, en met de ketters wil zamenscholen, teekene zijnen naam!’ vorderden zij. Nie-

mand teekende, en het oproer was voor het oogenblik bedwongen. Voor het oogenblik; want er zijn redenen, die ons doen gelooven, dat de zaak niet met zoo weinig opschudding is geëindigd, en zoo de Hervormden al voor eene onverwachte verklaring waren teruggedeinsd, nader beraad maakte hen bestendiger in hunnen toeleg. Men besloot afgevaardigden naar den Rijksdag te *Frankfort* te zenden, en van den keizer vergunning tot het vrij uitoefenen der Protestantsche godsdienst te verzoeken. Namens de broeders van het gild der goudsmeden en nog twee andere gilden, gingen GREGOIRE DE LAMBRES, CORNET en GRANIOUL derwaarts, en verzekerden bij hunne terugkomst, dat hun verzoek gunstig opgenomen, en een bevelschrift hun afgeleverd was, dat ten minste eenigermate aan de geuite verlangens voldeed.

Zoo schokten de zaken, onder gedurige onlusten en afwisseling van geven en nemen, voort; met het verschuiven der beslissing waren de aanmatigingen der Hervormden niet opgegeven, en waarschijnlijk zouden hunne eischen klemmender hernieuwd worden, toen ten jare 1566 de onderdrukte partij in de Nederlanden tot onderdrukken overzwaaide, en met geweld nam, waaraan vragen niet hielp. De beeldstorming, in *Vlaanderen* begonnen, en van daar als eene onweêrsvlaag over al de Nederlanden heengedreven, joeg ook de aanhoorige steden van het bisdom overeind. Wat stond er van het gezag des bisschops te worden, wanneer de partij der Geuzen zegevierde, en ook binnen *Luik* hare banier zou ontrollen? Wat stond er wederom van het gezag des bisschops te worden, wanneer de Nederlandsche regering het geweld der opstandelingen bedwong, en tot in de uiterste schuilhoeken hen vervolgende, zich de verlossing van het bisdom met de onafhan kelijkheid van het bisdom deed betalen?

Zoo iemand in staat was den knoop, hem door den drang der tijden voorgelegd, te ontwarren, het was de toenmalige bisschop GERARD VAN GROISBEEK. Het lot had hem tot de dubbele waardigheid van prins en bisschop bestemd, en de natuur had hem ondersteuud met eenen aanleg, om die roeping naar haren vollen eisch te vervullen. Nu en dan heeft men hem als vorst met wereldlijke wapenen zien strijden; maar zulk eene rusting moest meer strekken, om ontzag in te boezemen aan wie verstoren, dan vrees, aan wie behouden wilde. Een voordeel, door schranderheid verworven, was hem liever dan eene overwinning, door dwang bevochten. Zijne

vastheid van wil was door aangeborene zachtmoedigheid getemperd, en wanneer hij, gelijk meestal, zijn doel met zekere hand trof, scheen minder zijne eerzucht haar spel te hebben gespeeld, dan zijn beleid de omstandigheden geschikt, zoo als zij zich aanboden. Bij de tweevoudigheid zijner betrekking, diende het eene deel zijn ander deel, en terwijl het vorstelijk gezag de bisschoppelijke waardigheid met hare kracht ondersteunde, ruilde gene daarvoor van deze hare heiligheid in. Tijdgenooten hebben vooral twee van zijne deugden hoogelijk geroemd: zijne welsprekendheid en zijne vroomheid. Van beide gaf hij blijken, toen hij, 's daags na zijne inhuldiging, met eenstemmige goedkeuring der staten, door zijne overreding een besluit tot stand bragt, waarbij de Roomsch-Katholijke Godsdienst als de eenig wettige werd erkend, en, behoudens de voorregten der burgers, een streng onderzoek tegen de ketters bevolen. En voorzeker had hij regt, zoo hij, bij zijne innige verkleefdheid aan de leer zijner kerk, de Hervorming met kracht te keer ging, want hare gevolgen moesten tot eene omkeering leiden van zijnen staat, waarvan de kerk, zoo al niet de grondslag, dan toch de onafscheidelijke voorwaarde was. Hij had regt, 'want eene poging tot hervorming in een gebied als het zijne kon, gelijk weinig tijds later te *Keulen* bleek, tot niets leiden, ten zij door eene omwenteling, voor welke de grenzen der staten ineenstorten; - en dergelijke kansen mag geene regering in hare raming opnemen. Hij had regt, want bij den opstand van 1568 bleek het, dat de belijders der Hervormde Godsdienst tevens de vijanden der vaderlandsche instellingen en de aanranders van zijn wettig gezag waren. Zoo zijne regering eindelijk, na jaren zwoegens, aan het bisdom rust, eenheid en orde verzekerde, dan leverde die uitkomst de proef op zijne staatkundige wijsheid, en wij stemmen gaarne met de Luiksche geschiedschrijvers, tot zelfs van onze dagen, in de hulde van den voortreffelijken bisschop. Maar zoo zij verder gaan, en beweren, dat die uitkomst alleen door zedelijke middelen is verkregen; zoo zij zijnen eerbied voor de vrijheid en regten der burgers roemen, dan gelooven wij, dat de geschiedenis met hen in tegenspraak is. Bragt geene geweldige verkrachting hunner regten de burgers in alarm, het was, omdat de kalme natuur des bisschops aan die forschheid vreemd was; bleek zijn bestuur zegenrijk voor het vaderland, het was, omdat zijne aangeborene welwillendheid hem naar het beste doel leerde streven. Maar

om dat doel te bereiken, plooide zich zijne staatkunde naar alle omstandigheden, vleide hij de wereldlijke bondgenooten met vooruitzigten, waarin hij hen teleurstelde, en week hij af van de heiligste verdragen, met zijne burgers aangegaan, zoo dikwijls hij het nuttig achtte, ofschoon zijn welsprekende mond aan allen van zijne trouw en den eerbied jegens zijne verpligtingen de overtuiging wist mede te deelen.

De partij der hervorming, daarentegen, kende GROISBEEK en zijne bedoelingen, omdat de haat zoo scherp ziet. Want haten moest zij uit eigenbelang, wien zij vreesde. Het plakkaat tegen de ketters, telkens hernieuwd, al werd het tragelijk ten uitvoer gelegd, bleef een zwaard, boven hunne hoofden gehangen, waarvan de val aan den wil der oppermagt stond, en GROISBEEK was de man wel, om daarvoor het beslissendste tijdstip te kiezen. Haten moest zij uit beginsel, omdat het onvervalschte woord Gods haar boven alle wereldsche belangen dierbaar was, en zij geene oppermagt kon dulden, welker ordening daarmede, naar het haar toescheen, in openbaren strijd was. Zoo velen er derhalve, toen de aanslag, om de hervorming binnen *Luik* te vestigen mislukt was, verklaarden, dat de omkeering der vaderlandsche instellingen niet in hun plan had gelegen, bewezen daarmede hunne tegenwoordige vrees, of aanvankelijke zwakhoofdigheid. Zoo velen daarentegen aan de zegepraal hunner zaak zelfs die instellingen wilden ten offer brengen, handelden óf uit heiligen ijver, óf hadden doorzien, wat de uitkomst van hun ondernomen werk zou worden. Zoo ergens, dan moest hier de hervorming in den vorm van opstand tegen het wettig gezag zich voordoen, en deed zij het, dan kon de bisschop met schoone kans zijne tegenstanders verdeelen, door op het beginsel hunner handelingen eene waarschijnlijke verdenking te werpen. Door het voorbeeld der Geuzen verleid, hadden in het najaar van 1566 onderscheidene steden van *Luiksch-Limburg* de hervorming omhelsd; aan verstandhouding met de inwoners van *Luik* ontbrak het niet; maar de bisschop waakte, en onder den fraaisten schijn van waakzaamheid ontfutselde hij den burgers het regt, om voor hen zelve te waken. Hij eischte voor zich de bewaring der stadssleutels, en de volksgezinde partij, zelfs de ijverigste Katholijken, beriepen zich op hunne oude gewoonten en voorregten, en weigerden halsstarrig. Weinige dagen later, liet de bisschop eenige besluiten van den Westphaalschen kreits afkondigen, waarbij de R.K. kerk werd gehandhaafd, en alle op-

ruijing tegen overheid of geestelijken verboden. Al de burgers vereenigden zich andermaal tot tegenstand, en de raad der stad eischte de schorsing der plakkaten, die te weeg hadden gebragt, wat zij moesten keeren: opruijing der menigte. De bisschop gaf toe; maar tevens nam hij vroegere edicten te baat, en begon de vervolging tegen de oproerigen en ketters met het treffen van een hunner voornaamste hoofden: ANDRIES BOURLETTE.

ANDRIES BOURLETTE was in die dagen een man van reeds gevorderden leeftijd; maar meer dan zijne jaren gaven zijne afkomst en zijn stand hem aanzien onder zijne medeburgers. Van een deftig geslacht gesproten, waarvan de naam reeds in de veertiende eeuw voorkomt, en waarin het ambt van ontvanger-generaal over *Limburg* erfelijk schijnt te zijn geweest, had hij zelf sedert 1538 van 's keizerswege dien post bekleed, en was daarin sedert door PHILIPS II bevestigd. Zijne dochter had hij uitgehuwelijkt aan JOHAN DE SOMME, een' vermogend' Luikenaar, die bij het Nederlandsche leger eene aanzienlijke betrekking bekleedde, en later door ALVA tot contrôleur van het kasteel van *Antwerpen* werd benoemd. Zijn rijkdom was aanzienlijk; van zijne dienstboden, paarden en tafelweelde wordt in de processtukken herhaaldelijk gewaagd. Met den adel van *Luik*, LUMEY, DELVAUX, BETHON, stond hij in naauwe betrekking; bovendien was hij een man van fijne beschaving, met de schriften der ouden, evenzeer als met de godgeleerdheid zijner dagen, vertrouwd. Om al die redenen, eene prooi, welke het der moeite waardig was te jagen. Maar hier lag de zwarigheid. Wel was BOURLETTE der nieuwe leer toegedaan; wel was hij de raadsman en vertrouweling geweest dergenen, die in 1562 hare zaak zoowel in den raad als bij den keizer getracht hadden te bevorderen; maar geen beslissende stap ten voordeele der Hervorming was door hem gedaan; geene openlijke belijdenis der nieuwe leer was door hem afgelegd. Zoo waren er toen vele onder de aanzienlijkste en meest beschaafde Nederlanders; bovendien was het ambt, dat hij bekleedde, voor BOURLETTE een band, die hem terughield, zoolang die niet van de andere zijde was verscheurd. En dit gebeurde niet. Volgens zijne eigene bekentenis, heeft hij, ondanks zijne veroordeeling en gevangenis, zijn jaargeld van den koning tot in October, 1568, genoten, eene proeve, óf van zijne trouw, óf van zijn' invloed onder de magtigen des lands. Wilden zij dus van hunne zaak

zeker zijn, dan moesten zijne vijanden hunne toevlugt nemen tot de gemeenste werktuigen: aanbrengers en verklikkers.

Zulke waren spoedig gevonden, want dat onkruid wast welig in tijden van onlust en beroerte. Dan maakt het hart de tong los, die, eenmaal aan het doorslaan, zich zelve in de klem werkt. De Luiksche geschiedschrijver FISEN deelt ons mede, welk misnoegen de afkondiging der bepalingen van den Westphaalschen kreits onder het volk had doen ontstaan. De Hervormden achtten die met de wetten des rijks in strijd, dat aan allen vrijheid van geweten had toegezegd, en het gemeen stiet zich aan haren uitheemschen oorsprong. ‘Waarom,’ riep men, ‘haalt de bisschop zulke wetten van buiten 's lands? Dikwijls zijn zij bij ons uitgevaardigd, en heeft iemand het gewaagd ze te verkrachten? Maar de bisschop heeft hoogere dingen in den zin, dat hij zijn gezag met de magt van vreemden zoekt te stijven.’ Waar dergelijke woorden over straat en markt gingen, lieten zij zich voorzeker in den gezelligen kring nog minder afgemeten hooren, vooral wanneer zij met kunst uitgelokt en met schijn van gretigheid werden verwelkomd. Zoo ging het BOURLETTE. Een pater noodigde BOURLETTE, met zijne monniken, tot een vrolijk drinkgelach. Een huisvriend, JAN VAN WICK, nam plaats aan zijne tafel, en, om hetgeen bij zulk eene gelegenheid gezegd en niet gezegd was, zag zich BOURLETTE in moeijelijkheden gewikkeld, welke aan zijne fortuin een' onverwachten keer gaven, en ten laatste hare ontknooping vonden op het schavot.

JAN of HANS VAN WICK was geen burger van *Luik*, maar hij maakte bij de burgers opzien, en bij sommigen opgang, door zijnen voorgewenden ijver voor de hervorming. Eerlang liep hij der overheid in het oog, en, hetzij het gevaar zijne vroegere heethoofdigheid had afgekoeld tot laaghartige zwakheid, hetzij zijne kortstondige vertooning werkelijk geen ander doel had gehad, dan anderen in den strik te lokken; eenmaal in hechtenis, beschuldigde of verried hij de deelgenooten zijner meening, en onder hen BOURLETTE. Aanstonds werd tegen dezen een onderzoek in het werk gesteld, en bij vonnis van schepenen en gezworenen, bij *wet* en *vrijheid*[1], werd de

(1) *Par loi et franchise*. Zonder een dergelijk vonnis, bij hetwelk de aangeklaagde *appréhensible* verklaard werd, was alle vervolging tegen de Luiksche burgers onwettig. De *loi* werd in dit geval vertegenwoordigd door veertien schepenen, met den groot-majoor, hun hoofd en voorzitter. De *Franchise* door de beide burgemeesters (wier regt van stemming in dezen een betwist punt was) en veertien gezworenen uit de twee en dertig gilden of ambachten. De burgemeesters werden daarbij tot de *franchise* gerekend, want hun oorsprong was geheel democratisch, en de oude schrijvers vergelijken hen te regt, niet met de *Consules* der Romeinen, maar met hunne *Tribuni plebis*.

beschuldiger ontvankelijk in zijne aanklagt verklaard, en de inhechtenisneming van BOURLETTE bevolen. Intusschen zocht HANS VAN WICK der hechtenis te ontkomen, door de woorden, waarvan hij beschuldigd was, en die moesten strekken, om oproer onder de menigte, en de invoering der ketterij te bevorderen, geheel ten laste van BOURLETTE te werpen, ja, zelfs bij eede te ontkennen, dat zij ooit door hem waren gesproken. BOURLETTE had tot dusverre geweigerd zijnen aanklager te bezwaren. ‘Het vervolgen der openbare misdrijven was,’ zeide hij, ‘niet zijne taak, maar die der schepenen.’ Nu echter riep hij zijnen beschuldiger voor schepenen en gezworenen, en het bleek, dat JAN VAN WICK een lasteraar en meineedige was, die zelf aan de tafel van BOURLETTE de taal had gevoerd, waarmede deze was bezwaard. De eigenlijke beschuldiging was hiermede vervallen, en volgens den regel, die te *Luik* werd gevolgd, dat het regtsgeding zich tot het punt van aanklagt moest bepalen, zou de invrijheidstelling van BOURLETTE hebben moeten volgen. Maar het onderzoek was intusschen voor eene andere regtbank begonnen, en had uitkomsten opgeleverd, voor den beschuldigde hoogstnadeelig. Wel was ook hier wederom gebleken, dat de geestelijke, van wien wij vroeger gewaagden, die insgelijks als getuige tegen BOURLETTE was gehoord, zelf de eerste was geweest, om dezen in het gezelschap zijner monniken te noodigen, waar allen gezamenlijk, pater, monniken en gast, lustig aan den wijn den mond hadden gezet; maar tevens was ook alle twijfel opgeheven, of BOURLETTE de nieuwe leer met zijne overtuiging had omhelsd. Want ondervraagd omtrent het kenmerkende leerstuk der strijdende partijen: de ligchamelijke tegenwoordigheid van CHRISTUS in het avondmaal, aarzelde hij niet zijn gevoelen te verklaren. Zijn antwoord kwam overeen met de spitsvindige wijze, waarop de dogmatiek dier dagen hare leerstukken behandelde, maar was even verrassend als afdoend. ‘Deze is mijne meening,’ zeide hij, ‘wanneer de ouwel in het offer der Misse na de consecratie wordt gebroken, dan is het lig-

chaam des Heeren niet zinnelijk (*realiter*), maar alleen geestelijk tegenwoordig, want in de Passie leest men: *Geen been van hem en sal verbroken worden*, en: *soo en braken sy syne beenen niet*.'

Die verklaring was beslissend, en de regtbank, waarvoor BOURLETTE thans stond, en die waarschijnlijk geheel van de geeste lijkheid afhankelijk was, veroordeelde hem tot de naaste straf aan den dood: *eeuwige ballingschap*. Maar zijn geding had opzien gebaard en indruk achtergelaten. Talrijke getuigen waren te zijnen voordeele opgetreden, en met zoo veel ijver hadden zijne pleitbezorgers zijne zaak omhelsd, dat althans bij zijne vijanden het vermoeden heerschte, alsof het goud van den beschuldigde nog sterker dan de deugdelijkheid zijner gronden had gewerkt. Maar BOURLETTE zelf was de man niet, om zich ligtelijk in zijne regten te laten verkorten. Hij verzette zich tegen het gevelde vonnis, en begon een nieuw proces, waarbij hij beweerde, dat het volgens eene bepaling van den Rijksdag te *Augsburg*, aan elken onderdaan des rijks, wanneer hij verhinderd werd God, overeenkomstig zijn geweten, te dienen, geoorloofd was, gedurende twee jaren zijne goederen te gelde te maken, en naar elders te verhuizen. Hangende dit geding, bleef zijne gevangenis voortduren; ja, zij werd strenger en scherper, sedert men hem uit *Luik* naar *Huy* had vervoerd. Hier was het vooral de partijdigheid zijner vervolgers, die den onbuigzamen man tot nog hardnekkiger verzet bleef aanporren. Waar hij van alle toenadering der zijnen afgesloten, eng bewaakt, moest versmachten, scheen een gunstiger beschermgeest over de oorzaak van zijn ongeluk, over HANS VAN WICK, te zweven. Men liet aan dezen in zijne gevangenis zoo veel vrijheid en zoo veel verkeer, dat slechts de naam van gevangenis overbleef; zelfs scheen het, dat diens verzoek, om ook dien laatsten zweem op te heffen, gunstige ooren zou vinden. Toen leverde BOURLETTE, na bijna een jaar in den kerker te hebben doorgebragt, aan den raad zijner stad een smeekschrift in, een smeekschrift, zoo als zij in die tijden waren, met al de kitteloorigheid eens Luikschen *Heer Burgers* ten opzigte zijner voorregten tegenover den vreemdeling; een smeekschrift, vol van die karakteristieke fierheid, welke het begrijpelijk maakt, hoe de mannen dier dagen, door aanhoudend lijden niet gebogen, telkens weder tot een' laatsten kampstrijd opstonden. 'Zoo het u niet behaagt,' dus eindigde zijn verzoek, 'den vreemdeling te vervolgen, maar gij uwen burger laat verdrukken, dan vra-

gen en vorderen wij, dat gij verklaart, van welken staat of magt gij het regt hebt ontleend, uwen burger aan een onderzoek te onderwerpen, en een' vreemdeling, overtuigd van leugen en meineed, vrij te laten gaan. Daarop verwachten wij uwe tusschenspraak en eene duidelijk omschrevene verklaring. Anders wraakt BOURLETTE uwe regtspleging, en ondersteunt zijn verzet met al wat hem in regten kan dienen, om zijne eer en geledene schade te herstellen, na welke betuiging hij zijne gronden van verdediging zal laten gelden met al die bescheidenheid (*humanité*), welke hem, in de gegevene omstandigheden mogelijk zal zijn.'[1].

Men mag onderstellen, dat de stedelijke raad over het geheel ter gunste eens aanzienlijken burgers, die daarenboven het slagtoffer van de vervolging der geestelijkheid was, neigde. Gedurige twisten hielden toen meer dan ooit beide partijen tegen elkander in het harnas, en het kapittel had het misnoegen niet verminderd, door eene bepaling van den bisschop ERARD VAN DER MARCK, ten voordeele der burgerij, in de zaak van het geloofsonderzoek gemaakt, als vervallen en vernietigd te beschouwen, en diensvolgens harer vervolgingen ruimer loop te laten. Maar de gesteldheid van BOURLETTE was van dien aard, dat hij nimmer op vrijspraak kon rekenen, ten zij alle bestaande orde wierde omgekeerd; want al had men het vroegere vonnis vernietigd, men had tevens een nieuw onderzoek moeten gelasten, waarbij de beste wil zijner regters hem niet van de straf der ketterij had kunnen redden. De raad deed dus al wat hij, zonder een regterlijk gewijsde te verbreken, doen kon, door, na lange beraadslagingen en het hooren zelfs van oud-burgemeesters, te antwoorden, dat men, wat het eerste punt betrof, den officier Zijner Hoogeerwaarde Genade zou aanzoeken, de zaak van HANS VAN WICK ten strengste door te zetten;

(1) 'Or doncques s'il ne vous plait emprendre tele juste persécution contre l'estrangier, mais bien souffrir que le bourgois doibve estre grefvé, l'on supplie et requiert, que vuellies declarer de quel lieu, estat et portance entendiez prouver les dits procès, dont aviez enquesté ung bourgois, depuis que de vostre office ne voldries rien imposer audict estrangier, ains l'eslarger de prison pour ceste miesme occasion estant trouvé menteur et coupable, et que dessus il vous plaise interloquer et faire pertinente et cathegoricque declaration. Autrement l'on proteste de par le dict BOURLET selon que lui peut servir a son Droict et d'avoir radresse tant de son honneur come des depens, domages et interestz. Laquelle declaration faicte iceluy BOURLET tera le sieult de tele humanite que il scaura faire.'

wat het andere punt betrof, dat men BOURLETTE zou aanraden, zijne zaak voor bevoegde regters te brengen, om óf zijne onschuld te doen erkennen, óf te vernemen wat zijn misdrijf, en wat daarvan de straf was[1].

Twee jaren bijna gingen voor BOURLETTE in den kerker voorbij; toen werd hij geslaakt, hetzij uit toegevendheid, hetzij

(1) Zoo meenen wij ons den loop van het regtsgeding van BOURLETTE te moeten voorstellen naar de onderscheidene berigten, die daarvan, deels uit zijn verzoekschrift aan den raad (van November, 1567), deels uit zijn later verhoor (Junij, 1569), zijn af te leiden. Maar de stijl, van het eerste stuk vooral is duister, en waarschijnlijk vertoonde zich in dit proces al die onregelmatigheid, welke eindelijk GROISBEEK tot het ontwerpen van eene nieuwe regtsregeling? en eene naauwkeuriger bepaling van den aard en de uitgestrektheid van elke regtbank dwongen. Aan de zoogenaamde *enquête* schijnt BOURLETTE bij vonnis van *wet en vrijdom* te zijn onderworpen; maar het verder geding en de veroordeeling schijnt voor eene andere, waarschijnlijk geestelijke regtbank, te zijn gevolgd. Wij maken dat op uit de plaats zijner gevangenis, *Huy*. Met welk regt die regtbank hare uitspraak deed, is moeijelijk te zeggen, bij de vele uitzonderingen, die in die dagen de bisschoppelijke besluiten op de gewone orde hadden gemaakt. Strikt genomen, kon geen Luiksch burger voor eene andere regtbank, dan die zijner schepenen en gezworenen, teregtstaan. Maar de hoofdfout, waartegen BOURLETTE in zijn verzoekschrift opkomt, is, dat zijne *enquête* uitgesproken is, op grond der verklaringen van HANS VAN WICK, welke later valsch zijn gebleken. Er had dus, volgens hem, een nieuw vonnis van schepenen en gezworenen moeten zijn uitgesproken, volgens hetwelk bij niet op grond van hetgeen hem vroeger was te laste gelegd, maar op grond van later geblekene ketterij, *appréhensible* was verklaard. Hij drukt zich in zijn verzoekschrift dus uit: '*Or, Messieurs, depuis que le tort dedict estrangier est apparu et l'innocence de vostre bourgois decouverte et que a raison de ses propos iceluy bourgois a este aussy traityé et jugé apprehensible, sains avoir esté ainsy preallablement convaincu*.' Intusschen komt BOURLETTE tegen de wettigheid zijner regters niet op, en de raad zelf verwijst hem tot zijne natuurlijke regters, met de woorden: 'Il soy porat adrescher par devant les juges en ce competens pour des cas et mesuz contenus en la condempnation contre luy prononchée, soy deschargier s'il puet, ou savoir et entendre d'iceulx par leur jugement ce que pour les susdits mesuz par luy comis puet avoir forfait et mesuzé.' - BOURLETTE maakte echter van het regt om zich op schepenen en gezworenen te beroepen, geen gebruik. Hij wist, dat deze hem niet van ketterij zouden kunnen vrijspreken; maar hij betwistte de wettigheid van het vonnis, als strijdig met de wetten des rijks. De beslissing van dit punt echter stond waarschijnlijk aan des bisschops *cour ordinaire*, en die beslissing kon kwalijk in zijn voordeel zijn. Van daar was geen hooger beroep mogelijk, want bij een privilegie van Keizer FERDINAND I, van 1562, was het beroep van de Luiksche regtbanken op die des Rijks of de Keizerlijke Kamer verboden.

om de straf zijner ballingschap te voltrekken; maar gedurende dien tijd, was de staat van zaken te *Luik* geenszins verbeterd. Wij zagen, hoe het kapittel alle hervorming trachtte te smoren; maar daarentegen werden de geheime vergaderingen harer aanhangers steeds talrijker en onrustiger, want waar de vervolging met onzekeren gang buiten het spoor dwaalt, daar trekt de overtreding van haar afdwalen partij. Vele edelen hadden openlijk de partij van den prins en der hervorming gekozen, en hun vaderland verlaten, om niet weder te keeren, dan met de wapenen in de vuist. De beruchte LUMEY, LOVIRVAUL, DEL VAUX, DE BETHON, DE BARCHON, behoorden tot hun getal[1]. Die

(1) De beide eersten zijn bekend uit onze geschiedenis. De drie laatsten kent men niet, of kent men verkeerd. DELVAUX is EVERARD of ERARD VAN MERODE, heer van *Levaulx*. Hij komt onder den naam van DELVAUX voor, in eene memorie van den graaf van *Hoogstraten*, bij GROEN VAN PRINSTERER. *Archives*, T. III, p. 242 Hij deelde in alle aanslagen van den prins van *Oranje*, tot dat, in het laatst van 1568 dezelfde geheimzinnige dood, waaraan andere legerhoofden van den prins van *Oranje* in *Frankrijk* bezweken, ook hem trof. Als DE DELVAU komt hij bij TE WATER voor op de lijst B, *Verbond der Edelen*, I^{ste} Dl., blz. 243. Als een derde MERODE, op de lijst D, *ib.* blz. 252, vgl. III^{de} Dl., blz. 134. Als LEVERT VAN MERODE, op de lijst bij TE WATER, IV^{de} Dl., blz. 137, vgl. III^{de} Dl., blz. 134; eindelijk als QUARREVAULX, of QUATREVAULX, bij BOR, en op lijst D, TE WATER, I^{ste} Dl., blz. 234, III^{de} Dl., blz. 239. Eene zonderlinge verbastering, maar mogelijk, bij de oude wijze van schrijven des naams, ERAR DE VAULX. Men merke voorts op, dat de lijst D onkritisch bijeengebragt is. Het was den steller om het meeste getal namen te doen, en daarom staan er vele dubbel. Meer derhalve dan den naam van WILLEM VAN MERODE, heer van *Waroux*, door TE WATER als voorstander der vrijheid hooggeprezen, stelle men dien zijns broeders op den voorgrond. Na het gevecht van *Daelhem*, verliet WAROUX de zaak des prinsen; te vergeefs trachtte deze hem weder te winnen; WAROUX was zijn verklaarde tegenstander en een aanhanger des bisschops geworden. Het verwondert mij, dat TE WATER aan eenen RICHARD VAN MERODE, begraven te *Oirschot*, heeft kunnen denken, III^{de} D., blz. 35. Deze was waarschijnlijk een jong gestorven zoon van dien JAN VAN MERODE, heer van *Petersem*, welke ten eenemale aan de belangen der landvoogdesse verknocht was. Zie BOR, I^{ste} Dl., blz. 151. GACHARD, *Anal. Belg.*, p. 204. - DE BETHON is JACQUES D'OYEMBRUGGEN, heer van *Oreye* en *Betho* of *Bethone*. Naar dit berigt worde de aanteekening van TE WATER, *Verbond der Edelen*, III^{de} D., blz. 201-203, gewijzigd, die hem uit BOR en zijne lijst D heeft overgenomen. I^{ste} Dl., blz. 241. Men merkt hier weder bij beide berigtgevers dezelfde fout als boven op. Want voor DE BRETON, op de lijst D, heeft BOR BETON, waarschijnlijk niemand anders dan onzen DE BETHON. Hij was een der aanzienlijkste en rijkste Luikenaars, en had tot vrouw MARIA VAN GHOOR, welligt eene zuster van de abdisse van *Herckenrode*, CATHARINA VAN GHOOR, die als eene geloofsheldin van de Roomsche zijde voorkomt bij FOULLON, *Historia populi Leodiensis*, T. II, P. I, p. 286. - Van BARCHON leest men een' brief bij GROEN VAN PRINSTERER, *Archives*, T. III, p. 226, die hem echter voor een' '*nom suppose*' houdt. Zijn naam is GUILLAUME DE PREIT, gezegd BARCHON, heer van *Noumany*. Bij den togt over de *Maas*, had hij het bevel over het geschut des prinsen. Het is mogelijk, dat hij zich hier het vertrouwen en de dankbaarheid zijns meesters verworven hebbe, en hij dus dezelfde zij met dien BARCHON, die door WILLEM met het stadhouderschap van het prinsdom *Oranje* werd vereerd, en van wien DE LA PIZE, in zijn *Tableau de l'histoire des Princes d'Orange*, de doorgaande lofredenaar is. Ook deze noemt zijnen BARCHON: '*un gentilhomme des Pays Bas*.' - Met den *seigneur Ciclis* [*epaerde*] aan wien BARCHON'S brief geschreven is? weet ik geen' weg; zoo ten minste de naam goed gelezen en geschreven is. Maar ik vermoed bijna, dat voor *Epaerde* te lezen zij: *Exaerde*. In dat geval zou men hem onder het Vlaamsche geslacht der DE GRUTHERE'S, aan wie de heerlijkheid van *Exaerde* toekwam, te zoeken hebben.

vroeger om vrijheid van godsdienst hadden geroepen, werden thans wervers voor den prins van *Oranje*, die aan den *Rhijn* een magtig leger zamentrok, en BONAVENTURA, CORNET, EVERARD GRANIOUL, COTTIN DE SPAU, kweten zich niet tragelijk van dien last. Het dienstnemen binnen *Luik*, het over en weder gaan naar het leger der uitgewekenen, ging openlijk zijnen gang, zonder dat de bisschop kracht had, om dit te beletten. Want dat die kracht ontbrak, bewezen zijne herhaalde besluiten, waarbij het verlaten der stad, zonder zijne voorkennis of die der overheid, ten strengste werd verboden, besluiten, vergeefs hernieuwd, omdat die ze hielpen bekrachtigen, of moesten uitvoeren, de gezworenen der gilden en de tienmannen, de eerste waren om ze te overtreden(1). Slechts

(1) De Luiksche geschiedschrijvers, CHAPEAUVILLE, l.l., p. 431, BOUILLE, l.l., p. 437, maken slechts van een edict van 15 April melding. Het is zeker, dat de herhaling daarvan door den bisschop voorgesteld en door de stedelijke regering bekrachtigd werd, op den 8sten Augustus. Des ondanks gingen de in den tekst genoemde personen hunnen gang. Als gezworenen waren in hetzelfde jaar leden der regering, LORENT D'ISIER, WIJNAND DE BRIAMONT, LOYS HENRAR, COTTER DE GRAND-AAZ, AYMON DE MARNEFFE. De laatstgenoemde was zelfs tienman, en later met de zorg voor de ammunitie belast. ERARD SPIERINCK, een aanzienlijk Luikenaar, en luitenant van LOVIRVAUL, kwam zelfs, weinige dagen vóór het zoogenaamde beleg van *Luik* in die stad, en eischte op hoogen toon vrijen doortogt voor de legerbehoeften des prinsen. Er was dus alle reden, om het vorige besluit te herhalen, zoo als met scherpe bedreigingen op den 30sten October plaats had: ‘Par espécial,’ zoo als zich de bisschop uitdrukte, ‘que plussieurs et diverses gens, soldatz et autres estans à service de diverses princes et seigneurs entrent à leur plaisir en ceste cité, y demorans quelcque espace de temps et sortans, quant bon leur semble.’

één middel schoot den vorst over; maar het middel, hoe wijs ook aangebragt, moest voor het oogenblik het kwaad verergeren. ‘Met het leger, door hem bijeengebragt,’ verhaalt een schrijver, die krijgsoverste onder ALVA, en ooggetuige van het gebeurde was, ‘wilde de hertog het land van *Luik* berennen en overvallen, omdat het volk met valsche kettersche sekten was besmet, en den bisschop, hunnen heer, als eenen vrijen en hoogwijzen heere, in geestelijke en wereldlijke zaken, niet wilde gehoorzamen, en, tegen diens wil, den prins van *Oranje* den pas door hun land wilde toestaan’(1). Dezelfde schrijver voegt er bij, dat de bisschop den hertog tot zulk eene krachtdadige ondersteuning had uitgenoodigd, en de berigten, die hij van hooren zeggen had, waren dezelfde, die de gemoederen der Luikenaars in onrust en spanning bragten. Het leger van ALVA, langs de *Maas* nedergeslagen, verbitterde het landvolk door dagelijksche strooptogten; een Spanjaard was binnen de stad zijn leven niet zeker, en telkens aan de aanvallen der menigte ter prooi, want aller verontwaardiging steeg ten top, omdat die krijgslieden zich openlijk beroemden, dat de stad de hunne was, en dat zij die eerlang, overeenkomstig de belofte, door den bisschop aan hunnen hertog gegeven, zouden komen bezetten(2).

(1) ALFONSO D'ULLOA, wiens belangrijk geschrift over den oorlog van het jaar 1568 ik slechts uit eene slordige Duitsche vertaling, *Dillingen*, 1570, heb leeren kennen. Het medegedeelde berigt is aldaar te vinden, p. 22, en daaruit overgenomen in *de Histoire de la Guerre*, bij STRATIUS (waarover zie TE WATER, t.a.p., IVde Dl., blz. 385 verv.), p. 108. Op hevigen toon heeft FISEN in zijne *Historia Eccl. Leodiensis*, p. 364 a., dit berigt van valschheid beschuldigd. Met welk regt, zal nader blijken.

(2) De berigten, die wij hier mededeelen, stemmen kwalijk overeen met hetgeen, zoowel vroegere als latere, Luiksche geschiedschrijvers omtrent de houding van stad en bisschop in dit moeijelijke tijdsgewricht beweren. Beide willen, dat *Luik* zijne redding aan de eensgezindheid en geestkracht van overheid en burgers te danken had; de oudere schrijvers, om daarmede de aanspraken hunner stad op onwankelbaarheid in het geloof te bewijzen; de latere, om den roem en het regt hunner burgers op neutraliteit te handhaven. De geschiedenis echter wederspreken dien roem. Ziehier eenige feiten.
CHAPEAUVILLE, p. 430, 431, verhaalt: ‘Dux Albanus, cum certis nunciis accepisset, Germanos facta in Galliis pace, constituisse Belgium ingredi, mittit primum in agrum Leodiensem Hispanos et Italos equites et peditatum Galliae Cisalpinae, curatque, nec sine ingenti incolarum damno, novas ibi conscribi copias. - Die 28 (Maji) Carolus Comes Berlemontius Praesuli civitatique scribit, Ducem Albanum decrevisse, copias Domini de Hierges filii sui et Domini de Billy per defluum Mosae Rhenum versus mittere, deesse sufficientes naves, quibus Mosam transmittant rogare proinde, ut Andanium versus, ubi transmittere cogitant, naves, justo nautis stipendio promisso, mittant cui commum consilio et gratiose responsum et naves missae fuerunt. Nec multo post intellectum magnam Germanorum manum, quae per Mosam in Belgium tendebat, partim caesam, partim fugatam fuisse, ex iis mille quingentis, ex Regus quadraginta tantum desideratis. - His quoque diebus 15 Regiorum militum signa per Mosam versus Frisiam descendunt, non sine Leodiensium metu, armato interim collegio Decemvirum ad ripam gurgitis Mosae (*la Goffe*) pro securitate civirtatis.’ Bij al den schijn van naauwkeurigheid, dien deze berigten hebben, zijn zij toch hoogstonjuist en verward De nederlaag der Geuzen, waarop CHAPEAUVILLE doelt, is het gevecht bij *Daelhem*, dat reeds op den 25sten April plaats had, en waarbij noch HIERGES, noch ROBLES tegenwoordig waren. Te onregter plaatse, bl. 485, spreekt CHAPEAUVILLE van dit gevecht, even als MELART, *Histoire de Huy*, p 404. Bovendien had ALVA op den 28sten Mei reeds tijding van AREMBERGS nederlaag bij *Heiligerlee*, eene tijding, die, volgens alle geschiedschrijvers (BOR, I^{ste} Dl., p. 243; BENTIVOGLIO, P. I, L. IV; CAMPANA, *vita de Don Filippo* II, P. III, p. 33, HOOFT, I^{ste} Dl., p. 186; CARNERO, *Historia de las guerras civiles*, p. 28), oorzaak was, dat HIERGES en ROBLES terstond naar Friesland werden gezonden, aan welken last zij voldeden, blijkens GROEN VAN PRINSTERER, *Archives*, T. III, p. 235. Van de berigten, door CHAPEAUVILLE in tweëen gesplitst, maakt dan ook MELART, p. 403, slechts één: ‘Cependant les regimens de Billy et de Hierge consistans en quinze compagnies complètes embarquez à Andennes s'en allérent par la Meuse en Frise’ - Indien hier het berigt van MELART het juiste is, dan kwamen ROBLES en HIERGES van de regterzijde van de Maas, dus uit *Luik* of *Luxemburg*. Inderdaad vroeger, en wel in April, was het bisdom door hen bezet geworden, en daartoe behoort het eerste berigt van CHAPEAUVILLE, waaromtrent uitvoerig en

juist PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austr. Belg.*, p. 436, verhaalt: ‘Albanus pacem inter regem et rebelles Francicos initam intelligens, Arembergium a Rege liberaliter donatum cum copiis domum redeuntem in ditione Leodiensi, *minimo populi damno* militem relinquere jubet. - Igitur Arembergio jussu suo in Frisiam proficiscente, mittit Albanus ad copias Leodienses Hiergae dominum cum sua ac fratris Hautepennae Domini legione, duo peditum millia habentes.’ ULLOA, t.a.p., S. 21, verhaalt, dat ALVA, op het berigt van den aftogt der Hugenootsche troepen uit Frankrijk, LONDOGNO naar *Luik* zond, en tevens den zoon van BARLAIMONT, om daar 2000 Walen aan te werven. Wij stooten hier op den grond der verwarring. Want in de maand April ontving ALVA, deels, door NICOLAAS POLWEILER, berigt van den aftogt der gehuurde troepen uit Frankrijk, deels van eenen toeleg, door LUMEY en VILLERS op *Huy* beraamd. Vergelijk CAMPANA, t.a.p., 27; CARNERO, p. 23, en naar hem CHAPPUYS, *Histoire de la guerre de Flandres*, p. 67. Eene prinsgezinde bende had zich namelijk te *Verviers* verzameld, zonder dat men hare oogmerken kende. Weldra echter trok zij niet naar den kant van *Huy*, maar over *Stein* naar *Roermond*. Het was deze hoop, welke sedert door LONDOGNO, (en niet LODRON, zoo als HOOFT en anderen melden,) geslagen werd CARNERO, namelijk verhaalt zeer juist, dat, op het berigt van LUMEY'S en VILLER'S nadering, SANCHIO DE LONDOGNO naar *Namen* en LOPEZ DE ACUNA naar het land van *Luik* gezonden werden, doch dat zij onderweg (ALVA had namelijk betere berigten ingewonnen van den Luikschen bisschop en van FILIPS VAN EVERSTAIN, stadhouder van *Maastricht*) last kregen hunne marsch op *Maestricht* te rigten. Voorts is het bevreemdend, dat van den brief van BARLAIMONT, geschreven, volgens CHAPEAUVILLE. ‘*Praesuli civitatique*’ en gunstig beantwoord: ‘*communi consilio*,’ in de stedelijke registers geen spoor te vinden is, ja zelfs, dat de bisschoppelijke partij zich later op zulk een eenstemmig besluit niet hebbe beroepen. Want ten derdemale trokken de Spaansche troepen, niet door het land alleen, maar door de stad *Luik* zelve, op den 24sten Augustus, bij welke gelegenheid sommige ingezetenen zich wapenden en hevig schreeuwden, dat men de Spanjaarden moest doodslaan. Het hoofd van dit rumoer werd in het volgende jaar ter dood veroordeeld, op grond, dat de bevelschriften des keizers den Spaanschen troepen vrijen doortogt hadden toegestaan door het geheele rijk. Zulk een bevelschrift had er werkelijk bestaan, toen ALVA met zijn leger uit *Italië* naar de *Nederlanden* kwam. Sedert echter was de meeste toevoer van troepen te scheep geschied; de rijksvorsten verzetteden zich sedert tegen het betreden van hunnen grond door de Spanjaarden, en ALVA zelf doorzag de noodzakelijkheid, om het keizerlijke besluit *cum grano salis* op te vatten zoozeer, dat hij telkens zich bij keizer, kamer of kreits verontschuldigde, zoo vaak de beweging des krijgs hem op rijksbodem bragt. Onze geschiedschrijvers gewagen van eenen brief, door hem aan den bisschop van *Munster*, na den slag van *Jemmingen* en zijnen inval in *Groningen*, geschreven. Vroeger reeds had hij zich bij denzelfden vorst over de ondersteuning, door de graven van *Oostfriesland* aan de opstandelingen gegeven, beklaagd. ALVA nam dus in dit opzigt alle vormen in acht (zie Bijlage *A*).

Op den eersten September had er, volgens de Luiksche schrijvers, een mondgesprek tusschen den hertog en den bisschop te *Visé* plaats, doch zij verklaren niet te weten, wat daar verhandeld is. Derhalve is gissen geoorloofd, en wij merken dus op, dat de hertog sedert eene schipbrug over de *Maas* sloeg, om de beide oevers te beheerschen (ULLOA, p. 51 vsa.; CAMPANA, p. 39 vsa.); dat sedert van alle kanten op het platteland des bisdoms klagten opgingen over den overlast en de rooverijen der Spanjaarden; dat de baljuw van *Hesbaye* voor den raad ter verantwoording gedagvaard werd over het bevel, door hem gegeven, dat zijne dorpelingen hun graan naar *Thienen*, eene vesting van ALVA, moesten vervoeren, en dat de baljuw zich daarbij op het bevel des bisschops beriep. Vóór den tienden October had de prins eenen blief van BARLAIMONT, stedehouder van *Namen*, onderschept, waaruit de vijandige gezindheid des bisschops bleek. CHAPEAUVILLE erkent het zelf, p 430, en wanneer hij elders, p. 431, verhaalt, dat een Spanjaard te *Luik* zijn leven niet zeker was, dan rijst natuurlijk de vraag op: Wat de Spanjaarden er deden, bij de onderstelde neutraliteit? MELART alleen, hoe Katholijk en bisschopsgezind ook, is opregt. Jammer dat zijne waarheid met zoo veel onjuistheid vermengd is. Hij verhaalt, p. 405, dat ALVA zelf in de stad *Luik* kwam, om wapenen te koopen en den geest der inwoners door vleijen en dreigen te winnen. Al de maatregelen, door ALVA genomen, om het leger des prinsen den overtogt van de *Maas* te beletten, schrijft hij aan den bisschop toe. - Hoe het zij, te regt verhaalt hij, dat, op het beslissende oogenblik toen de prins *Luik* belegerde, 's hertogs troepen in de stad kwamen. De Luiksche geschiedschrijvers (FOULLON, l.l., p. 446, FISEN, p. 369; BOUILLE, p 446, en zelfs DEWEZ, l.l., p. 178) hebben een fraai sprookje voortverteld, om hunne neutraliteit te redden. Zij verhalen, dat het landvolk, bij klokgelui in de stad geroepen, daags vóór het opbreken van het beleg op Spaansche wijze de trom roerde, en daardoor 's prinsen leger op de vlugt joeg. Niets is met de waarheid strijdiger. ALVA, wiens zaak het was, hetgeen hij had gedaan, te verkleinen, schreef in eenen brief van verontschuldiging aan keizer MAXIMILIAAN: ‘So habe ich alszbald nach desz Printzen Ueberkunfft und vheindtlichen Ueberfelsz desz stiffts Lütich, dasselbige nicht weniger, als ob esz der Küninex selbst Erblandt gewest, aüsserstesz vleisz und vermogensz beschuszt, auch uff desz Herren Bischoffs und Capitels daselbst begieren

in etliche ire Vesstungen, und under anderen auch in der statt Lütich ain statliche Hilff und zuesatz von Krieges Volcks geschickt, und nicht destoweniger mich mit Ir Kon Maj. gewoltigen, Hauffen der vheinden dermassen gemachert, dasz die statt Lütich, die one dasz in hochsten gefhar stunde, erobert, beraubt und entlich verdorben zusein, widerumben entsaezt, wie dan hernacher die statt Cambresisz, so in eben geleichmassiger gefhar gestanden, auch gleichszfallsz durch mein Zuthuen erretet ist worden.' De hulp, door ALVA in *Luik* gezonden, bestond uit eenige vendelen Walen onder MONDRAGON en HIERGES, die bij *Huy* over de *Maas* trokken. Zie MELART, l.l., 408, en den naauwkeurigen CAMPANA, l.l., p. 42. Het waren dus werkelijk soldaten in Spaansche dienst, die binnen *Luik* eenen Spaanschen marsch sloegen, en volgens den kantteekenaar van FOULLON, had hun aanvoerder MONDRAGON in het bisschoppelijk paleis zijnen intrek genomen. Dat de Spanjaarden binnen *Luik* waren, had voor den prins van *Oranje* niets onverwachts: de vrouw van eenen der werkzaamste zaamgezworenen, BERNARD DE HACCORT, was in zijne legerplaats het berigt komen brengen, dat zij naar de stad in aantogt waren.

Waarop rust dan de roem van eendragt en ongeschondene neutraliteit, door de Luikenaars bejaagd? Ten eerste op het eenstemmig antwoord, door de regering gegeven op den brief, waarmede de prins haar had getracht, te belezen, en op de eendragt aller staatsmagten bij die gelegenheid, door des bisschops welsprekendheid bewerkt. Wij zullen nader in ons verhaal de geschiedenis van dien brief en van het antwoord mededeelen. De eendragt vooral wordt door CHAPEAUVILLE en zijne navolgers hoogelijk geroemd, op het oogenblik, dat *Luik* belegerd was. De bisschop, de prelaten, de kanunniken, verhaalt CHAPEAUVILLE, p. 444, alle sloegen toen de handen ineen, en de burgemeesters JO. STREEL en PIETER BEX namen op de wallen hunne posten waar, als waren zij hun gansche leven beproefde krijgslieden geweest. Ons verhaal zal leeren, dat men op het oogenblik, dat ORANJE voor *Luik* verscheen, een gezworen vijand zijns vaderlands zou hebben moeten zijn, om niet alles voor het behoud der stad te wagen. Maar het is zeker, dat toen de prins de *Maas* reeds was overgetrokken, de burgemeester' BEX, gevraagd, of hij het gaan naar het leger en het aanbrengen van levensmiddelen goedkeurde, ten antwoord gaf: 'dat ieder kon doen wat hem goeddacht, en dat hij het evenmin weigerde als toestond.' - Eindelijk kan men zich, ten bewijze van de neutraliteit der regering van *Luik*, beroepen op de vendelen, die daar ter bescherming der stad zijn aangenomen. D'ULLOA verhaalt het aldus, p. 51: 'Ofschoon die van *Luik* over het algemeen den prins van *Oranje* meer dan den Hertog genegen waren, zoo hadden zij toch nader hun belang geraadpleegd, en met het kapittel een verdrag gemaakt, om *zes* vendelen knechten tot hunne wacht op te rigten: *ten einde geene der beide partijen in te nemen of toe te laten*, gelijk ook geschied is.' Met ULLOA stemmen overeen de *Histoire de la guerre*, p. 103; vsa., V. MEETEREN, f. 556; CAMPANA, p. 42; MELART, p. 405. CAMPANA, l.l., spreekt van *zeven* vendelen. - Hoe schoorvoetend echter en haspelig die ligting in haar werk ging, blijkt uit de handelingen van den stedelijken raad. Op den 20sten April reeds deed de bisschop den voorslag tot het oprigten van een vast garnizoen, en de stad sloeg daarop voor, *vijf* vendelen te ligten, *een* voor hare kosten en de overige *vier* ten koste des kapittels en der geestelijkheid. Zulk eene aanbieding stond met eene weigering gelijk. De bisschop deed dus op den 19^{den} Augustus eenen nieuwen voorslag; en de raad bood toen voor kosten der burgers de oprigting van twee vendelen aan, *mits* Zijne Hoog Eerw. Genade en de heeren van het kapittel *naar evenredigheid hunnen pligt deden*. Men schijnt hiermede op nieuw de geestelijkheid te hebben willen bezwaren. Want op den 31sten Augustus droeg de Bisschop de ligting van *drie* vendelen voor, een voor rekening der stad, een voor de zijne, en een voor die des kapittels. De raad berustte bij dien voorslag, ofschoon men verklaarde liever de opvolging van de ordonnantie van den 19^{den} gewenscht te hebben. Op den 11^{den} September drong de raad er op aan, dat de door Z.G. geligte vendelen aan de stad den eed zouden doen, en op den 1sten October werden er over hunne inkwartiering nadere bepalingen gemaakt. Sedert schijnen die *drie* vendelen verdubbeld. Althans bij besluit van 16 November dankte de raad af: 'les *deux* ensegnes de gens de guerre qui avoient esté eslevees par la cité pour la garde et preservation d'icelle.' In eene memorie, van wege den bisschop by den Westphaalschen kreits ingediend, lezen wij, dat de bisschop tot *tien* vendelen knechten toe had aangenomen, buiten nog *vier* andere, in zijn stift en sloten (*Bouillon*, b.v. *Huy* enz.) in bezetting gelegd. - Waarschijnlijk zijn die echter buiten medewerking der overige rijksmagten in dienst gesteld. Dezelfde memorie verzekert tevens: 'daz Ire. f.g. auch des Herzogen zu Alba etliche Schutze an und in die statt Lüttich zenemen verursacht worden.'

Waar zulke geruchten werden vernomen, en zulke feiten gezien, waar partijzucht hetgeen zij zag en hoorde, vergrootte en verergerde, wat moesten de goede burgers der stad *Luik* doen? - Er zullen er geweest zijn, die de zaak der kerk tot el-

ken prijs gehandhaafd wenschten, en eere zij hun, zoo zij zich trouwelijk aan hunnen bisschop aansloten. Er zullen er geweest zijn, die vertrouwden, dat de bisschop den storm, dien hij opriep, zou kunnen bezweren, en dat zal niet de

overtuiging, maar wel het voorwendsel geweest zijn dier menigte, welke, zedelijk de minderheid, in tijden van omwenteling, van getal de meerderheid uitmaakt; die al wachtende, hun besluit naar de uitkomst regelen, en het koren eten,

waar anderen den akker met hun bloed hebben gemest. Maar dit kon het beginsel niet worden der Hervormden, die geene andere onfeilbaarheid erkenden dan die van Gods woord; niet der Katholijken, die de Spanjaarden als afgrijsselijke

dwingelanden en de vervolgers ook van hunne vaderlandsche regten beschouwden; niet dergenen, eindelijk, die zich van vroegere onlusten bewust waren, en in den triomf hunner tegenstanders hunnen eigenen ondergang voorzagen. Zoo iemand hierop zegt, dat ook deze die partij hadden moeten kiezen, welke voor hun vaderland op den duur de beste was, hij wete, dat dergelijke grondregels zich nimmer in hunne algemeenheid laten toepassen, omdat het lot der volken meestal wijzer dan de wil der volken is. Voor hen schoten slechts twee wegen over te kiezen: Openlijk, tegen het gebod huns meesters, de wapenen op te vatten met den prins van *Oranje*, die het vernietigen der Inquisitie en het verdrijven der Spanjaarden tot leus voerde; óf in hun vaderland blijvende, zijne zaak, door het dwarsen van de plannen der overheid, des noods door verraad, te bevorderen, maar van beide was de eerste weg de eerlijkste, en, bij gelijke uitkomst, de roemrijkste. Men beoordeele hiernaar het gedrag, en toetse, wat er ware van die eendragt der burgerij, waarop de Luiksche geschiedschrijvers roem dragen.

Keulen en *Aken* behoorden tot de voornaamste plaatsen, werwaarts de ballingen voor de zaak van godsdienst en vrijheid hunne toevlugt namen[(1)]; maar te *Aken* inzonderheid hadden zich

(1) De Spaansche geschiedschrijvers geven hoog op van den overlast, door den prins aan de stad *Aken* aangedaan, van welke hij eerst vijftig duizend kroonen ter leen vroeg, doch zich vervolgens, na hevige bedreigingen, met zes en twintig duizend liet tevredenstellen. Dat echter van die 26,000 het kapittel alleen twintig, de burgers slechts zes moesten betalen, is zoo buiten alle evenredigheid, dat daardoor het vermoeden van J.B. DE TASSIS, *de Tumult. Belg.*, bij HOYNCK VAN PAPENDRECHT, *Anal. Belg.*, T. II, p. 130, allen grond van waarschijnlijkheid krijgt. Hij zegt namelijk, dat de Akenaars die betaling deden, *vano aut forsitan spontaneo metu inducti*. Hoe zeer de Akenaars den prins genegen waren, daarvan geeft ons verhaal eene proeve. Hetzelfde was eenigermate met de Keulenaars het geval. De bisschop was ten nadeele van den prins van *Oranje* gestemd. Bekend is in dit opzigt de anedote van het leeuwen- en stierengevecht bij V. REIJD, *Nederl. Gesch.*, p. 5. Maar de gezindheid van den bisschop was niet die van de Keulenaars. Een vrij lange klaagbrief van den Hertog van ALVA, over den onderstand, aan de vijanden van Z. Kath. Maj. verleend, werd dan ook zoowel aan den bisschop als aan de stad *Keulen* gezonden (14 Novemb., 1568). De stad *Keulen* antwoordde, dat zij officieël allen onderstand aan den prins had geweigerd, maar niet kon beletten, dat hij in de stad voor zijne eigene rekening wapenen had gekocht, evenmin als dat zijne aanhangers zich daar vestigden, of voor geld daar vertoefden.

de Luiksche uitgewekenen verzameld. Daar waren burgers en overheid gunstig voor de zaak des prinsen gestemd; daar werd de Hervormde Godsdienst, ten minste oogluikend, toegelaten: daar werden penningen verzameld voor de aanstaande onderneming, en krijgslieden gewapend voor elke kans van overwinning, die zich mogt aanbieden. Naar *Aken* was het ook, dat BOURLETTE, uit de gevangenis ontslagen, zich heen begaf. Maar zoo hij iets meer dan veiligheid, zoo hij rust zocht, gelijk het zijne jaren en geledene rampen schenen te eischen, dan was *Aken* daarvoor de plaats niet. Aller gedachten waren er ingenomen en opgewonden door den aanstaanden krijg. Met LUMEY vereenigde toeval of keus hem in dezelfde herberg. Behalve LUMEY waren er LOVIRVAUL en BETHON, of die ik het eerste had moeten noemen, omdat zij in de beraamde aanslagen meer dan haar man gold, BETHON'S vrouw, MARIA VAN GHOOR. Bij zulk eene zamenspanning was BOURLETTE te belangrijk een persoon, om niet welkom te zijn. Zijne aankomst werd den prins berigt, en door tusschenkomst van DELVAUX, die zich te *Keulen* aan diens zijde bevond, ontving BOURLETTE, ofschoon nog pas te *Aken* gevestigd, de aanstelling tot proviandmeester des legers. De post was voor den leeftijd van BOURLETTE beter dan werkelijke krijgsdienst berekend. Hij veroorloofde hem meestentijds te *Aken* te blijven, en hij aanvaardde die taak niet alleen, maar verbond zich van dat oogenblik af met lijf en ziel aan de zaak des prinsen, in welken nood of gevaar het hem ook mogt storten.

Met lijf en ziel, zeggen wij, want ook de partij des prinsen was zamengesteld uit aanhangers van onderscheidenlijk gewijzigde verknochtheid en verschillende gezindheid. Wij hebben voor mannen als HOOGSTRATEN en anderen, die in het Katholijke geloof volhardden, al den lof over, dien HOOFT aan de gematigden van elke kleur zoo kwistig toezwaait. Maar op het oogenblik, dat geweld met geweld moest worden gekeerd, was 's prinsen sterkste steun in dezulken, die, door zich jegens het verledene schuldig te maken, al hunne hoop aan den toekom-

stigen ommekeer van zaken moesten hangen. Van dien aard waren, onder zijne toenmalige bondgenooten, CUYLENBURG, MARNIX, LEEFDAEL, de VAN DER NOOTS, SONOY en anderen. Zij hadden openlijk der oude godsdienst vaarwel gezegd, en waren daarmede de vijanden geworden van elke orde, door die godsdienst geheiligd. De politieke oorlog werd bij hen door het vuur des geloofsijvers aangestookt; hervormd te zijn, was een waarborg voor het radicalisme dier dagen. WILLEM van *Oranje* doorzag, dat geene aardsche belangen niet meer overgegevene zelfopoffering worden behartigd, dan wanneer innige overtuiging ze met de eischen van hoogere behoeften verbindt. Slechts bij de uitkomst bleek het, dat de magt en de hulpmiddelen zijner tegenpartij te zwak waren aangeslagen, en toen droeg het fanatisme der zijnen bij tot het ongeluk der onderneming. Maar thans wendde hij al zijn vermogen aan, om den oorlog, dien hij voorhad, tot eenen heiligen krijg te verheffen. Thans waren hem de hervormde predikers welkom, die zijne zaak tot Gods zaak maakten. Te voorzigtig, om den stap des overgangs te doen, zoolang hij door hetzelfde beginsel niet al zijne handelingen en ontwerpen tot eenheid kon ordenen, wenschte hij toch, dat men reeds nu in hem den held des Hervormden geloofs aanschouwde. Waarschijnlijk zal de redevoering zijns Duitschen veldpredikers, bij PONTUS HEUTERUS, L. XVIII c. 11, wel een verdichtsel zijn van dien ijverigen Katholijk; maar hoewel de prins in zijne ‘Waarschouwinge’ vermeden had het oude geloof en de belijders daarvan te kwetsen, toch ging, onder zijn toezigt en van zijnen veldprediker, ADRIANUS ZARAPHYA, een boeksken het land rond, waarin de zoogenaamde Papisten niet werden gespaard, en de geloofsgenooten onder den volke tot eene plegtige voorbede opgewekt, om den wonderdadigen arm Gods over den aanstaanden krijg in te roepen(1).

(1) Ald., p. 7, I.D. De titel van het boekje is: *Eene hertgrondighe begheerte van den edelen, Lanckmoedigen, Hoochgheboren Prince van Oraengien, mitsgaders alle syne Christelyke, edele, vrome bontghenooten op alle menschen begeert, van wat condicie oft qualiteyt sy zijn, die den Heere lief hebben ende vreesen, ende ooc beminnende syn de welvaert van onsen ghenadigen hoochgeboren Koninck Philips van Spaengien, Nederlanden, mitsgaders oock dat Keyserlycke Rycke: welcke landen nu soeckt te bederven ende heel te ruineeren onder 't schijn van beschermínge, eenen ghenaemt Duca de Alba: In wiens harte noch verborgen ligt een ontwtsprekelycke bloetdorstige tyrannye, die hy volbrengen sal, soo verre hy d'overhant crycht, so ghy in dit clein Boexken wel sult bevinden, dat het warachtich is.* - Aan het einde leest men: *Ghemaeckt by my Adrianum Zaraphya, dienaer des Goddelycken Woorts by den edelen Prince van Oraengien. Datum* 1568 *den* 21sten *Septemb.* Merkwaardig is in dit boekje de ernstige verzekering, dat de prins geen' avond te bed ging, zonder God voor de bekeering des hertogs van ALVA te bidden, en dat hij, om die bekeering in de hand te werken, hem thans met magt van wapenen zou aantasten. Te weten, met zulk litterarisch geschut bevocht men elkander in die dagen. Even devoot schreef van zijne zijde de hertog van ALVA aan den keizer, dat hij zich na de overwinning van *Jemmingen* naar *Utrecht* had begeven, ‘der Hoffnung, Got der Almechtige wurde dem Printze von Uhranien seinem bosen fursatz in betrachtung seinesz Brueders Graff Ludwig von Nassau empfangenen billigen straff, etwas gemildert und von vernern vheindtlichen gewalthäten abgehalten haben.’ De ‘waarschouwinge’ van den prins, en als ware het programma van zijne onderneming, is te vinden bij BOR, *Bijvoegs.*, Dl. I, p. 121. Vergelijk ook p. 253.

In den strikten zin, dien wij opgaven, werd BOURLETTE de aanhanger des prinsen. Zoodra hij in den dienst van dezen was getreden, legde hij tevens openlijk, belijdenis af van het Luthersche geloof. Van dien tijd af steeg de Luiksche uitgewekene bij hem in achting en vertrouwen. Gelijk de beide SCHWARTZ'SEN, doctor MEISZNER en anderen zijne belangen door onderhandeling met de Duitsche vorsten moesten voorstaan, zoo werd, ten opzigte van *Luik*, die taak inzonderheid aan BOURLETTE toevertrouwd. De prins bevond zich toen te *Sinzich*, op korten afstand van *Keulen*, en BOURLETTE vervoegde zich bij hem. 'BOURLETTE!' sprak de prins, 'ik weet, dat men u te *Luik* groot onregt heeft gedaan; maar gij hebt er vrienden en invloed. Voor mijn leger bestaat er geen beter doortogt dan door die stad. Hadde ik daar den pas, dan ware ik mijne zaak en den hertog van ALVA meester. Gij moet mij tot elken prijs dien pas bezorgen.' De weg naar *Nederland* door *Luik* te nemen, was de raad geweest, dien graaf LODEWIJK van *Nassau* en HOOGSTRATEN altoos aan den prins hadden gegeven, en de Luiksche heeren drongen, met minder zuivere oogmerken op hetzelfde aan. Want reeds eer de jagt begonnen was, werd door hen de beerenhuid verdeeld; LUMEY kwam er openlijk voor uit, dat hem het stadhouderschap over het bisdom, ingeval van overwinning, toebehoorde, en uit eerbied voor het aanzien van den huize VAN DER MARCK, week DELVAUX beleefdelijk voor dien eisch. Zulke luchtkasteelen waren kinderspel; maar ernst was, dat het hart des zwijgers tegen den bisschop eenen wrok voedde, die naderhand zijne gewone bezadigdheid door eene hevig-

heid vergaauwde, zoo als wij schaars in den grooten man opmerken. Ernst was, dat GROISBEEK, van zijne zijde, de eerste vorst des rijks bleek, die met kracht en kloekheid zijne plannen wederstond; dat hij de eerste vervolger zijner krijgsligtingen, en de medewerker tot de ramp van *Daelhem*, was geweest. De prins wist, wat hij ook nu van hem te wachten had, en de waarschuwingen der Luiksche edelen waren overbodig, welke hem vermaanden, geene hoop op hunnen prinsbisschop te koesteren. De ondersteuning, die de prins van zijne Luiksche bondgenooten eischte, was des noods onvoorwaardelijk, en wij mogen het voor eene zinledige spreekwijze houden, wanneer BOURLETTE, op aandrang van HOOGSTRATEN en LOVIRVAUL, in het verzoek des prinsen bewilligende, er de voorwaarde bijvoegde: ‘Dat daarmede niemand leed zou geschieden.’

Van dat oogenblik af werd dus BOURLETTE de hoofdleider van al, hetgeen aan de zijde van *Luik* voor den prins te werven, te onderhandelen en te bespieden viel. Zijne eerste pogingen beloofden eene goede uitkomst. Twee Luikenaars van eenig aanzien bevonden zich op het oogenblik te *Aken*. Met hen werd de zaak overlegd, en zij oordeelden zich van de medewerking der twee en dertig ambachten alles te mogen beloven. Met de verzekering, dat zij deze zouden winnen, vertrokken zij huiswaarts, vergezeld van BOURLETTE'S dienaar, welke in last had, hetzij door briefwisseling, hetzij door mondeling onderhoud, voor zijnen meester de verstandhouding aan te knoopen met dezulken, die de zaak der uitgewekenen waren toegedaan. De zamenzwering rijpte langzamerhand; men schreef aan BOURLETTE, dat men gereed was den prins alles ter wille te doen, ‘mits slechts het land geen geweld leed.’ LAURENT DE ISIER, een lid van den raad, voegde er de vermaning bij, dat de prins het vooral aan geen geld moest laten ontbreken. Andere mededeelingen stelden BOURLETTE in staat, om voor de plannen van ALVA zijnen meester te waarschuwen; want met nieuwen toevoer van levensmiddelen versterkt, koesterde deze den toeleg, om over de *Maas* te trekken, en het nog onvolkomen leger des prinsen te verstrooijen of te verpletteren.

(*Het Vervolg en Slot in het volgende Nommer.*)

Mijn zwarte tijd.
Eene herinnering uit mijn akademieleven.

Et in Arcadia ego!

Vóór een tiental jaren merkte men veel liefde op tot poëzij bij de kweekelingen der Leidsche hoogeschool, en eenige, niet zonder aanleg, gaven zich met grooten ijver aan hare beoefening over. Vóór tien jaren! Een lange tijd voorwaar! en sedert. hoeveel verandering! De bloesems der jeugd zijn afgevallen, en de achttienjarigen van toen, wat men den mannelijken leeftijd noemt, ingetreden. Er worden echter fijne ontleders der ziel aangetroffen, die dit laatste schoorvoetend zullen toestemmen. Dewijl zij, mogelijk behaagziek, het tijdperk der lente gaarne, langer dan de natuur het toelaat, zouden gerekt zien; dewijl de werkelijkheid der latere jaren, met hare beslommeringen, hare bezorgdheden, hare eerzuchtige behoeften, hare zelfzuchtige neigingen, haar koud proza, hen afschrikt en terugstoot, of om welke redenen het moge zijn, stellen zij eenen overgangstijd tusschenbeide, welken zij met den naam van de tweede, om het zoo eens uit te drukken, de achterjeugd, bestempelen[(1)], en welke, volgens hen, van acht en twintig tot drie en dertig jaren ongeveer loopen zou.

Zonder nu te onderzoeken, in hoeverre al de gevolgtrekkingen, die misschien uit dit beweren te verkrijgen zouden wezen, aan de waarheid getoetst, hetgeen zij aannemen, kunnen ontzenuwen of omverwerpen; in hoeverre namelijk genoemd tijdperk nog voor een aanhangsel van, eene toegift op de jeugd, meer dan voor eenen onmiddellijken voorganger van

(1) Vid. Ste Beuve, passim.

den zomer, zoo niet reeds den zomer zelven des levens, te houden zij, - meenen wij het echter aan weinig twijfel onderhevig, dat, voor meer bespiegelende, in zich zelve gekeerde en dweepzieke zielen, een ware en gewigtige overgang tusschen het bedoelde vijftal jaren gelegen is, gedurende welker loop de mensch eene allezins heilzame verandering ondergaat, het hart, ten gevolge van eenen dikwerf hardnekkigen, bloedigen, moeijelijken, altijd smartelijken strijd, de kluisters eindelijk voor goed verbreekt, welke het aan de meer en meer verstervende jeugd vasthechten; zich, na menigen traan, voor eeuwig van het zorgeloos en bloemrijk verleden losrukt, en heldhaftig en genezen van de hersenschimmen der jongelingsjaren, zich in de armen werpt van het werkdadige leven.

Acht en twintig jaren! De maatschappij heeft zich voor den jongeling geopend. Haar vloed komt al nader en nader. Weldra zal zijne boot, van allen kant door de golven omgeven en aan hare onstuimigheid prijs gegeven wezen. Maar kleinmoedig wendt hij het roer, en ziet achterwaarts naar de blijde dagen der jeugd; hij gevoelt zich wars van den toch zoo onvermijdelijken oceaan, en te midden reeds van de branding, tracht hij, beheerscht door de nog altijd even levendige prikkelbaarheid zijns harten, als toen hem de kroon der lentebloemen door de lokken zwierde, zoo veel van het beminnelijkste, van het dierbaarste, van het teederste, uit het verledene te redden, als de snelheid van den onverbiddelijken tijd zal toestaan, tot hij zich ten laatste, uit vreeze voor schipbreuk, aan den ijzeren wil des noodlots onderwerpt, en aan de baren der wereldzee toevertrouwt.

Acht en twintig jaren! Het verstand is gevormd, de ernst gekomen, de wetenschappelijke, de zedelijke opvoeding voltooid. Verstand, ernst, opvoeding, panden, waarborgen voor de toekomst, vruchten van de eerste, van de eigenlijke jeugd, tot welken prijs verkregen? Wie zal het zeggen, wie fluisteren, hoeveel de jongeling ondervonden, hoeveel geleden, welke tranen geweend, welken lach gelagehen heeft, welke zoo korte en hevige, als van elkander in rigting verschillende, zoo niet tegenstrijdige, omwentelingen doorgeloopen, welke vervormingen ondergaan in de leerjaren zijner onervarenheid, zijner voorbereiding tot het leven! een tijdkring, gedurende welken de pas gewordene aarde, aan uitbarstingen van velerhande uitwerking onderhevig, bekoelen moest, opdat het gematigde verstand er eenmaal op zou mogen leven? Nu, nu eerst,

hoevele herinneringen, hoevele beelden, welke den geest stemmen, hetzij vrolijk, hetzij droevig, in de stille uren der overpeinzing! Herdenkt de hartstogten, welke u verslonden, de dwalingen, welke u onderwezen hebben; herdenkt, wie gij waart, wie gij zijt, hoe en waardoor en door wie gij u gevormd hebt tot wat gij zijt geworden! Landen hebt gij doorgereisd, welker karakter en zeden u gegrift staan in den geest; lotgevallen, wie weet? lotwisselingen mogelijk hebben u beproefd en geslingerd, bittere teleurstellingen gegriefd; bij stervenssponden hebt gij uwen rouw geklaagd; gij zijt bedrogen en verrast geworden, uw hart is beurtelings verbrijzeld geworden en met weldadigen balsem overdropen. Liefde en haat hebben er in gehuisvest, hebben er strijd in geleverd, en een gansch stom en onvermoed verleden ligt er in begraven als op een eenzaam kerkhof, aangelegen wel is waar gelijk eene aangename wandeldreef, doch waar eene tusschen rozen en jasmijnen weggeschovene zerk, ter ongelegener ure, de dooden verraadt, die slapen onder deszelfs grond; een bitterzoet verleden, waarin, beschenen en gekleurd door de begoochelingen der jeugd, of verleidend en sierlijk aangedaan, als op een gemaskerd feest, allerlei, hoe dikwijls sedert lang verflaauwde, schaduwen herrijzen door de magt des geheugens, voor welke de fijne snaren trillen der teêrgevoeligheid, en de edele tranen des weemoeds opwellen. Hoedanige herinneringen zijn het? Ach! niet meer dan zwakke ademtogten, gelijk over de zee des levens, maar die, op vleugelen voortgedreven, hare geheele oppervlakte met rimpels slaan of effen strijken! Een onbeduidend tafereel uit de kostschool met hare tucht, uit de latere met hare wetenschap; de ontwikkeling van den geest, de beschaving van den smaak, in haren gang, langs onnaspeurbare bijzonderheden, in het denkvermogen opgerezen; een wenk van de hand, welke ons ophief, eene bedreiging van de hand, welke ons nedersloeg; blijde spelevaarten langs het stroogele strand; woordekens uit eenen geliefden mond; een knaap, die ons aanstond, maar ons, in het voorbijijlen op de levensbaan, niet meer dan eene gulle kushand toewierp; purperen wolkjes, na eene ondergaande zon; afgebroken nokten uit een vervlogen lied; bruine lokken, onder het schemeruur in de war gestoeid; tooneelen van zwakte en verleiding, voor wie gij op uw nachtleger bloost, en die u niettemin driftig doen opvliegen, begeerig, als ge zijt, dat het oogenblik der verzoeking, maar vooral der bezwijking, nog

eenmaal mogt aanbreken; vrouwen, die voor ons gesmacht hebben, of door ons aangebeden, en die wij wreedaardig versmaadden; ringen gewisseld, en, helaas! gewisseld voor eene tweede maal; vriendschappen, die ontloken, vriendschappen, die verdorden; getrouwe makkers, die voor ons zouden gestorven zijn, en die wij achteloos verlieten, dwaze en onverschillige, onzer verknochtheid onwaardig!....

Acht en twintig jaren! Is het niet het droevige tijdstip, waarop de reiziger zich, tot onherroepelijk afscheid, reikhalzend omkeert naar het veelkleurige land van *Italië*, voor eenen allerlaatsten keer het blaauwe welfsel aanschouwt, de weelderige meeren ziet vlieten; voor het laatst de steden van marmer begroet; voor het laatst den geur der citroenboomen opvangt; voor het laatst het zoele windje hoort suizen; voor het laatst al zijne zoetste herinneringen te zamendringt en op één punt zijns geestes verzamelt, alvorens af te dalen naar het Noorden, en zich aan de bezigheden en de betrekkingen des maatschappelijken levens te onderwerpen?

Vóór tien jaren, zeiden wij, heerschte veel geestdrift voor poëzij onder eenige kweekelingen van de Leidsche hoogeschool, zoo veel zelfs en eene zoo gelukkige, dat enkelen van het troepje, na verloop van eenigen tijd, de eer wedervoer, niet onopgemerkt te blijven door mannen, wier namen in de vaderlandsche letterkunde eenen vasten en luistervollen rang hadden ingenomen. Het was eene opbruising, eene uitspatting, zoo men wil, maar alleen in het poëtische: de regtbank had er niets mede gemeens. o Die zwarte tijd! o Die goede dagen van voorheen, toen wij zoo rampzalig waren; die zonnige jaren van akademievreugd, toen wij zoo wanhopig keken; toen men zich aan eene voortdurende romaneske aandoenlijkheid overgaf, die ons benijdbare nachten van slapeloosheid bezorgde, in heerlijker droomen gehuld dan de rust schenken kan[1], en welke den verhitten jongen dichter verzen ingaven, uitboezemingen van een diep, maar, den Hemel zij dank! slechts gewaand en denkbeeldig ongeluk. Ook dit tijdperk moet de gevoelige jongeling door; ook deze wellustige droefgeestigheid behoort den man de zenuwen te hebben aangegrepen, deze koortsachtige blos de kaken roodgeverwd, want zij zijn vermomde vormen van de ontwakende drift, welke zich bij voorkeur op de kunst werpt, en voor deze

(1) Men vergelijke: J.J.L. TEN KATE, Aan de slapeloosheid; *Bladeren en Bloemen*, blz. 19.

van haar eenen uitweg eischt. o Die lenteavondwandelingen bij het licht der maan, terwijl de nachtegalen kweelden tusschen de lage frissche struiken van den kruidtuin, terwijl men zich verloor in de innigste gesprekken en de geheimste mijmerijen, en de boezem te eng was en de taal te kort schoot voor datgene, welks onbestemdheid niet vermogt in woorden te worden opgelost; terwijl men zich onderling baadde in den roem der toekomst, welken men zich, niet zonder veler ergernis, als reeds tegenwoordig, half toerekende, en men voor het oogenblik onuitsprekelijk zalig was in de wederkeerige ebbe en vloed eener onvernietigbare vriendschap. Het was dichten zonder eind; het was droomen, het was dweepen; het was aan eene ziekelijke, ijlhoofdige, overprikkelde verbeelding toegeven en deze voeden met de reinste gaven van den geest. Wat er al niet schuilt onder het luchtige studentenmutsje! Doch geen nood! De jaren bedaren den bruisenden stroom wel, en het buiten deszelfs bedding getreden gevoel bevrucht weldra, als een andere Nijl, de groenende landerijen des verstands, onderwijl de jongeling zich eenen korf vol honigzoet herdenken verzameld heeft, tegen de kalmere tijden, die komen zullen.

Gelijk ieder uit het clubje, over hetwelk wij spreken, onder zijne vrienden zijne boven alle uitverkorene lievelingen had, zoo bezat ieder voor zich ook nog andere vrienden, die slechts voor hem leefden door het papier, en tot hem spraken door de pers. BYRON, GÖTHE, BILDERDIJK vooral, de verbitterde dichter, de gevierde wetgever, naar wiens woorden de jongeling zweert, in wiens geboden hij gelooft, wiens herinnering bovendien toen nog versch in het geheugen lag, die sommigen gekend, ten minste gezien hadden, die, kort geleden eerst het grijze hoofd ter ruste had gelegd in Haarlems hoofdkerk, - deze waren voornamelijk de groote afgoden, aan welke zich de nieuwere Fransche dichtschool, met HUGO aan de spits, aansloot, welke toen juist hare zegevierende vanen, weinige jaren te voren ontplooid, aan flarden gevochten in het romantische kamp had teruggebragt. Allen werden nagezongen, sommigen bezongen. Dát was een oogenblik! Men schrikte voor niets; alles durfde men aan; een tijd van overmoed en dichterlijke aandrift! Zonder aarzelen draafde men door, zwaaide men de pen. De geschiedenis der vaderlandsche letterkunde, want van enkele voortbrengselen achtte zij het niet beneden zich aanteekening te houden, draagt de merken van dit woelige tijdstip; vertalingen naar

BYRON, WALTER SCOTT en MOORE; bundels poëzij; akademische en andere jaarboekjes, welke de manier ondubbelzinnig aangeven; beoordeelingen, die den leerling in den stoel des leeraars verplaatsten; dichterlijke verhalen, die men niet vergeten zal. Want de jonge vernuften, wij behoeven het naauwelijks te herinneren, waren vruchtbaar; de hunne was eene milde, gemakkelijk zwellende ader, al te mild, om niet spoediger, dan velen voor den roem onzer dichtkunst bevorderlijk oordeelen, op te droogen. Ja, zelfs was zij nog oneindig overvloediger dan algemeen kan geweten worden, want het was het tijdvak van den krijg tegen de zwarigheden van den vorm. Hoeveel, uit die dagen van *the yellow leaf*, dat wijsselijk der vlammen is prijs gegeven, of in het eeuwige duister weggeborgen ligt; hoeveel, waaraan de dichters zelve niet het minste gewigt meer zouden hechten, als zwakke, onrijpe voortbrengsels, hunnen tegenwoordigen naam onwaardig, van hunnen eersten tijd aanzien, of stiefvaderlijk welligt niet eens meer voor hun kroost erkennen willen! Doch waartoe ook deze onvolmaakte en zwakke pogingen van dat eerste tijdperk meer in het bijzonder opgerakeld, en met fragmenten, die wij zouden vreezen er door te ontheiligen, gestaafd? Laat ons, al verder voortdwalende door het gebied des lieven verledens, toch zorgen, ons niet te vergrijpen aan zangen, die, hoe gering hunne letterkundige waarde ook moge zijn geweest, ons kwijnend hart eenmaal zulk eene groote verlitging, zulk eenen welgevalligen troost, zulk eenen zaligen balsem toebragten! o Laat ons zoo lang mogelijk de verrukkingen van ons jongelingsleven bewaren; schamen wij ons de dweepzieke gevoelens niet, welke tot verkeerde verzen verleid hebben, en, broeders van weleer! bezweert ieder' der toenmalige wanhopigen met de woorden van den marquis VON POSA:

> Sagen Sie
> Ihm dass er für die Traüme seiner Jugend
> Soll Achtung tragen, wenn er Mann seyn wird,
> Nicht öffnen soll dem tödtenden Insekte
> Gerühmter besserer Vernunft das Herz
> Der zarten Götterblume - dass er nicht
> Soll irre werden, wenn des Staubes Weisheit
> Begeisterung, die Himmelstochter, lästert.

Leiden, Januarij, 1844.
J. KNEPPELHOUT.

Nelson, Pitt en Fox.

(*Uit* W. Scott's *Marmion*.)

Terwijl ik het waag eene proeve van vertaling van W. SCOTT'S meesterstuk, de hulde aan NELSON, PITT en FOX, in den Voorzang van *Marmion*, onder de oogen des publieks te brengen, meen ik, tot regt verstand van het dichtstuk, eenige historische herinneringen te moeten doen voorafgaan.

NELSON, PITT en FOX, de drie grootste mannen misschien, waarop *Brittanje*, bij den aanvang dezer eeuw, mogt bogen, waren binnen één jaar tijds aan het vaderland ontvallen.

Van NELSON is het niet noodig veel te zeggen. De grootste vlootvoogd onzer eeuw, de overwinnaar bij *Aboukir*, op *de Sond* en bij *Trafalgar*, besloot zijne korte, doch schitterende loopbaan, in de armen der overwinning, den 21sten October, 1805.

De toespelingen op de rivaliteit van PITT en FOX, in het gedicht voorkomende, noodzaken ons, van hen iets meer te zeggen.

In 1783 bevond FOX zich met lord NORTH aan het hoofd van het Ministerie, en deed zijn berucht voorstel, om het bestuur van het in *Indië* veroverde grondgebied aan de Oostindische Compagnie te ontnemen. De toen eerst 24 jarige PITT plaatste zich aan het hoofd der oppositie tegen deze bill, en geruggesteund door de vermogende pogingen des konings, en de petitiën van den handelsstand, wist hij het voorstel van het Ministerie te doen schipbreuk lijden, en vóór het einde des jaars stond de jeugdige zoon van lord CHATHAM zelf aan het hoofd

van het Kabinet, en wist zich achttien jaren lang in zijne plaats te handhaven. Al dien tijd stonden de twee grootste staatsmannen, de twee grootste redenaars van *Brittanje*, vijandig tegenover elkander.

De uiteenloopende gevoelens dezer groote mannen werden voornamelijk in het licht geroepen door de gebeurtenissen, die de Fransche omwenteling volgden. De losbandigheid en gruwelen, waarmede deze omkeering, ten behoeve der volksvrijheid, gepaard ging, deden velen zich vaster klemmen aan het bestaande gezag, en de nieuwigheidszucht met ijver bestrijden. De verschijnselen van sympathie voor de Fransche volksbeweging, die zich hier en daar in *Engeland* begonnen te vertoonen, werden door PITT met krachtige hand, en zelfs niet zonder eenige gewelddadigheid, bedwongen, en van het oogenblik, dat de Fransche omwenteling hare gevaarlijke stellingen door de wapenen naar buiten begon te verspreiden, werd onverzoenlijke krijg tegen *Frankrijk*, en opwekking der vreemde mogendheden, om tot dat doel mede te werken, het stelsel van PITT. De edelmoedige FOX zag met diep gevoelde smart het bloed en de schatten van *Brittanje* verspillen in eenen strijd tegen beginselen, waarvan hij slechts de overdrijving en het misbruik kon afkeuren, en dat misbruik zelf grootstendeels door de vijandige houding van *Groot-Brittanje* uitgetart waande. Eindelijk maakte de uitgeputte staat van 's lands geldmiddelen, in 1802, den vrede van *Amiens* gebiedend noodzakelijk. PITT trad voor eenen korten tijd van het Ministerie af, misschien om niet zelf den vrede te sluiten, dien hij zoo lang bestreden had. Doch het gedrag van BUONAPARTE deed weldra zien, dat het behoud des vredes niet van *Engeland* alleen zou afhangen. In 1804 keerde PITT in het Ministerie terug, en in het volgende jaar vormde zich eene nieuwe coalitie tegen *Frankrijk*, waaraan *Engeland, Rusland, Oostenrijk* en *Zweden* deel namen. De reuzenkracht van NAPOLEON verpletterde *Oostenrijk* te *Ulm*, en versloeg de Russen bij *Austerlitz*; keizer FRANS strekte de handen smeekend naar vrede uit; *Rusland* trok zijne troepen terug, en den 6^{den} December, 1805, werd de vrede van *Presburg* geteekend. Den 23sten Januarij daaraanvolgende, stierf PITT aan een gebroken hart, op de puinhoopen der laatste coalitie, die hij tegen *Frankrijk* had kunnen vormen.

FOX trad thans, nevens lord GRENVILLE, aan het hoofd der zaken, en gelijk zijn stelsel, en de thans geheel geïsoleerde staat van *Engeland* medebragt, werd weldra een aanvang met

vredesonderhandelingen gemaakt, zonder dat echter de oorlog gestaakt werd. Want hoe zeer FOX ook den vrede mogt wenschen, hij wilde dien niet ten koste van de eer. Welke, onder andere omstandigheden, de uitslag dezer onderhandeling mogt geweest zijn - wie kan het beslissen? Doch op het oogenblik van hare crisis, gaf FOX den geest, den 13^{den} November, 1806, en met hem bezweek het stelsel van den vrede.

PITT en FOX liggen naast elkander begraven in *Westminster-Abbey*, de plaats, waar de gedenkteekenen van vorsten en helden, staatsmannen en dichters, de roemrijkste namen van Brittanje's geschiedenis in het geheugen des bezoekers terugroepen.

SCOTT schreef de inleiding tot zijn' *Marmion* in hetzelfde jaar, waarin PITT en FOX hunne schitterende loopbaan hadden afgeloopen, en geheel doordrongen van het verlies, dat zijn vaderland, in den woedenden storm, van zijne beste stuurlieden beroofd had. De gedachte, dat beide over zijn eerste Dichtwerk, *het Lied van den laatsten Meistreel*, hun welgevallen betuigd hadden, noopte hem, zoo als hij ten slotte getuigt, om hun beider namen thans in één erkentelijk lied te vereenigen. Dat, in den grooten worstelstrijd tusschen deze mannen, SCOTT der partij van PITT was toegedaan, zal ons uit zijn Gedicht ten duidelijkste blijken; doch zoo edel en beminnelijk was het karakter van FOX, dat de hulde, hem na zijnen dood door zijne vijanden toegebragt, niet in dit voorbeeld alléén, die zijner vrienden schier geëvenaard heeft. - PITT'S stelsel had, gedurende zijn leven, verre de overhand; na den val van NAPOLEON, toen de angst uit de gemoederen geweken was, begonnen velen in hetzelve meer het uitwerksel van vrees, dan van politieke schranderheid te zien. Deze te late wijsheid vergeet misschien, dat PITT slechts de voorname tolk was van de partij, die de meerderheid der natie uitmaakte. Echter kan zij regt hebben; doch vriend en vijand zullen moeten getuigen, dat nimmer minister zijn vaderland onbaatzuchtiger diende dan PITT.

November's lucht is guur en koud,
En bruin en saploos zijn haar blâren:
Nog onlangs kondt ge in 't digte hout
Naauw 't ridslen van de beek ontwaren,
Zelfs waar gij ze in haar donker bed,
In weeldrig kreupelhout verscholen,
De steilte kronklend af zaagt dolen,
Ten grenspaal aan mijn' tuin gezet.
Nu ruischt zij woest door braam en doorn,
En scheert 't vergraauwde veld in toorn,
Stort klaatrend van den rotswand af,
En schuimend, tot haar blanke spiegel
Verbruint, in 't onbesuisd gewiegel,
Vindt ze in de Tweed een haastig graf.

De rijke herfsttint stort niet meer
Zich op de kruin der heuvlen neêr;
De Tweed kaatst, bij 't vervroegde dalen
Des avonds, 't purper van de stralen,
Die rusten op hunn' top, niet weêr.
De veldbloem stierf op kling en heiden;
Het schaap, door 't fel saizoen bestreên,
Vlugt naar beschutte dalen heen,
Waar 't nog een' matten straal ziet beiden,
En nog een handvol spichtig kruid
In 't watrig licht den grond ontspruit.
't Slaat, als in wanhoop, de oogen op
Naar der geliefde heuvlen top,
En laat ze dan met weêrzin dwalen
Langs 't somber zwerk, en 't graauw der dalen.
De herder, met verkleumde leên,
Trekt digt den mantel om zich heen.

Men ziet zijn' hond niet om hem zwieren;
Maar rillend volgt hij 's meesters spoor,
Ziet angstig rond, en spitst het oor,
Wanneer de stormen woester gieren.

Mijn kindren, schoon gehard en vast,
Gelijk 't den zoon der bergen past,
Gevoelen d'invloed der natuur,
En treuren in dit somber uur.
Zij spreken van hun zomerspelen,
Van 's zomers tooi, en 's zomers gloed,
En vragen, met beangst gemoed,
Of weêr de lentezon hen streelen,
De haagdoorn bloeijen, en door 't dal
Der vooglen lied weêr klinken zal?

Ja, snappers! 's voorjaars zon keert weêr,
En zal, hoe ook de storm regeer',
Weêr 't veld met madeliefjes tooijen,
Den haagdoorn weêr met bloesems strooijen,
Opdat gij tuiltjes vlechten moogt.
't Lam zal weêr op de heide springen,
De wilde vogel dartel zingen,
Terwijl hun lust uw vreugd verhoogt;
En blij zal weêr de zomer zijn,
Zoodat de dag te kort u schijn'.

Aan 't stoflijk wordt een bloeijend leven
Bij 't wisslen van het jaar hergeven,
En uit haar' slaap herrijst natuur
Door 't koestren van het zonnevuur.
Maar, ach! waar is de sterke hand,
Die uit uw' winter, o mijn land!
Een nieuwe lente voort doet spruiten?
Waar is de stem, die 't graf ontsluiten,

En wekken kan, die zijn geveld:
Uw raadsman, England! en uw held?
Het hoofd, dat voor uw welzijn dacht?
De hand, die 't staal greep voor uw magt?
De lentezon zal in uw dreven
Der kleinste plant haar bloem hergeven,
Maar schijnt vergeefs op 't lijkgesteent',
Waar Glorie om haar' NELSON weent,
En kan de nevlen niet doordringen,
Die, PITT! uw heilge tombe omringen.

Hun naam zij, met ondelgbaar schrift,
In 't hart van elken Brit gegrift!
Zegt tot uw zonen: ‘Dit is 't graf
Van die op Cadix' golven 't leven
Aan 't vaderland heeft prijs gegeven,
En 't stervend de overwinning gaf.
Kort was zijn loop, als 's bliksems licht,
En schittrend slechts, om te verslinden;
Des donders stem verkondt die schicht,
Waar zich een vijand moog' bevinden.
In 't eind - zij daalt op Cadix neêr,
Rolt, brandt, vernielt, - en is niet meer.’

Betreurt ook de verschoten star
Van die hem leerde zegepralen,
En die dien flits deed nederdalen
Op Nijl, en Sond, en Trafalgar;
Die, voor Brittanje's heil geboren,
De stem der wijsheid vroeg deed hooren;
Wien God, tot onzer zonden straf,
Te vroeg een plaats wees in het graf;
Die, wen ten top van magt en eer,
Die eer een zeepbel hield, niet meer; -
Den vuigen gouddorst kon versmaân,
En 't vaderland uit liefde diende, -
En die, de kolk des afgronds ziende,

Het dol geweld dorst wederstaan,
Wanneer een roekelooze schaar
Den teugel des gezags verscheuren,
Den oproerstandaard op wou beuren. -
Zijn wijs beleid bezweert 't gevaar,
En leert, met edeler bedoelen,
Hunn' moed hen op den vijand koelen,
En wijdt hunn' arm een betre zaak,
Opdat hun vrije borst voor ware vrijheid blaak'!

Waar' slechts gespaard uw edel hoofd,
Ofschoon van vroeger magt beroofd,
Dan hadt ge, als wachter op den toren,
Bij 't naken van het bang gevaar,
Het schelle noodsein laten hooren.
De stuurman, worstlend met de baar,
Had naar het vlammend bakenlicht
Van uwen raad zijn' koers gerigt;
En als een zuil van hechten steen,
Hadt gij den troon geschoord, alléén.
Maar thans, - die zuil - zij ligt verbroken;
't Is met des bakens glans gedaan;
Niet langer wordt de hoorn gestoken;
De wachter is ter rust gegaan. -

o Denkt, hoe in zijn laatste dagen,
Als reeds de dood haar prooi kwam vragen,
Hij, als een wakkre Palinuur,
Nog pal stond in het vreeslijkst uur;
De rust, hoe noodig, dorst verachten,
En stervend nog de matte hand
Om 't roer geklemd hield, tot zijn krachten
Bezweken, en het vaderland,
Bedreigd door duizend doodsgevaren,
Een prooi werd van de woeste baren! -

Zoolang, Brittanje! in uwe velden
Één onbezoedeld heiligdom
Nog rijzen mag, welks klokgebrom
Nooit bloed of oproer had te melden,
Maar nog, op 's Heeren heilgen dag,
Het landvolk oproept ten gebede;
Zoolang de Godsdienst en de Vrede
Nog één' vereerder vinden mag,
o Stort een' traan op 't lijkgesteent',
Zich welvende over PITT'S gebeent'!

Maar breek uw' stillen zucht niet af,
Al is, in 't naast hem rijzend graf,
Zijns mededingers asch besloten!
Verstomme uw *Requiescat* niet,
Noch waan den traan vergeefs vergoten,
Dien ge op FOX' tombe vlieten liet!
Want diepe kennis, hooge gaven,
Zij zijn ontijdig hier begraven,
Wen 't meest vereischt, en 't best besteed.
't Vernuft, dat van geen kwetsen weet,
Des oordeels goddelijk vermogen
Om te doordringen en betogen,
Het fijnst gevoel, verbeeldings gloed,
Zij sluimren met hem aan uw' voet;
En treurt ge, omdat ze in bange tijden
Van dwaling hem niet konden vrijden,
Wiens graf gij treedt, o dat uw lip
Geen woord van hard verwijt ontglipp';
En heilig zij zijn laatste spond'.
Hier, waar het graf van vorst en held,
Van bard en staatsman u verkondt,
Hoe 't eêlste op aarde ook grafwaarts snelt;
Hier, waar verstijfd zijn hand en tong
Van hem, die streed, en sprak en zong;
Hier, waar het statig tempeldak
Den verren toon der heilge koren
Hergeeft, en als de stem doet hooren
Die eens in Bethlem's velden sprak
Van vrede op aarde en welbehagen:

Zij hier, zoo ooit, door elken Brit,
't Vooroordeel, lang in 't hart gedragen,
En door partijzuchts vlam verhit,
Verbannen, - en vergeet' hij niet,
Dat FOX als Brit het leven liet!

Als gansch Euroop voor Frankrijk boog;
Als Pruissen kroop, en Oostenrijk
Zijn' keizer zag vertrapt in 't slijk,
En Ruslands heir zelfs rugwaarts toog,
Erkennend, dat geen vreemde moed
Een' laffen bondgenoot behoedt:
Toen nog dorst FOX d'olijftak smaden
Met oneers vuige smet beladen,
Stond nog voor Englands glorie vast,
En klonk het vaandel aan den mast. -
De Hemel, om zijn' moed te loonen,
Vereeuwigt door dit graf zijn faam,
En nooit kon marmren zerk den naam
Van twee verheevner mannen toonen!

Hoe ver, met goddelijk vermogen,
Zag men hen 't doel voorbijgevlogen,
Waarnaar gewone staatszucht haakt! -
De borst van eedler vuur doorblaakt,
Versmaadden zij, door list en kruipen,
De plaats des andren in te sluipen. -
Als Goden uit den fabeltijd,
Zoo deed hun magtge worstelstrijd
De natiën en rijken sidderen;
Ziet - al wat England edels baart,
't Staat onder de banier geschaard,
Trotsch op die eer, dier fiere ridderen,
Tot men in 't afgelegenste oord,
Zoo ver de Britsche vanen zwaaijen,
Den naam van PITT en FOX slechts hoort. -
De toovnaar, die den storm doen waaijen,
De zeeën droogen, 't licht der zon
Van 't firmament verbannen kon,

Riep in Thessaaljes woeste dreven
Nooit grootscher wonderen in 't leven. -
Thans is 't veimogend woord verstomd! -
Bij 't zwijgen van hun stemgetoover,
Bleef ons de heffe alleen nog over
Van 's levens wijn. - De doodklok bromt: -
Genie, talent eii smaal zijn heen: -
Voor altijd dekt hen deze steen,
Waar - denkbeeld, dat het hart verteedert,
En waarvoor 's stervlings hoogmoed zwicht, -
Waar, - met elkaâr in 't stof vernederd, -
De eene aan des andren zijde ligt.
De traan, op 't graf van FOX geweend,
Vloeit naar zijns vijands lijkgesteent';
En klinkt voor PITT hier 't *requiem*,
Van 't graf van FOX weêrkaatst de stem,
En luid roept ons die echo toe:
'Laat hier hun tweedragt met hen sterven;
Thans zijn ze, als broeders, 't strijden moê,
En 't oordeel, dat zij-beî verwerven,
Zij één - zink in bewondring neêr!
Want vrij moogt gij in alle hoeken
Het land der levenden dooizoeken:
Waar vindt gij huns gelijken weêr?'

Rust, vuurge geesten! tot de schal
Des jongsten dags u wekken zal! -
Kan uw Brittanjes zucht zelfs niet
De stilte van uw graf doorboren, -
Hoe zwak, hoe ijdel is dan 't lied,
Dat, u ter eer, mijn harp doet hooren! -
Toch waag 'k mijn hulde u op te dragen,
Want schoon het klonk uit 't verre Noord,
Gij hebt des Meistreels lied gehoord
Met lof; - wat kon hij meerder vragen?
Dus klinken van zijn harp, te zamen,
Uw beider onvergankbre namen!

Febr., 1842.
P.J.V.

Mengelingen.

Andries Bourlette.

(*Een hoofdstuk uit de geheime geschiedenis van den Vrijheidsoorlog.*) - 1568. -

(*Vervolg van blz.* 158.)

De magt, door den prins te velde gebragt, was op zich zelve aanzienlijk, en beschaamde de geringschatting zijner vijanden. Want zoo verhaalde men onder de smalle gemeente, dat de duivel op een zwart paard met één oor het land rondreed; dat hij den hoorn blies, en zich uitgaf voor een' overste van twee kornetten paardenvolk; dat hij soldaten aannam, geld op hand schoot, en gouden bergen beloofde aan allen, die de Geuzen wilden dienen. Met dat al was het tast- en zigtbaar, dat de toegevloeide hulpmiddelen, naauwelijks genoeg om een' krijg te beginnen, te kort schoten om dien voort te zetten; dat zijne magt verre beneden de maat zijner groote ontwerpen was. En daarom moest, wat aan kracht ontbrak, aangevuld worden door de duizende kansrekeningen eener staatkunde, zoo als WILLEM die in de school zijns meesters, den grooten KAREL V, had geleerd. Die staatkunde bragt zoowel de geestdrift der edelste gevoelens, als de baatzucht der laagste zwakheid, in aanslag; liever nog, zij verwarde en vermengde beide onderling tot eenen chaos van onrust, waaruit slechts een geest als de zijne de orde, die hij wenschte, kon scheppen. Het hoofd vol van de bedachtzaamst geleide onderhandelingen met de magtigste en kronkeligste hoven van *Euro-*

pa, liet hij toch geene dier fijne beweegdraden glippen, die hem de genegenheid eener enkele stad of burgerij konden verzekeren. WILLEM wist hoe elke uitslag van den aanvang afhangt. Onzeker, welke rigting, bij zijnen inval in de Nederlanden, te volgen, en gedwongen, aan het geleide zijner gelukstar zich te bevelen, zorgde hij met dubbele vlijt daarvoor, dat elke weg zoo veel mogelijk voor hem was geëffend, zoo veel mogelijk hem voordeel aanbood. Hoe kon hij onder de gunstige kansen *Antwerpen* vergeten? *Antwerpen*, vroeger zijne lievelinge en beschermelinge, maar, sedert hij het had verlaten, nog ongelukkiger dan hij zelf, waar graaf ALBERT DE LODRON met vuur en zwaard had geheerscht, en waar sedert de bloedraad zijnen regterstoel had opgeslagen? - BOURLETTE'S schoonzoon, JOH. DE SOMME, had zich naar *Aken* begeven, om na de lange scheiding der gevangenschap den ouden man te begroeten. DE SOMMES komst in eene zóó verdachte plaats, in een zóó verdacht oogenblik, was een der in die dagen gewone voorbeelden, met hoe onvast ecne genegenheid de onderscheidene partijen hare liverei droegen, en hoe ligt zij die voor den eersten winnaar den besten wisselden. Want hem, den contrôleur van het kasteel van *Antwerpen*, werd door zijnen schoonvader diens eigen post van proviandmeester des prinsen opgedragen, welligt omdat zijne aanzienlijke geldmiddelen hem geschikter maakten, in alles aan den wensch des vorsten te voldoen. Want vergeefs had deze, die, na het opofferen zijner dierbaarste bezittingen, nog oveval de hand uitstak naar penningen voor zijne onderneming, ook de beurs van BOURLETTE ondertast. Zij was uitgeput door kostbare processen en langdurige rampen. Maar DE SOMME had, wat hij bij zich droeg, voor zijn' schoonvader en diens meester ten beste, en beloofde zelfs de aanzienlijke som van zes duizend kroonen te zullen voorschieten, indien de prins die, ingeval van nood, van hem mogt verlangen. Het voorstel, door BOURLETTE aan hem gedaan, om zijne bediening over te nemen, werd bereidwillig aangenomen, en aan de goedkeuring des prinsen gesteld.

Maar die goedkeuring volgde niet, omdat de prins andere plannen had gevormd. Reeds had hij in een vleijend schrijven aan BOURLETTE zijne goedkeuring betuigd over hetgeen door hem in zijne dienst was verrigt. Thans, toen deze andermaal te *Letsinch* voor hem verscheen, deelde hij hem het gansche ontwerp zijner onderneming mede. Er waren door den prins

brieven gezonden aan de heeren van *Waroux* en van *Heers*, twee aanzienlijke leden van den Luikschen adelstand, om op den doortogt door de hoofdstad aan te dringen. LOUVIRVAUL en DELVAUX moesten dit verzoek bij hunne bloedverwanten en standgenooten ondersteunen, en toch was het het plan des prinsen niet, om *Luik* tot het punt van zijnen overtogt te kiezen. Hij doorzag waarschijnlijk, dat die pas hem nog zou geweigerd worden. Hij verlangde niets liever, dan in het open veld den gemeenen vijand aan te randen; maar waren door zijne brieven en aanzoeken de gemoederen eenmaal aan het gisten gebragt, dan wankelde ALVA'S sterkste ruggesteun; dan was het voorbeeld eener openlijke verklaring ook voor andere steden gegeven; dan schoot bij de wisseling der kans eene toevlugt over, om den oorlog voort te zetten en te herstellen. BOURLETTE moest derhalve zijnen schoonzoon overreden, liever binnen *Antwerpen* zelve de plannen des prinsen te dienen; ware den Hertog de eerste slag toegebragt, dan wenschte de prins, dat DE SOMME de vestingwerken der citadel zou in brand steken. Zijn verlangen werd aan DE SOMME overgebragt, en deze antwoordde, dat hij, wanneer de hertog van ALVA de nederlaag kreeg, alles zou doen wat hij konde, en de zwakste zijde der nieuwgebouwde sterkte zou aanwijzen.

Maar al bleven de door DE SOMME beloofde penningen achter; al ging, door het vervallen der voorwaarde, ook de andere toezegging te niet, aan hulp ontbrak het den prins voor alsnog niet. AIs wij opmerken, hoe langzaam en schoorvoetend hij tot den krijgstogt overging; als wij aan zijne aangeborene voorzigtigheid en bezadigdheid denken, dan mistrouwen wij de grootspraak, waarmede hij zich tot den krijg aangordde, alsof hij van de overwinning op den hertog ten volle verzekerd was. Maar die taal was noodig, om zijnen aanhangers vertrouwen en moed tot den aanslag in te boezemen, en om het eigenbelang met hoop te voeden, opdat het tot onderstand te vaardiger zou zijn. Op die kans af, was de gansche toerusting met weinig meer dan met beloften betaald. De dappere CLAUS VON HOCHSTATT had den prins eenigen toevoer van voetknechten aangebragt. De ijverige Katholijk, ferdinand van *Oostenrijk*, had hem nagetracht, en door zijne ruiterij te *Inspruck* willen doen opligten; maar vier uren vroeger was HOCHSTATT het gevaar ontkomen. Te *Frankfort* had hij zijne soldaten gereed en gekleed, maar zijn' koopman even verlegen als zijnen landsheer gelaten: de arme leverancier bleef de mis over te vergeefs

op zijn geld wachten. Anderen werden getroost met den hoop koopmanswaren, die te *Dillenburg* lag opgestapeld, uit welker bedrag men betaling beloofde. En nog te *Aken* ondervond BOURLETTE, dat men, hetzij met berekening van aanstaand voordeel, hetzij uit welwillendheid, veel voor den prins overhad. In zijne betrekking van proviandmeester, had hij van de burgerij der stad twee honderd malders koren gekocht, maar het geld ontbrak. BOURLETTE vertoonde aan de regering, dat zulks op last en in dienst des prinsen was geschied, en deze gaf dadelijk vergunning, de gekochte granen te doen volgen, en twee kooplieden, BARTHOLOMEUS PROOST en JAN VAN GULIK, stelden zich borg voor de betaling. Of zij sedert plaats had, weten wij niet, maar wel, dat wij eerlang BOURLETTE te *Witthem* bij den prins terugvinden, met het vergeefsche aanzoek om eenig voorschot van penningen.

Witthem was een sterk kasteel, aan den regteroever der *Geule* gelegen. Het was de eigendom des graven van *Culenborg;* maar na de verbeurdverklaring zijner goederen, had ALVA ook dit slot door de troepen des konings, en daaronder eenige Luikerwalen, doen bezetten. De eerste krijgsverrigtingen van het geuzenleger bepaalden zich tot het hernemen van deze en andere kasteelen, in *Gulikerland* en *Limburg* gelegen. Hadden andere plaatsen eenigen wederstand geboden, en zich daardoor het harde lot op den hals gehaald, waarmede in die dagen de overwonnenen de krijgskans misgolden, te *Witthem*, waar de prins zelf tegenwoordig was, werden de gevangenen gespaard, en als zegeteekenen aan de bezoekers van het optrekkende leger vertoond. Want de prins, die van toen af al te weinig spoed achter zijne krijgsverrigtingen zette, hield hier dagen achtereen stand. hetzij omdat de plaats een geschikt middelpunt aanbood voor zijne onderhandelingen met de drie gewigtige steden, *Maastricht, Luik* en *Aken*, hetzij dat *Witthem* vroeger reeds tot gewigtige beraadslagingen over het plan van den oorlog bestemd was; althans, WILLEM'S aanzienlijkste legerhoofden waren hier bijeen, en zelfs zij, die, meer dan met wapenen, hem met raad moesten dienen, de kommissaris schwartz en BOURLETTE. Naauwelijks was *Witthem* ingenomen, of onderscheidene Luikenaars vervoegden zich in het leger des prinsen, om de toerusting te zien. Het waren mannen van eenigen rang onder hunne stadgenooten. AYMON DE MARNEFFE, de tienman met zijn' zoon, de procureur MARET, twee DE THIERS, een geslacht, dat zich diep in de zamenzwering had gestoken, en

anderen, verschenen daar. De prins had vroeger aan BOURLETTE schriftelijk het onderzoek opgedragen, wat er van het gerucht ware, dat ALVA *Luik* dacht in te nemen, en er bijgevoegd, dat hij, in dat geval, die stad ten spoedigste ter hulp zou komen. Thans scheen hij, door de vrijwillige komst der Luikenaars aangemoedigd, het vroegere voorstel te hernieuwen; hetzij dat hij voor den aandrang van HOOGSTRATEN, LUMEY, BARCHON en anderen, die hem omgaven, zwichtte; hetzij dat hij achtte, altoos één voordeel te zullen behalen: dat van *Luik* in spanning te houden, om het te eerder te doen overslaan, naar welke zijde de zegepraal zou wankelen; hetzij eindelijk, dat hij, bij den meest ongunstigen uitslag zijner poging, ALVA hoopte te misleiden omtrent den weg, dien hij zou inslaan.

De Luikenaars waren in het leger gekomen, onder het geleide van BOURLETTE'S knecht, die naar *Luik* was geweest, en van daar voor den prins van *Oranje* de vruchten van het jaargetijde had medegebragt. Hunne aankomst verheugde den vorst, en dadelijk kregen BOURLETTE, BARCHON en EVERARD GRANIOUL last, hunnen stadgenooten goede cier te maken. In die dagen kreeg geene zamenzwering en geene onderhandeling haar beslag zonder drinkgelag. De eerste openlijke verklaring der edelen tegen GRANVELLE had plaats op eene bruiloft. Te *St. Truijen* was het verbond met rijke plengoffers aan BACCHUS bezegeld; een maaltijd bij den abt van *St. Bernard* was de voorname beschuldiging tegen den grootmoedigen graaf VAN HOORNE, en BREDERODE was al etende en drinkende het land rondgegaan, om de gemoederen te winnen of te beproeven. Ook thans werd de Luiksche zamenzwering met dischvreugde ingewijd, en vele der heeren, die nu den prins omgaven, werden, weinige maanden later, door eenen maaltijd, maar op zijn Italiaansch gekruid, aan hun einde geholpen. Wij zijn niet deftig genoeg, om hierin het oude Germaansche beginsel terug te vinden, dat, door maaltijd en beraadslaging te paren, met de opgewondenheid van het eene de kalmte van het andere verbond. Wij gelooven evenmin met den kardinaal BENTIVOGLIO, dat de Hollanders hierin eenen kranken troost zochten voor hunne lange en mistige winters; maar hem, den Italiaan, moest het treffen, bij de Nederlanders dischvreugde te vinden m omstandigheden, waarin zijne landgenooten tot stilzwijgen, of liever nog tot maskers, hunne toevlugt zouden hebben genomen. Te weten, ook hier regtvaardigde onze vrijheidsstrijd zijn eigenaardig

burgerlijk karakter, want nergens, dan op een' maaltijd, daalde het onderlinge verkeer sneller van Bourgondische deftigheid tot gezellige gulheid; nergens was het meer mogelijk, dat eenheid van zin den vliesridder en den Noordzeeschipper tot één doel verbond. Zoo iemand, dan verstond de prins van *Oranje* de kunst, om de grootschheid van den hofstaat der landvoogdes voor de eenvoudigheid van een Duitsch kleinvorstje af te leggen, en jegens zijne bondgenooten uit de menigte dien toon aan te nemen, welken zelfs de oude Romeinen in hunne groote mannen, zonder schade der achtbaarheid, als *gemeen* prezen.

De eerste avond werd door de Luikenaars dus vrolijk in de tenten hunner stadgenooten doorgebragt, opdat hunne stemming te geschikter zou zijn voor het gehoor, waarop de prins hen 's anderendaags wachtte. Om de wijze te leeren kennen, waarop de groote man zijne zaken behandelde, en afwisseling wist te houden tusschen geven en nemen, willen wij niet anders dan het eenvoudig verhaal dier zamenkomst, uit de bekentenis van den procureur MARET, laten volgen. 's Morgens vroeg noodigde een bediende van LUMEY dezen uit, aan de brug van *Witthem*, eenen teug met hem te drinken, en weldra verscheen daar ANDRIES BOURLETTE, gelaarsd en gespoord, met de overige Luikenaars, die het kamp hadden bezocht. Hij noodigde allen uit, hem naar het slot, waar de prins was, te vergezellen, en daar gekomen, werd hun een ontbijt aangeboden, en staandevoets werden eenige bekers wijn geledigd. Toen verscheen de kommissaris SCHWARTZ, om hen te roepen. Zij volgden door eene kamer, waar 's prinsen lijfwacht en zijne edelknapen zich bevonden, naar eene andere zaal, waarin niemand was, en slechts twee vergulde uurwerken te zien waren. Daar bleven zij omstreeks een half uur wachten; toen kwam de prins binnen, in eene wijde wambuis van buffelsleder, met eenen grooten ruitershoed op het hoofd. Dadelijk rigtte hij het woord tot de Luikenaars, die het meest vooraan stonden, dat deze beantwoordden met een: ‘God geve u een gelukkig leven, mijnheer’! Omdat MARET achteraf stond, verstond hij niet juist, wat er gesproken werd, want de prins sprak schielijk en zacht; maar naderhand vernam hij, dat de prins hun gezegd had, dat hij een' brief gereed had, om naar *Luik* te zenden, en blijde was, Luikenaars te hebben aangetroffen, om hun te kunnen vertoonen, dat hij hun goede vriend was. Voor de Luikenaars zelve had BOURLETTE voornamelijk het woord gevoerd, en den

prins verzekerd, dat zij gereed waren hem alle dienst te bewijzen, zelfs door hun toedoen en dat hunner vrienden hem den pas te bezorgen, mits aan het land en de bewoners daarvan geene schade wierde toegebragt. Na den afloop van het gesprek verwijderde zich de prins, en al de gasten werden naar eene eetzaal geleid, waar een rijke maaltijd in gereedheid was; de edellieden van den vorst hielden hen daarbij gezelschap in drok gesprek. Onder den maaltijd vervoegde zich de geheimschrijver des prinsen bij hen, met den brief, door dezen geschreven. De brief werd gelezen, en op eene gemaakte aanmerking werd er iets in veranderd en bijgevoegd; maar wat die verandering of dat bijvoegsel was, wist MARET niet, want het goed onthaal had zijne zinnen een weinig van huis geleid, en de secretaris sprak meest fluisterend.

Wat aan de naïve bekentenis van MARET ontbreekt, wordt door die van andere zaamgezworenen aangevuld. De prins had ook door BOURLETTE aan zijne bezoekers eene som gelds doen aanbieden, benevens een vaandel. Men weet, dat die vaandels eigenaardig geteekend waren[1]. De Luikenaars weigerden ech

(1) 'Geteekend volk vecht felst,' was in die dagen de spreuk van den beruchten MONLUG, en de prins had er voor gezorgd, dat zijne partijgangers sprekende kenteekenen hadden. BOR, Dl. I, p. 455, heeft ze dus opgegeven: 'Sommige van den voetvolcke hadden in hare vendelen voor hare devisen: *Pro Lege, Grege et Rege*. Anderen voerden een Pelicaan, die uit liefde, die hij draegt tot syne jongers, de selfde met syn eigen bloedt spijst, in hare vaendels, d'andere hadden rosen op hare stormhoeden, het welke van oude tijden altijd is het teeken geweest van de Engelse, gelyk of sy daer mede hadden willen te kennen geven, dat de Coninginne van Engelant haer in desen hadde behulpig geweest,' Ook voerden de Nederlanders, ten teeken, dat zij den koning niet wilden beoorlogen, roode vaandels, en daarin gelijke kruisen als de Spaanschen. Zie VAN WIJN op WAGENAAR, *Nalezingen*, p. 270. Vroeger reeds was het dragen van vossenstaarten in zwang, en LUMEY wordt bepaaldeligk kapitein der *Vossenstaarten* genoemd, *Cronijk van Antwerpen*, p. 153. De oorsprong dier dragt wordt op eene duistere wijze aldus opgegeven, in de *Opkomst der Nederlandsche Beroerten, door een liefhebber der Waerheydt*, p. 23: 'Omdat hertoghe ERICH van Bruynswyck (die syne majesteit van Spagnien diende) gheseydt hadde, *de Vossen sullen den Ganssen te loos syn*; willende segghen, dat de koninghsche met gerechtigheydt, kloeckheydt ende door verduuren, de geusen achterhalen ende inslocken souden.' De vossenstaarten werden echter reeds vroeg gezien, en het dragen daarvan als kentecken der Gereformeerden, tegenover de Roomschen, die eenen rozenkrans aan hunne hoeden droegen, werd door de regering van *Maastricht*, op den 10^{den} Maart, 1567, verboden. Zie *Essais Histor. et Critiq. sur le département de la Meuse inférieure*, p. 336. Voorts droegen de prinsgezinden in 1568, tot herkenningsteeken, een' blaauwen sjerp om het hoofd, waartegen de bisschop van *Luik*, gedurende het beleg der stad, beval roode en blaauwe sjerpen, als de kleuren des bisschops, in de stad te dragen. - Ook droegen in 1568 sommige ruiters aan een zwart zijden koord eenen penning, op welks eene zijde een oranjeboom met drie of vier appelen stond, en het randschrift: FLORIRA L'ORANGIER. Aan de keerzijde was eene hand, met een zwaard gewapend, en het randschrift: MAINTIENT JUSTIGE.

ter dit aanbod; zelfs achten zij zich bezwaard, 's prinsen brief in persoon over te brengen, maar verlangden, dat hun een trompetter wierde medegegeven, om den brief te overhandigen en het antwoord te ontvangen. Met dezen vertrokken zij uit het leger en raakten, langs verschillende wegen, 's anderendaags *Luik* binnen.

De zending van den trompetter had geen' gelukkigen uitslag. Hij verscheen 's anderendaags 's morgens voor *Luik*; maar de stad was van alle zijden scherp bewaakt, en de beide burgemeesters, van den groot-majoor verzeld, traden hem te gemoet, en vroegen de reden zijner komst. Hij antwoordde, dat hij met den groot-majoor niets had te maken, noch met diens meester, den bisschop, maar dat zijne boodschap aan den raad der stad luidde. Trotschelijk, en opdat hij het zaad der tweedragt tusschen den vorst en de stadsregering zou strooijen, zeggen de Luiksche schrijvers; maar wij gelooven veeleer, dat de tusschenkomst van den groot-majoor eene eerste misrekening was, waardoor de gedane poging hare uitwerking miste. Want de brief, dien wij in zijn geheel als bijlage *B* zullen mededeelen, sloot, door zijnen vorm, alle medeweten van den bisschop en zijne gelastigden buiten. Het was eene verklaring, dat WILLEM van *Oranje*, met Gods hulp, de tirannij van den hertog VAN ALVA zou bestrijden, welke niet alleen de *Nederlanden* in het verderf stortte, maar ook de aangrenzende landen des H. Rijks met gelijke jammeren bedreigde. Hij beriep zich op den vrijheidszin, die te allen tijde de Luiksche burgers had bezield, om zijn verzoek te ondersteunen, dat men hem doorgang door de stad, en toevoer van levensmiddelen, tegen billijke betaling, zou verleenen. Als naschrift volgde, wat de Luikenaars in de legerplaats van *Witthem* hadden geëischt, de belofte, dat jegens het land en zijne bewoners geenerlei geweld zou worden gepleegd. Binnen vier en twintig uren werd het bescheid verwacht. - Op het antwoord van den trompetter,

werd echter de brief door de burgemeesters aangenomen, en in den raad gebragt; maar de voorkennis van den groot-majoor (HENRI DE BARLAIMONT-FLOYON uit het huis, dat den prins van *Oranje*, meer dan eenig ander, vijandig was) belemmerde de beraadslagingen. Er werd besloten, den bisschop den inhoud mede te deelen, en daartoe de beide burgemeesters, de vier raadsheeren, en eenige uit de gezworenen, naar hem af te vaardigen. Onder de laatste merken wij den prinsgezinden LORENT DE ISIER op. De bisschop ontving, in het bijzijn van zijn kapittel en edelen, de afgevaardigden, en vermaande hun zoodanig een besluit te nemen, als zij naderhand voor den keizer, wiens onderdanen zij waren, konden verantwoorden. Tevens zond hij eenige edelen naar den stedelijken raad, en een derzelve, die van een' aanhanger des prinsen in zijnen vijand verkeerd was, WILLEM VAN MERODE, heer van *Waroux*, voerde het woord, om de regten des bisschops te doen eerbiedigen. Er werd daar besloten, den trompetter naar den prins met schriftelijk antwoord terug te zenden, en beleefdelijk te verklaren, dat burgemeesters, raden en gezworenen buiten magte waren in eene zaak te beslissen, die aan het gemeen overleg des bisschops en zijner drie staten behoorde te worden onderworpen[(1)].

(1) Zoo spreekt de geheime geschiedenis, op grond van echte oorkonden; wat de Luiksche geschiedschrijvers mededeelen, luidt anders. CHAPEAUVILLE, l.l., p. 437, heeft het gebeurde duister voorgedragen; men zou meenen, dat de brief des prinsen dadelijk in handen des bisschops gesteld ware, en dat deze, in eene soort van statenvergadering, allen tot het geven van een eenstemmig antwoord bewogen hadde, door eene welsprekende redevoering. FOULLON, l.l., p. 284, heeft die redevoering met zijne eigene welsprekendheid opgeschikt, en zoo is eindelijk het even omstandige als onnaauwkeurige verhaal ontstaan hij DEWEZ, *Hist. de Liège*, T II, p. 171, 172. De zaak is eenvoudig, zoo als wij die voorgedragen hebben. De brief is door burgemeesters in den raad gebragt, en op last van dezen aan den bisschop medegedeeld. De bisschop heeft niets meer gedaan, dan aan de gemagtigden der stad zijn advijs gegeven. Zoo er van welsprekendheid sprake is, zou het moeten zijn van de welsprekendheid van WAROUX, die den raad tot het medegedeelde antwoord overreedde. Van eene statenvergadering kan in het geheel geene melding zijn, en op welken grond DEWEZ, t.a.p., zegt, dat het besluit ‘unanimement’ is genomen, blijkt mij niet. Het verhaal van FISEN, p. 366, a., is het naast aan de waarheid gebleven. - Voorts laat CHAPEAUVILLE den brief van den prins brengen op den *zesden* October. Die misslag is reeds door FISEN, l.l., en den kantteekenaar van FOULLON, p. 283, verbeterd. Den *derden* kwamen de Luikenaars in het leger van den prins. Zij vertrokken den *vierden*, en op denzelfden dag werd de hnef verzonden. De brief werd te *Luik* gebragt en beantwoord op den *vijfden*. Deze opmerking is van eenig belang, omdat daardoor de gevolgtrekking van CHAPEAUVILLE, p 438, vervalt, dat de prins, alleen om ALVA omtrent zijne oogmerken te misleiden, den brief geschreven had, en nog eer hij het antwoord bekwam, de *Maas* elders, zoo als op den *zevenden* October geschiedde, overtrok. Denzelfden misslag begaat DEWEZ, t.a.p.

Twee dagen later trok de prins op eene andere plaats over de *Maas*. Schoon reeds de eerste, voorteekenen, van het onheil, dat naderhand zijn leger sloopte, te *Witthem* werden vernomen, toch scheidden BOURLETTE, en zoo velen, er elders dan in den oorlog zijne belangen moesten voorstaan, met de beste hoop, elk naar zijne plaatse, Maar die hoop werd niet vervuld. ALVA, de schrandere ALVA, had niet te vergeefs zijne geldheurs doen rammelen en verzekerd, dat hij daarmede zijnen vijand zou overwinnen. En al had WILLEM over ruimere geldmiddelen kunnen beschikken, dan nog waren de bevelen des hertogs tegen allen onderstand zoo scherp, dat het levensgevaar tegen de baatzucht de schaal in evenwigt hield. Het leger moest van den roof teren, en geene middelen houden door ongelijk bestuur spoediger op, dan die door roof zijn verkregen. Voor een gestolen kerksieraad werd een ruime dronk of eene goede bete te duur gekocht; ja, bij de ellende, die eerlang het leger trof, mogen wij twijfelen, of de oogst der plundering ergens zoo ruim geweest zij, als de Katholijke schrijvers verzekeren. ‘Het overtrekken van de *Maas*,’ schrijft LANGUET, ‘is de eenige kloeke daad, die op dezen togt is verrigt,’ en een, geschiedkenner onzer dagen heeft, om die uitspraak, LANGUET bij den sophist PHORMIO vergeleken, die eenmaal HANNIBAL lessen wilde geven in de krijgskunst. Maar dat de prins, door weifeling en traagheid in zijne bewegingen, de kansen voor ALVA heeft verbeterd, was ook de meenlng van D'ULLOA en MENDOÇA, die krijgslieden en getuigen van den togt waren. Wat zegt tegen hunne uitspraak de verzekering van een' door vorstenzucht verblinden VAN REYD, dat hij alleen ‘de waarheid van dien krijg’ verhalen zal, en van zijne nieuwere navolgers, zoo velen er, even als hij, de ijdele poging ondernemen, om de gebeurde zaken naar de magtspreuken hunner partijzucht te veranderen!

ALVA was een werktuig des oorlogs, uit ijzer en staal gesmeed, dat, eenmaal in beweging, die beweging volbragt,

met eene gestadige regelmatigheid, zonder door drift verrast te worden, of door aarzeling te verflaauwen. Voor aandoeningen van menschelijkheid, voor de verheffing van edele gevoelens, was zijne borst gesloten, en daarom faalde die zelfde onbuigzaamheid in het burgerlijk bestuur, waar de gemoederen te dwingen zijn door middelen, die buiten zijn' aanleg en zijne opleiding lagen. Maar in het veld was hij op alle toevallen berekend, en vereenigde onverbiddelijke strengheid met welsprekendheid, die aan eenen krijgsman past. Die welsprekendheid werd ondersteund door een vaardig vernuft, dat, met eene scherpe snede, iedere uitspruiting van ongenoegen of tegenspraak bij den wortel wist af te kappen. Vandaar gehoorzaamden hem zijne onderhoorigen als eene kracht des noodlots, die van alle zijden hunne eigene vrijheid, hunne eigene fortuin inslopt. Want men zou zich bedriegen, wanneer men meende, dat ook niet, in 's hertogs leger, de beginselen eener ontbinding bestaan hadden. Niet alle Brabandsche heeren waren aan hem zóó met lijf en ziel verkocht, als HIERGES en NOIRCARMES. MEEGEN, de heeren van CROY (DE ROEULX en HAVRECH), LANNOY (BEAUVOIR) en anderen hadden den weêrsmaak weg van de wrangheid van EGMOND'S sterven. ALVA maakte er geen geheim van, dat hij den ouden graaf van MANSFELDT mistrouwde, en evenzeer den wakkeren PHILIPS VAN EVERSTAIN[(1)], met zijne meest Protestantsche

(1) Men verwarre dezen niet, gelijk, weleens bij onze oude schrijvers geschied is, met zijnen broeder OTTO VAN EVERSTAIN, die later bij de Spaansche furie te *Antwerpen* omkwam. Sedert *Maastricht* in April, 1567, aan de hertogin van *Parma* was overgegaan, had PHILIPS VAN EVERSTAIN daar in bezetting gelegen, en zich bij de burgers zoo bemind gemaakt, dat zij herhaaldelijk op het behouden dier bezetting aandrongen (zie *Essais Hist.*, l.c., p. 341). Er kwam bij, dat de graaf, zelf Luthersch, Luthersche veldpredikers in dienst had, werwaarts zich de aanhangers der thans bedwongene partij ter preke vervoegden, GROEN VAN PRINSTERER, *Archives*, T. II, N°. 273. PHILIPS VAN EVERSTAIN had een werkzaam aandeel aan de overwinning bij *Daelhem* (zie VIGLIUS ad HOPPERUM, p. 474). Sedert de geweldenarijen van ALVA echter kreeg hij een' weêrzin in de dienst, en die weêrzin werd door eene langdurige ongesteldheid vermeerderd. Herhaaldelijk opgeëischt, weigerde hij, alvorens zijne troepen betaald waren, *Maastricht* te verlaten en aan HIERGES over te geven. Zelfs drong hij om zijn ontslag bij zijnen meester, hertog ALBRECHT van *Beijeren*, en bij den keizer aan, omdat het verder krijgvoeren met de Hervormden tegen zijn geweten streed (zie GROEN VAN PRINSTERER, T. III, p. 242) Op het laatst van 1568 werd hij dan ook ontslagen, en, schoon hij zijn regement aan zijnen broeder OTTO had gewenscht over te geven, werd graaf ALBRECHT van *Lowenstein* in zijne plaats benoemd.

Duitschers. Zoo onzeker als de gezindheid der Duitschers, zoo onvast was de trouw der Walen. Al had de koning kort te voren den hertog viermaal honderd duizend kroonen gezonden, die middelen moesten over grooten omvang van bestuur, tot in *Bourgondië* toe, besteed worden, en nog klaagde men in zijn leger over slechte betaling; nog moest het ontbrekende aangevuld worden met de opbrengst van het verbeurd verklaarde, met brandschattingen en afgepersten leeftogt. Maar al die innerlijke kwalen werden bedwongen door de strengheid van ALVA'S gezag en de bekoring van ALVA'S krijgsgeluk. Dezelfde kwalen waren in het leger van den prins, maar dezelfde hulpmiddelen ontbraken. Twee malen reeds hadden de Spanjaarden op het leger der ballingen een voordeel behaald; drie zijner dapperste kapiteinen waren reeds gevallen: DE HAMMES, MALBERG en LOUVIRVAUL, en van deze de eerste, bij het stillen van een' gewapenden twist tusschen de Walen en Duitschers. Wij hebben ons voorgenomen, elders uitvoerig de geschiedenis van den geheelen veldtogt te beschrijven. Thans mogen enkele opmerkingen, die aan de nagedachtenis van den in zoo vele verhevener opzigten grooten WILLEM niet kunnen schaden, volstaan, om de beschrijving te leveren van de ellende en den jammer, waarin BOURLETTE het leger, bij zijne terugkomst, van de hoofdaanvoerders af tot den geringsten trosjongen toe, aantrof.

Aan dapperheid mangelde het den krijgslieden des prinsen niet. Men verhaalde onderscheidene staaltjes van bijna woesten moed. Een Duitsche ruiter had de beide beenen in het gevecht verloren, en nog weerde hij zich zoo dapper, dat hem zijn vijand uit bewondering het leven schonk. Een ander werd teruggezonden met de woorden: ‘Ga heen, haal eerst goed geweer!’ - ‘Als het daaraan ontbreekt,’ zeide hij, ‘zal ik haast klaar zijn;’ trok zijne pistool, schoot eenen Italiaan onder de vijanden door den kop, ontnam hem zijne wapenen, en kwam aldus toegerust bij zijn vendel. Zoo als de krijgslieden waren, waren ook de aanvoerders; maar zij waren te veel in getal, uit strijdige beginselen met strijdige bijoogmerken vereenigd, en met gelijke aanmatiging op hetgeen zij gedaan hadden of konden doen. Aan LODEWIJK VAN *Nassau* en HOOGSTRATEN kwam zeker naast den prins de eerste rang toe. Wat er ook zij van de verdeeldheid tusschen die beide in *Oostfriesland*, welke Spaanschgezindo schrijvers hun toedichten, hier hadden zij in het gemeen belang de handen ineen-

geslagen. Toch kregen hunne inzigten niet altijd de voorkeur. FREDERIK VAN ROLLSHAUSEN, die den landgraaf van *Hessen* was afgetroggeld, had regt, zijn' gevestigden krijgsroem te laten gelden. HERMAN RUDESAL, had zich bij de toerusting des legers verdienstelijk gemaakt, en werd met de schoonste beloften na de zegepraal gevleid. Graaf JOOST VAN SCHOUWENBURG, schoonzoon des graven van *Culenborg*, behield zijnen invloed, ofschoon zijne schandelijke vlugt vroeger de nederlaag van *Jemmingen* had bespoedigd, ofschoon hij later verdacht werd met den koning van *Frankrijk* te heulen(1). Naast deze stonden de Luiksche aanvoerders met hunne titels als kornellen, maar tevens onvoltallige vendels. DELVAUX had het bevel over zes vendels; maar de manschappen waren er niet, en eerst toen zijn zwager MALBERG was gesneuveld, verving hij diens plaats. LUMEY, heette het, voerde vijf honderd lansknechten en honderd haakschutters te paard aan; maar hij bragt er slechts honderd vijftig over de *Maas*, en hoopte daarna de overige te vinden. Vrienden en vijanden vergeleken hem bij een' wildeman, want hij had gezworen, baard, haar en nagels te laten groeijen, totdat de graven van EGMOND en HOORNE gewroken waren. *Langnagel* was zijn bijnaam onder de krijgslieden geworden, en met eene Franciskaner pij om zijne staakregte gestalte draafde hij het leger rond. Zijn broeder, kanunnik van *St. Lambert*, maar thans als ruiter gekleed; de jeugdige MERBICH van *Haneffe*, een page des bisschops, dien hij had opgeligt; een Duitsche meester of secretaris, en eindelijk een Moorsche slaaf, waren zijn gevolg. Hoe ras hij ter daad was, bleek, toen hij bij *Tongeren* een' trompetter nederschoot, op het vermoeden, dat deze door een' zijner medebevelhebbers (SCHOUWENBURG?) aan ALVA was gezonden, en toch was hij ditmaal niet de geweldigste onder de geweldigen. De ergste waren de Fransche edellieden, die met al de woestheid en ongebondenheid, welke zij in hunne eigene burgeroorlogen hadden geleerd, hetgeen aan de reeds gepleegde geweldenarijen te kort schoot, volmaakten. Kloosterbrand en priestermoord waren de vlekken, die hun spoor door *Luxemburg* en *Namen* hadden achtergelaten. Op den 21sten of 22sten October namelijk vereenigde zich FRANÇOIS DE HANGEST, heer van *Janlis*(2), aan het

(1) Wie dit gezegde te sterk acht, leze over het gedrag en het karakter van dien onwaardigen bevelhebber, WINSEMIUS, *Histor.* L. II, p. 153.

(2) Men onderscheide dezen wel ran zijnen broeder, die later in de Nederlandsche geschiedenis voorkomt. FRANÇOIS stierf, volgens DE THOU, T. II, p. 701, in den derden Franschen godsdienstoorlog, uit jaloezij, omdat MORVILLIERS hem in het bevelhebberschap was voorgetrokken. Deze MORVILLIERS is welligt DE LA MOVILLERIE, bij TE WATER, Dl. III, p. 151. Zijn naam was LOUIS DE LANNOY, heer van *Morvilliers*, en als een LANNOY was hij aan den Nederlandschen adel verwantschapt, en volgde den prins op zijnen togt, in 1568.

hoofd van vier of vijf duizend voetknechten met de troepen des prinsen, en deze, nog warm van de plundering van *St. Truijen* en *Borchtloon*, heetten die woeste bende, welke de heilige kerksieraden ten spot op hare hoeden droeg, met luid gejubel en lossen van geschut, welkom. Alle getuigenissen schrijven eenstemmig het platbranden van kerken en kloosters aan de Fransche hulptroepen en hunne kapiteinen, JANLIS en FEQUIÈRES(1), toe. Want ter eere van LUMEY zij het gezegd: Zelfs zijn stug gemoed werd geweekt door de zoetheid van den vaderlandschen bodem. Eene wreedheid, die partijdige schrijvers hem jegens eenen monnik te laste leggen, mogen wij op stellige gronden verzekeren, dat overdreven is(2). Hij trachtte, waar hij kon, kasteelen en abdijen van plundering en brand te redden. Te vergeefs, de Franschen speelden den meester; de bevelen van den prins en van HOOGSTRATEN werden versmaad, en toen DELVAUX uit de gedenkteekenen zijns vaderlands de vlammen zag opgaan, wierp hij zijnen degen tegen den grond, en zwoer, dat hij nimmer den heer van *Janlis* zou gehoorzamen.

(1) Men helpe mij hier uit mijne onwetendheid. De bedoelde overste heet bij BOR, I^{ste} Dl., p. 255, ERAQUIERS; bij VAN MEETEREN, fol. 55, REQUIRES. Elders vond ik SEGUIER. DE THOU, *Hist. sui temp.*, V. II, p. 652, noemt hem RAGUIER D'ESTERNAY. De oorspronkelijke stukken, die ik heb kunnen vergelijken, hebben FEQUIÈRES of FREQUIÈRES gespeld, zoo als ook gelezen wordt bij LE PETIT, *Chronique*, T. II, p. 205. En zeker maakte zich in de Fransche burgeroorlogen, als krijgsmakker van DANDELOT, LE PAS DE FEQUIÉRES of FEUQUIÉRES bekend. Zie DE THOU, l.l. p. 334, 410.

(2) Men verhaalt namelijk, dat LUMEY, door WILLEM gezonden, om *Huy* te berennen, eenen monnik uit een vrachtschip ligtte, dien aan den staart van zijn paard bond, over steen en struik daarmede tot voor de poort van *Huy* draafde, en hem ten slotte een' kogel door den kop joeg. Zie CHAPEAUVILLE, l.l., p. 443; FISEN, p. 368, LUMEY bevond zich toen op zijn slot van *Seraing*; in persoon haalde hij den monnik uit de vrachtschuit, en bragt dezen als gevangene op zijn slot, waar hij niet best werd behandeld, maar toch spijs en drank ontving. Van de gepleegde gewelddaad weten later de getuigen in het verhoor niets te melden, en daarom is zij te onwaarschijnlijker. Dat hij het klooster van *Valbenoit* trachtte te redden, verhaalt MELART, t.a.p., p. 427, en wordt door de getuigenis van BOURLETTE bevestigd.

Bragten de Fransche bondgenooten aan het afgematte en geslagene leger hulp en overwinning aan? - ALVA had met koele strengheid in alles voorzien, en zelfs zijn voorspoed, in het gevecht bij *Lismeau*, had hem niet onvoorzigtiger gemaakt. Nog altoos hield hij zijne eigene stellingen zoo sterk mogelijk verschanst, en volgde en vergezelde met behoedzaamheid, en als op wollen schoenen, zijnen vijand. Op lijfstraf had hij den huislieden niet alleen het aanbrengen van leeftogt verboden, maar hun zelfs gelast, hunne huizen te verlaten, waar het leger des prinsen in de nabijheid, of naar hen in aantogt was. Opdat dit leger niet in zijne eigene behoeften zou kunnen voorzien, waren insgelijks op zijnen last de molenijzers langs de *Jaar* weggenomen. De gevolgen dier maatregelen deden zich gevoelen in den honger, die de Geuzen folterde, en aan welken de wel gestadig, maar in kleine hoeveelheid en steelswijze aangebragte levensmiddelen der Luikenaars niet konden voldoen. Door den aanwas des legers werd dat onheil verergerd. Na de komst der Franschen maakten de Spanjaarden eenige krijgsgevangenen. Deze verhaalden, volgens ULLOA, dat de Franschen niets dan nieuwe behoeften hadden medegebragt. ‘Waar er vroeger van hanger en ander gebrek een omkwam, sterven er thans twee, en, zoo als met de menschen, gaat het met de paarden,’ was de eenvoudige, maar krachtige uitdrukking van hun lijden. Te midden van die ellende en dat krijgsrumoer, verschuilt zich de edele gestalte des prinsen in de zonderlingste werkeloosheid. Wij willen gelooven, dat zijne staatkunde eenige rekening maakte op waarschijnlijken onder stand, of op eene nieuwe kans, die hem de fortuin, door het omslaan van sommige steden, zou aanbieden. Maar van alle zijden hield hem de hertog schaak, en bijna eene week lang dwaalde zijn uitgeput leger over het uitgeputte veld rond binnen de kleine uitgestrektheid, die hem zijn vijand openliet. De tijd verliep; een deel der hem toegevloeide partijgangers had, zonder krijgseed te doen, zich bij het vendel zijner landslieden, of waar het hem best aanstond, gevoegd, en weinig meer dan de karige handgift ontvangen. Van de geregelde en gemonsterde troepen was met den eersten November de diensttijd der Duitsche ruiters verstreken, en zoo groot het gevaar was, hunnen arm te missen, zoo fel prangde hem de nood, de soldij te voldoen. In dezen stand van zaken wilde men eene poging doen, om aver de *Maas* terug te trekken; maar de winter van 1568, onder de strenge winters gedenkwaardig,

had nu reeds de boden van zijne vroege komst vooruitgezonden. De *Maas*, welke de Franschen kort te voren, tusschen *Dinant* en *Charlemont*, waren overgetrokken, was boven mate gezwollen. Toch ondernam men den terugtogt. *Thienen*[1] werd even door het Geuzenleger aangetast; maar HIERGES was ook hier den prins vóórgeweest, en deed de aanvallers met verlies deinzen. Toen trok men over *Landen* naar *Borchtwaremme*, waar een besluit werd opgevat, dat den ongelukkigen krijg nog meer moest schandvlekken.

Dit besluit was het beproeven eener laatste poging, om, door het innemen van *Luik*, eenen pas over de *Maas* meester te worden. Zoo droeg men de zaak naderhand voor; zoo was het voorwendsel, waarmede men de Luikenaars, zoowel die met het leger optrokken, als die binnen de stad zamenspanden, poogde te doeken. Maar het eigenlijke plan was, hier de winterkwartieren, welke de soldaten luide eischten, op te slaan, en zich voor elke nieuwe gelegenheid van oorlog tegen de vervolging des hertogs te verschansen. Erger nog! Aan de muitende ruiters was beloofd, dat men hen, zoodra zij den prins binnen de stad hadden gevestigd, met de plundering van kerken en paleis zou betalen, en dan naar huis laten vertrekken. Haat en persoonlijke veete verdeelden den prins en den bisschop. Dat de laatste de neutraliteit geschonden en openlijk partij voor ALVA gekozen had, kon dienen, om den aanslag met eenen schijn van regtmatigheid te vergoêlijken, zoo niet, in de staatkunde vooral, de woorden van GOETHE'S *Antonio* golden:

> Wer es sey, Der Unrecht hat? ist eine weite Frage, Die wohl zuvörderst noch auf sich beruht.

Hetgeen de handelwijze des prinsen veroordeelt, is, dat zijn karakter zich hier had verzaakt, en de harmonie van zijn leven verbroken was. Den man, die uit het land week, na voor het laatst de orde te hebben hersteld, die er later wederkeerde, om over de omwenteling de orde te doen zegevieren, dien man zien wij ongaarne zijne toevlugt nemen tot bedreigingen van brand en verwoesting. De brieven, aan den bisschop en het kapittel geschreven, zijn raauwe weêrklanken van de in-

(1) De aanval op *Thienen* geschiedde op aandrang der Franschen, en hun invloed liet lich vernemen in het legergerucht, dat men, ingeval der verovering, vrouwen en kinderen zou ombrengen.

nerlijke ontstemdheid zijner ziel. Hetgeen de handelwijze des prinsen veroordeelt, is die toon van een' partijganger, en niet van een' vorst. Het is die gelegenheid, welke hij zijnen vijanden aan de hand gaf, om op den strijd van hetgeen hij deed, en hetgeen hij in openbaren geschrifte beloofde, aan te dringen; het is de afkeuring van LODEWIJK van *Nassau* en HOOGSTRATEN[(1)], op het genomen besluit; het is eindelijk de ongelukkige uitkomst, die een gevolg van schuld en van misslagen was.

(*Vervolg en Slot in het volgende Nommer*.)

(1) Gewoonlijk wordt opgegeven, dat HOOGSTRATEN in het gevecht bij *Lismeau*, op den twintigsten October, zwaar gekwetst, en weinige dagen later aan zijne wonden overleden was. Zie HOOFT, Dl. I, p. 198; STRADA, Dl. I, L. VII, p. 198, BENTIVOGLIO, P. I, L. V; CAMPANA, l.l., p. 41, vsa. Een ander berigt geeft BOR, p. 457, die hem eerst op den elfden December laat overlijden, aan eene andere oorzaak. Zoo hij bij *Lismeau* gekwetst is, gelijk ook MENDOÇA uit het verhaal der gevangenen meldt, is die kwetsuur ligt geweest, want later, in het leger vpor *Luik*, vinden wij hem in volle werkzaamheid. Hetgeen wij hier omtrent hem mededeelen, steunt op de berigten van BOURLETTE, die eerst te *Awans* bij het leger kwam, en toen het een en ander uit HOOGSTRATEN'S eigen' mond vernam. Een staaltje van de gezindheid des graven van HOOGSTRATEN is het volgende: AYMON VAN SCHWARZENBERG was, namens den bisschop van *Luik*, Drossaard van *Stokhem*, toen de prins over de *Maas* kwam. Die sterkte werd opgeëischt door HOOGSTRATEN, vergezeld van LUMEY, die een bloedverwant van den Drossaard was. SCHWARZENBERG antwoordde, dat hij de plaats aan niemand zou overgeven, zelfs niet aan den prins van *Oranje*, zonder bevel van den hoogeerwaarden prins, zijnen meester. 'Hadt ge anders geantwoord,' zeide HOOGSTRATEN, 'het ware slecht gehandeld.' En er werd geen verdere aanval gedaan, daar ook de Luiksche edelen zich tegen het aanranden van de aanhoorigheden des bisschops verklaarden. Men beoordeele hiernaar, wat er zij van de '*atroces minae*,' volgens FISEN, l.l., p. 366, aan den slotvoogd gedaan. Minder zeker ben ik omtrent LODEWIJK van *Nassau*, die naderhand de geliefde krijgsmakker der Fransche Hugenooten was. Maar MENDOÇA dicht hem in dezen oorlog eene bijna schroomvallige voorzigtigheid toe. Bij den eersten gewapenden eisch van den doortogt door *Luik*, verhalen de Luiksche schrijvers (CHAPEAUVILLE, p. 444, etc.), dat een weigerend antwoord gezonden werd in eenen brief, door bisschop, kapittel en raad der stad onderteekend. Op het zien van die eendragt, zou LODEWIJK van *Nassau*, als om den verderen aanval af te raden, tot zijnen broeder hebben gezegd: 'Ziedaar het zwaarste mortier, waaruit zij ons zullen beschieten.' - Ik moet echter aanmerken, dat ik den bedoelden brief niet gezien heb, en dat, zelfs in de registers van den raad, de notulen der meest belangrijke dagen van het beleg ontbreken. De naauwkeurigheid der Luiksche geschiedschrijvers is lofwaardig, maar do wijze, waarop zij do zaken voorstellen, hoogstverdacht.

Een tooneel op het eiland Skye.
- 1746. -

I.

De zee was stil en vlak, voor zooverre zij kalm wezen kan, aan de westkust van *Schotland*, waar eiland bij eiland haar belemmert, waar rotsige kusten telkens vooruitspringen, en haar, door voorgebergten en landtongen, in zoo vele baaijen en straten zamenpersen, dat zij op vele plaatsen de gedaante van een meer aanneemt. Rukwinden, uit de bergkloven voortgeschoten, vallen dan dikwerf plotseling op de schijnbaar effene diepte, en jagen de golven uit hare rust op, als de schepeling niets kwaads zou vermoeden. De Noordsche hemel, welke zich over de Hebriden welft, neemt eene sombere tint aan, door wolken overtrokken; de lucht wordt scherp en koud, en de geheele toon van het landschap, hoe fraai met water en land, berg en dal, bosch en akker afgewisseld, neemt iets zwaarmoedigs aan, door het eenzelvige groen der eindelooze sparren, op de kruinen en hellingen der bergen nog meer verhoogd. Gindsche oever is het strand van *Morven*. Wilt gij ook naar FINGAL'S hal zoeken, en den tanenden roem van OSSIAN eenigzins verlevendigen? De nevel hangt nog om gindsche toppen; de distel verheft, als vroeger, zijn baardig hoofd op de eenzame vlakte, want zelfs heden zijn de eigenlijke Schotsche Hooglanden misschien weinig meer bevolkt, dan in de dagen van den Gaelischen zanger.

Een open vaartuigje dobberde op de ligtbewogene oppervlakte der zee, zachtkens voortgedreven door een opwakkerend koeltje, hetwelk echter den roeijers te flaauw scheen, om niet tevens al hunne krachten in te spannen, om het scheepje in vollen

gang te brengen. Twee personen bevonden zich aan boord, behalve den stuurman en twee varensgezellen, wier nieuwsgierige blikken, vooral op den eenen van hunne reisgenooten gevestigd, duidelijk verrieden, dat zij volstrekt de redenen niet inzagen, waarom deze zoo dikwerf zijn hoofd afwendde, terwijl de andere telkens naar de vele schepen uitzag, die van afstand tot afstand op de zee voortzeilden, als mistrouwde hij de bewegingen dier bodems.

Beide personen waren in vrouwelijk gewaad, en men behoefde waarlijk niet te twijfelen, of deze kleeding der eene, en wel der jongste van de reizigers, paste. De kleine, hoewel toch niet tengere gestalte, het jeugdige en fijne, maar niet schoone gelaat, de levendigheid der bewegingen, zouden de vrouw verraden hebben, al had zij zich ook in mansgewaad gehuld. Zij behoefde echter hare kunne niet te ontveinzen; wie toch der bewoners van *Skye* en naburige eilanden kende Miss FLORA MACDONALD niet, die zoo dikwerf den zeeboezem overstak naar *Rasay* of *Applecross*, al woei er eene frissche bries, en al schuimde de golf onder het schommelende bootje? Zij was eene maagd, der Schotsche Hooglanden waardig; onverschrokken, als het voorwerp van hare belangstelling hulp behoefde; teeder, als het oogenblik geen gevaar dreigde, of alle zorg overbodig maakte; trouwhartig en opregt, was zij bereid, om voor hetgeen zij voor waarheid en pligt hield, zelfs het leven op te offeren. De gansche omtrek kende Miss FLORA als zoodanig, en daarom had het haar ook geene moeite gekost, een vaartuig met roeijers te bekomen, wat misschien in dit oogenblik aan elk' ander' geweigerd zoude wezen. Want vertrouwen was thans voor achterdocht geweken; oorlog had vrede vervangen; de rook, die in de verte uit gindsch eiland opsteeg; de schoten, door de echo's der bergen herhaald; de krijgslieden, op den oever hier en daar op de wacht geplaatst, en de schepen, die, onder het lossen van het geschut, langs de kusten zeilden, dat alles gaf duidelijk genoeg eenen ongewonen toestand van onrust te kennen, en ofschoon ieder wist, dat de vijand niet verre af kon wezen, vermogt echter niemand de juiste plaats van zijn verblijf op te geven.

De roeijers hadden dus, niet zonder reden, met eenigen argwaan den tweeden, hun onbekenden persoon opgenomen, toen zij aan het verzoek van Miss FLORA, om haar naar *Skye* over te zetten, voldeden. - ‘BETTY BOURKE, mijne Iersche kamenier,’ mogt zij al zeggen, de zeebonken geloofden haar nu voor den

eersten keer niet zoo geheel en al, voordat zij zich met eigene oogen overtuigd hadden, dat die vrij groote, doch fijne gestalte, dat bleeke gelaat, waaruit verdriet en teleurstelling sprak; die houding, welke vermoeijenis en afmatting verried, zeer goed eener vrouw konden toebehooren. Eenen man toch zouden forscher trekken, en vooral meer linkschheid van houding, niet lang verborgen hebben, al zocht hij zich door eene vreemde kleeding te vermommen.

Alle twijfel hield geheel op, toen Miss FLORA, bij de afvaart, terstond een zeer vertrouwelijk gesprek met haren reisgenoot aanknoopte, en ongedwongen over onverschillige onderwerpen uitweidde, terwijl de andere weldra op even lossen toon antwoordde, en dikwijls, zelfs op eene schertsende wijze, over de maatregelen sprak, welke het bestuur in deze oorden, omtrent het verrassen van eenen vijand, scheen te nemen.

‘Alweder een schot, Miss! Waarlijk, als men het wild niet betrapt, zoo is het de schuld van het kruid niet.’

‘Dat was verre genoeg af, BETTY! maar zie eens vooruit! Die sloep dáár schijnt op ons koers te zetten. Wat moet dat beteekenen, maats?’ vroeg zij, met het onverschilligste gelaat der wereld, aan de roeijers; ‘zouden die vrienden dan nog niet zien, dat er, behalve gij, slechts vrouwen in de boot zijn?’

‘Het schijnt, Miss! maar zij zullen ons niet inroeijen; wij hebben te veel slagen vooruit, en ginds is reeds de landingsplaats,’ zeide de matroos.

‘Zeer goed,’ hervatte FLORA; ‘maar dan zoude ik u toch raden, niet te talmen. Ziet gij, hoe zij wenken? Mij dunkt, ik hoor hen zelfs roepen.’

‘Om bij te draaijen, opdat zij zien, of wij misschien sluiken, niet waar?’ merkte BETTY aan.

‘Waarachtig! dat zal laat worden!’ vloekte de matroos; ‘zien die rekels dan niet? Opgeroeid, JACK!’

Deze liet zich dat geen tweemaal zeggen, en ofschoon de manschap der gemelde sloep zich blijkbaar haastte hen te bereiken, en zelfs met schoten herhaaldelijk een sein gaven van wachten, gelukte het den bootslieden hen vooruit te blijven niet alleen, maar ook zóó spoedig eene kleine baai in te glijden, dat de nazetters, denkende zich vergist te hebben, hunne vervolging staakten, en weder zee kozen. Hoe onverschillig Miss FLORA en haar reisgenoot zich ook trachtten voor te doen, verhelderde toch een blijde lach haar gelaat, toen zij den roeijers: ‘Bravo, mannen!’ kon toeroepen, en behouden aan

land mogt stappen. ‘De onverlaten durfden zelfs vrouwen verontrusten; maar hun verfoeijelijk opzet is te schande geworden.’

Zij sprong met eenen luchtigen voet op het strand, reikte BETTY, als om deze te helpen, de hand toe, bedankte de roeijers, boven de milde gift hun geschonken, en sloeg daarop, zonder om te zien, een voetpad in, dat hen weldra achter heuvels en bosschen aan het oog der bootslieden onttrok, die buitendien zich niet verder om hen bekommerden. JACK slechts had eenmaal gezegd: ‘Wel, SAM! dat is toch eene wonderlijke soort van kamenier, welke Miss FLORA daar uit het land van *Paddy* heeft medegenomen. Zou er ook iets achter schuilen, man?’

‘St., gek! als dat zoo ware, dan komt gij toch veel te laat; houd den mond er van digt, anders verklapt gij ons nog meer, en worden wij bovendien om onze onhandigheid uitgelagchen.’

‘Uitgelagchen! Ja, bleef het daarbij! Hangen zou het zijn, maat! kreeg men er de lucht van.’

Beide roeijers gingen zwijgend en vol nadenken in de boot terug, en gingen weder in zee, met het vaste oogmerk, om van hunne reisgenooten aan geenen sterveling iets te zeggen.

II.

Wanneer de Ouden een geheel geslacht wilden voorstellen, welks leden alle niet slechts door eigene schuld rampzalig waren, maar, als met eenen vloek beladen, van den stamvader af tot den laatsten naneef toe, met onheil worstelden, dan kwam hun het noodlottig Huis van OEDIPUS voor den geest, het welbekende slagtoffer van eigen misdrijf en van der Goden wraak. De nieuwere geschiedenis zoude in vele opzigten het koninklijke geslacht der STUARTS ten tegenhanger der Thebaansche vorsten kunnen stellen. Vruchteloos althans zoekt men onder de gekroonde hoofden in *Europa* naar eene wedergade in misdrijf, onheil en onbekwaamheid, van het vorstelijke huis der STUARTS. Nog binnen de grenzen van *Schotland* beperkt, vielen reeds de eerste JACOBS onder de slagen van den vijandigen adel, of verloren in die worsteling eer en gezag. De onge-

lukkigste der koninginnen, welker lijden in de schatting van tijdgenoot en nageslacht hare misdaden opwoog, boette eigene dwaasheid en vreemde heerschzucht met haar hoofd, als ten voorspel van het lot, aan haren kleinzoon, eene halve eeuw later, op eene nog vreesselijker wijze beschoren, toen de wereld voor de eerste maal het schouwspel eener regtspleging van een volk over zijnen koning betreurde. Niet geleerd door deze voorbeelden, sloegen diens zonen hetzelfde pad in, en als ware het niet genoeg, alleen staatkundige misslagen te begaan, waagde de een zelfs de geheiligde regten der godsdienst te schenden en tooneelen voor te bereiden, voor welke de menschheid toen eene eeuw te oud was. De gevolgen bleven niet achter; het kostte den koning den troon, zijn nageslacht ballingschap en eindelijk ondergang. Want het vonnis, eenmaal door de Voorzienigheid over onwaardige vorstengeslachten geveld, schijnt ook, naar de ondervinding in onze dagen, onherroepelijk geslagen te zijn, en in dit opzigt is het, alsof de kinderen nog de zonden der vnaderen boeten. De BOURBON'S mogen zich naast de STUARTS eene plaats kiezen.

Het was niemand anders dan KAREL EDUARD STUART, kleinzoon van JACOB II, wiens vlugt onze roeijers niet ten onregte vermoedden, om tot ons verhaal weder te keeren. Laat ons thans de zwarte stift van eenen SCHLOSSER ter zijde leggen, bij het zien van dezen ongelukkigen prins, niet om zijne feilen te vergoêlijken, zijne onbekwaamheid te bewimpelen, of het verkeerde gedrag zijner aanhangers en verleiders te verontschuldigen, maar om slechts voor zijnen noodlottigen toestand medelijden te koesteren. Of is het ongeoorloofd, meêwarigheid te gevoelen met den afstammeling uit een doorluchtig geslacht, die regtens de kroon had mogen dragen; wien niemand den schepter kon betwisten, zoo slechts zijn grootvader zich niet aan volk en kroost had vergrepen? Hij althans was aan het voorgevallen kwaad onschuldig; hij kon niet anders dan zijn regt op den troon als wettig beschouwen; hij ondervond al het bittere eener persoonlijk onverdiende ballingschap en armoede. Zal men het dan euvel duiden, indien hij bij gelegenheid de kans waagde, het verlorene te herwinnen? Zal men het oordeel uit de hoogte over hem uitspreken, als hij aan de stem van vele honderden, door afstand en vleijers tot duizenden vergroot, gehoor geeft, en, door onderstand van vreemde hoven geruggesteund, het vaderlijk erfdeel met de wapenen aan den vermeenden overweldiger tracht te ontwringen?

KAREL STUART had dat beproefd, en de naam van pretendent der Britsche kroon met der daad gestaafd. De omstandigheden hadden hem verlokt; de raad der vrienden hem overgehaald, en beloften van *Frankrijk* hem bemoedigd. De Oostenrijksche successieoorlog blaakte; GEORGE II, meer voor *Hanover* beducht, dan om den Engelschen volksgeest bekommerd, dewijl het parlement hem toch zijne overmagt ten sterkste deed gevoelen, was afwezig; misnoegen broeide in *Schotland*, en in het geheele koningrijk herdachten nog velen, zeer velen, de regten van het vorige Huis, dat ten minste van inlandschen oorsprong stamde, en niet als de gehate GEORGE'S uit *Duitschland* als overgewaaid was.

Hoe het zij, de pretendent landde in *Schotland*, en de eerste uitslag overtrof zijne verwachting. Te kwader ure misschien; maar het stond toch geschapen, alsof de kans geheel te zijnen voordeele zou keeren. Een togt, in het hart van *Engeland*, straffeloos ondernomen, na een behaalde zege, maakte hem stout, doch tevens het Engelsche bewind opmerkzaam. Krachtige maatregelen misten hunne uitwerking niet; grootere krijgsbenden rukten op, en het treffen bij *Culloden* ontrukte in weinige uren het verkregen gezag aan den vorst, het vertrouwen aan zijnen aanhang, en verijdelde de hoop op de toekomst, het uitzigt op redding zelfs, uit de handen der overal vervolgende, wreedaardige vijanden. Als altijd in de achttiende eeuw, moest de republiek der Vereenigde Nederlanden zelfs van deze onderneming het kwaad ondervinden, daar het wegtrekken der Engelsche troepen naar *Schotland België* den Franschen blootgaf, en ons de tooneelen van 1747 en 1748 bereidde. Doch genoeg geschiedkundigs aangevoerd voor het kleine verhaal.

Miss FLORA had niet zoodra het boschje bereikt, hetwelk haar met haren beschermeling aan het oog der nieuwsgierigen onttrok, of hij, hoffelijk en verfranscht als hij was, vergat terstond de rol, welke zijne kleeding hem oplegde, greep de hand zijner redster, en begon eene rede van dankbetuigingen, welker vloed Miss FLORA echter noodig vond terstond te stuiten.

‘Uwe Hoogheid vergete zich zelve niet; wij zijn nog niet in veiligheid; vertrouw zelfs deze heuvels geenszins; in de bosschen kunnen verraders schuilen.’

‘Grootmoedige beschermster!’ uitte de prins, ‘zou ik voor dankzeggingen niet eenig gevaar trotseren, als gij zoo veel in de waagschaal stelt? Immers, wie was er aan de overzijde, die iets voor mij wilde of durfde doen? Mannen? Zij waren

verdacht, en de overal uitgezette krijgslieden konden te spoedig vermoedens tot zekerheid maken. Gij hebt toen u alleen aangeboden, deze vermomming voorgesteld, de boot en de lieden verkregen, en ik geloof niet, dat er iemand eenige achterdocht omtrent onze personen heeft gekoesterd.'

'De Hemel geve het, prins!' hervatte FLORA, die onderwijl niet naliet, alles met eenen vorschenden blik waar te nemen, of er ook iets dreigends mogt verholen zijn.

'Laat ons liever van het gewone pad afwijken. Het zal tevens korter en minder gevaarlijk wezen.'

'Met u zoude ik mij zelfs in eene woestenij wagen. Wie zoude vermoeden, dat het gezelschap eener vrouw veiliger en meer beschuttend zoude zijn, dan de begeleiding van eene geheele lijfwacht?'

FLORA lette weinig op de vleitaal, welke de prins, volleerd in de hoffelijkheid der Franschen uit den tijd van LODEWIJK XV, niet altijd zeer gepast, en voorzeker nog minder gemeend, verkwistte. Geene aanhankelijkheid aan zijnen persoon dreef haar tot de redding des prinsen aan; in tegendeel, eene zekere terughouding en koelheid bewees voor iederen opmerker genoegzaam, dat hier alleen de liefde voor het stamhuis, de erkenning van het regt der STUARTS werkte. Met al den eerbied, welken FLORA jegens haren vermeenden koning in acht nam, wist zij echter zoo veel waardigheid te vereenigen, dat de prins zich wel wachtte, de minste gemeenzaamheid, zelfs in zijne houding of woorden, aan den dag te leggen. De zekerheid, dat hier slechts de zuiverste bedoelingen, de reinste beweegredenen, tot het tarten van de grootste gevaren kracht en moed gaven, vervulde KAREL, hoe wuft anders en ontbloot van fijn zedelijk gevoel, met meer dan gewoon ontzag voor het meisje, dat zoo heldhaftig toonde voor hare overtuiging en pligtbesef alles op het spel te zetten, als de omstandigheden dit vereischten.

Zij gingen steeds voort over het heuvelachtige pad, hetwelk door eene bevallige, maar weinig bewoonde streek des eilands, slingerde, telkens het uitzigt in de verte op zee opende, en dan weder door heidevelden, geboomte en tusschen hoogten en rotsen zich verloor. Gelukkig ontmoetten hun zeer weinige menschen, want hoe goed de prins zich in zijne vrouwenkleeding aan boord van het bootje en zittend had gehouden, het gaan in zulk eene ongewone dragt had iets vermoeijends, en elke beweging kon ligteljjk den man verraden, die in

deze kleederen stak. Vooral het doorwaden van beekjes, waarover geene vonders leidden, eischte meer dan gewone om zigtigheid.

Zij bereikten eindelijk eene hoogte, door een dal van eene nog hoogere heuvelreeks gescheiden, op het keurigst met wandeldreven en tuinaanleg, in den toenmaligen smaak, versierd, in welker midden eene deftige woning zich verhief, het sieraad der landstreek en het verblijf van Sir MACDONALD, FLORA'S bloedverwant, en het tegenwoordige doel van hunner eis.

'Ziedaar, Uwe Hoogheid! uwe eerste rustplaats. Want ik zal mij in de gezindheid der bewoners van dat huis in geenen deele bedriegen.'

'Ik vertrouw mij geheel aan u toe!' zeide de pretendent met eene buiging. 'Kan ik zóó met u binnentreden? Ik zal trachten mijne rol als BETTY zoo goed mogelijk te vervullen.'

'Men draagt geene kennis van uwe komst. Liever zal ik den heer des huizes eerst waarschuwen, welk eene eer hem heden wacht, dat hij den regtmatigen erfgenaam der kroon van *Groot-Brittanje* onder zijn dak zal ontvangen. Gelief op deze hoogte te vertoeven, tot ik u weder boodschappe, wat er verder noodig zij te doen.'

Zonder zelfs antwoord af te wachten, snelde FLORA de hoogte af, en sloeg den kortsten weg in, welke haar naar het huis geleidde. Ligt en vlug repte zij haren voet, als hadde geene wandeling van eenige uren, door omwegen en bosschen, haar vermoeid, en vreugde straalde uit hare oogen, toen zij den drempel overtrad, en nu eerst regt gevoelde, dat zij niet langer alleen de zware verantwoordelijkheid behoefde te torschen, om den ongelukkigen pretendent voor gevaar te beschutten. Aangenaam was haar het bewustzijn, dat er ook thans een betere vorm aan de bemoeijingen kon gegeven worden, welker bevordering zij als haren duursten pligt rekende. Niet KAREL EDUARD boezemde haar belangstelling in; zijn persoon had niets aantrekkelijks voor haar; maar de erfgenaam der STUARTS, de balling, die koning moest zijn, ontgloeide haar in geestdrift voor de gewaande goede zaak.

Vrees en kleinmoedigheid mogten vele vrouwen niet alleen, maar zelfs mannen, schroomvallig maken, om zoo te handelen, in het belang van hetgeen, naar hun oordeel, regt was, duizenden stemden echter in die dagen geheel mat Miss FLORA in den wensch, dat de STUARTS hunne kroon mogten terugerlangen.

En niet Katholijken alleen koesterden deze stille hoop; vele Protestanten twijfelden evenzeer aan het regt, dat het volk zich had toegekend, om een nieuw koningsgeslacht, in plaats van het oude stamhuis, ten zetel te verheffen. Eere harer trouw!

III.

‘Hij is er! hij is er!’ fluisterde Miss FLORA Lady MACDONALD toe, als zij, bij het binnentreden der kamer, niemand dan de meesteres des huizes ontwaarde, en zich dus veilig dacht te kunnen uitlaten. De statige Lady, tot wie deze onduidelijke uitdrukkingen gerigt waren, óf verrast door het onverwachte zien van hare nicht, óf doordrongen van het gevaar, dat op dit oogenblik dreigde, beantwoordde die tijding met eene even schielijke wedervraag, ofschoon zij terstond reeds het verband der zaak doorzag. Want wat zweefde thans meer op de tong der ingezetenen; welke gedachten gaven zich meer luide lucht, dan deelneming in het lot van den pretendent, welke partij men voor het overige koos?

‘Wie is er, wie? Gij schijnt geheel buiten adem; verfrisch u eerst en spreek dan bedaarder.’

‘Daartoe is geen tijd! Waar is Mylord? Zijne tegenwoordigheid is onmisbaar. Hij wacht daarbuiten.’

De haast, waarmede dit gesproken werd, maakte voor Lady MACDONALD verdere vragen onnoodig, en Miss FLORA, nog digter bij haar genaderd, maakte haar in weinige oogenblikken met de toedragt der zaak nader bekend.

‘Al te stoutmoedige maagd!’ kon de Lady niet nalaten te roepen, terwijl zij haren vinger als dreigend ophief, maar tevens met eenen blik van welgevallen het oog op het gelaat van FLORA vestigde, hetwelk, nu eerst met een hoogrood overtogen, eene nog belangrijker uitdrukking aannam.

‘Gij hebt u als eene waardige dochter van *Schotland* gedragen, en al ware het nergens anders om, dan zoude Lady MACDONALD zich in geen geval door Miss MACDONALD in edelmoedigheid en overleg laten overtreffen.’

Zij nam hare moedige nicht bij de hand; verklaarde haar de afwezigheid van den Lord, die zich juist in het leger bij den Engelschen generaal bevond; betuigde volmondig, dat

zij, uit overtuiging, de zaak van den pretendent niet goedkeurde, maar dat zij toch alles zoude aanwenden, om den ongelukkige te redden. Er zoude wel gelegenheid zijn, hem ergens aan de kust of op een ander eiland zoo lang te verbergen, tot een der Fransche vaartuigen, die op de kust kruisten, den banneling opnam.

'Gij echter, lieve FLORA! blijft hier. De Laird van KINGSBURGH, die, zoo als gij weet, zeer STUARTSgezind is, en op dit pas hier zijn verblijf houdt, zal zich gaarne met de aangename taak belasten, zijnen vorst hierheen te geleiden. Maar de kleeding en de rol van uwe kamenier kunnen vooreerst nog niet gemist worden. Eene geheele afdeeling troepen is gisteren uit de hoofdplaats van ons eiland uitgerukt, ten einde alle mogelijke onderzoek te doen, of de doorluchtige balling zich misschien ook op *Skye* kan bevinden.'

Miss FLORA verbleekte. Hadde zij eens eenige dier manschappen ontmoet! De koelbloedigheid, waarmede Lady MACDONALD over den toestand van den beschermeling sprak; de verstandige, doch zeer beradene maatregelen, welke zij voorsloeg; de bedaardheid, die al hare woorden en bevelen kenmerkten, alsof er hoegenaamd niets buitengewoons plaats had, verbaasden de ondernemende maagd, die misschien nog grootere gevaren zoude durven tegengaan, maar van zulk eene tegenwoordigheid van geest geen denkbeeld had.

'Men roepe KINGSBURGH,' voer de Lady voort, 'en gij, waarde! laat alles aan mij over. Met behulp der Voorzienigheid, hoop ik den ongelukkige behouden uit *Schotland* te redden. Hij moet echter niet op *Skye* blijven, maar trachten naar het eiland *Rasay* te ontkomen. Ik weet, daar bevinden zich meer van zijne gevlugte medestanders, en dewijl de krijgslieden, in den waan van alles doorzocht te hebben, dat plekje gronds hebben verlaten, zoo kan de prins, mijns oordeels aldaar veilig vertoeven.'

'Het geschiede naar uwen raad, Lady!' knikte FLORA; KINGSBURGH kwam, en eenmaal ingelicht, draalde hij geen oogenblik, de eervolle taak op zich te nemen, tot welke hij zich zoo onverwachts geroepen zag.

Hoe kort ook het tijdsverloop mogt wezen tusschen het vertrek van FLORA en de komst van KINGSBURGH, strekte het verwijl toch lang genoeg, om KAREL EDUARD aan vele en pijnigende gedachten ter prooi te laten. Bij alle teleurstellingen; bij de vele vermoeijenissen; bij de ontrouw van zoo vele onderdanen,

kwam nog het onaangename denkbeeld, van aan een teeder meisje zijne redding verschuldigd te zijn, wanneer deze poging wèl slaagde. Want het kan eenen man niet anders dan grieven, wanneer zijne kracht en zijn moed bij die van eene vrouw te kort schieten. Nergens daagde hulp op! Het Fransche bewind zond zelfs geen schip in deze wateren, om den overwonnen' beschermeling ter dienste te staan. In *Europa* mogt zijn persoon belang inboezemen, zijne zaak vond bijna overal tegenkanting, en zelfs de belanghebbende Hoven toonden zich vrij koel. Wat nu?

In deze en dergelijke mijmeringen verdiept, merkte KAREL ter naauwer nood iemands komst op, en zag hij met eenigen schrik eene onbekende gestalte voor zich staan, welker eerbiedige houding hem echter geenen genoegzamen waarborg van veiligheid schonk. Zijne eerste beweging was het grijpen van eenen vrij stevigen knods, dien hij als stok bezigde, en thans zijn eenig wapen was; hij hief dezen op, en dreigde KINGSBURGH met eenen duchtigen slag neder te vellen. Doch deze riep zonder marren:

'Uwe Hoogheid vreeze hier niets; zij is onder vrienden.'

Weinige woorden verklaarden KAREL den afloop van den gang van FLORA, en de schikkingen, te huis voorloopig beraamd. Nu aarzelde de prins geen oogenblik langer, en volgde zijnen verrukten geleider.

De dienstboden op *Mugslothouse* zagen met eenige bevreemding in den binnentredenden persoon deze nieuwe kamenier van Miss FLORA, want waarlijk, eene vrouw van zoo groote gestalte trof men niet zelden, en de meeste hunner waren van oordeel, dat de jonge Miss inderdaad al eene zeer belagehelijke keus gedaan had voor eene nieuwe bediende. 'En dat nog wel eene Iersche! Alsof er in *Oud-Engeland* en *Schotland* niet kameniers bij dozijnen te bekomen waren, zacht beter dan dit onhebbelijk wezen!' In lang had geen onderwerp van gesprek zoo zeer de aandacht van allen in keuken en stallen gaande gehouden, als BETTY, de dienstmeid van Miss FLORA!!

De Lady had de oplettendheid, om BETTY den geheelen tijd in de zaal te houden, opdat de dienst niet al te bezwaarlijk mogt vallen. Dit baarde dan ook geen verder opzien, dan dat men algemeen vond, dat Lady zich bijzonder vriendelijk jegens de aangekomene betoonde.

Het uur van etenstijd naderde. Vreemde gasten zaten aan den disch mede aan; een jong officier der troepen, op *Skye* gelegerd, tot opsporen van den pretendent, vergrootte het

getal. Lady MACDONALD rigtte terstond het woord tot dezen, en vroeg:

‘En is er nog geen spoor van den voortvlugtige ontdekt, Sir HENRY? Dat is toch zonderling!’

‘Ongetwijfeld, Mylady! Maar waar de schurk zich ook moge ophouden,’ zeide de officier, met de stelligste overtuiging, ‘op *Skye* kan hij zich niet bevinden. Ik heb alles zoo naauwkeurig opgenomen, en de troepen over het geheele eiland in dier voege uitgezet, dat er geene schuilplaats voor hem meer denkbaar is.’

‘Uwe zorgvuldigheid is boven allen lof verheven,’ merkte Miss FLORA aan; ‘het bestuur zal er u dank voor betuigen. Doch waartoe dien harden naam van schurk aan den ongelukkige gebezigd? Mij dunkt, een weinig medelijden mag men zelfs met zijnen grootsten vijand hebben.’

‘Medelijden?’ hervatte de officier schamper. ‘Is dan niet al het bloed voor zijne rekening, dat er in deze noodlottige zaak reeds is gestort? Als de aanhangers straf ondergaan, verdient de aanlegger een dubbel loon voor zijne snoodheid.’

‘Men zegt, Sir HENRY! dat de gevangenen in het laatste treffen wreedaardig omgebragt zijn.’

‘Onmogelijk!’ riep FLORA, ‘zulk eene barbaarschheid ware den hertog van *Cumberland* onwaardig. Wij leven immers niet meer in de dagen van CROMWELL?’

‘Oorlogsregt, Miss! men hakt geen' boom zonder spaanders! onkruid bovendien moet uitgeroeid worden, en dat verontschuldigt, ja, wettigt zelfs den moord. KAREL EDUARD verantwoorde den dood van zoo vele brave Schotten. Mogt het mij slechts gelukken, den onverlaat te betrappen, ik zoude dezen dag als den schoonsten mijns levens beschouwen.’

De pretendent, oorgetuige van deze gevoelens, zat als op eene pijnbank geschroefd; FLORA sidderde onwillekeurig. Hoe weinig ware er noodig, om hem te verraden! De tegenwoordigheid van geest der gastvrouw alleen verloochende zich geen oogenblik, en geheel doordrongen van het hagchelijke dezes toestands, bragt zij het gesprek terstond op iets anders. Immers nu de slag eenmaal was beslist, en er geene vrees voor den pretendent meer kon bestaan, deed men best over de tijdsomstandigheden te zwijgen. De officier dacht aan alles, behalve aan de aanwezigheid van STUART in het gezelschap, en sprak in het breed over al, wat Lady MACDONALD hem als argeloos vroeg.

De prins, wien zelfs het onverschilligste gesprek in zulk een oogenblik hinderen moest, vernam nog daarenboven, hoe gering het getal zijner aanhangers, na den slag overgebleven, en hoe alle uitzigt op herstel in rook verdwenen was. Hij bedwong zich zoo goed hij kon, en zijne vermomming misleidde niet alleen den officier, maar wekte zelfs geene de minste achterdocht bij eenen der gasten. Wie zoude ook aan eene nietsbeteekenende kamenier denken!

De maaltijd was naauwelijks afgeloopen, of Lady MACDONALD begreep de kostbaarheid van den tijd. Dáár blijven, was onmogelijk; zonder FLORA verder te trekken, bleek onraadzaam, en men ging met gemeen overleg te rade, om in hetzelfde gewaad, zonder vertoef, in het huis van KINGSBURGH, op eenige mijlen afstands gelegen, een nachtverblijf te zoeken. Miss FLORA steeg te paard; de Lord en de prins volgden te voet, en niemand ter wereld, had eenige vermoedens, bij het zien van het reisgezelschap. Geen der gasten deed eenige vraag, en boven alle verwachting bereikte men ongestoord het gastvrije dak, waar KAREL, afgetobd door zielenangst en ligchaamsuitputting, zijnen eersten gerusten slaap na de nederlaag mogt genieten.

‘En vreest gij dan niet,’ vroeg den volgenden morgen de oudste dochter van den ouden Laird, KINGSBURGH'S vader, ‘dat men u deze gastvrijheid duur zal doen betalen?’

‘In Gods naam! men neme dan mijnen grijzen kop,’ luidde het Schotsche getrouwe antwoord; ‘wat is er mij aan gelegen, of ik eenige jaren vroeger ten grave dale? Geen verraad zal mijne nagedachtenis bezoedelen, en mijn zoon heeft wel gedaan!’

IV.

‘Uwe Hoogheid is hier nog niet veilig,’ merkte Miss FLORA aan: ‘nog eene wijl dient zij hetzelfde pak te dragen.’

KAREL haalde de schouders op; de verfrisschende slaap scheen hem verkwikt en den moed verlevendigd te hebben.

‘Mijne schoone redster heeft zeker geen onregt; maar ver oorloof mij de kleeding thans af te leggen. Ik *kan*, noch *wil* langer als vrouw mij de blaam van vrees en lafhartigheid op den hals halen. Verder getogen, waarheen ook! Het is

mij wel. Maar weg met dat gewaad! Liever nog herkend en als man gevangen genomen, dan de kansen gewaagd, die gisteren geloopen zijn.'

'Uwe Hoogheid heeft slechts te bevelen; maar bedenk....'

'Geen bedenken! Wat is het oordeel der heeren, hier aanwezig?'

De vraag was tot vier of vijf personen gerigt, die met eerbiedige houding hunnen gewenschten vorst omringden. Eenigen hadden zelfs hun bloed voor zijne zaak in den slag bij *Culloden* veil gehad, en gelukkig ontsnapt aan de vervolging, troostten zij zich eenigzins met het bewustzijn, dat hun heer althans nog niet geheel voor hen verloren was.

'Zoo wij slechts niet naar *Portree* gaan, en den kortsten weg naar het strand nemen,' sprak Dr. MACLEOD, de vurigste der aanhangers van den pretendent, 'dunkt mij, dat die lastige opschik Uwe Hoogheid niet langer behoeft te vernederen.'

'Het zij zoo; doch wat zullen wij aan het strand uitvoeren?' oordeelde de jonge Lord RASAY, die mede uit naam zijns vaders den prins zijne opwachting maakte; 'booten zijn er niet; oversteken is dus onmogelijk, en naar de haven van *Portree* te gaan, ware den dood te gemoet loopen.'

'Goede raad blijkt duur te zijn; zoude er echter nergens eene boot te bekomen wezen? Al ware het vaartuig bijna onbruikbaar, zoo wij slechts er mede naar het eiland *Rasay* konden oversteken, dan ware het genoeg; daar zal de Lord, uw vader, wel eene geschiktere gelegenheid verschaffen.'

'Ik zag in het kleine meer op het landgoed een sloepje liggen,' zeide Miss FLORA; 'doch hoe krijgen wij het aan zee? Ook is het te zwak en te wrak, om den geheiligden persoon van onzen wettigen koning daarin te wagen.'

'Top!' riep Dr. MACLEOD, 'ik zal mij gaarne nog eens voor mijnen vorst in de waagschaal stellen. Gij, RASAY! vergezelt mij. Wij zullen het bootje op onze schouders nemen, het over land en zand slepen, eenige knechts, die vrij vertrouwen kunnen, te hulp roepen, en is het bootje eenmaal aan strand, dan zetten wij er ons in, steken over, en trachten een geschikter vaartuig te bekomen, om onzen heer in veiligheid te brengen.'

Luide toejuichingen ondersteunden des doctors voorstel. Vergeefs waarschuwde KAREL EDUARD, getroffen door zoo veel liefde en trouw, hen voor te veel blootgeven. Vruchteloos zocht hij

hen van de onderneming af te schrikken: zijne bedenkingen waren nu welgemeend; zijne verzekering van afkeer van alle onheil stichten was thans opregt. Doch allen drongen er evenzeer op aan, on het voorgestelde plan kwam ten uitvoer. Met verbazende moeite torschten MACLEOD en RASAY, door vertrouwde dienaars geholpen, de boot een paar mijlen verre over hoogten en door moerassen naar strand, terwijl Miss FLORA en KAREL zelf de noodige maatregelen beraamden. Met groote inspanning gelukte het eindelijk het gewenschte doel te bereiken, zonder door vriend of vijand opgemerkt te worden, op de eenzame paden en bijna ontoegankelijke wegen, die zij hadden moeten kiezen. Nog meer naar wensch viel de overtogt naar *Rasay* uit; een voortreffelijk vaartuig, beschermende vrienden, waren aldaar gereed; het kleine eiland bood buitendien meer kansen van behoud aan, dan het veel grootere *Skye*. De terugvaart, om den prins af te halen, ondervond evenmin, als het oversteken bij den eersten keer, eenige moeijelijkheid.

Eene belangwekkende groep vereenigde zich op eenen der stormachtige dagen van het najaar op den rotsigen oever van *Skye*. Eenzaam en woest was het oord, waar klippen en dennen alleen het oog op zich vestigden, en het gedonder der hevige branding alleen het oor bezig hield. Alle vrienden van den laatste der STUARTS, voor zooverre zij gevoegelijk konden tegenwoordig zijn, verbeidden op het strand de komst van den vorst, wien het ginds liggende vaartuig naar *Rasay*, en welligt verder naar *Frankrijk*, zoude overvoeren. Allen ten minste waren op een afscheid voor eeuwig voorbereid; aller gelaat stond ernstig, en bijna elk oog verried de aandoening, die elks boezem schokte. KAREL EDUARD was bewogen; misschien zag hij *Skye* nooit weder, en zeker zoude hij nooit de weldaden kunnen vergelden, aldaar genoten. Toen althans dacht hij aan de waarheid niet, dat koningen zelden door sterkte van geheugen, als het weldaden betreft, uitmunten. Thans mogt hij in al zijne waardigheid verschijnen, en ten minste door houding en taal zich zijner afkomst en gemiste bestemming niet onwaardig betoonen; thans meende hij de koninklijke eerbewijzingen van de schaar der vrienden niet te mogen versmaden. En bij al zijn ongeluk gevoelde hij zich nog groot, door het bewustzijn: ‘ik ben een STUART!’

Maar geene mogt meer aanspraak op 's prinsen dankbaarheid maken, dan de eerste zijner redsters, de moedige Miss

FLORA MACDONALD, die hem het eerst van het vasteland op *Skye* gebragt, en vervolgens door de teederste zorg beschermd had. Zij nam de dankbetuigingen aan, waarmede de vorst haar bij zijn vertrek overlaadde, doch geen glimlach vertrok haar gelaat; zij gevoelde haren pligt jegens STUART volbragt te hebben; wat KAREL EDUARD zeide, had op haar minder indruk. Was het eenmaal besloten, dat hij over *Groot-Brittanje* niet zou heerschen, zij onderwierp zich voortaan. Het afscheid was waardig en koeler zelfs, dan men misschien verwachten zou, en zij week in niets van het gedrag af, dat zij steeds jegens den prins had gehouden.

De boot stak in zee, en de laatste der STUARTS verdween uit het gezigt van de getrouwste zijner aanhangers.

Het is zoo; nog eens betrad hij tegen verwachting den grond van *Skye*, doch slechts voor korten tijd, om weldra op een Fransch schip behouden in *Frankrijk* te landen. Ongelukkig overleefde hij zijne nederlaag lang genoeg, om ze geheel te vergeten; ongelukkig zegevierde het kwaad, den STUARTS eigen, ook bij hem, over het goede, dat zij anders bezaten. In wellust en weelde verzonken, voor zooverre zijne middelen het toelieten, onteerde hij zich zelven meer en meer, en na weinige jaren zoude zich eene FLORA MACDONALD evenzeer tegen hem, bij eenen onverhoedschen inval, verklaard Rebben, als zij bij den eersten aanslag zijne partij trok. Zij behield haar gansche leven, ook als gehuwde vrouw, de achting, welke een ieder voor haren moed en voor hare trouw koesterde. Hij verdiende de liefde der Schotten niet meer, en verbeurde zelfs de achting der Franschen, in eenen tijd, als dien van LOUIS XV. Bijna veertig jaren na zijnen aanslag op de kroon van *Groot-Brittanje*, zonk hij ten grave, en met hem eindigde de lange reeks der rampzaligste van Europa's vorsten, tot op 1789.

H.P.

Het Rijks-museum te Amsterdam[1].

II. (Historiële portretten.)

Als ware het afbreken hun lust geworden, beijveren eenige historische critici onzer dagen zich, om feiten, waarop de aloude geschiedenis roem draagt, te ontzenuwen tot fabels, ons vergunnende in den volksgeest des verledens eenen dichter te groeten, waarbij geen van Israëls zieners haalt! Het stoute, het groote, het reine schijnt voor hunne opvatting het vermoeden van onwaarschijnlijkheid meê te brengen; en hoe dikwijls ook de verdichting - een begaafd ongeloovige heeft het gezegd - in verrassende uitkomsten voor de waarheid onderdoe, bij hen vindt het edele slechts genaê als een droom, als een wensch der verbeelding. Of er onder dezulken zijn, die het bejammeren, dat het licht hunne wieg eenige eeuwen te vroeg bescheen, om eene mythe te meer te hebben in Hollands strijd tegen *Spanje*, om den eersten WILLEM te kunnen verflaauwen tot een blijk van productieve phantasie? Ware het tijdvak verwijderd genoeg, welke gebeurtenis zou er meer naar gelijken; welk karakter had er grootere kans op? Hoe! de aanslibbe der *Noordzee* zoude uit de nevelen, waarin de onherbergzame plek gronds ligt gehuld, heiren hebben zien verrijzen, door helden aangevoerd? heiren, in staat aan de keur der legerbenden van het strijdhaftige schiereiland het hoofd te biên? helden, voor welke de grootste veldheer des tijds week? Het is maar de helft van het wonder, het geloofelijkste der ongeloofelijkheid! Een vreemdeling van vorstelijken bloede zou één van ziel en zin zijn geworden met dat vrijheidzieke volk; de staatsman, wiens bijnaam onder zijne vijanden

(1) Blz. 17-26.

van hunne bewondering zijns verstands getuigde, zou regten hebben verdedigd, welker uitoefening op eenen ommekeer der maatschappij had kunnen staan - de wijze een waagspel hebben gespeeld! En die hoop boeren en burgers zou huis en have, zou goed en bloed hebben veil gehad voor eene andere wereld dan die des vleesches, en van dat stipje op de kaart van *Europa* zou licht zijn opgegaan over alle rijken, tot over de afgelegenste gewesten des aardbodems toe?

Ik heb van den geest des twijfels gewaagd, om er dien des geloofs tegenover te stellen; we staan voor MIEREVELDT'S beeldtenis van WILLEM van *Oranje*.

Indien het Trippenhuis tot nog toe iets anders was geweest dan eene bergplaats van schilderijen, toebehoorende aan het rijk, een beter licht dan de schemering van eenen hoek zou den Vader des Vaderlands zijn aangewezen. Laat ons hopen, dat de dag niet verre is, waarop *Nederland* der kunst invloeds genoeg zal toekennen, om meer van den bewaarder harer schatten te eischen, dan te zorgen, dat regenscherm noch wandelstok in den tempel kome; - ter zijde geschoven als de eerste WILLEM werd, beheerscht toch voor ons de Zwijger de zaal. Staar ze aan, die eerbiedwaarde trekken, door het penseel des meesters vereeuwigd; staar ze aan, tot uw hoofd zich onwillekeurig buigt; tot uw harte van dank overvloeit, en ge zult eindigen met om u, met op te zien! Om u zien, zeide ik; want als ooit gezigten der toekomst, gelijk er den aartsvaderen op de stervenssponde werden bedeeld, eenen veegen verrukten, welke zaligheid zou bij de zijne hebben gehaald, indien, hij de schare had aanschouwd, die hem langs deze wanden omringt; de edelen, in den zin door hem aan dat woord gehecht? Ge zult opzien, herhaal ik: ‘Heere Godt! wees myner ziele en dezen armen volke genadigh!’ waren zijne laatste woorden, na een leven, aan de verdediging der regten, aan de ontwikkeling der krachten onzer voorvaders gewijd; van God achtte hij er zich toe geroepen; van God gevoelde hij er zich toe gesterkt, en de Heer heeft zijne verwachting vervuld, vervuld, boven mate! Een vorstenhuis, dat zich der dienst der vrijheid wijdde - een klein volk, dat eene groote zending vervullen mogt - zietdaar de wonderen, door de geschiedenis geboekt, welke de kunst ons hier veraanschouwelijkt; een uur, in deze zaal doorgebragt, kan geen verloren uur zijn voor wie betreurt, dat op de gulden eeuw de dagen van JAN SALIE zijn gevolgd!

Onvolledig als deze verzameling in menig opzigt heeten mag, is de indruk, dien zij maakt, echter volkomen juist: *Holland* had zijne grootheid slechts dank te weten aan zijne burgers en aan ORANJE! Vroed en vroom als hij was, wiens hoofd in helderheid geene weêrgâ had, en die, des ondanks, nederig bij zijn harte leefde, onderscheidde hij in het ruwe maar ronde volk al de kiemen voor eenen krachtigen staat. Opgevoed in den dampkring van het keizerlijke hof, en aan de weelderige landschappen van 's lands zuiden gewoon, gevoelde hij toch menschelijk genoeg om deernis te hebben met verdrukten, was zijn oordeel te veelzijdig ontwikkeld, om de voordeelen onzer ligging voorbij te zien. Vol geloof aan den adel der menschelijke natuur, en tevens overtuigd van hare behoefte aan schuldvergiffenis, erkende hij haar onvervreemdbaar regt op vrijheid van geweten, begreep hij welk een hefboom er op ernstige gemoederen in dat beginsel school. En de uitkomst, wie eischt dat ik haar schetse? De feiten heugen u van kindsbeen af; gij wilt de burgers zien! Helaas! waarom zoeken wij hen hier te vergeefs? Waarom ontbreken in deze zaal, in dit huis, de afbeeldsels van de eerste martelaren der heilige zaak, vergeten, verwaarloosd misschien, voor den schoorsteen eener raadzaal, of op de bordessen van een stadhuis? Immers, WILLEM I en zijne broeders, schier zij alleen vertegenwoordigen te dezer plaatse den aanvang der worsteling met *Spanje*, en, noch de eenvoud der zeden des tijds, waarin niet allerlei onbeduidendheid zich liet uitschilderen, noch de geringe afkomst der dapperen, helden, uit de heffe des volks verwekt, volstaat, om aller afwezigheid te verklaren. Voorzeker, geen bloed van edelen was het cement onzer vrijheid; maar wie gelooft het, dat men, buiten EGMOND en HOORNE, hier de bloem van Belgischen en Hollandschen adel, dat men HENDRIK van *Brederode* hier vruchteloos zoekt? We weten het, de ZWART JAN'S noch de JAN HARING'S hebben voor eenen schilder gezeten, uit de smidse toegeschoten, of ten masttop opgeklauterd, om den lande trouw te blijken tot den dood; maar provincialismus en urbanismus, en onverschilligheid en geldsgebrek misschien nog meer dan deze, staan de voltooijing eener nationale galerij in den weg. - Vierde Klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut! er zijn mannen onder uwe leden, die in dit opzigt den weldadigsten invloed konden uitoefenen, als zij geloofden, dat spreken phgt kan zijn, ook zonder er van wege de regering toe te worden uitgenoodigd. - En echter kenden we dezer zaal het

vermogen toe, den indruk te weeg te brengen: - ORANJE en de burgerij; - en echter nemen we geen woord van het geschrevene terug. Of treft gij hier eene reeks dier onbekende gezigten aan, waarvan andere vorstelijke kunstverzamelingen overvloeijen; eene reeks, die zich voldoende vermelden laat onder de algemeene benaming: 'hovelingen uit de dagen van - ge hebt naam en cijfer slechts in te vullen?' Of vindt gij niet iets treffends, niet iets karakteristieks, in de bijzonderheid, dat onder de weinige personen, uit WILLEM den Eerste's tijd, op het Museum aanwezig, KENAU HASSELAAR en DIRK VOLKERTSZ COORNHERT behooren? KENAU HASSELAAR, die de heldhaftigste vrouwen der oudheid waardiglijk op zijde streeft; DIRK VOLKERTSZ COORNHERT, wiens verdraagzaamheid der nieuweren eeuwen tot voorbeeld strekken mag? Of ging het u niet als ons, zoo dikwijls het gemis der overigen u deerde, was er dan geene stemme, die u antwoordde op de vraag: Waar bleeft ge? - 'Om het geloof op het schavot onthalsd' - 'onder de vanen der vrijnheid bij *Heylgerlee* gesneuveld' - 'bezweken, na den vruchteloozen togt over de *Maas*' - 'juichende verscheiden, daar de zege op de *Zuiderzee* was behaald' - 'spijt het verdrag, binnen *Haarlem's* wallen vermoord' - 'uitgehongerd op de vesten van *Leyden*' - onsterfelijk in het harte eener dankbare nakomelingschap! - En wenddet ge u dan niet andermaal naar het beeld des vorsten, wiens gerustheid scheen te groeijen met het gevaar, dewijl hij geenerlei middel verzuimde, menschelijken moed vergund, menschelijke magt verleend? En duizeldet gij niet bij het besef, welk een beleid er in dat brein schuilen moest voor de elkander opvolgende onderhandelingen met *Don* JOHAN, met MATTHIAS, met den hertog van *Anjou*? onderhandelingen, welker mislukken hij zich getroosten kon, op eenen beteren bondgenoot dan alle uitheemsche vorsten vertrouwende! En werd het harte u niet warm, bij de overtuiging, dat louter gaven des geestes eene zelfopoffering als de zijne niet verklaren; dat hij, die zijner eeuw in ieder opzigt vooruit was, tevens in zijn gemoed die godsvrucht omdroeg, welke het groote en het goede één maakt? Eene lofrede eischt diepere studie; eene opmerking vinde hier hare plaats. Er is onder al de titels der troonopvolgers van Europa's oudste koningshuizen geen schooner, dan dien, den erfgenaam onzer dynastie bedeeld: prins van *Oranje*, door de herinneringen aan den eersten NASSAU van dien naam, ons harte heilig; maar ook, welke pligten legt hij op; tot welke eischen geeft hij regt!

RUBBENS is de schilder der vorsten geprezen, ik zou MIEREVELDT dien der groote mannen uit Hollands heldentijd willen noemen; prins MAURITS overtuige er u van! Welk eene opvatting van vorst en veldheer; welk eene uitdrukking van magt en moed! Och, dat onze catalogus meer ware dan louter eene naamlijst van den schilder en het geschilderde, dat eene geschiedenis dier stukken ten langen leste wierde geschreven! Een talent als dat, waarvoor wij ons hier buigen, is geenen jeugdigen kunstenaar onverschillig; hij wenscht het te bespieden in zijne ontwikkeling; hij rust niet, vóór hij het tijdstip van zijnen hoogsten bloei kent; maar wat zult gij hem antwoor den, als hij u vraagt, of MIEREVELDT reeds in zijn zeventiende jaar gindschen WILLEM I heeft geschilderd, welligt jonger nog, daar het boeksken van 't Museum 's mans geboorte in 1568 plaatst, en de dood des prinsen, als ieder weet, 1584 schandvlekte? Draagt dan slechts een enkel der stukken van dien meester, draagt schier geen der overige van deze verzameling een jaartal; is aan niet één eene toelichtende overlevering verknocht? IJdele vragen! even ijdel als die, waardoor, wanneer, van waar, hoe deze schilderijen de eigendom des rijks zijn geworden; waarop zelfs een man, wiens voorgeslacht in de geschiedenis der kunst beroemd is als dat harer erfelijke beschermers, mij het antwoord schuldig bleef. De klagte over zoo groote onverschilligheid voor onze oude kunst moest me van het hart, door de meesterlijke voorstelling een oogenblik van ons historisch terrein verlokt; waarom roept HUIG DE GROOT, waarom roept OLDENBARNEVELDT, beide door onzen Delftenaar geschilderd, er ons op terug?

Eene afdanking van waardgelders te *Utrecht* - eene voorstelling des prinsen te paard, aan het hoofd der leden van zijn geslacht, en eene andere aan de spits zijner krijgsbevelhebbers -een paar portretten van deze - zijn afrid ter jagt, omstuwd van hovelingen en paadjes - en eindelijk eene allegorie op zijn leven - ziedaar alles, wat het tijdvak van MAURITS hier vertegenwoordigt. LEYCESTER'S beeldtenis schuilt onder die der onbekende meesters, het is waar; doch te vergeefs wenscht gij hen in elkanders tegenwoordigheid te zien: de eerzuchtige vreemdeling, die naar de heerschappij dezer landen dong, en de begaafde achttienjarige, ter verijdeling van dat ontwerp, door de stalen met den hoogsten rang bedeeld! Hebt gij onder de schilderijen, uit het begin van den vrijheidsoorlog, hier naar een gedenkstuk omgezien voor de dapperheid der Zeeu-

wen, toen MEDINA-CELI hunne kusten bedreigde, en werdt ge teleurgesteld, ondanks al de treffende toestanden welke VAN HAREN'S genie aan onze ontluikende zeemagt boeide, een ander gemis uit de dagen van MAURITS verbaast, grieft ons nog meer. De *Nederlanden, Engeland, Europa*, hebben van de *Armada* van PHILIPS gewaagd; het kleine *Zeeland* liet gedenkpenningen slaan op den ondergang der onoverwinnelijke; SCHILLER wijdde aan die stof zijne lier, en echter blikt ge vruchteloos deze wanden rond, of gij er eenige heugenis van mogt aantreffen; onder den overvloed van zeestukken uit lateren tijd zelfs geen enkel, dat het onvergetelijke feit herinnert. PARMA ontbreekt; ALBERTUS en ISABELLA vindt gij, als ge ze zoekt, maar geene trofeën der overwinning bij *Nieuwpoort*; - ge aanschouwt in de tente des veldheers zoomin den Admirant van *Arragon*, als den koning van *Sumatra*; - misdeelde MAURITS, die slechts OLDENBARNEVELDT tegenover u hebt! - misdeelder burgerij! Of schuilt er voor menig aardig tafereel niet stoffe te over in de HOUTMAN'S dier dagen, in een Portugeesch handelshuis de geheimen der Indische zeevaart bespiedende? Of wenschtet ge u niet verplaatst te zien in eene burgerlijke woning van *Middelburg*, van dien tijd, in de woning der MOUCHERON'S, om hunnen ontdekkingslust tot in het verre *Noorden* vermaard? Of zou het uitzeilen van eenen der eerste Walvischvangers, - God zij met hen in eene zee, uit welke de Biscayers het spreekwoord medebragten: ‘Wie vaart, leert bidden!’ - of de tehuiskomst van eenen der vroegste Oostindiëvaarders, beladen met de weelde van het morgenland; - God was met hen geweest, al hadden zij ook meer dan twee jaren reis! - of zouden zulke voorstellingen u hier niet welkom zijn? Wie heeft regt op de plaats der eere in eene verzameling als deze, zoo niet onze wereldontdekkers, op den oceaan geen minder gevaar braverende dan MAURITS aan de spits des legers tarten moest, - deze in het harnas voor 's lands veiligheid, geene voor 's lands welvaart aan het roer? WILLEM BARENDSZ! OLIVIER VAN NOORD! JACQUES LE MAIRE! - en wien al doe ik geen onregt, uit een twintigtal jaren slechts deze noemende, van hen, welke door het *Noorden* eenen weg naar *China* zochten; die den aardbol omzeilden; wier hoop in de *Stille Zuidzee* zich vleide met land? - wat aandoenlijke stoffe biedt gij om strijd het penseel aan! Of mishaagt iemand de somberheid van het sterven van den eerste? - al leverde hij er eene fraaije schets van, die onze oude meesters begrijpt, door de liefde welke hij hunner kuust toedraagt; - of weigert men zoo droefgees-

tig te worden gestemd, als de beeldtenis van den laatste mij maakt? - een jongeling, die den roem van zijnen togt niet oogsten mogt, op de tehuisreize overleden van hartzeer over het verlies van zijn schip. - Welaan, de dagen van MAURITS waren die der grondlegging onzer Indische heerschappij; voorbeeldeloos geluk bekroonde voorbeeldeloozen moed; werelden werden veroverd - ach! dat ge er hier geen blijk van vindt! Het penseel eens Vlamings verlustigde zich in het schilderen van WILLEM BONTEKOE, over eenen der woudstroomen van *Sumatra*, door inlanders voortgeroeid; de graveerstift van eenen Yankee schetste ons HENRY HUDSON en zijne togtgenooten, op den vloed, aan wiens oever *Nieuw-Amsterdam* verrijzen zou; doch staarde deze zalen rond, tot het u schemert, noch de weelde van het West, noch de gloed van het Oost lacht u aan, of lucht u toe: geene ongerepte bosschen der nieuwe wereld, eene maagdelijke natuur; geen morgenlandsche ochtendstond, louter vuur en vlammen! Eer gij onze klagt overdreven noemt, herhalen wij, dat wij spraken van vroegere en latere kunst, en brengen gaarne nog een paar voorbeelden bij. Onder WILLEM'S heldhaftigen zoon werd de Oostindische Compagnie opgerigt; maar zoomin GERARDT BICKER als REINIER PAUW vertegenwoordigen binnen deze muren den ondernemingslust onzer patriciërs - en toch twijfelen we er niet aan, dat tijdgenooten hunne gelaatstrekken hebben bewaard. Onder MAURITS is het Octrooi ter Groenlandsvaart verleend; maar geen enkel stukje veraanschouwelijkt ons die lievelingsschool der ruwste gasten uit het plebs, - en toch was de vangst nog voorbeeldeloos voorspoedig, toen de kunst voor zulke onderwerpen niet langer te schoolsch zag. Verlies de onderscheiding niet uit het oog, we vroegen slechts wat de tijdgenoot voortbragt, wat de nakomelingschap aanvullen kon. Overdreven, onredelijk zou ons verlangen zijn geweest, als we voorstellingen uit het volksleven hadden geëischt, die buiten het kunstbegrip van de schilders des tijds lagen, of van latere eeuw hadden gevorderd, wat met vroegere te loor ging. Wilt ge het nog duidelijker uitgedrukt? we zochten geenen JAN STEEN, in de dagen toen VAN MANDER aan MIEREVELDT, het portretteren noode vergaf. ‘Door winste verlokt of door behoefte gedrongen,’ zegt hij, ‘slaan de meesters dien zijweg in, zonder lust of tijd te hebben, om de heirbaan der historie en der beelden te zoeken;’ wat zou hij wel van de studie van lager leven, van geuzen bij den beker, of lansken bij den kroes, hebben gezegd? Het was de

zuurdeesem van het katholicismus, antwoordt ge, dat slechts naar altaarstukken streefde; het was de zoogenaamde klassiek der akademie, voege ik er bij, die gaarne alle kunst in éénen vorm gieten zou; maar wat baat het ons, de bekrompenheid te laken, zij was aan de orde van den dag! Wat al schalkheid, wat al boert, wat al jok dierven wij er door; hij, die een volk slechts van zijne deftige, van zijne zondagszijde ziet, kent het maar ten halve. Driewerf jammer, dat de schade onboetbaar is, - of waardoor wilt gij het verlies vergoeden? Kieskaauwer noch pilaarbijter, loop ik hoog met de *Brabbeling* van eenen onzer oudste dichters, als schets der zeden eener burgerij, ter nood aan velerlei dwang ontworsteld, en alreede geprikkeld tot velerlei lust, - onderscheide ik, wat meer zegt, er die wijsbegeerte van het gezond verstand in, welke weldra de hollandsche worden zou, - biedt zij stoffe te over aan voor studie - maar zou ik toch de laatste zijn, om iemand uit te noodigen, er genrestukjes aan te ontleenen, - al spijt het mij, dat de tijd er zulke niet gaf. Zoo iets, het komische moet uit het leven zijn gegrepen, moet op de daad worden betrapt! Eerst toen de tint kleur was geworden, had de kunst er oog voor; of wie waren de voorloopers van OSTADE en TENIERS, die dichters van de grepen der minne, bij de veêl en bij de kan? Als iemand er kent, als iemand er in zijn kabinet overheeft, hij sta iets van zijnen schat aan ons Museum af, dat MAURITS als veldheer alleen laat staan, dat MAURITS als landvoogd naauw kennen doet, dat niet eens gezegd mag worden, zijn tijdvak af te schaduwen. Waar bleef HENDRICK SPIEGHEL, waar bleef ROEMER VISSCHER? waar de beide zeehelden, door TOLLENS en BOGAERS hunner waardig bezongen? - waar de stoet van buitenlandsche vorsten, die den krijg kwam leeren bij den oorlogsman, die alle overigen wijken deed? LODEWIJK PHILIPS heeft een deel van zijn vermogen veil, ter aanvulling der kunstzalen van *Versailles; 'sympathie pour toutes les gloires de la France!'* is zijne spreuk, en de natie juicht hem toe; - of het mij gelukt ware vorstelijke kunstliefde en burgerlijke belangstelling ter aanvulling dier leemten van ons panthéon op te wekken! ORANJE en de burgerij, zeiden we bij den aanhef; - maar hoe verdienstelijk de beide familietafereelen zijn mogen van DE KEYZER en van CUYP, de blik, dien zij op het huisselijk leven dier dagen vergunnen, mag slechts ter sluik geworpen heeten; het is een allereenzijdigst kijkje op den bemiddelden stand. Bovendien, er heerscht in de beelden van den laatste eene rust, der gemeente van dien tijd vreemd; er is aan den naam van het gezin, door den eerste ge-

schilderd, eene herinnering verknocht, die de schets van stil geluk schier in een schimpdicht verkeert; dat gezin heette HOGERBEETS, en die vader was ROMBOUT van dien naam... - MAURITS, schreven wij straks, staat in deze zaal slechts tegenover OLDENBARNEVELDT!

Vóór twintig, vijf en twintig, dertig jaren, bragt de geest des tijds mede, geenen blik op dat tweetal beeldtenissen te slaan, zonder o n z e e e u w te prijzen; als waren de vergrijpen van het voorgeslacht slechts bestemd vrucht te dragen in de zelfverheffing der nakomelingschap. 'Eendragt' predikte men 'eendragt,' zong men, tot voorbijziens toe, of deze haren oorsprong nam uit overtuiging of uit onverschilligheid; als de fakkel der partijschappen maar werd gebluscht, mogt ook de vonk der belangstelling uitgaan. Verheugen we ons, dat die stemming voorbijgaande was, als de vermoeijenis na de vrijheidskoorts, als de krachteloosheid onder het keizerschap! Verheugen we ons, dat eene billijker beschouwing die bekrompene heeft vervangen; wij waardeeren de voordeelen van een éénhoofdig bewind, al houden wij aan om vrijzinniger vertegenwoordiging. Ontwikkeling aller gaven en krachten, scheen ons de leuze der Hollandsche Historie, toen we ORANJE en GRANVELLE in den voorhof van dezen tempel wenschten aan te treffen; bij wien van beide zoude de wijze van zien, vóór twintig jaren onzer jeugd aangeprezen, de levendigste sympathie hebben gevonden? - Het is haar vonnis! Was het u ooit, onder eene mijmering in deze zaal en starende op de beeldtenissen van den veldheer en den staatsman, was het u dan ooit te moede, of de geest van den grondlegger onzer vrijheid, en dien van den voorstander van *Spanje* en van *Rome*, ze omzweefden? Wij verbeeldden het ons bij wijlen: GRANVELLE lachte, ORANJE zuchtte; doch reeds leenden wij het oor aan beider gesprek, en weigerden in te stemmen met den bisschop, dat het beter ware geweest, het juk der onderwerping te blijven dragen, en vonden rust bij het gevoelen van den Vader des Vaderlands, dat er stormen vereischt worden tot zuivering van het zwerk. En zoo we bevredigd den blik dan elders wendden, wij waren het niet zoo als men het vroeger plagt te zijn, dewijl alle verschil van gevoelen is ondergegaan in traagheid van geest, - neen, dewijl het hoe langer hoe zeldzamer wordt dit door het zwaard te zien beslissen, ook bij hemelsbreedte verscheidene begrippen over de toekomst van kerk en staat, - dewijl de meening veld wint, dat hij tot de slechtste burgers behoort, die naar de bevrediging der behoeften des volks, naar den vooruitgang van allen ter goeder trouw niet streeft!

(*Wordt vervolgd*).

In den Gaard.
Zangen der liefde.

I.

Als het aardrijk ontspruit,
Als de knop zich ontsluit,
En zich waagt aan de lucht te vertrouwen;
Als 't viooltje in fluweel
Zich verheft op zijn steel,
En zijn bladertjens huivert te ontvouwen;
o Dan 't gerucht
Der stad ontvlucht,
Wendt vrolijk en tevreden,
De jongling ginds zijn schreden:
Het zonlicht gloeit,
Het bloemtjen bloeit;
De gaarde wenkt vrolijk en teder....
Hoe keert hy zoo kwijnende weder?

Als het levend kristal,
In gestadigen val,
't Zoet eentoonig gemurmel doet hooren;
Als het schaatren der jeugd
Spreekt van liefde en geneucht,
By den zang der gevederde chooren;
o Dan 't gerucht
Der stad ontvlucht,
Wendt vrolijk en tevreden,
De jongling hier zijn schreden.
Het vinkjen kweelt;
Het windtjen speelt;
't Juicht alles zoo vrolijk en teder....
Hoe keert hy zoo zwijgende weder?

II.

o Bloemtjens der gaarde,
Waarby ik voor 't eerst
Het liefjen ontwaarde,
Dat zinnen verovert,
Dat harten betoovert,
En zielen beheerscht!
Verspreidt hier uw geuren,
Ontvouwt hier uw kleuren,
Haast zult gy, gestrengeld te gaâr,
Den bruidkrans versieren van haar!

o Beekje, aan welks zoomen
Ik innig verrukt,
Van hemelsche droomen
En lustjens bevangen,
Voor 't eerst op heur wangen
Een kus heb gedrukt!
O groet, in het stroomen,
Uw lachende zoomen
Haast murmelt ge in zoeter geluid
Het vrolijke lied voor de bruid!

Gy, blinkende sterren,
Die uit uw gebied,
My toeloegt van verren,
Toen zy zoo aanminnig,
Zoo teêr en zoo innig,
Heur min my verried!
o Laten uw stralen
Hier 't heerlijkste dalen!
Haast vindt ge er het huwlijksaltaar,
En ziet er my knielen met haar!

III.

De lente strooit heur rijksten schat
Van geur en glans op bloem en blad;
   Teer nachtegaaltje in 't hout!
Hoe houdt gy nog uw zangen in,
Waartoe nog steeds het lied der min
   Aan de echo half vertrouwd?

Straks heft gy aan met voller toon,
Wanneer ge uw trouwe min ten loon
   Uw gaaiken liefde wint;
Licht stemde ook ik een reiner lied,
Wanneer my zeker oog verried,
   Dat zekre ziel my mint!

J-s.

De Droom van een' Soldaat.

(*Naar* Th. Campbell.)

Het gevecht werd gestaakt, toen het daglicht verdween,
En daarboven de sterrenwacht aanving te zwerven;
En daar legden zich duizenden neêr om mij heen -
De vermoeiden ter rust, de gewonden tot sterven.

En terwijl ik dien nacht op mijn strooleger lag,
Bij het vuur, dat den wolf van de dooden verjaagde,
Toen verscheen mij een lieflijke droom, en ik zag
Haar ten derdemaal weêr, eer het morgenlicht daagde.

't Scheen mij toe, ik was eenzaam langs moeilijke paân,
Ver van 't woeste gerucht van het slagveld getogen;
't Was een herfstdag - en vrolijk brak de ochtendstond aan,
En daarginds blonk het vaderlijk huis mij in de oogen.

En ik vloog door het veld, waar 'k zoo menigen keer,
In de jeugd van mijn hart, had gespeeld en gesprongen;
En ik hoorde 't geblaat van mijn berggeitjes weêr,
En ik kende het lied, dat de landlieden zongen. -

En de beker ging rond - en ik zwoer, nimmermeer
Nu mijn huis en mijn weenende vrienden te ontvlugten,
En wel duizendmaal kusten mijn kleintjes mij weêr,
En mijn vrouw snikte luid, om haar' boezem te luchten.

‘o Nu blijft gij bij ons, en vergoedt onze smart!’
Ach! hoe gaarn had de krijgsman gerust bij de zijnen!
Maar de morgen deed ras weêr de vreugde uit mijn hart,
En de lieflijke stem uit mijne ooren verdwijnen.

1842.
W.J. MENSING.

Mengelingen.

Andries Bourlette.

(*Een hoofdstuk uit de geheime geschiedenis van den Vrijheidsoorlog.*) - 1568. -

(*Vervolg van blz.* 191.)

Gedurende den ganschen veldtogt, had de prins niet verzuimd de gemeenschap met de Luikenaars te onderhouden. Tweemaal had hij gepoogd de heeren van *Waroux* en *Heers* in zijn belang te winnen. Vergeefs! Zij hadden zelfs den tot hen afgezonden' GRANIOUL willen vatten. Later had de prins eenen hevigen brief aan den bisschop gezonden, die met waardigheid was beantwoord. Sedert ging het gaan en komen naar het leger onafgebroken zijnen gang. ERARD SPIERINCK(1), een moedig man, luitenant van LOUVIRVAUL, en na het gevangen

(1) Is deze dezelfde SPIERINCK, die eenige jaren later in *Friesland* den heldendood stierf? Nabij *Harlingen* ter zee door de Spaanschen besprongen, week hij, na hardnekkige tegenweer, naar het onderste gedeelte van zijn schip, wierp al het geld, dat hij met zich voerde, in het water, en bood toen, met smeeken om den dood, zijnen hals den vijanden; wrange genade, die hem vergund werd. Na de overwinning gaven zijne vijanden eene proeve van meer dan Spaansche wreedheid; men vischte de lijken der gesneuvelden op, deed hun de koppen afhouwen, en die door hunne gevangene makkers inzouten. Toen werden deze naar *Groningen* gevoerd, en gedwongen, ieder het hoofd huns krijgsmakkers als zegeteeken aan ROBLES te vertoonen, na welken afgrijsselijken triomf zij alle meest deerlijk werden omgebragt. Zie CAROLUS, *de Rebus gestis Billaei*, p. 15, *sqq*.

nemen van dezen, zijn opvolger, verliet het leger voor *Thienen*, ging naar *Luik* als afgezant des prinsen, en werd aangehouden. Voor schepenen geroepen, kwam hij openlijk uit niet alleen voor de zaak, die hij diende, en den rang, dien hij bekleedde; maar hij onderzocht zelfs, of er geen kruid voor den prins te *Luik* was aangekomen, en eischte, dat men hem dat, op vertoon zijner geloofsbrieven, zou laten volgen. Het schijnt, dat zoo veel stoutmoedigheid zijne regters met verbaasdheid sloeg. Met eene scherpe vermaning, om niet tegen den wil zijns meesters, den prins-bisschop, de wapenen te voeren, liet men hem vertrekken. Maar zeker was hij in een ander doel geslaagd, dit namelijk, om den toestand der stad en de gezindheid der burgers te ondertasten. In het leger teruggekomen, ried hij eene krachtige en snelle verrassing aan: 'Binnen vier en twintig uren moet de stad de onze zijn.' zeide hij, 'of wij krijgen haar niet.' Maar de radeloosheid had hoofd en armen verlamd. Door eene snelle, onverwachte wending, had WILLEM voor het oogenblik eenige uren op den hem vervolgenden vijand gewonnen. Van *Waremme* was de marsch op *Awans*, slechts een paar uren van *Luik* gelegen, gerigt. Hier nieuwe aarzeling[(1)]. 'De prins,' getuigt *bourlette*, welke zich daar ter plaatse bij hem vervoegde, 'was verslagen en netelig. Meest zweeg hij; slechts borst hij ontevreden in de woorden los: 'Ik ben de rivier overgekomen, maar geene enkele stad heeft mij hare poorten geopend; thans mogen zij loon naar werken ontvangen!'"[(2)] Van daar ging bode op bode naar

(1) Onbegrijpelijk is de werkeloosheid en traagheid in het leger des prinsen. Op den 27sten October had de vruchtelooze aanval op *Thienen* plaats (zie CHAPEAUVILLE, I.I., p. 445), en het leger trok van daar op *Landen* en *Waremme* terug. Nog op den laatsten October bevond zich daar het leger. BOUILLE plaatst den eersten aanval op de voorsteden van *Luik*, op den 28sten October, l.l., p. 244. De andere geschiedschrijvers te regt op den tweeden November. Volgens CHAPEAUVILLE, was de prins met de ruiters toen te *Loncin* en *Bierset*. Intusschen, reeds van den eersten November af, had hij nadere eischen aan de stad *Luik* gedaan. In den brief van den derden November schreef de prins: '*J'ais receu hier soir tard [illegible] lettre au contenu de laquelle ay voullu prevenir hier et avanthier vous envoyant mes gens*.' Het is echter mogelijk, dat er reeds op den acht en twintigsten eene verkenning naar *Luik* hebbe plaats gehad. Althans NUEFFORGE, gevraagd, of het besluit tegen *Luik* niet daags vóór Allerheiligen te *Waremme* genomen ware, antwoordde, dat hij het niet wist, maar dat hij drie dagen te voren te *Seraing* was geweest.

(2) Op de vragen, aan BOURLETTE gedaan, wat hij al te *Awans* met den prins had onderhandeld, verklaarde deze bij herhaling, dat de prins allertreurigst en ter nedergeslagen was, en men bijna geen woord uit hem kon krijgen: 'Il était alors perplexe et mal disposé. Seulement il dit: Je suis passé la rivière à pays bas, mais il n'y at quelcque ville qui m'at été overt, pourquoy à eulx le deu.' Men moet echter de steden niet zoo zeer van die teleurstelling beschuldigen, als de heer GROEN VAN PRINSTERER in zijnen prinsgezinden ijver heeft gedaan, *Archives*, T. III, p. 291. De maatregelen, door ALVA genomen tegen allen onderstand, waren vreesselijk. En echter, nog te *Waremme* bekwam de prins eenen toevoer van laken, om zijne soldaten te kleeden. Het waren Antwerpsche kooplieden, die hem dat zonden.

Luik, om voor zijn leger proviand en vrijen doortogt te vragen, met vleijen, met smeeken, met dreigen. Alles vergeefs! De bisschop maakte van het oponthoud gebruik, om ALVA van 's prinsen komst te verwittigen. Schielijk ligtte deze zijn garnizoen uit *Thienen* en zond het binnen *Luik*. Zelf naderde hij even langzaam, even behoedzaam, maar even zeker zijnen vijand. Zoo sukkelde het Geuzenleger voort tusschen *Awans, Bierset, Loucin*, alle vlekken, op korten afstand van elkander en van de hoofdstad gelegen, tot op den dag na Allerheiligen. Eindelijk verscheen het tot het beleg, in het gezigt der stad, en als had het toeval zelf met het noodlot, dat WILLEM medesleepte, zijn spel willen spelen, toen men zijn heir, tot geweld en plundering gehitst, om de voorsteden zag, herinnerde men zich, dat het bijna op den dag af honderd jaren geleden was, dat KAREL van *Bourgondië* de stad met bloed en brand had vervuld. Droevige overeenkomst tusschen den bezadigdsten staatsman en den dolzinnigsten krijger!

'Geld! geld voor de ruiters!' wilde men van *Luik* hebben, verklaarde HOOGSTRATEN aan BOURLETTE, en daarvoor moest eene oude, onder de onschendbaarheid des rijks geplaatste, stad het gevaar van moord en vernieling doorstaan. Dat gevaar echter vereenigde ditmaal de gemoederen. De nood des vaderlands bragt sommige burgers, die der partij van ORANJE waren toegedaan, tot inkeer. De bisschop maakte van die omstandigheid gebruik, om allen het voorbeeld van kloeke pligtbetrachting te geven. De onbescheidene brieven des prinsen beantwoordde hij met fiere waardigheid. Met de voorzigtigste beradenheid stelde hij op het waarnemen der wachten orde, en verwijderde alles, wat tot onrust en alarm aanleiding kon geven. Herhaaldelijk vermaande hij zijne burgers tot den moedigsten tegenstand, omdat de strijd thans niet alleen haardsteden en be-

zittingen, vrouwen en kinderen gold, maar het behoud der oude godsdienst, welke in het eeuwige leven de glorie der martelkroon beloofde aan wie voor hare zaak sneuvelden. Zoo werd hij dag en nacht in volle, blinkende wapenrusting gezien, de bolwerken rondrijdende, om allen door zijne tegenwoordigheid te bezielen. Eens bevond hij zich met zijn gevolg op eene gevaarlijke plek; plotseling borst uit het leger der aanvallers eene hagelbui van kogels op hem los. Te weten: de procureur JOHAN D'OLEY had zijnen post verlaten, was op de wallen geklommen, en had driemaal zijn' mantel om het hoofd gezwaaid, ten einde het sein te geven, waar voor der vijanden kogels een voordeelige oogst bereid lag. Maar deze en andere aanslagen mislukten. Want even als overal, waar alles op de snede van het mes staat, ontbrak het binnen *Luik* niet aan kwade burgers, die het hoofd onbeschaamder dan ooit opstaken. D'OLEY was een der ergste; nog te *Waremme* had hij het leger des prinsen bezocht, en van daar brieven medegebragt, die hij niet eerst aan zijne regering, aan welke zij luidden, maar aan vele andere burgers had laten zien, om hunne vooringenomenheid te winnen, Te midden der algemeene onrust, riep hij: '*Vive les Gueux*!' over de straten, en schold de Papisten met bedreigingen van aanstaande vergelding. Een ander, WIJNAND DE BRIAMONT, bragt kondschap in het leger, waar de stad het zwakst, en welke gemoederen het wankelst waren. In de stad zelve werden door de verraders schimpschriften en spotprenten tegen de geestelijkheid verspreid. Op een dier prenten hing een bisschop aan de galg, en boven stond: *de Bisschop van Luik*! Burgers van dien stempel ontmaskerden slechts hunne eigene snoodheid, wanneer zij aan het volk geloofelijk maakten, dat de prins, zoo hij binnen *Luik* kwam, den bisschop in de poort der hoofdkerk, de overige geestelijken en aanzienlijken in hunne deuren zou doen opknoopen, en vrouwen en kinderen, binnen de kerken gejaagd, in de vlammen van het gebouw, waar zij hunne toevlugt namen, verteren. WILLEM, het is waar, was verbitterd, was heviger dan ooit; maar WILLEM was menschelijk. Welk een getij van nood zijne gedachten van hare ankers mogt slaan, tot zulk een uiterste van verbolgenheid konden zij niet wegdrijven.

Nood is een ondragelijk meester, die steeds tot daden zweept, maar, onder het doen zelf, de uitvoering door nieuwe bevelen voorkomt. Toen het eenmaal zoo verre gekomen was, ried ERARD SPIERINCK eenen krachtigen storm van de zijde van *St. Wal-*

burg aan. Evenwel, schoon de vlam hier en daar uit de voorsteden opging, het beleg werd noch met kracht, noch volgens een geregeld plan, doorgezet. ‘Alles geschiedde,’ zegt een Luiksch schrijver, ‘slechts om vertooning te maken, en zoo mogelijk vrees in te boezemen. Want ORANJE wist, dat zulk eene stad, wanneer zij de verdediging voortzette, zoo als zij die had begonnen, niet dan door een langdurig en moeitevol beleg kon worden gedwongen. Maar een langer verwijl gedoogde de ongenade des winters, gedoogde ALVA niet, die den belegeraars op den hals lag.’ Na drie dagen aanvechtens, trokken de troepen des prinsen af, en lieten, om het te veiliger te doen, stroopoppen in de plaats der uitgezette posten achter. Maar de spijt verklapte zich zelve. Naar mate de brand zich verder over den omtrek uitbreidde, wees hij aan, hoeverre de vijand op den aftogt vorderde. - Vergeefs, dat de Luikenaars, DELVAUX, SPIERINCK, LUMEY en zijne beide luitenants, ROSSIGNY en FALLOIS van *Herstal*, de vernieling van kasteelen en kloosters trachtten te verhinderen! De Fransche onstuimigheid had over WILLEM van *Oranje* gezegevierd; hoe zoude zij voor zwakkere hoofden buigen? De kloosters van *St. Aegidius, Valbenoit, St. Laurens*, werden eene prooi der vlammen. Op dit gezigt stoven de verbitterde stedelingen buiten de poorten. Wat van achterblijvers en gekwetsten het leger niet snel genoeg had kunnen volgen, werd onmeêdoogend afgemaakt, of, volgens Luiksch kort regt, in de steenkolengroeven geworpen; slechts weinige werden gevangen genomen, om tot zoenoffer der geschondene staatsordening, tot zegeteeken des bisschops, tot schrikbeeld voor alle omwentelingzuchtigen te dienen. Voor de buitengewone gelegenheid werd eene buitengewoon hooge galg opgerigt, en onderscheidene strafoefeningen volgden elkander nog in den loop van November op. ADAM DE THIER was onder die veroordeelden de meest bekende. Wat wij vroeger meldden van het opzet, den prins van *Oranje*, ingeval van overwinning, door heethoofden of kwaadwilligen toegedicht, bleek volgens de Luiksche geschiedschrijvers uit de bekentenis dier veroordeelden; maar voor zoo verre ons de processtukken ter hand kwamen, kunnen wij verzekeren, van eene dergelijke bekentenis geen spoor te hebben aangetroffen. Dezelfde schrijvers verhalen van tien gevangenen, die gelijkelijk in den strop hun leven eindigden, en van welke de elfde het zijne kocht, door de beul der overigen te worden. Zulke uitsporigheden zijn alleen mogelijk, waar het graauw meester is, of een enkel tiran met het regt speelt. Hier was

de bisschop meester; maar de bisschop was geen geweldenaar. Dat Protestanten bij eenen geestelijken vorst weinig verschooning zouden vinden, was allezins te verwachten, en twee predikanten, die het leger hadden gevolgd, CORNELIS DE LASERNE en KAREL LE BRAN(1), behoorden tot de eerste, maar zeker meest onschuldige, slagtoffers van de zegepraal der oude orde. Hun dood lokte eenen toeschouwer de woorden uit den mond: 'Wat men er aan had, aldus tegen onschuldigen te woeden?' Een edelman, uit het geslacht van MARBAIS, doodde den onvoorzigtigen berisper op de plaats. Op dit sein brak de opschudding los; het volk schreeuwde: 'Verraad!' zwaarden werden getrokken, en wee allen, die toen het ongeluk hadden de gunst der menigte te missen! Zulke uitbarstingen van woede zijn de gewone kreten, waarmede het graauw, in tijden van onrust, den overwinnaar welkom heet, en zoo deze een tiran is, weet hij ze aan te wenden, om eenen schrikkelijken slag te slaan. Ditmaal gelukte het den burgemeester, het volk te stillen, en GROISBEEK was geen *terrorist*. De behaalde zege kon hem te rijke stof opleveren, om de hevigste hoofden onder zijne tegenstanders in een net van schuld en vonnis te vangen. Terwijl allen, die vrees konden voeden voor hunne veiligheid, terwijl de vrouwen der ballingen naar alle oorden vlugtten, liet de bisschop het regtsgeding der aangeklaagden vervolgen met die kalme wettigheid, welke strenger is dan wreedheid. Twee jaren lang duurde de wraakneming bij herhaling voort, zonder een spoor van drift, maar ook zonder een spoor van genade.

Keeren wij tot het aftrekkende leger van WILLEM terug! De weg ging door *Namen* en *Henegouwen*, en de Franschen voleindigden, zoo als zij begonnen hadden, met kerkroof, plundering en brand. Des ondanks spoedde men zich met snelle

(1) Over beide vergelijke men het *Martelaarsboek*, Fol. 448. Te regt gist TE WATER, *Verb. der Edelen*, Dl. II, blz. 498, dat de edelman, daar genoemd 'mijnheer LESVEDAL,' zij geweest CHRISTOFFEL VAN LEEFDAEL. Deze had DE LASERNE uitgenoodigd, om het leger des prinsen als prediker te volgen; doch LASERNE had het leger te *Waremme* verlaten, omdat, volgens zijne bekentenis, de buitensporigheden, die hij zag plegen, hem tegen de borst waren. LE BRAN, die vroeger te *Bergen* in *Henegouwen* advokaat was geweest, en sedert meermalen als hervormd leeraar de dienst had waargenomen, was insgelijks in het gevolg van LEEFDAEL, en had dezen als hofmeester (*maítre d'hôtel*) te *Aken* gediend.

marschen voort, want de troepen des hertogs volgden van nabij, het nachtkwartier steeds opslaande, van waar de anderen 's ochtends vertrokken waren. ALVA'S voorhoede trad de achterhoede des prinsen op de hielen. Eens, op den 12^{den} November, bij *Quesnoy le Comte*, werd deze het gejaagd zijn moede , en sloeg de vervolgers met groot verlies terug. Het was de schitterendste daad van dezen veldtogt, en bij het verlaten des lands eene vermaning, wat deze dapperen zouden vermogen, wanneer zij te eeniger tijd, onder gelukkiger gesternte, terugkeerden. Maar zoo ALVA'S schrijven geene grootspraak is, werd die enkele zege op eene geduchte wijze bij *Kamerijk* gewroken. Het was weder de legerafdeeling van HIERGES, die zich hier onderscheidde; van HIERGES, die zich in dezen gansenen veldtogt met roem zou hebben overladen, hadde hij eene andere zaak, dan die der vijanden zijns vaderlands gediend.

De brief, dien wij bedoelen, door den hertog van ALVA aan den raad van staten gezonden, en door BOR medegedeeld (Dl. I, p.256), levert de uitwendige geschiedenis van dezen aftogt; natuurlijk in het nadeel der overwonnenen is de grootspraak des overwinnaars. Maar een brief van graaf JOHAN van *Nassau*, die steeds het leger had vergezeld, en daarmede in *Frankrijk* terugkwam, getuigt genoeg voor de innerlijke ellenden, waaraan het ter prooi was[1]. De wil der Franschen, door de omstandigheden, die elken anderen weg afsneden, ondersteund, had gezegevierd. ORANJE voerde zijn leger naar *Picardië*, ten einde het te vereenigen met de benden, welke CONDÉ tegen den koning had gewapend. De Franschen boden zelfs een voorschot van penningen aan, om de nieuwe werving te gemakkelijker te doen glijden. Zij konden het te eerder; want CONDÉ beloofde de ruiters ruim, zelfs met het dubbel van hetgeen de prins bood, te betalen[2]. Er heerschte echter weêrzin tegen eenen krijgstogt, die, in stede van roem en buit, schande en armoede had opgeleverd. Vergeefs, dat WILLEM, in eene uitvoerige rede, den Duitschers de nieuwe dienst trachtte aan te prijzen, zoowel

(1) Men zie den brief bij GROEN VAN PRINSTERER, *Archives*, T. III, Lettre CCCXXVII.

(2) CONDÉ betaalde daarom niet beter. Bij gelegenheid der eerste wervingen des prinsen in *Frankrijk*, schreef polweiller (3 Junij, 1568) aan ALVA: *Es ist von dem Hauffen niemandes lustig dem printzen von Aurange zuetienen, denn sie sagen offentlich er werde sie mit der Betzalung ansieren (?) wie der von Condé.*

door hunne baatzucht met de hoop op spoedige betaling te vleijen, als door den gewigtigen invloed hun voor te stellen, dien de overwinning der Hugenooten op het lot van alle Hervormden zou hebben. Sommige eischten dezelfde soldij, die CONDÉ gaf; de meeste, den krijg moede, schreeuwden naar huis. Driftig borst de prins los: zij mogten hem dan den weg wijzen, om behouden in *Duitschland* te komen; hij wist er geen'. Toch was die weg niet moeijelijk te vinden, en de koning van *Frankrijk*, of liever, de albestier, CATHARINA DE MEDICIS, wees dien aan. Na zijne ontevredenheid betuigd te hebben over de gewapende verschijning des prinsen op zijn grondgebied, verklaarde KAREL IX zich bereid, de Duitsche troepen te voldoen, mits zij naar huis trokken. De prins daarentegen verschanste zich voor het oogenblik achter eene verklaring van godsdienstijver. Toen werd van 's koningswege de maarschalk VAN SCHOMBERG naar 's prinsen leger gezonden. Hij was persoonlijk met de meeste Duitsche oversten bekend, en onthaalde hen op het gelukkig wederzien met landsmansgulheid. Hunne gezindheid wankelde spoedig; zelfs de ijverige HACHSTATT verliet met zijne ruiters de zijde der Geuzen; sommige lieten zich door SCHOMBERG belezen, om in dienst des konings van *Frankrijk* over te gaan; andere drongen te hardnekkiger op hunne betaling en hun ontslag aan.

Op graaf JOOST VAN SCHOUWENBURG, die telkens in de geschiedenis onzes vrijheidsoorlogs voorkomt, maar nimmer om iets goeds te doen, rustte sinds lang de verdenking des overigen legers. Thans steeg de achterdocht tegen hem in die mate, dat FREDERIK VAN ROLLSHAUSEN, de maarschalk en boezemvriend van den edelen WILLEM VAN HESSEN, hem ten aanzien des legers eenen slag in het aangezigt gaf. Zoo groot was de verdeeldheid onder de hoofden; geene mindere wanorde heerschte er in de lagere rangen. Het regt der visschen, volgens HESIODUS, het omgekeerde van den droom van PHARAO, vond hier zijne vervulling. Wat versch, sterk en welgevleescht was, verslond het afgematte, zwakke, magere. Men ontstal elkander paarden, geweer, voeder, en bevestigde zich des noods in zijn' eigendom door den moord van zijnen naaste; wie als ruiter in het veld gekomen was, sleepte als voetknecht den tros achterna. Was het wonder, dat zij, die met een ander doel den togt waren begonnen, dan om ten leste de heerschzucht der Fransche edelen te dienen, walgden van zulk een' oorlog? De Luiksche heeren staken dan ook de hoofden bij elkander, om naar el-

ders heen te komen. Als zoodanige vinden wij den schout (*maieur*) van *Limburg*, jonker WOUTER VAN OPLEWE, DE BETHON, DE ROSSIGNY en FALLOIS van *Herstal*, LUMEY'S beide onderbevelhebbers, opgegeven. BOURLETTE trachtte hun besluit op te schorten, door hun te herinneren, dat zij beloofd hadden, ten einde toe den prins te volgen. Van *Awans* af was hij weder aan de zijde van dezen en in zijn vertrouwen geweest. Vooral ook had hij zich den raadsman van den eenigzins zwakken DE BETHON getoond. BETHON was stokdoof, en hetgeen men hem te vragen, te raden of te zeggen had, moest schriftelijk worden overgebragt. Vandaar levert BOURLETTE'S zakboekje, dat sedert zijnen vijanden in handen viel, onderscheidene aardige trekken op, die ons zoowel zijne gezindheid, als die dergenen, met welke hij te doen had, leeren kennen(1). Voor eenen vermoeijenden veldtogt echter, zoo als in *Frankrijk* viel vooruit te zien, was hij niet berekend. Hij nam dus deel in de beraadslagingen der overigen, die, het bondgenootschap der Franschen wars, het oog geslagen hadden op *Sedan*, om zich daar te vestigen.

Deze stad, leenroerig aan de kerk van *Rheims*, had in die dagen tot heer en vorst HENDRIK ROBERT DEN II^{den}, uit het geslacht der graven VAN DER MARK. Vooral op aanraden zijner echtgenoote, FRANÇOISE DE BOURBON-MONTPENSIER, had deze de Hervormde Godsdienst, sedert het jaar 1558, omhelsd. Hij had een godsdienst-edict afgekondigd, waarbij hij, in zijnen staat, zoowel Hervormden als Katholijken vrijheid vergunde van godsdienstoefening, en hij handhaafde dat edict, ondanks de ongenade des konings van *Frankrijk*, die hem zijne erfelijke eereposten, en later den titel van *lieven getrouwen neef* onttrok, zoowel als ondanks de propaganda der Hugenooten, die hem met geweld in hunne aanslagen wilden slepen(2). Daar scheen den Luikenaars eene veilige toevlugt geopend; eene kleine som zou tot onderling onderhoud worden bijeengebragt; daar zou men de kans des oorlogs afwachten, of liever op zijne wijze de zaak des prinsen dienen. Want de mannen, die wij noemden, bleven aan die zaak ten einde toe getrouw. FALLOIS bezweek kort daarna in *Frankrijk*, waarschijn-

(1) Een uittreksel daaruit deel ik in Bijlage *C* mede.
(2) Zie over den toestand van *Sedan* en de handelingen van HENDRIK ROBERT DE LA MARCK, PEYRAN, *Histoire de l'ancienne principauté et de la ville de Sedan*, T. I, p. 153, 154.

lijk aan vergif. ROSSIGNY streed en stierf bij het beleg van *Haarlem*, aan de zijde van de dappere RIPPERDA en LANCELOT VAN BREDERODE; en voor zijne regters, op een oogenblik, dat het zijn belang was, zoo veel mogelijk zijne trouw aan den prins te verkleinen, verklaarde BOURLETTE, dat hij naar *Sedan* had willen gaan, om diens belangen zoo veel mogelijk bevorderlijk te zijn, dewijl hij aldaar, beter dan in het leger, door zijne verstandhouding met *Aken, Keulen* en de Nederlandsche steden, vernemen kon, wat er in het geheim besloten en gedaan werd, en den prins daarvan berigt geven.

Maar BOURLETTE had het geluk niet, *Sedan* te bereiken. Met eenige anderen, onder welke de jonge LUMEY, DE BETHON en BOURLETTES'S knecht, BARTHEL DE FRÈRES, verliet hij het leger. Omstreeks *Porchien* echter vielen zij in handen der vijanden. BETHON en DE FRÈRES ontkwamen, de laatste met achterlating van den reiszak, waarin zich de papieren zijns meesters bevonden. BOURLETTE zelf, een ander Luikenaar, die den prins ijverig had gediend, PHILIPS DE LA NUEFFORGE, zoon van den schout (*majeur*) van *Aywaille*, en de jonge LUMEY, werden gevankelijk naar *Maizières* gevoerd. De laatste werd echter spoedig, op aandrang van zijnen bloedverwant, den prins van *Sedan*, ontslagen; de beide anderen bleven in hechtenis en naauw bewaakt, zonder dat echter alle toegang tot hen verboden was. Zelfs werd er een plan beraamd, om BOURLETTE uit de gevangenis te verlossen, en de broeder zijns schoonzoons, ANTH. DE SOMME, zond hem herhaaldelijk brieven, met beloften van geld tot omkooping zijner wachters. Maar die hoop verdween in rook, en de gevangenis te *Maizières* werd voor BOURLETTE dubbel noodlottig, door de onstandvastigheid van zijnen lotgenoot. Al de verongelukte plannen, al de verdwenen verwachtingen, al de hoop, die voor den grijzen berminnaar der vrijheid nog in de toekomst mogt schemeren, waren het onderwerp zijner gesprekken in de gevangenis geweest, maar werden bewijzen tegen hem voor de regtbank. Laat mij liever zeggen: BOURLETTE'S dood was besloten, was regtvaardig zelfs, zoodra hij voor zijne vijanden teregtstond; maar de getuigenis van hem, die het middelpunt van alle geheime onderhandelingen was geweest, sleepte tallooze anderen in de vervolging mede. Door den bisschop opgeëischt, werden BOURLETTE en NUEFFORGE van *Maizières* naar het kasteel van *Bouillon* gevoerd. Van *Luik* werd eene lange lijst van aanklagten en vragen, die men te onderzoeken had, aan den provoost gezonden, en last gegoven, de

regtspleging ten strengste door te zetten. Driemaal werd NUEFFORGE, zesmaal werd BOURLETTE, en van tijd tot tijd op de pijnbank, verhoord. Maar hoogstverschillend was de houding der beide beschuldigden. NUEFFORGE, een jong man van aanzien, broeder van het gild der goudsmeden, had vroeger, als gezworene van dat gild, vurig de zaak der hervorming voorgestaan. Vervolgens, toen de prins met zijn leger de *Maas* naderde, had hij zich, met twee paarden uitgerust, in diens dienst begeven; met al den jeugdigen ijver voor eene goede zaak, had hij een huis, hetwelk hij te *Aywaille* bezat, te gelde gemaakt. Te *Maizières* gevangen, had hij zich nog met de hoop op verlossing gevleid, en de kleinoodiën, die hem overschoten, tot zijn rantsoen trachten bijeen te zamelen. Maar met het ondergaan van alle hoop op bevrijding, ging ook zijn moed te zink. Bij zijn eerste verhoor behielp hij zich met de gewone uitvlugt, dat anderen hem tot dienst nemen bij den prins hadden verleid. Alles wat hij gezien had niet alleen, maar ook wat hij had hooren zeggen, wat BOURLETTE hem in de gevangenis van *Maizières* had medegedeeld, en de belofte van bevrijding, hun gedaan, alles vertelde hij. Had hij vroeger onder zijne makkers, naar aanleiding van zijnen voornaam, en zeker meest om zijne geestdrift voor de nieuwe leer, den bijnaam MELANCHTON gedragen, thans bij het verschiet des doods dubbel zwak, verklaarde hij Katholijk te zijn en Katholijk te willen sterven; hij erkende in zijn geloof te hebben gewankeld; maar gaf als reden op, dat hij zoo vaak in gezelschappen en kroegen het voor en tegen had hooren bespreken. Geheel anders was het met BOURLETTE. Zijn eerste verhoor leverde niets op, dan hetgeen grootstendeels uit de verklaringen van NUEFFORGE bekend was, slechts eene nieuwe scherpe wraking van het onregt, hem vroeger te *Luik* aangedaan. Bij zijn tweede verhoor trachtte hij zelfs den zwakken NUEFFORGE op het punt van diens geloof te verontschuldigen. Gevraagd, waarom hij zich met dergelijke aanslagen, als hij bekende, had ingelaten, daar immers het toestaan van den pas door *Luik* aanleiding moest geven tot vijandschap tusschen die stad en Zijne Katholijke Majesteit, verklaarde hij, dat de prins met geen ander doel in de Nederlanden met zijn leger was gekomen, dan om het land te bevrijden, het kettergeregt te doen ophouden en alle tirannij den kop in te slaan. Men vergeleek zijne verklaringen met die zijns medebeschuldigden, en toen beide tegenover elkander stonden, wierp BOURLETTE hem met smadelijken trots voor de

voeten, dat hij hem vóór hunne gevangenschap naauwelijksh ad gekend, en dat NUEFFORGE eenvoudig ruiter geweest, en nimmer in eenige beraadslaging toegelaten. Maar met hoe meer fierheid hij zijn lot trotseerde, des te digter pakten zich tegen hem de verzwarende omstandigheden opeen. Zijn schoonzoon, JOHAN DE SOMME, was insgelijks in hechtenis geraakt; reeds bij zijn derde verhoor had men BOURLETTE naar de verstandhouding van DE SOMME met den prins gevraagd, maar hij gaf ten antwoord, dat hij niets wist. Bij de laatste ondervragingen, die hij op de pijnbank doorstond, legde men hem de bekentenis van DE SOMME zelven voor. De verstandhouding viel niet meer te loochenen; maar dat zijn schoonzoon ten gevalle van ORANJE beloofd had, de vestingwerken van het kasteel in brand te steken, op welke bekentenis men aandrong, bleef hij tot het laatste toe ontkennen. De gehate raadsheer HESSELS was, zoo het schijnt, van ALVA'S wege bij dit laatste onderzoek tegenwoordig. Is het, volgen een ouden schrijver, het vermaak der goden, de worsteling eens kloeken mans met het ongeluk te zien, dan hebben zij, in die dagen van scherpe vervolging, volop dien wellust genoten. Ook BOURLETTE'S pijnbank leverde dat schouwspel. Zijn zakboekje werd ter tafel gebragt, en naar den inhoud der, meest korte, regels onderzoek gedaan. Zij waren zoovele herinneringen van de nederlaag der goede zaak, van bedrogene hoop, van doorgestane ellende. Ééne vooral kon ik niet lezen, zonder dat mij, bij de gedachte aan de folterbank, eene huivering door de leden voer. Op de tweede of derde bladzijde stond het vers:

> o Passi graviora, dabit Deus his quoque finem!

Daar gold die regel een paard en eenen wagen, over welker verlies BOURLETTE zijnen vriend BETHON had gepoogd te troosten; hier stelde die regel den man zelven, ten midden van onlijdelijke pijnen, in het aangezigt des doods op de proef. Als hadden hem die woorden versterkt, zoo forsch bleef zijn geest. Men vroeg hem, of en waarom hij aan de wacht zijner gevangenis gezegd had, dat hij, wanneer hij sterven moest, het geloof van *Augsburg* openlijk zou belijden, en hij antwoordde, dat hij het zou doen, omdat hij de overtuiging had, dat de nieuwe en Gereformeerde godsdienst beter was dan de oude. Men besloot het verhoor met de vraag, of hij iets te zijner ontlasting had bij te brengen. ‘Wat,’ antwoordde BOURLETTE, ‘zou ik kunnen bijbrengen? Wat men over mij moge besluiten, ik zal het onder Gods

hoede aannemen, en zoo ik den dood verdiend heb, dan bidde ik, dat men het kort met mij make!'[1].

Over beide, BOURLETTE en NUEFFORGE, volgde watte wachten was: het vonnis des doods. In het begin van Julij, 1659, werd de oude BOURLETTE, als verrader van zijnen vorst, vaderland en koning, opgehangen, zijn lijk gevierendeeld en op staken gesteld, en zijn hoofd aan de galg vastgenageld. Dit was het einde van den vader. - En den schoonzoon? Het *Antwerpsch Kronijkjen* van eenen tijdgenoot verhaalt op het jaar 1569 het volgende: 'Den 11^{den} Novembris, syn t'Antwerpen van Brussel 2 wagensingecomen en sommige Peerdevolck met 2 gevangenen, waer van den eenen was geweest contrôleur van het casteel van Antwerpen, een ryck man. - Den 12^{den} deser is t'Antwerpen van den steen gevoert voor 't nieu Casteel derselver stadt den contrôleur ende wirt aldaar onthooft ende daer naer gevierendeelt, en de vier quartieren werden aen een half galgen gehangen, maer 't anderdaechs werden sy affgedaen en aldaer begraven, en het hooft wirt boven St. Joris poort op een sperre gestelt ende stont daer lanck omdat hem opgelegt wirt eenighe heymelicke alliantie en verraderye gedaen te hebben in 't leveren van 't Casteel voorschreven in handen van den Princen van Orangien, op hetwelk hy antwoorde openbaerlik en de doot op stierff, dat hy daer of onnoozel was.' Wat het laatste punt betreft, de vinnigheid zijner regters, heeft waarschijnlijk de beschuldigingen ten zijnen laste overdreven en opgesierd; en daardoor juist voor hem, zoowel als voor BOURLETTE, eene ontkenning mogelijk gemaakt, want wat er van die beweerde onnoozelheid zij, moge men uit het voorgaande verhaal opmaken, daar het niet moeijelijk is, in den door den Kronijkschrijver niet genoemden contrôleur, BOURLETTE'S schoonzoon, JOHAN DE SOMME, te herkennen.

Evenmin als de naam van DE SOMME in de *Antwerpsche Kronijk*, vindt men dien van BOURLETTE of NUEFFORGE bij de Luiksche geschiedschrijvers gespeld. Was het, omdat zij elders dan te *Luik* waren teregtgesteld, of waren beider betrekkingen te aanzienlijk, en trad dus hier eene overweging tusschen beide, welke voor de Jezuïtische geschiedschrijvers eenig gewigt had?[2]

(1) Quelle decharge scaroye je faire? telle peult estre la conclusion que lon prendra contre moy, que je diray à la warde de Dieu et si jaye merité quelque chose, je prie que lon me le fache cort.

(2) FISEN en FOULLON waren beide Jezuïten. CHAPEAUVILLE was Carmeliter, en later zelfs inquisiteur. BOUILLE behoorde tot de *Carmes déchaussés (O.L.V. broeders).*

FOULLON verhaalt (l.l., p. 290), dat de zamenzwering ten voordeele des prinsen te *Luik* het allereerst aan den dag kwam door een merkwaardig toeval. Eene vleeschpastei werd, zoo het heette, door een' der bewoners der buitenwijken aan zijnen vriend in de stad ten geschenke gezonden. Een der wachten aan de poort vroeg den brenger om een stuk, en op de wedervraag: ‘of hij gek ware?’ rukte hij de pastei den anderen uit de handen, zette er het mes in, doch vond - geen vleesch, maar eenen brief. FOULLON draagt dit verhaal voor, op gezag eener oude vertelling. BOUILLE (l.l., p. 447) voegt er bij, dat een schrijver de namen der zaamgezworenen mededeelt, maar dat hij ze verzwijgen zal, omdat het aanwrijven van eene dergelijke kladde aan hunne nakomelingen de bron van tweedragt en onrust zou kunnen worden. Zoo wij ons gevoelen zullen zeg gen, dan is die vleeschpastei door niemand anders gebakken, dan door wie het allereerst die fabel bedacht. Alles wat ik in de processtukken als bewijzen zag aangevoerd, grondde zich op de bekentenissen der aangeklaagden zelven, en nergens deed men rijkere ontdekkingen, om het gansche beloop der zaak op het spoor te komen, dan bij het regtsgeding van BOURLETTE. Hij was de hoofdleider van den aanslag geweest; zijn val sleepte de veroordeeling van DE ISIER, D'OLEY, MARET, MARNEFFE en anderen na zich.

Wij hebben BOURLETTE'S naam aan het hoofd van dit opstel geplaatst, eenigermate om dezelfde reden. Onze geschiedschrijvers hebben den togt van den prins over de *Maas* onvolledig medegedeeld, en zich meest tot het verhaal van geleverde schermutselingen en aangevochtene steden bepaald[(1)]. BOURLETTE'S regtsgeding kan tot aanvulling dienen van hetgeen aan hunne berigten, ten minste voor een gedeelte van den veldtogt, ontbreekt. Om hem als getrouw berigtgever te doen kennen, is de voorstelling van zijn karakter en zijne lotgevallen niet noodeloos. Maar de belangrijkheid van zijnen persoon is betrekkelijk, en ontleent hare waarde van de zaak en den persoon, dien hij diende. Wat de zaak betreft, men heeft vaak de aanmerking van WAGENAAR (*Vaderl. Hist.*, Dl. VI, bl. 341)

(1) Schoon ook ingenomenheid ten voordeele van den prins de pen des schrijvers bestuurd heeft, heb ik echter nergens getrouwer, geregelder en onzijdiger verslag gevonden van den togt over de *Maas*, dan hetgeen voorkomt in het leven van prins WILLEM I (*Leyden*, 1732), Dl. II, p. 93-130, (door DE BEAUFORT).

nagepraat, dat LUMEY, om zijne afkomst van eene Hollandsche moeder (WASSENAER) zich te eerder in de Hollandsche zaken zou gestoken hebben; men heeft daarbij vergeten, hoeverre de deelneming in de Hollandsche zaken zich buiten de grenzen der Spaansche Nederlanden had uitgestrekt. Zoo eene, dan levert de Luiksche geschiedenis hiervan de proeven. Want indien men al aan de afkomst van LUMEY en hopman DAAM gedenkt, nog een' anderen VAN HAREN vond ik onder de prinsgezinde Luikenaars vermeld; en ROSSIGNY, BARCHON, SPIERINCK, en - om namen, die wij tot dusverre onder de aanhangers des prinsen verzwegen, te noemen, - SONHET en D'ARDENNE[1] treden later nogmaals in onze geschiedenis op.

In het tijdstip, dat wij beschouwden, week, voor de glorie van ALVA, de zaak der vrijheid in eene duistere schaduw terug. Die schaduw breidde zich over haar hoofd, breidde zich over WILLEM van *Oranje* uit. Wij hebben geene afhankelijkheid genoeg, om alles in den stichter van ons vorstelijk stamhuis te bewonderen. Wij stelden hem voor, zoo als wij hem vonden: door misrekening bedrogen, door het ongeluk vervolgd, door zijn noodlot medegesleept, ongeduldig, neêrslagtig, wrevel. En toch is op het jaar 1568 het jaar 1572 gevolgd. Wat verbond beide tijdpunten? Het genie van den man zijner eeuw; het genie, dat geen nevel van ongeluk of zwakheid zoo kon omhullen, of het koesterde den goeden moed in het hart zijner aanhangers; of het ontvonkte in kloeke, krachtige mannen, zoo als BOURLETTE, het geloof aan eene eindelijke zegepraal, op het oogenblik, dat een ontijdige marteldood het aanschouwen voorkwam.

(1) ARDENNE wordt door HOOFT, Dl. I, p. 296, onder de Waalsche hoplieden vermeld, die bij het beleg van *Haarlem* tegenwoordig waren. Bij den togt over de *Maas*, had JEAN D'ARDENNES tot het gevolg van LUMEY behoord, en was bij *Maizières* met den jongen LUMEY gevangen geraakt, doch weder ontslagen. D'ARDENNE diende vervolgens ten jare 1570 onder de Watergeuzen in *Friesland*.-Bij de onzekere spelling der eigennamen, waarvan de vergelijking onzer oude schrijvers talrijke voorbeelden oplevert, is alle stellige uitspraak onmogelijk. Anders zou ik in den bij HOOFT, t.a.p., genoemden SOHEY den Luikenaar SONHET herkennen, die vroeger stadsklerk te *Luik*, sedert, als geheimschrijver van BETHON, het leger van den prins volgde.

Bijlage *A*. Brief van den Hertog van Alva aan den Bisschop van Munster.

Unser freuntlich dienst und was wir liebs und guets vermögen zuvor. Hochwürdiger in Gott, besonder lieber freundt, wir stellen in khainem zweifel, E.L. die werden alberait guete wissenschafft haben, welchermassen sich etliche diser Niderburgundischen Erblanden unserer verwaltung vlichtiger rebellische underthenen, mit Vergissung irer ehren und pflichten, sich, der Zeit her ihresz entweichnisz, hin und wider im H. Reich Teutscher Nation allerhandt widerwartigen Practiken understanden, und jetzundt, wie unsz gläublich angelanget, in embsiger arbeit stehen, ain statlicher anzall Kriegsvolck, beide zu Rosz und zu fuesz zuversamblen und dise Niderlandt, Iren vermaintlichen fürgaben nach, unversechentlich vheindtlich zu überfallen, zu welchen Ir der muetwillige Rebellen fridtbruechigen fürnemben, neben anderen unruehigen Leuthen, auch etliche des niderlandischen und westphalischen Kraises angehorige Underthenen, so von Adel alsz andere, uff desz Printzen zu Uhranien, als dises straffmessigen wercks general obristen, und anderen seinesz anhanges verwanthen auszgegebene Bestallungen, der Kon. Maj. zu Hispanien, unsers gnedigsten Herren, und disen iren Niderlanden zuentgegen sich mitpflichtig gemacht, und, zu befurderung der auszfluchtigen Halsstarrigen Ungehorsambheit, nicht allein sich selbst personlich gebrauchen, sonder auch iren alle mogliche fürderung und furschup erzaigen lassen, in welchen sich die Graffen gebrueder zu Embden, bevor andern desz Westphalischen Kraiszstenden, insonderheit bemuehen, in dem dasz sic angerürten widerwartigen, furnemblich aber Graff Ludwigen zu Nassau und seinem fridtbrüchigen Anhang, in irer Graffschafft erst neulicher Zeit offenbaren Underschlaff, und daneben hochverbotne Kriegsgewerbe gestattet, und darzu Ime mit geschütz, munition, profiant und andere Kriegsnoturfften sollichen Beistandt gelaistet, dz er Graff Ludwig, vermittlest des Graffen von Embden Hilff und zuthuen, der Kon. Maj. Underthanen in Westerwolder Landt mit gewalt angegriffen, und dz Schlosz Wedde, so dem Graven von Arnberg zustendig, gewalthlicher weise eingenommen, geplundert und die Underthanen daselbst,

zu sein und ehegemelter Rebellion Vorthail schweren lassen, und dasz noch mher ist, so sollen sich ehegemelten Graffen von Embden, zu jetziger vermaintlich ersehener gelegenhait, offentlich Horen und vernemben lassen, dasz sie vermitlest obgedachtne widerwertigen Hilff, Iren zuvor lang gefasten muetwillen, uff und an beden Heusern und Herrschafften Esz und Jhever zu werck stellen und verbringen solten wollen, allesz nicht allain gemainen fridlichen wesen und vertreulicher gueter nachbarschafft, sonder auch desz H. Reichsz Constitutionen und desselben ufgerichten Landtfriden durchausz zuwider. Dieweil wir nun durch unseren freundtlichen lieben ohaim, den Hertzog zu Cleven, unlangst verstandiget, dasz E.L. die Verwaltung ehegedachter Niderlandischen und Westphalischen Kraise obristen Haubtmanschafft jetzundt allain bevolchen, und dasz wir unsz khainen Zweifel machen, E.L. die werden nicht allain von jezt angerürten Iresz Ambt und Bevelchs, sonder auch der gnedigen und ersprieslichen Fürderung und wolgenaigten Affection halb, so weilendt Keyser Karl, seligster gedachtnisz, deszgleichen auch die jetzige Kon. Maj. zu Hispanien, E.L. hie und alwegen beweisen, sich in diser Niderlanden jetzigen beschwerlichen obligen und unrechtmessigen bedrangnisz vou Ir. Kon. Maj. nit absonderen, und oberzelte wederwertige anschleger, so disen Landen in gemain, oder auch ehegemelten beiden Heusern, Eszen und Jhever, alsz E.L. verwanthen, zugefuegt selen werden, aussersten vermogenhait verhindern und abhalten helffen; so haben wir dem allen, auch den sunderen vertrauhen nach, so die Kon. Maj. und wir in E.L. Unzweifenlich stellen, nicht underlassen wollen, E.L. diser sachen, wie obgedacht, zu berichten, und ist in namen der Kon. Maj. unser freundtlich ansinnen und begeren an E.L. die wollen in Krafft Ires obligenden Ambts und in betrachtung dz dise Niderburgundische Landt nicht der geringste Kraisz desz hayligen Romischen Reichsz und demselbigen auch ausserhalb desz durch sonderliche Erbvertrage zugethon seindt, und in obbestimbten Kraisen E.L. Verwaltung dise ernstliche Versehung thuen, damit sie von denselben orthen und des H. Reichsz ausgekhundten Landtfriden und desselben Constitution und Exercition ordnung nicht allain, nicht beschweret, bekhomert, noch bevhedet, sonder dz vil mher Ire Hochverbotne, verdachtliche, fridtbrüechige Kriegsvergaderung vermitlest E.L. und gemaine Kraiszstende schuldig zuthuen mit ernst zerthailt und abgestelt werden, wie sich dan sollichesz, vermog desz H. Reichsz abschide und ord-

nunge, auch von Rechts und billigkhait weg aignet und verbuert, und E.L. von gegenwertigen Briefsbringer auch mündtlich weitlaüffiger zuverstehen haben, an dem allen werden E.L. hochstermelten Kon. Maj. ghar angenembe freundtschafft beweisen, sollichesz sampt unsz hin und wider, umb E.L. zur jeder Zeit und gelegenhait freuntlich und dienstlich zubeschulden. Geben zu Brüssel in Brabant am vierten Tag May 1568.

Bijlage *B*. Verzoek van Prins Willem I aan de stad Luik, om vrijen doortogt.

I. Le Prince d'Oranges, Comte de Nassow, Seigneur Baron de Breda, Diest, etc.

Messieurs. Me confiant, questez assez informez des urgentes causes qui mont constraint de prendre à la main la presente deffense contre Ihorrible et non jamais ouye cruaulté et tirannye puis naguaires exercée par le Duc d'Alva et ses adherens contre les poeures Chrestiens et autres inhabitans de pays-bas, ne m'extenderay a vous en faire icy aucune specification, et come a cest effect il a pleu au Seigneur Dieu me donner presentement le moien par ceste armée avec laquele soubz la conduyte de sa divine Ma^{te} j'espère de deliverer de ses execrables oppressions non seulement ledit pays-bas, ains aussy garantir et preserver de semblable tirannie tous autres pays circumvoisins, sur lesquels le dit Duc d'Alva pretend dextendre avec le temps sa raige et fureur et les mettre aux miesmes servitudes et inquisition, come il a fait le dict pays bas, ainsy que puis naguaires il a jà demonstre, en occupant et se saisissant des terres et Signeuries de lempire, vous en ay partant bien voullu sur ce faire ce mot pour vous pryer, que me veulliez donner libre passage avecq ceste mesme armée par v̄re ville de Liège, come suys informé, que ne pourroys avoir meilleur passage, que par icelle, ou laentour, et massister de viures et autres choeses necessaires, en les paieant a raisonable pris, ce que seray prest de deservir en temps et lieu vers vous. Et esperant que pour la singulière

affection, quavez a lentretenement des privileges de lempire et de vre propre bien et salut, mesme spour ne tomber ciaprès entre les mains de si barbares et cruels tirans, ne me voldries refuser ceste mienne juste demande et par la empescher ung si grand bien que le Sr. Dieu presente maintenant pour la deliverance de tous oppressez, me deporteray icy vous faire plus longues lettres, vous pryant iterativement, que, les raisons susdites considerées, me veuillies accomoder en cecy et sur ce declarer et mander vre bonne volunté et resolution le plustoest, quil serat possible, dumoins en dedens vingt quattre heures pour point perdre le temps et occasion, que Dieu presente maintenant, et atant prieray Dieu, a vous, Messieurs, octroyer en tout heur sa tres beningne grace. Escript en la maison forte de Wytthem chez mon camp le quattriesme jour d'Octobre 1568.

Messieurs, en faisant ce que dessus vous ay requiz, tiendray la main et donneray tel orde vers mon exercite, quil nadviendra nulle folle ou pillage en vre pays. GUILLĒ DE NASSAU.

A Messieurs les Burgemestrez, Jurez, Conseil et generalité des trengte deux mestiers de la bonne ville de Liège.

II. A Mongr. le Prince d'Oranges, Comte de Nassau etc.

Monsieur! Aieans par la trompette de vre Excellence, porteur d'iceste, reçeu ce-jourdhuy entre les huyt et nueff heures de matin lettres de vre Exc^{ce} daultées, de quattreme de ce mois, navons volu faillir de incontinent en faire overture et declaration. Dont selon ladvis et deliberation sur ce priese advertissons vre Exc^{ce}, que les demandes y contenues ne concernent seulement le fait particulier des Burgemestres, Jurez, Conseil et trengte deux bons mestiers de ceste cité, mais ossy la Grace de N.S. R^{me} et Ill^{me} Sr. et Prince Monsgr. de Liège, Messieurs de Son Ven^{le} Chapitre, Messieurs de la noblesse, les bonnes villes, plat pays et géneralement de tous les trois estatz de cestuy pays de Liège et Conté de Looz, parquoy ne povons sur le contenu des dites lettres de vre Exc^{ce} donner autre responce, esperant que vre haute Excellence, attendu léquité dicelle, ne le prendrat de male part. Et sur-ce, faisant fin par noz bien affectueuses recommandations a la bonne grace de vre Excellence, pryons le Createur, luy ottroyer la sienne. De Liège ce cincquième Doctobre 1568. Les Burgemestrez Jurez et Conseil de la cité de Liège.

Bijlage *C*. Het Zakboekje van Bourlette.

-- Interrogé, pourquoy il confessant avoit escript en sa tablette, que luy at ete monstrée les mots: *Si le Duck d'Alve le scavoit nos desniers seroyent confiskez et nos amys destruicts*, dict que c'estoit pour cause que Johan de Somme, ung jour ci-devant estant à Aix, leur avoit promis de ne les laisser en dangier pour 4000 à 5000 florins et scavoit le dict Johan des alors, quil confessant estoit munitionnaire de Prince d'Orainges, ce que depuis ledict de Somme at encor mandé a ce confessant par Barthel de Freres, lorsquils estoient en la maison de Bernard de Haccort aux bruyeres, au quel temps ledict Barthel luy avoit aporté 8 angelots, venant dudict Somme.

Interr. pourquoy il avoit escript à deuxieme feuillet *que s'il estoit à Sedain, il feroit plus de service a Prince d'Orainges, estant illecq, qu'il ne feroit suyvant le camp*, dict, qu'il estoit pour ce il euisse eu plus de moyen de service à Aix, Coloigne, et autres villes de Pays-bas pour entendre dillecq les menées et le secret et apres advertir ledict Prince, de ce quil entendroit pour le service diceluy Prince.

Interrogé, pourquoy il avoit escript en sa tablette:

o Passi graviora, dabit Deus his quoque finem.

sed non statim, repond qu'il lavoit escript pour conforter le Sr. de Betho, qui lors (estant en France) avoit perdu ses chevaulx et charrette et pource estoit fort triste et aussy ledict Sr. de Betho noyoit guaires.

A comenchement de 4me feuillet estoient escript ces motz: *Wy willen morghen wech*! declaire ledict confessant, que c'estoit aussy pour advertir ledict Betho de leur intencion de leur departement et quant à leawe[(1)], mentioné en dict follet, dict que cestoit leawe emprès ou alenthour de Chestea[(2)] de Por-

(1) L'eau.
(2) Château.

chinne, dict que, quant ilz aroient passé ceste eawe, ilz seroient hors de tout dangier et que puys ilt poroient fuier divers[1] amys, en oultre que le Prince ne se volloit plus meiler de riens, et cela disoit il pour ce qu'il avoit petit orde a camp et que on suspectionoit mal contre ledict Schauwenburch, maréschal de dict camp.

A même feuille estoit ossy ecrit: *Si vous allez pour prendre congié ne serez le bien venu. Il vaudroit mieulx temporisez, le Prince serat tant plus contristé. - Là ou vous estez je vous suyvera, tant quil me serat possible. - Si Madame et les femmes d'Aix scavoient, que nous portons sy bien, elles se disposeroient pour aller à Sedain; ce seroit le meilleur aupres de Monsr. de Risoir, s'il nous volloit sustenir, en payant nos despens. - Nous y serions bien longtement, si l'on nen scavoit viens. Aussy si cest Pays de Lorraine il est neutre. - Nous avons promis à Prince le suyvre. - On dit, que le Prince de Condé at defaict, quattre milles hommes. - Je le fay pour vous donner coraige, mais les affaires sont en bonne apparance et mectons nous en la main de Dieu, nous obtiendrons. - Les poeuvres dames sont en grande perplexité, Dieu les confortera. - De suyvre sains argent, je ne scaroye faire ce voyage*. - Le tout quoy il confessant dict avoir escript à Sr. de Betho, estant en Franche un peu devant leur departement. - -

(1) Fuir vers.

De goede oude tijd.

Terwijl de eene helft der groote wereld zich verbaasde, hoe REGINALD BELFRONT JANE HOLFORD ten huwelijk kon nemen, keek de andere niet minder vreemd op, dat JANE HOLFORD hare hand aan REGINALD BELFRONT gaf. Zonderling, voorwaar, dat de beide helften nog zoo zeer voor verrassing vatbaar zijn, ofschoon men anders denken zoude, dat zij nog al eenige ondervinding hadden opgedaan! Ons, die geenszins het pleizier hebben tot eene dezer te behooren, verwondert dit in geenen deele. Immers, REGINALD legde vóór eenigen tijd een bezoek af bij eenen verren bloedverwant, den ouden heer HUGH DE MAWLEY; lang genoeg zwierf hij door de groote bosschen van het landgoed, en vond ze tamelijk vervelend; halve dagen dwaalde hij in het uitgestrekte park, en achtte het vrij eentoonig; geheele avonden zat hij in de statige hal naar de eindelooze, half gefluisterde vertelsels van zijnen deftigen gastheer te luisteren, en verklaarde ze voor volmaakt onverstaanbaar. Was het dan zoo vreemd, toen hij, op eene aangename wijze verrast, op zekeren tijd een zijden kleed in de gezelschapszaal hoorde ruischen, de kleuren van eenige schoone, wezenlijke bloemen op een groen glanzig mutsje zag schemeren, en, het fraaiste van al, den glimlach van een paar lieve lipjes met den helderen blik van een paar levendige oogen ontwaarde? Kleed, mutsje, glimlach, oogen, en al behoorden JANE HOLFORD in eigendom. Vriend REGINALD, die tot nog toe zeer weinig werks van de beoefening der vergelijkende natuurkunde had gemaakt, begon opeens in die studie behagen te vinden, en maakte weldra zulke vorderingen, dat hij elk punt zou kunnen opgeven, waarin de eigenares der bovengenoemde eigenschappen van de stijve preutsche Miss MAWLEY verschilde, welke tot heden de eenige verte-

genwoordigster der vrouwelijke kunne op *Mawley-court* was geweest. Hals en schouders, kin, neus, armen, heupen, voeten, om niet eens van lokken en wenkbraauwen te spreken, vestigden vervolgens de aandacht van REGINALD bij het bovengemelde voorwerp, en lokten eene naauwgezette studie uit, en ofschoon hij anders eenen geweldigen afkeer van alle wetenschappelijk onderzoek had, kon hij toch den wensch niet onderdrukken, om dit voorwerp in eigendom te bezitten, om dan met des te meer gemak de oefening te kunnen voortzetten, Hij was alles behalve een genie; boeken waren hem een gruwel, en geleerde luî een steen des aanstoots; maar daarentegen was hij fier op zijne rijkunst, bedrevenheid in ridderlijke spelen, ligchaamskracht, en boven alles, op zijn fraai oud kasteel, ergens in eenen bijna ontoegankelijken hoek van *Yorkshire*; dat sedert de dagen van WILLEM den *Veroveraar* altijd in handen van zijn geslacht was geweest.

JANE daarentegen had geen kasteel, om daarop trotsch te zijn, en misschien geene voorzaten hoegenaamd, vóór het jaar 1750, toen haar grootvader een landgoed digt bij *Mawley-court* aankocht, hetwelk, bij de verbeteringen in alles, mede verbeterde, en in opbrengst toenam, totdat haar vader over een aardig kapitaaltje kon beschikken, dat een duizend gulden of twintig jaarlijks rentte. Vier zonen en zes volwassene dochters vergrootten zijnen rijkdom. Het verstaat zich van zelfs dat onze burgerman geene zwarigheid tegen het huwelijk opperde, toen REGINALD BELFRONT met voorstellen dienaangaande voor den dag kwam. Een toereikend inkomen voor de weduwe, ingeval van overlijden; levenslang gebruik van *Belfrontcastle*, en volstrekt geene bedingingen daartegen, waren niet te verachten. JANE zelve, nog meer ingenomen met het aanbod, zoo mogelijk, dan haar vader, vierde harer verbeelding reeds den vrijen teugel, als zij weldra als burgtvrouw op een ridderkasteel zoude schitteren, en het leven zelf bij ondervinding kon smaken, dat haar in zoo menigen roman zoo fraai was afgeschilderd.

Drie maanden na de eerste verschijning van het zijden kleed, met den aankleve van dien, in de gezelschapszaal, werd de knoop onoplosbaar gelegd, en JANE zag zich als Miss HOLFORD door hare zuster CECILIA vervangen, om Lady BELFRONT te heeten. Kerk en kasteel van *Mawley-court* prijkten met rozen en dergelijke zinnebeelden van onverwelkelijk huwelijksheil. Miss MAWLEY vergoedde door haren eigen' persoon het gemis van klimop, dat aan de kransen ontbrak, ontving het gelukkige paar, na den afloop

der plegtigheid aan het hoofd van al de vrouwelijke bedienden des huizes, zelfs de keukenmeid niet uitgezonderd, en leidde hen ter tafel in de groote hal, waar de oude heer HUGH DE MAWLEY hen met groote staatsie verbeidde. Zij knielden voor zijnen stoel; hij legde de handen op hunne hoofden, en begon den zegenwensch uit te spreken. Maar daar de oude heer zich juist niet bijzonder in die soort van welsprekendheid had geoefend, en er meteen opgedischt werd, terwijl de familie HOLFORD met hun gevolg binnentraden, mislukte de welsprekende rede geheel, en Sir HUGH maakte er zoo spoedig mogelijk een einde aan. Toasten en sierlijke aanspraken geen gebrek; men begon zelfs eene poging aan te wenden, om zich vrolijk te maken; Sir HUGH sprak weder van de Fransche gravin en van den waterval te *Fontainebleau*. REGINALD nam de eerste de beste kans waar, om het slaperige gezelschap te ontkomen, en eer nog de oude heer aan het interessantste punt van zijn verhaal kwam, snelde het jonge paar, zoo gaauw de voerman slechts kon, den heerweg op, om de eerste pleisterplaats op hun huwelijksreisje te bereiken.

Eene maand later bevonden zij zich in eene dorpsherberg in *Wales*. Eene bekoorlijke vallei breidde zich voor hunnen blik voor het geopende venster nit, waardoor eene kleine rivier kronkelde, met alle stoffaadje voor een lief tafereeltje vereischt, overvloedig voorzien, maar met eenen naam gedoopt, die ieder ander' dan een' Welshman in de uitspraak tot wanhoop brengt. De zon ging juist onder, en nam een zoo beleefd en teeder afscheid van dezen haren geliefden aardbol, als ooit eenig dichter beschreef, en alles scheen tot onbezorgd genot uit te lokken. Toch loosde JANE eenen diepen zucht, en lette bijna niet op het landschap.

‘Gij zijt vermoeid, melieve!’ zeide REGINALD; ‘gij hebt te veel gewandeld over deze bergen.’

‘Ik dacht aan klimmen gewoon te worden,’ antwoordde JANE: ‘er is immers een tal van heuvels te *Belfront*, niet waar?’

‘Ja, wij hebben heuvels in overvloed; maar waarom zegt gij niet, *te huis*, JANE?’

‘Dewijl ik er nooit gewoond heb, en om eene plaats huis te noemen, dient men ze toch op zijn minst gezien te hebben.’

‘Maar gij hebt nooit uw verlangen, om het te zien, te kennen gegeven.’

‘o Maar ik wenschte het des te meer; zullen wij maar gaan? Zullen wij maar naar huis gaan?’

De uitdrukking reeds verrukte REGINALD.

‘Naar huis? Welzeker! reeds morgen ochtend vóór dag en dauw, want om u de waarheid te zeggen, ik geef niets om fraaije vergezigten; ja, ik kan mij volstrekt geen verschil tusschen twee landschappen voorstellen, behalve dat het eene wel wat meer, het andere wat minder heuvels, bosch of water kan hebben; het is anders volmaakt eenerlei. Dus, melieve! naar huis, zoodra mogelijk, of ik zou haast vreezen, dat Mr. PEEPER er weinig smaak in zal vinden.’

‘Mr. PEEPER?’ vroeg JANE, ‘wie is dat toch?’

‘Gij zult hem spoedig leeren kennen; ik hoop, dat gij hem bevallen zult.’

‘Natuurlijk, ik hoop hetzelfde, en tevens aan al uwe vrienden; ik zal ten minste doen, wat ik kan, om hun genoegen te geven.’

‘Gij zijt wel goed, JANE! en Mr. PEEPER moet u wel lief vinden; dat kan niet anders, en zoude mij bijzonder welgevallig wezen. Want ons eerste werk moet wezen zijne gunst te winnen.’

‘Zijne gunst te winnen? Mr. PEEPER'S gunst?’ dacht JANE. ‘Het is toch raar, dat ik nu voor de eerste maal zijnen naam hoor noemen. Woont hij op het kasteel, REGINALD?’ vroeg zij.

‘Wel zeker! Zoo lang mijne familie daar woonde, was er ook steeds een lid van zijn geslacht in huis, zoodat een band van ettelijke honderd jaren ons zamenbindt.’

‘Hebt gij andere vrienden, die op het kasteel wonen?’ vroeg de bruid verder.

‘Ik weet niet, of PHILIP LORIMER juist op dit pas zich daar bevindt; als hij komt, heeft hij altijd eene kamer voor zich, met een mes en bord en vork aan tafel.’

‘Wie is die PHILIP?’

‘Een flinke borst, vol aardigheden, die meer drolligs kan zeggen en liedjes dicht, dan iemand in *Yorkshire*. Hij zal u bevallen.’

‘Ik hoop, ik zal hem bevallen.’

‘Als hij anders mogt zeggen, breek ik hem den nek.’

‘o Foei! Neen!’ zeide JANE glimlagchend, en keek REGINALD aan, alsof zij wilde zien, of hij in ernst sprak, of boertte. Zijn gelaat stond echter zoo ernstig en strak, alsof het van ijzer gegoten was, en het bleek ten duidelijkste, dat Mr. LORIMER geene

andere kans had, om er heelshuids af te komen, dan door haar met al zijne magt lief te vinden en ter dienste te staan.

Zijn er nog anderen?

'Ja toch; de hulp van Mr. PEEPER, MARCUS LUTTER, een vlugge snaak en groot geleerde. Maar ik heb een' hekel aan alle geleerden, en daarom eet hij altijd bij de bedienden aan tafel, of althans verre beneden aan den disch.'

'Kom, gij gekt er mede,' zeide JANE. 'Haat gij geleerden?'

'Wat zult gij met dat volk aanvangen? Ik heb nooit kunnen vinden, waartoe zij goed waren, en wat nog meer zegt, Mr. PEEPER heeft ook een afgrijzen van hen.'

'Waarom houdt hij dien man dan tot zijne noodhulp?'

'Als hij dat niet deed, zoude de kwant zich formeel verzetten.'

'Welnu, gij kunt hem immers ter deur uitjagen.'

'Wij zetten op *Belfrontcastle* nooit iemand buiten de deur; als zij op hun eigen houtje er uitgaan, leggen wij hun, des vermogende, boete op; komen zij weder, dan zijn zij welkom. Mr. PEEPER moet het door de vingers zien, of Mr. LUTTER zou alles in rep en roer brengen.'

'Wel, wat vreemdsoortig verblijf moet dat kasteel toch wel zijn?' dacht JANE bij zich zelve; 'wat oud volkje huist daar toch?' Zij vroeg nu niets meer, maar besloot hare nieuwsgierigheid te bedwingen, tot zij die op de plaats zelve voldoen kon; gelukkig behoefde zij niet lang te wachten. Den volgenden dag begon de reis naar huis; hoe digter het kwam, des te grooter werd het verlangen van JANE, om toch haar toekomstig verblijf vooral eens te zien opdagen. Zoo als van zelf spreekt, had zij zich een aantal voorstellingen, in hare verbeelding, er van gevormd; liefde voerde het penseel, en legde de kleuren er op, zoodat er wel niet anders dan een zeer bevallig tafereel van kon ontworpen worden.

'Op den top van gindschen heuvel,' zeide REGINALD, 'zult gij den wachttoren kunnen zien.'

JANE stak het hoofd buiten het rijtuig en keek naar den heuvel, alsof zij hem geheel doorzien wilde, om toch het minste te ontdekken. Voort gingen de paarden; maar verder scheen die heuvel steeds af; reeds werd het laat, en de avondschemering begon zich uit te breiden over de grenzenlooze moerassige vlakte, waarover zij togen, en de schaduwen strekten zich ter rust, als eene kudde van vermoeide zwarte schapen op de treurige heide. Eindelijk bemerkte JANE eene flaauwe rijzing van den

grond; de maan hief haar bleek gelaat op uit het wolkfloers, als had zij een ongemak, dat eene krachtige operatie vorderde, zoo flaauw en vormeloos scheen zij. Ook begon de wind in lang uitgerekte vlagen te ruischen, en REGINALD, die alles behalve poëtisch van stemming was, begon allengs te knikkebollen, om een dutje te doen. Ten langen laatste bemerkte men den heuveltop, en eene groote uitgestrektheid van onbebouwd en oneffen land lag voor hen.

‘Waar is het nu? Naar welken kant?’ zeide JANE.

‘Regt vooruit,’ hernam haar echtgenoot; ‘nog een klein uurtje; den grooten weg links, maar wij slaan het veld maar in, er regt op af.’

JANE keek uit met een regt koortsachtig verlangen. Een lomp zwart gesticht, op eenen vrij grooten afstand, stak er boven uit, als de schoorsteen van eene stoomfabrijk; het was een vierkante, alleen staande toren, wiens zwarte massa afstak tegen het donkere luchtruim, en er regt melancholisch uitzag, in het flaauwe geelachtige maanlicht. Geen licht scheen er uit; men hoorde geen teeken van leven. JANE zoude vele uitroepingen en vragen gedaan hebben, zoo de wagen het slechts had toegelaten; maar toen het rijtuig eens van den grooten weg af was, zonk het tot de velgen in het zand, stiet tegen de steenen, en ging overstag als een schip in den vuilen modder. Zij moest zich vasthouden, om niet om te vallen

‘Mijn God! REGINALD! moet dat lang duren?’ uitte JANE, half buiten adem van vermoeijenis.

‘Wij zijn nog een kwartiertje van de ophaalbrug. Ik hoop, die zal nedergelaten zijn.’

‘Kunnen wij niet in het kasteel komen, als dat het geval niet mogt wezen?’

‘Wij zouden in de gracht kunnen tuimelen, als wij de achterdeur trachtten in te raken.’

‘De Hemel sta ons bij! Is er eene gracht?’ Terwijl zij dat zeide, bragt zij onwillekeurig de hand aan hare keel, als gevoelde zij reeds het water, want zij had van kindsbeen af eenen vreesselijken afkeer van koud water gehad, en huiverde reeds op het hooren van den naam.

Op dit oogenblik ging de geschokte wagen, na eenige zuchten, die zelfs het steenen hart van eenen opziener der wegen gebroken zouden hebben, met eenen ruk onderstboven, en maakte zich op eene onwedersprekelijke wijze aan zelfmoord schuldig, door de as te breken, en de wielen zoo diep in het

slijk te doen zinken, dat de paarden volstrekt buiten staat waren, het rijtuig er weder uit te halen. De plotselijke schok duwde REGINALD'S hoed tegen het verdek der koets, en JANE schreeuwde het uit, bij het ontwaren, hoe het fraaije hoedje op haar hoofd als een pannekoek werd, ten gevolge dezer manoeuvre. Gelukkig ontvingen zij geen ander letsel.

'Wij moeten er uit en te voet,' zeide REGINALD; 'het is maar eene minuut of vijf zes, en wij zullen PHILIP LORIMER of zoo iemand zenden, om naar den boêl om te zien.'

Hij sloeg zijne armen om JANE'S middel, en hielp haar over den bijna onbetreedbaren weg.

'Laat ons dien weg verbeteren,' zeide JANE.

'Nooit in onze levensdagen is hij verbeterd,' klonk het antwoord, op eenen toon, die duidelijk te verstaan gaf, dat er geen oogenblik aan het voorstel van de bruid gedacht kon worden.

'Och, een paar steenen, goed gelegd, waren toereikende,' merkte zij aan.

'Wij slaan nooit steenen stuk op *Belfrontcastle*,' herhaalde de echtgenoot, en zwijgend klauterden zij, niet zonder bezwaar, over den onvasten weg. Eindelijk worstelden zij zich los uit het digt begroeide boschje, waarin het ongeluk had plaats gehad, en bereikten met eenige sprongen en al kruipende de poort. Dat was eene geducht groote houten hamei, aan weêrskanten door twee kleine gebouwtjes ondersteund, met ijzeren nagels welbeslagen, terwijl de ronde uitstekken van massieve steenen opgetrokken en met klimop begroeid waren, even vast alsof het slechts ééne massa vormde.

'Woont er een levend wezen in die kamertjes?' vroeg JANE.

'Er is een portier aan de binnenpoort,' antwoordde REGINALD, 'dit is slechts het buitenwerk.'

'En hoe komen wij er binnen?'

'Wij moeten op den hoorn blazen.' REGINALD stiet in eenen hoorn, die met eenen ijzeren ketting aan den wand hing, en liet een geschal hooren, dat JANE de vingers in de ooren stak.

Binnen korten tijd gaf het kraken van eenen ijzeren ketting, die zeker in geene jaren eenig denkbeeld meer van olie gehad had, te kennen, dat alles vreedzaam was. Met veel gedreuns en gekners draaide de ontzaggelijk groote deur op hare harren, en maakte eenen naauwen kronkelgang zigtbaar tusschen twee muren, welke binnen korten tijd de bezoekers naar eene lange houten brug, over eenen morsigen waterpoel, geleidde. De brug

was juist op dat pas nedergelaten van hare verhevene rigting, waarin hare twee helften door eene groote houten stellaadje gehouden werden. Toen zij de brug over waren, kuste REGINALD zijne verbaasde bruid op hare bleeke wangen en zeide:

'Welkom te huis, lieve JANE! Dit is *Belfrontcastle*.'

JANE keek over een ruim slotplein, en zag een vierkant van lage sombere gebouwen, met dien monsterachtigen toren, dien zij den hoogen top had zien uitsteken boven al het overige, op de kruin van den heuvel. Zij gingen voort over het ruw geplaveide plein, en traden eene lage deur binnen. Nu bevonden zij zich in eene ruime en hooge hal, verlicht door de flikkeringen van een groot vuur op den haard, naar mate de vlammen toeof afnamen, door de inspanningen van een half onkenbaar wezen, dat op den vloer lag, en het massieve houtblok met eene reusachtige blaasbalg in brand blies.

In de schier tastbare duisternis, kon JANE bijna de personen niet zien, die thans de kamer inhadden. Eerst toen de vlam hoog opflikkerde en meer dan gewonen gloed van zich gaf, merkte zij eenen forschen man op, in het zwart gekleed, die REGJNALD de hand schudde, en eene zeer stijve, koele buiging voor haar maakte, toen REGINALD hem als Mr. PEEPER voorstelde. Hij scheen omstreeks veertig of vijftig jaren oud, doch zeer verzwakt. Hij hoeste, ging gebukt en was zeer onzeker in zijnen tred; maar toen de roode gloed van het vuur op zijn gelaat viel, zagen zijne oogen JANE met zulk eene uitdrukking aan, dat zij bijna bevreesd haar gelaat afwendde. Zijn haar was sneeuwwit, en toch kon men bijna niet opmerken, of hij een man van dien leeftijd was, welken wij hebben gegist, maar met een vroegtijdig voorkomen van grijsheid, of wel iemand van buitengewoon langen en taaijen levensduur, die het levendige oog en gemoed van eenen jongeling had behouden. Hoe het zij, Mr. PEEPER was te norsch en te gebiedend in zijne manieren, en eischte te veel oplettendheid van de jonge bruid, dan dat zij hem juist zoo innemend kon vinden. Hij verwelkomde de nieuwe meesteres in geenen deele, en behandelde zelfs den heer des huizes lomp en koel.

Men bragt kaarsen, en JANE nam de gelegenheid waar, om eens rond te zien. Het wezen, dat eerst het vuur had aangeblazen, rees op, en werd aan zijne Lady voorgesteld, als PHILIP LORIMER. Hij maakte eene buiging en glimlachte, terwijl hij een kompliment trachtte te uiten, waarmede hij het echter niet

verder bragt dan tot de zomerzon, die de rozen doet ontspruiten, dewijl REGINALD hem ter kamer uitzond, om naar de bagaadje te zien van den' gebroken wagen, en nog vóór etenstijd terug te komen, PHILIP LORIMER scheen een man van omstreeks dertig jaren, welgebouwd van gestalte, doch welluidend van stem en vriendelijk van glimlach. Of hij echter een dienaar, een bezoeker, een verarmde bloedverwant was, of welke betrekking anders hij in huis vervulde, kon JANE met geene mogelijkheid opmaken uit de wijze, waarop men hem behandelde.

'Mr. LORIMER is waarlijk wel goed en verpligtend, dunkt mij, door zich met de zorg voor de bagaadjete belasten,' zeide JANE.

'Dat is ook vrij wat beter, dan dat gezeur met die rozen,' zeide REGINALD. 'Verwachttet gij ons dezen avond, Mr. PEEPER?'

'Ja, Mr. REGINALD! en ik heb eenige buren voor dezen avond verzocht, om u te verwelkomen.'

'Wie?'

'Sir BRYAN DE BAREILLES, HASKET DE NORLAND, MAWLERER DE PHASCALD en de oude Dr. HOWLET. Zij zullen welhaast hier zijn, en gij hadt wel meer haast mogen maken.'

'Was het niet beter, manlief!' zeide JANE, 'dat ik niet aan tafel verscheen? Er komen toch geene dames, en mijn bijzijn mogt onder zoo vele heeren opzien baren.'

'Volstrekt niet,' hervatte haar echtgenoot. 'Het zoude immers niet voegen, Mr. PEEPER! dat mijne vrouw niet aan tafel verscheen?'

'Wel toch niet! De buren komen immers juist, om *haar* te zien?'

'Moet die Mr. PEEPER al mijn doen en laten regelen,' dacht JANE. 'Wie is die vent toch?'

Nog eens nam zij het voorwerp harer ergernis op; maar dezelfde koude, norsche blik sloeg haar ter neêr. Zij gevoelde hare wang gloeijen van schaamte, of van gramschap, dat wist zij zelve niet regt.

'Gij zult niet lang uitblijven, als het u belieft,' zeide hij tegen JANE, toen zij van kleederen ging verwisselen.

'Gij schijnt niet regt tevreden, ons hier te zien, Mr. PEEPER!' zeide REGINALD, toen zijne bruid de kamer uitging, onder geleide van een groot oud wijf, dat voor haar uitging, met eene verschrikkelijk lange kaars in de hand, als droeg zij een zwaard bij eenen krijgsmansoptogt.

'Neen, Sir!' zeide Mr. PEEPER; 'de persoon, die gij

hebt medegebragt, bevalt mij niet. Gij zijt te verre van huis gegaan, om eene vrouw te zoeken. Nooit heeft een der BELFRONT'S zich eene gemalin buiten de grenzen van *Yorkshire* gekozen, en er konden onaangenaamheden uit voortvloeijen.'

'Het spijt mij zeer, dat de familie mijner vrouw mij niet toeliet u te ontbieden, om ons in te zegenen.'

'Het is een kwaad voorteeken,' zeide de oude grijskop; 'mijne voorouders hebben uwe voorouders sinds de dagen van WILLEM den *Veroveraar* ten echt ingezegend, zonder eenige uitzondering. Dat voorspelt niet veel goeds.'

'o Ik hoop er zal geen kwaad van komen, en gij zult spoedig de teleurstelling vergeten.'

'Geen mijner familie vergat ooit. Doch geen woord meer.' Hij keerde zich bij deze woorden om, en rangschikte een aantal flesschen op de tafel. REGINALD zette zich op eenen eikenhouten stoel naast het vuur, en keek met alle aandacht in het brandende blok hout.

Onderwijl was JANE hare reusachtige geleidster door een aantal gangen gevolgd, en bereikte eindelijk een klein vertrek aan den eenen hoek van het slotplein. Door het gebroken vensterraam trof haar het welluidende geruisch van eene snel stroomende beek, die tegen de grondslagen van het kasteel schuimde en bruiste. Het uitzigt was waarlijk niet bemoedigend, en het inwendige voorkomen liet almede veel te wenschen over. Gescheurde gordijnen behingen den wand, en wuifden spookachtig, door den togt in beweging gebragt; eenige biezen, dunnetjes over den vloer gelegd, moesten het gemis van een karpet vergoeden; eenige hooggerugde, ruwe eikenhouten stoelen hielden langs den wand als het ware de wacht. Een vuur, ja, brandde op den haard, maar het scheen wel een kind, in de armen van eenen reus, zoo verbazend groot was de haard, en zoo nietig de brandstof; de gordijnen van de ledekant volgden in het ruischen het voorbeeld van het behangsel. JANE huiverde zoo zeer van koude, dat zij ter naauwer nood haar toilet kon maken, hoe eenvoudig het wezen mogt; doch zij slaagde eindelijk in het maken van eenige verandering in hare kleeding, zette de muts op den kop van eenen uil, die het sieraad van eenen der deftige stoelen moest heeten, en trachtte den weg naar de hal terug te vinden. Dit gelukte, na eenig dralen en vergissen nog al redelijk wel.

Onderwijl waren de gasten aangekomen en reeds aan tafel gezeten; alle stonden bij het binnentreden der gastvrouw op,

en maakten eene koele, statige buiging, toen zij aan haar voorgesteld werden. De vier vreemde heeren schenen wel omstreeks van dezelfde jaren, vijftigers of daaromtrent. Sir BRYAN DE BAREILLES pronkte met eenen pleister op zijn regteroog; HASKET VAN NORLAND was met een diep likteeken op het voorhoofd geteekend, hetwelk zijne linkerwenkbraauw in tweën deelde, en zijn gelaat eene bijzondere uitdrukking gaf. MAWLERER VAN PHASCALD zoude een bijzonder fraai persoon zijn geweest, hadde hij slechts eenen neus bezeten. Dat wil zeggen, een neus ontbrak er wel niet geheel, maar hij nam toch de gewone uitstekende plaats niet in, doch verschool zich diep tusschen de wangen. Om kort te gaan, de neus scheen wel *en bas-relief* gevormd te zijn, naar het voorbeeld van dien van SOCRATES op afbeeldingen, en kon niet missen eenen niet alledaagschen indruk te weeg te brengen. Dr. HOWLET was stekeblind, en naar den toon, waarop de overigen tot hem spraken, te oordeelen, ook al stokdoof. Naast dezen zat Mr. PEEPER, naast hem REGINALD, en naasthem een vierkant welgedaan persoon, met een vrolijk open gelaat, die misschien te laag in rang was, om persoonlijk aan de vrouwe des huizes voorgesteld te worden; het was ondertusschen niemand anders, dan de geduchte Dr. LUTTER, van wien JANE op hare huisreis reeds had hooren gewagen.

Toen de bedienden niet zonder eenige moeite de geregten hadden opgezet, namelijk verbazende stukken vleesch en andere spijzen, warm en koud, met ontzagwekkende kannen vol bier en andere krachtige dranken geflankeerd, stond Mr. PEEPER op, vouwde zijne armen kruiselings over de borst, boog zijn hoofd in zeer devote houding, en morde eenige woorden, die waarschijnlijk een gebed moesten uitdrukken; doch hij sprak zoo onduidelijk, dat het volmaakt ondoenlijk was hunne bedoeling zelfs bij gissing te raden. Daarop vielen allen met den noodigen ernst op de geregten aan, en sneden en aten de spijzen, als hadden zij een jaar lang gevast. Mr. LUTTER merkte aan, dat ware dankbaarheid evenzeer door een matig gebruik van het goede des levens bleek, als door ellenlange gebeden, en liep daarop moedig storm op een geweldig groot ribbenstuk, en wel met een zeer gelukkig gevolg. Hij alleen was beleefd genoeg, JANE eenige oplettendheden te bewijzen. Zij was vermoeid en hongerig, doch de verbazing over het gedrag en het gesprek der gasten benam haar bijna den lust, om der tafel eere aan te doen.

‘Hm, hm!’ zeide Sir BRYAN DE BAREILLES, ‘ik heb eens een

geval gehoord; een geval, kijk..... hm! hm!' En zoowel de levendigheid van toon als de enorme mond vol vleesch, dien hij na zich nam, deed hem eerst braaf hoesten.... 'Gij zult er om lagchen; hm! hm! het was een zeldzaam geval. Zelfs Mylady zal het met genoegen hooren.'

JANE maakte eene buiging, in verwachting van eene onderhoudende anekdote.

'Een mijner pachters zoude gaan trouwen; zijne bruid was een jong ding, van niet meer dan achttien jaren oud, en daar ik toen nog al van een grapje hield; hm! hm! 't is dertig jaar geleden.... vroeg ik het jonge paar, eens mede naar den toren te gaan. Wel, wat lachten wij toen! GILES MALLET en ROBIN HENSLOW vochten met gloeijend heet brandhout; ik dacht, dat wij het besterven zouden van pleizier. En GILES,.... aardige schalk als hij was; hm! hm! zoo een jongen was hij.... greep den pook, in plaats van het hout, wachtte eene goede kans af; de pook was ferm gloeijend, dat verzeker ik u, en duwde dien vlak door zijne kinnebakken; de tong kon men hooren sissen, toen zij het vuur raakte! o Het was aardig! Of ROBIN gilde en vloekte, ofschoon hij wel werk had een woord te uiten! hm! hm! Nu, zij speelden voort, en niets scheen het jonge volkje zoo prettig toe, dan de *oubliette* te gaan zien. Dat was een donker hol, waarin mijne voorouders hunne onwillige pachters opsloten, en men vertelde er akeligs genoeg van; geesten, die er spookten; stemmen, die er zuchtten; bloedige hoofden, die er kwamen, naar boven keken, er zochten uit te raken, doch telkens met naar gekerm en gesmoorde kreten weder naar beneden zonken. Eene wonderlijke plaats, om eenen vijand te bewaren; doch zij was in jaren niet gebruikt. Nu, er viel niets aan te doen; de *ale* had ons vrolijk gemaakt, en wij zouden de *oubliette* gaan kijken; de bruid zoude eenen kus tot loon aan hem geven, die er het verst inging. Nu, de steenen trappen waren naauw genoeg en uitgesleten ook; maar vrij kwamen toch beneden bij de opening van de *oubliette*. Of gij ook lagchen zult! Eene trede, ging er een af; geen kus van de bruid; twee treden waagde een ander zich; anderen bragten het tot zes, en eindelijk ging een stoute borst zoo diep er in, dat wij hem in het donker niet verder zien konden. De bruidegom, een stevige boerenknaap, kon het niet dulden, dat een ander met eenen zoo rijken buit zoude gaan strijken, als een kusje van de rozenroode lippen zijner bruid, en ging er in.... er in.... nog eene trede, stap

voor stap, totdat wij eindelijk diep in den grond eenen luiden gil hoorden.... een' gil, ik lach er nog om, als ik er aan denk..... nog een paar minuten, en wiens stem meent gij, dat wij hoorden? Geene andere dan die van GILES MALLET. ‘Een touw! een touw!” riep hij; maar geen mensch wist, hoe hij er gekomen was of wanneer. Dat doet er dan ook niet toe; een touw was er een, twee, drie, en wij aan het trekken; maar GILES kwam er niet uit. In zijne plaats haalden wij den bruidegom op; maar wat was hij veranderd! Zijne oogen stonden stijf als verglaasd; zijn gezigt was zoo wit als sneeuw; de mond wijd opengespalkt, met de tong er uitgestoken; hij schudde zijn hoofd en stotterde en hijgde. In het kort, eene vlaag van krankzinnigheid had hem bevangen; hij kende niemand meer, zelfs zijne bruid niet. Zij zonk voor hem op de knieën, maar hij zag haar niet eens, druilde, stamelde en schudde zijn hoofd. Hm! hm! bespottelijker iets heb ik nooit bijgewoond. Toen GILES bovenkwam, verklaarde hij alles. Hij was dieper naar beneden gegaan dan de anderen, en had ze afgewacht in eenen hoek van het hol, en juist toen de bruidegom op het punt was zoo verre te komen, greep GILES hem bij het been, en zeide: ‘Uwe ziel is mijner!” Hm! hm! ‘Uwe ziel is mijner!” zeide GILES, en de bruidegom gaf geen ander geluid, dan dien akeligen, langen gil, dien wij gehoord hadden, en stond te rillen en te schudden als een poedelhond. Het was eene wonderlijke grap, en als gij verleden jaar....’ Sir BRYAN zag bij deze woorden naar JANE, ‘zoo gij hier waart geweest, zoudt gij den bruidegom door het dorp zien slenteren van huis tot huis, met al de jongens achter zich. Want hij herkreeg nooit weder zijn bewustzijn. Daar ging hij, schuddende met zijn hoofd en gapende met zijnen mond; het was wel aardig hem eens te kwellen. Zelfs hitste ik mijne honden weleens op hem aan, maar hij verdraaide er zich niet eens om. Nu, het was een aardig beet nemen, daarvoor sta ik in.’

‘En de bruid?’ vroeg JANE.

‘o Die stierf eene week of twee na het geval, de malle deern; ik had ze aan mijnen houtvester willen uithuwelijken, doch zij pruilde maar voort, en keek haren gekken bruidegom aan, de zottin!’

‘Och! wij zijn geheel verbasterd van den goeden ouden tijd!’ zeide HASKET VAN NORLAND, de ruime zaal doorziende; ‘wat weten wij thans meer van vrolijkheid!’ - Het was alsof hij REGINALD verweet, dat er geene dier vroegere uitspanningen en spelen

meer plaats grepen. ‘Op mijne bruiloft ging het er anders toe; drie mannen schoten het hachje er bij in, in een formeel gevecht, in de zaal, bij den bruiloftsmaaltijd. De bloedvlek op den vloer is nog zigtbaar.’

‘Ik verloor mijn oog op een doopmaal,’ zeide Sir BRYAN; ‘mijn oom van MALMESCOTT duwde het er uit met het gevest van zijnen dolk.’

‘Ik kreeg deze wonde op mijn voorhoofd, bij eene begrafenisviering,’ sprak HASKET VAN NORLAND; ‘ik hakketakte met MORLEY POYNTS, en hij kloofde mijne wenkbraauw in tweeën. Het was toch eene vrolijke partij met dat al.’

‘De vicaris van *Pynsent* trapte mij op mijn aangezigt, bij gelegenheid van een feest, ter eere der geboorte van den oudsten zoon van Sir RAULPH BERLINCOURT,’ merkte MAWLERER VAN PHASCALD aan; ‘de aartsdeken van *Warleyleugh* wierp mij ter aarde, en de vicaris van *Pynsent* trapte mij op den neus. Hij was de dikste man in *Yorkshire*, en duwde mij den neus geheel uit het aangezigt; het was toch een vrolijke snaak, die vicaris, en wij hebben wat pleizier gehad! Maar thans is er geen grapje meer; geene vechtpartij; geen roosten bij het vuur, geen liedeken zelfs, om te zingen....’

‘Ja,’ zeide REGINALD, ‘wij hebben PHILIP LORIMER.’

‘Hij trede dan op en late zich hooren,’ zeiden eenigen uit het gezelschap.

‘Ik heb een' afkeer van liederen,’ gromde Dr. HOWLET, ‘en als ik mijn' zin had, dan wierden alle balladen verbrand’.

‘En hunne vervaardigers ook,’ voegde Mr. PEEPER er bij, met een grimmig gelaat naar den haard gekeerd, van waar LORIMER opdaagde.

‘Toch niet!’ sprak Mr. LUTTER; ‘liederen zijn een onschuldig vermaak, zou ik denken, en maken het gemoed kalm. Ganaast mij zitten, Mr. LORIMER!’

‘Vertrek liever uw gezigt in de eene of andere gekke plooi, PHILIP! dat is beter dan dat gehuilebalk van balladengezang.’

‘Spring,’ PHILIP! riep HASKET VAN NORLAND, terwijl hij met zijne vork op het been van PHILIP prikte, bij het voorbijgaan. ‘Gij zijt een beter danser dan zanger.’

PHILIP'S goede luim was tegen alles bestand; hij deed wat men vroeg, opende zijnen mond, en trok een gezigt zoo potsierlijk, dat Sir BRYAN geheel in verrukking kwam. Toen sprong hij hoog op in de lucht, en danste twee of drie malen door de hal, met de meest belagchelijke houdingen en gebaren, die hij konde

maken, zoodat de tafel dreunde van het slaan met de vuisten, waarmede de gasten hunne tevredenheid betuigden.

‘Daar, PHILIP!..... Neem een' beker wijn, maat! en zing dan een zoet liedje voor de meesteresse des huizes.’

‘Liederen zijn eene uitvinding des duivels,’ zeide Mr. PEEPER.

‘Behalve als zij door den neus gezongen worden,’ merkte Mr. LUTTER niet eenen glimlach aan.

‘Gij keurt dan liederen goed?’ vroeg Mr. PEEPER met eenen gramstorigen blik.

‘Wel zeker, als het onderwerp goed is, en de taal gekuischt.’

‘Dan zijt gij een Godslasteraar!’ beet hem Mr. PEEPER toe.

‘Een Godslasteraar? Wat heeft eene ballade daarmede uit te staan?’ snaauwde Mr. LUTTER gemelijk.

‘Gij keurt Godtergende deuntjes goed, en daarom zijt gij een Godloochenaar.’

‘Neen,’ zeide Mr. LUTTER, ‘hij heeft meer van eenen atheïst, die Gode ondankbaar is voor de gave van den zang, en daardoor den schoonsten toegang afsluit van onzen geest tot zijnen Schepper. Ik bewonder de dichtkunst, en heb eerbied voor dichters.’

‘Elk en een iegelijk, die zoo eene duivelsche leer predikt, kan niet op *Belfront-Castle* langer vertoeven.’

‘In tegendeel, *Belfront* zoude er magtig bij winnen, bijaldien zulk eene leer hier ingang vond.’

‘Mijneheeren!’ mengde zich REGINALD er nu tusschen, ‘gij zijt beide geleerd, en ik vermeet mij niet over het onderwerp te oordeelen, dat gij behandelt.’

‘Laat Mylady regten tusschen ons,’ zeide Mr. LUTTER.

‘Volstrekt niet,’ verzekerde Mr. PEEPER; ‘in dergelijke zaken ben ik zelf de eenige bevoegde regter.’

‘Laat ons ondertusschen PHILIP'S lied hooren,’ merkte REGINALD aan; ‘kom aan, LORIMER!’

‘Wat moet het zijn?’ vroeg PHILIP.

‘Iets drolligs,’ eischte Sir BRYAN.

‘Iets bloedigs,’ beval HASKET VAN NORLAND.

‘Iets verliefds,’ verzocht MAULDERER VAN PHASCALD.

‘Wilt gij, Mylady! beslissen,’ zeide PHILIP glimlagchend tot JANE. ‘Moet het zijn de *Zilveren Sjerp*, of wel *de Ridder en de Sultan van Bagdad*?’

JANE'S keus viel toevallig op *de Ridder en de Sultan van Bagdad*, en PHILIP zette zich in postuur, om aan haar verzoek te voldoen. Hij nam eene kleine harp in zijne hand. en plaatste zich op

eenen leêgstaanden stoel naast Sir BRYAN. Het geheele gezelschap zette zich er toe, om met aandacht te luisteren, en LORIMER begon met eene mannelijk schoone stem het lied voor te dragen, dat een verhaal van den navolgenden inhoud behelsde. Hoe de Sultan van *Bagdad*, wars van allen rijkdom en genot, geene vreugde meer vond, dan in het harpgetokkel van eenen vreemdeling, die jaar en dag bij hem bleef; hoe deze op de herhaalde vraag van den sultan, welk eene belooning hij eischte, slechts de loslating van een' gevangen' ridder vroeg. Het verzoek wordt toegestaan; de ridder vertrekt, en komt in zijn vaderlijk kasteel terug, waar zijne gemalin hem ontvangt. Kwade tongen belasteren onderwijl hare eer bij den zoo lang uitlandig gewezen' echtgenoot; hij wordt wantrouwend, wil haar straffen, maar zie, op dat oogenblik ontdekt zij het hem, wie die vreemde zanger geweest was, die den sultan had vermurwd, namelijk niemand anders dan zij zelve. Wie deze romance berijmd mogt willen lezen, sla onze Nederlandsche balladendichters op; hij zal ze vinden.

‘Bah! wat eene vuile taal, wat een laag schepsel!’ riep Sir BRYAN uit, toen LORIMER had geëindigd; ‘hij moest haar eenen dolk in het hart gestooten hebben, omdat zij zoo lang met eenen leelijken Jood leefde, als die sultan van *Bagdad*.’

‘Was die snoodaard een Jood?’ vroeg Dr. HOWLET, die op dit woord lette. ‘Ik wist niet, dat *Bagdad* ook al Israëlietisch was. Is een Heiden en een Jood niet hetzelfde, Mr. PEEPER?’

Vriend PEEPER, alzoo aangesproken, hoestte eens, als om zijne keel te lenigen, en ofschoon hij meestal zoo duidelijk mogelijk sprak, mompelde en stotterde hij op dezelfde onverstaanbare wijze, als toen hij het gebed zoude opzeggen. Het scheen eene bijzondere eigenaardigheid van den zeer geleerden heer te zijn, als men hem om eene verklaring vroeg, eene wijze van zich uit te drukken, aan te nemen, die nog veel verstandiger hoofden, dan dat van Dr. HOWLET, in de war zou gebragt hebben, om kop en staart aan zijne rede te vinden.

Met dat al scheen Dr. HOWLET volmaakt in zijnen schik met de opheldering; hij stiet zijnen langen, goudknoppigen, eikenhouten wandelstok met eene deftige verontwaardiging op den grond, en stemde volkomen met Sir BRYAN overeen in het oordeel over de heldin der ballade.

‘Ik had veel liever de ballade, waarin ROMULUS, de manhaftige Romein, met JUDAS den Makkabeër bakkeleit, in het leger voor *Askalon*.’ zeide nu HASKET VAN NORLAND. ‘Zing die eens, PHILIP!’

‘Neen! neen!’ schreeuwde MAULDERER VAN PHASCALD, die vrij wel de hoogte begon te krijgen; ‘draag ons de ballade voor van het feest te *Glaston*, waar ENEAS van *Troje* de dochter van ARTHUR trouwde. Zing, vlegel! zeg ik u, op dit oogenblik, of ik zal u de tong klieven, om uwe stem wat zachter van toon te maken. Zing!’

PHILIP, op die wijze gedrongen, talmde niet lang, en begon te melden, hoe dans en spel de gasten vervrolijkten, terwijl koning ARTHUR zelf deel nam, en geen huichelend geestelijke de algemeene vreugde stoorde met zijn....

‘Hoe?’ riep Dr. HOWLET, terwijl hij LORIMER hevig vergramd in de rede viel. ‘Wat zegt de schurk daar? Gij Turk en Heiden, die gij zijt! Wat vermeet gij u, op de kerk te smalen?’ De oude heer vloog op, zoo goed en gaauw hij kon, greep den ebbenhouten wandelstok, die meestal naast zijnen stoel stond, en sloeg met al zijne magt op den armen zanger los. Ongelukkig was hij blind; hij rekende mis, en de stok daalde met eene krachtige werking op het linkeroog van Sir BRYAN neder.

‘Was het zoo gemeend?’ vloekte Sir BRYAN, en zich met alle inspanning verzettende tegen de neiging ten val, het gevolg van den stokslag, nam hij eene groote zilveren flesch op, miste echter Dr. HOWLET, en trof de hersenpan van MAULDERER VAN PHASCALD.

HASKET VAN NORLAND trachtte Sir BRYAN tegen te houden, om eenen tweeden aanval te voorkomen. Doch PHASCALD bekwam spoedig van zijne verbazing over de ontvangene begroeting, en wierp eenen zwaren kandelaar naar zijnen aanvaller. De arm van dit huisraad tikte HASKET vrij onzacht op de wang, terwijl het andere einde drie tanden uit den mond van Sir BRYAN duwde.

Nu was het onmogelijk, het geschil weder bij te leggen; de vier gasten beoorloogden elkander met het eerste het beste wapen, dat hun in handen viel; Mr. PEEPER kroop onder de tafel, om buiten schoots te geraken; REGINALD beproefde, wat bedaarde redenen vermogten; Mr. LUTTER geleidde JANE beleefdelijk uit de zaal.

‘Veroorloof mij, Lady! u van dit gruwzaam tooneel te verwijderen!’

‘Gaat het hier altijd zoo toe?’ vroeg JANE, terwijl de schrik haar tranen deed storten.

‘Vele dingen konden hier op het kasteel verbeterd worden,’ zeide Mr. LUTTER, ‘en zoo gij mij uwen bijstand wilt beloven, zoude er veel kunnen gedaan worden, wat sedert lang noodig was.’

‘o Ik wil u met al mijn vermogen bijstaan.’

‘Wij moeten den invloed van Mr. PEEPER vernietigen,’ zeide Mr. LUTTER. ‘Mag ik u morgen nader over deze zaak spreken?’

Eene maand was sedert de komst van JANE op *Belfront-Castle* verloopen, en zij had menige vertrouwelijke bijeenkomst met Mr. LUTTER gehad. Doch wat baatte het? De kwaadspellende blik van Mr. PEEPER werd dreigend en dreigender; dikwijls vatte zij het voornemen op, opeens met hem te breken; maar zij hield zich nog niet genoeg van haren invloed op REGINALD verzekerd, om zulk eenen stouten stap te wagen. Hoe haar echtgenoot zich zoo om den tuin liet leiden, bleef haar onverklaarbaar; zulk eene onderwerping aan cenen voormaligen voogd, die hem steeds als vroeger den schoolknaap behandelde, was haar een raadsel.

En toch was dit het geval. Het viel REGINALD niet eens in, zich van de slavernij los te maken, waarin hij was opgegroeid. Een blik van Mr. PEEPER; eene plegtige verzekering van hem, dat zoo of zoo iets nooit op *Belfront-Castle* was gehoord of gezien; het steeds voortdurend bezigen van die geheimzinnige, onverstaanbare taal, waarvan Mr. PEEPER zich in alle zaken van aanbelang bediende, waren meer dan voldoende, om REGINALD tot zwijgen te brengen. Ja, het was hem, alsof hij zich schaamde, zelf een oordeel, dat van het gevoelen van Mr. PEEPER verschilde, te hebben. Natuurlijk had Mr. LUTTER geene gemakkelijke taak in deze omstandigheden, en JANE kon niets meer doen, dan hem, zoo veel zij vermogt, te ondersteunen.

Op zekeren dag in de lieve maand April zat PHILIP LORIMER aan den zonnekant van den geduchten wal, die het kasteel beschutte; en met den rug tegen eenen der vierkante torens geleund, die van afstand tot afstand uitstaken, zong hij het eene lied voor, het andere na, tot stichting van een aantal kraaijen, die op de boomen aan de overzijde der gracht zaten. De toehoorders waren, wel is waar, alles behalve aandachtig, en lomp genoeg van onoplettend te zijn; doch PHILIP zong maar voort, als juichte hem een gansche schouwburg vol toe.

Terwijl hij uit al zijn best de ballade van de *Zilveren Sjerp* opzong, klonk hem opeens eene stem in de ooren.

‘Hé, gij druiloor van een' liedjeszanger! scheî uit met de kraaijen bang te maken, en open in 's Hemels naam de poort! Denk je dat ik mijne long hier te barsten wil roepen, met den ganschen dag door te schreeuwen: ‘Doe open?”’

Ofschoon vriend LORIMER nog al gewoon was aan dergelijke aangename toespraken, zoo als wij gezien hebben, had hij toch nog een beetje dichterlijken hoogmoed, en zag vrij barsch over den muur naar buiten. ‘Nu, gij behoeft uwe long evenmin te scheuren, als eens anders ooren, met uw getier,’ zeide hij. ‘Wat wilt gij?’

‘Dit verwenschte huis in! Wat anders? Is dat een weg voor een' Christenmensch, om hier te komen? Ik ben geheel geledebraakt. Laat men mij de poort openen?’

‘De brug is opgehaald, en Mr. PEEPER moet zijn dubbeltje ontvangen.’

‘Wie is die Mr. PEEPER!’ vroeg de vreemdeling; ‘geen' duit zal hij hebben. Wat gaat hem de ophaalbrug aan? Is Sir BELFRONT te huis?’

‘Ja, hij is met Mr. PEEPER in de boekerij.’

‘En Lady BELFRONT?’

‘Zij vischt voorns. Dat is de geliefkoosde kost van Mr. PEEPER; weken achtereen krijgen wij niets anders over de tong.’

‘Met zulk een heerlijk snoekwater voor de deur! Nu, hij moet nog al iets in te brengen hebben, eer hij mij beweegt zijn gezout aas te slikken. Open de deur, zeg ik u, of het zal u slecht vergaan, als deze stok met uwen schedel nadere kennis maakt. Zeg Lady BELFRONT, dat haar oom hier is, haar oom SIMSON.’

PHILIP LORIMER zag weinig overeenkomst tusschen den Israëlietischen held en ons klein, levendig, onrustig manneken, in zijnen blaauwen rok met glimmende knoopen en grijs gespikkelde korte broek en hooge laarzen, die op deze wijze zich als een bloedverwant van JANE hekend maakte. Hij wipte in een oogenblik van den muur af, en deed zijne hoodschap.

‘Mijn oom SIMSON? De fabrikant van *Leeds*? Laat hem binnen, om 's Hemels wil!’ riep JANE; ‘hij was altijd zeer goed voor mij, toen ik nog een kind was.’

‘Hij kan onmogelijk binnengelaten worden, Mylady! zoo Mr. PEEPER geene orders geeft, de ophaalbrug neder te laten, en hij is nu met Mr. BELFRONT zeer druk bezig.’

‘Ga dan Mr. LUTTER zoeken; de komst van mijn' oom zal hem zeker genoegen geven.’

Mr. LORIMER vond Mr. LUTTER met eene aardige peuzelarij in de keuken onledig; doch op het hooren van de gevergde dienst, liet hij bierkruik en boterham met kaas in den steek, en spoedde zich naar de gracht.

‘Laat Mr. PEEPER met rust, doch help mij slechts een handje in het te water brengen van de pont.’

Zoo gezegd, zoo gedaan; Mr. LUTTER greep eenen riem, roeide over, en haalde den blaauwgejasten heer over. Het ging juist niet zeer gemakkelijk, een onverdedigd punt des muurs aan te vallen, al stond er geen vijand; maar met eenige handigheid klauterden zij toch tegen de steenen op, en Mr. SIMSON, na de vuilnis afgewischt te hebben, die om broek en jas was blijven hechten, bij het bestijgen van het kasteel, was blijde over den muur te zijn en nam alles eens ter dege op.

‘Goede Hemel! had ik ooit gedacht nog eens een kasteel te zullen bestormen, bedaarde burger als ik ben, en dat nog wel in eene pont?’

‘Nu, gij hebt goede vrienden hier binnen, en de vesting is juist niet in zeer ontzagwekkenden staat van verdediging.’

‘Spreek maar niet van herstellen; het zou jammer zijn, om het hout en den steen, van dat oude nest. Of er ook een goede watermolen van deze massa's steenbrokken kon gebouwd worden,’ zeide hij, toen hij de rivier ten noorden zag voortbruisen langs de grondvesten. ‘Maar ik moet JANE spreken. Wilt gij mij bij haar brengen? Het is vijf jaren, sedert ik haar niet zag, en zij zal nog al zoo iets veranderd zijn. Ook moet ik haar de komst van hare nichten vooraf boodschappen.’

JANE zat in de groote hal, mismoedig genoeg. Dikwijls had zij vroeger in haar welingerigt huisvertrek van aloude ridderverblijven gelezen, en nu was zij in staat de wezenlijkheid met het toen zoo bekoorlijke beeld te vergelijken. Wat had zij zich niet eene moeite getroost om de histories van al die deftige edelvrouwen in het hoofd te prenten; ja, zij had bijna den schranderen ridder van *La Mancha*, den wijdvermaarden *Don* QUIXOTTE, de loef kunnen afsteken. En vragen, die zij gedaan had aangaande *Belfront-Castle*, met torens en gevangenissen en tornooivelden! Wat bleek het verschil hemelsbreed te zijn tusschen het voorzitterschap bij een tornooi of ander ridderspel, en de slaafsche onderwerping, die zij nu aan Mr. PEEPER, zoowel als het geheele huisgezin moest betoonen! Haar echtgenoot had dan ook volstrekt geene poëzij in zijnen geest of zijn ligchaam. De koude werkelijkheid verijsde de gloeijende warmte der vroege zoo weelderige verbeelding. Nu eerst speet haar de hooge toon, welken zij, door het huwelijk met eenen BELFRONT, soms tegen de leden van hare familie had gevoerd. Zij schaamde zich over de minachting, die zij wel eens voor de scheppers van den rijkdom haars vaders had

aan den dag gelegd, en zoude het blaauwe vest en de gladde koperen knoopen van oom SIMSON boven al de wapenschilden van den afstammeling van de Noormansche veroveraars willen inruilen. Gelukkig maakten juist op dit oogenblik de blaauwjas en de blaauwe knoopen hunne opwachting.

‘Wel, nicht! is dat een leven!’ riep de gramstorige oom; ‘ontvangt gij op zulk eene wijze een lid der familie?’

‘Och, mijn goede oom!’

‘Hebt gij dan nooit van karpetten gehoord, dat hier zelfs geen vloerkleed ligt? Of kent gij geene fabrijken?’

‘Mr. BELFRONT zegt, dat er in den tijd zijner voorvaderen geene kleeden waren.’

‘En ook geen spoorwegen, noch diligences, noch boeken, noch iets van dat alles, en is dat nu eene voldoende reden, waarom wij dat alles zouden missen? Welnu komaan! bij dit en bij dat, ik was hier geene week, of eene revolutie als de Fransche zou hier spoken. Weg met zulk eene Bastille! wat gaauw een Turksch tapijt, fatsoenlijke eettafel, goede wegen, en niet zoo eene helsche pont!’

‘o Als REGINALD maar wilde!’

‘Waarom niet? zijne fortuin is gemaakt; ik geef hem eenige duizenden 's jaars voor dien stroom waters, die nu nutteloos voorbijstroomt; een net dorpje wil ik in de vallei bouwen, en hij zal twee tientjes voor eiken morgen lands huur krijgen, dat nu braak ligt. En zeker zijn hier ook wel steenkolen te vinden. Wij zullen hier een net, gemakkelijk huisje bouwen, en dit oude kraaijennest aan zijne regtmatige bewoners overlaten.’

‘Maar onze buren, oom! wat zouden die er van zeggen?’

‘Wel, wij zullen eene kerk bouwen, en de dominé zal een fiksch persoon in de verkeering zijn. Is de weg eens goed in orde, dan geeft gij elke week een aardig dinétje aan al de heeren in den omtrek; een leesgezelschap moet er wezen; eene zondagsschool opgerigt; de landelijke feesten bezocht. Uw man zal lid worden van het landbouwkundig genootschap, honden houden, elke September zijne jagtpartij hebben, en als er dan een oude sukkel nog kikt van ridderschap en den goeden ouden tijd, dan zullen wij hem op de tegenwoordige eeuw wijzen; handel, landbouw, eigendom, kunde en beschaving, wat gij maar wilt. LUTTER wordt rentmeester van het geheele landgoed, en laat den grompot PEEPER een goed heenkomen zoeken. Maar gij moet mij hierin behulpzaam zijn, want er is niets te doen buiten de hulp der dames. Kom, nichtje! frisch gewaagd, en geen zuur gezigt gezet!’

‘o Wat zoude ik dan gelukkig zijn! Ik beloof niet weder een oog te slaan in eenen ridderroman.’

‘Weg met die ridders en schurken! Waar is uw echtgenoot?’

‘Ik zal hem roepen; hij is altijd met Mr. PEEPER in het boekvertrek.’

‘Gekskap, die hij is! En hoe gaat het in andere opzigten? Zijt gij op uw gemak? Gelukkig? Tevreden?’

JANE deed hem een breedvoerig verslag van al wat zij sedert al den tijd geleden had, dat zij het kasteel binnentrad, en oom scheen van verbazing buiten zich zelven op het hooren.

‘Nu, hoe strenger doorgetast, des te beter,’ zeide hij ten laatste. ‘Ik zal dien PEEPER in de gracht duwen.’ Vóór nicht tusschenbeide kon komen, was oom het plein over; het is waar, en het spijt ons zulks te moeten zeggen, Mr. LUTTER geleidde hem. Hij greep den armen PEEPER aan, en trok hem, die toevallig bij de ophaalbrug stond, naar het water.

JANE liep, om den ongelukkigen bij te staan, en riep: ‘help! help!’ toen zij den armen hals over den muur zag werpen, en en.... als verwezen keek zij haren echtgenoot aan.

‘Zeide ik het niet, lieve JANE! dat gij u met wandelen overspannen hadt?’

JANE keek om; REGINALD zat naast haar glimlagchend, en haar hoofd rustte op zijnen schouder in het open venster der landherberg in *Wales*. De schoone vallei, in den fraaisten zonneschijn lagchende, breidde zich voor hunne oogen uit. De speelreis der bruiloftsdagen was nog niet geëindigd.

‘Wat hebt gij geslapen, JANE!’

o Hoe akelig heb ik gedroomd! IJsselijke dingen en gruwzame menschen kwamen mij voor den geest. Nooit zal ik weder met den riddertijd dweepen! Welk eene ruwheid, slavernij, onkunde! Of wij ook blijde moeten zijn, niet meer in eenen tijd te leven van zulk eene barbaarschheid, met geenen biechtvader als Mr. PEEPER, noch gevecht met brandende stukken houts, uit louter kortswijl!

‘Gij hebt de geschiedenis der middeleeuwen gelezen? Een geschenk van oom SIMSON, tot gij geheel bekeerd zijt. Kom, schellen wij om de thee, en morgen verderop gereisd naar *Yorkshire*!’

Naar hei Engelsch.

H.P.

Hazlitt's uitval tegen redacteurs.

Redacteurs zijn ‘een slag kakelaars’ - met wie het moeijelijk valt om te gaan, over wie het gevaarlijk is, zijne meening te zeggen. Al de zwakheden der menschelijke natuur zijn hun eigen, en dikwijls nog die van lieden, in hooge of eervolle betrekking geplaatst, op den koop toe. Even als andere lieden van gezag, werden zij tot hunne betrekking verkozen, *om* het lezend publiek nuttig bezig te houden of aardig te ontspannen; maar zij gelooven weldra, dat het ambt slechts bedacht is voor hunne eer of voor hun voordeel, en verkeeren het gebruik in misbruik. Koningen zijn niet de eenige dienaren des algemeens, die zich inbeelden, dat zij *de Staat* zijn. Ook redacteurs zijn maar menschen, en vleijen zich zoo gaarne met den streelenden waan, dat zij het Magazijn, de Almanak, het Dagblad of het Tijdschrift *zijn*, dat zij uitgeven. Zij hebben een weinig magts in handen gekregen, en zij wenschen die magt te gebruiken (zoo als alle magt gebruikt wordt), om het gevoel hunner eigene wigtigheid te verhoogen. Zij ontleenen eene zekere waardigheid aan hunne betrekking van scheidsmannen en regters van smaak en bevalligheid, en hebben besloten die tot nadeel hunner bijdragers, en van ieder' ander', in handen te houden. Ze zijn er bang voor als voor den dood, dat er achter den stoel des redacteurs iets hoogers zou wezen dan de stoel van den redacteur. Het koste wat het wil, dat schandaal moet worden voorkomen. En de uitgave, die hun tot vermaak en leering van het publiek werd toevertrouwd, wordt

door hen in theorie en praktijk tot eene mom voor hunne eigene ijdelheid, grillen en vooroordeelen verkeerd. Zij kunnen zelve geen geheel werk schrijven, maar zij dragen zorg, dat het geheel er zoo uitzie, als zij het hadden willen leveren; het moet op iedere bladzijde het merk des redacteurs dragen, zoo als alles, wat onzen koningen toebehoort, met eene groote R prijkt, of zoo als de *Tuileriën* weleer vol waren van reusachtige N 's; het moet dezelfde beeldtenis dragen en hetzelfde randschrift. - Ieder regel moet als onder eede zijn; niets mag anders gedacht of beter uitgedrukt worden, dan de redacteur het had kunnen doen. De gansche zaak begint in ijdelheid en loopt te dikwijls flaauw en lam af.

Het is volstrekt onmogelijk eenen redacteur te overtuigen, dat hij niemand is. Zoo als Mr. HORNE TOOKE zeide, toen hij voor Lord KENYON teregtstond, beschuldigd eene libel te hebben geschreven: ‘Er zijn twee partijen in deze zaak - ik zelf en de jury; de regter en de roeper van het hof wonen elk op zijne plaats, de zitting slechts bij:’ - zoo zijn er in de mengelingen van ieder tijdschrift twee wezenlijke partijen - de schrijvers en het publiek; de redacteur en de drukkersloopjongen zijn niets meer dan de werktuigen, om hen bij elkander te brengen. De conducteur der letterkundige diligence heeft er eene heimelijke bewustheid van, dat de plaats, die hij op den wagen bekleedt, meer *pro forma* is, en om der zaak wat airs te geven, dan om haar waarlijk nuttig te zijn, en vleit zich dus, dewijl hij zijne voorgewende meerderheid niet kan ophouden, door hetgeen hij zelf levert, dit doel te zullen bereiken, door anderen te beletten, hun best te doen. Het is eene naauwgezette toepassing van het beginsel, dat den hond uit de fabel (die zelf niet eten wilde) aan anderen het eten deed verbieden. Wanneer er in een artikel zin noch geest steekt, als het lamzalig is van alledaagschheid, dan wordt het geplaatst; het beleedigt niemand. Maar indien het waarschijnlijk opzien zal baren, aandacht tot zich trekken, een roep van zich doen uitgaan, dan wordt iedere lettergreep gemeten, ieder bedenking gewogen; zoo het ernstig is, dan wordt het te ernstig geacht; zoo het vernuftig is, dan vindt men het dit te over. In het eene opzigt of in het andere kon het beter zijn; en terwijl dit belangrijke punt hangende is, ruimt het natuurlijk plaats voor eenig opstel, dat de gansche wereld zóó zóó vindt.

De verantwoordelijkheid, de keurigheid, de zenuwachtige

bekommering des redacteurs, nemen natuurlijk toe met het vermoedelijk effect, de vermoedelijke populariteit der bijdragen, waarover hij vonnis moet vellen; en hoe digter een stukje der volkomenheid nadert, te noodlottiger invloed oefent eene enkele feil, een haarbreed tekortschietens bij den bovenmenschelijken standaard, op de eindelijke plaatsing des artikels uit. Wanneer het waarschijnlijk is, dat de menschen zullen vragen: ‘Wie schreef dat opstel in het laatste nommer van -?’ dan is de redacteur, uit een punt van eer, verpligt, die onbescheidene nieuwsgierigheid des publieks te keer te gaan. Hij wenschte, dat men het er voor hield, dat al de artikelen even uitmuntend zijn, en even goed zijn werk konden wezen. Zoo hij een stuk opneemt van meer dan alledaagsch gangbare verdienste, dan is hij er op uit het te bederven, door het na te zien. Gij moogt er op rekenen, dat de steek, met den honig, er wordt uitgelaten. Zoo er eenige passage in is, die u onder het schrijven voldeed, dan ziet gij er te vergeefs in de proef naar om. Wat den lezer zou kunnen electriseren, doet den uitgever sidderen. Met eene vaderlijke bezorgdheid voor de belangen van het publiek, is hij er op uit, toch vooral zijnen smaak niet te verwennen, en op te passen, dat zijne verwachting niet te hoog worde gespannen, door eene reeks van uitmuntende passages, die het niet mogelijk is op den duur zoo vol te houden. Hij gaat den lust voor het verbodene, voor het piquante, voor het overgekruide, bij zijne lezers te keer, even als wij kinderen maat doen houden in het eten van koek. Het afgezaagde en het oppervlakkige is altijd voor het bestellen te krijgen, en waarborgt eene mooije eenvormigheid van voorkomen. Er komt geene onverwachte opbeuring, geene onwelkome ongelijkheid van stijl, om de zenuwen te schokken, of het verstand te verbijsteren; de lezer kan lezen en glimlagchen, en slapen, zonder eene enkele gedachte aan te treffen, die hem in zijne ruste stoort.

Eenige redacteurs hebben bovendien het zwak, den eersten zin te wijzigen; zij schijnen dit te beschouwen als de uitoefening van hun privilegie, en laten u voor het overige gedeelte des hoofdstuks uw' eigen' weg gaan. Dit heeft iets van het betalen van een' pepernoten-boete; het is eene soort van buiging bij het binnentreden der zaal; men komt er goedkoop af. Anderen voegen er een laf slot van hun eigen maaksel bij; het is alsof zij hunnen naam onder het artikel zetten. Sommigen zijn er op gesteld, bij iedere gelegenheid het woord *echter* in

te lasschen, ten einde den gang van den stijl te belemmeren; en anderen zijn tevreden en geven zich groote moeite (met LINDLAY MURRAY'S Spraakkunst naast hen opengeslagen) om ‘ofschoon het waar *is*’ te veranderen in ‘ofschoon het waar *zij*.’ Een redacteur heeft een' afschuw van eene ellipsis. Zoo gij uwe gedachten in eene reeks van zinnen kleedt, zetten zij zich aan het werk, om die in korte paragraphen te versnijden; zoo gij gewoon zijt dikwijls af te breken, nemen zij u juist daarover beet, en herscheppen de gansche compositie in logge massa's. Zij beproeven alles, om den schijn en het voorkomen van magthebbenden te behouden, om het werk het hunne te maken, door deze of gene krijgslist des verstands; om, door de eene of andere fictie hunner verpligtingen als critici, het opstel den stempel hunner persoonlijke identiteit te doen dragen, er al het crediet, al de eer van te genieten, en hen zelve de heerschappij voerende geesten over het werk en over de eeuw te mogen achten! Zoo er iets in voorkomt, dat zij niet verstaan, dan wagen zij er zich toch driest aan, en bederven den ganschen zin; want het ergert hunne eigenliefde, en zij gelooven, dat zij *ex officio* verpligt zijn knapper te wezen dan de schrijver. Dus stellen zij (op alle goede en kwade kansen maar af, en dikwijls louter om te veranderen) het eene epitheton in plaats van het andere, ook wanneer hetzelfde woord misschien juist te voren gebruikt is, en de herhaling daarvan eene verschrikkelijke tautologie te weeg brengt; - gelooft gij, dat zij zich de moeite voorstellen, die gij u getroost hebt, om den zamenhang te vergelijken, en door de keuze uwer woorden voor verscheidenheid te zorgen?

Redacteurs zijn zelden dupe van een misplaatst vertrouwen op hunne bijdragers; zij gaan van de vooronderstelling uit, dat zij gelijk moeten hebben, al sloegen zij slechts eenen vlugtigen blik op een onderwerp, - en gij ongelijk, al hebt gij er een' morgen lang op zitten blokken. Er zijn redacteurs, die, zoo gij den naam van eenen populairen acteur of kunstenaar in uw stukje lascht, er dien uitschrappen, en er, uit kracht van hun gezag, een' hunner eigen gunstelingen induwen, - zoo als een handig zaakwaarnemer in een testament den naam van eenen vriend vervalscht. Eenige redacteurs willen u niet vergunnen iemand te prijzen; anderen krijgen den dood op het lijf, zoo gij het hart hebt iemand te laken. Het eerste doet hen in ijverzucht ontsteken op de verdiensten hunner tijdgenooten; het laatste doet hen bang worden als wezels, en zij houden er

niet van zich vijanden te maken. Sommigen vergeven het u niet, zoo gij gaarne goedrond voor uwe meening uitkomt. Zij nemen eene *ongewapende onzijdigheid* jegens alle partijen en personen in acht; - is het wonder, dat de wereld zich geene zier om hen bekreunt? Andere redacteurs maken aanspraak op dit karakter, en weêr andere weder op dat; deze zijn er op gesteld, voor fatsoenlijke luî te worden aangezien, en altijd keurig gekleed te gaan; gene dingen naar den naam van zedelijk en onberispelijk te zijn, en zien niet in, dat het der wereld geene zier schelen kan. Ik heb eenen redacteur gekend, die openlijk den brui gaf van alle beginselen en van alle welvoegelijkheid, en die toch bij het schenden van eene vennootschap, zijne rekening maakte, zoo ooit het contract inderdaad werd geteekend. Er zijn redacteurs, die thee drinken met blaauwkousen en letterkundige dames. Zij dulden geen gefluister, geen' ademtogt, die dat fijne spinrag des breins zou kunnen wegblazen:

> Geen fijner web kan zelfs ARACHNE spinnen;
> Gezengde dauw, die met de winden dwaalt,
> Is grof ran draad bij 't schoon, dat zij verzinnen.

Anderen behooren tot de gasten van lords- en akademisten - om Godswil, zet eene wacht voor uwe lippen! Of zoudt gij het souvenir, dat voor den schoorsteen van den redacteur hangt, willen berooven van de uitnoodigingskaartjes, waarmeê het prijkt, voor ieder uitgelezen partijtje, dat er in de eerstvolgende zes maanden zal worden gegeven? Een redacteur schept een luchtje in *St. Jamesstreet*, en de eene litteraire groep vóór, de andere politieke bent na, betuigt hem hare tevredenheid of hare bewondering over alles, wat hij *niet* heeft geschreven; zoodra de vergissing aan het licht komt, krijgt de echte SIMON PURE zijn afscheid. Wij hebben hooren aanmerken, dat het een verstandig gezegde was van den eigenaar van een onzer eerste journalen, dat hij wel zorg zoude dragen, nooit eenen regel in zijn eigen dagblad te schrijven, daar hij strijdige belangen te over had te bevredigen, zonder er zich letterkundige jaloezijen bij op den hals te halen. Van den anderen kant heb ik een zeer goedaardig en liefderijk man hooren verklaren: ‘dat hij nooit weêr een' man van talent tot redacteur woû hebben;’ de redacteur staat in dit geval tegenover den eigenaar, als de schrijver tegenover den redacteur; ‘want het

hem verdroot telkens te slikken, hoe veel hij dezen was veropligt.' Eenige redacteurs zijn stroopoppen, JAN DRAAG AN'S, blufslaanders in de dagbladen; andere zijn lawaaimakers of kwakzalvers; weêr andere zijn nietmetalletjes - zij hebben den naam en krijgen er hun salaris voor! Eene *littéraire sinécure* is tegelijk voordeelig en respectabel. Op *Lord's-Ground* zijn eenige oude vuisten beroemd voor hun talent 'er een' ander' uit te kloppen, en er zich zelve in staande te houden;' het schijnt waarlijk, dat eenige onzer litteraire veteranen de lessen, die zij op school, te *Harrow* of *Eton*, in het boksen kregen, hun gansche leven door in beoefening brengen.

Dit alles is kwaad genoeg; maar het ergste is, dat redacteurs, buiten hunne eigene gebreken, vrienden hebben, die deze verzwaren en er partij van trekken. Die zichopdringende kennissen zijn de parasieten, die het werk omslingeren, die zijnen groei en bloei belemmeren, terwijl zij een slaapwekkend vergif van hunne galzieke bladeren laten afzijgen. Zij vormen een cordon, zij werpen eene donkere slagschaduw over den redacteur, en verzekeren hem, dat zij de steun, de schragen en de zuilen zijner vermaardheid zijn. Zij plaatsen zich tusschen hem en het publiek, sluiten het licht buiten, en geven het gezond verstand den schop. Zij wenden voor, dat zij gedreven worden door de belangstelling in de welvaart van eenig gevestigd orgaan der opinie, terwijl hun eenig doel is, dit in het orgaan hunner dogma's, hunner vooroordeelen, hunner partij te verkeeren. Zij verlangen het Magazijn, of de Almanak, of het Tijdschrift te zijn - den schepter dier magt bedektelijk te zwaaijen, dien invloed ter bereiking van hun eigen wit te bezigen. Zoo zij hierin niet kunnen slagen, geven zij er niets om, of het staat of valt, drijft of zinkt. Hun oordeel loopt den uitslag van iedere kwestie vooruit - zij beletten eiken schrijver, die niet van hunne bent is, naam te maken. Onderstel, dat een hunner vrienden drie artikelen heeft geleverd in het laatste nommer van - geen middel is hun te laag, geen laster hun te grof, om eene kladde te werpen op eene populaire bijdrage van eene andere hand, in hetzelfde boeksken, opdat hun vriend een vierde artikel in het volgende nommer moge leveren. De korte artikelen, die door den grooten hoop worden verslonden, moeten ter zijde gelegd, of verschoven worden, om plaats te hebben voor de lange, die door niemand worden gelezen, dan door de schrijvers en hunne vrienden. Wanneer er eene meening wordt

uitgedrukt, die strijdt met den shibboleth van de bent, dau wordt zij verwrongen en voorgesteld als een gruwel tegen alle welvoegelijkheid, als strijdig met de publieke opinie, schoon het algemeen zich inderdaad verlustigt in de goede trouw en den koenen moed van den nieuweling. Zij zouden het beste en geestigste tijdschrift gaarne in een lam pamflet herscheppen, door het op te vullen met hunne droomerige uitweidingen over zekere zware onderwerpen. Slechts de wigtigheid van dat volk staat gelijk met hunne onbeduidendheid; wat zij niet kunnen doorzetten, dat draaijen zij er door, want zij weten wel, dat de listige wenkengever soms slaagt, waar de welsprekendste redenaar te kort schiet. Zij houden den redacteur in gedurigen angst, wat het publiek toch wel van hem zeggen zal, wanneer dat zelfde publiek (negen malen van de tien), wat hij het ook vertellen mogt, voor goede munt zou aannemen.

Die lieden stichten drie vierde van al het kwaad. Een redacteur moest geene vrienden hebben - zijn eenige rollezer moest het aantal exemplaren zijn, welke er worden verkocht. Het is overbodig eene groote oplage te doen voor die ligt kwalijke luî, welke lood boven klatergoud verkiezen. Beginselen en goede manieren zijn in onze schatting de eenige slagboomen, die men niet mag overschrijden; al het overige late men van de goedkeuring des publieks afhangen, en matige zich niet aan, er *en petit comité* met geslotene deuren over te beslissen. Er is nog eene zwarigheid. Een redacteur zou in zekeren zin een respectabel man moeten zijn - iemand, die zich door zijn karakter en door zijne talenten onderscheiding verwierf; - anders kan hij het werk zijnen naam niet leenen; anders beduidt het niets, dat hij er zijne goedkeuring aan hecht. De man, die een tijdschrift zal besturen, bestemd om overal te worden verspreid, dat den toon zal moeten geven aan den smaak en de opinie, moet iemand wezen, die eene hooge plaats bekleedt, die in de wereld bekend is, die tot eenig geleerd ligchaam behoort, wien de beroemden hun hof maken, dien de onbekenden naloopen. Maar - ‘daar zit hem de kneep’ - iemand, die zoo bedeeld en begaafd is, heeft zoomin zijnen tijd als zijn talent langer tot zijne dienst en zijnen wil. Onze verpligtingen zijn wederkeerig, en zij, die veel aan anderen verschuldigd zijn, worden aan den goeden dunk van hunne vrienden, aan den goeden naam bij hunne kennissen verslaafd. Hij, die uit eten gaat, verliest zijne vrijheid. Hij moge winnen in beleefdheid, hij wordt minder in pit en puntig-

heid van stijl. Een dichtstuk wordt opgedragen aan den lieveling der Muzen - wat kan de criticus anders doen dan ophemelen? - Er komt een treurspel in het licht, van eenen adel lijken vriend en beschermer der letteren; - de onbuigbare regelen der dramatische kunst moeten in zekeren zin lenig worden, om der heuschheid van het gezellige leven geen geweld aan te doen. Of laat ons de tegenstelling in het gezigt zien: Mr. - is een arme drommel, die op een zoldertje woont; iemand, van wien geen fatsoenlijk mensch ooit heeft hooren spreken; zijn werk heeft niets dan *de inhoud*, om zich aan te bevelen, - en het zinkt in de vergetelheid weg, of het maakt opgang bij de canaille. En dus zou een redacteur eene abstractie moeten wezen - een wezen in de wolken - eene ziel zonder ligchaam - rede zonder hartstogt. - Maar waar vindt men er zoo een'?

E.J.P.

Maart, MDCCCXLIV.

‘Oranje in 't hart, en niemands slaaf!’
O.Z. VAN HAREN.

I.

De Maart der Noordsche luchten
Doet heel het landschap zuchten:
  Wat wee voorspelt zijn wolk! -
En toch, in ons geweste
Vernieuwde de allerleste
  Den band om Vorst en Volk!

Hij vlocht hem niet van bloemen,
Die 't gistren hoorde roemen,
  Die 't heden ziet vergaan;
Noch dwong de sluim'rende eiken
Ons jeugdig groen te reiken
  Voor schaars vergolden daên.

Noch tooverde uit den wingert
Den tros, van loof omslingerd,
  Waar alle zorg voor wijkt;
En koos ook geen laurieren,
Als 't heldenvoorhoofd sieren,
  Waar onze kroon op prijkt.

Hij vroeg ter gulden keten
Aan ieder' ingezeten,
  Wat gouds hij veil had, af;
Hij heeft haar volgeklonken,
Daar rijken schatten schonken,
  Daar de arme een' penning gaf!

II.

o Feit, der vadren waardig!
Voor al wat groot was vaardig,
  Tot al wat goed was reê!
Geen evenaar van rijken
Moog' meer ons krijgszwaard blijken,
  Geen bezem van de zee:

Ons is ons woord nog heilig,
En heel Europa veilig,
  Als 't Neêrlands trouw vertrouwt,
Wat nabuurs, fel gebeten,
Onz' afgod durfden heeten:
  Goud, albeheerschend goud!

Wete ieder, dat wij 't achten
Een' hefboom aller krachten,
  Die handel schept en schoort, -
's Lands vlagge ons doet ontrollen,
Waar de oceanen stollen,
  Waar 't zeeschuim zengend gloort, -

En d'oogst der morgenlanden
Verspreidt langs onze stranden,
  Werk welvaart, - geld genot;
Slechts vloek voor wie vergeten,
Het vonnis van 't geweten,
  De rekenschap aan God.

III.

Getuig het, 's Gravenhage!
De hagchelijke vrage
  Verdeelde ons staatsbeleid;
Maar ook het neen der leden,
Die manlijk weêrstand deden,
  Was louter eerlijkheid.

Geen onderscheid in keuze
Schond de eenheid aller leuze:
   Voldoening onzer schuld;
En wat de wrevel morde,
Het Neêrlandsch volk mint orde,
   't Heeft eisch en hoop vervuld.

't Geloofde, dat naar de aarde
De heldenvoorzaat staarde,
   Die wetten eerbied droeg;
Het gold hem blijk te geven,
Of 't hart der jongste neven
   Voor regt nog rustig sloeg.

Daar bragt ORANJE 't offer,
En toe bleef kist noch koffer
   Van heel de burgerij;
Ook gaven zelfs de schaamlen
Die naauw hun nooddruft zaamlen....
   Uit pligt werd poëzij!

IV.

De Maart der Noordsche streken
Pleegt willig 't graan te weeken,
   Vertrouwd aan d'open voor, -
Stelle ons in 't wortelvatten
Der uitgezaaide schatten,
   De toekomst niet te loor!

Geen sleurzucht der gewente
(Het zij onze eerste rente)
   Verstikk' verbeetringslust;
Wat sluimerende krachten
Alleen den wekker wachten,
   Worde ieder zich bewust!

Waar voorspoed woont en vrede,
(De erkenning zij de tweede!)
   Gelde ook de stem van 't Volk;

Geen staat valt om te zetten,
Verstrekt de wet der wetten
   Zijn' wil en wensch ten tolk!

Het Neêrland onzer dagen
(Gunn' God ons, wat wij vragen!)
   Beleve eene andere eeuw
Van Volks- en Vorstenglorie,
En 't schrijfstift der historie
   Wijz' weder op den Leeuw!

V.

Och! dat zij spoedig kome,
Die vrije, - vroede, - vrome!
   Elk onzer breng' haar aan:
Laat enkle droppels leken,
En plassen worden beken,
   En stroomen oceaan.

Voor niemand is 't verborgen,
Ons heden draagt ons morgen
   Ontkiemende in den schoot;
De wilskracht spreekt uit ijver,
Maar faalt zij, trots den drijver,
   Voert dommelzucht ter dood!

Gedacht, - gewerkt, - gebeden!
En vroegst en jongst verleden
   Zijn lessen afgevraagd,
Tot uit het schemerduister
Voor aller oog de luister
   Eens nieuwen morgens daagt!

Tot we iederen twist beslechtten,
Daar pligten en daar regten,
   Gesteld in wederwigt,
Voor armen, noch voor rijken,
Den evenaar doen wijken, -
   Voor allen liefde en licht.

VI.

ORANJE-Vorst! wien dringen
Volschoone herinneringen
  Als u ter schoonste taak?
Het Delftsche grafgesteente,
Verkondt der goê gemeente:
  ‘Hij diende vrijheidszaak!’

Uw jonglingsroemzucht plukte
Den krans, die haar verrukte;
  Europa werd uw faam.
Mogt de avond van uw leven
Ons dubbele oorzaak geven,
  Ter zeegning van uw' naam!

Wat heeft uw troon te vreezen,
Als gij gelijk durft wezen,
  Die 't volk tot vrijheid riep?
En door zijns voorbeelds prikkling,
Voorbeeldelooze ontwikkling,
  Der wereld wonder schiep!

Door 't geen we roemrijkst deden, -
Door 't geen we bitterst leden, -
  Zijn we aan elkaâr verknocht;
En onder uw geleide
Wacht Roomsch en Onroomsch beide
  Slechts zege van den togt.

W. D-s.

Mengelingen.

Iets over het Snel-, Geheim-, Cijfer-, Schoon- en Ver-schrift bij de Ouden.
Door den hoogleeraar Mr. C.J. van Assen.

Hebben de Grieken en Romeinen snelschrijvers gekend, die, gelijk nu in *Engeland* en *Frankrijk*, de redevoeringen in de volksvergaderingen en de pleidooijen voor den regter zoo snel opteekenden, als zij werden uitgesproken? De ontwikkeling van deze Vraag zal het doel van dit opstel zijn.

Ja, ook de Ouden hebben snelschrijvers gehad. De Grieken noemden hen, van de zaak zelve: *ταχυγράφοι*. De Romeinen: *notarii*, van de *notae*, die zij als schrift bezigden, of *exceptores*, van het woord *excipere*, of het opvangen en met verkorting ter nederschrijven der uitgesprokene woorden.

Er zijn een paar allerbelangrijkste plaatsen, ééne bij CICERO en ééne bij PLUTARCHUS, die ik, tot staving van mijn beweren, een weinig van naderbij ga beschouwen.

Bij de overige groote begaafdheden, die CICERO in de zamenzwering van CATILINA ten toon spreidde, waren ook de ijver en vaardigheid, waarmede hij dat eedgespan der oude aanzienlijken te keer ging, inderdaad verwonderenswaardig.

De gezanten der Allobrogen, die het ontwerp van CATILINA had den verraden, werden in den senaat, waar de consul voorzat, binnengeleid, om hunne verklaring af te leegen.

aant. Er was CICERO alles aan gelegen, die verklaringen op schrift te doen stellen, terwijl zij afgelegd werden.

De senaat schijnt óf geene griffiers gehad, óf hier niet toegelaten te hebben; óf zij waren misschien niet geschikt voor hetgeen de consul in den zin had. Hoe het zij, volgens zijn eigen later verhaal in de pleitrede voor P. SYLLA, vond hij er dit op: Hij belastte eenige senatoren met de taak, om al de ondervragingen, aan de Allobrogen te doen, en al de antwoorden, door hen te geven, op te teekenen onder het uitspreken. En wie koos hij tot dat einde? Mannen, gelijk hij ze ter aangehaalde plaats noemde, die door vaardig geheugen, door hunne wetenschap in zulk schrijven, door hunne geoefendheid en vlugheid in het schrijven, gemakkelijk konden volgen, wat er gezegd werd.

CICERO verlangde zoovele dubbelden van die verklaringen der Allobrogen te hebben, om te zekerder te zijn, en het eene met het andere te kunnen vergelijken; ook wilde hij die opgeschrevene verklaringen, die met al de staatspapieren bij den consul werden bewaard, als in een afzonderlijk Archief, aan iedereen kunnen toonen, en dit was den eerlijken en bedrijvigen man nog niet genoeg. Neen, hij liet ze door alle mogelijke boekschrijvers afschrijven, verspreiden en verbreiden en rondzenden door geheel *Italië* en al de provinciën, zoodat er, volgens zijne eigene woorden, geen plekje ter wereld was, waar men den naam van *Rome* kende, of er kwam een afschrift van die geheime verklaring der Allobrogen.

Men ziet, om dit in het voorbijgaan op te merken, hoe men reeds in de oude wereld het gemis aan de drukpers, die men eerst de weldadigste en nu de werkdadigste aller uitvindingen noemt, wist te gemoet te komen, en tevens voor boden en briefbestellers middelen van vervoer moet gekend hebben, die den weg door *Italië, Griekenland* en *Azië* gemakkelijk maakten.

Maar om terug te keeren tot mijn onderwerp. Men zegt misschien, dat er op die aangehaalde plaats van CICERO nog geene eigenlijke snelschrijvers of tachygraphen vermeld worden, want die vaardig en snel schrijven, zijn nog geen e snelschrijvers. Gaarne beken ik, eenigzins te twijfelen, ofschoon CICERO met name noemt de *scientia* en het *ingenium* van die uitgekozene senatoren, en niets ons belet aan die woorden de beteekenis te geven van kunstkennis in het schrijven, door zulke middelen, als wij nader moeten aanwijzen. ERNESTI althans, die voorheen onder de beste uitleggers van CICERO werd gerekend, ver-

aant.

klaart het woord *scientia* van de kunst in het maken van *excerpten*, waartoe kennis (*scientia*) en begrip (*ingenium*) werden vereischt.

Maar er is nog eene andere plaats die de zaak boven alle bedenking zal moeten stellen, en tevens op de evengemelde nog niet beslissende plaats een nieuw licht kan werpen.

Kort na het hooren van de verklaringen der Allobrogen, ging de senaat, die toen, gelijk nu somwijlen de kamer der pairs in *Frankrijk*, als regter zat over de misdaad van hoog verraad, tot stemming over.

Onder de leden van dit magtige staatsligehaam waren CAJUS JULIUS CAESAR en MARCUS PORCIUS CATO van *Utica*. Zij hadden voorgenomen, hunne stem met redenen bekleed uit te brengen. Dit wist de wakkere consul, en hoe zou hij nu den angst kunnen lijden, dat er van de gewigtigste aller staatszaken, die de triomfen glorie van zijn leven was, eene eenige syllabe moest verloren gaan? Daarenboven besefte de voorzigtige man, dat soms in lateren tijd zelfs het geringste voorval, aan de geheugenis bewaard, van nut konde zijn. Wilden ooit de hooghartige Oligarchen wraak nemen over hunnen CATILINA, de veroordeelende stem van eenen CAESAR uit het oud-adellijke geslacht der JULII, en van eenen CATO, uit het volksgezinde geslacht der PORCH, die geene doodstraf toelieten, zou het voldingendste antwoord zijn op alle schampere verwijt der CLODIUSSEN en hunne partij.

En wat had nu CICERO uitgedacht? Hooren wij PLUTARCHUS. Van al de redevoeringen van M. CATO, zegt hij, is de *toen* uitgesprokene de eenige, die bewaard is gebleven. De consul CICERO had de vlugste en meest uitmuntende der scribae of griffiers uitgekozen, en hun vooraf *teekenen* geleerd, die in kleine en korte figuren eene geheele reeks van woorden uitdrukten. Hij plaatste hen, den eenen hier, den anderen dáár, in de raadzaal, om de uit te spreken redevoeringen zoo op staande voet op schrift te brengen.

Welnu, zijn deze scribae geene snelschrijvers geweest, naar welke wij zochten, en is het waarschijnlijk, dat CICERO, die hier vooraf de scribae onderrigtte, even te voren bij de dingtalen en het verhooren der Allobrogen niet hetzelfde middel te baat nam? Maar PLUTARCHUS voegt er bij, dat de Romeinen tot hier toe geene zoogenaamde teekenschrijvers hadden gebruikt, en er toen het eerste begrip van kregen. Nemen wij deze verklaring van PLUTARCHUS aan, dan behoeven wij niet te twijfelen, of het werd althans sedert dien tijd algemeen gebruik, bij het hooren uitspreken van redevoeringen, ze terstond op te schrijven

aant.

met zulke teekenen, om bij het einde der rede alles op papier te hebben.

ASCONIUS, de oudste uitlegger van CICERO'S Oratiën, verzekert ons, dat nog in zijnen tijd (hij leefde in de tweede eeuw) die *Oratio pro Milone* in wezen was, die CICERO eerst had gehouden; wij weten toch, dat de nu nog gelezene nooit uitgesproken is. Zij was, zegt hij, opgevangen (*geëxcipiëerd*) onder het hooren.

Dat deze snelschrijvers, misschien bij het ontbreken van zulke wisse teekenen, als nu de stenographen bezitten, in geenen deele altijd naauwkeurig waren, en de librarii of afschrijvers en in ordebrengers van zulk een snelschrift, bij gebrek aan taalkennis, menige lompe fout begingen, verstaan wij te eerder, die bij ondervinding weten, hoe het thans pleegt toe te gaan, bij voorbeeld met het opteekenen van leerredenen in de kerk, waarover VAN DER PALM zulke ernstige klagten uit. Toont niet QUINTILIANUS reeds zijn leedwezen, dat er vele zijner Oratiën in omloop waren, die door de achteloosheid en het winstbejag der snelschrijvers geheel bedorven waren, en die hij niet meer voor de zijne kon erkennen? En werden er niet redevoeringen aan JULIUS CAESAR teruggeschreven, die AUGUSTUS onecht verklaarde, of althans meende, dat door de snelschrijvers, op het vóórzeggen of dicteren van CAESAR, dien zij niet konden bijhouden, slordig en verkeerd waren te boek gebragt?

Wat schrijft CICERO in eenen zijner brieven? Met onze Latijnsche boeken ziet het er uit, dat ik niet weet, waar mij te keeren, zoo gebrekkig worden zij afgeschreven, en dan maar te koop aangeboden; en CICERO klaagt hier over de eigenlijke boekafschrijvers, die hetzelfde werk verrigteden, als in lateren tijd de geestelijken in de kloosters. Hoe overhaaster en onachtzamer moet het dan somtijds zijn toegegaan met het snelschrijven, als het de herziening des sprekers miste, en geene gewaarmerkte uitgaaf door hem zelven bezorgd werd?

Welk eene gewigtige taak is hier aan de onschatbare kunst der *Critiek* opgelegd, die in de schriften der Ouden het echte van het valsche moet scheiden, en bewijzen, dat in den aangewezen' tijd zóó heeft kunnen, of niet heeft kunnen gesproken worden!

Is de verzekering van PLUTARCHUS niet onjuist, en heeft de eerbied voor CICERO hem niet verleid, alsof deze toen zoo spoedig en onverwacht, en de eerste van allen, dat teekenschrift aan de griffiers van den senaat zou geleerd hebben, dan wordt het te waarschijnlijker, dat niet een vrijgelaten slaaf van MAE-

aant.

CENAS, gelijk DIO CASSIUS verhaalt, maar inderdaad de geleerde TIRO, de vrijgelatene en trouwe dienaar van CICERO, die teekenen uitvond, en men er zijnen naam aan gaf.

Het komt *ons* echter zonderling voor, dat eerst door TIRO zulke snelschriftteekenen zouden zijn uitgevonden. De Grieken toch kenden ze reeds. DIOGENES LAERTIUS vermeldt, dat XENOPHON zich van teekenen of snelschrift bediende, als hij de ge sprekken van SOCRATES onder het hooren terstond op papier wilde hebben. Ja, ook in het Oosten was het schrijven met teekenen voor geheele woorden, en het snelschrift zoo algemeen, dat de Psalmdichter er het beeld van ontleent, en in opgetogenheid uitroept: 'Mijne tong is als de stift eens vaardigen schrijvers!' Misschien was TIRO de eerste, die de nieuwe figuren, door CICERO aan de scribae aangewezen, had uitgedacht, en, zijnen meester ten gevalle, toen uitvond, hoe meu, onder vele andere, de noodwendige, dikwijls terugkeerende woorden, in dit regtsgeding tegen CATILINA, door teekens kon uitdrukken, als zullende de woorden, met eene c bij voorbeeld aanvangende: CATILINA, CETHEGUS, consilia, coitio, confessi, castra, consul, civitas, enz., telkens door die redenaars, naar men gissen kon, gebezigd worden. Het blijft echter louter vermoeden; maar hoe in lateren tijd het getal der figuren toenam, om de snelheid te vermeerderen, en tevens de duidelijkheid te bevorderen, blijkt uit onderscheidene plaatsen der Ouden. Men wil, dat SENECA de *Rhetor* hetzelve tot niet minder dan 5000 hebbe gebragt of *aangewezen*; wij bezigen dit laatste woord, om de harde uitdrukking te verzachten van zijnen zoon SENECA, den philosoof, die zulke kunst bestempelde met den naam van: verzinsels van gemeene slaven.

Maar vraagt gij mij welligt met eenig ongeduld: Kunnen wij weten, hoe die teekenen en figuren er hebben uitgezien?

Elk deel en onderdeel in al wat wetenschap en kunst is, heeft zijne eigene geschiedenis, die wij moeten naspeuren, om, door de kennis van elk deel in het bijzonder, tot de vereenigde kennis van het geheel te komen. De teekenen of notae waren, naar het mij toeschijnt, in den beginne geene vormen van letterschrift. Denken wij slechts aan de *notae censoriae*. Wat kunnen zij anders geweest zijn dan punten, of ingedrukte stippen (merkjes, kruisje, sterretje of dwarsstreep), bij den naam van eiken staatsburger, wiens onzedelijk gedrag tuchtiging verdiende, gelijk het heeten moest?

Als te *Rome* eenen regtsgeleerde, in do schriften van een an-

aant.

deren regtsgeleerde, verklaring van wetten vond, die hem niet beviel, dan zette hij op den kant eene nota of merk. Zulk eene nota en het woord *notare* was geene letter, of schrijven, maar wijsteeken, ofschoon de uitgewerkte aanmerkingen, de *capita reprehensa*, den oorspronkelijken naam van *notae* behielden, en wij het nog bezigen van aanteekeningen zonder eenig doel van berisping.

Noemen wij niet de figuren in de toonkunst noten? Hebben deze, of de gewone onderscheidingsteekenen, of de lengten kortheid- merken door dwarsstrepen, in de poëzij iets gemeen met letters? Gewis niet, en in dezen zin zegt een Romeinsch regtsgeleerde: Noten zijn geene letters. Slaan wij bij ISIDORUS in zijne *Origines* (oorsprong van woorden) het Hoofdstuk op, getiteld: *de Notis scripturarum*; wij vinden er niet minder dan zes en twintig figuren, geene van alle iets gemeen hebbende met letterschrift, en door de oudste grammatici aangewend bij de classieke Grieksche schrijvers op de plaatsen, die zij óf onecht, óf verminkt achtten. Men beseft echter ligtelijk, dat dergelijke figuren, hoe menigvuldig ook, slechts eene geringe plaats konden innemen bij eigenlijk snelschrift, waar alle woorden, zelfs bij- en bind- en voegwoorden, moeten uitgedrukt worden. Behoefte en oefening deden weldra andere hulpmiddelen verzinnen, en bragten het gebruik van siglae en abbreviatiën te weeg. Gij kent allen het opschrift op de Romeinsche standaards: *S.P.Q.R.* Dit zijn siglae of aanvangletters, om uit te drukken: *Senatus Populusque Romanus*. Wij vinden zelfs opschriften met elf zulke aanvangletters, als: *Q.D.E.R.F.P.D.E.R.I.C.*, niet eigennamen, maar eene bepaalde zaak beschrijvende, te weten: *quid de ea re fieri placuit, de ea re ita censuerunt*. De formulen in de pleitgedingen, waarmede CICERO zoo geestig spot, worden alle met siglae geschreven, bij voorbeeld: *U.I.B.A.O. uti inter bonos agier oportet*. Hoe abbreviatiën hiervan verschillen, verstaat men zonder aanwijzing. Men neemt veelal de eerste en laatste letter, als *cs* voor *consules, Pr* voor *Praetor*, enz.

PLUTARCHUS berigt ons in het leven van CICERO, dat deze een zilveren wierookvat, of iets van dien aard, in *Sicilië* aan eenen der tempels ten geschenke gaf. Hij liet er op graveren de voorletters van zijnen naam en zijn geslacht: M.T., maar hoe drukte hij nu zijnen familienaam uit? Wat PLUTARCHUS er bijvoegt, is alleropmerkolijkst. CICERO beval den stempelsnijder, uit louter scherts, de figuur van eene groote erwt in het zilver te drijven.

Het was spotternij met zijnen naam; *cicer* beteekent eene erwt; zijn vader of grootvader had zulk eene erwt of wrat op den neus, en heette daarom *de Erwt* of *Cicer*, waarvoor men welluidendheidshalve zeide CICERO, gelijk voor *Tuber* (eigenlijk een gezwel) *Tubero*. Ik vind, met allen eerbied voor den beschaafden CICERO, deze aardigheid niet zeer aardig, en vrees bijna, dat een fijngevoelige Athener ze laf gevonden had. Maar het verhaal toont, hoe ligtelijk figuren in symbolen konden overgaan; hoedanig hier de erwt op het zilverwerk was. Het was geene nota of letterfiguur, maar zinnebeeldige uitdrukking van eene zaak, en vindt misschien bij het Egyptisch heilig schrift zijne toepassing.

Dan, om terug te keeven tot de voorletters en verkortingsteekenen, ook deze hulpmiddelen waren nog niet genoegzaam, om zoo snel te schrijven als gesproken werd. Eerst het snelloopende schrift zelf, het cursief tegenover het kapitale, waar men zich, voor eigen gebruik, van allerlei stippen of strepen onder of boven, of op zijde van een langer woord bediende, gaf misschien de naaste en eenvoudigste regels aan de hand voor snelschrift, als stelsel of kunst beschouwd, die, eenmaal gekend, zich door een oneindig tal van figuren kon vermenigvuldigen. Maar hier is de letterfiguur, hoe onvolkomen ook, altijd grondslag, en de onderscheidene plaatsing van stip (.) of streep bij de aanvangletter brengt de onderscheidene beteekenis te weeg. Zoo is de *o* met horizontale lijn (Θ) *omnibus*, met de schuinsche lijn naar de linkerzijde (∅) *opertum*, naar de regter- (⦸) *ostendat*. De letter *c* met eene schuinsche streep er boven (c̸) *consilium, c.* met eene figuur voor zich (c̸) *cogo*.

De oorspronkelijke naam van *notae*, die eerst een van letters afgescheidene soort van teekens waren, nam weldra alle schriftteekenen, ook siglae en abbreviatiën, in zich op, en wat geene nota was, heette toch nota als kort- en snelschrift. Zoodanige nu waren *de notae Tironianoe*, hetzij ze haren naam van *Tiro* of van elders mogen ontleend hebben. Bezwaarlijk kunnen zij door één' alleen in haar geheel zijn uitgevonden, en wat wij reeds vroeger te kennen gaven, het gebruik er van, hoe gebrekkig dan ook, moet reeds van de eerste tijden van *Rome* geweest zijn.

Staan wij wel genoeg stil bij de inrigting van den census, dien de zesde koning van *Rome*, met eene ervarenheid en naauwkeurigheid regelde, waarvan wij ons, bij de beschouwing dier eenvoudige tijden, bezwaarlijk een duidelijk begrip kunnen ma-

aant.

ken? Wij mogen glimlagchen bij BILDERDIJK'S geestig dicht op de *actenschrijverij* van onzen tijd; maar, eilieve! hoevele pennen of stijlen en stiften moesten er niet stomp worden geschreven bij eenen census of eene algemeene vijfjaarsche opschrijving van de namen en vastigheden der burgers, en het boeken derzelve in openbare registers? Veranderde iemand van staat of stand, begaf hij zich in de magt eens aangenomen' vaders, al wat van eigendommen onder zijn hoofd (*caput*) was geplaatst, werd dan op den naam des anderen overgebragt. Gelooft gij niet, dat behoefte en verpligte spoed hier eene menigte van kunstteekenen uitvond, om te sneller te schrijven, en reeksen van woorden onder weinige letters te brengen? Hoe oneindig veel moest niet *geschreven* worden, wat nu door het *drukken* van biljetten en formulieren slechts een enkel woord ter invulling kost? Hoe hadden de jaarwetten of *leges annales*, die den vereischten leeftijd voor de onderscheidene ambten bepaalden, toepassing kunnen vinden, bleek het niet uit naauwkeurig gehoudene acten van aangifte en registers van ieders geboorte? Alle krijgsdienstzaken werden bij de legerkorpsen strengelijk te boek gesteld. De geestelijkheid hield hare jaarboeken, die al de staatsgebeurtenissen behelsden. De senaat maakte de dagelijksche handelingen op van zijne zittingen, en in het burgerlijk leven hield ieder vader des gezins zijn klad- en zijn grootboek van uitgaven en ontvangsten.

Maar hoe dit steeds toenemend en zich uitbreidend gebruik, door zijne gemakkelijkheid zelve, somwijlen achteloosheid en onduidelijkheid veroorzaakte, valt ligt te vermoeden. De aktenschrijvers bij voorbeeld van uiterste willen, die daarom *testamentarii* heetten, bezigden ook *zulke* notae en verkortingen in de testamenten, en verbeeldt u nu eens de verwarring, die hier ontstaan moest tusschen zulke erfgenamen en legatarissen, die bijna gelijke voorletters van namen hadden. Stelt u de familietwisten voor over de geldsommen, met cijferletters uitgedrukt, waar een enkele lettertrek niet anders dan bij ons de o of nul, de geldsommen tienmaal vermeerderde of verminderde. Dit ondervond GALBA bij het openen van het testament van LIVIA, de echtgenoote van AUGUSTUS. Zij had haren stiefzoon GALBA honderd vijf en twintig duizend sestertiën vermaakt, doch met letters, die getallen uitdrukten, DHS. De gierige TIBERIUS, erfgenaam zijner moeder, beweerde, dat het niet vijf duizend, maar vijf honderd was, en de making alzoo met meer bedroeg dan twaalf duizend vijf honderd. GALBA wilde zich verzetten, doch.... TIBERIUS was kei-

aant.

zer, en bij den uitslag van het geschil ontving GALBA niets, en TIBERIUS behield alles.

Het werd dus verboden zulke notae bij het schrijven van uiterste willen te gebruiken, niet alleen om dergelijke geschillen te voorkomen, maar ook om te verhoeden, dat de erflater, bij de uitkomst, door al deze verwarringen en dubbelzinnigheden zonder testament overleed, en de agnaten als erfgenamen bij versterf opkwamen; want de schatkist had er dan geen voordeel bij, en werd verstoken van haren twintigsten penning of vijf ten honderd, eene belasting, die zoo grooten invloed had op menige wet en verordening.

Toen keizer JUSTINIAAN de Pandecten en Codex invoerde, beval hij uitdrukkelijk, op straffe, als bij misdaad van valschheid, dat er bij het maken van afschriften dier verzameling geene notae mogten gebezigd worden, en zie! nog heden ten dage is het den notaris, die juist zijnen naam ontleent van het noten schrijven, bij straffe verboden, in zijne acten noten of verkortingen te gebruiken. Maar de beambten, die in de bureaux der voorname staatsdienaren schreven, mogten vrijelijk met notae schrijven, zoodat hun naam van *Exceptores* in het Grieksch vertaald werd *ταχυγράφοι*.

Het waren zulke snelschrijvers bij de gerigten, die de *Rhetor* PROAERESIUS vroeg, toen hij voor keizer JULIAAN moest improviseren. Hij verzocht hen te zijner beschikking, volgens het verhaal van zijnen vriend EUNAPIUS, die zijn leven beschreef. PROAERESIUS sprak met eenen stortvloed van woorden. De snelschrijvers konden hem naauwelijks bijhouden. Opeens hield hij stil, vroeg, of zij alles hadden opgeteekend, en nu herhaalde hij uit het hoofd, terwijl zij nazagen, woordelijk, wat hij onvoorbereid had uitgesproken of geimproviseerd. Het gaat inderdaad het begrip te boven, hoe het sterkste geheugen zoo oogenblikkelijk de indrukken ontving van snelle, niet vooraf bedachte redenen; maar EUNAPIUS verhaalt het, en het is dus voor zijne rekening. Ook weêrleggen hem de geleerde uitleggers niet, ofschoon wij zouden durven vragen, of dat onvoorbereid spreken niet een weinig voorbereid zij geweest.

De vaardigheid intusschen, die deze snelschrijvers door oefening verkregen, moet verwonderenswaardig zijn geweest. Wij treffen, ter eere van die kunstenaars, onderscheidene vleijende bijschriften en gedichten aan. MARTIALIS zingt een' hunner toe: ‘Hoe vlug ook de tong, nog vlugger de pen. Het woord is niet geuit, of 't staat reeds op papier.’

aant. AUSONIUS roept zijnen vriend toe, die zijne redevoeringen onder het hooren afschreef: ‘Wie bragt u mijne geheimen uit? Dáár schrijft gij reeds ter neêr, wat ik nog dacht te spreken.’

Het was zoo algemeen gebruik of mode geworden met zulke notae te kunnen schrijven, dat het een deel uitmaakte van de opvoeding in de beschaafde wereld.

Keizer TITUS, dat toonbeeld van wellevendheid en beschaafdheid voor alle prinsen, van alle tijden, was ook in deze snelschrijfkunst zoo vlug en bedreven, dat hij somtijds met zijne geheimschrijvers uit liefhebberij om het snelst schreef.

Wij lezen bij SUETONIUS, dat keizer AUGUSTUS zijnen kleinkinderen het schrijven met noten en verkortingen voortoonde. En hier moet ik weder met eerbied gewagen van de studie der kritiek, zonder welke alle beoefening der oudheid ijdele vertooning is. In de oude handschriften van SUETONIUS staat in dier voege geschreven, dat AUGUSTUS hun zou geleerd hebben - het zwemmen. Welk een onromeinsch denkbeeld!

Een grootvader en een man van het magtig aanzien van AUGUSTUS zou met zijne kleinkinderen in een wed in den *Tiber* zijn gegaan, en hun het zwemmen hebben geleerd!

‘Verander de *a* in eene *o*,’ zeî de schrandere LIPSIUS. ‘*Natare* wordt *notare*,’ en AUGUSTUS tevens door deze halve pennestreep een beminnelijk huisvader, die zich niet schaamde zijnen kleinkinderen schrijven en lezen te leeren.

Sommigen echter hebben de oude lezing willen handhaven, omdat zij het beneden de waardigheid van zulk een groot heer vonden, het werk van eenen schoolmeester te verrigten. Dan deze critici verwaarloozen de eerste wet der critica. Zij beoordeelen de oudheid niet naar de oudheid, maar naar onze zeden en gewoonten.

Denken wij eens het leven van CICERO na. Hoe dikwijls kwam hij vermoeid uit den senaat, waar veelal nog grootere aangelegenheden werden behandeld dan van staatsuitgaven en ontvangsten! En waarmede verpoosde zich dan de edele man? Hij overhoorde de lessen van zijnen zoon en van zijns broeders kinderen. Ja, er is een brief van hem aan ATTICUS, dien wel vele ongevoelige geleerden niet hebben begrepen, maar uit welks slot men duidelijk kan opmaken, dat zijn MARCUS, toen nog een teeder jongsken van pas vijf jaren, veelligt op 's vaders knieën zittende, terwijl deze schreef, er met zijne kleine vingers de groete aan ATTICUS bijschreef, en zelfs in het Grieksch, om zijne vorderingen te toonen.

aant. Keizer AUGUSTUS, zoo verhaalt verder SUETONIUS, had er een groot zwak voor, dat zijne kinderen zijne eigene hand leerden navolgen. Hij gevoelde misschien, dat men er terstond de familiehand van zijn luisterrijk geslacht in herkennen zou, en die getrouwelijk bewaren.

Hoe algemeen ook nog in lateren tijd de beoefening was van het snelschrift, blijkt ons uit de prijszetting of het tarief, door keizer DIOCLETIAAN op de meeste noodwendigheden van het dagelijksch leven ingesteld. Wij vinden er ook de *Notarii* of snelschrijvers. Zij gaven toen onderwijs in de kunst, en de schoolpenningen, die zij maandelijks van elken leerling mogten verdienen, beliep 90 *cents* van onze geldmunt, althans naar de berekening, die ons, bij het verschillende gevoelen der geleerden, de minst onwaarschijnlijke is voorgekomen.

Misschien maaktet gij reeds bij u zelve de aanmerking, dat ik mij nog altijd bij de *Notae* bepaalde, en niets vermeldde van het geheimschrift. De *Notae* toch zijn wel zeer onduidelijke en in elkander geschrevene letters, die meer naar strepen en halen, dan naar eigenlijk schrift gelijken, dat door zijn kunstige zamentrekking geheele woorden bevat; doch het zijn niettemin letters, die geen' sleutel behoeven, om ontcijferd te worden, maar slechts volhardende oefening, om ze te kunnen lezen als gewoon schrift.

De Ouden kenden echter het geheimschrift wel, en van de Grieksche taal ontleende men er zelfs het juiste woord voor, te weten: *cryptographie*. Zulk een geheimschrift bezigde reeds JULIUS CAESAR met twee zijner zaakgelastigden, als hij, bij verpligte afwezigheid, over huisselijke aangelegenheden met hen briefwisselen moest. Het waren omgezette letters. Waar hij bij voorbeeld *a* bedoelde, schreef hij den vierden letter *d*; waar hij *d* bedoelde, schreef hij de vierde na *d*, en alzoo *h*. Keizer AUGUSTUS schreef aan TIBERIUS: ‘Wij hebben oneindig veel te behandelen en te beschrijven, dat geheim moet blijven. Spreken wij dus met elkander af, om vaste teekens aan te nemen, en altijd de volgende letter te gebruiken, waar wij de naastvorige bedoelen; voor *a* dus *b*, voor *c* de *d*, voor *z* eene dubbele *a*.’

SUETONIUS en DIO CASSIUS, wien wij deze berigten dank weten, spreken alleen van zulk een geheim met gewone letters; maar CICERO schijnt soms in zijne brieven aan ATTICUS eigenlijke teekenen of figuren, nog geene lettervormen uitmakende, gebruikt te hebben, weshalve hij boertende schrijft: ‘Aangaande de gezanten hebt gij mij niet verstaan, zegt gij. Ik geloof, omdat

aant.

ik met teekens schreef.' De Grieksche zegswijze, die hier door CICERO wordt gebezigd, schijnt toen reeds algemeen bekend te zijn geweest, om geheimschrift aan te duiden, en bewijst tevens den Griekschen oorsprong van eene schrijfsoort, waar teekens voor letters golden. ATTICUS was er gewis zeer gemeenzaam mede, en juist daarop doelt, naar ons inzien, de boertige uitdrukking van CICERO. Had ATTICUS ze niet verstaan, dan zou de wellevende vriend onwellevend zijn geweest.

Maar het is eene nog niet opgeloste vraag, of de ouden alreede het *cijferschrift* hebben gekend. Dat de Grieken cijfers door letters schreven, en de XXIV zangen der Iliade door de opeenvolgende letters uit het alphabet worden onderscheiden, en ook de Romeinen het honderdtal of centum met eene C en het duizendtal met M aanwijzen, heeft geene vermelding noodig; doch cijfers voor letters te gebruiken, gelijk de diplomaten inzonderheid sedert de XVII^{de} eeuw plegen te doen, en waarvan CARLETON'S nu bijna kunstig ontcijferde brieven zoo vol zijn, is nog iets geheel anders.

Er zijn geleerden, die er in geenen deele aan twijfelen, en aan het woord letters of litterae op vele plaatsen bij de Ouden de beteekenis geven van getallen of cijfers. J. VOSSIUS gaat in zijne aanteekeningen op POMPONIUS MELA zooverre, dat hij de uitvinding, die MELA aan de Feniciërs toekent, van letters en letterfiguren, verstaan wil hebben van de cijferletters, die men inzonderheid bij meet- en sterrekundige berekeningen noodig had. Van de Phoeniciërs zouden zij eerst tot de Grieken, en van daar tot de Arabieren zijn gekomen; ja, als bij TERENTIUS in een der blijspelen aan den jongeling de vermaning wordt gegeven: 'leg u toe op de letteren,' dan durft VOSSIUS beweren, dat dit zeggen wil: leg u toe op de cijferkunst. De geleerde man overdrijft. Leefde hij in onzen tijd, zijne dwaling ware vergeeflijker. Het lijdt evenwel geen' twijfel, of behoefte en vindingrijkheid was op allerlei kunstmiddelen bedacht, om afwezenden geheimen op geheime en zekere wijze mede te deelen. Dan geheim schrift is nog geen *geheimschrift*, in de beteekenis en den zin der diplomatie.

Hoe het Spartaansch bewind zijnen gezanten en legerhoofden schriftelijke orders overzond, die, al wierden zij onderschept, toch niet te begrijpen waren, leeren wij omstandig en duidelijk uit AULUS GELLIUS. Men wikkelde lange strooken parkement op kunstige wijze rondom eenen gedraaiden stok, beschreef ze, trok er den stok uit, en zond het schijnbaar verward geschre-

aant.

vene naar den gezant. Deze had de wedergade van den stok, rolde, er volgens de geheime kunst, de parkementen strooken om henen, en las gemakkelijk; maar die dezen stok als sleutel miste, voor dien was alles onverstaanbaar, en het onderscheppen deerde niet.

Dan geen tweede voorbeeld vindt men voorzeker van zoo geheime depêches, als HERODOTUS er ons één verhaalt.

Verbeeldt u, een der Perzische grooten, die zich in vredestijd verveelde, zoo als dit pleegt te gaan, en naar den oorlog verlangde, om zich noodzakelijk te maken, zon op middelen, om *Ionië* in opstand te brengen. De landvoogd van dat gewest, een Griek van geboorte, en dus niet zeer Perzischgezind, was ligt te bewegen. Dit wist hij; maar hoe zijn' wensch aan hem kenbaar te maken? Aan brief of postbode was niet te denken; want hoe goed ook de estafettendienst door CYRUS mogte ingerigt zijn, hij betrouwde niemand zijn verraad. Wat doet hij nu? Onder zijne slaven was er een, die veel pijn leed aan zijne oogen. Onder voorwendsel van de kwaal te genezen, liet hij den lijder het hoofd kaal scheren, en tatouëerde er op echt barbaarsche wijze de geheime woorden in. Zoodra het hoofdhaar weêr gegroeid, en de schedel bedekt was, zond hij den armen man aan den landvoogd, met order, om hem het haar af te knippen, en eens op de kruin te zien, en zoo werd het vertrouwde plan medegedeeld.

Nu heb ik gesproken van snelschrift en geheimschrift, voor zooveel de Ouden het mogen gekend hebben.

Eene vraag blijft mij ter beantwoording over: Hadden zij ook schoonschrift en schoonschrijvers? Het antwoord ligt reeds in het Grieksche: calligraphie. Niet alleen geleerden en mannen van kunst en wetenschap kochten zich slaven, wier eenige bezigheid was, boeken af te schrijven; maar velen maakten er zich ook door middel van zulke ervarene slaven eene voordeelige kostwinning van. Bedenken wij slechts, hoe groot en prachtig de boekerijen van VARRO, LUCULLUS, ASINIUS POLLIO en anderen zijn geweest.

Te *Athene* had reeds PISISTRATUS eene zoo groote menigte van hoeken verzameld, dat XERXES het bij de inneming der verlatene stad wel der moeite waardig rekende, ze in te pakken en naar *Perzië* te vervoeren. Welken invloed die Grieksche schriften mogen gehad hebben op de Perziaansche letterkunde, en of de beroemde dichter FERDUCI het Pisistratisch exemplaar van HOMERUS hebbe gelezen, willen wij aan de prijsvraaguitschrij-

aant.

vende genootschappen overlaten, die zoo gaarne vragen naar invloed en verband. Die kopijïsten nu van boeken schreven of teekenden somwijlen zoo fraai met pen of penseel, dat zij met schilders werden gelijkgesteld. En geen wonder, wanneer men de kostbare stof in aanmerking neemt, waarop en waarmede zij schreven. Gouden letters op gepolijst perkament. Zulke fraai geteekende letters waren een geliefd sieraad. In de Pandecten wordt de regtsvraag niet vergeten, of ook zulk buitengewoon schrift op eens anders papier de eigendom bleef van den eigenaar des papiers, dan of het, om den kunstarbeid, de eigendom van den schoonschrijver werd, die zonder last, en onwetende dat het niet zijn papier was, mogte geschreven hebben.

Op het vroeger gemelde tarief van keizer DIOCLETIAAN zijn ook deze schrijvers niet vergeten. Zij werden betaald bij de honderd regels het schrift.

Toen keizer NERO zijnen heerlijken aanleg nog niet bedorven had, en met Grieksche geestdrift de beminnelijke voorstander was van letteren en kunst, zeide hij gaarne met zijne welluidende stem schoone gedichten op, en deed het niet alleen in zijn paleis, maar zelfs aan openbare plaatsen. Ter eere van deze keizerlijke welwillendheid, werd een gedeelte dier opgezegde verzen in gouden letters op papier gebragt, en in den tempel van JUPITER CAPITOLINUS opgehangen.

En vraagt gij mij, of die oude boekschrijvers ook, gelijk onze school- en schrijfmeesters, behagen vonden, kunsten met de pen te doen? zij gingen veel verder dan de schrijvers van het *Onze Vader* op een stuivertje. AELIANUS verhaalt van eenen Griekschen calligraaf, die een tweeregelig vers met fraaije gouden letters schreef op de rondte van eene graankorrel.

Dit was smakeloos, zegt gij gewis, en de geschiedschrijver is met ons van hetzelfde gevoelen. ‘Welke wijze man,’ roept hij uit, ‘zal zulken kleingeestigen arbeid prijzen!’

Ten slotte nog eene vraag beantwoord, te weten: of de Ouden ook eenig begrip hebben gehad van het ver-schrift, of den telegraaf? Men kent de eer dier uitvinding gewoonlijk toe aan den Franschen ingenieur LA CHAPPE, en noemt haar eene vrucht van de eeuw der rede en der omwenteling; maar zij is zooveel ouder dan die omwenteling, als rede en vernuft het zijn.

VEGETIUS, een Romeinsch krijgskundige, schreef in de vierde eeuw een werk over het krijgswezen, en bij hem lezen wij deze opmerkelijke woorden:

‘Er zijn drieërlei teekenen bij de krijgsdienst: door stem, bij

voorbeeld met wachtwoorden: door geluid als trompet of fluit, of door stomme seinen, als vaandels en standaards, ja, somtijds hangen zij aan de torens van kasteelen of steden groote balken. Door deze balken op te heffen, en neder te laten, beschrijven zij, wat er gaande is.' Kan de telegraaf juister voorgesteld worden?

Aanteekeningen.

Bl. 280. *Hoe het zij, enz.* J. CAPITOLINUS *Gordiani tres, c.* 12, leert ons, dat de senaat bij geheime beraadslagingen en besluiten (*senatus consulta tacita*) al de beambten, die anders met het schrijfwerk en de acten belast waren, uit de vergadering weerde, en de senateurs zelve aanteekening moesten houden. *Non scribae - interessent; senatores exciperent, - officia - scribarum complerent*.

Bl.280. *eigen verhaal*. Zie de *Oratio pro* P. SYLLA, c. 14 en 15:

.... 'Constitui senatores, qui omnia iudicum dicta, interrogata, responsa perscriberent - quos sciebam memoria, scientia, consuetudine et celeritate scribendi, facillime quae dicerentur, persequi posse. - Credo esse neminem qui his - ad vere referendum aut fidem putet, aut ingenium defuisse.'

Volgens zijne eigene woorden, t.a.p., 1. 15.

Bl. 281. *hooren wij* PLUTARCHUS. PLUTARCHUS *vita Catonis*, p. 770, *ed.* Xyl.

Bl.281. - PLUTARCHUS voegt er bij, t.a.p.

Bl.281. *dat de Romeinen er toen het eerst begrip van kregen, ὁὐπω γὰρ ἤσχουν ουδ' εχέχτηντο τούς χαλσυμένους σημειογράφους; ἀλλὰ τότε πρῶτον εἰς ἴχνός τι χατααςῆναι λέγουσιν*.

Bl. 282. ASCONIUS - *verzekert ons*. Zie *Argum. Orat. Mil. in fin.*

Bl.282. *waarover* VAN DER PALM. Zie *Leerredenen*, 1ste Deel, *Voorrede*.

Bl.282. QUINTILLIANUS. *Institt. Oratt.* VII, 2, 24.

Bl.282. *die* AUGUSTUS *onecht verklaarde*. SUETONIUS, *in Caes.*, c. 55.

Bl.282. CICERO *in eenen zijner brieven*. L. *Epist. ad Div.*, III, 5.

Bl. 283. *gelijk* DIO CASSIUS *verhaalt. Histor.*, LV: 7, pag. 778, *ed.* REIMARI.

Bl.283. *en men zijnen naam er aan gaf*. Namelijk *Notae Tironianae*, door SCALIGER en GRUTERUS uitgegeven, doch vóór eenige jaren veel

naauwkeuriger en breedvoeriger bijeengebragt en verklaard door den Casselschen geleerde U.F. KOPP, in het IIde Deel zijner *Palaeographia Critica*, dat afzonderlijk het *Lexicon Tironianum* uitmaakt. Hij leidt echter het woord *Tironianae* niet van den eigennaam *Tiro* af, maar meent, dat het *Notae* zijn, die de *tiro*, dat is de nog ongeoefende leerling moest leeren schrijven. Zie het eerste Deel van het gemelde Werk, §. 32, 33, 34. Ook zijn etymon van het woord *notae* is inderdaad etymologiseren op zijn stoïcijnsch. Wie anders toch dan zij zouden *nota* afleiden van *νοέω=intelligo*? Wil men het woord niet binnen de Latijnsche grenzen van *nosco, novi, notum*, bepalen, dan verbinde men het liever met het Grieksche *νυττω=pungo*, en make nota tot eensbeteekenende met punctum, als zijnde steek of prik, het oorspronkelijkste denkbeeld van nota. Het Latijnsche *nox* is van het Grieksche νυξ; *nosse, noto* en *νὐσσω* of *νύττω*, hebben gewis betrekking tot elkander. Er zijn nog handschriften, waarin Psalmen, de *Lex Salica* en *Capitularia* der Fransche koningen, met deze Tironiaansche noten zijn geschreven.

Bl.283.

DIOGENES LAERTIUS. In SOCRATE, I, 21. Of de plaats van TACITUS, *Dial. de Oratt.*, c. 37, waar hij spreekt van *Actorum libri*, door MUCIANUS bijeengebragt, uittreksels zijn geweest uit redevoeringen van POMPEJUS, CRASSUS, LENTULUS, METELLUS, CICERO, door snelschrijvers opgeteekend, en nu door MUCIANUS in zekere orde gebragt, is niet bepaaldelijk te zeggen. Zij leidt echter tot het vermoeden, dat reeds vóór CICERO de hoofdsom van openbare redenen onder het hooren opgeteekend werd. Vanwaar had MUCIANUS anders de XI Deelen van *Acta* kunnen bijeenbrengen? Waren de Oratien in der tijd in het licht gegeven, dan zoude zijn arbeid nutteloos geweest zijn.

VICTOR LE CLERC noemt in zijn vertoog: *Des Journaux ches les Romains, Paris*, 1838, blz. 239, deze *Actorum Libri* bij TACITUS een' *recueil* of eene verzameling van *analysen*, zoo als zij in der tijd waren medegedeeld in het Dagblad (*Journal de la Ville*).

Bl.283. *In het Oosten - dat de Psalmdichter-* zie *Psalmen van* DAVID, Ps. 55, vs. 2. In de *Nouveau traité de Diplomatique*, Dl. III, p. 567, N°. 1, wordt deze plaats verklaard van snelschrijvers, en ook GESENIUS verstaat ze in dien zin in zijne *scripturae linguaeque Phoeniciae monumenta*, §. 37, *Lips*, 1837. Inzonderheid in *Fenicië*, zegt hij, waren zulke tachygraphen talrijk, omdat de uitgebreidheid der handelsbetrekkingen vaardigheid van pen en snelheid van schrift vorderde, zie bl. 18.

Bl.283. SENECA, *die zulke kunst*, zie Epist., 90, *verborum notas vilissimorum mancipiorum commenta*.

Bl. 284. *Zulk eene nota was geene letter*, L. 6, §. 2, D. *de B. Poss*.

Bl.284. opschriften met elf kapitale aanvangletters; zie ORELLI, *Inscript. Coll.* (188, N°. 784). KOPP geeft t.a.p., 1, bl. 50, van de formula: *dolus malus abesto* deze proeve van *siglae* in Tironiaansch snelschrift: *γ* is D. is M. is A.

Bl.284. PLUTARCHUS, *vita Ciceronis in pr.* Hoe willekeurig de Grieken en

Romeinen en ook de Feniciërs te werk gingen, door het verkorten en afknotten, ja zelfs verminken der namen, toont GESENIUS, t.a.p., bl. 397, ten betooge van de moeijelijkheid in het vinden van het etymon of grondwoord.

Bl. 286. BILDERDIJKS *geestig Dicht*: ACTEN. Zie *Oprakeling*, bl. 163.

Bl.286. *Het boeken derzelve in openb. Reg.* De beambten, die de *libri censuales* hielden, heetten eenvoudig *scribae*, doch zij wisten zich door dit kleine schrijversambt van lieverlede zulk een gewigt en vermogen te geven, dat velen zich voor groote geldsommen inkochten in hun gild. Zie verder NIEBUHR, *Rom. Gesch.* III, 350. In lateren tijd heetten zij *notarii*, en bewaarden het Archief van alle staatsstukken, L. 1. THEOD. *Cod. de Primiceriis et Not.* (VI, 10). Zij schijnen echter onderscheiden te zijn geweest van de *abactis*, waarover CRAMER in zijne *supplem. ad* BRISSONIUM, p. 17.

Bl.286. *Acten van aangifte en Registers*. Vergelijk ook de geleerde Diss. *Inaug.* van S.W. TROMP, *De Probationibus familiae apud Romanos, Leidae*, 1837, alwaar in het Naschrift, blz. 185, het oppervlakkig vertoog van BERRIAT DE ST. PRIX, *Recherches sur la législation et la tenue des livres des actes de l'état civil depuis les Romains jusqu'à nos jours*, met verschuldigde bescheidenheid wederlegd wordt.

Bl.286. *Krijgsdienstzaken*. VEGETIUS, *de re militari*, II, 7, bl. 19.

Bl.286. *De geestelijkheid, - hare jaarboeken. De Annales Pontificum*, zie CIC., *de Orat.*, II, 12. Verg. het aangehaalde werk van VICTOR LE CLERC.

Bl.286. *De Senaat maakte de dagelijksche handelingen op.- De Acta Senatus*, zie SUETON., in *Caes.*, c. 20. CICERO, *Epist.* X. 15, en andere plaatsen, bij LE CLERC, t.a.p.

Bl.286. *Ieder vader des gezins*. Zie *vragen - Romeinsch Regt betreffende*, N°. 12, in *Ned. Jaarb. van Regtsgel.*, III, 772.

Bl.286. *Van uiterste willen*. Zie b.v. L. 9, §. 3 en 4, D. *de Hered. Instit.*

Bl.286. *Dit ondervond* GALBA. Zie SUETON, *Vita Galbae*, c. 5.

Bl. 287. *De* 20ste *penning. Lex: vicesima hereditatium*, GAÏUS, *Instt.*, III, 125. Zie DIO CASS., *Hist.* LVI, 28, verklaard door BURMAN, *de Vectigalibus Pop. Rom.* Cap. XI, en door HECEWISCH, *Hist. Versuch über die Röm. Fin.* bl. 129, volg.

Bl.287. *Wet en Verordening* b.v., voor het handhaven der testamenten, en het verbieden, dat de benoemde erfgenaam, die tevens naaste bloedverwant was, dat testament verwierp, om de legaten, waarvan de 5 pCt. moesten betaald worden, niet te behoeven uit te keeren - de berekening van den langeren of korteren levensduur, enz., enz.

Bl.287. JUSTINIAAN *beval uitdrukkelijk*. Zie L., *ult.*, §. 2. C. *de Vet. Jur. enucl.*

Bl.287. *Is het den notaris verboden - verkortingen te gebruiken*, Art. 28 der Wet op het Notarisambt, 9 Julij, 1842.

Bl.287. *hun naam van Exceptores*, L, 33, §. 1, D. *Ex quib. caus. maj.* Zie

vooral BETHMAN-HOLLWEG, *Handbuch des Civilprocesses*, I, 185, volg.

Bl.287. *Snelschrijvers bij de gerigten*. De *notarii* in het strafgeregt, dat GALLUS hield tegen de zamengezworenen, bij AMMIANUS MARCELLINUS, *Hist.* XIV, 9, waren geene snelschrijvers, geene exceptores, maar ambtenaren, die echter snel schreven. Men onderscheide evenwel deze *notarii* bij AMMIANUS van de *notarii* in *Novell.* XV, C. 3, vergeleken met den bovengemelden titel in den *Theod. Cod. de Primiceriis*.

Bl.287. De *Rhetor* PROAERESIUS. Zie EUNAPIUS *vitae sophist.* 1. 83, *ed.* BOISSONADE.

Bl.287. MARTIALIS, *Epigr.*, XIV. *Ep.* 208.

Bl. 288. AUSONIUS, in *Notarium suum, Epigramm.*, N°. 145.

Bl.288. *Keizer* TITUS. SUETON., in *Tito*, c. 3.

Bl.288. *Bij* SUETONIUS, *in Aug.*, c. 88. J. LYDUS *de Mensibus*, (p. 131, *ed.* ROETHER), verhaalt, dat AUGUSTUS den *Ajax* van SOPHOCLES vertaalde, en naderhand uitwischte.

Bl.288. *De groete aan* ATTICUS. CIC., *Epp.*, VI, *Ep.* 36.

Bl. 289. *Het tarief door* keizer DIOCLETIANUS. *Edictum* DIOCLETIANI *de pretiis rerum*, bij HAUBOLD, *Monumenta Legalia* in App. d. 16. *Notario in singulis pueris menstruos septuaginta quinque*. Bij HAUBOLD wordt het * als nota van den *denarius* gerekend, en geschat op bijna de helft van de waarde, die deze munt vóór de tijden van AUGUSTUS had, toen zij 24½

kreuzer bedroeg. De 75 *denarii* alzoo zouden (de kreuzer berekend op ⅓ van den oud-Hollandschen stuiver) aan maandelijksche schoolpenningen de buitensporige som hebben bedragen van ongeveer 15 Rhijnguldens. Waarschijnlijker is de berekening van SCHULTZ in zijne: *Grundlegung zur einer geschichtl. Staatsw. der Römer*, bl. 642. Hij noemt het figuurtje of *asteriscus* * een teeken van uitlating der muntspecie, die door de landvoogden naar de gesteldheid van elk gewest moest ingevuld worden; doch vanwaar het uitgeschreven getal *septuaginta quinque* of ⅕, dat maakt ook SCHULTZ ons niet duidelijk. Hij stelt de som gelijk aan 18¾ *sestertiën*, hoogste prijs, of 12½ middelprijs, bevattende nagenoeg 22 silbergroschen 6 pf., of middelprijs 15 silbergr., gelijk aan 90 cents Nederl. munt.

Bl.289. *Bezigde reeds* J. CAESAR. Zie SUETONIUS in *Caesar.*, c. 55. GELLIUS, *Noct. Acttic.* XVII, c. 9. DIO CASS. *Hist.* XL, 9, p. 230, *ed.* REIMARI.

Bl.289. AUGUSTUS *schreef aan* TIBERIUS. Zie SUETONIUS in *Aug.*, c. 88. DIO CASSIUS, LI, 3, p. 634. ISIDOR., *Origg.*, I, 24.

Bl.289. CICERO *schijnt soms in zijne brieven. Epp. ad Atticum* XIII, 32.

Bl.289. *De Grieksche zegswijse*, *δία σημείων*.

Bl. 290. *Centum, C. mille, M.* Zie BILDERDIJK, *Verhand. over het Letterschrift*.

Bl.290. CARLETON'S *ontcijferde brieven*; Zie het scherpzinnig vertoog van Mr. C. VAN DER KEMP, *Letterbode, August.*, N°. 8, 1837.

Bl.290. J. VOSSIUS op POMPONIUS MELA, *de situ orbis*, I, 12.

Bl.290. *Als bij* TERENTIUS - *leg u toe op de letteren, fac periculum in litteris*. TERENTIUS, *Eunuch.*, III, 2, v. 23.

Bl.290. *Leefde hij in onzen tijd*, zie Besluit van 9 Sept., 1826, N°. 45, betrekkelijk het onderwijs der Wiskunde aan de Gymnasiën en Hoogescholen.

Bl.290. AUL. GELLIUS. *Noct. Attic.*, XVII, 18.

Bl. 291. HERODOTUS, *Hist.*, VII, c. 101.

Bl.291. *De Estafettendienst door* CYRUS *ingerigt*. Zie HERODOTUS, VII: 98, - Boek ESTHER, III, 13. VII, 10, en de Diss. *Inaug. de Cursu publico* van J.H. CREMER, *Amstelod.*, 1837.

Bl.291. *Calligraphie*. Ook in het Oosten had, volgens GESENIUS, t.a.p., de liefhebberij voor schoon-schrift, door al zijne halen en krullen, de eigenlijke letter dikwijls onduidelijk gemaakt. VAN DER PALM brengt de plaats van DANIËL, V, vs. 8, tot zulk sierlijkschrift.

Bl.291. *Te Athene had* PISISTRATUS. Zie A. GELLIUS, *Noct. Att.*, VI, 17.

Bl. 292. *Prijsuitschrijvende Genootschappen*. Vergelijk J. GEEL, *Onderzoek en Phantasie*, bl. 56, volgg.

Bl.292. *Boeken afschrijven*. Het heette *scribere libros*; wat men dus niet vertale: Boeken schrijven of opstellen, ofschoon het weleens *synoniem* pleegt te zijn; zie verder L. 49, D. *de Operis libert*.

Bl.292. *Met schilders gelijk worden gesteld*. Zie L. 28, D. *de R. Vind.*

Bl.292. *In de Pandecten wordt de regtsvraag niet vergeten*, L. 9, §. 1, D. *de A.R.D.*

Bl.292. *Tarief van* DIOCLETIAAN. Zie t.a.p. bij HAUBOLD, bl. 15.

Bl.292. *Toen keizer* NERO. SUETONIUS, in *Neron.*, c. 10.

Bl.292. AELIANUS, Zie *Var. Hist.*, I, 17.

Bl.292. VEGETIUS, *de re mil.*, III, 5. *Tria sunt genera signorum: vocalia semivocalia, muta - aliquando in castellorum aut urbium turribus appendent trabes, quibus aliquando erectis aliquando depositis indicant, quae geruntur*.

De zusters.

I.

De lage wielen van een doctorskoetsje hadden eene wijle rust voor eene aardige woning op eene der hoofdgrachten van *Amsterdam*; het kan naauwelijks langer dan zes of zeven jaren geleden zijn, daar het een van de eerste dier rijtuigen was, aan welke de verkleiningsuitgang paste; - vroeger zag de wetenschap slechts uit de hoogte neêr! Onwetenschappelijk als de koetsier was, had hij het nog kunnen doen; maar, in spijt van het schoone stadgezigt, dat voor hem lag: - eene bogt van huizen, den naam van paleizen waardig, omkransd als zij schenen door wuivend iepengroen, dat al de frischheid had van den voorzomer, - in het verschiet eene sluis, waarop het gewoel van het volksleven sprekend uitkwam, daar een turfschip, achter deze, zijne zeilen in de ochtendzon droogen liet; - maar in spijt van dat schouwspel, de lust der lorgnet eens liefhebbers, mits het op doek werd gebragt, zag de baardige man voor zich. Tot onbedriege lijk teeken, dat het bezoek van den arts bij dien kranke langer plagt te duren dan vijf minuten - anders tijd genoeg om te beslissen over leven en dood - had hij eenen roman van AUG. LAFONTAINE opgeslagen, uit de leesbibliotheek in zijne achterstraat gehuurd, en las niet enkel met de oogen, maar ook met den mond. Wij zouden, voortgaande, vertellen, wat de paarden deden, welker neêrgebogen koppen naar de straat waren gerigt, als een ruk aan de teugels, als eene beweging der zweep, hen niet uit hunnen sluimer had opgeschrikt - de deur der woning was opengegaan, - de geneesheer sloeg de hand aan het portier.

Den knecht, die hem uitliet, stond het huilen nader dan het lagchen.

‘Naar de - straat,’ zeî de doctor.

En voort rolde het koetsje, en schrap kraste het potlood; want de arts had zijn zakboekje uitgehaald, zoodra hij zich in de kussens neêrvlijde, en teekende de visite op de naamlijst zijner patiënten aan. Niets natuurlijker, hoor ik zeggen, - niets

onnatuurlijker, beweer ik. Dagen lang was een dergelijk schrapje het eerste gevolg zijner bezoeken in dat huis geweest; dagen lang viel het te vergoêlijken, dewijl wetenschap winstgevende zijn kan, ook zonder dat de kunst louter de koe wordt; - maar op dien ochtend! Het is waar, onze aandoenlijkheid neemt af in dezelfde mate, als onze gemeenzaamheid toeneemt; doch is het ook menschelijk open oor te blijven voor de stem des belangs, al werd men doof voor de inspraak der natuur? Ware die geneesheer eerst onlangs van de hoogeschool gekomen, we zouden hem dat trofeetjen eener veelal lang vruchtelooze patiëntenjagt niet hebben misduid. Indien hij zich vreemdeling had gevoeld in de maatschappij, indien hij haar vijandig tegenover hem had gezien, ieder gulden was er één geweest: zucht voor zelfbehoud is een ingeschapen trek. Doch die doctor was vermogend, die doctor was bejaard; hij was niet enkel arts, hij was echtgenoot, hij was vader: waarom dat schrapje ons zoo zeer ergert, het blijke u, wanneer gij, terwijl wij hem voor eene poos uit het oog verliezen, nog eens naar de woning omziet, waaruit hij ons te gemoet kwam.

Plotseling was haar uiterlijk van aardig somber geworden, schoon iepenloof en zonneglans het nog even wisselziek beschaduwden en verlichtten; niet langer weêrspiegelden de vensterschijven der bovenverdieping: hare gordijnen waren neêrgelaten; geene stralen luisterden de schemering der zijkamer meer op: men had de luiken gesloten. Het was een ommekeer, die zelfs den onverschilligste trof. ‘Ach God!’ zuchtte een arm vrouwtje haar bedelkind toe, op den stoep van het naaste huis gezeten, ‘daarin zijn we ten minste gelijk,’ en voegde er een fragment van een volksliedje bij, dat dikwijls, maar vruchteloos, onzen wensch verlevendigde, ook het overige te kennen: ‘konden rijken 't af koopen, - konden armen 't ontloopen, - dan stierf er geen mensch!’ Streelend was de sympathie nietmaar hoeverre overtrof zij toch het schrapje! - Daar deed zich een kloeke stap hooren, en de deerne in lompen sprong op, een jongen' heer te gemoet, die haar voorbijschreed, zonder haar aan te zien; wiens blik op de woning rustte, tot hij van de waterzijde naar de huizenzijde ging, en den naam aan de deur las, en de schouders ophaalde - al kende hij de familie niet, de dood had indruk op hem gemaakt, want zonder het wijf lang te laten meêloopen, zonder graauw zelfs, haalde hij eene beurs uit zijnen vestzak en wierp haar, bij gebrek aan centen, een vijfje toe. Verlicht mogt de sympathie niet hee-

ten, - maar ik had het toch liever gedaan dan het schrapje! - Een open rijtuig, voor hetwelk twee vurige schimmels waren gespannen, voerde eene jeugdige, beminnelijke, aanzienlijke vrouw het sterfhuis langs; onwillekeurig ontroerde zij, toen ze ‘alles digt’ zag; velerlei herinneringen aan smartelijke verliezen kwamen haar voor den geest, en een oogenblik was het, als wilde zij oprijzen, om haren lijfknecht eenen wenk te geven - ‘maar we kenden elkander zoo weinig,’ dacht zij, als kon er sprake zijn van indringen voor wie met zulk een hart in een klaaghuis gaat, als zoude vertroosting van hare lippen der verlatenen niet welkom zijn geweest. - Wanneer zal de wereld zich toch leeren verheffen boven valsche schaamte voor de heiligste sympathie?

De verlatenen, zeide ik; de weezen, voeg ik er bij, want de knecht kwam uit het onderhuis, den hoed met den livereiband op, den grijzen rok met blanke knoopen aan, ‘om der buurt,’ luidde de spreekwijze van ouds, ‘de weet te doen,’ van wege de jonge jufvrouwen GRAEVESTEIN, ‘dat mijnheer het dezen morgen had afgelegd.’

Het leven en den last des levens, meenden onze vaderen!

Waarlijk, men mogt het van den verscheidene zeggen, rustig als hij thans lag in de ruime ledekant, die hem dikwijls te eng scheen, eer hij den stervenszucht slaakte. Gelatenheid was de uitdrukking zijns gezigts geworden, sedert de hand des geneesheers hem de oogen sloot, - die oogen, waaruit heimelijke onrust sprak, van de ure, waarin hij zich neêrlegde, af, tot de ure, waarin hij den geest gaf, toe. Noch de ernstige aard zijner krankte - een aanval van zijdewee - noch de toekomst zijner beide dochters - volwassene meisjes, schoon nog minderjarige - hadden dien angst voldoende verklaard. GRAEVESTEIN, Mr. JOHANNES ARNOLDUS GRAEVESTEIN, praktiserend advokaat, was op middelbaren leeftijd niet gelukkig, niet beroemd genoeg, om hartstogtelijk aan een leven te hangen, dat door iemand van zijne strenge, schier overstrenge begrippen, veelal te weinig wordt gewaardeerd; dat voor hem ten minste, door het verlies zijner gade, al vroeg de hoogste aantrekkelijkheid dierf. Ook heb ik u in ANNE, noch in DOORTJE, zoo heetten zijne kinderen, eene dier deerniswaardigen voor te stellen, op welke de blik eens vaders nooit zonder bekommering rust, en die eene moeder bij voorbaat troost, als de overige aankomelingen van vrijertjes spreken: ‘Maar jij blijft bij mij, beste!’ - Geene van GRAEVESTEINS dochteren had eenen hoogen rug; geene ging mank; geene zag

scheel, en hoe die ontzeggingen aller hoop op een huwelijk, in het harte der ouders altoos, meer luiden mogen. Echter was er, gedurende 's mans krankte, echter was er iets in zijne oogen geweest, dat de meisjes bijwijlen schrikken deed; vooral wanneer zijn blik, bij iedere verademing van pijn doorgaans op eene beeldtenis zijner vrouw gerigt, eensklaps van deze op eene zijner kinderen viel. Beide hadden het opgemerkt; beide beurtelings en vergeefs gevraagd, of: ‘er iets was dat’ - maar: ‘neen, lieve! neen!’ - had hij elk van beide geantwoord, en de oudste als de jongste zou het slechts een der vele vreemde verschijnselen zijner ziekte hebben geacht, ware het oogenblik van zijn sterven niet door eene herhaling van dat angstig aanstaren voorafgegaan.

DOORTJE, de jeugdigste, een lief kind van zestien zomers, had bij hem gewaakt, en ANNE, die vier of vijf jaren meer telde, sloop de op eene kier gezette kamerdeur in, daar de opgeheven wijsvinger van zusje haar van verre te kennen gaf, dat de kranke sliep. De nacht moest redelijk geweest zijn, want DOORTJES blaauwe oogen stonden helder - die sluimering beloofde beterschap, want DOORTJE knikte zoo blij goeden morgen - en de meisjes fluisterden, en de meisjes vleiden zich....

Daar tikte de kranke tegen de ledekant; beide schrikten, beide stoven op, en ANNE zette zich op den stoel naast de hoofdpeluw neder, en greep de haar toegestokene hand, en DOORTJE viel aan het voeteneinde op de knieën, de groene gordijn achter het blonde hoofd ter zijde geslagen.

‘Kinderen! - het is mij - zóó benaauwd -.’

DOORTJE wipte op naar het tafeltje, dat de medicijnen droeg.

‘Neen - DOOR! - dat - b a a t - niet!’

Weêr was ze aan zijne voeten.

En de kranke zag beide beurtelings aan, of hij in hare zielen lezen wilde; - de vermagering zijner trekken kwam dubbel aan het licht, door het opsperren der holle oogen, waarin de laatste levenskracht gloeide - ondanks de liefkozingen van zijn kroost, huiverde hij.

‘ANNE! - verwijt - mij - nooit! -’

Het was al wat hij uiten kon - er hingen droppelen zweets aan zijne vroeg vergrijsde haren - eene rilling voer hem door de leên - terwijl hij ANNE'S vingeren met zijne linkerhand drukte, wees zijne regter- haar op DOORTJE, die den blik biddende ten hemel hief.

‘God - zij - met -’

‘U!’ wilde hij zuchten, en was niet meer, al weigerde ANNE het te gelooven, schoon zijne hand koud werd in de hare, schoon de fluks geroepene arts haar verzekerd had, dat zijne kunst hier niets meer vermogt.

Het geheim scheen mede in het graf genomen, op het oogenblik, dat ik u de kamer binnenleide. Van eene beschrijving der stomme smart, in welke de zusters langer dan een half uur verdiept bleven, verbijsterd, verplet als zij waren door den slag, verschoont ge mij.

‘Zoo staan wij dan alleen in de wereld!’ borst ANNE eindelijk uit, zonder dat zij harer droefheid door schreijen lucht gaf, en nog altijd op den stoel naast de ledekant gezeten.

‘Maar zamen,’ snikte DOORTJE, over de armleuning gebogen; - haar gansche gemoed uitte zich in dat woord.

En het leed geen' twijfel, dat de oudste dochter het waardeerde, daar hare donkerbruine wimpers glinsterden, of zij vocht werden, toen zij antwoordde:

‘Ge zijt edeler dan ik!’

Dat gij den zweem van eenen blos hadt gezien, die de wangen van DOORTJE tintte, schoon zij hoofdschuddende hernam:

‘Gij hebt vader het leven veraangenaamd.’

‘Maar ik ben niet voor u geweest, wat ik zijn moest,’ zeide ANNE'S geweten - in een sterfhuis heeft het stem!

De jongste kuste haar; hartelijker dan op dat oogenblik hadden zij elkander nooit omarmd.

En eene lange pooze stilzwijgens bevestigde, dat er waarheid school in die hulde en in die klagt - ik maak van de eerste gebruik, om mijnen lezers verlof te verzoeken, tusschen beide te mogen komen, opdat de zusters voor hem of haar niet in raadselen spreken - ANNE had haren vader het leven veraangenaamd; ANNE was voor DOORTJE niet geweest, wat zij zijn moest. Wij hebben met een woord van GRAEVESTEINS strenge, schier overstrenge begrippen gewaagd, het gevolg der regtsstudie, op iemand van zijn karakter; ik haaste mij, er het laatste bij te voegen, want ik voorzie het glimlachje des ongeloofs, den hoonlach der spotternij. Pleitbezorging en naauwgezetheid, wie acht beide verwant? Het onderzoek van allerlei vragen - het kennisnemen van allerlei twisten - het verdedigen van allerlei stellingen, schijnt der waarheid iets wringbaars, iets plooibaars, iets rekbaars mede te deelen - tot alles waarheid wordt, of niets waarheid blijft! Ik gunne u den regel; gun mij op uwe beurt de uitzondering, en laat ons alledaagschen advokaten de staving van het sophisme opdragen, dat

de laatste den eersten bewijst. GRAEVESTEIN was eerlijk man, was het in den vollen zin des woords, was het tot weigerens van verdedigbare, doch onbillijke gedingen toe; het verbaast u niet langer, dat hem in den gezelligen omgang iets stroefs en iets steils eigen was, dat ge dulddet om den wille zijner deugden, schoon ge die gaarne in liefelijker licht hadt gezien. Mogt ik zijne teekening hiermede voltooid achten, ge zoudt in zijn karakter een geheel groeten, zoo als wij er ons gaarne denken, zoo als er echter weinige bestaan: m a t h e m a t i s c h c o n s e q u e n t. Ik schetse maar naar het leven, en laat dus aan zielkundigen de verklaring van het verschijnsel over, hoe met die stellige strekking van zijnen geest, met dien ernst van zin, eene liefde voor de muzijk gepaard konde gaan, welke aan het hartstogtelijke grensde - voor het feit zelf blijve ik borg. - GRAEVESTEIN, de straffe GRAEVESTEIN, had die kunst geafgodeerd in zijne vroeg gestorvene gade; het genot, dat haar spel hem verschafte, was de eenige uitspanning geweest, die hij zich zelven, na zijne studiën, toestond; ook van dit meende hij afstand te moeten doen, toen hij haar ten grave droeg, daar hij zelf speelde noch zong. Vóór dertien jaren, luttel dagen na dien, waarop zij hem ontviel, had hij het sleuteltje der piano op den schoorsteenmantel zóó hoog gelegd, dat ANNE, die, naast hare moeder zittende, met deze te spelen, neen, te tikken plagt, het niet bereiken kon - al was voor GRAEVESTEIN het huis dubbel uitgestorven, sedert de snaren sluimerden, welker ruischen hem meêvoerde, hij wilde niet, dat hem ten halve de weelde zou worden herinnerd; zelfs de volkomenste muzijk zou zijne smart vruchteloos hebben vernieuwd. En echter, eenige weken later, - na weinige dagen afwezigheid, ten zijnent wedergekeerd - was het hem, als hoorde hij eenen flaauwen nagalm der klanken, die hem het leste van zijn studeervertrek hadden gelokt; vierde zijne verbeelding triomf over zijn verstand? hij luisterde andermaal, hij stond op. Er werd gespeeld, gespeeld op de piano zijner gade - maar gebrekkig, maar onzeker; - zoude de huishoudster reeds zoo te huis zijn? - doch was er dan iets muzikaals in jufvrouw NALOP? - hij opende de deur zijner celle - hij ging de trappen af, langzaam, zachtkens zelfs. En hij stond aan den ingang der tuinkamer, die zijner gade de liefste van alle vertrekken des huizes was geweest, waarin zij, aan de piano zittende, uitzigt had op hare geraniums; en hij luisterde vijf, tien, vijftien minuten - hij zou uren hebben voortgeluisterd, als de achtjarige ANNE niet had omge-

zien van haar krukje! Schichtig sprong de stoutert op, die den hals had kunnen breken in het krijgen en bergen van het sleuteltje, als hij uit was; bloode en bevende sloop zij naar hem toe, vreezende voor de verdiende straf, daar ze zijn verbod had geschonden; - maar hij hief haar in zijne armen aan zijne borst; maar hij kuste haar, zeggende: ‘Kind! van morgen af zult gij een' meester hebben.’

ANNE leerde spelen; leerde het vlug, voorbeeldeloos vlug; ANNE werd er de lieveling haars vaders door; helaas! indien het dezen al niet verleidde tot verzuim van zijn jonger kind; zóó vroeg geprikkeld gevoel, zóó onvoorzigtig aangeblazene eerzucht in de oudste dochter, droegen doornen voor dat wicht. De mindere in jaren, de mindere in gaven, naar het scheen, was DOORTJE bestemd om smartelijk te ondervinden, wat zij verloren had in eene moeder, welker harte, sta mij de uitdrukking toe, vele woningen heeft voor allerlei aanleg, voor allerlei aard. Jufvrouw NALOP was huishoudster geworden van den advokaat GRAEVESTEIN, en de werkmeid wist het, door den hagelwitten zakdoek, die over het huisraad, door den beproevenden adem, die over den spiegel ging, of ook ergens stofje of smetje was nagebleven, als de kamer gedaan heette; - en de keukenmeid wist het, door het rammelen van den sleutelbos, een geluid, dat jufvrouw NALOP overtuigde, dat zij dien wel bij zich had, als zij op de provisiekamer of in den wijnkelder was geweest, schoon GEESJE die teekenen van magt, bij mevrouws leven, dadelijk binnendroeg, en maar stilletjes in het mandje legde, wanneer zij in het eene of andere der heiligdommen waren vergeten; - en ANNE wist het, door de orde, waarin zij, haars ondanks, gewend werd, hare muzijk te houden, dewijl geen *cahier* slingeren mogt op de *étagère*, dewijl geen air ezelsooren of frommels had, of zij hoorde voor de honderd en eende maal van: ‘Mijn JETJE!’ van mevrouw BILDERDIJK; - en de man des huizes wist het door de stiptheid, waarmede jufvrouw NALOP hem iederen maandagavond rekening deed van elke uitgave der vorige week, het uitvoerigst kort begrip ooit van de behoeften eener huishouding geleverd; - en de weinige gasten van den advokaat GRAEVESTEIN wisten het, door de afgemetenheid welke in de woning heerschte, en die hen hunne bezoeken bekorten deed, schoon zij alle regt lieten wedervaren aan de zes en dertig knoppen der drie kapstokken van de kast in den gang, waardoor hoed en jas, en kales, mantel on boa, er van stof en smet vrij bleven; - doch eer ik

in herhalingen valle, zoo als het meer lofredenaars is gegaan, wanneer de deugden hunner helden waren uitgeput, - wist DOORTJE het? Helaas! zindelijkheid, - naauwlettendheid, - ordelijkheid - (en hoe ook de overige h e i d e n heeten, die stof hebben opgeleverd tot zoo menige vervelende verhandeling) zij oefenen wel eenen heilzamen invloed op het lot des kinds uit, maar vergoeden daarom toch het gemis niet van eenen welwillenden blik, van eene streelende hand, van eene zoete stem, die driedubbele gaven eener moeder; - wat is jeugd zonder liefde, dan een lentelandschap zonder zon? In jufvrouw NALOP'S gemoed rees zelfs de gedachte niet, dat zij in dit opzigt te kort schoot; GRAEVESTEIN stond DOORTJE, toen ze opwies, dezelfde scholen - dezelfde meesters toe, welke ANNE had bezocht - die ANNE hadden onderwezen [de lessen in de muzijk alleen uitgezonderd, dewijl slechts ANNE er aanleg voor had], - en deze, hoe droeg zij zich?

Eerst was zij dubbel zoo oud als DOORTJE; allengs kromp die helft verschil in leeftijd tot maar een derde zamen; we zouden vreemdelingen moeten zijn in de kinderwereld, als wij ANNE hard vielen, dewijl zij hare meerderheid tegenover zusje wigtig gevoelde, dewijl zij die wigtig gevoelen bleef, ook toen de kleine een aankomend meisje geworden was. Het geldt de vraag: Vulde ze uit een hart vol liefde aan, wat de strafheid des vaders, wat de hardheid der vreemde te wenschen overig liet? - sprong zij rond, speelde zij met DOORTJE, die gewasschen werd en gekleed? - ‘wat wilde men meer?’ was het woord van jufvrouw NALOP - die een krakelingetje kreeg, als zij onnatuurlijk zoet was geweest, en een' klap, als hare vingertjes zich uit nieuwsgierte vergrepen? Laat de kleinen uwer kennis u het antwoord geven, de kleinen, die, in welke kunst dan ook, zoo vroeg schitteren, wier gezondheid lijdt onder de overprikkeling van hun gevoel! Sprakeloos van den slag, als wij ANNE straks zitten zagen, met de hand des dooden in de hare, ging het verledene haren geest voorbij; doch geen enkel oogenblik dreven hare donkerbruine oogen, zoo als zij van genoegen zouden hebben gedaan, bij de herinnering van een blijk van liefde, door haar aan DOORTJE gegeven, bij de heugenis van een bewijs van teederheid, waarmede zij deze had verrast. Welligt was zij onbillijk, jegens zich zelve; welligt overdreef zij, door niet ééne groene plek te onderscheiden in dat verre verschiet - het vonnis, dat we over ons eigen gedrag bij een sterfbed strijken, is doorgaans te streng, en vandaar misschien, dat we later de boete, welke wij ons oplegden, inkrimpen, tot onmerkbaar

wordens toe - maar het verledene was toch woestenij, en schamen mogt zich ANNE voor hare tekortkomingen, - gevierde en geprezene als zij geweest was, - jegens het veronachtzaamde, het vergetene DOORTJE, dat onder alles louter liefde bleef. Op den zestienden verjaardag der oudste had vader aan deze een Weener staartstuk vereerd, en de jongste had er zich verheugd over betoond, als was het haar ten deel gevallen; had belangstellend geluisterd naar de eerste toonen, een speeltuig ontlokt, dat het harte der zuster alverder van haar vervreemden zou; - ‘daartoe gaaft ge 't mij niet,’ zeide ANNE in zich zelve, den verscheidene aanblikkende.

Immers, het was later niet beter geworden! Op eenen, het maakt niet uit welken morgen, had jufvrouw NALOP verklaard, dat zij geloofde voortaan in de woning van den advokaat ontbeerlijk te zijn, - zeker iemand had zijn oog op haar laten vallen, zeker iemand, wiens huishouden, dat van een' weeûwenaar, deerlijk in de war liep; jufvrouw NALOP had schier geschreid: ‘En ik geloof, dat ik hem gelukkig zal maken, mijnheer! hoeveel moeite 't mij ook kosten moge, me in dien meelboêl te schikken; het is een heet hangijzer, mijnheer! vijf kinders, en onder die vijf vier jongens!’ GRAEVESTEIN leende jufvrouw NALOP te zelden een luisterend oor, om dadelijk op de hoogte zijn, wat er gaande was, eene andere huishoudstersplaats, of een huwelijk. ANNE verbaasde zich, wie op haar verlieven kon - hoe DOORTJE medelijden had met dat ééne meisje. ‘Ik zeg echter altijd, mijnheer! wat een' mensch opgelegd is, moet hij dragen. God geeft kracht naar kruis - hoezeer ik hoop, dat het huwelijk voor mij geen kruis wezen zal, mijnheer! 't is maar zoo'n spreekwoord,’ er was geen twijfel meer aan, wat het gold! Inderdaad, de grutter uit de buurt was een man van orde; hij had van jufvrouw NALOP gehoord; hij had jufvrouw NALOP gezien; hij had jufvrouw NALOP gevrijd, en vóór het weder Mei was, moest er een besluit worden genomen, wie de tweede verkozene heerscheresse des huizes wezen zou. ‘Niemand,’ zeî ANNE, dat zeggen wilde: - niemand dan ik, - en DOORTJE dacht er over als zij, en GEESJE geloofde, toen GRAEVESTEIN de oude zorg raadpleegde, dat het met de jonge jufvrouwen wel schikken zou; ‘de jongste had zoo veel van hare lieve mevrouw!’

Twee, drie, vier jaren had het thans reeds geschikt, maar waarlijk niet ten gevolge van ANNE'S ijver! Een' huisknecht te houden, had haar fatsoenlijker toegeschenen, dan een' oppasser te hebben, en hun oppasser was aangenomen tot huis-

knecht in liverei - het was het merkwaardigste feit van haar bestuur geweest - voor het overige, ja, voor het overige, wist GEESJE immers, welken gang alles gaan moest, en DOORTJE kwam zoo aardig aan! ANNE herinnerde het zich; ANNE herinnerde zich meer dan dat veelvuldige verzuim, en juist het nog onverklaarde wroegde haar innigst. Als ge meent, dat die kwelling des gewetens ontstond uit het vroeger geschetst en gelaakt verlangen, om door haar spel te schitteren, dan bedriegt gij u; - de lof der vaardigheid, haren slanken vingeren bedeeld; de verbazing over het moeijelijke der grepen, haar gelukt; het gedurige: 'mooi!' en nog eens: 'mooi!' hadden weldra haren weêrzin opgewekt; - we zeiden reeds, dat GRAEVESTEIN weinig gasten zag, en onder deze had niemand haar bijzonder geboeid. Wat was het dan, hetgeen haar den troost vergalde, dat zij sedert echter zoo gewillig, zoo gaarne, iederen avond de sluimerende snaren had gewekt, als haar vader zich neêrzette bij het staartstuk, het hoofd in de handpalm geleund; uren van weelde, waarin zij hem verdiept had aanschouwd in de scheppingen des toondichters, tot hij op de ruischende wieken van dezen de wereld der droomen was ingevoerd! Wat het was? wereld der droomen, ontviel ons daar; ach! de zeventien-, achttien-, negentienjare speelde niet enkel voor haren vader, speelde gaarne voor zich zelve, speelde liefst alleen! En hoe dikwijls was onder het fantaiseren, waarin zij uitmuntte, niet de wensch bij haar opgerezen, dat haar de magt bedeeld ware, dien vloed van melodij te genieten, zonder dat iemand anders haar hoorde; - dat verlangen lucht te geven, zonder dat een oor dan het hare de zucht vernam; - alles wat in haar gemoed omging te uiten, zonder dat iemand er naar giste, iemand het ried! Zie, de behaagzucht mogt, ten gevolge harer uitwendige omstandigheden, zijn geweken, de hartstogt was ontwaakt, en voor welken dier twee de kunst gevaarlijker prikkel is, dat beslisse de verdienstelijke, die de eene en den anderen bestreed; de gelukkige, die beide overwon! Hoezeer DOORTJE, onder het toegeven der oudste zuster aan dat gevaarlijk genot; onder de afmatting, welke er voor deze het gevolg van was; onder de onvoldaanheid, die het in haar achterliet, veel en velerlei had geleden, eischt evenmin verdere uitweiding, als het zelfverwijt, waaraan ik ANNE ter prooi schetste; mijne lezeres en mijn lezer mogen thans verklaren, of de zusters hun belang genoeg inboezemen, om andermaal het vertrek, waarin wij haar opvoerden, in te gaan.

De jongste schreide nog, hare blonde lokken tegen den schouder der oudste geleund, en het was in de kamer des doods zoo stil, dat beide opsprongen, toen er aan de huisschel getrokken werd, dat beide verschrikt naar de deur zagen, wie er komen zou.

‘Het zal onze voogd zijn,’ snikte DOORTJE.

Het was de voogd niet; - GEESJE trad het vertrek binnen, met een schrikdrankje in de hand; ‘de doctor was zelf bij den apotheker geweest, om het te bestellen.’

Die meêwarige man!

De oude dienstbode dacht er anders over; ‘ware hij liever bij den dominé aangegaan,’ zeide de sloof tot haren jongen kameraad; ‘maar hij zal van zelven wel komen, het wordt ook bij hem gebuurt.’

GEESJE wist niet, dat dominé over zijne preek peinsde; GEESJE vergat, dat hij er, bij den dood van mevrouw, ook niet was geweest.

Terwijl wij afdwaalden, had DOORTJE eenige droppelen van het vocht in een glas water gemengd, en zich eenen traan uit de oogen gewischt, bij de gedachte hoe vader dien eigen' ochtend nog harer trouw in het ingeven regt deed; - ‘drink, ANNE!’ zeide ze, ‘het zou u goed doen, als ge schreidet.’

‘Toch niet,’ meende ANNE, en beide zwegen weder eene wijle.

Eene tweede stoornis had intusschen de zusters bedreigd; - er was aan het onderhuis getikt geworden, getikt, tot men open deed; maar de jongste der beide meiden had den man niet willen inlaten, om de jufvrouwen te spreken; instinctmatig had zij het tijds genoeg geacht, deze met die figuur te kwellen, als de voogd zou gekomen zijn.

‘Breng dan ten minste dat kaartje boven,’ smeekte hij.

En zij deed het; zij reikte het DOORTJE over - het was van grof, gemeen papier - het bleek vol gedrukt, een hoofd met kapitale, een vervolg met cursieve, een lang slot met ik weet niet welke letters; DOORTJE las alleen de bovenste:

‘ANDREAS PELGRIMS;
Aanspreker en Rouwwinkelier.’

En het viel haar uit de vingers.

Doch zij zag, dat het aan de keerzijde met potlood was beschreven; zij nam het op; zij las half luide:

> ‘Ik heb in der tijd d'eer gehadt den Wel-Edel-Gestr. Heer veel genoegen te geeven, door de bediening van Mevrouw, uwee beminde Mama.’

‘Die onmensch!’ zeide de oudste zuster, en verzonk weder in haar gepeins; wie onzer zou het in haren toestand niet hebben gezegd? onregtvaardigen, als we zijn, die gehuurde lijkbidders nahouden en ons beklagen - dat zij huichelaars blijken!

Gij beweert welligt, dat er in den spoed der bezorging iets van den roofvogel was, die neêrstrijkt als hij eene prooi riekt, en ik beken u, dat de man aarzelde het dadelijk te brengen, maar niet uit mededoogen!

Zijn oudste jongen was naar school, en zonder de hulp van dezen, achtte hij het zeker, dat hij schrijffouten maken zou. Het buisje, dat er voor den knaap in het baantje zat, overwon echter de siegenbeekerij; - een ander mogt hem soms vóór zijn!

Waarom schiep, waarom schoort onze ijdelheid eene kostwinning, die aldus versteent? Er moeten uitkleeders en lijkdragers zijn, ja, ik geef u toe, zelfs aansprekers; - doch om den wille van hetgeen er waarlijk menschelijks, waarlijk heiligends is in de smart, gebruik er zoo weinige mogelijk - als uw hoogmoed zich bij de groeve verloochenen kan.

Tot de zusters terug, als ge wilt.

‘Ik weet den weg, meisje!’ zeide iemand op het bordes; het was de welbekende stem, van den trouwsten vriend huns vaders, die hem nog den vorigen avond had bezocht - strompelend stiet hij de deur open:

‘Condoleer je, kind! - condoleer je van harte!’ sprak de voogd - want hij was het - aangedaan, terwijl hij den drempel der kamer overschreed, en DOORTJE de haar toegereikte hand snikkende in beide de hare vatte. ‘'t Is nog onverwacht, schrikkelijk onverwacht!’

En verder binnentredende, werd de vijftiger, wiens kleeding

en houding den fatsoenlijken man teekenden; wiens gezigt door iets goedronds innam, ANNE gewaar, naast de ledekant gezeten, en zag hij op hetzelfde oogenblik het lijk van den verscheidene. Het viel der kalmte des gelaats dank te weten, dat de verrassing niets schrikwekkends had; een oogenblik stond de voogd stokstijf stil; toen trad hij den doode digter.

'Tot weêrziens - brave vriend!' klonk het dof door de kamer, en TEN HAVE drukte GRAEVESTEIN de hand.

Een omzien later wilde hij de gordijnen sluiten.

'Och, neen!' bad ANNE, 'het zal kort genoeg zijn....'

'Jufvrouw DOORTJE!' zeide de voogd, 'bedui je zuster, dat zij mede naar beneden moet gaan; er dienen schikkingen getroffen te worden.'

DOORTJE voldeed aan zijn verlangen; 'we zullen fluks weder hier wezen,' fluisterde zij ANNE in.

En deze vermande zich, ten einde op te rijzen, en bukte naar, het lijk, om het te kussen.

De voogd trok aan de schellekoord, want de oudste zuster viel flaauw in de armen van de jongste; hij trok andermaal, eer iemand boven kon komen, daar hij tot de kloek gebouwde mannen behoorde, die bang zijn voor flaauw vallende vrouwen.

De werkmeid schoot toe; GEESJE volgde haar.

'Help mij,' zeî DOORTJE tot de eerste, 'om mijne zuster naar onze kamer te brengen.'

En het geschiedde.

'GEESJE!' sprak de voogd tot de sloof, 'moet er iets beneden zijn van wat hier op de kamer is, zoo neem het mede.' GEESJE begreep hem - eenige voorwerpen van waarde zamentastende, zuchtte ze: 'Och, mijnheer! ik had gedacht dat ik vóór hem zou zijn heengegaan!'

'Vroeger of later, GEESJE!' antwoordde TEN HAVE; 'we moeten allemaal dien weg; maar weinigen hebben minder op hun geweten dan hij!'

En met die woorden liet hij de gordijn voor de ledekant van GRAEVESTEIN neêrvallen, ging de kamer achter GEESJE uit, en sloot haar - met eenen zucht.

Eer hij beneden tien minuten alleen was geweest, kwam DOORTJE tot hem - ANNE lag te bed - 'in die secretaire,' sprak de jongste dochter, hem het meubel aanwijzende, 'ligt een brief aan u; vader zeî het, toen hij ziek werd. -'

TEN HAVE nam den hem gereikten sleutel aan - haalde de lade, waarop DOORTJE wees, open, brak het zegel van den

brief en las; - zijn voorhoofd fronsde zich; zijne hand beef de zelfs.

‘Lief kind!’ sprak hij, na een oogenblik aarzelens, ‘beter dat ik het u nu zegge dan later: je blijft niet rijk achter. -’

‘Vader te verliezen,’ snikte DOORTJE, ‘was harder slag!’

II.

Indien er iemand ter wereld was, die benijd werd, dan mogt OVENS het heeten; - spijt al het schimpen onzer provincialisten op geld en geldzakken, zouden zij het hem zoo goed hebben gedaan, als de Amsterdammers het deden. Het goud is de god onzer eeuw, op het land als in de stad, en in de hut als aan het hof, - schoon ik toegeve, dat OVENS er als zeehandelaar meer het gewigt van gevoelde, dan als grondeigenaar het geval zou geweest zijn. De beurs blijft de ware schaal, als ge weten wilt wat ge weegt; zonder dat men er ooit ‘stap maar op!’ roept, wijst de evenaar der publieke opinie u telken dag aan, of ge daalt, of ge rijst. De deftigheid, waarmede OVENS hare houten deuren iederen middag binnenschreed, getuigde van de gerustheid, waarmede hij zich aan den toets onderwierp; was inderdaad de zuilen waardig, die alreeds zoo smadelijk op de noodloods nederzien. Welk een uur bragt hij dagelijks in deze door! Ik spreek niet van het onwillekeurig ter zijde wijken, als hij naderde, van wie zijns gelijken heetten, en die echter eene heimelijke bewustheid hadden, dat zij het niet waren; voor eenen man van fijnere opmerking mogt dit de vleijendste hulde zijn geweest, hij scheen haar slechts aan het bekende vervaarlijke gezigt toe te schrijven, dat hij te zetten plagt, dat zich door geene verontschuldiging verbidden liet, als iemand hem op zijne teenen, op zijne likdoorns trapte. Ik spreek ook niet van den eerbiedigen groet, welke hem alom bejegende; hij was reeds gewoon geworden dien te ontvangen, en hem zeven malen van de acht, maar knikkende, terug te geven, als had geen *toupet* van *tulle chevelu* zijne kale kruin voor den invloed van wind en weder beschermd. Ik spreek van de drieërlei soort van makelaars, die er van zijne wenken vlogen: goederenmakelaars, wisselmakelaars, effectenmakelaars, wier onderdanigheid hem ieder oogenblik herinnerde, welk een' invloed hij op

de drie hoofdtakken des handels uitoefenen mogt. Hij had schepen in zee, koffen, brikken en driemasters, die uit de havens van noordelijk en zuidelijk *Europa*, uit *West* en *Oost*, beladen huiswaarts stevenden, met andere woorden, de regeling der prijscouranten van granen en kolonialen stond, voor menig artikel, ook aan hem. Zijne naamteekening: 'OVENS & ZOON' werd aan iedere beurs geëerbiedigd, en wee het jonge huis, welks papier hij geweigerd had, met een kortaf: 'dat neem ik niet!' het geraakte er door in dezelfde verlegenheid, waarin de Londensche ROTHSCHILD zijne Duitsche landgenooten brengt, als hij den een' of anderen hunner 'de zes weken' geeft. Hij had fondsen van allerlei staten in zijne patent-brandkast, en de vlugge ijlboden uit den hoek bragten niemand de mare van den dag eerder dan hem; - als hij eene operatie deed, dan zette hij door. Laat ons den man niet enkel in zijn vermogen en in zijne verwatenheid schetsen; laat ons ook zijner verdienste regt doen. Om als zeehandelaar te slagen, wordt meer vereischt, dan schrijven en rekenen te hebben geleerd en fonds te bezitten; OVENS paarde aan algemeene handelskennis, - geene kleinigheid, geleerde! - het oordeel behoeften te vermoeden, te voorzien; - wanneer hij die te gelegener tijd vervulde, dan zeiden zijne vrienden, de couponnenknippers: - 'de gelukkige!' - Wissels te negotiëren, papier te geven en te nemen, terwijl 'het joelend kroost van ABRAHAM' u te lijf vliegt; terwijl het, in zijne oostersche levendigheid, u de panden van den rok dreigt te scheuren; terwijl het u door de heftigheid zijner gebaren onwillekeurig vervaart, maar zich vaster aan u klemt, maar u om de middel grijpt, als ge afdeinst; terwijl een paar, (ach! welke) adems, zich uwe ooren betwisten, en ge aan beide tegelijk fluisteren hoort, tot verdoovens toe; dat p a p i e r koopen of verkoopen ter beurze gaat niet zonder een vast en vlug hoofd hetgeen te ieder oogenblik waarheid van logen weet te schiften; hetgeen onder al dat gewoel, gedruk, gerel en gelawaai, zonder hulp van potlood en papier, dagen kan tellen en breuken deelen! Als OVENS nooit onder den koers gaf, nooit boven den koers nam, als hij bewaard bleef voor de onaangename verrassing van eenen post met protesten, dan heette hij toch maar: - 'de gelukkige!' Er werd veel van vaderlandsliefde gesproken, in het tijdvak der leeningen, na de Belgische omwenteling, - zoo veel, zoo lang, zoo dwaas, dat men thans noode beweren durft, hoe het ons volk tot roem verstrekt, onlangs de eerste s c h a d e l i j k e te hebben volgeschre-

ven, - dewijl de gedwongene heffing er zich dreigende achter verhief, - als waren in de roemrijkste tijdperken onzer geschiedenis de offers niet gebragt uit pligtbesef, niet gebragt, om erger ellende te voorkomen, als had men ooit uit geestdrift, ooit zonder zuchten, goed en bloed veil gegeven! - maar om tot OVENS terug te keeren, hij verhief zich niet op het aandeel, dat hij, geldschietende, aan de volharding nam. Alle kansen wikkende en wegende, b.v. de bekwaamheid van het toenmalig bestuur, - voor zijn stelsel; - de hulpbronnen van den staat, - al vloeiden zij niet overhelder; - de eerlijkheid onzes volks, - die ons gered heeft, en bij verlevendiging van burgerzin, verder redden zal, - die alle wegende, aarzelde hij niet, geheel in zijnen tijd te huis, en van ieder voorval vroeg verwittigd, perpetuëlen te verkoopen, toen deze drie en zeventig stonden, en vijf percents te nemen, toen zij voor vijf en tachtig te krijgen waren; - 'de gelukkige!' zeide men.

Ik heb u den knappen koopman voorgesteld; wat hij als echtgenoot was, moogt ge beoordeelen uit de kennis, die wij met zijne vrouw zullen maken.

Voor hare *psyche* zat zij op hare slaapkamer, een' dag tien, twaalf later dan dien van ons eerste hoofdstuk - het was elf ure; zij scheen ter nood te hebben ontbeten; immers op een tafeltje, bij de *chaise longue* geschoven, rookte een kop thee nog.

'Is de tik over, mevrouw?' vroeg de kamenier, de vierde of vijfde muts van het hoofd harer meesteresse ligtende.

'Zeg toch *tic*, MIMI! al ken je geen Fransch, je moest weten, dat het *tic douloureux* heet; - tik, wat klinkt dat gemeen!'

En als had dat weinige spreken haar vermoeid, liet zij haar hoofd achterover tegen de rugleuning vallen, en staarde MIMI door hare halfgelokene oogleden aan - het meisje bleef roerloos wachten, tot het mevrouw behagen zou, haar in de gelegenheid te stellen, het zesde hoofddeksel los te strikken.

'*En demi-toilette*, MIMI!' zuchtte mevrouw OVENS, en waarlijk, de zevende *dormeuse* werd zigtbaar.

'De doctor zal verbaasd wezen, als hij u opvindt, mevrouw!' merkte MIMI aan.

'Ik zal hem zeggen, dat het mij goed doet, dat hij me gister gemanqueerd heeft,' was het antwoord, zoo spijtig gegeven, als stond de medicus voor haar.

De laatste muts ging af, en de kamenier knipte, zonder verlof te vragen, eenige graauwende haren van het voor het

overige glanzig zwarte hoofd; mevrouw zuchtte bij ieder geluid van de schaar. Toch was zij volle vier en veertig jaren; toch had zij drie kinderen, twee zonen en eene dochter, die getuigden, dat zij langer dan twintig Meimaanden mevrouw OVENS was geweest; waarom had zij in, ik weet niet welken, roman gelezen, van moeders en dochters, die maar zusters schenen?

'Schel eens, MIMI!' beval zij, terwijl het toilet werd voortgezet, dat ik noch slag, noch lust hebbe, u uitvoerig te beschrijven.

Er kwam eene andere dienstbare binnen, en MIMI kreeg den last haar te zeggen, dat mevrouw de jonge jufvrouw verzocht, even bij haar te komen.

De ablutiën waren afgeloopen.

MIMI zag vier-, vijfmaal naar de deur om; - maar digt was zij en digt bleef ze, schoon het meisje intusschen al het vijfde kleed aan mevrouw had laten zien, die nog altijd maar niet kiezen kon; die hare dochter wenschte te raadplegen, wat piquantst zou staan, bij den tooi van deze.

Daar werd getikt.

MIMI sprong naar de deur.

'Mevrouw! de jonge jufvrouw kan onmogelijk komen; zij heeft schilderles.'

'Och! dat de talenten van mijn kinderen ook zoo veel tijd kosten! Is het dan waarlijk al half twaalf ure?' Een blik op de pendule overtuigde er haar van. 'MIMI! ik slaap tegenwoordig veel te lang - dat komt -'

'Van uw' *tic*, mevrouw!' viel MIMI in, en geene *Parisienne* zoude de Soester deerne, door mevrouw OVENS aldus herdoopt, dien *tic* hebben verbeterd.

'Juist, van mijn' *tic*, MIMI!'

'Dat kleedje dus, mevrouw!' vroeg deze.

'Laat zien, neen! - van daag wat donkerder - ik ben bleek, zeer bleek, interessant bleek - ook kan LOUISE zich altijd nog verkleeden, als wij te veel mogten afsteken. -'

En mevrouw minaudeerde tegen de *psyche*, als ware die spiegel OVENS geweest, toen deze naar hare hand dong - in het jaar van den slag van *Waterloo*.

'MIMI!'

'Wat belieft, mevrouw?' het kind stond besluiteloos bij de garderobe - 'wat donkerder,' kondigde het doorloopen eener nieuwe serie aan.

‘Schel nog eens!’

Te hooren, was gehoorzamen.

‘Laat ELIZE aan de jonge jufvrouw en aan mijnheer zeggen, dat ik hen van ochtend in de zijkamer op koffij wacht - het zal voor allen eene verrassing wezen - ik ben in geen drie dagen *visible* geweest - half twee, precies. - Ik heb nog niet gedaan, MIMI! - op de zaal moeten de hoezen van de stoelen en de canapé's worden genomen, en het middelste raam opengezet - de stores op een kiertje, zoodat mijnheer er om twee ure iemand ontvangen kan. - Maderawijn met een beschuitje, op een zijtafeltje - maar het is genoeg, MIMI! mijne dochter zal komen zien, of alles gereed is!’

Eene verrassing! - Mevrouw OVENS was sterk in verrassingen van afwisselende ongesteldheid en beterschap; was er sinds jaren wat al te sterk in geweest, om er langer grooten indruk meê te maken. Eenig kind van rijke ouders, had zij, in hare jeugd, iedere harer luimen gevierd gezien - gedurende de wittebroodsweken, was zij, door eene onbeduidende onpasselijkheid, meesteresse geworden van het geheim, hoe zij haar gezag tegenover dat van OVENS konde handhaven: - het school in eene d e l i c a t e c o n s t i t u t i e. ‘Eene ware *trouvaille*!’ schreef het toen schoone schepsel aan eene harer vriendinnen, die zij zelfs op hare *voyage de noces* niet vergat, ‘tegen zijn gezond verstand valt niet te praten; ook heeft hij een' wil, die liever breekt dan buigt; maar als ik in eene kwijnende krankte dreig te vallen, *voilà le lion à genoux*!’ Hoe waar het was, daarvan overtuige u de raad, dien haar jeugdige echtgenoot eenen vrolijken vriend gaf, welken zij op eene badplaats ontmoetten. ‘Jongen!’ zeide hij, ‘waarom trouw je toch niet? - het is een hemel op aarde, een wijfje te hebben als mijne CAROLINA! - wat zou ik er niet voor willen geven,’ voegde hij er zuchtende bij, dat zij minder tenger was; ik kan koud worden, als ik denk ‘aan de tering!’ En mevrouw OVENS had partij getrokken van hare kennis dier kwetsbare plek des gemaals, tot op het spel zettens zijner liefde toe! - mijne lezeres weet immers, dat ook de wittebroodsweken een einde hebben?

Vier of vijf jaren lang zag OVENS de kunstgrepen aan, en zwichtte er zwijgende voor; de tering deinsde op den achtergrond, naar mate allengs de tengerheid te loor ging, doch de angst voor *fausses couches* hield hem in bedwang, hield haar op den troon. Een jaar na hare laatste bevalling kwam echter de strijd, - en al beproefde mevrouw OVENS, in het eerste oogenblik der verrassing, op nieuws de aankondiging eener kwijnende

krankte, het middel deed zijne gewone werking niet; - de teederheid bleek geweken; zelfs tranen vloeiden vergeefs! Het was eene ure van radeloosheid! OVENS dreigde alles te hernemen, wat hij vroeger prijs had gegeven: de keuze der uitspanningen gedurende den winter; eene stem, eene beslissende stem ter bepaling, waar zij des zomers buiten zouden zijn; het regt, gasten te vragen, op den dag, die hem gelegenst kwam, wat weet ik het al? De schier dertigjarige vrouw en moeder stampvoette van ongeduld, even als het tienjarige meisje plagt te doen, wanneer het regende, als zij wandelen zou; och! het gelaat des hemels was toen nog spoediger opgeklaard, dan thans het gerimpelde voorhoofd van OVENS, dien man, o dien leelijken man! Wip, stoof zij naar de kinderkamer, en, wip, stoof zij die ook weder uit; de knapen waren jongens als eene wolk; het meisje had wangen als poffertjes; op den vader viel niet te speculeren: vrat zou ze doen? De ochtend zag haar met de hand onder het hoofd; de middag vond haar in geene betere stemming; de avond viel vreesselijk lang; '*la nuit porte conseil*!' eindigde hare eenzame overpeinzing. Een slapelooze nacht volgde, en toch werd het spreekwoord bevestigd: mevrouw OVENS was besloten tot eene variatie van haar oude thema, - maar dat te zekerder slagen moest, naar mate het telkens onvoorziener verrassen zou. Worsteling met den wil van OVENS dreigde haar ondergang; teleurstelling en afmatting van dezen, beloofde de zege. Het eischte eene poos huichelens, die haar zwaar, zeer zwaar viel; POPE zou gezegd hebben, niet om het huichelen op zich zelf, maar dewijl zij moest voorwenden, toe te geven! *Bon gré mal gré*, het geschiedde; OVENS bepaalde, OVENS regelde, OVENS schikte; zij stemde er in, zij zag het aan, zij leed het - tot de ure van ontvangen of vergezellen toe! *Souffrante* lag ze dan op de sofa, - *souffrante*, maar zonder dat eene klagt over hare lippen kwam; - zij stond op, zij zeeg ineen; om den wil des lieven vredes beproefde zij alles, maar het ging niet; - hij moest een barbaar geweest zijn, als hij het gevergd had van haar, die wel wilde - maar niet kon -; eer het driemaal geschied was, liet hij gaarne de teugels weder glippen, hij had kennis gemaakt met voorberadene *inertie*!

Een troost bleef hem over, een schrale troost, het is waar, maar toch een troost (want zij diende in zijne achting gedaald te zijn, eer hij de opmerking maken kon, eer hij die over zijne gade van zich zelven duldde): - wat moest het dier levendige, heerschzieke, ongeduldige vrouw niet kosten, drie dagen na

het beslissende tijdstip nog magteloosheid te veinzen, nog traag te schijnen; - dat spel te blijven voortspelen, lang nadat zij er door was geslaagd! Ook zonder op nieuw dien hatelijken POPE aan te halen, gelooven wij, dat hij zou hebben leeren inzien, hoe zij het den zekersten waarborg der vervulling harer wenschen achten mogt, - als de Hemel hem geene wrake beschoren had! Rheumatische ongesteldheden grepen haar voor jaren aan; rheumatische ongesteldheden, die haren arts koel lieten, daar zij tot geene crisis leidden; rheumatische ongesteldheden, welke verergerden door de afwisseling der zeven mutsen op de peluw, en de weg te blazen blonde in het balkon; - de *tic* van dien morgen mogt niet dat hopelooze lijden zijn geweest, hetwelk den hardvochtigsten geneesheer verteedert; het was meer dan echtgenoot of kinderen er in beklaagden. Vergeefs dat zij er deernis voor inriep, - vergeefs dat zij, sinds haar kroost opwies, getracht had door het stelsel der verrassingen bij haren man eene liefde te herwinnen, in de huichelarij verbeurd. Ook onder die *surprises* scholen grillen, - doch te over alreeds, om vonnis te doen vellen, of OVENS, de benijde OVENS, als gade, ook 'de gelukkige' heeten mogt.

'CAROLINE!' zeide hij, toen LOUISE, om half twee ure precies, in de zijkamer koffij schonk - de jonge jufvrouw voor het raam gezeten, het digtst aan de hooge stoep, mevrouw tegenover hare dochter, voor dat, hetwelk vergunde ieder aanschellende te zien; 'CAROLINE! wie wacht je van morgen?'

En ter bevestiging, dat er iemand gewacht werd, die niet tot de alledaagsche gasten behoorde, het hij zijnen blik over de tafel weiden, weelderiger aangerigt dan naar gewoonte; zij schitterde van ouderwetsch porselein, en van nieuwerwetsch kristal.

Mevrouw glimlachte veelbeteekenend, maar antwoordde niet.

'Papa! LOUISE ziet zeker een' Haagschen *beau* te gemoet,' zeide de tweede zoon des huizes, plaagziek.

Een smadelijke trek ontsierde de frissche, maar koele lippen van het meisje; eene *fâde blonde*, volschoon, doch ijskoud. Het was of zij zeggen wilde: 'hoor dien kwâ jongen eens!' WILLEM OVENS werd, o onvergeeflijk vergrijp! een goed jaar later geboren dan zij.

'Kleur maar niet, LOUISE!' schertste de man des huizes.

'Och, papa! als ik iemand wachtte,' klonk het spijtig, 'dan had ik hem achter den lessenaar gelaten; zie, hij is niet eens *presentabel*!'

Waartoe nam LOUISE toch les in het schilderen, als zij zoo wei-

nig zin had voor het schoone! Presentabel! - hoe allerliefst de toiletten der beide dames contrasteerden; mevrouw in een wolkje van kant gehuld - de jonge jufvrouw met eene gouden *ferronière* om de slapen; mama in een lilas zijden kleed, de buste door een *canezou* omneveld; de dochter in eene *robe de barege* geregen, tot ge haar middeltje omspannen kost - presentabel! - hoeverre deden beide in karakteristieke uitdrukking, in natuurlijke bevalligheid, in waar schoon voor WILLEM onder! Het jasje van lichtkleurige zomerstof mogt te huisselijk zijn, om er een' Hagenaar in te ontvangen, de breede borst, welke het openliet, duidde al de kracht aan zijner bloeijende gestalte, welker lenige rapheid ge hadt benijd, bij eenen blik op de achteloos over elkander gekruiste beenen, omsloten door eenen iederen vorm verradenden pantalon. Geboucleerd noch gefriseerd, verspreidde hij geen' walm van geuren rondom zich; maar de achteloos ter zijde gestrekene haren gaven een voorhoofd bloot, zoo hoog en zoo breed, dat de jongeling den aanbevelingsbrief van verstand en koenheid scheen mede te dragen. Levenslust schemerde uit de bruine kijkers, vuriger als zij vonkelden; - immers wij, mannen, mogen in eene vertelling nog eten en drinken? - vuriger als zij onder de hooggewelfde wenkbraauwen vonkelden, door de kalfskarbonade, die hij half had genuttigd, door het glas Rijnschen wijn en Fachinger water, dat hij schuimende ophief, - en neêrzette, bij LOUISE'S opmerking, met eenen ernst, die wèl stond aan wangen en lippen, door den ontluikenden baard donker getint.

‘En wie zegt u, dat ik eens aan den saletrekel wil worden gepresenteerd?’ vroeg hij. ‘Al was papa geen millionair, LOUISE! eer ik zulk een' zwager een ambt zou dank weten, ging ik de wijde wereld in.’

‘Millionair, jongen! millionair!’ grinnikte de oude OVENS - liever zeggen wij, OVENS de vader, gestreeld, en liet er op volgen: ‘WILLEM! jij zult een haartje grijzer wezen, eer jij je eerste honderd duizend hebt verdiend; dat geeft PIET je te doen.’

PIET was de oudste zoon des huizes.

‘Stil zittende? ja, papa!’ antwoordde de schalk, ‘stil zittende, eene leêren broek door, - *pardon*, mama!’

Doch mama had het niet eens gehoord; mama minaudeerde het venster uit: mama zou achterover zijn gevallen, als zij maar zeker was geweest, de leuning harer *chaise longue* in den rug te hebben.

‘LOUISE saluëer dan toch!’ zeî ze.

‘Wie, waar, mama?’ vroeg de blondine.

Het was te laat; de verschijning op de stoep bleek reeds binnengelaten; THOMAS diende den heer VAN OUDENHOVE aan.

‘Ik zal bij mijnheer komen,’ antwoordde OVENS.

‘Laat mijnheer op de zaal, THOMAS!’ beval mevrouw, den klemtoon op de laatste lettergreep leggende, en pas had de knecht de kamer verlaten, of zij zag haren echtgenoot aan, als vroeg zij hem: ‘begrijpt ge nu, wien ik wachtte?’

‘Was de kleine zijkamer dan niet groot genoeg voor ons beide?’ hernam de heer des huizes, - terwijl hij het zich zelven niet vergaf, den avond te voren in haar bijzijn het briefje te hebben geopend, waarin de bezoeker belet had gevraagd- en er schamper op volgen liet: ‘Of had hij niet hier kunnen komen, om getuige te wezen van de verrassing?’

‘OVENS!’ zuchtte mevrouw, en vervolgde als de verongelijkte: ‘VAN OUDENHOVE zal zien, dat we ten minste....’

‘CAROLINE!’ viel hij ernstig in, ‘ik weet niet, wat de man mij te zeggen heeft; - weet gij het?’

‘Ik weet, wat ik weet,’ hernam mevrouw, en daar dit on -betwistbaar, ja, zelfs onloochenbaar was, stond mijnheer op en ging naar de zaal.

Sir WILLIAM TEMPLE verdeelde, in zijne *Opmerkingen over de N e d e r l a n d e n*, de bewoners dezer gewesten in landlieden, zeelieden, winkeliers, koopluî, renteniers en een greintje adel; - het mogt hem niet van het hart, den laatste als de specerij te schetsen, die den burgerlijken hutspot kruidt. Een tijdsverloop van meer dan anderhalve eeuw, sedert hij het stift ter hand nam, heeft echter de karaktertrekken onzer edellieden gewijzigd; niet alle zijn langer slechte kopijen van vreemde zeden, in houding, kleeding, taal, tafel, galanterie en débauche; vele hunner vaderen hebben zich zijnen goeden raad ten nutte gemaakt, en er naar gestreefd, door het beschaven der zeden, door het beoefenen der deugden, hun luchtsgestel en hunnen landaard eigen, goede originelen te worden. Maar zoo des ondanks eene herinnering van de woorden van den wijsgeer van *Sheen* den Hollandschen adel onzes tijds nog niet schaden kan, hoe wenschte ik, dat ieder rentenier - onder wien TEMPLE den stand verstond, sedert beurtelings als patriciërs geëerbiedigd en als aristocraten gevloekt - dat ieder hunner geleek naar een beeld der groep, welke hij aan die klasse ontleende: ‘Zij vergenoegen zich met de eere, het algemeen van dienst te zijn, met de achting hunner stad- en landgenooten, met de onafhankelijkheid,

hun door hunne fortuinen gewaarborgd, die, hoe klein dan ook, voor hunne behoefte doorgaans toereikende zijn, ten gevolge van eenen eenvoud van leefwijze, welke waarschijnlijk in den beginne verpligt, onder hen later eervol geworden is!'

Tien tegen een, dat ik daar iets onmogelijks vroeg, voor zooverre de afstammelingen der toenmalige raadsheerlijke geslachten betreft, ten zij ieder zoon van deze eene rijke erfgename had gehuwd; des noods de dochter eens koopmans, daar de naam toch de vaderlijke bleef! Immers, indien de stichter der *Triple-Alliantie*, door zijne bewondering van DE WITT, al niet verleid werd tot eene te vleijende schets der magistratuur van dien tijd, allerlei ambtbejag, een meer dan hooglandsch nepotismus, een gewetenloos sinecurisme, dreigde de erfzonden eener caste te worden, door geen eerstgeboorteregt voor het smaldeelen dier vermogentjes behoed! Dat een andere TEMPLE het zich ter taak stelde, uit onze geschiedenis aan te wijzen, hoe zij het inderdaad werden, - de onpartijdigheid van den vreemdeling zou de waarheid misschien gehoor doen vinden, waar de waarschuwende stem des landgenoots in den wind geslagen wordt. Ons doel reikt zoo hoog niet, - al wilden wij u opmerkzaam maken, welk eene anomalie in onzen tijd patriciërs zijn, noch rijk genoeg om hunnen rang op te houden, noch degelijk genoeg, om, trots hunnen overouden naam, terug te keeren tot den tak van bestaan, waaruit hunne onafhankelijkheid oorsprong nam. Levende in de herinnering van het gemeenebest, - niet om den wille der voorbeelden, hun toen door hunne voorvaders gegeven; neen, louter om dien van het gezag, in die dagen door deze uitgeoefend - verbeelden zij zich bij ons bestuur nog bebezorgdheid te wekken, - schoon zij zich voor keizerlijken degen en koninklijken schepter beurtelings dieper bogen, dan het plebs!

VAN OUDENHOVE behoorde tot de laatste. Uit een geslacht gesproten, welks leden elkander sedert eeuwen op de kussens met de drie kruisen pleegden te vervangen, bekleedde ook hij meer waardigheden, dan de week dagen telt, - en had hij echter geen begrip van de hoogste waardigheid, welke ieder zich zelven bedeelen kan, die van een man van eervolle beginsels, van een man van karakter te zijn! Hoe zou hij er bezwaar in hebben gevonden, de ridderorde van den Nederlandschen leeuw te dragen, hem door eenen ORANJE omgehangen, schoon hij in zijn hart de dagen terugwenschte van het stadhouderloos bewind, toen de burgemeesters der hoofdstad *Holland* de wet

stelden? hij, die voor zich en de zijnen ambtjes zocht, waarop iets overschoot, als men die liet waarnemen, te zelfder tijd, dat hij naar posten streefde, aan welke de voorwaarde van onkreukbaarhe id was verknocht! Ik zou in verdere bijzonderheden treden, als het niet ieder heugde, welke inkomsten, uitkeeringen, toelagen zelfs, al compatibel zijn geacht met het lidmaatschap der Tweede Kamer, met de vertegenwoordiging des volks, die een guichelspel wordt, ten zij onaf hankelijkheid van toestand onafhankelijkheid van stem waarborge!

Onze man - want hij was iemand tusschen de vijf en veertig en vijftig jaren - ging op de zaal heen en weêr, welker middelraam openstond, de stores eventjes van elkaêr, zoo als mevrouw OVENS bevolen had. Welk eene teleurstelling was aan de hare gelijk geweest, als zij getuige had kunnen zijn, hoe luttel indruks de pracht van het rood damasten ameublement op hem maakte; hoe hij glimlachte om de poging, het achttiende-eeuwsch geplafonneerde vertrek eenen zweem van *moyen âge* te geven, door allerlei prullen van DE HART! Slechts de schilderijen, vreemd als ze afstaken, bij de vreemde voorwerpen, straks loffelijk vermeld, slechts de schilderijen boeiden hem, - schoon hij bij de twee landschappen en twee zeegezigten, welke de vier hoofdvakken vulden, de opmerking noode weêrhouden kon: ‘dat de paddestoelen ten minste verstandig genoeg waren, om niet met hunne onbekende ouders te pronken!’

Welligt zou hij, in even vriendelijken geest, zijne beschouwingen hebben voortgezet, indien een der knoppen van de dubbele deur niet had gekraakt; - dat de man des huizes binnenkwam; dat VAN OUDENHOVE, trots dikken buik en dunne beenen, het van dezen in beleefde buiging won; gij stelt het u voor, als hadt gij 't gezien! De heeren namen plaats op eene canapé; ‘buiten de zon en buiten den togt,’ juichte de gast den gastheer toe, ‘voorzigtig in het groote als in het kleine.’

OVENS grinnikte.

Ik spaar dezen niet in zijne ijdelheid, - ik heb hem der verachting aller oude vrijers veil gegeven, in zijn zwichten voor zijne vrouw; - zoo als de beide mannen daar tegelijk naast en over elkander zaten, scheen echter de patriciër de paddestoel en de paddestoel de patriciër; we mogen het niet voorbijzien. VAN OUDENHOVE'S gelaat had al het vleeschige, kwabbige, logge, in welks toenemen van geslacht tot geslacht NIEBUHR de ontaarding van ons volkskarakter opmerkte, toen hij, bij het bezoeken van een onzer Museums, van de beeldtenissen der eerste

vrijheidshelden tot die hunner kinderen en kleinkinderen kwam. OVENS daarentegen was schraal van gezigt, tot uitstekens toe der forsche jukbeenderen en hoekige oogkassen, langs welke de aderen niet wegdoken in vet; *blood and bone*, zou een Engelschman hebben gezegd, en het op zijne hand gehouden, ware er sprake geweest van volharding, ijver en kracht. Wanneer ge mij nu nog de hoffelijke manieren, de kleinere handen en voeten van den weledelgeborene tegenwerpt, dan buige ik mij, - maar met de opmerking, dat onze oude patriciërs zich niet enkel onderscheidden door conventionele vormen en conventioneel schoon; - 'degelijkheid' was hun wachtwoord.

'Mevrouw OVENS schijnt wat beter te zijn,' begon VAN OUDENHOVE belangstellend zijne informatie; 'ik had het genoegen, haar van verre te zien.'

'Dank u,' hernam haar gemaal, en vroeg op zijne beurt.

'Mijne familie is wèl,' was het antwoord, 'dat eene zeldzaamheids met zeven kinderen, als u weet' (het was de vraag, of de gastheer het wist, en dus werd de phrase aangevuld) 'en onder deze zijn -'

'Delicate constituties?' viel OVENS in - wie schetst, wat hij er bij dacht!

'Dat juist niet, mijnheer! - mevrouw OVENS lijdt aan die kwaal, niet waar? en toch zou men het uw huis niet aanzeggen, zulk eene volmaakte orde heerscht er in, zulk een vrolijk voorkomen heeft alles hier!'

OVENS zuchtte onwillekeurig; VAN OUDENHOVE bemerkte, dat hij eene valschklinkende snaar had aangeroerd.

'Het treft mij te meer, dewijl ik met zeven kinderen, als ik zeide, eene drukke huishouding gewoon ben; - we doen wel ons best den handel zijnen geest van orde af te zien, mijnheer OVENS!' - de vlieger ging niet op, er kwam geen glimlach; - 'maar daar we doorgaans vreemden over den vloer hebben, ten gevolge van ongesteldheid der kleinen -'

'Toch geene mazelen?' vroeg OVENS, en deinsde naar het andere einde der canapé - het was de tweede bok, dien VAN OUDENHOVE schoot, uit overgroote insinuatiezucht; de man van de wereld had bij den burger op huwelijksliefde en huisselijkheid gerekend; hij had voorbijgezien, dat OVENS er wat rijk voor was, en VAN OUDENHOVE herstelde zich:

'Volstrekt niet; ik zou in dat geval het huis houden; maar sinds langer dan eene maand zijn wij allen volmaakt wèl; de staats-

raad TER KNIKKER logeert te mijnent; hij geldt een declaratoir van gezondheid - in geene drie weken heb ik eene enkele zitting van - verzuimd; eene saaije sessie, mijnheer OVENS! maar wat getroost men zich niet, *en père de famile*, die geene bankiersfortuin heeft! Opregt gesproken, in die kwaliteit kom ik tot u;' - het voorhoofd van OVENS werd rimpeliger dan het nog was geweest, maar ontwolkte eensklaps, toen VAN OUDENHOVE, voortgaande, eindelijk ter zake kwam: - 'het is u bewust, dat GRAEVESTEIN -'

'Hij is d o o d !' viel de man des huizes in, met al den nadruk van den haat, 'en laat zijne dochters arm achter.'

'Ridicuul van discretie,' lachte VAN OUDENHOVE.

'Hij was het niet in het spreken, mijnheer!'

'In het rekenen, mijnheer OVENS! eene witte raaf in de praktijk, - vergeef mij, u wordt bediend door....'

'Mr.....'

'Hoe kon ik het vragen? ons eerste handelshuis,' - de wierook walmde wat zwaar, want OVENS & ZOON golden geen HOPE & COMP., golden niet eens DANIËL CROMMELIN EN SOONEN, - 'ons eerste handelshuis zou niet onzen eersten advokaat hebben! men is voor zijne vrienden verantwoord -'

'Als men hen plukken laat, mijnheer VAN OUDENHOVE! - maar had ik zelf eene zaak, - doodvijand van processen als ik ben....'

'Dan hadt ge liever GRAEVESTEIN gekozen.'

'Nooit, mijnheer! - doch de man is dood - en zijne dochters zijn arm; de oudste is nog min of meer kennis van onze LOUISE.'

'Een interessant meisje,' - OVENS wist niet, of hij buigen zou, dan of het ANNE gold; - 'maar zoo als u zeide, hij is ter ziele, en zoo als u weet, hij was secretaris van.....' - OVENS begreep het doel des bezoeks - 'dat zou een kolfje zijn voor de hand van mijn' HENDRIK; *en père de familie*, wilde ik u om uwe stem vragen; als president staat het eigenlijk aan u; - schoon zijn vader, durf ik zeggen, dat hij knap is, - hij is de oudste uit mijn eerste huwelijk -.'

'Hoe lang gepromoveerd?' vroeg OVENS.

'Voor ruim twee jaren, mijnheer!'

'Hm! - hij is nog jong -.'

'Het is waar, mijnheer OVENS! maar dat is een gebrek, hetgeen alle dagen minder wordt, en misschien weldra geen gebrek meer wezen zal, ten minste als het gerucht van den dag geloof verdient -'

‘Welk gerucht?’ vroeg OVENS.

‘Dat Z.M. abdiceren zal, - we zouden dan vele veranderingen kunnen beleven in het ministerie; - de zeventigers *ad patres* - onze leeftijd zou aan de beurt komen, - onze leeftijd, mijnheer OVENS! en een beetje jongere misschien.’

‘Gekheid, mijnheer VAN OUDENHOVE! gekheid; ik zou het weten, als er zoo iets aan de hand was; men kleedt zich niet uit, eer men naar bed gaat -’

‘Met uwe permissie, mijnheer! is er iemand, die weet wat men opoffert voor een tweede huwelijk, ik weet het; - de herinnering aan hetgeen het den beiden kinderen uit mijn' eersten echt kostte, geeft mij nogmaals moed bij u aan te drin gen voor mijn' HENDRIK - uwe stem is zoo goed als de aanstelling - een andere VAN HOBOKEN van *Rotterdam*, na wien niemand teekent, daar zijn verzoek ten hove volstaat! - mag ik mij vleijen, mijnheer OVENS! mijn zoon is geporteerd voor de vrijheid van handel; dat is erfelijk in onze familie -.’

‘Behalve als er voor de graanwet gestemd wordt,’ antwoordde OVENS, en VAN OUDENHOVE, hetzij het op den man af, hetzij het op iemand van zijn geslacht gemunt was geweest, VAN OUDENHOVE zag zuur; ‘maar ik zal me beraden,’ liet de heer des huizes er oogenblikkelijk op volgen; ‘houd me ten goede, dat ik in de drukte des gespreks vergeten heb, u iets te presenteren; - wat zal u gebruiken, een glas Maderawijn? -’

‘Verpligt, mijnheer OVENS! verpligt!’ - binnenkomende, had de gast besloten, mevrouw OVENS een kompliment te maken over de apprêts op het zijtafeltje; thans hield hij het, beter ingelicht, raadzaam te bedanken; ‘verpligt!’ en eensklaps oogen geworden voor de pendule, rees hij op; ‘ik worde gewacht op eene comparitie, en u wacht de beurs; men zou buiten mij wel voortgaan, maar buiten u? - ik ben reeds indiscreet geweest bij een' man van zaken; - uw dienaar, mijnheer OVENS! - HENDRIK zal de eer hebben u te komen zien; heengaande, recommandeer ik mij *en père de familie*; - mijn respect aan mevrouw; ik bid u, geef u geene moeite-’

OVENS vergezelde hem in den gang, schoon THOMAS toeschoot.

‘Niet verder dan tot de zijkamer, - mijn respect!’ herhaalde VAN OUDENHOVE.

En de man des huizes moest haar wel binnentreden; mevrouw, die het ‘respect’ gehoord had, zag hem triomfantelijk aan.

‘Hij kwam solliciteeren voor zijn zoon,’ zeide OVENS, en genoot hare nieuwsgierigheid, - ‘om het secretariaat van -’

‘*Ah! le tiç*!’ zuchtte mevrouw.

En de koopman ging naar de beurs - terwijl de kwijnende kranke zich op het bezoek van den doctor - de oude kennis, dien wij nog zoo weinig kennen, - voorbereidde.

III.

TEN HAVE had zich van zijnen droeven pligt aan het overschot van GRAEVESTEIN gekweten, ten gevolge van 's mans uiterste wil was het met dat zijner geliefde gade vereend.

Het bleek het ligtste te zijn geweest van den last, hem door zijnen vriend opgedragen; met looden schreden mogt zijn voet de lijkbaar door het Muiderzand zijn gevolgd; somberder was TEN HAVE te moede toen hij den anderen morgen de welbekende woning weder intrad, toen hij de dochteren van haren toestand kennis geven zou. Wie onzer heeft nooit iets dergelijks gevoeld? Er moge waarheid schuilen in de opmerking dat de ouden den dood aangenamer voorstelden dan wij; bij de groeve blijkt het, dat de hemel gewonnen heeft, wat de aarde verloor: voor de overblijvenden resten de zorgen des levens, voor den ontboeiden geest volstaat de genade van God! Ten opzigte van GRAVESTEIN en zijn kroost woog die waarheid voor TEN HAVE dubbel. Het woord, hem in de eerste ontroering tegenover DOORTJE ontsnapt, het woord dat voor ANNE het spaarzame zijner schikkingen verklaarde, het woord: ‘lief kind! je blijft niet rijk achter,’ was door zijn volgend onderzoek schrikwekkend bevestigd. Luttel zou het den dochteren hebben gedeerd, ware het haar slechts uit den eenvoud der begrafenis, uit de stilte bij het ceelemaken gebleken. Er s t r o o m d e geen wijn bij het laatste, en volgde geen g a s t m a a l op de eerste, - dat het nooit geschiedde, dat de dood bij allen heerschen mogt, zoo lang zijn offer boven aarde staat! We worden er te weinig aan herinnerd, werwaarts wij gaan, we voelen te vlugtig dat niemand ons zeggen kan of wij er morgen nog zullen zijn, - om ons zoo digt mogelijk aan de wereld te sluiten, door zoo ver mogelijk van den verscheidene te vliên! o Dat ontvangen van ongemeend of wawelziek rouwbeklag, hetgeen zulk eene weldadige af-

leiding heet te geven - hoe ijdel moet het harte zijn, dat daaraan zoo ijlings behoefte heeft! hoe luttel het leed, dat zich dit zoo ligt laat doen! ANNE en DOORTJE werden er voor bewaard; GRAEVESTEIN had nooit vele vrienden gehad; voor den mildbedeeldste vermindert de dood die; stel u voor, hoe weinigen haar kwamen zien. Zij deden het daarentegen den gestorvene dikwijls; niet op bepaalde uren des dags, maar als heur gemoed er haar toe dreef; ik geloof, dat zij er bij wonnen. Ter zijde van eene kist moge het leven niet aanlagehen, moge het ernstig zien - voor een oogenblik wordt de band, die dit aan het volgende bindt, aanschouwelijk, en onwillekeurig voert het gebed tot God!

Wij hebben TEN HAVE uit het gezigt verloren; wij keeren tot hem terug. Ordelijk, als de overledene was geweest, hadden luttel uren den voogd in staat gesteld een oordeel over de nalatenschap te vellen; maar niet enkel om den wil harer onbeduidendheid werden den vijftiger, bij het schiften der papieren, de oogen vocht. Eene kleinigheid herinnerde hem hunne eerste kennismaking te *Leyden*, waar beide in de regten hadden gestudeerd; GRAEVESTEIN was een paar jaren later aangekomen dan TEN HAVE; maar de ernst van den jongen Gelderschman had dezen zelfs ouder doen schijnen dan den vrolijken Amsterdammer - hoe vertrouwelijk hadden zij weldra zamen omgegaan! Het was een boeksken aanteekeningen van GRAEVESTEINS huishouding, dat die heugenis verlevendigde; - het lag voor TEN HAVE open, hij doorliep het. Dáár vermeldden weinige cijfers het kleine kapitaal, waarover zijn vriend als ouderloos jongeling te beschikken had, toen hij de akademie verliet, toen hij zich als advokaat in de hoofdstad vestigde - TEN HAVE zag het jaartal, en gedacht onwillekeurig, hoe algemeen men hem zelven in dien tijd den toekomstigen erfgenaam eener tonne gouds had geacht! - Geen vierde van eene eeuw was het nog geleden, GRAEVESTEIN sliep reeds den langen slaap, en wat was er van hem geworden? - Het blaadje annotatiën behoefde niet te worden omgeslagen, om den aankoop te vinden van het huisraad, voor het huwelijk zijns vriends vereischt, die SOPHIE VERBURG waarlijk niet om haren bruidschat nam; als toeziende voogd wist hij het, - doch hij dacht aan die voogdijschap niet; op een der feesten, bij de heugelijke gelegenheid gegeven, had TEN HAVE voor de eerste maal zijns levens MARIE KORTENHOEF gezien; MARIE, die zes maanden later zijne verloofde was geworden; MARIE, die... - Wat greep den vijftiger aan, dat hij

het boeksken een oogenblik digtsloot, dat hij den vriend vergat, wiens achteruitgang hij zich verklaren wilde, buiten twijfel als het bij hem was, dat geene verkwisting daarvan de oorzaak konde zijn; wat greep hem aan? - TEN HAVE had zich verloofd aan MARIE, zeiden we; hij, de jonkman, die te rijk zoude worden om ooit te praktiseren, aan de schoone, maar arme weeze van goeden huize - en echter, hoezeer over de vijftig, was hij nog ongehuwd! Weder hield hij het boeksken in zijne vingers geopend; weder wilde hij de cijfers van het kapitaal van GRAEVESTEIN volgen, kleiner als deze werden door het gedwongen *far niente* der eerste praktijkjaren - het lot van zoo menig jeugdig regtsgeleerde! - maar het ging niet; maar TEN HAVE'S voorhoofd rustte op nieuw in zijne hand. Helaas! in denzelfden tijd, dat GRAEVESTEIN de eerste geneugten van den echt smaakte, en zich die nadeelige balancen getroosten kon, of dit in allen gevalle deed, dewijl het toch waarschijnlijk was, dat zijne oudere confrères eenmaal hunne rust zouden nemen, of ter rust zouden gaan, in denzelfden tijd, dat zijne ANNE opwies, dat zijn DOORTJE geboren werd, was TEN HAVE allerlei leed ter prooi geweest. Er zijn ongeneeslijke wonden, voor de ziel als voor het ligehaam, wonden, die weder openspringen, als ge dat het minste verwacht. Op eenen schoonen zomermorgen had TEN HAVE eenen drenkeling, een lijk, het lijk zijns vaders! in den vijver van iiun buiten verrast, toen deze vroeg uitgereden heette, om een vierspan rossen te gaan zien, hetwelk naar de paardenmarkt werd gevoerd, een vierspan, de weêrga van het zijne! Die ochtend was het keerpunt van het lot des jongelings geweest; eensklaps werd de pligt, voor zijne moeder en zijne zuster te zorgen, hem opgelegd, daar het bleek, dat eene bankbreuk zijns vaders onvermijdelijk was geworden, als de dood van dezen geene likwidatie *telle quelle* had vergund - MARIE zag van hem af.... Een briefje van hare hand lag in het aanteekeningenboekje van GRAEVESTEIN! Ach! dat dit alles TEN HAVE weder voor den geest moest komen; dat het hem onmannelijk week maakte! leefde hij dan thans niet rustig, regter als hij geworden was? had zijne moeder hem niet gezegend op haar sterfbed? was zijne zuster niet gelukkig gehuwd? - Weder verdiepte hij zich in de aanteekeningen; hij schudde het hoofd bij eene aanzienlijke uitgave zijns vriends, voor eene badreize van dezen en zijne vrouw; hij schudde het hoofd, oud vrijer als hij geworden was! - ware hij in de plaats van GRAEVESTEIN, geweest, hij had zoo goed als deze voor eene hoopeloze

lijderes, voor eene beminde gade, dat laatste middel beproefd! Sedert SOPHIE'S dood nam de vast bitter klein gewordene som des kapitaals jaarlijks weder toe, maar langzaam, maar niet beslissend genoeg, om der beide dochteren een onafhankelijk vermogen na te laten.

TEN HAVE had spoediger de verklaring kunnen vinden, waarom zijn vriend zich geene fortuin verworven had, die naam hebben mogt, - als hij begonnen was, waarmede hij eindigde, - met het opmaken der rekeningen van het loopende jaar. Neen, het was geene overdrijving geweest, als men GRAEVESTEIN had beschuldigd zich zelven en den zijnen te kort te doen, uit vrees zijne cliënten te verongelijken, schoon die beschuldiging dan ook uit den mond van lieden kwam, die niet beter waren dan ongeloovigen, al zorgden zij voor hun huisgezin. Een feit ten bewijze. Op pag. 79 van 's mans Grootboek stond een der eerste huizen der hoofdstad, voor GRAEVESTEIN'S bemoeijingen ten behoeve van hetzelve in zekere zaak, met *f* 40 gedebiteerd, terwijl het credit het zonderlinge verschijnsel opleverde, dat deze post met *f* 150 was voldaan. TEN HAVE vroeg den procureur, die het huis had bediend, of hij er hem eenige inlichting over geven kon. 'Volgaarne,' was het antwoord; 'de chef drong, toen de zaak afgeloopen was, bij mij op de rekening aan. GRAEVESTEIN beweerde, dat hij er schier niets in had kunnen verrigten; ten leste gaf hij mij eene declaratie, verbeeld u, van *f* 40. Ik nam haar aan, maar was dadelijk besloten, die niet in te leveren; zij zou, bij het salaris, dat mij in billijkheid competeerde, hebben afgestoken, als wit bij zwart! Veertien dagen daarna bragt ik GRAEVESTEIN *f* 150 voor zijn aandeel, - ik had waarachtig mijne berekening niet hoog gesteld, - wilt gij gelooven, dat ik moeite had het hem te doen aannemen; verbeeld u, hij noemde het schande!' En als ik er nu bijvoeg, dat die procureur niet tot de schaarlievendste behoorde, dan verbaast het u niet meer, dat ook het bedrag der nog te innen vorderingen TEN HAVE uit de hand viel. Al mogten zij klimmen tot het dubbele, daar waarschijnlijk een jonger ambtsbroeder de loopende zaken voor de weezen wel ten einde zou willen brengen, haar het honorarium overlatende, zelfs met bijvoeging van de opbrengst van zijne bibliotheek en zijn mobilair, er zou toch niet genoeg overschieten, om de dochters in staat te stellen, als jonge jufvrouwen te leven!

Vraagt ge mij, of TEN HAVE zijnen vriend veroordeelde? ik antwoorde u: bijwijlen - als hij vergat, hoe menschelijk het

was geweest, dat GRAEVESTEIN niet gevreesd had, in middelbaren leeftijd, op den leeftijd, dien wij ten minste beleefd genoeg zijn dus te noemen, te sterven. En na die bekentenis vergunt ge mij er bij te voegen, dat er ook oogenblikken kwamen, waarin hij zijnen vriend te liever had, dewijl er geene tranen door weduwen of weezen om de weinige fondsen, welke hij naliet, waren gestort! Als GRAEVESTEIN alle zaken had aangenomen; als hij, voor Engelsche rekening pleitende, in stede van guldens, ponden sterling had geschreven, dan geloof ik niet, dat TEN HAVE zijn vriend ware gebleven, dat zijn geweten, - maar genoeg, wat konde de voogd voor de dochters doen? ‘Familieraad beleggen, als ik toch zal moeten doen,’ zeide hij in zich zelven, toen hij met een bekommerd harte de zusters te gemoet ging; ‘maar GRAEVESTEIN had geene verwante te *Amsterdam*; maar SOPHIE slechts zeer verre, en wie van deze zal toeschieten?’ hernam hij in stilte, toen ANNE en DOORTJE hem in den rouw ontvingen. Hij zette zich; hij kuchte; aarzelend legde hij haar eindelijk den toestand der zaken bloot, en temperde de hardheid van den wenk, dat de huishouding, hoe eer hoe liever diende te worden opgebroken, door de hoop, dat men later zoude zien - wat -.

‘We hebben een billet van nicht ELSABÉ ontvangen,’ viel DOORTJE in; ANNE, die haar lot begon te begrijpen, was voor zich blijven staren; ook bad de voogd bij voorkeur het woord tot de jongste gewend.

TEN HAVE'S gelaat belderde op; nicht ELSABÉ - Mevrouw de Weduwe ACKERMAELS - was eene verre verwante van SOPHIE VERBURG; was sedert jaren kinderloos, was rijk, was oud -.

‘Mag ik het zien?’ vroeg hij.

‘Maar, mijnheer!’ hervatte DOORTJE, en reikte het hem reeds.

Het was een zonderling episteltje:

> ‘*Mijne hooge jaren, mijn been vooral, beletten mij uit te gaan; maar als ik de nichtjes soms van dienst kan zijn, - niet met raad, want dien zullen zij genoeg krijgen, - maar met daad, dan weten zij immers, waar ik woon, en ik zal toonen, dat ik weet, waartoe ik nog in de wereld ben.*
> *Groetende*
> N i c h t ELSABÉ.’

‘Aan de jonge jufvrouwen
GRAEVESTEIN.’

Er was edelmoedigheid in dat zelfde briefje, want GRAEVESTEIN had, sedert den dood zijner vrouw, de kennis naauwelijks

aangehouden; hij wilde ook den schijn vermijden, zijne kinderen jagt te doen maken op een legaat, dat aan nadere betrekkingen van nicht ELSABÉ moest ten deel vallen. Hij was waarlijk geen man van onzen tijd, waarin men soms bij uiterste wilsbeschikkingen van oude dames, ‘de lieve kindertjes’ van aanzienlijke vrienden ruim ziet bedenken - al faalt het der testatrices niet aan verwanten, die maar ampertjes kunnen rondkomen! En welken indruk maakte het briefje op TEN HAVE; wat besloot hij? - houd het mij ten goede, dat ik, ter verlevendiging van mijn verhaal, daar straks in den onvolmaakt verleden' tijd viel, schoon het juister zou geweest zijn, als ik den volmaakt verledenen had gebezigd - ware hij maar niet zoo slepend! Het was mijn doel, van den aanvang van dit hoofdstuk af, u de zusters te doen wederzien in de woning van nicht ELSABÉ; doch ik had dan al het vroeger geschrevene weder moeten inlasschen; geloof mij, ge wint bij den sprong. Sprong? alsof er eene enkele onder mijne lezeressen ware, die me bij de lectuur van het briefje niet reeds vooruitwipte; - vergelijke zij dan nu haar ideaal der oude vrouw met mijne werkelijkheid. -

Mevrouw de weduwe ACKERMAELS, welker woning op den schoonsten van alle burgtwallen der hoofdstad in het oog viel, zoo frisch was zij altijd in de verw, zoo helder waren immer hare roode spiegelglazen; mevrouw de weduwe ACKERMAELS had aan TEN HAVE, die haar den eigen' ochtend nog bezocht, verklaard: ‘dat zij de nichtjes zien moest, vóór zij zeggen kon, wat zij zoude doen.’ Niets kon redelijker zijn, en den volgenden dag waren de meisjes, vergezeld door haren voogd, het door ANNE gevreesde, het door DOORTJE gewenschte, bezoek gaan afleggen, zóó onderscheiden waren beider herinneringen van de bejaarde vrouw. ‘Laat de kinders binnenkomen,’ had haar uit de zijkamer toegeklonken, toen een kabinetstukje van eene neepjesmuts haar had aangediend; ‘och! dat ik ook zoo ligt mijne drie en zeventig jaren vergete!’ was het volgende woord van de weduwe ACKERMAELS geweest, zoodra de volwassene dochters hare rouwkappen ter zijde sloegen en haar kusten. ‘Ga zitten, mijnheer!’ had de oude vrouw tot TEN HAVE gezegd: ‘u liet mij ook maar voortpraten, of de jonge jufvrouwen niet eerder eene kamenier, dan eene kindermeid noodig hadden! - Biecht nu eens zuiver op, nichtjes!’ - de dochteren waren ter wederzijde van haren armstoel blijven staan; - ‘schrik je niet van dit vel en been van drie en zeventig jaren?’ Er was

eene stilte op gevolgd, die het TEN HAVE goed had gedacht af te breken; door nicht ELSABÉ was hij, terwijl zij de nichtjes bleef aanzien, heusch, maar kort teregt gewezen; de oude had tegelijk met den vluggen voet gescheld: ‘Daatje! geef mijnheer eene pijp!’ Het was geschied, en nicht ELSABÉ had zich weder tot de GRAEVESTEINTJES gewend: ‘Heugt het je nog, nichtjes! dat wij elkaêr vóór een jaar of acht eens te *Velp* hebben gezien? mij heugt het, want het was mijn laatste uitstapje! - als jij 't je herinnert, zoo spreek.’ Welk eene gevoelige snaar was door de oude, in die vraag, zoo onverwacht aangeroerd geworden; want het heugde ANNE wel, hoe zij was doorgehaald, dewijl ze, met nicht ter kerk gegaan, in de Profeten naar den tekst had gezocht, die in de Handelingen school, en het was juist op haar geweest, dat de blik der zonderlinge vrouw bij die vraag had gerust. Er was eene tweede stilte gevolgd; maar ditmaal had TEN HAVE slechts eene pijp gerookt; DOORTJE was tusschenbeide gekomen: ‘Toen heeft u mij nog zoo veel van mama verteld!’ Hoe de groote oogen van het grootje hadden geflikkerd bij het wederwoord: ‘Waar, kind! en braaf ook; ga zitten, DOORE! - ANNE! neem ook maar een' stoel; we zullen den tekst in de Handelingen later weleens naslaan.’

Eene vreemde vernieuwing der kennis!

Even vreemd als deze, was ook het afscheid geweest: ‘Nichtjes! je kunt bij me komen logeren, wanneer je wilt, - al te veel zal ik niet knorren, maar een beetje kan heilzaam, zeer heilzaam zijn!’ - En de voogd had het aangeraden,-schoon ANNE er bezwaar in had gezien; ten leste was er ook door haar ingestemd, dewijl de inventarisatie haar verschrikte; GEESJE zou dan daarover toezigt houden; DOORTJE van tijd tot tijd naar huis gaan, - alles als van ouds! -

Volle veertien dagen waren de zusters alreeds gasten van nicht ELSABÉ geweest; - het was theedrinkenstijd; de oude vrouw ontving de meisjes weder na haar dutje. Gedurende dat half uur, dat uurtje, mogten zij op hare kamer gaan, óf in den tuin, óf wandelen; ‘voor mij wordt de dag al wat lang,’ was nichts woord; ‘het is wijs, dat de nacht komt.’

Nicht ELSABÉ breide een steekje; - DOORTJE schonk thee. ANNE zag van haar werk op.

Ik heb een verzoek aan u, nicht ELSABÉ!

ANNE moge het verantwoorden, waarom zij deze nooit aansprak, zonder bij beider betrekking ook den zeldzamen voornaam te voegen - doof was de oude vrouw niet.

‘Laat hooren, ANNE!’

‘U is zoo goed,’ - de woorden stikten ANNE schier in de keel, ‘u is zoo goed ons te logeren; mag mijne piano niet hier worden gebragt?’

Het meisje had er TEN HAVE eenen wenk van gegeven, - maar deze had zich gehouden, als had hij het niet gehoord.

‘Het spijt mij, ANNE! dat ik uw eerste verzoek,’ antwoordde nicht ELSABÉ, ‘niet kan toestemmen,’ en het *kan* werd met nadruk gezegd.

‘Niet *kan*, nicht?’ viel ANNE heftig uit.

‘Neen, kind!’ zeide de oude vrouw, en zeide het goedig.

‘En waarom niet, nicht ELSABÉ?’ vroeg ANNE, een weinig beleefder, het is waar.

‘ANNE!’ hernam de drie en zeventigjarige, en haren oogen ontging de spanning niet, waarin het meisje toeluisterde; ‘ik zou u het tiktakken gaarne vergunnen; maar uw voogd is met mij afgesproken, dat ze zal worden - verkocht.’

‘Verkocht!’ kreet ANNE, schel.

‘Bedaar, kind! ik val niet schrikachtig; maar toch zou ik....’

‘Och neen, nicht ELSABÉ! belet.....’

‘Beletten?’ viel de oude vrouw op hare beurt in; ‘dat *mag* ik niet.’

‘o Als ge wildet -.’

‘ANNE! als men lang leeft, dan leert men willen, wat men mag, schoon het strijd kost, eer men zoo verre komt! Houd mij niet voor hard, kind!’ voegde de drie en zeventigjarige er weder goedig bij; ‘maar je kunt de rente noodig hebben.’

‘Liever een kleedje minder; liever eten noch drinken, dan mijne piano te missen!’

‘Dat is dwaasheid,’ zeide de oude vrouw, - die van tiktakken had gesproken.

‘Ik *wil* niet, dat zij verkocht worde!’ hernam ANNE, ‘het is mijn eenig genoegen!’

‘Kind! die wil is te *lang* gevierd!’ Nicht ELSABÉ en ANNE hadden zamen maar veertien dagen omgegaan!

‘t Is eene gedachtenis van mijn vader.’

‘Hij had er je betere kunnen nalaten....’

ANNE zweeg - de klove gaapte, en DOORTJE, die dit gesprek, schier zonder eenige tusschenpoozen gevoerd, angstig had aangehoord, mogt dien eigen' avond nog twee of drie malen beproeven haar aan te vullen, er kwam geene verzoening tot stand! -

Nicht ELSABÉ geloofde ten beste van ANNE, geloofde uit pligtbesef te handelen, al was de eerste les wat streng; al zag zij, - we zullen later zien waarom, - bij het laatste woord voorbij, dat de kinderen van SOPHIE VERBURG ook die van Mr. JOHANNES ARNOLDUS GRAEVESTEIN waren, indien die man zelf haar geen doorn in het vleesch was geweest! ANNE, van hare zijde, ANNE huiverde alreeds van verpligting aan eene vrouw, die dus over haren vader oordeelde; - dat de tiktakster het wel met haar meende, kwam niet eens bij haar op. De schemering viel in; de lamp werd aangestoken; DOORTJE las naar gewoonte eene preek van BROES, den lievelingsleeraar van nicht ELSABÉ - maar trots al de scherpzinnigheid der oude vrouw, vond zij den stijl duisterder dan ooit, dewijl het in haar eigen gemoed niet helder was - ANNE hield prekenlezen voor huichelarij, en DOORTJE wenschte naar het: ‘Amen!’

Iets, waarnaar ik onder 's mans gehoor nooit heb gewenscht.

Het avondmaal werd door het drietal stroef en stil gebruikt; de zusters wenschten nicht ELSABÉ goeden nacht; de zusters gingen naar hare ouderwetsche slaapkamer, en alleen waren zij er, schoon zamen, toch a l l e e n . Hoe anders dan gister, omstreeks denzelfden tijd! Toen hadden zij gelagchen en geschertst over de vreemde vogelen des behangsels; toen hadden zij de mandarijntjes, in de hoeken des vertreks, de knikkers doen schudden, - als waren zij de dartele dochters eener vroegere eeuw geweest, wanneer deze zich vrij gevoelden van baleinen rijglijf en baleinen rok. Een oogenblik van joligheid, waarom gij de meisjes, hoop ik, niet minder acht; een oogenblik, als er bijwijlen komen moesten, zoodra de GRAEVESTEINTJES buiten den dampkring van nicht ELSABÉ waren, die, hoe goed ook, de geschiktste gastvrouw voor alle karakters niet was. Arme zusters! - het onweder, dat DOORTJE lang reeds had zien opkomen, was uitgeborsten, - voor afleiden bleek de ure voorbij; - wat moest zij doen? - zij peinsde, - ze zweeg. En ANNE? Het tijdstip bleek gekomen, waarin zij toonen konde, of de goede voornemens, bij het sterfbed van haren vader opgevat, ernst waren geweest, heilige ernst; - het zou de eerste toets zijn - hoe stond zij dien door? - Daar sloeg DOORTJE haren blanken arm om de leest der zwijgende; daar zag zij haar zoo hartelijk aan, terwijl zij waagde te vragen: ‘Was je ook te heftig, ANNE?’ - al het ant woord dat zij kreeg, waren tranen van spijt; ANNE stiet haar van zich; ANNE wierp zich op eenen stoel neêr. Woede, mag-

telooze woede, het is waar, maar toch woede, flikkerde die donkere oogen uit, zoodra de brandende droppels waren afgewischt; - toen DOORTJE haar eene poos had aangestaard, toen deze haar naderde, klonk het dof: ‘Ga slapen, DOOR! ge begrijpt die vrouw niet; ge doet het mij evenmin! -’ En ANNE ontkleedde zich werktuigelijk; ontkleedde zich weldra rapper; het was of het haar lucht gaf; zoodra zij de bruine lokken ontslagen had van den band van *fer de Berlin*, die ze straks bedwong, schudde zij het rijzige hoofd, schudde zij de donkere, golvende haren als van toorn; in haar zelve telde zij de vele grieven op, welke zij tegen nicht ELSABÉ, tegen TEN HAVE mogt doen gelden! Veertien dagen lang, verbeeldde zij zich, veertien dagen lang, had zij de luimen der eerste geduldig gevierd; veertien dagen lang had zij zich de schikkingen van den lesten gelaten getroost - de voogd had haar over den verkoop der piano niet eens geraadpleegd; de verwante had haar in haren vader gegriefd! Zie, als dat de gevolgen waren van geen geld te hebben; als dat de genade, dat de gunst moest heeten, die haar beidden - genade, zij huiverde er van! - dan was het wèl, dat zij het nu reeds wist! Alles, wat het zijn mogt, alles liever dan deze. Hoe had zij zoo lang lijdelijk kunnen zijn? Waarom was zij teruggedeinsd voor een helder bewustzijn van haren toestand? Faalde het haar dan aan kracht? Was zij dan niet jong? Er moest iets bevredigends schuilen in de kennis van haar lot; het jagen harer polsen bedaarde, dacht haar; het hijgen harer borst hield op, meende ze; zij kon, om DOORTJES wille, wel te bed gaan, - beraden moest ze zich, besluiten zou ze. En al beefde hare hand als een blad, toen zij de nachtkaars ontstak op den ouderwetschen blaker, en al stoven er vonken door zijnen traliekrans in het water, dat er op dreef, toen zij hem van de tafel op den gueridon zette, zij merkte het niet op. En al zag zij er uit als een geest, toen haar blik in den spiegel viel, zij schreef het toe aan ‘dat helsch leelijke glas,’ met zijne bloemen in het verfoeliesel gewerkt, met zijne overkrulzieke lijst.

Eene ure later! ik wenschte, dat in mijne plaats een schilder u de groep schetste, door de hoofdpeluw der zusters aangeboôn; als het blonde kopje der jongste hem in verzoeking had gebragt eenen kus te stelen, liefelijk als hare wangen bloosden, geestig als het gouden haar zich krulde om den blanken hals, de oudste zou hem weêrhouden, zou hem geboeid hebben door de geestdrift, waarvan haar gelaat glansde, en gij hadt die ver-

rukking gezien - woorden volstaan voor haar niet. - Eene ure later, zeide ik, en DOORTJE sluimerde, DOORTJE sluimerde rustig, als eene roos; - schoon het beeld meermalen misbruikt is, heb er vrede mede, zoo het gelukkig gebezigd wordt - DOORTJE sluimerde benijdenswaardig - want ANNA had haren ‘goeden nacht’ ten-minste beantwoord; want inniger dan eene poos te voren had het kind nog nooit gebeên; slechts het suizen van engelenwieken strijkt zóó zachtkens de oogleden digt! ANNE daar entegen, ANNE waakte nog; ANNE staarde, bij den schemerschijn der nachtkaars, de saaijen gordijnen uit, maar zag niet de voorwerpen, welke haar in de slaapkamer omringden; maar zag eene opgetogene schare rondom haar; een publiek, dat zij verrukte; dames, die zwegen; heeren, die in de handen klapten; een publiek, voor welks toejuichingen zij oor was, louter oor; dewijl deze haar de onafhankelijkheid waarborgden, naar welke zij, in hare mijmering van dat uur, lang had gestreefd; - die haar, in haren waan van dat oogenblik, eindelijk ten deel viel. o Het stralende der zege! hoe schoon stond het der edele lijnen van dat anders overernstig gezigt! En echter, de glans dier oogen werd duister; de lach week van den mond; viel het daaraan toe te schrijven, dat ANNE verrast werd door het heftige harer verzuchting, die de stilte stoorde - ? door eene onwillekeurige vergelijking van deze met het ademhalen der zuster, aan hare zijde, melodisch-liefelijk, als dat eens kinds? ANNE was er in geene stemming toe; een kil vocht brak hare slapen uit; eene huivering, als die der koorts, deed hare leden rillen; zij had zich voorgespiegeld, wat genots er al in de gave der kunst school, - was de laatste háár ten deel gevallen, ten deel gevallen in genoegzame mate? Kunstenaars, die mij leest, eigenlievend als uwe mededingers u schelden, eigenlievend als gij u zelven misschien bewust zijt te wezen! ieder uwer heeft weleens aan zijn talent getwijfeld, - het is maar eene der schattingen, alle genialiteit opgelegd! - doch als die vreeze u overviel in eene ure van gebrek, in eene ure, dat er harmonie werd vereischt tusschen uw hoofd en uw hart, om in de behoeften van het oogenblik, in het brood voor den dag, te kunnen voorzien, dan eischt ge niet, dat ik u ANNE'S schrik breeder schetse; gij gevoelt dien, en wie buiten u zou dien verstaan? Het meisje was dien angst, zoomin als een uwer, lang ter prooi; zij was het korter, dan gij het geweest zijt; want zij trad de baan eerst op; diep gevoelde zij het, zulk een zelfbedrog bestaat er

niet, als haar geloof aan aanleg zou geweest zijn voor eene kunst, die zij tot nog toe slechts had liefgehad om haar zelve; waaraan zij eene weelde dank wist, die geen derde begreep! Moeite mogt het haar kosten, eer zij slaagde; moeite zonder voorbeeld; moeite zonder einde; het was niet die, welke haar afschrikte; zou er dan ook geen genot schuilen in het streven naar den lauwer; was het behalen van dezen geen leven waard? Dat er tevens aan bet verwerven van den krans schatten konden zijn verknocht, het was niet in haar opgekomen, vóór de dood haars vaders haar gevoelen deed, wat geld gold!

De dood haars vaders - de kunstenaresse ging onder in het kind! - Na eene pooze zag zij op DOORTJE, en wist niet, of zij haar benijden of beklagen moest; doch liet de gordijn vallen; - doch vlijdde het kloppende hoofd neêr. -

Nicht ELSABÉ deed het nog niet - nicht ELSABÉ de klok der kerk in de buurt t w a a l f na - nicht ELSABÉ beloofde zich zelve den volgenden ochtend ‘te zullen zien;’ - maar toen aan het ontbijt dezelfde stroeve stilte had geheerscht, welke gister het avondmaal onderscheidde; toen ANNE een paar uren later zich gereed maakte om uit te gaan, toen vond nicht ELSABÉ het best, ‘niets’ te zeggen, ‘niets’ te doen, - en wij zullen, als ge wilt, ANNE vergezellen.

(*Het Vervolg in het volgende Nommer.*)

Het zingen van den Slaaf.

(*Vrij gevolgd naar den Amerikaanschen dichter* H.W. Longfellow.)

Uit de hut des negers rezen
  Aan d'Ohio-stroom bij nacht
Liedren als JEHOVA prezen,
  Toen Hem Isrel offers bragt,
En mijn voet gleed trager voort
Door het statig sluimrend oord.

Luide zong hij DAVIDS Psalmen,
  Schoon in slavenboei gekneld;
Luide zong hij zegegalmen
  Van den koninklijken held;
't Vorstlijk harpgezang van 't Oost
Ruischte in 't verre Westen troost!

'k Hoorde 't lied, vóór dertig eeuwen
  Aan de Roode Zee gedicht -
Langs den Leidsman der Hebreeuwen
  Was ze wederzijds gezwicht,
Maar van heel 't Egyptisch heir
Gaf zij ros noch ruiter weêr!

De ooren leenende aan die zangen,
   Werd mijn harte droef te moê:
Onbeschrijfelijk verlangen
   Naar verlossing klonk mij toe
Uit de weemoedvolle klagt,
Waar zich 't lied in had verzacht.

Zie, 't geviel in de eerste dagen
   Der gemeente van den Heer:
PAULUS wordt in boei geslagen;
   SILAS kromt zich naast hem neêr -
Tot het paar de hoofden buigt,
En in banden Gode juicht!

Daar beweegt van schrik zich de aarde,
   Daar betoont de Hemel hulp!
't Steenen huis, dat hen bewaarde,
   Davert als een rieten stulp, -
Open is 't gesloten graf,
En hun ketens vallen af.

Maar wat engel daalt er neder,
   Die der slaven boeijen slaakt?
Maar wie schudt het aardrijk weder,
   Tot verstokt gewisse ontwaakt?
Biddend zag mijn blik omhoog
Naar der heldren starren boog!

E.J. POTGIETER.

Mengelingen.

Het Gustaf-Adolfs-feest[1].

(*Uit het Zweedsch van* Esaias Tegner.)

Christelijke toehoorders! We zijn heden in het huis des Heeren niet enkel zaamgekomen, om deel te nemen aan eene gewone ochtenddienst, en God te danken, die ons gedurende den nacht heeft behoed, die zijne zonne weder over de kinderen der menschen liet opgaan; maar we zijn hier vergaderd om tegelijk plegtig gedachtenis te vieren van den roemrijksten, doch tevens rampzaligsten dag, welke ooit over ons vaderland aanlichtte. Immers, het is heden de dag, waarop, twee honderd jaren geleden, GUSTAF ADOLF sneuvelde, Zwedens grootste Koning, Zwedens edelste mensch. Het was een roemrijke dag, want de held viel in de armen der zege; - dood lag hij daar, maar op het door hem veroverde veld. Bij duizendtallen waren zijne vijanden rondom hem gevallen, als een verzoeningsoffer aan zijne schim. De dag zijns doods was voor hem ook de dag der eere. En echter mogt deze niet minder een dag van rouwe heeten, want de overwinning was gekocht tot den ongehoorden prijs zijns heldenlevens, en met hem gingen al de groote ontwerpen ten grave, die nog onuitgevoerd, misschien zelfs nog maar half beraamd, in zijn begaafd gemoed sluimerden. Daarom werd zijn val niet alleen door zijn heir betreurd, niet alleen door de krijgslieden hard van harte en grijs van haar, die als kinderen om zijne lijkbaar stonden te schreijen, en van welke meer dan één zijne droefheid bezegelde met den dood! - daarom niet alleen betreurd door zijn vaderland, dat voor hem geene opoffering te groot had geacht, en welks

(1) Gevierd 6 November, 1832.

volk, na zijn verscheiden, eene kudde zonder herder geleek; dat half *Europa* tot vijanden had, en welks troon werd bekleed door een kind. Over zijnen val weeklaagden niet enkel zijne geloofsgenooten, tot wier bescherming hij gekomen was, en die in hem het laatste anker hunner hoop zagen meêslepen door den storm; over hem rouwden ook al de edelen onder zijne tegenstanders, die, huns ondanks, de grootheid van zijnen heldenaard begrepen en waardeerden, en wel tranen van deernis wijden moesten aan den voortreffelijke, die schier bij den ingang zijner loopbaan viel.

Voor de meeste uwer, christelijke toehoorders! behoef ik de omstandigheden niet te vermelden, door welke de groote koning op dat bloedige tooneel werd gevoerd. Het is u bekend, dat de strijd, dien hij streed, in waarheid een heilige oorlog was; een kruistogt, niet ter verovering van het heilige graf, maar ter bewaking der edelste vrijheid van allen, die van zijn en zijner geloofsgenooten geweten. Sedert de hervorming was er gedurende eene gansche eeuw geen middel onbeproefd gebleven, had men zich zelfs geweld noch listen geschaamd, om de afgevallenen weder te brengen in den schoot der katholijke kerk. Het is die kerk, welke tot in onze dagen, tot in den tijd harer vernedering toe, nog nooit een' enkelen der eischen heeft teruggenomen, die zij gelden deed, toen zij het toppunt harer magt had bereikt, onfeilbaar, onverzoenlijk, onchristelijk in het innigste van haar wezen, dewijl zij een blind, een onredelijk geloof tot voorwaarde stelt, schoon een onredelijk christendom eene onmogelijkheid is, daar de eene openbaring de andere niet weêrspreken kan. Die kerk werd toen geschoord door den magtigen maar bekrompenen en bijgeloovigen keizer FERDINAND. Plonderende en moordende, togen zijne legers reeds twaalf jaren lang, van het eene einde van *Duitschland* naar het andere, en een hervormd vorst, de koning van *Denemarken*, die zich de zaak der verdrukten had aangetrokken, was afgeslagen, was over de grenzen zijns rijks teruggewezen, na eene vreesselijke nederlaag. Er bleef den vervolgden alzoo geene andere hoop over, dan die op den bijstand, welken de Zweedsche koning hun verleenen kon; ook kwam hij hun ter hulpe, wel met eene kleine schaar, maar die in honderde strijden was beproefd, maar die door den geest van haren aanvoerder werd geblaakt. Bij *Breitenfeld*, op de voortaan in de wereldgeschiedenis vermaarde vlakten, die *Leipzig* omringen, werd de afdoende slag geleverd; voor de eerste maal

zijns levens leerde de oude TILLY, leerden zijne bloeddorstige drommen, hun heil zoeken in de vlugt. Het lot des dags werd beslist door de nieuwe krijgskunst, welke GUSTAF ADOLF zelf had uitgevonden en volmaakt; door den onwankelbaren moed zijner dapperen, maar vooral door die plotselijke, bliksemsnelle ingevingen op het slagveld, aan alle groote oorlogsgeniën bedeeld. De heiren, die daar streden, waren van weêrszijde gering in getal, bij de ontelbare, onafzienbare drommen, door lateren tijd in het vuur gevoerd; doch al hadden er ook millioenen tegenover elkaêr gestaan, de uitslag had wel bloediger, maar de gevolgen hadden niet grooter, niet van onmetelijker invloed kunnen zijn, dan ze waren. Vergelijkenderwijze gesproken, zeide het weinig, dat de kern des keizerlijken legers was vernield; het had onoverwinnelijk geschenen, en het was geslagen; de mogelijkheid het weêrstand te bieden, leed geen' twijfel meer; de uitgedoofde hoop gloorde in de harten der edelsten weder op. De gevolgen van dien dag zijn door de wereldgeschiedenis in allerlei rigting geboekt, en vallen ook nog in onzen tijd in het oog; geen der eerste werd door den overwinnaar verzuimd, die voortvloog van zege tot zege, die alom als een verlosser werd begroet. Weldra sidderde zelfs de magtige keizer in zijne hoofdstad, sidderde hij in den kring zijner geslagene legerhoofden en van schrik verbleekte monniken; wat anders bleef hem over, dan zich tot WALLENSTEIN te wenden, WALLENSTEIN, wien hij zijn afscheid gegeven had, wien hij diep had gekrenkt? Deze was ongtwijfeld de grootste veldheer zijns tijds geweest, had hij niet geleefd in de eeuw van GUSTAF ADOLF; ge zoudt hem een groot man hebben genoemd, ware hij tevens edel en open geweest. Maar hij behoorde tot de geesten der duisternis; hij leefde slechts in en voor zich zelven; hij bleef ook voor zijne naaste betrekkingen een raadsel; bijgeloovig was hij, maar met al de wantrouw, al het ongeloof zelfs, gemoederen van die diepte eigen; hij verbeeldde zich, zijn lot aan het gewelf des hemels te kunnen lezen; hij achtte zijn geluk aan den loop der starren verknocht. Eensklaps hoorde de wereld zijnen grooten naam weder, hoorde dien, als ware het eene werftrom geweest; de ledige legerplaats liep vol, liep over, rondom zijne tent, en een heir toog te velde, vreesselijker dan een der vorige was. Bij *Nürnberg* ontweek hij den, slag, dien zijn ridderlijke tegenstander hem dadelijk leveren wilde. Bij *Lützen* was alle kans, dezen te ontwijken, voorbij. Eer het lot der volken gewogen was, viel echter de held, toe-

vallig van de zijnen gescheiden, en misschien door sluipmoord omgebragt. De mare zijns doods vloog ijlings door de strijdende gelederen, en wekte bij deze eene verbittering, eene woede op, welker uitbarsting geene menschelijke magt konde weêrstaan. Het heir was zonder aanvoerder; maar de verklaarde geest des gevallenen staarde reeds uit de avondwolken neder, en vuurde de zijnen aan, en verijdelde tegelijk de pogingen van WALLENSTEIN'S kalm genie en van PAPPENHEIM'S dollen aanval. Eerst bij het invallen van den nacht nam het bloedige dagwerk een einde; op nieuw was het vijandelijke heir verstoven als kaf.

Zoo viel op acht en dertigjarigen leeftijd, de grootste van een geslacht van groote mannen, de grootste der WASA'S. Vóór hem en na hem is menig veroveraar gevallen als hij; maar geen enkele heeft eenen zoo vlekkeloozen, zoo spiegelklaren naam nagelaten, als deze. GUSTAF ADOLF behoorde tot die grootsche, echt menschelijke helden, van welke *Griekenland* en *Rome* ons zoo vele voorbeelden schonken. Te regt mogt men zeggen, dat de groote ouden in hem herleefden, maar met veredelde trekken, maar met deugden, die christelijk waren geworden. Even als CAESAR of ALEXANDER, was hij het rijkste, het meestomvattende genie van zijnen tijd, en ware hem langer leven beschoren geweest, het lijdt geen' twijfel, dat hij, hun gelijk, de gedaante der wereld herschapen hadde voor eeuwen. In helder overzigt, in omvang en diepte van ontwerpen, was hij huns gelijke, en als aanvoerder des heirs droeg hij geheel den stempel van eenen eenvoudiger, krachtiger tijd. Dapper, tot braverens toe, was hij altijd aan de spits, waar het oogenblik beslissend bleek; was hij het bijwijlen ook, waar niets zijn waagstuk verontschuldigde; niets, dan dat hij zich in het gevaar verlustigde, dat hij gaarne met den dood spelen mogt; dat hij tegelijk én de arm én het hoofd des heirs zijn wilde. De gave, ieder uitstekend man bedeeld, allen, die hem omringen, te bezielen, was hem in de grootste mate eigen; van den eersten bevelhebber onder hem af, tot den pas aangekomen' krijgsknecht toe, was er geen enkele in zijn leger, die zich niet onoverwinnelijk achtte onder zijne banier. In dit en in menig ander opzigt wijkt hij niet voor iemand dergenen, welke de vroegere wereld grootst en genierijkst acht; maar hoeverre overtreft hij die allen niet, waar sprake is van reinheid des doels, van edelheid der gedachte, van vroomheid des harten! In eenen ruwen, in eenen schier bandeloozen tijd, toen oorlog voeren en gruwelen plegen

bijna hetzelfde waren, drong hij onophoudelijk, beide door les en door voorbeeld, op medelijden met, op menschelijkheid jegens de overwonnelingen aan. In zijn bijzonder leven was hij de edelste, de ridderlijkste, de beminnenswaardigste man van zijn gansche rijk. Waar hij kon, vergoedde hij de onregtvaardigheden, door zijnen harden vader gepleegd, en als hij zelf uit overijling iemand had gekrenkt, bood hij eene persoonlijke voldoening aan, welke menig ambteloos burger zou hebben geweigerd te geven. Zijne vertrouwdste vrienden waren mannen, op welke het land roem droeg, niet enkel door hunne geboorte, maar ook, maar meer nog om de groote gaven, hun door de natuur bedeeld, om veelzijdige beschaving en beproefde geschiktheid voor zaken van staat. Hij vreesde niet, de uitstekendste naast hem te plaatsen, want hij waagde er niets bij, en zijne ziel was voor afgunst te groot; waar hij eenen zeldzamen aanleg opmerkte, daar had hij dien lief, daar moedigde hij dien aan, daar ontwikkelde hij dien, en toen hij viel, toen waren het zijne groote leerlingen, zoowel in den oorlog als in den vrede, die zijn werk voltooiden; toen werd door hen de eere des lands gered. Zijne welsprekendheid, bij de WASA'S een erfgoed, was van de eenvoudige, vroegere soort, geboren uit de helderheid des hoofds en de warmte des harten, en die daarom tegelijk overtuigt en meêsleept. Wie konde den blondlokkigen, blaauwoogigen, beminden WASA-zoon een verzoek afslaan? Hoe uitgeput het land zijn mogt, door zijnen twintigjarigen krijg, geen der stenden, die hem weigerde, wat hij ter voortzetting van dezen vroeg! Zelf geleerd, en van kindsbeen af met de taal en den geest der oude wereld vertrouwd, had hij kunsten en wetenschappen lief, en bevorderde die gaarne; verre van de eene een onnut gerel, of de andere een overtollig sieraad te achten, schatte hij die den bloesem des menschelijken gemoeds, den waarachtigen levensgeest beide van kerk en staat. Daarom schonk hij ook, milder misschien dan zijne inkomsten hem veroorloofden te wezen, zijn voornaamste vaderlijke erf, de zoogenaamde *Wasagoederen*, aan *Upsala's* Hoogeschool, en stichtte, onder den onophoudelijken oorlog, op menige plaats des rijks instellingen tot onderwijs, ter beschaving der jeugd. De voornaamste schrijvers zijner dagen vereerde hij niet enkel door bescherming en opmerkzaamheid, maar zelfs met persoonlijke vriendschap; onder het gekletter der wapenen was hij bijwijlen in hunne werken verdiept, en men zegt, dat hij in den nacht vóór zij-

nen dood het schoone lied dichtte, dat ge met zijnen naam in het Zweedsche Psalmboek aantreft. De innige godsvrucht, het onwrikbaar vertrouwen, die op zoo aandoenlijken toon uit dat eenvoudige, heerlijke gezang spreken, behooren tot zijne eigenaardigste trekken. Immers, het zijn vooral deze, welke hem van de meeste helden, zoo der oude als der nieuwere tijden, onderscheiden; het zijn deze, welker krans van stralen zijn koninklijk beeld voltooit. Geenszins was die godsvrucht gegrond op het bijgeloof van een zwak gemoed; nog minder was zij eene huichelmom, naar den eisch der omstandigheden aangepast; neen, zuiver en onvervalscht woonde zij op den bodem van zijn groot heldenhart, en had dit slechts aan haar zijne kracht en zijne liefde dank te weten. Hij was vol van de levende, van de onwrikbare overtuiging, zonder welke er onder menschen niets groots is volbragt, dat God hem inderdaad tot zijne taak had geroepen; dat het de zaak Gods en des lichts was, waarvoor hij op aarde werkte, werkte, dag en nacht. Voor welke zaak streed, voor welk doel viel GUSTAF ADOLF? - Gij weet het allen: voor de handhaving der Protestantsche kerk, voor de zuivere Evangelische leer, die ieder onzer belijdt. Maar wat houdt die leer eigenlijk in? waardoor onderscheidt zij zich van de andere? Voorzeker ook door velerlei meer of minder gewigtige, meer of minder betwiste leerstellingen; maar dit is toch volstrekt de hoofdzaak niet. Voor eenige schoolformulen, waarmede de schriftgeleerden aller tijden elkander om de ooren hebben geslagen, trekt geen man als GUSTAF ADOLF zijn zwaard; voor die onbeduidendheden zet hij zijn eigen leven en de welvaart zijns rijks niet op het spel, en zij, die zijnen oorlog uit zulk een oogpunt beschouwen, begrijpen in waarheid niets van zijnen grooten, van zijnen helderen geest. De hoofdzaak in de hervormde geloofsbelijdenis, de heerschende gedachte in den zamenstel onzer leerbegrippen, wat is zij anders dan dat geene menschelijke magt, geen menschelijk gezag, ons geloof aan banden zal leggen, binnen de wijduitgestrekte grenzen door de openbaring bepaald, dat het onderzoek in alle rigtingen de toom zal worden gevierd, en het menschelijk verstand, dat ook eene openbaring is, het toetsregt ongekrenkt zal behouden? Die gedachte is de groote vrijbrief der menschheid; zij is Gods koninklijke verzekering aan de aarde; zij is des Christendoms innigst merg en kern. Zonder haar is geene ontwikkeling van den verhevensten aanleg onzes geslachts mogelijk; zonder haar staat de beschaving der

menschen stil, als een verrottende poel, of leidt slechts tot eene verfijnde, ijdelheidlievende barbaarschheid. Waar de vrijheid den geest ontzegd wordt, daar kan ook geene burgerlijke vrijheid zich ontwikkelen; - geen band is zoo drukkend, als die, welke werd vastgeklonken aan den hemel. Daarom getuigt ook de ondervinding, dat in alle landen, waar die gedachte zich nog niet kan doen gelden, het menschelijke geslacht stilstaat, of, erger nog, achteruitdeinst. Ten minste is dit onloochenbaar het geval, zoolang het pauselijk leerbegrip nog werkelijk in het harte des volks leeft, en niet enkel op zijne lippen. Waar ook dat geloof bezwijkt, daar is gewoonlijk tevens al het gevoel voor het hoogere en hemelsche in den mensch uitgedoofd. Het ongeloof heerseht er in de plaatse des bijgeloofs, en de vrijheid raast als een losgelaten wild dier. Aldus is de hervormde kerk nog altijd de hoogeschool van het menschelijk geslacht; zij is de vesting des lichts; zij is de schildburg der vrijheid. Voor haar was het, dat GUSTAF ADOLF de wapenen aangordde; het waren die schatten, welke hij uit de verwoesting wilde redden. Ware hij niet geweest - zie, Gods wijsheid is ondoorgrondelijk, en aan wapenen faalt het Zijn tuighuis nimmer - maar, naar menschen wijze van zien, zoude Europa's beschaving tien eeuwen zijn vertraagd; duisternis had ons allen omvangen; zelfs ons vaderland zou weder zoo bijgeloovig zijn geweest, als het was, eer LUTHER en WASA opstonden, en de tempel, waarin ik tot u spreek, was misschien den een' of anderen verganen heilige toegewijd; was misschien een kramerstal voor monniken, die vergiffenis der zonden verkochten aan den meestbiedende.

Zoo groot eene gedachte school er dus in den heldendood des grooten konings. Twee honderd jaren zijn sedert vervlogen, en honderd moeten er weder voorbijgaan, eer onze nakomelingen eenen hoogtijd als dezen kunnen vieren. Over eene eeuw, hoe zal het er in het noorden dan uitzien? Ach! geen onzer, die het aanschouwen zal; onder de talrijke hoofden, die ik voor mij wemelen zie, schuilt niet een enkel, dat dan nog opgeheven wordt; allen, allen, zullen zich ter ruste hebben gelegd in de aarde. Maar die aarde zelve, wie zegt ons, dat zij dan nog bestaat, dan nog, als nu, haren loop om de zonne volbrengt? Zoowel de openbaring als het verstand leeren ons, dat zij eenmaal vergaan zal, en velen schijnt het toe, als ware hare mate dra gevuld, als begon haar schuldbeladen hoofd zich te neigen, zoo als het zaad in den oogsttijd pleegt te doen

Wie weet of niet eene der dwaalstarren, die haar thans van nabij bedreigen, uit de baan slingert, en haar door heuren vlammenden staart uit de ruimte verzwinden doet? Doch al blijft zij over, hoevele veranderingen kunnen er niet plaats grijpen in honderd jaar? Onzen tijd wete ik u niet beter voor te stellen dan als een' jongeling, zijnen lusten verslaafd; zijn pols slaat, neen, jaagt, als die van eenen koortszieke; omkeeringen, die vroeger menschenleeftijden eischten, rijpen nu in weinige maanden. Wat hebben wij te hopen of te vreezen? Wij zijn een gering, een arm volk, door magtige naburen omsloten. Van ons geldt het woord, u straks uit den Zendbrief voorgelezen, dat: ‘wy den stryt hebben tegen de machten, tegen de gewelthebbers der werelt, der duysternisse deser eeuwe.’ In het duister regeren zij, wier maatschappij na tien eeuwen nog niet zoo verre gekomen is, dat zij de onvervreemdbaarste regten der menschen erkent; zij, in wier rijk nog geene medeburgers zijn, maar slechts heeren en slaven, die verkocht worden als ander vee. Het verscheelt niets, of zulke wilden in paleizen of in tenten wonen. Bij hen vergeleken, zijn wij een gering volk, en zullen wij op redding mogen hopen, zoo moeten wij die niet verwachten van ons aantal, of van onze uitwendige magt, maar slechts, maar alleen van eenen beteren, eenen edelaardiger', eenen vasteren geest onder ons zelve. Maar, ach! hoe is de geest onzer vaderen verkoeld! Groote God! Gij, die in zoo menig tijdvak uwe hand over *Svea* hebt uitgestrekt, hoor ons heden, verhoor ons op den sterfdag van GUSTAF ADOLF! Verwek, zoo als Gij weleer deedt, *indien* het vereischt wordt, en *wanneer* het vereischt wordt, in onzen lande een' held; leer hem zijn volk herscheppen; leer hem uitdrijven en wegwerpen, niet enkel de uiterlijke ijdelheid, die schittert in de woning, en schittert van de kleederen, maar ook de innerlijke, de gevaarlijker, die aan het harte des volks knaagt. Doch heeft uwe wijsheid anders besloten; hebt Gij bepaald, dat onze naam zal worden uitgewischt van onder dien der volken; dat de rust in de graven onzer vaderen door den hoefslag der rossen van barbaren zal worden gestoord, zoo laat ons ten minste vallen zonder schande; laat ons strijdende vallen, zoo als het past aan GUSTAF ADOLF'S volk!

De magt des lichts, de vrijheid van den geest
Verkondde ik hier. - Wat waar' mijn taak geweest,
o Gij, wiens blik ons aanstaart uit den hoogen!
o Gij, in wien heur mengling ons verrukt!
Hadt gij uw zwaard voor beide niet getogen,
Hadt ge op uw tijd uw' zegel niet gedrukt?
Uw zwaard, waarbij der hagelwitte schachten
Van d'englenrei geen huivering doorrilt;
Uw zegel, dat van voor- op nageslachten
In erf mogt gaan, der menschheid boezemschild!
't Is nog uw band, die de edelen vereenigt
Van alle volk, van ieder kerkgeloof,
Als liefde 't leed van onderdrukten lenigt,
Of moed den dwang van geesten straft als roof.
Wat vrijheidskreet een latere eeuw mogt slaken;
Wat gruwbre plage op vorstenhoofden viel;
Wat strijd in de onze en land en zee doe blaken,
Één vrijheid slechts is waarheid: die der ziel!
Als gave Gods werd zij bedeeld aan allen; -
Als gave Gods kwijnt elk bij haar gemis; -
Of zou de mensch niet van zijn' rang vervallen,
Waar hem verleên noch toekomst helder is?
Gij streedt voor haar, verhevenste der helden!
En God zal u naar uw geloof vergelden!

Eeuw uit, eeuw in, verborgen krachten rijk,
Bleef zich natuur sinds uwen dood gelijk.
Op Breitenfeld ziet de eigen zonne neder,
Die na de zege u aanloeg van den trans,

En jaarlijks komt de lent' bij Lützen weder,
   En jaarlijks vlecht ze er om uw' terp haar' krans.
Helaas! de magt uws volks ging sneller onder;
   Helaas! het won geen lauwren eeuw aan eeuw!
Europe ontwende aan Svea's oorlogsdonder,
   Sinds de adelaar triomf vierde op den leeuw.
Ons resten thans ten bolwerk tegen haatren,
   Ter veiliging van ons gezonken hoofd,
De diepten slechts der wederzijdsche watren,
   En de armoê 's lands, die luttel buits belooft.
Uw heldenschaar, die 't wereldrond deed beven,
   - Een handvol stof in Ridderholmens kerk -
Moge in ons lied voor alle tijden leven,
   Vergeefs zoekt zij haar kroost in 't worstelperk.
Ons naakte tijd plukt gretig vijgebladen,
   Den stamboom af, die onzen trots blijft voên, -
Wij *spreken* driest van onzer vadren daden;
   Doch waar zijn zij, die naar hun voorbeeld *doen*?
Verscheiden geest! zoo ge uit der zaalge oorden
Ons gadeslaat, erbarm u over 't Noorden!

   En toch, hoe wuft ook onze tijdgeest zij,
   Voor wie van u gaat jaar, maand, week voorbij,
Of, eer de nacht vergetelheid mag schenken
   Van 't geen de dag ons baarde in vreugd en smart,
Voelt zich het hoofd een wijl genoopt tot denken,
   Verlustigt zich een wijl in mijmren 't hart?
Wij leenen 't oor aan edeler gedachten;
   Wij vieren bot aan zuiverder gevoel,
En 't was u soms, als schonk 't u nieuwe krachten,
   En 't scheen u dan, als riedt gij 's levens doel.
't Gebed vergunde u wieken aan te schieten;
   Het voerde u meê in rappe hemelvaart;
Een hooger heil dan louter aardsch genieten
   Verlangde uw ziel en werd u geopenbaard.
Goud, aanzien, roem, bleek nietig in uwe oogen,
   Der menschheid zaak te dienen werd u lust,
En diep waart gij door 't lot uws volks bewogen,

Ter nood zich meer die heilge taak bewust;
Ofschoon 't weleer het bijgeloof deed siddren,
Ofschoon 't weleer de toorts voor de aarde ontstak,
Europa's school van vrome en vroede riddren,
Wier wapenschild de dood slechts zuchtend brak!
Ach! thans ontaard tot duldens toe van dwergen,
Die, kruipende in hun helmen, eerbied vergen!

o Svea-volk! o Mannen, die mij hoort!
Voert geestdrift ooit zoo verre u met zich voort,
Dat ge u in 't stof schier los gevoelt van de aarde,
Dat ge uit het stof tot in den hemel blikt,
Braveer den lach, die menig hart vervaarde,
En menig goed in harten heeft verstikt.
Laat spotters u hoofdschuddend dweepers heeten,
Maar gij zegt nooit wanhopig: 't Is een droom!
Ontaarde zoon! wie onzer 't kon vergeten,
Hoe 't voorgeslacht dien droomde vroed en vroom;
Hoe God zijn' arm gesterkt heeft in het strijden;
Hoe 't met Zijn hulp de zege er voor verwierf;
Hoe zalig 't is om zulk een zaak te lijden;
Hoe zalig zelfs, die 't leven er voor dierf!
Zie! hierbeneên heet slechts het tastbre waarheid;
Zie! hier beneên, heet al het edle dicht;
Maar onderschept ge een' straal van hooger klaarheid,
Waardeert haar, komt, en buigt u voor het licht!
Of deed hij 't niet, wiens feest wij zamen vierden,
Al droeg zijn kruin de kroonen van het Noord?
Of kent ge een' held, wien schooner lauwren sierden,
Wiens naam gij meer de wereld zeegnen hoort?
Of wenscht ge niet aan hem gelijk te sterven,
Om, hem gelijk, genade te verwerven?

E.J.P.

De zusters.

(*Vervolg van blz.* 336.)

IV.

Eene drokke straat, eene wereld in het klein! Vruchten van het saizoen en voortbrengselen des lands, - vruchten uit verre hemelstreken en voortbrengsels van het andere halfrond der aarde verrassen er den voetganger bij iederen schred, wisselen zich voor zijnen blik met elke woning af. We gaven, in ruwe omtrekken, de tallooze verscheidenheden van voedsel aan; maar welk kort begrip zou niet vervelend lang worden, wanneer we gewagen wilden van de oneindige gedaanteverwisselingen, waardoor de mode er voorziet in de kleeding der beide geslachten, der verschillende leeftijden, der standen, nog veelvoudiger dan deze? Nooddruft des levens, - behoeften, uit de beschaving geboren - wenschen, in eischen verkeerd, daar overvloed hunne vervulling tot gewoonte maakte - alle worden door die reeks van winkels bevredigd; liever nog, alles, ter bevrediging van deze gevorderd, bieden ze aan. Immers, eene wijle stilstaans, eene poos luisterens, eene vraag is genoeg, om het doel dier tentoonstelling te vermoeden, te doorzien; - het schouwspel blijkt maatschappij; in dien gonzenden korf onderscheidt ge de hommels van de bijen; werkzaamheid, die voortbrengt en weelde, die verteert; - hoe ik u beklagen zoude, als ge meendet, dat ge, met die weinige opmerkingen, het veld hadt afgemaaid! Een drokke straat, eene wereld in het klein! Een andermaal bepale ik misschien uwe aandacht bij de misdrijven, die zij ongestraft plegen ziet; bij het mededoogen, waarvan zij zoo zonderlinge blijken oplevert; thans vrage ik u slechts, welk begrip men zich toch van poëzij vormt, als men haar prozaïsch scheldt? Het tooneelstuk is nog niet opgevoerd, dat zulk een aantal van contrasterende karakters, tegen elkander

doet uitkomen, als de volkshoop gelegenheid geeft te leeren kennen in een woord of wat. Geen wijsgeerig betoog overtuigde me ooit zoo innig van de waarheid, dat de mensch tegelijk de koning der aarde en de slaaf zijner driften is, als een blik op dien drom van mijns gelijken, daar zonder mom voor het gezigt. En wat ik liever nog vermelde, dan de aardige uitspanning en de beschamende les, waarvan ik met een woord sprak, de leerrede is nog niet gehouden, welker toepassing aanschouwelijker voorstelt, dan de straat het te ieder ure doet, dat geld geene onontbeerlijke voorwaarde is voor geluk; - of ANNE GRAEVESTEIN in eene stemming ware geweest, om het op te merken!

De *Doelensluis* af, het *Schapenpleintje* over, de *Kalverstraat* ingegaan, had zij ooren noch oogen voor het gewoel en gejoel van de menigte om haar henen; vervuld als zij was van het ontwerp, zich zelve van den dwang haars voogds te ontslaan, zich van alle verpligting aan nicht ELSABÉ te bevrijden. Er speelde geen glimlachje om hare lippen, bij de ironie op de liefhebberij onzes tijds voor zuilen en zuiltjes, onwillens, onwetend zelfs, in de basterd-gothische pijlers voor een galanteriemagazijn te kijk gezet; en de logenstraffing der theorie, dat de roomsche ritus bevorderlijk zijn zou voor zuiveren smaak in beeldende kunst, door een anders onschuldig boekwinkeltje geleverd, merkte zij niet eens op. Onwillekeurig verried haar stap het gejaagde van haar gemoed; schier was zij niet langer de jonge jufvrouw, die u ruischend voorbijglijdt, die schuchter opziet, die ter nood groet; het scheen, dat de eerste poging, om onafhankelijk te worden, al de vermogens van haren geest op slechts één punt rigtte; zij zag rond, zonder te zien; zij had haast.

'Hemel, ANNE!' klonk het haar eensklaps in de ooren, terwijl zij LOUISE OVENS voor zich zag, gereed, uit een der *Magasins de soieries et de nouveautés*, in een smaakvol koetsje te wippen; - als ANNE opgemerkt had, dat de trede was neêrgelaten, dat het portier openstond, dan ware zij om het rijtuig heengegaan, en niet langs de winkelkasten.

'LOUISE!' hernam zij, verrast, bijna vrolijk, en drukte hartelijk de glacévingertjes; - want al had de blondine nooit tot hare vertrouwde vriendinnen behoord, de verschijning wekte aangename herinneringen op; - de palfrenier liet den knop des portiers los, en trad een' voet twee, drie ter zijde, - de meisjes wisselden eenige woorden.

Dáár verschoof eene gestalte op de kussens van het koetsje;

dáár gluurde een gezigt de ontmoeting der schoolkennissen uit het rijtuig aan; dáár tikte eene hand, zeker louter bij toeval, tegen het voorste regterglas.

'Het is mama!' zeide LOUISE, ANNE met zich troonende, 'laat me u presenteren, - mama, jufvrouw GRAEVESTEIN! - ANNE, mama!'

'LOUISE heeft mij zoo veel van *la belle pianiste* verteld,' zeide mevrouw OVENS, nadat ze zich zittende had gebogen,'dat ik uw' naam had moeten raden, jufvrouw GRAEVESTEIN! Als ons rijtuig minder *désobligeant* was, ik zou u een plaatsje aanbieden -.'

'Verpligt, mevrouw!' viel ANNE in; hoe ongaarne zou ze zich hebben zien brengen, waar zij wezen wilde!

'Maar ik bid u,' voer mevrouw OVENS voort, 'laat deze *disgracieuse receptie* u van verdere kennismaking niet afschrikken; we gaan in de volgende week naar buiten - LOUISE, weet ge, *tracteert* de harp,-het zoude eene heele *acquisitie* voor onze *société* zijn, als u ons eenige dagen.....'

'o Mevrouw!' zeî ANNE, zoo als men het zegt, wanneer men noch aanneemt, noch afslaat.

'*Pauvre orpheline*!' hervatte mevrouw OVENS, 'afleiding zou u goed doen; op het land zien wij zeer weinig menschen; uw *deuil* kan dus geen bezwaar zijn; zeg niet: neen, *ma chère*! LOUISE zal er u toe overhalen, als zij u overmorgen eene visite brengt.'

'Ik zou het lang gedaan hebben,' viel LOUISE in; 'maar ik wist niet, of het mevrouw de Wed. ACKERMAELS aangenaam zou wezen.'

'Nicht is in dat opzigt zeer heusch,' deed ANNE der oude vrouw regt; 'je wist dus, LOUISE! dat we....'

'Alles, *ma chère*!' hernam mevrouw OVENS; 'ge hebt meer vrienden dan ge gelooft.'

'U is wel goed, mevrouw! - ik dank u, ik dank u van harte!' bragt ANNE uit; 'doch ik vergeet waarlijk waar we zijn,' voegde zij er bij; een paar heeren, naar de *Munt* slenterende, lorgneerden de scène; 'mevrouw OVENS, uwe dienares! - adieu, LOUISE! adieu!'

'*Sans adieu*!' klonk het, '*au revoir*!' en de palfrenier sloeg het portier achter de jonge jufvrouw toe, en wipte op den bok, weg rolden de dames.

Die arme ANNE! Ondanks haar zelve, vergeleek zij haar lot met dat van LOUISE - en echter zou zij, ten prijs der koelheid,

deze eigen, met haar willen ruilen? Neen, - nooit! - en met veêrkrachtiger stap ging zij verder, ging den *Heiligen Weg* op, ging het huis langs, dat weleer de lofzangen der Clarissen hoorde, en dat nu weêrgalmt van de verwenschingen der gegijzelden; - eene gevangenis, welke DICKENS bezoeken moest, om haar voor heel *Europa* ten toon te stellen! - ging het *Koningsplein* over, het verbaze u niet, dat hare hand, onder de kap, eensklaps langs hare oogleden gleed. Van verre zag zij het huis haars vaders! In andere stemming plagt zij het jaren lang van die zelfde sluis te onderscheiden, gedachten, als het nooit had gewekt, rezen thans bij haar op; - 'voort!' dacht zij, 'voort!' - en waartoe u langer opgehouden; waarom ons niet eensklaps met haar op de *Baangracht* verplaatst, waar zij vroeg: 'of hier niet ergens Mijnheer BURDACH woonde?'

'De muzijkmeester? o ja wel!' antwoordde haar een wijf uit eenen kelder, waarboven 'Water en Vuur' stond te lezen, 'ziet ué waar die blompotten voor de ramen staan, daar woont hij!' en terwijl ANNE 'dankje!' zeî, en voortging, kwam het wijf den trap op, zette de armen in de zijden, en begon een praatje met de jufvrouw van boven, die in het nachtjak over de onderdeur lag. 'Wat moet die bij den oude?' vroeg het water en vuurtje; doch ik spaar u de vriendelijke gissingen, welker aard ieder vermoedt, als ik er bijvoege, dat een gebogehelde schoenmaker, die ze hoorde, terwijl hij in het voorhuis der naaste woning op zijnen driestal zat, der buurtjes toeriep: 'Zoo als de waard is, betrouwt hij zijn gasten!' De jufvrouw in het nachtjak droop af, ik meen, droop haar kamertje in; 'wel, draak! wat let me!' riep het water en vuurtje; maar ANNE was reeds buiten het bereik hunner stemmen, en ter teekening van de buurt volstaat de toets. Zeven of acht huizen voortgegaan, haalde onze heldin de schel eener onderwoning over, waaruit haar, toen de deur geopend werd, een galm te gemoet klonk, als die eener koperen keel; neen, een geluid als dat van een brullend beest. 'Woont hier Mijnheer BURDACH?' vroeg ANNE, ongeloovig; - 'boven!' hernam de knaap, die haar open had gedaan, hernam het brutaal, en sloeg haar de deur voor den neus digt, want hij had, op ons tooneel, in zeker stuk eenen brief binnengebragt, en niemand weet welk een' hoogen moed het geeft, als men eens op de planken is geweest, als men eens in de houten kast voor het publiek heeft gesproken. 'Excuseer,' had ANNE gezegd, aangeborene heuschheid verkwistende, en zag thans eerst, dat de woning inder-

daad twee ingangen, of, juister gezegd, een' in- en een' opgang had; daar de deur der laatste aanstond, spoedde zij zich de trappen op, zonder het touw aan te raken, dat, naar het scheen, eene leuning verving.

Op het bordes gekomen, tikte zij tegen de voorkamersdeur, tikte zij andermaal - er werd niet ‘binnen!’ geroepen; maar een hond sloeg aan, - en toch, dat gebas hield op, daar een zoet stemmetje het dier bestrafte; ANNE tikte ten derdemale - hond en stem zwegen allebeî. Wat zou ze doen? Aan de achterkamer tikken? Maar ‘de muzijkmeester woonde, waar de bloempotten voor de glazen stonden’ - en dies draaide zij den knop van de deur om - het gebas vernieuwde zich niet - dies opende zij die een kiertje; de groote bruine oogen van een' lob bes van een' patrijshond, de blaauwe kijkers van een meisje van een jaar zes of zeven keken haar aan. ‘Woont mijnheer BURDACH hier!’ vroeg zij ten derdemale; het kind sprong vertrouwelijk naar haar toe: ‘ja!’ zeî de kleine, en trok haar binnen; de hond vlijde zijn' fraaijen kop op de voorpooten neêr, terwijl hij iedere harer bewegingen bleef gadeslaan.

‘Paatje komt zoo weêr!’ begon het meisje, en zette, zoo goed en kwaad het ging, ANNE eene stoel, en stond een' poos aan haren schoot haar aan te zien, vrij, vrolijk ding als ze was - toen sprong zij weder naar den hond in den hoek, en trok hem bij de ooren, en reed op hem rond, als waren ze zamen alleen geweest.

Ondanks de vreemde ontvangst, achtte ANNE het niet onwaarschijnlijk, dat de muzijkmeester BURDACH er woonde, want men kon én buurt én trap vergeten, om het uitzigt dat de beide vensters verleenden; want de stoffaadje van het vertrek was eener betere woning waardig. Door het bloemperk van den hangenden tuin henen, zag ANNE de kruinen van het geboomte der schans, door eene zomerkoelte zachtkens heen en weêr geschud; zag zij in het verschiet de weiden achter de singels; zag zij aan hare regter- den omgang van eenen molen, op het bolwerk van de buurt. Het geheel had iets van buiten, hetgeen een man, die zin voor de natuur bezat, aan wien de zuiverste smaak van allen was bedeeld, dien voor het land, met de afgelegene ligging, met menigerlei ongerijfelijkheid verzoenen kon; vooral in den zomertijd, wanneer de lommer het verval verbergt van schuren en loodsen en stallen, die anders der wijk iets afzigtelijks geven. Een blik op het huisraad overtuigde ANNE te meer, dat zij wel zoude doen eenige oogenblikken te wachten - er lag een groen en

grijs geruit tapijt op den vloer; er hingen drie vogelkooitjes boven het damspiegeltje; er hingen een paar gezigten van den *Rhijn* aan de wanden, en mogten de meubelen, het ouderwetsche kabinet vooral, betere dagen hebben gekend, eer de laden miskleurig werden, eer de beslagsieraden hun verguldsel verloren er stond eene mooije piano in de kamer: ANNE'S blik rustte er begeerig op.

Het was, of het kind dien begreep - 'speel een walsje,' vroeg het zoo vriendelijk, terwijl de teêre handjes beproefden het deksel op te ligten; 'ik wals met *Caro*!'

En wat ANNE aan DOORTJE vóór acht of tien jaren misschien zou hebben geweigerd, willigde zij thans der vreemde kleine gereedelijk in; de handschoenen gleden van de vingers; zij nam plaats op het krukje.

'*Caro*!' beval het kind.

ANNE zag spelende om; de patrijshond sprong naar de maat, of het hem lust was, en schoot hij te kort, en stoof hij op zij, dan zette de kleine hem te regt, dan wipte ze over hem heen, in natuurlijke bevalligheid, zonder wedergâ; het meisje gilde het uit van pret.

'Een *Strausje*!' vroeg het woelwater.

ANNE gaf toe; - een dier vervoerende, bedwelmende, walzers, welke het Weener volksleven als een' roes van zinnelijk genot aanschouwelijk maken, ruischte van de snaren, en toch werden het kind en *Caro* eensklaps in hunne dwarlvaart gestuit; toch stonden zij eensklaps in schilderachtige, koddige verbazing stil. Midden onder het spel had ANNE zich aan de woeste dartelheid der toonen geërgerd; was zij uit de maat van den walz overgesprongen in eene droefgeestige *adagio*; fantaseerde zij over alles, wat er in haar gemoed was omgegaan, gedurende de beide weken, dat zij het genot eener piano had ontbeerd. Ik wenschte muzikus te zijn, om u te kunnen vertolken, wat er al uit die toonen sprak: eene herinnering aan hare jeugd, een gebed misschien aan den geest haars vaders! - BURDACH'S binnentreden stoorde eensklaps de fantasie.

Er is een tijd geweest, waarin twee blinden de meest gezochte muzijkmeesters der hoofdstad waren; onbeduidend als de bijzonderheid schijnt, licht zij echter den zin onzer grootouders voor spel en zang karakteristiek toe. Elk dier beide onderwijzers was organist eener hervormde kerk; ieder hunner leerde der jeugd psalmen spelen, en gezangen ook, mits het hoofd des huizes nieuwerwetsch genoeg dacht, om deze geen' godslasterlijken gruwel te achten. Houd de twee blinden voor een

oogenblik eens voor types van het toenmalig onderwijs hier te lande, en toets er zijne strekking aan; onder het vrijgeleide der vroomheid, kwam de kunst het huis in - was het wonder, dat de eene als de andere zich doorgaans in den uitslag harer pogingen zag teleurgesteld? Niemand, die beweren durft, dat het godsdienstig gevoel der natie aan de kunst zijne wieken heeft dank te weten; op hare beurt ontkent de muzijk, dat ze bij ons hervormd kerkgezang ooit dienst deed als priesteresse. Het haperde aan de methode dier meesters, meende zij. Liefelijk, innemend, zich naar de onderscheidene vatbaarheden schikkende, was deze zeker niet, als wij geloof mogen slaan aan de vertellingen, dat drillen om de ooren tot de alledaagsche straffen behoorden; dat de maat door de vereelte voetzool des onderwijzers op de teenen van den leerling werd getrapt. Het schortte aan gebrek van godsdienst bij de blinden, zeî de vroomheid. Zinnelijk, prikkelbaar, levendig als zij waren (en dat is wèl blinden-individualiteit), wil men, dat hunne scherts al de scherpte had van eenen door geene afleiding verstompten, door geene opleiding beschaafden geest, dreven zij den spot met de leerredenen huns tijds, die zij hoorden tot vervelens toe. We zijn den meesters hard gevallen, - lag de helft der schuld niet bij de leerlingen? Helaas! de behoudende partij van het laatst der achttiende eeuw ten onzent was alles slechts ten halve; - ik wil er geen borg voor blijven, dat beide blinden prinsgezinden waren; dat, er niet één patriot onder hen school; - maar in allen gevalle, zoo veel is zeker, dat de oranjeklanten, die hun de hand boven het hoofd hielden, het loffelijk vonden, partij te trekken voor het geloof, tot van die misdeelden toe; - dat er van liefde voor de muzijk weinig sprake was, en nog minder meenens. Anders hadden die twee meesters, mannen van talent, als men ons hen afschilderde, ten minste de kern van een muzikaal publiek moeten vormen; - anders hadden de orgelconcerten - door hun voorbeeld ook in andere steden in zwang gebragtherinneringen moeten nalaten en leerlingen opwekken; - anders moesten we ons thans voor het minst door eenen volkssmaak in kerkgezang onderscheiden! Gelukkig, dat we u straks vroegen, die beide blinden voor types van het onderwijs te houden; immers, zonder dat woord zou men ons nageven, dat wij van hen alleen eischten, hetgeen twee en eene halve eeuw reformatie ons niet leerden, evenredigheid tusschen middelen en doel, in de verheerlijking Gods, door een waardig gebruik der ons geschonkene stem! Slechts als laatste leermeesters op orgels en orgel-

tjes - die ons uit de dagen onzer vroegste jeugd, schemerig, in binnenkamers en zalen heugen - slechts als overgangsmannen tot een nieuw tijdvak der muzijk ten onzent, behoefde ik hen in deze vlugtige schets.

Gevaarlijker mededingster dan ooit de clavecimbaal was geweest, deed de piano allengs die kabinetten wijken, waaruit de galm door de woning plagt te varen, tot hij den buren in de ooren daverde; - de smaak nam eene andere rigting, door een ander geslacht. Als gij ooit hebt beproefd, dezelfde hoofden om beide speeltuigen te groeperen, dan eischt ge geen bewijs voor de waarheid der laatste stelling. Allonge-paruiken en gekapte mutsen - des noods, en in de dagen des vervals, haarzakken en kornetten rondom een huisorgel, dat gaat! - maar de piano eischt los haar, als de technische term is, gesneden, naar de mode der maand het vroeg, maar zonder poeder; - gekruld of opgestoken, gevlochten of gescheiden, al naar het haar lustte; maar blonde of bruine, maar gitzwarte of goudgele lokken, zoo als de natuur die gaf. Het nieuwe instrument bragt nieuwe muzijk mede en andere meesters; achterlijk als ons volk in de kunst bleek - vergeleken met den vreemde - waren het uitheemsche, waren het beurtelings Fransche en Duitsche. Zie, als de inheemsche van dien tijd den lof hadden verdiend, hun bijwijlen door onzen volkstrots toegezwaaid, waarom grepen zij dan de gelegenheid niet aan; toen de muzijk weder de uitspanning onzer beschaafde wereld werd, stond de kans schoon, om de dagen der dochteren van ROEMER VISSCHER te doen herleven! Of men ten minste eene poging hadde beproefd, de vingers onzer jonkvrouwen weder te gewennen aan de gulden snaren der luite van HOOFT! Verre van ons, dat wij eensklaps eene nieuwbakken nationale muzijk zouden hebben gewenscht, met uitsluiting van iedere andere - er is een hemelsbreed onderscheid tusschen zulk een' ongerijmden eisch en het billijk verlangen naar eenige weinige, oorspronkelijke liedjes, ‘*Partant pour la Syrie*,’ mogt aan de orde van den dag zijn geweest, niet louter dewijl Hollands eerste koningin het dichtte, eer zij die kroon droeg, ook dewijl men er talent en gevoel in waardeerde; - *Freut euch des Lebens* mogt weêrklank hebben gevonden, als de gelukkige uitdrukking van menschelijken zin voor vreugde, overal elders even goed te huis als op de bergen van *Zwitserland*; - wij, die beide overnamen, die het eene als het andere speelden en zongen, wij zouden ook onze wenschen, ook ons lief en leed van dien tijd, door toon en klank

hebben veraanschouwelijkt; - ach! de blijken, dat wij het deden, waar zijn ze? - Laat hooren, wat u heugt, - ik wil boete doen, zoo ik onregt deed; maar beroep u tegenover de honderde bewijzen van navolging, welke ik boven de aangehaalde; zou kunnen bijbrengen; niet op een paar oorspronkelijke volksliederen, te lang om ze uit te zingen, en daardoor reeds hun eigen vonnis wijzende - iedere zang hebbe iets van eenen zucht! - De piano begon te heerschen, zeiden we, en Fransche en Duitsche meesters met haar - doch het leed niet lang, of de oude stamverwantschap deed zich zegevierend gelden in de liefde, welke de kunst van het laatste volk ten onzent boven die van het eerste verwierf; BURDACH - doch behoef ik u nog te zeggen, tot welke school hij behoorde, Germaansch als zijn naam u reeds in de ooren klonk?

Vijf en dertig jaren lang had hij reeds onder ons gewoond; vijf en dertig jaren lang les gegeven op den ochtend, dat hij ANNE te zijnent verraste; en krachtig krulde het grijze haar nog langs zijne slapen, al was de kruin in het laatste tiental kaal geworden van verdriet. Sprekende tegenstelling dier afzigtelijke blinden, op welke de kunst, welker doel harmonie is, schier geenerlei invloed uitoefent, wat voorkomen en gebaren betreft; boeiden zijne donkerblaauwe oogen u, door den weemoed, waarin zij dreven, door den glans, die er bijwijlen uit lichtte; bewezen zijne gestalte en zijn gang, dat de zin voor het welvoegelijke slechts eene andere openbaring van dien voor het welluidende is. Innemend was ‘de oude;’ innemend tot u liefwordens toe, te meer welligt, daar hij niets van dat kruipend-vleijende had, waarmede zich zoo vele zijner landgenooten ‘*den reichen Holländren empfehlen*!’ BURDACH verzekerde zijnen leerlingen nooit, dat het oord, waarin hij de wijk had genomen, toen *sein Landesherr*, alles behalve *landsväterlich*, de jeugd zijner staten voor vreemd goud veilde, hem dierbaar was geworden, dierbaarder misschien dan zijn geboortegrond; - en echter twijfelde geen enkele van deze er aan; echter was ieder hunner er van overtuigd. BURDACH stofte nimmer op zijne liefde voor de kunst, aan welke hij zijn brood was verschuldigd; maar zoo de muzijk van balletten, als die van *het Uitstapje naar H a a r l e m* , b.v., door de blinden op clavecimbaal of piano achtergelaten, waar hij les gaf, plaats had gemaakt voor die van MOZART; zoo eenige zijner discipelen, ten gevolge zijner leiding, BEETHOVEN bestudeerden, REETHOVEN begonnen te begrijpen, dan gaf hij zich zelven in stilte de getuigenis, dat hij aan hun on-

derwijs zijn leven niet vergeefs had gewijd; dan geloofde hij zich te mogen vleijen, dat zijne pogingen voor de kunst, vroeger of later, vrucht zouden dragen. ANNE GRAEVESTEIN - want onze inleiding dreigt geen einde te nemen - ANNE GRAEVESTEIN behoorde tot die weinige gunstelingen, van welke hij hooge verwachting had - met het kind op de knie, verzekerde de grijze haar, hoe zeer het bezoek hem verheugde.

'Ach, mijnheer BURDACH!' hernam ANNE, 'het is geene contravisite voor de condoleantie, mij door u gebragt; ik kom tot u, dewijl ge toen zoo hartelijk met mij spraakt; dewijl gij altijd zoo welwillend voor mij geweest zijt! Ik heb raad noodig, den raad van een' kunstvriend; daarom wende ik mij tot u.....'

'*Und bist mir willkommen*!' viel hij goedig in, en verbeidde Wat ANNE verder zeggen zou; - erger u zoomin als zij het deed, bid ik, aan een enkel Hoogduitsch woord, waarmede de man van tijd tot tijd zijn Hollandsch zultte! - Germanismen zal ik hem zoo min mogelijk laten zeggen; - de Commissie ter Taalzuivering, door het Instituut benoemd, heeft voor de eerste jaren in dat opzigt werk genoeg te doen in den Augiasstal van 'UEd. veel gelezen *Handelsblad*.'

ANNE aarzelde; - 'vader! mijnheer BURDACH!' begon zij, en een blosje tintte de anders bleeke wangen; 'vader was niet rijk!' gelukkig dat aan GRAEVESTEIN het hooren der verzuchting was gespaard, welke de bekentenis haar kostte; 'het is waarschijnlijk, dat wij iets zullen moeten doen.'

'En gij denkt les te geven, jufvrouw GRAEVESTEIN! kwam de grijsaard haar voor, op even eerbiedigen toon, als hij plagt te bezigen, wanneer hij enkele malen ten disch haars vaders had aangezeten - ANNE greep er moed door; ANNE vroeg hem, of hij geloofde, dat zij aanleg genoeg bezat, om door strengere studie, in de kunst te slagen -.'

'Strengere studie?' herhaalde hij, glimlagchende; 'als iemand zich ooit gewacht heeft zijnen leerlingen van *b* te spreken, eer zij *a* meester waren, dan deed ik het - en nu ik mij zelven geprezen, neen, regt heb gedaan, zie ik niet in, waarom ik aarzelen zou, het ook u te doen. Ge hebt er nooit naar gestreefd, in de kunst sterker te schijnen dan ge waart, jufvrouw GRAEVESTEIN! - *ik* vergunde u te fantaseren; *Sie componirten zuweilen recht genialisch*; strengere studie! - Eene handleiding tot onderwijs is van harte tot uwe dienst, en ik beloof u, dat zich niemand over u beklagen zal, - maar...'

ANNE zag hem aan, sprakeloos aan; - doch hare regterhand, die op de toetsen der piano rustte, aan welke zij straks had gespeeld, verried wat er in haar gemoed omging, dobberende tusschen hoop en vrees; hoe snel zij de vingers van het speeltuig naar zich toetrok; de snaren trilden, zoo zeer hadden ze gebeefd.

'*Sie sind nervenschwach*, jufvrouw GRAEVESTEIN!' hernam, BURDACH; 'ik wenschte, dat ik een glas water voor u had. -'

'Och, ga voort,' viel zij in, 'uw goede raad zal mij spoedigst doen bedaren!'

'Gij wilt les geven,' begon de oude op nieuw, '*liebes Kind*!' zoo noemde hij haar weleer dikwijls, als haar spel hem had verrukt; 'ge weet niet wat les geven is! Zie mij zoo vreemd niet aan, als wildet ge mij vragen: 'heb ik dan zelve niet les genomen?" - indien gij eens de enkele der honderd waart geweest, bij wie dat les geven mij lust was, terwijl het bij de overigen last mogt heeten, ondragelijke last! Jufvrouw GRAEVESTEIN! ik vleije u niet, - ik overdrijve evenmin - het is de vloek onzer kunst in dit land, dat zelfs een genie er van de muzijk niet leven kan, ten zij het zich getrooste, les te geven! Ik spreek niet van de kleine onaangenaamheden, er aan verknocht; onaangenaamheden, voor het gevoel eener vrouw welligt nog krenkender, dan voor dat van ons mannen, die zich daarover leeren heenzetten: de minachting der dienstbaren, de minachting der ouders, de ontvangst op de voetmat, de ontvangst in eene koude kamer, de bejegening, die u gevoelen doet: 'och, 't is de meester maar!" - *Ein wenig Philosophie, liebes Kind*! en wij vereelten *für die Umgebung*; maar het leeren zelf gaat pijnlijk, zes van de zeven maal. Gij hebt er mij nooit van hooren spreken, ik klage er zelden over, want weinigen verstaan ons; de groote hoop scheldt het: *Künstler-Kränklichkeit*! Doch zoudt gij gelooven, dat er oogenblikken in mijn leven zijn geweest, waarin ik wenschte, dat ik mijne handen aan den ploeg mogt slaan; dat zij de spade hadden gehanteerd, liever nog, dan langer gedoemd te wezen, der botheid zin voor het schoone in te scherpen - *ein wahrer Unnsinn*! - dan der ijdelheid in staat te stellen, een half uur lang met geleende veêren te schitteren - 'als zij dat stukje donderdagavond maar kan, mijnheer!" - *die Frau hiesz eine dilettante*! Of het hierbij nog bleef; of ge naar de vorderingen derzulken niet beoordeeld, gevonnisd, veroordeeld werdt dooe een publiek, dat de kunst eene koordedanster

acht; die te luider wordt toegejuicht, naar mate zij in grilliger, gewaagder sprongen slaagt; ‘men kan geen oog houden op zijne vingers!” - *Piano-Gaukler, allerletzten Geschmacks*!’

‘Ergerlijk moet het zijn, mijnheer BURDACH!’ hernam ANNE; ‘maar als men des daags les heeft gegeven, dan musiceert men des avonds voor zich zelven, en dat stelt schadeloos!’

‘Och! de lente gelooft den herfst niet, als hij haar vertellen wil, dat in de kunst weinig bloesems vruchten worden,’ zeide de muzijkmeester in zich zelven, terwijl hij het hoofd schudde, en voegde er tot ANNE bij: ‘in de jeugd, ja, jufvrouw GRAEVESTEIN! zoolang men het les geven maar middel acht, om een hooger doel te bereiken; bloos er niet om, dat ik uwe gedachte ried; - ik ben ook jong geweest, ik heb ook eerzucht gekend! Om den wille van mijne echtgenoote verloochende, overwon ik haar; - *nein*, HEDWIG! *nein*!’ zeide hij, zijner verscheidene vrouw gedenkende, en zag op, alsof hij aan de gemeenschap van geesten geloofde, - ‘*es dauert mich nicht, wir waren g l ü c k l i c h ! - Entschuldigen Sie*,’ begon hij weder tot ANNE; ‘maar als ge concerten geven wilt, leg u dan niet aan den band des lesgevens; neem dan nu uw besluit; ik kan u in drie woorden mijnen raad geven; ga naar *Parijs*! - doe het hoe eer hoe liever! *Conservatoire, École de Musique*, hoe die school heeten mag, bezoek haar, - *an Empfehlungsschreiben soll's Dir nicht fehlen, liebes Kind*! - Helaas! de bloeitijd der Duitsche kunst, der Duitsche opera - *o, wie ich sie hier kannte*! - is voorbij! - alles moet vlug en vrolijk, of verbazend en vreemd wezen; *die Franzosen liefren Ihnen das eine wie das andre*. - Gedruisch in plaats van gevoel - overlading in stede van diepte; *so will's die Zeit*! Hollandsche, als ge zijt, moet gij het hooren; men zal u bewonderen, als gij uit *Parijs* terugkeert, al waart ge er ook achteruitgaan, *car vous brillerez! brillerez*! - Ik ben bitter, meent ge, toch niet, - trots dat het mij deert, WEBER te zien wijken voor AUBER, *und* MOZART, *der einzige, für* MEIJERBEER; - ga naar *Parijs*! Gevormd zult ge er niet worden; ge wierdt het gelukkig in eene andere school; maar wilt ge die vorming voltooid zien, voltooid naar den eisch van onzen tijd, *gehe, liebes Kind! und Gott behüte Dich*!’

Een oogenblik stilte volgde; ANNE was verrast door den voorslag; ANNE voorzag al den tegenstand, dien zij vinden zou; - toen zij voortdurend zwijgen bleef, hernam BURDACH:

‘Verhelen wil ik u niet, jufvrouw GRAEVESTEIN! dat ik u

met geruster harte gaan zag, als ge aanleg hadt voor den zang - de instrumentaal-muzijk heeft haren schoonsten tijd beleefd; de vokaal-muzijk is de afgod onzer eeuw - *es wird nicht lang währen, so giebt es auch hier eine Italienische Oper* - dan zullen wij dansen naar de pijpen van DONIZETTI, *o welch eine Zeit*! Al zouden zij er met de haren worden bijgesleept, *fioritudes* en *roulades* waarborgen toejuiching - trillers moeten er zijn, al staat er geen enkele in het stuk! *Cent mille francs dans la gorge! - und man ist mächtiger wie* BEETHOVEN *es je war*; - maar de goden zijn regtvaardig, men is het slechts voor een jaar of tien; dan wordt de zanger vergeten; dan is zijn naam een ijdele galm! - het genie heeft toch nog iets overgehouden in de onsterfelijkheid van zijn werk!'

'Paatje!' riep het kind, dat gedurende het gesprek van zijne knie was gewipt, en er weêr op was gesprongen, nadat het eene poos met *Caro* had gespeeld, 'paatje!' riep het, en wekte den grijsaard uit de mijmering, waarin deze verdiept scheen; de zachte handjes streelden de baardige kin.

'Jufvrouw GRAEVESTEIN!' sprak BURDACH ernstig, terwijl zijne fraaije vingers de lokken der kleine werktuigelijk glad streken, 'een woord, eer wij scheiden; ik heb tot u gesproken als kunstvriend; ééne waarschuwing, of ik uw vader ware! Gij kiest de baan der kunst! - weet gij, hoe glibberig zij is? Ik heb u gezegd, dat ik mijner eerzucht geweld aandeed, om een huwelijk; *ich war glücklich wie Gatte, wie Vater war ich es auch, bis*....'

ANNE had op hare beurt, toen hij eensklaps poosde, van *Nervenschwachheit* kunnen spreken; doch er schuilt zoo veel meêgevoel in de vrouwelijke borst; maar de smarte eens mans, eens grijsaards vooral, schijnt zoo groote meêwarigheid te wekken, dat ANNE, zonder te spreken, het kind van zijne knie troonde, dat zij het aan haren schoot deed staan.

'De kleine noemt mij paatje!' hernam BURDACH, 'al is ze mijn kleinkind; - hare moeder stierf, toen zij geboren werd! - o Jufvrouw GRAEVESTEIN! - zij had aanleg - aanleg van anderen aard dan den uwen - aanleg voor het tooneel, voor den dans. - Ik waande, dat ik wist, hoe ik haar voor de gevaren dier loopbaan hoeden moest - en toch viel zij - viel door iemand, dien ik vertrouwde, als ware hij mijn zoon geweest! - *Gott der Rache! - schaudre nicht, liebes Kind*! -' hij zweeg eene wijle; hij voer voort: 'Ach! de overprikkeling van gevoel, vereischt om in de kunst te slagen; de vrije leef-

wijze, die hare voorwaarde is, stelt der vrouw aan lagen bloot, waarvoor de voortreffelijkste het eerst bezwijkt; - *der alte* BURDACH *hat Dich gewarnt* - ga naar *Parijs*, als gij der bedwelming van dien dampkring het hoofd durft biên.'

'HEDWIG!' riep hij; het kind sprong op zijne knie, - en een paar tranen, die de grijze wenkbraauwen verduisterden, rolden langs het blanke voorhoofdje neêr.

'God geve mij licht!' zuchtte ANNE.

V.

'Een oog in het zeil te houden, kan geen kwaad,' had de geneesheer tot zijne gade gezegd.

Ongelukkig was hun oudste zoon, een luitenant onzer marine, er bij tegenwoordig geweest.

'Papa!' had de zeerob aangemerkt, 'u doet als alle baren; u misbruikt de termen van janmaat.'

'Een oog in 't zeil houden, DIRK! wat zegt het anders, dan gâslaan, wat koers het schip zet?'

'Ha! ha! alle respect voor mama; doch ik verwed er de eerste rooversjonk de beste onder, die in het land van *Winjewanje* mijn prijs zal wezen - God betere het; wij maken er geene andere meer! - dat het eene verkenning op vijandskust zal worden, en geene vaart regt door zee -.'

'Regt door zee, DIRK? - baar of geene baar, zeg ik u! regt door zee! -'

'Raken we buiten nicht ELSABÉ'S testament, in Godsnaam, papa!'

Het was mogelijk waar, - doch het leed geen' twijfel, doch het was zeker, dat doctor GOEMANS het laatst van alle deviezen, de lievelingsspreuk zijns zoons, zou hebben gekozen: regt door zee! Er stond geen wapen, geene letter zelfs, op het rijtuigje, dat in de eerste dezer schetsen een oogenblik werd gezien; maar als er vóór jaren op de hooge koets van doctor GOEMANS regt door zee had gestaan, dan geloof ik, dat de buszieken het hadden uitgewischt, hoe weinige malen zij ook in de achterwijken verdwaalde. Regt door zee, en hij was de gunsteling geworden van epicuristen, die aan verstoppingen leden, en toch wilden blijven voortsmullen; - van ingebeelde zieken, die geneesmiddelen eischten, doch tot geen' prijs beteren wilden; - van oude heeren, die weder heel jong wilden worden; - van da-

mes, die maar niet oud wilden zijn; - regt door zee, en zulk eene praktijk, zóó verkregen! Er zijn misschien physiologen onder mijne lezers, die zich verbazen, hoe een vader als deze een' zoon hebben kon als den zeerob - ik maak hun scepticisme mijn kompliment - moge de poging, om de onwaarschijnlijkheid te doen ophouden, den overigen niet verdrieten! Ook doctor GOEMANS was jong geweest - dat wil in zijn' edelsten zin zeggen, hij had van ijver geblaakt; ook doctor GOEMANS was student geweest, - verklaar het als boven, hij had aan de wetenschap geloofd! Drie jaren na zijne afscheidspartij aan de *Alma mater*, behoefde hij zich voor de beste zijner akademiekennissen nog niet te schamen. De laatste dier drie tijdkringen was de eerste van zijn huwelijk, was die der geboorte van zijnen zoon; - telkenmale als sedert de wieg weêr moest worden geschommeld, was hij trager geworden in opmerking en onderzoek, vlugger in slenter en sleur. '*Mundus vult decipi*' - er zijn vele doctor GOEMANS in de wereld! Aanschellen - kwaalvragen - polsvoelen - tongkijken - opschrijven - hoedligten, in vier, ten hoogste vijf minuten bij de menigte, bleek het ware middel, om rijk te worden, mits men de luimen van de toongevers der maatschappij wist te vieren, mits men water in den wijn wist te doen. Doctor GOEMANS streefde naar *savoir vivre, routine, tact*, en de kunstjes loonden beter dan de kennis, de wereldwijsheid anders dan de wetenschap! Geweken was de wolk, die een oogenblik zijnen huisselijken hemel had verdonkerd; - als hij moede was gepraktiseerd, moê gereden misschien, dan lachten hem de geneugten toe, aan weelde verknocht. Slechts het opwassen, slechts de ontwikkeling van zijnen DIRK stoorde nog soms de sluimering, waaraan zijn geweten allengs gewoon raakte; - de knaap vroeg zoo onophoudelijk h o e ! de knaap vroeg van alles reden; - hij deed het bijwijlen, als de kwaal van dezen of genen lijder geweigerd had te zwichten voor de tooverbezwering eener reeks van recepten, door het gebruik geijkt. Doch was de natuur niet bestemd, om voor allen, ook voor artsen, de geheimzinnige Isis te blijven? Wel waren de oude Egyptenaren wijs geweest, toen zij den sluijer verhieven tot symbool. En weder rolde de koets van doctor GOEMANS, van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat, en weder genazen zijne kranken; de *diagnosis* der overlevering werd voor hem met iederen dag meer bevestigd, door de oppervlakkige *observatie*, waaraan hij zich van tijd tot tijd nog bezondigde; man van uitgebreide, van allengs ezuiverde prak-

tijk, zag hij zich, door den invloed van vrienden, tot lid onzer meeste geleerde genootschappen benoemd, werd hij in het bestuur. van onderscheidene gestichten geroepen. Er zijn beteren, dan doctor GOEMANS, in vergaderingen van dien aard - veroesterd! Eene pijp, een glas wijn, een praatje, wat kwaad steekt er in? - men mioet monomaan zijn, op het punt van het nicotiaansche kruid; - men moet muzelman wezen, in afkeer van het druivensap; - men moet menschenhater zijn, als men die drie dingen niet mag! - en voor mij, ik gun allen besturen in ons landje een praatje, een glas wijn en eene pijp, mits de slotsom der werkzaamheden iets meer zij, dan dat de tabak in asch is verkeerd, dan dat de flesch is leêggedronken, dan dat de tijd is verbeuzeld! o Prijsvragen uitschrijvende maatschappijen! doet het toch eindelijk eens die: ‘welke de oorzaak zijn mag, dat zes of zeven mannen in commissie minder zijn dan één man alleen?’ voor een overtuigend opstel en andere bekroont gij niet, beloof ik u eene monster-medaille! Wie zou niet gaarne zijn penningsken bijdragen, om onzen vernuften, om den verdienstelijksten onder deze, niet langer eene verontschuldiging te laten voor de versnippering van hun leven, voor de verlamming hunner kracht? Indien gij het eerder hadt gedaan, doctor GOEMANS zou één' doorn in het vleesch minder hebben gekend! - ik vertelde zijne historie nog maar ten halve. DIRK de vraag-al was DIRK de flap-uit geworden; - karakters als het zijne, had de vader gezegd, passen slechts op zee, - en zeldzaam gelukkige overeenstemming! - de jonge heer wijdde zich even gaarne het goedronde beroep toe, als de oude heer hem in de gelegenheid stelde, naar *Medemblik* te gaan. Bevrijd van den last, scheen het een jaar vier, vijf, of onze geneesheer het goede der aarde in volle mate genieten zou, - geluk binnen'shuis, zijne overige kinderen waren allergezeggelijkst, - gezag er buiten, tien, twaalfderlei praesidiums in ééne week, - eene winstgevende praktijk, eene gevestigde reputatie; wat bedoelde ik toch, toen ik van eene weedoende wonde sprak? Spoedig tot luitenant benoemd, daar hij zich als adelborst op een paar kruistogten in de *Oostindiën* loffelijk onderscheidde, school in DIRK de oorzaak zijner smarte niet, - voor des vaders bereidwilligheid om allerlei inrigtingen te bevorderen; - de zin is nevelachtig als de zaak, werd aan dezen eene ridderorde beloofd - in de reden waarom zij uitbleef, steekt het geheim. Er was een kreet opgegaan, ‘een kreet van kwâjongens,’ zeî doctor GOEMANS, dat alles geen goud bleek, wat ten onzent in de genees-

kunst blonk, en - trots de enkele bewijzen van overhaasting in dat oordeel, van vergissing in de feiten, ter staving dier verwijten bijgebragt, en welke den aanvallers door de aangevallenen, '*Comme de raison*,' als zoo vele gruwelen op het geweten werden gelaên, - de beschuldiging zelve viel ook door doctor GOEMANS niet te ontzenuwen. Toch moest er iets worden beproefd, en de gegispte gebreken in hunne waarde of onwaarde daargelaten, als de twijfelaarsterm is, was niets gemakkelijker, scheen niets geradener, dan het doel dier vitters verdacht te maken bij de goê gemeente, welke vreemd had opgehoord, dat zoo vele verkeerdheden werden gestraft, noch geboet. IJdelheid - groot genoeg om geen verzuim in den vorm te kunnen vergeven, uit liefde voor de wetenschap; - traagheid - die de koorts op het lijf kreeg, bij de gedachte aan den omslag, waarmede onderzoek gepaard gaat; - botheid - die niet wist, waartoe de wind woei, - het doorluchtig driemanschap in alle tijden, van alle hervorming afkeerig, sloeg de handen ineen, en doctor GOEMANS werd er in opgenomen als bondgenoot. Weldra ging de sprake van ondankbaarheid voor genoten onderwijs; - de hedendaagsche PALLAS eischte van hare priesteren grijze haren, zoo als de APOLLO des verledens de eerstelingen van den baard; - alle jeugd stak vol aanmatiging, verwaandheid, betweterij; - menig hoogleeraar schikte zijne toga in statelijke plooijen, en sprak: '*Et tu*, BRUTE!' Een paar Fransche vaandels, welke honderd malen aan flarden geschoten, toch in iederen strijd weder spikspeldernieuw moeten heeten, werden gezwaaid: *nul n'aura de l'esprit* en, *ôte-toi de là*, spreuken, die zelfs den letterzetter verdrieten, en waarom ik ze, uit deernis met den mijnen, maar niet voltooijen zal, moesten nog eens worden te pas gebragt; - doctor GOEMANS zelf vatte de pen op. En toch, hoe dapper hij zich kweet, in stilte verwenschte hij de uren, waarin hij iederen zijner presidentshamers zoo gretig had aangegrepen; - wat ik u bidden mag, ken daarom onzen man geene gewetensbezwaren toe. Ongeduldig, grimmig zelfs, vroeg hij zich af, wat hij gewonnen had bij de uitoefening des gezags, dat hem weleer zoo begeerlijk scheen, dat hem thans zoo bitter werd verweten? De honoraria, de emolumenten, aan die betrekkingen verknocht, waren weinige of geene geweest; - de dîners, de collations? - mogten ze naam hebben, had hij die niet driedubbel, door den tijd, dien zij kostten, betaald? o Wat was het publiek ondankbaar, dat die opofferingen van doctor GOEMANS niet schatten wilde! - door welken duivel werd de jongere school toch bezeten, om niet te dulden, dat men

iets deed dan met al zijne magt? Hij zelf was ook zoo geweest, maar de wereld had hem wel anders doen worden; - intusschen, doctor GOEMANS bekende het zich in stilte, het leed langer bij hen, dan het bij hem had gedaan! En wat het ergste der jammeren was, die aankomende medici, welke geene partij kozen, welke schenen het de zijne te doen, die mogt hij nog het minst van alle; waarlijk, de man van het schrapje, de man, die niet regt door zee ging, was de eerste, om hen door te zien! -

Vergiffenis voor den langen omweg, dien ik u maken deed, om de familie GOEMANS ten huize van mevrouw de Weduwe ACKERMAELS te brengen, aan welke zij eenen graad nader dan de GRAEVESTEINTJES was verwant, schoon op hare beurt ook te verre, om zich onvoorwaardelijke erfgenamen te beschouwen. Ge moogt u zelven voorstellen, welk eene onaangename verrassing het voor onzen geneesheer was geweest, toen hij op een der wekelijksche bezoeken, welke hij ongevergd bij de oude vrouw kwam afleggen, de dochters van wijlen zijnen patiënt bij nicht ELSABÉ als concurrenten aantrof. Mr. JOHANNES ARNOLDUS GRAEVESTEIN, niet rijk, was eene kleine teleurstelling geweest; een enkele *dubieuse* post, ééne *non-valeur* meer, maakte weinig uit, schoon geld hem hoe langer hoe liever werd; ANNE en DOORTJE, opgenomen in de woning met de mooije spiegelglazen, hielden de waardige echtgenooten eenen halven nacht uit den slaap. *A mauvais jeu bonne mine*; mevrouw GOEMANS zou er, eenige dagen na ons laatste hoofdstuk, eens weder eene visite maken; het doel van deze werd u in den aanvang van dit verklaard. En nu zie ik mij verpligt, u nogmaals vergiffenis te vragen, daar ik vrees, dat het tooneel niet aan uwe verwachting zal voldoen, dewijl de groep, die ge in gedachten reeds voor u ziet, veel - te veel belooft. Immers, die bonte kring: ter wederzijde der drieënzeventigjarige nicht ELSABÉ, in haren leuningstoel; de zusters; op eenigen afstand aan hare zijde ANNE'S zijde mevrouw GOEMANS; tegenover haar DIRK, die zijne mama geleidde, ijdel als ze was, op de opmerkzaamheid, die een zeeöfficier nog ten onzent trekt, laatste hulde aan de gevallene grootheid! - immers, zulk een kring schijnt een belangrijk gesprek te waarborgen. En echter, al was er onderscheid van leeftijd, van levensbeschouwing, vooral bij de vrouwen, het onfeilbaarste middel tegen verveling, ge zult weinig hooren; mijn zeerob was niet de eenige *chapeau*. Opdat het geene wonderspreuk schijne, zij hadden er TEN HAVE aangetroffen, in conferentie met nicht ELSABÉ en de zusjes; de oude vrouw kon geen ‘niet thuis’ ge-

ven, wegens haar been; de oude vrouw vergunde elk, die de moeite nam haar te komen zien, ten harent ‘uit te blazen of warm te worden,’ naar het zomer of winter was; en mevrouw GOEMANS had het zwak, ‘dat zij altijd den wil wilde hebben van de reis.’ Ongelegen als zij gevoelden, dat zij kwamen, waren zij blijven zitten, tot - raad eens - maar gij kent den doctor nog voor geen vierde, als gij niet gist, dat deze er zijne bezoeken naar had geschikt, om op het uur van het bezoek zijner vrouw voor de deur van nicht ELSABÉ stil te houden.

Hij zat er met de overigen; hij had alle nieuwtjes van den dag verteld; zijne gade verzuimde op te merken, dat hij met de vingers op zijne gouden snuifdoos tikte. Het was een teeken, dat zij anders volkomen verstond.

‘Mama!’ zeî een nufje, dat de eer had dochter van mijnheer en mevrouw GOEMANS te zijn, dat ik over het hoofd heb gezien, in mijne optelling der gasten, - geen groot vergrijp, zoo iets gebeurt zulke nufjes meer! ‘mama!’ zeî ze, toen papa, ongeduldig, andermaal tikte, ‘als we 't nicht maar niet lastig maken, op hare jaren. -’

‘De jongste schepen,’ gaf DIRK haar de laag.

‘Drie en zeventig, BETJE! drie en zeventig,’ hernam de oude vrouw, en keek den kring eens rond, wat de wenschers naar hare erfenis zeggen zouden; ‘maar te drok is 't mij hier niet.’

ANNE hoorde het niet eens, of was zich bewust tot het vorige onbeduidende gesprek weinig te hebben bijgedragen, en liet dus het woord onopgemerkt voorbijgaan; doch doctor GOEMANS wipte; ‘met uwe permissie, jufvrouw!’ haar voorbij, om der weduwe ACKERMAELS den pols te voelen.

‘Dat zoo laat mogelijk, neef!’ zeî de oude lagchende; - ‘eerst over een jaar of tien, als God het wil!’ - en de zonderlinge vrouw had er DOORTJE te liever om, dat zij, in het spiegelkabinet, hetgeen tegen over haren fauteuil stond, zien kon, dat deze oprees, om den bespiedenden blik te ontgaan, dien mevrouw GOEMANS bij de laatste woorden op haar vestte.

‘Zoo meende ik het niet, nicht!’ zeî het nufje, om toch iets te zeggen.

‘Ik geloof het wel, kind! maar nu het gesprek toch eenmaal op mijn persoontje geraakt is, DIRK! je hadt me in geen jaar twee, drie gezien; vondt je verleden week, dat je aan mij hadt gewonnen of verloren?’

Mevrouw GOEMANS blikte haren zoon aan met een paar oogen,

die in staat zouden zijn geweest, menigeen' te verschrikken; maar de borst, die voor geene kris was teruggedeinsd, gaf om hunne bezwering niet.

‘Verloren, nicht!’ zeî de zeerob, zonder aarzelen, ‘u is nog veel magerder geworden.’

‘Uitdroogen is op uwen leeftijd een goed teeken;’ pleisterde de medicus.

‘Als 't hart het maar niet doet,’ hernam nicht ELSABÉ, ‘tot nog toe heb je 't niet te vreezen, DIRK! ik heb menigmaal aan je gedacht.’

‘En ik eens uwe gezondheid gedronken,’ zeî de luitenant, ‘zoo als ik het nu andermaal doe; maar toen deden al de officieren van de *Juno* mij bescheid -.’

‘Laat hooren, jongen! waarom,’ lachte de oude.

‘Och, nicht!’ viel mevrouw GOEMANS in, ‘die scheepshistorie's zijn zoo ruw; ze duren zoo lang.’

‘Een kwartiertje heeft u nog wel tijd, niet waar, mijnheer TEN HAVE?’ vroeg de weduwe ACKERMAELS, en de voogd boog zich toestemmende; ‘vertel op, DIRK!’

‘Ik zal het kort maken, nicht! Eene zwarte prinses had zin in mijne epauletten - en in mij op den koop toe. - Ik zeg eene prinses, want dat geeft ongeveer eene gedachte van haren rijkdom - de geheele ekwipaadje plaagde mij met de schrikkeljaarsvrijerij. 's Middags, aan tafel, begon, waratje, de schout-bijnacht er ook van: ‘Jongen!” zeî hij, ‘schop je fortuin toch niet met voeten - in onze marine kun je leven lang luitenant blijven; als zij mij aanhaalde, wie weet, of ik geen Nabob wierd!” De man is ongetrouwd, nicht! - ‘GOEMANS! waarom wil je niet?” - ‘Om twee redenen,” zeide ik, ten eerste, er zijn in *Holland* nog mooije meisjes, ook voor een' luitenant!’ - hij zag DOORTJE eens aan - ‘alle mooije meisjes werden gedronken, dat begrijpt u; ‘ten tweede,” zeî ik, ten tweede heb ik nog eene nicht!....’

‘DIRK!’ stiet doctor GOEMANS hem op de teenen.

‘Eene nicht, die mij eene ton meêgeeft, als ik een huwelijk doe, n i e t om de duit - nicht ELSABÉ! uw lange leven! al de officieren dronken het mij!’

Mevrouw GOEMANS veegde zich het angstzweet van het voorhoofd, terwijl de overige gasten lachten, tot ANNE toe.

‘En nu kom je me je engagement vertellen?’ vroeg de oude.

‘Nog niet, nicht! maar 't is op til.’

En de schalk keek weêr naar DOORTJE.

‘Waarlijk, we moeten gaan,’ zeî mevrouw GOEMANS; de nuf, die bij de zwarte prinses eene kleur had gekregen, stond op, als mama.

‘U heeft nu alle dagen gezelschap,’ meesmuilde het ding tot de weduwe ACKERMAELS.

‘U doet er een goed werk aan, nicht!’ zeî mevrouw GOEMANS.

ANNE beet zich op de lippen.

‘PIETJE!’ zoo heette de gade des geneesheers; ‘PIETJE! je bent half paapsch met je goede werken,’ weerde nicht ELSABÉ den onkieschen lof af; - ‘DIRK! tot de eer van je dierbaarste te zien,’ schertste zij, toen ze den zeerob ten afscheid de hand reikte.

Doctor GOEMANS speelde den edelmoedige; half hoorbaar verzekerde hij TEN HAVE, dat hij geene rekening had in te leveren; ‘om de omstandigheden,’ zeî hij, en zag de zusters aan, ‘haal ik er gaarne de pen door -.’

‘Dat behoeft niet,’ hernam de voogd, terwijl zijn voorhoofd zich fronsde, ‘ik was vertrouwder vriend van GRAEVESTEIN dan u....’

‘Zoo als u wil, mijnheer TEN HAVE! maar haast heeft het niet,’ en hij herhaalde aan nicht ELSABÉ de dienstaanbieding, waarmede hij hare woning plagt te verlaten; ‘u weet, het is beter in tijds dan....’

‘Te laat?’ glimlachte mevrouw ACKERMAELS, ‘en drie en zeventig jaren, neef!’

TEN HAVE was beleefd genoeg, de familie en den doctor uit te laten; de vrouw des huizes trapte met den vluggen voet op de schel. ‘DAATJE!’ zeî ze, zet die stoelen ter zij, en neem die ‘glaasjes weg;’ een omzien later was alles in orde; de conferentie kon worden hervat.

‘ANNE! ga voort, als ge wilt,’ wenkte mevrouw ACKERMAELS.

‘Nicht ELSABÉ, mijnheer TEN HAVE!’ begon deze, ‘zoo als ik straks zeide, ik moet den verkoop mijner piano goedkeuren, al ware ik er liever over geraadpleegd - ik begrijp volkomen, dat we niet genoeg zullen overhouden, om van onze rente te kunnen leven; - ik ben bereid, ik verlang te beproeven wat in mijne magt staat. Sedert het eerste, ik hoop ook het laatste, verschil met nicht ELSABÉ, heb ik vrienden geraadpleegd, die mij zeggen, dat ik door de muzijk in staat zal zijn....’

Mevrouw ACKERMAELS zette groote oogen op, doch viel het meisje niet in de rede.

‘Onafhankelijk te worden,’ ging ANNE voort, ‘als ik een half jaar te *Parijs* mijne studiën kan voltooijen. Mijnheer TEN HAVE! ik vrage u als voogd, nicht ELSABÉ! u als vriendin, die zich over DOORTJE....’

Maar zij mogt den zin niet ten einde brengen: ‘Lieve Hemel!’ riep de vrouw des huizes, ‘de muzijk - een half jaar in *Parijs*! - hoe komt het in uwe hersens op?’

TEN HAVE vergunde der verbazing haren loop. ‘Jufvrouw ANNE!’ begon hij, toen mevrouw ACKERMAELS zweeg, ‘ik zou kunnen volstaan met mijne toestemming te weigeren; ik wil beproeven u te overtuigen van het onvoorzigtige van uwen wensch. Welligt zijn onze karakters niet geschikt, om elkander te verstaan; gij zijt hartstogtelijk, ik ben beredeneerd; doch uw vader heeft mij de voogdij vertrouwd; welke geschiktheid me ook tot die taak ontbreke, ik meen het wèl met u!’

Voor eenen oppervlakkigen toeschouwer zou ANNE de bedaarde, TEN HAVE de aangedane zijn geweest, zoo roerloos luisterde de eerste toe, zoo bewogen was de stem van den tweede.

‘Ik heb uwen vader nooit de bekommering verzwegen, welke de wijze, waarop hij u opvoedde, mij inboezemde, - al moest ik, ongehuwd als ik ben -’ (de man glimlachte weemoedig) ‘mij met de opmerking vergenoegen. Bedrogen, jufvrouw ANNE! bedrogen heb ik mij in u niet. Ongeschikt voor de werkelijke wereld, als ik u beschouwde, - vergeef mij, de waarheid wondt, maar niet om wee te doen, - vleide ik mij echter, dat de schok van het verlies u wakker zou schudden; dat ge uwen toestand zoudt leeren inzien; dat ge ten minste nicht ELSABÉ'S - mevrouw ACKERMAELS! houd mij de gemeenzaamheid ten goede - dat ge nichts en mijn besluit zoudt hebben geëerbiedigd -’

‘Mijne piano!’ borst ANNE uit.

‘Het was slechts eene proef, of gij een offer zoudt kunnen, zoudt willen brengen,’ voegde de voogd er bij, en poosde.

Nicht ELSABÉ merkte op, dat DOORTJE de oogen vol tranen schoten, en laakte het niet, - want haar zelve had de toets, in den slapeloozen nacht, wel wat wreed geschenen.

ANNE zag TEN HAVE aan, of zij zeggen wilde: ‘Harde man!’ - doch geen woord kwam over hare lippen.

‘Er is karakter, ik erken het,’ hernam de voogd; ‘er is karakter in de wijze, waarop gij u na de weigering gedroegt, al is het een karakter, dat ik beklaag in eene vrouw. ANNE! zoo waar als uw vader mijn vriend was, stel die reize, stel

die zucht naar roem uit uw hoofd; honderd kansen tegen ééne, dat gij niet slaagt, en wat zou u dan, - vooronderstelt dat ik dwaas genoeg ware, uwen wensch in te willigen, - wat zou u dan bewaren in allerlei gevaar?'

'Mijn karakter,' hernam ANNE, en het viel niet te loochenen, dat TEN HAVE ditmaal met zijne eigene wapens geslagen was.

DOORTJE leunde op den leuningstoel van nicht ELSABÉ; 'mag ik?' vroeg ze.

'Spreek, kind!' antwoordde de oude, 'waarom zoudt ge niet?'

'Och, ik ben nog zoo jong,' zeî ze; 'maar, mijnheer TEN HAVE! ik ken mijne zuster misschien beter dan u het doet - het leven, dat u haar aanraadt, lijkt haar niet; als het mogelijk is, dat zij het door de reis naar *Parijs*, in de muzijk verder brengt, laat haar gaan! Wij hebben geen regt van beschikking, zegt u, over het weinige, dat vader ons naliet; maar ik zal me iedere betrekking getroosten, die nicht goedkeurt, als die verdienste mag bijdragen, om er haar toe in staat te stellen.....'

'Goed kind!' zeî TEN HAVE; ANNE drukte hartstogtelijk hare hand.

'DOOR!' getuigde mevrouw ACKERMAELS, 'eer hebbe je harte! maar geloof je dan niet, dat ik zeggen zou: 'daar heb je reisgeld!" als ik het oorbaar achtte, dat de dochter van SOPHIE VERBURG de wereld rondzwierf, als eene reizende kunstenares, als een tiktakster, als zoo'n madam?'

ANNE lachte onwillekeurig; - DOORTJE beriep zich op mijnheer TEN HAVE, of het geen middel was, om onafhankelijk, om beroemd te worden?

'Beroemde vrouwen zijn beroerde vrouwen!' voer nicht ELSABÉ in haren ijver uit, en voegde er verstandiger bij: 'en wat die onafhankelijkheid betreft, afhankelijk zijn we allen van God! en zij, die gelooft, dat zijne liefde ons lot regelt, die is gelukkig - ik wil zeggen, getroost, - in welken stand Hij haar plaatste; die laat den man de wereld, die vergenoegt zich met het huis!'

ANNE was te fier, om te zeggen: 'eerst een huis hebben;' ANNE waagde een wanhopig middel, door een terrein te betreden, waarop nicht ELSABÉ onoverwinnelijk was; 'maar ik zie niet,' zeî ze, 'wat zonde er in.....'

'Juffertje!' hernam mevrouw ACKERMAELS, 'laat ons daar een speldje bij steken; ik heb u eens gegriefd in uwen va-

der; ik heb er berouw over gevoeld; maar als ik bedenk, hoe de godsdienst uw gemoed had kunnen, had moeten temperen, dan zou ik u welligt op nieuw zeer doen....'

Helaas! het was eene grieve tegen de nagedachtenis van Mr. JOHANNES ARNOLDUS GRAEVESTEIN, die niet uit den weg te ruimen viel; tot lidmaten eener gemeente had hij zijne kinderen doen aannemen, maar er zich weinig aan laten gelegen zijn, maar er schier nooit naar gevraagd, of dat geloof haar diêr was geworden, als gids door dit leven, wat haar wedervaren mogt! Nicht ELSABÉ had het, in hare avondgesprekken met de meisjes, eerder gevoeld dan begrepen; 'onkruid en tarwe schijnen in die harten opgewassen, naar de bodem ze voortbragt; de hand eens hoveniers bespeure ik niet.' Inderdaad, het hooghartige van ANNE was zoomin door de aanneming gewijzigd, als het demoedige van DOORTJE er het gevolg van heeten mogt; de waarheden waren den hoofden ingeprent, waren den harten nog vreemd. 'Als het lijden die heiligt aan heur gemoed, dan zal de armoede haar gewin zijn,' was nicht ELSABÉ'S woord tot TEN HAVE geweest, toen deze zijnen vriend over het verzuim niet verdedigen kon. Hij had de gissing gewaagd: 'of GRAEVESTEIN er niet meer belang in zou hebben gesteld, als zijne menschenkennis hem inniger van het opregte onzer volksvroomheid had overtuigd?' de vriend, de wijsgeer, de regter, was door eene oude vrouw beschaamd geworden. 'Veroordeelt een verstandig man, mijnheer TEN HAVE! veroordeelt die eenig middel, van welken aard ook, om het misbruik, dat hij er de menigte van maken ziet?' En zij was in den loop des gespreks verder gegaan; - 'u, mannen!' had zij gezegd, 'gun ik deze of gene wijsbegeerte; schoon de beste van uw geslacht Christenen zijn geweest, maar voor ons vrouwen zij God geprezen, dat Hij zich heeft geopenbaard; wij denken minder, wij voelen meer. En het is niet het verstand, het is het hart, dat in staat stelt tot toewijding, verloochening, opoffering; man! lees in den Heidelbergschen Catechismus het hoofdstuk: 'Van de dankbaarheid," eens, en zeg mij dan, wat geschikter is, om het goede in den mensch te ontwikkelen, mijn geloof of uw -' Nicht ELSABÉ had in het midden gelaten, welke wijsbegeerte TEN HAVE er op nahield, maar iederen avond getracht, gemoedelijke godsvrucht bij de meisjes aan te kweeken; haar den invloed van deze op handel en wandel te doen gevoelen; - of zij geslaagd was, daarover moge het vervolg dezer vertelling u vonnis doen wijzen. De stilte, waarmede hare laatste aanmerking was aangehoord, waar-

door zij gevolgd was geworden, en welke ik mij voor deze uitweiding ten nutte maakte, die stilte duurde nog voort; de drie en zeventigjarige was de eerste, die haar afbrak.

‘Kinders!’ sprak zij, ‘zoo als ik tot uwen voogd zeide, toen hij mij voor het eerst over uwe belangen raadpleegde, wat ik voor u doen mag, wil ik voor u doen; maar beraam niet zulke dwaze plannen, als die reize naar *Parijs*! Eene gezelschapsjufvrouw te hebben, eene gouvernante te houden, dat is tegenwoordig aan de orde van den dag; - ontbreekt er u het eene of het andere toe, spreekt, en ik zal er in voorzien. Ik zeg het niet, dewijl ge mij tot last zijt; ik zeg het, dewijl ik in den omgang mijne gebreken heb, dewijl ik sterfelijk ben. Vóór vijftig jaren had ik in uwen toestand eenen winkel begonnen of een school opgerigt - het waren toen eerlijke beroepen, en ik zie niet, dat er nu schande in steekt; maar nog eens, haast u langzaam, zoo als BROES met alle wijzen zegt. Vóór vijftig jaren, och! toen was ik niet beter dan gij nu zijt; toen verlangde ik ook naar overvloed; - kinders! ik ben arm geweest, ik ben vermogend geworden; gelooft me, rijkdom is als de zeepbel, van buiten louter schittering, louter leêgte van binnen! En echter, ik mag niet ondankbaar zijn; er is ééne weelde aan vermogen verknocht, die het wenschenswaardig maakt, de mond der Waarheid heeft het gezegd: het is zaliger te geven, dan te ontvangen!’

En met het gezag, welks uitoefening nicht ELSABÉ gewoonte was geworden, beval zij, toen DAATJE op het gebengel der schel verschenen was:

‘Laat GEESJE bovenkomen!’

‘ANNE!’ voer zij voort, ‘luister toe, en vergelijk in gedachten eens menschen met menschen, als gij overmorgen op *Bloemendaal* zult zijn.’

GEESJE, de oude dienstbode van GRAEVESTEIN, trad binnen, met de zestig achter den rug, die er min of meer door was gekromd. ‘Wat belieft mevrouw?’ - kwam wel wat trager, maar nog even onderdanig, over hare lippen, als vóór vijf en dertig jaar. Arme sloof! toen gloeiden die thans gerimpelde, of zij rijpe kersen waren geweest; menig snoeper, die harer verzoeking noode kon weêrstaan; - toen heette zij: ‘mooije GEESJE!’ - die hare kans verkeken had, - zeiden de vrijers, welke bij haar een blaauwtje liepen, want gevraagd, dat was zij genoeg!

‘GEESJE!’ zeî mevrouw ACKERMAELS, ‘zoo als jij gezien hebt, het huishouden van mijne nichtjes gaat uit elkaêr; met Augustus

zal de woning te huur worden gezet; tegen November moet alles afgeloopen wezen; uw kameraad heeft al eene andere dienst, hoor ik; hoe sta jij er meê?'

'Slecht, mevrouw!' luidde het antwoord, door eenen zucht bezegeld; 'was er maar iemand, die mij hebben wilde, ik zou tegen het werk niet opzien, al ben ik wel zoo vlug niet meer, als toen ué mij op de fremiliedagen voor het groote vuur zag staan, in de keuken van ué zuster -.'

'Een' heelen tijd geleên, GEESJE! toen was je eene mooije meid, maar wat heel kieskeurig -.'

'Och, mevrouw ACKERMAELS! het was me zeker niet opgelegd -.'

'GEES! GEEZE! meid!' riep nicht ELSABÉ, levendig, als ware zij veertig jaren verjongd; 'denk je dan, dat het mij niet heugt, dat je vrijer dienst nam, dienst nam voor grof geld, dewijl het met zijne eerlijke ouders achteruit was geloopen; dewijl hun boêl anders aan de kamer zou zijn geweest; denk je, dat het mij niet heugt, hoe lang jij hem weêr hebt verwacht?'

'Elf, twaalf, dertien jaar!' snikte GEEZE; 'na *Waterloo* wachtte ik nog,'

'Denk je niet, dat het mij heugt, hoe je zijn moeder hebt opgepast, onderhouden van je verdiensten, toen de broodwinning met den vader in het graf ging?'

'HEIN'S moeder was eene brave vrouw,' getuigde GEESJE.

'En jij, braaf als zij, GEEZE! - er is eene plaats open op het *Guldenhofje*, en de begeving staat aan mij - met Augustus breng jij er je meubeltjes, een bed zul je er vinden -.'

'Och! 'die wel doet, wel ontmoet," zeî HEIN'S moeder altoos,' stamelde GEEZE, terwijl zij naar mevrouw ACKERMAELS stoel ging, om haar dank te zeggen.

'Dank mij niet,' sprak nicht ELSABÉ; 'dank God, die 't me in 't harte gaf! - de jufvrouwen zullen komen zien, hoe je 't op het hofje hebt, - als mijn been meê wilde, dan kwam ik zelve ook. -'

En TEN HAVE sloeg aan den avond van dien dag het hoofdstuk 'Van de Dankbaarheid,' in den Heidelbergschen Catechismus eens op.

(*Het Vervolg in het volgende Nommer.*)

Stokken.

(*Naar* Leigh Hunt).

Er is geen voorwerp in de gansche schepping, waarvan het vernuft geen aardig gebruik weet te maken; getuige mijn grootvader, en de wenk, dien hij zijner dochteren gaf, zoodra zij aankomende meisjes werden - in het historietje van den S t o k . ‘Kinderen!’ plagt de man te zeggen, ‘kinderen! het geviel op een' mooijen voorjaarsdag, dat een besje het bosch inging, om een stokje te zoeken, als haar paste, zoomin knoestig als krom, en te dik noch te dun; - een stokje, dat bij hare stemmigheid voegde, en waaraan toch een sieraadje niet zou misstaan; - een stokje, veêrkrachtig genoeg....’ - ‘Och, vader!’ vielen dan de meisjes hem in de rede. - ‘Stil, kinders!’ zeî de man, ‘stil! besje was kieskeurig; besjes zocht van den ochtend tot den avond; honderde stokjes hanteerde ze; honderde stokjes wierp ze weg; het was morgen geweest, het was middag geweest, de schemering viel in, nog had besje geen stokje, dat haar leek; de nacht kwam, en zonder stokje ging de bes het bosch uit; - begrepen, meisjes!’ Ik geloof mij zelven een sprekend bewijs te mogen achten, dat mijne moeder het deed, en wat mijne moeijen betreft, ook zij alle zijn getrouwd, eer zij volle twintig waren; geen wonder dus, dat ons geslacht stokken en stokjes in eere houdt.

En daarom verklare ik u, dat van alle beleedigende vergelijkingen, waartoe menschelijke ijdelheid bezielde en onbezielde voorwerpen soms misbruikt, - bij voorbeeld, door iederen botterik naast balkertje te zetten (alsof graauwtje zijnen last niet

geduldig, niet goêlijk droeg), of de dwingelanden te willen beschamen, door te zeggen, dat zij zich gedragen als beesten (voor de minste van welke ik liever mijne knieën zou buigen, dan voor den magtigste van hen); daarom verklare ik, dat geen van deze mij meer ergert dan het onregt, saaije liên *stokken* te heeten, als waren deze niet duizendmaal nuttiger, aardiger, dichterlijker dan zij! -

Wij komen te ijveriger tegen deze verongelijking op, dewijl stokken droevig in verval zijn geraakt, dewijl schier niemand er meer een' gebruikt. Wilt ge eene proeve, welk eene reeks van gedachten aan eenen der meest alledaagsche zijn verknocht, neem den eerste den beste; neem eenen kersenboomhouten stok, die in onze jeugd aan de orde van den dag waren. Ten eerste is het niet een lust om aan te zien, hoe de draad er om heenloopt, in glinsterende en toch schaduwwerpende ringen? Ten tweede, uit de allervroegste oudheid tot ons gekomen, leverde zijn eerste voorzaat de twijgen voor den eersten geslachtsboom ter wereld. Ten derde, hij is van Oosterschen oorsprong; hij is welligt gesproten uit den stam, die HAROUN AL RASCHID van een djereed voorzag, of MAHOMED van eenen kameelprikkel, of XENOPHON, op zijnen beroemden terugtogt, van verschansingen, of XERXES van tentpalen, of ALEXANDER van eene werpspies, of SARDANAPALUS van taartjes, of SALOMON van een beeld voor de lippen zijner liefste, of JACOB van eenen herdersstaf, of METHUSALEM van lommer, of ZOROASTER van mathematische instrumenten, of de torenbouwers van *Babel* van eene stellaadje. Ten leste, wie zegt u, dat gij van dien zelfden stok niet eens kersen hebt gegeten? Want eenmaal was hij levend, was hij saprijk; eenmaal ruischte hij van blaêren, scheen hij van bloesem besneeuwd, en gloeide hij van vrucht. Waar thans de lederen kwast hangt, heeft misschien een tros kersen gebengeld, en in plaats van de koperen punt, nu wroetende in het slijk, schoot toen zijn top de jeugdige uitspruitsels weelderig in de lucht.

Het gebruik van stokken zouden wij schier zoo oud durven noemen als de wereld. Het is onmogelijk, zich eenen maatschappelijken toestand te denken, in welken men, hetzij ten gebruike of tot vermaak, geene twijgen van de boomen plukte. Stel u eens wilden voor zonder knodsen, of jagers zonder spiesen, of herders zonder staven. Wat is een schepter oorspronkelijk anders dan een stok, eene spies of een staf, van die der overige onderscheiden? Het Grieksche woord voor

schepter beteekent ook een' wandelstok. Een staf, hoeveel plomper ook geworden, hoe onkenbaar ook gemaakt door verguldsel en zware kroon, een staf is slechts een stok, van den *bâton du Grand-Connétable de France* af, tot den rotting van den minste der rakkers van schout PAPEGAAI toe.

Gelijk ge bij den herdershond den oorsprong hebt te zoeken, van het verlekkerdste schoothondje, dat ooit in de vorige eeuw op een kussen in het hoekje van den haard lag, en van den vervaarlijksten blaffer, dien ge in onze dagen onder den dissel tusschen de harddravers loopen ziet, zoo is de eerste stok de beste, waarmeê een varkenshoeder zijne zwijnen ter markt drijft, de groote voorvader van alle staven des gezags. Hij is het niet minder van den vervaarlijken jan van een' staf, waarmeê de reus van eenen tamboer-majoor ruimte maakt voor zijne muzikanten, door alle gapende grootjes, door alle dartele deernen, onder het voorbijschrijden bewonderd en begroet; als van de twee staven, waarmeê het paar roedendragers weleer onze burgemeesteren bij uitnemendheid aan den ingang van Amstels raadhuis verbeidde, en op wier knoppen de drie kruisen waren geschilderd, in schaduw van de keizerlijke kroon! Ten onzent, - waar anders de gebruiken eener instelling haren geest zoo goed als elders plegen te overleven, '*la forme emporte le fonds*,' mogt het motto van menig verslag van vergaderingen zijn; - ten onzent, waar een hoogleeraar van den vooruitgang thans de eenige is, die eischt dat men de staven voor hem in de hoogte heffe, - ten onzent zijn ze allengs in onbruik geraakt; maar als ge ooit onze voormalige broeders hebt bezocht, - maar als ge ooit in *België* een altaar den rug keerdet, of uwe moeder, of uw meisje, of uwe vrouw, of uwe vriendin, in de kerk uwen arm bleeft leenen, dan hebt ge *bedeau* of *suisse* op u zien toeschieten, en de staven in al hunne heerlijkheid aanschouwd. Op de afwisselende en *gratuite* tentoonstelling, dagelijks door FRANS BUFFA EN ZOONEN in de Kalverstraat te *Amsterdam*, ter loutering van den smaak des publieks, gegeven, zijn onlangs een paar platen te zien geweest, die het gezag van den stok bij onze Fransche en Engelsche naburen karakteristiek voorstelden. De eerste gaf een' *gendarme* te kijk (ons publiek wil van geen *officier de police* weten), die de havelooze plunje van eenige naakte jongens, in bezit nam, daar ze zich verstout hadden elders te zwemmen, dan waar *le respect pour les moeurs* niet te kwetsen viel; - de andere stelde een' *beadle* voor (mijn handwoordenboekje vertaalt het door

hondenslager), en toch was de man bezig in eene niet half zoo nuttige taak: hij haalde de gedwongene bijdragen tot onderhoud der armen, hij haalde de belasting op, door de luiheid van de arbeidzaamheid geheven. Het spijt me, dat gij met de platen, die de *Gids* niet meer geeft, al de tegenstellingen derft, waar - toe ze mij uitlokten, ofschoon ik misschien evenmin voldaan ware geweest, hadde ik u die mogen aanbieden, daar *Engeland*, het land van den vooruitgang en van de vooroordeelen, er nog curieuser aanbiedt, om van *Frankrijk* niet te spreken, waar alleen *les bâtons des maréchaux* reeds stof voor eene heele historie aanbieden. Eere aan JOHN BULL, die nog den witten staf van den Lord-Trezorier in eere houdt; die nog een' hofbeambte heeft, in nadruk Lord *Gouden Stok* geheeten, en bij wiens plegtigheden de bisschoppen nog hun *Pedum Episcopale* zwaaijen, waarmeê zij voorondersteld worden, de afdwalenden hunner kudde weder te regt te brengen.

Laat ons terugkeeren tot den varkenshoedersstok, die, lang vóór SIXTUS V hem vermaard maakte, de prototype was aller koninklijke en keizerlijke schepters, wier zwaaiders, weleer de herders des volks genoemd - (*Ποιμένες Λαῶν*), door woelwaters en roervinken weleens beschuldigd werden, meer te scheeren dan te hoeden. De polsstok, een weelderig werktuig, als ge beweging hebben wilt, de polsstok moet sinds onheugelijke dagen hebben gediend bij den overtogt van sloten en stroomen; hij is de voorvader van den staf, waarmeê de pelgrims op reis togen. De Iersche *shilelah*, door eenen vriend aardig beschreven als een stok, maar met twee knoppen, is een overblijfsel van de oorlogsknods. En ge moogt er zeker van zijn, dat gij, mits ge u het onderzoek maar getroosten wilt, van alle stokken, hier door mij niet verklaard, den voorzaat, den oorsprong, den eerste bij onbeschaafde volken, bij wilden vinden kunt. Ten bewijze: de Negerkoning, die den Engelschen vroeg: ‘wat men van hem in *Europa* zeide?’ was, in staatsiedos, omringd door eenen hoop havelooze nikkertjes, ieder met eene *shilelah* op schouder - altemaal Lords Oude-Stokken.

Stokken zijn echter niet enkel de gunstelingen van onbeschaafde volken geweest; ook bij beschaafde waren zij van ouds in zwang; slechts hebben de laatste die meer bepaald tot steun en sieraad gebezigd. De Grieken waren een sceptropherisch volk. HOMERUS gebruikte waarschijnlijk eenen wandelstok, daar hij blind was; maar wij hebben er gezag voor, dat SOCRATES het deed. Bij zijne eerste ontmoeting met XENOPHON, die in eene

naauwe straat voorviel, versperde hij dezen den weg met zijnen stok, en vroeg hem, op zijnen goedhartigen toon, waar levensmiddelen te koop waren? Zoodra XENOPHON het hem had gezegd, voer hij voort met vragen: of hij wist, waar wijsheid en deugd te krijgen was? en daar de jongeling hem hierop het antwoord schuldig bleef, zeide hij: ‘Volg mij en leer!’ dat XENOPHON deed, en waardoor hij de groote man werd, van wien wij allen hebben gehoord. De innemende karaktertrek van AGESILAUS, wien een zijner gasten overviel, terwijl hij paardreed op eenen stok, om zijn jongsken te vermaken, en die voor alle verklaring dezen slechts vroeg: of hij ook vader was? is te algemeen bekend, om dien over te vertellen.

De Romeinsche historie levert eene andere anecdote op, tot ons onderwerp betrekkelijk. De grootste hulde, die zijne landgenooten den eersten SCIPIO meenden te kunnen bewijzen, was hem een' wandelstok te noemen, want deze is de beteekenis van zijnen naam. Hij werd hem gegeven voor de kinderlijke toegenegenheid, waarmede hij zich getroostte zijnen ouden, zwakken vader op de wandelingen van dezen tot staf en steun te strekken. Doch waar de Romeinen zich ook door onderscheidden, het was niet door gevoel. Wat anders hooren wij van hunne stokken, dan de slaag, den dienstbaren in hunne tooneelstukken bedeeld? ten zij ge u op de zinnebeelden van waardigheid beroept, door de lictoren gevoerd, en die afgrijsselijke stompen en striemen moeten hebben gegeven, daar het jannen van stokken waren. Het mogten, waratje! aardige teekenen heeten, om voor den eersten bewindsman uit te dragen; vooronderstel eens, dat Z.M. of de Minister van Justitie door eenen zweep met negen knoopen ruim baan maken liet!

Stokken zijn in den nieuweren tijd niet half zoo gevraagd meer, als zij plagten te zijn. Op onze oude schilderijen treffen wij er in zulk eene menigte aan, als had iedereen een' gedragen, dat ons te minder verwonderen zou, daar de uitspanningen toen over het algemeen iets meer mannelijks hadden, en zij op reis tot waarborgen van veiligheid verstrekten. Eer men uit de hoofdstad van ons kleine land een uitstapje naar een der overige gewesten maakte, pakte men voor drie dagen levensmiddelen in eenen trommel zamen; eer men uit *Londen* of *Parijs* naar een afgelegen landstadje toog, maakte men zijn testament. Zoodra men de stokken niet langer enkel tot tegenweer bezigde; zoodra men die versierde met knoppen of kwasten, nam de mode ze in hare magazijnen op. Ik geloof niet,

dat zij er reeds nahield in de dagen van BENVENUTO CELLINI; hij was anders de regte man geweest, om er heden voor edelman of kardinaal een keurig kunststuk op te zetten, en er morgen kardinaal of edelman een duchtig pak ransel meê te geven. In de Fransche historie maken zij eene allerbelangrijkste figuur, als gij ooit LOUIS *Quatorze en robe de nuit* en LOUIS *Quatorze en grand Roi* naast elkander hebt gezien, dan zult ge weten, dat hooge hielen, noch valsche kuiten zoo veel tot het imposante bijdroegen, als het ding, dat stok, staf noch schepter was, en toch iets van alle drie had. Van koningen gesproken, en om het comische naast het tragische te plaatsen: KAREL IX, van *Zweden*, hield eenen ijzeren staf na, om zijne schuldeischers meê uit zijn paleis te jagen, en KAREL I van *Engeland* hief, bij zijn proces, zijnen stok in de hoogte, om den Attorney General te verbieden voort te gaan. Eenmaal in *Engeland* verplaatst, hebt ge er, hoop ik, niets tegen eene anecdote van den vader van een' der Engelsche dichters te hooren, waarin ook een stok voorkomt - al speelt hij er de hoofdrol niet in, de man, die ANDREW MARVELL tot zoon verdiende te hebben, is de kennismaking waardig. Eene jonge jufvrouw had den ouden man, die aan de overzijde van den *Humber* woonde, bezocht; hoe onstuimig het weder tegen den avond worden mogt, toch wenschte zij den stroom te worden overgezet, daar hare betrekkingen zich anders ongerust zouden maken over hare afwezigheid. Vergeefs beproefde hij haar te wederhouden, zich in een gevaar te begeven, waarvan hij juister begrip had dan zij - ten laatste besloot hij galant genoeg te zijn, haar dan ten minste gezelschap te houden, kloekmoedig, ligttillende als hij was. Hij wandelde dus met haar tot aan den oever, en wierp, in de boot stappende, zijnen stok eenen vriend toe, terwijl hij dezen op vrolijken toon verzocht, dien als eene gedachtenis te willen bewaren. Toen riep hij opgeruimd: ‘Hijsch op, naar den hemel!’ en stak met de jonge jufvrouw van land. Zij verdronken.

Bij het toenemen van onzen handel kwamen buitenlandsche, kwamen Oostindische rottingen in de mode; - er zijn mannen aan de Amsterdamsche beurs, dien het nog heugt, welk eene figuur de bamboezen er gemaakt hebben. En echter, al overleefden zij de pruiken, van welke wij zelve binnen de pijlers der vorige er nog eenige hebben gekend, ook hun tijd is reeds voorbij; de smousjes, die ons in onze jeugd met stokken naliepen, zijn lang ten grave gegaan. Of, als er nog enkele van deze leven, dan moeten zij met der woon naar *Leyden* zijn ver-

trokken; VÉRALBY ten minste laat ze op de plaatjes der types figuur maken; KLIKSPAAN zelf droeg, bij zijn laatste, lieve bezoek, eenen rotting van vóór Zeven en Tachtig, met gedreven' gouden knop.

Of die weêr in de mode zullen komen, wie weet het? Als de achteruitgang zich daartoe bepaalt, loopen wij geen gevaar, dat iemand er zich aan ergeren zal. Geleerdheid heeft van den stok eigenlijk nooit voor goed afscheid genomen, - getuige de gezetheid aller geestelijken, dominé of pastoor, - ja zelfs geestelijken *in spe*, kapelaan of proponent - er een' bij zich te hebben. Van mantel, van bef, van korte broek, zijden kousen en steek, van alles doen zij in het dagelijksche leven allengs meer en meer afstand; maar - de stok blijft: ik heb er niets tegen, als ge liever leest: de afschaduwing van den staf!

Geleerdheid - geestelijkheid - gezag daargelaten, dat stokken niet te verachten zijn voor lieden, die veel leêgen tijd hebben, zal u ieder toestemmen, die ondervond welk eene kwelling het is, binnenskamers soms niet te weten, wat men zeggen zal, - buitenshuis niet eens een' distel uit den weg te kunnen ruimen. Het nut van den stok, het nut van rottingen en rietjes schijnt onder drie hoofden te brengen: ten eerste, dat zij een algemeen bewustzijn van magt geven; ten tweede, - 'tgeen vitters maar een deel van het eerste zullen noemen, - dat zij bijdragen tot het bewaren eener goede houding; en ten derde, - 'tgeen nog erger vitters maar voor een deel van het tweede zullen houden, - dat zij iemand een handje helpen, om de gapingen des gespreks aan te vullen - die kleine, linksche tusschenpoozen, welke men gebrek aan gedachten heet.

Ontneem den stok aan iemand, die gewoon is er een' te dragen, en zie eens, met welk een verminderd gevoel van wigtigheid hij zijne woning verlaat! Als zijn stok hem begeven heeft, ach! dan begeeft hij zich zelven! Zijne zelfbeheersching schijnt hem in de toppen zijner vingers ontsnapt; geef hem zijn' stok terug, en hij heeft al zijne geestkracht weêr! Als het een rotting is, dan streelt hij den knop met zijne vingers, die neêrschuivende, die ophalende, door een vernieuwd verlangen geblaakt, hem andermaal in de palm zijner hand te voelen! Hoe hij er meê op den grond stoot, of hem ieder schok op nieuw van de kracht zijns arms overtuigt! Hoe hij klinkers en keijen vuur doet slaan door de stalen punt, als hij langs straat stapt, - of het dons der vroeger vermelde distelen den wind prijs geeft, als hij buiten wandelt! Is het daarentegen een rietje, dan drukt zijne voetzool den grond vaster, als het

voor de eerste maal weêr de lucht klieft! Hoe hij onder het voortschrijden de punt trillen doet, terwijl hij den knop met loodregt uitgestrekten arm in hechte greep omsluit! Hoe hij de rampzalige twijgen der seringen kastijdt, die over heining of hek henengluren! En als hem een mormeldier van een' hond voorbijschuift, hoe hij dan tegelijk zijnen lust in dwingelandij en zijn' zedelijken afkeer van sluipers botviert in de jankwekkende jaap, die hij hem bedeelt!

Onwillekeurig gaven wij ieder, die eenen stok draagt, der verdenking prijs, als overschrijdt hij de grenzen, welke magt van moedwil scheiden, eer hij het weet. En toch zulk een vermoeden is verre van ons. Verwantschap moge er zijn tusschen rotting en ranselen, - eene verwantschap, te zeer in het oog vallende, dan dat onze etymologen er de bewijzen voor behoeven te halen uit Hindostan; - in de hand van den wijze biedt het wapen slechts wederstand, - we zullen billijk genoeg zijn, den stok ook in dat licht te doen zien. We waren er bij tegenwoordig, dat een fatsoenlijk man, wiens manieren heusch mogten heeten, heusch tot hartinnemens toe, - maar die ongelukkig een' hoogen rug had - in gezelschap door een' eersten bluffer werd gesard en geplaagd. Eindelijk was de bullebijter te verre gegaan; de bogchel keerde zich om, en, andere PAULUS VAN HEMERT, sprak hij op den beschaafdsten, beleefdsten toon ter wereld: ‘Mijnheer! het spijt mij, dat ik - verpligt ben te zeggen - dat u weinig begrip heeft van de manieren - passende in eenen kring als dien, waarin wij hier werden ontvangen -’ (hij hield een oogenblik op; hij genoot de verwarring, waarin zijne beleefdheid den bullebak bragt; hij voegde er zoo mogelijk op nog hoffelijker, nog heuscher toon bij:) ‘en hoe ongaarne ook, zie ik mij gedwongen u te waarschuwen, dat ik niet zal mogen afzijn, indien ge u jegens een fatsoenlijk man niet anders leert gedragen, - u een pak slaag te geven!’

En daden aan woorden parende, ligtte hij zijn' stok op, toen de andere nog niet begreep, dat de laatste woorden slechts eene vertolking waren geweest van de eerste, - en geen der gasten, die er zich aan ergerde, dat de bogehel sprak in den eenigen stijl, dien de bluffer verstond, - dat hij hem sloeg.

Intusschen er valt meer partij van onzen lieveling te trekken, dan louter bescherming tegen zoo grove ongemanierdheid; inderdaad, wat zouden eenige, voor het overige leepe, lieden, wat zouden zij wezen, zonder hunnen rotting of hun rietje? Er is eene onloochenbare Rhabdosophie, Sceptrosophie - of

Stokken-Wijsheid, buiten die der Toovenaarsroede, waarmede men schatten aan het licht plagt te brengen. Hoe menig een heeft aan haar onhoorbare opmerkingen en onbeschrijfelijke bevalligheid te danken! Soms doet de ware adept in die mysteriën de punt van den stok op zijn' uitgestrekten regtertoon draaijen, terwijl hij den mond zamentrekt en den adem inhoudt: het wil zeggen, dat hij heel veel aardigs, heel veel nieuws zou kunnen vertellen, als het hem maar lustte. Dan weder houdt hij rotting of riet tusschen zijne knieën gevat, en laat die tikken tegen zijne tanden of onderlip, hetgeen beduidt, dat hij bedaard overpeinst! Bij andere gelegenheden slaat hij er de maat mede op zijne laars, dat allerelegantst staat. Ten laatste, als hem geene aardigheid op de tong komt, om de uwe meê te beantwoorden, dan heeft hij u maar met zijn' stok in de ribben te stooten, en te zeggen: ‘o, Gij snaak!’ en hij staat eensklaps hooger dan gij; hij staat boven u, als eene soort van beschermend vernuft, dat zich de moeite niet behoeft te geven geestig te zijn.

Te zelfder tijd, en om mijn onderwerp in alle opzigten regt te doen, indien rotting en riet hunne lusten hebben, hunne lasten hebben ze ook. Als gij gele handschoenen draagt, en uw stok valt in het slijk, dan boet gij een haastig oprapen bijwijlen bitter. Ook is het niet aangenaam, als rotting of rietje tusschen de keijen steken blijft, en de punt er afgaat - alle puntjes afgaan is ergerlijk! - want tien tegen één, dat op het land de stok u uit de hand vliegt, om den modder des wegs, - 't gevolg van een' regenachtigen nacht - tegen uwe kuitendekkers te doen spatten - of dat hij in stad eene der groote ruiten onzer galanteriewinkels aan diggelen slaat: ‘een driegulden, mijnheer! en dan heb ik nog den last van den glazenmaker toe.’

En nu, het dichterlijke? maar ik verhollandschte voor mijne landgenooten, wat een uitheemsch vernuft over een voorwerp, dat zeker tot de meest alledaagsche behoort, aardigs te zeggen wist, - wien hunner behoeft het te worden herinnerd, dat VONDEL het stokje van OLDENBARNEVELD heeft vereeuwigd?

W.D.-s.

Lochiel's waarschuwing.

(*Naar* Th. Campbell.)

Lochiel. - De Ziener.

DE ZIENER.

o LOCHIEL! o LOCHIEL! beef terug voor den dag,
Als het Laagland u wacht tot den bloedigen slag,
Want daar schemert een oogstveld des doods voor mijn' blik;
'k Zie de Clans van Culloden verstrooid door den schrik. -
Zij hervatten den strijd voor hunn' vorst en hun land; -
Zie, zij bloeden - zij zinken - vernield en vermand!
Maar wee, wee u, gij, ruiters, wier hoef hen vertreedt!
Zie hoe Cumberland, trotsch, overmoedig en wreed,
De verslagenen hoont, en op 't steigerend paard
Hun den bloedenden boezem vertrappelt in de aard'! -
Maar daarginds, door het snel schittrend licht van den moord, -
Zie, wiens ros stuift daar woedend en schuimende voort? -
't Is het uwe, GLENULLIN, wiens bruid heel den nacht,
Als een wachtvuur der liefde, aan de poort u verwacht!
Maar het ros komt des morgens - geen ruiter - maar rood
Is zijn zaâl met het teeken van wanhoop en dood!
Ween, o Albin! ter dood en ter kerker gesleurd!
Maar gij telt met geen tranen, wier val gij betreurt,
Want te wreed heeft het zwaard van Culloden gewoed -
o Culloden, dat rookt van der dapperen bloed!

LOCHIEL.

Ei, ga preken voor lafaards, gij onheilsprofeet!
Of wel, kost u Culloden dat angstige zweet,
Neem dan, suffer! deez' mantel, en dek u den blik,
En ontschuil in zijn plooijen dat spook van den schrik.

DE ZIENER.

Ha! gij lacht nog, LOCHIEL! gij bespot nog mijn woord? -
Ras verbreekt men uw vlerken, trotsche adelaar van 't Noord!
Zie, verheugd vloog hij uit, en doorkliefde de lucht
Met zijn' krachtigen wiekslag, in steigrende vlugt -
Zie, voor 't schot van den vijand te snel, stuift hij door -
Gansch alleen - door verwoesting gevolgd op zijn spoor.
Maar, gedoken, dien roof in de hoogte gestaakt,
En gekeerd naar het nest, - want de wreker genaakt.
Maar van waar gindsche vlam op der heuvelen top?
En van waar jaagt de stormvlaag dien vonkenstroom op?
't Is het vieesselijk vuur van 't verwoestend gerigt,
Dat den donkeren trans als een baken verlicht. -
o LOCHIEL! nog verheft gij de helmpluim zoo fier,
En nog waait van uw slotmuur uw trotsche banier;
Maar reeds waait het vernielende vuur om u heen:
o Keer weer naar uw huis! keer met spoed en alleen!
Want een donkere heuvel van puinen en asch
Zal het merkteeken zijn, waar uw woning eens was;
En een raadlooze moeder zoekt krijtende rond
Naar het kroost, dat het zwaard en de honger verslond! -

LOCHIEL.

Valsche ziener! laat af! 'k riep mijn' Clan om mij heen,

En hun zwaarden zijn duizend, hun harten slechts één;
Zij zijn trouw tot het laatst van hunn' adem en bloed,
En verheugd, als de maaijer het oogstfeest begroet,
Zoo begroeten zij 't uur van den bloedigen strijd. -
Dat dan Cumberland moedig zijn' klepper berijd'!
Hij verspatte zijn schuim als een baar op de rots;
Maar hij sidder', die ruiter, zoo fier en zoo trotsch,
Trekt eens Albin verbolgen het wrekende zwaard. -
Als haar hoofden, gewapend ter zege vergaard,
Met de kleur van hunn' Clan om de schouders geplooid,
CLAMANALD en MORAY, in krijgsdos getooid,
En gepluimd, en omgord, en gereed tot den slag -

DE ZIENER.

o LOCHIEL! o LOCHIEL! beef terug voor den dag!
Want al sluit ik in sombere wanhoop den mond,
Ach! geen stervling verheelt, wat de Hemel verkondt!
Door het stervende daglicht des levens bestraald,
Zie ik schaduw der nadrende toekomst gemaald. -
Hoor! reeds treft mij het bassen der bloedhonden 't oor,
Die uw' vlugtenden koning vervolgen op 't spoor. -
Ziet! in 't uur van Gods toorn tot gezalfde gewijd,
Ginds ontweek hij alleen en verlaten den strijd,
En ontkwam langs het pad der woestijn. Nu ontvliedt
Hij mijn oog op de golven in 't donker verschiet,
En verdwijnt in de schaduw der dreigende lucht. -
o Verheft u, gij stormen! beveiligt zijn vlugt! -
't Is ten einde. - Hun donders verstommen in 't dal -
't Is verloren, en Albin beweent haren val. -
Maar waar bleef die gevangne, met kluisters geboeid?
Waar? - De vuurgloed des strijds heeft mij de oogen verschroeid,
En de wanhoop verblindt mij - zeg, waar vlood hij heen?

Zwerft hij rond als een balling, verstooten, alleen? -
Wordt hij ver van zijn land op de golven gesleurd,
Als het bloedende lid van het ligehaam gescheurd? -
Helaas! neen! want een vreeslijker afscheid is daar. -
'k Zie de trommen omfloersd - en het kleed op de baar -
'k Hoor het luiden der doodklok. - Genade! o besluit
Dat gezigt, dat het bloed in mijne aderen stuit! -
Zie hoe 't leven nog krimpt in zijn siddrende leên -
En hoe rolt hij in doodsangst het oog om zich heen -
En hoe spat hem uit neus en uit gorgel het bloed! -
o Vervloekt is het vuur, dat reeds smeult aan zijn' voet,
Dat zijn hart zal verteren, eer het ophoudt te slaan,
En verpestend de lucht met zijn walmen belaân -

LOCHIEL.

Zwijg, verrader! Niet langer mijn gramschap getart;
Zwijg, gij, liegend verguizer! Een noodlot zoo zwart,
Zoo met schande overdekt, was nooit Albin bereid;
Want al zag hij het veld met zijn volk overspreid,
Als het strand, na den storm met het opgestuwd wier,
Boeit geen kluister LOCHIEL; maar vermetel en fier,
Zoolang nog in zijn borst slechts één levensvonk brandt,
Strijdt hij voort om de zege, of bezwijkt, overmand;
Maar hij valt, met het zwaard in de vingers gekneld,
Met den voet naar den vijand, den rug op het veld;
En hij sneeft zonder schandvlek of smaad op zijn' naam,
En blikt trotsch naar omhoog van het sterfbed der faam.

W.J. MENSING.

Opheldering.

De bloedige slag van *Culloden*, de voorspelling van welks noodlottigen afloop het onderwerp van dit dichtstuk uitmaakt, was de laatste, dien de ongelukkige EDUARD KAREL STUART, ter herovering van den troon van *Engeland*, leverde. Na reeds *Edinburg* bezet te hebben, was hij met afwisselend krijgsgeluk tot nabij *Inverness* teruggedrongen. In den nacht van den 16^{den} April, 1746, had nabij *Naïrn*, onder aanvoering van den hertog van *Cumberland*, het Engelsche leger zich nedergeslagen, en KAREL wilde beproeven het aldaar te overvallen. Dit plan mislukte, en den volgenden morgen waren de Hooglanders genoodzaakt, eene zeer nadeelige stelling nabij *Culloden* in te nemen. Vele der Hooglanders waren afwezig; dagelijks werden aanzienlijke versterkingen verwacht, en de troepen waren verzwakt door gebrek en vermoeijenissen. De aanvoerders zagen wel in, dat het beter zou zijn, in deze omstandigheden naar de berglanden terug te trekken; doch de moeijelijkheid, om het onderhoud voor de troepen te vinden, en het belang van het behoud van het nabijgelegen *Inverness*, deden den prins en zijne raadslieden besluiten, om den slag te wagen.

In eene stelling, die hen geheel aan het kanonvuur der Engelschen blootstelde, leden de Hooglanders vreesselijk, eer het bevel tot den aanval gegeven werd. - Eindelijk, woedend van ongeduld, stortte zich het centrum zonder bevel op den vijand. Eene schrikkelijke slagting volgde aan beide zijden; doch het gelukte aan de welgeoefende Engelsche troepen, den storm hunner wilde aanvallers af te slaan, en weldra waren deze geheel in verwarring gebragt. KAREL deed wel eene flaauwhartige poging, om hunne orde te herstellen, maar onttrok zich spoedig aan het gevecht, om in de algemeene vlugt te deelen. Hij ontkwam in het bergland, waar hij eenigen tijd in den rampzaligsten toestand omzwierf, tot hij ten laatste weder naar *Frankrijk* de wijk nam.

Men schat het getal der gesneuvelden van het kleine leger der opstandelingen op ongeveer 1000 man; en zóó moorddadig was het gevecht en hardnekkig de worsteling, ter plaatse waar zij hunnen woedenden aanval deden, dat de lijken letterlijk op elkander gehoopt het slagveld bedekten. Het gedrag der overwinnaars, en vooral dat van den hertog van *Cumberland*, hunnen aanvoerder, is met de afschuwelijkste wreedheid gebrandmerkt.

LOCHIEL was het hoofd van den krijgshaftigen *Clan* of stam der CAMERONS, een man van een edel en grootmoedig karakter, dat hem bij zijn volk den naam van edelen (*gentle*) LOCHIEL verworven heeft, doch wiens kwalijk begrepen loyaliteit hem aan de rampzalige zaak van STUART verbond. Hij was te verstandig en te schrander, om niet de gevolgen van KAREL'S hopelooze onderneming vooruit te zien; maar zijn vorst beriep zich op zijne trouw, en LOCHIEL

was tegen zijne verwijtingen niet bestand. Bij KAREL'S landing, was LOCHIEL hem te gemoet gegaan. Hij deed onderweg de woning zijns broeders aan, wien hij zijn voornemen te kennen gaf, om den Torst zijne onderneming af te raden. Zijn broeder vulde hem overreden, om KAREL zijne gedachten schriftelijk mede te deelen, maar LOCHIEL antwoordde, dat hij geloofde, verpligt te zijn, zijnen vorst persoonlijk de redenen bloot te leggen, waarom hij weigerde, zich aan zijne zijde te scharen - 'Geloof mij,' hervatte zijn broeder, 'ik ken u beter, dan gij u zelven kent. Wanneer de prins u ééns in de oogen heeft gezien, kan hij van u maken wat hij wil.' - LOCHIEL sloeg dien raad in den wind, maar de voorspelling zijns broeders werd vervuld. -'Binnen weinige dagen,' zoo luidde het antwoord van KAREL, op zijne vermaningen, om naar *Frankrijk* terug te keeren, en eene meer gunstige gelegenheid af te wachten; 'binnen weinige dagen zal ik den koninklijken standaard opsteken, en het volk van *Grootbrittanje* aankondigen, dat KAREL STUART gekomen is, om de kroon zijner vaderen terug te eischen, en die te herwinnen of te sneven; en LOCHIEL, dien mijn vader mij als onzen trouwsten vriend schetste, zal te huis blijven, en het lot van zijnen vorst vernemen uit de dagbladen.' - 'Neen,' riep LOCHIEL, 'ik zal het lot van mijnen vorst deelen, ik, en allen, wie geboorte of gezag in mijne magt gesteld hebben!'

Hij hield woord, en terwijl KAREL niet, gelijk hij geboogd had, strijdende voor zijne kroon sneuvelde, maar kleinmoedig in ellende omzwierf, om zijn leven te redden, boette zijn aanhanger duur voor zijne verknochtheid en trouw.

De persoon, die hier onder den naam van *Ziener* voorkomt, is een van die zonderlinge menschen, welke nog in de Schotsche Hooglanden en in *Ierland* gevonden worden, en die met het zoogenaamde Tweede gezigt (*second sight*) begaafd zijn, dat is het vermogen bezitten, om in eene soort van geestverrukking toekomende gebeurtenissen, of ook die, welke op eene verwijderde plaats gelijktijdig voorvallen, te aanschouwen. Deze visioenen schijnen zich onverwacht en onwillekeurig voor hen op te doen, en hoewel hunne landgenooten aan deze voorspellingen geen onvoorwaardelijk geloof slaan, ontbreekt het niet aan volksverhalen, die voor bewijzen van hare deugdelijkheid moeten gelden.

Albin is de Gaalsche naam voor *Schotland*.

Het tafereel door den *Ziener* bij het einde zijner rede, in afgebrokene uitdrukkingen van schrik en afgrijzen geschetst, moet de onmenschelijke strafoefening voorstellen, welke in dien tijd aan hen, die om hoogverraad waren veroordeeld, werd uitgeoefend.

Mengelingen.

Het Rijks-museum te Amsterdam[1].

II. (Historiële portretten.)

Geen der vorsten uit het huis van *Oranje* is, wat de veraanschouwelijking van zijn tijdvak in deze zalen betreft, gelukiger te prijzen dan FREDERIK HENDRIK, indien gij u aan het kleine anachronisme met ergert, dat ik den stukken, ter gedachtenis van den vrede van *Munster* vervaardigd, plaats geve in zijn gulden vierde eener eeuw. Wij zullen slechts regtvaardig zijn, zoo we dus om zijne beeldtenis niet enkel de lauwertwijgen vlechten, welke hij zich verwierf; zoo wij om deze tevens de olijftakken strengelen, die hem aanlachten op zijn sterfbed, die gepast hadden bij zijne baar. Het is andermaal MIEREVELDT, die den voortreffelijke heeft vereeuwigd; hij slaagde in deze afbeelding minder gelukkig dan in die van MAURITS, zou ik er bijvoegen, als de schemering, in welke zij hangt, mij het uitbrengen van een oordeel niet verbood. HONTHORST leverde hier op zijne beurt ook eene beeldtenis van WILLEM'S derden zoon; maar van vergelijking dier stukken kan geene sprake zijn, zoolang het eerste, als ik zeide, zelden licht ziet, en het laatste ter zoldering streeft, hooger dan ooit reus reiken kon. Doch waar zouden onze klagten een einde nemen, als wij die, bij iedere ongelukkig geplaatste schilderij, uit de dagen van FREDERIK HEN-

(1) Blz. 7-26 en 208-216.

DRIK, lucht wilden geven; - de eene hangt tegen den dag, de andere hangt onder de knie; - buig u, wend u, krom u zoo veel ge kunt, de derde valt niet met eenen blik te omvaêmen, valt niet te genieten, want aan uwe slinke of regte weêrkaatst zij den dag; - de vierde - maar twijfelt dan iemand er nog aan, dat de zalen van het T r i p p e n h u i s , in haren tegenwoordigen toestand, niet geschikt zijn tot eene tentoonstelling onzer oude school? Wie nog maar ten halve overtuigd zij van de behoefte aan verbetering ten onzent, tot in dit opzigt toe, wij vleijen ons, dat de man van genie, aan wien onlangs de bewaring van ons Museum werd toevertrouwd, het zich ten volle toonen zal. Hij is zelf schilder; - zou de zucht, zijn kunstgevoel te bevredigen, er hem niet toe nopen? Hij is zijnen roem der studie onzer groote meesters verpligt - lastig als de taak zijn moge, maakt de dankbaarheid hem die waarschijnlijk tot lust. Hij is dikwijls getuige, misschien menigmalen het slagtoffer geweest, van het onregtvaardig oordeel eener onwetende menigte, - en daarom zal hij het pligt achten haren smaak te louteren, door haar gelegenheid te geven, om te zien; - pligt, niet enkel om zijns zelfs wille, maar vooral om den invloed, dien de kunst bestemd is uit te oefenen op de beschaving, op de veredeling des volks. Hij hebbe slechts den wil, en een beter tijdvak kan dagteekenen van zijn bestuur; - want onze koning heeft zijne kunst lief, en geene verzameling harer voortbrengselen verdient meer, dat Zijne Majesteit haar in eere houde, dan deze; - want PIENEMAN zag in den vreemde museën te over, om, bij eene andere inrigting van dat der hoofdstad, alleen bet goede uit de buitenlandsche na te volgen. Mogten wij hem die spoedig hebben dank te weten; mogten de F r e d e r i k H e n d r i k van MIEREVELDT en de F r e d e r i k H e n d r i k van HONTHORST, tot welke wij terugkeeren, zigtbaar worden, met de overige stukken uit den tijd van dien vorst, met de schilderijen van welke ik u nog de opgave, in welke ik u nog het bewijs, waarom ik hem gelukkig prees, schuldig ben. Het zijn de afbeeldingen der grootste vernuften, op welke Hollands letterkunde in de dagen van Hollands heerschappij roem droeg; het is C a t s , door MIEREVELDT; het is H u y g e n s , door NETSCHER gepenseeld; het is H o o f t , om strijd door BRAMER en door DE KEYZER veraanschouwelijkt; het is V o n d e l , wiens hoofd wij aan JAN LIEVENSZ zijn verpligt, - CATS, HUYGENS, HOOFT, VONDEL, in wier werken de zeventiende eeuw herleeft! Het zijn de burgers, voor welke zij dachten en zongen; de burgers van eenen krachtigen, tijd,

mannelijk moedig in hunne uitspanningen, en goedrond bij den beker; de burgers, die *Spanje* in drie werelddeelen hadden overwonnen, ons door GOVERT FLINK, REMBRANDT VAN RIJN en BARTHOLOMEUS VAN DER HELST aangeboôn!

Niet ééne toespeling, zegt meix welligt, niet ééne toespeling herinnert hier stedemaagd bij stedemaagd, die FREDERIK HENDRIK aan zijne voeten buigen zag, welke hem als overwinnaar binnen hare muren ontvingen; - slechts PIET HEIN vertegenwoordigt er de eerste triomfen onzer vloot; haar vader, MAARTEN HARPERTSZOON TROMP zelfs, ontbreekt; - wat verleidde u toch, om het zegel, door dezen vorst op zijnen tijd gedrukt, hier zigtbaar te heeten? Als ware louter oorlogsroem het doel zijns levens geweest, neen, als hadde het hem voldaan, de grenzen des vaderlands te veiligen en uit te zetten; als hadde hij slechts naar den stoffelijken voorspoed des volks gestreefd! Stel zijne verdiensten als krijgsman zoo hoog gij wilt, ik ken haar met u gaarne den man toe, die zich aan de zijde zijns broeders, aan die van den grootsten veldheer zijns tijds, reeds als jongeling onderscheidde, en in rijperen leeftijd de taak van dezen, het vrijvechten onzer gewesten, roemrijk heeft voltooid; maar huldig tevens - de vier door mij vermelde vernuften vergen het van u - huldig tevens in FREDERIK HENDRIK andere gaven, hoogere deugden, durf ik zeggen, dan aan MAURITS ten deele vielen, dan MAURITS in beoefening bragt. Beslisse hij, wiens studie van ons verleden dieper gaat dan de mijne, beslisse hij, of WILLEM'S derde zoon 's lands taal niet slechts zuiver sprak, maar ook de bloesems, ook de vruchten, die onze letterkunde in zijnen tijd aanbood, te waarderen wist; er is veel, dat ten voordeele van ons gunstig vermoeden pleit, in de bijzonderheid, dat de anders zoo verscheidene, talenten, welke hem hier omringen, eenstemmig zijn in den lof zijner heuschheid, dat ieder hunner hem betreurde als eenen vriend. Weifelt gij nog toe te stemmen? leen ons verder het oor. Het zou vergeeflijk geweest zijn, hadde FREDERIK HENDRIK Hollandsch proza, Hollandsche poëzij maar half verstaan, - vergeeflijk, zeg ik, den vroegen dood zijns vaders, de uitheemsche afkomst zijner moeder, en de aan beide die oorzaken toe te schrijven voltooijing zijner opvoeding in den vreemde, in aanmerking genomen; - al bleek het morgen, dat WILLEM'S derde zoon dit niet eens deed, zijn tijd, zijn toestand zou het verontschuldigen, hij zelf zoude er niet minder de gevierde beschermer onzer litteratuur om zijn. Immers, het zou er slechts te duidelijker door aan het licht ko-

men, dat hij verstandig genoeg was, om geene uitheemsche der inheemsche voor te trekken; beschaafd genoeg, in den echten zin des woords, om de behoefte zijner landgenooten aan de laatste te begrijpen. Dat de jongere tak der NASSAU'S, die den zijnen verving, hadde opgemerkt, welk een voorbeeld hij in dit opzigt gaf - dat verlicht eigenbelang, dat kennis onzes tijds, het volgen deed! Hoe vurig heeft de ontluikende, de in de dagen zijner jeugd nog onbeschaafde dichtkunst, de gunsten, welke FREDERIK HENDRIK haar bewees, hem bij tijdgenoot en nakomelingschap dank geweten; hoe honderdvoudig heeft hij alles, wat hij voor onze letteren veil had, weder ingeoogst, in hare vermelding van de wijsheid van zijn hoofd, van de goedheid van zijn harte, in haren lofzang op de beschaving van zijnen geest, op de verdraagzaamheid zijns gemoeds! Zie, de oorlogsroem, welke MAURITS oogappel was, zij te regt elk, die den naam van *Oranje* draagt, dierbaar; maar de liefde, welke zijn jonger broeder zich verwierf, de liefde des volks, die oorsprong nam uit zijnen zin voor verstandelijke verlichting, gelde het hart der nazaten van den eersten WILLEM nog meer! Europa's voorkomen is sedert tot onkenbaar wordens toe verkeerd; onze naburen zijn ons boven bet hoofd gewassen; *Engeland* heerscht op den oceaan, - *Frankrijk* verwezenlijkte een oogenblik het droombeeld, dat het heel het vasteland tarten kon, - de kolossus van het Noorden is ontwaakt, - en de markgraaf van *Brandenburg* een der monarchen van ons werelddeel geworden; - van de beide kransen, weleer om de kruinen onzer stadhouders blinkende, is er slechts één meer binnen het bereik van hun nageslacht; - dat het zich trooste, het is de zeldzaamste, het is de schoonste tevens. *Frederik hendrik's* tijd was onze gulden eeuw van kennis en kunst, - ge zult niet ongeduldig worden, hoop ik, zoo wij bij iedere der beeldtenissen, die beide vertegenwoordigen, een oogenblik stilstaan.

De C a t s van het *Museum*, de C a t s van MIEREVELDT, is niet de eerwaardige grijsaard, ons door RAVESTEIN veraanschouwelijkt, niet de twee en tachtigjarige, dien ge voor FEITH'S uitgave zijner werken ziet; - ik wenschte, dat hij het ware! ‘Vader CATS,’ zegt het volk; ‘vader CATS,’ zong zelfs BILDERDIJK, die het anders zelden met het volk eens was; ‘vader CATS,’ zeide menigeen, het hoofd schuddende bij vroegere opstellen in dit tijdschrift, welke niet van onvoorwaardelijke sympathie met dezen volkszanger van het voorgeslacht getuigden; - vader CATS, vadere men zoo veel men wil, waarom zouden wij aarzelen, bij deze

gelegenheid andermaal voor ons gevoelen uit te komen, dat we, spijt onzen eerbied voor zijne verdiensten, VONDEL boven allen, en HOOFT schier dezen gelijk, en na beide, zelfs HUYGENS op de ontwikkeling van wat er voortreffelijks in onzen volksaard schuilt, grootere aanspraak toekennen, dan het hoofd der Dordtsche school? Vader CATS... inderdaad, wij hebben behoefte aan de sneeuwwitte lokken; aan de kruin, door het fluweelen kalotje voor wind en weder gedekt; aan de hooge jaren en den ernst, dien zij medebrengen, om geduldig het oor te leenen aan den lof voor wijsheid, hem zoo kwistig toegezwaaid; - bij den man van middelbaren leeftijd, ons door MIEREVELDT hier veraanschouwelijkt, bij dit bloeijende, blozende gelaat, grijpen wij moed tot de vraag: ‘welk deel hij genomen heeft aan de bewegingen zijns tijds, woelig als die was, - welke rigting hij voor den geest zijns volks de wenschelijke achtte?’ Op de eerste blijven zijne vurigste bewonderaars evenzeer het antwoord schuldig, als de schilderij voor ons; op de tweede, vinden wij het in zijne werken, in de voornaamste van deze, in *Huwelijk* en *Trouwring*, zoo ge wilt. Intusschen, hoe waar wordt zijne afbeelding door MIEREVELDT, als gij haar met 's mans leven vergelijkt: alle sterk sprekende individualiteit ontbreekt in beide. Zoo gij niet wist, dat de eerste JACOB CATS voorstelde, zij zou u nooit om den wille des geschilderden hebben geboeid - zoo het laatste zijner werken niet voorafging, dat van den *Raadpensionaris* zou luttel belang inboezemen. Eer ge mij van onbillijkheid beschuldigt, bid ik u, de karakteristieke gelaatstrekken van HUYGENS, van HOOFT, van VONDEL, beurtelings met die dezer schilderij te vergelijken; ook zonder een LAVATER te zijn, merkt men het onderscheid der physiognomiën op. Eer ge heiligschennis roept, verzoek ik u den uitslag der gezantschappen van den heere van *Zorgvliet* over te stellen tegen die der zendingen van den heere van *Zuylichem*; of acht ge deze te zeer verscheiden, welnu, doe het dan den stijl, waarin de eene als de andere ons in hoogen ouderdom er vertrouwelijk verslag van gaven. HOOFT bragt als drossaard dezelfde verdraagzaamheid in beoefening, die hem als dichter, als denker onderscheidde; wanneer gevoelde CATS eene liefde voor vrijheid, als op iedere bladzijde der Nederlandsche Historiën blaakt? En denk u VONDEL eens, in de plaats van den Raadpensionaris, in het kabinet van WILLEM II, toen deze den laatste kennis gaf van den aanslag op *Amsterdam*; zou de dichter van *Palamedes* zich vergenoegd hebben met des vorsten afscheping:

‘Schrijf, secretaris!’ Waartoe heeft FEITH toch van CATS getuigd, dat hij ons, ook als staatsman, ‘altijd onzen eerbied ontweldigt,’ terwijl hij zich verpligt gevoelt er op te laten volgen: ‘dat deze nergens schittert,’ en dit dan weder goedmaakt met: ‘maar ook overal vinden wij hem grooter, dan hij schijnt te zijn. Mogelijk is dit laatste het zekerste kenmerk van ware verdiensten?’ Waartoe heeft DE VRIES in den overvloed der gedichten van CATS naar een schaars te vinden bewijs gedoken, dat hij belang stelde in 's lands roem ter zee, terwijl dat zelfde vers ieder, die het leest, koel laat, middelmatig, redeneerziek, als het uitviel? Waarlijk, wij, die den weêrzin niet verhelen, welke ons de figuur inboezemt, die hij tegenover de krachtige bewindslieden zijns tijds maakte, wij doen zijner nagedachtenis geen onregt, als zij, die hem verdiensten opdringen, welke hij niet bezat. Indien CATS van ganscher harte man van zaken, man des bedrijvigen levens, man onzer glorierijke zeventiende eeuw was geweest, met de dichterlijke gaven, hem bedeeld, had hij niet enkel de pligten en regten des huwelijks gezongen, ware niet louter de minne scheering en inslag zijner schriften geweest. Een blik op de schilderij voor ons, en gij verbaast er u niet langer over, dat zijne liefde meer van drift dan van togt had, zoo ge met ons het laatste woord de uitdrukking acht, welke voor iets hoogers dan instinct past; - dat hem iets grof zinnelijks aankleefde, 't geen ons minder ergert, wanneer HUYGENS het in de volkstaal lucht geeft, wanneer het HOOFT in zijne liedjes dartel doet worden, wanneer VONDEL er in enkele bruiloftszangen tot wulpschheid door wordt verleid, dan als CATS het ontleedt en verklaart en toelicht, de natuurlijke historie van ik en weet niet wat al! Onze oude kluchtspelen worden walgelijk gescholden door de kieskeurigheid dezes tijds; maar het ontsluijeren van iedere geheimenis schijnt niemand te stuiten, dewijl hij daardoor slechts ‘waarschuwen wou.’ Houde men ons de vraag ten goede, welke soort van nieuwsgierigheid er gescholen hebbe in de gretige lezing zijner werken gedurende de laatste helft der zeventiende, gedurende de eerste der achttiende eeuw? Het zijn bedenkingen, gedachten, vragen, die ons van het hart moesten, als zoovele indrukken van MIEREVELDT'S beeldtenis, vergeleken met vele verhalen uit den *Trouwring*, afgewisseld als deze worden door dissertatiën, die ons wel eens verleid hebben tot den wensch: ‘Ach! hadde CATS maar liever eene tweede vrouw gene-

men!' En nu de keerzijde van den penning, den goeden invloed door hem uitgeoefend, de schare van lezeressen, die hem gegronde aanspraak geeft, met de drie overige vernuften den gulden tijd van FREDERIK HENDRIK te vertegenwoordigen. Trots het vervelende zijner versificatie, onvergeeflijk als die was, daar HOOFT'S gedichten vóór de zijne het licht zagen; trots het leuningstoelige eener dichtsoort, die doorgaans vertelde, allerbegrijpelijkst, het is waar, maar ook a b c 'swijze, zonder verwikkeling van knoop, zonder vragen, of de lange redenen in den mond der sprekers pasten; - trots al het achterlijke van de theoriën der Dordtsche dichtschool, in één woord tegenover die der Amsterdamsche, maakte CATS opgang, voorbeeldeloozen opgang, opgang, door dien van VONDEL zelfs niet geëvenaard; - het waarborgt verdiensten, welke al die gebreken overtroffen. Mogt het mij gelukken deze regt te doen in de omtrekken van een genreschilderijtje, dat begaafder hand dan de mijne op het doek overbrenge! Gedurende de laatste jaren van het Bestand met *Spanje*, bood eene landhoeve bij *Grijpskerke* in *Zeeland* dikwerf eene schoone groep aan: een jeugdig echtpaar en hun spelend kroost. Laat de kleinen, jongens en meisjes, vier, vijf in getal, laat ze rondspringen naar het hun lust, ik wensch uwe aandacht te vestigen op de oogen der moeder, die over hen gaan, terwijl zij het oor leent aan haren gade; ik wensch u vooral hem te doen zien. Eene veder ter hand, een blad papiers voor hem, leest hij met welluidende stem verzen voor, verzen, even zoetvloeijeride als de beek, maar neen, die faalt ongelukkigerwijze aan het landschap, even zachtkens ruischende als het hooge geboomte, in welks lommer de dichter zit. Immers, hij is het, al ademt zijn werk de kalmte van het oord, al hebben de toestanden, welke hij schildert, zoomin iets hartstogtelijks, als de natuur, welke het paar omringt, iets verhevens heeft; - het eigenaardig karakter des geheels, van de groep als van het gedicht, is huisselijk, is hollandsch te zijn; behoef ik u nog te zeggen, dat CATS zijner vrouw *het Houwelyck ofte gantsch beleid des Echten Staets* hooren doet? Hoe karakteristiek is dat toevoegsel, dat *gantsch beleid* in den mond van dien man! tweemalen is hij verliefd geweest, vóór hij der vrouwe, die naar hem luistert, hart en hand bood; tweemalen op het punt te huwen, en echter deed hij het niet dan met haar. Laat mij het u als episode mogen vertellen, op de schilderij zoudt ge er niets van zien. Wat zijnen eersten liefdehandel deed afbreken -

het woord past voor den tweeden, of het er voor gesmeed wareverhaalt hij u als ge het hem vraagt; - hij kreeg in den *Haag*, waar het meisje woonde, de koorts; men ried hem, om haar kwijt te raken, de koorts namelijk, verandering van lucht, een uitstapje naar *Engeland* aan; hij verliet den *Haag* en zijn liefje; waarom hij het laatste niet weder opzocht, toen hij naar *Holland* terugkeerde, vertelt hij u niet - daar hij dan fluks van zijnen tweeden liefdehandel ophaalt. Het geviel, dat hij te *Middelburg* in de Fransche kerk minder naar de predikatie luisterde, dan naar een mooi meisje keek - is het u nooit zoo gegaan? - mij weleens, al ging ik, te huis gekomen, zoo verre niet als CATS, om fluks een' hupschen minnebrief te schrijven. Het spijt mij in één opzigt nu, dat ik het niet deed; immers, de tijd is thans voorbij, om de proef te nemen, of ik even gelukkig zou zijn geweest als hij was; de jonkvrouw gaf der eerste bede dadelijk gehoor; op het bescheiden uur kwam zij des avonds voor de deur, zoo als hij haar verzocht had. ‘Het was of hem de hemel opging,’ zegt hij; zij bloosde, ze zag hem aan, ik wil niet ondeugend genoeg zijn, eenige stippen te laten volgen. Genoeg, hij vroeg haar; hij zou haar hebben gehuwd, als een gedienstig vriend hem niet had verhaald, dat haar vader om zijne bankbreuk werd veracht. Arm, mooi meisje! - CATS nam haar niet - het *gantsch beleid*, zeiden we; hij beweert, dat hij voor haar in den dood zou zijn gegaan; maar, praat door, en gij zult hooren, dat hij haar zitten liet; hier zette ik tittels ..... En leenen wij nu met zijne gade het oor aan zijnen zang; zij heeft geest, zij heeft gevoel, zij leest PLUTARCHUS, zij leest den Bijbel het liefst van alle boeken, en zoo er godsvrucht in het harte van CATS is geweest, haar zij de eere! Wie weet, of zij hem het onderwerp niet aan de hand deed? Er is niets, hetgeen onze gissing onwaarschijnlijk maakt, dat zijn vroegere arbeid (de *Sinne- en Minnebeelden*) haar minder geviel, al was het eene eerste poging, partij te trekken, tot van de dwaasheden der jonkheid toe; - dat zij den dichtstukken over den echt de voorkeur geeft boven *den Spieghel van den Ouden en Nieuwen Tyd*! Uitgebreide geleerdheid en levendige opmerkingsgave, zij weet het, doen historie en natuur CATS om het zeerst ter dienste staan, en zijn hart, - ik hoop het, - kent zij beter dan wij het achten zouden, uit de beide vrijerijen, - waarvan zij waarschijnlijk niets weet. Doch wij zouden luisteren; maar naar wat? naar *de Maeght*, naar *de Vryster*, naar *de Bruyt*, naar *de Vrouwe*, naar *de Moeder*? Hij heeft haar, vertrouw ik, het laatste het liefst

voorgedragen; maar sla gij, - want ik laat mijne schets een' schilder over, - sla gij ieder der stukken op, en ons oordeel zal niet veel verschillen, vlei ik mij. Verscheidenheid, dat groote middel tegen verveling; verscheidenheid - vooral in gelijkenissen en tegenstellingen, - wie is er rijker aan dan CATS, die zondigt door overmaat, doch misschien aan dat gebrek eene afwisseling van gedachten heeft dank te weten, welke in dit boek ten minste het eentoonige zijner manier vergeten doet? Vlugheid van verbeelding, die zich in allerlei toestanden des harten te verplaatsen weet, en door aanschouwelijkheid van voorstelling vergoedt, wat haar in diepte van opmerking ontbreekt, wie zal hem haar ontzeggen, in wien FEITH objectiviteit huldigde, dien BILDERDIJK het verstand overredende, het hart overmeesterende, prijst? Vol van zin voor huisselijk heil - tot waarschuwens toe voor struikelblokken, die het storen kunnen, en van welke het welligt wijzer ware geweest te zwijgen; - vol van liefde voor het landleven - al had het een weinig van natuur gaêslaan, om daarmede profijt te doen - vol godsdienstig gevoel - schoon dan ook riekende naar de regtzinnigheid van zijnen tijd, bezat hij alle vereischten, om zijne toehoorderessen te boeijen, daar hij haren toestand volkomen begreep. En nu wenschte ik, dat het mij gegeven ware, niet die Phylissen voor u op te voeren, door zijne Annaa's maar half bekeerd, noch die Sybillen, welke het, trots het talent des schrijvers, niet van zijne Rosettes wonnen, maar u de Bruiden te doen aanschouwen, welke in zijn werk menigen wenk vonden, dien zij ter harte namen; maar u vooral de Vrouwen te doen zien, zoo als hij ze deels vond en deels vormde: heusch, bloeijend, aanminnig, ingetogen, huishoudelijk, verzoeningreê, - getrouw, geduldig, godsdienstig bovenal; vrouwen, welker wedergade de wereld buiten *Holland* niet had! Doch wat wensche ik? Hangen hier de beeldtenissen niet van haar, die zijne idealen verwezenlijkten? Blikt ons de bitter beproefde MARIA VAN UTRECHT, OLDENBARNEVELDT'S weduwe, niet aan? Bewondert ge met mij de beminnelijke MARIA VAN REIGERSBERGEN niet? Weest gegroet, degelijke echtgenooten, degelijke moeders, die misschien eerder de studies verdient te heeten, naar welke CATS schetste, dan de treurenden door zijnen zang vertroost, doch om wier wille wij niet mogen voorbijzien, hoevele zwakkere zusteren, dan gij, hij heeft opgewekt, aangespoord, overreed, om u, al was het van verre, te gelijken in huwelijksliefde, in moedertrouw! - Vergeef ons de vervoering, lezer! ligt dat zij, die er

ons toe verlokten, zedig als ze waren, de eersten zouden geweest zijn, er het hoofd bij te schudden, dewijl we daardoor den schijn op ons laden, van de verdiensten van CATS nog die ééne te willen afdingen, door zijne verzen onze vrouwen te hebben gevormd, daar de voortreffelijkste, eer zijn dichtstuk het licht zag, het voorbeeld aller deugden gaven. Op ons woord, wij kennen ons van dien toeleg vrij. Alles wat wij tegen CATS inbragten, wijte men der onoordeelkundige ophemeling zijner talenten, welke aan verhevener vernuften te kort doet; vernuften, welker karakter en kunst mannelijker waren dan de zijne, welker leven en lied om strijd getuigden van kracht. Dulde men voor het minst onze meening, dat het volksleven der vaderen van zijne dichters bij uitnemendheid veelzijdiger sympathie eischen mogt, dan CATS aan den dag heeft gelegd - dulde men die, zeggen wij, als we opregt betuigen, dat wij eerbied voor hem koesteren, om het meêgevoel, dat hij der *Bedaeghde Huysmoeder* betoont, - dien hollandschen winter, welks hemel zoo helder is!

Een leerdicht ter zijde te leggen, om over een liedje te spreken, gaat nog aan; maar u uit een klaaghuis te willen overbrengen in eene kroeg, schijnt gewaagder, en echter verzeker ik u, dat gij het u niet beklagen zult, zoo ge u uit de binnenkameren van de eerzame burgerij der steden van *Holland* laat medetroonen, tot waar de frissche krans in het leger der staten op de grenzen buiten hangt. Zie, dáár wuiven de wingerdranken, door de vingers der knappe herbergsdeerne zaâmgestrengeld; daar wuiven zij van verre den krijgslieden te gemoet; - een likkebroêr, dien zij den beker volt, beweert, dat hij hare blanke beentjes heeft bespied, toen zij op de bank wipte, om tot den stang op den hoek des huizes te kunnen reiken. Maar wat schort er aan, dat zijne scherts geen' bijval vindt, dat het kwinkslaan geen kaatsspel wordt, al drentelen er Friezen om hem henen, die STARTER'S liedeboek van buiten kennen; al brengt hij het een' Hollander toe, die BREÉRO op zijn duimpje heeft? Jong, jolig als deze is, stoot hij stil aan, ziet hij voor zich als de overigen. Eer iemand het er voor houde, dat het aan de dubbelzinnige aardigheid zelve haperde, zegge ik hem, hoe darteler jokkernij, hoe daverender juichen haar pleegt te volgen; - wie heeft ooit van kieskeurige krijgsliên gehoord? Zelve onze nuttigheidseeuw levert ze niet. Maar terwijl ik de overbodige opmerking maakte, viel het u in het oog, dat er verslagenheid heerscht in het gansche heir; dat de grombaarden

grimmiger zien dan gewoonlijk. Een hunner, mede voor de huismanswoning gezeten, die in herberg is verkeerd, een hunner heeft van *Nieupoort* opgehaald: ‘Stil, FLOOR! stil!’ voegde hem een spitsbroeder toe; ‘prince MOURINGH is dood!’ - ‘En *Breda* over,’ zuchtte FLOOR, dien de jongelingsjaren des veldheers heugen, toen het vrije, vrolijke leven der lansken hem aanlachte, toen hij niet voorzag, dat er een tijd komen kon, waarin hij, arm en oud, misschien zou moeten bedelen om zijn brood. Er ging sprake van afdanken; - de wapenen der staten waren in den laatsten tijd niet gelukkig geweest; de fortuin had den vorst, die in zijne jeugd haar gunsteling scheen, bij het graauwen zijner haren, den rug gekeerd; - er ging sprake van afdanken, de gezeerden het eerst, dacht onze grombaard. En wonden had FLOOR, wonden in menigte, maar geene enkele in den rug; de oude lansknecht hief den grijzen kop onwillekeurig op, toen zijn hart bij die gedachte joeg, als het plagt te jagen vóór vijf en twintig jaar. o Als de wereld een' anderen MOURINGH opleverde; - als zijns gelijke hem aanvoeren mogt, wat maakten dan jaren, wat wonden uit? Trots beide, zou hij met zulk eenen veldheer slechts te moediger weêr in het vuur gaan; de dood en hij hadden elkaêr zoo dikwijls in de oogen gezien, - dat FLOOR van geen vreezen meer wist. Hola! wat was daar te doen? Een liedjeszanger, om wien men kanne en kroes in den loop liet, om wien men zamendrong, tot hij van zijne ton, over helmen, hoeden en hoofden loopen kon, als het hem lustte; FLOOR lachte de dwazen uit; FLOOR leêgde zijnen beker. Maar, ‘hoezee! hoezee!’ klonk het; ‘hoezee!’ en onze oude rees op, als zij, die rondom hadden gezeten; - die deun moest iets aers gelden dan mooije meisjes, zoo als hij er had gekend en gekust, niet bij het dozijn, maar bij duizenden - in *Vlaanderen*; - die deun moest iets aêrs gelden dan wijn, zoo als hij had gedronken, niet bij den kroes, maar bij de kruik, uit de kelders der aartshertogen en abten - in *Braband*. ‘Hoezee! hoezee!’ wat mare bragt die borst toch? FLOOR trad digter op den zanger toe, en menig vlasbaard week ter zijde; FLOOR stond midden in den kring, eer hij het wilde of wist; FLOOR zag opgeruimde gezigten om hem henen. - ‘Eens nog, eêle baas!’ riep een der ruiterhoplieden, en andermaal galmden de forsche klanken uit de forsche keel, mijn grombaard luisterde. Hoe hij de ooren opstak, - acht mijne vergelijking geene smadelijke, - hoe hij die opstak, als een dogge het doet, bij het noemen van den naam zijns meesters; ‘MOU-

RINGH,' begon het liedje; FLOOR knikte den borst op de ton toe; FLOOR riep hoezee als de overigen, zoodra het dezen als den onoverwinnelijke prees. Het was het minst aandoenlijke van de zege, die de zang behalen zou; FLOOR'S hoofd zinkt op zijne borst; FLOOR'S ruwe hand strijkt schichtig langs zijn ruig gezigt, daar het liedje den dood van MOURINGH meldt, onder het beeld van den leeuw, die ingesluimerd is in den eindeloozen slaap. 'Hadde ik voor hem mogen sterven!' mompelt FLOOR, en mijmert, terwijl de zanger den rouwe des volks zingt; den rouw te land en ter zee; FLOOR mijmert, tot de borst op de ton hem ontwaken doet door de vraag van mooi HEINTGE: 'Of men daarom dutten zal?' FLOOR ontwaakt, zeg ik, en tot geestdrift ontvlamt zijn gevoel, eer hij het liedje heeft uitgehoord: 'Vivat prince HENRIK!' klinkt het uit zijn hart, 'al moesten we morgen weêr in 't vuur!' - 'Vivat prince HENRIK!' roept het heir als hij, en de liedjeszanger leêgt de hem toegereikte fluit, en tot kroezen en kannen teruggekeerd, vertelt FLOOR, hoe FREDERIK HENDRIK zich gekweten heeft van den slag bij *Nieupoort* af; - het was in den zang te regt gezegd, 'dat hy allerlei gesnor van buijen over sijne muts had sien gaen.' - 'Vivat prince HENRIK!' - Ik heb maar éénen indruk van het bekende stukje *Scheepspraet* geschetst; ik zoude den invloed, dien het uitoefende, in tal van andere toestanden kunnen veraanschouwelijken; doch die enkele volstaat, om u een begrip te geven, hoe het hoofd en het harte van HUYGENS zijn volk en zijnen vorst liefhadden in den bloei der jeugd; hoe hij beider betrekking begreep, menschenkenner als hij toen reeds heeten mogt. 'Een liedje,' zegt men misschien, smadelijk de schouders ophalende; 'een liedje, 't is ook wat!' zegt het, al schreven BURNS en BÉRANGER ook maar liedjes, zegt het, en ziet voorbij, dat wij geene eigenaardiger hollandsche voorstelling der staatshuishouding van ons gemeenebest hebben, dan dit stukje aanbiedt; dat zestig regels zulk eenen zanger voldoende zijn, ter bezieling van zijn volk, door een voorstelling, uit zijn leven gegrepen; door de belofte eener toekomst, het verleden, waaraan hij regt doet, waardig. Helaas! waarom ontbreekt ons, gekweld als wij worden met onbeduidende genrestukjes, waarom ontbreekt ons een CONSTANTIJN HUYGENS in het kabinet van FREDERIK HENDRIK, die zijn pendant vinden mogt in ALDEGONDE bij WILLEM I? Er zou meer analogie zijn tusschen beide toestanden, dan gewoonlijk bij tegenhangers het geval is; ik weet niet, aan wie der twee vorsten de vriendschap van zulk een vernuft meer

eere deed; ik weet niet, wie der beide vernuften het meest regt had trotsch te zijn op de vriendschap van zulk eenen vorst! En toch zouden die stukken, om geslaagd te mogen heeten, eenen geheel verschillenden indruk te weeg moeten brengen; er was tusschen de elkander opvolgende tijdvakken het onderscheid van uitzaaijing en inoogsting, dat van het worstelende *Holland* met het *Holland* dat overwon! Vergenoegen wij ons, bij gebreke van deze, met het meesterstukje, dat het *Museum* ons in HUYGENS beeldtenis minder aanbiedt dan vermoeden doet - al klaagden wij vóór twee jaren over de plaatsing - misplaatsing zou CONSTANTER hebben gezegd - al weêrsprak geen der lofredenaars van het bestaande onze klagt; wat baatte het ons? Het schilderijtje hangt nog tegen den dag! Doch, dank zij het talent van NETSCHER; dank zij den kijker, dien ge ten onzent moogt meêbrengen, dien men u elders aanbiedt, er valt genoeg van te zien, om hem eene gelukkige grijsheid toe te kennen, zoo als zijne werken beloofden. Hoe opgeruimd, hoe innemend, hoe schoon zelfs! Werken, zeiden wij, en bedoelden daarmede niet enkel zijne schriften, maar verstaan daaronder langer dan eene halve eeuw vroed en vroom levens, dat der ‘deege degelijkheid!’ Beklaag er u niet over, dat gij hem, dien ik u straks als den dichter der scheepspraat voorstelde, eerst vijftig jaren later wederziet; in die alle heeft hij door handel noch wandel de beginsels verloochend, hem door eenen voortreffelijken vader, door eene gemoedelijke moeder ingescherpt; vijftig jaren hollandsch, hervormd, verstandelijk, vrolijk, vrij leven! Er is schier geene ure van te loor gegaan; hij is in schier geene zijner betrekkingen, talrijk als die waren, te kort geschoten; - vraagt ge mij, door welk geheim? - door alles wat hij deed, te doen met al zijne magt; door indachtig te wezen aan des levens doel. Hij zelf zoude de eerste zijn, om zich te beschuldigen, als had hij het nog beter kunnen besteden; maar de vorsten, die hij diende; maar de vrouwe, die hij betreurt; maar de vrienden, die hem resten; maar de kinderen, die de kroone zijner grijsheid zijn; maar de kunst, die hij blijft liefhebben, lief tot aan het graf, allen beminden en bewonderden hem, bewonderen en beminnen hem nog: hoe benijdenswaardig is zulk eene grijsheid! Wie onzer schaamt zich niet, zijn leven vergelijkende met eene jeugd, eenen mannelijken leeftijd, eenen ouderdom, besteed als die van HUYGENS werden; wie onzer schaamt zich niet, denkende aan de vele drukten, die wij voorgeven, aan het weinige werk, dat

wij verrigten! Of zoudt gij den trouwhartige geloof weigeren, als hij betuigt, dat hij vele zijner verzen geschreven heeft, gemaakt heeft voor het minst, in oogenblikken, die anderen onder hunne verlorene hadden geteld? Wandelende in zijne geliefde woonplaats, of spelevarende in hare omstreken, was hij oog en oor voor de wereld om hem henen - slapeloos te bed liggende, of verbeidende ten hove, dacht hij na, dichtte hij - en de maatschappij zijns tijds spiegelt zich af in de honderde van opmerkingen, in die sneldichten, welker wedergade in veelzijdigheid onze letterkunde niet heeft. Het zijn geestige studiën des volkslevens; het zijn epigrammen op de gebreken van den dag; maar de wijze, waarop hij die verzamelde; maar hij zelf, wint het bij ons van deze in belang. Indien CATS aarde en hemel opmerkzaam gade sloeg, om stoffe te hebben voor bespiegeling, wij verbeelden ons, dat hij het wigtig deed; immers, wij zien zijn werk, de wijsheid, waarnaar hij streefde, aan; HUYGENS daarentegen, HUYGENS schudde in het dagelijksche leven niet enkel den hoveling, den geheimschrijver, den man van staat uit; aan HUYGENS merkte men zelfs den dichter niet; hij koutte met daglooner, met handwerksman, met winkelier, met handelaar, met kunstenaar, met geleerde, als ware hij een hunner geweest; hij leerde van ieder' van deze, wat zijne menschen, - levens-, wereldbeschouwing eigenaardigs had. Iets slechts bragt hij bij allen mede, dat niet aan hem stond te huis te laten, de geestigheid, die zijn gesprek kruidde, maar van gezochtheid niet vrij te spreken was; die hem geen hoofdbrekens kostte, maar het zijnen hoorders bijwijlen, maar het zijnen lezers bij menigte deed. Praktisch, als hij gevormd bleek, in de school van zijnen praktischen vader, smolten stadsbeschrijving en zedegisping in het *Voorhout* onwillekeurig zamen; zong hij, gelukkig gehuwd, niet allen echtelingen de les, maar schonk in het *Daghwerck* een tafereel van zijn leven aan het hof, van zijn leven te huis, dat van innige harmonie tusschen beide tuigt. Wie verbaast er zich over, dat HUYGENS in zijne zendingen voor zijne vorsten slagen mogt; die de menschenkennis, welke hij zich verwierf, die de genegenheid, welke hij der eerste toedroeg, uit zijne schriften leerde schatten? Hoe anders was de heer van *Zuylichem* toegerust, om in den vreemde den Prinse van *Oranje* te vertegenwoordigen, dan de heer van *Zorgvliet*, om in *Groot-Brittanje* de belangen, van 's lands staten voor te staan; in braafheid welligt elkaêr opwegende, had de eerste boven den laatsten het onmetelijk overwigt,

dat bruikbare bekwaamheid geeft. Vraagt gij ons misschien, waarom wij andermaal vergelijken; vraagt gij ons, waarom wij HUYGENS tegelijk zoo hoog vereeren en zoo hartelijk liefhebben, wij antwoorden u, dewijl zijn tijd geen volkomener voorbeeld aanbiedt, dat gemoedelijke godsvrucht gepaard kan gaan met talent van allerlei aard. Wij noemden hem praktisch, in tegenoverstelling van CATS; we zouden het willen aanwijzen in het onderscheid tusschen dichtstukken, welke wij beider buitenleven, beider verblijf op het land in de omstreken van *'s Hage* verpligt zijn: - *Hofwyck* legt gij mede aan; *Hofwyck* geniet ge, als waart gij de gast van zijnen heuschen stichter geweest; op *Sorghvliet* gaat gij gebukt onder bespiegelingen, die geen einde nemen, die hangen blijven als eene wolk tusschen u en de plaats; - heer van *Hofwyck* leest HUYGENS zich zelven de les, in de aanmerkingen der voorbijvarenden in trekschuit bij trekschuit; op *Sorghvliet* leert CATS u niet slechts luisteren, op *Sorghvliet* verschijnt ook prins FREDERIK HENDRIK niet dan om er onderrigt te ontvangen. Wij zouden er stelliger bewijzen van kunnen bijbrengen, door eene vergelijking van het *Cluyswerck* met het *Twee en tachtigjaerig Leven* - woorden der wijsheid tegenover kouten en keuvelen - doch van het eerste gaven wij vroeger verslag; doch liever scheiden wij ditmaal van HUYGENS met eene verklaring van hetgeen we onder het woord praktisch verstaan, als wij het op hem toepassen, hemelsbreed als het verschilt van hetgeen onze tijdgeest praktikaal pleegt te heeten. Voorwaar, HUYGENS was er de man niet naar, om meê te slenteren, meê te sloffen, hoe treuzelig, hoe traag het gaan mogt; herinner u de Z e e s t r a e t , door hem gedacht, ontworpen, aanbevolen, tien, twaalf jaren, eer men er ooren voor had, ‘onmogelijk geheeten,’ zegt hij, ‘als alles dat onbe proefd is!’ - en stel zulk een' aard nu eens over tegen dien der lieden, welke wij bij voorkeur in allerlei besturen zien plaatsen, lieden, met wie het bewindvoeren zoo gemakkelijk zijn gangetje gaat. Voorwaar, HUYGENS was er verre van, zijnen gezigteinder in kunsten en wetenschappen te beperken, tot de enge grenzen van ons vaderland; iedere zijner reizen vermeerderde den schat zijner kennis, die verspreid werd, die vruchten droeg, ook in vakken, waaraan gij hem vreemdeling wanen zoudt, - en zeg mij dan of wij vele secretarissen hebben, die zouden voorslaan, eenen anderen GALILEI eene gouden keten te schenken, ten einde hij ons het geheim, de lengte op zee te vinden, mogt mededeelen? Voorwaar, HUYGENS be-

greep onder mensch zijn een ideaal van ontwikkeling aller krachten en gaven, dat slechts hem duidelijk wordt, hem naar de verwezenlijking haken doet, wiens gemoed het volgend leven eene voortzetting van dit gelooft te zijn, genadig als God zich aan zondaren in CHRISTUS heeft geopenbaard. Och, dat de beeldtenis van den goeden en grooten grijsaard er u en mij bij ieder bezoek meer in bevestigen mogt, we zouden dan niet vergeefs zoo lang voor haar hebben verwijld! -

'Een musicerend gezelschap uit het begin der zestiende eeuw' hebt ge tot vervelens toe in schier iederen catalogus onzer tentoonstellingen aangetroffen; ik huiver bij de gedachte, dat het der pen misschien evenmin meer een dankbaar onderwerp oplevert als het penseel. Eene ergernis echter, aan die stukjes verknocht, het onbeduidende der toeluisteraars, dat de ouden van dagen, dat vader en moeder plegen te zijn, eene ergernis zal u op het mijne niet ergeren, daar ik u vertellen mag, wat er in beider gemoed omgaat. Heen en weêr dribbelende, als de vrouw des huizes doet, de kamer uit, de kamer in, bepalen zich hare gedachten niet tot het lied, naar hetwelk zij naauwelijks luistert; bepalen zich deze bij de kapoenen, die te vuur staan, gesmoord naar het recipe van JENNY DE WAEL, met schijfjes van oranjes, en eene pint wijns; - als wij meê mogten aanzitten, zouden wij moeder harer zorg dankbaar zijn. Toeziende uit het hoekje van den haard, verblijdt de opgeruimde oude heer zich in den voorspoed van zijn huis, in de vreugde der jonkheid, tot hem een versje van ROEMER VISSCHER invalt, het draaijen van het wiel der fortuin: 'Vrede, door voorspoed opgevolgd; rijkdom, van weelde vergezeld; hoovaardij, die twist en haat loslaat; oorlog, die armoê brengt; ootmoed, die wat spa' komt; vreê, die alles weêr goed maakt!' En nu ik dus mijnen beiden oudjes iets anders te doen heb gegeven, dan louter oor leenen, merk ik nog een voordeel op, dat de schrijver boven den schilder vooruit heeft; het is mij vergund u te zeggen, wat de jonge luî zingen, iets, dat VAN MIERIS noch TER BURGH goedvinden te doen. Een nieuw liedeboek werd medegebragt door den schalk, die bij het binnentreden de dochter des huizes in de plooijen van zijnen mantel vangen wou, om haar eenen kus te ontstelen: mooi MACHTELD was hem te gaauw af; een rukje der hand, die hij losliet om hare dunne middel te kunnen omvaêmen, en de kraag ontgleed zijnen breeden schouders, terwijl hij achter zich een gesmoord lagchen

hoorde, waarvan hij maar al te goed de oorzaak begreep. Een nieuw liedeboek, zeg ik, waaruit de schalk aanhoudt, dat zij een' beurtzang met hem zingen zal; ‘de wijze kent ge,’ beweert hij; ‘de woorden zijn....’ - ‘Laat zien,’ valt mooi MACHTELD in, en terwijl ze die doorloopt, dwalen de oogen van den kroeskop, van de knoopjes op hare mouw, van haren ronden arm meen ik, naar de kap op zijn Amsterdamsch gezet, naar de pracht der blonde haren bedoele ik, die deze milder prijs geeft, dan iedere andere nijdige muts. Hoe mooi MACHTELD dubbel schoon wordt, door het blosje, waarmeê zij het liedeboek weêromgeeft! ‘AELBRECHT!’ zegt zij, ‘het ging aan dat te zingen als ik GALATHÉ heette,’ en de schalk mag haar te liever, om den schroom voor dien dartelen deun, al stemt hij voor alle wederwoord zelf de luit; al zingt hij het eerste lied uit den bundel, dat zeker ook niet zedig is; dat des ondanks in ademlooze aandacht wordt aangehoord; door de vier of vijf overige jonge luî, die ik u een andermaal teekene, thans schiet mijne pen in vaart te kort, om de bewegingen der groep bij te houden. ‘Scheî uit!’ smeeken de meisjes; ‘vaar voort!’ roepen AELBRECHT'S vrienden; ‘een leelijk liedje,’ zeggen de schoonen; ‘honderd rozenobels waardig!’ juichen de knapen; maar mooi MACHTELD springt van haren stoel, en legt met haar blank handje AELBRECHT het zwijgen op; - om het voorregt dat te kussen, had PIETER CORNELISZOON HOOFT zelf den zang aan de *heilige Venus* gestaakt. Immers, het was geen ander liedeboek dan het zijne, dat nieuwe, waarover het oordeel der geslachten, onder die jeugd, zoo karakteristiek uiteenliep; waartoe moeder glimlagchende het zwijgen deed, toen mooi MACHTELD hare meening vroeg, dewijl vader AELBRECHT gelijk gaf, wijs bij de luî, mal om een hoekje. Het was het liedeboek dat der Hollandsche zangster eene plaats verzekerde aan de voeten, neen, ter zijde van de Muze van *Ausonië*; HOOFT had PETRARCHA en GUARINI beurtelings het oor geleend, meesters als hij die achten mogt; maar HOOFT begreep tevens, dat hij Hollandsche toestanden schetsen moest, als hij de minnedichter onzes volks worden wilde. Het stukje, dat mij ten overgang strekte, is een lofzang op het alvermogen der minne; het speelt in stad, het speelt in de schemering, en schildert ons een bezoek bij avond, bij nacht misschien, der liefste ter sluik gebragt, - het verdient aan het hoofd des bundels te staan, als een triomf van zijn talent. Gelogenstraft wordt daardoor het vermoeden, als hing de noordsche nacht zoo zwaar over ons vaderland, dat de minne in dezen haren weg niet te vinden

wist; beschaamd de vreeze, dat onze harde taal geene heerschappij dulden zou van het weelderig wicht. Verwijt hem voortaan gebrek aan gevoel, die onze natuur ondichterlijk scheldt, die altijd om Arcadië zucht; of levert het boeksken niet bewijzen in menigte, dat liefde over ons landschap een licht doet opgaan, waardoor zelfs het heirijke *Gooi* verkeert in eenen hemel van genot? Zoo iemand, onze begaafde, bevallige, twintigjarige dichter, had al den wellust gesmaakt aan de boorden van de *Arno*, in het doorzigtig duister van eenen zuidelijken nacht, half te denken, half te droomen; zoo iemand, hij had den gouden glans gewaardeerd, die de vorstinne des dags in haren vuurvloed van stralen over het dubbel azuur van de golf van *Napels* uitgiet, en echter ontsnapt hem geen zucht over het gemis van beide, als hij ROOZEMONDT wekt, als hij KLAARE beschaamt, door eenen blik op de openhartige bloemetjes. Het is een Hollandsche uchtendstond; de musschen suizelen af en aan; de duiven kirren in de lommer van het geboomte; de zwanen duiken in den waterspiegel, tot wiekgeklep opgaat uit eene wolk van schuim; langs het gele zand der duinen strijkt de wind den groenen beemd der dalen in, waar de stier zijnen staart schudt, waar zijne hoorns den grond groeven; oosterling, die naar den harem hijgt; oosterling, die, brullende van drift, het blok, dat hem boeit, verbrijzelen wil; er rijst gehinnik, er rijst gebriesch op de lucht, daar de hoe ven van den hengst de aarde daveren doen; stroomen doorgezwommen, hekken overgewipt; - ROOZEMONDT! rep u, als ge weten wilt, hoe de wereld tot minnen ontwaakt! - Het is een Hollandsche avondstond; van vrijers krielt het om de deur van een lief kind, maar geen lachje lokken ze op hare lippen, schoon de linkers eenen schalken blik op haar slaan; schoon de linkers een praatje maken met de pruilster; mooi meisje als zij is, heeft zij dan ooren noch oogen voor het windje, dat door de elzentakken suizelt, in wier lommer zij zit; dat de elzentakken strookt of hij ze liefhad, voor het water, dat slaat tegen het walletje aan hare voeten, of kabbelen kussen waar? Lustigjes ruischt het, lustigjes bruist het; de bloempjes wiegelen heen en weêr in de dubbele weelde, van avondwind en avondzon, een landschap, dat geuren wasemt, een landschap, dat drijft in gouden luister; KLAARE! luister! leer lagchen, leer lieven, als alles om u heen! - Och, het is den doove gepreekt, in dubbelen zin, want KLAARE vaarwel zeggende, om den wille van hen, tot wie wij het woord voeren, wed ik, dat er onder

mijne lezers zijn, die het eerste liedje wel wat wulpsch achten, die in het laatste den zedelijken zin voor levensvreugde voorbijzien. Anders oordeelden de tijdgenooten van HOOFT, die eerstelingen toejuichende; immers, spijt den schroom, dien de schalke zangster mooi MACHTELD inboezemde, verwierf het geestige boekke de gunst des publieks, de gunst onzes volks, dat zich had vrijgevochten van dubbele dwingelandij. Het voorgeslacht bezat zin voor alles wat waar is, voor natuurdrift, als voor togt des harten, voor begeerte als voor beminnen; - hoe het talent zich ontwikkelen en veredelen kon, toen de studie van geenerlei openbaring der liefde het werd ontzegd! Of hebt gij nooit opgemerkt, dat hij, die de dartele drift gloeijendst schetste, tevens gelukkigst slaagt, als hij ons de heilige huwelijkstrouw schildert; hoe de vingeren van HOOFT even goed de greepen der lier wisten als de greepen der luit? Lees dan zijne klagt van AMELIA VAN SOLMS over prinsen FREDERIK HENDRIK'S beleg van *den Bosch*, waaruit al de teederheid, al de trouw van den echt spreekt, al volgt de dichter de ouden, OVIDIUS, meen ik inzonderheid, na; al schijnt hare hoogheid te gelooven aan heidensche goden en godinnen. Laat ons billijk zijn in onze berisping; het karakter der kunst van HOOFT was oorspronkelijkheid, al herinnert zij u bijwijlen Grieksche, Romeinsche en Italiaansche modellen; - twee eeuwen zijn sedert voorbijgegaan, en geen onzer dichters ontschaakt den Olympus zijne onsterfelijken meer; doch begrijpt daarom ieder onzer geleerden, dat het thans zijne taak is, de jeugd door de studie der oude wereld in staat te stellen tot ontwikkeling der nieuwe? - ‘Schoon prinssenoogh!’ begint het dichtstuk, dat FREDERIK HENDRIK'S gemalin sprekende invoert, bekommerd over den uitslag van een beleg, door DELPRAT en BOSSCHA op nieuw in het licht gesteld, als een der heldhaftigste feiten des stedenwinnaars; - maar sla zelf het meesterstukje in de mengeldichten op. Gij zult het mij dank weten, het u te hebben herinnerd; ge zult met mij hulde doen aan die bevallige beschrijving der geneugten van den echt, tegenover de stoute schildering der gevaren, aan den krijg verknocht; hulde aan de gevoelvolle uitdrukking van den angst, die haar martelt, bij de gedachte, dat ieder schot des vijands op het hoofd met witte veêren is gemunt! Boven alles zult gij den schoonen trek bewonderen, die het besluit: den wensch van AMELIA, haren HENDRIK ter zijde te mogen zijn, onafscheidelijk ter zijde als zijn zwaard, zoo glorie meer gelden mag, dan leven en liefde beide, dan vrouwe en dan

kind, een zoon, een zoon van vaders naam! Bedriege ik mij, is er niet iets vertrouwelijks, vriendschappelijks, vereerends voor prins en poëet beide, in die idealisatie der verbindtenis van den eerste, door het vernuft van den laatste; - of zou FREDERIK HENDRIK zich niet gevleid hebben gevoeld, toen HOOFT hem het dichtstuk aanbood; HOOFT, die niet enkel de eerste meistreel der Hollandsche minne, die ook de voorstander der Hollandsche vrijheid was? *Amsterdam*, ons vaderland, hadden er reeds van gewaagd, hoe hij, die omstreeks zijne zonnige twintig, de dichter der liefde was geweest, tien jaren later door den bezielenden geest zijns tijds werd geblaakt; hoe zijne zangster in den *Geeraerdt van Velzen* en in den *Bato* der vrijheidszucht had bot gevierd, die erfelijk scheen in zijn geslacht; *Amsterdam*, ons vaderland, verbeidde toen, na verloop van het tweede tiental jaren, de Nederlandsche Historiën van zijne hand. Een andermaal welligt een woord over de verdiensten dier treurspelen, in verband met hunnen tijd; thans vergenoege u, na de vermelding van den afkeer van allen dwang, alle dwingelandij, door haar bij ons volk vernieuwd, eene enkele opmerking. Veelzijdig vernuft als hij was, schijnt HOOFT zich in de tragische, als in de erotische poëzij slechts ten doel te hebben gesteld, door een paar proeven zijnen landgenooten den weg te wijzen; even als hij het in het herdersdicht door eene vrije navolging van MARINO, in het kluchtspel door eene verhollandsching van PLAUTUS had gedaan; schijnt hem van jongsaf de gedachte te hebben aangelagchen, door de rozen der liefde en de lauweren der kunst ook de palmen der historie te mogen vlechten. H e n r i k *de Groote* was maar eene voorbereidende oefening op een ten onzent schier nog te ontginnen veld; het *Huis der Medici* slechts eene verpoozing van het onderzoek voor het eerste deel der *Nederlandtsche Historiën* vereischt - het is op het laatste werk dat zijn roem rust; het is aan het laatste werk, dat hij de liefde zijner landgenooten van geslacht tot geslacht heeft dank te wijten; - of had ik den verleden tijd moeten bezigen, en ‘rustte’ en had dank te wijten zeggen?

Waarom zouden wij het verhelen, dat het beurtelings staren naar iedere der beide beeldtenissen, waardoor op ons Museum PIETER CORNELISZOON HOOFT werd veraanschouwelijkt, thans andere gewaarwordingen in ons opwekt, dan het Hollandsch hart te voelen plagt, wanneer het zich weleer verlustigde in het gâslaan der mannelijk schoone gestalte van onzen minnezanger, der hoffelijke houding van hem, die voor een' onzer

schranderste staatsliên gold? DE KEYZERS penseel is even verdienstelijk gebleven; moge de vaag der eerste jeugd, voor HOOFT voorbij zijn geweest, toen deze hem schilderde, ge ziet den oogen zijne begaafdheden zoo goed aan, als der handen hare bevalligheid; een weinig verbeelding, en het is u zelfs als gaat gij met hem ten hove, luttel dagen na den druk van zijnen *Hollandschen Groet*, toen de burgerij, volgens dat vers, FREDERIK HENDRIK, na de overgang van *den Bosch*, 'een zegeboog bouwde van gebogen harten!' Ook BRAMER'S voorstelling is onverflaauwd; HOOFTS baard moge grijs zijn geworden, HOOFT'S harte is nog groen; omstuw hem op den huize te *Muiden* van de geniën en gratiën zijns tijds, van CASPARUS BARLAEUS en CONSTANTYN HUYGENS, van LEONORA HELLEMANS en TESSELSCHADE ROEMERS, van wie meer tot eene camaraderie behoorde, die de geestigste ter wereld heeten mogt, en ik wed, dat zijn vernuft vonken schiet, dat van al de overigen beschamende. En echter, wij herhalen het, ondanks den triomf van het talent dier beide meesters, blijkbaar in ons aanvullen hunner voorstelling, in de schetsen des verledens, waartoe zij ons verlokten, echter grijpt ons bij die schilderijen dikwijls weemoed aan - daar Hollands grootst genie ook voor HOOFT zelfs geenen zweem van eerbied betoonde: - dewijl BILDERDIJK'S wrevel ook hem haat toedroeg! Er steekt niets verbazends in, dat beider beschouwingen van onzen opstand tegen *Spanje* verschilden, als beider beginselen; maar er zijn oogenblikken, waarin men twijfelt aan de toekomst onzes volks, wanneer men den lateren geschiedschrijver aanhang verwerven ziet ten koste van den vroegeren, schoon de eerste, - de regtzinnige, - uit liefde voor het monarchale, zelfs ALVA, zelfs PHILIPS in zijne bescherming neemt, ja, deze bij Hollanders verdedigen durft; terwijl de andere, - de wijsgeerige, - ons gemeenebest 'gewrocht' hield, 'door de zienlijke hand Gods,' die 'den nooit volpreezen prinse WILHEM, wijsheit en wakkerheit verschafte, om, als schipper en stuurman tevens, in d'uiterste noodt, zoo wel heilzame orde te geven, als geduuriglyk aan 't roer te staan!' - Verre zij het van ons, te beweren, dat HOOFT'S begrippen over het regt ter regering helder waren als die van BILDERDIJK: '*périsse le monde plutôt qu'un principe*;' maar de weifeling van die van HOOFT schijnen ons uit zijnen toestand, uit zijnen tijd te verklaren, zoo ze, trots de driedubbele scheldwoorden van hoeksche, staatsgezinde, aristocraat, niet te vergoêlijken zijn! HEEREN heeft beweerd, 'dat de Hollanders republikeinen zijn

geworden, dewijl zij geenen meester konden vinden;' zoo ik het woord, dat voldingend wederlegd is, hier herhale, het geeft mij gelegenheid op te merken, dat wie ook lust gevoelde iederen vorst, iederen voogd uit den vreemde ter hand te gaan, 'de beste bestevaêr' CORNELIS PIETERSZOON HOOFT onder deze niet te tellen valt. In de dagen van LEYCESTER liep hij gevaar van gevangenis, gevaar van eenen smadelijken dood te sterven, om zijn voorstaan der vrijheid, om zijne verkleefdheid aan het Huis van *Nassau*. Eene beschimping van het burgermeesterschap, door den weleerlijken grijsaard sedert waardig bekleed, moge lachwekkend zijn, logenstraffen doet zij het feit niet! Ongezochter, verbeelden wij ons, voert het tot de vraag: welke de begrippen waren, die hij zijnen zoon over de betrekking van ORANJE tot ons gemeenebest, onzen staat, ons wat ge wilt, inboezemde? Geen geloof aan regt ter regeren van dezen door Gods gratie; geen' rang van rigter, aan de Israëlietische Theocratie ontleend; hooren wij hoe HOOFT zelf er zich in zijne Opdragt der *Historiën* aan WILLEM'S derden zoon over uitlaat: 'My,' zegt hij, 'my heught noch, hoe ik in myne kindsheit, mijnen zaalighen vaader hoorde zeggen, dat hy de nakomelingen van zijnen Heere, den Prinse hooghloffelyker gedachtenisse, niet aanschouwen kon, zonder dat hem de vernieuwing van 't geen wijlen zijn Vorstelijke Doorluchtigheid, voor deze Landen gedaen en geleden had, tot weenen beweeghde.' Een woord vol menschelijk, vol redelijk gevoel, de getrouwheid uitdrukkende van eenen Hollander, van eenen hervormde, aan hem, dien hij geloofs-, dien hij gewetens-, dien hij schier iedere andere vrijheid verschuldigd was! Het laat in het midden, zal men zeggen, wat aan de staten en wat aan den stadhouder stond; - het verklaart niet, hoe de zoon zich het kroost des zwijgers verknocht gevoelde. Voorwaar, de staatkundige verlichting onzer voorvaderen geschiedde door geene wonderwerken, alleronverwachtst, allerovertuigendst tevens; zoo iets, de strijd van sympathiën in het voor het overige bedaarde brein van onzen historieschrijver tuigt van het tegendeel. HOOFT, zeiden we vroeger, had *Italië* bezocht; HOOFT verwijlde eenigen tijd te *Florence*; de heuschheid, er hem door den huize MEDICIS betoond, deed hem naderhand *de Rampzaligheden der Verheffinge* van 't zelve te boek brengen. Het werk biedt eenige merkwaardige plaatsen aan, waarop de evenaar van des schrijvers meêgevoel wankelen blijft tusschen der vorsten zucht naar gezag en der landzaten liefde voor vrijheid. Onwillekeurig wek-

ken zij bij u het vermoeden, dat hij de heerschappij der eersten slechts duldbaar acht, om het goede, dat deze te weeg brengen kan; hoe het zij, wrangst wordt zij geboet door hen, die er vurigst naar staan. ‘Huisselijke bitterheden hebben voor DAVID de weelde van het koningschap gezult; weldig is de fortuin van AUGUSTUS over den staat, wrevel voor hem in gezin en nakroost geweest; - wij leeren het eerste uit de heilige, wij leeren het laatste uit de wereldrijke letteren,’ heet het. En duidelijk wordt het u, dat hij de redenen van rege ring besloten hield in ‘het verkwikken der middelbare, en het intoomen der uitstekende burgeren, in het verwekken van ieder in het gemeen tot liefde voor het wettig bestuur zijns vaderlands!’ Voeg bij zulk eene beschouwing aller geschiedenis, den wederstand, door HOOFT'S vader en de tijdgenooten van dezen den toenmaligen wettigen heer uit gemoedelijke overtuiging geboden; voeg bij deze de studie der oude letteren, welke met de voorbeelden van vrijheidszin, door de Romeinsche Republiek nagelaten, dweepen deed. Wat wint men er bij, door met BILDERDIJK allen, die voor dezen prikkel niet doof waren, om hunne dwaasheid uit te lagchen; of erger nog, allen, die gezet bleken op het behoud der vrijheid, tot welker verwerving zij zich geregtigd hielden, om hunne denkwijze te lasteren? Wat men er bij wint? buiten de zege van een beginsel, eene lofspraak op MAURITS, niet dien van *Nieuwpoort*, maar dien van zestien honderd achttien, - als had BILDERDIJK nooit het torentje des *Binnenhofs* aangestaard, waaruit deze toezag, hoe het grijze hoofd zich bukte, - en eene verguizing van JAN DE WITT, niet enkel bij het eeuwig edict, maar ook in zestien honderd twee en zeventig - als ware de schim des vermoorden aan BILDERDIJK op het *Groene Zoodtjen* nimmer verschenen! Stel er eens tegenover wat ge er door verliest: Het geloof aan de eerlijkheid van de helft der groote mannen, op welke ons vaderland trotsch was; het geloof aan den zedelijken zin eener verschijning, als die van ons gemeenebest in Gods wereldbestuur! *Holland*, het hervormde *Holland*, dat den overigen staten van *Europa* eene wijle het voorbeeld geven mag, door zijn streven het genie van het oude met het genie van het nieuwe te doen zamensmelten; - *Holland*, dat vorstenheerschappij en volksvrijheid verzusteren wil, boezemt belang in, al slaagt het slechts ten deele; - maar *Holland*, hetzelfde *Holland*, dat bewonderd werd aan het hoofd der beweging in het godsdienstige als in het staatkundige, dat *Holland* laakbaar te hecten, als strijdige

beginselen in zijnen boezem naar bevrediging streven in eene andere gedaante der dingen; dat *Holland* te doemen tot stilstand, tot achteruitgang..... God zij gedankt, dat de tweede WILLEM de Eerste slechts g r o n d w e t t i g koning wilde zijn! ‘God, d'allerbeste, d'allergrootste, geve dien heerlijk gekroonden boome,’ schreef HOOFT in de meergemelde opdragt aan prince FREDERIK HENDRIK van *Oranje*, ‘geeve dien heerlijk gekroonden boome, wiens dorren ons met gewisser angst benaauwen zou, dan 't versterven van den Ruminalen de Roomsche gemeente, die 't voor een voorspook van den val des Rijx hield; God geve dien gedurighlijk te groeijen, en met zijne bloeijende telgen, alle onderzaaten tegen de Spaansche hitte en allerlei onweeder te beschaduwen en te beschutten!’ wij schrijven, wij zeggen het hem van harte na! Maar wij wenschen tevens met hem, dat zijne historie, zoowel in onze burgerlijke als in onze vorstelijke jeugd, eene vlam van ijver naar glorie stoke, eenen gloed van graatigheidt, om de dappere daden van landsluiden, medeburgeren, bloedverwanten, voorzaten en voorouderen te achterhaalen of verbij te streven, dat zij ons volksvrijheid en vorstengezag verzusteren leere, door wetten, welke beiden grenzen aanwijzende, beiden waarborgen; - dat zij dit doe, in tegenoverstelling dier geschiedenis des vaderlands, op welke zelfs de bladzijde, die den lof van DE RUYTER verkonden moest, niet vrijbleef van de vlekken des lasters! Onze vroegere geschiedenis behoort tot een gesloten tijdvak, beweerde men, toen achttien honderd dertien het wenschelijk maakte, dat zeventien honderd vijf en negentig wierd vergeten; doch dezelfde vorst, die het voorbeeld gaf, hoe men de heugenis van de geschillen der achttiende eeuw had uit te wisschen, stelde, door den druk der archieven van zijn huis, ter volkomener studie der zestiende eeuw en hare opvolgster in staat. De eeuw van WILLEM I! de eeuw van WILLEM III! waarlijk, als de geest der vaderen uit die dagen ons volk onder de regering van hunnen eersten koninklijken nazaat hadde bezield, deze zou roemrijker voor beide gesloten zijn, hij ware gelukkig ten grave gedaald! Bij de hoogere beginselen, dan die van het monarchale, door beide vorsten geëerbiedigd; - bij die beginselen, welke den eerste den moed gaven op te treden voor een verdrukt volk, al was die verdrukker PHILIPS van *Oostenrijk*, heer van *Spanje*, heer der beide *Indiën*; - bij die beginselen, welke den laatste aan *Groot-Brittanje* eene staatsregeling deden geven, waaraan het anderhalve eeuw van weêrgaloozen bloei was verpligt; - bij de te-

leurstellingen der laatste vijf en twintig jaren ten onzent eindelijk, in zoo menig opzigt te wijten aan de onverschilligheid der natie, bij dat alles wenschte ik vorst en volk beide te kunnen bewegen tot meêgevoel voor alles, dat bij HOOFT meêgevoel wekte: vaderland, vrijheid, vooruitgang!

Open zin voor het leven zijns tijds, voor wat er goeds en groots school in den vorst en het volk zijner dagen, wie werd er in mildere mate meê bedeeld, dan het genie, tot welks beeldtenis wij u maar schoorvoetend brengen, ons herinnerende, hoe vóór jaren in dit tijdschrift aan VONDEL met roskam en rommelpot regt werd gedaan, regt als onze eerste, onze schier eenige hekeldichter eischen mogt! En echter, wat is mijne taak ligt, vergeleken bij die des talents, dat vroegere veeten te verklaren, dat overdrijving te ontschuldigen, dat bitterheid te berispen had, terwijl het veraanschouwelijkte, hoe de slagen en steken der satyre doel troffen door de hand, die ieder harer wapenen zoo wel te hanteren wist! Er werd begaafdheid van velerlei aard vereischt, om den vinnigen VONDEL op nieuw te doen bewonderen door eenen tijd, die zich verhief op zijne verdraagzaamheid, liever, die zijner eigene laauwheid lof zong, - als de vertegenwoordiger onzer vaderen, tegenover den vorst, welke de geliefdste der grootste mannen uit zijn huis heeten mag, heeft VONDEL iets beminnelijks, dat geene aanbeveling behoeft. Toch wenschte ik, dat u de beeldtenis. toenmaals van hem geschilderd, nog voor den geest stond, die beeldtenis met gerimpeld voorhoofd, met gefronsde wenkbraauwen, van verontwaardiging zwaar - tot er vonken uit die adelaarsoogen schoten, op het oogenblik, dat hij gevoelde zijne prooi te hebben gegrepen en vaneengescheurd; waarna hij haar ter zijde wierp, de dunne lippen maar even door den glimlach der wraak gekruld. Vergelijk haar, zou ik dan zeggen, vergelijk haar met dit aangezigt, door JAN LIEVENSZ gepenseeld, louter goedrondheid, louter goedheid zelfs, met oogen, niet in dweepzieke droomzucht drijvende, neen, opziende in vrolijke verrukking, als had het gerucht hem de mare gemeld der inname van eene dier vele vestingen, welker verovering hij bezong; als zag hij in het verschiet de oranjevaandels hunne banen uitslaan op de bestormde bressen van *den Bosch, Wezel* of *Maastricht*. De eerste is VONDEL, die de laatste jaren van MAURITS gedenkt; de tweede is VONDEL, die de zegepralen van FREDERIK HENDRIK toejuicht; VONDEL, een goed hater, een beter vriend, vurig in beide, wederzin en genegenheid, doch die, het zij tot zijne eer

opgemerkt, in MOURINGH nooit den medegrondlegger des staats, nooit den held uit het oog verloor, die van FREDERIK HENDRIK nimmer eenigerlei geschenk ontving! Lakende en prijzende uit overtuiging, en uit die alleen, doet de eerbied, voor den overwinnaar van *Nieuwpoort* aan den dag gelegd, het verwijt, dezen toegevoegd, in de vraag: ‘Waarom zijn kling zich in den kerktwist had gemengd?’ te zwaarder wegen; - wordt de hulde, aan den stedeveroverenden VREDERIJCK gebragt, te waardiger offer, door het onafhankelijke standpunt, waarop de dichter tegenover dien vorst stond. Onafhankelijk standpunt, zegt men misschien; Prins FREDERIK HENDRIK had zich in zijn kabinet door den heer VAN DER MIJLE *Palamedes* doen voorlezen, had er met welgevallen naar geluisterd: ziedaar, wat VONDEL'S harte won; prins FREDERIK HENDRIK heette der onderliggende partij niet ongenegen: ziedaar, wat VONDEL wist. Voor het eerste zijn hart nog winnen kon, ja, eer dat treurspel zelfs het licht zag, gaf VONDEL blijk, dat zijn weten, wat die vorst voor het vaderland worden zou, verder ging; - of hebt gij nooit gelezen, hoe hij hem begroette, bij de aanvaarding van het stadhouderschap? hebt gij nooit zijn *Princeliedt* ingezien? o Dat wij minder in den vader onzer poëzij, ik wil niet zeggen de onbaatzuchtigheid, - want wie beweerde ooit, dat iets zoo laags als baatzucht in een genie, zoo groot als dat van VONDEL, viel? - maar minder de onafhankelijkheid van geest voorbijzagen, waardoor de Hollandsche dichtkunst zich in niemand edelaardiger vertoonde, dan in hem, en tegelijk in niemand vermogender was, zelfverloochenende en heerschappij voerende tevens. ‘Prince FREDERIK HENDRIK,’ zegt VONDEL'S levensbeschrijver, ‘prince FREDERIK HENDRIK, anders zoo mild jegens poëten, wanneer ze zijne overwinningen met hunne dichten vereerden, bewees hem nooit eenige gunst - om zelf ongunst te mijden; - wel wetende, hoe kwalijk de man bij predikanten en contra remonstranten aangeschreven stond.’ Zeldzaam, zonderling blijk zelfs, hoe men boeten kan voor zijnen invloed bij de burgerij; - duidde VONDEL misschien die veronachtzaming, of wilt ge, die tot onregtvaardig wordens toe vergedrevene voorzigtigheid, den vorst euvel? Laat zegezangen en lierdichten u antwoord geven, luide de *Geboorteklock* van WILLEM VAN NASSAU, zoone van FREDERIK en AMELIA, andermaal! Welligt is geen wicht ter wereld ooit dichterlijker welkom geheeten, dan die eersteling der huwelijkskoets van zijn geliefd vorstenpaar. VONDEL huldigt in dat lofdicht, even als HOOFT het in zijne klagte deed, den smaak zijns

tijds, door den Grieken hunne godin der liefde te ontleenen; maar als gij, kunstregter onzer dagen, voor een oogenblik vergeten kunt, dat het stuk in *den Hage* speelt, dan nemen de minnegoodjes ook u gevangen, de minnegoodjes, die AMELIA nog vuriger blaken, nog vuriger naar de verbeide wederkomst van haren gemaal verlangen doen. Vreemd, het is waar, vreemd klinkt het kouten van een cupidootje, vooral wanneer het der prinses op haar leger in éénen adem verhaalt, en hoe FREDERIK belaagd en belonkt wordt door zeegodessen, wanneer zijne kiel de schuimende golven klieft, en hoe hij voor *Brussel* de oorlogsfakkel steekt in ISABELLE'S priëelen; - eene stuitende mengeling van de denkbeeldige en wereldlijke wereld; - maar des ondanks, welk eene aanschouwelijkheid van schildering in den droom, in de beschrijving van het borduursel van AMELIA; welk een overvloed van schoonheden, waarbij we LULOFS zijner belofte herinneren, die ons publiek te leeren smaken, geroepen, geregtigd als hij door studie en smaak beide er toe is! Voor eene veder als de zijne, voegt evenzeer de verklaring van FREDERIK HENDRIKS wapenpraal, als de uiteenzetting hoeveel schoons er schuilt in den weelderigen lofzang aan VENUS, de voedster van hemel en aarde; voor de onze volstaat, bij de uiting van het verlangen, dat hij het spoedig doe, het vermelden, dat VONDEL genoeg vleijer was, om de liefelijke lente van dat jaar aan de vergevorderde zwangerschap der prinses toe te schrijven; dat op de geboorte van het wicht een veldtooneeltje volgt, 't geen den toekomstigen dichter der *Leeuwendalers* verkondt. Het is bruiloft in de weide; het is boter tot den boôm; de koe is klaverkiesch; vol visch zijn de fuiken; de leeuwerik kwinkeliert; de Vijverberg, vol tiers, weêrgalmt van: ‘Leve de jonge WELHEM!’ Doch genoeg, doch te over voor onze grenzen, om u op te wekken, zelf nog eenmaal die poëzij te genieten; zelf te zien, op welke wijze VONDEL deel nam in eene geboorte, die vorst en volk om het zeerst verblijdde; - zijne krijgsklaroen schettert vast voor *Grol*; hij zingt den Boschdwinger en Wezelwinnaar alreede zijnen zegezang! ‘Oordeel heusch van hem,’ voert VONDEL in den aanhef van het eerste, van zich zelven sprekende, FREDERIK HENDRIK toe; ‘oordeel heusch van hem, die geen leidstar kent als 't licht, dat op uw helmtop blinkt!’ Waartoe die bede? vragen wij onwillekeurig; - of moest de schim van MOURINGH, aan zijnen broeder, den dichter niet benijden, die zoo de eerste verovering van dezen vereeuwigde? Welk een blik vergunnen beide dichtstukken in het gemoed van VONDEL,

in dat van zoo velen, als hij uit den volke vertegenwoordigde! Terwijl het eerste de waarheid verkondigt, dat onze vrijheid gelegd is in het kostelijke cement van dierbaar burgerbloed; terwijl het eindigt met het beweren, dat de hemel den groei der mindere vorsten besloten heeft, tot tuchtiging der groote, verklaart het besluit van het tweede zijne en hunne wenschen nader: ‘Dale,’ zingt de dichter, ‘dale de vrijheid, als de zonneschijn, op allen neder; niemands gewisse worde gekrenkt; God, God alleen, zij regter des gemoeds, en ieder vrije ingezeten, ieder burger zal voor Hollands heerschappij ontvonken in liefde; het zal door u, FREDERIK HENDRIK! de wijk aller vromen, het voorbeeld des ganschen Christenrijks zijn!’ Stouter moge zijne kunst steigeren, met iedere nieuwe verovering des veldheers; grootscher de greep des meesters zijn, als hij de overgave van *Maastricht* verkondt, in de vervulde voorspelling, hoe ORANJE de strenge zeissen slaan zal in PARMA'S rijpen oogst; hooger, heiliger lichtkrans omschittert het hoofd der Hollandsche Zangster niet, dan wanneer zij in de straks aangehaalde regelen naar de verwezenlijking van het ideaal streeft, dat de voortreffelijkste onzer vaderen aanlachte: ‘De grondvesting, de voltooijing van eenen vrijen staat, door een vroed en vroom volk!’ Dichterlijke dweeperij, voert men ons misschien te moet, doch vergeet, dat het de eeuw was der groote gedachten, dat we van den tijd, dat we schier van het jaar spreken, waarin Hollanders hunne schatten veil hadden, om den held van *Leipzig* in staat te stellen, zijnen strijd voort te zetten: GUSTAF ADOLF, die het werk van GROTIUS in zijne tente las. - VONDEL'S *Lijkoffer van Maagdenburg* getuigt van zijne sympathie voor den eerste, en wie is waardiger, al zwierf hij balling 's lands in den vreemde om, wie is waardiger, ons van VONDEL'S verhouding tot ORANJE, in de dagen van FREDERIK HENDRIK, tot VONDEL'S veraanschouwelijking onzer burgerij over te brengen, dan HUIG DE GROOT? Dezelfde veder, die 's mans vijanden vinnig doorstreek, vereeuwigde zijne verlossing uit den kerker; dezelfde hand, die hun geene rust gunde, heette hem hartelijk welkom, toen hij, de uitdrukking is welsprekend van waarheid, toen hij het land, dat zijne strenge stiefmoêr was, den kus des vredes, den kus der verzoening, brengen kwam! Wij willen niet vermetel herhalen, hoe VONDEL de schim van OLDENBARNEVELDT heeft verheerlijkt, noch andermaal de tegenstelling doen bewonderen, waarmede hij in twee trek ken CORNELIS PIETERSZOON HOOFT schildert: een hooft vol kreu-

ken, een geweten zonder rimpel; - wij willen hen, die voortdurend vermaak scheppen in het beschuldigen en het belasteren dier burgervaders, slechts afvragen, of zij ons de wedergade weten op te noemen van een tijdvak als dit, waarin, volgens hun gevoelen, de grootste talenten vreemdst en verst zouden zijn geweest - van goede trouw? Als wij CATS uitzonderen, hadden wij schier alle talenten mogen zeggen; HUYGENS, de vriend der vorsten, geeft nergens blijk, dat hij de beginselen van de voorstanders der vrijheid verdacht; HOOFT - doch laat mij terugkeeren tot de burgerij, zoo als VONDEL haar beschreef. Overheid en gemeente, hoe herleeft zij voor ons in zijne lof- en lierdichten! - weezen verzorgende, wetende, dat niemand den vader der weezen derft, die weezen in hunne verlatenheid troost; - wapenen zaâmtastende ter handhaving van ons gezag op zee, die de vrijheid veiligde, toen de vaste grond haar ontzonk; - de erfvijanden van den uitheemschen dwingeland de erfvrienden van den inheemschen vorstenstam verklarende, als zij de keizerlijke kroon den achterkleinzoon biedt; - den krans der kunst haren dichter reikende, wanneer hij een treurspel ten tooneele doet voeren, dat twee eeuwen lang de wisselzucht van den volkssmaak tarten zal; - maar u zou de adem falen, eer mijn zin einde nemen mogt. Het zijn vlugtige trekken der veelzijdigste ontwikkeling, ooit door een volk aan den dag gelegd; het weldadig, het strijdhaftig, het feestvierend, het kunstlievende *Amsterdam*, waarbij ik nog, ware het niet honderd malen gedaan, het handeldrijvend zou kunnen voegen, het schilderachtigst welligt van al. En echter, liever dan het te beproeven, weer ik de beschuldiging van VONDEL af, als hadde hij zich, uit bekrompene voorliefde, louter tot de beschrijving van het leven der hoofdstad bepaald! Schoon hare burgerij het meest zijne aandacht trok; schoon *Amsterdam* het middelpunt heeten mogt van het Hollandsche volksleven zijns tijds, geen gevierde in kennis of kunst, geen geleerde, geen genie, geenerlei grootheid zijner dagen, welke hem koel laat; - al falen hunne beeldtenissen hier in stomme poëzij, zijne sprekende heeft hen veraanschouwelijkt. Houd mij de uitvoerigheid der vergelijking ten goede, die mijne meening verduidelijken zal. Er is een Hollandsch dichter, wiens verzen hunne eigenaardige beeldtenis vinden in de spiegelgladde oppervlakte van eene onzer vaarten, effen in bijna alle wind en weêr, door geenen voorjaarszucht tot darteler golfslag gespoord, door geenen najaarsstorm in brandend schuim op den oever gejaagd; een water in één

woord, dat schier geene andere beweging kent dan die der groeve, door de trekschuit bij het heên en weêr varen voor een oogenblik gegraven; dan de blinkende bellen, die hare roerpen rijzen doet; dan de kringen, welke de lijn van 't jagertje vormt. Het is de poëzij van CATS, welke, - gelde het onderwerp wat het wil, uitheemsche of inheemsche historie, een' keizer of een' koning, een heidinnetje of eene herderin, - geenen anderen indruk op u maakt, dan dien, welken gij in den naauwelijks schommelenden schuurstoel ontvangt; eene volslagen vreemdheid aan alle verheffing; eene kalmte als die de vloeistof, welke u draagt, dáár aan den dag legt. Het is eene poëzij, welker aanschouwelijkste schilderingen we ons verbeelden, dat we onder het voorbijvaren bespiên, in geboomte, welks lommer een oogenblik ter zijde week, in gebouwen, welker vensters wij zagen openstaan. - Ook hebben wij te zamen eenen anderen zanger gadegeslagen, die ons wel op weinig woeliger vlak verplaatst, maar de grenzen van den omtrek des vijvers vergeten doet, wanneer hij bijwijlen de wieken klept als de zwanen, welke wij er zoo statig, zoo sierlijk op drijven zien, als hij er voor ons eene halve wereld in weêrkaatsen doet, niet enkel aan deze zijde een hofgesticht, en aan gene zijde eene lindenlaan, maar ook hen, die in het eerste bewind voeren; maar ook hen, die in de laatste spelevaren, ten arbeid spoeden en slooven, maar ons den ganschen *Haag*, maar half *Holland* in zijne krachtige, kernige, korte zinnen weêrgeeft; HUYGENS, wiens standbeeld op het eilandje in den vijver staan moest. Of als gij duldt, dat ik de vergelijking verder voortzette, is er tusschen dat vocht en zijne verzen niet de overeenstemming, dat beide zich soms in te engen band voelen gekneld, als de herfstadem over het eerste giert, als de hartstogt zich in de laatste lucht geeft? - Een onderscheid echter voegt het ons evenmin voorbij te zien, het verschil in diepte tusschen die twee; doch wie heeft ooit een beeld geëischt, dat meer dan voor een derde toepasselijk was? En daarom aarzelen wij niet, u voortgaande eene Hollandsche poëzij te herinneren, beurtelings zachtkens en zoetkens ruischende als eene beek langs bloemrijken boord, beurtelings eenen stouten golfslag slaande, als de *Zuiderzee* op de zoomen der kust, waar een vervallen torentje het voor ons in aandoenlijk belang van weidscher tinnen wint; - eene beek, al de schalkheid verklappende, van welke zij getuige was, toen de zonnestralen door de bosschaadje drongen, die zich luisterende naar haar gemurmel boog - de binnenzee al de kracht verkondende waarvan zij bewustzijn heeft, hoe lut-

tel voor de woeling harer wateren de muur bezwijkt, door haar sedert eeuwen gebeukt. Gij herkent de zangster van HOOFT, aan hare dubbele gelijkenis, spiegel van allen lust, geesel van allen dwang; verzen, die ruischen als golfjes, door den adem van het westen gestreeld; verzen, die bulderen als baren, door den schrik van het noorden gezweept; een' stoet van nimfen, die spelemeit; een verdrukt volk, dat zijne boeijen breekt; doch waartoe meer tegenstellingen, die u van zelve in het oog vallen, overvloed van deze als het weelderig minneliedje en het majestueuze treurspel opleveren? Eene laatste vergelijking toeft ons voor eene veelzijdiger poëzij, dan eene der drie vermelde heeten mogt, voor de poëzij van VONDEL, vaart, vijver, beek en binnenzee overtreffende, - al huwde ook zij op hare beurt zoowel het kalme aan het keurige, als het schalke aan het stoute, - een woud, eene wereldstroom! Oneindig verschillende, als het geklank zijner golven, van de plek, waar hij oorsprong neemt, in droppels den bergwand afgesijpeld, tot de plaats, waar hij het dal van zijne donders daveren doet, in waterval bij waterval neêrstortende, zijn ook de melodijen van VONDEL'S muzijk. Hoe die stroom wegrukt, en meêsleept en voortwielt, wat hem weêrstaat; - hoe hij zich schijnt te verlustigen in het afspiegelen van wat hem aanlacht! - Zie, daar kronkelt hij de vlakte in; daar wordt hij de grens van gewesten; daar splitst hij rijken, zong BORGER te regt; landschappen zonder tal drenkende uit zijnen overvloed; hoofdsteden de schatting brengende der staten, waarover zij gebiên. En echter, geen schoon der natuur, geene pracht der kunst vermag hem te boeijen, die voortbruist over verbreede bedding; voortbruist, beken en vloeden in zich opnemende; voortbruist door de loofzaal der eiken, als langs het koningshof, door geen van beide geboeid, even of er weelde school in de vaart, als gold het de verovering eens nieuwen gebieds. Het wordt zijn deel; andere schatten voert hij mede; andere voorwerpen spiegelt hij af; andere hindernissen wijken - het landvolk aan zijne zoomen, de schepen op zijn glinsterend vlak, de burgerij der steden, welker torenspitsen opdoemen in het verschiet; alles juicht hem toe, alles dankt hem, die de scheidspalen slecht, die de volken vereent; - verder stroomt hij, verder ten onmetelijken oceaan, bij wiens grootheid hem duizelt, in wien hij zich verliest, - als de Muze van VONDEL het deed, toen zij in den *Lucifer* het *Driemaal Heilig* gezongen had. Immers, waar zou ik eindigen, indien

ik mij verpligt achtte, ieder vroeger punt van vergelijking als met den vinger aan te wijzen, in elke van de sympathiën des dichters, in de eindelooze afwisseling der onderwerpen, door hem bezongen, in de wereld zijns tijds, door zijn werk omvat? Wereld, herhalen wij, want gelijk het vasteland den woudstroom onvoldaan laat, verlangde ook VONDEL, in eenen anderen zin dan den straks aangegevenen, naar zee, volgde zijn adelaarsblik iedere verschijning op deze, bragt zijn adelaarsgreep ook van daar allerlei buit meê! WILLEM SCHOUTEN aan America's zuidelijken uithoek, den naam zijner vaderstad vereeuwigende! - PIET HEIN, met de voor *Spanje* bestemde schatting der nieuwe wereld onze havens inzeilend; - LOURENS REAEL. op reize naar de *Oostindiën* onder de keerkringszon zijn kusjens dichtende - gij zoekt hen aan deze wanden vergeefs; luister naar VONDEL, als ge wenscht naar hunnen lof; luister naar zijn voorspel van dien van MAARTEN HARPERTSZOON TROMP, wiens roem het volgende tijdvak vervullen zou, ware DE RUYTER niet reeds geboren, niet reeds aan boord. Of als gij eindelijk, die woelige buitenwereld moede, met den dichter een' blik in onze binnenhuizen wilt slaan, en niet tot schreijens toe wilt worden bewogen door zijn K o n s t a n t i j n t j e , en geen Italiaansch penseel waarderen wilt in zijn meesterlijk *K e r s l i e t*, verkwik u dan - ik weet niet waarom ik aarzelen zou, de hulde aan den open' zin van VONDEL, met den lof zijner bruiloftsdichten te voltooijen - verkwik u aan zijne zangen der liefde, vol gloeds, het is waar, mits ge vol gezonden gloeds zegt; weelderig, ik geef het u toe, maar zoo als weldige naturen het zijn in den bloei harer kracht! Lofliederen van den echt, in één woord, zoo als een volk er gaarne zingen hoorde, er zingen mogt, dat zich voor het zinnelijke van den band niet schaamde, dewijl het voor al het zedelijke van dien eerbied had; - VONDEL was ook de dichter van *d'Opregtste Trouw*!

Vergeef mij, zoo ik uw geduld op te zware proef heb gesteld, door mijne schetsen der vier vernuften, welke FREDERIK HENDRIK in ons Museum omringen; - vinde ik mijne verontschuldiging in het doel, waarmede ik het wagen durfde. Er wordt maar weinig zin voor het schoone in de schilderkunst vereischt, om in GOVERT FLINK'S doelenstuk een groot talent te genieten, om den zoogenaamden N a c h t w a c h t van REMBRANDT VAN RHIJN te roemen, als nimmer geëvenaard, om den S c h u t t e r s - M a a l t i j d van BARTHOLOMEUS VAN DER HELST, ondanks de schennis, aan het meesterstuk gepleegd, het hoogste der drie te bewonderen. En

echter, hoe het genot dier gave, in geringe mate als ze ook mij ten deele viel, hoe het verdriedubbeld werd, telkenmale als de tijd, waarin die groepen uit het leven werden gegrepen, als de toestanden, waarin de meesters iederen dier mannen hadden aangetroffen, als het huisselijk en het openbaar verkeer onzer vaderen, als hunne gedachten en gevoelens in één woord, mij levendiger voor den geest stonden; als ik, - val mijner vermetelheid niet hard, - in de werken hunner schrijvers eene wijle met hen had geleefd. Het was mij bij ieder bezoek, of wij vertrouwelijker bekenden waren geworden; het was me, - maar beproef het op uwe beurt, bid ik u, onder den indruk van HUYGENS, van HOOFT, van VONDEL bovenal. De historische beteekenis dier voorstellingen eener heldhaftige burgerij, in hare wapenpraal; in haren uittogt, om te schieten naar den vogel; in hare tentoonspreiding eener voor den eenvoud des volks voorbeeldelooze tafelweelde, zal u duidelijker worden, dan uit de vermelding in den Catalogus, uit zijne waarschijnlijkheden en zijne gissingen. Gij zult gevoelen, zoo als zij het deed, welk een werk voltooid was in de vrijverklaring onzer gewesten, van wege geheel *Europa*, door den vrede van *Munster*; gij zult in haar de vereeniging van alles wat groot en goed was veraan schouwelijkt zien. En hare deugden daargelaten, ‘de wereld zie ze uit uwe werken,’ zouden zij tot ons zeggen; ‘het ovenrige blijve tusschen uw geweten en God!’ hare deugden daargelaten, wedde ik, dat het meesterstuk der Hollandsche schilderschool u levenslust leeren zal, - het is slechts eene der openbaringen van harmonie tusschen hoofd en hart!

(*Wordt vervolgd*.)

Verjonging.

(*Een visioen van* J.K. Paulding.)

Gisteren nacht wat laat opgebleven, om eene beschrijving van *Florida* te lezen, in welke eene toespeling voorkwam op de fontein der jeugd, door de eerste ontdekkers van dat bloemen- en geurenrijke gewest gedroomd, begaf ik mij te bed, het hoofd vol van hunne verdichtsels, en weêrvoer mij het volgende visioen.

Ik was te moede, alsof de kwalen des ouderdoms, de vreeze voor den dood, de wensch nog eenmaal die vaag des levens te smaken, welke dikwijls streelender is in de herinnering dan in het genot zelf, - doch waarop allen terugzien met eenen weemoed, die toeneemt in dezelfde mate, als het verleden verder uit onze oogen deinst; - ik was te moede, zeg ik, of dat alles mij om strijd aanspoorde, eene bedevaart te doen naar die vermaarde fontein. Als mijn lezer ooit in eenen toestand heeft verkeerd, die naar den mijnen zweemde, dan weet hij, dat droomen boven de werkelijkheid het gemak vooruithebben, waarmede de wil daad wordt; dan verbaast het hem niet, dat ik, die te *New-York* wèl en warm in de veren lag, mij niet vóór dag en dauw te scheeren, mij niet in de koude te kleeden had, om in mijnen waan op reis te gaan. Verklare hij het intusschen zich zelven, waarom ik des ondanks ten halve heugenis had van het saizoen, waarin ik insluimerde; immers, ik ging in mijne verbeelding op eenen kouden lentemorgen van huis; in volkomene overeenstemming met ons ruw, met ons noordsch klimaat, had het gevroren, fiksch gevroren; waren de wouden wit van den rijm, waren de stroomen gestold, en zette slechts de wind het landschap wat leven bij, dat ik hem gaarne geschonken had.

Allengs echter was het mij, als verzachtte zich de luchtstreek, als werd de weelde des voorjaars zigtbaar. Eerst merkte ik hier en daar eenige viooltjes op, welker blaauwe oogen den milden zuidewind schenen toe te lagchen, en toen verraste mij van tijd tot tijd het getjilp en gefluit van eenen eenzamen vogel, wippende langs den weg. Schier bij iedere schrede voorwaarts ontwikkelde de groeikracht zich sterker; het leed niet lang meer, of ik toog het toovergebied eener eeuwige jeugd, eener eeuwige lente binnen. De vruchtboomen stonden in vollen bloesem; - de aardbeziën gloeiden mij uit het donker gebladerte toe; - de hoven waren besneeuwd van bloemen; - de wilde jasmijn balsemde de lucht met hare geuren, en de spotvogels vergoedden door de verscheidenheid hunner toonen, den ontbrekenden wildzang van ons woud. De dampkring was louter welriekendheid, louter muzijk, en ieder voortbrengsel der aarde scheen zich te verlustigen in het bewustzijn eener onvergankelijke jeugd. En toch werd ik, ondanks dat alles, bijwijlen in mijn visioen ook eenige dier stilstaande poelen, dier onmetelijke moerassen gewaar, in welke alligators, moccasinslangen en andere kruipende monsters zich plegen te onthouden; en waar het zwaarmoedige mos langs de reusachtige boomen zwierde, als een grijze baard van een gerimpeld gezigt, daar overviel mij van tijd tot tijd weêr de gedachte van eenen afgeleefden ouderdom.

Na eene lange reize, die mij echter niet moeijelijk viel, opgebeurd als ik mij gevoelde door de hoop; verlevendigd als mijn zintuigen werden door al de geneugten der lente, was het mij als naderde ik ten leste de fontein, van welker nabijheid duizende lieden van beide kunnen, die schier alle op jaren waren, mij overtuigden; duizenden, zeg ik, die zich allen in dezelfde rigting voortspoedden, voor zooverre hunne bevende leden, hun hijgende adem, hun dit vergunden. Midden in die menigte geraakt, repte ik mij voort als de overigen, tot we aan een somber dennenwoud kwamen, welks kruinen tot de wolken streefden, en in welks lommer het zonnelicht nooit doordrong. Weinig uitlokkende, als dat verschiet heeten mogt, wist de drom, wist ik zelf, door eene onweêrstaanbare aandrift geblaakt, uren lang, mijlen verre, van geen rusten, tot we eensklaps op den oever van een meer stonden, welks wateren zoo helder waren, dat menige paai en menige bes, die hunne brillen te huis hadden gelaten, er regelregt inliepen. Daar het zeer diep was, zou-

den grootvaêr en grootemoê er waarschijnlijk in zijn verdronken, als eenige hoffelijke alligators hun niet ter hulp waren gekomen, en hen veilig weder aan land hadden gebragt.

Verre in het verschiet, en schier in het midden des meers, doemde een enkel eiland op, dat, hoezeer het zich tot eene aanmerkelijke hoogte verhief, op de oppervlakte scheen te drijven; immers, wij verbeeldden ons, dat wij het doorschijnend water er onder konden zien voortstroomen. Intusschen waren wij allen blijven stilstaan, want het meer breidde zich heinde en verre zoo zeer uit, dat wij in geene rigting meer land konden zien, uitgezonderd den reusachtigen notendop van een eiland, die er op scheen te rusten. Terwijl de menschenmenigte op den oever, als men van zeventigers en zestigertjes verwachten mogt, wèl en wijsselijk raadpleegde, wat er te doen viel, zagen wij eenen majestueuzen alligator uit de golven oprijzen, en bevallig naar ons toezwemmen, tot grooten schrik der oude dames, die om het zeerst vreesden - te worden geschaakt. Het liep echter zoo bar niet af; het hoofd driemaal naar den grond buigende, onderrigtte de alligator ons gezelschap, dat hij veerman van het meer was, en ons allen tot een prijsje overvaren zou. De dames bleven, des ondanks, haren weêrzin in zulk eene pont verklaren; niets zou haar overhalen, zeiden ze, zich te wagen op den rug van een' alligator. Daarop begon de arme veerman eenige dier bedriegelijke tranen te storten, door welke zijne neven van den *Nijl* gewoon waren de onschuldige meisjes beet te hebben, die hare albasten leden in dien klassieken stroom plagten te baden. Oud of jong, schijnt echter de vrouwelijke boezem aan een dergelijk beroep op meêgevoel geenen weêrstand te kunnen bieden, en zoodra wij den prijs in klinkende dollars hadden bepaald (want tot den alligator toe wilde van geene Amerikaansche banknoten meer weten), sloeg de veerman zijnen staart op het water, en duizende alligators gaven zijnen wenk gehoor. Wij zagen hen rijzen, wij zagen hen op den oever komen, ten einde hunnen ‘liefelijken last te ontvangen,’ zoo als een overoud heer aanmerkte, die tot den hofstoet van eenen onbekenden koning behoorde, wiens naam ik vergeten heb. Toen alles dus geregeld was, stegen de dames eerst op de alligators, en volgden de heeren haar; daar gingen wij te wed, of liever, daar dreven wij over den spiegel des meers voort, in zoo verleidelijke vaart, dat der meeste onzer dames, onder het kijkje in het kristal, het hoofd duizelig werd; dat zij den schubbigen

ruggen afgleden, om eensklaps heelshuids weêr boven te komen, als de alligators maar onderdoken. Vele van deze schenen mij half paard, half alligator te zijn; - doch ik wil den natuuronderzoekers, onder de lezing van dit waarachtig verhaal, niet doen watertanden naar een spikspelder nieuw monstergeslacht.

Het watertogtje zou allerprettigst zijn geweest, als ons wat minder ongeduld had geblaakt. Er scheen in die balsemgeurige lucht eene verborgene tooverkracht te schuilen, die den geest zijne vroegere frischheid hergaf, die de verstervende krachten des ligchaams weder opwekte. Allengs het eiland digter naderende, ontwaakte, dacht mij, in mijn gemoed een opener zin voor de schoonheden der natuur, voelde ik mij met nieuwe vermogens voor allerlei genot bedeeld. Ook mijne overige reisgenooten schenen in de geneugten van dien geheimzinnigen invloed te deelen. Zij lachten en koutten zoo vrolijk en zoo vrij, dat gesprek en geschater weldra weder al het luchthartige, al het luidruchtige der jonkheid kreeg; eenige oude heeren begonnen der dames hun hof te maken, en de straks preutsche printenlijven luisterden allerinnemendst toe, ja werden weder oog en oor. Hoe digter wij bij het eiland kwamen, hoe darteler wij werden, en toen wij voet aan wal zouden zetten, hadden de meeste bedevaartgangers zoo groote haast, om eene herschepping voltooid te zien, welker voorsmaak zoo zoet was, dat eenige van drift in het water ploften, en alle schaterend en stoeijend voorwaarts stoven, als waren wij een losgelaten hoop scholieren geweest, met uitzondering echter van één ingebeeld manneken, dat den ganschen weg over zijne stokstijve deftigheid had bewaard en bewaren bleef.

Wat mij betreft, ik kom er gul voor uit, dat ik onder de bolletjes behoorde, zoowel in hofmaken, als in voorthuppelen; - een, twee, drie, bood ik eener oude dame mijnen arm aan, daar ze mijn harte won door de drift, waarmede zij haar krukje in het meer wierp; zij was de *belle* van hare *coterie* geweest, en wij wipten zamen den overigen uit het gezigt, naauwelijks den grond aanrakende, naauwelijks de bloemen kreukende, waarmede de grond er schier bekleed was. Toen wij, toen de drom, die ons op de hielen was, het middelpunt des eilands genaakten, scheen de opgeruimdheid, scheen de bewegelijkheid der beêvaartgangers hand over hand toe te nemen, en de natuur spreidde nieuwe schoonheden ten toon. Wij

smaakten een onbeschrijfelijk genot in de lucht, die wij inademden; de bloemen schenen duizendvoudig aan kleuren en geuren te winnen, en de melodij der vogelen was zoeter dan de volle toonen des waldhoorns, uit de verte verzacht en verteederd opgevangen. Het groen van wouden en weiden was frisscher, dan mij ooit na eenen zoelen zomerregen verraste; de rotsen, die bijwijlen ons pad overschaâuwden, dat zich langs eenen stroom kronkelde, waren getooid met groen mos, dat zijden fluweel geleek, zoo glanzig was het en zoo zacht; de beekjes, die den vloed, waarlangs wij dartelden, hunne schatting bragten, waren zuiver als kristal, waren louter melodische muzijk. Zelfs de bladeren, die de kussen van den westewind beantwoordden, hieven niet, als zij in ons noorden doen, eenen klaagtoon aan over die schennis der kieschheid, neen, heetten den stoutert welkom, en smeekten hem: ‘Keer om, en kus weêr!’ In één woord, alles wat wij zagen, wat wij hoorden, wat wij voelden, vuurde ons verlangen aan, vuurde onze verwachting ten top.

Arme, werkelijke wereld, waarin de wezenlijkheid zes malen van de zeven onder deze blijft, hoe overtrof u mijn visioen! eensklaps onthulde zich een tooneel voor ons, dat alles, wat wij tot nog toe hadden gezien en genoten, in de schaduw stelde. Eene kleine vijverkom, eenige honderd ellen in omtrek, verraste ons, bij eenen keer des wegs; verraste ons, omringd als zij was, afgesloten als zij, van waar wij die gewaar werden, ter wederzijde bleek, door bloeijende heuvelen; heuvelen, aan welke natuur al wat zij bevalligs, al wat zij betooverends heeft, niet enkel had geschonken, maar had gekwist. Planten en heesters, schitterende van meer dan oostersche bloemenpracht, boeiden onzen blik; boschjes, welker groen van geen welken wist, breidden hunne lommer over ons uit, en het weêrgâlooze landschap baadde zich in dien milden glans, in dat vloeijend purper, 't geen soms, maar nimmer zoo schoon, in de schemering van eenen zomeravond op het rimpellooze vlak onzer meren schijnt te sluimeren. En als ware dit alles nog niet genoeg geweest, was er, aan de overzijde des vijvers, door de heuvelen een verschiet vrijgelaten, dat iedere denk-, iedere droombare afwisseling aanbood, en waarin ik der verbeelding mijner lezers vrij spel late, overtuigd dat zij de mijne beschamen zal.

Uit het midden des vijvers verhief zich eene kristallen fontein, op welker telkens verkeerende fantastische vormen geen

oog te houden was, daar bovendien hare tallooze tinten, de eene nog schooner dan de andere, dit verblindden. Er op starende, tot alles mij begon te schemeren, werd ik eenen jongeling gewaar, die haar ter zijde stond; een' jongeling, met eenen onverwelkbaren lauwerkrans getooid; een' jongeling, bloeijend als ADONIS, bevallig, majestueus als APOLLO zelf. De studie van het schoone moet den Grieken een werk van louter liefde zijn geweest, dacht ik, anders hadden hunne meesters gewanhoopt ooit in marmer die vormen te veraanschouwelijken, aan welke de bewegelijkheid zoo veel betooverends, aan welke de kleur zoo veel karakter geeft. Hij scheen een der beelden, door hunnen beitel geschapen, tot model te hebben gediend; en ofschoon de dagen voorbij zijn, waarin men mannelijke schoonheid eener beschrijving waard achtte, moet ge de mijne dulden, om mijner verrukking, eindelijk eene dier godengedaanten bezield te zien, lucht te geven. Eenen rooskleurigen sluijer om de lendenen geslagen, droeg hij de breede borst, droeg hij schouders en armen bloot; in de volmaaktste evenredigheid tot elkander staande, drukten de eerste overvloed van kracht, drukten de bewegingen der laatste vlugge vaardigheid uit. Heupen, dijen, beenen, voeten, geen deel zijns ligchaams, dat niet getuigde, welk een genot het moest wezen, dus te zijn gevormd, om het even of zij zich repten of rustten; - de kleur zijner huid, hare oneindige verscheidenheid van tinten en toonen, verkondigden hoe volmaakt gezond hij zich gevoelde; waar gij de blaauwe aderen op de blankte zijner voeten, langs de bruingeschaduwde beenen zaagt doorschemeren, dacht ge onwillekeurig aan beeken en stroomen, zich in een liefelijk landschap verlustigende. Hoe zwierde de pracht der kastanjebruine lokken om zijn effen voorhoofd, zijne bloeijende wangen, zijnen sierlijk buigenden hals, die tegelijk zijne sterkte vermoeden deed! Het gezonde bloed gaf iets weelderigs aan zijne welgevormde lippen; de luister van ivoor werd beschaamd door het ongeschonden glazuursel zijner tanden; zijne oogen vonkelden en schitterden van levenslust; zijn glimlach trok aan en wekte op wien hij groette, en zoo groot was de veêrkracht zijner gestalte, en in zoo overvloedige mate waren hem gevoel en geestdrift bedeeld, dat hij gereed scheen van de aarde op te rijzen, gereed de wolken in te varen.

Welligt waren de beêvaartgangers, welligt ware ik zelf hem te voet gevallen, als wij allen niet zoo vurig hadden verlangd, die streelende herschepping, de verjonging te voltooijen, van

welke het bewustzijn in ons allen reeds was ontwaakt. Hals over hoofd wilden zij, die der fontein het digtst waren genaderd, zich in deze neêrstorten, toen de stem van den genius hen weêrhield door zoo zoeten klank, als alleen de liefde van de lippen der toestemming stamelende schoonheid heeft.

'Overweegt!' riep hij, 'overweegt eerst, welke herschepping gij ondergaan zult. Ge zijt op het punt een nieuw aanzijn te ontvangen, alles te vergeten wat gij geleerd hebt, al de voordeden te derven dier ondervinding, door u zoo duur betaald. Ge zijt op het punt, van nieuws een lang leven te beginnen, dat, volgens u aller klagte, rijker is geweest in leed dan in lief, in wee dan in wel; ge zult op nieuw allerlei lijden naar lijf en geest ten doel staan; van nieuws bestemd wezen allen, dien gij dierbaar zijt, allen, die gij liefhebt, te overleven; gij zult uwe onschuld slechts terugontvangen, om weder schuldig te worden; in één woord, daar ik u honderd malen het leven een' last hoorde schelden, bedenkt wel, dat gij dien nu niet van uwe schouders gaat schudden; dat gij dien er weder gaat opladen, ter ure dat gij er voor altijd van kondt worden ontslagen. Overweegt dat, en kiest dan, maar laakt nimmer mij en mijne fontein, mogt ge u andermaal vreesselijk zien teleurgesteld; ik weet voor het overige, wat u allen herwaarts voert, en zal u herscheppen in den leeftijd, dien ieder uwer de liefste is.'

Het waren woorden in den wind; geen onzer, die er om aarzelde; wat zeg ik, wij verdrongen elkander te driftiger, en toen de genius zijnen gouden beker vulde, leêgde ieder dien met de gretige gulzigheid, waarmede de reiziger, in de woestijn van dorst versmachtende, het vocht zijner keel ingiet. Echter scheen het mij, dat de genius niemand het drinken toestond, eer zijn gast hem het een en ander van zijn vroeger leven had verteld, 't geen de meesten echter verbazend kort deden, als hadden zij om strijd haast, om van oud weder jong te worden.

De eerste, die zijne hand naar den beker uitstrekte, was een afgeleefd, oud man, wiens gansche historie uit eene eindelooze opvolging van teleurstellingen en wederwaardigheden bestond. In zijne kindschheid was hij de speelbal eener kwaadaardige min geweest, welker norsch humeur, met hare melk ingezogen, hij levenslang in zijn binnenste te bestrijden had. Als knaap had men hem, die luttel geheugen bezat, op school te veel gevergd, en was, ter ontwikkeling zijner redelijke vermogens,

de roede schier zonder ophouden gebezigd. In zijne jeugd had hij het driedubbele leed ondervonden, aan armoede, veronachtzaming en ontbering van allerlei aard verknocht; in mannelijken leeftijd had hij zijne vrouw en al zijne kinderen, het eene voor het andere na, ten grave gebragt, en was hij aan menige smartelijke krankte ter prooi geweest; in zijnen ouderdom had hij alleen gestaan, alleen in de wijde wereld, zonder vrienden, verwanten of fortuin, als de verstervende tronk van eenen ouden, uitgeputten boom, die geene twijgen meer ziet uitspruiten, die geene bladeren meer draagt, die geene schaduw geeft. -

'En gij verlangt echter een leven zoo vol van jammeren, zoo leêg van geneugten, voort te zetten?' vroeg de genius glimlagchende.

'Ja, dat doe ik,' hernam de oude man; 'want het was niet van alle genot misdeeld. Enkele gelukkige uren, eenige dagen vermaaks, en van tijd tot tijd lange tusschenpoozen van rust, wisselden de stormen des levens af! Al doen zij, hoe hoog ik die opsomme, de rekening niet sluiten, toch waren zij welkom als enkele lichtstralen door het lover; toch werden zij in de heugenis zoovele bronnen van stil genot. Bovendien is het niet op zich zelf reeds een waarachtig genoegen, den adem des levens in te ademen? Reik mij den beker, en doe mij weder jong zijn.'

Hij dronk, en was eensklaps herschapen in een' flinken borst van achttien jaar, en toen hij zich, in eenen spiegel, dien de genius hem deed voorhouden, dus verjongd zag, kon hij zijne vreugde niet bedwingen, maar danste, zong en huppelde in het rond, tot verbazing en vermaak aller toeschouwers. Een oogenblik later, en hij was verdwenen in het verre verschiet, dat, zoo als ik vroeger opmerkte, zich aan de overzijde des vijvers tusschen de heuvelen ontsloot.

Hoe wij om het zeerst verlangden hem te volgen!

Thans was eene oude dame aan de beurt, die, volgens hare autobiographie, in haren tijd aan het hof onder de gevierdste schoonheden had behoord, tot, eer zij het vermoedde, haar tijd voorbij was. 'Toen ik tot de overschietsters begon te behooren,' drukte zij zich uit, 'deed ik al mijn best, om een goed huwelijk te doen, maar was zoo keurig, zoo kiesch, dat ik oud - neen, dat ik te bedaard, te bedaagd werd, om langer ligtzin nig mijne hand en mijn hart aan eenen man toe te vertrouwen.'

Van achter verwondert mij deze verschijning in mijn vi-

sioen het meest van alle, want hoe drommel dwaalde mijn geest onder de *beautés* uit den tijd van GEORGE III rond, zeldzaam als deze ten onzent zijn? Ik weet er weinig meer op te antwoorden, dan dat droomen zich allerlei dichterlijke vrijheden veroorloven, en keer daarmede tot mijn overschietstertje terug. Daar zij weinig of geene fortuin bezat, was zij bij den dood haars vaders afhankelijk geworden van eene verre bloedverwante, of vriendin harer jeugd; waarlijk, het heugt mij niet volkomen meer; maar genoeg, het was eene vrouw geweest, van allerlei gevoel vervreemd, en die bovendien te slecht was opgevoed, om hare booze luimen in bedwang te houden, om zich over haren bekrompen' geest te schamen. Het arme overschietstertje had onder hare regering driedubbel geboet voor al de grillen, aan welke zij als de *belle* van het hof van GEORGE III had botgevierd; ook bij haar sloeg de evenaar van de weegschaal van vreugde en verdriet naar het laatste over. Echter legde zij zoo groot ongeduld aan den dag, om den beker te ledigen, dat de genius zich niet weêrhouden kon, haar met zijnen gewonen betooverenden glimlach te vragen:

‘En vreest gij dan niet, andermaal het leven eener oude vrijster te leiden?’

‘Verpligt,’ zeî ze, ‘ik zal oppassen, niet weêr zoo kieskeurig te zijn.’

En daarmede ledigde zij in éénen teug den beker, en werd in een omzien eene lange, stijve, heele juffer, met ros haar en rosse wenkbraauwen, sproeterig gezigt, lichtgrijze kattenoogen, uitgedost in de samaar en met de sleep onzer grootmoeders. Toen zij den eersten blik den besten, na hare herschepping, in den vijver sloeg, om een kijkje van haar zelve te nemen, wendde zij zich met weêrzin van het spiegelend vocht, en viel vrij heftig tegen den genius uit, die haar maar half zoo mooi had herschapen, als zij in hare jeugd was geweest. Al de omstanders verbaasden zich, niet over dat verwijt, want menig overschietstertje verbeeldt zich, dat zij een wonder van schoonheid was, al heeft niemand haan die ooit aangezien; maar over hare verouderde kleeding - ieder verklaarde haar voor eene vogelverschrikster, en de oude hoveling van den onbekenden koning deed al zijn best haar over te halen, om een menuet met hem te dansen. Het juffertje was zoo bitter teleurgesteld, werd zoo bedroefd over de plagerijen van het gansche gezelschap, dat zij in tranen uitborst, dat ik haar zeggen hoorde: ‘Och! het heeft ook al niet veel om het lijf,

weêr jong te wezen!' Daarop wischte zij hare wenkbraauwen af, en - maar schoon ik vertrouw, dat zij het verschiet instoof, om haar heil te zoeken bij eene *modiste* en een' *artiste en cheveux*, zeggen, dat ik haar verdwijnen zag, mag ik niet - er was een twist ontstaan, die al mijne opmerkzaamheid tot zich trok.

Een manneken, op zijn best van middelbaren leeftijd, maar verouderd, maar vergraauwd, vóór hij vijftig werd, wilde den beker aanvaarden, hem door den genius geboôn, toen een grijsaard tusschenbeide kwam en met eene stentorsstem uitriep:

'Laat af!'

Vreemd zag de genius op; doch daar het manneken den moed miste, om den beker ijlings aan te grijpen en leêg te drinken, wenkte hij den oude voor te komen, en vroeg hem, waarom hij zich tegen die verjonging verzette?

'Vervolgt gij me ook hier!' zuchtte het manneken.

'Ook hier!' was het antwoord, terwijl de oogen van den grijsaard vinnig vonkelden; 'wat geeft u regt, eene nieuwe jeugd te eischen, nadat gij de jeugd van duizenden bedorven hebt, byroniaansche poëtaster?'

'Een recensent!' riep de menigte.

'Och, dat zulk vee ook verjongt!' zuchtte het manneken.

'Stilte!' gebood de genius; - 'wat gruwel heeft hij gepleegd?' voegde hij er bij, zich wendende tot den criticus.

'Hij heeft het leven een' last verklaard, zoodra de gulden twintig voorbijwaren; de gulden twintig, het tiental tusschen twintig en dertig in, meende hij, aan allerlei uitspattingen gewijd; doch dat was zijne zaak; - wat had hij anderen die dwaasheid diets te maken? Wat had hij....'

'Hebt *gij* hem geloofd?' vroeg de genius.

'*Ik* heb hem gehekeld,' zeî de recensent.

'En gij? - gij? - gij?' voer de genius vragende voort; wij knikten van 'neen!' wij knikten om het hardste, zeventigers en zestigertjes, als we waren; - 'er is geen gevaar, dat veertigers en vijftigers zich om zijne schriften zullen opknoopen of verdrinken,' hernam de genius, 'en voor nog jongeren is het leven lust, zelfs volgens dat poëtastertje; - drinkt beide, en besteedt uwe nieuwe toekomst beter!'

Publiek, als wij daar uitmaakten, deelden wij in den afkeer van alle publiek voor letterkundige twisten, zagen wij al belangstellend naar eenen volgenden verteller uit. Hij kwam in de gestalte van eenen ouden bedelaar, onder het dubbele wigt des

gebreks en des tijds gebogen; hij verlangde vuriger dan een van allen naar den dronk. Den oever des vijvers genaderd, en leunende op zijnen staf, beefde hij van ongeduld, toen de genius hem naar eenige bijzonderheden van zijn leven vroeg, dat vreemd scheen geweest te zijn aan alle genot.

‘Vreest gij niet?’ vroeg deze hem, ‘vreest gij niet weder te zullen verhongeren?’

‘Neen, ook leed ik niet altijd honger,’ hernam de oude bedelaar, ‘en eene mondvol is voor hem, die gewoon is gebrek te lijden, grooter genot, dan honderd schotels voor den zoon des overvloeds.’

‘Maar ge zeidet, dat ge voor de hitte des zomers, noch de koude des winters waart beschut?’

‘Het is waar, doch ieder boom gaf toch ook voor mij zijne schaduw, en met koû lijden ging het als met alle dingen: de gewoonte wordt een tweede natuur.’

‘Maar gij hadt 's nachts geene plaatse, om het hoofd neêr te leggen?’

‘Ik zou liegen, als ik 't zeî. In den zomer kon ik mij neêrvlijen in een boschje, aan den zoom des wegs, en in den winter moest het erg loopen, als ik nergens een' hooiberg aantrof. Soms gelukte het mij, in de schemering eene schuur in te sluipen; er is geen lekkerder slapen dan op haren zolder, als men den wind buiten gieren en tieren hoort, en zich nog eens omlegt, moê van een' langen loop.’

‘Maar gij hadt geene vrienden, gij hadt geen te huis?’

‘Dat is waar; doch als er niemand was, die voor mij zorgde, ik had ook voor niemand te zorgen; niemands heer, was ik ook niemands knecht. Ik kon gaan, werwaarts ik wilde; ik kon doen wat mij lustte, - wie zegt mij dat na? Ik was niet verpligt onophoudelijk te werken voor hetgeen ik louter door een vriendelijk verzoek kreeg; en wat betreft, dat ik geen te huis had, ik was het in de wijde wereld overal; die wereld was mijn huis, zonder dat de huishouding mij iets kostte. En dan was ik zoo lui! o Als ge wist, wat een pleizier het is, leêglooper te wezen, dan zoudt ge er u niet over verbazen, dat ik mijn leventje weer vernieuwen wil.’

‘Maar ge leefdet slechts, om veracht, om gesmaad te worden?’

‘Wat ging dat mij aan? Geen haar op mijn hoofd grijsde uit angst voor wat men van mij zeggen zou: in mijne gescheurde plunje lachte ik de gekken uit, die rang en roem verwierven, door zich voor het algemeen op te offeren. Als ik hen gemak

en genot zag prijs geven, om door anderen te worden geprezen, om een' lof, die niet waardig is, dat men er naar luistert; als ik hen hun hoofd zag breken, om eene zelfvoldoening te smaken, die mij nog grooter zotheid scheen, dan achtte ik mij zelven den eenigen wijze onder honderde gekken; dan gaf ik smaad voor smaad en schimp voor schimp; dan zag ik uit de hoogte op mijne natuurgenooten neêr, en wat kan een keizer of een kunstenaar, wat kan een president of een poëet meer?'

'Drink - drink naar lust,' zeî de genius glimlagchend; 'gij hebt evenveel reden als de rest, om te wenschen, uw leven nog eenmaal over te leven. Voor mij ten minste, ik leer van u, dat wij nooit het lief en leed van anderen moeten beoordeelen naar hetgeen wij ons verbeelden, dat wij in hunne plaats zouden gevoelen. Het lijdt geen' twijfel, dat wij dikwijls lieden beklagen, die veel gelukkiger zijn dan wij.'

Eenige volgende herscheppingen gingen vlugger, of liever, ik werd meer geboeid door het gevolg van deze, dan door de voorafgaande geschiedenis. Een wijsgeer, wiens gansche leven aan de vermeerdering zijner kennis was gewijd geweest, dronk het verjeugdigende vocht - en beklaagde zich bitter, alles vergeten te hebben, wat hij wist, en verpligt te wezen weder van nieuws te leeren; - een stokoude, schatrijke vrek, die zich een groot vermogen had verworven, door voorbeeldige oppassendheid en voorbeeldeloozen ontberingslust, was teleurgesteld, teleurgesteld, tot krankzinnig wordens toe, zich op nieuw des daags alle lust en des nachts alle rust te moeten ontzeggen, ter verwerving van geld en goed; - en eene oude dame stortte eenen stroom van tranen, toen zij bemerkte, hoe de heugenis verflaauwde en schier werd uitgewischt van eenige verliefde tooneeltjes, welke zij in hare eerste jeugd had beleefd, waarmede zich hare gedachten tot in hare grijsheid hadden bezig gehouden. Ik zou tal van andere voorbeelden kunnen bijbrengen, die mijne verbazing in nog grootere mate opwekten dan deze; maar het verwarde, meermalen aan visioenen eigen, maakt, dat mij die niet langer duidelijk zijn. Welligt valt het toe te schrijven aan de vruchteloos door mij beproefde verklaring, hoeveel heugenis den verjongden van hunnen vorigen toestand bijbleef, hoe lang zij hun dat bleef doen? Het onderzoek werd te gewigtiger, daar ik opmerkte, dat de meesten door de kuur min of meer werden teleurgesteld; dat velen het verlies hunner kennis en ervaring, gevoegd bij die wigtigheid op wijsheid, welke eene der vertroostingen van den ouden dag uitmaakt, eenen hoogen, zoo niet te hoogen prijs

achtten, voor de vernieuwde veêrkracht, hun door hunne herschepping bedeeld. Zij waren te moede, als hadden zij het geluk jong te zijn verre overdreven; zij scholden de herinnering voor even groote bedriegster uit als de hoop.

Ik was nog in gepeins er over verdiept, daar ik een oud heer, die zijne laatste dagen, van de vijftig tot de zeventig toe (een andere gulden twintig), dood op zijn gemak had doorgebragt; die gedurende deze gevierd was geworden, om zijne bedaardheid en bedachtzaamheid, in verwenschingen hoorde uitvaren, dewijl hij weder zoo jong en zoo jolig was geworden, dat hij geene vijf minuten meer kon stilstaan. ‘Weldra zal ik het bij ervaring weten,’ zeî ik tot mij zelven, en zag eens rond, of de beurt niet haast aan mij zou komen, en verbaasde mij, onder dat rondzien, in de gansche schare geene enkele beeldtenis Gods te zien, in ebbenhout gesneden, zoo als FULLER de negers noemde. Er waren luidjes uit al onze staten; luidjes, tot uit *Texas* toe; maar geen enkel nikkertje; neen, niet één! ‘Waarlijk?’ dacht ik, ‘zouden zij zoo wèl hebben van hunne dienstbaarheid, dat zij geene herhaling van het leven, geene verjeugdiging wenschen of willen?’ en de vraag lag mij op de lippen, en ik had haar gedaan, als de genius mij niet tot zich gewenkt had:

‘Drink!’ sprak hij.

Ik was verjeugdigd; ik had geenerlei herinnering van mijn verleên meer; de wereld was mij nieuw, als hadde ik haar nooit gezien; en nu komt het vreemdste van mijn visioen; alles wat na de verjonging voorviel, heugt mij op dit oogenblik, als hadde ik het werkelijk beleefd. De eerste les der ondervinding, welke indruks genoeg op mij maakte, om me haar te herinneren, was dat ik naar school werd gezonden, waar ik mij verpligt zag, stil te zitten op eene harde bank, zonder leuning en regtop ook, tot mijn rug me zeer deed, of ik dien gebroken had. Het was maar de helft van de kwelling; ik moest mijne oogen op een boek houden gevest, tot de letters dansten voor mijn gezigt, terwijl ik niets vurigers verlangde, dan in het veld vlinders te vangen, of in het bosch braambeziën te zoeken, of te plassen door dik en dun. Ik werd geranseld voor vergrijpen, die in mijne oogen de vergeeflijkste ter wereld waren; ik werd tot smadelijke straffen verwezen, waarvoor ik den schimp mijner makkers te dulden had, Tranen der kindschheid zijn slechts zomervlagen, zegt men, spoedig door zonneschijn vervangen. Het klinkt heel aardig; het is mogelijk heel enkel ook waar; maar

voor mij duurde de zonneschijn tusschen die zomervlagen zoo kort, dat de regen schier nooit van de lucht was. Naauwelijks had ik de eene kastijding achter, neen, op den rug, of ik had alweêr eene tweede vanseling verdiend, de Hemel weet waardoor; ik had mijne eene taak pas afgewerkt, of men legde mij alweêr eene andere op. Wie is in staat den ilias van plagen te schilderen, waaraan ik ter prooi was, als ik soms des ochtends naar school sukkelde, zonder mijne les te kennen; als ik vooruitzag, dat de plak mij slagen zou bedeelen, of een papier, voor de borst gespeld, mij der schande prijs geven zou? Beide waren over te komen geweest, als de aangeboren zin voor geregtigheid, ieders gemoed bedeeld, als de eigenliefde, die even goed aangeboren is, mij maar niet hadden ingefluisterd, dat ik het slagtoffer eener stelselmatige verdrukking was. Och! hoe dikwijls, neen, hoe gedurig, haakte, hijgde ik naar den tijd, dat ik een mensch zou worden, dat ik mijn eigen meester zijn zou!

Welnu, ten leste werd ik een mensch, ten minste ik verbeeldde mij het te zijn, toen mijne opvoeding voltooid heette; - en ik dacht voor eene wijle eens regt wil te hebben van mijn leven. Mijn vader gaf mij een paar honderd dollars, met verlof, die te verteren op een uitstapje naar de baden van *Saratoga*, naar den waterval van *Niagara*, naar *Boston* en andere plaatsen, waar onze groote wereld haar lustig leven leidt, en ik ging op reis, met de hoogstgespannen verwachting van het streelende der nieuwheid, van de geneugten der afwisseling - dat mij alles deerlijk uit de hand viel. Daar ik geen mooije jongen, geen rijke jongen, geen jongen naar de mode was, sloeg ik geene eerste schaats onder hen, die een van drie waren; maakte ik maar eene armzalige figuur. Ik klaagde, dat ik veronachtzaamd werd, terwijl ik toegaf, dat ik onbeduidend was; in groote gezelschappen gevoelde ik mij alleen, in eenzaamheid was ik ontevreden. Niets vervulde mijne verwachtingen; alles bleef onder deze, en ik zag dikwijls uit naar de dagen, waarin ik door mijne talenten, mijne daden, of door mijne fortuin, ook een dier uitgelezenen zou worden, en in hunne wereld schitteren als eene der starren van dat halfrond. Om billijk te zijn, moet ik echter bekennen, dat de gedachte, ontslagen te wezen van de school, van hare slagen en hare schande; dat de blijdschap, mijn eigen meester te zijn, mijn nieuw verdriet niet weinig verzachtte.

Van mijn uitstapje te huis gekomen, had mijn vader mij

naauwelijks welkom geheeten, of hij sprak: ‘Zie zoo, jongenlief! nu heeft de pret uit; nu wordt het tijd te overleggen, wat je worden zult. Heb je er al eens over gedacht, in welk beroep je het meest zin zoudt hebben? wat zaak je lijken zou? Wil je geestelijke, regtsgeleerde, doctor of koopman worden?’

‘Ik zou liefst een heerenleven leiden,’ was mijn antwoord.

‘Ben je van je zinnen, jongen?’ antwoordde de oude man, even verbaasd als vinnig. ‘Luister, lummel! om een heerenleven te leiden, moet men grof geld hebben, en het wast mij niet op den rug. Je moet hoe eer hoe beter het een of ander beroep of bestaan zien te vinden, waarvan jij je zelven onderhouden kunt; loopt het je meê in de wereld, dan zul je misschien, als je eens zoo oud bent als ik nu, een heerenleven mogen leiden. Hebje er wat tegen, koopman te worden?’

Eenige oogenblikken overwegens waren voldoende, om mij een besluit te doen nemen. Wat had ik op school moeten blokken, om maar weinig te leeren; welk eene slavernij van studie werd er vereischt, om het meesterschap te verwerven in eene dier zoogenaamde vrije kunsten! Koopmannetje spelen was in allen gevalle geen hersenbreken! Ook kende ik er velen, wier huis eener hofhouding geleek, die in prachtige rijtuigen reden, welke buitens hadden bovendien; - dat er tegenover die weinigen, tienduizend anderen stonden, wier namen op de lijst der bankeroetiers waren geboekt, viel mij niet in, vermoedde ik niet eens. Ik had er daarom luttel tegen, dadelijk op een kantoor te gaan; mijn leertijd zou er te eerder door om zijn.

Vergeefs zou ik beproeven een volledig verslag te geven der plagerijen, kwellingen en ergernissen, waarom ik die betrekking van pennelikker honderd malen op éénen dag verwenschte, want schoon altijd lastig, en soms meer dan dat, waren zij niet van eenen aard, om duurzamen indruk te maken. Ook volgden zij elkander zoo spoedig op, dat de honderd en tweede, de heugenis der honderd en eerste uitwischte. Ik herinner mij slechts, dat ik ontevreden, afgemat, ongeduldig was, en dat ik in mijne ledige uren aan niets anders dacht, dan aan het zalige oogenblik, wanneer mijn leertijd ten einde, wanneer ik mijn eigen meester zoude zijn.

Eindelijk kwam die vurig verbeide dag, en de patroon, bij wien ik gewerkt had, stemde er in toe, mij als associé een doel in zijne zaken te geven, mits mijn vader eene som gelds

schoot, welker bedrag ik vergeten heb. Ik dacht, dat mijn duizendjarig rijk gekomen was; immers, voor de eerste maal mijns levens stond, het thans aan mij, wat ik doen of laten wilde; voor het eerst was ik mijn eigen meester. Het leed echter niet lang, of ik ontdekte, dat ik slechts onder een' anderen naam weêr slaaf was geworden; slaaf, van anderen aard, het is waar, maar toch zoo goed slaaf als ik als pennelikker, of als schooljongen was geweest. Doen wat mij goed dacht, laten wat me niet lustte, inderdaad! Ik was de onderdanige dienaar van mijne zaken, ik moest de onderdanige dienaar der gansche wereld zijn. Allerlei zorgen kwelden mij; het mislukken eener onderneming ging mij ter harte, als had er mijn leven aan gehangen; het slagen eener speculatie deed mij dag en nacht denken en droomen, of ik er niet eene nog betere op eene grootere schaal konde doen. Geld werd mijn god, en ik had geene andere eerzucht meer, dan het zoo verre te brengen, als die oude geldwolven, welke zich eene groote fortuin hadden bijeengegaard of geroofd, maar nu in hun eigen koets de dividenden hunner aandeelen in de bank of in onze oudste assurantie-maatschappijen kwamen ontvangen. De gedachte aan een goed huwelijk kwam van tijd tot tijd bij mij op, en een paar malen was ik waarlijk verliefd; een oogenblik liep ik zelfs gevaar er eene gekheid om te begaan; maar eene goed geslaagde speculatie verhief mij nog verder boven haar, op welke mijn blik verdwaald was, en ik heb nu zelfs den naam van de kale kleuter vergeten.

Toen ik zestig jaar en daarboven telde, vleide ik mij, als de meeste dwazen van mijnen leeftijd, met het vooruitzigt, mijne laatste dagen rustig te zullen doorbrengen in het genot van *otium cum dignitate*. Na twee, drie jaren aarzelens kwam ik er toe, mijne zaken te liquideren, en kocht een mooi goed op *Manhattan-eiland*, waar ik het overige van mijn leven in vrede en overvloed dacht door te brengen, zonder dat iemand zich met mij bemoeijen, zonder dat ik van iemand last hebben zou. Den eersten zomer ging het vrij goed, maar de winter viel mij lang, tot vervelens toe. Om eens eene afwisseling te hebben van die verdrietige eenvormigheid, van dat lamme leêgloopen, besloot ik op zekeren dag zelf naar *New-York* te gaan, om mijne dividenden te ontvangen; ik deed het, helaas! pas had ik in dat mierennest, pas had ik in de straat, die naar de Beurs leidt, weder den voet gezet, of de duivel der winzucht overmeesterde me. Toen ik duizende van mijne natuurgenooten, en onder deze nog oudere dan ik, heen en

weêr zag loopen, rennen, vliegen zelfs, met eene levendig-, met eene hartstogtelijkheid, die waarlijk verkwikkende waren om aan te zien voor iemand, door de nachtmerrie der ledigheid gekweld, kon ik der verzoeking niet langer weêrstaan. Eerst speelde ik maar om kleine sommen in de fondsen, waardoor ik nu eens eenige honderden dollars won, en dan weder eenige honderden dollars verloor. Maar het gaat met spelen als met drinken; ieder volgende inzet moet grooter, iedere volgende teug sterker zijn, als beide uitwerking zullen doen, als beide zullen opwinden. Hals over hoofd stortte ik mij in speculatiën, kocht honderdduizenden op tijd, werd beet genomen, geplukt, en pakte eindelijk mijne biezen. Ik had nu den cirkel rondgeloopen en was weêrgekeerd van waar ik was uitgegaan, maar met eenen last van jaren en krankten op den koop toe. Het laatste, wat mij van mij zelven heugt, is dat ik eenen tweeden togt naar de fontein der jeugd zat te beramen.

Doch mijne antobiographie heeft mij, onbescheiden genoeg, al mijne medebedevaartgangers uit het oog doen verliezen, vele van welke ik mij verbeeldde, later weder te hebben ontmoet, als ik, naar het tijdstip hakende, waarop zij hun eigen meester zouden zijn. Dit luidt misschien vreemd; maar men verlieze niet uit het oog, dat visioenen meest altijd iets verbazends hebben; - immers, te goeder trouw mag ik getuigen, dat alle de herschepping van ouderdom in jeugd gretig ondergingen, met uitzondering van den statelijken, ingebeelden, ouden gek, die, zoo als ik vroeger zeide, zich zelven wijzer scheen te achten dan het gansche gezelschap. Hij bleef toezien hoe, de eene voor de andere na, den beker ledigde; hij bleef dit doen, zeg ik, de schouders ophalende, de lippen door een smadelijk glimlachje gekruld, van tijd tot tijd zijner verachting lucht gevende, tot eindelijk, toen de overige verjongd waren, de genius ook hem tot zich wenkte, hem den gouden beker bood, ja, hem uitnoodde dien te drinken.

‘Vergeef mij,’ zeî hij, ‘maar ik blijf er liever van verschoond.’

‘Waarom kwaamt ge dan herwaarts?’ vroeg de genius.

‘Om de dwaasheden mijner natuurgenooten te belagchen; om te zien, hoe driftig zij elkaêr verdringen, ter vernieuwing van eene jeugd zonder vermaak, van eenen mannelijken leeftijd, vreemd aan waarachtig geluk, van eenen ouderdom, voor het tegenwoordige van alle genoegens ontbloot, voor de toekomst misschien met luttel hoop bedeeld. Om wijsheid te leeren uit de dwaasheid van anderen, en hun de les in te prenten, dat de schatten van kennis en ondervinding, door hooge

jaren bijeengegaard, veel meer waard zijn dan al de onnadenkende opgeruimdheid, al de wufte geneugten, al het klatergoud van de jeugd.'

'Gij, dwaas!' borst de genius op toornigen toon los, terwijl uit zijne oogen een glans lichtte, die scheen te zengen, wie haar zag; 'gij, ingebeelde dwaas! weet gij dan niet, dat als wij aan de uren van gemak en genot, door het grootste gedeelte des menschelijken geslachts gemaakt, die van leed en lijden overstellen, de eerste de laatste honderdmaal te boven gaan? Weet gij dan niet, dwaas geworden wijze! dat de overwaardering van lang geleden genoten heil, dat de overdrijving, waarmede de hoop ons het toekomstige schildert, twee onuitputtelijke bronnen zijn van menschelijk geluk? Weet gij dan ook niet, dat louter te leven, dat het bestaan in zich zelf een genot is; dat al de zinnen, den mensch bedeeld, hem veel meer vreugde verschaffen, dan zij hem verdriet veroorzaken? Ja, is het u u onbewust, verblinde, zelfgenoegzame sterveling! dat de liefde tot het leven het groote beginsel des bestaans is, en dat, bij gebreke van dit, en zonder de vreeze des doods, het menschelijk geslacht tegen den hemel zou opstaan, en zijn eigen beul worden, bij iederen aanval van pijn, bij iedere in zijne oogen averegtsche beschikking? Het zijn deze, welke het in staat stellen, de lasten en het leed des levens met geduld te dragen, ja, het des ondanks lief te hebben, ook als het uws gelijken slechts een' smeltkroes van lijden schijnt.'

Al de jonge lieden juichten, dacht mij, zoo luide de les toe, den ingebeelden wijze gegeven, dat mijn visioen door het daverende gedruisch een einde nam, en ik nog in tijds ontwaakte, om aan boord van het stoomschip *de Ohio* te komen, ten einde een uitstapje te maken naar het bad van *Saratoga*, welks bronnen zoo velen onder ons verwarren met de fontein der jeugd. -

(*Uit een Amerikaansch Tijdschrift*.)

W.D.-s.

Lied.

(*Naar* Heine).

o Wisten de bloemen, de kleenen,
Wat wonde me brandt in het hart,
Ze zouden gewis met mij weenen,
En heelen mijn foltrende smart.

En wisten 't de vogels in 't lommer,
Hoe treurig ik ben en hoe krank,
De nachtegaal suste mijn' kommer
Met zoet en verkwiklijk gezangk.

En ware aan de starren, die dwalen
Daarboven, mijn lijden bekend,
Ze zouden tot mij willen dalen,
Mij troosten in al mijne ellend.

Die allen toch kunnen 't niet weten;
Ééne enkele kent slechts mijn smart:
Zij zelv' heeft haar opengereten,
De brandende wond van mijn hart.

-h.

Mengelingen.

In Bergsland.

Kastein.

‘*Station Hochdahl*!’ riep de *Schirrmeister*, terwijl hij het portier van den naauwen en volgepropten wagen der tweede klasse opende, waarin wij de hoogte waren opgestoomd. En waarlijk, niet alleen het verlangen, om ter bestemde plaatse te zijn, maakte ons dezen langgewenschten roep tot eenen aangenamen klank; maar ook de vrees voor een mogelijk ongeluk, op eenen zoo ongewonen spoorweg, deed het gemoed eenigzins pijnlijk aan, en dwong het oog onwillekeurig, om telkens naar het lang verbeide rustpunt te staren. Immers, geene effene vlakte of waterplassen, geene duinen of weiden, als in *Holland*, laten aan den smookenden vuurwagen eenen vrijen doortogt; maar nagenoeg van *Dusseldorp* af tot *Elberfeld* toe gaat de baan over hoogten en laagten, en breekt zich door rotsen een' uitweg. De glooijing van den berg is op het pas genoemde punt zoo aanmerkelijk, dat de gewone kracht van den stoom nog door een touwwerk, van ijzerdraad gevlochten, moet ondersteund worden, om den afkomenden trein tegen te houden, en de opstijgende wagenreeks naar boven te trekken.

Als dit touwwerk eens brak!

Ging ten onzent de stoomtrekker door het eene of andere onvoorziene toeval uit de sporen, of met al de hem volgende wagens te water, voorwaar het gevaar zoude alleraanmerkelijkst wezen; maar de kans om hier in eenen afgrond te storten,

of tegen de rotsen te verbrijzelen, behoeft inderdaad niet minder vreesselijk geacht te worden. Gelukkig hebben de nijvere bewoners van *Bergsland* de deugd van voorzigtigheid met onze landgenooten gemeen, en geen enkel onheil, éénmaal gebeurd, verontrust tot heden de reizigers. Maar over dien spoorweg later.

Welk een gewoel bij het station! Het schijnt alsof al de personen niet verder plaats genomen hebben, zulk eene groote en bonte menigte springt de wagens uit, of laat zich door de conducteurs uit het hooge en ongemakkelijke portier helpen, voegt zich tot gezelschappen bijeen, ziet den wegvliegenden stoomtrein na, of treedt onverwijld het vrij havelooze gebouw binnen, dat met den deftigen naam van *Hochdahl* pronkt.

En met welk doel? vraagt gij.

Alsof de eerzame Dusseldorper des zondags te huis kon blijven, nu hij voor zoo weinige *groschen* eene *Eisenbahnfahrt* maken, en zich in de *Neanderhöhle* eenige uren met vrouw en kind, zonder eenige groote kosten, ontspannen kan. Zie dat gezelschap handwerkslieden, in hun zondagspakje gedost, die den rustdag niet blootelijk in den omtrek der stad behoeven door te brengen, maar regt verheugd zijn, eens eenige uren verder te kunnen gaan, en de vroeger schaars bezochte plek van *Kastein* te verlevendigen. Al ware het alleen, om aan de geringere klasse meer gelegenheid tot uitspanning te geven, en haar een genot te verschaffen, vroeger alleen aan rijkere standen vergund, dan zoude men de uitvinding van den spoorweg eene weldaad mogen noemen; men leest het op hunne gezigten, dat het hun aangenaam is ook in weinige oogenblikken groote afstanden te kunnen afleggen, en *das Gestein* zoo goed te mogen bezoeken, als gindsche troep van jonge heeren en wèlgekleede dames, die dezelfde plaats, maar onder den meer deftig klinkenden naam van *Neanderhöhle*, met hunne tegenwoordigheid willen vereeren.

Eere hem, die het eerst dit middel van vervoer leerde toepassen! Moge de handelaar hem voor de voordeden danken, welke hij zich van de versnelde gemeenschap tusschen de koopsteden voorstelt; prijze hem de reiziger, over winst in tijd en gemak verheugd, de min gunstig bedeelde klassen der maatschappij zullen hem voorzeker voor vermeerdering van genoegen danken. Honderden toch stroomen elken feestdag te zamen, om zich op de merkwaardigste punten des omtreks te ontspannen.

Volgen wij hen, die met zoo veel haast de trappen van het achterhuis afvliegen, om hoe eerder hoe beter het pad op te wandelen, dat van daar naar de *Neanderhöhle* geleidt, zonder zich om de achterblijvenden te bekreunen, die in de gelagkamer zich met eenen frisschen dronk laven.

'Een' geleider, heer waard!'

'*Gefälligst*?' zegt deze, terwijl hij ter naauwer nood den tijd heeft, op al de vragen en bestellingen acht te geven, die hem van alle kanten in de ooren suizen.

Wij herhalen het verzoek. Waarom kwamen wij ook niet in de week? Wij zouden er tien voor één' gehad hebben; het was nu niet anders, en wij mogten ons gelukkig achten, ten langen laatste eenen wegwijzer mede te krijgen, daar men ons wilde afschepen met een:

'*Folgen Sie nur diesen Leuten, und Sie werden die Höhle gar leicht finden*!'

En de man had gelijk, dat moesten wij bij de terugkomst bekennen. Al zocht men in het welbebouwde, maar boomlooze landschap naar een ander pad, men zou toch bezwaarlijk eenen anderen weg vinden dan dien, welke naar de *Neanderhöhle* geleidt. Ofschoon het eigenlijk gezegde *Bergsland* hier eerst begint op te rijzen boven de vlakten langs den Rijnoever, neemt het landschap toch reeds terstond dat eigenaardige aan, waardoor het boven de meeste streken van *Duitschland* in bekoorlijkheid uitmunt. De natuur rondde die heuvels en bergen als met eene bijzondere ingenomenheid in telkens afwisselende vormen, spreidde een kleed van groen over de rotsen uit, wees aan eenige stroompjes hunnen loop aan, door de golvende hoogten en ingebogen dalen, en maakte het geheel voor landbouw en fabrijken zoo geschikt, dat de vreemdeling zich niet behoeft te verwonderen, allerwegen eene talrijke en welvarende bevolking te vinden. De eenige sombere plek, welke van meer verhevene natuurtooneelen een denkbeeld kan geven, is alleen de *Neanderhöhle*; stoute rotsklompen vormen hier eene smalle, maar lange en diepe bergkloof, van alle zijden met veelsoortig groen overschaduwd, echter niet digt genoeg, om niet hier en daar den naakten rotswand op eene indrukwekkende wijze te doen uitkomen. Misschien laat het eerste gezigt, van de hoogte des *Rabensteins*, over de gansche kloof, in welker diepte de schuimende *Dussel* zich met moeite eenen weg wringt, bij sommigen niet dien indruk achter, welken zij verwacht hadden; de oorzaak hiervan ligt waarschijnlijk in het

gemis van eenen behoorlijken maatstaf, om de juiste hoogte en diepte der voorwerpen te bepalen. Laat u dit niet ontmoedigen, daal gerust naar beneden, en gij behoeft geene teleurstelling te duchten. Digter en donkerder wordt telkens het pad, hooger en breeder de rotswand; eindelijk openen er zich rotsgewelven, de eigenlijke kern van het hol, en met eene steeds versnelde daling, die echter niet gemakkelijker wordt, bereikt men eindelijk den bodem der kloof, de oevers van den ruischenden *Dussel*, die, ginds door de steenklompen geperst, eenen kleinen waterval vormt, elders over steenen spat, of zich onder het digte loofdak schijnbaar verliest.

Kleine rivier! wat hebt gij misdaan, dat een onzer Nederlandsche dichters u mishandelde? Gij verstaat het tiende gedeelte van de fraaije werkwoorden niet, waarin men het geruisch uwer heldere wateren heeft willen beschrijven; gij zijt een te eenvoudig natuurkind, dan dat gij het fijne onderscheid der tallooze synonymen zoudt kunnen of willen vatten, waarmede de kunst u trachtte te verheffen; de poëzij zelve is u te naauw verwant, dan dat niet dergelijke taal u onverstaanbaar zoude wezen. Zeker bevielen u de toonen beter, in welke vóór meer dan eene eeuw NEANDER, de naamgever aan uwe kloof, het godsdienstig gevoel van zijn hart uitgoot, toen hij, door menschen vervolgd, in dezen wel schoonen tempel, maar niet zeer gemakkelijke woning, eene wijkplaats aan uwe oevers zocht.

Welk een onderscheid tusschen eene eeuw geleden en thans! Toen was dezelfde kloof misschien even weinig bekend, als bezwaarlijk toegankelijk, meer geschikt om vrees aan te jagen of eenen vijand te ontvlieden, dan om het stille genot eener overschoone natuur te smaken. Hoeveel onrust joeg dit zelfde gewelf misschien den armen vlugteling aan, wat ons van verwondering opgetogen houdt! Onbekommerd stijgen wij zeker de rotspunten op, om een nieuw uitzigt te ontdekken, waarop hij angstig klom. om voor zijne veiligheid te waken. Hij ruste in vrede! Zijn naam ware ongetwijfeld reeds lang vergeten, indien zijn onheil dien niet met deze hoogstmerkwaardige grot had verbonden; duizende vreemdelingen spreken dien uit, en zelfs heet de stoomtrekker naar hem, *Neander*. Schrale lof, indien de plaats niet door de man, maar de man door de plaats bekend is.

‘En wien behoort deze *Höhle*?’ vroeg ik mijnen geleider.

‘Eenen landman hier in den omtrek.’

‘Zoo! zijn dan die twee en een halve *groschen* de persoon, welke wij bij den ingang aan den oppasser ter hand moesten stellen, de eenige opbrengst, welke hij van dezen zijn' eigendom trekt?’

Mijn geleider keek mij bij deze vraag aan, met eene uitdrukking op het gelaat, alsof hij zeggen wilde: ‘*Lieber Gott! ist das noch nicht genug*?’ Er waren verleden' zondag wel vijf honderd menschen opeens; reken nu de *groschen* maar na, zoude hij zeker wel gezegd hebben, als hij gedurfd had.

‘En dan komen er zeker vreemdelingen ook in de week?’ zeide ik.

‘o In het oneindige!’ hernam hij; ‘alle natiën van *Europa*. Vóór eenige dagen was ik met eenige Engelschen hier.’

‘En wat zeiden zij?’

‘*Gar nichts*! Ik kon hen ook niet verstaan. Slechts gingen zij bij den *Rabenstein* op den buik liggen, om op die wijze in den afgrond neder te zien. Zwijgend legden zij zich neder, zwijgend stonden zij weder op, zwijgend trokken zij weder heen.’

‘En hoe kondt gij dan met hen omgaan?’

Had mijn gids, een goede gulle jongen, het woord pantomime verstaan, voorzeker hadde hij met dit geantwoord; nu maakte hij de soms vrij koddige teekens na, waarmede hij deze en gindsche voorwerpen den stuggen Britten had aangewezen.

Wij kwamen de grot weder uit. Een paar vrij bouwvallige woningen, maar allerliefst aan den *Dussel* gelegen, waarin een watermolen plaste, een grasperk, een halve cirkel van bergen, eene voortreffelijke gelegenheid voor eene waterpartij, trokken onze aandacht. Waarlijk, een Hollander had deze plek geen jaar bezeten, of een bevallig buiten zoude den toegang tot de *Neanderhöhle* verfraaijen.

En zoude het geheel daarbij verliezen? Zekerlijk niet; de kloof zelve moge door de natuur boven het bereik van alle kunst lijn gevormd, de toegangen daarhenen moesten juist de menschen uitlokken, om eenen schoonen voorhof voor den indrukwekkenden rotstempel te bouwen.

Twee malen zag ik deze merkwaardige kloof, eens terwijl zij met menschen als opgevuld was, die in de rotsgewelven juichten en zongen; ook toen had het gezigt iets eigenaardigs, ofschoon deze levendigheid met de zwijgende rotsen, aan zoo veel gezelschap niet gewoon, minder strookte, terwijl de forellen, de roem van den *Dussel*, welke geen lekkerbek vergeet, in de *Nean*-

derhöhle te eten, voorzeker ook niet veel reden hadden, om zich over dit talrijke bezoek te verheugen, hetwelk geenszins voor hare rust bevorderlijk kan zijn. Maar beter voldoet de *Neanderhöhle*, wanneer niets dan het gemurmel der beek, en het gesuis van den wind de plegtstatige stilte afbreken, welke zoo eigenaardig deze grot kenmerkt, ten zij misschien een onweder, dat ons echter niet te beurt viel, de werking verhooge, de echo's der rotsen opwekke, en de donder in lange, rollende slagen, door de diepte weêrgalme. Men gevoelt den wensch opkomen, om gedurig zulk eene plaats te mogen bezoeken; hoeveel verheffing van gemoed, hoeveel zuiver natuurgenot, zoude men zich hiervan durven beloven! En toch, de inwoners van *Dusseldorp* zijn in staat wekelijks dil voorregt te genieten; den landlieden uit den omtrek is de toegang dagelijks ontsloten, en trekken zij er daarom meer wezenlijke partij van?

Gräfrath.

‘Neen, niet met den omnibus! de weg van het station *Vohwinkel* naar *Gräfrath* is te schoon, om in een slecht rijtuig bereden te worden, en een half uurtje wandelens kan toch niet vermoeijend zijn, vooral daar men geen tijdverlies behoeft te vreezen. De oude knollen haasten zich niet, den steilen bergweg op te draven; buitendien zou het de vraag zijn, of men wel den eigenlijken omnibus treft, en niet in eenen afzigtelijken wagen van den een' of anderen onderkruiper geraakt, en dan later over den prijs in geschil komt, want de orde op voertuigen schijnt in dit opzigt nog al iets te wenschen over te laten in het anders zoo streng militair ingerigte *Pruissen*.’

Het reisgezelschap keurde den voorslag goed, vertrouwde de goederen aan de zorg van den omnibus, met last, om deze in ons verblijf te *Gräfrath* af te laden, en aanvaardde terstond de verrukkelijke, ofschoon eenigzins vermoeijende, wandeling. Langzaam slingert de wel onderhouden straatweg naar boven; van punt tot punt breidt de gezigteinder zich uit, en laat het oog in de verte op de bergen en bosschen rusten, welke de *Rhoer* en de *Wupper* omzoomen, terwijl hier en daar, op verren afstand, een Rijnkronkel in het heldere zonnelicht glinstert. Ein-

delijk is het hoogste punt bereikt; men daalt allengs, en het nederige *Gräfrath*, in eene kom van bergen ingesloten, komt met zijne witgepleisterde woningen en eenvoudige kerkjes te voorschijn.

Men zou zijne ligging roemen, indien het slechts eenigzins de vergelijking met de meer begunstigde plaatsen in den omtrek kon doorstaan; maar het onderscheid valt zeer ten nadeele van *Gräfrath* uit, bij nadere kennismaking met de omliggende dorpen en stedekens. Voorzeker, het zal niemand invallen, dit nietige vlek met een langer bezoek te vereeren, dan volstrekt noodig is, al lokt het *Kloosterbosch* u tot eene wandeling uit, en al beloont een lief vergezigt op het hooggelegen *Kronenberg*, en op het dal van *Somborn*, in dubbele mate de moeite. Gij zult u toch niet willen afmatten, door op *Keulens* Dom te staren, voor kortzigtige oogen onzigtbaar, of het *Zevengebergte* in die nevelachtige wolk te ontdekken, hetwelk op dien afstand van meer dan een dozijn uren toch niet voldoen kan, al dringt de blik zoo verre door.

Echter lokt dit nederige *Gräfrath* menigen vreemdeling van heinde en verre tot zich; niet alleen doortrekkers, die met de tallooze vierspannige snelwagens naar of van *Keulen* gaan en komen, of voerlieden, wier zwaar beladene wagens dag en nacht door het dorp dreunen, en wier eentoonige zweepslag onophoudelijk de ooren vermoeit, om niet van het gerij en geros te spreken, dat de kronkelende steile straten verlevendigt, en ter naauwer nood des nachts eenen gerusten slaap vergunt; maar zeer velen zoeken hier heul voor kwalen en gebreken van allerlei aard, zoo deze slechts door het mes van den wondheeler te herstellen zijn. Wenscht gij te weten, welke soort van lijders hier bij honderdtallen heenvloeit, begeef u dan des morgens om negen ure naar het gebouw daarginds op de hoogte, welks opschrift reeds van verre zijne bestemming als hospitaal en logement den vreemdeling bekend maakt. Dit gebouw, dat zich van de overige woningen des dorps door eene bevallige ligging gunstig onderscheidt, maar welks zindelijkheid bij de Hollandsche vrouwen, die bij den heer *Gastgeber* FLICK hunne intrek nemen, geene lofspraak zal uitlokken, was vroeger het woonhuis van den arts, den heer hofraad DE LEUW, zelven, aan wien *Gräfrath* zijne bekendheid verschuldigd is, doch thans heeft hij er slechts één vertrek, waar hij zijne patiënten ontvangt.

Wachten wij een oogenblik buiten dit huis; het duurt niet lang, of droevige gestalten komen van verschillende kanten te

voorschijn: ouderen, jongeren, mannen, vrouwen, die alle één kleedingstuk gemeen hebben, hoe verschillend voor het overige hunne uitrusting wezen moge, namelijk, eene blaauwpapieren kap, die hunne oogen voor de werking van het licht beschut. Sommigen gaan alleen, anderen bij geheele troepen, onder begeleiding van bloedverwanten, of van den herbergier, bij wien zij hun verblijf houden, want naar mate de rang en het vermogen der lijdenden is, is ook hun intrek verschillend.

Al deze bedrukten van gelaat, en neêrgebogen van houding, treden met loome schreden eenen naauwen gang binnen, die hen naar eene deur brengt, wel waardig de deur des jammers te heeten. De beroemde regels, welke DANTE boven den ingang der hel dichterlijk schreef, zouden hier in vele opzigten niet misplaatst zijn.

Welk een vertrek!

Een klein somber hok, dat geen licht ontvangt, dan door de deur van den ingang, morsig van wanden, smerig van vloer, in één woord, het tegendeel van hetgeen anders een wachtvertrek zijn moest, strekt tot verzamelplaats van allen, die tot den hofraad wenschen te naderen. Van oogenblik tot oogenblik wordt het voller; aan zitten is geen denken; gezucht, gesteen, gefluister, is het eenige geluid, dat men hoort; akelige kwalen, waarvan het oog zich met afschuw afwendt; eene vunzige lucht, die telkens meer bederft, maken het oponthoud van zelve weinige minuten onuitstaanbaar. Waren het slechts minuten! Zie eens op de muren, in hoevele uitdrukkingen de verveling der wachtenden, het ongeduld der lijdenden zich lucht heeft gegeven. Tallooze namen, eene menigte van spreuken, getuigen van hetgeen hier sedert vijf en twintig jaren doorgestaan is. o Waarom kan de hofraad niet besluiten, om ten minste een geschikt wachtlokaal aan zijne talrijke bezoekers te verleenen? Of is men door zijn eigene kwaal niet reeds genoeg in eene onaangename stemming gebragt, dan dat het noodig zou zijn, zich door de afzigtelijkheid van al wat men ziet nog meer te laten ontmoedigen? Het is waar, aan den anderen kant ligt er een troost in, zoo velen te zien, wier lijden door den geesel der armoede, door gemis aan behoorlijke verpleging, nog oneindig verzwaard wordt, hoewel een meer verfijnd gevoeld het voorregt, dat men boven die armen meent te hebben, misschien in groote mate vermindert.

‘Is de hofraad al binnen?’

Eigenlijk is deze vraag overbodig, want een welbekend ge-

kuch en een op en neêr loopen in het naaste vertrek verraden de tegenwoordigheid van den gewenschten persoon.

‘N°. 1 is pas binnen,’ krijgt men tot antwoord.

‘Lieve hemel!’ klinkt een fijn stemmetje, ‘en ik heb N°. 40!’

‘Dan komt gij heden niet voor,’ luidt het troostrijke bescheid.

Algemeen zwijgen. Men luistert met ingespannen aandacht naar hetgeen achter die geslotene deur omgaat; sommige van de ongeduldigsten verstouten zich tegen de deur te stooten en aan de kruk te trekken.

‘*Nein, das hilft gar nichts! Die Fremde müssen warten*!’ zegt een Duitscher.

‘*Ah mon Dieu! c'est insupportable*!’ klaagt eene Belgische dame, die zoo even eerst is binnengetreden.

Het was waarlijk jammer, dat er zich ook geen Engelschman bij bevond, hetwelk anders niet zoo zeldzaam is, want bij den hofraad hebben alle natiën toegang, en vinden alle tongen een geopend oor.

Eindelijk wordt de deur ontsloten, en de bediende laat er sommigen uit. om anderen binnen te roepen. Op dat oogenblik levert het vertrek een tooneel op, niet ongelijk aan de voorstellingen, welke de Ouden ons van de schimmen geven, die den norschen CHARON smeeken en bidden, om haar in den *Hades* binnen te laten, terwijl de stroeve veerman dezen wenkt, andere terugstoot, en voor niemand een vriendelijk woord ten beste heeft. Men kan het den man aanzien, dat hij de gewigtigheid van zijnen persoon gevoelt, als dorpelwachter des hofraads. Zijn onverbiddelijk ‘*Nein*!’ miste de uitwerking geenszins, welke zulk eene hardheid op het gemoed van den hopeloos wachtende te weeg brengt. Ongelukkig hij, die geenen zilveren sleutel weet te gebruiken, die hier juist niet kostbaar behoeft te zijn, en het eenige middel is, om bij eene volgende gelegenheid terstond in de kamer des hofraads toegelaten te worden.

Dat geeft verademing, uit een vochtig hok in eene ruime, frissche kamer te treden, in welke licht en lucht eene weldadige werking doen, en een lief uitzigt over *Gräfrath* den tijd verkort, dien men ook hier nog dikwerf moet toeven, want DE LEUW helpt eerst de armere patiënten voort, en slaat de verschillende oogzieken gade, welke uit de logementen van mindere rangen opeens binnenkomen, opdat ieder kwartier, zoo als men het daar noemt, geregeld zijne beurt hebbe. Eerst dan

komt de rij aan de klasse, die, althans in uitwendig voorkomen en kleeding, eenen hoogeren rang inneemt.

Zetten wij, die gelukkig N°. 4 hebben, ons op de stoelen, totdat het DE LEUW gelegen komt ook ons te hooren, terwijl hij, óf op eene kanapé gezeten, den zieken te woord staat, óf de kamer op en neêr wandelt, om de verschillende operatiën ginds en elders te verrigten, trouw bijgestaan door zijnen éénoogigen bediende. Drie of vier honden liggen stil op de kussens, en verwaardigen zich zeer zelden tegen de intredenden te blaffen. Eene armenbus op de tafel, eenige boeken en papieren, geneesmiddelen en dergelijke benoodigdheden maken voor het overige de eenige sieraden van dit vertrek uit. Hier behoeft men voor een paar uren geene verveling te duchten, daar er gelegenheid genoeg tot het maken van opmerkingen is, bij al het vreemde, dat in den beginne de aandacht boeit. De meeste oogzieken zitten met gelatenheid, en bijna als beelden, onbewegelijk op hunne stoelen; het schijnt alsof de smart hen niet deert, ten zij zij zich misschien in tegenwoordigheid van hunnen geneesheer trachten te bedwingen; andere zijn moediger en durven zeer goed hunnen mond openen, en waarom ook niet? Het voorkomen van DE LEUW is het tegendeel van het terugstootende. Een bijna zestigjarige ouderdom heeft zijne gestalte nog niet gebogen, al is zijn hoofd reeds vergrijsd; welwillend en vriendelijk knoopt hij zelfs gaarne een gesprek over onverschillige onderwerpen met zijne bezoekers aan, wanneer de gelegenheid zulks eenigzins toelaat, en zijn onderhoud is verre van zonder geest of wereldkennis te zijn.

Het is ondertusschen twaalf ure geworden, en een geheel andere stand van menschen treedt nu binnen; voiles, mantilles, parasols komen te voorschijn; de nommers houden op, als onnoodig voor degenen, die langer moeten vertoeven; het is voor den hofraad de tijd om te buigen en de hand te geven. Allen moeten zich tot hem vervoegen, en slechts in zeer zeldzame gevallen gaat hij van den regel af, om nooit iemand te zien, dan juist in dit zijn vertrek. Zoo gaat dag aan dag voorbij, totdat het late namiddaguur hem vergunt na eenige verpoozing te paard te stijgen en zijne landgoederen te gaan bezigtigen, waarin hij degroote geldsommen schijnt belegd te hebben, welke de veeljarige praxis hem heeft opgebragt, terwijl zij hem misschien na zijnen dood nog een gedenkteeken uit dankbaarheid op de markt te *Gräfrath* zal schenken.

De bevolking van *Gräfrath* is voor het overige geheel buiten aanraking met het groote aantal van oogpatiënten, die bijna

als eene bijzondere kaste schijnen beschouwd te worden, en men zoude er maanden lang kunnen vertoeven, zonder de ingezetenen meer te zien dan in de logementen of kerken. Verliezen doet men er zeker niet veel bij; de menschen zijn er slecht en regt, gelijk men er elders op dezen aardbodem vinden kan, terwijl landbouw en fabrijken van ijzerwaren een hoofdmiddel van bestaan uitmaken.

Over het algemeen schijnt men zich om de buitenwereld al zeer weinig te bekommeren. De *Kölnische Zeitung* brengt elken morgen het nieuws mede, dat men leest, zonder er onder elkander over te spreken. Staatkundige en kerkelijke vraagstukken wacht men zich wel in het openbaar te behandelen, en het kost zelfs eenige moeite, althans daar, om met meer wetenschappelijk gevormde menschen een belangrijk gesprek aan te knoopen. Indien men uit enkele uitdrukkingen een besluit mag opmaken, welke ik uit den mond van aanzienlijken te *Elberfeld* hoorde, dan is het met de belangstelling in letterkunde, in *Bergsland* ten minste, al zeer middelmatig gesteld, en schijnt het materialisme onzer dagen aldaar ten troon te zitten. Of zoude men gelooven, in *Duitschland*, bij het gewagen van GÖTHE en SCHILLER, ten antwoord te ontvangen: '*Wir wissen nichts davon*!' en dat wel uit eenen zeer beschaafden mond?

De vreemdelingen te *Gräfrath* sluiten zich ook geenszins aan elkander; de Hollanders brengen hunne eigenaardige vooroordeelen en behoeften mede. Zij, die in het eene logement gehuisvest zijn, zullen niet ligt met landgenooten in een ander verblijf kennis aanknoopen, terwijl zij evenmin zich aan Duitschers gelegen laten zijn, als deze hen aanzien. In het kort, een verblijf van eenige weeken of maanden te *Gräfrath* zoude met eene ballingschap in een onherbergzaam oord gelijkstaan, hoe lief de omtrek ook is, en hoe talrijke gelegenheden zich aanbieden, om verschillende uitstapjes te maken.

Somborn.

Een kort verblijf te *Gräfrath* is toereikend, om de vraag te hooren: 'Zijt gij al te *Somborn* geweest, om den *Viaduct* te beschouwen?'

Wie het cenigzins vermag en niet voor een uurtje wandelens schrikt, zal niet gaarne lang: ‘neen,’ hierop antwoorden.

‘Wilt gij mij derwaarts geleiden?’ zeide ik tegen eenen Duitscher, met wien ik kennis had gemaakt.

In een oogenblik had hij den pet op het hoofd en den stok in de hand, tot een bewijs, dat zijn beleefd *gefälligst* geen ijdele klank was. Binnen weinige oogenblikken waren wij het dorp uit en het binnenpad op, dat langs bosschen en akkers, door eene zeer bergachtige streek loopt, en ten gerijve van voetgangers den afstand verkort, ofschoon hier het anders zeldzame geval plaats heeft, dat de groote openbare weg in schoonheid verre het binnenpad te boven gaat.

Een gesprek over de schoonheid en welvaart der landstreek te beginnen, bleek vruchtelooze moeite. Hij antwoordde met over *Zuid-Amerika* uit te weiden.

Schoon het onderwerp eenigzins onverwacht werd aangeroerd, miste het echter op zich zelf geene belangrijkheid. De vaderlandsliefde der Duitschers, en hunne hooge ingenomenheid met al wat Germaansch is, steken toch een weinig zonderling af bij de gemakkelijkheid, waarmede zij kunnen besluiten, hunnen geboortegrond te verlaten, en in verre hemelstreken te zoeken, wat zij misschien met minder moeite op eigen' bodem konden vinden. Een blik op de kaart beloont de moeite, om te zien waar de Duitscher al heentrekt, daar niet enkele personen of gelukzoekers, die bij alle natiën voorkomen, maar geheele familiën, ja, gansche bevolkingen van dorpen en landstreken, zonder veel zwarigheid, naar afgelegene werelddeelen verreizen. Was vroeger *Noord-Amerika's* vrijstaat het land van belofte, thans lokt *Texas* of *Brazilië*, ja zelfs het Belgische *St. Thomas*, klein en ongezond als het is, de zwervers uit, die aan den heerlijken *Rijn* of in nog schoonere streken van *Duitschland* zich ongelukkig wanen. Hoevelen buigen zich zelfs onder den ijzeren schepter van de Russische regering, en ontginnen afgelegene woestenijen, liever dan de landouwen, waar zij geboren en getogen zijn, en die voorzeker in schoonheid boven vele streken der aarde uitmunten, ten nutte aan te wenden.

Ook mijn geleider behoorde tot het getal dergenen, die er gansch niet tegen opzien, in den vreemde om te dolen. Hij sprak met vuur over de voordeelen, in *Brazilië* te behalen, en weldra bleek het, dat ook bij hem het plan van landverhui-

zing vaststond. Waarom vruchteloos zwarigheden te opperen? Het moge hem wèl gaan!

Ondertusschen waren wij *Somborn* genaderd; wij daalden de hoogten af, en bevonden ons in het zoo liefelijke *Wupperthal*. Aan weêrskanten van den kleinen hruischenden stroom, verheffen zich de rotsen en bergen, die hem tot tallooze kronkelingen en bogten dringen, ginds digt aan elkander naderen, elders verder van een wijken. Overal waar de rots niet geheel van aarde ontbloot is, groenen bosschen en akkers; de woningen der landlieden liggen schilderachtig hooger en lager als gezaaid, met fabrijkgebouwen, of met vrij nette burgerhuizen afgewisseld.

Men ziet aan den bouwtrant, dat eene aanzienlijke stad niet verre afligt; een elegant rijtuig is hier geene zeldzaamheid meer, en men ontwaart hier en daar eenige kenmerken, dat *Somborn* voor de ingezetenen van *Elberfeld* eenigermate hetzelfde tracht te zijn, wat *Velp* voor *Arnhem* is, ofschoon de buitenverblijven in ons land de Duitsche zoo verre overtreffen, als het natuurlijk schoon der laatstgenoemde onze kunstscheppingen nietig maakt.

Nog een' hoek om, waar de nette kerk schilderachtig op de rots ligt, en het verrukkelijke landschap ontvangt een wezenlijk sieraad in den trotschen *Viaduct*, die met zes hooge, breede bogen het *Wupperthal* overspant, de tegenoverliggende bergen vereenigt, en rijweg, stroom en weide van alle belemmering, des spoorwegs bevrijdt. Hoort het gedruisch van den komenden trein; binnen weinige oogenblikken schiet hij uit de rotsen te voorschijn, en snuift en dampt over den *Viaduct*, om zich terstond weder tusschen de klippen aan ons oog te onttrekken. Spoedig de hoogte op; misschien ziet gij hem nog in de verte vooruitvliegen.

Dat is te laat, en toch, hoe heerlijk wordt de moeite beloond! Vooral bij de kerk het voetpaadje ingeslagen, dat u telkens hooger en hooger doet opstijgen, bij elken stap het uitzigt verruimt, en u weldra zoo hoog boven den *Viaduct* voert, als deze zelf zich boven den *Wupper* verheft. Hier verdienen menschelijke volharding en kunstvermogen evenzeer de opmerkzaamheid, als de schoonheid der landstreek bewondering eischt. Tot op eene aanmerkelijke diepte zijn de steenmassa's doorgebroken, om het noodige vlak voor den spoorweg te bereiden, en dit niet voor eene kleine streek wegs; maar uren verre moest de kunst met de zwarigheden, door de natuur in den weg ge-

legd, kampen; arbeid noch kosten zijn gespaard, om dit waarlijk grootsche werk te voltooijen. Spreken wij met zelfvoldoening over het beteugelen onzer wateren, met niet minder regt mag de Duitscher zich op dit vereerende bewijs van kracht en volharding verhoovaardigen. Zelden verstrekt anders menschelijk werk tot verhooging der uitwerking in een schoon land schap, dewijl het zich meestal bij het geheel verliest; maar hier zoude het gemis van den *Viaduct* een wezenlijk verlies voor het landschap zijn, zoo juist is de evenredigheid, tusschen hetgeen de natuur hier schiep, en de kunst er wrocht.

Echter maakt dit alles het voorregt niet uit, waardoor *Somborn* verdiende uit de vergetelheid te geraken; maar hoe weinigen getroosten zich het bestijgen van den berg, die achter de kerk hooger en hooger oprijst! Een honderdtal slaat den *Viaduct* gade tegen éénen enkele, die het hoogste punt opklimt; en toch is de weg lang noch moeijelijk, en eenmaal boven gekomen, geniet men een uitzigt, dat ongetwijfeld een der schoonste in *Bergsland* is.

Naar alle zijden omsluit eene cirkelvormige heuvelreeks, waarvan sommige reeds bergen mogen heeten, en de hoogte, waarop de toeschouwer staat, merkelijk overtreffen, eene uitgestrekte, welbebouwde en allerbevalligst afwisselende landstreek, door welke de *Wupper* als een zilveren lint slingert. Aan uwe voeten ligt *Somborn*, als leunde het tegen den rotswand, die zich achter hetzelve statig verheft. Ginds openen zich de bergen, om het groote *Elberfeld* in de verte voor uwen blik te ontsluijeren, en waar het oog zich ook wendt, overal ontwaart het de zuiverste lijnen, welke ergens een landschap omsluiten. Zelfs het meer bekende vergezigt van de *Elisenhöhe*, te *Elberfeld*, moet in schilderachtigheid en afwisseling voor den niet genoeg gekenden heuvel achter *Somborn* in vele opzigten wijken. Ware de *Wupper* slechts breeder en de *Viaduct* ook hier in het gezigt, hetgeen het geval niet is, dan zoude het geheele tafereel in evenredigheid met zich zelf volmaakt zijn.

En toch, wie spreekt van *Somborn*?

Limburg aan de Lenne.

o Die Duitsche huurkoetsiers! Peperduur en dan nog ontrouw aan de afspraak! Was het niet ten duidelijkste bedongen, dat de man ons eerst naar *Hohensieburg* en dan naar *Limburg aan de Lenne* zou brengen? en toch had zijn knecht de onbeschaamdheid dit halverwege te loochenen, en stijf en sterk staande te houden, dat zijn meester hem alleen van *Limburg aan de Lenne* had gesproken. Zonder een geschreven contract, was er niet verder aan te doen, dewijl het bewijs ontbrak, en men ons verzekerde, dat zulk eenen toer opeens te maken, ondoenlijk was. De uitkomst leerde het anders, maar het was te laat, en het weder begunstigde den man bovendien, daar er wegens den regen aan geen bergbestijgen te denken viel.

Hoe spoedig zijn echter die kleine onaangenaamheden, van eene reis onafscheidbaar, vergeten, wanneer men eene plaats bereikt, die de verwachting, hoe gespannen ook, overtreft? Reeds achter het lief gelegen *Hagen* verheft zich de weg merkelijk; de rotsen worden hooger en steiler; het geboomte vermeerdert; uitzigten in de dalen, door welke de *Rhoer* en de *Lenne* stroomen, openen zich. In snellere vaart rolt het rijtuig de hoogte af; de voerman heeft de *Hemmschuh* bij de hand, ofschoon deze hier niet altijd te pas komt. Bij eiken voetstap wordt het tooneel grootscher. In het gindsche slot, op een der hoogste punten gelegen, meent men slechts een huis te ontwaren; het verlangen drijft tot spoed, om toch het kleine, maar verrukkelijk gelegene *Limburg*, in te rijden. Terstond naar de brug, waaronder de *Lenne*, breeder en stouter dan de *Wupper*, snelvlietend voorbijruischt. Indrukwekkende rotsen en bergen, de verhevenste punten van *Bergsland*, sluiten de rivier in een zoo naauw en bogtig dal, dat *Limburg* ter naauwer nood tusschen den stroom en de steilten zijne plaats vindt. Alles is hier naar grooteren maatstaf dan bij *Elberfeld* of *Somborn*; er ligt reeds iets verhevens in de wijze, waarop deze klippen en kruinen gegroepeerd zijn, en het slot, dat hoog boven het stadje, op de steilte, statig verrijst, vergroot de uitwerking van het geheel niet weinig.

‘*Limburg an der Lenne ist recht hübsch*!’ zeide de kastelein

te *Hagen*. Koele uitdrukking voor iets, dat de Hollander verheven mag noemen, o De gewoonte!

De wandeling naar het slot, langs eenen zeer gemakkelijken rijweg *en zigzag*, stelt de bekoorlijkheid dezer landstreek eerst regt in het licht. En op het slotplein komt alles in de verrukkelijkste verscheidenheid, bij het helderste zonnelicht schitterend uit. Ginds sluit het dal zich naauwer en naauwer; de *Lenne* schijnt als zamengeperst te worden, totdat nog hoogere punten een verder gezigt weigeren, want nog ligt het slot op verre na niet op den hoogsten der toppen. Elders wijken de bergen verder terug, laten aan de rivier meer speling, en openen een vrij uitgebreid landschap, hetwelk in de verte door den *Hohensieburg* en de omstreken van de *Rhoer* ingesloten wordt.

Waarom op zulk eene plek de sombere muren en akelige torens van een middeleeuwsch roofnest? Moesten dan de heerlijkste punten des lands altijd tot een verblijf voor booswichten strekken, zoo als meestal op de ridderkasteelen huisden? En vergoedde nog bouwkunstige verdienste den wansmaak, die hier eene gevangenis stichtte, waar een vrolijk verblijf van gelukkige menschen moest staan, dan werd het slotbeklimmen nog eenigermate beloond. Nu kan men niet beter wenschen, dan dat het slot hoe eerder hoe beter een bouwval worde, want niets is onverdragelijker dan een vestinghuis, dat evenmin onbewoonbaar kan heeten, als het een dragelijk verblijf oplevert.

‘En wie is eigenaar van dit slot?’ vroegen wij onzen geleider.

‘*Der Prinz*.’

‘Welk een prins?’

‘Hebt gij hem dan niet gezien in uw logement, *Zum Bentheimer Hof*?’

Wij hadden niemand ontdekt bij het binnenkomen, dan een vrij onbeduidend persoon, die op eene kanapé in de gelagkamer zat te lezen, en dien wij in onze eenvoudigheid voor allesbehalve een' prins zouden aangezien hebben. Zoo veel gemeenzaamheid in eenen Duitschen vorst, was waarlijk iets bijzonders, want het bleek weldra, dat niemand anders dan de man, door ons opgemerkt, de eer had, de vorst van *Bentheim Tecklenburg Rheda* te zijn, de burgtheer van *Limburgs* kasteel, die zich verwaardigde in het logement zijnen intrek te nemen. Misschien waren er redenen toe, want was hij het niet, die zijnen neef, den vorst van *Bentheim Steinfurth*, diens bezittingen had willen betwisten, maar na een langdurig proces, eerst vóór wei-

nigen tijd uitgewezen, zich zijne eischen ontzegd zag. Ware ik bezitter van het slot te *Limburg aan de Lenne*, gaarne liet ik den burg van *Bentheim* aan zijnen eigenaar over. Het verschil is te groot. Laat ons echter den vorst laten voor wat hij is.

Indien tegenstelling het onderscheid tusschen twee plaatsen regt duidelijk maakt, en de schoonheid van de eene door de afzigtelijkheid van de andere ten sterkste verhoogd wordt, dan mag *Limburg aan de Lenne* zich niet beklagen, eene stad als *Iserlohn* het digtst in de buurt te hebben. Grooter verschil op kleineren afstand laat zich bijna niet denken. Hier een liefelijk dal vol verscheidenheid, met eenen helderen stroom en frissche lucht, daar een bergketel vol smook en damp, kale waterlooze hoogten, waar het oog naar iets bevalligs vruchteloos zoekt. Hier een wel armoedig, maar toch vrolijk plaatsje: daar eene misschien welvarende, maar toch dampige stad, geschikt om den bezoeker tot wanhoop te brengen, die van fabrijken geene kennis heeft, en niet reist om de nijverheid te bewonderen, hoe belangrijk deze voor het overige ook wezen moge. Het is zoo, de omstandigheden maakten het verblijf in dit morsige nest dubbel onaangenaam; onophoudelijk plaste de regen in stroomen neder, en zwarte luchten verdikten de nevels, die er, volgens de eigene bekentenis der ingezetenen, altijd over *Iserlohn* hangen, en de onoogelijkheid der straten en woningen nog onverdragelijker maken.

Bergsland mag inderdaad regenland heeten. Hebben de wolken zich eenmaal aan de kruinen als vastgehecht, en zijn zij eens begonnen hare wateren uit te storten, dan komt er aan de buijen geen einde, en er valt viermaal meer vochts, dan in andere meer opene streken, waar de wind minder belemmerd zijn' invloed doet gelden, en het wolkenfloers, dat het landschap bedekt, met mindere moeite vaneenscheurt. In eenen zomer als dezen is daar de hoop op eenen helderen hemel nagenoeg vervlogen, en men mag zich gelukkig achten, zoo twee of drie uren van de vier en twintig nog eenige drooge oogenblikken verleenen, om ten minste het allermerkwaardigste in oogenschouw te nemen.

Thans lagen de plannen in duigen; uitstapjes in de omstreken bleken eene onmogelijkheid te zijn; zelfs een bezoek van den *Eisenhammer*, op een uur afstands van *Iserlohn*, moest er bij inschieten. Geen denken meer aan eenen terugtogt naar *Hohensieburg*, om het verzuimde te herstellen, verijdelde ver-

wachting van *Altena* te bezigtigen. Kortom, alles scheen zamen te spannen, om een langer oponthoud te *Iserlohn* in de hoogste mate onaangenaam te maken, en het ongunstige denkbeeld, door deze noodlottige plaats in het gemoed opgewekt, door voorstellingen van aangenamer aard te verzwakken, en betere gedachten van dit gedeelte van *Bergsland* in te boe zemen.

Waren wij slechts te *Limburg aan de Lenne* gebleven, het heerlijke tafereel, dat in zuivere omtrekken voor den geest afgemaald blijft, behoefde de slagschaduw niet, door het zwarte *Iserlohn* op hetzelve geworpen.

Dusseldorp, Elberfeld.

Hoe traag worstelt de stoomboot tegen de kracht van den stroom op, die hier niets merkwaardigs meer bezit, dan de statige breedte, in welke de *Rijn* naar de *Nederlanden* afvloeit, om daar nog meer in te krimpen, en als weg te sterven, in plaats van. als andere rivieren, met toenemende grootschheid zeewaarts te golven! *Waal* en *Maas* hebben hem den rang ontnomen, die hem anders, sinds de dagen der oudheid, toekwam. Zal dat onregt, den edelen stroom aangedaam, nooit hersteld worden, en de *Rijn* de eenige onder al de rivieren der aarde blijven, die aan oorsprong en uitloop even krachteloos is? Voorzeker eene zonderlinge onderscheiding.

Alle passagiers wandelen het dek op en neêr; de eentoonigheid van de groene, vlakke oevers maakt den eentoonigen inhoud uit, yan het eentoonig gesprek. ‘Hoe laat komen wij te *Dusseldorp*?’ - ‘Vraagt gij dit nu al? Elf, twaalf ure van nacht.’ - ‘Goede Hemel!’ Deze en dergelijke aanmerkingen, somtijds afgewisseld met: ‘Hoe heet die plaats?’ zijn de eenige variatiën op het flaauwe thema.

Toch kan de vaart eenig genoegen opleveren. Klein en onaanzienlijk mogen zij zijn, die Duitsche stadjes, welker vervallene; muren en armoedige woningen zich in den vloed spiegelen; vervelend zij de eerste grensplaats, waar eene fooi de rol van pas vervullen kan; somber rijzen die torens op, welke betere dagen heugden, zij hebben toch alle, vroeger of later, in de ge-

wigtige gebeurtenissen deel genomen, die sedert het tijdstip, waarin de Romeinsche adelaar het eerst op de Rijnoevers nederstreek, tot op de jaren, die nog versch in het geheugen liggen, den *Rijn* tot de meest merkwaardigste en belangrijkste van *Europa's* rivieren verheven hebben. De Nederlander mag de plaatsen niet onverschillig voorbijstoomen, welke eenmaal als vestingen, de aandacht van prins MAURITS verdienden, en aan welke de roem van FREDERIK HENDRIK eenen naam heeft verleend, dien zij van *Duitschland* vergeefs zouden verwacht hebben. *Emmerik, Rees, Wezel, Orsoy*, hebben rijkelijk in de rampen gedeeld, welke *Spanje's* overmoed over *Nederland* uitstortte, en eerst met *Ruhrort* houdt de reeks van plaatsen op, die in onze vaderlandsche geschiedenis als betrokken in den strijd genoemd worden. Het is zoo, zij waren lijdelijk; maar juist daardoor verloochenen zij het karakter niet, dat der Duitsche natie tot aan 1813 toe in het algemeen is bijgebleven.

De Engelschen hebben niet geheel ongelijk, wanneer zij *Dusseldorp* de eerste fatsoenlijke stad noemen, welke zij aan den *Rijn* bij de opvaart aantreffen, wat *Rotterdam* en *Nijmegen* daartegen ook mogen zeggen. Het eerste voorkomen wint het, en ieder zal aan de breede, welbeplante straten van *Dusseldorps* nieuw gedeelte, zonder bedenken de voorkeur geven boven de beide achtbare Nederlandsche steden, als hij den eersten blik wil laten beslissen. Blijf echter niet langer dan twee uren te *Dusseldorp*, bijaldien gij dien goeden dunk wenscht te behouden. Twee malen den *Hofgarten* doorgewandeld, en gij zult den derden keer op gindsche stijve, regte lijn aanmerking maken, elders het gemis van een goed rustpunt voor het oog bejammeren, en waarschijnlijk wenschen, dat er op eene meer smaakvolle wijze partij van het water getrokken was. Die lange reeks van deftige huizen, welke gij in de verte als paleizen begroet, verliest, van nabij gezien, allen indruk; alles moest *grossartig* wezen, maar het geld schijnt zijne toestemming aan de gemaakte plannen geweigerd te hebben; niets is ten minste behoorlijk afgewerkt; en een eigenlijk praalgebouw ontbreekt geheel. Zelfs de akademie, waar de voortbrengselen der Dusseldorpsche schilderschool ten toon gesteld hangen, maakt geene uitzondering op den algemeenen regel van gebrek aan netheid. De stad wenscht zich een voorkomen van rijkdom en vrolijkheid te geven, doch is bij al hare vertooning armoedig, bij al hare ruimte van straten somber.

En dat een hoofdzetel der Duitsche kunst? Pas treedt

de reiziger de *Rijnpoort* binnen, of zijn oog valt op het bewonderde standbeeld van den keurvorst JOHAN FREDERIK, in der tijd den voornaamsten bevorderaar van *Dusseldorps* toenemenden bloei. De vorst, te paard gezeten, staat op een voetstuk, dat, hoe voortreffelijk ook, zeker niet in evenredigheid is met de grootte van het plein, met dit kunststuk versierd; de kolossale afmetingen van het geheel worden door de te kleine ruimte der plaats, en de groote zwaarte der omliggende gebouwen, te zeer gedrukt, en zouden opeen uitgestrekter marktveld ongetwijfeld beter voldoen.

De schilderschool dan?

Ach! eenen blinde, want een ooglijder is in dit geval niets beter, in eene verzameling van schilderijen binnen te leiden, is hetzelfde als eenen zieke aan eenen welbezetten disch te plaatsen, en tot eten te noodigen.

Als de arme man maar kon!

Licht en ruimte zijn in de zaal niet in overvloed aangebragt, en den bezoeker wordt de intrede ook op verre na niet gratis toegestaan; in tegendeel, eene Hollandsche tentoonstelling behandeld het kunstminnend publiek *civiler*.

Willen wij ook nog de kazerne en de uitgestrekte exercitieplaats in oogenschouw nemen? Maar het spreekt wel van zelf, dat in eenen militairen staat als *Pruissen*, en in de hoofdplaats van een *Regierungsbezirk*, dergelijke inrigtingen ruim uitgestrekt en doeltreffend moeten wezen, althans naar het uitwendig voorkomen te oordeelen. Zoude *Pruissen* niet voor eenen grond zorgen, waarop het anker van zijn staatsschip rust? -

En de kerken?

Verschoon mij van de onregelmatige, halfslagtrge gebouwen, die, in een mengelmoes van stijlen opgetrokken, bijna tot alles even goed zouden kunnen dienen, als tot godshuizen. Alle bewondering voor zuiver Byzantijnsche of Gothische kunstgewrochten, die eerbied en ontzag inboezemen, maar die onze leeftijd niet meer schijnt te kunnen stichten! Zoek te *Dusseldorp* niet, wat gij te *Keulen* moet vinden.

De spoorweg verbindt *Elberfeld* met *Dusseldorp*, maar brengt misschien nergens ter wereld twee punten in aanraking, die in vele opzigten zoo zeer het tegenovergestelde van elkander zijn, als deze beide genoemde plaatsen. De nijvere fabrijkstad, tusschen twee bergruggen overheerlijk gelegen, en met *Barmen* zamengenomen, eene der grootste en rijkste ste-

den van *Duitschland*, heeft, met hare kromme, woelige straten, waar de huizen hier en daar dorpswijze gebouwd zijn, niet de minste overeenkomst met de lijnregte, eveneens gebouwde, huizenreeks van *Dusseldorp*; maar wat aan de sierlijkheid misschien ontbreekt, wordt door het echt kostbare en deftige van menig burgerhuis, door winkelpracht en statige openbare gebouwen, ruim vergoed. Hier maakt men geene vertooning van rijkdom, maar men is het inderdaad; de welvaart lacht u uit de woningen toe, van welke eenige geene *Amsterdamsche* gracht zouden ontsieren, terwijl zij daarenboven op een allerverrukkelijkst uitzigt bogen. De *Wupper* stroomt onder de vensters voorbij, langs bloementuin en grasperk; de rotsige bergrand met zijne hoven en huizen omgroent ze van achteren.

Welk een gewoel in gindsche fabrijk, waar honderde werktuigen schijnen te leven, en buitendien honderde menschen hun brood vinden! Het is eene wereld op zich zelve, waar de katoen al de gedaanteverwisselingen ondergaat, waardoor zij met mogelijkheid vatbaar is. Hier zoude het eene betere plaats zijn, een aantal synonymen uit te denken voor gestamp, gebons, gedreun en geplas, dan in eene *Neanderhöhle*, indien de dichter er lust voor gevoelde, terwijl een werktuigkundige zeker, om de onnoozelheid van leeken in zijn vak, zoude lagchen, die het wagen durfden eene nadere beschrijving van dit alles te geven, hoe belangrijk het voor het overige ook zijn moge, en hoe ongaarne men eene gelegenheid zou missen, om dit alles gade te slaan, als ons met eene echt Duitsche gulheid werd aangeboden.

Welk een heerlijk uitzigt van gindschen toren, *Elisahöhe* geheeten, over het gansche *Wupperthal*, dat de beide zustersteden, *Elberfeld* en *Barmen*, als in zijnen schoot koestert! Zijn ook de bosschen verdwenen, welke hier vroeger stonden, en mist men er, gelijk overal in *Bergsland*, het prachtige geboomte, dat *Arnhems* omstreken zoo bekoorlijk maakt, zoo ontbreekt er toch niet alle houtgewas, en lieve tuinen, of, zoo als wij zouden zeggen, buitenplaatsen, bewijzen, dat men hier ook geenszins verwaarloost van fraaije punten op eene gepaste wijze partij te trekken.

Twee zulke groote steden, door één- en hetzelfde dal omsloten, vindt men in *Duitschland* nergens meer, al overtreft ook de ligging van *Stuttgard*, naar men zegt, bij veel overeenkomst, die van *Elberfeld* verre, en al is ook menige klei-

nere stad nog meer door de natuur begunstigd. Waarom zoude men ons misgunnen, dit ten minste aanschouwd eu bewonderd te hebben?

En wat waart gij beide, *Dusseldorp* en *Elberfeld*, nog naauw eene halve eeuw geleden? Kleine onaanzienlijke plaatsen, waar niet het derde gedeelte uwer tegenwoordige bevolking woonde; waar de bronnen van bestaan, die thans zoo mild vloeijen, nog niet waren geopend, de fabrijken nog sliepen, die thans den roem van *Bergsland* uitmaken, en de landbouw nog vele streken verwaarloosde, welke zij in vruchtbare velden heeft weten te herscheppen. Vroegere regeringen lieten de schatten ongebruikt liggen, in uwen bodem verborgen; en zoudt gij dan den Pruissischen schepter niet eerbiedigen, die uit uwe rotsen dien stroom van welvaart sloeg, en thans in *Bergsland* de rijkste en meest bloeijende provinciën van al de verschillende gewesten bestuurt, welke aan hem zijn onderworpen?

De vooruitgang onzer naburen moge ons, Nederlanders, beschamen, wij zullen ons door afgunst het genoegen niet laten ontnemen, dat een bezoek van het schoone, nijvere *Bergsland* den vreemdeling in eene ruime mate schenken kan.

H. POL.

William Beckford.

Vóór eenige maanden berigtten ons de Engelsche tijdschriften, dat op den 2^{den} Mei dezes jaars, in vier en tachtigjarigen ouderdom, te *Bath* overleden was WILLIAM BECKFORD, Esq., de eenmaal beroemde, thans schier vergeten, schrijver van *Vathek*.

In eene Hoogduitsche vertaling van *Vathek*, door MOHNIKE, in 1842 in het licht gegeven, wordt in de voorrede berigt, dat de schrijver van *Vathek* vóór weinige jaren in hoogen ouderdom gestorven was Dr. MOHNIKE plaatst zijne geboorte omstreeks het jaar 1766, maar vergist zich ook hier een zestal jaren. De laatste vergissing is minder verschoonlijk dan de eerste, wijl hetgeen volgt, bij eenig nadenken, hare ongerijmdheid dadelijk moest aan het licht brengen. De andere is beter te vergeven. BECKFORD was sedert lang van het tooneel der wereld afgetreden, om zich in schier ontoegankelijke eenzaamheid te begraven. De waarschijnlijkheid was aan de zijde van MOHNIKE'S gissing, want onder het vele zonderlinge der lotgevallen des buitengewonen mans, is inderdaad misschien niets zonderlinger, dan de lange duur van zijn leven, - van zulk een leven, als wij in eenige hoofdtrekken aan onze lezers willen doen kennen. *Le vrai n'est pas toujours vraisemblable*.

WILLIAM BECKFORD was de zoon van eenen, wegens zijne onmetelijke rijkdommen beroemden, *Alderman*. Zijn vader was geen *koopman*, gelijk deze titel en zijne schatten zouden doen vermoeden, en werkelijk hier en daar vermeld wordt. Zijne betrekking tot de *City* was van geheel politieken aard; zijn rijkdom, de erfenis zijns vaders, PETER BECKFORD, die reeds voor den rijksten *onderdaan* in *Europa* gehouden werd. De grondslag tot dezen rijkdom was gelegd door kolonel BECKFORD, PETER'S vader, die als gouverneur van *Jamaica* groote schatten had bijeenverzameld. Vóór eeuwen reeds was het geslacht der BECKFORD'S, in *Gloucestershire*, in het bezit van aanzienlijke

goederen geweest. Zekere Sir WILLIAM BECKFORD sneuvelde in den slag van *Bosworth*, onder de vanen van RICHARD III. Zijne goederen werden door den overwinnaar verbeurd verklaard, en de luister van zijn geslacht ging tijdelijk met hem onder. Deze bijzonderheden zijn niet onverschillig voor het leven van den schrijver van *Vathek*. Zijn karakter en zijne leefwijze, zijne studie en zijn smaak, waren die van een' edelman. BECKFORD was van top tot teen *aristocraat*.

Alderman BECKFORD, man van smaak, zoowel als van onmetelijke fortuin, was een edelmoedig beschermer van kunsten en letteren. Het landgoed van *Fonthill-Abbey* later door zijn' zoon zoo beroemd geworden, kwam door koop in zijn bezit. Kort daarna werd hem berigt, dat het fraaije kasteel door eenen brand was verteerd. ‘Welnu,’ antwoordde hij koel, ‘men bouwe het weder op!’ En het werd weder opgebouwd in den prachtigsten stijl.

De Alderman vormde zijn' zoon tot den erfgenaam van zijn' smaak en zijne kunstliefde, zoowel als hij hem de middelen naliet, om aan die neigingen te voldoen. Vroeg ouderloos, zag BECKFORD zijne opvoeding voltooid onder het toezigt van Lord CHATHAM. Vroegtijdig ontwikkelden zich in hem de schitterendste gaven, en hij huldigde beurtelings zoowel de strengere Muzen, die bij ernstiger studiën voorzitten, als die, welker gebied gemeenschappelijke eigendom met de Gratiën is. Doch gevaarlijker gaven huwden zich aan kennis en smaak: de fijnste prikkelbaarheid van zenuwen, de hoogstmogelijke vatbaarheid voor zingenot, de schitterendste phantasie, en die geest van rusteloosheid, die grillige ondernemingszucht, welke zoo velen onder de Britsche aristocratie onderscheidt, en de *Engelsche zonderlingen* op het vasteland ten spreekwoord heeft doen worden. Op achttienjarigen leeftijd schreef de excentrieke jongeling zijne *Memoirs of extraordinary Painters*, eene reeks van verdichte biographiën, die, zooveel ik weet, nimmer herdrukt zijn, en mij nimmer onder de oogen zijn gekomen.

Slechts één jaar later schreef hij *Vathek*, het meesterstuk, waarop zijn literarische roem berust, en dat zijn' naam beter voor de vergetelheid behoeden zal, dan zijne rijkdommen en zijne uitspattingen, zijn bouwlust en zijn menschenhaat. Aangaande de lotgevallen van dit zonderlinge boek verhaalt MOHNIKE ons het volgende: ‘Nog vóór het oorspronkelijke (in de Fransche taal geschreven) in 1787 te *Lausanne*, bij ISAAC

HIGNON en Comp., onder den eenvoudigen titel *Vathec*, het licht zag, verscheen reeds te *Londen* eene Engelsche overzetting des verhaals, onder den titel: *The History of the Caliph Vathek, an Arabian tale, from an unpublished Manuscript, with notes critical and explanatory. London*, JOHNSON, 1786. Een bekende namelijk, wien BECKFORD het Manuscript had medegedeeld, was indiscreet genoeg geweest, het geheel naauwkeurig over te zetten, en als eene vertaling uit het Arabisch uit te geven. BECKFORD wederlegde, wel is waar, deze laatste bewering, maar vond nogtans het werk van zijnen al te dienstvaardigen vriend zoo wèl gelukt en meesterlijk, dat hij het voornemen, om *Vathek* zelf in zijne moedertaal over te brengen, varen liet, en zelfs al het mogelijke deed, om der nu eenmaal voorhandene Engelsche overzetting ingang en aanzien te verschaffen.' Wij vinden elders vermeld, dat de Fransche tekst van *Vathek* reeds in 1786 te Parijs het licht zag, onder den titel: *Les Caprices et Malheurs du Caliphe Wathek, traduit de l'Arabe par* BEAUFORT. Wij weten dit niet met elkander te rijmen.

Het is ons voornemen niet, hier uitvoerig over *Vathek* te spreken, een meesterstuk, dat wij vertrouwen, dat den meesten onzer lezers bekend is. Indien eene Nederduitsche vertaling, in 1837 door eene begaafde hand geleverd, weinig opgang maakte, willen wij dit liever aan de algemeene bekendheid van den Engelschen tekst, sedert die in BAUDRY'S verzameling herdrukt werd, toeschrijven, dan dat wij den smaak van ons beschaafd publiek van miskenning der uitstekende verdiensten van dit verhaal, of hun oordeel van onvoorwaardelijke berusting in het vonnis der *Vaderlandsche Letteroefeningen* zouden verdenken. Een bekwaam medearbeider van dit Tijdschrift liet aan *Vathek* volkomen regt wedervaren (zie *Gids*, 1838, N°. 2); maar maakt teregt de opmerking: 'het publiek, dat *Vathek's* verdiensten waarderen kan, heeft meestal tot het oorspronkelijke den toegang.' Wie voor het overige begeerig mogt zijn naar eene aesthetische beschouwing van *Vathek's* verdiensten, verwijzen wij naar zijne meesterlijke uiteenzetting. Wij hebben echter twee opmerkingen, waarbij wij onze lezers een oogenblik willen bepalen.

De eerste betreft den echt Oosterschen geest en kleur, die over den geheelen *Vathek* verspreid ligt, en waarvan de begoocheling zoo groot is, dat men in verzoeking zou geraken, aan den titel van sommige uitgaven geloof te schenken, die

Vathek als eene vertaling uit het Arabisch doen voorkomen, indien niet de diepe zin dezer ‘Oostersche Faustiade’ met het *indolent* karakter, en het meestal even doelals teugelloos fantaseren van Oostersche vertellingen, in strijd was; indien niet de sarcastische geest, die op vele plaatsen doorschittert, den Engelschen aanleg tot *spleen* verried. In zijne aanteekeningen op *the Giaour* zegt Lord BYRON, die hier wel als bevoegd beoordeelaar gelden mag: ‘Den inhoud van sommige dezer noten ben ik gedeeltelijk aan D'HERBELOT verschuldigd, gedeeltelijk aan het bij uitnemendheid Oostersch, en zoo als Mr. WEBER het te regt noemt: ‘verheven verhaal,” *Caliph Vathek* getiteld. Ik weet niet, uit welke bron de schrijver voor de zamenstelling van dat zonderlinge boek geput heeft; sommige bijzonderheden vindt men in de *Bibliothèque Orientale*; maar in naauwkeurigheid van kostuum, schoonheid van beschrijving, en kracht van verbeelding, overtreft het ver alle Europesche navolgingen, en draagt zulke teekenen van oorspronkelijkheid, dat zij, die het Oosten bezocht hebben, zich bezwaarlijk zullen kunnen overtuigen, dat het meer dan eene vertaling is. Als eene Oostersche vertelling, kan zelfs *Rasselas* er niet mede wedijveren. Zijne *gelukkige vallei* kan geene vergelijking doorstaan met *de hal van Iblis*.’ Wij meenen, dat deze echt Oostersche kleur in *Vathek* gedeeltelijk uit de rigting van BECKFORD'S studiën, gedeeltelijk uit de rigting zijner fantasie, moet verklaard worden. Reeds vroeg schijnt het Oosten zijne opmerkzaamheid te hebben getrokken. De noten op *Vathek* dragen onmiskenbare bewijzen van groote belezenheid in alles, wat toenmaals over het Oosten geschreven was, en, indien wij sommige plaatsen uit BECKFORD'S brieven voor meer dan scherts mogen houden, waren ook de Oostersche talen, met name het Arabisch, hem niet vreemd gebleven. De overeenkomst van zijn genie met het Oostersche, zijn smaak voor eene Oostersche leefwijze, de vatbaarheid, hem door de natuur zelve gegeven, om zich in Oostersche toestanden in te denken, waren, meenen wij, toereikend om het overige te doen. Van het Oostersche in BECKFORD'S smaak en aanleg vertoont zijn geheele leven de sporen. Vandaar, b.v., de bijzondere aantrekkelijkheid, die *Venetië* voor hem bezat. ‘De verscheidenheid van buitenlandsche kooplieden,’ schreef hij van daar, gedurende een tweede bezoek, in 1782, ‘de geur der koffij, de schaduw van uitgespannen zeilen, en het gezigt van Grieken en Aziaten, op

hunne gekruiste beenen zittende, verplaatsen mij in de verbeelding naar de bazars van *Constantinopel*. Zeker is het, dat mijn geliefd *Venetië* altijd eene reeks van Oostersche denkbeelden, eene herinnering van Oostersche avonturen bij mij opwekt. Ik kan niet anders dan in *St. Marcus* eene moskee zien, en in het nabijgelegen paleis een groot serail, vol van in Arabischen smaak versierde salons, geborduurde sofa's en wellustige Circassische schoonen.'

Eene tweede opmerking betreft de treffende overeenkomst tusschen den schrijver en den held van dit verhaal, die aan BYRON het regt gaf BECKFORD zelven, in zijn *Childe Harold*, als VATHEK toe te spreken; eene overeenkomst, die te zonderlinger is, daar de negentienjarige jongeling, toen hij VATHEK schreef, nog slechts de droomen schilderen kon, die eerst in later leven konden verwezenlijkt worden. VATHEK'S *caprices et malheurs* zijn in menigerlei opzigt eene profetië van wat BECKFORD zou worden, en wat BECKFORD zou lijden. VATHEK'S brandende zucht naar kennis, VATHEK'S baden in zingenot, VATHEK'S hoogmoed en verachting der menschen, VATHEK'S fantastische bouwlust zelfs, die vijf paleizen voor de genietingen der vijf zinnen bestemde, en in den bouw van den toren van *Samarrah Babel's* toren poogde op zijde te streven, - alles, behalve *vathek's* wreedheid en misdrijven, vinden wij, schoon met verzachte kleuren en bevalliger tinten, in het latere leven van BECKFORD weder. VATHEK is een nieuw voorbeeld van het gewone verschijnsel, dat wij in den geliefkoosden held van groote schrijvers de grondtrekken van hun eigen karakter wedervinden, hetzij ze, als STERNE, zich gaarne in hunne YORICKS laten herkennen, hetzij ze, als BULWER, hunne PELHAMS verloochenen. En wat kan inderdaad natuurlijker zijn, dan dat de vruchten onzer fantasie gelijk blijven aan ons zelve, of ten minste in enkele trekken hare afkomst verraden? De beelden en toestanden, die zij oproept, kunnen, met grooter regt dan onze kinderen, een deel van ons zelve genoemd worden. Onze verbeelding wordt door middel van onzigtbare en vaak onnaspeurlijke draden, door de innigste en verborgenste bewegingen van ons eigen gemoed in werking gebragt. De veelzijdigheid (ik wil ze niet *objectiviteit* noemen, - een ideaal, waarnaar de kunst streven moet, maar dat zij niet bereiken kan -), de veelzijdigheid van eenen GOETHE of SHAKESPEARE is slechts verklaarbaar uit de veelzijdigheid van gemoed en van ontwikkeling, die den kring, waarin hunne fan-

tasie zich bewoog, zoo oneindigen omvang gaf, in vergelijking met hetgeen eene gewone verbeelding omvademen kan.

In 1780 deed BECKFORD eene reis door de *Nederlanden, Duitschland* en *Italië*, en de indrukken, op deze reis ontvangen, heeft hij, benevens zijne latere herinneringen aan *Spanje* en *Portugal*, voor ons bewaard in eene reeks van met onnavolgbaren gloed geschrevene brieven, die hij eerst op vier en zeventigjarigen ouderdom (in 1834) in het licht gaf. ‘Deze brieven,’ zegt hij in de voorrede, ‘werden geschreven in den bloei en hoogtijd van jeugdige geestdrift en jeugdig zelfvertrouwen, op een tijdstip toen nog de oude orde van zaken bestond, met al hare pittoresque staatsie en ongerijmdheden; toen *Venetië* nog in het bezit was van zijne *Piombi* en gevangenissen onder de zee, *Frankrijk* van zijne Bastille, en het *Schiereiland* van zijne heilige Inquisitie. Terug te zien op een' tijd, die bijna fabelachtig begint toe te schijnen aan de kinderen van onze hedendaagsche verlichting, zou noch zonder genoegen, noch zonder leering zijn. - Echter bevatten deze bladzijden slechts weinige van zoodanige herinneringen; zij zijn bijna uitsluitend opgevuld met beschrijvingen van landschappen, en van die indrukken, door natuurverschijnselen te weeg gebragt, die het niet in de magt van omwentelingen of staatsregelingen is, te veranderen of te vernietigen.’ BECKFORD'S brieven werden onder den titel van: *Italy, with sketches of Spain and Portugal*, nevens den *Vathek*, in BAUDRY'S verzameling opgenomen.

Lezers! indien gij eenige vatbaarheid bezit, om te sympathiseren met het gevoel en de gewaarwordingen der opbruisende jeugd; indien gij natuur en kunst kunt beschouwen met de oogen van een' man van geoefenden smaak, en die beide liefheeft, zoo als ze verdienen; indien gij schetsen verlangt, die in losse, maar meesterlijke trekken het onderscheidende karakter van natuur- en kunstvoortbrengselen weten aan te geven, en ze u in levendige kleuren voor de verbeelding plaatsen; indien gij de vlugt eener jeugdige fantasie volgen kunt, die, beginnende met beschrijving, zich telkens in luchtkasteelen verliest, en den grond, dien zij betreedt, vergeet voor de onwerkelijke visioenen, die haar tooverstaf oproept; indien gij bij dat alles de vooroordeelen van een' aristocraat, de weelde van een' epicurist nog ‘in den dop,’ de verrukkingen van een' virtuoos, de sarcasmen van eenen ontluikenden misanthroop, en de *grata negligentia* van een groot heer verdragen kunt, - leest dan BECKFORD'S brieven over *Duitschland* en *Italië*, - zij zullen u eenige genoegelijke uren verschaffen.

En ergert u niet, Landgenooten! over zijne uitvallen op uwe tuinen en kanalen, gene met hunne gesnoeide en gehakte boomen en hagen (wij spreken van 1780), onverdragelijk voor zijn oog aan het gezigt der Engelsche *parks* gewoon; deze met hunne ver van welriekende uitwasemingen onverdragelijk voor de prikkelbaarste reukzenuwen, die misschien ooit aan eenen sterveling ten deel vielen; maar verlustigt u liever in de warmte, waarmede hij de voortbrengselen uwer kunst bewondert, den eerbied, dien hem de hoofden uwer schilderschool afpersen!

Wij zouden hier gaarne eenige uittreksels willen inlasschen uit BECKFORD'S brieven, maar staan verlegen met de keuze onder zoo veel, dat opmerkzaamheid waardig is. Wij kiezen in onze verlegenheid de volgende beschrijving van een visionair landschap, karakteristiek zoo er ooit een dit zijn kan. De schrijver spreekt over den weg van *Keulen* naar *Bonn*.

'De weg, dien wij bereden, was omzoomd met bedelkinderen, hooge kloostermuren, crucifixen, geschikt voor vogelverschrikkers, lompe monniken, geestelooze boeren, en al de heerlijkheden der Katholijke landen. Daar dit tooneel mijne opmerkzaamheid niet tot zich trok, hield ik den blik onafgebroken gerigt op de azuren onregelmatige bergen, die het gezigt be grensden, en in de gedachten was ik reeds op hunne kruinen verplaatst. Grootsch en wild waren de uitzigten, die zich van mijne denkbeeldige hoogte voor mij openden, en ontelbaar de hersenschimmen, die in mijn brein ronddoolden. Onder haren grilligen invloed bouwde mijne verbeelding kasteelen en steden in de wolken, met al de buitensporigheid van een' PIRANESI. De pracht en verscheidenheid mijner luchtkasteelen verhinderden mij den ganschen weg over te denken. Ik wandelde met eene schaar van schimmen op hunne terrassen, toen ons rijtuig plotseling stilhield. Onmiddellijk de ontelbare trappen afstijgende, die zulke hooge luchtgebouwen van onze lagere wereld scheiden, trad ik de herberg te *Bonn* binnen, en werd in een vertrek geleid, dat het uitzigt had op het voornaamste front van het keurvorstelijke paleis. Gij kunt u voorstellen, hoe verachtelijk het schijnen moest in de oogen van iemand, die zoo pas was teruggekeerd uit paleizen, met al de pracht van eenen denkbeeldigen luister versierd.'

Of wilt gij liever eene beschrijving van de werkelijke natuur, verplaatst u dan met mij een oogenblik bij het hier geschetste landschap in *Tyrol*.

'Toen ik de laatste kapel voorbij was, begon ik het geruisch

van een' waterval te hooren, in een digt bosch van beuken en kastanjes, dat de steilten eener wijde klove in de rots bedekt. Mijn oor geleidde mij weldra naar deze kloof, in welker nabijheid zich overblijfsels eener hut bevinden, met bemoste steenbrokken omgeven, en bijna verborgen onder struiken van *rhododendron* in vollen rooden bloesem. Ik worstelde mij hierdoor, tot ik een geitenspoor bereikte, dat mij, langs den rand van het schuimende water, naar de plek geleidde, waar de stroom, onstuimig nederstortende, en door eene bedding van rotssteen opgevangen en teruggekaatst, het overhangende houtgewas met dauw besprenkelt. Dikke droppels hingen aan ieder takje, en glinsterden op de bladen, gedeeltelijk verguld door de stralen der ondergaande zon, welker smeltende tinten de uitdrukking der ruige bergkruinen verzachtten, en eene rust, eene goddelijke kalmte over deze afgelegene plek verspreidden, die mij schier in den waan bragt, dat zij het uiterste der aarde - de toegang tot eene betere en gelukkiger wereld was. Van dit romaneske denkbeeld doordrongen, zag ik vol begeerte in de diepte, en verbeeldde ik mij, dat ik eene stem kon onderscheiden, hoorbaar in het opstuivende water; ik poogde met het oog in de duisternis van den afgrond door te dringen; maar alles was donker en ondoordringbaar als de toekomst! Uit mijne droomerij ontwakende, voelde ik mijn voorhoofd, door de koude dampen van het water als bevroren, en liep rillende uit de vallei, om ze te ontwijken. Eene warmere atmospheer, die in de grasrijke landouwen heerschte, welke ik te voren doorkruist had, noopte mij hier langer te vertoeven, terwijl ik *dianthi* verzamelde van de schoonste verscheidenheid van kleuren, en eene soort van witten thijm, welriekend als myrrhe. Terwijl ik mij hiermede bezig hield, trof een verward geruisch mijn oor, en mij naar eene rots keerende, gekroond door de bosschen, waaruit het geluid scheen voort te komen, vertoonde zich eene kudde geiten, honderden bij honderden, van de steilte afhuppelende; toen volgden twee herdersknapen, met elkander stoeijende, terwijl zij de kudde voor zich uitdreven; kort daarop verscheen de hond, die, eene afgedwaalde vaars opjagende, de achterhoede uitmaakte. Ik volgde ze met de oogen, tot zij zich in de kronkelingen der vallei verloren, en hoorde het geklingel van de schelletjes langzaam wegsterven. Nu verliet de laatste karmozijnen blos den top van den *Sinai*, terwijl de lagere bergen reeds sedert lang in donkerblaauwen nevel gehuld lagen.

Het dorp lag reeds in rust, toen ik het weder bereikte, en ik haastte mij, om dit voorbeeld te volgen.'

Of wilt gij eindelijk uit eenen enkelen trek den smaakvollen kunstkenner bewonderen, staat dan een oogenblik met mij stil bij de beschrijving van een' Morpheus in de galerij te Florence:

'Toen ik mijne oogen met weêrzin van de Venus de Medicis had afgewend, wierp ik ze op een' Morpheus van wit marmer, die aan de voeten der godin, in den vorm van een bevallig kind, ligt te sluimeren. Een slapende leeuw dient hem voor hoofdkussen; twee breede vleugelen, met de grootste fijnheid gebeeldhouwd, liggen onder hem zamengeplooid; twee andere, die uit zijne slapen uitspruiten, zijn half verborgen onder een' overvloed van bevallige lokken. Zijne krachtelooze handen houden met moeite eenen bundel papavers vast; naast hem kruipt eene hagedis, die op het oogenblik zelf voor zijn' invloed bezwijkt. Niets kan juister zijn, dan de uitdrukking van slaap in het gelaat van den kleinen god. Ook de leeuw is volkomen in rust, en laat den kop op de uitgestrekte voorpooten rusten, zoo kalm en vredig als een huishondje. - Ik was tevreden, want de kunstenaar had mijne denkbeelden verwezenlijkt, en, indien ik het wagen durf mijn gevoelen te zeggen, nooit bereikte de beeldhouwkunst eenen hoogeren trap van volkomenheid, en hield zich te zelfder tijd beter binnen de haar aangewezene grenzen. Slapende figuren brengen bij mij altijd de volkomenste begoocheling te weeg; maar wanneer ik een' boogschutter zie, op het punt van een' pijl af te schieten, een' danser met éénen voet in de lucht, of een' zwaardvechter, die tot in alle eeuwigheid de vuist houdt uitgestrekt, dan word ik vermoeid, en beschouw zoo veel inspanning kostende attitudes met oneindig meer bewondering dan genoegen.'

Welk eene treffende overeenkomst in deze los daarhenen geworpene opmerking van den twintigjarigen jongeling met de diep doordachte theoriën van den schrijver des *Laocoöns*.

Tusschen de brieven over *Italië*, en die over *Portugal* en *Spanje*, ligt een tijdsverloop van zeven jaren, -jaren, die tot de gewigtigste des levens behooren, waarin de jongeling tot man rijpt. Het verschil van leeftijd, en de verandering, die het hart had ondergaan, drukken zich duidelijk af in het karakter dezer brieven. Het jeugdige enthusiasme is verkoeld, en de schitterendste bloemen der fantasie zijn verwelkt. De droomen en luchtkasteelen, waarin zich de jongeling verlustigde, hebben

plaats gemaakt voor de zucht naar meer substantiële genietingen. Nu en dan treft ons een toon van weemoed, te midden der schetsen van zijne geneugten en vermaken, en zijne piquante opmerkingen over menschen en zaken, - een toon, die ons de oude waarheid bevestigt, dat voor de grootste schatten het geluk niet te koop is. Men leze slechts de herinnering, die het gezigt der gravin van LUMIARES, gedurende een bezoek bij de koningin van *Portugal*, bij hem opwekte: ‘Hare jeugdige vrolijkheid, hare blonde lokken en blanke huid, bragten mij mijne MARGARETHA zoo levendig voor den geest, dat ik niet kon nalaten haar met eene weemoedige teederheid aan te zien; hare zwangerschap vermeerderde de gelijkenis, en terwijl zij in den hoek van een venster zat, nu en dan verlicht door den blaauwen glans der vuurpijlen, die hoog in de lucht losborsten, voelde ik mijn bloed verstijven, als had ik een spook gezien, en vulden zich mijne oogen met tranen.’ De weelde waarmede zich BECKFORD omringde, kon de leêgte niet vervullen, die een smartelijk verlies in zijn hart had achtergelaten. Wat wonder, dat zijn toon kouder en sarcastischer wordt; dat symptoma's van verzadiging en *spleen* zich te midden der genietingen vertoonen, waarin hij zich baadde?

De pracht en het zingenot, waarin zich BECKFORD verlustigde, gedurende zijn verblijf in het vorstelijk slot van *Cintra*, is door de schoone verzen beroemd geworden, welke BYRON in zijn' *Childe Harold* aan de herinnering daarvan toewijdt. De schetsen, die BECKFORD zelf in zijne brieven ons daarvan geeft, voeren ons nogmaals in de verbeelding naar het Oosten. Ziehier eene beschrijving van zijn salon:

‘Het was brandend heet, en ik verbeuzelde den geheelen morgen in mijn paveljoen, omringd door *fidalgo's* in gebloemde nachtjaponnen, en muzikanten, in violetkleur gedost, met breede stroohoeden, gelijk Chinesche *bonzen* of Siamesche *talapoins*, even verbrand, traag en lusteloos, als waren zij inwoners van *Ormus* of *Bengalen*. Mijn gezelschap had dus een niet minder Oostersch voorkomen dan mijn geheele vertrek, met zijn' zich eenige duimen boven den vloer verheffenden divan, het vergulde traliewerk der vensters, en de doorschijnende waterstroomen, die uit een' vergaderbak, onmiddellijk daaronder, oprijzen, welke onophoudelijk voorzien wordt door beken van de naburige rots. Eene aangename verscheidenheid heerscht in mijn Aziatisch salon. De helft der gordijnen laten geen licht door, en zijn in de rijkste vouwen geplooid; de

andere helft zijn doorschijnend, en werpen eenen zachten glans op de mat en sofa's. Groote heldere spiegels vermenigvuldigen dezen overvloed van draperiën, en verscheidene van mijne gasten schijnen nimmer vermoeid te worden, met van den eenen hoek naar den anderen te loopen, om de verschillende groepen van voorwerpen te beschouwen, die van alle zijden in de verrassendste rigtingen worden teruggekaatst, alsof zij zich verbeeldden onder den invloed eener betoovering te zijn, die hun een' blik vergunde in de doolhoven van een feeënpaleis.'

Tot 1795 bragt BECKFORD zijn' tijd bij afwisseling in *Engeland* en op het vasteland door; ten tijde der omwenteling bevond hij zich in *Frankrijk*; doch wij kunnen over deze reizen geene nadere bijzonderheden mededeelen, wijl er geene schriftelijke herinneringen van zijn publiek gemaakt. In 1795 bezocht hij nogmaals *Portugal*, blijkens zijne in 1835 uitgegevene *Recollections of an excursion to the Monasteries of Alcobaça and Batalha*, in 1840 nevens zijne brieven over *Italië, Portugal* en *Spanje* herdrukt. Tot ons leedwezen zijn ons deze *Recollections* niet onder de oogen gekomen.

Ook over de politieke loopbaan van BECKFORD weten wij weinig te zeggen. Wij lezen alleen, dat hij in het Parlement eenige malen zitting nam voor *Hindon*; doch hij schijnt zich in deze carrière in geenerlei opzigt te hebben onderscheiden.

Gedurende weinig minder dan eene halve eeuw schijnt BECKFORD in die wonderlijke, maar vrijwillige, afzondering geleefd te hebben, welke BYRON, waar hij over zijn verblijf te *Cintra* spreekt, deed zeggen:

> 'But now, as if a thing unblest by Man,
> Thy fairy-dwelling is as *lone* as thou.'

Op zijne goederen zich terugtrekkende, vergunde de zonderlinge menschenhater aan niemand den toegang tot de paradijzen, die hij om zich schiep, en die hij met de uitgezochtste voorwerpen van weelde en kunst versierde. Aan de droomen, die hij in *Vathek* slechts in poëzij had verwezenlijkt, wilde hij nu ook werkelijkheid geven in het leven, en zijne torens en paleizen evenaarden schier de wonderen, die de Oostersche despoot, met de hulp van onzigtbare magten, in het aanzijn had geroepen.

De ligging van het kasteel van *Fonthill-Abbey*, door zijn' vader opgerigt, mishaagde aan den schrijver van *Vathek*, en, met behulp van den architect WYATT, liet hij het oude gebouw

slechten, en een ander, op een gunstiger gelegen terrein, oprigten, waarvan de bouw hem meer dan 400,000 pond sterling kostte. BECKFORD toonde bij dezen bouw, dat hij groot verlies met dezelfde koelbloedigheid verdragen kon, als zijn vader vroeger betoond had. De toren der Abdij, dien hij op het hoogste gedeelte van het terrein liet oprigten, en die zelf reeds eene hoogte van 276 voet bereikte, geraakte, terwijl men met de oprigting bezig was, aan het boveneinde in brand, en werd grootstendeels vernield. De eigenaar echter, welverre van eenig verdriet over dit verlies te doen blijken, verlustigde zich in het onvergelijkelijk prachtige gezigt van den brand, zonder te bedenken, dat de kosten, om de schade van één oogenblik te dekken, alleen eene meer dan middelmatige fortuin vereischten. BECKFORD scheen zich slechts te beklagen over den tijd, dien hem dit toeval, in de verwezenlijking van zijn plan, deed verliezen, en gebood dat men te meerder krachten zoude inspannen, om de voltooijing des werks niet daardoor verachterd te zien. Tot zelfs de werklieden, die zich bezig hielden met de herstelling der koninklijke kapel van *Windsor*, werden voor BECKFORD geprest, en 460 man werkten onophoudelijk aan de voltooijing van den toren van *Fonthill-Abbey*. Geregeld wisselden zij in de lange winternachten elkander af, terwijl men het schijnsel der fakkels langs den toren zag rijzen en dalen, opdat toch het werk geene vertraging ondervinden mogt. Zeker zal BECKFORD, wanneer hij zich in dit schouwspel verlustigde, dikwijls aan die plaats van *Vathek* gedacht hebben, waar de hemelsche magten, gehoorzaam aan den wil van den Profeet, des nachts twee ellen toevoegen aan VATHEK'S bouw, die des daags slechts ééne el gevorderd was.

Nadat *Fonthill-Abbey* voltooid was, maakte BECKFORD er een Museum van, met de voortreffelijkste schilderijen en de kostbaarste zeldzaamheden opgevuld. Het gerucht dezer wonderen lokte eene menigte nieuwsgierigen, en BECKFORD vond zich, genoopt, zich tegen deze scharen van bezoekers, door eene bijna volkomene afzondering, te wapenen. Hij sloot zich op als een kluizenaar, en vergunde aan niemand den toegang tot zijn paleis, met uitzondering van eenige weinige uitgelezene vrienden. De Prins-Regent, later GEORGE IV, gaf zijn verlangen te kennen, om *Fonthill-Abbey* te zien. BECKFORD gaf hem ten antwoord, dat hij slechts voor zijne vrienden te huis was. Geen wonder, dat, waar de nieuwsgierigheid te vergeefs poogde in te dringen, de verbeelding hare plaats vervulde. De zonderlingste verhalen

over de geheimenissen des torens kwamen in omloop, en wij vinden het niet meer dan natuurlijk, dat de legenden van de bewoners der omstreek dit nieuwe Oostersche paleis ook met eenen Oosterschen harem bevolkten.

In 1822 werd *Fonthill-Abbey* te koop aangeboden. De schrijver van het bovenaangehaalde artikel in dît tijdschrift zegt: ‘Hij bouwde een' hoogen toren, en verkocht dien weder, wanneer het *spleen* zijne eigene schepping voor hem onverdragelijk maakte.’ Doch de ware beweegreden van den verkoop is in deze woorden niet aangegeven. BECKFORD, hoe onmetelijk ook zijne fortuin mogt wezen, zag toch, door zijne buitensporige weelde, zijne hulpbronnen uitgeput, en vond zich genoodzaakt zijne uitgaven in te krimpen. Toen de verkoop van *Fonthill-Abbey*, en de kostbaarheden, die het bevatte, was aangekondigd, snelde half *Engeland* derwaarts, om een gebouw te bezoeken, waarvan de toegang zoo lang aan ieder was ontzegd geweest, dat zoo dikwijls als een tooverpaleis was beschreven geworden. ‘Gelukkig hij,’ las men in *the Times*, ‘die binnen 20 mijlen van Fonthill eenen ledigen stoel vindt; de eenzaamheid van een afgezonderd vertrek is eene weelde, die slechts aan weinigen gegund is. - FALSTAFF zelf zou op dit oogenblik zijn *gemak* niet kunnen *nemen* binnen 20 mijlen van FONTHILL. - De bedden in het geheele graafschap *Wilts* doen letterlijk dubbele dienst. Zij, die gedurende den nacht van afgelegene oorden aankomen, moeten wachten met ter rust te gaan, tot anderen des morgens voor hen plaats maken. Geene pachterswoning, hoe nederig ook, - geene hut in de nabuurschap van *Fonthill*, die geene schuilplaats verleent aan rijkdom, schoonheid en rang. Struisvederen, aan welker wuiven alleen men zien kan, dat zij in *Piccadilly* te huis behooren, ziet men aan op hengsels draaijende vensters over ontvolkte hoenderhokken zwaaijen.’ BECKFORD zag zijne grootsche schepping schijnbaar met even groote koelbloedigheid in de handen van anderen overgaan, als hij vroeger zijn' toren door het vuur had zien verteren; maar wie zegt ons, wat er omging in zijn hart?

Van nu af vestigde BECKFORD zich te *Bath*, waar hij een nieuw landgoed aanlegde, en een' nieuwen toren bouwde, kleiner dan den eersten, maar niet minder gekenmerkt door smaak en uitgezochte pracht. Het was dit verblijf, waarin de prins van PUCKLER-MOSKAU den zonderlingen grijsaard te vergeefs poogde te bezoeken. BECKFORD vertoefde hier tot zijn uiteinde, en bleef

getrouw aan dien vomanesken smaak voor Oostersche weelde, die hem zijn geheele leven beheerscht had.

In zijn' ouderdom schijnt hij nog met genoegen verwijld te hebben bij de tooneelen zijner jeugd en de uitstortingen van een nog warm gemoed; en zeker is het een zeldzaam verschijnsel, dat hij na meer dan eene halve eeuw zich nog genoopt voelde de herinneringen aan zijne eerste reizen in het licht te geven. Men zegt, dat nog eene menigte onuitgegevene Handschriften onder de nalatenschap van BECKFORD gevonden zijn. Het weinige, dat wij van hem bezitten, en de zonderlinge indruk, dien zijn karakter en zijne lotgevallen op ons maken, zijn wel geschikt om de begeerte naar het overige op te wekken.

Wij besluiten dit artikel, hetwelk misschien aan sommige onzer lezers reeds te lang gerekt zal voorkomen, met de vertaling van een' brief over BECKFORD'S verblijf te *Bath* aan de Redactie van *the Athenaeum*, door iemand, wien de toegang tot dit tooverpaleis vergund was, en die dus het best in staat is ons de wonderen daarvan te verhalen.

Het is niet algemeen bekend, uitgenomen aan hen, die in de nabuurschap van *Bath* wonen, dat op den heuvel van *Lansndown*, nabij de stad, door wijlen M^{r}. BECKFORD, in den vroegsten tijd van zijn verblijf aldaar, een hooge toren gebouwd werd, in welks vertrekken hij aan vele van zijne uitgelezenste schilderijen en voorwerpen van kunst eene plaats gaf. Zij waren ingerigt in Aziatischen stijl, met verguld traliewerk, schermen of gordijnen van karmozijnkleurig laken, en gestreepte zolderingen. Het geheele gebouw, met zijn' minaret en zijne andere sieraden, overtuigde u, dat de persoon, die de plaats daarvoor koos, en het plan daarvan uitvoerde, diep doordrongen moest zijn van dien geest van eenzame pracht en ongenaakbare afzondering, welke in alle landen en onder alle volken van het Oosten heerscht. Het gebouw was omringd door een' hoogen muur, en slechts eene zeer kleine deur verleende den toegang tot den tuin, waarin de toren geplaatst was. Die tuin zelf was Oostersch van karakter. Schoon betrekkelijk gering van omvang, bevatte hij echter eenzame wandelingen en afgezonderde schuilplaatsen, zoo als men vooronderstellen mag, dat VATHEK, in zijne somberheid en zijne pracht, zou hebben liefgehad, en uit welker prieelen men wachten kon plotseling de toonen van luiten en cymbalen te hooren oprijzen. Het gebouw bevatte onderscheidene vertrekken, met de fraaiste schilderijen opgevuld, en mijne herinnering verlevendigt mij nog de onuitwischbare in-

drukken, voortgebragt door meesterstukken van FRANCKS, BREUGHEL, CUYP, TITIAAN, HONDEKOETER, POELENBURG, en eene schaar van andere schilders, wier werken de kunst hebben verheerlijkt. Ornamenten van het fijnstgewerkte gouddraad, snijwerk in ivoor en hout, heerlijk beschilderd porcelein, bekers uit edelgesteenten gevormd, andere bewerkt door de kunstrijke handen van BENVENUTO CELLINI, vulden de talrijke kabinetten en bewaarplaatsen, voor zulke voorwerpen bestemd. De deuren der kamers waren van het fijnstgepolijste hout, de kroonlijsten van verguld zilver; de vensters bestonden uit aan één stuk gegoten glasplaten; alle deelen, in één woord, zoowel uit- als inwendig, getuigden van den rijkdom, de weelde en den smaak van hem, die dezen tempel had opgerigt, en toegewijd aan grootsche pracht, eenzaamheid en de kunsten.

Het gewone verblijf van Mr. BECKFORD was op den westelijken vleugel van *Lansdown Crescent*, en bestond uit eene indrukwekkende groep gebouwen, aanmerkelijk lager liggende dan de plek, waarop de toren gebouwd was; en van dit verblijf, dat wel een paleis mogt genoemd worden, kon hij gemakkelijk den toren bereiken. Dikwijls begaf hij zich onverzeld derwaarts, sloot zich op in het sombere gebouw, en verloor zich daar in zijne overpeinzingen- - gedachten, waarvan niemand kan beslissen, of zij meer gelijk waren aan die, welke de bewoners van *de Hal van Iblis*, in zijn' wonderbaren *Vathek*, bezig hielden, wanneer zij op de Praeadamitische Sultans en de schatten eener verzwondene wereld staarden, dan of zij eenige overeenkomst hadden met die, welke de prozaïsche dagen, die wij beleven, kunnen inboezemen.

Terwijl ik deze herinneringen aan dit zonderlinge verblijf en zijn' zonderlingen eigenaar nederschrijf, plaatst zich het in- en uitwendige des torens in levendiger kleuren voor mijne verbeelding. Binnen de muren was een vertrek, *de Kapel* genaamd. Het besloeg eene geringe ruimte, en de muren waren geheel behangen met schilderijen van godsdienstige onderwerpen. Deze alle waren indrukwekkend; maar wat den levendigsten indruk te weeg bragt, was het standbeeld van een' monnik, die het kind JEZUS in zijne armen hield. De verrukte glimlach van innige zielstevredenheid, waarmede de monnik het goddelijke kind gadesloeg, was inderdaad treffend. De naam van den beeldhouwer was ons onbekend, maar zijn werk was een wonder. Op het voetstuk stond het opschrift: *Dominus Illuminatio mea*. Uit deze kapel kwam

men in eene kamer, die de *Boekerij* zou kunnen genoemd worden; althans zij was geheel met boeken gevuld. Dit was een verblijf, om zich levenslang in op te sluiten, met toegemetselde deuren, en er onder studie en overpeinzing te sterven. En dan verhief zich de *reuk* der boeken: - de heerlijke *geuren*, uitgewasemd door perkament en leder, en zelfs door het inwendige van uitgelezene werken, voltooiden de tooverkracht, die u vastkluisterde aan dit verblijf. Niet al de welriekende gommen en specerijen, die SARDANAPALUS op zijn' brandstapel hoopte, konden dit evenaren.

Ik herinner mij, dat deze gewaarwordingen mij als overweldigden, terwijl ik mij in dit vertrek bevond. Met weêrzin verliet ik het, om den top des torens te beklimmen. Maar welk een onbegrensd uitzigt vertoonde zich hier aan mijn oog - de eenzame, dorre zandheuvels, die zich uitbreidden aan mijne voeten; - ver ter regterzijde de steenen kolom, opgerigt, om de plaats aan te wijzen, waar FULKE GREVILLE viel en stierf; - verderop de vruchtbare valleijen van *Weston, Twerton, Keynsham*, tot aan *Bristol* toe - en ver - veraf, achter duin en heuvel en vallei, en tallooze bunders bosch en bouwland, verrees in de nevelen van het verschiet de toren van *Fonthill* - waardig om de grenspaal van zulk een gezigt te zijn.

Men zegt, dat BECKFORD'S toren door zijn' eigenaar gebouwd was, met het oogmerk om nu en dan het oog te laten rusten op den top van het prachtige paleis, waaraan hij al zijne schatten, en al de hulpmiddelen van zijn' rijken geest had ten koste gelegd; - dat hij nimmer ophield te treuren over het verloren bezit, en dat zijne droefheid soms tot wanhoop steeg, - en dat hij somtijds dezen toren beklom, om de somberheid van zijn gemoed te voeden met de beschouwing van hetgeen in het bezit van vreemden was overgegaan, en voor hem voor altoos verloren was.

‘Voor de waarheid hiervan kan ik niet instaan; - maar onwaarschijnlijk is het verhaal niet, - en het gevoel, bij zulk een' man, niet onverklaarbaar.’

Wij laten het aan onze lezers over, zelve de sombere opmerkingen te maken, en de lessen van levenswijsheid op te zamelen, die de beschouwing van zulk een leven aan de hand geeft.

P.J.V.

De strijd op Duiveland, in het jaar 1304.

't Is Heer GIJSBRECHT VAN ROSENBURCH, een godvruchtig dichter en geleerde, uit het geslacht der WASSENAERS, die in het klooster te *Rhijnsburch* zijne lotgevallen verhaalt, aan de weduwe van Heer HUGO VAN RHIJNEGOM, den vriend zijner jeugd. De dichter, van wien MELIS STOKE getuigd zou hebben, dat hij ‘naradich’ (dat is: arglistig), ‘no fel,’ noch behendig was ‘in eenighen quade’ - maar (veeleer) ‘vroet in allen rade, oetmoedich ende goedertieren,’ had zich gedrongen gezien, vijf-en-twintig jaar geleden, als pleegzoon van Heer FREDERIK, den vader van HUGO, mede ten oorlog te trekken, ter hulpe van Graaf WILLEM III; en zóo was hij getuige geweest van den kamp tegen GWY VAN VLAENDEREN en JAN VAN RENESSE, om het bezit der eilanden van *Zeeland*. Het behoeft geene aanwijzing, dat het navolgend bataljetafereel, aan een reeks van meer andere schetsen ontleend is.

Wie de dubble heirmacht telden,
  Door Graaf WILLEM saamgedaagd -
Zich de trouw voor oogen stelden,
Waar hem elk van Hollands helden,
  Fries, en Stichtenaar, meê schraagt -

Wie hem Schouwen zien betreden,
Nu zijn volk uit Zieriksëe
Blodenborch heeft afgestreden,
Waar 't alom verdelgingseeden
Tegen Vlaendren galmen deê -

Neen, die kunnen 't niet beseffen,
Hoe zijn Holland nog in 't kort,
Na een bang en bloedig treffen,
Zonder uitzicht op verheffen,
Vlaamschen GWY ten offer wordt.

Wie, met duizend wapenknechten,
RHIJNEGOM ten strijd zag gaan -
Wie een aantal dier oprechten,
Vroeger, lauwren zag bevechten,
(1) Heden zag tot Ridders slaan -

Wie de bloem van WILLEMS trouwen
Ziet verdeeld in 't schepental,
Dat, onwillends zee te bouwen,
Tusschen Duiveland en Schouwen
Vlaendrens krijgsvloot beiden zal -

Neen, die durft het niet voorspellen,
Hoe de wreede zeis der dood,
Al die grootheid neêr zal vellen,
En wie minst haar slagen tellen,
't Eerst hergeeft aan 's aardrijks schoot.

(2) 'Oortsëe was onlangs getuige
Van hun echten heldenzin,
En wie nú nog wijke of buige,
Geen der koggen houdt den vuige,
Geen der evers houdt hem in!'

Maar de nacht streek over de aarde.
Niemant, die des vijands vloot
Op de stille vlakte ontwaarde.
Wrevelmoedig toefde en staarde
De onbevaren scheepsgenoot.

Plotsling stijgt een kreet naar boven:
‘Wakkre kempen, op! naar land!
Waartoe langer 't uur verschoven,
Dat we ons meester hier gelooven,
Dat we ons leegren langs het strand?’

‘Landwaards!’ klonk het van de schepen,
‘Landwaards - wie er moed bezit!
Eer des Vlamings looze greepen,
Ons, gebóeid, er henen sleepen!
Landverovring zij ons wit!’

(3) En - als door één hand gedreven,
Stiet de gantsche vloot aan wal;
't Jeugdig krijgsvolk scheen aan 't leven
Uit der doode weêrgegeven,
Zoo weêrklonk hun vreugdgeschal.

(4) ‘Klimt den dijk op!’ - ‘Grondt de palen!’
‘Spant de tenten!’ - ‘Stelt de vaan!’
‘Heden lustig avondmalen!
Morgen roem- en buitbehalen! -
WILLEM-zelven voorgegaan!’

‘Weet dan héden van geen stroopen!
Lijfsbehoefte-alleen vervuld!’ -
‘Duiveland staat voor ons open -
Thánds de kost u opgeloupen,
Waar gij morgen strijden zult!’

Maar een deel der Friesche kempen
Drong het land al joelend in;
Wist van niets dan lustig slempen,
Razend man en wijf beschempen,
Veel te ongastvrij naar hun zin.

Híer verwelkomd, dáar verwezen,
Hier mishandeld, dáar voldaan,
Gínds het volk, in duizend vreezen,
Tot gedweezaamheid belezen,
Híer verslagen, dáar aan 't slaan -

Voortgejaagd in dollen moede,
Bij de donkerheid der nacht
In den vreemde zonder hoede -
Zien zij zich, eer één 't vermoedde,
Snodelijk in 't net gebracht.

Weêrstand moest de woesterts belgen:
Wraak! eischt hart en ingewand;
Wraak, die, wars van langer zwelgen,
Wil vernielen - komt verdelgen.....
(5) Stak reeds huis en hof in brand! -

Maar in 't ros doorblakerd donker,
Zien zij eensklaps om zich rond
Zwarte koppen, staalgeflonker,
En bij fakkelknapping, klonk er
(6) Krijgsgekrij uit Vlaamschen mond:

‘Dood aan roovers! dood aan branders!’ -
‘Vlaendren!’ - ‘Vlaendren boven al!’ -
‘Voorwaards voor de Duivelanders!’ -
‘Dood aan roovers! dood aan branders!’ -
‘Geen genade, wie er val!’

En de Friezen, overvallen,
Zwaaien echter 't blank geweer,
Stellen zich in dubbeltallen,
Doen de leus van Holland schallen,
Vellen menig Vlaming neêr;

Maar te zwak tot weêrstand bieden,
Zoekt een deel, in 't zwart der nacht,
't Gruwzaam strijdtooneel te vlieden -
Zien van rondom zich bespieden -
Worden, wijd en zijd, geslacht.

't Lichaam overdekt met wonden,
Heeft een enkle wapentuur
Slechts de legerplaats hervonden,
En kwam d'onzen 't feit verkonden
Van het laatste bloedige uur.

Graaf WILLEM had, aan de avond van dien dag,
Met on-te-vreden oog zijn vloot naar land zien stevenen;
En kon 't verschil in kans, dat hij met schrik voorzag,
Zoo GWY hen scheiden kwam, door moed noch macht verevenen.
Hij duchtte 't bangste; maar met echten krijgsmansgeest
Gewoon den doolhofsgang van 't noodlot na te springen,
Ging hij zijn midlen na, verkoos uit weinig 't meest,
En - voer naar Duiveland, gelijk zijn volgelingen.

't Was alles rustig in ons leger; 't zacht geklang
Der wachterwaapnen, en 't verwijderd dof gezang
Van volk, gevoelloos voor de winterkoû dier lente,
Was als wat ik vernam door 't bochtig doek der tente,

Den RHIJNEGOMS en mij ten nachtverblijf bereid.
Zíj sliepen stoorloos; maar een vreemde angstvalligheid
Beklemde mij de borst, en deed mij 't heil misgonnen
Van HUIG, die, nu zijn geest van 't stof was overwonnen,
Zoo zachtkens aan mijn zij, schoon op zijn mantel, sliep,
Dat hij 't geliefd Kasteel mij voor den geest herriep.
Ik poogde mijmrend, met die beelden, de angst te sussen
Die door mijn leden reed, - 'k werd talmer; - maar intusschen
Vernam mijn oor, van verre, een dof, herhaald, gedruis,
Dat mij deed huivren; - 'k richtte me op - een zacht gezuis,
De nachtwind, die omhoog 't banierdoek uit deed zweven,
Verving het, en 'k ontgaf mij de oorzaak van mijn beven.
Maar plotsling klonk een slag, die thands geen droombeeld scheen,
Een luid en lang gegalm, 't gedreun van honderd schreên,
Tot in mijn slaapplaats door; mijn wachter staakt zijn treden -
Hij roept; men andwoordt; maar, bevreesd voor élke reden,
Had reeds mijn arm, naar HUGO heengestrekt,
Hem uit zijn diepen slaap gewekt,
Toen FREEDRIKS schildknaap, in de wapens tot de tanden,
De tent te binnen vliegt, en, met geheven handen,
Ons toeschreeuwt: Op! - Verraad! - de Vlaming - heel zijn macht -
'Is van den dijk gezien, en worstelt met de wacht!' -
'Op! op! de vijand naakt!' zoo schreide 't van alomme
Bij 't loeien van de tromp en doffe keteltromme.
En FREEDRIK, fluks ontwaakt, ziet peinzend om zich neêr;
(7) Grijpt naar zijn vochtel; rent naar buiten; roept het heir
Met jeugdig forsche stem tot rassche samenscharing -
Voorziet; beveelt; bestemt; en grijzaart in ervaring,
Maar jong in geestdrift, vuurt hij ze aan met hulp en kreet -
Aanvaardt zijn strijdros, bindt zijn helm, en staat gereed -
Gereed, te midden van zijn tiental wakkre lansen!
Heel 't leger is in roer. Der Eedlen pantsers glansen
In 't ongestadig licht, dat van eene enkle toorts
Herafstraalt. Alles leeft; zoekt wapens, brand, en voords

Wat in den strijd bij nacht, wellicht als hinderpalen
Den vijand voorgesmakt, zijn aanval kon doen falen.

't Was ál verwarring, wat men waarnam; in den droom
Tot lijfsweer aangezet, was niemants arm zoo loom,
Geen voet zoo machtloos, en zoo willends voort te streven,
Als 't krijgsvolk, naauw bewust van waken als van leven,
En dravend her en der, schoon zonder ander doel
Dan lessching van hun drift, en meerdring van't gewoel.
Maar eensklaps scheen hun roes, voor eedler kracht, geweken:
De Vlaamsche Ridderschap gaf 't vreeslijk aanvalteeken,
En menig kavalier hervindt aan Hollands zij
Zijn koenheid; velt zijn lans, en stort zich, met de rij
Der ARKELS, BREDEROÔS, PERCIJNS, en RHIJNEGOMMEN,
In onweêrstaanbren schok op de aangetogen drommen.
Maar 't voetvolk nadert - volgt de kromme buitenlijn
Der tenten, en op eens vertreden zij 't gordijn,
Om, dreigend afgeschaard in breede twintigtallen,
Onze' ordelozen hoop van achtren te overvallen -
Dáar was ons heil verbeurd! dáar vlood men wat men mocht!
Of wierp, pas half ontwaakt, zich neder voor 't gedrocht
Door de afgrond opgespuwd; dáar werden vriend en magen,
(8) In 't vreeslijk duister, door elkanders hand verslagen,
En was de minste slag een doodslag dien men leed!
Doch 's vijands páardevolk vond meesters, die 't bestreed,
En de onverwrikbre stand, de tegenren der onzen,
Doet menig Vlaming, met zijn ros, ter aarde bonzen,
Vertrappeld in den hoop, deels keerend, deels verplicht
Tot strijdend wijken, met onafgewend gezicht.
Ik sloot mijn oog voor 't bloed, dat rondsprong om mijn schreden -
Toen ik, den RHIJNEGOMS gestaâg ter zij gereden,
Met dubblen lemmerslag, die aanvalt en verweert,
De wapenkunst gedacht, in tranen aangeleerd.
Reeds mocht ons dapper heir zich-zelf een doortocht banen,

En Vlaendrens ruiterstoet, verspreid, verslagen, wanen,
   Toen dreunend trompgeschal ons toeklonk in 't verschiet,
   En ons op nieuw de kans der bangste neêrlaag liet.
Men zag in 't zwart der nacht geen kenbaar teeken schijnen;
Maar Vlaendrens krijgskreet - en de drift der fantasijnen,
   Wier talloos leger, na 't verdelgen van ons kamp
   En voetvolk, ons alom, ten voorboô van den ramp,
Van achtren aanviel, ja, met werpsteen, speer, en pijlen,
Of morgenster en kolf, aanhoudend na bleef ijlen -
   Verplichtte ons, hoe verzwakt, ons d'aanren te onderstaan,
   En, door elkaâr gesteund, op 't nachtspook los te gaan.
Dat was een schok, mijn God! - de luidste donderknallen
Zijn nimmer aan zoo zwaar een wolkenstrijd ontvallen
   Als deze ontmoeting was: 'k zag alles om mij heen,
   Als in een neveldamp, verzwinden en vertreên.
't Was vreeshjk! Zuilens Heer, den wakkren BEVERWAERDE,
De twee PERCIJNEN - geen, die 't geeslend krijgslot spaarde;
   VAN HAERLEM, NAELDWIJC, en de Proost van Utrechts dom
   Bezwijken op hun beurt: o God! en RHIJNEGOM?
Waar toeft hij nog? De nacht belet mij hem te ontdekken;
Ik hoor zijn leus niet meer ons volk tot braafheid wekken....
   En, schoon ík in den kamp 't bewustzijn niet verloor,
   'k Weet naauw wat mij weêrvaart; daar breekt de maanglans door -
En komt, door 't aschgraauw zwerk, ons dood- en weedom stichten,
't Afschuwlijk strijdtooneel, met droeve kleur verlichten.
   Ik zie de benden, half vermengeld met elkaâr,
   Deels worstlen, of, hereend, zich ijvrig hier en daar
Tot hoopen schikken, om op nieuw het lijf te wagen
Op 't afgestreden rif van d'aan hun zij verslagen.
   Een tweede toe-ren volgt, die nieuwe dooden baart: -
   Maar, midden in 't gewoel, 't getuimel over de aard,
't Gestort der paarden, 't ruglings hellen der berijders,
Het bukken op de lans, voor 't zwaard der tegenstrijders,
   En 't worstlen arm in arm - verheft, met fieren stal,

Een weêrzijdsch heldenpaar zich stootvrij boven al.
Zij zwieren 't vreeslijk staal als bliksems om zich neder;
Wat beiden tegenstaat, verheft den kop niet weder;
Terwijl hún-beider kruin in 't hooggepluimd kasket,
Alleen de onschendbaarheid door God schijnt bijgezet.
Daar naadren zij elkaâr! - De mindre knechten wijken;
Ze sleepen de afstand vlak, met stervenden en lijken
En oorlogstuig verspard; de legers zijn met schrik,
Met diep ontzag, vervuld; zij wenschen 't oogenblik
(En huiverden zoo 't sloeg), dat de onverwonnen helden
Met losgevierden toom elkander tegensnelden.
En beiden straalt die wil, dat denkbeeld, van 't vizier:
Zij zijn elkandren waard - de Belg en Batavier!
En 't zwijgend krijgsrumoer, 't verstommen der gewonden,
De schrikbre werkloosheid - komt beiden luid verkonden,
Dat aan hún vuist-alleen het lot der legers hangt,
En 't volk van hen den palm of nederlaag verlangt.
Maar Hollands Ridder wendt op eens den stalen teugel;
Een kreet van schimp stijgt op aan Vlaendrens zwaksten vleugel,
Die, in 't verschiet herhaald, den grijzen oorlogsheld
Een dreigende overmacht aan 's vijands zij voorspelt.
Doch ook hún krijgshoofd wijkt, en stelt zich ver van de ander:
Besluiteloos in schijn, verstaat hun hart elkander; -
En beider knaap (mijn vriend, mijn HUGO, was 't voor d'éen)
[9] Reikt ze elk een glavie. Kalm - en vast, als niet bestreên -
Zit ieder in 't gereide, - en roept zijn wakende' engel
Tot bijstand in dit uur; - zij vieren toom en strengel -
En 't stierenpaar gelijk, dat zich in 't woud bekampt,
Stort de een op d'andre toe; - maar 's Vlamings speerpunt - schrampt
Van 't blinkend borstkuras zijns vijands; diens glavije
Versplintert op het schild der wakkre weêrpartije; -
Men werpt de ontrouwe lans met wrevel langs de baan.....
Daar blinkt rondas en zwaard in 't helder licht der maan! -
Daar valt een forsche slag! - daar wordt een slag gevangen,

En vreeslijk duur betaald! - men ziet den veêrbos hangen
Des Vlaamschen kampioens - hij duizelt - maar zijn hand
Rijst, als verjeugdigd, op; zijn tegenstander spant
Nog grooter strijdkracht in, verheft ten tweeden male
't Rapierwicht, dat op nieuw - op 's vijands helmkam dale....
Toen 't staal van Vlaendren, tot een laatsten stoot gespoord,
De schouderlasch bereikt, en Hollands borst doorboort.

Die slag verlamde ons heir; slechts één, één dacht aan 't wreken
Van Hollands dappre; rijdt, ontzind, en zonder spreken,
Maar doodlijk bleek van kaak, met wijdgesperd vizier,
Den reus van Vlaendren op; zijn ongetemd rapier
Zwaait duizend slagen; doch een tiental trouwe knechten
Springt toe, laat aan zijn jeugd den tweestrijd niet beslechten -
Want zie! 't was HUGO-zelf, uw gaâ, toen kind, Mevrouw,
Die, op zijns vaders lijk, diens vijand vellen woû.
En wie - wie was het, dien zijn hooggevoelend harte,
Voor 't oog der volken, met geheven lemmer tartte? -
't Was (veelgetuigend woord!) de man, wiens schrikbre kracht
Zijn grooten vader-zelf ten onder had gebracht;
(10) De man, in half Euroop door niemant te evenaren:
RENESSE, 't Zeeuwsche licht op Vlaendrens toorts gevaren!

Ik vloog, bij d'aandrang van 't op nieuw besprongen volk,
Dat, woelend voortgestuwd, gelijk een zandstofwolk,
Den storm der spietsen van de toegestroomde benden
Vergeefs te ontvluchten zocht, en uitzag onder 't wenden
Of WILLEM nog van ver den nachtstrijd niet vernam,
(11) En, met den Mijterdrig, hunne aftocht dekken kwam -
'k Vloog, in dien aandrang, 't vliedend ruitrental ter zijde,
Dat HUGO, wezenloos, hun laatste krachten wijdde.
Ik zag hem in den kring, ik volgde, en hoorde een kreet
Die d'aanren van den Graaf op 't slagveld kennen deed;
'k Vernam, door de afstand heen, 't verplettrend tegendruizen,

't Gedaver, noodgeschrei, en klettrend wapengruizen;
'k Zag om - de Vlaming naakt! - ik spreek een kort gebed,
En zink bewustloos neêr, met ingebeukt helmet.

J.A. ALBERDINGK THIJM.

Eindnoten:

(1) M. STOKE, III, 131.
(2) BILD., *Gesch. des Vad.*, III, 37.
(3) *'t Goudsche Kronijkjen*, 89.
(4) GOUTHOEVEN, 357.
(5) *De Klerk uit de lage Landen*, 194.
(6) *Gekrij*, leuze.
(7) *Vochtel*, Zwaard.
(8) GOUTHOEVEN, 357.
(9) *Glavie of glavije*, lans of schacht.
(10) BILD. *Gesch. d. Vad.*, III, 25.
(11) *Mijterdrig*, de Bisschop - GWY VAN AVENNES.

De Vaderlandslievende Edelmogende.

o In den Haag, dáár is 't een leven!
Mogt ik er blijven op den duur!
Wat hebben zij *dînés* gegeven,
De Amphytrions van 't hoog bestuur!
Hoe ook de liberalen morden,
Toch heb ik hun mijn woord verpand,
(Wat ben ik dik en vet geworden!)
Tot heil van 't dierbaar vaderland!

't Zijn onruststokers, onverlaten,
Die tegen ons, met pen en mond,
Van grondwet, orde en vrijheid praten,
Die schreeuwen. ‘Neêrland gaat te grond!’
Neen, Neêrlands grootheid zal niet zinken,
Nu ik mijn woord hun heb verpand,
(Zie op mijn boist dit eerkruis blinken!)
Tot heil van 't dierbaar vaderland!

Ja, vrouw! je moogt er trotsch op wezen,
   Uw man is nu een man van staat;
Je kunt het in de kranten lezen,
   Hoe hij het land regeren laat.
En of het goed, dan of het naar is,
   Toch immer blijft zijn woord verpand,
(Met Mei wordt onze PIET notaris!)
   Tot heil van 't dierbaar vaderland!

Hoe voel 'k mijn binnenste veredeld!
   Voor elke glorie word ik rijp;
Mijn stem wordt zelfs mij afgebedeld
   In zaken, die ik niet begrijp;
Ik laat dan maar violen zorgen,
   Getrouw aan 't woord, door mij verpand,
(Al onze neven zijn geborgen!)
   Tot heil van 't dierbaar vaderland!

Men kent mijn' invloed en vermogen;
   Wien 'k even slechts de hand toereik,
Die staat eerbiedig opgetogen,
   En 't volk beschouwt mij als een' eik.
'k Was maar een lage, dorre heester,
   Vóór ik mijn woord hun had verpand,
(Met Nieuwjaar word ik Burgemeester!)
   Tot heil van 't dierbaar vaderland!

Vrouw! wil je een goed vriend eens pleizieren,
   Zeg wien, en laat mij dan begaan!
Bij hen, wier borst grootkruisen sieren,
   Krijg 'k alles, wat ik wil, gedaan.
Ze vleijen, vieren me als een godje,
   Sinds ik mijn woord hun heb verpand,
('k Heb al drie vrijers voor ons LOTJE!)
   Tot heil van 't dieibaar vaderland!

Ja, zelfs hoogadellijke heeren,
   Baronnen, graven, zijn zoo goed
Mij soms het eerst te saluëren,
   Eene eer, die mij schier bersten doet.
Wat ze allen naar mijn vriendschap haken!
   Dank zij het woord, door mij verpand,
Men zal mij zelv' nog jonkheer maken!)
   Tot heil van 't dierbaar vaderland!

Als ik dat alles moest verliezen!....
   De zwijmel- tuimelgeest der eeuw
Roept luid: Men moet geen schapen kiezen
   ‘Voor wat den moed eischt van een' leeuw!’
Och! leeuwen weten slechts te brullen,
   't Schaap lekt gedwee des scheerders hand;
('k Hoop, dat ze mij herkiezen zullen!)
   Tot heil van 't dierbaar vaderland!

H.B.

Mengelingen.

Iets over den toestand der poëzij in Spanje, Italië en Griekenland, gedurende de laatste vijf en twintig jaren.

Gelijk er iets aangenaams ligt in het bezoeken van bouwvallen die de herinnering van vroegere grootheid verlevendigen, en het min of meer gunstige van den tegenwoordigen toestand scherper in het licht stellen, zoo geeft ook de beoefening der letterkunde van volken, welker bloeitijd reeds lang is verdwenen, een zeker genot, hetwelk al de weligheid en afwisseling eener letterkunde op het hoogste punt van hare ontwikkeling niet vermogen te schenken.

Eenigzins mag deze vergelijking gelden, wanneer men op den letterkundigen toestand der volken van *Zuid-Europa* het oog vestigt; het groote verschil tusschen hunne hedendaagsche kwijning en hunnen bloei vóór eeuwen opmerkt; de redenen van dit onderscheid tracht na te gaan, en dan de groote meerderheid der natiën in *Midden-Europa* boven hare zuidelijke broeders ten duidelijkste ziet uitblinken. Voorwaar, het geheele veld van onderzoek, op die wijze geopend, in zijn geheel door te wandelen; alle wegen te vervolgen, die zich in verschillende rigtingen daarop kruisen; elk gedeelte met die opmerkzaamheid uit te vorschen, welke het misschien verdient,

zoude geene taak zijn, binnen de enge ruimte van een opstel af te werken, maar om geheele boekdeelen te vullen, zoo zij slechts eenen schrijver vond, die haar waardiglijk wist te behandelen. Het zij mij slechts vergund, er alleenlijk een klein gedeelte van aan te roeren, en een kort overzigt te geven van hetgeen de dichtkunst, welke zoo te regt de hartader van het leven eens volks mag heeten, gedurende de laatste vijf en twintig jaren, in de drie voornaamste zuidelijke landen, in weêrwil der ongunstige omstandigheden, toch vermogt te leveren.

Spanje, Italië en *Griekenland*, de drie beroemdste schiereilanden der wereld, hebben, zonderling genoeg, eene even zoo groote gelijkheid in ligging en natuurlijke gesteldheid, als overeenkomst in geschiedkundige magtsontwikkeling. Dezelfde milde hemel welft zich over hunne hooge gebergten en vruchtbare valleijen, aan welke de natuur niets van hare gaven onthield; dezelfde zee nagenoeg omspoelt hunne bogtige, met eilanden omkransde, kusten, en omsluit voor allen gelijkelijk de havens, die den handel gelegenheid geven, om den inlandschen rijkdom met vreemde schatten te vergrooten; dezelfde roem, ofschoon op zeer verschillende wijze, was voor elk hunner bewaard, om, namelijk, voor eenen tijdlang, den voorrang van alle volken te bekleeden, of zelfs den staf der heerschappij, zoowel in het gebied van wetenschap en kunst, als in dat der stoffelijke kracht, te zwaaijen. Behoef ik nader aan te toonen, wat *Griekenland* deed, welken glans zijne staatkundige grootheid nog in de geschiedenis omschittert, welken invloed zijn geest, in de geschriften bewaart, nog heden oefent en eeuwig zal behouden? *Italië* zag alle volken tot tweemaal toe voor zijnen troon te *Rome* in slaafsche onderwerping geknield; zijne geestelijke heerschappij is nog geenszins gering te schatten, al heeft zijne letterkunde het vroegere gezag in niet geringe mate verloren. *Spanje*, later op het tooneel der wereld te voorschijn getreden, opende nieuwe werelden voor zich, en beheerschte eene uitgestrektheid van landen, zoo als geen ALEXANDER had verwacht, geen CAESAR kon vermoeden, en het was nog daarenboven eene eeuw lang in staat, *Europa* in kunst en wetenschap voor te lichten. Immers mag zijne letterkunde de onwederstaanbare werking van Grieksche of Romeinsche letteren, welke laatste toch ook aan *Italië* behooren, in alle opzigten missen, voor de eigenlijke Italiaansche litteratuur behoeft zij geenszins te wijken. Het zoude zelfs de moeite niet onbeloond laten, door eene diepe navorsching te bepalen, hoeveel de

Fransche kunst, en daardoor de geheele Europesche litteratuur van latere dagen, aan de Spaansche te danken heeft. Thans is de tijd van heerschen voorbij; wat *Spanje* klaagt. *Italië* navolgt, *Griekenland* poogt, dat alles oefent op de rigting der geestbeschaving in het overige *Europa* geen' beslissenden invloed meer; maar het bewijst toch, dat alle leven er nog niet is uitgestorven, en het kan niet anders dan belangstelling inboezemen bij ieder, die de letteren bemint, en niet al te onbillijk de pogingen van het nageslacht naar de gewrochten der voorvaderen afmeet.

Een volk heet met regt ongelukkig, wanneer het gedurende weinige tientallen van jaren aan inlandsche tweespalt lijdt, of met vreemde overheersching worstelt; wat mag men dan van *Spanje* zeggen, dat nu reeds sedert anderhalve eeuw onder den druk van allerlei rampen gebukt gaat?

Immers, sedert den noodlottigen dag, waarop FILIPS V, dat ongelukkige slagtoffer der heerschzucht van LODEWIJK XIV, zijne intrede hield in het verarmde *Madrid*, tot op den tijd der gebeurtenissen van onze dagen, tot welker leiding de kracht van alle talenten te kort schiet, hebben bijna niet dan onheilen het schoone, maar verzwakte schiereiland geteisterd. Benadeelde de betrekking met *Frankrijk* de stoffelijke belangen der Spanjaarden, niet minder verderfelijk werkte het verkeer met *Parijs* op de verdere ontwikkeling van den geest; zij, die vroeger gaven, moesten nu ontvangen; de leeraars werden leerlingen, en de zoo hooghartige Castiliaansche Muze liet zich welgevallen tot slavin der Fransche vernederd te worden. DE LUZAN, de oudere DE MORATIN, DE CADALSO verwaarloosden met bijna al hunne tijdgenooten de voorbeelden, hun door eigene dichters der zeventiende eeuw gegeven, en stelden er eene eer in, zoo veel mogelijk Fransche vormen in stijl en gedachten in te voeren.

DE LA HUERTA spande al zijne krachten in, om de verfransching tegen te gaan; maar ongelukkig sloeg hij den verkeerden weg daartoe in, en zocht meer het zonderlinge dan het natuurlijke in zijne Spaansche voorheelden na te volgen. Hadde IRIARTE in zijne overige voortbrengsels hetzelfde vernuft, denzelfden fijnen smaak, en hetzelfde juiste oordeel getoond, die zijne letterkundige fabelen bij alle gebreken kruiden, zijne verdiensten omtrent de letterkunde van zijn Vaderland zouden grooter wezen. Hij, zoowel als bijna alle Spaansche dichters der achttiende eeuw, bleven nog te zeer de Fransche rigting volgen.

Twee mannen van bijzonderen aanleg onderscheidden zich

gunstig van de bovengenoemden, wier pogingen, te regter tijd ondersteund door de geheele verandering der staatkundige omstandigheden, eenen nieuwen geest in de Spaansche poëzij gestort, en voor langen tijd de rigting bepaald hebben, welke zij tot heden hoofdzakelijk heeft genomen. Het zijn de JOVELLANOS en MELENDEZ VALDES, wier levensloop en poëtische werkzaamheid eene nadere opmerking verdienen, wil men den geest der Spaansche dichtkunst beter beoordeelen. - Moeijelijk is het zeker, en bijna onmogelijk, ten onzent zich al de werken aan te schaffen, welke een in alle opzigten volledig onderzoek zou vereischen; maar al vloeijen de bronnen eenigzins karig, zij kunnen desniettemin helder stroomen, en dikwijls zijn weinige stukken toereikend, om eenen dichter te leeren kennen, en althans voor ons doel niet geheel ten onregte te beoordeelen.

Wat men in het algemeen van de meeste uitstekende letterkundigen van *Spanje* zeggen kan, dat zij de wetenschappen in al haren omvang beoefenen, welke de inrigting eener Spaansche akademie toelaat, en zoo veel deel in het openbare staatkundige leven nemen, als geboorte of gunst van aanzienlijken mogelijk maken, geldt inzonderheid van DE JOVELLANOS, aan wien zijne landgenooten eene bijzondere eereplaats, onder de beroemde mannen van lateren tijd, toekennen. Ofschoon regtsgeleerdheid zijne hoofdbezigheid uitmaakte, en hem onderscheidene regterlijke betrekkingen waren opgedragen, beoefende DE JOVELLANOS met uitstekenden uitslag de geschiedenis en letterkunde, zoowel van zijn vaderland, als van vreemde volken. Inzonderheid boeiden hem de Engelsche taal en poëzij, welker degelijkheid op het gemoed van edeldenkende Spanjaarden eenen sterken indruk schijnt achter te laten. Immers, weinige onder diegenen, van welke ik in dit overzigt gewag maak, behooren niet onder de warmste vereerders en kenners van de Britsche muzen, welker invloed bij de meesten veel krachtiger werkt dan de zeker meer algemeen bekende Fransche litteratuur in *Spanje* zou doen verwachten. Zoo zeker is het, dat de verwantschap van geest tusschen volken niet afhangt van overeenkomst in talen, want hoe groot ook het verschil van ontwikkeling bij de grootste Engelsche en Spaansche schrijvers moge wezen; hoe geheel anders de spraak ook klinkt, waarin beide hunne gedachten uitstorten, er bestaat meer harmonie tusschen hunne zielen, dan er tusschen de Fransche vernuften en de Spaansche letterkundigen gevonden wordt, hoe zonder-

ling dit in den eersten opslag ook schijne, en hoevele wijzigingen deze algemeene uitspraak ook toelate.

DE JOVELLANOS, na op deze wijze zijne natuurlijke gaven van verstand en hart aangekweekt te hebben, in eene eervolle betrekking geplaatst, en door eenen grooten kring van letterkundige vrienden omringd, werkte met hen ijverig, om den roem der Castilische muzen te handhaven, toen eensklaps de onheilen losbarstten, welke het ongelukkige *Spanje* onder het bestuur van den befaamden GODOY, en weldra onder NAPOLEON, moesten treffen. Wat was toen het lot van de edelste Spanjaarden? Gevangenis, ballingschap, dood! Ziedaar de belooning, welke bijna alle voor letterkundigen arbeid, voor vrijmoedig verdedigen van de regten des vaderlands, voor wèl waargenomene posten, ontvingen. DE JOVELLANOS ondervond slechts het begin der jammeren, daar de dood hem in 1811 wegnam, in eenen tijd, toen *Spanje* den buitenlandschen vijand nog roemrijk bekampte, zonder in eigen ingewand om te wroeten; toen het nog met geestdrift luisterde naar de vurige opwekkingen ten strijde, waarmede zijne dichters het volk te wapen riepen. De worsteling tegen NAPOLEON hergaf aan den Spanjaard al zijne veêrkracht; de aloude heldenroem, weleer op Romeinen en Arabieren bevochten, deed nu de borst gloeijen. o Waarom mogt die krachtsinspanning tot heden geene betere vruchten voortbrengen?

Een strijdzang aan de *Asturiërs* was het laatste gedicht, dat van de lippen van onzen dichter vloeide, eer de dood deze verstijfde. Zijne *Idyllen*, meer zuiver van taal, dan nieuw van gedachten, en in een vroeger tijdperk zijns levens geschreven, mogen zwakke steunsels zijn van zijnen poëtischen roem; zijn tooneelarbeid, door de Spaansche beoordeelaars niet zeer geprezen, doch mij slechts in naam bekend, moge vergeten blijven; maar zijne mannelijke taal in het hekeldicht, zijn ernst in zijne brieven, en zijn smaak in het beschrijven van natuurschoonheden, verzekeren hem eenen duurzamen lof, en vervullen den lezer met achting voor eenen man, dien geene onverdiende gevangenis van zeven jaren, op het eiland *Mallorca*, in geestkracht verlamde, en geene miskenning van de gewigtigste diensten, in 1810 aan het vaderland bewezen, ontmoedigde. Hem als staatsman, of hooggevierd prozaschrijver, te beoordeelen, ligt evenzeer buiten mijne taak, als buiten mijn vermogen.

En hoeveel gelukkiger stierf DE JOVELLANOS, dan zijn tijdgenoot en vriend MELENDEZ VALDES! Ook dezen rukte de maalstroom

der tijden met zich voort, toen hij meende eene veilige haven ingestevend te zijn. Immers, geboorte en studie gaven hem aanspraak op eenen gewenschten stand in de maatschappij. De vriendschap van DE JOVELLANOS bezorgde hem eenen zoodanigen aan het geregtshof te *Madrid*. De verkeering met de aanzienlijkste letterkundigen ontwikkelde zijnen aanleg; de bekendheid met de letterkunde der drie voornaamste volken van *Europa* verfijnde zijnen smaak, reeds door eene vlijtige lezing der Latijnsche schrijvers gevormd; de Grieken toch zijn in *Spanje* altijd vreemdelingen gebleven. Maar meer nog dan deze, trokken de oude Spaansche schrijvers MELENDEZ aan, en hij begreep te regt, dat hij in hen vele betere voorbeelden kiezen kon, om nieuw leven in de vaderlandsche poëzij op te wekken.

Dat hij juist gezien had, bewees de algemeene toejuiching, waarmede het publiek zijn beroemd gedicht *Batilo* ontving. Men waande GARCILASO DE LA VEGA herboren. Zoo veel zoetvloeijendheid, zoo veel reinheid en eenvoud sierden dit landelijke gedicht, dat men den verouderden vorm en het afgesletene des onderwerps er thans zelfs om zou vergeten. MELENDEZ had dit gedicht, met nog een' bundel lierzangen en een geheel mislukt tooneelstuk, uitgegeven, en koesterde zich in het genot van stoffelijke welvaart en dichterlijken roem, toen ook hij in ongenade viel, zijnen post verloor, en gedurende de onlusten in levensgevaar geraakte. Eens in de handen van onverlaten gevallen, was hij op het punt van doodgeschoten te worden, toen de tusschenkomst van eenige geestelijken hem tijdig redde. Wel had hij, met alle tegenwoordigheid van geest, het geboefte toegesproken, en het, even als men van JULIUS CESAR berigt, tot het luisteren naar een vaderlandsch gedicht overgehaald; maar de woestelingen wilden bloed, geene poëzij! De dichter had aan het crucifix, het teeken der heilige processie, bij welker voorbijgaan zelfs de moordenaar zijne knie boog, zijn leven te danken.

Zijn leven, ja, maar zijn geluk? Ware MELENDEZ der zaak der onafhankelijkheid, die hij tot nu altijd voorstond, getrouw gebleven! Maar hij liet zich belezen, om eenen post van het Fransche gouvernement aan te nemen, en hij boette deze zwakheid duur; mistrouwen bij beide partijen moest het onvermijdelijke gevolg worden. Bij den val der Franschen, werd hij medegesleept naar *Frankrijk*, en bragt aldaar zijne vier laatste levensjaren in eene ballingschap, door ziekte en kommer verzwaard, treurig door, totdat het graf den moeden zwerveling zijne rust-

plaats ontsloot, in Mei, 1817. Wij hebben hem thans slechts als dichter te beoordeelen.

De voornaamste verdiensten, waardoor MELENDEZ zich onderscheidt, de welluidendheid van zijnen versbouw, de teederheid van zijne uitdrukking en het treffende der gedachten, openbaren zich inzonderheid in zijne lierzangen. De proef, om als tooneeldichter naam te verwerven, mislukte geheel, en naar den titel te oordeelen, welken dit stuk droeg, kon ook geen onderwerp meer in tegenspraak zijn met den aanleg van onzen dichter, dan *De bruiloft van Camacho*, meer geschikt tot blijgeestige scherts, dan voor de ernstige vlugt van een' lierzanger. Men denke daarom niet, dat luim en levendigheid, en welke eigenschappen verder de bewegelijkheid van een zuidelijk karakter kenmerken, bij MELENDEZ ontbreken; integendeel, bijna alle voortbrengselen zijner muze, uit zijn eerste dichterlijk tijdperk, hetwelk met het uitbreken der Fransche omwenteling sluit, munten door losheid van vorm en aardigheid van wendingen uit. Zij zijn geheel in den smaak der oude Spaansche dichters vervaardigd, en herinneren op vele plaatsen VILLEGAS en GARCILASO DE LA VEGA. Maar het herdersdicht der 18de eeuw, de verliefde liedekens, waarin men gewaanden of wezenlijken hartstogt uitboezemde; de telkens wederkeerende denkbeelden en navolgingen van wie al niet uit vroegere dagen, dat alles is thans voorbijgegaan, en wij behoeven ons bij geen dezer stukken verder op te houden, daar zij in vorm noch gehalte thans meer de aandacht kunnen boeijen. Aan de Spaansche letteren hebben zij in der tijd het voordeel aangebragt, van meer smaak voor de oudere zangers op te wekken, en de zoo buigzame Castilische taal zoo mogelijk nog smijdiger te maken. Ter zijde dan met: *Aan mijne Filis en haar Duifje, en hare oogjes*, met Idyllen, Romancen en Sonnetten, die eindelooze eentoonigheid der Spaansche en Italiaansche litteratuur, welke zij door geene wegsmeltende zachtheid van uitdrukking voor lafheid weten te behoeden.

Een andere geest bezielt de poëzij van MELENDEZ, na 1795; het zachte en bekoorlijke moge hem eigen blijven, wanneer hij de natuur op het land schildert; de weelde van eenen vallenden avond in verzen vol gevoel uitdrukt; de vrolijkheid van den wijnoogst allerbevalligst afmaalt; doch meestal verheft zijn toon zich hooger; gedachten en stijl nemen in diepte en waardigheid toe; de gewigtige gebeurtenissen, welke niet alleen *Europa* schokten, maar ook zijn eigen lot zoo zeer verbitterden, moes-

ten eenen dichter, van eene zoo levendige verbeeldingskracht, en van een zoo fijn gevoel als MELENDEZ, meer dan ooit zwaarmoedig stemmen. Voeg hierbij de lezing van wijsgeerige werken der buitenlanders, welke toen in *Spanje* nog eene zeldzaamheid waren, en waarin MELENDEZ bijzonder behagen schiep, en men zal zich over de veranderde rigting zijner muze niet langer verwonderen.

De zoetsappige zanger van *Batilo*, van welk dichtstuk wij vroeger gewaagden, spreekt eene geheel andere taal in zijne Oden, als hij krachtig de onstandvastigheid der fortuin aanklaagt, den troost der vriendschap op prijs stelt, en zich zelven en anderen, door hoop en redenering, tot het doorstaan van lijden bemoedigt. De Ode *Aan de Hoop* en die *Aan zijne Boeken* herinneren in toon en vorm HORATIUS, zoo zuiver zijn de *sapphische strophen* gebouwd; zoo mannelijk de denkbeelden uitgedrukt. De lezing van het heerlijke dichtstuk: *Aan de Zon*, kan niet anders dan den lust tot vergelijking opwekken met de wijze, waarop andere dichters, bij andere volken de schoonheid en pracht van dit gesternte poogden te beschreven; vele hebben het beproefd, weinige zijn er in geslaagd. Ik bepaal mij slechts tot de twee meesterstukken, die mijns achtens, met de oden van MELENDEZ in kunstwaarde gelijkstaan, de *Aanspraak aan de Zon*, in OSSIAN'S *Karthon*, door BILDERDIJK'S meesterlijke vertaling ten onzent algemeen bekend, en den *Zang aan de Zon*, van den Zweedschen zanger TEGNÈR. En toch, welk een verschil tusschen deze! Eene hopelooze melancolie kleurt de voorstelling bij OSSIAN; een hoog verheven, maar echt christelijk denkbeeld ligt bij TEGNÈR ten grondslag; MELENDEZ bepaalt zich voornamelijk bij het schilderen van de werking der zon op de zigtbare natuur, zonder zoo hoog te stijgen als de Zweed, en zonder de sentimenteliteit, men vergeve ons het woord, van den *pseudo*-OSSIAN, of wil men niet liever van BILDERDIJK zeggen? - Minder gunstig is MELENDEZ geslaagd in zijne *Ode aan de Sterren*; doch waartoe al zijne stukken opgesomd, alsof het doel onzer korte schets niet reeds lang bereikt was? Slechts vergunne men mij nog gewag te maken van zijne overheerlijke Ode: *Aan mijn Vaderland, in zijne burgeroorlogen*. De liefde voor zijnen ongelukkigen geboortegrond, die bij den Spanjaard inzonderheid zoo sterk spreekt; de smart over diens lijden; de verontwaardiging over de onruststokers, stemmen in dit gedicht te zamen, om de grootheid der ellende, de behoefte aan hulp en de mogelijkheid van redding op eene den Spanjaard waar-

dige wijze in het licht te stellen; hadde hij kunnen weten, dat de jammeren toen nog eerst begonnen!

De kunstgenooten van MELENDEZ, wier lotgevallen met de zijne ook groote overeenkomst hadden, CIENFUEGOS, IGLESIAS, FORNER, en onder de vroegere DIEGO GONZALEZ, DE NORONA, DE SAMANIEGO en zoo vele andere, zouden in eene uitvoerige letterkundige geschiedenis eene afzonderlijke beschouwing verdienen; maar thans moet ik mij bij de algemeene aanmerking bepalen, dat zij, bij meerdere of mindere mate van talenten, meest alle dezelfde rigting volgden in het beoefenen der oude Spaansche poëzij, in het veroordeelen van den geest hunner eeuw, en in de zucht om dien, zoo veel zij vermogten, te verbeteren. Ware het doel slechts met woorden bereikbaar!

Onder alle vrienden van MELENDEZ, heeft echter niemand, zich meer algemeene bekendheid verworven dan LEANDRO FERNANDEZ DE MORATIN, eerst in 1828 te *Parijs* overleden. Hij wijdde zich hoofdzakelijk aan de tooneelpoëzij, en wel aan het blijspel, waartoe de persoonlijke omgang met den beroemden Italiaanschen blijspeldichter GOLDONI voorzeker niet weinig heeft bijgedragen. Hij stond dan ook in zeer naauwe betrekking met de meeste Italiaansche dichters van zijnen tijd, en was medelid van het bekende genootschap *Degli Arcadi*, te *Rome*, hetwelk zich ten doel stelde de studie der poëzij, op het voetspoor der voorvaderen, met een nieuw leven te bezielen.

Ongelukkig stelde DE MORATIN zich niet de eigenaardige Spaansche tooneelpoëzij der 17de eeuw ten voorbeelde, of zocht van LOPEZ DE VEGA en CALDERON te leeren, hoe hij voor Spanjaarden schrijven moest, maar volgde MOLIÈRE, GOLDONI en andere buitenlanders, met wier werken hij op zijne langdurige reizen bekend gemaakt werd, en sloeg daardoor, mijns bedunkens, eenen geheel verkeerden weg in. Al zijne stukken, hoe zuiver van stijl in de gesprekken, en hoe hoog zij ook in der tijd geroemd zijn, hebben iets onaangenaam droogs. Het puntige en levendige van MOLIÈRE zoekt men daar te vergeefs, en het is den Spanjaarden, die hij ten tooneele voert, bijna aan te zien, dat zij niet tot het volk behooren, voor hetwelk CALDERON schreef. Het is zoo, de tijden waren niet weinig veranderd, en de onheilen onzer dagen lokken in *Spanje* zeker den lust voor het blijspel niet bijzonder; maar hoe komt het dan, dat MELENDEZ den lezer aangenaam bezig houdt en somtijds verrukt, terwijl DE MORATIN hen koel laat en meestentijds verveelt? Maar het voegt ons misschien niet, over eenen dichter een beslis-

send oordeel te vellen, dien zijn volk eenmaal heeft bewonderd.

Zijn volk? Mag men dit zoo noemen, wanneer de gunst van GODOY, den vredevorst, hem alleen moest staande houden? Immers toen deze viel, zonk DE MORATIN met hem, en zijn toestand werd derwijze rampzalig, door het verlies van al zijn vermogen, dat hij eens op het punt stond door den hongerdood een einde aan zijn leven te maken. Zóó erg liep het nog wel niet; maar het bewijst toch, op welken zwakken grond de populariteit van onzen blijspeldichter steunde. Kan men het der natie euvel duiden, dat zij eenen dichter niet hoogschatte, die in de zoo stormachtige jaren van 1808 tot 1817, niet anders voor haar ten beste had, dan vertalingen van MOLIÈRE'S: *Ecole des Vieillards* en *Le Médecin malgré lui*? Men behoeft zeker niet te vragen, of DE MORATIN zijn volk en zijnen tijd begreep. Daar hij in de staatkundige partijen geen deel nam, en nergens in *Spanje* rust vond, begaf hij zich eindelijk naar *Frankrijk*, waar hij den overigen tijd van zijn leven schijnt doorgebragt te hebben. Een groot gedeelte van zijne werken schijnt tot heden niet uitgegeven te zijn, ofschoon het misschien te wenschen ware voor zijnen roem, dat deze het licht zagen, omdat zijn glans als tooneeldichter toch begint te verbleeken, terwijl men zegt, dat in zijnen overigen arbeid vele bewijzen van geleerdheid, gezond oordeel en vernuft te vinden zijn.

De beroemdste der Spaansche letterkundigen van onzen tijd is voorzeker *Don* FRANCISCO MARTINEZ DE LA ROSA, wiens naam in de staatkundige geschiedenis van de laatste jaren dikwerf genoemd is, en die zelfs in dit oogenblik zijnen post als gezant te *Parijs*, met de betrekking van minister te *Madrid* verwisseld heeft. Maar zijne politieke loopbaan ligt geheel buiten onzen kring van beschouwing; het moge voldoende zijn, slechts aan te merken, dat hij, als in 1789 geboren, nog geenszins onder de ouden van dagen gerekend kan worden. Als vurig patriot stond hij steeds in zijne jeugd bekend; hij droeg zelfs de wapenen tegen NAPOLEON, en had deel aan het ontwerpen der *Constitutie* van 1812. De heldhaftige verdediging van *Saragossa*, en de moedige zelfopoffering der gade van den ten tijde van KAREL V beroemden PADILLA, waren de onderwerpen, die eerst zijn poëtisch vuur deden ontvlammen, en het mag tot een bewijs van de hartstogtelijke liefde der Spanjaarden tot het tooneel verstrekken, dat men het laatstgenoemde stuk te *Cadix* ten tooneele voerde, in weêrwil van al de ijsselijkheden van het bombardement, dat de

stad bedreigde. Het kon niet anders, of een man als hij moest in ongenade bij het hof vallen, toen het absolutisme zegevierde. Gevangenis en ballingschap waren hem beschoren, gelijk aan meest ieder' zijner uitstekende landgenooten. Zijne reizen buiten'slands gaven hem veel gelegenheid tot opmerking en ontwikkeling, en letterkundige bezigheden hielden hem gedurende dit tijdvak onledig, totdat hij in 1831 naar zijn vaderland terugkeerde, en sedert dien tijd, zoo als bekend is, een levendig deel aan de staatkundige gebeurtenissen genomen heeft.

Of dit openbare leven eene andere plooi aan zijn letterkundig karakter heeft gegeven, is mij onbekend, daar mij geen latere arbeid van hem is onder de oogen gekomen, dan die vóór 1831 is uitgegeven, en hoe weinig van de vele geschriften des mans wordt dan nog in het buitenland genoegzaam verspreid, om een gegrond oordeel te kunnen en te mogen uitbrengen?

De verdiensten van den hooggeplaatsten Spanjaard, omtrent de letterkunde van zijn volk, worden in zijn vaderland hoog geschat, en bepalen zich niet alleen bij het uitgeven zijner eigene werken, daar hij ook veel heeft bijgedragen tot de regte kennis en beoordeeling van den arbeid van vroegere en latere Castilische Zangers, in zijne aanmerkingen, gevoegd bij zijne poëtica, waar hij zich als een fijn kunstregter moet doen kennen. In hoeverre hij hierin alweder HORATIUS en BOILEAU als onovertrefbare meesters eerbiedigt, moge daaruit blijken. Zijne gedichten behooren grootstendeels tot de tooneelpoëzij; maar het leer- en lierdicht vinden in hem geenen ongelukkigen beoefenaar. Over het algemeen kan men na het lezen zijner lyrische poëzij oordeelen, dat eene zuivere taal en een gladde versbouw meer bij hem gelden dan diepte of oorspronkelijkheid der gedachten. Men is in *Spanje* gul met den naam van Lierzang; maar indien gloed van verbeelding, hooge vlugt van gedachten en stoutheid van uitdrukking de onmisbare vereischten van eenen lierzang zijn, dan kunnen de meeste stukken van DE LA ROSA dien naam niet dragen. Wanneer het beschouwen der *Alhambra* geene andere aandoeningen in zijne ziel opwekt dan eene aansporing tot zinnelijk genot, zoo als in een zijner liederen het geval is, dan is zeer zeker het onderwerp niet naar waarde behandeld, en kruidt geene andere geestigheid zijne blijspelen dan de laffe scherts, die in de meeste zijner puntdichten voorkomt, dan kan men geene hooge gedachten van zijne komische muze voeden.

Veel nederiger is de plaats, welke ALBERTO LISTA in de maat-

schappij bekleedt, maar veel schitterender ook de rang, dien hij onder de dichters inneemt; men houdt hem zelfs voor den besten lierdichter van den tegenwoordigen tijd. Zijne studie en zijn levensloop zijn geheel Spaansch. Hij bezocht de akademiën, en beoefende de wetenschappen in den daar bestaanden omvang, deelde het lot van ballingschap met bijna iederen edeldenkende, vestigde zich na 1820 te *Madrid*, gaf aldaar onderscheidene tijdschriften achtervolgens uit, en staat nog heden, althans stond vóór twee jaren, aan het hoofd van een tijdschrift. Hoe zelden hoort men zijnen naam noemen!

LISTA is een bewonderaar van HORATIUS, wiens Oden hij meestal overgezet of nagevolgd heeft. De tijd der overzettingen is voor *Spanje* nog niet voorbij. Zijne oorspronkelijke stukken bevatten gewijde poëzij, lierzangen en minnedichten. Een godsdienstige gloed verwarmt ontegenzeggelijk de eerstgenoemde, al zijn zij sterk door het catholicisme gekleurd. *De Dood van* CHRISTUS inzonderheid munt door kracht van taal in hooge mate uit, en is verre van een flaauwe nagalm te zijn van bijbelwoorden, zoo als te dikwerf bij ons het geval is. Onder zijne overige lierzangen munten *De Morgen* en de *Lijkzang op* MELENDEZ VALDES bijzonder uit, voor wien hij in het minneen herdersdicht verre moet onderdoen.

Een' der beroemdste namen draagt QUINTANA, de geleerde kenner van de geschiedenis en letteren zijner natie. Ook hem dreef de ongunst der tijden eenen tijdlang uit huis en have, en sloothem zes jaren in boeijen; maar dit lot hadden zij dermate gemeen onder elkander, dat het bijna overtollig wordt, het afzonderlijk te vermelden. Als dichter staat hij, door eenen heerlijken lierzang, *Aan de Zee*, bekend, waarin een geheel andere geest heerscht dan in het wereldberoemde slot van BYRON'S *Childe Harold*, maar toch naast hetzelve eene plaats verdient. Niet minder dichterlijk vuur gloeit er in zijn *Aan Spanje*, 1808, en in het *Op de invoering der Koepokinenting in Amerika*, waar de tegenstelling zijner landgenooten van vroegeren tijd, als boden des doods met die uit onze dagen, als brengers van leven, niet ongepast wordt uitgewerkt. Voor het overige berust zijn roem grootstendeels op zijne werken in proza, bijv. *Levens van beroemde Spanjaarden*, en op zijne uitgave van *Bloemlezingen uit de Spaansche Dichters van alle tijden*, met zeer gewigtige aanteekeningen. Zijne tooneelpoëzij schijnt niet zeer de aandacht tot zich getrokken te hebben, en bestaatook slechts in eenige treurspelen, die mij geheel onbekend zijn.

Diegenen, welke ik tot heden heb aangestipt, behooren

alle tot de bewegingspartij, en hebben de wrange, zoowel als de zoete vruchten, van hun streven ingeoogst. Nog meer hunner op te noemen, zoo als: GALLEGO, DE MORA, ANGEL DE SAAVEDRA, zoude het denkbeeld niet verhelderen, hetwelk men van dien kant zich van de Spaansche dichters te vormen heeft, en weinig meer behelzen dan het reeds gezegde, onder andere namen.

Maar ook de tegenpartij, de dienaars van geestelijkheid en absolutisme, hebben, of hadden althans vóór weinige jaren, hunne woordvoerders onder de dichters, en ook zij hebben regt in een overzigt niet voorbijgegaan te worden. Onder hen onderscheidt zich inzonderheid DE ARJONA, in 1820 overleden. Hij bekleedde eenen aanzienlijken post als geestelijke te *Sevilla*; zijne geleerdheid, en wel inzonderheid zijne kennis van het Grieksch, maakten hem tot een voorwerp van bewondering onder zijne landgenooten. Zijne twee dichtstukken, *De Bouwvallen van Rome en De roem van Spanje*, verstrekken hem tot eer, en bewijzen, dat priesterdwang en strenge kerkelijke zin op zich zelve alleen den geest nog niet aan boeijen leggen. Minder smaak zal men voorzeker in den zang, *Op den Dood van* KAREL III, hebben. Als lierdichter mag men hem niet met stilzwijgen voorbijgaan.

Veel minder waarde hecht men aan de dichtstukken van ROLDAN en DE CASTRO, welke geene verdere melding verdienen. Terwijl deze als geestelijken of stille burgers zich buiten alle aanraking met den geschokten staat, des verkiezende, konden houden, zonder groote bevreemding op te wekken, ontmoeten wij in DE ARRIAZA eenen vrijwilligen aanhanger van het absolutisme. Hij haatte evenzeer de Franschen, als hij de Cortes verfoeide, en volgde steeds getrouw de vanen van FERDINAND. Men moet bekennen, dat hij zijne belooning daarvoor heeft ontvangen, althans tot op 's vorsten dood leefde hij in groot aanzien en overvloed te *Madrid*. Van zijne latere lotgevallen is mij niets ter ooren gekomen. ARRIAZA is misschien de vruchtbaarste van alle hedendaagsche Spaansche dichters. Men vergelijkt hem zelfs met LOPEZ DE LA VEGA; dit is echter zeer overdreven, vooral daar hij zich alleen als lierdichter onderscheidt. Zijn talent is geenszins gelijk; dat getuigt zijn gezang *Op den slag van Trafalgar*, in hetwelk men den Spanjaard eenige grove uitvallen tegen *Engeland* niet ten kwade zal duiden; dat bewijst *de Voorspelling der Pyreneën*, in 1808, waarin zijne verontwaardiging over het gedrag van NAPOLEON jegens FERDINAND zich in krachtige verwen lucht geeft. Met geen minder genoegen leest men zijn' *Lof van den Dans*, hoe geheel anders het onderwerp moge wezen. Zijne

boertige stukken toonen echter, dat de meer verhevene soorten van poëzij meer in de rigting van zijnen geest vallen.

Op dit oogenblik, terwijl wij dit schrijven, schijnt de Spaansche muze nagenoeg geheel te zwijgen. Jonge, hoopvolle dichters worden althans niet genoemd, als men den zeer betreurden, vroeg overleden' ESPRONCEDA uitzondert, en den vreemd klinkenden naam HARTZEMBUSCH niet nader kent. Onder de Spaansche letterkundigen, welke zich te *Parijs* bevinden, maakt zich DE OCHOA eenige vermelding waardig, door den ijver, welken hij, in het beoefenen der Spaansche letterkunde, aan den dag legt.

In hoeverre kan men hieruit een oordeel in het algemeen over de Spaansche dichters afleiden; in welke verhouding staan zij met de vroegere dichters hunner natie? In welke betrekking staan zij tot het overige *Europa*? Welken invloed oefenen zij op hunne eigene natie uit? Om deze vragen te beantwoorden, zal het echter noodig zijn het oog op *Italië* te vestigen, en den toestand der poëzij, in dit weleer zoo gezegende zuster-schiereiland van *Spanje* met gelijke trekken te schetsen.

Gaarne zouden wij ook *Portugal* in deze beschouwing opgenomen hebben; maar wat leverde het op, of liever, wat zou men van een volk zeggen, waarbij een ongehoord letterkundig feit kan plaats hebben? Men vond namelijk het beroemde dichtstuk van CAMOËNS, de glorie van *Portugal*, in zoo hooge mate gebrekkig, dat een zekere AGOSTINHO DE MACEDO zich in 1814 vermeten durfde, CAMOËNS door een stuk van zijn maaksel te verdringen, dat hij *Het Oosten* titelde, en eerst regt de grootheid der Portugezen zou doen uitkomen. Moest dan de bittere klagt van CAMOËNS zelven, over de flaauwheid zijner landslieden, in al wat letteren betreft, nog in onze eeuw op nieuws geregtvaardigd worden? Misschien zou het onbillijk zijn, de geheele natie naar de dwaasheid van MACEDO te beoordeelen; maar waar zou men eenen goeden maatstaf vinden, om de bijna onbekende letterkundige verdiensten van een zoo diep gezonken volk behoorlijk te waarderen?

(*Vervolg en Slot in een volgend Nommer*.)

De zusters.

(*Vervolg van blz.* 375.)

VI.

Er is een leeftijd, waarin het ouderlijk, huis der dochteren te eenzelvig, te ernstig, te eng wordt; waarin zij onwillekeurig wenschen eene eigene woning uit te zoeken, in te rigten, te bestieren, al doen aangeborene schaamte en aangeleerde beschaving haar den oogenblik der vervulling van dat verlangen geduldig, getroost, gedwee te moet zien. We hebben het verschijnsel bij de zwakte opgemerkt; slaan wij het in onbelemmerde uitdrukking ook bij de sterkte gade. Eigen baas te zijn, als het volk kort en kernig zegt, is niet maar de bede, is behoefte voor de ontwikkeling des jonkmans, wiens kracht en moed hijgen om de wijde wereld in te gaan; wien de maatschappij voor zijne begaafdheden onafhankelijkheid belooft; die zich bewust, is dat hij slechts leerde gehoorzamen, om te kunnen gebieden!

Arme HENDRIK VAN OUDENHOVE!

‘Vóór ruim twee jaren gepromoveerd,’ als zijn vader van hem zeide, in het gesprek met het hoofd van het huis OVENS EN ZOON; ‘nog jong,’ als de man, die het secretariaat te begeven had, er op volgen liet, zat hij daar in zijn studeervertrek. Eene achterkamer der ouderlijke woning, waren hare vier wanden met boeken bekleed, van de hooge Ter Burgsche zoldering af tot op het versleten Smyrnsche vloertapijt toe, een paar vakken tegenover de beide vensters van den kleinen tuin uitgezonderd, in welke de afbeeldingen der vermaardste VAN OUDENHOVEN'S uit de zeventiende eeuw de betere dagen

des geslachts herinnerden. Het begon avond te worden, en de stralen der zonne weerden op die ure uit de bibliotheek het sombere, dat haar anders iets huiveringwekkends gaf; doch welke voorwerpen, door hare breking op de roode overgordijnen, die weleer grootmoeders zaal hadden opgeluisterd, vrolijker, milder werden getint; HENDRIK zelven deden zij 't niet. Het voorhoofd in de palm der regterhand geleund, hield hij, zijne oogen op het papier geslagen, dat zijn lessenaartje schier bedekte; - viel het vaalbleek zijner wangen aan een ziekelijk gestel, of aan eene neêrslagtige gemoedsstemming toe te schrijven? Hij zag op, - de pen ter hand, staarde hij of de gedachte komen wilde, dat hij haar grijpen mogt; iemand, die zulke oogen had, kon van vernuft noch gevoel misdeeld zijn; - weêr zuchtte hij. Eensklaps, achteruit stoof de leuningstoel; drie schreden, - welk eene ranke gestalte! - en hij greep in den blinde ter welbekende plaatse een welbekend boeksken van eenen der planken. Het was zijne dissertatie, die hij zoo goed als van buiten kende, van het eerste blad tot de drie of vier voorlaatste, en juist die sloeg hij op: een vers, hem door eenen zijner jongere akademievrienden gewijd, eene voorspelling!

Weêr schoven de koperen rolletjes van den stoel, over den laatsten zweem van wol, waarop het tapijt nog boogde; weêr zat hij voor het velletje postpapier, en lagchende, als iemand die kiespijn heeft, schreef hij uit het boekske af, schreef hij verder, wat ge lezen moogt als ik, indien ge met mij over zijnen kroezen krullekop henen, de bewegingen zijner pen volgen wilt:

‘Die Themis in den bloei der jaren
Reeds offert, waardig hare altaren;
  Die geestdrift huwt aan onderzoek
U zal voor redding de onschuld prijzen,
U zal de faam een' zetel wijzen
  Bij HUIG DE GROOT en BIJNKERSHOEK!’

‘Opgewonden standje! dat ge mij zaagt, nu ik dezen brief met uwe laatste logen beginne. Ge gaaft der Muze den zak, al verraste mijne jeremiade u in de vallei van *Vaucluse*, of op het graf van VIRGILIUS; want wat weet ik het, waar *Vetturini* en mijmerlust u al heenvoeren? In ernst, AREND! ge hebt de beste partij gekozen, de wereld te gaan zien, eer gij hier om eene hoogleeraarsplaats hengelt. Hengelen toch zul je moeten, trots al je fortuin; voor niemendal is onze Amsterdamsche

TALLEYRAND, ook niet tegelijk onze eerste hengelaar! Om op uwe ‘onschuld” en uwe ‘faam” te wachten, jongen! *il faut avoir longue haleine*! H. VAN OUDENHOVE, A d v o c a a t , staat nu al langer dan twee jaren aan den post van de deur, maar och! dat schelletje gaat zoo zelden over. En als het dat dan nog doet, welk eene onschuld roept mijne verdediging in! Ge zoudt mijn' brief wegwerpen, als ik er u verslag van deed; poëtiseer eens over geldsnoeijers, huisbrakers, moordenaars, de corveën, die wij *pour l'amour de Dieu* waarnemen. Stomp denken en lam schrijven, dat kan men zich voor cliënten, die óf alles loochenen, wat middagklaar bewezen is, óf zoo schapig bij het eerste verhoor bekennen, dat er geen' glimp aan het feit te geven valt. Zie niet zuur, AREND! om die liefhebberij de wet te ontduiken - hoe kunnen vrij anders naam manken? Een correctioneel gevalletje, een huistwist, ten gevolge dat de jeneverflesch niet lang genoeg vol is geweest, om zoowel het wijf als den vent te doen indommelen, die geven een loffelijke vermelding in den *Volksbode*; maar dat is ook al de pret die ge er van beleeft. Het zijn de groote deugnieten, die de groote reputaties bezorgen; *que voulez vous qu'on y fasse*? Interessante questies van anderen aard? die vertrouwt men slechts aan de vermaardheden van het vak, - van mijne gansche familie heb ik nog maar drie leden bediend. De eene kreeg het met zijn' buurman te kwaad, over de verhooging van eene schutting; partij is dol op perziken, en zijne boomen hadden loten geschoten, anderhalve hand lang. ‘Eene enkele plank meer op de negen,” zul je zeggen; maar mijn neef wil om den dood het uitzigt op de kaptafel van zijn' achterbuurtjes niet verliezen. *Entre nous*, hoort ge? want kreeg partij er de lucht van, zijne dochters verhuisden morgen, en uit was mijn geding. Het tweede, maar als ge, na het verslag van die eerste misère, dat van de tweede en derde nog noodig hebt, om te begrijpen, welk een lamzalig leven ikleide, dan zijt ge de snuggere bol niet meer, wien ik zijn uitstapje naar het Zuiden gaarne gunde, daar ik me vleijen mogt, hem eens als een' flinken kerel weêrom te zullen zien, - en dien ik toch benijdde, tot tandeknarsens toe. Ik heb je daar eene schets van mijne werkzaamheden gegeven; neem er eens naar af, welke mijne uitspanningen kunnen zijn Lezen is een groot genot, maar lees eens altoos! Partijen? Ik sla uit den aard, als ik papa en mama zich er voor kleeden zie, of zij nooit meer uit waren geweest; mijne moeder, heb ik weleens gehoord, ver-

‘veelde zich ook altijd in zulk goed gezelschap!” De sociëteit, het kransje met mijne collega's? zij bewaren het vonkje vernuft, dat er in mij zit, voor uitgaan; maar om het aan te wakkeren tot vlam, dat eischt eenen anderen adem. De Fransche comedie! drie avonden in de week leun ik, 's winters, in het *parterre* tegen de stookplaats, en kom slechts ontevredener te huis; *la Camaraderie* heeft mij in 't voorjaar drie slapelooze nachten gekost! Ik heb *sympathie pour les beaux rôles*; ik zou er door mij zelven, door mij zelven alleen willen komen; maar die, haast had ik geschreven, vervloekte relatiën, - ik heb eene walg aan intrigues, en ik solliciteer! AREND! wees niet te hard in je oordeel; bedenk dat je geld hebt, dat je vrij man bent. ‘Een goed huwelijk,” spot je, ‘bah!” zeg ik.’

Uit heeft ons kijkje over den schouder.

De deur van HENDRIK'S studeervertrek ging open; papa trad binnen, een briefje in de hand.

‘Eene invitatie, jongenlief! eene invitatie van OVENS, om over acht dagen op *Lindenhof* te komen dineren; - je hebt zeker mevrouw ingepakt; - ik wed, dat je bovenaan staat, op de voordragt der kandidaten;’ en de man wreef zich in de handen van pleizier. ‘Ik heb mij moeten verontschuldigen, om het partijtje bij den dijkgraaf, weet je; maar voor den secretaris *in spe* heb ik aangenomen, aangenomen van ganscher harte.’

‘Maar, papa!’ viel HENDRIK in.

‘Maar, jongenlief! zul je dan nooit leeren begrijpen, dat men alles in de wereld ligter weigeren kan, dan een diner bij een' man, wiens invloed men behoeft? Mevrouw OVENS zou 't je nooit vergeven, als ze op mijnheer VAN OUDENHOVE gerekend had, en mijnheer VAN OUDENHOVE kwam niet!’

‘Och! die naam!’ mompelde HENDRIK tusschen de tanden.

‘Die naam is het laatste, wat mij van vroegere grootheid overschiet,’ hernam de vader half somber, half wigtig; - ‘het is een historische naam, HEIN! in de regering van *Amsterdam*! - maar je kunt er meer partij van trekken dan ik - in den bloei van 't leven - met je nobele figuur - wat zeg je?’

Onwillekeurig viel HENDRIK'S blik op de laatste regelen van den begonnen' brief, en stilzwijgend schudde hij, bij de zinspelende, bij de uithoorende vraag zijns vaders, het hoofd; doch VAN OUDENHOVE had nog meer op het harte.

‘Een lief meisje, die LOUISE OVENS, hè, HEIN! - eene mooije blondine, wat fier, maar dat mag ik wèl.’

‘Zoo, Pa!’

‘Zoo, pa! alsof je 't niet even goed gezien hadt als ik.’

‘Toch niet, papa! ik heb haar inderdaad naauwelijks opgemerkt.’

‘Hoe negentiendeëeuwsch jongeluiachtig. HEIN!’ en VAN OUDENHOVE nam van verontwaardiging eens een snuifje. ‘Dat maakt visites in een huis, om een' post te krijgen -’

‘Waarlijk, niet met mijn' wil,’ viel HENDRIK in.

‘En wat zou je dan willen, jonge heer! zou je dan willen leven van de lucht? 't Is waar, ik doe mijn' pligt slechts, als ik zorg en zwoeg; ik doe mijn' pligt slechts als huisvader; maar ik zou weleens willen weten, hoe jij je er door zoudt helpen, als ik je morgen eens ontviel? Toegegeven, de kinderen uit mijn tweede huwelijk zijn maar je halve -’

‘Papa!’ deed HENDRIK hem ophouden, ‘God verhoê, dat het gebeur'! maar de kleinen hebben mij nooit iets misdaan, en buitendien 't zijn ook uwe kinderen; zij dragen onzen naam -’

‘o MARIANNE,’ zoo heette VAN OUDENHOVE'S tweede echtgenoote, ‘o MARIANNE,’ zeî hij, ‘heeft gelijk, als ze beweert, dat je, zoo goed als ik, den familietrots hebt, maar een beetje anders genuanceerd dan den mijnen, - den trots van uwe moeder, zegt ze.’

‘Mama beklaagt zich toch niet?’ vroeg HENDRIK.

‘Over jou, jongenlief? och neen! - een beetje voorkomender, een beetje vriendelijker misschien, mag zij je wenschen, meer in je eigen belang dan in het hare; maar anders, als ooit eene tweede moeder haren man weinig lastig is gevallen met klagten over de kinderen uit zijnen eersten echt, dan is zij het!’

Papa OUDENHOVE scheen af te wachten, wat jongenlief antwoorden zou; maar HENDRIK nam het voor notificatie aan, en volgde vaders voorbeeld, door eene wijle het stilzwijgen te bewaren. Wij zullen ons die pauze ten nutte maken, om u over de beide huwelijken des ouden heers eenige vereischte inlichtingen mede te deelen.

VAN OUDENHOVEN'S eerste echt was een kansspel geweest, dat boven verwachting geslaagd mogt heeten - voor hem altoos. Een wilde jeugd en zijne studiën hadden hem geld gekost, zonder dat menschenkennis of geleerdheid hem voor het verlies van de helft zijns vaderlijken erfdeels schadeloos stelden; - daar viel zijn blik op eene meer dan bemiddelde weeze, van overouden naam, maar die dreigde weg te kwijnen aan dezelfde kwaal, die hare ouders vroeg ten grave bragt. Val er der teringzieke MARGARETHA niet hard om, dat zij zich verbeeldde te worden bemind; VAN OUDENHOVE was de eerste, die zwoer, dat hij haar lief-

had; hoeveel gretiger leende zij het oor aan dien eed, dan aan het kwaad, dat verre verwanten, dat haar harpagon van een' voogd, van hem vertelden! Hij, VAN OUDENHOVE, zou belangziek zijn! Al had zij geaarzeld hem te nemen, dat zij niet deed, de onverschilligheid, waarmede hij er genoegen in nam, dat, bij haar kinderloos overlijden, het grootste gedeelte van hare fortuin door hem weder zou worden uitgekeerd; de verzekering, die hij haar ongevergd gaf, dat het steeds aan hare keuze zou staan, deze, schier met uitsluiting van zijn' persoon, aan de kinderen uit hunnen echt te vermaken, zouden geëindigd hebben met haar over te halen. Vijf jaren lang was zij met hem gehuwd; of die echt haar ten minste vijf jaren geluks had gewaarborgd! Helaas! de uren uitgezonderd, die zij met HENDRIK aan hare knieën, die zij bij het wiegje van SUZE, het jongere zusje van dezen, sleet, was haar huwelijk eene lange teleurstelling. De teringzieke had behoefte aan omgang naar den geest, en wat kon deze zijn bij VAN OUDENHOVE'S nulliteit? Van zijne zijde, wat was de tonne gouds, die zij hem aanbragt, waardig, als hij er geen genot van hebben mogt? Een buitentje, om den wille harer wankele gezondheid gekocht, verkeerde in eene plaag door de jagt- en vischvermaken, welke het hem opleverde; het verblijf in stad was voor haar dezelfde verlatenheid, ten zij ze zich optooide voor feesten, welker vermoeijenissen haar duur kwamen te staan. ‘Die man had nooit die vrouw, die vrouw had nooit dien man moeten nemen,’ zeiden beurtelings beider kennissen, terwijl zij voortgingen bij iedere verlooving den bruidschat te wegen, en den mond slechts volhadden van: ‘welk eene goede partij!’ Dat zij MARGARETHA gezien hadden op haar sterfbed, die VAN OUDENHOVE een derde haars vermogens vermaakte, terwijl zij haren twee kinderen de beide overige derden naliet, die hem zijne huichelarij vergaf!

Voor een' man van zijne beginselen verdiende, na een achtof negenjarig weduwenaarsschap, zijne tweede verbindtenis geen' anderen naam dan dien eener dwaasheid. MARIANNE was noch aanzienlijk, noch vermogend; MARIANNE was jong, zeer jong, - ach! dat MARIANNE te gelijk zoo schoon, zoo verleidelijk schoon was geweest! Gouvernante van SUZE geworden, had zij zich minder om de opvoeding van het meisje bekommerd, dan om de verovering des vaders, en deze was haar gelukt. Hoe de Zwitsersche, in den eersten tijd van haren echt, naar lust den staf zwaaide; hoe partijen werden aangelegd en uitnoodigingen ver-

kwist, opdat zij als gelijke mogt worden ontvangen in de kringen, wier toongeefsters haar in den beginne van verre lieten staan, haar later slechts schoorvoetend te moet kwamen; hoe de eene Rus voor, de andere Rus na, uit den effectentrommel van VAN OUDENHOVE sprong! De publieke opinie sloot vrede met zijne keuze; de *morgue* onzer weledelgeborene vrouwen moest zijne gade wel ‘een heel lief mensch’ vinden; MARIANNE bood hem haren eersteling aan, die anders op hem geleek, dan de bleeke HENDRIK, dan de zuurziende SUZE. Ach! dat ik daar van die kinderen sprak! Het was of VAN OUDENHOVE'S voorhoofd rimpeliger werd, hoe ranker zij opwiessen; zoo de meesters HENDRIK'S vorderingen prezen, als zijnen leeftijd verre vooruit, dan zag hij zwart, zag hij zuur. Een instituut, een pensionaat, waren spoedig welkome afleidingen voor die bronnen van ergernis; - als de oudsten jaarlijks in de vacantie te huis kwamen, vonden zij een broêrtje of zusje meer. Het ware over te komen geweest, voor hen, meen ik, als papa met ieder kind maar niet knorriger was geworden. Het moest hun zonderling schijnen; maar het zonderlingste van alles volgde later. Onder den indruk der verwachting van het vijfde kind uit zijnen tweeden echt deelde hij HENDRIK, die op het punt stond naar *Leyden* te vertrekken, vele vermaningen mede, en werd aangedaan en schreide. ‘Jongenlief!’ snikte hij, ‘ik waarschuw je welmeenend; - ik waarschuw je bij ondervinding.’ HENDRIK'S eerbied voor zijnen vader vergunde dezen niet voort te gaan. ‘Och, HEIN!’ sprak hij, ‘ik beroep mij liever op je liefde dan op je eerbied; houû je genoeg van je vader, om het hem te vergeven, als hij, bij eigene verliezen, een deel van je vermogen inboette...?’ En VAN OUDENHOVE had niet durven opzien, voor het hem uit den mond zijns zoons toeklonk: ‘Vader! is dat van SUZE veilig?’ - ‘Ja, jongen!’ - ‘En kan ik van het overschot van het mijne nog studeren?’ - Het was andermaal beaamd. ‘Laat ons dan nooit van het overige meer spreken, papa! ten zij uwe omstandigheden zich verbeteren.’

Eer wij terugkeeren tot het paar in het studeervertrek, heb ik mijnen lezer nog de verzekering te geven, dat de vader maar al te gaarne dien wensch van zijnen zoon had vervuld. Het vroeger medegedeelde onderhoud tusschen beiden bewijst, dat hij zelfs verder gegaan was, en al het gezag had hernomen, met welks verlies hem de inlichting over zijnen achteruitgang bedreigde.

‘Als ik straks zeî, jongenhef!’ begon de heer VAN OUDENHOVE weêr, ‘in mijn' tijd zou ik geene visite bij OVENS, bij iemand

hebben gemaakt, of ik had, vóór mijne laatste buiging, het gansche vrouwentimmer des huizes op mijn duimpje gehad. Zelfs nu nog ontgingen mevrouw, met de delicate constitutie, en MIMI, met hare bolle wangen, me niet, al vond ik LOUISE -'

'Eene mooije blondine, papa!' hernam HENDRIK glimlagchende.

'Eene zeldzaam mooije blondine; je zult zien, dat ik gelijk had, als je op *Lindenhof* dineert; wees vooral....'

'Wat, papa?'

'Oplettend jegens, haar, een beetje voorkomender, een beetje vriendelijker dan....'

'Dan mama mij vindt,' viel HENDRIK, schier schamper, in.

Maar VAN OUDENHOVE, die gedurende de pauze tot het besluit scheen gekomen, nu of nimmer zijn wit te beschieten, kreunde zich aan zulk eene kleinigheid, als dien minder eerbiedigen toon over eene tweede moeder, niet; VAN OUDENHOVE voer voort:

'Jongenlief! verkijk je kans bij haar niet; zij staat schoon, zeg ik je!'

'Maar, lieve Hemel! papa! wie al heeft dat secretariaat niet te begeven! - Mijnheer OVENS, dien znen winnen moet door belofte van vrijheid van handel; - mevrouw OVENS, welker delicate constitutie men verpligt is allerinteressantst te vinden; - mejufvrouw LOUISE OVENS, in wie ik eene zeldzaam mooije blondine moet huldigen: - MIMI, zeî u niet, dat de kamenier zoo heette? MIMI misschien op den koop toe!'

'HEIN! je wilt me niet verstaan; LOUISE OVENS, verzeker ik je, LOUISE OVENS, de eenige dochter, onder maar drie kinderen van schatrijke ouders, heeft meer te begeven dan tien secretariaten: hare hand en haar -'

'G e l d !' smaadde HENDRIK, zoodat zijn vader groote oogen opzette; - slechts als zijn zoon millianair was geweest, zou VAN OUDENHOVE dien toon niet gek hebben gevonden.

'Geld, jonge heer! geld!' hernam hij, terwijl HENDRIK, in gedachten verzonken, voor zich zag, 'geld, waardoor men een rustig leven leidt; geld, waardoor men zeker kan zijn, zich met respect te zien bejegend; - geld, waardoor men vele vergrijpen kan goed maken; - geld, de god van onzen tijd!'

Het was, of die laatste woorden den zoon wakker schrikten uit zijne mijmering.

'Vader?' vroeg hij ernstig, en VAN OUDENHOVE spitste zijne ooren, want papa was de alledaagsche titel; maar als het vader klonk, dan was HENDRIK'S gemoed warm; 'vader! op het eerste gezigt af, louter om des gelds wille, heeft u mij LOUISE toegedacht -

maar gelooft u dan waarlijk, dat dit alleen genoeg zou zijn, om haar en mij gelukkig te maken?'

'Geluk? HENDRIK! geld is er de eerste voorwaarde van; ik zou weleens iemand willen zien, die gelukkig was zonder geld!'

'Papa!' voer de zoon voort, die moed vatte, ten gevolge van het ontwijkende in het laatste antwoord; 'we zijn door uw gekscheren - ik hoop, dat het niet meer was, - op een ernstiger onderwerp geraakt, waarover ik mijn hart sinds lang lucht wilde geven; heeft u tijd, heeft u lust, om mij aan te hooren?'

Van verbazing nam VAN OUDENHOVE een snuifje; 'biecht op, HEIN!' zeî hij op bemoedigenden toon

'Het zijn minder gevoelens dan gedachten, papa! Ik heb nu twee jaren lang, schier dag aan dag, in dit studeervertrek gezeten, en zonder veel zaken, als u weet. Lusteloos mijmerende, met de hand onder het hoofd, zag ik dan die beide schilderijen weleens aan -'

'Een M i e r e v e l d t , een S c h a l k e n ,' viel VAN OUDENHOVE in, of er een vreemde voor stilstond.

'Minder om der meesters wille, papa!, dan om dien der mannen, welke zij schilderden, dan om onze betrekking. -'

'Het waren ook vader en zoon, HENDRIK!'

'Maar die in omgekeerde verhouding tot elkander stonden, als wij, papa! - in omgekeerde verhouding, als ik ten minste gaarne staan zou,' en een vlugtig rood tintte de wangen des jongelings voor een oogenblik, en met bewogene stem voer hij voort: 'Die goede grijsaard, van wien onze opkomst dagteekent -'

'Mis, HEIN! mis! de VAN OUDENHOVE'S waren schildknapen van grave FLORIS in de XI^{de} eeuw!'

'Doch die afkomst is zoo zonneklaar niet te bewijzen, papa! als dat HENDRIK JANSZ. VAN OUDENHOVE in het begin der zeventiende eeuw, maar een bemiddeld burger was, die op het *Water* woonde, in het huis, dat drie leliën in den gevel had, en in de wandeling *het Schild van Frankrijk* heette; - wiens vader het nieuwe geloof was toegedaan geweest, en die er met dezen velerlei vervolging voor had geleên; - die aandeel nemen durfde in de uitrusting voor de vergeefsche togten om *de Noord*; - die vermogend werd door den goeden uitslag der Compagnie van verre; - die tot bewindhebber der Oostindische werd verkozen; - die op het kussen kwam - en die hart in het lijf had,

om in den raad zijne meening te zeggen, prins MAURITS mogt zuur zien of niet.'

'Het Huis van *Oranje* moest niet vergeten, wie wij geweest zijn,' zuchtte VAN OUDENHOVE.

Intusschen rigtten zich de oogen van zijnen zoon, van de schilderij van MIEREVELDT, op welke het levenslustige hoofd van den goeden grijsaard tegen den donkeren achtergrond symbolisch uitkwam, naar die van SCHALKEN. Op deze troft ge noch huisgewaad, noch kalotje aan; op deze zaagt ge een man, die den middelbaren leeftijd had bereikt, maar wiens gezigt minder uwe aandacht tot zich trok, dan de tallooze krullen, die van zijne kruin tot op zijne schouders kronkelden; dan het fluweel en de zijde, waarin hij was uitgedost; dan het bijwerk en het verschiet.

'Onze voorzaat, uit de dagen van WILLEM III, vergat het zelf,' begon HENDRIK weder; 'als gunsteling van den prins grondvestte hij ons geslacht, in de regering der stad, ten koste van de beginselen, die zijn vader op het kussen bragten, en welker voorstaan er dezen met meer eere deden afbonzen, dan ooit de nakomelingen des zoons wegdroegen, hoelang zij het ook hebben bekleed.'

'Hoe!' riep VAN OUDENHOVE verbaasd, verontwaardigd.

'Vader! uwe verwondering bewijst, helaas! wat ik zeide; bewijst, op welk een verschillend standpunt wij staan. Als die beide mannen van den wand op ons konden toetreden, dan zou u geen' moed genoeg hebben, den grijsaard de hand te geven, daar zoo iemand u om al uwe posten brengen kon; - dan zou ik met schaamte moeten bekennen, dat ik met den gunsteling van WILLEM III slechts te zeer het verloochenen, het prijsgeven mijner overtuiging gemeen had; maar tevens wenschen dat de oude zijne hand op mijn hoofd wilde leggen, zeggende: 'het verledene zij vergeven; van nu aan, beter u!'"

'Jongenlief! jongenlief!' riep VAN OUDENHOVE, 'dat stilzitten maakt je hypochondrisch; een uitstapje zal je goed doen; - ik woû, dat je acht dagen op *Lindenhof* bleeft; - LOUISE -'

'Vader!' borst HENDRIK uit, 'heb ik dan vergeefs voor u mijn gemoed blootgelegd; vergeefs willen zeggen, dat u onze afkomst maar een middel van aanbeveling houdt, terwijl die mij van lieverlede helderder wordt, als verpligtingen opleggende; wilt ge, kunt ge mij dan niet verstaan? Och, lach niet; ik houde u uwe laauwheid, uwe laagheid, - vergeef mij, vader! - ik houde u alles ten goede, want in uwe jeugd wis-

selden de staatsliên van kleur als van hemd, want de eeden volgden elkander op bij den dag....'

'In mijne jeugd, jongeheer! vermaakte men zich wat meer, dan tegenwoordig; in mijne jeugd deed men, als men de wereld gezien had, eene goede partij -'

'Vader!' zwoer HENDRIK, 'ik, die mij zelven al verfoei om ons solliciteer-systeem, ik zal mij ten minste er voor wachten, die gruwelen de kroon op te zetten, door eene vrouw te nemen om haar geld.'

'Ik wenschte, dat WILLET hier ware,' dacht VAN OUDENHOVE, in zich zelven, terwijl hij zijnen zoon met groote schreden de kamer op en neêr zag gaan; 'er mag bij zulk een monomaan' niets worden verzuimd.'

'God beware er mij voor!' vervolgde de zoon, zijner overtuiging lucht gevende, terwijl hij zich op de regterleuning van zijnen armstoel kruiselings neêrzette. 'God doe het mij duidelijk worden wat ik doen kan, wat ik doen mag, om mij van den last, die mij verlamt, te bevrijden! Ware ik alleen in de wereld, ik zoude mijne behoeften weten te regelen naar mijne verdiensten; het is de hoeksteen der onafhankelijkheid! Het mogt me goed, het mogt me slecht gaan, in alle omstandigheden zou ik mij zelven de getuigenis mogen geven, mij gedragen te hebben als een' man, als een' man, die om lief noch leed huichelt, maar zoo veel in hem was, het zijne bijdroeg, tot vooruitgang van zich zelven en zijnen tijd!'

'Jongenlief! je delireert!' zeide VAN OUDENHOVE.

'Vader?' vroeg HENDRIK, terwijl hij zich voor hem plaatste en het beven zijner stem zijne aandoening verried; 'vader! de menschen zeggen, dat u mijne moeder om haar geld heeft getrouwd; antwoord mij, niet op die vraag, want ge blijft mijn vader! maar antwoord mij, gedachtig dat we elkander hierboven hopen weêr te zien; is u met haar gelukkig geweest?'

VAN OUDENHOVE, onwillekeurig getroffen, streek met zijne hand langs zijn gezigt; VAN OUDENHOVE schudde het hoofd; - maar opstaande, maar de kamer verlatende, zeide hij in zich zelven:

'Wat moet er van worden, als de geest des tijds, als de litteratuur van den dag, zulke tooneelen doet voorvallen tusschen vader en zoon?'

Die onschuldig schuldig-verklaarden!

VII.

Op den Spoorweg tusschen *Amsterdam* en *Rotterdam*, die toen nog slechts tot *Haarlem* reikte, die nog een nieuwtje was, schoof de conducteur de vensterkens van eene der *chars-à-bancs* langs, en stiet het deurtje open en kwam binnen.

'Ha! ben jij er,' zeî een schommel ran eene jufvrouw, welker omvang den man in zijne bewegingen belemmerde, 'ik ga altijd maar op het hoekplaatsje zitten;' zij scheen een heele habitué, - 'ik mag die halsbrekerij niet zien, dat moest anders worden ingerigt.'

De conducteur zei geen dankje voor de humaniteit, maar deed zijn best haar niet op de teenen te trappen!

'Mijnheer!' rigtte hij het woord tot eenen jonkman, die op de tweede of derde bank over de jufvrouw zat.

En deze haalde een paar snippers geel papier uit zijnen vestzak, terwijl hij op een meisje wees, dat naast hem had plaats genomen.

'Juist!' zeî de dikke jufvrouw in zich selve; een uitroep, die niets anders beteekende dan dat zij het geraden had, dat dit paar bij elkander hoorde; om haars hoekjes wille was zij zelve de laatste van alle passagiers opgestapt.

Intusschen had de conducteur den jonkman de snippers teruggegeven, na er een stukje van te hebben afgescheurd - voorbij halfweg werd het onderzoek toen herhaald - en zeide andermaal: 'Mijnheer!' tegen iemand, die zeeöfficiers-montering droeg.

'Ik zwalk al van stuurboord naar bakboord,' hernam deze zoekende, maar vond eindelijk het scheurpapier toch, en wees op zijne beurt zijn gezelschap aan in een preutsch juffertje, dat eene paarsche voile droeg.

'Juist,' mompelde de opmerkster op nieuws, toen ook hij zijne snippers terugkreeg, en het dus bleek, dat ook dit paar tot *Haarlem* zou worden meêgestoomd; 'juist,' zeî ze, maar volgde de bewegingen des conducteurs niet verder; - uit de weinige woorden, welke zij vroeger de leden van het eene paar met die van het andere had zien wisselen - want hooren doet men op den spoorweg, op twee banken afstands, niet - begon zij te gissen in welke betrekking deze tot elkander stonden! En hare verbeelding schoot vleugelen aan, als die der meeste vrouwen gewoon is te doen op dat punt, en och ja! er werden twee huwelijken uit die vier jongeluî: 'de zeeöfficier had een goed oog op het bleeke meisje in den zwaren rouw, en de jonk-

man, die er zoo vrolijk uitzag, zou dat proper dingetje den mond wel uit de kerkplooi brengen; - juist! juist!'

Niet te haastig, schommeltje! niet te haastig.

WILLEM OVENS, want hij was het, die het eerst zijne gele snippers had voor den dag gehaald; WILLEM OVENS alleen verkeerde in eene stemming, die haar vermoeden eenigzins regtvaardigde; doch wat er in zijn harte omging, gold waarlijk het meisje aan de zijde des zeeöfficiers niet. LOUISE had hem overreed, hoe weinig hij hare vriendin ook kende, ANNE GRAEVESTEIN af te halen, om haar op *Lindenhof* te brengen, en zijn lievlingsros, voor den karikel gespannen, was dien ochtend den *Kolveniersburgwal* opgedraafd, om fluks voor de woning van Mevrouw de weduwe ACKERMAELS ongeduldig stil te staan. En het kabinetsstukje van eene neepjesmuts had hem op de zaal gelaten, daar Nicht ELSABÉ zoo vroeg niemand ontving; - liever, had hem de deur van dat vertrek slechts geopend, om hem aan te dienen; DOORTJE was hem te moet gekomen, tel moet gezweefd. Wat drommel had er aan hem gescheeld, dat een mooi meisjesgezigt hem zoo beteuterd had gemaakt; dat hij zich maar links van zijne vergissing had hersteld, toen het lieve kind hem had ingelicht: 'dat hare zuster fluks gereed zou zijn.' Hij vroeg het zich zelven af, en DOORTJE stond hem weder voor den geest; zijne bruine kijkers tintelden, als zag hij andermaal, hoe hare blonde lokken eenen hals overschaduwden, die, om weêrgâloos blank te blijken, geen zwart floers behoefde, - o die blaauwe oogen, wat had hij er gaarne lang, gaarne diep in gezien! Maar hij had niet gedurfd - slechts zich zelven bekende hij 't! - WILLEM OVENS, die anders voor een' stoutert plagt door te gaan, had zich gedragen als een schaapshoofd; - voor het meisje van zestien jaar had hij schroom, eerbiedigen schroom gevoeld! Schroom? had hij haar dan niet uitgenoodigd: 'och! u moest meê buiten komen!' - en zij, ze had den wijsvinger van de kleine hand zoo schalk opgeheven, lagchende: 'Ongenoode gasten...' Lagchende, hoe fraai stond dat lachje aan die lippen, als kersen zoo rood en zoo frisch! Een kus.... WILLEM OVENS had er alles voor willen geven, en echter DOORTJE was verpligt geweest hem de hand te reiken, opdat hij niet zoo vreemd van verre mogt staan, toen zig ANNE vaarwel zeî; was verpligt geweest dit te doen, eer hij het waagde, haar de zijne te biên. Een kus - zie, terwijl WILLEM OVENS er aan dacht, had de trein op halfweg stilgehouden; maar wat had hij het gemerkt, als Jufvrouw GRAEVESTEIN hem niet had getikt, daar DIRK GOEMANS hem andermaal dezelfde vraag deed?

ANNE kon zich niet weèrhouden te meesmuilen bij den bok, dien hij, antwoordende, schoot; zij had hetzelfde gezigt gezet, toen hem, in den karikel, na eene lange pauze, de naïve betuiging was ontsnapt:

'- Ik wist niet, dat u zulk eene lieve zuster had.' -

'Zoo!' zeî DIRK GOEMANS, 'zoo!' en schreef de dwaasheid, die WILLEM hem over de droogmaking van het *Haarlemmermeer* wilde doen slikken, aan zijn baarschap toe, en besloot niet verder te vragen; - hoe den zeerob de vreeze vermaakte, die hij op aller aangezigten, bij de minste ongewone beweging des wagens, las! Liever was het hem geweest, in een notendop op den oceaan te dobberen, de onmetelijke afgrond om hem heen, maar *hij* aan het roer; liever zeg ik, dan in zulk eene kast te zitten opgesloten, 'het valluik potdigt' - maar bang wezen, maar aan gevaar gelooven, wat weet Janmaat er van; wien vertelde hij ooit, dat hij het deed - eer het voorbij was? 'BETJE! daar gaan we!' riep hij zijn nuffig zusje toe, bij eenen stoot, als de weg van zijne geboorte af, de kwade hebbelijkheid had te geven, een hebbelijkheid, die toeneemt, of hij ieder maandje' een jaar ouder werd. - 'BETJE! daar gaan we,' en hij mogt, om den indruk, dien zijne woorden maakten, van het gansche gezelschap alleen een jongsken lijden, dat bloosde noch bleekte bij zijn uitroep; dat hem stokstijf in het gezigt zag, en een oogenblik later zeide: 'Mis, Mijnheer! u blijft!' DIRK GOEMANS wist niet, hoe hij het had; al de weêrzin, dien de *fancy-dress* van het jongeheertje hem straks inboezemde, was verdwenen. 'Mevrouw!' kon hij zich niet weêrhouden tot de moeder van den knaap te zeggen: - 'Mevrouw! als die krullebol varen wil, stuur hem dan naar *Medemblik*; er steekt een hachje in!' Dank zijner epauletten, ergerde Mevrouw zich aan de gemeenzaamheid niet; 'slechts was West-Friesland zoo ongezond,' zeî ze; 'slechts bood onze Marine over het algemeen zoo weinig vooruitzigt op bevordering aan, al was Mijnheer nog zoo jong, en toch reeds....' 'Toch pas Luitenant,' hernam DIRK GOEMANS, en verdedigde, voor de ik weet niet hoeveelste maal, het klimaat derstreek, waarin een der wakkerste menschengeslachten opwast, en liet het andere onderwerp maar moedeloos glippen. Hij deed het te eerder, daar de koene knaap intusschen van de bank was gewipt, daar het jongsken hem vroeg, wat hij kennen moest, om adelborst te worden. DIRK GOEMANS had de helft nog niet opgenoemd, - daar waren zij al aan de provisionele station.

De schommel was *of course* de eerste van alle passagiers den wagen uit; maar de juistheid harer opmerkingen gedurende de eerste

helft van het traject, werd door de geschetste houding der paren, onder het afleggen der tweede, zoo zeer in twijfel gesteld, dat zij een oogenblik kijkens over had, om te zien, waar zij bleven. Ei, - geheel onjuist was hare gissing dan toch niet geweest; zij behoorden bij elkaâr: uit het gewoel der menigte kwamen WILLEM OVENS en ANNE, en de zeeöfficier met het nufje, zamen den hoek om; maar wie waren de derde twee, welke hen vergezelden, en wat beduidde de lijfknecht, die voor het zestal uitsprong, als had hij de beenen om een' duit? Ha! het waren grootere luî, dan zij hen had aangezien; eene élégante calèche stond gereed, om hen af te halen; de koetsier reed op, de knecht sloeg de treê neêr - en het derde paartje, dat, schoon smaakvol, toch eenvoudiger gekleed was dan de andere; het derde paartje, dat schier van verre stond, zou het thans niet met eene buiging afscheid nemen, zou het niet te voet zijns weegs gaan? 'Juist,' zeî schommeltje; maar weêr bedroog zij zich. WILLEM OVENS was zoo drok in de weer; WILLEM OVENS rigtte het woord beurtelings tot ANNE en tot het nufje, en beider kopjes knikten: 'ja! knikten: gaarne!' en zie, daar stegen zij alle zes in en op; daar zaten zij, de laatstgenoemde meisjes op de achterste bank; de derde, de onbekende jufvrouw en DIRK GOEMANS op de voorste; WILLEM OVENS naast den koetsier op den bok, en de derde, de ongenoemde heer, in den bak, naast den lijfknecht; tik, zeî de zweep, en weg stoven zij. Weg, maar niet zoo vlug, of ons schommeltje, dat hen nastaarde, had gezien hoe de heer uit den bak zijn' *vis à vis*, het juffertje toeknikte, en in welk paartje zij zich ook dien ochtend bedrogen had, *dat* vrijde; zóó had haar *jan* haar aangezien, eer zij hem zeven kinders schonk, eer zij wat zwaar werd! En den ganschen dag was zij gelukkig in de gedachte aan het paartje, gelukkig in de herinnering; schommeltje! wees het lang, wees het spoedig in de vrijerijen van uw kroost - ik wil wel een beetje voor u inschikken, als ik u op den wagen weêrzie!

WILLEM OVENS had de leidsels van den koetsier overgenomen, en papa's bemind tweespan, - de merries met de beerenklaauwen - voelde het aan de hand, hoorde het aan de stem, wie haar mende - daar waren zij de *Groote Houtpoort* uit; daar draafden zij de laan in; waarom bedwong hij hare drift, waarom weêrhield hij haar? Och, ge zoudt het niet vragen, indien ge, als hij, de stralen der zon hadt zien dansen door het donkere gebladerte; indien ge als hij in het bosch de weelde hadt gesmaakt der ure die den ochtend niet meer behoort en toch ook nog

geene middagstraagheid heeft; - waarin het windje door de takken suizelt en met de twijgen stoeit, een oogenblik voor het zich ter ruste vlijt, waar het mos het zachtste is; waar het gebladerte het langste geurt! En dan, WILLEM moest eens omzien, eene enkel maal, en alweder en dikwijls eens omzien naar den jonkman, dien hij er slechts noode in had doen stemmen plaats te nemen in den bak, en die daar nu toch zoo goed en zoo genoegelijk zat, de oogen op zijn meisje geslagen, oogen, als WILLEM er zoo gaarne op DOORTJE zou hebben gevest, om welker wille het hem geene zier schelen kon, of de lieve die blikken beantwoordde, of hare kijkertjes neêrsloeg. Onwillekeurig knikte bij dat omzien WILLEM den onwilligen gast van tijd tot tijd eens toe, en bekommerde er zich zie dat niet om, wat deze wel van hem denken zou. Intusschen vielen de merries met de beerenklaauwen weêr in den draf, en andermaal hield hij haar indáár waar de lommer het zwaarste is, waar de slingerpaadjes uitlokkendst zijn, waar het op vollen middag schemert. En zie, WILLEM had zich, verbeeld al heel heusch te wezen, toen hij aan de station niet wilde toestaan, dat de schilder - want dat was de jonkman in den bak - zijn meisje - maar die betrekking riedt ge reeds lang - dat hij haar naar een optrekje aan den Heemsteêschen weg brengen zou, eer hij LOUISE op *Lindenhof* les kwam geven in het teekenen naar de natuur; - hij had zich verbeeld beleefd te wezen, zeg ik, en toch, hoe anders dacht hij er nu over! De vista's inglurende, wist hij wel, dat niemand ter wereld hem in de plaats van den jonkman had overgehaald van de wandeling met zijn meisje af te zien, al was *Bloemendaal* drie malen verder geweest, al had een onweder hem bedreigd! Een enkele vogel kweelde nog in de doorzigtige duisternis; bij eene kronkeling des wegs, kwam in het verschiet eene bank aan het licht; verderop zou er nog wel een veiliger, eene vrijere wezen; o poëzij der eerste liefde! - maar reeds waren zij *den Hout* uit, en het meisje draaide haar hoofd om, ten einde het optrekje aan te wijzen.

Het hijgen der merries gaf hare verbazing te kennen, hoe het den jongen heer kon invallen te eischen, dat zij draven zouden door het zware zand, terwijl zij straks op den - schulpweg niet hadden mogen loopen; maar gelukkig was het hekje van den tuin der huismanswoning, waarvoor zij mogten stilstaan, niet verre meer. Een vlaskop, die voor hare opene deur met eenen krulhond lag te spelen, keek eens op naar het mooije ‘spul,’ maar speelde fluks weder voort; geene vrouw schoot

uit het voorhuis toe; waren zij teregt? Stellig, uit het kamperfoeliepriëeltje kwam eerst een wolkje rooks, en toen, een kort eindje, en met dat kwam een oud burgerman op zijne vilten pantoffeltjes te voorschijn, die zich ijlings omkeerde, zoodra hij gezien had wie in het rijtuig zat, wie hem van verre zoo vriendelijk had toegeknikt. En vrouwlief vologde uit het gezegde kamperfoeliepriëel, en repte zich vader vooruit, neen, stond een oogenblik stil, om te zien, of zij in de verbazing ook steken had laten vallen van de kous, waaraan zij zoo rustig te breijen zat. Eer een van beide de klink van het hekje konde opligten, was de lijfknecht al uit den bak gesprongen; was het portier al opengemaakt, en der dames dankzeggende voor de eer van het geleide, wipte het meisje de trede af, - in de armen van den schilder.

‘Tot van avond,’ zeî ze, en wilde oom en tante - want dat waren de burgerluidjes, die hunne koetjes op het drooge hadden, tot het huren van een optrekje toe wilde tante en oom goeden dag zeggen; maar eerst eischte de minnaar een' kus. En al deed WILLEM OVENS op hetzelfde oogenblik de merries met de beerenklaauwen keeren, toch zag hij, hoe anders de lieve wegdook bij het afscheid nemen van den schilder, dan bij de welkomstgroete harer verwanten, en, ‘*chacun son tour*,’ mompelende, terwijl LOUISE'S leermeester thans plaats nam in het rijtuig, deed hij der hijgende merries weldra de afgunst ontgelden, waaraan hij bij dien kus ter prooi was.

‘Als ik op mijn' ouden dag hier een buiten kon hebben met een pensioen van een duizend gulden of tien,’ zeî DIRK GOEMANS, ‘dan was het nog der moeite waardig te varen!’

‘Om, als de oom van mijn meisje, op sloffen voort te schuiven, mijnheer?’ vroeg de schilder.

‘En met den bril op den neus,’ liet ANNE GRAEVESTEIN er op volgen; ‘in de Courant van een' slag te lezen, waar u niet bij was geweest?’

‘Voeg er dan, om den jammer te voltooijen,’ zeî de zeerob, ‘maar een schot kleinkinders van mijne zuster bij, hè, betje?’

Het nufje zag voor zich, en het nufje zweeg.

‘We spreken allemaal,’ zeî de schilder, ‘van een' ouden dag op het land, en we vergeten, dat de oude dag gewoonlijk twee dingen mist, waardoor het landleven eerst genoegelijk wordt: goede beenen en goede oogen.’

‘Schort het niet daaraan?’ vroeg ANNE, ‘dat wij h e t l a n d

in onze gedachten verwarren met de rust? - maar hoe kom ik zoo pedant?'

Inderdaad, DIRK GOEMANS keek haar aan, of zij een boek was; slechts de schilder had de heuschheid: 'Toch niet!' te zeggen, had de grootere beleefdheid de gedachte te ontwikkelen, ten bewijze dat zij door hem ten minste begrepen was. Maar zie, eer hij het halverwege had gedaan, rolde het rijtuig reeds op nieuw over de straatsteenen van *Haarlem*; en den afgebroken' draad weder aan te knoopen, toen zij den *Overveenschen* weg opreden, toen men weder spreken en hooren kon, dat moge in menige didactische vertelling geschied zijn, in de wezenlijke wereld, in de natuur gebeurde, gebeurt het niet. Op, gingen de parasols en in het gâslaan van het spel van licht en schaduw op ANNE'S belangwekkend gezigt vond de schilder ruime vergoeding voor het gestoorde gesprek. De middagwarmte had haar verpligt het rouwfloers ter zijde te ligten, en al zagen zijne gescherpte kunstenaarsoogen, in den zweem van kleur die hare wangen tintte, eer een blijk van vermoeijenis dan van levenskracht, schoon was zij, een weinig streng misschien, maar toch schoon! Luttel oogenblikken later, en de duinen, die zoo even van verre glinsterden, teekenden zich thans duidelijk tegen de dijnzige lucht af, de woudpartijen langs hare hellingen en aan haren voet vormden zich tot allerlei groepen; - de villa's onzer geldaristocratie kwamen voor den groene uit; - hoe de schilder het ANNE aanzag, dat zij opmerkte, dat zij genoot!

Dáár stond de calèche voor den slagboom van *Overveen*; - dáár week deze - daar draaide het rijtuig den hoek om naar *Bloemendaal*. 'Zachtkens rijden,' vroeg ANNE, en WILLEM hield in. 'De plaats van Dezen,' en 'de plaats van Genen,' of 'plaats en overplaats, allebeî van --' ciceroneerde ons nufje, en DIRK GOEMANS mogt zich beroemen eene zuster te hebben, die *Amsterdam* om *Haarlem* wist weêr te vinden, van *Heemsteê* af tot *Velzen* toe, - al vergiste zij zich een paar malen, de schilder wenschte te zeer, dat ze zwijgen mogt, om haar teregt te wijzen; - ANNE geloof ik, hoorde haar niet eens. Dieper haalde zij adem, als voelde zij zich eerst daar bevrijd van de benaauwdheid der ziekenkamer in het huis haars vaders, van de borstbeklemming, waaraan zij in nichts ELSABÉ'S woning ter prooi was geweest. Blijde zag zij om zich, waar het leven in al zijne liefelijkheid aanlacht; eene frissche, eene bloeijende, eene vrolijke natuur! Er was den vorigen dag een gewenschte regen gevallen, en het geboomte hief zijne veêrkrachtige toppen, hief

zijne glanzig groene blaêren, weêr gretig naar het welkome zonnelicht op. Frisch waren de grasperken, of de luchte voetjes der lente er nog over dartelden; volbloeid de rozen, of de zomer ze winden woû door het donkere haar. Een oogenblik rijdens tusschen kreupelhout, ten einde de afwisseling het genot verhoogen mogt, en dáár glooide de grond het hooge duin af, het diepe dal in; daar wist de blik niet, wat hij het eerst, wat hij het langst genieten zou, óf de heerenhuizinge boven, óf het feeëneiland beneên; daar gloeiden ANNE'S bruine oogen van verrukking, toen het verschiet op de stad haar hield geboeid. Eerst omving zij het met een' enkelen opslag; toen werden hare gedachten velerlei, als de kleurschakeringen van het landschap zonder wedergâ; eindelijk zag zij van de aarde op naar den hemel, en hare wimpers werden vocht; maar hoe zacht WILLEM reed, het schouwspel was voorbij; - geloof het niet van den indruk, dien het op haar gemoed maakte.

Een korte rid nog, en *Lindenhof* lag voor hen; de lijfknecht opende het hek, en LOUISE stond in den zuilengang aan de trappen, verbaasd, wie toch de derde heer zijn mogt, die in de calèche medekwam; teleurgesteld, toen het bleek, dat het slechts haar teekenmeester was.

'Ah! *ma chère*! ge zult wel gefatigueerd zijn,' heette het tot ANNE; 'maar, WILLEM! is dat uitblijven!' kreeg broederlief; DIRK GOEMANS werd op eene pretentieuse reverentie onthaald; BETJE moest zich met een: 'welkom buiten!' vergenoegen.

Schoot de schilder er dan over?

Hij zou het gedaan hebben, als WILLEM hem niet bij de hand had genomen. Zonder van den rid naar den Heemsteeschen weg te reppen, zeî hij:

'Jufvrouw OVENS, mijnheer VAN VEEN!'

'Vergeef mij,' herstelde LOUISE hare lompheid; 'maar we zijn oude kennissen,' - en weg huppelde zij, ANNE en BETJE meêtroonende; 'WILLEM! neem jij bij de heeren de honneurs waar!'

'Malle meid!' klonk het haar na.

Mevrouw OVENS - we zijn binnen, merkt ge, en onze dames hebben heur toilet gemaakt, -mevrouw OVENS had ditmaal haren gasten eene welkome verrassing voorbereid: spijt *reumatisme*, spijt *tic*, was zij wel! Hoe kon het anders? zulke interessante logé's: *la belle pianiste* en een zeeöfficier! Uit haren fauteuil gerezen, wees zij hun, op den arm van den laatste leunende, den weg - het was de tweede verrassing, - niet naar de eetzaal, niet eens naar den koepel, neen, naar de *charme*

van de plaats, waarop zij het déjeuner had doen gereed zetten, in de open lucht! Het is waar, de dag was er warm te over voor; maar echter, *quel risque* voor haar aandoenlijk gestel; ‘uw papa’ zeî ze tot DIRK GOEMANS, ‘zou 't mij niet permitteren; pardonneren moet hij 't mij toch!’ Weinige schreden wandelens, en zij waren er: eene linde breidde hare lommer uit over een terras, dat in het duin hoog genoeg was aangelegd, om de kronkeling des wegs aan uwen voet te zien, en welks westzijde door de helling zelve voor allen togt bleek beschut.

‘Hier is mijn hoekje,’ zeî mevrouw; ‘een lief gezigt, niet waar? *Mes amis! rafraîchissez-Vous*!’

De op het terras gebragte tafeltjes boden er gelegenheid toe; een paar knechts maakten het den gasten gemakkelijk; onder de geurende linde waren vleesch en vruchten, waren wijn en water een dubbel genot. En echter, wat zou de schilder zich gaarne met eene enkele bete, met eene enkele teug hebben vernoegd, als hij zijn schetsboekje voor den dag had durven halen; als mevrouw OVENS niet zijne gastvrouw was geweest. ANNE GRAEVESTEIN lachte zoo schalk, toen zij, naar WILLEM omziende, dezen gewaar werd, terwijl hij DIRK GOEMANS bescheid deed, op de toast van den zeerob: ‘Als je een liefste hebt, dan jou liefste, WIM!’ driftig stiet de zoon des huizes aan; vocht en glas spatte en scherfde om hem heen. Het zou een *croquis* hebben kunnen worden, VICTOR ADAM waardig, vooral door het *suprême dédain*, waarmede LOUISE op de cabaret-scène neêrzag; maar VAN VEEN kende mevrouw OVENS te wèl, om niet te vreezen, dat ze zijn gedrag indiscreet zou noemen, en toch de *esquisse* behouden. - En zag hij dan niet, welke karikatuur zij zelve opleverde, omgeven, omzwierd, omstrikt, gepelerind en gefichud en geshawld, door allerlei opschik, waarmede ge de winkelkast eener modiste hadt kunnen vullen; zag hij niet welk eene karikatuur zij opleverde, zeg ik, tegen dien stillen duinachtergrond, veeltintig zilverzand, slechts hier en daar door de uitstekende boomwortels bruingeaderd? Waarlijk, ik weet het niet; maar indien hij de kunstbloemen in hare lokken, indien hij de halssieraden, welke FÜRSTENHAUPT en DAMMERVAL beter wisten te waarderen dan hij; indien hij hare dwaasheden dien dag eens had voorbijgezien, om den wille der heuschheid, waarmede zij hem als gast ontving, zoudt ge minder van hem houden?

‘Mijnheer VAN VEEN!’ brak Mevrouw OVENS de stilte af, die ten leste het gedruisch van het tafelgereedschap en de daaronder gevoerde gesprekken verving. ‘LOUISE zal heden van u leeren zien; - accompagneer mijne gasten op het duin, en dîneer later met ons. -’

‘Verpligt, mevrouw! - wat de wandeling betreft, ik zal gaarne van de partij zijn; maar u weet, over een paar uren wacht men mij op *Bronstêe*, verpligt dus voor de eer -’

‘o Mijnheer VAN VEEN!’

En mevrouw OVENS rees op, als was de *charme* van de plaats geweken; andermaal leunde zij op den arm van den zeeöfficier.

‘WILLEM!’ vroeg zij, toen ze weder in de gezelschapskamer waren gekomen, en hare gasten zich, *bon gré, mal gré*, op hunne vertrekken voor de geïmproviseerde wandeling kleedden; ‘WILLEM! *mon enfant*! hebt ge aan mijne depêches gedacht?’

Journalen, couranten en brieven, mama! het pak ligt op uwe bureau.

‘Dat belooft ten minste een uurtje, waarin ik mij niet vervelen zal.’

En terwijl mevrouw OVENS zich in deze verdiepte, waren hare gasten de plaats af, den weg langs, het dorp uit, het duin opgegaan; LOUISE, den forschen arm van DIRK naauwelijks aanrakende - WILLEM met ANNE, - de schilder, - och, arme! hij had wel zoo beleefd moeten zijn, - tot de ongezellige gezelligheid van het nufje gedoemd! Maar de glooijing verkeerde schier in steilte, maar de weg werd naauw, en de heeren sprongen vooruit, der dames de hand reikende, bij het klimmen; hoe de zeerob het stuivende zand verwenschte, waarop de voet geen' vat had, zeide hij. Één blinkert was bestegen, doch de zee daarom nog niet te zien: ‘hooger!’ riep de schilder; ‘eerst omgekeken, als we daarginder zijn.’ En ons nufje gleed achteruit, maar WILLEM, die boven haar was, stoof het kind met eenen sprong op zijde, en reikte, haar om de middel optillende, het blozende ding aan DIRK GOEMANS toe; als hij dat DOORTJE had mogen doen, hoe gaarne zou hij haar naar boven hebben gedragen! ‘Vergun mij,’ vroeg VAN VEEN, - en waarom het verheeld, dat de oplettendheid ANNE streelde? - ‘vergun mij,’ terwijl hij den doek, dien zij tot nog toe op den arm had gedragen, haar om den hals knoopte, - en weêr een blinkert was onder de knie. ‘Als de volgende nu de hoogste niet is, dan geef ik er den brui van,’ zeî de zeerob, terwijl hij met zijnen eigenaardigen gang opschoof; ‘zoo je me uitlacht, WILLEM! kom aan boord, en ik zal *revanche* nemen;’ maar greep er niet minder gretig de hand om, dien de flinke jongen hem bood, waar het helmkruid nog glibberiger was dan het zand zelf. ‘En nu, mijnheer VAN VEEN!’

riep LOUISE, - want boven waren zij - ‘denk aan wat u mama beloofd heeft: leer ons zien!’

Een oogenblik verliep, eer de schilder antwoordde; toen hij oceaan en landschap, en landschap en oceaan beurtelings had gadegeslagen, zeî hij:

‘Alsof men van een' dichter eischte: leer ons voelen!’

Het woord vond weêrklank in het gemoed van ANNE, die tot geen' prijs den indruk, door het schouwspel op haar gemaakt, zou hebben ontleed, ten behoeve van derden; maar zich gesterkt gevoelde, om den last des levens, hoe zwaar die zijn mogt, te dragen, als was de eeuwigheid haar in die zonnige zee veraanschouwelijkt!

‘Een schip! een schip!’ riep de zeerob.

‘Waar?’ vroeg WILLEM.

En DIRK GOEMANS strekte den wijsvinger uit, en wees, waar een wolkje ten zuiden aan de kim opdoemde; vruchteloos staarde WIM.

‘Zie, jufvrouw GRAEVESTEIN!’ zeî de zeerob.

‘Och, mijnheer!’ was haar antwoord, ‘begrens me die oneindigheid niet!’

‘Jufvrouw OVENS!’ had de schilder de onvoorzigtigheid aan te merken, op DIRK GOEMANS wijzende; ‘daar heeft u het zien, dat men leeren kan, - hier heeft u het voelen, dat niet te leeren valt!’

En hij zag naar ANNE GRAEVESTEIN op.

‘Zoo, mijnheer VAN VEEN!’ zeî LOUISE spijtig.

‘Versta mij wèl,’ voegde hij er bij, zich naar het landschap keerende; ‘u te doen opmerken, hoe leelijk het werk van menschen is, in tegenoverstelling der schepping van God; - de loodregte lijnen dier fabrijkgebouwen, in het verre verschiet bij voorbeeld, vergeleken met de golvende glooijing der duinen aan onzen voet; of de roode daken en witte muren van gindsche huizinge, naast den suizelenden sluijer in de graangewassen over de aarde gespreid, wie zou schilder wezen, die het niet kon? Maar wie ook zou, dusdoende, uwen smaak niet beleedigen, alsof gij die aanwijzing behoefdet? Als u van zien spreekt, ik weet het, dan bedoelt u iets hoogers, dan verlangt u geene verklaring, waarom de kronkeling van dat water het oog verrukt, - waarom de blik die gretig volgt van voor-, tot midden-, tot achtergrond, - hier wegschuilende onder het boschje, en daar te voorschijn springende bij de hut; neen, dan wilt ge leeren zien, welke schikking van voorwerpen, welke schakering

van kleuren, indruk maakt, en waardoor die dat doet; maar geloof mij, het valt met den vinger niet aan te wijzen, ten zij men het zelf voele; het is gave, het wordt niet geleerd.'

'*Auch'io son pittore*!' zag ANNE hem aan, maar wachtte zich wel het te uiten.

'Acht mij niet aanmatigend,' voer hij voort, 'om die teregtwijzing; ik wenschte, dat het verband tusschen gedachte en gevoel mij helderder ware, en ik zou u meer kunnen zeggen. Mijn weêrzin tegen regte lijnen, om maar iets van het onverklaarbare bij te brengen, verloochent zich, ik beken het, als ik den toren van eene dorpskerk uit de lommer zie steken, want de heugenis van het Huis des Heeren, want de herinnering aan het heilige overmeestert me....' en hij raapte den zakdoek op, dien LOUISE OVENS voor zijne voeten vallen liet.

'Dank u, mijnheer VAN VEEN!' zeî ze.

'In tegendeel, ik dank u, jufvrouw!' en in ANNE'S oogen lezende, dat hij begrepen was, haalde hij zijnen cigarenkoker te voorschijn, en lachte hartelijk, toen WILLEM, onder het vuurreiken, gulgaauw tot hem zeide:

'Jongen! je moet met mijne zuster zoo hoog niet praten; zij leert maar uit liefhebberij, - doch zeg eens, wat voor gebrekkige heeft GOEMANS daar opgeschommeld?'

Aller oogen rigtten zich naar den zeerob, die hen zwijgende verlaten had. JAAP JANSZEN! riep de schilder, 'hoe drommel komt hij hier? - Hij is mijn model geweest voor mijn laatste genre-stukje.' voegde hij er tot zijn gezelschap bij.

'Eene fraaije figuur,' merkte LOUISE aan.

'Er stak nog al poëzij in, jufvrouw OVENS!' - en de kring stond stil, daar zij DIRK GOEMANS hadden ingehaald, stond om den jonkman van nog geene dertig jaren heen, dien de zeerob fluks had geloofd, toen hij vertelde, dat hij matroos was geweest.

'Dag, JAAP! hoe gaat het?' sprak VAN VEEN hartelijk, en greep de linkerhand van den verminkte, die geen' regterarm meer had.

'Och! hoe zou 't gaan, mijnheer? altijd wenschende, dat ik in eene week, tien, twintig jaar ouder mogt worden; 's daags klim ik op de duinen, en 's nachts droom ik van de zee; - voor het overige ben ik een doeniet.'

'Dat zeggen zij je in den molen niet na, JAAP!'

'Ik heb het er in uitgehouden, Mijnheer! al dacht ik nooit, dat het gaan zou - mijne zuster is in de kraam geweest; zij heeft een' jongen als eene wolk.'

En hij zweeg een poos.

Heb je lang gevaren, maat? vroeg DIRK GOEMANS.

‘Zestien jaar, luitenant! ik was ter sluik aan boord geraakt.’

En hij lachte in zich zelven.

‘Ter sluik?’ herhaalde ANNE.

‘De visscher, Jufvrouw! vond me 's ochtends in zijn netten; moeder wou niet hebben, dat ik varen zou; zonder dat KEES het wist, was ik meêgezeild, ‘maar de borst hield zich puik,” zeî de man, toen hij me weêr te huis bragt, ‘hoe rouw het weêr was.”’

‘En van toen af mogt je varen?’ vroeg DIRK GOEMANS.

‘Vader had er niemendal tegen, luitenant! ik had nooit zin in den molen gehad, en LOUW, - we waren maar met ons beide kinders, - was een ware meelzak. Moeder ging het al nader aan het hart; ik zie haar nog voor mij zitten, zoo als ze op Biddag in de kerk zat, er vielen heele droppels op haar kerkboek, - en toen wij naar huis gingen, en ik opsprong van vreugd, bij het zien van de buis, waarin ik zou uitzeilen, och! toen schudde zij het hoofd: ‘kind! kind!” zeî ze, ‘God geve, dat het je nooit berouwe!” Gelukkig zou ze mij nooit zoo zien.’

Was er iets welsprekends in den blik, dien JAAP JANSZEN bij die laatste woorden op zijn' verminkten arm sloeg? De meisjes waren aangedaan, de mannen lieten hem voortvertellen.

‘Ik ben overal zoo wat geweest, luitenant! waar ons volkje nog wat te doen heeft, een' keer of drie met eene kof naar de *Middellandsche Zee*, om kaas te brengen, weetje - toen naar de *West*, en eindelijk naar de *Oost*, waar ik mijn' arm brak, ik weet nog niet hoe, maar wis genoeg, om er levenslang mooi meê te wezen! ‘'t Is gelukkig, dat je een tehuiskomen hebt,” - zeiden de maats van den bak, en zeker het was gelukkig, want ook mijn voet is niet vlug meer,’ - en hij hief eene kruk op, waarmeê hij den hinkpoot te hulpkwam; - ‘gebrek heb ik wis niet; als de molen maalt, maalt hij voor mij meê, schoon vader ter ziele is - maar niettemin heb ik in het laatste jaar wèl honderd malen gewenscht, dat ik dood was!’

‘Hoe!’ zeî ANNE.

‘Och, jufvrouwlief! je weet niet wat een lust het varen is voor iemand, die als ik, van kind af, ik mag wel zeggen, de zee liefhad, ‘kom meê, kom meê,” zong ieder eb voor mij, en als de vloed opzette, dan zat ik in gedachte op het schuim. -En dan, luitenant! ik had overal mooije meisjes gezien, maar nooit aan een hylik gedacht; dat valt zoo niet in een' matroos, als je weet - maar, daar vrijde mijn broêr toen ik te huis kwam, met een kind, dat ik altijd wel had mogen zetten, dat mij wel-

eens zoo onverhoeds voor oogen stond, als ik de wacht had aan boord.....'

'JAAP! je bent het immers te boven?' vroeg VAN VEEN.

'Zeî ik dan niet, dat ze in de kraam is geweest, dat zij een' jongen heit als eene wolk? Of zij al zes, zeven kinders had, dat ik er meê varen kon op de Brouwerskolk; of zij een dochtertje had, dat ik op mijne knie mogt nemen, en zeggen: 'kus mij, kind!" zonder dat men van mij zeî: 'kijk! die stumper vrijt ook!"'

Hij had zijn hart lucht gegeven; hij zweeg.

'Jongens, JAAP!' zeî de schilder, 'je stukje bevalt zóó, dat ik je nog eens voor modèl hebben moet. Ik koos hem op het duin, uitziende naar zee,' voegde hij er tot ANNE bij, 'en in zijne matrozenplunje, verminkt als hij is'.

'En ieder die 't stukje zag,' getuigde JAAP naïf, 'kon 't mij aanzien: wat ik graag weêr varen zou! -'

'Jaap! tot weêrziens,' zeî de schilder, en niemand der overige gasten, die niet beloofde den matroos eens op den molen te zullen bezoeken; - voor zij *Lindenhof* weder opwandelden, nam VAN VEEN afscheid en sloeg den hoek naar *Bronsteê* om.

'Een geniaal mensch,' zeide ANNE.

LOUISE zweeg; WILLEM vulde aan: 'die een weêrgaas mooi meisje heeft.'

En het dîner op *Lindenhof* was gereed, - doch alles, wat ik er van te vermelden heb, is, dat Mevrouw OVENS aan *migraine* souffreerde, ten gevolge der dépêches.

'LOUISE!' zeî ze, 'de halve wereld kan niet komen, maar HENDRIK VAN OUDENHOVE nam de invitatie aan.'

ANNE GRAEVESTEIN werd bleek, doch gelukkig merkte niemand het op.

(*Vervolg en slot in een volgend Nommer*).

Het lezen van oude boeken.

(*Naar* W. Hazlitt.)

Ik heb een' ekel aan het lezen van nieuwe boeken. Er zijn twintig of dertig boekdeelen in de wereld, die ik over en weêr over heb gelezen, en die zijn de eenige, waarin ik ooit van mijn leven verlang nog eens een oog te slaan. Het heeft lang geduurd, eer ik mij zelven kon overhalen, mij tot de lezing der *Tales of my Landlord* te zetten; maar thans hebben de werken van dien Auteur mijne kleine bibliotheek niet weinig vergroot. Ik heb onlangs hooren zeggen, dat eenige boeken van *Lady* MORGAN verdienstelijk zijn, en men heeft mij geraden *Anastasius* in te zien; maar ik heb er mij nog niet aan durven wagen. Ik was er vóór eenige dagen getuige van, hoe eene vrouw zich niet weêrhouden kon, hare verbazing te betuigen over eene harer vriendinnen, die vertelde, dat zij *Delphine* had gelezen.

‘Maar,’ vroeg zij, ‘maar is het al niet lang geleden, dat die roman uitkwam?’

Vrouwen oordeelen over boeken, zoo als zij gewoon zijn het over *modes* en *teints* te doen: niets wordt bewonderd, dat zijne eerste *fraîcheur* heeft verloren. Dat is mijne manier niet. Ik behoor niet tot diegenen, welke de leesbibliotheken lastig vallen, of den boekverkoopers geene rust gunnen, zoodra zij de diligence, die de jongste tijdschriften meêbrengt, hooren aanrollen. Ik kan niet zeggen, dat ik zeer verzot ben op de ouderwetsche duitsche drukletter; maar ik kom er voor uit, dat ik volkomen te huis ben in de gemarmerde banden van ANDREW MILLAR, uit het midden der laatste eeuw; ook gevoel ik geen' weêrzin voor THURLOE'S *State Papers* in juchtleêr gebonden, of voor eenen grooteren druk van *Sir* WILLIAM TEMPLE'S *Essays*, met een portret van *Sir* GODFREY KNELLER tegenover den titel. Ik heb er niet minder om

op met een boek, dewijl het zijnen maker een paar geslachten heeft overleefd. Ik stel meer vertrouwen in de dooden dan in de levenden. Over het algemeen kan men zijne schrijvende tijdgenooten in twee klassen verdeelen: zijne vrienden en zijne vijanden. Over de eerste zijn wij verpligt te gunstig te denken, en over de laatste zijn wij geneigd te scherp te oordeelen, dan dat wij een waarachtig genot in de lezing van een' van beide zouden smaken, of regtvaardig zouden zijn in de schatting van dezen of van genen. Een kandidaat voor letterkundige vermaardheid, die toevallig eene goede kennis van ons is, schrijft fraai, schrijft schier als een man van genie; maar ongelukkig heeft hij een dwaas voorkomen, dat, als het ons voor den geest komt, de mooiste plaatsen van zijn werk bederft; - of een ander boezemt ons den hoogsten eerbied voor zijne persoonlijke talenten en karakter in, maar is er verre van onze verwachtingen in druk te verwezenlijken. Al die tegenstrijdigheden, al die onbeduidende ik weet niet wats, stremmen den kalmen loop onzer overpeinzingen. Zoo gij verlangt te weten, wat de auteurs waren, die vóór onzen tijd leefden, en nog altijd voorwerpen van ijverig onderzoek zijn, dan hebt gij slechts hunne werken op te slaan. Maar het stof en de rook en het gedruisch der nieuwere letterkunde, hebben niets gemeens met de zuivere, stille lucht der onsterfelijkheid.

Als ik een werk ter hand neme, dat ik vroeger heb gelezen (hoe meermalen hoe beter), dan weet ik wat mij verbeidt. En de voldoening wordt niet verminderd door dien voorsmaak. Wanneer het onthaal bestaat uit iets, dat geheel nieuw voor mij is, dan zet ik er mij toe, even als ik mij tot eenen vreemden schotel zou zetten; - ik roer den poespas om, ik ligt er hier en daar een' brok uit, ik weet naauwelijks, wat ik van den hutspot zeggen zal. Mij faalt er het vertrouwen en de zekerheid bij, die den eetlust moesten aanvuren. Nieuwbedachte boeken zijn ook in dit opzigt aan pasuitgevondene geregten gelijk, dat zij over het algemeen weinig anders dan *haché* of *rifaccimentos* zijn, van wat vroeger in meer geheelen en natuurlijken staat werd opgedischt. Buitendien ben ik, wanneer ik mij tot eenen bekenden auteur wende, niet alleen zeker, dat mijn tijd niet verloren zal zijn, noch mijn verhemelte geplaagd worden met het flaauwste tuig ter wereld; - maar het is mij, of ik een ouden, beproefden, hooggeschatten vriend in het gezigt stare en hij mij de hand reikt, - het is mij, of ik mijne aanteekeningen met de zijne vergelijke, en de uren met hem weg-

koute. Het is waar, wij sluiten eene innige vriendschap met zulke denkbeeldige gasten, inniger helaas! en duurzamer dan die onzer vertrouwelijkste bekenden. Onder het lezen van een boek, dat een oud gunsteling van mij is, b.v. den eersten roman dien ik ooit las, smaak ik niet alleen het vermaak der verbeelding en dat van een critisch genot des werks, maar de weelde der herinnering bovendien. Het herroept dezelfde aandoeningen en gewaarwordingen in mijn geheugen, die ik bij de eerste lezing ondervond, en waarin ik mij op geene andere wijze ter wereld weêr kan verlustigen. Zulke scheppingen van den menschelijken geest, die de toets der jaren hebben doorgestaan en door den grooten keurmeester, den tijd, zijn geijkt, hebben iets van schakels in de keten van ons bewuste leven. Door hen zijn de onderscheidene, verstrooide gedeelten onzer persoonlijke identiteit aan elkander verknocht. Het zijn de mijlpalen en de wegwijzers op onze levensreize. Het zijn pennen en lissen, waaraan of waarvan we naar lust de kleederen onzer zedelijke verbeelding ophangen of afligten, de dierbare overblijfselen onzer zuiverste genegenheên, de zinnebeelden en de gedachtenissen onzer gelukkigste uren. Zij wekken tot nadenken op, zij lokken ter herinnering uit. Zij gelijken het toovermutsje van FORTUNATUS - zij geven ons de beste schatten - die der verbeelding; en verplaatsen ons niet van de eene helft des aardkloots naar de andere, maar brengen ons (wat meer zegt) op het eerste woord, bij den flaauwsten wenk, in de schoonste vaag van ons leven over!

Vader SHANDY verlustigde zich in *Bruscambille*; geef mij tot dat einde een deel van *Peregrine Pickle* of *Tom Jones*. Sla beide op, en waar gij wilt - bij de gedenkschriften van *Lady* VANE of de avonturen met *Lady* BELLASTON op de maskerade, of de twisten tusschen THWACKUM en SQUARE, of de ontsnapping van MOLLY SEAGRIM, overal ontsluit zich voor mij hetzelfde pleizierige, levendige, woelige tooneel; bij ieder dier voorvallen ben ik weder dezelfde, als toen ik voor de eerste maal die wereld werd binnengeleid. Ja, soms is het zien van een zwervend deel dier goede oude Engelsche auteurs op een stalletje, of de naam des romans op den rug van eenen band, op de planken eener bibliotheek, genoeg, om de gansche reeks van gedachten te verlevendigen, en de poppen weder aan den dans te zetten. Twintig jaren worden van de rol weggevaagd, en ik ben weder een kind. Een groot filozoof, die geen zeer wijs man was, zeide, dat hij gaarne weêr jong zoude zijn, mits hij zijne ondervin-

ding behouden mogt. Het schijnt, dat de scherpzinnige man er, bij deze zijne deftige aanmerking, geen begrip van had, dat het groote voordeel van jong te zijn in den vrijdom van dien last schuilt, welken hij gaarne op de schouders der jeugd zou laden, en die met de jaren nooit te laat komt. o Welk een voorregt in staat te zijn, dien bogchel van zijnen rug te laten glijden, en zich door middel van een klein muffig duodecimotje, te verplaatsen in den tijd, toen onwetendheid zegen was, en ons door het glas der verdichting het eerste kijkje vergund werd in de rarekiekkast der wereld; - toen wij het menschdom aanstaarden, zoo als wij het wilde beesten in eene menagerie doen, door de traliën hunner kooijen - of curiositeiten, die wij niet mogen aanraken in een museum! Wat mij betreft, niet alleen de gansche inhoud des boeks wordt in mijn geheugen weder levendig: maar ik herinner mij ook de aangezigten der lieden, die ik gedurende die lezing kende, zoo als zij in hun leven waren - de plaats, waar ik het eerste deel las, de dag toen ik het kreeg, wat weêr het was, het landschap, dat mij omringde, alles keert voor mijnen geest terug, met de indrukken, die zij op mijnen geest maakten. Dit is mij zoeter - die plaatsen, die tijden, die lieden en die gewaarwordingen, welke mij overstelpen, als ik de geschiedenis nog eens doorloop en de bladzijden verslinde, - dit alles is mij verreweg liever dan de natte bladen van den nieuwsten roman of van het laatste dichtstuk. Het is een ander bezoeken der plek, waar wij onze vroege jeugd doorbragten. Dan gedenk ik den tijd, toen ik in het huis mijns vaders was, en mijn pad overvloeide van melk en honig; - toen ik nog een klein, onnadenkend kind, geene andere wenschen of zorgen had, dan mijne les van buiten te leeren en gelukkig te zijn! - *Tom Jones*, het heugt mij, was het eerste werk, dat me uit dien paradijsdroom wekte. Het kwam ons in afleveringen ter hand, ééne om de veertien dagen, in COOKE'S zak-uitgave, ‘versierd met platen.’ Ik had tot dien tijd toe slechts schoolboeken gelezen, en eene vervelende kerkelijke historie (met uitzondering van Mrs. RADCLIFFE'S Roman van het Woud); maar dit had eenen geheel anderen smaak - dit was ‘zoet in den mond,’ schoon niet ‘wrang in den buik.’ Dit smaakte naar de wereld, waarin ik leefde, en waarin ik leven zou - dit liet mij aardige groepen zien, niet op eene andere planeet, maar op de aarde; dit leerde mij geene schepselen in de wolken kennen, maar reisgenooten op denzelfden weg; - eenige, die mij vooruit waren getrokken, en andere, die mij spoedig zouden inhalen.

Mijn hart popelde bij de gedachte aan een bal in de kostschool, of eenen galadag op Sint-Jan of Kersmis - maar de wereld, die zich voor mij ontsloot in COOKE'S uitgave der Britsche Romanschrijvers, was voor mij een dans door het leven, een altoosdurend galafeest. Het was er in die afleveringen, welke ieder zes penny kostten, geregeld op toegelegd, haar juist in het midden van eenen zin, vooral op het keerpunt eener historie, af te breken, b.v. waar TOM JONES SQUARE onder de deken ontdekt, of waar *Parson* ADAMS, in de schromelijke verwarring van gebeurtenissen, zonder opzet, bij Mrs. SLIP-SLOP te bed gaat. Laat mij den lezer voor dien druk van *Joseph Andrews* mogen waapschuwen, want er komt eene afbeelding van FANNY in voor, waarop hij niet wèl zou doen zijn hart te zetten, dewijl hij waarschijnlijk nooit een meisje, dat er bij halen mag, zal ontmoeten; of zoo hij het al deed, wenschen zoude het nooit te hebben gedaan. Zij had veel van - -!

Hoe verlangend plagt ik naar de volgende aflevering uit te zien; hoe driftig de prenten op te zoeken! Ach! nimmer zal ik weder die weelde des geestes smaken, waarmede ik de beeldjes aanstaarde, en de avonturen vooruitliep en vermoedde van *Major* BATH en *Commodore* TRUNNION, van TRIM en *Oom* TOBY, van *Don* QUIXOTE en SANCHO en DAPPLE, van GIL BLAS en *Donna* LORENZA SEPHORA, van LAURA en de schoone LUCRETIA, welker lippen zich als rozenknoppen ontsloten. Welke namelooze gedachten wekten zij op; - met welk geestig geneugt vulde ik de omtrekken aan, in diep stilzwijgen aan de bladzijden gekluisterd! - Laat mij die voor mijnen geest herroepen, om mij weder frisch leven in te ademen, om mij dien geboortedag van weelderijke gedachten en romantische genoegens nog eens te doen beleven! Wat spreekt men van het *ideale*! Dit is het eenig ware idealede hemelsche tinten der verbeelding, weêrkaatst in de bellen, drijvende op de nog geen vloed gewordene beek, des menschelijken levens.

De paradoxe, waarmeê ik dit opstel begon, heeft veel van wat er stuitends in was, verloren; de lezer moet nu, naar ik mij verbeelde, in mijn geheim zijn ingewijd. Omstreeks dien tijd, neen, ik geloof zelfs vroeger, las ik met eene bijzondere voldoening de Tractaten van CHUBB, en ik stel mij voor die nog eens voor het licht te halen, om ze andermaal door te worstelen. Er steekt een *haut goût* van twistgierige godgeleerdheid in; gij verbeeldt u eenen hoop schoenflikkers iu *Salisbury* te hooren, die op werkmans-trant, met elkander opwegende scherpzinnig-

heid en hardnekkigheid, over eenen duisteren tekst in eenen der brieven van PAULUS redetwisten. Ik mag geene trompet steken over mijne metaphysische studiën, een vak waarop ik mij luttel tijds daarna zoo zeer met de borst toelegde, dat ik eene uitspanning in eenen last verkeerde. Ik scheurde dadelijk mijne kleederen aan de doornen en distelen van fijngesponnen onderscheidingen - ‘van noodlot, vrijen wil, volstrekte voorkennis,’ enz., schoon ik niet zeggen kan, dat ik in hunnen verbijsterenden doolhof geen einde vond, want ik kwam tot eenige zeer voldoende en vrij krasse resultaten. Ook wil ik, hoe ondankbaar het onderwerp zijn moge, niet zoo verre gaan, om met den *Faust* van MARLOWE uit te roepen: - ‘Ik wenschte, dat ik *Wittenberg* nooit gezien, dat ik nooit een boek had gelezen,’ - dat is, dat ik nooit zulke Auteurs als HARTLEY, HUME, BERKELEY, enz. had bestudeerd. LOCKE'S *Proeve over het Menschelijk Verstand* is echter een werk, waarvan ik nooit partij wist te trekken, en waarin ik nooit plezier had, en HOBBES, zoo droog en streng als hij is, las ik eerst veel later. Ik bladerde eenige weinige dichters door, die niet zeer in mijnen smaak vielen, want ik moet den lezer bekennen, dat de gave der verbeelding mij in zeer geringe mate bedeeld is; maar al vroeg kwamen mij eenige fransche romans en phi losophen ter hand, en ik verslond die met huid en haar. De Nieuwe HELOÏSE is mij menigmalen eene ware verkwikking geweest; - de beschrijving van den kus, het watertogtje, den brief van ST. PREUX, waarin hij den tijd hunner eerste liefde herdenkt, en het verhaal van den dood van JULIE, - die plagt ik over en nog eens over te lezen met onuitsprekelijke verrukking en bewondering. Eenige jaren later, toen ik dit werk weder inzag, scheen ik al mijn' zin er voor te hebben verloren (sommige gedeelten natuurlijk uitgezonderd), en was ik, - de indruk heugt mij nog - niet weinig teleurgesteld door den ommekeer van mijnen smaak. Ik schreef het toe aan de kleinte en het verguld op snede der uitgave, die ik mij had aangeschaft; zij was welriekend van den geur der rozenblaadjes, tusschen het dunne papier gelegd; ‘*ah! que c'était joli*!’

Niets mogt bij de deftigheid, bij de plegtigheid halen, waarmede ik eenige andere geschriften van denzelfden auteur, die Kik in eenen gemeenen lederen band op een stalletje had gekocht, naar huis droeg, waarmede ik mij tot hunne lezing zette. Van de *Confessions* heb ik vroeger getuigd, en herhale ik gaarne: ‘Liefelijk is de daauw harer gedachtenis en de balsem harer herinnering streelende.’ Ik waardeer in dat werk geene dun

gezaaide schoonheden, ik bewonder er schier op iedere bladzijde. Ik wenschte, dat ik nooit de *Émile* had gelezen, of er ten minste minder onbepaald geloof aan had gehecht. Mijn natuurlijke weêrzin in gemaaktheid of aanmatiging behoefden volstrekt niet gevoed te worden door romantische of artificiële middelen. Het ware beter voor mij geweest, zoo ik mij zelven had gevormd naar het model van *Sir* FOPLING FLUTTER. Er zijn menschen, wier deugden en blinkendste hoedanigheden terugdeinzen en te loor gaan in eenen donkeren achtergrond van zedigheid en ingetogenheid; en voor zoo iemand - het zij zonder ijdelheid gezegd - houdeik mij zelven(1). Het is, helaas! juist voor die soort van lieden, dat het karakter van *Émile* iets aantrekkelijks heeft, schoon het hen ten verderve brengt. Immers, hoeveel waarschijnlijker is het, dat die doffe, phlegmatische, afgetrokkene gemoedsaard eerder ongeneeslijk dan getemperd zal worden door een werk, waarin hij als navolgenswaardig wordt afgeschilderd; waarin hij wordt opgehemeld als een voorbeeld van eenvoud en grootmoedigheid; - waarin hij ons harte - vergun mij die verpersoonlijking van het karakter - geheel voor zich inneemt door de driedubbele aanbeveling van nieuwheid, verbazing en verheffing boven de vooroordeelen der wereld - waarin hij op een voetstuk wordt geplaatst, beminnelijk gemaakt, oogverblindend zelfs: *une leurre de dupe*! Het vertrouwen, dat het werk ons tracht in te boezemen op waarachtige verdienste, de voorkeur, die het ons boven blinkend klatergoud aan slechte en regte waarheid doet toekennen, het eene als het andere hangt als een molensteen om den hals der verbeelding, - 'wigts genoeg, om eene vloot te doen zinken,' - belemmert onzen voortgang, en verspert iedere hoogte des levens voor ons. Om vooruit te komen, om te slagen, om opgemerkt en toegejuicht te worden, moet men zich niet in het middelpunt der gaven, van wier bezit men bewust is, terugtrekken, maar altijd in den omtrek van den schijn rondvlotten. Wie lust heeft om te worden geafgodeerd, moet zich in den mantel der geheimzinnigheid hullen; - hij moet de verbazing tot zich trekken, door eenen roo-

(1) Bijna dezelfde gedachte werd even vernuftig als gelukkig uitgedrukt door eenen mijner vrienden, wien de aankondiging eener loterij, welke men hem verzocht had te stellen, werd teruggezonden, dewijl de gang zijner gedachten te streng-logisch, zijn stijl te klassiek-beschaafd, dewijl hij in een woord geen courantenbluf had geleverd. 'Zedige verdienste', merkte mijn vriend aan, 'maakt nooit opgang.'

den kring om zich te slaan, even als wij er soms om zon of maan zien: - hij moet in eene koets der openbare meening rijden; - hij moet nooit uitgaan zonder de sleep der laatdunkendheid achter zich te sleuren; - hij moet zich niet tot op den borstrok, tot op het hemd zijner wezenlijke verdiensten uitkleeden, maar zich omstuwen met eenen drom van vooroordeelen, als de teekenen van den dierenriem - hij moet alles schijnen, behalve wat hij is, en dan mag hij zich uitgeven voor al wat hem lust. De wereld houdt er van door ijdele betuigingen te worden vermaakt, bedrogen te worden door vleijenden schijn, te leven in eenen staat van misleiding, en kan alles vergeven, behalve de ronde, voor de vuiste, eerlijke waarheid, - zoo als wij die afgeschaduwd zien in het karakter van *Émile*.

Om van deze uitweiding, die hier een weinig misplaatst is, tot mijn onderwerp terug te keeren, boeken hebben, in groote mate, hunne magt over mij verloren; het is mij onmogelijk er weder hetzelfde belang in te stellen als vroeger. Ik word thans eer gewaar, dat iets goeds is, dan dat ik het innig gevoel. Het is onloochenbaar:

Marcian Colonna is een aardig boek.

En de lezing van KEATS *Sint Agnes-Avond* wekte onlangs een weemoedig gevoel in mij op, dat ik niet meer jong was. De fraaije en teedere beeldtenissen, door zijnen tooverstaf in het leven geroepen, ‘verschijnen als schaduwen, en verdwijnen evenzoo.’ De ‘bontgevlekte vlindervleugelen,’ die ge op zijn rijk, poëtisch blazoen ziet uitgeslagen, suisden de ooren mijner verbeelding langs, maar ook niet meer; de vensterboog, schitterende in den schemerschijn, die hij zoo *con amore* en zoo herhaald in zijne verzen heeft geschilderd, ‘bloost,’ voor mij schier te vergeefs, ‘van het bloed van koninginnen en koningen.’ Ik weet, wat ik bij het lezen van zulke strophen eens zou hebben gevoeld, en dat is, helaas! nu alles! De weelderige, overzoete geur, de fijne *aroma*, is verloren gegaan, en niets dan de stelen, de zemelen, de bolsters der letterkunde, zijn overgebleven. Zoo iemand mij vroeg, wat ik thans leze, zou ik met HAMLET mogen antwoorden:

‘Woorden, woorden, woorden.’

‘‘Waarover?”’

‘Over *niets*!’

Er schuilt voor mij naauwelijks een zin meer in. Maar het was niet altoos dus. Ik heb dagen beleefd, toen voor mijnen geest ieder woord eene bloem of eene parel was, als die, welke

der lieve lippen van het kleine boerenmeisje in de tooververteling ontrolden, of als die, welke de groote prediker in de *Caledonian-Chapel* over zijne toehoorders uitstort! Ik dronk uit den stroom der kennis, die mij aanlokte, en mijne lippen bij het naderen niet bedroog, tot verzadens toe. Hoe gretig leschte ik mijnen dorst naar Duitsch gevoel, ‘als het hert, dat hijgt naar de waterbeken;’ hoe baadde ik mij, hoe verlustigde ik mij, hoe kwiste ik eenen vloed van tranen bij GÖTHE'S *Lijden van Werther* en bij *de Roovers* van SCHILLER:

> Mijn' overvloed ten beste gevend
> Aan hem, die reeds te veel bezat.

Ik las toen, en stemde van harte in met het fraaije vers van COLERIDGE, dat begint:

> o Schiller! 'k had er graag mijn leven aan besteed,
> Om uit het kerkerhol van dien vervallen' toren,
> Als gij, in donk'ren nacht, den jammer te doen hooren
> Van wanhoops raauwste klagt: eens vaders hongerkreet.

Ik geloof, dat ik mijne inwijding in de mysteriën der poëzij mag dagteekenen van het begin mijner kennismaking met de auteurs der Lyrische Balladen; ten minste, mijn onderscheidingsgeest voor de hoogere soorten, - want mijne ingenomenheid met schrijvers als GOLDSMITH of POPE geloof ik hun geen' dank te moeten wijten. Ook houde ik het er niet voor, dat ik hun mijnen zin voor onze Novellen-dichters of Comische auteurs, voor de karakters van VALENTINE, TATTLE of Miss PRUE verschuldigd ben. Indien dit zoo ware, zou ik iets van hen hebben geleerd, dat zij zelve niet begrepen. Maar neen, mijn geest moge te kort schieten, en beet genomen worden, waar het poëtische dictie en conceptie geldt: maar in het waarderen van passages, die betrekking hebben op het gewone leven en zeden, geloof ik niet, dat ik mij bij iemand aan plagiaat schuldig make. Op dat tooneel ken ik mijne rol, ook zonder souffleur. Ik mag van zulke studiën zeggen - *Intus est in cute*. Ik ben er juist de man naar, die getrouwe toetsen van opmerking en beschrijving te bewonderen, welke menschen, die op hoogeren zin aanspraak maken, gewoonlijk voorbijzien of versmaden. Ik vlei mij, dat ik iets van het karak-

terkundig gedeelte van SHAKSPEARE begrijp, en in zijn werk is inderdaad alles karakterkundig, zelfs de *nonsense* en de poëzij. Ik meen, dat het de beroemde *Sir* HUMPHREY DAVY was, die plagt te zeggen, dat hij SHAKSPEARE eerder een' metaphysicus dan een' poëet achtte. Hoe het zij, het was niet onaardig gezegd. Ik wenschte, dat ik de dramatische schrijvers, die tijdgenooten van SHAKSPEARE waren, eerder had gekend, want toen ik die, vóór ruim een jaar, eens ter hand nam, voelde ik mijn' ouden lust tot lezen en mijn vroeger pleizier in boeken schier herleven, schoon ze bijna geheel nieuw voor mij waren. Het spreekt van zelf, dat ik, die in mijn leven zoo vele vertoogen heb geschreven, onze spectatoriale schriften al lang geleden gelezen heb. De *Spectator* beviel mij uitstekend, maar de *Snapper* werd mijn lievelingsboek. Ik las vervolgens verscheidene andere werken van dien aard, maar het speet mij niet, dat ik die ten einde was, en ik kan niet zeggen, dat ik eenigen lust gevoel ze nog eens door te breeuwen. Ik acht mij een' volslagen' adept in RICHARDSON. Zijn langste roman is mij de liefste, maar ik vind geen enkel der vele deelen vervelend; ik wenschte, dat ik niets anders te doen had, dan die van het begin tot het einde over te lezen, - ze ter hand te mogen nemen, als het mij lusten zou; - ze ter zijde te mogen leggen, als ik er wel van zou hebben - en dit den eenen dag voor, den anderen dag na te mogen doen, in eenige oude huizinge op het land, totdat ieder woord en iedere lettergreep, die van de liefelijke CLARISSE, van de goddelijke CLEMENTINA, van de schoone PAMELA gewagen, op nieuw ‘in de tafelen mijns harten zouden zijn gegriffeld.’

Een der dichters, dien ik altijd met het grootste genoegen heb gelezen, en in wiens gaarde ik altijd, in eene soort van wellustig niets doen, kan ronddolen, is SPENSER, schoon ik nog meer van CHAUCER houde. De eenige schrijver onder de Italiaansche auteurs, van wie ik zeggen durf iets te weten, is BOCCACIO, en ik kan niet half zeggen, hoe ik, trots al den weêrzin, dien zijne onderwerpen mij dikwijls inboezemen, zijne manier van vertellen bewonder. Dag aan dag zou ik zijne vertelling van *de Valk* kunnen lezen, en er aan denken, even als ik op eene schilderij van TITIAAN zou zitten kijken.

Hoe heugt mij de avond nog, waarop ik,

> Een dubble prooi, met eenen klaauw gegrepen,

een exemplaar van MILTON'S *Verloren Paradijs*, en een ander

van BURKE'S *Opmerkingen over de Fransche Omwenteling* te huis bragt - ik heb beide ginder nog staan, en ik herinner mij, zoo dikwijls ik de banden aanzie, de verrukking, waarmede ik die beurtelings opensloeg. Ik was voor eene wijle in de wolken. Die dagen, ‘en hunne overstelpende verrukking,’ zijn voorbij; maar ik blijf nog altijd prijs stellen op hunne gedachtenis, ‘in welriekende geuren gebalsemd.’

Wat het eerste dezer werken betreft, zoo vergunne men mij hier in het voorbijgaan op te merken, dat de aanmerking, door de Duitsche kritiek op den *Satan* van MILTON gemaakt, geen hout snijdt. Zij beweert, dat de dichter er geene afschuwwekkende mismaaktheid, geene loutere, verfijnde boosaardigheid in heeft geschilderd. Maar MILTON heeft niet het abstracte beginsel des kwaads willen schetsen; het was MILTON'S taak niet een' in het vleesch verschenen duivel te scheppen, een gevallen engel was de stof, die hij vond. Dit is het berigt, dat de Heilige Schrift ons van hem geeft, en dat heeft de dichter gevolgd. Wij mogen ons vrij blijven beroemen op plaatsen, als die overbekende:

> Er schemerde om zijn leên,
> Een zweem des lichts, dat die weleer omscheen;
> Aartsengel nog, hoe reddeloos gevallen, -
> Slechts d' overmaat van luister was verdoofd.

want de theorie, die er tegenoverstaat, valt bij den eersten stoot om, en beschaamt hare voorstanders. Laat men ons dan niet langer kwellen met dat bijgeloovige gerel en dien monnikachtigen zin ter wederinvoering van de hoornen en den staart van den duivel!

Wat het andere werk - dat van BURKE - betreft, ik was er evenzeer trotsch op, als ik er mij in verlustigde; ik las het maanden lang en las het drie vierde mijner kennissen voor. Ik had reden voor mijne ingenomenheid met dien auteur. Zijne tegenpartij te waarderen, is reeds eene hulde; hem te bewonderen, zegt meer. Ik hield het er voor, dat ik beide deed; ik ben zeker, dat ik in het eene niet te kort schoot. Van de eerste maal af, dat ik mijne oogen in een werk van BURKE sloeg, zeide ik tot mij zelven: ‘Dit is ware welsprekendheid; dit is een man, die zijne ziel op het papier uitstort.’ Alle andere stijl scheen mij verwaand en onbeschaamd. JOHNSON liep, in vergelijking, op stelten, en JUNIUS (die echter in dien

tijd mijn gunsteling was) kromp, trots al zijne beschaafdheid, in tot louter antitheses, en aardig uitgemonsterde sententiën. Maar BURKE'S stijl was vlug en vorkig als de bliksemschicht, en slingerde zich om zijne prooi als de slang. Hij verkondigde eenvoudige waarheden op eenvoudige wijze; maar als hij zich verhief, was er geen einde aan zijne vlugt en zijn' ommezwaai. Ik bekreunde mij niet aan zijne stellingen. Ik was toen, en ben nog altoos, tegen hare besmetting bestand; maar ik bewonderde den auteur, en werd ik al voor geen ijzervreter der tegenpartij aangezien, ik hield het er in mij zelven voor, dat een afgetrokken voorstel een ding was - en een meesterlijke overgang, of eene schitterende gelijkenis, een ander. Ik begreep ook, dat hij in zijne hoofdstelling ongelijk kon hebben, en echter vijftig waarheden verkondigen, om tot eene valsche conclusie te komen. Ik herinner mij, dat COLERIDGE mij in dien tijd, tot een dichterlijk en staatkundig tegengif mijner sceptische bewondering, aanried eene Proeve van WORDSWORTH te lezen *over het Huwelijk*, die hij, in stouten gang van gedachten en verheven' eenvoud van uitdrukking, onvergelijkelijk hooger stelde dan iets van BURKE. Daar ik in die dagen nog geen proza van WORDSWORTH had gelezen, durfde ik er niet voor uitkomen, hoe zeer ik aan de juistheid van dat oordeel twijfelde. Maar indien er uitstekender prozaschrijvers zijn dan BURKE, dan hebben óf hunne werken niets gemeens met de voorwerpen mijner studie, óf dan ligt hun arbeid buiten den kring mijner bevatting. Ik ben te oud, om mij tot eene nieuwe mythologie van geniën te laten bekeeren. De nissen zijn bekleed, de tafelen vol. Indien mijne bewondering voor de misbruikte gaven van dien man nog altijd zoo groot is, wat moet zij geweest zijn, toen ik zelf, jaar uit jaar in, te vergeefs beproefde een vertoog te schrijven, neen, eene enkele bladzijde te stellen of een' enkelen zin goed op het papier te brengen; toen ik de wonderen zijner pen aanstaarde met de gretige oogen van een' doofstomme, van een' misdeelde, die hem benijdde; toen het vermogen aan anderen in woorden het flaauwste begrip mijner meening te geven, het toppunt mijner schier hopelooze eerzucht was! Maar ik mat nooit de verdiensten van anderen naar mijne eigene gebreken af, schoon het besef mijner eigene onbekwaamheid, en van de steile, schier ontoegankelijke hoogte, welke mij van hen scheidde, mij met huiverenden eerbied, ja, maar ook met grootere genegenheid, naar hen deed opzien.

Ik heb dus het grootste gedeelte mijner eerste studiën en

liefste auteurs doorloopen, eenige van welke ik later uitvoeriger heb beoordeeld. Of die opmerkingen mij zullen overleven, weet ik niet, noch bekommer er mij over; maar niets zal mij ooit beletten, mij die werken zelve, en den indruk, dien zij op mij maakten, sedert ik eenig begrip van taal en stijl had, met eene mengeling van dankbaarheid en zelfvoldoening te herinneren. Vertrouwelijk met zulke werken te hebben verkeerd, den geest, er in opgesloten, te hebben geëerbiedigd en gewaardeerd, dat heet niet geheel te vergeefs te hebben geleefd!

Er zijn andere auteurs, die ik nooit heb gelezen, en met wier werken ik toch dikwijls verlangd heb kennis te maken, om de eene of andere bijzonderheid, er aan verknocht. Onder deze behoort *Lord* CLARENDON'S Geschiedenis van het groote Oproer, waarnaar ik hunkere, sedert ik er door bevoegde regters over heb hooren spreken - deels om mijne belangstelling in de gebeurtenissen zelve, deels om de karakterkennis der hoofdpersonen, elders door mij opgedaan, deels dewijl ik mooije portretten van de meeste hunner heb gezien. Ik ben een liefhebber van eene fraai geschrevene karakterschets, en men zegt, dat CLARENDON in dat vak een meester was. Ik zou gaarne FROISSART'S Kronijken lezen, en HOLLINSHED en STOWE en FULLER'S *Vroeden*. Ik heb plan, zoodra ik er den tijd toe vinde, BEAUMONT en FLETCHER geheel door te studeren. Zij hebben twee en vijftig stukken, geschreven, en ik heb er slechts een dozijn van gelezen. *Eene Vrouw voor eene Maand*, en *Thierry en Theodoret* zijn, naar men mij verzekert, alleraardigst, en ik wil het wel gelooven. Ik zou gaarne de redevoeringen in THUCYDIDES, en GUICCIARDINI'S *Geschiedenis van Florence*, en *Don* QUIXOTE in het oorspronkelijke lezen. Ik heb er dikwijls over gedacht, *de Liefde van Persiles en Sigismunda*, en de *Galatea* van denzelfden Auteur in te zien. Maar ik blijf die voor een' toekomstigen feestdag bewaren. Ik zou ook gaarne het laatste nieuwe boek van onzen beroemdsten veelschrijver lezen (zoo ik zeker kon zijn, dat dit het laatste zoude wezen), niemand zou er zich meer over verheugen het zijn beste te vinden dan ik!

E.J.P.

De jonge gevangene.

(*Naar* André Chenier.)

Ontzien door 's maaiers staal, rijpt de opgezwollen air;
Geen wijnpers duchtend, drinkt de druif het zoet, dat haar
Heel 't zomertij' Auroor mag geven;
En ik, jong als zij is en even schoon meteen,
Al is het huidig uur vol ramp en tegenheên,
Neen, ik verlang nog niet te sneven.

Omhelze een Stoïcijn den dood met koelen blik,
Ik ween en hoop. Voor d'aâm van 't barre Noord buig ik
Het hoofd en hef het weêr ten hoogen.
Zoo menig dag van vreugd verzoet die van 't verdriet,
Wat honig was er, die geen wansmaak achterliet?
Wat meir werd nooit door storm bewogen?

Begoochling schenkt mij nog heur weelde te ieder uur.
Ach, vruchtloos drukt hij mij, de sombre kerkermuur;
Mij is de wiek der hoop gebleven:
Aan 't vleugelknottend net des vogelaars ontvlucht,
Zien wij den nachtegaal, met sneller vaart, de lucht
En onder zoet gezang doorzweven.

Zeg, moet ik sterven? - Zie, ik sluimer vredig in
En vredig waak ik, en de wroeging kan zoo min
  Mijn waken als mijn slaap verstoren.
De morgengroete lacht mij toe uit aller oog;
En op het voorhoofd, dat een rimpel overtoog,
  Wordt door mijn blik de vreugd herboren.

Het einde van mijn reis ligt ver nog in 't verschiet!
Van de olmen, die het oog mijn weg omzoomen ziet,
  Zag 'k d'eersten slechts mij lommer schenken.
Aan 's levens eerst voor mij begonnen vreugdfestijn
Mocht uit de feestbokaal, nog vonklend van den wijn,
  Ter naauwernood één teug mij drenken.

Ik wil den oest ook zien, al zie ik 't lentegroen;
En, even als de zon, van jaar- tot jaarsaizoen,
  Mijn baan volendend, zegen plengen.
Stil prijkende op mijn steel, de luister van den tuin,
Zag ik het uchtendrood slechts glansen op mijn kruin;
  Ik wil mijn dag ten einde brengen!

Nog kunt gij wachten, Dood! Van mij uw schreên gekeerd;
Ga harten troosten, die én schaamte én angst verteert,
  En die de zoete hope derven!
Voor mij heeft de aarde nog een oord, waar 'k toeven mag,
De Muze nog haar lied, de Liefde nog haar lach;
  Neen, ik verlang nog niet te sterven!

1841.

S.J. VAN DEN BERGH.

Rei van Aartsengelen.

(*Uit* Göthe's *Faust*.)

RAPHAËL.

Weêr heft de zon, als alle dagen,
Meê 't lofakkoord der spheren aan;
Niets kan haar bliksemvaart vertragen
Langs hare in 't ruim geschreven baan.
Haar aanblik kan ook de englen sterken,
Schoon niemand haar doorgronden mag.
Der schepping trotsche wonderwerken
Zijn heerlijk, als op d'eersten dag.

GABRIËL.

Met snelheid, die geen oog kan volgen,
Draait de aarde zich, met al haar pracht;
Haar helle lichtglans, haast verzwolgen,
Verkeert in huivringvollen nacht.
De zee schuimt in verdoovend klotsen,
Gebroken aan der rotsen voet.
Der spheren zwaai rukt zee en rotsen
Steeds met zich voort in d'eigen' spoed.

MICHAËL.

En stormen gieren heen en weder
Van land naar zee, van zee naar land,
En buigen wat weêrstaat ter neder,
En beuken woedend golf en strand.
Daar vlamt in bliksemende stralen
De bode van den ratelslag! -
Doch uwe boden, Heer! betalen
Hunn' lof der weelde van uw' dag.

Trio.

Die aanblik kan ook de englen sterken,
Schoon niemand U doorgronden mag:
Heer! al uw trotsche wonderwerken
Zijn heerlijk, als op d'eersten dag!

September, 1842.
P.J.V.

Mengelingen.

Iets over den toestand der poëzij in Spanje, Italië en Griekenland, gedurende de laatste vijf en twintig jaren.

(*Vervolg en Slot van blz.* **508.**)

Wanneer men, na de beschouwing van den toestand der Spaansche poëtische letterkunde, naar de hoofdoorzaken vraagt, welke tot haren betrekkelijken bloei het meest hebben bijgedragen, dan luidt het antwoord: De herleving der belangstelling in de nationale litteratuur wekte in de eerste plaats den lust tot navolging op, maar de ontzettende worstelstrijd, tegen vreemde overheersching gewaagd, blies eerst regt de ontglommen vonk aan, en bewees, hoeveel kracht er nog in den geest der Spanjaarden sluimert.

Hoelang zal het nog duren, eer de zoo vruchtbare bodem van het gezegende schiereiland, niet meer met eigen bloed gedrenkt, eene geruste verblijfplaats aan zoo menig edel vernuft zal opleveren, dat, onder andere omstandigheden, zijn vaderland tot eer en der letterkunde tot roem en steun kon verstrekken? Het is zoo, tijden van rust en van welvaart zijn verre van geschikt, om eene krachtige litteratuur voort te brengen. Staatkundig leven en eene maatschappij vol werkzaamheid zijn de onmisbare vereischten voor wetenschappelijke ontwikkeling en bloei van kunst; maar dat leven moet gezond zijn, en die werkzaamheid het gevolg van frissche, jeugdige krachten, gelijk zulks het geval was in ons eigen vaderland, toen de eerste angst van den tachtigjarigen oorlog was geweken, en de zeventiende

eeuw hare eervolste plaats aan *Nederland* afstond. Maar deze aanmerking zoude ons ongevoelig naar een ander punt van onderzoek leiden.

Moge *Spanje* eene weldadig werkende rust na zoo vele jaren van inspanning verwerven!

Veel minder bevredigend is het uitzigt voor de poëzij in *Italië* geopend. De redenen toch, die in *Spanje* den bloei, of althans het leven der dichtkunde onderhielden, werkten hier in het geheel niet mede; niet alsof het ongelukkige land niet had geleden; of de vijand niet evenzeer de schoonste streken teisterde, en den beker des jammers den ingezetenen even boordevol inschonk als in *Spanje*; maar welken invloed had het op de bewoners van *Italië* zelve? Stonden zij ook als één eenig man op, gelijk de Spanjaarden, tot afwerping van het vreemde juk? En konden zij, verdeeld en versplitterd als zij zijn in vele staten, zulk een bewijs van vaderlandsliefde niet geven, hebben zij dan toch gedaan wat zij vermogten? *Venetië* stierf, *Genua* ging te gronde, en allerlei vormen en namen van staatsbestuur volgden elkander op, en wat waren de gevolgen van deze omkeeringen? Men mag zeggen geene; de geest der Italianen nam geene andere rigting; de letterkunde trok er geene partij van, evenmin als de staatkundige toestand er door verbeterde. Toen in 1820 de constitutiekoorts, zoo als een onzer vaderlandsche dichters het eigenaardig uitdrukt, ook naar *Italië* oversloeg, en de gemoederen verhitte, bleek het eerst regt, hoe weinig gevoel de natie zelve van hare ziekelijkheid had. Geestkracht en eensgezindheid ontbreken haar geheel, en wat enkele uitstekende mannen gewaagd en geboet hebben, bewijst de krachteloosheid van het algemeen des te sterker. Welk een verschil met *Spanje* in en na 1808!

Het is echter moeijelijk, *Italië* op gelijke wijze te beschouwen als *Spanje*, dewijl het sedert de oudheid nooit een staatkundig geheel heeft uitgemaakt, en er veel grooter onderscheid tusschen *Napels, Sardinië* en het *Lombardisch-Venetiaansch* koningrijk bestaat, dan er in *Spanje* tusschen *Andalusië* en *Catalonië*, bij voorbeeld, plaats grijpt, al zijn deze laatste ook op verre na niet zóó zamengesmolten, als *Noord-* en *Zuid Frankrijk*. Het gemis van een middelpunt, gelijk *Madrid* voor *Spanje, Parijs* voor *Frankrijk* is, doet zich zeer gevoelen, en wordt als de hinderpaal voor den bloei der letteren beschouwd. Zekerlijk te regt; want hetgeen in *Duitschland* en *Engeland*, misschien in *Frankrijk*, zelfs overbodig, ja, nadeelig zou we-

zen, moet in landen, als *Italië* en *Spanje*, tot houvast verstrekken, een middelpunt namelijk, waarin zich aller geestkracht kan vereenigen.

De Italiaansche dichters onzer dagen zijn veel meer in de boeijen van de zoogenaamde klassiek en romantiek geslagen, als de Spanjaarden, en volgen in dit opzigt geheel de Fransche. Met zeer weinige uitzonderingen, zoo als bijv. SILVIO PELLICO en eenige zijner vrienden, is geen hunner door bijzondere lotgevallen of aanzienlijke betrekkingen merkwaardig; meest alle schijnen zich met het stille burgerlijke leven te vergenoegen. Steller dezes is althans buiten de mogelijkheid levensbijzonderheden van een' hunner mede te deelen.

SILVIO PELLICO is te algemeen in *Europa* vermaard, dan dat het noodig zou zijn over hem uit te weiden, vooral daar zijn proza, niet zijne poëzij, hem den lauwerkrans heeft opgezet. Of zoude iemand zijn' tooneelarbeid, hoeveel goeds deze moge bevatten, als even ver verwijderd van de ruwheid van *alfieri*, als van *metastasio's* zoetklinkende kunsttaal, boven zijn: *Mijne Gevangenissen*, durven stellen?

Over het algemeen lijdt het Italiaansche tooneel te zeer onder den alles overwinnenden invloed der muzijk, dan dat het eigenlijke treur- of blijspel zich boven de opera zou kunnen verheffen, en waar nog een stuk opgang schijnt te maken, heeft het zulks nog meer te danken aan de eene of andere staatkundige toespeling, die voor het oogenblik het ligt ontvlambare gehoor bezig houdt, dan aan hare uitstekende dichterlijke verdienste.

Maar hierover straks nader. Gaat men het aantal der dichters in *Italië* na, dan zoude men tot zekeren bloei der poëzij mogen besluiten; maar hoe weinige onder deze mogen meer dan verzenmakers heeten, van welke een gedeelte den weg, door de Fransche romantiek gebaand, opgaat; andere hun godsdienstig gevoel in Oden uitstorten; enkele zich met vertalen bezig houden; sommige zich zelfs aan het hekeldicht wagen, en zeer weinige staatkundige onderwerpen durven aanroeren! Zonder mij streng aan de soorten van poëzij te binden, zal ik achtervolgens van eenige hunner spreken, voor zooverre de schaarschheid der berigten omtrent hen en hunne werken dit vergunnen zal.

L. COSTA beproefde, in een vrij uitvoerig gedicht, den grooten COLUMBUS te vieren. Voorzeker een pijnlijk onderwerp voor eenen Italiaan, die toch niet anders dan een stilzwijgend verwijt aan zijn vaderland kan doen, omdat het den voortreffelijken, ver vooruitzienden zeeman noodzaakte zijne toevlugt tot

eene vreemde mogendheid te nemen, om aldaar zijne grootsche denkbeelden te verwezenlijken, en de eer en het voordeel der onderneming aan buitenlanders ten beste te geven. Wat *Genua* toen had verzuimd, heeft COSTA niet vergoed. Een eentoonige en matte stijl, vol zonderlinge uitdrukkingen en drooge redeneringen, is waarlijk alles behalve geschikt, de daad naar waarde te schetsen. En toch wist COSTA de aangevangene taak niet anders ten einde te brengen. Welk een verschil met TASSO en ARIOSTO!

Een ander, P. COSTA, misschien bloedverwant van den genoemden, neemt tot onderwerp van een bruiloftsgedicht eenen lofzang ter eere van JUPITER. Hij schiet in het schilderen van zijnen God natuurlijk oneindig verre te kort bij de Grieken, en welke waarheid kan dan nog een zoodanig onderwerp in onze tijden hebben? Wij zouden misschien te verre gaan, indien wij deze keuze van onderwerp als bewijs voor den algemeenen smaak in *Italië* wilden doen gelden, ofschoon het merkwaardig is, dat COSTA dit stuk voorgedragen heeft op de bruiloft der dochter van den geleerden MONTI, die zelf als dichter en schrijver niet onbekend is. Nog dwazer is de lofspraak, die deze zelfde dichter aan NAPOLEON toezwaait, als hij zeggen durft, dat NAPOLEON de tijden van PERICLES en AUGUSTUS herboren deed worden, en dat het menschelijke geslacht naar hem als redder uitzag, nadat verraad hem naar *St. Helena* had verbannen. ‘Met zijn' dood,’ roept COSTA uit, ‘is de roem des menschdoms naar den hemel ontvloden.’

Hij is echter niet de eenige der Italiaansche dichters, die NAPOLEON vergoodt. MULTEDO gaat in zijn dichtstuk: *De Vergoding van Napoleon*, in December, 1840, gedicht, nog veel verder dan COSTA, en beschouwt hem bijna als den eenigen, van wien de menschheid haar heil te wachten heeft. Het is zoo, NAPOLEON was van geboorte nagenoeg een Italiaan, en zijn roem straalt eenigermate op het schiereiland af, dat zoo veel van zijne oorlogen heeft geleden; dat zijne staten zag te gronde gaan, en meer smaad verduren moest van den Corsicaan, dan het in eeuwen had ondervonden.

COLLEONI oordeelt even als zijne genoemde kunstgenooten over den gevierden held, en bejammert het lot van diens zoon, den koning van *Rome*; maar hoeverre schiet hij in de behandeling van het onderwerp bij VICTOR HUGO te kort, al mag hij eenige aanspraak op dichterlijke gaven maken! Eenen beteren indruk maken de krachtige regels, waarmede NICOLINI den terugtogt van *Moscou*, ofschoon ter loops, schetst: zij zijn ten minste niet besmet door

eene zoodanige afgoderij met eenen man, die, hoe groot en bewonderenswaardig ook, zulk eene lofspraak van Italianen niet verdiend heeft. Of waren het kleine grieven, die staatkundige vernietiging van *Venetië* en *Genua*; de mishandeling van *Rome*; de willekeurige beschikking over alle vorsten en staten? Waarlijk, *Spanje* vloog om mindere redenen te wapen.

Liever dan deze dichtstukken, leest men de *Canti Civici* van ROSETTI, een van die weinigen onder de Italianen, die den moed had voor de zaak der vrijheid uit te komen, en daarvoor ook met ballingschap beloond is. Moge het waar zijn, dat de verwachtingen van 1820, in *Italië* opgewekt, uit geene juiste beschouwing voortkwamen, en daarom ook geene rijpe vrucht konden opleveren, de gevoelens, welke zij bij sommige welgezinden deden slaken, verdienden toch eerbied en erkenning; of wie zou niet gaarne met den dichter instemmen, als hij zijn vaderland het laatst *Vaarwel*! toeroept, dat hij niet verlangt weder te zien, voordat de vrijheid het gelukkig zal gemaakt hebben; die in *Engelands* nevel en mist *Italië* weemoedig herdenkt, waar menschelijke dwaasheid de schatten der natuur bijna nutteloos maakt? Men vergeeft het zijner opgewondenheid in 1830 en 1837, als hij van de eenheid van *Italië* droomt, en, in de hitte der verbeelding, reeds de dagen van roem en grootheid voorspelt, welke zijn verlost vaderland beiden. ROSETTI is de eenige, die in gloed van taal, schoonheid van versbouw en kracht van denkbeelden met de Spaansche dichters kan vergeleken worden, met wie hij naar den geest geheel vermaagschapt is. Zijn klaagzang over het lot des ballings overtreft in juistheid van toon en woordenkeus verre ANGEL DE SAAVEDRA, met wien hij anders eenige overeenkomst heeft.

Verwant met deze vaderlandsche poëzij, is het dichtstuk: *De Balling*, van GIANNONE. Dit uitvoerig gedicht beschrijft in vijftien zangen het lijden en durven van de vrijheidlievende Italianen, welke onder den naam van *Carbonari* bekend staan. Naar een brokstuk te oordeelen, trekt dit dichtstuk meer door de staatkundige kleur de aandacht, en is meer overladen met wijsgeerige beschouwingen, dan het door dichterlijke schoonheden boeit. Althans de beschrijving van eene bijeenkomst der *Carbonari* is gerekt, en verkwist meer woorden, dan zij door waarheid van schildering of dichterlijken gloed tot lezen uitlokt.

RICCIARDI ontboezemt mede dergelijke vaderlandsche gevoelens,

in zijne *Ode aan de inwoners van San Marino en Sicilië*. Het valt niet te ontkennen, dat eene oproeping tot vrijheid iets belagchelijks verkrijgt, wanneer die tot eene zoo geringe en nietsbeteekenende bevolking gerigt wordt, als die van *San Marino*: het ontaardt tot kleingeestigheid. En de inwoners van *Sicilië*? Sinds den ondergang der Grieken op dit eiland, is woord en zaak van vrijheid beide aldaar onverstaanbaar geworden.

Veel vaderlandsliefde spreekt ook in het dichtstuk van een' ongenoemde, ontboezernd bij het hooren der tijding van SILVIO PELLICO'S dood, welke naderhand bleek valsch te zijn. Het is echter te bejammeren, dat er weinig kracht in de voor het overige zoo schoone regels spreekt.

Verwant met deze soort van poëzij, is de klaagzang over het verval van vroegere grootheid, waartoe de Italianen inzonderheid nog meer dan andere volken het regt hebben. In andere landen toch, die tot woonplaats van wereldbeheerschende volken verstrekten, is met den roem der ingezetenen ook het volksbestaan zelf ten grave gedaald, of leven slechts overgeblevenen in gering getal op de puinhoopen; in *Italië* alleen betreden nog millioenen den grond, eertijds door de overwinnaars der geheele aarde bewandeld. FIORENTINO leverde in dezen smaak een zacht en gevoelvol dichtstuk. *Roma* getiteld; maar de grootheid der eeuwige stad overstelpt gewoonlijk de kracht der dichters. Er zijn misschien duizende verzen *Rome* toegezongen, maar evenaart wel één dezer het onderwerp? De krachtige regels toch, waarmede BYRON de *Tiberstad* aanspreekt, kunnen niet gezegd worden alleen *Rome* te verheerlijken; zij zijn meer *bij* de stad en *tot* haar gerigt, dan zij *over* haar uitweiden.

Tot de klaagzangen behooren ook de *Lijkklagten*, hetzij bij het overlijden van beroemde personen uitgeboezemd, of tolken der smart, bij het verlies van dierbare betrekkingen. Krachtig en schoon is de *Elegie*, waarin PEPOLI den dood van CANOVA bejammert, waarin tevens een zeer vaderlandsch hart klopt, warm voor den roem van *Italië*. De beminnaars der muzijk zullen niet minder welgevallen in de toonen vinden, waarmede dezelfde dichter het afsterven van BELLINI, den componist van de *Norma* en andere opera's, betreurt. Wanneer muzijk alleen het schiereiland van zijne verschillende rampen bevrijden kon, voorwaar reeds lang had het zijne boeijen verbroken! Of PEPOLI niet een weinig verre gaat in het verheffen van den invloed der toonkunst, blijve hier onbeslist.

Liever zou ik het aandoenlijke, kleine dichtstukje lezen, waar-

mede REDAËLLI op zijn sterfbed van zijne gade afscheid nam, en haar eene verwelkte bloem ter nagedachtenis overgaf, welke hij op zijnen bruiloftsdag aan haar ontnomen, en sedert altijd bewaard had.

Lief en bevallig, meer dan krachtig, ontboezemt CANTU het gevoel, dat het lijden van een' balling bij hem opwekt, ofschoon hij anders niet vrij te spreken is van gekunsteldheid, als hij *het viooltje der gedachten* aan eenen troubadour van oude dagen in handen geeft, en eenen toon doet weêrklinken, die sedert lang heeft opgehouden.

De godsdienstige poëzij bij de tegenwoordige Italianen kan op geenen dichter roemen, die in kracht den Spanjaard LISTA evenaart. Het dichtstuk, waarin DE CHRISTOFORIS de werken der schepping getracht heeft voor te stellen, mist alle vereischten, behalve die van eenen zeer welluidenden versbouw, en de poëzij, waarin TORTI het lijden van JEZUS CHRISTUS poogt te schilderen, behelst niet anders dan eene metrische overzetting van de woorden der *Vulgata*, zonder de minste warmte of verheffing.

Veel meer lof verdient *De droom der gemalin van* PILATUS, door LAMBERTI, wanneer men het beschrijven van dergelijke toestanden tot godsdienstige poëzij wil brengen. Het is echter duidelijk te zien, dat de Italiaansche zanger KLOPSTOCK niet had gelezen.

Zeer veel goeds behelst het dichtstuk: *Aan de Sterren*, door CAGNOLI..... Maar waar zouden wij eindigen, indien wij op deze wijze, als ware het, eene monstering wilden houden van de dichters en verzenmakers, van welke men hier en daar brokken verstrooid vindt, zonder eene volledige verzameling hunner werken te kunnen aantreffen? Waartoe eene drooge naamlijst? Zal de lezer de Italiaansche poëzij beter beoordeelen, wanneer hij nog verneemt, dat BARBIERI, even ongelijk in toon van poëzij en wijze van gevoelen, als gelijk in naam met den beroemden hekeldichter BARBIER, in de hoogste mate dweept met OSSIAN, of de vogels nafluit, die in de boschjes kwinkeleren? Zal hij met genoegen zien, dat BISAZZA goedkeurend een *Auto da fé* bezingt, nog in 1724 op *Sicilië* gruwzaam voltrokken? In het laffe *Gastmaal* van D'ELCI eene satire te vinden, zoo als het heeten moet, valt inderdaad zeer moeijelijk. Moeten wij de overige vruchten van het hekeldicht in *Italië* naar dit proefje beoordeelen, dan zal het beter zijn er geen woord verder over te spreken.

Om kort te zijn, slechts één' enkelen zanger kan men niet met stilzwijgen voorbijgaan, wanneer men voor de verschil-

lende rigtingen in de poëzij eenen vertegenwoordiger verlangt. Het is de Sicilische volksdichter MELI, die, in 1817 overleden, eenen algemeenen roem bij zijne landgenooten heeft verworven, als onovertroffen schilder van het landleven, zoo als het op *Sicilië* gevonden wordt. Men zou hem den hedendaagschen THEOCRITUS kunnen noemen, zoo eenvoudig en natuurlijk zijn onderwerp en omkleeding gekozen. Het liefelijke zijner taal, of liever van zijnen Sicilischen tongval, verleent aan zijne stukken eene eigenaardige bekoorlijkheid, die echter voor den vreemdeling, ja zelfs voor den Italiaan, verloren gaat. Hoe toch kan men het naïve der uitdrukking in eenen meer beschaafden tongval behouden, of in eene overzetting voor vervliegen bewaren? Of is het mogelijk de *Allemannische* gedichten van HEBEL even lief in het gewone Duitsch te veranderen, of in eene vreemde spraak onverbasterd weder te geven? En evenzoo is het met de poëzij van MELI, waarvan het oorspronkelijke zelfs voor den in het Italiaansch wel bedrevenen lezer nagenoeg onverstaanbaar is; maar in den mond zijn volks leven de gedichten van MELI voor immer. Verheffende gedachten, stoute schilderingen, diepgaande beschouwingen, zoeke men er niet in; dat valt het ligt bewogen, zuidelijk volk te moeijelijk, hetwelk in zijn gelukkig klimaat reeds geniet, als het maar ademt, en de beslommeringen niet kent, waarmede het leven in meer noordelijke streken te worstelen heeft. Minnekozerij, landelijk schoon, levensgenot, zietdaar de drie hoofdsnaren, welke op de lier van MELI trillen. Evenaart hij den geliefden Franschen volksdichter BÉRANGER niet in geestigheid en luim, in gevoel en reinheid staat hij verre boven dien luchtigen spotter.

In de laatste twee jaren schijnt de lust voor de beoefening der poëzij in *Italië* niet toegenomen te zijn; bij veel belangstelling in wis- en natuurkundige wetenschappen; bij een vlijtig onderzoek der geschiedenis en oudheden van hun vaderland; bij alle liefde voor kunsten, verflaauwt de geest der poëzij echter niet weinig; de cirkel is te naauw getrokken, binnen welken de dichters genoodzaakt zijn zich te beperken, om aan hoogere en lagere regeringen en geestelijkheid, aan het volk zelf, geen' aanstoot te geven, en waagt er ook een enkele daarbuiten te treden, gelijk NICOLINI, in zijn tooneelstuk, *Arnold van Brescia* getiteld, verleden jaar ondernomen heeft, naar wij vernemen, dan drijft het verbod der censuur hem spoedig terug; hij moet zwijgen en zijne pogingen zien mislukken. Dit treurspel, waarin de geestelijkheid sterk gegispt en de behoefte eener geheele

maatschappelijke hervorming krachtig aangedrongen wordt, schijnt met veel toejuiching in verschillende steden van *Italië* ten tooneele gevoerd, maar door de Oostenrijksche en Pauselijke regeringen verboden te wezen.

Bij eene vergelijking tusschen *Italië* en *Spanje*, in letterkundig opzigt, voor zooverre althans de dichtkunst betreft, slaat de school ten voordeele van het laatstgenoemde land over. Maar kan het ook anders? *Spanje*, hoe vernederd ook en van zijne vroegere grootheid vervallen, vormt toch steeds een geheel, als volk en staat. Hoe los ook de band moge zijn, welke de verschillende deelen van het rijk aaneensnoert, als men op het verschil let tusschen de bewoners der Baskische provinciën en de ingezetenen van *Granada* en *Andalusië*, toch blijven beide zich als Spanjaarden beschouwen; zij zijn één in geloof en overtuiging, tegenover elken vreemdeling, al scheidt binnenlandsche tweespalt hen ook van elkander; zij zijn te fier op den naam hunner natie, dan dat zij verbrokkeling van gebied, scheiding van bestuur of vreemde overheersching zouden dulden. Hoe geheel anders is dit in *Italië*! Een Toscaner te zijn, een Romein te heeten, *Napels* als vaderland te roemen, geldt aldaar meer, dan als Italiaan burger van eene groote natie te wezen. Welke uitboezemingen de dichters ook slaken omtrent de eenheid van hun vaderland; welke hersenschimmen eene staatkundige partij zich voorstelle; in welken zwijmel van kortstondige geestdrift het volk ook valle, het blijft ontegenzeggelijk waar, dat de Italianen zich zelve niet als ééne natie beschouwen, in dien zin althans, waarin de Spanjaarden dit vermogen te doen.

Maar er is nog meer onderscheid tusschen beide volkeren. De herinnering aan het voorgeslacht, dat eeuwen lang de dierbaarste belangen van godsdienst en vaderland, in den worstelstrijd tegen de geestdrijvende scharen van *Mekka's* profeet, zegevierend verdedigde, leeft bij den Spanjaard in honderde romances voort, welke den rijken schat van overleveringen omtrent Spaansche helden onvervalscht bewaren, en den nationalen zin door krachtig voedsel versterken. *Italië* heeft niets van dien aard; moesten niet zelfs ARIOSTO en TASSO, die bij het volk meest algemeen bekende dichters, hunne stof grootstendeels aan vreemden ontleenen? De gansche omvang der Romanische fabelleer stond den eerstgenoemde ter dienste, om zijn bontkleurig tafereel te malen. Hij behoefde zijne helden niet eens tot Italianen te maken, om hen bij zijne landgenooten aan te be-

velen. Een algemeen christelijk onderwerp bepaalde de keus van den laatstgenoemde, toen hij naar de stof voor een heldendicht zocht. Ook *zijne* hoofdpersonen behoefden geene inboorlingen van zijn vaderland te wezen, om bewonderd te worden; en wanneer de beide hoofddichters, wier verzen in het algemeen bij alle standen, in alle streken van *Italië*, bekend zijn, zoo weinig gewigt op het eigenlijk nationale behoeven te leggen, of, om het beter te noemen, het gemis aan nationaliteit niet eens gevoelden, wat mag men dan van de dichters en schrijvers van minderen rang verwachten? Hoe vreemd het moge klinken, zoo zoude men toch mogen beweren, dat de Italiaansche letterkunde ware nationaliteit geheel mist.

Hoe geheel anders is dit in *Spanje*! Hier draagt elk voortbrengsel der letterkunde eenen onmiskenbaren stempel; van waar en uit welken tijd de Castiliaan van de XVII^{de} eeuw zijn onderwerp ook koos, het werd geheel *verspaanscht*, om het eens zoo te noemen, en de grootste meesterstukken, welke zijner letterkunde tot sieraad verstrekken, zijn ook tevens de zuiverste afdruksels van Spaanschen geest in Spaansche vormen. Bij de nieuwere moge deze eigenaardigheid minder scherp uitkomen, toch spreekt zij veel sterker dan bij de Italianen.

Nog eene derde reden van verschil mag niet onopgemerkt blijven. *Italië* is het land der kunsten bij uitnemendheid; hier ontvangen de schilders van alle Europesche volken hunne vorming; hier volmaakt de beeldhouwer zijnen aanleg, waar de heerlijke overblijfsels der aloude kunst hem steeds omringen; hier troont de muzijk op haren meest geëerbiedigden zetel; naar *Italië*, eindelijk, stroomen duizende van buitenlanders onophoudelijk te zamen, om zijne schoonheid in natuur en kunst te bewonderen. Kan de poëzij anders dan in de schaduw treden, waar zoo veel nevens haar de aandacht boeit? waar zij verre is van de hoogste of eenige uitdrukking van alle gewaarwordingen des gemoeds te wezen?

Welk een ander tafereel levert *Spanje* in dit opzigt! Geen vreemdeling waagt zich bijna in zijne schoonste, maar gevaar lijkste gedeelten, en het volk, nagenoeg buiten aanraking met reizigers van andere natiën, uitgezonderd in groote steden, behoudt veel meer het eigenaardige van zijn karakter. Kunsten noch wetenschappen betwisten daar aan de poëzij de eereplaats, welke zij onder de geestvermogens bekleedt, en die zij in *Spanje* met regt zoo lang heeft ingenomen. Is het te verwonderen, dat de letterkundige betrekking, welke vroeger de beide schierei-

landen naauw verbond, thans nagenoeg heeft opgehouden? Immers, toen de Spanjaarden eenmaal eenige vormen van de Italianen hadden overgenomen, behoefden zij niets meer aan de zusterlitteratuur te ontleenen; zij waren zelfstandig genoeg, hunnen eigenen geest te behouden, al volgden zij in de inkleeding niet ongaarne vreemde voorbeelden na; de Italianen behielden wel den vorm, hun eigen, maar goten er al spoedig uitheemsche bestanddeelen in. Vandaar veel meer navolgingen en vertolkingen in hunne poëzij, dan in de Castiliaansche.

Doch voordat wij de slotsom der beschouwingen van den toestand der poëzij bij beide volken opmaken, vergunne men ons den blik te vestigen op *Griekenland*, welks jeugdige muze ten volle verdient de aandacht van het beschaafd *Europa* meer te boeijen, dan tot heden het geval is; ook zij toch is eene dochter van het zuiden, ofschoon pas aan de boeijen ontworsteld, welke haar zoo lang onwaardig beknelden. Haar aard en hare strekking zijn niet ongelijk aan den geest, welke in vele der Italiaansche en Spaansche dichters spreekt. Niet alleen is de godsdienstige denkwijze bij de drie volken van denzelfden aard, want het inwendige der Grieksche kerk wijkt van den grondslag der Roomsch-Katholijke eerdienst niet zoo zeer af, als de uitwendige inrigting doet vermoeden; maar ook hebben volksgezangen, gelijk de Spaansche romances, en eene ontzettende worsteling met eenen overmoedigen vijand, de eerste aanleiding tot het ontstaan der nieuw-Grieksche litteratuur gegeven. Of deze echter ooit de ontwikkeling zal evenaren, door de letterkunde der beide zuidelijke volken bereikt, moet de tijd leeren; thans is zij nog in hare ontluiking. Waarlijk, dit is reeds veel en meer dan men ooit had mogen verwachten van een volk, dat, sedert eeuwen onder het juk gebogen, op geene herstelling meer hopen kon.

Immers, *Konstantinopel* was gevallen, en de laatste vonk van licht scheen in gansch *Griekenland* uitgebluscht. Land, volk, taal, gingen gelijkelijk te gronde; de aloude barbaarschheid nam hand over hand toe; verstrooid, gedund, verarmd, smolt de bevolking van *Griekenland* weg, en een klein overschot, nog met stammen van vreemde afkomst vermengd, huisde op de verlatene velden van *Attica* en op de puinhoopen van honderde voormalige steden. De overheersching der Venetianen goot den kelk des lijdens vol, door de Turken gevuld, en het tijdstip scheen niet verre meer, dat men van Grieken spreken zoude, als van een geheel uitgeroeid volk uit vroegere

dagen, maar thans, even als de Romeinen, spoorloos verdwe nen. Plotseling ontwaakte het als dood geachte volk; de Griek greep het wapen, om den smaad van bijna vier eeuwen uit te wisschen, en slaagde hij hierin ook al niet naar wensch, hij geraakte toch eindelijk van de Turksche boeijen ontslagen, en hernam eenen rang onder de vrije volken. Althans *Athene* zag zich op nieuw tot de hoofdstad van *Griekenland* verheven. In hoeverre deze verheffing schijnbaar en kunstmatig is, ligt buiten ons onderwerp, dat, wars van alle staatkundige bespiegeling, alleen den invloed betreft, door de Grieksche omwenteling op de letterkunde der Hellenen te weeg gebragt.

Deze is inderdaad verbazend. Nog vóór vijf en twintig jaren was het getal van hen, die eenige aanspraak op beschaving konden maken, gering; geene andere poëzij, dan de in vorm en uitwerking gebrekkige volksliederen, welk eene echt dichterlijke gedachte er ook soms in deze verscholen ligt! Of kan men het bekende Grieksche vrijheidslied, door RHIGAS vervaardigd, iets anders noemen, dan eenen nagalm van den Marseillaanschen marsch? En toch is dit het beste gedicht in het geheele tijdvak, dat het uitbarsten des oorlogs voorafging. Welk eene worsteling met de taal kenmerkt al de proeven van poëzij, toen in het licht gegeven, en evenzeer door uitheemsche woorden verontreinigd. als met vreemde denkbeelden overladen! Heeft immer één volk gelegenheid gehad, eene door verwaarloozing verbasterde spraak met de onbekrompenste middelen te zuiveren, alle vreemde inmengsels uit te werpen, en haar op gelijke hoogte met de meest beschaafde nieuwere talen te brengen, dan hadden de Hellenen die aanleiding bij uitnemendheid. De schoonste en rijkste taal, die der voorvaderen, ontsloot voor hen op nieuw hare schatten, en zij hadden slechts te kiezen, wat zij uit dien onuitputtelijken voorraad wilden overnemen, om de spraak van het dagelijksche leven te veredelen. Het kwam er slechts op aan, deze keuze met oordeel en smaak te doen; de eene wilde het oude Grieksch bijna geheel herstellen; anderen zochten tusschen oud en nieuw een vergelijk te treffen; de meesten wisten niet welk eenen maatstaf te houden. Vandaar het bontkleurige in woordenkeus en zinsbouw, dat bij de Grieksche schrijvers vóór 1830 zoo dikwerf hindert, en thans eerst geheel heeft opgehouden. Thans eerst kan men zeggen, dat het nieuw-Grieksch eene welgeordende taal is geworden, die, in schrift althans, van alle Italiaansche en Turksche bastaardwoorden gereinigd, de oude zoo nabij komt, als in onze geheel anders ingerigte wereld moge-

lijk is, en de hemelsbreed verschillende maatschappelijke toestanden toelaten.

Maar taalzuivering was niet het eenige middel, dat strekken moest, om aan de nieuw-Grieksche poëzij eenen nieuwen weg te banen, noch de herkregene vrijheid alleen in staat, eene goede rigting aan den ontwaakten geest in zijne vlugt te geven. Bij het beoefenen der eigene letterkunde, de erfenis van het roemruchtige voorgeslacht, moest ook de studie der nieuwere talen van *Europa* gevoegd worden; het verblijf van vele jonge Grieken in *Frankrijk* en *Duitschland* kon niet anders dan den lust tot onderzoek opwekken; zij maakten zich vooral met de Fransche letterkunde zeer gemeenzaam bekend, en bragten menig werk in hunne moedertaal over. De invloed van Duitsche en Engelsche schrijvers was nooit zoo groot op de Grieken, als die der Fransche, en toch weten zij bij alle navolging eene echt Grieksche kleur te behouden, die bewijst, dat zij de voorbeelden der ouden geenszins om het welgevallen in de nieuwere verzaken. Slechts in één opzigt is de poëzij der nieuw-Grieken bijna geheel gemoderniseerd, namelijk, in den vorm der verzen; cadans en rijm hebben den rhytmus der ouden verbannen; de uitspraak der woorden naar het accent heeft, even als in alle nieuwere talen, het eigenlijke onderscheid van lange en korte lettergrepen weggenomen. Een oor, aan de harmonie en de onnavolgbare welluidendheid van een oud-Grieksch vers gewoon, zal eerst met moeite en weêrzin de klanken opvangen, waarin een nieuw-Grieksch vers zich uitgiet. Maar kan het den tooverzang der oudheid vergeten, en slechts aan Italiaansche of Spaansche vormen denken, dan zal het zich weldra even spoedig voor de zachte toonen openen, waarmede het nieuw-Grieksch niet minder dan eenige andere zuidelijke taal tot luisteren uitlokt.

De beroemdste der tegenwoordig levende Grieksche dichters zijn de gebroeders PANAGIOTIS en ALEXANDER SUTSOS. Beide hebben, gelijk zich verwachten liet, levendig deel in den vrijheidsoorlog genomen, en staan als vurige beminnaars van hun vaderland bekend. De eerstgenoemde trad in 1831 als dichter op, met eenen bundel poëzij, van welke mij slechts enkele stukken uit eene bloemlezing bekend zijn, maar welke niet anders dan den lust kunnen opwekken, om zich nader met de werken van dezen allervoortreffelijksten zanger bekend te maken. Kleurt ook een al te sterke haat tegen den president CAPO D'ISTRIAS zijn stuk, getiteld: *Athene, in October*, 1830, zoo

verdient toch de gloed bewondering, waarmede hij vervallene grootheid schildert, zijne landgenooten opwekt, die stad, toen nog in handen der Turken, te verlossen; die heerlijke bouwvallen, als ware het de grafnaalden van het roemrijke voorgeslacht, zich waard te betoonen, en alle vreemde overheersching tegenstand te bieden. Minder krachtig van taal, maar veel schooner van versbouw, en onnavolgbaar in zoetvloeijendheid, is zijne *Klagt, op de puinen van Sparta ontboezemd*. De denkbeelden mogen niet nieuw zijn, en de gewone gewaarwordingen uitdrukken, welke het gezigt van bouwvallen eener eenmaal magtige stad en eene reeks heldennamen, vol glorie, opwekken, de vorm, waarin zij gegoten zijn, laat niets te wenschen over. Men ziet, dat de dichter zelf groote vorderingen in het beheerschen der taal gemaakt heeft, in den tijd, tusschen het vervaardigen van het eerstgenoemde vers en dit verloopen. Niet minder schoon van uitdrukking en nog krachtiger van gedachten, is eene ode van denzelfden dichter: *Aan God*, die in kortheid en kernachtigheid bijna alle zangen van dien aard overtreft, welke steller dezes bij eenig volk bekend zijn. Dit stuk van den christelijken nieuw-Griekschen zanger sluit waardiglijk aan den verheven' lofzang op ZEUS bij AESCHYLUS, den godsdienstigste der oude Grieksche dichters, en de overeenkomst wordt nog sterker door de omstandigheid, dat beide Hymnen in dramatische dichtstukken voorkomen. In welke verhouding echter SUTSOS deze uitboezeming met het drama gebragt heeft, kan ik, tot mijne spijt, niet berigten, dewijl men zich ten onzent reeds tevreden moet houden, met slechts de titels en brokstukken der werken van zoo verre afwonende dichters te vernemen.

Twee lijkgedichten op den dood der helden NEGRIS en MIAULIS strekken der muze van P. SUTSOS mede tot hooge eer, ofschoon zij de deelneming van vreemdelingen in die hooge mate niet opwekken zullen, als de bovengemelde van meer algemeenen inhoud. Het schijnt, dat P. SUTSOS met het Duitsch niet onbekend is; althans in vele zijner dichtstukken heerscht die gemoedelijk ernstige toon, welke zoo dikwerf van de citer der Duitsche dichters klinkt, ofschoon hij het verweekelijkte klagen overal weet te vermijden.

Een dichter van geheel anderen stempel is zijn broeder ALEXANDER SUTSOS, die zich geheel naar Fransche voorbeelden schijnt gevormd te hebben. Alhoewel hij somtijds, zoo als in de verzen: *De puinhoopen van Rome* en *Italië*, getiteld, den ernst van zijnen broeder nabijkomt, is de rigting van zijnen geest

toch veel meer naar het vrolijke en boertige, ja, naar het scherp hekelende gekeerd; indien echter zijne voortbrengselen hierin van geen beter gehalte zijn, dan het schimpdicht: *God en de Grieken*, waarin hij de manier van BÉRANGER tracht na te volgen, dan mag men van zijne overige hekeldichten geene te groote gedachten koesteren. Maar gelijk ik reeds ten opzigte van de Italianen en Spanjaarden opmerkte, dat men te weinig van hunne geschriften ten onzent bekomen kan, om een algemeen oordeel uit te brengen, zoo mag hetzelfde gezegde van A. SUTSOS gelden. Uit hetgeen mij van hem bekend is te oordeelen, staat A. SUTSOS, in afgerondheid van vorm, woordenkeus en bevalligheid, verre beneden zijnen broeder, dien hij daarentegen in puntigheid, vernuft en eene zekere losheid van stijl overtreft.

Een veelbelovend, maar jong dichter is KARATZUTZAS, wien waarschijnlijk de prijs in den lierzang toekomt. Heerlijk is zijn vaderlandlievend dichtstuk: *Panhellenia*, in 1842, bij gelegenheid van het verjaarfeest der Grieksche vrijheid, den warmen boezem uitgegoten, toen de opstand der Kretensers was mislukt, eene gebeurtenis, die den waren Griek niet anders dan met de diepste smart treffen kon. De dichter viert zijner verbeelding wel den teugel, als hij van het herwinnen van *Konstantinopel* spreekt, en den alouden keizerstroon raet nieuwen en meer reinen luister herrezen ziet; maar zal men het den Griek euvel duiden, zoo hij de roemrijkste toekomst voor het zoo diep gezonken nakroost der Hellenen durft hopen? Hoe menig een, die de ongeloovigen even vurig haat, als het ware geloof met geestdrift aanhangt, troost zich niet met de streelende gedachte, dat nog eens de halve maan van de *Aja Sophia* zal verdwijnen, en het kruis, de zege van het Christendom op de aanhangers van MOHAMMED, zal tuigen! Helaas! de staatkunde mag het leven bij een bijna gestorven volk voor een oogenblik weder opwekken, herstellen en verjongen van volkeren is haar niet gegeven. Er staat in de geschiedenis, tot nu toe, geene natie bekend, die voor de tweede maal haren bloei hernam, en den trap van vroegere magt en welvaart nog weder besteeg. Staten gelijken aan menschen; zij ontwikkelen zich ééns in jeugdige kracht; komen ééns tot mannelijke rijpheid; zinken dan den ouderdom te gemoet, en dalen eindelijk voor eeuwig ten grave. En toch, welk eene levenskracht kan er nog lang bij een volk voortduren!

Hetzelfde denkbeeld van Griekenlands hernieuwde grootheid

legt ook ten grondslag in: *De Welkomstgroet*, door denzelfden dichter aan AMALIA, koningin van *Griekenland*, OTTO'S gemalin, toegezongen. Konden zij de hooghartige Duitsche vorstin slechts in alle Grieken hetzelfde vertrouwen doen stellen, dat haar de woorden van KARATZUTZAS inboezemen! Hoeverre is het nog van daar verwijderd!

KALVOS, een inboorling van het eiland *Zante*, gelijk KARATZUTZAS van *Syra* geboortig is, geniet in de nieuw-Grieksche letterkunde geen' onverdienden roem. Zijn lofzang op *De heilige Schaar*, in den slag bij *Dragaschan*, voor de zaak der Grieksche vrijheid gevallen, is echter, naar mijn oordeel, meer gekunsteld dan schoon en treffend. Welk een verbazende afstand tusschen KALVOS, in het verheffen van den roem der voor het vaderland gevallene helden, en den ouden SIMONIDES, wiens kernachtig lofdicht op de gesneuvelden bij *Termopylae* alle vergelijking onmogelijk maakt!

RHIZOS RHANGAVIS toont voor het lierdicht zeer grooten aanleg te hebben, in eene alleruitmuntendste uitboezeming: *De Parnassus* getiteld, niet als den berg der dichters bezongen, maar als de woning der vrijheid met krachtige kleuren geschilderd.

Steller dezes meent nu genoeg namen opgesomd te hebben, om de voortreffelijkste onder de nieuw-Grieksche dichters, voor zooverre hem dit vergund was, bekend te maken, en zal dus geene andere hier meer bijvoegen. De eigenlijk gezegde volksliederen, welker aantal en invloed in *Griekenland* opmerkenswaardig is, liggen buiten den kring zijner beschouwing, naardien de meeste daarvan reeds jaren lang in den mond des volks leven, en niet kunnen gezegd worden tot de hedendaagsche poëzij te behooren. Wel is waar, zijn vele van de merkwaardigste gebeurtenissen uit den jongsten oorlog door liederen in het geheugen des volks bewaard gebleven, b.v. de dood van MARCO BOZZARIS, en de val van *Missolonghi*; maar deze zijn slechts navolgingen van vroegere heldenliederen, en onderscheiden zich door geene bijzondere of nieuwe trekken. Al wat het volk in gezangen merkwaardigs en voortreffelijks bezit, dagteekent grootendeels van vroegeren tijd.

Het valt niet te ontkennen, dat de dichters, bovengenoemd, uitsluitend tot den hoogeren stand der maatschappij behooren, en nog niet zoo algemeen in *Griekenland* verspreid en gelezen worden, als de Spaansche en Italiaansche dichters tot hunne natie in betrekking staan: daartoe is het onderwijs nog te weinig algemeen doorgedrongen; de vruchten der beschaving te schaars

en te kostbaar; de behoefte bij het algemeen nog te weinig ontwikkeld. Wat zouden echter mannen van zulke geestkracht niet vermogen, wanneer eens eene eeuw van rust hunne pogingen tot rijpheid deed komen, en de voortreffelijke aanleg der Grieken, waarin zij voor hunne voorouders niet onderdoen, eene geschikte gelegenheid erlangde, zich behoorlijk te ontwikkelen! Zal dit nog eenmaal plaats hebben?

De taak, die ik op mij genomen heb, loopt ten einde. Ik heb den toestand der poëzij in *Spanje, Italië* en *Griekenland* naar vermogen geschetst, en veel overeenkomst van geest bij afwijking van vorm gevonden. Gelijk de drie landen in ligging en in geschiedkundige ontwikkeling eenige gelijkheid met elkander hebben, zoo laat zich ook de poëzij gedurende de laatste halve eeuw onderling vergelijken. Een vrijheidsoorlog wekte de krachten in *Spanje* en *Griekenland* op; vrijheidszucht poogde in *Italië*, maar te vergeefs, een beter vuur aan te steken. Al wat edel dacht, sloot zich aan de goede zaak aan, met eensgezindheid in *Spanje* en *Griekenland*, maar zonder zamenwerking in *Italië*. Hier mislukte het doel geheel; in de beide andere landen kroonde wel de zege den strijd, maar verstikte het onheil vooreerst de goede zaden, in eenen vruchtbaren, doch niet welbereiden akker geworpen. De geestelijkheid en de staatkundige partijen verontrusten *Spanje*; de geestelijkheid en de verbrokkeling des grondgebieds houden *Italië* werkeloos; woeste legerhoofden en vreemde voogdijschap belemmeren *Griekenland*. Kan men, wanneer men dit in aanmerking neemt, met grond zeggen, dat de toestand der poëzij in deze anders zoo gezegende landen ongunstig is, al is het er verre van daan, dat zij in eenig opzigt den roem kan erlangen, dien zij zich in de drie hoofdlanden van ons werelddeel gedurende dit zelfde tijdvak heeft verworven, en al bestaat er geene de minste hoop, dat zij ooit weder tot de hoogte zal stijgen, waarop zij, in vroegere eeuwen, in elk der drie schiereilanden zich mogt verheffen?

Thans zwaaijen *Engeland, Frankrijk* en *Duitschland*, naijverig op elkander, den staf des gebieds in het veld der letteren. Wanneer zal deze ook hun ontvallen, gelijk hij eenmaal aan *Hellas* ontgleed, in *Italië* wedergevonden werd, en eenen tijdlang *Spanje* invloed verschafte? Of schijnt hij bestemd te zijn, om nog eens weêr naar het Oosten terug te keeren, van waar hij is uitgegaan?

H. POL.

Mijne eerste liefde.
eene schets der zeden te New-York.

‘MARGARETHA! waar zijt gij?’ riep een zilverstemmetje uit eenen gang, naast het vertrek, waar ik zoo pas had plaats genomen. Geene minuut verliep, of een lief gezigtje keek door de deur; de eigenares daarvan huppelde de kamer in, maakte eene koddige buiging en wipte mij voorbij, naar hare zuster toe.

‘Waarlijk, MARGARETHA! het is al te erg; papa is zoo vol drift, dat hij mij bijna op den trap omver loopt en de straat opvliegt, alsof de beurs in brand stond; mama geeuwt van verveling, en wil er niet meer van hooren, dat wij winkel uit, winkel in loopen. Geld, geld, ach! dat akelige geld! Mijn lieve schat! het is uit met ons winkel gaan voor heden, hoort gij?’

Zuster MARGARETHA, tot wie deze jammerklagt was gerigt, lag juist op de canapé, met de linkerhand onder het hoofd, en met het derde deel van een verhaal in hare regterhand, uit te rusten. Zij sloeg hare oogen met eene teedere, wegkwijnende uitdrukking op.

‘Onze arme STAUNTON zal wanhopig zijn,’ merkte hare zuster aan. ‘Het is nu ten minste al de tiende keer, dat hij de straat op en neêr drentelt, en laatstavond zag hij er uit als het ongeluk in eigen' persoon. Het mogt mij niet van het hart, hem eenen dans te weigeren: hoe kondt gij zoo wreed zijn, MARGARETHA?’

‘Helaas!’ hernam MARGARETHA met eenen diepen zucht, ‘kon ik het gebeteren? mama stond juist achter mij, en stiet mij met haren elleboog maar telkens voort; mama kan somtijds wezenlijk al heel onbeleefd zijn.’

En een tweede zucht ontsnapte den geprangden boezem van onze teedere schoone.

‘Wel,’ hernam hare zuster, ‘ik begrijp maar volstrekt niet, wat zij tegen dien armen STAUNTON heeft, ofschoon, om de waarheid te zeggen, onze danspartij weinig bij zijne afwezigheid verloor, en als hij danst, is hij zoo stijf als een Hollander. Ja, zelfs onze goede vriend hier, die uit de bosschen van *Louisiana* komt, maakt eene vrij wat betere figuur.’

De ondeugende meid keek mij bij deze woorden zoo schalksch aan, dat ik inderdaad niet boos kon worden over het vreemdsoortige kompliment, mij toegebragt. ‘Foei! dat is leelijk van u, ARTHURINE!’ zeide MARGARETHA, terwijl een toornig rood op hare wangen gloeide over den spot, met het voorkomen van haren beminde gedreven.

‘Zusje! zusje! word niet boos,’ riep ARTHURINE, liep naar haar toe, sloeg hare armen om haren hals, en kuste en liefkoosde haar, totdat zij begon te glimlagchen.

Eene aardige groep! ARTHURINE inzonderheid, die op hare vlugge voetjes, bijna zonder het tapijt aan te raken, naar hare zuster als zweefde scheen wel eene nimf of elf. Inderdaad, zij was een lief schepseltje; fijn en teeder als een riet, met eene middel, die men met ééne hand kon omspannen; hare handen en voeten waren even bevallig als klein van vorm; hare trekken zeer regelmatig; eene kleur van leliën en rozen; een klein lief kopje, waarvan kastanjebruine lokken afzwierden, en de oogen helderblaauw, met eene uitdrukking, om te betooveren. Zij was, zoo als de Franschen zeggen, *à croquer*.

‘Och!’ zuchtte de sentimentele MARGARETHA, ‘dat men aan zulk een gemeen, zelfzuchtig persoon nog denken moet, die zich tusschen mij en zulk een edelaardig jongeling als STAUNTON durft indringen! Het is een hartzeer!’

‘Niet zoo erg als gij wel meent,’ sprak ARTHURINE; ‘MORELAND kan over eene ton of vijf beschikken, en STAUNTON heeft geen' cent, of, op zijn best, een paar duizend gulden 's jaars. Hij is niet meer dan eene veêr in de weegschaal tegen zulk een gouden gewigt.’

‘Liefde kent geen goud,’ lispelde MARGARETHA.

‘Gekheid,’ zeide hare zuster. ‘Wel, ik zou nog geen zilver afstaan, vooronderstelde dat er maar genoeg was. Denk maar eens alleen aan de bals, partijen en dergelijke feesten en uitspanningen. En dan des zomers een uitstapje naar *Saratoga*, of wie weet, zelfs naar *Londen* of *Parijs*. Het denkbeeld doet mij watertanden.’

‘Spreek mij niet van zulke genietingen, die voor zulk een'

prijs gekocht moeten worden,' riep MARGARETHA, terwijl zij misschien eene plaats uit hare geliefde romans in hare gedachten aanhaalde.

'Kom, kom, maak u zelve nu nog niet ongelukkig!' voegde ARTHURINE haar toe; 'vóór het theedrinken zal MORELAND niet hier wezen, en dat duurt nog wel zes lange uren. Hadden wij nu maar eenen nieuwen roman, om den tijd te korten; ik begrijp maar volstrekt niet, waarom COOPER zoo traag schrijft. Elk jaar maar één werk! Och! wat dunkt er u van, zuster! als *gij* eens begont te schrijven? Ik twijfel er niet aan, of gij zoudt opgang maken, zoo goed als Miss MITCHELL. BULWER is zoo overdreven, en zelfs WALTER SCOTT begint tamelijk saai te worden.'

'Helaas, HOWARD!' zuchtte MARGARETHA, toen zij mij aanzag, alsof zij mijn medegevoel voor haren droevigen toestand zocht op te wekken.

'Geduld, lieve MARGARETHA!' zeide ik, 'als het mogelijk is, zal ik u helpen, om van dien paai los te raken. In allen gevalle zal ik het beproeven.'

Klingelingeling aan de huisdeur. ARTHURINE stak haren vinger op, om stilte te gebieden, en luisterde. Nog een' trek aan de bel. 'Een bezoek,' riep zij, met oogen, die van genoegen schitterden, 'en wel dames! Ik hoor het geridsel van hare kleederen!'

Pas had zij dit woord gezegd, of de deur ging open, en de jonge jufvrouwen PEARCE kwamen de kamer ingestevend, in al de pracht van violetkleurige zijde, met vederen, kant en borduursels overladen opgeschikt, terwijl zij een' geur van allerlei reukwerk rondom zich verspreidden.

Hij, die het geluk heeft, de schoonen van *New-York* in haar morgen- of huisgewaad te aanschouwen, moet wel een hart van steen of metaal hebben, indien hij voor hare bekoorlijkheden ongevoelig blijft. Hare bevallige gestalte, de geestige, hoewel ook somtijds kwijnende uitdrukking harer gelaatstrekken; hare helder schitterende oogen; hare fijne leest, die ons bijna zou verleiden haar te omvatten en te beschermen voor den wind, welke haar zou kunnen wegrukken, en hare schoone, fijngevormde handen en voeten, maken een geheel van wegslepende lieftalligheid uit. De vrouwen van *Boston* zijn misschien beter onderwezen en meer regelmatig in hare wezenstrekken, maar zij hebben zoo iets Amerikaansch over zich, dat mij nooit kon bevallen, en zijn daarenboven verschrikkelijk pedant. De lieve meisjes van *Philadelphia* zijn meer rond van gestalte, vrijer in

hare bewegingen, blijgeestig als de godin der jeugd, en alleraardigste snapsters over allerlei kleinigheden; maar romanschrijvers moeten hunne JULIA'S en ALICE'S nergens anders dan onder de New-Yorksche schoonen zoeken. Ik houd mij overtuigd, dat zoo COOPER, onder het schrijven zijner werken, met haar kennis gemaakt had, zeer zeker zijn handschrift verscheurd, en zijne heldinnen minder stijf en houtig geschilderd zou hebben. Stellig zag hij haar nooit dan op de *Battery* of op den *Broadway*, waar zij zoodanig in eene coquette kleeding gehuld en omhangen zijn, dat het onmogelijk is, zelfs bij gissing te begrijpen, waarop zij eigenlijk gelijken.

De beide jonge dames, welke de kamer binnengekomen waren, konden tot sprekende voorbeelden dier manier, van zich door kleeding onkenbaar te maken, verstrekken. Zij schenen te zelfder tijd de drie of vier verschillende kleedinge aangetrokken te hebben, die een modegek te *Londen* of *Parijs* in den loop van den dag draagt.

Uit was het nu met mijn gesprek onder vier oogen. Ik moest natuurlijk één te veel zijn bij het gekeuvel van vier dames, en nam uit dien hoofde mijn afscheid. Toen ik voorbij de huishoudkamer ging, opende zich de deur, en mevrouw BOWSSENDS wenkte mij, om binnen te komen. Binnengetreden, vond ik ook aldaar haren echtgenoot.

‘Gaat gij nu al heen, mijn lieve HOWARD?’ sprak mevrouw.

‘Er is gezelschap boven.’

‘Ach, HOWARD!’ hernam zij.

‘De handwerkers hebben den dag gewonnen,’ bromde haar echtgenoot (deze klasse van menschen toch doet zich, vooral bij verkiezingen, te *New York* bijzonder gelden).

‘Die akelige STAUNTON!’ viel zijne wederhelft hem in de rede. ‘Denk eens aan.’

‘Verkeken is onze kans. Het is eens voor al.... Gij hebt er immers al van gehoord, zou ik denken, Mr. HOWARD?’

Ik wendde mijne oogen nu naar dezen, dan naar gene, verbaasd en verlegen, naar wien ik het eerst luisteren moest.

‘Ik weet niet hoe het is,’ kermde mevrouw, ‘want die mijnheer STAUNTON wordt mij van dag tot dag ondragelijker. Begrijp eens, hij heeft de onbeschaamdheid, om nog altijd te volharden in zijn aanzoek om MARGARETHA'S hand. Pas twee duizend gulden inkomen. -’

‘Generaal JACKSON maakt zich reeds gereed, zijn landverblijf te verlaten; ten gevolge daarvan, zijn de aandeelen in de

bank een half percent gevallen,' gromde haar echtgenoot.

Zoo gaven zij bij beurten hunnen wrevel tegen STAUNTON en den nieuwen president lucht.

'Hij moest het verschil van onzen stand in aanmerking nemen,' zeide mevrouw BOWSSENDS, zich met driftigheid oprigtende.

'Zekerlijk moest hij dat,' zeide ik.

'En met de keuze van den nieuwen gouverneur ziet het er ook allendig slecht uit,' zeide Mr. BOWSSENDS.

'En wat zegt gij van MARGARETHA? Kunt gij u zulk eene verdwaasdheid begrijpen? Het meisje is goed en zacht genoeg.... Maar vijf ton...'

Mevrouw BOWSSENDS was er uit te proeven.

'Dat sommetje is waarlijk niet te verachten,' zeide ik.

De vijf ton vonden weêrklank in het hart van papa.

'Vijf maal honderd duizend gulden!' zeide hij, 'ja dat lijkt nog al zoo iets; maar wat beteekent het hier? Altemaal gekheid; die zottin zoude eenen CROESUS te gronde helpen.'

'Nu ja, gij hebt waarlijk niet zoo bout te spreken,' beet mama hem toe; 'denk maar eens aan al uwe weddingschappen en verkiezingspartijen.'

'Daarvan hebt gij volstrekt geen verstand,' hernam manlief driftig; 'de belangen des vaderlands, het congres, de algemeene welvaart, moet men schragen..... Wat zou er van worden, als wij niet....'

'Weddingschappen aangingen?' dacht ik.

'Gij zijt de vriend des huizes,' zeide mevrouw, 'en ik hoop, gij zult....'

'*A propos*!' viel haar beleefde gemaal haar in de rede, 'hoe is uw katoenoogst van dit jaar uitgevallen? dien kondt gij mij wel toezenden. Hoevele balen zijn het?'

'Een honderdtal, en daarenboven nog eenige dozijnen vaten tabak.'

'Zoo wat tien duizend gulden in een jaar,' zeide papa, in zijn nadenken, bij zich zelven. 'Hm! hm!'

'o Wat dat betreft,' zeide ik achteloos, 'ik kan over genoeg kapitaal beschikken, om de honderd tot twee honderd te vermeerderen.'

'Twee honderd! twee honderd!' en 's mans oogen glinsterden van genoegen. 'Dat zal er naar lijken, dat is zoo gek niet. Nu, ARTHURINE is eene fiksche meid. Laat ons zien, mijn lieve

mijnheer HOWARD! laat ons zien. Wel ja! wel ja! kom hier elken avond, wanneer ge maar verkiest. Gij weet, ARTHURINE is altoos blij u te zien.'

'En mijnheer en mevrouw BOWSSENDS?' vroeg ik.

'Achten zich bijzonder vereerd,' antwoordde het paar, met eenen bevalligen glimlach.

Aangenaam verrast maakte ik eene buiging, en vertrok. Echter kan ik niet zeggen, dat ik met de laatste woorden van mijnheer bijzonder was ingenomen. Het had er iets van, alsof mijn achtenswaardige aanstaande schoonvader zijne verlorene weddingschappen tegen mijne katoenbalen in de schaal wilde leggen, en toen ik daarover nadacht, was ik verontwaardigd over de eigenbaat mijner natuurgenooten, en inzonderheid over het domme, onbeschaamde eigenbelang der BOWSSENDS, en der duizenden, die hem gelijken. Dergelijk slag van volk beschouwt zelfs zijn eigen kroost niet anders dan als zoovele balen goederen, die geveild en verkocht moeten worden. En deze man behoort tot de groote wereld in *New-York*! Vóór vijf en twintig jaren wandelde hij op 's heeren straten met eene kleermakersmaat in den zak; nu is de man eene pilaar van de beurs en lid van twintig commissiën.

En dan ARTHURINE, in haren zeventienjarigen lentebloei, met haar lief gezigtje, het aardigste en liefste meisje in de gansche stad, en, om kort te gaan, eene ware toovernimf, eene silphe! Het is nu bijna elf maanden geleden, sinds ik met het lieve schepseltje kennis maakte, en van den eersten dag den besten was ik haar slaaf, aan haar geketend, met snoeren zoo sterk, als die van de toovergodin ARMIDA. Zij had juist de Fransche kostschool verlaten. Om dit in het voorbijgaan te zeggen, dit is juist een van de middelen, waardoor onze aristocraten van gisteren zich trachten te verheffen. Een paar aardige dochters, in eene fatsoenlijke school opgevoed, moeten wel eene gansche schaar van jonge lieden tot zich trekken, en de luister der dochters weêrkaatst dan op papa en mama terug.

Onze kleine tooverheks wist zeer goed, hoe zij zich nu te gedragen had. Ieder boog zich voor haar; maar van het twintigtal harer aanbidders kon geen een zich beroemen, eenen glimlach of een lonkje meer dan zijne makkers gekregen te hebben; misschien was ik de eenige, die eene soort van lijdelijke voorkeur genoot. Mij werd het vergund, haar op hare rijtoertjes en wandelingen te vergezellen. Op elke danspartij was ik haar galant, als er zich geen ander aanbood, en op meer der

gelijke benijdenswaardige voorregten mogt ik bogen. Zij huppelde en trippelde om mij heen, en hing gemeenzaam aan mijnen arm, als zij naast mij over den *Broadway* of over de *Battery* op en neder drentelde. Tot erkenning van al deze blijken van voorkeur, was het mijn pligt, haar met de nieuwste romans te beschenken, Engelsche almanakken te bezorgen en de nieuwste muzijkstukken aan te bieden. Daarmede ging wel een aardig sommetje heen, maar ik troostte mij met de opmerking, dat ik mijne geschenken aan het liefste meisje van *New-York* ten offer bragt, en dat zij vroeger of later mijne aanhoudende oplettendheid moest beloonen.

Tweemaal lachte de fortuin mij toe. Eens toen wij op de brug stonden, bij den waterval van *Niagara*, en in den schuimenden vloed neêrzagen, was ik verpligt mijnen arm om hare middel te slaan, uit vrees dat zij duizelig mogt worden, en er in storten. Het scheelde ondertusschen niet veel, of bij al deze bedrijvigheid was ik er bijna zelf ingevallen. Iets dergelijks gebeurde mij voor de tweede maal, bij een uitstapje naar de watervallen van *Trenton*, en dat was al wat mijne moeite mij had opgebragt, gedurende elf te *New-York* verbeuzelde maanden, die echter mijne beurs tamelijk wel van inhoud verligt hebben. Het is eenmaal de gewoonte bij ons in de zuidelijke staten, om vrouwen te kiezen uit de schoonheden van het noorden. Die dwaasheid had ook mij bevangen, en ik trok naar *New-York*, om deze gewigtige bezigheid af te doen. Nu was ik er bijna cen jaar geweest, en het werd hoog tijd een einde aan de zaak te maken, indien ik niet verkoos als een stuk oud en onverkocht goed op eene winkelplank verschoven te raken.

Nimmer drong deze opmerking zich met meer kracht bij mij op, dan toen ik van het huis der BOWSSENDS naar mijne woning wandelde, en mijn ongelukkige medevrijer, STAUNTON, mij toevallig te gemoet trad. Ik moest glimlagehen om de zonderlinge uitdrukking van smart op zijn gelaat. Daar kwam hij aangezet, met het tweevoudige doel om mij te vertellen, dat het weder vrij slecht was, en om mij een pruimpje van zijnen tabak aan te bieden. Ik kon niet nalaten mijne verwondering te kennen te geven, dat een zoo fijn ding als MARGARETHA zoo eene gruwzame gewoonte in den man harer keuze dulden kon.

‘Och, kom!’ antwoordde de goede ziel. ‘MORELAND pruimt ook....’

‘Nu ja, maar hij bezit ook vijf ton, en dat verzilvert de pil.’

‘Lieve God!’ zuchtte STAUNTON.

‘Moed gevat, man! BOWSSENDS is rijk.’

De Amerikaan schudde zijn hoofd.

‘Drie ton, zegt men; maar morgen kan hij wel geen' cent meer bezitten. Gij kent ons volkje te *New-York.* Niets dan weddingschappen, verkiezingen, aandeelen in spoorwegen, banken. Zijne uitgaven zijn verbazend, en heeft hij zijne dochters maar eenmaal goed aan den man, dan zal hij misschien reeds de volgende week een bankeroet maken.’

‘En dan is hij het volgende jaar nog eens zoo rijk,’ zeide ik.

‘Ei! denkt gij zoo?’ zeide de Amerikaan nadenkend.

‘Het gaat ten minste gewoonlijk zoo. Ondertusschen komt gij te huwen met de kwijnende MARGARETHA, en kunt, gelijk zoo vele uwer medeburgers, 's morgens met een mandje aan den arm naar de markt gaan, en terwijl uw teeder wijfken haren morgenslaap geniet, de aardappels en den gezouten' makreel, voor uw ontbijt, koken. Tot dank hiervoor, zal zij zich misschien verledigen, u een kopje thee in te schenken. Die thee is toch een heerlijk ding, een voortreffelijk geneesmiddel tegen kwade spijsvertering.’

‘Gij zijt hatelijk,’ zeide de arme STAUNTON.

‘En gij dwaas,’ klonk mijn antwoord; ‘een jong advocaat, zoo als gij, vindt honderd huizen open.’

‘En gij dan niet?’

‘Stellig.’

‘En ik heb toch dit voordeel, het meisje mag mij wel zetten.’

‘Ja, maar papa en mama houden het met mij, en het meisje ook.’

‘Hebt gij vijf ton te geven?’

‘Waarachtig niet.’

‘Arme HOWARD!’ riep STAUNTON lagchende.

‘Loop naar den drommel,’ zeide ik, medelagchende.

Wij boertten bijna een kwartier uurs op deze wijze, toen er een rijtuig kwam aangerold, waarin ik een bekend gelaat meende te zien. Juist was er eene der stoombooten van *Philadelphia* aangekomen. Ik deed een' stap of wat voorwaarts.

‘Houd op!’ klonk eene welbekende stem.

‘Houd op!’ riep ik, naar het rijtuig gaande.

Het was RICHARDS, mijn schoolkameraad en jeugdige vriend, en thans mijn buurman, naar de manier van spreken in de zui-

delijke staten, want hij woonde slechts vijftig uren gaans van mij af. Ik zeide den goeden STAUNTON adieu, stapte in de koets en reed met mijnen vriend naar het Amerikaansche hôtel.

‘In 's Hemels naam, GEORGE!’ riep mijn vriend, zoodra wij in eene kamer gehuisvest waren, ‘zeg mij toch, wat voert gij hier uit? Hebt gij dan nu landgoed en huis en vrienden, en alles, met één woord, vergeten? Gij zijt nu reeds elf maanden weg!’

‘Geraden,’ zeide ik, ‘en dat wel met mijn hof te maken bij eene schoone, en nog ben ik even ver, als toen ik begon.’

‘Het verhaal is dan waarheid, arme vriend! dat gij door de familie BOWSSENDS verstrikt zijt? Dat spijt mij voor u! Maar vertel mij dan toch eens, wat zult gij met dat opgeschikte ding aanvangen, als gij haar eenmaal krijgt? Een jong meisje, dat zelfs geen geduld genoeg heeft, om hare romans van het begin tot het einde te lezen, en vóór zij twaalf jaren oud was, reeds THOMAS MOORE en BYRON op haar duimpje had, misschien *Don* JUAN uitgezonderd. Een juffertje, die aardrijkskunde, sterrekunde, en wat niet al, kent, van RAPHAEL'S cartons en van ROSSINI'S opera's medepraat, maar die bij mijne ziel niet weet, of een kalfskop van een speenvarkentje of van eene koe gesneden wordt, en er een flaauw denkbeeld van heeft, dat eijeren het voornaamste bestanddeel van eene pruimetaart uitmaken.’

‘Ik wilde haar voor mijne huisvrouw, maar niet voor mijne keukenmeid,’ zeide ik, een beetje geraakt.

‘En die niet weet,’ vervolgde RICHARDS, ‘of de vuile wasch gekookt of gebakken moet worden.’

‘Zij zingt gelijk de heilige CECILIA, speelt goddelijk en danst als eene toovernimf.’

‘Ja, daaraan zult gij wat hebben; ik ken de familie; vader en moeder zijn geen' knip voor den neus waard.’

‘Houd op!’ riep ik, ‘zij zijn geene zier beter of slechter dan hunne buren.’

‘Gij hebt gelijk.’

‘Welnu, laat hen dan met vrede, ik heb beloofd, er om zes ure thee te komen drinken; als gij wilt medegaan, zal ik u in kennis brengen.’

‘Al te goed bekend, vriend! echter ik zal meêgaan, op ééne voorwaarde: dat gij *New York* binnen drie dagen tijds vaarwel zegt en met mij afreist.’

‘Als mijn huwelijk niet bepaald is,’ hernam ik.

‘Vervloekte gek!’ bromde RICHARDS binnen'smonds.

Zes sloeg de klok, en wij traden de gezelschapskamer mijner aanstaande schoonmoeder binnen. De goede vrouw joeg mij bijna eenen schrik aan, bij het intreden, door haar bijzonder voorkomen, met eene verbazend groote garen muts, gloednieuw en juist aangekomen met de paketboot van *Havre*. Zij had er volmaakt de figuur in van eene onzer nachtuilen aan de *Mississippi*. RICHARDS scheen een weinig verlegen, en MORELAND, die reeds aanwezig was, kon zijne oogen maar niet van dit merkwaardig hoofdsiersel afwenden. Mejufvrouw MARGARETHA was in het bleek groen, met het haar naar elken kant van het voorhoofd gladjes weggestreken, bleek en onderworpen, maar toch met eene zekere onbeschrijfelijke uitdrukking van sentimentaliteit op haar gelaat. De tegenstelling was voorzeker nog al sterk tusschen den ouden MORELAND, die daar zat, met zijn opgezet gezigt, wèlgedaan en onbehouwen, en den mageren ranken STAUNTON, die niet anders dan oesters en macaroni gewoon was te eten en water te drinken, uit vrees van zijn voorkomen door overvoeding te bederven.

Ik had voor de kwijnende schoone de *Vertellingen van mijnen Grootvader*, van SCOTT, medegebragt, die pas in het licht verschenen waren.

‘Ah, zoo! WALTER SCOTT!’ uitte zij op eenen smeltenden toon. Na een oogereblik toevens, voegde zij er bij: ‘Die nietige persoon daar kon nog geen woord voor zijn eigen belang uitbrengen.’

‘Heb een beetje geduld,’ hervatte ik, ‘het zal wel beter met hem gaan; ongetwijfeld houdt zedige bescheidenheid zijne lippen gesloten.’

MARGARETHA keek mij boos aan. ‘Hardvochtige spotter, die gij zijt!’ fluisterde zij mij toe.

Ondertusschen knoopte RICHARDS een gesprek met BOWSSENDS aan. Mijn ongelukkige sukkel, die niet wist, dat zijn gastheer een hevige voorstander van ADAMS was, en eenige duizend guldens in weddingschappen en inteekeningen verloren had, om op de stemmen van het souvereine volk bij de verkiezingen invloed te oefenen, was weder op het noodlottige onderwerp gekomen. Hij begon, met zijnen gastheer te berigten, dat de oude JACKSON weldra zijn landgoed zou verlaten, om zijnen post als, president waar te nemen.

‘Die bloeddorstige, onbeschaafde boschbewoner, die half een

paard, half een alligator is!' viel mevrouw BOWSSENDS hem in de rede.

'Of het u geld kost, zijne verkiezing!' zeide MORELAND lagchende.

'Rookt uit eene tabakspijp even als een smerige Duitscher,' voer mevrouw BOWSSENDS uit.

'Nu dat maakt hem nog niet zoo gemeen,' zeide MORELAND zeer onhandig; 'de tabak smaakt uit eene pijp heel anders.'

Ik gaf hem een' fikschen duw met mijne elleboog in den rug.

'Rookt gij tabak uit eene pijp, Mr. MORELAND?' vroeg MARGARETHA op eenen wegsmeltenden toon.

MORELAND zette groote oogen op; het zweefde hem donker, voor den geest, dat hij zich mal vergist had; maar rond en eerlijk als hij was, wilde hij er geene doekjes om winden, en stotterde: 'nu en dan, mejufvrouw!'

Ik dacht, dat de overgevoelige schoone waaarlijk in zwijm zou vallen, en ik strekte juist mijnen arm om den rug van haren stoel uit, om haar te ondersteunen, toen ARTHURINE de kamer binnentrad. Zij wierp eenen vlugtigen blik op mij, maar het was te laat, om mijnen arm terug te trekken. Alsof zij niets gemerkt had, groette zij het gezelschap vrolijk en ongedwongen, wipte naar MORELAND, wenschte hem goeden avond, vroeg naar zijne weddingschappen en zijne schepen, naar zijnen ouden hond, en snapte, om kort te gaan, tien minuten lang in éénen adem voort. Eer MORELAND nog merkte, waar zij naar toe wilde, had zij eene zijner handen in de hare gedrukt; maar zij waren oude kennissen, en hij kon zeer gemakkelijk haar grootvader zijn. Ondertusschen was MARGARETHA van den eersten schok een weinig bekomen.

'Hij rookt eene pijp,' fluisterde zij ARTHURINE toe, op eenen melancholischen toon.

'Jackson is vrij gezien in *Pensylvanië*,' zeide RICHARDS, terwijl hij het afgebroken gesprek weder aanving, zonder in het minst te merken, onder welke vlag hij hier zeilen moest; 'een landeigenaar uit *Bedford* heeft hem eenige flesschen *Monongahela* (brandewijn) ten geschenke gezonden.'

'Zulk een present zou ik hem misgunnen,' merkte MORELAND aan; 'een glas van opregte *Monongahela* is geld waard.'

Die tweede schok was te sterk voor het fijne zenuwgestel van MARGARETHA; zij viel half bezwijmd in haren stoel achter-

over; hare kamenier kwam binnen, en met hulp van deze bragt zij het zoo ver, dat zij de kamer kon uitkomen.

‘Hebt gij haar een boek medegebragt?’ vroeg mij ARTHURINE.

‘Ja, een WALTER SCOTT.’

‘o Dan zal zij wel spoedig weêr hersteld zijn,’ merkte de teedere zuster aan, schijnbaar zonder eenige ontsteltenis te toonen.

Nu onze zenuwachtige dame het vertrek verlaten had, werd het onderhoud veel levendiger; kapitein MORELAND was een vrolijke zeebonk, die, de hemel weet hoe dikwerf, over zee had gezwalkt, overal was geweest, en daardoor zijn tegenwoordig groot vermogen had bijeenverzameld; hij was eene luchthartige ziel, met een opperbest natuurlijk verstand in alle zaken, één ding uitgezonderd, namelijk alles wat de schoone sekse aanbelangt, want van deze had hij bijna evenveel denkbeeld als eene krokodil van eene beleefde buiging. Hij scheen magtig gediend met de beleefdheden, welke ARTHURINE hem bewees, en waarlijk, zij ging zoo lieftallig, zoo ondeugend en zoo betooverend met hem om, dat zelfs de ongevoelige RICHARDS zijne oogen niet van haar kon afwenden.

‘Zij is inderdaad een lief wichtje,’ fluisterde hij mij toe.

‘Zeide ik u dat niet?’ sprak ik; ‘let maar eens op, hoe lief zij zich weet te schikken naar de grillen van den ouden heer.’

De uren vlogen als minuten voorbij; de avondmaaltijd was afgeloopen, en wij stonden op, om heen te gaan; toen ik ARTHURINE de hand gaf, drukte zij de mijne zachtkens. Ik was in den derden hemel.

‘Nu, mannen!’ sprak ons de trouwhartige MORELAND toe, toen wij op straat waren; ‘het zou waarlijk jammer zijn, op eenen zoo prettigen avond zoo vroeg te scheiden; wat zegt gij er van? wilt gij medegaan naar mijn huis, en eene lekkere flesch ontkurken?’

Zoo gezegd, zoo gedaan; wij namen den, ouden zeebonk tusschen ons in, en zetten koers naar zijne kajuit, zoo als hij gewoon was, zijne prachtige en wèlvoorziene woning te noemen.

‘Wat is dat eene lieve familie, die BOWSSENDS!’ betuigde MORELAND, zoodra wij op ons gemak bij een brandend vuurtje waren gezeten, terwijl glazen fijnen wijn naast ons op de tafel vonkelden; ‘en wat aanminnige meisjes! Gij begint op

uwe dagen te komen, man! zeide ik op eenen mooijen dag bij mij zelven; maar gij zijt nog frisch en jeugdig gezond als een dolfijn; 't is beter te gaan trouwen; MARGARETHA beviel mij bij uitstek, en zoo heb ik....'

'Ja, mijn goede MORELAND!' viel ik hem in de rede; 'maar weet gij zeker, dat zij in u behagen schept?'

'Kom, kom! een half millioentje; wil ik je eens wat zeggen, man! dat vindt men zoo alle dagen niet.'

'Vijftig jaren oud! zeide ik.'

'Nu ja, vijftig jaren oud, maar flink en gezond; geen van die fatten, met hunne spillebeentjes, als STAUNTON, bij voorbeeld.....'

'Maar STAUNTON rookt cigaren en geene pijpen.'

'Daarmeê zal ik uitscheiden; ten pleiziere van MARGARETHA, zal ik mijn' neus en mijne lippen met die verwenschte cigaren schroeijen.'

'En drinkt geen' brandewijn,' vervolgde ik; 'hij is voorzitter van een matigheidsgenootschap.'

'Dat hem de duivel hale!' snaauwde MORELAND, 'voor al de meisjes in de wereld doe ik van den brandewijn geen' afstand.'

'Als gij dat niet doet, zal zij altijd in zwijm vallen,' hernam ik lagchende.

'Ah! zoo! is het, omdat ik van dien brandewijn sprak, dat zij met die zotte kuren begon, en den ganschen avond wegbleef? Waait de wind uit dien hoek? Nu, gij kunt er op rekenen, dat ik voor niets ter wereld mijn glas grog laat staan.'

En hij bevestigde deze verzekering met eenen eed, terwijl hij den inhoud van zijn glas met ééne teug ledigde.

Wij lachten en keuvelden tot na middernacht, terwijl ik mij vleide, gedurende dien tijd, nog al blijken van diplomatische geschiktheid gegeven te hebben. Toen wij naar huis teruggingen, was RICHARDS echter nog niet zeer gerust, of ik den ouden heer niet wat al te sterk had afgeschrikt.

'Het doet er niet toe,' zeide ik, 'als ik slechts geslaagd ben, de arme MARGARETHA van hem te bevrijden.'

De koele, berekende RICHARDS schudde zijn hoofd.

'Ik weet niet waar het op uitloopen zal,' zeide hij; 'maar ik geloof nooit, dat gij met uwe tusschenkomst veel dank zult inoogsten.'

De volgende dag moest geheel aan de zaken gewijd worden,

ten gevolge der komst van RICHARDS. Wel tien malen stond ik op het punt om heen te gaan, en ARTHURINE een bezoek te brengen; maar alsof het spel sprak, er kwam altijd iets tusschenbeide, zoodat de tijd van theedrinken reeds was verstreken, toen ik eindelijk bij BOWSSENDS kwam. Ik vond MARGARETHA in de zaal, in eenen geheel nieuwen roman verdiept.

'Waar is ARTHURINE?' vroeg ik.

'Naar den schouwburg, met mama en met Mr. MORELAND,' klonk het antwoord.

'Naar den schouwburg!' herhaalde ik vol verbazing; men speelde daar juist een stuk, dat de hoogverlichte inwoners van *Kentucky* op hoogen prijs stelden, maar waarvan ik te *Nieuw-Orleans* niet meer dan twee bedrijven had kunnen zien, zoo armzalig was het.

'Nu dat mag heeten zich zelven op de pijnbank zetten,' zeide ik vrij gemelijk.

'De lieve meid!' sprak MARGARETHA; 'Mr. MORELAND kwam thee drinken, en drong zoo sterk bij ons aan....'

'Dat zij wel gaan moest, niet waar? om eenige uren lang allerlei zotternijen te hooren.'

'Ach neen, zij ging om mij genoegen te geven,' zeide MARGARETHA vrij sentimenteel; 'mama wilde volstrekt, dat eene van ons beide gaan zou.'

'Daar hebt gij het al,' dacht ik; jaloezij zoude hier te bespottelijk zijn: hij een vijftiger, zij eene zeventienjarige! Ik verliet het huis en ging RICHARDS opzoeken.

'Hoe! nu al terug?' sprak hij.

'Zij is naar den schouwburg gegaan met mama en MORELAND.'

RICHARDS schudde zijn hoofd.

'Gij hebt gisteren een wespennest gestoord bij den ouden heer,' zeide hij; 'pas maar op, dat gij geene steek beet krijgt.'

'Ik mogt toch weleens zien, welke figuur zij naast hem maakte,' sprak ik.

'Welnu, dan zal ik met u gaan; hoe spoediger genezen, des te beter; maar alleen voor tien minuten.'

Nu, de verzoeking was zeker niet groot, om in dien dampkring van brandewijnslucht en tabaksrook te vertoeven. Het was in *Bowery Theatre*, dat de eer heeft in *New-York* hetzelfde te zijn, naar het schijnt, als de *Salon de Variétés*, te *Amsterdam*, ofschoon er misschien geene twee dergelijke gevonden worden.

Het licht scheen nevelig als door eenen dikken mist, en een regen van oranjeappelenschillen en nog minder aangename voorwerpen daalde van de galerijen af; het stuk beviel bij uitstek. Ik keek de loges rond, en ontdekte weldra de lieve ARTHURINE, naar het scheen zeer op haar gemak gezeten, terwijl zij met den ouden heer zoo deftig sprak en zoo statig keek, alsof zij wel eene gehuwde vrouw van dertig jaren was.

'Dat is waarlijk eene verstandige jufvrouw!' zeide RICHARDS. 'Of zij ook gaarne gerande guldens ziet! zij zoude, ik weet al niet wie, trouwen, in spijt van brandewijn en tabak, als men maar geld had en haar vragen wilde.'

Ik sprak geen woord.

'Als gij niet zulk een verdwaasde knaap waart,' zeide mijn vriend zonder omstandigheden, 'dan zou ik uraden, laat haar loopen waar zij wil, en overmorgen zeggen wij *New-York* vaarwel.'

'Nog eene week langer,' zeide ik, gansch niet op mijn gemak.

Den anderen dag, 's avonds om zeven ure, trad ik weêr het vertrek in, dat eerst mijn paradijs was geweest, maar hoe langer hoe meer eene hel scheen te worden. Wederom vond ik MARGARETHA alleen, met eenen roman in de hand.

'En waar is ARTHURINE?' vroeg ik met eene eenigzins bevende stem.

'Zij is met mama en Mr. MORELAND, om Miss FANNY WRIGHT te hooren.'

'Om Miss FANNY WRIGHT te hooren, die ongodiste, die oproerkraaister! Wat een dwaas idée! wie had daarvan ooit kunnen droomen!'

Deze Miss FANNY WRIGHT was eene beruchte spreekster in bijeenkomsten, waar de voorstanders der leer van OWEN vergaderden, en ieder fatsoenlijk mensch in *New York* zou zich wel wachten, zich met haar in te laten.

'Mr. MORELAND,' zeide MARGARETHA, 'zeide zoo veel van hare welsprekendheid, dat de nieuwsgierigheid van ARTHURINE gaande gemaakt werd.'

'Waarlijk!' zeide ik.

'o Gij weet niet, wat eene lieve meid het is! voor hare zuster zou zij haar leven veil hebben; mijne eenige hoop is op haar. -'

Ik greep naar mijnen hoed, den trap af, het huis uit.

Rusteloos en gemelijk stond ik den volgenden morgen op, en de klok van elf was nog niet koud, of ik stond reeds voor het huis van BOWSSENDS. Beide zusters waren te huis, en toen ik de zaal binnentrad, stond ARTHURINE op om mij te verwelkomen, met eenen glimlach op het gelaat; er lag echter iets in de uitdrukking van hare houding, dat mij trof. Ik drukte hare hand; zij zag mij met eenen teederen blik aan.

'Ik hoop, gij zult u in de laatste twee dagen nog al vermaakt hebben,' zeide ik, na eene pauze.

'Het nieuwe heeft zeker iets bekoorlijks,' hervatte ARTHURINE; 'maar wat ik ook gedacht had, nimmer had ik vermoed, eene leerling van Miss FANNY WRIGHT te zullen worden.'

'Inderdaad! mij dunkt, de overgang daartoe van het stuk, dat gij gezien hebt, is nog al gemakkelijk.....'

'Een beetje meer respect voor het stuk, dat *wij* voorstaan, dat is te zeggen, Mr. MORELAND en mama,' hervatte ARTHURINE, terwijl zij, naar ik meende, eene zekere verlegenheid onder eenen lach zocht te verbergen.

'Ik zou niet ligt gedacht hebben, dat mijne ARTHURINE in zulk eene zamenzwering tegen den goeden smaak deel konde nemen,' gaf ik met ernst ten antwoord.

'*Mijne* ARTHURINE!' hervatte zij, terwijl zij eenen sterken nadruk op het bezittelijk voornaamwoord legde; 'wat men zich al zoo niet inbeeldt! Wij leven toch in een vrij land, zou ik denken.'

Er lag zoo veel ernst en spot in de wijze, waarop zij deze woorden uitsprak, dat ik haar vragend aanzag.

'Weet gij niet,' zeide zij, dat ik nu juist mijn' zin op 'MORELAND gezet heb? Hij is zoo goed van aard, zoo rondborstig, en zijne ruwheid slijt wel af, als men met hem nader bekend is.'

'En wat nog meer zegt,' voegde ik er bij, 'hij heeft een half millioen.'

'Dat waarlijk niet de minste van zijne aanbevelingen is. Denk maar eens aan de bals, HOWARD! ik hoop, gij zult er ook op komen, en dan naar *Saratoga*, en toekomende jaar naar *Londen* en *Parijs*, o, dat zal eerst prettig zijn!'

'Wat! is het reeds zoo ver gekomen?' zeide ik, met eenen bitteren glimlach.

'En mijne arme MARGARETHA is gered,' voegde zij er bij, terwijl zij hare armen om haars zusters hals sloeg, en haar kuste en liefkoosde.

Ik wist ter naauwer nood, of ik lagchen of schreijen moest.

‘Dan mag ik, vooronderstel ik, u geluk wenschen?’ zeide ik, terwijl ik mij tot een lachje dwong, maar zeker eene vrij dwaze figuur maakte, naar ik geloof.

‘Dat moogt gij,’ zeide ARTHURINE, ‘heden morgen vroeg Mr. MORELAND om zijn aanzoek aan MARGARETHA op uwe onderdanige dienares te mogen overbrengen.’

‘En gij?’

‘Wij hebben natuurlijk, overwegende de menigvuldige beminnelijke eigenschappen van den verzoeker, aangenomen, om het aanzoek in onze zeer bijzondere overweging te nemen; fatsoenshalve,’ zeide zij, ‘moet men wel een paar dagen of zoo daarover nadenken.’

‘Spot gij, of spreekt gij ernst, ARTHURINE?’

‘In goeden ernst, HOWARD!’

‘Vaarwel dan.’

‘Vaar dan wel, en zoo voor eeuwig!’

‘Vaar ook gij voor eeuwig wel!’

Antwoordde mij ARTHURINE, half lagchend, half zuchtend.

Een oogenblik later was ik de kamer uit; op den trap kwam mij mevrouw BOWSSENDS tegen, die mij geheimzinnig in de spreekkamer liet.

‘Gij hebt ARTHURINE gezien,’ zeide zij, ‘wat een lief en dierbaar kind is zij! Dat meisje is onze eenige lust en troost; en Mr. MORELAND, o die waardige Mr. MORELAND! Nu de zaak zoo naar wensch is afgeloopen, kunnen wij MARGARETHA een weinig meer haren eigen' weg laten gaan.’

‘Het is dan waar, wat ik gehoord heb?’ zeide ik.

‘Ja, en daar gij een oud vriend zijt, maak ik geene zwarigheid u zulks mede te deelen, ofschoon het nog eenen tijdlang geheim moet blijven, dat Mr. MORELAND zoo even aanzoek om de hand van ARTHURINE gedaan heeft.’

Ik weet niet, wat ik antwoordde; maar ik vloog kamer en huis uit, liep de straat op, alsof ik een krankzinnigenhuis ontvlugtte.

‘RICHARDS!’ riep ik mijnen vriend toe, ‘zullen wij morgen vertrekken?’

‘God dank!’ riep RICHARDS overluid; ‘zoo zijt gij genezen van die Nieuw-Yorksche kwaal? Vertrek, ja, zoo dra mogelijk, vóór gij weder instort. Gij moet een paar maanden met mij in *Virginië* gaan doorbrengen.’

‘Gaarne! gaarne!’ zeide ik.

Toen wij den volgenden morgen naar de stoomboot gingen, achtervolgde ons STAUNTON, half buiten adem, van haast en verrukking.

‘Wensch mij geluk!’ riep hij luide, ‘ik ben aangenomen!’

‘En ik afgewezen,’ zeide ik lagchende; ‘maar ik ben niet dwaas genoeg, om mij zelven om een meisje ongelukkig te maken.’

Dat was spoedig genoeg gezegd, maar mijn hart sloeg hevig, bij het uitspreken dezer woorden. Vijf minuten later waren wij op reis naar *Virginië*.

Naar het Engelsch.

H.P

Het Rijks-museum te Amsterdam[1].

II. (Historiële portretten.)

Tegenstelling bij tegenstelling dringen zich onzen geest op, als wij in het *Museum* de schilderij gadeslaan, die het overgangsstuk verdient te heeten tusschen het vijf en twintigjarig stadhouderschap van FREDERIK HENDRIK, en de wijle dat WILLEM II dezelfde betrekking bekleeden mogt. Wij bedoelen ANTONIE VAN DIJCK'S beeldtenis van prinses MARIA *van Engeland*; ‘aan de zijde van haren broeder, den hertog van *Gloucester*,’ zegt de catalogus hoe ongeloofelijk dit ook zij, daar die derde zoon

(1) Blz. 7-26; 208-216 en 391-423.

van KAREL I pas in 1645 geboren werd, en de schilder al in 1641 stierf! Immers, - wij keeren tot onze tegenstellingen terug - immers, dat doek brengt ons niet enkel uit de Hollandsche school tot de Vlaamsche over, - voor zooverre gij in VAN DIJCK slechts den leerling van RUBBENS ziet, - het troont uwe fantasie ook in andere rigtingen mede. Onwillekeurig lokt de naam van hem, die het vorstelijk kind penseelde, dat later de gemalin van WILLEM II werd; onwillekeurig lokt VAN DIJCK u uit, zijn leven te *Londen* over te stellen tegen dat der drie meesters ten onzent, wier werken we u straks ter studie aanbevalen: GO VERT FLINK, REMBRANDT VAN RHIJN, BARTHOLOMEUS VAN DER HELST. Gij verlustigt er u in, het lot van geniën in eene monarchie te vergelijken met dat van geniën in eene republiek, den gunsteling der STUART'S, met den vriend van SIX. En echter, voor een ander hoofdstuk dezer schetsen, dan dat, 't welk in zijn opschrift: *Historiële Portretten*, het doel aangeeft, u eenige oogenblikken bij deze verzameling te bepalen, om den wille harer veraanschouwelijking onzer geschiedenis, voor een andermaal blijve de sombere stoffe bewaard: VAN DIJCK in weelde, REMBRANDT in armoê, beide groot, beide beroemd, beide ongelukkig te doen zien, - tot eene derde tegenstelling noopt ons het overgangsstuk niet het minst. Hoeverre is het er van, dat deze zich maar bepalen zoude tot die, welke bij den eersten blik in het oog valt, onze burgerij den vreugdebeker opheffende, dewijl de vrede is gesloten, dewijl hare onafhankelijkheid werd erkend, tegenover de vorstelijke kinderen, wier laauwe levenslust het gevolg schijnt der schaduw, welke het naderend onweder reeds over hunne hoofden werpt. Er is in de laatste voorstelling al de statelijkheid, al het koninklijke, dat de droefgeestige KAREL I liefhad; schoon het om WILLEM II's toekomstige gemalin niet wemelt van paadjes, wier leden de spaansche kleederdragt in sierlijke plooijen omgolfde; schoon der schilderij de vurige rossen en de vlugge hazewinden ontbreken, wier bewegingzucht de meester zoo wel te waarderen wist, bij de deftigheid door dat hof bewaard. Verlaten moge zij daar staan, - indien ge met mij het meisje het meest gadeslaat, - verlaten van edelliên en edelvrouwen, door VAN DIJCK in de galerijen der Britsche Grooten vereeuwigd; hare houding verraadt hare afkomst, en er is ernst in die trekken, ernst haren leeftijd vooruit. Laat de dag aanbreken, waarop de edelliên, die wij thans ongaarne aan hare zijde missen, - al zou de meester ons die maar hebben vertegenwoordigd, opmerkelijk door de blankte hunner handen, afstekende

bij de kostbare kant, die zij droegen, opmerkelijker nog door de naauwgezette kleingeestigheid, waarmede ieder hunner zich van het hofceremoniëel kweet; - als mannen zullen gesneuveld zijn in *Marston-Moor* en bij *Naseby*; - laat de dag aanbreken, waarop de edelvrouwen, wier blondheid, dank zij den schilder, wereldvermaard is geworden, zich door hare trouw in het ongeluk schooner zullen onderscheiden dan door halskraag, die in keurigheid geene weêrga had; - laat de dag aanbreken, waarop het voorhoofd van koning KAREL I, door VAN DIJCK ons bewaard, in de blankte, die het onderscheidde, voor de eerste maal zijns levens blozen zal, blozen tot de kruin, bij het naderen des beuls: MARIA van *Engeland*, ge ziet het haar aan, MARIA zal het ongeluk waardiglijk dragen, waardiger dan de knaap, die haar ter zijde staat, wie harer broeders hij dan ook zij. 'Arme MARIA!' zegt gij misschien; zegt het, niet geheel door het kinderlijke van haar voorkomen misleid, zegt het, zonder te vergeten, dat zij toen reeds zes jaren met den jeugdigen, overjeugdigen WILLEM II was gehuwd geweest; dat zij toen aan zijne hand over de burgerij stond, ons hier in drie stukken veraanschouwelijkt, op ieder van welke één der hoofdpersonen óf den naam draagt van een der geslachten, die op het leven van dien vorst eenen belangrijken invloed oefenden, óf zelf den invloed uitoefenende was. Och, dat eene volgende uitgave van den Catalogus, in plaats der slordig gestelde berigten, waarmede in den tegenwoordigen de meesterstukken onzer oude school worden afgescheept, die treffende bijzonderheden toelichtte! Welke was de betrekking, waarin de VAN WAVEREN van den S c h u t t e r s m a a l t i j d tot den Amsterdamschen burgemeester, ANTONIE OETGENS van dien naam, stond; was de geschilderde misschien de man zelf, die met zijnen ambtgenoot, PIETER HASSELAER, den prins te gemoet werd gezonden, toen de Vroedschap besloten had, Zijne Hoogheid aan het hoofd der Bezending uit de Algemeene Staten niet te ontvangen? De *Frans Banning Kok, Heer van Purmerland*, hoofdfiguur op REMBRANDT'S *Vogelschieten*, - want *Nachtwacht* luidt hier kwalijk, - is, het lijdt naauwelijks twijfel, geen ander dan het lid des Raads, dat bovengenoemden heeren met nog vier leden werd toegevoegd, om zich bij den prins te verontschuldigen over het geweigerde gehoor in die vergadering; de commissie, aan welke Z.H. in gramme woede toebeet: 'dat hij wel Duitsch verstond, en geenen uitlegger noodig had,' toen een der heeren hem de meening des raads verduidelijken wilde. Welligt was JOAN HUYDECO-

PER, heere van *Maarsseveen*, op GOVERT FLINK'S *Doelenstuk*, dezelfde raad, die grave WILLEM FREDERIK VAN NASSAU bij *Welna* zoo eigenaardig den aftogt ried, dreigende, dat de regering op Zijne Doorluchtigheid den storm zoude loslaten, die haar zelve dreigde; welligt was hij het, zeg ik, schoon het volgens het boeksken van het *Museum*, dat voor mij ligt, onmogelijk is, want naar blz. 22, is GOVERT FLINK in 1616 gestorven, schoon hij dat stuk ter gedachtenis van den vrede van *Munster* heet te hebben geschilderd. Volsta dit vlugtig woord ter opwekking, om den indruk dier stukken te doen winnen in veelzijdigheid; - wij keeren tot ons onderwerp weêr, ons zelven geluk wenschende, dat de scheppingen der oude kunst niet, als het belang, dat het algemeen in haar plagt te stellen, zijn verflaauwd; dat een blik op die schilderijen nog genoeg is, om onze tegenstelling te voldingen. MARIA, de dochter der STUART'S, in tegenwoordigheid eener burgerij, die harer vreugde over het sluiten van den vrede botviert aan den disch, van VAN DER HELST; maar deze tevens veraanschouwelijkt door haar optrekken ter wacht, door hare wake in het geweer, van GOVERT FLINK; MARIA, de dochter der STUART'S, in tegenwoordigheid van burgers, die, in andere woorden uitgedrukt, vaardig zijn, zich uit de armen der weelde los te rukken, om andermaal voor de vrijheid pal te staan; MARIA, de dochter der STUARTS, verkrijgt, in dat licht gezien, eene hoogere beteekenis, dan eene der gemalinnen van onze vroegere stadhouders, - optredende aan de hand van WILLEM II!

BILDERDIJK heeft, in een' zijner uitvallen, HONTHORST, dien hij een' schilder van vioolspelers en ligtekooijen scheldt, onwaardig gekeurd, ons eene afbeelding van WILLEM II te leveren; - het was de partijschap van den prinsgezinde, die het penseel niet vergeven kon, dat het ook de schaduwzijde van 's vorsten karakter had veraanschouwelijkt. Hoe zou het des dichters adelaarsblikken zijn ontgaan, dat het bleek van 's prinsen wangen op de eenige der beide afbeeldingen van WILLEM II, die min of meer binnen het bereik der toeschouwers hangt, niet alleen aan het doffe harnas valt toe te schrijven, dat de gestalte des vorsten omsluit; dat er onder die zielvolle oogen en om dien fraaijen mond diepten zijn, als bijwijlen maar inspanning van geest, als meer dan deze uitspatting in genot, gelegenheid geeft op te merken? Voor ons, die van geenen maatstaf van zedelijkheid houden, welke zich uitzet, waar het hertog AELBRECHT geldt, welke zich inkrimpt, als er sprake is van

vrouwe JACOBA; voor ons, die wenschten, dat de tijd gekomen ware, waarin vorsten het beneden zich zullen achten, in dit opzigt met eene andere weegschaal te worden gewogen, dan die, welke voor burgers vonnis wijst; voor ons steekt er niets ergerlijks in de afschaduwing van wat zoo waarschijnlijk waar was, terwijl we tevens HONTHORST'S schilderij de verdienste toekennen, vele der groote gaven van den prins te hebben gehuldigd. Er is geen arbeid zoo vergeefsch, als het pogen in woorden terug te geven, wat slechts volkomen mede wordt gevoeld, als men meê ziet; doch vergelijk, bij uw eerstvolgend bezoek dezer zaal, den indruk, dien de beeldtenis op u maakt, eens met den volgenden. Anders, dan HONTHORST u WILLEM II aanbiedt; anders, ik geef u het toe, anders wenscht ge 's vorsten oogen te zien schitteren op den zomermiddag des jaars 1650, toen eene sloep dien anderen CAESAR en zijne fortuin over de flikkerende golven van het *IJ* voortdroeg, maar hij het schuim niet opmerkte, dat de roeispanen om zich heenspatten; maar hij met éénen blik de wereldstad, welke zich voor hem uitbreidde, te omvaêmen zocht. *Amsterdam*, gij weet het, *Amsterdam* was in die dagen aan de oostzijde nog niet volbouwd; doch achter het mastbosch, dat op de reede lag; doch achter de wimpelpracht, die het ter eere van de komst Zijner Hoogheid wuiven deed, weêrkaatste toch de gulden zonneglans van torenspitsen zonder tal; verhief de stedemaagd, als ge mij de beeldspraak gunt, zich uit den schoot der wateren, grootsch genoeg, om den prins eenen zucht te ontlokken: ‘Waart ge mij!’ Hij had hem naauwelijks geslaakt, of de blik der verrukking, waarmede hij het schoone schouwspel had aangestaard, ging schuil in rimpeling des hoogen voorhoofds en fronsing der bruine wenkbraauwbogen; die stad zou hem toegedaan zijn, trots de winzucht harer inwoners, welke een doorn in het oog zijns vaders was geweest, daar ze, door den vijand van buskruid te voorzien, had bijgedragen, om zijnen toeleg op *Antwerpen* te verijdelen; trots de staatzucht harer regering, welke geene middelen onbeproefd had gelaten, om te *Munster* het sluiten van den vrede te bespoedigen, opdat haar invloed op 's lands zaken in dezelfde mate wassen mogt, als de zijne dan moest ebben! Hoe bitter lachte hij om de genegenheid, waarvan hij droomde, zoodra die wenschen van hoog en laag, die wensch naar gezag, die wensch naar goud, hem weder levendig voor den geest stonden; vonken van haat schoten zijne oogen uit, terwijl zijne vingers speelden met den knop van zijn zwaard. HONTHORST, gij bekent het met mij, HONTHORST

heeft ons den vurigen jongeling ook niet in zulk een oogenblik geschilderd, toen waarschijnlijk aandoeningen als deze zich in 's vorsten gemoed vervingen, terwijl de boot nog altijd voortstoof over de blinkende baan. *Amsterdam*! zoo voer WILLEM II voort, zijne grieven op te sommen; *Amsterdam* had hem tot drie malen gekrenkt, door de weigering van hoogere wedde, door de beraamde afdanking van krijgsvolk, door het zenden van eenen gezant naar CROMWELL; - 'voort!' riep hij den roeijers toe, of zij de spanen te traag in het water sloegen, of hij zelf van traagheid te beschuldigen viel, schoon hunne gespierde armen de slagen verdubbelden; schoon hij de bezending der Algemeene Staten, aan wier hoofd hij de steden van het Noorder Kwartier had bezocht, in het prachtige jagt al verre achter zich liet. En digter kwamen zij, het gewoel der vaartuigen, dobberende op de reê; digter den bootjes, die van schip tot schip schoten, als pijlen den boog ontsneld; digter der schuiten, met de weelde van *Oost* en *West* belaên; midden waren zij, midden in den bijenkorf, die gonsde, maar van allerlei tongslag, maar van allerlei taal; 's vorsten oor ving de klanken van het *Zuiden* als van het *Noorden*; 's vorsten blik vermeide zich in het gâslaan der voortbrengselen van het eene als van het andere halfrond. En er was geen SOMMELSDIJK, er was geen hoveling aan zijne zijde, om dien indruk te verbitteren, door van gelijkenis met *Venetië* op te halen, door *Amsterdams* aristocratie harer oligarchie over te stellen; 'een hoop winkeliers,' had WILLEM II hen meermalen, de inwoners der hoofdstad, hooren beschimpen, en echter dacht hij het dat oogenblik in zich zelven niet. Een betere geest behield de bovenhand; - ondanks zijne liefde voor de oorlogskunst, door zijn' oom schier tot eene wetenschap verheven, waardeerde de vorst zijns ondanks den handel, de velerlei kennis, die hij eischt, de volharding, die zijne voorwaarde is, de vrede.... Het zou HONTHORST, het zou den eersten schilders zijns tijds onmogelijk zijn geweest, u den ommekeer te veraanschouwelijken, die dat woord den gedachtengang van WILLEM II nemen deed: de vrede, waardoor men de diensten van zijn geslacht voorbijzag; de vrede, die hem van het staatstooneel dreef! Het was de eerste stormvlaag, die den lieveling der fortuin over het hoofd ging; het was het eerste blijk van geduld, dat den ongeduldige werd gevergd; hij, die, in de vroegste vaag der ontwikkeling, slechts naar de hand der dochter uit een van Europa's oudste koningshuizen had behoeven te dingen, om zich die toegereikt te zien; hij, die naauwelijks jongeling in

het veld, maar te paard behoefde te stijgen, om den lauwer van verre te onderscheiden, om dien te plukken; - ‘zalig hij,’ zegt de Schrift, niet te vergeefs, ‘zalig hij, die zijn jok in zijne jeugd draagt.’ Te wijken, te wachten, zou wijsheid zijn geweest, zijnen onsterfelijken grootvader waardig; zoo de geest van dezen over WILLEM II had gezweefd, hij zou hebben beweerd, dat geen handelsstaat ooit zijne veelzijdige, zijne heinde en verre wortelschietende belangen duurzaam handhaven kon, zonder dat zijn bewind een zwaard op zijde droeg, dat het te regter ure in de schaal wist te werpen; maar hij had er 's volks zucht naar verademing niet minder om gevierd; van het voorbijgaande van dat verlangen overtuigd, had hij den dag, die den zijnen zou mogen heeten, v e r b e i d . Helaas! het vooruitziende, dat den eersten WILLEM onderscheidde, ontbrak zijnen vier en twintigjarigen naamgenoot, in den schoot der weelde van vleijers omringd; hij herinnerde zich hunne inblazingen, ook in de ure, die wij poogden te schetsen, en de welvaart, die uit de naderende stad scheen op te gaan, wekte schier zijn' weêrzin; en de onafhankelijkheid, waarop hare burgers roem droegen, heette slechts overmoed; en hij besloot haar te tuchtigen, als zij hem langer tergen zou. HONTHORST hebbe er dank voor, dat hij ons den vorst niet in eene dier hartstogtelijke, heerschzuchtige vlagen heeft vereeuwigd, aan welke WILLEM II een oogenblik later ter prooi was; van de bank in de boot naar den steven gesprongen, staande en om zich ziende, met neusvleugels opgesperd als die van het oorlogsros, dat het krijgsgerucht insnuift; met oogen vonkelende van vuur, als die des leeuws, wanneer hij zijne prooi binnen zijn bereik ziet! En echter eene wijle later, en de vorst zit weder te midden der wacht zijner dienstbaren, en zijne oogen zien zoo zacht, zoo weemoedig om zich heen; de vervoering is geweken; de toekomst, die hij zich zoo glorierijk dacht, schijnt in nevelen schuil gegaan. Als ge ons vergunt te gissen, wat de stemming zijns gemoeds dus wijzigen kon, dan herinneren we u het lot des koninklijken martelaars, dien WILLEM II's gemalin zoo dikwijls in tranen gedacht: KAREL I; wiens besluiteloosheid zijnen schoonzoon bijwijlen ten spoorslag strekte, om eerder naarhooger gezag te grijpen, dan zich het verworvene te laten ontglippen, maar wiens dood niettemin, als een waarschuwend, als een dreigend voorbeeld, soms aan zijne heerschzuchtige droomen een somber einde maakte. Vreeze mogt WILLEM II's gemoed vreemd zijn, een zweem van zwaarmoedigheid verduisterde bij de verschijning des vermoorden te met zijn schoon gelaat, en het

had dier tempering van den overvloed zijns luisters; het had die uitdrukking van verholen smart; het had de vraag, die hem op de lippen scheen te zweven: ‘waarom werd ik tot werkeloosheid gedoemd?’ iets boeijends, iets belangwekkends dank te weten, dat geene zijner groote gaven in te donkere schaduw stelde, dat die alle door de wolk heenschitteren deed, - zoo ten minste bespiedde, zoo schilderde HONTHORST hem, indien mijne opvatting niet te veel van de uwe verschilt; indien gij, evenmin als ik, ooit zonder aandoening voor zijne beeldtenis kondt stilstaan.

De geschiedenis vermeldt, hoe WILLEM II *Amsterdam* invoer, een paar uren vóór men hem er te gemoet zag, eer de kanonnen te zijner eere van de *Nieuwe Brug* konden losbranden, eer de schutterij langs het *Damrak* stond geschaard; - hoe hij over de naauwelijks voltooide brug bij de *Waag* aan wal stapte, en den maaltijd, waartoe hij door de burgemeesteren op het *Prinsenhof* werd genood, afsloeg, met de woorden: ‘om met elkander te eten en te drinken, zouden wij beter vrienden moeten wezen, dan wij tegenwoordig zijn.’ De geschiedenis vermeldt tevens, welke geweldige maatregelen de vruchteloos beproefde bezending opvolgden, in het kerkeren van zes afgevaardigden ter vergadering van *Holland* op *Loevestein*, in den aanslag op *Amsterdam*. Verbaast het ons bij de onvolledigheid dezer verzameling al niet, dat wij hier geen' enkelen dier magistraatspersonen aantreffen, welke, met verlies der vrijheid, hunne verkleefdheid aan beginselen boetten, het deert ons, hier ook hem te missen, die aan het hoofd van den weêrstand stond, door de belaagde stad aan WILLEM II geboôn; die zich zoo waardiglijk opofferde, toen zijn beleid den aanslag had verijdeld. Wij herhalen het, we stellen prijs op KOK en VAN WAVEREN en HUYDECOPER VAN MAARSSEVEEN; maar welkomer nog zoude ons hier CORNELIS BICKER wezen; - hoe dierbaar hun, die er eene eer in mogen stellen zijnen naam te dragen, 's mans beeldtenis zij, men onthoude hem langer in deze zaal de verdiende hulde niet. Onze eerste geleerden hebben de regtsvraag van den stap des stadhouders voldoende toegelicht, bestreden, opgelost; voor de staatkundige ontwikkeling onzes volks heeft het voorbeeld des burgemeesters weinig vruchten gedragen, Oppositie, hoe eerlijk, hoe belangeloos, hoe gemoedelijk ook, wordt ten onzeut meer gewraakt dan geschat; om die eerder oostersche dan westersche volgzaamheid bij de menigte te keer te gaan, wenschten wij hem hier. Hoe de stomme poëzij in zijne afbeelding welspre-

kend verkondigen zou, dat men zijn hoofd veil kan hebben voor wat men zijne regten gelooft te zijn, zonder daarom zich zelven te zoeken; dat er een tijd was, waarin onzen besten burgers geene verloochening, die hunner eer uitgezonderd, te zwaar viel, als deze konde bijdragen ter bevordering van het welzijn des algemeens!

Eene huivering overvalt ons, zoo dikwijls wij iemand vermetel de weegschaal Gods zien ter hand nemen; en echter, wie durft ontkennen, dat vergelding zoowel door het leven der vorsten, als door de geschiedenis der volken gaat? WILLEM II, - JOHAN DE WITT, - WILLEM III; welk eene opvolging! En hoe gaarne voegen wij er bij, wanneer wj MARIA van *Engeland*, op de schilderij van VAN DER HELST, verweduwlijkt beklagen: welk eene wijsheid! Het lijdt geen' twijfel, dat hare oogen, waaraan de vreugde vreemd schijnt geworden, die schikking hebben beschreid. Acht dagen na het verscheiden van haren gemaal werd zij moeder, een zegen, door haar niet alleen in rouwe ontvangen, maar voor een gemoed als het hare vergald, eer zij uit de kraamkoets herrees. *Amsterdam* mogt zich tot peter van den jonggeborene hebben aangeboden; *Amsterdam* had hem de opvolging in 's vaders waardigheden tevens ontzegd; *Amsterdam*, achtte het voortaan gevaarlijk, zoo veel gezags in éénen persoon te vereenigen. Er was weelde, onbeschrijfelijke weelde voor het moederhart weggelegd in de voorspoedige ontwikkeling des knaaps; maar eer hij vier jaren oud was, eischte CROMWELL zijne uitsluiting van de betrekkingen tot den staat, door 's prinsen voorouders bekleed, en JOHAN DE WITT bevlekte zijn leven - om den wille des vredes. Hoe zij in hare verslagenheid het jongsken hartstogtelijk kuste, toen de mare tot haar kwam, dat de gemeente het *Wilhelmus* had toegejuicht, waarmede die vrede, ten koste van ORANJE gesloten, te *Amsterdam* was gevierd. Een oogenblik van hoop, de aanvang der lange jaren van beurtelings teloorgestelde en beurtelings weêr aangewakkerde verwachting, gedurende wier loop zij en haar zoon in de schaduw schuil gingen, terwijl de roem van JOHAN DE WITT, als eene rijzende zon, hare stralen alverder schieten, al vuriger schitteren deed. Laat ons een oogenblik den hoveling spelen, door mede naar haar op te zien; in deze zaal leverde ons het penseel van DE BAAN, de afbeelding des mans, die in schier nog jongelingsleeftijd ‘de wijsheid van *Holland*’ heette. Staar naar de hoogte, als ge wilt, en beken met mij, dat JOHAN DE WITT dien schilder wel het bewaren zijner trekken heeft dank te wijten, maar hem geene hou ding, zijn karakter waardig, is verpligt. ‘De duurzaamste geschiede-

nis,' heeft een vernuftig schrijver opgemerkt, 'moge in muntpenningen geschreven zijn, de treffendste biographie spreekt ons uit portretten toe. Langer dan de indrukken, door de hoofdfeiten van een historisch leven op u gemaakt, bewaart het geheugen uws gemoeds de gewaarwording, welke u bij het zien van de beeldtenis eens beroemden mans aangreep. Het ware te wenschen,' voegt de geestige vreemdeling er bij, 'dat ieder vernuft, 't geen zijnen naroem, in dit opzigt, een schilder prijs geeft, het bij de keuze van den stand, bij het bepalen der houding, bedacht!' Wie het deed, JOHAN DE WITT niet; maar tot geluk zijner gedachtenis, heeft hij zich voor de voorstelling van eenige der grootste daden zijns levens, van de glorie, die hij zich door zijne liefde voor 's lands zeemagt verwierf; van de triomfen, die hij haar in staat stelde te behalen, tot andere, tot grootere meesters gewend. BACKHUYZEN, PETERS, VAN DE VELDE verklaren u in dit zelfde gebouw om strijd, waaraan het toe te schrijven viel, dat Janmaat hem op de handen droeg; waarom deze, 'jongen van JAN DE WITT,' nog een' eernaam houdt. Eene volgende schets zal ons, zoo uw geduld mij niet begeeft, totdie schilderijen brengen; eene schets, in welke wij, door de eenvoudige vermelding zijner feiten, tevens den man zullen huldigen, dien ieder onzer het eerst noemt, als de vreemdeling vraagt, om welke historische karakters wij *Hollands* zeventiende eeuw zijner studie waard achtten; de held, dien BOL ons hier heeft veraanschouwelijkt: MICHIEL ADRIAENSZOON DE RUYTER! Ons volk heeft hem onlangs een standbeeld opgerigt, dat, zoo men wil, niet naar zee ziet, of men vreesde, dat hij zich onzer onbeduidendheid schamen zoude; onze eerste redenaar was, bij de onthulling van het metaal, de tolk van het dankbare vaderland; maar men moet ROYER, maar men moet VAN DER HOEVEN zijn, om zich van de veraanschouwelijking, en de waardering van uit liefde betrachten pligt, waardig te kwijten; wat zoude mij voegen, dan eene eerbiedige opwijzing naar BOL'S schilderij? Ik gun u al het genot, aan de gedachte eener zoo harmonische vereeniging van deugden verknocht; - ik zou aarzelen u uit te noodigen, nog naar iemand anders om te zien, ware de jongeling, dien ik zoek, WILLEM III niet, hadde ik langer dan voor een oogenblik den hoveling willen spelen. Hoe de weêrspoed anders vormt dan de weelde; hoe die jeugdige vorst vele der vijanden zijns vaders met zijn geslacht heeft verzoend; VONDEL, met het hart op de tong, VONDEL, die WILLEM II der verwenschingen des volks prijs gaf, VONDEL heeft hem reeds, als tienjarige knaap, aan het hoofd der Aemstelridders gevierd! En echter, - we spraken van WILLEM III's jongelingschap, - echter is zijne toekomst bewolkter, dan ooit; het

Eeuwig Edict werd uitgevaardigd; wie weet of zijne moeder niet wanhoopt! Waarom ontbreekt hier eene schilderij, welke hem ons in die dagen veraanschouwelijkt; welke ons WILLEM III doet zien in tegenwoordigheid van JOHAN DE WITT, hij, die de eerste staatsman zijns tijds is; hij, die de eerste staatsman zijns tijds worden zal; de burger, die half *Europa* de wet geeft; de vorst, zich in den opgang der jeugd de kracht bewust het roer te sturen, dat de beschikker van zijn lot, zoo ge wilt, geen oogenblik glippen laat! Ons *Museum* biedt ons niets, dat er naar zweemt, aan, - en als we billijk willen zijn, welk schilder zou haar in beeld kunnen brengen, de rustelooze, maar verborgene, de onvermoeide maar ontveinsde, opmerkzaamheid, waarmede WILLEM III JOHAN DE WITT gadesloeg, en van iedere zijner zwakheden partij trok, en den oorlog te lande te meer in bespiegeling studeerde, hoe minder aan dezen om den roem ter zee werd gedacht? Ons *Museum* laat, met uitzondering van 's mans broeder, den Ruwaard, den Raadpensionaris alleen zijnen tijd vertegenwoordigen; eene toevallige, eene treffende overeenkomst met onze geschiedenis, die ook de verantwoordelijkheid voor de stormen van den avond zijns levens slechts op zijne schouderen laadt. Eer men 's mans vonnis wijze, dewijl hij hoog genoeg boven zijne tijdgenooten stond, om *Holland* naar zijne hand te kunnen stellen, wikke men welk verwijt deze verdienen, zoo verre in ontwikkeling ten achter te zijn gebleven! Het is eene opmerking, die evenzeer van WILLEM III's lateren invloed gelden mag; och, dat ge mij niet beschuldigdet, mijn onderwerp vooruit te loopen; dat ge mij niet weêrhieldt u voor WILLEM III's beeldtenis te brengen, eer ik de gordijn van voor dien gruwel ter zijde schoof!... Ga voorbij, bid ik n; de tijd biedt overvloed van tooneelen aan, waarbij ge u niet te schamen hebt mensch, niet te schamen hebt Hollander te zijn, als ge u bij dien moord moet doen! Het vaderland was in gevaar; het vaderland eischte een genie, dat de gaven van FREDERIK HENDRIK, van MAURITS, van den eersten WILLEM in zich zou vereenigen; een twijg uit den verworpen' tronk ontlook, zie! Hoe! hoog in dien hoek, een stuk van SCHALKEN, bij toortslicht den man, die zijn' tijd door geene fakkels wilde zien bestralen, slechts aan bevoorregte handen toevertrouwd; hoe, WILLEM III in de schemering! hij, die niet rustte, eer het ieder, die de zon des lichts liefhad, vrijstond, zich te koesteren in de volheid harer stralen; den held, die *Holland* redde; den staatsman, die *Europa* hervormen mogt! - vergeef mij de vermetelheid, dat ik hem u anders wensche te doen zien.

(*Wordt vervolgd*).

Het goede deel.

Het welcke van haer niet en sal wechgenomen worden.

(*Vrij gevolgd naar den Amerikaanschen dichter* H.W. Longfellow.)

Lieflijk is het haar te aanschouwen,
Lieflijk als des landschaps rust,
Waar der dorpsjeugd school te houên
Al haar roem is, al haar lust.

Over 't volkje, dat ze er gaêrde,
Breidt haar zuivre ziel zich uit,
Als de lucht, die, niet van de aarde,
Hof en heuvlen toch omsluit.

Om der meisjes hart te stemmen
Voor de liefde, die zij vraagt,
Om den koensten knaap te temmen,
Lacht haar blik hen aan en slaagt.

't Is niet enkel, wijl hare oogen
Tintlen van zoo zacht een' gloed,
Dat de teêrheid wordt bewogen,
Dat de trots haar valt te voet.

Harmonie van leer en leven,
Harmonie van woord en daad,
Schijnen englenglans te geven
Aan dier vrouwe vroom gelaat.

's Avonds leest zij voor haar kleenen
Blad bij blad uit 's Heeren Woord,
Hoe de Heiland is verschenen,
Welk een offer Hem behoort.

Wat toch eischt Hij dan erbarmen
Naar de aêloude profeetsij:
‘Blijde boodschap brenge Ik d'armen:
Wie gevangen was, wordt vrij!’[1]

En terwijl haar tranen vloeijen,
Spelt zij 't nadren van het rijk,
Dat de breking aller boeijen
Toe zal juichen als muzijk.

En wel anders is 't haar harte,
Dan den rijken jongeling,
Die, schoon JEZUS woord hem smartte,
Weeldelievend van Hem ging.

Schreide hij van schaamte en rouwe,
Zalig prijze ik haar geween;
Tal van slaven ierf die vrouwe:
Alle zond ze in vrijheid heen.

(1) Lucas IV, 17-21.

Zij, die heel een' drom slavinnen
Mogt gebiên in hof en hal,
Tracht het schamel brood te winnen
Door de dorpsschool van het dal.

Schamel brood! - alsof 't ontberen
Om des lieven Heilands wil
Haar kon krenken, haar kon deren,
In zijn vreugdverwachting stil!

Schamel brood! - of 't Hem zich wijden
Honderdvoud geen vruchten droeg,
Sinds het zeil van haar bevrijdden
Blij naar 't Zuid de banen sloeg!

Schoon hun schip het schuim al kliefde
Van eene andre wereldzee,
Voor het wondre werk van liefde
Hoort de Heer ook dáár hun beê.

Zoo haar aanschijn blinkt van vrede, -
Over verren oceaan,
Brengt de wind hun zegen mede, -
Uit Afryke licht hij aan.

E.J. POTGIETER.

Mengelingen.

Het Rijks-museum te Amsterdam[1].

III.

WILLIAM TEMPLE heeft in zijne bekende proeve, ter verklaring van de oorzaken van den val der *Vereenigde Nederlanden* in 1672, vernuftig opgemerkt, dat het verbond van *Engeland* met *Frankrijk*, tegen onzen staat, eene dier krankten heeten mogt, ‘welke, naar het zeggen der artsen, bezwaarlijk te herkennen zijn, zoolang hare genezing ligt zoude vallen, maar door welker verschijnselen de aard der ziekte naauwelijks aan het licht komt, of de wetenschap heeft er ook geen baat meer voor.’ Dezelfde staatsman veraanschouwelijkte tevens den toenmaligen toestand onzes vaderlands nog treffender door zijne schets, hoe die aanvallen van vreemden werden verzwaard door de verdeeldheid, welke binnen'slands heerschte, aan te dringen met de gelijkenis van een ligchaam, aan ongezonde vochtmenging, aan kwaadsappigheid lijdende, voor 't welk eene kleine wonde gevaarlijk wordt, waarvoor eene groote doodelijk pleegt te zijn. Inderdaad, de geschiedenis van dat rampvolle jaar levert ons op iedere bladzijde bewijzen voor de droeve waarheid, zoo der eene als der andere stelling. Opgeschrikt uit de gewaande vei-

(1) Blz. 7-26; 208-216; 391-423 en 585-595.

ligheid, waarin hij geloofde te verkeeren, zag JOHAN DE WITT naauwelijks iedere poging, om bondgenooten te winnen, verijdeld, of ook de staf, ter tuchtiging van KAREL II tot nog toe zoo roemrijk gezwaaid, schoot ter afwering te kort. Vergeefs scheen DE RUYTER bij *Sole-bay* de eere van 's lands vlag tegen de beide koningsvloten waardig te hebben gehandhaafd; schier zonder wederstand te ontmoeten, schier met vliegende vendels, hadden de mijterdragers van *Keulen* en *Munster* zoo *Overijssel* als *Drenthe* veroverd; LODEWIJK XIV onderwierp zich de reeks onzer grenssteden sneller, dan BOILEAU hare barbaarsche namen konde doen bukken onder het juk des rijms. Teloorgesteld zonder voorbeeld, daar men de schranderheid des mans zag vergaauwd, die voor den geslepensten staatkundige zijns tijds had gegolden; vreezende voor verraad, daar ieder dag in eene nieuwe jammermare een nieuw blijk der lafhartigheid bragt, waarmede zijne vertrouwdste dienaars het gevaar ontvloôn, waren weinige weken genoeg geweest, om een volk der wanhoop prijs te geven, welks voorvaders tachtig jaren lang in het geweer hadden gestaan, hopende op de hulp van God. Slechts twee gewesten meer tellende, waarin de oogst door de hoeven van de rossen des vijands nog niet was platgetreên; met uitzondering van het manhaftig *Groningen*, tot *Zeeland* en *Holland* beperkt, had het in zijne radeloosheid naar eenen redder uitgezien, en het *Eeuwig Edict* was vernietigd; - helaas! dat ik er moet bijvoegen, had het in zijne woede om eene prooi gehuild, en de gebroeders DE WITT waren vermoord!

Vergezel mij, als ge wilt, onder den indruk dier gedachten, ruim zes maanden later, op eenen Maartschen morgen des jaars 1673, in een der vertrekken van het *Binnenhof* te 's *Hage*, om eenen slanken jonkman te bespiên, die aan een zijner halfgeopende vensters stond, den blik op den *Vijverberg* gevest. Niets zou natuurlijker zijn geweest, dan dat het liefelijke landschap 't welk zich aan zijne voeten uitbreidde, hem had geboeid; het westewindje droeg den wildzang van het gevogelte, uit de lindelaan aan 's vijvers overzijde, te hoof; de eilandgaarde, waarin de nimf van het oord schijnt weg te schuilen, groende reeds; in den gloor der ochtendzon gingen de golfjes ten dans. Echter zouden wij ons bedrogen hebben, als wij den drieëntwintigjarige hadden verdacht in mijmeringen verdiept te zijn, in de lente de bodinne der liefde te hebben begroet; hij trad van het venster; hij staarde de dubbele deuren des vertreks aan, of zijn blik die zou doen openspringen; hij ging

peinzend heen en weêr, - maar zag de oproeijende zwanendrift niet, die u en mij aan den waterspiegel hadden gekluisterd gehouden, noch verlustigde zich in de vloeibare paarlen, harer hagelwitte wieken afgeschud. Verbaast het u? - als ge een' blik op zijn gelaat hadt geslagen, ge zoudt met mij hebben erkend, dat zijne wangen zoomin werden gekleurd door den frisschen blos, die overvloed van levenskracht waarborgt, als van onder zijne wenkbraauwen de geestdrift straalde, waarin natuurschoon den lieveling der kunst ontsteekt. De hoekige lijnen van het langer dan eironde gezigt; - de zweem van stroefheid, die aan zijne ziekelijke schraalte viel toe te schrijven, - zij zouden misschien een' pijnlijken indruk op u hebben gemaakt, als de adelaarsneus geene kracht had aangeduid; als ge de magerte niet hadt voorbijgezien, door de majesteit van den opslag zijner oogen verrukt. Andermaal toch dompelde de zwanendrift in het vijvervocht; wiekgeklap rees op de lucht; hij luisterde er een oogenblik naar, en zijn blik schitterde; - ik zou u zeggen, dat hij er de ruischende vleugels der faam in hoorde, als ik niet vreesde, dat de gedachte, naar ge wilt, te dichterlijk of te droomziek heeten mag, voor dien slanken jonkman, voor WILLEM III! Beslis het zelf, na een oogenblik studie der schets, ons van zijn karakter geleverd, eene schets, die ik gaarne overneme. ‘Die jeugdige vorst,’ heet het, ‘paart aan de groote gaven, den koninklijken bloede, waaruit hij sproot, eigen, de deugden, door welke het volk van het land zijner geboorte zich onderscheidt; - vriend van stilzwijgen en van nadenken, leent hij gereedelijk een luisterend oor, en schijnt onderzoek hem lust te zijn. Hij heeft een even gezond als bedaard verstand; -standvastig in hetgeen hij voorneemt of afslaat, vol ijvers voor zaken, voor uitspanningen koel; - schoon der godsdienst zijns lands van harte toegedaan, betoont hij zich liefderijk jegens andersdenkenden;- matig, hoe weinig zijn leeftijd en de lucht des lands die ingetogenheid beloven, - huishoudelijk in het dagelijksch leven, en echter onbekrompen waar het pas geeft. Fier van geest en moedig van harte, dorst hij naar krijgsroem, blaakt hem de zucht een groot man te worden; maar zou hij toch die glorie liever verwerven, door zijn vaderland van dienst te zijn, dan zich zijnen medeburgers te onderwerpen; een vorst, in één woord, wiens vele deugden door geen enkel groot gebrek in de schaduw worden gesteld.’ De teekening is van de hand eens vriends, zal men zeggen, doch die tevens, voege ik er bij, de vertrouwde van JOHAN DE WITT was; het zijn woorden des mans, die met de-

zen de *Triple Alliantie* stichtte; woorden van *Sir* WILLIAM TEMPLE, - schrijf ze niet aan vleijerij toe. Geen minder groot karakter dan dat, in deze regelen aan WILLEM III toegekend, zoude op drie en twintigjarigen leeftijd den moed hebben gevoeld, in zulk een onweder het roer van staat aan te grijpen, wat meer zegt, het genie hebben geopenbaard, de veege hulk klip bij klip te doen ontgaan, tot hij haar eindelijk in veilige haven loodsen mogt. Vreeze en wanhoop hadden zich van het grootste gedeelte der bewindslieden meester gemaakt; maar kalm mat de jonkman, in wijsheid zijnen jaren vooruit, den ganschen omvang des gevaars; maar koen besloot de held dit het hoofd te biên. De landmagt was ontzenuwd door de keuze van onbekwame bevelhebbers; was veronachtzaamd om den wille der glorie ter zee; - eer luttel maanden verloopen waren, bezielde zijn geest de eerste andermaal, reikte janmaat die broederlijk de hand, de binnenwateren beschermende. Een leger te scheppen uit luttele hoopen vlugtelingen, en dat leger te verdubbelen, te veredelen door hun, die op den oceaan nooit gevaar hadden gevreesd, eene nieuwe taak aan te wijzen, in de verdediging van den vaderlandschen grond, dat eischte eene zeldzame vereeniging van oordeel en kennis, en was toch nog het grootste meesterstuk niet, van WILLEM III gevergd. Verdeeldheid smeulde onder de puinhoopen van het ingestorte stadhouderlooze gezag; partijzucht, wrevel, haat, ontzeiden hem, of beloofden hem slechts ten halve, de hulp van menigen arm, van menig brein; zoo 's lands redding geene hersenschim blijven zou, moest ieder man er het zijne voor doen, met vergeting van vroegere veete, met toewijding van lijf en ziel; de vervreemde hollandsche harten te winnen, was de beste waarborg, dat het hem gelukken zou, den buitenlandschen vijand af te slaan. En hoe nu uw oordeel uitvalle, over het dichterlijke of droomzieke der gedachte, hem in der zwanen wiekgeklep het ruischen van de vleugelen der faam te doen hooren, weêrspreken zult ge mij niet, dat zoo al zijne zucht naar glorie hem daarbij een oogenblik *het Sticht* voor den geest bragt, der Fransche plage ter prooi, de pogingen, die hij ter bereiking van het laatste doel te *'s Gravenhage* had aan te wenden, toch zeldzamer gaven eischten, dan het opwerpen eener verschansing, het beramen van een' uitval, het bevel over zijn heir. Hij zelf scheen dat te gevoelen, heen en weêr gaande in het vertrek, welks wanden ik mij gaarne voorstel, door een viertal schilderijen bekleed; afbeeldingen van doorluchtige mannen uit zijn huis, ieder van welke zijn blik gade-

sloeg, om zich fluks tot een' van deze lang te bepalen. Overmoed was het karakter van den ridderlijken jongeling, door de eerste voorgesteld; overmoed, aanschouwelijk in de fierheid, waarmede dat ideaal van koene jeugd hem aanstaarde; wie gist niet reeds, dat ik zijn' vader, dat ik WILLEM II bedoele, al wiens drift den zoon door de aders vloeide, maar in wien wederspoed deze tot deugd had getemperd? Een zucht was zijn kinderlijk offer, en hij ging voort, en zijn blik aarzelde tusschen zijn' grootvaêr en zijn' oudoom; tusschen den beminden vorst, die het snoer der eendragt winden mogt om onze onderling verdeelde pijlen, en den bewonderden veldheer, die den evenaar van rijken aan zijne slinke droeg, tusschen FREDERIK HENDRIK en MAURITS. Waarom was hem de dubbele taak opgedragen, weleer onder die beide verdeeld: het handhaven van de vrijheid des volks tegen buitenlandsche vijanden, het verwerven der liefde des volks, in weêrwil van binnenlandsche veeten? waarom..... Hij vroeg niet verder, hij werd zijnen overgrootvader, hij werd WILLEM I gewaar, en schoon hij zich niet weêrhouden kon te wenschen, dezen meer dan hij deed te mogen gelijken, in de gave aller harten te mijnen, er was onbeschrijfelijke vertroosting in de heugenis, hoe hij vaak uit schier hopeloozen toestand gered was door God! Eene eeuw lang was de Heer met de afstammelingen van dezen geweest, was nog met hem, uit de verdrukking tot den rang zijner vaderen weder verheven; was dat geweest niet enkel om hunnentwil, maar ook, maar vooral om dien der zending, welke Hij hun toevertrouwde, waartoe ook hij zich geroepen dacht: slechts zóó beschouwd, gaat WILLEM III niet boven mijn begrip!

Bedriege ik mij, als ik me voorstelle, dat oogenblikken van verteedering, van verheffing als deze, behoefte konden zijn voor den jeugdigen vorst; dat zij hem sterkten voor de taak, die hem in dat uur beidde? Niets minder toch gold zij, dan te beproeven twee mannen met elkander te verzoenen, wier pogingen, mits vereenigd, evenveel als zijne eigene konden bijdragen tot de redding des vaderlands. Alles wat het hoofd, alles wat beleid ter bereiking van dat doel vermogt, was door hem overpeinsd en uitgevoerd. Ik herinnerde u straks met een woord, hoe hij van de zeemagt partij wist te trekken, om den vijand binnen'slands afbreuk te doen; ik vermeldde slechts de helft zijner wijsheid. Onder het bestuur des mans, wiens wil zijne bevordering had gedwarsboomd, was de oceaan niet alleen onze weg ter glorie geworden, zijne golven hadden den lof van DE

WITT heinde en verre verbreid - hoe het voor WILLEM III's verlicht verstand pleitte, dat hij het middel geen' haat toedroeg, waardoor zijn mededinger in staat was geweest, den vorsten van ons werelddeel eene wijle de wet te geven; dat hij het waardeerde, schoon het hem geene gelegenheid ter ontwikkeling zijner gaven bood! Eer ge mij gispt over die hulde voor den vrijdom van eene alledaagsche zwakheid, verzoek ik u op te merken, hoe algemeen zij ook onder groote mannen is. Volgaarne herroep ik het echter tevens in uw geheugen, dat de drieëntwintigjarige het niet bij de erkenning der diensten, welke de vloot ook hem konde bewijzen, liet; dat hij den geest, waarmede DE WITT haar had bezield, weder zocht op te wekken, door het vernieuwen der verordeningen, die de kennis van dezen had aangegeven en uitgevaardigd; een maatregel, welke den vorst eere aandeed, terwijl hij een verzoeningsoffer aan de schim des vermoorden heeten mogt. Doch ik dreig weder dichterlijk te worden, terwijl ik wilde optellen, wat het hoofd, wat het beleid had beproefd, om den goeden uitslag van eenen nieuwen zeetogt te verzekeren. Ik keer er toe weêr, in het gewagen van de onpartijdigheid, waartoe WILLEM III zich had weten te verheffen, om twee mannen voor de vloot te behouden, tot zijne komst aan het bestuur, door een' onzaligen twist verdeeld: een' prinsgezinde, die zich gekrenkt achtte, maar wien hij, ondanks vernieuwde benoeming, van vroeger ongelijk te overtuigen zocht; een' staatsgezinde..... wat zeg ik? CORNELIS TROMP mogt eene partij aankleven, DE RUYTER was voor partijschap te groot, - het vaderland ging hem bovenal! Eere wien eere toekomt! de geschiedenis getuigt, dat de vlootvoogd den moord der DE WITTEN met ontsteltenis en droefheid hoorde; dat hij den gruwel verfoeijen dorst, terwijl die zelfde muze vergeefs den vorst zocht te vrijwaren van het verwijt, waartoe zijn verzuim de schuldigen te straffen, der nakomelingschap regt geeft! Niemand moge het WILLEM III in die dagen hebben gezegd, zijn eigen geweten zeide het hem voorzeker, toen de omstandigheden, die het schenen te verontschuldigen, voorbij waren, toen de smet kleefde op zijnen roem. Helaas! hij was naauwelijks het derde tiental jaren ingetreden, toen het geschiedde, en wat hem van de twee en twintig heugde, waren dagen, weken, maanden, jaren, verbitterd door den man, wiens slagtoffer hij gedreigd had te worden, wiens uiteinde hem geene deernis inboezemen kon! Ook onze voortreffelijkste vorsten waren slechts menschen, zou ik er bijvoegen, als ge de herinnering behoefdet,

als ge om dien gevierden wraaklust zoudt weigeren hulde te doen aan de voorzigtigheid, waarmede WILLEM III niet eerder aan TROMP het voeren van het Amsterdamsche Admiraalsschip toestond, voor hij zich in zijne tegenwoordigheid met DE RUYTER had verzoend. TROMP aarzelde, zegt de historicus onzer zectriomfen, tot hij bemerkte, dat het de volstrekte voorwaarde, dat het de vaste wil des prinsen was. En ik weet niet, wat het meest te bewonderen, óf het vooruitziende, óf het regtvaardige, óf het menschkundige van een besluit, door den vorst genomen, eer hij nog op de vervulling van den vermelden eisch aandrong; het besluit, waarbij DE RUYTER verheven werd tot Luitenant-Admiraal-Generaal van *Holland* en *Westfriesland*. Een maatregel, die driedubbel doel trof: verdere mededinging tusschen de vlootvoogden, die vroeger slechts gelijken titel voerden, te voorkomen - DE RUYTER'S weêrgalooze verdiensten regt te doen - TROMP het uitzigt te geven op de opvolging in deze waardigheid. Het hoofd, herhalen wij gaarne, het hoofd had alles overpeinsd en uitgevoerd, en het beleid was geslaagd, geslaagd boven verwachting; TROMP had toegegeven; thans was het de ure voor de taak van het hart. De beide vlootvoogden waren bescheiden, om binnen weinige oogenblikken hunne verzoening in 's vorsten tegenwoordigheid te bezegelen; het zou eene andere, eene hoogere eedsaflegging van trouw zijn. Wie durft er WILLEM III minder om achten, als hij zich zelven gewantrouwd heeft, in hoeverre het hem gelukken zou, den vereischten indruk te weeg te brengen, dewijl hij niet alleen menschenkennis genoeg bezat, om te weten, dat hij TROMP stemmen kon, zoo als hij wilde; maar ook zoo veel zin voor zedelijke grootheid, als vereischt werd, om hem te doen opzien tegen DE RUYTER? Het is waar, hij was vorst, en de beide mannen, welke hij wachtte, waren maar burgers; doch daargelaten, hoe luttel een hollandsch harte uit de zeventiende eeuw van den aangeboren' of ingezogen' eerbied voor menschelijke hoogheid wist, waarop zoo vele vorsten tot het einde der achttiende eeuw vermetel zondigden, - onze slanke jonkman streefde te vurig naar eene onderscheiding, die hij slechts zich zelven, en niet den stam, waaruit hij sproot, zou verschuldigd zijn, om zijne geboorte in de weegschaal te werpen. Het is waar, hij had zijne nog niet volkomen verstreken drieëntwintig levensjaren voortreffelijk besteed, en zich gedurende de laatste tien maanden niet ten deele, maar met al zijne krachten der dienst des vaderlands gewijd; doch wat zeiden deze bij den eerbied, dien meer dan eene halve eeuw heldenlevens

moest inboezemen; eene halve eeuw, die DE RUYTER de bewondering der wereld verzekerde, en hem echter nederig genoeg liet, om in den laatsten slag admiraal, kapitein, matroos, soldaat, om dat alles tegelijk te zijn geweest, om alles te verrigten, wat zijne hand vond te doen? Hoe WILLEM III dat beginsel: toewijding aan zijnen pligt, opmerkte, waardeerde, hulde bragt; - hoe hij er den oorsprong van ontdekte, in liefde, in dankbaarheid voor een zestig jaren lang bekroond vertrouwen op den bijstand van 'Gods almagtigen arm!'

De deuren gingen open, - TROMP en DE RUYTER werden aangediend; - ter voltooijing der groep, ten einde drieërlei vermaardheid vereenigd te zien, zou ik schier wenschen, dat de grijze CONSTANTIJN HUYGENS hen, als geheimschrijver des prinsen, hadde binnengeleid; doch hoe dit geweest zij, WILLEM III sprak met de warmte der overtuiging, met die warmte des getroffenen gemoeds, welke alleen waarachtig welsprekend maakt! Lang van elkander vervreemde handen werden weder ineengeslagen; *Holland* zou niet van de wereldkaart worden gewischt! Ziedaar het tafereel, waarmede ik de galerij onzer roemrijkste eeuw gesloten wenschte te zien.

Onvoorzigtig genoeg, heb ik in dit opstel de grenzen, mij aangewezen, misschien meermalen overschreden, door te bepaald uit te drukken, hoe ik de voortbrengselen eener zusterlijke kunst ter voltooijing van ons *Museum* verlangde. Er is weinig aan verbeurd, daar ik niet dwaas genoeg ben mij te vleijen, dat het meer dan vrome, maar vergeefsche wenschen zullen blijken, en toch wachte ik mij, en dat niet enkel om den wille der vriendschap, die ik er door krenken kon, het voor dit onderwerp andermaal te doen. Een der weinige onder onze jeugdige kunstenaars, die aan liefde voor den stijl van de Hollandsche meesters de studie der gewigtigste gebeurtenissen in de Hollansche historie paart, heeft onlangs de stoffe in beeld gebragt, en slaagde, naar het oordeel des algemeens, daarin niet zoo gegelukkig, als vroeger zijn *Barendsz* en zijn *Vondel* regt gaven te hopen. Voor mij, die misschien ook den moed niet zou hebben gemist, hem mede te deelen, hoe weinig zijn WILLEM III, met opgeheven, met zegenende handen, ons de jonkman schijnt, die onder JOHAN DE WITT geleerd had zelfs zijne gebaren te bedwingen; die niet aanmatigend genoeg was, om den grijzen DE RUYTER Gods zegen te durven beloven; voor mij, vergun me dit er bij te voegen, voor mij, ik zou ons verschil over de opvatting niet hebben uitgedrukt, zonder tevens zijn streven

te huldigen. Waarom verzwegen, wat mij bovendien op het hart, op de tong ligt? Ik zou CORNET niet hard zijn gevallen over de misgreep eene roode hand te schilderen, waarvan slechts de dichter partij trekken kon, zonder hem tegelijk uit te noodigen voort te varen, door zijn penseel den indruk van het goede en groote in onze geschiedenis evenzeer te verlevendigen en te versterken, als ROYER dit door zijnen beitel doet; voor mij, ik zal niet vermetel genoeg zijn, nadat hij faalde, de groep waarin WILLEM III en de vlootvoogden mij voor den geest staan, om te trekken en aan te bevelen. Volgaarne erkennende, wat al zwarigheden er in de stoffe schuilen; - hoe hagehelijk eene onderneming het is, den driftigen CORNELIS TROMP te schilderen, op een oogenblik, waarin slechts stugheid hem karakter schijnt te geven, ofschoon eene uitdrukking van edeler zielstoestand wenschelijk zoude zijn; - hoe diepe gemoedsstudie er vereischt wordt, om aan DE RUYTER'S goedrondheid regt te doen, zonder haar te laten vervallen in eene, ik zeg niet ruwe, maar toch wel naar die schaduwzijde zweemende overdrijving van gebaren, welke men maar te veel met hartelijkheid verwart; - hoeveel gevoel, of wilt gij liever, hoeveel genie ter nood volstaat, om de voorstelling te vrijwaren van het gebrek, waarvan dichter en schilder, bij de behandeling van dit onderwerp, om strijd gevaar loopen ophef te leveren in plaats van eenvoud, rhetoriek voor poëzij, declamatie, in één woord; - dat alles erkennende, wenschte ik niet minder onze eerste talenten tot een' wedstrijd over dat feit te kunnen uitlokken. Immers, als een hunner er in slagen mogt, hoe rijk zou de symbolische zin der veraanschouwelijking zijn, hoe heerlijk zou de groep de reeks onzer groote mannen besluiten! ORANJE en de burgerij, merkten wij in de beide voorgaande schetsen op, was de hoofdindruk, door de schilderijen dezer, zaal gemaakt. ORANJE en de burgerij weder vereenigd, na de wijle verdeeldheid, die in de dagen van OLDENBARNEVELDT smeulde, welke in die van JOHAN DE WITT tot lichtelaaije vlam uitsloeg, zoude in zulk een tafereel het zegel op onze beschouwing zetten. ORANJE, voor geenerlei glorie des volks koel; ORANJE, de zeemagt waarderende, uitbreidende, bezielende, schoon hij zelf aan het hoofd der landmagt schittert; - de burgerij, die van hare veeten afstand doet, om zich 's lands onafhankelijkheid, de wederoprigting des staats uit zijne bouwvallen, toe te wijden tot in den dood, ziedaar de tweede les, die ons in beeld zou worden gepredikt. En wel aller verbeelding, aller verheffing van gedachten vreemd moest

hij zijn, die op zulk eene schilderij starende, hare wieken niet aanschoot, die zich volgende gebeurtenissen niet dankbaar herinnerde! Of zou het er u niet bij te moede zijn, als zaagt ge den geest van DE WITT de Hollandsche vloot in den eerstvolgenden zeeslag op *Schooneveld* omzweven; als zaagt ge dien dankende opwaarts varen in de ure, toen DE RUYTER TROMP te hulp kwam, en uit het hart van den laatste de woorden welden, waardoor hij de edelmoedigheid van zijnen redder opwoog? Of zoudt ge, den jeugdigen WILLEM III aanziende, die op drie en twintigjarigen leeftijd zijn vaderland redde, niet voorgevoelen, hoe hij bestemd was, het later geheel *Europa* van de dubbele kluister van LODEWIJK XIV te doen, de voortzetting, de voltooijing der taak, aan zijnen onsterfelijken overgrootvader opgedragen, in de bevrijding van den menschelijken geest?

Eene klagt over ons volksverval, over ons onbeduidend gewigl in de weegschaal van ons werelddeel, over ons verloren gezag ter zee, over wat niet al? was de aanhef dezer beschouwing. Als ooit eene herhaling verschoonlijk mogt heeten, hier zoude zij het zijn, waar de afneming onzer glorie onwillekeurig veraanschouwelijkt wordt, niet alleen door de weinige beeldtenissen, welke wij uit den volgendon tijd, welke wij uit de achttiende eeuw aantreffen, maar ook door het gehalte der kunst zelve, dalende tot zij ons portretten van vorsten en vorstinnen uit het Huis van ORANJE levert - in pastei! Een hoogleeraar heeft u onlangs willen vertroosten door eene verhandeling, ten bewijze dat wij hooger geklommen waren dan we kracht hadden te blijven staan; ons is het hier te moede, als waren wij dieper gezonken, dan met zulke voorvaderen, met zulke voorbeelden, in eene reeks van eeuwen te vreezen viel! Intusschen, wij herinnerden hier slechts den aanvang van dit opstel, om den wensch lucht te geven, dat men de stukken uit lateren tijd dan dien van WILLEM III elders plaatsen mogt; onze oude meesters hebben geene behoefte aan de vergelijking, waartoe zij gelegenheid biên, om naar waarde te worden geschat; de indruk des geheels, de historische lijdt onder die doellooze vermenging. Of hebben wij geheel ons wit gemist, toen wij na de klagte, waarmede wij begonnen, lieten doorschemeren, dat de hulde, welke wij den vaderen meenden toe te brengen, ons, ja, beschamen, maar ook bezielen moest? Een der kleinste volken van *Europa* handhaafde twee malen in ééne eeuw de belangen der menschheid tegen de magtigste stalen van dat werelddeel, - tegen *Spanje*, dat

bovendien de beide *Indiën* beheerschen mogt; - tegen *Frankrijk*, dat geene heugenis bewaarde, hoe zijne hervormde bondgenooten het tegen PHILIPS II hadden beveiligd; - gevoelen wij vanwaar wij uitgevallen zijn? Der verschijning van ons gemeenebest in de wereldgeschiedenis, zoo hoog, zoo heilig een doel toekennende, moesten ons vorst noch volk ter harte gaan, als zij het doen, zoo wij ons koningrijk in honderde opzigten niet gaarne meer zagen gelden, dan het tot nog toe doet. Een oordeel, in hoeverre de pogingen, tot dat einde aangewend, gelukten; eene verklaring, of ge u opgewekt gevoeldet, naar het voorbeeld des voorgeslachts, ontwikkeling aller gaven en krachten ten beste des algemeens pligt te achten, heiligen pligt, staat niet aan mij, maar aan u. Slechts dit bidde ik u, wijt het, wanneer ik te kort schoot, om dien indruk te weeg te brengen, wijt het mijner zwakheid, wijt het ons *Museum* niet. ‘Der Grieksche kunst mogt het gegeven zijn,’ als een groot man heeft gezegd, ‘zoowel den voorwerpen der zinnen eene ziel te bedeelen, als den afgetrokken' begrippen der wijsbegeerte een ligchaam,’ er is geenerlei gebrek, waaraan onze landaard hinkt, voor 't welk de Hollandsehe schilderschool dier eeuw niet waarschuwt; geenerlei deugd des landzaats, waaraan we onze vroegere volksgrootheid zijn verpligt, wie zij geenen onverwelkbaren krans heeft gevlochten. Stelden wij er eenige misschien slechts schemerachtig in het licht, ga die op uwe beurt zelf aanstaren, tot ze u toeschitteren; - daartoe te hebben aangespoord en uitgelokt, zal ons roems genoeg zijn. ‘De oude mythologie der Grieken,’ ik haal nogmaals een gezag uit de kunstwereld aan, ‘leverde overvloed van stoffe op voor plastische scheppingen; de kunst draaide om de spil eener levende nationale poëzij;’ beschuldig mij, als ik er niet in geslaagd ben, u Hollands oorspronkelijke schilderschool te doen huldigen, als eene veraanschouwelijking dier met de liefde voor het vorstenhuis gepaarde vrijheidszucht, welke ons volk niet verloor - dan om onder te gaan!

E.J. POTGIETER.

De zusters.

(*Vervolg van blz.* 533.)

VIII.

De portefeuille onder den arm, verliet VAN VEEN omstreeks vijf ure *Bronsteê*; onze epicuristen mogen er het hoofd over schudden, zoo hard het hnn lust, hij was gelukkig te moede, al had hij voor dien dag, bij wandelen en les geven, zijn middagmaal ingeschoten.

Ik heb in deze weinige sehetsen reeds zoo velerlei jammers aan het licht gebragt, dat ik mij verbeelde den lezer de verademing schuldig te zijn, hem eindelijk eens eene figuur aan te bieden, welke ten minste niet zuur ziet. Eenig kind zijner ouders, was VAN VEEN de steun zijner moeder geworden, maar langs geheel anderen weg dan zij gemeend had hem te doen bewandelen. Vroeg weduwe, had zij den linnenwinkel haars mans voortgezet, ten einde het jongsken daarin eens zijn bestaan vinden mogt; - het bestuur der zaak, dacht zij, zou haar niet zwaar vallen, dewijl zij er van kindsbeen af in was opgevoed; - hare ouders hadden die gedreven, haar man ze ten hunnent geleerd. En wanneer eerlijke beginselen, wanneer heuschheid jegens, wanneer dienstvaardigheid voor hare kalanten volstaan hadden, om haar te doen slagen, zij zou rijk geworden zijn. Haar goedrond geziglje, hare blanke vingers, pasten zoo volkomen bij dat hagelwitte weefsel, waarvan zij den fijnen, maar sterken draad te regt prijzen mogt. Beide, de koopvrouw en de koopwaar, als ge mij de uitdrukking vergunt, waren even hollandsch - mooi, even hollandsch - deugdzaam. Van 's ochtends vroeg,

tot 's avonds laat, zat zij in den winkel, achter de kleine vensterglazen, zat zij er altijd eenig werk ter hand, zat ze er nooit leêg; en echter, waaraan haperde het, dat haar vertrouwen beschaamd werd, dat de zaak verliep? Al zeldzamer overschreden kijkers, die nog geene koopers zijn, zoomin als bloesems vruchten, maar die tot elkander toch ongeveer in dezelfde verhouding slaan, al zeldzamer overschreden kijkers haren drempel. Er gingen ochtenden en middagen om, gedurende welke zij naauwelijks behoefde op te staan, van het oogenblik af, dat haar jongen naar school springende, de stilte in haar huisje achterliet, tot het oogenblik toe, dat hij met zijne makkers de stoep weêr opstoof, maar voor haar de vreugde niet medebragt: er was niets verdiend! Overeischte zij misschien? doch met minder winst, het heugde haar, het haren vader te hooren zeggen, ging men de poort uit. Werd zij welligt beet genomen door de fabrikanten, van welke zij inkocht? maar die zelfde menschen hadden hen weleer steeds naauwgezet bediend. Of behoefde de zaak, om goed te gaan, inderdaad het toezigt eens mans? het waren vragen, die zij zich zelve deed aan het einde van het tweede jaar harer vergeefsche pogingen. De tranen schoten haar in de oogen, schoon zij een omzien vroeger had geglimlacht, bij de herinnering aan het onderscheid tusschen de beide vrijers, die zich om haar als weeûw hadden beijverd. De eene, een fijmelaar, van niet onder de vijftig jaren, had haar aan den uitgang der kerk opgewacht, om haar onder zijne katechiseermeestersparapluie te nemen, met een beschermend: ‘Zuster! ik zal je droog te huis brengen.’ Vreemd had zij opgezien; maar zonder blikken of blozen was hij hare verbazing te keer gegaan, met de vraag: ‘We zijn immers allemaal broeders en zusters in den Heere?’ Het was alle betrekking gebleven, waarin zij tot hem verlangde te staan. De andere, een wildzang, maar van over de dertig, was onder het eerste voorwendsel het beste op de toonbank gaan zitten, om een praatje te maken, en het had niet aan hem geschort, dat zij nog nooit in de *Variétés* was geweest: ‘Zóó zijn jeugdig leven te verkniezen, is zonde en schande!’ Den volgenden dag was hij weêr langs gekomen, maar hare deur stond niet open, maar zij groette noô; ‘gemorken!’ mompelde hij, en ging verder. Waarlijk, geen van beide aanzoeken had zij een oogenblik overlegs waardig gekeurd; doch als haar een passender voorslag gedaan werd, zou zij ‘ja’ moeten zeggen, om haar kind? Ik zeide, dat ze in eenzaamheid zich niet weêr-

houden kon te schreijen; mogt zij haren GERRIT dan vergeten; kon zij het zoo vroeg al doen? Wat was zij dwaas, daarover te peinzen; had zij dan geene zorgen die zwaarder wogen? hoe weinig zij van boekhouden wist, het leed geen' twijfel, dat zij inteerde, en wie verzekerde haar, dat haar jongsken ooit met lust linnenkooper worden zou? Hij was nog tusschen mal en vroed; maar, een winkelier in den dop, ach! wat had hij er van? Eene boodschap doen, een pakje te huis brengen, hij was er de willigheid zelve voor; doch luisteren naar haar loven en bieden, doch opmerken hoeveel de onderscheidene soorten van linnen verschilden, zij had er hem nog nooit op betrapt, hij gaf er niet het geringste blijk van. Achter de toonbank te staan, hoe ongaarne deed hij het; maar achter de toonbank te zitten, in het hoekje aan het venster, met een stukje papier en een potlood, om den eersten voorbijganger den besten, die hem door iets bijzonders in gewaad of gestalte trof, uit te krabbelen, dat was zijn lust! Had zij hem soms niet van daar moeten jagen, dewijl de schalk het ook hare kalanten deed, terwijl zij met deze stond te praten? - Had zekere bogchelige regentes van een weeshuis, dat zij bediende, er hem niet op betrapt, er haar niet voor doen boeten? Echter was het meer geweest, dan de alledaagsche naäpens-, of wilt gij het liever veredeld uitgedrukt, alldaagsche nabeeldings-zucht, die in de meeste kinderen steekt, en hen gewoonlijk het eerst naar de gebrekkigen doet grijpen, niet enkel dewijl die belagchelijk, maar ook, maar vooral, omdat zij in het oog vallende zijn; - een groot heer, een oud vrijer, die twee en zeventig overhemden kocht, had het jongsken bij zijne prullaria van schetsen verrast, had die doorgesnuffeld met blijkbare belangstelling, had hem eene plaats op de Akademie der Beeldende Kunsten beloofd, en om den wille der handshoogte, die de knaap opsprong, toen hij hoorde, dat hij teekenen leeren zou, woord gehouden! De weduwe VAN VEEN verweet zich zelve in de overpeinzing, van welke ik sprak, dat zij de bede had ingewilligd, wat zeg ik? dat zij, door de vreugde van haar kind verleid, er den grooten heer mede om had verzocht. Schoon de borst zich op de burger-school, die hij 's daags bezocht, door zijne vlugheid onderscheiden bleef; schoon zijn gedrag haar geene reden tot klagten gaf, het vooruitzigt, dat er eens een bezadigd winkelier uit hem groeijen zou, was niet helderder geworden, sedert hij zijner aangeboren zucht voor de kunst botvieren mogt. Maar al ontbrak der moeder, in spijt van het gevaar, dat zij er uit voor-

zag, de moed, haar eenig kind die vreugde te ontzeggen, de vrouw vergenoegde zich met eenen zoo onbevredigenden uitslag der beschouwing van haren toestand, als louter verzuchten zou zijn geweest, niet. Wakende bragt zij den nacht op haar eenzaam leger door, tot de klok vier ure sloeg; toen scheen zij een mindel ter tegemoetkoming in hare uitgaven te hebben gevonden; toen bad zij, toen sliep ze in. Den volgenden morgen vroeg ontwaakt, leed het niet lang, of een timmermansknecht spijkerde een bordje aan eenen der posten van hare deur: ‘twee kamers te huur.’ Het was geen klein offer, kommensalen te gaan houden voor haar, die het nooit bij hare ouders gewoon was; het zou hard zijn, hare vrijheid te missen, maar liever dat, dan achteruitgang, dan armoê. De buurt had er den mond vol van - een weeûwtje, dat heeren in huis nam, - de meid vertelde het haar; - WARNER, zoo heette haar kind, vroeg zijner moeder herhaalde malen, waarom zij toch schreide, maar kreeg geene verklaring, - van welk verdriet zij hem vertrouwde konde maken, van dat niet. Intusschen, hare onschuld, haar doel zich bewust, ging het spoediger voorbij, dan zij had geloofd, dat het geval zou zijn - in het verhuren der vertrekken, liep het haar mede; - de huisheer, dien zij begrepen had er kennis van te moeten geven, bewilligde er in; na verloop van eene maand ontving zij de haar verschuldigde huurpenningen, zij had er geen' cent meer om verteerd. En vrolijk, meent ge misschien, vrolijk zat zij weder in haren winkel, en verbeidde wie komen zou? Gij bedriegt u, ge doet het u niet alleen, dewijl de laatsten slechts weinigen waren. Ten gevolge van haar rusteloos nadenken, rees er een vermoeden bij haar op, een vermoeden, dat zij zich zelve te ontveinzen, dat zij, toen ze dit niet meer kon, te ontzenuwen zocht; het vermoeden, dat de tijd voor winkels als den haren, verstreken was, daar de groote magazijnen alle koopers tot zich trokken; daar slechts de groote magazijnen hunne inkoopen op eene zoo uitgebreide schaal konden doen, dat de lagere prijzen, waartoe zij verkochten, nog winstgevende konden zijn. Als de luttel kijkers, die nog te harent kwamen, geweten hadden, wat er omging in het harte dier vrouw, welker gelaat met iederen dag magerder werd, zij zouden haar niet zoo wreed hebben gezegd, dat zij te weinig voorraad had, om te kunnen uitkiezen, dat men zich elders, dat men zich bij - zoude voorzien. Als de koopers, die haar verlies boden, en welke zij toch vreesde te laten gaan, en wien ze eindelijk het linnen maar veil gaf, omdat de wissels geen

uitstel meer leden; als zij vermoed hadden, waarover zij mei die weduwe, met die moeder onderhandelden, zij zouden niet zoo onbarmhartig hebben gedongen. Doch laten wij geene deernis vergen, waar de verhouding de gedachte aan haar niet eens doet opkomen, waar men haar ziekelijke gevoeligheid schelden zou; - het koelste verstand zal ons na die erkenning te eerder toegeven, dat die vrouw beklagenswaardig heeten mogt, eenen raadsman missende, die haar het opgeven der worsteling gebood. Er kwamen nachten, waarin zij er, ook zonder dezen, aan dacht; waarin zij het denkbeeld, haren toestand den schuldeischers open te leggen, niet langer met afschuw van zich stiet; maar als de dag aanbrak, keerde met dezen de hope weêr; maar als WARNER haar goeden morgen kuste, vroeg zij zich in stilte af, wat er dan van haar, wat er dan van hem worden zou?..... En weder eene week lang, weder eene maand, zagen hare oogen uit naar betere dagen, en, och! hoe zij God dankte, als eene enkele maal hare verwachting werd vervuld, hoe haar geweten zich dan een' oogwenk verruimd gevoelde van den last, die er allengs op begon te wegen, die dagelijks drukkender werd! Het waren echter maar witte raven, en zij besloot den opgeschoten' knaap over hunne toekomst te spreken; zij wilde,... wat? verligting, ten koste van zijne opgeruimdheid, gedurende de weinige maanden, die het aan haar stond, hem nog zorgeloos te laten genieten? - de woorden stokten haar in de keel, en zij luisterde naar het verhaal zijner vorderingen op de Akademie, als had zij hem niets te zeggen gehad. Inderdaad, de laatste waren groot, grooter dan zij waardeeren kon, grooter nog, dan hij zich vleijen durfde; - de volgende prijsuitdeeling overtuigde er beide van. Welk een zamenloop van lief en leed! Daar kwam WARNER den winkel in, het geschenk onder den arm, het hoofd duizelig van de bevordering tot de klasse naar het leven; - moeder was niet achter de toonbank; moeder liep in de binnenkamer heen en weêr; moeder pakte haar goud en zilver zaam. Voor het eerst was er een deurwaarder in haar huis geweest; het protest harer acceptatie lag op de tafel. Als zulke herinneringen niet tot diegene behoorden, welke men zich met geen' glimlach weder te binnen brengt, hoezeer men dien toestand te boven kwam; als zij niet altijd pijnlijk bleven aandoen, dewijl schaamte ons op dat oogenblik het bloed naar de wangen joeg; dewijl de vreeze voor schande ons hart krimpen deed; hoe goed zou VAN VEEN dien oogenblik nog in een genreschilderijtje kunnen ver-

aanschouwelijken! Moeder weende uit aan zijn hart; - moeder wierp schichtig een' doek over de weinige kostbaarheden, op de tafel uitgespreid, toen de meid, door nieuwsgierigheid naar de binnenkamer gelokt, hen bij deze dreigde te verrassen; - moeder nam in aller ijl hoed en doek. ‘Neen,’ zeide WARNER, ‘dat kan ik doen;’ en zoo er zijn, die het alledaagsche leven prozaîsch wanen, ik wenschte, dat zij zich den jonkman voorstelden, die een oogenblik te voren in de wolken was over den door hem behaalden prijs, en die nu de eene straat voor de andere straat na insloeg en uitging, tot het zoeken van een afgelegen pandjeshuis. Hij vond er eindelijk een, door niemand bespied; - hij gleed het in, hij stapte het uit, - hij was in een omzien weder in den winkel van zijne moeder. ‘Waar woont de deurwaarder?’ fluisterde hij, - en had het naauwelijks gehoord, of was al op weg, en de man mogt niet meer te huis zijn, mogt onder zijne pijp en zijne flesch een partijtje maken in zijne sociêteit, hij bewoog dezen het geld aan te nemen - de deurwaarder zou het hem gerust tot den volgenden morgen hebben gelaten, hij zag veel, dat zijn bezoek het eerste geregtelijke bij de weduwe VAN VEEN was geweest! De goede vrouw, zij had in lang geenen zoo gelukkigen avond doorgebragt, als deze voor haar werd, onwillekeurig bemoedigd door de beradenheid, die WARNER in het gevaar had betoond, door de plannen, welke hij voor de toekomst ontwierp. ‘Opgeven,’ zeide hij, ‘fout, failliet,’ wilde niet over zijne lippen; ‘opgeven, dat mogten zij niet! een weinig geduld nog, en hij zou haar helpen het geleden verlies te boven te komen!’ Hoe gaarne achtte zij waarschijnlijk, wat zij wenschte! En echter, toen middernacht geslagen was; toen de beide kommensalen waren ingelaten, en moeder en zoon, nadat de laatste het huisje gesloten had, naar bed waren gegaan, toen bleek het hem als haar, in dubbele eenzaamheid, hoe flaauw de hoop was, waarmede zij zich vleiden. De weduwe VAN VEEN had het onweêr zien overdrijven, zonder dat de bliksem was ingeslagen maar de lucht was daarom voor haar nog niet helder, en geene tweede maal kon de lombard hun afleider zijn! WARNER had zich veel voorgesteld van zijne toekomst als kunstenaar; doch hoeverre was hij in den zaaitijd nog van den oogst, en trots al zijn' moed, waarvan zouden zij leven, tot hij de vruchten van zijn talent plukken zou? ‘Ik zal zien wat ik kan uitzuinigen,’ had zij gezegd; doch toen zij den volgenden ochtend de hand aan die taak wilde slaan, toen moest zij zich zelve

bekennen, dat er niet meer in te krimpen viel, zoo zij geen gebrek zouden lijden aan het noodige. ‘Ik zal beproeven wat te verdienen,’ had hij beloofd; maar hoe vurig hij het wenschen mogt, waartoe was hij geschikt, wat kon hij doen, behoudens het uitzigt op de verwezenlijking zijner zoetste hoop? Beider karakter werd op den toets gesteld in den bangen tijd, dien zij hadden door te worstelen! Uitwinnen zou de weduwe VAN VEEN, en der ééne meid, die werk te over had, daar zij de kommensalen meê bediende, werd de dienst opgezegd, en een kind van een jaar veertien, vijftien, enkel voor den dag, in hare plaats genomen; alles, waarin dit te kort schoot, vulde de jufvrouw zelve aan. Het was slooven van den ochtend tot den avond; maar al kwam de wildzang, dien zij tot tweeden man had kunnen krijgen, hare deur voorbij met een dametje, toegetakeld als eene prinses uit een paardenspel, zij zuchtte niet; maar al bleef de fijmelaar, die haar droog te huis bragt, voor haar venster drentelen, zij wierp hem geen oogje toe; GERRIT stond haar levendiger voor den geest dan ooit! Werk zoeken wilde WARNER, en werk vond hij, al was het er naar, in prenten kopijëren en platen kleuren, voor een prijsje, als hij zijne armen lam had gewreven aan de verwtafel van een' meester zijner kennis, die hem schilderen leeren zou voor niemendal; werk, dat hem eenige weken te voren zou hebben verdroten, maar dat hij thans gaarne deed, denkende aan de guldens, die hij er moeder door ter hand stellen kon. Wat ging het hem aan, dat zijne vroegere makkers hem den naam van gierigaard gaven; dat zijne kennissen hem, die niet uitging, allengs lieten loopen; de kommensalen zijner moeder mogten zoo laat te huis komen, als zij wilden, hij wenschte, hen wachtende, niet met hen te zijn uitgeweest. Wie is er onder mijne lezers, die aan moeder of zoon den lof onthoudt, dat zij en hij de proef doorstonden, de proef der verloochening en ontbering, waarop zoo velerlei liefde bezwijkt? Of twijfelt iemand er aan, dat zij onder dat leed inniger, hartelijker aan elkander waren verknocht, dan eer de weduwe aan WARNER beider toestand openbaarde? Dat hij hen hadde gezien, elkander voorkomende in de vervulling dier weinige wenschen, wier bevrediging hen niet werd ontzegd! Het is hartbrekend er te moeten bijvoegen, dat de dubbele zelfopoffering niet baten mogt, om den kanker des verloopen' winkels tegen te gaan; - nog altijd verzette zich het eergevoel van WARNER tegen het inroepen der genade hunner schuldeischers, of die der wet, - en de moeder willigde die vergeeflijke, schier

had ik geschreven die vereerende zwakheid, slechts te gaarne in. Eene maand zes, zeven hadden zij beproefd het hoofd omhoog te houden, en waren er, worstelende als ik hen schetste, in geslaagd; daar naderde de 1ste Mei, de dag der verschijning hunner huur, de dag der vervalling eens wisselbriefs, van nog grooter bedrag dan dien, waarover ik u straks sprak; en schoon WARNER zich lang met uitkomst vleide, in de laatste week van April gaf hij den moed op: er was zoo weinig verkocht, en de zaamgegaarde som reikte niet eens voor de helft van een' der beide posten toe. Luttel wisten moeder en zoon, welk eene verzoeking hun bewaard was, toen drie dagen vóór den eersten een man van jaren hunnen winkel binnentrad, en eene der fijnste linnensoorten verzocht te zien. De weduwe VAN VEEN rolde stuk bij stuk voor de kleine, maar dikke gestalte, in meer dan halfsleten' overjas, open; WARNER wist naauwelijks waarom hem eene huivering door de leden voer, toen hij opmerkte, dat de oude minder de fijnte der draden, dan de uitdrukking van het gelaat zijner moeder gâsloeg. - ‘Hoe gaat het met de n e g o t i e ?’ klonk het uit den tandeloozen mond, en WARNER begreep waarom hij gehuiverd had, door het accent, waarmede het laatste woord werd uitgebragt; die man, in wien hij instinctmatig een' woekeraar had gezien, was inderdaad een Israëliet. ‘Zoo, zoo!’ beantwoordde de weduwe VAN VEEN zijne vraag; maar haar gedrukte toon, maar haar ingevallen gezigt wijzigden de uitdrukking in die mate, dat de kijker niet aarzelde er op te laten volgen: ‘Een slechte tijd, jufvrouw! veel behoeften en weinig verdienste!’ - ‘Wel waar, mijnheer!’ zeî de sloof, en ik vergeef het haar, al had zij, het laatste toestemmende, het eerste moeten ontkennen. Hetzij de Jood iets dergelijks op WARNER'S gelaat las, die stug aan het einde der toonbank staan bleef; hetzij het terugnemen van het verwijt slechts een middel was, om den gebroken' draad des gebreks weêr aan te knoopen, hij voer voort: ‘Dat gaat gekleed, prinselijk! - nah, ik zeg het niet van jou, en van je jongen ook niet,’ - WARNER zag al stugger, - ‘maar van je koopers, jufvrouw! die misschien van verleden jaar nog te boek staan! Wat zouden er al eerlijke luî bankrot zijn gegaan, als goede menschen, zoo als ik, hen niet uit de benaauwdheid hadden geholpen!’ En de oogen van den ouden woekeraar gingen van moeder tot zoon: ‘*Ah! l'honnête homme*!’ las de verzoeker in den blik der vrouw; maar de straffe uitdrukking van WARNER'S gelaat voldeed hem niet. ‘Sta je mij meer stukken te laten zien?’ vroeg hij eensklaps, en

onwilliger heeft nooit dogge gehoorzaamd, dan de jonkman nog eenige rollen op de toonbank smeet. ‘Er is kwaad geld bij,’ grijnsde de oude, bij iedere prijsvraging; ‘er is kwaad geld bij,’ maar deed geen bod, maar nam spoedig afscheid, onder de belofte over een paar uur weêr te zullen komen; ‘we doen zeker zamen negotie, als het je zoon maar belieft!’ Hij was al eene lange wijle weggegaan, eer moeder of zoon het somber stilzwijgen afbraken, dat zijn vertrek opvolgde. Zoo was het dan zoo verre met hen gekomen, dacht de laatste, dat het roofgedierte van verre zijne prooi rook; dat zij kiezen moesten tusschen oneerlijke onderhandelingen met eenen woekeraar, of de schande, die, schier onverdiend, echter levenslang aan hunnen naam kleven zou. ‘WARNER!’ begon de weduwe VAN VEEN. - ‘Moeder!’ snikte de borst. - ‘Dat mogen we niet, woudt ge zeggen, en zweegt het slechts om mij; God loone je medelijden, jongen! als ge wilt, we zullen wijzer gaan raadplegen, dan wij zijn.’ En de knieën der vrouw knikten, toen zij zamen een half uur later de stoep der woning eens advokaats opklommen, en bleeker zag WARNER haar nooit, dan toen deze een faillissement niet slechts voorsloeg, niet slechts aanried, maar in al zijne phases beschreef, opdat ze zijne beslissing billijken mogt. Wij zullen hem daarin niet navolgen; wij zullen evenmin beproeven zijne schets aan te vullen, door te gewagen, van wat hij, menschelijk, verzweeg: de verslagenheid des gemoeds, waaraan beide er onder ter prooi zouden zijn!

Het zou verwaand wezen mij te vleijen, dat ik de belangstelling mijner lezers voor VAN VEEN en zijne moeder in zóó groote mate winnen mogt, dat geen hunner er zich, onder het doorloopen der laatste bladzijden, over verbaasde, hoe ik eene figuur, die niet zuur zou zien, aan het hoofd van dezen sleep van plagen beloven durfde. Mogt ik in het woord des Duitschen meesters: ‘ieder aandoenlijk gedicht heeft dit met den regenboog gemeen, dat het slechts uitkomt tegen donkeren achtergrond,’ mijne verontschuldiging vinden! WARNER zou zich op het oogenblik, waarin wij zijne kennis maakten, niet half zoo gelukkig hebben gevoeld, zonder zijn verleden, dat ik nog maar ten halve schetste. Welk een schild was het geweest, om hem te bewaren voor de overprikkeling der zinnelijkheid, het grootste gevaar misschien aan de studie zijner lievelingskunst verknocht; - hoe zou de ontwikkeling zijner gaven eerst geboren worden uit den val, dien zij zoo lang hadden vertraagd, dien zij zoo zeer hadden gevreesd!

Eenige dagen lang hadden moeder en zoon ervaren, wat het zegt, in ‘een' faillieten hoedel’ te zitten; ervaren in alle opzigten, behalve in het eenige, waaraan zij behoefte hadden, aan deernis. De buren zagen er niemendal vreemd van op; de deurwaarders hadden immers die stoep al zoo lang plat geloopen! - dat de weduwe en WARNER zich alle ontberingen hadden getroost, om de onkosten aan deze weêr uit te winnen, scheen door niemand te zijn opgemerkt. De kommensalen verwenschten het uur, waarin zij die kamers hadden betrokken, om het gevaar, hetgeen zij zich verbeeldden, dat hunne luttele have liep; - schoon zij gerust hadden kunnen zijn, dat de eerlijkste getuigenis over het mijn en het dijn zou worden afgelegd door moeder en zoon, die niets hadden verborgen, niets hadden verheeld, spraken zij geen' van beide toe, schuwden zij hen. Er zijn oogenblikken, waarin kleinigheden grievend krenken; onze ongelukkigen werden met verachting bejegend, tot door hun dagmeisje toe; de deerne durfde zeggen, dat zij geene goede dienst zou kunnen krijgen, uit zulk een' boêl. De maat was nog niet vol. Het had den huisheer goedgedacht, eens te komen omzien, hoe men het hebben zou met den voorraad linnen, die hij vermoedde, dat zou worden geveild. ‘Vrouwtje! vrouwtje!’ sprak hij der weduwe VAN VEEN aan, ‘als jij je jongen anders hadt opgebragt, je zoudt er nu zoo niet toe zitten.’ Een zucht was al het wederwoord der gefailleerde; maar WARNER sprong uit den hoek van zijnen stoel op, en bedwong toch de bitterheid, waarvan zijn hart overvloeide; want moeders blik verbood allen uitval. ‘Als hij een ambacht had geleerd, als hij had willen werken,’ ging de onbarmhartige voort, ‘dan zou je nu geen gebrek hebben geleden; maar dat moest op de akademie gaan, dat moest een lui leven leiden achter den ezel!’ - Eer WARNER de beschuldiging weêrleggen kon, vroeg eene heusche stem hem: ‘schildert gij, jonkman?’ Het was die van den regter-kommissaris in het faillissement; de man had zich eene lange wijle in de boeken van de weduwe VAN VEEN verdiept, had zich een uur in stilte verbaasd, hoe men voor zoo weinig failleren kon! ‘Ik had schilder willen worden, mijnheer!’ antwoordde WARNER verslagen, ‘thans....’ - ‘Laat mij uw werk eens zien,’ hernam TEN HAVE, want niemand anders dan hij was tot de genoemde betrekking in den boedel benoemd; het gunstig berigt, hem door den advokaat-curator over de gefailleerde gegeven, had hem uitgelokt eens naar haar toe te gaan. En WARNER haalde zijne portefeuille met teekeningen voor het

licht, terwijl de huisheer mompelde: ‘Die prullen zijn zeker niet eens het verzegelen waard geweest.’ - ‘Is u kenner, mijnheer?’ vroeg TEN HAVE hem, waardig. - ‘Ik, mijnheer? och neen! - het gaat er mij bij, als de aap, die in den bijbel keek,’ antwoordde de huisheer, grinnekende om zijne eigene geestigheid. ‘Leer dan van mij,’ hernam TEN HAVE, ‘dat men geen vonnis vellen mag, zonder kennis van zaken te hebben.’ - ‘Wij zullen zien, wij zullen zien,’ gromde de huisheer, en wij gunnen hem zijn grommen, terwijl wij opmerken, hoe gelukkig de schilderkunst zich achten mag, door de onafhankelijkheid, welke zij waarborgt, ten onzent in de schatting van den fatsoenlijken stand zoo hoog te zijn gerezen, dat deze haar door de drieste domheid niet langer straffeloos honen laat. We staan het u gaarne toe, de algemeene vatbaarheid om haar schoon te genieten, voor een loodje in de schaal te werpen, als ge maar erkent, dat de gedachte, welk een bestaan zij opleveren kan, den evenaar doet overslaan. Stel eens, dat de jonkman, in plaats van te schilderen, verzen hadde geschreven of letterkundige ware geweest, meent ge, dat TEN HAVE zou hebben verzocht zijne opstellen te mogen medenemen? Dezelfde gemoedelijkheid, die hem ANNE GRAEVESTEIN deed afraden, zich eener zoo onzekere toekomst te wijden, als de muzijk in zijne oogen eener vrouw beloofde, zou hem weêrhouden hebben een oogenblik VAN VEEN'S hoop voedsel te geven, zoo deze, in plaats van op zijn penseel, op zijne pen had gerust. En wie durft zeggen, dat hij tegenover hem, als tegenover onze pianiste, ongelijk zou hebben gehad, dat hij niet voorzigtig zou hebben gehandeld? Ademloos - onze tusschenzin is ten einde - ademloos stond WARNER aan zijne zijde, en haalde blad bij blad uit de portefeuille te voorschijn; TEN HAVE wees hem drie teekeningen aan: ‘Wilt ge morgen ochtend om tien ure met deze bij mij komen? we zullen ze dan iemand laten zien, die er meer kennis van heeft dan ik.’ WARNER beloofde het, al was het andermaal uitstel, al zou hij er tien jaren van zijn leven voor hebben gegeven, dat de regter-kommissaris oogenblikkelijk vonnis hadde geveld. ‘Ongeduldige!’ zeî zijne moeder, toen zij weldra zamen alleen waren, en merkte op, dat hij dankbaarder had moeten zijn voor de betoonde belangstelling, dat zij Gods vinger in dat bezoek meende te zien. Helaas! WARNER was zoo geloovig niet, - de groote heer, - de oudvrijer, zoo hij u nog heugt, - die hem op de akademie bezorgde, had zich sedert niet meer om hem bekommerd, had hem niet te huis doen geven, hoe dikwerf hij

te zijnent aanschellen mogt - voor WARNER'S meester was de kunst maar de koe - en naar de professoren der akademie had hij te hoog opgezien, om zijne schetsen onder hun oog te durven brengen. Een paar aanrakingen met kunstkoopers van beroep hadden geen ander gevolg gehad, dan dat hem door ieder' van deze een stukje tot spotprijs was afgezet, terwijl ze zwoeren, het uit medelijden te nemen. Geen wonder dus, dat hij laag van zich zelven dacht; dat, andere THOMAS, hij zich niet vleijen durfde met een vrolijk verschiet. En echter oefenden de woorden zijner moeder eenen weldadigen invloed op hem uit; morgen, eerst morgen, maar morgen vroeg ook zeker zou hij weten, of hij voortaan ambachtsman wezen zou, of kunstenaar worden mogt! De uren wachtens, de uren van den middag vielen lang, maar gingen toch om; het werd avond, het werd nacht. ‘Is er des avonds geween, des morgens is er gejuich,’ zeide de weduwe, toen zij te bed zouden gaan; maar WARNER sliep niet, WARNER droomde, WARNER had de koorts. Zedigheid en tegenspoed mogten hem weêrhouden hebben, tot nog toe wakende hoog van zijn werk te denken, in zijne sluimering, slaap mogt het niet heeten, had hij zijner verbeelding botgevierd, was het hem of hij zijne moeder onderhouden kon, was het hem of het hun wèl ging! De dag lichtte pas aan, toen hij wakker werd; hij was te zeer schilder, om den eigenaardigen, neêrslagtigmakenden indruk onzer graauwe schemering niet te ontvangen; hij stond maar op; hij las, een uur blaadjes omslaan, en hij wist niet eens wat of waarover hij gelezen had. Het leed niet lang, of moeder stommelde beneden; ook zij had weinig geslapen, hij zag het haren trekken aan. Het ontbijt was spoedig genuttigd, en toen viel WARNER'S blik op eenen leêgen stoel, en de moeder begreep wat hij zocht; ‘ik had je beste plunje wel klaar gelegd,’ snikte ze; ‘maar wat zullen de buren zeggen, als zij je zien met je rok, in het faillisse....’ WARNER bedwong zijne aandoening, wat moeite het hem kosten mogt. ‘Zoo kan ik niet gaan, moeder! ik zal den rok dienen aan te trekken - al is het ook voor de laatste maal.’ De weduwe rammelde met den sleutelbos, terwijl WARNER zijne portefeuille uit den hoek kreeg; - rok en hoed lagen op den stoel, de drie teekeningen in een schutblad op de tafel: - ‘Ik geloof, dat ik maar gaan zal,’ zeî WARNER. ‘Het is nog geen acht ure,’ hernam de moeder. ‘Een' singel omloopen zal me goed doen.’ - ‘t Is waar,’ zeî de vrouw, ‘en de jufvrouw hierover is nu ook nog niet op.’ - ‘Och, moeder!’ viel WARNER in, ‘hang toch zoo niet aan het oor-

deel van menschen; wie weet hoelang wij allerlei laster nog zullen hebben te verduren!' - 'En God is getuige, jongen! dat ik het niet heb verteerd; och! of Hij met je was!' - De weduwe liet hem uit, achter de luiken van het gesloten huis wegschuilende, en WARNER, waartoe het verzwegen? zag regts noch links, zag stijf voor zich, tot hij de straat, waarin ieder hem kende, achter den rug had, tot zich in eene andere buurt eene andere wereld voor hem ontsloot. Eerst toen verloor zijne houding het schichtige, zijn stap het gejaagde, waardoor hij straks de opmerkzaamheid, die hij wilde ontgaan, juist tot zich trok; hij zag om zich, als ware hij weder vrij man geworden; hij sloeg den weg naar den buitensingel in. En de stilte, de morgenlucht, het frissche landschap deden er hem goed, al genoot hij die slechts ten deele door de onrust in zijn binnenste, door de vrees, die zijn hart bijwijlen hoorbaar kloppen deed. Thans zou het toch wel tijd zijn; - och, neen! de poortklok wees naauwelijks half negen ure. Nog een' singel, en nieuwe voorwerpen vertoonden zich aan zijne oogen, en nieuwe gedachten kwamen bij hem op; maar trots al de ontvankelijkheid voor gewaarwordingen der jeugd eigen, TEN HAVE, de kunstkenner, bij wien deze hem brengen zou, spookten op vollen dag voor hem in het verschiet. Eindelijk, het was over negen - en als de weg langzaam door hem afgelegd werd, dan zou hij niet veel te vroeg aan het huis van den regter-kommissaris zijn, als hij er nu maar heenging; - waarom versnelden zich dan op de brug zijne schreden reeds, of hij haast had, groote haast? Trager dus, en hij hield den wandeltred een paar straten uit; maar weêr viel hij in den draf; ha! daar was een uitdragersstalletje, waarbij hij eene wijle kon stilstaan! 'Wat van u gading, mijnheertje! ik heb negotie voor je!' en dat accent, en dat woord n e g o t i e herinnerden hem het bezoek van den woekeraar zoo levendig, dat hij voortliep, voortstoof, of hij een' roof had gepleegd. Daar speelde eene kerkklok half tien ure, neen, kwartier voor tienen, - vijftien minuten wachtens zijn dra om; och! gij die het zegt, hebt haar nooit doorgebragt in eenen angst als dien, waartoe WARNER'S onrust klom. Speelde de klok dan geen' voorslag? vroeg, dacht hij honderdmaal, en gaf de hoop schier op, dat het ooit tien ure zou worden; 'tingting,' - klonk het evenwel, en hij naderde het huis; 'ting, ting, ting,' hij was op de stoep, en pas zeî de klok: 'bom!' daar ging de schel over. 'Ga*at* u*e* in de zijkamer,' verzocht hem de meid, toen hij gezegd had, dat hij VAN VEEN heette; - TEN HAVE was

te zeer man van orde, om zelfs zoo iemand te laten wachten; welk eene pijniging hij er door bekortte, giste hij niet eens! Inderdaad, hoe konde hij zich voorstellen, wat er omging in het gemoed van den jonkman aan zijne zijde, in den uitzonderingstoestand van dezen, bij zijne overspannen fantasie? De huizinge, waarin VAN VEEN'S talent zou worden gewogen, was niet verre meer; haar eigenaar stond al aan een der vensters uit te zien - een man van meer dan zestig jaren, maar bewegelijk, maar levendig, maar vlug, als ware hij pas dertig geweest. WARNER volgde TEN HAVE de kamer in; bij bedaarder stemming zou het hem niet ontgaan zijn, van hoeveel smaak de stoffaadje van deze getuigde. Hij had er in zijne verwarring geene oogen voor; hij zag slechts het kracht uitdrukkend hoofd van den kunstkenner, door grijze lokken omkruld; en als deze ijdel genoeg was, om den indruk, dien zijne groote oogen blijkbaar maakten, een omzien te genieten; de oude was tevens zoo humaan, den borst, die hem innam, door zijne heuschheid aan te moedigen. ‘Goeden morgen, heeren! - hoe maak jij het, TEN HAVE - ha! daar hebben we onzen teekenaar - hij heeft het warmer dan ik - maar hij is ook eenige meimaandjes bij mij ten achter; - gaat zitten, heeren!’ volgden elkander snel op. Ach! het was niet de voorjaarslucht, die WARNER het bloed naar de wangen joeg; hij verlangde naar, hij vreesde tegelijk voor het volgende oogenblik: ‘Als gij wilt, mijnheer!’ zeide de grijsaard, en hij stak de hand uit, om de eerste teekening, die van onder het schutblad te voorschijn kwam, over te nemen. WARNER'S vingers beefden, toen hij haar overreikte; de oude was zoo beleefd zich te houden, als merkte hij het niet. Eene lange pooze beschouwde hij het blad; toen knikte hij een paar malen goedkeurend, toen schudde hij het hoofd eens; ‘heeft u lang geteekend?’ vroeg hij. ‘Vier jaren op de Akademie,’ was het antwoord. ‘Ik teekende van mijn zevende jaar,’ zeide de oude, en legde het stuk papier neêr. WARNER haalde de tweede schets voor het licht: ‘Goed, heel goed!’ klonk het, ‘maar....’ en het bleef er bij, en al was de oude heer een uur lang blijven voortstaren, de jonkman zou geen' moed hebben gevoeld te vragen, welke partij dat ‘maar’ gold. De arme! hij was zoo gelukkig in den uitslag, dien de toets scheen te beloven; - voor het eerst in het laatste etmaal hoopte hij meer dan hij vreesde; - als hij eenig begrip van kunst had, dan moest de derde teekening de schaal te zijner gunste doen overslaan. ‘Schildert u ook, mijnheer?’ zette de kunstenaar

zijn onderzoek voort. ‘Het mag geen' naam hebben,’ hernam WARNER; ‘ik zou eerst regt beginnen te leeren, toen.....’ en een hooge blos vloog over zijn gezigt. ‘Laat mijnheer het derde stukje zien, dat ik heb uitgekozen,’ hielp TEN HAVE hem uit de verlegenheid, van het faillissement op te halen, en WARNER deed het. ‘Verduiveld!’ riep de liefhebber, en het was hem aan te zien, dat de groep hem beviel, als de voorstelling van een ouden haveloozen straatkunstenaar bij zijn stervend graauwtje dien naam verdient. Daar lag de ezel op het stroo, dat zijn meester met hem had gedeeld; daar lag hij, den geest gevende, zoo gij der goedwilligheid, het geduld, die in dat dier woonden, niet maar instinkt noemt. Men zag het der houding des mans aan, hoe hem die dood ter harte ging; hij boog zich over zijn' makker, over zijn' vriend, en de stok, wiens slagen het beest zoo dikwijls had gevoeld, ontgleed der hand des meesters; als zijne ruige wimpers ooit vocht konden worden, dan verzoenden zijne tranen thans het graauwtje. De kunstkenner zag van de teekening naar den teekenaar op; hij had, na den eersten uitroep, de schets, al zwijgende, zóó lang beschouwd, het blad voor zich opheffende, dat dezen het hart weder ontzonken was; stokstijf staarde WARNER den oude aan. ‘Heb ik mijn leven!’ zeî de laatste, en hield op, als door eenen plotselijken inval getroffen; ‘die ezel is misteekend,’ borst hij uit, en vestte zijne groote oogen op WARNER. ‘Mijn - heer!’ luidde het verslagen antwoord. ‘Wat, geeft ge toe?’ vroeg de kunstenaar. ‘Och, mijnheer!’ viel WARNER in, ‘zeg mij in Gods naam, is mijn werk geld waard? mijne moeder - ik -’ en hij snikte. ‘TEN HAVE! hoe hebben wij het?’ vroeg de oude heer, en hij schelde, en de knecht moest water brengen en wijn ook, en kwam er meê binnen, toen de regter-kommissaris de opheldering van WARNER'S toestand, die ik niemand meer schuldig ben, gegeven had. ‘Je zult schilder worden, al zou je jaren lang voor mij alleen schilderen,’ verzekerde de kunstkenner, zoodra hij WARNER een glas wijn en water had doen drinken; ‘ik wilde maar eene proef nemen, of gij den moed zoudt hebben, wat er goeds in uw werk steekt, in mijn gezigt te verdedigen; ik mag geen' kunstenaar, die het niet durft! Doch TEN HAVE had mij moeten zeggen, wat molensteen u om om den hals hing! - jij een linnenkooper, dat niet, maat! zoolang ik leef, zoolang er nog liefhebbers in het land zijn! Ik heb er al meer voortgeholpen, die mij nu mijne eigenzinnigheden niet vergeven kunnen; maar al zou je denzelfden weg opgaan, ik zal er,

wie na je komt, mits hij zoo knap is als jij, niet minder om bijstaan, tot hij mij kan ontberen.' En hij spoedde zich de binnenkamer in, waar hij zijn kantoor hield - hij was maar een makelaar - en keerde weêr met tien gouden tientjes: 'VAN VEEN! wij hebben kennis gemaakt, dat geld geef je mij in je eerste schilderij met woeker weêr!'

En ik zou u mededeelen, hoe het bij die hulp niet bleef, als ik mij ten langen leste niet herinnerde, dat VAN VEEN in den tijd, voor mijne vertelling vereischt, wel honderdmaal van *Bronsteê* naar het optrekje had kunnen gaan.

IX.

Het groote boek der natuur is voor niemand onzer gesloten, en echter hoe weinigen, die zich niet met een vlugtig omzien, eene wijle doorbladerens, een vaak verpoosd ter hand nemen, vergenoegen, schoon het van hem, die het genieten wil, dieper studie vergt, dan eenig menschenwerk; behoef ik er bij te voegen, hoeveel meer het deze verdient, hoeveel milder het er voor beloont? Eenige bladzijden, wij zullen ieder het zijne geven, eenige bladzijden is men overeengekomen te bewonderen; als ik de beeldspraak voortzetten mag, het zijn die, door welke men zich verbeeldt, van den geest des Scheppers den treffendsten indruk te ontvangen, alsof het algemeenst en dus minst ontwikkeld gewaarwordingsvermogen een' maatstaf voor zijne openbaringen heeten mogt! Echter zijn er enkelen, en ik weet niet wat ik meer doe, hen om die gave gelukkig prijzen, of om die studie hoogschatten; echter zijn er enkelen, die geen schokken behoeven, om uit den sluimerlust der onverschilligheid te worden wakker geschud; die het stoute slechts éénen der vormen van het schoone achten; die God zien, zoowel in wat wij maar het goede noemen, als in wat wij onder het groote of geduchte verstaan. Yoor hen is niet slechts ééne luchtstreek dichterlijk, voor hen niet slechts ééne landstreek schetsenswaard; voor hen is er poëzij in hemel en aarde, waar ook de eerste zich over de laatste welft; ik heb onze oude landschapsschilders zoo lief, dewijl zij, tot voor ons misdeeld moeras toe, die waarheid aan het licht bragten.

VAN VEEN had zich verlustigd onder de lommer van *Bronsteê*; VAN VEEN genoot er niet minder den alledaagschen weg om, die voor hem lag. Een kronkelend zandspoor, - ter wederzijde afwisselende, maar slechts vlakke wei- en bouwlanden, - hier en daar eene huismanswoning, - een vervallen bruggetje over eene sprongbreed waters in het verschiet; - wat schijnt de stoffe schraal te zijn, ook voor de weelderigst fantasie! Doch laat eene vogelvlugt om u suizelen; doch word ros en rund op de malsche klaver gewaar; doch bespied boersch leven, en wat al studies biedt die straks zoo weinig uitlokkende weg aan. Intusschen heb ik maar weinig van u geëischt; wat zoudt ge meer waarderen, zoo gij oogen hadt voor bloemen en boomen, als een schilder er heeft, die in opmerkzaamheid voor de eerste bij geen' kruidkenner mag achterstaan; die de stammen van de laatste op zijn duimpje moet hebben als een houtvester! Het zijn twee vereischten tot genot, die het niet in mijne magt staat te bedeelen; maar verbazen zou het mij, zoo WARNER'S verrukking u nog langer vreemd voorkwam, als ik over dat landschap den gouden glans uitgiet der naar het westen nijgende zonne. Hoe wisselen licht en schaduw zich bij iederen voetstap af op het eensklaps kleurrijk geworden wandelpad; hoe schijnt het plantenrijk, als door een' tooverstaf, duizenderlei gewassen te hebben gewonnen; hoe komt het leven uit! De koe, die haren kop over het hek steekt, of zij de melkmeid roepen mogt; - het veulen, dat op onbeslagen hoeven rondhuppelt, of zijne afkomst uit het land des lichts het nog heugde; - de eiber, die zoo stil, maar tevens zoo snel, op uitgeslagen wieken het nest op de schouw nader drijft, waarachter de hemel gloeit of de wolkjes wemelen in vloeijend vuur; alles heeft kleur, alles karakter gekregen! Kies zelf het beeldje, waarmeê ge uwe schets bezielen wilt, uit het drietal, dat mij in het oog valt: een' hengelaar onder eene wilg, ter zijde van het verweêrde bruggetje, als ge spotziek zijt; - een boertje, dat de zweep over zijn flink tweespan legt, hoe zwaar ook de vracht hoois zij, als ge gaarne tevredenheid teekent; - eene deerne als melk en bloed, achter de schutting verrast door den borst, wien het niet enkel om mallen te doen is, wien het meenens is; als ge om dien toestand te schilderen het talent hebt, dat HUYGENS aan HELVETIUS VAN DEN BERGH heeft vermaakt.

WARNER zag naar het eene noch het andere, want WARNER was den hoek omgedraaid, die de huismanswoning, welke hem thans van alle de liefste was, in het verschiet verborg. Scherp

staarde hij, scherp naar het vensterken boven hare deur, en lachte er in zich zelven om, want hoeverre zijn blik reikte, tot op zulk een' afstand droeg niemands: en toch leed het geen tien tellens, of hij vestte er alweder zijne oogen op. Was het digt? Neen, ja, neen, - dat verduivelde venster! - Als de muur met klimop bewassen was, dan zou hij zich kunnen verklaren, hoe het zoo lang wegdook in de schemering; maar nu, TEUNIS-baas had er niet eens eene wijnrank langs geleid. Ha! daar verbeeldde hij zich, dat hij eene gestalte op die hoogte gewaar werd, dat deze er zich uit voorover boog; vier of vijf verhaaste schreden, - hij had misgezien, het was digt! 'AAFJE!' mompelde WARNER teloorgesteld; - mijn lezer herinnert zich, hoop ik, dat hij zijne kennis maakte als minnaar? - hoe zeer VAN VEEN het heeten mogt, bewees hij op dat oogenblik misschien voldingendst door die onredelijke ontevredenheid, dat AAFJE niet naar hem uitzag; hij bestrafte er zich zelven over, eer hij den halven weg, die hem nog van het huis scheidde, had afgelegd. Het stond hem fraai nog blijken van belangstelling te eischen van haar, wier liefde voor hem, hij moest haar die getuigenis geven, zich geen oogenblik had verloochend van den morgen af, dat hij haar op den *Amstel* had zien schaatsrijden met haren broeder, en haar gevolgd was, en haar bij den omzwaai had verbeid, en voor haar was geweken, en haar weder had ingehaald en haar zoo dikwerf van nieuws was ontmoet, en haar slechts schijnbaar eindelijk uit het oog had verloren, om haar ten leste nog eens lang aan te staren, tot haar broeder zich noode wêerhouden kon hem te vragen: 'wat hij wou?' Trots den grammen blik van dezen had hij zijne schaatsen afgebonden zoodra zij over de plank was weggehuppeld; de stad in hare schreden volgende, had hij haar eene woning zien binnengaan, aan welker deur dezelfde naam stond, dien een der schuldeischers zijner moeder droeg. Eerst des middags, want spijt zijnen schrik, spijt het hopelooze van zijnen toestand, mogt het geen avond worden, eer hij die woning weêr was langs gegaan, eerst des middags had hij een verschil in voornaam opgemerkt; het baatte den arme luttel, daar het hem bij zijne eerste navrage bleek, dat de vader der lieve, die hem had betooverd, de broeder des mans was, dien zijne moeder eens niet meer onder de oogen zou durven zien. Hij herinnerde het zich, zeide ik, - Goddank! die bange dagen waren voorbij.

'WARNER!' zoo werd zijne mijmering afgebroken, want AAFJE was hem te gemoet gesneld; AAFJE haalde met de slinkerhand

zoo zachtkens de klink van het hekje omhoog, terwijl de wijsvinger harer regter op de frissche lippen rustte; ‘zoetjes, hoor! tante doet haar dutje.’

En VAN VEEN knikte haar toe, en gluurde, binnentredende eens naar het kamperfoeliepriëeltje - oom zat er niet - een, twee, drie had de schalk zijn' arm om de middel van het meisje, en haar kopje stribbelde tegen, of tante ook een' kus hooren kon.

‘WARNER!’ knorde ze, ‘ik ga nooit weêr boven uitzien...’

‘Zijt gij dan toch aan het vensterken geweest?’

‘Liefde, merk ik, ziet verder dan kunst,’ plaagde zij hem.

‘AAFJE!’ wilde WARNER op zijne beurt knorren; maar hij bedach zich, hij konde iets beters doen; - oom liet zich nog altoos wachten - naar het kamperfoeliepriëeltje troonde hij haar, - en het was of AAFJE begreep, dat zij boeten moest voor het ondeugende verwijt.

Hand in hand zaten zij daar, - en de theeketel kookte over op het komfoor, zoodat de asch bij tusschenpoozen omhoog stoof; maar schoon tante AAFJE eene huishoudster prees, zoo als zij er zich, wanneer zij eens ziek werd, wenschen zou, AAFJE stond niet op, om de kolen een weinig op zijde te leggen. Hand in hand zaten zij daar, - en de krulhond, die van WARNER nog geen goed woord had gekregen, dreigde vast, het vruchteloos opspringen tegen zijne knie moede, de voorpooten aan zijne schouders te vlijen, daar hij op de bank was gewipt; maar WARNER weerde hem niet af, WARNER liet hem begaan. Hand in hand zaten zij daar, - en zagen elkander aan en lazen, zij in de bruine en hij in de blaauwe oogen, lazen wat ik u toewensch, dat gij eens als een van beide lezen moogt, liefde, louter liefde!

Het scheen een hoofdstuk zonder einde te wezen, want vijf minuten verliepen, en nog lazen zij voort, en weêr vijf verstreken, en nog altoos lazen zij met dezelfde belangstelling, en daar kwam oom uit den moestuin, om zijn eindje pijp maar voor de tweede maal te stoppen, daar tantes dutje dien middag geen einde nam.... Op vlogen AAFJE en WARNER, en de krulhond had het hun geen' dank te wijten, dat hij niet op den theeketel te land kwam.

‘*Cardoes*!’ zeî de oude, het beest streelende.

‘Oom!’ schertste VAN VEEN, ‘wij moesten ons stilhouden. -’

‘En knor ik dan, WARNER? Kom, AAFJE! het is jaren geleden,

maar ik ben ook jong geweest - ga maar eens zien waar tante blijft.’

Een hart, dat zich in den herfst des levens gaarne herinnert, hoe het in zijn' groenen tijd te moede was, verzoent het u niet met de vilten pantoffeltjes, lezer! waarin ik dien man het eerst voor u opvoerde; wischt die trek niet tevens de verdenking van dommelzucht uit, waaraan ik het paartje onwillekeurig prijs gaf, door het dutje van tante? Dat ge ja kniktet! Ge zoudt er de vreeze door beschamen, dat men voor onze burgerluî geene belangstelling winnen kan, ten zij men hunne zwakheden verzwijge; ge zoudt er mij moed door geven ter verdere getrouwe navolging eener natuur, die ook zonder pracht of passie treft. Vijf en dertig jaren waren mijne oudjes getrouwd geweest, vijf en dertig jaren, welker slotsom zich in weinige woorden vermelden laat: van meet af begonnen, zaten zij er nu warmpjes in; ik begin met de hoofdzaak, merkt ge, ten onzent heeft ieder eerbied voor geld. Onder ééne voorwaarde, en ons volk is er nog niet van vervreemd haar te maken, onder die, dat het eerlijk gewonnen zij, strekt de eigenaardigheid het niet tot laster, maar tot lof; de luidjes, die ik u voorstelle, hadden in dit opzigt voor God een vlekkeloos geweten. Doch de middelen, waardoor zij zich dat vermogen verwierven, hoe eerbiedwaardig op zich zelve, werden soms belagchelijk, soms laakbaar door overdrijving, een proefje van beide, ten bewijze, dat ik billijk wil zijn. Orde had in hun huis geheerscht - wien ging het ooit goed zonder haar? - maar tante had immers hare nachtrust niet veil moeten hebben voor het verzuim van den bleeker, hare wasch vóór primo November en geen etmaal later weêr te zenden, dewijl in die maand het goed maar wegwaait; al was het loffelijk van oom, dat hij zich niet eerder op zijn gemak bevond voor hij gevonden had, in welke schrijffout de stuiver school, waardoor met ultimo December zijne balans maar niet sluiten wilde. Vlijtig waren zij geweest - traagheid is het ware woord voor niet weten wat tijd waard is - maar oom had er vijf en twintig jaren lang 's avonds den lust niet om moeten missen, in iets anders een' blik te slaan dan in zijn beursboekje, al mogt het er door, dat tante onder de hand gaarne een steekje breide, als zij te lezen zat in een goed boek. Spaarzaam hadden zij huis gehouden - in hunnen stand is het naleven dier wet een waarborg voor onafhankelijkheid - maar tante deed niet wel om een half el zijde uit te winnen, alleen een kleed

zonder strooken te dragen, al had oom gelijk, dat hij geen geldzakje toegaf op de schuld, die hij kweet, gelijk dat hij er vijf centen voor naar zich streek. En echter, drijve den spot met hen, die er lust in heeft, inschikkelijk voor gebleken, die nog naar deugden zweemen, verbeelde ik mij, dat gij eerbied gevoelt voor vijf en dertig jaren lang eendragtig en trouwhartig huisbouwens, als voor een' der hoeksteenen onzer maatschappij. Gij kunt u in ander gezelschap dan het hunne geestiger vermaken, het is waar; maar zonder innigheid van gemoed, die zich evenwel den eerste den beste maar niet bloot geeft, zoude hun huisselijk verkeer, door zijne weinige afwisseling, ondragelijk vervelend zijn geworden, en nog doen zij het zich bij elkander niet. Geregeld, schier scherts uittartend geregeld zijn ze zondag voor, zondag na, twee malen ter kerk gegaan; doch de kleine verschillen met hunne verwanten en vrienden werden ook telkens bijgelegd, eer zij ter nachtmaalstafel aanzaten; allengs zeldzamer lieten zij zich door hunne driften vervoeren, en hoe langer hoe meer blijken twist en toorn hun hoofd en hun harte vreemd. Het is hun welgegaan, welgegaan boven mate; maar als ge de huisgenooten des geloofs; maar als ge de armen, zonder onderscheid van sekte, tellen kondt, die hunne gave heeft gespijsd en gelaafd, die hun woord heeft verlicht of vertroost, die hunne tusschenkomst aan beroep of bestemming heeft weêrgegeven, ge zoudt erkennen, dat wij het denzulken verschuldigd zullen zijn, zoo ooit onze volksveêrkracht in volksvroomheid herleeft. God heeft hen beproefd; doch ge zult slechts kort naar hen behoeven te luisteren, om het te hooren - immers, waar het harte vol van is, vloeit de mond van over.

‘AAFJE! AAFJE!!’ zeî tante, die intusschen hare plaats voor het theeblad had ingenomen; ‘welk een huishouden hebben wij hier - er is nog geene thee gezet, en het water al van de kook; - wat eene aschboel!’

Het lieve kind kleurde tot achter de ooren.

‘Mijne schuld!’ riep WARNER, ‘ik heb AAFJE belet, er een hand aan te slaan.’

En hij zou voortgegaan zijn zich te verpraten, als AAFJE van het komfoor, waarover zij zich vast boog, niet, half smeekende, half schalk, had opgezien, terwijl zij tot tante zeide, dat WARNER zoo veel van mevrouw OVENS te vertellen had.

‘Toch, kind!’ mogt de vrouw antwoorden, wier mutsje wel iets van het hernhuttersche had, zoo zedig was het geplooid

en gestrikt, ‘toch, kind? maar wat worden je wangen rood van dat vuurblazen, hè?’

‘WILLEM OVENS schijnt uit den aard te slaan,’ viel oom, zich tot WARNER wendende, vragend in; ‘het was heusch van hem, AAFJE hier te brengen; zijn papa noch zijn broêr PIET zouden het hebben gedaan.’

‘Die ken ik heel weinig,’ zeî VAN VEEN; ‘maar wat u van WILLEM zegt, is waar; altijd vriendelijk, altijd vrolijk, -’

‘Wie was dat meisje in den rouw toch, dat hij bij zich had?’ vroeg AAFJE, - het theewater kookte weêr.

‘Jufvrouw GRAEVESTEIN,’ antwoordde WARNER, ‘de oudste der beide dochters van den advokaat GRAEVESTEIN, zeî WILLEM mij; ze moet zeer mooi piano spelen -’

‘Van den advokaat GRAEVESTEIN?’ herhaalde oom; ‘en was die bij OVENS gevraagd, WARNER? Dat is vreemd, zeer vreemd.’

‘Waarom, manlief! waarom? denkt ge dan nog, dat advokaten meenen, wat ze zeggen? Stokebranden in de hel zijn ze -’

‘En al gaf ik je dat toe, TRUITJE!’ hernam oom, ‘dat ik van GRAEVESTEIN evenwel verre ben te doen, ik zou het er geene zier minder vreemd om vinden, dat mijnheer OVENS zijne familie vriendschap liet houden met de dochter, terwijl de vader hem duchtig de ooren wiesch. Vriendschap met de dochter, zeg ik, want tusschen die beide mannen was afkeer, zoo geen haat! Het heugt me nog als van daag, al is het een jaar of vier geleden, hoe vaalbleek het gezigt van OVENS werd, toen GRAEVESTEIN hem de les las. OVENS, moet je weten, WARNER! was commissaris van eene naamlooze vennootschap, ter bevordering van -; maar weet je weleens, wat eene naamlooze vennootschap is?’

‘Ongeveer, oom!’ antwoordde de schilder; ‘door actiën wordt een kapitaal bijeengebragt, en daarover een directeur benoemd; - of vergis ik mij.....’

‘Zoo kwaad niet geantwoord voor een' kunstenaar,’ lachte oom; ‘want de meeste van die dingen worden maar opgerigt om des directeurs wille, en zoo was het ook in de zaak van OVENS. Er kwam nog iets bij, dat ook al niet ongewoon is: de man, die aan haar hoofd stond, was van zijne maagschap,- en toch had hij niet alleen daarom er eenige aandeelen in genomen; het gaf hem gelegenheid wat oude winkeldochters af te zetten -.’

‘Suiker en melk, WARNER?’ vroeg tante.

‘Dank u voor suiker,’ zeî VAN VEEN.

‘Och, ze is er al in!’ zuchtte tle vrouw.

‘Geene zwarigheid, tante!’ redde AAFJE hare moei, die er eerst aan gedacht had het te vragen, toen de kopjes al waren volgeschonken; ‘ik neem er twee, en WARNER wacht nog een beetje.’

‘Goed,’ knikte VAN VEEN, ‘goed,’ en won het harte van oom, door dezen andermaal een luisterend oor te leenen. ‘OVENS medecommissaris was gestorven,’ zeî de man, ‘en men moest de deelhebbers wel bijeenroepen, om iemand in zijne plaats te verkiezen, al had men hen een paar jaren te huis gelaten, hun slechts met een briefje kennis gevende, dat er geene rente kon worden betaald, maar de balans aan het bureau te kijk lag. Een jaar of zes vroeger zou ik die met iedere maand van Maart zijn gaan inzien [want ik was gek genoeg geweest, mij te laten bepraten, om een paar aandeelen te nemen]; maar sedert den dood van mijn' zoon hecht ik zoo veel niet meer aan geld.’

Oom zou het bij den zucht, die hem zijns ondanks over het verlies van hun eenig kind ontsnapte, hebben gelaten, daar hij zag, dat tante het te kwaad kreeg.

‘De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen, TRUITJE!’

‘Ja, man!’ zeî tante, ‘vertel maar verder.’

‘Ik ging dan naar de vergadering,’ zeî oom, ‘en och ja! als in alle faillite massa's een advokaat, de advokaat van OVENS, deed het woord,’ - en weêr hield de man op, want wie van het gezelschap bij die laatste woorden op zijn gemak was geweest, WARNER niet; oom zag het hem aan; oom zeî: ‘Jongen! je moest toch afleeren je zoo te schamen voor 't geen voor jou geen schande is; bovendien, heb je de kleine schulden van je moeder niet gekweten?’

‘'t Viel mij ligt, want ze waren zoo weinige,’ hernam VAN VEEN.

‘En leidt ze nu niet een gelukkig leven bij je?’ vroeg oom.

‘Niet gelukkiger dan ze aan mij verdiend heeft,’ getuigde WARNER; ‘maar u ging naar de vergadering, oom!....’

‘Jongen! ik ben er nu twee malen ingeloopen met mijne historie; op jou rekening, als ik het voor de derde maal doe?’

WARNER knikte ja, hij wenschte eene afleiding voor de onderscheidene aandoeningen, welke door den gang des gespreks waren opgewekt, - en AAFJE had te meer gelegenheid hem eens toe te lagchen, wanneer hij de oude luidjes bezig hield.

Voor mijn' lezer deed ik misschien best, het verhaal van oom onbarmhartig te bekorten, daar ik niet zeker ben, dat hij een

AAFJE over zich heeft, en de oude man hem dus alligt vervelen kan; maar er schuilt toch te veel waarheid in zijne schets, om haar geheel weg te laten. ‘Het eerste,’ zeî oom, ‘het eerste, dat ik deed, toen ik de zaal, waarin wij waren zaamgeroepen, binnenkwam, was eens naar mijne schoenen te kijken, die kraakten, kraakten wat ben je me! Mijn mededeelhebbers, die al plaats hadden genomen, zagen verbaasd om, wat voor wijsheid daar aankwam; ik verwenschte mijn' schoenmaker en zette mij neêr op den stoel, die het digtst onder mijn bereik was. Eerst toen ik eene poos gezeten had, en allen, die mij volgden, op hunne beurt ook naar hunne laarzen had zien gluren, merkte ik op, hoe stil, hoe doodstil het im die groote zaal was. Op eene soort van bordes zaten OVENS en zijn advokaat en de directeur; - de laatste kroop in zijne schulp, - maar de beide eersten staarden ieder, die binnenkwam, aan, of zij eerbied van hen eischten! Men voelde zoo dadelijk, dat men de eer had, in tegenwoordigheid van het bestuur te veezen, - schoon wij, aandeelhouders, er ons geld bij hadden ingeschoten; wie ons gezien had, zonder te weten waarom wij daar waren, zou het bestuur voor de regters, en ons voor de aangeklaagden hebben gehouden, zoo geduldig verbeidden wij, zoo gedwee hoorden we aan.’

WARNER vergeleek in gedachte die doodsche vergadering bij eene zamenkomst zijner kunstgenooten, op uitnoodiging van commissarissen hunner sociëteit. Hoe belangstelling hen bezielt, hoe zich groepen vormen, hier eene partij van deze, daar eene partij van gene kleur - eindelijk eene derde, de kleinste in getal, maar de grootste in kracht, door de overtuiging, die van de aangezigten harer leden spreekt. Zoo ongeveer zou hij ook eene vergadering van gildebroeders uit vroegeren tijd hebben geschilderd; waren hedendaagsche kooplieden dan geheel van die voorzaten ontaard?

De advokaat van OVENS had, volgens oom, de zitting geopend, en den deelhebbers kennis gegeven van iets, dat allen weken lang reeds hadden geweten: het afsterven van wijlen, enz., enz.; maar hij had tevens uitgeweid over de vele verdiensten van den overledene, - verborgene gaven, voorzeker, daar hij er hun in zijne betrekking van commissaris geen blijk van gegeven had. ‘We zien ons dus de droevige verpligting opgelegd,’ was de advokaat voortgegaan, ‘de opengevallene plaats weder te bekleeden; en terwijl het bestuur den deelhebbers verwittigt, dat de belangen der zaak geen uitstel dier keuze gedoogen, vleit het

zich, met de eischen der zaak vertrouwd, hun te zullen behulpzaam zijn, door de voordragt van een drietal kandidaten.' En de advokaat had de namen van drie vertrouwde vrienden van OVENS afgelezen, en een bode was rondgegaan, om de witte en zwarte boonen uit te reiken; 'dat ging me wat repje, scheerje,' zeî oom. 'Ik zag eens links, ik zag eens regts, ik zag verwonderde angezigten; maar niemand, die boe of bah zeî; dat, dacht me, was toch wat erg, en ik stond van mijn' stoel op, en ik vroeg het woord; - 'u heeft het," zeî de advokaat. 'Wij hebben in de laatste jaren geene rente gezien," mogt ik beginnen. - 'Permitteer me, mijnheer!" zeî de advokaat, 'maar u is hier geconvoceerd ter ballotage," en de man wenkte den bode voort te gaan. 'We weten allen, dat de staat van zaken niet gunstig is." - Doch de man stampvoette van ongeduld. 'Permitteer me, mijnheer! maar de balans is te zien geweest" - en hij keek naar het einde van de zaal. 'We hebben reden om te twijfelen," begon ik weêr, 'dat het bestuur....." - Voor de derde maal liet hij mij niet uitspreken: 'Permitteer me, mijnheer! dat wij overgaan tot de orde van den dag; - aan twijfelingen is geen einde," en hij lachte triomfantelijk. Ik zag weêr links, ik zag weêr regts, ik wist, dat de aanwezigen het met mij eens waren, en toch hielden zij allen den mond, uitgezonderd -'

'GRAEVESTEIN!' viel WARNER in.

'Geraden,' antwoordde oom; - 'het woord,' klonk het door de zaal, toen de advokaat den naam van den eersten kandidaat wilde aflezen, en bedaard vroeg GRAEVESTEIN het artikel der statuten te mogen weten, waaraan het bestuur de bevoegdheid ontleende, een drietal voor te dragen. De advokaat haperde niet, maar zwetste zoo wat van beleefdheid, van zaakkennis, enz. 'Artikel 44,' hernam GRAEVESTEIN, zonder den bluf te weêrleggen, 'draagt de zamenstelling daarvan aan de 'drie grootste deelhebbers met den overblijvenden commissaris op." OVENS zag zijnen advokaat aan, of hij zeggen wilde: 'Weet je dan geen uitvlugtje!" De gaauwert was er bij de hand genoeg voor: 'En wie der drie grootste deelhebbers hier aanwezig," begon hij, 'wie van hen heeft iets tegen ons drietal?" - Doch die vlieger zou niet opgaan. 'Ik protesteer!" zeî GRAEVESTEIN, 'en ikgeloof te mogen zeggen: de vergadering protesteert met mij...." 'Ja! ja! ja!" werden eindelijk de slapenden wakker; - maar je lacht, WARNER! maar je zult wel zeggen, dat het dom van ons was, geen van allen die statuten te huis te hebben nage-

zien; en je hebt gelijk, jongen! als we ons in alles zoo lamlendig gedroegen, als op vergaderingen van vennootschappen, al onze mony was lang naar de maan!'

'Het heeft er ten minste veel van,' zeî WARNER, 'of de handel aan den leiband der advokaten loopt.'

'De man van OVENS had intusschen een nieuw middel bedacht. Het bestuur trok zijne kandidatenlijst in, zeî hij, en zag die der drie grootste deelhebbers te gemoet; de overblijvende commissaris wilde te hunnen behoeve gaarne afstand van zijn regt doen. Er was weder aarzeling; - als er geene flinke opinie tegen gesproken had, de drie grootste aandeelhouders waren in staat geweest, de lijst van het bestuur over te nemen, om maar van het geharrewar af te zijn.'

WARNER dacht onwillekeurig aan de onverzetbare hoofden op onze oude regentenstukken.

'Gelukkig aarzelde GRAEVESTEIN niet. 'De zaak is van te groot gewigt," begon hij, 'om die keuze overijld door te drijven; ik vertegenwoordig hier slechts een aandeel of wat; maar het zijn aandeelen eener weduwe, die er belang bij heeft, dat het der maatschappij in het vervolg beter ga, dan tot nu toe het geval is geweest. Ook de overige aandeelhouders, ook de overgeblevene commissaris moeten dit verlangen; - verre van mij zij het doel, hem te krenken; maar er zijn misbruiken te keer te gaan, in welker afschaffing bijzondere betrekkingen hem belemmeren." - 'Personaliteiten, mijnheer!" viel de advokaat van OVENS in. - 'De overgeblevene commissaris," voer GRAEVESTEIN voort, 'staat in menig opzigt te hoog, om ook in het toezigt eener vennootschap niet een voorbeeld te geven; - de gestie van vele dier maatschappijen werpt eene vlek op meer dan éénen grooten naam onzes tijds." OVENS werd vaalbleek. 'Ik stel eene bijeenkomst der drie grootste deelhebbers voor," besloot GRAEVESTEIN, 'met den overgebleven' commissaris." - 'Waarbij ik mij door volmagt zal laten vertegenwoordigen," viel OVENS onvoorzigtig uit. -!'

'Alweêr zijn advokaat,' zeî WARNER.

'Juist,' zeî oom; 'maar ook GRAEVESTEIN werd benoemd door den laauwste van onze drie groote deelhebbers; maar GRAEVESTEIN, - ik heb er achting om voor den doode, - raadpleegde ons allen [zonder er voor te rekenen], wie de geschiktste man voor mede-commissaris wezen zou; en zoo de maatschappij sedert van directeur heeft gewisseld; zoo zij verleden jaar ten minste drie percent heeft uitgekeerd, na het stijven van de reserve-

kas, ik wijt het OVENS geen' dank; OVENS, die zich jegens GRAEVESTEIN gedroeg, als ware hij zijn doodvijand geweest! Daarom begrijp ik mij niet, hoe hij nu zijne dochter als vriendin te gast vraagt -'

'Och!' zeî WARNER, 'wie weet hoe weinig deel hij er aan heeft? Mevrouw OVENS houdt zoo veel van verrassingen; mevrouw OVENS is zoo grillig....'

'Die arme kinderen!' zeî tante.

'Soms is zij hoog als eene prinses; van daag moest ik meê; wandelen op het duin; van daag vroeg zij mij zelfs ten eten. -'

'En ge naamt aan?'

'Raad eens, AAFJE!'

'Raden?' plaagde tante haar; 'ik dacht, hij had zoo veel van mevrouw OVENS verteld, dat gij dat lang wist.'

WARNER vroeg nog eens: 'AAFJE! wat raad je?'

'Neen!' zeide ze; 'maar waar hebt gij dan gegeten?'

'Ik?' antwoordde WARNER, en lachte.

'AAFJE! wat wilt ge?' vroeg hij, en zette haar na, het huis in.

'Wacht een omzien, WARNER!'

Wie zich liet gezeggen, niet hij; inde keuken der huismanswoning was hij haar op de hielen, en GEERTE-moêr, het huiswijf van TEUNIS-baas, die voor de achterdeur eenen ketel stond te schuren, had er schik in, eens te zien, hoe lang het wel duren zou, eer op hare eikenhouten tafel, het hagelwitte servet lag uitgespreid; eer WARNER aan AAFJE vergunde bedaard de borden en glazen neêr te zetten, en er mes en vork naast te leggen. Vergunde? wou hij haar dan niet behulpzaam zijn, tot nastuivens toe, de trappen af, den kelder in, om de ossenlende te halen? zat hij haar dan niet roerloos aan te kijken, toen zij sneedje brood voor, sneedje brood na, smeerde, of hij in geene zeven jaren gegeten had? 'Ik eet niets,' had de schalk gezegd, 'of ge moet het mij hier geven,' ten einde haar te beletten den geïmproviseerden maaltijd in de binnenkamer te brengen; 'ik eet niets, of ik moet mogen zien, hoe het in ons huishouden zal toegaan.' En al kleurde AAFJE bij 'ons huishouden', klinken zou ze met hem, klinken op - en een kus vulde het aan: GEERTE-moêr had van haar leven zoo'n prettig paar niet gezien. 'Eet toch, WARNER!' - 'drink toch, WARNER!' riep AAFJE, want zij was al weêr opgewipt van het bankje, waarop zij tegenover hem een omzien gezeten had; maar hoe sappig het vleesch mogt zijn, en hoe keurig oom op zijn wijn was, WARNER vermaakte zich met toe te zien, hoe AAFJE ei bij ei stuksloeg en in de pan wierp,

die voor een omzien hem nog aan den wand had toegeblonken, die nu al te vuur was. ‘Beurt om beurt,’ zeî WARNER, en greep naar den steel, neen, naar AAFJE'S hand, die zoo'n zwart ding niet mogt aanraken, zeî hij. ‘Alsof GEERTE-moêr hem niet zindelijk hield,’ lachte zij hem uit, en liet even hare blanke palm zien. ‘o Wat heb ik in ons huishouden nog niet te leeren!’ plaagde hij haar weêr; maar - ‘klaar!’ juichte AAFJE, en zette hem den eijerkoek voor, en sneed er hem een stuk uit, of hij vier dagen gevast had. En weêr was zij den kelder in, en weêr ontmoette hij haar op de trappen. ‘Om de laatste!’ zeî hij, zoodra hij zag, dat ze kersen had gehaald, en fluks waren ze gewasschen, en fluks zaten ze aan. En een aardig studietje leverden zij op, aan den uithoek van de eikenhouten tafel, waar GEERTE-moêr hen niet begluren kon, hij in zijn fluweelen jasje en zij in haar lichtkleurig zomerkleed; hij met zijne donkere *crins de lion*, en zij met haar bleek blond *à l'enfant*; hij zoo stout, en zij zoo bloode! En het ging om de laatste, maar met menige tusschenpooze; - om de laatste, die AAFJE, zij wist wel waarom, niet hebben wou, en die AAFJE toch kreeg - dat spreekt!

Toen WARNER en AAFJE eindelijk naar het kamperfoelieprieeltje terugkeerden, waren oom en tante er niet meer, waren zij de voordeur in maar binnen gegaan; het werd buiten zoo koel. Weldra kwam de maan op, en de oude luidjes hadden er niet tegen, dat de jonge luî, eer VAN VEEN naar stad moest - *Amsterdam*, weet ge, de stad bij uitnemendheid - eene wandeling deden; ‘als het maar bij een half uurtje bleef.’ WARNER hield woord, want hij wilde vóór het vertrek van den laatsten trein te *Haarlem*, wezen; zij waren het kerkje van *Heemsteê* maar eens omgewandeld; zij hadden een kijkje genomen van het meir. ‘En is dat alles, wat we er van hooren?’ vraagt men mij. Alsof de jeugd, - want wie anders zoude het doen? - niet fantasie te over had, om zich het geluk van beide in dat liefelijke landschap voor te stellen; alsof mijn proza niet te kort zou schieten bij zoo veel poëzij: - WARNER, het schoone der natuur genietende, aan den arm zijner liefste; AAFJE beminnende en bemind; - WARNER gelukkig in de onafhankelijkheid, die hem vergunde zijne moeder te verzorgen, vergunde dat meisje te vragen, wanneer hun trouwdag toch zijn zou; AAFJE beminnende en bemind; - WARNER vol van zijne toekomst, van zijnen roem, van hunnen echt; AAFJE beminnende en bemind.

X.

‘Vergelijk in gedachten eens menschen met menschen, als gij op *Bloemendaal* zult zijn,’ had nicht ELSABÉ tot ANNE GRAEVESTEIN gezegd, toen de eerste de zelfverloochenende liefde van het oude GEESJE vergold, en ANNE was er maar te zeer toe in de gelegenheid, gedurende de weinige dagen, welke zij op *Lindenhof* sleet, van dien, waarop wij er haar bragten, tot dien, waarop wij er haar weder aantreffen, den dag van het groote dîné. Helaas! het bleek haar spoedig, dat mevrouw OVENS de *belle pianiste* slechts had gevraagd als eene *acquisitie* voor hare *société*. Zoo dikwerf ANNE, om haren rouw, zwarigheid maakte, op de naburige buitens meê bezoeken af te leggen, werd zij er *à l'improviste* door eene *migraine* toe geforceerd. Ware het daarbij gebleven! Maar die visites werden beantwoord, punctuëel beantwoord, want men wist, dat mevrouw OVENS zoomin op het land als in de stad eenige tekortkoming van dien aard vergaf; ongelukkig voor ANNE, was het nu de *rage* der eigenares van *Lindenhof* geworden, al dien gasten eene surprise te menageren, door de talenten harer logé. Hoe de arme weeze DIRK GOEMANS en het nufje benijdde, die na een paar dagen verblijfs buiten, naar het huis hunner ouders waren teruggekeerd! ‘BETJE!’ had zij den zeerob tot zijne zuster hooren zeggen, ‘als ik dat spook van een wijf aan boord had, ik zette haar waarachtig op een onbewoond eiland aan wal!’ Ook hij was door mevrouw OVENS als eene curiositeit de gansche buurt rondgevoerd; maar er eene knorrige bui zijns vaders aan wagende, had hij het naauwelijks opgemerkt, of er ook voor bedankt. Het eerste voorwendsel het beste volstond in zijnen toestand tot zijn vertrek; BETJE was - maar *à la suite*!

ANNE daarentegen, ANNE had voor veertien dagen haar woord gegeven, en als deze verstreken waren, wat zou ze? Terugkeeren naar nicht ELSABÉ? Hoe eigenzinnig zij de drieënzeventigjarige achten mogt, dat regt liet zij haar weêrvaren, een jaar op den *Kloveniersburgwal* zou dragelijker zijn, dan nog eene maand op *Lindenhof*; maar wat zij er ook door winnen zou, het zou haar geene schrede verder brengen tot het doel, dat haar nog altijd voor den geest stond, tot de voorgenomene reize naar *Parijs*.

o De reeks van maanden, die er nog verloopen moesten, eer zij zou mogen beschikken over het weinige, dat haar vader haar had nagelaten; hoe wenschte zij, dat die mogten omgaan, om, niet in eene week, als de matroos uit den molen tien, twintig jaren van zijn leven wilde zien vervliegen, maar in éénen nacht. Of zij smeedde allerlei ontwerpen, om zich dien tusschentijd ten nutte te maken, ten nutte in dubbel opzigt, studerende en winnende; - dat BURDACH haar ook zulk een droevig tafereel van dat lesgeven had geschetst! Ach! zij mogt zich niet ééne vriendin toekennen, met welke zij kon raadplegen; LOUISE OVENS, zij had het ervaren, LOUISE had geen hart.....

'En had zij zelve er een?' vroeg zij zich, want op den ochtend des dags, voor het groote dîné bestemd, op het oogenblik, waarin wij onze kennis met haar vernieuwen, zat zij op de *charme* van de plaats, met een' brief van DOORTJE in hare hand, en had hem nog niet geopend, hoezeer WILLEM OVENS haar dien reeds vóór een kwartier had gegeven! 'En had zij zelve een hart voor hare zuster?' vroeg zij zich, want ofschoon WILLEM haar opgetogen vertelde, dat DOORTJE er den vorigen dag, toen hij het episteltje was gaan halen, allerliefst had uitgezien, het was toch onverschillig, onvergeeflijk onverschillig van haar, dien nog niet te hebben geopend, waar zij hem ongestoord, waar zij hem alleen lezen kon.

Zij brak den brief open, en zij las:

> *Lieve* ANNE!
> '*Wat ben ik gelukkig geweest met uw briefje; wat doet het mij een pleizier, dat* Bloemendaal *u zoo goed bevalt! Het moet er heel mooi wezen; de heer* w.o. *heeft er Nicht veel van verteld. Hij was zoo beleefd ons uw billet zelf te komen brengen, en verzocht mij, het dadelijk eens in te zien, of er ook commissiën in waren, die hij, weêr naar buiten gaande, meênemen kon*.'

ANNE staakte een oogenblik de lektuur; - 'ik had WILLEM op zijne vraag toch gezegd,' - mijmerde ze - 'dat er geene commissie in mijn biljet was,' - en met een fijn glimlachje voer zij voort te lezen:

> '*Gij weet, dat hij vergeefs wachtte, want ge vroegt niets; intusschen heeft hij Nicht een kwartiertje prettig gekort*.

Haar Ed. is vóór twaalf jaren het laatste te Bloemendaal *geweest; volgens zijne beschrijving, zou ze vooral Overveen niet weêr kennen. Ik hoop, dat de frissche lucht er u veel goed zal doen; als mevrouw en uwe vriendin even vrolijke menschen zijn als zeker iemand, dan krijg ik spoedig een' heel opgeruimden brief van u.*'

'WILLEM voor - WILLEM na,' zeî ANNE in zich zelve; 'die argelooze DOOR!'

'Het is hier al zoo bij het oude, - maar neen, ik heb toch een groot nieuws voor u. Raad eens? Doch ge zoudt het niet raden, al gaf ik u een uur tijd om te gissen. Ik ga - ook naar Bloemendaal? - neen, ANNE*lief! Ik ga leeren - 'wat?" zeg je met die donkere kijkers, waarin papa zoo gaarnne uwe liefde las, als hij bij de piano zat; - ik ga mutsjes, hoeden, wat weet ik het al? leeren maken. Nicht keurt mijn plan goed; onze voogd heeft er vrede meê*. Modiste *wezen als Mad.* PELLETIER *is zoo kwaad niet*, ANNE! - *zij gaat om eene haverklap naar Parijs Maar ik hoop, zusjelief! dat gij er heen zult geweest zijn, eer ik het zoo verre gebragt heb, Intusschen, houd het groote nieuws nog maar voor u; voor ik den slag van mijn werk beet heb, behoeft niemand te weten, waarom ik alle ochtenden zoo geregeld uitga. Nicht heeft aan de mevrouw, die* chef *is van het etablissement, - zijn er ook vrouwelijke* chefs, ANNE? - *Nicht heeft haar beloofd, 'dat zij genereus zou worden beloond, als ik in het magazijn discreet werd getracteerd." - 'Nu en dan een vreemd woord moet men toch maar koeteren," zeî Nicht, toen* madame *vertrokken was, tot mij, 'anders houden die modepoppen iemand slechts voor eene* parvenu." - '*Ik had dat nooit achter mijne nederige Nicht gezocht," antwoordde ik haar gulweg; 'maar* DOOR!" *zeî ze, 'men ziet toch geene stegen voor straten aan, nederig voor dat volkje van 't jaar Vijf en Negentig."*
En nu, ANNE! *heb ik niets meer te vertellen, dan wat ge wel weet, hoe van harte ik ben*
Uwe liefhebbende
DOORTJE.'
P.S. 'Amuseer u goed, maar blijf niet al te lang weg; de korte scheiding is mij reeds zoo vreemd; wat zal mij die lange naar *Parijs* zwaar vallen! Doch het moet gebeuren, en de middelen er toe vinden wij zekerst in ons zelve. Vele groeten van Nicht.'
T.A.V.

ANNE'S blikken hadden het laatste gedeelte van den brief minder gelezen dan verslonden. Allerlei aandoeningen was zij er onder ter prooi. Onaangename verrassing, door hare zuster te zijn voorgekomen in het nemen van een besluit; - valsche schaamte over het middel, door deze ter bereiking van onafhankelijkheid gekozen; - ongerijmde afgunst op de vrolijke stemming, welke zij, in spijt der onzekerheid van haar lot, te bewaren wist, wisselden zich snel af, werden, - ik boek onpartijdig, hoop ik, - werden uitgewischt, werden opgewogen door bewondering voor DOORTJE, door waardering harer trouw. Een traan viel op het papier, dat niet enkel het ochtendwindje in hare slanke vingers trillen deed. Andermaal wilde zij den brief inzien; doch daar hoorde zij een geschoffel van voetstappen achter haar, een geschoffel, dat van het duin kwam het was de oude Heer OVENS.

'Hier zoo alleen, jufvrouw GRAVESTEIN?' begon hij verwonderd; 'heeft de drukte ook u uit het huis gejaagd; maar hoe kan ik het vragen? de *matinée musicale* is immers aangelegd'...

'Om mij?' vroeg ANNE, en het schreijen was haar nader dan het lagehen; 'om mij, o ja!' herstelde zij zich, 'maar uw zoon had mij een' brief van huis, ten minste van mijne zuster medegebragt' -

'En ik stoor u dus?' viel OVENS op zijne beurt in; 'vergeef mij,' - hij wilde heengaan.

'Blijf hier, mijnheer! - immers als u zou gebleven zijn, zoo ik niet hier geweest ware; u is niet muzikaal, en die toebereidselen kunnen u dus niet aangenaam zijn, terwijl ik mij toch dien te kleeden.'

'Uwe zuster;' hernam OVENS, met meer wereld, dan men hem zou hebben toegeschreven, 'uwe zuster had ook moeten worden geïnviteerd.' -

'DOORTJE is veel jonger dan ik,' verontschuldigde ANNE het verzuim van de vrouw des huizes, 'en geene kennis van LOUISE.'

'Ha! ge waart *inséparables*, zou mijne vrouw zeggen, op school, niet waar? Ge hadt haar sedert getrouwer moeten bezoeken'...

'Papa leefde zoo stil, mijnheer! we zagen weinig menschen; een' enkelen vriend als onzen voogd uitgezonderd.'

'En onder deze behoorde ik niet, het is waar;' - verbaasd zag ANNE hem aan, en huiverde onwillekeurig, want zijn voorhoofd rimpelde zich, want de aderen aan zijne slapen werden zwaarder, want zijne oogen drukten haat uit; -- 'maar hij

moet in zijne ziekte velerlei hebben geleden; doctor GOEMANS vertelde het mij.'

'Hij stierf den dood des regtvaardigen,' zeide zijn kind, schoon zij niet wist, tegen wien zij het zeî.

'Jufvrouw GRAEVESTEIN!' hernam OVENS geraakt, en zag haar scherp in het gezigt; 'vergeef mij,' liet hij er op volgen, daar hij in den blik van ANNE slechts verbazing las; 'kindlief! gij weet niet, hoe ook wij mannen elkander soms misverstaan; - maar ik zou wel een dissonant worden in uwe matinée musicale.'

'Ik loop zelve gevaar te laat klaar te zullen zijn - tot de eer, mijnheer OVENS!'

'Tot het genoegen, kindlief!'

En ANNE verliet de *charme* van de plaats, om zich te kleeden voor het muzijkfeest *en famille*, tot welks bijwoning op *Lindenhof* de *beau monde* der naburige buitens was uitgenood; en OVENS bleef op de *charme* van de plaats achter, om ten minste nog eene sigaar in vrede te rooken, eer dat ook hij zich zou moeten getroosten toilet te maken voor dat voorspel des dînés. In vreê zeiden wij, en hebben schier lust er een vraagteeken achter te plaatsen. Ofschoon hij er zich weinig aan liet gelegen zijn, wie zijne gade als *logés* op hun landgoed ontving, zou hij de invitatie der dochter van GRAEVESTEIN, zoo zij deze aan zijn oordeel had onderworpen, niet alleen hebben goedgekeurd, maar was er voor zijnen trots zelfs eene zoete wraak in geweest, het kind zijns vijands, in den glans van zijnen voorspoed, onder zijn dak te mogen ontvangen. Zoo vergeeflijk hem echter dat gevoel toescheen, zoo zeer berouwde het hem zijn' haat te hebben verraden. Wat moest ANNE van hem denken; wat diegenen, aan welke zij over die uitbarsting misschien opheldering vragen zou?

Als hij geenen anderen navorscher, geenen anderen regter vreesde dan haar, had hij voor het oogenblik gerust kunnen zijn, want op hare kamer gekomen, om zich te kleeden, las zij DOORTJE'S brief andermaal, en schaamde zij zich hare eigene zelfzucht te zeer, om over die zonderlinge hartstogtelijkheid van haren gastheer na te denken. Slechts toen een blik uit het venster haar overtuigde, dat rijtuig bij rijtuig in het verschiet stofwolkjes deed opgaan, herinnerde zij zich, waarom zij naar dit vertrek de wijk nam, en legde zij in aller ijl de hand aan den vereischten tooi.

Op hare *chaise longue* zat mevrouw OVENS reeds in de zaal. -

heureuse, mais heureuse comme une reine, want een grooter getal gasten, dan zij zich op den dag van ANNE'S aankomst op *Lindenhof* vleijen mogt, heden te harent te zullen zien, had harer bede gehoor gegeven; het gerucht van de *matinée musicale* was niet vergeefs verspreid. 'Kom toch koffij drinken,' had zij den buren innemend toegefluisterd; - '*mais venez vers midi*', waren de laatste woorden geweest van menige schriftelijke uitnoodiging. - 'Mijnheer en Mevrouw OVENS verwachten de familie vroeg,' had de last geluid, aan THOMAS opgedragen; - '*on s'assemblera à une heure de relevée*', was tot verbazing der minder gemeenzame vrienden op het invitatiebiljet gecrayonneerd; - en men kwam! - men kwam in calèches en in tilbury's - en te paard, en te voet! - Ik zal er mij wel voor wachten uitspraak te doen, welke gasten Mevrouw OVENS de liefste waren, de meest of de minst door de fortuin bedeelden, want zoo de namen der eerste klonken als eene klok - onder een kassiersbriefje, de laatste leverden *célébrités du premier rang* op, - *pour notre petit pays toujours*. En nog verzweeg ik wat haren triomf voltooide; nog repte ik geen woord van den *cavalier*, die ter zijde harer *chaise longue* stond, en hoezeer hij ook in zijn hart de ure verwenschen mogt, waarin hij haar zijn woord gaf, tot de muzikale verrassing te zullen bijdragen, toch uiterlijk louter buigingen en beleefdheid was; - de *cavalier*, aan wien zij hare aanzienlijkste gasten presenteerde, met een honderd malen herhaald: 'Baron AEMSSENS!' alsof zijn oud-adellijke naam ter zeissen strekte, waarmede zij in die weinige patricische aren sloeg! Wij gaven hem den lof te goeden toon te bezitten, om zich, eenmaal door zijne belofte gebonden, niet geduldig op te offeren; doch moeten hem tevens den tact toekennen, trots al die buigzaamheid, den verstandigsten onder hen, aan welke hij werd voorgesteld, de verbazing in te boezemen, hoe hij een werktuig voor deze verrassing van mevrouw OVENS geworden was. Niets natuurlijks echter. Op een der buitens in de buurt gelogeerd, had hij kennis gemaakt met de bewoners van *Lindenhof*, had hij LOUISE en ANNE muzijk makende verrast, en de vriend dier kunst was de gevangene van de grilzieke vrouw des huizes geweest, eer hij het vreesde. Eerst had het slechts een ochtendje *tout en famille* gegolden; toen zouden eenige kennissen worden gevraagd, en een klein dîné de zamenkomst besluiten; - heden, te loochenen was het niet, *il y aurait fête, il y avait foule*! Maar Mevrouw OVENS wist wel, waarop zij viseerde, in ANNE'S particuliere positie, *sa pianiste protégée*; - die verontschuldiging had Baron AEMSSENS weêr geïntrigueerd, dan geëx-

pliceerd; maar wat zoude hij doen? Eene scène maken, zijn' schimmel laten voorbrengen, en drie dagen lang het onderwerp aller gesprekken in *Bloemendaal* zijn! *Pas si bête*! Hij kon er immers veel meer pleizier van hebben, als hij der eigenaresse van *Lindenhof* haren wil liet; de *folie* zou den tour der Haagsche cercles doen, dat beloofde hij haar!

'Het is heel lief van u, mijnheer VAN OUDENHOVE!' zeide mevrouw OVENS, toen Mr. HENDRIK van dien naam haar begroette, 'het is heel lief van u, zoo vroeg te komen. *Monsieur votre père nous a désappointé*!'

'Ik maak nogmaals zijne excuses,' zeî de advokaat.

'Die heeren-partijen moeten wel onwederstaanbaar zijn, Baron AEMSSENS!' - HENDRIK was hem al gepresenteerd, - 'Baron AEMSSENS! u is toch geen dijkgraaf, hoop ik!'

'Ik ben van de oppositie, mevrouw! en u weet, alle heemraadschappen geven dînés; bij gevolg -'

'Zijn alle heemraadschappen corrupt?' lachte HENDRIK VAN OUDENHOVE.

'Maakt men zich ten minste suspect, door er lid van te worden; - slechts de leden van de Tweede Kamer kunnen dîneren - en oppositie blijven.'

Doch het gesprek werd afgebroken, daar ANNE de zaal binnentrad, en haar schuw rondzien in die bonte schare den baron bewoog der weeze een eind weegs te moet te gaan. Toen zij zamen de *chaise longue* van mevrouw naderden, was HENDRIK VAN OUDENHOVE op zijne beurt voor andere gasten geweken. ANNE had hem in de eerste verwarring niet opgemerkt; ANNE zag hem ook thans nog niet; al wat zij gewaar werd, was de menigte, op hare muzijk genood, en schroom deed haar onwillekeurig de oogen neêrslaan, en van schaamte verbleekten hare wangen, en AEMSSENS boog zich tot haren stoel neêr, en vroeg haar 'wat haar deerde?' - ''Welk een publiek!"' zuchtte zij. 'Maar: *si vous voulez, Monsieur le baron*!' klonk het aan zijne andere zijde, en LOUISE OVENS werd, op eenen wenk harer mama, door broêr WILLEM naar de harp geleid, aan het einde der zaal bij de piano geplaatst, en AEMSSENS vatte ANNE'S hand. Een oogenblik gedruisch, en het dertigtal gasten had plaats genomen, tegenover de dilettanten en WILLEM, die, onder voorwendsel den spelenden van tijd tot tijd de behulpzame hand te biên, door het omslaan van een blaadje, enz., de weinige heele lieven onder de genoodigden in gedachte met DOORTJE vergeleek, en er geene enkele onder vond, die bij haar halen mogt. Een

oogenblik gedruisch, zeide ik, en AEMSSENS redde zich geestig uit het gekke zijner positie, door de betuiging, dat hij vreezen zou het publiek, en hij drukte op dàt woord, alleronaangenaamst te verrassen, en hij drukte op het laatste nog sterker, als hij niet overtuigd was, dat de talenten, die hij accompagneren zou, zijne viool zouden doen vergeven en vergeten. Hij las zijne zege op de gezigten van drie vierde des gezelschaps; hij tikte zachtkens met den strijkstok, en de trio begon. Te zeggen, dat de muzijk dadelijk alle aanwezigen verrukte, zou overdrijving zijn; er waren enkelen, ja, die van den beginne af aan de maat meê sloegen, met de vingers of met den voet; er waren, die dit deden met het hoofd, gezigten trekkende, waarbij een glimlach geene doodzonde was; maar wat zegt eene overwinning op wie zich vrijwillig gevangen geeft? Vijf, tien minuten lang mogt de menigte een luisterend oor leenen; meer zag men haar ook niet aan. ‘Van wie is die trio?’ vroeg eene fluisterende stem in dezen, en eene fluisterende stem in genen hoek, tot voldingend bewijs, dat de trio zelve zich nog niet gelden deed. Geen wonder - hij had te kampen met het zonnige landschap, met de zoele lucht, dat men buiten gewaar werd, die binnendrong; eenige critici, - onder dertig gasten zoudt gij er niet aantreffen! - eenige critici maakten reeds de aanmerking, dat men op het land geene muzijk maken moest; ‘de nachtegaal en de natuur,’ eene mooije tirade. En echter, de drie stemmen, - want daarin verkeerden de instrumenten in de vingers van AEMSSENS, van LOUISE en van ANNE, - de drie stemmen, welke zich een oogenblik zamen hadden doen hooren, om elkander fluks af te wisselen, alle drie denzelfden hartstogt schetsende, maar iedere harer, in eene zijner oneindige verscheidenheden; de drie stemmen, thans schijnbaar met elkander in strijd, schertsende, klagende, juichende; de drie stemmen, elkaâr slechts weêrstrevende, om zich op te lossen in te schooner akkoord, zij boeiden, zij bevleugelden de gedachten weldra tot vergetens van *Lindenhof*, en mevrouw OVENS, en *matinée musicale* toe! Het gezelschap genoot, - en ondanks dat het met de wetten der beleefdheid streed, gaf de bewondering zich luide lucht, toen de trio zijn einde bereikte.

Och! dat mevrouw OVENS ook oogenblikkelijk ververschingen ronddienen liet!

‘LOUISE! nu uw groot *air*,’ zeide zij, zoodra de pauze, zoodra het praatje, dat zij zelve had uitgelokt, haar te lang duurde.

LOUISE OVENS droeg een hemelsblaauw kleed, en we zijn slechts

billijk, zoo wij er bijvoegen, dat zij blaauw dragen mogt, blaauw, dat eener Fransche brunette een doodschrik op het lijf zou hebben gejaagd, want zij was blank, blank zonder weêrga; - en LOUISE OVENS preludeerde, laat ons er bijvoegen, zoo iemand, zij mogt harp spelen, want de vorm harer armen liet in fijnte noch in rondheid iets te wenschen over. Een paar donkere strikjes zetten iets piquants aan het kapsel harer bleekblonde lokken bij; men zag het elke harer bewegingen aan, dat zij les had genomen, hoe iets bevalligs te geven aan de bewegingen, voor het speeltuig vereischt. Een weinig meer ziel in de oogen, een weinig meer gevoel van wat zij zong in den zang, en zij zou '*parfaite*' zijn geweest-ach! het weinige, dat wij daar eischen, is zoo veel. 'Uw groot *air*,' had mama gezegd, en trots eene bedenking van ANNE, aan deze euvel geduid, en trots eenige bezwaren, door AEMSSENS geopperd, maar door de moeder niet geteld, speelde en zong LOUISE eene *bravoure* uit eene opera van den dag, welke om strijd kostuum en karakter eischte, zoude zij voldoen. Eilieve! denk u eens, eene *Semiramis* op eene *matineé musicale*, of eene *Desdemona* op *Lindenhof*! Mevrouw OVENS las het op de aangezigten dier gasten, welke onder het bereik van haren blik vielen, dat zij bewonderden, maar niet werden geëlectriseerd. Het was hare eerste ergernis! - doch de tweede, die deze onmiddellijk opvolgde, griefde dieper! Daar vielen hare oogen op HENDRIK VAN OUDENHOVE; eene andere dan hare dochter was het voorwerp zijner opmerkzaamheid; eene andere dan hare dochter riep eenen blos op zijn bleek gelaat, en die andere, - het kon eener vrouw, die fixeren durfde, als de gade van OVENS, wanneer zij zeker wilde zijn, niet lang verborgen blijven wie - die andere was niemand anders dan hare pianiste-protégeé, dan ANNE GRAEVESTEIN. Het was eene teleurstelling, om eene beroerte te krijgen; maar was het gevaar zoo groot als zij vreesde? Het kon slechts eene voorbijgaande vlaag, het kon *la fascination d'un instant* zijn; zij vleide er zich mede, zij vermoedde het, zij mogt meer dan het vermoên! Al verzuimde mevrouw OVENS er om, der vriendin aan hare regte, op de belangstellende vraag van deze, of het harer delicate constitutie in de zaal niet te warm werd, te verzekeren, dat zij zich volmaakt wel bevond; - al verzuimde zij, onvergeeflijker vergrijp! den gast aan hare slinke, dankbaar toe te knikken, bij de betuiging, hoe zeer de zang harer dochter hem verrukte, staren op beide, *tour à tour et sans leur accorder une seconde de répit*, dat zou ze, dat

deed ze, - hare logé bemerkte, beantwoordde de blikken van den secretaris *in spe* niet. Er werd een steen van het harte der eigenares van *Lindenhof* gewenteld. ANNE zag voor zich, te zedig zelfs voor zich, en de oogen van den jongen advocaat zwierven af, zwierven af naar LOUISE; hij luisterde aandachtig, naar haar, hoe zeer zij het Italiaansch ook martelen mogt, - bij zijne hartstogtelijkste uitdrukkingen niet slechts meesteresse van haar gevoel, maar zich schier geenerlei gevoel bewust. Gelukkig voor onze harpspeelster, volgde in haar air weldra roulade op roulade; - er was niemand in de zaal zoo onverbiddelijk critisch, om zich te ergeren aan het onnatuurlijke van deze in den toestand, dien de zang te veraanschouwelijken zocht - door het verzuim, van LOUISE hem uit te drukken, verbaasden zij niet, werden zij schier vergoêlijkt. ‘Onverbeterlijk!’ - ‘*Charmant*!’ - ‘Welk eene vaardigheid!’ - ‘*Délicieux*!’ - ‘Spel en stem!’ - ‘*A merveille*!’ - volgden elkander op, en klonken dooreen. - LOUISE neeg bij de toejuiching, om te stelen!

Weder eene pauze, in welke mevrouw OVENS er zich niet aan ergerde, dat de gasten een weinig in beweging geraakten, om hare dochter te komplimenteren, in welke zij HENDRIK VAN OUDENHOVE naar LOUISE zag gaan, in welke zij beide eene lange wijle kouten zag; - weder eene pauze, maar die toch ook een einde had.

‘ANNE! *mon enfant*!’ riep de vrouw des huizes.

ANNE stond bij de *chaise longue*.

‘Ge moest het gerepeteerde stuk laten rusten; *tâchez de fantaiser*.’

‘Maar, mevrouw!’ antwoordde onze weeze, die wel verschrikt mogt zijn door eenen voorslag, welke, als niemand haar te hulp kwam, weldra herhaald, in wet verkeeren zou. De dochter GRAEVESTEIN'S zag naar AEMSSENS op.

‘Als ge aan zoo groot publiek niet gewoon zijt,’ merkte hij vast aan, ‘dan is het te veel geëischt, mevrouw OVENS!’

‘*Au contraire*,’ viel deze in, ‘het zou eene gelegenheid wezen, *pour faire sa réputation*, en wat talent betreft, ik beroep mij op LOUISE, - LOUÏSON! - och, *Monsieur le Baron*! roep haar eens hier!’

Het ware weinig geweest, zoo LOUISE alleen was gekomen; maar met haar naderde HENDRIK VAN OUDENHOVE, wiens gesprek met de dochter des huizes door den baron was gestoord.

‘Jufvrouw GRAEVESTEIN!’ zeide onze oude kennis, ‘wat hebben wij elkander in lang niet gezien!’

Het waren onbeduidende woorden, *mais c'est te ton qui fait la musique*, zou mevrouw OVENS zeker hebben gezegd, als zij op dat oogenblik niet louter aandacht was geweest voor LOUISE. Moeder en dochter overreedden den baron, hoe weinig iemand van ANNE'S begaafdheid bij eene fantasie wagen zou; mama voegde er *mystérieux* bij, dat zij er veel, dat zij er alles door kon winnen.

'Jufvrouw GRAEVESTEIN!' begon AEMSSENS, 'ik aarzel waarlijk, na alles wat ik hoor, het u af te raden; - als u den moed heeft om te fantaiseren, niemand zal het aangenamer zijn, dan mij.'

'Ik bid u, doe het!' bad HENDRIK VAN OUDENHOVE; 'er was een tijd, dat....'

Mevrouw OVENS mogt gissen zoo veel zij wilde, raden wat er in ANNE'S gemoed omging, deed zij niet. Zonder HENDRIK aan te zien, wendde zij zich tot AEMSSENS:

'Als u mij in den beginne accompagneren wil,' smeekte zij, en gaf hem den toon aan, en het thema, dat haar voor den geest zweefde.

'Om *u*, gaarne,' zeî de baron, en ANNE plaatste zich voor de piano; maar HENDRIK VAN OUDENHOVE stond ditmaal buiten het bereik der blikken, die mevrouw OVENS van hare *chaise longue* werpen kon.

En zal ik nu eene uitvoerige schets geven van wat zich naauwelijks schetsen laat? van eene improvisatie op de piano, slechts bij lange tusschenpoozen door de viool van AEMSSENS versterkt of vervangen? eene improvisatie, die door HENDRIK VAN OUDENHOVE alleen volkomen werd verstaan? Het schitterende gehoor verbaasde zich misschien over den eenvoud des aanhefs, over het rustige van het motief, dat ANNE'S klankenvloed ter welader strekte; voor hem herriep het de stille woning, waarin hij, door eene toevallige aanraking met den ouden GRAEVESTEIN, toegang verworven had; waarin hij enkele malen onder de weinige toehoorders van haar spel had behoord. Eene stemme van hartstogt stoorde die harmonie; - hij wist wel wiens stemme het was geweest - maar geen antwoord als zij smeekte, verwierf ze; het rustige motief rolde op nieuw door de zaal. 'Allerliefst,' zeide zijn buurman; hij herhaalde: 'allerliefst!' met een gezigt, welks pijnlijke uitdrukking die woorden logenstrafte, en weder wilden de klanken, die den eerste dien lof hadden ontlokt, zich doen hooren: maar zij gingen onder; maar zij werden gesmoord in eene elegie, welke niet enkel HENDRIK VAN OU-

DENHOVE begreep, waaraan de schare, door have peinzende verteedering, de schoonste hulde bragt. Er sprak eene smarte uit, die noopte tot tranen. AEMSSENS bemerkte de aandoening, aan welke ANNE ter prooi was, en viel in, met eene herhaling van den kreet van hartstogt, straks door de piano geslaakt; eene korte wijle ruischte alleen, het vioolspel op de lucht; dáár herstelde de bewogene improvisatrice zich. Een nagalm der elegie, en geene opvanging, geene beantwoording van de bede om liefde - hoe HENDRIK VAN OUDENHOVE zich verweet, haar niet te hebben bezocht in haren rouw! - een nagalm der elegie verteederde nog eenmaal het gehoor, en werd vervangen door een stouter lied, door eene telkens hooger steigerende vlugt, als ge mij dat woord vergunt; het was of eerzucht den boezem der spelende blaakte. HENDRIK herkende die drift in het tegelijk steigerende en onbevredigende maar te wel. Vergeefs wilde AEMSSENS nog eenmaal invallen; forscher sloeg de verbeelding der improvisatrice hare vleugelen uit; jubelend scheen zij de bereiking van haar doel te begroeten; plotseling enkele sombere toonen, en het spel was gestaakt.

De zaal daverde van toejuiching; maar wie er ook voor deze dank zeide, ANNE GRAEVESTEIN niet; - 'lucht!' riep zij, 'lucht,' en troonde LOUISE mede, toen AEMSSENS haar zijnen arm bood, - in het volgende oogenblik was HENDRIK VAN OUDENHOVE het drietal op zij.

De overige gasten gingen ook naar buiten, en geen hunner of harer, die der pianiste niet om strijd betuigden, hoe zeer zij haar hadden bewonderd. Slechts mevrouw OVENS ontbrak onder de huldigenden; - voor het eerst van haar leven verdroot het haar, dat zij eene delicate constitutie te soigneren had; dat zij het gezelschap in de opene lucht, behoudens hare reputatie, niet volgen mogt. Behoef ik op te merken, dat het haar minder ergerde, dewijl zij ANNE niet komplimenteren kon, dan dewijl er, *dans le premier élan*, voor haar zoo veel zou zijn te zien geweest? Een oogenblik dacht zij aan een toeval, om de gasten, *pêle-mêle*, in de zaal te herroepen, maar het ging niet; als het grootste vertrek des huizes, moest zij voor het dîné in orde worden gebragt; de receptiekamer was reeds voor het muzijkpartijtje te klein geweest.

'WILLEM!' riep zij, en liet zich in den zuilengang brengen, uit welken haar blik de wandelende paren bespiedde. Baron AEMSSENS had LOUISE den arm geboden; - het was iets, het was niets! Schoon zij wist, dat hij anderhalf jaar weduwenaar was geweest, met zoo

hooge verwachtingen vleide zij zich niet: ‘Baronnesse AEMSSENS zou anders heerlijk klinken!’

Indien zij eens geweten had, dat AEMSSENS slechts over ANNE sprak; dat hij beraamde haar voor te stellen te zijnen huize zijne mama gezelschap te houden, en tevens hare studiën voort te zetten! Hij had van LOUISE de bijzonderheden van haar lot vernomen; hij was over haar talent in de wolken.

Het tweede paar, dat zij onderscheidde, waren ANNE en HENDRIK VAN OUDENHOVE; - het stond slecht met het secretarisschap van den jongen advocaat.

‘Jufvrouw GRAEVESTEIN!’ zeî HENDRIK, ‘heb ik andermaal mijn vonnis moeten hooren?’

‘Ik heb achting, ik heb vriendschap voor u,’ was haar antwoord, ‘maar -’

‘ANNE!’ verstoutte HENDRIK zich, ‘gelukkig zult ge door dien roem niet zijn -’

‘Roem!’ zuchtte zij; - maar AEMSSENS en LOUISE waren hun op zijde, en de eerste deed haar den voorslag, kennis met zijne mama te komen maken, ‘eene invitatie zal ze u zenden, zoodra ik haar heb verteld, hoe ge ons heden hebt verrast!’

En hiermede is de inleiding van *De Zusters* ten einde; - voor de belangstellenden onder zijne lezers heeft de schrijver dezer schetsen er slechts nog bij te voegen, dat het boek zelf, zoo hij hoopt, in het volgende jaar, niet in dit tijdschrift, maar door afzonderlijke uitgave, het licht zal zien.

W.D. - s.

De vrijheid.

(*Naar den Amerikaanschen dichter* William Cullen Bryant.)

Het oud geboomt' vormt hier een statig bosch;
De pijn en de eik bekleeden zich met mosch;
Hier werd de grond van spaden nooit doorsneden;
't Gebloemte ontspruit hier ongezaaid, en sterft
Hier ongeplukt. 't Is zoet naar hier uw schreden
Te wenden, waar het ruischend beekjen zwerft,
De vogel zingt, en de eekhoorn in de boomen
Rondhuppelt, waar het frissche koeltje' in stoeit,
Dat in zijn vlucht welriekendheid doet stroomen
Van ceedren, aan wier voet de woudbes bloeit.
Te midden van die ongesnoeide blaâren,
Die kalme schaâuw, die vrede, stijgt mijn geest,
Langs 't lang en neevlig wandelpad der jaren,
Den dag te moet, sints eeuwen weggevaren,
Die de eerste van de vrijheid is geweest.

o, Vrijheid! gij zijt niet, als dichters droomen,
Een maagd, wier schoon de ontgloeide zinnen streelt,
Met rijke tressen, die de kap ontstroomen,
Door 's Romers hand aan zijn slavin bedeeld,
Als haar zijn wil den kluister had ontnomen!
Een krijger zijt ge! Statig golft uw baard;
Uw dosch is staal, uw rechte omklemt het zwaard,
En van uw linke straalt ons 't schild in de oogen,
Al zweeft de schoonheid langs uw voorhoofd heen,
Het is gegroefd door vroeger oorelogen;
In strijd versterkt zijn uw gespierde leên,
't Geweld heeft u zijn donders toe doen rollen
En slingerde zijn bliksems uit - maar 't mocht
Het hemelsch bloed niet in uw hart doen stollen;
't Groef deernisloos voor u een kerkerkrocht;
Zijn smeden staalden u, in duizend vuren,
De kluisters; maar toen hij in eeuwge nacht
Voor altijd u van de aard gebannen dacht,
Brak ook de boei en douderden de muren
Naar buiten neêr: verschriklijk springt gij op,
Gelijk de vlam, die losbreekt uit den top
Der houtmijt - luid juicht gij de volken tegen,
Die u ontvangen met ontgloeid gemoed,
Terwijl de dwingland, vloekende om uw zegen,
Uw oog ontvlucht, met vleuglen aan den voet.

U heeft geen mensch 't geboorterecht gegeven,
Want gij zijt tweeling met den mensch. Gij zat,
Toen ons geslacht nog luttel telgen had,
Met hem ter neêr in liefelijke dreven,
Het rustig vee te weiden, en het pad
Der starren gaâ te slaan, en zoete akkoorden
Te lokken uit het riet. In 't dichte bosch
Stooft gij met hem op wolf en panther los,
Nog de eengen, die zijn rust vijandig stoorden;
En aan zijn zijde sneedt gij in de rots,
Die week was van den Zondvloed, de eerste voren.
De Dwinglandij, uw vijand, trotsch van oog,
Door jaren grijs, voor wien men zich reeds boog
Van verre, is later dan gij-zelf geboren,
En treft hem van uw ouder oog de blik,
Dan siddert de Overweldiger van schrik.

Gij zult in sterkte met de jaren wassen,
Maar hij vervalt tot zwakker levensdag,
Maar loozer tevens. Waar hij slechts vermag,
Zal hij zijn netten spannen, u verrasschen,
Als gij uw voet in achteloosheíd plant,
En klappen in zijn uitgeteerde hand,
Zijn horden roepen uit hun hinderlagen,
Om onverhoeds u neêr te slaan in 't zand.
Bedriegbre maskers zal hij op doen dagen,

Bevallige gedaanten, jong en schoon,
Wier lonkend oog, wier fulpen toovertoon
Uw oog en oor gelijklijk moeten boeien,
Terwijl zijn spruiten gluipend langs u gaan,
Hun stalen draden heimlijk rond u slaan,
Wel draad voor draad, maar die tot ketens groeien,
Of u het wapen, argloos neêrgelegd,
Met kluisters, in gebloemt' gehuld, omwinden.
Neen! gij moogt nog uw pantser niet ontbinden;
Nog moet het zwaard u aan de heup gehecht;
Nog moet de slaap niet vallen op uw oogen,
o Vrijheid! want uw vijand sluimert nooit!
Want gij moet waken, gij moet oorelogen,
Tot nieuwe een aard en hemel zich ontplooit.
Maar wenscht ge een wijl u aan 't gewoel onttogen
Van 't menschdom, dat zijn evenmensch misleidt,
Dan noodt deze oude en vriendlijke eenzaamheid
U tot zich. Toen die reusgelijke boomen
Nog jeugdig waren, de aard niet was ontwijd,
Het mosch voor 't eerst groende op de rotswandzoomen.
Begroetten zij uw jeugd en waren zij verblijd.

1844.

S.J. VAN DEN BERGH.

Beantwoording der Recensie van den Heer Moll, voorkomende in het Tijdschrift *de Gids*, Zevende Jaargang, No. 12, door A.G. van Cappelle.

De Heer MOLL, Rector der Latijnsche School te *Zierikzee*, heeft onlangs in dit Tijdschrift eene hoogstongunstige Recensie gegeven van mijne *Commentatio de Regibus et Antiquitatibus Pergamenis*. Dezelfde Commentatio is, gelijk op den titel vermeld staat, opgenomen in de Latijnsche Gedenkschriften der Derde Klasse van het Kon. Ned. Instituut, hetgeen niet kan geschieden, dan na het opzettelijk en naauwkeurig onderzoek, eener Commissie van drie Leden, benoemd om op ingezondene stukken van berigt, bedenkingen en raad te dienen.

In zooverre dus een gunstig of ongunstig oordeel over een door mij uitgegeven geschrift mij niet onverschillig is, zal niemand het vreemd vinden, dat ik aan de goedkeuring van drie beroemde Hoogleeraren, die mijne Verhandeling aan de Klasse ter plaatsing hebben aanbevolen, grootere waarde hecht, dan aan de afkeuring van den Heer MOLL.

Maar, zal men zeggen, waartoe deze inleiding? Is de kritiek van den Hr. M. te wederleggen? Ja of neen? Dit alleen is de vraag.

Die inleiding was noodzakelijk, opdat een aantal lezers van *de Gids*, die geen Latijn verstaan, of althans met het behandelde onderwerp minder bekend zijn, door de Recensie van den Hr. M. niet in den waan zouden worden gebragt, dat het oordeel omtrent mijn stuk *in het algemeen* ongunstig is. En wat de kritiek zelve aangaat, het zal mij niet moeijelijk vallen hen, die de zaak met onpartijdigheid kunnen en willen beoordeelen, te overtuigen, dat de Hr. M., onder veel vertooning van ge-

leerdheid, en met schijnbare gematigdheid, op eene min opregte wijze, mijne beschouwingen en redeneringen in een valsch licht heeft gesteld, ten einde, met voorbijgang van zeer vele gewigtige hoofdstukken, zijnen aanval voornamelijk op één punt te rigten. Er is echter ééne zaak, waarvoor ik den Hr. M. dank verschuldigd ben, namelijk, dat hij met open vizier mij den handschoen heeft toegeworpen. Het zoude niet ridderlijk zijn mij aan den strijd te onttrekken. Ik aanvaard dien, mijns ondanks, doch zonder schroom.

De Hr. M. begint met de voorrede van mijn stuk geheel uit het verband te rukken, en doet het voorkomen, alsof ik den korten duur van het Pergameensche rijk, de oprigting eener bibliotheek, en vooral de uitvinding van het pergament, als de *hoofdredenen* beschouw, waarom de Geschiedenis van *Pergamum* behoort beoefend te worden. Hij haalt een klein gedeelte van mijne voorrede aan, en na vervolgens, op eene mededoogende wijze, te hebben toegestaan, dat ieder schrijver met zijn onderwerp mag ingenomen zijn, en het beter dan een ander in zijnen geheelen omvang kan beoordeelen, laat hij er dit op volgen: ‘Ongetwijfeld ligt er in den korten tijd van het bestaan dezes Rijks eene zeer zwakke, en in het oprigten eener bibliotheek en de uitvinding van het pergament, geene de minste reden, waarom zich de behandeling dier geschiedenis zou aanbevelen.’ Recensent laat *hier* moedwillig weg de voorname redenen ter aanbeveling der Pergameensche geschiedenis, door mij in de aangehaalde plaats opgegeven, als: magt, be schaving, krijgsroem, voortreffelijke hoedanigheden der vorsten, bloei van Wetenschappen en Kunsten. Of maakt dit alles eene geschiedenis niet wetenswaardig? Waarom heeft de Hr. M. van het belangrijkste gezwegen, en de bijzaken op den voorgrond gesteld? Bovendien zijn mijne woorden ongetrouw vertaald. Ik heb gezegd, dat de Pergameensche koningen zich niet alleen bij de Romeinen verdienstelijk hebben gemaakt, maar ook door het stichten eener bibliotheek en de uitvinding van het pergament bij alle latere volken (‘Neque tantum de Romanis, sed, et bibliotheca condita, et Pergamena charta inventa, de omnibus posterioris aevi populis optime meriti sunt’). Ik ken den Hr. M. het regt niet toe, om aan mijne woorden eene andere uitlegging te geven, dan die daarin duidelijk ligt opgesloten.

Een ander blijk van partijdigheid geeft de Hr. M. in de on-

gelijkheid, waarmede hij de afzonderlijke deelen van mijne Verhandeling aan zijne kritiek onderwerpt. De helft der Recensie, bijna *zes* volle bladzijden, zijn toegewijd aan Hoofdst. II (Rec. noemt bij vergissing Hoofdst. III) van de Tweede Afdeeling, dat nog geen achtste deel mijner Verhandeling uitmaakt. De geheele Eerste Afdeeling acht Recensent ‘weinig geschikt om aan eene uitvoerige kritiek te worden onderworpen.’ Hij geeft echter aanmerkingen op enkele plaatsen. Het Eerste Hoofdstuk van het tweede gedeelte is iets uitvoeriger behandeld. Daarentegen wordt van het Derde en Vierde alleen het opschrift vermeld, en er deze schampere aanmerking bijgevoegd: ‘Zoo de Wetenschap der Philologie in bijeenbrengen en verzamelen bestaat, dan hebben de hoofdstukken waarschijnlijk eene zeer hooge waarde.’ Van de Chronologische Observatiën, die toch zes en twintig bladzijden beslaan, en gewis stof tot kritiek kunnen leveren, wordt met geen enkel woord gesproken. Wat deze laatste betreft, het zal straks blijken, dat Rec. dezelve waarschijnlijk niet eens heeft gelezen.

De Hr. MOLL, vraagt aan het einde zijner Recensie: Of niet de kritiek haren pligt heeft? Ik vraag op mijne beurt: Of men dien pligt op zulk eene wijze getrouw vervult? Is het waar, wat de Hr. M. zoo stout durft beweren, dat de hoofdstukken over de Goden en godsdienstige gebruiken van *Pergamum*, en insgelijks dat over de munten der Pergameensche koningen, slechts gevuld zijn met *bijeenbrengen* en *verzamelen*? Is, hetgeen ik (bl. 131) van de Cabiren gezegd heb, en de uitlegging, die ik daaraan heb gegeven, ook elders te lezen? Zijn de munten van het Kon. Kabinet te *'s Gravenhage* reeds door anderen onderzocht? Of is dit onderzoek nutteloos, wanneer ECKHEL klaagt over de schaarschheid der Pergameensche munten uit den tijd der Attaliden? Was het voor eenen onpartijdigen Recensent niet der moeite waardig de redenen te toetsen, die mij bewogen hebben, om (bl. 143) van VISCONTI in gevoelen te verschillen? Is het enkel *bijeenbrengen* en *verzamelen* (het zijn synonymen van den Hr. M.), wanneer ik (bl. 144) de letteren *ΑΣΚ* verklaar door *ΑΣΚληπιειοις*? En moest een degelijk Recensent, in plaats van dit te beweren, niet liever onderzoeken, of de uitlegging *Ascania*, door anderen gegeven, verkieslijker ware? Doch zulk eene wijze van recenseren lag niet in het plan van den Hr. M. Alleen de schaduwzijde mijner Verhandeling moest naar het publiek worden gekeerd.

Laat ons zien, of de gemaakte aanmerkingen zelve den toets eener gezonde kritiek en zaakkennis kunnen doorstaan.

De Hr. M. begint zeer beleefd met toe te stemmen, dat het eerste gedeelte mijner Verhandeling naauwkeurig en volledig is behandeld. Men geloove echter niet, dat dit geschiedt, om mij eenigen lof toe te kennen, want hij laat er dadelijk op volgen: ‘Natuurlijk, want dit tijdvak is niet dat, wat aan de meeste twijfelingen is blootgesteld, waar het gemis van goede bronnen noodzaakt zijne toevlugt tot gissingen te nemen. De weg is gebaand; men vindt er twee geleiders, die uitmuntend met de streek bekend zijn, LIVIUS en POLYBIUS, en hier en daar treft men nog vraagbaken aan, die, geraadpleegd, steeds dienen om het vertrouwen te vermeerderen, dat men in deze zijne gidsen stelt.’

Dit is geheel en al in een valsch licht geplaatst. Lof en berisping, waarheid en onwaarheid zijn hier op eene kunstmatige wijze dooreengeweven. Immers LIVIUS en POLYBIUS zijn inderdaad de beste gidsen voor dit gedeelte der geschiedenis; doch zij verlaten ons niet zelden. Bij de hoofdstukken over PHILETAERUS en ARISTONICUS b.v. moet men volstrekt andere geleiders kiezen. De overige geschiedschrijvers moeten niet alleen geraadpleegd, maar tevens zoowel met elkander, als met de hoofdbronnen worden vergeleken. Ook een gebaande weg is van nabij niet altijd zoo effen, als hij zich van verre vertoont.

Een weinig verder worden mij *vier* gewigtige verwijten gedaan:

1. ‘De Hr. v. C. bepaalt zich bij de opgave van wat er gebeurd is.’
2. ‘Hij werpt niet, zoo als gewoonlijk nieuwere Duitsche geschiedvorschers, eenen diepen wijsgeerigen blik in de geschiedenis.’
3. ‘Hij spoort de oorzaken en gevolgen niet na.’
4. ‘Hij waagt zich zelden aan de beoordeeling van personen en zaken.’

Inderdaad zeer zwaarwigtige beschuldigingen tegen mijn stuk. Gelukkig voor mij, dat N°. 1, 3 en 4 eene stellige onwaarheid behelzen. Verlangt men bewijzen? Ik kan die niet alle aanvoeren, want ik zoude een groot gedeelte mijner Verhandeling moeten afschrijven. Voor den onpartijdigen beoordeelaar zullen eenige weinige proeven kunnen volstaan. Reeds op bl. 1 mijner Verhandeling wordt eene gissing door mij ge-

maakt, en de waarschijnlijke reden opgegeven, waarom LYSIMACHUS zijne schatten juist te *Pergamum* heeft bewaard. Op bl. 4 en 5 worden aanmerkingen gemaakt omtrent het karakter van philetaerus, gelijk ook over zijnen invloed bij het volk en de geheele wijze van zijn bestuur. Bij bl. 4 behoort bovendien een uitvoerig tijdrekenkundig onderzoek. Op bl. 6 wordt het gevoelen van ALMELOVEEN bij STRABO, XIII, 624, wederlegd. Op bl. 7 worden de onderscheidene gevoelens getoetst aangaande den koningstitel, dien, volgens sommigen, PHILETAERUS reeds zou hebben aangenomen. Men leze verder mijne Verhandeling, en oordeele zelf. De Derde Klasse van het Kon. Ned. Instituut gewaagt in den brief, waarbij zij mij hare aanmerkingen doet toekomen, ‘van de vlijt en naauwkeurigheid, door mij aangewend, in het bijeenbrengen en *beoordeelen* der plaatsen, in welke de oude schrijvers over de Pergameensche konningen gehandeld hebben; - van het lezenswaardige mijner aanmerkingen over den oorsprong van Pergamum; - van de scherpzinnigheid, met welke *dikwijls* door mij de gissingen der schrijvers, die hetzelfde onderwerp behandelden, *op hare juiste waarde geschat, beoordeeld en soms voldoende wederlegd worden*.’ Of ik dezen lof verdien of niet, mogen zij, die mijne Verhandeling kunnen beoordeelen, zelve beslissen. Ik beroep mij bij dezulken volstrekt niet op eenig gezag, en heb niet met dit oogmerk de bovenstaande woorden aangehaald. Maar ik vraag het allen lezers van *de Gids*, hetzij zij mijne Verhandeling kennen of niet: Zou de Derde Klasse met eenige *mogelijkheid*, of *schijn* van waarheid, zoo hebben *kunnen* schrijven, indien het waar was, wat de Hr. M. beweert, ‘dat ik mij *bepaal* bij de opgave van het gebeurde, dat ik de oorzaken en gevolgen *niet* naspoor, en dat ik mij *zelden* waag aan *beoordeeling* van personen en zaken?’

Wat de beschuldiging N°. 2 betreft, ik weet niet, wat de Hr. M. bedoelt met het werpen van eenen wijsgeerigen blik in de geschiedenis; maar dit weet ik, dat met zulke fraai klinkende woorden veelvuldig wordt geschermd. Het onderzoek der geschiedenis berust op waarheid en waarschijnlijkheid, en bestaat niet in het bouwen op gewaagde onderstellingen, of het jagt maken op emendatiën, hetgeen door den Hr. M. (bl. 665) zoo zeer wordt aangeprezen. Ik erken de groote verdiensten van O. MULLER, en heb, zoowel in deze Verhandeling als elders, getoond, dat ik die op hoogen prijs stel. Maar hoeveel lof hij verdienen moge wegens zijnen scherpzinnigen

blik en veelomvattende kennis, minder is hij aan te prijzen wegens stijl en vorm, waaraan niet zelden duidelijkheid ontbreekt en juistheid van onderscheiding. Ik zie dus niet in, waarom ik de Aeginetica van dezen schrijver tot model moest hebben gekozen.

Op deze zelfde bladzijde der Recensie heb ik mij tegen *drie* nieuwe aanvallen te verdedigen:

a. 'De plaats, uit mijne Commentatio, bl. 26, aangehaald, behelst te veel of te weinig. Te veel, als aanprijzing van voorzigtigheid; - te weinig, als eenen lof van het scepticisme.'

b. 'In mijne Verhandeling wordt *bijna* geene emendatie of verklaring aangetroffen.' Recensent haalt er slechts *ééne* aan, en geeft zijdelings te kennen, dat ik die aan SIGONIUS te danken heb.

c. 'Men mist een opzettelijk onderzoek aangaande de bronnen voor de geschiedenis van *Pergamum*.'

De eerste aanval is al te zwak, om te kunnen treffen. ATTALUS en de *Rhodiërs* worden door POLYBIUS en LIVIUS van nalatigheid beschuldigd, omdat zij PHILIPPUS niet verhinderd hebben den *Hellespont* over te steken, en zijne strijdkrachten in *Griekenland* te verzamelen. Zonder den Pergameenschen koning, of zijne bondgenooten, met wier gewone werkzaamheid en zorgvuldigheid zulk eene handelwijze niet strookte, geheel vrij te pleiten, voeg ik er tot verontschuldiging bij: 'dat velen' (waarmede ik inzonderheid staatslieden bedoel) 'van verzuim zijn beschuldigd, wegens hetgeen zij niet hebben gedaan, *of aan anderen ter verrigting hebben overgelaten*, en dat wij die zelfde personen voorzeker van schuld zouden vrijpleiten, en zelfs oordeelen, dat zij met voorzigtigheid hadden gehandeld, indien wij al de ooraken kenden, die hen hadden verhinderd, om naar *onze* wijze van zien te handelen.' Is deze redenering zoo geheel zonder grond? Zoude het niet waar zijn, dat vorsten en staatslieden meermalen worden miskend, en ten onregte veroordeeld? Bestaat er geene mogelijkheid, dat ATTALUS en de *Rhodiërs* door gewigtige beletselen verhinderd zijn geworden, om PHILIPPUS tegen te houden? Hoe dit zijn moge, ik verklaar niet te begrijpen, hoe de Hr. M. in deze woorden eene aanprijzing van voorzigtigheid, veel minder eenen lof van het scepticisme heeft kunnen vinden. Even getrouw als de voorrede behandeld is, zijn ook hier de woorden *aut aliis faciendum reliquerunt*, in de vertaling van den Hr. M. geheel weggelaten.

De tweede aanval is even gemakkelijk door te staan. Bij LIVIUS wordt gewag gemaakt van eenen zeeslag bij *Cius*. In eene noot zeg ik: ‘Misschien moet men lezen *Chius*; want bij Cius in Bithynië heeft een gevecht te land, niet ter zee, plaats gehad.’ Mij dunkt, deze verbetering was nog al ligt te maken. Ik ten minste laat mij op zulk eene gissing weinig voorstaan, en gun de eer der uitvinding gaarne aan SIGONIUS. Voor het overige heb ik het reeds boven te kennen gegeven, dat ik in een historisch onderzoek geene jagt maak op emendatiën. Maar het is *onwaar*, wat de Hr. M. beweert, dat er in mijne Verhandeling *bijna* geene emendatie of verklaring wordt gevonden. Ziethier eenige voorbeelden:

Bl. 5: Wederlegging van het gevoelen van CHOISEUL-GOUFFIER, met betrekking tot PHILETAERUS.

Aanteek. bl. Gevolgtrekking uit de woorden *πρὸς τὸν ἰσχίοντα καὶ ἐγγὺς παρόντα* STRABO.

Bl. 8: Onderzoek, of bij STRABO, t.a.p., ANTIOCHUS SOTER of HIERAX moet verstaan worden.

Bl. 9 en 10: Verbetering eener plaats van JUSTINUS en wederlegging van GRONOVIUS.

Bl. 12: Opmerking eener verkeerde lezing bij FRONTINUS en wederlegging van SEVIN.

Bl. 14: Verklaring der benamingen *ταύρου υἱὸς en ταυρόχερως* bij PAUSANIAS en SUIDAS.

Bl. 16 aant.: Vergissing van CASAUBONUS aangewezen.

Bl. 17: Verschil van gevoelen met POLYBIUS.

Aanteek. bl. Wederlegging van SEVIN.

Bl. 20: Verschil van gevoelen met SEVIN en berisping van VALERIUS ANTIAS.

Ziedaar het een en ander, dat gevonden wordt op de twintig eerste bladzijden mijner Verhandeling. Ik zoude op dezelfde wijze kunnen voortgaan; doch wil alleen nog gewagen van mijne gissingen ter uitlegging eener inscriptie op bl. 98, en bij de verklaring der munten N°. 1, 4 en 5, welke zeer betwistbaar zijn. Waarom heeft de Hr. M. deze niet liever voor zijne kritiek ter beschouwing gekozen? Waarom heeft hij de geheele zaak zoo onjuist voorgesteld?

Ook de derde aanval is ligt af te weren. De Hr. M. keurt, naar het schijnt, niets goed, dan wat juist sluil in den vorm, dien hij bij de Duitschers zoo zeer bewondert. Deze nu zijn gewoon een opzettelijk onderzoek der bronnen bij hunne historische schriften te voegen. Op zich zelve en in het algemeen

beschouwd, acht ik deze methode zeer aan te prijzen, en ik zoude die ook gewis hebben gevolgd, indien niet LIVIUS en POLYBIUS de hoofdbronnen voor de geschiedenis van *Pergamum* waren geweest. Ik vond het onnoodig, ja ongepast, deze zoo bekende schrijvers aan een nieuw onderzoek te onderwerpen. Genoegzaam hetzelfde valt te zeggen aangaande APPIANUS, STRABO, JUSTINUS en andere oude schrijvers, die alle genoegzaam bekend zijn. Ik zoude mij dus tot de minder bekende en die van lateren tijd hebben moeten bepalen, en vond het beter mijn oordeel telkens, waar het pas gaf, in de Verhandeling zelve in te vlechten. De Hr. M. schijnt de ongegrondheid zijner eigene bedenking eenigermate zelf gevoeld te hebben, daar hij erkent, ‘dat de meeste dier oude Schrijvers reeds meermalen zijn beoordeeld in hunne trouw en geloofwaardigheid.’ Doch hij spreekt zich zelven tegen. Immers, terwijl hij op de eene bladzijde zegt: ‘Laat het zich niet vermoeden, dat LIVIUS en POLYBIUS, beide Romeinschgezind, ook zeer gunstig zullen gestemd geweest zijn voor de koningen van *Pergamum*,’ wil hij mij op de volgende bladzijde niet toestemmen, dat er bij LIVIUS ‘invidia quaedam’ tegen EUMENES blijkbaar is in het verhaal van hetgeen er gebeurd is, toen de Romeinen met EUMENES in onmin geraakten, en zijnen broeder ATTALUS op den troon wenschten te plaatsen. Eerst verwijt de Hr. M. mij, dat ik de schrijvers in het geheel niet beoordeel; dan zegt hij, dat ik LIVIUS als Pergameenschgezind had moeten afschilderen; en nu ik de partijdigheid van LIVIUS voor ATTALUS tegen zijnen broeder EUMENES aanwijze, heb ik ongelijk. Is dit gezonde kritiek?

De overige aanmerkingen op het eerste gedeelte mijner Commentatio zijn van eenen anderen aard. Zij behelzen meeren - deels een verschil van gevoelen omtrent enkele punten, tot welker beoordeeling men de Verhandeling en de recensie met elkander naauwkeurig moet vergelijken. Ziet hier eenige tegenbedenkingen. Wanneer ik van eendragt spreek tusschen de beide broeders EUMENES en ATTALUS, bedoel ik niet zoo zeer eene welmeenende hartelijke broederliefde, als wel politieke eensgezindheid. EUMENES zelf heeft de betrekking tusschen hem en zijne broeders zeer juist aangeduid met te zeggen: ‘Wanneer mijne broeders mij behandelen als koning, zal ik hen als broeders behandelen; maar wanneer zij mij behandelen als eenen broeder, zal ik hen behandelen als koning.’- Recensent gelooft, ‘dat het gerucht, waarvan gesproken wordt, bl. 60, veel grond had, en op waarheid berustte.’ Ik ben van het-

zelfde gevoelen, blijkens den geheelen zamenhang van het verhaal: doch het was geschiedenis, die ik behandelde, en daarom heb ik de zaak niet als gewis en ontwijfelbaar voorgesteld, gelijk de Hr. M. schijnt te verlangen. - Omtrent den invloed der Romeinen op het testament van den laatsten ATTALUS mogen de geleerden verschillen; ik twijfel echter, of de ware drijfveêr, die den waanzinnigen Vorst tot den afstand zijner bezittingen aan vreemden heeft aangespoord, immer met eenige historische zekerheid zal kunnen worden aangewezen.

Op dezelfde bladzijde der Recensie, waar deze zaken behandeld worden, is eene uitdrukking van den Hr. M., die ik niet onopgemerkt kan laten voorbijgaan. ‘De Hr. HISELY,’ dus zegt hij, ‘verdiende waarlijk den scherpen zet niet, hem op bl. 46 gegeven.’ Ik ben geen vriend van scherpe zetten, dan alleen wanneer zij noodzakelijk zijn, om zijdelingsche en onverdiende aanvallenf te weren. Ik acht den Hr. HISELY te hoog, en zijne Verhandeling over de Vorsten van *Cappadocia* te voortreffelijk, dan dat ik hem onheusch zou willen behandelen. Maar waarin bestaat dan de scherpe zet, dien ik, volgens den Hr. M., hem zou hebben gegeven? Ik haal eene plaats aan van den Hr. HISELY, en voeg er bij: ‘dat ik die niet volkomen begrijp.’ (*Quae verba me non satis intelligere fateor*.) Waarin ligt hier de scherpte? De Hr. M. heeft, evenmin als ik, de plaats *volkomen* begrepen, want hij laat er op volgen, ‘dat men de woorden van den Hr. H. *vermoedelijk* aldus moet verstaan, enz.’ Doch het blijkt hier en elders, dat de Hr. M. omtrent zulke scherpe zetten van een ander gevoelen is, dan ik, daar hij mij zelfs aanraadt den verdienstelijken SEVIN, omdat hij, ruim eene eeuw geleden, een enkel Grieksch woord verkeerd zou hebben verslaan, *eene scherpe streek* te geven. Zie de Recensie, bl. 669.

Nu volgt de beoordeeling van de Tweede Afdecling mijner Verhandeling.

Bij de beschouwing van Hoofdst, I, over de stad *Pergamum* en haar gebied, zegt de Hr. M.: ‘Wij hebben bij de behandeling van dit, in een antiquarisch oogpunt, gewigtige hoofdstuk, te vergeefs gezocht naar sporen, waaruit kon blijken, dat de reizigers, die na CHOISEUL-GOUFFIER (1776) - aan wien de Hr. v. C. zich naauw aansluit - *Klein-Azië* bezocht hebben, ook voor den Schr. hebben gereisd. Ware dit het geval geweest, deze afdeeling zou belangrijker resultaten hebben aangeboden.’ Dat ik mij aan CHOISEUL-GOUFFIER naauw heb aan-

gesloten, dat is te zeggen, dat ik dien schrijver veelvuldig heb geraadpleegd en aangehaald, spreekt wel van zelf. De zeldzame naauwkeurigheid, waarmede al het wetenswaardige door dien geleerden reiziger is beschreven, beoordeeld en grootendeels afgebeeld, maakt hem, na SEVIN, tot de beste bron onder de latere schrijvers ter nasporing der geschiedenis en oudheden van *Pergamum*. En dat er zestig of zeventig jaren sedert de reis van CH. G. zijn verloopen, strekt hier juist tot aanbeveling. Of worden de overblijfselen eener stad door den tijd merkwaardiger? Dit is iets nieuws. Bovendien wenschte ik wel te weten, welke reizigers in *Klein-Azië* de Hr. M. bedoelt. WALPOLE heb ik aangehaald. CHATEAUBRIAND en LAMARTINE spreken niet van *Pergamum*. Zijn het ook weder zulke, die door allerlei gissingen belangrijke resultaten voor deze afdeeling moesten opleveren?

Hoogstoppervlakkig zijn de aanmerkingen op hetgeen ik van de *στίχοι ἰσοψήφοι* heb gezegd. Het blijkt duidelijk, dat de Hr. M. mijne woorden niet heeft begrepen. In eene parenthese vraagt hij; ‘Te wiens behoeve heeft de Hr. v.C. hier een voorbeeld dezer optelling bijgevoegd?’ Antwoord; Ten behoeve van hen, die geene eigenlijke literatoren zijn, en door wie ik toch wenschte begrepen te worden. Doch dit ter zijde gesteld. Recensent en Schrijver komen overeen, dat het maken van zulke verzen eene beuzelarij is, en van valsch vernuft getuigt. Maar daarom vraag ik juist, hoe men er toe gekomen is, om zoo vele regels achtereen, die niets merkwaardigs bevatten, dan dat de som der letters telkens hetzelfde getal oplevert, in marmer uit te houwen? Ik geloof, dat men hiermede toch eenig doel zal beoogd hebben, en maak eene gissing, dat het om het getal zelf te doen was, en dat de woorden zoo zijn zamengesteld, opdat dit getal des te beter *in het geheugen mogt worden geprent (memoriae teneretur)*, genoegzaam even als heden ten dage de leeraars der Mnemoniek plegen te doen. Dit nu vat de Hr. M. zoo op, alsof, volgens mijne meening, het doel dier verzen was, niet, om door het onthouden eener spreuk te beletten, dat het getal immer uit het geheugen verloren ging, maar om zich dat getal *snel* te herinneren, en vraagt spottend: ‘Of de Pergameners zoo vlug in het cijferen waren?’ Bovendien kent Rec. de hedendaagsche mnemotechniek niet, indien hij die voor eene geheel andere methode houdt. Hetgeen wij daarvan in ons land gezien hebben, berust juist op denzelfden grondslag, om, namelijk, getallen te onthouden door middel

van spreekwijzen of zamengestelde volzinnen. En gelooft de Hr. M. niet met mij, dat er sedert SIMONIDES, die voor den uitvinder der mnemoniek wordt gehouden, tot aan AIMÉ PARIS en ALBERT DE MONTRY, die vóór eenige jaren hier ter stede hunne lessen gaven, wel meer dan ééne methode zal geweest zijn?

Hetgeen gezegd wordt omtrent het onvolledige mijner opgaven van de geschiedenis der stad onder de Romeinsche heerschappij, en nog veel meer aangaande de verschillende steden van *Klein-Azië*, door de Pergameensche koningen gesticht of veroverd, is even gereedelijk te wederleggen. Ten aanzien van *Pergamum* zelf, heb ik gegeven wat ik vond. Het is weinig. Maar moest ik het daarom achterwege houden? Waarom? Pergameensche munten uit den tijd der Romeinsche Imperatores vindt men in overvloed. Ik heb die vlijtig nagespoord. Doch geven zij eenige opheldering voor de geschiedenis van *Pergamum*? Verlangde de Hr. M., dat ik eene uitlegging zoude geven der titels van Romeinsche overheidspersonen? Waartoe zou dit dienen? Voor zooverre het noodig was hiervan melding te maken, is dit geschied aan het einde van het hoofdstuk over de Goden, enz, dat door den Hr. M. niet is gerecenseerd. Wat van de overige steden in mijne Verhandeling is aangeteekend, mag als toegift beschouwd worden. Het opschrift dier Verhandeling geeft niemand het regt, iets meer te vorderen, en alzoo nog veel minder tot de hevige declamatie van den Hr. M. (bl. 668). Ik schreef over *Pergamum*, niet over de oudheden der steden van *Klein-Azië*.

Thans zijn wij genaderd tot de Recensie van het Hoofdstuk over de verdiensten der vorsten van *Pergamum*, ten opzigte van Wetenschap en Kunst. De Hr. M. begint dadelijk met eene dreigende houding, en zegt: ‘Vooral dit gedeelte zullen wij naauwkeurig nagaan, en de aanmerkingen, die wij maakten, met de meeste bescheidenheid trachten mede te deelen, doch die ditmaal niet enkel verschil van meening zullen bevatten.’ Even alsof al het bovenstaande slechts tot een verschil van meening betrekking had. Wat de bescheidenheid betreft, vooral op de laatste bladzijden der recensie, hierover mogen de lezers, die het geduld hebben, de kritiek met de antikritiek te vergelijken, zelve oordeel vellen. Laat ons zien, wat de Hr. M. mij te laste legt.

‘Vooraf,’ dus vervolgt hij, ‘moeten wij verklaren, dat het ons onbegrijpelijk is, hoe de schrijver onbewust heeft kunnen blijven van het bestaan van twee werken, die beide met hem

het onderwerp gemeen hadden, en overal, buiten deze Verhandeling, telkens worden aangehaald: MANSO, *Ueber die Attalen*. Breslau, 1815, 4°. (ook achter diens *Leb. Const. d. Gr.*, p. 379), en WAGENER, *de Aula Attalica*, Hafniae, 1836.'

In eene overigens gunstige aankondiging mijner Verhandeling, te vinden in het Tijdschrift *de Referent*, van 3 April ll., wordt dezelfde aanmerking, doch op een' geheel anderen toon, gemaakt. Ik weet niet, of de Hr. M. daar of elders zijne kennis van het bestaan dier schriften heeft opgedaan; maar het is onwaar, dat zij *overal* en *telkens* worden aangehaald; anders zoude toch wel eene enkele dier aanhalingen mij in het oog zijn gevallen. Had ik MANSO en WAGENER meermalen geciteerd, dan zoude de Hr. M. mij welligt van eene andere zijde hebben aangetast, even als hij nu zegt, dat ik SEVIN *zelden verlaat*, en mij aan CHOISEUL-GOUFFIER *naauw aansluit*. Ik erken echter, dat het mij spijt deze Verhandelingen niet te hebben vergeleken met de mijne, en zal opregt verhalen, hoe het mij hiermede gegaan is. Het werk van MANSO was mij onbekend, doch daaraan heeft hij zelf eenigermate schuld, door het te plaatsen achter het leven van CONSTANTYN *den Grooten* (want de afzonderlijke uitgave in 4°, van het jaar 1815 is niet meer te bekomen). De titel van het werk is: *Leben Constantins des Grossen, nebst einigen Abhandlungen geschichtlichen Inhalts*. Valt het nu zoo ligt te vermoeden, dat eene dier *Abhandlungen* ten opschrift heeft: *Ueber die Attalen*? Na de aanwijzing van *de Referent*, heb ik het werk dadelijk ontboden, en gezien, dat het mij zeer weinig stof tob uitbreiding of verbetering mijner Verhandeling zou hebben gegeven. Wat de dissertatie van WAGENER aangaat, *de aula Attalica*, ook deze heb ik nergens aangehaald gevonden. Ik wist echter toevallig, dat zij bestond, doch heb te vergeefs pogingen gedaan, zoo hier als elders, om die, al ware het slechts ter inzage, te bekomen. Een der medearbeiders van *de Gids*, wiens naam op het schutblad vermeld wordt, is mij bij het opsporen behulpzaam geweest, doch heeft evenmin kunnen slagen als ik. Eindelijk heb ik het moeten opgeven. In den handel bestaat de dissertatie niet meer. Die mij dezelve kan bezorgen, zal mij grootelijks verpligten.

'Even zoo moeijelijk is het,' dus gaat de Hr. M. voort, 'eene reden uit te vinden, waarom de schrijver geen gebruik heeft gemaakt van BOECKH *Corpus Inscr. Graec.*' En een paar bladz. verder: 'Ware dit voor elken philoloog belangrijke, maar voor den oudheidkundige *onmisbare* werk, den Schrijver

niet onbekend gebleven, hij zou, enz.' Hier volgt een allerhevigste aanval van meer dan eene halve bladz., om aan te toonen, dat mijn arbeid van alle verdienste ontbloot is. Het valt inderdaad moeijelijk, bij zulk eene laatdunkendheid van den Hr. M., mijne verontwaardiging binnen de juiste grenzen te houden.

De naam van BOECKH en zijn *Corpus Inscr. Graec.* zijn al te bekend, dan dat het den Hr. M. zoude vrijstaan zoo ligtvaardig te gelooven, dat een zijner oudere collega's hiervan onkundig zou zijn gebleven. Ik droeg daarvan reeds kennis tijdens de onzalige twisten tusschen BOECKH en HERMANN, waarmede menige *Literaturzeitung* was opgevuld. Ik weet bovendien, dat de school van BOECKH, hoe geleerd ook, niet beroemd is wegens overgroote naauwkeurigheid. En zoo ik van het *Corp. Inscr. Gr.*, hetgeen ik met den Hr. M. een voor elken philoloog belangrijk werk acht, niet zulk een gebruik heb gemaakt, als de Hr. M. wel wenschte, is het, omdat ik OSANN'S *Syll. inscr. antiq. Gr. et Lat.* voor *mijn* oogmerk nog meer geschikt achtte. Heb ik hierin verkeerd gehandeld, hetgeen ik nog niet inzie, zoo stond het den Hr. M. vrij mij dit aan te wijzen. Maar hoe kan hij beweren, dat het werk van BOECKH mij *onbekend* is gebleven, terwijl die zelfde BOECKH aan het einde mijner eerste Chronologische Observatie, bl. 153 en volg. mijner Commentatio, niet alleen wordt *aangehaald*, maar zelfs wegens twee onnaauwkeurigheden *gegispt*? Hij plaatst, namelijk, DOCIMUS MACEDO aan het hoofd van de geslachtlijst der Pergameensche vorsten, even alsof deze de vader was van PHILETAERUS, en noemt, wat nog erger is, ATTALUS III eenen zoon van ATTALUS II, ofschoon het overbekend is, dat hij een zoon was van den laatsten EUMENES. Dit moge eene vergissing van BOECKH zijn geweest, ik wil het toegeven; doch de ongegrondheid der vinnige verwijten van den Hr. M., die zegt, 'dat ik slechts de oppervlakte heb doorzocht, en geene behoorlijke inspanning heb gebezigd,' zal iedereen blijken. Zijn zonderling gedrag is niet anders te verklaren, dan door te gelooven, dat hij de *Observationes Chronologicae* mijner Commentatio, waarvan hij *met geen enkel woord* gewaagt, en die hij niet eens *bij name* noemt, volstrekt niet heeft gelezen. Nu vraag ik alweder op mijne beurt: Heeft niet de kritiek haren pligt? Heeft de Hr. M. dien pligt naar behooren vervuld?

Hierop volgt alweder een aanval tegen het pergament, of, gelijk de Hr. M. thans met veranderde spelling gelieft te schrij-

ven, perkament. Die aanval wordt voor de derde maal hernieuwd op bl. 673 en volg. Alles met het kennelijk oogmerk, om mij te bespotten. Indien men verlangt te weten, hoe het eigenlijk met de zaak gelegen is, gelieve men mijne Verhandeling op te slaan. Dan zal men bevinden, dat, op bl. 127 en volg., ter plaatse, waar ik van de Pergameensche bibliotheek gewag maak, eenige berigten van vroegere en latere schrijvers, die op het pergament betrekking hebben, worden vermeld en beoordeeld. Hiertoe behoort ook de verwijzing op bl. 119. Voor het overige wordt in mijne geheele Verhandeling nergens van het pergament gesproken, behalve op twee plaatsen: eens in de voorrede, waarover reeds vroeger gehandeld is, en een andermaal op bl. 109, waar ik zeg, dat, indien het pergament niet ware uitgevonden, bijna geene schriften der ouden tot ons zouden zijn gekomen. Ziedaar alles. Valt het niet in het oog, dat de Hr. M. de zaak moedwillig in een verkeerd daglicht heeft geplaatst, daar hij het wil doen voorkomen, alsof deze bijzaak de schering en inslag mijner Verhandeling uitmaakt? En wat de verdienste der uitvinding betreft, het is ontwijfelbaar waar, dat *papyrus* het binnen de vochtige kloostermuren niet zou hebben uitgehouden. ‘Maar,’ zegt de Hr. M., ‘men zou wel een ander hulpmiddel gezocht en gevonden hebben.’ Het is mogelijk, en ik wil het gaarne gelooven, even als ik geloof, dat *Amerika* nu wel zou ontdekt zijn, al had COLUMBUS het niet opgespoord. Vermindert dit echter eenigzins de verdienste van den beroemden Genuees? Tot narigt van den Hr. M. diene, dat MANSO (*Ueber die Attalen*, p. 424 u.f.) juist zoo over het pergament oordeelt, als ik. Hij zegt, namelijk, na het verbod van PTOLEMAEUS tot uitvoer van papyrus vermeld te hebben: ‘Bekanntlich veranlasste es die, wenn auch nicht jetzt erst erfundene, doch gewiss ungemein verbesserte Zubereitung des dauerhaften Pergaments, die man gemeiniglich dem Grammatiker CRATES aus *Mallus* zuschreibt, und mit Recht als das vorzüglichste Erhaltungsmittel der alten Schriftsteller ansieht.’ Indien ik deze plaats had aangehaald, zou de Hr. M. voorzeker beweerd hebben, dat ik mij aan MANSO naauw had aangesloten.

Er worden in dit gedeelte der Recensie meer andere pogingen aangewend, om de lachspieren op te wekken. Hiertoe behoort de gewone kunstgreep (!), en dergelijke. Dat de oogst wat schraal is uitgevallen, is mijne schuld niet. Ik kan geene berigten tooveren. MANSO heeft nog minder geleverd. In dit opzigt vooral is de Hr. M. hoogstonbillijk. Wanneer ik de

plaatsen der oude Schrijvers geef, gelijk zij zijn, dan heet het: ‘De berigten zijn te onvolledig, dan dat zij kunnen voldoen.’ Wanneer ik nieuwere schrijvers met de oude vergelijk, dan word ik zijdelings van plagiaat beschuldigd. Wanneer ik het waag mijn eigen gevoelen te openbaren, en iets als waarschijnlijk op te geven, dan zegt de Recensie, ‘dat er geen schijn of schaduw is van bewijs.’ Is dit regtvaardig? Voor het overige zijn hier eenige wenken, die opmerking verdienen. Het zal best zijn de gemaakte aanmerkingen achtervolgens te toetsen.

Dat het woord *προςφωνεῖν* gewoonlijk óf *toeroepen*, óf *aanspreken* beteekent, weet ieder, die een weinig Grieksch verstaat. Doch het is evenzeer bekend, dat dit woord bij latere Schrijvers ook gebruikt wordt voor *toeëigenen* of *opdragen*. DIOGENES LAERTIUS leefde, volgens sommigen, in de tweede, volgens anderen, in de derde eeuw onzer jaartelling, en alzoo laat genoeg, dat men de nieuwste beteekenis kan gedoogen. Volgens den Hr. M. mag dit echter niet geschieden: ‘want DIOGENES LAERTIUS zegt een weinig vroeger, dat door *sommigen* beweerd werd, dat ARCESILAS niets had geschreven; maar dat *anderen* verhaal den, dat men hem op het *nazien zijner werken* betrapt had.’ Is het zoo onmogelijk, dat DIOG. LAERT. aan de laatsten geloof heeft gehecht? Waar blijft dan de gevolgtrekking van den Hr. M.? De aangehaalde plaats van PLUTARCHUS zoude iets meer tegen mijn gevoelen bewijzen, indien het gezag van dien schrijver in dergelijke zaken wat grooter was.

De aanmerking, dat ik ATHENAEUS, in plaats van de door ATHENAEUS aangehaalde schrijvers, geciteerd heb, heeft weinig te beteekenen. Evenmin het cursijf *videre est*. Ik stem toe, dat CICERO deze uitdrukking niet gebruikt, en dat de eenige plaats (*de Rep.*, I. p. 38), waar gelezen werd *illud videre est*, door HEINRICH, naar het schijnt met regt, verbeterd is *vide si*. Het is een Graecismus, eerst na AUGUSTUS algemeen in zwang gekomen, waarvan echter sporen bij LIVIUS en SALLUSTIUS worden gevonden.

Waarom de bijgeloovigheid, van door het uitspreken van een enkel woord den steek van eenen schorpioen schadeloos te maken, niet aan koning ATTALUS mag worden toegeschreven, verklaar ik niet te begrijpen. De redenen, door den Hr. M. opgegeven, zijn onvoldoende. Immers, dat PLINIUS bij den naam ATTALUS zesmaal de appositio *rex* voegt, en viermaal weglaat, bewijst niets, te meer, daar twee plaatsen, zonder de appositie, duidelijk tot den Pergameenschen koning betrekking heb-

ben. Ik twijfel ook, of de Hr. M. *al* de plaatsen van PLINIUS heeft bijeengebragt. Immers Lib. XXXV, 8, vindt men den naam van ATTALUS eens met, eens zonder bijvoeging van het appellativum. Het laatste is niet opgegeven. Waarom nu juist een' *geneesheer* ATTALUS voorondersteld, die niet bestaat? Want dat door ATTALUS medicus (welk *epitheton* in sommige editiën eens of tweemaal gevonden wordt) geen bepaald geneesheer, maar de koning ATTALUS PHILOMETOR bedoeld wordt, heeft HARDUINUS (*ad Plin. H.N. ind. auct. in voc. Att.*) met regt opgemerkt. Wat de flaauwheid van het verhaal betreft, deze kome voor rekening van *plinius*, die in hetzelfde hoofdstuk vermeldt, dat TIBERIUS CAESAR gewoon was de niezenden te groeten.

Gaarne erken ik, dat het beter geweest ware de verklaring van *νεχρομαντεῖα* weg te laten. De noot is echter in zooverre te verdedigen, dat ik het gebruik van dit woord bij PLINIUS heb willen doen opmerken, waarvoor CICERO, PLUTARCHUS en LONGINUS beter *νεχυῖα* gezegd hebben. De Hr. M. schijnt niet volkomen begrepen te hebben, dat er tusschen de beide woorden eenig verschil van beteekenis bestaat. - De verklaring van *aulaea*, door SERVIUS gegeven, schijnt mij zelven, bij nader inzien, toe niet de ware te zijn. De afleiding van αὐλαία is gewis beter. Ik geef hierbij nog het volgende in bedenking. Zou de ware afleiding niet te zoeken zijn in αὐλὴ, daar men in het Oosten, bij de Perzen vooral, de voorhoven door tapijten en voorhangsel in appartementen vaneenscheidde? Zoo ik mij wel herinner, heeft HEEREN daaruit de kolonnaden van Persepolis verklaard, waartusschen en waarover tapijten werden gespannen. - Hetgeen ik van *Smyrna* gezegd heb, wordt door den Hr. M. weder geheel misvormd. Ik vermoed, dat *Smyrna*, evenzeer als *Pergamum*, van den handel in tapijten, door ATTALUS zoo zeer begunstigd, groote voordeelen trok. Is het nu zoo ongerijmd te gelooven, dat de Smyrnaeërs om die reden ATTALUS voortdurend getrouw bleven? Hun belang bragt het immers mede, al bestond er ook eenige naijver tegen *Pergamum*. Wat het fabrikaat zelf aangaat, het behoorde niet tot mijne taak, daaromtrent, gelijk de Hr. M. verlangt, berigten op te sporen, die daarenboven niet veel meer dan loutere gissingen konden behelzen.

Hierop volgt de beschouwing der twee merkwaardige tituli, ter eere van CRATO, of CRATON, waarvan ik, volgens het ge-

voelen van den Hr. M., geene partij heb getrokken, zoo als wenschelijk was. Wat zoude hij wel van MANSO zeggen, die er met geen enkel woord van heeft gesproken? In deze opschriften wordt CRATO genoemd αὐλητὴς χύχλιος, hetgeen WALPOLE vertaalt: ‘A player on the flute, who performs publicly and gives lessons in his art in different towns’ (zie *Travels through various countries of de East*. Append. I). Daarentegen zegt het Kritisch Museum van *Cambridge*: ‘The real meaning is a flute-player in the Cyclic-chorusses,’ welke uitlegging door OSANN wordt goedgekeurd, en door mij gevolgd. Dezelfde CRATO wordt genoemd als lid van twee vereenigingen, namelijk: τὸ χοινὸν τῶν Ἀτταλιστῶν en τῶν περὶ τὸν Διόνυσον τεχνιτῶν, die ik voor éénen en denzelfden troep tooneelspelers houde. De laatste benaming is ontleend van den God, aan wien de scenici ludi waren toegewijd; de eerste van den Koning ATTALUS, die het genootschap begunstigde. Tot opheldering voeg ik hierbij: ‘Hodie quoque histriones saepius regii dicuntur.’ Dit nu zijn de hedendaagsche *koninklijke tooneelspelers*, die hier, volgens den Hr. M., ‘buiten hunne rol optreden.’ Is het dan niet waar, dat men tegenwoordig spreekt van koninklijke tooneelisten, *théâtre du Roi, King's theatre*, en dergelijke? Is het inderdaad zoo ongerijmd, dat dezelfde troep toen ter tijd nu eens de troep van DIONYSOS, dan die van ATTALUS werd genoemd? Ik kan het niet inzien.

Betrekkelijk hetzelfde onderwerp volgt in mijne Verhandeling eene uitvoerige wederlegging van OSANN, die gelooft, dat de namen Νιχοτέλου en Ἀριστάίου in een der genoemde opschriften, en in het fragment van eenen brief van CRATO, te vinden bij CHISHULL, *Asiat. Antiq.*, p. 145 sq., als bijnamen van EUMENES moeten worden beschouwd, terwijl ik dezelve houde voor de namen van twee verschillende priesters. Van deze, zoo ik meen, geheel nieuwe verklaring spreekt de Hr. M. geen enkel woord. Is dit opregt?

Eveneens zwijgt de Hr. M. omtrent hetgeen ik, in overeenstemming met OSANN, gezegd heb van den leeftijd en het vaderland van CRATO, gelijk ook van eene tweede min gewigtige bedenking tegen OSANN omtrent de jaarlijksche viering der spelen.

Is dit alles nu geene beoordeeling van zaken en personen? Volgens den Hr. M., ben ik slechts op de oppervlakte gebleven. Men leze de vriendelijke woorden, mij toegevoegd, bl. 672. En waarom beteekent mijn oordeel niets, en dat van OSANN even weinig? Enkel en alleen, omdat BOECKH van een ander gevoe-

len is, en meent, dat de eerste der genoemde vereenigingen een onderdeel was van de laatste.

Eer ik van deze inscriptiën afstap, die mij hoe langer hoe gewigtiger voorkomen, meen ik tot aanvulling van hetgeen in mijne Commentatio is gezegd, hier in haar geheel te moeten bijvoegen eene plaats van F.T.B. CLAVÈL, *Hist. de la Franc-Maçonnerie*, een werk, dat na de uitgave mijner Verhandeling in het licht is verschenen. Deze plaats, die zeer dient tot staving van mijn gevoelen, wordt gevonden bl. 78, waar men aldus leest:

Les prêtres de Dionysos sont les premiers, qui élevèrent les théâtres et qui instituèrent les représentations dramatiques, lesquelles, dans le principe, étaient essentiellement liées au culte du dieu. Les architectes chargés de la construction de ces édifices tenaient au sacerdoce par l'initiation; ils étaient appelés *ouvriers dionysiens* ou *dionysiastes*. - -

'Ils avaient le privilège exclusif de construire les temples, les théâtres et les autres édifices publics dans toute la contrée (Asie mineure), ils y devinrent très-nombreux, et on les retrouve sous la même dénomination dans la Syrie, dans la Perse et dans l'Inde.'

'Leur organisation à Téos, que les rois de Pergame leur assignèrent pour demeure environ 300 ans a.C., offre une ressemblance frappante avec celle des francs-maçons à la fin du 17e siècle. Ils avaient une initiation particuliére, des mots et des signes de reconnaissance. Ils étaient divisés en communautés séparées, comme des loges, qu'on appelait collèges, synodes, sociétés, et qui étaient distinguées par des titres spéciaux, tels que communauté d'ATTALUS (χοινὸν τῶν Ἀτταλιστῶν) communauté des compagnons d'ESCHINE (χοινὸν τῆς Ἐσχίνου συμμορίας). Chacune de ces tribus était sous la direction d'un maître et des présidents, ou surveillants, qu'elle élisait annuellement. Dans leurs cérémonies secrètes, les frères se servaient symboliquement des outils de leur profession. Ils avaient, à certaines époques, des banquets et des assemblées générales, dans lesquels ils décernaient des prix aux ouvriers les plus habiles. Les plus riches d'entre eux devaient secours et assistance aux indigents et aux malades. A ceux qui avaient bien mérité de la confraternité, on élevait des monuments funéraires, comme on en voit encore des vestiges dans les cimetières de SIVERHISSAR et d'ERAKI. Des personnes étrangères à l'art de bâtir étaient sounvent agrégées en qualité de patrons ou de membres d'honneur et d'après une inscription tumulaire, rapportée par

CHANDLER, il est très-probable, qu'ATTALUS, roi de Pergame, appartenait, à ce titre, à la société.'

Hetzij het dus een bouw- of tooneelgezelschap, of beide tevens, geweest zij, CLAVÉL stemt met mij overeen in drie voorname punten.

1°. Hij houdt insgelijks beide vereenigingen voor ééne en dezelfde.

2°. Hij beschouwt ATTALUS als voorstander en beschermheer van het genootschap.

3°. Hij houdt CRATO voor een toonkunstenaar, die bij het genootschap behoorde.

Behalve eenige exclamatiën tegen de onvolledigheid van mijn werk, die niets bewijzen, komen er nu verder weinige aanmerkingen voor van eenig gewigt. Er wordt door ATHENAEUS gezegd, dat POLEMO een' brief aan ATTALUS geschreven heeft. Hieruit maak ik op, dat er eene briefwisseling tusschen ATTALUS en POLEMO heeft plaats gehad. Dit bewijs is, naar het oordeel van den Hr. M., niet voldoende. Ik weet zeer wel, dat het niet mathematisch is. Maar waarom verlangt de Hr. M., dat ik gissingen zal maken, en waarom wordt hij telkens boos, wanneer ik het doe? - Een weinig verder staat: 'Wat FRÉRET hierin te zeggen heeft, weet ik niet.' Welnu! dat de Hr. M. het naleze in de *Mém. de l'Acad. des Inscr. et Bell. Lettr.*, T. VI, p. 181, en hij zal het weten. - Het woord *ibi*, op bl. 120, is misschien wat dubbelzinnig geplaatst, doch uit den zamenhang is het duidelijk genoeg, dat het betrekking heeft op BITO'S werk *de belli machinis*. - Op bl. 673 der recensie leest men nog eens van een' *geneesheer* ATTALUS. Wie is dat toch? - Nu volgt een schimpschot op de Fransche Encyclopaedie, die zeker wat oud en geenszins onfeilbaar is. Zoo de Hr. M. wat nieuwers verlangt, geef ik hem, die zoo veel met den diepen wijsgeerigen blik der nieuwere Duitsche geschiedvorschers opheeft, de woorden van HALBERTSMA ter behartiging: 'Eens waren wij bij uitsluiting Gallomanen, nu worden wij er nog Teutomarien bij.' Zie Overijsselsche Almanak, 1844, p. 257. - De plaats van MARTIALIS, omtrent de *strigiles*, die te *Pergamum* vervaardigd werden, wordt door mij wel degelijk van het letterkundig en wetenschappelijk gedeelte des hoofdstuks gescheiden door de woorden: 'Quod vero ad fabriles artes attinet.' Zou Recensent er een afzonderlijk hoofdstuk voor verlangen?

Het overige gedeelte mijner Verhandeling, van bl. 129-172,

is *niet* gerecenseerd. Ik behoef er dus ook niet op te antwoorden. Daarentegen sluit de Hr. M., die zijne taak als geëindigd beschouwt, met een' allerhevigsten epilogus, waarin onder andere voorkomt: ‘dat hij zich beroept op het oordeel van die mannen, die zich niet door eenen schijn van geleerdheid laten verblinden, wanneer hij verklaart, dat dit werk niet staat op de hoogte der wetenschap, geene bewijzen met zich brengt eener strenge beoefening der wetenschappen en scherpe, voorzigtige kritiek, maar des te overvloediger van die middelmatigheid, die overal, maar bij uitstek in wetenschap en kunst, onverdragelijk is, en die de kanker schijnt te zijn, welke aan onze vaderlandsche studie knaagt.’

Deze woorden, hoe hard zij ook klinken mogen, kan men vergeven aan de eenzijdige beschouwing van iemand, die met versmading nederziet op de uitspraak der meest bevoegde regters; die daarentegen zijn eigen oordeel onfeilbaar acht, en zich geregtigd rekent met dictatoriaal gezag alles af te keuren, wat niet met zijne eigene inzigten strookt. Doch hetgeen ik den Heer MOLL moeijelijk vergeven kan, is dit, dat hij, bij zoo vele blijken van partijdigheid, bij zoo vele opzettelijke pogingen, om mij van vele zijden te krenken, bij zoo veel zelfbehagen in zijne eigene kritiek, toch nog durft beweren, ‘dat hij zijne taak liever had onvervuld gelaten, omdat hij die als ondankbaar en verdrietig beschouwt.’ Hoe dit zijn moge, het publiek is thans in staat gesteld, om de Verhandeling met de Recensie en Antikritiek te vergelijken. Zoo het den Hr. M. waarlijk om de bevordering der wetenschap te doen is, zal hij dit voldoende achten. Ik voor mij zou, om zeer vele redenen, van alle verder twistgeschrijf moeten afzien.

A.G. VAN CAPPELLE.

Nog iets over de Recensie, voorkomende in het Tijdschrift *de Gids*, 7de Jaargang, No. 12.

Het eerste nommer van *de Gids*, achtste jaargang, bragt mij de tijding, dat de Heer v.C. mijne recensie zou beantwoorden. Gedurende vier weken van eene angstige verwachting had ik mijne aanmerkingen nagegaan, maar nog geene reden gevonden, om iets terug te nemen van al, wat ik had aangevoerd. Echter nam ik mij voor, zoo de schr. mij wederlegde, mijn oordeel te herroepen, en mijne dwaling openlijk te erkennen. Welk eerlijk mensch zou in het dagelijksche leven eene beschuldiging niet intrekken, zoodra hij er de onregtvaardigheid van ingezien heeft? En waarom zou dit geen pligt blijven in het gebied der wetenschap? Ik behoef niets terug te nemen, hoewel de Hr. v.C. zegt: 'het zal mij niet moeijelijk vallen, hen - te overtuigen, dat de Hr. M. - mijne beschouwingen en redeneringen in een valsch licht heeft gesteld, ten einde, met voorbijgang van *zeer vele gewigtige* [?] hoofdstukken, zijn' aanval voornamelijk op één punt te rigten.' Slechts erken ik, dat uit het begin mijner rec. kan worden opgemaakt, alsof de Hr. v.C. meer belang stelde in den korten duur des rijks, de bibliotheek en de uitvinding van het pergament, dan hij werkelijk doet. Ik heb ze misschien laten voorkomen als voorname redenen, terwijl het bij hem slechts 'bijzaken' zijn. Dus beschouwen het de lezers als zoodanig, en de Hr. v.C. neme deze verontschuldiging aan, - de eenige, die ik te maken heb; maar ook erken ik deze fout veel liever,

dan dat ik tracht, ze door omhaal vau woorden te vergoêlijken.

De reden, waarom ik mij het meest uitvoerig heb bezig gehouden met het tweede hoofdst. van het tweede gedeelte, is zeer eenvoudig deze: het is van geenen recensent te vorderen, dat hij het geheele werk dóór recensere, waardoor niets anders dan oppervlakkigheid moet worden bevorderd; het is van geene redactie te vergen, dat zij eene zoo uitgebreide recensie opneme in een tijdschrift van gemengden inhoud. Ik volgde daarom de methode, die mij door vele vroegeren was aangewezen - zie slechts de *Bibl. Crit.* en *Bibl. Crit. Nova* in - en ik koos één hoofdstuk, op welke keus de loop mijner studiën, mijn lust en de voorraad mijner boeken, den meesten invloed hadden. Dit hoofdst. scheen het meest bewerkte, en het argument gaf ook werkelijk aanleiding, dat het dit ware. Het is waar, van het III^{de} en IV^{de} hoofdstuk heb ik bijna niets gezegd, omdat ik schroomde mij op het moerassige plein der mythologie te begeven; omdat de numismatiek buiten verscheidene kostbare werken niet te beoefenen valt, - en, ik moet het erkennen, deze bezit ik niet, en durfde de bekende bereidwilligheid van bibliothekarissen niet lastig vallen ten behoeve eener eenvoudige recensie. Daarenboven schenken deze hoofdstukken geene resultaten aan de wetenschap. Immers, wanneer zich de Hr. v.C. verheft op het gezegde aangaande de Cabiren, dan kan hij daartoe geene reden hebben. Moeijelijk toch zou het zijn, een gevoelen te hebben, zóó zonder eenigen grondslag, zóó ontbloot van alle waarschijnlijkheid, zóó verstoken van alle bewijs. Wie zal toch een *bewijs* noemen, dat de Hr. v.C. als zoodanig opgeeft, dat ook nu de mijn- en dijkwerkers hunne geniën hebben? Op welken grond steunt de vraag, of onze *Kabouters (Kobolt, Gobelin, Hob Goblin)* met de Cabiren verwant zijn? Als de schr. de gevoelens van LOBECK, MÜLLER, CREUZER, heeft nagegaan, kan hij in ernst geene waarde hechten aan dit zijn vermoeden. Even weinig behelst hoofdstuk IV. De opgegevene beteekenis der letters ΑΣΚληπείοις zullen wij gaarne gelooven, zoodra wij kennis zullen gekregen hebben van de gronden van bewijs.

Altijd blijft deze hevige beschuldiging des Hr. v.C. ongepast. Met welk regt verontschuldigt zich de verslagen veldheer, als hij opgeeft: ‘maar de vijand heeft ‘voornamelijk zijnen aanval op éón punt gerigt?”’ Of de bevelhebber, die de vesting moest overgeven, die zegt: ‘de vijand heeft ‘met voorbijgang van *zeer vele gewigtige* punten, voornamelijk zijnen aanval op één punt gerigt?”’

Vervolgens geeft de schr. verscheidene wetenswaardige dingen op, die ik boosaardig over het hoofd gezien heb. Hiertegen iets te schrijven, is niet onmogelijk; maar het is moeijelijk te bewijzen, dat iets weinig belangrijk is, evenzoo als het den Hr. v.C. onmogelijk is geweest aan te wijzen, dat, wat bl. 7 der Beantw. gevonden wordt, de aanmerkingen, door mij gemaakt, ongegrond maakt. Wel blijkt er uit, dat de schr. veel onder de woorden *emendatie* en *verklaring* verstaat, wat er niemand anders onder verstaan zal. Op zich zelve gebruikt, beteekenen, meen ik, deze woorden eene verbetering of uitlegging eener plaats bij eenen ouden schrijver; niet de verbetering eener onnaauwkeurigheid in eene verklaring of vertaling; niet eene teregtwijzing van SIMSON'S *Chronicon* wordt EMENDATIE genoemd. - Wanneer wij onder andere in deze lijst van belangrijke onderzoekingen, bl. 7 gegeven, lezen: ‘bl. 9 en 10: Verbetering eener plaats van JUSTINUS en wederlegging van GRONOVIUS,’ dan kon zich GRAEVIUS daarvan nog eenige eer geven, niet de Hr. v.C., die de plaats even weinig verbeterd heeft.

Een enkel woord over de plaatsing dezer verhandeling in de werken van het Instituut. Daarvan had ik met opzet in mijne recensie gezwegen, - uit discretie. Waarschijnlijk zullen dit sommige leden met genoegen hebben opgemerkt. Maar als een bewijs van de ongegrondheid mijner aanmerkingen, gebruikt de Heer v.C. het oordeel van ‘drie beroemde hoogleeraren,’ die deze verhandeling ter plaatsing hebben aanbevolen, en eenen brief van de Derde Klasse, ‘waarmede deze hare aanmerkingen vergezeld deed gaan.’ Deze laatste behelst waarlijk eenen schralen lof. Hoe de hoogl. en de leden van het Instituut deze bekendmaking des schr. zullen vinden - dit

is mijne taak niet te beoordeelen. Maar ingeval zij deze verhandeling hebben doorgelezen, wat men mag betwijfelen, hoe komt het dan, dat zij verscheidene der onnaauwkeurigheden, door mij aangetoond, en door den Hr. v.C. of erkend of stilzwijgend toegegeven, niet vóór de plaatsing hebben opgemerkt, aangewezen en verbeterd?

Wanneer ik zeg, dat de schr. geen gebruik heeft gemaakt van de reizigers, die, na 1776, *Klein-Azië* bezochten, verdedigt hij zich door het aanvoeren van WALPOLE, en hij beweert, dat CHATEAUBRIAND en LAMARTINE niet te *Pergamum* geweest zijn. Dit is een weinig sterk. Met al den diepen eerbied voor beider hooge dichterlijke talenten, komt het mij vreemd voor, dat men bij deze antiquarische bijzonderheden zou zoeken. Welke reizigers ik bedoelde, zal den schr. blijken, als hij het *Corpus Ins. Graec.* eens doorgezien heeft.

Hierop volgt de wederlegging van hetgeen ik van de ϛίχοι ἰσόψηφοι heb gezegd. Ik had des schr. woorden minder naauwkeurig opgevat, - omdat ik niet gelooven kon, dat iemand zich de zaak zou kunnen voorstellen, zoo geheel verkeerd als de schr., bij nader inzien, blijkt gedaan te hebben. Hij meent namelijk, dat men deze regels heeft gemaakt, om *het getal* te kunnen onthouden. In het eerste en tweede opschrift zou daartoe de onwaarschijnlijke mogelijkheid bestaan, zoodra er eenige reden kan gevonden worden, die het noodig maakte de getallen 2186 en 1961 te onthouden. Maar in het derde, N°.3546, is het volstrekt onmogelijk, waar men NB. 20 regels vindt, die alle het getal 3000 geven. Deze meening van den Hr. v.C. is zeer nieuw en zeer onmogelijk. Het gedwongene der regels moet het onthouden der woorden verzwaren, en het dikwerf herhalen van het getal zou de som ligt niet meer telkens dezelfde doen zijn, waardoor verwarring en niet onthouden moest ontstaan. - Zoo zal men welligt in lateren tijd meenen, dat de A - Saga en E - Legende, enz., zijn zamengesteld, om de letter A en de E te onthouden, -!

Ik ben genaderd tot de plaats, waar de schr. mij de kracht zijner waardigheid het sterkste gevoelen doet; waar hij mij met

zoo veel nadruk, kracht en zekerheid wederlegt, dat mij naauwelijks de moed bijbleef deze woorden een weinig van nabij te bezien. Ik had gezegd, dat den schr. het werk van BOECKH (*Corp. Ins. Graec.*) onbekend scheen gebleven te zijn, daar ik het nergens had vermeld gevonden, niettegenstaande het met het onderwerp naauw verbonden was. De Hr. v.C. zegt: 'De naam van BOECKH en zijn *Corp. Ins. Graec.* zijn al te bekend, dan dat het den Hr. M. zou *vrijstaan* zoo ligtvaardig (?) te gelooven, dat een zijner *oudere* collega's hiervan onkundig zou zijn gebleven. Ik droeg daarvan reeds kennis tijdens de *onzalige* twisten tusschen BOECKH en HERMANN, waarmede menige *Literaturzeitung* was opgevuld.' Is dit hetzelfde: *een werk kennen*, en *weten, dat het bestaat*? De schr. heeft het werk van B. niet gebruikt, 'omdat hij de Sylloge van OSANN voor *zijn* oogmerk nog meer geschikt oordeelde;' maar hij laat zich niet verder uit over dit *zijn* oogmerk, - een oogmerk, dat de minder goede uitgaven bij voorkeur te verlangen schijnt. Maar dat B.'s werk hem niet onbekend is gebleven, bewijst de Hr. v.C. daaruit, dat die zelfde BOECKH, bl. 153 en volg., 'niet alleen *aangehaald*, maar zelfs wegens twee onnaauwkeurigheden *gegispt* wordt.'

Dat de schr. dit nog durft aanvoeren!

Op bl. 153 staat wel BOECKHII *calculi, quos dedit* OSANNUS; doch er is niet uit te bewijzen, dat de schr. het *Corp. I.G.* gebruikt heeft. Juist het tegendeel.

Want van de twee 'onnaauwkeurigheden,' waarom BOECKH 'gegispt' wordt, heeft deze de eerste - het plaatsen van DOCIMUS MACEDO aan het hoofd van de geslachtlijst der Pergameensche vorsten - niet begaan. Zie I, p. 164. En de tweede - ATTALUS III, zoon van ATT. II, - had hij reeds voorlang zelf verbeterd, I, p. 901 b, II, p. 656.

'Dit weet ik,' zegt de Hr. v.C., 'dat de school van BOECKH, hoe geleerd ook [?], niet beroemd is wegens overgroote naauwkeurigheid.'

Wegens dezen mijnen groven misslag, vermoedde de Hr. v.C., dat ik de *Chronologische Observaties* ('die toch zes en

twintig bladzijden beslaan,' bl. 3) volstrekt niet gelezen heb. De schr. vergist zich, ik heb die gelezen, en bevonden, dat er slechts *drie* van de twintig waren, de 4de, 5de en 18de, die niet het gevoelen van anderen behelsden. Ik had slechts het werk des schr. te recenseren.

Van het pergament heb ik niet meer gesproken dan de schr., die er driemaal op terugkomt. Ik heb dus niet gespot, maar ik heb den schr., die tweemaal van de uitvinding dezer stof te *Pergamum* gesproken had, zijn vermoeden, op de derde plaats geuit, dat het er *niet* uitgevonden was, volkomen toegegeven.

Wij komen aan de aanmerkingen over het woord προςφωνεῖν, waaruit blijkt, dat de schr. niet zeer belezen is in DIOG. LAËRT.; anders had hij, in plaats der woorden: 'DIOG. LAËRT. leefde - in de 2de of 3de eeuw, alzoo laat genoeg, dat men de nieuwste beteekenis kan gedoogen,' eenige plaatsen bijgebragt, waar het werkelijk *opdragen* beteekent, hoedanige er meerdere bij dezen voorkomen. Maar zelfs dan zou hij nog niets bewezen hebben. Want in deze beteekenis moet προςφωνεῖν een object bij zich hebben, dat hier gemist wordt. Maar dit daargelaten. Zoo ARCESILAS aan EUMENES boeken had opgedragen, dan had hij ze uitgegeven; - want wat beteekent dit opdragen van een werk *en portefeuille*? Hoe kon men het weten? - Had hij ze uitgegeven, dan bestonden zij. Bestonden zij, hoe kon er dan twijfel bestaan, of hij iets dan niets geschreven had? Gaat deze redenering ook door? De Hr. v.C. maakt, om zijnen misslag te vergoêlijken, DIOG. LAËRT. tot eenen domoor.

Zoo SÉVIN dit woord misverstond, en dus een verkeerd gevolg trok, was het hem misschien te vergeven. Maar dat die misslag zoo zonder oordeel werd nageschreven -!

Droevig zijn de bewijzen, die de schr. aanvoert, om het vermoeden van eenen anderen ATTALUS, een geneesheer, te wederleggen; de twee plaatsen, waar ATTALUS, de koning, zonder dit appellativum wordt gevonden, en *Lib.* XXXV, 8, waar in het begin des verhaals *Rex* ATTALUS, in het vervolg alleen ATTALUS voorkomt, zijn zelfs tegen een vermoeden te zwak. Voor het ove-

rige wil ik deze gissing niet hardnekkig volhouden, schoon ik er de onmogelijkheid en onwaarschijnlijkheid nu nog niet van inzie. De naam ATTALUS was niet ongewoon.

Verder gist de Hr. v.C., dat ik niet wist, dat er eenig verschil van beteekenis bestond tusschen νεκυῖα en νεκρομαντεία, en geeft de ware afleiding van αὐλαία op, als komende dit woord van αὐλή. Het eerste is niet het geval; het tweede zeer waar, maar niet nieuw. Niemand heeft het ooit betwijfeld.

Wat er nu verder volgt over de *Tituli Honorarii* van CRATO, daarover kan ik niets zeggen. De schr. zie eerst BOECKH'S uitgave in. Daar zal het hem duidelijk worden, dat, wat ik in de recensie gezegd heb, volstrekt niet wederlegd wordt door het opgegevene op bl. 17 en volgg. - CLAVÈL bewijst ook niets, want hij geeft zonder eenig bewijs zijn gevoelen op - waaraan wij eerst dan waarde hechten kunnen, wanneer wij zien, dat hij een goed philoloog is, waaraan het woord Ἐσχίνου bijna doet twijfelen.

De schr. had moeten bewijzen, dat APOLLODORUS de schrijver was der Περγαμηνοὶ πίνακες, hetwelk door FRÉRET niet met grond kan bewezen zijn.

De Fransche Encyclopaedie kan nooit als gezag gelden in zaken, die aan het gebied der philologie toebehooren; - nog minder de *Overijsselsche Almanak*, 1844. De geleerde HALBERTSMA zal hier zeker vreemd opgezien hebben, hoe zijne woorden misbruikt worden tot eene poging, orn onvolledigheid te verschoonen. - Tot nog toe had ik altijd geloofd, dat de wetenschap zich bevrijd moest houden van de klemmende banden eener bekrompene nationaliteit; tot nog toe meende ik met regt ingenomen te kunnen zijn met mannen als BUTTMAN, NIEBUHR, BÖCKH, HERMANN, ZUMPT, SCHÄFER of JACOBS; maar dit is, volgens den Hr. v.C., ‘Teutomanie.’ - Dat zij zoo!

In de plaats van de *strigiles*, hadden wij veel liever iets anders gezien. B.v.: zou er geen onderzoek mogelijk geweest zijn over het Mozaïk, waarvan de oorsprong ongeveer in dezen tijd schijnt te behooren, terwijl SOSOS PERGAMENUS onder de vroegste kunstenaars in dit vak gerangschikt wordt (MÜLLER, *Handb.*

der Arch. § 322, 6), en dus welligt de ATTALEN zich hierin verdienstelijk hebben betoond?

Het voornaamste der beantwoording heb ik weder beantwoord. Ik eindig, omdat de kortheid te dezen opzigte eene deugd is. Nog slechts één woord. De Hr. v.C. zegt, dat hij mij ééne zaak ‘moeijelijk vergeven kan.’ Dit sluit dus in eene vergiffenis voor het overige. Dat is zeer grootmoedig van den Hr. v.C., zeer edel, maar volstrekt onnoodig. Ik neem de vrijheid, ZEd. voor deze vergeving te bedanken, die ik niet kan aannemen. Vergeving sluit misdaad in zich. Ik wil niet, dat de Hr. v.C. mij iets vergeve.

Zierikzee, 17 Febr., 1844.

MOLL.